78444 ae

PRAEFATIO

AD

LECTOREM.

AVGVSTVM, ſaeculis omnibus memorandum principem, *maximis omnium gentium viris magnitudine ſua caliginem induxiſſe*, Ioue non iniquo olim iudicauit VELLEIVS PATERCVLVS (a), aſſentator ille quidem maximus, et cui omnia principum honeſta atque inhoneſta laudare mos fuit, ſed cuius tamen adulationi in vno Auguſto materiam defuiſſe dixeris. Nam vt alias, quibus hic princeps pace belloque enituit, virtutes praetermittam: vel illa, quae in legibus ferendis elucet, prudentia tam admirabilis in eo fuit, vt vix gentes vniuerſae in annalibus ſuis reperturae videantur principem, quem alteri iſti rei publicae Romanae conditori ac parenti ſine rubore opponant. Inciderat ille in ea tempora, quibus procax libertas ciuitatem miſcuerat. Bellorum ciuilium, quae aemulatio inter Caeſarem et Pompeium conflauerat, exitus ſane triſtiſſimus ex altera parte caedem, ex altera produxerat dominatum, quem nec parari, nec retineri bonis artibus poſſe, inter omnes conſtat. Hinc ipſe Caeſar, quamuis animi vigore acerrimus,

(a) *Lib. II. cap. 85.*

00078444

primus, quamuis manu fortiſſimus, et magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientiaque periculorum Alexandro, ſed ſobrio, nec irato, ſimillimus, tamen quum et malis artibus vti nollet, nec bonis poſſet, partum tot ſudoribus imperium vix in quintum menſem tuebatur, fato ſuo documento futurus poſteris, facilius parari, quam retineri imperium. Eo interemto, tantum abeſt, vt fluctus illi ciuiles conſederint, vt ex Charybdi in Scyllam incidiſſe videretur res publica. Noua enim illico bella, quorum exitus ciuibus praeſtantiſſimis proſcriptionem et caedem, libertati et legibus interitum; aerario eluuionem, ipſique principi terrarum rei publicae deteriorem omni tyrannide triumuiratum adferebat. Ita vero actum fuiſſet de maieſtate Romana, et ne ipſa quidem ſalus populum, in ſua viſcera per tot annos saeuientem ſeruare potuiſſet, niſi Auguſti illuxiſſet ingenium ſine exemplo maximum, iſque vir prudentiſſimus, remotis aemulis, ſubuerſo Lepido, Antonio ad Actium deuicto, cuncta diſcordiis ciuilibus feſſa nomine principis ſub imperium accepiſſet.

Is enim rerum potitus primo omnium de republica conſtituenda cogitabat, et quum facile intelligeret, ſtare non poſſe principatum, qui magis armis et terrore, quam legibus et iuſtitia, niteretur: a ſexto conſulatu potentiae ſecurus animum ad ciuitatem legibus temperandam adiiciebat, et Tacito (a) teſte, *dabat iura, quibus pace et principe vterentur.* Quam arduum hoc fuerit et difficile, quantiſque cum impedimentis ipſi fuerit colluctandum, primum ex temporum illorum perturbatione, et populi Romani ingenio colligas. Rem publicam ſane acceperat non modo diſcordiis ciuilibus feſſam, ac prope enectam, non ſolum ciuibus, viribus opibuſque exhauſtam, verum etiam ita comparatam, vt nec libertatem ferre poſſet, nec ſeruitutem. Intolerabile erat ciuibus Romanis regium nomen, quod ante tot ſaecula ſerio eiurauerant: et tamen diſcordanti ciuitati non aliud ſupererat remedium, quam vt ab vno regeretur. Confugiſſe in Auguſti

(a) *Annal. Lib. III. cap.* 28.

Digitized with financial assistance from
Government of Maharashtra
on 30 January, 2020

Auguſti ſinum videbatur res publica; ſed eadem tamen quidquid dominatum redoleret, auerſabatur quam maxime, aegrotis illis ſimillima, qui nec morbum pati poſſunt, nec remedia. Talis erat Romanae rei publicae facies, quum Auguſtum acciperet principem. Quod ſi itaque vere cecinit PINDARVS (b):

Ῥᾴδιον μὲν γὰρ πόλιν σεί-
σαι καὶ ἀφαυροτέροις. ἀλλ' ἐπὶ χώ-
ρας αὖθις ἕσσαι, δυσπαλὲς
Δὴ γίνεται ἐξαπίνας,
Εἰ μὴ θεὸς ἁγεμόνεσσι κυβερ-
νάτηρ γένηται.

Facile quippe eſt, ciuitatem concu-
tere, etiam imbecillioribus: at in ſe-
dem iterum collocare, difficile
Vtique eſt, repente
Niſi deus principibus guber-
nator fuerit.

quis quaeſo in conſtituenda ciuitate Romulo plus negotii fuiſſe dixerit, quam Auguſto in eadem inſtauranda? Quiſue eum ſufſecturum fuiſſe crediderit tot morbis ſanandis, niſi ei diuinitus conceſſa regnatrix prudentia adfuiſſet? Hac vero fretus, ita inſtruebat ſcenam, vt ſenſim mutaretur res publica, nec tamen mutari illam populus ſentiret, ſexcentis libertatis ſimulacris deluſus. Hinc nec *regem* ſe vocari patiebatur, quum eſſet παμβασιλεὺς, nec *dictatorem*, quum eſſet ſine prouocatione, nec *dominum*, quum ei omnes ſeruirent. *Principis*, *pontificis maximi*, et ſimilia vocabula, liberae quoque Romae non ignota, imperio praetexens, diuina humanaque omnia ſuo arbitrio moderabatur, et ſolo clementiae auctoramento ſenatum populumque non minus ſibi habebat obnoxium, quam ſi triſte Tarquinii Superbi exem-

(a) *Pyth. IIII.*

exemplum ſequutus illum exhauſiſſet caedibus, hunc terrore, luctu, et laboribus oppreſſiſſet. Primum hoc eſt et praecipuum, in quo Auguſti prudentia eluxit, cui et alterum non minus admiratione dignum accedit. In rerum publicarum conuerſionibus id quoque euenire ſolet, vt veteris rei publicae leges nouo ſtatui non magis plerumque conueniant, quam puero Herculis cothurni. Nam, ut recte vidit Aristoteles (a), aliae ſunt leges, quae ſtatum popularem conſeruant, aliae, quibus principatus vel imperium optimatium continetur, nec fieri poteſt, ut eaedem proſint et imperio paucorum, et ſtatui multitudinis. Et tamen quum nullam mutationem aegrius ferant homines, quam legum, quibus ab incunabulis innutriti ſunt: quis dubitet, quin Romanis ea mutatio accidere debuerit moleſtiſſima? Nihil erat iure Quiritium praeſtabilius. Vnuſquiſque paterfamilias domi erat familiae princeps, et iure vitae et necis in omnes, qui poteſtati eius ſubiecti erant, vtebatur. Idem in ciuitate erat veluti ſacroſanctus, a cuius capite et tergo leges Valeriae et Porcia omne ſupplicium omnemque iniuriam remouerant. In foro et comitio non minore auctoritate, ac ſummi magiſtratus, vna cum ciuibus reliquis de pace, bello, foederibus, ſuffragia ferebat, leges figebat refigebatque, quin et de capite et fortunis ſummorum virorum iudicabat. Particeps erat honorum et ſacerdotiorum omnium, quin ſaepe, qui hodie aratrum tenens agellum ſuum colebat, perendie ciuium iuſſu paludatus exibat in prouinciam, et maximis exercitibus ſummo cum imperio praeficiebatur. An ea iura tam facile dimiſiſſent Romani? an non quodcumque pro iis certamen ſubiiſſent? Quid vero Auguſtus? Quum animaduerteret, ea omnia parum conuenire principatui, cuius ex Taciti (b) ſententia *ea conditio eſt, vt non aliter conſtet ratio, quam ſi vni reddatur*: primum conſtituto praefecto vrbi negotium dabat, vt et ſeruitia et ſaeuitiam dominorum coërceret, id eſt imperium

(a) *Polit. Lib. III. cap. 7. Lib. IIII. cap. 1. Lib. V. cap. 9.*
(b) *Annal. Lib. I. cap. 6.*

perium illud domeſticum paullatim intra fines coërceret; deinde honores quidem a populo deferri patiebatur, ſed non niſi ab ſe electis. Prouinciarum porro potentiſſimarum curam ſibi ob poteſtatem proconſularem vindicabat, eoque mittebat, quorum perſpectam exploratamque habebat fidem et promtum ad quaeuis obſequium. Denique et nouas leges ferebat, *οὐ μέντοι πάντα ἐθελογνομόνων νομοτιθεὶς ἀλλά τινα καὶ ἐς δημόσιον προτιθεὶς, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσῃ ἐπανορθώσῃ*, *non omnia ſuo ſanciens arbitrio, ſed plura etiam populo promulgans, vt is, ſi quid minus placeret, emendaret*, vti refert Zonaras (a): ſed non erat, quod ſuffragia populi metueret, annona et congiariis prius deliniti. Ita plures pertulit leges, etiam ſeueriſſimas, et ad principatum ſtabiliendum comparatas, nec vllam promulgatam ab eo antiquatam nouimus, praeter Iuliam noſtram de maritandis ordinibus, quam et ipſam tamen poſtea non ſolum pertulit, ſed et fremente necquidquam equeſtri ordine acrioribus vinculis altera rogatione Papia Poppaea muniuit. Erat et aliud, quod Auguſtum poterat ſollicitum habere. Libera re publica regnum forenſe penes praetores et aediles erat, qui non modo iura reddebant, verum etiam edictis ſuis illa ſuo fere arbitrio mutabant. Quamuis enim negarent ſe legiſlatores eſſe, et quidquid agerent, *adiuuandi, ſupplendi, corrigendique iuris ciuilis gratia* facere fingerent (b): vere tamen auguſtam illam poteſtatem *νομοθετικὴν* ſibi arrogabant, *οὔτε πάντα δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διατεταγμένα, οὔτε τὰ γραφέντα τηροῦντες, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μεταγράφοντες, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰθικὸς, ποιοῦντες*; *neque id ius, quod ad contractus dirigendos poſitum erat, obſeruantes, neque ſcripto iuri ſtantes, ſed ſaepenumero ea variantes, crebroque per gratiam vel odium certorum hominum, vt fieri adſolet, multa ſtatuentes* (c). Vnde et *legiſlatores* eos vocare non dubitat Iuſtinianus

(a) *Tom. I. Annal. Lib. X. p.* 533. *edit. Cang.*
(b) L. 7. §. 1. *D. de iuſt. et iur.*
(c) Dio Caſs. *Lib. XXXVI. pag.* 21.

NIANVS noſter (a). Atqui principatus ea conditio eſt, vt nullam partem legiſlatoriae poteſtatis magiſtratibus poſſit concedere. Viuas hos eſſe oportet leges, non legum auctores et arbitros: eorum eſt, reddere iura, non ea conſtituere, et mutare pro lubitu; ita denique fungi munere ſuo, vt qui ſe principi rationem reddituros ſciant. Quid hic Auguſtus? Tarquinius ſane aliquis magiſtratus omnes vno edicto abolere, praetorem et aediles tribunali et ſella curuli depellere, eorum edicta albo detrahere, et vna ſpongia delere non dubitaſſet: at dubitabat Auguſtus, vt qui non euertere, ſed reſtituere velle rem publicam videri cuperet. Procedebant ergo more maiorum conſules, iiſdem, ac olim, dignitatis ſuae inſignibus conſpicui: ſublimes, vti antea, e tribunali ius dicebant praetores, e ſella curuli aediles de redhibendo et euictionibus praeſtandis non ſecus, ac libera adhuc re publica, pronunciabant. Quaeſtorum quoque, immo et cenſorum, et tribunorum plebis, audiebantur nomina, et inſignia, ſi qua antea habuerant, conſpiciebantur: ſed ſimulacra haec tantum veteris rei publicae erant, non eadem, quae olim, res publica, vel, vt eleganter ait TACITVS (b), *eadem magiſtratuum vocabula: nihil vſquam priſci et integri moris, quum omnes, exuta aequalitate, iuſſa principis adſpectarent.* Nam primo, quo plures partem adminiſtrandae rei publicae caperent, noua officia excogitabat, curam operum publicorum, viarum, aquarum, aluei Tiberis, frumenti populo diuidundi, et, quae maxime euertendo praetoris regno excogitata fuerat, praefecturam vrbis (c). Deinde et iureconſultis, non Labeonibus, incorruptae libertatis viris, ſed aliis ſibi obnoxiis, et quorum obſequium dominantibus magis probaretur, facultatem de iure reſpondendi dabat, in ſpeciem quidem, vt eo maior eſſet iuris auctoritas, ſed re vera, vt et leges antiquas

(a) *Nouell. XXV. praef. et Nou. XXVI. cap. 1.*
(b) *Annal. Lib. I. cap. 3.*
(c) SVETON. *Aug. cap. 37.*

quas interpretationibus ſuis ad praeſentem ſtatum paullatim detorquerent, et formulario praetorum iuri obicem ponerent, quippe illam quoque nacti praerogatiuam, vt iudices, olim, formulae praetoris, tamquam glebae, adſcripti, *ab eorum reſponſis iam diſcedere non poſſent* (a). Nec minus callidum hoc erat inuentum, quod magiſtratibus ſub ſpecie honoris alia plane munera demandaret, veluti curam aerarii, ludorum, et ſpectaculorum publicorum, orationum, et epiſtolarum in ſenatu legendarum. Ita enim fiebat, vt, quum his nouis inhiarent, vetera amitterent, ſolo vocabulo conſules, praetores, aediles, quaeſtores, et principi non magis, quam vmbrae, metuendi. Periculoſiſſimi denique, qui rei publicae incubuerant, morbi erant vitia publice gliſcentia, et res anguſta aerarii. Vtramque peſtem vel maxime aduexerat bellorum ciuilium furor. Quotidiana per vrbem et prouincias erant furta, rapinae, adulteria, ſtupra, caedes, et vt paucis dicamus, tanta vbique peccandi licentia, vt corrumpere et corrumpi ſaeculum vocaretur. Nulla iam amplius matrimonii religio, nullus lecti genialis honor, nullum liberos tollendi educandique ſtudium, ſed promiſcua et nefanda Venus, ſimulatae adoptiones, et maxima orbitatis pretia. Cum his monſtris confligandum erat nouo Herculi, et quidem non gladio et ſecuribus, (quam ſane ſeueritatem in nouo domino populus vix tuliſſet,) ſed iis virtutibus, quae quidem in Auguſto ſummae erant, iuſtitia, et prudentia. Sed quid efficeret prudentia, quantumuis magna, pecunia tamquam neruis deſtituta? Videbat Auguſtus, non poſſe diuturnum eſſe, quod terrore et truculento ſatellitum vultu contineatur, imperium. Ipſe aliam viam ingreſſus, eos, qui ingenio et virtute eminerent, ſpe honorum atque opum; militem donis; populum annona et congiariis; cunctos dulcedine otii pellicere decreuerat. At ſic verum eſſe experiebatur, quod ait DEMOSTHENES (b):

(a) §. 8. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciuil.* L. 2. §. *vlt. D. de orig. iur.*
(b) *Olynth.* I.

Δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἔστι γενέσθαι τῶν δεόντων: opus eſt opibus, nec ſine iis quidquam fiet, quod opus erit. Tot ſane largitionibus, quas populus a principe flagitabat, vix Croeſi opes ſufficere videbantur, nedum aerarium, tot Pompeii, Caeſaris, Bruti, Caſſii, Antonii, aliorumque turbulentorum ciuium rapinis exhauſtum. Et tamen ciues, quorum animis atrox priſtinae libertatis memoria inſederat, tributis et vectigalibus ad mendicitatem redigere, prouincias exactionibus et rapinis vexare, aerarium calumniis, delationibus, et crimine eorum, qui crimine vacarent, locupletare, inciuile, nec ſui saeculi eſſe intelligebat. At nec hic defeciſſe videmus Auguſti prudentiam. Vitiis in dedecus publicum gliſcentibus partim exemplo, partim legibus ſaluberrimis de iudiciis publicis, medicinam parabat. Et ſane quum ipſe clementia, benignitate, diſciplina domus, temperantia omnibus praeiret exemplum: quem ciuium fuiſſe exiſtimes tam improbum, vt non pudore ſaltim in officio contineretur? *Flexibiles in quamcumque partem*, inquit PLINIVS (a), *ducimur a principe, atque, vt ita dicam, ſequaces ſumus. Huic enim cari, huic probati eſſe cupimus, quod fruſtra ſperauerint diſſimiles: eoque obſequii continuatione peruenimus, vt prope omnes homines vnius moribus viuamus.* Quis deinde ſublata ſpe impunitatis, vitia non horreat, niſi ad omne ſcelus profligatus? Denique de aerario quid dicamus, quod bonis artibus ita explebat Auguſtus, vt iam non ſpoliarium eſſet, ſed aerarium, ſed templum, et immenſarum tamen opum receptaculum? Inuenerat iam ante ſe inſtitutum vectigal centeſimarum rerum venalium; ipſe viceſimas hereditatum addiderat, *tributum*, vt PLINIVS (b) vocat, *tolerabile, et facile heredibus, dumtaxat extraneis.* Quae antea magiſtratuum largitionibus interierant, praedas, agrorum publicorum penſiones, metalli fodinarum reditus, ipſe in publicum iſtum theſaurum.

(a) *Paneg. cap.* 45.
(b) *Ibid. cap.* 37.

ſaurum conferebat. Legibus, Aelia Sentia et Fuſia Caninia libertatibus modum ponebat, vt eo locupletiores eſſent domini et patroni, tantoque plus viceſimarum nomine aerario penderent. Pleraque crimina, quae alioquin legiſlatores vltore ferro perſequuntur, ipſe ſaltim in opulentioribus deportatione in inſulam expiari iuſſerat, vt eadem opera et clementiae daret exemplum, et opes ſceleratorum hominum in aerarium influerent. (a) His artibus Auguſtus opes immenſas congeſſit, his et tot ſuffecit largitionibus, quae fere fidem hodie ſuperant, et tot magnificis operibus exſtruendis, quibus marmoream ex lateritia Romam reddebat, et tot alendis legionibus, quae pace belloque pro rei publicae ſalute excubarent, et iis demum gerendis rebus, quibus omnibus omnium gentium viris induceret caliginem (b).

Cum omnes autem Auguſti leges admiratione digniſſimae ſunt, tum inprimis LEX PAPIA POPPAEA, quam iam ſenior incitandis caelibum poenis, augendoque aerario poſt Iulias rogationes ſanxit. Nihil illa lege Roma vidit prudentius ſcriptum, nihil, vt ita dicam, πολιτικώτερον, nec errare eum dixerim, qui eam rogationem praecipuum fuiſſe cenſeat principatus ab Auguſto inſtituti firmamentum. Cauſſa ferendae legis honeſtiſſima, vt Romani adulteriis et vagae Veneri adſueti praemiis et poenis ad ducendas vxores, et prole locupletandam rempublicam adducerentur. Et eo tamen obtentu et auctoritatis ſuae edebat ſpecimen, et ius antiquum maximam partem ad ſtatum praeſentem inflectebat, et aerarium, praecipuum illud dominatus ſubſidium, in immenſum locupletabat. Auctoritatis ſuae numquam dedit experimentum luculentius, quam quum legem ſemel antiquatam, et vix auctis praemiis, lenitaque parte poenarum perlatam (c), fremente necquidquam or-

 dine

(a) L. 1. *pr. D. de bon. damnat.*
(b) TACIT. *Annal. Lib. III. cap.* 17.
(c) SVET. *Aug. cap.* 34.

dine equeſtri (a), multo, quam antea, ſeueriorem ſuffragiis populi ſubmitteret. Non placuerat ea lex ſenatui (b): equites eius abolitionem flagitantes parum a tumultu abſuerant (c): ipſi conſules, legem aduerſus caelibes et orbos rogaturi, nec mariti, nec parentes erant (d), adeoque, quod facile eſt ad intelligendum, ita rogabant, vt diſſuadere malle viderentur, ſi per ſaeculum licuiſſet. Et tamen ea omnia perrupit Auguſti conſtantia et prudentia plane ſingularis, effecitque non vi, ſed auctoritate, vt lex omnibus exoſa omne tamen punctum ferret. Et quaenam vero lex? Non ſane illis antiquis ſimilis, quae ciuium Romanorum iura adaugeret, non tribunicia, quae plebi aduerſus magiſtratuum potentiam praeſidia circumponeret: ſed iuris antiqui expultrix, noui auctor, et, vt paucis dicam, vere μοναρχική. Arctiſſimis limitibus circumſcribebat matrimonia, vt eo plures dotes publicarentur. In petendis gerendiſque magiſtratibus eos, quibus plures liberi eſſent, praeferri iuſſerat, vt ſemper eſſet in manu principis, quos vellet magiſtratus creari. Si enim duos caelibes et vnum maritum, vel duos orbos et vnum parentem, vel duos pauciorum vnumque plurium liberorum parentem commendaſſet populo: quis dubitet, quin iam praeſcire potuerit, quem reliquis praeferri oporteret? Dum porro haec lex coniuges, niſi certis caſibus, inter ſe capere vetuit, dumque quoſdam nihil, alios ſolidum non capere paſſa eſt: permultum derogauit veteri illi ciuium Romanorum priuilegio: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT DE PECVNIA TVTELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. Nec minus veteri connubiorum iuri multum deceſſit circumſcripta diuortiorum licentia; patriae poteſtati iniuncta parentibus neceſſitate elocandi liberos: iuri libertinorum auctis patronatus iuribus.

(a) Dio *Lib. LVI. pag.* 572.
(b) Dio *Lib. LIIII. pag.* 532.
(c) Dio *Lib. LVI. pag.* 572.
(d) Dio *Lib. LVI. pag.* 573.

ribus. Sic nulla fere lex per plures iuris vniuerſi articulos ſe diffudit, nulla plura nouauit, et ad ſtatum monarchicum inflexit, quam PAPIA POPPAEA. Quid dicam de aerario, in quod maximam priuatarum facultatum partem migrare oportebat, tot publicatis dotibus, tot conſtitutis bonorum generibus; quaſi caducis, caducis, ereptitiis, vacantibus: tot denique praemiis curioſitati delatorum propoſitis. Et tamen nulli vis fiebat, nulli innoxio ſtruebantur inſidiae, ſed laſciuis, qui vagam Venerem honeſtae coniunctioni anteferrent, ſed ſtolidis et malis ciuibus, qui parere nollent legi ſaluberrimae. Quae, tantum abeſt, vt iniqua viſa ſint viris bonis, vt hoc inter bonos maloſque principes diſcrimen ſtatuerit PLINIVS (a), quod ſub illis *fiſcum et aerarium Voconiae et Iuliae leges*; ſub his *ſingulare maieſtatis, et vnicum crimen eorum, qui crimine vacant, locupletare ſoleant.*

Talis eſt lex illa, quam illuſtrare conati ſumus, celeberrima. Et quamuis praeſtantia eius vel ſola me mouere potuiſſet, vt in ea exercerem ingenium: fuere tamen et alia, quae currenti calcar adderent. Obſeruaueram, praeter CELSVM, qui obiter hanc legem ſeptem Pandectarum libris expoſuerat, ſex iureconſultos, TER. CLEMENTEM, IVNIVM MAVRICIANVM, MARCELLVM, CAIVM, VLPIANVM, et PAVLLVM iuſtos ad illam commentarios ſcripſiſſe. Videram, ex iſtis operibus centum nonaginta nouem in Digeſtis ſupereſſe fragmenta, per omnia fere iuris capita diſperſa. Intelligebam, ante IACOBVM GOTHOFREDVM, qui primus legem hanc ordini integritatique ſuae reſtituere conatus erat, pleroſque interpretes iſtos textus vel plane non intellexiſſe, vel ſaltim ad ſpecies genuinas fere numquam retuliſſe, adeo, vt aliquando tribus quatuorue adhibitis in conſilium, repetere cogaris illud Demiphontis apud TERENTIVM (b):

(a) *Paneg. cap.* 42.
(b) *Phorm. act. II. ſcen.* 4. *v.* 18.

Feciſtis probe:
Incertior ſum multo, quam dudum.

Non ignorabam porro, potiſſimum interpretationis momentum in iis, quae antecedunt, quaeque conſequuntur, locisque ſimilibus, vel, vti HVGO GROTIVS adpellare ſolet, in coniunctis re et loco, poſitum eſſe, nec accurate intelligi poſſe verba ex medio textu decerpta, niſi in ſuam quaeque ſedem locumque reſtituantur. Poſtremo noueram equidem, virum eximium, et huius myſterii probe gnarum, IAC. GOTHOFREDVM, legi noſtrae hanc operam nauaſſe, vt ſingulos iuris textus ſuo quoſque capiti aptaret: ſed experiundo tamen deinde didiciſſe mihi videbar, eumdem in multis haud leuiter alucinatum. Dum enim varias leges Papias confudit: dum aliqua ex legibus Iuliis de adulteriis et iudiciorum publicorum Papiae Poppaeae adſuit: dum quaedam maximi momenti capita praetermiſit, quaedam in ſenſum plane alienum detorſit: dum SCta atque interpretamenta ICtorum veterum ab ipſa lege non ſatis accurate ſecreuit: dum denique ſibi omnia indulſit in emendandis, fingendis, refingendisque legum inſcriptionibus: fieri profecto non potuit, quin poſt meſſem eius magnum aliis idem ſaxum voluturis ſpicilegium ſupereſſet. Quae quum ita ſint, operae pretium mihi videbar facturus, ſi pulcherrimae legi aliquid temporis darem, et hunc commentarium conficerem, non verboſum illum quidem et diffuſum, ſed tamen non inutilem, vti ſpero, verae iuris prudentiae ſtudioſis futurum.

Ne autem, quid a me praeſtitum ſit, ignores, primo non GOTHOFREDI hic repeto commentarium, aut eumdem obſeruationibus quibuſdam ex aduerſariis meis augeo: ſed primo LEGIS noſtrae hiſtoriam prioribus libri primi capitibus quam accuratiſſime expono, in eam ſemper ingreſſus ſententiam, eſſe hoc in vniuerſa iuris prudentia addiſcenda inprimis vtile ac frugi-

frugiferum, legum iuriumque cauſſas et origines perſpectas habere, vt inde, quid rei publicae noſtrae rationibus conueniat, quidue extra vſum ſit, colligamus. Quod et laudatiſſimo IAC. GOTHOFREDO ita viſum, qui, in *praefatione* eruditiſſimae *diſſertationis ad L. Quiſquis C. ad leg. Iul. maieſt.* non abs re optat, *vt iurium politicae et hiſtoricae rationes ex imperii Romani ſtatu diligentius eruantur, vnde iudicium facile fieri poſſit, an et quatenus ea in vſus hodie deriuari queant.*

Deinde oſſa huius legis, vt ita dicam, cum cura legi, adhibitiſque veterum teſtimoniis omnibus, et maxime ICtorum fragmentis, nec non in parte poſteriore *lege vnica C. de caduc. toll.* capita iſtius ordini integritatique ſuae reſtitui. Qua in re quam taedioſum deuorarim laborem, ii demum intelligent, qui vmquam ſimili in argumento exercuerunt ingenium. Nimirum quum iuuenis, factis primis iuris prudentiae ſtipendiis, legendo meditandoque me interiori et acroamaticae artis noſtrae intelligentiae praeparare coepiſſem: illico ſane deprehendi, fundos iuris prudentiae noſtrae praecipuos eſſe EDICTVM PRAETORIS et AEDILITIVM, variaſque leges, veluti IVLIAM et PAPIAM POPPAEAM, AELIAM SENTIAM, FALCIDIAM, AQVILLIAM, IVNIAM NORBANAM, IVNIAM VELLEIAM, CORNELIAS item, POMPEIAS, IVLIAS, et FABIAS de iudiciis publicis, praeterea SCta quaedam celebriora, veluti MACEDONIANVM, VELLEIANVM, SILANIANVM, TREBELLIANVM, TERTVLLIANVM, ORFITIANVM, et ſimilia: poſtremo libros quoſdam veterum ICtorum, puta SABINI, LABEONIS, ALFENI, PLAVTII, VITELLII, MINVCII, IVLIANI, CELSI, PAPINIANI. Hos, inquam, videbam iuris prudentiae noſtrae fundos eſſe, quia veteres iuris conditores ea ſcripta omnia certatim ſuis commentariis illuſtrarunt, ex iiſque maxima pars legum in Pandectis ſuperſti-

-tum decerpta eſt. Coepi itaque de reſtituendo eorum monimentorum ordine cogitare, conſiderataque textuum ex eodem libro ſuperſtitum ἀλληλεχία fragmenta ad ſuam quaeque ſpeciem, ſuumque locum et titulum referre. Quumque iam pridem in ſcriniis meis latitarint *edictum perpetuum*, *edictum aedilitium*, *leges Iulia et Papia*, *Aelia Sentia*, *Iulia de adulteriis*, itemque *libri Sabini*, *Alfeni*, *Plautii*, *Celſi*, *Iuliani*, *Vlpiani*, *Marciani*, ita diſpoſita, vt, quae ſingulis libris capitibuſque doctrinae pertractatae, quaeque fragmenta inter ſe coniungenda coaſſandaque ſint, paucis notarim: ſpecimen huius induſtriae meae iam dare decreui LEGEM PAPIAM POPPAEAM, tum quod plura ad eam monda viderentur, tum quod eam paullo pleniorem fuiſſe exiſtimarem, quam a IAC. GOTHOFREDO datam memineram.

Hinc porro dedi operam, vt, ad quae legis capita, quin et verba capitum, ſinguli veterum textus, ex eorum commentariis ad hanc legem in Pandectis ſuperſtites pertinuerint, quaeque ipſis ſpecies ſubiicienda ſit, breuiter oſtenderem.

Praeterea ſingula legis capita ita expoſui, vt non modo iura traderem, ſed et iis, quae alioquin obſcura eſſent, ex philologia et antiquitatibus Romanis lucis aliquid accenderem, imitatus magna in arte noſtra nomina, ALCIATOS, CVIACIOS, BRISSONIOS, BALDVINOS, HOTOMANOS, MERILLIOS, GOTHOFREDOS, HVBEROS, NOODTIOS, et qui etiamnum maſculae iſtius atque elegantioris iuris prudentiae laudem in Belgio noſtro tuentur, BINKERHOEKIOS, SCHVLTINGIOS, ECKIOS, OTTONES, WIELINGIOS,

Nulla dies vmquam memori quos eximet aeuo.

Non ſolent haec ad palatum eſſe iis, qui ſolius Bartoli deliciis paſcuntur: meminique, quum *Antiquitatum Romanarum ſyntagma*

ſyntagma in vſum auditorum edidiſſem, cauſſidicum veteranum, καλαμοβόαντα, omniaque ſpecula ob faciem Silenianam, praeter illud Durandi, peroſum, hunc libellum ferre non potuiſſe. Sed non inuideo iſtis labellis ſuas lactucas, quibus recreatus ipſe ne Ioui quidem ambroſiam ſuam inuidere ſolet. Abundare illum patior iudicio ſuo, tam a reliquorum hominum ſenſu abhorrente, vt quum libellum, quem edidit, lepidiſſimum ad piper et thus damnarit ſaeculum hoc faſtidioſiſſimum, meus, quem ad Garamantas relegandum putabat, emtorem vbique repererit, vt iure dicere poſſim cum MARTIALE (a):

Sunt quidam, qui me dicunt non eſſe poëtam:
Sed, qui me vendit, bibliopola putat.

Denique, tantum abeſt, vt belli iſtius Sabelli irae ſuccenſeam, (nec enim ignoro, quantae ſint animis caeleſtibus irae,) vt potius ipſi apprecer bonam mentem, clienteſque multos, diuites, quin et, ſi ita mereantur, tam ſtolidos et litigioſos, vt ei velint capita et fortunas credere, cui forte nemo calceandos commiſiſſet pedes.

Ad inſtitutum noſtrum vt redeamus, in legum interpretatione ita verſati ſumus, vt ab emendationibus, niſi res ipſa poſtulare videretur, abſtineremus, ſaepius eas ab aliorum vi maiore defenderemus. Aliquando tamen et ipſi aliquid auſi ſumus, non criticum adfectantes acumen, ſed veniam ſperantes coniecturis, quos et modeſtia plerumque commendabit, et excuſabit neceſſitas.

Idem et in aliorum auctorum locis aliquando fecimus, parum veriti, ne falcem in alienam meſſem immitteremus. Publica enim ſunt haec ſacra; non eorum propria, qui myſtarum in illis munere funguntur, iniuriae merito poſtulandi, ſi alios,

(a) Epigr. *XVIIII.* 194.

qui ſplendidum criticorum nomen nec adfectant, nec ferunt, abſtentos reddere, et ſibi ſolis haec myſteria vindicare auderent.

Haec ſunt, LECTOR CANDIDE, quae te volui. Tu faue, ſis, adeſtoque animo, et rem cognoſce, vt pernoſcas, ecquid ſpei ſit reliquum, et poſthac, ſi quos fecero de integro commentarios, legendi, an exigendi tibi ſint prius. VALE. *Franequerae Friſior. Kal. Octobrib.* cIↄIↄccxxv.

NB. Dedicatio inter alteras Dedicationes in Sylloge IIII. reperietur.

INDEX

INDEX CAPITVM.

LIB. I.

De Legis Iuliae et Papiae hiſtoria.

Cap. I. *De variis Legibus Papiis, a Papia Poppaea diſcernendis.* pag. 1
Cap. II. *De variis variarum gentium, in primis Romanorum, inſtitutis, quibus πολυτεκνίαν promotum iuere.* - - - - - 17
Cap. III. *De occaſione legum Iuliae et Papiae. totiuſque illius legiſlationis hiſtoria.* - - - - - - 38
Cap. IIII. *De M. Papio Mutilo, et Q. Poppaeo ſecundo coſſ. et utriuſque gentibus et familiis.* - - - - 52
Cap. V. *De legis Papiae Poppaeae partibus et capitibus, et quomodo ea ordini ſuo reſtituenda ſint.* - - - - - 61

LIB. II.

Ad legem de maritandis ordinibus.

Cap. I. *De ſenatorum, eorumque liberorum et reliquorum ingenuorum, nuptiis.* - - - - - - - 103
Cap. II. *De* iiſdem. - - - - - - - 135
Cap. III. *De ſexagenariis, quinquagenariis et ſpadonibus.* 151
Cap. IIII. *De concubinatu.* - - - - - 164
Cap. V. *De ſponſalibus.* - - - - - - 175
Cap. VI. *De poenis iniuſtarum nuptiarum.* - - - - 187
Cap. VII. *De priuilegiis maritorum et parentum in gerendis petendiſque honoribus.* - - - - - - - - 194
Cap. VIII. *De immunitate ob liberorum numerum.* - - 206
Cap. VIIII. *De iure Quiritium ob liberos conſequendo.* - 215
Cap. X. *De liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum.* 227
Cap. XI. *De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum.* 223
Cap. XII. *De diuortio libertae prohibito.* - - - 241
Cap. XIII. *De tutore mulieri dotis cauſſa dando.* - - 253
Cap. XIIII. *Ad leges decimarias.* - - - - - 259
Cap. XV. *De ſolidi capacitate.* - - - - - 275
Cap. XVI. *De legatis et libertate data ſub conditione caelibatus.* 295

Cap. XVII.

Cap. XVII. *De iure adfinitatis inter vitricum vel nouercam et priuignos, ſoceros item et generum vel nurum.* - - - - 307
Cap. XVIII. *De priuilegiis abſentium reip. cauſſa, et indulgentia ſenatus.* - - - - - - pag. 316
Cap. XVIIII. *De diuortii modo et poena.* - - - - 323
Cap. XX. *De cogendis parentibus vt liberos elocent.* 333
Cap. XXI. *De poenis caelibatus et orbitatis.* - 339
Cap. XXII. *De iuribus patronatus.* - 346

LIB. III.

Ad legem caducariam, vel de caducis.

Cap. I. *De nomine, fine et capitibus legis caducariae.* 359
Cap. II. *De aditione hereditatis, et quando dies legatorum cedat.* 375
Cap. III. *De iis, quibus caduca deferuntur.* - - - 383
Cap. IIII. *De his, quae pro non ſcriptis habentur.* 389
Cap. V. *De cauſſa caduci.* - - - - 395
Cap. VI. *De caducis.* - - - - 402
Cap. VII. *De bonis ereptitiis et vacantibus.* - 414
Cap. VIII. *De fraudibus aduerſus h. l. admiſſis.* - - - 423
Cap. VIIII. *De iure adcreſcendi, tranſmittendi, et de tacitis fideicommiſſis.* - - - - - - 430
Cap. X. *De praemiis delatorum et oneribus fiſci.* 443

IO. GOTTLIEB HEINECCII

AD LEGEM IVLIAM ET PAPIAM POPPAEAM COMMENTARIVS.

LIBER I.

DE LEGIS IVLIAE ET PAPIAE HISTORIA.

CAPVT I.

DE VARIIS LEGIBVS PAPIIS, A PAPIA POPPAEA DISCERNENDIS.

I*Nſtituti ratio.* I. *Lex* PAPIA *de virginibus Veſtalibus. Mos capiendi virgines antiquiſſimus. Capiebantur initio a regibus, deinde a pontificibus maximis. Quid noui inuectum ſit lege Papia? Olim virgines Veſtales e ſolis patriciis puellis lectae, poſt legem Papiam etiam e plebeiis. An Veſtale ſacerdotium ſemper manſerit in poſſeſſione patriciarum?* Paullus Merula *notatus. Virginum electio et ſortitio a Papio inuenta. An eius lex ſit pars Papiae Poppaeae?* Paulli Merulae, Iac. Gothofredi, *et* Iani Vinc. Grauinae, *ſententia expenſa. Lex Papia anterior Auguſti imperio, et lege Ogulnia de ſacerdotiis non multo*

poſterior eſt. II. *Lex* PAPIA *de ſociis nominis Latini in ſuas ciuitates remittendis. Latini ſaepe irrepere conabantur in tabulas cenſuales. Latinorum magiſtratuum querelae. Lex* CLAVDIA *ea de re lata, nec non lex* LICINIA *et* MVCIA. *Cauſſa belli Marſici et ſocialis. Lex haec Papia perperam exploſa a* Steph. Vin. Pighio. *Ab aliis cum lege Papia de peregrinis perperam confuſa. Quando illa lata ſit ?* III. *Lex* PAPIA *de peregrinis. Eius hiſtoria, et cauſſae Iniquum de illa Ciceronis iudicium. Saepe peregrini ob inteſtinos tumultus vel annonae grauitatem vrbe exeſſe iuſſi. Lex* IVNIA *Penni.* IIII. *Lex* PAPIA POPPAEA. *Varia eius nomina.* Κατ' ἐξοχὴν *veteribus dicitur* LEX, ΝΟΜΟΣ, vel ΝΟΜΟΙ. *Ea per multa ſaecula recitata in ſponſalibus.* Terentius Clemens, Caius, Vlpianus, Marcellus, Mauricianus, Paullus, *eam commentariis illuſtrarunt. An et* Octauenus ? Torrentii, Lipſii, Fr. Balduini, Io. de Pareia, Ramez de Manzano, Iac. Gothofredi, M. Vertranii Mauri, Ferd. Paez, Ian. Vinc. Grauinae, *aliorumque commentarii ad illuſtrandam hanc legem comparati. Huius legis capita ius tantum non vniuerſum peruadunt. Tractationis ordo et partitio.*

LEGEM PAPIAM POPPAEAM, qua vix vlla in principe terrarum ciuitate celebrior exſtitit, paullo accuratius expendere, conſilium eſt. Ad id vero priuſquam accingar, facturum me arbitror operae pretium, ſi hoc capite de aliis, quibus gens PAPIA nomen fecit, legibus, quaedam praemittam, maxime quum diuerſas illas Papiorum rogationes non ſatis ſegregare ac diſtinguere ſoleant viri ceteroquin eruditiſſimi, ſed eas aliquando cum ipſa lege PAPIA POPPAEA perperam confundant. Quare magnopere noſtra refert, leges, quarum veteres paſſim meminerunt, PAPIAS accurate ſecerni, expendique, quantum fieri poteſt, diligentiſſime.

I. Vetuſtiſſima omnium, ex mea quidem ſententia, eſt lex PAPIA DE VIRGINIBVS VESTALIBVS, de qua luculentum hoc exſtat A. GELLII (a) teſtimonium : *ſed* PAPIAM LEGEM *inuenimus, qua cauetur, vt pontificis maximi arbitratu viginti e populo virgines legantur, ſortitioque in concione ex eo numero fiat, et cuius virgo ducta erit, vt eam pontifex maximus capiat, eaque Veſtae fiat.* Quibus GELLII verbis vt aliquantulum lucis adfundamus, primum, quid ſancitum cautumque ea lege fuerit, ac deinde cuius illa aetatis ſit, paucis diſpiciemus.

Errore

(a) *Lib. I. cap.* 12.

Errore procul dubio grauiſſimo ſeſe obſtringeret, qui ipſum ſacerdotes Veſtales capiundi ritum ex hac demum lege Papia arceſſere non dubitaret. Morem enim illum ſaltim a Numae temporibus conſtanter viguiſſe, inter omnes conſtat. Quemadmodum enim alii ſacerdotes in comitiis CREARI, alii ab ipſo collegio COOPTARI, alii PRODI ſolebant: ita flamines diales, (a) augures, (b) et virgines Veſtales, ex Numae inſtituto, CAPI, id eſt, vti GELLIVS (c) interpretatur, *manu prehenſos prehenſaſue, ab iis parentibus, quorum in poteſtate erant, veluti* BELLO CAPTOS CAPTASVE ABDVCI, oportebat. Quem ritum a Numa poſteris veluti per manus traditum eſſe, vel inde patet, quod illum religioſiſſimum principem quatuor puellas Veſtae cepiſſe tradunt auctores grauiſſimi, PLVTARCHVS, (d) et DIONYSIVS HALICARNASSEVS (e).

Neque exiſtimandum porro ius iſtud capiundi Veſtales hac demum lege ad pontifices maximos fuiſſe deuolutum. Tametſi enim Numa ipſe illam ſacrorum Veſtae procurationem puellis mandabat, eodemque exemplo et ſucceſſoribus ſuis ius virgines legendi eſſe cupiebat, et hinc diſerte ſcribit DIONYSIVS (f): *Αἱ δὲ θεραπεύουσαι τὴν θεὸν* – *ρθένοι τέτταρες μὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς*, ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ *αὐτὰς* ΑΙΡΟΥΜΕΝΩΝ, *ἐν οἷς κατεστήσατο δίκαιον ὁ Νομᾶς*: *virgines autem, quae Veſtae deae ſacris operabantur, quatuor erant ab initio, et ius eas* CAPIVNDI, (ita vertendum illud *αἱρουμένων*, non vti a FRIDR. SYLBVRGIO factum, OPTANDI,) PENES REGES *eſſe Numa voluit*: abrogato tamen regibus imperio, hunc morem ipſa ſoluit neceſſitas, eaque cura ſtatim penes pontificem maximum eſſe occoepit. Sane iam circa a. v. c. 336. nondum centum annis ab eiecto Tarquinio elapſis, pontificem maximum, tamquam Veſtalium antiſtitem, cauſſas earum cognouiſſe, animaduertiſſe in ſontes, innoxias abſoluiſſe, easque ad digniores ſacerdotio mores cohortatum eſſe, vel Poſtumiae, ſacerdotis Veſtae, exemplum apud LIVIVM (g), ſatis ſuperque euincit.

Quae quum ita ſint, duo in primis ſuperſunt, quae antiquo iuri ſurrogauit lex Papia, quorum alterum ad virginum capiendarum perſonam, alterum ad ipſum capiundi ritum videtur pertinuiſſe. De illa permulta veteri iure pontificio, GELLIO (h) teſte, prodita fuerant, veluti ne caperetur minor annis ſex, maior annis decem, nec quae non ſit patrima et matrima, vel quae lingua debilis, vel ſenſu aurium

A 2 deminuta,

(a) LIV. *Lib. XXVII. cap.* 8.
(b) *Ibid.* (c) *Ibid.*
(d) In *Numa pag.* 66.
(e) *Lib. II. cap.* 68. (f) *Ibid.*
(g) *Lib. IIII. cap.* 44.
(h) *Lib. I. cap.* 19.

deminuta, aliaue quauis corporis labe inſignita, vel quae denique ipſa, cuiuſue pater emancipatus eſſet, vel cuius parentes ambo alterue ſeruiiſſent, aut in ſordidis verſati eſſent negotiis. Enim vero et haec omnia e Numae regis commentariis videntur promanaſſe. Hunc enim creato a ſe pontifici maximo talia exſcripta exſignataque attribuiſſe, tradit Livivs, (a) additque Dionysivs Halicarnassevs, (b) multa in his ſacris Numae commentariis πρὸς τοὺς ἐπιμελησομένους, ἱερῶν ἱερεῖς, ἁγνείας τε καὶ θρησκείας, καὶ καθαρμοὺς, καὶ τὰς ἄλλας θεραπείας καὶ τιμὰς, *ad ſacerdotes, qui ſacra curarent, eorum ſanctimoniam, caerimonias, luſtrationes, alioſque deorum cultus* pertinuiſſe. Nihil itaque hactenus noui ex lege Papia manauit. Id vero initio dubium atque ambiguum videbatur Romanis, poſſetne ſaluo iure pontificio et plebeii ſanguinis puella Veſtae capi? quandoquidem in vniuerſum voluerat Romulus apud Dionysivm, (c) ΙΕΡΑΣΘΑΙ τοὺς εὐπατρίδας, καὶ ἄρχειν, *vt* SACRA CVRARENT *magiſtratuſque gererent patricii.* Quare nec ſacra Veſtae obibant puellae, niſi patricia nobilitate inſignes. Anno ſane ab v. c. 453. *Q. Appuleio Panſa* et *M. Valerio Coruo coſſ.* diſcorde ſecum ipſa ciuitate, et inteſtino inter patres plebemque flagrante odio, P. Decius Mus, tribunus plebis, ſacerdotia communicaturus cum plebe, graui oratione vrget, *plebem iam in poſſeſſione eſſe* VNIVS *ampliſſimi* SACERDOTII, *decemuiroſque ſacris faciundis carminum Sibyllae, et fatorum populi Romani interpretes, antiſtites Apollinaris ſacri, caerimoniarumque aliarum etiam e plebe legi* (d). De ſacerdotio Veſtae nihil addit Decius, tanto minus illud, ſi iam promiſcuum fuiſſet, omiſſurus, quanto illud Romae erat honorificentius. Itaque ſaltim ad illum annum 453. nondum ſibi plebeiae viam in Veſtae atrium emuniuerant. Nec deinde lege Ogulnia, quae eodem tempore perferebatur, aliud cum plebe ſacerdotium communicatum legimus, quam pontificatum et auguratum (e). De virginibus Veſtae tum e plebe captis, nec Livivs, nec quiſquam veterum aliquid memoriae prodidit. Fortaſſis nec ea de re magnopere laborabant plebeii, quum ſplendidum iſtud Veſtae ſacerdotium cum maximo puellarum taedio, et cum incredibili parentum dolore coniunctum videretur.

Verum operoſa illa ignis perpetui cuſtodia, qua defungendum erat Veſtalibus, plebeiis demum cum patriciis communis eſſe coepit per hanc ipſam Legem Papiam, qua cautum fuiſſe ait Gellivs, *vt pontificis*

(a) *Lib. I. cap. 20.*
(b) *Lib. II. cap. 65.*
(c) *Lib. II. pag. 83.*
(d) Liv. *Lib. X. cap.* 8.
(e) *Ibid. cap. 9.*

tificis maximi arbitratu viginti virgines E POPVLO *legerentur. Populi* autem adpellatione *vniuerſos ciues ſignificari*, CONNVMERATIS *etiam* PLEBEIIS, nec dupondii ignorant (a). Quae quum ita ſint, alucinari merito dixero PAVLLVM MERVLAM, (b) et, qui illum ſequuti ſunt, alios, dum ex plebe vmquam aut Potitos, aut Pinarios, aut Lupercos, aut fratres aruales, aut curiones, aut virgines Veſtales fuiſſe negant, eaque ſacerdotia ſemper in poſſeſſione patriciarum gentium permanſiſſe, magna adſeueratione contendunt. Quos ſane vel lapides in viam potuiſſent reducere, in quibus laudantur FL. MANILIA, V. V. MAX. (c) TERENTIA RVFILLA, V. V. MAX. (d) COELIA CLAVDIA V. V. MAX. (e) Gentes autem *Maniliam*, *Terentiam*, *Coeliam* plebeias fuiſſe, inter omnes conſtat, et pluribus probatum eſt a V. C. FVLVIO VRSINO, (f). Accedit, quod circa Auguſti tempora ſancitum fuiſſe refert DIO CASSIVS, (g) καὶ ἐξ ἐπελευθέρων γεγενημένας ἱερᾶσθαι, *vt eo Veſtae ſacerdotio et ex* LIBERTINIS *natis fungi liceret.* Quis vero non gradu, ſed praecipiti curſu ad hunc infimum ordinem itum eſſe, ac Romanos prius libertinas, quam plebeias ingenuas & honeſtiore loco natas ad focum vrbis vigilemque pro imperio flammam cuſtodiendam admiſiſſe, ſibi perſuaſerit?

Primum hoc eſt, quod de perſona Veſtalium ſanxerat lex PAPIA: alterum ad ipſum capiundi modum pertinuiſſe diximus. Iam inde ab vrbis incunabulis virgines impuberes, etiam inuitae, capi, et e parentum ſinu atque amplexibus in Veſtae atrium, tamquam ad ſupplicium, abripi conſueuerant. Flebile hoc ſpectaculum parentibus, quibus cariſſima pignora religionis obtentu inuitis extorquebantur: multoque flebilius ipſis puellis, quibus intercepta propemodum nuptiarum ſpe, Veſtae delubrum viuis loco ſepulcri erat futurum, quibuſque grauiſſimus imminebat diri ſupplicii horror, ſi vlla in re defuiſſent officio, vel cum viro, tam lubrica et procliui ad peccandum aetate, conſueſſent. Quare procul dubio ipſi parentes ſolliciti de ſuarum ſalute quam maxime abhorrebant ab hoc ſacerdotio, manibuſque et pedibus obnixe omnia faciebant, ne qua filiarum ſuarum Veſtae caperetur a pontifice. Diſerte ſane ſcribit DIO; (h) Οὐ ῥαδίως οἱ πάνυ εὐγενεῖς τὰς θυγατέρας ἐς τὴν τῆς Ἑστίας ἱερατείαν ἐπιδίδωσαν: *ingenui*, (male XYLANDER, iam a LIPSIO notatus, vertit *nobiles*,) AEGRE *ſuas filias ad ſacerdotium*

(a) *§. 4. Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.*
(b) *De leg. Rom. Lib. II. cap.* 11.
(c) GRVT. *pag.* 310. *n.* 5.
(d) *Ibid. pag.* 212. *n.* 3.
(e) *Ib. pag.* 310. *n.* 2.
(f) *De famil. Rom. p.* 79. & 273.
(g) *Lib. LV. p.* 643.
(h) *Lib. LV. p.* 563.

dotium Veſtae dabant. Et SVETONIVS (a) refert, quum Auguſti temporibus in demortuae Veſtalis locum alia capienda eſſet, AMBIISSE *multos*, NE *filias in ſortem darent.* Ne itaque Veſtae ſacra deſtituerentur, ipſaque Veſtalium electio paullo moleſtior parentibus accideret: prudenter hac lege ſanxerat PAPIVS, primum, VT VIGINTI E POPVLO VIRGINES LEGERENTVR, quo ſors ita per plures ſparſa eo leuior accideret: deinde vt ea electio PONTIFICIS MAX. ARBITRATV fieret, ne forte virgo, cui per ius pontificium Veſtae ſacra facere, flammamque peruigilem nutrire haud liceret, iſtud contaminaret ſacerdotium: tum porro, VT EX VIGINTI ILLIS SORTITIO IN CONCIONE FIERET, quo virgo, cui ſacerdotium ſorte eueniſſet, quaſi diuinitus lecta crederetur: denique, VT CVIVS VIRGO SORTE DVCTA ESSET, EA CAPERETVR A PONTIFICE, ET VESTAE FIERET, ne quid antiqui moris et inſtitutorum ab ipſo Numa rituum temere omitteretur. Ita fere legis PAPIAE rationes acute expoſuit IVSTVS LIPSIVS (b) cuius obſeruationibus hoc addo, ob hanc ipſam ſortitionem Coeliam Claudianam, virginem Veſtalem maximam, in marmore Romano apud GRVTERVM (c) vocari A DIIS ELECTAM, ET QVAM MERITO SIBI TALEM ANTISTITEM NVMEN VESTAE RESERVARE VOLVERIT.

Haec de ipſa lege. At obſcurior craſſiſſimiſque inuoluta tenebris eſt quaeſtio, quo tempore, et a quonam PAPIO ea perlata fuerit? PAVLLVS MERVLA (d) inter primos conieciſſe videtur, eam non tam ſingularem quamdam legem, quam celeberrimae illius legis Papiae Poppaeae caput fuiſſe, idemque poſtea, quod mireris, in mentem venit iureconſulto eximio, IACOBO GOTHOFREDO, (e) et elegantiſſimi ingenii viro, IANO VINCENTIO GRAVINAE (f). Qui ſi rem acu tetigiſſent, nemini profecto obſcura videri poſſet huius rogationis aetas. Sed ſubuereor, ne quid humani paſſi ſint viri doctiſſimi, neque poſſum ego a me impetrare, vt iis ea in re adſentiar. Nam primo GELLIVS non de celebri aliqua lege, et quae tum omnium oculis vſurpabatur, qualis PAPIA POPPAEA erat, ſed de antiqua, obſcura, et pleriſque ignota loquitur, quumque paullo ante de ritu capiendi virgines Veſtales litteras quaſdam antiquiores exſtare negaſſet, mox veluti exceptionem additurus: *ſed* PAPIAM *legem*, inquit, *inuenimus.* Itane vero ſcribunt, qui monimentum aliquod celeberrimum, et in vulgus notum excitant? Deinde ipſa legis Papiae ſanctio euincit, eam a Papia Poppaea eſſe diuerſiſſimam. Praeterquam enim, quod modus capiundi virgines

(a) *Auguſt. cap.* 31.
(b) *De Veſta et Veſtal. cap.* 6.
(c) *Inſcr. pag.* 310. *n.* 2.
(d) *De leg. Rom. pag.* 275.
(e) *Leg. Pap. Popp. cap.* 3.
(f) *De legib. et SCtis*, §. 44.

virgines Veſtales nihil facit ad amplificandam ciuium Romanorum multitudinem, aerariumque augendum, ad quem duplicem finem legem Papiam Poppaeam comparatam fuiſſe, paullo poſt demonſtrabimus: etiam hac lege noſtra cauetur, vt Veſtalis e numero viginti virginum a pontifice maximo e populo lectarum ſorte ducatur. Atqui multo ante ea tempora, quibus legem Papiam Poppaeam perlatam conſtat, Veſtales e plebe et patriciis promiſcue legebantur, multoque ante adhibita fuit ſortitio. Vtrumque ex laudato Dionis teſtimonio diſcimus, qui quum legem de ſacerdotio cum ipſis libertinis communicando retuliſſet, addit, facta ſortitione (*καὶ ὁ μὲν κλῆρος αὐτῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐγένετο*,) nullam tunc libertinam exiiſſe. Accedit, quod Gellius, laudata lege Papia, pergit: (a) *ſed ea ſortitio ex lege Papia non neceſſaria nunc videri ſolet. Nam ſi quis, honeſto loco natus, adeat pontificem maximum, atque* OFFERAT *ad ſacerdotium filiam ſuam, cuius dumtaxat, ſaluis religionum obſeruationibus, ratio haberi poſſit, gratia Papiae legis per ſenatum fit.* Lex itaque Papia ſenſim obſoleuit, inuecto more offerendi filias. At multo ante, quam lex Papia Poppaea lata eſt, rationem habitam fuiſſe virginum, a parentibus Veſtae oblatarum, cum e Dione (b) patet, qui libertinas vel ideo ad hoc admiſſas ſacerdotium teſtatur, *ὅτι οὐ ῥαδίως οἱ πάνυ εὐγενεῖς θυγατέρας ἐς τὴν τῆς ἑςίας ἱερατείαν* ΕΔΙΔΩΣΑΝ, *quod ingenui filias haud prompte ad hoc ſacerdotium* OFFERRENT: tum ex loco Svetonii, (c) apud quem adfirmat Auguſtus, *ſi neptium ſuarum competeret aetas*, OBLATVRVM *ſe fuiſſe eas.* Quum ergo tum nondum neptium competeret aetas, eaeque vel ſex annis minores, vel decennibus non multo maiores, ſaltim adhuc innuptae, eſſent: conſequens eſt, vt haec diu ante latam legem Poppaeam acta ſint, adeoque iam ineunte Auguſti imperio ratio habita fuerit virginum, quas parentes Veſtae obtuliſſent.

Quamuis itaque certiſſimum videatur, legem hanc de virginibus Veſtalibus a Papia Poppaea diuerſam, eaque multo antiquiorem eſſe: non auſim tamen de anno, quo lata eſt, quidquam pro certo adfirmare. Steph. Vin. Pighivs, (d) qui Papium quemdam tribunum plebis ad a. v. c. 504. in faſtos ſuos retulit, eodem anno et legem hanc conditam eſſe, ſuſpicatur. Sed mallem, ille auctorem, cui Papii iſtius notitiam debeat, laudaſſet. Si enim tunc vere tribunus fuerit Papius; vel ideo veroſimile eſt, hac de lege tunc eſſe cogitatum, quod eo ipſo tempore de communicandis cum plebe ſacerdotiis magno animorum motu ageretur. Quemadmodum ergo quadriennio ante ipſum pontifica-

(a) *Lib. I. cap.* 12.
(b) *Ibidem pag.* 563.
(c) *Auguſt. cap.* 31.
(d) *Annal. Tom. II. pag.* 51.

pontiſicatum maximum, turbata patrum poſſeſſione, primus e pleb gesſerat Tiberius Coruncanus: ita non mirum eſſet, noua rogation tribunicia paullo poſt et Veſtae ſacerdotium eſſe plebi vindicatum. Se haec, quantumuis ſpecioſa, nemini ego pro certis temere obtruſerim niſi Papii tribunatus huius anni e veteris aeui monimentis liquido viris doctis demonſtretur.

II. Altera lex, cui eadem gens plebeia nomen indidit, eſt PAPI *de ſociis et nomine Latino.* Meminit illius CICERO: (a) meminit et VALERIVS MAXIMVS, (b) quorum ille M. Craſſum a Mamertinis, hic M Perpernam a Sabellis iudicio publico ex hac lege repetitum eſſe, memoriae prodidit. Ex vtroque loco, quid hac lege cautum fuerit, ſati adparet, puta, vt ne ſocii et nominis Latini iura ciuium Romanorum furtim vſurparent, et vt *vrbibus in Latio ius eſſet, ciues, qui Romam commigrantes in cenſum irrepſerant, tamquam fugitiuos, et patriae deſertores, publico iudicio repetere. Origo rei paullo altius* repetenda. Iam *antiquitus miro ciuitatis Romanae deſiderio* flagrabant Latini. *Hinc ſi quorum paullo lautior erat fortuna, ii* ſcenam ita inſtruere *ſolebant, vt largitionibus, aliiſque artibus,* in cenſuales Romanorum *tabulas irreperent, ciuitatiſque iuribus* quocumque modo potirentur. Quo facto, commigrare Romam, gerere ſe pro ciuibus, quin et honores petere conabantur. Verum cum ipſorum Romanorum intererat, iura Quiritium non promiſcue ab omnibus inuadi, tum maxime ipſarum per Latium ciuitatum, quippe quae delibato ciuium ſuorum flore orbatae, vix neceſſarium militem, quem ex foedere debebant Romanis, inueniebant. Hinc iam a. v. c. 564. *M. Aemilio* et *C. Flaminio* coſſ. legatis ſociorum Latini nominis, qui toto undique frequentes ex Latio conuenerant, ſenatus datus eſt, his LIVIO (c) teſte querentibus, *magnam multitudinem ciuium ſuorum Romam commigraſſe, et ibi cenſos eſſe. Q. ergo Terentio Culleoni, praetori, tum negotium datum, vt eos conquireret, et quem C. Claudio et M. Liuio cenſoribus, poſtue eos cenſores, ipſum parentemue eius, apud ſe cenſum eſſe probaſſent, vt redire eo cogeret, vbi cenſi eſſent.* Qua conquiſitione tum duodecim millia Latinorum domos redierunt. Verum id non abſterruit Latinos, quo minus Romanæ ciuitatis iura inuaderent: Idem enim auctor eſt LIVIVS, (d) anno ab v. c. 576. iterum auditas Romae eſſe legationes ſociorum et Latini nominis, conquerentium, *ciues ſuos,* ROMAE CENSOS, *pleroſque eo demigrare: quod ſi permittatur, perpaucis luſtris futurum, vt deſerta oppida, deſerti agri, nullum militem*

(a) *Orat. pro L. Cornel. cap.* 23.
(b) *Lib. III. cap.* 4. §. 5.
(c) *Lib. XXXVIIII. cap.* 3.
(d) *Lib. XXXXI. cap.* 12.

tem dare poſſent. Addit, paucis interiectis, LIVIVS, (a) re expenſa accuratius, a C. Claudio Pulchro latam eſſe legem CLAVDIAM, *qui ſocii ac Latini nominis ipſi, maioreſque ipſorum, M. Claudio T. Quinctio cenſoribus, poſteaque apud ſocios ac nominis Latini cenſi eſſent, vt omnes in ſuam quiſque ciuitatem ante Kalendas Nouembres redirent.* Genera nimirum fraudis duo mutandae viritim ciuitatis inducta erant. Lex ſociis ac nomini Latino, qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, dabat, vt ciues Romani fierent. Ea lege male vtendo, alii ſociis, alii populo Romano, iniuriam faciebant. Nam et ne ſtirpem domi relinquerent, liberos ſuos, quibus quibus Romanis, in eam conditionem, vt manumitterentur, libertinique ciues eſſent, mancipio dabant, et quibus ſtirps ita deeſſet, quam relinquerent, ii ciues Romani fiebant. Poſtea his quoque imaginibus iuris ſpretis, promiſcue ſine lege, ſine ſtirpe in ciuitatem Romanam per migrationem et cenſum tranſibant. (b) Hiſce ergo fraudibus obiecta lex CLAVDIA, et ne, ſi poena haud ſequeretur, contemtui eſſet Latinis, quaeſtio de iis, qui ex lege non rediiſſent in patriam, L. Mummio, praetori, decreta eſt, et ad legem ex SC. additum conſulis edictum, *vt dictator, conſul, interrex, cenſor, praetor, qui tunc eſſet apud forum, quem manumitterent, in libertatem vindicaret, ſi iuſiurandum daret, qui eum manumitteret, ciuitatis mutandae cauſſa manu non mittere: qui id non iuraret, eum manumittendum non cenſuerunt.* Ea lex aliquamdiu viguit, adeo vt proximo luſtro, a. v. c. 580. paullo minus capitum cenſeretur, quia *L. Poſtumius* coſ. teſte eodem LIVIO (c) *pro concione edixerat, vt qui ſociûm Latini nominis ex edicto C. Claudii conſulis redire in ciuitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romae, ſed omnes in ciuitatibus ſuis, cenſerentur.* Tantum vero abeſt, vt lex illa Claudia ſitim deſideriumque ciuitatis Romanae in Latinis exſtingueret, vt potius ex eo tempore, Gracchorum, Appuleii, et Druſi furoribus tribuniciis inſtincti, tanto obnixius omnia agerent, ne exſortes eſſent tam luculenti Quiritium iuris. Nouis itaque ſubinde opus erat rogationibus, qualis, praeter PAPIAM, etiam fuit celeberrima illa lex LICINIA et MVCIA, a duobus ſapientiſſimis conſulibus, *L. Licinio Craſſo* et *Q. Mucio Scaeuola*, lata anno ab v. c. 658. (d) Vtraque actum de regundis ciuibus, cautumque, vt quotquot ſociûm Latini nominis ſe pro ciuibus Romanis gererent, in ſuas quique ciuitates remitterentur. Ita enim huius legis ſanctionem deſcribit ASCONIVS PAEDIANVS, (e) qui et obſeruat, legem hanc, quamuis iuſtam

(a) *Lib.* XXXXI. *cap.* 13.
(b) *Ibid. cap.* 12.
(c) *Lib. XXXXII. cap.* 10.
(d) CIC. *pro L. Corn. cap.* 21. *de offic. Lib. III. cap.* 11.
(e) *Ad orat. pro L. Cornel. p.* 1309.

et ſapienter ſcriptam, admodum tamen pernicioſam fuiſſe rei publicae, et vel praecipue conflaſſe funeſtiſſimum iſtud bellum ſociale vel Marſicum, quod vniuerſam paene Italiam vna veluti ruina inuoluit, nec prius exſtingui potuit, quam a. v. c. 654. lege Iulia cum ſociis, qui in fide manſerant; et proxime inſequente lege Plautia cum reliquis Latinis ac Italis ius ciuitatis Romanae, vti ex CICERONIS, (a) VELLEII PATERCVLI, (b) et APPIANI (c) teſtimoniis conſtat, communicaretur.

Eiuſdem generis cum *Claudia* et *Licinia Mucia* etiam lex PAPIA fuit, ex qua M. Perpernam Sabelli; M. Craſſum Mamertini iudicio publico repetierunt. De eius aetate, vt fit, in diuerſa ire videas viros doctiſſimos, quum tamen res quodammodo expediri poſſe videatur. STEPH. VIN. PIGHIVS (d) eam legem Papiam plane explodit, nullamque vmquam legem de ſociis Latini nominis, cui gens Papia fecerit nomen, exſtitiſſe exiſtimat. Contra FRANC. SYLVIVS, (e) cuius non poenitendi in CICERONIS orationes exſtant commentarii, eamdem legem Papiam de ſociis Latinoque nomine cum altera de peregrinis confundit. Nec deſunt denique, qui hanc et ab altera de peregrinis ſeiungendam, et eamdem lege Claudia non multum poſteriorem eſſe, cum CAROLO SIGONIO (f) contendunt.

Prima illa PIGHII ſententia nullum, niſi in fingentis auctoritate, reperit præſidium. Coniicit enim vir doctus, apud VALERIVM MAX. lituram inducendam eſſe *legi Papiae*, ſubſtituendamque *legem Penni.* Sed nec codices addicunt, nec ipſum legis Iuniae Penni argumentum ei emendationi fauet. Neque enim ex hac lege ſocii ac Latini nominis iudicio publico a ciuitatum ſuarum magiſtratibus repetiti, ſed peregrini omnes, etſi iura ciuitatis haud affectabant, vrbe exeſſe iuſſi ſunt, vti paullo poſt erit dicendi locus. Multo minus FR. SYLVIVS videtur rem tetigiſſe. Praeterquam enim, quod lex Papia de peregrinis a. v. c. 688. lata, ad ſocios Latini nominis viginti tribus annis ante ciuitate donatos pertinere non potuit: ei ſententiae quam maxime etiam aduerſatur VALERII MAXIMI auctoritas, qui M. Perpernae coſ. patrem mortuo filio, ex hac lege a Sabellis repetitum eſſe, memoriae prodidit. Iam certum eſt, M. Perpernam in ipſo conſulatu obiiſſe a. v. c. 623. victo Ariſtonico, decedentem prouincia. Certum quoque, legem Papiam de peregrinis latam eſſe a. v. c. 678. Iam ſi per leges annales

(a) *Pro Archia, cap. 7.*
(b) *Lib. II. cap. 16.*
(c) *De bello ciuil. Lib. I. pag. 379.*
(d) *Ad Valer. Max. Lib. III. cap. 4. et Annal. Tom. III. p. 18. 35.*
(e) *Ad orat. pro L. Cornel. pag. 1264.*
(f) *De antiqu. iur. Ital. Lib. III. cap. 1.*

les M. Perperna conſulatum ante annum aetatis 43. petere non potuit: patrem eius anno 623, quo filius, turbato naturae ordine, deceſſit, ſaltim annorum 60. fuiſſe oportet, ſi vel plena tantum pubertate filium anteceſſerit. Anno itaque 688. quo lex Papia de peregrinis lata eſt, habuiſſe eum oporteret annos 126. An vero credibile videtur, tum demum iſtud ſilicernium ſtatus controuerſiam a Sabellis paſſum eſſe?

Quae quum ita ſint, Ioue profecto aequo iudicauit Car. Sigonivs, dum hanc legem Papiam Clavdia paullo poſteriorem eſſe cenſuit. Nos addimus, eamdem anteriorem eſſe lege Licinia Mvcia. Quum enim biennio poſt hanc bellum ſociale conflagrarit: nemo ſibi temere perſuaſerit, eo adhuc feruente, Romanos lege lata Latinos vrbe expellere, eaque multitudine hoſtium vires firmare voluiſſe. Nec exſtincto eo bello locus fuit legi Papiae, quum, communicata cum Latinis ac Italis ciuitate, ipſum fere ſociorum ac Latinum nomen obſoleuiſſet. Quamuis enim Strabo (a) Nemauſenſibus, Appianvs (b) Nouocomenſibus, Asconivs (c) Gallis transſpadanis, alii aliis populis ciuitatibuſque ius Latii etiam poſt legem illam Iuliam conceſſum eſſe ſcribant: ii tamen noui Latini non magis *ſocii et Latinum nomen* dicti ſunt, ac iſtud libertinorum genus, quod lex Iunia Norbana ciuitate Romana excluſos ad Latinorum colonariorum conditionem depreſſit. Ex quibus omnibus conſequitur, vt lex Papia lata ſit inter annum ab v. c. 576, quo Claudia condita, et annum 658, quo lata Licinia Mucia. Quum vero poſt annum 623. non ex Claudia, ſed ex hac lege iudicio publico a Sabellis repetitus ſit pater M. Perpernae conſulis: veroſimile eſt, non multo ante hoc tempus legem Papiam a plebe ſcitam eſſe, quamuis ipſe annus, ob faſtorum de Papio tribuno plebis ſilentium, non tam facile ab vllo definiri poſſe videatur.

III. Proxima eſt lex Papia *de peregrinis*, cuius multo certior, quam ſuperiorum, eſt hiſtoria. Tulit enim illam C. Papivs Celsvs, tribunus plebis, a. v. c. 688. *L. Cotta* et *L. Torquato* coſſ. eaque cauit, vt omnes peregrini, illis tantum, qui Italiam incolebant, nec non Glaucippo, neſcio quo, exceptis, vrbe expellerentur. De Glaucippo teſtis eſt Cicero, (d) idque ſingulare fuit priuilegii exemplum, ſimillimum illis, quod Menandro (e) et Hoſtilio Mancino (f) legibus latis conceſſum eſſe, in iure noſtro legimus. Reliqua ita narrat Dio Cassivs: (g) Κἂν τούτου πάντες οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ διατρίβοντες, πλὴν τῶν τὴν νῦν Ἰταλίαν οἰκούντων ἐξέπεσον, Γαΐου τινὸς Παπίου δημάρχου γνώμῃ, ἐπειδὴ ἐπεπόλαζον,

B 2

(a) *Lib. IIII. pag.* 157.
(b) *Lib. XI. pag.* 443.
(c) *Ad orat. in Piſon. pag.* 2062.
(d) *De lege et grat. orat.* 1. *cap.* 4.
(e) L. 5. §. *vlt. D. de capt. et poſtlim.*
(f) L. *vlt. D. de legation.*
(g) *Lib. XXXVII. pag.* 33.

πόλαζον, καὶ οὐκ ἐδόκουν ἐπιτήδειοι σφίσιν εἶναι συνοικεῖν: *interim omnes, qui Romae commorabantur, peregrini, exceptis iis, qui eam, quae nunc vocatur Italia, incolunt, ciuitate expulſi ſunt, lata lege a* C. PAPIO, *tribuno plebis, qui eos per vrbem vagari cernens, non idoneos eſſe iudicauit, qui cum Romanis habitarent.* Eiuſdem legis inſigne ſupereſt monimentum, denarius gentis Papiae antiquus, a FVLVIO VRSINO (a) et Ez. SPANHEMIO (b) delineatus, cuius in antica parte Iuno Siſpita cum tabella, cui inſcriptum PAPI; in poſtica L. PAPIVS CELSVS, ex eadem, qua Caius ille Papius, legis auctor, familia prognatus, exhibetur. Tabella iſta ipſam deſignat legem Papiam de peregrinis. Legum enim a maioribus latarum memoriam a gentibus Romanis in numis conſeruari ſolitam, vel Caſſiorum et Porciorum denarii euincunt.

Ceterum grauiter in hanc legem inuectus CICERO: (c) *male etiam,* inquit, *qui peregrinos vrbibus vti prohibent, eoſque exterminant, vti* PENNVS *apud patres noſtros, et* PAPIVS *nuper.* Sed profecto nec noua atque inuſitata fuit illa Papii rogatio, nec ei ratio idonea defuit, plebem ea de re mittendi in ſuffragia. Quotieſcumque caetus occulti coniurationeſque imminebant, vel periculum erat, ne arctior annona plebem ad ſeditionem conſternaret, toties peregrinos vrbe ſummoueri, e re publica videbatur. Sic quum Sp. Caſſius, legem agrariam laturus, ea largitione libertati inſidias ſtruere videretur: Proculus Virginius, Caſſii collega, ipſos Latinos vrbe excedere, edicto conſulari iuſſit. (d) Id vero et poſtea factum eſſe, teſtatur CICERO, (e) *nihil*, inquiens, *acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quam id, quod perraro accidit, a conſulibus iuberi* EX VRBE EXIRE. In primis celebratur lex IVNIA PENNI, qua a. v. c. 627. peregrinos ideo vrbe eiectos conſtat, quod tum inter tribunicios C. Cornelii Gracchi furores periclitaretur res publica, iſque in illa peregrinorum turba collocaſſe videretur fiduciam. Qua de re CICERO, (f) qui alibi hanc legem inhumanam iudicauerat, veluti ſui oblitus: *tuus etiam gentilis,* inquit, *Brute,* M. PENNVS *facete agitauit in tribunatu C. Gracchum, paullum aetate antecedens.* Quo ipſo CICERO turbulenta Gracchi conſilia a Iunio Penno illa arte prudenter disiecta eſſe, fatetur. Sed et extremis rei publicae temporibus ſaepe principes vrbis vſu prohibuere peregrinos. Ipſe Auguſtus, qui natura ad humanitatem ferebatur, nihilque faciebat reliqui, ne quem Romae noui ſtatus poeniteret, *magna* tamen *ſterilitate, ac difficili remedio, venalitias et laniſta-*

(a) *De famil. Rom. pag.* 196.
(b) *De vſu numiſm. et praeſt. Diſſ. X. p.* 200. *Tom. II.*
(c) *De offic. Lib. III. cap.* 11.
(d) DIONYS. HALIC. *Lib. VIII. cap.* 84.
(e) *Pro P. Sext. cap.* 13.
(f) *Brut. cap.* 28.

laniſtarum familias, PEREGRINOSQVE OMNES. *exceptis medicis et praeceptoribus, partemque ſeruitiorum*, teſte SVETONIO, (a) *vrbe expulit.* Idem et ſua aetate ob annonae caritatem difficultatemque commeatuum factum eſſe, refert AMBROSIVS, (b) vt alia huius generis exempla praetermittam.

Ita nec PAPIO defuere rationes, quamobrem ab vrbe tunc faceſſere iuberet peregrinos. C. Iulius Caeſar eo tempore non cuniculis, ſed machinis petere coeperat rempublicam. Eo ipſo anno tam ſplendida aedilitate fungebatur, vt, SVETONIO (c) teſte, praeter comitium ac forum, baſilicaſque, etiam Capitolium porticibus ad tempus exſtructis ornaret, in quibus, abundante rerum copia, pars adparatus exponeretur. Venationes ludoſque et cum collega, et ſeparatim inuſitata munificentia edebat. Tropaea C. Marii de Iugurtha, deque Cimbris et Teutonis, olim a Sulla disiecta, reſtituebat. In primis multiplici comparata familia adeo exterruerat inimicos, vt SCtum de finiendo gladiatorum numero fieret. Praeter haec omnia, teſte DIONE, tot peregrini per vrbem oberrabant, vt non poſſent non vereri ciues, ne Caeſaris factio eorum opera ad res nouas moliendas abuteretur. (d) Quare nihil profecto nouum aut iniquum molitum eſſe dixeris Papium, dum fluctuante inter optimatium diſcordias re publica, turbam peregrinam, qua fortuna rem daret, vires inclinaturam, vrbe exeſſe more maiorum iuſſit.

IIII. Omnium denique celeberrima eſt LEX PAPIA POPPAEA, in qua enucleanda illuſtrandaque praecipue iam exercere iuuabit ingenium. Multis ea nominibus adpellatur a veteribus. PAPIAE POPPAEAE nomen ab vtroque conſule, qui populum rogauit, (e) PAPIAE *legis*, (f) *et* πληθυντικῶς PAPIARVM LEGVM, (g) a conſule maiore, quem penes tunc faſces erant, traxit. Frequens etiam in iure noſtro LEGVM IVLIARVM, nec non LEGIS IVLIAE et PAPIAE vocabulum, quia *lex Iulia de maritandis ordinibus*, quamuis a Papia Poppaea diuerſa, maximam tamen partem in hanc migrauit. Ob inſignem celebritatem ſaepe illi ἁπλῶς LEGVM nomen inditum eſſe, comperio, non ſolum in indice vetere Pandectis Florentinis praemiſſo, qui MAVRICIANI, TERENTII CLEMENTIS, aliorumque veterum iureconſultorum βιβλία *ad* LEGES recenſens, obſeruante iam LIPSIO, (h) de lege Papia Poppaea loquitur: verum etiam in ipſis iuris noſtri libris. Nam in §. 1. *Inſtit. de nupt.* ait

 impera-

(a) *Auguſt. cap.* 42.
(b) *De offic. Lib. III. cap.* 7.
(c) *Iul. cap.* 10.
(d) *Lib. XXXVII. pag.* 33.
(e) *Tacit. Annal. Lib. III. cap.* 25.
(f) SVET. *Ner. cap.* 10.
(g) TERTVLL. *Apol. cap.* 4.
(h) *Excurſ. ad Tacit. Annal. Lib. III.*

imperator : *qui ſecundum praecepta* LEGVM *coëunt*, id eſt, legum Iuliae et Papiae. Similiter POMPONIVS : (a) *nemo poteſt in teſtamento ſuo cauere*, *ne* LEGES *in teſtamento ſuo locum habeant*. Et PROCVLVS : (b) *itaque ſi cautum eſt*, *vt propiore tempore*, *quam* LEGIBVS *conſtitutum eſt*, *reddatur*, *ſtari eo debere exiſtimo*. Plura huius generis loca iam collegit vir eximius, EMVNDVS MERILLIVS, (c) quae hic accumulare nolumus.

Eo quoque haud parum celebritatis haec lex conſequuta eſt, quod auctoritatem ſuam, et ſeneſcente iam imperio, quum abundantes voluptates libidinem pereundi perdendique omnia inuexiſſent, diutiſſime retinuit. Quamuis enim principes, Auguſtum inſequuti, vt fit, ei variis SCtis ac conſtitutionibus vel obrogarent vel derogarent : ipſa tamen lex fere ad Iuſtiniani tempora inter Romanos viguit, vt non temere ſignarentur tabulae, quin ſimul lex iſta nuptialis recitaretur. Ad quem ritum adludens MARCIANVS CAPELLA : (d) *tunc*, inquit, *mater popoſcit de Ioue*, *ſuperiſque cunctis*, *vti ſub conſpectu omnium*, *quidquid ſponſalium nomine praeparauerat Maiugena*, *traderetur*, *ac demum dos a virgine non deeſſet*, *tumque tabulas ac* PAPIAM POPPAEAMQVE *legem ſinerent* RECITARI.

Quamobrem nemini videbitur mirum, tam multos eruditiſſimoſque viros et olim, et poſt felicem illam temporum reparationem, de lege PAPIA POPPAEA bene mereri conatos eſſe. Sub Hadriano et Antonino Pio, Auguſtis, in eam *libros viginti* ſcripſit TERENTIVS CLEMENS, *libros ſex* IVNIVS MAVRICIANVS, et VLPIVS MARCELLVS, *libros quindecim* CAIVS. Sub Seuero et ſequentibus DOMITIVS VLPIANVS et IVLIVS PAVLLVS, ille *libris viginti*, hic decem eamdem interpretatus eſt, e quibus omnibus fragmenta ſatis multa exſtant in Pandectis. Addidit his GVIL. GROTIVS (e), OCTAVENVM, Traiano fere æqualem, cuius quaedam in hanc legem exſtitiſſe, ex TERENTII CLEMENTIS fragmento (f) colligi poſſe videtur. Verum quum huius ICti ſcripta non modo interciderint omnia, verum etiam ea in Pandectis non niſi obiter laudentur, de commentariis eius in legem Papiam Poppaeam res non adeo expedita videtur.

Renatis litteris, tenebriſque, quae diutiſſime orbi litterario incubuerant, felici ſidere diſcuſſis, haud pauci de reſtituenda explicandaque hac lege cogitarunt. LABV. TORRENTII *excurſus* inter eius lucubratio-

(a) *L. SS. D. de legat.* I.
(b) *L. 17. D. de pact. dotal.*
(c) *Obſeru. Lib. V. cap.* 10.
(d) *De philolog. et Merc. nupt. Lib. II.*
(e) *De vet. ICtis, Lib. II. cap.* 5.
(f) *L. 32. D. qui et a quib. manumiſſ.*

brationes ad HORATIVM ; IVSTI LIPSII *commentatio*, quam MVRETVS numeris omnibus abſolutam cenſet, inter *excurſus* ad TACITI *annales* comparet. Exſtat et FRANC. BALDVINI *liber ſingularis*, quo non modo de lege PAPIA POPPAEA, verum etiam de *Falcidia*, *Voconia*, et *Rhodia* ſuo more erudite egit, excuſus *Baſileae*, anno erae Chriſtianae 1559. *Similes* ſunt commentarii IOANNIS DE PAREIA et RAMEZ DEL MANZANO, quorum illius lucubrationes anno 1591. *Salmurii*, vna cum eiuſdem auctoris *Otio quadrimeſtri* prodierunt, huius vero opus in tabernis librariis aeque ac bibliothecis harum regionum paene diſparuit, ſaltim a me, omni adhibita induſtria, nuſquam potuit inueſtigari. Sed procul dubio reliquorum omnium luminibus offecit iureconſultus facile princeps, IAC. GOTHOFREDVS, qui omnia huius legis capita et fragmenta non ſolum colligere, breuique, ſed luculento, illuſtrare commentario, verum etiam, quoad eius fieri potuit, ad priſtinum reuocare ordinem primus omnium auſus eſt. Quod quantiuis pretii opuſculum vna cum reſtitutis ab eo XII. *tabulis*, *edicti perpetui ordine*, et *fragmentis librorum* SABINI ſub titulo QVATVOR FONTIVM IVRIS CIVILIS praelo exiit *Coloniae Allobrogum* anno ſuperioris ſaeculi 53. Obiter huius legis capita quaedam illuſtrarunt BARN. BRISSONIVS, doctiſſimo *de iure connubiorum* opere, FERDINANDVS PAEZ Vlyſſiponenſis, libello *de numero liberorum excuſante a muneribus publicis*, et hoc multo doctior M. VERTRANIVS MAVRVS eleganti commentatione *de iure liberorum*, qui poſteriores libri in *tomo octauo Tractatus tractatuum* locum inuenerunt, ut mirum ſit, FRID. BRVMMERVM (a) de inſigni libelli raritate tam grauiter eſſe conqueſtum. Non iam his addo KIRCHMAIERI*, MVLLERI, FICHTNERI, aliorumque de hac lege et praemiis πολυπαιδίας diſſertationes, ita quippe comparatas, vt ex iis parum ad rei ſummam proficias.

Tot ergo eruditiſſimi viri ad reſtituendam, et illuſtrandam legem PAPIAM POPPAEAM omnem operam induſtriamque contulerunt, idque non immerito, quum, vti recte iudicat IAN. VINC. GRAVINA, (b) *tam multa huic legi iureconſultorum reſponſa et fragmenta veterum ſint inplicata, vt, qui hac luce careat, eum in curſu iuris paſſim offendere oporteat, et prolabi.*

Quare et nos huic nobiliſſimo argumento, quod felix fauſtumque ſit, animum calamumque adiicere decreuimus, parum veriti, ne cui Iliada poſt tot Homeros ſcribere videamur. Saepe enim, qui id argumentum occuparunt, humani quid paſſi ſunt: ſaepe ſeueriore vſi critica

(a) *De lege Cinc. cap.* 14.

(b) *De legib. et SCtis* §. 36.

tica intelligendo fecerunt, vt intelligamus nihil. Saepe, quæ maxime ad rem faciunt, praeteruiderunt, aliaque, haud germana, pro legis noſtrae capitibus obtruſerunt, adeoque poſt tantam meſſem maximum aliis reliquerunt ſpicilegium. Otium fortaſſis nobis feciſſet ὁ πάνυ GOTHOFREDVS, ſi incredibilem illam, quam procedente aetate ſibi pepererat, variæ eruditionis copiam in illuſtranda hac lege voluiſſet expromere. Sed ei adhuc iuueni, ſub ipſa ſtudii iuridici tirocinia, hoc opuſculum exciderat, vti ipſe refert in *commentario ad regulas iuris :* (a) *nos dudum* PRIMIS IVRIS STIPENDIIS, *fragmenta legis Iuliae et Papiae collegimus, ſuoque ordini reſtituimus, veterum iureconſultorum illorum notas ad ſingula capita verbaque aptauimus, notis tandem et ipſi illuſtrauimus.* Accedit, quod non ipſe viuus ei libello in lucem ituro obſtetricatus eſt, ſed vaſa conclamans et ad aeternitatem ſe componens eam curam demandauit ESAIAE COLLADONI, viro quidem doctiſſimo, ſed qui merito a deformando alieno foetu abſtinuit manus. Quare et GOTHOFREDI libello non acceſſit auctoris lima, multique hinc in eo haeſerunt naeui, quos facile deprehendet, qui noſtra haec contulerit.

Ceterum induſtriae noſtrae eam ipſi legem tulimus, vt praemiſſa accuratiore legis hiſtoria, (b) capita eiuſdem, quorum memoria ſupereſt, omnia de nouo cum cura colligamus, eaque, quantum pote, ad priſtinum reuocemus ordinem, (c) ac denique ſingula, et *ſecundo* quidem libro ea, quae ad partem capitis de nuptiis et liberorum procreatione; (d) *poſtremo*, quae ad bona caduca atque ereptitia pertinent, (e) ſeorſum expendamus, mutationibus, quas ſubierunt, fraudibuſque, quibus legem rei publicae vtiliſſimam ingenioſa ciuium improbitas eluſit, ſimul diligenter obſeruatis. His enim omnibus rite pertractatis, nihil, quod ad huius legis intelligentiam pertinere vllo modo videatur, deſiderari poſſe arbitramur.

(a) *Comment. ad regul. iur. collect.* 18. *pag.* 794.
(b) *Cap.* 2. 3. 4.
(c) *Cap.* 5.
(d) *Lib. II. cap.* 1. *ſequ.*
(e) *Lib. III. toto.*

CAPVT

CAPVT II.

DE VARIIS VARIARVM GENTIVM, IN PRIMIS ROMANORVM, INSTITVTIS, QVIBVS ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΝ PROMOTVM IVERE.

P*Rior legis* PAPIAE POPPAEAE *pars ad* πολυτεκνίαν *fuit comparata.* I. *Eius ſtudioſiſſimi fuere populi plerique, in primis Hebraei. Qua ratione illi exponant praeceptum diuinum* Geneſ. I. 28? *Caelibum et orborum apud eos ignominia.* II. *Perſae numeroſae proli praemia conſtituerunt.* III. *Graecorum, quae huc pertinent, inſtituta, in primis Athenienſium.* IIII. *Lacedaemonii faecunditatem ornabant praemiis. Poenae* ἀγαμίου, ὀψιγαμίου, *et* κακογαμίου. LANGLAEVS *notatus.* V. *Thebanis ignominioſum videbatur, ſine prole mori.* VI. *Germani abſque ſpe praemiorum numeroſae proli ſtudebant. Locus* TACITI *explicatus. Quid Germanis medii aeui* das Hageſtoltzen-Recht? VII. *Romani iam ab origine vrbis ciuitatem quam numeroſiſſimam eſſe cupiebant. Cur Romulus tam amplam poteſtatem maritis et parentibus conceſſerit?* VIII. *An Numa Pompilius vel Tullus Hoſtilius auctor iuris trium liberorum? Locus* PLVTARCHI *vna mutata littera emendatus. Eiuſdem Numae lex de pellicatu, nec non de filio, qui vxorem duxerit, non venumdando.* VIIII. *An libera re publica leges de caelibatu latae? Cenſorum circa caelibes et orbos officium. Aes vxorium. Praemia parentibus a cenſoribus decreta. Adoptiones veterum fraudulentae. Praemia cenſorum qualia? Metelli oratio cenſoria ab Auguſto repetita.* X. *Iulii Caeſaris liberalitas erga parentes.* XI. *Romani et extra ordinem benefici in eos, qui liberos ſuſtulerant. Serui ob numerum liberorum manumiſſi. Bona ob liberorum numerum haud publicata. Status liberorum ex inceſtis nuptiis editorum confirmatus ob parentum faecunditatem. Ad* προεδρίαν *in ordine decurionum profuit numeroſa proles.* XII. *Cur Romani tot praemia* πολυτεκνίας *et poenas caelibatus et orbitatis inuenerint? Expediatne rei publicae, ciuitates eſſe quam numeroſiſſimas? Romana res publica ad bellicam potentiam comparata. Eadem vtebatur milite lecto. Romani a nuptiis abhorrebant, partim ob mores feminarum perditiſſimos, partim ob vagas, quibus delectabantur, libidines, partim ob pinguiſſima orbitatis praemia. Haec cauſſa latae etiam legis* PAPIAE POPPAEAE.

Finis legis Papiae Poppaeae de maritandis ordinibus is praecipue fuit, vt faecunda eſſent ciuium Romanorum matrimonia, et vrbs tot bellis exhauſta ciuilibus maxima ciuium multitudine in poſterum adflueret. Id conſilium non ſolum Auguſtus prae ſe tulit, ſed et complura veterum teſtimonia produnt. Celsvs (a) ſane noſter hanc *legem* sobolis procreandae cavssa *inſtitutam, atque hinc vtilem eſſe* ait *rei publicae*. Eumdem finem indicat Horativs, (b) dum de lege Iulia, paullo poſt in Papiam Poppaeam transfuſa, canit:

Diua, producas ſobolem, patrumque
Proſperes decreta ſuper iugandis
Feminis, prolisqve novae feraci
Lege marita.

Et paucis interiectis: (c)

Di probos mores docili iuuentae
Di ſenectuti placidam quietem,
Romulae genti date rem prolemqve,
Et decus omne.

Denique Sozomenvs, (d) incidens in legem Papiam Poppaeam: *ἔθεντο*, inquit, *τοῦτον τὸν νόμον οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι*, ΠΟΛΥΑΝΘΡΩΠΟΝ *ἔσεσθαι τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ὑπήκοον οἰόμενοι*: *tulerant iſtam legem veteres Romani*, popvlosam *et* hominibvs adflventem *eſſe cupientes vrbem, ſubiectasque prouincias*. Quae quum ita ſint, paullo altius repetendae ſunt prolificae huius legis rationes; et, cur cum aliae res publicae florentiſſimae, tum Romana in primis de amplificando ciuium numero tam ſollicitae ſemper fuerint, accuratius hoc capite explicandum.

I. Gentibus tantum non omnibus, quarum ciuitates vel ad bellum ac militiæ gloriam, vel ad proferendos imperii fines, vel ad opes quam maximas accumulandas erant comparatae, antiquiſſimum fuiſſe animaduerto, vt vrbes ac prouincias quam populoſiſſimas haberent. Quin et Ebraei, ab his olim ſtudiis alieniſſimi, nihil reliqui faciebant, vt gens ſua aliis vicinis multitudine antecelleret, exituſque comprobaret diuinum oraculum, quod Abrahami poſteros et ſtellas et arenam maris numero ſuperaturos praedixerat (e). Eum in finem multa ſanxerunt,

ab

(a) *L. 64. D. de condit. et demonſtr.*
(b) *Epod. XVIII. v. 17.*
(c) *Ibid. V. 45.*
(d) *Hiſt. eccl. Lib. I. cap. 9.*
(e) *Geneſ. XIII. 16. XV. 5.*

ab aliarum gentium inſtitutis alieniſſima. Primo enim quum ipſa recta ratio doceat, obligari quidem homines ad ineundum matrimonium, ſed per modum praecepti aientis, quod nec ſingulos neceſſario, nec quouis tempore, ſed eos, quibus commodae conditionis ſit copia, obſtringat: Ebraei, teſte IOANNE SELDENO, (a) longe aliter compoſuere rationes, ſuiſque ſerio inculcarunt, praecepto illo diuino: (b) פרו ורבו: *creſcite ac multiplicamini*; omnes maſculos teneri, nec quemquam, qui ante annum vigeſimum vxorem non duxerit, excuſari, niſi aut aſſiduo rerum diuinarum ſtudio acrioris libidinis ſtimulos retundat, aut naturae errore impar ſit procreationi liberorum. Addebant, qui vxori ſuperſtes, prolem vtriuſque ſexus, eiuſque integri, (ſiquidem ſpado aut filia ſterilis non proderant,) nondum ſuſtuliſſet, eum diuino iſti praecepto non videri ſatisfeciſſe. Quin ſemper, nondum effoeta aetate, vnumquemque hac lege teneri exiſtimabant, quamdiu in prole ſexus alteruter deeſſet, neque excuſari, qui vetulam, aut ſterilem, eamue, quae per aetatem muliebris patientiae legem accipere non poſſet, domum duxerit, niſi ſuperinducat foecundam. Alii Ebraeorum magiſtri, vti refert LEO MVTINENSIS, (c) tam late interpretabantur diuinam iſtam ſanctionem, vt nec ei, cui vtriuſque ſexus proles domi erat, vacationem concederent, ſi per aetatem corporiſque vires cum femina conſueſcere poſſet. Quare et hoc in veterum ſcitis eſſe ait R. ELIEZER: (d) לו אשה אינו אדם כל אדם שאין: *quemlibet hominem, cui non ſit vxor, non eſſe hominem*: itemque: (e) בפריה ורביה כאילו שופך דמים
כל מי שאין עוסק: *quicumque negligat praeceptum de multiplicando humano genere, habendum eſſe veluti homicidam.* His ergo doctrinis imbuebant docilem iuuentutem, has illi inculcabant regulas, non alio profecto conſilio, quam vt ciuibus ad matrimonium incitatis, quam populoſiſſimam haberent rem publicam.

Ne vero id officium ſoli cuiuſque virtuti ac pudori relictum videretur: illis quamdam veluti ignominiae notam inurere haud dubitabant, qui vel a nuptiis abhorrebant, vel numquam prole locupletauerant rem publicam. Caelibes ſane et ἀγάμους omnes illis ex magiſtrorum ſcitis homicidarum loco fuiſſe, modo vidimus. Ex ipſis vero ſacris litteris conſtat, maximum e ſterilitate ſua dolorem cepiſſe feminas ſanctiſſimas,

C 2 Saram,

(a) *De iur. nat et gent. ſecundum diſcipl. Ebr. Lib. V. cap. 6.*

(b) *Geneſ. I. 28.*

(c) *De ritib. Ebraeor. Part. IIII. cap. 2.*

(d) *Gemara Bab. ad tit. Iabimoth. col. 6. f. 63.*

(e) *Bereſch. rabba par. 34.*

Saram, (a) Rebeccam, (b) Rachelem, (c) Hannam; (d) laetas autem laetitiis omnibus veluti triumphaſſe, quum enixae eſſent liberos. Ipſa Eliſabeth, quum iam grandis natu vterum ſingulari atque inuſitato Dei beneficio intumeſcere ſentiret, quamdam inde capiebat voluptatem! quam laetabunda exclamabat venerabilis canitie puerpera: (e) *ὅυτωμοι πεποίηκεν ὁ Κύριος ἐν ἡμέραις, αἷς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν τὸ ὄνειδός μου ἐν ἀνθρώποις*: *ita mihi fecit dominus hoc tempore, quo ad me reſpexit, ad tollendam ignominiam meam inter homines.* Tanta videlicet erat ſterilium, orborum, caelibum ignominia, vt ipſe Deus maximam Iſraelitis minatus temporum calamitatem, futurum tunc eſſe praedicat, vt ſeptenae feminae viri vnius ambientes nuptias, nec alimenta ſibi nec veſtes ſtipulentur, tantum ne maximam illam caelibum ſteriliumque ignominiam ſuſtineant diutius (f).

Quemadmodum ergo haec omnia eo comparata erant, vt eo magis a caelibatu ac orbitate abhorrerent Ebraei: ita et praemia quaedam nouellis maritis propoſuerat ſummus legiſlator, annuam nimirum munerum militarium vacationem. (g) Accedebat, quod magno in honore eſſent numeroſae prolis parentes, laudibuſque ornarentur a popularibus ſuis, quibus ſubinde in ore erat vetus, quod MOSES MAIMONIDES (h) ſeruauit, adagium: בישראל כאילו בנה עולםהסוסיז נבש אחד: *quicumque adiecerit animam vnam Iſraeli, quaſi mundum aedificat.*

II. Sed et aliis per orientem gentibus curae cordique fuit πολυτεκνία: in primis autem Perſis, qui quum de amplificando regno, proferendiſque imperii finibus aſſidue cogitarent, ſatis animaduertebant, numquam ſe potituros oriente, niſi quam numeroſiſſimos educerent exercitus. Hinc et omnes, qui prole locupletauerant rem publicam, multis luculentiſque praemiis ornabant. Teſtis eſt NICOLAVS DAMASCENVS: (i) ἆθλα, inquiens, λαμβάνουσι περὶ βασιλέως ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ: *quibus* NVMEROSA PROLES *eſt, ii* PRAEMIVM *eo nomine a rege ferunt.* Et paullo plenius STRABO: (k) Γαμοῦσι δὲ πολλὰς καὶ ἅμα παλλακὰς τρέφουσι πλείους, ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ χάριν. Τιθέασι δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς ΑΘΛΑ ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ κατ' ἔτος: *Ducunt vxores complures, et multas pellices alunt,* MULTIPLICANDAE SOBOLIS *gratia. Reges quotannis* PRAEMIA *proponunt iis,* qui plures filios progenuerint. Similia iam obſeruauit HERODOTUS, *qui plures filios progenuerint*, non adſcribo.

III.

(a) *Geneſ. XVI.* 1. 2.
(b) *Geneſ. XXV.* 21.
(c) *Geneſ. XXX.* 1. 23.
(d) *I. Sam. I.* 6. 10. 11.
(e) *Luc. I.* 25.
(f) *Ieſ. IIII.* 1.
(g) *Deut. XX.* 7. *XXV.* 5.
(h) *Halach. iſchoth. cap.* 15.
(i) *Excerpta Peireſc. pag.* 522.
(k) *Lib. XV. p.* 733.
(l) *Lib. I. cap.* 135.

III. Haud abſimile Graecorum inſtitutum fuit, de quibus Mvsonivs apud Stobaevm: (a) Νομοθέται ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ ἔταξαν γέρα καὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ, καὶ τὴν ἀπαιδίαν ΕΠΙΖΗΜΙΟΝ κατέστησαν: *legumlatores vtrique ſexui numeroſae prolis* praemia, poenam*que ſterilitatis ſtatuerunt.* Saltim Athenienſes, quantum fuerint πολυπαιδίας ſtudioſi, vel inde patet, quod ſi quando ob cladem bello acceptam luemue peſtiferam iuſto minor videretur ciuium numerus, πολυγυνίαν imperare ciuibus non dubitarint. Quamuis enim a Cecropis temporibus inualuiſſet, vt nemo Athenis binas eodem tempore vxores haberet: non tamen ignotum eſt pſephiſma extra ordinem factum: διὰ τὸ λειπανδρεῖν συναυξῆσαι τὸ πλῆθος, γαμῆν μὲν τὴν ἀςὴν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας: *ne homines deficerent, atque vt multitudo ſuccreſceret, vnam quidem et legitimam vxorem ducendam, liberos vero etiam ex alia ſuſcipiendos.* (b) Hinc fama tenet, ipſum Socratem, virum continentiſſimum, praeter Xanthippen, et cum Myrthu conſueſſe, ὅτι συγκεχωρημένον κατὰ ψήφισμα τῦτο ἐγένετο τότε, διὰ σπάνιν ἀνθρώπων, *quod plebiſcito id tum conceſſum fuerit ob ciuium raritatem.* (c) Idem memoriae proditum de Euripide, quod, quamuis muliebre genus omne peroſus, duas tamen ſimul vxores duxerit, *quia id decreto, ab Athenienſibus facto, ius eſſet.* (d) Idem Athenienſes et poenis coërcebant caelibatus orbitatiſque ſtudium, et Dinarcho (e) teſte, nec oratores, nec belli duces capeſſere patiebantur rem publicam, niſi liberos ſuſtuliſſent. Quin et ſingularem aduerſus caelibes inuenerant γραφὴν, vel accuſationem publicam, quam τὴν ἀγαμίυ γραφὴν adpellatam eſſe, tradit in onomaſtico Ivlivs Pollvx. (f)

IIII. Lacaedaemonii quoque, bellicae virtutis ſtudioſiſſimi, et praemia numeroſae prolis, et poenas caelibatus inuenerant. De illis Aelianvs: (g) Νόμος ἐςὶ τοῖς Σπαρτιάταις, τὸν παρασχόμενον υἱὺς τρεῖς, ἀτέλειαν ἔχειν φρυρᾶς, τὸν δὲ πέντε, πασῶν τῶν λειτυργιῶν ἀφεῖσθαι: *lex eſt Spartanis, vt qui tres filios ſuppeditarit rei publicae, ab excubiis liber eſſet; qui vero quinque, ab omnibus muneribus publicis vacationem haberet.* Idem fere refert Aristoteles, (h) niſi quod hic immunitatem etiam quatuor liberorum parentibus conceſſam eſſe ſcribit. En eius verba: Ἐςὶ αὐτοῖς νόμος τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱὺς ἄφρυρον εἶναι, τὸν δὲ τέτταρας ἀτελῆ: *lex illis eſt, vt qui tres genuerit liberos, ab*

C 3 *excubiis;*

(a) *Serm. LXXIII.*
(b) Petit. *Leg. Att. Lib. VI. tit.* 1.
(c) Athen. *Lib. XIII. p.* 556.
(d) Gell. *Lib. XV. cap.* 20.
(e) *Inuectiu. in Demoſthen.*
(f) *Lib. VIII. cap.* 6.
(g) *Hiſt. var. Lib. VI. cap.* 6.
(h) *Polit. Lib. II. cap.* 9.

excubiis ; *qui* QVATVOR , *penitus immunis ſit.* At tanto grauius animaduertebant in eos, qui vel numquam duxiſſent vxorem, vel iuſto tardius, vel indignam eo vitae conſortio duxiſſent. Hinc quum IVL. POLLVX (a) paullo ante laudatus, inter reliquas Athenienſium accuſationes etiam τῆς ἀγαμίου γραφῆς meminiſſet : ſtatim ſubiicit : Παρὰ δὲ Λακεδαιμονίοις καὶ ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, καὶ ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ : *apud Lacedaemonios autem et ſero initi matrimonii, et male conciliati*, accuſationes proditae ſunt. Et ARISTON apud STOBAEVM : (b) Σπαρτιατῶν νόμος τάττει ζημίας, τὴν μὲν πρώτην ΑΓΑΜΙΟΥ, τὴν δευτέραν ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, τὴν τρίτην καὶ μεγίστην ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ : *Spartanorum lex poenam ſtatuit, primam* NON DVCENTI *vxorem*, „*alteram* SERO DVCENTI„ *tertiam denique ac grauiſſimam* MALE DVCENTI. Qualia fere et apud PLVTARCHVM (c) legimus.

At quales illae ἀγαμίου, ὀψιγαμίου, et κακογαμίου poenae ? et quo iure animaduerti potuit in eos, qui malis auibus inierant matrimonia? *Hoccine cuiquam vitio dabitur*, inquit ZACH. HVBERVS, (d) *quod a fato pendet, et prudentiſſimum quemque fallit ? cuius lege immobilis rerum humanarum ordo ſeritur ?* Quare coniicit cum PLVTARCHO, κακογαμίου poenam viguiſſe potiſſimum aduerſus illos, quibus in conditione quaerenda virtus poſtponeretur numis, quique mallent beatam, hoc eſt, bene dotatam et nummatam ducere vxorem, quam ingenuam, liberalem, ſine mala fama, bonam, bonis prognatam: idque illuſtrat egregio ſeueritatis publicae exemplo, quod eodem loco, quo κακογαμίου poenae meminit„ refert PLVTARCHVS. Lyſandri filiae, patre ſuperſtite, multorum fuerant ſpes inuidioſa procorum. Sed hi, quum Lyſander decedens pauperes reliquiſſet, turpiter eluſerant ſperatas virginum nuptias, pecunia ideo mulctati a Lacedaemoniis, quod dotem virtuti praetuliſſent, et quem diuitem rati coluerant, eum virum bonum, paupertatis argumento compertum, deſeruiſſent. Enimuero ſi mulctam his dixerunt Lacedaemonii, egregie falſi ſunt ARISTON et PLVTARCHVS ipſe„ dum poenam κακογαμίου, μεγίστην, id eſt, maximam et poenis ἀγαμίου et ὀψιγαμίου acerbiorem fuiſſe, tradiderunt. Caelibes enim PLVTARCHVS (e) refert, in gymnicis ludis ſpectaculo excluſos, per hiemem vero nudos circumire iuſſos forum, carmenque in ſe compoſitum canere. De iis vero qui ſerius animum adiecerant nuptiis, ATHENAEO (f) teſte, ita decreuerant Lacedaemonii, vt feſto

(a) *Onomaſt. ibid.*
(b) *Serm. LXXIII.*
(c) *Lyſand. ſub fin.*
(d) *Diſſert. iurid. philol. Part. II. diſſ. IIII. cap. 1.*
(e) *Lycurg. extr.*
(f) *Lib. XIII. pag.* 555.

ſto quodam die a mulieribus circa aram tracti verberibus caederentur. Quem locum ATHENAEI, quod obiter moneo, perperam cum PLVTARCHI teſtimonio committit vir doctiſſimus, IAN. LANGLAEVS, (a) quaſi iis auctoribus parum inter ſe conueniret, quum tamen alter de *ἀγαμίου*, alter de *ὀψιγαμίου* poena manifeſto loquatur, et hinc rationem ſubnectat ATHENAEVS, *ἵνα τὴν ἐκ τοῦ πράγματος ὕβριν φεύγοντες, φιλοστοργῶσι τε καὶ* ΕΝ ΩΡΑι *προσίωσι τοῖς γάμοις*: *vt indignitatem eius contumeliae peroſi liberos ac prolem tollere cuperent, et* TEMPESTIVE *ſeſe adiungerent vxoribus.* Quis vero non quantamcumque maluiſſet exſoluere mulctam, quam tantam ignominiam ſubire? Quare *κακογαμίου* poena locum videtur habuiſſe, non ſolum ſi quis dotem praetuliſſet virtuti, ſed quotieſcumque quis contra leges nuptiales Lycurgi, quem curioſiſſime *περὶ τεκνοποιίας* egiſſe XENOPHON (b) obſeruat, vxorem duxiſſet, nec corpore robuſtam, nec aetate florentem, nec indole generoſam. Harum enim in primis rationem haberi voluit ab iis, qui Spartae vxores eſſent ducturi, vti latius expoſuit laudatus XENOPHON. Quicumque ergo vel puſillas et tenues, vel vetulas, vel vitiis omnibus contaminatas ſibi iunxerant, *κακογαμίου* incurrebant poenas, quae quales fuerint, veteres quantum memini, non referunt.

V. Thebanorum inſtituta non admodum nota ſunt. Apud eos tamen non minus, ac apud reliquos Graecos ignominioſum fuiſſe, nullos ex ſe relinquere liberos, argumento eſt dictum Pelopidae obiurgantis Epaminondam, *tamquam male in eo conſulentem patriae, quod liberos non relinqueret.* (c) Quin quum idem vir fortiſſimus apud Mantineam ex vulnere occumberet, lacrymabundus adſtans amicus, teſte DIODORO SICVLO, (d) dixit: *ὅτι τελευτᾷς ἄτεκνος*: *itane ſine liberis decedis*? Quamuis autem et Pelopidae, et amico reſponderet Epaminondas: *Μὰ Δία μὲν, ἀλλὰ καταλείπω δύο θυγατέρας, τήν τε ἐν Λεύκτροις νίκην, καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ*: *non per Iouem, ſed filias duas; victoriam Leuctricam et Mantinenſem, poſt me relinquo*: ſatis tamen vel inde adparet, parum honorificam Thebis fuiſſe orbitatem, maleque illum conſulere viſum eſſe rei publicae, qui liberis ex ſe natis ciuitatem non reddidiſſet frequentiorem. Obiter moneo, Pythagoram quoque videri poſſe caelibatum damnaſſe, ſiquidem ei inter alia ab aduerſariis obiectum eſſe ait IAMBLICHVS, (e) ſtatuiſſe illum *τοῖς ἀγάμοις πολεμεῖν*, *caelibes eſſe odio proſequendos.* Sed verba: *ὡς ἀρχηγοῖς γεγονόσι τοῦ πλήθους*.

(a) *Ot. ſemeſtr. Lib. X. cap. 1.*
(b) *De re publ. Laced. cap. 1.*
(c) NEP. *Epamin. cap. 10.*
(d) *Lib. XV. cap. 87.*
(e) *De vit. Pythag. ſegm. 260.*

κλήεθυ, ſatis oſtendunt, legendum eſſe τοῖς κυάμοις πολεμεῖν, *cum fabis bellum gerendum eſſe*, vti acutius ARCERIO vidit doctiſſimus KVSTERVS.

VI. Germanis quoque curæ fuit numeroſa proles, quamuis nulla ſpe praemiorum ad faciendas nuptias, procreandamque ſobolem pellectis. Et ita intelligendus TACITI (a) locus, quem vulgo non ſatis capiunt interpretes: *numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur: pluſque ibi* BONI MORES *valent, quam alibi* BONAE LEGES. Contendit inter ſe auctor praeſtantiſſimus Germanorum Romanorumque mores, et vti toto fere illo libello ea potiſſimum, in quibus a perditiſſimis Romanorum moribus Germanici diſcrepabant, eleganter exponit: ita et hic ſimilis plane occurrit σύγκρισις. Solebant Romani liberorum numerum finire. Vel uno ſuſcepto filio, repudiabant vxorem, ne plures naſcerentur. Si ob rem domi anguſtam incommodum videretur, plures tollere, vel recens natos exponere, vel antequam naſcerentur, ipſum faetum, propinata vxori potione, nefarie elidere, nulli erat religio. Quum porro maximum Romae eſſet orbitatis pretium: etiam *ſingulos* ſaepe *filios*, vti PLINIVS (b) conqueritur, *graues faciebant illa orbitatis praemia*; nec dubitabant quidam, odia filiorum ſimulare, eiurare liberos, et orbitatem manu facere, (c) tantum vt multa ſecuritate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta, promta et obuia haberent. (d) Sic Romani: an et apud Germanos huius modi quid auditum? Minime vero, *numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare flagitium habebatur*. Liberos quaerebant, ſolis incitati naturae ſtimulis; non quot volebant, ſed quot ex iuſto ſequebantur matrimonio. Quo numeroſior ſoboles, quo plus propinquorum, et affinium: eo gratior ſenectus, nec vlla ibi orbitatis pretia. (e) Tantum ergo abeſt, vt eos liberorum taeduerit frequentiae, aut ſolitudinem domi facere voluerint, vt potius praeclarum pulcrumque viſum ſit, ciues, ſui ſimiles atque ex ſe natos, quamplurimos, relinquere rei publicae. Primum hoc inter Romanorum Germanorumque mores diſcrimen: iam et alterum ſequitur. Labente paullatim Romanorum diſciplina, ipſi mores deſidentes primo, deinde magis magiſque lapſi, poſtremo ita ire coeperant praecipites, vt nec vitia ſua, nec remedia pati poſſent. Quare et lege Iulia et Papia, totque propoſitis poenis et praemiis vix eo poterant adduci, vt vxores liberorum quaerendorum cauſſa ducerent. Contra Germani, non peregrinis artibus, ſed

(a) *De morib. Germ. cap.* 19.
(b) *Lib. IIII. epiſt.* 15.
(c) SENECA *conſolat. ad Marc. cap.* 19.
(d) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 19.
(e) *Id. de moribus Germ. cap.* 20.

ſed tetrica ac triſti maiorum diſciplina inſtructi, ſuopte ingenio animum temperabant virtutibus, ſuaque ſponte liberis procreandis operam dabant. Ita *plus apud eos valebant* BONI MORES, nulla libidine ac luxu polluti, *quam alibi*, puta Romae, BONAE LEGES, id eſt, Iulia et Papia, quantumuis ſapienter ſcriptae, quantumuis neceſſariae rei publicae. Vere ergo TACITVS, quod ab aliis non video ſatis obſeruatum, legem Papiam Poppaeam in mente habuit, oſtenditque, Germanos, quamuis nulla lege nouae feraci prolis inſtinctos, numeroſae tamen ſobolis ſtudioſiſſimos fuiſſe.

Medio tamen aeuo et de caelibatus poenis cogitare coeperunt Germani, inualuitque conſuetudo, vt maſculis, qui caelibes vel ad ſexageſimum, vel ad quinquageſimum aetatis annum, (neque enim ea in re prouinciae omnes iiſdem moribus vtuntur,) perueniſſent, vel amiſſa vxore vota ſecunda per triginta annos diſtuliſſent, nec non feminis, quae quaſuis nubendi conditiones adſpernatae, virgines vel viduae permanſiſſent ad ſenilem aetatem, nec teſtamentum condere, nec bona a ſe adquiſita inter viuos mortiſue cauſſa donare, ius eſſet, ſed ea poſt eorum exceſſum caduca fierent, et a fiſco occuparentur. Quod ius in prouinciis Brunſuicenſibus, Palatinis, aliiſque quibuſdam etiamnum viget, vocaturque Germanis *das Hageſtoltzen-Recht.* (a) Sed quum de eius iuris origine atque indole copioſius egerimus in ANTIQVITATIBVS IVRIS GERMANICI, quas propediem in Germania praelo exituras confidimus: plura hic addere nihil attinet.

VII. Vt ergo demum ad ipſos Romanos progrediamur, etiam hi, quum ſibi nulla re magis, quam exuberante ciuium multitudine, opus eſſe intelligerent, nihil fecerunt reliqui, vt ciues ad ducendas vxores procreandoſque liberos praemiis poeniſque propoſitis adducerent. Ipſi Romulo, conditori vrbis, eam rem curae fuiſſe, his verbis indicare videtur apud DIONEM (b) Auguſtus: *Ἦν μὲν γὰρ οὐδὲ πρόσθεν ἐξὸν ἀμελεῖν περὶ παιδοποιΐας καὶ γάμων· καὶ γὰρ* ἈΠ' ἈΡΧΗΣ *εὐθὺς ἅμα τῇ πρώτῃ τῆς πολιτείας κατασκευῇ ἀκριβῶς περὶ αὐτῶν* ἘΝΟΜΟΘΕΤΗΘΗ: *et quidem neque ante me cuiquam permiſſum erat, coniugium ac ſobolem negligere, quum* INITIO, *ſub primam rei publicae conſtitutionem, ea de re diligenter ſit* LEGIBVS CAVTVM. Sed quum ſingularis cuiuſdam legis, qua Romulus aut praemia conſtituerit parentibus, aut poenis caelibatum orbitatemque coërcuerit, nec vola, nec veſtigium apud veteres exſtet: procul omni dubio Auguſtus reliquas Romuli leges, quibus veluti aliud agens

(a) SCHOTTEL. *de var. iur. Germ. cap.* 1. BESOLD. *Theſaur. pract. pag.* 352.

(b) *Lib. III. pag.* 576.

ciues ab orbitatis ſtudio auertit, in animo habuit. Dum enim iſte vrbis conditor maritis omnem in vxores poteſtatem conceſſit, haſque in eorum manu ac mancipio eſſe iuſſit, (a) dum penes viros non ſolum imperium domeſticum, ſed et ipſum ius vitae ac necis eſſe voluit, (b) dum denique et patrum Romanorum poteſtatem in liberos maiorem, quam vſquam terrarum, eſſe permiſit: (c) procul dubio id egit praecipue, vt ciuibus ſuis, tanto cum imperio præfuturis familiae, eo minus moleſtum videretur, ducere vxores, liberoſque quam plurimos procreare.

[Nec alium ſibi propoſuerat vrbis aeternae parens, quum, teſte DIONYS. HALICARN. *Lib. II. cap.* 15. neceſſitatem ciuibus imponeret educandi omnem virilem prolem, et e filiabus primogenitas, vetaretque vllum foetum trienni maiorem necare, niſi ſi quis infans mutilus aut prodigioſus in ipſo ſtatim partu adparuiſſet. Hunc enim ſolum exponere licebat per legem Romuli, dummodo eum inſignitum et monſtroſum iudicaſſent quinque vicini proximi. Quumque Romulus reliquas femellas exponi concederet, et contra mulctam, immo et dimidiae bonorum partis publicationem interminaretur eis, qui maſculum expoſuiſſent: quis dubitet quaeſo, quin ea lex ad locupletandam ciuibus vrbem cum maxime fuerit comparata?]

VIII. Succeſſores Romuli, quemadmodum non vnum ſibi omnes eumdemque imperii finem propoſuerant: ita nec eodem ſtudio de amplificando ciuium numero laborabant. Ad Numam Pompilium iuris trium liberorum originem referre videtur PLVTARCHVS: (d) ſed videtur tantum. Ait equidem: Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐςι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προςάτȣ διάγȣσας, ὥσπερ ΑΙ ΤΡΙΠΑΙΔΕΣ: *tribuit virginibus Veſtalibus ingentes honores, inter quos teſtamenta vel ſuperſtite patre nuncupandi ius, et ſine tutore liberum ſuarum rerum arbitrium, vt quibus* TRES SVNT LIBERI. Sed caue credas, haec omnia a Numa eſſe. Multa, quae ibi priuilegiis virginum Veſtalium accenſet PLVTARCHVS, iis poſtremis demum rei publicae temporibus conceſſa ſunt, veluti ius lictore vtendi ſub triumuiris, (e) ius ſine tutoribus res ſuas adminiſtrandi, vel, vti PLVTARCHVS vocat, ius trium liberorum ſub Auguſto. (f) Quare aut Io. RVALDO (g) credendum, Plutarchum in re, tunc omnibus notiſſima erraſſe, aut, quod creditu facilius, locum illum in mendo cubare oportet,

(a) GELL. *Lib. XVII. cap. 6.*
(b) DIONYS. HALIC. *Lib. II. cap. 26.*
(c) *§. 2. Inſt. de patr. poteſt.*
(d) *Num. pag. 66.*
(e) DIO. *Lib. XXXXVII. pag.* 338.
(f) *Idem Lib. LVI. pag.* 578.
(g) *Animaduerſ. in Plutarch. V. p.* 74.

tet, vel vna mutata littera, facile integritati ſuae reſtituendum, ſi pro ἀπέδωκεν legas ἀπέδωκαν, vt ſenſus ſit: τιμὰς δὲ μεγάλας, ἀπέδωκαν ἱεραῖς παρθένοις: *tribuerunt vero* (Romani) *multos honores virginibus ſacris.* Sollemne enim eſt PLVTARCHO, hoc modo narrationibus ſuis ſubiungere, quae poſteri circa eam rem inſtituerint. Sic quum retuliſſet, (a) Camillo vadimonium deſerenti irrogatam eſſe mulctam quindenûm millium aeris, ſtatim addit: ὁ γὰρ πρὸς ἀργυρίῳ λόγον χιλίαι δραγμαι καὶ πεντακόσιαι. Ἀσσαρίων γὰρ ἰ ἦν τὸ ἀργύριον, καὶ τὸ δεκάχαλκον οὕτως ἐκαλεῖτο δηνάριον: *qua ſumma* (nunc, poſteris temporibus) *nummi argentei facit denarios ſeſquimillenos. Aſſes enim* x. *efficiebant argenteum, et deni aeris denarius vocabantur.* Camilli enim aetate nummum argenteum nondum ſignatum fuiſſe, non ignoraſſe videtur PLVTARCHVS. Immo et in ipſa Numae vita, (b) enarrata pontificis maximi origine, ἦν δὲ, inquit, καὶ τῶν ἱερῶν παρθένων ἐπίσκοπος: *inſuper virginum Veſtalium cuſtos erat*; non tempore regum videlicet, ſed iis iam exactis, vti iam capite primo docuimus. Quibus obſeruatis, multorum profecto errorum abſolues PLVTARCHVM, quorum paſſim eum coarguunt viri docti. Quemadmodum ergo, vt e diuerticulo in viam redeamus, ius trium liberorum Numae tribui non poteſt: ita et illos ſua opinione falli dixeris, qui eiuſdem originem a Tulli Hoſtilii lege, de tergeminis lata, cum KIRCHMAYERO (c) et IANO VINC. GRAVINA (d) repetunt. Quamuis enim auctor ſit DIONYSIVS HALICARNASSENSIS, (e) regem illum ob memorabile Horatiorum tergeminorum facinus ad populum tuliſſe, οἷς γίνωνται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς παίδων χορηγεῖσθαι μέχρις ἥβης, *vt nati tergemini, donicum puberes ſunt, de publico alerentur*: ius tamen liberorum non ad tergeminos, ſed ad trium liberorum parentes pertinuit, nec facultatem his dedit, alimenta e publico petendi, ſed cum aliis priuilegiis ac commodis, quae infra recenſebimus, fuit coniunctum. Denique illa Tulli Hoſtilii lex necquidquam ſancit, quod ad amplificandum ciuium numerum vllo modo pertinere videatur.

Potius huc referenda videntur, quae Numa de pellicibus ab ara Iunonis arcendis, deque filiis, qui iuſſu patrum vxores duxerant, non vendundis ſanxiſſe dicitur. Prior lex, quam FESTVS (f) ſeruauit, talis fuit: PELLEX ASAM IVNONIS NE TAGITO, SEI TAGIT, IVNONEI CRENEBIS DEMI-SEIS ACNOM FEMINAM CAEDITO. De poſteriore agunt PLVTARCHVS (g) et DIONYSIVS HALICARNASSEVS, (h) quorum hic

D 2 verba

(a) *Camill. pag.* 135.
(b) *Num. p.* 66.
(c) *Diſſ. de lege Papia Popp.* §. 19.
(d) *De legib. et SCtis*, §. 48.
(e) *Lib. III. cap.* 28.
(f) FEST. *voce* pellex.
(g) *Num. pag.* 71.
(h) *Lib. II. cap.* 28.

verba ipſa legitima ita Graece expreſſit : Ἐὰν πατὴρ υἱῷ συγχωρήσει γυναῖκα ἀγάγεσθαι, κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τὺς νόμυς, μηκέτι τὴν ἐξυσίαν εἶναι τῷ πατρὶ, ΠΩΛΕΙΝ τὸν υἱὸν : *ſi pater filio conceſſerit vxorem ducere, quacum ſacra et bona ſecundum leges communicet, patri poſthac filium* VENVMDANDI *ius ne eſto.* Vtraque lex ad commendandas nuptias, iniiciendumque ciuibus liberos quærendi ſtudium comparata fuiſſe videtur. Quod enim ad priorem attinet, ea pellices aram Iunonis tangere vetuit, eidemque, ſi tetigiſſet, impoſuit neceſſitatem, ſacrificium διαλλακτικὸν Iunoni offerendi, quo et leues mulierculae iſtius ignominiae periculo a maritorum alienorum amplexibus cohiberentur, et feminae honeſtae, hoc pellicum metu liberatae, tanto lubentius nuberent, vitamque cum viris eo iucundiorem tranſigerent. Iuno nuptiis praeeſſe credebatur, eoque DOMIDVCAE, ITERDVCAE, IVGAE, ΖΥΓΙΑΣ, CINXIAE, LVCINAE, PATVLCAE, et aliis huius modi cognominibus celebrata, de quibus erudite THOM. REINESIVS. (a) Cui quum rem diuinam facere nouae nuptae, interque ſacrificandum, more maiorum, aram tangere ſolerent: *tangere aram Iunonis*, idem eſt, ac nubere vel conuenire in manum. Itaque Numa nuptiarum ſpem omnem incidit feminis, quae ſemel viro alieno ſuccubuerant, niſi Iunoni loco laeti iſtius ac nuptialis ſacrificii, *crinibus demiſſis*, et compoſito ad luctum habitu, διαλλακτικὸν offerrent, a quo forſan feminae, quibus adhuc pudoris quidquam inerat, non minus abhorrebant, quam ab alia quacumque ignominia.

Eum ſibi finem Numa, quum alteram legem ferret, propoſuerat. Solebant adoleſcentes vel ideo abhorrere a nuptiis, vt, dum ferret aetas, vaga Venere animum oblectarent. Quam in rem notum illud TERENTII : (b)

Omnes, qui AMANT, *grauiter, ſibi dari vxorem ferunt.*

Vt ergo filii familias ex meretricum depulſi amplexibus, eo lubentius vxores ducerent : hoc priuilegio eos pellexit Numa, certo perſuaſus, eos libidini antelaturos honeſtas nuptias, quibus magno illo ſeruitutis periculo, in quod eos tetrica lex Romuli coniecerat, liberatum iri intelligerent.

VIIII. Abrogato regibus imperio, idem egiſſe ſenatum populumque Romanum, vt matrimonia quam faecundiſſima eſſent, teſtis iterum eſt apud DIONEM (c) Auguſtus. Commendaturus enim ordini equeſtri nuptias :

(a) *Inſcript. Claſſ. I. 33. 34.*
(b) *Andr. act. I. ſcen. II. v. 20.*
(c) *Lib. LVI. pag. 576.*

nuptias: Καὶ μετὰ τοῦτο, inquit, πολλὰ καὶ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἔδοξεν, ἃ περιττὸν ἂν εἴη καταλέγειν: *multa deinde eadem de re ſenatus populusque ſtatuit, quae recenſere ſupervacuum eſſet.* Vtinam vero ea maiorum inſtituta retuliſſet. Omnium enim illorum legum et ſenatus conſultorum ipſa quoque memoria euanuit: [Niſi quod earumdem legum meminiſſe etiam videtur DIONYS. HALIC. *Lib. VIIII. cap.* 27. Dum enim fabulam de tot Fabiis ſemel occiſis erudite refellit, hoc inter alia argumenta vtitur: ὁ γὰρ ἀρχαῖος αὐτῶν νόμος γαμεῖν τε ἠνάγκαζε τοὺς ἐν ἡλικίᾳ, καὶ τὰ γεννώμενα ἅπαντα ἐπάναγκες τρέφειν. ὃν οὐκ ἂν δή που κατέλυσαν οἱ Φάβιοι μόνοι, πεφυλαγμένον ἄχρι τῆς ἑαυτῶν ἡλικίας ὑπὸ τῶν πατέρων: *nam priſca lex cogebat eos, qui per aetatem poſſent, vxores ducere, et, vt omnes liberos ſuſceptos educarent, neceſſe erat. Quam legem diligenter vſque ad aetatem ſuam a maioribus ſeruatam, haud quaquam ſoli Fabii contempſiſſent.*] LIVIVS (a) inter reliqua blandimenta, quibus, imminente cum Porſenna bello, patres plebem in officio continuerint, et hoc refert: *portoriis quoque et tributis plebe liberata, vt diuites conferrent, qui oneri ferendo eſſent: pauperes ſatis ſtipendii pendere, ſi* LIBEROS EDVCARENT. Ex quo loco colligas, iis immunitatem a cenſu datam, qui prole rem publicam locupletaſſent, adeoque errare, qui verbis PLVTARCHI (b) idem referentis in contrarium ſenſum deflexis, illo patrum decreto orbos et viduos tributi onere leuatos, ſcribunt. Ipſe enim PLVTARCHVS de pupillis et viduis feminis loquitur: ὀρφανοῖς παισὶ καὶ χήραις γυναιξὶν ἀνέδωσις τῆς εἰσφορᾶς: *pupillis feminiſque viduis gratia facta tributi pendendi.* Quae quidem non pugnant cum verbis LIVII.

Poſtea cenſoribus id datum negotii, ne caelibes eſſe paterentur: eoque pertinet ſollemnis illa cenſorum quaeſtio: EX ANIMI TVI SENTENTIA, TV VXOREM HABES?, cuius CICERO (c) et GELLIVS (d) meminerunt. Si quem ergo a nuptiis abhorrere animaduerterent, eum notabant, mulctamque inferre iubebant aerario, quam AES VXORIVM dictam fuiſſe, FESTVS (e) obſeruat. Iam anno ab V. C. 400. *M. Furius Camillus* et *M. Poſtumius Albinus*, cenſores, PLVTARCHO (f) teſte, partim blande adpellando, partim ζημίαις ἀπειλοῦντες, MVLCTAM *denunciando*, viduis, quarum plurimas bella cum Volſcis geſta fecerant, copularunt.

D 3

(a) *Lib. II. cap.* 9.
(b) *Poplicol. pag.* 103.
(c) *De oratore, Lib. II. cap.* 259.
(d) *Lib. X. cap.* 20.
(e) *Voce*: vxorium.
(f) *in Camillo p.* 129.

pularunt. Et VALERIVS MAXIMVS (a) addit, cenſores *illos omnes, qui ad ſenectutem caelibes peruenerant,* AERA, *poenae nomine in aerarium deferre iuſſiſſe.* Iſtam ſeueritatem, quam καλὸν ἔργον, *eximium facinus* vocat PLVTARCHVS, quin et alii cenſores imitati ſint, vix dubitandum videtur, maxime quum eam illis veluti primam legem ex veteri Romanorum diſciplina ſcripſerit TVLLIVS: (b) CAELIBES ESSE PROHIBENTO; et PLVTARCHVS (c) ex inſtituto deſcribens cenſorum officia diſerte et hoc adiiciat: οὔτε γὰρ ΓΑΜΟΝ, οὔτε ΠΑΙΔΟΠΟΙΙΑΝ τινὸς, οὔτε δίαιταν, οὔτε συμπόσιον ᾤοντο δεῖν ἄκριτον καὶ ἀνεξέταστον, ὡς ἕκαστος ἐπιθυμίας ἔχοι, καὶ προαιρέσεως: *neque enim vel* MATRIMONIVM, *vel* SOBOLIS PROCREATIONEM, *vel quotidianum victum, vel conuiuium, ſolutum ac liberum indagine, quae cuiuſque libido et inſtitutum ſit, arbitrabantur praetermittendum.*

Nec poenis modo, verum etiam praemiis propoſitis ciuibus liberorum quaerendorum ſtudium iniicere ſtudebant cenſores. Id enim clariſſime adparet ex *P. Scipionis Africani*, cenſoris, habita ad populum oratione, ex qua hoc fragmentum ſeruauit GELLIVS: (d) *animaduertimus, in oratione P. Scipionis, quam cenſor habuit ad populum, inter ea, quae reprehendebat, quod contra maiorum inſtituta fierent, id etiam eum culpaſſe, quod filius adoptiuus patri adoptatori* INTER PRAEMIA PATRVM *prodeſſet.* Fuere ergo tum quaedam faecunditatis praemia, quae et orbi ac ſteriles captantes, aliorum liberos, in fraudem legum adoptabant. Quod quamuis et iniquiſſimum eſſet, & maiorum inſtitutis aduerſaretur, eo tempore tamen lege aliqua haud videtur emendatum, ſiquidem ex TACITO (e) diſcimus, demum Nerone imperante, cautum eſſe SCto, ne ſimulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret. Quare ex eo demum ſic eſt, quod tradit VLPIANVS: (f) *adoptiui filii in numerum non proficiunt eorum liberorum, qui excuſare parentes ſolent.* Ceterum qualia fuerint illa parentum praemia, hodie vix licet expiſcari, niſi quod veroſimile eſt, ſicuti NOTARE dicebantur cenſores, quum ſenatorem ordine mouerent, equiti adimerent equum publicum, plebeios vel in Caeritum tabulas referrent, vel eoſdem facerent aerarios: ita praemia, ab iis decreta parentibus, in eo conſtitiſſe, quod alios honoratiori tribui adſcriberent, alios donarent equo publico, alios in ſenatum adlegerent. Id enim colligere mihi videor ex LIVIO, (g) qui *L. Aemilium Paullum* et *Q. Marcium Philippum*: cenſores, libertinos *in quatuor* *vrba-*

(a) *Lib. II. cap. 9.*
(b) *De legib. Lib. III. cap. 3.*
(c) *in M. Porcio Cat. pag. 345.*
(d) *Lib. V. cap. 19.*
(e) *Annal. Lib. XV. cap. 19.*
(f) L. 2. §. 2. D. *de vacat. et excuſat. muner.*
(g) *Lib. XXXXV. cap. 15.*

vrbanas tribus deſcripſiſſe ait, *praeter eos, quibus* FILIVS QVINQVENNI MAIOR *ex ſenatus conſulto eſſet.* Inde enim palam eſt, cenſores in ſupplendis tribubus ruſticis, vtpote honoratioribus, eorum potiſſimum, qui, procreatis liberis, bene de re publica meruerant, rationem habuiſſe.

Magna ac vere cenſoria fuit *Q. Metelli* ſeueritas. Is enim anno ab v. c. 622, vti eſt apud *Epitomatorem* LIVII, (a) *cenſuit, vt omnes cogerentur ducere vxores liberorum quaerendorum cauſſa, exſtititque oratio eius, quam Auguſtus Caeſar, quum de maritandis ordinibus ageret, velut in haec tempora ſcriptam, in ſenatu recitauit.* CENSERE alioquin eſt vocabulum ſenatorium. Rogati enim a conſule vtebantur formula: QVOD C. PANSA VERBA FECIT DE -- DE EA RE ITA CENSEO, uti pluribus exemplis demonſtrauit BARN. BRISSONIVS. (b) Neque tamen ea Metelli oratio in ſenatu, ſed ad populum habita eſt, ſiquidem in fragmento elegante, quod exſtat apud GELLIVM (c) non *patres ſcriptos*, ſed *Quirites* adloquitur. Conſueuiſſe autem cenſores ſub auſpicium magiſtratus ad populum de moribus concionari, paullo ante P. Scipionis exemplum oſtendit. Ecquid vero profecerit Metellus, praeualido iam tum orbitatis ſtudio, non liquet ex eorum temporum monimentis.

X. Hactenus cenſoribus ea res curae fuit. At C. Iulius Caeſar, et conſul, de ea cogitauit. Auctor enim eſt SVETONIVS (d) eum *agrum Campanum diuiſiſſe extra ſortem* XX. *millibus ciuium, quibus* TERNI PLVRESVE LIBERI *eſſent.* Poſtea iam dictator, quum ſolitudinem vrbis, ciuiumque raritatem ex vltimo cenſu intellexiſſet, denuo, teſte DIONE, (e) πολυπαιδίας ΑΘΛΑ ἐπέθηκεν, *iis, qui plures liberos ſuſtuliſſent;* PRAEMIA *conſtituit.* Sed de iis Iulii Caeſaris atque Auguſti conſiliis, proximo capite commodior erit dicendi occaſio.

XI. Iam id obſeruare iuuabit, adeo faecunditati fauiſſe Romanos, vt iis, quibus numeroſa proles obtigerat, praemia quaedam, tametſi nulla lege conſtituta, extra ordinem decernerent. Primo enim, quum nulla lex ſeruos, quantumuis bene de dominis meritos, his inuitis, liberaret, inualuiſſe tamen vſu videtur, vt ancillae, ſaepius enixae, in praemium faecunditatis manumitterentur. Saltim COLVMELLA (f) id inter praecepta rei ruſticae inculcat, loco hoc elegante, cuius mihi indicium a collega iunctiſſimo, PETRO WESSELINGIO, factum eſſe, gratus

(a) *Lib.* LVIIII.
(b) *De formul. Lib. II. pag.* 196.
(c) *Lib. I. cap.* 6.
(d) *Iul. cap.* 20. APPIAN. *de bell. ciuil. Lib. II. pag.* 433.
(e) *Lib.* XXXXIII. *pag.* 226.
(f) *Lib. I. cap.* 8.

tus profiteor : *nos quidem aliquando iuſte dolentes, tam vindicamus, quam animaduertimus in eos, qui ſeditionibus familiam concitant, qui calumniantur magiſtros ſuos : ac rurſus praemio proſequimur eos, qui ſtrenue atque induſtrie ſe gerunt. Feminis quoque* FOECVNDIORIBVS, *quarum in ſobole* CERTVS NVMERVS *honorari debet, otium non numquam et libertatem dedimus, quum complures natos educaſſent. Nam cui* TRES *erant* FILII, *vacatio; cui* PLVRES, *libertas quoque contingebat. Haec enim iuſtitia et cura patrisfamilias multum confert augendo patrimonio.* [Et hinc fortaſſis tam frequenter libertatem ancillis datam legimus ſub conditione, ſi ter peperiſſent. Exemplum Arethuſae eſt in *L.* 15. *et L.* 16. *D. de ſtat. hom.* nec non in *L.* 3. *§.* 16. *D. de ſtatu liber.*]

Deinde boni principes, ſi quando in facinoroſos paullo ſeuerius animaduerterent, liberorum tamen numero inflexi ad miſericordiam, vel mitiorem irrogabant poenam, vel pupillis certe partem ſubſtantiae paternae, more maiorum publicandae, condonabant. De Hadriano ſane refert DIO : (a) Εἴ τέ τινα τῶν τέκνα ἐχόντων ὀφλῆσαν πάντως τὶ ἔδει, ἀλλ᾽ οὖν πρός γε τὸν ἀριθμὸν τῶν παίδων καὶ τὰς τιμωρίας αὐτῶν ἐπεκούφιζεν : *ac ſi forte ii, quibus plures liberi ſuppeterent, condemnati erant : poenas eorum* PRO FILIORVM NVMERO *mitigabat.* Quae DIONIS verba egregie illuſtrat dignum Hadriano reſcriptum, quod ſeruauit PAVLLVS : (b) *ſi* PLVRES FILIOS *damnatus habeat, feruntur exempla, per quae pluribus liberis omnia bona damnati conceſſa ſunt. Sed et diuus* HADRIANVS *in hanc ſententiam reſcripſit : fauorabilem apud me cauſſam liberorum Albini* FILIORVM NVMERVS *facit, quum ampliari imperium hominum adiectione potius, quam pecuniarum copia malim. Ideoque illis paterna ſua concedi volo, quae manifeſtabunt tot poſſeſſores, etiamſi acceperint vniuerſa.* Quare dum SPARTIANVS (c) ſcribit : *liberis proſcriptorum duodecimas bonorum conceſſit :* id de ſingulis liberis intelligendum erit. Plus vncia enim, immo aliquando vniuerſum bonorum aſſem πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν παίδων eum liberis reliquiſſe, vel exemplum liberorum Albini euincit. [Ceterum ad belliſſimam hanc *L.* 7. *§.* 3. *D. de bon. damnat.* duo adhuc obſeruaſſe iuuabit. Alterum, quod iam a viro ſummo, CORNEL. *van* BYNKERSHOEK, *Obſeruat. Lib. II. cap.* 16. animaduerſum eſt, hanc benignitatem Hadriani adſcribendam non eſſe legi Iuliae et Papiae, cui illam LIPSIVS *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. III. cap.* 25. adſcripſerat, nec vlli alii iuri ordinario, quod ſemper et vbique viguerit, ſed priuilegio principis humaniſſimi, quod ad exemplum trahi non ſolet. Alterum ad poſtrema iſtius legis verba, haud parum obſcura, pertinet. Quid enim ſibi volunt

(a) *Excerpta Peireſc. pag.* 715.
(b) *L.* 7. §. 3. *D. de bon. damnat.*
(c) *Hadrian. Lib. IV.*

volunt illa: *quae manifeſtabunt tot poſſeſſores, etiamſi acceperint vniuerſa?* Vir ſummus, quem laudaui, illa emendat; ſed, quae eſt eius modeſtia, timidiuſcule: *quae manifeſte dabunt tot poſſeſſores, etiamſi acceperint vniuerſa.* Quid vero ſi retineamus lectionem et notionem verbi *manifeſtare* vulgarem? Quid ſi ponamus, fiſcum iam Albini bona occupaſſe, eaque vendidiſſe ſub haſta: liberorum autem miſertum Hadrianum ea reſtitui iuſſiſſe? Videtur tunc ſane reſcribere potuiſſe: *ideoque illis* (liberis Albini damnati) *paterna ſua* (ſub haſta vendita) *concedi volo: quae manifeſtabunt* (i. e. fiſco indicabunt) *tot poſſeſſores*, (qui a fiſco illa emerunt,) *etiamſi acceperint vniuerſa*, (i. e. licet illa vniuerſa per modum ſectionis emerint, traditaque iam diſtraxerint.) Atqui durum eſt, eas a fiſco ſemel venditas retrahi, atque emtoribus iterum extorqueri. Durum omnino, ſed quod facile fauor liberorum excuſabat, maxime quum emtores pretium reciperent. Neque huius generis decreta principum inſolita eſſe, vel pax, quae nuper inter Carolum, auguſtiſſimum imperatorem, et regem Hiſpaniae coaluit, ſatis ſuperque euincit. Ceterum et aliam Hadriani liberalitatem memorat SPARTIAN. in *Vit. Hadr. cap.* 7. ad quam ipſam quoque numero liberorum prouocatus eſt: ſiquidem *ſenatoribus, qui non vitio ſuo decoxerant, patrimonium pro* LIBERORVM MODO *expleuit.* Sed et ad excitandam principum liberalitatem proderat numeroſa proles. Auctor enim eſt PLINIVS, (a) *aduentante congiarii die laborem parentibus fuiſſe, oſtentare paruulos, impoſitoſque ceruicibus adulantia verba blandaſque voces edocere.* Quod eo fine factitatum, vt princeps numeroſae ſobolis conſpectu admonitus rationem haberet parentum, eorumque nomina in tabulas referri iuberet.

Quum porro liberi ex inceſtu nati ne ex recentioribus quidem Conſtantini M. Theodoſii iunioris, et Iuſtiniani legibus legitimari poſſint, Marci autem imperatoris temporibus plane ignota eſſet legitimatio: optimus tamen ille princeps cum fratre liberos Flauiae Tertullae, quae auunculo nupſerat, lege ſoluit, eoſque legitimorum iuribus perfrui iuſſit, motus praecipue numero liberorum. Reſcriptum, a MARCIANO (b) ſeruatum, tale eſt: *mouemur et temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuiſti, et quod ab auia tua collocata es, et* NVMERO LIBERORVM VESTRORVM. *Idcircoque, quum haec omnia in vnum concurrant: confirmamus ſtatum liberorum veſtrorum, in eo matrimonio quaeſitorum, quod ante annos quadraginta contractum eſt, perinde atque ſi legitime concepti fuiſſent.* Quod exemplum imitatus IVSTINIANVS imperator (c) incolis Syndios pagi, et Hebraeis Tyri inſulam incolentibus,

(a) *Panegyr. cap.* 26.
(b) *L.* 57. §. 1. *D. de rit. nupt.*
(c) *Nouell.* CXXXVIIII. *praef.*

qui illicitis nuptiis ſeſe polluerant, ideo potiſſimum gratiam facit publicationis bonorum, *quia iam* FILIORVM PATRES *eſſent.* Saepe et vacationem extra ordinem merebantur liberi. Claudius ſane imp. quum eſſedario, pro quo quatuor filii deprecabantur, magno omnium fauore indulſiſſet rudem, tabulam, teſte SVETONIO (a) illico miſit, admonens populum, *quantopere liberos ſuſcipere deberet, quos videret et gladiatori praeſidio gratiaeque eſſe.*

Denique et in deferendis honoribus plurium liberorum parentes innuptis atque orbis anteferri ſolebant, non ſolum Romae, vbi id priuilegium ex lege Papia Poppaea valuit, verum etiam in coloniis et municipiis, in quibus parentibus et in decurionum albo, (b) et in dicendis ſententiis (c) praerogatiua concedebatur.

XII. Tantum ſua intereſſe exiſtimabant Romani, faecunda eſſe ciuium ſuorum matrimonia. Tot praemiis poeniſque efficere ſtudebant, vt numeroſa *procrearetur ſoboles, ciuitaſque* LIBERIS REPLERETVR, ceu alicubi loquitur POMPONIVS. (d) Cuius conſilii cauſſae partim e fine ſtatuque Romanae rei publicae, partim e moribus Romanorum paullatim in deterius prolapſis arceſſendae ſunt.

Diu multumque diſceptatum eſt inter ciuilis prudentiae doctores, expediatne rei publicae, vt in immenſum ciuium numerus excreſcat? ARISTOTELES, (e) expenſis, quae huc facere videbantur, vniuerſis, rationibuſque ſubductis hanc facit cogitationum ſuarum ſummam, eum demum populum beatum eſſe, qui ſit iuſtae magnitudinis: talem vero videri, qui ſibi ipſi ſufficiat, qui ſit cognitu facilis, adeoque commode poſſit regi, vbi denique ciues ipſi ſibi inuicem noti ſint ad colendam amicitiam. Quare tantum abeſt, vt rebus publicis omnibus expetenda ſit numeroſa ciuitas, vt ſaepe praeualentis populi vires ſe ipſae paullatim confecerint. Quare non defuerunt res publicae, quae vel ob inſolentiam plebis, vel agri anguſtiam aut ſterilitatem, de regundo potius coercendoque, quam amplificando ciuium numero cogitarunt. Saltim ea cauſſa Germanis ad tot migrationes, aliiſque ciuitatibus ad deducendas tot colonias incitamento fuit, vt hoc modo vel vrbium ſentinam exhaurirent, vel domi manentibus annonam redderent leuiorem.

Enimuero aliter multo Romani componebant rationes. Ab ipſa vrbis origine omne illis conſilium in armis poſitum fuerat, eumque ſolum ſibi finem propoſuerant in conſtituenda re publica, vt virtute ſibi imperium quaererent ampliſſimum, limiteſque, quam poſſent, latiſſime

(a) *Claud. cap.* 21.
(b) *L. 6. §. 5. D. de decurion.*
(c) *L. 9. C. eod.*
(d) *L.* 1. *de ſolut. matr.*
(e) *Polit. Lib. VII. cap.* 4.

tiſſime proferrent. Hunc rei publicae finem illis commendauerat Romulus, quem ideo DIONYSIVS HALICARNASSAEVS (a) ita fingit ad populum de inſtituenda re publica concionantem, vt ciuibus praeter iuſtitiam vnice commendaret ἐν τοῖς ἐθνείοις πολέμοις τὸ διὰ τῶν ὅπλων κρἀτος, *armorum in extraneis bellis potentiam.* Quum ergo ciuitas Romana plane eſſet ad potentiam bellicam comparata, et tamen aduerſus hoſtes non legiones vndequaque mercede conſcriptas, ſed lectum e ciuibus militem educeret: nulla profecto re ei magis opus erat, quam ciue numeroſiſſimo, qui et delegendo nouo militi, et ſupplendis legionibus, et firmandae praeſidiis in re trepida vrbi ſufficeret.

Contra nullus fere populus magis a nuptiis procreandiſque liberis abhorrebat, quam Romanus, partim, quod Italorum ingenia ad omnem profligata libidinem alia ex aliis adpetunt, amata contemnunt, contemta amant, adeoque vagas libidines matrimonio anteferendas facile exiſtimant, partim quod, ob luxum feminarum incredibilem, nollent Romani domi alere reginas, patrimonii voragines, certiſſimaſque fundi calamitates futuras. Prioris cauſſae ipſe meminit apud DIONEM (b) Auguſtus, ita, alloquutus equites, legi noſtrae aduerſantes: οὐ γὰρ δὴ δήπου μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν' ἄνευ γυναικῶν διάγητε· οὔτε ἐστιν ὅστις ὑμῶν ἢ σιτεῖται μόνος, ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ' ΕΞΟΥΣΙΑΝ ΚΑΙ ΥΒΡΙΖΕΙΝ ΚΑΙ ΑΣΕΛΓΑΙΝΕΙΝ ἔχειν ἐθέλετε: *neque enim adeo ſolitudo vos capit, vt abſque mulieribus degatis, ac non quilibet veſtrum menſae ac lecti ſociam habeat: ſed* LICENTIAM LIBIDINIS AC LASCIVIAE *veſtrae exercendae quaeritis.* Et paullo ante idem imperator, τὸν ΕΥΖΩΝΟΝ καὶ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΙΟΝ, τὸν ἄγυνον, καὶ ἄτεκνον, EXPEDITAM *illam ac* LIBERRIMAM VITAM *extra matrimonium et ſine ſobole* praecipue corrumpere ait Romanos, vt legi ſaluberrimae parere nolint.

Nec altera cauſſa pauciores abſterrebat a matrimonio. Non enim, vti olim quum dos eſſet

> - - - *Magna parentium*
> *Virtus, et metuens alterius viri*
> *Certo foedere caſtitas,*

mulieres id agebant, vt viris ſuis placerent, ſed vt tanto tutius ſuccumberent viris, eorumque impenſis auro gemmiſque fulgentes moechos in ſui amorem pellicerent. Haec tropica inſtituerat abrogatio legis Oppiae. Quam vero moleſtum erat Romano ciui domi alere vxo-

(a) *Lib. II. cap. 3.*

(b) *Lib. LVI. pag. 576.*

rem, otio deditam, et, PLVTARCHO (a) teſte, nec molere, nec coquere doctam, ſed ad ſolum luxum ac voluptatem veluti a natura factam? Quam moleſtum, reginam illam inſtruere ſeruis, eunuchis, ancillis, ornatricibus, veſtiplicis, ciniflonibus, picatricibus, pſecadibus, textricibus, vnctricibus, praeterea auro, purpura, gemmis, vnionibus, et mille luxuriae inſtrumentis? Quam moleſtum denique viris ſuſpicaciſſimis, domi tantis ſumtibus habere adulteras, ſexcentis artibus litterarumque ſecretis viros pellicientes, quaeque carpento feſtis profeſtiſque diebus, veluti triumphantes de virorum patientia, vectarentur, et nec libidini, nec luxuriae facerent modum? Malebant ergo Romanorum plerique, inſigni rei familiaris compendio, vel meretricum frui amplexibus, vel cum concubina frugali et modeſta aetatem agere, quam quotidianam illam deuorare aegritudinem. Hinc DIO (b) obſeruat, Auguſto de lege maritali primum ad ſenatum referente, patres grauiter conqueſtos eſſe de mulierum iuuenumque immodeſtia, hancque prius emendandam, non ſine conuicio cenſuiſſe. Rem ſane acu tetigerat ſenatus, ſiquidem ea ipſa cauſſa iam a belli Punici II. temporibus permultos a nuptiis cohibuerat, quam ita eleganter expreſſit apud PLAVTVM (c) Periplectomenes ſenex:

- - - Verum egone eam ducam domum,
Quae mihi numquam hoc dicat: eme, mi vir, lanam, vnde tibi pallium
Malacum et calidum conficiatur, tunicaeque hibernae bonae,
Ne algeas hac hieme? Hoc numquam verbum ex vxore audias,
Verum priuſquam galli canteat, quae me ſomno ſuſcitet,
Dicat: da mihi, vir, calendis meam quod matrem iuuerit,
Da, qui farciat, da, qui condiat, da, quod dem Quinquatribus,
Praecantatrici, coniectrici, hariolae atque aruſpicae:
Flagitium eſt, ſi nihil mittetur, quo ſupercilio ſpicit!
Tum piatricem clementer, non poteſt, quin munerem.
Iampridem, quia nihil abſtulerit, ſuccenſet geraria.
Tum obſtetrix expoſtulauit mecum, parum miſſum ſibi.
Quid nutrici non miſſuras quidquam, quae vernas alit
Haec atque huius ſimilia alia damna multa mulierum
Me VXORE PROHIBENT, *mihi quae huius ſimiles ſermones ferat.*

Adhaec Romae et coniugii ſuauitatem, et voluptatem, quae e liberis

(a) *Quaeſt. Rom. pag.* 284.
(b) *Lib. LIIII. pag.* 531.
(c) *Mil. glorioſ. act. III. ſcen.* I. *v.* 92. *ſequ.*

beris capi ſolet, omnem maxima illa orbitatis praemia longiſſime ſuperabant. Colebantur caelibes et orbi ab omnibus, non ſecus, ac idem apud comicum Periplectomenes, qui iſta orbitatis praemia deſcripturus: (a)

Quando, inquit, *habeo multos cognatos, quid opus mihi ſit liberis?*
Nunc bene viuo, et fortunate, atque vt volo, atque animo vt lubet.
Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
Illi apud me edunt, me curant, viſunt, quid agam? ecquid velim?
Priuſquam lucet, adſunt, rogitant noctu vt ſomnum ceperim?
Eos pro liberis habeo: quin mihi mittunt munera,
Sacrificant: dant inde partem maiorem mihi, quam ſibi.
Adducunt ad exta, me ad ſe ad prandium, ad coenam vocant,
Ille miſerrimum ſe retur, minimum qui miſit mihi.
Illi inter ſe certant donis: ego hoc muſſito mecum:
Bona mea inhiant, certatim mittunt dona et munera.

Nec priuatim tantum unuſquiſque obſeruabat caelibem orbamque ſenectam, ſed et PVBLICE, vt verbis TACITI (b) vtar, *multa ſecuritate, nullis oneribus, gratiam, honores, illa cuncta, promta et obuia habebat*, nemine quippe orbis negante ſuffragium, ob hereditatem, quam iam vnuſquiſque ſpe ſua deuorauerat, pinguiſſimam. Hi mores et poſtremis rei publicae temporibus obtinebant, adeo vt et de ſua aetate ſcribat AMMIANVS, (c) *vile tunc Romae exiſtimatum, quidquid extra vrbis pomaeria natum fuiſſet, praeter* ORBOS, *et* CAELIBES, *nec credi poſſe, qua obſequiorum diuerſitate culti ſint homines ſine liberis, vt his, qui patres fuerint, tamquam in capita mendicorum,* CAELIBES *dominarentur.* His publicis moribus, tantum profecto abeſt, vt liberos libenter quaererent Romani, vt quidam inducti praemiis orbitatis filiorum odia ſimularent, et liberos eiurarent, et orbitatem manu facerent. Fuerunt denique, quos ſapientiae ſtudium et vitae perfectioris amor ad caelibatum incitaret. Mature enim et inter philoſophos inualuit perſuaſio, *μήτ' ἂν γῆμαι, μήτ' ἂν εἰς ὁμιλίαν ἀφικέσθαι πότε ἀφροδισίων*, vti de Apollonio Tyanenſi refert PHILOSTRATVS. (d) Hinc vti olim Thales, Pythagoras, Democritus, Plato, Zeno Cittieus, Epicurus caelibatum ſapientiae ſtudio amiciſſimum iudicabant: ita eamdem ſententiam, lata lege Iulia, mordicus tenuere Epictetus, Apollonius Tyanenſis, Plotinus;

(a) *Ibid. v. 3. ſequ.*
(b) *Annal. Lib. XV. cap. 19.*
(c) *Lib. XIIII. cap. 19.*
(d) *Vit. Apollon. Lib. I. cap. 10.*

nus, Porphyrius, Proclus, cuius in virtutibus et hoc refert Marinvs: (a) quod fuerit γάμων τε ϗ παίδων ἐδέποτε πεῖραν λαβὼν, διὰ τὸ μηδὲ αὐτὸς ἑλέσθαι, *inexpertus coniugii, et liberorum, nec haec deſiderarit.* Quamobrem nec mirum eſt, Romanos tot poenas caelibatui atque orbitati, totque praemia nuptis ac parentibus conſtituiſſe. Quod quum praecipue legibus Ivlia et Papia Poppaea factum eſſe, nemo ignoret: de harum legum occaſione hiſtoriaque capite proxime inſequente agemus accuratius.

(a) *Vit. Procli, cap. 17. pag. 39.*

CAPVT III.

DE OCCASIONE LEGVM IVLIAE ET PAPIAE, TOTIVSQVE ILLIVS LEGISLATIONIS HISTORIA.

I. *Caeſar dictator faecunditatis praemia conſtituit. Cenſus a Caeſare non actus, ſed recenſio. Ea recenſione paucitas ciuium adparuit. Qualia fuerint parentibus propoſita praemia.* II. *Auguſtus legem de maritandis ordinibus poeniſque caelibatus ac orbitatis nondum tertio conſulatu rogauit. Primum a. 736. id egit. Quid apud* Dionem *ſit* ἔμπαλιν ἔθηκεν; *Auguſti acta in ſenatu. SC. de ferenda hac lege factum. Marmor, in quo legis de maritandis ord. mentio fit, illuſtratum. Lex tum non perlata. Locus* Svetonii *leuiter emendatus. Locus* Propertii *explicatus. Auguſtus emendata lege, detractaque parte poenarum legem pertulit a. 735. Vacatio initio biennii, poſtea triennium additum. Equites a.* v. c. *761. legem abrogatam volebant. Auguſti orationes tunc habitae.* III. *Denique a.* v. c. *762. lata lex Papia Poppaea. Ea rogata a conſulibus ſuffectis. Non fuit haec lex SCtum.* Lipsii *alucinatio. Principium legis a* Gothofredo *fictum.* IIII. *Quomodo differant lex Iulia de maritandis ordinibus et lex Papia Poppaea?*

Libera adhuc re publica, nihil reliqui feciſſe Romanos, vt pertinax illa, tamque perniciosa rei publicae nuptiarum fuga variis praemiis ac poenis ſiſteretur, ſuperiore capite oſtendimus. Quum vero Auguſtus in his maiorum inſtitutis haud adquieuerit, ſed tot rogationibus nouas ſeueriores ſque poenas orbitati, nouaque praemia τῇ πολυπαιδίᾳ propo-

propoſuerit: huius conſilii rationes, ſequutoſque illud vſque ad legem Papiam Poppaeam euentus varios capite hoc exponere viſum eſt.

I. Iam ante Auguſtum C. Iulium Caeſarem noua parentibus praemia conſtituiſſe, ſuperiore capite monuimus. Id vero tum factum eſt, quum dictator iam perpetuus, acta recenſione ciuium inſignem vrbis infrequentiam deprehendiſſet. Ita enim rem refert Dio: (a) Ἐπειδή τε δεινὴ ὀλιγανθρωπία διὰ τὸ τῶν ἀπολωλότων πλῆθος, ὡς ἔκ τε τῶν ἀπογραφῶν, (καὶ γὰρ ἐκείνας, τά τε ἄλλα ὥσπερ τις τιμητὴς, ἐποίησε,) καὶ ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἠλέγχετο, ἦν, ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ ἆθλα ἐπέθηκεν: *et quoniam infrequens admodum vrbs erat propter caeſorum multitudinem, quod ex recenſu, (eum enim et reliqua perinde, ac ſi cenſor eſſet, faciebat), et ex ipſo adſpectu adparebat: iis, qui multos liberos haberent,* PRAEMIA *propoſuit.* Verba ὥσπερ τις τιμητὴς Latine reddidi *perinde ac ſi cenſor eſſet, vt* ὥσπερ ſit pro ὡσπερεὶ: quemadmodum apud Zosimvm: (b) παραμυθούμενος ΩΣΠΕΡ αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος κακῷ τὸ κακὸν ἰάσατο μείζονι: *Conſtantinus, perinde ac ſi eam conſolari vellet, malum malo maiore ſanauit.* Cenſum ſane hunc Caeſar a. v. c. 708. poſt bellum Africanum egit, non tamquam cenſor, ſed vti dictator. Vnde et Svetonivs (c) non *cenſum* vocat, ſed *recenſum*, eumque *nec more, nec loco ſolito, ſed vicatim, per dominos inſularum, actum eſſe*, obſeruat. Quum vero bella ciuilia per Hiſpaniam, Italiam, Graeciam, Aegyptum, ipſamque Africam diffuſa multa hominum millia abſumſiſſent, et octoginta praeterea millia ipſe Caeſar, teſte Svetonio, (d) in colonias tranſmarinas diſtribuiſſet: in tantum deminutus fuerat ciuium numerus, vt Appianvs (e) ſcribat: Τὸ δὲ τοῦ δήμου πλῆθος ἀναγραψάμενος ἐς ΗΜΙΣΥ λέγεται τῶν πρὸ τοῦδε τοῦ πολέμου γενομένων εὑρεῖν: *cenſu deinde acto, ferme* DIMIDIO MINVS *capitum cenſum eſt, quam ante huius belli ciuilis initium.* Non male autem rationes ſubduxit Appianvs. Quum enim a. v. c. 682. quadringenta quinquaginta ciuium millia, (f) et a. 703. dein 320. capitum millia cenſa eſſent: (g) Caeſare dictatore non vltra 125. millia, vti numerum iniit Plvtarchvs, (h) vel, vti Livii *Epitomator*, (i) 150. millia ciuium reperta ſunt. In tantum rem publicam exhauſerat duorum ciuium, quorum alter parem, alter ſuperiorem ferre non poterat, aemulatio.

Animad-

(a) *Lib. XXXXIII. pag.* 226.
(b) *Lib. II. cap.* 29.
(c) *Iul. cap.* 41.
(d) *Ibid. cap.* 42.
(e) *De bell. ciu. Lib. II. pag.* 492.
(f) *Epit. Liuii Lib. LXXXXVIII.*
(g) Plvtarch. *Caeſar. pag.* 733.
(h) *Caeſar, pag.* 733.
(i) *Lib. CXV.*

Animaduerſa hac patriae ſolitudine raritateque ciuium, varia conſtituit Caeſar, vt exhauſtam vrbem noua ſobole expleret, veluti, *ne quis ciuis maior viginti annis, minorue 40. qui ſacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abeſſet: neu quis ſenatorum, niſi contubernalis aut comes magiſtratus, peregre proficiſceretur, neue hi, qui pecuariam facerent, minus tertia parte puberum ingenuorum inter paſtores haberent.* (a) Verum haec vix retuleris ad praemia πολυπαιδίας, quae conſtituta ab eo fuiſſe, DIO ait. Quare qualia ea fuerint, ignoramus, niſi dixeris, eum peregrinos quoſdam Romæ commorantes ob numeroſam prolem ciuitate donaſſe. Eo enim refero, quod ſtatim ſequitur apud SVETONIVM: *omnes, medicinam Romae profeſſos; et liberalium artium doctores, quo libentius et ipſi vrbem incolerent, et ceteri adpeterent*, CIVITATE DONAVIT. Nam haec omnia ideo ſanxiſſe Caeſarem, vt exhauſtae vrbi frequentia ſuppeteret, ipſe TRANQVILLVS adfirmat.

II. Interfecto Caeſare, iſta frequentandae amplificandaeque ciuitatis conſilia etiam Auguſtus curà multo maiore exſequutus eſt. Quum enim Caeſar, tamquam dictator, edictis tantum rem videatur egiſſe: Auguſtus parum ſe ad ſummam rei profeciſſe arbitratus eſt, niſi et ſeueriore lege caelibatum poenis damnaſſet, et faecunditatem parentum luculentioribus extuliſſet praemiis. Sed, praeualido caelibatus orbitatiſque ſtudio, fruſtra aliquamdiu fuit, legemque, ſubinde relatam, vix pertulit. Id enim innuit TACITVS, (b) dum *legem Papiam Poppaeam, poſt* IVLIAS ROGATIONES, *latam eſſe*, ſcribit. Quare operae pretium facturi videbimur, ſi Iulias iſtas rogationes contemplemur paullo diſtinctius..

IVSTO LIPSIO, viro eximio, (c) primum Auguſtus ea de re cogitaſſe videtur a v. c. 725. ſexto conſulatu. Quam in ſententiam adductus eſt primo auctoritate TACITI, (d) qui, SEXTO *demum* CONSVLATV *Caeſarem, potentiae ſecurum quae triumuiratu iuſſerat, aboleuiſſe, et dediſſe iura* ait, *queis pace et principe vterentur: arctiora ex eo tempore vincula, inditos cuſtodes*, et LEGE PAPIA POPPAEA *praemiis inductos*. Sane quum lex PAPIA Poppaea multo ſerius lata ſit: colligi inde poſſe exiſtimabat LIPSIVS, eo ſexto Auguſti conſulatu veluti fundamenta iacta eſſe rogationis iſtius celeberrimae. Deinde idem conſequi videbatur ex loco DIONIS; (e) qui, a. v. c. 736. Auguſtum ΕΜΠΑΛΙΝ *iterum* nuptis ac parentibus praemia conſtituiſſe, memoriae prodidit. Quare ſimile quid iam ante ab Auguſto eſſe tentatum, vero ſimilli-

(a) SVETON. *Iul. cap.* 42.
(b) *Annal. Lib. III. cap.* 25.
(c) *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. III. litt. c.*
(d) *Ibid. cap.* 28.
(e) *Lib. LIIII. pag.* 531.

ſimillimum videri poſſet. Enim vero non ait TACITVS, ſexto illo conſulatu legem aliquam, Iuliae vel Papiae ſimilem, eſſe latam, ſed ab illo conſulatu Caeſarem, remotis aemulis, potentiae ſecurum, varia, quae e re publica viderentur, inſtituiſſe: adeoque ex TACITI teſtimonio nihil intuleris aliud, quam rogationem PAPIAM POPPAEAM aeque, ac alias leges Iulias, ab Auguſto latas, ſexto illo conſulatu eſſe poſteriores. Deinde DIO quidem anno 736. Auguſtum dicit ΕΜΠΑΛΙΝ τῶ τε γάμυ καὶ τῆς παιδοποιΐας ἄθλα τεθεικέναι, DENVO *nuptiis, liberorumque procreationi praemia propoſuiſſe*: verum nec ipſe DIO, *libro LIII*, quo acta Auguſti, ſextum conſulis, exſequutus eſt, nec vllus veterum legis cuiuſdam, qua praemia parentibus ac nuptis tum conſtituerit, vel verbo meminit. Quare eum potius illa quae a Caeſare dictatore facta, *libro XXXXIII.* retulerat, in animo habuiſſe, crediderim, vt, quum ille prior praemia πολυτεκνίας propoſuerit, recte de Auguſto dixerit DIO, illum ΕΜΠΑΛΙΝ τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιΐας ἆθλα τεθεικέναι.

Primum ergo a. v. c. 736. Auguſtus legis de maritandis ordinibus ferendae curam ſuſcepiſſe videtur. Tunc demum enim, *duobus Lentulis* coſſ. teſte eodem DIONE, (a) τοῖς τε ἀγάμοις καὶ ταῖς ἀνάνδροις βαρύτερα τὰ ἐπιτίμια ἐπέταξε, καὶ ἔμπαλιν τῶ τε γάμυ καὶ τῆς παιδοποιΐας ἆθλα ἔθηκεν: *grauiorem poenam innuptis vtriuſque ſexus impoſuit, contraque nuptiarum et multitudinis liberorum praemia iterum conſtituit.* Neque tamen exiſtimandum, illum eodem anno legem pertuliſſe, ceu ſibi perſuaſiſſe videtur vir doctus, TILLEMONTIVS, (b) ſiquidem hoc anno tantum rem ad ſenatum retulit. Nam, quum more maiorum hanc legem perferre cuperet princeps quam maxime popularis: primo omnium operam dedit, vt ſenatus fieret auctor, idque, quod mireris, aegre impetrauit. DIO enim, paullo ante laudatus, narrat prolixius, referenti ea de re ad ſenatum principi, non ſine conuicio occlamatum eſſe a patribus; multa de iuuenum mulierumque immodeſtia conqueſtis, qua fieri aiebant, vt aegre ciues contrahant matrimonium. Quae καταβόησις, vti ait DIO, (c) tanta fuit, vt non obſcure viderentur id omne agere χλευασμῷ, ὅτι πολλαῖς γυναιξὶν ἐχρῆτο: *ſubſannantes* Auguſtum, *qui cum multis mulieribus rem haberet.* Reſpondebat tum Auguſtus, ea, quae maxime neceſſaria, et e re ciuitatis eſſent, ſe conſtituiſſe: reliqua non aeque facile ſanari: ipſorum maritorum officium eſſe, regere vxorum mores, eoſque praeceptis, admonitio-

(a) *Lib. LIIII. pag.* 531.
(b) *Hiſtoire des Empereurs*, *Tom. I. p.* 34.
(c) *Ibid. pag.* 532.

nitionibuſque ad modeſtiam componere, quod ſe quoque domi ſuae facere ſolere. Tum vero multo magis obniti patres, et quaerere, quales ſint quibus Liuiam ſuam regat, admonitiones? Quamobrem Auguſtus, etſi perinuitus, quaedam de veſtitu mundoque muliebri, de progreſſu in publicum, mulierumque modeſtia dixit, parum ſollicitus, an ea apud gnaros fidem eſſent habitura. Saepius tunc eamdem rem videtur egiſſe in ſenatu, eaque potiſſimum occaſione recitaſſe egregiam illam Metelli cenſoris orationem, cuius hoc fragmentum exſtat apud GELLIVM: (a) *ſi ſine vxore,* QVIRITES, *poſſemus eſſe; omnes ea moleſtia careremus. Sed quoniam ita natura tradidit, vt nec cum illis ſatis commode, nec ſine illis vllo modo viui poſſit: ſaluti perpetuae potius, quam breui voluptati, conſulendum.* Hanc enim orationem, perinde ac ſi in illa tempora ſcripta eſſet, in ſenatu recitaſſe Auguſtum, cum LIVII *Epitomator*, (b) tum SVETONIVS (c) teſtantur. Atque ita demum poſt tot molimina Sc. de lege Iulia ferenda prodiit, de quo HORATIVS (d) in carmine ſaeculari, anno inſequente 737. *C. Furnio* et *C. Silano* coſſ. ante meſſem ſcripto: (e)

Diua, producas ſobolem, PATRVM*que*
Proſperes decreta, ſuper iugandis
Feminis, proliſque nouae feraci
Lege marita.

Laudat ergo Horatius non ipſam legem de maritandis ordinibus, tum quippe nondum latam, ſed *decreta patrum ſuper illa lege*, id eſt, (vti recte a *ſcholiaſta Crucquiano* et in MSStis ad Horatium *ſcholiis*, quae bibliotheca Franequerana ſeruat, explicatur,) SCtum, de illa ad populum ferenda confectum, cui proſperos ſucceſſus precatur a Diana, tamquam ſingularem ciuitati adlaturae vtilitatem.

Quantam ſpem perferendae legis ex hoc SC. conceperit Auguſtus, vel inde patet, quod eius, iam ante ludos ſaeculares, perinde ac ſi lata eſſet, meminerit in veteri inſcriptione apud GRVTERVM, (f) quae quum adhuc non niſi mutila legatur: licebit facere periculum, an incomparabile iſtud monimentum ex ingenio quodammodo poſſit ſuppleri. Et quidem eam nobis diximus legem, vt et hiſtoriae et lacunarum ſpatii haberemus rationem, nec vlla linea altera eſſet prolixior

SC. *aucto-*

(a) *Lib. I. cap. 6.*
(b) *Lib. LVIIII.*
(c) *Aug. Cap. 89.*
(d) *Epod. XVIII. v. 17.*
(e) ANT. PAGI *Crit. Baron. A.lpar.* §. 124. *pag. 29.*
(f) *Inſcript. pag. 328. n. 1.*

SC. *auctoritas. a. d.* - - - - *in. aede* - - - - *ſcribundo adfuer.* - - - - - - - - - -

- - - S. L. CESTIVS. L. PETRONIVS *Rufus* - - -

- - - - - - - - - - - - - - -

Quod. coſſ. V. F. (*) LVDOS. SAECVLARIS. POST. COMPLVRA. *luſtra. more. maiorum. curantibus. Caeſare. et*

*M. Vipſ. agri*PPA. TRIBVNIC. POTESTATE. FVTVROS. QVO*modo. illos. rite. fieri. oporteat. d. e. r. i. c.* (**)

*quoniam. anti*QVI. ETIAM. QVOD. TALE. SPECTACVLVM. *tribus. noctibus. fieri. debeat. inſtituerunt.*

ne. cui. ex his. QVI NONDVM. SVNT. MARITALI. (†) *ſpectaculo. niſi. arbitrio. propinqui. maioris. natu.*

*cuſtodiſue. ieis. cons*TITVTI. NEQVE. VLTRA. QVAM. SEMEL. VLLI. MO*re. maiorum. ſ. f. ſ.* (§). *intereſſe. liceat.*

vtiq. innuptis. SENI*b.* S. F. S. SPECTARE. LICEAT. IEIS. QVI. LEGE. DE MARIT*And. ord. vacation. habent.*

d. - - - - *ſcrib. iid*EM. ADFVER. ET. SENATVSCONSVLTVM. FACTVM. EST. *quod. coſ.* V. F. *videri. e republ.*

*haec. omnia. ma*NERE. AD. CONSERVANDAM. MEMORIAM. TANTAE. *Rei. et ſc. de. ludis. ſaecularib. facta.*

*publ. in colum*NAM. AENEAM. ET MARMOREAM. INSCRIBI. *Scriptaq. in. foro. comitio. alioue. loco*

*publico. propo*NI. Q. D. E. RE. V. D. E. R. I. C. (‡) VTI. COS. A. A. VE. (††) ADHI*bitis praetorib. qui. aerario. praeſunt.*

*column. aen. et ma*RMOREAM. IN. QVIBVS. COMMENTARII. *diurni. ſenatus. decretaque. de. ludis. ſaecul.*

inſcribantur. P. (§§) INPERENT. VTIQ. REDEMTORIBVS. EAS. *columnas. quam. primum. faciundas. locent.*

d. - - - - *quum edict*VM PROPOSITVM ES*ſet* XV. VI*r. ludis ſaecularibus faciundis* - - - - - - - - - -

S. EXISTVMAVIMVS. VT. OMNES. LIB.

EI. CONIVGESQVE.

Interiectis multis, quae vetuſtas detriuit, haec paullo integriora ſequuntur:

F 2 *Quod.*

(*) Verba fecerunt.
(**) De ea re ita cenſuerunt.
(†) *Lege*, maritati.
(§) ſine fraude ſua.
(‡) Quid de ea re videatur, de ea re ita cenſuerunt.
(††) ambo, alterue.
(§§) poni.

Quod. C. Silanus. et C. Furnius. COS. V. F. DE LVCARI. LVDORVM. SA*ecularium. vnde. id. ſumi. placeat.*

quo. hi. ludi. ſaecular. rite. FIERENT. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI. QVONIAM ANTI*quitus. lucorum.*

reditus. ad. faciundos. ludos. SAECVLARES. XV. VIR. SACR. FACIVND. IN. SVMMA. CONSTITVTI. *ſunt. eoſq.*

ieis. et. ad. ludos. QVOS. PRO. SALVTE. CAESARIS. FECERVNT. LVCARIS. NOMINE. CON*ſtituit. ſenatus.*

*coſſ. ſimi*LIT. INPERENT. VTI. EAM. PECVNIAM. DANDAM. AD TRIBVENDAM *poſſeſſores. lucorum conferant.*

Eodem. (a) INNO. (*) C. SILANO. C. FVRNIO. COS. A. D. XIII. K. MART. SENATIS. *cenſuit. vti. treis. arae.*

*ad. ſa*CREFICIVM. SAECVLARE. LOCARENTVR. IN. EA. VERBA. QVI*bus. id. pontificibus. facere. ius. eſt.*

in. curia. IVLLA (**) SCRIBVNDO ADFVER. M. IVNIVS. M. F. *Silanus. C. Furnius. c. f. coſſ.*

*C. Sentius. Saturn*INVS. C. ASINIVS. CN. F. *Pollio.*

\- - - - - - - - - - - - - -

Ita ego reſtituendum cenſeo monimentum egregium. Vnus quiſque intelligit, illud complexum eſſe SCta complura de ludis ſaecularibus proxime imminentibus facta a. v. c. 737. *C. Furnio* et *C. Silano* coſſ. Primum ſenatum cenſuiſſe arbitror, ne caelibes pueri puellaeue ſpectaculis nocturnis, niſi ſemel et comite propinquo maiore natu, intereſſent. Ludorum enim παννυχίδων, ſeu *nocturnorum*, ſeu tribus noctibus factorum Zosimvs (a) meminit: et de Auguſto diſerte refert Svetonivs, (b) *eum ſaecularibus ludis iuuenes vtriuſque ſexus prohibuiſſe, vllum nocturnum ſpectaculum frequentare, niſi cum aliquo maiore natu propinquorum.* Deinde ne quis et ad ſenes caelibes iam legem pertinere exiſtimaret: additum videtur, iis ſine fraude ſua ludos nocturnos ſpectare licere, *ſi lege de maritandis ordinibus vacationem habeant*, id eſt, vti infra *libri II. capite* 3. patebit, maſculis ſexagenariis, feminis quinquagenariis. Hinc porro litterarum reliquiae clariſſime indicant, cenſuiſſe ſenatum, vt in rei tantae, quam nemo mortalium, niſi ſemel videre ſoleat, memoriam binae columnae, aenea et marmorea ponerentur, quibus inſcriberentur SC. decretaque patrum de caerimoniis iſtis ſaecularibus, ne et poſteri, quo ritu iſti ludi facti ſint, ignorarent. Et forſan haec ipſa tabula, Romae ſuperſtes, cui iſtud epigramma inſcul-

ptum,

(*) *Lego*, anno.
(**) *Lego*, Iulia.

(a) *Lib. II. cap.* 5.
(b) *Aug. cap.* 31.

ptum, ex alterutra columna detracta eſt. Quae ſequuntur verba, a me haud ſuppleta, vix ſenſum idoneum fundunt: attamen iis, niſi me omnia fallunt, cautum eſt, vt ſoli liberi et coniuges ſpectaculis intereſſent. Nam de ludis ſaecularibus ZOSIMVS (a) diſerte ſcribit: Δοῦλοι δὲ τύτων οὐ μετέχουσιν, ἀλλὰ ἐλεύθεροι μόνοι: *nec participes horum ſerui ſunt, ſed* LIBERI *dumtaxat homines.* Alio SCto cautum eſt de lucari, idque ego ſuppleui FESTI (b) auctoritate: *lucar vocatur aes, quod ex lucis captatur.* Quumque mentio fiat PECVNIAE IMPERATAE, DANDAE, ATTRIBVENDAE, ea omnia de nulla re commodius explicari poſſe viſa ſunt, quam de pecunia collatitia, quam poſſeſſores lucorum contribuere tenebantur. Denique quae de aris ponendis adiecimus, partim optime quadrant ruderibus vocabuli REFICIVM SAECVLARE, id eſt, *ſacrificium ſaeculare*, partim teſtimonio ZOSIMI, (c) qui in deſcribendo ludorum ſaecularium adparatu mentionem etiam facit τριῶν παρασκευασθέντων βωμῶν ἐπὶ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, *trium* ARARVM *in ripa fluminis conſtitutarum.* Nomen Sentii Saturnini repoſuimus, non ſolum quod vltimae litterae INVS huius modi quid poſtularent; ſed et, quod illum his ludis tamquam MAGISTRVM XV. VIR. praeſediſſe, ex alio marmore docuit vir eminentiſſimus, HENR. NORISIVS. (d)

Haec de ipſo marmore. Ad legem noſtram vt reuertamur, de ea, vti ex hoc marmore diſcimus, ſpem certiſſimam conceperat Auguſtus, fore, ut tribuum ſuffragia ferret, maxime quod eam iam ſenatus SCto probaſſet.

Sed non reſpondit votis euentus. Neque enim ea lex tum populi ſuffragia tulit, cupidiſſime legem antiquantis, ob multitudinem periclitantium, poenarumque grauitatem. Quo pertinent illa SVETONII: (e) *legem de maritandis ordinibus, quum aliquanto, quam ceteras, ſeuerius emendaſſet, prae tumultu recuſantium* PERFERRE NON POTVIT. Ita editiones omnes. Sed quo modo lex dici potuit *ſeuerius emendata*, quam tum primum rogabat Auguſtus? Videre hoc Is. CASAVBONVS et MATTH. BERNEGGERVS: ſed ſcrupulum ſibi iniectum eximere aliter non potuere quam aliquid negando, quod nemo vnquam negare auſus eſt. Ita enim ſcribunt ad hunc SVETONII locum: *Auguſtus igitur legem de maritandis ordinibus* EMENDAVIT, *non autem* PRIMVS TVLIT, *quod video doctos viros adfirmare.* Sed recte viri docti adfirmant: quod negant viri clariſſimi, nec quidquam ad legem aliquam de maritandis ordinibus, ante Auguſtum latam, pertinent locus DIONYSII, (f) de prohi-

F 3 bito,

(a) *Lib. II. cap.* 5.
(b) *Voce*: lucar.
(c) *Ibid.*
(d) *Cenotaph. Piſan. Diſſ. II. pag.* 305.
(e) *Auguſt. cap.* 34.
(f) *Antiquit. Rom. Lib. VIIII. cap.* 27.

bito caelibatu, et Metelli cenſoris oratio: ceu ex iis, quae de vtroque hoc argumento ſuperiore capite diſſeruimus, ſatis adparet. Et cur Romani tam pertinaciter recuſaſſent legem, ſeuerius ceteris emendatam? Videtur mihi una extrita litterula, alteraque leuiter inflexa legendum: *quum aliquanto, quam ceteras*, SEVERIVS MANDASSET. ROGARE alias dicebantur, qui leges ferebant ad populum, ob formulam: VELITIS IVBEATIS QVIRITES, qua magiſtratus in comitiis vtebantur. Auguſtus vero, potentiae ſecurus, tanta procul dubio animi contentione hanc legem tulit; tamque grauiter in caelibes atque orbos inuectus eſt, vt non tam *rogare*, quam *mandare* videretur, ſecus ac alias conſueuerat: adeoque tunc *eam legem, quam aliquanto, quam ceteras, ſeuerius mandaſſet, prae tumultu recuſantium perferre non potuit.*

Quidquid ſit de genuina SVETONII lectione: (vulgata enim, an noſtra praeferenda videatur, haud equidem magno in diſcrimine poſuerim), illud certum, tum quidem re infecta populum diffluxiſſe. Quantum inde voluptatis ceperint, quotquot adhuc vagae libidini tuerant adſueti, vel ex his PROPERTII (a) verbis patet, quae ad hanc legem pertinere, iam IVSTVS LIPSIVS vidit:

Gauiſa eſt certe, SVBLATAM, *Cynthia*, LEGEM,
Qua quondam EDICTA, *flemus vterque diu*,
Ne nos DIVIDERET.

Furtiui erant poëtae ac Cynthiae amores, eoſque vterque iuſtis praeferebat nuptiis. *Edicta* ergo *lege*, id eſt, more maiorum per trinundinum promulgata, grauiter dolebant, veriti, ne diuellerentur, ſi Propertio ſecundum legem ineundum eſſet matrimonium. Tanto magis vero gaudebant, quum eam intelligerent *ſublatam*. Quantum enim abhorruerit poeta a nuptiis, vel haec, quae ſtatim ſequuntur, docent:

Nam citius paterer caput hoc diſcedere collo,
Quam poſſem nuptae perdere amore faces.

Rationem tanti odii, paucis interiectis, ita peracute reddit:

Tu mihi ſola places, placeam tibi, Cynthia, ſolus.
Hic erit et patrio ſanguine pluris amor.
Vxor me numquam, numquam me DVCET *amica:*
Semper amica mihi, ſemper et vxor eris.

DVCERE

(a) Lib. II. eleg. 7.

DVCERE alioquin virorum eſt: lepide vero PROPERTIVS id vxoribus attribuit, innuens eo ipſo, id eſſe ſaeculum, quo non vxores a maritis, ſed mariti ab vxoribus DVCANTVR, non tamquam mariti, qui non ducuntur, ſed ducunt, ſed tamquam nexi, et quamuis ſubituri ſeruitutis triſtiſſimæ legem. Quare non ſatis haec verba capere videntur, qui cum LIVINEIO (a) ea non ad legem Iuliam de maritandis ordinibus, ſed ad alteram de adulteriis pertinere arbitrantur, quum tamen hanc aliquando edictam ſublatamque eſſe, nullo veterum teſtimonio poſſit demonſtrari.

Sed vt ad legem IVLIAM veluti e diuerticulo in viam redeamus, quamuis tum ea rogatio non procederet, eoque potiſſimum pertinere videantur, quae per πρόληψιν narrat DIO CASSIVS, (b) quod permulti Auguſto, πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῶν αὐτῶν νομοθετημάτων, *ob rigorem latarum ab eo legum*, ſuccenſuerint: denuó tamen rem adgreſſus, emendata lege, lenitaue parte poenarum, obtinuit, vt perferretur. Ait enim SVETONIVS, (c) eum *legem præ tumultu recuſantium perferre non potuiſſe, niſi ademta demum lenitaue parte poenarum, et vacatione triennii data, auctiſque praemiis.* Perlatam ergo ait legem: ſed tribus a principe obſeruatis cautionibus. Primo enim acriores caelibatus orbitatiſque poenas partim ſuſtulit, partim aliquantulum mitigauit: deinde vacationem triennii conceſſit ciuibus, id eſt, ſpatium tot annorum, intra quod ſe ad obſequium componere, et vxores ducendo ſanctiones poenales effugere poſſent: denique praemia parentibus coniugibuſque promiſſa auxit, vt vel iſtis pellecti ciues eo minus Auguſto negarent ſuffragia. De vacatione ipſe etiam apud DIONEM (d) teſtatur Auguſtus, addens, triennio illo circumacto, nouam biennii vacationem datam eſſe ciuibus. Ita enim imperator loquutus fertur: Καὶ οὐδὲ ἐς ταῦτα μέντοι κατήπειξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ΤΡΙΑ ΕΤΗ ὅλα πρὸς παρασκευὴν ὑμῖν ἔδωκα, τὸ δὲ δεύτερον ΔΥΟ: *neque feſtinare vos quidquam coëgi, primum* TRIENNIO, *deinde* BIENNIO *ad parandam rem dato.* Hi anni vacationis nos ad veram legis perlatae epocham deducunt: quinquennium enim iſtud elapſum eſt a. v. c. 762. *Q. Sulpicio Camerino* et *C. Poppaeo Sab.* coſſ. quo equites nihil faciebant reliqui, vt lex vtiliſſima abolеretur: ex eoque conſequitur, vt lex Iulia de maritandis ordinibus demum anno 757. *Sex. Aelio Cato* et *C. Sentio Saturnino* coſſ. populi ſuffragiis probata fuerit, eodem fere tempore, quo altera lex non multo minoris momenti, Aelia Sentia populi ſuffragia tulit.

Enimuero ne ſic quidem res in vado erat. Tam exoſa enim pleriſque

(a) *Ad Propert. ibid.*
(b) *Lib. LIIII. pag.* 533.
(c) *Aug. cap.* 34.
(d) *Lib. LVI. pag.* 577.

riſque illa lex etiam perlata manſit, vt Auguſto non plus laboris in ferendâ, quam tuenda illa, fuerit ſubeundum. Inprimis illo anno v. c. 762. *Q. Sulpicio Camerino* et *C. Poppaeo Sabino* coſſ. ludos ob reportatam a Pannoniis et Dalmatis victoriam magnifice edente Caeſare, enixe petebant equites, vt lex illa tolleretur. At Auguſtus, ceu prolixe narrat Dio, (a) vetere illa imperantium arte vſus, equites, legem inſectantes, primum diuiſit; deinde caelibes ſeorſum, ſeorſumque maritos in forum ac concionem euocauit, quumque illorum numerum etiamnum ſuperiorem eſſe animaduerteret, grauiter commotus, conuerſuſque ad eos, qui legi paruiſſent, ornata ac compoſita oratione eorum obſequium collaudauit, mactoſque virtute eſſe iuſſit, qui maiores, quin ipſos deos imitati immortales, coniugii ſuauitate, quam impudicis amoribus, perfrui mallent, et rei publicae ciues ex ſe natos, ſuique ſimiles quamplurimos relinquere induxiſſent animum: quibus ſub finem blanda hac adloquutione digna iſto obſequio praemia pollicitus: (b) *Ὑμᾶς μὲν οὖν*, inquit, *ὦ ἄνδρες· (μόνοι γὰρ ἄνδρες δικαίως ὀνομάζεσθε,) καὶ ὦ πατέρες, (καὶ γὰρ ταύτην ἄξιοι τὴν ἐπωνυμίαν ὁμοίως ἐμοὶ ἔχειν ἐστέ) καὶ φιλῶ διὰ ταῦτα, καὶ ἐπαινῶ, καὶ τούτοις, οὓς τέθηκα ἄθλοις ἀγάλλω καὶ προσέτι, καὶ ἄλλαις καὶ τιμαῖς καὶ ἀρχαῖς ἐπιγαυρώσω, ὡς αὐτούς τε μεγάλα καρπώσασθαι, καὶ τοῖς παισὶ μὴ ἐλάττω καταλιπεῖν: vos itaque ego, o viri, (ſoli enim hoc nomen meremini,) et o patres, (nam et haec vobis mecum merito communis eſt adpellatio,) hac de cauſſa, et amo, et laudo, praemiiſque, quae conſtitui, vos orno, ac aliis praeterea honoribus magiſtratibuſque decorabo, vt et vos magnos inde fructus percipiatis, et non minora bona veſtris liberis relinquatis.* Quae loquutus, eorum nonnullis certa praemia confeſtim elargitus, reliqua liberaliter promiſit. Inde vero conuerſus ad caelibes, dubitare ſe ait, quo eos potiſſimum nomine compellari oporteat: nam nec virorum in eos, quibus nihil virile inſit, nec Romanorum adpellationem in illos, per quos, quantum in ipſis ſit, ciuitas pereat, vllo modo videri cadere. Grauiter deinde eoſdem obiurgat, quod genus ſuum abolere, Romanumque nomen funditus perdere non erubeſcant. Addit, tam abominandum hoc caelibatus ſtudium eſſe, vt ſingula flagitia complectatur, vniuerſa ſuperet. Sicarios eſſe, qui eos ne gignant quidem, quos naſci oportebat; impios, qui gentes a diis immortalibus ortas exſtinguant; ſacrilegos, qui imagines ac nomina maiorum perire patiantur; proditores, qui patriae inferant ſolitudinem, eamque incolis

(a) *Ibid. pag. 572. ſequ.*

(b) *Ibid. pag. 574.*

lis orbent. Dignoſne ſe credant iis maioribus, qui poſteritatis numeroſae cupidi matrimonia manu ceperint, qui ab origine aeternae vrbis orbitatis ſtudio leges oppoſuerint ſaluberrimas, quum ipſi belluarum ritu vaga libidine ſe polluant, et ne partis quidem maiorum virtute bonis frui velint? Quam diu ſuperfuturam rem publicam, ſi tot ciuibus bellis, aut lue peſtifera abſumtis, ipſis, quorum tantus ſit numerus, ſine prole decedentibus, vrbs veteri Romana gente vacua extraneis Graecis barbariſue tradenda ſit? Cuius patriae ſe futurum patrem, ſi quibus conſulat, defuturi ſint? Quamobrem poſtremo addit: (a) *Εἴπερ ὄντως τά τε ἀγαπᾶτέ με, καὶ ταύτην μοι προσηγορίαν οὐχ ὡς κολακεύοντες, ἀλλ᾽ ὡς τιμῶντες, ἐδώκατε ἐπιθυμήσατε καὶ ἄνδρες καὶ πατέρες γένεσθαι· ἵνα καὶ αὐτοὶ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης μεταλάβητε, καὶ ἐμὲ φερώνυμον αὐτῆς ποιήσητε: ſi vere me diligitis, ac nomen mihi patris non adulationis, ſed honoris gratia dediſtis, date, quaeſo, operam, vt mariti patreſque ſitis, quo et ipſi participes eius reddamini, et ego id merito gerere videar.* Quin non verbis ſolum lectiſſimis tum vſus, ſed et ipſis geſtibus equites, caelibatus amore inſanientes, in ruborem dedit. Qua de re Svetonivs: (b) *Sic quoque abolitionem legis de maritandis ordinibus publico ſpectaculo pertinaciter poſtulante equite, accitos Germanici liberos, receptoſque partim ad ſe, partim in patris gremium, oſtentauit, manu vultuque ſignificans, ne grauarentur imitari iuuenis exemplum.* Quem locum praeclare illuſtrare videtur nummus argenteus a Laev. Torrentio exhibitus, in quo Auguſto ſedenti in ſella curuli ab alio puer offertur, additis infra litteris: Imp. XIIII.

III. His dictis, quemadmodum parentes praemiis ornauit, ita caelibes et orbos poenis affecit, annuaque tertium vacatione conceſſa, *ἐς τὸ τοὺς πειθαρχήσαντας ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀναιτίους γενέσθαι*, vt *intra hoc tempus lege parituri culpa vacarent.* Adulto denique iam anno 762. partim legem Iuliam tanto magis firmaturus, partim aerarium tot bellis ac largitionibus exhauſtum caducis, vacantibus atque ereptitiis priuatorum bonis expleturus, legem Papiam Poppaeam ferre iuſſit conſules ſuffectos *M. Papium Mutilum* et *Q. Poppaeum ſecundum.* (c) Hos enim conſules a Kalendis demum Iuliis faſces ſumſiſſe conſtat. Lata itaque ea lex eſt vetere ritu, conſulibus populum iure rogantibus, populoque ſiue per centurias, ſiue per tribus, (qualia enim comitia illius legis cauſſa indicta ſint, non conſtat), iure ſciſcente. Nam quamuis

(a) *Ibid. pag.* 578.
(b) *Auguſt. cap.* 35.
(c) Dio *Lib. LVI. pag.* 578.

Auguſtus, tum potentiae ſecurus, *munia ſenatus, magiſtratuum, legum in ſe traxiſſet, nullo*, vt loquitur TACITVS, (a) *aduerſante*: callide tamen ei ſuaſerat Maecenas, vt ciues in perſuaſionem libertatis, veteriſque ſuperſtitis rei publicae adduceret. (b) Quod conſilium ſequutus Auguſtus, veterem leges ferendi morem retinuit, et, vt ZONARAS (c) loquitur, οὐ μέντοι πάντως ἐθελογνωμόνως ἐνομοθέτει, ἀλλ᾽, ἢ ἃ καὶ ἐς τὸ ΔΗΜΟΣΙΟΝ προετίθει, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσῃ, ἐπανορθώσῃ, καὶ προσετρέπετο πάντας συμβουλεύειν αὐτῷ, εἴ τι ἄμεινον γνοίη αὐτοῦ: *non omnia ſuo arbitrio ſanxit, ſed plura etiam* POPVLO PROMVLGAVIT, *vt is, ſi quid minus placeret, emendaret, hortatuſque et omnes, vt, ſi quid haberent, id conſulerent in medium.*

Procul dubio ergo et hanc legem anteceſſit SCtum de rogando populo. Nec tamen ideo cum LIPSIO (d) exiſtimandum, ipſam rogationem Iuliam et Papiam non legem a populo, rogante ſenatorio magiſtratu, latam, ſed SCtum eſſe: neque id inferendum ex verbis TER. CLEMENTIS, (e) quippe quem non de ipſa lege Papia Poppaea, ſed de SCto ad illam legem facto agere, infra adparebit. Similis itaque error LIPSIO illuſit, ac IO. BERTRANDO, (f) qui et ipſe non modo legem *Cinciam* muneralem, ſed et legem *Aeliam Sentiam* SCta fuiſſe, ex TACITI (g) et iureconſultorum veterum (h) locis, quibus SCta ad has leges facta laudantur, perperam et ſatis inepte colligit. Leges hae omnes ſunt, non SCta, quippe non ſenatorum ſententiis, ſed vel tribuum, vel centuriarum ſuffragiis firmatae. Idem de lege Papia Poppaea dicendum, cuius hiſtoriam hactenus explicatam hoc ſchemate chronologico complectimur.

A. V. C. 736. *Cn. Cornelio et P. Cornelio Lentulo* coſſ. Auguſtus de LEGE IVLIA ferenda ad ſenatum retulit, et aegre obtinuit SC.

A. V. C. 737. *C. Furnio* et *C. Silano* coſſ. ante meſſem ludi ſaeculares facti, quo tempore nondum perlata fuerat lex Iulia, ſed iam tum, vti videtur, promulgata.

Sub finem huius anni rogata lex, ſed antiquata.

A. V. C. 757. *Sexto Aelio Cato* et *C. Sentio Saturnino*, coſſ. perfertur lex Iulia, ſed detracta parte poenarum, auctis praemiis, et vacatione data triennii.

A. V. C.

(a) *Annal. Lib. I. cap. 1.*

(b) DIO *Lib. LII. pag. 477.*

(c) *Annal. Tom. I. Lib. X. p. 533. edit.* CANGII.

(d) *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. III. litt.* C.

(e) *L. 48. D. de ritu nupt.*

(f) *De iurisperit. Lib. I.*

(g) *Annal. Lib. XIII. cap. 42.*

(h) *L. 1. D. de offic. coſ.*

A. V. C. 760. *Q. Cæcilio Metello Cretico Silano*, et *A. Licinio Nerua Siliano* coſſ. noua biennii vacatio data eſt, circumacto priore triennio.

A. V. C. 762. *Q. Sulpitio Camerino* et *C. Poppaeo Sabino* coſſ. equites abrogationem legis, ineunte anno, fruſtra vrgent, Auguſtus denuo anni vacationem concedit.

Sub finem anni *M. Papio Mutilo Q. Poppaeo Secundo* coſſ. ſuffectis, fertur lex PAPIA POPPAEA.

Quare recte huius legis principium ex ingenio reſtituit IAC. GOTHOFREDVS, (a) niſi quod, vti dixi, non adeo certum ſit, per tribuſne, an per centurias ſuffragia tulerit populus. Quare illud ita ſupplendum duximus, vt quaedam, quae vel addenda, vel incerta videbantur, per modum παρενθέσεως inſereremus.

M. PAPIVS [M. F. M. N.] MVTILVS. ET. Q. POPPAEVS. [Q. F. Q. N.] SECVNDVS. COSS. POPVLVM. IVRE. ROGAVERVNT. POPVLVSQVE IVRE SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. [vel IN. CAMPO. MARTIO.] - - - TRIBVS. [vel CENTVRIA.] PRINCIPIVM. FVIT. - - - PRO. TRIBV. [vel CENTVRIA.] PRIMVS. SCIVIT.

IIII. Ceterum quamuis Iuliae rogationes in legem PAPIAM POPPAEAM pleraeque immigrarint: non vnum tamen inter Iuliam Papiamque leges diſcrimen fuiſſe, fatendum eſt: non illud quidem, quod ſibi ex TERTVLLIANI (b) loco eruiſſe videtur vir ſummus, IAC. CVIACIVS, (c) quaſi Iulia ad contrahendum matrimonium; Papia Poppaea ad liberorum procreationem pertinuerit: (id enim ex loco TERTVLLIANI, infra explicando, non adparet.), ſed quod alias plures vtriuſque legis ſanctiones diſcreparent. Poenas orbis et innuptis in lege Iulia decretas, lege Papia Auguſtus partim auxiſſe, partim minuiſſe videtur. Aetatem ineundo matrimonio procreandiſque liberis longe minorem definiuit lex Papia Poppaea, quam Iulia de maritandis ordinibus. Denique poſterior legis Papiae Poppaeae pars de caducis fere de nouo acceſſiſſe, nec e lege Iulia de maritandis ordinibus translata videtur, niſi dicere malis, aliam ante Papiam Poppaeam exſtitiſſe legem, caducariam, eamque et VLPIANO (d) *legis Iuliae caducariae et* IVLIANO (e) *legis Iuliae de bonis vacantibus, ad fiſcum pertinentibus*, nomine

(a) *Leg. Pap. Popp. pag.* 269.
(b) *Apologet. cap.* 4.
(c) *Ad* VLPIAN. *Fragm. tit. XVI.* §. 3.
(d) *Fragm. tit. XXVIII.* §. 7.
(e) *L.* 96. §. 1. *D. de legat.* I.

ne venire: quod tamen pro certo adfirmare ego non auſim. Reliquas, quae ſe offerent, vtriuſque legis differentias infra ſuo quamque loco exponemus.

CAPVT IIII.

DE M. PAPIO MVTILO, ET Q. POPPAEO SECVNDO COSS. ET VTRIVSQVE GENTIBVS ET FAMILIIS.

I. *C*Oſſ. *anni* 762. *ab* v. c. *varie in faſtis ſignati. Tum ordinariorum, tum ſuffectorum nomina reſtituta ex tabula Capitolina. Vterque coſ. caelebs aduerſus caelibes et orbos legem tulit. Ipſis, qui ferebant leges, illae aliquando diſplicebant.* II. *Papii propraetura ex nummo* GOLZII. *Ingenium eius ad adulationem procliue.* III. Poppaeus Secundinus *dicitur in nummo* GOLZII. *Eius duumuiratus.* IIII. *Papia gens plebeia. Variae eius familiae. Index* PATINI, *qui Papiis* Milonum *et* Triumporum *cognomina tribuit, notatus.* Papii Celſi, *origine Lanuuini.* Iuno Siſpita, *aquila cum lupa, Draco a virgine paſtus in denariis gentis Papiae. Papios Mutilos gente Samnites fuiſſe oſtenditur.* C. Papius Mutilus *dux Samnitum in bello ſociali. Locus* LIVII *tentatus, in quo pro* Brutulus Papius *legendum videtur* Mutilus Papius. *Papiorum, qui a veteribus recenſentur, ſeries.* V. *Gens Poppaea, Sabina origine. Anno eodem duo Poppaei conſules, alter Sabinus ordinarius, alter Secundus ſuffectus. Sabini aedilitas, praeſidatus Macedoniae et Moeſiae, triumphalia ornamenta. Stemma Poppaeorum.* Poppaea Sabina *et* Sabina Poppaea, *Ruſino Criſpino, Othoni et Neroni nupta. Aliorum Poppaeorum ſylloge. Pro* Poppaeo Syluano *apud* TACITVM *legendum* Pompeius Syluanus.

I. *Q*Vum legi noſtrae nomen inditum fuerit a M. PAPIO MVTILO et Q. POPPAEO SECVNDO coſſ. de iis, eorumque familiis quaedam hoc capite diſſerere iuuabit. In pleriſque faſtis, praeterquam apud DIONEM, conſules illi plane omittuntur, et ordinarii anno 762. occurrunt apud DIONEM (a) Κυΐντος Σȣλπίκιος καὶ Γάϊος Σαβῖνος, apud CASSIODO-

(a) *Lib. LVI. pag.* 572.

SIODORVM et MARIANVM SCOTVM *Q. Sulpicius et C. Pompeius*, apud PLINIVM (b) in editionibus pleriſque, praeter illam HARDVINI, *Cn. Pompeius et Q. Sulpicius*, in FASTIS OXONIENSIBVS a PETRO RELANDO (c) editis *Sulpicius* et *Poppaeus*, in VINDEBONENSIBVS apud HENR. NORISIVM (d) *Camerinus* et *Sabinus*. Alibi aliter. Suffectorum quum ab his faſtorum ſcriptoribus ratio haberi non ſoleat: nec Papii et Poppaei noſtri in illis mentionem fieri animaduertimus. Verum rem expedit fragmentum faſtorum Capitolinorum apud GRVTERVM (e) et STEPH. VIN. PIGHIVM, (f) in quo ita ſignantur eius anni conſules:

C. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SABINVS.	Q. SVLPICIVS. Q. F. Q. N. CAMERINVS.
EX X. IVL. M. PAPIVS M. F. M. N.	MVTILVS.
Q. POPPAEVS. Q. F. Q. N.	SECVNDVS.

Habes hic ergo *M. Papium Mutilum* et *Q. Poppaeum Secundum*, conſules, ſuffectos ex Kalendis Iuliis, anni ab v. c. 762. Et quidem quum vterque Auguſti auctoritate legem ſeueriſſimam contra caelibatum orbitatemque tulerit: id omnino notatu videtur digniſſimum, quod neuter horum vixerit in matrimonio. Id enim DIO (g) obſeruat, diſerte ſcribens: *Καὶ τούτου ὅ τε Πάππιος καὶ ὁ Ποππαῖος νόμος ὑπό τε Μάρκου Παππίου Μουτίλου, καὶ ὑπὸ Κυΐντου Ποππαίου Σεκούνδου, τῶν τότε ἐν μέρει τοῦ ἔτους ὑπατευόντων ἐτέθησαν, καὶ συνέβη γὰρ ἀμφοτέρους σφᾶς μὴ ὅτι παῖδας, ἀλλὰ μηδὲ γυναῖκας ἔχειν· καὶ ἀπ' αὐτοῦ τούτου ἡ ἀνάγκη τοῦ νόμου κατεφωράθη: inde lex quoque Papia Poppaea a M. Papio Mutilo et Q. Poppaeo ſecundo lata eſt, qui parte eius anni conſules, vterque* NEC VXORES, NEC LIBEROS *habebant. Quo ipſo deprehendi potuit, quam ea lex fuerit neceſſaria.* Vnde facile eſt ad intelligendum, ipſis his conſulibus, more maiorum rogantibus populum, parum ad palatum fuiſſe legem, quam aduerſus caelibes et orbos ferebant, acerbiſſimam. Enimuero id ſaepe Romae contigiſſe animaduertimus, vt legem haud probarent ipſi, a quibus populus rogabatur, magiſtratus, quin immo vt, qui ex ſenatus ſententia ſollemne carmen: VELITIS IVBEATIS, QVIRITES recitabant, iidem legem compoſita oratione diſſuaderent. Quale quid de Piſone coſ. referens CICERO: (h) *Piſo*, in-

G 3 quit,

(b) *Hiſt. nat. cap.* 48.
(c) *Faſt. coſſ. adpend. pag.* 792.
(d) *Adpend. Epoch. Syromaced. pag.* 18.
(e) *pag.* 295.
(f) *Annal. Tom. I. pag.* 19.
(g) *Lib. VI. pag.* 573.
(h) *Ad Attic. Lib. I. epiſt.* 14.

quit, *conſul*, *lator rogationis*, *idem erat* DISSVASOR. Eodem exemplo et conſules noſtri, *ἑαυτοὺς τιμωρούμενοι*, caelibes rogationem tulerunt aduerſus caelibes, orbi aduerſus orbos: non quod legem probarent, ſed quod hanc illis prouinciam impoſuiſſet Auguſti ac ſenatus auctoritas.

II. M. PAPIVS MVTILVS non ſolum conſul ea parte anni fuit, verum etiam paullo poſt propraetor. Id enim diſcimus ex nummo vetere apud GOLZIVM, (a) cuius in altera parte elephas conſpicitur cum litteris: C. APRONI. IMP. et infra M. MVTILVS PR. P. in altera caput Herculis, cum litteris S. C. Quum Tiberius, teſte TACITO (b) imperatoris vocabulum priuato poſtremum conceſſerit Iunio Blæſo, idque anno ab v. c. 774. *C. Sulpicio*, *D. Haterio* coſſ. facile patet, eum nummum, in quo C. APRONIVS IMP. occurrit, iis temporibus eſſe anteriorem. Deinde quum et elephas et Hercules Africae ſymbola eſſe ſoleant: non dubitandum videtur, hunc nummum ad Africanum bellum pertinere. Iam L. Apronii quidem res aduerſus Tacfarinatem in Africa geſtae latius deſcribuntur a TACITO: (c) ſed nec *Lucius* in nummo vocatur ille *Apronius*, nec procos. Quare veroſimile eſt, *C. Apronium imp.* non alium eſſe, quam *Apronium Caeſianum*, L. filium, de quo idem TACITVS: *miſſu patris* APRONIVS CAESIANVS *cum equite et cohortibus auxiliariis, queis velociſſimos legionum addiderat, proſperam aduerſum Numidas pugnam facit, pellitque in deſerta.* Fortaſſis ille demum imperatoria ornamenta obtinuit, et parti prouinciae Numidicae legatus pro praetore tum praefuit *M. Papius Mutilus.* Mauritaniam enim tum adhuc Iubae regi paruiſſe, ſatis conſtat.

Ingenio hunc Papium fuiſſe ad foedam adulationem et ſeruile plane obſequium demiſſo, vel dicta aduerſus Libonem Druſum ſententia oſtendit. Quum enim miſer iſte, oppreſſus ab accuſatoribus, manus ſibi ipſe intuliſſet: M. Mutilus, teſte TACITO, (d) cenſuit, vt dona decernerentur Ioui, Marti, Concordiae, vtque dies iduum Septembrium, quo ſe Libo interfecerat, feſtus haberetur. Qua de ſententia ipſe TACITVS: *horum auctoritates adulationeſque retuli, vt ſciretur, vetus id in re publica malum.*

III. Q. POPPAEVS SECVNDVS in nummo elegante apud eumdem GOLZIVM (e) SECVNDINVS cognominatur, ex eoque adparet, illum cum Sex. Cethego fuiſſe duumuirum coloniae. In altera enim nummi parte Auguſti caput conſpicitur cum verbis: AVGVSTVS C. VI. CELSO, in altera taurus cum inſcriptione: SEX. CETHEGO Q. POPPAEO SECVNDINO

(a) *Faſt. conſul. et triumph. pag.* 229.
(b) *Annal. Lib. III. cap.* 74.
(c) *Ibid. cap.* 21.
(d) *Annal. Lib. II. cap.* 32.
(e) *Faſt. conſul. et triumph. pag.* 230.

DINO IIVIR. Nummus videri poſſet pertinere ad vrbem Vibonam in Brutiis, quo coloniam ab Auguſto deductam fuiſſe APPIANVS teſtatur. (a) Quamobrem et anteriorem epigraphen interpretari liceret *Colonia* VI*bona*. Eamdem et *Valentiam*, ſeu *Vibonem Valentiam*, et olim *Hipponem* dictam tradit PLINIVS. (b) Quo vero illud CELSO referendum ſit; et an ipſi Vibonae huius modi cognomen fuerit, tunc plane obſcurum erit. Sed vere nummus referendus eſt ad *coloniam Vilillam* in Hiſpania, ad Iberum, cuius et alio in nummo apud GOLZIVM (c) ita fit mentio: COL. VI. IVL. CELS. Dicta ergo et *Vililla*, et *Iulia Celſa*, et ita procul dubio et in nummo noſtro erit legendum: *Colonia* VI*lilla* CELSA.

IIII. Verum nec ipſae gentes PAPIA et POPPAEA, ex quibus hi conſules prodierunt, hic videntur praetereundae. PAPIA gens plebeia fuit, idque vel inde patet, quod ex ea tot tribuni plebis memorantur. Diuiſam illam fuiſſe comperio in plures familias, quarum celebriores CELSI et MVTILI, quibus neſcio an addam POLLIONES. Is, qui indicem ad FVLV. VRSINI praeſtantiſſimum opus *de familiis Romanorum*, a CAR. PATINO recognitum confecit, Papiis etiam MILONVM et TRIVMPORVM cognomina tribuit: ſequutus, vti videtur, *indicem Annalium* STEPH. VIN. PIGHII, vbi idem cognomen tribuitur Papiis. Sed vti Papio vnico ideo *Milonis* cognomen haeſit, quia per adoptionem in gentem Anniam tranſierat: ita alterum *Triumpi* plane fictitium eſt, et ex male intellecto L. PAPII CELSI triumuiri nummo, cuius in poſtica parte capiti laureato ſubſcriptum: TRIVMPVS, abſurde exſculptum. (d) Verum ita ineptire ſollemne eſt indocto iſti, quiſquis ſit, indicis Patiniani conſarcinatori: vti iam pridem oſtendit vir doctiſſimus, IAC. PERIZONIVS. (e) Sane qui Vipſanios PLATORINOS; Calpurnios et Pompeios NVMAS; Domitios OSCAS cognominatos fuiſſe, ſcribere potuit, eum non mirum eſt, Papiis adfingere potuiſſe cognomen TRIVMPORVM.

Duplex autem Papiorum origo fuiſſe videtur. Celſos enim domo Lanuuinos, Mutilos Samnites fuiſſe arbitror. Lanuuinam Celſorum originem produnt Papiorum Celſorum denarii apud VRSINVM et VAILLANTIVM, in quibus modo Iuno Siſpita, modo lupa cum aquila, modo draco a virgine paſtus conſpicitur. Ea vero omnia ad Lanuuium pertinere, iam viri illi docti, qui gentium Rom. denarios explicant, obſeruarunt. Iunonem *Soſpitam*, vel, vti in marmoribus et apud

(a) *De bell. ciu. Lib. IIII. cap. 591.*
(b) *Hiſt. nat. Lib. III. cap. 10.*
(c) *Ibid. pag. 142.*
(d) PATIN. *de famil. Rom. pag. 196.*
(e) *Diſſ. de var. antiqu. numm. pag. 256.*

apud Festvm (a) vocatur, *Siſpitam*, praecipue colebant Lanuuini; adeo vt Ovidivs (b) a Iunone Lanuuium *ſuum* vocari finxerit, cecineritque:

Inſpice quos habeat nemoralis Aricia faſtos;
Et populus Laurens, Lanvvivm*que* mevm.

Similiter Iuno Siſpita Lanvmviana cognominatur in marmore hoc apud Reinesivm: (c)

M. AMpIVS M. F. PAL. BALBVS.
SACERDOS. IVNONIS. REG. SISPI
TAE. LANVMVIANAE. FECIT.
VIVENS. ET. AMpIO. IVNIO. FI
LIO. SACERDOTE. IOVI. SISP.
ET. AMpIAE. MATRI. PIIssIM.
IN. FR. P. XIIX. IN. AGR. PED. XXVI.

Templum tamen iſtud, ſacraque Iunonis et lucum conſecratum populo Romano cum municipibus Lanuuinis communia fuiſſe, Livivs (d) docet, qui et alibi paſſim horum ſacrorum facit mentionem. Quemadmodum ergo eamdem Iunonem Siſpitam in denariis ſuis exhibent gentes CORNVFICIA, METTIA, PROCILIA, ROSCIA, THORIA, vt ſe eiuſdem municipii traduces oſtenderent, quemadmodum eadem de cauſſa de Annii Milonis origine canit Silivs Italicvs: (e)

Lanvvio *generate*, *inquit*, *quem* SISPITA IVNO
Dat nobis, *Milo*, *Gradiui cape victor honorem*
Tempora murali cinctus turrita corona.

(vbi perperam veteres editiones praeferunt *Laeuino generate*): ita eiuſdem originis indicem Iunonem Siſpitam in denariis ſuis exſtare voluerunt Papii Celsi, vt ſe Lanuuio oriundos eſſe oſtenderent.

Nec minus lupa cum aquila proprium huic municipio δεῖγμα fuit. Fama enim tenebat, Troianis, hoc municipium condituris, oblatum fuiſſe prodigium, dum, orto ſua ſponte in proximo nemore incendio, lupam viderint ſuo ore adgerentem fomitem aridum, aquilam flammas alarum

(a) *Voce*: ſiſpita.
(b) *Faſtor. Lib. VI. verſ.* 59. 60.
(c) *Inſcript. pag.* 383.
(d) *Lib. VIII. cap.* 14.
(e) *Lib. XIII. verſ.* 364. *ſeqq.*

alarum agitatione excitantem, vulpem denique demerſa in proximum flumen cauda ignem conatam exſtinguere: ferturque Aeneas, quum ancipiti aliquamdiu certaminis euentu, demum lupa et aquila victrices abiiſſent, augurium inde cepiſſe, quod illuſtris et admiranda futura ſit ea colonia, ſed exoſa vicinis, exteriſque moleſta, quos tamen demum fauore Deum ſit ſuperatura. Addit, qui fuſius haec refert, DIONYSIVS HALICARNASSEVS: (a) Καὶ ἔστιν αὐτῶν μνημεῖον ἐν τῇ Λαουϊνιατῶν ἀγορᾷ χάλκεα εἴδωλα τῶν ζώων ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνῳ διατηρούμενα: *exſtant rei monimenta in foro Lanuuienſium*, EFFIGIES AENEAE *horum animalium, a longiſſimo tempore ſuperſtites.* Denique et in vulgus notum, Lanuuii nutritum annoſum draconem, cui quotannis prodeunti e ſpecu, a virgine porrigendum erat pabulum. Rem fuſe refert PROPERTIVS, (b) cuius verba paullo prolixiora hic non adſcribimus.

Certiſſima ergo, e tot denariis eſt Lanuuina Papiorum Celſorum origo, quam praeter praeclaros de familiis Romanorum ſcriptores etiam vir incomparabilis, EZ. SPANHEMIVS (c) agnoſcit. Mutilos autem Samnio fuiſſe oriundos, non perinde ab aliis animaduerſum eſt. Et tamen res videtur extra omnem dubitationis aleam poſita. Circa annum enim 688. Samnitibus, ſociali bello, ducem ſe praebuit C. PAPIVS MVTILVS, quem APPIANVS, (d) capta Nola, aliiſque Italiae ciuitatibus ad belli ſocietatem pellectis, per totam Campaniam arma victricia circumtuliſſe, Acerras graui obſidione preſſiſſe, victumque aliquoties a L. Iulio Caeſare et a L. Sulla multis vulneribus confoſſum aegre Aeſerniam cum paucis perueniſſe, ſcribit. Quin ab antiquiſſimis temporibus apud Samnites floruiſſe Papiorum familiam, ex LIVIO (e) colligas, a quo circa annum v. c. 432. celebratur BRVTVLVS PAPIVS, *vir nobilis, potenſque inter Samnites, haud dubie factarum cum Romanis induciarum ruptor.* Vnde et victi Samnites corpus Brutuli exanime, (ipſe enim ſe ignominiae ac ſupplicio morte voluntaria ſubtraxerat), eiuſque bona Romanis per faeciales obtulerunt. Nemo veterum, quantum memini, hunc *Brutulum* laudat, praeter LIVIVM. Quare, ſi quid ingenio indulgere liceret, non dubitarem pro *Brutulus*, reſcribere *Mutilus*, quod cognomen Papiis inter Samnites diutiſſime haeſiſſe, modo demonſtrauimus.

Ceterum e MVTILORVM familia praeter illum, ſiue BRVTVLVM, ſiue MVTILVM PAPIVM, quem Samnites mortuum dedebant, et C.

Heineccius ad Leg. Iul. Pap. Pop. H PAPIVM

(a) *Lib. I. cap. 59.*
(b) *Lib. IIII. eleg. 18. v. 3. ſeqq.*
(c) *De vſu et praeſt. num. Diſſ. X. pag. 14. Tomo II.*
(d) *De bell. ciuil. Lib. I. pag. 375.*
(e) *Lib. VIII. cap. 39.*

Papivm Mvtilvm, quem Samnitum exercitui aduerſus Romanos praefuiſſe diximus, inclaruerunt etiam C. Papivs, Caii filius, Mvtilvs, quem Pighivs (a) aedilem plebis fuiſſe anno v. c. 691. tradit, et M. Papivs M. f. duumuir iuri dicundo circa annum 713. Eius enim eo anno mentio fit in marmore hoc Caſinate apud Grvtervm: (b)

M. PAPIVS M. F. L. MATRIVS. L. F.
DVO. VIRI. I. D.
SIGNVM. CONCORDIAE. EX. SC. RESTITVENDVM
COERAVERVNT. EIDEMQ. DEDICARVNT.
ET. BASIM. GRADVM. ARAM. SVA. PECVNIA.
FACIVNDA COER. EIDEMQ. PROBAVER.
A. D. IIII. EID. OCT. CN. DOMIT. C. ASINIO COS.

Porro, qui primus faſces conſulares ex ea gente tenuiſſe videtur M. Papivs M. f. M. n. Mvtilvs, de quo ſupra actum eſt accuratius.

E Celsorvm familia fuiſſe arbitror Papivm, Cnaei Nepotem, legis Papiae de virginibus Veſtalibus auctorem, quem anno v. c. 504. tribunum plebis fuiſſe, refert Pighivs; (c) Papivm alterum, itidem tribunum plebis, auctorem legis Papiae de ſociis et Latini nominis: C. Papivm Celsvm, tribunum plebis, lata lege Papia de peregrinis celebrem: C. Papivm C. f. quem in gentem Anniam tranſiiſſe, nomenque T. Anni Milonis adſumſiſſe, tradit Glandorpivs. (d) Papiam, quam Oppianico nuptam fuiſſe docet Cicero, (e) et aliam, cuius in *Epiſtolis* meminit. (f) L. Papivm Celsvm, qui temporibus Augusti floruit, cuiuſque tot denarii exſtant apud Fvlv. Vrsinvm. (g)

E Pollionvm ſtirpe mihi innotuit L. Papivs L. f. Ter. Pollio, cuius mentio fit in marmore vetere apud Grvtervm. (h) Niſi dicere malis, Terentium Pollionem a L. Papio diuerſum eſſe. Confuſis ſub inſequentibus principibus gentium nominibus, paſſim quidam Papii occurrunt, ſed quos incertae fere originis dixeris: veluti Papivs Favstvs, vir nobilis, ac ſummus, quem cum aliis, indicta cauſſa, occiſum a Seuero ait Ael. Spartianvs: (i) Papia, cui Alexan-

DER

(a) *Annal. Tom. III. pag.* 330.
(b) *Inſcript. pag.* 100. *n.* 8.
(c) *Annal. Tom. II. pag.* 51.
(d) *Onomaſt. p.* 57. 656.
(e) *Pro Cluent. cap.* 9.
(f) *Lib. XVI. epiſt.* 24.
(g) *Ibid. edit.* Patini.
(h) *Inſcript. pag.* 448. *n.* 4.
(i) *In Seuero, cap.* 13.

DER imperator; (a) PAPIVS, cui DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS Auguſti (b), et PAPIVS denique, cui IVSTINIANVS (c) reſcripſerunt.

V. Prouehimur ad gentem POPPAEAM, origine, vti ex cognomine illi cum gentibus CLAVDIA, MINATIA, TITVRIA, et CALVISIA communi, adparet, Sabinam. (d) Ea libera adhuc re publica, ſatis obſcura, nullis maiorum imaginibus inclaruit, ante Auguſti aetatem, qua duo Poppaei ad honores maximos adſpirare coeperunt. Alter C. POPPAEVS SABINVS, modicus originis, qui principum amicitiā conſulatum alioſque honores, quos TACITVS (e) memorat, obtinuit. Alter Q. Poppaeus Secundus, ſub quo conſule lata eſt lex Poppaea. Aedilitatem illius prodit nummus apud GOLZIVM. (f) Conſul idem ordinarius fuit cum Sulpicio Camerino anno v. c. 762. Hinc contra Thracas miſſus, triumphale decus obtinuit. Maximis ex eo prouinciis, Moeſiae, Achaiae, et Macedoniae per quatuor et viginti annos, nullam ob eximiam artem, ſed quod par negotiis, nec ſupra eſſet, impoſitus, ſenex admodum, teſtibus TACITO (g) et DIONE, (h) voluntaria morte deceſſit. Alter Q. POPPAEVS SECVNDVS non modo conſulatum geſſit, ſed et coloniam cum Sex. Cethego, tamquam duumuir, deduxit, nulla praeterea re memorabilis. Eum Sabini ex eodem auo patruelem fuiſſe inde arguit GLANDORPIVS, (i) quod vterque Q. F. Q. N. dicatur: ſed id vel ideo a veri ſpecie abludit, quod non ſit veroſimile, duos fratres eodem praenomine Quinti vſos eſſe. Vnde eos fratres fuiſſe ſuſpicor, neque enim inauditum fuit iis temporibus, fratres diuerſis cognominibus vti. Poppaeo Sabino filia fuit POPPAEA SABINA, laſciua mulier, omnique probro infamis, nupta demum T. OLLIO, viro quaeſtorio, (k) nulliſque praeterea functo honoribus, quod eum Seiani amicitia peruerterat. (l) Huic Ollio Sabina enixa eſt filiam, quae adſpernata paternum nomen, ab auo materno, conſulari et triumphali, pro Ollia SABINA POPPAEA dici maluit. (m) Nihil haec matri libidine conceſſit, quin eamdem, vti pulchritudine eximia, ita omni laſciuiae ac probrorum genere facile ſuperauit. Nupſerat primum Rufo Criſpino, initio praefecto praetorio ſub Claudio, (n) deinde ab eodem principe praeturae inſignibus ornato, (o) mox ab Agrippina

(a) *L. 4. C. ſi ſeru. exp. ven.*
(b) L. 10. C. *mandat.*
(c) *Nou. CLX.*
(d) Ez. SPANH: *Diſſ. p. 48. Tom. II.*
(e) *Annal. Lib. IIII. cap. 46.*
(f) *Faſt. conſ. pag. 229.*
(g) *Annal. Lib. VI. cap. 39.*
(h) *Lib. LVIII. pag. 637.*
(i) *Onomaſt. pag. 714.*
(k) *Suet. Ner. cap. 35.*
(l) *Tacit. Annal. Lib. XIII. cap. 45.*
(m) *Ibid.*
(n) *Id. Lib. XI. cap. 1.*
(o) *Ibid. cap. 4.*

pina ſubuerſo, (a) ac demum ob ſolam matrimonii cum Poppaea memoriam a Nerone eiecto in exſilium, (b) cui etiam filium pepererat RVFINVM CRISPINVM. (c) Hinc ab Othone ad ſtuprum pellecta, eius amplexus Criſpini nuptiis praetulit. Demum ipſum Neronem ita inflammauit, vti eam adpeteret, duceretque vxorem, et aliquamdiu vnice amaret, pater ex ea factus filiae, quam aeque ac matrem AVGVSTAM vocauit. (d).

Omnia, quae diximus, veterumque demonſtrauimus teſtimoniis, hoc ſtemma illuſtrabit:

Q. POPPAEVS SABINVS.

||

Q. POPPAEVS SABINVS.

C. POPPAEVS Q. F. Q. N. SABINVS, conſularis et triumphalis, Moeſiae, Achaiae et Macedoniae praeſes. — Q. POPPAEVS Q. F. Q. N. SECVNDVS, coſ. ſuffectus anno V. C. 762.

||

SABINA POPPAEA adulteriis infamis nupta = T. OLLIO, viro quaeſtorio.

||

OLLIA, quae dici maluit POPPAEA SABINA, tribus nupta maritis

I. RVFO CRISPINO, praefecto praetorio ſub Claudio, cui peperit — II. OTHONI, mox relegando in Luſitaniam, — III. NERONI, imperatori, cui peperit

|| RVFINVM CRISPINVM. — || AVGVSTAM filiam.

Praeter hos et aliorum quorumdam ex hac gente ſupereſt memoria. Sic C. POPPAEVS IANVARIVS, et POPPAEA C. E. PROCLA in marmoribus apud REINESIVM (e) memorantur. In GRVTERIANIS (f) paſſim

(a) *Tacit. Annal. Lib. XII. cap.* 42.
(b) *Id. Lib. XV. cap.* 71.
(c) SVET. *ibid.*
(d) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 23.
(e) *Inſcript. pag.* 580. *et* 844.
(f) *Inſcr. pag.* 659. *n.* 1. 885. *n.* 10. 783. *n.* 5. 851. *n.* 4. 179. *n.* 6.

ſima occurrunt Poppaea Demetria, Poppaea Fausta, Poppaea Veneria, C. Poppaevs Aptor, C. Poppaevs Paramon, et C. Poppaevs Clambyssvs, nullis tamen honoribus inſignes. Non vero eo pertinet, qui ſaepe apud Tacitvm (a) laudatur, Poppaevs Sylvanvs, vir conſularis, et Dalmatiae praeſes. Quamuis enim ita virum adpellent optimi Taciti codices, et in his Mediceus vetuſtiſſimus: certiſſimum tamen eſt, illum, qui tot locis a Tacito vocatur Poppaevs Sylvanvs, alio loco ab eodem adpellari Poppaevm Vopiscvm. (b) Atqui verum eius nomen fuit Vopiscvs Pompeivs Sylvanvs, quem adhuc ſub Veſpaſiano aquae ductibus praefuiſſe, Frontinvs notat. (c) Quare eum genti Poppaeae inſerere vix auſim, quum tam frequenter confundi ſoleant Pompeii et Poppaei, vt non ſolum C. Poppaeus Sabinus apud Plinivm (d) et Marianvm (e) *Pompeius*, ſed et ipſa lex noſtra Isidoro (f) et Gratiano (g) *Papia* et *Pompeia* perperam adpelletur.

(a) *Hiſtor. Lib. II. cap. 86. Lib. III. cap. 90. Lib. VIIII. cap. 47.*
(b) *Hiſtor. Lib. I. cap. 77.*
(c) *De aquae duct. pag.* 119. *edit.* Plantin.
(d) *Hiſt. nat. Lib. VII. cap.* 48.
(e) *Chron. ad ann. Chr.* 762.
(f) *Orig. Lib. V. cap.* 15.
(g) *c. quaedam diſt.* 2.

* * * * * * * * *

CAPVT V.

DE LEGIS PAPIAE POPPAEAE PARTIBVS ET CAPITIBVS, ET QVOMODO EA ORDINI SVO RESTITVENDA SINT.

I. *Duplex legis* Papiae Poppaeae *finis, totidemque partes. Altera de maritandis ordinibus, praemiis nuptorum et parentum, poeniſque caelibum et orborum; altera de caducis, vacantibus et ereptitiis bonis egit.* II. *Vtraque pars pluribus conſtitit capitibus. Marcianus in* L. 19. D. de ritu nupt. *caput* 35. *allegat. Textum illum de lege Iulia et Papia videri loqui. Idem a* Iac. Gothofredi *emendatione vindicatus. An lex Papia Poppaea Satura fuerit?* III. *Quomodo ordini ſuo reſtitui poſſint legis Papiae Poppaeae capita?* Gothofredvs *facilis in emendatione inſcriptionum, quae in Pandectis legibus praemiſſae. Idem capita quaedam commentus eſt, quae ad hanc legem non*

 perti-

pertinent. Aliquando et SCta ad hanc legem facta, vel interpretationes ICtorum cum ipſa lege confudit. IIII. *Quid obſeruatum ſit in noua legis reſtitutione?* V. FRAGMENTA EX COMMENTARIIS VETERVM ICTORVM AD PRIOREM PARTEM LEGIS PAPIAE POPPAEAE, SECVNDVM LIBRORVM ORDINEM DISPOSITA. VI. *Ipſa pars prior legis Papiae Poppaeae, adlegationibus, et notis illuſtrata, et cum* GOTHOFREDI *textu collata.*

EXpoſita LEGIS IVLIAE et PAPIAE hiſtoria, proximum eſt, vt, quibus illa capitibus conſtiterit, quoque ordine ſingula capita collocata fuiſſe videantur, eadem induſtria inueſtigemus. Tametſi enim idem iam egerit vir ſummus, IAC. GOTHOFREDVS, iſque ea in re aliis omnibus ingenii atque induſtriae palmam praeripuerit: non tamen vbique rem acu ita tetigiſſe videtur vir acutiſſimus, vt nomini eius officere velle cenſendus ſit, qui et poſt illius induſtriam bene ea de lege mereri conetur.

I. Primo ergo cum Iac. GOTHOFREDO ponimus, duas fuiſſe huius legis partes, quarum altera ad amplificandum ciuium numerum, altera ad lucra quaedam priuatis praeripienda, locupletandumque aerarium, pertinuerit. Vtrumque enim finem ſibi propoſuerat Auguſtus, de quo CORNELIVS TACITVS: (a) PAPIAM POPPAEAM *ſenior Auguſtus poſt Iulias rogationes* INCITANDIS CAELIBVM POENIS AVGENDO AERARIO *ſanxerat.*

Prior itaque legis pars agebat de maritandis ordinibus, de praemiis coniugum et parentum, et de caelibum atque orborum poenis. Vnde paſſim vocatur LEX MARITA, (b) LEX NVPTIALIS, (c) LEX DE MARITANDIS ORDINIBVS, (d) LEX SOBOLIS PROCREANDAE CAVSSA LATA. (e) Poſterior de caducis tractabat, atque hinc lex CADVCARIA dicitur ab VLPIANO. *(f)* Illa a veteribus laudatur, tamquam vtiliſſima rei publicae: nec quidquam eſt magnificentius elogio veteris PANEGYRISTAE: (g) *leges hae, quae mulcta caelibes notauerunt, parentes praemiis honorarunt, vere dicuntur eſſe* FVNDAMENTA REIP. *quia ſeminarium iuuentutis, et quaſi fontem humani corporis ſemper Romanis exercitibus miniſtrarunt.* Haec reprehenditur a pleriſque, et ab ipſo IVSTINIANO (h) exagitatur, qui *et nomen et materiam caducorum ex bellis ciuilibus, quae*

(a) *Annal. Lib. III. cap.* 27.
(b) *Horat. Epod. XVIII.*
(c) *Schol. ad Horat. ibid.*
(d) *L. 6. C. de op. lib.*
(e) *L. 64. D. de condit. et demonſtr.*
(f) *Fragm. tit. XXXVIII.* §. 7.
(g) *Paneg. Maxim. et Conſtant. dict. cap.* 2.
(h) *L. vn. pr. C. de caduc. toll.*

quae in ſe populus Romanus mouerat, ortum auctumque, INVIDIOSVM *habuiſſe* VIGOREM, *multiſque prudentiſſimis viris* DISPLICVISSE, ait. Illam plerumque veteres interpretatione adiuuant, explicantque quam latiſſime: huius tamquam exoſae vires ſaepe interpretatione frangunt atque incidunt, ne omnes priuatorum fortunae, publici egregio obtentu, in aerarium aut fiſcum principis paullatim defluerent.

II. Vtraque legis pars complura denuo capita complexa eſt. *Septimum* enim allegat GELLIVS; (a) *trigeſimum quintum* MARCIANVS. (b) Sed de poſteriore loco nondum res extra omnem poſita eſt dubitationis aleam. LIPSIVS et ANT. AVGVSTINVS (c) in eo trigeſimum quintum legis Iuliae et Papiae caput vere ſibi reperiſſe viſi ſunt. IAC. GOTHOFREDVS (d) contra pro XXXV. reſcribi iuſſit XV. Vir denique ſummus, et iuris prudentiae bono natus, non modo Gothofredum, ſed et Lipſium aliquid humani paſſum, et nec caput legis Papiae Poppaeae in illo MARCIANI textu exſtare, nec ipſum illud fragmentum ex capite XXXV. legis Iuliae, ſed ex *capite* XXXV. *libri* XII. Inſtitutionum Marciani, vbi *ad legem* quamdam *Iuliam* ſcripſerit, deſumtum eſſe acute ſtatuit, idque vel inde colligi poſſe cenſet, quod in eodem fragmento diſerte mentio fiat conſtitutionis SEVERI et ANTONINI, vt ex hac potius, quam ex lege Iulia et Papia aliquid ibi decerpſerit MARCIANVS, et hinc ſuperuacua, ac paene temeraria ſit a GOTHOFREDO tentata circa numerum capitis emendatio. Enimuero, quemadmodum nec mihi ſe probat GOTHOFREDI κρίσις, atque idcirco, vtcumque illa accipiatur, haud in magno equidem diſcrimine pono: ita vix negare auſim, caput aliquod legis Iuliae et Papiae in iſto MARCIANI fragmento latere. *Lex* enim illa 19. *D. de ritu nuptiarum* talis eſt: CAPITE TRIGESIMO QVINTO LEGIS IVLIAE: *qui liberos, quos habent in poteſtate, iniuria prohibuerint ducere vxores, vel nubere, vel qui dotem dare non volunt, ex conſtitutione diuorum* SEVERI *et* ANTONINI *per proconſules praeſideſque prouinciarum coguntur in matrimonium collocare et dotare.* Hic primo manifeſtum videtur, non a Pandectarum collectoribus titulum vel caput XXXV. ex libro XII. *Inſtitutionum* MARCIANI, ſed ab ipſo MARCIANO *caput* XXXV. *legis Iuliae* allegari, ſi quidem priore caſu non ſcribendum fuiſſet CAPITE XXXV. LEGIS IVLIAE, ſed *capite* XXXV. *de lege Iulia*, vel, *ad legem Iuliam.* Deinde ſollemne eſt MARCIANO allegare in Inſtitutionibus non ſolum aliorum libros, ſed et librorum ſegmenta

(a) *Lib. II. cap. 15.*
(b) *L. 19. D. de ritu nupt.*
(c) *De Legib. et SCtis p. 1214. Tom. II.*
(d) *Thesaur. Graeu. Leg. Pap. Popp. cap. 15.*

ſegmenta et capita, addito eorum numero, quem ſaepius alii veteres ICti omittere ſolent. Nam modo Chryſippi *librum* περὶ νόμου (a) modo Papiniani *librum* II. *de adulteriis*, (b) modo Iuliani *librum* XXVII. *Digeſtorum*, (c) modo alios aliorum libros laudat, numero fere ſemper expreſſo. Quare nihil ſane fecit a more ſuo alienum, ſi et *caput* XXXV. *legis Iuliae* nominatim adduxerit. Legem vero Iuliam, quum de nuptiis, remouendiſque earum impedimentis, egerit, vix aliam accipere licebit, quam illam de maritandis ordinibus. De hac enim diſerte ſcripſit PAPINIANVS: (d) *ea legis huius ſententia fuit, ne quod omnino* NVPTIIS IMPEDIMENTVM *inferretur*. Quod ſi quis porro obuertat, fieri non potuiſſe, vt in lege Iulia diuorum Seueri et Antonini conſtitutio laudaretur, id quidem ego facile conceſſerim, ſed nec vmquam id factum eſſe arbitror. Auguſtus in lege Iulia nihil ſanxiſſe videtur amplius, *quam vt parentes, qui liberos* INIVRIA *prohibuerint vxores ducere, vel nubere, a praetore cogerentur eos in matrimonium collocare*. Quum vero et dotis denegatio multis nuptiis impedimento eſſet, quandoquidem puellae Romanae dote caſſae, fere inelocabiles videbantur, et conditionem non facile reperiebant: quaeſtio incidebat, an et ii parentes videantur iniuria prohibere, qui dotem negent? idque vel ideo dici non poſſe videbatur, quod iure veteri filiabus non abſciſſe dos deberetur, ſed ea neceſſitas demum nouis legibus, de quibus IVSTINIANVS (e) loqui videtur, impoſita eſſet parentibus. At SEVERVS et ANTONINVS, intelligentes, et hoc modo multos liberos prohiberi a nuptiis, legem Iuliam ita interpretati ſunt, vt parentes et dotare filias cogerentur, *quia prohibere videatur, et qui conditionem non quaerit*, vti ſtatim legi noſtrae ſubiicit MARCIANVS. Deinde quum lex Iulia in primis ad frequentandam vrbem eſſet comparata, adeoque ea magiſtratibus tantum vrbanis poteſtatem feciſſet, parentes dotem negantes in ordinem cogendi: principes etiam praeſidibus prouinciarum id dederunt negotii, vt parentes elocare et dotare cogerent liberos. Omnia haec, ſuo more, iungit MARCIANVS, ita vt legitimis verbis per μεταξυλογίαν ſtatim interſerat, quid legi acceſſerit ex celebri illa SEVERI atque ANTONINI conſtitutione. Totum ergo textum, ſola interpunctione parentheſibuſque rite adpoſitis, et vocabulo PROCONSVLIS, quod ex litteris PR. male intellectis irrepere potuit, in alterum *Praetoris* mutato: ita clariſſimum futurum arbitror: CAPITE TRIGESIMO QVINTO LEGIS

(a) *L.* 2. *D. de Legib.*
(b) *L.* 7. §. 1. *D. ad leg. Iul. de adult.*
(c) *L.* 22. *D. de bon. libert.*
(d) *L.* 72. §. 2. *D. de condit. et demonſtr.*
(e) *L.* 7. *C. de dote promiſſ.*

LEGIS IVLIAE [ſcilicet cautum eſt:] QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT DVCERE VXORES VEL NVBERE, *(vel, qui dotem dare non volunt, ex conſtitutione diuorum Seueri et Antonini*, PER PR*aetorem*, *(praeſideſque prouinciarum* ,) COGVNTVR IN MATRIMONIVM COLLOCARE, (*et dotare.*) Sic certe ſolet MARCIANVS in inſtitutionibus ſuis vna manu duos dealbare parietes, et ius recentius per modum παρενθέτως inſerere veteri, ceu vel ex hoc eius fragmento (a) patet: *Si quis dicat, ſe ſuis numis emtum, poteſt conſiſtere cum domino ſuo, cuius in fidem confugit, et queri, quod ab eo non manumittatur, Romae quidem apud praefectum vrbi, (in prouinciis vero apud praeſides ex ſacris conſtitutionibus diuorum fratrum) ſub ea tamen denunciatione, vt is ſeruus, qui hoc intenderit, nec impleuerit, in opus metalli detur.* Eodem ergo modo et hic MARCIANVS caput legis IVLIAE XXXV. intermixta tamen ex iure nouo conſtitutione Seueri et Antonini, propoſuiſſe videtur. Ipſa ſane verba et legitima, et ita comparata videntur, vt nulli legi magis, quam Iuliae et Papiae conuenire videantur.

Quum ergo ex tam multis et diuerſis capitibus conflata fuerit lex Papia Poppaea, eam ego LEGEM SATVRAM iure vocari arbitror. Quamuis enim id negare videatur vir in his litteris incomparabilis, IO. FRID. GRONOVIVS, (b) dum ſcribit: *Lex Iulia de maritandis ordinibus plura quidem capita continet, nec tamen* SATVRA *eſt*; attamen vix dubito, quin eam ſententiam ſua definitione ipſe euertat vir doctiſſimus. Ait enim: LEX SATYRA *vel* SATVRA, *erat quae vna rogatione multa et varia complectebatur*, νόμος πολλὰ περιέχων, *vti eſt in gloſſis, non quaecunque plura capita continet, vt fallitur vir candidus et optime de ſtudiis communibus meritus in obſeruationibus humanis. Variarum rerum capita dixiſſet, rem attigiſſet.* Et paucis interiectis: *Lex Satura res diuerſiſſimas miſcet, quarum aliae capita plurima habent, aliae non: prout exigunt res ipſae, aut voluntas latoris.* Quae ſi vera ſunt, (ſunt autem veriſſima,) non poteſt non lex noſtra SATVRA fuiſſe, quandoquidem non ſolum ex multis, ſed et ex variis diuerſiſſimiſque capitibus erat conflata. Alia enim capita ad nuptias, alia ad iura patronatus, alia ad bona caduca, vacantia, ereptitia pertinebant, nec ad eumdem omnia finem, vti iam diximus, fuere comparata. Capita ſane, quibus iura patronatus ſine diſcrimine, caelibes, an mariti ſint patroni, augentur, nec non ea, quibus quaedam bona pro non ſcriptis haberi, quaedam tanquam caduca, quaedam vt ereptitia fiſco vindicari iubentur, nihil faciunt

(a) *L. 5. pr. ff. de manumiſſ.* (b) *Diatrib. ad Papin. Statium pag. 64.*

ad nuptias et maritandos ordines, nec ad maritorum parentumque praemia. Vnde V. C. AND. DACERIVS (a) legem noſtram, tamquam Saturæ exemplum proponit. Equidem ſi cui mirum videatur, Auguſtum contra legem Cæciliam Didiam (b) pluribus de rebus vno ſortitu retuliſſe: eum meminiſſe velim, facile ſub principatu negligi potuiſſe legem, quae et libera republica non raro negligebatur ab ipſis tribunis plebis, rogationibus ſuis, tamquam veneno, agitantibus populum.

III. Quamuis autem tam multa diuerſaque capita priſtino ordini reſtitui poſſe, neget IVST. LIPSIVS, (c) idque *a ſe homine neminem exactum, hominem*, ſcribat: ἐκ τῶν ἀδυνάτων tamen id non eſſe, experimento luculentiſſimo docuit IAC. GOTHOFREDVS. Et ſane homini, rem ſerio acturo, non pauca ſuppetere videntur adminicula. Nam primo capitum quorundam ipſa verba legitima ſuperſunt, non ſolum duobus illis locis, quae BARN. BRISSONIVS, (d) nec quinque, quæ GOTHOFREDVS et IVST. LIPSIVS obſeruarunt, verum etiam, vt mihi videtur, in tribus aliis, puta in *L.* 19. *ff. de ritu nupt. L.* 23. *ff. eod.* et *L.* 2. *ff. de minor. vig. quinq. ann.* Deinde etſi reliquorum capitum verba legitima interciderunt: eorum tamen argumenta maximam partem ſeruarunt DIO CASSIVS, SVETONIVS, aliique auctores fide digni, et in primis ſex illi, qui hanc legem noſtram commentariis illuſtrarunt, iure conſulti celeberrimi, VLPIANVS, TER. CLEMENS, CAIVS, PAVLLVS, MARCELLVS et IVN. MAVRICIANVS. Iis addimus P. IVVENTIVM CELSVM, his omnibus antiquiorem, quippe qui Hadriani temporibus legem Iuliam et Papiam Poppaeam vtramque interpretatus eſt ſeptem libris Digeſtorum ſuorum, nempe *libris* XXX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIIII. XXXV. XXXVI. ceu recte vidit IAC. GOTHOFREDVS, (e) quamuis ille ex egregia hac obſeruatione fructum nullum ceperit, dum Celſi fragmenta in reſtituenda ordini ſuo hac lege, praeter pauca, inſuper habuit. Denique hi ſeptem auctores filum veluti Ariadneum nobis ſuppeditant, quo prehenſo exitum in iſto labyrintho reperire liceat, atque intelligere, quo quodque caput ordine, quoque loco fuerit collocatum.

Et hac quidem via primus inceſſit vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, ſed tum quidem adhuc iuuenis. Quo factum etiam arbitror, vt aetatis aeſtu abreptus, plus iuſto indulſiſſe ingenio videatur. Primo enim pro lubitu fingit refingitque numeros librorum, in Pandectis noſtris

(a) *Ad Horat. Praef. Tom. VI. pag.* 5.
(b) *Cic. pro domo cap.* 20.
(c) *Exc. ad Tacit. Annal. Lib. III. lit. C.*
(d) *De Form. Rom. Lib. II. pag.* 160.
(e) *Comm. ad reg. iur. L.* 191. *pag.* 748.

ſtris occurrentes, nulla licet auctoritate codicum adiutus. Sic quamuis et VLPIANO et TER. CLEMENTI index Florentinus *Commentariorum ad leges* βιϐλία εἴκοσι tribuat; quamuis ex libro VLPIANI XVIIII. (a) et XX. (b) fragmenta duo ſuperſint: ab vtroque tamen XVIII. tantum libros conſcriptos eſſe contendit, et hinc vtrumque fragmentum ex *libro* III. decerptum eſſe coniicit. Multo facilius vir eximius alias legum inſcriptiones mutat. Nam pro VLPIANI *libro* I. reſcribi aliquando iubet *librum* III. (c), pro eiuſdem *libro* II. *librum* III. (d) pro *libro* VIIII. *librum* III. (e) pro libro denique XV. *librum* XVI. (f) Eadem ſeueritate numeros librorum TER. CLEMENTIS refingit, pro cuius *libro* II. ſuo periculo reponi iubet *librum* III. (g) pro *libro* III. *librum* XIII. (h) pro *libro* V. *librum* IIII. (i) pro *libro* VIII. *librum* III. (k) Nec magis PAVLLO parcit, pro *libro* eius III. reponens *librum* II. (l) Enimuero in his codicum optimorum auctoritatem inſuper habere, numeroſque, Florentiæ non notis, ſed integris vocabulis expreſſos, pro lubitu immutare, religioni nobis duximus, niſi emendationem ſumma vrgeat atque excuſet neceſſitas.

Deinde idem vir eximius, dum omnia, quae materiam aedificio ſuo praebitura videbantur, diligenter vndique congerit, quaedam etiam tigna aliena arripuiſſe, ac bona fide ſuis iunxiſſe aedibus videtur. Saltim, quae *capite* III. de virginibus Veſtalibus proponit, ea ex alia lege Papia eſſe, capite primo demonſtrauimus. Quae *capite* VI. de teſtimonio generi et ſoceri tractat, ea manifeſto depromta ſunt ex *lege Iulia Iudiciorum publicorum*. *Caput* XX. de fundo dotali Italico legi Iuliae de adulteriis, non legi Papiae Poppaeae, debetur. *Caput nonum* de Latinis, vti a IAC. GOTHOFREDO explicatur, partim ex lege Iunia Norbana, partim ex SCto quodam eſſe, ſuo loco docebimus. Contra ea quaedam, quae ad legem hanc referunt veteres, praetermiſiſſe videtur vir doctiſſimus. Nam nec de cogendis puberibus, vt nuptias liberorum quaerendorum cauſſa contrahant, quidquam habet, nec de concubinatu, nec de adfinitatis iure, nec de die legatorum ab apertis tabulis cedente, eorumque tranſmiſſione, de quibus omnibus legem noſtram egiſſe argumentis haud obſcuris liquet.

 Denique

(a) *L. 2. D. de min.*
(b) *L. 18. D. de excuſ. L. 14. D. de off. procoſ.*
(c) *L. 62. D. ad. leg. Falc.*
(d) *L. 1. D. de concubin.*
(e) *L. 4. D. de tut. dat.*
(f) *L. 37. D. de mort. cauſſ. donat.*
(g) *L. 146. D. de verb. ſign.*
(h) *L. 52. D. de legat. 2.*
(i) *L. 25. D. de donat. inter vir. et vxor.*
(k) *L. 47. D. de ritu nupt. L. fin. D. de oper. ſeru. L. 14. D. de oper. libert.*
(l) *L. 132. D. de verb. ſignif.*

Denique et in eo humani quid paſſus videtur vir eximius, quod vel SCta poſteris temporibus ad hanc legem facta, vel ICtorum interpretationes ab ipſa lege non ſatis accurate diſtinxit, et hinc quaedam plane alio ſenſu extulit, quam in lege noſtra poſita fuerant, quaedam etiam ex ingenio confinxit, de quibus dubito an vnquam cogitauerint legis auctores.

IIII. Quae quum ita ſint, poſt GOTHOFREDI induſtriam oſſa legis celeberrimae lecturis, ipſi nobis eas diximus leges, quas ad euitanda haec praecipitia iudicauimus fore vtiliſſimas. Primum enim non ſolum VLPIANVM et TER. CLEMENTEM, ſed et reliquos legis noſtrae interpretes, immo et CELSVM e veſtigio ſequemur, priorum tamen vel ideo praecipue habituri rationem, quod non ſolum plurima eorum fragmenta in Pandectis allegantur, ſed et maior fuit librorum ab iis conſcriptorum numerus. Viginti nimirum libros vterque elucubrauerat: quamuis poſtremi duo non niſi quaedam hypomnemata et obſeruationes miſcellas complexi videantur. Id quod etiam de PAVLLI *Commentariorum libris* tribus poſtremis ſuſpicor, qui vti ex fragmentis *L.* 15. *D. de iur. patr.* *L.* 5. *D. de iur. aur. annul.* *L.* 13. *D. ſi quid in fraud. patr.* et *L.* 144. *D. de verb. ſign.* colligere mihi videor, complexi ſunt vnum tractatum iam ante a PAVLLO editum, *de iure patronatus, quod ex lege Iulia et Papia venit*, ex quo etiam ideo nullam legem in Pandectis noſtris allegari animaduertimus.

Deinde cauendum duximus, ne inſcriptiones legum, librorumque, ex quibus deſumtae ſunt, numerum, temere mutaremus. Temere, inquam. Nam aliquando emendationem ipſa excuſat neceſſitas, ſi vel codices editioneſque diſſentiunt, vel numerus manifeſto in mendo cubat. Sic CAII (a) occurrit fragmentum, quod in aliis editionibus ex *libro* XVI. in aliis, notante IVLIO PACIO, ex *libro* XII. in aliis ex *libro* XIII. deſumtum dicitur. Quum vero CAIVS quindecim tantum libros ad leges ſcripſerit: primum numerum mendoſum eſſe, nemo facile negauerit. Aliud eiuſdem (b) fragmentum in aliis editionibus ex *libro* XII. in aliis ex *libro* X. citatur. Immo et PAVLLI (c) aliquando allegatur *liber* XII. *ad legem Iuliam et Papiam*, quum index Florentinus decem tantum commentariorum libros Paullo tribuat. In his aliquid indulgere ingenio, nemini exiſtimauimus non licere.

Tertio operam dedimus, vt et numeris capitum, a GELLIO et MARCIANO allegatorum, ſuus conſtaret locus; adeoque et *caput* a priore

(a) *L.* 73. *D. de her. inſt.*
(b) *L.* 55. *D. de legat.* 2.
(c) *L.* 1. *D. de concub.*

priore laudatum *ſeptimum*; et a poſteriore XXXV. locum occuparet, quod in ſua oeconomia haud praeſtitit, nec praeſtare potuit vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS.

Denique quantum fieri potuit, id egimus diligenter, vt vetera SCta et iureconſultorum interpretationes ab ipſis legis ſanctionibus, quam accuratiſſime ſeiungeremus, nihilque temere admitteremus in textum, quod non veterum niteretur teſtimonio. Quae quomodo a nobis praeſtita ſint, ita intellectum iri quam facillime arbitramur, ſi, quae ad partem legis priorem pertinent veterum fragmenta, in iure noſtro obuia, per laterculos diſpoſita, ſecundum librorum numerum ſiſtamus; iiſque deinde ipſum ſubiiciamus textum legis, a nobis de nouo reſtitutum, allegatis auctorum, quibus nitimur, teſtimoniis, et iis, in quibus a IAC. GOTHOFREDO diſſentiamus, diligenter notatis.

FRAGMENTA EX VET. ICT. COMMENTARIIS SECVNDVM LIBRORVM ORDINEM DISPOSITA.

Capita legis et Fragm. Celsi.	Vlpianvs lib. I.	Ter. Clem. lib. I. ex quo nullae leges deſumtae ſunt.	Çaivs lib. I.	Pavllvs lib. I.	Marcell. lib. I.	Mavriciani fragmentum ex libro I. nullum exſtat, quod ad priorem hanc legis partem pertineat.
Cap. I. de ſenatorum, eorumque liberorum, nuptiis. Celsvs lib. XXX. —	*L. 62. D. ad leg. Falc.* *L. 5. et 7. D. de ſenat.* *L. 25. D. de ſtat. hom.* *L. 207. D. de reg. iur.* *L. 4. D. de colluſ. deteg.* *L. 6. D. de iure aur. ann.*		—	*L. 44. D. de rit. nupt.* *L. 129. D. de verb. ſignif.* lib. II. *L. 47. D. de rit. nupt.* *L. 6. D. de ſenat.*	*L. 32. et 49. D. de rit. nupt.* *L. 8. D. de agn. et alend. lib.*	
Cap. II. de reliquorum ingenuorum nuptiis. Cels. lib. XXX. *L. 23. D. de rit. nupt.*	*L. 43. D. de rit. nupt.* *L. 4. D. de colluſ. deteg.*	—	—	—	—	
Cap. III. de ſexagenariis, quinquagenariis, ſpadonibus. Cels. ib. *L. 13. D. de probat.*	*L. 128. D. de verb. ſign.* Lib. II.	— Lib. II.	—	—	—	
Cap. IIII. de concubinis. Cels. ib. —	*L. 1. D. de concubin.*	—	—	—	—	
Cap. V. de ſponſalibus. Cels. ib. —	—	—	*L. 17. D. de ſponſal.* *L. 29. D. de poen.*	—	—	

Cap. leg.	Vlpian.	Ter. Clem.	Caivs	Pavllvs	Marcell.
Cap. vi. de poenis iniuſtarum nuptiarum. Cels. ib.	L. 130. *D. de verb. ſignif.* L. 79. *D. de adquir. hered.*	L. 5. *D. de iur. et facti ignor.* L. 146. *D. de verb. ſignif.*	—	L. 4. *D. de teſt.* L. 37. *D. de oper. libert.*	L. 38. *D. de mort. cauſſ. donat.*
Cap. vii. de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.	Lib. iii. L. 16. *D. de ſponſal.*	Lib. iii. —	Lib. ii. L. 30. *D. de rit. nupt.*	—	—
Ex Celsi libro xxxi. nihil ſupereſt.	—	—	—	Lib. ii.	Lib. ii.
Cap. viii. de eorumdem priuilegiis in petendis honoribus. Cels. ib.	L. 131. *D. de verb. ſign.*	—	—	—	ex quo nullae leges deſumtae ſunt.
Cap. viiii. de immunitate ob liberorum numerum. Cels. ib.	—	L. 16. *D. de probat.* L. 147. *D. de verb. ſignif.* L. 21. *D. de rit. nupt.*	—	—	—
Cap. x. de iure Quiritium ob liberos conſequendo. Cels. ib.	—	L. 52. *D. de legat.* 2.	—	L. 134. *D. de verb. ſignif.*	—

Capita legis.	Vlpian. lib. III.	Ter. Clem. lib. III.	Caius lib. II.	Pavll. lib. II.	Marcell. lib. II.
Cap. XI. De liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum. Cels. ib.	—	—	—	*L. 35. D. de op. lib.*	—
Cap. XII. De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum. Cels. ib.	—	—	—	*L. 137. D. de verb. ſignif.*	—
					lib. III.
Cap. XIII. De diuortio libertae prohibito. Cels. ib.	*L. vlt. D. de diuort. L. 45. L. 29. L. 27. D. de rit. nupt. L. 4. D. de iur. dur. ann.*	—	—	*L. 2. D. de concubin. L. 63. D. ſolut. matr.*	*L. 50. D. de rit. nupt.*
Cap. XIIII. De tutore mulieri dotis cauſſa dando. Cels. ib.	—	*L. 61. D. de iure dot.*	—	—	—
	lib. IIII.	lib. IIII.			
Cap. XV. De iure decimam matrimonii nomine capiundi. Cels. ib.	*L. 23. D. quando dies legat. ced.*	*L. 67. ad L. Falc.*	—	*L. 63. D. ad leg. Falc.*	—

CA-

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. IIII.	TER. CLEM. LIB. IIII.	CAIVS LIB. II.	PAVLL. LIB. II.	MARCELL. LIB. III.
CAP. XVI. De decimis pro liberorum numero adiiciendis. CELS. IB. —	—	*L. 62. D. de condit. et demonſtrat.*	—	—	—
				LIB. III.	
CAP. XVII. De decimae capacitate ob communem filium. CELS. IB. —	*L. 135. D. de verb. ſign. L. 9. D. de captiu. et poſtlim. L. 209. D. de reg. iur. L. 10. D. de his, qui ſui vel al. iur. L. vlt. D. de adopt.*	—	—	*L. 208. D. de reg. iur.*	—
CAP. XVIII. De vſufructu et parte proprietatis legalis. CELS. LIB. XXXII. *L. 29. D. de vſufr.*	—	—	—	—	—
CAP. XVIIII. De praelegato dotis. CELS. IB. —	—	*L. 53. D. de legat. 2.*	—	—	—
CAP. XX. De ſolidi capacitate inter coniuges ob aetatem. CELS. IB. —	—	—	—	—	—

Capita legis.	Vlpian. lib. IIII.	Ter. Clem. lib. IIII.	Caius lib. II.	Pauli. lib. III.	Marcell. lib. III.
Cap. XXI. De ſolidi capacitate ob diuturnitatem matrimonii. Cels. ib.	—	—	—	—	—
Cap. XXII. De ſolidi capacitate ob cognationem. Cels. ib.	—	—	—	—	—
Cap. XXIII. De ſolidi capacitate ob abſentiam reip. cauſſa. Cels. ib.	—	—	— lib. III.	—	—
Cap. XXIIII. De ſolidi capacitate ob liberos. Cels. ib.	—	*L. 6. D. de vulg. et pupill. ſubſtit.*	*L. 5. D. de vulg. et pupill. ſubſtit.*	*L. 132. D. de verb. ſignif.*	—
Cap. XXV. De ſolidi capacitate ob poſtumum. Cels. ib.	*L. 133. D. de verb. ſignif.*	—	—	—	—
Cap. XXVI. De ſolidi capacitate ob ius liberorum. Cels. ib.	—	—	—	—	—

Cap.

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. IIII.	TER. CLEM. LIB. IIII.	CAIVS LIB. III.	PAVLLVS LIB. III.	MARCELL. LIB. III.
CAP. XXVII. de ſolidi capacitate patris ſolitarii ex aliorum teſtamentis. CELS. IB.	—	*L. 72. D. de hered. inſtit.*	—	—	—
CAP. XXVIII. de ſolidi capacitate feminae ob tres liberos. CELS. IB.	—	—	—	—	—
	LIB. V.	LIB. V.			
CAP. XXVIIII. de legato ſub conditione caelibatus relicto. CELS. IB.	—	*L. 151. D. de verb. ſignif. L. 64. D. de cond. et dem. L. 25. D. de donat. inter vir. et vxor.*	*L. 63. D. de condit. et demonſtr.*	—	—
CAP. XXX. de iure iurando libertis remittendo. CELS. IB.	*L. 14. D. de iure patr.*	*L. 31. D. qui et a quib. manumiſſ.*	—	—	—
			LIB. IIII.		
CAP. XXXI. de iure adfin. inter vitricum vel nouercam et priuignos, nec non ſoceros et generum vel nurum. CELS. IB.	*L. 5. D. de grad. et adfin. L. 136. D. de verb. ſign.*	—	*L. 5. D. de teſt.*	—	—

Capita legis.	Vlpianvs lib. VI.	Ter. Clem. lib. VI. et VII.	Caivs lib. V.	Pavllvs lib. III.	Marcell. lib. III.
Cap. XXXII. de privilegiis abſentium reip. cauſſa. Cels. ib.	*L.36.L.38. D. ex quib. cauſſ. maior.*	ex quibus nullae leges deſumtae ſunt.	*L.23. D. de reb. dub.* L. 8. *D. de ann. legat.*	*L.35. et 37. D. ex quibus cauſſ. mai. in integr. reſtit.*	—
Cap. XXXIII. de indulgentia ſenatus. Cels. ib.	L. 31. *D. de rit. nupt.*	—	—	—	—
—	lib. VII.	lib. VIII.	lib. VI.		
Cap. XXXIIII. de diuortii modo et poena. Cels. ib. *L. 97. D. de verb. ſignif.*	*L.64. D. ſolut. matr. dos quemadm. pet. L. 139. D. de verb. ſignif.*	L. 48. D. *de ritu nupt.*	*L. 7. D. de cenſ.*	L. 8. *D. de captiu. et poſtlim.*	L. 33. *D. de rit. nupt.*
Cap. XXXV. de cogendis parentibus, vt liberos elocent. Cels. ib.	—	—	—	L.45. *D. de adoption.*	—
	lib. VIII.		lib. VII.	lib. IIII.	lib. IIII.
Cap. XXXVI. de poenis caelibatus. Cels. ib.	*L.3.D.de caſtr. pecul.L.15.D. ad leg. Cornel. de ſicar.*	—	ex quo leges nullae deſumtae ſunt.	L.138. *D.de verb. ſignif.* L.87. *D. de legat.* 3.	ex quo et reliquis nullum fragmentum ſupereſt.
Cap. XXXVII. de poenis orbitatis. Cels. ib.	*L.51.D. de legat.2.L.141.D. de verb. ſignif. L. 36. D. de mort. cauſſ. donat. L.61.D.de cond. et demonſtr.*	—	—	—	—

Cap. leg.	Vlpian.	Ter. Clem.	Caivs	Pavllvs	Marcell.
Cap. xxxviii.	lib. viii.	lib. vi.	lib. vii.	lib. iiii.	lib. iiii.
de liberta ob nuptias ab operis liberanda. Cels. ib.	—	*L. 32. D. qui et a quib. manumiſſ. L. 114. D. de oper. libert.*	—	—	—
	lib. viiii.	lib. viiii.	lib. viii.		
Cap. xxxviiii. de liberto centenario minore. Cels. ib.	*L. 143. D. de verb. ſignif. L. 4. D. de tut. et curat. dat. L. 5. D. de iur. aur. ann.*	*L. 24. D. qui et a quib. manum. L. 38. D. de bon. libert. L. 10. D. de iur. patr.*	*L. 4. D. de bon. poſſeſſ. L. 148. D. de verb. ſignif.*	—	—
	lib. x.	lib. x.	lib. viii.		
Cap. xxxx. de liberto centenario. Cels. ib.	*L. 16. D. de iur. patr. L. 11. D. eod. L. 145. D. de verb. ſignif.*	—	—	—	—
Cap. xxxxi. de filia patroni. Cels. ib.	—	*L. 49. D. de bon. libert.*	—	—	—
	lib. xi.	lib. xi.			
Cap. xxxxii. de libertae bonis. Cels. ib.	*L. 37. D. de bon. libert. L. 36. D. de oper. libert. L. 17. D. de iure patron.*	*L. 153. D. de verb. ſignif.*	*L. 46. D. de rit. nupt.*	—	—
Cap. xxxxiii. de patronae ſucceſſione. Cels. ib.	lib. xii. ex quo nullae leges exſtant.	lib. viiii.	— *L. 150. D. de verb. ſignif.*	lib. viiii.	—
Cap. xxxxiiii. de patronae liberis. Cels. ib.	—	—	—	—	—

Ex hac tabula adparet, VLPIANVM priori legis parti interpretandae libros duodecim, TERENTIVM CLEMENTEM vndecim, CAIVM nouem, PAVLLVM quatuor, MAVRICIANVM vnum, ex quo nihil ſupereſt, deſtinaſſe. De MARCELLO res vel ideo videtur dubia, quod ex libris poſtremis nullum fragmentum commune naufragium euaſit.

Reliquum eſt, vt horum fragmentorum, aliorumque bonorum auctorum ductu ipſa prioris partis capita reſtituere conemur, quod ita faciemus, vt ex quo quidque fonte fluat, ſubiectis textui annotationibus, GOTHOFREDI exemplo, oſtendamus.

CAPVT I.

De Senatorum, eorumque liberorum nuptiis.

(a) QVI (b) SENATOR EST, (c) QVIVE FILIVS (d) NEPOSVE (e) EX FILIO (f) PRONEPOSVE EX FILIO NATO; CVIVS EORVM EST, ERIT, NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO (g) LIBERTINAM, AVT EAM, QVAE IPSA (h), CVIVSVE PATER (i) MATERVE (l) ARTEM LVDICRAM FECIT, FECERIT, (Gothofr. addit: (m) *item eam, quae palam corpore quaeſtum facit, fecerit.*)

(n) NEVE SENATORIS FILIA NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA, (o) LIBERTINO, EIVE, QVI IPSE, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, SPONSA NVPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO, NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS (p) SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

(*) CAPVT hoc primum fuiſſe inde colligendum, quod tota lex ab eo dicta eſt *lex Iulia de maritandis ordinibus.* Pro capite haec venditat PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *D. de ritu nupt.* Vnde non auſi ſumus ei caput ſequens cum *Iac. Gothofredo* annectere.

(a) Capitis legitima verba exſtant apud PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *D. de rit. nupt.* de ſententia teſtatur DIO *Lib.* LIIII. *pag.* 531.

(b) SENATOR eſſe poteſt, cui eſt cenſus ſenatorius, ad cuius computationem facit VLP. *Lib.* I. L. 62. *D. ad leg. Falcid.*

(c) *Filius ſenatoris* eſt cum naturalis, tum adoptiuus. VLP. *Lib.* I. L. 5. *D. de ſenat.* PAVLL. *Lib.* II. L. 6. *D. eod.* Emancipatus a ſenatore naturalis, *quaſi ſenatoris filius* eſt. *Ibid.* L. 7. *pr. D. de ſenat.* quemadmodum eſt poſtumus. VLP. *Lib.* I. L. 7. §. I. *D. eod.*

(d) Licet ex filio, ſenatu moto, conceptus. VLP. *Lib.* I. L. 7. §. *vlt. D. de ſenat.*

(e) Non ex filia. Eoque referri poteſt fragmentum MARCELLI *Lib.* I. L. 8. *D. de agn. lib.*

(f) Diſputaſſe hac occaſione videtur

PAVLLVS

PAVLLVS *Lib.* I. L. 129. *D. de verb. ſign.* an iis, qui mortui vtero exierunt, tamquam liberis ſenatorum funus ſenatorium ducendum ſit?

(g) Libertina non eſt, quae iudicata ingenua. VLP. *Lib.* I. L. 25. *D. de ſtatu hom.* L. 207. *D. de reg. iur.* nec quae ius aureorum annulorum conſequuta. VLP. *Lib.* I. L. 6. *D. de iur. aur. annul.*

(h) Etiamſi in huiuſmodi patris poteſtate non ſit. PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *pr. D. de rit. nupt.* etſi pater eſt adoptiuus. *Ib.* L. 44. §. 4. non autem ſi auus. *Ib.* L. 44. §. 2. *D. eod.*

(i) Etiam quae vulgo concepit. PAVLL. *Lib.* I. L. 44. §. 3. *D. eod.*

(l) Non autem fraudi erat filiae, parentes, vel eorum alterutrum poſt nuptias artem ludicram facere coepiſſe. PAVLL. *Lib.* I. L. 44. §. 6. Aliud ſi ipſa vxor hunc quaeſtum inſtituerit. *Ibid.* L. 44. §. 7.

(m) Hanc laciniam iure reiecimus, quia L. 43. pertinet ad caput ſequens. Nec opus erat, monere, has ducere non poſſe ſenatores ob ea, quae notat MARCELL. *Lib.* I. L. 49. *D. de rit. nupt.* et PAVLL. *Lib.* I. L. 44. §. 8. *D. eod.*

(n) Eadem verba legitima ſeruauit PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *D. eod.*

(o) Quamuis adrogatus ſit ab ingenuo MARCELL. *Lib.* I. L. 32. *D. de rit. nupt.*

(p) Niſi et ipſa quaeſtum corpore, vel artem ludicram fecerit. PAVLL. *Lib.* II. L. 47. *D. de rit. nupt.*

---

* CAPVT II. (Gothofr. *cap.* I.)

De ingenuorum nuptiis.

(a) OMNIBVS reliquis INGENVIS, PRAETER SENATORES EORVMQVE LIBEROS LIBERTINAM VXOREM HABERE LICETO, (b) neue quid eis qui duxerint (c) liberiſue ex eo matrimonio natis, fraudi ignominiaeue eſto. (Gothofr. *ceteris ingenuis libertinas vxores ducere ius eſto, neue quid eis, qui eos duxerint, fraudi ignominiaeue eſto; liberiue eorum legitimi ſunto.*)

(d) At ne quis ingenuus EAM QVAE (e) PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT FECERIT (Gothofredus (f) *haec ſuperiori capiti intexuit.*) LENAM, A LENONE MANVMISSAM, AVT (g) IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT (h) IN ADVLTERIO DEPREHENSAM, ET QVAEVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT, ſponſam vxoremue ſciens dolo malo habeto.

(*) Quum caput primum conſtituerit illud, quod integrum extulit Paull. L. 44. *D. de rit. nupt.* hoc alterum a primo ſeiungendum duximus, vt fuerit ſecundum.

(a) De capitis huius ſententia teſtatur DIO *Lib.* LIIII. *p.* 531. Quin verba legitima maximam partem ſeruaſſe videtur CELSVS *Lib.* XXX. L. 23. *D. de rit. nupt.*

(b) Formulam hanc, tanquam ſollemnem, cum Gothofredo retinuimus ex LIV. *Lib.* XXXVIIII. *cap.* 19.

(c) Diſerte

(c) Diſerte hoc lege noſtra cautum fuiſſe, docet DIO CASS. *Lib.* LIIII. *p.* 531.

(d) Huius periochae legitima verba maxima ex parte ſeruauit VLPIANVS *Lib.* I *L.* 43. *D. de rit. nupt.* Ingenuus vero quis? VLP. *Lib.* I. L. 4. *D. de colluſ. deteg.*

(e) Quid vero *palam quaeſtum corpore facere*? Exponit id VLP. *Lib. I.* L. 43. *pr. et* §. I. *D. de rit. nupt.*

(f) Verba haec ad ſuperius caput ideo retulit Gothofredus, quod Vlpianus *Fragm. tit.* XIII. §. I. ſenatorem eam, quae quaeſtum corpore fecerit, vxorem habere poſſe negat. Sed quamuis recte id neget Vlpianus: non tamen inde ſequitur, vt hoc κατὰ τὸ ῥητὸν prohibitum fuerit capite primo. Paullus ſane L. 44. *D. de rit. nupt.* id caput omittit. Vlpianus L. 43. agit de nuptiis ingenuorum. Et ratio ipſa iam docebat, quam ingenuus ducere non poteſt, eam nec ducere poſſe ſenatorem. L. 44. §. 8. L. 49. *D. de rit. nupt.*

(g) VLP. *Lib.* I. L. 43. §. 10. *D. de rit. nupt.*

(h) A quocumque deprehenſam. Qua in re differunt lex Iulia de adulteriis et lex noſtra. Immo, ſi deprehenſa, parum ei prodeſt, fuiſſe abſolutam, aut ne in ius quidem vocatam. VLP. *Lib.* I. L. 43. §. 12. *D. eod.*

CAPVT III. (Gothofr. *cap.* II.)

De ſexagenariis, quinquagenariis, ſpadonibus.

(a) OMnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quaeſundorum cauſſa inire tenentor. (Gothofr. *haec omiſit* (b) *ſexagenarii maſculi*, (c) quinquagenariae feminae et (d) SPADONES a poenis huius legis liberi ſunto. (Gothofredus: *ſexagenario maſculo, quinquagenariae feminae nuptias contrahere ius ne eſto: poſt eos tantum annos coniuges poenis huius legis ſoluuntor.* SPADONIBVS *item nuptias contrahere ius ne eſto.*)

(a) Teſtis eſt *Commentator* vetus a CRVCQVIO editus ad Horat. *Epod.* XVIII. Hinc etiam eſt, quod lex Papia certis annis nuptias, aliis liberos exigere dicitur Vlpiano *Fragm. tit.* XVI. §. I. et *Tertulliano Apolog. cap.* 4.

(b) Hanc legis ſententiam ſuggerit *Vlpian. Fragm. tit.* XVI. §. I. Poſtea huic capiti aliquid addidit Tiberius, teſte SVET. *Claud. cap.* 23. idque eſt ipſum SC. Perſicianum, quo cautum, *vt ſexagenarii et quinquagenariae, licet inierint matrimonium, poenis tamen caelibatus ſubſint perpetuo.* Hinc et Claudius ei capiti obrogauit cauitque, *vt qui maior* LX. *annis minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac ſi minor ſexagenario vxorem duxiſſet.* Denique et SC. Caluiſianum prodiit, quo cautum, *vt quae quinquagenaria maior minori ſexagenario nupſerit, quiue minor ſexagenario maiorem quinquagenaria duxerit, eis impar illud matrimonium ne prodeſſet, ſed dos caduca fieret.* Omnia haec narrat VLP. *tit.* XVI. §. I. quem locum primus in luce poſuit IAC. PERIZONIVS *de lege Vocon. p.* 153. Ex quibus patet, male id caput extuliſſe LIPSIVM,

PSIVM, BRISSONIVM, et, qui eos ſequutus eſt, IAC. GOTHOFREDVM. Ceterum illud vna cum SC. ad illud factis ſuſtulit IVSTINIANVS *L. 27. C. de nupt.*

(c) Aetas quomodo probanda. CELS. *Lib.* XXX. L. 13. *D. de probat.*

(d) Vocem hanc explicat VLP. *Lib.* I. L. 128. *D. de verb. ſignif.*

CAPVT IIII. (Gothofr. omiſit.)

(*) *De Concubinatu.*

(a) QVas perſonas per hanc legem vxores habere non licet, eas concubinas habere ius eſto: (b) ingenuam honeſtam in concubinatu habere ius ne eſto.

(*) Caput de concubinatu in lege Papia Poppaea fuiſſe adparet ex L. 3. *D. de concub.* vbi Marcianus *concubinatum per leges nomen adſumſiſſe* ait, id eſt, per leges Iuliam et Papiam. MERILL. *Obſ. Lib.* V. *cap.* 10.

(a) Quaenam illae perſonae, in quas ſtuprum non committitur? Vid. VLP. *Lib.* II. L. I. §. I. 2. *D. de concub.* Modo nec in his vel adfinitatis ratio, vel aetas obſtet. *Ibid.* L. I. §. 3. 4. *D. eod.*

(b) Quia cum ea ſtuprum committetur. Atilicinus apud VLP. *Lib.* I. L. I. §. I. *D. de concub.* Stuprum vero committitur in ingenuam, virginem vel viduam, honeſte viuentem, *L.* 34. *pr. D. ad leg. Iul. de adult.* non in eam quae obſcuro loco nata, aut quaeſtum corpore fecit. L. 3. *pr. D. de concub.* Ingenuam honeſtae vitae atque originis neceſſe erat vel vxorem habere, vel recuſantem ſtuprum cum ea committere, *d.* L. 3. cui legi non aduerſantur L. 24. *D. de rit. nupt.* et L. 31. *pr. D. de donat.*

CAPVT V. (Gothofr. *cap.* III.)

De Sponſalibus.

(a) SPonſam poſt H. L. decenni minorem nemo habeto, deſponſam (b) intra biennium domum ducito; ni duxerit, praemiis maritorum ne fruitor. Gothofr: *quicumque ſponſam habebit, vltra biennium eam ne habeto, qui vltra biennium habuerit, praemiis maritorum ne fruitor. Decenni minorem ſponſam ne habeto.* (c) Feminis a morte viri biennii, a repudio anni et ſex menſium vacatio eſto. (Addit Gothofredus: (d) *pontifex max. arbitratu ſuo virgines* XX. *non maiores, quam* X. *annos natas, e populo legat, ſortitioque in concione ex eo numero fiat,*

et cuius virgo ducta erit, eam pontifex max. capiat, eaque Veſtae fiat.

(a) Caput hoc ſuppeditat Dio *Lib*. LIIII. Sveton. *Octau. cap.* 34.

(b) Niſi iuſtae cauſſae impediant. Eas deſcribit Caivs *Lib.* I. L. 17. *D. de ſponſal.*

(c) Hanc ſententiam legis ſeruauit Vlpianvs *Fragm. tit.* XIIII. §. I. Eodemque referendum fragmentum Caii *Lib.* I. L. 29. *D. de poen.* vti recte vidit Iac. Gothofredvs.

(d) Sunt quidem haec apud Gellivm *Lib.* I. *cap.* 12. Sed nihil illa ad ſponſalia, nihil ad finem legis Papiae Poppaeae. Aliam, et noſtra multo antiquiorem, legem Papiam ob oculos habuiſſe Gellium, ſupra demonſtrauimus *Lib.* I. *Commentarii noſtri, cap.* I.

CAPVT VI. (Gothofr. *cap.* IIII.)

De poenis iniuſtarum nuptiarum.

(a) SI qui (b) ſcientes dolo malo aduerſus hanc legem coierint, (Gothofr. *ſi qui ſciens* D. M. *contra hanc legem* (c) *impares, vti ſupra dictum, nuptias contraxerit,*) (d) nec vir, nec vxor, nec (e) ſocer ſocruſue, nec gener nuruſue intelliguntor: (Gothofredus *haec omittit.*) liberi quaeſiti natiue legitime et (f) heredes ſui ne ſunto, neue parentibus (g) proſunto: neque (h) HEREDITATEM, QVAE EIS LEGE OBVENERIT, legatumue ipſi coniuges neque inter ſe quidquam (i) capiunto: (l) mortuaque muliere dos caduca eſto.

(a) Caput hoc expreſſiſſe Ivstinianvm §. 12. *Inſt. de nupt.* obſeruant Merill. *Obſ. Lib.* v. *cap.* II. et Gothofred. *ad leg. Pap. cap.* 4. *p.* 275.

(b) Non ſi bona fide vel per errorem alteruter nuptias fecerit. Ter. Clem. *Lib.* II. L. 5. *D. de iur. et fact. ignor.*

(c) Impares nuptiae dictae tantum, quas quis contra SC. Caluiſianum inierat, Ivstin. L. 12. *C. de legit. her.* Conf. Schvlting. *Iuriſpr. anteiuſti*n. *pag.* 615. Hoc vero caput ad omnes reliquas prohibitiones pertinuit.

(d) Haec ſunt ex §. 12. *Inſt. de nupt.*

(e) Itaque nec priuilegio, ex quo ſoceri, generi, et nurus ex lege Iulia publicorum iudiciorum teſtimonium inter ſe non dicebant, fruebantur. Et huc pertinent fragmenta Pavlli, *Lib.* II. L. 4. *D. de teſt.* et Ter. Clem. *Lib.* II. L. 146. *D. de verb. ſign.* ex quibus Gothofredus perperam deſumſit verba capiti ſuo ſexto adſuta: GENER SOCERVE *inuiti in reos teſtimonium ne dicunto.*

(f) *Collat. legg. Moſ. et Rom. tit.* XVI. §. 3.

(g) Pavll. *Lib.* II. L. 37. §. 7. *D. de oper. libert.*

(h) Erant enim veluti caelibes, qui nihil capiebant. Vlp. *Fragm. tit.* XVII. §. I. *tit.* XXII. §. 3. Hereditas vero cum ex teſtamento, tum ab inteſtato delata, lege dicebatur obuenire. Vlp. *Lib.* II. L. 130. *D. de verb. ſign.* Hic agitur de ea, quae

quae teſtamento delata.

(i) Neque per ſe, nec per alium in poteſtate ſua conſtitutum, VLP. *Lib.* II. L. 79. *D. de adquir. hered.* immo ne mortis quidem cauſſa. MARCELL. *Lib.* I. L. 38. *D. de mort. cauſſ. donat.*

(l) Ita VLPIAN. *tit.* XVI. §. *vlt.* Non ergo reſcindebatur huius modi matrimonium, ſed non erant iuſtae nuptiae. Vnde nec dotem intelligi ait IVSTINIANVS §. 12. *de nupt.*

(*) CAPVT VII.

De priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.

QVi (Gothofr. *hic praemittit caput ſequens, et illud huic ſeptimo iungit*) plures liberos, quam collega, aut in ſua poteſtate habebit, aut bello amiſit, ei priori ex conſulibus faſces ſumendi poteſtas eſto: ſi par vtrique numerus liberorum erit, (a) maritus, aut (b) qui in numero maritorum eſt, praefertor: ſin omnes et (c) mariti, et patres erunt, tum, qui maior natu erit, faſces prior capito.

(*) Caput hoc ſeptimum legis Papiae Poppaeae fuiſſe, teſtatur GELLIVS *Lib.* II. *cap.* 15. cui et capitis ſententiam debemus.

(a) Modo ne ſimulatae ſint nuptiae quas nullius momenti eſſe, tradit CAIVS *Lib.* I. L. 30. *D. de rit. nupt.*

(b) Veluti ſponſus, nondum elapſo a ſponſalibus biennio: modo ne quis cum perſona, quae per leges ſenatori nubere non poterat, feciſſet ſponſalia. VLP. *Lib.* III. L. 16. *D. de ſponſal.* Sed et ii maritorum numero erant, qui obtinuerant *τὸ τῶν γεγαμηκότων δικαίωμα*, *iura maritorum*, de quibus DIO *Lib.* LX. *p.* 681.

(c) De caſibus, ſi ambo ſint mariti, ſed improles, vel caelibes, ſed totidem liberorum patres, nihil in hac lege ſcriptum fuiſſe, ait GELLIVS *Lib.* XI. *cap.* 15. Iis caſibus tamen aetatis habitam eſſe rationem, exiſtimat.

CAPVT VIII. (Gothofr. *cap.* VII.)

De eorumdem priuilegiis in petendis honoribus.

(a) QVi candidatorum plures liberos ſecundum H. L. habebit, praefertor: petentibuſque honores (b) SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTVNTOR, eiſque honores citius, quam per leges annarias licet, petere ſine (c) FRAVDE SVA liceto. (Gothofr. *hoc poſtremum comma omiſit.*)

L 2 (a) Hanc

(a) Hanc de candidatis ſententiam ſuppeditant Tacit. *Annal. Lib.* xv. *cap.* 19. qui et adoptionibus huic legi fraudem factam eſſe memorat. Conf. Dio. *Lib.* liii. et Plin. *Lib.* vii. *epiſt.* 16.

(b) Verba haec ſeruauit Vlpianvs *Lib.* xviii. L. 2. *D. de minor.* quae ad honorum petitionem, non ad maiorennitatem citius finiendam pertinere, reſcripto principis declaratum eſt.

(c) Ad haec verba differentiam fravdis et poenae expoſuiſſe videtur Vlpianvs *Lib.* iii. L. 131. *D. de verb. ſignif.*

CAPVT VIIII. (Gothofred. *cap.* viii.)

De immunitate ob liberorum numerum.

(a) QVi ſecundum H. L. (b) liberos tres (c) Romae natos (d) incolvmes, (Gothofr. *ſuperſtites*) qui quatuor in Italia, quinque in prouinciis habebit; omnium munerum perſonalium immunitatem habeto.

(a) De hoc capite *pr. Inſt. de excuſ. tut.* L. 1. 2. *D. de vacat. et excuſ. mun.* L. 1. *et vlt. C. qui num. liber.* L. *vn. C. Th. eod.* Proderant vero liberi vtrique parenti. L. 5. *C. eod.*

(b) Naturales vtriuſque ſexus, L. *vn. C. Th. eod.* non adoptiuos. L. 2. §. 7. *D. de vac. et excuſ. muner.*

(c) Legitima haec verba exponit Ter. Clem. *Lib.* iiii. L. 147. *D. de verb. ſignif.* Probanda vero erat natiuitas liberorum tabulis ex aerario petitis, ad quod parentes liberos recens natos profitebantur, quod facere et matres et auos potuiſſe, ad hanc legem docet Ter. Clem. *Lib.* iii. L. 16. *D. de probat.*

(d) L. 1. §. *vlt.* L. 5. §. 5. *D. de vacat. mun.* L. 1. *C. qui num. liberorum.* Per gloriam viuere intelligebantur etiam bello amiſſi. L. *vlt. D. de vacat. et excuſ. muner.* §. 2. *Inſt. de excuſ. tut.* L. 18. *D. eod.* eoque caſu et auo nepotes, inprimis bello amiſſo filio proderant. L. 3. *C. de his, qui num. lib.* Quid vero ſi pater filium coëgiſſet ad ducendam vxorem, procreandoſque liberos, an et tunc proderant auo nepotes? Profuerunt, niſi fallor, eumque caſum tractaſſe videtur Ter. Clem. *Lib.* iii. L. 21. *D. de rit. nupt.*

CAPVT X. (Gothofred. *cap.* viiii.)

De iure Quiritium ob liberos conſequendo.

(a) LAtinus, cui ex Latina filius filiaue natus nataue, et (b) annicvlvs annicvlave factus factaue erit, (Gothofr. addit: (c) *at Latina, ſi* ter enixa fverit.) (d) iure Quiritium conſequitor.

(a) Non

(a) Non Latinus Iunianus, cui demum lex Iunia Norbana hoc beneficium tribuit. VLP. *Fragm. tit.* III. §. I. *et* 3. ſed Latinus colonarius. Latini etiam nominis ſociis ſimile fere priuilegium olim conceſſum eſſe, obſeruat LIV. *Lib.* XXXXI. *cap.* 8.

(b) Explicat haec verba legitima PAVLLVS *Lib.* II. L. 134. *D. de verb. ſign.*

(c) Atqui hoc ius non ex lege noſtra, ſed ex SC. eſſe, diſerte docet VLPIAN. *Fragm. tit.* III. §. I.

(d) Hinc iura connubii, contractuum, et teſtamenti factionis conſequebatur, adeoque et teſtari, et heres eſſe poterat. Quid ſi de Latini inſtituti ſtatu dubitaretur? Vid. TER. CLEM. *Lib.* III. L. 52. *D. de legat.* 2.

CAPVT XI. (Gothofr. *cap.* X.)

De liberatione liberti ab operis ob liberos.

(a) QVI (b) LIBERTINVS DVOS PLVRESVE LIBEROS A SE GENITOS NATOSVE IN SVA POTESTATE HABEBIT, PRAETER EVM, QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT, NE QVIS EORVM OPERAS, (Gothofr. omittit *operas*) DONI, MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABEBIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR.

(a) Integrum hoc caput, ipſaque eius legitima verba ſeruauit PAVLLVS *Lib.* II. L. 37. *D. de operis libert.* Conf. L. 6. C. *de oper. libert.* vbi eiuſdem mentio fit priuilegii.

(b) An et liberta? Immo ea, per nuptias, etiamſi liberos non haberet, operarum obligatione liberabatur, quia in officio mariti eſſe debebat. Vide infra caput legis noſtrae XXXVIII. Quid ſi nupta haud eſſet? Tunc vero debebat operas, nec iis liberabatur, niſi ob aetatem, ſi maior eſſet quinquaginta annis. Et huc pertinet fragmentum PAVLLI, *Lib.* II. L. 35. *D. de oper. libert.*

CAPVT XII. (Gothofr. *cap.* XI.)

De mulierum liberatione a tutela ob numerum liberorum.

(a) INgenua (b) TER ENIXA, vel ius trium liberorum conſequuta; (c) libertina quatuor liberorum iure tutela liberator. Eidem

 ſine

ſine patroni auctoritate, (d) dum pro numero liberorum ſibi ſuperſtitum virilem partem ei relinquant, teſtari fas eſto. (Paullo aliter Gothofredus: *ingenua trium liberorum iure legitima tutela, libertina quatuor liberorum iure tutela patroni liberantor, ideoque iam abſque tutorum auctoritate teſtari eis, reſque ſuas adminiſtrare liceto, eiſque, quibus quid ita datum legatumue, eam pecuniam ſine fraude ſua capere liceto.*)

(a) Capitis huius meminere PLVTARCHVS in *Numa p. 66.* DIO *Lib.* LVI. *p.* 578. *Fragm. regularum ex vetere ICto*, §. 6. et in primis VLP. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 2. 3. quem ſequuti ſumus.

(b) Haec verba, quae Gothofredus ad caput ſuperius perperam retulerat, huc potius pertinent, eaque interpretatur PAVLLVS, *Lib.* II. L. 137. *D. de verb. ſignif.*

(c) VLPIAN. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 2. 3.

(d) Eam limitationem, ab Vlpiano diſertis adiectam verbis, omiſit vir eximius, Iac. Gothofredus.

CAPVT XIIII. (Gothofr. *cap.* VI.)

De diuortio libertae prohibito.

(a) NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS (b) LIBERTAE, QVAE (c) NVPTA EST PATRONO, QVAMDIV IS EAM (d) VXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NVBENDI POTESTAS ESTO. (Longe aliter Iac. Gothofredus: *ſi ſecundum H. L. nuptiae contractae fuerint*, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA EST INVITO PATRONO *cumque altero connubii ius*, QVAMDIV PATRONVS VXOREM EAM ESSE VOLET, NE ESTO. (e) GENER SOCERVE *inuiti in reos teſtimonium ne dicunto.* (f) *Liberta, quae patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quae in concubinatu patroni erit, ab inuito eo diſcedere, alterique ſe in matrimonium vel concubinatum dare ius eſto.*

(a) Caput hoc, eiuſque legitima verba ſeruauit VLP. *Lib.* III. L. 11. *D. de diuort.* et L. 45. *D. de rit. nupt.*

(b) An et ea, quae contra legem nupſerat ſenatori, ſi is poſtea ſenator eſſe deſierat? vid. VLP. *Lib.* III. L. 27. *D. de rit. nupt.* Quid ſi ius aureorum annulorum conſequuta? vid. VLP. *Lib.* III. L. 4. *D. de iur. aur. annul.* Quid ſi ex fideicommiſſo manumiſſa? MARCELL. *Lib.* III. L. 50. *D. de rit. nupt.*

(c) Non vero nubere ei cogitur, niſi ea de cauſſa manumiſſa ſit. VLP. *Lib.* III. L. 29. *D. de rit. nupt.* Nec repudium mittere prohibetur ſponſa, VLP. *ibid.* L. 45. §. 4. immo nec concubina. PAVLL. *Lib.* II. L. 2. *D. de concub.*

(d) Si velle, eum vel ex ſignis quibuſdam

dam conſtat, recte liberta nubit, et tunc dos quoque ei reſtituenda. Eo pertinet fragmentum PAVLLI *Lib.* II. L. 63. *D. ſoluto matr. dos quemadmod. pet.*

(e) Id ius ex lege Iulia publicorum iudiciorum eſſe, nec huc pertinere, iam monuimus ad caput huius legis ſextum.

(f) Haec non ex lege, ſed ex interpretatione prudentum ſunt. Nec lex VLP. *Lib.* II. L. I. *D. de concub.* cuius inſcriptionem ſuo more refingit Gothofredus, huc pertinet, ſed ad caput de concubinatu, quod ille omiſit. Quin perperam vir eximius expreſſit Vlpiani ſententiam. Neque enim is dicit, concubinam alteri nubere, ſed tantum, illam ſe alii in concubinatum dare poſſe.

CAPVT XIIII. (Gothofr. v.)

De tutore mulieri dotis cauſſa dando.

(a) EI mulieri virginiue, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad DOTEM DANDAM, DICENDAM, PROMITTENDAMVE, (b) ſi legitimum tutorem pupillum habeat (Gothofredus: *ſi legitimum tutorem non habeat*) (c) a praetore vrbano dator.

(a) Caput hoc ſuppeditat VLPIAN. *Fragm. tit.* XI. §. 20. et ad illud pertinet fragmentum TER. CLEM. *Lib.* III. L. 61. *D. de iure dot.*

(b) Ita VLPIANVS *tit.* XI. §. 20.

(c) Itaque hoc caput ad ſolas vrbanas virgines viduaſque pertinuit. Poſtea, vt et in prouinciis tutores darent praeſides, SCto cautum eſt. VLPIAN. *ibid.* Saepe enim, quod ad vrbem pertinuit, etiam ad prouincias prolatum eſt. Vid. L. 5. *pr. D. de manumiſſ.*

(*) CAPVT XV. (Gothofr. XII.)

De iure decimam capiundi nomine matrimonii.

VIro et vxori inter ſe matrimonii nomine (a) decimam capere ius eſto.

(*) Vocantur hae leges *decimariae.* L. 2. *C. Th. de iur. lib.* Vnde eas cum Gothofredo non putauimus in vnum caput compingendas. Seruauit eas VLPIANVS *Fragm. tit.* XV.

(a) Ea decima computanda erat, deducta quarta Falcidia, ſi deberetur; TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 67. *D. ad leg. Falcid.* neque habebatur ratio pretii affectionis. PAVLL. *Lib.* XI. *L.* 63. *D. eod.* Si in annos ſingulos relictum fuerat legatum, per annos ſingulos inſpiciendum erat, quantum ſuperſtes poſſet capere. VLP. *Lib.* IIII. *L.* 23. *D. quando dies leg. ved.*

CA-

CAPVT XVI. (Gothofr. XII.)

De decimis pro liberorum numero adiiciendis.

(a) SI ex (b) alio matrimonio liberos ſuperſtites habebunt, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, (*omittit hoc comma* Iac. Gothofredus,) (c) totidem decimas pro numero liberorum capiunto.

(a) VLPIAN. *tit.* XV.

(b) An etiam poſt mortem teſtatoris procreatos? TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 62. *pr. D. de condit. et demonſtr.* Quid ſi coniux coniugem inſtituerit cum conditione: *ſi a liberis non nupſerit*, vel *ſi a liberis impuberibus non nupſerit? Id. ibid.* L 62. §. 2.

(c) Non plus, ſi amplius relictum fuerat; addere ſolebant, *vt heredi aliquid daret*, de qua conditione vid. TER. CLEM. *ibid.* §. 1.

CAPVT XVII. (Gothofr. XII.)

De decimae capacitate ob communem filium amiſſum.

(a) IDem (b) communis filius filiaue poſt (c) nominum diem, (Gothofredus *nonum diem*) (d) amiſſus amiſſaue decimam adiicito, duo poſt nominum (Goth. *nonum*) diem amiſſi duas decimas adiiciunto.

(a) VLP. *Fragm. tit.* XV.

(b) Non tamen qui ali iuſſus. VLP. *Lib.* IIII. L. 10. *D. de his, qui ſui vel al. iur.* Proderat autem portentoſus. VLP. *Lib.* IIII. L. 135. *D. de verb. ſignif.* apud hoſtes ſuſceptus et reuerſus. VLP. *Lib.* IIII. L. 4. *D. de capt.* in ſeruitute quaeſitus et dein arrogatus. VLP. *Lib.* IIII. L. *vlt. D. de adopt.*

(c) Conf. MERILL. *Obſ. Lib.* II. *cap.* 33.

(d) Amiſſus vero quis? VLP. *Lib.* IIII. L. 209. *D. de reg. iur.* PAVLL. L. 208. *D. de reg. iur.*

CAPVT XVIII. (Gothofr. *cap.* XII.)

De vſufructu et parte proprietatis legatis.

(a) PRaeter decimam etiam vſumfructum tertiae partis bonorum (b) coniugis praemortui (Gothofr. *partis bonorum eis*) (c) et quotcumque

eumque liberos habuerint, eiuſdem partis proprietatem capere ius eſto.

(a) Vlpian. *Fragm. tit.* xv. Alias vſuſfructus bonorum omnium legari poteſt. Cels. *Lib.* xxxii. L. 29. *D. de vſufr.*

(b) Apud Vlpianvm eſt *bonorum eius*, id eſt, coniugis praemortui, non *bonorum eis*, vti extulit Gothofredus.

CAPVT XVIIII. (Gothofr. xii.)

De praelegato dotis.

(a) HOc amplius mulieri, praeter decimam, (b) dotem legatam ſibi petere, ius eſto.

(a) Vlpian. *ibid.*

(b) Dos praelegata extra rationem legis Papiae decimariae eſt, immo et vice dotis legatum. Ter. Clem. *Lib.* iiii. L. 53. *D. de legat.* 2.

CAPVT XX. (Gothofr. *cap.* xiii.)

De ſolidi capacitate inter coniuges ob aetatem.

(a) VIro et (b) vxori ſolidum inter ſe capiundi ius eſto, ſi vterque vel alteruter nondum eius aetatis ſit, qua liberi ex hac lege exiguntur.

(a) Solidum vel inter ſe capiebant coniuges, vel alius ex alterius teſtamento. De priore caſu agunt *capita* xx. vſque ad xxvi. De poſteriore *capita* xxvii. et xxviii. Seruauit capita priora Vlpianvs *Fragm. tit.* xvi.

(b) Etiamſi breuiſſimum fuerit matrimonium. *L.* 19. *C. de legat.* Cviac. *Obſ. Lib.* xviii. *cap.* 9.

CAPVT XXI. (Gothofr. *cap.* xiii.)

De ſolidi capacitate ob diuturnitatem matrimonii.

(a) ITem ſi vtrique finitos H. L. annos in matrimonio exceſſerint, ſolidum inter ſe capiundi ius eſto.

(a) Annum ſexageſimum maritus, quinquageſimum vxor. Vide ſupra caput legis III.

CAPVT XXII. (Gothofr. XIII.)

De ſolidi capacitate ob cognationem.

(a) ITem ſi cognati inter ſe coierint, vſque ad ſextum gradum, eis ſolidum inter ſe capiundi ius eſto.

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. *§.* I.

CAPVT XXIII. (Gothofr. XVIII.)

De ſolidi capacitate ob abſentiam reip. cauſſa.

(a) SI vir abeſt reip. cauſſa, donec abeſt, et intra annum, poſtquam abeſſe deſiit, libera inter eum et vxorem teſtamentifactio eſto. (Gothofred. *ſi vir commodi ſui cauſſa abſit, ex bonis vxoris ſuae ſolidum ne capito. At ſi ſine detrectatione reip. cauſſa aberit*; κ. τ. λ.)

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. §. I. Gothofredus haec ſeiungit a legibus de ſolidi capacitate, et inde nouum caput exſtruit, quod ipſi eſt XVIII. Sed quo pertineant illa fragmenta de abſentia reip. cauſſa L. 35. L. 36. L. 37. L. 38. *D. ex quibus cauſſ. mai.* infra docebimus ad caput noſtrum XXXII.

CAPVT XXIIII. Gothofr. XIII.)

De ſolidi capacitate ob liberos.

(a) ITem qui filium filiamue communem ſuperſtitem habebunt, aut quatuordecim annorum filium vel filiam duodecim, vel qui duos trimos, vel tres poſt nominum diem, aut qui (b) intra annum et ſex menſes etiam vnum cuiuſcumque aetatis impuberem amiſerint: eis (c) ſolidum inter ſe capiundi ius eſto. (Gothofredus alio plane ſenſu: (d) *vel ſi tres poſt nonum diem amiſerint, intra annum tamen et ſex menſes. Etiam vnus cuiuſcumque aetatis impubes amiſſus ſolidi capiundi ius praeſtato.*).

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. §. I. L. 7. C. *Th. de nauicul.*

(b) Annus quomodo computandus? Vid. PAVLL. *Lib.* II. L. 134. *D. de verb. ſign.*

(c) Alias quod vltra relictum erat, aerarium vel fiſcus occupabat: niſi ſubſtitutione id ius eluderetur. TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 6. *D. de vulg. et pupill. ſubſtit.* CAIVS *Lib.* III. L. 5. *D. eod.* Has enim ſubſtitutiones ad caducariam legem excludendam valuiſſe, teſtatur Iuſtinianus L. *vn. pr. D. de caduc. toll.*

(d) Conf. VLPIAN. *ibid.* et ibi virorum doctorum ſcholia.

CAPVT XXV. (Gothofr. XIII.)

De ſolidi capacitate ob poſtumum.

(a) ITem vxori, quae poſt mortem viri intra (b) decem menſes ex eo peperit, ſolidum ex bonis eius capiundi ius eſto.

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. §. I.

(b) Hi vero quomodo computandi? Vid. VLP. *Lib.* IIII. L. 133. *D. de verb. ſign.*

CAPVT XXVI. (Gothofr. XIII.)

De ſolidi capacitate ob ius liberorum.

(a) ITem qui quaeue ius liberorum (Gothofr. *communium liberorum*) (b) a ſenatu (Gothofr. *a populo*) impetrauerint, ſolidum inter ſe capiunto.

(a) VLPIAN. *ibid.*

(b) Senatum, non populum, hoc ius tribuiſſe, vel ex DIONIS *Lib.* LV. p. 549. quem ipſe Gothofredus allegat, diſcimus.

CAPVT XXVII. (Gothofr. XIIII.)

De ſolidi capacitate patris ſolitarii ex alterius teſtamento.

(a) EX aliorum teſtamentis (b) PATER SOLITARIVS (c) ſolidum capito.

(a) IVVENAL. *Sat.* VIIII. *v.* 86.

(b) Seruauit haec verba legitima VLPIANVS in rubrica tituli XIII. *De caelibe, orbo, et ſolitario patre.*

(c) Si quis ſolitarius pater non erat, eique tamen quod per legem capere non poſſet; id eſt, ſolidum relictum fuerat: id occupabat fiſcus, tamquam caducum, niſi

niſi ex aſſe inſtitutus eſſet ab eo, qui ſoluendo non erat. TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 72. *D. de hered. inſt.*

CAPVT XXVIII. (Gothofr. XIV.)

(a) ITem femina ingenua, ſi tres liberos habebit, et libertina, (b) ſi quatuor, ſolidum ex aliorum teſtamentis capiunto.

(a) Hoc caput ſuggerunt DIO *Lib.* LV. LVI. L. 8. 9. *C. Th. de bon. proſcript.*

(b) Plerumque vbi tres liberi ſufficiebant, ingenuae ibi libertinae opus erat liberis quatuor.

CAPVT XXVIIII. (Gothofr. *cap.* XVII.)

De legato ſub conditione caelibatus relicto.

(a) SI quis caelibatus aut (b) viduitatis conditionem heredi legatarioue iniunxerit: heres legatariuſue ea conditione liberi ſunto, neque eo minus (c) DELATAM HEREDITATEM legatumue ex H. L. conſequuntor.

(a) De hoc capite L. 92. L. 74. L. 79. *D. de cond. et dem.* PAVLL. *Sent. rec. Lib.* III. *tit.* 4. et in primis TER. CLEMENS *Lib.* V. L. 64. *D. de cond. et dem.* et CAIVS *Lib.* L. 63. *D. eod.*

(b) Id vero, quod ad viduas, mutatum SCto. Vnde ius ex hoc capite legis Papiae SCto et cautione Mutiana conflatum dici conſueuit LEX IVLIA MISCELLA. Vid. *tit. C. de indict.* Vid. et *Nou.* XXII. *cap.* 43.

(c) Explicat haec verba legitima TER. CLEM. *Lib.* V. L. 151. *D. de verb. ſign.*

CAPVT XXX. (Gothofred. XVI.)

De iure iurando libertis remittendo.

(a) SI (b) patronus ius iurandum liberto in hoc impoſuerit, ne vxorem ducat, vel libertae, ne nubat: ius iurandum illud (c) permittitor, nuptiaſque ex H. L. contrahendi, liberto libertaeue ius (Gothofr. *et poteſtas*) eſto.

(a) Agitur de hoc capite L. 6. *in fin. D. de iure patr.* et TER. CLEM. *Lib.* V. L. 31. *D. qui et a quibus manumiſſ. lib. non fiant.*

(b) Quis

(b) Quis vero patronus? Vid. VLP. *Lib.* v. L. 14. *D. de iure patron.*

(c) Ita legitur apud PAVLLVM L. *6.* §. 4. *D. de iur. patr.* neque opus eſt, vt vocabulum antiquum, et fortaſſis legitimum mutemus in *remittitor.* Probum illud eſſe, docebimus infra, vbi et oſtendemus, quomodo hac in re differant leges, Aelia Sentia et Papia Poppaea. Illa enim patronum liberto hoc ius iurandum iniungentem iuribus patronatus priuauit; haec liberto iuris iurandi gratiam fecit.

CAPVT XXXI. (Gothofr. omiſit.)

De iure adfinitatis inter vitricum cet.

(a) ADfinitas, praeterquam inter (b) nouercam et priuignum, vitricum et priuignam, nec non *(c)* SOCERVM SOCRVMVE et GENERVM NVRVMVE, (d) morte diuortioque ſoluitor.

(a) *Licitum veteres credidiſſe, nuptiis fratris ſolutis, viduam eius a fratre vxorem duci*, aiunt CONSTANTINVS, CONSTANS, et IVLIANVS L. 2. C. *Th. de inc. nupt.* Id ius *Romanis legibus* tribuunt DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Coll. legg. Moſ. et Rom. tit.* VI. §. 4. At quibus legibus? Ab Auguſto latis. L. 14. §. *vlt. D. de rit. nupt.* Procul dubio ergo legi Papiae Poppaeae.

(b) VLPIAN. *tit.* XI. §. *6.* PAVLL. *Sent. recept. Lib.* II. *tit.* 19. §. 5.

(c) Qui ſoceri, generi, nurus? Vid. VLP. *Lib.* V. L. *136. D. de verb. ſign.* L. *6. D. de grad. affin.* CAI. *Lib.* IIII. L. 5. *D. de teſt.*

(d) Morte olim ſolutam eſſe adfinitatem, recte docuere VINN. ad §. *6. Inſt. de nupt.* REINOLD. *Var. cap. 16.* Sed ſublatum id ius L. 2. C. *Th. de inceſt. nuptiis.*

CAPVT XXXII. (Gothofr. *cap.* XVIII.)

De priuilegiis abſentium reip. cauſſa.

(a) QVi REIP. CAVSSA ſine detrectatione abſunt, donec abſunt, et intra annum, poſtquam abeſſe deſierunt, vacationem legis habento: reliqui qui ſui commodi cauſſa abſunt, *(b)* poenis ex hac lege tenentor. (Gothofredus *hic demum locum fuiſſe putat capiti, quod ſupra dedimus,* XXIIII.)

(a) Huc pertinent VLPIANVS *Lib.* VI. L. *36.* et L. 38. *D. quib. ex cauſſ. maior.*

(b) Ideoque nec ſolidum, vt ſupra diximus, inter ſe capere poterant. Quid ſi annuum legatum ſibi reliquerunt? CAIVS *Lib.* V. L. 8. *D. de ann. legat.* Quid ſi mulier cum viro abſens cum filio impubere perierit? Ita CAIVS L. 23. *D. de reb. dub.*

CAPVT XXXIII. (Gothofr. *cap.* XVIIII.)

De indulgentia ſenatus.

SI cui (a) ſenatus (b) gratiam huius legis faciet, ei nuptiae iuſtae; liberique legitimi ſunto, et omnia praemia ex H. L. capere ius eſto. (Gothofr. *ſi cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiſerit: nuptiae legitimae ſunto, neue quid ei, qui huiuſcemodi nuptias contraxerit, fraudi ignominiaeue eſto.*)

(a) Non populus. LIV. *Lib.* XXXVIIII. *cap.* 19. DIO *Lib.* LVIIII. *p.* 747.

(b) Veluti ſenatori concedendo nuptias cum libertina. Quod exemplum habet VLP. *Lib.* VI. L. 31. *D. de rit. nupt.*

CAPVT XXXIIII. (Gothofr. *cap.* XX. XXI. XXII.)

De diuortii modo et poena.

(a) SOluto (b) citra culpam vxoris matrimonio, ſi mulier ob mores viri diuortit, vir eam dotem, quae annua bimâ trima die reddi debet, ob maiores mores praeſentem; propter minores ſenum menſium die reddito. Quod ad eam dotem, quae praeſens reddi ſolet, (c) dotale praedium Italicum, et (d) QVIDQVID EX BONIS VXORIS vel libertorum eius AD EVM PERVENIT, VT ET, SI DOLO MALO FACTVM ERIT, QVO MINVS PERVENIRET, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM ipſe, eiuſue heredes, (e) PECVNIAM DATO, et vir ſimul fructum quadriennii praeſtato. (f) Sin mulieris culpa diſcidium factum: morum quidem nomine maritus grauiorum quidem ſextam; leuiorum octauam dotis partem retineto. (Gothofredus plane aliter: Cap. XX. (g) *Fundum dotalem Italicum maritus inuita vxore ne alienato, neue, conſentiente ea, obligato.* Cap. XXI. (h) *ſoluto citra culpam vxoris matrimonio, vir quidquid ex vxoris eiuſue libertorum bonis ad* EVM PERVENIT, AVT DOLO MALO EIVS FACTVM ERIT, QVO MINVS PERVENIRET *tam ipſe, quam heres eius,* QVANTA PECVNIA ERIT TANTAM PECVNIAM *vxori* DATO. Cap. XXII. *De dotis repetitione et retentionibus, vt exiſtimo.*

(a) Auguſtus *diuortiis modum impoſuit,* SVETON. *Aug. cap.* 24. id eſt, *poenas diſſidii* ſanxit. PAVL. *Lib.* III. L. 8. *D. de capt. et poſtlim.* Eas poenas in modo reddendi

dendi dotem conſtitiſſe, patet ex VLP. *Lib.* VII. L. *64.* §. *6.* 10. *D. ſolut. matr.* Hunc vero modum dotem reddendi, ſi vel vir vel vxor cauſſam diuortio dederit, deſcribit accurate VLPIAN. *Fragm. tit.* VI. §. 10. et 13. Vnde verosimillimum, haec ex ipſa lege Papia Poppaea eſſe.

(b) Vt pateret, quem penes culpa ſit, opus erat cauſſae cognitione. Eoque comparatum erat iudicium malae tractationis, de quo ANT. SCHVLTING. *ad* VLP. *tit.* VI. §. 13.

(c) Tale non ſolum, quod Romae erat, VLP. *Lib.* VII. *L.* 139. *D. de verb. ſign.* et in Italia: verum etiam in coloniis iuris Italici, de quibus CAIVS *Lib.* VI. L. *vlt. D. de cenſ.*

(d) Verba haec legitima ſunt apud VLP. *Lib.* VII. L. *64. D. ſol. matr.* Eodem pertinet fragm. CELSI *Lib.* XXXII. L. *97. D. de verb. ſign.*

(e) Exceptus videtur patronus, a quo inuito, vti ſupra *cap.* 13. docuimus, liberta diuertere non poterat. Eoque pertinet fragmentum TER. CLEMENTIS *Lib.* VIII. L. 48. *D. de rit. nupt.* Nec minus id ius ceſſauit, ſi mulier ad eumdem virum redibat. MARCELL. *Lib.* LII. L. 33. *D. de rit. nupt.*

(f) Quid ſi mulier capta? An et tunc culpa penes eam? Vid. PAVLL. *Lib.* IIII. L. 8. *D. de capt. et poſtl.*

(g) Atqui hoc non ex lege Iulia et Papia, ſed ex Iulia de adulteriis eſſe, diſerte docet PAVLL. *Sent. rec. Lib.* I. *tit.* 21. et ipſe in *Notis pag.* 335. agnoſcit vir eximius, vbi fragmenta Vlpiani et Caii, quae allegauimus, ad morem ſeptem teſtes diuortiis adhibendi refert. Sed et hic ritus non lege Papia Poppaea, verum lege Iulia de adulteriis inuectus eſt, idque patet ex *L. 9. D. de diuort. et* L. *vn. D. vnd. vir. et vxor.*

(h) Si ita conceptum fuit hoc caput, nihil in eo fuit noui, nihil, quod ad poenam diſcidii pertineret. Hac lege ſaltim vix dixeris modum diuortiis impoſuiſſe Auguſtum.

(*) CAPVT XXXV. (Gothofred. xv.)

De cogendis parentibus, vt liberos elocent.

QVI (a) LIBEROS (b), QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBEBVNT DVCERE VXORES VEL NVBERE, (Gothofred. (c) *vel qui dotem dare nolunt*) in matrimonium EOS (Gothofr. addit: GENERO NVRVIVE) COLLOCARE, (d) PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR.

(*) Caput hoc fuiſſe XXXV, teſtatur MARCIANVS L. 19. *D. de rit. nupt.* qui et ipſa verba legitima, intermixtis quibuſdam, quae ex conſtitutionibus Seueri et Antonini acceſſerunt; ſeruauit.

(a) Adoptiuos aeque ac naturales. Onus enim hoc ad adoptantem deuoluitur. PAVLL. *Lib.* III. L. 45. *D. de adopt.*

(b) Non ergo tenentur aui materni. L. 8. *D. de agnoſc. et alend. liber.*

(c) Haec non ex lege, ſed ex conſtitutione Seueri et Antonini ſunt, L. 19. *D. de rit. nupt.* eamque conſtitutionem in animo habuiſſe videtur IVSTINIANVS L. 7. *C. de dot. promiſſ.*

(d) Quod conſtitutione Seueri et Antonini etiam ad praeſides prolatum. L. 19. *D. de rit. nupt.* Simile exemplum vidimus *capite* 14. vbi vide *notas.*

CAPVT

CAPVT XXXVI. (Gothofr. XXIII.)

De poenis caelibatus.

(a) CAelibes niſi intra centum dies huic legi paruerint, neque (b) HEREDITATEM, neque (c) LEGATVM ex teſtamento (d), niſi proximorum genere (e) capiunto. (Gothofred. *legatum teſtamento relictum capiunto.*)

(a) De poenis caelibatus vid. TERTVLL. *de monogam. p.* 583. VLP. *Fragm. tit.* XVII. §. 1. SOZOM. *Hiſt. eccleſ. Lib.* 1. *cap.* 9.

(b) Qua adpellatione et bonorum poſſeſſio continetur. PAVLL. *Lib.* IIII. L. 138. *D. de verb. ſignif.*

(c) Immo nec fideicommiſſum, nec mortis cauſſa donationem. *Idem Lib.* IIII. L. 87. *D. de legat.* 3.

(d) VLP. *tit.* XVI. §. 1. niſi cauſſam morti teſtatoris dediſſent. VLP. *Lib.* VIII. L. 15. *D. ad leg. Cornel. de ſicar.*

(e) Nec per ſe, nec per eum, quem quis in poteſtate habet. Id enim omne fiſcus eripiebat, niſi filio familias aliquid donatum eſſet ad militiam. VLP. *Lib.* VIII. L. 3. *D. de caſtr. pecul.*

CAPVT XXXVII. (Gothofr. *cap.* XXIII.)

De poenis orbitatis.

(a) SI qui coniugum maſculus (vltra XXV. annum,) femina (vltra viceſimum, (b) orbi erunt, ſemiſſem (c) relictorum tantum capiunto. (d) Qui genere proximi erunt, vſque ad gradum ſextum, quod relictum eſt, iure antiquo capiunto. (Gothofr. *at quo minus qui genere proximi erunt vſque ad ſextum gradum relictum iure antiquo capere poſſint,* (*) E. H. L. N. R.)

(a) Lex Papia citius liberos exegerat, quam Iulia matrimonium. Quare laxiore tempore orbis dato, huic legis capiti derogauit Seuerus. TERTVLL. *Apologet. cap.* 4. Videtur ergo id tempus, cuius et VLPIAN. *tit.* XVI. §. 1. meminit, non ex lege Papia Poppaea, ſed ex Iulia de maritandis ordinibus eſſe, idque in vſum fortaſſis reuocatum a Seuero.

(b) Orbi qui liberos non ſuſceperant. Non enim proderant adoptiui, VLP. *Lib.* VIII. L. 51. §. 1. *D. de legat.* 2. at proderant tamen exciſi vtero, et filii ab hoſtibus reuerſi. VLP. *Lib.* VIII. L. 141. *D. de verb. ſign.*

(c) Quid ſi in tempus liberorum aliquid relictum? VLP. *Lib.* VIII. L. 51. §. 1. *D. de legat.* 2. L. 61. *D. de cond. et dem.* L. 36. *D. de mort. cauſſ. donat.*

(d) SOZOM. *Hiſt. eccleſ. Lib.* 1. *cap.* 9. Conf. VLPIAN. *tit.* XVI. §. 1.

(*) *ex hac lege nihil rogatur.*

CAPVT

CAPVT XXXVIII. (Gothofr. *cap.* VI.)

De liberta ob nuptias ab operis liberanda.

(a) Liberta, quae patroni voluntate (b) nupta erit, operarum obligatione liberator.

(a) Meminit huius capitis ALEXANDER imperator *L.* 2. *C. de obſequ. par. et patr.* et HERMOGENIANVS L. 48. *D. de oper. lib.* Quales operas liberti libertaeque debuerint, explicaſſe videtur TER. CLEM. *Lib.* VIII. L. 32. §. 1. 2. *D. qui et a quib. manumiſſ. liber. non fiant.*

(b) Non ergo ſi nuptiae non eſſent ſecuutae. *d.* L. 48. §. 1. Hinc et reuiuiſcebat obligatio, quum liberta nupta eſſe deſierat. TER. CLEM. *Lib.* VIII. L. 14. *D. eod.*

CAPVT XXXVIIII. (Gothofr. *cap.* XXIIII.)

De liberto centenario minore.

IN bonis (a) liberti (b) centenario minoris patronus patronique liberi maſculi, ſi libertus (c) liberos non habebit; (d) ius antiquum habento. Sin (e) liberos habebit, (f) ius nullum in bonis liberti habento.

(a) Etiamſi ius aureorum annulorum impetrarit. VLP. *Lib.* VIIII. L. 5. *de iur. aur. annulor.*

(b) Rem centum habentis, L. 16. *D. de bon. libert.* id eſt, patrimonium centum ſeſtertium millium, pro qua ſumma IVSTINIANVS centum aureos poſuit. §. 2. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* Centenarius vero intelligebatur deducto aere alieno, TER. CLEM. *Lib.* VIIII. L. 24. *D. qui et a quib. manumiſſ.* computatoque eo, quod in actionibus erat. VLPIANVS *Lib.* VIIII. L. 143. *D. de verb. ſignif.*

(c) Non eſt autem ſine liberis, qui vel vnum habet. CAIVS *Lib.* VIII. L. 148. *D. de verb. ſignif.* Conf. TER. CLEM. *Lib.* VIIII. L. 38. *D. de bon. libertor.*

(d) Niſi libertum capitis accuſarit. TER. CLEM. *Lib.* VIIII. L. 10. *D. de iur. patron.*

(e) Niſi filius liberti hereditatem paternam repudiauerit. CAIVS *Lib.* VIII. L. 4. *D. de bon. poſſ.*

(f) Attamen tutores eſſe cogebantur eius liberorum: ſi excuſabantur, tunc praetor tutorem dabat: non vero ſe ipſum. VLP. *Lib.* VIIII. L. 4. *D. de tut. et curat. dat.*

CAPVT XXXX. (Gothofr. *cap.* XXV.)

De liberto centenario.

(a) IN centenarii liberti bonis, qui vnum duoſue liberos habebit, ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus decedat, patrono patroniue liberis maſculis (b) VIRILIS PARS (c) ſeruator: ſin tres liberos habebit, patronus, patroniue liberi maſculi nihil iuris in bonis liberti habento.

(a) Quid ſi in fraudem vel patroni, vel legis libertus alienauerit? VLP. *Lib.* X. L. 16. *D. de iur. patr.*

(b) Sed ea non numquam totam hereditatem continebat, VLP. *Lib.* X. L. 145. *D. de verb. ſignif.*

(c) Niſi capitis libertum accuſaſſet. VLP. *Lib.* X. L. 11. *D. de iure patr.*

CAPVT XXXXI. (Gothofr. XXVI.)

De filia patroni.

(a) PAtroni (b) filia ſi ius trium liberorum habebit, eadem iura, (c) quae et ipſe patronus patronique filii edicto praetoris habent, habento.

(a) Caput hoc ſuggerit VLP. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 4.

(b) Quamuis in adoptiua familia eſſet, tamen et ipſa ad bona libertorum paternorum admittebatur. TER. CLEM. *Lib.* X. L. 39. *D. de bon. libert.*

(c) Vt dimidiae bonorum partis poſſeſſionem impetrarent, ſi vel teſtatus deceſſiſſet libertus, iiſque minus parte dimidia reliquiſſet, vel inteſtatus heredem ſuum, ſed adoptiuum, haberet ſuperſtitem. §. 1. *Inſt. de ſucceſſ. libert.*

CAPVT

CAPVT XXXXII. (Gothofr. XXVII.)

De libertae bonis.

(a) IN bonis libertae etiam quatuor liberorum iure ſubnixae, (b) pro numero liberorum libertae mortis eius tempore ſuperſtitum (c) VIRILIS PARS (d) patrono patronique liberis maſculis debetor.

(a) VLP. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 3. TER. CLEM.

(b) Numerabantur liberi omnes, etiam in vtero relicti, quia et ii tempore mortis libertae fuiſſe intelligebantur. TER. CLEM. *Lib.* XI. L. 153. *D. de verb. ſignif.*

(c) Eo tamen beneficio priuantur, qui libertam capitis accuſarunt, non vero accuſatoris patroni liberi. VLP. *Lib.* XI. L. 17. *D. de iur. patr.* Eodem priuantur, qui libertatis cauſſa impoſita liberto reuendiderunt, VLPIAN. *Lib.* XI. L. 37. *D. de bon. libert.* quamuis libertatis cauſſa ſocietatem cum liberta inierint. VLP. *Lib.* XI. L. 36. *D. de oper. libert.*

(d) An et patrono, cuius liberta communis alteri patrono nupſerat? Hanc ſpeciem tractaſſe videtur CAIVS *Lib.* VIII. L. 46. *D. de rit. nupt.*

CAPVT XXXXIII. (Gothofr. XXVIII.)

De patronae ſucceſſione.

(a) PAtrona ingenua duobus liberis honorata, libertina tribus, (b) idem ius, quod patronus ex edicto praetoris habet, habento.

(a) Caput hoc ſuppeditat VLPIAN. *Fragm. tit. vlt.* §. 6.

(b) Videntur itaque patronae liberorum iure haud ſubnixae, partem ſibi bonorum a libertis ſtipulatae, eoque nomine fideiuſſores accepiſſe. Quo pertinere arbitramur fragmentum CAII *Lib.* VIIII. L. 150. *D. de verb. ſignif.*

78444

CAPVT XXXXIIII. (Gothofr. XXVIII.)

De patronae liberis.

(a) Liberi quoque ingenuae patronae trium liberorum iure honoratae, idem ius habento.

(a) Eſt hoc caput apud VLPIAN. *Fragm. tit. vlt.* §. *vlt.*

Haec ſunt, quorum memoria ſupereſt, legis Iuliae et Papiae de maritandis ordinibus capita. Iam nihil ſupereſt, quam, vt ſingula interpretemur paullo accuratius. Id quod capitibus proxime inſequentibus exſequemur.

* * * * * * * * * * *

LIBER II.

AD LEGEM DE MARITANDIS ORDINIBVS.

CAPVT I.

AD CAPITA LEGIS PRIMVM ET SECVNDVM.

DE SENATORVM, EORVMQVE LIBERORVM ET RELIQVORVM INGENVORVM, NVPTIIS.

I. P*Rima legis capita qualia fuerint? Leges aeque, ac alia ſcripta, a primis capitibus nomen acceperunt. Lex Cornelia de ſicariis etiam de parricidiis egit.* L. 1. pr. D. ad leg. Corn. de ſicar. *explicata, et ab emendatione vindicata.* II. *Senatorum primus in republica ordo. Cenſus ſenatorius. Senatorum praerogatiuae. An et eas, quae quaeſtum corpore faciebant, vxores ducere, ſenatoribus nominatim prohibitum fuerit?* L. 43. D. de ſenat. *ad reliquos ingenuos pertinet. Quas hi ducere prohibebantur, eas nec ſenatores ducere poterant.* L. 16. D. de his, quae vt indign. *explicata.* III. *Explicatio verborum:* QVI SENATOR EST. IIII. *Senatorum quoque liberi inſignibus ſenatoriis vſi. Quaſi ſenatorum filii. Patricia nobilitas adoptione adquiri et amitti poterat: ſenatoria dignitas adquiri, ſed non amitti. An et poſtumus ſenatoris filius?* L. 7. §. 1. D. de Senat. *expoſita. Senatorum nepotes et pronepotes.* V. *Nuptiae priuatiuae nemini fraudi erant.* VI. *Hiſtoria*

iuris connubii cum libertinis. Quaenam libertinae? L. 25. D. de ſtat. hom. *et* L. 207. D. de reg. iur. *explicatae.* VII. *Ars ludicra. Qualem artem ludicram infamia notarint Romani? Cur ludiones Romanis tam viles?* VIII. *Nuptiae ſenatorum filiabus et neptibus prohibitae. Dignitas clariſſimatus et feminis competebat. Ornamenta coniugii ſenatorii, conſularis vel principalis a principe impetrata.* VIIII. *Perſonae a quarum nuptiis ſenatoris filiabus, neptibus, proneptibus erat abſtinendum.* X. *Caput II. de reliquorum ingenuorum nuptiis. Manumiſſiones matrimonii cauſſa non ſunt ex lege Aelia Sentia, ſed ex SCto. Libertus ducere non poterat patronam, niſi tenuioris conditionis. Exemplum huius modi nuptiarum ex* FABRETTO. SCALIGERI *coniectura expenſa.* XI. *Quaeſtum corpore facientes ingenuo nubere non poterant. Meretricum profeſſio, toga ab iis ſumta, nomina mutata.* XII. *Nec ingenuus iure ducebat lenam, vel a lenone manumiſſam.* XIII. *Nec damnatam iudicio publico, vel in adulterio deprehenſam.* XIIII. *Nec eam, quae artem ludicram fecerat.*

I. PRimis legis Papiae Poppaeae capitibus de ſenatorum atque ingenuorum reliquorum nuptiis actum fuiſſe, partim inde colligimus, quod VLPIANVS, PAVLLVS, et MARCELLVS primo ſtatim libro de iis diſputarunt: partim quod lex IVLIA, Papiae Poppaeae mater, cognomen adepta eſt *de maritandis ordinibus.* Titulos autem libris ac ſcriptionibus ſuis a primis tractationis capitibus arceſſere; ſollemne erat veteribus tantum non omnibus. Sic libris Moſis a primo cuiuſque capite nomina Γενέσεως, Ἐξόδε, Λευϊτικȣ̃, Ἀριθμῶν καὶ Δευτερονομίε indita eſſe, nemo ignorat: nec pauci ſunt, qui Matthaeum Euangeliſtam euangelium inſcripſiſſe putant βίϐλον γενέσεως Ιησȣ̃ Χριςȣ̃. (a) quamuis ego cum his non faciam, exiſtimemque potius βίϐλον γενέσεως ſignificare *genealogiam*, (b) adeoque hanc eſſe inſcriptionem primae partis capitis primi, non totius operis euangelici. Idem a Graecis aeque ac Romanis factitatum. Terentius ſane comoediam, Graecorum more, inſcripſit HEAVTONTIMORVMENON a ſcena prima, in qua ſe ipſum reprehendere et laboribus duriſſimis ruri excruciare fingitur Menedemus, quamuis poſtea nihil ſimile amplius in tota illa comoedia occurrat. Ne autem ad alia delabamur, in ipſis legibus cognominandis id frequenter videmus obſeruatum. Lex Iulia, quae praeter adulterium reliqua etiam probra nefandaſque commixtiones perſequebatur, a primis tamen capitibus dicitur

(a) *Matth.* I. 1.

(b) *Gen.* V. 1.

tur *lex Iulia de adulteriis.* Lex Cincia non ſolum ad munera et dona, quibus clientes patronos locupletabant, ſed et ad alias donationes pertinuit: et tamen illam *muneralem* a primo capite adpellat apud FESTVM (a) PLAVTVS qui et alibi legem Laetoriam, procul dubio a primo capite, vocat *quinamvicennariam*, quum tamen non ſolum maiorennitatis anni, *anni legis Laetoriae* dicti CONSTANTINO, (b) ea lege finirentur: verum etiam alia, quae ad contractus, et curationem minorum pertinent, accurate cauta ſancitaque fuerint: Praecipue id liquet ex lege Cornelia de ſicariis, quae non ſolum ſicarios et veneficos, verum etiam parricidas, teſte MARCIANO (c) vltore ferro perſequuta eſt, quemadmodum Iul. Caeſar lata lege *de parricidiis*, cuius SVETONIVS (d) meminit, etiam veneficia coërcuit, vti ex eodem SVETONIO (e) collegit, et erudite demonſtrauit ZACH. HVBERVS. (f) Et tamen vtraque lex a prioribus capitibus, illa *legis Corneliae de ſicariis et veneficis*: haec *legis Iuliae de parricidiis* nomen accepit. Quibus obſeruatis, quod obiter moneo, facile carebimus doctorum virorum emendatione, in *L. 1. pr. D. ad leg. Pompei. de parric.* pro *lege Cornelia de ſicariis*, reſcribentium *leg. Cornelia de parricidis.* Quae quum ita ſint: veroſimillimum profecto videtur, prima legis Papiae Poppaeae capita de ordinum nuptiis egiſſe, atque inde totam illam legem cognomen tuliſſe *de maritandis ordinibus.*

II. Primus in ciuitate ordo erat ſenatorius, reliquis honoratior, quippe ad publicum conſilium admiſſus, magnamque ab ipſa vrbis origine adeptus auctoritatem, quam et ſub prioribus imperatoribus aliquamdiu tenuit. Initio natales, deinde prudentia et ſpectata rebus in omnibus virtus, poſtremo et cenſus ſenatores fecit, quod maxime deplorant PLINIVS (g) et M. SENECA. (h) Cenſus vero iſte Senatorius principio erat octingentorum millium; poſtea Auguſtus, teſte SVETONIO (i) *cenſum ſenatorium ampliauit, et pro octingentorum millium ſumma duodecies HS. taxauit; ſuppleuitque non habentibus.* Quin inſequente ſaeculo, ſub Traiano haud paullo ampliorem fuiſſe oportet cenſum ſenatorium, ſi recte cum IO. FR. GRONOVIO (l) apud PLINIVM (m) legimus,

(a) *Voce: muneralis.*
(b) *L. 2. C. Th. de donat.* et ibi IAC. GOTHOFR. *pag. 615. Tomo II.*
(c) *L. 1. pr. D. ad leg. Pomp. de parric.*
(d) *Iul. cap. 42.*
(e) *Ner. cap. 33.*
(f) *Diſſ. philol. iurid. Lib. II. diſſ. 1. cap. 1.*
(g) *Hiſt. nat. Lib. XIIII. cap. 1.*
(h) *Declam. XI.*
(i) *Auguſt. cap. 41.*
(l) *De pecun. vet. Lib. II. cap. 3. pag. 69.*
(m) *Lib. VIIII. epiſt. 3.*

legimus, *quaterdecies* HS. a matre Voconii filio collatum fuiſſe, vt in ampliſſimum ordinem, beneficio principis promoueretur. Haec iam ab aliis expoſita, vel ideo hic tangere viſum eſt, vt adpareat, cur primo ſtatim commentariorum libro VLPIANVS (a) agat de aeſtimatione bonorum, deducendaque quarta Falcidia. Quum enim ab eo, qui latum clauum ambibat, exigeretur cenſus duodecies vel quaterdecies HS; omnino incidere poterat quaeſtio, quid in bona computari, quidque ex iis deduci oporteat, antequam adpareret, an filio ſenatoris ſuperſit cenſus ſenatorius, vel *an res eius*, vt IVVENALIS *Sat.* III. *v.* 155. loquitur, *ſufficere legi* videatur? Hinc ſi qui rei ſtipulandi erant, veluti ſenatoris filius et alius: diuidebatur inter eos obligatio, ſi ſocii eſſent: alias in pendenti erat, in vtrius bonis computari oporteret, id quod deberetur, quia alterutri debebatur ſolidum. Idem obtinebat, ſi ſenatoris filius et alius erant correi promittendi. Tunc enim ſi inter eos ſocietas eſſet, ita diuidebatur ſtipulatio, ac ſi ſinguli partem promiſiſſent: alias in pendenti erat, cuius ex bonis id detrahi oporteret. Ita et corpora, ſi qua eſſent in bonis defuncti, ſecundum rei veritatem et praeſens pretium erant aeſtimanda. Quae omnia Tribonianus interpolata ad quartam Falcidiam retulit, vti alia permulta, quae ad aeſtimationem bonorum pertinebant. Ita commode ea lex referri poteſt ad caput legis primum, nec opus eſt, vt cum IAC. GOTHOFREDO mutata inſcriptione, in locum *libri primi ad legem Iuliam et Papiam*, ſubſtituamus *tertium*.

Ceterum non ſolum libera re publica, ſed et ſub bonis principibus magnae erant huius ordinis praerogatiuae. Sententiam ſenatores dicebant de ſumma rei publicae: penes illos ſolos erat ius comitiorum, eorumque decreta ſatis diu pro legibus erant: quin et hoſtes rei publicae renunciabant, bella decernebant; (b) iudicia maioris momenti, veluti maieſtatis, vis publicae et priuatae, veneficii, exercebant: (c) quin et honores, ornamenta triumphalia, prouincias decernebant, legibus ſoluebant, omniaque agebant, quae olim poterat populus: niſi quod plerumque vel principum dominandi libido eorum infringeret potentiam, vel adulatio, vetus in re publica malum, has partes rei publicae principis arbitrio ſubiiceret. Hinc et maximus honor ſenatorii ordinis viris haberi ſolebat. Adſurgebatur iis a viris maximis, adeo, vt et Caeſari, iam perpetuum dictatori, vitio verteretur, quod

(a) VLP. *Lib.* I. *L.* 62. *D. ad leg. Falcid.*

(b) GOTHOFR. *ad L. Quiſquis cap.* 12. *pag.* 55.

(c) TACIT. *Annal. Lib.* IIII. *cap.* 16.

teretur, quod adeuntes ſe cum plurimis decretis vniuerſos patres, SEDENS *pro aede Veneris Genitricis excepiſſet:* (a) laudaretur contra Hadrianus, qui ad conuiuium venientes ſtans excipiebat. (b) Porro iidem lato clauo incincti, et titulo VIRORVM CLARISSIMORVM honorati diſcernebantur ab ordinibus reliquis. Gaudebant priuilegio fori, (c) et nec diris quaeſtionibus, nec iiſdem, quibus alii e plebe, ſuppliciis ſubiiciebantur (d). Vnde et Antoninus Pius ſenatorem parricidam non auſus eſt occidere, (e) et extremis *reipublicae* temporibus nihil maiorem inuidiam conflaſſe animaduertimus Imperatoribus, quam ſi ſenatorii ordinis virum etiam criminis reum, occidiſſent. Nihil iam dicam de immunitate a muneribus ſordidis, et maxime a neceſſitate temonaria, id eſt, auro tironico, qua eorum patrimonia gaudebant, (f) nihil de aliis iſtius ordinis priuilegiis atque ornamentis quam plurimis. Id modo addam, quod maxime ad illuſtrandam ſenatoriam dignitatem facit, eam ipſos Imperatores abs ſe haud exiſtimaſſe alienam. Hinc IVLIANVS imp. reſcribit: (g) *ius ſenatorum et auctoritatem eius ordinis*, IN QVO NOS QVOQVE IPSOS NVMERAMVS, *neceſſe eſt ab omni iniuria defendere.* Similiter ARCADIVS et HONORIVS, (h) ſenatores PARTEM CORPORIS SVI vocant, tanquam cuius ipſi capita habeantur. Quo ſenſu et CORIPPVS (i) Iuſtinum imperatorem ita loquentem inducit:

- - - Vos, o mihi proxima membra,
Conſcripti patres, noſtri ſpes maxima regni:
Vos eſtis PECTVS, *vos* BRACHIA VERTICIS HVIVS.

Quae quum ita ſint, indignas merito ordine tam ſplendido Auguſtus iudicabat nuptias cum libertinis aliiſque vilioris conditionis mulieribus. Atque hinc ita ſanxerat capite huius legis primo:

QVI SENATOR EST, QVIVE FILIVS NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT, NEQVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AVT EAM, QVAE IPSA CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT.

(a) SVETON. *Iul. cap.* 22.
(b) SPART. *Hadr. cap.* 22.
(c) L. 1. L. 2. C. *vbi ſenat. vel clar.*
(d) L. 11. C. *de quaeſt.* L. 16. *C. de dignitat.*
(e) *Iul.* CAPITOL. *Vit. Anton. cap.* 8.
(f) *L.* 4. *L.* 5. *L.* 14. *C. de dignit.*
(g) *L.* 8. *C. de dignitat.*
(h) *L.* 5. *pr. C. ad leg. Iul. maieſt.*
(i) *Lib. II.*

NEVE SENATORIS FILIA NEPTISVE EX FILIO PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA LIBERTINO EIVE, QVI IPSE CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT, SPONSA NVPTAVE, SCIENS D. M. ESTO. NEVE QVIS EORVM D. M. SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

Haec enim verba huius capitis legitima nobis ſeruauit PAVLLVS. (a) Equidem vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, vtrimque interſerit verba: ITEM EAM, QVAE PALAM CORPORE QVAESTVM FACIT, FECERIT, quae ex VLPIANI (b) fragmento mutuauerat. Verum nos illa eiicienda putauimus, partim quod PAVLLVS, qui legitima huius capitis verba extulit, ea omiſit: partim quod ille VLPIANI textus non ad ſenatorum, ſed reliquorum ingenuorum nuptias pertinet, vtpote in quo et cum lena, iudicio publico damnata, deprehenſaque in adulterio connubium prohibetur. Fefelliſſe virum celeberrimum videtur alius VLPIANI (c) locus, vbi iſte ſenatores etiam cum mulieribus quaeſtum corpore facientibus nuptias contrahere poſſe negat. Sed inde non ſequitur, vt ea verba in capite primo expreſſa fuerint. Potius, quae cauta fuerant de ingenuis: ea vel ſenatus, vel ICti etiam ad ſenatores proferebant, abſurdum eſſe rati, ſenatorium ſanguinem iis commixtionibus, quibus ipſi plebi eſſet interdictum, impune contaminari. Hinc MARCELLVS: (d) *obſeruandum eſt*, inquit, *vt inferioris gradus homines ducant vxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis ſunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur: ac contra antecedentis gradus homines non poſſunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis ſunt, ducere non licet:* vbi res ipſa docet, pro *ac contra*, cum vetuſtis editionibus legendum eſſe *at contra*, vt reſpondeat particulae conceſſiuae *vt*, quae in priore colo occurrit: forſan etiam pro *poſſunt*, *poſſe*, vt rotundior ſit oratio. Sed id non vrgeo. Simili ſenſu PAVLLVS: (e) *eas, quas ingenui ceteri prohibentur ducere vxores*, SENATORES *non ducunt.*

Omnia itaque, quae ingenuis ademta fuerant, connubia multo magis etiam ſenatoribus indigna videbantur. Sic quum reliquis ingenuis interdictum eſſet nuptiis earum, quae iudicio publico fuerant damnatae, SCto id etiam ad ſenatores prolatum eſt. (f) Vnde facile patet, cur nec eas, quae quaeſtum corpore feciſſent, domum ducere poſſent ſenatores,

(a) *Lib. I. L. 44. pr. D. de rit. nupt.*
(b) *Lib. I. L. 43. D. eod.*
(c) *Fragm. tit. 13. §. 1.*
(d) *Lib. I. L. 49. D. de rit. nupt.*
(e) *Lib. I. L. 44. §. 8. D. eod.*
(f) VLP. *Lib. I. L. 43. §. 10. D. eod.*

natores, quamuis earum lex propalam non meminiſſet. Elegans eam in rem ſpecies eſt apud PAPINIANVM, (a) cuius haec verba ſunt: *quoniam ſtuprum in ea contrahi non placuit, quae ſe non patroni concubinam eſſe patitur, eius, qui concubinam habuit, quod teſtamento relictum eſt, actio non denegabitur, idque in teſtamento Coccei Caſſiani, clariſſimi viri, qui Rufinam, ingenuam pleno honore dilexerat, optimi maximique principes noſtri iudicauerunt, cuius filiam, quam alumnam teſtamento Caſſianus nepti coheredem datam adpellauerat, vulgo quaeſitam adparuit.* Multi hic haerent, nec ſe expedire poſſunt. ANT. FABER (b) verba vltima tranſponit, legitque: *quam alumnam teſtamento Caſſianus nepti coheredem datam adpellauerat, cuius filiam vulgo quaeſitam adparuit.* Sed haec coniectura paullo audacior non multum extricat. Similiter vir ſummus, IAC. CVIACIVS, (c) hanc legem et paullo audentius emendaſſe, et ipſam ſpeciem non ſatis peruidiſſe videtur. Nam primo verba vltima ita mutat: *vulgo quaeſtum feciſſe adparuit.* Deinde Cocceium Caſſianum fingit primum Rufinam habuiſſe in matrimonio, ac deinde, ea mortua, eius filiam, priuignam ſuam, concubinam adſciuiſſe. Quum vero liberta patrono, non vero ingenua extraneo, concubina eſſe potuerit, niſi vel obſcuro loco nata, vel quaeſtu meretricio infamis eſſet: dubitatum ait CVIACIVS, an concubinam Cocceius habere potuerit ingenuam, Rufinae, vxoris ſuae, filiam, et an haec coheres eſſe potuerit nepti ex Caſſiani teſtamento? Principes tamen iudicaſſe, eam admittendam ad hereditatem, quia adparuerit, eam quaeſtum feciſſe corpore, ac proinde, licet ingenua eſſet, tamen in concubinatu eſſe potuiſſe. Haec laudatiſſimus IAC. CVIACIVS, cuius nec emendationi, nec interpretationi videtur ſuffragandum. Quis enim credat, licuiſſe Caſſiano priuignam concubinam habere? Omnino id licuiſſe adſeuerat CVIACIVS, quia, quae vxores eſſe non potuerint, concubinae tamen eſſe quiuerint. Verum ea regula fruſtra adplicatur coniunctionibus nefariis, quas Romanos iuris et pudoris naturalis ſtudioſiſſimos, et in concubinatu damnaſſe, teſtes ſunt VLPIANVS, (d) PAVLLVS, (e) et SCAEVOLA. (f) Deinde nec emendationi CVIACII fauent editiones, in quibus omnibus, quas conſului, verba poſtrema ita ſiſtuntur: *vulgo quaeſitum adparuit*, vel, *vulgo quaeſitam adparuit*, qua poſteriore lectione nihil profecto eſt ſincerius. Sic enim tota res clara eſt, legique egregie quadrat ſpecies non quidem illa ab ACCVRSIO,

 ſed

(a) *L. 16. D. de his, quae vt indign.*
(b) *Coniect. Lib. III. cap. 14.*
(c) *Obſ. Lib. V. cap. 6.*
(d) *L. 1. §. 1. D. de concubin.*
(e) *L. 14. §. 2. D. de rit. nupt.*
(f) *L. 54. D. eod.*

ſed altera ab EM. MERILLIO (a) conſtituta. Cocceius Caſſianus erat *vir clariſſimus*, id eſt, ſenatorio ordini adſcriptus. Duxerat is *Rufinam ingenuam*, eamque *pleno honore dilexerat*, adeoque vxoris loco habuerat. Moriens Caſſianus, Rufinae filiam, vulgo quaeſitam, quam ipſe alumnam adpellabat, teſtamento nepti coheredem dederat. At ei controuerſiam mouebat fiſcus, tamquam indignae, et cui non magis a Caſſiano aliquid relinqui potuerit, quam ipſi Rufinae. Hanc enim, quod quaeſtum corpore fecerit, non poſſe ſenatoris vxorem eſſe: filiam vero in fraudem legis videri inſtitutam, vt quod mater non poſſet, filia, tacito fortaſſis fideicommiſſo obſtricta, caperet. Sed admittebatur tamen filia a principibus, quia non erat ex Caſſiano et Rufina nata, (vnde et ille *alumnam* eam, non filiam in teſtamento adpellauerat,) ſed *vulgo quaeſita*, antequam mater cum Caſſiano habuiſſet conſuetudinem. Non itaque Rufina erat Caſſiani vxor, quamuis pleno ab eo honore dilecta, quia inter ſenatorem et mulierem vulgarem non erat connubium. Nec tamen Caſſianus in eam ſtuprum commiſerat, quia in ingenuam, quae corpus vulgauerat, ſtuprum haud committebatur. (b) Erat itaque concubina Caſſiano, ſiquidem et ingenua, in quam ſtuprum non committebatur, concubina haberi poterat. (c) Concubinae autem quum per leges et fideicommiſſa (d), et donationem capere poſſent, (e) nihil videbatur cauſſae, cur tamquam indigna repellenda eſſet ingenuae-concubinae filia, ante eum concubinatum vulgo quaeſita. Hinc principes actionem illi denegandam haud cenſebant, eorum ratio decidendi in hoc vno ſita erat, quod *Rufina vulgo quaeſiſſet filiam*, ac proinde tamquam quaeſtuaria mulier, ſaluo iure, in concubinatu Caſſiani eſſe potuiſſet. [Quibus fere gemina ſunt, quae ad illam diſſerunt viri docti, DETLEV. LANGEBEK. *Annotat. cap.* 31. et PETR. PERRENON. *Animaduerſion. Lib. II. cap.* 25. *Tom. I. Theſaur. iur. Rom.* quamuis hic, dum in eadem lege verba quaedam ita mutat: *qui Rufinam ingenuam non honore pleno dilexerat*, textum praeter neceſſitatem ſollicitare videatur. Non enim ideo Rufina vxor erat, quia eam pleno honore dilexerat Caſſianus: ſed ideo erat concubina, quia quaeſtum corpore fecerat, quamuis pleno honore eam Caſſianus dilexiſſet. Nec enim per legem noſtram ſenatoris vxor eſſe poterat mulier quaeſtuaria, quantumuis pleno honore dilecta; poterat tamen concubina eſſe, quia in quaeſtuariam ingenuam ſtuprum non

(a) *Obſ. Lib. III. cap.* 17.
(b) *L.* 1. *D. de concub.*
(c) *L.* 3. §. 1. *D. de donat. inter vir. et vxor.*
(d) *L.* 29. *pr. D. de legat.* 2.
(e) *L.* 31. *pr. D. de donat.*

non committebatur.] Sed haec hactenus de lege paullo obſcuriore. Iam ad ipſa capitis verba interpretanda progredimur.

III. Ait lex : QVI SENATOR EST. Tales vero erant, qui olim a cenſoribus, ac deinde a principibus, (a) immo aliquando ab ipſo ſenatu (b) legebantur, quibuſque ea dignitas adhuc ſalua erat atque illibata. Vnde lex non pertinet ad eos, qui propter vitae turpitudinem ſenatu moti, nec vmquam reſtituti fuerant. His enim vix integra erat exiſtimatio, etiamſi Romae manendi ius eſſet. (c) *Quid enim*, inquit PLINIVS, (d) *miſerius, quam exutum et exemtum honoribus ſenatoriis, labore et moleſtia non carere? Quid grauius, quam tanta* IGNOMINIA *adfectum, non in ſolitudine, ſed in hac altiſſima ſpecula conſpiciendum ſe monſtrandumque praebere?* Quemadmodum ergo hi dignitate omni ſpoliati, nec iudicare, nec teſtimonium dicere poterant per legem Iuliam repetundarum : (e) ita tantum abeſt, vt a perſonarum viliorum nuptiis illis eſſet abſtinendum, vt potius, ſi quis ante ſenatoriam dignitatem huius modi vxorem duxiſſet, eaque ob ſuperuenientem mariti dignitatem vxor eſſe deſiiſſet, illa poſtea iterum vxor eſſe inciperet, ſimulac maritus amiſiſſet ſenatoriam dignitatem. (f) Ex eadem ratione huius modi nuptiae illi tantum fraudi erant, qui iam in ſenatum adlectus, in libertinae vel ſcenicae mulieris amplexus ruebat. Quare ſi quis, antequam eam dignitatem eſſet conſequutus, ancillam matrimonii cauſſa manumiſiſſet, repudio erat locus, quin ipſo iure irrita erant ſponſalia, quae exitum habere non poterant. De qua ſpecie THEOPHILVS, (g) vnum e veteribus procul dubio ſequutus : *is autem*, inquit, *qui matrimonii cauſſa manumittit, intra ſex menſes vxorem eam debet ducere, niſi iuſta cauſſa impedierit : veluti, quia manumiſſor* SENATOR *factus eſt. Nam ſenator libertinam vxorem ducere non poteſt.* Sed quid, ſi quis ducta iam libertina in ſenatum cooptaretur? Ne tunc quidem ſubſiſtebat matrimonium, quia in eum caſum res ceciderat, vnde incipere non poſſet, adeoque lex PAPIA, vt ait IVSTINIANVS, (h) *inter ſenatores et libertas ſtare connubia non patiebatur.* At legi illi derogans idem laudatiſſimus imperator *firmum manere huius modi matrimonium, vxoremque marito concreſcere, et eius fulgorem ſentire iuſſit.*

 IIII. Nec

(a) PLIN. *Lib. X. epiſt.* 3.
(b) L. 5. C. *Th. de infirm. his, quae ſub tyr.*
(c) L. 4. *D. de ſenat.*
(d) *Lib. II. epiſt.* 12.
(e) L. 2. D. *eod.*
(f) L. 27. *D. de rit. nupt.*
(g) §. 5. *Inſt. qui et ex quib. cauſſ. manum. non poſſ.*
(h) L. 28. C. *de nupt.*

IIII. Nec ſenatores tantum, verum etiam eorum poſteros lex PAPIA POPPAEA tenuit. Sequuntur enim verba: QVIVE FILIVS SENATORIS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT. Quamuis enim ſenatorum poſteri non eſſent in ordine ſenatorum: ſpes tamen erat, eos participes fore paternae dignitatis, atque hinc nefas arbitrabatur Auguſtus, ſenatoriam gentem indecoris huius modi nuptiis contaminari. Auctor ſane eſt SVETONIVS, (a) Auguſtum *liberis ſenatorum, quo celerius rei publicae adſueſcerent, protinus virilem togam,* LATVM CLAVVM *inducere, et curiae intereſſe permiſiſſe.* Ab eo tempore et *filii ſenatorum* ante, quam in hunc ordinem promouerentur inſignibus ſenatoriis vtebantur, quum antea, teſte ISIDORO, (b) et rem latius explicante HENR. NORISIO (c) tantum equites eſſent, vſque ad legitimos quibus honores paterent, annos. Ex quo ſimul intelligas, quodnam diſcrimen ſit inter ſenatores IVVENES et HONORIBVS PERFVNCTOS, de quibus quaedam IS. CASAVBONVS ad laudatum Suetonii locum. Participes autem huius decoris erant non ſolum naturales ſenatorum filii, verum etiam adoptiui, (d) ſed hi, quamdiu in familia manebant: emancipati enim nomen filiorum ſenatoris emancipatione amittebant. (e) Neque intererat, iudice VLPIANO, (f) in adoptiuo *a quo,* (id eſt, vti eam phraſin recte interpretatur IAC. PERIZONIVS, (g) ex qua familia, quantumuis humili,) *vel qualiter adoptatus quis eſſet,* neque in naturali, *vtrum, eum pater, iam in ſenatoria dignitate conſtitutus, ſuſceperit, an ante dignitatem ſenatoriam.* Quamuis enim haud raro olim controuerſia inter filios regum ante hanc fortunam et poſtea demum ſuſceptos inciderat, aetatiſne priuilegium, an naſcendi felicitas in ſucceſſore ſpectari debeat: qualem litem apud Perſas inter Xerxem et Arthemenem, Darii filios, (h) nec non Artaxerxem Mnemonem et Cyrum (i) in ipſa denique Germania inter Ottonem M. et Henricum (l) agitatam eſſe, iam a GROTIO (m) obſeruatum eſt: aequius tamen eſt, et ante dignitatem natos ad paternam ſortem adſpirare. Quod principium ſequuti ICti noſtri etiam ante ſenatoriam dignitatem ſuſceptos ſenatorum filios eſſe iudicant. Refragari quidem videtur VALENTIS et GRATIANI conſtitutio, (n) quae mire torſit interpretes acutiſſimos: ſed rem iam expediuit vir eximius, IAC. GOTHO-

(a) *Aug. cap.* 38.
(b) *Orig. Lib. VIII. cap.* 4.
(c) *Cenotaph. Piſan. diſſ.* 11. *cap.* 3. *pag.* 106.
(d) VLP. *Lib. I. L.* 5. *D. de ſenator.*
(e) *L.* 6. *D. de ſenator.*
(f) *Lib. I. L.* 5. *D. eod.*
(g) *Diſſ. de lege Vocon. pag.* 87.
(h) IVSTIN. *Lib. II. cap.* 10.
(i) PLVTARCH. *in Artax. cap.* 2.
(l) *Vita Mathild. cap.* 2.
(m) *De iure bell. et pac. Lib. II. cap.* 7. §. 28.
(n) *L.* 11. *C. de dign.*

GOTHOFREDVS, (a) docuitque, legem VLPIANI de honore cum ſenatorum liberis communicando; conſtitutionem autem Valentis et Gratiani de oneribus, quae ſenatorio ordini incumbebant, agere. Quum enim ſumtuoſus haberetur ordo ſenatorius, (b) et glebae collatione vel folle, itemque auri oblatitii obligatione premeretur: noluerunt principes hiſce oneribus teneri filios ſenatorum ante dignitatem ſuſceptos, eoque pertinet vexatiſſima iſta *lex* II. *C. de dignitatibus.* At honores clariſſimatus iis non magis inuiderunt, quam Vlpianus, cuius ſententiam poſterior pars conſtitutionis diſerte confirmat. Vnde nec FR. DVARENVS, (c) nec alii, qui hanc legem interiecta parentheſi interpretati ſunt, rem acu tetigiſſe videntur. Quamuis vero adoptiui ſenatorum filii per emancipationem, vti diximus, ea patris dignitate exciderent: ſecus tamen ſe res habebat, quod ad naturales attinet, qui ſiue emancipati, ſiue aliis in adoptionem dati, id decus retinebant, et ſaltim QVASI SENATORVM FILII cenſebantur. De emancipatis VLPIANVS: (d) *emancipatum a patre ſenatore*, QVASI SENATORIS FILIVM, *haberi placet.* Similiter de filio in adoptionem alteri dato PAVLLVS: (e) *a ſenatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris dignitatis eſt*, QVASI SENATORIS FILIVS *videtur, quia non amittitur ſenatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis, non magis, quam vt conſularis deſinat eſſe.* Huius autem diſcriminis inter filios ſenatoris naturales et adoptiuos emancipatos conſultiſſimam hanc habebant rationem, quod ciuile vinculum contrario actu ciuili et legitimo facilius, quam naturale illud ius natalium, diſſoluitur. Vere tamen et *κυρίως* ſenatoris filium dici haud potuiſſe naturalem emancipatum, ſubinnuit VLPIANVS, dum addit ſollemne illud iureconſultis QVASI, Stoicis etiam frequentiſſimum, qui, vbi rei cuidam definitionem nominis vere haud competere intelligebant, illud ΩΣΑΝΕΙ vel QVASI ſolebant adiicere. Quemadmodum ergo Stoici bruta animantia *ὡσανεὶ θυμοῦσθαι, ὡσανεὶ φοβεῖσθαι, ὡσανεὶ βλέπειν, ὡσανεὶ ἀκούειν, ὡσανεὶ φωνεῖν*, quin et *ὡσανεὶ ζῆν*, QVASI *iraſci*, QVASI *metuere*, QVASI *videre*, QVASI *audire*, QVASI *vocem edere*, et QVASI *viuere* dicebant, vti eſt apud PLVTARCHVM: (f) ita apud iureconſultos, Stoae fere addictos, frequentiſſima ſunt *obligationes* QVASI *ex contractu*, vel QVASI *ex delicto*, QVASI *poſſeſſio* (g) QVASI *publicae accuſationes*, (h) *interdicta* VELVTI *poſſeſſoria*, (i) res QVASI *conſecratae*

QVASI

(a) *Ad Cod. Th. Tom. II. pag.* 9.
(b) L. 58. *C. Th. de decurion.*
(c) *Diſp. anniuerſ. Lib. II. cap.* 29.
(d) *Lib.* I. *L.* 7. *pr. D. de ſenat.*
(e) L. 6. §. 2. *D. de ſenat.*
(f) *De ſollert. animal.*
(g) L. 10. *pr. D. ſi ſeru. vindic.*
(h) L. 1. §. 6. *D. de ſuſp. tut.*
(i) L. 20. *D. de ſeruit.*

(a) QVASI SENATORIS FILIVS, FILIA, NEPOS aliaque huius generis quam plurima.

Ceterum quamuis ex loco PAVLLI non multo ante allegato ſatis adpareat, ſenatorio decori, quod tribuebant natales, non offeciſſe adoptionem: inde tamen colligere non debuerunt Io. CORASIVS (b) et BARN. BRISSONIVS, (c) nec nobilitatem patriciam adoptione fuiſſe peremtam. Alia enim erat ordinis ac dignitatis praerogatiua, etiam in adoptionem datis ſalua, aliud ius gentis atque originis, quod vti exſpirabat, vbi patricius a plebeio adoptabatur, ita et in plebeios tranſibat, adoptatos a patriciis. Luculenter id exemplis Cn. Cornelii Coſſi et P. Clodii demonſtrauit laudatiſſimus PERIZONIVS. (d) Nam vt ille per adoptionem ad patres tranſiit, ſummumque Romae magiſtratum eo tempore, quo ad illum plebeii ſibi viam nondum emuniuiſſent, obtinuit: ita hic e gente patricia prognatus, et a plebeio adrogatus, tribunus plebis euaſit, quem magiſtratum per legem ſacratam nemini patrum capere licebat. (e) Idem euincunt exempla Liuiae et Dolabellae, quorum illa per adoptionem duplicis nobilitatis facta eſt particeps: hic per eamdem, teſte DIONE (f), ad plebem tranſiit. De Liuia eleganter TACITVS: (g) *Iulia Auguſta mortem obiit, aetate extrema,* NOBILITATIS per *Claudiam familiam, et* ADOPTIONE *in* LIVIORVM IVLIORVMQVE *clariſſimae.* Erat Liuia ex gente Claudia, et quidem patricia, nec tamen ipſa amplius patricia, ſed plebeia, quia pater Claudius per adoptionem in gentem Liuiam plebeiam tranſierat, VELLEIO ideo dictus *Liuius Druſus Claudianus.* Quum vero haec Liuiorum familia, quamuis plebeia, tamen et ipſa, vti SVETONIVS, (h) ſcribit, *admodum floreret, octo quippe conſulatibus, cenſuris duabus, triumphis tribus, dictatura etiam et magiſterio et equitum honorata:* hac adoptione patris ei nobilitatem acceſſiſſe ait TACITVS, nobilitatem puta imaginum, ob quas κυρίως Romani dicebantur nobiles. Denique et altera adoptione, qua eam genti Iuliae inſeuit Auguſtus, eius nobilitati veluti apicem acceſſiſſe innuit TACITVS, dum iam non ſolum veteres Iuliorum imagines, et fumoſas per atria ceras oſtentare poſſet, verum etiam patriciam nobilitatem veluti poſtliminio recuperaret. Similiter et OVIDIVS, (i) ad Auguſtum:

Hic

(a) CIC. *ad Attic. Lib. XII. epiſt.* 30. *et* 35.

(b) *Ad L.* 35. *D. de ſenat.*

(c) *De iure connub. p.* 245.

(d) *Diſſ. de conſtitut. diuin. pag.* 84.

(e) LIV. *Lib. II. cap.* 33.

(f) *Lib. XXXXII. pag.* 198.

(g) *Annal. Lib. V. cap.* 1.

(h) *Tiber. cap.* 3.

(i) *Faſt. Lib. IIII. v.* 21.

Hic ad te magna deſcendit origine menſis,
Et fit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus.*

Per adoptionem enim Auguſtus inſertus erat familiae Iuliae et patriciae et nobiliſſimae. Haec occaſione *legis* 6. §. 1. *de ſenatoribus*, quorum ſumma eo redit, quod quidem ſanguinis aeque, ac imaginum nobilitas per adoptionem et adquiſita ſit, et exſpirabit: non autem dignitas ſenatoria, ſiquidem ſenatoris filius inferioris dignitatis viro in adoptionem datus, non quidem vere, ſed QVASI ſenatoris filius manere intelligebatur.

An et poſtumus ſit ſenatoris filius? quaeſtio pene Domitiana erat. Adſirmabant omnes, ſi diſceſſeris a LABEONE, (a) qui et hunc QVASI *ſenatoris filium* adpellare malebat, quippe natum, quum pater, mortalitate interceptus, iam ſenator eſſe deiiſſet. Neque, vti iam dixi, dubitabatur, quin natus ante ſenatoriam dignitatem, ſenatoris filius ſit, et ſuperueniens patri dignitas etiam in liberos iam ante procreatos transfundatur. (b) Magis vero videbatur ambiguum, an et illi ea dignitas ſalua ſit, qui ex patre ſenatore conceptus, eodem iam ſenatu moto, in lucem prodiiſſet? Reſpondet VLPIANVS: (c) *ſed eum, qui poſtea, quam pater eius de ſenatu motus eſt, concipitur et naſcitur, Proculus et Pegaſus opinantur*, NON ESSE QVASI *ſenatoris filium: quorum ſententia vera eſt. Nec enim* PROPRIE *ſenatoris filius dicetur is, cuius pater ſenatu motus eſt, antequam iſte naſceretur. Si quis conceptus quidem ſit, antequam pater eius ſenatu moueatur, natus autem poſt patris amiſſam dignitatem, magis eſt, vt* QVASI *ſenatoris filius intelligatur. Tempus enim conceptionis ſpectandum, plerisque placuit.* Paullo frigidior, et fere indigna VLPIANI iudicio videri poſſet ratio, qua Proculi et Pegaſi ſententiam confirmat. Negarant illi, filium, poſt amiſſam dignitatem conceptum et natum, quaſi ſenatoris filium eſſe. Vlpianus iis adſentitur, addita ratione: *nec enim proprie ſenatoris filius dicetur is, cuius pater ſenatu motus eſt antequam naſceretur.* Siccine ergo ideo non eſt quaſi ſenatoris filius, quia non proprie ſenatoris filius eſt? Sed nihil mutandum, et ratio VLPIANI rectiſſime ſe habet. Argumento enim a maiore ad minus ducto, infert: ſi nec is proprie eſt ſenatoris filius, qui poſt amiſſam patris dignitatem natus eſt, tametſi ex ſenatore conceptus, ſed ob conceptionis tempus ille tantum *quaſi ſenatoris filius* intelligitur: quanto minus vlla, vel imaginaria dignitas, concedi poteſt illi, qui, patre iam ſenatu moto, et conceptus, et in lucem editus eſt. Cete-

(a) VLP. *Lib.* I. *L.* 7. §. 1. *D. de ſenat.*
(b) *L.* 2. §. 2. *D. de decur.*
(c) *Ibid. L.* 7. §. 1. *D. de ſenat.*

rum eamdem deciſionem VLPIANVS (a) etiam ad decurionum filios protulit, et hos quoque decurionum filios intelligi exiſtimauit, quorum patres dignitatem poſt conceptionem demum amiſiſſent, quamuis extremis rei publicae temporibus adeo non aegre ferrent filii decurionum, ſi ea conditione excidiſſe iudicarentur, vt parentes potius ipſi ob curiarum onera ea lege ſeſe offerrent ſaepiuſcule, *vt a ſe deſcendentes tali fortuna liberi permanerent.* (b).

Additur in capite noſtro: QVIVE NEPOS EX FILIO PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT. Quamuis enim et alioquin in iure *filiorum* adpellatione omnes liberi, (c) et ſpeciatim nepotes ex filiis, (d) comprehendantur: id tamen iuſtam rationem tantum habet, vbi de eorum commodo quaeritur, veluti in tutelis teſtamentariis, vltimiſque voluntatibus, non in legibus prohibitiuis ac poenalibus, qualis eſt PAPIA POPPAEA. Quare eorum diſerte mentionem fecere legiſlatores. Omittunt autem nepotes ex filia, proneptesque ex nepte ſenatoris natos, quia feminis per nuptias in aliam tranſeuntibus familiam, liberi earum non auitam, ſed paternam dignitatem ſortiebantur. Idque innuit VLPIANVS, (e) dum ſcribit: *ſed ſi* EX FILIA *ſenatoris natus ſit, ſpectare debemus* PATRIS *eius conditionem.* Multo minus ea prohibitio ad ſenatorum matres, ſorores, ex ſororibus neptes, aliaſque neceſſitudines pertinuit. Quamuis enim Auguſtorum matres, ſorores, aliaſque cognatas, Auguſtarum nomine condecoratas fuiſſe, praeter PAVLLVM ALEX. MAFFEVM (f) ex nummis obſeruarit vir ſummus, EZ. SPANHEMIVS, (g) et ſimile quid de imperatorum vxoribus repudiatis demonſtrarit PHIL. A TVRRE: (h) id tamen fieri non ſolebat in ſenatorum neceſſitudinibus, de quibus contra Saturninum diſerte ſcribit VLPIANVS: (i) *conſulares autem feminas dicimus conſularium vxores: adiicit Saturninus etiam matres: quod nec vſquam relatum eſt,* NEC VMQVAM RECEPTVM. Si quis et patrem et auum habuerat ſenatores: ſimul et *quaſi* filius, et *quaſi nepos* ſenatoris cenſebatur, atque hinc ſi pater amiſiſſet dignitatem, ante conceptionem filii, non *quaſi filius* quidem, ſed tamen *quaſi nepos* intelligebatur ſenatoris, vti idem tradit VLPIANVS (l).

V. Haec de perſonis, ad quas lex noſtra pertinebat. Sequuntur iam

(a) *L. 2. §. 3. D. de decurion.*

(b) *L. vlt. C. de his, qui ſponte muner. publ. ſub.*

(c) *L. 84. D. de verb. ſign.*

(d) *L. 220. §. 1. et 3. D. eod.*

(e) *L. 10. D. de ſenator.*

(f) *Gemm. antiqu. pag. 43.*

(g) *De vſu et praeſt. num. Diſſ. XI. pag. 270. Tom. II.*

(h) *De annis imper. M. Aur. Ant.*

(i) *L. 1. §. 1. D. de ſenat.*

(l) *Lib. L. 7. §. 2. D. eod.*

iam verba : NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO. Non ſolum ergo nuptias, ſed et ſponſalia cum mulieribus vilioris conditionis facere nefas videbatur. Regulam enim illam iuris omnes probabant, quod quibuſcum nullum ſit connubium, eas nec ſponſas habere liceat. (a) Hinc MODESTINVS : (b) *ſcias tamen, quod de nuptiis tractamus, et ad* SPONSALIA *pertinere.* Et VLPIANVS (c) fere ſimilia monet de SC. ad legem Papiam Poppaeam facto, quod licet de nuptiis tantum loquatur, tamen et ad ſponſalia ſit proferendum.

Nec ſine ratione additur : SCIENS DOLO MALO. Si quis enim ſenator bona fide ac per errorem ſeſe huius modi nuptiis polluiſſet, nihil admiſiſſe videbatur contra legem, ſed ex tali matrimonio, quod putatiuum vocant doctores, iuſti naſcebantur liberi. Quam in rem eleganter VLPIANVS : (d) *in poteſtate parentum ſunt etiam ii liberi, quorum cauſſa probata eſt,* PER ERROREM *contracto matrimonio, inter* DISPARES *conditione perſonas.* Quo et alii pertinent iuris noſtri textus, (e) ex quibus recte colligunt prudentes, veniam huius modi nuptias per errorem contractas mereri : quamuis, detecto errore, nuncium mitti oportuiſſe mulieri, quam per hanc legem ſenatori vxor eſſe non poterat, facile eſt ad intelligendum. Quin ab Antonino Pio, teſte MARCIANO (f) reſcriptum fuerat, *ſi libertina ſenatorem deceperit, quaſi ingenua, et ei nupta ſit, ad exemplum praetoris edicti, dandam in eam actionem, quia ex dote nullum lucrum habeat, quae nulla eſt.*

VI. Vt vero ipſas feminas, quarum a nuptiis abſtinendum erat ſenatoribus, ſenatorumque filiis et nepotibus, paullo adcuratius contemplemur : lex primo nominatim ab eorum thalamis arcet LIBERTINAS, idque et a CELSO, (g) et DIONE CASSIO (h) eſt obſeruatum. Rei origo paullo altius repetenda. Antiquiſſimis temporibus in ſenatum non niſi patricii generis viri adlegebantur, et his nefas videbatur, vxores ducere plebeias, vel filias ciuibus plebeiis nuptum collocare, quamuis honeſtiſſimis. Vnde et in vndecimam tabulam decemuiralem lex immigrauerat ; *μὴ ἐξεῖναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπιγαμίας συνάψαι, ne connubii patribus cum plebe ius eſſet.* (i) Et eo iure vtebantur Romani, quamdiu inter patres et plebeios fluctuabat res publica, et quamuis ea lex, vti obſeruat DIONYSIVS, eum in finem po-

 tiſſimum

(a) *L. 60. §. 5. D. de rit. nupt.*
(b) *L. 15. D. de ſponſ.*
(c) *L. 16. D. eod.*
(d) *Fragm. tit. 7. §. 4.*
(e) *L. 22. §. 13. D. ſol. matr. L. 3. C. eod.*
(f) *L. 58. D. de rit. nupt.*
(g) *L. 22. D. de rit. nupt.*
(h) *Lib. LIIII. pag. 531.*
(i) DIONYS. HAL. *Lib. X. cap. 69.*

tiſſimum lata eſſet, *ne familiis coniugii atque adſinitatis vinculo conſociatis, ordines in concordiam coirent:* cauſſam tamen interſerebant patricii, nefas eſſe ac ſacrilegio proximum, ſacra gentium, quorum κοινωνούς, ex Romuli inſtituto, vxores, in manum conuenientes, fieri oportebat, plebeiis euulgari, et fieri promiſcua. Hinc apud LIVIVM (a) Canuleio, abrogaturo illam legem decemuiralem, occlamant patres: *quas quantaſque res Canuleium adgreſſum? colluuionem gentium,* PERTVRBATIONEM AVSPICIORVM *publicorum priuatorumque adferre. Quam enim aliam vim connubia promiſcua habere, niſi vt ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis patrumque? vt qui natus ſit, ignoret, cuius ſanguinis,* QVORVM SACRORVM *ſit, dimidius patrum ſit, dimidius plebis, nec ſecum quidem ipſe concors.* Nec ignotum eſt factum Virginiae, quam, licet mutato iſto iure, matronae tamen arcebant ſacris, quod, patricia quum eſſet, gente enupta in manum conueniſſet plebeio conſuli, Volumnio. (b) Sic aliquamdiu nulla erant inter patres plebemque connubia, donec haec, pertaeſa huius contemtus, et, tribuniciis inſtincta furoribus, fremere, et legem illam abrogatam velle coepit. Et peruicit demum anno v. c. 310. Canuleius, tribunus plebis, qui non prius miſcere omnia ac turbare deſiit, quam patribus hanc extorſiſſet victoriam, legemque de promiſcuis patrum plebeiorumque nuptiis, illis nec quidquam frendentibus, pertuliſſet. (c)

Ex eo ergo tempore nec patricii plebeiarum, nec plebeii patriciarum nuptias adſpernabantur, idque vtroſque poſtea minus piguit, quum paullatim etiam conſulatus, praetura, ſenatoria dignitas, ipſaque ſacerdotia cum plebe communicarentur. Hinc, quamuis ex eo tempore nouum naſceretur diſcrimen inter ordines, ſenatorium, equeſtrem, et plebeium: nullum tamen inter hos certamen ob connubia vmquam coortum eſt. Omnes tamen ordines vltro, et veluti ex compacto a libertinarum nuptiis abſtinebant, neque eas dignas ciuium Romanorum amplexibus iudicabant, quae vix e ſeruili conditione, ad quam eas vel belli, vel natalium fortuna depreſſerat, emerſiſſent. Hinc anno v. c. 566. Hiſpalae Fecenniae libertinae, id extra ordinem, et per modum priuilegii, SCto conceſſum eſſe, refert LIVIVS, (d) *vti ei* INGENVO NVBERE *liceret, neu quid ei, qui eam duxiſſet, ob id fraudi ignominiaeue eſſet.* Libertinae autem non intelligebantur ex manumiſſis natae, ſed ipſae manumiſſae. Illae enim tamquam ingenuae ingenuis impune nubebant, nec, qui eas duxerant, aliquid admiſiſſe videbantur contra

(a) *Lib. IIII. cap.* 51.
(b) LIV. *Lib. X. cap.* 23.
(c) LIV. *Lib. IIII. cap.* 5.
(d) *Lib. XXXVIIII. cap.* 19.

contra bonos mores. Quod adeo verum eſt, vt M. Porcius Cato, vir recti exempli, *coloni ſui filiam, ſed ingenuam*, ducere non dubitarit, ſi fides eſt M. SENECAE. (a) Quare adfectui, vt ſolebat, indulſiſſe dixeris CICERONEM, (b) dum M. Antonio tam grauiter exprobrat matrimonium cum libertini filia contractum. *Sed hoc*, inquit, *idcirco a te commemoratum puto, vt te infimo ordini commendares, quum te omnes recordentur* LIBERTINI GENERVM, *et liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuiſſe.* Quaſi enim turpius fuerit Antonio, quam Catoni, libertino natam in torum adſciſcere: aut quaſi ignominia vlla comitata ſit nuptias, quas Antonius exemplo tam illuſtri tueri potuiſſet.

Ad extrema ergo liberae rei publicae tempora nec ſenatores, nec reliqui ingenui, libertinarum commixtione contaminare auſi fuerant ingenuum ſanguinem. Auguſtus vero primus plebeis quidem eas nuptias, vti paullo poſt dicemus, permiſit, ἐπειδὴ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεως τοῦ εὐγενοῦς ἦν, *quoniam maſculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum anteibant*, vti ait DIO CASSIVS: (c) non autem ſenatoribus, ſenatorumque liberis, ne ampliſſimus iſte ordo infimae huius colluuiei conſortio vileſceret. Quod adeo verum eſt, vt Nero, (d) quem nullius probri pudebat, non putaret tamen, ſe Acten, libertam, ſine infamia ducere poſſe, niſi aliquot conſulares viros ſummitteret, qui eam regio genere ortam peierarent.

Neque tamen LIBERTINA videbatur, quae vel natalium reſtitutionem, vel ius ſaltim aureorum annulorum beneficio principis fuerat conſequuta: (e) ſiquidem tunc cenſebatur ingenua, adeo vt reſtitutio natalium etiam iura patronatus exſtingueret, παλιγγενεσία ideo dicta imperatori noſtro IVSTINIANO. (f) Sed et ea, iudice VLPIANO, (g) *accipiebatur ingenua, de qua ſententia lata fuerat, quamuis eſſet libertina, quia res iudicata pro veritate accipitur.* Quod tamen caue ita intelligas, ac ſi, etiam pellucente dolo, in perpetuum valuerit ſententia, conſtiteritque ſenatoris cum libertina, quam ingenuam autumauerat, matrimonium. Alia omnia enim ex iis legibus diſcimus, in quibus *libertus, iudicatus ingenuus, colluſione detecta, conditioni ſuae reddi, et beneficium aureorum annulorum* AMITTERE, (h) *colluſio poſt ſententiam intra quinquennium* RETRACTARI, (i) *quin decretum, quo non iuſto*

P 3 contra-

(a) *Controu. Lib. III. cap.* 21.
(b) *Philipp. II. cap.* 2.
(c) *Lib. LIIII. pag.* 531.
(d) SVETON. *Ner. cap.* 28.
(e) *L.* 4. *D. de iur. aur. annulor.*
(f) *Nou. LXXVIII. cap.* 1.
(g) *Lib.* I. *L.* 25. *D. de ſtat. hom. L.* 207. *D. de reg. iur.*
(h) *L.* 1. §. 1. *D. de iur. aur. annulor.*
(i) *L.* 2. *pr. et* §. 2. *D. de coll. det.*

contradictore, quis ingenuus pronunciatus eſt, perinde INEFFICAX *eſſe*, dicitur, *ac ſi nulla indicata res interueniſſet.* (a) Rem ergo omnem alio loco ita explicat VLPIANVS: (b) *ſi libertinus per colluſionem fuerit pronunciatus ingenuus, colluſione detecta, in quibuſdam cauſſis, quaſi libertinus incipit eſſe:* MEDIO *tamen* TEMPORE, *antequam colluſio detegatur, et poſt ſententiam de ingenuitate latam, vtique* QVASI INGENVVS *accipitur.* Itaque et libertina, pronunciata ingenua, a tempore latae ſententiae, vſque dum colluſio detegeretur, habebatur quaſi ingenua, adeoque nuptiae cum ea contractae eatenus ratae erant, vt nec ſenatori, qui eam duxerat, nec liberis, ante detectam colluſionem eo ex matrimonio natis id fraudi eſſet: attamen non ſubſiſtebat matrimonium in poſterum, ſed ſtatim, tamquam illegitimum, erat reſcindendum, ſimulac de vera mulieris conditione conſtaret. Accurate hoc modo rem expoſuit vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, (c) quum vulgus interpretum ad has leges longiſſimum tractatum inſtituere ſoleat, de perpetua rei iudicatae auctoritate, ad quam tamen, tametſi nemo rem ipſam vocet in dubium, non pertinet illud ex VLPIANI commentariis ſuperſtes fragmentum.

VII. Praeter libertinam nec eam ſponſam vxoremue habere poterat ſenator, QVAE IPSA, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACERET, FECERIT. Nefas ergo erat, ſenatoris thorum inſcendere mulierem, quae mercede conducta in ſcenam iuerat, parumque intereſſe videbatur, ſiue ante iſtud matrimonium, ſiue iam ſponſa vxorue ſenatoris, artem illam ludicram feciſſet. Nam et hoc caſu eam dimittendam eſſe, docet PAVLLVS. (d) Quod ita procul dubio intelligendum, ſi in ſcenam vere prodiiſſet: alias enim ſola locatio operarum non perimebat famam, (e) praeterquam ſi quis ad beſtias depugnandas animam locaſſet, quo caſu et voluntas ſine facto adprehendebatur. (f) Nec ipſius tantum mulieris quaeſtus haſce nuptias impediebat, verum etiam parentum turpitudo fraudi erat filiabus, ſi pater materue eam artem feciſſet, ſiue naturalis pater, ſiue adoptiuus, (g) ſiue filia adhuc in eius poteſtate eſſet, ſiue emancipata, dummodo pater eſſet legitimus, quod non exigebatur in matre, cuius ars ludicra filiae etiam vulgo conceptae oberat ex ſententia OCTAVENI. (h) Quin ſi vel maxime pater materue artem illam, olim factam, facere iam dudum deſiiſſent: tamen et priſtinae turpitudinis memoria fraudi erat

(a) *L.* 3. *D. eod.*
(b) *Lib. I. L.* 4. *D. eod.*
(c) *Ad L.* 207. *D. de reg. iur.*
(d) *Lib. I. L.* 44. §. 7. *D. de rit. nupt.*
(e) *L.* 5. *D. de his, qui not. infam.*
(f) *L.* 1. §. 6. *D. de poſtul.*
(g) *Ibid. L.* 44. §. 4. *D. eod.*
(h) *Ibid.* §. 3.

erat filiae nupturae ſenatori vel ſenatoris filio. Neque enim aboleri videbatur turpitudo poſtea intermiſſa, (a) idque ſibi volunt verba: FACIT, FECERIT. Contraria tamen eſſe videbatur legis ſententia de ea, cuius pater adoptiuus ante adoptionem, vel cuius pater naturalis ante filiae natiuitatem artem ludicram feciſſet, vel quae ab eius modi ludione adoptata, per emancipationem deinde eius familia exceſſiſſet. (b) Tam rigida enim ſanctio interpretatione adiuuanda haud videbatur. Vnde iureconſulti nec nepti id fraudi eſſe iudicabant, ſi auus mercede conductus prodiiſſet in ſcenam, (c) quamuis alioquin in iis, quae benigne conſtituuntur, patris nomine etiam auum demonſtrari, recte IVLIANVS (d) obſeruet. Quin ob eamdem rationem iniquiſſimum putabant, ſenatorem cogi dimittere vxorem ingenuam, cuius pater materue, contracto iam inter filiam et ſenatorem matrimonio, populo ſpectaculo eſſe coepiſſent, quum nuptiae honeſte contractae, et iam fortaſſe liberi eſſent procreati. (e) Ita haec legis verba interpretantur veteres iureconſulti.

At quaenam eſt illa ARS LVDIGRA, quam tanta cum ignominia coniunctam eſſe Romani exiſtimabant? Id patet ex edicto praetoris, quo iam pridem de huius modi ludionibus ita cautum fuerat: (f) INFAMIA NOTATVR, QVI ARTIS LVDICRAE PRONVNCIANDIVE CAVSSA IN SCENAM PRODIERIT. Infamiae ergo nota haerebat omnibus, quicumque ſaltandi, geſticulandi, pronunciandiue cauſſa operas ſuas in ſcenam locauerant. Scena vero, definiente LABEONE (g) eſt, *quae ludorum faciendorum cauſſa, quolibet loco, vti quis conſiſtat, moueaturque ſpectaculum ſui praebiturus, poſita ſit in publico priuatoue, vel in vico, quo tamen paſſim homines ſpectaculi cauſſa admittantur.* Nec ſine ratione additur: QVI OPERAS LOCASSENT: Nam hos demum, qui quaeſtus cauſſa in certamina deſcendebant, quique propter praemium in ſcenam prodibant, famoſos eſſe, non ſolum PROCVLVS et NERVA reſponderunt, (h) ſed etiam olim obſeruauit CORNELIVS NEPOS, (i) dum diuerſos Graecorum Romanorumque mores miratus: *nulla*, inquit, *Lacedaemoni tam eſt nobilis vidua, quae non in ſcenam eat, mercede conducta. Magnis in laudibus fuit tota Graecia, victorem Olympiae citari: in ſcenam vero prodire, et populo eſſe ſpectaculo, nemini in iiſdem gentibus fuit turpitudini. Quae omnia apud nos, partim* INFAMIA, *partim humilia*

(a) VLP. *Lib. I. arg. L.* 43. *D. eod.*
(b) PAVLL. *d.* L. 44. §. 5. *D. eod.*
(c) *Ibid.* §. 2. *D. eod.*
(d) L. 20. *D. de verb. ſignif.*
(e) PAVLL. *d.* L. 44. §. 6. *D. de rit. nupt.*
(f) L. 1. *D. de his, qui not. inf.*
(g) L. 2. §. 5. *D. eod.*
(h) *d.* L. 2. §. 5.
(i) *Prooem.* §. 4. 5.

lia atque ab honeſtate remota ponuntur. Mercenarii huius modi ludiones erant *mimi, pantomimi, hiſtriones*, ὀρχησαὶ, omniumque viliſſimi *gladiatores*, et *beſtiarii* vel *arenarii*, qui leui auctoramento animam gladio vel beſtiis addixerant; non autem *athletae*, qui virtutis cauſſa exercebantur; nec *thymelici*, qui muſicae ſcenicae praefecti lyris tibiisue praecinebant; nec *xyſtici*, qui in xyſto, id eſt, in porticu, per hiemem, tectis ſpatiis, exercebantur, (a) nec *agitatores*, id eſt, aurigae, qui ſe in ludis Circenſibus curuli certamine exercebant, quique equis aquam, non refocillandorum, ſed luſtrandorum eorum cauſſa, ſpargebant, vti ex CHARISIO et HIERONYMO praeclare docuerunt PHIL. RVBENIVS (b) et GER. NOODT (c), nec *deſignatores*, qui ludis funebribus praeerant, nec βραβευταὶ, nec vlli denique, qui *certaminibus ſacris* deſeruiebant. (d) Omnia haec iam ab aliis explicata ſunt ſatis. Nos iam id monemus tantum, *certamina ſacra* vel ἱεροὺς ἀγῶνας adpellari, teſte IVLIO POLLVCE, (e) ὧν τὰ ἆθλα ἐν ϛεφάνῳ μόνῳ, *quorum praemium in ſola corona conſiſtit*, qualia apud Graecos erant Olympica, Pythia, Nemea, Iſthmia; Neapoli ὁ πεντετηρικὸς ἱερὸς ἀγὼν, in honorem Auguſti inſtitutus: (f) quod certamen deinde et Romae ſub nomine certaminis quinquennalis inſtituit Nero, (g) a Gordiano deinde, teſte AVRELIO VICTORE (h) inſtauratum. Quum ergo his certaminibus et ingenui ciues intereſſent, iisque pantomimi, aliique famoſi ludiones prohiberentur, (i) nec denique, ea homines mercede conducti, ſed corona contenti, virtutis cauſſa, et in honorem deorum, ſubirent: factum eſt, vt eos, qui certaminibus his interfuiſſent, ab infamiae nota immunes eſſe ſtatuerent iureconſulti: quamuis poſtea, quum ob Chriſtianam doctrinam euiluiſſet illa ludorum ac certaminum religio, (l) etiam thymelici, et agitatores infamia notari coeperint. (m) Sed et Atellanorum actores artem ludicram facere non videbantur, ſiquidem et id ludorum genus, ab Oſcis acceptum, iuuentus ingenua tenuerat, non paſſa illud ab hiſtrionibus pollui. (n) Hinc notae vacui eorum actores, nec tribu mouebantur, neque repellebantur a ſtipendiis militaribus: quum alioquin omnes hiſtriones, teſtibus TERTVLLIANO

et

(a) COEL. RHOD. *Lect. ant. Lib. XI. cap.* 52.

(b) *Elect. Lib. II. cap.* 18.

(c) *Comment. ad D. Lib. III. tit.* 2. *p.* 76.

(d) L. 4. *pr.* et §. 1. *D. de his, qui not. infam.*

(e) *Onomaſt. Lib. III. cap.* 30. *n.* 8.

(f) SVET. *Aug. cap.* 98. *Claud. cap.* 11.

(g) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 20.

(h) *In Gordian.*

(i) TACIT. *ibid. cap.* 21.

(l) SALVIAN. *de gubern. Dei, Lib. VI. pag.* 105.

(m) L. 4. *C. de ſpectac.*

(n) LIV. *Lib. VII. cap.* 2. VAL. MAX. *Lib. II. cap.* 1.

(a) et AVGVSTINO, (b) tribu exeſſe iuberentur, et milites plane capitis ſubirent diſcrimen, qui operas in ſcenam locaſſent. (c)

Tantus artis ludicrae contemptus ab ipſa eius origine repetendus eſt. Non Romanum hoc erat inſtitutum, ſed peregrinum, et ſemper initio in vrbe ludis locare operas ſolebant Graeculi, Oſci, Thuſci, aliique aduenae. Primum illud ſcenicum ludicrum ex Hetruria accitum fuerat Romam anno v. c. 340. quum peſtilentia vrbem populante, inter coeleſtis irae placamenta illud vouiſſent magiſtratus (d): obſeruatque LIVIVS, (e) *nouam tunc rem bellicoſo populo viſam, quia* CIRCI *modo ſpectaculum antehac fuerit.* Omnia vero peregrina inſtituta, quantumuis in vrbem accita, vilia ſemper viſa ſunt genti togatae, veluti Gallorum matris deum, quos Mamercus Aemilius Lepidus conſul vix iure communi frui patiebatur, item ſacrorum Iſidis, Anubis, fanatici Bellonae cultus (f), et ſimilium. Eadem de cauſſa Romani ita adſpernabantur peregrinos iſtos ludiones, vt nemo ciuium tam vili arte quaeſtum facere auderet, ad tempora vſque Neronis, quibus ſenatores apud TACITVM: (g) *maiores quoque non abhorruiſſe ſpectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quae tum erat: eoque a Tuſcis accitos hiſtriones, a Thuriis equorum certamina, et poſſeſſa Achaia Aſiaque, ludos curatius editos, nec quemquam Romae, honeſto loco ortum, ad* THEATRALES ARTES DEGENERAVISSE. Hinc, quamuis his ſpectaculis, inſtructius exhibitis, oculos paſcere ſolerent Romani: tamen, quia vix aliorum, quam peregrinorum, libertinorum, quin et ſeruorum (h) et meretricum (i) opera ad ea exhibenda vtebantur, ipſos actores contemnebant, quin et infamia notabant conductitiam illam, quae ſui ſpectaculum praebebat, colluuiem. Cicero ſane laudans Roſcium hiſtrionem, eum, teſte AVGVSTINO (l), *tam peritum* dicit, *vt ſolus eſſet dignus, qui in ſcenam deberet intrare, ita virum bonum, vt ſolus eſſet dignus, qui* EO NON DEBERET ACCEDERE: oſtendens ſane hoc ipſo, ſcenam eſſe tam turpem, *vt tanto minus ibi eſſe homo debeat, quanto magis ſit vir bonus.* Quum paullatim ita degenerare coepiſſet Romanorum virtus, vt hiſtriones, trigarios, pantomimos, etiam principes in re publica viri domi ſalutare, exeunteſque comitari ac deducere non dubitarent: decretum ſub Tiberio a ſenatu eſt, *ne domos pantomimorum*

(a) *De ſpectac. pag. 699.*
(b) *De ciu. Dei, Lib. II. cap. 27.*
(c) L. 14. *D. de poen.*
(d) VALER. MAXIM. *Lib. VII. cap. 7. §. 6.*
(e) *Lib. VII. cap. 2.*
(f) LAMPRID. *Commod. cap. 9.*
(g) *Annal. Lib. XV. cap. 21.*
(h) L. 34. *D. ad edict. aedilit.*
(i) LIPS. *Elector. Lib. I. cap. 2.*
(l) *De conſenſu euang. Lib. I. cap. 33.*

ſenator introiret, neue egredientes in publicum equites Romani cingerent. (a) Nondum enim eo licentiae delapſus fuerat princeps terrarum populus, vt et equites Romani, quin ipſi ſenatores, ſenatorumque filii operas non ſcenae tantum, verum et arenae promitterent, quod ſub Nerone factum eſſe, refert TACITVS. (b) Quum ergo leges ipſo congreſſu ludionum ſenatores arcerent: nemini profecto videbitur mirum, multo minus Auguſtum dignos illos habere potuiſſe ſenatorum adfinitate: maxime quum in eo cum lenis et proſtibulis pari conditione vterentur ludicram artem facientes feminae, quod cum iis ſtuprum non committeretur, multaeque vel ideo operas in ſcenam locarent, vt ne adulterii accuſari poſſent: quarum tamen fraudem SCto repreſſam eſſe, teſtatur PAPINIANVS. (c)

VIII. Hactenus de ſenatorum, filiorum, nepotumque, ſenatorii ordinis parentibus vel auis prognatorum, nuptiis. Iam ad eorumdem filias, neptes, proneptesque progrediuntur legiſlatores, eodemque primo capite, (totam enim hanc periocham CAPVT legis Iuliae vocat PAVLLVS,) ita pergunt: NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATO NATA. Ita filiarum quoque ſenatorum ordinis virorum rationem habebat lex PAPIA POPPAEA. Liberos enim ſenatorum auctores noſtri non tantum accipiebant ſenatorum filios, verum etiam omnes, qui geniti ex ipſis, exque liberis eorum dicebantur, ſiue naturales eſſent, ſiue adoptiui liberi ſenatorum, ex quibus nati dicerentur. (d) Vnde et ſenatorum filiae, neptes ac proneptes feminae clariſſimae erant, dignitateque paterna ac auita perfruebantur, ſed non niſi innuptae. Qua de re VLPIANVS: (e) *clariſſimarum feminarum nomine ſenatorum filiae, niſi quae viros clariſſimos ſortitae ſunt, non habentur. Feminis enim dignitatem clariſſimam mariti tribuunt: parentes vero, donec plebei nuptiis fuerint copulatae. Tamdiu igitur clariſſima femina erit, quamdiu ſenatori nupta eſt, vel clariſſimo: aut ſeparata ab eo, alii inferioris dignitatis non nupſerit.* Nonnumquam tamen et e plebeio natae, vel et ſenatoris filiae, plebeiis nuptae, vel denique primum nuptae viris clariſſimis, ſed, iis mortuis, plebeiis in manum conuenientes, conſularis vel ſenatorii coniugii ornamenta a principe impetrabant. Quemadmodum enim ſub imperatoribus ii etiam, qui numquam faſces tenuerant, CONSVLARIBVS vel PRAETORIIS ORNAMENTIS,

(a) TACIT. *Annal. Lib. I. cap.* 77.

(b) *Annal. Lib. XIIII. cap.* 14. *et Lib. XV. cap.* 32.

(c) L. 10. §. 2. *D. ad leg. Iul. de adult.*

(d) L. 10. *D. de ſenat.*

(e) L. 8. *D. eod.*

MENTIS, qui numquam triumpharant, TRIVMPHALIBVS INSIGNIBVS condecorari, immo et ornamenta AEDILITIA, DVVMVIRALIA, QVATVORVIRALIA, DECVRIONALIA, vti ex marmoribus liquet, permultis tribui coeperant: ita demum inualuit, vt et feminae, quae ob imparem mariti dignitatem ſenatorii decoris exſortes per leges erant, CONIVGII SENATORII, immo et conſularis, et principalis ORNAMENTA conſequerentur. Quae LAMPRIDIVS (a) etiam obſeruat ab antiquis Imp. adfinibus data. Vnde VLPIANVS (b) *ſpecioſas perſonas* non ſolum vocat *clariſſimas* VTRIVSQVE SEXVS, *verum et eos, qui* ORNAMENTIS SENATORIIS *vtuntur.* Ea non numquam et viliſſimis perſonis dediſſe Elagabalum, LAMPRIDIVS, (c) et in excerptis Peireſcianis (d) DIO CASSIVS teſtantur. Sed et VLPIANVS: (e) *nuptae prius*, inquit, *conſulari viro, impetrare ſolent a principe, quamuis perraro, vt nuptae iterum minoris dignitatis viro, nihilominus* IN CONSVLARI MANEANT DIGNITATE: *vt ſcio Antoninum, Auguſtum, Iuliae Mammaeae, conſobrinae ſuae, indulſiſſe.* Quo et Lucillæ, L. Veri viduae, pertinet exemplum, quae HERODIANO, (f) referente, amiſſo viro principe, Pomponio, priuato, nupta ſellam imperatoriam, aliosque honores, Commodi imperatoris indulgentia, retinuit.

Contra lex non pertinebat ad eas ſenatorum filias, quae ipſae corpore quaeſtum fecerant, aut iudicio publico fuerant damnatae. Hae enim impune nubebant libertinis, *nec honos*, vt ait PAVLLVS, (g) *ſeruatur ei, quae ſe in tantum foedus deduxerat.* Quae alii de his verbis diſputent, iam notauit CAR. ANDR. DVKERVS (h). Ego aliquando legendum putaui: *quae ſe in tantum foede* (vel, vt in CHARONDAE codice quodam fuit: *foedius*) *deduxit. In tantum* enim ſcriptoribus horum temporum eſt frequentiſſimum pro *adeo*, vti exemplis docuit PET. BVRMANNVS, (i) nec iureconſultis noſtris hanc loquutionem ignotam eſſe, iam ERASMVS VNGEPAVERVS (l) obſeruauit. *Deducere* vero hic item, quod demittere, vt ſenſus ſit, non ſeruari honorem filiae ſenatoris, quae ſe ad tantum probrum demiſerit, vt quaeſtum corpore faceret, vel adulterio ſeſe pollueret. Et quid facilius, quam vt librarius geminatione deceptus pro *foe DEduxit*, ſcriberet *in tantum foede deduxit*, et corrector ineptus pro *foede* reponeret *foedus*, quod antecedens *in tantum* poſtulare videbatur? Similes ſane correctiones in ipſo

Q 2 Floren-

(a) *Elagab. cap.* 4.
(b) *L.* 101. *D. de verb. ſignif.*
(c) *Elagab. cap.* 4.
(d) *pag.* 766.
(e) *L.* 12. *D. de ſenat.*
(f) *Lib. I. cap.* 20.
(g) *Lib. II. L.* 47. *D. de rit. nupt.*
(h) *De Latinit. vet. ICt. p.* 345.
(i) *Ad* VELLEI *Lib. I. cap.* 13. *n.* 5.
(l) *Exerc. iuſt.* III. *quaeſt.* 6.

Florentino codice haud paucas obſeruauit vir eximius, HENR. BRENCMANNVS (a) non ad neptes e filia ſenatoris, nec ad proneptes e nepte ſenatoris natas, ſed ad NEPTES E FILIO PRONEPTESVE EX NEPOTE FILIO NATO NATAS. Quum enim dignitas illa filiarum per nuptias, cum inferioris dignitatis viris contractas, exſpiraret: (b) non poterat ſane ea ad natas ex filiabus neptes proneptesque propagari: Vnde contra morem maiorum egit T. Ollii filia, dum, vt ſupra narrauimus, pertaeſa paternae conditionis, conſulare ac triumphale aui materni decus adfectauit, et Poppaea Sabina, quam Ollia, dici maluit, (c) vt conſulare ac triumphale aui decus ad ſe raperet.

VIIII. Primo ergo non poterat harum vlla LIBERTINO SPONSA NVPTAVE DOLO MALO ESSE. *Libertinos* vero lex vocat, non ſenſu vetere, quem SVETONIVS (d) notauit, ingenuos ex libertis procreatos, ſed ipſos manumiſſos. Hos enim indignos ſenatorum adfinitate vel ipſa reddebat priſtinae ſeruitutis memoria. Vnde nec adrogatio ipſis proderat, qua in familiam ingenui tranſiiſſent, (e) quia et ita non exſtinguebatur memoria priſtinae conditionis. Quin nec facile permittendas eius modi adrogationes cenſebat MASVRIVS SABINVS apud GELLIVM, (f) quibus libertini ordinis homines iura ingenuorum inuaderent. Quare et Claudium imp. non effugiſſe reprehenſionem, SVETONIVS refert, (g) *quum libertini filio latum clauum tribuiſſet, quamuis ab* EQVITE ROMANO *prius* ADOPTATO. Quod ſi tamen libertus vel ius aureorum annulorum, (h) vel reſtitutionem natalium impetraſſet, vel de eius ingenuitate lata fuiſſet ſententia: tunc vero idem obtinebat, quod ſupra de libertinis feminis obſeruauimus, quaeque hic repeti nihil attinet. Neque opus eſt interpretatione verborum: EIVE, QVI IPSE, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT: quum eadem iam ad priorem capitis partem fuerint explicata. Illud vero nouum huic periochae accedit, quod mutua ac reciproca eſt haec prohibitio, et hinc poſtremo additur: NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO. Nimirum dignus animaduerſione erat ſenator, ſenatoriſue filius vel nepos proneposue, quem in libertinae aut alterius viliſſimae feminae amplexus ruere non puduiſſet: at ignoſcendum quodammodo videbatur feminae, quae ſpe melioris

(a) *Hiſt. Pand. Flor. Lib. II. cap. 6. pag.* 164.

(b) MARCELL. *Lib. I.* L. 8. *D. de agn. liber.*

(c) TACIT. *Annal. Lib. XIII. cap.* 45.

(d) *Claud. cap.* 24.

(e) MARCELL. *Lib. I.* L. 32. *D. de ritu nupt.*

(f) *Lib. V. cap.* 19.

(g) *Claud. cap.* 24.

(h) VLP. *Lib. I.* L. 6. *D. de iur. aur. ann.*

melioris conditionis pellecta, tam honorificas ſibi nuptias conditionemque pinguiſſimam haud repudiaſſet. Contra vbi libertinus duxerat filiam ſenatoris, vtriuſque dolus atque impudentia poenam merebatur: illius, quod, quum contractus hic a ſponſo incipere ſoleat, huius modi nuptias adfectaſſet; huius, quod, immemor natalium, ſenatorium ſanguinem libertini conſortio non dubitaſſet polluere.

X. Periocham hactenus explicatam CAPVT legis Iuliae vocat PAVLLVS: (a) atque inde colligo, de reliquis ingenuis non eodem capite, vti GOTHOFREDO viſum, ſed ſecundo fuiſſe actum. Et quidem ita de iis ſanxerat Auguſtus, vt primum de nuptiis ingenuo permiſſis, ac deinde de matrimonio, eidem prohibito, caueret. Prior ergo capitis ſecundi pars talis fuiſſe videtur:

> OMNIBVS *reliquis* INGENVIS PRAETER SENATORES, EORVMVE LIBEROS, LIBERTINAM VXOREM HABERE LICETO, *neue quid eis, qui duxerint, liberiſue ex eo matrimonio natis fraudi ignominiaeue eſto.*

Ita ſane huius ſanctionis argumentum DIO expreſſit: (b) ἐπειδὴ δὲ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἘΞΕΛΕΥΘΕΡΑΣ τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων ἌΓΕΣΘΑΙ, ἔννομον τὴν τεκνοποιΐαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας: *ac quoniam maſculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum ſuperabant; liberum fecit, vt qui vellent, modo ſenatores non eſſent,* LIBERTINAS DVCERE *poſſent, eorumque liberos legitimos eſſe iuſſit.* Et breuius CELSVS noſter: (c) LEGE PAPIA *cauetur, omnibus ingenuis, praeter ſenatores, eorumque liberos,* LIBERTINAM *vxorem habere licere.* Libertinas olim vxores ne quidem a plebeiis ingenuis duci potuiſſe, iam ſupra oſtendimus. At ab Auguſti temporibus licita haec matrimonia fuere, non modo inter ingenuum et libertam alienam, (hanc enim, ſi honeſte viueret, vxorem quidem, ſed non concubinam quis habere poterat, niſi teſtatione ea de re diſerte interpoſita, (d) modo patronus, tamquam tutor legitimus, auctor fieret: verum etiam inter patronum et libertam, ab eo manumiſſam. Quamuis enim honeſtius VLPIANO (e) videatur, libertam concubinam, quam matrem familias habere: id tamen non ita intelligendum eſt, vti vulgo interpretantur, ac ſi infamiae vel ignominiae quid habuiſſent patroni cum liberta nuptiae, ſed ſenſus eſt, ſi liberta, diuortens a pa-

(a) *Lib. I. L. 24. pr. D. de rit. nupt.*
(b) *Lib. LIIII. pag. 531.*
(c) *Lib. XXX. L. 23. D. de ritu nupt.*
(d) *L. 3. pr. D. de concub.*
(e) *L. 1. pr. D. eod.*

trono, alteri eſſet nuptura, et alteram conditionem praelatura patroni nuptiis: id non eſſe concedendum, quum honeſtius ſit patrono, eius libertam alteri ſe in concubinatum dare, quam inuito illo nubere. Quare nec illegitimum, nec indecorum erat patroni cum liberta connubium, poſtquam id ratum eſſe iuſſerat lex Papia Poppaea. Et hinc tot exſtant marmora, in quibus laudantur LIBERTAE ET CONIVGES OPTIMAE BENEQVE MERENTES, (a) CONIVGES ET LIBERTAE KARISSIMAE, (b) FIDELISSIMAE ET BENE MERENTES, (c) DVLCISSIMAE, (d) AMANTISSIMAE, (e) INCOMPARABILES. (f)

Equidem exiſtimare quis poſſet, ius hoc libertas ducendi vxores, non ex lege Papia, eſſe, ſed iam anno V. C. 755. quo et legem Iuliam perlatam diximus, per legem AELIAM SENTIAM patronis conceſſum? Eo enim referri poſſe videntur verba IVSTINIANI: (g) *eadem lege* AELIA SENTIA *domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam ſi vindicta, apud conſilium, iuſta cauſſa manumiſſionis adprobata, fuerint manumiſſi. Iuſtae autem manumiſſionis cauſſae haec ſunt, veluti ſi quis ancillam* MATRIMONII CAVSSA *manumittat, dum tamen intra ſex menſes in vxorem ducat, niſi iuſta cauſſa impediat.* Enimuero nec dicit IVSTINIANVS, hanc iuſtam manumiſſionis cauſſam e lege Aelia Sentia eſſe, et SCto ad legem Aeliam Sentiam facto: illam diſerte tribuit VLPIANVS, (h) cuius verba ſic audi: *item ſi matrimonii cauſſa virgo vel mulier manumittatur, exacto prius iureiurando, vt intra ſex menſes eam ducere oporteat. Ita enim* SENATVS CENSVIT.

Quamuis autem poſt hanc legem haud amplius illicitae iudicarentur patronorum cum libertabus nuptiae: non tamen contra licebat liberto, patronae patroniue vxoris vel filiae nuptias adfectare. Turbari enim videbantur reſpectus iuris patronatus et officii coniugalis, neque conueniens erat, eam in liberti, tamquam viri, officio atque obſequio eſſe, quam ille, teſte GELLIO (i), parentis loco habere tenebatur. Qua de re PAVLLVS: (l) *libertum, qui* NVPTIAS PATRONAE *vel* VXORIS FILIAEVE PATRONI *adfectauerit, pro dignitate perſonae, metalli poena, vel operis publicis, coërceri placuit.* Pro perſonae dignitate, ait. Multum enim intererat, honeſtiorisne conditionis eſſet patrona, an vilioris et abiectae. Nam *ſi tam* IGNOBILIS *eſſet, vt ei honeſtae viderentur liberti ſui*

(a) REINES. *p.* 759.
(b) *Id. pag.* 760. GRVT. *p.* 567. *num.* 8.
(c) GRVT. *pag.* 943. *num.* 12.
(d) *Id. pag.* 935. *num.* 4.
(e) *Id. pag.* 940. *num.* 3.
(f) *Id. pag.* 957. *num.* 7.
(g) §. 4. *et* 5. *Inſt. qui et ex quib. cauſſ. manum.*
(h) *L.* 13. *D. de manumiſſ. vind.*
(i) *Lib. V. cap.* 13.
(l) *Sent. rec. Lib. II. cap.* 19. §. 9.

ſui nuptiae : *officio iudicis*, *ſuper hoc cognoſcentis*, *illae prohiberi non debebant*, ex ſententia VLPIANI. (a) Ex iiſdem principiis ne liberta quidem, olim patrono nupta, eiuſdem poſtea liberto, ſoluto priore matrimonio, coniungi poterat, quia et ſic libertus adfectaſſet nuptias vxoris patroni. (b) Quare rariſſima eſt inſcriptio apud FABRETTVM : (c)

IVNIAE. FESTIVAE.
PATRONAE. ET. VXORI. KARISS.
C. IVNIVS. MERCVRIVS.

Inſcriptionem eſſe e ſaeculo Chriſtiano ſecundo, ex alio marmore apud REINESIVM (d) liquet, in quo idem C. IVNIVS MERCVRIVS occurrit *Macilio* et *Omollo Veriano* coſſ. anno v. c. 905. Ex eodem vero lapide diſcimus, eum interfuiſſe collegio DENDROPHORORVM EX SC. CREATORVM, QVI ERANT SVB CVRA XV. VIR. S. F. CC. VV. id eſt, *quindecimuirorum ſacris faciundis*, *clariſſimorum virorum.* Quum vero ſub Antoninis adhuc magna ſeueritate lex Papia Poppaea exerceretur : veroſimile eſt, Iuniam iſtam Feſtiuam infimae conditionis mulierem fuiſſe, quum nec eius liberto, nuptias illius adfectare fraudi, nec haec conditio ignominiae eſſet. Aliud exemplum huius modi nuptiarum in hoc marmore Mediolanenſi (e) inuenire ſibi viſus eſt vir maximus, IVST. IOS. SCALIGER :

D. M.
SECVNDI. NVNDINI.
PRIMITIVI.
CELLIONIS.
POMP. PRIMITIVA. LIB.
ET CONI. OBSEQV.

Poſtrema enim verba in *Indice nominum adpellatiuorum*, *affectuum*, *cognationum*, cet. ita interpretatur : LIBERTO ET CONIVGI OBSEQVENTISSIMO. Sed res ipſa docet, ipſam potius vxorem Pomponiam vocari LIBERTAM Secundi Nundini Primitiui, et eiuſdem CONIVGEM OBSEQVENTISSIMAM : vnde et patroni nomen geſſit, vocataque eſt Pomponia PRIMITIVA. Vt adeo hoc vetus epigramma huc non videatur referendum.

Alio-

(a) L. 13. *D. de ritu nupt.*
(b) L. 45. *pr. D. de rit. nupt. L. penult. et vlt. D. de diuort.*
(c) *Pag.* 289.
(d) *Pag.* 371.
(e) GRVT. *pag.* 582. *num.* 10.

Alioquin non ſolum patroni cum libertina nuptiae ratae erant, ſed et liberis ex eo matrimonio natis nulla haerebat macula. Auguſtus enim, teſte DIONE, (a) ἔννομον τὴν τεκνοποιΐαν αὐτῶν εἶναι, *liberos ex his nuptiis procreatos* LEGITIMOS *eſſe*, iuſſerat. Idque deinde repetierant DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS auguſti, (b) Tatiano hunc in modum reſcribentes: *vxorem libertam ſuam manumiſſori, ſi non ſit ex his perſonis, quae ſpecialiter prohibentur, ducere, non eſt interdictum, et ex eo matrimonio* IVSTOS PATRI FILIOS NASCI, *certiſſimum eſt.* Et hinc eſt, quod huic capiti cum GOTHOFREDO inſeruimus formulam: NEVE QVID EIS, QVI ILLAS DVXERINT, LIBERISQVE EX EO MATRIMONIO NATIS, FRAVDI IGNOMINIAEVE ESTO. Eadem enim in ſimili ſpecie, quum Hiſpalae Fecenniae, libertinae, nuptiae cum viro ingenuo permitterentur, adhibitam a ſenatu fuiſſe, iam laudatus GOTHOFREDVS ex LIVIO (c) docuit.

XI. Sequitur pars huius capitis poſterior, cuius legitima verba maximam partem ſeruauit VLPIANVS: (d)

> *at ne quis ingenuus* EAM, QVAE PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT, FECERIT, LENAM, A LENONE MANVMISSAM, AVT IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAM, ET QVAEVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, *ſponſam vxoremue ſciens, dolo malo, habeto.*

Indigna ergo ingenui ciuis Romani, vtut plebeii, connubio iudicatur ET, QVAE PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT, FECERIT. Quaeſtum autem palam corpore facere dicebantur meretrices, ſiue ſe in lupanari proſtituerent, ſiue in taberna cauponaria paſſim et ſine delectu adulteris vel ſtupratoribus ſe committerent, ſiue gratis id palam facerent, ſiue pactae ſibi turpiſſimam mercedem. Sufficere enim videbatur ad mulierculaꝛum huius modi infamiam, quod vulgaſſent corpus, ſeque ipſae ad lupanaria, tamquam ad harenam, damnaſſent. Neque abſtergebatur turpitudo, quaeſtu illo intermiſſo: multoque minus videbatur ferenda, quae paupertatis obtentu ſe pudicitiam proſtraſſe cauſſaretur, licet poſtea rediiſſet ad frugem. Ita enim haec verba latiſſime interpretatur iureconſultus caſtiſſimus, VLPIANVS. (e)

Vt autem quaeſtus illius ratio inter Romanos eo rectius intelligatur: id quidem neminem ignorare exiſtimo, Romae extra legum ciuilium

(a) *Lib.* LIIII. *pag.* 531.
(b) L. 15. C. *de nupt.*
(c) *Lib.* XXXVIIII. *cap.* 19.
(d) *Lib.* I. L. 43. §. 1. D. *de rit. nupt.*
(e) *Lib.* I. L. 43. *pr.* §. 1. *ſeq.* D. *de rit. nupt.*

lium poenam fuiſſe id crimen, modo, quae id facturae erant, mulierculae quaeſtus illius turpitudinem profiterentur apud aediles, quorum curae et fornices, popinas, cauponas, aliaſque Bacchi ac Veneris palaeſtras commendatas fuiſſe, iam pridem obſeruauit LIPSIVS. (a) Hinc TACITVS (b) memoriae prodidit, *Viſtiliam, praetoria familia genitam, licentiam ſtupri apud aediles vulgaſſe*, MORE INTER VETERES RECEPTO, *qui ſatis poenarum aduerſus impudicas, in ipſa* PROFESSIONE *flagitii credebant.* Et ita quoque intelligendus PAPINIANVS, (c) dum meminit *mulieris, quae euitandae poenae adulterii gratia lenocinium fecit.* Si qua ergo Romae corpus venale haberet, cuius nomen in albo aedilium non legeretur: horum erat, iſtas mulcta, immo et exſilio, aliiſque grauioribus poenis coërcere: cuius aedilitiae ſeueritatis exemplum iam ab aliis adlatum video ex LIVIO. (d) Quamuis vero ſtupri profeſſae licentiam, quaeſtum impune facerent: non tamen euitabant grauiſſimam, quae eas apud bonos omnes manebat, ignominiam. Hinc *iure et dignitate matronali exſolutae*, vti eleganter loquitur SVETONIVS, (e) togam loco tunicae ſumebant, (quam et VLPIANVS (f) noſter *veſtem meretriciam* vocat,) omnium, quibus aliquis honeſtatis ſenſus erat, expoſitae ludibrio, et tributo turpi iam a Caligulae temporibus obnoxiae. (g) Quae quum a LIPSIO, BRISSONIO aliiſque latius exponantur, hic repetere nolumus. Vel haec pauca enim ſatis oſtendunt rationem, cur Auguſtus indignum ſuorum temporum felicitate exiſtimarit, ingenuum ſanguinem iſtorum proſtibulorum contagione impune contaminari.

XII. Nefas porro erat ingenuo, ſponſam nuptamue eſſe LENAM vel A LENONE MANVMISSAM, quod in fragmentis teſtatur VLPIANVS. (h) Lenarum enim non magis integra erat fama atque exiſtimatio, quam ipſarum meretricum, ſiquidem, VLPIANO (i) iudice, *lenocinium facere* NON MINVS EST, *quam corpore quaeſtum facere.* Sunt autem lenones et lenae, qui quaeue mulieres quaeſtuarias proſtituunt, ſiue ſuo id nomine faciant, ſiue alterius. Quin et ſi cauponam exercens, in ea corpora quaeſtuaria habeat, (vti multae adſolent ſub praetextu inſtrumenti cauponii proſtitutas mulieres habere,) dicendum videtur, hanc quoque lenae adpellatione contineri. (l)

(a) *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. II. litt.* C.

(b) *Annal. Lib. II. cap.* 85.

(c) L. 10. *D. ad leg. Iul. de adulter.*

(d) *Lib.* 10. *cap.* 31.

(e) *Tiber. cap.* 32.

(f) *L.* 15. §. 1. *D. de iniur.*

(g) *Suet. Calig. cap.* 40.

(h) *Tit. XIII.* §. 2.

(i) *Lib. I. L.* 43. §. 6. *D. de rit. nupt.*

(l) *Idem d. L.* 43. §. 7. 8. 9. *D. eod.*

Quid vero his mulieribus turpius? quid ad omne ſcelus procliuius? quae comicis iure meritoque *periurae*, *peſtes*, *pellecebrae*, *pernicies*, *adoleſcentium exitium*, *legirupae*, *dicuntur*? quas infamia notabant leges, et accuſandi dicendique teſtimonii iure priuabant? (a) quibus praetores Romani, vti ex notabili exemplo apud VALERIVM MAXIMVM (b) conſtat, fere iura communia negabant? a quibus denique ita abhorrebant omnes, quibus quid honeſti ſanguinis erat, vt PLAVTVS (c) ſcribere non dubitet:

Idem genus eſt lenonium inter homines, meo quidem animo,
Vti muſcaeque, culiceſque, pedeſque, puliceſque,
Odio, et malo, et moleſtiae; bono vſui eſtis nulli.
Nec vobiſcum quiſquam in foro frugi conſiſtere audet.
Qui conſtitit, culpant eum, conſpuitur, vituperatur,
Eum REM FIDEMQVE PERDERE, *tametſi nihil fecit, aiunt.*

An ergo Auguſtus, monſtra huius modi in vllius ciuis ingenui torum admitti paſſus eſſet?

Iunguntur lenis A LENONE MANVMISSAE, quia et hae ſuſpectae erant proſtratae pudicitiae. Solebant enim lenones ac lenae furtim emere virgines ingenuas, eaſque vel proſtituere in lupanari, vel aliis in concubinatum vendere pretio. Vide denuo apud PLAVTVM (d) *Curculio:*

- - - - - - - - - - Alienas mancupatis,
Alienas manumittitis, alieniſque imperatis,
Nec vobis auctor vllus eſt, nec voſmet eſtis vlli.

Ita enim *alienas* lego, pro *alienos*, quam ſcripturam ipſa reſpicit orationis ſeries. Quin videtur Auguſtus hac lege ſimul obicem ponere voluiſſe inueterato mori adoleſcentum, etiam a lenonibus abducentium amicas, quas vel manumittebant deinde, vel ſubornatis teſtibus plane pro ingenuis venditabant, vt eas vxores ducere ſine fraude ſua poſſent. Multae ſane huius modi fraudes deſcribuntur a comicis, quos publica, quae in ciuitate gliſcebant, probra in ſcena exagitaſſe, nemo ignorat. Quin eo adoleſcentum facinora tam ſaepe audiebantur in comoediis, vt PLAVTVS (e) aliquando ita adloquatur ſpectatores:

Specta-

(a) *L. 1. L. 4. §. 2. D. de his, qui not. inf. L. 4. D. de accuſ.*

(b) *Lib. VII. cap. 7. §. 7.*

(c) *Curcul. Act. IIII. ſcen. 2. v. 13. ſeqq.*

(d) *Ibid. v. 10. ſeqq.*

(e) *Captiu. extr.*

Spectatores, ad pudicos mores facta haec fabula eſt.
Neque in hac ſubagitationes ſunt, vllaue amatio.
Nec pueri ſuppoſitio, nec argenti circumductio,
Neque vbi amans adoleſcens SCORTVM LIBERAT *clam ſuum patrem.*
Huius modi paucas poetae reperiunt comoedias.

His vero dolis non rectius vires omnes incidiſſe potuiſſet Auguſtus, quam dum et a lenone lenaue manumiſſas cum ingenuis in matrimonio viuere vetuit.

XIIII. Porro et IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, aut IN ADVLTERIO DEPREHENSAM ingenuorum lecto geniali excluſit, ceu VLPIANVS binis locis teſtatur. (a) Praecipue ea verba pertinent ad adulterii damnatas, quas duci iam prohibuerat lex Iulia de adulteriis, ipſam adulterii poenam interminata iis, qui eos ſcientes dolo malo duxiſſent. (b) Attamen nec alia hic excipiuntur iudicia publica, talia puta, *quibus vnicuique e populo experiri licebat, niſi ſi cui lege accuſandi non eſſet poteſtas.* (c) Quare ea lex non officiebat damnatis ob calumniam vel praeuaricationem ex cauſſa publici iudicii, quia non publico iudicio fuerant damnatae. (d) Denique quum ſub Tiberio et ſucceſſoribus, has cognitiones, vti ex TACITO (e) patet, frequenter ſibi vindicaret ſenatus: etiam ad eas, quae a ſenatu damnatae fuerant, id prolatum eſſe, VLPIANVS (f) ſcribit.

Damnatis IN ADVLTERIO DEPREHENSAS lex ſubiungit. Quamuis enim et ea de re quaedam cauta fuiſſent lege Iulia de adulteriis: haec tamen ſpeciatim notabat eas, quae vel a marito domi ſuae, vel a patre domi ſiue ſuae, ſiue generi fuiſſent deprehenſae. Quo caſu et vtrique fas erat vindictam ſumere priuatim, ita, vt patri filiam cum adultero, marito adulterum, in tam nefando facinore oppreſſum, occidere liceret. (g) Verum in lege PAPIA POPPAEA, vbi non de occidenda, ſed ducenda adultera agebatur, nihil intererat, a quo, vel vbi eſſet deprehenſa. Proinde ſiue maritus, ſiue quis alius, ſiue domi ſuae, ſiue alibi eam deprehendiſſe proponeretur: notata videbatur eius modi mulier, indignaque ciuis ingenui connubio. (h) Illud

R 2 quoque

(a) *Lib.* I. *L.* 43. §. 10. *D. de ritu nupt.* et *Fragm. tit.* 13. §. 2.
(b) *L.* 29. §. 1. *D. de adult.*
(c) VLP. *Lib.* I. *d. L.* 43. §. 10. *D. eod.*
(d) *Ib. L.* 43. §. 11. *D. eod.*
(e) *Annal. Lib.* II. *cap.* 85. *et Lib.* III. *cap.* 10.
(f) *Tit.* XIII. §. 2.
(g) PAVLL. *Sent. rec. Lib.* II. *tit.* 26. §. 2.
(h) VLP. *Lib.* I. *L.* 43. §. 12. *D. de rit. nupt.*

quoque obſeruandum, ſolam ſuffeciſſe deprehenſionem, quamuis nec accuſata poſtea mulier fuiſſet, nec iudicum damnata ſententiis, vel accuſata quidem, poſtquam deprehenſa fuerat, ſed abſoluta tamen: *quia verum eſt*, inquit VLPIANVS, (a) *eam in adulterio deprehenſam, et factum lex, non ſententiam notauerit.* Quemadmodum itaque in ſenſu diuiſo, vti in ſcholis loquuntur, accipienda ſunt verba: IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAM: ita veteres iuris interpretes legis verba et ad eam ſpeciem protulerunt, ſi quis in adulterio Semproniae damnatus eam adulteram non damnatam vxorem duxiſſet. Nam et haec duci non poterat, quamuis par eſſet vtriuſque turpitudo. Sane huius modi quaeſtio incidebat de Maeuio, cuius nomine Claudius quidam Seleucus ita conſuluerat PAPINIANVM: (b) *Claudius Seleucus Papiniano S. ſalutem. Maeuius in adulterio Semproniae damnatus, eamdem Semproniam,* NON DAMNATAM, *duxit vxorem, qui moriens heredem eam reliquit: quaero, an iuſtum matrimonium fuerit, et an mulier ad hereditatem admittatur?* cui PAPINIANVS reſpondit, *neque tale matrimonium ſtare, neque hereditatis lucrum ad mulierem, ſed quod relictum eſt, ad fiſcum peruenire. Sed etſi talis mulier virum inſtituiſſet, et ab eo, quaſi ab indigno, hereditatem eſſe auferendam.*

XIIII. Denique et cum ea prohibentur nuptiae, QVAE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT. (c) Haec vero quum iam ad primum caput fuerint explicata: nihil eſt, quod hic addendum arbitremur, praeter id vnum, quod lex circa ingenuorum nuptias aliquantulum remiſerit a rigore ſuo, nihilque addiderit de patre matreue, artem ludicram facientibus, quorum tamen opera in ſcenam vel arenam locata ſenatorum nuptias non minus turbabat, ac ſi ipſa femina in ſcenam prodiiſſet. Ingenuis tantum ab ipſis mulieribus ſcenicis abſtinendum, neque filiabus fraudi erat quaeſtus, quem parentes in ſcena vel fecerant olim, vel tum adhuc, quum filiae ingenuis nuberent, faciebant.

(a) *Ibid. d. L.* 43. §. 12. *D. eod.*
(b) *L.* 13. *D. de his, quae vt indign.*
(c) VLPIAN. *Fragm. tit.* 13. §. 2.

CAPVT

* * * * * * * * * *

CAPVT II.

Rima illa capita variis mutationibus obnoxia. I. *Lex illa minus, quam perfecta. Ex imperfecta perfectam reddidere Antoninus et Commodus imperatores. SC. hoc cur ſoli Antonino tribuatur? Quale illud fuerit?* II. *Conſtantinus M. legem etiam ad alias perſonas perfectiſſimas protulit. Eius conſtitutio* L. I. C. de natur. lib. *explicata. Qualis dignitas* πλειότητος *vel perfectiſſimatus? Duumuiri etiam non nulli viri perfectiſſimi dicti. Phoeniciarchae et Syriarchae. Conſtantinus etiam libertinarum filias nuptiis virorum perfectiſſimorum prohibuit. Vt et tabernarias, tabernariarumque filias, et eas, quae mercibus publice praefuerint. Poenam quoque auxit Conſtantinus.* III. *Valentiniani et Marciani auguſtorum conſtitutio Conſtantinianeae ſimilis.* IIII. *Iuſtinus totum caput de ſenatorum nuptiis abrogauit. Cauſſa fuere Iuſtiniani cum Theodora nuptiae,* L. 23. C. de nuptiis, *non Iuſtiniani, ſed Iuſtini eſt. Abſonae ratiocinationes Iuſtini.* V. *Poſtea et Iuſtinianus ſaepe hoc caput exploſit, primum anno* 527. *vt ex* L. 33. pr. C. de epiſc. aud. *colligitur, deinde anno* 534. L. 33. §. 1. C. de epiſc. aud. *poſtea anno* 539. Nou. LXXXVIIII, cap. 15. *ac denique anno* 541. Nou. CXVII.

PRima illa, quae coniunximus, LEGIS PAPIAE POPPAEAE capita tot obnoxia fuere mutationibus, quot neſcio, an vllum. Quare operae pretium fuerit, quid poſt Auguſti tempora ei legi vel obrogatum, vel ſurrogatum, vel derogatum ſit, quibus denique gradibus illa capita de maritandis ordinibus plane fuerint antiquata, paullo accuratius enarrare.

I. Capita illa minus, quam perfectis legibus fuiſſe accenſenda, recte vidit IAC. GOTHOFREDVS. (a) Prohibuerant enim ſenatorum atque ingenuorum cum perſonis vilioribus nuptias: verum contractas non reſciderant, poenam iis, qui contra legem vxores duxiſſent, irrogaſſe contenta. Quae ipſa eſt *legis minus quam perfectae* definitio apud VLPIANVM. (b) Non reſcidiſſe vero legem Papiam nuptias illegitimas, vel inde colligas, quod *mortua* demum *vxore dos caduca fieret,* (c) et

 matri-

(a) *Not. ad leg. Pap. Popp. cap.* I. *pag.* 313.

(b) *Fragm. tit.* 1. §. 2.

(c) *Ibid. tit.* 16. §. 14.

matrimonio licet contra leges contracto, vxor tamen a marito adulterii poſſet accuſari. (a) Vnde non potuit non inferre vir eximius, huius modi nuptias, quamuis iniuſtas atque illegitimas, tamen non irritas feciſſe Auguſtum, adeoque nec per legem Papiam illas fuiſſe reſciſſas.

Enimuero perfectam ex imperfecta hanc legem fecerunt Marcus et Commodus imperatores, de quibus VLPIANVS: (b) *oratio imperatorum* ANTONINI et COMMODI, *quae quaſdam nuptias in perſonam ſenatorum inhibuit, de ſponſalibus nihil loquuta eſt.* ORATIONIS *imperatorum* meminit. Solebant enim principes, quae a ſenatu decerni vellent, antequam patres rogarent ſententias, oratione complecti, eamque vel ipſi in ſenatu habere, vel recitandam dare quaeſtoribus candidatis, quorum praecipue erat, *orationibus, epiſtolis, libriſque principum in ſenatu legendis vacare.* (c) Quare ſi quid oratione principis vel cautum dicitur, vel prohibitum, perinde eſt, ac ſi SC. conſtitutum fuiſſe diceretur, non quod ſola principis oratio ius faceret, (nondum enim legiſlatoriam illam poteſtatem ſibi arrogarant boni principes,) ſed quod deinde pedibus plerumque iri ſoleret in principis ſententiam, fieretque in eam ſenatusconſultum, quod ſaltim a Tiberii temporibus ita pro lege erat, vt ſcribere non dubitet VLPIANVS: (d) *non ambigitur, ſenatum* IVS FACERE *poſſe.*

Tale SC. etiam hanc principum orationem inſequutum eſſe, ſimulque, quid eo cautum fuerit, perſpicue his verbis docet PAVLLVS: (e) *oratione* D. MARCI *cauetur, vt, ſi ſenatoris filia libertino nupſiſſet,* NEC NVPTIAE *eſſent. Quam et* SENATVSCONSVLTVM *ſequutum eſt.* D. Marco eam orationem tribuit Paullus, quam ei et Commodo communem fuiſſe Vlpianus ſcripſerat, quia ſollemne eſt iuris auctoribus, vni ac praecipuo collegarum tribuere, quod ab iis communiter fuerat conſtitutum. Id quod praecipue faciebant, ſi pater cum filio communicauerat imperium, aut ſi tanta collegae vnius prae altero erat auctoritas, vt contingeret, quod, teſte SVETONIO (f) de Caeſaris et Bibuli conſulatu ferebatur:

Non Bibulo quidquam nuper, ſed Caeſare factum eſt
Nam Bibulo, fieri, conſule, nil memini.

Qua

(a) L. 13. §. 1. *D. ad leg. Iul. de adult.*
(b) L. 16. *D. de ſponſal.*
(c) L. vn. §. 2. *et* 4. *D. de offic. quaeſt.*
(d) L. 9. *D. de legib.*
(e) *L.* 16. *pr. D. de rit. nupt.*
(f) *Iul. cap.* 20.

Qua de cauſſa et ſoli Marco Antonino tribui animaduertimus SC. Orphitianum, (a) quod Marci et Commodi imperatorum orationi originem debere, idem VLPIANVS (b) tradit.

Deinde, quod ad ipſum attinet huius SC. argumentum: cautum illo ait PAVLLVS, *vt ſi ſenatoris filia libertino nupſiſſet*, NEC NVPTIAE *eſſent:* idque etiam teſtatur VLPIANVS. (c) Sed caue tamen exiſtimes, id ſolum tunc principes ſanxiſſe. Neque enim de ſenatorum tantum filiabus, ſed de ipſis etiam ſenatoribus eo SC. actum; in eorumque perſonam nuptias quaſdam fuiſſe inhibitas, paullo ante vidimus ex fragmento VLPIANI, qui et alibi (d) videtur hoc SC. in animo habuiſſe, dum ſcribit: SENATVS *cenſuit, non conueniens eſſe vlli ſenatori, vxorem ducere aut retinere, damnatam publico iudicio.* Quumque eadem ratio, quae in ſenatorum liberorumque eorum perſonas nuptias inhibere ſuaſit, etiam in ingenuorum perſonam cadere videatur: perquam profecto veroſimile eſt, de his quoque egiſſe illud SCtum, adeoque illud vtrumque caput integrum repetiiſſe, eique addidiſſe ſanctionem: SI QVI ERVNT, QVI ADVERSVM EA FECERINT, QVAM SVPRA SCRIPTVM EST, INTER EOS NEC NVPTIAS ESSE CENSVERE. Generatim enim nuptias contra legem Iuliam et Papiam contractas poſt iſtud SC. irritas fuiſſe, ſatis adparet ex tot legibus, quae *nec ſponſalia*, (ad quae interpretando hoc SC. protulerunt veteres,) *huius modi vllius eſſe momenti*, (e) *nec ſtare tale matrimonium*, (f) *nec nuptias eſſe*, (g) *nec eam*, quae contra hanc legem nubat, *vxorem fieri*, (h) adeoque *nec retineri poſſe*, (i) ſed *ſtatim eſſe dimittendam*, (l) dicunt. Quae omnia non, vti EM. MERILLIO (m) viſum, ex ipſa lege PAPIA POPPAEA, ſed ex hoc SC. eſſe, ſatis conſtat.

II. De reuocando horum capitum vſu cogitauit etiam CONSTANTINVS M. imperator, ante cuius tempora illa videntur ſenſim euiluiſſe, poſtquam et e turba viliſſimorum hominum haud pauci ſibi viam in ſenatum emuniuerant. Iam ſub Marco Antonino, bono principe, honores petere ſuſtinebat Vetraſinus quidam, qui monitus ab imperatore, vt ſe ab opinionibus populi vindicaret, reſpondit, *multos, qui ſecum* IN ARENA *pugnaſſent, ſe praetores videre.* (n) Commodus imp. vti.

(a) *Pr. Inſt. de SC. Orphit.*
(b) *Fragm. tit. 26. §. 7.*
(c) *L. 3. §. 1. D. de don. inter vir. et vxor.*
(d) VLP. *Lib. I. L. 43. §. 10. D. de rit. nupt.*
(e) *L. 16. D. de ſponſ.*
(f) *L. 18. D. de his, quae vt indign.*
(g) *L. 16. D. de rit. nupt.*
(h) *L. 34. §. vlt. D. eod.*
(i) *L. 43. §. 10. D. eod.*
(l) *L. 44. §. 7. D. eod.*
(m) *Lib. V. Obſ. cap. 11.*
(n) IVL. CAPITOLIN. *in M. Anti. cap.* 12.

vti refert LAMPRIDIVS, (a) libertinos in Senatum et inter patricios legi paſſus erat. Poſtea Elagabalus ad praefecturam praetorii ſaltatorem, qui hiſtrioniam Romae fecerat, adſciuit, praefectum vigilum Gordium aurigam fecit, ad reliquos honores promouit, *commendatos ſibi*, vt LAMPRIDIVS (b) ait, *pudibilium enormitate membrorum.* Sed et Carinus, teſte VOPISCO, (c) *praefectum vrbi fecit cancellarium ſuum, quo nihil foedius nec cogitari potuit aliquando, nec dici, praefectumque praetorii, quem habebat, occidit, in eius locum Matronianum, veterem conciliatorem, fecit. Vnum ex his notarium, quem ſtuprorum et libidinum conſcium ſemper atque adiutorem habuerat, inuito patre conſulem fecit.* Nec ignotum eſt, ipſis Conſtantini M. temporibus, Licinium multos ſenatores ad nauiculariorum conditionem detruſiſſe, (d) non ob aliam procul dubio cauſſam, quam quod eos indignos ampliſſimo ordine exiſtimaret, quamuis eius factum Conſtantinus, vt ſolet, verbis ſatis inuidioſis exagitet. Monſtra huius modi quum irruerent in ſenatum, qualia eorum credamus fuiſſe matrimonia? Ne ergo iſta nuptiarum licentia in ſaeculi dedecus vergeret, CONSTANTINVS *Flauio Popilio Nepotiano* et *Facundo* coſſ. id eſt, anno erae Chriſtianae 336. XII. Kal. Aug. conſtitutionem hanc (e) Carthaginem miſit ad Gregorium, praefectum praetorio: *ſenatores, ſeu praefectos, ſeu quos in ciuitatibus duumuiralitas, vel ſacerdotii, id eſt Phoeniciarchiae, vel Syriarchiae ornamenta condecorant, placet maculam ſubire infamiae, et alienos a Romanis legibus fieri, ſi ex ancillis vel ancillae filia, vel liberta vel libertae filia, vel ſcenica vel ſcenicae filia, vel tabernaria vel tabernariae filia, vel humili vel abiecta perſona, vel lenonis aut arenarii filia, vel quae mercimoniis publice praefuit, ſuſceptos filios in numero legitimorum habere voluerint, aut proprio iudicio, aut noſtri praerogatiua reſcripti, ita, vt, quidquid talibus liberis pater donauerit, (ſeu illos legitimos, ſeu naturales dixerit,) totum retractum legitimae ſoboli reddatur, aut fratri, aut ſorori, aut patri, aut matri. Sed et ſi vxori tali quodcumque datum quolibet genere fuerit, vel emtione collatum, etiam hoc retractum reddi praecipimus. Ipſas etiam, quarum venenis inficiuntur animi perditorum, (ſi quid quaeritur, vel commendatum dicitur, quod his reddendum eſt, quibus iuſſimus, aut fiſco noſtro,) tormentis ſubiici iubemus. Siue itaque per ipſum datum eſt, qui pater dicitur, vel per alium, ſiue per interpoſitam perſonam, ſiue ab eo emtum, ſiue ab alio, ſiue ipſorum nomine comparatum: ſtatim*

(a) *Vit. Commodi cap.* 6.
(b) *Elagab. cap.* 12.
(c) *Vit. Carin. cap.* 16.
(d) L. 4. C. *Th. de infirm. his, quae a tyrann.*
(e) L. 1. C. *de natural. liber.*

ſtatim retractum reddatur, quibus iuſſimus, aut, ſi non exſiſtant, fiſci iuribus vindicetur. Quibus tacentibus et diſſimulantibus ad defenſionem fiſcalem duorum menſium tempora limitentur: intra quae ſi non retraxerint, vel propter retrahendum rectorem prouinciarum interpellauerint, quidquid talibus filiis vel vxoribus liberalitas impura contulerit, fiſcus noſter inuadat, donatas vel commodatas res ſub poena quadrupli ſeuera quaeſtione perquirens.

Hac ergo conſtitutione admodum ſeuera tripliciter primum legis noſtrae caput mutauit Conſtantinus. Nam primo nuptias olim ſenatoribus, eorumque filiis, nepotibus pronepotibuſque prohibitas, etiam in minoris dignitatis perſonas quaſdam inhibuit: deinde et mulierculas ab eius modi virorum nuptiis cohibuit, quarum haud meminerat lex PAPIA POPPAEA. Denique et poenas quaſdam multo ſeueriores aduerſus eos, qui ſe huius modi nuptiis commaculauerant, ſtatuit.

Ad eos quod attinet, quorum in perſonam nuptias cum quibuſdam feminis inhibuit, quaſdam quidem, quarum lex PAPIA POPPAEA rationem habuerat, omiſit, alias autem, quarum non habuerat, adiecit. Lex non ſolum de ſenatoribus agit, verum etiam de eorum filiis et filiabus, nepotibus neptibuſque ex filio, pronepotibus ac proneptibus ex nepote, filio nato natis. Conſtantinus nihil de his omnibus ſancit, forſan quod ita ſenſim euiluerat dignitas liberorum e ſenatoribus genitorum, vt eorum vix habenda videretur ratio. Sane iam ſub ALEXANDRO SEVERO coepiſſe dubitari, an filia et neptis ſenatoris claritatem generis retineat, ſatis ex huius principis reſcripto ad Seuerinam adparet. (a) Nec opus fuiſſet noua illa VALENTIS, GRATIANI, et VALENTINIANI imperatorum conſtitutione, (b) qua liberis ſenatorum dignitas clariſſimatus confirmaretur, ſi ea ab Auguſti temporibus illis ſalua ac illibata ſemper manſiſſet. Quemadmodum ergo horum rationem nominatim non habuit CONSTANTINVS, niſi eos κατὰ διάνοιαν inter viros perfectos latere dixeris: ita contra eam legem producit ad alios, quorum haud meminit lex PAPIA POPPAEA. Primo enim ſenatoribus iungit PRAEFECTOS. Sed quosnam? Praefectosne praetorio, aut vrbi? Hos nominari non erat opus, quum et hi non ſolum iam pridem virorum clariſſimorum (c) et amicorum imperatoris titulum, (d) immo et ſenatoriam dignitatem, teſte LAMPRIDIO (e) obtinuiſſent, verum etiam ſenatores poſtremis temporibus longe anteirent; in ipſo ILLV-

(a) L. 1. C. *de dign.*
(b) L. 11. C. *eod.*
(c) *Cod. Greg. Lib. II. tit.* 11.
(d) L. 1. §. 3. D. *de adpell.* L. 1. C. *ſi mancip.* L. *vlt.* D. *de offic. praef. vigil.* L. 1. D. *de ſent. paſſis.*
(e) *Alex. cap.* 21.

STRIVM virorum ordine conſtituti. (a) An praefectos auguſtales aut aerario? Id vero addendum fuiſſet omnino, quia non vnius generis erant praefecti, iique dignitate magnopere differrent. Sed textum hic in mendo cubare conſtat: et facilis error ex nota. Praefecti vrbi litteris P. V. notari ſolebant, iiſdemque litteris deſignabantur, *viri perfectiſſimi.* Hinc tam ſaepe confunduntur *perfecti* et *praefecti*, vt exempla eius erroris hic conuaſare taedioſum futurum ſit, maxime quum nobis otium fecerit V. C. IVRETVS (b). Quamobrem nihil verius eſt, quam quod ſuſpicati ſunt HALOANDER, ANT. AVGVSTINVS, et IAC. CVIACIVS, pro *praefectos* reſcribendum eſſe *perfectos*, quippe quam lectionem et Marciani (c) et ipſius IVSTINIANI (d) Nouella confirmat: ſiquidem in hac *inſignes*, non alii ſunt, quam διασημόταται, id eſt, *perfecti*, vti alias vocantur (e). Sunt vero viri *perfectiſſimi*, vel πλειόταται proximi a *clariſſimis*, vel ſenatoribus, ipſis equitibus praelati, quippe non proximum, ſed ſecundum a ſenatoribus gradum obtinentibus (f). Conſtantini ſaeculo *perfectiſſimatus* honor adhuc tribuebatur *ducibus*, (g) poſtea in ſpectabilium ordinem euectis, (h) *Praeſidibus* item Arabiae, Dalmatiae, Hiſpaniae Tarraconenſis, *Correctoribus*, (inter quos tamen vnum *virum clariſſimum atque amicum ſuum* iam vocant DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS, (i) *praefectis annonae*, *praefectis vigilum*, *magiſtro curſus*, *Nationali ſummae rei* ſeu καθολικῷ, *Magiſtris et primiceriis ſcriniorum*, *Tribunis notariorum*, aliiſque, quorum recenſum ex vtriuſque codicis legibus ipſiſque marmoribus vetuſtis inſtituerunt IAC. GVTHERIVS (l), IAC. GOTHOFREDVS, (m) et THOM. REINESIVS (n). Quorum obſeruationibus iam id adiicimus, quod ſub eadem tempora, vti paullo poſt demonſtrabimus, et duumuiri *perfectiſſimatus* vel πλειότητος dignitatem adfectare coeperint, quae demum ita euiluit, vt IVSTINIANI beneficio illa fruerentur promiſcue, quicumque ea de re principis codicillos impetraſſent, dum non eſſent ſeruilis conditionis, vel fiſco aut curiae obnoxii, vel piſtores, vel inſtitores, vel procuratores, vel denique illum ſibi honorem venali ſuffragio non emiſſent (o). Eos itaque omnes, qui ſuo tempore inter viros *perfectiſſimos* πλειοτάτους vel διασημοτάτους referebantur, a nuptiis indecoris abſtinere

(a) L. 4. *C. de mod. mulct.*
(b) *Ad Symmach. epiſt.* 40.
(c) *Nouell. Marcian. tit.* 4.
(d) *Nou. LXXXVIIII. cap.* 15.
(e) GREG. NAZ. *epiſt.* 128.
(f) L. 1. C. *de equeſtr. dign.*
(g) AMMIAN. *Lib. XXI. pag.* 216.
(h) L. 30. C. *Theod. de erog. milit. ann.*
(i) L. 4. C. *de iur. et facti ign.*
(l) *De offic. Dom. Aug. Lib. I. cap.* 4.
(m) *Ad C. Theod. Tom. II. p.* 248. *ſequ.*
(n) *Inſcript. claſſ. 6. num.* 38.
(o) L. 1. C. *de perfectiſſ. dign.*

nere iuſſit CONSTANTINVS, legem Papiam Poppaeam, de ſolis ſenatoribus eorumque liberis ſcriptas, ad eos quoque proferens, qui proximum a ſenatoria dignitate gradum obtinebant.

Iungit his CONSTANTINVS eos, *quos in ciuitatibus Duumuiralitas condecorabat.* Nam et hi, vti iam diximus, olim in egregiorum conſtituti ordine, iis temporibus ad perfectiſſimatus vel πλειότητος gradum, ſaltim ſi celebrioribus ciuitatibus praeeſſent, adſpirare coeperant. Sane qui circa ea tempora ſcripſit, LACTANTIVS, vel quiſquis libelli *de mortibus perſequutorum* auctor eſt, (a) vbi de Chriſtianorum laniena ſub Maximiano agit: *Torquebantur*, inquit, *ab eo non modo decuriones, ſed primores etiam ciuitatum, egregii* &c PERFECTISSIMI VIRI. Vbi manifeſto decuriones *viri egregii*; primores ciuitatum vel duumuiri *perfectiſſimi* adpellantur. Ita et in vetuſto marmore ſaeculi Chriſtiani quarti apud GRVTERVM (b) *L. Aradio Valerio Proculo* V. C. plurimiſque functo dignitatibus monimentum exigunt

VIRI, PERFECTISSIMI. ET. PRIN
CIPALES. ET. SPLENDIDISSIMVS. OR-
DO. ET. POPVLVS. PVTEOLANORVM.

Quare non mirum, et in horum perſonam easdem nuptias inhibuiſſe Conſtantinum, a quibus reliquos viros perfectiſſimos abſtinere iuſſerat.

Sed et *Sacerdotii, id eſt* PHOENICIARCHIAE et SYRIARCHIAE *ornamentis decoratos*, ab iiſdem nuptiis prohibuit. In ſingulis enim per orientem prouinciis ſacris prouincialium communibus praeerant pontifices, qui ſacra, templa, certamina, ludos feſtoſque dies curarent. (c) Hinc paſſim apud veteres occurrunt Aſiarchae, (d) Galatarchae, (e) Bithyniarchae, (f) Cappadociarchae, (g) Lyciarchae, (h) qui omnes aeque ac Syriarchae in communi cuiuſque prouinciae concilio creati, (vti ex STRABONE, (i) qui Lyciarcham ἐν τῷ συνεδρίῳ electum ſcribit, contra Harduinum accurate demonſtrat NORISIVS (l),) tanta plerumque profuſione ludos edebant, vt in iure noſtro proditae ſint excuſationes, quibus moleſtiſſima iſta ſacerdotia declinarentur.

 Etiam

(a) *De mort. perſequ. cap.* 21.
(b) *Inſcr. pag.* 363. 2.
(c) VALES. *ad Euſeb. H. E. Lib. IIII. cap.* 15.
(d) *Act. XVIIII.* 31. 35.
(e) MONTFAVC. *Palaeogr. Gr. p.* 161.
(f) L. 6. §. 14. D. *de excuſ.*
(g) *d.* L. 6. §. 14. *eod.*
(h) L. 1. C. *de offic. com. orient.*
(i) STRABO *Lib. XIIII. p.* 665.
(l) *Diſſ. III. de Epoch. Syro-Maced. cap.* 7. *pag.* 157.

(a) Etiam hos ergo CONSTANTINVS, tamquam ſacerdotalibus decoratos ornamentis, a vilioris conditionis feminarum nuptiis cohibuit, idque adeo in principe Chriſtiano miratus eſt IVSTINIANVS, (b) vt ideo exagitare eum videatur. Sed non defuiſſe videntur CONSTANTINO rationes, quamobrem et ad hos legem Papiam Poppaeam proferret. Magna iſti homines in vniuerſa prouincia dignitate eminebant. Eorum enim erat, ἀρχεῖν τῶν περὶ γῆν ἱερῶν ἁπάντων, ἀρχεῖν τῆς χώρας καὶ τῶν πόλεων ἱερέων, καὶ ἀπονέμειν, τὶ τὸ πρέπον ἑκάστῳ, *praeeſſe omnibus per prouinciam ſacris, imperare omnibus et regionis et vrbium ſacerdotibus, et vnicuique, quod convenit, iniungere* (c): quin et deorum cultui parum deditos τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας ἀποστῆναι, *ſacerdotali functione abdicare*, quippe quam poteſtatem iis veluti iure poſtliminii deinde reſtituit IVLIANVS (d). Hinc paſſim dicuntur ἱερεῖς, ἀρχιερεῖς, ἀρχιερεῖς πρῶτοι, ἀρχιερεῖς μεγάλοι ἢ μέγιστοι (e), quemadmodum ipſum illud ſplendidiſſimum ſacerdotium ἔθνους ἱερωσύνη, *praeſidatus gentis* (f) et *ſacerdotium prouinciae* (g) in ipſo iure noſtro adpellatur. Quare et nihil eſt honoris, quod non hiſce ſacerdotibus fuerit habitum. MAXIMIANVS Imperator, teſte EVSEBIO (h), illis honoris cauſſa dederat militare ſatellitium: ipſi prouinciales annos ſaepe non conſulum, ſed horum ſacerdotum nominibus ſignabant, ceu et ex epiſtola Smyrnenſium de martyrio Polycarpi (i), et ipſis nummis antiquis apud Ez. SPANHEMIVM (l) patet. Saepe etiam maximas ſimul vrbium ac prouinciarum dignitates cum iſto ſacerdotio coniunctas fuiſſe animaduertimus. Sic χαιλδήμου, ἀρχιερέως στρατηγοῦντος mentio fit in marmore Arundelliano (m): ἀρχιερέως τῆς Ἀσίας ναῶν καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τῆς πατρίδος διὰ βίου ἐκλάρχου in alio marmore apud SPONIVM (n), ἀρχιερέως καὶ δικαστοῦ apud THOM. SMITHIVM (o). Quin ipſa ſacerdotalis illa dignitas in ſe tanti viſa eſt eorum temporum hominibus, vt eam ΣΤΕΦΑΝΟΝ ὑπὲρ πολλῶν χρημάτων, CORONAM *omnibus cariorem opibus* vocare non dubitet PHILOSTRATVS (p). Quae quum ita ſint, facile eſt ad exiſtimandum, non in ſpectabilium, clariſſimorum, perfectiſſimorum aut egregiorum ordinibus ſubſtitiſſe illos prouinciarum pontifices, ſed ad ipſam

(a) *L. 8. pr. D. de vac. et excuſ. mun.*
(b) *Nou. LXXXVIIII. cap. 15.*
(c) IVLIAN. *epiſt. 63. pag. 452.*
(d) *Epiſt. XXXXVIIII. pag. 431.*
(e) Ez. SPANHEM. *de vſu numiſm. Diſſ. XII. pag. 418. Tom. II.*
(f) *L. 6. §. 14. D. de excuſ.*
(g) *L. 17. D. de muner. L. 8. pr. D. de vacat. et exc. mun.*
(h) *Lib. VIII. Hiſt. Eccl. cap. 14.*
(i) EVSEB. *Lib. IIII. Hiſt. Eccl. cap. 15.*
(l) *Ibid. pag. 417.*
(m) *Marm. Ox. pag. 294. P. 11.*
(n) *Miſc. Tom. III. pag. 114.*
(o) *Notit. ſept. eccl. Aſ. pag. 30.*
(p) *De vit. ſophiſt. Lib. II. ſegm. 21.*

ipſam adſpiraſſe *illuſtrium* dignitatem. Saltim id indicat marmor, quod Sardibus deſcripſit THO. SMITHIVS (a):

ΕΞΟΡΙΣΘΕΝΤΩΝ ΑΝΟΣΙΩΝ
ΚΑΜΥΣΑΡΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΡΑ
ΥΠΕΡΕΧΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΟΥ.

Vbi ὑπερέχιος καὶ ἐνδοξότατος, *ſublimis et glorioſiſſimus* adpellatur pontifex prouinciae. Eos vero titulos non niſi illuſtribus attributos eſſe, vel inde patet, quod praefecti praetorio in nouellis paſſim vocantur ἐνδοξότατοι vel in abſtracto, ἡ σὴ ἐνδοξότης, *tua gloria* (b) item *tua ſublimitas* (c), *tua celſitudo* (d), *amplitudo tua* (e), & ſic porro. Quae quum ita ſint, fuere omnino CONSTANTINO rationes, cur et Phoeniciarchas et Syriarchas (reliquorum enim nomina fortaſſis cum ipſa religione euanuerant,) a viliſſimarum feminarum nuptiis abſtinere vellet. Quia enim ab illuſtribus, in quibus et hi pontifices cenſebantur, ad perfectiſſimos vſque legem Papiam Poppaeam valere ſemel voluerat: non poterat ſane, quin et horum ſacerdotum haberet rationem. Neque id ſacerdotii vel religionis honori tribuit: ſed quia lex in ſe viris eximiis exoſa erat, ideo nec iſtos ſibi exoſos homines, qui fortaſſis quam maxime huiuſmodi nuptiis ſeſe polluerant, exſortes eius oneris eſſe patiebatur.

Vt et ad feminas, quarum a nuptiis viros perfectiſſimos abſtinere iuſſit imperator, progrediamur: fruſtra meminiſſe videri poterat *ancillarum, earumque filiarum*, quum per legem Papiam Poppaeam ne libertinas quidem ducere poſſent ſenatores. Sed quum non ſolum a nuptiis, verum etiam a concubinatu vilium perſonarum cohibuerit ſenatores et perfectiſſimos, nec rarum iis temporibus fuerit, viros in republica principes etiam in ancillarum ruere amplexus (f): non abs re fore exiſtimauit, et earum meminiſſe diſerte. Sed et in eo ipſo Auguſto ſeuerior fuit CONSTANTINVS, quod non ſolum *libertinis*, ſed etiam *libertinarum filiabus* ingenuis, ſpem omnem ſenatorii matrimonii incidit. Quae de *ſcenicis ſcenicarumque filiabus*, itemque *lenonum et arenariorum filiabus*, praecipit, ſatis congruunt legis Papiae Poppaeae rationibus. Scenicae enim et arenarii artem ludicram faciebant. Hos autem aeque ac eorum filias lex Papia Poppaea ſenatoribus ſenatorumque filiis ſponſas nuptaſque eſſe vetuerat. In lenonum filias autem non

S 3 minus

(a) *Not. ſept. eccleſ. Aſ. pag.* 30.
(b) *Nou. LXXXXIII. cap.* 1.
(c) L. 7. C. *de numer. rar.* L. *vlt.* C. *de fabric.*
(d) L. *vlt.* C. *de numer.*
(e) L. 3. C. *de diuerſ. offic.*
(f) L. *vn.* C. *Theod. de concub.* L. 1. C. *Th. de mul. quae ſe ſeru.*

minus ac in eas, quae manumiſſae a lenone fuerant, proſtratae pudicitiae cadebat ſuſpicio. De nouo vero Conſtantinus addit *tabernarias, earumque filias*, id eſt, mulierculas, quae exercentes cauponariam, eſculenta potulentaque vendebant pretio minimo. Hinc NONIO MARCELLO (a) *taberna* praecipue dicitur οἰνών vel *vinaria*, quo faex ciuitatis potandi cauſſa confluebat. Has vero perſonas ipſa vilitas quaeſtus indignas reddebat ſenatorum et perfectiſſimorum virorum nuptiis. Semper enim tam abiecta viſa eſt tabernariorum conditio, vt ſi cui ſordidum quid ac vile oſtendere vellent, eum veteres cum HORATIO (b) remitterent ad

- - - - - - - Forum Appi,
Differtum nautis, CAVPONIBVS *atque malignis.*

Vnde et alibi idem poeta Venuſinus: (c)

Nulla TABERNA *meos habeat neque pila libellos.*

Accedit, quod, vt ſupra ex VLPIANO (d) notauimus, plerumque *exercentes cauponariam, ſub praetextu inſtrumenti cauponii, proſtitutas mulieres habere ſolerent*, et hinc CATVLLO taberna dicatur *ſalax*, dum ſcribit:

SALAX TABERNA *voſque contubernales*
A pileatis nona fratribus pila.

Quum itaque lenis non multo meliores eſſent tabernariae: cum iis quoque earumque filiabus Senatores ex rationibus legis Papiae Poppaeae rem habere nolebat CONSTANTINVS. Poſtremo et vitari iubet, *quae mercibus publice praefuerunt.* Quamuis enim mercatura nihil habeat, quod vituperes: Romanis tamen ſemper ſorduerat tabernaria illa eorum negotiatio, *qui mercabantur a mercatoribus, quod ſtatim venderent, quoſque nihil proficere exiſtimabant, niſi admodum mentirentur* (e). Hinc et alibi CONSTANTINVS (f) edixit, *ne quis* EX VLTIMIS NEGOTIATORIBVS *aliqua frui dignitate pertentaret.* Et IVSTINIANVS (g) iis, *qui in* ALIQVO NEGOTIO *conſtiterint*, omnem ſpem ademit *fruendi codicillis perfe-*

(a) *Cap.* 12. §. 55.
(b) *Serm. lib.* 1. *Sat. V. v.* 4.
(c) *Serm. lib.* 1. *Sat. IIII. v.* 7.
(d) L. 43. §. 9. *ff. de Rit. Nupt.*
(e) CIC. *lib.* 1. *de offic. cap.* 42.
(f) L. 6. C. *de dign.*
(g) L. *vn.* C. *de perfect. dign.*

perfectiſſimatus. Vnde facile reddi poterit ratio, cur et perfectiſſimorum connubio eas indignas habuerit CONSTANTINVS.

Denique et, quod ad poenas attinet, quaedam in lege Papia Poppaea Princeps iſte innouauit. Lex Papia Poppaea nuptias has non reſcindebat, ſed poenis quibuſdam coërcebat, qui aduerſus legem iniiſſent Matrimonium. Ex oratione quidem Marci et Commodi, imperatorum, inter perſonas, in quas lex illa nuptias inhibuerat, *nec nuptiae erant:* nec tamen, qui eius modi matrimonium contrahere conſtituerant, infames habebantur, multo minus ea ignominia notabantur Senatores, qui libertinam aliamque perſonam vilem non vxorem, ſed concubinam habuiſſent. Qualia exempla Romae non defuiſſe, vel ex VLPIANO (a) patet, qui Seuerum Imp. in liberta Pontii Paulini ſenatoris ſtatuiſſe ait, vt donationes ei factae ratae eſſent: *quia non fuerit adfectione vxoris habita, ſed magis* CONCVBINAE. Quamuis etiam lex Papia Poppaea liberos, ex huius modi matrimonio ſuſceptos, teſte PAVLLO (b), exſortes eſſe iuberet paternae hereditatis: poterat tamen pater naturalis iis donare, inter viuos et mortis cauſſa, poterat iiſdem legare et vendere, immo et ipſam hoc modo locupletare concubinam. Aſt multo ſeuerior CONSTANTINVS primo ſenatores et perfectiſſimos, qui ex his perſonis liberos ſuſceperint, infamia notat, quin indignos iudicat Romana ciuitate, ſi recte capio verba: *Placet maculam ſubire infamiae, et* ALIENOS A ROMANIS LEGIBVS *fieri.* Deinde non ſolum, qui nuptias cum his mulierculis contraxerint, notat, ſed et, qui eaſdem in concubinatu habuerint. Neque enim diſtingui patitur imperator, *legitimosne* pater *hos liberos dixerit, an naturales.* Praeterea non ſolum cum Marco Imp. has nuptias nullas eſſe iubet, verum etiam omnia, quae vel huiuſmodi vxori, vel concubinae, vel liberis ex eo matrimonio natis, a viro patreue viuo donata: vel dicis cauſſa et in fraudem legis vendita fuerint, legitimae ſoboli vel propinquis reſtitui, aut his deficientibus, vel intra bimeſtre ſpatium non retrahentibus, a fiſco occupari iubet. Haec CONSTANTINVS aduerſus eos, qui latum clauum et perfectiſſimatus ornamenta tam abiectarum perſonarum conſortio contaminaſſent, conſtituit. Cuius rei quas cauſſas ille habuerit, infra, vbi de concubinatu agemus, dicendi erit occaſio.

III. Eamdem viam ingreſſi ſunt VALENT. et MARCIANVS AVGVSTI qui prid. non. Apriles Altio et Aſterio coſſ. id eſt anno aerae vulgaris 354. ſingulari nouella (c), ex qua quaedam in codice noſtro repetun-

(a) L. 3. §. 1. D. de Don. inter vir. et vx.

(b) Lib. IIII. recept. ſent. tit. 8. §. 4.

(c) Nou. Marcian. tit. IIII.

repetuntur, (a) eaſdem nuptias *ſenatorum perfectiſſimorum, duumuirorum, flaminum municipalium, et ſacerdotum prouinciae* cum ancillis, ancillarum filiabus, libertabus, earumque filiabus ſiue ciuibus ſiue Latinis, ſcenicis, earumque filiabus, tabernariis, earumque filiabus aliiſque abiectis perſonis denuo prohibent, addita interpretatione, *humilem vel abiectam perſonam minime eam intelligi, quae licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata ſit.* Id quod ideo monendum putabant Imperatores, quod Conſtantinus M. in ſua conſtitutione addiderat: *Vel tabernaria, vel tabernariae filia, vel humili vel abiecta perſona.* Quae verba iuſto latiorem admittere potuiſſent interpretationem, niſi eam ſuis limitibus circumſcripſiſſent Valent. et Marcianus. Manſit ergo lex Conſtantini, vſque ad tempora Iuſtini ſenioris, idque liquet ex CASSIODORI (b) formula, qua matrimonium huiuſmodi confirmatur, et liberi inde nati legitimi eſſe iubentur. Ad quod CASSIODORI caput recte obſeruauit GVIL. FORNERIVS (c), eatenus tantum ab vſu receſſiſſe conſtitutionem Conſtantini, quod confirmatio huiusmodi nuptiarum peti poſſet a principibus, quod tamen fieri vetuerat Conſtantinus.

IIII. Sed illi capiti de ſenatorum nuptiis primum derogauit IVSTINVS; poſtea IVSTINIANVS Imperator illud penitus aboleuit. Et ille quidem huius iam nobiliſſimi Caeſaris inſtigationibus ad id commotus, viris ſummis nuptias cum ſcenicis mulieribus permiſit. Quum enim IVSTINIANVS, a Iuſtino adoptatus, deperiret Theodoram, ſcenicam et parum integrae exiſtimationis feminam, quippe *embolariam*, vti demonſtrauit ALEMANNVS (d): neque cum ea ſine dedecore, ſalua lege Papia Poppaea et Conſtantini M. conſtitutione, nuptiae fieri poſſent: facile perſuaſit IVSTINO, ſeni decrepito, vt edita conſtitutione illud Conſtantini M. edictum tolleret, et non modo clariſſimis ac perfectiſſimis viris, ſed illuſtribus etiam indecoras cum mulieribus ſcenicis nuptias concederet. Rem ita refert PROCOPIVS (e): Τότε δὴ τὴν ἐγγύειν πρὸς τὴν Θεοδώραν ἐνεχείρει ποιεῖν· ἀδύνατον δὲ ὄν, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βουλῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, νόμοις ἄνωθεν τοῖς παλαιοτάτοις ἀπορρηθὲν, λῦσαι τε τοὺς νόμους τὸν βασιλέα νόμῳ ἑτέρῳ ἠνάγκασε· καὶ τοενθέντε ἅτε γαμετῇ τῇ Θεοδώρᾳ ξυνῴκισε, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι βάσιμον κατεστήσατο τὴν πρὸς ἑταίρας ἐγγύην. Tum

(a) *L. 7. C. de inceſt. nupt.*
(b) *Lib. VII. Var. cap. 40.*
(c) *Not. ad Caſſiod. l. c. pag. 318.*
(d) *Ad Procop. pag. 33.*
(e) *Anecdot. pag. 45.*

Tum IVSTINIANVS *cum Theodora moliri nuptias adgreditur. Nam quum viris ſenatoriis, (quod priſca lege cautum eſt,) vxorem ducere meretricem non liceat: ille principem,* (IVSTINVM,) *adigit ad legem noua conſtitutione euertendam. Et exinde Theodorae matrimonio iungitur, aditu reliquis ad meretricia connubia facto.*

Exſtat etiamnum haec IVSTINI conſtitutio in codice noſtro. (a) Quamuis enim illa IVSTINIANO tribui ſoleat, neque adnotati ſint conſules, quibus illa prodierit in lucem: non IVSTINIANI tamen: ſed IVSTINI illam eſſe, partim inde inferri poteſt, quod NIC. ALEMANNVS (b) in vetere codice MSC. reperit IVST. quibus quatuor litteris Iuſtinum ἀναλφάβητον nomen ſuum exprimere ſolitum eſſe, tradit PROCOPIVS (c): partim quod illa ſcripta ſit ad DEMOSTHENEM *praefectum praetorio*, quem ſub IVSTINO ſeniore annis aerae Chriſtianae 521. 522. et 523. ſplendidiſſimo illo munere perfunctum eſſe, ex alia conſtitutione eiuſdem Iuſtini diſcimus. Et quid ſaepius contigit, quam vt IVSTINI conſtitutiones viri etiam eruditi, nominum ſimilitudine decepti, Iuſtiniano tribuant? Exemplis ſane compluribus id euicerunt NIC. ALEMANNVS (d) et PETR. RELANDVS (e), quos conſuluiſſe non poenitebit.

Ipſa IVSTINI conſtitutio perquam lepida eſt, et de qua vere vſurpaueris illud SENECAE (f): *Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam* LEX CVM PROLOGO. Primo enim Imperator, rationem redditurus nouae legis: *Imperialis beneuolentiae proprium hoc eſſe*, ait, *vt omni tempore ſubditorum commoda tam inueſtigare, quam eis mederi procuret.* Recte et ſapienter. Sed dum ſtatim ad curam illam imperialem et prouidentiam etiam id pertinere arbitratur, *vt lapſus mulierum, per quos indignam honore conuerſationem elegerint, competente moderatione ſubleuentur*, id eſt, vt viliſſimis ſcortis, et mulieribus ſcenicis via ad virorum perfectiſſimorum, ſenatorum, quin ipſorum principum lectos geniales emuniatur: id ſane ille non tam facile perſuadebit prudentioribus. Intereſt enim reipublicae, vt iſta proſtibula, quae verecundia ſexus a turpiſſimo vitae genere non cohibuit, poenis potius coërceantur, quam vt eorum lapſus competente moderatione ſubleuentur. Multo minus publici ſaporis eſt illa Iuſtini philoſophia: *Non debere iis ſpem melioris conditionis adimi, vt ad eam reſpicientes improuidam et minus honeſtam electionem facilius derelinquant.* Quaſi vero propoſita

Heineccius ad Leg. Iul. Pap. Pop. T ſpes

(a) *L.* 23. *C. de nupt.*
(b) *Ad Procop. anecd. pag.* 38. *ſequ.*
(c) *Anecdot. pag.* 28.
(d) *Ad Procop. pag.* 116.
(e) *Faſt. conſular. pag.* 691
(f) *Epiſt.* 94.

ſpes impunitatis magis a libidine reuocet mulierculas, turpiſſimo quaeſtui deditas, quam metus infamiae ac publicae animaduerſionis. Quaſi non tanto procliuiores futurae ſint ad quaeuis probra, ſi ad ſpem huiusmodi altioris fortunae erigantur. Quanto rectius de vulgi ingenio ARISTOTELES (a): Οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φόβῳ· οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας. *Non enim ita nati ſunt homines, vt pudori obſequantur, ſed vt* METVI *: nec vt abſtineant a prauis ob turpitudinem, ſed ob* SVPPLICIA et POENAS. Quare neſcio an non paene improba ſint, quae ſequuntur: *Nam ita credimus, Dei beneuolentiam, et circa genus humanum nimiam clementiam, quantum noſtrae naturae poſſibile eſt, imitari, qui quotidianis hominum peccatis ſemper ignoſcere dignatur, et poenitentiam ſuſcipere noſtram, et ad meliorem eam ſtatum deducere.* Id ſcilicet erat Deum imitari, impuros Iuſtiniani amores lege iuuare, et mulieri ſcenicae et ſtupris infami viam pandere ad ſupremum inter homines faſtigium. Ipſa porro lex prologo non admodum diſſimilis eſt. Porro enim rhetoricatur IVSTINVS: *Itaque quum iniuſtum ſit, ſeruos quidem libertate donatos poſſe per diuinam indulgentiam natalibus ſuis reſtitui, poſtque huiusmodi principale beneficium ita degere, quaſi numquam ſeruiſſent, ſed ingenui nati eſſent; mulieres autem, quae ſcenicis quidem ludis ſeſe antea immiſcuerunt, poſtea vero ſpreta mala conditione, ad meliorem migrarunt ſententiam, et inhoneſtam profeſſionem effugerunt, nullam ſpem habere principalis beneficii, quod eas ad illum ſtatum reduceret, in quo ſi nihil inhoneſti peccatum,* (fortaſſe *patratum*,) *eſſet, commorari potuerunt: praeſente ſanctione clementiſſima principale beneficium eis ſub hac lege condonamus.* Sed vide tu mihi ratiocinandi acumen. Libertini poſſunt natalibus reſtitui: proinde et ſcenicae mulieres et corpora quaeſtuaria a ſenatoriis nuptiis non ſunt arcenda. Seruilis conditio in ſe non turpis, ſed miſerrima eſt, et hinc, quum in eam inuitos plerumque fortuna demergat, commiſeratione digna: at mulieres illae ſua ſponte in vitae genus turpiſſimum ruunt, odio hinc et poenis, quam commiſeratione, digniores. IVSTINVS tamen et his permittit, *vt, ſi derelicta mala et inhoneſta conuerſatione, commodiorem vitam amplexae fuerint, honeſtatique ſe dederint: liceat eis ſupplicare Numini,* (IVSTINO) *vt diuinos adflatus,* (reſcriptum principale,) *ſine dubio mereantur, et tunc ad matrimonium venire poſſint* legitimum, *his, qui eis iungendi ſint, nullo timore tenendis, ne ſcitis praeteritarum legum infirmum eſſe videatur tale coniugium, ſed ita validum permanere tale matrimonium, confidentibus, quaſi nulla prae-*

(a) *Ethic. Lib. X. cap. vlt.*

praecedente inhoneſta vita, vxores eas duxerint, ſiue dignitate praediti ſint, ſiue alio modo ſcenicas in matrimonium ducere prohibeantur, dum tamen dotalibus omnino inſtrumentis non ſine ſcriptis tale probetur coniugium. Accedunt et alia, quae ad deſtruendam legem Papiam Poppaeam et Conſtantini M. conſtitutionem pertinent: veluti, quod et *liberos ex tali matrimonio procreandos, ſuos et legitimos patri eſſe, licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat*, iubet, quodque mulieribus huiusmodi, etiamſi poſt diuinum reſcriptum, ad matrimonium venire diſtulerint, *ſalua nihilominus eſſe debeat exiſtimatio, tam in aliis omnibus, quam ad tranſmittendam, quibus voluerint, ſuam ſubſtantiam, et ſuſcipiendam competentem ſibi legibus ab aliis relictam, vel ab inteſtato delatam hereditatem.* Talis eſt IVSTINI conſtitutio, in qua et id notatu dignum videtur, quod quum Conſtantinus etiam ancillas, libertas, tabernarias, earumque et lenonum ac arenariorum filias, nec non, quae mercimoniis publice praefuerint, conſtitutione ſua notaſſet: IVSTINVS non niſi mulierum ſcenicarum meminerit, vt eo minus poſſet dubitari, in ſolius Theodorae gratiam, quae ex illa faece hominum erat, totam hanc legem conditam fuiſſe.

V. Neque tamen hic ſubſtitit IVSTINIANI in euertenda hac lege induſtria. Ducta enim Theodora, paullo poſt rerum potitus, ab hac inſigni cura auſpicatus eſt imperium, nouamque *ad omnes magiſtratus* conſtitutionem miſit, qua denuo ratas eſſe iuſſit ſenatorum cum ſcenicis mulieribus nuptias, addiditque, ad eiusmodi matrimonium ne diuino quidem illo adflatu, ſeu reſcripto principali, quod IVSTINVS exegerat, in poſterum opus fore mulierculis, ſed ſuffecturas ipſis dotales tabulas. Non exſtat integra illa conſtitutio, ſed ipſe tamen eam collaudat et fuſius recenſet IVSTINIANVS (a), cuius ex verbis ſimul quodammodo tempus, quo edita eſt, diuinare licet. Ait enim, *conſtitutionem hanc poſitam eſſe in quinto libro omnium conſtitutionum, ſuae pietati cognominis libri.* Manifeſto vero loquitur de codice Iuſtinianeo, quem ſcribi coeptum anno 528. idibus Februariis, palam eſt (b). Ipſe vero Iuſtinianus quum imperare coeperit menſe Auguſto anni 527. inter quos temporis characteres non niſi ſemeſtre intercedit ſpatium: conſequens eſt, vt primo ſtatim imperii anno conſtitutionem illam ediderit, quum recentiſſima adhuc eſſet nuptiarum cum ſcenica muliere contractarum memoria.

Sexennio poſt, anno 534. ſimilem iterum promulgauit conſtitutionem,

(a) *L. 33. pr. C. de epiſc. aud. L. 29. C. de nupt.*

(b) *Conſt.* Haec quae neceſſario *de nouo cod. fac.*

nem, eamque *ad omnes vbique terrarum epiſcopos* miſit, quaſi et eccleſiae intereſſet, ſcenicas mulieres nubere ſenatoribus, et quaſi immineret periculum, ne ſi eorum thalamis excluderentur, aliquid detrimenti caperet Chriſtiana reſpublica. Ita enim fere Imperator in illa conſtitutione (a), quam et Graece edidit ALEMANNVS (b), loquitur: *Quoniam enim oportebat, per praeſentem ſanctionem, et vobis vbique terrarum poſitis religioſiſſimis epiſcopis haec facere manifeſta: quare congregantes, quae ad ipſam pertinent, expoſitione latiore ſancita, etiam eamdem diuinam conſtitutionem fecimus ad vos*, ὅπως τὴν ἱερατικὴν διασώζοντες σεμνότητα καὶ ΣΩΦΡΟΣΥΝΗΣ ἀντεχόμενοι. ταῦτα φυλάττοιτε τότε ἐκ τοῦ μεγάλου θεοῦ δέος καὶ βασιλικὴν ἀγανάκτησιν εἴπ τούτων παραβαίοιτε λογιζόμενοι *vt ſacerdotalem conſeruantes reuerentiam, et* CONTINENTIAE *ſtudioſi, haec cuſtodiatis, tam* MAGNI DEI METVM, *quam imperialem indignationem, ſi quid horum praetermiſeritis, conſiderantes.* Ceterum hac conſtitutione non ſolum vetuit inuitam mulierem, aut ancillam aut libertam in ſcenam vel orcheſtram protrahi, iis, qui eam conuerti volentem prohibuerint, eiuſue fideiuſſores ad certum auri modum redigerent, publicationem bonorum et relegationem interminatus: verum etiam *licentiam dedit, conuerſis huiusmodi mulieribus, liberis et ingenuis exſiſtentibus, ad matrimonium tranſire legitimum, etiamſi contigerint honeſtiſſimis dignitatibus, qui illas duxerint, decorati, non amplius indigentibus imperialibus reſcriptis, ſed ſua poteſtate nuptias celebrantibus, nuptialibus inſtrumentis omnimodo inter ipſos factis.* Quae eadem et de filiabus ſcenicarum intelligi iubet.

Hucuſque ſcenicis tantum mulieribus conſuluerant IVSTINVS et IVSTINIANVS, nec dum eius priuilegii participes erant ancillae, ancillarumque filiae, libertinae aliaeque, quas Conſtantinus indignas iudicauerat ſenatorum connubio. Aſt quinquennio poſt, anno 539. totam illam Conſtantini M. conſtitutionem vna veluti litura inducens: (c) *Etſi*, inquit, *certa a Conſtantino piae memoriae, in conſtitutione ad Gregorium ſcripta, quaedam de talibus dicta ſunt filiis, haec non recipimus: quoniam et non vtendo peremta eſt. Phoeniciarcharum enim et Syriarcharum, et magiſtratuum, et inſignium meminit, et clariſſimorum, et neque naturales eſſe vult ex his procedentes, amouens eis etiam imperialis munificentiae manſuetudinem. Quam videlicet conſtitutionem* OMNINO PERIMIMVS. Ita euanuit hoc primum, multoque magis ſecundum legis Papiae Poppaeae caput: quamuis cauſſa, quam interſerit imperator, ac ſi non

(a) L. 33. §. 1. C. *de epiſc. aud.*
(b) *Not. ad Procop. anecdot. pag.* 41.
(c) *Nou. LXXXVIIII. cap.* 15.

ſi non vtendo peremta eſſet Conſtantini conſtitutio, plane falſa ſit. Praeterquam enim, quod non ſequitur, vt, ſi Phoeniciarcharum et Syriarcharum nomina Iuſtiniani temporibus non amplius audiebantur, conſtitutio illa, quae etiam de viris perfectiſſimis et ſenatoribus agit, ab vſu receſſerit: ipſe etiam PROCOPIVS (a) teſtatur, conſtitutionem illam ante IVSTINIANI tempora tam religioſe fuiſſe obſeruatam, vt ἀδύνατον viſum fuerit, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βουλῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, quandoquidem id fuerit *virum ad ſenatoriam dignitatem euectum meretricem vxorem ducere* : νόμοις τοῖς παλαιοτάτοις ἀπορρηθὲν, *legibus antiquiſſimis prohibitum.*

Vix biennio circumacto denuo hanc Conſtantini conſtitutionem, ſibi tam exoſam, tollit IVSTINIANVS (b) qui et alibi (c) toties eamdem rem agit, vt nihil enixius voluiſſe videatur, quam vt ſublata e republica legis Papiae Poppaeae, et Conſtantinianeae conſtitutionis memoria matrimonii cum Theodora contracti ignominia minueretur, aliorumque ſaltim imitatione ei exemplo color aliquis paullatim accederet.

(a) *Anecdot. pag.* 45.
(b) *Nou. CXVII. cap.* 6.
(c) *Nou. LXXVIII. cap.* 3. *et Nou. LI.*

CAPVT III.

AD CAPVT III. LEGIS PAPIAE POPP.

DE SEXAGENARIIS, QVINQVAGENARIIS ET SPADONIBVS.

I. PRoximum *fuiſſe videtur caput de ſexagenariis, quinquagenariis et ſpadonibus.* II. *An lex Papia Poppaea inter ſexagenarios et quinquagenarias nec non cum ſpadonibus nuptias eſſe vetuerit?* Iac. Perizonius *laudatus. Sexagenarios et quinquagenarias lex Papia Poppaea poenis potius ſoluit. Argumenta, quibus vulgo probant ſententiam priorem. Locus* Suetonii *et* Vlpiani *explicatus. Diſtincte proponuntur caput legis tertium et SCtum ſub Tiberio et Claudio facta.* III. *Legis caput expoſitum: Homines quamdiu generare et parere poſſint?* IIII. *Spadones quinam?* Locus Nonii *emendatus. Lex*

Maenia quando lata? V. SCum non Pernicianum, ſed Perſicianum dicendum. Iac. Perizonius *laudatus. Ex eo ſenatuſconſulto ſenum nuptiae haud reſcindebantur. Spadonibus ſaepe nuptae mulieres.* L. 39. D. de iure dotium L. 10. C. de repudiis *explicatae.* VI. *SC. Claudianum.* VII. *SCum Caluiſianum. An dicendum Caluitianum? An idem cum Claudiano? Impar matrimonium.* VIII. *Quando hoc caput vna cum SCtis illis abrogatum. Spadonum nuptias primus inhibuit Leo.* Petrus Gregorius *defenſus.*

I. PRoximum procul dubio fuit caput de SEXAGENARIIS, QVINQVAGENARIIS et SPADONIBVS. Eodem enim libro primo commentariorum, quo de ſenatoriis nuptiis egerat, etiam quis SPADO ſit, explicauit VLPIANVS (a). Vnde acute colligit IAC. GOTHOFREDVS, de *ſpadonibus*, et aliis fortaſſe, qui procreandis liberis ſufficere haud videbantur, capite ſtatim proximo legis Papiae Poppaeae ſancitum aliquid fuiſſe.

II. Quamuis autem id vero videatur ſimillimum: quale tamen illud caput fuerit, paullo videtur obſcurius. Plerique Auguſtum nuptias ſexagenariorum et quinquagenariarum prohibuiſſe exiſtimant, quippe quae nupturientium aetas fini legis Papiae Poppaeae quam maxime aduerſetur. Et ita veluti ex compacto ſcripſerunt ANT. AVGVSTINVS (b), IVSTVS LIPSIVS (c), BARN. BRISSONIVS (d), FR. HOTOMANVS (e), IANVS VINC. GRAVINA (f), et IAC. GOTHOFREDVS (g), qui hoc legis caput tale fuiſſe ſuſpicatur: *Sexagenario maſculo, quinquagenariae feminae nuptias contrahere, ius ne eſto; poſt eos tantum annos coniuges poenis huius legis ſoluuntor: Spadonibus item nuptias contrahere ius ne eſto.*

Et non deſunt quidem, quae hanc ſententiam ſtabilire videntur, teſtimonia. Primo enim SENECA in inſigni apud LACTANTIVM (h) fragmento: *Quare, inquit, apud poëtas ſalaciſſimus Iupiter deſierit liberos tollere? vtrum* SEXAGENARIVS *factus eſt, et illi* LEX PAPIA *fibulam impoſuit? an impetrauit ius trium liberorum?* Decerptus hic locus eſt ex SENECAE libris philoſophiae moralis, in quibus poëtarum θεογονίας exagitaſſe videtur philoſophus. Quaerit igitur, ſi verae ſint illae a poëtis

(a) VLP. *Lib. I. L. 128. D. de Verb. Sign.*
(b) *De Legib. et SC. pag. 1213. Tom. II. Theſaur. Graeu.*
(c) *Exc. ad Tacit. Ann. Lib. III. C.*
(d) *De iure connub. pag. 160.*
(e) *De legib. pag. 87.*
(f) *De leg. et SC. §. 37.*
(g) *Leg. Pap. Popp. cap. 2.*
(h) *Lib. I. Inſt. diu. cap. 16.*

poëtis celebratae deorum generationes: cur deſierit iam Iupiter liberos tollere, quum fingatur ſalaciſſimus, quique ſe olim in omnes paene formas compoſuerit, vt amoribus furtiuis potiretur? *An*, inquit, *ſexagenarius* factus eſt, quo aetatis anno non amplius licet vxorem ducere, liberorum quaerendorum cauſſa? *An* LEX PAPIA *fibulam impoſuit?* Fibula vero, teſte CORNELIO CELSO (a), erat circulus, quo verenda conſtringebant comoedi et cantores, qui vocem ſeruare, acutioremque reddere cuperent. Qua de re IVVENALIS (b):

Soluitur his magno comoedi FIBVLA, *ſunt quae*
Chryſogonum cantare vetent.

Et MARTIALIS (c):

Dic mihi ſimpliciter, comoedis et citharoedis
FIBVLA, *quid praeſtas?*

Quum ergo infibulati iſti nebulones non poſſent non ad Venerem tardiores eſſe: facile patet, quid ſibi velit SENECA, dum Ioui lege PAPIA fibulam impoſitam eſſe, acute ſcribit.

Eodem quibusdam pertinere videtur locus VLPIANI: (d) *Aliquando vir et vxor ſolidum inter ſe capere poſſunt, ſi vtrique lege Papia Poppaea* FINITOS ANNOS *in matrimonio exceſſerint.* Eo enim confirmari videtur, quod viſum eſt GOTHOFREDO ad ſexageſimum vſque annum viris; ad quinquageſimum feminis permiſſas fuiſſe nuptias, eosque coniuges, qui illam aetatem in matrimonio exceſſerint, immunes fuiſſe a poenis orbitatis. Clariſſimus porro videtur locus IVSTINIANI (e): *Nuptiae, quae inter maſculos et feminas maiores vel minores ſexagenariis vel quinquagenariis* LEGE IVLIA et PAPIA *prohibitae ſunt, homines volentes contrahere, ex nullo modo vel ex nulla parte prohibeantur.*

Denique et ſpadonibus non magis, quam ſenibus licuiſſe per hanc legem nuptias contrahere, non ſolum ex *lege* 128. *D. de* Verb. Sign. colligi poſſe videtur, verum etiam ex hoc loco MARTIALIS (f):

Spadone

(a) *Lib. VII. cap.* 25.
(b) *Sat. VI. v.* 73.
(c) *Lib. XI. Epigr.* 17.
(d) *Fragm. tit.* 16. §. 1.
(e) *L.* 27. *C. de nupt.*
(f) *Lib. V. Epigr.* 42.

Spadone quum ſis euiratior fluxo,
Sedere in equitum an liceat tibi ſcamnis,
Videbo, Didyme: NON LICET MARITORUM.

Lege ergo aliqua ſpadonibus interdictum fuiſſe oportet, ne ducerent vxores, eaque non alia eſſe potuit, ac Papia Poppaea *de maritandis ordinibus.*

Sed quamtumuis haec ſpecioſa videantur: luculenter tamen, rem aliter ſe habere, docuit V. C. IAC. PERIZONIVS (a). Nam qui hujus capitis mentionem facit, SVETONIVS (b), tres eiusdem veluti periodos diſtinguit, dum de Claudio refert, *eum* CAPITI PAPIAE LEGIS; *a Tiberio Caeſare, quaſi ſexagenarii generare non poſſint*, ADDITO, OBROGASSE. Ex hoc vero quantiuis pretii loco, quem a vi priuata criticorum, et ipſius IAC. GOTHOFREDI iam vindicauit IAC. PERIZONIVS, clariſſime patet, primo nihil de ſexagenariorum et quinquagenariarum nuptiis prohibendis lege Papia Poppaea cautum fuiſſe: deinde illud caput ADDITVM fuiſſe a Tiberio Imperatore: ac denique ei capiti a Tiberio addito obrogaſſe Claudium. *Obrogare* autem *eſt aliquid mutare ex prima lege*, vti id vocabulum interpretatur VLPIANVS (c).

Quae ita paullo obſcurius notauit SVETONIVS, ea diſtinctius exponit VLPIANVS (d), cuius ipſa verba vt vt paullo prolixiora adſcribere iuuabit: *Qui intra ſexageſimum, vel quae intra quinquageſimum annum neutri legi paruerit, licet* IPSIS LEGIBVS *poſt hanc aetatem liberatus eſſet, perpetuis tamen poenis tenebitur* EX SC. PERNICIANO. *Sed* CLAVDIANO SC. *maior ſexagenario, ſi minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac ſi minor ſexaginta annorum duxiſſet vxorem. - - Quod ſi major quinquagenaria minori ſexagenario nupſerit, impar matrimonium adpellatur, et* SC. CALVITIANO *cauetur, non proficere ad capiendas hereditates et legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.*

Ex hoc demum loco intelligimus, primo quale fuerit illud legis Papiae Poppaeae caput, cui SC. nouum quid adiecerit Tiberius. Auguſtus nimirum poenis caelibatus exemerat ſexagenarios et quinquagenarias, quibus ipſa effaeta ſenectute natura vacationem dediſſe videbatur praeſtandae rei publicae prolis. Idemque credere par eſt de ſpadonibus, qui, ne ſi vellent quidem, liberis locupletare poterant rem publicam. Vnde tale fuiſſe crediderim legis Papiae Poppaeae caput tertium:

Omnes

(a) *Diſſ. de lege Vocon. pag. 153. ſeq.*
(b) *Claud. cap. 23.*
(c) *Fragm. tit. 1. §. 3.*
(d) *Ibid. tit. 16. §. 3.*

Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quaerundorum cauſſa inire tenentor. Sexagenarii maſculi et quinquagenariae feminae, nec non SPADONES *a poenis huius legis liberi ſunto.*

Deinde idem VLPIANI locus argumento eſt, Tiberium, quum animaduerteret, multos, qui neutri legi paruiſſent, ad eam aetatem peruenire, auctorem fuiſſe ſenatusconſulti, quod *Pernicianum* vocat Vlpianus, quo patres conſcripti ſexagenariis maſculis et quinquagenariis feminis nuptias ad euitandas caelibatus poenas prodeſſe vetarent. Quare tale procul dubio fuit hoc SC.

Vti ſexagenariorum et quinquagenariarum nec non Spadonum, nuptiae ne ſient: ſiue ſient, vir et vxor poenis caelibatus perpetuo teneantur.

Tertio et qua in re Claudius Imperator capiti iſti, a Tiberio addito, obrogarit, ex eodem VLPIANI loco adparet. Perpetuis enim caelibatus poenis exemit ſexagenarios, dummodo non effoetas, et quibus vterus iam exaruiſſet, ſed quinquagenaria minores vxores duxiſſent, ſiquidem ex eo matrimonio adhuc proles quodammodo ſperari poſſe videbatur. Senatus conſultum ergo Claudianum ita ſe procul omni dubio habuit.

Vti qui maior ſexagenario minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac ſi minor ſexaginta annorum vxorem duxiſſet.

Haec omnia SVETONIVS obſeruauerat: VLPIANVS vero et id poſtremo addit, prodiiſſe demum SC, quod Caluitianum vocat, quo cautum, vt, quod ſeni maſculo, ducenti iuuenculam indulſiſſet Claudius, non procederet in nuptiis vetulae cum viro iuuene, ex quibus nulla ſpes eſſet proditurae ſobolis. Quamobrem tale fuiſſe oportet SC. Caluitianum:

Vti quae quinquagenaria maior minori ſexagenario nupſerit, quiue minor ſexagenario maiorem quinquagenaria duxerit, eis impar illud matrimonium ad capiendas hereditates doteſue legatas ne proficiat, ſed dos, mortua muliere, caduca ſiet.

Hoc ergo eſt tertium legis Papiae Poppaeae caput: hae mutationes, quas illud paullatim ſubiit. Quibus obſeruatis, facile patet, quid de argumentis ſupra allatis ſentiendum ſit. SENECAE et IVSTINIANI teſtimonia, quamuis legis Iuliae et Papiae faciant mentionem, non tamen

 de

de ipſa lege, ſed de SCtis ad illam factis agunt. *Quae vero SCta ad leges ſequuta, ea ipſis legibus ſaepe tribui ſolent*, vti ipſe obſeruat vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS (a), qui, quum id fateatur circa legem Iuſtiniani, idem facile procul dubio ſubolfeciſſet de loco SENECAE, ſi illum cum VLPIANO contendere voluiſſet paullo attentius. Quod vero ex eiuſdem VLPIANI fragmento ducitur argumentum, plane eſt ἀπροσδιόνυσον, quippe quo non demonſtratur, legem Papiam Poppaeam inter ſexagenarios et quinquagenarias nuptias prohibuiſſe, ſed ſolidum inter ſe capere potuiſſe coniuges, tametſi orbos, dummodo illos annos in matrimonio exceſſiſſent. Qua de re infra, vbi de ſolidi capacitate erit agendum, plura monebimus.

III. Quum ergo quale fuerit tertium legis PAPIAE POPPAEAE caput, quaeque illi ſubinde SCta acceſſerint, ſatis adhuc fuerit demonſtratum: proximum eſt, vt de ſingulis iam vberius agamus.

Diximus, Auguſtum poenis caelibatus ſoluiſſe eos eaſque, qui quaeue caelibes ad ſenectutem perueniſſent. Ita enim diſerte VLPIANVS: *Qui intra ſexageſimum, vel quae intra quinquageſimum annum neutri legi paruerit,* IPSIS LEGIBVS *poſt hanc legem liberatus erat.* Itaque haec procul dubio exceptio fuit a regula, quam lex praeſcripſerat, vt omnes puberes ac viri potentes inirent matrimonium, ſi poenas effugere coelibatus vellent. Hinc caput iſtud ita reſtituimus: *Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quaerundorum cauſſa inire tenentor. Sexagenarii maſculi, quinquagenariae feminae, a poenis huius legis liberi ſunto.*

Iuſſit ergo Auguſtus, VT OMNES PVBERES VIRIQVE POTENTES LIBERORVM QVAERVNDORVM CAVSSA INIRENT MATRIMONIVM. Nam huius modi quid hac lege cautum fuiſſe, non ipſe tantum finis, qui Auguſto obuerſabatur, indicat, ſed et ex veterum teſtimoniis idem clariſſime intelligitur. Saltim TERTVLLIANVS (b) auctor eſt leges Papiam & Iuliam, quas ideo *vaniſſimas* vocat, COEGISSE *matrimonium contrahi, et liberos ſuſcipi.* Et SCHOLIASTES HORATII a CRVCQVIO editus (c): *Lex marita*, inquit, *dicitur, quae de maritandis ordinibus lata erat, quae et Iulia dicta eſt. Caeſar enim poſt bellum legem tulit, ne quis aut* CAELEBS *eſſet, aut vidua* NVBILIS, *quo poſſet iactura iuuenum reparari, quae bellis ciuilibus contigerat.* Hinc etiam ii, qui vxores duxerant, *liberorum quaerendorum cauſſa* dicebantur paruiſſe legi Iuliae et Papiae, veluti apud IVVENALEM (d) Vrſidius, de quo poeta:

Sed

(a) *Not. ad Leg. Pap. Popp. pag.* 332.
(b) *Apologet. cap.* 4.
(c) *Schol. ad Horat. Epod. XVIII.*
(d) *Sat. VI. v.* 38. *ſeqq.*

Sed placet Vrſidio LEX IVLIA, TOLLERE *dulcem*
Cogitat HEREDEM, *cariturus turture magno*
Mulorumque iubis et captatore Macello.

Et hinc legis iuſſu nubere dicebantur, qui iuſtum inibant matrimonium. MARTIAL. *Epigr. Lib. V. epigr.* 76.

Quae LEGIS IVSSV *nupſit tibi, Laelia, Quinte,*
Vxorem potes hanc dicere legitimam.

Et OVID. *de art. amand. Lib. II. verſ.* 157 *ſequ.*

Non LEGIS IVSSV *lectum vexiſtis in vnum,*
Fungitur in vobis munere legis amor.

APVLEI. *Apolog. II.* ſub finem: *vxorem ducis, leges iubent.* Quae omnia docent, legem Papiam, (etenim de hac loca iſta loquuntur), praeceptum hoc complexum eſſe, vt omnes ingenui puberes vxores ducerent, ceu et vir doctiſſimus, PETR. PERRENON. *Animaduerſion. Lib. I. cap.* 9. obſeruauit.

Voluerat igitur Auguſtus omnes puberes et nubiles contrahere matrimonium: eique capiti commode ſubiunxit exceptionem: SEXAGENARII MASCVLI, QVINQVAGENARIAE FEMINAE A POENIS HVIVS LEGIS LIBERI SVNTO. Vulgo ſexagenaria aetas credebatur generandi vires exſtinguere. Quamuis enim, ARISTOTELE (a) iudice, ad ſeptuageſimum annum veneri ſufficiant maſculi: neque deſint eorum exempla, qui multo prouectiore aetate liberos dicuntur procreaſſe (b): tamen, quum, vti recte apud PAVLLVM (c) noſtrum THEOPHRASTVS docet, *τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παρεκβαίνωσιν οἱ νομοθέται*: ſexagenarios procreandis liberis haud ſufficere lex noſtra ſtatuit, qua aetate et arrogare demum licebat Romanis, quia antea magis liberorum creationi ſtudere debent patres familias (d). De femina vero inter omnes conſtabat, eam poſt quinquageſimum aetatis annum haud parere, idque et PAVLLVS (e) agnoſcit, dum ad edictum ſcribit: *ſi ſterilis ancilla ſit, cuius partus venit, vel* MAIOR ANNIS QVINQVAGINTA, *quum id emtor ignorauerit, ex emto tenetur venditor:* nec non ipſe IVSTINIANVS (f), qui conſultus ab aduocatione Caeſariana, *an ſi maior quinquagenaria partum ediderit, huius modi ſoboles patri ſuccedere debeat?* reſpondet, *licet mirabilis huius modi partus inueniatur, et raro contingat: nihil tamen eorum, quae probabiliter a natura noſcuntur eſſe producta, reſpui.* Quum ergo hos ſenes vel ad matrimonium adigere, vel eo tempore, quo generare & parere haud poterant, poe-

V 2 nis

(a) *Hiſt. animal. Lib. V.*
(b) *Plin. Hiſt. nat. Lib. VII. cap.* 14.
(c) *L.* 6. *D. de legib.*
(d) *L.* 15. §. 2. *D. de adopt. et emancip.*
(e) *L.* 21. *pr. D. de act. emt.*
(f) *L.* 12. *C. de legit. her.*

nis caelibatus ac orbitatis adficere, abſonum videretur: Auguſtus eos ab illo tempore immunes eſſe iuſſit a poenis caelibatus, eatenus, vt poſt ſexageſimum annum maſculi, poſt quinquageſimum feminae, qui quaeue legi haud paruerant, poenis his non amplius ſubiicerentur, eaeque ab iis annis ceſſarent, quibus ipſa natura ſenibus vacationem huius muneris dediſſet.

IIII. Eadem benignitate et SPADONIBVS gratiam legis Papiae Poppaeae fecit. Quum vero et alias ſpeciatim ſpadones dicantur, *οἱ βάκηλοι*, qui valetudine praepediti, aut vitio corporali, liberis operam dare nequeunt, et ita opponantur caſtratis et eunuchis, quibus neceſſaria ad generandum pars corporis deeſt (a): hic tamen tam *generalis eſt ſpadonum adpellatio: vt eo nomine et hi, qui natura ſpadones ſunt, item thlibiae, et thlaſiae, et ſi quod aliud ſpadonum genus eſt, contineantur* (b). Siue enim natura quis ad Venerem inhabilis, ſiue hominum aliorum ſcelere exſectus, euiratuſque eſſet: nulla eius culpa erat, quae mereri videretur animaduerſionem: nec magis exſectus liberorum procreationi ſtudere poterat, quam quos morbus aut valetudo impediebat (c). Aliud ſtatuendum de eo, qui ſe ipſum exſciderat. *Qui enim*, vti apud NONIVM (d) ait VARRO, *patriam, maiorem parentem, exſtinguit, in eo eſt culpa: quod facit pro ſua parte is, qui ſe* EVNVCHAT, *ut ne aliquando liberos producat.* Ita enim reſtituenda exiſtimo verba extrema, *aut aliqua liberos producit.* Vbi et obiter moneo, legem *Maeniam* dictam fuiſſe, ad quam haec ſcripſit VARRO, non, uti alii vocant, *Maniam*, vel *Miniam.* Nota enim eſt gens MAENIA vel MAINIA, PATINO (e) etiam MAIANIA, cuius permulti denarii exſtant apud VAILLANTIVM. Legem illam Io. FREINSHEMIVS (f) latam exiſtimat anno V. C. 466. *M. Valerio Potito* et *C. Aelio Paeto* coſſ. Sed compertum mihi eſt, rogationi iſti nomen eſſe inditum a *C. Maenio Nepote*, qui vna cum *L. Furio Camillo* conſul fuit anno V. C. 416. Anno enim praecedente lex, teſte LIVIO (g), lata eſt, *vt legum, quae centuriatis comitiis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent.* Et quamuis eam legem tribuere videatur Q. Publilio, dictatori: facile tamen fieri potuit, ut Publilius C. Maenium, conſulem ex plebe deſignatum rogationem plebi ſecundiſſimam ad populum ferre iuſſerit, ab eo-

(a) *L. 6. L. 7. D. de aedil. edict. L. 14. D. de manumiſſ. vind. L. 6. D. de liber. et poſtum.*

(b) VLP. *Lib. 1. L. 128. D. de verb. ſignif.*

(c) *L. 15. §. 2. D. de adopt.*

(d) *De verb. ſign. cap. 2. n. 289.*

(e) *De famil. Rom. p. 163.*

(f) *Suppl. Liu. Lib. XI. cap. 27. ſeqq.*

(g) *Lib. VIII. cap. 12.*

eoque lex dicta ſit Maenia, quemadmodum eam binis locis NONIVS (a), et CICERO (b) ita vocant.

Tale fuit caput tertium legis PAPIAE POPPAEAE. Caue itaque credas, Auguſtum viris ſexagenariis et mulieribus quinquagenariis nuptiis interdixiſſe. Saepe eius modi nuptias contrahebant Romani, non tantum ante legem Papiam, verum et illa iam lata. Notus eſt Ciceronis iocus, cuius meminit QVINCTILIANVS (c). Obiurgatus enim ab amicis, quod annos 62. natus Publiliam puellam duceret, reſpondiſſe fertur: *cras mulier erit.* Nec ignotum eſt Apuleii matrimonium cum Pudentilla, de quo mox plura dicemus. Equidem non videbatur id matrimonium honeſtum, quia LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA non contrahebatur, et hinc Auguſtus Septiciae, quae filiis irata cum iam parere non poſſet, Publicio ſeni admodum nupſerat, et nuptias, et ſuprema iudicia, teſte VAL. MAX. (d) improbauit, quin et dotem virum retinere vetuit, non autem ideo prohibitum erat inter ſenes matrimonium, eaque extraordinaria fuit Auguſti ſeueritas, non tam nuptiis ſenilibus, quam defraudatione liberorum prouocata. Maneat itaque, primum hoc caput legi Papiae Poppaeae addidiſſe Tiberium, perſuaſum, generare non poſſe ſexagenarios, vti iam e Suetonio vidimus.

V. Factum id eſt SCto, quod PERNICIANVM vocat VLPIANVS, ſed perperam, quum Pernicius, qui illi SCto nomen facere potuerit, nullus in faſtis monimentiſque vetuſtis occurrat. Hinc ingenioſe laudatiſſimus PERIZONIVS (e) conditum illud eſſe ſuſpicatur ſub conſulatu PAVLLI FABII PERSICI, qui vna cum *L. Vitellio* faſces conſulares tenuit, tertio ante exceſſum Tiberii anno. Fabios enim illos a ſolo plerumque cognomine Perſicos adpellatos fuiſſe, cum e SENECA (f), tum ex illa Claudii imp. oratione apud GRVTERVM (g), vbi PERSICVS, NOB. VIR AMICVS CAES. memoratur, diſcimus. Vnde vix dubitandum, quin iſtud SC. non *Pernicianum*, ſed *Perſicianum* dicendum ſit, ejuſque natalis incidat in annum ab V. C. 786.

Ceterum eo cautum fuiſſe diximus, VTI SEXAGENARIORVM ET QVINQVAGENARIARVM NEC NON SPADONVM NVPTIAE NE SIENT. Opus itaque ſaepe numero erat probatione aetatis, quae ex tabulariis publicis petebatur, ita tamen vt ſi diuerſae profeſſiones proferrentur, non *ea potiſſimum ſtaretur, quae noceret, ſed cauſſa cognita veritas excuteretur, et ex eo potiſſimum anni computarentur, ex quo praecipuam fidem ea in*

V 3 re

(a) *Ibid. et num.* 785.
(b) *Brut. cap.* 14.
(c) *Inſt. orat. Lib. VI. cap.* 4.
(d) *Lib. VII. cap.* 7. §. 4.
(e) *De leg. Vocon. pag.* 156.
(f) *De benefic. Lib. II. cap.* 21.
(g) *Inſcr. pag.* 502.

re conſtare credibilius videretur, vti eleganter reſcripſit Traianus vel Hadrianus apud CELSVM (a). Ceterum plerique, qui vel in hoc SC. incidunt, vel iſtud ius ipſa lege Papia Poppaea ſtabilitum eſſe contendunt, illud parum recte videntur intellexiſſe. Irritas enim ac reſcindendas fuiſſe huiuſmodi nuptias, tantum non omnes putant, perperam intelligentes IAC. GOTHOFREDVM (b), qui *eas nuptias* ait *in totum fuiſſe prohibitas : item poſt hos annos contrahere nuptias nulli licuiſſe : ſenibus ademtam nuptiarum contrahendarum poteſtatem, et veluti fibulam fuiſſe impoſitam : denique nuptias has, veluti vero coniugii fine deſtitutas, prohibitas hac lege indefinite fuiſſe :* et quae ſunt huius generis alia. Sed non magis has nuptias SCtum Perſicianum reſcindebat, quam lex Papia Poppaea matrimonium ſenatoris cum libertina. Iniuſtae erant iſtae ſenum nuptiae, quia contra SCtum fuerant contractae, unde et a poenis caelibatus haud amplius liberabant : attamen ideo non erant reſcindendae. Iniuſtae enim nuptiae conſtabant, quamuis ciuili effectu deſtitutae, adeo, vt vir accuſare huiusmodi vxorem poſſet adulterii (c), quod non poterat, ſi nullum eſſet inter virum et adulteram matrimonium (d). Hinc quum Pudentillam, quam ſexagenariam ferebant accuſatores, vxorem duxiſſet Apuleius : non id agebant tamen eius aduerſarii, vt reſcinderetur matrimonium, ſed poenam irrogatam volebant marito, quod feminam carminibus ac veneficio ad has nuptias pellexiſſet (e). Immo, quis ſibi perſuaſerit, ſenum nuptias reſciſſas fuiſſe poſt illud SCtum, quum ne ſpadonum quidem matrimonia reſcinderentur? Vulgo equidem docent, matrimonium eos contrahere non potuiſſe, *L.* 39. *D. de iure dot.* adeoque nec ancillam matrimonii cauſſa manumittere, *l.* 14. *fin. D. de manum. vind.* neque illis dotem fuiſſe, neque dotis actionem, *d. l.* 39. ſed vinculum illud oportuiſſe diſſolui, *l.* 60. *ſeq. de donat. inter vir. et vx. l.* 10. *C. de repud. Nouell.* XXXII. *cap.* 6. Enimuero conſtitiſſe etiam cum ſpadonibus matrimonium, facile demonſtrabitur. VLPIANVS (f) diſputans, an dotis actio locum habeat, ſi mulier ſpadoni nupſerit? Diſtinguendum arbitratur, caſtratus fuerit, nec, ne, et in caſtrato quidem dotem eſſe negat, at in eo, qui non ſit caſtratus, quia ſit matrimonium, et dotem et dotis actionem eſſe adfirmat. Si caſtratorum nuptias ſtare non paſſae ſunt leges, quî potuit quaeſtio naſci de dote? Sic et alibi quaerit iureconſultus, poſſitne ſpado poſtumum heredem ſcribere? Eamque quaeſtionem

(a) CELS. *Lib. XXX. L.* 13. *D. de probat.*
(b) *Not. ad Leg. Pap. Popp. pag.* 318.
(c) *L.* 13. §. 1. *D. ad Leg. Iul. de adult.*
(d) *L.* 13. §. 4. *eod.*
(e) APVLEI. *Apol.* 11. *p.* 317.
(f) *L.* 39. *D. de iure dot.*

nem ſimili diſtinctione expedit (a). Quî potuiſſet huiusmodi quaeſtio incidere, ſi non conſtitiſſent ſpadonum matrimonia? Subſiſtebant ergo eatenus, vt non reſcinderentur, quamuis iura maritorum ipſis negarent leges. Quin Romae huiusmodi nuptiae erant frequentiſſimae, poſtquam a virtute deſcitum, et ad vitia tranſcurſum fuerat. Notat huiusmodi coniunctionem IVVENALIS (b):

Quum tener VXOREM DVCAT SPADO; *Maeuia Tuſcum*
Figat aprum, --
Difficile eſt Satyram non ſcribere.

Idemque alio loco (c) hanc eiuſmodi impurorum complexuum rationem reddit, quod ſic *abortiuo non ſit opus*: quae ratio facile etiam inducere potuit feminas, vt tabulas cum ſpadonibus ſignarent: quemadmodum ſaeculo adhuc quarto nuptias celebrauit Eutropius ſpado, de quo CLAVDIANVS (d):

At ſoror, et ſi quid portentis creditur, VXOR
Mulcebat matres epulis, et more pudicae
Coniugis EVNVCHI *celebrabat vota* MARITI.

Non ergo huiuſmodi nuptiae a Romanis reſcindebantur, quamuis ipſi rectae rationi aduerſarentur. Neque id probant leges, quas vulgo eam in rem allegant. De *l.* 39. *D. de iure dot.* iam egimus, vidimuſque, vix potuiſſe incidere quaeſtionem de dote dotiſque actione, ſi leges non paſſae eſſent ſtare huiuſmodi matrimonium. Neque CAIVS et HERMOGENIANVS in *l.* 60. *et ſequ. de donat. inter vir. et vxor.* de diſſolutione huius matrimonii loquuntur, ſed de iis, qui bona gratia ob ſacerdotium vel ſterilitatem, vel ſenectutem, vel valetudinem, vel militiam diſcedunt. Denique *L.* 10. *C. de repud.* mulieri quidem IVSTINIANVS concedit, vt viro mittat repudium, ſi intra biennium virum ſe haud praeſtitiſſet, idque repetit in *Nouella* XXII. *cap.* 6. *et Nou.* CXVII. *cap.* 12. niſi quod in priore ad triennium id ſpatium extendit; ſed de matrimonio inter ſpadonem et mulierem, a magiſtratu reſciſſo, nihil vel in his, vel in aliis legibus memoratur.

Vnde multo minus ſenum nuptias hoc SCto reſciſſas fuiſſe dixeris, quamuis eodem cautum eſſet, VT VIR ET VXOR POENIS CAE-

LI-

(a) *L.* 6. *pr. et* §. 1. *D. de lib. et poſtum.*
(b) *Sat.* I. *v.* 22.
(c) *Satyr. VI. v.* 367.
(d) *Aduerſ. Eutrop. Lib.* II. *v.* 83.

LIBATVS PERPETVO TENERENTVR. Quum itaque ex lege PAPIA POPPAEA et caelibes immunes ab his poenis eſſent, ſi ad eam aetatem perueniſſent: Senatusconſultum ne iis quidem pepercit, qui ſenes demum legi parere et inire matrimonium induxerant animum. Et haec quidem ratio eſt, cur ſenibus matrimonio interdixiſſe dicatur Tiberius.

VI. Sequitur SCtum Claudianum, quo capiti illi a Tiberio addito obrogatum fuiſſe refert SVETONIVS. Neque enim Claudius id caput *abrogauit*, vti IAC. GOTHOFREDVS reſcribit, ſed illud mutauit paullulum et mitigauit, ſanciens, VT QVI MAIOR SEXAGENARIO MINOREM QVINQVAGENARIA DVXERIT, PERINDE HABEATVR, AC SI MINOR SEXAGINTA ANNORVM DVXISSET VXOREM. Multum referre putabat Claudius, vtrum ſenex iuuenculam, an aeque ſenem vetulamque duxiſſet. Occurrebant Catonis et Maſiniſſae exempla, qui grandes natu liberos e puellis ſuſtulerant (a). Hinc SCtum Perſicianum non quidem ſuſtulit: eidem tamen eatenus obrogauit, vt ſi ſexagenario maior vxorem in viridi aetate conſtitutam duxiſſet, coniuges illi iisdem iuribus fruerentur, ac ſi ea vtriuſque eſſet aetas, quae procreandis liberis ſufficere videretur. Et hinc apud PLINIVM (b) Domitii Tulli vxor, quamuis diu vidua parum decore ſequuta eſſet matrimonium diuitis ſenis, et ita perditi morbo, vt eſſe taedio poſſet vxori, quam iuuenis ſanuſque duxiſſet: tamen matrimonii nomine ampliſſimam bonorum partem ab eo iure capiebat, quia huiusmodi matrimonium ex SCto Claudiano non erat irritum.

VII. Quum vero id a quibuſdam ad eum caſum extenderetur, ſi quinquagenaria maior iuueni nupſiſſet: id occaſionem dedit nouo SCto quod *Caluitianum* vocat VLPIANVS. Aſt idem vir eximius IAC. PERIZONIVS, (c) illud *Caluiſianum* potius vocandum eſſe monet, quum *Caluiſiorum* cognomen ſub Nerone et eius ſucceſſoribus ſit frequentiſſimum: *Caluitiorum* autem nuſquam apud veteres fiat mentio. Quocumque tempore illud conditum ſit, ſaltim cum CVIACIO (d) non reſcribendum eſt *Claudianum*, a quo illud diſerte VLPIANVS diſtinguit. Claudianum enim ſexagenariis quinquagenaria minores ducentibus iura iuſti connubii dedit: Caluiſiano autem cautum, VT QVAE QVINQVAGENARIA MAIOR MINORI SEXAGENARIO NVPSERIT, QVIQVE MINOR SEXAGENARIO MAIOREM QVINQVAGENARIA DVXISSET, EIS IMPAR ILLVD MATRIMONIVM AD CAPIENDAS HEREDITATES DOTESVE LEGATAS NE PRO-

(a) PLIN. *Hiſt. Nat. Lib. VII. cap.* 13. *et X.* 5.

(b) *Lib. VIII. Epiſt.* 18.

(c) *De lege Voc. pag.* 63.

(d) *Ad Vlp. fragm. tit.* 16. §. 4.

PROFICIAT, SED DOS, MORTVA MVLIERE, CADVCA FIAT. Impar ergo dicitur matrimonium, quod cum imberbe contraxerat vetula, eamque adpellationem IVSTINIANVS (a) demum vna cum hoc ipſo iure aboleuit. Vnde errare dixeris IAC. GOTHOFREDVM, qui omnes nuptias, contra legem PAPIAM POPPAEAM contractas, *impares* vocatas eſſe ſuſpicatur, notatus ideo a viro conſultiſſimo ANT. SCHVLTINGIO (b). Verum nec impar iſtud matrimonium reſciſſum eſt, ſed dos, quae conſtante illo fungebatur, mortua demum muliere, caduca fiebat, ſaluis tamen, vti credere par eſt, impenſis a marito in rem dotalem factis. Generatim enim PAPINIANVS (c) *Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impenſis neceſſariis, quae dotem ipſo iure minuere ſolent, quod iudicio de dote redditurus eſſet, maritus ſoluere debet.*

VIII. Enimuero haec omnia ſtatim ex eo tempore corruiſſe videntur, quo CONSTANTINVS M. omnes caelibatus orbitatiſque poenas ſuſtulerat (d). Noua tamen conſtitutione Perſicianum et Caluiſianum SCta ſuſtulit IVSTINIANVS, (e) ita reſcribens ad Ioannem, praefectum praetorio: *Sancimus, nuptias, quae inter maſculos et feminas maiores vel minores ſexagenariis vel quinquagenariis, lege Iulia vel Papia prohibitae ſunt, homines volentes contrahere, et ex nullo modo, vel ex nulla parte tales nuptias impediri.* In qua lege FR. BALDVINVS (f) fruſtra expungi iubet verba: *vel minores.* Non tam enim de lege Papia Poppaea loquitur imperator, quam de SCtis ad legem Papiam Poppaeam factis, Perſiciano et Caluiſiano, quae inprimis ſublata volebat.

Denique quod ad ſpadonum nuptias attinet, eas ne ſub Chriſtianis quidem principibus reſcindi conſueuiſſe, paullo ante Eutropii eunuchi exemplo ex CLAVDIANO demonſtrauimus. At primus eas, vti recte a PETRO GREGORIO (g) obſeruatum eſt, ſuſtulit LEO imperator, ſingulari eam in rem ſcripta conſtitutione, (h) cuius ſub finem ſanciuit, *vt ſi quis eunuchorum ad matrimonium procedere comperiatur, et ipſe ſtupri poenae obnoxius ſit, et, qui ſacerdos huiuſmodi coniunctionem profanato ſacrificio perficere auſus fuerit, ſacerdotali dignitate denudetur.* Quare qui GREGORIVM erroris arguunt, non ſatis accurate diſcernere videntur nuptias illicitas ab iis, quas ſtare leges haud patiebantur.

(a) *L. 12. C. de legit. her.*
(b) *Iuriſp. vet. anteiuſt. pag. 615.*
(c) *L. 61. D. de ritu nupt.*
(d) *L. vn. C. Theod. de infirm. poen. caelib.*
(e) *L. 27. C. de nupt.*
(f) *Iuſtinian. Lib. III.*
(g) *Lib. VII. Syntagm. cap. 2.*
(h) *Nouell. Leon. LXXXXVIII.*

Quamuis enim iniuſtae ſemper viſae ſint ſpadonum nuptiae: eas tamen non diremtas fuiſſe, ſemel initas, iam ſupra demonſtrauimus.

CAPVT IIII.

AD CAP. IIII. LEGIS PAP. POPP. DE CONCVBINATV.

I. *IN lege Papia Poppaea etiam de concubinatu actum, idque capite quarto factum videtur.* II. *Quale hoc caput fuerit?* III. *Ante legem Papiam Poppaeam concubinatus parum honeſtus videbatur. Pellex, concubina, amica quae dictae ſint ante et poſt hanc legem? Concubinatus ex hac lege honeſtus. An quis ſimul vxorem et concubinam habere potuerit?* IIII. *Concubinae eſſe poterant, quae vxores per has leges eſſe non poterant. An et propinquae et adfines? Concubinae et vxoris differentia.* L. 1. pr. D. de concub. *explicata. An coniunctio legitima dici poſſit concubinatus? Cur et viri nobiles concubinas adſumſerint? Ingenua, in quam ſtuprum committebatur, in concubinatu haberi non poterat. An ἀντινομία ſit inter* L. 3. pr. D. de concubin. L. 24. D. de rit. nupt. et L. 31. pr. D. de donat. V. *Conſtantinus M. primus indirecte tollere voluit concubinatum. Legitimatio per ſubſequens matrimonium cur inuenta?* VI. *Succeſſores Conſtantini legitimationem illam indulgentes tanquam beneficium ordinarium, concubinatum firmarunt. Leo ſuſtulit concubinatum tantum in oriente. In occidente ille diutiſſime viguit.*

I. DE concubinatu caput exſtitiſſe in lege Papia Poppaea, nec IAC. GOTHOFREDVS nec VINC. GRAVINA vidit: et tamen id videtur certiſſimum. Nam primo MARCIANVS (a) diſerte ſcribit, *concubinatum* PER LEGES *nomen adſumſiſſe*, id eſt per leges Iuliam et Papiam, κατ' ἐξοχὴν dictas νόμους vel *leges*, vti recte haec verba interpretatur EM. MERILLIVS (b). Deinde VLPIANVM (c) in commentario ad hanc

(a) *L. 3. §. 1. D. de concub.*

(b) *Lib. III. Obſ. cap. 25. et Lib. I. Variant. Cuiac. cap. 34.*

(c) VLP. *Lib. II. L. 1. D. de concub.*

hanc legem etiam de concubinatu egiſſe, argumento eſt fragmentum bene longum ex libro II. ex quo numero inferimus, illud fragmentum non ad caput de diuortio libertinae, de quo VLPIANVS demum libro III. egerat, ſed ad hunc ipſum locum pertinere, adeoque de concubinatu praecepiſſe caput huius legis quartum.

II. Id vero, vti ex laudato VLPIANI fragmento liquet, tale fuiſſe videtur:

Quas perſonas per hanc legem vxores habere non licet, eas concubinas habere ius eſto. Ingenuam honeſtam in concubinatu habere ius ne eſto.

III. Quae priuſquam more noſtro interpretemur, paucis obſeruandum videtur, ante hanc legem parum honeſtum viſum fuiſſe concubinatum, nec quidquam inter *amicam*, *pellicem*, *concubinam*, interfuiſſe: poſtea vero hanc coniunctionem diſerte permiſſam eſſe lege Papia Poppaea, ex eoque tempore ſimul CONCVBINATVS et CONCVBINAE vocabula ſenſu paullo honeſtiore accipi conſueuiſſe, et id ipſum innuere MARCIANVM, dum *concubinatum* NOMEN *per leges adſumſiſſe*, ſcribit: nec non CLEMENTEM ALEXANDRINVM, (a) dum ſaepe conqueritur: καὶ τὸ λάγνον πᾶν ἐπικέχυται ταῖς πόλεσι, νόμος γενόμενον. *At nunc, quidquid eſt impudicum et libidinoſum, diffuſum eſt in ciuitatibus, et iam* PRO LEGE *habetur:* et paucis interiectis: Ταῦτα οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέπουσιν. *Haec ſapientes leges permittunt.* Hinc MASVRIVS SABINVS apud PAVLLVM (b) refert, PELLICEM *apud* ANTIQVOS *eam habitam, quae quum vxor non eſſet, cum aliquo tamen viuebat, quam nunc vero nomine amicam*, PAVLLO HONESTIORE *concubinam adpellari.* Addit PAVLLVS, GRANIVM FLACCVM *in libro de iure Papiriano ſcribere, pellicem nunc vulgo vocari, quae cum eo, cui vxor ſit, corpus miſceat. quondam*, (ita enim reſcribendum puto pro *quoſdam*, addicentibus etiam quibuſdam codicibus,) *eam, quae vxoris loco ſine nuptiis in domo ſit, quam* παλλακὴν *Graeci vocant.* Ex hoc loco patet, vocabula *amica*, *concubina*, *pellex* ante legem Iuliam promiſcue accepta fuiſſe, quia non magis caelibis, quam mariti, conſuetudo cum muliercula, aqua et igni non accepta, honeſta iudicabatur. Tempore autem Maſurii Sabini, et Granii Flacci, (quem ſub Caeſare floruiſſe, et hinc in Auguſti tempora vitam producere potuiſſe, ex CENSORINO (c) docet CAR. ANDR.

(a) *Paedagog. Lib. III. cap. 3.*
(b) *L. 144. D. de Verb. Sign.*
(c) *De die natali cap. 3.*

DVKERVS, (a) „ ea dici coepit *pellex*, quae cum eo, cui vxor erat; miſcebat corpus, illa autem *concubina* vel *amica*, quae vxoris loco ſine nuptiis in domo erat. Quum enim pellicis vocabulum, teſte GELLIO, (b) probroſum haberetur; non videbatur conuenire coniunctioni, quae per legem nomen adſumſerat; adeoque iſtud vocabulum tantum haeſit iis, quae alieno marito ſuccubuerant, reliquae concubinae dici malebant. Haec, vt paucis demonſtremus, palam eſt, veteres, qui ante Auguſtum floruerunt, auctores promiſcue vſurpaſſe *pellicis* et *concubinae* vocabula. *Pellex* Iunonis vocatur Alcumena apud PLAVTVM (c), quia cum Ioue, Iunonis marito, corpus miſcuerat:

- - - I hac mecum, vt videas ſimul
Tuam Alcumenam, PELLICEM, *Iuno mea.*

Et tamen Alexandro M. quoque, licet nondum marito *pellices* fuiſſe ſcribunt PLINIVS (d), DIODORVS SICVLVS, (e) et ex eo CVRTIVS (f): et apud OVIDIVM (g), Deianira Herculis vxor, Omphalem pellicem vocat quae marito ſuo ſuccumberet, ſe expulſa, dum canit:

Forſitan expulſa me Aetolide Deïanira,
Nomine depoſito PELLICIS, *vxor erit.*

Ita aeque promiſcue veteres accipiunt vocabulum concubinae. PLAVTO (h) concubina eſt meretrix pecunia a caelibe emta, vbi ſcribit:

Illam minorem in CONCVBINATVM *ſibi*
Volt emere miles quidam, qui illam deperit.

At CICERO (i) et eam concubinam vocat, quae ducta fuerat a patre familias Romae, vxorem habente in Hiſpania.

Ita ante legem Papiam Poppaeam pellices et concubinae pari paſſu ambulabant, neque melior erat harum, quam illarum, conditio: quam in rem multa egregia diſſeruit CHRISTFR. WAECHTLERVS, (k) dum magno adparatu docet, huius modi concubinatum, qualem in iure noſtro

(a) *De Latinit. ICt. pag.* 157.
(b) *Lib. IIII. cap.* 3.
(c) *Merc. act. IIII. Scen.* 1. *v.* 23.
(d) *Hiſt. Nat. Lib. XXXV. cap.* 10.
(e) *Lib. XVII. cap.* 77.
(f) *Lib. VI. cap.* 6.
(g) *Epiſt. VIIII. v.* 121.
(h) *Poen. prolog. v.* 102.
(i) *De orator. Lib. I. cap.* 40.
(k) *Act. Erud. anni* 1714. *p.* 371.

ſtro deſcribi videmus, nec apud Graecos, nec apud veteres Romanos receptum fuiſſe, ſed improbitatem ſub imperatoribus hoc augmentum accepiſſe. Poſteaquam vero concubinatus per leges nomen adſumſit, numquam concubina adpellata eſt *pellex*, ſed CONVICTRIX (a), ΓΑΥΚΥΤΑΤΗ ΣΥΜΒΙΟΣ (b), VXOR GRATVITA (c), id eſt, quae per coëmtionem haud conuenerat in manum, vti eleganter ea vocabula exponit Em. Merillivs (d), item SODALITIARIA, (e) AMICA, (quod vocabulum etiam in iure noſtro concubinam notat in illis: (f) *Titiae*, AMICAE *meae, cum qua ſine mendacio* (id eſt, ſine amoris diſſimulatione, *vixi*,) et quae ſunt aliae honeſtiores huius generis adpellationes. Pellicatus autem non fuit honeſta licitaque coniunctio, quum eo tempore, quo quis vxorem vel concubinam habebat, aliam concubinam habere non poſſet (g). Nec puto inſcriptiones, in quibus quidam profitentur, ſe monimentum fieri iuſſiſſe SIBI ET VXORI CONCVBINAE (h), ita interpretandas eſſe, ac ſi, qui monimentum fieri iuſſerant, eodem tempore et vxores, et concubinas habuerint, (neque enim id flagitium palam profeſſi eſſent homines, niſi quos omni pudori decoxiſſe dixeris,) ſed intelligenda arbitror de concubinis a morte vxorum ductis. Saepe enim Romanos vxoribus, vel vxores maritis, antea defunctis commune ſepulcrum fieri iuſſiſſe, in vulgus notum eſt. Exemplo eſſe poterit inſcriptio apud Reinesivm (i):

AELIO ATHENA
M. AELIO CHRISER
M. AELIO POLIBIO
ET M. AEMILIO MARITO PRIMIGENIO.
ET AELIOPO LIBERTIS
LIBERTABVSQ. POSS.

Ex qua quis profecto fruſtra colligeret, Aeliam Athenaidem vno tempore tot maritos habuiſſe.

(a) Grvter. *pag.* 795. *num.* 8.
(b) *Id. ibid. num.* 9.
(c) *Id. pag.* 800. *num.* 21.
(d) *Obſ. Lib. II. cap.* 15.
(e) Grvt. *pag.* 602. *num.* 5.
(f) L. 35. *D. de aur. arg. aer. leg.*
(g) Pavli. *Sent. Lib. II. tit.* 20. §. 1. *L. vlt.* §. 2. *D. de diuort.*
(h) Grvt. *pag.* 631. *num.* 5. *et pag.* 938. *num.* 2. Reines. *claſſ.* XIIII. *num.* 183.
(i) *Inſcript. claſſ.* XIIII. *num.*

IIII. Ad ipſum legis caput, quod attinet, eas tantum concubinas habere ius erat, QVAS PER HANC LEGEM VXORES HABERE NON LICEBAT. Hinc et ingenuus per hanc legem concubinam poterat habere iudicio publico damnatam (a), quaeſtu meretricio infamem (b), obſcuro loco natam (c), ancillam (d), mulierem ex ea prouincia, in qua quis officium adminiſtrabat (e), quas omnes vxores duci non potuiſſe, iam ſupra obſeruauimus. Quum etiam ex SCto Perſiciano, de quo antecedente capite egimus, non eſſet iuſtum inter ſenes matrimonium: licebat contra cuiuſcumque aetatis concubinam habere, dum ne minor eſſet annis duodecim (f).

Non abs re autem addidimus: PER HANC LEGEM. De ſolis enim legibus ciuilibus id erat intelligendum. Quare ſi coniunctioni vel naturalis verecundia, vel ipſa honeſtas obſtabat: non magis concubinatui locus erat, quam nuptiis. Quemadmodum ergo nefas erat, duas ſimul habere vxores: ita et vnica habenda concubina: (g) ſemperque turpis ac infamis viſa eſt vita, *inter ſtupra concubinarum, et oſcula*, vel *mollia concubinarum et ſpadonum agmina* tranſacta, qualem in Sophonio Tigellino et Fabio Valente TACITVS, (h) in Commodo AEL. LAMPRIDIVS (i) reprehendit. Quin ipſe IVSTINIANVS (l) eas, quae cum pluribus aliis uni viro corpora praebent, non concubinas, ſed πορνευομένας *fornicantes* dicendas eſſe ait, nec eas aliarum concubinarum iuribus frui patitur. Quemadmodum deinde inceſtae erant nuptiae inter proximos cognatos et adfines: ita et nefandus erat inter has perſonas concubinatus. Saltim VLPIANO (m) prope nefaria videtur coniunctio, *ſi quae in patroni fuit concubinatu, deinde in filii eſſe coeperit, vel in nepotis, vel contra.* Et alibi idem iureconſultus, (n) verecundiae ſtudioſiſſimus, eum *inceſtum committere ait, qui concubinam habuerit, ſororis filiam*, licet libertinam. Vt adeo non iniuria CVIACIVM (o) erroris coarguat EM. MERILLIVS, (p) priuignam a Cocceio Caſſiano in concubinatu haberi potuiſſe ex ea ratione exiſtimantem,

(a) *L.* 1. §. 2. *D. de concubin.*
(b) *L.* 16. *D. de his quae vt indign. L.* 3. *pr. D. de concub.*
(c) *L.* 3. *pr. D. eod.*
(d) *L.* 38. *pr. D. de reb. auct. ind. poſſ.*
(e) *L.* 5. *D. de concub.*
(f) *L.* 4. §. 4. *D. eod.*
(g) *Nou. XVIII. cap.* 5.
(h) *Lib. I. Hiſt. cap.* 72. *Lib. III. cap.* 11.
(i) *Vit. Commod. cap.* 15.
(l) *Nou. XVIII. cap.* 5.
(m) VLP. *Lib. II. L.* 1. §. 3. *D. de concub.*
(n) *L.* 56. *D. de ritu nupt.*
(o) *Lib. V. obſ. cap.* 6.
(p) *Lib. III. obſ. cap.* 17.

tem, quia, quae vxores eſſe nequiuerint, in concubinatu tamen haberi omnino potuerint.

Eas itaque mulieres CONCVBINAS HABERE IVS ERAT. Nam non ſolum honeſtum erat concubinae nomen, (a) verum etiam LICITA *cum ea conſuetudo* (b). Quamuis enim effectibus nuptiarum, qui ex iure ciuili ſunt priuaretur, aut etiam effectus quoſdam naturales legum impedimento amitteret iſtá coniunctio, atque hinc nec amica matronali ornamento fulgeret, nec liberi ex ea procreati in poteſtate patris eſſent: ab vxore tamen ſolo delectu et animi deſtinatione differebat, (c) nec quidquam inter eas, niſi dignitate, intererat (d). Hinc vxoris loco eſſe dicebatur, (e) liberique eius tametſi naturales vel nothi dicerentur, et nec heredes eſſent patri, nec eius nomen ferrent, ſed vel maternum nomen retinerent, vel ei adderent cognomen patris: non tamen erant ſpurii, nec infamia, aut leuis notae macula notati credebantur, vti vulgo quaeſiti, quamuis non eſſent pars familiae paternae. Quae omnia egregie illuſtrat marmor apud GRVTERVM (f):

C. MAMERCIO SP. F.
IANVARIO Q. AED. PRAET.
IIVIR. Q. ET.
P. PACCIVS IANVARIVS
FILIO NATVRALI ET
MAMERCIA GRAPTE
MATER INFELICISS. FILIO
ET COGNATAE PIISSIMIS
FECERVNT.

Poſitum eſt monimentum *C. Mamercio Ianuario*, et *Cognatae*, piiſſimis. *Cognata* enim hic non adpellatiuum videtur, ſed nomen proprium feminae, vxoris forſan *C. Mamerci Ianuarii*. Nam et alibi *L. Cognatae* (g) et *Primigenii Cognati* (h) mentionem faciunt lapides. Is *C. Mamercius Ianuarius* erat filius naturalis *P. Paccii Ianuarii*, ex *Mamercia Grapta*. Vnde illud SP. F. non eſt *ſpurius filius*, vti in indice interpretatur

(a) L. 144. D. *ubi ſupra.*
(b) L. 5. C. *ad SC. Orphit.*
(c) PAVLL. *lib.* II. *ſent. tit.* 20. §. 1
(d) L. 49. §. 4. D. *de* Legat. 3.
(e) L. 144. D. *de V. S.*
(f) *Infer. pag.* 434. *num.* 4.
(g) *Ib. pag.* 601. *n.* 4.
(h) *Ib. pag.* 952. *n.* 3.

pretatur SCALIGER, ſed antiqua formula: SINE PATRE FILIVS, quam liberorum extra matrimonium quaeſitorum nominibus ſubiici conſueuiſſe docet PLVTARCHVS (a). Neque enim ſpuriorum nomen inditum naturalibus vel ex concubina natis, ſed *vulgo conceptis, qui patrem demonſtrare non poterant, vel poterant quidem, ſed eum habebant, quem habere non licebat*, vti ait MODESTINVS (b). Nec credibile eſt, parentes filium, tot honoribus in colonia functum, ſpurium vocare voluiſſe, quum nec vulgo, nec ex iniuſtis nuptiis conceptus eſſet, ſed ex concubinatu. Fuerat enim Q. AED. PRAET. IIVIR Q. ET. id eſt, *Quaeſtor, Aedilis praetor, et Duumuir quinquennalis iterum*, ita enim IT pro ET reſcribendum eſſe monet MARQV. GVDIVS. Ex quo ſimul patet, ne vllam quidem notam haeſiſſe liberis naturalibus, ſiquidem ad maximos aliquando honores adſpirabant, nec ſibi ignominiae ducebant, nominibus ſuis adſcribere hanc natalium conditionem. Sic et qui lapidem Praeneſtinum Fortunae Iouis pueri primigeniae dedicauit apud GRVTERVM, (c) adpellare ſe non dubitat NOTVM RVFICANAE L. F. PLOTILLAE. Et *Epipodius* quidam, (d) qui patri naturali monimentum ponit, ſub finem addit

EPIPODIVS. FILIVS. NA.
PATRI PIENTISS.

In primis notandum, hunc *C. Mamercium* matris *Mamerciae* nomen retinuiſſe, quia ratione matris omnes liberi tam naturales, quam legitimi eiuſdem iuris ſunt: (e) eidem vero addidiſſe cognomen paternum *Ianuarii*: quemadmodum et *C. Modius Felix* apud GRVTERVM (f) quum ex Siluia et legitimum et naturalem filium habuiſſet: illum ſuo, hunc matris nomine *Siluinum* vocat. Inſcriptio ita ſe habet:

C. MODIVS. FELIX.
ET. C. MODIO. FELICI. FIL.
ET. COCCEIO. SILVINO. FIL.
NATVR. ET. MODIO. RENATO.
LIB. ET. SATTIAE. SILVIAE.
VXORI. V. V. S. S. F.

Apud

(a) *Quaeſt. Rom. pag. 316.*
(b) *L. 23. D. de ſtatu hom.*
(c) *Grut. pag. 76. num. 7.*
(d) *Ib. pag. 547. num. 8.*
(e) *§. pen. Inſt. de SC. Orphit.*
(f) *Inſcr. pag. 696. num. 9.*

Apud eumdem (a) *L. Oppii Valeriani* filius naturalis non Oppius vocatur, ſed A. FVLVIVS A. F. CELER, procul dubio ab A. FVLVIA CELERE matre. Equidem *Q. Lollii Felicis* filia naturalis, *Lollia Ionis*, nomen gentile patris naturalis fert in marmore: (b) ſed eadem et liberta erat patris naturalis. Libertos autem et libertas patroni nomen gentile adſumſiſſe, tralatitium eſt. Alias ſi vel maxime patres agnoſcerent liberos naturales vel extra matrimonium quaeſitos: non tamen gentile nomen ſuum ab illis ferri patiebantur, ſed nonnunquam cognomen tantum. Quemadmodum quum Iul. Caeſar, teſte SVETONIO, (c) *filium ex Cleopatra natum ſuo nomine adpellari pateretur*, is tamen non Iulius, ſed *Caeſario* dictus eſt, vti ex SVETONIO (d) et DIONE (e) diſcimus. Antonii vero liberorum ex Cleopatra natorum nemo Antonii nomen tulit, ſed omnibus nomina Ptolemaeorum familiae familiaria indita ſunt. Vnum enim *Ptolemaeum Philadelphum*, alterum *Alexandrum*, filiam *Cleopatram* dictos eſſe, ſcribit DIO CASSIVS (f).

Sed vt e diuerticulo in viam redeamus; quamuis nec inhoneſtus nec illicitus eſſet concubinatus, ſed veluti inaequale matrimonium (g): non tamen, vti recte contra CVIACIVM docuit MERILLIVS, *coniunctio legitima* dici poteſt. Id enim nomen ſoli matrimonio competit, non concubinatui, ob quem etiam nemo poenas caelibatus orbitatiſque effugiebat. Quare et ii fere, qui iam e iuſto matrimonio liberos procreauerant, patriaeque et Priamo fecerant ſatis, concubinam poſtea ſolebant adſciſcere, ne liberis inducerent nouercam, hereditatemque ſperatam iis interuerterent. Sic SVETONIVS (h) refert, ipſum *Veſpaſianum*, *Imperatorem, poſt vxoris exceſſum Caenidem, Antoniae libertam, et a manu, dilectam quondam ſibi, reuocaſſe* IN CONTVBERNIVM, *et habuiſſe, etiam Imperatorem*, PAENE IVSTAE VXORIS LOCO, id eſt, tanquam concubinam, quam vxoris loco eſſe, et iureconſulti dicere ſolebant (i). Sed et Antonius Pius amiſſa Fauſtina, concubinam habuit (l). Et M. Aurelius Antoninus, recti exempli imperator, concubinam ſibi adſciuit, procuratoris vxoris ſuae filiam, *ne tot liberis* NOVERCAM *ſuperduceret* (m). Denique praeſidibus, qui vxores non habebant, ſingulas concubinas, quod ſine his eſſe non poſſent, Alexander Imp. conceſſit: (n) proculdubio reſpiciens ad eos, qui vxores

(a) *Ib. pag.* 684.
(b) *Ib. pag.* 945.
(c) *Iul. cap.* 52.
(d) *Aug. cap.* 17.
(e) *Lib. XXXX.*
(f) *Lib. XXXXVIIII. pag.* 416.
(g) *L.* 3. *C. de natur. liber.*
(h) *Veſp. cap.* 3.
(i) *L.* 144. *D. de V. S.*
(l) IVL. CAPIT. *vit. Anton. cap.* 8.
(m) IVL. CAPITOL. *in vita Marci cap.* 29.
(n) LAMPRID. *Alex. cap.* 13.

amiſerant. Idem et priuati facere ſolebant frequenter: eaque fortaſſis ratio fuit, quam ob rem Auguſtus concubinatum Romanis primum conceſſerat.

Adiecimus denique: INGENVAM HONESTAM IN CONCVBINATV HABERE IVS NE ESTO. Honeſta vero erat ingenua, in quam ſtuprum committebatur. Eam enim regulam probat VLPIANVS (a), quod *ſolae illae in concubinatu haberi poſſint, ſine metu criminis, in quas ſtuprum non committatur.* Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam, et honeſte viuentem (b). Non itaque in obſcuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam, vel eam quae quaeſtum fecerit corpore (c). In has, inquam, non committebatur ſtuprum, id eſt non erat is ſtupri ex lege Iulia de adulteriis reus, qui cum huiuſmodi muliercula rem habuerat. Vnde et OVIDIVS (d) hos amplexus vocat *Venerem tutam*, et *conceſſa furta*, dum canit:

Eſte procul vittae tenues, inſigne pudoris,
Quaeque tegis medios, inſtita longa, pedes.
Nos VENEREM TVTAM, CONCESSAQVE FVRTA *canemus:*
Inque meo nullum carmine crimen erit:

Senſus eſt, non ſe profiteri artem amandi ingenuas, vel inſidias pudicis ſtruendi, ſed iis, in quas non admittatur ſtuprum. Et HORATIVS (e):

- - Me libertina, neque vno
Contenta Phryne macerat.

Et has proinde etiam concubinas licebat habere. Alioquin, ſi quis honeſtae vitae et ingenuam mulierem in concubinatum habere mallet, *id ſine teſtatione, hoc manifeſtum faciente, non concedebatur*, vti eodem loco docet MARCIANVS (f), qui etiam addit, *neceſſe eſſe viro vel vxorem ingenuam habere, vel recuſantem ſtuprum cum ea committere.* Sunt, qui poſtrema haec verba committunt cum iis, quae alio loco MODESTINVS et PAPINIANVS inculcant, et ἀντινομίαν manifeſtam in his ſibi videntur deprehendere. Quum enim MARCIANVS eum, qui honeſtae vitae atque ingenuam mulierem in torum recepit, neque eam iuſtam vxorem

(a) VLP. *Lib. I. L. 1. §. 1. D. de concubin.*

(b) *L. 34. pr. D. ad L. Iul. de adult.*

(c) *L. 1. pr. D. de concub.*

(d) *De arte amandi Lib. I. v. 30.*

(e) *Epod. XIIII. v. 15.*

(f) *d. L. 3. pr.*

vxorem eſſe vult, ſtuprum committere dicat: MODESTINVS (a) contra ait: *In liberae mulieris conſuetudine non concubinatus, ſed* NVPTIAE *intelligendae ſunt, ſi non corpore quaeſtum fecerit*, et in eumdem ſenſum PAPINIANVS (b): *An maritalis honor vel affectio pridem praeceſſerit*, PERSONIS COMPARATIS, *vitae coniunctione conſiderata, perpendendum eſſe, reſpondi: neque enim tabulas facere matrimonium.* Sed ſalua res eſt. In dubio omnino praeſumebatur ingenuam, quae cum viro miſcuerat corpus, non eſſe concubinam, ſed vxorem, niſi vel obſcuro loco nata, vel vulgaris, vel iudicio publico damnata fuiſſet, vel teſtatio exſtaret, quae mulierem ſeſe in concubinatum dediſſe faceret manifeſtum. Et ea eſt ſententia MODESTINI. Aſt ſi mulier, quantumuis ingenua, proſtrauiſſet pudicitiam, vel artem ludicram feciſſet: non cenſebatur vxor, ſed concubina, etiamſi dotalia inſtrumenta exſtarent, et vir eam pleno honore dilexiſſet: quale exemplum ſupra in Cocceii Caſſiani V. C. concubina (c) vidimus. Tabulae enim non faciunt matrimonium inter eas perſonas, inter quas per leges non eſt ius connubii. Et haec eſt ſententia PAPINIANI. Denique ſi vir ingenuam honeſte viuentem, quacum conſuetudinem habuerat, vxorem habere recuſaret: praeſumtio quidem militabat pro muliere, quod non in concubinatu, ſed matrimonio vixerit, adeoque et illa vxoris iuribus fruebatur: ſed maritus, qui eam vxorem habere recuſabat, et concubinam tamen habere non poterat, tamquam ſtuprator merito habebatur. Et haec eſt ſententia MARCIANI, inter quam et reliquas nihil omnino pugnae eſt.

V. Talis erat veterum Romanorum concubinatus, qui ex lege PAPIA POPPAEA nomen adſumſerat. Eum quis primus ſubruerit, nondum inter omnes conſtat. Alii enim a LEONE eum putant ſublatum, alii multo prius ab vſu receſſiſſe contendunt. Sed reuera de eo profligando primus cogitauit CONSTANTINVS M. ita tamen vt quum imparem ſe fere eſſe intelligeret abolendae conſuetudini tam inolitae, obliqua quaſi via procederet, idque ageret potiſſimum, vt ciues, quas hactenus concubinas habuerant, eas in poſterum vxores habere mallent. Primo itaque, quum obſeruaret, et concubinis et liberis naturalibus donari legarique poſſe: non abs re ſuſpicabatur, facilius tabulas ſignaturos ciues, ſi ſibi eam facultatem ereptam viderent. Id vero factum eſſe a CONSTANTINO, diſcimus ex conſtitutione VALENTINIANI, (d) qua Conſtantini legem temperaturus, liberis naturalibus, ſi legiti-

 mi

(a) L. 24. *D. de ritu nupt.*
(b) L. 31. *pr. D. de donat.*
(c) L. 16. *D. de his quae vt indign.*
(d) L. 1. C. *Th. de natur. lib.*

mi liberi vel parentes exſtent, vnciam; his vero non exſtantibus, tres vncias teſtamento relinqui poſſe ſtatuit, adeoque ſatis aperte innuit, Conſtantinum M. multo minus relinqui paſſum eſſe liberis naturalibus. Praeuidebat enim Imperator, parentes aegre laturos hanc liberorum conditionem, et cum concubina potius facturos iuſtas nuptias, quam vt eam liberoſque ex ſe natos ſe mortuis in mendicitate viuere paterentur. Deinde eodem conſilio et legitimationem per ſubſequens matrimonium inuexit, non vt ea perpetuus eſſet patriam poteſtatem conſequendi modus, ſed vt, quod recte obſeruauit DES. HERALDVS, (a) liberi, qui ante id tempus ex concubinis nati fuerant, huius beneficii, in poſterum naſcituris haud profuturi, fierent participes, parenteſque, eo inuitati, tanto aequiore animo iuſtas nuptias illegitimae conſuetudini anteferrent. Equidem nec ea CONSTANTINI de legitimatione conſtitutio exſtat: ex ZENONIS (b) tamen epiſtola, quae illius mentionem facit, ſatis adparet, eum legitimationem non niſi iis liberis, qui antehac ex concubinis editi fuerant, prodeſſe voluiſſe. Vnde et ZENO eam legitimationem quidem renouat, ſed itidem non in poſterum valituram. Idem poſtea fecerunt ANASTASIVS (c) et IVSTINVS, (d) quorum hic non minus, ac anteceſſores, conſtitutionem ſuam ad caſus poſtea exſtituros proferri vetuit. Poſtremo IVSTINIANVS, (e) vel ignarus ſcopi, quem ſibi in his conſtitutionibus propoſuerant anteriores principes, vel concubinatui non admodum infenſus, conſtituit, vt ſubſequens inter virum et concubinam matrimonium ordinarius ac perpetuus eſſet legitimandi modus. Tertio ne viri in dignitatibus conſtituti, alios exemplo corrumperent: idem CONSTANTINVS (f) duriſſimam illam, quam capite II. huius libri explicauimus, conſtitutionem edidit, et nec concubinas quidem viliores a viris perfectiſſimis haberi paſſus eſt. Quae itidem ad euertendum concubinatum comparata fuiſſe, facile eſt ad intelligendum, quum vix veroſimile eſſet, mulierem ingenuam quantumuis obſcuro loco natam viro etiam clariſſimo perfectiſſimoue ſe daturam eſſe in concubinatum, quum nec ſibi nec liberis inde quidquam ſperare poſſet emolumenti.

VI. Nec forſan effectu caritura fuiſſent illa CONSTANTINI conſilia, ſi eadem ſeueritate rem agere voluiſſent ſucceſſores. Sed his rem parum curae fuiſſe, vel inde patet, quod non ſolum nullam, quae eo

(a) *Lib. I. Rer. et Quaeſt. quotid. cap.* 4. §. 11.

(b) L. 5. C. *de natur. lib.*

(c) L. 6. C. *eod.*

(d) L. 7. C. *eod.*

(e) L. 10. C. *eod. Nou. XII. cap.* 4. *Nou. XVIII. cap.* 11. *Nou. XVIIII.*

(f) L. 1. C. *de nat. lib.*

eo pertineat, conſtitutionem, praeter vnicam illam de pellicatu (a) codicibus inſeri iuſſerint, verum etiam pleraque a Constantino ſancita nouis legibus et conſtitutionibus ſuis ſubuerterint. Nam iam obſeruauimus, vel naturalibus liberis aliquid relinqui paſſum eſſe Valentinianum, et Iuſtinianum legitimationem per ſubſequens matrimonium omnibus promiſcue indulſiſſe. Hinc adhuc Ivstiniani temporibus concubinatus erat *licita conſuetudo* (b), in qua quis caſte viuere poſſet (c); nec prius ille publica lege ſublatus eſt, quam temporibus Leonis (d), cuius tamen conſtitutio non niſi in oriente valuit. In occidente concubinatu nihil erat frequentius, inter Francos, Langobardos et Germanos reliquos: eumque ipſi clerici exemplo ſuo probabant, donec ſub purioris religionis exortum publica lege vbique inter Chriſtianos aboleretur. Qua de re in antiqvitatibvs ivris germanici a nobis fuſius actum eſſe meminimus, vt non opus ſit plura hic addere, vel noſtra ipſorummet expilare ſcrinia.

(a) *L. vn. C. de concub.*
(b) *L. 5. C. ad SC. Orphit.*
(c) *Nouell. XVIII. cap. 5.*
(d) *Nou. Leon. LXXXXI.*

* * * * * * * * *

CAPVT V.

AD CAP. LEGIS PAP. POPP. V. DE SPONSALIBVS.

I. P*Roximum caput de ſponſalibus egit. Suetonii locus explicatus. Quid eo capite ſancitum? Vlpiani locus vindicatus et expoſitus.* II. *Verba capitis V. Aliae gentes feram Venerem laudabant. Romani puellas vix viri potentes ducebant. An irrita fuerint ſponſalia cum puella decenni minore? Intra biennium ſponſa erat domum ducenda.* L. 17. D. de ſponſal. *a* Cviacii *et* Gothofredi *emendationibus vindicata. Quaenam iuſtae cauſſae ſponſalia vltra biennium trahendi?* L. 2. C. de ſponſalibus *expoſita. Sponſae ſaepe adhuc infantes. Auguſtus an Iuſtinianus pubertatis terminum in feminis definiuerit. Impubes domum ducta non erat vxor, niſi ab anno aetatis duodecimo. Nuptiae aliquando inter pueros et puellas celebratae.* III. *Vacatio a morte viri vel diuortio data. Vacatio quid? An et viris vacatio huiuſmodi data?* IIII. *A* Gothofredo *adſuta*

lacinia de virginibus Veſtalibus ad hanc legem non pertinet. V. *Vſus legis hodiernus.*

I. PRoximum legis PAPIAE POPPAEAE caput de ſponſalibus egiſſe videtur. Inter prima ſaltim capita et hoc fuiſſe, vel inde patet, quod primo ſtatim commentariorum libro de eo dixerit CAIVS, iureconſultus (a).

Vt vero, quid hoc capite Auguſtus ſanxerit, paullo inquiramus accuratius: breuiter illud, ſed eleganter, deſcribitur a SVETONIO (b), qui, vbi de lege Iulia de maritandis ordinibus loquitur: *quum etiam, inquit, immaturitate ſponſarum et matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi ſentiret,* TEMPVS *ſponſas habendi* COARCTAVIT, *diuortiis modum impoſuit.* Nimirum, lata lege Iulia, nullum inter maritos et ſponſos diſcrimen ſtatuerat Auguſtus, ſed hos aeque ac illos a poenis caelibatus immunes eſſe iuſſerat. Quemadmodum vero ingenioſa aduerſus leges eſſe ſolet improbitas: ita inde occaſionem arripiebant Romani, vim legis Papiae Poppaeae immaturitate ſponſarum eludendi. Stipulabantur enim ſibi puellas, nondum viri potentes, eoque obtentu, nuptias diutiſſime trahebant, donec potiti maritorum praemiis, ſponſas repudiarent, fraudem hoc modo legi facientes impudentiſſime.

Quum itaque eo fieret, vt ex lege ſapienter ſcripta haud magna ad rem publicam vtilitas redundaret: conſultum viſum eſt principi prudentiſſimo, tempus ſponſas habendi coarctari, certoſque definiri annos, intra quos eae domum ducendae eſſent, ſi quis ſponſalia ſibi prodeſſe vellet ad euitandas caelibatus poenas, praemiaque nuptiarum capienda. Rem omnem accuratius exponit DIO CASSIVS (c), cuius ipſa verba adſcribemus: Ὡς δὲ ȣ̃ν βρέφη τινὲς ἐγγυώμεναι τὰς μὲν τιμὰς γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν ȣ̓ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν, μεθ᾽ ἣν ȣ̓ δὲ ΔΥΟΙΝ ἘΤΟΙΝ διελθόντων γαμήσει τις· τουτ᾽ ἔστι ΔΕΚΕΤΙΝ παντῶς ἐγγυᾶσθαι τὴν γέ τι ἀπ᾽ αὐτῆς ἀπολαύσοντα· δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμȣ ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται: *at quum quidam puellas deſponderent, et praemia nihilominus ferrent maritorum, rem opuſque mariti non praeſtarent: ſtatuit, nulla ſponſalia firma eſſe, quae,* BIENNIO EXACTO, *nuptiae non ſequerentur: hoc eſt, vt omnino* DECENNEM *deſpondere opus eſſet, ſi quis ſponſionis eius fructum vellet percipere. Puellis enim duodecimus annus plenus ad nuptias definita aetas cenſetur.* Ex eo autem loco diſcimus, primo, ſponſalia vltra bien-

(a) *Lib. I. L. 17. D. de ſponſal.*
(b) *Aug. cap. 34.*
(c) *Lib. LIIII. pag. 531.*

biennium trahi non potuiſſe per legem Papiam Poppaeam: deinde deſponderi non potuiſſe puellas decenni minores: poſtremo, duodecennes viris potentes iam eo tempore habitas eſſe.

Nec tantum de tempore ſponſas habendi, hoc capite actum videtur, verum etiam de ſpatio, intra quod poſt coniugis mortem vel repudium ad ſecunda vota tranſeundum eſſet. Nam prioribus verbis ſtatim ſubiungit SVETONIVS: *Diuortiis modum impoſuit.* Quod non modo ita intelligendum, quod Auguſtus ea lege licentiae repudiandi vxores modum impoſuerit, verum etiam, quod praecipue vitae caelibi poſt diuortium certos annos praefiniuerit, intra quos nuptiae rurſum fieri deberent. Quam legis Papiae Poppaeae ſanctionem ita deſcribit VLPIANVS: (a) *Feminis lex* IVLIA *a* MORTE VIRI *anni tribuit vacationem, a* DIVORTIO *ſex menſium: lex autem Papia a morte viri* BIENNII, *a repudio* ANNI ET SEX MENSIVM. Equidem primus hunc locum ſollicitauit vir ſummus, IAC. CVIACIVS, qui pro *biennii* reſcribi iuſſit *triennii*, quia ex SVETONIO (b), triennii vacationem ab Auguſto datam eſſe, conſtet. Sed et τῷ πάνυ CVIACIO, et qui eius emendationem probauit, IS. CASAVBONO fraudi fuit male intellectus SVETONII locus, qui non de vacatione feminae a morte mariti, ſed de vacatione ipſius non quidem Papiae ſed Iuliae legis, ciuibus conceſſa, loquitur. Neque enim prius lex Iulia de maritandis ordinibus perlata eſt, quam vacatione triennii data, id eſt conceſſo iis, qui nondum vxores duxerant trium annorum ſpatio, πρὸς παρασκευήν, vti loquitur DIO, (c) id eſt, vt interea ſe praepararent ad ducendas vxores, procreandoſque liberos. Quare et eximius vir IAC. GOTHOFREDVS, (d) et celeberrimus SCHVLTINGIVS (e) recte negarunt, mutandum aliquid eſſe in loco VLPIANI, quo, quid lege Iulia ea de re cautum ſit, quidque poſtea mutauerit lex Papia Poppaea, tam diſtincte exponitur.

II. Ex his ergo adparet, tale fere fuiſſe legis PAPIAE POPPAEAE caput quintum:

> *Sponſam poſt hanc legem decenni minorem nemo habeto, deſponſam intra biennium domum ducito: ni duxerit, praemiis maritorum ne fruitor. Feminis a morte viri biennii; a repudio anni et ſex menſium vacatio eſto.*

SPON-

(a) *Fragm. tit.* 14. §. 1.
(b) *Aug. cap.* 32.
(c) *Lib. LVI. pag.* 572.
(d) *Not. ad leg. Pap. Popp. pag.* 320.
(e) *Ad Vlpian. pag.* 609.

SPONSAM, ait lex, POST HANC LEGEM DECENNI MINOREM NEMO HABETO. Aliae gentes laudandos exiſtimabant, qui ſero animum adpellerent ad nuptias, rati, id quod res eſt, properatam Venerem robori et maturitati liberorum aeque ac ipſorum parentum officere. Hinc ARISTOTELES (a) expedire iudicat reipublicae, ſi mares circiter anno aetatis trigeſimo ſeptimo, feminae duodeuiceſimo inirent matrimonium. Lycurgus, teſte PLVTARCHO, (b) non quidem certos finiuit annos, ſed tamen non niſi robuſtas et grandes virgines elocari voluit. Eamdem ob cauſſam non abs re maiores noſtros collaudauit TACITVS, (c) *quod* SERA *apud illos fuerit iuuenum* VENVS, *et hinc inexhauſta pubertas.* Eum enim morem patrium permultum contuliſſe ad inuſitatum illud corporum Germanorum robur, ſingulari eaque pereruditâ diatriba eleganter ſuo more vir doctiſſimus, HERM. CONRINGIVS, demonſtrauit. Denique, vt alia omittamus, de Africanis quibuſdam memoriae prodidit NIC. DAMASCENVS, *ὅτι τῶν θυγατέρων ἀρίστας κρίνουσι τὸν πλεῖστον χρόνον μεμενηκυίας παρθένους, eas filias ab illis iudicari optimas, quae quam diutiſſime virgines manſerint.*

At aliter rationes componebant Romani, quos PLVTARCHVS (d) teneras admodum puellas non modo deſpondere, verum etiam elocare et ducere conſueuiſſe refert, ea huius conſuetudinis reddita ratione, quod magna ſit huius aetatis ſimplicitas, et ſub inſtitutione mariti vxor tam tenera illius mores facilius imbibat, atque ita publicae res priuataeque eo tranquilliores eſſe ſoleant. Hinc factum, vt ſaepe puellae adhuc infantes deſponderentur pueris, ceu vel exemplo Caeſaris patet, cui Coſſutia, teſte SVETONIO, (e) *adhuc tum praetextato deſponſa fuerat.*

Quum vero ita legi Iuliae de maritandis ordinibus haud ſatisfieret, eaque ſponſalia repudiis et diuortiis occaſionem frequentiſſime darent: lege demum Papia Poppaea cautum eſt, ne quis ſponſam decenni minorem in poſterum haberet. Quod vero non ita intelligendum, ac ſi ex eo tempore nefas viſum eſſet, ſtipulari ſibi puellam decenni minorem. Id enim et ſub Auguſto, et poſt eius tempora frequentiſſime factum eſſe conſtat. Ipſe enim Auguſtus natam ex filia Attici Agrippae filiam *vix* ANNICVLAM *Tiberio Claudio Neroni, Druſilla nato, priuigno ſuo* DESPONDIT, teſte CORNELIO NEPOTE (f). Aliud exemplum marmor hoc apud GRVTERVM (g) memorat:

DIIS

(a) *Lib. VII. Polit. cap. 16.*
(b) *Compar. Lycurgi et Numae pag. 76.*
(c) *De mor. Germ. cap. 20.*
(d) *Ibid.*
(e) *Iul. cap. 1.*
(f) *Vit. Attic. cap. 19.*
(g) *Inſcr. pag. 837. num. 2.*

DIIS. MANIBVS.
VALERIAE. M. F.
FORTVNATAE.
VIXIT. ANNOS. VIII.
MENSES. VIII. DIES. XVIII.
M. VALERIVS. ANICETVS.
VIX. ANN. XX. QVI. FVIT.
SPON.
EIVS.

Sed ſenſus legis eſt, ſponſalia cum decenni minore, non futura legitima. Subſiſtebant ergo, ſed ita, vt is, cui deſponſa eſſet, ſponſi iure non perfrueretur, quia eam ſecundum legem intra biennium domum ducere non poſſet. Hinc MODESTINVS (a), quem poſt hanc legem vixiſſe, nemo dubitat: *In ſponſalibus*, inquit, *contrahendis*, AETAS *contrahentium* DEFINITA NON EST, *vt in matrimoniis.* (Eatenus nimirum, vt immatura ſponſalia nulla vel irrita ſint,) *Quapropter* A PRIMORDIO AETATIS *ſponſalia effici poſſunt, ſi modo id fieri ab vtraque perſona intelligatur, id eſt, ſi non ſint minores ſeptem annis.*

Hinc porro ſponſo lex iniungit, VT DESPONSAM INTRA BIENNIVM DOMVM DVCAT, non quod lex inuitum cogeret facere nuptias, ſed quod, ſi non duceret, praemiis maritorum non frueretur. Ea tamen neceſſitate ſponſos eximebant iuſtae cauſſae, de quibus CAIVS (b): *ſaepe iuſtae ac neceſſariae cauſſae, non ſolum annum, vel biennium, ſed etiam triennium vel quadriennium, et vlterius trahunt ſponſalia, veluti valetudo ſponſi ſponſaeue, vel mortes parentium, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quae ex neceſſitate fiunt.* In hoc textu IAC. CVIACIO (c) abundare videntur verba *annum vel. Nuſquam enim*, inquit, *huic rei annum fuiſſe praeſcriptum, legimus, ſed biennium, vt conſequens ſit, Caium ſcripſiſſe: Saepe iuſtae ac neceſſariae cauſſae non ſolum biennium, ſed etiam triennium, quadriennium et vlterius trahunt ſponſalia.* Poſtea tamen verba iſta retineri poſſe concedit, ſi dicamus, his, qui ſibi deſpondiſſent puellam XI. annorum, legibus fuiſſe praeſcriptum annum, ad contrahendas nuptias. Enimuero nec de hac legis ſanctione vel apud DIONEM vel apud quemquam veterum aut vola aut veſtigium occurrit. Vnde IAC. GOTHOFREDVS (d) vel ſcriptum fuiſſe

(a) L. 14. D. *de ſponſal.*
(b) CAI. *Lib.* I. L. 17. *D. de ſponſ.*
(c) *Lib. XVI. obſ. cap.* 35.
(d) *Not. ad leg. Pap. pag.* 320.

fuiſſe ſuſpicatur *annu. M. VI*, id eſt, *annum, menſes VI.* vel ſtatuendum eſſe, Caium non de lege Papia Poppaea, ſed de Iulia loqui, quae per annum tantum trahi ſponſalia conceſſerit. Enimuero vti prius paullo argutius eſt: ita poſterius plane non videtur veroſimile. Diſerte enim Dio et Svetonivs obſeruant, legem Iuliam ſponſis praemia maritorum indiſtincte indulſiſſe, et poſtea demum ob fraudem legi factam biennium, intra quod ſponſae domum ducendae eſſent, praefinitum eſſe lege Papia Poppaea. Quid vero opus fuiſſet noua illa legis Papiae Poppaeae ſanctione, ſi lex Iulia iam tempus, et quidem multo breuius, praefiniuiſſet, intra quod ſponſi nuptias facere tenerentur? Neutra virorum ſummorum coniectura opus videtur. Rectiſſime enim ſe habent Caii verba, ſi ea de ſpatio temporis, ad quod vltra iſtud biennium ob iuſtam et neceſſariam cauſſam ſponſalia trahi poſſint, intelligas, vt ſenſus ſit: *Saepe iuſtae ac neceſſariae cauſſae* (vltra iſtud biennium, quod lex Papia Poppaea finiuit,) *non ſolum annum vel biennium, ſed etiam triennium, et quadriennium, et vlterius trahunt ſponſalia.*

Ceterum iuſtae illae ac neceſſariae cauſſae non omnes quidem, ſed quaedam tantum exempli cauſſa a Caio adferuntur. In his eſt primo *valetudo ſponſi ſponſaeue*, puta diuturna, et talis, quae impedimento eſſe poſſit nuptiis. Deinde *mors parentium*, ob luctum, intra cuius tempus nuptias celebrare indecorum atque inauſpicatum videbatur, adeo, vt ne exacto quidem luctus tempore, nuptias celebrare liceret menſe Februario, quo Manibus parentum ſacra piacularia fiebant. Qua de re Ovidivs (a):

Dum tamen haec fient, viduae ceſſate puellae,
Exſpectet puros pinea taeda dies.
Nec tibi quae cupidae matura videbere matri
Comat virgineas haſta recurua comas.
Conde tuas, Hymenaee, faces, et ab ignibus atris
Auſer: habent alias moeſta ſepulcra faces.

Excuſabant porro *capitalia crimina*. Siue enim ſponſus, ſiue ſponſa, ſiue eorum parentes rei poſtulati eſſent criminis capitalis: induciae merito poſcebantur nuptiis, ne, ſi alteruter ſponſorum capitis damnaretur, alterum participem fieri oporteret iſtius calamitatis. Praeterea in parentum periculo liberi in tanto luctu ac ſquallore erant (b), vt non poſſent

(a) *Faſtor. Lib. II. v. 557. ſeqq.*

(b) *Liu. Lib. VI. cap. 20. Lib. XXXXIII. cap. 16.*

poſſent ſine ignominia de nuptiis cogitare. Denique et *longas peregrinationes, quae ex neceſſitate fiunt*, iuſtis illis cauſſis accenſet CAIVS: quod procul dubio de abſentia rei publicae cauſſa intelligendum eſt, cuius ſolius rationem habuiſſe legem Papiam Poppaeam, ex VLPIANI (a) et PAVLLI (b) teſtimoniis, infra explicandis, patebit.

Quid vero ſi nulla vrgente huius modi cauſſa ſponſalia traherentur? Tunc ſponſus PRAEMIIS MARITORVM NON FRVEBATVR. Sed ea poena non ſufficiebat poſteris. CONSTANTINVS (c) enim praeterea ſponſae militis, (paganum enim, qui rei publicae cauſſa non aberat, ſponſa, niſi duodecenni minor, exſpectare non tenebatur,) permiſit, vt circumacto a ſponſalibus biennio, impune ſibi aliam conditionem quaereret. Quin et idem facere licebat patri, tutori vel curatori puellae ſi culpa penes ſponſum eſſet, per eumque ſtaret, quo minus puella domum duceretur (d). Nam ſi propter aetatem duci non poſſet: non licebat quidem ſponſae, circumacto a ſponſalibus biennio, aliam conditionem quaerere: at ſponſus interea praemiis mariti non fruebatur, quia contra legem immaturam et decenni minorem ſibi fuerat ſtipulatus (e).

Quum itaque Auguſtus puellas anno aetatis duodecimo virilis patientiae legem accipere poſſe ſtatuerit: non abs re quaeri poſſet, an non vana ſit IVSTINIANI (f) gloriatio, qua ſibi id tribuere videtur, quod pubertatis annos definiuerit, quum ſaltim, quod ad feminas attinet, id pridem fecerit Auguſtus? Sed facile vnus quiſque animaduertet, nec Iuſtinianum iure reprehendi, nec ad Auguſtum referri poſſe inuenti pubertatis termini originem. Nuſquam id ſibi tribuit IVSTINIANVS, quod pubertatis annos primus definiuerit, ſed quod, quum Caſſiani habitu corporis; Proculeiani annis; Priſcus Iauolenus vtrisque pubertatem aeſtimarent, ipſe Proculeianorum ſententia firmata, liti iſti finem impoſuerit. Nec Auguſtus primus dici poteſt ſtatuiſſe, quo aetatis anno puberes cenſeantur feminae. Nam, vti recte CONTIVS (g) et VVLTEIVS (h) obſeruarunt, de earum pubertate apud veteres non quaerebatur, quia non aetate tutela liberabantur, ſed conuentione in manum. Si vero nubere vellent, non de pubertate quaeſtio erat, ſed de

Z 2

(a) *Fragm. tit.* 16. §. 1. *L.* 36. *et L.* 38. *D. ex quib. cauſſ. maior.*
(b) *L.* 35. *et L.* 37. *D. eod.*
(c) *L.* 2. *C. de ſponſal.*
(d) *L.* 4. *C. Th. eod.*
(e) *L.* 6. *C. Th. eod.*
(f) *L. vlt. C. quando tut. eſſe deſ.*
(g) *Lection. ſubſeciu. Lib. II. cap.* 13. §. 5.
(h) *Ad pr. Inſt. quib. mod. tut. fin.*

de viri potentia, quae, vti ampliſſimus BYNKERSHOEKIVS (a) coniecit, ex eo iudicari poterat, quod iam tributum menſtruum naturae ſoluere coepiſſent. Ex quo etiam patet, cur non vti in maribus, ita in feminis, inſpectione corporis opus eſſe crederent veteres. Vix enim matri vel nutrici poterat ignotum eſſe, quando id accidat puellae, ex quo matura viro et plenis nubilis annis iudicaretur. Quum vero id plerumque anno aetatis duodecimo contingat, legem Auguſtus tulit de eo, quod fit ἐπὶ τὸ πλεῖϛον. Poſtquam autem diſcrimen inter pupillarum et perpetuam feminarum tutelam inualuit, et puellae primum pupillari, ac ea aetate exacta, perpetuae et legitimae tutelae ſubeſſe coeperunt, ac demum perpetua mulierum tutela ſenſim ab vſu receſſit: etiam de puellarum pubertate quaeſitum, quam ipſam quoque anno duodecimo impleto incipere, e veteribus VLPIANVS (b) et MACROBIVS (c) obſeruarunt.

Vt autem ad legem noſtram reuertamur, diximus, ſponſam ſaltim duodecennem fuiſſe domum ducendam, quia tunc matura viro videbatur. Quid ergo, ſi quis eas inducias anteuertiſſet, et, puellam nondum viri potentem deduxiſſet domum? Tunc vero non prius iuſta vxor videbatur, quam legitimam illam aetatem attigiſſet. Hinc et dotem vir petere non poterat, antequam duodecimum aetatis annum impleſſet, quia nuptiae nondum vtiliter fuerant conſequutae (d). Ex eadem ratione ante eum annum, repudiata conditione diſcedens, rei vxoriae actione experiri non poterat, quia pecunia in cauſſam dotis numerata dos facta non fuerat: quamuis eidem liceret pecuniam condicere, eique condictioni dotis priuilegium daretur ex ſententia VLPIANI (e) et HERMOGENIANI (f). Sed et legatum cum conditione: *filiae meae*, QVVM NVPSERIT, *do lego*, peti non poterat ab ea, quae nondum nubilis in domum mariti deducta fuerat (g). Denique et vitium puellae immaturae, licet domum ductae, illatum vir non tamquam maritus, ſed tamquam ſponſus ex reſcripto D. Seueri perſequebatur (h): modo ſponſalia anteceſſiſſent: ſi quidem alias immatura domum ducta ne ſponſae quidem loco erat (i). Quae omnia breuiter complexus POMPONIVS (l): *minor*, inquit, *annis duodecim nupta tunc legitima vxor fit, cum apud virum expleuit duodecim annos.*

Non

(a) *Obſeruat. Lib. III. cap.* 24.
(b) *Fragm. tit. XI.* §. 1.
(c) *Saturnal. Lib. VII. cap. 7. et Somn. Scip. Lib. I. cap. 6.*
(d) *L. 68. D. de iure dot.*
(e) *L. 17. §. 1. D. de reb. auctor. iud. poſſid.*
(f) *L. 74. D. de iur. dot.*
(g) *L. 10. pr. D. de condit. et demonſtr.*
(h) *L. 13. §. 3. et §. 8. D. ad leg. Iul. de adulter.*
(i) *L. 9. D. de ſponſal.*
(l) *L. 4. D. de ritu nupt.*

Non ergo ſi duodecenni minor nupſiſſet, nuptiae reſcindebantur, nec in patrem, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dederat, dabatur actio in factum, *quia ignoſcendum videbatur ei, qui filiam ſuam maturius in familiam ſponſi perducere voluerit, quum id adfectu propenſiore magis, quam dolo malo crederetur feciſſe* (a): ſed tamen hoc non cenſebatur matrimonium. Hinc et poſt legem Papiam Poppaeam ſaepe vel impuberibus nupſiſſe, vel domum deductas videmus virgines immaturas: In marmore Romano apud GRVTERVM (b), legimus:

HERACLAE. QVI. VIX.
ANN. XI. MENS. V. AVR.
PATRONA CONIVGI.
BEN. MER. FEC.

En maritum impuberem annorum XI. et V. menſium, quum diem ſupremum obiret. Vxoris ipſo anno XII. defunctae elogium hoc exſtat Baiis (c):

DIS. MANIBVS.
POBLICIAE. ALBANAE.
C. CANVLEIVS. L. F.
CON. B. M. V.
A. XII.

Octennem vxorem reperies in marmore apud eumdem (d):

SABINVS. REGVL.
V. F.
SIBI. ET.
FLORENTI. CONIVGI.
SEROTINAE.
AN. VIII.

Septennem denique in epigrammate quod poſt GRVTERVM (e) emendatius extulit FABRETTVS (f), in quo et haec legimus:

SEPTEM. ME. NATAM.
ANNORVM. GREMIO.
IPSE. RECEPIT. XXXX.
ANNOS. NATA. NECIS. POTIOR.

 Adde-

(a) *L.* 11. §. 3. *D. quod falſo tutor. auctore.*
(b) *Inſcript. pag.* 788. *num.* 8.
(c) *Ib. pag.* 815. *num.* 13.
(d) *Ib. pag.* 824. *n.* 1.
(e) *Ib. pag.* 1046. *n.* 6.
(f) *Inſcr. cap.* 5. *pag.* 421.

Adderem exemplum impuriſſimarum nuptiarum Gytonis cum puella immatura apud PETRONIVM, (a) niſi ibi laſciuiam potius quam conſilium deprehenderem. Satis enim demonſtratum arbitror, deduci domum potuiſſe ſponſas etiam immaturas, quamuis tunc nec vir, nec vxor, nec dos, nec nuptiae intelligerentur, priuſquam nupta duodecimum aetatis annum in domo mariti expleuiſſet.

III. Altera huius capitis parte de vacatione feminis ſoluto matrimonio conceſſa agitur. Et huc pertinent verba: FEMINIS A MORTE VIRI BIENNII, A REPVDIO ANNI ET SEX MENSIVM VACATIO ESTO. *Vacatio*, vti a GOTHOFREDO obſeruatur, modo pro ſpatio temporis a lege πρὸς παρασκευὴν conceſſo accipitur, modo pro indulgentia ac lege ſolutione, quo ſenſu SVETONIVS (b) Claudium *ciuibus*, *naues mercaturae cauſſa fabricantibus*, VACATIONEM *legis Papiae Poppaeae dediſſe*, refert. Hic vero *vacatio* eſt ſpatium, intra quod viduae et repudiatae, quamuis maritum non haberent, immunes tamen erant a poenis caelibatus. Et viduis quidem a morte mariti biennii; repudiatis anni et ſex menſium, Auguſtus indulſerat, fortaſſis, quia viduis ob tempus luctus non tam cito liceret admittere procos, quam repudiatis, quae plerumque iam de conditione tranſegerant cum aliis, quando a viris diuertebant. Iureconſulti tamen et illis feminis biennii vacationem tribuiſſe videntur, quarum mariti non quidem naturalem, ſed ciuilem, mortem obierant, veluti qui ſerui poenae facti, vel quibus aqua et igni interdictum, vel qui deportati fuerant in inſulam. Haec enim coniugis calamitas ſtatim ſoluebat nuptias, et hinc proculdubio illico tanquam caelibes vel viduae habebantur vxores, quanquam hic caſus praeoccuparet mortem, et nonnunquam longum tempus occuparet. Nec tamen ſtatim caelibatus poenis ſuberant vxores deportatorum: ſed idem illis concedebatur ſpatium, quod viduis Auguſtus hac lege indulſerat. Id enim ex CAII (c) fragmento colligo, quod huc pertinere recte vidit IAC. GOTHOFREDVS (d).

Quando vero feminis tantum huiuſmodi vacationem datam eſſe teſtatur VLPIANVS: quid cauſſae eſſe dixeris, cur lex non et viris ſe aeque benignam praebuerit? IAC. CVIACIVS, (e) in hanc quaeſtionem incidens: *A die diuortii*, inquit, *vel mortis vxoris*, *cuius temporis vacatio data ſit maribus lege Iulia vel Papia*, *ignoro. Forſitan nulla: quoniam de feminis tantum Vlpianus ſcribit*, *in quas mitiores*, *quam in viros*,

(a) *Satyr. pag.* 25.
(b) *Claud. cap.* 18.
(c) CAI. *Lib. I. L.* 29. *D. de poen.*
(d) *Ad leg. Pap. Popp. pag.* 275.
(e) *Lib. VI. obſ. cap.* 37.

ros, *leges fuere ſemper*. Recte ſuſpicatur CVIACIVS, nullam vacationem datam eſſe maribus; ſed cauſſam non videtur peruidiſſe. Neque enim de ſola legiſlatoris benignitate erga ſexum infirmiorem hic cogitandum videtur, ſed vel praecipue eum mouit, quod maribus ſemper in procliui ſit, nouam quaerere conditionem, non item feminis, quas et luctus et ipſa ſexus verecundia ad noua vota feſtinare, multoque magis ſibi nouos maritos quaerere vetat. Vidua ſaltim x menſes, lugere tenebatur maritum (a), et ſi ſui iuris facta, antequam eluxerat, nuberet, infamia notabatur, (b) eandemque ignominiam ſubibant pater et mater, qui eam nuptum collocauerant, maritus, qui eamdem duxerat, et qui filium ducere iuſſerat, ſocer (c). Vnde haud parum mirati homines ſunt Marci Imp. filiam, Lucii Veri viduam nondum decurſo luctus tempore Claudio Pompeio nubentem (d). Deinde quomodo repudiatae ſtatim reperiſſent maritum, quum huic verendum eſſet, ne grauidam in torum reciperet, quod in ipſo Auguſto reprehenſum eſſe, docet ACRON ad HORAT. *Carm. Lib. III. od.* 6. Nihil horum imminebat maritis ad ſecunda vota tranſituris, quippe qui neque vxorem lugere, teſte PAVLLO (e), neque a diuortio exſpectare aliquamdiu, antequam nouas ſignarent tabulas, compellebantur. Quin tantum abeſt, vt eis ſpatium aliquod πρὸς παρασκευὴν videretur indulgendum, vt plerumque iam cum noua nupta fuerit tranſactum, quando vxori priori dabatur repudium. Et id ipſum eſt, quod notat IVVENALIS (f):

Tres rugae ſubeant, et ſe cutis arida laxet:
Fiant obſcuri dentes, oculique minores:
Collige ſarcinulas, dicit libertus, et exi:
Iam grauis es nobis, et ſaepe emungeris, exi
Ocyus, et PROPERA, *ſicco* VENIT ALTERA *naſo.*

Quae ſi expendas paullo accuratius, non mirum videbitur, feminis, et marito orbatae, et repudiatae, vacationem aliquam conceſſam fuiſſe lege Papia Poppaea, quae conceſſa non fuerat maritis, qui vxores vel inuiti amiſerant, vel vltro repudiarant.

IIII. Tale fuit quintum legis Papiae Poppaeae caput. Adſuit illi GOTHOFREDVS laciniam bene longam de virginibus Veſtalibus e populo

(a) SEN. *Epiſt. LXV.* APVLEI. *Metam. Lib. VIII.*
(b) *L.* 2. *C. de ſecund. nupt.*
(c) *L.* 1. *L.* 8. *L.* 11. *D. de his qui not. infam.*
(d) *Iul. Capitolin. Marc. cap.* 20.
(e) *L.* 9. *pr. D. eod.*
(f) *Sat. VI. verſ.* 143. *ſeqq.*

pulo legendis, ſorte ducendis, et more maiorum capiendis a pontifice maximo. Sed ipſum GELLII locum, ex quo ſua hauſit, et capite primo huius commentarii interpretati ſumus, et eum non ad legem PAPIAM POPPAEAM, ſed ad aliam, ab hac diuerſam, legem PAPIAM pertinuiſſe, fuſius demonſtrauimus.

V. Ceterum quum hodie vix vlla ſint maritorum, multo minus ſponſorum praemia: ſuperuacua videri poſſet quaeſtio, an et noſtris temporibus id caput obtineat? Sed non inutiliter tamen quaeri poteſt, an, quae de viripotentiae termino, nec non de vacatione a ſoluti matrimonii tempore conceſſa lex praecipit, noſtris temporibus obſeruentur? Paucis ergo reſpondemus, quum pubertatem et viripotentiam in coniugibus ipſe exigat matrimonii finis, eam etiamnum merito requiri in iis, qui de nuptiis cogitant. Equidem ius pontificium, quod in quaeſtionibus de matrimonio maximam vbique auctoritatem obtinuit, etiam impuberes duodecenni minoribus iungi patitur, ſi malitia, vti lepide pontifex loquitur, aetatem ſuppleat; (a) (quamuis ne id quidem ob NICOLAI PAPAE (b) prohibitionem ſine diſpenſatione fieri poſſe putet AVG. BARBOSA. (c). At vix tamen vtiquam nuptiae huius modi conceduntur priuatis. Quin et ante plenam pubertatem maſculis aegre indulgentur in Saxonia, quum parum prudentiae ad regendam vxorem et familiam ineſſe credatur imberbi iuueni, qui, vt ait HORATIVS, (d)

Gaudet equis, canibuſque et aprico gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus aſper,
Vtilium tardus prouiſor, prodigus aeris,
Sublimis, cupiduſque et amata relinquere pernix.

Attamen ſi meliora ſuadentes audire nolint, vel ſi iam benedictio ſacerdotalis aut coitus acceſſerit: priore caſu non impediunt nuptias, dummodo ſponſi non ſint impuberes: poſteriore ne quidem impuberes, inter ſe coëuntes diſiungunt, dummodo ſint pubertati proximi. Quam in rem et CARPZOVIVS (e) quaedam notauit. Ita et ſoluto morte matrimonio feminis ob periculum impraegnationis ne conceditur quidem intra annum luctus nubere, tantumque abeſt, vt vacatio quaedam

(a) *Cap. impuberes 3. cap. de illis 9. et cap. vlt. X. de ſponſal. imp.*
(b) *Cap. 2. X. eod.*
(c) *Ad c. 24. X. de ſponſal.*
(d) *Art. poët. verſ. 161. ſeqq.*
(e) *Iuriſprud. conſiſt. Lib. II. tit. 1. defin. 12.*

dam denegetur, vt ei impune per omnem vitam in viduitate permanere liceat. Sin vero vir vxorue cauſſam diuortio dedit, illi non intra quinquennium, quod THEODOSIVS et VALENTINIANVS (a) conſtituerunt, ſed aliquando in perpetuum nuptiis interdici ſolet. In hoc vero vſus hodiernus a iure antiquo facit diuortium, quod et vir amiſſam vxorem elugere teneatur ſex menſibus. Qui mos quamuis et honeſtus ſit, et fere vbique, teſte CYPRAEO, (b) receptus, facilius tamen maſculis gratia legis ſit, quam feminis, quarum impraegnatio ſemper videtur metuenda.

(a) *L. 8. §. 4. C. de repud.* (b) *Cap. 13. de ſponſal. §. 96.*

* * * * * * * * * *

CAPVT VI.

AD CAPVT LEGIS VI.

DE POENIS INIVSTARVM NVPTIARVM.

I. *Caput VI. legis Papiae Poppaeae de poenis iniuſtarum nuptiarum egit. Verba capitis.* II. *In poenam incidebant, qui ſcientes dolo malo aduerſus legem coibant.* III. *Liberi quaeſiti contra legem non erant heredes ſui.* IIII. *Iidem non proderant parentibus.* V. *Nihil hi capiebant ex teſtamento.* VI. *Nec inter ſe quidquam capiebant. Aliquando in fraudem legis liberis relinquebatur, quod parentibus relinqui non poterat. In fraudem eiuſdem legis fiebant fideicommiſſa tacita. SC. Plancianum.* VII. *Dos quomodo caduca facta?*

I. QVae adhuc expoſuimus legis Papiae Poppaeae capita ab VLPIANO, CLEM. TERENTIO, et PAVLLO duobus primis, a CAIO et MARCELLO libro primo commentariorum explicata ſunt. Quum vero eodem libro II. VLPIANVS, TER. CLEMENS, et PAVLLVS, nec non eodem libro primo MARCELLVS de poenis iniuſtarum nuptiarum agant, ſeptimum autem legis caput, teſte GELLIO (c), iam ad praemia parentum et nuptorum pertinuerit: non poſſumus non exiſti-

(c) *Lib. III. cap. 15.*

exiſtimare, ſexto hoc capite de poenis iniuſtarum nuptiarum actum eſſe.

Et ſupra quidem oſtendimus, legem hanc fuiſſe minus quam perfectam, quippe quae matrimonia in quaſdam perſonas inhibuit, ſed inita tamen et contracta non reſcidit: idque primum mutatum eſſe diximus SCto vel oratione Marci Aurelii et Commodi Imperatorum. Nec tamen ideo extra poenas erant huiuſmodi nuptiae: ſiquidem qui contra leges coierant, coniugum vel nuptorum iuribus haud perfruebantur, quamuis, vti diximus, non diuellerentur coniuges tam male conciliati. Recte itaque Em. Merillivs (a) obſeruauit, ſanctionem poenalem, quam titulo Inſtitutionum de nuptiis inſeruit Ivstinianvs (b), maximam partem ex lege Papia Poppaea eſſe deſcriptam Vnde ex ea, aliiſque veterum Prudentum fragmentis ita reſtituendum erit hoc caput:

Si qui ſcientes, dolo malo, aduerſus hanc legem coierint: nec vir, nec vxor, nec ſocer ſocruſue nec gener nuruſue intelliguntor: liberi quaeſiti natiue legitimi et heredes ſui ne ſunto, neue parentibus proſunto: neue HEREDITATEM, QVAE EIS LEGE OBVENERIT, *legatumue ipſi coniuges, neque inter ſe quidquam capiunto: mortuaque muliere dos caduca eſto.*

II. Poena ergo proponebatur non omnibus, qui aduerſus legem inierant matrimonium, ſed QVI SCIENTES DOLO MALO ADVERSVS LEGEM COIERANT. Oportebat nimirum eos, qui coierant, ſciuiſſe, cuius conditionis vel viro nubant, vel vxorem ducant. Sine ſcientia enim dolus vel improbum conſilium haud intelligitur. Per eam autem ſcientiam et hic legislatores non delatoriam curioſitatem, ſed talem notitiam, quae ſupinam ignorantiam excludit, intelligunt. Id quod ita eleganter explicat Vlpianvs (c): *Nec* SVPINA IGNORANTIA *ferenda eſt, factum ignorantis, vt nec* SCRVPVLOSA INQVISITIO *exigenda. Scientia enim hoc modo aeſtimanda eſt, vt neque negligentia craſſa, aut nimia ſecuritas ſatis expedita ſit, neque delatoria curioſitas exigatur.* Hinc ſi forte ſenatoris filia nupſiſſet Barbario Philippo, quem ingenuum, ciuem, et ſenatorem eſſe credebat, quum deinde ſeruus adpareret: vel ſi ſenator bona fide duxiſſet libertinam, ab omnibus pro ingenua habitam: ii ſane a poena fuiſſent immunes, quia nec ſcientes, nec dolo malo aduerſus legem coierant. Neque alteri coniugi alterius

(a) *Lib. V. obſ. cap.* 11.
(b) §. 12. *Inſt. de nupt.*
(c) *L.* 6. *D. de iur. et facti ign.*

alterius ſcientia fraudi erat. Quo pertinet fragmentum TERENTII CLEMENTIS (a): *iniquiſſimum videtur, cuique* SCIENTIAM ALTERIVS, *quam ſuam, nocere, vel* IGNORANTIAM ALTERIVS *alii profuturam.* Quo ipſo innuit, ſi Barbarius Philippus feminam ingenuam, conditionis mariti ignaram duxerit, tunc nec ſcientiam mariti vxori fraudi, nec vxoris ignorantiam illi emolumento futuram. Hanc enim ob illius ſcientiam non incurrere poenas iniuſti matrimonii, illum autem ob huius ignorantiam non fieri iuſtum maritum. Haec eſt vera ac genuina harum legum ſententia, quam adſequuti non videntur interpretes, qui has leges de ſcientia vel ignorantia procuratorum accipiunt, de qua ſpecie non cogitaſſe iureconſultos, vel inſcriptio eos docere poterat.

III. Ad poenas ipſas illegitimi concubitus quod attinet, primo NEC VIR, NEC VXOR, NEC SOCER SOCRVSVE, NEC GENER NVRVSVE INTELLIGEBANTVR. Quamuis enim non reſcinderetur eiuſmodi matrimonium: effectibus tamen eiuſdem ciuilibus plane deſtituebatur. Hinc nec iura mariti viro, nec iura vxoris mulieri competebant, ſed vterque poenis caelibatus et orbitatis ſuberat: qua de re iam ſupra quaedam obſeruare me memini, quum de oratione Marci et Commodi diſſererem. Quare nec inter ſocerum vel ſocrum et generum vel nurum ea intercedebant iura mutua et reciproca, quae alias ſecundum leges intercedebant. Sane quum lege Iulia *iudiciorum publicorum* cautum eſſet, *ne cui inuito denuncietur teſtimonium aduerſus ſocerum vel generum:* id procul dubio ceſſauit in matrimonio iniuſto et contra leges Iuliam et Papiam contracto. Eoque pertinet fragmentum PAVLLI (b), quo legem illam Iuliam iudiciorum publicorum recenſet, nec non TERENTII CLEMENTIS (c) quo *ſoceri* et *ſocrus* vocabula interpretatur: ex quibus vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS (d) perperam exſculpere voluit hoc legis noſtrae caput: *Gener ſocerue inuiti in reos teſtimonium ne dicunto.* Haec enim repetita fuiſſe lege Papia, quum iam Iulia de iudiciis publicis ea ſatis inculcaſſet, vix veroſimile, nec legis noſtrae ſcopo conſentaneum eſt. Ex eo vero porro conſequebatur, vt LIBERI QVAESITI NATIVE LEGITIMI ET HEREDES SVI NON ESSENT. Pertinet huc locus IVLII PAVLLI: (e) *ſui heredes ſunt primo loco filius, filia, in poteſtate patris conſtituti, nec intereſt, adoptiui ſint,*

 an

(a) TER. CLEM. *Lib. II. L. 5. D. eod.*
(b) PAVLL. *Lib. II. L. 4. D. de teſtib.*
(c) TER. CLEM. *Lib. II. L. 146. D. de verb. Sign.*
(d) *Leg. Pap. Popp. cap. 6.*
(e) *Lib. IIII. Sent. tit. 8. §. 4*

an naturales, *et* SECVNDVM LEGEM IVLIAM PAPIAMVE QVAESITI, *modo maneant in poteſtate.* Seruauit id PAVLLI fragmentum Pariator legum Moſaicarum et Romanarum, (a) quod interpretaturus PETRVS PITHOEVS, ſpeciem ponit, quod mulier manumiſſa ea conditione, ne nuberet, intra annum praeſtiterit iuſiurandum, ſe liberorum quaerendorum cauſſa nubere. Hos enim *liberos ſecundum legem Iuliam Papiamque quaeſitos* dici eo loco exiſtimat vir doctiſſimus. Sed vereor, vt recte PAVLLVM intellexerit. Deſcribit ille heredes ſuos, taleſque eſſe ait primo loco filios filiaſue, in patria poteſtate conſtitutos: ſecundo loco nepotes, neptes, pronepotes, proneptes, dummodo et ipſi in poteſtate aui proauiue ſint, nec mortuo illo in alterius recidant poteſtatem. Addit iureconſultus, nihil intereſſe, naturales ſint, an adoptiui, modo, ſi naturales, ſecundum legem Papiam Poppaeam quaeſiti adeoque ex iuſtis nuptiis nati ſint. Vt adeo particulae ET declaratiua hic ſit ſignificatio, qualem in pluribus iuris noſtri locis notant IVL. PACIVS (b) et IO. STRAVCHIVS, (c) adeoque ſenſus emergat naturales dicet liberos non eſſe heredes ſuos, ſi contra praecepta legum quaeſiti ſint. Hinc DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. (d) quaeſiti per epiſtolam, an liberi ex ingenua et liberta procreati iuſti patri filii naſcantur? id adſirmabant, quia erant ſecundum legem Iuliam et Papiam quaeſiti. Contra ſi Cocceius Caſſianus V. C. de quo ſupra egimus ex Rufina vulgari muliere ſuſcepiſſet liberos, illi tanquam contra legem quaeſiti, illegitimi procul dubio fuiſſent: quum non poſſint iuſti liberi, niſi ex iuſto naſci matrimonio.

IV. Addidimus in lege: NEVE PROSVNTO, quibus verbis tertia iniuſtarum nuptiarum poena continetur. Diſerte PAVLLVS (e): *Ex lege autem nati proſunt.* Ex lege nimirum Papia Poppaea, quam eo loco interpretatur iureconſultus, et quam κατ' ἐξοχὴν dictam eſſe legem, obſeruauimus. Ita recte inde colligas, aduerſus legem natos quaeſitoſque non profuiſſe parentibus ad capienda foecunditatis praemia, quum abſurdum videretur, praemia a lege conſtituta illis attribui, qui contra legis praecepta coierant.

V. Quarta poena eſt: NEVE HEREDITATEM, QVAE EIS OBVENERIT, LEGATVMVE IPSI CONIVGES CAPIVNTO. Qui enim contra leges inierant matrimonium, non erant coniuges, adeoque eiuſdem conditionis

(a) *Tit. XVI.* §. 3.
(b) *Ad* §. 1. *Inſt. de tutel. et* §. 3. *Inſt. de interdict.*
(c) *Lexic. partic. iur. pag.* 61.
(d) *L.* 15. *C. de nupt.*
(e) PAVLL. *Lib. II. L.* 37. §. 7. *D. de op. libert.*

ditionis habebantur ac ſi in caelibatu permanſiſſent. His vero quae quauis vltima voluntate deſtinata fuerant, ea vel aerario populi, vel principis fiſco cedebant, niſi intra centum dies legi parerent (a). Primo ergo non capiebant HEREDITATEM LEGE OBVENIENTEM. Verba enim haec fuiſſe legitima, ex VLPIANI (b) fragmento, quo iſta interpretatur, adparet. Et quamuis alias ea loquutio ad hereditatem legitimam vel ſucceſſionem inteſtatorum pertineat: eo tamen ſenſu hic non accipitur in lege Papia Poppaea, quae innuptis non hereditatem legitimam, ſed teſtamento relictam eripi iuſſerat. Vnde laudatus modo VLPIANVS: LEGE OBVENIRE *hereditatem non improprie quis dixerit et eam, quae ex teſtamento defertur, quia lege* XII. *tabularum teſtamentariae hereditates confirmantur.* Deinde nec legatum capiebant, immo nec mortis cauſſa donata, quia et mortis cauſſa donationem hereditati, quae ex teſtamento venit, et legatis ſenatus conſulto adſimilatam eſſe, PAVLLVS (c) obſeruat. Et hinc patet, cur quid inter mortis cauſſa donationem et omnia, quae mortis cauſſa quis ceperit, interſit, tam prolixe ad hoc caput explicet MARCELLVS (d). Enimuero poſtquam et caelibes capere aliquid ex teſtamento potuerunt ob conſtitutionem Conſtantini M. a SOZOMENO (e) etiam memoratam: procul dubio etiam haec poena iniuſtarum nuptiarum ab vſu receſſit.

VI. Praeterea nec INTER SE QVIDQVAM CAPIEBANT. Cuius poenae teſtem locupletiſſimum habemus VLPIANVM (f), diſerte ſcribentem: *Aliquando nihil inter ſe capiunt coniuges, id eſt, ſi* CONTRA LEGEM *Iuliam Papiamque Poppaeam contraxerint matrimonium, verbi gratia, ſi famoſam quis vxorem duxerit, aut libertinam ſenator.* Nec intererat, per ſe, an per alios inuicem capturi eſſent coniuges. Omnibus enim inſtitutionibus in fraudem legum inuentis, iura obſtabant. Multa in fraudem legis excogitauerat improbitas, quae, tamen ſi palam fiebant, irrita erant, ac fruſtranea. Primo enim aliquando iniuſta vxor, quia maritus capere per leges non poterat, vnum ex priuignis ſuis in patria poteſtate mariti conſtitutum ſcribebat heredem, non ignorans, ſic hereditatem nihilominus adquiſitum iri patri, cuius iuſſu filius eam aditurus eſſet. Et huc pertinet fragmentum VLPIANI (g): quo ea ſpecies tractata fuiſſe videtur, quamuis Tribonianus, abolitis iam caelibatus poenis, non integram legem, ſed rationem decidendi tantum,

 omiſſa

(a) VLPIAN. *tit.* 17. §. 1. *tit.* 22. §. 3.
(b) VLP. *Lib. II.* L. 130. *D. de V. S.*
(c) L. 35. *D. de mort. cauſſ. donat.*
(d) MARCELL. *Lib.* I. L. 38. *D. eod.*
(e) *Lib. I. Hiſt. Eccl. cap.* 9.
(f) *Fragm. tit.* 16. §. 2.
(g) VLP. *Lib. II.* L. 79. *D. de adquir. vel omitt. her.*

omiſſa ipſa deciſione, in pandectas retuliſſe videatur. Deinde et fidei-committere ſolebant coniuges in fraudem legis. Coniux enim dicis cauſſa ſcribebat heredem extraneum, addito fideicommiſſo tacito, vt hereditatem reſtitueret coniugi. Quam in rem et chirographum aliquando dabat heres ſcriptus, vt ſuperſtes coniux hereditatem quaſi creditum condicere poſſet. Cuiuſmodi ſpecies eſt apud QVINCTILIANVM (a), qui refert, vxorem, quae per leges inſtitui non potuerit, teſtamentum ſubieciſſe marito, et ab inſtitutis heredibus exegiſſe chirographum, quo bona, tacito fideicommiſſo in fraudem legum obligata, ad ſe peruenirent. Similem fraudem refert CAIVS (b): *in fraudem*, inquiens, *iuris fidem accommodat, qui vel id, quod relinquitur, vel aliud tacite promittit reſtituturum ſe perſonae, quae legibus ex teſtamento capere prohibetur, ſiue chirographum eo nomine dederit, ſiue nuda pollicitatione repromiſerit.* Formulam taciti huius modi fideicommiſſi reperies apud CALLISTRATVM (c), apud quem teſtator ad heredes ſcripſerat: VOS ROGO, VT IN EO, QVOD A VOBIS PETII, FIDEM PRAESTETIS, PERQVE DEVM, VT FACIATIS, ROGO. Quaeſitus ergo CALLISTRATVS, an id fideicommiſſum ſubſiſtat? negat, additque, *fere eo iam decurſum eſſe, vt* FRAVS *legi fieri videatur, quoties quis neque teſtamento, neque codicillis rogaretur, ſed domeſtica cautione et chirographo obligaret ſe ad praeſtandum ei, qui capere non poteſt.* Similis denique ſpecies eſt apud PAVLLVM (d): vt ſatis adpareat, nihil ea fraude, de qua infra capite libri III. vltimo erit dicendi locus, fuiſſe frequentius.

Et aliquamdiu quidem haec fideicommiſſa vtilia fuiſſe videntur. Diſerte enim IVSTINIANVS (e): *quibus*, inquit, *non poterant hereditatem vel legata relinquere, ſi relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex teſtamento poterant.* Sed poſtea, non modo lex Papia Poppaea haec fideicommiſſa, ſed et, vt auctor eſt VLPIANVS (f), ſenatus irrita eſſe iuſſit fideicommiſſa omnia in fraudem legum facta, adeo, vt quod huius modi fideicommiſſo relictum eſſet, cederet fiſco, et ne quarta quidem maneret penes heredem fiduciarium, ſed et ea fiſco, ex reſcripto Antonini Pii occuparetur. Eſt id SC. PLANCIANVM, de quo MODESTINVS (g): *praeterea qui non capienti rogatus eſt reſtituere hereditatem, SC. Planciano non conceditur, quartam retinere, ſed ea quarta, quam non retinuit, ad fiſcum pertinet, ex reſcripto D. Pii.* Quum ergo hoc

(a) *Lib. VIIII. Inſt. Orat. cap. 2.*
(b) L. 10. *D. de his, quae vt indign.*
(c) L. 3. *pr. D. de iure fiſci.*
(d) L. 48. *pr. D. eod.*
(e) §. 1. *Inſt. de fideic. hered.*
(f) *Fragm. tit.* 25. §. 17.
(g) L. 59. §. 1. *D. ad leg. Falcid.*

hoc SCtum Antoninus Pius reſcripto ſuo illuſtraſſe dicatur eatenus vt quarta heredi fiduciario erepta non in aerarium populi, ſed fiſcum principis deferretur: conſequens eſt, vt illud ante imperium Antonini factum ſit. Deinde quum eiuſdem nominis celebretur SCtum de agnoſcendis liberis, et poſt id tempore Hadriani nouum SCtum factum eſſe dicatur (a): conſequens eſt, vt et Hadriani temporibus anterior ſit ille Plancius conſul a quo iſta SCta adpellantur. Quare non dubito, quin vtrumque SC. factum ſit temporibus Veſpaſiani, ſub cuius imperio M. Plancius Varus, praetura functus laudatur a TACITO (b), et in nummo Claudiopolitano apud IAC. SPONIVM (c) vocatur ΜΑΡΚΟΣ ΠΛΑΝΚΙΟΣ ΟΥΑΡΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ. Is ergo procul dubio et conſul ſuffectus aliquamdiu fuit, vt facile potuerit auctor huius SC. Planciani eſſe.

VII. Denique et ultima accedit poena: MORTVAQVE MVLIERE DOS CADVCA ESTO. Ita enim loquitur VLPIANVS (d), ſed de nuptiis tantum quinquagenariis maiorum. Verum et ad alia iniuſta matrimonia pertinuiſſe hanc poenam, PAVLLI (e) et PAPINIANI (f) loca perſuadent, quorum prior id etiam in matrimonio eorum, qui officium in prouincia gerebant, cum muliere prouinciali obtinuiſſe ait, alter generatim de quouis matrimonio illicito: *dote*, inquit, *propter* ILLICITVM MATRIMONIVM *caduca ſacta*, *exceptis impenſis neceſſariis*, *quae dotem ipſo iure minuere ſolent*, *quod iudicio de dote*, *redditurus eſſet*, *maritus ſoluere debet.* Immo et ad nuptias contra mandata contractas id protulit ALEXANDER imp. in *epiſtola ad rationales*, quae etiamnum inter codicis GREGORIANI (g) fragmenta exſtat. Caduca itaque dos non ſtatim fiebat, inito matrimonio, (id enim, vti ſaepe dictum, leges non reſcindebant,) nec diſſoluto ſtatim tali coitu, vti colligere quis poſſet ex verbis IVSTINIANI (h), quae tamen, obſeruante eruditiſſimo SCHVLTINGIO (i), non ad quaſuis nuptias contra legem Papiam Poppaeam initas, ſed ad eas, quas nullas eſſe iuſſerat Marci imperatoris oratio, pertinent: ſed demum mortua muliere, ſiue viduum relinqueret ſuperſtitem, ſiue ipſa vel ſoluto matrimonio vel vidua obiiſſet. Tunc vero dos occupabatur a fiſco: quod cur BARN. BRISSONIVS (l) neget, et de

(a) L. 3. §. 1. *D. de agn. et al. lib.*
(b) *Lib. II. Hiſt. cap.* 63.
(c) *Itinerar. extr.*
(d) *Fragm. tit.* 16. §. 4.
(e) L. 38. §. 1. *D. de rit. nupt.*
(f) L. 61. *D. de ritu nupt.*
(g) *Lib.* 5. *tit.* 1. §. 1.
(h) §. 12. *Inſt. de nupt.*
(i) *Iuriſpr. antiqu. Anteiuſtin. pag.* 635.
(l) *De iure connub. pag.* 247.

de ſola dote, quae inceſtis nuptiis acceſſerit, accipiat, ego quidem rationem nullam video.

CAPVT VII.

AD CAPITA LEGIS VII. & VIII.

DE PRIVILEGIIS MARITORVM ET PARENTVM IN GERENDIS PETENDISQVE HONORIBVS.

I. *Caput ſeptimum et octauum de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis petendisque honoribus egerunt.* II. *Verba capitis ſeptimi reſtituta ex Gellio. Faſces quomodo alternis vicibus habuerint coſſ. An ad obtinendam praerogatiuam hanc profuerint liberi adoptiui? An auo nepotes? An bello amiſſi? Simulatae nuptiae. Quibusdam iura maritorum conceſſa.* III. *Candidati πολύπαιδες reliquis anteferebantur. Proderant etiam liberi, in poteſtate patria non conſtituti. Singuli anni per ſingulos liberos demiſſi. Leges annariae. Locus Liuii explicatus. Qui anni finiti ſingulis magiſtratibus?* IIII. *SCtum ſub Nerone factum de liberis adoptiuis non profuturis.* V. *Ea priuilegia etiam ad decuriones producta.*

I. HActenus de iniuſtarum nuptiarum poenis: proxima capita de praemiis parentum egiſſe videntur. Septimum certe, teſte GELLIO (a), ad priuilegia maritorum et parentum in gerendis honoribus pertinuit. Ait enim GELLIVS: *poſtquam ſoboles ciuitati neceſſaria viſa eſt, et ad prolem populi frequentandam praemiis atque inuitamentis vſus fuit: tum antelati in quibusdam rebus, qui vxorem, quique liberos haberent, ſenioribus, neque liberos, neque vxores habentibus: ſic vti* CAPITE SEPTIMO LEGIS IVLIAE *priori ex conſulibus faſces ſumendi poteſtas ſit, non qui plures annos natus eſt, ſed, qui plures liberos, quam collega, aut in poteſtate habet, aut bello amiſit. Sed ſi par vtrique numerus libe-* rorum

(a) Lib. II. cap. 15.

rorum eſt ; maritus, aut qui in numero maritorum eſt, praefertur. Si vero ambo et mariti et patres totidem liberorum ſunt : tum ille priſtinus honos inſtauratur, et qui maior natu eſt, prior faſces ſumit. Super his autem, qui aut caelibes ambo ſunt, aut parem numerum filiorum habent, aut (lego *et*) *mariti ſunt, et liberos non habent, nihil ſcriptum in lege de aetate eſt. Solitos tamen audio, qui lege potiores eſſent, faſces primi menſis collegis concedere, aut longe aetate prioribus, aut nobilioribus multo, aut ſecundum conſulatum ineuntibus.*

II. Haec Gellius, ex quo patet ſeptimum legis Iuliae et Papiae Poppaeae caput tale fuiſſe :

> *Qui plures liberos, quam collega, aut in ſua poteſtate habet, aut bello amiſit : ei priori ex conſulibus faſces ſumendi poteſtas eſto. Si par vtrique numerus liberorum erit, maritus, aut, qui in numero maritorum eſt, praefertor. Sin omnes et mariti et patres totidem liberorum erunt, tum, qui maior natu erit, faſces prior ſumito.*

Quum itaque e duobus collegis ſemper priori faſces darentur illi, qui collegam liberorum numero ſuperaret : primo omnium diſpiciendum, quid ante legem Papiam Poppaeam obtinuerit. Initio libertatis vtrique conſuli faſces praeferebantur. Dionysius enim Halicarnasseus (a) diſerte: Ὡς δὲ κατεστήσαντο ταῦτα, δείσαντες, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, μὴ δόξα τοῖς πολλοῖς ἐγγένηται περὶ τῆς καινῆς πολιτείας οὐκ ἀληθὴς, ὅτι δύο βασιλεῖς κύριοι γεγόνασι τῆς πόλεως ἀνθ᾽ ἑνὸς, ἑκατέρου τῶν ὑπάτων τοὺς δώδεκα πελέκεις ἔχοντος, ὥσπερ εἶχον οἱ βασιλεῖς, ἐκρίναντο τὸ δέος ἀφελέσθαι τῶν πολιτῶν. *His ita conſtitutis, veriti, vt mihi videtur, ne falſam vulgus de immutata republica conciperet opinionem, quaſi duos pro vno vrbi reges praefeciſſent, quia* VTRIQVE CONSVLI, *vti ante regibus,* DVODECIM SECVRES PRAEFEREBANTVR, *decreuerunt ciuibus terrorem eximere.* Brutus itaque et collega, a quibus libertatem auſpicata fuerat ciuitas, iisdem, ac reges, inſignibus aliquamdiu vtebantur, duodecim ſingulis faſcibus ac ſecuribus praelatis. Quum vero deinde animaduerterent, haec inſignia terrori eſſe ciuibus, ſeque in duplicatae tyrannidis ſuſpicionem venire, minuere decreuerunt poteſtatis inuidiam, inſtituentes, τοῦ μὲν ἑτέρου ὑπάτου τοὺς δώδεκα ἡγεῖσθαι πελέκεις, τοῦ δ᾽ ἑτέρου δώδεκα ὑπηρέας ῥάβδους ἔχοντας μόνον, ὡς δέ τινες ἱστοροῦσι, καὶ κορύνας. Γίνεσθαι δὲ τῶν πελεκέων τὴν παράληψιν ἐν περιτροπῆς ἕνα μῆνα κα-

(a) *Lib. V. init. pag. 279.*

κατέχοντος αὐτοὺς παράλλαξ ἑκατέρου. *Vt alterum conſulem* DVODECIM SECVRES *praecederent, alterum duodecim lictores* CVM SOLIS FASCIBVS, *atque etiam cum coronis, vt a quibusdam eſt proditum : collegaeque ſecures ſingulis menſibus ſibi inuicem traderent.* Ita nimirum vertendus locus; non *furcae*, vti vulgo fit, in locum coronarum ſubſtituendae. Latina enim voce hic vti DIONYSIVM, vel denarius Piſonis apud Ez. SPANHEMIVM (a) euincit, in quo faſces, coronis ornati exhibentur. Non ſatis diſtincte ergo rem retulit LIVIVS, (b) *id modo cautum eſſe*, ſcribens, a primis iſtis conſulibus, *ne ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror videretur.* Nam non tam faſces horrebant Romani, quam ſecures : ideoque et has non vtrique, ſed ſingulis, alternis menſibus praeferri volebant.

Poſtea P. Valerius Poplicola non ſolum numerum faſcium ad dimidiam partem minuit, ſed et ſecures iis plane exemit, inſtituitque, teſte DIONYSIO (c), vt conſules ſecuribus non in vrbe, ſed extra illam duntaxat, vterentur. Quem morem ad ſuam aetatem ſeruatum eſſe, ſcribit DIONYSIVS. Ex eo tempore faſces alternis menſibus ſingulis praeferebantur, alterum anteibat accenſus, lictores cum virgis et bacillis pone ſequebantur, eoque menſe, quo quiſque faſces tenebat, CONSVL MAIOR, vti a FESTO (d) traditum eſt, vocabatur. Sed nec id inſtitutum perpetuo valuit. Mos enim iam anno 585. inualuerat, vt alternis non menſibus, ſed diebus faſces mutarentur inter conſules : idque diſcimus ex antiquiſſimo actorum diurnorum fragmento a LVDOVICO VIVE deſcripto, et poſtea edito a STEPH. VIN. PIGHIO (e):

V. K.

(a) *Diſſ. X. de vſu et praeſt. nu. pag.* 88. *Tom. II.*

(b) *Lib. II. cap.* 1.

(c) *Lib. V. p.* 292.

(d) Voce *maiorem.*

(e) *Annal. Rom. Tom. II. p.* 376.

V. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. AEMILIVM.
\- - - - - - -
IV. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. LICINIVM.
\- - - - - - -
III. K. APRILEIS.
FASCES PENES AEMILIVM.
\- - - - - - - -
PRID. K. APRILEIS
FASCES PENES LICINIVM.

Antiquum denique morem retulit Iul. Caeſar, vt pote quem SVETONIVS (a) inſtituiſſe tradit, *vt* QVO MENSE *faſces non haberet conſul*, *accenſus ante eum iret*, *lictores pone ſequerentur*. Sed vter tunc prior faſces ſumſit? Aut fallor ego, aut aetatis habita eſt ratio, vel rerum geſtarum. *M. Iunius Brutus*, vt eſt apud LIVIVM (b), *prior*, CONCEDENTE COLLEGA, *faſces habuit*. *Valerius Poplicola* ad Sp. Lucretium collegam adſumtum, *quia* MAIOR NATV *erat*, *priores faſces transferri iuſſit*, vti ſcribit VALERIVS MAXIMVS (c). Quin GELLIVS, loco ſupra laudato, et poſt legem Papiam Poppaeam aliquando aetatis rationem habitam eſſe teſtatur, atque inde vix dubito, quin et ante illam aetas praecipue valuerit ad concedendam collegae praerogatiuam.

Eodem modo faſces iam ſub regno mutabant Decemuiri, interregni cauſſa conſtituti. *Vnus enim*, teſte LIVIO (d), *cum inſignibus imperii et lictoribus erat: quinque dierum ſpatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumque interuallum regni fuit.* Nec aliter, libera iam republica, Decemuiri, legum ferendarum cauſſa conſtituti: qui primo anno id ſeruabant, vt vnus faſces haberet, et hoc inſigne regium in orbem, ſuam cuiusque vicem, per omnes iret (e). Quod quanto erat ciuilius, tanto maior ciuitatem pauor occupabat, quum altero anno, primum honoris diem denunciatione ingentis terroris inſignem facerent, centumque et viginti lictores, ſecures faſcibus illigatas praeferentes, forum implerent. Idem forſan de tribunis militum conſulari poteſtate obſeruandum, quos lictoribus et faſcibus vſos eſſe, ex LIVIO (f); eosdem faſces alternis menſibus ſumſiſſe, vel ex eorum numero colligas. Quamuis enim *interdum viginti* creatos fuiſſe, *interdum plu-*

(a) *Iul. cap.* 20.
(b) *Lib. II. cap.* 1.
(c) *Lib. III. cap.* 1. §.
(d) *Lib. I. cap.* 27.
(e) LIV. *Lib. III. cap.* 36.
(f) *Lib. IV. cap.* 50.

plures, nonnumquam pauciores; non temere credam POMPONIO (a), ſed ex VI factos a librariis eſſe *viginti*, et ipſe cum BVDAEO, CVIACIO et MVRETO exiſtimem: octenos tamen aliquando creatos fuiſſe, ex LIVIO (b), DIODORO SICVLO (c), ipſisque marmoribus apud GRVTERVM (d) videtur certiſſimum, et iam pridem demonſtratum eſt a V. C. IACOBO PERIZONIO (e).

Ita ſe res ante legem Papiam Poppaeam habuit. Hac vero poſtea cautum, vti liberorum et coniugii haberetur ratio, isque prior ſumeret faſces, qui PLVRES LIBEROS, QVAM COLLEGA, IN POTESTATE HABERET. In poteſtate autem quum non modo naturales, ſed et adoptiui eſſent: hos quoque olim parentibus ad conſequendam illam praerogatiuam profuiſſe, vel inde facile adparet; quod id primum mutatum ſub Nerone, vti infra ad hoc caput notabimus. Quin etiamſi nepotes neptesque ex filio vna cum patre in aui poteſtate eſſent: tamen et hi patri petenti honores profuiſſe videntur. *Quod* enim AD HONORES *pertinet*, inquit VLPIANVS (f), *creditur in poteſtate filium habere, etiam is, qui in patris poteſtate eſt.* Denique quum BELLO AMISSI *in perpetuum per gloriam viuere intelligantur* (g); etiam hi proderant parentibus, tum ad excuſationem munerum publicorum, tum ad capeſſendos honores et προεδρίαν ante collegas obtinendam. Quamuis quum alias ſecundum legem Papiam Poppaeam bello amiſſos non omnes prodeſſe parentibus conſtet, ſed eos tantum, qui in acie ceciderint (h); et hic eosdem duntaxat intelligendos eſſe, non dubitem.

Pergit lex: SI PAR VTRIQVE NVMERVS LIBERORVM ERIT, MARITVS, AVT QVI IN NVMERO MARITORVM ERIT, PRAEFERTOR. Pari ergo liberorum numero, maritus viduo, eiue qui vxorem repudiauerat, praeferebatur. Neque enim conſuetudo cum concubina cuiquam proderat, neque ſimulatae nuptiae, de quibus CAIVS (i): SIMVLATAE NVPTIAE *nullius momenti ſunt.* Vbi *ſimulatae nuptiae* accipiuntur eo ſenſu, quo TERENTIANVS ille ſenex ait (k):

Hoc

(a) *L. 2. §. 25. D. de orig. iur.*
(b) *Lib. VI. cap. 37.*
(c) *Lib. XV. p. 365.*
(d) *Inſcr. p. 502.*
(e) *Animadu. Hiſt. cap. 2. p. 45.*
(f) *L. 2. D. de munerib.*
(g) *Princ. Inſt. de excuſ. tut.*
(h) *L. 18. D. de excuſat.*
(i) CAI. *Lib. I. L. 30. D. de rit. nupt.*
(k) *Andr. act. 1. ſcen. 1. v. 19. ſequ.*

- - *Hoc primum in re hac praedico tibi,*
Quas credis eſſe has, non ſunt verae nuptiae.
SO. *Cur* SIMVLAS *igitur?*

Simulabantur autem ſaepe nuptiae, quando dicis cauſſa tabulae ſignabantur ab iis, quibus nunquam eſſet animus, ſponſas domum ducere, ſed eas ſtatim, ſi maritorum praemia abſtuliſſent, repudiare. Qualis eſt ſpecies, de qua DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS, Auguſti (a), hunc in modum reſcribunt: *Neque ſine nuptiis* INSTRVMENTA FACTA *ad probationem matrimonii ſunt idonea*, DIVERSVM VERITATE CONTINENTE: *neque non interpoſitis inſtrumentis, iure contractum matrimonium irritum eſt, quum omiſſa quoque ſcriptura, cetera nuptiarum indicia non ſint irrita.* Neque ergo ad auferenda maritorum praemia proderant fictae ſimulataeque nuptiae, ſi *fraus* pelluceret.

Nec maritus tantum, verum etiam, qui IN MARITORVM NVMERO ERAT, praeferebatur collegae. In maritorum vero numero erant partim ſponſi, nondum elapſo a ſponſalibus biennio, quippe quos praemiis maritorum gauiſos, iam ſupra diximus, dummodo feminas lege hac prohibitas ſibi non eſſent ſtipulati (b): partim qui principum benignitate τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα, vt DIO CASSIVS (c) vocat, id eſt, *iura maritorum* impetrauerant. Quemadmodum enim ſupra obſeruauimus, mulieres maritis vilioribus nuptas aliquando *ornamenta conſularis vel ſenatorii matrimonii* ab Imperatoribus obtinuiſſe: ita et ipſi caelibes ſaepe ab iisdem impetrabant *iura maritorum*, id eſt priuilegium aeque fruendi maritorum praemiis, ac ſi vxores liberorum quaerendorum cauſſa duxiſſent. Maxime militibus, vti DIO obſeruat, id beneficium conceſſum, quippe quibus vel vxores habere, vel easdem in caſtra et hiberna ſecum ducere nefas erat. Locum adfero, quia eum nuper male intellectum video a viro docto. Ait DIO: Τοῖς τε ϛρατευομένοις, ἐπειδὴ γυναῖκας οὐκ ἐδύναντο ἐκ γε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ ΤΩΝ ΓΕΓΑΜΗΚΟΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ἔδωκε. *Militibus, quia ex lege vxores habere non poſſent*, IVRA MARITORVM *dedit.* Quae verba non ita accipienda, vti accepit vir doctus, ac ſi Claudius primus militibus conceſſerit ius vxores ducendi; ſed quod et iis, qui non duxerant, nec per leges ducere poterant, *iura maritorum*, id eſt eadem iura, quibus mariti gaudebant, indulſerit. Vt adeo *ius maritorum* eodem ſenſu accipiatur; quo *ius liberorum*, orbis etiam, vti nemo ignorat, conceſſum. Eodem modo intelligenda, quae

 de-

(a) *L.* 13. *C. de nupt.*
(b) VLP. *Lib.* III. *L.* 16. *D. de ſponſal.*
(c) *Lib.* IX. *p.* 681.

de Nerone idem DIO (a) refert. Addit enim, eadem illum conceſſiſſe, ὅσα ὁ Κλαύδιος ἐδεδώκει, *quae Claudius conceſſerat.* Nondum enim eo tempore licuiſſe militibus vxores ducere, patet ex TACITO (b), qui milites *neque coniugiis ſuſcipiendis, neque alendis liberis ſuetos,* ORBAS *ſine poſteris* DOMOS *relinquere* ait: patet ex TERTVLLIANO (c), qui *perire* ſcribit *caelibum familias, ſpadonum, et* MILITVM: patet denique ex teſtimonio CAII noſtri (d), qui et militiam accenſet cauſſis, *ob quas commode retineri matrimonium non poſſit.* Non quidem a Venere milites prohibebant leges veteres, ſed a Iunone, vti eleganter alicubi ſcribit LIPSIVS. Quamuis enim iis concederentur *mulieres focariae,* de quibus ANTONINVS in *L. 2. C. de don. inter vir. et vxor.* non tamen concedebantur iuſtae vxores, ante tempora SEVERI, quem recte HERODIANVS (e) obſeruat militibus primum permiſiſſe, γυναιξί τε συνοικεῖν, *cohabitare vxoribus.* A quibus temporibus et milites potuiſſe vxores ducere, ex CONSTANTINI (f), nec non VALENTINIANI, VALENTIS, et GRATIANI (g) conſtitutionibus adparet. At eas tamen vxores et liberos in ea loca, vbi militabant, deducere nefas erat, niſi imperatoris auctoritate, vti non modo lex CONSTANTII (h), verum etiam exempla huiusmodi conceſſionis apud AMMIANVM MARCELLINVM (i) et LIBANIVM (k) ſatis euincunt. Quum itaque non dolo malo et vagae libidinis cauſſa, ſed ob ſanctiones legum militibus abſtinendum eſſet ab vxoribus: non adeo mirum eſt, iis imperatores iura maritorum extra ordinem indulſiſſe, adeoque et eos ad dignitates euectos, collegis in caelibatu viuentibus non ſecus fuiſſe antelatos, ac ſi ipſi legi Papiae Poppaeae paruiſſent.

Quid vero ſi collegae ambo et mariti, et totidem liberorum parentes eſſent? Tunc, inquit lex, QVI MAIOR NATV, PRIOR FASCES SVMITO. Aetati ergo hoc caſu perinde, ac ante legem Papiam Poppaeam, honor habebatur, vt natu maior minorem anteiret. Quod et tunc obſeruatum ſcribit GELLIVS (l), *ſi ambo caelibes eſſent, et parem numerum filiorum haberent; aut ambo eſſent mariti, et liberos non haberent. Tunc enim audiuiſſe ſe ait, qui lege potiores eſſent, faſces primi menſis collegis concedere ſolitos eſſe, aut longe aetate prioribus, aut nobilioribus*

(a) *Lib. LXI. p. 690.*
(b) *Annal. Lib. XIII. cap. 27.*
(c) *Exhort. ad caſtitatem, p. 565. edit. B. Rhenani.*
(d) L. 60. *D. de donat. inter vir. et vxor.*
(e) *Lib. III. cap. VIII.*
(f) L. 7. *C. de repud.*
(g) L. 6. 7. *C. Th. de tiron. Lib. VII. tit. 13.*
(h) L. 10. *C. de re milit.* L. 3. *C. Th. eod. Lib. VII. tit. 1.*
(i) *Lib. XX.*
(k) *In Iuliani Imp. necem, pag. 284.*
(l) *Lib. II. cap. 15.*

ribus multo, aut ſecundum conſulatum ineuntibus. Audiuiſſe ſe hoc ſcribit GELLIVS, eoque ſatis aperte indicat, temporibus Antonini Pii, quibus vixit, eam legem iam ab vſu receſſiſſe. Siquidem imperatores fere ſuo lubitu conſulatum per inſequentium aliquot annorum menſes fere ſingulos, quibuſcumque lubebat, decernere, nec ea in re vel aetatis, vel nobilitatis, vel coniugii aut liberorum habere rationem ſolebant.

III. Caput octauum ex TACITO (a) et VLPIANO (b) reſtituendum, non minus, ac ſeptimum, ad priuilegia circa honores, non capeſſendos quidem, ſed petendos, comparatum, tale fuiſſe arbitramur:

> *Qui candidatorum plures liberos, ſecundum hanc legem, habebit, praefertor: petentibus honores* SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTVNTOR *: eiſque honores citius, quam per leges annarias licet, petere ſine* FRAVDE *ſua liceto.*

Vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, haec capiti ſeptimo iungit. Sed GELLIVS horum priuilegiorum plane non meminit, nec illius in capite VII. legis Iuliae veſtigium deprehendit. Vnde magis eſt, vt octauum, et a ſuperiore diſtinctum fuiſſe hoc caput, exiſtimemus. Prioris partis meminit TACITVS. Quum enim de praetore in locum Vipſanii Galli, quem mors abſtulerat, ſurrogando certamen interceſſiſſet, et Germanicus ac Druſus Haterium Agrippam, propinquum ſuum, fouerent: *contra plerique nitebantur, vt numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod* LEX *iubebat.* Lex ergo eos, quibus numeroſa proles eſſet, orbis vel pauciorum liberorum parentibus praeferebat: et quaenam vero, niſi Papia Poppaea, quae ſola τῇ πολυπαιδίᾳ praemia conſtituit?

Ait vero lex: QVI CANDIDATORVM. Siue quis enim conſulatum, ſiue praeturam, ſiue magiſtratum peteret: numerus liberorum praeualebat. De praetura iam vidimus exemplum ex TACITO. De tribunatu PLINIVS (c): *Caleſtrium Tironem familiariſſime diligo. Ille me in tribunatu* LIBERORVM IVRE PRAECESSIT. Quin in ipſis imperatoribus deligendis aliquando liberorum non plane nullam habitam eſſe rationem, ex IOSEPHO (d) colligere licet, qui comparatis inter ſe Vitellio et Veſpaſiano, Οὐδὲ, inquit, ἀντὶ τοῦ ἡγεμόνος ἀγαθοῦ, τύραννον ὠμότατον, ΑΠΑΙΔΑ δὲ ἀντὶ ΠΑΤΡΟΣ αἱρεῖσθαι πρὸς ταύτην. *Neque enim pro bono Imperatore crudeliſſimum tyrannum,* NVLLOS *autem habentem* LIBEROS *prae*

PA-

(a) *Annal. Lib. II. cap.* 51.
(b) *L.* 2. *D. de minor.*
(c) *Lib. VII. epiſt.* 16.
(d) *De Bell. Iud. Lib. V. cap.* 10.

PATRE *optaturos principem.* Qua in re quamuis falſus ſit IOSEPHVS, et Vitellio liberos fuiſſe, cum ex nummo vetere, tum ex SVETONII (a) TACITIQVE (b) teſtimoniis, ſatis demonſtrarit EZ. SPANHEMIVS: (c) ſaltim id tamen inde diſcimus, et in principibus optandis haud parum ponderis habuiſſe liberorum numerum. Vt autem ad magiſtratus redeamus, liberi candidatis proderant, ſiue quis vrbanum, ſiue prouincialem magiſtratum peteret. Nam quamuis praeſides iuſſu Auguſti ſorte legerentur: ea tamen ſortitione, teſte DIONE (d) non erat opus, εἴτῳ πολυπαιδίας, ἢ γάμου προνομία προσείη, *ſi cui* MVLTITVDINIS LIBERORVM *aut* NVPTIARVM *cauſſa faceret priuilegium.* Vnde et *propinqua ſorte prouinciarum pleroſque orbos fictis adoptionibus* ADSCIVISSE FILIOS, *eoſque ſortitos prouincias ſtatim dimiſiſſe*, TACITVS (e) refert. Sequitur in lege: PLVRES LIBEROS HABEBIT. Ita enim potius reſtituenda verba viſa ſunt: quam, vti in ſuperiore capite: *qui plures liberos in poteſtate habuerit, aut bello amiſerit*: quia et ei liberi in petendis honoribus, proderant, qui ipſe erat in patria poteſtate. (f) Sed et adoptiuos profuiſſe, vel inde colligimus, quod vel ideo tot fictitiae adoptiones, teſte TACITO, (g) celebrarentur, vt, quibus natura liberi non eſſent, ii tamen adoptiuorum ope illa parentum praemia auferrent.

Poſteriorem capitis partem VLPIANVS (h) ſeruauit, qui obiter libro 19. commentariorum ad hanc legem noſtram ſcribit: *Quod enim legibus cauetur*, VT SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTANTVR, *ad honores pertinere D. Seuerus ait, non ad rem ſuam recipiendam.* Nimirum quum legibus Iulia et Papia cautum eſſet, vt ſinguli anni per ſingulos liberos demitterentur: erant, vt fieri ſolet, qui eam regulam inepte traherent ad curationem minorum, exiſtimarentque, et hos rem ſuam maturius recipere a curatoribus, ſi liberos ſuſtuliſſent, ita vt vnius filii vel filiae parens anno aetatis 24. duorum, anno 23. trium, anno 22. maiorennes cenſendi ſint. Sed interceſſit Seuerus Imperator, idque priuilegium ad honores tantum pertinere, reſcripſit.

Habebant Romani leges *annales*, vel vti FESTVS vocat, *annarias*, quibus certa aetas definiebatur eorum, qui magiſtratus eſſent petituri. Eae, vti eſt apud LIVIVM (i), primum latae a L. Villio, tribuno plebis, anno V. C. 573. vnde et ille *Annalium* cognomen reliquit genti Villiae. Ante hanc legem nullis annis adligata erat honorum petitio. Vnde

(a) *Vitell. cap. 6. Veſp. cap. 14.*
(b) *Hiſt. Lib. II. cap. 59.*
(c) *Diſſ. XI. de Vſu et praeſt. Num. pag. 327.*
(d) *Lib. 53.*
(e) *Lib. XV. Ann. cap. 19.*
(f) *L. 2. D. de muner.*
(g) *Lib. XV. Ann. cap. 19.*
(h) *L. 2. D. de min.*
(i) *Lib. XL. cap. 44.*

Vnde CICERO : (a) *itaque maiores noſtri, veteres illi admodum antiqui,* LEGES ANNALES NON HABEBANT : *quas multis poſt annis attulit ambitio, vt gradus eſſent petitionis inter aequales:* Et TACITVS: (b) *apud maiores virtutis id praemium fuerat, cunctiſque ciuium, ſi bonis artibus fiderent, licitum, petere magiſtratus : ac* NE AETAS QVIDEM DISTINGVEBATVR, *quin prima iuuenta conſulatum ac dictaturas inirent.* Quum vero legem annariam primum a L. Villio latam eſſe, ipſe LIVIVS fateatur: mireris ſane, eumdem, quaſi ſui oblitum, alibi referre, (c) iam multo ante tribunos plebis P. Scipioni, petenti aedilitatem, obſtitiſſe, *quod nondum* LEGITIMA *ad petendum* AETAS *eſſet.* Sunt qui ideo ante L. Villium annalem legem exſtitiſſe, cum IANO LANGLAEO (d) exiſtimant, nixi teſtimonio CICERONIS, (e) legem eiuſmodi annalem etiam a Pinario Ruſca, diſſuadente Seruilio, latam eſſe, tradentis. Enimuero, nec certum eſt, Ruſcam illum et Seruilium ante Villium vixiſſe: et LIVII locus alia ratione commode poteſt explicari. Nam quum P. Scipio tum vix XXII. annorum eſſet adoleſcens: per legitimam ad petendum aetatem tribuni plebis procul dubio intellexerunt maiorennitatem, indignum fore exiſtimantes Romanorum prudentia, quod iuueni rempublicam crederent, quem lex Laetoria, paullo ante a M. Laetorio Planciano lata, ne maiorennem quidem habeat. Annos aetatis, quibus ſinguli magiſtratus peti poſſent ex lege Villia, nec LIVIVS, nec quiſquam veterum, finiuit. Quum tamen ſubinde glorietur CICERO, ſe magiſtratus, quos geſſerit, omnes anno ſuo, hoc eſt, per leges finito, obtinuiſſe: apte inde collegit STEPH. VIN. PIGHIVS, (f) quaeſturae annum legitimum fuiſſe *trigeſimum primum*; aedilitatis *trigeſimum ſeptimum*; praeturae *quadrageſimum*; conſulatus *quadrageſimum tertium.* His enim annis aetatis ſuae ſingulos iſtos honores geſſiſſe Ciceronem, ex hiſtoria eiuſdem ſatis liquet. Confirmat eam coniecturam, quod ad conſulatum attinet, ipſe CICERO, (g) dum ſcribit : *quid Macedo Alexander? Quum ab ineunte aetate res maximas gerere coepiſſet, nonne tertio triceſimo anno mortem obiit? Quae eſt aetas, legibus noſtris, decem annis minor, quam conſularis.*

(a) *Philipp. V. cap.* 17.
(b) *Lib. XI. Ann. cap.* 21.
(c) *Lib. XXV. cap.* 2.
(d) *Otii Semeſtr. Lib. VII. cap.* 10. *pag.* 377.
(e) *De Orat. Lib. II. cap.* 66.
(f) *Lib. II. Annal. Rom. p.* 334.
(g) *Philipp. V. cap.* 17.

Ante hos annos nemini licebat petere magiſtratus, niſi ob praecox ingenium et edita maturae virtutis ſpecimina lege ſolueretur a ſenatu. Ita ſane lege ſolutos reperio P. Scipionem Aemilianum, apud EPITOMATOREM LIVII, (a) et in primis Cn. Pompeium Magnum, quem CICERO (b) ait, *ſenatuſconſulto legibus ſolutum, conſulem ante factum, quam vllum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet.* Poſtea et imperatores eodem exemplo lege quoſdam ſoluebant, veluti Traianus Plinium, qui ipſe ſe Caleſtrium Tironem in praetura conſequutum eſſe ſcribit, *quum ſibi Caeſar annum remiſiſſet.* (c)

Ab his itaque annariis legibus aliquid remiſerat lex Papia Poppaea ob numerum liberorum, quippe qua cautum fuerat, VT SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTERENTVR. Hinc quum praeturam petere nemo poſſet, quadragenario minor: legitima tamen aetas videbatur annorum triginta quinque, ſi quis quinque liberorum parens eſſet. Ita enim intelligendum verbum *demittere*, quod hic nihil aliud ſignificat, ac gratiam facere aliquot annorum, vt non opus ſit mutare textum, et pro *demittere* reſcribere *remittere*. Demiſſis ex lege annis honores CITIVS, QVAM PER ANNARIAS LEGES LICEBAT, PETI SINE FRAVDE *poterant.* Hanc enim formulam legiſlatoribus ſollemnem additam huic capiti fuiſſe, vel inde liquet, quod VLPIANVS (d) eodem libro III. quid inter *poenam* et fraudem *interſit* diligenter explicet.

IIII. Hactenus ipſa legis capita, ſed variis obnoxia fraudibus. Nam primo quum mariti in petendis honoribus et ſortitione prouinciarum ἀγάμοις praeferrentur: candidati adhuc caelibes, imminentibus comitiis, vel propinqua ſortitione, vxores ducebant, quas, honore vel prouincia potiti, ſtatim repudiabant. Huiuſmodi ſane fraudem in quaeſtore vltus et Tiberius, quem *quaeſtura remouit, quod vxorem pridie ſortitionem ductam, poſtridie repudiaſſet.* (e) Deinde quum, vti diximus, olim et adoptiui liberi parentibus prodeſſent ad capiendos honores: occaſionem inde captabant ciues, fictis adoptionibus legem in ludibrium vertendi, auferendique prolis numeroſae praemia. Rem ita refert

(a) *Lib.* L.
(b) *Pro lege Manil. cap.* 21.
(c) *Lib. VII. Epiſt.* 16.
(d) *Lib. III.* L. 131. *D. de verb. ſign.*
(e) SVET. *Tiber. cap.* 35.

fert TACITVS: (a) *Percrebuerat ea tempeſtate prauiſſimus mos, cum propinquis comitiis aut ſorte prouinciarum, plerique orbi* FICTIS ADOPTIONIBVS *adſciſcerent filios, praeturaſque et prouincias inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu, quos adoptauerant.* Haec quum manifeſto in fraudem legum Iuliae et Papiae eſſent inuenta, eo adegerunt patres, vt SCto cauerent, NE SIMVLATA ADOPTIO IN VLLA PARTE MVNERIS PVBLICI IVVARET, ET NE VSVRPANDIS QVIDEM HEREDITATIBVS PRODESSET. Quae omnia acta ſunt, *C. Memmio Regulo* et *Verginio Rufo* coſſ. anno V. C. 815.

Ex eo tempore in nulla parte muneris publici adiuuit adoptio: id eſt, nec in petendis honoribus, nec in amoliendis muneribus publicis, profuerunt liberi adoptiui. Quin nec ad alia capienda πολυτεκνίας praemia. Nam et is, cui *in tempus liberorum* tertia pars relicta erat, vtique non poterat adoptando illam tertiam partem conſequi, iudice VLPIANO. (b) Nec conditio fideicommiſſi, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, deficiebat liberis per adoptionem quaeſitis, vti PAPINIANVS (c) reſpondit.

V. Quemadmodum vero ſub Nerone haec legis capita quodammodo reſtricta ſunt: ita poſtea illa et ad magiſtratus municipales porrecta eſſe animaduertimus. Nam et PAPINIANI (d) temporibus iam inualuerat, *vt, qui* PLVRES LIBEROS *haberet in ſuo collegio, primus rogaretur ſententiam, ceteroſque honoris ordine praecelleret.* Et DIOCLETIANVS cum MAXIMIANO (e) reſcripſit: *In albo decurionum praeſcriptis* PATREM *non habenti filios anteferri conſtat.* Eodem pertinet *l. 2. D. de munerib.* quam paullo ante explicauimus, quamque hic non arbitramur repetendam.

(a) *Lib. XV. Ann. cap.* 19.
(b) L. 51. §. 1. *D. de legat.* 2.
(c) L. 76. *D. de cond. et dem.*
(d) L. 2. §. 5. *D. de decurion.*
(e) L. 9. *C. eod.*

CAPVT VIII.

AD CAPVT LEGIS NONVM.

DE IMMVNITATE OB LIBERORVM NVMERVM.

I. *PRoximum caput de immunitate ob numerum liberorum egit. Capitis verba. Munera quid? Excuſationes tantum ad munera perſonalia pertinebant. Quid potiorem nominare? Liberi Romae nati tres excuſabant. Quid Romae continentia? Pomoeria ſubinde prolata. Proconſules porta egreſſi, cum imperio erant. Triumphaturis extra vrbem ſenatus dabatur.* II. *In Italia nati quatuor excuſabant. Italiae termini temporibus diuerſis. Solum Italicum ab Italia diuerſum. An Auguſtus imitatus ſit Spartanos?* III. *Quinque in prouinciis nati excuſabant. Liberi excuſabant naturales, non adoptiui; legitimi, non illegitimi; ſuperſtites, non defuncti; niſi bello amiſſi. An et bello capti? Explicata* L. 2. C. de his, qui num. lib. excuſ. *Cur Romani captiuos non redemerint?* IIII. *Munera intelliguntur perſonalia.* Lex 5. §. 2. D. de iur. immunit. *priuilegium complectitur.* V. *Fraus legi facta per oblationem liberorum alienorum. Hinc profeſſio liberorum ad acta publica. Eius moris vetuſtas. Locus* IVLII CAPITOLINI *explicatus.*

I. POſtquam lex noſtra de iis parentum priuilegiis, quae ad honores capeſſendos petendoſque pertinent, egit: ſequente capite proculdubio ſimile praemium, quod ad excuſationem a muneribus publicis pertineret, propoſuit. Argumento eſt non ſolum materiae ſimilitudo, verum etiam, quod quum de prioribus capitibus omnibus ab VLPIANO et TER. CLEMENTE actum fuerit libris commentariorum primo, ſecundo, et tertio: poſterior hic de excuſatione a muneribus publicis eodem *libro* III. differat. (a) Ex quo conſequitur, vt hoc loco quaedam huiuſmodi priuilegia a lege Papia Poppaea fuerint propoſita.

Cete-

(a) *Lib. III. L. 147. D. de verb. ſign. L. 16. D. de prob. L. 21. D. de rit. nupt.*

Ceterum huius privilegii tot exſtant in iure noſtro veſtigia, vt de eius genuina ſententia parum laborare debeamus. Neque enim eſt dubium, quin tale fuerit hoc legis caput:

> *Qui ſecundum hanc legem liberos tres*, ROMAE NATOS, INCOLVMES, *qui quatuor in Italia, quinque in prouinciis habebit, omnium munerum perſonalium immunitatem habeto.*

MVNERA quae fuerint apud veteres, ſatis e iure noſtro conſtat. Quemadmodum enim *honores* gerebant, qui cum dignitate adminiſtrabant rem publicam, ſiue ſumtus eſſent faciendi, ſiue ſine erogatione dignitate perfruerentur (a): ita *munera* erant onera, ſeiuncta a dignitate, ſubeunda ab omnibus, lege, more, imperioue eius, qui iubendi habebat poteſtatem (b): et haec prout vel animi corporiſue laboribus, vel patrimonii ſumtibus et damno, vel vtriſque expediebantur, ita vel *perſonalia*, vel *patrimonialia*, vel *mixta* vocari ſolebant (c). A patrimonialibus et mixtis nulla priuilegia praeſtabant vacationem (d). Vnde et excuſatio ob numerum liberorum ad ſola perſonalia pertinet, qualia erant tutela, curatio calendarii, (cuius ſaepe et in marmoribus, et in ipſo iure noſtro mentio fit,) item productio tironum, equorumque, curſus vehicularis ſollicitudo, emendi frumenti atque olei cura, calefactio balnei publici, aliaque ab ARCADIO CHARISIO (e) prolixius recenſita.

Quum ergo haec munera nulla cum dignitate, multiſque cum moleſtiis eſſent coniuncta: antiquitus prodita erant quaedam vacationum atque excuſationum cauſſae, quibus munera non quidem patrimonialia et mixta, ſed perſonalia tamen auerti poſſent. Nam aut *excuſare* ſe poterant vocati ad munera publica, aut *nominare potiorem*, id eſt, alium indicare, iuſtamque exprimere cauſſam, cur is potius munus obire teneatur, verbi gratia, quia ſit locupletior (f). Inter haec magnum intererat diſcrimen. *Excuſati* enim omnino vacationem impetrabant. *Nominatores* ab onere quidem ſuſcipiendi munus liberabantur, ſed periculo tamen ſuo, ſi alius ſuſcepiſſet, pro quo ipſi fideiuſſiſſe cenſebantur (g). Illis vero excuſationum cauſſis antiquitus proditis, Auguſtus etiam numerum liberorum addidit, hac ipſa lege Papia Poppaea.

 Excu-

(a) L. 14. *pr. et* §. 1. *D. de mun. et honor.*

(b) L. 214. *D. de verb. ſign.*

(c) L. 18. §. 1. *ſequ.* L. 16. L. 26. L. 27. *D. de mun. et honor.*

(d) L. 10. L. 11. *D. de excuſ.* L. 6. §. *penult.* L. *vlt.* §. 22. *D. de muner. et honor.*

(e) L. 18. §. 2. *D. de muner. et honor.*

(f) PAVLL. *Sent. rec. Lib. II. tit.* 28. §. 1. 2. *L.* 1. *C. de pot. ad mun.*

(g) *L.* 2. *D. de fideiuſſ.*

Excuſabant vero liberi SECVNDVM HANC LEGEM SVSCEPTI, TRES ROMAE NATI. Legitima fuiſſe verba illa poſtrema, patet ex fragmento TER. CLEMENTIS (a), in quo illa hunc in modum explicantur: *Qui in continentibus vrbis nati ſunt*, ROMAE NATI *intelliguntur*. Quamuis enim alias vrbis adpellatio muris finiretur (b), et certa eius eſſent pomoeria, tam libera adhuc republica a L. Cornelio Sulla, quam ſub Imperatoribus a Iulio Caeſare (c), Auguſto (d), Claudio (e), Nerone, Traiano, non autem ab Aureliano (f) prolata: tam longe lateque tamen circa vrbem omnia occupata erant aedificiis, ut iam DIONYSIVS HALICARNASSEVS (g) ſcribat, ſi quis velit Romae magnitudinem exquirere, eum nullum habiturum ſignum, certum, quo dignoſcatur, quouſque ſit haec vrbs progreſſa, aut vbi vrbs eſſe deſinat. Cum vrbanis enim aedificiis ipſa ſuburbia nexu quodam perpetuo cohaerere, eaque ſpectantibus vrbis in infinitam longitudinem porrectae ſpeciem praebere. Et ARISTIDES (h), eamdem oſtendens Romae magnitudinem: *deſcendit*, inquit, *vſque ad mare, vbi commune emporium, communisque omnium, quae terra proueniunt, diſpenſatio. Quacunque in parte vrbis conſtiterit quis, nihil prohibet, quo minus ſit pariter et in medio. Quidquid nunc Italiae reſtat, completum iri vniuerſa mihi videtur, vnaque futura vrbs perpetua in Ionium mare protenſa.* Quidquid ergo in continentibus illis Romae natum fuerat, Romae intelligebatur natum: quia VRBIS *adpellatio muris*; ROMAE *autem continentibus aedificiis finiebatur* (i). Quam diſtinctionem receptam fuiſſe, etiam ex his MARCELLI verbis (l) patet: VRBS *eſt Roma, quae muro cingeretur*: ROMA *eſt etiam, qua continenti* (lego continentia) *aedificia eſſent. Nam Romam non muro tenus aeſtimari, ex conſuetudine quotidiana poteſt intelligi, quum dicamus, Romam nos ire, etiamſi extra vrbem habitaremus.* Et ſane *vrbem* ab *vrbo* adpellatam eſſe, iam e veteribus obſeruarunt VARRO (m) et POMPONIVS (n), *Vrbare* vero, iiſdem teſtibus, eſt aratro definire. Quum ergo deſignaturi moenia aratro aptarent aeneum vomerem, iunctiſque bobus, mare et femina, circum lineamenta, quibus futura moenia deſignauerant, ſulcum profundum ducerent (o), idque illis *vrbare* diceretur:

(a) TER. CLEM. *Lib. III. L.* 147. *D. de verb. ſign.*
(b) *L.* 2. *D. eod.*
(c) GELL. *Lib. XIII. cap.* 14.
(d) TAC. *Annal. Lib. XII. cap.* 23.
(e) *Idem ibid.*
(f) VOPISC. *Aurelian. cap.* 21.
(g) *Lib. IIII. pag.* 219.
(h) *Orat. in Rom. Tom. I. pag.* 345. *ſeq.*
(i) *L.* 2. *pr. D. de verb. ſign.*
(l) *L.* 87. *D. de verb. ſign.*
(m) *Lib. IIII. de Ling. Lat. cap.* 32.
(n) *L.* 239. *D. de verb. ſign.*
(o) PLVT. *Rom. Quaeſt.* 24. DIONYS. HAL. *Lib. I. pag.* 75.

diceretur: facile eſt ad exiſtimandum, vrbem moenibus vel pomoeriis fuiſſe finitam. Hinc quando ex veteri iure publico negabatur, licere proconſuli in vrbe cum imperio eſſe: extra vrbem is eſſe intelligebatur, ſimul ac paludatus pedem porta extuliſſet (a). Ex eadem ratione triumphaturis extra portam in ſuburbiis, vel *ad vrbem* ſenatus dabatur, ne portam ingreſſi priuati fierent (b). Aſt vbi non de vrbe, ſed de Roma erat ſermo, id eſt, quoties de priuilegiis eorum, qui Romae habitarent, quaerebatur: Roma erat, qua continentia erant aedificia. Vnde et in vetere lege apud FRONTINVM *lib. II. de aquaeductibus* iunguntur VRBS ROMA, ET HAEC AEDIFICIA, QVAE VRBI CONTINENTIA SVNT. Quod ſpatium poſtremis temporibus centum ab vrbe lapidibus definitum videtur. Haec enim Romae dioeceſis ſaepe Italiae et prouinciis opponitur, veluti in conſtitutione CONSTANTINI (c), aliiſque locis quamplurimis, iam a IAC. GOTHOFREDO (d) collectis, qui et alio loco (e) *regiones ſuburbicarias*, toties memoratas imperatoribus et ſcriptoribus medii aeui, de hoc ipſo ſpatio, intra centeſimum circa vrbem lapidem concluſo, exponit, quod et facit vir ſummus, CL. SALMASIVS (f). Id ſaltim certum, has ſuburbicarias regiones, partes, vel prouincias, vocari etiam *vrbicarias* (g), quaſi quae ad ipſam vrbem referrentur, itemque *vicinas* et *quatuor prouincias* (h), eaſque a reliqua Italia diſtinctas (i), et praefecto Vrbi, aliquando et conſulari, ſubfuiſſe (l). Vnde ſane recte colligas, eaſdem fuiſſe has regiones ſuburbicarias cum ſpatio illo centum ab vrbe lapidum, quod ſaeculis poſterioribus pro Roma habitum, eoſque egregie falli, qui, vt Pontifici Romano, ex vetuſtis canonibus ſuburbicariarum regionum Epiſcopo, dioeceſim ampliſſimam vindicent, complures prouincias huic regioni ſuburbicariae adiiciunt. Quod ſane facit EM. SCHELSTRATENVS (m), qui illum canonem 6. concilii Nicaeni non ſolum de Tuſcia, ſed et de Vmbria et reliquis Italiae regionibus ad Siciliam vſque exponere, eaſque regiones pontifici, tanquam metropolitae, totum occidentem, tanquam patriarchae, vniuerſum orbem Chriſtianum, tanquam capiti et Chriſti vicario paruiſſe, contendit.

Romae

(a) *Liu. lib. XXXXII. cap.* 49.
(b) SEN. *de Benef. cap.* 14.
(c) *L.* 1. *C. Theod. de in integr. reſtit. Lib. II. tit.* 16.
(d) *Ad Cod. Th. Tom. I. pag.* 162.
(e) *Diſſ. de ſuburbicar. region. cap.* 4. *et* 5.
(f) *Ad Trebell. Poll. de XXX. tyr. cap.* 24.
(g) *L.* 9. *C. Th. de extraord. cogn.*
(h) *L.* 1. *C. Th. de calc. coctor.*
(i) *L.* 9. *C. Th. de extraord. cogn.*
(l) *L.* 9. *C. Th. de annona.*
(m) *Antiquit. eccl. illuſtr. Tom. II. Diſſ. VI.*

Romae igitur, et qua continentia aedificia erant, immo, vt ſuſpicor, poſtea in ſuburbicariis quoque regionibus, tres liberi excuſabant. In huiuſmodi enim priuilegiis, in quibus Roma ab Italia diſtinguitur, etiam ſuburbicarios melioris fuiſſe conditionis, quam reliquos Italos, quam plurimis exemplis conſtat. Vt vel vno rem illuſtrem: beneficium reſtitutionis in integrum in minori aetate laeſis Romae olim, et intra centeſimum vrbis milliarium, ad expletum vſque annum trigeſimum; in Italia ad annum vigeſimum nonum, in ceteris prouinciis ad annum viceſimum octauum dabatur (a). An dubitemus, quin eodem modo et tres liberi ſuffecerint Romae et in ſuburbicariis, quum plures in Italia et prouinciis exigerentur?

II. Nimirum, SI QVATVOR IN ITALIA quis ſuſtuliſſet, vacationem munerum impetrabat. Et Italia quidem diuerſimode accipitur. Antiquiſſimis temporibus ea non ab Alpibus, ſed ab Audenna et Rubicone fluminibus et Apennino in Bruttios vſque et Lucanos porrigebatur. Reliquum enim tractum vltra et cis Padum ad Alpes vſque, Galli, Veneti, Hiſtri, Ligures inſederant. Quum vero Galli etiam, et reliqui populi inalpini, ciuitate donarentur: Italia ab Auguſti temporibus vniuerſa illa terra inter Alpes et vtrumque mare interiecta dici coepit. Et ea quidem vocis ſignificatio obtinet, quoties opponuntur ſibi inuicem *Italici* et *prouinciales*, quod ſaepe fit apud SVETONIVM (b), PLINIVM (c), et IVL. CAPITOLINVM (d). Quin et eundem tractum in animo habuit DIO CASSIVS (e), vbi τῶν ΤΗΝ ΝΥΝ ἸΤΑΛΙΑΝ οἰκούντων meminit. Denique quum vniuerſa Italia ciuitate donata, multis etiam colonis atque vrbibus per prouincias ius Italicum dari ſoleret ab imperatoribus: et illa loca omnia dici coeperunt *ſolum Italicum*, veluti apud VLPIANVM (f), ad quem quaedam egregia ſuo more notauit V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (g). Quemadmodum vero prima capitis noſtri pars non de ciuibus Romanis vbique, ſed de Romae habitantibus: ita nec altera de iis, qui iuris Italici erant, ſed qui Italiam incolebant, loquitur, adeoque altera vocis notio hic locum inuenit, et Italia ab Alpibus ad Siciliam vſque procurrit, excluſa tamen vrbe, et poſtea etiam prouinciis ſuburbicariis, vti paullo ante oſtendimus. Et in hoc tractu quatuor liberi a muneribus perſonalibus excuſabant. Qua in re quidem Spartanos imitatum eſſe Auguſtum, exiſtimat IAC. GOTHOFREDVS (h): apud quos quatuor liberorum parentes ab omnibus muneribus

(a) *L. 2. C. Th. de in integr. reſt.*
(b) *Veſp. cap. 9.*
(c) *Lib. VIIII. Epiſt. XXIII.*
(d) *Vit. Antonin. cap. 4.*
(e) *Lib. XXXVII. pag. 37.*
(f) *Fragm. tit. XVIIII. §. 1.*
(g) *Iuriſpr. antiqu. Anteiuſt. pag. 619.*
(h) *Not. ad leg. Pap. Popp. pag. 283.*

bus publicis excuſatos fuiſſe, iam ſupra ex ARISTOTELE (a), et AELIANO (b) obſeruauimus. Sed vix eſt, vt ea in re viro eximio adſentiamur. Neque enim tum ea erant tempora, quibus Romani a Graecis peterent leges: et ipſi Spartani a Lycurgi diſciplina iam pridem deſciuerant, adeoque non veroſimilius eſt, Auguſtum ea in re Lacedaemonios, potius quam Perſas eſſe imitatum; apud quos itidem quaedam πολυπαιδίας praemia obtinuiſſe, eodem loco monuimus.

III. Sequuntur prouincialium priuilegia. Hos QVINQVE LIBERI excuſabant. Aequum enim videbatur, Romam incolentibus plus indulgeri, quam habitantibus Italiam, et hos denique melioris eſſe conditionis, quam qui in prouinciis degerent. Sicuti autem per Romam habitantes non ciues; per Italos non, qui Italici iuris erant, intelligi diximus: ita nec in prouinciis quidquam intererat, vtrum quis origine Romanus an in Italia, vel prouincia natus eſſet. Ad locum enim habitationis, non ad cuiuſque originem attendebatur. Hinc e. g. Romanum in Cilicia habitantem, non niſi quinque liberi excuſabant, quum contra ciui Romano, domo Cilici, ſed Romae habitanti tres ibidem nati prodeſſent. Ex quo ſimul intelligitur, cur ſublato licet ab Antonino Caracalla per orbem Romanum inter ciues et peregrinos diſcrimine (c), hoc tamen diſcrimen inter Romae, Italiae et prouinciarum incolas ad tempora vſque Iuſtiniani obtinuerit, quibus tres Romae natos, quatuor in Italia, quinque in prouinciis ad excuſandos parentes profuiſſe vel ex inſtitutionum libello (d) notum eſt.

IV. Excuſabant porro liberi vtriuſque ſexus, tam naturales, quam adoptiui, antequam hi ob SC. ſub Nerone factum prodeſſe deſierunt (e). Excuſabant deinde nati ex iuſtis nuptiis vel ſecundum legem Papiam Poppaeam quaeſiti, poſtea et legitimati, non autem illegitimi (f), de quibus ſuperiore capite VI. actum, nec imperfecti. Quod adeo verum eſt, vt GELLIVS (g) referat, accurate ac ſollicite quaeſitum eſſe Romae, an octauo menſe ex vtero viuus editus infans, et ſtatim mortuus, ius trium liberorum ſuppleſſet? Multa enim veteribus opinio erat, et tantum non vbique pro vera recepta, poſtquam mulieris vterus receperit ſemen, gigni hominem, menſe ſeptimo rariter, nunquam octauo, ſaepe nono, ſaepius decimo. Et hinc *abortio quibuſdam, non partus videbatur menſis octaui intempeſtiuitas.* Immo ne e legitimis quidem et perfectis omnes proderant, ſed SVPERSTITES tantum ET INCOLV-

(a) *Lib. II. Polit. cap.* 9.
(b) *Lib. VI. Var. Hiſt. cap.* 6.
(c) *L.* 17. *D. de ſtatu hom.*
(d) *pr. Inſt. de excuſ. tut.*
(e) *L.* 2. §. 7. *D. de vacat.*
(f) *L.* 2. §. 3. *D. de excuſ.*
(g) *Lib. III. cap.* 16.

MES. Sine liberis enim eſſe dicebantur, non ſolum qui nullos vmquam procreauerant, ſed et qui amiſerant procreatos: quemadmodum et apud Graecos, obſeruante viro ſummo EZ. SPANHEMIO, liberis orbati ſaepe adpellantur ἄπαιδες vel ἄτεκνοι, veluti apud AESCHYLVM, a quo Perſae (a) ob liberos in praelio Salaminio amiſſos τοκῆες ἄπαιδες, *parentes* SINE LIBERIS dicuntur: qui et alibi ἀτέκνους πολεμάρχας deflet. (b) Eodem modo et Romani *orbos* vocabant promiſcue, et qui numquam liberos ſuſtulerant, et qui iis erant ſuperſtites. Qui itaque liberi turbato naturae ordine fata parentum praeuerterant, non excuſabant, niſi acie cecidiſſent pro republica (c). Quo caſu et nepotes ex filiis bello amiſſis ſuperſtites numerum liberorum ſupplere ſolere, PHILIPPI imperatores (d) ſtatuunt. Contra iidem filium ab hoſtibus captum parenti prodeſſe negant, dum Seuero reſcribunt (e): *Filium ab hoſtibus captum ac necdum reuerſum ad excuſationem munerum perſonalium patri proficere non poſſe, magis placuit.* Formula, qua Imperatores vtuntur, dubitatum ea de re eſſe, indicio eſt. Sed ſane ex principiis Romanorum conſultiſſima ratione nititur Philipporum deciſio. Liberi enim ex lege noſtra proſunt tantum SVPERSTITES atque INCOLVMES. Capitis vero deminutio maxima et media morti aequiparanda videbatur Romanis. Vnde, quam rationem vulgo allegant ex TRYPHONINO (f), *ac ſi Romani ciues bellica potius virtute, quam clementia hoſtium niti voluerint*, ea recte quidem ſe habet, ſi quaeritur, cur Romani captiuos non redemerint? Sed ad *legem illam* 2. *C. de his qui num. lib. vel paup. ſe excuſ.* explicandam, nihil omnino facit. Id potius monendum, ex filio bello amiſſo, nepotes in locum patris ſui ſucceſſiſſe, etiamſi hic inuitus vxorem duxerit (g). Quamuis enim pater filium iure cogere non poſſet ad vxorem ducendam, vti ad hoc caput ſcribit TER. CLEMENS (h); inito tamen ſemel matrimonio, etiam ſi id inuitus feciſſet filius, nepotes auo proderant.

V. Verba poſtrema AB OMNIBVS MVNERIBVS PVBLICIS EXCVSANTOR, vti iam ſupra occupauimus, non ad munera *patrimonialia*, aut *mixta*, ſed ad *perſonalia* tantum pertinent. A prioribus enim nec aetatem, nec numerum liberorum excuſare, notat VLPIANVS (i). Priuilegium ergo

(a) PERS. *v.* 581.
(b) *Sept. Theb. pag.* 834.
(c) *L.* 1. §. *vlt.* L. 2. §. 3. L. 5. §. 5. *D. de vacat.*
(d) *L.* 3. *C. de his qui num. lib.*
(e) *L.* 2. *C. eod.*
(f) *L.* 12. *princ. D. de capt. et poſtlim.*
(g) *pr. Inſt. de excuſ.*
(h) TER. CLEM. *Lib. III.* L. 21. *D. de rit. nupt.*
(i) *L.* 2. §. 4. *D. de vacat.*

go fuit, quando ad Syluium Candidum reſcribit Eluius Pertinax (a): Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφιήσιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμός· ἀλλ᾽ οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἐστὶν ἄλογον, ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ καὶ ἀνεῖσθαι σε τῶν λειτουργιῶν. *Etſi* NON AB OMNIBVS *muneribus excuſat patrem liberorum numerus: tamen, quia ſedecim filios habere te per libellum retuliſti, non eſt abſurdum, vt concedamus tibi vacare filiorum educationi, et hinc tibi remittamus munera.* Sed quamuis alioquin ad exemplum non trahantur huiuſmodi conſtitutiones: hanc tamen pro lege etiam poſt Iuſtiniani tempora valuiſſe, ex his CONSTANTINI HARMENOPVLI (b) verbis diſcimus: ὁ ἔχων ΔΕΚΑΕΞ ΠΑΙΔΑΣ, πάντων λειτουργημάτων ἀπαλλάττεται. *Qui* SEDECIM *habet* LIBEROS, *ab omnibus muneribus eximitur.*

VI. Quemadmodum vero nullum prope huius legis caput a fraudibus immune fuit: ita et in hoc ingenioſa admodum fuit improbitas. Nam excuſationem merituri ſaepe liberos alienos pro ſuis offerebant: de qua fraude adhuc conqueritur CONSTANTINVS M. (c) Ne itaque improles etiam ea priuilegia parentum inuaderent, prudenter ſanxit imperator, vt, ſi fraus pateſieret, iſti immunitate priuarentur. Quo itaque certo conſtaret, liberos quemque ſuos, non alienos offerre principi: inſtitutum iam olim fuerat, vt parentes liberorum recens natorum nomina in tabulas publicas referenda curarent. Quae dicitur *natalis profeſſio*, (d) et a *profeſſione cenſuali* in iure noſtro (e) diſcernitur, nec non παιδογραφία, vel *natiuitatis ſcriptura*. (f) Hic mos vel paullo ante, vel ſtatim poſt legem noſtram inualuerat. Nam iam Caii Caligulae natiuitatem in acta relatam eſſe, SVETONIVS (g) refert. Eum autem *Germanico* patre et *C. Fonteio Capitone* coſſ. anno poſt legem Papiam Poppaeam tertio natum eſſe, ſatis conſtat. Sed fortaſſis eo tempore filii tantum illuſtrium actis inſcribebantur. Poſtea vero omnibus parentibus impoſita neceſſitas, liberos recens natos profitendi. Saltim id neceſſarium viſum eſt tempore TERENTII CLEMENTIS, (h) qui in ſuis ad legem noſtram commentariis diſquirit, an et a matre vel auo facta profeſſio filiorum vel nepotum recipienda ſit, idque adfirmat. Quin ante TER. CLEM. aetatem ſub Domitiano vel Traiano eius profeſſionis vſum vulgarem fuiſſe, docet IVVENALIS, (i) ita loquentem inducens adulterum:

(a) *L.* 5. §. 2. *de iur. immun.*
(b) *Lib. II. tit.* 5. §. 7.
(c) *L. vn. C. Theod. de his qui num. lib. Lib. XXII. tit.* 17.
(d) *L.* 6. *C. de fide inſtr.*
(e) *L. vlt. C. ſine cenſu vel reliqu.*
(f) *L.* 2. §. 1. *D. de excuſat.*
(g) *Calig. cap.* 8.
(h) TER. CLEM. *Lib.* III. *L.* 16. *D. de probat.*
(i) *Sat. VIIII. v.* 82.

Nullum ergo meritum eſt, ingrate ac perfide? nullum?
Quod tibi filiolus vel filia naſcitur ex me.
Tollis enim, et LIBRIS ACTORVM *ſpargere gaudes*
Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas.
Iam pater es: dedimus, quod famae opponere poſſis.
Iura parentis habes.

Falluntur itaque, qui Marcum Antoninum Imp. primum vel profeſſionem hanc inueniſſe, vel tabulariorum publicorum vſum ideo in prouinciis inſtituiſſe, ſibi perſuadent, decepti verbis Ivlii Capitolini: (a) *inter haec liberales cauſſas ita muniuit, vt primus iuberet apud praefectos aerarii Saturni vnumquemque ciuium natos* LIBEROS *profiteri intra trigeſimum diem, nomine impoſito. Per prouincias tabulariorum publicorum vſum inſtituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romae apud praefectos aerarii: vt ſi forte aliquis in prouincia natus cauſſam liberalem diceret, teſtationes inde faceret.* Sane non inueniſſe Marcum profeſſionem, ex Iuuenalis teſtimonio patet. Nec tabulariorum vſum eum per prouincias inſtituiſſe, diſcimus ex lapide vetere apud Grvtervm: (b)

SILVANO. AVG.
SACRVM.
PRO SALVTE. IMP.
CAES. HADRIANI
ANTONINI. AVG. PII. P. P.
ET. LIBERORVM. EIVS.

ATIMETVS. LIB.
TABVL. P. H. C.

Si itaque Antonini Pii temporibus tabulariis per prouinciam Hiſpaniae citerioris praefuit Atimetus, Caeſaris libertus, eodemque circiter tempore *patrem filiam Pudentillam ſibi natam* MORE CETERORVM *profeſſum eſſe*, Apvleivs (c) ſcribit: quo pacto id inſtitutum eius demum ſucceſſori tribui poſſet? Quid ergo? An erraſſe dicemus Iulium Capitolinum? Neque id ego dixerim. Omnino M. Antoninus eam profeſſionem primus *liberalium cauſſarum gratia* fieri voluit: omnino tabulariorum prouincialium vſum ad eas cauſſas primus produxit, quum antea

(a) *In vita Marci cap. 9.*
(b) *Inſcr. pag. 63. num. 16.*
(c) *Apolog. II. pag. 532.*

antea ad id potiſſimum comparatum eſſet hoc inſtitutum, vt liberorum numerus et aetas inde probaretur, nec improles parentum iura ac priuilegia inuaderent. Ex his ergo actis conſtabat, quot cuique eſſent liberi, quaeque eorum ſit conditio. Aſt quum et hic non raro fraudes admitterentur, et maxime quod ad liberales cauſſas attinet, aliquando parentes dominis, vel hi parentibus facerent praeiudicium: non niſi praeſumtio ex tabulariis petebatur, quam probationibus excludere liquidis cuiuis licere ſaepe reſcripſerunt Principes: (a) idemque iam olim ſenſerat SCAEVOLA, (b) quum mulier grauida repudiata, filium enixa, abſente marito, eum, vt ſpurium, in actis eſſet profeſſa. Quia enim quaerebatur, vtrum is in poteſtate patris ſit, et matre inteſtata mortua iuſſu patris hereditatem matris adire poſſit, an obſit patri profeſſio a matre irata facta: veritati locum ſuperfore, SCAEVOLA reſpondit.

(a) *L.* 14. *C. de probat. L.* 15. *L.* 22. *L.* 24. *L.* 39. *C. de liberali cauſſa.*

(b) *L.* 29. §. 1. *D. de probat.*

CAPVT VIIII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM.

DE IVRE QVIRITIVM OB LIBEROS CONSEQVENDO.

I. D*ecimum legis caput egit de iure Quiritium ob liberos conſequendo. Capitis ſententia. Verba* TER ENIXA *ex SC. ſunt. Legis Papiae Poppaeae capita nec non SCta a Iac. Gothofredo confuſa diſtincte proponuntur.* II. *Legis caput non de Latinis Iunianis, ſed colonariis egit. Anniculus et annicula quis quaeue?* Lex 132. D. de verb. ſign. *expoſita. Henr. Noriſius laudatus. Ius Quiritium quale? An idem ac ius Latii? Bucknerus notatus. Iura Quiritium et ciuitatis non ſemper dicuntur promiſcue. Illa ad iura priuata, haec ad publica pertinent. Cur in Inſcriptionibus infantes etiam dicantur* BENE MERENTES. *Reineſii inſcriptio explicata.* III. *Lex Iunia Norbana hoc priuilegium etiam ad libertinos Latinae conditionis protulit, ſed non ad omnes. Minor* 30. *annis teſtamento manumiſſus an ex le-*

ge Aelia Sentia fuerit Latinus? Is ciuis fiebat, I. *ſi duxiſſet vxorem liberorum quaerendorum cauſſa. An et cum ciue Romana Latino fuerit matrimonium? Formula antiqua:* LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA. 2. *Si filium filiamue anniculum vel anniculam haberet.* 3. *Si cauſſam magiſtratui probaſſet. Hoc beneficium SC. etiam Latinis per epiſtolam vel inter amicos manumiſſis conceſſum.* IV. *SCtum incertae aetatis de Latina. Ea ter enixa iura Quiritium conſequebatur. Hoc SCtum non eſſe Tertullianum, contra Gothofredum demonſtratur.* V. *SCtum de liberis ciuis Romanae Latino nuptae, vt matris conditionem ſequerentur. Lex Menſia, cui hoc SCto derogatum. Latini an peregrini? Id demonſtratum contra M. Vertranium Maurum et alios. SCti huius aetas. Lex Menſia incertae aetatis atque originis.*

I. QVum ſemel de parentum priuilegiis agere coepiſſet lex PAPIA POPPAEA: procul dubio et illud, quod ad conſequenda iura Quiritium pertinuit, reliquis, de quibus adhuc diximus, praemiis ſubiunxit: idque vel inde patet, quod de ea re libro commentariorum ſecundo PAVLLVS; (a) tertio TER. CLEMENS (b) diſſeruerunt.

Caput illud, quod nobis decimum eſt, ita reſtituit IAC. GOTHOFREDVS: *Latinus, cui filius filiaue natus nataue, et anniculus anniculaue factus factaue erit, et Latina, ſi ter enixa fuerit, ius Quiritium conſequitor.* Sed vereor, vt rem acu tetigerit vir eximius. Scrupulum enim haud leuem iniicit VLPIANVS, (c) cuius ipſa verba adſcribo: *Latini*, inquit, *ius Quiritium conſequuntur his modis: beneficio principali*, LIBERIS, *iteratione, militia, naue, aedificio, piſtrino, praeterea* EX SCTO *veluti quae ſit ter enixa.* Et paucis interiectis: LIBERIS *Latinus ius Quiritium conſequitur, qui minor triginta annorum manumiſſionis tempore fuit. Nam* LEGE IVNIA *cautum eſt, vt ſi ciuem Romanum vel Latinam vxorem duxerit, teſtatione interpoſita, quod liberorum quaerendorum cauſſa vxorem duxerit, poſtea filio filiaue nato nataue, et anniculo facto poſſit apud Praetorem vel Praeſidem prouinciae cauſſam probare, et fieri ciuis Romanus, tam ipſe, quam filius filiaue eius, et vxor, ſcilicet, ſi et ipſa Latina ſit. Nam ſi vxor ciuis Romana ſit, partus quoque ciuis Romanus eſt* EX SENATVSCONSVLTO, *quod auctore D. Hadriano factum eſt.*

Ex

(a) PAVLL. *Lib.* II. L. 134. *de verb. ſign.*

(b) TER. CLEM. *Lib.* III. L. 52. *D. de legat.* 2.

(c) VLPIAN. *Fragm. tit.* 3. §. 1. *et* III.

Ex his ergo VLPIANI fragmentis tria colligimus. Primum, quod Latina ter enixa iura Quiritium non ſit conſequuta ex lege Papia Poppaea, ſed ex SCto quodam, fortaſſis ad illuſtrandam legem Papiam Poppaeam facto. Alterum, quod quidem Latinus, ducta ſollemniter vxore, interpoſitaque teſtatione, ſe id liberûm quaerundorum cauſſa facere, et ſibi, et liberis, et vxori meruerit iura Quiritium, ſimul ac anniculum anniculamue ex eo matrimonio habuerit; verum id ius non ſit ex lege Iulia et Papia, ſed ex IVNIA NORBANA, quae fere tota de libertinis Latinis egit, vt opus non ſit textum ſollicitare, et cum PETRO PITHOEO (a) reſcribere: *lege Iulia.* Tertium, quod SC. aliquod factum ſit auctore Hadriano Imp. quo ex patre Latino et vxore ciue Romana natus ciuis eſſe iuberetur, quum antea res ſecus ſe habere per LEGEM MENSIAM. Omnia tamen haec legi Papiae Poppaeae adſcribere non dubitat IAC. GOTHOFREDVS, quum ſint originis diuerſiſſimae.

Simile tamen quid etiam lege noſtra cautum eſſe, vel ex laudata *L. 134. D. de verb. ſign.* colligas, vbi PAVLLVS in commentariis ad legem Iuliam et Papiam, quid ANNICVLVS ANNICVLAVE ſit, latius interpretatur. Quid vero opus fuiſſet eo exceſſu, ſi nec in lege id occurriſſet vocabulum, nec SCtum in quo illud exſtitiſſe nouimus, ad legem noſtram pertinuiſſet? Res tamen ſatis clara videtur. VLPIANVS loquitur de Latinis per manumiſſionem ad hanc conditionem redactis. Tales vero non erant iis temporibus, quibus lex Iulia et Papia ferebatur. Quamuis enim et ex lege AELIA SENTIA quidam videri poſſent Latini facti, quum VLPIANVS (b) ſcribat: *teſtamento manumiſſum minorem triginta annis* LEX AELIA SENTIA *perinde haberi iubet, atque ſi domini voluntate in libertate eſſet, ideoque* LATINVS *ſit*, ſimiliaque etiam in fragmento veteris ICti a PETRO PITHOEO edito (c) legantur: nihil tamen certius eſt, quam Latinos hos factos eſſe, non ex lege Aelia Sentia, ſed ex Iunia Norbana, quae omnes, non iuſte manumiſſos, Latinae conditionis eſſe iubebat. Ex lege Aelia Sentia illi domini voluntate *in libertate* erant, quod facti eſt: ſed non *erant liberi*, quod iuris. Dubiae itaque videbantur conditionis, donec lex Iunia Norbana omnes Latinos fieri voluit, non iuſte manumiſſos, ceu iam IAC. CVIACIVS, (d) et ANTONIVS SCHVLTINGIVS (e) docuerunt. Quum itaque nulli ſub Auguſto eſſent Latini libertinae conditio-

(a) *Not. ad Pariator. Leg. Moſ. et Rom. tit. XVI. §. 6. pag. 798.*
(b) *Fragm. tit. 1. §. 12.*
(c) *§. 16. apud* SCHVLTING. *p. 807.*
(d) *Obſ. Lib. XVII. cap. 20.*
(e) *Not. ad* VLPIAN. *pag. 560.*

ditionis, ſed ii demum a tempore latae legis Iuniae Norbanae, id eſt, ab anno V. C. 771. innotuerint: de iis ſane agere non potuit legis noſtrae caput. At multae tunc paſſim erant coloniae Latini iuris, de quibus accurate vir ſummus EZ. SPANHEMIVS. (a) His vero Latinis colonariis id priuilegium indulſiſſe videtur lex Papia Poppaea, vt ſi anniculum anniculamue filium filiamue ſuſtuliſſent, iura Quiritium conſequerentur. Quum enim, iam olim, teſte LIVIO, (b) lex fuiſſet ſociis ac Latini nominis, *qui* STIRPEM *ex ſe domi relinquerent, vt ciues Romani fierent*: hoc priuilegium et renouaſſe, et magis perpoliuiſſe videtur Auguſtus, ſanciens primum, vt illud et ad Latinos colonarios pertineret: deinde, vt ii, filio vel filia ſuſcepto ſuſceptaue, ciues fierent, quamuis non migrarent Romam, ſed in coloniis ſuis manerent: denique, vt id beneficium conſequerentur, non qui ſtirpem domi reliquiſſent, ſed quibus anniculus anniculaue eſſet. Quae quum ita ſint, tale omnino fuiſſe videtur legis noſtrae caput:

> *Latinus, cui ex Latina filius filiaue natus nataue, et* ANNICVLVS ANNICVLAVE, *factus factaue erit, iura Quiritium conſequitor.*

Quum deinde ſub Tiberio ferretur lex IVNIA NORBANA, eaque ſanciretur, vt non iuſte manumiſſi iure Latinorum in colonias deductorum fruerentur: etiam ad hos libertinos vel Latinos Iunianos prolatum eſt hoc priuilegium, additis quibuſdam conditionibus. Caput itaque iſtud legis Iuniae Norbanae ita reſtituimus ex Vlpiano:

> *Latinus, qui minor triginta annorum teſtamento manumiſſus, ciuem Romanam Latinamue duxerit, teſtatione interpoſita, quod liberorum quaerendorum cauſſa vxorem duxerit, poſtea filio filiaue nato nataue et anniculo anniculaue facto factaue, apud praetorem vel praeſidem prouinciae cauſſam probato, et tum ipſe et filius filiaue, tum et vxor, ſi Latina fuerit, iura Quiritium conſequitor.*

Quum vero paullo liberalius hac lege actum videretur cum vxoribus Latinorum, quae aeque ac mariti, vno edito partu, iura Quiritium conſequebantur porro: SCtum hoc nouum accedit:

Vti

(a) *Orb. Rom. Exerc. I. cap. 9.* (b) *Lib. XII. cap. 8.*

Vti Latina ter enixa ius Quiritium conſequeretur.

Denique quia frequentia eſſe coeperant Latinorum ciuiumque matrimonia, parumque dignum videbatur praerogatiua ciuium, vt liberi ex eo nati matrimonio patri potius Latino, quam matri, ciui Romanae, iura Quiritium deberent: ſub Hadriano, eoque auctore, cenſuit Senatus,

Vt ſi ciuis Romana Latino nupſerit, liberi, qui ex ea naſcantur, matris ſequerentur conditionem, et iura Quiritium conſequerentur.

Ita diſcernendas exiſtimamus ſanctiones diuerſiſſimas, quas eximius vir, IAC. GOTHOFREDVS, vti ex eius commentario patet, perperam confudit. Iam vero de ſingulis ſeorſum.

II. Ipſa Lex Papia Poppaea ait: LATINVS, CVI EX LATINA FILIVS FILIAVE NATVS NATAVE. Loquitur vero non de Latii incolis, vel ſociis nominis Latini, qui multo ante Auguſtum legibus Iulia et Plotia ciuitatis iura conſequuti fuerant, vti ſupra capite I. demonſtrauimus; nec de Latinis Iunianis, quorum nomen demum ſub Tiberio audiri coepit: ſed de iis, qui extra Latium iuris Latini erant. Sic Nemauſienſibus ius Latii datum eſſe, STRABO (a) docet. Nouocomenſibus idem ius conceſſerat vel Iul. Caeſar, vel Pompeius Strabo (b), qui et omnes Gallos Tranſpadanos iure Latii donauerat (c). Omitto alias eius iuris colonias, quarum nummos iuſto opere explicauit IO. FOY VAILLANTIVS. His Latinis non erat cum ciue Romana ius connubii, niſi id conceſſum eſſet a principe, vti teſtatur VLPIANVS (d). Hinc ſi inconſultō principe, duxiſſent ciuem: liberi inde nati non erant patris, ſed tanquam extra nuptias quaeſiti habebantur, adeoque nec vllo modo prodeſſe poterant parentibus. Hinc in lege noſtra ſcriptum fuiſſe videtur, LATINVS, CVI EX LATINA FILIVS FILIAVE NATVS NATAVE: quia, vti dixi, cum ciue Romana Latino non erat ius connubii. Sequitur: ET ANNICVLVS ANNICVLAVE FACTVS FACTAVE ERIT. Talis, interprete PAVLLO (e), *non eſt infans, ſtatim vt natus eſt, ſed trecenteſimo ſexageſimo quinto die incipiente plane, non exacto, quia annum ciuiliter, non ad momenta temporum, ſed ad dies numeramus.* Ergo dies

Heineccius ad Leg. Iul. Pap. Pop. E e vltimus

(a) *Lib. IIII. pag.* 157.

(b) EZ. SPANH. *Orb. Rom. Exerc. I.* §.9. *pag.* 19.

(c) ASC. PAEDIAN. *ad Cic. in Piſon. pag.* 2062.

(d) *Fragm. tit. V.* §. 4.

(e) PAVLL. *Lib. II. L.* 134. *D. de verb. ſign.*

vltimus coeptus habebatur pro completo, quia hic de commodo aliquo vel priuilegio quaerebatur: eodem modo, quo minorum annus XXV. coeptus pro expleto accipitur, in petendis honoribus (a). Inde et amiſſus dicebatur anniculus, qui trecenteſimo ſexageſimo quinto die nondum elapſo deceſſerat. Idem enim PAVLLVS ad aliud caput ſcribit (b): ANNICVLVS *amittitur, qui extremo anni die moritur. Et conſuetudo loquendi id ita eſſe declarat: Ante diem decimum Kalendarum: poſt diem decimum Kalendarum: neque vtro enim ſermone vndecim dies ſignificantur.* Vexauit hic locus interpretes etiam maximos; qui quum exiſtimarent, *Ante diem decimum Kal.* idem eſſe ac XI. Kal. deprehendere vix potuerunt, quomodo haec loquendi formula quidquam faciat ad eius iuris, quod Paullus explicat, illuſtrationem. Hinc LAVR. VALLA (c) et ALCIATVS (d) reſcribi iubent: *Vtroque ſermone vndecima dies ſignificatur.* Rectius ANTONIVS AVGVSTINVS (e) legere mauult: *neutro ſermone*, et ita Florentiae ſcriptum eſſe adſcuerat. Sed eum hac in re omnino ſalſum eſſe exiſtimat eminentiſſimus vir HENR. NORISIVS (f). Florentiae enim, vti ſe αὐτόπτης obſeruaſſe ait, non legi, *vtroque ſermone*, nec *neutro ſermone*, ſed *neque vtro enim ſermone.* Sed ampliſſimus BRENCMANNVS (g) vtrumque Florentiae eſſe teſtatur, alterum a prima, alterum a ſecunda manu, id eſt, a librario alterum, alterum a correctore, vti etiam exhibuit TAVRELLIVS. Eaque lectione alterutra nihil eſt verius. Ait enim Paullus, anniculum dici die trecenteſimo quinto, incipiente plane, adeoque illo die vltimo amiſſum, anniculum deceſſiſſe videri. Id vero non abſurdum eſſe probat argumento a vulgari loquendi conſuetudine ducto, quae ſi quid *ante* X. *Kal.* factum dicitur, ipſum diem termini, nempe primas ſequentes Kalendas computari iubet, non autem diem vndecimum, qui Kalendas ſequitur, nempe diem menſis II. Vulgata enim formula ANTE DIEM DECIMVM KAL. vel POST DIEM DECIMVM KAL. non ſignificari vndecimum diem, ſed decimum Kalendarum, tot exemplis veterum demonſtrauit laudatus modo HENRICVS NORISIVS (h), vt alia addere, idem videatur, ac actum agere.

Ipſum priuilegium Latinis, anniculi parentibus, conceſſum, qua in re conſtiterit, patet ex verbis inſequentibus: IVRA QVIRITIVM CONSEQVITOR. *Iura Quiritium* latius accepta omnia iura et priuilegia, quibus

(a) L. 8. *D. de munerib.*
(b) L. 132. *D. de verb. ſign.*
(c) *Elegant. Lib. IIII. cap.* 80.
(d) *Comment. ad L.* 132. *D. de verb. ſign.*
(e) *Emendat. Lib. IIII. cap.* 6.
(f) *Cenotaph. Piſan. Diſſ. II. cap.* 17. *p.* 345.
(g) *Hiſt. Pand. lib. IIII. cap.* 4. *p.* 345.
(h) *Ibid. pag.* 342.

bus ciues Romani pollebant, complectuntur. Aſt ſtrictius intellecta opponuntur *ciuitati Romanae*, vel eiuſdem iuribus. Poſterioris notionis exemplum non vnum eſt apud PLINIVM (a), qui ſubinde aliis *iura Quiritium*, aliis *iura ciuitatis* petit a Traiano Imperatore. Vbi quidem AVG. BVCHNERVS per ius Quiritium intelligendum eſſe monet ius Latii: contra V. C. IO. FR. GRONOVIVS *iura Quiritium* et *ciuitatem Romanam* promiſcue accipi exiſtimat, cui et CHRISTOPHORVS CELLARIVS V. C. ſuum adiungit ſuffragium. Enimuero, quamuis negari nequeat, ius Quiritium et ius ciuitatis aliquando promiſcue dici, tamen in illo PLINII loco, quod pace tantorum Manium dixerim, neuter mihi rem acu videtur tetigiſſe. *Iura* enim *Quiritium* PLINIO ſunt iura ciuium Romanorum priuata, quae in iure libertatis, gentis, connubiorum, teſtamenti factionis; hereditatis atque vſucapionis conſiſtebant. *Ciuitas* vero *Romana* iura publica, veluti cenſus, militiae, tributorum, honorum, ſuffragiorum, ſacrorum, ſimiliaque complectebantur, vti poſt CAR. SIGONIVM (b) accuratius docuit vir ſummus, EZ. SPANHEMIVS (c). Sed legem noſtram latius accepiſſe arbitror iura Quiritium, ſiquidem VLPIANVS (d), cui eius notitiam debemus, vbi *Latinos* IVS QVIRITIVM *beneficio principis*, *liberis*, *iteratione*, *militia*, *naue*, *aedificio vel piſtrino ait conſequi*, ſtatim ſubiicit: *Beneficio principali Latinus* CIVITATEM ROMANAM *accipit*, *ſi ab Imperatore* IVS QVIRITIVM *impetrauerit*. Promiſcue ergo VLPIANVS in hoc capite ſumit *iura Quiritium* et *ciuitatis*, atque inde effici arbitror, Latinum, anniculi anniculaeue parentem, non modo iurium priuatorum, ſed publicorum quoque factum eſſe participem. Inprimis vero Latinis gratiſſimum erat hoc ius Quiritium, quia iam et capere poterant ex aliorum teſtamentis, et ipſi teſtamenta condere. Idque ius ipſis erat, etiamſi dubia tempore conditi teſtamenti fuiſſet eorum conditio: quo pertinet locus TERENTII CLEMENTIS (e): *Non oportet* PRIVS *de* CONDITIONE *cuiuſquam quaeri*, *quam hereditas legatumue ad eum pertineat.*

Haec lucem adfundere arbitror tot marmoribus vetuſtis, in quibus parentes liberos, etiam infantes, *bene de ſe meritos*, eſſe, profitentur. Sane apud GRVTERVM (f) legimus:

(a) *Lib. X. Epiſt.* 4. *et* 32.

(b) *De antiquo iure ciu. Rom. Lib. I. cap.* 6.

(c) *Orb. Rom. Exerc.* I. §. 12.

(d) *Fragm. tit. III.* §. 1. 2.

(e) TER. CLEM. *Lib. III.* L. 52. D. *de legat.* 2.

(f) *Inſcr. pag.* 673. *num.* 5.

DIS. MAN.
BLOSSIA. ONOMASTE.
MATER.
FILIO. BENEMERENTI.
FECIT.
BLOSSIO. VALENTI.
VIXIT ANNIS. II.
MENSIBVS. VII.

Hic ſane mater puerum nondum triennem vocat filium *bene merentem.* Multo liberalius apud REINESIVM (a) mater:

FILIO. MEGETHO. BENE
MERENTI. DVLCISSIMO.
QVI. BIXIT. PLENOS. ANNO.

Vbi procul dubio lapicida pro PLENO ſculpſit PLENOS nullo ſenſu. Non alio enimuero beneficio parentes demereri potuerunt filii biennes et anniculi, niſi hoc vnico, quod horum cauſſa illi iura Quiritium conſequuti ſunt, vel quod iiſdem infantes illis ad ſolidi capacitatem profuerunt. Vnde ἐμφατικῶς in marmore poſteriore additur: QVI BIXIT PLENO ANNO, vt viator eum ſciret *anniculum* fuiſſe, et parentibus ad priuilegia quaedam legis Papiae Poppaeae conſequenda profuiſſe.

III. Haec de legis noſtrae capite. Illud vero ad libertos Latinos protulit lex IVNIA NORBANA, quam anno V. C. 772. M. Iunio Silano et L. Iunio Norbano coſſ. latam nouimus. Haec praeter libertinos *ciues* quibus Ser. Tullius; et *dedititios*, quibus lex Aelia Sentia hanc conditionem impoſuerat, tertium reperit libertinorum genus, *Latinorum Iunianorum*, quales fiebant omnes non iuſte manumiſſi, praeter tortos, vinctos, ſtigmate vſtos, alioque adfectos ſupplicio (b). Eadem tamen lege prodita erant media quaedam, quibus Latini Iuniani ad iuſtam libertatem ciuitatemque Romanam peruenirent: quo et illud caput, quod paullo ante protulimus, pertinet.

LATINVS, lex inquit. Aſt non loquitur de Latinis coloniariis, quibus iam lege Papia Poppaea abunde proſpectum fuerat, ſed de Iuniano, *eo* QVI MINOR TRIGINTA ANNORVM, TESTAMENTO MANVMISSVS. Cautum enim fuerat lege Aelia Sentia; vt minor triginta annorum ſeruus ne manumitteretur, niſi cauſſa apud conſilium probata. Hinc ſine

(a) *Inſcr. Claſſ. XX. n.* 128. (b) CAI. *Inſt. Lib.* I. *tit.* 1. §. 2.

ſine conſilio, licet *vindicta*, manumiſſus ſeruus manebat: *Teſtamento* vero *manumiſſus*, inquit VLPIANVS (a), *perinde habebatur*, *atque ſi domini voluntate in libertate eſſet*: id eſt, uti ſupra id expoſuimus, in libertate erat, quod facti eſt, non liber tamen, quod iuris. Aſt quia lex Iunia Norbana omnes non iuſte manumiſſos et dominorum tamen voluntate in libertate commorantes, Latinos eſſe iuſſerat, Vlpianus porro addit: *ideoque Latinus fiebat*, ex lege non Aelia Sentia, ſed vti dixi, ex Iunia Norbana. Idcirco teſtatores cupientes ſeruos ſuos ante iuſtam aetatem manumiſſos ad ciuitatem perduci, in teſtamento ſuo datis libertatibus adſcribebant formulam: LIBERI SVNTO, QVVM ANNORVM ERVNT XXX. (b) item: QVVM PER LEGES LICEBIT, LIBERI SVNTO (c). Vti iam ab aliis viris doctis poſt IAC. CVIACIVM (d) obſeruatum eſt. Ita vero manumiſſus, interea, dum annum trigeſimum nondum expleuerat, ex lege Aelia Sentia erat ſtatu liber: adeoque ſperare poterat libertatem plenam iuraque Quiritium, ſimulac illam aetatem legitimam attigiſſet. Contra ſi, conditione hac non adiecta, libertate eſſet donatus, liber quidem fiebat, ſed Latinae conditionis, et licet iuſtam aetatem ſuperaſſet, iurium tamen Quiritium exſors manebat.

Poterant autem et ſtatu liberi, et ſine conditione ante annum aetatis trigeſimum manumiſſi, ſi anniculum anniculamque ſuſcepiſſent, iura Quiritium conſequi, certis conditionibus, quarum primam prae ſe ferunt verba: QVI CIVEM ROMANAM LATINAMVE DVXERIT, TESTATIONE INTERPOSITA, QVOD LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA VXOREM DVXERIT. Requirebatur itaque matrimonium. Quamuis enim Latinis Iunianis ius connubii neque cum ciuibus Romanis, neque cum Latinis eſſet, erat tamen ius matrimonii, id eſt, ius gentibus omnibus commune, cum muliere indiuiduam vitae conſuetudinem ineundi, ex eaque procreandi liberos, quod ſaepe *matrimonium*, (e) nec non *matrimonium ſine connubio* (f) vocant veteres, quemadmodum contra iis, qui loquebantur accuratius, ſola coniunctio legitima ciuium NVPTIARVM et CONNVBII nomine veniebat. Quo autem adpareret, matrimonium inire libertinum, non in concubinatum feminam liberam adſumere, teſtatio initio ad acta publica, vti videtur, poſtea tabulis dotalibus interponenda erat, matrimonium iniri LIBERORVM

(a) *Fragm. tit.* 1. §. 12.

(b) *L.* 39. §. 2. *D. fam. erc. L.* 46. *D. de manum. teſtam. L. vlt. D. de reb. dub. L.* 13. §. *vel. D. de ſtatu lib.*

(c) *L.* 38. *D. de manumiſſ. teſt.*

(d) *Ad Vlpian. tit.* 1. §. 12.

(e) *L.* 13. §. 1. *D. ad L. Iul. de adult.*

(f) *Collat. Leg. Moſ. et Rom. tit.* 4. §. [illegible]

QVAERENDORVM CAVSSA. Antiqua formula, qua iam Cenſores vſos nouimus, quibus teſte GELLIO, (a) ius iurandum praeſtabant ciues, ſe vxorem liberûm quaeſundorum cauſſa habere. Hinc apud ENNIVM (b) matrona: *Duxit me*, inquit, *vxorem, liberorum ſibi quaeſundûm cauſſa.* Poſtremis vero temporibus ob caput legis noſtrae tertium hanc formulam tabulis matrimonialibus inſertam fuiſſe, binis locis teſtatur AVGVSTINVS, (c) cuius verba iam alii exſcripſerunt.

Alteram conditionem exprimunt verba: POSTEA FILIO FILIAVE NATO NATAVE ET ANNICVLO ANNICVLAVE FACTO FACTAVE. Exigebat enim lex non ſolum matrimonium liberorum quaerendorum cauſſa initum, verum etiam prolem ex eo matrimonio ſuſceptam, nec hanc tantum, ſed vt filius filiaue ex eo matrimonio natus nataue annum plenum vixiſſet. Quod quo pacto intelligendum ſit, paullo ante explicauimus. Addit lex et tertiam conditionem: CAVSSA APVD PRAETOREM VEL PRAESIDEM PROVINCIAE PROBATA. Vnde non ipſo iure ciuis erat Latinus, anniculi pater, ſed cauſſa demum probata, id eſt productis tabulis, quibus, ſe matrimonium liberorum quaerendorum cauſſa inire, teſtationem interpoſuerat, exhibito teſtimonio publico magiſtratus, apud quem infantis recens editi nomen profeſſus fuerat, teſtibus denique productis, qui infantem illum anniculum factum eſſe, confirmarent. His factis, TVM IPSE ET FILIVS FILIAVE, TVM ET VXOR, SI LATINA ESSET, (ciuis enim eo legis beneficio non indigebat) IVRA QVIRITIVM CONSEQVEBATVR.

Tale fuit legis Iuniae Norbanae priuilegium: quod tamen ad eos tantum qui teſtamento manumiſſi fuerant, pertinuiſſe iam monuimus. Nam minores triginta annis inter viuos, ſed minus ſollemniter manumiſſi, iteratione aliiſque modis, ſupra explicatis iura Quiritium conſequebantur. Poſtea tamen prodiit SCtum *ex quo et his*, teſte VLPIANO, (d) *conceſſum eſt, etiam* LIBERIS *ius Quiritium conſequi.* Sctum Largianum hic in animo habuiſſe VLPIANVM, ſuſpicatur M. VERTRANIVS MAVRVS, (e) ſed ſuſpicatur tantum. Nam tale quid eo SCto inductum fuiſſe, nemo veterum prodidit memoriae.

IV. Hanc legem Iuniam et aliud SC. ſequutum eſt, aeque incertae aetatis, quo cautum, VTI LATINA, SI TER ENIXA FVERIT, IVRA QVIRITIVM CONSEQVERETVR. Eo ergo legi Iuniae Norbanae eatenus

(a) *Lib. IIII. cap.* 3.
(b) FEST. *in voce* quaeſo.
(c) *Adu. Iulian. Lib. III. et Serm. XLIV.*
(d) *Fragm. tit. III.* §. 4.
(e) *De iure liber. cap.* 29.

tenus derogatum eſt, vt Latinae non amplius in poſterum anniculus anniculaue ad iura Quiritium conſequenda ſufficeret, ſed SI TER ENIXA eſſet, tunc demum eius beneficii fieret particeps. Ter autem enixa videbatur, non ſolum, quae ter peperiſſet per interualla, ſed et quae intra breuiſſimum temporis ſpatium tergeminos fudiſſet, vti rem ad caput legis XII. exponit PAVLLVS. (a) Neque enim exempla deſunt, quod mulieres et quaternos et quinos enixae ſint, etiam poſt quadrageſimum a primo partu diem. (b) Quum vero idem PAVLLVS (c) vtero exſectos matri ad hoc beneficium conſequendum profuiſſe neget: multo minus credibile eſt, ei profuiſſe partum monſtroſum, quem alias profuiſſe in hac lege teſtatur VLPIANVS. (d)

Aetas huius SCti, vti aliorum plerorumque incerta eſt: nec magis expeditum, an de SCto Tertylliano loquatur Vlpianus, quod viro ſummo IAC. CVIACIO viſum eſt. Saltim ex hoc SCto noſtro profuiſſe videntur tres ex interuallo in lucem prodeuntes, vti paullo ante vidimus. In Tertulliano hi non profuerunt. (e) Senatus ita cenſuit: quo autem tempore id contigerit, nec Vlpianus addit, nec vllus veterum, quantum memini, prodidit memoriae.

V. Idem denique ſenatus cenſuit, VT SI CIVIS ROMANA LATINO NVPSERIT, LIBERI, QVI EX EA NASCANTVR, MATRIS SEQVERENTVR CONDITIONEM, ET IVRA QVIRITIVM CONSEQVERENTVR. Superuacuum hoc SC. videri poterat. Quum enim inter Latinum et ciuem non ſit ius connubii: exiſtimari poſſet, liberos non potuiſſe non conditionem matris ſequi, aeque ac naturales et vulgo quaeſitos, ſiquidem VLPIANO (f) *haec* LEX NATVRAE videtur, *vt qui naſcitur ſine legitimo matrimonio*, MATREM SEQVATVR. Sed addit eodem loco VLPIANVS: *niſi* LEX SPECIALIS *aliud inducit.* Qualis autem circa ius Quiritium lex ſpecialis aliud induxerit, idem VLPIANVS (g) alibi ita oſtendit: *Excepto eo, qui ex peregrino et ciue Romana peregrinus naſcitur, quoniam* LEX MENSIA *ex alterutro peregrino natum* DETERIORIS PARENTIS *conditionem ſequi iubet.* Non male ergo coniecit vir ſummus IAC. CVIACIVS, (h) SCto noſtro derogatum eſſe LEGI MENSIAE. Et quamuis

(a) L. 137. *D. de verb. ſign.*
(b) L. 3. *D. ſi pars her. pet. Plin. hiſt. nat. Lib. VII. cap.* 11.
(c) L. 132. §. 1. *D. de verb. ſign.*
(d) L. 135. *D. de verb. ſign.*
(e) PAVLL. *Rec. Sent. Lib. IIII. tit.* 9. §. 2.
(f) L. 24. *D. de ſtatu hom.*
(g) *Fragm. tit.* V. §. 8.
(h) *Not. ad Vlpian. Fragm. tit. III.* §. 3. *et Obſ. Lib. XV. cap.* 13.

quamuis M. Vertranivs Mavrvs intercedat, negetque legem Menſiam ad Latinos pertinuiſſe, quum peregrinorum tantum, non Latinorum, meminerit: nemo tamen ignorat, ratione ſtatus homines diuidi in ciues et peregrinos, adeoque omnes, qui ciues non erant, peregrinos fuiſſe. Equidem *peregrinos* aliquando a *Latinis* ſeiungi animaduertimus ab Vlpiano (a) et Marciano (b): ſed accuratius qui loquuntur, et Latinos peregrinis accenſent. Refert Appianvs (c) Nouocomenſem, qui et magiſtratum in patria geſſerat et iura Quiritium fuerat conſequutus, virgis a Marcello caeſum eſſe in contumeliam Caeſaris, additque: *καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ ὀργῆς ἀνεκάλυπτε, τὰς* ΞΕΝΙΑΣ *σύμβολον καὶ φέρειν αὐτὰς ἐκέλευε, καὶ δεικνῦναι τῷ Καίσαρι. Sic ille mentem ſuam iratus aperuit, atque pro* PEREGRINO *tractatum, ire, et notas oſtendere Caeſari iuſſit.* Non ſane hic Marcellus Nouocomenſi ſtatus mouit controuerſiam, tanquam Latino, quod ius iam ante Caeſarem omnes tranſpadani acceperant (d): ſed tanquam ciui. Vnde ipſe Appianvs addit: *οὐ πασχόντων τῶν Ῥωμαίων; quae alias pati non ſolent ciues Romani.* Latinum itaque pro peregrino tractauit Marcellus, eumque virgis lacerauit, vt ſe non ciuem, ſed Latinum, id eſt, peregrinum eſſe intelligeret. Latinos enim, vti alios peregrinos, virgis caedi potuiſſe, docet Diodorvs Sicvlvs (e), vbi de Clodio: *Τοὺς μὲν πολίτικοὺς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τοὺς δὲ συμμάχους ῥαβδίοις ἱμάσιγξι. In Romanos quidem more maiorum animaduertit citra ſpem veniae:* SOCIOS *autem* NOMINIS LATINI VIRGIS CECIDIT. Sed & Sallvstivs (f) referens Turpillium praefectum Vaccae oppido impoſitum a Metello VERBERATVM *capitis poenas ſoluiſſe*: ne cui id mirum videatur, ſtatim ſubiungit: *nam is ciuis* EX LATIO *erat.* Peregrini itaque erant, quia ciuitatis exſortes, quamuis melioris, quam prouinciales, conditionis. Quae quum ita ſint, nihil omnino impedit, quo minus legi Menſiae hoc SCto derogatum eſſe cum Cviacio dicamus:

Ipſius SCti originem ad Hadrianum refert Vlpianvs, et ita quidem, vt illud *eo auctore* factum eſſe teſtetur: id eſt eo vel conſule, vel certe ad ſenatum referente. Quare, quum maximam partem imperii extra Romam fuerit: paene adducor, vt illius epocham in conſulatum Hadriani II. et Salinatoris incidere exiſtimem. Sed exiſtimo tantum, ne quis ſibi id praedictum neget.

Aſt

(a) *Fragm. tit.* 5. §. 4. *tit.* 19. §. 4.
(b) L. 17. §. 1. *D. de poen.*
(c) *De bello ciu. Lib. II. p.* 443.
(d) Ascon. Paedian. *in Cic. adu. Piſon. pag.* 2062.
(e) *Exc. Peireſc.* 273.
(f) *Bell. Iugurth.*

Aſt quando lata ſit LEX MENSIA tam obſcurum eſt, vt ne familia quidem Menſia apud veteres celebretur. Non ignoti ſunt METTII, MESTRII, quos et MENSTRIOS dictos eſſe, REINESIVS (a) obſeruat, ac denique MESSII. Sed Menſiae familiae vix vola vel veſtigium occurrit, idque permouit, ni fallor, ANT. AVGVSTINVM (b) vt hanc legem non *Menſiam*, ſed *Meſſiam* adpellandam exiſtimaret. Rem tamen vtpote incertam ego aliorum indagini relinquere malim.

(a) *Inſcr. Claſſ. XV. num.* 24.

(b) *De legibus et SCtis pag.* 1239. *Tom. II. Theſaur. Graeu.*

CAPVT X.

AD CAPVT LEGIS VNDECIMVM.

DE LIBERTI LIBERATIONE AB OPERIS OB NVMERVM LIBERORVM.

V*Ndecimum legis caput quale fuerit? Eius legitima verba.* I. *Ad quos libertinos hoc priuilegium pertinuerit? Operarum locatio ad beſtias depugnandas. Ludus beſtiarius, venatorius, matutinus, ſpoliarius.* II. *Liberti patrono debebant operas, dona, munera. Dona, munera et operae fabriles quomodo promiſſae. Serui initio vrbis opificiis paene ſoli vacabant. Donorum et munerum diſcrimen. Merces manumiſſionis non poterat promitti ſed dari. Alia, quae a libertis ſibi ſtipulabantur patroni.* III. *Liberatio ab his oneribus per duos liberos vel vnum quinquennem. Quinquennis filius iam olim libertinis aliquando profuit. Sc. apud* LIV. Lib. XLV. cap. 15.

NIhil veroſimilius eſt, quam priuilegia, ciuibus et Latinis colonariis conceſſa ſequutum eſſe multiplex illud πολυπαιδίας praemium, quod in liberatione ab operis conſtitit. Saltim eodem libro II. commentariorum PAVLLVS (a) egit de liberatione libertorum ab operis, et ipſa nobis ſeruauit legitima eius capitis verba, quae talia ſunt:

(a) PAVLL. *Lib.* II. L. 35. L. 37. *D. de op. libert.*

QVI LIBERTINVS DVO PLVRESVE A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT, PRAETER EVM, QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT, NE QVIS EORVM OPERAS DONI MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO PATRONAE LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR.

I. Hoc itaque priuilegium pertinet ad LIBERTINOS, ſed non ad *Latinos Iunianos*, quales eo tempore nullos fuiſſe diximus, nec ad *dedititios*, quibus parum fauebat nullamque ſpem melioris conditionis reliquerat Auguſtus, verum ad eos, qui iuſtam conſequuti libertatem ciues Romani facti fuerant. Argumento eſt, quod in lege exſtant verba: QVI LIBERTINVS A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT. In poteſtate vero liberos non habebant, niſi ciues Romani. Ex quo etiam colligas, non id caput pertinuiſſe ad libertas. Eae ſolis nuptiis operarum obligatione liberabantur, vti infra ad caput XXXVIII. demonſtrabimus. Innuptae vero non liberabantur, niſi eſſent maiores quinquaginta annis. (a) Quum vero lex non dicat, *qui libertinus duo pluresve* SIMVL *in poteſtate habebit*: non abs re PAVLLVS (b), liberos etiam amiſſos non ſolum ad operas quae imponuntur poſtea, ſed et ad eas, quae amiſſo vno et ſequente paullo poſt alterius natiuitate, promittuntur, amolienda profuiſſe, docet. Quod ita breuiter eloquitur ALEXANDER Imp. (c) *Qui autem duos filios in poteſtate vel* DIVERSIS TEMPORIBVS *habuit, lege Iulia de maritandis ordinibus obligatione operarum liberatur.* Proderant etiam hi liberi non ſolum parentibus, verum etiam fideiuſſoribus, quos libertus operarum cauſſa dederat, immo et expromiſſoribus (d). Non autem heredes liberti liberabantur, ſi ex eo poſtumi fuiſſent nati, quippe quos defunctus numquam in poteſtate habuerat (e).

Exceperat lex ab hoc beneficio EOS, QVI ARTEM LVDICRAM FECERANT, de quibus iam ad capita legis prima: nec non QVI OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARENT, LOCAVERANT. Cur enim operis

(a) PAVLL. *Lib. II. L.* 35. *D. de op. libert.*
(b) PAVLL. *Lib. II. L.* 37. §. 1. 2. *eod.*
(c) L. 6. §. 1. C. *eod.*
(d) PAVLL. *Lib. II. L.* 37. §. *vlt. D. eod.*
(e) PAVLL. *Ibid. L.* 32. §. 7. *D. eod.*

ris honeſtioribus liberantur homines, qui ſe ipſi longe vilioribus addixerant, leuiſſimoque pretio *ſua vendiderant funera*, vti eleganter ait IVVENALIS (a)? Equidem Romani non modo e gladiatorum pugnis voluptatem capiebant, ſed et cum beſtiis committebant homines, et immani iſto ſpectaculo oculos paſcebant. Vnde gladiatores et beſtiarios coniungens SENECA (b), dubitare ait homines iſtos viliſſimi pretii, *vtrum ſe ad* GLADIVM *locent, an ad* CVLTRVM. Vocantur hi alias *beſtiarii* (c), *arenarii* (d), κατακοπτόμενοι (e), *venatores*, vel *familia venatoria* (f), quemadmodum et ipſum immane ſpectaculum *venatio* (g) *ludus venatorius* (h), κυνηγέσιαι vel κυνηγεσία (i) itemque *ludus beſtiarum* (l) dicebatur. Et olim quidem plerumque ſerui a dominis in poenam addicebantur venationi: poſteaquam vero id vetuit lex non *Paetinia*, vti PETRVS FABER (m) credit, ſed *Petronia*, lata A. V. C. 813. C. Petronio Turpilliano et C. Caeſonio Paeto coſſ. (n) non defuerunt ex libertinis, ipſiſque ingenuis viliſſimae animae, qui operas ad id munus vltro locarent, quique aliquamdiu ſaginati in ſpoliario, poſtea cum beſtiis committebantur, et quidem mane, vti meridie gladiatores inter ſe conferebant manus, vnde et hi *meridiani*, illi *matutini* vocantur (o). LVDI ſane MATVTINI occurrunt in marmoribus (p) vti et LVDI SPOLIARII (q). Quamuis vero genti togatae, vti diximus, in deliciis eſſet immane iſtud ſpectaculum; infames tamen illis erant, qui mercede conducti, tam leui auctoramento ſe ad hanc feralem pugnam patiebantur ſaginari. Vnde nec mirandum, eoſdem etiam eo beneficio indignos viſos eſſe Imperatori optimo, quod aliis honeſtioris vitae libertinis, duorum liberorum parentibus hac lege noſtra indulſerat.

II. Quanam vero in re conſtiterit illud priuilegium, ex ſequentibus legis verbis adparet: NE QVIS EORVM OPERAS, DONI MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE FACERE PRAESTARE DEBETO. Patronum iuribus quibuſdam pinguiſſimis gauiſum eſſe in libertum, tralatitium eſt. Inter

 haec

(a) *Satyr. VIII. v.* 192.
(b) *Epiſt. LXXXVII.*
(c) SVET. *Claud. cap.* 34.
(d) GRVT. *pag.* 484. *num.* 6.
(e) XIPHIL. *Lib. LVIII.*
(f) GRVT. *pag.* 334. *num.* 11.
(g) SVET. *Ner. cap.* 4.
(h) L. 8. L. 11. *D. de poen.*
(i) REINES. *Inſcr. claſſ. V. num.* 65.
(l) SEN. *Ep. CXXI. et libro III. de ira, cap. vlt.*
(m) *Semeſtr. Lib. II. cap.* 11.
(n) L. 11. D. *ad* L. *Corn. de ſicar.*
(o) PET. FAB. *Lib. I. Semeſtr. cap.* 6.
(p) GRVT. *p.* 41. *nu.* 10. *p.* 335. *n.* 1. 2. *pag.* 411. *nu.* 1. REINES. *Claſſ. I. num.* 157.
(q) GRVT. *pag.* 489. *num.* 12.

haec etiam erant *operae*, *dona* et *munera*, quae patronus a liberto iure exigebat. *Operae* erant diurna officia, (a) et in *officiales* et *fabriles* diuidebantur. Illae in officio perſonae; hae in artificio conſiſtebant. Illas libertus ipſo iure: (b) has tunc demum debebat, ſi promiſiſſet. (c) Illae ſoli patrono; (d) hae et aliis, quibus ille eas praeſtitas vellet, (e) immo et heredibus patroni (f) erant praeſtandae. Promittebant vero operas fabriles non ſerui ante manumiſſionem: (hi enim nihil promittere poterant domino,) ſed iam manumiſſi, (g) et ita quidem, vt non ſolum ſtipulatio intercederet, ſed et liberti iurarent, ſe illas patrono praeſtituros. Quod iuſiurandum aeque, ac alias verborum obligationes, ratum fuiſſe, CAIVS (h) teſtatur, dum ſcribit: *Item et alio caſu, vno loquente, et ſine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id eſt, ſi libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas ſe daturum,* IVRAVERIT. Ne autem fidem falleret libertus, et iurato promittere detrectaret manumiſſus, quod ſeruus ſeſe iuraturum pollicitus fuerat: ita ſibi proſpiciebant domini, vt aut fideiuſſores ſibi dari iuberent, aut expromiſſores. (i) Immo etiamſi hac cautione non vſus eſſet patronus: deprehenſo tamen dolo libertatem praetor negabat liberto, qui iurare nollet ſuper iis, quae ſeruus pollicitus fuerat. Eo pertinent illa CICERONIS: (l) *Itaque vſurpaui vetus illud Druſi, vt ferunt, Praetoris, in eo, qui eadem liber non iuraret, me iſtos* LIBEROS NON ADDIXISSE. Scilicet quamuis dominus circumacto in gyrum homine, illud ſollemne: HVNC EGO HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO eſſet proloquutus: nondum tamen erat liber, niſi lictor vindicta eum tetigiſſet, et praetor addixiſſet liberum. Non vero addicebat Praetor, niſi ſeruus liberaſſet fidem, et iuraſſet, quae antea promiſerat. Ceterum operae hae fabriles ad lucrum pertinebant, earumque praeſtatio pecuniaria vtilitate conſtabat. (m) Romulus enim, artes manuarias et ſellularias parum conuenire nouae reip. ſuae exiſtimans, iſtis operam dare vetuit ciues, et δούλοις τε καὶ ξένοις ἀπέδωκε μεθοδεύειν, *ſeruis ac peregrinis eas exercendas dedit.* Id quod diu Romae obſeruatum eſſe teſtatur DIONYSIVS HALICARNASSEVS. (n) Artes ergo manuarias et opificia plerumque exercebant ſerui, eaque ratio

(a) L. 1. *D. de op. lib.*
(b) L. 26. §. 12. *D. de condict. inde.*
(c) L. 3. *pr.* L. 5. L. 7. *pr. D. de op. lib.*
(d) L. 9. §. 1. *D. de op. libert.*
(e) *d.* L. 9. §. 1.
(f) L. 6. *D. eod.*
(g) L. 7. §. 2. *D. eod.*
(h) *Lib. IIII. Inſt. cap.* 9. §. 4.
(i) PAVLL. *Lib. II.* L. 37. §. *vlt. D. eod.*
(l) *Ad Attic. Lib. VII. Epiſt.* 11.
(m) L. 6. *D. de op. libert.*
(n) *Lib. II. pag.* 98.

tio eſt, cur illas *illiberales* adpellarent, tanquam indignas homine ingenuo. Praeterea et litteris imbuebantur ſerui, interque illos erant grammatici, litteratores, philoſophi, medici, anagnoſtae, aliique eius generis viri docti. Quantum ex vtriſque operis lucri domini ceperint, facile eſt ad exiſtimandum, idque vel exemplum Craſſi illius diuitis docet, quem integras fabrorum familias habuiſſe, ex eorumque operis maximum lucrum feciſſe, refert PLVTARCHVS. (a) Ne vero tanto lucro plane exciderent domini; a ſeruis quos manumiſſuri erant, certas ſibi operas fabriles ſtipulabantur, quae aliquando etiam pecunia vel penſione annua ſolebant aeſtimari. (b) Id enim facere eis licebat, dummodo patronus operas liberti non locaret aliis, quibus ipſe vti poſſet. (c) Si plus exigeret patronus, quam promiſſum erat, ei non adſiſtebat Praetor, eoque pertinet elegans ſpecies apud DOSITHEVM. (d) Conquerebatur patronus ſe a libertis circumuentum, qui tabernas ſuas exercentes, ſibi nihil darent. Reſpondebat aduocatus a multo tempore libertos ſingulos patrono praeſtitiſſe denarium, eumque illos in poſterum quoque praeſtituros pollicebatur, ſi eos pateretur negotiari. Dixit itaque Hadrianus Auguſtus: Φροντίσατε οὖν, μὴ πάλιν μέμφηται· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς νοῦν κοινὸν ἔχῃ. *Curate igitur, ne iterum queratur, ſed et ipſe* SENSVM COMMVNEM HABEAT.

Denique et DONA et MVNERA debebant liberti, ſi promiſiſſent. Clare enim VLPIANVS: (e) *Iurare autem debet, operas, donum, munus ſe praeſtiturum.* Hinc libertus apud QVINCTILIANVM: (f) *Huic*, inquit, *debeo* MVNVS, *operas, teſtamentum.* Et CAIVS: (g) *exponendum hic, quid ſit* DONVM, MVNVS, *aut operae.* Quam particulam, a reliquo corpore auulſam ſeruauit ANIANVS, ſed ita, vt per eius induſtriam nihilo hodie ſimus inſtructiores, quam per alterum fragmentum PAVLLI: (h) *Egentem patronum libertus, obligatione* DONI, MVNERIS, *et operarum ſolutus alere cogendus eſt, pro modo facultatum ſuarum.* Quantum autem ex aliis iurecconſultorum fragmentis intelligimus, (i) iſtud inter dona muneraque diſcrimen intererat, quod illa ſponte; haec ob certam cauſſam praeſtarentur. Hinc veteres GLOSSAE NOMICAE: Μοῦνους τὸ μετ' αἰτίας δῶρον, ὡς τὸ γενεθλιακὸν ἢ γαμικόν. MVNVS, *quod ob cauſſam donatur, veluti natalitium, vel nuptiale.* Et FRONTO: MVNVS, *quod amicus, vel cliens, vel libertus* OFFICII CAVSSA *mittunt.* Ad *dona* itaque

(a) *In vita Craſſi.*
(b) L. 39. *pr. et* §. 1. D. *de op. libert.*
(c) L. 25. §. 1. *ſequ.* D. *eod.*
(d) *Lib. III. Sentent. Hadr. Lib.* III. § *pag.* 866.
(e) L. 7. §. 3. D. *eod.*
(f) *Declam. vlt.*
(g) *Inſt. Lib. II. tit.* 9. §. 4.
(h) *Sent. rec. Lib. II. tit.* 32. §. 1.
(i) L. 214. D. *de verb. ſign.*

que referenda ſtrenae, xeniola, miſſio partis extorum; ad *munera* donationes nuptiales, natalitiae, luſtricae, Saturnales, ac ſimiles, quas, vti ex elegante TERENTII (a) loco conſtat, etiam a ſeruis domini ad rem attentiores flagitabant.

Horum omnium gratia fiebat libertis, qui liberos ſuſtulerant. Quin et ſi ALIVM QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM ſe praeſtituras, IVRAVERINT vel PROMISERINT, eo omni ob liberos liberabantur ex lege noſtra. Solebant enim patroni ſibi mercedem manumiſſionis ſtipulari, idque inhibuerat lex Aelia Sentia, qua tamen non prohibebantur *patroni, a libertis mercedes capere, ſed obligare eos, itaque ſi ſponte ſua libertus patrono mercedem praeſtitiſſet, nullum libertus legis praemium conſequebatur*, vti loquitur TER. CLEMENS. (b) Poterat ergo per legem Aeliam Sentiam patronus mercedem ſponte oblatam capere, ſed non ſibi eandem ſtipulari. Sed et alia multa ſibi clam ſtipulabantur patroni ad rem attentiores, veluti, *ἵνα τὸν δημοσίως διδόμενον σῖτον λαμβάνοντες κατὰ μῆνα, καὶ εἴ τις ἄλλη παρὰ τῶν ἡγεμένων γίγνοιτο τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν φιλανθρωπία, φέρωσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευθερίαν. Vt acceptum e publico frumentum menſtruum, et ſi qua alia liberalitate principum in egenos ciues conferuntur, patronis relinquant*, qualia exempla αὐτόπτης refert DIONYSIVS HALICARNASSEVS (c). Quin et liberis patronorum liberti aliquid promittebant, quo caſu *nihil intereſſe* cenſebatur, teſte PAVLLO, (d) *vtrum ipſi promiſerint patrono, an* EIS *qui* IN POTESTATE EIVS *erant*.

Horum nihil praeſtare cogebatur libertus, qui duos pluresue filios filiasue ex ſe genitos natasue in poteſtate ſua habuerat. Quo pertinent verba legis: NE QVIS EORVM DARE, FACERE PRAESTARE DEBETO. Liberabantur vero ab operis, muneribus, donis non ſolum futuris, ſed et praeteritis (e), quin etiamſi operae iam petitae eſſent, abſolutio videbatur facienda: niſi libertus operarum nomine condemnatus erat, quia iam pecuniam quaſi ex contractu debere coeperat (f). Quid vero ſi creditori ſuo libertum delegaſſet patronus? Tunc operis praeteritis non liberabatur libertus numero liberorum. Solutionis enim vicem continebat haec delegatio. *Poteſt tamen dici*, inquit PAVLLVS (g), *ſi in*

(a) *Phorm. act. I. ſcen. I. v. 51. ſequ.*
(b) L. 32. §. 1. *D. qui et a quib. manum.*
(c) *Lib. IIII. pag. 228.*
(d) PAVLL. *Lib. II.* L. 37. §. 3. *D. de op. libert.*
(e) IB. L. 37. §. 5. *D. eod.*
(f) IB. *d.* L. 37. §. 6. *eod.*
(g) IB. L. 37. §. 4. *D. eod.*

ſi in *id, quod patrono promiſit, alii poſtea delegatus ſit, poſſe eum liberari ex hac lege: nam verum eſt, eum patrono expromiſiſſe, quamuis patrono nunc non debeat. Quod ſi ab initio delegante patrono libertus promiſerit, non liberari eum.*

III. Additur poſtremo: ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR. Quibus verbis duo indulgentur libertis. Alterum, vt liberarentur, quamuis non eodem tempore duos in poteſtate habuerint: alterum, vt et vnus filius quinquennis ſufficeret ad liberandum ab operis libertum. Non additur *vnus vnaue* quinquennis: vti alias lex accurate vtrumque ſexum coniungit. Ex quo efficitur, filiam vnam quinquennem patri libertino non profuiſſe. Nec, vt antea mentio fit donorum et munerum, ſed operarum tantum. Ex quo colligo, ab his quoque ſolis, non ab illis filium quinquennem liberaſſe. Quod vero quinque annorum aetatem exigit lex Papia Poppaea, id ad veteris iuris rationem videtur pertinere. Iam olim enim, teſte LIVIO (a), libertinis ex SCto filius quinquenni maior profuit, vt in tribus ruſticas deſcriberentur, quum alias omnes libertini in quatuor tribus vrbanas, tanquam minus honorificas, referrentur.

(a) *Lib. XXXXV. cap.* 15.

* * * * * * * * * *

CAPVT XI.

AD CAPVT LEGIS DVODECIMVM.

DE LIBERATIONE MVLIERVM A TVTELA OB NVMERVM LIBERORVM.

I. L*Egis noſtrae caput* XII. *de mulierum liberatione a tutela egit, eoque pertinent verba* TER ENIXA *ex* L. 137. ff. de V. S. II. *Teſtimoniis probatum, mulieres ingenuas trium, libertinas quatuor liberorum matres a tutela liberatas. Caput noſtrum quale fuerit?* III. *Ingenuae ter enixa. Ius trium liberorum. Tutela mulierum perpetua. Horum tutorum poteſtas. Tutela haec vel teſtamentaria vel legitima vel datiua. Tutores a maritis teſtamento dati, et a feminis libera optione electi. Quaenam tutela ceſſitia? Cur conuentione in manum finita? Poteſtas mariti in vxorem, accuratius demonſtrata: An et maritus*

maritus vxoris tutor fuerit? Ingenuae trium liberorum matres et inter viuos et per teſtamentum de rebus ſuis libere diſponebant. Contra Em. Merillium oſtenſum, mulieres et in ſcriptis teſtari potuiſſe. L. ff. §. 24. ff. de leg. 2. *expoſita.* IIII. *Libertinae quatuor liberorum iure liberatae tutela patronorum. Hinc et teſtamentum condere poterant, relicta patrono ſuperſtiti portione virili. Cur patrono in libertae bonis nihil iuris ex edicto datum? Quamdiu tutela mulierum durarit?*

I. DE praemiis parentum dum egit LEX PAPIA POPPAEA, veroſimile eſt, eodem loco de liberatione à tutela, quae mulieribus ob numerum liberorum contingebat, actum eſſe. PAVLLVS (a) ſane, dum eodem *libro II. commentariorum* explicauit verba TER ENIXA, non reſpexit ad caput X. vti viſum GOTHOFREDO, in quo illa locum habere non potuiſſe, iam ſupra demonſtrauimus, ſed ad hoc ipſum caput duodecimum. Quod vero nullum praeterea in toto pandectarum opere occurrit fragmentum, quocum iſta verba TER ENIXA coaſſari queant, id haud leui argumento eſſe poterit, verba haec pertinuiſſe ad ius, temporibus Iuſtiniani, paene abolitum. Quale profecto eſt tutela, cui mulieres ſuberant, perpetua, cui etiam verba PAVLLI accurate conuenire, paullo poſt res ipſa docebit.

II. Primo itaque veteres auctores veluti ex compacto teſtantur, feminas ingenuas, ter enixas, á tutela liberatas fuiſſe. PLVTARCHVS (b), vbi de virginibus Veſtalibus, earumque priuilegiis ſcribit, inter alios honores indultum iis fuiſſe ait, *διατίθεσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προςάτου διάγουσας, ὥσπερ* ΑΙ ΤΡΙΠΑΙΔΕΣ, *vt vel ſuperſtite patre iis teſtari liceret, et ſine tutore libere adminiſtrare res ſuas, non ſecus, ac ſi* TRES ESSENT LIBERI. Ex quo loco, quem iam ſupra capite II. libri primi expoſuimus, iam id duntaxat colligimus, trium liberorum matres non quidem tempore Numae, ſed aetate PLVTARCHI, de rebus ſuis potuiſſe diſponere *ἄνευ προςάτου*, ſine tutore. Id vero et DIO (c) confirmat, dum iiſdem Veſtalibus ab Auguſto conceſſa ait, *ὅσαπερ* ΑΙ ΤΕΚΟΥΣΟΙ *εἶχον*, vel, vt iam SCIPIO GENTILIS (d) et V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (e) legendum eſſe monuerunt, *ὅσα περ* ΑΙ ΤΡΙΣ ΤΕΚΟΥΣΑΙ *εἶχον*, *quaecumque habebant, quae* TER PEPERISSENT. Denique in fragmento regularum ex vetere iureconſulto ſuperſtite, et cum Pariatore legum Moſaicarum et Romanarum edito a PETRO PITHOEO legimus,

(a) PAVLL. *Lib. II.* L. 137. *D. de verb. ſign.*
(b) *In Numa pag. 66.*
(c) *Lib. LVI. pag. 578.*
(d) *Ad Apulei. Apol. n. 1021.*
(e) *Iuriſpr. vet. anteiuſtin. pag. 605.*

(a) legimus: *mulier ſine tutoris auctoritate libertatem dare non poteſt, niſi* LIBERORVM IVS HABEAT: *tunc enim ex vindicta ſine tutore poteſt manumittere.* Quae omnia quin ex lege Papia Poppaea ſint, vel inde colligas, quod illa et libertinas quatuor liberorum iure à tutela patronorum liberas eſſe iuſſit. En verba VLPIANI (b): *in bonis libertae patrono nihil iuris ex edicto datur, itaque, ſi inteſtata moritur liberta, ſemper ad eum hereditas pertinet. Licet liberi ſint libertae, quoniam non ſunt ſui heredes matri, non obſtant patrono. Lex Papia Poppaea enim poſtea libertas* QVATVOR LIBERORVM IVRE *tutela patronorum liberauit, et quum intulerit, iam poſſe eas ſine auctoritate patronorum teſtari, proſpexit, vt pro numero liberorum libertae ſuperſtitum virilis pars patrono debeatur.* Quae quum ita ſint, vix dubitandum videtur, quin tale fuerit duodecimum hoc legis PAPIAE POPPAEAE caput:

> *Ingenua* TER ENIXA, *vel ius trium liberorum conſequuta; libertina, quatuor liberorum iure, tutela liberator. Eidem ſine patroni auctoritate, dum pro numero liberorum ſibi ſuperſtitum virilem partem ei relinquit, teſtari fas eſto.*

III. Prior itaque huius capitis pars ad mulieres ingenuas pertinet, et quidem TER ENIXAS, quae verba quemadmodum in hac lege accipiantur, iam ſupra ex PAVLLO (c) docuimus. Trium enim liberorum matres tantum a tutela liberabantur, niſi lege ſolutae ius trium liberorum ſenatus, vel poſtea principis beneficio, conſequerentur. Vnde additum fuiſſe videtur: VEL IVS TRIVM LIBERORVM CONSEQVVTA. Sic ipſa Liuia Auguſti vxor, tametſi bis enixa, tutela tamen non liberabatur, niſi lege ſoluta. (d) Et Statia Irene apud GRVTERVM (e) monimentum donationis mancipationiſque cauſſa tradens, quoties nomen ſuum repetit, addit IVS LIBERORVM HABENS, vel per ſigla: I. L. H. vt intelligerent lectores, cur nulla adhibita tutoris auctoritate donare et mancipare res ſuas potuerit. Quo de iure trium liberorum plura infra adſpergemus. Iam vt caput vniuerſum rectius intelligatur, quaedam de tutela mulierum delibanda ſunt.

Romae ab antiquiſſimis temporibus feminae non modo impuberes, ſed et adultae et nubiles et ad ſenectutem decliues ſui iuris ob ſexus lubri-

(a) *Fragm. Reg. ex vetere ICto* §. 15.
(b) *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 2. 3.
(c) PAVLL. *Lib. II.* L. 137. D. *de verb. ſign.*
(d) DIO *Lib. XXXXVIIII. pag.* 414.
(e) *Inſcript. pag.* 1081.

lubricitatem in perpetua tutela erant. *Maiores* enim, inquit Cato apud LIVIVM (a) *nullam, ne priuatam quidem rem, agere feminas ſine* AVCTORE *voluerunt, in* MANV *eſſe parentum, fratrum, virorum.* Erant ergo mulieres *in manu parentum*, quamdiu durabat patria poteſtas: *in manu fratrum* aliorumque agnatorum, tamquam legitimorum tutorum, ſi eſſent ſui iuris, ac denique *in manu virorum*, quibus cum in manum conuenerant. Sic et CICERO: (b) *Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores noſtri in* TVTORVM POTESTATE *eſſe voluerunt. Mulieres omnes*, inquit, puta quae nec in patria poteſtate, nec in maritorum manu erant.

Ceterum ea mulierum tutela vel *pupillaris* erat, vel *perpetua.* Illa finiebatur anno XII: hac et puberes vel viri potentes tenebantur. Tutor impuberis et gerebat, et interponebat auctoritatem: puberis auctor quidem fiebat, quoties mulier vel lege aut legitimo iudicio agere, vel ſe obligare, vel ciuile negotium gerere, vel rem mancipi alienare, vel denique libertae permittere vellet, vt in alieni ſerui contubernio moraretur: ſed non gerebat, vti obſeruat VLPIANVS. (c). Hinc et recte illi ſine tutoris auctoritate ſoluebatur: (d) recte illa alienabat res, nec mancipi, (e) aliaque huius generis negotia explicabat, quae pupillae non niſi tutore auctore peragunt. Porro tutela haec vel TESTAMENTARIA erat, vel *legitima*, vel *datiua. Teſtamentariam* plerumque omittunt. Vnde de ea agendum paullo accuratius. Paullo poſt a nobis demonſtrabitur, vxores, quae in manum conuenerant, in poteſtate fuiſſe maritorum, tamquam filiasfamilias. Quemadmodum itaque paterfamilias liberis pupillis poterat tutores teſtamento dare: ita maritus morti proximus teſtamento tutorem dabat vxori, tamquam filiaefamilias. Quod eo frequentius fiebat, quo minus aliquando feminae proximorum agnatorum tutelae ſubeſſe vellent. Quin ſaepe factum nouimus, vt mariti de tutela quidem vxorum teſtarentur, tantum vt excluderent legitimos, ſed ita vt plures nominarent, adiicerentque conditionem, ſi vxor hunc vel illum ſibi elegerit. Quamuis enim perſona incerta tutor dari iure non poſſit: (f) poteſt tamen tutor ſub conditione dari; (g) poſſunt et plures alternatiue teſtamento inſtitui. Nam quod AFRICANVS (h) negat, ita recte tutorem dari: *illi aut illi*

(a) *Lib. XXXIIII. cap.* 9.
(b) *Pro Muraena cap.* 12.
(c) *Fragm. tit. XI.* §. 25. 27.
(d) CIC. *Topp. cap.* 11.
(e) VLPIAN. *ibid.*
(f) L. 20. *pr.* L. 30. *D. qui teſt. tut.*
(g) L. 28. §. 2. *D. eod.*
(h) L. 23. *pr. D. eod.*

illi filiis meis, vtri eorum volet, Titius tutor eſto: id tantum ideo fit, quod Titius forte conſtituere nolit, vtri ex filiis tutor eſſe velit. Id vero non verendum erat, de muliere, cui relicta fuerat optio, quae facile conſtituebat, vtri ex tutoribus ſibi teſtamento datis ſubeſſe mallet. Ne vero hanc teſtamentariam mulierum tutelam fingere videamur: vades dabimus locupletes, et primo quidem CICERONEM, (a) a nullo fere interpretum recte intellectum. De fictionibus enim et interpretationibus ICtorum agens: *Quum, inquit, permulta praeclare legibus eſſent conſtituta, ea iureconſultorum ingeniis pleraque corrupta ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt; hi inuenerunt genera tutorum, quae* POTESTATE MVLIERVM *contineantur.* Habemus tutores qui mulierum poteſtate continentur, qui non alii ſunt, quam hac lege teſtamento mariti dati vt optio penes mulieres eſſet. Multo dilucidior eſt locus LIVII, (b) qui inter praemia Hiſpalae Fecenniae ob prodita Bacchanalia a ſenatu decreta et hoc fuiſſe refert, *vt Fecenniae Hiſpalae datio, diminutio, gentis enuptio,* TVTORIS OPTIO *item eſſet, quaſi ei* VIR TESTAMENTO *dediſſet.* Sequitur tutela mulierum LEGITIMA, quae ita continebatur poteſtate agnatorum, vt quodammodo in bonis eſſe videretur. Hinc non ſolum de legitima hac tutela nihil ſine omnium tutorum auctoritate poterat deminui, (c) vel vſucapi, (d) verum etiam ipſa haec tutela recte in iure cedebatur aliis. (e) Agnati enim eam poterant tranſcribere in extraneum, tamdiu futurum tutorem, quamdiu illibatum eſſet ius cedentium. Hinc cedentibus mortuis vel capite minutis, ius ceſſionarii exſpirabat: et ceſſionario mortuo vel deportato, tutela ad cedentem redibat, cui ab ipſa lege vocato, alius non poterat anteferri (f). Ceterum tutelam hanc *ceſſitiam* lex Claudia quodammodo coarctauit, de qua idem VLPIANVS: (g) *Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia ſuſtinet, excepta tutela patronorum.* Ita enim lego cum v. c. ANT. SCHVLTINGIO, et vocabulum SVSTINET interpretor *conſeruat*, vt ſenſus ſit, legem Claudiam legitimas tutelas conſeruare, dum eas non patiatur cedi extraneis, praeterquam tutelas legitimas patronorum. Quare dum CONSTANTINVS (h) ſcribit: *In feminis* TVTELAM *legitimam conſanguineus vel patronus non recuſet*, non ille ſuſtulit legem Claudiam, vti viſum viro ſummo IAC. CVIACIO, ſed eam ad patronos

Gg 2 quo-

(a) *Pro Muraena cap.* 12.
(b) *Lib. XXXVIIII. cap.* 19.
(c) CIC. *pro Flacco cap.* 34.
(d) *Id. ad Attic. Lib. I. Epiſt. V.*
(e) VLP. *tit. XI. §. 6.*
(f) *Id. ibid.* §. 7.
(g) *Ibid. §.* 8.
(h) L. 2. C. *Th. de tut. et curat.*

quoque protulit, et ne ab his quidem tutelas libertarum legitimas extraneis cedi paſſus eſt. Denique et DATIVAE tutelae erat locus, ſi vel maritus, quod ad tutelam vxoris, inteſtatus deceſſiſſet, vel non eſſet, cui deberetur tutela legitima, vel agnatus tutor impubes eſſet. Tunc vero in vrbe praetor cum maiore parte tribunorum plebis ex lege Attilia: in prouinciis Praeſides ex lege Iulia et Titia tutorem mulieri dabant, veluti ad dotem dandam dicendam promittendamue. Quod et exemplum Hiſpalae Fecenniae et caput legis noſtrae 14. confirmat, de quo infra erit diſſerendi locus.

Talis erat mulierum tutela, quae variis modis finiebatur, veluti ſacerdotio Veſtali, morte, et capitis deminutione, cuius et in manum conuentio erat ſpecies. Vxores enim Romanorum, teſte GELLIO (a) vel *in manum* conueniebant, vel *in matrimonium*. In manum conueniebant *confarreatione*, *coemtione* et *vſu*. In matrimonium ſolo conſenſu, cuius ſequiore aeuo ſignum erant tabulae vel inſtrumenta dotalia. Confarreatae, coemtae vel vſucaptae erant in *manu maritorum*, (b) adeoque in eorundem poteſtate, quum *manum* in iure poteſtatem notare, tralatitium ſit. Eaedem, teſte GELLIO, (c) erant *in mancipio*, id eſt in dominio iuris Quiritium, unde non ſolum coemi, et vſucapi, verum etiam remancipari (d) et interrumpi earum vſus poterat. Inde etiam eſt, quod in manum conuentionem capitis deminutionem vocat VLPIANVS, (e) quod intelligi non poteſt, niſi vxorem ſui iuris eſſe deſiiſſe, fatearis. Redigebatur ergo vxor in manum conuentione in poteſtatem mariti, adeo vt loco filiae familias, et heredis ſui DIONYS. HALICARNASSEO (f) et GELLIO (g) teſtibus, eſſet, nullusque ſit effectus patriae poteſtatis, quin ſe huiuſmodi matrimonio exſereret. Hinc maritus animaduertebat in vxores vinoſas, adulteras, aliiſque vitiis pollutas, ceu alibi exemplis demonſtratur. Nec ignotum eſt iudicium de moribus, ob quos maritus vxorem vel dote vniuerſa, vel eius parte mulctatam domo expellere poterat, (h) tam libere, vt quidam data opera vxores male moratas, ſed beatas dote, quaererent, tantum vt hanc dotem lucrarentur. Cuius rei exemplum eſt apud PLVTARCHVM (i) et VALER. MAXIMVM. (l) Vti porro pater adquirebat per

(a) *Lib. XVIII. cap. 6.*
(b) VLP. *tit. 9. rubr.* LIV. *lib. XXXIIII. cap. 3.*
(c) *Lib. IIII. cap. 3.*
(d) RAEVARD. *ad XII. Tab. pag. 98.*
(e) *Fragm. tit. XI. §. 13.*
(f) *Lib. II. pag. 95.*
(g) GELL. *Lib. XVIII. cap. 6.*
(h) L. 1. *C. Th. de iure. dot. et ibi* IAC. GOTHOFR.
(i) *In Mario pag. 247.*
(l) *Lib. VIII. cap. 2. §. 3.*

per filium: ita vxoris bona omnia dotis nomine marito eſſe adquiſita; docet CICERO. (a) Quin dum VLPIANVS (b) ſcribit: *adquiritur nobis etiam per eas perſonas, quas in poteſtate, manu, mancipioue habemus*, procul dubio etiam de vxoribus loquitur, quas in manu mancipioque fuiſſe paullo ante vidimus. Sicuti porro patri liberos aliis venumdare, mancipare et in adoptionem dare iure licebat: ita et Romanos vxores aliis ceſſiſſe ac veluti vendidiſſe legimus. Nam Catonem Vticenſem vxorem Marciam praeſentem deſpondiſſe Hortenſio: Auguſto vero Tiberium Neronem Liuiam vxorem, etiam praegnantem ceſſiſſe, auctores locupletiſſimos PLVTARCHVM, (c) TACITVM, (d) DIONEM (e) habemus. Denique vti liberi patri erant heredes ſui, et pater contra liberis, ſi quod peculium haberent, iure ſuccedebat: ita idem obtinebat in vxoribus, quae maritis, quibuſque mariti heredes legitimi erant. Hinc GELLIVS (f) eas in familiam maritorum et in ſui heredis locum veniſſe ait, et SERVIVS ad illa VIRGILII: (g)

Quaeſitas ſanguine DOTES,
Abnegat, externuſque in regnum quaeritur HERES:

De IVRE, inquit, *traxit, vt non generum, ſed* HEREDEM *diceret. Nam per coëmtionem facto matrimonio coniuges ſibi inuicem ſuccedebant.* Quae quum ita ſint, manifeſtum profecto videtur, vxores conuenientes in manum redactas eſſe in poteſtatem maritorum, adeoque tanquam capite minutas in tutorum poteſtate eſſe desiiſſe.

Ex eo vero etiam patet, maritum non fuiſſe tutorem vxoris. Aut enim in manum conuenerat, aut in matrimonium. Si prius: non magis ei tutore opus erat, quam filio familias, in patria conſtituto poteſtate. Sin poſterius: matrimonio nihil diminuebatur de tutela legitima, iidemque, qui antea, manebant tutores. Et ita intelligendum marmor apud GRVTERVM (h): vbi *Furfannia*, L. F. *Saturnina* monimentum ſe feciſſe profitetur SIBI CONIVGI ET TVTORI SVO. Furfannia enim iſta non conuenerat in manum, nec tutorem habebat coniugem, ſed alium, qui ante matrimonium eius tutor fuerat. Illum enim vocat M. VALERIVM ISAVRVM; hunc L. ISYCHIVM: vt mirum videatur, quemquam eruditorum ex hoc marmore inferre potuiſſe, maritos olim fuiſſe vxorum ſuarum tutores.

(a) *Top. cap. 3.*
(b) *Fragm. tit. 19. §. 18.*
(c) *In Catone.*
(d) *Annal. Lib. V. cap. I.*
(e) *Lib. XXXXVIII. pag. 384.*
(f) *Ibid.*
(g) *Aen. Lib. VII. v. 423. ſequ.*
(h) *Inſcript. pag. 552. num. 2.*

Hiſce modis quibus mulieris finiebatur tutela, alium adiecit lex Papia Poppaea, ius trium liberorum. Et hinc facile intelliguntur legis verba: INGENVA, TER ENIXA, VEL IVS TRIVM LIBERORVM CONSEQVVTA, TVTELA LIBERATOR. Tutela, ait lex, adeoque non tantum *legitima*, de qua haec capit IAC. GOTHOFREDVS, ſed omni, ſiue teſtamentaria, ſiue datiua, vt poſſet libere res ſuas adminiſtrare, et de iiſdem vel inter viuos, vel mortis cauſſa diſponere.

Ex quo facem allucere licebit verbis PAPINIANI (a), quae ICtum eximium, EM. MERILLIVM (b) in ſententiam admodum paradoxam deduxerunt. Profert ibi PAPINIANVS elegantem hanc e teſtamento paterno formulam: *Mando filiae meae, pro ſalute ſollicitus ipſius, vt,* QVOAD LIBEROS TOLLAT, *teſtamentum non faciat. Ita enim poterit* SINE PERICVLO *viuere.* Inde vir laudatus colligit, non licuiſſe olim mulieribus teſtari niſi per nuncupationem, quia alioquin vix excogitari poſſit ratio, cur pater ſaluti filiae teſtamentum conditurae metuerit, niſi quod mulieres ſemper oportuerit teſtari per nuncupationem, adeoque nunquam occulta fuerit ſuprema earum voluntas. Addit teſtimonia Graecorum, HARMENOPVLI (c) et ATTALIOTAE (d), qui non magis mulieres aiunt teſtari poſſe μυςικῶς, quam ἀναλφαβῆτυς. Denique multa diſſerit de Zelotypia maritorum, ob quam non paſſi ſint Romani feminas ſcribere occulta, ne forte eo obtentu ad moechos exararent.

Arcana verba notata manu.

Sed falli hic virum eximium, vel inde patet, quod multa apud veteres commemorentur *ſcripta* feminarum teſtamenta. *Tabularum* Aebutiae, *plenarum furoris* meminit VAL. MAXIMVS (e). Galba quum e Liuiae Auguſtae teſtamento HS quingenties praecipuum habuiſſet, *quia* NOTATA *non* PERSCRIPTA *erat ſumma*, *Tiberio legatum ad quingenta reuocante*, *ne haec quidem accepit*, ait SVETONIVS (f). In ſcriptis ergo teſtata fuerat Liuia; alias locus non fuiſſet errori circa notas numerorum. Ne vero, quod Liuiae licuit, aliis feminis haud licuiſſe exiſtimes, de Verania refert PLINIVS (g) eam, vt in periculo credulam, *poposciſſe codicillos, et legatum Regulo* SCRIPSISSE: et paucis interiectis de Aurelia, ornata femina: *Aurelia* SIGNATVRA *teſtamentum ſumſerat. pulcher-*

(a) L. 77. §. 24. D. de legat. 2.
(b) *Obſ. Lib. II. cap. 1. et Lib. IIII. cap. 39.*
(c) *Lib. V. tit. 1. §. 32.*
(d) *Synopſ. tit. 32.*
(e) *Lib. VII. cap. 8. §. 2.*
(f) *Galb. cap. 5.*
(g) *Lib. II. Epiſt. XX.*

pulcherrimas tunicas, Regulus quum veniſſet ad ſignandum: Rogo, inquit, has mihi leges. Aurelia ludere hominem putabat, ille ſerio inſtabat. Nec multa: coëgit mulierem, aperire tabulas, et ſibi tunicas, quas erat induta legare. Obſeruauit SCRIBENTEM, *inſpexit an* SCRIPSERIT. Ita et in ipſo iure noſtro mentio fit *filiae a matre* SCRIPTAE *heredis* (a), *teſtamenti a Titia facti, in quo* MANV SVA *quaedam cauiſſet* (b), *heredum a femina* SCRIPTORVM (c) TABVLARVM *pupillarium, a matre factarum* (d), et ſimilium: vbi fruſtra MERILLIVS intelligit teſtamenta nuncupatiua, quum et in ſcripturam redacta nuncupatione, natura tamen teſtamenti haud mutetur, nec ideo heres eſſe incipiat *ſcriptus*, qui *nuncupatus* ante fuerat, quum hic *ſcripto* in iure noſtro opponitur (e). Quidquid ergo ſit de Graecorum ſequioris aeui moribus, quantamcumque curam adhibuerint Romani, ne occulta ſcriberent mulieres: certiſſimum ſaltim eſt, eas omnino in ſcriptis condere potuiſſe teſtamenta. Quid ergo de loco PAPINIANI? Is, ſi quid video, ad legem noſtram pertinet. Femina, ſiue in ſcriptis teſtaretur, ſiue per nuncupationem, nunquam poterat teſtari tam occulte, vt heredis nomen euulgatum non iri certo poſſet confidere. Teſtamentum enim condere haud poterat, niſi auctore tutore, quamdiu erat in tutela (f). Siue ergo tutorem praeteriiſſet, ſiue eum inſtituiſſet heredem, ſiue per eumdem heredes ſcripti legitimiue praeteriti reſciſcerent, ſibi vel deſtinatam vel ademtam eſſe hereditatem: teſtamentum facile fiebat internecinum. Quare optimum pro filia conſilium capiebat pater, dum ei mandabat, ne teſtamentum faceret, *donec ſuſtuliſſet liberos.* Trium enim liberorum matres a tutela liberabantur, et ex eo tempore occulte iis teſtari licebat, adeoque ſine periculo viuere. Ita lex perſpicua videtur, et intellectu facillima.

IIII. Haec de ingenuarum tutela. Libertinae eodem fruebantur priuilegio, ſi quatuor enixae eſſent liberos, vel ius quatuor liberorum impetraſſent. Hinc in lege noſtra porro ſequitur: LIBERTINA QVATVOR LIBERORVM IVRE TVTELA LIBERATOR. Libertinae, ciuitatem Romanam conſequutae, id eſt manumiſſae teſtamento, cenſu vel vindicta, aeque ac ingenuae, in tutela perpetua erant, vel patroni, ſi ſuperſtes eſſet, vel eius filiorum, nepotumue, ſi ad plures abiiſſet. Eius tutelae ratio erat conſultiſſima. Patroni enim libertis quaſi agnati erant. Eorum hi adoptabant nomina, iis tamquam agnatis hereditatem inteſtati

(a) L. 19. D. *de inoff. teſt.*
(b) L. 37. §. 6. D. *de legat.*
(c) L. 3. C. *de inoff. teſt.*
(d) L. 33. D. *de vulg. et pupill. ſubſt.*
(e) L. 21. pr. D. *qui teſt. fac. poſſ.*
(f) VLPIAN. *tit.* 20. §. 15.

ſtati relinquebant, ſi ipſis non eſſent liberi et heredes ſui. Vnde IVSTINIANVS in conſtitutione Graeca, quam e baſilicis exſcripſit CVIACIVS (a), redditurus huius ſucceſſionis rationem, ait: Ἐπειδὴ δὲ δοκοῦσι ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ εἶναι τῶν ἐλευθερωμένων οἱ ἐλευθερώσαντες αὐτούς. *Siquidem* AGNATI *libertorum videntur, qui illos manumiſerunt.* Quum itaque libertis tamquam agnati ſuccedant patroni: credebant veteres, *voluiſſe legem, etiam tutelas ad eos pertinere, quum et agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eoſdem et tutores eſſe iuſſiſſet: quia plerumque, vbi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi et tutelae onus eſſe debet* (b). Ex quo conſequebatur, vt et libertae in perpetua eſſent patronorum tutela, eaeque nec omnino teſtari, nec alienare, nec quidquam agere poſſent ſine eorum auctoritate.

Aſt ea tutela libertae liberabantur quatuor liberorum iure, ſiue totidem liberos eſſent enixae, ſiue id ius impetraſſent vel priuilegio vel beneficio Principis. Beneficio ſane principis id ius nonnumquam datum eſſe exemplo Corneliae Zozimae patet, cui dedicatum marmor apud GRVTERVM (c), HABENT IVS QVATTVOR LIBER. BENEFICIO CAESAR. Priuilegio contra feminis naues mercaturae cauſſa fabricantibus ius quatuor liberorum dederat Claudius Imp. teſte SVETONIO (d).

Additum in lege noſtra fuerat: EIDEM SINE AVCTORITATE PATRONI TESTARI FAS ESTO, DVM PRO NVMERO LIBERORVM SIBI SVPERSTITVM VIRILEM PARTEM PATRONO RELINQVAT. Ita enim legem et *intuliſſe* et *patrono proſpexiſſe* ait VLPIANVS (e), vt mirum ſit, poſtrema haec verba omiſſa eſſe a IAC. GOTHOFREDO, et contra ex lege Falcidia huic capiti ab eo adſutam eſſe laciniam: *eique, quibus quid ita datum legatumue ſit, eam pecuniam ſine fraude ſua capere liceto*, vt huc referre poſſet *L. 131. pr. D. de verb. ſign.* vbi quid fraus ſit exponit VLPIANVS, cuius tamen alio pertinuiſſe fragmentum iam ſupra ad caput legis octauum oſtendimus. Quater ergo enixa, vel ius totidem liberorum conſequuta, libere teſtabatur. Videtur quidem liberta, et cum in tutela erat, teſtari potuiſſe, ſed eodem fere iure, ac prodigus, quia patrono hereditatem nullo modo poterat interuertere. Non ei erant liberi et heredes ſui, qui excluderent patronum. Si vel liberos vel alium quemcumque heredem inſtituere vellet liberta: patronus non fiebat auctor. Idem, ne tutela ſolueretur, et ipſe hereditate excideret, illam in manum conuenire non patiebatur. Ergo non erat, quod patronus hereditatis

(a) *Obſ. Lib. XX. cap. 34.*
(b) §. 7. *Inſt. de legit. patr. tut.*
(c) *Inſcr. pag. 631. num. 2.*
(d) *Claud. cap. 19.*
(e) *Tit. XXVIIII.* §. 3.

reditatis iacturam metueret: et inde facile patet ratio, cur VLPIANVS (a) ſcribat: *in bonis libertae patrono nihil iuris ex edicto datur.* (Quid enim ei opus erat auxilio praetoris, quum ipſe ſibi poſſet conſulere?) *Itaque ſi inteſtata moriatur liberta, ſemper ad eum hereditas pertinet.* Teſtari itaque, vti dixi, aliter non poterat, quam auctore tutore. Liberata vero tutela, heredem quemcumque iure inſtituebat. Ne tamen omni lucro excideret patronus, ei pro numero liberorum ſuperſtitum vel heredum relinquenda erat PORTIO VIRILIS. Melior ergo ex hac lege erat conditio libertorum, quam libertarum. Illi ſi non haberent C. ſeſtertiûm, libere teſtabantur, et patronum iure excludebant: ſin centenarii, et vel ἄπαιδες, vel vnius filii filiaeue parentes eſſent: dimidiam, ſin duo eſſent liberi, portionem virilem, ſin tres, nihil patronis relinquere cogebantur (b). Hae ſemper patrono debebant portionem virilem, ſiue vnum ſiue plures liberos haberent ſuperſtites, donec IVSTINIANVS libertos libertaſque ad eamdem conditionem redegit (c).

Ceterum id priuilegium tamdiu viguit, quamdiu ipſa feminarum tutela. Ea vero manſit ad tempora ſaltim LEONIS Magni, qui ad Erythrium Praefectum praetorio reſcripſit: (d) *conſtitutione diuae memoriae Conſtantini, lege Claudia ſublata, pro antiqui iuris auctoritate, ſaluo manente agnationis iure, tam conſanguineus, id eſt frater, quam patruus, ceterique legitimi ad pupillarum feminarum tutelam vocantur.* Interpolatam eſſe hanc Leonis conſtitutionem, additumque epitheton *pupillarum*, vel inde patet, quod ad legem Claudiam prouocauerat LEO, quam non ad pupillarem, ſed perpetuam feminarum tutelam pertinuiſſe iam ſupra monuimus. Poſt Leonem tamen paullatim ab vſu receſſiſſe videtur haec tutela, idque vel inde colligas, quod Iuſtinianus nullam eius volam vel veſtigium in tota iuris digeſtione exſtare paſſus eſt.

(a) *Ibid.* §. 2.
(b) §. 2. *Inſt. de ſucceſſ. libert.*
(c) §. 3. *Inſt. eod.*
(d) L. 3. *C. de legit. tut.*

CAPVT XII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM TERTIUM.

DE DIVORTIO LIBERTAE PROHIBITO.

I. *Caput* XIII. *de diuortio libertae egit.* II. *Gothofredus illud multis laciniis auxit. Eius legitima verba.* III. *Diuortia initio permiſſa viris, non vxoribus. Hae quando a viris diuertere coeperint? Locus Martialis expoſitus. Libertae non licebat a patrono diuertere. Quaenam libertae, et qui patroni intelligantur? An deſponſatae patronis repudium dare potuerint? an concubinae recte a patrono diſceſſerint?* L. I. pr. D. de concub. expoſita. *An de concubina aliquid in lege fuerit? Quando ceſſerit hoc ius patronorum?* IIII. *Lacinia de genero ac ſocero a Gothofredo adſuta quo pertineat?*

I. SVperiori capiti illud proxime ſubiunctum fuiſſe videtur, quod itidem ad libertinas, et quidem patronis nuptas pertinuit, eaſque a viris prohibuit diuertere. Quamuis enim vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS id ipſi capiti ſeptimo praemittat, huc tamen potius illud pertinere vel ideo arbitramur, quod VLPIANVS (a) et MARCELLVS (b) libro demum tertio, PAVLLVS (c) libro II. commentariorum de hoc patronorum priuilegio egerunt.

II. Et GOTHOFREDVS quidem, quamuis legitima huius capitis verba exſtent, illis tamen varias lacinias adſuere non dubitauit, ipſumque caput tale fuiſſe fingit:

> *Si ſecundum H. L. nuptiae contractae fuerint*, DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA EST, INVITO PATRONO, *cumque altero connubii ius*, QVAMDIV PATRONVS VXOREM EAM ESSE VOLET NE ESTO. GENER SOCERVE *inuiti in reos teſtimonium ne dicunto. Liberta quae patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quae in concubinatu patroni erit, ab*

(a) VLP. *Lib.* III. L. *vlt.* D. *de diuort.* L. 27. L. 29. L. 48. D. *de rit. nupt.*

(b) MARCELL. *Lib.* III. L. 50. *D. de rit. nupt.*

(c) PAVLL. *Lib.* II. L. 2. *D. de concub.* L. 63. *D. ſol. matr.*

ab inuito eo diſcedere, alterique ſe in matrimonium vel concubinatum dare ius eſto.

Enimuero eum rem acu tetigiſſe vix arbitror. Quamuis enim primo hanc formulam: *Si ſecundum* H. L. *nuptiae contractae fuerint*, ſollemnem fuiſſe largiamur legi Papiae Poppaeae, non tamen eſt, cur eam hic locum habuiſſe exiſtimemus, quum ſtatim ſequatur: QVAE PATRONO NVPTA EST. Deinde nemo temere crediderit, ei capiti aliquid de generi ſoceriue priuilegio in dicendo teſtimonio additum fuiſſe, quum et ex alia lege Iulia id priuilegium deſcendat, et cum capite noſtro vix quidquam habeat commercii. De liberta porro ab operis liberanda non hoc caput egit: ſed longe poſterius, quod nobis XXXVIIII. vti ſuo loco demonſtrabimus. Denique quae de liberta concubina addidit GOTHOFREDVS, ea et parum accurate expreſſa, et non tam ex ipſa lege, quam eiuſdem interpretatione eſſe, paullo poſt adparebit. Quae quum ita ſint, collatis inter ſe fragmentis VLPIANI, (a) ita potius reſtituenda arbitramur legitima huius capitis verba:

NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE NVPTA EST PATRONO, QVAMDIV IS EAM VXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NVBENDI POTESTAS ESTO.

Sic ergo id vnum hoc capite cauetur, ne liberta, patrono nupta, ab illo inuito diuortat, aliique ſe det in matrimonium.

III. De ea re lex ait: NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE ESTO. Diuortiorum, vti in vulgus notum, magna erat apud Romanos licentia, maxime, ex quo vxores in manum conuenire coeperant paullo rarius. Saltim olim maritis non ſine cauſſa ſontica: vxoribus nullo modo diuortia permiſerat Romulus, vti iam PLVTARCHVS (b) obſeruauit. Quam legem et in XII tabulas migraſſe, e loco CICERONIS (c) colligunt. Sed et PLAVTI (d) temporibus nondum vxoribus ius videtur fuiſſe diuortendi a maritis. Apud illum enim grauiter conqueritur Syra:

Ecaſtor, lege dura viuunt mulieres,
Multoque iniquiore, miſerae, quam viri.

(a) VLP. *Lib. III.* L. *vlt. pr. D. de diuort.* L. 45. *pr. D. de rit. nupt.*
(b) *In Romulo pag.* 39.
(c) *Philipp. II. cap.* 28.
(d) *Mercat. Act. IIII. Scen.* 6. *v.* 1. *ſequ.*

Nam ſi vir ſcortum duxit, clam vxorem ſuam,
Id ſi reſciuit vxor, impune eſt viro:
Vxor viro ſi clam domo egreſſa eſt foras,
Viro fit CAVSSA, *exigitur matrimonio.*
Vtinam lex eſſet EADEM, *quae* VXORI *eſt, viro!*

Et paucis interiectis: (a)

Ecaſtor faxim, ſi itidem plectantur viri,
Vti ILLAE EXIGVNTVR, *quae in ſe culpam commerent,*
Plures viri ſint VIDVI, *quam nunc mulieres.*

Tantum ergo abeſt, vt primis reip. temporibus a maritis diuortere potuerint vxores, vt Sp. Caruilium mirarentur Romani, anno ab V. C. circiter quadringenteſimo, vxorem primum repudiantem, ceu DIONYSIVS HALICARN. (b) PLVTARCHVS (c) et VALER. MAXIMVS (d) referunt. Aſt poſteaquam rarius, vti dixi, vxores conuenire coeperunt in manum; hae quoque maritis repudium mittere, aliiſque nubere religioni ſibi non ducebant. Exemplum Paullae Valeriae eſt apud CICERONEM, (e) quae *diuortium ſine cauſſa fecerat, quo die vir e prouincia venturus erat, nuptura D. Bruto.* Similia repudia tam frequenter paullatim mitti coeperant, vt in ea paſſim inuehantur auctores grauiſſimi. SENECA (f) ſane: *Numquid iam*, inquit, *vlla repudio erubeſcit, poſtquam illuſtres feminae non conſulum numero, ſed* MARITORVM, *annos ſuos computant, et exeunt matrimonii cauſſa, nubunt repudii?* Et IVVENALIS: (g)

Sic fiunt OCTO MARITI
Quinque per auctumnos.

Denique MARTIALIS: (h)

- - - Toties quae nubit, adultera LEGE *eſt,*
Offendar moecha ſimpliciore minus.

Qui poſtremus locus ex ipſa lege noſtra videtur interpretandus, qua Auguſtum

(a) *Ibid. v. 10. ſequ.*
(b) *Lib. II. pag. 96.*
(c) *In Romulo p. 39. et in Numa p. 77.*
(d) *Lib. II. cap. 1.*
(e) *Lib. VIII. ad Famil. Epiſt. 7.*
(f) *Lib. III. de Benef. cap. 16.*
(g) *Sat. VI. v. 20.*
(h) *Lib. VI. Epigr. 7.*

Auguſtum diuortiis modum impoſuiſſe, teſtis locupletiſſimus eſt SVETONIVS. (a) Si qua ergo mulier ſine iuſta ac legitima cauſſa, viro miſiſſet repudium, aliique nupſiſſet: adultera habebatur, quia nec prius matrimonium iuſte ſolutum, nec poſterius ratum erat. Id ſi vxor feciſſet ſaepius, non ſimplex erat adultera, ſed quauis moecha deterior, pluribuſque probris inquinata.

Quamuis vero iſte mos inualuiſſet, vt frequenter vxores a viris diuorterent: non tamen DIVORTII FACIVNDI POTESTAS *erat* LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA ERAT. Loquitur lex de LIBERTA, et quidem de ciue Romana per cenſum vel vindictam manumiſſa. Cum ea ſola enim connubii ius erat, non cum Latina vel dedititia. Loquitur porro de ea, quae ius aureorum annulorum non fuerat conſequuta. Licet enim et id beneficium iura patronatus nemini adimeret: ex libertina tamen faciebat ingenuam, (b) et quum nuptiae ad ius patronatus non pertineant, vix videbatur ad eam porrigendum, quod de ſola liberta lege cautum fuerat. Et huc procul dubio pertinet fragmentum VLPIANI: (c) *Etiam* FEMINAE *ius annulorum aureorum impetrare, et natalibus reſtitui poterunt.* Nec deinde ad eam libertam pertinebat hoc priuilegium, quae libertatem ex fideicommiſſo fuerat conſequuta. Ita enim a principe reſcriptum eſſe teſtatur MARCELLVS, (d) cuius haec verba ſunt: *Proxime conſtitutum dicitur, vt quum quis libertam ſuam duxerit vxorem, quam* EX FIDEICOMMISSI CAVSSA *manumiſerit, liceat libertae inuito eo nuptias contrahere: puto, quia non ferendus*, (forſan *praeferendus*) *is, qui ex neceſſitate manumiſit, non ſuo arbitrio: magis enim debitam libertatem praeſtitit, quam vllum beneficium in mulierem contulit.* Hactenus MARCELLVS, qui quum Antonini Pii aetate potiſſimum floruerit, ab eoque Imperatore, teſte IVLIO CAPITOLINO in ſanciendo iure adhibitus fuerit in conſilium, et tamen de conſtitutione iſta, tanquam ſibi non niſi ex fama nota ſcribat: *Proxime conſtitutum dicitur*: veroſimile eſt, auctorem illius eſſe Hadrianum. Meminit eiuſdem exceptionis MODESTINVS, (e) vbi patrono inuito libertam ab eo diſcedere poſſe negat, *niſi* EX CAVSSA FIDEICOMMISSI *manumiſſa ſit: tunc enim poſſe, licet eius ſit liberta.* Contra non licebat libertae communi ab alterutro, cui nupſerat patrono diſcedere. Quamuis enim ei id ius vindicaſſet Priſcus Iauolenus: plerique tamen, teſte CAIO, (f) recte probarunt, libertam eo caſu ad

(a) *Aug. cap.* 34.
(b) L. *pen. et vlt. D. de iur. aur. ann.*
(c) VLP. *Lib.* III. L. 4. *D. eod.*
(d) MARCELL. *Lib.* III. L. 50. *D. de rit. nupt.*
(e) L. 10. *D. de diuort.*
(f) L. 46. *D. de rit. nupt.*

hoc ius non eſſe admittendam, *quia libertam eius eſſe, negari non poſſit, licet alterius quoque ſit liberta.*

Addit lex: QVAE PATRONO NVPTA ERIT. Patronus eſt, qui manumiſit eum eamue, quem quamue in iuſta ſeruitute habuerat. Nec intereſt, diuturna fuerit haec ſeruitus, an momentanea. Vnde et is patronus erat, *qui hac lege emerat, vt manumitteret.* (a) Quod ius quidem VLPIANVS ex reſcripto Imperatoris ſui et diui patris eius, id eſt, ex conſtitutione Antonini Caracallae et Seueri eſſe ait: ſed ſimile quid iam olim a Marco Aurelio Antonino et Commodo conſtitutum eſſe, ex aliis VLPIANI fragmentis, (b) et reſcripto ALEXANDRI (c) patet. Vnde malim exiſtimare, Seuerum, et Caracallam hoc ius nouis conſtitutionibus renouaſſe, quam ſollicitare textum, et cum HALOANDRO in *d. L.* 45. *D. de rit. nupt.* legere *D. Marci* pro *D. patris.*

Deinde et filius familias hoc iure gaudebat, ſi caſtrenſis peculii ancillam matrimonii cauſſa manumiſiſſet. Erat enim et hic, patronus ſecundum conſtitutiones, nec patri eius vllum ius in libertam competebat, vti cenſet VLPIANVS. (d) Quaerit idem, an pari iure fruatur, qui iurauerit, ſe patronum eſſe? idque negat, (e) quum alibi id videatur diſerte adfirmare. (f) Sed omnino arbitror veteres diſcreuiſſe iura patronatus, quae in ſola reuerentia conſiſtunt, ab iis, quae cum praeſtationibus quibuſdam eſſent coniuncta. Quorum illa et ei, qui ſeſe patronum eſſe iurauerat, concedenda; haec eidem deneganda exiſtimabant. Hinc nolebant quidem eum, qui ſe patronum eſſe iurauerat, in ius vocari; at minime illi conceſſerunt ius ſuccedendi ab inteſtato, (g) nec paſſi ſunt ab eo impediri libertam, meditantem diuortium; et in alterius torum conceſſuram.

Negat praeterea VLPIANVS, eum hoc iure frui, qui non ſuis nummis compararit ancillam, quam manumiſit, (h) vel ab alio, vt manumitteret, pecuniam acceperit. (i) Aſt in diuerſa itum video circa quaeſtionem, an et captiuo patrono ius ſit, intercedere ſecundis nuptiis libertae, ſibi nuptae? De ea enim ſpecie ita diſſerit VLPIANVS: (l) *ſi ab hoſtibus patronus captus eſſe proponatur, vereor, ne poſſit iſta connu-*

(a) VLP. *Lib. III.* L. 45. *pr. D. de rit. nupt.*

(b) L. 3. §. 3. *D. de ſuis et legit.* L. 10. *pr. D. de in ius voc.*

(c) L. 3. *C. ſi mancip. ita fuerit alien.*

(d) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. 3. *D. de rit. nupt.*

(e) IB. L. 43. §. 1. *D. eod.*

(f) L. 8. §. 1. *D. de in ius voc.*

(g) L. 14. *D. de iure patr.*

(h) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. 2. *D. de rit. nupt.*

(i) L. 3. §. 4. *D. de oper. libert.*

(l) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. *vlt. D. de rit. nupt.*

connubium habere nubendo, quemadmodum haberet, ſi mortuus eſſet. Et, qui IVLIANI *ſententiam probarent, dicerent, non habituram connubium, putat enim* IVLIANVS, *durare eius libertae matrimonium etiam in captiuitate propter patroni reuerentiam. Certe ſi in aliam ſeruitutem patronus ſit deductus, procul dubio diſſolutum erit matrimonium.* Fuere itaque qui id ius patrono eſſe cum Iuliano concederent: fuere, qui illud eidem negarent. VLPIANVS, qua erat modeſtia, timidiuſcule Iuliani ſententiam deſerit, vſus formula: *vereor ne poſſit*, qua vſos eſſe veteres, qui inter diſſentientes proferebant ſententiam, exemplis oſtendit FR. DVARENVS. (a) Exiſtimat itaque, ex principiis iuris omnino exſpiraſſe captiui patroni ius in libertam, eamque impediri non poſſe, quo minus ſibi nouam conditionem quaerat: ſaltim id certum eſſe, ſi Patronus in aliam ſeruitutem fuerit ductus, veluti ſi ſeruus poenae factus atrocitate ſententiae, vel ſi pretii participandi cauſſa ſe paſſus ſit venumdari. Denique quum ius patronatus non ſolum ad manumiſſorem, ſed et ad eiuſdem liberos pertineret: conſequens erat, vt et filius familias ancillam a patre manumiſſam, quam vxorem duxerat, poſſet impedire, quo minus a ſe diſcederet, aliamque conditionem matrimonio ſuo anteferret. Idemque dicendum videbatur, ſi alterius patroni filius, viuo altero, communem libertam duxiſſet (b). Si filiusfamilias iuſſu patris ancillam matrimonii cauſſa manumiſerat, eamque deinde duxerat pater: ea liberta, IVLIANO (c) iudice, perinde habebatur, atque ſi ab ipſo patre eſſet manumiſſa, et proinde, pater qui eam vxorem duxerat, hoc beneficio legis Papiae Poppaeae aduerſus illam recte vtebatur. Denique id ius non erat illi, qui libertam fratri adſignatam a patre vxorem duxerat, quia omne ius libertorum adſignatorum in eum tranſtulerat, ſenatus, cui id pater tribuiſſet. (d)

Non abs re lex noſtra porro addit QVAE PATRONO NVPTA EST. Vbi enim iuſtae nuptiae non interuenerant, nec beneficio huic locus eſſe videbatur. Hinc non impediebat lex, quo minus deſponſa liberta patrono mitteret repudium (e), aliique nuberet. Inuitam enim patronus ducere non poterat, neque eouſque porrigenda videbatur debita patrono reuerentia, vt liberta inuita cum eo indiuiduam vitae conſuetudinem inauſpicato inire cogeretur (f), niſi ea lege manumiſſa eſſet, vt patrono nuberet (g). Quid vero ſi is, cui per leges libertam ducere nefas erat, eandem tamen pleno adfectu diligeret, ac pro vxore haberet?

(a) *Diſp. anniuerſ. Lib. II. Diſp. XI*
(b) L. 48. *pr. D. de rit. nupt.*
(c) L. 51. §. 1. *D. eod.*
(d) L. 48. §. 2. *D. eod.*
(e) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. 4. D. *eod.*
(f) L. 28. *D. de rit. nupt.*
(g) VLP. *Lib. III.* L. 29. *D. eod.*

haberet? Ea tantum abeſt, vt a patrono diſcedere non poſſet, vt ne liceret quidem patrono, eamdem habere in matrimonio, quamdiu id maneret impedimentum. Sin autem patronus V. C. ſenator, libertinae iunctus eam dignitatem amiſerat: in ea conditione erat liberta, vt vxor eſſe inciperet, ex eoque ſequebatur, vt iam ab eo tempore patronus, ſenatu motus, eam meditantem diuortium iure prohiberet. Et haec ipſa ſpecies eſt, quam ad hoc legis caput tractauit VLPIANVS (a), dum ſcribit: *ſi quis in ſenatorio ordine agens libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non ſit, attamen in ea conditione eſt, vt, ſi amiſerit dignitatem*, VXOR ESSE INCIPIAT.

Ob eamdem rationem patrono denegabatur id beneficium, ſi contra legis praeſcriptum feciſſet nuptias cum liberta, quae artem ludicram, aut quaeſtum corpore feciſſet (b). Sed quid de liberta concubina dicamus? IAC. GOTHOFREDVS, vti ſupra vidimus, eam quoque a patrono diſcedere, et alii vel nubere vel ſeſe in concubinatum dare potuiſſe ſtatuit. Sed falſum primo eſt, ea de re legem noſtram quidquam cauiſſe: nec magis deinde verum videtur, libertae ex concubinatu patroni in alterius cuiuſdam matrimonium tranſire fuiſſe integrum. Fraudi viro eximio fuit locus hic vexatiſſimus VLPIANI (c), quem expendere iuuabit paullo accuratius. *Quae in concubinatu eſt, ab inuito patrono poterit diſcedere, et alteri ſe in matrimonium aut in concubinatum dare. Ego quidem probo in concubina, adimendum ei connubium, ſi patronum inuitum deſerat, quippe quum honeſtius ſit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Verba haec paene perplexa quibuſdam et ἀντιλεγόμενα videntur. Initio enim legis VLPIANVS concubinam ab inuito patrono diſcedere, aliique aut nubere aut ſe in concubinatum dare poſſe concedit: deinde vero ſtatim ſubiungit contrarium, adimendum eſſe libertae connubium, ſi patronum inuitum deſerat. Id quod adeo torſit interpretes quoſdam, vt prius comma plane expungere non dubitarent (d). Accedit, quod VLPIANVS in hac lege concubinae patronum inuitum deſerenti concedat, vt alii ſe poſſit in concubinatum dare, quum tamen alibi (e) cum IVLIANO diſerte ſcribat, *eam nec* IN CONCVBINATV *alterius patroni*, (*vel* vti HALOANDER reſcribi iubet, *alterius, quam patroni,*) *eſſe poſſe.* Denique vix adparet, quomodo huic deciſioni VLPIANI quadret addita ratio: *Quippe quum honeſtius ſit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Enimvero vix eſt, quod nodum in ſcirpo quaeramus. Pleriſque, ſi quid video, vna

(a) VLP. *Lib. III.* L. 25. *D. de rit. nupt.*
(b) L. 48. §. 1. *D. eod.*
(c) L. 1. *pr. D. de concubin.*
(d) SCHARD. *Lex. iurid. voce* concubina.
(e) VLP. *Lib. III.* L. 11. *pr. D. de diuort.*

vna littera perperam poſita illuſit. Prima periodus nec adulterina eſt, nec, quod IAC. GOTHOFREDO viſum, VLPIANI complectitur ſententiam: ſed eſt ipſa quaeſtio, quam proponit iureconſultus. Quaerit VLPIANVS: *quae in concubinatu eſt*, AN (ita lego pro AB) *inuito patrono poterit diſcedere, et alteri ſe aut in matrimonium, aut in concubinatum dare?* Diſſenſiſſe enim circa hanc quaeſtionem veteres, vel ex IVLIANI ſententia patet, qui libertae ne concubinatum quidem, nedum matrimonium cum alio, quam cum patrono, concedit (a). Quid vero VLPIANVS? *Ego quidem*, inquit, *probo in concubina, adimendum ei connubium, ſi patronum inuitum deſerat.* Negat ergo, concubinam, patrono deſerto, alii nubere poſſe, aſt non, vti IVLIANVS, negat, eamdem ſe alii in concubinatum dare poſſe, addita ratione, *quippe quum honeſtius ſit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Quorum verborum non is ſenſus eſt, quem ei vulgo adfingunt interpretes, et in his vir eximius, BARN. BRISSONIVS (b), ac ſi honeſtius ſit patrono, libertinam in concubinatu habere, quam in matrimonio: (ea enim ratio ἀπροσδιόνυσος eſſet, nec quadraret deciſioni VLPIANI,) ſed id innuit VLPIANVS, honeſtius eſſe patrono, concubinam quae ab eo inuito diſceſſerit, alterius concubinam eſſe, quam ad dignitatem matrisfamilias adſpirare, eumque fructum capere illatae patrono iniuriae, vt melioris apud virum alterum conditionis ſit, quam apud patronum.

Ita textus VLPIANI nihil habet, quod offendere poſſit. Iam id addo, libertam concubinam ne tunc quidem in concubinatum ſe dare potuiſſe alii, ſi patronus furere coeperit. Ita enim PAVLLVS (c), non in libro XII. ad legem Iul. et Papiam, (quum decem tantum ſcripſerit,) ſed in libro II. *ſi patronus libertam concubinam habens furere coeperit: in concubinatu eam eſſe*, (id eſt concubinatum furore non ſolui, nec libertam ſe alii vel in matrimonium, vel in concubinatum dare poſſe) *humanius dicitur.* Cuius deciſionis hanc rationem reddit VLPIANVS (d), quod *inuitus accipiatur non ſolum, qui diſſentit, verum etiam, qui non conſentit*, adeoque et ignorans et furioſus.

Ceterum libertae tamdium non licebat a patrono diſcedere, QVAMDIV PATRONVS EAM VXOREM ESSE VELLET. Quare patronus hoc excidebat beneficio, ſimul ac vel patronus eſſe, aut cum liberta in

(a) L. 11. *pr. D. de diuort.*
(b) *De iure connub. pag.* 260.
(c) PAVLL. *Lib.* II. L. 2. *D. de concubin.*
(d) VLP. *Lib.* III. L. 45. §. 5. *D. de rit. nupt.*

matrimonio viuere velle deſiiſſet (a). Velle autem deſiiſſe videbatur; non ſolum qui libertae diuortium diſerte conceſſiſſet, verum etiam, qui quidquam feciſſet, ex quo poſſet colligi, eum a libertae nuptiis abhorrere: veluti qui contra diſcedentem actionem rerum amotarum inſtituiſſet, vel eamdem accuſaſſet adulterii, vel noua feciſſet ſponſalia, vel concubinam aliam ſibi adhibuiſſet (b).

Denique in lege ſequitur, *libertae* NEC ALII, PATRONO INVITO, NVBENDI POTESTATEM *eſſe*. Quod ſi itaque in alterius torum conceſſerat: cuicumque nupſiſſet, pro non nupta habebatur, et nec dos, nec nuptiae intelligebantur. Hinc etiam, ſoluta altera coniunctione illegitima, denegabatur ei dotis actio (c). Et ex eadem ratione liberos ex iſto coitu natos legitimos haud fuiſſe, facile eſt ad intelligendum. Quamuis autem liberta, diſcedens a patrono inuita maneret vxor, diuortiumque ipſo iure nullum eſſet: in poenam tamen illatae patrono iniuriae eorum commodorum faciebat iacturam, quae alioquin vxoribus competunt. Hinc negabatur ei bonorum poſſeſſio ex edicto VNDE VIR ET VXOR. De qua VLPIANVS (d): *ſi diuortium quidem ſequutum ſit, veruntamen iure durat matrimonium: haec ſucceſſio locum non habet. Hoc autem in huiuſmodi ſpeciebus procedit; Liberta ab inuito patrono diuortit:* LEX IVLIA *de maritandis ordinibus retinet iſtam in matrimonio, dum eam prohibet alii nubere inuito patrono. Item Iulia de adulteriis, niſi certo modo* (adhibitis praeter libertum ſeptem teſtibus,) *diuortium factum ſit, pro infecto habet.* Nec dubito, quin huius modi libertae, tamquam indignae eripuerit fiſcus, quidquid ante iſthoc diuortium ei patronus ſecundum leges decimarias teſtamento deſtinauerat.

IIII. Addit huic capiti GOTHOFREDVS verba: GENER SOCERVE *inuiti in reos teſtimonium ne dicunto.* Sed ab ea hoc loco aliena eſſe et ad caput VI. pertinere, iam ſupra obſeruauimus. Explicat quidem TER. CLEMENS in *lib. II. commentariorum* (e) vocabula SOCER et SOCRVS: ſed legem eis id dediſſe vt aduerſus ſe inuicem ſoceri et generi nuruſue teſtimonium dicere non cogerentur, id vero non addit. Nec id priuilegium ex lege PAPIA POPPAEA eſt, ſed, vti ex PAVLLI (f) et CAII (g) commentariis, aliiſque locis (h) conſtat, ex lege Iulia de iudiciis publicis. Qua occaſione vero iureconſulti huius iuris meminerint, iam ad caput ſextum oſtendimus.

CAPVT

(a) VLP. *Lib. III.* L. 11. §. 1. *D. de diuort.*
(b) IB. L. 11. §. 2. *D. de diuort.*
(c) IB. L. 11. *pr. D.*
(d) L. 1. §. 1. *D. unde vir et vxor.*
(e) L. 146. *D. de verb. ſign.*
(f) L. 4. *D. de teſtib.*
(g) L. 5. *D. eod.*
(h) L. 10. *pr. D. de grad. et adfin.*

CAPVT XIII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM QVARTVM.

DE TVTORE MVLIERI DOTIS CAVSSA DANDO.

I. *CAput decimum quartum quale fuerit?* II. *Dotis apud Romanos ratio. Quid dotem dare, dicere, promittere? Tutoris ad id datio. Cur praetori, et non ſimul tribunis plebis id negotium datum?* III. *Tria SCta, quae ad hanc legem acceſſerunt. Eiuſdem abrogatio.*

I. QVaecumque hactenus expendimus legis Papiae Poppaeae capita, ea omnia in tribus prioribus VLPIANI et TER. CLEMENTIS commentariis locum habuerunt. Quum vero adhuc vnicum ex libro III. ſuperſit TER. CLEMENTIS (a) fragmentum, quod de tutore dotis cauſſa dato agit: de ſequentibus autem capitibus omnibus aliis libris agatur: non abs re ſuſpicamur, decimum quartum legis caput egiſſe de tutore ad dotem dandam, dicendam, promittendamue dato. Et quia ex nullo fragmento Pandectarum, quale id fuerit, ſuſpicari licet: veroſimile ſane eſt, illud fragmentum TERENTII ad ius, Iuſtiniani temporibus abrogatum, pertinuiſſe. Tale vero eſt, quod nobis ita deſcribit VLPIANVS (b): *ex lege* IVLIA *de maritandis ordinibus tutor datur a praetore vrbis ei mulieri virginiue, quam ex hac ipſa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue, ſi legitimum tutorem pupillum habeat.* Ex his ergo verbis, quibus TER. CLEM. fragmentum accurate quadrat, tale fuiſſe patet hoc decimum quartum legis noſtrae caput:

> *Ei mulieri virginiue, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad* DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE, *ſi legitimum tutorem pupillum habeat, a praetore vrbano dator.*

Eodem modo hoc caput, quod ipſi quintum eſt, extulit IAC. GOTHOFREDVS, niſi quod vltima verba, CHARONDAM ſequutus ita ſiſtit:

 ſi le-

(a) *Lib. III. L. 61. D. de iur. dot.* (b) *Fragm. tit. XI. §. 20.*

ſi legitimum tutorem non habeat: quae tamen lectio, et codici TILIANO, in quo noſtra occurrit (a), plane aduerſatur.

II. Dabatur ergo ex hac lege tutor MVLIERI VIRGINIVE QVAM EX H. L. NVBERE OPORTEBAT, adeoque tam impuberi quam viri potenti. Quamuis enim legitimus annus, quo femina nubere poſſet, ex capite huius legis quinto eſſet duodecimus: eodem tamen loco monuimus, etiam infantia maiores potuiſſe deſponderi, et ſaepe deſponſas eſſe, adeoque et dotem procul dubio recte ab iis datam, dictam promiſſamue eſſe. Quorum nihil explicari ab iis poterat, ſine auctoritate tutorum. Ad feminas vero adultas et maiores id caput pertinuiſſe, vel ideo nemo negauerit, quod eas in perpetua vixiſſe tutela, nec quidquam ſine tutorum auctoritate promittere aut alienare potuiſſe, iam ſupra oſtendimus.

Hic porro in lege ſequitur: TVTOR AD DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE DATOR. Dotis apud Romanos longe alia ratio erat, ac apud alias gentes. Pleraeque olim nationes iis moribus vtebantur, vt maritus ſibi coëmeret vxorem. De Hebraeis, Syris, aliiſque gentibus orientalibus res clara eſt. Sane Saul pro filia Michol popoſcit centum Philiſtaeorum praeputia (b). Calebus filiam Axam ei promiſit, qui capturus eſſet Cariath Sepher (c): quam operam pro pretio ſponſae fuiſſe obſeruat V. C. IO. DOVGHTAEVS (d). Ita et Iacobi vxores ſe a Labane patre venditas, id eſt, pro opera quatuordecim annorum marito addictas conqueruntur (e). Apud Aſſyrios patres mercatum filiarum inſtituiſſe, docet AELIANVS (f), idemque de Armeniis IVSTINIANVS (g) tradit. Similia de Germanis noſtris obſeruat TACITVS (h) ex quo, nec non ex legibus, a Lindenbrogio editis, conſtat, pleraſque originis Germanicae gentes hunc morem ſeruaſſe quam diutiſſime, vt vxores ſibi pretio coemerent, et dotem non vxor marito, ſed maritus vxori adferret (i).

Dotem itaque apud pleraſque gentes non vxor marito, ſed maritus vxori conſtituebat: Haec vero ſi quid adferret ad maritum, id ideo fiebat, quia moribus antiquis non filiae ſed filii parentum hereditatem cerne-

(a) CVIAC. *ad Vlp. eod. et Lib. XXVII. Obſ. cap.* 28.

(b) 1. *Sam. XVIII.* 25.

(c) *Ioſ. XV.* 16.

(d) *Annal. S. ad* 1. *Sam. XVIII.* 25.

(e) *Gen. XXXI.* 14.

(f) *Hiſt. var. Lib. IIII. cap.* 1.

(g) *Nou. XXXI.*

(h) *de Mor. Germ. cap.* 18.

(i) *V. C.* NIC. HIER. GVNDH. *de emt. vx. cap.* 1.

cernerent, ceu praeclare docuit V. C. IAC. PERIZONIVS (a). Hinc aliquid dabatur filiabus, quo augerent virorum patrimonium, ne plane exſortes eſſent bonorum paternorum, quale quid etiamnum inter principes paſſim obtinere nouimus.

Aſt apud Romanos alia erat dotis natura et indoles. Ii enim ante legem Voconiam, et poſtea, quum eam ciuitatis opulentia peruertiſſet, filias aeque ac filios ad ſucceſſionem in bona paterna vocabant, et nihilominus illis dabant dotes, quas ad ſuſtinenda matrimonii onera ad virum adferrent. Nimirum apud Romanos et vxor maritum, et maritus vxorem coëmebat. De coëmtione mariti praeclarus locus VARRONIS exſtat apud NONIVM (b), vbi *nubentes, veteri lege Romana, tres aſſes ad maritum venientes ferre ſolitas*, ait, *quorum unum, quem in manu tulerint* EMENDI CAVSSA, *marito dederint*; *alterum, quem in pede habuerint, in foro larium familiarium poſuerint, tertium, in ſacciperione conditum, in compito vicinali conſueuerint reſignare.* De vxoris vero coëmtione et marmora teſtimonium perhibent, et in illis Patauinum, in quo legimus:

PVBL. CLAVD. QVAEST.
AER.
ANTONINAM. VOLVMNIAM.
VIRGINEM.
VOLENT. AVSPIC.
A. PARENTIBVS. SVIS. COEMIT.
ET. FAC. IIII. IN. DOM.
DVXIT.

Quemadmodum vero illi tres aſſes, quos ſecum noua nupta adferebat, quaſi arrha erant emtionis: ita dos veluti iuſtum pretium habebatur: eoque fiebat, vt, quamdiu iſte coëmtionis ritus Romae vigebat, vix maritum reperiret virgo indotata. Hinc apud PLAVTVM (c) Euclio:

Virginem habeo grandem; DOTE CASSAM *atque* ILLOCABILEM;
Neque eam queo locare cuiquam.

(a) *De lege Voc. pag. 87.*
(b) *Cap. 12. num. 1.*
(c) *Aulul. Act. Scen. II. v. 14.*

Quin et poſtea vix virum inueniebat indotata, adeo vt PAVLLVS (a) noſter ſcribat: *Reipublicae noſtrae intereſt, mulieres dotes ſaluas habere,* PROPTER QVAS *nubere poſſunt.* Si qua vero indotata reciperetur in torum: ea magis concubina videbatur, quam materfamilias. Et ita intelligenda illa Lesbonici apud PLAVTVM (b):

Nolo ego mihi te tam proſpicere, qui meam egeſtatem leues,
Sed vt inops, infamis ne ſim; ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam ſororem in CONCVBINATVM *tibi*:
Sic SINE DOTE *dediſſe magis, quam in matrimonium.*

Hinc quamuis nec dos nec domum deductio faceret nuptias: plerumque tamen illae e dotalibus inſtrumentis iudicabantur, non ſecus ac hodie ex ἱερολογίᾳ eccleſiaſtica. Quod pluribus demonſtrare non opus eſt.

Dos illa vel DABATVR, vel DICEBATVR, vel PROMITTEBATVR. *Dabatur* et *promittebatur* a quocumque: *Dicebatur* a muliere nuptura, eiuſue debitore, itemque patre vel auo paterno (c). DABATVR ita, vt pecunia dotalis conſignata pridie nuptias apud auſpices deponeretur, in craſtino nuptiarum viro tradenda: quemadmodum Meſſalina ſuper flagitia cetera atque dedecora etiam C. Silio nupſiſſe dicebatur, DOTE *inter auſpices* CONSIGNATA (d): quod et TACITVS (e) confirmat, et IVVENALIS (f), qui plane iuridice:

\- - - *Dudum*, inquit, *ſedet illa parato*
Flammeolo, Tyriuſque palam genialis in hortis
Sternitur, et RITV *decies centena* DABVNTVR.
ANTIQVO, *veniet cum* SIGNATORIBVS AVSPEX.

DICTIO DOTIS fiebat verbis ſollemnibus (g), nulla tamen praecedente hanc obligationem interrogatione, vti obſeruauit CAIVS (h). Quamuis enim haec conciliare ſibi non poſſe videatur vir ſummus, CL. SALMASIVS (i), et ideo, ſollemnia verba vel ideo interceſſiſſe neget, quod ſtipulatio non fuerit adhibita: eum tamen hic fugit ratio, parum quippe cogitantem, non ſola ſtipulatione verborum obligationem conſtitiſſe,

(a) L. 2. D. *de iure dot.*
(b) *Trin. Act. III. Scen. II. v.* 62.
(c) VLPIAN. *Tit. VI.* §. 1. 11.
(d) SVET. *Claud. cap.* 26.
(e) *Annal. Lib. XI. cap.* 27.
(f) *Sat. X. v.* 329.
(g) L. 3. C. *Theod. de inc. nupt.*
(h) *Inſt. Lib. II. tit.* 9. §. 3.
(i) *de Modo vſur. cap.* 16.

conſtitiſſe, ſed et aliis modis, veluti dotis dictione, et promiſſione operarum iurata, de quibus modis, quos Tribonianus ſilentio tranſmittit, CAIVS (a) agit paullo accuratius. Credibile autem eſt, dotem dicturum expreſſiſſe ſummam, eamdemque acceptaſſe ſponſum, quemadmodum apud TERENTIVM (b) Chremes:

> - - - *Dos*, inquit, *Pamphile eſt*
> *Talenta quindecim.*

Cui Pamphilus ſtatim reſpondet: *Accipio.* Similes fere formulae in iure noſtro (c) paſſim occurrunt.

PROMITTI denique dos ſolebat a quocumque, dum promittens interrogatus reſponderet et ſtipulato promitteret. Cuiuſmodi promiſſionis exemplum eſt apud PLAVTVM (d):

> LY. *Iſthac lege, cum iſta dote, filiam tuam ſponden' mihi vxorem dare?*
> CA. *Spondeo.*

Nihil vero horum ſine auctoritate tutoris explicari potuiſſe ab ipſa muliere, iam ſupra monuimus: idemque confirmat CICERO (e): *Dotem Valeria pecuniam omnem ſuam dixerat. Nihil iſtorum explicari poteſt, niſi oſtenderis illam in tutela Flacci non fuiſſe. Si fuit, quaecumque* SINE HOC AVCTORE *eſt dicta* DOS, *nulla eſt.* Quum vero contingere poſſet, vt legitimus tutor quem habebat nuptura mulier, adhuc eſſet impubes: eo caſu tutor ei ex hac lege dabatur ad dotem *dandam, dicendam, promittendamne.* Nullum huius tutoris in pandectis noſtris exſtat veſtigium, ſed eum fere vbique expunxit Tribonianus, quia eius temporibus illa mulierum tutela plane ab vſu receſſerat. Seruauit tamen nobis neſcio quo fato fragmentum TER. CLEMENTIS (f), ſed interpolatum, ſiquidem in eo *curatoris dotis dandae cauſſa conſtituti* meminit, loco *tutoris.* Ex eo autem primo diſcimus, vanam fuiſſe dotis promiſſionem, licet auctore tutore factam, ſi amplius doti promiſſum eſſet, quam facultates mulieris valerent, ſiquidem quod amplius erat promiſſum, quam promitti oportuerat, infirmari ſolebat. Deinde ex eodem textu patet (g), tutorem huiuſmodi res quidem mulieris dotis nomine tradere, non autem eaſdem in id vendere potuiſſe,

(a) *Ibid.* §. 3. 4.
(b) *And. Act. V. ſcen. IV. v.* 47.
(c) L. 25. L. 44. §. 1. L. 46. L. 57. *de iur. dot.* L. 59. *D. de iur. dot.*
(d) *Trinum. Act. V. Scen.* II. *v.* 39.
(e) *Pro Flacc. cap.* 34. *ſequ.*
(f) TER. CLEM. *Lib. III.* L. 61. *pr. D.*
(g) *d.* L. 61. §. 1. *D. eod.*

tuiſſe, vt pretium in dotem daretur. Quod ſi tamen aliter honeſte nubere non poſſet mulier, tutor huiuſmodi intrabat apud iudicem, qui eum conſtituerat, eumque rogabat, vt cauſſa cognita ei dotem, rerum venditione celebrata, conſtituere permitteret.

Ait porro lex, tutorem hunc dari oportere a PRAETORE *vrbano:* quum tamen alioquin tutores mulieribus ex lege Atilia non a ſolis praetoribus, verum etiam a maiore parte tribunorum plebis darentur, ab iiſque etiam tutorem acceperit Hiſpala Fecennia. Aſt Auguſtus, qui tribuniciam poteſtatem aeque ac alia munia ad ſe traxerat, nihil opus eſſe iudicabat, tribunis, quibus tum vix vmbra priſtinae poteſtatis ſupererat, hanc poteſtatem dandi tutores deferri. Hinc ſoli praetori id dabat negotii, vnde et huiuſmodi tutor, aeque ac ille, qui mulieri pupilloue, cum tutore ſuo lege aut legitimo iudicio acturis, dabatur, PRAETORIANVS vel PRAETORIVS dictus videtur (a), pro quo Tribonianum vbique in pandectis ſcripſiſſe *curatorem*, iam ab aliis (b) recte obſeruatum eſt.

III. Acceſſerunt ad hoc legis noſtrae caput tria SCta. Nam quum primo eum caſum expreſſiſſent legiſlatores, SI MVLIER TVTOREM LEGITIMVM PVPILLVM HABERET: ſenatus, teſte VLPIANO (c), cenſuit, *vt et in locum* MVTI, FVRIOSIVE *tutoris alius daretur ad dotem conſtituendam.* Parum enim intereſſe videbatur, pupillumne tutorem haberet mulier nuptura, an mutum, vel furioſum. Deinde altero SCto fuerat cautum, *vt et tutor daretur mulieri, cuius* TVTOR ABESSET (d), et quidem *in omnem rem*, vti PAVLLVS (e) loquitur, id eſt, non ſolum ad dotem conſtituendam, ſed omnia alia negotia eius auctoritate explicanda, excepta tamen liberta, quae abſente patrono tutorem non petebat, niſi *ad hereditatem adeundam; et contrahendas nuptias* (f). Vbi fruſtra M. VERTR. MAVRVS (g) fingit, hunc quoque tutorem datum eſſe ad conſtituendam dotem. Denique quum lex ſolis vrbanis mulieribus proſpexiſſet; tertium quoque acceſſit SCtum, *vt etiam* IN PROVINCIA *ſimiliter a praeſidibus earum, ex eadem cauſſa tutores darentur* (h). Quale quid et ad caput legis XXXV. conſtitutum eſſe, infra oſtendemus. Sed de horum SCtorum aetate nihil certi conſtat, eaque tam facilia ſunt, vt interpretatione prolixiore indigere haud videantur.

(a) VLP. *Fragm. tit. XI.* §. 24.
(b) *Ob. Giphan. ad* §. *vlt. Inſt. de auct. tut.*
(c) *Fragm. tit.* XI. §. 21.
(d) VLP. *ibid.* §. 22.
(e) L. 15. *D. de tut. et cur. dat.*
(f) VLP. *ibid.* [illegible]
(g) *De iure liber. cap.* 31.
(h) VLP. *Fragm. tit.* XI. §. 20.

CAPVT

CAPVT XIIII.

AD CAPITA LEGIS XV. XVI. XVII. XVIII. XVIIII. SIVE LEGES DECIMARIAS.

I. *PRoxima capita leges decimarias complexa ſunt, quarum plures fuerunt. Eae ex Vlpiano recenſitae. Cur decimariae leges inuentae?* II. *Decima nomine matrimonii percepta. Quid* CAPERE? *Decima quo modo computata?* III. *Decimae ob liberos ex alio matrimonio ſuperſtites captae. Liuia lege hac ſoluta.* IIII. *Decimae ob communes filios filiaſque praemortuos. Quales liberi profuerint? Nominum dies. Primordia. Marmora liberis ἀνωνύμοις poſita. Nomina aliquando infantibus ſtatim a natiuitate data.* V. *Vſusfructus vel proprietas tertiae partis bonorum legata.* L. 10. D. de praeſcr. verb. et L. 43. D. de vſufr. leg. *explicatae. Cur tam frequenter coniuges ſibi inuicem legarint ſub conditione liberorum?* VI. *Dotis praelegatum.* L. 53. D. de leg. 2. *explicata.* VII. *Fraus his legibus facta. Dotalia pacta. Donationes inter viuos. Tacita fideicommiſſa.* L. 25. pr. D. de his quae vt indign. *et verba Tertulliani illuſtrata.* VIII. *Priuilegia contra has leges decimarias conceſſa. An Conſtantinus eas ſuſtulerit? Primi eas abrogarunt Honorius et Theodoſius iunior.*

I. QVae adhuc expendimus, legum capita, ea VLPIANVS et TER. CLEM. libris commentariorum tribus: CAIVS et PAVLLVS duobus expoſuerunt. E ſequente VLPIANI et TER. CL. libro ea tantum ſuperſunt fragmenta, quae manifeſto ad leges decimarias pertinent. Vnde has iam ordine ſequi veroſimile eſt. Quum vero haec legis pars non ſolum *lex decimaria* vocetur THALELAEO (a); ſed et πληθυντικῶς *leges decimariae* ab ipſo IVSTINIANO (b) memorentur: non abs re exiſtimare nobis videmur, non vnum fuiſſe huiuſmodi caput, vti IAC. GOTHOFREDO viſum, ſed plura, quae nobis VLPIANVS ſeruauit (c). Ex eo itaque illa hunc in modum reſtituimus:

(a) *Ad Libr. Baſil. XLV. tit. 1.*
(b) *Rubr. C. de infirm. poen. caelib. et orbit. et decimar. leg. ſublat.*
(c) *Fragm. tit. 15.*

Cap. XV. *Viro et vxori inter ſe matrimonii nomine decimam capere ius eſto.*

Cap. XVI. *Si ex alio matrimonio liberos ſuperſtites habebunt, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum capiunto.*

Cap. XVII. *Item communis filius filiaue, poſt nominum diem amiſſus amiſſaue, decimam adiicito. Duo, poſt nominum diem amiſſi, duas decimas adiiciunto.*

Cap. XVIII. *Praeter decimam etiam vſumfructum tertiae partis bonorum coniugis praemortui, et quotcunque liberos habebunt, eiuſdem partis proprietatem capere ius eſto.*

Cap. XVIIII. *Hoc amplius mulieri praeter decimam dotem legatam ſibi petere ius eſto.*

Quamuis itaque praemia plurima Auguſtus adhuc propoſuiſſet iis, qui liberorum quaerendorum cauſſa iniiſſent matrimonium: ea tamen quodammodo hiſce legibus decimariis temperauit, quarum hanc rationem reddit Constantinvs Imp. (a) *quod coniugum* fallaces blanditiae *ita viſae ſint cohibendae.* Nimirum finis legis Papiae Poppaeae praecipuus is erat, vt ciues ad incunda matrimonia procreandoſque liberos incitarentur. Aſt periculum erat, ne id cum graui Romanarum gentium et familiarum detrimento eſſet coniunctum. Facile enim coniux a coniuge poterat hereditatem eblandiri, eoque efficere, vt nullis licet exſtantibus liberis, demortui tamen coniugis propinqui bonis auitis ſpoliarentur. Quod ne contingeret, prudenter ſanxerat Auguſtus, vt coniuges non niſi quibuſdam caſibus ſolidum; aliis vnam vel alteram decimam: aliquando etiam ne hanc quidem inter ſe capere poſſent.

II. Vt vero iam ad ipſas leges decimarias progrediamur: caput xv. ita ſe habuiſſe diximus: viro et vxori inter se matrimonii nomine decimam capere ivs esto. Viro et vxori id concedebatur priuilegium, id eſt iis, qui iuſtum inierant matrimonium, non concubinariis et concubinis. Quumque, ſi liberi eſſent ſuperſtites, coniuges inter ſe ſolidum capere poſſent, vti ſequente capite adparebit: facile patet, legem noſtram loqui de iis, qui liberos communes non ſuſtulerant, vel certe ſublatos pridem amiſerant. Paullo iniquior itaque ea inſe viſa eſt haec lex decimaria. Nam concubinae quantumcunque legari ac relinqui poterat, et milites, qui ſtupro cognitas heredes habere non pote-

(a) *L. vn. C. Theod. de infirm. poen. caelib.*

poterant (a), recte tamen inſtituebant concubinas vel focarias, ceu exemplum docet in marmore Rauennatenſi:

D. M. M. AVRELII VITALIS
MILITIS VALERIA FAVSTI-
NA FOCARIA ET HERES
EIVS BENE MERENTI PO-
SVIT.

Aſt coniux coniugi, quantum vellet, relinquere non poterat, atque ita accidebat, vt reuera melior eſſet concubinae, quam iuſtae vxoris, conditio. Quod exagitans Trachallus apud QVINCTILIANVM (b): *Placet hoc ergo*, inquit, *o leges diligentiſſimae pudoris cuſtodes* DECIMAS *vxoribus dari*, QVARTAS *meretricibus?*

CAPIEBANT inter ſe coniuges MATRIMONII NOMINE, quantumuis ſterilis, modo iuſti et legitimi. *Capere* autem generale vocabulum eſt, quod omnes denotat modos, quibus quid ex vltima voluntate ad alterum peruenit. De iis enim proprie hoc verbum accipitur, veluti apud MANILIVM:

Ille patri natiſue reus, quas CEPERAT *ipſe,*
Non legabit opes, cenſumque immerget in ipſo.

Et apud IVVENALEM (c)

- - - - - - - *Si* CAPIENDI
Ius nullum vxori.

Vnde coniux coniugem nec heredem, niſi in ſola decima, inſtituere, nec eidem plus legare, aut per fideicommiſſum relinquere poterat. Quin et ad mortis cauſſa capiones (d), et ad donationes inter viuos, morte donatoris confirmatas (e), legem illam animaduertimus porrectam, eatenus, vt quod vltra donatum eſſet, non valeret, niſi donata res aliena, quaeque poſſet vſucapi (f). Denique et ad ipſa pacta dotalia, qui-

 bus

(a) L. 14. D. *de his quae vt indign.*
(b) *Lib. VIII. Inſt. cap.* 5.
(c) *Sat.* I. *v.* 55.
(d) L. 38. *D. de mort. cauſſ. don.*
(e) L. 1. *C. de bon. proſcr.*
(f) L. 25. *D. de don. inter vir. et vx.*

bus conuenerat, vt mortua vxore maritus dotem retineret, ea lex pertinebat (a), ſiquidem et tunc ita aliquando ſcena inſtruebatur, vt dotis nomine plus caperet maritus, quam decimam.

Capiebat itaque coniux a coniuge DECIMAM omnium defuncti bonorum. Quapropter, ne quid in fraudem legis fieret; opus erat bonorum aeſtimatione, de qua ex inſtituto ad hoc caput in commentariis ſuis egerunt PAVLLVS (b) et TER. CLEMENS (c), quorum tamen verba TRIBONIANVS, vti acute coniecit IAC. GOTHOFREDVS, in titulum de lege Falcidia tranſtulit, quia abrogatis legibus decimariis, aeſtimationi bonorum ob quartam Falcidiam commode poterant adplicari. Ex his vero fragmentis diſcimus, pretia rerum in aeſtimandis bonis non ex affectu, nec ex vtilitate ſingulorum, ſed communiter functa eſſe, adeoque nec filium proprium nec alienum aliter aeſtimatum quam hominem, nec ſeruum ob noxam quam nocuit, vel ob inſtitutionem nondum adita hereditate, neque bona ob nomina mala maioris aeſtimata fuiſſe: habitam tamen fuiſſe rationem loci temporumque, quae nonnullam pretio adferre ſolent varietatem: denique et ſubduci conſueuiſſe, quod lex Falcidia exceperit, vt quod reliquum eſſet, ſi non excederet portionem lege ſtatutam, id demum coniugi ſuperſtiti deberetur. Haec PAVLLVS et TER. CLEMENS, quibus VLPIANVS (d) addit, legato annuo relicto, per annos ſingulos inſpecta conditione legatarii, et ſi plurium ſeruo legatum, ſingulorum dominorum ſpectatis perſonis, definiendum eſſe, quantum quiſque capere poſſet. Vnde in cenſum aeſtimationemque haud veniebant, quae legatario ex alia cauſſa, veluti depoſiti, crediti, aut mercedis debebantur, dum modo a legatario doceretur, omnem legis fraudem abeſſe (e). Quod ultra decimam coniugi fuerat relictum, id fiſcus, tanquam caducum occupabat (f), puta, ſi ita relictum eſſet, vt penes coniugem permaneret. Nam ſi coniugem rogaſſet coniux, vt, quod ex teſtamento ad eam peruenerat, reſtitueret alii: etiam plus quam decimam, immo et ſolidum, capere poterat, teſtibus IAVOLENO (g), PAVLLO (h) et SCAEVOLA (i). *Aliud* enim, inquit VLPIANVS (l), *eſt* CAPERE, *aliud* ACCIPERE. *Capere cum effectu accipitur. Accipere, etſi quis non accepit, vt habeat: ideoque non videtur quis capere, quod erit reſtituturus: ſicut perueniſſe illud proprie dicitur, quod eſt remanſurum.*

III. Sic-

(a) L. *vlt.* C. *Th. de inoff. dot.*
(b) PAVLL. *Lib. II.* L. 63. D. *ad L. Falc.*
(c) TER. CLEM. *Lib. IV.* L. 67. D. *eod.*
(d) VLP. *Lib. IV.* L. 23. D. *quando dies leg. cedat.*
(e) L. 27. D. *de prob.* L. 37. §. 5. 6. D. *de legat.* 3.
(f) VLP. *tit.* 17. §. 1.
(g) L. 42. D. *de legat.* 2.
(h) L. 28. D. *de legat.* 3.
(i) L. 68. *pr.* D. *de aur. arg. mund. leg.*
(l) L. 71. *pr.* D. *de verb. ſign.*

III. Sic ordinarie decimam inter ſe capiebant coniuges. Aliae inſuper decimae adiiciebantur pro numero liberorum ex alio matrimonio ſuperſtitum, de quibus ſequente capite decimo ſexto: SI EX ALIO MATRIMONIO LIBEROS SVPERSTITES HABEBVNT, PRAETER DECIMAM, QVAM MATRIMONII NOMINE CAPIVNT, TOTIDEM DECIMAS PRO NVMERO LIBERORVM ACCIPIVNTO. Proderant ergo ad has decimas capiendas liberi, ſinguli etiam ex alio ſuſcepti matrimonio, ſed ſuperſtites tantum non amiſſi: naturales, non adoptiui, de his enim SCto ſupra explicato, ſub Nerone fuerat cautum, vt non modo in nulla parte muneris publici, ſed *ne quidem ad hereditates* capiendas prodeſſent (a). Hinc vnus vnam, duo binas, tres trinas adiiciebant decimas, adeoque ſi quis nouem ex priore matrimonio liberos habebat ſuperſtites, ſolidum capere poterat, quia vnius decimae matrimonii nomine, reliquarum ob liberos capax videbatur. Ita Domitius Tullus homo pecunioſus vxori, quam ſenex duxerat, amoeniſſimas villas et magnam pecuniam reliquerat, teſte PLINIO (b), quum tamen nullus exſtaret communis filius filiaue. Sed addit PLINIVS eam *diu viduam*, MATREM *olim fuiſſe.* Siue autem ex priore matrimonio ſupereſſent liberi, ſiue poſt teſtamentum vel ex hoc vel ex nouò matrimonio nati eſſent, decimas pro eorum numero capere poterat coniux ſuperſtes, ſi *in tempus liberorum* eſſet legatum (c). Hinc etiamſi ſpecialiter id expreſſiſſet teſtator, quod has decimas legauerit in eam conditionem, ſi vxor ex ſe poſt teſtamentum liberos enixa fuerit: nihilominus ea iudice TER. CLEMENTE (d) admittenda eſt ad legatum, etiamſi ex alio poſt mortem mariti liberos enixa ſit. Quid vero ſi viuo teſtatore, factoque diuortio, mulier ex alio pepererit? De his ſane ſenſiſſe teſtatorem non erat veroſimile, etiamſi poſtea ſoluto matrimonio ad priorem maritum rediiſſet. Et huc pertinet ſpecies apud IVLIANVM (e): *Quum vir vxori*, QVANDOQVE LIBEROS HABVERIT: (*quandoque* poſito pro quandocunque (f), vti in L. 2. D. ſoluto matr. L. 13. D. de reb. cor. qui ſub tut. L. 13. D. de acceptil.) *fundum legat: ſi mulier* DIVORTIO FACTO LIBEROS EX ALIO *procreauerit, deinde ſoluto ſecundo matrimonio ad priorem maritum redierit, non intelligitur expleta conditio, quod teſtatorem veroſimile non eſt de liberis ſenſiſſe, qui* SE VIVO EX ALIO *ſuſcepti fuiſſent.*

(a) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 19.
(b) *Lib. VIII. Epiſt. XVIII.*
(c) L. 61. *D. de cond. et dem.*
(d) TER. CLEM. *Lib. IV.* L. 62. *pr. D. eod.*
(e) L. 25. *D. eod.*
(f) SANCT. MINERV. *Lib. III. pag.* 358.

Ceterum, quod recte a v. c. Ant. Schvltingio (a) obſeruatum eſt, inſignem inde lucem capit locus Dionis (b). Quum enim, teſte Svetonio (c), Auguſtus Tiberium inter primos heredes ex parte dimidia et ſextante, id eſt ex beſſe: Liuiam ex tertia parte inſtituiſſet: Dio Cassivs addit, petiiſſe eum a Senatu, *αὐτῇ καὶ παρὰ τὸν νόμον καταλιπεῖν δυνηθῆναι*, *vt tantum ſibi liceret Liuiae* PRAETER LEGEM *relinquere.* Quaerunt, quae lex Liuiae quominus tertiam capere poſſet obſtiterit? et vulgo cum Cviacio (d) reſpondent, ob legem Voconiam ad illam tantum peruenire haud potuiſſe. Sed rem eos acu non tangere, vel inde patet, quod legi Voconiae iam tum fuiſſet lege Papia Poppaea derogatum, permiſſumque feminis nuptis, vt poſſent aliquid ex maritorum teſtamentis capere. Quare nihil erat, cur ea lege Liuiam ſolutam vellet Auguſtus. Verum ex lege Papia non niſi duas decimas capere potuiſſet Liuia: alteram nomine matrimonii, alteram ob Tiberium filium, ex priſco ſuſceptum matrimonio. Communis enim, quem ex Auguſto immaturum enixa fuerat, vel ideo non proderat Liuiae, quod ad nominum diem non aduixiſſet. Vt igitur trientis eſſet capax, lege hac decimaria erat ſoluenda; ne, quod vltra duas decimas legatum fuerat, aerarium occuparet. Et haec ipſa lege ſolutio eſt, quam iam libro LV. notauerat Dio, dum Liuiae ius trium liberorum datum obſeruarat.

IIII. Filius filiaue ex alio ſuſcepti matrimonio non niſi ſuperſtites adiiciebant decimam. Aſt ſequente capite XVII. cautum fuerat, VT COMMVNIS FILIVS FILIAVE POST NOMINVM DIEM AMISSVS AMISSAVE DECIMAM ADIICERET. Communis filius filiaue ſuperſtes ad ſolidi, poſt nominum diem amiſſus amiſſaue ad decimae capacitatem proderat. Quum autem haec lex ad cohibendam teſtandi libertatem comparata odioſa quodammodo videretur: non tam curioſe in conditionem liberorum, vti alias in hac lege fiebat, videbatur inquirendum. Hinc prodeſſe etiam cenſebatur partus monſtroſus (e), etiam apud hoſtes ſuſceptus reuerſuſque poſtliminio (f), apud hoſtes enim exſtinctus nunquam videbatur fuiſſe, adeoque nec intelligebantur parentes eum habere deſiiſſe, quem nunquam habuerant (g): immo et, qui poſt nominum diem in ſeruitutem fuiſſet redactus (h). Neque tamen filius dubiae originis proderat, quantumuis eum Praetor nutriri vel ali oportere decreuiſſet: quia

(a) *Ad Vlpian.* p. 610.
(b) *Lib. LVI. pag.* 590.
(c) *Auguſt. cap.* 101.
(d) *Ad pr. Inſt. de lege Falc.*
(e) Vlp. *Lib. IV.* L. 135. *D. de verb. ſign.*
(f) Vlp. *Lib. IV.* L. 9. *D. de capt. et poſtlim.*
(g) Pavli. *Lib. III.* L. 208. *D. de reg. iur.*
(h) Vlp. *Lib. IV.* L. 209. *D. de reg.*

quia quaeſtioni de veritate, an quis ſit filius? praeiudicium facere non debebat cauſſa alimentorum (a). Multo minus ratio parentum habebatur ob filium in ſeruitute quaeſitum, niſi in patriam poteſtatem poſtea redigeretur beneficio principis (b), id eſt, ceu ex ipſa tituli rubrica adparet, niſi fuiſſet per reſcriptum principis arrogatus. Omnia enim haec fragmenta ad leges decimarias pertinere praeclare docuit IAC. GOTHOFREDVS, cum in commentario ad legem noſtram (c), tum in praeſtantiſſimá interpretatione regularum iuris (d).

Quamuis vero et amiſſus amiſſaue prodeſſet: amiſſos tamen eos eſſe oportebat non ſtatim a natiuitate, ſed POST NOMINVM DIEM. Ita enim VLPIANI textum ex codice Tiliano omnium praeſtantiſſimo reſtituit EM. MERILLIVS (e), quum in plerisque editionibus legatur: *poſt nonum diem. Nominum* autem *dies* erat, quo nomen dabatur infanti recens nato, vt poſtea id nomen, vt ſupra dixi, referretur in acta publica: id quod apud Graecos die quinto (f); vel decimo (g), apud Romanos vel octauo, ſi puella; vel nono, ſi puer natus eſſet, fiebat, ceu praeclare docent FESTVS (h), MACROBIVS (i), et PLVTARCHVS, (l) qui et rationem huius ritus ſuo more reddere conatur. Dicebatur iſte dies etiam *luſtricus*, quia infans non ſolum nomen tunc accipiebat, verum etiam *luſtrabatur*, vel, vti TERENTIVS (m) loquitur, *initiabatur*. Quo de ritu PERSIVS (n):

Ecce auia, aut metuens diuûm matertera cunis
Exemit puerum, frontemque atque vda labella
Infami digito et LVSTRALIBVS *ante ſaliuis*
Expiat, vrentes oculos inhibere perita.
Tunc manibus quatit, et ſpem macram ſupplice voto
Nunc Licini in campos, nunc Craſſi mittit in aedes:
Hunc optent generum rex et regina: puellae
Hunc rapiant, quidquid calcauerit hic, roſa fiat.

SVETONIVS in Caligula (o): *Infantem autem Iuliam Druſillam adpellatam* PER OMNIVM DEARVM *templa circumferens, Mineruae gremio impoſuit*,

(a) VLP. *Lib. IIII.* L. 10. *D. de his qui ſui vel al. iur.*
(b) VLP. *Lib. IIII. L. vlt. D. de adopt.*
(c) *Cap.* 12.
(d) *Ad* L. 209. *pag.* 797. *ſequ.*
(e) *Obſ. Lib. II. cap.* 33.
(f) HESYCH. *voce* ἀμφιδρόμια. ATHEN. *Lib. II. cap.* 24. *et Lib. IIII. cap.* 2.
(g) SVID. *voce* ἀμφιδρόμια. POLLVX *Lib. I. cap.* 1. *num.* 24.
(h) *Voce* Luſtrici.
(i) *Saturn. Lib. I. cap.* 16.
(l) *Quaeſt. Rom. p.* 288.
(m) *Phorm. Act. I. Sc.* 1.
(n) *Sat. II. v.* 31.
(o) *Cap.* 25.

ſuit, alendamque et inſtituendam commendauit. Et in Nerone (a): *Eiuſdem futurae infelicitatis ſignum euidens* DIE LVSTRICO *exſtitit. Nam C. Caeſar, rogante ſorore, vt infanti, quod vellet, nomen daret, intuens Claudium, eius ſe dixit dare.* Denique IVL. CAPITOLINVS (b): *quum rarum eſſet, aquilas in his locis videri, in quibus natus eſt Albinus, ſeptimo eius die, hora conuiuii, quod* CELEBRITATI PVERI *deputabatur, quum ei fierent nomina, ſeptem aquilae paruae de nido allatae ſunt.* Ex quo loco ſimul diſcimus, ſeptimum etiam diem non nunquam fuiſſe luſtricum. Quod vero non nulli ex eodem IVLIO CAPITOLINO (c) colligunt, tricesimo circiter die nomen liberis impoſitum: is error eſt, ex male interpuncto eius loco natus. Dum enim ſcribit: *inter haec liberales cauſſas ita muniuit, vt primus iuberet apud praefectos aerarii Saturni vnumquemque ciuium natos Liberos profiteri* INTRA TRIGESIMVM DIEM, *nomine impoſito*: non ſane ſenſus eſt, nomen impoſitum eſſe trigeſimo die, nec, vti SALMASIVS emendat, profeſſionem factam eſſe *intra trigeſimum a nomine impoſito diem*, ſed profeſſionem non prius fieri potuiſſe, quam impoſito iam nomine, non tardius quam intra trigeſimum a natiuitate diem. Nomen itaque imponebatur die luſtrico: poſtea profeſſio fiebat, intra trigeſimum a natiuitate diem, paullo laxiore ſpatio profeſſioni, quam impoſitioni nominum, dato. Ante diem luſtricum *primordia* erant, de quibus SERVIVS (d): *nam ipſum puerum inter ipſa* PRIMORDIA, *id eſt, nono die periiſſe, manifeſtum eſt.* Vnde intra primordia exſtinctos crediderim liberos, quibus in vetuſtis lapidibus nulla impoſita ſunt nomina. Ita apud GRVTERVM (e) legimus:

D. M.
D. AEMILIVS. P. F. FELIX.
FILIAE. SVAE. FECIT.

Apud eumdem (f):

CALPVRNIA. C. F.
MAXIMA. MATER.
DOLENS. ET. MERENS.
FILIEIS. FECIT. SVEIS.

Et

(a) *Cap. 6.*
(b) *Albin. cap. 4.*
(c) *In Marco cap. 9.*
(d) *Ad Virgil. Ecl. IV.*
(e) *Inſcr. pag. 666. num. 2.*
(f) *Ib. pag. 674. num. 11.*

Et denuo (a):

DIDIA. T. F. FABIA.
MATER. IN. MEO. DOLORE.
IN. HOC. SEPVLCRO.
NOMEN. IN HIS. ADSCRIPSI. MEVM.
HIC. EST. DOMVS. MEA. CVM. MEIS.

Attamen et ſtatim poſt natiuitatem aliquando nomina impoſita fuiſſe infantibus, argumento eſt inſcriptio elegans apud eundem (b):

D. M.
IVLIO. DIADVMENO.
FILIO.
IVLIVS. CORVNCANIVS.
VIX. HOR. IV.
HORA. BREVIS. VITAE.
LETVM FVIT.

Soli itaque, qui ad hunc nominum diem aduixerant, DECIMAM ADII-CIEBANT. Infantes enim intra primordia exſtincti, dicti *ſanguinolenti*, ἀπεϱγένητοι, *neglecti*, et non magis pro natis habebantur, ac ſi numquam fruiti eſſent lucis vſura. (c) Additur in lege: DVO POST DIEM NOMINVM AMISSI DVAS DECIMAS ADIICIVNTO. Quod procul dubio de gemellis aeque ac liberis diuerſo tempore procreatis intelligendum. Sufficiebat enim, duos exſtitiſſe liberos communes, qui impoſitis nominibus ſpes parentum morte immatura deſtituiſſent. De tribus liberis communibus nihil hoc capite dicitur. Tres enim poſt nominum diem amiſſi non decimas tres adiiciebant, ſed ad ſolidi capacitatem proderant parentibus (d), adeoque ad aliud caput haec ſpecies pertinebat.

V. Nouum coniugibus beneficium indulget caput legis XVIII. quo cautum, vt PRAETER DECIMAM ETIAM VSVMFRVCTVM TERTIAE PARTIS, ET, QVANDOQVE LIBEROS HABVERINT, EIVSDEM PARTIS PROPRIETATEM CAPERE IVS ESSET. Ita ſe verba habent apud

(a) *Ib. pag.* 680. *num.* 5.
(b) *Ib. pag.* 688. *num.* 8.
(c) CVIAC. *Paratitl. ad tit. C. de infirm. poen. caelib.*
(d) VLP. *Fragm. tit.* XVI. §. 1.

VLPIANVM; nec eſt, quod in iis quidquam mutatum velimus. Alias per leges teſte apud VLPIANVM CELSO (a) omnium bonorum vſusfructus legari poterat, modo ne excederet dodrantis aeſtimationem. Aſt ea libertas legandi haud parum adſtricta inter coniuges. Diſtinguit enim lex, purene coniux coniugi leget, an ſub conditione, QVANDOQVE LIBEROS HABVERIT: quale exemplum vidimus ad caput XVI. Si pure legaſſet, non ſolum decima matrimonii nomine, ſed et vſusfructus tertiae partis bonorum; ſin ſub conditione liberorum, praeter decimam illam et tertiae partis bonorum proprietas legari poterat. Plura paſſim in iure noſtro occurrunt huius rei veſtigia, quae paullo curioſius legere iuuabit. Ait IAVOLENVS (b): PARTIS TERTIAE VSVMFRVCTVM *legauit: heredis bona ab eius creditoribus diſtracta ſunt: et pecuniam, quae ex aeſtimatione partis tertiae fiebat, mulier accepit fruendi cauſſa: et per ignorantiam ſtipulatio praetermiſſa eſt: Quaero an ab herede mulieris pecunia, quae fruendi cauſſa data eſt, repeti poſſit, et qua actione? reſpondi in factum actionem dari deberi.* Species clara eſt. Maritus vxori legauerat vſumfructum tertiae partis bonorum, quod licebat per leges decimarias, etiamſi nulli exſtarent liberi. Aeſtimatione bonorum facta, quam fieri debuiſſe, ſupra docuimus, heredis bona a creditoribus vendebantur, et ne legato excideret vidua, ei pecunia ex tertia bonorum parte redacta quaſi vtenda fruenda dabatur. Heres autem ex ignorantia iuris non interpoſuerat ſtipulationem de reſtituenda pecunia, nec ſatiſdationem exegerat, quam alioquin in vſufructu quantitatum rerumque fungibilium oportebat interponi. Mortua muliere finitoque quaſi vſufructu, quaerebat heres, an pecuniam datam et qua actione a mulieris heredibus repetere poſſet: Actionem dari manifeſtum videbatur, quia mortua muliere quaſi vſusfructus fuerat finitus. Aſt non poterat ex ſtipulatu agi, quia ſtipulatio non fuerat interpoſita: nec vindicari, quia non ſpecies, ſed quantitas fuerat data, nec condictio ſine cauſſa inſtitui, quia non inter heredem et mulierem, ſed inter hanc et creditores hoc interceſſerat negotium. Ergo ſupererat actio *praeſcriptis verbis*, vel *in factum*, cui locus eſt, quotieſcunque ex ſtricta iuris ratione omnis agendi via praecluſa videtur, et pro acturo tamen militat aequitas. (c)

Ad eandem legem pertinet lex SCAEVOLAE (d): *maritus vxori ſuae* VSVMFRVCTVM TERTIAE PARTIS, ET, QVVM LIBEROS HABVISSET,

(a) CELS. *Lib. XXXII.* L. 29. *D. de vſufr.*
(b) *L.* 10. *D. de praeſcr. verb.*
(c) *L.* 11. *D. de praeſcr. verb.*
(d) *L.* 48. *D. de vſur.*

BVISSET, PROPRIETATEM *legauit: eam vxorem heredes falſi teſtamenti, et aliorum criminum accuſarunt, qua re impedita eſt legatorum petitio: interea et filius ei mulieri natus eſt, eoque* CONDITIO LEGATI EXSTITIT. *Quaeſitum eſt, quum teſtamentum falſum eſſe non adparuerit, an fructus etiam mulieri praeſtari debeant? Reſpondi praeſtandos.* Species plane ad hanc legem decimariam attemperata eſt. Legata fuerat vxori tertia pars vſusfructus, et ſi liberos ſuſtuliſſet, eiuſdem partis proprietas. Interea dum heredes teſtamentum tanquam falſum impugnant, conditio exſtitit et teſtamentum falſum eſſe, non adparuit. Itaque mulier finita lite non ſolum legatum petit, ſed et fructus, nimirum a tempore aditae hereditatis, a quo dies legati vſusfructus cedit. Obieciſſe videntur heredes, diem legati conditionati a momento demum, quo exſtitit conditio, cedere (a), adeoque et ex eo tempore tantum peti poſſe fructus. Aſt SCAEVOLA reſpondet praeſtari debere a tempore aditae hereditatis, quia et antequam exſiſteret conditio, vſusfructus, pure legatus, debebatur, idque legatum a momento aditae hereditatis deberi, iuris erat expeditiſſimi. (b) Auxilio etiam mulieri eſſe potuiſſet Seueri et Antonini conſtitutio. Nam ex horum reſcriptis vſuras praeſtare tenebantur, quicumque fruſtrationis cauſſa beneficium legum implorabant (c). Sed hanc Seueri et Antonini conſtitutionem per aetatem Scaeuola Ceruidius videre non potuit.

Denique ad idem caput referenda ſunt verba vexatiſſima VENVLEII (d): *nihil intereſt, vtrum* BONORVM *quis, an* RERVM TERTIAE PARTIS VSVMFRVCTVM *legauerit. Nam ſi bonorum vſusfructus legabitur, etiam aes alienum ex bonis deducitur, et quod in actionibus eſt computabitur: at ſi certarum rerum vſusfructus legatus erit, non idem obſeruabitur.* Dici non poteſt, quam difficile hoc fragmentum viſum fuerit interpretibus: ex quibus alii cum HALOANDRO legunt: *Nonnihil intereſt*: alii ex vulgata: *multum intereſt* reſcribi iubent. ANT. FABER, (e) in emendando parum modeſtus, non modo τὸ *multum intereſt* probat, ſed et pro verbis: *rerum tertiae partis* reſcribit: *rerum certarum*. HERALDVS (f) et HVGO GROTIVS: (g) *rerum certae partis.* Denique vir eximius GER. NOODT (h) hac poſtrema quidem emendatione nihil opus eſſe recte cenſet, ſiquidem cur tertiae partis bonorum meminerit

(a) *L. 5. §. 2. D. quando dies leg.*
(b) *L. vn. §. 2. D. quand. dies vſusfr. leg. ced.*
(c) *L. 89. §. 1. D. ad L. Falc.*
(d) *L. 43. D. de vſufr. leg.*
(e) *Coniect. Lib. I. cap. 14.*
(f) *Rer. iudic. Lib. II. cap. 31.*
(g) *Flor. Sparſ. ad h. t.*
(h) *Lib. I. Obſ. cap. 12. et de vſufr. Lib. I. cap. 33.*

minerit VENVLEIVS, ex legibus decimariis ratio ſatis commode reddi poteſt: aſt ipſe quaedam textu excidiſſe cenſet, legitque: *ſi rerum, et quod in actionibus erit computabitur.* Enimuero etiamſi admiſſa hac viri clariſſimi emendatione recte ſe habere videantur omnia: ego tamen religioni mihi duco, auctoritatem codicis Florentini deſerere, vbi nulla adigit neceſſitas. Tres inter ſe ſpecies, vti vir ſummus CORN. VAN BYNKERSHOEK docet, contendit Venuleius. Titius vxori legauerat *vſumfructum tertiae partis bonorum*: Caius *tertiae partis rerum*: IAVOLENVS vſumfructum *tertiae partis certarum rerum.* Quaeritur, an omnes hae vſusfructuariae ſint eiuſdem conditionis, eatenus, vt aes alienum ſit deducendum, et quod in actionibus eſt computandum, ante quam tertiae illius partis ponatur ratio? Reſpondet VENVLEIVS, *nihil intereſſe* inter duas ſpecies priores. Siue enim legatus ſit vſusfructus *partis tertiae bonorum*, ſiue *tertiae partis rerum*, et aes alienum deduci oportere, et id quod in actionibus eſt, computari. Expediti enim iuris eſt, *res* et *bona* hic dici promiſcue, actioneſque etiam res incorporales, et in bonis eſſe (a). Aſt in tertia ſpecie, *ſi vſusfructus tertiae partis certarum rerum legatus ſit*, idem obſeruari negat VENVLEIVS, et recte negat, quum nec aes alienum certam rem ſingularem afficiat, et actiones ad ipſam bonorum vel rerum vniuerſitatem pertineant. Quae omnia tam luculenter expendit vir quem laudaui, illuſtris, CORN. VAN BYNKERSHOEK (b), vt vel verbum addere ſuperuacuum videatur.

Denique eodem pertinent omnia illa veterum artis noſtrae conditorum fragmenta, in quibus mariti vxoribus legaſſe dicuntur ſub conditione: SVBLATIS LIBERIS (c), QVANDOQVE LIBEROS HABEBVNT (d), QVVM LIBEROS HABVERINT (e). Qui vero liberi tunc profuerint, iam paullo ante ex *L.* 25. *D. de condit. et demonſtr.* expoſuimus.

VI. Poſtremum inter leges decimarias, id eſt vndevigeſimum PAPIAE POPPAEAE caput id quoque lucrum concedit vxoribus, vt HOC AMPLIVS PRAETER DECIMAM DOTEM LEGATAM SIBI PETERE poſſent. Dos itaque non computabatur in decimam, quam matrimonii nomine vxor capiebat, quia illa eſt proprium patrimonium vxoris, adeoque nec ei legatur a marito, ſed relegatur, vel praelegatur, tanquam res vxoris iam propria (f). Praecipue huc referenda eſt ſpecies, quam

(a) *L.* 49. *D. de verb. ſign.*
(b) *Obſ. Lib. II. cap.* 24.
(c) *L.* 24. *D. de adim. vel transf. leg.*
(d) *L.* 25. *D. eod.*
(e) *L.* 62. *pr. D. de cond. et dem. L.* 4. *C. quand. dies leg. vel fideic. ced.*
(f) CVIAC. *Obſ. Lib. IIII. cap.* 23.

quam tractat TERENTIVS CLEMENS (a). *Quum ab vno herede mulieri* PRO DOTE *compenſandi animo legatum eſſet, eaque dotem ſuam ferre, quam legatum maluerit: vtrum in omnes heredes, an in eum ſolum, a quo legatum eſt, actio ei de dote dari debeat? quaeritur.* Maritus qui v. c. mille Philippûm dotis loco ab vxore acceperat, huic moriens non ipſam hanc ſummam relegauerat, ſed certum fundum, ab vno coheredum praeſtandum in compenſationem dotis. Non quaerebatur, an ſubſiſteret legatum? (ſubſiſtebat enim per legem noſtram decimariam:) nec, an mulier legato repudiato, ipſam dotem repetere poſſet: (Neque enim id dubium erat ob ambiguam fundi aeſtimationem.) Sed id quaerebatur, ſi dotem mallet, vtrum aduerſus omnes heredes, an aduerſus eum, a quo ipſi fundus in compenſationem dotis legatus fuerat, haberet actionem? *Et Iulianus quidem in eum primum, a quo legatum ſit, actionem dandam putat: nam quum aut ſuo iure, aut iudicio mariti contenta eſſe debeat, aequum eſſe, cum, a quo ei maritus aliquid pro dote legauerat, vſque ad quantitatem legationis huius aeris alieni ſuſtinere, reliqua parte dotis ab herede ei praeſtanda.* Liquida eſt deciſio. Non ab omnibus heredibus fundum illum legauerat maritus, ſed ab vno: nec tamen illi plus oneris impoſuerat, teſtator, quam vt fundum loco dotis praeſtaret. Ex eo ergo conſequebatur, vt actio primum inſtituenda eſſet aduerſus heredem, a quo legatum erat, vt tantum ſolueret, quanti eſſet fundus, et ſi iſtud pretium mille Philippûm non conficeret, in ſubſidium reliqui coheredes tenerentur, quia dos facit partem aeris alieni, ab omnibus exſoluendi heredibus.

Sequitur altera apud CLEMENTEM ſpecies (b): Maritus dotis compenſandae cauſſa vxorem cum aliis inſtituerat heredem, eique Titium coheredem ſubſtituerat. Illa, repudiata hereditate, dotem praeferebat. Quaerebatur, vtrum ab omnibus heredibus, an a ſolo Titio ſibi ſubſtituto eam petere debeat? Reſpondet ICtus: *Eadem*, (quae videlicet de ſuperiore ſpecie dixerat,) *erunt dicenda, ſi* (vxor) *heres inſtituta pro dote, omiſerit hereditatem: vt in ſubſtitutum* (primum) *actio detur*, (reliqui coheredes teneantur in ſubſidium,) *et hoc verum eſt.*

Denique et tertiam ſpeciem adiicit (c). Maritus vxori legat dotem, ab vno coheredum, Titio, eumque et aliis legatis onerat. Poſita ratione Titius deprehendit, quum ex dote relegata quarta Falcidia detra-

 hi-

(a) TER. CLEM. *Lib.* IIII. *L.* 53. *D. de leg.* 2.

(b) TER. CLEM. IB. L. 53. §. 1. *D. de leg.* 2.

(c) ID. IB. L. 53. §. 2. *eod.*

hi nequeat (a), ea exſoluta ſibi vel nihil vel parum ſuperfore. Quaeritur, idne damnum ſolus Titius ſentiat, an illud ad omnes coheredes pertineat? Reſpondet Ter. Clemens, aequum eſſe, vt damnum ad omnes pertineat, ex eadem puta ratione, quod dos facit partem aeris alieni. Et ita intelligenda poſtrema Ter. Clementis verba: *ſed de legatis, et legis Falcidiae ratione belle dubitatur, vtrum is, in quem ſolum dotis actio detur, legata integra ex perſona ſua debeat, perinde ac ſi omnes heredes dotem praeſtarent*, (id eſt vtrum coheres ſolus perinde omne damnum ferat, ac ferre deberent omnes, ſi ab omnibus legata fuiſſet,) *an dotem totam in aere alieno computare*, (adeoque is quartae ſuae ſupplementum a coheredibus petere poſſit,) *quia in eum ſolum actio detur? Quod ſane* (poſterius) *magis rationem habere videtur.*

VII. Quemadmodum vero leges iſtae haud parum odioſae ſemper viſae ſunt ciuibus Romanis: ita hi varias excogitarunt artes, quibus fraus illis vtcumque fieret. Primum enim ſaepe huiuſmodi pacta dotalia fiebant, vt dos, etiam quae vniuerſa mulieris bona exhauriebat, mortua vxore penes maritum maneret. Sed hanc in fraudem legis conſtitutam dotem irritam eſſe iubebat Constantivs (b). Nec eſt quod cum Cviacio *ad hanc legem* exiſtimemus, legem Papiam certam quantitatem praeſtituiſſe dotibus. In fraudem enim legis Papiae conſtituta dos non eſt, quae vltra decies centena datur, ſed quae ita datur, vt plus, quam per leges decimarias liceat, ad coniugem ſuperſtitem perueniat, ceu recte in commentario docet vir eximius Iac. Gothofredvs, et ante eum Em. Merillivs *Obſ. lib.* III. *cap.* VI. Nam ſi lege Papia modus praeſtitutus fuiſſet dotibus, et plus in dotem dediſſet mulier, id non in fraudem legis, ſed contra ipſam legem factum fuiſſet. Vnde palam eſt, de ea fraude loqui legem, qua coniux coniugi titulo dotis daret, quod per leges capere non poſſet.

Deinde quum *capere* ſit aliquid ex teſtamento lucrari: leges decimarias commode eludebant donationibus inter viuos, quia Seuerus et Antoninus anno v. c. 959. Fuluio Aemiliano et Numio Albino coſſ. auctores fuerant ſenatui, vt et inter coniuges donationes ratas eſſe cenſeret, ſi morte donatoris vel donatricis confirmarentur (c). Verum et huic fraudi legibus recentioribus (d) obuiam itum eſſe, iam ſupra notauimus.

Denique

(a) L. 81. §. 1. 2. *D. ad L. Falc.*
(b) L. *vlt. C. Th. de inoff. dot.*
(c) L. 32. §. 1. *D. de don. int. vir. et vxor.*
(d) L. 1. *C. Theod. de bon. proſcr.*

Denique quam maxime huc faciebant tacita fideicommiſſa. Si quis enim plus, quam per leges licebat, coniugi vellet relictum: is tunc in ſpeciem alios inſtituebat heredes, ſed tacito fideicommiſſo obſtrictos, vt vel omnia bona, vel maximam eorum partem reſtituerent coniugi ſuperſtiti. Vnde lucem capiunt duo praeclara fragmenta, PAPINIANI alterum, alterum TERTVLLIANI. Ille ait (a): *ſi gener ſocerum heredem reliquerit*, TACITI FIDEICOMMISSI *ſuſpicionem ſola ratio paternae adfectionis non admittit.* Manifeſto Papiniano propoſita fuerat haec ſpecies. Titius moriens reliquerat coniugem, quae praeter decimam matrimonii nomine, et vſumfructum tertiae partis bonorum, per legem nihil capere poterat. Heredem ergo inſtituerat eius patrem, idque ſuſpicionem iniecerat heredibus ab inteſtato, teſtamentum hoc conditum eſſe in fraudem legis decimariae, tacitoque fideicommiſſo obſtrictum eſſe ſocerum, vt hereditatem filiae, Titii viduae, reſtitueret. Quaerebant ex *Papiniano*, an iuſta ſit illa ſuſpicio? idque negabat ICtus, et, ſi alia deeſſent rei teſtimonia, hanc ſolam affectionis paternae rationem eam ſuſpicionem non admittere, reſpondebat.

Alter locus TERTVLLIANI (b) talis eſt: *Tu modo, vt* SOLIDVM CAPERE *poſſis, hoc meae admonitionis* FIDEICOMMISSVM *Deus faciat.* Manifeſto ille patrum iuris conſultiſſimus in animo habuit leges decimarias. Quemadmodum lex Papia multa nuptis praemia pollicebatur: ita TERTVLLIANVS vxori, ſi ſanctae viduitatis propoſitum ſeruaſſet, non pauciora praemia, quae partim ad praeſentem vitam, partim ad futuram et ſempiternam pertinent, proponit. Ea vt in ſolidum vxor capiat, optat, fingitque eleganter, tacito fideicommiſſo, id eſt, precibus ſe rem commiſiſſe Deo, quemadmodum mariti fideicommittere ſoleant heredibus, quod ad vxores contra leges decimarias peruenire vellent. Enimuero huic quoque fraudi obicem poſiturus CONSTANTINVS M. (c) (non, vti in quibuſdam editionibus eſt, Conſtantius,) ad Maximum, Rationalem Hiſpaniae reſcribit, tacita huiuſmodi fideicommiſſa praemiis propoſitis eſſe detegenda. Et quidem, ſi ipſe cuius fideicommiſſum fuerit, rem enunciet, tertiam bonorum partem ei praemium futuram. Sin vxor rem deferat, eam dimidiam hereditatem cum optione habituram: occultatorem contra, omni patrimonio exutum, in inſulam deportatum iri. Seuera iſta conſtitutio paullo incautius in codicem Iuſtinianeum tranſlata eſt a Triboniano eiuſque ſociis, ſiquidem Iuſtiniani temporibus,

(a) *L. 25. pr. D. de his quae vt indign.*
(b) *Ad vxor. Lib. I. cap. 1.*
(c) *L. vn. C. de his qui ſe defer.*

bus, abolitis, vti mox demonſtrabimus, legibus decimariis, vix iſtis ſideicommiſſis tacitis amplius erat opus.

VIII. Ceterum leges illae decimariae paullatim ab vſu receſſerunt: ac denique in vniuerſum abrogatae ſunt. Quod, quibus gradibus ſit factum, diligentius iam inueſtigandum eſt. Primum Claudius Imp. teſte SVETONIO (a) ciuibus, naues mercaturae cauſſa fabricantibus, vacationem legis Papiae Poppaeae conceſſit. Quod quamuis de legibus decimariis praecipue intelligendum ſit, ipſae tamen illae leges per ſaecula inſequentia conſtanti vſu viguerunt: ſiquidem ſub Veſpaſianorum tempora eorum meminit QVINCTILIANVS; ſub Antoninis SCAEVOLA, ſub Seuero TERTVLLIANVS, ſub Caracalla PAPINIANVS et VLPIANVS, ſub Alexandro VENVLEIVS, quorum loca hoc capite paſſim allegauimus. Quin quarto adhuc ſaeculo Chriſtiano, quamuis CONSTANTINVS M. poenas caelibatus ac orbitatis ſuſtuliſſet, ipſae tamen leges decimariae ab eo intactae ſeruatae ſunt, ceu ex conſtitutione in codice Iuſtinianeo mutila (b), in Theodoſiano (c) integriore, adparet, vbi CONSTANTINVS, abolitis coelibatus poenis; *Verum huius beneficii*, inquit, *maritis et vxoribus inter ſe vſurpatio non patebit, quorum fallaces plerumque blanditiae vix etiam oppoſito iuris rigore cohibentur, ſed maneat inter iſtas perſonas* LEGVM PRISCA AVCTORITAS. Manſiſſe ergo ſub Conſtantino leges decimarias, cum ex his verbis, tum et ex ſeuera illa epiſtola ad Rationalem Hiſpaniae, paullo ante allegata, adparet. Confirmauit tamen idem Imperator nauiculariis priuilegium, a Claudio Imp. olim conceſſum, vt ex conſtitutione in codice Theodoſiano ſuperſtite (d) diſcimus.

Sub Conſtantini M. filiis, proximiſque ſucceſſoribus, manſiſſe leges decimarias, vel inde patet, quod eae adhuc ſub Theodoſio M. viguerunt, qui et ipſe tamen decurionibus et curialibus legum iſtarum gratiam fecit, eoſque ſingulari conſtitutione (e) ſolidi capaces eſſe iuſſit.

Primi anno erae Chriſtianae 410. has leges penitus ſuſtulerunt HONORIVS et THEODOSIVS (f), in perpetuum valitura lege decernentes, vt *inter virum et vxorem ratio ceſſet ex lege Papia* DECIMARVM, *et, quamuis non interueniant liberi, ex ſuis tamen in* SOLIDVM *capiant teſtamentis, niſi forte lex alia imminuerit, derelicta*: quin *vt tantum poſthac maritus et vxor ſibi inuicem relinquere poſſint, quantum ſuperſtes amor exegerit.*

(a) *Claud. cap.* 18.
(b) L. 1. C. *de infirm. caelib. poen.*
(c) L. 1. C. *Theod. eod.*
(d) L. 7. C. *Theod. de nauicul.*
(e) L. 124. C. *Theod. de decur.*
(f) L. 2. C. *Th. de iur. lib.* L. 2. C. *de inf. poen. caelib.*

exegerit. Ceterum, quamuis hac conſtitutione leges decimariae ſublatae ſint: non tamen ſimul omne orborum et parentum diſcrimen, ſublatum eſt, vti ALCIATVS (a) ideo a DVARENO (b) notatus, exiſtimat. Hoc enim diſcrimen primus plane ſuſtulit Iuſtinianus. Verba autem in conſtitutione HONORII et THEODOSII: *Niſi forte alia lex imminuerit*, ad legem Falcidiam et eas, quae de inofficioſo teſtamento ſcriptae ſunt, reſpicere, recte obſeruauit IAC. GOTHOFREDVS (c). Quum vero nec parentes et liberi legitima portione fraudari, nec heredes coniugis cauſſa vltra dodrantem onerari poſſent: tamen poſt hanc legem, quod vltra modum coniux coniugi reliquerat, non amplius occupabat fiſcus, ſed ii, quorum intererat, vel actione in factum, vel querela inofficioſi experiebantur, vt, quod ſibi deerat, iis actionibus conſequerentur.

(a) *Ad L.* 137. *D. de verb. ſign.*
(b) *Diſp. Anniuerſ. Lib. I. cap.* 40.
(c) *Ad Cod. Theod. Tom. II. pag.* 649.

* * * * * * * * * * *

CAPVT XV.

AD CAPITA LEGIS XX. XXI. XXII. XXIII. XXIIII. XXV. XXVI. XXVII. ET XXVIII. DE SOLIDI CAPACITATE.

I. *Proximae fuerunt leges de ſolidi capacitate. Eae quotuplices? Illarum reſtitutio.* II. *Solidum inter ſe capiebant coniuges ob aetatem. Breuitas matrimonii an obſtiterit? Aetas, qua liberi exigebantur. Locus Tertulliani explicatus. Fr. Connanus notatus.* III. *Solidum inter ſe capiebant coniuges ob diuturnitatem matrimonii. Maritus annorum ſexaginta, vxor quinquaginta lege hac ſoluti.* IV. *Ob cognationem qui inter ſe ſolidum capere potuerint? Cuiacii et Grauinae lapſus.* V. *Solidi capaces erant abſentes reip. cauſſa. Iac. Gothofredus notatus. Quinam abſentes reip. cauſſa? Mulieres in prouincias duci non poterant.* VI. *Solidi capacitas ob liberos, vel vnum communem ſuperſtitem, vel puberem amiſſum. Aetas legitima. Duo quoque trimi proderant parentibus. Quando infantes mamma fuerint depulſi? Proderant et tres poſt nominum diem vel vnus intra annum*

et ſex menſes amiſſus. Iac. Gothofredus notatus. Subſtitutiones, in fraudem legis inuentae. L. 6. D. de vulg. et pup. ſubſt. *explicata.* VII. *Solidi capacitas ob poſtumum.* VIII. *Solidi capacitas ob ius liberorum impetratum. Quis illud conceſſerit? An in capite noſtro id concedendi facultas populo data?* IX. *Solidi capacitas ex teſtamento extranei. Pater ſolitarius. Marmor Viennenſe expoſitum contra Ioſ. Scaligerum.* L. 72. D. de her. inſt. *expoſita.* X. *Quando femina ſolidum ceperit ex teſtamento extranei?* XI. *Priuilegia aduerſus leges has conceſſa. Ius trium liberorum.* L. 2. et 3. C. Th. de iur. lib. *explicatae. Quando ea conſtitutio in Occidente valere coeperit? An hae leges* L. vlt. C. de iur. lib. *abrogatae ſint?*

I. QVando vnam vel alteram decimam inter ſe capere potuerint coniuges, ſuperiore capite oſtendimus: Has leges decimarias excepiſſe capita *de ſolidi capacitate*, cum ex argumenti ſimilitudine, tum ex fragmentis TERENTII CLEMENTIS et VLPIANI colligi poteſt, quippe quos eodem libro commentariorum quarto de ſolidi capacitate egiſſe animaduertimus. Ceterum ſolidum vel inter ſe capiebant coniuges, vel quicumque alii ex teſtamentis quorumcumque. Quibus caſibus inter ſe ceperint coniuges, oſtendit VLPIANVS (a), ex quo ſeptem haec capita, a viro eximio, IAC. GOTHOFREDO, excepto illo de abſentibus reip. cauſſa, in vnum conflata, ita reſtituimus:

CAP. XX. *Viro et vxori ſolidum inter ſe capiundi ius eſto, ſi vterque vel alteruter nondum eius aetatis ſit, qua liberi ex hac lege exiguntur.*

CAP. XXI. *Item ſi vtrique finitos hac lege annos in matrimonio exceſſerint, ſolidum capiundi ius eſto.*

CAP. XXII. *Item ſi cognati inter ſe coierint, vſque ad ſextum gradum, eis ſolidum inter ſe capiundi ius eſto.*

CAP. XXIII. *Si vir abeſt reip. cauſſa, donec abeſt, et intra annum, poſtquam abeſſe deſiit, libera inter eum et vxorem teſtamentifactio eſto.*

CAP. XXIIII. *Item qui filium filiamue communem ſuperſtitem habebunt aut quatuordecim annorum filium, vel filiam duodecim, vel qui duos trimos vel tres poſt nominum diem, aut qui intra annum et ſex menſes etiam vnum cuiuſcunque aetatis impuberem amiſerunt, eis ſolidum inter ſe capiundi ius eſto.*

CAP. XXV.

(a) *Fragm. tit. XVI. §. 1.*

CAP. XXV. *Item vxori, quae poſt mortem viri intra decem menſes ex eo pepererit, ſolidum ex bonis eius capiundi ius eſto.*

CAP. XXVI. *Item, qui quaeue ius liberorum a ſenatu impetrauerint, ſolidum inter ſe capiunto.*

Quando vero ex teſtamentis aliorum quiſque capere potuerit, duo ſequentia oſtendunt capita, quae itidem ex VLPIANI rubrica tituli XIII, nec non ex IVVENALE (a) et *L.* 8. *et L.* 9. *C. Th. de bon. proſcriptorum* ita reſtituimus:

CAP. XXVII. *Ex aliorum teſtamentis* PATER SOLITARIVS *ſolidum capito.*

CAP. XXVIII. *Item femina ingenua, ſi tres liberos habebit, et libertina, ſi quatuor, ſolidum ex teſtamento capiunto.*

II. Primum caſum, quo ſolidum inter ſe capiebant coniuges, ita lex deſcribit: VIRO ET VXORI SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO, SI VTERQVE VEL ALTERVTER NONDVM EIVS AETATIS SIT, QVA LIBERI EX HAC L. EXIGVNTVR. Pertinet itaque lex ad VIRVM ET VXOREM, orbos, non τοὺς ΑΓΑΜΟΥΣ, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, ad eos, *qui intra annum* XXV. *nondum inierant* MATRIMONIVM, *vti legem accepiſſe videtur* SOZOMENVS (b). Exigebatur enim matrimonium rite contractum, ita tamen, vt et breuiſſimum ſufficeret. *Non tantum enim duorum menſium, ſed et minoris temporis maritus vxoris teſtamento ſcriptus ſuccedebat, nec legata, vel fideicommiſſa ſeu donationes temporis huius anguſtia capi prohibebat*, vti ad Niconem reſcribunt DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. (c) Ex qua lege infert vir ſummus, IAC. CVIACIVS (d), priſca quadam lege, forſan Iulia et Papia, cautum fuiſſe ante hanc conſtitutionem, ne aliter noui nupti ius ſolidi inter ſe capiundi haberent, quam ſi duorum ſaltim menſium ſpatio vna fuiſſent, eiuſque ſanctionis eam fuiſſe cauſſam, vt nouus νεογάμων calor coërceretur, quo aeſtuantes facile ſua omnia nouo coniugi elargiri ſoleant. Quale quid et Germanis in mentem veniſſe, in Antiquitatibus Germanicis notauimus. Verum quantumuis acuta ea coniectura ſit: veterum tamen teſtimonio illa deſtituitur: nec id ex hac conſtitutione liquet, quum Nicon Imperatoribus huiuſmodi ſpeciem proponere

(a) *Sat. VIIII. v.* 86.
(b) *Hiſt. eccl. Lib. I. cap.* 9.
(c) L. 19. *C. de legat.*
(d) *Obſ. Lib. XVIII. cap.* 9.

potuerit, ex qua naſceretur dubium, an ſolidi capax ſit maritus, quocum vxor bimeſtre tantum exegerit matrimonium, adeoque Principes non tam ad legem aliquam, quam ad propoſitum ſibi caſum reſpexerint.

His coniugibus SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS erat: ſiue alter alterum heredem inſtituiſſet, ſiue per donationem inter viuos mortiſue cauſſa omnia bona tranſtuliſſet in coniugem. Ad hos enim modos omnes CAPIVNDI vocabulum porrigi, iam ſuperiore capite monuimus. Non tamen ſolidum capiebant ſemper, ſed SI VTERQVE VEL ALTERVTER EORVM NONDVM EIVS AETATIS ESSET, QVA LEX LIBEROS EXIGIT. Si vterque infra eam aetatem erat, vterque; ſin alteruter; is, qui nondum eius aetatis erat, ſolidi capax habebatur.

Aſt quaenam illa aetas, qua lex exigebat liberos? Ipſe VLPIANVS (a) ita haec verba interpretatur: *Id eſt, ſi vir minor* ANNORVM VIGINTIQVINQVE *ſit, aut vxor* ANNORVM VIGINTI *minor.* Neque dubitandum, quin VLPIANI et inſequentibus temporibus res ſe ita habuerit, maxime, quum et SOZOMENVS (b) meminerit εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν. Sed tanto magis dubito, an hi ſint anni, ipſa lege Papia Poppaea praefiniti, ob locum TERTVLLIANI (c) notatu digniſſimum: *Nonne vaniſſimas* PAPIAS *leges, quae ante liberos ſuſcipi cogunt, quam* IVLIAE *matrimonium contrahi, poſt tantae auctoritatis ſenectutem heri Seuerus, conſtantiſſimus principum, excluſit*? Ex hoc ſane teſtimonio diſcimus, primo, ſeueram admodum fuiſſe legem Papiam Poppaeam, quippe quae prius ſuſcipi coëgerit liberos, quam lex Iulia de maritandis ordinibus matrimonium iniri. Deinde eadem opera nos docet TERTVLLIANVS, Seuerum, principum conſtantiſſimum, leges illas Papias excluſiſſe, non, quod eas aboleuerit, (id enim demum poſtremis factum eſt reip. temporibus:) ſed quod paullo maiorem finiuerit aetatem, et fortaſſis eam, quam lex Iulia de maritandis ordinibus olim inuexerat, in vſum reuocarit. Quae quum ita ſint, conſequens ſane eſt, vt illi viginti quinque anni maritis, et viginti vxoribus praefiniti, non ſint ex lege Papia Poppaea, ſed ex conſtitutione Seueri, vel fortaſſis ex lege Iulia a Seuero in vſum reuocata. Quibus vero annis lex Papia Poppaea exegerit liberos, aeque incertum eſt, ac quibus lex Iulia de maritandis ordinibus iniri iuſſerit matrimonium: Si coniecturae locus eſſet,

(a) *Fragm. tit. XVI.* §. 1.
(b) *Ibid.*
(c) *Apolog. cap.* 4.

eſſet, dixerim ego, legem Papiam vti matrimonium inire iuſſerat omnes puberes et viri potentes, ita liberos flagitaſſe a maribus anno aetatis duodeuigeſimo, a feminis forte XVI. Illum enim annum iam veteribus in maribus viſum fuiſſe procreandis liberis idoneum, vel inde patet, quod adoptantem annis octodecim praecedere oportuerit adoptiuum (a). Quod ſi itaque lex Iulia mares anno XX; feminas anno XVIII. quibus plerumque nuptiis idonei creduntur homines, matrimonium inire iuſſit: facile intelligemus, cur vanitatis legem Papiam accuſet TERTVLLIANVS, prius quippe exigentem liberos, quam Iulia iuſſerat matrimonium iniri. Vtut ſit: errare ſaltim liquet eos, qui cum viro eximio, FR. CONNANO (b) ſcribunt, legem Papiam Poppaeam neminem ante annum viceſimum quintum ad iuſtae vxoris amplexum inuitaſſe. Id enim ex SOZOMENI et HISTORIAE TRIPERTITAE lacunis eum hauſiſſe, nemo non animaduertit.

III. Sequente capite fuerat cautum, vt SI VTRIQVE LEGE HAC FINITOS ANNOS IN MATRIMONIO EXEGERINT, IIS SOLIDVM CAPIVNDI IVS ESSET. Quemadmodum itaque ante annos, quibus lex liberos exigebat, orbitas non impediebat coniuges, quo minus ſolidum inter ſe caperent: ita nec fraudi amplius erat ſenibus, ſi liberos in matrimonio tam diuturno non ſuſtuliſſent. Anni vero iſti legibus finiti in viris erant ſexageſimus, in feminis quinquageſimus. Ita enim ipſe VLPIANVS (c) hoc caput interpretatur: *Id eſt, vir* SEXAGINTA *annos, vxor* QVINQVAGINTA. Quemadmodum enim qui intra hos annos nec matrimonium iniiſſent, nec procreaſſent liberos, ipſis poenis caelibatus orbitatiſque liberabantur capite huius legis tertio: ita et ſolidi capaces erant, qui hos annos exegiſſent IN MATRIMONIO, tanquam qui iam patriae priamoque ſatisfeciſſent.

IIII. Sequitur caput legis XXII: ITEM SI COGNATI INTER SE COIERINT VSQVE AD SEXTVM GRADVM, EIS SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Romanos in coniunctionibus honeſtatis potiſſimum habuiſſe rationem, nec promiſcue inter cognatos conceſſiſſe nuptias, in vulgus notum eſt. In linea recta illae prohibitae erant in infinitum: in collaterali aequali demum in gradu quarto inter conſobrinos; in inaequali tantum inter eas perſonas, quae ſibi inuicem parentum liberorumque loco haud erant, permittebantur. Si qui vero cognati, quos leges coire non prohibebant, inierant matrimonium:

 aequam

(a) L. 40. §. 1. D. *de adopt.*
(b) *Comment. iur. ciu. Lib. VIII. cap. 4. num. 3.*
(c) *Tit.* 16. §. 1.

aequum videbatur, duplex iſtud vinculum coniugibus ad ſolidi capacitatem prodeſſe. Non abs re autem additur VSQVE AD SEXTVM GRADVM. Nam et his ſolis Praetor dabat bonorum poſſeſſionem, non habita vlteriorum graduum ratione, niſi ex ſeptimo ſobrino ſobrinaque nati nataeue (a). Immo non facile, quum de naturali cognatione quaeritur, ſeptimus gradus exceditur, quatenus vltra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam conſiſtere non patitur, vti ait MODESTINVS. (b)

Praecipue autem lex prudenter adiecerat: SI INTER SE COIERINT, ne id priuilegium ad ſponſos pertinere exiſtimaretur. Quos alioquin maritorum iure frui paſſa erat lex Iulia et Papia: Nam his cognatis qui haud inter ſe coierant, hoc legis beneficio ne quidem opus erat, quia ſibi inuicem quaeuis relinquere iure poterant, dum ne alias eſſent ſolidi incapaces. Male ergo vir ſummus, IAC. CVIACIVS (c), haec ad caelibes producit, exiſtimans, eos vtilitate teſtamentaria excidiſſe, nec ſolidum potuiſſe capere, niſi ex teſtamentis cognatorum intra ſextum gradum. Male etiam vir doctiſſimus, IAN. VINC. GRAVINA (d), qui longius ratiocinando progreſſus, agnatos ſine fraude legis Papiae Poppaeae vſque ad decimum gradum exiſtimat inter ſe capere potuiſſe, quia is ſit gradus agnationis extremus (e). Enimuero inter cognatos et agnatos lex noſtra haud diſtinguit, nec ICtorum eſt, huiuſmodi leges ad alios proferre caſus, de quibus altum eſt in ipſa lege ſilentium.

V. Capite XXIII. cauebatur: SI VIR ABEST REIP. CAVSSA, DONEC ABEST, ET INTRA ANNVM POSTQVAM ABESSE DESIERIT, LIBERA INTER EVM ET VXOREM TESTAMENTI FACTIO ESTO. Vir laude noſtra maior, IAC. GOTHOFREDVS (f), non modo hanc particulam a reliquis de ſolidi capacitate capitibus ſeiungit, ex eaque ſingulare conſtruit caput, quod ipſi eſt duodeuigeſimum: verum etiam illud ita refingit: *Si vir commodi ſui cauſſa abſit, ex bonis vxoris ſuae ſolidum ne capito: at ſi ſine detrectatione reip. cauſſa aberit, et donec abeſt, et intra annum, poſtquam abeſſe deſiit, libera inter virum et vxorem teſtamenti factio eſto.* Conſilii ſui diuulſaeque a reliquis capitibus huius particulae eam rationem reddit vir eximius, quod VLPIANVS (g) libro demum commen-

(a) §. *vlt. Inſt. de ſucceſſ. cogn.*
(b) L. 4. *pr. D. de grad. et adfin.*
(c) *Paratitl. C. de infirm. poen. caelib.*
(d) *De leg. et SCto num.* 51. *pag.* 584.
(e) §. *vlt. Inſt. de ſucc. cogn.*
(f) *Ad leg. Pap. Popp. cap.* 18.
(g) L. 36. *et* 38. *D. ex quib. cauſſ. maior.*

commentariorum ſexto; quid ſit reip. cauſſa abeſſe, exponat, quum de ſolidi capacitate egerit libro quarto. Quae de viro ſui commodi cauſſa abſente adſuit, ea niti ait epigrammate hoc MARTIALIS (a):

Neſcio quid de te non belle, Dento, fateris,
Coniuge qui ducta iura paterna petis.
Sed iam ſupplicibus dominum laſſare libellis
Deſine, et in patriam ſerus ab vrbe redi.
Nam dum tu longe deſerta vxore domoque
Tres quaeris natos, quattuor inuenies.

Ex quo GOTHOFREDVS infert, eos, qui ab vxore abeſſe vellent, ius liberorum petere conſueuiſſe a principe. Enimuero, quum VLPIANVS (b) hanc legem reliquis de ſolidi capacitate adiungat, nec veroſimile ſit, legem noſtram accurate ſcriptam, capita, quae de ſolidi capacitate agunt, hunc in modum diuulſiſſe: non abs re ſuſpicamur, illa VLPIANI fragmenta de abſentia reip. cauſſa ad aliud caput legis noſtrae pertinuiſſe, de quo infra videbimus. Deinde ex MARTIALIS epigrammate, vti iam V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (c) obſeruauit, fruſtra probatur, virum qui commodi ſui cauſſa abfuerit, hoc beneficio ab ipſa lege fuiſſe priuatum. Nec Dento, in quem ludit MARTIALIS, ideo ius liberorum petebat, vt ab vxore abeſſet, ſed idcirco aberat, quia petebat ius liberorum. Id autem facile largimur viro eximio, e textu VLPIANI excidiſſe verba REIPVBLICAE CAVSSA: quia annus vacationis non dabatur abſentibus quibuſuis, ſed iis, qui poſtquam reipublicae cauſſa abfuerant, domum reuertiſſent.

Ait ergo lex: SI VIR ABEST REIP. CAVSSA: adeoque id beneficium non conceditur iis, qui ſui commodi, veluti commerciorum cauſſa aberant (d), nec qui alterius grandis commodi cauſſa id agebant, vt reip. cauſſa abeſſent (e), vti ſaepe libera republica legationes liberae impetrabantur ab iis, quibus negotia eſſent in prouinciis; nec qui data opera id affectarant, aut profecti erant maturius, aut dicis gratia reip. cauſſa aberant (f): ſed qui auctoritate publica, et bono

(a) Lib. *VIII. Epigr.* 31.
(b) *Fragm. tit.* 16. §. 1.
(c) *Ad* VLPIAN. *pag.* 612.
(d) L. 1. §. 1. L. 36. *ex quib. cauſſ. maior.*
(e) L. 4. *D. eod.*
(f) L. 5. *D. eod.*

bono publico peregre verſabantur (a) veluti magiſtratus, euntes in prouincias (b), eorumque comites, miniſtri, milites (c), et quicumque ad negotium reip. cauſſa expediendum amandabantur (d), veluti legati.

His omnibus id competebat priuilegium, DONEC ABESSENT, ET INTRA ANNVM POSTQVAM ABESSE DESIERANT. Quae vacatio annua ab eo incipiebat momento, quo finito munere, Romam redibant (e). Hinc non proderat illis abſentia, qui in prouincia vltra tempus, conſtitutionibus conceſſum, adſederant (f). Niſi princeps adſidere diutius ſpeciatim permiſiſſet (g). Ad reuertendum vero tantum illis laxamenti indulgebatur, vt commode in vrbem reuerti poſſent, nec proficiebat eis tempus, quo aliquo deflexerant ſuae rei cauſſa, praeterquam ſi infirmitate impediti, iter continuare haud poſſent. Tunc enim ratio habebatur humanitatis, ſicuti haberi ſolebat et hiemis, et nauigationis, ceterorumque, quae caſu contingunt (h).

Iuſto vero tempore reuerſi anni habebant vacationem, non ſolum, vt excuſarentur a muneribus publicis, verum etiam, vt LIBERA interea INTER CONIVGES eſſet TESTAMENTI FACTIO, adeoque alter ex alterius teſtamento ſolidum iure caperet, etiamſi nullos vel ſuperſtites haberent, vel amiſiſſent communes liberos.

Ratio huius priuilegii a more antiquo videtur arceſſenda, quo feminis haud licebat viros, ituros in prouincias vel caſtra, comitari. De libera re publica id certiſſimum eſt, laudaturque a M. SENECA (i) vir grauiſſimus Flaminius, quod exiturus in prouinciam vxorem a porta dimiſerit. Quae vetus diſciplina ad Auguſtum vſque manſit, ſub quo lex noſtra lata eſt. De eo enim SVETONIVS (l): *Diſciplinam*, inquit, *ſeueriſſime rexit, ne legatorum quidem, niſi grauate, hibernisque demum menſibus, permiſit* VXOREM INTERVISERE. Quamuis itaque Auguſtus ipſe, Liuia comite, aliquando obiret prouincias: non tamen id indulgebat aliis. At ſub Tiberio non ſolum Agrippina cum Germanico in prouinciam iuit, verum etiam Caecinae, referenti ad Senatum, ne quem magiſtratum, cui prouincia obueniſſet, vxor comitaretur, grauiter a Valerio Meſſalino, ipſoque Druſo reclamatum, eoque

(a) L. 36. *D. ex quibus cauſ. maiores.*
(b) L. 16. *D. de off. praeſ.* L. 32. *quib. ex cauſſ. mai.*
(c) L. 33. *§.* 4. *D. eod.*
(d) L. 8. L. 35. §. 1. *D. eod.*
(e) L. 38. §. 1. *D. eod.*
(f) L. 37. *D. eod.*
(g) L. 38. *pr. D. eod.*
(h) L. 38. *§.* 1. *D. eod.*
(i) *Controu. Lib. IIII.*
(l) *Annal. Lib. III. cap.* 32.

eoque conuicio eius ſententia eluſa eſt, teſte TACITO (a). Frequenter itaque ab eo tempore vxores magiſtratuum haerebant in prouinciis, veluti vxor Pilati (b), et Druſilla Felicis (c) Procuratorum Caeſaris per Iudaeam, C. Plinii Secundi, Propraetoris prouinciae Ponticae conſulari poteſtate in Bithynia (d), aliorumque virorum recti exempli domi militiaeque. Hinc de ſuo tempore VLPIANVS (e): *Proficiſci autem procoſ. melius eſt ſine vxore, ſed et* CVM VXORE POTEST, *dummodo ſciat, Senatum Cotta et Meſſalla Coſſ.* (adeoque ſub Tiberio anno V. C. 772.) *cenſuiſſe, futurum, vt, ſi quid vxores eorum, qui ad officia proficiſcuntur, deliquerint, ab ipſis ratio et vindicta exigatur.* Quum ergo eo tempore, quo lex noſtra lata eſt, nondum vxoribus aditus pateret in caſtra et prouincias: facile reddi poterit ratio, cur Auguſtus abſentes reip. cauſſa a legum rigore eximendos cenſuerit, eo tempore, quo ab vxoribus ſecubare auctoritate publica cogerentur: et cur iiſdem anni dederit vacationem, vt reduces ſpatium haberent, communem ſibi filium filiamue quaerendi. Ex quo vero, laxata hac diſciplina, vxores coeperant cum viris in prouincias ire, ceſſaſſe id priuilegium ſaltim in iis, quibus vxor indiuidua comes haeſerat, facile eſt ad exiſtimandum.

VI. Sequitur caput XXIV., quod tale fuit, teſte VLPIANO: ITEM SI FILIVM FILIAMVE COMMVNEM HABEANT, AVT QVATVORDECIM ANNORVM FILIVM, VEL FILIAM DVODECIM AMISERINT, VEL SI DVOS TRIMOS, VEL SI TRES POST NOMINVM DIEM AMISERINT, AVT SI INTRA ANNVM ET SEX MENSES ETIAM VNVM CVIVSCVMQVE AETATIS IMPVBEREM AMISERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Proderant ergo et liberi ad ſolidi capacitatem, et quidem vel ſuperſtites, vel amiſſi. Superſtes proderat etiam VNVS vel VNA, FILIVS FILIAVE COMMVNIS, id eſt ex illis parentibus, qui ſolidum inter ſe capiebant natus nataue. Quare ſi quando *liberis interuenientibus* ſolidum capi potuiſſe, πληθυντικῶς dicitur (f): id non ita intelligendum eſt, ac ſi vnus vnaue non ſufiecerit: ſed quod ibi Imperator omnes caſus lege hac expreſſos coniunxerit.

Porro parentes aut vnum amiſerant, aut duos, aut tres, idque vel iam pridem, vel intra annum et ſex menſes. Vnus vnaue iam pridem amiſſus amiſſaue ſolidum praeſtabat, ſi FILIVS QVATVORDECIM ANNORVM vel FILIA DVODECIM turbato naturae ordine ante parentes obiiſ-

(a) *Annal. Lib. III. cap.* 32.
(b) *Matt. XXVII.* 19.
(c) *Act.* XXIIII. 24.
(d) PLIN. *Lib. VIIII. Epiſt. CXXI.*
(e) L. 4. §. 2. *D. de off. procoſ.*
(f) L. 7. C. *de nauicular.*

ſet. Eum enim terminum ordinarium pubertatis et viripotentiae eſſe, nemo ignorat. Equidem in codice Tiliano, vnde hos VLPIANI titulos primum reſtitutos nouimus, vocabulum DVODECIM non exſtare, obſeruat EM. MERILLIVS (a); ſed probum id omnino videtur et genuinum: partim quod ad pubertatis annos reſpexit legiſlator, quam ipſe in feminis capite huius legis v. duodecim annis finiuerat: partim quod ea aetas procul dubio ab hac lege Papia Poppaea, quam κατ' ἐξοχὴν legis nomine veniſſe animaduertimus, LEGITIMA dici ſolebat veteribus, veluti in marmore apud IAN. GRVTERVM (b):

D. M.
IVLIAE. SECVNDINAE. FILIAE.
ET. FORMA. SINGVLARI. ET.
MORIBVS. PIISSIMIS. DOCTRI
NAQVE. SVPER. LEGITIMAM.
SEXVS. SVI. AETATEM. PRAES
TANTISSIMAE. QVAE. VIX
IT. ANN. XI. MENS. VIIII
D. XX.

Iulia illa Secundina vix duobus menſibus aberat a pubertate vel viripotentia, eamque parens in monimento vocat LEGITIMAM SEXVS SVI AETATEM, id eſt, vti ego interpretor aetatem, quam lex Papia Poppaea feminis ad pubertatem virique potentiam ſufficere ſtatuerat: quemadmodum et in iure noſtro haec aetas aliquando LEGITIMA (c) vel IVSTA adpellatur (d), quum alias, vti BARN. BRISSONIVS (e) demonſtrauit, maiorennes demum ad iuſtam vel legitimam aetatem dicantur perueniſſe.

Sufficiebant porro DVO TRIMI AMISSI, vel quod ante triennium Romani mamma infantes depellere non ſolerent, ab eoque tempore demum iis alimenta decernerentur (f), vti viro ſummo, IAC. CVIACIO (g) viſum eſt, vel quod veteres trimos, teſte PLINIO (h), ad dimidiam futurae menſurae perueniſſe crederent, et hinc duos trimos vni puberi aequipararent: quam rationem reddit EM. MERILLIVS (i), ſubtiliorem

(a) *Obſ. Lib. XI. cap.* 37.
(b) *Inſcr. pag.* 690. *n.* 4.
(c) L. 50. §. 6. *D. de legat.* 3.
(d) L. 8. *D. de condict. cauſſ. dat.*
(e) *De verb. ſign. Lib. X. pag.* 317.
(f) L. 9. *C. de patr. pot.*
(g) *Obſ. Lib. XVIIII. cap.* 40.
(h) *Lib. VII. Hiſt. nat. cap.* 16.
(i) *Obſ. Lib. II. cap.* 37.

tiliorem tamen, ſi quid video, quam veriorem. CVIACII ratio, tanquam ſimplicior ſeſe commendaret, dummodo certiore niteretur fundamento. Quod enim ex hiſtoria Maccabaeorum (a) excitatur teſtimonium; ſi quid veri ineſt, ad Ebraeorum magis, quam Romanorum, mores pertinet. Vltra biennium tamen vbera ſuxiſſe infantes Romanos, vel exemplo Tiberii patet, quem bimulum cum Liuia matre in fuga fuiſſe ſcribit VELLEIVS PATERCVLVS (b), quo tempore, teſte SVETONIO, (c) vagitu ſuo paene bis prodidit parentes, ſemel, quum a nutricis vbere, item, quum a ſinu matris raptim auferretur. Alii infantes adhuc tardius depellebant vberibus: et de Plotino ſuo refert PORPHYRIVS (d) eum iam octennem, adhuc tamen ad nutricem diuertere, ſugendique lactis auiditate, eius nudare papillas conſueuiſſe.

Denique et ob TRES POST NOMINVM DIEM (ita enim pro *nonum diem* iterum reſcribendum eſſe, recte monuit EM. MERILLIVS (e)) AMISSOS ſolidum inter ſe capiebant coniuges. Quum vero de nominum die iam ſupra plus ſatis dictum ſit, nihil eſt, quod hic plura addere velimus.

Hactenus de liberis iam pridem amiſſis. Sin non ita multum temporis praeteriiſſet a morte infantis, locum habebant, quae porro in lege noſtra ſequuntur: AVT SI INTRA ANNVM ET SEX MENSES ETIAM VNVM CVIVSCVNQVE AETATIS IMPVBEREM AMISERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS haec partim ad priora refert, partim nouam inde format regulam, et hinc verba capitis talia fuiſſe ſuſpicatur: *Vel ſi tres poſt nonum diem amiſerint, intra annum tamen et ſex menſes. Etiam vnus cuiuſcumque aetatis impubes amiſſus ſolidi capiendi ius praeſtato.* Sed ſi vnus cuiuſcumque aetatis impubes amiſſus ſolidi capiendi ius praeſtitit: cur non idem praeſtiterint tres poſt nominum diem amiſſi, niſi intra annum et ſex menſes fuerint elati? Sane ea ſententia non fluit ex VLPIANI (f) verbis, quae ita ſunt interpungenda: *Vel ſi tres poſt nonum* (nominum) *diem amiſerint, vt intra annum tamen et ſex menſes etiam vnus cuiuſcumque aetatis impubes amiſſus ſolidi capiundi ius praeſtet.* Nouus ergo hic caſus eſt, et veluti exceptio a regula. Quum enim non niſi ob puberem vnum amiſſum ſolidi capaces eſſent parentes: haec ſtatim additur exceptio, quod et impubes vnus amiſſus profuturus ſit, ſi intra annum et ſex menſes proximos deceſſiſſet. Id vero ſpatium eodem

N n 2 modo

(a) 2. *Macc.* 7.
(b) *Lib.* II.
(c) *Tiber. cap.* 6.
(d) *Vit. Plotini. cap.* 3.
(e) *Ibid.*
(f) *Fragm. tit.* XVI. §. 1.

modo computandum eſſe monuit PAVLLVS (a), quo computari ſolebat aetas anniculi, puta vt vltimus dies coeptus pro expleto haberetur. Eo enim iſtud PAVLLI fragmentum ex libro commentariorum ſecundo commode referri poſſe arbitramur.

Quod ſi nec communis exſtabat filius filiaue, nec vllus vllaue erat amiſſus vel amiſſa: coniuges inter ſe ſolidum capere non poterant, niſi per ſubſtitutionum ambages, quibus leges caducarias eludi conſueuiſſe IVSTINIANVS (b) obſeruat. Quo pertinet lex TERENTII CLEMENTIS (c), a pluribus tentata, quam expedita, cuius ſpecies talis eſt. Titius filius impuberem ex priore ſuſceptum matrimonio heredem inſtituerat, eidemque ſubſtituerat Maeuiam vxorem, quae ex Titio nunquam pepererat, adeoque nec ſolidi ex eius teſtamento capax erat. Attamen et ipſa capere poterat ex teſtamento alterius, veluti quod ex priore matrimonio tres liberos haberet ſuperſtites. Quaerebatur, an Maeuia ſubſtituta, mortuo intra pubertatem herede, hereditatem capere poſſet, quum ſolidi ex teſtamento mariti eſſet incapax? Aliter reſpondit IVLIANVS, aliter TERENTIVS CLEMENS. Hic ait: *Si is, qui ex bonis teſtatoris ſolidum capere non poſſit*, (qualis hic eſt Maeuia) *ſubſtitutus ſit ab eo* (teſtatore) *impuberi filio eius: ſolidum ex ea cauſſa capiet, quaſi* (non a teſtatore marito, ſed) *a pupillo*, (adeoque extraneo,) *capiat.* Ille vero diſtinguit inter bona pupillo adquiſita, et quae ex teſtamento paterno ad illum peruenerint. Hinc pergit TER. CLEMENS: *Sed hoc ita interpretari Iulianus noſter videtur, vt ex bonis, quae teſtatoris fuerant, amplius capere non poſſit*, (quam per decimarias leges licet.) Quod *ſi pupillo praeterea aliquid adquiſitum eſſet, aut ſi exheredato eſſet ſubſtitutus, non impediri eum capere, quaſi a pupillo capiat.* A pupillo autem priuigno ſolidum capere Maeuia poterat, tamquam ex teſtamento alterius, quia trium liberorum mater erat. Ita diuerſa ſunt horum ICtorum reſponſa, quamuis praeferenda videatur TER. CLEMENTIS deciſio, quia poſtquam ſemel ad pupillum peruenerant Titii bona, ea paterna eſſe deſierant, eaque Maeuia reuera non a Titio, ſed a pupillo priuigno cui fuerat ſubſtituta, capiebat. Quum etiam quod vltra, quam per legem quis capere poſſet, fuerat legatum, aerarium vel fiſcus praeriperet: ad eum excludendum nouam excogitauerant

(a) PAVLL. *Lib. II.* L. 134. *D. de verb. ſign.*

(b) L. *vn. pr. C. de caduc. toll.*

(c) TER. CLEM. *Lib. IIII.* L. 6. *D. de vulg. et pupill. ſubſt.*

uerant ſubſtituendi formam, cuius meminit CAIVS (a): VT SI IS HERES NON ESSET, QVISQVIS SIBI HERES ESSET, IS IN PARTE QVOQVE DEFICIENTIS ESSET HERES. Tunc enim partem deficientem non fiſcus adimebat, ſed pro qua quiſque parte heres exſiſtebat, pro ea parte eum in portione deficientis vocari placebat.

VII. Proximam eſt caput XXV. ITEM VXORI, QVAE POST MORTEM VIRI INTRA DECEM MENSES EX EO PEPERERIT, SOLIDVM EX BONIS EIVS CAPIVNDI IVS ESTO. Alioquin vel vnus ſuperſtes exigebatur, vel plures amiſſi: venter vero nec ſuperſtes erat, nec amiſſus quia nondum ex veterum principiis homo, vel animal dici poterat, ſed pars viſcerum maternorum. Addit tamen lex, futurum quoque vel poſtumum matri profuturam ad ſolidi capionem. Quum vero periculoſum videretur hoc priuilegium, quod viduam facile ad ſtuprum partuſque ſuppoſitionem inuitaret, ſi ſe a viro heredem inſtitutam noſſet, quale fere eſt exemplum apud TACITVM, a P. Quirinio, diuite atque orbo delatae, ac ſi partum ex ſe poſt repudium ſimulaſſet (b): cautionem lex addiderat: ſi INTRA DECEM MENSES EX EO PEPERERIT. Decem vero iſti menſes ita computabantur, vt et dies, quo maritus exceſſerat, connumeraretur, quo modo intelligenda verba VLPIANI (c): *ſi quis ſic dixerit, vt intra diem mortis eius aliquid fiat, ipſe quoque dies, quo mortuus, eſt connumeratur.*

Hinc non proderat partus, niſi intra menſem decimum vel eius ſaltim vltimo die fuſus a vidua, ſiquidem decem menſes non modo inceptos, ſed et exactos hominem gignendi ſummum finem eſſe, veteres credebant, teſte SVIDA (d) et GELLIO (e), qui etiam huc refert illa PLAVTI (f).

Tum illa, quam compreſſerat,
DECIMO *poſt* MENSE EXACTO, *hic peperit filiam.*

Multo minus vltra menſem a morte mariti decimum pariens mulier ſolidum capiebat ex mariti teſtamento, niſi ſingularis feminae ſanctitas benigniorem principi ſententiam ſuaderet. Quale quid poſtea decretum ab Hadriano. Nam idem auctor eſt GELLIVS (g), *Romae feminam bonis*

(a) CAIVS *Lib. III. L. 5. D. de vulg. et pupil. ſubſt.*

(b) TAC. *Annal. Lib. III. cap. 22.*

(c) VLP. *Lib. IIII. L. 133. D. de verb. ſign.*

(d) SVID. *voce* [illegible].

(e) *Lib. III. cap. 16.*

(f) *Ciſtellar. Act. I. Scen. III. v. 14. 15.*

(g) *Ibid.*

nis atque honeſtis moribus, non ambigua pudicitia, in vndecimo menſe poſt mariti mortem peperiſſe, factumque eſſe negotium propter rationem temporis, quaſi marito mortuo poſtea concepiſſet, quoniam decemuiri in decem menſibus gigni hominem, non in vndecimo ſcripſiſſent: ſed D. Hadrianum cauſſa cognita, decreuiſſe, in VNDECIMO *quoque* MENSE *partum edi poſſe*, in eoque decreto, a Gellio etiam lecto, ſcriptum fuiſſe, *id Hadrianum ſtatuere requiſitis veterum philoſophorum et medicorum ſententiis.* Id in mentem veniſſe Hadriano eo minus videtur mirandum, quod Gracchum, primum ita dictum, duodecim menſibus teſte CHARISIO (a) in vtero fuiſſe dicatur, et tredecim menſium partum iam olim a L. Papirio praetore admiſſum eſſe, Maſſurii Sabini fide PLINIVS (b) refert, cuius haec verba et apud GELLIVM (c) ſunt. *Maſſurius auctor eſt, L. Papirium praetorem, ſecundo herede lege agente, bonorum poſſeſſionem contra eum dediſſe, quum mater partum ſe* TREDECIM MENSIBVS *tuliſſe diceret, quoniam nullum certum tempus pariendi ſtatutum ei videretur.* Quantuſcumque vero ea de re fuerit veterum diſſenſus: ab Auguſti ſaltim temporibus ad Hadriani imperium, non niſi ei mulieri, quae intra decem menſes a morte mariti poſtumum poſtumamue enixa fuerat, ſolidi capiendi ius fuit. Et quum eum terminum, diſſimulato Hadriani decreto, retinuerit VLPIANVS: facile patet, illud, quod iſte in ſingulari ſpecie decreuerat, ad exemplum trahi non conſueuiſſe: adeoque recte intelligendum eſſe, quod ipſe ſcribit VLPIANVS (d): *Quodcumque Imperator cognoſcens* DECREVIT, *vel de plano* INTERLOQVVTVS *eſt*, LEGEM *eſſe conſtat.* Decreta enim et olim iuris vel legis vigorem habebant inter partes, ad exemplum non trahenda, niſi vel princeps iuberet, vel eadem per omnia ſpecies ſimilem deciſionem poſceret. Sed haec de lege noſtra. Eodem IAC. GOTHOFREDVS refert fragmentum TER. CLEMENTIS (e): *Sed ſi hoc ſpecialiter expreſſerit teſtator, etiamſi ex alio poſt mortem ſuam liberos procreauerit, nihilominus eam ad legatum admitti.* Ex quo colligit vir eximius, potuiſſe viduam ex mariti teſtamento ſolidum capere, etiamſi non EX EO, ſed ex alio pepererit, modo hanc conditionem ſpeciatim expreſſerit teſtator. Enimuero res ipſa docet, TER. CLEMENTEM non loqui de ſolidi capione, ſed de legato, quod mulieri fuerat ſub conditione relictum ſi liberos habuerit, adeoque illud veteris ICti fragmentum ad leges potius decimarias pertinet, ad quarum caput XVIII illud iam ſupra retulimus.

VIII.

(a) *Inſtitut. Gramm. Lib. II.*
(b) *Lib. VII. Hiſt. nat. cap. 5.*
(c) *Ibid.*
(d) L. 1. §. 1. D. *de Conſt. princ.*
(e) L. 62. *pr. D. de cond. et dem.*

VIII. Caput XXVI. vltimum complectitur caſum, quo ſolidum inter ſe capiebant coniuges, de quo VLPIANVS (a): ITEM QVI IVS LIBERORVM A SENATV IMPETRAVERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNTO. *Ius liberorum* definiente ISIDORO HISPALENSI, (b) eſt *coniugum* SINE LIBERIS *inuicem pro loco pignorum hereditatis alterna conſcriptio*, id eſt, ius, quo impetrato coniuges, etiam improles, non minus ac ſi liberos ſuſtuliſſent, ſe inuicem ex aſſe heredes ſcribere poterant. Eodem enim modo et DIO CASSIVS (c) ius liberorum deſcribit, dum illud viris feminiſque conceſſum refert, quibus fata negaſſent liberos. Nec aliter PLINIVS (d) Suetonio, *parum felix matrimonium experto*, ius liberorum petens, et MARTIALIS (e), ad principem ſcribens,

Quod FORTVNA *vetat, fieri permitte videri,*
Natorum genitor CREDAR *vt eſſe trium.*

Quum vero alioquin modo ius trium, modo quatuor liberorum memoretur: hic ſufficiebat generatim IVS LIBERORVM, quia et vnus vel vna filius filiaue communis ad ſolidi capionem proderat. Vocatur alias IVS COMMVNE LIBERORVM apud GRVTERVM (f), quamuis ibi erraſſe crediderim vel lapicidas, vel deſcriptorem, poſitumque coniiciam: IVS COMMVNIVM LIBERORVM. Communes enim liberos has leges de ſolidi capacitate exegiſſe, iam ſupra vidimus.

Ius hoc tempore Auguſti, quo lex noſtra lata eſt, non concedebatur a principe, quemadmodum de ſuae aetatis conſuetudine loquitur VLPIANVS (g): nec a populo, vti hoc caput extulit IAC. GOTHOFREDVS: nec a plebe vrbana, ceu ex marmore paullo ante allegato perperam collegit vir ſummus, IOS. SCALIGER, in Indice Gruteriano, quum tamen ibidem diſerte legatur: CVI IMP.--- IVS COMMVNE LIBERORVM CONCESSIT: ſed a ſenatu. Conceſſio enim huius priuilegii erat ſpecies lege ſolutionis. Lege vero iam libera republica multoque magis ſub Auguſto non populus ſoluebat, ſed Senatus. Quamuis enim temporibus antiquiſſimis Senatuſconſultum, quo quis legibus ſolueretur, vix ratum eſſet, niſi illud populus tributim valere iuſſiſſet: ASCONIVS tamen PAEDIANVS (h), qui id obſeruat, recte

(a) *Fragm. tit. XVI. §. 1.*
(b) *Lib. V. Orig. cap. 35.*
(c) *Lib. LV. pag. 549.*
(d) *Lib. X. Epiſt. LXXXXV.*
(e) *Lib. II. Epigr. LXXXXI.*
(f) *Inſcr. pag. 322. n. 8.*
(g) *Fragm. tit. XVI. §. 1.*
(h) *Schol. in Cic. pro C. Cornelio p. m. 1307.*

ẞe addit, iam libera republica ea de re deſitum eſſe ad populum referri, et ne formulam quidem amplius adſcribi conſueuiſſe SCtis: VT DE EA RE AD POPVLVM FERRETVR. Hinc quum anno V. C. 686. C. Calpurnio Piſone M. Acilio Glabrione coſſ. C. Cornelius, Tribunus plebis, ſenatui infenſus, promulgaſſet legem, *ne quis niſi* PER POPVLVM *legibus ſolueretur*, eam ob tumultum perferre non poterat, et hinc iterum ferre coepit, *ne quis* IN SENATV *legibus ſolueretur, niſi ducenti adfuiſſent, neue quis, quum ſolutus eſſet, intercederet.* Itaque per legem Corneliam ſalua ac illibata ſenatui manſit auctoritas, iſque et ante et poſt ea tempora ſemper eo iure legibus, quoſcumque vellet, ſoluendi vſus eſt. Ita, teſte CICERONE, (a) non populus, ſed SENATVS *Brutum, referente Antonio*, LEGE SOLVIT, *qua ei non licuiſſet ab vrbe plus, quam decem dies abeſſe.* Idem auctor eſt (b), *Pompeium*, EX SC. LEGIBVS SOLVTVM, *conſulem ante factum, quam vllum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet.* Caeſarem porro apud ſenatum, licet fruſtra, ambiiſſe, vt legibus, per quas eius abſentis ratio non haberi poterat, ſolueretur, refert SVETONIVS (c). Apud LIVIVM (d) porro legimus, SENATVM *Campanis conceſſiſſe, vt iis ciues Romanas vxores ducere liceret, et ſi qui prius eas duxiſſent, vt habere eas, et ante eum diem nati, vti iuſti iis liberi heredeſque eſſent.* Manſerunt huius iuris veſtigia ſub Imperatoribus, ſaltim ſub Auguſto. Ipſe enim Octauiam ſororem, ex defuncto nuper Marcello praegnantem, Antonio daturus vxorem, a Senatu prius impetrabat, vt lege ſolueretur (e). Eodem ergo exemplo tunc ius liberorum nec a principe nec a populo, ſed a Senatu, erat impetrandum. Diſerte enim DIO CASSIVS (f): *Οἷς γὰρ ἂν τὸ δαιμόνιον εἴτ' οὖν ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι, τούτων ποτὲ ὁ νόμος, πρότερον μὲν* ΔΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ, *νῦν δὲ διὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὰ τῶν γεγεννηκότων δικαιώματα χαρίζεται. Quibus enim ſeu viris ſeu feminis fatum aliquod prouentum tot liberorum negauit, iis lex antea quidem* PER SENATVM, *nunc autem per principem iura gratificatur natorum.* Vnde mireris, GOTHOFREDVM (g), accuratiſſimum alioquin virum, ſcribere non dubitare: *Liberorum communium ius populus tribuebat. Vid. Dion. Lib.* LV. *poſtea princeps.* Alia enim omnia dicere vidimus DIONEM. Mature tamen

eam

(a) *Philipp. II. cap.* 18.
(b) *Pro lege Manil. cap.* 21.
(c) *Iul. cap.* 18.
(d) *Lib. XXXVIII. cap.* 36.
(e) PLVTARCH. *in Anton.*
(f) *Lib. LV. pag.* 549.
(g) *Ad Leg. Pap. XIII. pag.* 289.

eam facultatem, ius liberorum concedendi, vti alia pleraque, ſenatui extorſerunt principes. Saltim iam ſub Domitiano a ſolo principe hoc ius impetrandum fuiſſe, ſaepiuſcule monet MARTIALIS, in primis, vbi de ſe ipſo canit:

Natorum mihi ius trium roganti
Muſarum pretium dedit mearum,
SOLVS QVI POTERAT. *Valebis vxor*
Non debet DOMINI *perire munus*.

Poſtea et Traianus haud paucis ius liberorum dedit, rogante in primis PLINIO (a). Vnde facile patet, cur VLPIANVS de ſua aetate ſcripſerit: *ſi ius liberorum* A PRINCIPE *impetrauerint*.

VIIII. Hactenus de ſolidi capacitate inter coniuges: iam de iis qui ex aliorum teſtamentis capiebant ſolidum. Alia vero maſculorum, alia feminarum erat conditio. De illis dicitur capite XXVII: EX ALIORVM TESTAMENTIS PATER SOLITARIVS SOLIDVM CAPITO. Proprium ac legitimum hoc fuiſſe legis Papiae Poppaeae vocabulum, vel ex VLPIANI fragmentis (b) patet, in quibus rubrica *de caelibe, orbo et* SOLITARIO PATRE ſupereſt, quamuis ipſe titulus rubricae haud reſpondeat. *Pater* vero *ſolitarius* eſt, qui vel vnicum habet filium. Sufficit enim vel vnus ad euitandas orbitatis poenas. Vnde CAIVS (c), aliud interpretaturus legis noſtrae caput: *Non eſt*, inquit, *ſine liberis*, *cui vel vnus filius vnaue filia eſt. Haec enim enunciatio*: HABET LIBEROS, *ſemper pluratiuo numero profertur, ſicut et pugillares et codicilli.* Solitarii huiuſmodi parentis mentionem fieri arbitror in marmore hoc Viennenſi apud GRVTERVM (d):

D. M.
MEMORIAE. AETERNAE.
SOCCHIAE. EMEADIS
DVLCISSIM. ET. SVPER. AE
TATEM INGENIO. NOBI
LISSIMO. QVI. VIXIT. AN.
. . MENSES VIII. D. XXIIII.
BOCONIVS PHOLINVS. PA.

(a) *Lib. II. Epiſt.* 13. *Lib. VII. Ep.* 16. *Lib. X. ep.* 95.
(b) *Fragm. tit.* XIII.
(c) *L.* 148. *D. de verb. ſign.*
(d) *Inſcript. pag.* 1037. *num.* 7.

TER. PARENTES. INFELICIS
SIMI. REPENTINA. HVIVS. A
MISSIONE. ORBATI. FILIO.
KARISSIMO. VNICO. PRAE
CL. P. S. AETATEM. SIBI. EREPTO.
ET SIBI. VIVI. POSTERISQVE.
SVIS. PO. ET. SVB. ASCIA
DEDICAVERVNT.

Quamuis enim litteras ſingulares et verba ſequentia: P. S. AETATEM. SIBI. EREPTO ita exponat ὁ πάνυ IOS. SCALIGER in indice abbreuiationum, PER SENILEM AETATEM SIBI EREPTO: ea tamen interpretatio vel ideo non veroſimilis eſt, quia vnico amiſſo filio, parentes tamen adhuc ſperant *poſteros*, quibus et monimentum ſimul dedicant. Vnde eius procul dubio fuere aetatis, qua nondum iis decollauit ſpes omnis procreandi ſobolem. Quare quum ſimul eum filium, tanquam vnicum, defleant: ego inſcriptionem ita legerem: *Parentes infeliciſſimi, repentina huius amiſſione orbati, filio cariſſimo, vnico, praeclaro, et parentibus ſolitariis, aetatem,* (id eſt in perpetuum) *ſibi erepto, et ſibi viui, poſteriſque ſuis dedicauerunt.*

Ceterum patrem ſolitarium ſolidum capere potuiſſe ex aliorum teſtamentis vel ex loco notiſſimo IVVENALIS (a) patet, qui moecho, alterius vxorem impraegnanti, lepidum hunc ac perridiculum ſermonem adfingit

Nullum ergo meritum eſt, ingrate et perfide, nullum?
Quod tibi filiolus vel filia naſcitur ex me?
Tollis enim, et libris actorum ſpargere gaudes
Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas,
Iam PATER *es, dedimus, quod famae opponere poſſis:*
Iura PARENTIS *habes, propter me* SCRIBERIS HERES,
LEGATVM OMNE *capis, nec non et dulce caducum.*

Qui enim nec pater erat, ſed orbus, is plane incapax erat ſolidi, eoque adludit TERTVLLIANVS (b): *Aliud eſt, ſi apud Chriſtum legibus* IVLIIS *agi credunt, et exiſtimant, caelibes et orbos ex teſtamento Dei* SOLIDVM CAPERE *non poſſe.* Aliud tamen IVLIANO et TER. CLEMENTI (c) dicendum videtur, ſi hereditas diſſoluendo aeri alieno non ſufficiat,

(a) *Sat. VIIII. v. 82. ſeqq.*
(b) *De monogam. cap. 16.*
(c) TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 72. *D. de her. inſt.*

ſufficiat, adeoque fiſcus nullum inde ſperet lucrum. Ita enim intelligenda eius verba: *Si quis ſolidum, a lege capere non poſſit, et ex aſſe ſit inſtitutus ab eo, qui ſoluendo non eſt:* IVLIANVS *eum ex aſſe heredem eſſe reſpondit. Legi enim locum non eſſe, in ea hereditate, quae ſoluendo non eſt.* Ratio, cur hoc caſu legi locus non ſit, ſatis manifeſta eſt. Nam nec fiſcus quidquam lucratur, nec heres, licet ex aſſe inſtitutus, reuera capit. *Capere* enim in his legibus cum effectu eſſe accipiendum, iam ſupra ex VLPIANO (a) monuimus.

X. Denique quod ad feminas attinet, de iis ita cautum fuiſſe arbitramur capite XXVIII: ITEM FEMINA INGENVA, SI TRES LIBEROS HABEBIT, ET LIBERTINA, SI QVATVOR, SOLIDVM EX TESTAMENTIS CAPIVNTO. Feminis ergo ingenuis tribus opus erat liberis, ſi ſolidum ex aliorum teſtamentis capere vellent. Id enim innuit DIO (b), dum iuris trium liberorum hanc vim eſſe ait, *ἵνα ἄν τις τι αὐταῖς τελευτῶν καταλίπῃ, λαμβάνωσιν, vt ſi quis mulieribus aliquid moriens relinquat, id illae capere poſſint.* Libertinis vero quatuor liberis opus fuiſſe videtur ad ſolidi capacitatem. Generatim enim de his PAVLLVS (c): *Libertina; vt ius liberorum conſequi poſſit,* QVATER *eam* PEPERISSE *ſufficit.*

XI. Hactenus ipſas leges de ſolidi capacitate breuiter expoſuimus: quae quibus gradibus proceſſibusque ſenſim ab vſu receſſerint, iam paucis erit diſquirendum. Et initio quidem, naues mercaturae cauſſa fabricantibus, militibus ipſisque nauiculariis nec non decurionibus id priuilegium conceſſum eſſe, vt ſolidum eis capere liceret, iam ſupra obſeruauimus. Ipſas has leges de ſolidi capacitate CONSTANTINVS M. non magis ſuſtulit, quam decimarias. Iuris enim liberorum etiam ab inſequentibus Imperatoribus impetrati paſſim fit mentio in legibus noſtris: ſaltim anno 396. ARCADIVS et HONORIVS dum ſingulari conſtitutione (d) cauent, ne ius liberorum petentibus aetas impedimento ſit, non ipſum hoc ius tollunt, ſed conſuetudinem veterem, qua, teſte AVGVSTINO (e), non temere cuiquam ius liberorum dabatur, *niſi quum amborum anni computati et ſimul ducti centum tranſiſſe dicerentur*, id eſt niſi maſculus ſexaginta, femina quinquaginta annorum eſſet. Qui mos, ſaeculo tertio inuectus, poſtea ab Arcadio et Honorio ſublatus videtur. Primus ſolidi capiendi ius coniugibus omnibus promiſcue

(a) L. 71. D. *de verb. ſign.*
(b) *Lib.* LVI. *pag.* 677.
(c) *Sentent. Lib.* IIII. *tit.* VIIII. §. 9.
(d) L. 1. C. *Theod. de iure lib.*
(e) *Adu. Iulian. Lib.* III.

miſcue dedit THEODOSIVS iunior (a), qui inter alia: *nemo*, inquit; *poſthac a nobis* IVS LIBERORVM *petat*, *quod ſimul hac lege* OMNIBVS *concedimus*. Quum autem et poſt Theodoſium ius liberorum aliquando petitum eſſe animaduerterint M. VERTR. MAVRVS (b) et FR. DVARENVS (c): in eam ingreſſi ſunt ſententiam, a Theodoſio non ſublatas eſſe has leges, neque parentibus aequiparatos orbos, ſed tantum modum impetrandi ius liberorum aliquantulum fuiſſe immutatum. Hinc fingunt, eos, qui legitimum liberorum numerum ſuſtulerint, ante hanc conſtitutionem ſolitos eſſe id inſinuare principi, ab eoque impetrare ius liberorum. Quum vero id ſuperuacuum viſum ſit Theodoſio, eum ſemel id ius omnibus, quibus legitimus liberorum numerus eſſet, indulgere voluiſſe. Sed ea in re maxime opinione ſua falluntur viri doctiſſimi. Quis enim eos dixerit ius liberorum a principe impetraſſe, quibus natura ſuffecerat legitimum liberorum numerum? Iam paullo ante ex DIONE vidimus, iis id priuilegium liberorum datum eſſe, *οἷς τὸ δαιμόνιον μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι*, *quibus* FATVM *eum liberorum numerum* NEGAVERIT. Iis vero, qui ipſi liberos procreauerant, MARTIALIS opus eſſe negat hoc beneficio, dum ita ludit in maritum parum fortem:

Vxor quum tibi ſit formoſa, pudica puella:
Quo tibi natorum iura Tibulle trium?
Quod petis a noſtro ſupplex DOMINO*que* DEO*que*
Hoc dabis ipſe tibi, SI POTES.

Rectius itaque IAC. GOTHOFREDVS (d) hac Theodoſii conſtitutione ſublatas quidem eſſe exiſtimat leges Papias, ſed quum ea ad orientem tantum pertinuerit, facile contingere potuiſſe, vt in occidente adhuc ius liberorum peteretur ab HONORIO (e) et VALENTINIANO (f).

Addunt nonnulli, quod et IVSTINIANVS (g) ſingulari conſtitutione ius liberorum dederit omnibus, eoque ipſo aboleuerit has leges: ſed eam legem non ad legem Papiam Poppaeam, verum ad SCtum Tertullianum pertinere, ipſa verba docent, et allegatio eiuſdem in inſtitutionibus noſtris (h). Obſoleuit ergo ius liberorum in oriente per con-

(a) L. 3. C. *Theod. de iur. lib.*
(b) *De iure liberor. cap. 45. ſequ.*
(c) *Diſp. Anniuerſ. Lib.* I. *cap. 40.*
(d) *Ad* L. 3. C. *Th. de iure lib. et* L. *vn. de his, qui num. lib. excuſ.*
(e) L. *vlt.* C. *Th. de iur. lib.*
(f) *Nou. Valent. tit. IIII.*
(g) L. *vlt.* C. *de iur. lib.*
(h) *§. 4. Inſt. de SCto Tert.*

conſtitutionem THEODOSII: in occidente autem, poſtquam IVSTINIANVS (a) eamdem corpori ſuo inſeruit. Atque inde eſt, cur huius iuris tam pauca, ac paene nulla exſtent in opere Iuſtinianeo veſtigia.

(a) L. 1. C. *de iure lib.*

CAPVT XVI.

AD CAPITA LEGIS XXVIIII. ET XXX.

DE LEGATIS ET LIBERTATE DATA SVB CONDITIONE CAELIBATVS.

I. D*Vo capita ſequentia qualia fuerint?* II. *Capitis* XXVIIII. *ſententia. Conditio caelibatus vel viduitatis ſaepe impoſita heredibus et legatariis. Ea conditio pro non adiecta habita. Variae, quae huc pertinent, leges.* L. 22. D. de cond. et dem. *et* L. 14. pr. D. de legat. 3. *expenſae. Conditiones:* SI INTRA TEMPVS NON NVPSERIT, SI HVIC NON NVPSERIT, SI A LIBERIS IMPVBERIBVS NON NVPSERIT, SI ARICIAE NON NVPSERIT, *an valuerint? Cur conditiones legibus aduerſae contractus infirmarint, non vltimas voluntates?* cap. vlt. X. de condit. adpoſ. *rationibus iuris repugnat.* III. *SCtum de viduitatis conditione expoſitum.* Lex 1. C. de indict. vid. cond. *expoſita. Cur hoc caput veniat nomine legis Iuliae Miſcellae? An aliquis Iulius Miſcellus legem tulerit? Lex haec quando abolita?* L. 2. C. de indict. vid. condit. *explicata. Variae Iuſtiniani eam in rem editae conſtitutiones.* IIII. *Caput* XXX. *de conditione caelibatus libertis impoſita. Lex Aelia Sentia iam hanc conditionem manumiſſionis improbauit. Eius a lege Papia Poppaea differentia. Iuſiurandum liberto remiſſum. Permittere pro remittere. Gratiam iuriſiurandi facere ſolebant principes.*

QVae adhuc expoſuimus legis Papiae Poppaeae capita, ea quatuor prioribus commentariorum libris expoſuerunt VLPIANVS et TER. CLEMENS. Quum vero ea, teſte PAPINIANO (b), *legis noſtrae fuerit ſen-*

(b) L. 72. §. 4. D. de cond. et demonſtrat.

tentia, ne quod omnino nuptiis IMPEDIMENTVM *inferretur*, vel, vti alibi loquitur (a), *ne quod in fraudem legis* AD IMPEDIENDAS NVPTIAS *ſcriptum eſt, vllam vim haberet*, et de huiuſmodi nuptiarum impedimentis variis ea, quae ex VLPIANI et TER. CLEMENTIS libro V. ſuperſunt, fragmenta agant: non dubito, quin haec ipſa materia proximum in lege noſtra locum occuparit.

II. Huiuſmodi nuptiarum impedimentum fuit, ſi quis alteri ea conditione aliquid reliquiſſet, vt heres vel legatarius non iniret matrimonium: qua de conditione caelibatus ita cautum fuit legis noſtrae capite XXVIIII:

> *Si quis caelibatus aut viduitatis conditionem heredi legatarioue iniunxerit: heres legatariusue ea conditione liberi ſunto, neque eo minus* DELATAM HEREDITATEM *legatumue ex hac lege conſequuntor.*

Ait lex: SI QVIS CAELIBATVS CONDITIONEM HEREDI LEGATARIOVE INIVNXERIT. Magna Romae fuiſſe orbitatis pretia, iam ſupra demonſtrauimus. Ea ſaepe ſubegerunt parentes, vt, quos maxime amarent liberos, eos in caelibatu aetatem agere cuperent. Hinc vt voti damnarentur, ſaepe ea lege illos inſtituebant heredes, *ſi non inierint matrimonium.* Aliquando et intempeſtiuus amor, vel cura liberorum mouebat maritos, ne viduas aliis viris nubere paterentur. Non nunquam et religio et neſcio quae honeſtatis opinio in cauſſa erant et gentilibus et Chriſtianis primaeuis, vt vel virginitatem perpetuam ſuis iniungerent, vel viduitatem. Nimirum ſemper non modo virginitatem, verum etiam viduitatem maximi fecerunt veteres: ipſaeque matronae ſummae ſibi laudi duxerunt, defuncti mariti cineres perpetua viduitate colere, et a ſecundis abſtinere nuptiis, quae neſcio quid incontinentiae habere videbantur. Graecis ſane praeclarum viſum, *μονανδρῆναι*, eoque maxime nomine illis celebrata Penelope, quod vidua credita tot procos, tanquam coruos deluſit hiantes, ſaepe ingeminans illud apud HOMERVM (b):

> *Τοίην γὰρ κεφαλὴν ποθέω, μεμνημένη αἰεὶ*
> *Ἀνδρὸς, τοῦ κλέος εὐρὺ καθ' ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος.*
>
> *Tale enim caput deſidero, ſemper memor*
> *Viri, cuius lata eſt gloria per Graeciam et medium Argos.*

Con-

(a) L. 79. §. vlt. D. eod.

(b) Iliad. [illegible] 357.

Contra ad infamiam Helenae pertinere voluit AESCHYLVS (a), quod eam πλανάνδρα γυναῖκα; et LYCOPHRON, quod πεντάλεκτρον δυάδα adpellat. Quin Charondas, celeberrimus ille Thuriorum legiſlator, ſenatu comitiiſque eos moueri iuſſerat, qui mortuis vxoribus liberis nouercam induxerint (b). Non mitius de ſecundis nuptiis ſenſerunt gentes aliae. Inter Carthaginenſes ab iis in tantum abhorruit Dido, vt apud VIRGILIVM (c) dicat:

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua iura reſoluam.
Ille meos primus, qui me ſibi iunxit, amores
Abſtulit, ille habeat ſolus, ſeruetque ſepulcro.

Aegyptii quoque neſcio quid incontinentiae et impuritatis ineſſe rati ſecundis nuptiis Apidis Sacerdotium non niſi monogamo deferebant, teſte LVD. COELIO RHODIGINO (d). Non temere autem eius continentiae ſtudioſior vlla gens fuiſſe videtur maioribus noſtris, de quibus TACITVS (e): *Melius quidem adhuc eae ciuitates, in quibus tantum virgines nubunt, et cum ſpe votoque vxoris ſemel tranſigitur. Sic vnum accipiunt maritum, quomodo vnum corpus, vnamque vitam, ne vlla cogitatio vltra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, ſed tanquam matrimonium ament.* Quin inter eos Erulos adeo peroſos eſſe intelligimus ſecundas nuptias, vt inuiſa et infamis eſſe crederetur vidua, quae ſe ad viri ſepulcrum non ſtatim indueret laqueo (f). Denique et apud ipſos Romanos permulta deprehendimus, quae ad ſecundarum nuptiarum odium iure referas. Solis vniuiris fas erat Fortunae muliebris, matris Matutae et Pudicitiae ſignum attingere (g). Solae, teſte VALERIO MAXIMO (h) corona pudicitiae honorabantur. Solae inter Sacerdotes Dearum allegebantur (i), adeo vt et ad Veſtae Sacerdotium potius Domitii Pollionis, quam Fonteii Agrippae filia admitteretur, non ob aliud, vti obſeruat TACITVS (l), quam quod mater eius in eodem coniugio maneret, quum Agrippa domum diſcidio minuiſſet. Hinc mirifice laudatur pudicitia Corneliae, Gracchorum matris, cui tantum ſuperat pudicitiae et magnanimitatis, vt et Ptolemaei, eam ambientis, nuptias repudiaret (m). Nec minorem conſequuta gloriam Cornelia altera,

(a) *Agam. v. 62.*
(b) DIOD. SIC. *Lib. XII. cap. 12.*
(c) *Aeneid. Lib. IIII. v. 25.*
(d) *Lect. antiqu. Lib. XXVIII. p. 1072.*
(e) *De morib. Germ. cap. 19.*
(f) PROCOP. *de bello Goth. lib. II.*
(g) FEST. *voce* ſignum Pudicit.
(h) *Lib. II. Cap. 1.*
(i) TREB. POLL. *de* XXX. *Tyr. cap. 32.*
(l) *Lib. II. Annal. cap. 86.*
(m) PLVTARCH. *vit. Ti. Gracchi init.*

tera, ita adloquuta L. Aemilium Paullum apud PROPERTIVM (a):

Iungor, Paulle, tuo, ſic diſceſſura, cubili
In lapide hoc VNI NVPTA *fuiſſe legar.*

Ex quo ſimul diſcimus, honori ſibi duxiſſe feminas, ſi in poſterum, vni eas nuptas fuiſſe, in monimentis ſepulcralibus legeretur. Qualis plane eſt lapis apud THOM. REINESIVM (b), in quo T. Freganius, T. F. Liberalis monimentum feciſſe legitur D. M. REIANIAE C. F. MARCIANAE CONI. INCOMPARABILI. VNIVIRAE ET CASTISSIMAE. Contra ſecundae nuptiae *ſcaeui ominis et infauſtum connubium* videbantur APVLEIO (c), viduaeque apud Romanos teſte PLVTARCHO (d), diebus feſtis nuptias facere iubebantur, vt tam frequenti populi concurſu eo magis erubeſcerent.

Quae quum ita eſſent, ſaepe parentes ac mariti liberis vxoribuſque perpetuam commendabant viduitatem: veluti Cornelia Paulli apud PROPERTIVM (e):

Filia, tu ſpecimen cenſurae nacta paternae,
Fac teneas vnum, nos imitata, virum.

Quum vero Auguſtus conditionem huiuſmodi legi aduerſam intelligeret, eam pro non adiecta haberi iuſſit lege Papia Poppaea. Quare ſi teſtator ſcripſerat: MAEVIAE, SI NON NVPSERIT, FVNDVM LEGO; confeſtim illa legati fiebat particeps, etiamſi nuberet (f): idemque obtinebat, ſi mulier haberet collegatarium, quamuis eo deficiente illi nihil accreſceret. Hinc PAPINIANVS (g): *mulieri et Titio vſusfructus*, SI NON NVPSERIT MVLIER, *relictus eſt. Si mulier nupſerit, quamdiu Titius viuet et in eo ſtatu erit, partem vſusfructus habebit: tantum enim beneficio legis ex legato conceſſum eſſe mulieri intelligendum eſt, quantum haberet, ſi conditioni paruiſſet, nec ſi Titius, qui conditione defectus eſt, legatum repudiet, ea res mulieri proderit.* Perinde quoque eſt, ſiue quis ipſi mulieri ſub ea conditione legauerit, ſiue ei, cuius illa in poteſtate erat, quique iure eius poteſtatis nuptias prohibere poterat. Nam et illud legatum, quod ad impediendas nuptias et in fraudem

(a) *Lib. IIII. Eleg. XII.*
(b) *Inſcr. claſſ. XIIII. n. 73.*
(c) *Apol. II. pag. 543.*
(d) *Quaeſt. Rom. CV.*
(e) *Ibid.*
(f) *L. 72. §. 5. D. de cond. et dem.*
(g) *L. 74. D. eod.*

dem legum fuerat ſcriptum, nullam vim habebat teſte PAPINIANO, (a) qui hanc eam in rem formulam allegat: TITIO PATRI CENTVM, SI FILIA, QVAM HABET IN POTESTATE, NON NVPSERIT, HERES DATO. Quod non minus ſtatuendum, ſi quis patri ea conditione legauerit, SI FILIVS VXOREM NON DVXERIT. Quumque legata et fideicommiſſa pari paſſu ambulent: haec quoque capiebat mulier, etiamſi ſub huius modi conditione relicta eſſent. Hinc quum ſcripſiſſet teſtator: TITIO, SI MVLIER NON NVPSERIT, HERES CENTVM DATO., et Titium illum idem teſtator rogaſſet, vt pecuniam eamdem mulieri conditionem adimplenti reſtitueret: reſpondit PAPINIANVS (b), etiamſi nupſiſſet, tamen eam die legati cedente fideicommiſſum petere poſſe.

Quid vero, ſi non ſub conditione caelibatus legaſſet teſtator, ſed potius legatariam obſtrinxiſſet, *vt non alii, quam Titio nuberet?* Tunc ſi indigna haec eſſet legataria conditio, non magis valebat, quam ſi caelibatus ei fuiſſet iniunctus (c). Eadem ratione ſi vel pater filiae, vel cuicumque puellae extraneus legatum reliquerat ſub conditione: SI NVBERET ARBITRATV L. TITII: haec quoque conditio pro nihilo erat, mulierique, ſibi ſine L. Titii arbitratu quaerenti conditionem, legatum nihilominus debebatur (d). Sin duplex propoſita fuerat conditio, nubendi et non nubendi, maiorque pecuniae ſumma ei deſtinata, ſi non nupſerit, minor, ſi nupſerit: mulier maiorem capiebat, non vtramque ſimul, quia ridiculum videbatur PAPINIANO, (e) *eamdem et vt nuptam admitti.* Denique et haec bella incidebat quaeſtio: an ſi ea conditione legatum fuerit mulieri: SI NON NVPSERIT, eiuſdemque fidei commiſſum, vt Titio reſtitueret, ſi nupſerit, an ea nupta fideicommiſſum praeſtare teneatur? Circa quam ſpeciem in diuerſa itum eſſe, exiſtimare licebit. IVLIANVS (f) enim reſpondet: *Commode ſtatuitur*, ETSI NVPSERIT, *legatum eam petere poſſe, et non eſſe cogendam, fideicommiſſum praeſtare.* Aſt CAIVS (g) longe aliter: *Non dubium eſt, quin ſi vxori legatum ſit*, SI NON NVPSERIT, *idque alii reſtituere rogata ſit*, COGENDA SIT, *ſi nupſerit*, RESTITVERE. Varia, vt fit, comminiſcuntur interpretes, quae tollendo iſti diſſidio videntur idonea. Alii particulam QVIN in poſteriore lege explicandam monent, per *quod non.* Alii priorem legem de conditione caelibatus;

Heineccius ad Leg. Iul. Pap. Popp. Pp po-

(a) L. 79. §. 4. *D. eod.*
(b) L. 77. §. 2. *D. eod.*
(c) CAI. *Lib.* III. L. 63. §. 1. *D. eod*
(d) L. 28. *pr.* L. 72. §. 4. *D. eod.*
(e) L. 100. *D. eod.*
(f) L. 22. *D. eod.*
(g) L. 14. *pr. D. de legat.* 3.

poſteriorem de conditione viduitatis loqui cenſent, minus inuidioſam hanc fuiſſe rati, quam illam. Aſt vir ampliſſimus, quem honoris cauſſa nomino, ZACH. HVBERVS (a) etiam ſine his εὑρήμασι ac ſine iactu pulueris hanc litem componit. Prius fideicommiſſum per modum poenae fuerat relictum, vti adparet ex verbis: VT TITIO RESTITVAT, SI NVBAT. Poenale autem fideicommiſſum iure nullum atque euanidum habebatur, addita quippe poena iniuſta, cui lex Papia Poppaea intercedebat. Alterum fideicommiſſum non erat poenale, ſed conditionale, et hinc legataria ſtatim legato potiebatur, etiamſi poſtea nuptura eſſet, quia haec conditio habebatur pro non ſcripta. Aſt inde non ſequebatur, vt fideicommiſſum non reſtitueret Titio, ſimul ac nupſerit, quum quiuis legatarius fideicommiſſo poſſet grauari.

Ceterum alia erat conditio SI NON NVPSERIT, alia ſi *huic viro*, vel ſi *intra certum tempus*, vel ſi *illo loco* non nupſerit. Nec enim pro non ſcripta habebatur conditio, ſi legato adſcriptum eſſet: SI L. TITIO NON NVPSERIT (b): nec altera: SI NEQVE TITIO NEQVE SEIO, NEQVE MAEVIO NVPSERIT (c), ſiquidem, ſi vel maxime his conditionibus pareret mulier, ei tamen nec caelibatus nec viduitatis iugum impoſitum videbatur. Sed et, ſi certum tempus, intra quod non nuberet, fuiſſet definitum, veluti SI A LIBERIS IMPVBERIBVS NE NVPSERIT (d), vel generatim eſſet legatum: QVOAD VIDVA ERIT (e), etiam his caſibus aut conditiones erant adimplendae, aut repudiandum legatum, quia non impoſita fuerat viduitatis conditio. Quid ſi, ne *certo loco nuberet*, legato adſcriptum eſſet, veluti: SI ARICIAE NON NVPSERIT? Reſpondet TER. CLEMENS (f), intereſſe, an fraus legi facta ſit. Nam ſi ea ſit mulier, quae alibi nuptias non facile poſſet inuenire, interpretandum eſſe, ipſo iure reſcindi, quod fraudandae legis gratia eſſet adſcriptum. *Legem* enim *vtilem reipublicae*, *ſobolis ſcilicet procreandae cauſſa latam, adiuuandam eſſe interpretatione.*

Quod ipſo iure reſcindi ait CLEMENS, id ita lege noſtra exprimitur: EA CONDITIONE LIBERI SVNTO, NEQVE MINVS DELATAM HEREDITATEM LEGATVMVE EX HAC LEGE CONSEQVVNTOR. Conditio huiuſmodi legibus aduerſabatur, Iuliae nimirum et Papiae. *Quae vero conditiones contra edicta Imperatorum, aut contra leges, aut quae legum*

(a) *Part. II. Diſſ. VIII.* §. 12. *edit. prior.*

(b) TER. CLEM. *Lib. V.* L. 64. *pr. D. de cond. et dem.*

(c) GAI. *Lib. III.* L. 63. *pr. D. eod.*

(d) L. 62. §. *vlt. D. eod.*

(e) L. 96. §. 1. *D. eod.*

(f) TER. CLEM. *Lib. V.* L. 64. §. 1. *D. eod.*

gum vicem obtinent, id eſt contra edicta praetorum, SCta, prudentum placita, diuturnos mores et conſuetudinem, *ſcriptae*, *vel quae contra mores ſunt*, *pro* NON SCRIPTIS *habentur*, vti ait MARCIANVS. (a) In vltimis voluntatibus ea regula dubio caret. Aſt in contractibus ſecus ſe res habet, quos conditione lege vel natura impoſſibili infirmari conſtat, (b). Eius tamen diſcriminis ratio in promtu eſt. Qui enim contrahit, conſenſiſſe cenſetur in conditionem turpem vel impoſſibilem, idque dum fecit, vel iocatus eſſe, vel emotae mentis fuiſſe cenſetur. Neuter vero recte contrahit. Aſt quod ad vltimas attinet voluntates, in conditiones huiuſmodi nec heres nec legatarius conſenſit, et tamen defunctus voluiſſe cenſetur, vt ſupremum iudicium ſuum exitum haberet. Quod quum, niſi detracta conditione turpi vel impoſſibili, fieri nequeat: illam merito pro non ſcripta habent leges noſtrae.

Quam conſultiſſimam iuris rationem peruidiſſe haud videtur Pontifex (c) dum conditionem quidem contra leges matrimonii adſcriptam tabulis dotalibus, v. c. ne liberi procreentur, vel vt ſponſa quaeſtum corpore faciat, ſponſalia irrita reddere concedit, reliquas autem conditiones vel facto vel lege impoſſibiles pro non adiectis haberi iubet. Quae enim vera ſunt de vltimis voluntatibus, ea perperam proferuntur ad conuentiones, in quibus partis vtriuſque conſenſus intercedit. Quaſi enim, qui huiuſmodi conditionem probauit, mereatur, vt in eius fauorem illa habeatur pro non adiecta. Et tamen ex his lacunis Nectar ſibi haurire videntur digni hoc hauſtu canoniſtae. Ceterum detracta conditione, et legatum capiebat, cui id ſub conditione relictum fuerat, et HEREDITATEM DELATAM. Quae verba interpretatus TER. CLEMENS (d): DELATA, inquit, HEREDITAS *intelligitur*, *quam quis poſſit adeundo conſequi*. Hinc ſi tempore teſtamenti factionis ac apertarum tabularum capax erat heres: non ei nocebat, ſi poſtea incapax fieret, quia quod alias in inſtitutione conditionali reſpicitur ad capacitatem tempore exiſtentis conditionis, id hoc caſu, quo conditio pro non adſcripta erat, non habebat locum.

III. Hactenus de ipſo capite XXVIIII. Ei vero deinde quodammodo derogatum eſt, quod ad conditionem viduitatis: quum ſeuerius habendae viderentur viduae, quae iam matrimonii dulcedinem deguſtauerant, quam virgines. Quo tempore haec facta ſit mutatio, explorare equidem nondum potui: attamen id animaduerto, haud multo poſt Auguſti tem-

(a) L. 14. pr. D. de condit. inſt.
(b) L. 31. D. de obl. et action.
(c) Cap. vlt. X. de condit. adpoſit.
(d) VLPIAN. Lib. V. L. 151. D. de verb. ſign.

pora, inualeſcente per orbem Romanum religione Chriſtiana, illam, quam ſupra expoſuimus opinionem de viduitatis praeſtantia et turpitudine ſecundarum nuptiarum reuixiſſe. Sane ſaeculo Chriſtiano ſecundo ATHENAGORAS (a) ſecundas nuptias vocat *ſpecioſum adulterium*, CLEM. ALEXANDRINVS (b) *fornicationem*, quibus ſimilibuſque verbis eodem ſaeculo vtuntur IRENAEVS (c) et TERTVLLIANVS (d): inſequente ORIGENES (e), qui *tale coniugium homines eiicere e regno Dei*, contendere non dubitat. Hinc circa haec tempora a Chriſtianis tantum non omnibus monogamiam ſeruatam legimus apud THEOPHILVM ANTIOCHENVM (f) et MINVCIVM FELICEM (g), qui eos *cupiditatem procreandi aut unam ſciuiſſe*, ait, *aut nullam.* Multo grauius ſaeculo inſequente quarto aduerſus iteratas nuptias diſputarunt BASILIVS (h), GREGORIVS NAZIANZENVS (i), AMBROSIVS (l), AMPHILOCHIVS (m), ipſique Patres conciliorum NICENI (n), LAODICENI (o), NEOCAESARIENSIS (p) et CARTHAGINIENSIS quarti (q). Saeculo quinto iiſdem ſecundis nuptiis bellum veluti indixerant HIERONYMVS (r), GELASIVS (s) et auctor operis imperfecti in Matthaeum, perperam attributi CHRYSOSTOMO (t), ex quo hic locus in ipſum GRATIANI decretum (v) migrauit: *Hac ratione et Apoſtoli permiſere ſecundas adire nuptias, propter incontinentiam hominum. Nam ſecundam quidem accipere ſecundum praeceptum Apoſtoli eſt: ſecundum veritatis autem rationem vere fornicatio eſt. Sed dum permittente Deo publice et licenter committitur, fit honeſta fornicatio.* Non mirum itaque, eam ſententiam iterum placere coepiſſe paganis, et leges quaſdam ſecundis nuptiis parum amicas peperiſſe. Talis ſane eſt, quam ex LIBANII epiſtola MSC. extulit IAC. GOTHOFREDVS (x), quaque cautum, vt mater iterum nupta non eſſet liberorum e priore matrimonio ſuſceptorum heres, ſed ei ipſe auus maternus praeferretur. Nec alia cauſſa eſt mutati huius capitis. Nam ſaeculo, vt opinor, tertio, SCto neſcio quo, cuius ipſe IVSTINIANVS (y) meminit, cautum eſt (z),

Vt

(a) *Apolog. pag.* 37.
(b) *Lib. III. Strom.*
(c) *Lib. III. cap.* 19.
(d) *Exhort. ad caſt. cap.* 18.
(e) *Homil. in Luc.* 17.
(f) *Ad Autolyc. Lib. III.*
(g) *Octau. cap.* 31.
(h) *ad Amphiloch. can.* LV.
(i) *Orat.* XXXI.
(l) *De offic. lib.* 1. *cap. vlt.*
(m) *Orat. in occurſ. dom. p.* 32.
(n) HARDVIN. *Concil. Tom. I. p.* 511.
(o) *Ibid. p.* 782.
(p) *Ibid. pag.* 788.
(q) *Ibid. pag.* 985.
(r) *Comm. ad Hagg. et lib.* 7. *adu. Iouinian.*
(s) *Epiſt. V. cap.* 32.
(t) *Homil.* XXXII.
(v) *Can.* 39. *cauſſ.* 31. *qu.* 1.
(x) *Ad Cod Theod. Tom. I. p.* 285.
(y) L. 3. C. *de ind. viduit.*
(z) L. 2. C. *eod.*

Vt ſi coniux intra annum a morte coniugis iuraſſet, ſe liberûm quaerendorum cauſſa ad ſecundas nuptias tranſire, conditio viduitatis ei a coniuge adſcripta remitteretur. Sin iurare intra annum nollet, non aliter, quod ei teſtamento relictum caperet, ac praeſtita cautione Muciana.

Non ergo ſemper conditio viduitatis poſt hoc SCtum pro non adſcripta habebatur, quemadmodum conditio, quae caelibatum imponebat: ſed tunc demum ſi intra annum luctus ex formula antiqua iuraſſet, *ſe* LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA *ad ſecunda vota tranſire.* Si intra annum id iuſiurandum haud praeſtitiſſet, tunc ſi legato nondum potita nuberet, peremta erat legati petitio: ſin nondum nupta legatum peteret, non admittebatur, niſi praeſtita cautione Muciana ſecuros reddidiſſet heredes, ſe ſi nupſerit, legatum cum fructibus intermedii temporis reſtituturam (a). Ad priorem tamen caſum, quidquid videatur viro eximio, IAC. GOTHOFREDO (b), non pertinet conſtitutio haec GORDIANI: (c) *Legatum alii ſub conditione ſic relictum:* SI VXOR NVPTVI SE POST MORTEM MARITI NON COLLOCAVERIT, *contractis nuptiis conditione deficit, ideoque peti nequaquam poteſt.* Nam in ea nec iuriſiurandi intra annum haud praeſtiti fit mentio, nec vxori id legatum relictum fuerat ſub conditione viduitatis, ſed ALII: ea lege, ſi vxor teſtatoris nuptui ſe haud collocaſſet. Quis vero legatum huiuſmodi conditione defici dubitaret, ſi vxor ad ſecunda vota tranſierit?

Ceterum hoc ius paſſim LEGIS IVLIAE MISCELLAE nomine venit, veluti in rubrica et legibus quibuſdam (d) tituli *de indicta viduitate et* LEGE IVLIA MISCELLA *tollenda*, nec non in *Nouella* XXII, *cap.* 43. et apud Graecos (e) in ſcholiis ad *L. vlt. ff. de ſtatu lib.* vbi pro τὸν Σμίκελλαν νόμον recte FAEROTTVS legendum monet τὸν Μίσκελλον νόμον. Vnde vero id nomen? IVSTINIANVS in Nouella, paullo ante laudata, hoc ius repetit a neſcio quo Iulio Miſcello, dum ſcribit: *Sed hanc quoque adiectionem ipſe* IVLIVS MISCELLVS *haud inuenit, ſed Q. Mucius Scaeuola praeſancìuerat.* Enimuero hunc Iulium Miſcellum tota antiquitas ignorat, nec dubito quin interpres ſemi Latinus, quum in Graeco textu eſſet ὁ νόμος Ἰούλιος Μίσκελλος, illud ὁ νόμος praeteruiderit, et inde ſibi abſurde finxerit legiſlatorem quemdam *Iulium Miſcellum.* Veroſimilius eſt, ipſum hoc caput dictum eſſe *legem Iuliam Miſcellam*, quemadmodum alia capita *legis Iuliae decimariae*, alia *caducariae* nomine venie-

(a) *L.* 7. *pr. D. de cond. et demonſtr.*
(b) *Ad Leg. Pap. cap.* 17. *p.* 330.
(c) *L.* 1. *C. de ind. viduit.*
(d) *L.* 2. *et L.* 3. *C. eod.*
(e) *Ad Baſil. Lib.* XLVIII. *tit.* V. *p.* 435. *Tom. VI.*

veniebant. At vero cognomen huic capiti non ideo inditum, quod de viris aeque ac mulieribus ageret, quam rationem reddit vir ſummus, IAC. CVIACIVS (a), ſic enim innumerae eſſent leges miſcellae, nec, vti MERCATORI (b) viſum, quod varias res complecteretur, conditionem puta caelibatus et viduitatis: (de caelibatus enim conditione ne γρῦ quidem in hoc SCto,) ſed quod miſcellaneum veluti eſſet hoc caput, quippe ex lege Iulia et Papia, ex SCto de quo paullo ante diximus, et cautione Muciana conflatum, vti recte vidit IAC. GOTHOFREDVS, cuius ſententiae illam interpretis Nouellarum de Iulio Miſcello, legis auctore, antehabitam eſſe a IANO VINC. GRAVINA (c), maxime equidem miror.

Sed et hanc legem Miſcellam ſuſtulit IVSTINIANVS, ineunte anno 531. poſt *Lampadii* et *Oreſtis* conſulatum (d), ſanciens, vt nec ius iurandum in poſterum hoc caſu exigatur, nec cautio Muciana, ſed ſuo arbitrio viduae, quibus viduitatis conditio a maritis impoſita fuerit, poſſint ad ſecunda vota tranſire, nec poenae legis Miſcellae ſubſint, ſiue habeant liberos, ſiue non habeant, dum ne in verba mariti iurarint. Id tamen quod hoc modo relictum, ea lege eas capere iubet, vt, ſalua liberis proprietate, vſumfructum tantum percipiant. Addit IVSTINIANVS rationem ſatis piam: *vt ne neceſſitate legis et ſacramento colorata* PERIVRIVM *committatur.* Sed quale hic periurii periculum? Credideram aliquando, *periurium* in hac lege capi pro iureiurando temerario et ſuperuacuo: maxime quum ſtatim addat imperator: *quum enim mulieres ad hoc natura progenuerit, vt partus ederent, et maxima eis cupiditas in hoc conſtituta ſit: quare ſcientes prudenteſque periurium committi patimur?* Sane, ſi mulier natura fertur ad procreandam ſobolem, ſique maxima eius rei cupiditate flagrat, iurans ſe liberorum quaerendorum cauſſa nupturam, non incidet in ſuſpicionem periurii: ſed ius iurandum hoc potius videbitur ſuperuacuum et temerarium, aeque ac ſi mercator conceptis verbis iurare iuberetur, lucri cauſſa negotiari. Sed iam aliter ſentio. Ex *Nouella* enim XII. *cap.* 43. adparet, longe ſubtilius ratiocinatum eſſe Iuſtinianum, et ideo metuiſſe periurium, *quia plurimae mulieres deſiderio nuptiarum*, NON PROPTER FILIORVM PROCREATIONEM, *ſed propter neceſſitatem*, V. C. paupertatem, *teneantur*, et iurare tamen iubeantur, ſe *liberorum quaerendorum* cauſſa nubere.

Sub

(a) *Ad tit. C. de ind. vid.*
(b) *Notat. I. 2.*
(c) *De legib. et SCtis*, §. 56.
(d) *L. 2. C. de ind. viduit.*

Sub finem eiuſdem anni noua conſtitutione (a) ſuperiorem ita interpretatur IVSTINIANVS, quod ea non ſolum ad feminas, ſed et maſculos pertineat. Simul a lege ſuperiore excipit ſpecies ab VLPIANO in libris ad Sabinum adlatas, vbi mulieri legatum fuerat, ſub conditione: SI VIDVA ERIT, vel QVOTIES VIDVA ERIT, vel QVVM VIDVA ERIT; maſculo autem ſub lege: SI AMISERIT VXOREM, vel QVANDO AD CAELIBATVM PERVENERIT. Hae enim ſpecies non pertinebant ad legem Iuliam Miſcellam, quia iis non imponebatur viduitatis conditio, ſed legatum tantum erat in id tempus, quo coepiſſet viduitas. Vnde mulier non ſolum vſumfructum, ſed et ipſam huius modi legati proprietatem capere poſſe ſtatuit Iuſtinianus, *quaſi* PRO SOLATIO *ſuae triſtitiae.*

Enimuero ne in eo quidem ſubſtitit IVSTINIANVS, quem ideo *trocho verſatiliorem* vocat IAN. VINC. GRAVINA (b). Nam anno 536. poſt Beliſarii V. C. conſulatum, et cautionem Mucianam, et legem Iuliam Miſcellam quodammodo reſtituit, noluitque eas, quibus a teſtatore viduitatis conditio impoſita fuerat, capere legatum intra annum, niſi ſpe nuptiarum prorſus exſtincta, veluti ſi mulier ſe Deo deuouiſſet: poſt annum autem, non niſi praeſtita cautione Muciana, cuius rationes magno verborum apparatu in Nouella iſta (c) exponit. Iam id addo, quum in Gallia Nicolaus Morillo et Anna Petit coniuges tabulis dotalibus donationem inuicem ea lege feciſſent, vt ſi ſuperſtes, ſpreta viduitate ad ſecunda vota tranſiret, ea euaneſceret, et Anna, mortuo Nicolao iterum nupſiſſet, donationem illam repetentibus Nicolai heredibus, ſenatum curiae Pariſienſis anno 1592. cenſuiſſe, donationis legem eſſe ſeruandam, et Annam ab omni donationis emolumento eſſe repellendam. Quem caſum egregie enucleatum dedit ANNAEVS ROBERTVS in rebus iudicatis (d).

IIII. Eodem libro V. commentariorum TER. CLEMENS et VLPIANVS agunt de conditione caelibatus libertis impoſita. Vnde proximum caput XXX. ad illud ius pertinuiſſe, perquam videtur veroſimile. Illud vero tale fuit, teſte PAVLLO (e)

> *Si patronus iuſiurandum in hoc liberto impoſuerit, ne vxorem ducat, vel libertae, ne nubat: iuſiurandum permittitor, nuptiaſque ex* H. L. *contrahendi liberto libertaeue ius eſto.*

Solitos

(a) *L.* 3. *C. de ind. viduit.*
(b) *Ibid.*
(c) *Nou. XXII. cap.* 43.
(d) *Lib. II. cap.* 7.
(e) *L.* 6. §. 4. *D. de iur. patr.*

Solitos eſſe patronos a ſeruis manumiſſis varia ſibi ſtipulari, iam ſupra obſeruauimus. Frequentiſſime autem ea lex adiiciebatur manumiſſionibus, ne liberti ducerent vxorem, nec libertae nuberent. Quum enim legibus XII. tabularum cautum eſſet (a), vt ſi libertus inteſtatus moreretur, cui ſuus non eſſet heres, ad patronos patroniue liberos perueniret hereditas: intererat omnino patroni, libertos libertaſque ſe habere caelibes, ne, ſi liberos tollerent, legitima hereditate exciderent. Idcirco libertos iureiurando obſtringere ſolebant, ne vxores ducerent; libertas, ne nuberent. Quam frequenter id factum ſit temporibus Auguſti, vel id argumento eſt, quod binis ſub hoc principe legibus coërcita ſit improba haec habendi cupiditas. Primo enim lege Aelia Sentia cautum eſt, vt iuribus patronatus excideret, qui vel ipſe, vel quo conſcio alius (b) a liberto libertaue ſtipulatus ſit, ne vel vnquam, vel ad certum tempus, vel cum certa perſona (c) iniret matrimonium, neue liberos tolleret (d); niſi forte iure iurando ad hoc adactus ſit libertus caſtratus, vel matrimonio inhabilis (e), vel liberta iurarit, ſe non alii, ac patrono (f), vel non contra leges (g), vel non prius, quam liberi ad pubertatem perueniſſent (h), cuiquam nupturam. His enim caſibus patronus non incidebat in legem Aeliam Sentiam.

Deinde ſeuerius hoc cacoëthes coercuit lex Iulia et Papia. Quamuis enim Aelia Sentia patronos iniuſtum hoc iuſiurandum a libertis exigentes iure ſuo priuaret: non tamen gratiam iuriſiurandi libertis faciebat. Aſt lege demum noſtra cautum, vt iuris iurandi religione exſoluerentur liberti libertaeue, qui quaeque huiuſmodi iuſiurandum praeſtitiſſent.

Ait lex: SI PATRONVS IVSIVRANDVM IN HOC LIBERTO IMPOSVERIT, NE VXOREM DVCAT, VEL LIBERTAE, NE NVBAT. Patronus erat manumiſſor, nec non quem talem cauſſa cognita iudicauerat Praetor, non, qui ſe patronum eſſe iuraſſet: quod ad hoc caput diſerte VLPIANVS (i): Perinde vero erat, ſiue ipſe patronus, ſiue eo conſcio, vel non impediente, filius familias libertum in verba ſua adegiſſet. Quemadmodum enim ex ſententia TER. CLEMENTIS (l) et

(a) VLP. *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 1.
(b) L. 6. *pr. D. de iur. patr.*
(c) L. 15. *D. eod.*
(d) L. 3. §. 5. *D. de ſuis et legit. her.*
(e) L. 6. §. 2. *D. de iur. patr.*
(f) L. 6. §. 3. *eod.*
(g) L. 3. §. 5. *D. de ſuis et leg. her.*
(h) TER. CLEM. *Lib. V.* L. 31. *D. qui et a quib. manum.*
(i) VLP. *Lib. V.* L. 14. *D. de iur. patr.*
(l) L. 32. *pr. D. qui et a quib. manumiſſ. liber. non fiant.*

et tunc patronus incidiſſe videbatur in legem Aeliam Sentiam, quia, dum non remitteret iuſiurandum, dolo malo facere videbatur: ita idem obtinuiſſe ex lege IVLIA et PAPIA, ex CLEMENTIS fragmento colligimus. Non magis intererat, ſiue liberto ſiue libertae iniuncta eſſet caelibatus conditio, dum habiles eſſent ad procreandam ſobolem.

Quamuis vero alioquin iuſiurandum a liberto praeſtitum eſſet ſpecies obligationis verborum, non minus valida, ac ſtipulatio, vel dotis dictio (a): lex tamen noſtra ſanxerat, VT IVSIVRANDVM PERMITTERETVR, NVPTIASQVE EX H. L. CONTRAHENDI IIS IVS ESSET. Pro *permittitur*, quo PAVLLVS (b) hic vtitur, reſcribendum videri poſſet *remittitur*, niſi his verbis promiſcue vterentur auctores noſtri, veluti *permittere pecuniam* pro remittere (c), *accuſationem permittere* pro remittere (d), qualia exempla iam collegerunt CVIACIVS (e), LIPSIVS (f), aliique viri docti. Saepe enim hoc modo gratiam iuriſiurandi faciebant principes vel leges, ceu ſingulari eaque pereruditа diſſertatione docuit ZACH. HVBERVS (g), vbi et hunc effectum huius remiſſionis fuiſſe docet, vt a ciuili periurii poena immunes eſſent, quibus gratia facta fuiſſet iuriſiurandi.

(a) CAI. *Inſt. Lib. II. tit. 9. §. 4.*
(b) L. *6. §. 4. D. de iur. patr.*
(c) L. *37. D. de pact.*
(d) L. *3. D. de publ. iud.*
(e) *Obſ. Lib. XXI. cap. 29.*
(f) *Ad* TACIT. *Annal. Lib. I. cap. 8.*
(g) *Part. II. Diſſ. LII.*

* * * * * * * * * *

CAPVT XVII.

AD CAPVT LEGIS XXXI.

DE IVRE ADFINITATIS INTER VITRICVM VEL NOVERCAM ET PRIVIGNOS, SOCEROS ITEM ET GENERVM VEL NVRVM.

I. *Eodem libro V.* VLPIANVS *etiam de genero et ſocero ſocruque videtur egiſſe.* GOTHOFREDI *de huius capitis materia ſententia reiecta. Lex Iulia de publicis iudiciis cum noſtra nihil commune habuit. Coniectura de hoc capite. Eius rationes.* II. *Adfinitas olim morte finita.* VINNIVS *et* B. H. REINOLDVS *laudati. Quis gener et nurus? Quaſi adfinitas.* III. *Quando hoc caput fuerit abrogatum?*

I. EOdem libro V. Commentariorum, quo de ſuperioribus nuptiarum impedimentis egerat VLPIANVS, etiam de *ſoceris*, *genero* et *nuru* eum quaedam commentatum eſſe animaduerto. Modo enim docet, etiam nepotis ex filia vxorem nurum dici, et ſponſum ſponſamque *generi nuruſque* nominibus intelligi, et ſoceri ſocruſque adpellatione etiam ſponſorum parentes contineri (a): modo generi adpellationem etiam ad neptis et proneptis tam ex filio quam ex filia editarum maritos producit (b). Sed et CAIVS (c) libro commentariorum quarto, ſimiliter quis gener et ſocer vocetur, oſtendit. Non autem huc pertinent et fragmenta PAVLLI (d) et TER. CLEMENTIS (e), quibus eadem vocabula interpretantur, nec numeri librorum in inſcriptionibus in mendo cubant. Alio enim ea referri poſſe, iam ſupra docuimus. Quum itaque legis noſtrae interpretes hic, quid ſocer, quidue gener et nurus ſit, tam ſollicite diſputarint: nemo ſane inficias ibit, in hac legis noſtrae parte exſtitiſſe caput, quod ad *ſocerum*, *ſocrum*, *generum* et *nurum* praecipue pertinuerit.

Quid de his adfinibus ſanxerit Auguſtus, id nec ex vllo horum fragmentorum, nec ex alio iuris noſtri loco diſcimus: id quod argumento nobis eſſe poterit, et iſtud caput ius aliquod antiquum et deſuetudine poſtea inumbratum continuiſſe. Quale vero illud fuerit, pro inſtituto noſtro paullo curioſius indagare iuuabit. IAC. GOTHOFREDVS, (f) qui alioquin in fragmentis veterum inueſtigandis lynceis plane oculis eſſe ſolet, loca TERENTII CLEMENTIS et PAVLLI refert ad caput ſuum ſextum, et inde hanc exſtruit ſententiam:

GENER SOCERVE *inuiti in reos teſtimonium ne dicunto.*

Textus vero VLPIANI et CAII pertinuiſſe exiſtimat ad caput ſuum 15. quod nobis eſt 35. vbi ita refingit verba MARCIANI L. 19. D. de Rit. Nupt.

> *Qui liberos, quos in poteſtate habent, iniuria prohibuerint vxores ducere vel nubere, vel qui dotem dare nolunt, in matrimonium* GENERO NVRVIVE *collocare et dotare per Praetorem vrbanum coguntor.*

Ita

(a) VLP. *Lib. V.* L. 6. *D. de grad. e adfin.*

(b) VLP. *Lib. V.* L. 136. *D. de verb. ſign.*

(c) CAI. *Lib. IIII.* L. 5. *D. de teſt.*

(d) L. 4. *D. eod.*

(e) L. 146. *D. de verb. ſign.*

(f) *Ad leg. Pap. cap. 6. et 15.*

Ita haec commentatorum fragmenta diſponenda reſtituendaque loco ſuo putat vir eruditiſſimus, IAC. GOTHOFREDVS: cui tamen vt ea in re adſentiar, nondum fateor a me poſſum impetrare. Nam primo de teſtimonio, genero nuruiue, nec non ſocero et ſocrui inuitis haud denunciando, non lex Papia Poppaea cauit, ſed lex Iulia publicorum iudiciorum. Ita ex compacto docent PAPINIANVS (a), PAVLLVS (b) et VLPIANVS (c), qui et caput legis illius LXXXVII de eo iure egiſſe obſeruat. Simile vero quid in lege Papia Poppaea fuiſſe, nec ex iſtis PAVLLI, VLPIANIque textibus, nec ex fine et ſcopo legis noſtrae colligi poteſt, vti recte obſeruauit ANT. SCHVLTINGIVS (d). Et quid opus erat haec in lege Papia Poppaea repeti, quae iam ſatis perſpicue ſcripta fuerant in lege Iulia publicorum iudiciorum? Deinde nec felicius conieciſſe videtur vir doctiſſimus, dum *L. 19. D. de Rit. Nupt.* verba GENERO NVRVIVE inſeruit. Quam frigida enim eſt loquutio: *filium filiamue in matrimonium genero nuruiue collocare?* Cui vero alii collocari poterant, quam *genero nuruiue*? Non ſane ferebat legislatorius veterum ſtilus, vt huiuſmodi vocabula infererent, non minus ſane hic otioſa, quam ſi quis dicere vellet, *liberis naturalibus, quos mater aliqua enixa ſit, alimenta deberi.* Non magis enim fieri poteſt, vt filius filiaue elocatus elocataque intelligatur ſine genero et nuru, quam liberi naturales ſine matre. Et cur quaeſo tam operoſe haec verba interpretati ſunt VLPIANVS, CAIVS, PAVLLVS, TER. CLEMENS, ſi nihil aliud lex dixerit, quam genero nuruiue in matrimonium collocandos eſſe liberos? An hic ſcire interfuit, etiam ſponſum ſponſamque generi nuruſque appellatione contineri? Hic ergo ſi quid video, nihil vidit vir eximius: nec eius coniectura quidquam habet, quo ſe commendet, veroſimilitudinis.

Quum vero et nos in his tenebris praeter coniecturam nihil promittere poſſimus: operam ſaltim dabimus, ne illa omni ratione veterumque teſtimonio deſtituatur. Caput nimirum iſtud XXXI. tale fuiſſe ſuſpicamur:

> *Adfinitas, praeterquam inter nouercam et priuignum, vitricum et priuignam, nec non* SOCERVM SOCRVMVE *et* GENERVM NVRVMVE, *morte diuortioue ſoluitor.*

Quia enim, vti iam ſuperiore capite docuimus, ea legis noſtrae fuit

 ſenten-

(a) L. 2. D. de accuſ.
(b) L. 4. D. de teſt.
(c) Collat. legg. Moſ. et Rom. tit 9. §. 2.
(d) Iuriſprud. vet. ante-iuſt. pag. 767.

ſententia, *ne quod omnino nuptiis inferretur* IMPEDIMENTVM (a), et legiſlatores iam huiuſmodi quaedam impedimenta remouerant: commode etiam incidit ius adfinitatis, quod multa turbare poſſe videbatur matrimonia. Saepe enim viduam adpetebat aliquis ex defuncti mariti familia, qui eius mores perſpexerat accurate; qui eam commodam liberis ſuis nouercam fore, ſeque iis nuptiis res ſuas conſtabiliturum, exiſtimabat: ſed obſtabat ei ius adfinitatis, quod non videbatur ferre, vt iuſtum eſſet inter ſe eamque mulierem connubium. Quumque vterque haud facile parem alibi conditionem reperiret: inde fiebat, vt impedirentur vtriuſque nuptiae, legique ad procreandam ſobolem comparatae minus ſatisfieret. Ei vero impedimento legem hanc oppoſuiſſe videtur Auguſtus, qua nuptias inter adfines, paucis exceptis, permiſit: idque colligere mihi videor primum ex CONSTANTINI, CONSTANTIS et IVLIANI (b) conſtitutione, qua LICITVM *veteres credidiſſe ait, nuptiis fratris ſolutis ducere fratrem vxorem*, LICITVM *etiam, poſt mortem mulieris aut diuortium, contrahere cum eiuſdem ſorore coniugium.* Ex qua conſtitutione id ſaltim patet, adfinitatem veteribus viſam eſſe ſolui, ſimul ac nuptiae vel morte vel diuortio fuerint ſolutae, adeoque non amplius eam obſtitiſſe adfinibus, nouum inituris matrimonium. Quum vero alioquin vniuerſam graduum et adfinitatis prohibitionem ex MORIBVS deſcendere dicat PAVLLVS (c): illud tamen ius, quod paullo ante commemorauimus, *Romanis* LEGIBVS tribuere non dubitant DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS A A. (d) in celeberrima, quam Pariator legum Moſaicarum et Romanarum ſeruauit, conſtitutione. Aſt de quibus *legibus* loqui dicamus Principes? De illis profecto, quarum AVGVSTVS auctor eſt. Id enim docet locus praeclarus PAVLLI (e) ex libro XXXV ad Edictum, quo leges nuptiales explicauit, vbi poſtquam fuſe expoſuit, quaenam *nouerca* ſit, qui, *ſocer, ſocrus, nouerca*, demum et de *priuigna* addit: *Priuigna non ſolum ea mihi intelligitur, quae vxoris mei filia eſt, ſed et neptis, et proneptis, vt nullam earum ducere poſſim. Item eius matrem, quam ſponſam habui, non poſſe me vxorem ducere*, AVGVSTVS *interpretatus eſt: fuiſſe enim eam ſocrum.* Certiſſimum ergo videtur Auguſtum has perſonas coniungi vetuiſſe: inter reliquos adfines permiſiſſe matrimonium. Quumque eo de iure non tam ad legem Iuliam de adulteriis, quam ad legem Iuliam Papiam tam

(a) L. 72. §. 4. *D. de cond. et dem.*
(b) L. 2. *C. Th. de inceſt. nupt.*
(c) L. 39. §. 1. *D. de Rit. nupt.*
(d) *Coll. LL. Moſ. et Rom. tit. VI.* §. 4.
(e) L. 14. §. *vlt. D. de Rit. nupt.*

tam prolixe egerint interpretes: veroſimillimum ſane videtur, totum illud ius inuectum eſſe lege Iulia et Papia Poppaea.

II. Vt ergo ad legem ipſam progrediamur, ait Auguſtus: ADFINITAS MORTE, DIVORTIOVE SOLVITOR. *Adfines*, vti MODESTINVS (a) definit, *ſunt viri et vxoris cognati, dicti ab eo, quod duae cognationes, quae diuerſae inter ſe ſunt, per nuptias copulantur, et altera ad alterius cognationis finem accedit. Namque coniungendae adfinitatis cauſſa fit ex nuptiis.* Quum itaque neceſſitudinis illius cauſſa ſint nuptiae: conſequi exiſtimabant veteres, vt ſolutis morte vel diuortio nuptiis, et adfinitas ſoluta intelligatur. Ita rationes ſubduxere gentes etiam humaniſſimae, et caſtitatis imprimis ſtudioſae. Ebraeis, haud pauci eiuſmodi doctrinam tribuunt, partim ob locum Leuit. XVIII, 18. partim ob verba PHILONIS (b): *Δεσμὸς γὰρ οἴκων ὀθνείων αἱ ἐπιγαμίαι, τὴν ἀλλοτριότητα συνάγων, ȣ̓ λυθέντος λέληπται καὶ τὰ τῆς κοινωνίας. Connubia familiis externis ſunt pro vinculo, quo ſoluto*, SOLVITVR *et* ADFINITAS. Inter Graecos iam EVRIPIDES (c) cecinerat:

> *Παλαιὰ καινῶν λείπεται κηδευμάτων,*
> VETERES *nouis cedunt* ADFINITATIBVS.

Nec non ISOCRATES (d): *Οὕτω δὲ σφόδρα ἠγάπησε τὴν τȣ̃ πατρὸς φιλίαν, ὥς τ᾽ ἀποθανȣ́σης ἐκείνης ἄπαιδος, αὖθις ἠγάγετο τὴν ἀνεψιὰν τȣ̃ πατρὸς, ȣ̓ βȣλόμενος διαλύσασθαι τὴν πρὸς ἡμᾶς οἰκειότητα. Tantopere patris mei amicitia delectatus eſt, vt quum amita mea ſine liberis deceſſiſſet, rurſus patris conſobrinam duxerit, quo neceſſitudo inter nos et* ADFINITAS *permaneret.* Saepe etiam ad hos mores Graecos adludit TERENTIVS (e), apud quem Laches:

> *Haud ita decet, ſi perpetuam vis eſſe* AFFINITATEM *hanc,*
> *Celare te iras, ſi quid eſt peccatum a nobis, profer.*

Et alio loco (f):

> AFFINITATEM *hanc ſane* PERPETVAM *volo,*
> *Sin eſt, vt aliter tua ſit ſententia,*
> *Accipias puerum.*

 Prin-

(a) L. 4. §. 3. D. *de grad. et adfin.*
(b) *Legat. ad* CAI. *pag.* 776.
(c) *In Medea.*
(d) *In Aegenet. pag.* 386.
(e) *Hecyr. Act. II. Scen. II. v.* 10.
(f) *Act. IIII. Scen. IIII. v.* 14.

Principium itaque hoc placuiſſe etiam priſcis Romanis, inter primos obſeruauit VINNIVS (a), qui dubitanter, *credere ſe*, ait, *apud Romanos* IVRA ADFINITATIS *morte vnius e coniugibus*, PRO EXTINCTIS *habita fuiſſe*. Poſtea et v. c. HENR. BERN. REINOLDVS (b), et celeberrimus GER. NOODT (c) eam *Vinnii* ſententiam aliquot exemplis et e conſtitutione, quam allegauimus CONSTANTINI, CONSTANTIS et IVLIANI probarunt. Nos vero eius iuris hiſtoriam paullo accuratius expediemus. Iam libera republica id valuiſſe principium, ipſe iam vidit VINNIVS. Ego illud et ſub regibus, et deinde iis exactis valuiſſe arbitror. Tarquinium enim ſuperbum, adhuc priuatum, Tulliam Aruntis fratris vxorem duxiſſe, DIONYS. HALICARNASSAEVS (d) et LIVIVS (e) referunt, nec eſt qui liberos ex eo matrimonio natos illegitimos fuiſſe habitos, putet, quum tamen nec Seruius nec eius vxor eam coniunctionem probarent. M. Craſſum deinde libera adhuc republica defuncti fratris viduam duxiſſe, liberos eius ſibi retinuiſſe, PLVTARCHVS tradit (f). Quod matrimonium tantum abeſt, vt reprehenſionem incurreret, vt Craſſi continentiam in eo laudet PLVTARCHVS. Nec liberos eius vnquam illegitimos viſos eſſe conſtat. Eodem fere tempore CICERO (g) ſcribit, *diuortia eſſe* AFFINITATVM DISCIDIA, non alia de cauſſa quam quod affinitatis iura morte non magis, quam diuortiis finiri non ignoraret. Sed libera republica etiam in linea recta, ſoluta adfinitate, nuptias locum habere exiſtimabant. Quamuis enim viri honeſti ac probi huiuſmodi coniunctiones deteſtarentur: non tamen illae erant illegitimae eatenus, vt vel diuellerentur coniuges, vel connubium ipſum effectu ciuili deſtitueretur. Rem miro exemplo demonſtrabimus ex CICERONE (h). Saſſia, A. Cluentii Auiti mater, crudelis et libidinoſa femina, Cluentiam filiam elocauerat A. Aurio Melino, iuueni nobili, Cluentiae conſobrino. Quum eſſent hae nuptiae plenae dignitatis, plenae concordiae, repente Saſſia ſocrus deperire coepit generum, atque ita inſtruxit ſcenam, vt ſubito facto diuortio, Cluentia a Melino diſcederet. Quid poſtea Saſſia? *Diutius*, vt ait CICERO, *ſuſpicionibus obſcuris laedi famam ſuam noluit: lectum illum* GENIALEM, *quem biennio ante filiae ſuae nubenti ſtrauerat, in eadem domo ſibi ornari, & ſterni, expulſa atque exturbata filia, iubet.* NVBIT *genero ſocrus, nullis auſpicibus, nullis auctoribus, funeſtis ominibus omnium.*

(a) *Comment. ad* §. *6. Inſt. de nupt.*
(b) *Var. cap.* 24.
(c) *Ad tit. D. de Rit. nupt. pag.* 495. *Tom. II. op.*
(d) *Lib. IIII. pag.* 225.
(e) *Lib. I. cap.* 46.
(f) *In Craſſo ab init.*
(g) *Pro Cluent. cap.* 67.
(h) *Ibid. cap.* 5. *ſequ.*

omnium. En nuptias inter generum et ſocrum, quas quidem, tanquam inhoneſtas et nefandas, exſecratur CICERO, legibus tamen illas repugnare, aut Saſſiae et Aurio Melino ideo diem dictum, vel eandem dote mulctatam eſſe, nuſquam ſcribit, id ſane non praetermiſſurus, niſi ea turpitudo extra legum animaduerſionem fuiſſet. Vnde profecto patet, inhoneſtas quidem viſas huiuſmodi nuptias, ſed nullam tamen legem, quo minus fierent, obſtitiſſe, donec per Auguſtum primum

Mos & LEX maſculoſum edomuit nefas.

Ille enim vetus quidem ſeruauit principium, adfinitatemque morte et divortiis ſolui conceſſit: ſed excepit tamen nuptias inter PRIVIGNVM et NOVERCAM, VITRICVM et PRIVIGNAM, SOCERVM ET NVRVM, GENERVM et SOCRVM. Tanta enim inter has perſonas videbatur neceſſitudo, vt ſibi inuicem parentum liberorumque loco eſſent (a), et hinc ſe patres liberosque ſalutarent (b). Et has ſolas perſonas excipiunt, quicumque poſt Auguſtum ad quartum vſque ſaeculum Chriſtianum iura interpretati ſunt, quum tamen alias, in iure *adfinitates non eae, quae quondam fuerunt, ſed praeſentes intelligantur.* (c) VLPIANVS (d): *Eam, quae nouerca vel priuigna, vel nurus, vel ſocrus noſtra* FVIT, *vxorem ducere non poſſumus.* ἐμφατικῶς dicit: *quae* FVIT, vt oſtenderet, hic locum non habere vetus principium, quo, matrimonio ſoluto, et adfinitas pro exſtincta habeatur. Eodem modo PAVLLVS (e): *Nec ſocrum, nec nurum, nec priuignam, nec nouercam* ALIQVANDO, *citra poenam inceſti vxorem ducere licet.* En denuo addit *aliquando*, quod vocabulum ad antecedentia pertinet, vt ſenſus ſit, has omnes perſonas duci non poſſe, dummodo *aliquando* adfines fuerint, quamuis alias adfinitas morte vel diuortio perimatur. Porro DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA (f): *Itemque ex adfinibus priuigna, nouerca, ſocru, nuru, ceterisque, quae antiquo iure prohibentur, a quibus cunctos volumus abſtinere.* Inter easdem perſonas ſolas matrimonium prohiberi aiunt CAIVS (g), PAVLLVS (h), aliique, quorum in Digeſtis fragmenta occurrunt. Ita et in inſtitutionibus noſtris ob adfinitatem matrimonium prohibetur tantum cum priuigna aut nuru (i), ſocru et nouerca (l), et vtrobique additur: *Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi* FVIT

(a) L. 16. *D. ſolut. matr.* L. *vlt. D. de his quae vt indign.*
(b) PLIN. *Lib. VII. Hiſt. nat. cap.* 13.
(c) L. 3. §. 1. *D. de poſtul.*
(d) *Tit. XI.* §. 6.
(e) *Rec. Sent. Lib. II. tit.* 19. §. 5.
(f) *Coll. LL. Moſ. et Rom. tit.* 6. §. 4.
(g) *Inſt. Lib. I. tit.* 4. §. 5.
(h) L. 14. *D. de Rit. nupt.*
(i) §. 6. *Inſt. de nupt.*
(l) §. 7. *Inſt. eod.*

FVIT *nurus aut priuigna tua* : item : *Quod ipſum* DISSOLVTA DEMVM ADFINITATE, *procedit*, vt intelligatur, iura adfinitatis, quae alias ſoluto matrimonio exſtinguuntur, hic non exſtingui. Contra extra lineam rectam nulla occurrit in iure noſtro prohibitio. Hinc fratris viduam, vel uxoris ſororem ducere, nemini erat religioni, quia adfinitas cum matrimonio videbatur finita. Saeculo ſecundo Sicinius Pudens, teſte APVLEIO (a) fratris Pontiani viduam ducturus erat, et Pudentilla ipſa, Apuleii vxor, primum Sicinio Amico, poſteaque eiusdem fratri Sicinio Claro deſponſa erat (b), neutrum connubium improbantibus legibus, ceu iam BRISSONIVS (c) obſeruauit, et poſt eum repetierunt alii. Vnde ANIANI manum olent illa CAII (d): *Sed nec vni viro duas ſorores vxores habere, nec vni mulieri duobus fratribus iungi permittitur.* CAII enim aetate nondum prohibita fuiſſe huiusmodi matrimonia, ſed CONSTANTINVM cum CONSTANTE fratre ea primum vetuiſſe, vel exemplo Marci Antonini ſanctiſſimi principis, Lucillam filiam fratri Lucio Vero nuptum collocantis (e) patet, et paullo poſt demonſtrabimus pluribus.

Iam itaque facile intelligemus veterum, quae huc pertinent, fragmenta. PRIVIGNVS et PRIVIGNA non ſolum intelligebantur mariti vel vxoris liberi, ſed et nepotes et neptes, pronepotes et proneptes (f), quemadmodum et liberorum nomine nepotes, neptes, et reliqui poſteri, continebantur. SOCER et SOCRVS contra non ſolum dicebantur vxoris vel mariti parentes, ſed et auus et auia, proauus et proauia (g), quin et mariti vel vxoris vitricus et nouerca (h). GENERI et NVRVS adpellatione non ſolum liberorum, ſed et nepotum et neptium, pronepotum et proneptium ceterorumque liberorum coniuges (i), immo et eorumdem ſponſi ſponſaeque, continebantur (l). Quod CAIVS exemplo legis Iuliae publicorum iudiciorum illuſtrat, vbi ea cognationis vocabula aeque late accipiuntur. Inter has omnes ergo perſonas tanta erat ob adfinitatem veneratio, vt inter eas nullo modo ſubſiſterent nuptiae, quantumuis ſoluto per mortem vel diuortium matrimonio.

III. Sed iſtud caput demum ſeuerior Chriſtianorum diſciplina excluſit,

(a) *In Apolog. II. pag.* 548.
(b) *Ibid. pag.* 517.
(c) *De iur. Connub. pag.* 283.
(d) *Inſt. Lib. I. tit.* 4. §. 7.
(e) *Iul. Capitolin. Marc. cap.* 9. *Luc. Ver. cap.* 2.
(f) L. 14. §. *vlt. D. de Rit. nupt.*
(g) *d.* L. 14. *et* TER. CLEM. L. 146. *D. de verb. ſign.* L. 3. §. 2. *D. de poſtul.*
(h) L. 14. §. *vlt. D. de Rit. nupt.*
(i) L. 14. *eod.* VLP. *Lib. V.* L. 136. *D. de verb. ſign.*
(l) CAI. *Lib. IIII.* L. 5. *D. de teſt.* VLP. *Lib. V.* L. 6. *D. de grad. et adfin.*

ſit, quae et inter collaterales adfines matrimonia quaedam prohibuit. Saltim a fratris vxore et vxoris ſorore omnes abſtinere anno Chr. 355. ſeuere iuſſerunt CONSTANTINVS, CONSTANS et IVLIANVS (a), qui ſimul veterem illam iuris regulam de adfinitate morte vel diuortio ſoluenda haut obſcure proſcripſerunt, reſcribentes ad Voluſianum, Vicarium vrbis: *Etſi* LICITVM *veteres crediderunt*, NVPTIIS FRATRIS SOLVTIS *ducere fratrem vxorem: licitum etiam*, POST MORTEM MVLIERIS, *aut* DIVORTIVM, *contrahere cum eiusdem ſorore coniugium: abſtineant huiusmodi nuptiis vniuerſi, nec aeſtiment, poſſe legitimos liberos ex hoc conſortio procreari: nam ſpurios eſſe conuenit, qui naſcentur.* Quum vero haec conſtitutio, edita Romae, et ad vicarium vrbis miſſa, ad occidentem tantum pertineret: in oriente huiusmodi coniunctiones nondum ab vſu receſſerant, defendentibus eas etiam Chriſtianis quibusdam, quorum argumenta ſcriptis ad Diodorum, Epiſcopum Tarſenſem, litteris magno molimine oppugnat BASILIVS (b). Hinc noua lege THEODOSIVS M. (c) vetuit, *ne quis fratris vxorem duceret, vel duabus ſororibus coniungeretur*, NE DISSOLVTO QVIDEM QVOCVNQVE MODO CONIVGIO. Idem paullo poſt firmarunt ARCADIVS et HONORIVS (d) anno Chr. 396. poenam quidem viuicomburii et proſcriptionis bonorum, a Theodoſio propoſitam, temperando, ſed nihilominus iubendo, vt nec liberi ex eo coitu nati legitimi habeantur, nec parentes teſtandi habeant facultatem, et dos praeterea tanquam caduca publicetur. Cui poenae diſerte et eos ſubiiciunt Principes, qui ſeſe nuptiis fratris vxoris funeſtarint. Anno 415. Imperatores HONORIVS et THEODOSIVS iunior (e) eos, qui poſt prioris coniugis amiſſionem eius ſororem duxerint, easque, *quae poſt interitum mariti in germani eius nuptias adſpirandum crediderint*, *tanquam* INCESTVM *commiſerint, habendos eſſe*, edixerunt. Quae conſtitutio eo eſt notabilior, quo magis conſtat, Honorium ipſum duas Stilichonis filias, ſorores germanas, vnam poſt alteram habuiſſe in matrimonio, vti ZOSIMVS (f) et MARCELLINVS COMES (g) teſtantur. Sequuta eſt conſtitutio ZENONIS (h), qua haec prohibitio etiam ad fratrum coniuges, quae adhuc virgines dicebantur, producitur, *quamuis et Aegyptii adhuc eum morem tenerent, et certis* LEGISLATORIBVS *inter has perſonas nullam adfinitatem eſſe, placuiſſet.* Poſtremo et ANASTASIVS (i),

(a) L. 2. C. *Theod. de inc. nupt.*
(b) *Epiſt.* CLXXXXVII.
(c) L. 5. C. *de inceſt. nupt.*
(d) L. 3. C. *Theod. de inc. nupt.* L. 6. C. *eod.*
(e) L. 4. C. *Th. eod.*
(f) *Lib. V. cap.* 28.
(g) *Chron. ad ann.* 308.
(h) L. 8. C. *eod.*
(i) L. *ult.* C. *eod.*

quum huiusmodi connubia ſaepe reſcriptis vel pragmaticis conſtitutionibus permiſſa eſſe intellexiſſet, noua ea conſtitutione inhibuit inceſtaque declarauit. Ex quo conſtitutionum numero facile eſt ad intelligendum, quam aegre ſibi Romani iſtud principium extorqueri paſſi ſint, quod cum ipſa paene vrbe natum, conſtanti tot ſaeculorum vſu iuris auctoritatem iam pridem fuerat conſequutum.

* * * * * * * * * * *

CAPVT XVIII.

AD CAPITA LEGIS TRIGESIMVM SECVNDVM ET TRIGESIMVM TERTIVM,

DE PRIVILEGIIS ABSENTIVM REIP. CAVSSA, ET INDVLGENTIA SENATVS.

I. *Connexio huius capitis cum ſuperioribus. Iac. Gothofredi de hac lege ſententia expenſa. Capitis huius ſententia.* II. *Breuis huius capitis explicatio.* III. *Caput* XXXIII. *quale fuerit?* IV. *Eius explicatio. Principes ſibi ſolis ius lege ſoluendi vindicarunt. Quot modis lege ſoluerint?*

I. Quemadmodum ad impedimenta nuptiarum antecedentia capita pertinuerunt: ita iisdem oppoſitum videtur id, quod proxime ſequitur, de quo Vlpianvm libro commentariorum ſexto egiſſe, animaduertimus. Et primum quidem ex eius (a) et Pavlli (b) fragmentis quibusdam ſuſpicari licet, ſequens caput XXXII. egiſſe de abſentibus reipublicae cauſſa. Qui enim videantur reip. cauſſa abeſſe, vterque explicat tam operoſe atque accurate, vt eos textus dignos iudicaret Tribonianus, quos in titulum digeſtorum: *Quibus ex cauſſis maiores viginti quinque annis in integrum reſtituuntur*, quo plane non pertinebant, referret. Quid vero de his abſentibus hoc capite cautum fuerit, vix liquet, faciliusque diuinatur, quam certis rerum argumentis cognoſcitur. Vir ſummus, Iac. Gothofredvs (c), quum obſeruaret, inter leges de ſolidi capacitate ab Vlpiano (d) et hanc referri, quod abſentes reipublicae cauſſa quamdiu abſunt et intra annum, poſtquam

(a) Vlp. *Lib. VI. L. 36. L. 38. D. quib. ex cauſſ. maior.*
(b) Pavll. *Lib. III. L. 35. et L. 37. D. eod.*
(c) *Ad Leg. Pap. cap.* 18.
(d) *Tit. XVI.* §. 1.

quam abeſſe deſierint, liberam habeant teſtamenti factionem: illam cauſſam ſolidi capionis a reliquis ſeiungit, et hoc caput, quod ipſi eſt XVIII. inde conſtruit.

Si vir commodi ſui cauſſa abſit, ex bonis vxoris ſuae ſolidum ne capito: At ſi ſine detrectatione reipublicae cauſſa aberit, donec abeſt, et intra annum, poſtquam abeſſe deſierit, libera inter virum et vxorem teſtamenti factio eſto.

Sed quum hoc priuilegium, abſentibus reip. cauſſa datum, ad leges de ſolidi capacitate pertinuerit, de quibus TER. CLEMENS et VLPIANVS libro quarto commentariorum ſuorum egerant: quis credat, vel legislatores, vel ipſos legis interpretes, tam fuiſſe incurioſos ordinis, vt iſtud caput, a reliquis diuulſum, loco hoc plane alieno proponerent? Quare maluimus, VLPIANVM auctorem ſequuti, iſta loca ad leges de ſolidi capacitate referre: quo loco etiam illa ſatis ſuperque expoſuimus.

Quum itaque GOTHOFREDVM hic deſerere cogamur: age diuinabimus, qua de re egiſſe hoc caput, veroſimillimum ſit. In eo hactenus fuiſſe vidimus legislatorem, vt, quae nuptiis moram obiiciunt, impedimenta tolleret. Inter haec et abſentia procul dubio fuit. Magnas ſaepe ac longiſſimas peregrinationes tum ſuſcipiebant Romani (a). Alii officiis praeerant in prouinciis, alii procul ab vrbe faciebant ſtipendia, vel in provinciis inter legiones praeſidiarias conſeneſcebant. Erant etiam, qui in diuerſis orbis Romani prouinciis vel vectigalia conducerent, vel negotiarentur, vel ſuo periculo naues exercerent. Quorum quam immenſus numerus fuerit, vel inde patet, quod per ſolam Aſiae prouinciam Mithridates, teſte PLVTARCHO (b), vno edicto centum et quinquaginta ciuium Romanorum millia iugulari iuſſerit. Quanto plures tum per alias prouincias vagatos exiſtimemus? Haec abſentia quantam vaſtitatem vrbi et Italiae intulerit, iam Iulius Caeſar viderat, qui, ut exhauſtam vrbem noua ſobole expleret, teſte SVETONIO (c), ſanxerat, *ne quis ciuis, maior annis* XX, *minorue* XL, *qui ſacramento non teneretur, plus triennio continuo* ITALIA ABESSET, *neu quis ſenatoris filius, niſi contubernalis aut comes magiſtratus,* PEREGRE PROFICISCERETVR. Quum itaque et Auguſtus animaduerteret, ciuium quamplurimos vrbe abeſſe, eoque obtentu nuptias vel differre, vel

Rr 2 plane

(a) *Pr. Inſt. de codicill.*
(b) *In Sulla p. 467.*
(c) *Iul. cap. 42.*

plane adſpernari: commentus videtur caput, quo abſentiam iſtam, ea excepta, quae ob reipublicae vtilitatem ciuibus indiceretur, coerceret. Id autem ita eum feciſſe arbitramur, vt eos omnes qui peregrinationis ſtudio nuptias et ſobolis procreationem differebant, praeterquam qui reip. cauſſa abeſſent, caelibatus orbitatisque poenis ſubeſſe iuberet. Aut multum ergo fallimur, aut tale fuit legis noſtrae caput XXXII.

Qui REIPVBLICAE CAVSSA *ſine detrectatione abſunt, donec abſunt, et intra annum, poſtquam abeſſe deſierunt, vacationem a lege habento. Reliqui, qui ſui commodi cauſſa abſunt, poenis ex H. L. tenentor.*

Mouet me primo, quod et alias ſollemne fuiſſe video Auguſto, abſentibus reipublicae cauſſa vacationem legum ſuarum dare. Nam et legi Iuliae de adulteriis adſcriptum nouimus: NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QVI TVM SINE DETRECTATIONE REIP. CAVSSA ABERIT (a). Deinde, quod generali iuris regula receptum eſſet, abſentiam eius, qui reip. cauſſa abeſt, neque ei, neque alii, damnoſam eſſe debere (b). Denique quod interpretes noſtri tam accurate computant, quando, qui reip. cauſſa abſuerunt, abeſſe deſinant (c), ſimulque ab his diſtinguunt eos, qui abſunt ſui commodi cauſſa (d). Quod ſane alio pertinere non poteſt quam ad vacationem annuam iis, qui reip. cauſſa abſunt, concedi ſolitam, poenamque iis, qui ſui commodi cauſſa abſunt, propoſitam.

II. Ait itaque lex: QVI REIP. CAVSSA ABSVNT. Eos vero iam recenſuimus ad caput legis XXIII. vbi etiam illa explicauimus: DONEC ABSVNT, ET INTRA ANNVM, POSTQVAM ABESSE DESIERVNT, vt nihil hic adiiciendum videatur, praeter verba: SINE DETRECTATIONE, quae quum in legibus frequentiſſime occurrant (e), cum GOTHOFREDO libenter adoptauimus. *Sine detrectatione* vero abeſſe dicebantur, qui non alicuius rei detrectandae vel declinandae cauſſa peregre abibant. Vnde facile patet, illos, qui eo tantum conſilio in prouinciam ire adfectabant, vt ne legi parere cogerentur, nullam poenae vacationem habuiſſe. VACATIONEM vero A LEGE HABERE dicuntur, quibus laxamenti aliquid datum, intra quod neceſſitate ineundi matrimonium procrean-

(a) L. 15. §. 1. *D. ad L. Iul. de Adult.*
(b) L. 140. *D. de R. I.*
(c) VLP. *Lib. VI.* L. 38. §. 1. *D. quib. ex cauſſ. mai.*
(d) VLP. IB. *L.* 36. *L.* 37. §. 1. D. *eod.*
(e) L. 15. §. 1. *D. ad L. Iul. de ad. L.* 12. *pr. D. de accuſ. L.* 19. *pr. D. de teſt. L.* 22. *fin. D. de fideic. libert.*

creandique liberos ſoluerentur, vt nihilominus interea a poenis caelibatus atque orbitatis eſſent immunes, praemiaque maritorum ac parentum caperent. Quo ſenſu VLPIANVM (a) et SVETONIVM (b) haec verba accipere, iam ſupra monuimus. Et ſane huiusmodi vacationem competiiſſe abſentibus reip. cauſſa, per pleraque legis capita facile poteſt demonſtrari. Sponſam vltra biennium ex hac lege habere nemo poterat: aſt poterat tamen is, qui ex neceſſitate (c), id eſt, ut ego interpretor, reip. cauſſa aberat, ſponſalia non ſolum annum vel biennium, ſed et vltra, differre. Quum deinde ex eadem lege feminae nupturae daretur tutor dotis conſtituendae cauſſa: non dabatur tamen, ſi tutor neceſſario abeſſet. Id enim SCto poſtea demum inuectum eſſe, docent VLPIANVS (d) et PAVLLVS (e). Solidi capacitatem et ei qui reip. cauſſa abeſſet, et eius vxori fuiſſe, iam ante docuimus. Abſentibus porro reip. cauſſa, veluti militibus, plerumque ius liberorum a principe datum eſſe, paullo poſt adparebit. Ita procul dubio abſenti reip. cauſſa centum illi dies, intra quos vxorem eum ducere oportebat, ſi vellet hereditatem capere, non currebant. Adeoque certiſſimum videtur, abſentibus reip. cauſſa, et dum abeſſent, et intra annum, poſtquam abeſſe deſiiſſent, vacationem legis fuiſſe.

Additum fuiſſe arbitramur: RELIQVI, QVI SVI COMMODI CAVSSA ABSVNT, POENIS EX H. L. TENENTOR. Id enim nuptiarum impedimentum praecipue ſublatum oportuit. Nec obſcure ad id reſpicere videtur VLPIANVS (f), dum ſcribit: *Reipublicae cauſſa abeſſe eos ſolos intelligimus, qui non* SVI COMMODI CAVSSA, *ſed coacti, abſunt.* His itaque nulla legis dabatur vacatio, adeoque non minus caelibatus orbitatisque poenis ſubiacebant, ac reliqui, qui peregre non ierant. Hinc VLPIANVS (g) negat, eos *qui crimen admiſerunt*, ob eamque rem in prouincia morantur, *habere priuilegium eorum, qui reip. cauſſa abſunt.* Idemque repetit de eo, qui finito officio in prouincia morabatur, vel aliquo deflexerat ſuae rei cauſſa (h). Rationes vero huius iuris ſatis idoneae ſunt. Primo enim abſentia haec erat voluntaria, adeoque non indulgendum videbatur ei, qui vltro, antequam legi paruiſſet, eiusmodi peregrinationem ſuſceperat. Deinde is vel eo nomine veniam non merebatur, quod legi et abſens parere poſſet, ſi vellet. Nam et

 abſenti

(a) *Fragm. tit. XIV.* §. 1.
(b) *Aug. cap.* 34.
(c) L. 17. *D. de ſponſal.*
(d) *Fragm. tit.* XI §. 22.
(e) L. 15. *D. de tut. et cur. dat.*
(f) VLP. *Lib. VI.* L. 36. *D. quib. ex cauſſ. mai.*
(g) VLP. IB. L. 38. *pr. eod.*
(h) IB. L. 38. §. 1. *eod.*

abſenti abſens deſponderi poterat, idque fiebat quotidie (a), modo rei non ignarus eſſet abſens, vel factum ratum haberet (b). Immo et abſens vir poterat ducere vxorem, in patria commorantem, quamuis nubere abſens non poſſet femina. Hinc PAVLLVS (c): *Vir* ABSENS *vxorem ducere poteſt:* FEMINA ABSENS *nubere non poteſt.* Quod eleganter explicat POMPONIVS (d): *Mulierem abſenti per litteras eius, vel per nuncium poſſe nubere placet, ſi in* DOMVM *eius* DVCERETVR. *Eam vero, quae abeſſet, ex litteris vel nuncio duci a marito non poſſe: deductione enim opus eſt in mariti, non in vxoris domum, quaſi in domicilium matrimonii.* Quamuis enim alioquin conſenſu fiant nuptiae: inter abſentes tamen conſenſus facto aliquo erat declarandus, idque commodiſſime fieri videbatur domum deductione. Feminâ vero domum deductâ, quamuis nondum cum ea conſueſſet abſens maritus, matrimonium tamen tam perfectum erat, vt Cinna, teſte VLPIANO (e), reſponſum eſſe ſcriberet, eum, qui abſens accepiſſet vxorem, et deinde rediens ad Tiberim periiſſet, ab vxore lugendum: et PAVLLVS (f) huiusmodi vxorem, quamuis nihil muliebre paſſam, et dotem et de dote actionem habere, cenſeat. Quum itaque et abſenti liceret legi parere, ac vxore domum ducta poenas effugere caelibatus: nihil profecto cauſſae erat, cur et ſui commodi cauſſa abſentibus idem daretur privilegium, quod in gratiam eorum, qui reip. cauſſa abeſſent, fuerat inuentum. Bella ſpecie id illuſtraſſe videtur CAIVS (g) noſter, quamuis ſuo more rationem tantum decidendi ſeruarit Tribonianus. Titius, ex priore matrimonio pater ſolitarius, ſui commodi cauſſa peregrinabatur vna cum vxore Caecilia et filio eiusdem impubere. Vxor heredem inſtituerat filium, eumque fideicommiſſo obſtrinxerat, ut moriens hereditatem relinqueret Titio vitrico. Dum nauigant mare, naufragio pereunt mater et filius, Titius euadit, petitque hereditatem. Si reip. cauſſa abfuiſſet, libera inter eum et vxorem fuiſſet teſtamentifactio. Aſt ſui commodi cauſſa abſens, ſolidum non capiebat. Non ab vxore, quia nullus exſtabat filius communis: nec ab impubere Caeciliae filio, cui fuerat ſubſtitutus, quia heres matris factus non intelligebatur, ſiquidem, vti ait CAIVS, *ſi mulier cum filio impubere naufragio periit,* PRIOREM FILIVM *necatum eſſe intelligitur.* Excidit ergo heredi-

(a) *L.* 4. §. 1. *D. de ſponſ.*
(b) L. 5. *D. eod.*
(c) *Lib. II. recept. ſent. tit.* XIX. §. 8.
(d) *L.* 5. *D. de Rit. nupt.*
(e) L. 6. *D. eod.*
(f) *L.* 7. *D. eod.*
(g) CAI. *Lib. V. L.* 23. *D. de reb. dub.*

hereditate, ſibi teſtamento deſtinata, praeter decimas, quarum matrimonii nomine, et ob filium filiamue, ex priore matrimonio ſuperſtitem capax erat. Idem etiam capere poterat vſumfructum tertiae partis bonorum: non autem legatum annuum, quod tertiae partis vſumfructum excederet. Qua occaſione idem Caivs (a) de diſcrimine annui et uſusfructus legati diſſeruiſſe videtur.

III. Sequitur caput xxxiii. de quo eodem libro commentariorum ſexto egit Vlpianvs, id quod tale fuit:

Si cui ſenatus gratiam huius legis faciet: ei nuptiae iuſtae, liberiue legitimi ſunto, et omnia ex H. L. praemia capere ius eſto.

Eam ſane capitis huius ſententiam nobis ſuggerit Vlpianvs (b), dum ſcribit: *ſi ſenatori* indvlgentia principis *fuerit permiſſum, libertinam iuſtam vxorem habere; poteſt iuſta vxor eſſe.* Id enim exemplum eſt, quo illuſtrat regulam, ad vniuerſam procul dubio legem noſtram pertinentem. Nimirum impedimento nuptiis aliquando erat repulſa, et quod nulla eſſet idonea conditio. Erant, qui vel ob formae vitium, vel ob paupertatem, morbos, aliasue huiuſmodi cauſſas dignam ſuo ordine conditionem nuſquam reperirent. Iis, ne innoxii poenas infelicitatis ſuae luerent, conſulendum putarat Auguſtus, atque hinc iis id indulſerat beneficium, vt a ſenatu lege ſoluerentur.

IIII. Ait lex: si cvi senatvs. Huic enim non tantum tempore liberae reip. ſed et ſub Auguſto id ius competiiſſe, iam ſupra, vbi de ſolidi capacitate actum, demonſtrauimus. Nec video, quo iure vir ſummus, Iac. Gothofredvs, obuertere nobis poſſit exemplum Hiſpalae Fecenniae apud Livivm (c), quum is auctor eam SCto lege matrimoniali ſolutam eſſe, diſerte fateatur. Equidem, libera adhuc republica, huius modi SCta, quibus aliquid contra leges indulgebatur, ſaepe ſolebant tribuum ſuffragio firmari. Quale quid factum nouimus, quum ſenatus C. Valerium Flaccum, Aedilem, qui ob flaminium Diale in leges iurare non poterat, ea lege ſoluiſſet (d). Sed tantum abeſt, vt illud adhuc fieret temporibus Auguſti, vt iam libera republica ea de re deſitum eſſe ad populum ferri, referat Asconivs Paedianvs, cuius locum iam ſupra expendimus. Multo minus itaque hoc factum ſub Imperatoribus, partim quod res non eſſet tanti momenti, vt ideo tribus in ſuffragia mitterentur, partim quod rarius tunc indicerentur

(a) *Lib. V. L. 8. D. de ann. legat.*
(b) *Lib. VI. L. 31. D. de rit. nupt.*
(c) *Lib. XXXVIIII. cap. 19.*
(d) Liv. *Lib. XXXI. cap. vlt.*

cerentur comitia, et ea, exſtincto paullo poſt Auguſto, a Tiberio, teſte TACITO (a), e campo in curiam penitus transferrentur. Senatum ſane ipſi Caligulae Imp. legis caducariae gratiam feciſſe, DIO CASSIVS teſtis locupletiſſimus eſt (b).

Enimuero id ius ſibi paullo poſt principes vindicaſſe, ex VLPIANI verbis paullo ante adlatis diſcimus. Cuius mutationis originem iam ſupra ad Veſpaſiani tempora retulimus, cui, vt eſt in tabula Capitolina apud GRVTERVM (c), SCto conceſſum,

> VTI, QVAECVMQVE EX VSV REIP. MAIESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSVERIT, EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE ESSET.

Domitianum ſaltim ſaepe lege Papia Poppaea ſoluiſſe, ex pluribus MARTIALIS epigrammatibus conſtat. Immo de ipſo Veſpaſiano exempla paullo poſt occurrent.

Sequitur in capite noſtro: SI CVI SENATVS GRATIAM HVIVS LEGIS FECERIT. Ita enim loqui ſolebant veteres, quando lege quendam ſolui, dicere vellent: quemadmodum et notae ſunt loquutiones: *Gratiam facere iurisiurandi* (d), *gratiam facere decreti* (e), *gratiam facere criminis* (f), aliaeque ſimiles. Equidem IAC. GOTHOFREDVS (g) ita verba reſtituit: *Si cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiſerit*: ſed licet VLPIANVS huius ſolius ſpeciei meminerit: vix tamen veroſimile eſt, hanc lege ſolutionem ad ſolum caput primum et ſecundum de nuptiis ſenatorum et plebeiorum pertinuiſſe. Nullum enim fere eſt legis noſtrae caput paullo maioris momenti, cuius non gratiam quibusdam vel ſenatus vel principis beneficio factam eſſe norimus. Prohibitas nuptias aliquando conceſſas eſſe ſenatoribus, VLPIANVS obſeruat (h). Plebeiis ingenuis, maxime militibus, ius connubii cum vxoribus, quas contra leges duxerant, datum eſſe a Veſpaſiano, Domitiano, et Traiano: marmora apud GRVTERVM (i) et SPONIVM (l) docent. Si qui contra hanc legem contraxerant nuptias: nec vir nec mulier, nec dos, nec nuptiae, nec liberi legitimi intelligebantur. Et tamen ſaepe principes talia matrimonia (m), liberorumque ſtatum (n) confir-

(a) *Lib. I. Ann. cap. 15.*
(b) *Lib. LIX. p. 747.*
(c) *Inſcr. p. 242.*
(d) SVET. *Tib. cap. 34. L. 6. D. de iureiur.*
(e) L. 1. §. *vlt. D. de quaeſtion.*
(f) SVET. *Calig. cap. 15.*
(g) *Ad Leg. Pap. cap. 19.*
(h) VLP. *Lib. VI. L. 31. D. de Rit. Nupt.*
(i) *Inſcr. p. 573. num. 2. 574. nu. 5. 575. n. 1.*
(l) *Miſcell. p. 244.*
(m) L. 38. §. 6. *ad L. Iul. de adult.*
(n) L. 57. §. 1. *D. de Rit. Nupt.*

confirmaſſe, vel inde patet, quod ne in inceſtis quidem coniunctionibus id beneficium ſemper denegarent. Petentibus honores ſaepe principes iura liberorum dabant, ſaepe annos aliquot, etiamſi liberos tot non ſuſtuliſſent, remittebant, ceu exemplis Calaeſtrii Tironis et Plinii Secundi diſcimus (a). Idem ius liberorum ſaepiſſime datum nouimus ob immunitatem a muneribus, ob liberationem a tutela (b), ad conſequenda iura Quiritium, et ſolidi capacitatem (c). Immo et lege caducaria quosdam ſolutos eſſe, iam Caligulae exemplo ex DIONE (d) demonſtratum eſt. Quis ergo dubitet, quin hoc caput noſtrum ad totam legem Papiam Poppaeam pertinuerit? Quis dubitet, quin initio ſenatui, poſteaque principibus, licuerit quarumcumque ſanctionum gratiam facere?

Si cui autem id beneficium obtigerat: ei et IVSTAE NVPTIAE et LIBERI LEGITIMI ERANT, et IVS POTESTASQVE PRAEMIA EX H. L. CAPIENDI. Prius ex verbis VLPIANI patet (e): *Poteſt iuſta vxor eſſe.* Si autem iuſta vxor erat, conſequitur, vt et iuſtae nuptiae, et liberi haberentur legitimi. Poſterius autem exempla docent. Sic Calaeſtrius iure liberorum; Plinius anni remiſſione impetrata non minus aliis praeferebantur candidatis, ac ſi liberos ſuſtuliſſent (f). Liuia (g) et Irene (h) impetrato trium liberorum iure non minus tutela liberabantur, ac ſi matres eſſent trium liberorum. Eadem Liuia, lege ſoluta, non minus tertiam bonorum partem ex teſtamento mariti capiebat, ac ſi legi Iuliae et Papiae ſatisfeciſſet (i). Quae quum ita ſint, certiſſimum videtur, hanc ipſam, quam expreſſimus, fuiſſe huius capitis noſtri ſententiam.

(a) PLIN. *Lib. VII. Epiſt.* 17.
(b) GRVT. *pag.* 1081. *n.* 1.
(c) VLP. *tit. XVI.* §. 1.
(d) *Lib. LVIIII. pag.* 747.
(e) VLP. *Lib. VI.* L. 31. D. *de Rit. nupt.*
(f) PLIN. *ibid.*
(g) DIO *Caſſ. Lib. XXXXVIIII. p.* 414.
(h) GRVTER. *ib.*
(i) DIO *Lib. LVI. pag.* 590.

CAPVT XVIIII.

AD CAPVT LEGIS XXXIIII.

DE DIVORTII MODO ET POENA.

I. *Caput* XXXIIII. *qua de re egerit? Locus Suetonii expoſitus. Diuortii cauſſae. Redditio dotis, retentio ex dote, graues et leniores mariti*

riti et vxoris mores puniti. Caput reſtitutum. II. *Cauſſae diuortii. Poena eiuſdem. Reſtitutio dotis. Quo tempore fieri debuerit? Graues leueſque mariti mores quomodo coerciti? nec non graues leueſque mores vxoris. Quid praeterea ex dote retentum?* III. *Variae huius capitis mutationes.*

I. CApite ſequente de diuortiis actum eſſe, varia oſtendunt VLPIANI ex libro ſeptimo (a), PAVLLI ex libro tertio (b), et MARCELLI (c) ex libro eodem commentariorum, fragmenta. Exſtat etiam pars verborum legitimorum huius capitis, ex quibus facile patet, diuortiis hoc caput fuiſſe oppoſitum. Quale vero id fuerit, paullo accuratius iam videtur inueſtigandum, maxime quum hic ipſe vacillet vir ſummus, IAC. GOTHOFREDVS. Is enim ita ordinanda putat capita inſequentia:

CAP. XX. *Fundum dotalem Italicum maritus, inuita vxore, ne alienato, neue, conſentiente ea, obligato.*

CAP. XXI. *Soluto citra culpam vxoris matrimonio, vir, quidquid ex vxoris eiuſue libertorum bonis* AD EVM PERVENIT, AVT DOLO MALO EIVS FACTVM ERIT, QVO MINVS AD EVM PERVENIRET, *tam ipſe, quam heres eius*, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM VXORI DATO.

Caput XXII reſtituere non audet; addit tamen in margine: *Cap.* XXII. *de* DOTIS *repetitione et retentionibus, vt exiſtimo:* et in ora paginae allegat VLP. LIB. VII. *L.* 64. *D. ſol. matrim.*

Enimuero caput illud, quod viro eximio eſt vigeſimum primum, non eſſe ex lege Iulia et Papia, (vti ſibi ante GOTHOFREDVM iam perſuaſerat PAVLL. MANVTIVS (d), ſed ex lege Iulia de adulteriis, manifeſtum videtur ex loco PAVLLI (e). Quo animaduerſo, ipſe GOTHOFREDVS in commentario ſententiam priorem deſerit, et ita ſcribit (f): *Verum retrahit me Paullus Lib.* 2. *ſent. tit.* 21. *quo loco id, quod lege Iulia de fundo dotali cautum fuit, legi Iuliae de adulteriis nominatim tribuit. Et vero id confirmant apertiſſime inſcriptiones ex* VLPIANI, PAPINIANI, PAVLLI *libris de adulteriis*, L. 2. 6. 12. 13. 14. D. de fund. dotal. *Quo igitur pertinebit tractatus ille Caii in* L. 7. D. de

(a) VLP. *Lib. VII.* L. 64. D. *ſol. matr. Rit. nupt.*
(b) PAVLL. *Lib. III.* L. 8. *fin. D. de capitu.*
(c) MARCELL. *Lib. III.* L. 33. *D. de*
(d) *De Leg. Rom. cap.* 16.
(e) *Rec. ſent. Lib. II. tit.* 21.
(f) *Comm. ad* L. *Pap. p.* 335.

de cenſ.? (quem antea ad caput ſuum XX retulerat) *Nempe eodem, quo ex Vlpiani Lib.* VII. L. aedificia 139. D. de verb. ſign. *At quo vtrumque? ad* DIVORTIA, *vt puto, quae, ſeptem ciuibus Romanis puberibus adhibitis fieri oportuit.* Ex ſententia igitur ipſius Gothofredi poſteriore totum delendum eſt caput XX, eiuſque loco reponendum aliud, quo cautum, vt diuortia, ſeptem ciuibus Romanis, praeter libertum adhibitis, fierent. Enimuero ne ſic quidem res in vado eſt. Praeterquam enim quod tractatus ille CAII in *L.* 7. *D. de cenſ.* et VLPIANI in *L.* 139. *D. de Verb. ſign.* nihil facit ad ſeptem teſtes, in diuortio, adhibendos: poſteriores hae Gothofredi curae iiſdem premuntur difficultatibus, ac priores. Nam et illud ius de ſeptem teſtibus diuortio adhibendis non legi Iuliae Papiae, ſed legi Iuliae de adulteriis tribuitur a PAVLLO (a) et VLPIANO (b). Vnde ipſe Gothofredus pergit: *At*, inquies, *hoc lege Iulia de adulteriis cautum. Quid tum? Simile aliquid antea cautum hac lege Papia omnino exiſtimo, etſi poſtea plenius lege Iulia recautum.* Sed praeterquam, quod antiquiorem lege Iulia eſſe hanc Papiam noſtram, nondum expeditum eſt: idem ſibi vir eximius reſpondere poterat de fundo dotali. Quis vero crediderit, intra breuiſſimum temporis ſpatium Auguſtum bis idem cauere et recauere, id eſt, actum agere voluiſſe?

Quae de capite XXII ſuſpicatus eſt IAC. GOTHOFREDVS, probabiliora videntur, quamuis accuratius docere potuiſſet, quid de repetitione et retentione dotis Auguſtus ſanxerit. Quod quum non fecerit, Lectorem vbique dubium, et veluti ſub cultro, quod aiunt, relinquit.

Periculum itaque facere iuuat, an poſt GOTHOFREDVM liceat nobis hanc legem veluti de fuga retrahere, ſuaeque reſtituere integritati. Saepe diximus, praecipue hactenus id dediſſe operam Auguſtum, *ne quod omnino nuptiis impedimentum inferretur* (c). Nullum vero erat impedimentum nuptiarum grauius, quam promiſcua illa diuortiorum licentia, quae paullo ante tempora Auguſti ita inualuerat, vt ob leuiſſimam quamuis ſuſpicionem, ob ſimultates cum ſocru muliebres, ob ſpem conditionis pinguioris, ob ſecretum cum liberta colloquium; matrimonia auſpicatiſſima diuellerentur. Quum ergo triſtis illa conditio et viros et feminas complures a matrimonio abſterreret: nihil prius nihilque antiquius ſibi habuit Auguſtus, quam vt iſtam licentiam lege noſtra prudenter coerceret.

Id eum feciſſe lege PAPIA POPPAEA, ita docet SVETONIVS (d):

 quum-

(a) L. 9. *D. de diuort.*
(b) L. *vn. D. vnde vir et vx.*
(c) L. 72. §. *vlt. D. de cond. et dem.*
(d) *Aug. cap.* 34.

quumque etiam immaturitate ſponſarum, et matrimoniorum crebra mutatione, vim legis eludi ſentiret: tempus ſponſas habendi coarctauit, DIVORTIIS *modum impoſuit*. Circa quem locum dupliciter errare video viros doctos, quorum quidam cum v. c. BARN. BRISSONIO (a) SVETONIVM de lege Iulia de adulteriis loqui exiſtimant, quum manifeſto agat de lege Papia Poppaea: alii vero verba eius ita interpretantur, vt Auguſtum diuortiis certam formam dediſſe, et in iis ſollemnitates quaſdam exegiſſe, dicant, quo ſenſu ipſe GOTHOFREDVS verba hiſtorici accepiſſe videtur. Sed vnuſquiſque videt, *modum diuortiis imponere* hic idem eſſe, ac diuortia coercere, vt tam frequenter non fiant: quemadmodum auctoribus noſtris lege Falcidia *modus* legatis conſtitutus (b), legata non vltra ciuilem *modum* relicta (c), et vſuris *modus* eſſe, dicuntur. Eadem forma leges noſtrae eleganter dicunt *modum adiicere*, *L. 6. §. 3. D. de offic. procoſ. moderari*, et *modum rei excedere, cit. loc.* Ex quo ſane ſequitur, vt Auguſtus ſanctionibus poenalibus coërcuerit diuortia. Id quod etiam clariſſime patet ex verbis PAVLLI de vxore captiua, nolente ad virum redire: (d) *quod ſi noluerit, nulla cauſſa probabili interueniente*, POENIS DISCIDII *tenebitur*.

Qua in re autem iſtae *poenae diſcidii* conſtiterint, facile diſcimus ex parte verborum legitimorum, quae ſeruauit VLPIANVS (e). Nempe in redditione dotis. Quum vero haec redditio in ſe poena non ſit, quum maritus, ſoluto matrimonio, dotem cogatur reddere, etiamſi nihil aduerſus leges admiſerit: alio loco nobis oſtendit VLPIANVS (f), quid circa redditionem dotis obtinuerit, ſi vel mariti vel vxoris culpa factum eſſet diuortium. Nimirum ſi maritus moribus occaſionem huic diſcidio dediſſet, dos in quantitate conſiſtens ob mores grauiores praeſens, ob mores leuiores ſenûm menſium die; quae non conſiſtebat in quantitate, cum fructibus tantis, quanti per quadriennium capi poſſent, reddenda erat. Sin culpa mulieris, aut patris, cuius in poteſtate erat, factum fuerat diuortium: dotem non integram recipiebat mulier, ſed praeter ea, quae propter impenſas in res dotales factas, vel propter res donatas, amotaſque a muliere, nec non propter liberos penes maritum manebant, quaedam etiam morum nomine retinebantur, quae omnia accurate idem exponit VLPIANVS (g), infra a nobis interpretanda pluribus. Equidem id ius ex formula vetere actionis rei vxoriae QVANTVM AEQVIVS

(a) *Ad leg. Iul. de adult. pag.* 123.
(b) L. 1. *pr. et* L. 81. *in fin. D. ad leg. Falc.*
(c) TACIT. *Ann. Lib. I. cap.* 8.
(d) *Lib. III.* L. 8. *D. de capt. et poſtlim.*
(e) VLP. *Lib. VII.* L. 64. §. 6. *et* §. 10. *D. ſolut. matr.*
(f) *Fragm. tit.* 6. §. 13.
(g) *Ibid.* §. 10. *ſequ.*

QVIVS MELIVS arceſſit BOETHIVS (a): ſed recte a SCHVLTINGIO obſeruatum eſt, ICtos non potuiſſe interpretando definire certas partes; et praeterea, id ius ex *lege vetere* eſſe, diſerte ſcribit THEODOSIVS iunior (b). Quum itaque antea, libera adhuc republica, ob mores graues vxoris tota dos penes virum maneret, teſtibus PLVTARCHO (c) et PLINIO (d), apud VLPIANVM autem certa tantum dotis pars retineri poſſe dicatur: non abs re colligere mihi videor, illud ius inuectum eſſe lege Papia Poppaea, poſt quam nullius legis exſtat memoria; qua inuectam credere liceat hanc dotis retentionem.

Quae quum ita ſint, ego quidem tale fuiſſe cenſeo caput legis noſtrae XXXIIII:

> *Soluto citra culpam vxoris matrimonio, ſi mulier ob mores viri diuortit, vir eam dotem, quae annua, bima, trima die reddi debet, ob maiores mores praeſentem, propter minores ſenûm menſium die reddito. Quod ad dotem, quae praeſens reddi ſolet, et dotale praedium Italicum, et* QVIDQVID EX VXORIS *vel libertorum eius* BONIS AD EVM PERVENIT, NEC NON, SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET: QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM *ipſe eiuſue heredes* DATO, *et vir ſimul fructum quadriennii praeſtato. Sin mulieris culpa diſcidium factum, morum nomine maritus, grauiorum quidem ſextam, leuiorum octauam dotis partem retineto.*

II. SOLVTO, inquit lex, CITRA CVLPAM VXORIS MATRIMONIO. Non ergo Auguſtus ſuſtulit diuortiorum libertatem, ſed modum illis impoſuit, nec ea, niſi ex iuſta cauſſa, nempe ob mores alterius coniugis intolerabiles, fieri voluit. Vti vero iam CICERONIS (e) aeuo non quaerebatur, vter coniugum nuncium miſerit, ſed penes quem culpa eſſet? ita idem valuit poſt legem Papiam Poppaeam (f). Quum autem quiſque ſecundum ſe dare ſoleat ſententiam: opus erat arbitrio iudicis, qui, vtrius culpa diuortium eſſet factum, definiret. Quem in finem prodita erat *actio malae tractationis*, quam ex QVINCTILIANI *Declamationibus* (g) ac *Inſtitutionibus oratoriis* (h) in lucem protraxerunt CHARONDAS (i) et ANT. SCHVLTINGIVS (l). Apparebat itaque, finito

(a) *Ad Topic. Cic. Lib. VI.*
(b) *Nouell. Theod. tit. 17. de repud.*
(c) *In Mario pag. 274.*
(d) *Hiſt. Nat. Lib. XIIII. cap. 13.*
(e) *Topic. cap. 4.*
(f) QVINCTIL. *Inſtit. Lib. VII. cap. 4.*
(g) *Decl. VIII. XVIII.* CCCLXXXIII.
(h) *Lib. VII. cap. 3.*
(i) *Ad* VLP. *tit. 6. §. 13.*
(l) *Ibid. pag. 586.*

finito hoc iudicio, diuortium factum eſſe vel culpa vtriuſque, vel culpa mariti, vel culpa vxoris. Si par vtriuſque eſſet culpa, neuter quidquam ex alterius bonis lucrabatur. Et eo pertinet elegans textus SCAEVOLAE (a): *Quum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil* EX DOTE *retinetur. Cur enim improbet maritus mores, quos ipſe aut ante corrupit, aut poſtea probauit?* Sin culpa teneret maritum, adeoque vxor OB MORES VIRI DIVORTISSET, tunc aequiſſimum erat, ei dotem cum lucro reddi. Sunt vero MORES vel *grauiores*, ſiue *maiores*, vti VLPIANVS (b) vocat, vel *leuiores* ſiue *minores*. Grauiores ſunt adulteria: leuiores reliqui omnes, quos coniux in coniuge ferre nequeat. Vtroque caſu maritus, qui moribus male compoſitis occaſionem diuortio dederat, vxori reddere tenebatur dotem. Hinc PAVLLVS apud BOETHIVM (c): *ſi* DIVORTIVM *eſt matrimonii, et hoc ſine culpa mulieris factum eſt,* DOS INTEGRA *repetetur.* Sed quia, vti monui, haec quidem redditio dotis nihil in ſe poenae habet, quippe ad quam, et morte ſoluto matrimonio, non modo maritus, ſed et eius heredes ſunt obſtricti: hinc Auguſtus eam conditionibus paullo durioribus circumſcribendam exiſtimabat. Nimirum dos aut pondere, menſura numeroue, aut in fundis aliiſque rebus haud fungibilibus conſtabat. De illa lex addit: VIR EAM DOTEM, QVAE ANNVA BIMA TRIMA DIE REDDI DEBET, OB MORES MAIORES PRAESENTEM, PROPTER MINORES SENVM MENSIVM DIE REDDITO. Res fungibilis in dotem data, reddenda erat ordinarie penſionibus tribus, id eſt, annua, bima, trima die, niſi, vt praeſens redderetur, diſerte conuenerit (d). Quemadmodum enim plerumque, qui dotem promiſerant, eam non praeſentem, ſed, annua, bima, trima die, numerabant, ceu ex CICERONE (e) et POLYBIO (f) erudite docet V. C. GER. NOODT (g): ita et iiſdem penſionibus eam reddi, videbatur aequiſſimum. Sed hoc beneficio excidebat maritus, qui moribus improbis occaſionem diuortio dederat. Nam OB MAIORES MORES, id eſt, ob adulterium ſtuprumue alteri illatum, dotem PRAESENTEM REDDERE tenebatur. Ex quo conſequebatur, vt ſtatim ſoluto matrimonio veniret dies, adeoque ab eodem momento vſurae ob moram iudicio rei vxoriae, tanquam actione bonae fidei, peti poſſent. Amittebat itaque maritus interuſurium trium annorum, adeoque, ſi tria Philippûm millia dotis loco acceperat, eaque foenori locauerat pro vſuris centeſimis: ſeptingentorum ac viginti Philippûm vſuras amit-

(a) L. 47. *D. ſoluto matr.*
(b) *Ibid.* §. 12. *ſequ.*
(c) *In Topic. Cic. Lib. II.*
(d) VLP. *Fragm. tit.* 6. §. 8.
(e) *Lib. XI. ad Att. Epiſt.* 4. 23. *vlt.*
(f) *Excerpt. Peireſc. p.* 154.
(g) *Lib. III. de foen. et vſur. cap.* 6.

amittebat, quas percipere potuiſſet, ſi ei licuiſſet ſoluere annua, bima, trima die. Sin ob mores leuiores diuortiſſet mulier: maritus SENVM MENSIVM DIE, id eſt poſt ſemeſtre ſpacium, dotem renumerare tenebatur, adeoque amittebat vſuras centeſimas quingentorum et quadraginta Philippûm. Quid vero ſi dos in rebus non fungibilibus, veluti in fundis, conſiſteret? Ea dos iam olim praeſens reddi debebat, etiamſi maritus nihil deliquiſſet. Diſerte enim VLPIANVS (a): *Reliquae dotes*, (quae pondere, menſura, numero, non continentur,) STATIM *redduntur*. Quod et nouo iure manſit (b), quo tamen prius iſtud ius de annua, bima, trima die mutatum, et, vt dos in re fungibili data intra annum a ſoluto matrimonio ſolueretur, ſancitum eſt. Vt ergo et ita poenam ſentiret maritus, cautum fuerat: QVOD AD EAM DOTEM, QVAE PRAESENS REDDI SOLET, ET DOTALE PRAEDIVM ITALICVM, ET QVIDQVID EX VXORIS VEL LIBERTI BONIS AD EVM PERVENIT, NEC NON, SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM IPSE HERESVE EIVS DATO. Nimirum dos vel in fundis, vel in aliis rebus non fungibilibus conſiſtebat. Fundus vel Italicus erat, vel prouincialis. Italicus non ſolum Romae et in Italia quaerendus, verum etiam in iis locis extra Italiam, quae iure Italico fruebantur. Ea praedia, quum nec inuita vxore alienari, nec volente obligari a marito poſſent, ſtatim in ſpècie erant reſtituenda. Atque inde facile intelligitur quid ſibi velint verba: QVOD AD EAM DOTEM, QVAE PRAESENS REDDI SOLET, DOTALE PRAEDIVM ITALICVM, DATO. Vindicari itaque ab vxore poterat praedium dotale Italicum, ſiue id poſſideret maritus, ſiue dolo malo poſſidere deſiiſſet. Ex quo facile patet, cur tam ſollicite ad hunc locum iureconſulti noſtri diſquirant, quaenam aedificia dicantur ROMAE AEDIFICATA (c), et quaenam coloniae ſint iuris Italici, quarum magnum numerum init CAIVS (d). Ea omnia enim ad explicanda verba: PRAEDIVM DOTALE ITALICVM pertinuiſſe, facile eſt ad intelligendum. Quia autem ſaepe et in aliis rebus dos conſtituebatur, vti in fundis prouincialibus, ſeruis, aliiſque, quae alienari poterant, hinc additum: ET QVIDQVID EX VXORIS VEL LIBERTI EIVS BONIS AD EVM PERVENIT, QVANTA EA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO. Hinc ſi vir ſeruum dotalem voluntate mulieris manumiſerat, debebat vxori reſtituere, quidquid ea occaſione ad eum perueniſſet. (e) Inde etiam, quod libertatis cauſſa ei impoſuerat, id vxori praeſtabat

(a) *Ibid.*
(b) L. *vn.* §. 7. *C. de rei vx. act.*
(c) VLP. *Lib. VII.* L. 139. *D. de verb. ſign.*
(d) CAI. *Lib. VI.* L. *vlt. D. de cenſ.*
(e) VLP. *Lib. VII.* L. 64. *pr. D. ſol. matr.*

bat (a): veluti ſi ſibi a liberto vxoris ſtipulatus fuerat, quod ad eum ex alterius hereditate peruenturum eſſet. Eo enim pertinere arbitramur locum CELSI (b). Non autem debebat operas, quas ei praeſtiterat libertus (c). Quid, ſi quid ex bonis huius liberti ad maritum perueniſſet? Id quoque praeſtabat, dum illud iure patronatus adquiſiuerit. Nam ſi quid liberti beneficio percepiſſet, aut ſi hic eum ex maiore parte, quam ex lege debebat, ſcripſiſſet heredem: quod amplius relictum fuerat, non reddebat vxori (d), quia propter eam id non acceperat. Perinde etiam erat, ſiue iam percepiſſet aliquid ex bonis vxoris, ſiue percipere potuiſſet. *Perueniſſe enim accipimus*, inquit VLPIANVS (e), *ſiue iam exegit, ſiue exigere poteſt, quia actio ei delata eſt.* Quum vero diſerte addiderit lex: QVANTA EA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO: colligunt inde Vlpianus, et CELSVS, non liberti hereditatem eum praeſtare debere, ſed eius aeſtimationem, niſi ipſas res tradere mallet (f), vt adeo optio ſit mariti, res malit reſtituere, an praeſtare aeſtimationem. Additur: VT ET SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET, veluti ſi, ne reddere cogeretur, liberto munera, dona, aliaque quae promiſerat, remiſiſſet. Hinc ſi abeſſet dolus, veluti ſi filium, ad quem hereditas liberti debuiſſet peruenire, exheredem ſcripſiſſe: heres eius hoc nomine non tenebatur, quia nec ad ipſum, nec ad heredem quidquam peruenerat (g). Haec omnia tum ipſe praeſtabat maritus, tum eius heredes. Horum enim diſertis verbis lex meminerat, non autem ſoceri, eiuſue ſucceſſorum. Vnde ex mente LABEONIS et VLPIANI (h) aduerſus hos ne vtilis quidem dabatur actio. Nec iniuria fiebat heredi, quod hac actione rei perſequutoria teneretur: Aſt, quae ſequuntur, poenam continent, et hinc ad ſolum maritum, cuius grauiores mores cauſſam diuortio dederant, non ad eius heredes pertinent. Addit enim lex: ET VIR SIMVL FRVCTVM QVADRIENNII PRAESTATO. Hinc ſi fundus eſſet ſex millium Philippûm, et inde quotannis ad eum redire potuiſſent CCCLX. Philippici: mulieri praeter fundum reddere tenebatur mille quadringentos et quadraginta Philippicos. Quamuis vero ita legamus apud VLPIANVM (i): exiſtimant tamen quidam, eius textum in mendo cubare, quia ſic maritus grauius puniretur in reddenda dote non fungibili,

(a) VLP. IB. L. 64. §. 1. *et* 3. *eod.*
(b) CELS. *Lib. XXXII.* L. 97. *de verb. ſign.*
(c) IBID. §. 2. *eod.*
(d) VLP. IB. L. 64. §. 5. *eod.*
(e) IB. L. 64. §. 6. *eod.*
(f) IB. L. 64. §. 10. *D. eod.* CELS. IB. L. 97. *de verb. ſign.*
(g) VLP. IB. L. 64. §. 8. *D. eod.*
(h) IB. L. 64. §. 9. *D. eod.*
(i) *Fragm. tit. VI.* §. 13.

bili, quam in fungibili. Quum enim in hac ipſi triennii periret interuſurium: in illa praeſtare eum oportuiſſet fructus quadriennii, quod vix probabile videtur etiam clariſſimo SCHVLTINGIO (a), qui ideo *triennium* reſcribi poſſe iudicat. Sed mihi nihil videtur mutandum. Numerata enim pecunia in dotem data vſuras proferebat certas, et apud Romanos quidem ſatis amplas. Aſt ex fundis non vſurae, ſed fructus proueniunt, quorum raro tanta eſſe ſolet aeſtimatio, quantae ſunt vſurae legitimae. Hinc nemo mirabitur, marito dotem non fungibilem reddituro, iniungi ſimul, vt non triennii, ſed quadriennii fructus praeſtet, ſi ob mores eius inhumanos et peruerſos diuortium fuiſſet factum.

Denique et de modo feminarum mores puniendi, lex agit. Ait enim: SIN MVLIERIS CVLPA DISCIDIVM FACTVM, MORVM NOMINE MARITVS, GRAVIORVM QVIDEM SEXTAM, LEVIORVM OCTAVAM DOTIS PARTEM RETINETO. Culpa mulieris intercedere videbatur, ſi vel mores graues, puta adulterium, probarentur, vel certe maritus ob leges vxorem retinere haud poſſet. Hinc PAPINIANVS (b), quaeſitus ab eo, qui ream adulterii vxorem duxerat, damnatamque mox repudiauerat, an cauſſam diſcidii praeſtitiſſe videretur? reſpondit: *Quum per legem Iuliam huius modi vxorem retinere prohibeatur, non videri eum cauſſam diſcidii praeſtitiſſe, quare id ius tractandum eſſe, quaſi culpa mulieris facto diuortio.* Quid ſi capta ab hoſtibus fuiſſet mulier? Tunc ſane non eius culpa, ſed iuris rigore (c) matrimonium fuerat ſolutum, nec vxor iure poſtliminii recuperari poterat, niſi vltro ad maritum reuerteretur, et conſenſu renouaret matrimonium (d). Si reuerti ad eum nollet, nec vlla ei iuſta nolendi cauſſa eſſet: merito poenis legis noſtrae tenebatur. Ita enim PAVLLVS (e) noſter: *Non vt a patre filius, ita vxor a marito iure poſtliminii recuperari poteſt: ſed tunc, quum et* VOLVERIT *mulier, et adhuc alii poſt conſtitutum tempus nupta non eſt. Quod ſi voluerit, nulla cauſſa probabili interueniente, poenis diſcidii tenebitur.* Verum quamuis ita legatur Florentiae, manifeſtum tamen eſt, pro: *Quod ſi voluerit* reſcribendum eſſe: *quod ſi noluerit.* Manifeſtum etiam, quod iam a IAC. CVIACIO (f) obſeruatum, illa *poſt conſtitutum tempus* ſapere emblema Triboniani. Tempus enim quadriennii vel quinquennii, quod oporteat coniugem exſpectare reditum coniugis abſentis, non Paulli aeuo, ſed multo poſt a CONSTANTINO (g) et IVSTINIANO (h) conſtitutum eſſe, ex legi-

(a) *Ad* VLPIAN. *pag.* 586.

(b) L. 11. §. 13. *D. ad* L. *Iul. de adult.*

(c) L. 1. *D. de diuort.* L. 56. *D. ſol. matr.*

(d) L. 14. §. 1. *D. de captiu.*

(e) PAVLL. *Lib.* III. L. 8. *D. eod.*

(f) *Ad Nouell. XXII.*

(g) L. 7. C. *de repud.*

(h) *Nou. XXII. cap.* 7.

bus noſtris liquet. Intercedente autem vxoris culpa, maritus MORVM GRAVIORVM NOMINE RETINEBAT SEXTAM DOTIS PARTEM; (non, vti veteres editiones habent, SEXTAS,) LEVIORVM OCTAVAM. Hinc mulier ob adulterium repudiata, ſi dotem viginti quatuor millium ad virum attuliſſet, quatuor millia; ob mores leuiores dimiſſa tria millia amittebat. Et inde lucem capit elegans AVSONII *epigramma*, quod eſt 88.

Iuris conſulto cui viuit adultera coniux,
PAPIA lex *placuit*, IVLIA *diſplicuit.*

Contendit inter ſe poëta legem Papiam, quae et ipſa Iulia dicitur, et Iuliam de adulteriis. Placebat illa ICto, adulterae marito, quia dotis partem ob mores vxoris graues lucrari poterat: at diſplicebat Iulia, quae vxorem in adulterio deprehenſam repudiari iubebat, niſi maritus pro lenone haberi vellet. *L. 29. D. ad leg. Iul. de adulter. L. 2. C. eod.* Id autem ipſi vel ideo videbatur incommodum, quod totam dotem retinere, quam eiuſdem partem lucrari mallet. Ergo interim, dum fluctuauit, dubiamque traxit ſententia mentem, vere ipſi

Papia lex placuit, Iulia diſplicuit.

Sunt equidem veterum loca, quae non partis cuiuſdam dotis, ſed totius, amiſſae meminiſſe videntur, quaeque ideo a Triboniano interpolata eſſe ſuſpicantur CVIACIVS (a), BALDVINVS (b) et BRISSONIVS (c): ſed cauſſam iam ANTONIVS SCHVLTINGIVS (d) dixit. Quando enim MARCELLVS (e) interrogatur: *ſi probetur culpa mulieris matrimonium diſſolutum, an poſſit maritus propter culpam mulieris* DOTEM RETINERE? Et quando DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS (f) reſpondent, DOTEM, *culpa vxoris diſſoluto matrimonio, penes maritum* REMANSISSE: id non eſt intelligendum de dote vniuerſa, ſed de tanta eius parte, quantam lex retineri concedit, quae et alio loco *lucrum ex dote*, vel *commodum dotis* adpellatur (g). Quum vero id iudicium ad vindictam eſſet comparatum: facile patet, illud non datum, niſi marito, eiuſque heredem non magis agere potuiſſe, quam eius, qui aliquam paſſus erat iniuriam. Hinc PAVLLVS (h) libro VII. ad Sabinum, vbi de nuptiis et rei vxoriae actione egit: *Heredi mariti quidem prodeſſe* ait *compenſationes*, veluti ob res donatas et amotas, et impenſas: MORVM *vero* COERCITIONEM *eum non habere.*

III. Ve-

(a) *Obſ. Lib. XXI. cap. 17.*
(b) IVSTINIAN. *Lib. II.*
(c) *Ad* L. *Iul. de adult. pag. 142.*
(d) *Ad* VLPIAN. *p. 585.*
(e) L. 38. *D. ſolut. matrim.*
(f) L. 24. *C. de iure dot.*
(g) L. 11. §. 3. *D. ad* L. *Iul. de adult.*
(h) L. 15. §. 1. *D. ſolut. matr.*

III. Verum id quoque caput varias ſubiit mutationes. Nam primi THEODOSIVS et VALENTINIANVS Imperatores (a) certas cauſſas, ob quas diuortium fieri poſſet, praeſcripſerunt, addideruntque, vt ſi ſine tali cauſſa factum eſſet diuortium, vxor dotem, maritus donationem propter nuptias amitteret, iisque matrimonio interdiceretur in quinquennium. Deinde ANASTASIVS (b) permiſit diuortium, bona coniugum gratia factum, mulierique, eo modo diſcedenti a marito, conceſſit, ne quinquennium exſpectare teneretur. IVSTINIANVS (c) poſtea anno Chr. 528. reliquis diuortii cauſſis et eam adiecit, ſi maritus intra duos annos continuos cum vxore ob naturae imbecillitatem coire non poſſet. Eo enim caſu et ſine dotis donationiſque propter nuptias amittendae periculo coniuges diſſociari poſſe ſanxit. Eodem anno (d), alia edita conſtitutione, tres cauſſas diuortii ſuperioribus adiecit, puta ſi mulier abortum procurarit, ſi commune lauacrum cum viris habuerit, et ſi conſtante matrimonio de aliis nuptiis inierit conſilium. Poenas quoque iniuſti diuortii eatenus auxit, vt ſi maritus vxorem indotatam ſine cauſſa repudiaſſet, ei praeſtare cogeretur quartam partem bonorum ſuorum, dum ne illa centum librarum auri ſummam excederet, ſiquidem quantumcunque ipſi eſſet ſubſtantiae, non vltra centum auri libras vxori numerat. Id quod etiam ex parte mulieris obſeruatur, quae marito nihil tale merito repudium mittit. Omnes has cauſſas a Theodoſio, Anaſtaſio, et ſe ipſo proditas denuo noua conſtitutione ſtabiliuit anno 536. (e) Idemque fecit anno 541. niſi quod, ſui diſſimilis, diuortia bona gratia facta, praeterquam ſi caſtitatis concupiſcentia coniuges a ſe diſcederent, denuo inhibeat (f), et cauſſarum numerum ad pauciores reducat (g). Ex iiſdem conſtitutionibus nouis, ſublato de moribus iudicio, dos vel donatio propter nuptias cedit communibus liberis, vel iis non exſiſtentibus coniugi innocenti (h). Quae omnia, quum diuortia hodie priuata auctoritate fieri non ſoleant, iudicis fere arbitrio apud nos definiuntur.

(a) L. 8. *C. de repud.*
(b) L. 9. *C. eod.*
(c) L. 10. *C. eod.*
(d) L. 11. *C. eod.*
(e) *Nou. XXII. cap. 4. ſequ. cap. 14. ſequ.*
(f) *Nou. CXVII. cap. 10.*
(g) *Nou. CXVII. cap. 8. 9.*
(h) *Nou. CXVII. cap. 13. Nou. CXXVII. cap. 4. Nou. CXXXIIII. cap. 11.*

* * * * * * * * * *

CAPVT XX.

AD CAPVT LEGIS XXXV.

DE COGENDIS PARENTIBVS, VT LIBEROS ELOCENT.

I. R*atio ordinis. Legitima capitis verba.* II. *Liberi inuitis parentibus vxorem ducere vel nubere non poterant. Multae cauſſae,*

 cur

cur eos elocare nollent. III. *Legis verba explicata. Conſtitutio Seueri et Antonini. An parentes coacti ſint dotem dare? Ius nouum. Cur ſoli praetori vrbano id negotium datum, vt parentes cogeret? Conſtitutione D. Seueri et Antonini eadem poteſtas data praeſidibus.*

I. DE capitis XXXV. ſententia, non eſt, quod multum laboremus. Nam et numerum eius, et verba legitima nobis ſeruauit MARCIANVS (a), cuius locum ad legem noſtram pertinere, iam ſupra a me demonſtrari memini. Ex eo fragmento tale fuiſſe diſcimus caput legis Iuliae et Papiae XXXV:

QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBEBVNT DVCERE VXORES, VEL NVBERE, IN MATRIMONIVM EOS COLLOCARE PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR.

Quum enim nihil reliqui fecerit Auguſtus, vt impedimenta nuptiarum omnia, quantum fieri poſſet, remoueret: praecipue autem parentes haud raro in culpa eſſent, quo minus liberi inirent matrimonium: operae pretium fore duxit, ſi etiam ea de re caueret diſtinctius.

II. Ait lex: QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT DVCERE VXOREM VEL NVBERE. In vulgus notum eſt, inuito patre nec filium, nec filiam familias, inire potuiſſe matrimonium. Quod adeo verum eſt, vt praecedere oporteret iuſſum parentis, et idcirco, ſi pater in furorem incidiſſet, dubitaretur ante IVSTINIANI (b) deciſionem, an liberis fas eſſet contrahere matrimonium. (c) Ita et captiuorum liberi olim vxores non ducebant, niſi vel triennium elapſum eſſet a tempore captiuitatis (d), vel filius eam duxiſſet vxorem, cuius conditionem patrem non adſpernaturum, eſſet probabile (e).

Quum itaque irritum eſſet initum ſine patris conſenſu matrimonium: haud raro parentes intercedebant nuptiis liberorum, eoſque vel vxores ducere vel nubere prohibebant. Cauſſa haud vna erat. Filii familias, ducentes vxores, vna cum liberis in domo patris, et ex eius re viuebant, eademque ibi fruebantur menſa (f), nec parum ſumtuum accedebat patri, cui filiorum vxores liberique pro cuiuſque conditione ac dignitate erant alendi. Deinde haud raro priuignorum nuptiis vel

(a) L. 19. *D. de Rit. nupt.*

(b) L. 25. *C. de nupt.* L. 28. *C. de epiſc. aud.*

(c) *pr. Inſt. de nupt.*

(d) L. 9. §. 1. L. 10. *D. de Rit. nupt.*

(e) L. 11. *D. eod.*

(f) PLVTARCH. *in Craſſo ab init.*

vel intercedebant nouercae, vel ipſi patres qui nurus ſocrumque nolebant eadem domo contineri, memores illorum, quae ſapienter dicit Laches apud TERENTIVM (a):

- - Veſtrarum nulla eſt, quin gnatum velit
Ducere vxorem: et, quae vobis placita conditio eſt, datur,
Vbi duxere impulſu veſtro, veſtro impulſu eaſdem exigunt.

Quot ergo fuiſſe putemus, tam ſuae tranquillitatis immemores, vt nurum domum duci paterentur, quam ſcirent perpetuam fore iurgiorum materiam? Denique et filias ſine dote maritos haud facile reperiſſe, iam ſupra obſeruauimus. Plerumque autem Euclionibus graue erat, dote data ſibi mercari generos, et ex ea quoque cauſſa ſaepe impediebant, quo minus liberi legi Papiae ſatisfacerent, legitimaque prole locupletarent rempublicam.

Si qui vero parentes tam male conſulerent liberis, ii ex lege noſtra coërcendi erant. Prohibere vero liberos videbantur non ſolum, qui ducturis vxorem vel nupturis conſenſum negabant, verum etiam, qui conditionem iis non quaerebant (b). Plerumque enim ipſi parentes, vti ex comicis patet, liberis vxores vel maritos quaerebant. Perinde etiam erat, ſiue pater naturalis prohiberet, ſiue adoptiuus. Recte enim ad caput noſtrum ſcripſit PAVLLVS (c): *onera eius, qui in adoptionem datus eſt, ad* PATREM ADOPTIVVM *transferuntur.* Vnde et hunc decet liberis adoptiuis de nuptiis proſpicere. Idem de nepotibus ex filiis dicendum, non ex filiabus. *Neque enim*, inquit MARCELLVS (d), *quemadmodum maſculorum liberorum noſtrorum liberi ad onus noſtrum pertinent: ita et in feminis eſt. Nam manifeſtum eſt, id, quod filia parit, non auo, ſed patri ſuo eſſe oneri, niſi pater aut non ſit ſuperſtes, aut egens eſt.* Vnde facile intelliguntur verba legis: QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT.

De his vero pergit legiſlator: IN MATRIMONIVM EOS COLLOCARE PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR. Praeſidum enim vel ideo lex non meminerat, quia illa initio magis ad amplificandum ciuium vrbanorum numerum, quam ad augendam prouincialium multitudinem, erat comparata. Quumque nemini inuito ius ſuum ſit eripiendum: facile intelligitur, nec Praetorem potuiſſe parentes cogere, ſi illis iuſtae eſſent prohibendi cauſſae. Vnde procul dubio cauſſae cognitione opus erat, an parentes iniuria prohibere viderentur? Moueor, quod

 iam

(a) HECYR. *Act.* II. *Scen.* II. *v.* 43.
(b) L. 19. *D. de Rit. Nupt.*
(c) PAVLL. *Lib.* III. L. 45. *D. de adopt.*
(d) L. 8. *D. de agn. et al. lib.*

iam libera republica huiuſmodi iudicia etiam in municipiis ſociorum data videam, ſi mortuo patre inter tutores et matrem de filia elocanda diſceptaretur. Auctor enim eſt LIVIVS (a), quum virginem formoſiſſimam Ardeatem duo iuuenes ambirent, vnus plebeii generis, cui tutores; alter nobilis, cui mater fauebat, idque certamen domi et inter priuatos parietes componi nequiſſet; ventum eſſe in ius, poſtulatuque matris et tutorum vtrinque audito, magiſtratum ſecundum matris arbitrium ius nuptiarum dediſſe. Audiendus ergo fuit pater, ſi forte filius mulierem luxurioſam, probriſque omnibus coopertam domum ducere vellet, vel ſi filia nuptias genere ſuo indignas, vel rei patris familiari exitioſas, concupiſceret. Si horum nihil adpareret: tum PRAETOR interpoſito decreto parentes, vt nuptias fieri paterentur, cogebat. Id quod etiamnum in hagioſynedriis per Germaniam obſeruari memini, ſi quando pater, tantum vt bonis liberorum aduentitiis eo diutius fruatur, nuptias eorum quaſuis faſtidioſe reiicit. Tunc enim, cauſſa cognita, ſi id ſine ratione iuſta fieri adparet, ſynedria conſenſum parentum, vti pragmatici loquuntur, ex officio ſupplent, dotemque patrem dare iubent.

III. At hoc legis caput conſtitutione Seueri et Antonini illuſtratum et ad prouincias porrectum eſſe, iam ſupra monuimus. Nimirum duo deeſſe videbantur legi ſaluberrimae: alterum, quod de dote conſtituenda nihil illa cauiſſet: alterum, quod extra Romam coactioni illi non eſſet locus. Vtrumque ſuppleuit principum illorum prudentia. Nam primo conſtitutione ſua (b) cauerunt, vt parentes liberos, in poteſtate ſua conſtitutos, etiam *dotare* cogerentur. Et ad hanc demum conſtitutionem reſpicere arbitror Imperatorem IVSTINVM (c), dum ait: *non incognitas eſſe* LEGES, *quibus cautum ſit, omnino paternum eſſe officium, dotem vel ante nuptias donationem pro ſua dare progenie.* Primo enim nullus ICtorum, qui parentes ex neceſſitate dotare ſcripſit, Seueri atque Antonini temporibus eſt antiquior. Deinde LABEO (d) ſpeciem proponit, quod pater filiae nomine promiſerit centum, *quum commodiſſimum eſſet.* Quae ſane promiſſio non magis eſt eius, qui ex neceſſitate dotem debet, quam illa ex CELSO (e): *ne a ſe, neue a filio dos peteretur, ab alio vero, quam filio herede, dos peteretur:* Deinde ſub omnibus titulis, qui de dote eiuſque promiſſione agunt, primae ſunt Seueri et Antonini conſtitutiones, neque vlla occurrit iis vetuſtior: vt ſatis manifeſtum videatur, ab iis temporibus iura dotium quodammodo fuiſſe immutata, impoſitamque parentibus neceſſitatem, filiabus

(a) *Lib. IIII. cap. 9.*
(b) d. L. 19. *D. de Rit. Nupt.*
(c) L. 7. C. *de dot. promiſſion.*
(d) L. 79. §. 1. *D. de iur. dot.*
(e) L. 10. *D. de pact. dot.*

filiabus dotem conſtituendi. Denique ius patriae poteſtatis antiquum non ferebat, vt pater ad dotandam filiam cogeretur, quam et exheredem ſcribere, et impune praeterire teſtamento poterat.

Vtcumque ſe res habeat, id ſaltim certum exploratumque eſt, poſt Seueri et Antonini tempora lege obſtrictos fuiſſe patres, vt filiabus (a); imo et auos, vt neptibus dotem conſtituerent (b). Quae lex CELSI, filii, Seuero quidem antiquior eſt, ſed ita loquitur, vt inde non pateat, eo tempore huius modi neceſſitatem incubuiſſe parentibus. Species enim haec erat. Auus paternus pro nepte dederat dotem. Mortuo auo, ipſaque nepte in matrimonio defuncta, quaerebatur, an dotem patri reddi oporteat? Reſpondet CELSVS: *occurrit aequitas rei, vt quod pater meus propter me filiae meae nomine dedit, perinde ſit, atque ipſe dederim.* Addit rationem: *quippe* OFFICIVM *aui circa neptem ex officio patris erga filium pendet, et quia pater filiae, ideo auus propter filium nepti dotem dare debet.* Non ſane hic CELSVS ait, cogendum eſſe auum, vt dotem det: ſed *officium aui hoc eſſe*, vt det dotem. *Officii* vero *et voluntatis eſſe* dicuntur iureconſultis noſtris, quae iure imperfecto debentur, et quae non ſunt neceſſitatis, vti loquitur PAVLLVS (c). Atqui neceſſitatem quamdam inſinuare videntur ſequentia: ſed non inſinuant. En verba: *quid ſi filius a patre exheredatus eſt? Exiſtimo, non abſurde etiam in exheredato filio idem poſſe defendi: nec infauorabilis ſententia eſt, vt hoc ſaltim habeat ex paternis, quod propter illum datum eſt.* Non ergo dicit CELSVS, etiam nepti ex filio exheredato dotem debere auum, eumque recuſantem a praetore poſſe coërceri, ſed ſi dederit, dotem illam ad patrem exheredatum merito reuerti: quamuis ipſa haec CELSI ſententia non placeat SERVIO et LABEONI (d). Poſt hanc Seueri conſtitutionem et auum teneri ad dotandam neptem ex filio, nemo dubitat. Nec intereſt, ſua ſit filia, an emancipata, egena an locuples. Ita enim diſtinguere non licet, ob generaliter conceptam IVSTINI (e) conſtitutionem. Non tamen dos debetur filiae illegitimae (f), vel ingratae (g), vel viro ignominioſo nuptae (h). Nec mater cogitur, niſi pater ſit inops, vel ob cauſſam probabilem et legem ſpecialiter expreſſam (i), qualis eſt ſi mater haeretica filiam orthodoxam indotatam habeat (l). Omnium minime cogitur frater vel ſoror (m), quamuis et eis honeſtum ſit, ſororem dotare,

(a) *L. vlt. C. de dot. promiſſ.*
(b) *L. 6. D. de collat.*
(c) *L. 17. §. 3. D. commodat.*
(d) *L. 79. pr. D. de iur. dot.*
(e) *L. vlt. C. de dot. promiſſ.*
(f) *L. 41. §. 11. D. de legat. 3.*
(g) *Nou. CXV. cap. 3. §. 11.*
(h) *L. 3. §. 5. D. de bon. poſſ. contr. tab.*
(i) *L. 14. C. de iur. dot.*
(l) *L. 19. §. 1. C. de haeret. et Manich.*
(m) *L. 12. §. pen. L. 13. fin. D. de adm. tut.*

dotare, idque ſaepe factum eſſe referant veteres, inprimis PLAVTVS (a), apud quem vix ſibi perſuaderi patitur Leſbonicus adoleſcens, qui patria bona abliguriuerat, ne ſororis ſponſo dotem obtrudat. Ceterum dum praetor cogere dicitur parentes, vt filiabus nupturis dotem conſtituant: res ipſa docet, quantitatem eius definiendam eſſe pro facultatibus et pro dignitate patris et generi (b), adeoque non tantumdem petere poſſe filiam vnam, quantum datum eſſe alteri meminerit, niſi par ſit vtriuſque mariti, cui nubunt, conditio.

Deinde eadem Seueri atque Antonini conſtitutione hoc ius de cogendis parentibus ad prouincias prolatum eſt. Iam ſupra vidimus exemplum ſimile. Tutor enim ex lege hac dabatur in vrbe a Praetore mulieri nupturae ad dotem dandam, dicendam, promittendamue. De prouinciis nihil hac lege expreſſum fuerat, antequam SCto caueretur, vt etiam in prouinciis ſimiliter a Praeſidibus ex eadem cauſſa tutores darentur (c). Nec abſimilis eſt conſtitutio diuorum fratrum (d), qua, quod priores leges de actione ſerui ſuis nummis emti aduerſus dominum in vrbe conceſſerant, etiam ad prouincias protulerunt. Immo id in antiquiſſimis etiam legibus obſeruatum nouimus. Lege Atilia cautum fuerat, vt pupillis et feminis, quibus nec teſtamentarius, nec legitimus tutor eſſet, tutor a praetore et maiore parte tribunorum plebis daretur. *pr. Inſt. de Atil. tut.* Sed ea lex quum Romae dumtaxat, teſte VLPIAN. *Fragm. tit.* XI. §. 18. locum haberet, poſtea ad eas producta eſt prouincias, quibus praetores praeerant. Hinc DIO in *Excerpt. Peireſcian. pag.* 397. τῶν γὰρ ἄλλων στρατηγῶν εἰωθότων διδόναι προστάτας τοῖς ὀρφανοῖς καὶ γυναιξὶν ἐρήμοις συγγενῶν, οὗτος ἑαυτὸν τούτων ἀνέδειξε φροντιστήν: *nam quum reliqui* (Siciliae) *praetores pupillis ac viduis agnatorum cura deſtitutis tutores dare ſoliti eſſent:* hic (L. Aſellius) *eius modi perſonarum ipſe tutelam ſuſcepit.* Denique lege Iulia et Titia a. v. c. 732. cautum, vt et reliqui praeſides in prouinciis tutores darent. *pr. Inſt. de Atil. tutor.* Ex eo tempore L. Aſellii exemplum imitari non poterant praeſides, nec ſe ipſos tutores dare, *L.* 5. *D. de offic. praeſid.* quemadmodum nec praetori vrbano id permittebatur. *L.* 4. *D. de offic. praet. L.* 4. *D. de tutorib. dat.* Eodem itaque exemplo et hac Seueri et Antonini conſtitutione negotium datum eſt Praeſidibus, vt parentes in prouinciis perinde ac Praetor nuptum liberos collocare et dotare cogerent, quum lex Iulia et Papia ſolis vrbanis filiis filiabuſque familias proſpexiſſet.

(a) *Trinum. Act. III. Scen. II. v.* 62.
(b) *L.* 69. §. 4. *L.* 60. *D. de iur. dot.*
(c) VLP. *Fragm. tit.* 11. §. 20.
(d) *L.* 5. *pr. D. de manumiſſ.*

CAPVT

CAPVT XXI.

AD CAPITA LEGIS XXXVI. ET XXXVII. DE POENIS CAELIBATVS ET ORBITATIS.

I. *Ratio ordinis. Varia de his capitibus teſtimonia. Eorumdem ſententia.* II. *Caelibum poena. Centum dies cretionis. Caelibes nec hereditatem capiebant, nec bonorum poſſeſſionem agnoſcebant, nec legati erant participes. Nec per filium aliquid capere poterant.* III. *Orbi qui? ii ſemiſſem capiebant. Exceptis genere proximis.* IIII. *Vtriuſque capitis abrogatio.*

I. Libris commentariorum quinto, ſexto et ſeptimo hactenus de variis nuptiarum impedimentis egerunt VLPIANVS et TER. CLEMENS, quos duces praecipue ſequi placuit. Sequente libro VIII. iidem diſputaſſe videntur de caelibatus orbitatiſque poenis. *Incitandis* vero *caelibum poenis*, *legem Papiam Poppaeam* vel maxime *ſanxiſſe* Auguſtum, auctor eſt TACITVS (a), praeter quem et alii veteres *poenarum* (b), ἐπιτιμίων (c), ἐπιτιμίων τῆς ἀπαιδίας (d), *mulctae*, *qua coelibes notati* (e), *poenarumque caelibatus ac orbitatis* (f), immo et *terrorum et damnorum*, quae innuptis et orbis imminebant (g), meminerunt.

Qua in re illae caelibatus orbitatiſque poenae conſtiterint, ex multis veterum teſtimoniis ſatis ſuperque conſtat. Solidum eos capere non potuiſſe, TERTVLLIANVS (h) teſtatur, dum ait: *Aliud eſt, ſi et apud Chriſtum legibus Iuliis agi credunt, et exiſtimant*, CAELIBES *et* ORBOS *ex teſtamento Dei* SOLIDVM *non poſſe capere*. Eoſdem hereditatis plane incapaces fuiſſe, obſeruat PLVTARCHVS (i), dum acute ſcribit: Ῥωμαίων πολλοὶ γαμοῦσι καὶ γεννῶσι, οὐχ ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν, ἀλλ' ΙΝΑ ΚΛΗΡΟΝΟΜΕΙΝ ΔΥΝΩΝΤΑΙ. *Romanorum plerique vxores ducunt, et liberos procreant, non vt heredes habeant, ſed* VT HEREDES *ipſi* ESSE POSSINT. Quin IVVENALIS (l) addit, eoſdem ne legatum quidem capere potuiſſe, et ideo illudentem marito adulterum ſiſtit, gloriantemque lepide:

- - - - - *Propter me* SCRIBERIS HERES,
LEGATVM *omne* CAPIS, *nec non et dulce caducum.*

(a) *Annal. Lib. III. cap. 25.*
(b) L. 11. *D. de vulg. et pup. ſubſt.*
(c) DIO *Lib.* LIIII. *pag.* 531.
(d) *Id. Lib. LV.*
(e) *Panegyr. Maxim. et Conſt. dict. cap.* 6.
(f) *Schol. ad* IVVEN. *Sat. VIIII.*
(g) L. *vn. C. Th. de infirm. poen. caelib.*
(h) *De monogam. p.* 583. *edit.* B. RHEN.
(i) περὶ φιλοστοργίας.
(l) *Satyr. VIIII. v.* 86. *ſequ.*

Quod et his VLPIANI (a) verbis confirmatur : *Quod caelibi relictum, caducum fit, niſi intra centum dies* LEGI PARVERIT. Pleniſſime vero omnium SOZOMENVS (b) : Νόμος ἦν, inquit, Ῥωμαίοις παλαιοῖς, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, τῶν ἴσων ἀξιοῦσθαι κολύων τοὺς ἀγάμους τοῖς μὴ τοιούτοις, περὶ ἄλλα τε πολλὰ, καὶ τὸ ΜΗΔΕΝ ΚΕΡΔΑΙΝΕΙΝ ΕΚ ΔΙΑΘΗΚΗΣ, τοὺς μὴ γένει ἐγγυτάτω προσήκοντας· τοὺς δὲ ἄπαιδας ζημιοῦν ΤΟ ΗΜΙΣΥ τῶν καταλελειμμένων. *Lex vetus erat Romanis, quae eos, qui intra annum aetatis* XXV. *nondum inierant matrimonium, inter alia,* QVIDQVAM EX ALIORVM TESTAMENTIS CAPERE *prohibebat, niſi eſſent cognatione proximi. Eos vero, qui liberos haud ſuſtulerant, non niſi* SEMISSEM *eorum, quae teſtamento iis relicta fuerant, capere patiebatur.* Vbi tamen in eo fallit SOZOMENVS, quod aetatem annorum XXV. ad ἀγάμους vel *caelibes* refert, quam ad *orbos* pertinere iam ſupra ad caput XX. monuimus. Denique et EVSEBIVS (c) paullo confuſius, τοὺς παλαιοὺς νόμους ἄπαιδας στερῆσαι τῆς τῶν γονίμων διαδοχῆς, *leges veteres orbos propinquorum ſucceſſione priuaſſe* ait. Quod quatenus recte dictum vel a veritate alienum ſit, paullo poſt adparebit.

Ex tot itaque veterum teſtimoniis haec exſtruimus capita trigeſimum ſextum et ſeptimum :

> CAP. XXXVI. *Caelibes, niſi intra centum dies legi paruerint, neque* HEREDITATEM, *neque* LEGATVM *ex teſtamento, niſi proximorum genere, capiunto.*
>
> CAP. XXXVII. *Si qui coniugum maſculus vltra* XXV. *annum, femina vltra viceſimum, orbi erunt : ſemiſſem relictorum tantum capiunto. Qui genere proximi erunt, vſque ad gradum ſextum, quod relictum eſt, iure antiquo capiunto.*

Prius ergo caput ad caelibes, poſterius ad orbos pertinet. De vtroque quaedam pro inſtituti ratione.

II. Caput XXXVI. CAELIBES plectit, quales hic ſunt non ſolum, qui nunquam vxorem domum duxerant, verum etiam, qui ductam vel amiſerant vel repudiarant. Ita et feminae caelibatus poenas dabant, quae vel nondum nupſerant, vel virum morte aut diuortio amiſerant, modo priore caſu eſſent eius aetatis, vt lex nubendi iis neceſſitatem imponeret, poſteriore autem vacationis tempus elapſum eſſet. Feminis enim a morte viri biennii, a diuortio anni et ſex menſium datam eſſe vacationem, ad caput huius legis quintum obſeruauimus, quemadmodum et ad tertium docuimus, ſexagenarios et quinquagenarias,

(a) *Fragm. tit. XVII. §. 1. et tit. XXII. §. 3.*

(b) *Hiſt. eccl. Lib. I. cap. 9.*

(c) *Vit. Conſt. Lib. IIII. cap. 26.*

rias, quamuis caelibes, poenis legis fuiſſe ſolutos. Nec eſt quod quis eos quoque, qui in matrimonio vixerant, caelibes dictos eſſe miretur. Ita enim loquutos eſſe veteres, depromtis ex MARTIALE, (a) TACITO (b), et SVETONIO (c) exemplis docet V. C. SCHVLTINGIVS (d).

Ne tamen ea poena poenitentiam excludere videretur, laxamenti quid conceſſum eſt ἀγάμοις, ſi forte ſpes lucri ex teſtamento adfulgens eos ſubigeret, vt legi parere, et nuptias contrahere animum inducerent. Hinc additum: NISI INTRA CENTVM DIES LEGI PARVERINT. (e) Vltra quatuor itaque menſium inducias iis dederat Auguſtus, intra quas, poenamne ſubire, an factis nuptiis eam euitare mallent, ſerio ſecum ſtatuerent. Ducta enim intra hos centum dies vxore, hereditatem legatumue capere iure poterant. Eoque pertinet lepidum MARTIALIS (f) epigramma:

Quae LEGIS CAVSSA NVPSIT *tibi Laelia, Quinte,*
Vxorem potes hanc dicere legitimam.

Centum vero dies ideo praefinitos arbitramur, quod iam olim iure vetuſto dies centeſimus erat dies cretionis, ceu et VLPIANI (g) fragmenta, et quaedam in digeſtis veteris iuris reliquiae (h) euincunt. Quum itaque *cretio*, VLPIANO ibidem definiente, *eſſet certorum dierum ſpatium, quod dabatur inſtituto heredi ad deliberandum, vtrum expediret ei, adire hereditatem, nec ne:* idemque ſpatium praetor concedere ſoleret extraneis, ſine cretione inſtitutis, vel de hereditate adeunda deliberaturis (i), vel agnoſcere volentibus bonorum poſſeſſionem (l): commodiſſimum etiam Auguſto viſum eſt, idem ſpatium et illis dari, qui, caelibes quum eſſent, hereditatem tamen vel legatum ex teſtamento capeſſere cuperent. Aſt nec id beneficium poſt SCtum Perſicianum patebat maſculis ſexagenariis, vetulam ducentibus, nec poſt SCtum Caluiſianum feminis quinquagenariis, ſiue iuueni ſiue ſeni nubentibus, quia ex huiuſmodi nuptiis nulla ſpes prolis reliqua videbatur. Qua de re ſupra ad caput legis tertium copioſius egimus.

Si intra hos centum dies legi non paruiſſent caelibes: tunc NEQVE HEREDITATEM, NEQVE LEGATVM EX TESTAMENTO CAPIEBANT.

 Exci-

(a) *Lib. IIII. Epigr. LXVIIII.*
(b) *Lib. XII. Annal. cap. 1.*
(c) *Claud. cap. 26. Galb. cap. 5.*
(d) *Iuriſp. vet. Anteiuſt. p. 606.*
(e) VLP. *Fragm. tit. XVII. §. 1. tit. XXII. §. 3.*
(f) *Lib. V. Epigr. LXXV.*
(g) *Tit. XXII. §. 27.*
(h) L. 22. §. 1. *D. quando dies leg. ced.* L. 3. §. 8. *D. de min.* L. 2. §. *vlt. D. de ſuis et leg. her.*
(i) L. 2. *D. de iur. delib.*
(l) L. 1. §. 9. *D. de ſucceſſ. ed.*

Excidebant itaque hereditate, non legitima, vti exiſtimaſſe videtur EVSEBIVS (a), ſed, teſtamento delata. Et quum eam hereditatem quodammodo aemuletur bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas, ea quoque non dabatur caelibi, eoque pertinet locus PAVLLI (b): *Hereditatis adpellatione bonorum quoque poſſeſſio continetur*. Idem de LEGATO dicendum. Facile enim in fraudem legis legari caelibi potuiſſet ſaltim dodrans bonorum, niſi et huius tituli ſingularis nominatim facta fuiſſet mentio. Ex qua ratione veteres ICti idem ius etiam ad fideicommiſſa et mortis cauſſa donationes protulerant. Atque ita intelligenda verba PAVLLI (c): *Et* FIDEICOMMISSVM *et* MORTIS CAVSSA DONATIO *adpellatione legati continentur*. Vt paucis dicamus, caelebs nihil capiebat ex vltima voluntate. Et quamuis quidam in fraudem legis non caelibem, ſed filium, in eius poteſtate conſtitutum, inſtituerent, vt, quod ipſe directe capere non poſſet, per filium caperet: tamen et huic fraudi obuiam itum a ICtis, qui prohibitionem legis Iuliae ad hanc quoque ſpeciem interpretatione ſua produxiſſe videntur. Hinc fiſcus et hanc hereditatem vel legatum ſibi vindicabat, niſi filio militi ad res militares vel caſtrenſes comparandas aliquid relictum fuiſſet. Id enim, quia ad caſtrenſe filii peculium pertinebat, adeoque patri caelibi haud adquirebatur, non eripiebat fiſcus. Et haec ratio eſt fragmenti VLPIANI (d): *ſi mulier* extranea *filio viri* cuiuſdam caelibis *militi ad caſtrenſes vel militares forte res comparandas reliquerit pecuniam: vtique* CASTRENSI PECVLIO *ea, quae comparantur, adnumerari incipiunt*.

Denique additur: NISI PROXIMORVM GENERE. Diſerte enim SOZOMENVS hanc adiicit exceptionem. Genere proximi autem et hic videntur numerati vſque ad ſextum gradum, quia et alias eo vſque ſolidi capacitatem extendit lex Papia Poppaea (e). Hi itaque ex cognatorum teſtamentis iure antiquo capiebant, quamuis vel nondum nuptiis adpuliſſent animum, vel viduitatem connubio anteferrent (f). Quemadmodum autem alias hereditas legatumque eripiebatur ei, qui teſtatorem occidiſſe conuincebatur (g): ita nec cognationis ius ei prodeſſe poterat ad hereditatis legatiue capionem, qui teſtatorem vel interemerat, vel cauſſam mortis caedem mandando praebuerat. Id enim inculcat

(a) *Ibid.*

(b) PAVLL. *Lib. IIII.* L. 138. *D. de verb. ſign.*

(c) PAVLL. *Lib. IIII.* L. 87. *D. de Legat.* 3.

(d) VLP. *Lib. VIII.* L. 3. D. *de caſtr. pecul.*

(e) VLP. *tit. XVI.* §. 1.

(f) CVIAC. *Parat.* C. *de inf. poen. caelib.*

(g) L. 7. §. 4. *D. de bon. damn.*

inculcat VLPIANVS (a), dum ſcribit: *Nihil intereſt, occidat quis, an* CAVSSAM MORTIS *praebuerit: ὁ ἐντειλάμενος τινὶ φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κρίνεται. Mandator caedis pro homicida habetur.* Ad quam legem DIONYS. GOTHOFREDVS ſcribit: *Immo multum*, inquit, *intereſt: nam qui ſuis manibus malum medicamentum ſuppoſuit, occidit: qui dedit, vt offerretur, magis cauſſam dedit, quam occidit. L. 7. §. 6. L. 9. D. ad L. Aquil.* Sed quantumcumque interſit, quod ad poenam legis Corneliae attinet; nihil tamen intereſt, quod ad fiſci iura circa eripiendam huiuſmodi homicidae hereditatem, de quibus VLPIANVM agere, vel ex inſcriptione legis diſcere vir doctus potuiſſet.

III. Haec de caelibatu. Ad orbos quod attinet, de iis cautum fuerat capite ſequente, vt mitius quidem haberentur, quibus non culpa, ſed naturae vitium obſtaret: ſed iidem tamen non omnis poenae eſſent immunes, quia, vt eleganter ſcribit IAN. VINC. GRAVINA, (b) *agnita coniugis ſterilitate, ad feliciores nuptias, miſſo repudio, migrare debuiſſent.* Ait ergo lex: SI QVI CONIVGVM, MASCVLVS VLTRA XXV, FEMINA VLTRA XX ANNVM ORBI ERVNT. *Orbi* alias ſunt, qui turbato naturae ordine liberis viuunt ſuperſtites, vel, vti apud FESTVM (c) eſt, *qui patrem aut filios, quaſi oculos, amiſerunt.* Aſt lex noſtra orbos vocat *ἀτέκνους*, et quidem illos, qui vel liberos legitimos non ſuſceperant, vel ſuſceptos amiſerant. Legitimos enim naturales ſolos profuiſſe parentibus, non adoptiuos (d), nothos et ſpurios, iam ſupra haud ſemel diximus. Amiſſi quidem aliquando ſolidi capacitatem praeſtabant; ſed inter ſolos coniuges (e). Ex teſtamento enim alterius maſculus non niſi pater ſolitarius, et femina, trium liberorum iure ſubnixa ſolidum capiebant. Neque tamen omnes orbi poenas dabant, ſed qui VLTRA ANNVM XXV, vel quae VLTRA ANNVM XX AETATIS liberos nondum ſuſtulerant. His enim annis demum liberos exegiſſe non quidem legem Papiam, quae multo maturius parentes eſſe iuſſerat, ſed conſtitutionem Seueri, quae legem Iuliam ſequuta videtur, ſupra, vbi de ſolidi capacitate a nobis actum eſt, iam occupauimus, vbi etiam ex VLPIANO monuimus, eos eaſque, qui quaeue hos annos in matrimonio nondum exceſſerant, ſolidum capere potuiſſe (f). Quaeritur autem, an poenas orbitatis effugerint, quibus paullo poſt teſtatoris mortem infans naſceretur? Nec dubitat ANT. SCHVLTINGIVS, eos effugiſſe, dum infans intra centum illos dies, intra quos heredi-

(a) VLP. *Lib. VIII.* L. 15. *D. ad L. Corn. de ſicar.*

(b) *De Leg. et SCtis.* §. 51. *p.* 585.

(c) *Voce* Orba.

(d) VLP. *Lib. VIII.* L. 51. §. 1. *D. de legat.* 2.

(e) VLP. *tit. XVI.* §. 1.

(f) VLP. *ibid.*

hereditas cernenda erat, vel antequam dies legati cederet, naſceretur. Regulam enim Catonianam, quae alioquin huic hereditati vel legato obſtat, ad leges has nouas non pertinuiſſe, ſatis conſtat (a). Idem obtinebat, ſi mulier, quum moreretur, exciſo vtero, infantem edidiſſet, vel paullo poſt filius ab hoſtibus remeaſſet, vti cenſet VLPIANVS (b). Alias ſi nec antea exſtarent liberi, nec poſtea infans naſceretur: poenae rei erant, quae qualis fuerit, indicant verba ſequentia: SEMISSEM RELICTORVM TANTVM CAPIVNTO. Quod ita intelligendum, vt ſi pure plus relictum eſſet, id omne caperet fiſcus: quod autem ſub conditione liberorum legatum, non ſtatim exſtingueretur, ſed exſpectanda eſſet conditio. Talis conditionis: SI LIBEROS HABVERIT, DARI VOLO, et VLPIANVS (c) ad hoc caput meminit, eamque ſupra iam tetigimus. Quum vero eo caſu incertum eſſet, an tempore aditae hereditatis vel apertarum tabularum capax futurus ſit heres vel legatarius: prudenter teſtatores relinquere ſolebant tantum, quantum tunc capere poſſent. Vnde formulae, QVANTVM PLVRIMVM PER LEGEM ACCIPERE POTEST, DARI VOLO, vel QVAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSVM, DAMNAS ESTO HERES MEVS EI DARE, quas formulas ſuo more interpretatur VLPIANVS (d). Si tunc legatarius et caelebs eſſet et orbus, nihil capiebat, ſi coniux quidem, ſed orbus, ſemiſſem dabat heres, ſi pater ſolitarius, vel mater ingenua trium aut libertina quatuor liberorum: detracta Falcidia reliquum legatarius legatariaue accipiebat. Vſus vero huius formulae vel ideo erat maximus, quod ita nihil eripiebat fiſcus, ſed omnia, quae capere non poſſet legatarius, apud heredem manebant. Ceterum non tantum ad ea, quae teſtamento relicta fuerant, haec prohibitio pertinuiſſe videtur, ſed et ad donationes inter viuos. Saltim PLINIVS (e) id videtur innuere, cum ſcribit: *Non eſſe ſatis honeſtum, dare* (aliquid) *et locupleti, et* ORBO, (a matre exheredato:) *in ſumma* NON PROFVTVRVM *ei, ſi donaſſem, profuturum, ſi ceſſiſſem: eſſe autem me paratum cedere, ſi inique exheredatum mihi liqueret.*

Aſt iterum exceptionem adiecerat lex noſtra: QVI GENERE PROXIMI ERVNT, VSQVE AD GRADVM SEXTVM, QVOD RELICTVM EST, IVRE ANTIQVO CAPIVNTO. Quemadmodum, ſi huius modi cognati coiiſſent, ii ſolidum inter ſe capere poterant: ita et ex teſtamento cognati

(a) *Ad* VLP. *p. 616.*
(b) VLP. *Lib. VIII.* L. 141. *D. de Verb. ſign.*
(c) VLP. *Lib. VIII.* L. 51. §. 1. *de legat.* 2. L. 61. *D. de cond. et dem.* L. 36. *D. de mort. cauſſ. don.*
(d) VLP. *Lib. VIII.* L. 51. *pr. D. de leg.* 2.
(e) *Lib. V. epiſt.* 1.

gnati extranei capiebant. Verba ipſa iam ſupra expoſuimus, nihil vt hic addendum videatur amplius.

IIII. Sed has inimicas caelibatui atque orbitati leges funditus ſuſtulit CONSTANTINVS M. valde ideò collaudatus ab EVSEBIO (a) et SOZOMENO (b). Et exſtat integra conſtitutio huius principis (c), quam eius filiis perperam in codice IVSTINIANEO (d) tribui, obſeruat GOTHOFREDVS, cui procul dubio adſentieris, niſi ſuſpicari mecum malis, filios illud patris edictum iiſdem paene verbis, vt ſolet fieri, firmaſſe. Saltim vix veroſimile eſt, vel Tribonianum, vel librarios, non modo inſcriptionem, ſed et ſubſcriptionem legis citra rationem voluiſſe mutatam. Ea enim quae codici noſtro eſt inſerta, edita dicitur *Kal. Apr. Romae Conſtantio iterum et Conſtante AA. coſſ.* id eſt anno erae Chriſtianae 339. Altera, in Theodoſiano ſuperſtes, data *Prid. Kal. Febr. Serdicae PP. Kal. Apr. Romae, Conſtantino Aug.* VI. *et Conſtantio C. coſſ.* id eſt anno 320. Vtraque lege cautum, *vt, qui iure veteri caelibes habebantur, imminentibus legum terroribus liberentur, atque ita viuant, ac ſi numero maritorum matrimonii foedere fulcirentur, ſitque omnibus aequa conditio capeſſendi, quod quiſque mereatur.* Deinde et de orbis ſancitum, *vt ne quiſquam orbus habeatur, ne propoſita huic nomini damna noceant.* Praeterea, quum durior eſſet feminarum, quam maſculorum, conditio, ſi quidem illae ingenuae non niſi trium, libertinae quatuor liberorum iure ſubnixae, hi, modo patres ſolitarii eſſent, ſolidum caperent: Conſtantinus et feminis conſuluit, *earumque ceruicibus impoſita iuris imperia, veluti quaedam iuga, ſoluit promiſcue omnibus.* Haec omnia Conſtantinus, teſte EVSEBIO, ſtatuit, partim religione adductus, ne virginitatis ſtudium, ἄξιον ὑπερθαυμάζειν ἀλλ' ἐ κολάζειν, poenis reprimeretur, partim ipſa motus aequitate, ne, quae culpa vacat, ἀσθένεια τῆς φύσεως mulctaretur: quamuis ſi vera fateri velis, gliſcentem potius in eccleſia ſuperſtitionem, quam religionem veram ſanamque pietatem ſapiat illa caelibatus virginitatiſque admiratio. Nec leuiter quoque SOZOMENVS errat, dum ſcribit: Καὶ νόμον τῷ δήμῳ προσεφώνησεν, ὥστε ἐπ' ἴσης πάντων τῶν ὁμοίων ἀπολαύειν τοὺς ἀγάμους τε καὶ ἄπαιδας. *Et legem tulit, vt eodem iure per omnia fruerentur caelibes et orbi.* Neque enim praemia parentum et nuptorum cum orbis et ἀτέκνοις communicauit CONSTANTINVS, neque leges decimarias, vt ſupra diximus, ſuſtulit, de quibus hanc legi adiecit limitationem in codice Iuſtinianeo omiſſam: *Verum huius beneficii* MARITIS *et* VXORIBVS *inter ſe vſurpatio non patebit,*

(a) *Vit. Conſtant. Lib. IIII. cap. 26.*
(b) *Hiſt. eccl. Lib. I. cap. 9.*
(c) L. 1. C. *Th. de infirm. poen. caelib.*
(d) L. 1. C. *de infirm. poen. caelib.*

bit, *quorum fallaces plerumque blanditiae vix etiam oppoſito iuris rigore cohibentur*, *ſed maneat inter iſtas perſonas* LEGVM PRISCA AVCTORITAS. Solidum ergo ex eo tempore capere poterant çaelibes et orbi, ſed ex teſtamentis tantum aliorum, non vero coniuges orbi inter ſe plus capiebant, quam licebat per leges decimarias, quas a Theodoſio demum iuniore et Iuſtiniano ſublatas eſſe, docuimus.

CAPVT XXII.

AD CAPITA LEGIS VLTIMA, DE IVRIBVS PATRONATVS.

I. *Poſtrema partis prioris capita de iuribus patronatus egerunt. Ea reſtituta.* II. *Liberta, voluntate patroni nupta, operis liberabatur. Huius priuilegii ratio. An libertae nupturae ſemper opus fuerit patroni conſenſu? Liberta etiam nupta in officio patronae patronique filiarum eſſe tenebatur.* III. *Cap.* XXXVIIII. *de liberto centenario minore. Lex* XII. *tabularum de ſucceſſione liberti. Edictum praetorium. Lex Papia Poppaea. Centenarius quis? Quis ſine liberis?* IIII. *Cap.* XL. *de liberto centenario. Alienatio, a liberto vel in fraudem legis, vel in fraudem patroni facta.* L. 16. D. de iur. patr. *expoſita et emendata. Reuocari aliquando dicitur, quod ipſo iure nullum eſt. Portio virilis patrono debita. Noua Iuſtiniani conſtitutio.* V. *Cap.* XXXXI. *de filia patroni. Ei non ſuccurrebat praetor. Fictio, filiam patroni eſſe filium. Quando liberto ſucceſſerit ex L. Papia Poppaea?* VI. *Cap.* XXXXII. *De bonis libertae.* VII. *Cap.* XXXXIII. *De ſucceſſione patronae.* VIII. *Cap.* XXXXIIII. *Quando patronae liberi liberto ſucceſſerint?* VIIII. *Concluſio libri primi ad L. Papiam Poppaeam de maritandis ordinibus.*

I. Libros VLPIANI et TERENTII CLEMENTIS ſequentes nonum, decimum et vndecimum materia de iuribus patronatus occupat, adeo hac lege immutatos, vt PAVLLVS ſingularem librum *de iure patronatus, quod ex lege Iulia et Papia venit*, ſcripſerit. Quin TER. CLEMENS iam ſub finem libri octaui caput aliquod huc pertinens videtur tractaſſe, et

et quidem, quod de operis libertarum egit (a). Quum itaque eo loco ſcribat: *Plane quum liberta deſierit nupta eſſe, operas peti poſſe, omnes fere conſentiunt*: vix dubitandum videtur, quin tale fuerit caput legis noſtrae XXXVIII:

Liberta, quae patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator.

Reliqua capita fere IVSTINIANVS (b) et VLPIANVS (c) ſeruarunt, ex quibus, talia ea fuiſſe, adparet:

CAP. XXXVIIII. *In bonis liberti, centenario minoris, patronus patroniue liberi maſculi, ſi libertus liberos non habebit, ius antiquum habento. Sin liberos habebit, ius nullum in bonis liberti habento.*

CAP. XXXX. *In centenarii liberti bonis, qui vnum duoſue liberos habebit, ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus decedat, patrono, patroniue liberis maſculis* VIRILIS PARS *ſeruator. Sin tres liberos habebit, patronus patroniue liberi maſculi nihil iuris in bonis liberti habento.*

CAP. XXXXI. *Patroni filia, ſi ius trium liberorum habebit, eadem iura in bonis liberti paterni, quae et ipſe patronus patroniue filii ex edicto praetoris habent, habento.*

CAP. XXXXII. *In bonis libertae, etiam quatuor liberorum iure ſubnixae, pro numero liberorum libertae, mortis eius tempore ſuperſtitum,* VIRILIS PARS *patrono patroniue liberis maſculis debetor.*

CAP. XXXXIII. *Patrona ingenua, duobus liberis honorata, libertina tribus, idem ius, quod patronus ex edicto Praetoris habet, habento.*

CAP. XXXXIIII. *Liberi quoque ingenuae patronae, trium liberorum iure honoratae, idem ius habento.*

Ea iam ordine percenſebimus, noſtroque more illuſtrabimus breuiter.

II. Trigeſimo octauo cauetur, vt LIBERTA PATRONI VOLVNTATE NVPTA operis liberetur. Libertam ſine auctoritate patroni nubere haud potuiſſe, iam ſupra docuimus. Erat enim in perpetua ac legitima eius tutela, de qua ſine illius auctoritate nihil poterat imminui. Neque tamen iureiurando obſtringere libertam poterat patronus, ne nuberet. Id enim ſi feciſſet, non ſolum gratia eius iuriſiurandi fiebat, vti ſupra ad caput

(a) TER. CLEM. *Lib. VIII. L.* 14. *D. de op. lib.*

(b) §. 2. *ſequ. Inſt. de ſucceſſ. libert.*

(c) *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 3. *ſequ.*

caput xxx. probauimus: ſed et patronus iure patronatus excidebat ex lege AELIA SENTIA. Vnde ex eo tempore tanto magis nubere poterat, cuicumque vellet: idque eſt, quod ad hoc caput tractauit TER. CLEMENS (a). Sufficiebat autem et tacitus patroni conſenſus, immo et ratihabitio ſubſequuta (b), dummodo patronus eſſet iuſtae aetatis. Nam impuberis patroni conſenſus parum proderat, niſi auctoritas acceſſiſſet tutoris (c), eaque praeterea ſollemnitas, quae in alienatione rerum pupillarium exigitur (d). Quia tamen et libertas quatuor liberorum gratia legitima patronorum tutela ſolutas, ex eoque tempore illas ſine patroni auctoritate et res ſuas adminiſtraſſe, et teſtari potuiſſe diximus: nullum ſane eſt dubium, quin tunc et ad ſecunda vota tranſire potuerit inuito patrono, eoque connubio nihilominus liberata ſit operarum obligatione. Nuptam enim conſentjente patrono libertam OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATAM, diſerte teſtatur ALEXANDER Imperator (e), eiuſque priuilegii hanc rationem reddit HERMOGENIANVS (f), quod nupta liberta *in officio mariti eſſe debeat*. Parum ſane decorum videbatur, libertam adſectari patronum, dum interim maritus domi nihil opis aut officii ab vxore perciperet. Quae cauſſa quum deficeret in liberto, nec ei, licet marito, turpe videretur, etiam in patroni officio eſſe: hinc is non nuptiis, ſed demum liberorum iure operarum obligatione liberabatur (g). Vt vero ad libertam redeamus, ea nupta voluntate patroni, non ſolum huic operas officiales nullas exhibebat, verum nec eius filiis, nepotibus, pronepotibus. At nihilominus eas operas debebat patronae, nec non patroni filiabus et neptibus, quia nec nuptae libertae indecorum erat, mulieri eſſe in officio (h). Ex quo etiam porro conſequebatur, vt, ſi patronus in libertae nuptias conſenſiſſet, eae autem non eſſent conſequutae, operae ab ea iure exigerentur (i). Multoque magis ea reuiuiſcebat obligatio, ſi liberta nupta eſſe deſiiſſet (l), partim quod cauſſa priuilegii, ab HERMOGENIANO prodita, in viduam vel repudiatam haud caderet, partim quod ex iuris principiis patronus, in nuptias libertae conſentiendo, amiſiſſe non videretur iura patronatus (m).

III. Sequitur caput XXXVIIII. de bonis liberti centenario minoris. Nimirum lege XII. tabularum generatim fuerat cautum, vt ſi libertus inteſta-

(a) TER. CLEM. *Lib. VIII.* L. 32. *D. qui et a quib. man.*
(b) L. 13. §. 5. *D. de op. libert.*
(c) *d.* L. 13. §. 4. *eod.*
(d) L. 22. *C. de admin. tutor.*
(e) L. 2. *C. de obſ. patr.*
(f) L. 48. *pr. D. de op. lib.*
(g) L. 13. §. 3. *D. eod.* L. 37. *D. eod.*
(h) L. 48. *pr.* §. 2. *D. eod.*
(i) L. 48. §. 1. *eod.*
(l) TER. CLEM. *Lib. VIII.* L. 14. *D. eod.*
(m) L. 11. §. 1. *C. eod.*

inteſtatus moreretur, cui non eſſet heres ſuus, hereditas ad patronum eiuſque liberos gradu proximos deuolueretur (a). Quum itaque et teſtamento patronus excludi poſſet, nec ei vlla ſpes eſſet ab inteſtato ſuccedendi, ſi liberos ſuos ſiue naturales, ſiue adoptiuos, reliquiſſet libertus: emendandum id ius putauerat Praetor, edixeratque (b), vt ſi inteſtatus obiiſſet libertus, liberis naturalibus haud relictis, patronus eiuſue liberi ex lege XII. tabularum ſuccederent: ſin liberos naturales haberet, ſiue ſuos, ſiue emancipatos, ſiue in adoptionem datos, ii patronum excluderent, adoptiui dimidiam caperent, alterius dimidiae patrono bonorum poſſeſſio daretur. Denique ſi teſtamentum conderet libertus, is patrono relinqueret ſemiſſem bonorum, et ſi minus vel nihil reliquiſſet, patrono contra tabulas, heredi ſcripto ſecundum tabulas daretur partis dimidiae bonorum poſſeſſio. Denique *patronorum iura*, IVSTINIANO (c) teſte, *adauxit lex Papia Poppaea*, vt tanto maiore contentione liberos quaererent liberti, ſi ſcirent, non niſi numeroſa prole ſe facultatem de rebus ſuis diſponendi conſequuturos. Diſtinxit autem lex Papia libertos in CENTENARIIS MINORES et CENTENARIOS. De illis caput noſtrum ait: IN BONIS LIBERTI CENTENARIO MINORIS. Libertus hic eſt a patrono ciue Romano manumiſſus. Addo: ciue Romano. Si enim Latinus vel peregrinus manumitteret, nec illi, nec eorum liberi his iuribus patronatus fruebantur. Vnde eſt, quod PLINIVS (d) quibuſdam Poſtumii Marini propinquis ciuitatem rogat, vt ſint in patria poteſtate, *et iis in libertos ſeruetur* IVS PATRONORVM. Quamuis vero ii nonnunquam ingenuitatis iura, impetrata aureos annulos geſtandi facultate, conſequi ſolerent: nihilominus tamen et tunc ratione obligationis manebant liberti, quamuis, quod ad ſtatum attinet, non libertini, ſed ingenui, haberentur (e). Et huc pertinent verba non PAVLLI, ſed vt in melioribus editionibus eſt, VLPIANI (f): *Is, qui ius annulorum impetrauit, vt ingenuus habetur, quamuis ab* HEREDITATE *eius patronus non excludatur.* Quod ſecus ſe habebat, ſi natalibus reſtitutus eſſet libertus. Ius enim patroni, hoc impetrato, amittebatur (g), libertuſque, quantum ad totum ius pertinet, habebatur perinde, atque ſi ingenuus natus eſſet, adeo, vt *patronus eius nec poſſet ad ſucceſſionem venire* (h). Quare etiam non temere

(a) VLP. *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 1.
(b) VLP. *tit. vlt.* §. 1. *et* 3. §. 1. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* L. 6. *D. de bon. poſſeſſ.*
(c) §. 2. *Inſt. eod.*
(d) *Lib. X. Epiſt.* 6.
(e) L. 6. D. *de iur. aur. ann.*
(f) VLP. *Lib. VIIII.* L. 5. *D. eod.*
(g) L. 5. *pr. D. de natal. reſt.*
(h) L. 2. *D. eod.*

mere dari ſolebat hoc beneficium, niſi conſentiente, cuius quam maxime intererat, patrono (a), eiuſue filiis (b).

Nec de omni, vti diximus, liberto hic ſermo eſt, ſed de CENTENARIO MINORE. *Centenaria* alias ſunt, quae vel centum aſſibus vel centenis ſeſtertiis veneunt. Vnde FESTVS (c): CENTENARIAE *coenae*, inquit, *dicebantur, in quas lege Licinia non plus* CENTVSSIBVS *praeter terra nata, impendebatur: id eſt*, CENTVM ASSIBVS, *qui erant breues numi ex aere*. Et SALMASIVS ad IVLII CAPITOLINI Pertinacem cap. II. CENTENARIA DIGNITAS *illius, qui centena ſeſtertia in ſalarium accipiebat*. Aſt in lege Papia *centenarii*, vel, vti AFRICANVS (d) noſter id eloquitur, *rem* CENTVM *habentes* ſunt, qui *ſeſtertium centum millium patrimonium habent* (e), id eſt aureorum mille. Auguſti autem aeuo aureum XVII denariorum fuiſſe, ex DIONE (f) accurate probauit v. c. IO. FR. GRONOVIVS (g). Cui tantum rei non erat, is adpellabatur centenario minor. Verum, decreſcentibus hominum facultatibus, IVSTINIANVS (h) conſtitutione Graeca, cuius partem ex Baſilicis eruit CVIACIVS (i), pro mille ſeſtertiis vnum aureum computari iuſſit, vt ab eo tempore centenario minor haberetur, qui ne quidem centum aureorum rem vel patrimonium reliquiſſet. Aeſtimabatur vero liberti patrimonium, deducto aere alieno, adeo, vt ſi libertus, habens creditores, in eorum fraudem iuſto plures ſeruos manumiſiſſet, non omnium impediretur libertas, ſed qui primi erant, liberi eſſent, donec creditoribus ſuum ſolueretur. Ita TER. CLEMENS (l), qui addit, ſi eius, qui prius manumiſſus, pretium aeris alieni ſummam exceſſerit, tum poſteriorem minoris pretii ſeruum libertatem fuiſſe conſequutum. Quemadmodum vero deducendum erat aes alienum: ita contra computabatur, quidquid debebatur liberto. Quod ita effert VLPIANVS (m): *id apud ſe quis habere videtur, de quo habet* ACTIONEM: *habetur enim, quod* PETI POTEST. Denique et in cenſum veniebat, quidquid dolo malo a liberto alienatum fuerat. Solebant enim liberti, ne centenariis maiores haberentur, vel patronum vt defraudarent, partem rerum ſuarum alii donare inter viuos, tantum ne quid ad patronum perueniret. Quod ſi factum eſſet in fraudem legis: alienatio

(a) L. 2. L. 5. *pr. D. eod.*
(b) L. 4. *D. eod.*
(c) *Voce* centenaria.
(d) L. 16. *D. de bon. libert.*
(e) §. 2. *Inſt. de ſucc. libert.*
(f) *Lib. LV. p. 555.*
(g) *De pecun. vet. p. 365.*
(h) §. 3. *Inſt. eod.*
(i) *Obſ. Lib. XX. cap. 34.*
(l) TER. CLEM. *Lib. VIIII.* L. 24. *D. qui et a quib. manum.*
(m) VLP. *Lib. VIIII.* L. 143. *D. de verb. ſign.*

natio ipſo iure irrita erat: ſin in fraudem patroni, illa ipſo quidem iure valebat, ſed reuocari tamen poterat actione Fauiana et Caluiſiana, de qua re ad caput proximum differemus.

Ceterum in bonis huiuſmodi liberti centenario minoris PATRONVS PATRONIVE LIBERI MASCVLI, SI LIBERTVS LIBEROS NON HABERET, IVS ANTIQVVM HABEBANT. Habebant, inquam, patroni eorumue liberi ius antiquum, id eſt ex lege XII. tabularum ſuccedebant ab inteſtato, modo iis ius patronatus ſaluum eſſet, quippe quo verbi cauſſa excidebant, qui libertum accuſaſſent capitis, aut nomen eius, non petita poſtea abolitione, detuliſſent. Hos enim a bonorum poſſeſſione excludi, docet TER. CLEMENS (a). Deinde, etiamſi ſalua eſſent iura patronatus, non tamen ſuccedebat patronus, ſi exſtarent liberti liberi, quorum vel vnus ex lege XII. tabularum patronum excludebat. Quamuis enim lex πληθυντικῶς loquatur SI LIBERTVS LIBEROS NON HABEBIT: eleganter tamen haec verba ita interpretatur CAIVS (b) noſter: *non eſt ſine liberis, cui vel* VNVS FILIVS, *vnaue filia eſt. Haec enim enunciatio*: HABET LIBEROS *ſemper pluratiuo numero profertur, ſicut et pugillares et codicilli.* Ad hunc locum caſus perquam bellos enucleant auctores noſtri. Sic apud TER. CLEMENTEM (c) occurrit haec ſpecies. Tiro libertus vnicum habebat filium, ex eoque aliquot nepotes. Exheredato filio, quaerebatur, patronuſne ab inteſtato admittendus ſit, an eidem praeferendi liberti nepotes? Reſpondet iureconſultus: *Quod vtique ſic dirimendum eſt, vt viuo filio, donec in poteſtate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum poſſeſſionem, ne qui ſuo nomine a bonorum poſſeſſione ſummouentur,* (leg. *ſummouetur*) *per alios eam conſequantur.* (leg. *conſequatur.*) *Sin autem emancipati a patre fuerint, vel alio modo ſui iuris effecti: ſine aliquo impedimento ad bonorum poſſeſſionem admittantur.* Idem TER. CLEMENS quaerit (d), ſi filius liberti vnicus a paterna hereditate abſtineat, an tunc videatur libertus ſine liberis deceſſiſſe, admittenduſque patronus? Et reſpondet: *Hoc patrono proficere.* Perinde enim eſt, iudice CAIO, (e) *ſiue filius liberti ius ſuum ſpernat, ſiue tempore bonorum poſſeſſionis finito excluſus ſit, ſiue ante mortuus ſit, quam petierit bonorum poſſeſſionem.*

Denique adiicitur: SI LIBEROS HABEBIT, IVS NVLLVM IN BONIS LIBERTI

(a) TER. CLEM. *Lib. VIIII.* L. 10. *de iure patron.*

(b) CAI. *Lib. VIII.* L. 148. *D. de verb. ſign.*

(c) TER. CLEM. *Lib. VIIII.* L. 38. *D. de bon. libert.*

(d) IB. L. 38. §. 1. *D. eod.*

(e) CAI. *Lib. VIII.* L. 4. *D. de bon. poſſeſſ.*

LIBERTI HABENTO. Liberos enim et iure vetere decemuirali excluſiſſe patronos, iam ante monui. Vnde adparet, legem Papiam Poppaeam nihil circa ſucceſſionem patroni in bonis liberti *centenario minoris* mutaſſe. Quum autem plerumque, ubi ſucceſſionis emolumentum, ibi et tutelae onus eſſe ſoleat, et ex ea ipſa ſpe ſucceſſionis legitima patronorum tutela, teſte IVSTINIANO (a), deſcendat: quaeſitum videtur, an et tutor eſſe teneatur patronus, qui hoc modo a ſucceſſione plane excluditur? Puto eum oportuiſſe tutelam ſuſcipere, eoque fortaſſis comparata fuit lex, quam IVLIVS CAPITOLINVS (b) de tutelis libertorum a Marco Aurelio latam refert, ſimul obſeruans, *eum* IVS *magis* VETVS RESTITVISSE, *quam nouum feciſſe.* Si iuſte excuſaretur patronus: tum Praetor liberti liberis tutorem ex lege Atilia dare poterat, dum ne ſe ipſum daret, quod fieri poſſe, VLPIANVS (c) diſerte negat.

IIII. Iam de liberto *centenario* agit caput XXXX. aitque: IN CENTENARII LIBERTI BONIS. Quis centenarius ſit, quibuſque fraudibus id egerint liberti, ne centenarii haberentur, vel, vt patrono minus relinquerent, iam diximus. Nihil enim procliuius erat, quam moribundos quaedam alienare per donationem inter viuos, ne poſita patrimonii ratione, centum ſeſtertium millia vel ſaltim ne multo plus reperiretur. Quaerit itaque VLPIANVS (d), an iſta alienatio valeat? Et reſpondet intereſſe, in fraudem legis, an in fraudem patroni alienarit libertus. Quae enim in fraudem legis alienata, eorum alienationem ipſo iure non valere; quae in fraudem patroni, per Fauianam et Caluiſianam actionem reuocari. In fraudem vero legis alienaſſe videbatur, *qui alienando ſe minorem centenario fecerat, ad hoc, vt legis praeceptum euerteret.* In fraudem patroni, *qui, alienatione facta, nihilominus erat centenarius.* Quaerit porro, ſi quis, plures res ſimul alienando, minorem ſe centenario fecerit, quarum vna reuocata, vel omnium partibus, maior centenario eſſet futurus libertus, vtrum reuocentur omnes, an aliquid pro rata ex ſingulis? Species itaque talis eſt. Libertus alienauerat aedes, duos hortos, gregem ouium, et equorum quadrigam. Ea facta alienatione, minor iam eſſe coeperat centenario. Patronus haec omnia reuocabat. Elidebatur eius actio exceptione, quod, ſi vel ſolae aedes, vel vnus hortus, cum dimidio gregis et tribus equis reuocarentur, hereditas centenaria futura ſit: quaeſtio erat, an nihilominus omnia, quae fuerant alienata, reuocanda ſint? Reſpondet, *magis eſſe, vt omnium rerum alienatio,* tanquam in fraudem legis facta, *nullius momenti ſit.*

(a) §. *vn. Inſt. de legit. patr. tut.*
(b) *Marc. Anton. cap.* 11.
(c) VLP. *Lib. VIIII.* L. 4. *D. de tut. dat.*
(d) VLP. *Lib. X.* L. 16. *D. de iur. patr.*

ſit. Denique libertus alienauerat aedes, et nihilominus tum adhuc erat centenarius: ſed poſtea etiam hortis donatis centenario minor eſſe coëperat. Quaerit VLPIANVS (a), omneſne, an quaedam harum rerum reuocandae ſint? et reſpondet: *Alienatio earum rerum, quae poſtea alienatae ſunt, ipſo iure non reuocabitur, ſed priorum. In poſterioribus Fauianae locus erit.* Verba haec aliquid contorti habere videntur, nec ſatis conueniunt ſuperiori fundamento. Procul dubio res poſteriores erant alienatae in fraudem legis, quia ſic deſinebat eſſe centenarius: priores in fraudem patroni, quia, ſi nihil amplius alienaſſet, manſurus centenarius fuiſſet. Quî ergo dici poteſt, *in poſterioribus locum eſſe Fauianae?* Et quid eſt: *ipſo iure non reuocabitur?* Ipſe, ſi quid video, ſenſus poſtulare videtur hanc emendationem: *Alienatio earum rerum, quae poſtea alienatae ſunt, ipſo iure reuocabitur, ſed non priorum, in quibus* (vel *in prioribus) Fauianae locus erit.* Traiectum ergo videtur NON, quod ſaepe contigit. Tὸ QVIBVS vero vel τὸ PRIORIBVS a ſcriba, cui, quod antecеſſerat, τὸ *priorum* in mente haeſerat, facile pro abbreuiatione haberi potuit vocabuli oppoſiti *poſterioribus.* Sic ſane VLPIANVS ſibi ipſi conſtat. Dicit enim, alienationem eorum, quae poſtea alienata ſint, ipſo iure nullam eſſe, tanquam in fraudem legum factam: non autem priorum alienatorum, quae alienatio tantum ſuſcepta fuerit in fraudem patroni, in his adeoque locum eſſe actioni Fauianae. Nec eſt, quod quem turbet loquutio: *ipſo iure reuocabitur.* Saepe enim ICti et libertatem in fraudem creditorum datam *reſcindi* (b), *retrahi* (c), *reuocarique* (d) dicunt, quum eum, qui in fraudem creditorum manumittit, *nihil agere*, vel dupondii non ignorent.

Centenarius huiuſmodi vel vnum duoſue liberos habebat, vel tres pluresue. Priore caſu, SIVE IS TESTAMENTO, SIVE INTESTATO DECEDERET, PATRONO PATRONIVE LIBERIS MASCVLIS VIRILIS PARS SERVABATVR. Itaque quum vnum filium filiamue heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, *ac ſi is ſine vllo filio teſtatus deceſſiſſet.* Ita enim legendum eſſe apud IVSTINIANVM (e) pro *inteſtatus*, iam alii viderunt (f). Quum vero duos duaſue heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono. Eo non exſiſtente, eius liberi maſculi gradu proximi hanc portionem virilem capiebant. Nec adimi illis poterat haec pars hereditatis, vtpote legitima, niſi vel patronus, vel eius filius capitis libertum accuſaſſet. Tunc enim ne quidem

(a) IB. L. 16. §. 2. *D. eod.*
(b) L. 5. §. 2. *qui et a quib. manum.*
(c) L. 45. §. 3. *D. de iur. fiſc.*
(d) L. 1. *C. qui manum. non poſſ.*
(e) §. 2. *Inſt. de ſucceſſ. libert.*
(f) CVIAC. *Obſ. Lib. III. cap.* 13.

dem *ad legitimam hereditatem*, *quae ex lege* XII. *tab. defertur*, teſte VLPIANO (a), *admittebatur*, nedum ad hoc beneficium ex lege Papia. Quid vero eſt, quod idem ſcribit VLPIANVS (b): VIRILIS *adpellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum eſt?* An, qui aſſem hereditatis capit, portionem virilem capere dicetur? Doctiſſimus IAC. CVIACII diſcipulus, IAC. LABITTVS (c), ea verba accipit de caſu, ſi libertus inteſtatus ſine liberis decedat. Sed perperam, quia tunc patrono non portio virilis, ſed integra hereditas debetur. Aliud in mente fuit id ſcribenti VLPIANO. Finge, Tironem reliquiſſe filium, hunc vero vel abſtinuiſſe ab hereditate paterna, vel tempus, intra quod bonorum poſſeſſio agnoſcenda erat, elabi paſſum, vel ante eam petitam plane mortuum eſſe: quos caſus ſupra ex CAIO recenſebamus (d): patronus ſane ex aſſe erit heres, quum tamen a lege, exſiſtente filio filiaue, tantum in portionem virilem vocetur. Additur denique: SI TRES LIBEROS HABEBIT libertus: PATRONVS PATRONIQVE LIBERI MASCVLI NIHIL IVRIS IN BONIS LIBERTI HABENTO. Quum itaque ex XII. tabulis liberi quotcumque; ex edicto Praetoris naturales ſaltim quotcumque ſufficerent ad excludendum patronum: Auguſtus non niſi tres ſufficere voluit. Verum et id ſuſtulit laudata paullo ante conſtitutione IVSTINIANVS (e). Ea enim cautum, vt ſi libertus inteſtatus deceſſerit, nulla relicta progenie, patronus patronique liberi ad vniuerſam hereditatem vocarentur. Sin liberos ſiue tres, ſiue pauciores haberet, cuiuſcunque ſexus vel gradus: hi ſoli ad ſucceſſionem parentum deducerentur, patrono omnibus modis cum ſua progenie ſemoto: Denique, ſi libertus vel nullos liberos habens, vel, quos habet, exheredes ſcribens, vel mater filios, vel auus nepotes ex filia praeteriens, patronum teſtamento praeterierit, tunc ei poſſeſſio non quidem, vti ex edicto, dimidiae, ſed tertiae partis bonorum daretur, vel, quod huic tertiae deeſſet, ex conſtitutione repleretur, ſi quando minus tertia parte bonorum libertus ei reliquiſſet. Hanc autem tertiam partem patronus eiuſue liberi ex eo tempore tam liberam capiebant, vt, quum alias fideicommiſſa praeſtarentur certis perſonis ab illis, qui peterent bonorum poſſeſſionem contra tabulas (f), idque onus olim etiam patrono incumberet (g): patronus tamen ex hac tertia ne liberis quidem liberti libertaeue legata vel fideicommiſſa praeſtaret, ſed ad eius coheredes id onus vniuerſum deuolueretur.

V. Proxi-

(a) VLP. *Lib. X.* L. 11. *D. de iur. patr.*
(b) VLP. *Lib. X.* L. 145. *D. de verb. ſign.*
(c) *Vſu Indic. ad D. p.* 291.
(d) L. 4. *D. de bon. poſſeſſ.*
(e) §. 3. *Inſt. de ſucceſſ. libert.*
(f) L. 1. *D. de leg. praeſt.*
(g) L. 4. *D. de cond. et dem. et* L. 64. §. *vlt. D. ad SCtum Trebell.*

V. Proximum eſt caput XXXXI, quod ad patroni filiam iura ſucceſſionis porrexit. Quamuis enim lex XII. tabularum inter patroni filios filiaſque non diſtingueret, et has perinde ad ſucceſſionem liberti paterni vocaret, ac illos (a): Praetor tamen contra tabulas liberti aut ab inteſtato contra heredes ſuos non naturales bonorum poſſeſſionem tantum dabat maſculis, niſi quod nonnunquam filiam fingebat filium, quam παλαιὰν ὑπόκρισιν vel παρατήρησιν memorat aboletque conſtitutione ſaepe laudata IVSTINIANVS (b). Verum et hoc ante IVSTINIANVM emendandum duxerat Auguſtus, ſiquidem ex lege Papia Poppaea, teſte VLPIANO (c), et filia patroni id ius ſuccedendi nanciſcebatur, *ſi ius trium liberorum haberet.*

Ait itaque lex: PATRONI FILIA, qua adpellatione non ſolum ea, quae in poteſtate patris eſt, continetur, verum etiam alteri in adoptionem data. Nam et haec, teſte TER. CLEMENTE (d), ſi in adoptiua familia ſit, *ad bona libertorum paternorum admittitur.* Quamuis enim ita filia paterna gente et familia excederet, et adoptiui, teſte APPIANO (e), eoſdem cum adoptante agnatos et libertos haberent: id tamen non obſeruabatur in legibus nouis, *ex quibus et hereditates et tutelae plerumque ſic deferebantur, vt perſonae deſignarentur* NATVRALITER, quemadmodum obſeruat PAVLLVS (f). Ex qua ratione colligimus, etiam emancipationem et in manum conuentionem non impediuiſſe patroni filiam, quo minus liberto paterno ſuccederet. Non omnis tamen patroni filia huius beneficii erat particeps, ſed quae IVS TRIVM LIBERORVM HABEBAT. Qua in re paullo deterior erat filiarum, quam filiorum, conditio. Hi enim ſuccedebant, etiamſi nullos ſuſcepiſſent liberos; illae non niſi trium liberorum iure honoratae, ſiue ter enixae eſſent, ſiue id ius impetraſſent beneficio principis. Tunc enim EADEM IVRA IN BONIS LIBERTI PATERNI, QVAE ET IPSE PATRONVS PATRONIVE FILII EX EDICTO PRAETORIS HABENT, HABEBANT. Quemadmodum itaque patronus eiuſue filii dimidiae bonorum poſſeſſionem conſequebantur, ſi aut teſtatus deceſſiſſet libertus, iiſque nihil vel minus parte dimidia reliquiſſet, aut inteſtatus heredem ſuum adoptiuum haberet ſuperſtitem (g): ita idem ius erat filiabus. Naturales autem liberi liberti vti patronum eiuſque filios, ita et filiam, trium liberorum iure ſubnixam, exclude-

(a) VLP. *fragm. tit. XXVIIII.* §. 4.
(b) BASIL. *Lib. XXXXVIIII. tit. I. p.* 594. *Tom. VI.*
(c) VLP. *ibid.*
(d) TER. CLEM. *Lib. X.* L. 39. *D. de bon. lib.*
(e) *De bell. ciu. Lib. III. p.* 586.
(f) L. 7. *pr. D. de capit. min.*
(g) §. 1. *Inſt. de ſucc. libert.*

cludebant. Enimuero, poſtquam IVSTINIANVS caput ſuperius emendauit, idem ius, quod dederat patrono eiuſque filiis, etiam produxit ad filias, nec non ad eos, qui ex tranſuerſo latere veniebant, vſque ad quintum gradum (a).

VI. Hactenus de bonis libertorum. In libertae bonis melior erat patroni eiuſque liberorum conditio. Nam capite XXXXII. cautum fuerat: IN BONIS LIBERTAE, ETIAM QVATVOR LIBERORVM IVRE SVBNIXAE, PRO NVMERO LIBERORVM LIBERTAE, MORTIS EIVS TEMPORE SVPERSTITVM, VIRILIS PARS PATRONO PATRONIQVE LIBERIS MASCVLIS DEBETOR. Denuo ſucceſſio defertur patrono, patronique liberis, niſi vel ille libertam accuſando eo ſe beneficio indignum reddidiſſet (b), vel libertatis cauſſa impoſita libertae reuendidiſſet (c). Eo ipſo enim iuribus patronatus excidebat patronus, nec audiebatur, ſi ſe cum ea ſocietatem libertatis cauſſa iniiſſe diceret (d). Contra non obfuiſſe patrono videtur libertae communis matrimonium, quod cum altero patrono inierat, eoque fortaſſis referendum eſt fragmentum CAII (e) ex libro commentariorum octauo ſuperſtes. Nihil itaque hic, vti in libertorum ſucceſſione, intererat, liberos haberet liberta, nec ne, item inteſtata deceſſiſſet, an condidiſſet teſtamentum. Nam primum, etiamſi liberos haberet, ii tamen matri non erant ſui, adeoque nec legitimi heredes. Vnde et VLPIANVS (f) ſcribit: *In bonis libertae patronis* NIHIL IVRIS EX EDICTO *datur*, non quod a ſucceſſione excluderentur, ſed quod non opus iis eſſet auxilio praetoris, qui iure legitimo ſuccedebant. Deinde, etiamſi liberta, quatuor liberorum iure honorata, et tutela liberaretur, et condere poſſet teſtamentum: eadem tamen lex Papia Poppaea, quae libertabus iſtud priuilegium dederat, ita proſpexerat patronis, vt virilem partem, tanquam portionem legitimam, patrono teneretur relinquere (g). Iſta vero pars virilis aeſtimabatur PRO NVMERO LIBERORVM, LIBERTAE MORTIS EIVS TEMPORE SVPERSTITVM, adeoque ſi quinque haberet liberos, patrono ſextans, ſi quatuor, quinta pars, ſi tres, quadrans, ſi binos, triens, ſi vnum ſemis, ſi nullum, integer as debebatur. Numerabantur vero liberi omnes, etiam in vtero relicti. Diſerte enim TER. CLEMENS (h): *Intelli-*

(a) §. 3. *Inſt. de ſucc. libert.*

(b) VLP. *Lib. XI. L. 17. D. de iur. patron.*

(c) VLP. *Lib. XI. L. 37. D. de bon. libert.*

(d) VLP. *Lib. XI. L. 36. D. de oper. libert.*

(e) CAI. *Lib. VIII.* L. 46. *D. de Ritu Nupt.*

(f) *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 11.

(g) *Ibid.* §. 3.

(h) TER. CLEM. *Lib. XI.* L. 153. *D. de verb. ſign.*

Intelligendus eſt MORTIS TEMPORE *fuiſſe, qui in vtero relictus eſt*. De exheredatis, vel hereditatem maternam repudiantibus, fruſtra tunc quis mouiſſet quaeſtionem, quum eo tempore nondum matribus ſuccederent liberi. Ex quo etiam ſequitur, vt non ita intelligenda ſint verba legis noſtrae, ac ſi portio virilis patrono eiuſue liberis, reliquae liberis libertae ceſſiſſent. Cedebant hae iis, quibus liberta eas deſtinauerat teſtamento. Si inteſtata moriebatur, patronus ante SCtum Orphitianum totam bonorum vniuerſitatem capiebat. Poſt illud etiam hoc caſu portione virili contentus eſſe tenebatur, quia SCtum illud etiam libertae liberos ad ſucceſſionem in bonis maternis vocaſſe, ſatis conſtat.

VII. Aſt id ius in bonis libertae olim tantum patrono, eiuſque liberis maſculis, competebat. Hinc capite ſequente XXXXIII. etiam de iure ſuccedendi patronae conceſſo agitur. Ea vel ingenua erat, vel libertina. Si ingenua: ex lege XII. tabularum libertis quidem inteſtatis, liberos non habentibus, ſuccedebat (a). Sed lex Papia ei ius dederat paullo pinguius, vt DVOBVS LIBERIS HONORATA IDEM IVS, QVOD PATRONVS EX EDICTO PRAETORIS HABET, HABERET. Ergo in eo erat deterior patronae, quam patroni, conditio, quod illa non niſi duorum liberorum iure, hic ſemper ius haberet petendi bonorum poſſeſſionem. Quare non abs re ſuſpicari mihi videor, patronas, liberorum iure deſtitutas, ſibi partem aliquam bonorum a libertis ſtipulari ſolitas, quumque huiuſmodi pactum contra bonos mores videretur, eo nomine accepiſſe fideiuſſores, *qui, quanto minus a libertis conſequuturae eſſent, tantum dare ſponderent*. Eo enim caſu non dubitabatur, quin ſi nihil a libertis fuiſſet conſequuta, totum deberent fideiuſſores, quod liberti debuerant. Ita enim ego interpretor fragmentum CAII (b), alioquin difficillimum. In eo vero patrono patronaeque ius erat aequale, quod vtrique daretur bonorum poſſeſſio ad conſequendam dimidiam bonorum, ſiue inteſtatus deceſſiſſet libertus, adoptiuo relicto, ſiue teſtatus, nullis relictis liberis. Si liberto eſſent liberi naturales: patrona non minus, quam patronus, excludebatur. Idem ius datum videtur patronae, libertinae conditionis, TRIBVS HONORATAE LIBERIS. In tota enim hac lege maiorem liberorum numerum a libertina, quam ab ingenua, et ſicubi huic tres ſufficiunt, ab illa quatuor, ſin huic duo, ab illa tres exigi, animaduertimus.

(a) VLP. *Fragm. tit. vlt.* §. 6.

(b) CAI. *Lib. VIIII.* L. 150. *de verb. ſign.*

VIII. Denique quamuis de patronae liberis nihil cautum eſſet lege XII. tabularum, neque ea ex iuris antiqui principiis ius ſuccedendi ad liberos tranſmittere poſſet, quia ſuos non habebat: tamen et his, teſte VLPIANO (a), proſpexit lex Papia Poppaea, dum ita ſanxit capite XXXXIIII: LIBERI QVOQVE INGENVAE PATRONAE, TRIVM LIBERORVM IVRE HONORATAE, IDEM IVS HABENTO. Dabatur ergo illa dimidiae bonorum poſſeſſio patronae liberis, vtriuſque ſexus. Nec intererat, cuius in poteſtate eſſent. Hinc quia inter matrem et liberos nullum erat ius agnationis, quod ſolum adoptione perimebatur: conſequens erat, vt ſiue in poteſtate patris naturalis, ſiue in adoptionem dati eſſent liberi, ſuccederent tamen matris liberto. Et id CAIVS innuit (b): *Satis conſtat, etiamſi in poteſtate ſit parentis filius patronae, nihilominus legitimo iure ad eum pertinere hereditatem.* Attamen non omnium patronarum liberis hoc ius erat, ſed ingenuarum, quae TRIVM LIBERORVM IVRE ERANT HONORATAE. Ipſi patronae ingenuae ſufficiebant duo liberi, vt ſuccederet: ſed ad ius illud in liberos tranſmittendum non niſi tres ſufficiebant. An haec lex et libertina patrona natis proſpexerit, incompertum eſt. Id vero certiſſimum, erroris eos recte poſtulari a M. VERTR. MAVRO (c), qui filias patronae, liberto materno ſucceſſuras, eodem iure liberorum indiguiſſe exiſtimant. Saltim id non conſtat ex verbis VLPIANI, cui ſoli eius capitis notitiam debemus.

VIIII. Et haec quidem ſunt, quae ad partem legis Papiae Poppaeae priorem pertinent, capita quaeque, tanquam fractas e naufragio tabulas, poſt viri eximii IAC. GOTHOFREDI induſtriam, colligere licuit. Iam eamdem operam nauabimus legi Iuliae Papiae CADVCARIAE, quam alterius veluti adpendicem fuiſſe, iam ſupra obſeruauimus.

(a) *Ibid.* §. 7.
(b) L. 22. *D. de iur. patron.*
(c) *De iure lib. cap.* 26.

LIBER

* * * * * * * * * *

LIBER III.

AD LEGEM CADVCARIAM VEL DE CADVCIS.

* * * * * * * * * *

CAPVT I.

DE NOMINE, FINE ET CAPITIBVS LEGIS CADVCARIAE.

I. *Pars legis Papiae poſterior de caducis egit. Lex caducaria.* II. *Ea ad locupletandum aerarium fuit comparata. Aerarii ratio tempore Auguſti. Aerarium militare. Fiſcus. Vtriuſque adminiſtratio.* III. *Lex haec odioſa, et multis veterum improbata.* IIII. *Capita legis vnde reſtituenda? Fragmenta veterum per laterculos diſpoſita ſecundum ordinem capitum. Ipſa lex cum notis et allegationibus exhibita.*

I. DVae fuerunt legis IVLIAE ET PAPIAE POPPAEAE partes, quarum altera de maritandis ordinibus, parentum et coniugum praemiis, poeniſque caelibum et orborum; poſterior de bonis caducis, ereptitiis, et vacantibus egit. Vnde haec poſterior pars lex Iulia CADVCARIA dicitur. Sane ita adpellatur ab VLPIANO in *Fragmentis* (a), vbi legimus: *populo bona deferuntur* ex LEGE IVLIA CADVCARIA, non autem in *L.* 4. §. 17. *D. de fideicomm. libert.* vbi pro *caducis legionis*, *caducarias leges* reponi, acute quidem, ſed perperam iubet IAC. CVIACIVS (b), ab EM. MERILLIO (c), IANO A COSTA (d) et IAC. GOTHOFREDO (e) hinc merito notatus. Quare mireris, eam emendationem probare ſe potuiſſe FR. HOTOMANO (f). Alibi ſimpliciter haec lex vocatur IVLIA (g), item lex PAPIA, vel LEGES ANTIQVAE (h), quae adpellationes, opinor, fraudi quibuſdam fuerunt, vt hanc poſteriorem legis noſtrae partem pro lege ſingulari et a ſuperiore de maritandis ordini-

(a) *Tit. XXVIII.* §. 7.
(b) *Ad* VLP. *ibid.*
(c) *Var.* CVIAC. *Lib. III. cap.* 20.
(d) *Ad* §. 1. *Inſt. de ea cui lib. cauſſ.*
(e) *Ad Leg. Pap. p.* 341.
(f) *De Legib. p.* 282.
(g) L. 96. §. 1. *D. de legat.* 1.
(h) L. *vn. pr.* §. 12. *C. de caduc. toll.*

dinibus diuerſa haberent, a quo errore nec FR. HOTOMANVS (a), a nobis paullo ante laudatus, ſibi ſatis cauiſſe videtur.

II. Quemadmodum autem pars legis prior ad augendam prolem explendumque ciuium numerum; ita poſterior haec, vt ſupra diximus, ad locupletandum aerarium fuit comparata. Qua de re TACITVS (b): *legem Papiam Poppaeam*, inquit, *ſenior Auguſtus poſt Iulias rogationes, incitandis caelibum poenis, et* AVGENDO AERARIO *ſanxit.* Et PLINIVS (c) iunior, inſectatus mores malorum principum: *Locupletabant et fiſcum et* AERARIVM, *non tam Voconiae et* IVLIAE LEGES, *quam maieſtatis ſingulare et vnicum crimen eorum, qui crimine vacarent.* Denique et ipſe IVSTINIANVS (d) noſter, *et nomen et materiam* CADVCORVM *ex bellis ortam et auctam ciuilibus, quae in ſe populus Romanus mouerit, et belli calamitate introductam eſſe*, refert, eoque ipſo innuit, exhauſto bellis ciuilibus aerario, id vnum ſuperfuiſſe remedium, vt priuatorum incommodo publica leuaretur inopia, magnaque priuatorum patrimoniorum pars interuerteretur. [Id quod et alio loco innuit imperator in *Conſtit. tanta* §. 6. *de confirm. Digeſtor.* vbi redditurus rationem, cur de caducis in Pandectis nihil occurrere paſſus ſit: *ſed in his*, inquit, *nihil de caducis a nobis memoratum eſt, ne cauſſa, quae in rebus non proſpere geſtis et triſtibus temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coaleſcens ciuili, noſtris maneat temporibus, quae fauor caeleſtis et pacis vigor firmauit, et ſuper omnes gentes in bellicis victori periculis ſuppoſuit, ne luctuoſum monimentum laeta ſaecula inumbrare concedatur.* Quamuis, dum in mediis bellis ciuilibus legem hanc latam exiſtimat, haud adeo accurate eius hiſtoriam expendiſſe videatur vel imperator, vel quiſquis eius nomine hanc conſtitutionem concinnauit.]

Ea res repetenda eſt paullo altius. Auguſtus rerum potitus, tantum tueri imperium haud potuiſſet, niſi, obſequutus prudenti Maecenatis conſilio, copioſum aluiſſet militem, in pace decus, in bello praeſidium, imperio ſuo columen ac munimentum futurum. Non e re amplius erat, latus praebere militi legionario, veteri ritu delecto e ciuibus, et cui rerum nouarum ſtudium inſpirare poſſet recens adhuc priſtinae libertatis memoria: ſed opus videbatur militia mercenaria, quae nunquam arma deponeret e manibus, quamque ſtipendii dulcedo et ſpes praemiorum principi ſoli deuinciret. Quum autem nec quies ſine armis, nec arma ſine ſtipendiis, nec ſtipendia ſine aerario ſuppetant: prudenter apud DIONEM (e) Mæcenas Auguſto commendat curam aerarii

(a) *De legib. Rom. voce* Iulia de caducis.

(b) *Annal. Lib. III. cap.* 25.

(c) *Paneg. cap.* 42.

(d) L. *vn. pr. C. de caduc. toll.*

(e) *Lib. LII.*

rarii publici, ſuadetque, vt illud, exhauſtum bellis ciuilibus, non per ſcelera, ſed bonis artibus, expleatur. Eum in finem illi inferri oportere ait ſpolia, praedam, et publicarum rerum, conditionibus, quantum fieri poſſit, pinguiſſimis diſtrahendarum pretia. Addit, publicam iſtam pecuniam, vt tacite in maius creſcat, mediocri foenore aliis mutuam dandam, agros fundoſque publicos pro certa mercede annua locandos, adiungendas metallifodinarum primitias, vectigalia iis bonis, quae quaeſtum inſignem poſſeſſoribus ferant, imponenda, donec ratio redituum et erogationum neceſſitas inter ſe congruant. Haec conſilia ſequutus Auguſtus, teſtibus SVETONIO (a) et DIONE (b), aerarium militare inſtituit cum vectigalibus nouis, inter quae praeter centeſimam rerum venalium, iam antea poſt bella ciuilia inſtitutam (c), praecipue lucroſa erat viceſima hereditatum et legatorum, ab heredibus et legatariis extraneis huic aerario inferenda (d). Equidem IAN. VINC. GRAVINA (e) viceſimarium iſtud vectigal hac ipſa lege Iulia caducaria inuectum putat, eamque ideo vocat *legem Papiam Poppaeam de caducis, vel caducariam, et de* VICESIMIS: ſed eius quidem rei in vetuſtis hiſtoriarum monimentis nec vola exſtat, nec veſtigium, quum tamen alias ipſius viceſimae hereditatum veſtigia quaedam in iure noſtro deprehenderit vir ſummus, IAC. CVIACIVS (f), qui et alibi rectius ſcribit: *quae lex viceſimam ſanxit, eadem de aperiendis tabulis teſtamenti cauit.* Vtrumque autem factum *lege Iulia* VICESIMARIA, paullo ante Papiam Poppaeam lata, et libris commentariorum duobus explicata ab AEMILIO MACRO (g). In idem vero aerarium militare deferenda erant caduca, iiſque illud quam maxime videtur locupletatum. Vnde et ſublata iam viceſima, lex tamen caducaria, tanquam praecipuum, quo militare aerarium nitebatur, ſubſidium manſit vſque ad tempora IVSTINIANI.

Aerario huic Auguſtus praefecerat tres viros praetorios, ſorte legendos ſingulis trienniis (h). At poſtea ipſi principes ſuo arbitrio hanc curam demandabant iis, qui PRAEFECTI AERARII MILITARIS adpellantur, et diuerſi ſunt a PRAEF. AERARII SATVRNI. Amborum paſſim fit mentio in marmoribus, maxime C. Plinio Secundo dedicatis (i), qui non ſemel vocatur PRAEF. AERARII SATVRNI, PRAEF. AERARII MILIT.

(a) *Auguſt. cap.* 49.
(b) *Lib. LV. p.* 565.
(c) TACIT. *Annal. Lib. I. cap.* 78. *Lib. II. cap.* 42.
(d) DIO CASS. *Lib. LV. p.* 563.
(e) *De Leg. et SCtis.* §. 60.
(f) *Lib. V. Obſ. cap.* 16. *Lib. VIIII. cap.* 24.
(g) L. 37. *D. de religioſ.* L. 68. *D. ad L. Fal.* L. 154. *D. de verb. ſign.*
(h) SVET. *Aug. cap.* 36. DIO *Lib. LV. ib.*
(i) *Inſcript. pag. m.* 28. *n.* 5.

MILIT. Horum ergo fuit, et caduca vindicare aerario. Ab initio enim principatus diuerſae erant fiſci ac aerarii rationes, vel vti DIO vocat, *τοῦ βασιλικοῦ καὶ ταμιείου*: ſed plerumque tamen princeps vtroque vtebatur pro lubitu, vt, ipſo fatente DIONE (a), vix liqueret, quid inter Auguſti et publicum intereſſet aerarium. Eoque factum, vt, nondum ſublato illo diſcrimine, promiſcue tamen aliquando acciperentur fiſcus et aerarium, et poſtremi principes demum omnia vectigalia ac caduca non in aerarium populi, ſed in fiſcum, inferri iuberent. Vnde vetus gloſſa: Ταμεῖον *fiſcus, aerarium.* Quae itaque caducā antea vindicabant praefecti aerario militari, ea poſtea occupabant procuratores fiſci, et in prouinciis procuratores Caeſaris, quamuis et ſingulares paſſim conſtituti eſſent PROCVRATORES CADVCORVM IN PROV. quorum in tribus vetuſtis marmoribus apud FABRETTVM (b) et PHIL. A TVRRE (c) fit mentio, quemadmodum et alibi memorantur PROCVRATORES HEREDITATIVM PRIVATI PATRIMONII, EXACTORES HEREDITATIVM, LEGATORVM et PECVLIORVM, PROCVRATORES et PROMAGISTRI XX. HEREDITATIVM, vt ſatis adpareat, et hereditatibus, principi teſtamento relictis, et viceſimis, et caducis vindicandis, ſingulares praefuiſſe procuratores et principis adminiſtros, diuerſos a PROCVRATORIBVS FISCI, vel ΚΑΘΟΛΙΚΟΙΣ RATIONALIVM, qui cauſſas fiſcales generatim curabant, de quibus iam pluſcula addere nihil attinet.

III. Ceterum quemadmodum inuidioſa eſſe ſolent, quaecumque ad locupletandum e priuatorum opibus aerarium excogitantur: ita nec mirandum, legem de caducis reprehenſione haud caruiſſe. Ipſe ſane IVSTINIANVS (d) eam ait *prudentiſſimis viris* DISPLICVISSE, *multaſque ab iis inuentas eſſe vias, per quas caduca non fierent*, additque, *inuidioſam fuiſſe* CADVCORVM *obſeruationem.* Immo quod iam ſub Tiberio de moderanda lege Papia Poppaea actum eſſe ſcribit TACITVS (e), id praecipue intelligendum videtur de lege caducaria, ceu vel ex verbis ſequentibus adparet: *ceterum multitudo periclitantium gliſcebat, quum omnis domus delatorum interpretationibus ſubuerteretur.* Delatores enim eum in finem conſtitui et praemiis incitari ſolebant, vt caduca fiſco nunciarent, iique altius quotidie penetrauerant, vrbemque et Italiam, et quod vſquam ciuium, ita corripuerant, *vt multorum exciſo ſtatu, terror omnibus intentaretur*, ceu idem TACITVS (f) paucis interiectis refert. Vel ex his ergo, quam inuidioſa fuerit caducorum

rum

(a) *Lib. LIII. pag.* 511.
(b) *Inſcript. cap.* 3.
(c) *Monim. vet. Antu. cap.* 6.
(d) L. *vn. pr. C. de caduc. toll.*
(e) *Lib. III. Cap.* 19. *ſequ.*
(f) *Ibid.*

rum obſeruatio, ſatis ſuperque adparet, vt non opus ſit pluribus id firmare.

IIII. Qualia autem fuerint legis Iuliae caducariae capita, ex pluribus, quae ſuperſunt, veterum ICtorum fragmentis, et luculenta Ivstiniani *de caducis tollendis* conſtitutione ſatis adparet. Ea nos more noſtro redigemus in ordinem, reſtitutoque inde legis textui ſingulorum ICtorum periochas ita aptabimus, vt, ad quod quaeque caput pertinuerit, vel vno obtutu poſſit intelligi.

IVRECONSVLTORVM VETERVM FRAGMENTA, AD LEGEM IVLIAM CADVCARIAM PERTINENTIA.

Cap. leg.	Vlpian. lib. XIII.	Ter. Clem. lib. XII.	Caivs lib. X.	Pavll. lib. V.	Mavrician. lib. II.	Marcellvs, ex cuius libris poſtremis, qui ad legem caducariam pertinuerunt, nihil ſupereſt.	Ivstinian.
Cap. I. de aditione hereditatis, et quando dies legatorum cedat. Cels. lib. XXXIII. —	—	—	—	L. 80. D. *de adquir. vel omitt. her.* L. 20. D. *de codicill.*	—		L. vn. C. *de caduc. toll.* §. 1.
						Ivstinian.	
Cap. II. de iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur. Cels. lib. XXXIII. *L.* 19. *D. de leg.* L. 191. *D. de reg. iur.*	—	L. 40. *D. de bon. libert.* L. 10. D. *de adſign. libert.*	L. 13. D. *de ſuis et legit. hered.* L. 149. *D. de verb. ſignif.*	—	—	—	
Cap. III. de iis, quae pro non ſcriptis habentur. Cels. lib. —	*L.* 4. *D. de his, quae pro non ſcriptis hab.*	L. 21. *D. de liberat. legat.*	—	L. 71. D. *de her. inſtit.* L. 88. D. *de legat.* 3. L. 6. *D. de adim. vel transfer. legat.*		§. 2. 3.	

Cap. leg.	Vlpian. lib. XIII.	Ter. Clem. lib. XII.	Caivs lib. X.	Pavll. lib. V.	Mavric. lib. II.	Ivstinian.
Cap. IIII. de cauſſa caduci. Cels. lib. XXXIIII. L. 27. D. de legat. 2.	L. 59. D. de cond. et demonſtr. L. 31. D. de legib.	—	L. 152. D. de verb. ſign.	—	L. 23. D. de vſu et vſufr. leg. L. 57. D. de legat. 2.	§ 4.
Cap. V. de caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas decedentem. Cels. ib.	L. 81. D. de adqu. vel omitt. her. L. 10. 12. D. teſt. quemadm. aper. L. 7. D. de ſeruit.	—	lib. XI. L. 11. D. teſtam. quemad. aper. L. 14. D. de iure fiſci.	L. 68. D. de adqu. her. L. 49. D. de legat. 2.	—	§ 5-9.
Cap. VI. de caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem. Cels. lib. XXXV. L. 1. D. de reg. Cat.	L. 64. D. ad leg. Falc.	lib. XIII. L. 54. D. de legat. 2.	lib. XII. L. 55. D. de legat. 2. L. 18. D. de manumiſſ.	L. 28. D. de legib. L. 69. D. de reb. auct. iud. poſſ. L. 4. D. pro herede.	—	—
Cap. VII. de caducis ob heredem vel legatarium ante exſiſtentem conditionem decedentem. Cels. ibid.	—	—	lib. XIII. L. 73. D. de hered. inſt. L. 69. D. de condit. et dem. L. 31. D. de ſtatu lib.	—	—	—
Cap. VIII. de bonis ereptitiis. Cels. ibid.	lib. XIIII. L. 9. D. de his, quae vt indign.	lib. XIIII. ex quo nullae deſumtae leges.	—	—	—	§ 12.

Cap.

Cap. leg.	Vlpian. lib. xiiii.	Ter. Clem. lib. xv.	Caivs lib. xiii.	Pavll. lib. v.	Mavric. lib. ii.	Ivstin.
Cap. viiii. de bonis vacantibus. Cels. ibid.	—	*L. 16. D. de opt. legat. L. 59. D. de legat. 2.*	*L. 14. D. de ſuis et legit. hered.*	—	—	—
Cap. x. de fraudibus aduerſus hanc legem commiſſis. Cels. ibid.	lib. xv. *L. 22. D. de vſu et vſufr. leg. L. 37. D. de mort. cauſſa donat.*	Lib. xvi. *L. 82. D. de adqu. vel omitt. her.*	—	lib. vi. *L. 35. D. de mort. cauſſ. donat. L. 12. D. de condict. cauſſ. dat. cauſſ. non ſequut. L. 29. D. de liberat. leg. L. 29. D. de legat. 1. L. 65. D. ad leg. Falc.*	—	—
Cap. xi. de iure adcreſcendi. Cels. ibid. *L. 80. D. de leg. 3.*	lib. xvi. (et xvii. ex quo nulla lex exſtat.)	lib. xvii. *L. 17. D. de opt. legat.*	lib. xiiii. *L. 58. D. de legat. 2. L. 53. D. de adquir. vel omitt. her.*	*L. 140. D. de verb. ſignif. L. 89. D. de legat. 3. L. 142. D. de verb. ſignif.*	—	§. 16. *ſequ.*
Cap. xii. de tranſmiſſione legatorum. Cels. ibid.	*L. 60. D. de legat. 2.*	—	*L. 56. D. de legat. 2.*	*L. 24. D. quando dies legat. ced.*	—	§. 13.
Cap. xiii. de tacitis fideicommiſſis. Cels. lib. xxxvi. *L. 29. D. de leg. 2.*	lib. xviii. *L. 6. D. de iur. et facti ignor. L. 83. D. de adquir. hered.*	lib. xviii. *L. 1. D. de ademt. libert. L. 5. D. de operis ſeru.*	lib. xv. *L. 10. D. de his, quae vt indign.*	lib. vii. *L. 90. D. de legat. 3.*	—	—
Cap. xiiii. de praemiis delatorum. Cels. ibid.	*L. 16. D. de iure fiſci.*	—	—	*L. 13. D. de iure fiſci.*	lib. iii. *L. 15. D. de iure fiſci.*	—

Cap. leg.	Vlpian. lib. XVIII.	Ter. Clem. lib. XVIII.	Caivs lib. XV.	Pavll. lib. VII.	Mavric. lib. III.	Ivstin.
Cap. XV. de oneribus fiſci. Cels. ibid.	*L. 66. D. ad leg. Falc. L. 61. D. de legat. 2.*	———	———	*L. 60. D. de condit. et demonſtr. L. 21. D. de vſu et vſufr. leg. L. 7. D. ſi cui plus, quam per leg. Falc.*	Ex reliquis nihil exſtat.	
———						

Hoc nixi fundamento, poſteriorem quoque legis Papiae Poppaeae partem facile reſtituere, et in priſtinum redigere ordinem licebit. Quod eadem methodo, qua primo libro in priore legis parte vſi ſumus, praeſtare pro virili conabimur.

(*) CAP. LEG. XXXXV. vel CADVCAR. I. (a Gothofr. omiſſum.)

De aditione hereditatis, et quando dies legatorum cedat.

(a) HEreditatem (b), ſi plures ſint coheredes extranei (c), tabulis teſtamenti apertis, demum adire liceto (d), neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.

(*) Primum hoc fuiſſe legis caducariae caput, teſtis eſt Iuſtinianus, dum in *L. vn.* §. 1. *C. de caduc. toll. materiam atque* EXORDIVM *caducorum legem Papiam ab aditionibus, quae circa defunctorum hereditates procedebant, ſumſiſſe*, ſcribit.

(a) Hanc ſententiam capitis ſuggerunt Ivstin. *d. L. vn.* §. 1. *C. de caduc. toll.* et Vlpian. *Fragm. tit.* XXIIII. §. 31.

(b) Heres enim ex aſſe ſtatim adire poterat. Cviac. *Obſ. Lib.* VI. *cap.* 37. Conf. *L.* 3. *C. de iure delib.* et *L.* 1. §. 4. *D. eod.* An vero pro parte adire poteſt, qui ex aſſe ſcriptus eſt heres? Vid. Pavll. *Lib.* V. *L.* 80. *D. de adqu. vel omitt. hered.*

(c) Puta, ſi teſtamentum fuerit ſcriptum. Quid ſi nuncupatiuum? Vid. Pavll. *Lib.* V. *L.* 20. *D. de iur. codicill.*

(d) SCtis hanc capitis partem tribuit Ivstinianvs *L. vn.* §. 1. *C. de caduc. tollend.* Ipſi legi contra Vlpianvs *Fragm. tit.* XXIIII. §. 31.

CAP.

CAP. XXXXVI. vel II. (Gothöfr. XXVIIII.)

De iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur.

(a) SI quis (b), teſtamento facto, decedit, iſque (c) liberos ſuos parenteſue vſque ad tertium gradum (d) heredes habebit, ſiue alios quoſcumque (e), qui liberos habebunt, heredes inſtituet: hi caduca (f) iure antiquo capiunto. (Gothofredus: *ſi quae hereditas, ſi quod legatum poſt H. L. caducum erit, heredibus amplius ne defertor, extra quam, ſi quis teſtamento facto decedat, iſque liberos ſuos heredes parenteſue habebit. Liberi namque parenteſue vſque ad tertium gradum heredes inſtituti, quod quis ex eo teſtamento non capiet, capiunto. Item, ſi alii quicumque heredes inſtituti liberos habebunt, caducum ex eo teſtamento iure antiquo capiunto.*)

(a) Sententiam huius capitis ſuppeditant VLPIAN. *Fragm. tit.* XVIII. et IVSTINIANVS in L. *vn. pr. C. de caduc. toll.*

(b) Ad ſucceſſiones enim inteſtatorum leges caducariae non pertinent. PAVLL. *Sent. recept. Lib.* IIII. *tit.* 8. §. 26.

(c) Non ergo caduca liberi iure antiquo capiebant ex teſtamento materno, quia matri non erant liberi ſui: nec ex teſtamento auiae, ob eamdem rationem. CAIVS *Lib.* X. L. 13. *D. de ſuis et legit. hered.*

(d) Exheres enim filius nihil capit, praeterquam quod ei obuenit ex bonis libertorum, ſi pater teſtamento cauit, vt ius in libertos ſaluum ei eſſet. TER. CLEM. *Lib.* XII. L. 40. *D. de bon. libert. et* L. 10. *D. de adſign. libert.*

(e) Extraneos quoque caduca iure antiquo cepiſſe, ſi liberos haberent, patet ex IVVENAL. *Sat.* VI. *v.* 87. et VLPIAN. *Fragm. tit.* XXV. §. 17. Liberos vero habet, etiam cui vnicus eſt. CAIVS *Lib.* X. L. 149. *D. de verb. ſignif.* Rationem reddit CELS. *Lib.* XXXIII. L. 19. *D. de legib.* Immo et is huius beneficii erat capax, cui princeps ius liberorum dederat, quamuis non haberet liberos. Quid vero ſi princeps id tamquam viuenti conceſſerat ei, qui iam mortuus fuerat? Vide CELS. *Lib.* XXXIII. L. 191. *D. de reg. iur.*

(f) Ita vocatur ius, quod ante legem Papiam Poppaeam obtinuit, de quo VLP. *tit.* I. §. 19. *tit.* XVII. §. 2. *tit.* XVIII. L. 29. *D. de legat.* 2. L. *vn. pr. C. de caduc. toll.*

CAP. XXXXVII. vel III. (Gothofred. xxx.)

De his, quae pro non ſcriptis habentur.

(a) QVae (Gothofr. *Item ea quae*) (b) ab initio deficient, vel in quibus teſtator poſtea (c) mutauerit voluntatem, ea pro non ſcriptis habentor, eaque ii, a quibus relicta ſunt, iure antiquo capiunto. (Gothofr. *ab initio deficient, et pro non ſcripto inutiliaue erunt, vel in quibus teſtator voluntatem ſuam poſtea mutauerit, ii, a quibus* cet.)

(a) Ita huius capitis ſententiam deſcribit IVSTINIANVS L. *vn.* §. 2. 3. *C. de caduc. toll.*

(b) Veluti iis relicta, qui tempore conditi teſtamenti in rebus humanis non erant, vel qui tum captiui ab hoſtibus detenti, ibi deceſſerant. VLP. *Lib.* XIII. L. 4. *D. de his, quae pro non ſcript.* Item, quae relicta fuerant per captatoriam inſtitutionem. PAVLL. *Lib.* V. L. 71. *D. de hered. inſt.*

(c) Veluti ſi ſpeciem nouam ex re legata fecerit, eaque ad priorem ſpeciem reduci nequeat, PAVLL. *Lib.* V. L. 88. *D. de legat.* 3. vel ſi legata liberatione debitorem poſtea liberarit, vel ab eo ſibi ſatisfieri paſſus ſit. TER. CLEM. *Lib.* XII. L. 21. *D. de liberat. leg.* Item ſi legatum diſertis verbis ademerit, non, ſi tranſtulerit in alium. PAVLL. *Lib.* V. L. 6. *D. de adim. legat.*

CAP. XXXXVIII. vel IIII. (Gothofr. xxx.)

De cauſſa caduci.

(a) SI quicumque (b) hominum heres legatariuſue, viuo teſtatore, poſt teſtamentum conditum decedet (c), conditione deficiet, relictum IN CAVSSA CADVCI eſto, et (d) populo quaſi caducum defertor. (Gothofredus: *ſuperioribus perſonis et cauſſis ceſſantibus, cuicumque homini priuato delata hereditas legatumue ex ſequentibus cauſſis caducum caducaue erit, populo defertor. Si viuo teſtatore, poſt teſtamentum conditum, heres legatariusue viuo teſtatore* cet.)

(a) L. *vn.* §. 2. *et* §. 4. *C. de caduc. toll.*

(b) Homo, ſiue mas, ſiue femina. CAIVS *Lib.* X. L. 152. *D. de verb. ſignif.* Nec excipitur auguſta, niſi eam lege ſoluat princeps, qui et ipſe lege ſolutus. VLP. *Lib.* XIII. L. 31. *D. de legib.* Quamuis eo iure non gauderent auguſtarum coheredes et collegatarii. MAVRICIAN. *Lib.* II. L. 57. *D. de legat.* 2.

(c) Veluti ſi heres legatariuſue ante conditionis euentum deceſſerit, vel ſeruus poenae factus ſit, VLP. *Lib.* XIII. L. 59. *D. de condit. et dem.* vel aliam paſſus ſit capitis diminutionem, MAVRIC. *Lib.* II. L. 23. *D. de vſufr. legat.* Quid ſi plures conditiones adſcriptae? CELS. *Lib.* XXXIII. L. 27. *D. de legat.* 2.

(d) Poſtea fiſco vel principi ex conſtitutione Antonini Caracallae. VLP. *Fragm. tit.* XVII. §. 2.

CAP.

CAP. XXXXVIIII. vel V. (Gothofr. xxx.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas decedentem.

(a) SIue heres (b) pro parte, legatariuſue, quibus pure vel in certum diem hereditas legatumue relictum erit, poſt mortem teſtatoris (c), ante apertas tabulas teſtamenti (d), decedet, vel (e) pereger fiet, ea hereditatis (f) pars legatumue caduca ſunto, populoque deferuntor.

(a) Hoc caput ita fere extulit IVSTINIANVS L. *vn.* §. 2. *C. de caduc. toll.* et ante eum VLP. *Fragm. tit.* XVII.

(b) Heres enim ex aſſe ſi deficeret, hereditas non incidebat in caſum, ſed res ad cauſſam inteſtati redibat. L. 80. *D. de adqu. hered.* Quid ſi ſeruus communis plurium dominorum, ſolus inſtitutus? Vid. PAVLL. *Lib.* V. L. 68. *D. eod.*

(c) Hinc tam ſollicite de aperiendis tabulis diſputant VLP. *Lib.* XIII. L. 10. *et* L. 12. *D. teſtam. quemadm. aper.* et CAIVS *Lib.* XI. L. 11. *D. eod.* Ab eo enim tempore dies legatorum cedebat, excepto legato vſusfructus, cuius dies ab adita hereditate cedit, non autem aliarum ſeruitutum praedialium. VLP. *Lib.* XIII. L. 7. *D. de ſeruit.*

(d) An vero, adita iam hereditate, ſubſtitutionem ad heredes ſuos transfert? Vid. VLP. *Lib.* XIII. L. 81. *D. de adquir. vel omitt. her.*

(e) VLPIAN. *Fragm. tit.* XVII. §. 1.

(f) Dummodo id exſtet. Quid ſi perierit? Quid ſi legata teſſera frumentaria, vel res commercio heredis exemta? Vid. PAVLL. *Lib.* V. L. 49. *D. de legat.* 2. Ceterum fiſcus caduca haec occupat cum onere. PAVLL. *ibid.* et CAI. *Lib.* XI. L. 14. *D. de iur. fiſci.*

CAP.

CAP. L. vel VI. (Gothofr. xxx.)

De caducis, ob heredis vel legatarii incapacitatem.

SIue (a) caelibi, vel (b) alteri cuiuis, plus, quam ex h. l. licebit, relictum erit, et id (c) caducum eſto, populoque vindicator.

(a) Huc pertinent fragmenta TER. CLEM. *Lib.* XIII. L. 54. *D. de legat.* 2. VLP. *Lib.* XIII. L. 64. *D. ad leg. Falc.* Niſi intra centum dies legi paruerit. Neque enim ad nouas leges pertinebat regula Catoniana: L. 5. *D. de reg. Cat.* eoque referendum fragmentum CELSI, *Lib.* XXXV. L. I. *D. eod.*

(b) Cuicumque incapaci; qualis etiam libertus Latinus, niſi intra centum dies iura Quiritium conſequatur. VLP. *Fragm. tit.* XVII. §. I. Atqui haec non ex lege Papia Poppaea, ſed ex Iunia Norbana ſunt. Id quidem verum eſt, ſed poſteriores leges ad priores pertinent, niſi ſint contrariae. PAVLL. *Lib.* V. L. 28. *D. de legib.* Seruo inſtituto hereditario, capacitas non aeſtimatur ex perſona defuncti, nec ex perſona heredis futuri, et hinc hereditatem hic ſine vllo impedimento adquirit. CAI. *Lib.* XII. L. 55. *D. de legat.* 2.

(c) Quid ſi iam heres legatariuſue vſuceperit? PAVLL. *Lib.* V. L. 4. *D. pro hered.* Quid ſi hereditas non ſit ſoluendo? Tunc fiſco praefertur et incapax, quia nihil capit, ſed creditores bona vendunt, exceptis tamen ſtatuis. PAVLL. *Lib.* V. L. 29. *D. de reb. auct. iud. poſſ.* An vero eo caſu creditores, venditis bonis, manumittere poſſunt? CAI. *Lib.* XII. L. 18. *D. de manumiſſ.*

CAP. LI. vel VII. (Gothofr. XXXI.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante euentum conditionis decedentem.

SIue heres legatariuſue poſt mortem teſtatorum (a), ante euentum (b) conditionis, deficiat, hereditas legatumue caduca ſunto, populoque deferuntor.

(a) Dies enim legati conditionalis vel in diem incertum relicti a tempore exſiſtentis conditionis cedit. L. *vn.* §. 7. *C. de caduc. toll.* Eo pertinent fragmenta CAII *Lib.* XIII. L. 69. *D. de condit. et demonſtr.* L. 31. *D. de ſtatu lib.*

(b) Si quis ſub conditione heredem inſtituit, eique ſubſtituit, an et ſubſtitutus ſub conditione inſtitutus cenſetur? CAI. *Lib.* XIII. L. 73. *D. de her. inſt.*

CAP.

CAP. LII. vel VIII. (Gothofr. XXXI.)

De bonis ereptitiis.

(a) QVae hereditas, quodue legatum (b), tamquam indigno erepta ereptumue erit, illa illudue (c) populo defertor. (Gothofr. *Si velut indigno hereditas legatumue ereptum erit, populo vindicator.*)

(a) Suppeditat hanc capitis ſententiam *L. vn.* §. 12. *C. de caduc. toll.*

(b) Plures cauſſae, propter quas hereditas ceu indignis eripitur, explicantur ſingulari titulo Pandectarum. Indigni ſunt etiam, qui teſtatori maledixerunt, vel ei mouerunt controuerſiam ſtatus. VLP. *Lib.* XIIII. L. 9. *D. de his, quae vt indign.*

(c) Aliquando tamen erepta indignis manebant apud heredes. VLPIAN. *Fragm. tit.* XVIIII. §. 16. IVSTINIAN. L. *vn.* §. 12. *C. de caduc. toll.*

CAP. LIII. vel VIIII. (Gothofr. XXXII.)

De bonis vacantibus.

(a) SI (b) ante aditam hereditatem (c), agnitumue legatum, per damnationem, ſinendi modo, vel per praeceptionem relictum, (Gothofr. *has ſpecies omittit*) heres legatariuſue decedat, (Gothofr. addit: *hereditas legatumue ceu vacantia populo vindicantor. Item ſi*) ſiue heres legatariuſue (d) ius ſuum omittat repudietue: hereditas legatumue, ceu vacantia, populo vindicantor, neue heredibus, (Gothofredus addit *eorum*) deferuntor.

(a) De hoc capite vid. L. *vn.* §. 5. *C. de caduc. toll.*

(b) Nam non adita hereditas non tranſmittitur, niſi heredes ſint ſui. CAI. *Lib.* XIII. L. 14. *D. de ſuis et legit. hered.*

(c) Differentia fuit inter varia legatorum genera. Inprimis excipiebatur legatum vindicationis. Quo pertinet fragmentum TER. CLEM. *Lib.* XV. L. 16. *D. de opt. leg.*

(d) Ita VLPIAN. *Fragm. tit.* XXIIII. §. 11. *tit.* 1. §. 19. *tit.* XXVIII. §. 7. Eodem pertinet fragmentum TER. CLEM. *Lib.* XV. L. 59. *D. de legat.* 2.

CAP. LIIII. vel x. (Gothofr. xxxiii.)

De fraudibus aduerſus H. L. commiſſis.

NE quis (a) in fraudem H. L. quo magis caduca et ereptitia (Gothofredus omittit *ereptitia*,) is, qui capere non poteſt, capiat, quidquam admittere velit.

(a) Multa in fraudem legis excogitata fuerant: veluti mortis cauſſa donationes. VLP. *Lib.* XV. L. 37. *D. de mort. cauſſ. donat.* PAVLL. *Lib.* VI. L. 35. *D. eod.* et L. 12. D. *de condict. cauſſ. dat. cauſſ. non ſequut.* Inſtitutiones filiorum familias, per quos patres adquirerent. PAVLL. *Lib.* VI. L. 140. *D. de verb. ſign.* Inſtitutio ſerui, a domino incapace ante aditionem manumittendi. TER. CLEM. *Lib.* XVI. L. 82. *D. de adquir. vel omitt. her.* Pecunia credita incapaci, eidemque legata liberatio. PAVLL. *Lib.* VI. L. 29. D. *de lib. leg.* Debitum legatum cum aliquo emolumento. PAVLL. *Lib.* VI. L. 29. D. *de legat.* I. Vſusfructus tamquam reditus perpetuus relictus. VLP. *Lib.* XV. L. 22. D. *de vſufr. legat.* Non autem fraudibus accenſebantur ſubſtitutiones, de quibus IVSTINIANVS L. *vn. pr.* C. *de caduc. toll.* nec legatum ſub ea conditione relictum, cuius meminit PAVLL. *Lib.* V. L. 65. *D. ad leg. Falc.*

CAP. LV. vel XI. (Gothofr. xxxiiii.)

De iure adcreſcendi.

(a) ANte apertas tabulas aditamque hereditatem, inter coniunctos heredes legatarioſue, (b) ius adcreſcendi in iis, quae (c) caduca vel in cauſſa caduci ſunt (d), excepto vſufructu legato, ne eſto. (Gothofr. *Inter coniunctos heredes legatarioſue ius adcreſcendi ne eſto.*)

(a) VLPIAN. *tit.* XXIIII. §. 13.

(b) Ad ea, quae pro non ſcriptis habita, hoc caput non pertinuit, ſed ad caduca et quaſi caduca, in quibus quum quaedam perſonae fiſco praeferrentur: (vid. caput legis 46.) in iis quomodo obtineat ius adcreſcendi, accurate docent PAVLL. *Lib.* VI. L. 89. *D. de leg.* 3. L. 142. *D. de verb. ſignif.* CAI. *Lib.* XIII. L. 58. *D. de legat.* 2. TER. CLEM. *Lib.* XVII. L. 17. D. *de opt. leg.* CELS. *Lib.* XXXV. L. 80. *D. de leg.* 3.

(c) Non itaque, quae adita iam hereditate deficiebant. CAI. *Lib.* XIIII. L. 53. D. *de adqu. vel omitt. hered.*

(d) L. 1. *pr.* D. *de vſufr. accreſc.*

CAP. LVI. vel XII. (Gothofr. omiſit.)

De tranſmiſſione legatorum.

(a) LEgatum pure aut in diem certum per vindicationem relictum (b), poſt apertas tabulas; reliqua, non niſi agnita; conditionalia denique, poſt conditionis euentum (c), ad heredes tranſmittuntor.

(a) Sententiam capitis ſuppeditat IVSTINIANVS L. *vn.* §. 13. *C. de caduc. toll.*

(b) Hinc ſi a filio herede legatum fuit Seio, fideique eius commiſſum, ſub conditione, vt Titio reſtituat, et pendente conditione Titius deceſſit: fideicommiſſum ad Titii heredem non tranſmittitur, nec apud filium, ſed apud Seium manet. VLP. *Lib.* XVI. L. 60. *D. de legat.* 2. Si vel penus legata vel fundus, vel, ſi heres non dederit, decem, legatariuſue poſtquam interpellauit heredem, deceſſit: legatarii heres non penum vel fundum, ſed decem petere poteſt. PAVLL. *Lib.* VI. L. 24. *D. quando dies leg. ced.*

(c) Quod tamen principi relictum, qui, antequam dies legati cedat, hominibus ereptus eſt, ex conſtitutione Antonini ſucceſſori debetur. CAIVS *Lib.* XIIII. L. 56. *D. de legat.* 2.

CAP. LVII. vel XIII. (Gothofr. XXXV.)

De tacitis fideicommiſſis.

SI qui heres legatariuſue in fraudem H. L. a teſtatore tacite (a) rogatus ſit, ei reſtituere (b), qui per H. L. capere prohibetur, iſque (c) ſciens (d), dolo malo, tacitam fidem teſtatori adcommodauerit (e), hereditate legatoue ſibi relicto priuator, eaque populo vindicantor.

(a) Siue chirographum eo nomine dederit, ſiue nuda pollicitatione repromiſerit. CAI. *Lib.* XV. L. 10. *D. de legat.* 3.

(b) Qui incapax eſt tempore conditi teſtamenti. Quid ſi poſtea capere non poſſe inciperet? Tunc fideicommiſſum apud eum manebat, a quo fuerat relictum. CAI. *Lib.* XV. L. 10. *D. de his, quae vt indign.* Inter incapaces autem non eſt concubina. CELS. *Lib.* XXXVI. L. 29. *D. de legat.* 2.

(c) Quis ſciens? VLP. *Lib.* XVIII. L. 6. *D. de iur. et facti ignor.*

(d) Dolus non imputabatur filio familias, qui iuſſu patris tacitam fidem accommodauerat. CAI. *Lib.* XV. L. 10. §. *vlt. D. de his, quae vt indign.*

(e) Etiam libertatis legatum perimebatur. TER. CLEM. *Lib.* XVIII. L. 1. *D. de ademt. libert.* L. 5. *D. de oper. ſeruor.* Heres fiduciarius amittebat ius accreſcendi. VLP. *Lib.* XVIII. L. 83. *D. de adquir. vel omitt. hered.* Partem tamen ex conſtitutione D. Traiani auferebat, qui ſe ipſe detulerat. PAVLL. *Lib.* VII. L. 13. *D. de iure fiſci.*

CAP. LVIII. vel XIIII. (Gothofr. XXXVI.)

De praemiis delatorum.

(a) SI quis incapaci relictum ad aerarium detulerit, et conuicerit, is praemii nomine - - - - (b) partem bonorum conſequitor.

(a) Delatores praemiis inducti. TACIT. *Annal. Lib.* III. *cap.* 19. MAVRICIAN. *Lib.* III. L. 15. *D. de iure fiſci.* Si ipſi incapaces ſe deferebant, ipſis pars bonorum relinquebatur ex conſtitutione Traiani. VLP. *Lib. XVIII.* L. 16. *et* PAVLL. *Lib.* VII. L. 13. *De de iure fiſci.*

(b) Quotam partem acceperint, ignoratur. Neronem vero id praemium ad quartam reduxiſſe, auctor eſt SVETON. *Neron. cap.* 10.

CAP. LVIIII. vel XV. (Gothofr. XXXVII.)

De oneribus fiſci.

CAduca, non niſi (a) deducto aere alieno (b), iiſque conditionibus, et oneribus, quibus relicta erunt, populo adquiruntor. (Gothofredus: *ſupradictis tamen caſibus omnibus, bona caduca, deducto aere alieno* cet.)

(a) Ita VLPIAN. *Lib.* XVIII. L. *66. D. ad leg. Falcid.*

(b) Eo pertinent fragmenta VLP. *Lib.* XVIII. L. 61. *D. de legat.* 2. PAVLL. *Lib.* VII. L. 60. *D. de cond. et dem.* L. 21. *D. de vſu et vſufr. leg.* L. 7. *D. ſi cui plus, quam per leg. Falc.* Conferatur L. 96. §. 1. *D. de legat.* 2.

Et de his quidem capitibus ſingulis iam ſeorſum acturi, id operam dabimus, vt, ſi qua paullo obſcuriora videbuntur, ea in luce, quantum fieri poteſt, clariſſima collocemus.

CAPVT II.

AD CAPVT LEG. CADVC. PRIMVM,

DE ADITIONE HEREDITATIS, ET QVANDO DIES LEGATORVM CEDAT.

I. *Caput hoc, a* IAC. GOTHOFREDO *omiſſum, primum fuiſſe demonſtratur. An SCto ad hanc legem facto cautum, vt dies legatorum ab apertis tabulis cederet? Caput ipſum reſtitutum.* II. *Olim tabulae ſine ſollemnitate apertae ab ipſis propinquis et heredibus. Sollemnitas poſtea obſeruata. Lex Iulia viceſimaria hanc ſollemnitatem inuexit. Dies denicales. Cretionis ſollemnitas. Heres ex aſſe ſcriptus et ante apertas tabulas recte adibat.* L. 80. D. de adqu. vel omitt. her. *explicata. Nec apertione opus in teſtamento nuncupatiuo.* III. *Quando olim dies legatorum ceſſerit? Regula Catoniana. Quid lege Papia Poppaea immutatum?* IIII. *An tempore Vlpiani id ius immutatum? Eius veſtigia in Pandectis notata. Primus hoc caput abrogauit Iuſtinianus. Ius nouum.*

I. *Materiam atque* EXORDIVM *caducorum*, inquit IVSTINIANVS, (a) *lex Papia ab* ADITIONIBVS, *quae circa defunctorum hereditates procedebant, ſumſit, et ideo non a morte teſtatoris, ſed ab apertura tabularum dies cedere legatorum, SCta, quae circa legem Papiam introducta ſunt, cenſuerunt, vt, quod in medio deficiat, hoc caducum fiat.* Ex his vero Imperatoris verbis colligimus, primum hoc fuiſſe legis Papiae Poppaeae caput, eoque cautum eſſe, vt ante apertas tabulas nec hereditatem adire liceret, nec dies legatorum cederet. Quamuis enim poſteriorem capitis articulum neſcio quibus SCtis tribuat Iuſtinianus, neque ego dubitem, quin ſubtile iſtud ius de ceſſione diei legatorum SCtis quamplurimis explicatum illuſtratumque fuerit: ipſum tamen iſtud principium, quod dies legatorum a tabulis demum apertis cedat, per vniuerſam legem caducariam regnat, vt dubitare vix liceat, quin illud ipſa inuexerit lex Papia Poppaea. Saltim id adſirmat VLPIANVS (b), qui, quum SCta circa leges facta alias diligentiſſime notare

(a) *L. vn.* §. 1. *C. de caduc. toll.*

(b) *Fragmt tit.* XXIIII. §. 31.

notare ſoleat, de ceſſione tamen diei legatorum diſerte ſcribit: *legatorum, quae pure vel in diem certum relicta ſunt, dies cedit, antiquo quidem iure, ex mortis teſtatoris tempore, per* LEGEM *autem* PAPIAM POPPAEAM *ex apertis tabulis teſtamenti.*

Quae quum ita ſint, VLPIANI ſequutus auctoritatem, tale fuiſſe arbitror caput legis caducariae primum:

> *Hereditatem, ſi plures ſint coheredes extranei, tabulis teſtamenti apertis demum adire liceto, neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.*

II. HEREDITATEM, inquit lex, TABVLIS DEMVM APERTIS ADIRE LICETO. Iure antiquo heredes et propinqui ipſi ſtatim, et quandocumque liberet, inſpiciebant teſtamentum. et cognita teſtatoris voluntate, vel ea iam antea comperta, hereditatem adibant vel repudiabant, neque vlla hic opus erat ſollemnitate, nulla iudicis opera, niſi forte lis quaedam circa tabularum γνησιότητα, vel ipſam ſupremam teſtatoris voluntatem incideret. Aſt lege Iulia viceſimaria, quam paullo ante legem Papiam Poppaeam latam diximus, ſollemnis tabulas aperiendi ritus inualuit, quo non obſeruato, nulla videbatur hereditatis aditio. Aperiendae erant tabulae ſtatim: et ita iuſſerat lex viceſimaria (a): neque tamen prius, quam de morte teſtatoris certo conſtaret (b). Secretum enim eſſe oportebat ſupremum viui teſtatoris iudicium, neque quidquam maiorem inuidiam conflauit prudentiſſimo principi, Auguſto, quam quod viui Antonii teſtamentum, quod is Romae de Cleopatrae liberis inter heredes nuncupatis reliquerat, aperiendum recitandumque pro concione curaſſet (c): quod factum PLVTARCHVS ἀλλόκοτον καὶ δεινὸν; DIO CASSIVS ἔργον παρανομώτατον haud abs re vocat, quippe poena legis Corneliae de falſis (d) dignum, ſi a priuato fuiſſet admiſſum. Quum autem ea, quae ſtatim vel illico fieri dicuntur, aliquot dierum laxamentum admittere ſoleant: receptum fuerat, vt tabulae aperirentur die tertio vel quinto inter praeſentes, abſentibus iis, quorum intererat, intra eoſdem dies, poſtquam ſuperuenerant (e). Sed merito quaeritur, a quo temporis momento illi tres vel quinque dies continui numerati ſint? Ex mea ſententia, computari non potuerunt

(a) PAVLL. *Recept. Sent. Lib. IIII. tit. 6.* §. 3.

(b) L. 13. §. 1. L. 32. *D. de adqu. vel omitt. her.*

(c) SVET. *Aug. cap.* 17.

(d) L. 1. *D. ad* L. *Corn. de falſ.* L. 38. *D. de poen.*

(e) PAVLL. *ibid.*

runt a die mortis, ſed a tempore, quo iuſta facta fuerant teſtatori, id eſt, a die decimo, qui mortem teſtatoris ſequebatur. Septem enim dies cadauer domi deplorabatur, octauo efferebatur ad rogum, nono colligebantur tumuloque condebantur reliquiae: decimo luſtrabatur familia. Vnde hi dies dicti DENICALES, de quibus FESTVS (a): DENICALES *feriae colebantur, quum hominis mortui cauſſa familia purgabatur. Graeci enim νέκυν mortuum dicunt.* Intra hos dies nihil auſpicato agebat familia. Excuſabat funeris familiaris cura militem, etiam ſacramento adactum, vt die conſtituto ſine fraude ſua abeſſet (b). Excuſabat reum, vt ſine fraude ſua vadimonium defereret, nec cautionibus iudicio ſiſtendi cauſſa factis obtemperaret (c). Immo ne priuati quidem negotii quidquam ſuſcipi potuiſſe intra hos dies, vel inde colligas, quod ne mulos quidem per dies denicales iungi patiatur COLVMELLA (d). Quare non inepte quidam ſuſpicantur (e), IVSTINIANVM (f), dum intra nouem dies heredem a creditoribus vrgeri vetuit, ad hos ipſos dies denicales reſpexiſſe, quia et inter Chriſtianos cura funeris facile nouem dies abſumeret, quamuis luſtratio familiae, quae die decimo fieri ſolebat, cum ipſa religione obſoleuiſſet. Quis ergo crediderit, coactos fuiſſe per hos dies heredes de aperiendis tabulis cogitare? Quare hos dies tres vel quinque, intra quos aperiendae erant tabulae, demum ab exactis diebus denicalibus computatos eſſe, vero videtur ſimillimum.

Hos intra dies tres vel quinque primo omnium tabulae offerendae erant magiſtratui competenti (g). Niſi enim, vt oportebat, eſſent oblatae, heres ſcriptus in poſſeſſionem mitti fruſtra deſiderabat (h). Deinde praetor, coactis ſignatoribus, agnitis ſignis, rupto lino, (ita enim tabulas inuolui ſignarique Nero, teſte SVETONIO (i), iuſſerat,) aperiebat tabulas, recitandaſque curabat, et facta deſcribendi copia, exemplar authenticum, ſigno publico notatum, in archiuo reponi iubebat, vt, ſi quando exemplum intercidiſſet, eſſet, vnde peteretur (l). Si ſignatores quidam abeſſent: tabulae ad eos mittebantur, vt ſigna agnoſcerent, ne ſuo incommodo ſe ad locum hereditatis iacentis conferre, officiumque ſibi damnoſum praeſtare tenerentur (m). Sin plures vel omnes abeſſent: praeſentibus optimae opinionis viris, tabulas aperiebat praetor, factoque inſtrumento, deſcripto et recognito, eas ad abſentes mittebat.

(a) *Voce* denicales.
(b) GELL. *Lib. XVI. cap.* 4.
(c) L. 4. §. 2. *D. ſi quis caut. ind. ſiſt.*
(d) *De Re ruſt. Lib. II. cap.* 22.
(e) MYNSING. *ad* §. 8. *inſt. de R. D.*
(f) *Nou. CXV. cap.* 1. §. 1.
(g) L. *vlt. C. de edicto D. Hadr. toll.*
(h) PAVLL. *Rec. Sent. Lib. III. tit.* 5. §. 17.
(i) *Neron. cap.* 17.
(l) PAVLL. *Lib. IIII. tit.* 6. §. 1. L. 4. L. 6. *D. teſt. quemadm. ap.*
(m) L. 7. *D. eod.*

bat (a). Id quod etiam in municipiis, coloniis, oppidis, praefecturis, vicis, caſtellis et conciliabulis erat obſeruandum, vbi in foro vel baſilica, praeſentibus teſtibus vel honeſtis viris tabulae debebant recitari, exemploque ſublato ab iiſdem rurſus magiſtratibus, quibus praeſentibus aperta fuerant, obſignari, et quidem inter horam diei ſecundam et decimam (b), quia hora diei tertia, vti ex MARTIALE (c) obſeruat V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (d) forum feruere incipiebat.

Tabulis ita ſollemniter apertis, tum demum HEREDITATEM ADIRE LICEBAT. Et quidem ſine cretione inſtituto Praetor plerumque dabat tempus ad deliberandum, dierum ſaltim centum, intra quod aut adeunda, aut repudianda erat hereditas (e). Cum cretione inſtitutus, intra dies cretionis ab herede finitos, qui modo ſexaginta (f), modo centum erant (g), cretionis verba ſollemnia recitare et adire tenebatur, excludendus ab hereditate, niſi rite creuiſſet. Dies hi vtiles erant, ſi heres inſtitutus eſſet cum cretione vulgari, id eſt, cum formula: IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE, CERNITO. Omiſſis his verbis cretio dicebatur continua, et tunc illi quoque dies computabantur, quibus quis ignoraſſet, ſe heredem inſtitutum, vel ſciuiſſet quidem, ſed non creuiſſet (h). Haec omnia circa aditionem hereditatis erant obſeruanda. Quumque, nondum conceſſo beneficio inuentarii, vix credibile ſit, quemquam heredem id deliberandi ſpatium anteuertere, et citius adire hereditatem voluiſſe: facile patet, aliquot ſaltim menſes, praeſente etiam herede, potuiſſe elabi, antequam tabulis apertis hereditas adiretur.

Hac neceſſitate, poſt apertas demum tabulas adeundi, omnes obſtringebantur HEREDES EXTRANEI. Neceſſarius enim hereditatem non adeundo conſequebatur (i), ſed ipſo iure cogente heres erat. Multo minus dubitabatur, quin liberi in patris ſui poteſtate conſtituti, clauſis tabulis poſſent heredes exſiſtere (l), quum incertum non eſſet, illis hereditatem deberi. Ex qua GORDIANI conſtitutione etiam id diſcimus, id ius obtinuiſſe tantum, SI PLVRES eſſent COHEREDES. Ex aſſe enim ſcriptus etiam clauſis tabulis heres erat, eoque pertinet locus PAVLLI: (m) *Idem dicemus, ſi ex aſſe heres inſtitutus, non putet, ſe bonorum poſſeſſionem petere poſſe ante apertas tabulas: Quod ſi neſciat, eſſe tabulas, in facto*

(a) L. 2. L. 7. *D. eod.*
(b) PAVLL. *ibid.* §. 2.
(c) *Lib. IV. Epigr.* 8.
(d) *Iuriſp. vet. Anteiuſt. p.* 403.
(e) L. 2. *D. de iure delib.*
(f) CIC. *ad Att. Lib. XIII. Epiſt.* 46.
(g) VLPIAN. *tit. XXII.* §. 27.
(h) *Idem ibid.* §. 31. *ſequ.*
(i) L. 151. *D. de verb. ſign.*
(l) L. 3. *C. de iure deliber.*
(m) L. 1. §. 4. *D. de iur. et facti ign.*

facto errat. In iure itaque errare ait heredem, qui ex aſſe ſcriptus, ſe ante apertas tabulas adirẽ vel bonorum poſſeſſionem petere non poſſe exiſtimet. Cauſſa eius exceptionis non ea eſt, quam comminiſcitur EM. MERILLIVS (a), quod heres certus eſſe debeat, ex qua parte, et quo modo heres ſit: (poterat enim et heres ex aſſe, purene an ſub conditione ſcriptus ſit, ignorare;) ſed, quod vno ſcripto herede, fiſco locus non eſſet. Quum enim, vti infra dicemus, ideo hoc ius inuexerint leges Iulia et Papia Poppaea, ne, quod ante apertas tabulas deficit, coheredibus accreſceret, ſed ab aerario vel fiſco occuparetur: eo εὑρήματι ſane opus non erat, ſi unus ex aſſe eſſet heres, quo exſtincto, nec iuri adcreſcendi nec fiſco erat locus, ſed res ad cauſſam ſucceſſionis inteſtatorum redibat (b). Quare eo tantum caſu, quo plures erant ſcripti heredes extranei, aditio apertas tabulas ſequebatur, quia eo tantum caſu portio ante apertas tabulas deficiens caduca fiebat, vti recte obſeruauit VLPIANVS (c).

Hinc facile intelligitur, quo pertineant bina PAVLLI fragmenta, quae capiti huic primo aptanda duximus. Altero PAVLLVS (d) quaerit, ſi quis ſolus heres ex pluribus partibus fuerit inſtitutus, an quaſdam partes poſſit omittere? Id quod negat, adeo, vt ne quidem, ſi in quibuſdam partibus ſubſtitutum habeat, id fieri poſſe concedat. Procul dubio itaque eo loco egit de herede ex aſſe inſtituto, pro quo omnino habendus erat, qui ſolus vel in minima parte fuerat inſtitutus, quia ex iuris Romani principiis pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus decedere nemo poterat. Porro quaerit PAVLLVS (e), ſi quis aliis mixtus heredibus ex pluribus partibus heres inſtitutus ſit, an adeundo vnam, omnes adquirat? Idque adfirmat. Sed, quia hic de herede ex aſſe non erat quaeſtio, ſtatim addit: *Omnes adquiro, ſi tamen delatae ſint.* Nam heredem ſolum ſcriptum etiam non delatas partes adquirere, paullo ante vidimus: quod non procedit, ſi quis habet coheredes. Sequitur tertia quaeſtio (f), ſi ſeruus noſter ex parte heres inſtitutus ſit pure, ex parte ſub conditione, dato coherede, iſque iuſſu noſtro hereditatem adierit, deinde manumiſſo eo ſeruo, alterius portionis conditio exſtiterit, an nobis ea quoque portio prima aditione cenſeatur adquiſita? Et reſpondet PAVLLVS, non nobis illam portionem adquiri, ſed liberto. Quamuis enim alioquin tabulis apertis, hereditatem vel a nobis, vel iuſſu noſtro a ſeruo noſtro

(a) *Obſ. Lib. V. cap.* 9.
(b) VLP. *tit. XXVI.* §. 5.
(c) *Tit. XVII.* §. 1.
(d) PAVLL. *Lib. V.* L. 80. *D. de adquir. vel omitt. hered.*
(e) *d.* L. 80. §. 1.
(f) *d.* L. 80. §. 2.

ſtro adiri poſſe, expediti iuris ſit: non tamen id licet, herede ſub conditione inſtituto, qui exſiſtente demum conditione adit. Quum itaque ſeruus, antequam pars poſterior adiretur, libertatem ſit conſequutus, nobis ſane non cedit portio, quam, quum iam ſeruus noſter eſſe deſiiſſet, adquirit. *Omnia enim*, inquit PAVLLVS, *paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio exſtet, vt adquiratur ei, cui prior pars adquiſita eſt.* Denique idem diſquirit (a), ſi ſeruus idem priore parte adquiſita in eadem conditione permaneat, an exſiſtente conditione noua aditione opus ſit? Quod adfirmat, *quia illud, quod dicimus, ſemel adeundum, in eiuſdem perſona locum habet, non quum per alium adquirenda eſt hereditas.* Nemo itaque non videt, totum hoc PAVLLI fragmentum referendum eſſe ad aditionem hereditatis, quam poſt apertas tabulas primum hoc caput legis PAPIAE caducariae exigebat.

Sed nec id praetermittendum eſt, quum ſollemnitas illa, in aperiendis tabulis obſeruanda, non niſi in teſtamento ſcripto locum habere potuerit, nuncupatum heredem adire potuiſſe, quandocumque liberet, vti recte obſeruauit EM. MERILLIVS (b). Quum vero Titius heredem palam nuncupaſſet, et legata complura in tabulis contuliſſet: quaeſtio incidebat, ſollemniterne aperiendae eſſent hae tabulae, an heres ſtatim adire poſſit? Et recte IVLIANVS negabat, TABVLAS *teſtamenti intelligi, quibus heres ſcriptus non eſſet, et magis codicillos, quam teſtamentum, exiſtimandas eſſe.* Cui Iuliani ſententiae et PAVLLVS (c) in libro commentariorum quinto ſuffragatur.

III. Haec de aditione hereditatis: iam ad legata progredimur, de quibus lex noſtra: NEQVE ANTE DIES LEGATORVM PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTORVM CEDITO. Dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, teſte VLPIANO (d), iure antiquo cedebat a tempore mortis teſtatoris, idque clariſſime adparet ex regula Catoniana. Quum enim viri eruditiſſimi veluti ex compacto iſtius regulae auctorem faciant Catonem, M. Porcii Cenſorii filium natu maiorem, ante patrem in praetura defunctum, quippe quem iuris peritiſſimum fuiſſe habitum, GELLIVS (e) teſtatur: ex eius teſtimonio, quid ante Auguſtum obtinuerit, ſatis erit manifeſtum. Regula vero Catoniana, *quod*, SI TESTAMENTI FACTI TEMPORE DECESSISSET TESTATOR, *inutile foret, id quandocumque deceſſerit, non valere*, definiuit (f). Si vero iam eo tempore dies legatorum ab apertis tabulis ceſſiſſet, fruſtra ſane Cato monuiſſet,

(a) *d. L. 80. §. vlt.*

(b) *Obſ. Lib. V. cap. 9.*

(c) PAVLL. *Lib. V. L. 20. D. de iure codicill.*

(d) *Fragm. tit. XXIIII. §. 31.*

(e) *Lib. XIII. cap. 18.*

(f) *L. 31. D. de regul. Caton.*

nuiſſet, fingendum eſſe, teſtatorem tempore facti teſtamenti deceſſiſſe. Atque inde eſt, quod cum VLPIANO (a) agnoſcunt omnes, regulam Catonianam ad leges nouas, ex quibus dies legatorum ab apertis demum tabulis cedit, non pertinere.

Ita dies legatorum, iure antiquo, id eſt, ante legem Papiam Poppaeam, a morte teſtatoris ceſſit. Quid vero lex noſtra? NEC ANTEA, quam tabulae apertae ſollemniter, DIES LEGATORVM, PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTORVM, CEDITO. Hinc legatarius, ante apertas tabulas exſtinctus, vel capite minutus, vel alio modo incapax factus, nec ad heredes tranſmittebat legatum, nec illud legatariis, quocumque modo coniunctis, adcreſcebat, ſed, vti infra adparebit, tanquam caducum a fiſco occupabatur. Id autem tantum ad legata PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTA pertinebat. Eorum enim, quae ſub conditione relinquebantur, dies cedebat a momento, quo conditio exſtitiſſet (b). Vnde nec antea quidquam tranſmittebatur, niſi vel ea eſſet conditio, quam Praetor remitteret (c), vel per legatarium non ſtaret, quo minus impleretur (d). Idem iuris erat, ſi quid in diem incertum relinqueretur. Dies enim incertus facit conditionem (e), adeoque nec dies cedit, ante quam dies adiecta exſtiterit (f).

IIII. Tale fuit legis Iuliae caducariae principium. Ex quo quae conſectaria elicuerint veteres, paullo poſt erit dicendi locus. Iam id monemus, ius antiquum luculenta illa de caducis tollendis conſtitutione in vſum reuocaſſe IVSTINIANVM (g). Equidem vir doctiſſimus, FR. HOTOMANVS (h), multo prius, ipſiſque VLPIANI temporibus, repudiatam eſſe cenſet hanc legis caducariae regulam, idque colligit ex verbis ipſius IVSTINIANI, *ipſis quoque olim prudentibus legem Papiam diſplicuiſſe, multaſque ideo inuentas* VIAS, *ne caducum fieret.* Inter has enim vias et eam fuiſſe exiſtimat, quod iureconſulti diem legatorum a morte teſtatoris cedere voluerint. Sed fallitur procul dubio vir inſignis. Viae enim illae, quibus legem caducariam eludere ſolebant veteres, ad ſubſtitutiones pertinent. Vlpiani autem tempore omnino adhuc ab apertis tabulis diem legatorum ceſſiſſe, ex aliquot eius locis (i) manifeſtum eſt. Immo et in fragmentis IVLIANI (l), AFRICANI (m) et PAVLLI (n), quae Triboni-

(a) L. *vlt. D. eod.*

(b) VLP. *tit. XXIIII.* §. 31. *L.* 5. §. 2. *D. quando dies leg.*

(c) L. 5. §. 3. *eod.*

(d) *d.* L. 5. §. 5. *eod.* L. 161. *D. de R.I.*

(e) L. 75. *D. de cond. et demonſtr.*

(f) L. 21. L. 22. *D. quando dies leg.*

(g) L. *vn.* §. 1. C. *de caduc. toll.*

(h) *De reg. Caton. p.* 57.

(i) *Fragm. tit. XXXI.* L. 3. §. 4. *de her. inſt.*

(l) L. 42. *D. eod.*

(m) L. 31. *D. de condit. et demonſtr.*

(n) L. 104. *D. de cond. et demonſtr.* L. 44. *D. de donat. mort. cauſſ.*

bonianus, iuris noui immemor, in pandectis exſtare paſſus eſt, expreſſiſſima iſtius iuris veſtigia adparent, vt dubitari nequeat, quin iſtud ex lege caducaria principium quam diutiſſime, et ad IVSTINIANI vſque tempora viguerit, neque prius eo uſque dies legatorum ceſſerit, quam ab apertis tabulis.

Aſt primus, vt dixi, finem ei iuri attulit IVSTINIANVS, qui in laudata conſtitutione, *Primum hoc*, inquit, *corrigentes, et antiquum ſtatum renouantes, ſancimus, omnes habere licentiam*, A MORTE TESTATORIS *adire hereditatem, ſimilique modo legatorum vel fideicommiſſorum, pure vel in diem certam relictorum, diem* A MORTE TESTATORIS *cedere*. Quamuis vero ea conſtitutio edita ſit, Iuſtiniano A. IV. et Paullino v. c. Coſſ. anno erae Chriſtianae 534, id eſt, ſequente poſt confirmationem digeſtorum: iam antea tamen de ea edenda cogitaſſe Imperatorem, vel inde patet, quod Tribonianus eiuſque συνεργοὶ pleraque veterum fragmenta ad legis Iuliae caducariae principium attemperata, ita immutarunt, vt iam vbique fere in pandectis ius antiquum a Iuſtiniano reuocatum, regnare videatur. Quod TRIBONIANI emblema iam v. c. IO. IAC. WISSENBACHIVS (a) recte notauit.

Itaque hodie ſtatim hereditatem iure adeunt heredes ſcripti, nec opus eſt apertione tabularum ſollemni. Sed et legati pure et indiem certum relicti dies ſtatim a morte teſtatoris cedit, adeo, vt ſi poſt mortem huius deceſſerit legatarius, legatum vel fideicommiſſum etiam ignorans ad heredes ſuos tranſmittat (b). Paucorum tamen legatorum dies hodienum non quidem ab apertis tabulis, ſed a tempore aditae hereditatis cedit, veluti legatum libertatis (c), ſeruitutumque perſonalium, vt vſusfructus, vſus, habitationis, (d). Id quod tamen non ex lege Papia, ſed ex ipſa horum legatorum natura arceſſendum eſt. Quum enim nec libertatis, nec ſeruitutis perſonalis legatum ad heredes tranſmittatur: nihil etiam rationis fuit, cur leges huiuſmodi legatorum diem a mortis tempore cedere iuberent. Quamobrem et IVSTINIANVS (e), quamuis ſublata lege caducaria ius antiquum reuocarit, haec tamen legata nominatim excepit. Non autem excepit legatum optionis. Quamuis enim nec ius optandi olim ad heredes tranſmitteretur (f), et hinc eius quoque legati dies non a morte teſtatoris, ſed ab adita hereditate cederet (g): ex quo tamen conſtitutione ſua ſanxit IVSTINIA-

NVS

(a) *Emblem. Tribon. Part. D.* v. *p.* 110.
(b) L. 5. *pr. et* §. 1. *D. quando dies leg.*
(c) L. 8. *D. eod.*
(d) L. vn. §. 2. *D. quando dies vſusfr. leg. ced.*
(e) L. vn. §. 6. C. *de caduc. toll.*
(f) §. 23. *Inſt. de legat.*
(g) L. 16. *D. de opt. vel elect. leg.*

nvs (a), vt, ſi legatarius viuus non optaſſet, eius heredi id facere liceret: procul dubio et eius legati dies hodie ab ipſa teſtatoris morte cedit.

(a) *L. vlt. C. commun. leg. et fideic.*

* * * * * * * * * *

CAPVT III.

AD CAPVT LEGIS SECVNDVM.

DE IIS, QVIBVS CADVCA DEFERVNTVR.

I. C*Aducum quid? Non omnia caduca fiſco cedebant. Capitis ſecundi ſententia.* II. *Leges caducariae non pertinuerunt ad hereditates legitimas. Caduca capiebant heredes ſui, et parentes ad tertium gradum. An etiam exheredati? Nec* fiscvs *praeferebatur iis, qui liberos habebant. Quid ſit caducum capere?* III. *Ius nouum.*

I. Cadvca Vlpianvs (b) et Isidorvs (c) ita dicta exiſtimant, *quod eius heredes ceciderint.* Magis tamen γραμματικῶς id vocabulum inde deriuandum videtur, quod hereditas legatumue per leges non ſubſiſtant, ſed cadant. Quemadmodum enim et alias *caduca glans* (d) et *oliua* (e) dicitur, quae cecidit, et *aqua caduca*, quae ex caſtello vel fiſtula cadit (f): ita *caducae hereditates* ſunt, quae deficiunt, et, vti Constantinvs M. (g) loquitur, *in caſum* cadvnt.

Quare non ſatis accurate gloſſae Graeco-Latinae apud Brissonivm caducum definiunt, τὸ χωροῦν εἰς τὸν φίσκον, *quod in fiſcum migrat.* Nam primo et antequam lex caducaria eiuſmodi bona aerario vel fiſco vindicaret, fuere tamen caducae hereditates, quarum ipſe Cicero (h) meminit, ita ludens in Antonium: *Etſi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda eſt, quem niſi in via* cadvcae hereditates *retardaſſent, volaſſe eum, non iter feciſſe diceres.* Vbi ſane caducae hereditates non ſunt αἱ χωροῦσαι εἰς τὸν φίσκον, ſed quos heredes ſcripti non capiebant.

(b) *Fragm. tit. XVII. §. 1.*
(c) *Orig. Lib. V. cap. 25.*
(d) *L. 30. D. de verb. ſign.*
(e) Colvmell. *Lib. XII. cap. 49.*
(f) Frontin. *de aquaeduct. Lib. II.*
(g) *L. pen. C. de delator.*
(h) *Philipp. X. cap. 5.*

bant. Deinde lex caducaria non omnia caduca addixit aerario, ſed quaedam etiam heredes iure adcreſcendi capiebant, quaedam adcreſcebant collegatariis. Et de hiſce perſonis, quibus ius antiquum ſeruatum eſt, hoc capite ſecundo actum eſſe, ex variis TERENTII CLEMENTIS et CAII fragmentis patet, ex quibus et VLPIANI (a) titulis tale hoc caput fuiſſe colligimus.

Si quis, teſtamento facto, decedit, iſque liberos ſuos parenteſue vſque ad tertium gradum heredes habebit, ſiue alios quoſcumque, qui liberos habebunt, heredes inſtituet, ii caduca iure antiquo capiunto.

II. Ait lex: SI QVIS TESTAMENTO FACTO DECEDIT. Nam ad ſucceſſiones inteſtatorum leges caducariae non pertinebant, de quibus PAVLLVS (b): *Ex pluribus heredibus, iiſdemque legitimis, ſi qui omiſerint hereditatem, vel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his, qui adierunt, vel eorum heredibus omittentium portiones adcreſcunt. Quod in herede* INSTITVTO *euenire non poterit.* Quare ea tantum, quae heres teſtamento ſcriptus vel legatarius per leges non capiebat, caduca fiebant; legitimae autem hereditatis portio deficiens coheredi eiuſdem gradus adcreſcebat, vel ad vlterioris gradus propinquos deuoluebatur. Ea autem caduca non ſemper vindicabat fiſcus: ſed ei perſonae quaedam praeferebantur, et primo quidem liberi, de quibus lex noſtra: ISQVE LIBEROS SVOS HEREDES HABEBIT. Non autem interfuiſſe videtur, cuius gradus eſſent, filii, nepotes, pronepotes, an abnepotes. Reſtrictio enim illa: *vſque ad tertium gradum* non ad liberos, ſed ad parentes pertinet, quemadmodum in Graeco textu Nouellae LXXXIIII. cap. vlt. ſimile quid de bonis damnatorum cautum eſſe obſeruat v. c. ANT. SCHVLTINGIVS (c), quippe quae Imperator deferri iubet deſcendentibus, *εἰ δὲ μὴ ὕπεισι κατιόντες, ἀλλ' ἀνιόντες* ΑΧΡΙ ΤΡΙΤΟΥ ΒΑΘΜΟΥ *αὐτοὺς ἔχειν. Si vero nulli deſcendentes ſubſint, ſed adſcendentes* AD TERTIVM GRADVM, *ii quoque obtinerent.* Nec lex diſtinguit, naturales ſint liberi, an adoptiui, dum SVI eſſent. Vnde facile patet, liberos a matre inſtitutos eo beneficio non gauiſos, nec, vno eorum deficiente, portionem hanc adcreuiſſe reliquis. *Nulla enim* FEMINA, vti ad hoc caput CAIVS (d) ſcribit, *aut habet* SVOS HEREDES, *aut deſinere habere poteſt propter capitis deminutionem.* Ex quibus vltimis verbis ſimul colligo, nec a patre quidem

(a) *Fragm. tit. XVIII.* §. 1.

(b) *Recept. Sent. Lib. IIII. tit. VIII.* §. 26.

(c) *Iuriſpr. Anteiuſt. pag.* 618.

(d) CAI. *Lib. X. L.* 13. *D. de ſuis et legit. hered.*

quidem inſtitutos filios eo beneficio gauiſos, ſi quamcumque paſſi eſſent capitis deminutionem, veluti ſerui poenae effecti atrocitate ſententiae, vel deportati, vel in adoptionem dati aut emancipati. Nec abſque ratione adiecimus: HEREDES HABEBIT. Nam et exheredati exſortes erant huius priuilegii. Hinc ſi fingamus, patrem ex duobus filiis Caium inſtituiſſe heredem, Maeuium exheredem ſcripſiſſe: deficiens ſane Caii portio, tanquam caduca, non deferebatur Maeuio, ſed aerario vindicabatur. Exceptum tamen erat ius in liberto adſignato, de quo prolixius ad hunc locum diſputat TER. CLEMENS (a). Si enim pater decedens, inſtitutis liberis omnibus, vni eorum libertum ſub conditione vel in diem adſignaſſet: interim pendente die vel conditione omnia perinde obſeruabantur, ac ſi adſignatus non eſſet, itaque mortuo liberto interim ad omnes hereditas et bonorum poſſeſſio pertinebat. Sin libertus vni pure, alteri ſub conditione fuerat adſignatus, is, cui pure adſignatus, pendente conditione, ſolus patroni ius habebat (b). Denique ſi pater Caio inſtituto ſoli adſignaſſet libertum, Maeuioque exheredato cauiſſet, *vt ei ius in libertum ſaluum eſſet*: eodem iudice TER. CLEMENTE (c), *nihil ei ad hanc rem nocebat exheredatio.* Ita enim cautum fuerat SCto Velleiano de adſignandis libertis, vt ſi ex liberis is, cui libertus fuerat adſignatus, in ciuitate eſſe deſiiſſet, neque ei liberi vlli eſſent, ceteris eius liberis, qui manumiſerat, perinde omnia iura ſeruarentur, AC SI NIHIL EO DE LIBERTO EAVE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET (d).

Haec de liberis ſuis. Eodem beneficio per hanc legem gaudebant PARENTES VSQVE AD TERTIVM GRADVM. Hinc ſi quis patri, matri, auo, auiae, proauo vel proauiae inſtituto inſtitutaeue coheredem dediſſet, huiuſque portio aliqua caduca fieret, ea adcreſcebat adſcendentibus inſtitutis, iique aeque ac liberi fiſco vel aerario anteferebantur. In eo itaque melior erat parentum, quam liberorum, conditio, quod quum hi non niſi in poteſtate teſtatoris conſtituti, caduca caperent: illi etiamſi deſcendentes in poteſtate non haberent, caducorum tamen ex eorum teſtamentis fierent participes.

Tertio eo beneficio gaudebant ALII QVICVMQVE, QVI LIBEROS HABEBANT, HEREDES INSTITVTI. Quamuis enim eorum non meminerit VLPIANVS (e), vbi ex inſtituto *de iis, qui ius antiquum in caducis habeant*,

(a) TER. CLEM. *Lib. XII.* L. 10. *pr. D. de adſign. lib.*

(b) *d.* L. 10. §. 1.

(c) TER. CLEM. *Lib. XII.* L. 40. *D. de bon. libert.*

(d) L. 1. L. *vlt. D. de adſ. lib.*

(e) *Fragm. tit. XVIII.* §. 1.

beant, agit: plura tamen ibi reſecauit Aniani manus. Sed alia eius rei argumenta ſuppetunt, ex quibus id acute demonſtrauit IAC. GOTHOFREDVS (a). Primo enim alio loco ſcribit VLPIANVS (b): *Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodauerit: non poteſt* CADVCVM *vindicare ex eo teſtamento*, SI LIBEROS HABEAT: vbi ſane non eſt, quod cum IAC. CVIACIO reponamus: *ſi ex liberis exſiſtat.* Commodus enim eſt ICti ſenſus, ob fraudem legi caducariae factam, heredem fiduciarium amittere ius vindicandi caduca, quod alias ob liberorum numerum haberet. Deinde idem liquet ex IVVENALIS Satyra ſaepe laudata (c), vbi adulter:

> \- - - - *Propter me*, inquit, *ſcriberis heres*,
> *Legatum omne capis, nec non et* DVLCE CADVCVM,
> *Commoda praeterea iunguntur multa caducis*,
> *Si numerum, ſi tres impleuero.*

Ex quibus verbis ſimul diſcimus, ſuffeciſſe ad hoc ius obtinendum vel vnum vnamue filium filiamue ſuperſtitem. Idque lucem inſignem adfundit fragmento CAII (d), qui ad locum hunc ſcripſit: *Nam quem ſine liberis eſſe dicere non poſſumus, hunc neceſſe eſt dicamus* LIBEROS HABERE. Senſus enim eſt, vel ideo vnum vnamue ſufficere ad capiendum caducum, quod is, cui filius filiaue eſt, non dicatur ſine liberis eſſe: is vero, qui ſine liberis non ſit, omnino liberos habere dicendus ſit. Et ſane, quum lex caducaria exoſa eſſet: non abs re monuerat CELSVS (e), *in ambigua eius voce eam potius accipiendam eſſe ſignificationem, quae vitio careat, praeſertim quum etiam voluntas legis ex hoc intelligi poſſit.* Ex quo etiam collegiſſe videntur veteres, eum quoque iure antiquo capere poſſe caduca, qui ius liberorum a principe impetrarit. Eoque refero legem eiuſdem CELSI (f), cuius ſpecies obſcuriſſima ſemper viſa eſt: *Neratius conſultus, an quod beneficium dare ſe quaſi viuenti Caeſar reſcripſerat, iam defuncto dediſſe aeſtimaretur? reſpondit, non videri ſibi Principem, quod ei, quem viuere exiſtimabat, conceſſiſſet, defuncto conceſſiſſe: quem tamen modum eſſe beneficii ſui vellet, ipſius aeſtimationem eſſe.* Vir ſummus, IAC. GOTHOFREDVS (g), recte vidit periocham hanc ad legem Papiam Poppaeam pertinere, quam Celſus libris Digeſtorum XXX. et ſex ſequentibus illuſtrarit. Sed quum dubius haereat, quodnam libri XXXIII.

(a) *Ad Leg. Pap. Popp. cap.* 39.
(b) *Fragm. tit. XXV.* §. 17.
(c) *Sat. VIIII. v.* 87.
(d) CAI. *Lib. X.* L. 149. *D. de verb. ſign.*
(e) CELS. *Lib. XXXIII.* L. 19. *D. de LL.*
(f) IBID. L. 191. *D. de verb. ſign.*
(g) *Comm. ad Reg. iur. pag.* 748.

XXXIII. argumentum, et vtrum iſte ad legem de maritandis ordinibus; an ad legem caducariam pertinuerit: duplicem effingit ſpeciem. Prior eſt, quod princeps alicui nuptias contra hanc legem indulſerit quaſi viuenti: poſterior, quod princeps alicui quaſi viuenti conceſſerit ius teſtandi contra hanc legem. Vtroque enim caſu, mortuo interea eo, cui Princeps id beneficium dederit, quaeri potuiſſe, an id et iam defuncto dediſſe aeſtimaretur? Carpit ideo Gothofredum I. B. D'ANTOINE (a), ſed argumentis leuiſſimis, et valde dilutis. Nam et legem Papiam in his capitibus tum iam abrogatam fuiſſe, et Principem potius leges tueri, quam quidquam contra eas indulgere debuiſſe, vrget. Quorum prius manifeſto falſum: poſterius ridiculum eſt, quum ipſa lex, vt ſupra vidimus, quaedam contra legem a Senatu, et poſtea a Principe, indulgeri permiſerit. Maneat itaque, quod recte ſcripſit IAC. GOTHOFREDVS, ſpeciem hic ponendam eſſe, quae pertineat ad Legem Iul. et Papiam. Sed quum commodius ea referri poſſit ad Legem caducariam, quam ad partem priorem de maritandis ordinibus, ſiquidem hic de effectu beneficii principis poſt mortem eius, qui illud impetrauerat, manente quaeritur: ſpeciem ita fingo. Titius orbus aditurus hereditatem opimam, praeuidebat, eam pro dimidia a fiſco occupatum iri, tanquam caducam. Petiit itaque a Principe ius liberorum, quod a Traiano, ſub quo Neratius Priſcus vixit, ſaepe fuiſſe datum, vel ex PLINII epiſtolis liquet. Interea, adita hereditate, ad plures abit Titius, eoque mortuo demum ſequitur principis reſcriptum, quo ei ius liberorum indulgetur. Quaeſtio itaque nata eſt, vtrum id beneficium et mortuo datum cenſeatur, adeoque pars caduca, quam Titius, ſi viueret, iure antiquo cepiſſet, ad eius heredes tranſmiſſa ſit, an ea ab aerario vel fiſco poſſit vindicari? Reſpondit Neratius ab heredibus conſultus, *non videri ſibi principem, quod ei quem viuere exiſtimabat, conceſſiſſet, defuncto conceſſiſſe.* Quumque ratio huius interpretationis ſit coniectura et praeſumtio de Principis mente et voluntate, quod non videatur ille mortuo ius liberorum dare voluiſſe, eius vero voluntatis ſuae interpres optimus ipſe Princeps eſſe poſſit (b): recte addit Neratius: *Quem modum eſſe vellet beneficii ſui, ipſius aeſtimationem eſſe* Principis. Ita ego hanc legem capio, nec quidquam in ſpecie noſtra eſſe arbitror, quod vel ordini fragmentorum CELSI, vel eius argumento, de quo hoc libro egit, aduerſetur.

Superſunt verba: II. CADVCA IVRE ANTIQVO CAPIVNTO. Caduca

Heineccius ad Leg. Iul. Pap. Pop. Ccc ergo

(a) *Dans les regles du Droit ciuil, regl.* 191.

(b) *L.* 43. *pr. D. de vulg. et pupill. ſubſt.*

ergo ita capiebant hae perſonae, vt fiſco anteferrentur, ſiue portio coheredis deficeret, ſiue legatarii. Generatim enim VLPIANVS (a): *Vt heredibus illis inſtitutis*, QVOD QVIS EX TESTAMENTO NON CAPIT, *ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere poſſet.* Totum nimirum adcreſcebat, ſi ſolus eſſet coheres, vel collegatarius coniunctus: ex parte, ſi plures eſſent, ſiue heredes ſiue collegatarii, quibus poſſet adcreſcere. Quid vero ſi Titio, teſtatoris auo, Maeuio, extraneo et orbo, et Sempronio inſtitutis, huius portio deficeret? Ea ſane adcreſcere debebat vtrique pro parte dimidia. Sed quia Maeuius non erat inter perſonas, quae ius antiquum in caducis habebant: dimidia illa non Titio, ſed aerario vel fiſco cedebat. Et id ſibi volunt verba Vlpiani: *prout pertinere poſſet.* Hae autem perſonae non ſolum aerario, vel fiſco praeferebantur, verum etiam in eo melioris, quam fiſcus, erant conditionis, quod quum in hunc caduca cum onere tranſirent, adeoque is et legata praeſtaret, alioquin ab eo, cuius partem occupauerat, praeſtanda: perſonae contra illae non omnes eo onere premerentur. Sane de liberis diſerte ſcribit CELSVS (b): *ſi filio heredi pars eius, a quo nominatim legatum eſt, adcreſcit*, NON PRAESTABIT LEGATVM, *quod* (id eſt, quia) *iure antiquo capit.* Quale quid et IVLIANVS (c) habet, ad cuius verba tamen notat VLPIANVS, alio iure nos vti poſt conſtitutionem Seueri et Antonini, cuius mentio fit in L. 74. D. de legat. I.

III. Immo ipſum hoc ſecundum legis caducariae caput non quidem antiquatum, ſed minus neceſſarium factum eſt, lata conſtitutione IVSTINIANI de tollendis caducis. Poſtquam enim ille ius adcreſcendi reuocauit in vſum, caduca non ſolum his perſonis, ſed aliis quibuſcumque coheredibus et coniunctis, etiam extraneis et orbis delata ſunt, iiſdemque etiamnum deferuntur.

(a) *Fragm. tit. XVIII.* §. 1.
(b) L. 29. §. *vlt. D. de leg.* 2.
(c) L. 61. §. 1. *D. de legat.* 2.

CAP.

* * * * * * * * * *

CAPVT IIII.

AD CAP. LEGIS TERTIVM.

DE HIS, QVAE PRO NON SCRIPTIS HABENTVR.

I. *Lex caducaria de diuerſorum generum bonis egit. Alia pro non ſcriptis habita, alia in cauſſa caduci, alia caduca, alia ereptitia, alia vacantia. Capitis noſtri ſententia.* II. *Quae dicantur ab initio deficere. Legata relicta codicillis teſtamento non confirmatis. Legata denotandi cauſſa relicta. Captatoriae inſtitutiones. Mutata teſtatoris voluntas. Pro non ſcriptis habita apud heredes manebant. Locus Plinii explicatus.*

I. Haec de perſonis, quibus ius antiquum circa caduca ſeruauerat lex Papia Poppaea: iam de ipſis bonis, de quibus lex eadem egit, diſſerendum. Horum quinque genera ſunt. Quae enim ab initio deficiebant, pro NON SCRIPTIS habebantur: quae a tempore conditi teſtamenti ante mortem teſtatoris; IN CAVSSA CADVCI erant: quae poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas, CADVCA: quae tanquam indignis auferebantur, EREPTITIA: et denique vbi heres vel legatarius plane deerat, ea VACANTIA dicebantur.

De ſingulis ordine egit lex caducaria, et capite quidem tertio, ceu ex VLPIANI (a), TER. CLEMENTIS (b) et PAVLLI (c) fragmentis adparet, de iis, quae pro non ſcriptis habentur. Quid vero de his lege noſtra cautum ſit, accurate expreſſit IVSTINIANVS (d) cuius fide hoc exſtruimus caput tertium:

> *Quae ab initio deficiunt, vel in quibus teſtator poſtea mutauerit voluntatem, ea pro non ſcriptis habentor, eaque ii, a quibus relicta ſunt, iure antiquo capiunto.*

II. Pro non ſcriptis itaque ſunt, QVAE AB INITIO DEFICIVNT, id eſt, iis legata, quorum in perſonis ab initio non conſiſtunt. Talia pri-

 mo

(a) VLP. *Lib.* XIII. L. 4. *D. de his, quae pro non ſcript.*

(b) TER. CLEM. *Lib.* XII. L. 2. *D. de liberat. legat.*

(c) PAVLL. *Lib.* V. L. 71. D. *de her. inſt.* L. 88. *D. de leg.* 3. L. 6. *de adim. vel tranſf. leg.*

(d) L. *vn.* §. 2. 3. C. *de caduc. toll.*

mo ſunt, quae quis ſibi ipſe, vel ei, quem in poteſtate habet, adſcripſit (a). Tantum enim abeſt, vt haec praeſtare cogatur is, a quo relicta ſunt, vt legatarius iſte falſi reus ſit ex SCto Liboniano (b), niſi de iuſſu teſtatoris ex eius ſubnotatione conſtet (c). Deinde et ea deficere ab initio cenſentur, quae tam ſunt obſcura, vt intelligi nullo modo poſſint. *Quae enim non intelliguntur, quid ſignificent, ea*, teſte Alfeno Varo (d), *perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent.* Et eo colore vſum arbitror Tiberium, dum Galbae legata, a Liuia relicta, praeſtare renuit. HS enim quingenties quum praecipuum inter legatarios habuiſſet, quia notata, non perſcripta erat ſumma, herede Tiberio legatum ad quingenta reuocante, ne haec quidem accepit, teſte Svetonio (e). Inde enim patet, paullo obſcurius notatam fuiſſe ſummam, et quum incertum videretur, vtrum de quingenties HS, an de quingentis ſenſerit teſtatrix, Tiberium id initio de minore ſumma interpretatum, poſtea autem id legatum tamquam obſcurum habuiſſe pro non ſcripto, et ſibi retinuiſſe. Multo magis itaque pro non ſcriptis ſunt, quae inter ſe pugnant, veluti ſi contraria legatario vel heredi iniunxerit teſtator, ſiquidem eo caſu neutrum ratum eſt (f).

Eadem porro erat conditio legatorum, relictorum iis, qui iam eo tempore non erant in rebus humanis, vti ad hoc caput noſtrum Vlpianvs (g) notauit. Quumque et capitis deminutio maxima et media inſtar mortis ſit: etiam, quod his relictum fuerat, pro non ſcripto habebatur, veluti quod relictum erat ei, *qui tunc in hoſtium poteſtate erat, quum teſtamentum fieret, quique ab hoſtibus non redierat*, quamuis poſt teſtatorem deceſſiſſet. Ita enim Ivlianvm ſenſiſſe, idem teſtatur Vlpianvs (h). Putares, id, tanquam quaſi caducum vel caducum, potius a fiſco occupandum eſſe, quia incapaci fuerit relictum. Sed conſultiſſima hujus deciſionis ratio eſt. Ex lege enim Cornelia, qui in captiuitate moritur, eo momento, quo captus eſt, deceſſiſſe fingebatur, adeoque perinde erat, ac ſi ab initio legatum iſtud defeciſſet.

Sed et illa pro non ſcriptis erant, quae in eam cauſſam peruenerant, vnde incipere non poſſent: veluti ſi quid legatum eſſet ſeruo alieno, eumque poſtea teſtator redemiſſet (i). Ita enim legatum per hunc ſeruum adquiſiuiſſet ipſe heres, quod abſonum eſt. Quae incapaci-

(a) L. 1. L. *vlt. D. de his quae pro non ſcript.*

(b) L. 1. §. 7. L. 6. L. 14. *et ſequ. ad L. Corn. de falſ.*

(c) L. 14. *pr.* L. 15. §. 1. *eod.*

(d) L. 2. *D. de his quae pro non ſcript.*

(e) *Galb. cap.* 5.

(f) L. 188. *D. de Reg. iur.*

(g) Vlp. *Lib.* XIII. L. 4. *pr. D. de his quae pro non ſcript.*

(h) Ibid. *d.* L. 4. §. 1. *eod.*

(i) L. 3. §. 2. *D. eod.*

pacibus erant deſtinata, ea palam relicta pro non ſcriptis erant (a), clam data a fiſco eripiebantur, tamquam indignis (b). Praeterea pro non ſcriptis erant iure antiquo, quae relinquebantur codicillis teſtamento non confirmatis. Diſerte enim PLINIVS (c): *Tu quidem pro cetera tua diligentia admones me, codicillos Aciliani, qui me ex parte inſtituit heredem, pro non ſcriptis habendos, quia non ſint* CONFIRMATI TESTAMENTO. *Quod ius ne mihi quidem ignotum eſt, quum ſit iis etiam notum, qui nihil aliud ſciunt.* Quod et PAPINIANVS (d) confirmat. Sed ei iuri poſtea eatenus derogatum conſtitutione Seueri et Antonini, vt codicilli etiam teſtamento non confirmati rati ſint, dum appareat, teſtatorem a voluntate, quam in codicillis expreſſerat, in teſtamento ſubſequuto non receſſiſſe (e).

Non autem rata ſunt legata turpia, et *quae* DENOTANDI *magis legatarii gratia ſcribuntur.* Ea enim pro non ſcriptis odio ſcribentis haberi, ait POMPONIVS (f). *Denotare* idem eſſe, ac notare infamia, egregie probauit V. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK (g), eique notioni egregie quadrat exemplum PAVLLI (h): *ſi barbaro vel laruali habitu proceſſeris, do lego.* Turpe enim ac prope infame viſum eſſe Romanis, exuta toga, Graecum pallium, nedum habitum barbaricum, ſumere, vel e TERTVLLIANI libello de pallio ſatis adparet.

Denique et captatorias inſtitutiones pro non ſcriptis eſſe habitas, ſatis conſtat: quamuis id ius non e lege Papia Poppaea, ſed ex SCto eſſe, referant PAPINIANVS (i) et PAVLLVS (l), ex cuius loco vir ſummus, IVSTVS LIPSIVS, perperam colligit, legem noſtram SCtum fuiſſe. Erant vero captatoriae inſtitutiones, definiente PAPINIANO (m), *non, quae mutuis affectionibus iudicia prouocabant*, veluti, ſi qui me honorauit, eum ego in teſtamento meo heredem inſtituam, ſed *quarum conditio conferebatur ad ſecretum alienae voluntatis.* Quae verba egregie interpretatus vir ſummus, CORN. VAN BYNKERSHOEK (n), illas inſtitutiones omnes captatorias dictas eſſe docet, quae eo conſilio factae, vt et alteri extorqueretur pars hereditatis. Vnde perinde erat, ſiue quis captionem in ipſum teſtatorem dirigeret, veluti: QVA EX PARTE TITIVS ME HEREDEM SCRIPTVM IN TABVLIS SVIS RECITAVERIT, EX EA PARTE HERES ESTO (o), ſiue in perſonam tertii, veluti:

(a) *d. L. 3. pr. eod.*
(b) L. 10. L. 23. *D. de his, quae vt indign.*
(c) *Lib. II. Ep. 16.*
(d) L. 5. *D. de iure codicill.*
(e) §. 1. *Inſt. de codic.*
(f) L. 54. *pr. D. de leg.* 1.
(g) *Obſ. Lib. I. Cap. 2. p. 16.*
(h) *Rec. Sent. Lib.* III. *tit.* 4. §. 11.
(i) L. 70. *D. de her. inſtit.*
(l) PAVLL. *Lib. V.* L. 71. *D. eod.*
(m) *d.* L. 70. *eod.*
(n) *De captat. inſtit. Cap. 4. ſeqq.*
(o) L. 1. *D. de his quae pro non ſcript.*

veluti: TITIVS SI MAEVIVM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO (a): vel, quas formulas vir, quem laudaui, illuſtris (b) adiungit: TITIVS, SI ME TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, MAEVIVS HERES ESTO. Item: QVA EX PARTE TITIVS SEMPRONIVM HEREDEM SCRIPSERIT, EX EA PARTE MIHI MAEVIVS HERES ESTO. Omnes iſtae captatoriae inſtitutiones aeque, ac legata captatoria, (nam et haec non valuiſſe, CAIVS (c) teſtatur,) pro non ſcriptis habebantur ex SCto paullo ante laudato. Atque inde facile intelligitur, cur PAVLLVS (d) ad hoc caput tam accurate diſputet de inſtitutionibus captatoriis. Primo enim quaerit, an captatoria ſit inſtitutio, ſi quis ita heredem ſcripſerit: *qua ex parte Titius me heredem inſtituit, ex ea parte Maeuius heres eſto?* idque negat, *quia in praeteritum, non in futurum, inſtitutio conferatur.* Iam ſupra autem vidimus, non videri captare, qui eum, a quo honoratus ſit, remunerandi cauſſa heredem inſtituat. Deinde pergit: *Sed illud quaeri poteſt, an idem ſeruandum ſit, quod ſenatus cenſuit, etiamſi in aliam perſonam captionem direxerit, veluti, ſi ſcripſerit*: TITIVS SI MAEVIVM HEREDEM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO? Et reſpondet; *Id in ſententiam SCti incidere, non eſt dubium.* Perinde enim eſſe diximus, ſiue in ipſum teſtatorem, ſiue in tertium captio directa eſſet. Dubia, quae hic morari lectorem poſſent, iam a viro laudatiſſimo ſublata ſunt.

Haec omnia pro non ſcriptis habentur, quia ab initio deficiunt. Sed eiuſdem generis ea etiam erant, IN QVIBVS TESTATOR VOLVNTATEM SVAM POSTEA MVTAVERAT. Ea voluntatis mutatio vel in translatione vel in ademtione legati antea relicti conſiſtit. De tranſlatione accurate ad hoc caput diſputat PAVLLVS (e), vbi eam quatuor modis fieri docet, aut *a perſona in perſonam*, vt, ſi Titio legetur, quod Maeuio fuerat relictum: *aut ab eo, qui dare iuſſus erat, vt alius det, veluti:* FVNDVM, QVEM SEMPRONIO A MAEVIO LEGAVI, TITIVS DARE DAMNAS ESTO: *aut quum res pro re datur, vt pro fundo decem aurei: aut quum, quod pure legatum transfertur ſub conditione*, vt: STICHVM QVEM TITIAE LEGAVI, TVM HABETO, SI NVPSERIT. In omnibus his prius legatum adimitur, *quia nouiſſima voluntas ſeruatur.* Ita PAVLLVS diſtinguit, vt doceret, an legatum quocumque modo tranſlatum pro non ſcripto habeatur?

(a) L. 71. *pr. D. de her. inſtit.*
(b) BYNKERSH. *ibid. cap.* 7.
(c) L. 64. *D. de legat.* I.
(d) PAVLL. *Lib. V. d.* L. 71. *D. de her. inſt.*
(e) PAVLL. *Lib. V.* L. 6. *pr. D. de adim. vel transf. leg.*

beatur? Reſponſio non difficilis videtur. Pro non ſcripto habetur legatum prius, quia id, vti diximus, ademtum videtur. Hinc, *ſi id quod a Titio dederam, a Maeuio dem, quamuis eſſe ſoleant duo eiuſdem rei debitores, tamen verum eſt, hoc caſu ademtum eſſe legatum, quaſi dixerim, ne Titius det* (a). Ex quo conſequitur, vt quod de Titio antea praeceperam, pro non ſcripto habeatur. Ita et, *ſi pro fundo decem legentur, verius eſt, prius legatum ademtum*, adeoque eatenus pro non ſcripto eſſe (b). Aſt non ſemper legatum huiuſmodi pro non ſcripto erat eo ſenſu, vt penes heredem maneret. Nam ſi ſcripſerim: *fundum quem Titio legaueram, Maeuio do lego*, nihil manet apud heredem, quamuis priori legatum ademtum ſit. Nec fundus apud heredem manet, ſi eum primum Titio pure, ac poſtea ſub conditione legauerim, eaque conditio exſtiterit. Si autem centum, quos a Sempronio legaueram, poſtea legem a Iauoleno, centum penes Sempronium manent, idemque contingit, ſi pro fundo decem legem, ſiquidem et tunc fundum retinet heres. Haec eſt mens PAVLLI, dum de tranſlatione legatorum agit.

Nec dubium eſt, quin et ademto legato intelligatur mutata voluntas: ſiue ipſo iure, ſiue per modum exceptionis, ſiue verbis expreſſis, ſiue tacite ademtum dicatur. Et poſtremum hunc adimendi modum exemplis quam plurimis illuſtrant iureconſulti. Nam ſi rem legatam teſtator deſtruxerit (c), vel ſi eandem in aliam formam mutauerit, ita, vt ad priorem ſpeciem reduci nequeat, nullum dubium eſt, quin mutata ſit teſtatoris voluntas, eoque pertinet PAVLLI (d) noſtri fragmentum, quo *lana legata, veſtem inde confectam*; *materia legata, nauem armariumue ex ea factum*; *naue* denique *legata*, eaque *diſſoluta, materiam* aliamue nouam *nauem deberi* negat. Ea enim omnia ita comparata ſunt, ut ad priſtinam ſpeciem reduci nequeant, quum contra, *maſſa legata, ſcyphi inde facti* recte et iure *exigantur*, quia facile ſoluuntur in maſſam priorem. Eadem ademtio inde colligitur, ſi teſtator rem legatam, nulla vrgente neceſſitate, diſtraxerit (e), vel ſi nomen, quod legauerat, exegerit (f), vel ſi aedes, quas Titio legauerat, eidem viuus coëmerit, et quae ſunt alia huius generis facta: qualia complura et TER. CLEMENS (g) ad hoc caput recenſet. Nam ſi mille, quos mihi debebat Titius, vel ipſi, vel Sempronio legauerim, aſt eoſdem poſtea vel a Titio ſolutos acceperim, vel ei acceptos tulerim: legatum prius pro non ſcripto

(a) IBID. §. 1.
(b) IBID. §. 2.
(c) L. 65. §. 2. D. de legat. 1.
(d) PAVLL. Lib. V. L. 88. D. de legat. 3.
(e) §. 12. Inſt. de legat.
(f) §. 21. eod.
(g) TER. CLEM. Lib. XII. L. 21. D. de liber. legat.

pto erit, quia mutaſſe videor voluntatem. Ex quo porro infert TERENTIVS: *Vnde* IVLIANO *placuit, et ſi debitori heres exſtiterit creditor, poſteaque ipſe creditor deceſſerit, legatum exſtingui: et hoc verum eſt, quia confuſione perinde exſtinguitur obligatio, ac ſolutione.* Hinc ſi Titius debitori ſuo Sempronio legauerit liberationem, Sempronius autem Titium heredem inſtituerit, iſque etiam mortuo Sempronio hereditatem adierit: ſtatim perimitur obligatio per confuſionem. Quid ſi ergo et Titius deceſſerit: an tunc vtile erit legatum liberationis, quod in teſtamento eius exſtat? Minime; quia confuſione et haec obligatio pridem exſtincta eſt. Similis eſt tertia ſpecies a TERENTIO expoſita. Titius legauerat Sempronio liberationem, ſub conditione, ſi nauis ex Aſia rediiſſet. Heres id legatum Sempronio interuertere cupiens, debitum exigit. Expuncto nomine, nauis redit ex Aſia: exſtinctumne cenſebitur legatum? Negat id TERENTIVS, *quia in arbitrio heredis eſſe non debeat, vt quandoque conditione exſiſtente, neque ipſi legatario debeatur legatum, ſi tum viuat, et capere poſſit, neque ei, ad quem hoc commodum peruenerit, ſi legatarius capere non poſſit.* Senſus eſt, abſurdum eſſe, conditionem ab herede occupari, eoque effici, vt exſiſtente conditione nec legatarius legatum capiat, nec ad eum perueniat id commodum, ad quem peruenire debeat, ſi legatarius capere non poſſit. Aſt quis ille ad quem tunc iſtud commodum deberet peruenire? Reſpondet gloſſa: *ſi legatum relictum alii ſub hac conditione, ſi legatarius capere non poſſit: vel dic forſan, coniuncto vel ſubſtituto.* Immo tu potius intellige fiſcum vel aerarium, cui legata incapacibus relicta cedebant. Abſurdum enim eſſe ait ICtus, in arbitrio heredis eſſe, vel legatario interuertere legatum, vel fiſco, cui id vindicaretur, ſi legatarius eſſet incapax.

Et de his quidem omnibus lex noſtra cauit, vt PRO NON SCRIPTIS HABERENTVR, quae verba ita interpretatur IVLIANVS (a), quod *perinde habeantur, ac ſi inſerta teſtamento non fuiſſent.* Quemadmodum ergo legatum, ſi teſtamento inſertum non eſſet, apud eum, a quo relictum fuerat, permaneret: ita et pro non ſcriptis habita non occupantur ab aerario vel fiſco, ſed EA ILLI, A QVIBVS RELICTA SVNT, IVRE ANTIQVO RETINENT. Et inde eſt quod PLINIVS (b) codicillos Aciliani, teſtamento non confirmatos, et pro non ſcriptis habendos ſeruaturus, eam etiam conſilii ſui reddat rationem: *praeſertim quum* DELATORI *locus non ſit. Nam ſi verendum eſſet, ne, quod ego dediſſem,* POPVLVS *eriperet, cunctatior forte et cautior eſſe deberem. Quum vero liceat*

(a) *L. 1. D. de his, quae pro non ſcript.* (b) *Lib. II. Epiſt. 16.*

liceat heredi donare, QVOD IN HEREDITATE SVBSEDIT, *nihil eſt, quod obſtet illi meae legi, cui publicae leges* (caducariae) *non repugnant.* Quemadmodum deinde, ſi nihil in teſtamento de hoc legato ſcriptum fuiſſet, nec onus aliquod incubuiſſet heredi : ita inde conſequitur, vt et pro non ſcriptis habita ſine onere in hereditate ſubſideant. Pauciſſimis tamen caſibus et cum onere apud heredem remanet huiuſmodi legatum, veluti, ſi quis ſibi aliquid, quod alii reſtituere a teſtatore iuſſus erat, adſcripſerit (a), ſi miles legauerit, quod pro non ſcripto habetur (b), ſi incapaci legatus fuerit ſeruus cum onere fideicommiſſae libertatis (c). Fauore enim libertatis inualuit, vt et heres, apud quem ſeruus remanet, eum manumittere teneatur ex fideicommiſſo.

Et hoc quidem ius etiamnum obtinet, illudque, *quaſi antiquae beneuolentiae conſentaneum, et naturali ratione ſubnixum intactum illibatumque cuſtodire praecepit* IVSTINIANVS (d), *in omne aeuum*, vti ominatur, *valiturum.* Id modo obſeruandum, reuocato in vſum iure adcreſcendi, non ſemper hodie pro non ſcriptis habita apud heredes eosue, a quibus relicta ſunt, ſubſidere, ſed his aliquando ſubſtitutum, aliquando coniunctum collegatarium praeferri.

(a) L. 5. *D. eod.*
(b) *d.* L. 5. *fin. D. eod.*
(c) L. 26. §. 6. *D. de fideic. lib.*
(d) L. *vn.* §. 3. C. *de caduc. toll.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT V.

AD CAPVT LEGIS QVARTVM, DE CAVSSA CADVCI.

I. C*Aput quartum egit de bonis, quae erant* IN CAVSSA CADVCI. *Eius ſententia.* II. *Id caput omnes tenebat, praeter principem. An et Auguſta legibus ſoluta? Cauſſa quid hic ſignificet? Cauſſa teſtamenti, cauſſa pignoris, cauſſa bonorum, cauſſa caduci. In cauſſa caduci erat, quod relictum ei, qui poſt conditum teſtamentum viuo teſtatore deceſſerat. Nec non cuius conditio viuo teſtatore deficiebat. Vſusfructus repetitus.* Lex 23. D. de vſufr. leg. *vindicata et expoſita. Quae in*

in cauſſa caduci erant, aerarium vindicabat. Poſtremis temporibus fiſcus quaſi caduca occupabat. An iam Hadriani temporibus? Emblemata Triboniani in L. 20. D. de hered. petit. *et* L. 96. D. de legat. 1. III. *Ius nouum.*

I. HActenus de bonis, quae pro non ſcriptis habentur: proxima ſunt, quae olim IN CAVSSA CADVCI erant, de quibus capite ſequente actum eſſe vel inde patet, quod de eo iure adhuc libro XIII. diſſerit VLPIANVS (a) libro X. CAIVS (b), quum tamen inſequentibus libris tribus idem iam de caducis agat. Sententiam vero capitis nobis ſuggerit IVSTINIANVS. *L. vn.* §. 4. *C. de caduc. toll.* ex qua ita illud concipimus:

Si quicumque hominum heres legatariuſue viuo teſtatore poſt teſtamentum conditum decedat, conditioue deficiat, relictum in cauſſa caduci eſto, et populo, quaſi caducum defertor.

II. Primo, vt ne quis ſe ab hac lege exemtum putaret, his verbis vſi videntur legislatores: SI QVICVMQVE HOMINVM HERES LEGATARIVSVE. Vocabulum enim HOMO ad hoc caput interpretatus eſt CAIVS (c), vt, quin illud legitimum fuerit, dubitari nequeat. Quum enim in pleriſque legibus poenalibus melior eſſet ſexus feminini, quam maſculini, conditio, ipſaque lex Papia Poppaea cum iis aliquando benignius, aliquando paullo durius egerit: ad hoc caput monendum duxit CAIVS, *hominis adpellatione tam feminam, quam maſculum, contineri.* Ne quis porro et principem hominis adpellatione hic contineri putaret: eum diſerte exemit, legibuſque caducariis ſolutum fuiſſe docet VLPIANVS (d), dum ad hoc ipſum caput ſcribit: *Princeps legibus ſolutus eſt.* Quamuis enim in dubium vocare nolim ἀνυπεύθυνον principum imperium: id tamen ex hoc textu, qui de ſolis legibus caducariis agit, non probatur. Initio enim ſtatus monarchici principes multis libertatis ſimulacris deliniebant ciues, ſeque legibus omnibus, aeque ac alios ciues, teneri fingebant. Si tamen ſua intereſſe putarent, legi non parere, facile impetrabant a Senatu, ſibi plane obnoxio, vt lege ſoluerentur. Ita lege Cincia Augu-

(a) VLP. *Lib. XIII.* L. 59. *D. de cond. et demonſtr.*

(b) CAIVS *Lib. X.* L. 152. *D. de verb. ſign.*

(c) CAI. *Lib. X. d.* L. 152. *D. de verb. ſign.*

(d) VLP. *Lib. XIII.* L. 31. *D. de legib.*

Auguſtus; his ipſis legibus caducariis Caius Caligula, teſte DIONE CASSIO (a), ſoluebatur. Quo ſemel facto, ſucceſſoribus plerumque idem honor, qui anteceſſoribus habitus fuerat, decernebatur, puta *vt quibus legibus ſcriptum fuerit, ne diuus Auguſtus, Tiberiuſue aut Claudius tenerentur, iis legibus et ſucceſſores ſoluti eſſent*, ceu ex notabili illo SCto in honorem Veſpaſiani facto adparet (b). Hinc minime videbitur mirandum, etiam Seuerum, Caracallam, Alexandrum, ſub quibus Vlpianus vixit, non ipſa vi imperii, ſed Senatus beneficio ſe legibus ſolutos profiteri voluiſſe, quum et ciuilis eſſet ea profeſſio, et tantumdem iuris illis daret lege ſolutio, quantum ſibi alii principes ex aliis principiis ſolent arrogare. Vt autem ad Vlpianum reuertamur, poſtquam ille de auguſto principum priuilegio dixit, etiam de Auguſta quaerit, an legibus, caducariis puta, ſoluta ſit? reſpondetque: *Auguſta autem licet legibus ſoluta non eſt: principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quae ipſi habent.* Mira videri poſſet haec VLPIANI deciſio. Siccine enim princeps, ipſe ſoluendus legibus, Auguſtam ſoluere poterat? Siccine priuilegium, quo ipſe alieno beneficio fruebatur, vxori impertiebatur? Sane olim id ſe non poſſe exiſtimabant principes, quamdiu libertatis vmbra oculis ciuium obiicienda videbatur. Aſt vbi Romani principem ferre didicerant: non amplius Auguſtae opus eſſe exiſtimabant indulgentia ſenatus, ſed fingebant, principem ſemel legibus a ſenatu ſolutum, ſoluere etiam poſſe auguſtam, quia ei et in eum omne ius ſuum populus lege regia detulerit. Hinc quum olim Liuiam non Auguſtus, ſed ſenatus, teſte DIONE, legibus quibuſdam ſoluiſſet: poſtea ipſi principes eadem Auguſtis vxoribus priuilegia tribuebant, quae ipſi habebant.

Enimuero, ſi Auguſtae eodem priuilegio, quo ipſi principes, perfruebantur: quid, quaeſo, ſibi vult IVNIVS MAVRICIANVS (c), dum ita ad legem noſtram diſſerit: *ſi auguſtae legaueris, et ea inter homines eſſe deſierit: deficit, quod ei relictum eſt, ſicuti* D. HADRIANVS *in Plotinae, et proxime Imperator in Fauſtinae Auguſtae perſona conſtituit, quum ea ante inter homines eſſe deſiit, quam teſtator decederet?* Ex his verbis vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS (d), colligit, auguſtam his legibus non fuiſſe ſolutam. Sed praeterquam, quod iam vidimus, VLPIANVM aliud ſentire, lex quoque noſtra non quaerit, an Augu-

 ſta

(a) *Lib. LVIIII. pag. 747.*
(b) GRVTER. *Inſcr. pag. 242.*
(c) MAVRICIAN. *Lib. II. L. 51. D. de legat. 2.*
(d) *Comment. ad L. Iul. et Pap. pag. 344.*

ſta caduci vel quaſi caduci capax, adeoque legibus caducariis ſoluta ſit? ſed an, quod ipſi relictum, in cauſſa caduci ſit, ſi ante teſtatorem decedat? Legatum fuerat Plotinae et Fauſtinae: iis ante teſtatores mortuis, earum collegatarii portiones iure adcreſcendi exigebant: negabat ſiſcus, legatum illis deberi, quod in cauſſa caduci ſit: illi ſe non priuatarum, ſed Auguſtarum collegatarios eſſe vrgebant: re ad Hadrianum et Antoninum delata, vterque pro ſiſco reſpondit; non quod Auguſtam, ſed quod Auguſtae collegatarios his legibus ſolutos negarent. Contra ea ſi fingamus, Fauſtinae et Titio coniunctim relictum fuiſſe fundum Cornelianum, et hunc ante teſtatorem deceſſiſſe: eius pars ſane in cauſſa caduci fuiſſet ſecundum leges, ſed Fauſtina ſiſco procul dubio fuiſſet praelata, quia *Auguſta, licet legibus ſoluta non eſt, principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quae ipſi habent* (a).

Antequam autem, quae in cauſſa caduci fuerint, explanemus: paucis ipſum hoc vocabulum erit interpretandum. IN CAVSSA CADVCI idem eſt, ac *quaſi caducum.* CADVCVM proprie erat, quod poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas deficiebat. Quae definitio quum non quadraret iis, quae ante teſtatoris mortem deficerent, et ea tamen aeque aerario vel ſiſco vindicarentur: ea non niſi ἀναλόγως caduca vocari poſſe legiſlatores animaduertebant, atque hinc QVASI CADVCA, vel elegantius, IN CAVSSA CADVCI eſſe dicebant. *In cauſſa* enim ſaepe pereleganter pro *quaſi* ponitur in iure noſtro. Sic VLPIANVS (b): *hoc interdictum* (de tabulis exhibendis,) *pertinet non tantum ad teſtamenti tabulas, verum ad omnia, quae ad* CAVSSAM TESTAMENTI *pertinent, vt puta et ad codicillos, pertinet.* Vbi codicilli *ad cauſſam teſtamenti* pertinere, id eſt, quaſi teſtamenta eſſe dicuntur. Alio loco PAPINIANVS (c) legatarios *pignoris cauſſam*, id eſt, *quaſi pignus*, quippe non per conuentionem, ſed per legem conſtitutum, habere ſcribit. Sed et iterum VLPIANVS (d), vbi quaerit, an, ſi teſtamento manumiſſus, hereditate nondum adita, rem teſtatori oppignoratam ſurripuiſſe dicatur, actio ex edicto locum habeat? Reſpondet, eam locum habere: *plenius enim* CAVSSAM BONORVM *hic accipi pro vtilitate*: quaſi dicat, pignus quidem non in bonis eſſe, ſed tamen *quaſi in bonis*, quia heredibus praeſtet vtilitatem, eorumque interſit, illud non fuiſſe ſurreptum. Eodem itaque ſenſu et bona quaedam IN CAVSSA CADVCI, id eſt, *quaſi caduca* eſſe dicuntur.

Quae-

(a) *d.* L. 31. *D. de Legib.*
(b) L. 1. §. 2. *D. de tab. exhib.*
(c) L. 4. §. 1. *D. de ſeparat.*
(d) L. 1. §. 10. *D. ſi is, qui teſtam. lib.*

Quaenam autem? Lex noſtra duo *quaſi caducorum* genera complectitur. De priore: SI VIVO, inquit, TESTATORE POST TESTAMENTVM CONDITVM HERES LEGATARIVSVE DECEDAT. Heredem itaque vel legatarium deceſſiſſe oportebat VIVO TESTATORE: quia, ſi eo iam exſtincto ante apertas tabulas deceſſiſſet, legatum vere caducum habebatur (a). Additur: POST TESTAMENTVM CONDITVM. Nam ſi heres vel legatarius iam eo tempore, quo teſtamentum fiebat, inter mortales eſſe deſierat: legatum, ceu ſuperiore capite iam obſeruauimus, pro non ſcripto erat (b). Nihil autem intererat inter HEREDEM et LEGATARIVM: quia ſublato iure adcreſcendi, pars ſiue hereditatis, ſiue legati, nec in hereditate ſubſidebat, nec accreſcebat coheredibus vel collegatariis, ſed ab aerario, vel poſtea a fiſco occupabatur. Ex quo ſimul intelligitur, ei iuri tunc tantum fuiſſe locum, ſi pluribus inſtitutis heredibus, vnus deficeret. Nam ſi vnus, ex aſſe ſcriptus, ante teſtatorem deceſſerat, teſtamentum quidem erat deſtitutum, ſed excluſo aerario vel fiſco res ad cauſſam inteſtati redibat (c).

Alterum quaſi caducorum genus his verbis in lege noſtra exprimitur: CONDITIOVE DEFICIAT, vbi ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetenda verba priora: *viuo teſtatore poſt teſtamentum conditum.* Si enim conditio, vt legatarius, ante euentum conditionis poſt teſtatoris mortem, deficeret: legatum non erat in cauſſa caduci, ſed proprie caducum (d). Deficiebat autem conditio, non ſolum, ſi aliquid, quod conditioni aduerſaretur, eueniret, veluti, ſi nauis ex Aſia reditura viuo teſtatore periiſſet, et ab eo tamen euentu ſuſpenſa eſſet heredis inſtitutio, (quo caſu pro vno legato haberi monet CELSVS (e), ſi vel alternatiue res diuerſae, vel res eaedem ſub conditionibus contrariis, vel a diuerſis perſonis legentur,) verum etiam, ſi quid in perſona legatarii contingeret, quod ipſum conditionem adimplere prohiberet, veluti ſi ante conditionis euentum diem ſupremum obiret. Quo pertinent illa VLPIANI: *Intercidit legatum, ſi ea perſona deceſſerit, cui legatum eſt ſub conditione.* Quid vero ſi inſtitutus non deceſſerit, ſed in inſulam fuerit deportatus? Tunc idem VLPIANVS (f) magis pendere ait conditionem, quam deficere, quia ſpes reſtitutionis supereſſet. Aſt ſi ea poena in illum ſtatuta fuerit, quae irrogat ſeruitutem, legatum exſtingui concedit, quia ſeruitus

(a) VLP. *tit.* *XVII.* §. 1.
(b) L. 4. D. *de his, quae pro non ſcript.*
(c) VLP. *tit.* *XXVI.* §. 5.
(d) L. *vn.* §. 7. C. *de caduc. toll.*
(e) VLP. *Lib.* *XIII.* L. 59. *pr.* D. *de cond. et demonſtr.*
(f) *ibid.* §. 1.

ſeruitus morti adſimiletur (a). Singulare quid obſeruatur in legato vſusfructu: ſi repetatur. Repeti autem dicitur vſusfructus, quum teſtator ei, cui vſumfructum legauit, eidem relegat, in eum euentum, ſi amiſſus fuerit. Idque fit vel palam, his verbis: QVVM AMISSVS FVERIT, vel QVOTIES AMISSVS ERIT, vel tacite, quum teſtator ad tempus vitae, vel in certos annos, legauit (b). Quum itaque huiuſmodi legatum non pro vno, ſed pro multis habeatur, quorum dies per ſingula tempora cedit (c): non abs re inde collegerunt veteres, quotieſcumque legatarius, capite minutus, uſumfructum amiſerit, illum repeti poſſe, ſiue tacite ita legatus ſit, ſiue palam: quamuis hoc poſterius, tanquam iuri publico aduerſum, aegrius, et diu poſt Antonini conſtitutionem admitteretur. Quare ſiue teſtator ſcripſiſſet: TITIO VSVMFRVCTVM, QVOTIES AMISSVS ERIT, DO LEGO: ſiue TITIO VSVMFRVCTVM, QVOAD VIXERIT, DO LEGO: vſufructuarius capite minutus priorem quidem vſumfructum amiſiſſe intelligebatur, ſed nouum tamen ſimul reſumebat (d).

Et hoc ius ad hoc caput noſtrum tractauit IVNIVS MAVRICIANVS, (e) quamuis eius fragmentum crucem quodammodo figat iureconſultis. Vulgo ita legitur, etiam Florentiae: *licet teſtatori repetere legatum vſusfructus, vt etiam poſt capitis deminutionem deberetur, et hoc nuper Imperator Antoninus ad libellum reſcripſit, tunc tantum eſſe huic conſtitutioni locum, quum in annos ſingulos relegaretur.* Sed *id falſum eſt*, inquit vir ſummus, IAC. CVIACIVS (f), *Vlpianus enim et Marcianus diſerte docent, et palam et tacite repeti poſſe vſumfructum* (g). Quin Mauricianus ſecum ipſe pugnat. Quum enim initio ſcribat: Licet teſtatori repetere legatum vſusfructus, VT ETIAM POST CAPITIS DEMINVTIONEM DEBERETVR, (quod idem eſt, ac ſi ſcripſiſſet, licere teſtatori, vſusfructus legatum palam repetere:) ſtatim pergit, ex conſtitutione Antonini, tacite tantum repeti poſſe. Quomodo vero licebit palam repetere, ſi tacite tantum licet? Quum itaque haec manifeſto inter ſe pugnare videantur: HALOANDER et RVSSARDVS pro *tunc tantum* reſcribunt *tunc tamen*, quae medicina tamen parum opis adfert. CVIACIVS legi iubet *nec tantum*, eumque plerique ſequuntur; quum tamen paullo violentior ſemper criticis viſa ſit emendatio, quae nullius innixa

(a) *Ibid.* §. 2.

(b) L. 2. L. 3. *quib. mod. vſusfr. amitt.*

(c) L. 1. *D. quando dies vſusfr. leg. ced.*

(d) L. 3. §. 2. *D. quib. mod. vſusfr. amitt.*

(e) MAVRICIAN. *Lib. II.* L. 23. *D. de vſusfr. leg.*

(f) *Obſ. Lib. XIIII. cap.* 17.

(g) L. 1. §. *vlt.* L. 2. §. 1. *D. quib. mod. vſusfr. amitt.*

..ra codicis auctoritate, textui infarcit particulam ſalutarem *non*, vel *nec*. Ex mea ſententia ſanus eſt MAVRICIANI textus, nec auctorem ſecum pugnare puto, dummodo recte intelligatur. *Licet*, inquit, *teſtatori repetere legatum vſusfructus*, eo effectu, *vt etiam poſt capitis deminutionem deberetur*. Non itaque haec verba modum repetendi innuunt, quaſi palam hac formula legatum vſusfructus repetere liceret, ſed effectum, vt repetitum etiam poſt capitis deminutionem debeatur. Pergit MAVRICIANVS: *et hoc*, (puta, quod vſusfructus repetitus etiam poſt capitis deminutionem debeatur,) *nuper Imperator Antoninus ad libellum reſcripſit*, *tunc tantum conſtitutioni locum eſſe*, ſi non expreſſe et palam in fraudem legum repetatur, ſed tacite, id eſt, *quum in annos ſingulos re legaretur*. Ita MAVRICIANVS ſecum non pugnat. Aſt pugnat tamen cum VLPIANO. Quaſi vero pugna ſit inter aeui diuerſi iureconſultos, et eam Antonini Pii conſtitutionem, cuius MAVRICIANVS meminit, mutare non potuerint Principes inſequentes. Quod Antonini aetate prohibitum adhuc erat, id ſane facile poſtea vel nouis principum conſtitutionibus, vel tacite inualeſcente contraria conſuetudine, permitti potuit.

His caſibus bona in cauſſa caduci erant. De iis vero cautum fuerat lege noſtra, vt QVASI CADVCA POPVLO DEFERRENTVR. Conſultum Auguſtus voluerat aerario, et hinc quaſi caduca populo, cuius aerarium erat, deferri iuſſerat. Aerarium temporibus ſaltim Auguſti caduca omnia occupaſſe, teſtis eſt TACITVS (a), qui Auguſtum refert ſanxiſſe, *vt ſi a priuilegiis parentum ceſſaretur*, *velut parens omnium*, POPVLVS, *vacantia teneret*. Idem obtinuiſſe ſub Traiano et Hadriano, docent PLINIVS (b), MAVRICIANVS (c) et PAVLLVS (d), qui aliquoties mentionem faciunt bonorum, quae quis capere nequeat, ad aerarium delatorum. Primus, quae antea aerario inferebantur, fiſco addixerat Antoninus Caracalla, de quo VLPIANVS (e): *Hodie ex conſtitutione* IMP. ANTONINI *omnia caduca* FISCO *vindicantur*, *ſed ſeruato iure antiquo liberis et parentibus*. Nec eſt, quod vel fidem VLPIANO abrogemus, vel eius textum cum CVIACIO ideo ſollicitemus, quod iam IVLIANVS (f) Hadriani temporibus fiſco ceſſiſſe caduca teſtetur. Tribonianum enim, eiusue ſocios, ex inſtituto ſuo, pro aerario ibi fiſcum repoſuiſſe, vel inde patet, quod aliquando, vno loco praeteruiſo, alterum

(a) *Ann. Lib. III. cap.* 25.
(b) *Lib. II. Epiſt.* 16. *Lib. IIII. Epiſt.* 12. *et Paneg. cap.* 42.
(c) *L.* 15. §. 1. 3. *D. de iur. fiſci.*
(d) *L.* 13. *princ. D. eod.*
(e) *Fragm. tit. XVII.* §. 12.
(f) *L.* 20. §. 6. *D. de her. petit. L.* 96. §. 1. *D. de legat.* 1.

terum mutauerint, aliquando in eadem paene periodo et aerarium reliquerint, et fiſcum repoſuerint pro aerario. Sic in *L.* 13. *pr. D. de iure fiſc.* legimus, *Edicto D. Traiani; quod propoſui, ſignificatur, vt, ſi quis, antequam cauſſa eius ad* AERARIVM *deferatur, profeſſus eſſet, eam rem, quam poſſideret, capere ſibi non licere, ex ea partem* FISCO *inferret, partem ipſe retineret.* Ea manum Triboniani produnt, quae priore colo vocabulo AERARIVM pepercit, poſteriore, illo expuncto, reſcripſit: FISCVM. An vero dubitemus, quin idem in textibus VLPIANI factum ſit?

III. Hactenus de ipſo capite legis noſtrae. Id autem mutationem aliquam ſub Nerone paſſum eſt, SCto, (ſi recte vidit MERILLIVS (a) Trebelliano, quod legata et fideicommiſſa, quae viuo teſtatore deficiant, apud eos, a quibus relicta erant, manere voluit (b). Deinde idem caput vna ſpongia deleuit IVSTINIANVS (c), dum ea omnia, quae olim in cauſſa caduci eſſe dicebantur, aeque ac pro non ſcriptis habita, apud eos manere voluit, a quibus relicta fuerant, vel apud eos qui fideicommiſſo erant grauati, niſi et in hunc caſum eos vel ſubſtitutus vel coniunctus antecederet. Addidit etiam, vt his omnibus ea portio accreſceret cum onere, ſiue illud in faciendo dandoue, ſiue in modo, ſiue in conditione conſiſteret. Quo iure etiamnum vtimur.

(a) *Obſeru. Lib. VII. cap.* 22.
(b) *L.* 26. *D. de her. inſtit. L.* 60. *D. de legat.* 2.
(c) *L. vn.* §. 4. *C. de caduc. toll.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT VI.

AD CAPITA V. VI. ET VII.

DE CADVCIS.

I. S*Equitur doctrina de caducis. De iis non vnum, ſed tria capita in hac lege exſtitiſſe, probatur. Eorum ſententia profertur.* II. *Caduca erant, quae mortuo teſtatore ante apertas tabulas deficiebant. Non tamen ſi deficeret heres ex aſſe.* L. 68. D. de her. inſt. *explicata. Tabulae quando dicerentur apertae? Pereger factus quis videatur? Peregri, peregrem, peregre.* L. 81. D. de adqu. vel omitt. her.

her. *et* L. 49. D. de legat. 2. *expoſitae.* III. *Caelibi vel alii incapaci relictum caducum fiebat. An et quod Latino Iuniano relictum? Seruo hereditario inſtituto ex cuius perſona aeſtimata capacitas?* L. 55. D. de legat. 2. *explicata. Quibus caſibus haec fiſcus ceperit?* IIII. *Ob conditionem deficientem id, quod relictum erat, caducum fiebat. An conditio heredi adſcripta ad ſubſtitutum quoque pertineat?* V. *Ius nouum.*

I. TErtium bonorum genus, de quo lege caducaria cautum fuerat, ſunt CADVCA κυρίως dicta, id eſt, quae mortuo teſtatore ante apertas tabulas deficiunt. De his permulta exſtant VLPIANI, TER. CLEMENTIS, PAVLLI et CAII fragmenta, ex quibus manifeſtum eſt, caput de quaſi caducis proxime excepiſſe doctrinam de caducis. Non autem vnum cum ſuperiori hoc fuiſſe caput, vel ex eo adparet, quod de quaſi caducis a CAIO actum *libro* X, *de caducis libro* XI. XII. *et* XIII, ex quo librorum numero ſimul colligimus, totidem fuiſſe de caducis capita, maxime, quum de aliis caducis libro XI. de aliis, ſequentibus agat. Quamobrem ductu VLPIANI (a) et IVSTINIANI (b) tria illa capita ita concipimus:

CAP. V. *Si heres pro parte, legatariuſue, quibus pure vel in certum diem hereditas legatumue relictum erit, poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas teſtamenti decedet, vel pereger fiet, ea hereditatis pars legatumue caduca ſunto, populoque deferuntor.*

CAP. VI. *Siue caelibi, vel alteri cuiuis, plus, quam ex H. L. licebit, relictum erit, et id caducum eſto, populoque vindicator.*

CAP. VII. *Siue heres legatariuſue poſt mortem teſtatoris ante euentum conditionis deficiat, hereditas legatumue caduca ſunto, populoque deferuntor.*

II. Primum itaque caſum, quo hereditas legataue caduca fiebant, ita expreſſimus: SI HERES PRO PARTE LEGATARIVSVE, QVIBVS PVRE, VEL IN DIEM CERTVM HEREDITAS LEGATVMVE RELICTVM ERIT, POST MORTEM TESTATORIS DECEDET, VEL PEREGER FIET. Intelligenda lex DE HEREDE PRO PARTE. Nam ex aſſe inſtitutus non ſolum, quandocumque vellet, hereditatem recte adibat, ſed et, ſi ante aditionem deficeret, eam hereditatem non ad fiſcum, ſed ad here-

(a) *Fragm. tit. XVII.* (b) L. *un.* §. 2. C. *de caduc. toll.*

des ab inteſtato deuoluebat (a). Hinc PAVLLVS (b) ad hoc caput eleganter quaerit, *quum ſolus ſeruus heres inſtitutus ſit, an ſicut licet vno tempore omnium dominorum iuſſu adire hereditatem, ita et ſeparatis temporibus ſingulorum iuſſu recte adeat?* Species belliſſima, et cuius occaſione quaeſtionem non vnam tractaſſe videtur iureconſultus. Titius Stichum, communem Iauoleni, Caii et Maeuii ſeruum heredem ex aſſe inſtituerat. Non poterat Stichus, niſi dominorum iuſſu, adire. Iubebat Iauolenus: Caius et Maeuius ſibi amplius deliberandum putabant. Sticho itaque iuſſu Iauoleni hereditatem non totam, ſed pro parte adeunte, quaeſtio incidebat, an ea aditio pro parte rata ſit, et an is poſtea et Caii et Maeuii iuſſu reliquas hereditatis partes ſeparatim adire queat? Adfirmabat id PAVLLVS, addita ratione: *Nam quia ſeruus ſaepius adit, non ex teſtamento, ſed ex* IVRE DOMINORVM *venire vtilitatis cauſſa videtur, ne alterius feſtinatione alterius ius laedi videatur.* Hinc perinde erat, ac ſi non vnus ex aſſe, ſed ſinguli Stichi domini pro parte dominii inſtituti fuiſſent. Ex eo altera naſci poterat quaeſtio, quae praecipue ad hoc caput pertinet, et a Triboniano videtur omiſſa, an Caio et Maeuio ante apertas tabulas exſtinctis caducae eorum portiones eſſent, et a fiſco vindicarentur? Quamuis vero hic nihil lex definiat, et ex eodem principio, quod ſeruus non tam ex teſtamento quam ex dominorum iure veniat, conſequi videatur, vt partes illae tanquam deficientes fiſco cedant: benigniorem tamen ſententiam praeualuiſſe putauerim, partim quod portio nulla vere deficeret, deficiente non herede, ſed heredis domino: partim quod iſtud principium *vtilitatis tantum cauſſa, et ne alterius feſtinatione alterius ius laederetur*, receptum, in odium coheredum non erat detorquendum.

Lex itaque ad ſolos pro parte inſtitutos heredes, nec non ad LEGATARIOS pertinebat, ſiue HEREDITAS LEGATVMVE iis PVRE, ſiue IN DIEM CERTVM RELICTVM eſſet, modo POST MORTEM TESTATORIS ANTE APERTAS TABVLAS DECESSISSENT. *Heres* enim tunc nihil transmittebat, quia nondum adire potuerat: nec *legatarius*, quia dies legatorum pure vel in diem certum relictorum demum ab apertis tabulis cedebat: nec is cui ſub conditione vel in diem incertum aliquid relictum fuerat, quia huiusmodi legati dies exſiſtente demum conditione vel die cedebat: vti ad primum legis caducariae caput plenius notauimus. Additur: POST MORTEM TESTATORIS. Nam quod defecerat iam ante conditum teſtamentum, *pro non ſcripto*; quod poſt illud ante mortem teſtatoris, *in cauſſa caduci* erat. Sed et ſequentia verba: ANTE APERTAS

(a) *L. 80. D. de adqu. hered.*

(b) PAVLL. *Lib. V. L. 68. D. de adqu. vel omitt. her.*

TAS TABVLAS non ſine ratione adiecta ſunt. Iis enim apertis, hereditas ſtatim poterat adiri, et ſemel adita transmittebatur ad heredes, multoque magis legatum, cuius dies ab apertis tabulis cedebat, ſtatim transmittebatur. Inde eſt, quod veteres tanto cum adparatu ad hoc caput diſſeruerint de aperiendis tabulis. Quum enim quaereretur, ſi duo exſtent exempla tabularum, an, alterutro patefacto, apertae videantur tabulae? VLPIANVS intereſſe ait, vtrum alterutrum, an vtrumque ſit authenticum. Priore caſu, exemplo aperto, nondum apertum eſſe teſtamentum (a): poſteriore ſufficere, ſi alterutrum fuerit patefactum (b). Quumque porro dubitaretur, an teſtamentum ſua natura apertum, pro aperto habendum ſit, idem VLPIANVS (c) id quoque adfirmat, nec referre ſcribit, (puta quod ad ius accreſcendi,) a quo apertum ſit. Idem (d) eleganter quaerit, quid iuris ſit, ſi tabulae non exſtent, veluti ſi exuſtae ſint, vel ab herede alioue ſupprimantur? reſpondetque, *futurum eſſe, vt ſubueniri legatariis debeat*, ſi nimirum aliunde conſtet, quid quantumque iis relictum ſit? Praeter haec CAIVS (e) monet, codicillos aeque ac tabulas ſecundas, (id eſt, in quibus ſubſtitutiones ſcriptae erant, quas tabulas ſecundas dici conſueuiſſe iam BRISSONIVS obſeruauit,) teſtamenti vel tabularum principalium partem obtinere. Ex quo ſequebatur, vt, iis apertis, dies legatorum cederet, etiamſi codicilli nondum eſſent aperti; adeoque et ſubſtitutiones ſaluae eſſent, etiamſi tabulae ſecundae nondum fuiſſent apertae.

Ita ex lege noſtra dies legatorum pure vel in diem certum relictorum cedebat ab apertis tabulis, et, quod ante earum aperturam deficiebat, id aerario vel fiſco deferebatur. Quum vero vſusfructus non tranſiret ad heredes, eiuſque legati dies cederet ab adita hereditate: facile patet, ad hoc legatum ius illud non pertinuiſſe. Magis autem dubitabatur de ſeruitutibus praedialibus, quando earum dies cederet? PAVLLVS (f) videtur exiſtimaſſe, huius quoque legati diem cedere ab adita hereditate, eamque ſententiam adoptauit vir ſummus, IAC. CVIACIVS (g). At ex MARCELLO (h) tamen veroſimilius eſt, diem legatae ſeruitutis ſtatim a morte teſtatoris ceſſiſſe. Quam in rem quae a BACHOVIO (i) et WISSENBACHIO (l), viris clariſſimis, diſputentur, repetere nolumus, ſed id tantum obſeruamus, eamdem quaeſtionem

(a) VLP. *Lib. XIII. L. 12. D. teſtam. quemadm. aper.*

(b) IDEM *Lib. XIII. L. 10. pr. D. eod.*

(c) IBID. *d. L. 10. §. 1. D. eod.*

(d) IBID. *d. L. 10. §. 2. D. eod.*

(e) CAI. *Lib. XI. L. 11. D. eod.*

(f) *L. vlt. comm. praed. ruſt. et vrb.*

(g) *Obſ. Lib. I. cap. 23.*

(h) *L. 3. D. de ſeru. legat.*

(i) *Vol. II. Diſp. XIII. th. 7.*

(l) *Ad tit. D. de ſeru. leg. Theſ. 1*

tractaſſe videri VLPIANVM (a), dum ad hoc caput de ſeruitutibus praedialibus egit, ex quo tractatu tamen non niſi pauciſſima haec verba Tribonianus decerpſit: *ius cloacae mittendae ſeruitus eſt.*

Aerarium itaque occupabat iis relicta, qui ante apertas tabulas poſt conditum teſtamentum DECESSERANT. Quid vero ſi coheredes ſibi inuicem fuiſſent ſubſtituti? Fingamus Caium et Titium heredes fuiſſe ſcriptos, addita ſubſtitutione, vt ſi alteruter heres non ſit, alter heres eſſet: fingamus, mortuo teſtatore Titium adiiſſe, Caium repudiaſſe ſuam partem, tunc ſane quaeſtio oriri potuit, an Titius ſine noua aditione partem Caii deficientem adquirat? Eleganter reſpondet VLPIANVS (b): *totiens videtur heres inſtitutus etiam in cauſſa ſubſtitutionis adiiſſe, quotiens adquirere ſibi poſſit: nam ſi mortuus eſſet, ad heredem non transferret ſubſtitutionem.* Poterat itaque Titius etiam Caii partem ſine noua aditione adquirere, quia adquirere ſibi poterat. Aſt ſi eum, antequam Caius repudiaret, deceſſiſſe ponamus: heredes Titii partem Caii repudiatam non cepiſſent, etiamſi Titius iam ſuam partem adiiſſet.

Nec minus caducum fiebat, quod ei fuerat relictum, qui poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas PEREGER FACTVS erat. Ita enim rem exprimit VLPIANVS (c), non, vti editiones vulgares praeferunt, *pereger*, nec, vt CVIACIVS mallet, *peregrinus*. Probum enim et antiquum eſt τὸ *pereger*, aeque ac *celeber*, *acer* et ſimilia. Argumento ſunt non ſolum aduerbia *peregre* et *peregri* (d): ſed et accuſatiuus vetus *peregrem* quo adhuc vſus eſt AVSONIVS (e), dum ſcripſit: *nedum me* PEREGREM *exiſtimes.* Pereger autem fiebat deportatus, vel cui aqua et igni fuerat interdictum. Is enim *ad peregrinitatem redigi dicitur* SVETONIO (f) et VLPIANO (g), quia iura ciuitatis omnia amittebat, adeo, vt et togae iure careret, teſte PLINIO (h). Quidquid ergo ei pure vel in certum diem relinquebatur, fiebat caducum, tanquam ſi heres vel legatarius ante apertas tabulas deceſſiſſet. Quod ſub conditione fuerat teſtamento datum, non ſtatim perimebatur, quia ante exſiſtentem conditionem poterat in ciuitatem reſtitui. Quid vero ſi heres tempore conditi teſtamenti in hoſtium poteſtate eſſet, ibique deceſſiſſet? Tunc ſane pars ei relicta non cedebat fiſco, ſed tanquam non ſcripta in hereditate ſubſidebat, etiamſi mortuo teſtatore ante apertas tabulas deceſſiſſet,

(a) VLP. *Lib.* XIII. *L.* 7. *D. de ſeru.*
(b) VLP. *Lib.* XIII. *L.* 81. *D. de adqu. vel omitt. her.*
(c) *Fragm. tit.* XVII. §. 1.
(d) VOSS. *Analog. Lib.* IIII. *cap.* 20.
(e) *Epiſt.* XVII. *ad Symmach.*
(f) *Claud. cap.* 16.
(g) *L.* 10. §. 6. *D. de in ius voc.*
(h) *Lib.* IIII. *Epiſt.* 11.

ceſſiſſet, quia ex lege Cornelia fingebatur ipſo captiuitatis momento mortuus eſſe (a).

His caſibus autem EA HEREDITATIS PARS LEGATVMVE CADVCA ERANT, POPVLOQVE DEFEREBANTVR. Non itaque caduca ſubſidebant in hereditate, nec accreſcebant coheredi vel collegatario, ſed aerario vindicabantur, cuius iura deinde fiſcum inuaſiſſe diximus. Quid vero ſi res legata periiſſet? Tunc non plus capiebat aerarium, quam ipſe legatarius, ſi viueret, accepiſſet. Quam in rem elegans eſt PAVLLI (b) ad hoc caput tractatio. *Mortuo boue*, inquit, *qui legatus eſt, neque corium neque caro debetur.* Quamuis enim alioquin noſtrum etiam ſit, quod e re noſtra ſupereſt (c): aliud tamen in legatis obtinet, quod rei interitu exſtinguitur: vt adeo nec ad aerarium vel fiſcum inde quidquam perueniat. Quaerit deinde PAVLLVS (d): An *ſi Titio frumentaria teſſera legata ſit, et is deceſſerit*, legatum exſtinguatur? Erant autem *teſſerae frumentariae*, Graecis καλάμιοι vel ψῆφοι, ſignum, quo quiſque exhibito frumenti menſtrui portionem teſſerae illi inſcriptam, principis liberalitate accipiebat, et vnde diribitores frumenti teſſerarii dicebantur, de quibus quaedam CVIACIVS (e), HADR. TVRNEBVS (f), PETITVS (g) et viri docti ad PERSIVM (h), quae hic non repeto. [Id tamen addere viſum, teſſerarum illarum venditionem etiam in marmoribus memorari, ſi recte legit REINES. *Inſcript. claſſ.* XV. *n.* 12.

HIC. SEPTIMVM. DECIMVM
FRVMENTVM PVBLICVM
ACCEPIT
SEXTVM. DECIMVM. VenDIDIT

Plura de teſſeris frumentariis habent IAC. GVTHERIVS *de offic. dom. auguſt. Lib.* II. *cap.* 9. LIPSIVS *Elector. Lib.* I. *cap.* 8. IAC. GOTHOFRED. *ad Cod. Th. Lib.* XIIII. *tit.* 17. *de annon. ciuic. et pane gradil. Tom.* V. *pag.* 241. et VINC. CONTAREN. tractatu ſingulari *de re frumentaria.*] Id modo obſeruo, teſſeram non ita legatam intelligi, ac ſi teſtator ſuam teſſeram, quam beneficio principis acceperat, legare alii potuerit: (perſonale enim erat beneficium, quod non magis ac aliae principum liberalitates in heredes tranſmittebatur:). ſed ſolebant teſtato-

(a) L. 4. §. 1. D. *de his, quae pro non ſcript.*
(b) *Lib. V.* L. 49. D. *de legat.* 2.
(c) L. 49. §. 1. D. *de rei vind.*
(d) IB. d. L. 49. §. 1. D. *de leg.* 2.
(e) *Obſ. Lib. VI. cap.* 33.
(f) *Aduerſ. Lib. XVIIII. cap.* 26.
(g) *Lect. var. Lib. I. cap.* 8.
(h) *Sat. V. v.* 72.

teſtatores heredem damnare, vt alicui teſſeram huiuſmodi compararet, vel, ſi id non poſſet, eius praeſtaret aeſtimationem. Hinc aliquoties huiuſmodi legatorum vel fideicommiſſorum mentio fit in iure noſtro: *heres libertis meis teſſeram frumentariam emito* (a). *Seio teſſeram frumentariam comparari volo poſt diem trigeſimum a morte mea* (b). *Liberto meo tribum emi iubeo* (c): nam et inde tribules commoda et liberalitates principales conſequebantur. Quaerit itaque PAVLLVS, ad quem iam redeo, an eiuſmodi legatum teſſerae frumentariae, decedente legatario, exſtinguatur? Idque negat, quia *cui teſſera vel militia legatur, ei aeſtimatio videatur legata.* Quod adeo verum eſt, vt, ſi legatarius frumentariam teſſeram ex cauſſa lucratiua habere coepiſſet, pretium tamen teſſerae praeſtandum videretur, quia tale legatum vel fideicommiſſum magis in quantitate, quam in corpore conſiſteret. (d) Vnde et SCAEVOLA, legata tribu, non modo tribus aeſtimationem, ſed et commodorum et liberalitatum principalium, quas legatarius ex eadem tribu vſque in diem mortis ſuae conſequuturus fuiſſet, deberi, docet (e). Ex quo facile patet, deficiente ante apertas tabulas legatario, aerarium etiam vel fiſcum frumentariae iſtius teſſerae aeſtimationem ab herede petere potuiſſe. Bella quoque tertia PAVLLI (f) quaeſtio, an ſi rem, quae in commercio non eſt, teſtator reliquerit, legatum exſtinguatur? Intereſſe ait, reſne in commercio legatarii ſit, an in nullius. Si nec in legatarii nec in vllius commercio ſit, nullum eſſe legatum, cum PRISCO FVLCINIO ſtatuit, quamuis ita vtiliter legari olim exiſtimauerit C. TREBATIVS TESTA. Sin quis heredem ſuum eum fundum, cuius commercium ipſe non habuit, dare iuſſit ei, qui eius commercium habet, Proculo putat aſſentiendum, qui huiuſmodi legatum deberi, et vel rem, ſi in bonis teſtatoris fuerit, vel aeſtimationem eius peti poſſe, docebat. Quemadmodum idem et in ſtipulationibus obtinet, ſi quis mihi rem commercio ſuo exemtam promiſerit (g). Ex quo denuo conſequitur, vt caduco huiuſmodi legato, etiam aerarium vel fiſcus eodem iure vteretur, et vel rem vel aeſtimationem ab herede recte exigeret. Quod et obtinebat, *ſi teſtator dari quid iuſſiſſet, aut opus fieri, aut munus dari.* Nullum enim eſt dubium, quin ſi legatum hoc caducum fieret, aerarium vel fiſcus idem petere potuerit, quod petiiſſet legatarius. Aſt contra, ſi heredes, a quibus huiuſmodi quid relictum fuerat, deficerent, eorumque portiones

(a) L. 52. §. 1. D. de iudic.
(b) L. 87. pr. D. de legat. 2.
(c) L. 35. pr. D. de legat. 3.
(d) L. 87. pr. D. de leg. 2.
(e) d. L. 35. pr. D. de legat. 3.
(f) PAVLL. Lib. V. d. L. 49. §. 2. 3. de legat. 2.
(g) L. 34. D. de verb. oblig.

portiones occuparet fiſcus: is idem dare vel facere erat obſtrictus, quod dediſſent feciſſentue heredes. Et eo pertinere videntur poſtrema Pavlli (a) verba: *pro portione ſua eos praeſtare, quibus pars hereditatis accreſceret, aeque atque cetera legata, placet.* Quamuis hic Tribonianus quaedam videatur immutaſſe, et loco fiſci poſuiſſe heredes, quibus pars hereditatis accreſcat, quum eo tempore ius accreſcendi hoc caſu non haberet locum. Omnia enim onera ſubire aerarium vel fiſcum etiam ex SCto Silaniano hereditates occupantem, quae heredi legatarioue, ſi cepiſſet, incubuiſſent, poſtremo capite docebimus, et ad hoc ipſum caput monuit Caivs (b), dum ſcripſit: *Dicitur, ex aſſe hereditate ex Silaniano cum fiſcus vindicaſſet, vt nec libertates nec legata tueatur, quod aperte nullam habet rationem, quum ex quibuſlibet aliis cauſſis fiſco vindicatis hereditatibus, et* LIBERTATES *et* LEGATA *maneant.*

III. Alterum caducorum genus capite ſexto hunc in modum deſcribitur: SIVE CAELIBI VEL ALTERI CVIVIS PLVS, QVAM EX H. L. LICEBIT, RELICTVM ERIT. Caelibem iam puberem nihil capere potuiſſe ex aliorum teſtamentis, niſi teſtatori cognationis vinculo iunctum, ſuperiore libro demonſtrauimus. Si quid ergo ei relictum fuerat; id tanquam caducum vindicabat aerarium, niſi intra centum dies, cretioni olim praefinitos, vxorem ducendo nubendoue, legi paruiſſet (c). Quamuis enim obſtare videatur regula Catoniana, quam Celsvs (d) ad hoc ipſum caput refert et interpretatur, quippe qua cautum, vt *quod, ſi teſtator teſtamenti facti tempore deceſſiſſet, inutile foret, id legatum, quocumque tempore deceſſerit, non valeret*: tamen, ipſo monente Celso, haec definitio in quibuſdam falſa eſt, nec ad nouas leges, teſte Vlpiano (e), pertinet. Poterat itaque caelebs legatum capere, ſi intra centum dies legi pareret: alias fiſco erat locus. Quod quum moleſtum eſſet teſtatoribus, ignaris, vtrum tempore apertarum tabularum heres vel legatarius caelebs adhuc futurus ſit, an habiturus vxorem: id agere ſolebant, vt aerarium vel fiſcum, quoquo modo excluderent. Eo ſane comparatum erat elegans iſtud εὕρημα, cuius ad hoc caput meminit Vlpianvs (f). Teſtator L. Titio, ob caelibatum incapaci, legauerat decem, ſperans fore, vt ante mortem ſuam vxorem duceret. Veritus autem, ne, ſi in caelibatu permaneret, fiſcus id legatum praerepturus et Titio nihil relicturus ſit: hac formula fuerat vſus: HERES

MEVS

(a) Pavll. *ibid. d. L. 49. §. vlt. de leg. 2.*

(b) Cai. *Lib. XI. L. 14. D. de iure fiſci.*

(c) Vlpian. *Fragm. tit. XVII. §. 1.*

(d) Cels. *Lib. XIII. L. 1. D. ad reg. Cat.*

(e) *L. 5. D. eod.*

(f) Vlp. *Lib. XIII. L. 64. D. ad L. Falcid.*

MEVS L. TITIO DECEM DARE DAMNAS ESTO, ET QVANTO QVIDEM MINVS PER LEGEM, (Tribonianus de ſuo addidit *Falcidiam*,) CAPERE POTERIT, TANTO AMPLIVS EI DARE DAMNAS ESTO. Quaerebatur, an, praereptis a fiſco decem illis, Titio legatis, heres nihilominus Titio alios decem praeſtare teneretur? Reſpondebat VLPIANVS *ſententiae teſtatoris ſtandum eſſe.* Accipiebat itaque hoc caſu fiſcus decem, Titio legatos, tanquam caducos: ſed heres tunc eam iacturam reſarcire tenebatur Titio: idque fiſcus, cui iam ſatisfactum fuerat, iure non impediebat. Saepe etiam fiebat, vt legatarii caelibis intereſſet, ſpeciem quandam, veluti fundum, domum, ſeruum habere. Quum autem eius legati incapax eſſet, operam dabat teſtator, vt, ſi non lucrum, rem ſaltim haberet. Hinc fundum v. c. centum dignum, ita legabat: SI CENTVM HEREDI, VEL ALII CVILIBET DEDISSET. Quaeſtio incidebat, an fiſco locus eſſet? Idque procul dubio erat negandum, quia ita legatarius nihil capiebat lucri, rem accipiens pro iuſto pretio. Sed quum videretur id legatum inutile, quo legatarius nihilo fieret locupletior: reſpondit TER. CLEMENS (a), VBERRIMVM *videri eſſe legatum: nam alias intereſſe legatarii, fundum potius habere, quam centum: ſaepe enim confines fundos etiam ſupra iuſtam aeſtimationem intereſſe noſtra adquirere.*

Nec tantum, quod caelibi, ſed et, quod ALTERI CVIVIS PLVS, QVAM PER H. L. LICEBAT, RELICTVM FVERAT, tamquam caducum aerario vel fiſco deferebatur. Sic orbi non capiebant vltra ſemiſſem. Si quid vltra relictum eſſet; id fiſcus occupabat, niſi ante apertas tabulas, filium filiamue ſuſtuliſſent. Et quamuis additum fuiſſe videatur: PER HANC LEGEM: non minus tamen legi caducariae locus erat, ſi quis per aliam nouam legem tantum, quantum relictum fuerat, capere non poſſet. Hinc VLPIANVS (b) etiam quod Latino Iuniano relictum fuerat, caducum eſſe ſcribit, niſi intra centum dies iura Quiritium conſequeretur. Id quod ſane non eſt ex lege Iulia et Papia Poppaea, ſed ex Iunia Norbana. Verum eius rei rationem eleganter reddidit PAVLLVS (c), cum ad hoc caput ſcripſit: *Sed et* POSTERIORES LEGES *ad priores pertinent, niſi contrariae ſint, idque multis argumentis probatur.* IAC. enim GOTHOFREDO, id fragmentum ad regulam Catonianam referenti, vel ideo adſentiri non poſſumus, quod regula Catoniana non fuit lex, vt ad eam lex Papia Poppaea referri potuerit, ſed canon, a ICto inuentus. Commodior itaque ſenſus eſt, caducariam legem etiam locum habere in iis, quae lex Iunia Norbana capere vetuerit libertinos Lati-

(a) TER. CLEM. *Lib. XIII. L. 54. D. de legat. 2.*

(b) *Tit. 22. §. 111.*

(c) PAVLL. *Lib. V. L. 28. D. de Legib.*

Latinos, quia haec lex, tametſi Iulia et Papia poſterior, ei tamen non repugnet.

Semper itaque aerarium occupabat, quod cuicumque incapaci fuerat relictum. Seruo autem inſtituto, nonnunquam incidebat quaeſtio, cuius ex perſona aeſtimanda eſſet capacitas? Equidem ſi ſeruus Titii caelibis eſſet inſtitutus, nullum erat dubium, quin fiſco locus eſſet, quia alias in fraudem legis cuique incapaci per ſeruos relinqui quiduis potuiſſet. Nec ambigebatur, quin, ſi Stichus ſeruus communis inſtitutus heres alterum dominum capacem, alterum incapacem haberet; fiſcus portionem huic adquirendam occuparet. Sed paullo incertior res erat, ſi quid ad ſeruum hereditarium, hereditate iacente, peruenturum eſſet ex teſtamento. Quam bellam ſpeciem ad hoc caput tractauit CAIVS (a). Quum enim, ſeruo hereditario legatum fuiſſet: non parum diſceptabatur tractantibus de capacitate, herediſne an defuncti perſona, an neutrius, ſpectanda eſſet? *Et poſt multas varietates demum placuit, vt, quia* NVLLVS SIT DOMINVS, *in cuius perſona de capacitate quaeri poſſit, ſine vllo impedimento legatum adquireretur hereditati, atque ob id omnimodo ad eum pertineret, quicunque poſtea heres exſtiturus ſit, ſecundum quod accipere poſſit, reliqua autem pars ad eos, qui iure vocentur, veniret.*

Id omne, de quo diximus, lex noſtra CADVCVM ESSE, POPVLOQVE VINDICARI IVSSERAT. Omnia enim quaſi caduca et caduca olim in aerarium, poſteaque in fiſcum principis, illata fuiſſe, haud ſemel monuimus. Huic ergo locus fuiſſe videtur, etſi heres vel legatarius incapax rem ſe vſucepiſſe adfirmabat. Id enim mihi colligere poſſe videor ex fragmento PAVLLI (b): *conſtat eum, qui teſtamentifactionem habet, pro herede vſucapere poſſe.* Quum itaque cum incapace non eſſet teſtamentifactio: is nec pro herede nec pro legato vſucapiebat. Nam *et legatorum nomine nemo poteſt vſucapere, niſi is, cum quo teſtamentifactio eſt, quia ea poſſeſſio ex iure teſtamenti proficiſcitur*, inquit IAVOLENVS (c). Et HERMOGENIANVS (d): *pro legato vſucapit, cui* RECTE *legatum relictum eſt: ſed et, ſi* NON IVRE *legatum relinquatur, vel legatum ademptum eſt, pro legato vſucapi, poſt magnas varietates obtinuit.* Vbi RECTE *relictum* dicitur, quod relictum capaci, NON IVRE *relictum*, quod non ea forma, quam leges requirunt, relictum, quemadmodum *iniuſtum* vel *non iure factum* vocatur teſtamentum, cui exter-

(a) CAI. *Lib. XII.* L. 55. §. 1. *D. de legat.* 2.

(b) PAVLL. *Lib. V.* L. 4. *D. pro herede.*

(c) L. 7. *D. pro legato.*

(d) L. 9. *D. eod.*

nae iuris ſollemnitates deſunt (a). Incapax ergo, quod ſibi relictum fuerat, nec pro herede, nec pro legato vſucapiebat: aſt qui ex teſtamento non iure facto, vel ex codicillis teſtamento non confirmatis ceperat, eum vſucapere poſſe, poſt multas varietates demum obtinuit. Deinde fiſcus non praeferebatur incapaci inſtituto, ſi hereditas non ſoluendo eſſet. Quum enim *capere* in tota hac lege cum effectu accipiatur, neque is *capere* videatur, qui ſit reſtituturus (b): iſtius ſane nullum lucrum erat, quod fiſcus praeriperet, cui adita hereditate creditores bona omnia hereditaria adimebant. Bona autem ſemel auctoritate iudicis poſſeſſa a creditoribus vendebantur, praeter ſtatuas in publico poſitas. Has enim *bonis diſtractis eius, cuius in honorem poſitae erant, non eſſe emtoris bonorum, ſed aut publicas, ſi ornandi municipii cauſſa poſitae eſſent, aut eius, cuius in honorem poſitae erant, et nullo modo detrahi poſſe*, ex Fvfidio obſeruat Pavllvs (c). Ex quo et Caii fragmentum intelligitur. Quum enim Titius obaeratus Maeuium incapacem inſtituiſſet, et bona eius a creditoribus poſſeſſa venirent: creditores, perfecta venditione, ſed bonis nondum traditis, ſeruum manumiſerant: quaerebatur, an libertas rata ſit? Sane ſi heres manumiſiſſet, nihil egiſſet ob legem Aeliam Sentiam. Aſt quum ipſi creditores, qui bona vendiderant, ſeruo donaſſent libertatem: Caivs (d) ad hoc caput reſpondet: *eum, qui venierit, venditor, et promiſſor, quem promiſerit manumittere poteſt.* Quamuis enim ſeruus cum reliquis bonis eſſet venditus, vel promiſſus bonorum emtori, neque dubitari poſſet, quin hic aduerſus venditores vel promiſſores recte ageret in id, quod intereſſet: ante traditionem tamen venditores vel promiſſores *perſeuerabant domini, et ideo manumittendo libertatem ſeruo hereditario iure praeſtabant*, vti reſcripſit Alexander Imperator (e). Haec ſunt, de quibus occaſione huius capitis ſexti diſputarunt interpretes: iam reliquum eſt, vt ad ſeptimum progrediamur.

IIII. Hoc ſeptimo capite tertius caſus, quo caduca fiebant, ita deſcribitur: SIVE HERES LEGATARIVSVE POST MORTEM TESTATORIS ANTE EVENTVM CONDITIONIS DEFICIAT. Relictum aliquid fuerat vel pure, vel ſub conditione, vel in diem, eumque vel certum, vel incertum. Si quod pure, vel in diem certum relictum, poſt aditam hereditatem apertaſue tabulas deficeret, id fiſcum non reddebat locupletiorem, quia hereditas adita, legatumue, ad heredes tranſmittebatur. Sin ſub

(a) L. 1. *D. de iniuſt. rupt. irrit. teſtam.*
(b) L. 71. *pr. D. de verb. ſign.*
(c) *Lib. V.* L. 29. *D. de reb. auct. iud. poſſid.*
(d) Caivs *Lib. XII.* L. 18. *D. de manumiſſ.*
(e) L. 3. *C. de his qui a non dom.*

ſub conditione, vel in diem incertum, qui pro conditione erat (a), aliquid relinqueretur, fiſcus illud occupabat tanquam caducum, modo heres legatariuſue, ante conditionis euentum, vel ante exſiſtentem diem defeciſſet, quia antea dies huiuſmodi legati non cedit (b). Hinc CAIVS (c) refert, quum in teſtamento expreſſum eſſet: TITIO, SI VOLVERIT, DO LEGO: id legatum Proculo conditionale viſum eſſe, Titiumque illud ad heredes non tranſmiſiſſe, niſi ipſe, ſe velle, viuus declaraſſet. Idem (d) alio loco hanc ſpeciem tractat. Titius libertatem legauerat Sticho, ſub conditione, SI REDDIDERIT RATIONES. Reddiderat, ſed nondum reſtituerat reliqua: quaerebatur, an et id ad conditionis euentum pertineret? Adfirmat id CAIVS, ſimulque quaerit, ſi ita legatum fuerit: STICHVS, QVVM RATIONES REDDIDERIT, CVM CONTVBERNALI SVA LIBER ESTO, an Sticho ante conditionis euentum mortuo, contubernalis eius ad libertatem adſpiret? Id quoque adfirmat CAIVS, ex ea ratione, quod duplex id videatur legatum, et non vtrique, ſed Sticho, conditio reddendarum rationum iniuncta fuerit. Aſt IVLIANVS tamen cenſebat, magis videri hoc caſu vtrique eam conditionem adſcriptam, ac proinde contubernalem, ſi Stichus nulla reliqua habuerit, ſtatim liberam fieri poſſe: ſin habuerit, eam non niſi numerata ea pecunia, quam tamen e peculio ſuo dare nequeat, libertatem conſequuturam. Quae ſane Iuliani deciſio rationi conſentanea quam maxime videtur. Quamuis enim non a contubernali, ſed a Sticho rationes reddi iuſſiſſet teſtator: noluerat tamen contubernalem liberari, niſi redditis rationibus, eique adeo hanc conditionem non minus, quam Sticho, adſcripſerat. Haec occaſione legis noſtrae diſputauit CAIVS, vt, quid ſit ANTE EVENTVM CONDITIONIS DEFICERE, eo facilius intelligeretur. Quem in finem etiam alio loco (e) eleganter obſeruat, ſi ſub conditione inſtituto heredi alius ſit ſubſtitutus, hunc *pure inſtitutum intelligi, niſi conditio eadem* diſerte *repetita ſit*. Ex quo ſequitur, vt Titio herede ſcripto, ſi nauis ex Aſia redierit, eique ſubſtituto Maeuio, hic defuncto ante nauis reditum Titio, hereditatem adire, et aditam, excluſo fiſco, ad heredes tranſmittere potuerit, etiamſi nauis ex Aſia nunquam redierit.

V. Et haec igitur CADVCA ERANT, POPVLOQVE, vel poſtea Principi, vti reliqua, DEFEREBANTVR ante tempora IVSTINIANI. Is vero

 primus

(a) L. 75. *D. de cond. et dem.*

(b) L. *vn.* §. 1½. *C. de cad. toll.*

(c) CAI. *Lib. XIII.* L. 69. *D. de cond. et dem.*

(d) CAIVS *Lib. XIII.* L. 31. *D. de ſtat. lib.*

(e) CAI. *Lib. XIII.* L. 73. *D. de hered. inſt.*

primus caduca funditus ſuſtulit, ſtatuitque *primo*; vt et clauſis tabulis hereditatem adire liceret: *deinde*, vt dies legatorum et fideicommiſſorum, pure vel in diem certum relictorum, non ab apertis tabulis cedat, ſed a morte teſtatoris, adeoque ſtatim ad heredes transmittatur, exceptis iis legatis, quae non transmittuntur, quorumque dies ideo iam antiquitus ab adita demum hereditate ceſſit, vti vſusfructus, vſus, habitationis, libertatis. Tum *porro*, vt hereditas nondum adita non quidem transmittatur, niſi heredes ſint ſui, vel extranei intra ſpatium deliberandi defecerint, nec legati ſub conditione vel in diem incertum relicti dies ante euentum conditionis cedat: ſed ea omnia tamen, ſi defecerint, non fiſcus occupet, ſed vel is, a quo relicta ſint, vel ſubſtitutus, vel coheres collegatariuſue capiat, iure adcreſcendi in vſum reuocato. Quae omnia copioſe exſequitur IVSTINIANVS in luculenta, quam ſaepe laudauimus, conſtitutione (a), quamque etiamnum in ipſis obtinere rerum argumentis, ſatis conſtat.

(a) L. *vn.* §. 5. *ſequ.* C. *de caduc. toll.*

* * * * * * * * * * * * *

CAPVT VII.

AD CAPITA LEGIS VIII. ET VIIII.

DE BONIS EREPTITIIS ET VACANTIBVS.

I. *Caput octauum de bonis ereptitiis egit. Eius ſententia.* II. *Haec quoque bona aliquando dicta caduca. Quae vt indignis eripiantur. Ea aerarium, poſtea fiſcus, occupauit. Aliquando aerario vel fiſco quaedam perſonae praeferebantur.* III. *Caput nonum de bonis vacantibus. Eius ſententia.* IIII. *Caduca etiam Tacito dicuntur vacantia. Non adita a defuncto hereditas legatumue ab eo non agnitum vacare dicebatur. Quae legata agnoſcenda? Legatorum diſcrimen. Aerarium etiam occupabat hereditatem omiſſam vel legatum repudiatum.* L. 59. D. de leg. 2. *explicata.* V. *Ius nouum.*

I. PRoxima ſunt bona EREPTITIA, ſeu ea, quae vt indignis auferuntur, de quibus quum VLPIANI (a) fragmentum ex libro XIV exſtet

(a) VLP. *Lib.* XIIII. L. 9. D. *de his quae vt indign.*

exſtet: veroſimile eſt, de illis egiſſe caput legis noſtrae nonum, quod tale fuiſſe arbitramur:

> *Quae hereditas, quodue legatum, tanquam indigno erepta ereptumue erit, illa illudue populo defertor.*

II. Ait lex: QVAE HEREDITAS LEGATVMVE TANQVAM INDIGNO EREPTA EREPTVMVE ERIT. His enim fere verbis eam vſam eſſe, vel inde patet, quod haec bona ideo EREPTITIA adpellantur VLPIANO (a). Aliquando, licet minus accurate, et haec *caducorum* nomine veniunt, (b) quia non minus ac caduca fiſco vindicantur. Non obſcura tamen eſt inter caduca et ereptitia differentia. *Caduca* deficientibus poſt mortem teſtatoris et ante apertas tabulas heredibus vel legatariis fiunt: ereptitia etiam heredibus legatariiſue exſtantibus et ſuperſtitibus auferuntur (c). Illa ſuſtulit Iuſtinianus: haec illibata ſeruauit. Ceterum hoc caput non ſolum ad LEGATA pertinet, ad quae titulum *de his, quae vt indignis auferuntur*, retulit Tribonianus, verum etiam ad ipſas HEREDITATES. Vnde et hereditates legataue recte iunguntur in rubrica huius tituli Baſilicorum (d): *περὶ τούτων ἐξ ὧν τὰ καταλειφθέντα ληγάτα ἢ κληρονομίαι ὡς ἀναξίων ἀφαιροῦνται*: *De iis, quibus vt indignis legata vel hereditates auferuntur.* Loquitur autem lex de hereditatibus legatiſue, QVAE TANQVAM INDIGNIS ERIPIVNTVR: nec videntur legiſlatores nominatim expreſſiſſe, quinam indigni ſint, quibuſue, quod relictum eſſet, auferatur, quia id iam ex aliis legibus ſatis conſtabat. Sane cauſſae illae, ob quas iura hereditatem legatumue indignis eripi iubent, non omnes legi Papiae, ſed pleraeque aliis legibus et SCtis originem debent. Quare et CONSTANTIVS (e) non vni, ſed pluribus legibus id ius tribuit, dum bonorum meminit, *quae indignis*, LEGIBVS COGENTIBVS, *auferuntur.*

Tanquam indignis autem auferebatur, quod relictum erat, vel ob delictum, vel ob neglectam teſtatoris voluntatem. Ob delictum indigni beneficio teſtatoris iudicabantur, qui occiderant defunctum (f), vel qui eius morti cauſſam culpa vel negligentia ſua praebuerant (g): qui eius necem vindicare omiſerant (h): qui capitales cum teſtatore ſuſceperant inimicitias, eiue proterue maledixerant, vel plane mouerant controuerſiam ſtatus. Quas cauſſas prae ceteris ad hanc legem noſtram

 vrget

(a) *Fragm. tit. XVIIII. §. 17.*
(b) L. 9. *D. de SCto Silan.*
(c) L. *pen. D. de iure fiſci* L. 26. *D. ad* L. *Corn. de falſ.*
(d) *Lib. LX. tit. XXXXII. p. 744. Tom. VII.*
(e) L. 26. *C. Theod. de adpellat.*
(f) L. 7. §. 4. *D. de his quae vt indign*
(g) L. 3. *D. eod.*
(h) L. 17. L. 20. L. 21. *D. eod.*

vrget Vlpianvs (a). Nec minus in defunctum eiuſue Manes vel in ipſam rempublicam peccaſſe videbantur, qui ei graue aliquod crimen in iudicio obiecerant (b): qui, ſpe improbe feſtinata, bona ſibi ex legitima ſucceſſione obuentura donatione alioue pacto contra bonos mores in alterum tranſtulerant (c): qui contra mandata pupillam ſibi commiſſam, vel mulierem in ea prouincia, in qua officium gerebant, duxerant (d): qui expilatae hereditatis fuerant conuicti (e): qui ſe tacito fideicommiſſo obſtringi paſſi fuerant ad bona in fraudem legis noſtrae incapacibus reſtituenda (f): denique, qui commiſſo adulterio adulterae morientis liberalitatem meruerant (g).

Sed et iis hereditas legatumue videbatur auferendum, qui aliquid contra ſupremum teſtatoris iudicium commiſerant, veluti eum teſtari prohibendo, cogendoue (h): teſtamentum eius falſi arguendo, vel tanquam inofficioſum irrito euentu impugnando (i): tabulas eius celando vel ſupprimendo (l): petita bonorum poſſeſſione contra tabulas, hereditatem ex ſubſtitutione pupillari adeundo (m): a tutela teſtamentaria ſeſe excuſando (n), aliudue quidquam committendo, quod teſtatorem ad expungendum heredis vel legatarii nomen induxiſſet (o).

Aſt harum cauſſarum quaedam demum poſt legem noſtram caducariam SCtis vel principum conſtitutionibus inuectae ſunt. Ob mortem enim teſtatoris, culpa heredis vel legatarii acceleratam, id quod relictum erat, ex reſcripto Antonini Pii (p); ob nomen a teſtatore inductum ex reſcripto Marci Aurelii Antonini (q); ob nuptias tutoris cum pupilla ex SCto Antonini eiuſdem et Commodi temporibus facto (r); ob matrimonium cum muliere prouinciali initum (s), et delatum teſtatoris nomen ex reſcriptis Seueri et Antonini (t); ob expilatam hereditatem ex reſcripto Antonini Pii (v), ob celatas denique teſtamenti tabulas ex conſtitutione Ivstiniani (x) eripitur. Ex ipſa tamen lege noſtra eſt, quod hereditas legatumue ei tanquam indigno eripiebatur, qui tacitam fidem in fraudem legis teſtatori accommodauerat (y): de quo iure plura infra

(a) Vlp. *Lib. XIII.* L. 9. *D. eod.*
(b) L. 1. *D. eod.*
(c) L. 2. §. 3. *D. eod.*
(d) L. 2. §. 1. *ſeq. D. eod.*
(e) L. 6. *D. eod.*
(f) L. 10. §. 18. L. 23. *D. eod.*
(g) *L.* 13. *L.* 14. *eod.*
(h) *L.* 19. *D. eod.*
(i) *L.* 5. *pr.* §. 1. *L.* 15. *D. eod.*
(l) *L. pen. C. de legat.*
(m) *L.* 2. *princ. D. de his quae ut indign.*
(n) *L.* 5. §. 2. *eod.*
(o) *L.* 12. *L.* 16. §. 2. *D. eod.*
(p) *L.* 3. *D. eod.*
(q) *L.* 12. *L.* 16. *eod.*
(r) *L.* 2. §. 1. *eod. iunct. L.* 36. *L.* 62. *D. de rit. nupt.*
(s) *L.* 3. §. 1. *D. eod.*
(t) *L.* 1. *D. eod.*
(v) *L.* 6. *eod.*
(x) *L.* 24. *C. de legat.*
(y) *L.* 33. *D. de adqu. hered.*

infra ad caput huius legis x. dicemus. Iam id obſeruamus, eam fideicommiſſi taciti poenam Senatuſconſulto etiam ad eos eſſe porrectam, qui fidem ſuam in fraudem legis Falcidiae clam accommodaſſent. Id enim PAPINIANVS (a) et CAIVS (b) diſerte teſtantur.

Ceterum de his lex noſtra cauit, vt POPVLO DEFERRENTVR. Aeque igitur ac caduca aerario, poſteaque fiſco, vindicabantur. Hinc in legibus, quae ad bona ereptitia pertinent, frequentiſſimae ſunt phraſes: *Fiſco locus eſt* (c): *Bona ad fiſcum venient* (d): *Fiſcus cum ſuo onere ſuccedit* (e), quamuis in lege 6, quae MARCELLI eſt, Tribonianus ex ſuo inſtituto *fiſcum* pro *aerario* videatur repoſuiſſe, ſiquidem MARCELLVS Caracallae imperium, ſub quo fiſco huiuſmodi bona vindicari coeperant, non attigit. Quemadmodum autem aerarium vel fiſcus caduca non ſemper cepit: ita nec ſemper in bonis ereptitiis excluſit eos, a quibus relicta fuerant. Teſtis eſt IVSTINIANVS (f), qui, vbi de bonis ereptitiis agit: *Quae autem*, inquit, *antiquis legibus dicta ſunt de his, quae vt indignis auferuntur, et nos ſimili modo intacta ſeruamus, ſiue in noſtrum fiſcum, ſiue* IN ALIAS PERSONAS *perueniant.* Et VLPIANVS (g): *Lege nobis adquiritur, velut caducum, vel* EREPTITIVM *ex lege Papia Poppaea.* Indigni itaque ſemper hereditate vel legato excidebant: ſed non ſemper id lucrum aerarium vel fiſcus intercipiebat, verum aliquando illud ſubſidebat in hereditate, vel coheredi accreſcebat, vti accurate docuit SCIPIO GENTILIS (h). Ita ſane, excuſante ſe tutore teſtamentario (i), legatario celante tabulas (l), ortaque inter hunc et teſtatorem inimicitia capitali (m), id quidem, quod relictum fuerat, tanquam indignis videbatur auferendum, ſed ita, vt non aerarium vel fiſcus id occuparet, ſed vniuerſum in hereditate ſubſideret. Similiter, ſi vnus ex aſſe heres, tanquam indignus, priuandus erat, res ad cauſſam inteſtati rediiſſe videtur: Sed haec quidem non ad regulam, verum ad exceptionem pertinent. Quaecumque enim bona ereptitia leges non diſerte deferunt certis perſonis, ea ordinarie populo, vel iure nouo fiſco ſummi imperantis, deferuntur.

III. Iungimus huic capiti octauo nonum, quod de bonis vacantibus egiſſe, ex fragmentis TER. CLEMENTIS (n) et CAII (o) liquido conſtat.

(a) L. 11. *D. de his quae vt indign.*
(b) L. 23. *D. eod.*
(c) L. 2. §. 1. *D. eod.*
(d) L. 6. L. 13. *eod.*
(e) L. 16. §. 2. *eod.*
(f) L. *vn.* §. 12. *C. de caduc. toll.*
(g) *Fragm. tit.* XVIIII. §. 17.
(h) *De iure adcreſc. cap.* 10.
(i) L. 5. §. 2. *D. de his quae vt indign.*
(l) L. *pen. C. de legat.*
(m) L. 9. *D. de his quae vt indign.*
(n) TER. CLEM. *Lib.* XV. L. 16. D. *de opt. leg.*
(o) CAI. *Lib.* XIII. L. 14. *D. de ſuis et legit. her.*

conſtat. Ex his autem et L. vn. §. 5. C. de caduc. toll. tale hoc caput fuiſſe diſcimus:

Si ante aditam hereditatem agnitumue legatum per damnationem, ſinendi modo, vel per praeceptionem relictum heres legatariuſue decedat, ſiue heres legatariuſue ius ſuum omittat repudietue, hereditas legatumue, ceu vacantia, populo vindicantor, neue heredibus deferuntor.

IIII. Bona VACANTIA diuerſimode dicuntur. Proprie eo nomine veniunt eorum bona, qui ſine herede decedunt, STRABONI (a) *ἀδέσποτα*, CONSTANTINO HARMENOPVLO (b) *ἀκληρονόμητα* dicta. Deinde et ipſa caduca *vacantia* adpellat TACITVS (c), vbi cuſtodes, id eſt, delatores ideo praemiis lege Papia Poppaea inductos ait, *vt ſi a priuilegiis parentum ceſſaretur, velut parens omnium populus* VACANTIA *teneret:* Vbi recte addit MVRETVS*: Vacantia, deficientia*, CADVCA. Denique lex Papia Poppaea hoc vocabulum non ſolum ad legata produxit, ſed et omnia vacantium nomine complexa eſt, quae heres legatariuſue vel nolunt, vel non poſſunt capere poſt apertas tabulas. Dupliciter itaque accidit, vt bona ex hac lege fiant vacantia. Cauſſam primam ita lex exprimit: SI ANTE ADITAM HEREDITATEM AGNITVMVE LEGATVM HERES LEGATARIVSVE DECEDET. Si ante apertas tabulas heres legatariuſue deceſſerat, illa quae ei teſtamento deſtinata fuerant, *caduca*: ſin poſt apertas tabulas, ſed ante aditam hereditatem vel agnitum legatum; *vacantia* dicebantur. Et ſane hereditatem non aditam non tranſmitti, hodienum expediti iuris eſt. Sunt tamen quaedam cauſſae exceptae. Nam primo ſuus heres, quum viuo quodammodo patre dominus aeſtimetur, et quaſi ipſe ſibi heres videatur exſiſtere (d), non aditione demum hereditatem adquirit, ſed ipſo iure heres eſt, hereditatemque, etiam non aditam, ad quoſuis heredes ſuos extraneoſque tranſmittit (e). Quam primam exceptionem ita ad hoc legis noſtrae caput eleganter expreſſit CAIVS (f): *In his heredibus aditio non eſt neceſſaria, quia ſtatim ipſo iure heredes ſunt.* Deinde et ſui iuris liberis idem beneficium eatenus conceſſum eſt a THEODOSIO et VALENTINIANO Imp. (g) vt hereditatem ſibi relictam ſaltim in deſcendentes transmittere poſſent. Praeterea et heres extraneus, qui intra

(a) *Lib. XVII.*
(b) *Lib. III. tit. I. §. 18.*
(c) *Anna. Lib. III. cap. 28.*
(d) *§. 2. Inſt. de hered. qual.*
(e) *L. 7. §. 1. D. de adqu. her.*
(f) CAI. *Lib. XIII. L. 14. D. de ſuis et legit.*
(g) *L. vn. C. de his qui ante ap. tab.*

tra tempus deliberandi deceſſit, id, quod ex anno reliquum eſt, ex conſtitutione IVSTINIANI (a) in heredes ſuos tranſmittit, ita, vt et hi ante elapſum iſtum annum hereditatem adire, ſibique adquirere poſſint. Reliquis caſibus hereditas per cretionem vel pro herede geſtionem nondum adquiſita, vel nondum petita bonorum poſſeſſio ad heredes ſuos non tranſmittebatur, idque manifeſti atque euidentis iuris eſſe aiunt DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA (b). Quidquid autem hoc modo non tranſmittebatur, id ſub nomine bonorum vacantium fiſcus occupabat.

Idem erat legatorum fatum. Nam et ea aerario vel fiſco deferebantur, SI ANTE AGNITVM LEGATVM, PER DAMNATIONEM, SINENDI MODO VEL PER PRAECEPTIONEM RELICTVM, LEGATARIVS DECESSISSET. Quamuis enim dies legatorum pure et in diem certum relictorum ab apertis tabulis cederet: diſcrimen tamen vetus legatorum efficiebat, vt in quibuſdam et agnitione opus eſſet ad illud penitus adquirendum tranſmittendumque ad heredes. Legata nimirum relinquebantur vel per VINDICATIONEM, verbis: DO, LEGO, CAPITO, SVMITO, HABETO: vel per DAMNATIONEM his formulis: HERES DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, DARE IVBEO: vel SINENDI MODO ita: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE L. TITIVM SVMERE, SIBIQVE HABERE: vel denique per PRAECEPTIONEM his verbis: L. TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO (c). Iam facile patet, legata per damnationem, ſinendi modo et per praeceptionem relicta, nondum agnita tranſmitti non potuiſſe. Cui enim per damnationem relictum, is actionem perſonalem aduerſus heredem habebat ad ſoluendum legatum (d): ſed haec actio non prius naſcebatur, quam ſibi dari velle legatarius declaraſſet, id eſt, ſi agnouiſſet legatum. Nondum autem natam actionem non tranſmitti manifeſti certiſſimique iuris eſt: eamque rationem reddit PAVLLVS (e), dum ſcribit: *poſt diem legati cedentem actio, quae* INCHOATA NON EST, *ad heredem non tranſmittitur.* Cedebat itaque huius legati dies ab apertis tabulis, eatenus, vt, ſi poſtea peteretur, heres ab eo tempore et fructus et omnem rei legatae cauſſam praeſtare teneretur: ſed petendi ius demum ab agnitione legati naſcebatur, nec prius tranſmittebatur ad heredes. Multo minus ante agnitionem tranſmittebatur legatum ſinendi modo relictum. Hoc enim vtrique, puta heredi et legatario, factum aliquod iniungebat: illi, *vt ſineret*, huic vt

(a) *L.* 19. *C. de iure delib.*

(b) *Cod. Hermog. tit. XI.* §. 11.

(c) VLP. *tit. XXIIII.* §. 11. CAI. *Inſt. Lib. II. tit.* 5.

(d) L. 14. *ff. de vſu et vſufr. leg.*

(e) *Recept. Sent. Lib. III. tit.* 6. §. 3. *B.*

ſumeret Si non ſumſerat legatarius, nec ius in re illi naſcebatur, nec ius ad rem, ſed ſola adhuc ſpes erat, quae in vltimis voluntatibus ad heredes non deuoluitur. Denique quod ad praeceptionis legatum attinet: eo modo ſoli coheredi legabatur (a). Coheres autem nemo erat ante aditionem. Dum is adibat hereditatem, etiam agnoſcebat legatum. Antequam itaque agnouiſſet, nihil tranſmittebat, quum ius, quod ipſe non habebat, in alios transferre non poſſet.

Solum itaque legatum per VINDICATIONEM relictum communi iſta ſorte exemtum erat, quod a momento, quo dies legati cedebat, ſine agnitione, legatario adquirebatur. Teſtator enim dum DABAT LEGABAT, ipſe ἀμέσως dominium tranſmittebat in legatarium, eique adeo ſtatim, apertis tabulis, naſcebatur ius in re, ex eoque ius vindicandi a quocumque poſſeſſore. Siue itaque ante agnitionem deceſſiſſet, ſiue legatum ad ſe pertinere, iam conſtituiſſet: illud tranſmittebat ad heredes, nec aerario vel fiſco erat locus, modo iam patefactae eſſent tabulae teſtamenti. Et ita intelligenda ſunt verba PAVLLI (b): PER VINDICATIONEM *legatum, etſi nondum conſtituerit legatarius, ad ſe pertinere, atque ita poſt apertas tabulas ante aditam hereditatem deceſſerit, ad heredem ſuum tranſmittit.* Quod et VLPIANI (c) locus a Triboniano ſeruatus praeclare docet.

Quibus recte intellectis, iam facile patet, cur ad caput noſtrum ſcripſerit TER. CLEMENS (d): *Optione legata, placet non poſſe ante aditam hereditatem optari, et nihil agit, ſi optaretur.* Quamuis enim et optionis legatum per vindicationem relinqui poſſet: dubium tamen non erat, quin legatarius illud ad heredes non tranſmittat, niſi ipſe viuus optaſſet. Ineſſe enim huic legato videbatur conditio, *ſi legatarius viuus elegerit:* qua conditione non exſiſtente, expediti iuris erat, ius optandi ad heredes non tranſiiſſe (e). Id non ignorantes legatarii, feſtinare, et ante hereditatem aditam optare ſolebant, ne ea ſpes legato potiundi heredibus ſuis fatis praeproperis incideretur. Sed ita feſtinantem nihil agere, definit TERENTIVS, idemque et IVLIANO, teſte PAVLLO (f), placuit. Si itaque, antequam optaſſet, legatarius decederet: legatum populo boni vacantis nomine deferebatur.

Hic primus caſus, quo hereditates legataque bonis vacantibus accenſebantur. Accedit iam alter: SIVE HERES LEGATARIVSVE IVS SVVM OMIT-

(a) *Ibid.* §. 7.
(b) *Ibid. Lib. III. tit. VI.* §. 7.
(c) L. 12. §. 7. *D. quando dies leg. ced.*
(d) TER. CLEM. *Lib. XV.* L. 16. *D. de opt. leg.*
(e) §. 23. *Inſt. de legat.*
(f) L. 10. *D. de leg.* 2.

OMITTAT REPVDIETVE. Teſtis huius iuris eſt VLPIANVS (a): *Legem Papiam Poppaeam, partem non adeuntis caducam facere; et loco non adeuntis ea lege aerarium partis heredem fieri*, ſcribens. Idem alio loco (b) de legatis: *poſt legem Papiam Poppaeam*, inquit, *non capientis pars caduca fit*: vbi loco vtroque generatim CADVCVM vocat, quodcumque fiſcus praeripit heredibus vel legatariis. Proinde et hereditas omiſſa, et legatum repudiatum accenſebantur bonis vacantibus, itemque *ſi quis, ad quem bonorum poſſeſſio pertinebat, ius ſuum omiſerat* (c). Et huc pertinent ſpecies perbellae, tractatae a TER. CLEMENTE (d): Titius fundum eumdem legauerat Seio eiuſque ſeruo, Sticho: illi pure; huic vel pure vel ſub conditione. Si Seius legatum vtrumque agnouiſſet, totum adquiſiuiſſet fundum. Aſt ſuam partem Seius repudiabat, poſteaque exſiſtente conditione, legatum Sticho relictum agnoſcebat. Quaeſtio erat, an hanc partem poſſet petere? Reſponſum eſſe refert TERENTIVS, *partem legati deficere*. Eiuſque deciſionis non obſcura ratio eſt. Quia enim fundus re ipſa totus Titio legatus fuerat, legatarius autem pro parte adquirere, pro parte repudiare legatum non poteſt (e): omnino Titius, ſua repudiata parte, id quoque, quod ſeruo relictum fuerat, repudiaſſe videbatur. Aſt TER. CLEMENS tamen ab hac opinione ſeiungit ſententiam ſuam, pergitque: *niſi, ſi quis dubitet, an exſiſtente conditione, ſi ſeruus viuat, omnimodo legatum meum fiat, quod ſemel ad me pertinere voluerim. Quod aequius eſſe videtur.* Paullo obſcuriora haec quibuſdam videntur: atque hinc et veteres quidam, et e recentioribus RVSSARDVS, et CHARONDAS legunt: *quod ſemel ad me pertinere voluerit*, idque de teſtatore interpretantur. Sed ea admiſſa emendatione, tota deciſionis ratio periret. Ait enim ICtus, potius videri *exſiſtente conditione, ſi ſeruus adhuc viuat*, et iuſſu domini legatum agnoſcat, *omnimodo*, id eſt *totum, domini fieri*, eiuſque deciſionis ſuae hanc addit rationem, *quod ſemel* dominus id *legatum ad ſe pertinere voluerit*, id eſt, quod non agnitione duplici vnius eiuſdemque legati opus ſit, ſed ſufficiat, vel eius partem ſemel agnoſci, ſiquidem, vt recte CAIVS (f) ſcribit, *qui rem legatam omnino* ALIQVA EX PARTE *ſuam eſſe voluit, totam adquirit*. Proinde inuertit argumentum, quo deficere partem legati, alii probauerant, idque telum veluti retorquet. Si enim legatum pro parte adquiri, pro parte repudiari non poteſt, conſequens eſt, vt altera parte agnita

(a) *Fragm. tit.* I. §. 21.
(b) *Tit.* XXIIII. §. 12.
(c) VLP. *tit.* XXVIII. §. 7.
(d) TER. CLEM. *Lib.* XV. L. 59. *D. de leg.* 2.
(e) L. 38. *D. de leg.* 1.
(f) L. 48. *D. de legat.* 2.

agnita et adquiſita, pars quoque altera antea repudiata adquiratur. Quam deciſionem ſuam Ter. Clemens vel ideo aequiorem exiſtimare potuit, quod iureconſultorum interpretationes fauere non ſolerent legi caducariae, iſque Modestino (a) aliiſque iureconſultis cordatioribus *delinquere* non videretur, *qui in dubiis quaeſtionibus contra fiſcum tacite reſponderit.* Addit poſtremo Ter. Clemens: *idem eſt, et ſi duobus ſeruis meis eadem res legetur.* Nam et tunc Stichi parte repudiata, alteram Dauo, ſub conditione legatam, exſiſtente conditione, eoque viuo, agnoſcere, agnoſcendoque totum legatum adquirere poteſt dominus. Hi ſunt caſus, quibus bona fiebant vacantia, eaque tunc omnia CEV VACANTIA, POPVLO VINDICABANTVR, NEVE HEREDIBVS DEFEREBANTVR. Nec ergo heredibus deferebantur, a quibus fuerant relicta, nec accreſcebant coheredibus ſimul inſtitutis, vel legatariis coniunctis, nec denique ad heredes heredum legatariorumue deficientium tranſmittebantur: ſed a fiſco omnino praeripiebantur. Quare nec cum Iac. Gothofredo addere viſum eſt HEREDIBVS EORVM, quaſi de ſolis heredum legatariorumque heredibus lex loqueretur.

V. Sed haec duo legis caducariae capita non eadem et ſimilia fata ſubierunt. Prius enim de bonis EREPTITIIS intactum ſeruari iuſſit Ivstinianvs (b): poſterius, reuocato accreſcendi iure, veterique principio, quod dies legatorum a morte teſtatoris cedat, in vſum recepto, et ſublato denique legatorum diſcrimine, in pleriſque immutauit (c). Quamuis enim hereditas non adita hodienum ab extraneo non tranſmittatur: tamen ea non cedit fiſco, ſed vel in ſubſtitutum deuoluitur, vel coheredi adcreſcit, vel in hereditate ſubſidet, vel, deficiente herede vnico, res ad cauſſam inteſtati redit. Quia etiam legati pure vel in diem certum relicti dies hodie a morte teſtatoris cedit, omniumque legatorum eadem iure nouiſſimo natura eſt: legata etiam omnia, licet nondum agnita, ad heredes legatarii tranſmittuntur. Repudiatum quoque legatum non fiſcus vindicat, ſed id vel collegatariis re vel verbis vel mixtim coniunctis adcreſcit, vel apud eum remanet, a quo relictum eſt. Quare hodie illa tantum bona vacantia ſunt, quorum nullus heres exſiſtit. Ea enim fiſco et iure nouo addicuntur (d), dum intra quadriennium, ex quo, heredem nullum exſtare, certum eſſe coeperit, a fiſco agnoſcantur (e). Fiſcus contra creditoribus tenetur (f), nec tamen vltra bonorum vires, etiamſi non

(a) L. 10. D. *de iure fiſci.*
(b) L. *vn.* §. 12. C. *de caduc. toll.*
(c) *d.* L. *vn.* §. 5. C. *eod.*
(d) L. 1. *pr.* D. *de ſucceſſ. edict.*
(e) L. 1. §. 2. D. *de iure fiſc.* L. 10. §. 1. D. *de diu. et temp. praeſcr.*
(f) L. 11. D. *de iure fiſci.*

non confecerit inuentarium (a). Iure tamen nouo fiſco praeferuntur collegia in bonis decurionum, nauiculariorum, cohortalium et fabricenſium (b) et hos participes liberalitatis principalis in bonis ſibi et defuncto communiter donatis antecedunt (c). De quibus ipſa iuris compendia copioſe agere ſolent, quamuis mores omnium prouinciarum in vſu horum iurium non conſpirent.

(a) L. 1. §. 1. *D. eod.*
(b) *Tit. C. de hered. decur. nauicul.*
(c) L. *vn. C. ſi liberal. princ.*

CAPVT VIII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM.

DE FRAVDIBVS, ADVERSVS H. L. COMMISSIS.

I. *Capitis decimi cum reliquis connexio, eiuſque ſententia.* II. *Quid ſit in fraudem legis aliquid admittere?* εὑρήματα *ICtorum.* III. *Fraus legi noſtrae fiebat donationibus mortis cauſſa.* IIII. *Inſtitutionibus filiorum familias et ſeruorum, a dominis ante aditionem manumittendorum.* V. *Pecunia credita, legataque liberatione, vel debito ita legato, vt aliquanto plus ſit in legato quam in obligatione. L. 29. D. de legat.* 1. *leuiter emendata.* VI. *Vſufructu tanquam annuo legato relicto.* VII. *Fideicommiſſis tacitis, de quibus infra ad caput legis* XIII. *Subſtitutiones, et conditiones quaedam legatis adſcriptae fraudibus non accenſebantur.*

I. Hactenus de variis bonorum generibus, quae aerario vel fiſco vindicari ſolebant, actum eſt. Quemadmodum autem priore legis parte id praecipue agebant legiſlatores, ne quod nuptiis impedimentum obiiceretur: ita non minore ſollicitudine opus erat, ne aerario cauſſa caduci, caducum, nec non bona ereptitia et vacantia interciperentur. Quum autem huic lucro aerarii quam maxime aduerſari viderentur non modo variae fraudes, ad eludendam legem ingenioſe excogitatae, verum etiam ius adcreſcendi antiquum, ius ſibi relicta ad heredes tranſmittendi, fideicommiſſa tacita, et caducorum occultatio:

de ſingulis hiſce impedimentis actum eſſe animaduertimus capitibus proxime inſequentibus, et decimo quidem, vti ex VLPIANI libro XV. TER. CLEM. libro XVI. et PAVLLI libro VI. adparet, de fraudibus aduerſus hanc legem excogitatis, de quibus ita hoc capite cautum fuiſſe arbitror:

Ne quis in fraudem huius legis, quo magis caduca et ereptitia is, qui capere non poteſt, capiat, quidquam admittere velit.

II. NE QVIS IN FRAVDEM H. L. aiunt legiſlatores. In fraudem vero legis aliquid admittere dicitur, *qui ſaluis verbis legis* SENTENTIAM *eius circumuenit* (a). Quemadmodum itaque *contra legem facere* intelligitur, qui id facit, quod lex palam et nominatim prohibet: ita fraus legi fit, *vbi, quod fieri lex noluit, fieri autem non vetuit, id fit: et quod diſtat* ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, DICTVM *a* SENTENTIA: *hoc diſtat* FRAVS *ab eo, quod* CONTRA LEGEM fit (b). Ingenioſiſſima enim eſſe ſolet improbitas, adeoque facile aliquid fingit atque excogitat, quo legis verba captentur, et, quod ipſe legislator diſerte non expreſſit, id ad eludendam legum vim ac poteſtatem, vel vt TACITVS (c) de hac ipſa lege eleganter loquitur, *ad praemia* poenaſque *legis in ludibrium vertenda*, callide adhibeatur. Caue itaque cum huiusmodi fraudibus confundas varias iureconſultorum cautiones, quibus legem aequitate mitigabant, viaſque earum rigorem euitandi legitimas inueniebant. Quemadmodum enim fraudes legum ſententiam euertebant: ita haec ICtorum εὑρήματα erant cautiones innocuae, et nec verbis nec ſententiae legum aduerſantes, quibus obſeruatis negotia valide explicari, calumniaeque ac ſophiſticae aliorum artes prudenter euitari poſſent. Quales cautiones permultas libro ſingulari Εὑρηματικῶν complexus eſt HERENNIVS MODESTINVS, cuius non niſi fractae quaedam tabulae commune librorum iuridicorum naufragium euaſerunt (d).

III. Quum itaque et ſuae legi idem imminere fatum facile animaduerteret Auguſtus, qui teſte SVETONIO (e) iam ſua aetate *vim legis* variis artibus *eludi*, experiebatur: id operam dedit, vt omnes huiusmodi fraudes generali ſanctione excluderet. Hinc ita ſcriptum fuiſſe videtur in lege noſtra: NE QVIS IN FRAVDEM H. L. QVO MAGIS CADVCA ET EREPTITIA IS, QVI CAPERE NON POTEST, CAPIAT, QVIDQVAM ADMITTERE

(a) L. 29. *D. de legibus.*
(b) L. 30. *D. eod.*
(c) *Annal. Lib. XV. cap.* 19.
(d) LABITT. *Indic. p.* 244.
(e) *Aug. cap.* 34.

MITTERE VELIT. Frequentiſſima fraus erat, et a ICtis ad hoc caput praecipue tractata, quae donando admittebatur. Si quando enim ſciebant teſtatores, nec hereditatum, nec legatorum capaces eſſe eos, quibus quid relictum vellent: ſolebant illis mortis cauſſa donare. Sed eam fraudem veteres omnes veluti ex compacto damnant, tanquam contra ſententiam legis excogitatam. Hinc VLPIANVS (a) hanc generalem iuris regulam proponit ad hoc caput decimum: *illud generaliter meminiſſe oportebit, donationes mortis cauſſa factas* LEGATIS *comparatas. Quodcumque igitur in legatis iuris eſt, id in mortis cauſſa donationibus erit accipiendum.* Ex quo prono alueo fluit, incapacibus non magis donari, quam legari poſſe. Nec aliter PAVLLVS (b), niſi quod is, SCto ita cautum eſſe, obſeruat, cuius occaſione varias quaeſtiones et caſus enucleat, ſed ad generalem magis doctrinam de mortis cauſſa donationibus, quam ad legem caducariam, pertinentes. Vnde iis immorari inſtituti ratio non patitur. Non magis valebat donatio in fraudem legis ea facta formula: VT NVLLO CASV SIT REPETITIO. Quamuis enim ita donari poſſit eo effectu, vt donatarius a donatore ſecurus ſit (c): non tamen ea formula impediebat aerarium vel fiſcum, quo minus, quod in fraudem legis ita traditum fuerat, reuocaret, et quidem, vt videtur, cum fructibus et acceſſionibus omnibus, quia et *donator*, poſtquam conualuit, *mortis cauſſa donationem condicens, fructus quoque donatarum rerum, et partus, et quod accreuit rei donatae*, teſte PAVLLO (d), *repetere poteſt.* Atqui non magis rata erat donatio, in fraudem fiſci vel aerarii facta, quam quae in fraudem donatoris, qui cogitatione imminentis periculi donans poſtea conualuerat.

IIII. Aliis quoque fraudibus vim ac poteſtatem legum eluſam eſſe, ex aliis quam plurimis fragmentis patet. Sic ſolebant quidam non ipſos incapaces, ſed eos, quos illi in poteſtate habebant, heredes inſtituere, vt, quod ipſi per ſe capere non poſſent, per liberos caperent. Similiter et ſi filius familias incapax eſſet, impune ei plus, quam lex ferebat, relinqui poſſe exiſtimabant, quia non ſibi, ſed patri adquireret. Sed et has artes reiiciunt interpretes, et in his PAVLLVS (e) noſter, cuius eſt haec regula iuris: *cepiſſe quis intelligitur, quamuis* ALII ADQVISIIT. Quid enim intereſt, ſiue iam ſtatim filius familias ex teſtamento extranei capiat, ſiue in poſterum a patre recipiat. Subtiliſſima

(a) VLP. *Lib. XV.* L. 37. *pr. D. de mort. cauſſ. don.*

(b) PAVLL. *Lib. VI.* L. 35. *pr. D. eod.*

(c) PAVLL. IB. L. 35. §. 4. *eod.*

(d) PAVLL. *Lib. VI.* L. 12. *D. condict. cauſſ. dat.*

(e) PAVLL. *Lib. VI.* L. 140. *D. de verb. ſign.*

liſſima etiam erat ars, qua teſtatores ſeruos incapacium inſtituebant, ſub conditione libertatis. Quamuis enim dominum incapacem, nec per ſeruum capere poſſe, haud ignorarent: ita tamen callide inſtrui ſolebat ſcena, vt dominus ſeruum heredem ante aditionem hereditatis manumitteret, ac ab eo hereditatem illam ſibi, tanquam pretium manumiſſionis, clam ſtipularetur. Ita enim duo ſe conſequuturos ſperabant, primum vt nec fiſco vel aerario locus eſſet, ſi non dominus, ſed manumiſſus, hereditatem capere videretur: alterum, vt dominus nihilominus id lucrum obtineret, tanquam pretium manumiſſionis. Sed ſi fraus pelluceret, nihil actum videbatur, quantumuis alias huiuſmodi inſtitutiones eſſent licitae. Et ita intelligendus Ter. Clemens (a), qui propoſita hac ſpecie, tum demum *ſeruum* ad hereditatem *admitti* ait, si nihil in fraudem legis *factum eſſet.*

V. Argutum quoque eſt inuentum cuius Pavllvs (b) ad hoc caput meminit. Nam primo is, qui incapaci bonorum partem deſtinauerat, ei tantumdem pecuniae credebat viuus, et poſtea heredem, vt eum liberaret, damnabat. Sed et ſic nihil egiſſe teſtatorem, facile patet. Quid vero ſi ex duobus reis promittendi alter capere poſſet, alter non poſſet, et vtrique tamen legata fuiſſet liberatio? *Tunc*, inquit Pavllvs, *ſi ſocii non ſint, delegari debet is, qui nihil capit, ei, cui hoc commodum lege competit: cuius petitione vtrumque accidit, vt et hoc commodum ad eum perueniat, et is, qui capit, liberetur.* Nimirum Titius et Seius, correi promittendi debebant mille. Creditor heredem damnabat, vt vtrumque liberaret. Sed Titius caelebs id commodum capere non poterat. Si itaque heres vtrumque liberaſſet, partem Titii nihilominus exegiſſet fiſcus, iſque, ſolutis mille, a Seio dimidiam ſummam repetiiſſet, actione ceſſa ab herede: adeoque hic non fuiſſet liberatus (c). Sin Seium liberaſſet ſolum, peremta etiam eo ipſo fuiſſet obligatio Titii, quia, ſoluente vno correo, vel quocunque modo ſatisfaciente, et alter liberatur (d). Nec Seius aduerſus Titium actione vlla vti potuiſſet, quia pro eo nihil ſoluerat. Callide itaque Pavllvs ſuadet, vt, quia heres Seio debeat legatum liberationis, ei deleget Titium incapacem: eo enim ſoluente, et dimidia, quam iure tunc petit Seius, ad eum ſolum peruenit, et ipſe ex teſtatoris iudicio liberatur. Quid vero ſi ſocii ſint? Tunc, inquit Pavllvs, *propter eum, qui capax eſt, et ille capit per conſequentias, liberato illo per accepti-*

(a) Ter. Clem. *Lib. XVI.* L. 82. D. *de adqu. hered.*

(b) Pavll. *Lib. VI,* L. 29. *D. de liber. leg.*

(c) L. 2. C. *de duob. reis.*

(d) L. 2. L. 3. *D. eod.*

ceptilationem. Id enim eueniret etiam, ſi ſolum capacem liberare iuſſus eſſet. Contra ſi incapacem ſocium ſolum liberari iuſſiſſet teſtator, neuter fuiſſet liberatus (a). Haec de legato liberationis. Quid ſi debitor creditori incapaci legaſſet debitum: an id quoque legatum legi aduerſabatur? Id merito negandum, ſi inutile erat legatum, id eſt, ſi nihilo plus erat in legato, quam in obligatione. Sin lucrum aliquod ineſſet: quod capere legatarius non poterat, id aerarium procul dubio praeripiebat. Et huc pertinet alterum PAVLLI (b) fragmentum, quo an debiti legato lucrum inſit, diſquirit, reſpondetque: *ſi neque* MODO, *neque* TEMPORE, *neque* CONDITIONE, *neque* LOCO *debitum differatur, inutile eſt legatum.* Paullo obſcurius hic eſt verbum DIFFERATVR, pro quo alii codices, notante IVL. PACIO, habent *proferatur*: ſed eodem ſenſu. Atqui quaeſtio eſt de debito legato creditori. Quo caſu quis vtile dixerit legatum, ſi debitum conditione, loco, tempore differatur vel proferatur? Manifeſtum itaque videtur, legendum eſſe *differat*: vt ſenſus ſit, ſi legatum ab obligatione neque modo, neque tempore, neque loco differat, illud eſſe inutile.

VI. Fraus etiam legi facta videtur non vſufructu, ſed reditu patrimonii omnibus annis legato: eoque pertinere videtur fragmentum VLPIANI (c), quod haec ſpecies illuſtrare videtur. Titius duxerat Caiam, trium liberorum, ex priore matrimonio ſuſceptorum, matrem. Moriens ei relinquebat, quantum per leges capere poterat, puta decimam matrimonii nomine, tres decimas ob liberos legatariae ſuperſtites, et praeterea tertiam partem vſusfructus omnium bonorum. Vltimum legatum his verbis conceperat: *Tertiae partis* PATRIMONII MEI REDITVM OMNIBVS ANNIS VXORI MEAE DARI VOLO. Non videbatur hoc annuum legatum, quia non in annos ſingulos, ſed omnibus annis dari iuſſerat maritus. Nec dici poterat vſusfructus legatus, quia reditus fit mentio, cuius legatum quomodo a legato vſusfructus differat, in iure notiſſimum eſt. Sed nondum eo tempore iuris expediti erat, an et reditus legatum morte legatarii exſtinguatur? Aſt hoc caſu Ariſtonem reſpondiſſe refert VLPIANVS, *ad vxoris heredem legatum hoc non tranſire, quia aut vſuifructui ſimile eſſet, aut huic legato* IN ANNOS SINGVLOS. Non ſolum ex ea ratione, *quod haec mens fuiſſe teſtatoris videretur*, quam in ſimili fere ſpecie LABEO, teſte IAVOLENO

(a) *Arg.* L. 5. §. 1. *D. de donat. inter vir. et vxor.*

(b) PAVLL. *Lib. VI.* L. 29. *de legat.* I.

(c) VLP. *Lib. XV.* L. 22. *D. de vſufr. leg.*

NO (a), vrgebat; ſed et, quia alias in fraudem legis plus a coniuge cepiſſet coniux, quam par erat.

VII. Maxime etiam per tacita fideicommiſſa fraus legi fiebat, de quibus et ſupra diximus, et infra dicemus accuratius. Iam id addo, ſubſtitutiones fraudibus his non accenſeri conſueuiſſe, quas praecipue ad id *introductas* ait IVSTINIANVS (b), *ne fierent caduca, et ſi facta ſint*, non ad fiſcum, ſed *ad certas perſonas recurrere diſponerent.* Hinc ſi quis caelibem inſtitueret, incertus, an tempore apertarum tabularum capax futurus ſit, ad excludendum aerarium vel fiſcum vtiliter ita ſubſtituebat: *Titius heres meus eſto: ſi heres non erit, Maeuius heres eſto.* Ita enim fiebat, vt, Titio caelibe excluſo, hereditas non in caſum incideret, ſed Maeuio in hunc caſum ſubſtituto deferretur, modo et ipſe per legem capere poſſet. Nec fraudibus accenſebantur legata, iis relicta conditionibus, quas iam ad caput ſextum ex *L.* 64. *D. ad L. Falc. et L.* 54. *D. de legat.* 2. notauimus. Et hinc illis plane ſimilem conditionem ad hoc caput refert PAVLLVS (c). Fundum quinquaginta dignum legauerat Titius incapaci, ſub hac conditione, SI QVINQVAGINTA HEREDI DEDISSET. Fiſco hic locum non eſſe, facile patebat, quia ſic nihil lucri perueniebat ad legatarium: ſed quaerebatur, an non legatum ſit inutile? Vti vero TER. CLEMENS iam in *L.* 54. *D. de leg.* 2. id vtile eſſe demonſtrauerat: ita eiuſdem ſententiae eſt PAVLLVS. *Plerique*, inquit, *putant, vtile eſſe legatum:* ſed ratio eius illa TERENTIANA paullo eſt obſcurior. Addit enim, ideo vtile hoc legatum pleriſque videri, *quia conditionis implendae cauſſa detur, et conſtare, etiam Falcidiam eum pati poſſe.* Sed haec manifeſto redolent manum Triboniani. Procul dubio ſcripſerat PAVLLVS: *Plerique putant, vtile eſſe legatum: quia conditionis implendae cauſſa datur: nam conſtat etiam legem Papiam hoc legatum pati poſſe.* Vtile ergo id legatum eſſe cenſet dupliciter, quia et legatarius fundum, quem habere eius interſit, data ad implendam conditionem pecunia, accipiat, et lex Papia huiuſmodi legatum non improbet, ex quo nullum lucrum perueniat ad legatarium. Sed vti Tribonianus pleraque fragmenta, quae ad hanc legem pertinebant, ad legem Falcidiam retulit, vt vſum aliquem, abrogatis etiam legibus caducariis, haberent: ita mirum non eſt, eum in hac quoque lege non nihil mutaſſe. Vt autem ad illam reuertamur: ſub finem PAVLLVS adiicit: *Sed ſi quinquaginta aurei legati ſint,* SI QVINQVAGINTA DEDISSET, *dicemus inutile eſſe legatum,* et

(a) L. 41. *D. de vſufr. leg.*
(b) L. *vn. pr. C. de cad. toll.*
(c) PAVLL. *Lib. VI. L.* 65. *D. ad L. Falc.*

et magis ridiculum eſſe, nimirum quia ſic nihil legatum eſt, quinquaginta pro quinquaginta datis. Si quis tamen quinquaginta aureos Romanos rariores ea conditione hiſtorico legaret, ſi quinquaginta aureos daret heredi: vberrimum id videretur legatum: quemadmodum nec illud inutile eſt, ſi quis ita leget: *ſi Titius heredi meo cauerit, centum Maeuio ſe daturum, et heres meus Titio centum dato*: de quo legato agit IVLIANVS (a).

Sed his fraudibus non opus fuit ab eo tempore, quo IVSTINIANVS caduca ſuſtulit. Ex quo et ratio reddetur facile, cur tot conditiones paene ridiculae in pandectis occurrant, quas ſi quis hodie legatis adſcriberet, teſtatorem emotae mentis fuiſſe, deieraret. Sunt viri docti, qui huiuſmodi caſus, ſubtiliter in Pandectis enucleatos, nunquam exſtitiſſe putant, ſed ea a ICtis excogitatos arbitrantur, ad leges huiuſmodi exemplis illuſtrandas. Sunt etiam, qui ſummae ſtoliditatis arguunt Romanos, in re ſeria magno conatu maximas agentes nugas, et tot conditionibus abſurdis et ridiculis onerantes heredes et legatarios, vt vel eo tempore, quo teſtamenta conderent, operam videantur dediſſe, vt cum ratione inſanirent. Sed neutri mihi rem acu tangere videntur. Qui titulum de conditionibus et demonſtrationibus euoluerit, pleroſque caſus vere exſtitiſſe animaduertet. Qui vero legem noſtram aliaſque plures, quibus teſtatorum licentia adſtricta fuerat, veluti Voconiam, Falcidiam, Fuſiam Caniniam, Iuliam Viceſimariam recte expenderit: facile reddet rationem, cur tot conditionibus tam ſubtiliter inuentis vſi ſint Romani teſtatores: non ideo ſane, quod dulce iis eſſet deſipere, vel nugas agere eo tempore, quo de ſuprema ac decretoria vitae hora cogitabant, ſed quod huiuſmodi artibus opus ſibi eſſe exiſtimarent ad euitandas fiſci calumnias. Iureconſultorum vero erat diſquirere, haſne conditiones ferant leges, an tanquam in earum fraudem excogitatas reiiciant? Quod ſi hodie illae in teſtamentis noſtrorum hominum exſulant: id felicitati temporum noſtrorum acceptum ferimus, quibus tot legibus non circumſcripta ſunt ſuprema hominum iudicia. Neque tamen ideo dementiae arguendi Romani, quibus ob principum auiditatem non licebat eſſe tam candidis atque apertis in teſtando. Sane ſi quis principum hodie leges ſaltim caducarias reſtitueret, (quod omen auertat Deus!) res ipſa procul dubio doctura eſſet iureconſultos, mille conditiones aeque ſubtiles in teſtamentis exſtituras, ac olim exſtiterant apud Romanos. Natura enim

 ita

(a) L. 84. *pr. D. de leg.* 1.

ita comparatum eſt, vt, aucta legum multitudine, crimina etiam ſub ſpecie legis inuoluantur, et circumſcriptio, vti veterum nonnemo ait, per ius ad iniuriam veniat.

CAPVT VIIII.

AD CAPITA LEGIS XI. XII. XIII.

DE IVRE ADCRESCENDI, TRANSMITTENDI ET DE TACITIS FIDEICOMMISSIS.

I. *Alterum caducis impedimentum obſtabat ius adcreſcendi, quod ſublatum capite* XI. *Eius ſententia.* II. *Iuris adcreſcendi origo. Illud in hereditatibus prius, quam in legatis, inualuit. Inter quos coniunctos id ius obtinuerit? An et inter verbis tantum coniunctos? An in legato per damnationem? Lex caducaria ius adcreſcendi in vniuerſum non ſuſtulit. Ius adcreſcendi quibus caſibus obtinuerit? quibus ſublatum ſit?* III. *Iuſtinianus illud in vſum reuocauit.* IIII. *Caput duodecimum de iure tranſmittendi egiſſe, probatur. Eius ſententia.* V. *Expoſitio capitis et vſus.* VI. *Tacita fideicommiſſa prohibita ſunt capite decimo tertio. Eius ſententia.* VII. *Huiuſmodi fideicommiſſa frequentiſſima.* L. 90. D. de legatis 3. *leuiter tentata.* VIII. *Edictum Traiani et conſtitutio Conſtantini de his, qui ſe ipſos deferunt.*

I. Capita legis caducariae proxima impedimentis, quae caducis obſtabant, remouendis deſtinata fuiſſe, capite ſuperiore obſeruauimus. Nihil autem caducis magis aduerſabatur, quam ius adcreſcendi. Portione enim deficiente coheredibus vel legatariis adcreſcente, nihil erat, quod in aerarium vel fiſcum incideret. Hinc id ius, fiſco inimiciſſimum, Auguſtus veluti in exſilium egit, idque capite hoc vndecimo: Siquidem complura fragmenta Ter. Clementis ex libro xvii., Pavlli ex libro vi. et Caii ex libro xiii. ad ius adcreſcendi manifeſto pertinent. Ex his autem, aliiſque veterum, quae ſuo loco laudabi-

laudabimus, teſtimoniis tale fuiſſe diſcimus caput legis noſtrae decimum tertium.

Ante apertas tabulas aditamque hereditatem, inter coniunctos heredes legatarioſue, ius adcreſcendi in iis, quae caduca vel in cauſſa caduci ſunt, excepto vſufructu legato, ne eſto.

II. Ius adcreſcendi videtur antiquiſſimum, et interpretatione prudentum ex ipſis XII. tabularum principiis deriuatum. Sanxerant decemuiri (a): AST SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Inde prudentes collegerunt, nullo modo admittendum heredem legitimum, ſi quis deceſſiſſet teſtatus, atque inde conſtruxerunt regulam iuris antiqui (b): *neminem poſſe pro parte teſtatum, pro parte inteſtatum decedere, earumque rerum, teſtati puta et inteſtati, naturaliter inter ſe pugnam eſſe.* Quae quum ita ſint: non potuit non inde naſci ius adcreſcendi inter coheredes, ita, vt ſi vel minima pars bonorum alicui titulo inſtitutionis honorabili relicta eſſet, is, altero deficiente, aſſem hereditatis totum caperet (c).

Quamuis autem ea ratio in legata non caderet, ſiquidem parte legati deficiente, non ideo eueniebat, vt quis pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus deceſſiſſe videretur: tamen ad haec quoque ius illud proferendum videbatur prudentibus, quod praeſumtio eſſet, teſtatorem, dum duos pluresue legatarios in vna re coniunxit, partem deficientem ad collegatarios potius deuolui, quam in hereditate ſubſidere, voluiſſe. Itaque inter collegatarios ius adcreſcendi valebat *iure coniunctionis* (d). *Coniunctim autem heredes inſtitui*, vel *coniunctim legari*, definiente CELSO (e), eſt *totam hereditatem vel tota legata ſingulis data eſſe, parteſque concurſu fieri.* Coniunctio illa fit tripliciter, vel *re et verbis*, vel *re tantum*, vel *verbis tantum* (f). *Re et verbis* coniuncti dicuntur, qui in eamdem rem, indiſtinctis partibus, vnaque propoſitione vocantur, veluti: TITIO ET MAEVIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO. Si quibus eadem quidem res, ſed diuerſis propoſitionibus, relinquitur, hi *re coniuncti* dicuntur, veluti: TITIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO; MAEVIO EVMDEM FVNDVM DO LEGO. Hi tametſi ad eamdem rem vocentur, et eatenus coniuncti habeantur,

 quia

(a) *Collat. Leg. Moſ. et Rom. tit. vlt.*

(b) L. 7. *D. de reg. iur.*

(c) L. 1. §. 4. L. 13. §. 2. L. 35. L. 74. *D. de her. inſtit.*

(d) *L.* 16. *D. quib. mod. vſufr.*

(e) CELS. *Lib. XXXV.* L. 80. *D. de leg.* 3.

(f) PAVLL. *Lib. VI.* L. 142. *D. de verb. ſign.* L. 89. *D. de leg.* 3.

quia tamen diuerſis vocantur orationibus, aliquando in iure vocantur *diſiuncti* (a): nec intereſſe videtur, quod ad ius adcreſcendi attinet, continuis periodis, an in diuerſis teſtamenti locis et paginis ad eamdem rem vocentur, dummodo ex verbis haud adpareat, teſtatorem, dum fundum Cornelianum, initio tabularum Maeuio legatum, ſub earundem finem Sempronio relinquit, priori id legatum voluiſſe adimere. Idque recte ex *L.* 33. *D. de legat.* 1. contra FR. HOTOMANVM (b) defendit vir doctiſſimus, VLR. HVBERVS (c), maximum olim Friſiae noſtrae ornamentum. *Verbis* denique *tantum coniuncti* ſunt, qui eadem oratione in rem vnam, ſed pro partibus in teſtamento expreſſis, vocantur, vt puta: TITIO ET MAEVIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO EX AEQVIS PARTIBVS. Et has partes tantum intelligi oportet: nam ſi reipſa diuiſae ſint, et teſtator verbi cauſſa Titio partem fundi Corneliani cis flumen; Maeuio partem eiuſdem vltra flumen; vel Caio et Seio ſingulos ſeruos legauerit (d): non ſunt coniuncti, ſed ſeparati, nec, vno repudiante legatario, res legata alteri adcreſcit (e). Non magis coniuncti cenſentur, quando partes intellectuales quidem duobus, ſed diuerſis orationibus adſcribuntur, vt puta: PARTEM FVNDI CORNELIANI TITIO DO LEGO, PARTEM EIVSDEM FVNDI MAEVIO DO LEGO, quia ſingulis quidem pars rei, ſed non vtrique eaedem legatae videntur (f). Denique nec, quum diuerſi heredes diuerſis legatariis eamdem rem dare damnantur, coniunctio inter legatarios intelligitur, veluti: TITIVS HERES MEVS FVNDVM CORNELIANVM MAEVIO DATO, CAIVS HERES MEVS EVMDEM FVNDVM SEMPRONIO DATO (g).

Quod itaque ad coniunctos attinet, inter eos omnes obtinet ius adcreſcendi, etiam inter verbis tantum coniunctos, quibus id legis beneficium abiudicant GOVEANVS (h), FR. HOTOMANVS (i), ANT. FABER (l), et, quem primo loco nominare debebam, ὁ πάνυ IAC. CVIACIVS (m). Quid enim clarius eſt verbis PAVLLI noſtri (n): *Si vero* VERBIS *quidem* CONIVNCTVS *ſit, re autem non: quaeſtionis eſt, an coniunctus* POTIOR *ſit? et magis eſt, vt et ipſe praeferatur.* Praeferebantur itaque eadem figura coniuncti reliquis. Hinc deficiens portio adcreſcebat

(a) §. 8. *Inſt. de legat.* L. 1. §. 3. *D. de vſufr. adcreſc.*
(b) *Ad* §. 8. *Inſt. de legat.*
(c) *Praelect. ad Inſt. Lib. II. tit. XX.* §. 26.
(d) L. 84. §. *pen. D. de legat.* 1.
(e) L. 1. *pr. D. de vſufr. adcreſc.*
(f) L. 1. *D. eod.*
(g) L. *pen. D. eod.*
(h) *De iure adcreſc. n.* 26.
(i) *Obſ. lib. VI. cap.* 11.
(l) *Coniect. Lib. VI. cap.* 1.
(m) *Obſ. Lib. XXIIII. cap.* 34.
(n) PAVLL. *Lib. VI.* L. 89. *D. de legat.* 3.

cebat collegatario coniuncto. Sin pluribus diuerſa orationis forma rem eamdem legauerat teſtator, veluti: *Primo et Secundo fundum Aemilianum do lego: Tertio eundem fundum do lego: Quarto eundem do lego: Quinto et Sexto eundem do lego aequis partibus:* tunc deficiente Primo, eius portio Secundo; deficiente Quinto; Sexto adcreſcit, iique reliquis omnibus praeferuntur tanquam eadem figura orationis coniuncti; in quos et onus cum lucro tranſit. Sin Tertius deficiat, iſte, quia diſiunctus eſt, portionem ſuam omnibus relinquit, ſed ita, vt eadem figura coniuncti, veluti Primus et Secundus, Quintus et Sextus, pro vna perſona habeantur, adeoque illi, ſi velint, tertiam vnam; hi alteram cum onere; Quintus reliquam tertiam inuitus, ſed ſine onere, conſequatur. Illud poſtremo moneo, teſtatorem ius adcreſcendi quidem in legatis; non autem in hereditate prohibere poſſe (a), quia ſi in hereditate prohiberet, ipſe pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus decederet: id quod tamen non contingit, ſi legatariis non adcreſcat. Vnde et heredibus ſemper cum onere etiam inuitis; legatariis non ſemper inuitis, ſed volentibus, neque ſemper cum onere adcreſcit.

Nullum eſt dubium, quin haec omnia iure vetere ante legem Papiam Poppaeam obtinuerint. Quum tamen diuerſa tum eſſent legatorum genera: ius adcreſcendi quidem locum habebat in legato *per vindicationem* & aliis, non autem in legato *per damnationem*, de quo VLPIANVS (b): Si PER DAMNATIONEM *eadem res duobus legata ſit, ſiquidem coniunctim, ſingulis partes debentur, & non capientis pars iure ciuili* IN HEREDITATEM REMANEBAT, *nunc autem caduca fit: Quod ſi diſiunctim: ſingulis ſolidum debetur.* Si itaque hunc in modum per damnationem legauerat teſtator: HERES MEVS TITIO ET MAEVIO FVNDVM AEMILIANVM DARE DAMNAS ESTO: heres ſingulis praeſtabat partem eius fundi dimidiam, & alterutra portio deficiens alteri non adcreſcebat, ſed ſubſidebat in hereditate. Sin ita heredem damnauerat teſtator: HERES MEVS FVNDVM AEMILIANVM TITIO DARE DAMNAS ESTO, EVMDEM FVNDVM MAEVIO DATO: ſingulis heres debebat legatum ſolidum, id eſt alteri fundum, alteri praeſtabat aeſtimationem (c). Vnde et alterius deficiente portione, nihil erat, quod adcreſceret alteri, qui iam tum ſolidum erat ex teſtamento conſequutus. Tale fuit vetus iſtud inter legata diſcrimen, cuius eam fuiſſe rationem arbitror, quod in legato vindicationis & reliquis cum legatariis agebat teſtator, iiſque ἀμέσως

dabat,

(a) L. 57. §. 1. *D. de vſufr.* L. 7. *de reg. iur.*

(b) *Fragm. tit. XXIIII.* §. 13.

(c) CAI. *Inſt. Lib. II. tit.* 5. §. 5.

dabat, *legabat*, vel *ſumendi*, *praecipiendique* poteſtatem faciebat: vnde & iis ius eſſe videbatur partem deficientem captandi, ad quam eſſent per coniunctionem quamcumque ab ipſo teſtatore vocati (a). Contra in legato per damnationem cum herede res erat teſtatori, quem hic dare facere iubebat. Si itaque perſona, cui dare fuerat iuſſus, deficeret; liberatus videbatur, nec vllum ius eſſe collegatario, qui, quod debebatur, iam conſequutus fuerat, portionem alteri deſtinatam petendi.

Ceterum ius hactenus explicatum & ante legem Papiam Poppaeam valuit, &, ſi a diſcrimine legatorum vetere diſceſſeris, hodienum valet, poſtquam illud ab exſilio reuocauit IVSTINIANVS. Quid vero lex noſtra? ANTE APERTAS, inquit, TABVLAS ADITAMQVE HEREDITATEM *ius adcreſcendi ne eſto.* Vetus illa magnoque cum apparatu agitata quaeſtio eſt: an ius adcreſcendi in vniuerſum ſuſtulerit lex Papia Poppaea? In ea ſoluenda nec ipſe ſibi CVIACIVS ſatis conſtitit, ſiquidem illud modo penitus hac lege excluſum eſſe, docet (b), modo illud etiam poſt illam ſaluum fuiſſe, contendit (c): quam viri ſummi fluctuationem inter variantes eius interpretationes, ex ſuo inſtituto notauit EM. MERILLIVS (d). Et ſane utrimque non deeſſe videntur rationes, quae dubiam & viri maximi mentem trahere potuerint. Nam ſi conſideres paullo accuratius, PAVLLVM (e) ad hanc ipſam legem noſtram accurate, et copioſius, quam quiſquam, de coniunctis et iure adcreſcendi diſputare: vix eſt, vt eam doctrinam illa aetate exoleuiſſe, nulliuſque in orbe Romano vſus fuiſſe arbitremur. Sin verba VLPIANI (f) intueamur: *Sed poſt legem* PAPIAM POPPAEAM *non capientis pars* CADVCA *fit:* nihil certius videri poſſet illa de profligato iure adcreſcendi ſententia. Sed quod ſaepe in huiuſmodi quaeſtionibus euenire intelliges, neutra ſententia vera; neutra ſine exceptione admittenda eſt. Suſtulit omnino lex caducaria ius adcreſcendi, ſed nec in vniuerſum, nec inter omnes perſonas, nec in omnibus legatis ſuſtulit. Quare capiti legis varias inſeruimus reſtrictiones, iam paullo accuratius contemplandas.

Primo itaque ius adcreſcendi non in vniuerſum ſublatum erat, ſed ANTE APERTAS TABVLAS ADITAMQVE HEREDITATEM. Quidquid enim condito teſtamento, viuo teſtatore, deficiebat, id erat in CAVSSA CADVCI. Quod mortuo teſtatore, ante apertas tabulas deficiebat, CADVCVM fiebat. Apertis tabulis, ſed nondum adita hereditate, legatoue agnito,

(a) MERILL. *Obſ. Lib. VI. cap.* 32.
(b) *Obſerv. Lib. XII. cap.* 11. *Paratitl. C. de caduc. toll.*
(c) *Obſ. Lib. XXIII. cap.* 34.
(d) *Var. Cuiac. Lib.* 1. *Cap.* 39.
(e) PAVLL. *Lib. XI.* L. 89. *D. de leg.* 3. L. 142. *D. de verb. ſign.*
(f) *Fragm. tit. XXIIII.* §. 12.

agnito, quidquid deficiebat, bonorum VACANTIVM nomine ab aërario vel fiſco occupabatur, ac proinde hactenus locus non erat iuri adcreſcendi. Aſt tabulis apertis, aditaque hereditate, non amplius fiſco quidquam ſpei ſupererat, & proinde ſi quid deficeret, id vel coheredibus vel coniunctis collegatariis adcreſcebat. Hinc CAIVS (a) ad hoc caput: *Qui ſemel*, inquit, *aliqua ex parte* HERES EXSTITIT, *deficientium partes etiam inuitus excipit, id eſt, tacite ei deficientium portiones etiam inuito* ADCRESCVNT. Idem de legatis tradit IVLIANVS (b), qui legati partem deficientem etiam heredibus coniuncti collegatarii adcreſcere, docet, *ſi tamen* HEREDITAS ADITA SIT. Eodem pertinent *Leges* 34. *et* 35. *D. ad L. Aquil.* et *L.* 4. *D. de manum. vindicta*, vbi alteri collegatario, altero partem ſuam poſt hereditatis aditionem repudiante, pars deficiens adcreuiſſe dicitur. Simile quid de bonorum poſſeſſionibus ſecundum tabulas obſeruat VLPIANVS (c), vt ſatis adpareat, adita iam hereditate locum fuiſſe iuri adcreſcendi, quod et a viris eximiis, EM. MERILLIO, (d) IAC. GOTHOFREDO (e) et IANO A COSTA (f) ſatis ſuperque obſeruatum eſt.

Hinc porro ſequitur: INTER CONIVNCTOS HEREDES LEGATARIOSVE IVS ADCRESCENDI IN IIS, QVAE CADVCA VEL IN CAVSSA CADVCI SVNT, NE ESTO. Quibus verbis ideo vſi ſumus, quia in iis, quae pro non ſcriptis habentur, ius adcreſcendi, vti ex IVSTINIANI (g) conſtitutione recte obſeruauit MERILLIVS (h), ſemper obtinuit, adeoque ad ſola caduca et, quae in cauſſa caduci ſunt, hoc legis caput pertinuit. Quin ex eodem ſequitur, vt, quia non omnia caduca fiſco cederent, ſed in illis quaedam perſonae, de quibus capite legis caducariae ſecundo agitur, fiſco anteferrentur, inter huius modi perſonas coniunctas etiam ius adcreſcendi habuerit locum. Inſtitutis itaque liberis, vel parentibus ad tertium gradum, vel extraneis liberorum iure ſubnixis, ius adcreſcendi inter eos obtinuit, idemque dicendum videtur de eo caſu, ſi huiuſmodi perſonis aliquid per modum legati coniunctim fuerat relictum (i). His enim ius antiquum, id eſt, ius adcreſcendi, relictum eſſe diſerte fatetur VLPIANVS (l). Et iam facile adparet, quo pertineant.

(a) CAI. *Lib. XIIII.* L. 53. §. 1. *D. de adquir. vel omitt.*
(b) L. 26. §. 1. *D. de cond. et dem.*
(c) L. 2. §. 8. *D. de bon. poſſeſſ. ſec. tab.*
(d) *Obſ. Lib. V. cap.* 4. *et* 12.
(e) *Ad Leg. Pap. pag.* 349.
(f) *Ad* §. *vlt. Inſt. de SC. Orphit.*
(g) L. *vn.* §. 3. *C. de caduc. toll.*
(h) *Var. Cuiac. Lib. I. cap.* 39. *p.* 163.
(i) SCHVLTING. *Iuriſprud. vet. anteiuſt. pag.* 653. 618.
(l) *Fragm. tit. XVIII.* §. 1.

praeclara illa Ter. Clementis (a), Caii (b) et Pavlli (c) fragmenta, quibus totam de iure adcreſcendi doctrinam eleganter & copioſe exponunt. Oſtendendum enim illis erat, quomodo deficiens portio his perſonis, ab ipſa lege exemtis, adcreſceret, ſi vel coheredes eſſent, vel collegatarii mixtim, re, verbiſue coniuncti.

Exceptum porro fuiſſe arbitramur legatum vſusfructus, in quo nec poſt legem Papiam Poppaeam ius adcreſcendi exoleuerat. Hinc capiti noſtro inſeruimus verba: EXCEPTO VSVFRVCTV LEGATO. Vſusfructus enim id habebat ſingulare, quod eius pars deficiens non fiſco vel aerario vindicaretur, ſed coniuncto adcreſceret, et quidem non ſolum ante agnitum legatum deficiens, ſed et, ſi iam aliquamdiu vſus fruitus legatarius poſtea morte interciperetur (d). Immo vſusfructus deficiens non ſolum ei, qui tum altera parte vtebatur fruebatur, adcreſcebat, ſed et illi, qui portionem ſuam amiſerat (e): quia, vti recte vidit clariſſimus A. A. Pagenstechervs (f), vſusfructus non rei; ſed perſonae, adcreſcebat (g), quum alias in proprietate portio portioni adcreſcat (h). Quod ius quum lex Papia Poppaea non ſuſtuliſſet, facile iam reddetur ratio, cur, quum in Digeſtis nullus de iure adcreſcendi titulus ſingularis occurrat, de vſufructu tamen adcreſcendo tam verboſe egerint veteres iureconſulti.

III. Verum hoc legis caducariae caput, vna cum caducis, ſuſtulit Ivstinianvs (i), qui ius adcreſcendi antiquum veluti poſtliminii iure in vſum recepit, et copioſe expoſuit in luculenta de caducis conſtitutione.

IIII. Sequens caput decimum tertium omiſit vir eximius Iac. Gothofredvs. Sed ſunt quaedam ex libro XVI. Vlpiani (l), ex libro XIIII. Caii (m), et Pavlli (n) libro VI. fragmenta, quae, caput hoc de transmiſſione legatorum egiſſe, plane perſuadent.

Et ſane non minus caducis obſtabat atque aduerſabatur ius legatum transmittendi ad poſteros, quam ius adcreſcendi. Quare et illud reſtrictum et coarctatum hac lege fuiſſe, perquam veroſimile eſt. Et quidem, quod ad hereditates attinet, in iis nihil mutauit. Nam et iure antiquo,

(a) Ter. Clem. *Lib. XVII.* L. 17. *D. de opt. leg.*
(b) Cai. *Lib. XIII.* L. 58. *D. de leg.* 2.
(c) Pavll. *Lib. VI.* L. 89. *D. de leg.* 3. L. 142. *D. de verb. ſign.*
(d) L. 1. §. 3. *D. de vſufr. adcreſcendo.*
(e) L. 10. *D. eod.*
(f) *Admonit. ad Pand. Part. II.* §. 70.
(g) L. 33. §. 1. *de vſufr.*
(h) *d.* L. 33. L. 3. §. *vet.* L. 4. L. 5. *de bon. poſſeſſ.*
(i) L. *vn.* §. 8. *ſequ. C. de caduc. toll.*
(l) Vlp. *Lib. XVI.* L. 60. *de leg.* 2.
(m) Cai. *Lib. XIIII.* L. 56. *D. de leg.* 2.
(n) Pavll. *Lib. VI.* L. 24. *quando dies leg.*

antiquo, et poſt legem Papiam Poppaeam, hereditas nondum adita non tranſmittebatur. Quin ius antiquum ea in re nouo erat rigidius, quod exceptiones illae, quibus hodie liberorum ſui iuris (a), et extraneorum, intra ſpatium deliberandi decedentium, heredes (b) vtuntur, poſteriore demum aeuo a Theodoſio, Valentiniano et Iuſtiniano inuectae ſunt. Aſt in legatis res aliter ſe habet, de quibus cautum fuiſſe arbitramur:

Legatum, pure aut in diem certum per vindicationem relictum, poſt apertas tabulas; reliqua huius generis non niſi agnita; conditionalia denique poſt conditionis euentum, ad heredes tranſmittuntor.

V. De ipſo hoc legatorum diſcrimine, et diuerſo tranſmittendi iure nihil eſt, quod hic monendum exiſtimemus poſt ea, quae iam ad caput legis nonum monuimus: vbi et ſententiam huius capitis veterum teſtimoniis demonſtrauimus. Iam tantum veterum fragmenta, quae ad caput hoc retulimus, paucis expendere iuuabit. Elegans eſt ſpecies quam ex IVLIANO repetit VLPIANVS (c): Pater a filio herede legauerat Seio, et huius fidei commiſerat ſub conditione, vt Titio daret. Titius pendente conditione deceſſerat. Non ſane dubium erat, quin fideicommiſſum, vtpote conditionale, deficeret, quia eius dies a conditionis euentu cedit, ab eoque tempore demum tranſmittitur. Sed id quaerebatur, quis id fideicommiſſum lucraretur? Fiſco ſane non erat locus, quia id erat fideicommiſſum, quod tum legatis nondum fuerat aequiparatum, nec id erat tacite relictum, vt ideo eripiendum eſſet. Aſt vtrum illud apud filium, a quo legatum, an apud Seium a quo fideicommiſſum erat, ſubſideat, de eo erat quaeſtio. Quam ita IVLIANVS definit: *Fideicommiſſum deficiens apud Seium manet, non ad filium heredem pertinet, quia in fideicommiſſis priorem cauſſam habere eum, cuius fides electa eſt, ſenatus cenſuit.* Intelligi MERILLIO (d) videtur SCtum Trebellianum, quod fideicommiſſa, ſi qua deficerent, non caduca eſſe, ſed apud eum, a quo relicta erant, manere voluerit. Quod SCtum in animo habuiſſe oportet etiam MARCELLVM (e), dum ſimilem quaeſtionem eodem modo decidit, addita tamen elegante limitatione, *niſi duntaxat vt miniſtrum* legatarium Seium *elegerit.*

 Paullo

(a) L. *vn. C. de his qui ante apert. tab.*
(b) L. 19. C. *de iure delib.*
(c) VLP. *Lib. XVI.* L. 60. *D. de legat.* 2.
(d) *Lib. VII. Obſ. cap.* 22.
(e) L. 17. *pr. D. de legat.* 2.

Paullo ſubtilior eſt ſpecies PAVLLI (a). Teſtator heredem Caio dare damnauerat penum, vel fundum, et, ſi non dediſſet, decem. Ita conditionale erat legatum. Relicti enim erant decem, ſub ea conditione, ſi heres penum vel fundum non dederit. Caius, interpellato herede, deceſſerat. Quaerebatur, quid ad heredes ſuos tranſmittat? Reſpondet ICtus, decem tranſmitti. Conditio enim decedente Caio iam exſtiterat, quia interpellatus heres, vt fundum vel penum daret, neutrum dederat. Et ita iam facile intelligentur verba Paulli: *ſi penum heres dare damnatus ſit, vel fundum*, vel aliam quamcumque ſpeciem, *et ſi non dediſſet, decem: ego accepi* a magiſtris meis, *et penum legatam, et tranſlatam eſſe in decem, ſi noluerit penum heres dare, et tunc pecuniam deberi, quum interpellatus fundum non dediſſet:* id eſt vtroque caſu legatam eſſe non penum vel fundum, ſed decem, ſub ea conditione, ſi heres penum vel fundum non dederit, adeoque heredem Caii petere poſſe decem, ſi viuus ille heredem interpellauerit. Iam altera ſequitur ſpecies. Caius, cui hoc modo legatum fuerat, antequam heredem interpellaſſet, deceſſerat: quid tunc tranſmittebat? Non ſane legatum decem aureorum, quia eius legati conditio nondum exſtiterat, herede nondum interpellato. Quia tamen et fundus et penus pure et perfecte legatus fuerat, Caius legatum hoc tranſmittebat ad heredes. Vnde pergit PAVLLVS: *Et ſi interea*, antequam heredem interpellauerit, *deceſſerit legatarius: tunc heredi eius non niſi fundum* vel penum, non autem decem *deberi. Namque quum dictum eſt: Publicius heres fundum*, vel penum, *dato, perfectum eſt legatum*, et hinc ſtatim agnitum tranſmittitur: *et quum dicit: ſi non dederit, (penum vel fundum,) centum dato: ſub conditione fundi legatum ademtum videri eo caſu, quo centum deberi coeperint.* Id eſt, perinde habetur, ac ſi teſtator dixiſſet: Decem dato, ſi interpellatus penum vel fundum non dederis. *Quorum quia conditio, viuo legatario, non exſtiterit, forte quia interpellatus non ſit: euenerit, vt ademtio nihil egerit, fundique legatum*, quia purum et perfectum eſt, *durauerit.* Subiicit PAVLLVS ſpeciem tertiam. Teſtator ita Caio legauerat: SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO. Quid tunc tranſmittet? Si viuus interpellauerit heredem, decem tranſmittit, quia exſtitit conditio. Si non interpellauerit: in heredem Caii nihil deuoluetur. Nam neque penus debebitur, quae non legata eſt: nec decem, quia Caius ante exiſtentem conditionem defecit. Et huc pertinent verba poſtrema: *Plane ſi ſic legatum ſit: Si penum non dederit, decem dato: dicimus, non*

eſſe

(a) PAVLL. *Lib. VI. L. 24. D. quando dies legat.*

eſſe penum legatam. Vt breui ἀνακεφαλαιώσει rem omnem ob oculos ponamus. Si teſtator ſcripſit: *Heres Caio fundum dato, ſi non dederit, decem dato:* duplex legatum eſt, purum alterum, puta fundi; alterum conditionale decem aureorum. Si itaque Caius, interpellato herede, deceſſit, poſterius legatum tranſmittit, quia iam exſtitit conditio. Sin nondum interpellato herede ad plures abiit: legatum non poſterius tranſmittit, cuius conditio nondum exſtitit; ſed prius, quia id purum et perfectum eſt. Denique ſi ita legatum: *Heres, niſi Caio penum dederit, centum dato:* interpellato herede, tranſmittitur legatum decem aureorum: non interpellato, nec pecunia, quia conditio non exſtitit, nec penus, quae plane non legata eſt.

Reliquum eſt tertium, quod ad hoc caput pertinet, fragmentum, ex quo diſcimus, id ius non tenuiſſe principem, et quidem ex conſtitutione Antonini. De ea enim CAIVS (a): *quod* PRINCIPI *relictum eſt, qui antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus eſt, ex conſtitutione D. Antonini* SVCCESSORI *eius debetur.* Mirum id videri poſſet, maxime in Antonino, eum ſe iure communi exemiſſe, quum alioquin in hereditatibus adeundis, agnoſcendiſque legatis nihil ſingulare adfectauerint boni principes. Et miratur ſane ad hunc locum DIONYS. GOTHOFREDVS, qui odioſam hanc conſtitutionem putat, et principis maieſtate indignam. Sed vera ratio eſt, partim quod huiuſmodi legatum non perſonae, ſed dignitati, relictum videretur, quae ratio acuta ſane et elegans nuper viro celeberrimo, mihique amiciſſimo ſuccurrit (b): partim, quod Princeps omnibus legibus caducariis, vt ſupra obſeruauimus, nominatim eſſet ſolutus. Hinc is vtebatur iure antiquo, et dies legatorum ei relictorum a tempore mortis teſtatoris cedebat. Ex quo ſane conſequebatur, vt legatum etiam tranſmitteret non ſolum ad heredem, ſed et ſucceſſorem: nec non, vt tranſmitteret illud, etiamſi, antequam dies legatorum ex lege Papia Poppaea cederet, ab hominibus eſſet ereptus.

VI. Progredimur ad caput XIII. quod de fideicommiſſis tacitis et in fraudem legis excogitatis egiſſe, exinde colligo, quod VLPIANVS libro XVIII, TER. CLEMENS libro eodem, CAIVS libro XV, et PAVLLVS libro ſeptimo de iis copioſiſſime diſputarunt. Eo capite ita cautum fuerat:

(a) CAI. Lib. XIIII. L. 56. D. de leg. 2.

(b) GVNDL. de Principe herede Cap. 6. §. 33.

Si qui heres legatariuſue in fraudem H. L. a teſtatore tacite rogatus ſit, ei reſtituere, qui per H. L. capere prohibetur, iſque ſciens dolo malo tacitam fidem teſtatori adcommodauerit, hereditate legatoue, ſibi relicto, priuator, eaque populo vindicantor.

VII. Qualia fuerint tacita illa fideicommiſſa, quibus heredes obſtringere conſueuerint teſtatores, vt hereditatem incapacibus reſtituerent, iam ſupra, vbi de legibus decimariis et ſolidi capacitate egimus, explicatum eſt. Iam ipſa capitis verba paucis interpretabimur: SI QVI HERES, inquit lex, LEGATARIVSVE. Nihil enim intereſt, ab herede incapaci relinquatur, an a legatario, nec, vniuerſale hoc fideicommiſſum ſit, an ſingulare, dummodo plus in ſe lucri contineret, quam fideicommiſſarius per leges capere poſſet. Additur: IN FRAVDEM H. L. Tam ſaepe enim hac fraude ad eludendam legis caducariae ſeueritatem vtebantur homines vaferrimi, vt apud veteres ſcriptores nihil ea memoretur frequentius. Hinc Scholiaſtes IVVENALIS (a): *Si vxor*, inquit, *iure impediatur adultero ſuccedere, ipſe maritus leno ſuccedit adultero heres, vt* PER FIDEICOMMISSVM *res adulteri ad adulteram veniant.* Et HIERONYMVS (b): *Per* FIDEICOMMISSA *legibus illudimus*, quem locum iam vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, notauit. Vidimus etiam ſupra TERTVLLIANVM (c) hanc fraudem ad pietatem inflectentem, ſcribentemque, ſe, vt vxor promiſſa diuina *in ſolidum capere poſſet, hoc* TACITVM *admonitionis ſuae* FIDEICOMMISSVM *Deo commendaſſe.* Denique CALLISTRATVS (d), *ſuo tempore eo fere iam decurſum*, refert, *vt fraus legi fieri videretur, quoties quis neque teſtamento, neque codicillis rogaretur, ſed domeſtica cautione et chirographo obligaret ſe, ad praeſtandum ei, qui capere non poſſet.* Ceterum iſta fraus in eo conſiſtebat, vt quis A TESTATORE TACITE ROGARETVR, EI RESTITVERE, QVI PER H. L. CAPERE PROHIBERETVR. Si quis ergo in teſtamento rogaret heredem, vel legatarium, vt bona eorumue partem incapaci reſtitueret, id in fraudem legis factum videbatur, ſiue fiduciarius chirographum eo nomine dediſſet, ſiue nuda pollicitatione repromiſiſſet, vt docet CAIVS (e). Quales vero fuerint hi chirographi, iam ſupra oſtendimus, neque id hoc loco repetimus. Praecipue tamen id pro fraude vel dolo habebatur, quod TACITE rogatus eſſet heres vel legatarius, Si

(a) *Ad Sat. I. v.* 55.
(b) *Ad Nepotian.*
(c) *Ad vxor. Lib. I. cap.* 1.
(d) L. 3. *D. de iure fiſci.*
(e) CAI. *Lib. XV.* L. 10. *pr. de his quae vt ind.*

Si quis enim palam rogatus promiſerat, ſe reſtituturum perſonae, quae legibus ex teſtamento capere prohiberetur: fideicommiſſum quidem concidebat, aſt illud non occupabatur ab aerario vel fiſco, ſed in hereditate ſubſidebat, vel apud eum, a quo relictum fuerat, permanebat. Quo pertinet fragmentum PAVLLI (a): *nominatim legatum accipiendum eſt, quod, a quo legatum ſit, intelligitur, licet nomen pronunciatum non ſit.* Ita Codices omnes. Sed quum in lege Papia caducaria non quaereretur, a quo legatum eſſet, (id quod non poterat non certum eſſe,) ſed cui aliquid contra leges vel in earum fraudem relictum fuerit: parum abeſt, quin expuncta praepoſitione ſcribendum putem: *quo legatum ſit*, vt *quo* vel ponatur pro *quorſum* vel pro *cui*. Ita enim aliquando loquuntur iureconſulti et ipſe PAVLLO aequalis VLPIANVS (b), procul dubio more veterum, quos *quoi* pro *cui* ſcripſiſſe, in vulgus notum eſt. Porro additur: RESTITVERE EI, QVI PER LEGEM CAPERE PROHIBETVR. Puta tempore conditi teſtamenti. Nec enim is incidebat in legem, qui rogatus fuerat, ei reſtituere, qui quum tempore conditi teſtamenti capax eſſet, poſtea demum incapax eſſe coeperat. Quare non dubitat CAIVS (c), *quin, etſi hoc caſu fideicommiſſum deficiat, id tamen apud eum, qui rogatus erat reſtituere, manere debeat, quia* NVLLA *eius* FRAVS *interueniſſe videatur, niſi in futurum caſum fidem accommodauerit, id eſt, vt, licet capere legibus prohiberi coeperit, reſtituat.* Quare nec aerario locus erat, ſi perſona, cui reſtituenda hereditas, capere poſſet, veluti concubina. Et ita CELSVS pater, quum eſſet in conſilio Ducenni Veri, Conſ. ſententiam ſuam omnibus probauit, quum cenſeret, legatum ducentorum concubinae Otacilii Catuli praeſtandum eſſe, quod ipſe liberto reliquerat, petieratque, vt reſtitueretur concubinae, tametſi libertus viuo teſtatore deceſſiſſet, et legatum remanſiſſet apud Otacilii filiam heredem (d). Porro non ſufficiebat, heredem legatariumue a teſtatore tacite rogatum eſſe: ſed concurrere oportebat fiduciarii promiſſum, dolo malo factum. Hinc additur: ISQVE SCIENS DOLO MALO TACITAM FIDEM TESTATORI ADCOMMODAVERIT. Qui enim poena dignus videri potuiſſet heres vel legatarius, cui contra leges aliquid iniunxerit teſtator, quum ipſe fidem nunquam ei obſtrinxiſſet, ſe improbae iſti teſtatoris voluntati pariturum? Fidem itaque ſuam adcommodaſſe debebat

(a) PAVLL. *Lib. VII.* L. 90. *D. de leg.* 3.

(b) L. 16. §. 12. *D. ad SC. Trebell.*

(c) CAI. IBID. L. 10. §. 1. *D. de his, quae vt indign.*

(d) CELS. *Lib. XXXVI.* L. 29. *de leg.*

bebat fiduciarius, et quidem SCIENS, DOLO MALO. In illa vero quaeſtione, teſte VLPIANO (a), *nec ſupina ignorantia ferenda erat, factum ignorantis, nec ſcrupuloſa inquiſitio exigenda. Scientia enim hoc modo aeſtimanda videbatur, vt neque negligentia craſſa, aut nimia ſecuritas ſatis expedita eſſet, neque delatoria curioſitas exigeretur.* Nec dolum commiſiſſe videbatur filius familias, qui iuſſu patris tacitam fidem adcommodauerat. Quamuis enim pater per filium tunc nihil adquireret, ne fraudis atque improbitatis ſuae caperet fructum: filio tamen, mortuo patre, vel facta emancipatione, id factum fraudi non erat, quia, vti CAIVS (b) reſpondet, non videbatur id filio nocere debere, qui *parendi neceſſitatem habuerit.*

Si quis ergo ita tacitam fidem ſciens dolo malo adcommodauerat: tunc is HEREDITATE LEGATOVE, SIBI RELICTO, PRIVABATVR, EAQVE POPVLO VINDICABANTVR. Hinc primo fideicommiſſa ipſa hoc modo relicta deficiebant, ne excepta quidem libertate fideicommiſſaria, cuius alioquin maximus erat fauor: *quum libertas*, teſte TER. CLEMENTE (c), *legibus adimeretur, aut pro non data haberi deberet, aut certe perinde obſeruari, ac ſi a teſtatore ademta eſſet.* Sed et ſi operae ſerui hoc modo cuiquam relinquerentur, qui tacitam fidem accommodauerat, eo quoque legato fiduciarium priuabat fiſcus, quamuis tunc multi non niſi vſum ſerui relictum cenſerent. Diſerte enim TER. CLEMENS (d): *operis ſerui legatis*, VSVM *datum intelligi, et ego didici*, et IVLIANVS *exiſtimat.* Diuerſae nimirum erant veterum de operis ſeruorum ſententiae. Alii eas vſuifructui (e); alii vſui adſimilabant: Quamuis autem ab vtroque differant, et plus ſit in vſufructu, quam in operis, plus in operis, quam in vſu: quum illae nec neceſſitate aeſtimentur, et locari aliis poſſint (f): aequior tamen TER. CLEMENTI eorum ſententia viſa eſt, qui ſeruorum operas vſui comparabant, quia idem ſenſerat IVLIANVS, a quo ipſe ſententiam ſuam haud temere ſeiungit. Denique fiduciarius non modo ſuam partem amittebat, verum etiam ius adcreſcendi. Quum enim in hereditate pars parti vel res rei adcreſcat (g): nihil ſane ei, VLPIANO (h) iudice, poteſt adcreſcere, *qui rem non videtur habere.*

VIII. Tan-

(a) VLP. *Lib. XVIII.* L. 6. *D. de iur. et facti ign.*

(b) CAI. *Lib. XV. d.* L. 10. §. *vlt. D. de his, quae vt indign.*

(c) TER. CLEM. *Lib. XVIII.* L. *vn. D. de ademt. lib.*

(d) TER. CLEM. *Lib. XVIII.* L. 5. *D. de op. ſeru.*

(e) L. 3. L. 4. *D. eod.*

(f) L. 2. *D. de vſu legat.*

(g) L. 3. §. *vlt.* L. 4. L. 5. *D. de bon. poſſ.*

(h) VLP. *Lib. XVIII.* L. 83. *D. de adqu. her.*

VIII. Tantus erat legis caducariae rigor. Aſt aequitate motus TRAIANVS eum quodammodo temperauit, ſtatuitque, *vt quicunque profeſſus eſſet, vel palam vel tacite relictum ſibi, quod capere non poſſet, et probaſſet, iam id ad fiſcum pertinere: etiamſi id non poſſideret, ex eo quod redactum eſſet, partem dimidiam ferret* (a). Poſtea et CONSTANTIVS (b) A. Maximo Rationali Hiſpaniae reſcripſit, vt ſi ipſe, qui tacitam fidem teſtatori adcommodauit, ſtatim ſe deferret, is partem tertiam praemii loco auferret: ſin vxor fideicommiſſaria, illa dimidiam conſequeretur cum priuilegio optionis: occultator vero geſtorum, exutus omni patrimonio, deportaretur in inſulam. Sed poſtquam pleraeque leges, quae caelibes et orbos incapaces eſſe iuſſerant, ab ipſo CONSTANTINO; reliquae extremis reip. temporibus ſublatae fuerunt; ac denique IVSTINIANVS ipſa etiam caduca abrogauit: nihil cauſſae ſuberat, cur homines tacitis huiuſmodi fideicommiſſis legi iam intermortuae illudere cuperent.

(a) PAVLL. *Lib. VII.* L. 13. §. 1. D. *de iure fiſci.* (b) L. *vn.* C. *de his, qui ſe defer.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT X.

AD CAPITA LEGIS XIIII. ET XV.

DE PRAEMIIS DELATORVM ET ONERIBVS FISCI.

I. *Caput* XIIII. *de delatorum praemiis. Iis praemia fuiſſe propoſita, demonſtratur. Sententia huius capitis.* II. *Quis deferre potuerit? Delator non niſi ſi conuicerit, praemia capiebat. Calumniae et praeuaricationis poena. Quantum fuerit delatorum praemium? Rationes ad aerarium deferendae. Quadruplatores. Delationes plane ſublatae.* III. *Edictum Traiani de iis qui ſe ipſi deferunt, expoſitum.* IIII. *Caput vltimum de oneribus fiſci.* V. *Aerarium vel fiſcus ſuccedens tenebatur ad aes alienum. Nec non ad legata, fideicommiſſa et reliqua onera praeſtanda. Fiſcus et omnes actiones adquirebat.*

I. Iiſdem commentariorum libris, quibus caput ſuperius illuſtrarunt VLPIANVS, et PAVLLVS, etiam de praemiis delatorum diſputarunt. Delatores autem praemiis ad caduca deferenda fuiſſe inductos,

multis veterum teſtimoniis conſtat. TACITVS (a) ſane *omnem domum* DELATORVM *interpretationibus ſubuerſam* refert. Et paucis interiectis (b): *Acriora*, inquit, *ex eo vincla, inditi cuſtodes, et lege Papia Poppaea praemiis inducti, vt, ſi a priuilegiis parentum ceſſaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret.* Vbi *cuſtodes* non alii, quam delatores. Quantum fuerit, quod abſtulerunt, praemium, parum conſtat. Quum autem SVETONIVS (c) auctor ſit, Neronem *praemia delatorum Papiae legis ad quartas redegiſſe*: facile patet, ea ſatis magna antea fuiſſe, et fortean tertiam aut ſemiſſem bonorum, quae ad aerarium detuliſſent, complexa. Poſterius mihi videtur veroſimillimum, vel ideo, quod TRAIANVS, vti paullo poſt videbimus, tantumdem reliquit iis, qui ſe ipſos eſſent delaturi. Et haec etiam ratio me retrahit, vt non adſentiar BEROALDO, quartam illam apud SVETONIVM non intelligenti de quarta bonorum, quae quis detulerit, ſed de quarta praemii ipſis conſtituti lege Papia Poppaea, quod quartam bonorum partem fuiſſe exiſtimat. Neque tamen haec pro certo adfirmare licet, videturque conſultius, caput hoc cum GOTHOFREDO mutilum ita proferre:

Si quis incapaci relictum ad aerarium detulerit, et conuicerit, praemii nomine - - - - partem bonorum conſequitor.

II. SI QVIS, inquit lex, INCAPACI RELICTVM AD AERARIVM DETVLERIT. Deferre autem poterant, qui et accuſare. Non igitur mulieres, nec viri clariſſimi, nec damnati, nec milites ac veterani, nec qui tutores vel curatores, aut procuratores fuerant, nec venditores earum rerum, quas deferunt: ceu ſingulari de delatoribus libro docuit MARCIANVS (d). Ii omnes deferre non poterant. Reliquis deferre licebat, iique id faciebant tam frequenter, vt omnis domus, omnis paene ſubuerteretur familia. Ne tamen calumniis ſuis peſſumdarent rempublicam: variis legibus, SCtis et conſtitutionibus principum coercenda videbatur hominum audacia. Primum enim praemii tunc demum fiebant participes, SI CONVICISSENT, id eſt ſi fraudem legi factam, aut caduca celari, iudici fidem feciſſent. Deinde ne & innocentes ficta opprimerentur calumnia, eiuſmodi ſcelus puniebatur grauiſſime: ſed non niſi ſub bonis Principibus. Sic ſane Titus Imp. teſte PLINIO (e), exempla primus fieri iuſſit in delatoribus, quos, vti SVETONIVS (f) refert, adſidue in foro flagellis ac fuſtibus caeſos, ac nouiſſime traductos per Amphitheatri arenam, partim ſubiici in ſeruos, ac venire imperauit, partim in aſperrimas inſularum iuſſit auehi. Deinde et Domitianus, adhuc bonus, reos, qui

(a) *Ann. Lib. III. cap.* 25.
(b) *Id. Ib. cap.* 28.
(c) *Neron. cap.* 10.
(d) L. 18. D. *de iure fiſci.*
(e) *Paneg. cap.* 35.
(f) *Tit. cap.* 8.

qui ante quinquennium proximum apud aerarium pependiſſent, vniuerſos diſcrimine liberauit, nec repeti, niſi intra annum, eaque conditione permiſit, vt accuſatori, qui cauſſam non teneret, exſilium poena eſſet. Idem fiſcales calumnias magna calumniantium poena repreſſit, ferebaturque vox eius: Princeps, qui delatores non caſtigat, irritat (a). Sequutus eſt principatus Neruae, quem PLINIVS (b) magna quaedam edicto Titi, quo delatorum calumnias repreſſerat, adſtruxiſſe; XIPHILINVS (c) autem ſeruos et libertos, dominis et patronis periculum facientes, poenis adfeciſſe, refert. Sed nemo ſeuerior Traiano, magnifice ideo collaudatus a PLINIO (d). Quum enim renatum eſſet illud delationis malum, multique reperirentur, qui quaſi graſſatores et latrones non ſolitudinem, non iter, ſed templa & fora, inſederant, nullaque iam teſtamenta ſecura, nullus ſtatus certus, non orbitas, non liberi prodeſſent: Traianus inſtituit delatorum iudicium, et quotquot calumniae conuictos intelligebat, ſtigmate ex lege Remmia vſtos, et impoſitos nauibus, in inſulas deferri iuſſit. Saepe et inſequentes principes eadem ſeueritate in delatores animaduerterunt. Hadrianus, teſte MAVRICIANO (e), reſcripſit, eamdem poenam ferre delatorem debere, ſi citatus per edictum non reſponderit, qua teneretur, ſi cauſſam non probaſſet. Poſtea ſenatus cenſuit, ſi delator tribus edictis apud Praefectum aerario adeſſe iuſſus, ſeſe non ſtiterit, ſecundum poſſeſſorem eſſe pronunciandum, et a delatore tantum exigendum, quantum apud aerarium ex ea cauſſa, quam detulerit, remaneret, ſi eam profeſſionem impleſſet (f). Si delator abolitionem petebat, quod erraſſe ſe diceret, iudicem cognoſcere iuſſerat Senatus, et ſi erraſſe delator viſus ſit, imprudentiae veniam dare, ſin dolus pelluceret, calumniae poenam infligere (g): quae ſaeculo adhuc tertio erat ſtigma ex lege Remmia fronti impudiciſſimae inuſtum (h). Qui delatorem ſubiecerat, is tantum deferre tenebatur in aerarium, quantum praemii nomine conſequuturus fuiſſet delator, ſi viciſſet (i). Haec omnia ſub Antonino Pio, cui aequalis MAVRICIANVS fuit, cenſuit Senatus: de quo IVL. CAPITOLINVS (l): QVADRVPLATORES *exſtincti ſunt. Publicatio bonorum rarior, quam vnquam, fuit.* Poſt quem et de Marco Aurelio Antonino, principe optimo, IVL. CAPITOLINVS (m) obſeruat, *eum calumniis quadruplatorum interceſſiſſe, adpoſita falſis delatoribus nota, et delationes, quibus fiſcus augeretur, contemſiſſe.*

(a) SVET. *Domit. cap.* 9.
(b) PANEGYR. *cap.* 35.
(c) *In Nerua.*
(d) IB. *cap.* 34.
(e) MAVRICIAN. *Lib. III.* L. 15. §. 2. *D. de iure fiſci.*
(f) IBID. L. 15. §. 4.
(g) IBID. L. 15. *pr.*
(h) L. 1. §. 2. *D. ad SC. Turpill.* L. 13. *D. de teſt.*
(i) MAVRICIAN. IBID. *d.* L. 15. §. 1. *D. de iure fiſci.*
(l) *M. Anton. Pii cap.* 7.
(m) *M. Anton. cap.* 11.

temſiſſe. Tot SCtis, tot optimorum principum conſtitutionibus opus fuit ad reprimendam delatorum audaciam.

Quid vero, ſi conuiciſſent? Tunc PARTEM BONORVM PRAEMII NOMINE CONSEQVEBANTVR: cuius praemii praeter auctores ſupra citatos meminit etiam IVNIVS MAVRICIANVS (a). Quanta haec fuerit pars bonorum, et quo ſenſu eam ad quartam redegiſſe dicatur Nero, iam ſub initium huius capitis diſpeximus. Ea pars vt iuſte aeſtimaretur, is, a quo hereditas eiuſue pars tanquam caduca euincebatur, rationes ad aerarium deferre tenebatur. Si falſas detuliſſe argueretur: de eo praefectus aerario cognoſcebat, et quantam fraudem inueniebat, tantam pecuniam deferri iubebat in aerarium. Non autem poſt Neronis tempora iſtud praemium quartam bonorum delatorum partem exceſſiſſe videtur, quia paene ſemper ab eo tempore quadruplatorum occurrit cognomen. Quid? quod haec delatorum praemia paullatim prorſus ab vſu receſſiſſe videntur, quia demum infame viſum eſt, alios ad aerarium deferre, niſi quis id nullo inductus praemio, vltionis vel reip. cauſſa detuliſſet (b), vel ſerui fiſcales cauſſam fiſco prodidiſſent. Hinc PAVLLVS de ſuis temporibus: *omnes omnino*, inquit, *deferre alterum, et cauſſam pecuniariam fiſco nunciare prohibentur. Nec refert, mares iſtud, an feminae faciant: ſerui, an ingenui, an libertini, an ſuos, an extraneos deferant: omni enim modo puniuntur.* Similiter puniebantur MANDATORES, quos vocant SVETONIVS (c), CALLISTRATVS (d) et MARCIANVS (e), vel, vti PAVLLO (f) adpellantur, SVBORNATORES, qui, quum ipſi deferre non poſſent, alios, vt puta ſeruos fiſcales, ſubornabant. Illos tunc ſubornati prodere atque exhibere tenebantur (g), eadem cum delatoribus poena adficiendos (h).

III. Sed et aliud aduerſus delatores remedium reperit Traianus Imp. edicto cauens, *vt, ſi quis, antequam cauſſa eius ad aerarium deferatur, profeſſus eſſet, eam rem, quam poſſideret, capere ſibi non licere, ex ea partem fiſco inferret, partem ipſe retineret* (i). Licebat itaque omnibus, ſe ipſos deferre, et, quia nullo iudicio contradicto opus erat, iis quoque id beneficium dabatur, quibus alios deferre haud licebat, veluti feminis et adoleſcentulis in pupillari aetate conſtitutis (l), modo ſe ipſos tantum deferrent. Quod adeo rigide exigebant ICti, vt nec illud, quod ſeruo relictum fuerat, a domino deferri paterentur (m).

Dubi-

(a) IBID. *d.* L. 15. §. 1. *eod.*

(b) PAVLL. *Recept. Sent. Lib. tit.* XIII. §. 1. 2.

(c) *Tit. cap.* 8.

(d) L. 2. §. 5. L. 23. *D. de iure fiſci.*

(e) L. 24. *D. eod.*

(f) *Rec. Sent. ibid.* §. 11.

(g) L. 24. *D. de iure fiſci.*

(h) PAVLL. *ibid. et d.* L. 24.

(i) PAVLL. *Lib. VII.* L. 13. *pr. D. de iure fiſci.*

(l) VLP. *Lib. XVIII.* L. 16. *D. eod.*

(m) PAVLL. *Lib. VII. d.* L. 13. §. 8.

Dubitabatur etiam, an heres eius, qui contra leges caperet, deferre ſe poſſet; aſt Diui fratres, quos vocant, reſcripſerunt, ita demum deferre poſſe, ſi is, cui iuſto plus datum fuerat, morte praeuentus, per anguſtias temporis deferre ſe non poterit (a). Sed hoc ita habebat locum, ſi iam defunctum eo animo fuiſſe liqueret, vt ſe deferret. Nam ſi ideo diſſimulaſſet, quod rem occultari poſſe ſperaret: heres eius ex reſcripto Hadriani nihil vltra vulgare praemium, puta, quod alij delatores caperent, non autem dimidiam bonorum partem, conſequebatur (b).

Profeſſio illa fieri debebat, antequam cauſſa ab alio deferretur: nec deferendum erat aliud, quam, quod lateret, non quod iam fiſci eſſet (c). Nec tamen fraudi erat, alium ante apertas tabulas caducum detuliſſe, dum ipſe ſtatim apertis tabulis profiteretur. Huiuſmodi enim profeſſionem recipi iuſſerat Antoninus, neque dignam eſſe praemio ſtatuit tam praecipitem alterius feſtinationem (d). Porro profiteri quis debebat, eam rem, quam poſſideret, ſibi capere non licere. Hinc id Traiani beneficium proprie pertinebat ad eos, qui iam huiuſmodi bona contra leges poſſiderent. Aſt poſtea idem Princeps edicto ſignificauit, *vt, ſi qua profiteretur, vel palam vel tacite ſibi aliquid relictum, quod capere non poſſet, probaretque iam id ad fiſcum pertinere, etiamſi id non poſſideret, ex eo tamen, quod relictum ſit, a Praefectis aerario partem dimidiam ferret* (e). Nihil quoque intererat, quae cauſſa impediret, quo minus quis poſſet capere, verbi cauſſa caelibatus, vel orbitas (f): modo eſſent bona caduca, non ereptitia, ad quae edictum non pertinebat (g).

Ceterum deferentes ſe capiebant dimidiam bonorum, quod praemium quum dubitaretur, an et ad eius, qui ſe detulerat, heredes pertineret: Hadrianus reſcripſit, vt, licet ante deceſſiſſet is, qui ſe detulerat, quam id, quod detulerat, fiſco addiceretur, heredem tamen eius maneret praemium (h). Idemque princeps conſtituerat, vt ſi quis, incapacem ſe falſo exiſtimans, per errorem fuiſſet profeſſus, id ne ei fraudi eſſet, quod deinde et Pius, diuique fratres probarunt (i). Vnde non erat dubium, quin, cognita cauſſa probataque, ei eſſet reſtituendum id, quod per errorem detuliſſet, ipſique praeter ius abſtuliſſet aerarium. De conſtitutione CONSTANTINI (l), qua id edictum illuſtratum eſt, iam ſuperiore capite diximus.

IIII. Reliquum eſt caput poſtremum de oneribus fiſci, ad quod fragmenta quaedam VLPIANI ex libro XVIII et PAVLLI ex libro VII. pertinent

Kkk 3

(a) IBID. L. 13. §. 6. *D. eod.*
(b) IBID. L. 13. §. 5.
(c) IBID. L. 13. §. 3.
(d) IBID. L. 13. §. 7.
(e) IB. L. 13. §. 1.
(f) L. 13. §. 2.
(g) IB. L. 13. §. 9.
(h) IB. L. 13. §. 4.
(i) IB. L. 13. §. 10.
(l) L. *vn. C. de his qui ſe def.*

pertinent. Id cum Iac. Gothofredo tale fuiſſe arbitramur:

Caduca non niſi deducto aere alieno, iiſque conditionibus, et oneribus, quibus relicta erant, populo adquiruntor.

V. Cadvca fiſcus capiebat loco heredis vel legatarii deficientis. Quemadmodum itaque, quoties portio deficiens coheredi adcreſcit, toties is et omnia in ſe onera ſuſcipit (a): ita nihil aequius videtur, quam eadem conditione aerarium capere caduca, qua illud adquiſiturus fuiſſet heres. Hinc non niſi dedvcto aere alieno, iisdemqve conditionibvs et oneribvs, qvibvs relicta erant, caduca popvlo adqvirebantvr. Primo itaque deducebatur aes alienum, de quo Vlpianvs (b): *ſicuti legata non debentur, niſi deducto aere alieno: nec mortis cauſſa donationes debebuntur, ſed infirmantur per aes alienum. Quare ſi immodicum aes alienum interueniat, ex re mortis cauſſa ſibi donata nihil aliquis conſequitur.* Eodem itaque iure aerarium vel fiſcus vtebatur, ſiquidem ſuccedens nec quidquam lucrabatur, nec aliis ſoluebat, niſi deducto aere alieno. Deinde ſicuti circa Falcidiam interuallum temporis et interuſurium minorem faciebant quantitatem legati, ſub conditione vel in diem relicti: ita eodem iure vtebatur fiſcus, ſi forte huiuſmodi legatum, tanquam caducum, occuparet (c). Porro et iiſdem conditionibus parere debebat fiſcus, quibus perſona, a qua ad ipſum, quod relictum eſt, peruenit, ſicut etiam cum ſuo onere hoc ipſum vindicabat, vti ait Pavllvs (d). Hinc ſi legatus eſſet vſusfructus Stichi, aut decem, ſi nauis ex Aſia redierit: aerarium occupans hereditatem non prius praeſtabat vſumfructum, quam conditio alterius legati exſtitiſſet, ne poteſtas, quae heredi relicta erat, vtrum velit, dandi auferretur (e). Quemadmodum porro D. Pius ab eo, qui annua legata praecipere ad diſtribuendum iuſſus erat, vetuit cautionem exigi, *ceſſantium partes reddi*, niſi aperte cauere iuſſus eſſet: ita nec eam cautionem exigere poterat aerarium vel fiſcus, ſi ei hereditas tanquam caduca deferebatur (f). Paucis omnia complectitur Ivlianvs (g): *quotiens lege Iulia bona vacantia,* (adde et caduca,) *ad fiſcum pertinent: et legata et fideicommiſſa praeſtantur, quae praeſtare cogeretur heres, a quo relicta erant.* Contra et id priuilegium fiſco competebat, vt non ſolum actiones defuncti ad eum una cum hereditate tranſirent, ſed et is bona omnia in fraudem fiſci alienata reuocaret (h), et ea quoque, quae heres vel defunctus adquirere omiſerat, tanquam alienata, ab omni poſſeſſore retraheret (i).

ΚΑΙ ΤΑΥΤΑ ΜΕΝ ΤΑΥΤΑ.

INDEX

(a) Vlp. Lib. XVIII. L. 61. D. de leg. 2.

(b) Vlp. Lib. XVIII. L. 66. §. 1. D. ad L. Fal.

(c) Ib. L. 66. princ. D. eod.

(d) Pavll. Lib. VII. L. 60. D. de cond. et demonſtr.

(e) Pavll. Lib. VII. L. 21. D. de vſufr. leg.

(f) Pavll. Lib. VII. L. 7. D. ſi cui plus, quam per L. Falc.

(g) L. 96. §. 2. D. de legat. 1.

(h) L. 46. D. de iure fiſci.

(i) L. 45. pr. D. eod.

INDEX I.

AVCTORVM,

Qui in hoc commentario emendantur, explicantur, notantur, illuſtrantur.

ALciatus (Andr.) pag. 275
Athenaeus. 22. 23
Auguſtinus (Ant.) 152
Auſonius. 332
Balduinus (Franc.) 163. 332
Berneggerus (Matth.) 45
Beroaldus. 444
Bertrandus (Ioann.) 50
Boëthius. 327
Briſſonius (Barn.) 114. 152. 193. 251. 326. 332
Buchnerus (Aug.) 221
Capitolinus (Iul.) 214.266.352
Caſaubonus (Iſaac.) 45
Catullus. 144
Cellarius (Chriſt.) 221
Charondas (Lud.) 253
Cicero. 12.119.230.237.239.312
Connanus (Franc.) 279
Coraſius (Io.) 114
Corippus. 107
Cuiacius (Iac.) 51.109.162.168.225. 237.264.272. 277. 304.331. 332.359.400
Dacerius (Andr.) 66
D'Antoine (Io. Bapt.) 387
Dio Caſſius. 39.41.176.199.234.264
Dionyſius Halicarnaſſ. 3.196
Doſitheus. 231
Duarenus (Franc.) p.113.275.294
Euripides. 311
Euſebius. 342.345
Faber (Ant.) 109.269
Faber (Petr.) 229
Feſtus. 29
Frontinus (Iul.) 209
Gellius. 2. ſeq. 194.238
Glandorpius (Mart.) 59
Gothofredus (Dionyſ.) 343
Gothofredus (Iac.) 6.63.108.152. 189. 244. *ſq.* 250. 280.*ſq.*285.288. 289.308.321.322.324.345.386. 397. 410
Gratianus. 61
Grauina (Ian. Vinc.) 6.27.152.304. 361
Gronouius (Io. Fridr.) 65.221
Grotius (Guil.) 14
Grotius (Hugo) 269
Haloander (Greg.) 248
Heraldus (Deſider.) 269
Horatius. 42.144.172
Hotomanus (Franc.) 152.360.381
Iamblichus. 23
Index numiſm. famil. Patini. 55
Inſcriptiones veteres. 6.42.56.129. 141. 143. 167. 169.170.179.222. 235. 239. 242. 255.261.266.267. 284.289.291.298.

Io-

Ioſephus. pag. 202
Iſidorus Hiſpal. 61
Iſocrates. 311
Iuuenalis. 185.213. ſequ. 256.339. 386
Kirchmaierus (Caſp.) 27
Labittus (Iac.) 354
Lactantius. 141
Langlaeus (Ian.) 23.203
Libanius. 302
Lipſius (Iuſtus) 40.50.152
Liuineius (Ioann.) 47
Liuius. 57.ſeq.196.203.236.237.336
Marcianus Capella. 14
Marianus Scotus. 61
Martialis. 153.246.281
Maurus (Marc. Vertr.) 224.226.258. 294
Mercator (Anton.) 304
Merillius (Emund.) 137.240.379
Merula (Paullus.) 5. 6.
Nonius. 158
Nummi veteres. 12.49.54.55.56
Ouidius. 114.172
Perrenonius (Petr.) 110
Philo. 311
Pighius (Steph. Vin.) 10
Pithoeus (Petr.) 190.217
Plautus. 132.245
Plinius ſenior. pag. 61
Plinius iunior. 33.105.204.344. 349.391
Plutarchus. 23.26.29.30.339
Propertius. 46.298
Quinctilianus. 192.261
Rualdus (Ioann.) 26
Salmaſius (Claud.) 256.266
Scaliger (Iuſt. Ioſeph.) 129.170. 289.292
Schelſtratenus (Eman.) 209
Seneca. 152.156.229
Seruius. 239
Silius Italicus. 56
Sozomenus. 277.340.345
Spartianus. 32.ſq.
Stobaeus (Io.) 22
Suetonius. 6.44.ſq.154.176.204.256. 326.390.444
Sylburgius (Fridr.) 3
Syluius (Franc.) 10
Tacitus. 24.25.40.61.114.201.256
Terentius. 257.311
Tertullianus. 261.273.278.339
Tillemont. 41
Valerius Maximus. 159
Virgilius. 239
Xylander (Guil.) 5

INDEX II. LEGVM,

Quae in hoc Commentario emendantur, vindicantur, illuſtrantur, vel ad ſpeciem ſuam reducuntur.

Ex Inſtitutionibus.

§.4.5. INſt.qui et ex quib.cauſſ.manum. non poſſ. *p.* 128
§. 6.7. Inſt. de nupt. p. 313
§. 12. eod. 188.193
§. 2. 3. Inſt. de ſucceſſ. lib. 350

Ex

Ex Pandectis.

L. 2. §. 5. de orig. iur. pag. 198
L. 19. de legib. SC. et long. conſuet. 386
L. 28. eod. 410
L. 31. eod. 396
L. 24. de ſtatu hom. 225
L. 25. eod. 119
L. 45. de adopt. 335
L. vlt. eod. 265
L. 1. §. 1. de Senator. 116
L. 5. eod. 112
L. 6. §. 2. eod. 113
L. 7. pr. eod. 113. §. 1. 115. §. 2. 116
L. 10. eod. 116
L. 12. eod. 125
L. 4. §. 2. de off. Procoſ. 283
L. 8. §. 1. de in ius voc. 248
L. 10. eod. ibid.
L. 1. de his qui not. inf. 121
L. 7. de cap. minut. 355
L. 52. §. 1. de iudic. 407
L. 20. §. 6. de her. petit. 401
L. 21. pr. de act. emt. 157
L. 10. 11. de praeſcr. verb. 268
L. 48. de Vſuris. 268
L. 4. de teſtib. 189
L. 19. pr. eod. 318
L. 1. §. 4. de iur. et facti ign. 378
L. 5. et L. 6. eod. 188. 189
L. 14. de ſponſal. 179
L. 15. et L. 16. eod. 117
L. 17. eod. 179
L. 14. §. vlt. de rit. nupt. 310
L. 19. eod. 61
L. 21. eod. 212
L. 24. eod. 173
L. 25. eod. 250
L. 30. eod. 198
L. 31. eod. pag. 321
L. 43. eod. 108
L. 44. pr. §. 8. eod. 108
L. 45. pr. §. 2. 3. et vlt. 248
L. 46. eod. 356
L. 47. eod. 125
L. 48. eod. 50. 250
L. 49. eod. 108
L. 50. eod. 247
L. 57. §. 1. eod. 33
L. 60. §. 5. eod. 117
L. 39. de iure dot. 160
L. 61. pr. et §. 1. eod. 257
L. 17. de pact. dot. 14
L. 3. §. 1. de don. int. vir. et vx. 137
L. 60. eod. 160. et 200
L. 11. pr. de diuort. 251
L. 15. §. 1. ſol. matr. dos quemadm. 332
L. 38. eod. ibid.
L. 47. eod. 328
L. 64. eod. 330
L. 8. de agn. et al. lib. 335
L. 1. pr. de concub. 127. 250. §. 1. 172
L. 3. §. 1. eod. 164
L. 4. de tut. et curat. dat. 352
L. 6. pr. et §. 1. de lib. et poſtum. her. inſt. 161
L. 3. §. 4. de her. inſt. 381
L. 26. eod. 402
L. 42. eod. 381
L. 71. eod. 392
L. 72. eod. 292
L. 73. eod. 413
L. 5. de vulg. et pupill. ſubſt. 287
L. 6. eod. 286
L. 68. de adqu. vel om. hered. 404
L. 79. eod. 191
L. 80. eod. 379

L. 81. eod. *pag.* 406
L. 83, eod. 442
L. 10. L. 11. L. 12. teſt. quemadm. aper. 405
L. 20. de iure codicill. 380
L. 10. de legat. 1. 420
L. 54. de legat. 1. 391
L. 55. eod. 14
L. 59. eod. 421
L. 60. eod. 402
L. 61. §. 1. eod. 388
L. 96. §. 1. eod. 401
L. 29. §. vlt. de legat. 2. 388
L. 49. eod. 407
L. 51. pr. 344. §. 1. eod. 205
L. 53. eod. 271
L. 54. eod. 410
L. 55. §. 1. eod. 411
L. 57. eod. 397
L. 77. §. 24. eod. 240
L. 87. pr. eod. 408
L. 14. pr. de legat. 3. 299
L. 35. pr. eod. 408
L. 87. eod. 342
L. 88. eod. 393
L. 90. eod. 441
L. 23. de vſufr. leg. 400
L. 43. eod. 269
L. 16. de opt. legat. 420
L. 35. de aur. arg. mund. 167
L. 21. de liberat. leg. 393
L. 6. de adim. vel transf. legatis. 392
L. 23. de reb. dub. 320
L. 4. de his quae pro non ſcript. hab. 390
L. 6. de his quae vt indign. 417
L. 10. eod. 192
L. 13. eod. 134
L. 16. eod. 109
L. 25. eod. 273
L. 22. de cond. et dem. *pag.* 299
L. 25. eod. 263
L. 31. eod. 381
L. 59. pr. eod. 399
L. 61. eod. 314
L. 62. eod. 288
L. 69. eod. 413
L. 76. eod. 205
L. 104. eod. 381
L. 62. ad L. Falc. 106
L. 63. eod. 262
L. 64. eod. 409
L. 67. eod. 262
L. 23. quando dies legat. 262
L. 38. de bon. libert. 351
L. 4. de bon. poſſeſſ. 351
L. 6. de collat. 337
L. 16. de iure patr. 352
L. 22. eod. 358
L. 37. §. 3. ſequ. de operis libert. 232. §. 7. 190
L. 48. eod. 348
L. 10. pr. de adſign. lib. 385
L. 3. §. 3. de ſuis et legit. her. 248
L. 13. eod. 384
L. 31. pr. de donat. 173
L. 36. de mort. cauſſ. don. 344
L. 44. eod. 381
L. 18. de manumiſſ. 412
L. 4. §. 17. de fideicom. libertat. 359
L. 22. fin. eod. 318
L. 31. de ſtatu liberis 413
L. 24. qui et a quib. manum. lib. non fiunt. 350
L. 32. §. 2. eod. 232
L. 1. §. 1. de iur. aur. ann. L. 4. eod. 119
L. 6. eod. 349
L. 2. pr. §. 2. de colluſ. deteg. 119
L. 3. et 4. eod. 120
L. 4. pro herede. 411

L. 7. et 9. pro legato. *pag.* 411
L. 29. de reb. auct. iud. poſſid. 412
L. 4. §. 1. de ſeparat. 398
L. 1. §. 2. de tab. exhib. 398
L. 1. §. 10. ſi is, qui teſt. lib. eſſe iuſſ. 398
L. 12. pr. de accuſ. 318
L. 10. §. 2. ad L. Iul. de adult. 124
L. 11. eod. 331
L. 15. §. 1. eod. 318
L. 15. ad L. Corn. de ſicar. 343
L. 1. pr. ad L. Pomp. de parric. 105
L. 29. de poen. 184
L. 7. §. 3. de bon. damn. 32
L. 3. de iure fiſci. 192
L. 13. et 15. eod. 401. 446. *ſequ.*
L. 14. eod. 409
L. 8. et 14. de captiu. 331
L. 3. de caſtr. pecul. 342
L. 2. §. 2. de decurion. 115
L. 2. de muner. et hon. 198
L. 5. §. 2. de iur. immun. 213
L. vlt. de cenſ. 329
L. 84. de verb. ſignif. 116
L. 97. eod. 330
L. 101. eod. 125
L. 131. pr. eod. 242
L. 132. eod. 220
L. 133. eod. 287
L. 134. eod. 219. 286
L. 137. eod. 225
L. 138. eod. 342
L. 139. eod. 329
L. 143. eod. 350
L. 144. eod. 165
L. 145. eod. 354
L. 148. eod. 291. 351
L. 149. eod. 386
L. 150. eod. 357
L. 152. eod. *pag.* 396
L. 153. eod. 356
L. 191. eod. 386
L. 220. §. 1. 3. eod. 116
L. 207. de Reg. iur. 119. 120
L. 208. eod.
L. 209. eod.

Ex Codice Iuſtin.

L. 33. C. de Epiſc. aud. 149. *ſeq.*
L. 2. C. de ſponſal. 181
L. 23. C. de nupt. 147
L. 27. eod. 153. 163
L. 28. eod. 111
L. 7. C. de inceſt. nupt. 146
L. 7. C. de dot. promiſſion. 336
L. 8. et L. 9. C. de repud. 333
L. 10. eod. 161. 333
L. 11. eod. 333
L. 1. C. de nat. lib. 138. 174
L. 5. 6. 7. et 10. eod. 174
L. 3. C. de legit. tut. 243
L. vlt. C. quando tut. eſſe deſin. 181
L. 2. C. de obſ. patr. 348
L. 19. C. de legat. 277
L. 1. L. 2. et L. 3. C. de indict. vid. 303
L. vn. C. de caduc. toll. *tot. lib.* III. *paſſim.* 375. 381. 414
L. 12. C. de legit. hered. 157
L. 3. C. de his qui a non dom. 412
L. 1. C. de infirm. poen. cael. 345
L. vlt. C. de iur. lib. 294
L. 5. pr. C. ad L. Iul. maieſt. 107
L. vlt. C. de his, qui ſponte mun. publ. ſubeunt. 116
L. 2. et 3. C. de his qui num. lib. exc. 212
L. 8. C. de dignit. 107

L. 11. C. eod. pag. 112. 113. 114.

Ex Nouellis.

Nou. XXII. cap. 43. 303
Nouell. XXII. cap. 4. et 14. 333
Nouell. LI. et LXXVIII. 151
Nouell. LXXXIIII. cap. vlt.
Nou. LXXXVIIII. cap. 15. 150
Nou. CXVII. cap. 6. 151. cap. 8. 9. 10. et 13. 333
Nou. CXXVII. cap. 4. et CXXXIII. cap. 11. 333
Nou. CXXXVIIII. praef. 33

Ex Codice Theodoſ.

L. 2. C. Th. de in integr. reſt. Lib. II. tit. 16. 210
L. vlt. C. Th. de inoff. dot. Lib. II. tit. 20. 272
L. 2. C. Th. de inceſt. nupt. Lib. III. tit. 12. 310
L. 2. C. Th. de tut. et cur. Lib. III. tit. 17. 237
L. 1. C. Th. de nat. lib. Lib. IV. tit. 6. 173
L. 1. C. Th. de infirm. poen. caelib. Lib. VIII. tit. 16. 260. 345
L. 1. C. Th. de iure lib. Lib. VIII. tit. 17. 293
L. 1. C. Th. de bon. proſcript. Lib. VIIII. tit. 42. 272
L. vn. C. Th. de his qui ſe defer. Lib. X. tit. 11. 273

Ex Nouell. Codici Theod. ſubiectis.

Nou. Marcian. tit. IV. 145

Ex Baſilic.

Baſil. Lib. LX. tit. 42. pag. 415

Ex Vlpiani, Paulli aliiſque fragm.

Vlpiani, tit. I. §. 3. 154. §. 12. 217. §. 21. 421
tit. III. §. 1. 3. 216
§. 4. 224
tit. VI. §. 13. 326. 330
tit. XI. §. 6. 313. §. 6. 7. 8. 237.
§. 20. 253. 258. 338
§. 21. 22. 24. 258
tit. XIII. rubr. 291. §. 1. 108
tit. XIIII. §. 1. 177
tit. XV. 259. ſq.
tit. XVI. §. 1. 153. §. 3. 154. §. 4. 193
tit. XVII. §. 1. 340. 403. §. 11. 401
tit. XVIII. §. 1. 384. 388
tit. XVIIII. §. 17. 417
tit. XX. §. 15. 241
tit. XXII. §. 3. 340
tit. XXIIII. §. 2. 419
§. 21. 421
tit. XXV. §. 17. 386
tit. XXVIII. §. 7. 421
tit. XXVIIII. §. 2. 243. §. 3. 242
§. 11. 356
Paulli Recept. Sent. Lib. II. tit. 19. §. 5. 313
Lib. II. §. 7. 190
Lib. III. tit. 6. §. 3. 7. et 13. 420
Caii Inſt. Lib. I. tit. 4. §. 7. 314

Caii Inſt. Lib. II. tit. 5. *pag.* 419
Lib. II. tit. 9. §. 3. 4. 256. 257
Collatio LL. Moſ. et Rom. tit. IV. 223
tit. VI. §. 4. *pag.* 313

Ex iur. Can.

Cap. vlt. x. de condit. adpoſ. 301

INDEX III.

RERVM ET VERBORVM LOCVPLETISSIMVS.

A.

Abſentes reip. cauſſa qui? 281. iis a pleriſque legibus vacatio data. 318. inprimis a Lege Papia. 319
Abſentes poterant et ſponſalia et nuptias facere. 320. ſui commodi cauſſa non habebant vacationem a lege. 319. mariti ab vxoribus quinquennium expectandi. 319
Abſentia reip. cauſſa nemini debet eſſe damnoſa. 318
Accipere et *capere* quomodo differant? 262
Actio Caluiſiana et Fauiana. 351. malae tractationis. 327
Addici liberos oportebat manumiſſos. 230
Adfines qui? 311. 312. inter eos Auguſtus, paucis exceptis nuptias conceſſit. 310. 313. id quod deinde mutatum a Chriſtianis Impp. 314
Adfinitas ſoluto matrimonio ſolui videbatur, 310. etiam Hebraeis. 311. Graecis. *ib.* Romanis. 312
Adoptiones fictae, quibus praemia πολυτεκνίας adfectabant orbi. *p.* 202. *ſequ.* eae SC. prohibitae. 205. an adoptione nobilitas detur et adimatur? 113. an ea libertus ingenuitatis iura accipiat? 126
Adoptiuus eoſdem cum adoptante agnatos et libertos habebat. 355. pater filiae dotem debet. 335
Adſignatus libertus et exheredatum ſequebatur. 385
Adulterium. Eius perſequutio quomodo data marito vxoris immaturae? 182. in eo deprehenſae vxores duci non poterant. 133
Aediles meretrices nomen haud profeſſas perſequebantur. 131. Apud eos quaeſtum turpem profitebantur ſcorta. *ibid.*
Aerarium. Ad illud augendum comparata lex Papia. 62. militare ab Auguſto conſtitutum. 360. quomodo adminiſtratum? 361. eius differentia a fiſco. 362. illud olim caduca ereptitia et vacantia occupabat. 401. Quando illi in his fiſcus praelatus? *ibid.*

Aes vxorium quale? pag. 29
Aeſtimatio bonorum ob decimas facta. 262
Aetas quomodo probata? 159. quaenam legitima? 284
Africanae gentes ſeram Venerem probabant. 178
Ἀγαμίȣ poena apud Athenienſes. 22. apud Lacedaemonios. 23. qualis? *ibid.*
Agitatores quinam? 122
Ἀγὼν ἱερὸς quis? 122
Amica, *pellex*, *concubina* olim συνώνυμα ante L. Papiam, poſt eam diſtingui coepere. 165. ſequ.
Ancillis ob tres liberos vacatio, ob plures libertas data. 32
Annariae leges. 202. earum an antiquiſſima Villia? 203. iis aliquando ſoluti candidati. 204
Anni, quibus honores petendi. 202. *ſq.* ſinguli propter ſingulos liberos remittebantur. 204
Anniculus et *annicula* quinam dicti? 219. *ſq.*
ANNIVS (*T. Milo*) ex gente Papia. 58
Annulorum aureorum ius quale? 119
Ante diem Kal. quid? 220
ANTONINVS (*Marcus*) quam legem de tutelis tulerit? 352
ANTONIVS (*M.*) libertini filiam vxorem habuit. 119. an iure ideo a Cicerone reprehenſus? *ib.* eius liberi ex Cleopatra cur Antonii nomen non tulerint? 171
Anubis cultus cur deſpicatui habitus a Romanis? 123
Ἄπαις pro liberis orbato. *pag.* 212
APRONIVS (*C.*) imperator quis? 54
Ἀπεργόνητοι liberi qui? 267
Aqua et igni quibus interdictum, ii ad peregrinitatem redigebantur, et togae ius amittebant. 406
Aquam equis ſpargere quid? 122
Aquila et lupa cur inſignia Lanuuinorum fuerint? 57
Arae tres ad ripam Tiberis in ludis ſaecularibus dedicatae. 45
Aram Iunonis tangere quid? 27. 28
Arenarii qui? 229
Armenii ſibi vxores coemebant. 254
Ars ludicra qualis? 121. Vid. infra *Hiſtrio*, *Scena*.
Artes manuariae cur illiberales dictae? 230. *ſq.* a ſeruis et libertinis ſolis exercitae. *ibid.*
Ἀρχιερεῖς in prouinciis Orientalibus quinam? 142
Aſiarcha quis? 141
Aſſyrii vxores ſibi coëmebant. 254
Ἄτεκνοι pro liberis orbato. 212
Atellani ludi actores non infamabant, & cur? 122
Athenienſes aliquando πολυγυνίαν concedebant. 21. non niſi maritos & parentes ad remp. admittebant. *ibid.* caelibes puniebant. *ib.*
Athletae qui? 122
Auguſtae dictae etiam Imperatorum matres, ſorores, vxores repudiatae. 116. an legibus ſolutae? 397
AVGVSTI oratio ad equites maritos et caelibes habita. 48. quo geſtu is nuptias et πολυτεκνίας ſtudium commendarit? *ibid.* *ſq.* leges vetere ritu tulit. 49. lato clauo donauit

nauit ſenatorum filios. *p.* 112. Eius nobilitas adoptione aucta. 114. Ei grauiter occlamatum a Senatu, quum legem Iuliam de marit. ordinibus eſſet rogaturus. 41. oratio Metelli ab eo recitata. 42. cur nouum aerarium conſtituerit? 360. *ſq.* reprehenſus, quod Antonii viui tabulas recitarit. 376
Auriga Praefectus vigilum ab Elagabalo factus. 138
Auſpices. Apud eos dos data deponebatur. 256
Auus, quando ſub patris vocabulo comprehendatur? 121

B.

BALDVINI (*Franc.*) in legem Papiam Commentarius. 15
βασιλικὸν pro fiſco. 362
Bene merentes cur in marmoribus dicantur etiam infantes? 221. *ſeq.*
Beſtiarii infames. 229
Beſtiarum ludus. ib.
Beſtiis olim addicti ſerui: poſtea et ingenui ſe iis vltro addicebant. 229
Bithyniarchae qui? 141
Bonorum aeſtimatio ob decimarias leges facta. 262
Βραβευταί. 122
BRISSONII (*Barn.*) de iure connubii liber laudatus. 15

C.

CAducum vnde dictum. 383. quid? *ibid.* locum non habebat in hereditate ab inteſtato. *p.* 384. in iis capiendis quinam fiſco praelati? *ib.* et 385. Quot de caducis capita in lege Iulia et Papia exſtiterint? 403
Caduca quae fuerint? 403. 406. 409. 410. 412. ab aerario occupata. 401
Caelibatus conditio cur tam frequenter impoſita liberis et viduis? 28. ea pro non adſcripta habita. *ibid.* quamuis variis formulis incruſtata. 299. *ſq.* Ea conditio et libertis a patronis impoſita. 306. ob eam patroni iuribus ſuis priuati ex L. Aelia Sentia. *ibid.* illius conditio gratia fiebat libertis ex L. Papia. *ibid.*
Caelibes exoſi Hebraeis. 19. Athenienſibus. 21. Lacedaemoniis. 22. An et Pythagorae? 23. Eos notabant Cenſores. 29. Eorum flagitia ab Auguſto deſcripta. 48. ſolidum capere non poterant. 339. immo ne legatum quidem. 342. qua hereditate exciderint? 339. 341. incapaces erant fideicommiſſi. 342. a genere proximis tamen heredes ſcribi poterant. *ibid.* iidem capaces erant, ſi intra 100. dies legi parerent. 409
CAESAR (*C. Iulius*) πολυπαιδίας praemia propoſuit. 31. 39. quo iure cenſum egerit? 39. cur tam multos ciuitate donarit? *ib.* Eius filius naturalis cur Caeſario dictus? 171
CAIVS ICtus commentarium ad L. Papiam ſcripſit. 14
CALIGVLA (*Caius*) a Senatu lege caducaria ſolutus. 322
Capere de vltimis voluntatibus dicitur. 261. capere et accipere quomodo

modo differant? *pag.* 262.
Capi ſolebant virgines Veſtales. 6. 7. immo et alii ſacerdotes. 7
Capitalia crimina quomodo a nuptiis excuſarint? 180
Cappadociarchae quinam? 141
Captatoriae inſtitutiones quaenam? 391. eae pro non ſcriptis habitae. 392
CATO (*M. Porcius*) *Cenſorius*, libertini filiam vxorem habuit. 119. eius filius auctor regulae Catonianae. 380
Cauſſa aliquando idem, ac quaſi. 398. Quid *cauſſa teſtamenti*, *cauſſa pignoris*, *cauſſa bonorum*? ib.
In cauſſa caduci eſſe, quid ſignificet? 398. quaenam in cauſſa caduci ſint? 396. *ſequ.*
Cautelae ICtorum. 424
Cautio Muciana a vidua contra conditionem nubente praeſtanda. 303
CELSI dicti *Papii.* 55
CELSVS (*P. Iuuentius*) Legem Papiam libris illuſtrauit. 66
Cenſores caelibes notabant. 30. quae praemia parentibus elargiti ſint? *ibid.* ſub auſpicium muneris ad populum concionabantur. 31
Cenſus quo iure actus a C. Iulio Caeſare? 39. in eum furtim irrepere ſolebant Latini. 8. *ſeq.* Ex cenſu adparuit poſt bella ciuilia vix dimidium ciuium numerum ſupereſſe. 39
Cenſus Senatorius quantus? 105. *ſeq.*
Centenarius libertus quis? 350. centenario minor. 349
Centeſima rerum venalium. 361
Centeſimus ab vrbe lapis. *pag.* 209
Centum dies. Intra hos poterant caelibes inſtituti legi parere. 341. erant dies cretionis, ſpatium deliberandi et agnoſcendi bonorum poſſeſſionem. *ib.* an et orbis profuerint? 343
Certamen ſacrum quinquennale. 122
Chirographus ab iis exactus, qui tacito fideicommiſſo obſtringebantur. 192
CICERO honores omnes annis lege finitis capeſſiuit. 203
Ciuitate orbi Rom. data an ſublatum fuerit vrbis Italiae et prouinciarum diſcrimen? 211. Ea priuati ſenatores, et viri perfectiſſimi, qui viles feminas vxores duxerant. 145. eius iura anxie quaerebant Latini. 8. *ſeq.*
Ciuium frequentia an utilis reip. 34
Clariſſimatus dignitas et ſenatorum filiabus, neptibus, proneptibus competebat. 124
CLAVDIVS Imp. vacationem eſſedario ob liberorum numerum dedit. 34
CLEMENS (*Terentius*) commentario illuſtrauit Legem Papiam. 14. quot in eam libros ſcripſerit? *ib. et* 67
Cloacae ius. 406
CLODIVS (*Publ.*) per adoptionem plebeius factus. 114
COCCEIVS CASSIANVS V. C. an priuignam concubinam habuerit? 109
Codicillis teſtamento non confirmatis relicta pro non ſcriptis erant: et quando id mutatum? 391
Coëmtio vxorum pluribus gentibus ſollemnis. 254. etiam Romanis. 255

Cognatio vltra ſeptimum gradum non temere porrecta. *p.* 280. in lege Papia ad ſextum gradum numerata. *pag.* 342
Cognatorum hereditates et caelibes et orbi capiebant. 342. 344
Collegae vni cur ſaepe tribuantur, quae communia vtrique? 136. eorum quis potior? 196
Colluſione detecta is, qui ingenuus iudicatus fuerat, ingenuitatem amittebat. 119. *ſeq.*
Coloniarum mittendarum cauſſa. 34
Commodum dotis quid? 332
Concubina et *pellex* ante L. Papiam non differebant. 165. varia eius nomina. 167. an a marito haberi potuerit? *ib.* quaenam haberi per leges potuerit? 168. 172. an et conſanguinea vel adfinis. 168. an et priuigna? 109. an ingenua? 127. an a patrono inuito diſcedere potuerit? 250. 251. an a furioſo? 251. ei nihil donari poterat. 173. poterat tamen heres eſſe. 261. vtrum vxor in dubio praeſumatur an concubina? 173
Concubinatus. De eo caput in lege Papia Poppaea exſtitit. 165. per hanc legem nomen adſumſit. *ib.* licita erat conſuetudo. 169. an et legitima? 171. 174. is maxime viduis placebat, etiam Imperatoribus. 171. Senatoribus eo aliquatenus interdixit Conſtantinus M. 145. in eo coniunctiones nefariae aeque prohibitae, ac in matrimoniis. 109. Eum indirecte ſubruere ſtuduit Conſtantinus M. 173. quamdiu viguerit? *pag.* 175
Conditio liberorum in teſtamentis quo pertineat? 270. 344. impoſſibilis cur contractum, non teſtamentum vitiet? 301. caelibatus lege noſtra infirmatur. 298. 306. turpis ſponſalibus adiecta an pro non adiecta habenda? 301. quando deficere dicatur? 399
Congiarium iis copioſius datum, quibus numeroſa proles. 33
Coniuges illegitimi inter ſe nihil capiebant. 191
Coniugium. Ad id ineundum omnes obligari, Hebraei putabant. 19. confer infra *Matrimonium*, *Nuptiae*.
CONSTANTINVS M. legis Papiae Poppaeae caput I. in vſum reuocauit. 137. quamdiu eius conſtitutio eam in rem edita, viguerit? 146. idem concubinatum variis legibus indirecte ſubruere ſtuduit. 174. cur legitimationem per ſubſequens matrimonium introduxerit? *ib.* Idem ſuſtulit poenas caelibatus et orbitatis? 345
Conſul maior quis dictus? 196
Conſularis aetas. 203
Conſulibus quomodo faſces praelati? *vid.* Faſces.
Continentia urbis ad Romam referebantur. 209
Conuictrix pro concubina. 167
Cooptari dicebantur quidam ſacerdotes. 3
CORNELIVS (*Cn. Coſſus*) per adoptionem factus patricius. 114

Coronae faſcibus illigatae. *pag.* 196

Correctiones ineptae quam plures in Codice Florentino. 126

Crassvs (M.) a Mamertinis ex lege Papia vindicatus. 8

Cretio hereditatis. 378

Culter. Ad eum ſe *locaſſe* dicebantur beſtiarii. 229

Curiae ſeſe offerentes ſaepe ea conditione excipiebant poſteros. 116

D.

Damnata iudicio publico vxor duci non poterat. 133

Damnatorum liberis pro eorum numero pars bonorum conceſſa. 32

Dare dotem, quid? 256

Decemuiris quomodo faſces praelati? 197

Decimam inter ſe coniuges matrimonii nomine capiebant? 262. alias pro numero liberorum ex priore matrimonio ſuperſtitum. 263. aliam ob filium communem poſt nominum diem amiſſum. 264. ſed et ob alias cauſſas. 267. *ſequ.*

Decimariae leges. 269. *ſequ.* quando ſublatae? 274

Decreta principum an vim legis habeant? 288

Decuriones. Eorum filii patris dignitate fruebantur. 115. iis liberi proderant ad προεδρείαν. 205. legibus decimariis a Theodoſio ſoluti. 274

Delatores praemia capiebant. 444. a bonis principibus coërciti. 445. cur quadruplatores dicti? 446

Demosthenes quando Praefectus praetorio fuerit? *pag.* 147

Denicales dies quinam? 377. iis nihil ſuſcipi potuit. *ibid.*

Denotandi cauſſa quaenam dicantur relicta? 391. ea pro non ſcriptis habita. *ib.*

Deſignatores quinam? 122

Detrectatio. Sine ea quinam dicantur abeſſe? 318

Διασημότατοι qui dicti? 140

Dicere dotem, quid? et qua formula vſi qui dotem dicerent? 256

Dies nominum quis? 265. luſtricus quis? *ib.* annua, bima, trima. 328. denicales. 377. legatorum quando ceſſerit et etiamnum cedat? 380. *ſequ.* quorum legatorum dies cedat ab adita hereditate? 391

Δικαιώματα γεγαμηκότων quaenam? 199

Diſcidii poena quae? 326. adde *Diuortium.*

Diuortium meditantes plerumque iam de nouis nuptiis tranſegerant. 185. eius licentia olim maxima. 245. *ſeq.* non tamen permiſſum libertae patrono nuptae. 247. In eo ſeptem teſtes adhibiti, ex qua lege? 325. illud ſine cauſa ſontica vel alterius culpa factum poena dignum iudicat L. Papia. 326. *ſequ.* de eo leges nouae. 332

Dolabella per adoptionem plebeius factus. 114

Domum deductione cur opus fuerit in abſentium nuptiis? 320

Dona et *munera* quomodo differant? 231. ea liberti debebant patronis. *ibid.* quomodo liberti

ab

ab hac obligatione liberati? *p.*232
Donationibus fraus facta legibus decimariis. 272
Dos apud pleraſque gentes a marito data. 254. eius apud Romanos alia ratio, quam apud alias gentes. 255. eſt veluti pretium coemtionis. *ib.* ſine ea raro feminae maritos inueniebant. *ib.* vel dabatur, vel dicebatur, vel promittebatur. 256. idque auctoribus tutoribus. 257. an a parentibus olim neceſſario data fuerit? 64. 336. *ſequ.* an actione repeti potuerit ab vxore immatura? 182. iniuſtis nuptiis contractis mortua muliere caduca fiebat; 193. praelegata ab vxore etiam orba capi poterat. 270. non minuebatur quarta Falcidia detracta. 271. an certis limitibus circumſcripta per legem Papiam? 272. et ſoluebatur et reddebatur annua bima trima die. 328. in quantitate conſiſtens ob mores mariti grauiores praeſens reddenda erat. 326. 328. ob mores leuiores ſenum menſium die. 326. 329. non conſiſtens in quantitate cum fructibus quadriennii reſtituenda. 326. 329. 330. 331. Ex ea morum nomine quaedam retinebat maritus. 326. 332. olim tota cedebat marito, ſi vxor ob mores graues repudiaretur. 327. quantum Lex Papia retinere conceſſerit. 332. An id ius ex formula: QVANTVM AEQVIVS MELIVS? 326. 327
Dotalia inſtrumenta ſignum nuptiarum. 256
Draco Lanuuii cultus, cui eſcam virgo praebebat. *pag.* 57
Ducere de vxore vſurpatum a Propertio. 47
Duumuiri perfectiſſimatus dignitatem adfectabant. 141

E.

EBraei. *vid.* Hebraei.
Edicere legem quid? 46. *ſeq.*
Ἐνδοξότατοι qui? 143. ita Praefecti praetorio ſalutati. *ibid.* et ſacerdotes prouinciarum. *ib.*
EPAMINONDAE ſine liberis morienti illacrymatum. 23
Ereptitia bona quae? 415
Error in nuptiis circa perſonam commiſſus an noceat? 117
Eſſedario vacatio ob numerum liberorum a Claudio data. 34
Et declaratiue ſumtum. 190
Εὑρήματα ICtorum quid? 424
EVRIPIDES mulieres peroſus cur binas vxores duxerit? 21
Excuſare et *potiorem nominare* quomodo differant? 207
Excuſatio a muneribus ob numerum liberorum. 207

F.

FAecunditas in honore fuit Hebraeis, 20. Graecis, 21. Perſis, 20. Germanis. 24
Familia venatoria quae? 229
Faſces initio duodecim utrique conſuli praeferebantur. 195. poſtea alteri faſces, alteri ſecures. 196. iis coronae illigatae. *ibid.* quo ordine poſtea praelati? 197. quibus?

bus ? 197. *ſeq.* cui prius dati ? *pag.* 194. *ſeq.*

Februario menſe cur. nuptiae non factae ? 180

Feminae an tantum nuncupatiue teſtari potuerint ? 240. cur earum teſtamentifactio cum periculo coniuncta ? *ib. ſq.* Eae in perpetua tutela erant. vid. *Tutela.* ob tres liberos ſolidum capiebant. 293

Feminarum Romanarum luxus et ſocordia. 35. 36

Fibula vſi cantores. 153. *Fibulam imponere* quid ? *ib.*

Fictio Praetoris rara, filiam eſſe filium. 355

Fideicommiſſa in fraudem L. Papiae Popp. facta. 192. maxime in fraudem legum decimariarum. 273. Ea initio valida, poſt grauiter prohibita. 192. tacita quid. 273

ex Fideicommiſſo manumiſſa an a patrono diuertere potuerit ? 247

Filii in dignitate nati an in ſucceſſione antea natis praeferantur ? 112. eo vocabulo quando et nepotes comprehendantur ? 116. erant patroni libertarum quas ex caſtrenſi peculio manumiſerant. 248

Fiſcus quando aerario in caducis ereptitiis et vacantibus praelatus ? 401. Eum ſaepe Tribonianus in Pandectis poſuit pro aerario. 402. Caduca cum onere capiebat. 448. apud eum ſe deferentes dimidiam capiebant. 443. 446

Flaccus (*Granius*) quando vixerit ? *pag.* 165

Focariae militibus permiſſae. 200. heredes inſtitui poterant. 261

Foede ſe deducere quid ? 125

Fratres ſaepe ſorores dotabant. 337. *ſq.* fratris viduam ducere poterant. 312. 314

Fraus legi facta quid ? 424. in fraudem legis et patroni alienare quomodo differant ? 350. *ſq.* multiplex qua Lex caducaria eludebatur. 423. *ſeq.*

Fundum dotalem alienare non prohibuit Lex Iulia et Papia, ſed Iulia de adulteriis. 324

Fundus Italicus quis ? 329

Funus vendere quis dicatur ? 229. eius cura excuſat. 377

Furcae an Coſſ. praelatae cum faſcibus ? 196

Furii (*M. Camilli*) et *M. Poſtumii Albini* ſeuera cenſura. 29

G.

Galatarchae qui ? 141

Galli Matris Deûm cur deſpicatui habiti ? 123

Γεγαμηκότων δικαιώματα quae fuerint? 199

Gener quis? 314. ex qua lege nec ille contra ſocerum, nec ſocer contra generum teſtimonium dicere potuerit ? 252

Germani liberos nulla ſpe praemiorum inducti quaerebant. 25. quo ſenſu apud eos plus valuerint boni mores, quam apud alios bonae leges ? *ibid.* ii vxores coemebant.

mebant. 254. ſeram Venerem probabant. *pag.* 178
Gladiatores infames. 229. cur dicti meridiani? *ib.*
GLAVCIPPVS quidam exceptus in lege Papia de peregrinis. 11
GOTHOFREDVS (*Iacobus*) laudatus. 16. Commentarium in Legem Iuliam et Papiam Poppaeam adoleſcens ſcripſit. *ibid.* eius in Commentario quid deſiderandum? 66. *ſeq.*
GRACCHVS duodecim menſes in vtero fuiſſe dicitur. 288
Graeci πολυπαιδίας ſtudioſi. 21. *ſq.*
GRANIVS FLACCVS quando vixerit? 165
Gratiam facere criminis. 322. legis. *ib.* iuriſiurandi. *ib.* huius aliquando gratiam faciebant leges. 307

H.

Ageſtoltzen - Recht quale ius apud Germanos? 25
Heautontimorumenos cur dicta Terentii comoedia? 104
Hebraei legem de ineundo matrimonio praeceptiuam putabant. 19. caelibatum odio proſequebantur. *ib.* Iis ſterilitas ignominioſa. 20. immunitatem dabant νεογάμοις. *ibid.* vxores ſibi coemebant. *ibid.* 254
Hereditas delata quae? 301. *lege obueniens* quae? 191. adeunda ex lege Papia Poppaea tabulis apertis. 376. *ſequ.* eam non capiebant, qui nuptias aduerſus hanc legem fecerant. 191
Heres pro genero. *pag.* 314
Heres ex aſſe ante apertas tabulas hereditatem adire poterat, et cur? 378. nuncupatus item, et cur? 380
Hiſtriones infames. 122. ex turba peregrina. 123. tribu mouebantur. 122
Homo et femina vocatur. 396
Honores. In iis petendis parentes orbis, mariti caelibibus praeferebantur. 201
Hora diei tertia forum feruere incipiebat. 378

I.

Mpar matrimonium quodnam? 163
Imperatores. In iis deligendis ratio habita liberorum. 202
Impubes domum ducta quando iuſta vxor eſſe coeperit? 182
Impunitatis ſpes an a peccando retrahat? 147. *ſeq.*
In tantum pro *adeo.* 125
Inceſta matrimonia ſaepe ob liberorum numerum confirmata. 32
Indignis quaenam eripiantur, et ex quibus legibus? 415. *ſeq.*
Infamia ludionum vnde? 122. eam illis ſenatoribus impegit Conſtantinus M. qui viles feminas vxores duxerint. 145
Infantes quoto anno mamma depulſi? 284. quomodo initiati? 265
Ingenui ducere poterant libertinas. 127. non autem mulieres ſcenicas. 130. nec lenas vel a lenone

 ne

ne manumiſſas. 131. nec iudicio publico damnatas, nec in adulterio deprehenſas. *pag.* 133
Initiatio infantum. 265
Iniuſtae nuptiae a Romanis non reſciſſae. 160
Inſcriptiones legum non ſemper ſanae. 68. nec tamen exemplo Iac. Gothofredi pro lubitu mutandae. 66
Inſignes viri qui? 140
Iſidis cultus cur a Romanis deſpicatui habitus? 123
Italiae limites antiqui et noui. 210
Italici iuris colonias cur in commentariis ad hanc legem deſcripſerit Caius? 329
Italici et *prouinciales* ſibi inuicem oppoſiti. 210
Italicus fundus. 329. *Italicum ſolum* quod? 210
Iudicio publico damnati qui? 133
Iudicium de moribus quid? 238
IVLIVS MISCELLVS an exſtiterit? 303
IVNO *Domiduca*, *Iterduca*, *Iuga*, *ζύγια*, *Cinxia*, *Lucina*, *Patulca*. 28. *Siſpita* Lanuuii culta. 56. Eius *aram tangere* quid? 28
Iura maritorum militibus data et cur? 199. ciuitatis et Quiritium quomodo differant? 221
Iurans, ſe patronum eſſe, an omnibus patronorum iuribus fruatur? 248
Iureiurando obſtringi liberta, ne nuptias faceret, non poterat. 348. Eius aliquando gratiam faciebant leges. 307
Ius liberorum communium. 289. a quo conceſſum? *ib.* iam Domitiani tempore a principe datum. 291. non dabatur temere, niſi vtriuſque coniugis aetas coniuncta centum annos excederet. 293. an et mortuis datum cenſeatur, ſi, qui petunt, ante principis decretum deceſſerint? 387. omnibus promiſcue datum a Theodoſio. 294. an et parentes illud a principe impetrarint? *ib.*
Ius trium liberorum an a Numa inuectum? 26. an a Tullo Hoſtilio? 27
IVSTINIANVS Theodoram vxorem ducturus caput I. legis Iuliae et Papiae aboleuit. 146. Ei multae conſtitutiones Iuſtini perperam tribuuntur. 147. is concubinatum probauit. 157
IVSTINVS Imp. nomen ſuum quatuor litteris expreſſit. 147
IVVENTIVS (*P. Celſus*) legem Papiam ſeptem libris interpretatus eſt. 67

K.

Καθολικοὶ Rationales. 362
Κακογαμίυ poena apud Lacedaemonios qualis fuerit? 22. *ſeq.*
Καταxοπτόμενοι, beſtiarii. 229
Κυνηγέσια vel *κυνηγέσιαι*, venationes, quales ludi? 229

L.

Lacedaemonii praemia πολυπαιδίας conſtituebant. 21. caelibes puniebant, immo et male et ſero ducentes vxores. 22. nec

non qui ſolius dotis habebant rationem. 23. an ab iis ſumtum ſit Legis Iul. et Papiae caput de immunitate parentum ob quatuor liberos? *pag.* 210. *ſq.*
Lanuuii inſignia. 56. prodigium in eius conditu notatum. *ib.ſq.* Draco ibi annoſus, cui virgo quotannis pabulum praebebat. 57. Iuno Siſpita ibi culta. 56
Latii ius multis extra Latium datum. 219
Latini adfectabant ius ciuitatis Romanae. 8. ſaepe vrbe exire et in patriam redire iuſſi. *ib.* et ſocii Latini nominis an ſemper iidem? 10. quando ius ciuitatis acceperint? *ib.* liberti an quidam ex lege Aelia Sentia? 217. colonarii ob anniculum filium iura Quiritium conſequuti. 218. etiam liberti ex L. Iunia Norbana. *ibid.* non habebant ius connubii et patriae poteſtatis. 219. an pro peregrinis habiti? 226. tanquam peregrini virgis caeſi. *ibid.* dicti ciues ex Latio. *ib.*
Latus clauus inſigne Senatorum. 107. etiam filiis Senatorum ab Auguſto conceſſus. 112
Legata obſcura, pugnantia, mortuis relicta, tranſlata, ademta pro non ſcriptis habita. 390. *ſequ.* quaenam caduca? vid. *caduca.* Quae vt indignis erepta? vid. *ereptitia.* quotuplici modo relicta? 419. per vindicationem relictum deficiens ab aerario vel fiſco non occupabatur. 410
Legationes liberæ. 281. *ſequ.*
Lege ſoluebat Senatus. *p.* 290. 321. an et populi ſuffragiis opus fuerit? *ib.* quando id ius ad principes deuolutum? 322. de lege ſolutione lex Cornelia. 290. eius lege ſolutionis effecta. 322. quomodo legibus ſoluti ipſi Principes? 397
Leges a primis capitibus nomina acceperunt. 105. ſeuerius emendatae. 45. de coniugio ineundo et liberis procreandis libera adhuc rep. latae. 28. *ſq.* Papiae plures. 2. Saturae quae? 66. minus quam perfectae. 135
Leges variae.
Aelia Sentia eodem anno lata quo Iulia de maritandis ordinibus. 47. non fuit Senatusconſultum. 50. an ea ingenuis facultatem dederit, libertinas vxores ducendi? 128. an quoſdam libertinos Latinos eſſe iuſſerit? 217
Caducaria. vid. *Iul.* et *Papia.*
Caecilia Didia qualis? et an adhuc tempore Auguſti recepta? 66
Canuleia de nuptiis patrum cum plebe. 118
Cincia cur muneralis dicta? 105
Claudia de ſociis Lat. nominis domum remittendis. 9
Claudia de tutela mulierum. 237
Cornelia de ſicariis, parricidis et veneficis. 105
Cornelia de lege ſolutione. 290
Decimaria. 259. cur inuenta? 260. fuit pars legis Iul. Papiae de marit. ord. *ib.*

Lex

Lex Incerta, vt mater iterum nupta non ſit heres liberorum ex priore matrimonio ſuſceptorum, ſed ei ipſe auus maternus praeferatur. 302

Iulia de adulteriis cur id nomen acceperit, quum et de aliis criminibus egerit? 104. 105. ea dotalis fundi alienatio prohibita. 324. ſeptem teſtes in diuortiis adhiberi iuſſit. 325

Iulia iudiciorum publicorum a Gothofredo male cum Papia Poppaea confuſa. 252. 309

Iulia de maritandis ordinibus. De ea quando primum cogitatum? 40. SCtum de illa roganda aegre impetratum. 41. Eius mentio in marmore, antequam perlata. 43. *ſequ.* prima rogatione reiecta. 45. quando et quomodo demum perlata? 47. Coaeua eſt legi Aeliae Sentiae. *ibid.* eam fruſtra abrogari volunt equites Rom. 48. Inter illam et Papiam Poppaeam differentia. 51

Iulia Miſcella pars Papiae Poppaeae. 303. ſublata a Iuſtiniano et poſtea quadantenus reſtituta. 304. eius vſus hodiernus. 305

Iulia de parricidiis. 105

Iulia Titia de tutelis quando lata? 338

Iulia viceſimaria qualis et quando lata? 361

Iulia et Papia Poppaea. Eius varia nomina. 13. κατ' ἐξοχὴν dicta Lex vel Leges. *ib.* diutiſſimo vſu viguit. 14. in ſponſalibus recitata. *ib.* quinam in eam commentarios ſcripſerint? 14. *ſequ.* Eius fragmenta ſe per vniuerſum ius diffundunt. 15. Eius finis. 18. 62. an de ea ferenda Auguſtus in ſexto conſulatu cogitarit? 41. an fuerit SCtum? 50. Eius chronologia. *ibid.* Duae eiuſdem partes. 63. 64. 359. quando et a quo lata? 49. Eius a Iulia de maritandis ordinibus diſcrimen. 51. an diuerſa a Iulia caducaria? *ibid.* quot et qualibus capitibus conſtiterit? 63. fuit Lex Satura. 65. et minus quam perfecta. 135. quot eius fragmenta ſuperſint, et quomodo in ordinem redigi debeant? 16. Eius caput I. confirmatum a Conſtantino M. 137. et Marciano. 145. abolitum a Iuſtino et Iuſtiniano, et cur? 146. 149. *ſequ.* Eiuſdem caput II. male a Iac. Gothofredo et aliis expreſſum. 154. quale illud fuerit et an ſenibus connubio interdixerit? *ib.* Eius capita de ſolidi capacitate quando ceſſarint? 293. Ea quis ſoluere potuerit. 322. an fundi dotalis alienationem prohibuerit? 324. an in diuortiis ſeptem teſtes adhiberi iuſſerit? 325. an initio in prouinciis etiam valuerit per omnia? 338. per eam aucta iura patronatus. 349. quoto anno liberos exegerit? 278. Caducaria

ducaria odioſa. *p.*360.362.386. Ea Caligulam ſoluit Senatus. 322. de ea moderanda ſub Tiberio cogitatum. 362. capita eius. 363. de quibus bonis egerit? 389

Lex Iunia Norbana quando lata? 218. 222. ea omnes non iuſte manumiſſos Latinos eſſe iuſſit. 217. 222. Latinis ob anniculum iura Quiritium dedit. 223

Iunia Penni de peregrinis. 10. an iure a Cicerone reprehendatur? 12

Laetoria cur quinavicennaria. 105

Licinia Mucia de ſociis Lat. nom. in patriam remittendis. 9

Maenia qualis et quando lata? 158

Menſia quae? 226. an Meſſia dicenda? 227

Oppia. 35

Papia de virginibus Veſtalibus quando et a quo lata? 6. an fuerit pars L. Iuliae et Papiae? *ib. ſequ.*

Papia de ſociis et nom. Latin. 8. *ſequ.* quando lata? 10

Papia de peregrinis. 12. eius veſtigia in numis. *ibid.* an a Cicerone iure reprehenſa? *ibid.* eius ferendae occaſio. 13. *ſequ.*

Petronia ſeruos beſtiis addici vetuit. 229. an Paetinia dicenda? *ib.*

XII. Tabularum de nuptiis inter patres et plebeios non contrahendis. 117. de ſucceſſione libertorum. *pag.* 349

Lex Villia annaria. 203

Voconia an tempore Auguſti adhuc viguerit? 264

Legitimatio per ſubſequens matrimonium cur inuenta? 174. Eam primus omnibus promiſcue indulſit Iuſtinianus. *ibid.*

Leno quis? 131. Lenonum et lenarum turpitudo. 132. Ab iis manumiſſae cur ingenuis nubere non potuerint? *ib.*

Liberalium cauſſarum gratia profeſſionem ad tabularia fieri iuſſerat Marcus Antoninus. 214

Liberi in fraudem legis inſtituti. 191. quotnam a muneribus excuſent? 208. qui non excuſent? 211. *ſeq.* Sedecim a muneribus patrimonialibus excuſant. 213. alieni ſaepe pro propriis offerebantur excuſationis cauſſa. *ibid.* Eorum quaerendorum cauſſa matrimonium ſe inire profitebantur Romani. 223. legitimi ex iniuſto matrimonio non naſcebantur. 190. naturales non erant infames. 169. nominibus ſuis adſcribebant SP. F. 169. vel FIL. NAT. 170. dignitatum capaces. *ibid.* qualia nomina adſumſerint? *ib.* iis nihil donari poterat ex legibus Conſtantini M. 173. patronorum libertatis cauſſa aliquid accipere ſolebant. 232. quo anno exigerentur per legem Iuliam et Papiam? 278. 343

Liberos quis *habere* dicatur? 55

Liberta aliena an in concubinatu eſſe potuerit? 127. operis patro-

no debitis, per nuptias liberabatur. p. 228. 347. ſequ. innupta iiſdem liberabatur aetate quinquagenaria. 228. patrono deſponſa ei repudium mittere poterat. 249. inuita patrono nubere non cogebatur. ib. ſequ. an a patrono furioſo diſcedere potuerit? 251. a patrono cui ſemel nupta, inuito diſcedere non poterat. 247. 251. in perpetua tutela patroni viuebat. 242. an abſente tutore ius ei fuerit alium tutorem petere. 258. ob quatuor liberos ſolidi capax erat. 293

Libertatis legatae dies cur non niſi ab adita hereditate cedat? 382

In Libertate morari et liberum eſſe quo modo differant? 223

Libertinae quae? 119. Earum nuptias omnes ingenui ante L. Papiam adſpernabantur. 118. nuptiae tamen cum ingenuis illis aliquando conceſſae per priuilegium. ibid. earum filias etiam ingenui ducere poterant. 119. quod poſtea Senatoribus vetuit Conſtantinus. 143. cum iis nuptias conceſſit L. Iulia et Papia. 119. non tamen Senatoribus. ib. 127

Libertini, quibus filius quinquennis, in tribus ruſticas deſcribebantur. 31. antiquis qui dicti? 120. ne adoptati quidem ab ingenuis iura ingenuitatis adquirebant. 126. in ſenatum admiſſi a Commodo. 137. opificia et artes manuarias exercebant. 230

Libertus patronae nuptias adfectare non poterat, niſi haec eſſet vilioris conditionis. p. 128. Exempla huiuſmodi nuptiarum. 129. artem ludicram faciens, operis non liberabatur ob liberorum numerum. 228. nec arenarius, 229. operis non liberabatur ſolis nuptiis. 348. centenarius et centenario minor. ib. ſequ.

Licinius Caesar multos Senatores ad nauiculariorum conditionem detruſit. 138

Lipsii (*Iuſti*) Excurſus ad Tacitum de lege Pap. Popp. 15

Liuiae gentis claritas. 114

Liviae Auguſti nobilitas per adoptionem aucta. 114. cur ſine indulgentia Senatus non potuerit tertiam bonorum partem ex Auguſti teſtamento capere. 264

Livius Drusus per adoptionem ex patricio plebeius. 114

Lucar quid? 45

Lucilla *Auguſta* priuato nupta imperatorii coniugii inſignia retinuit. 125

Lucrum ex dote quid? 332

Luctu durante nuptiae non fiebant. 180

Luctus tempore nubens infamis. 185

Ludi ſaeculares quo anno facti? 42. varia de iis SCta marmori inciſa. 43. quinam iis intereſſe potuerint. ib. ſequ. vnde ſumtus petiti? 45. in iis arae in ripa Tiberis dedicatae. ibid. quis iis ſub Auguſto praefuerit? ib.

Ludus venatorius, beſtiarum matutinus, meridianus. 229

Lupa et aquila ſignum Lanuuinorum.

rum. *pag* 57
Luſtratio infantis quo ritu facta? 265
Lyciarcha quis? 141
LYCVRGI leges de ducendis vxoribus. 23
LYCVRGVS qua aetate nuptias fieri voluerit. 178

M.

M*Aenia* gens. 158
Mainia gens eadem quae *Maenia*. *ib.*
Maiorennitatis initium definiuit Lex Laetoria. 105
Mamma quo anno depulſi infantes? 284
Mandatores quinam? 446
in Manum conuentio quid? 238. *ſeq.* per eam vxores redigebantur in poteſtatem maritorum. *ibid.* eius effecta. *ib.*
Manumiſſio. Eius merces prohibita Lege Ael. Sent. 232. ancillae matrimonii cauſſa non eſt ex L. Aelia Sentia, ſed ex SCto. 128
Manumiſſus teſtamento minor XXX. annis ex Lege Iunia Norbana erat Latinus. 222. *ſq.* cur ei ſaepe adſcripta conditio: QVVM ANNORVM XXX. ERIT? 223
MANZANO (*Ramez del*) commentario illuſtrauit L. Papiam Poppaeam. 15
MARCELLVS (*Vlp.*) ICt. Commentarium ad L. Papiam Poppaeam ſcripſit. 14
MARCIANVS ICtus in citandis auctoribus accuratus. *p.* 63. diuerſorum temporum leges per μεταξυλογίαν coniungere ſolet. 64
Maritus XI annorum. 183. maritus vxorem non lugere debebat. 185. in maritorum numero qui eſſe dicantur? 199. iura maritorum quidam a principe impetrabant. *ib.* quanta mariti poteſtas in vxorem. 238. an is tutelam vxoris geſſerit? 239
Matres Conſulum an conſulares. 116. Auguſtorum Auguſtae dictae. *ib.* Earum conditionem liberi extra matrimonium nati an ſemper ſequerentur? 225
Matrimonium. Qualis ad id ineundum ſit obligatio? 19. *ſq.* putatiuum quale? 117. 188. iniuſtum num reſciderit Lex. Papia Poppaea. 135. eius iure non gaudebant Latini. 223. Matrimonium ſine connubio quid? 223. an duorum menſium matrimonium ad ſolidi capacitatem requiſitum? 277
Matronali dignitate exſolutae meretrices. 131
MATTHAEI Euangelium an titulum habeat: βίβλος γενέσεως ἰησοῦ χριστοῦ. 104
Matutini dicti beſtiarii. 229
MAVRI (*M. Vertranii*) tractatus de iure liberorum laudatus. 15
MAVRICIANVS (*Iun.*) commentarium ad L. Iuliam Papiam ſcripſit. 14
Sine Mendacio cum aliqua viuere quid? 167
Mercatura tabernaria vilis et contemta. 144

Mercedem manumiſſionis ſibi ſtipulari nefas per L. Aeliam Sentiam. *pag.* 232. promittere tamen vltro poterant ſerui. *ibid.* eius exempla ex Dionyſio Halicarnaſſeo. *ibid.*

Mercibus quae publice praeerant, nubere prohibentur viris perfectiſſimis. 144

Meretricum conditio apud Romanos. 131

Meridiani gladiatores. 229

METELLI (*Q.*) Cenſoris ſeueritas aduerſus caelibes. 31. Eius oratio ab Auguſto repetita. *ib.* 42

Milites an potuerint vxores ducere? 199. quis primus id illis indulſerit? 200. iis focariae mulieres permiſſae. *ibid.* non poterant vxores in caſtra vel hiberna perducere. *ibid.* iis ius liberorum datum. 291

MODESTINI (*Herennii*) Εὑρηματικὰ qualis liber. 424

Modum diuortiis imponere quid? 326

Monſtroſus partus quando profuerit? 264

Mores grauiores vel maiores qui? 328. *leuiores vel minores.* ibid.

Mors parentum iuſta cauſſa trahendi ſponſalia. 180

Munera a liberto Patrono debita. 231. ab iis quomodo liberti liberati. 232. publica quotuplicia? 207. quid ab iis excuſarit. 207. 212. *ſq.*

N.

NAtalium profeſſio quomodo facta? 213. reſtitutio quid? *pag.* 119. 349. ea non temere concedebatur, niſi conſentiente patrono. 355

Nauem mercaturae cauſſa fabricantibus vacationem Legis Pap. Popp. dedit Claudius. 274

Neglecti liberi qui? 267

Nepotes quando filiorum nomine veniant? 116. ex filiabus Senatorum an clariſſimi? *ib.*

NERONEM puduit libertinam ducere. 119

Nobilitas an per adoptionem data et peremta? 113

Nomen quo die infantibus datum? 265. aliquando ſtatim poſt partum impoſitum. 267. Nominum dies quis? 265

Nominare potiorem et excuſare quomodo differant? 207

Non ſcripta. Pro his quae habita? 389. *ſq.*

Nothorum conditio. 169. vide *Liberi.*

Nouercae priuignorum vxoribus infeſtae. 313

NVMA POMPILIVS an auctor iuris trium liberorum? 26. Eius leges quae πολυπαιδίας fauent. 27. cur Iunonis aram a pellice tangi vetuerit? *ib.* cur filium qui volente patre vxorem duxerat, venundari vetuerit? 28

Nurus quae? 314

Nuptiae inter patres et plebeios cur prohibitae? 117. iniuſtae an reſciſſae? 160. impares quae? 163. ſero initae honeſtiſſimae viſae gentibus quamplurimis. 178. praematuras contra probabant Roma-

Romani? p. 178. impuberum an reſciſſae? 182. ſq. ſimulatae quae? 198. putatiuae quae? 117. inter generum et ſocrum. 312. cur ab iis abhorruerint multi Romani? 35. cur philoſophi? 37. quomodo differant a matrimonio? 223. Liberorum ſine conſenſu parentum nullae. 334

O

OBlatio virginum Veſtalium. 7
Obrogare legi quid? 154
Obſcura legata pro non ſcriptis habita. 390
OCTAVENVS an ad L. Papiam Poppaeam ſcripſerit? 14
Octauo menſe natus an legitimus? 211
Officii quae eſſe dicantur in iure noſtro? 337. *in officio mariti et patroni eſſe*, quid? 348
Operae patronis debitae. 229. quotuplices? 230. quomodo promiſſae. 230. vltra promiſſum exigi non poterant. 231. illis liberabantur liberti ob numerum liberorum. 232. libertae voluntate patroni nuptae. 347. *ſequ.* non tamen ab operis patronae vel patroni filiae debitis. 348. earum obligatio reuiuiſcebat, ſimulac nuptae eſſe deſiiſſent. *ib.*
Opificia a ſeruis et libertinis Romae exercebantur. 230
ὀψιγαμίου poena apud Lacedaemonios. 23
Optionis legati dies quando cedat? 382. 420
Oratio principis quid? p. 136. Antonini et Commodi. *ibid.* Metelli ab Auguſto repetita. 31. 42. Auguſti ad Equites de Lege Iulia habita. 48. P. Scipionis Africani. 30
Orbi dicuntur etiam qui liberos nunquam habuerunt. 212. 343. eorum et parentum diſcrimen an ab Honorio et Theodoſio ſublatum ſit? 275. ii ſolidum capere non poterant. 339. cur eorum conditio poena digna viſa? 343. an ſibi relicta ceperint, ſi intra centum dies parentes fierent? *ib.* *ſq.* ſemiſſem tantum capiebant. 344
Orbitas ignominioſa apud Thebanos. 23. Hebraeos. 20. aliaſque gentes. *ib.* *ſq.* Eius pretia apud Romanos. 24. 36. Talia nulla Germanis. 25
Ordo adoptione non imminuebatur, ſed augebatur. 113
Ornamenta coniugii ſenatorii a Principe data. 124
ὥσπερ, pro ὡσπερεί. 124
Ὡσανεί. Ea particula quando vſi Stoici et ICti Rom.? 113

P.

PActa dotalia in fraudem legum decimariarum facta. 272
PAEZ (*Ferd.*) de numero liberorum excuſante ſcripſit. 15
Παιδογραφία quid? 213
Παλιγγενεσία pro natalium reſtitutione. 119
Pantomimorum aedes ingredi, vel

eos in publicum prodeuntes ſectari, ignominioſum ſenatoribus. *pag.* 123. *ſq.*
Papia gens plebeia. 55
Papii Celsi, Mutili, Polliones. 55. an quidam etiam *Triumpi* et *Milones* cognominati? *ibid.* *Celſi* Lanuuio oriundi. *ibid.* *Mutili* origine Samnites. 57. Celebriorum *Papiorum* ſyllabus. 58
Papius (*M. Mutilus*) Coſ. ſuffectus. 54. Eius Propraetura et adulatorium ingenium. *ibid.*
Pareia (*Ioannes de*) ad Legem Papiam Popp. ſcripſit. 15
Parentes cur ſaepe liberorum nuptias prohibuerint? 334. liberos et dotare cogebantur. 335. *ſequ.* iis ad tertium vſque gradum bona damnatorum liberorum deferebantur. 384. itemque caduca. *ibid.*
Partus tempus legitimum. 211. trium, quatuor, quinque infantum poſt quadrageſimum diem. 225. decimeſtris a morte mariti legitimus. 287. an et undecimeſtris. 287. *ſeq.* duodecim et tredecim menſium. 288
Pater ſolitarius quis? 291. is ſolidum capiebat. *ibid.* eius nomine quando et auus intelligatur? 121
Patria poteſtas cur tanta ciuibus Romanis conceſſa? 26
Patrona liberorum iure idem ius in bonis liberti habebat ac patronus. 357. olim ſibi fideiuſſores dari curabat a liberto, quod certa bonorum pars ad ſe peruentura ſit, *ibid.* trium liberorum iure ſubnixa ius ſuccedendi in bonis liberti ad liberos ſuos transmittebat. *pag.* 358. eius nuptias adfectare liberto nefas. 128
Patronus liberto veluti agnatus. 242. liberta ſine eius auctoritate teſtari non poterat. *ibid.* Liberta ei quid teneretur relinquere. 243. eius cum liberta connubium an parum honeſtum? 128. quo ſenſu ei honeſtius fuerit, libertam concubinam quam matremfamilias habere? 251. ſine eius conſenſu liberta nubere non poterat. 348. erat ordinarius libertae tutor. 242. 348. ſi impubes eſſet, conſentire non poterat ſine tutoris ſui auctoritate. 348. eius ius in bonis liberti centenario minoris. 352. et centenarii. *ibid. ſequ.* excluſus a liberti hereditate an tutelam ſuſcipere teneretur liberorum eius? 352. eius ius in bonis libertae. 356. ab eo furioſo an liberta vxor diſcedere potuerit? 242
Patroni filias non admittebat praetor ad libertorum ſucceſſionem. 355. ſuccedebant tamen ex Lege Papia Poppaea ſi trium liberorum matres eſſent. *ibid.*
Paullus (*Iulius*) ICtus, quot libros ad L. Papiam Poppaeam ſcripſerit? 14. 67. Eius liber ſingularis de iure patronatus, quod ex L. Iulia et Papia venit, in libros vltimos Commentariorum illorum migrauit. 68. 346
Pellices conceſſae Perſis. 20. Lex Numae de illis. 27. an et quomodo

modo, a concubinis differant. *pag.* 165
Πεντετηρικὸς ludus. 122
Pereger pro peregrinus. 406. quis pereger factus dicatur? *ib.*
Peregrina inſtituta Romanis ſordebant. 123
Peregrinationis ſtudioſiſſimi Romani. 317. ea impedimentum nuptiarum. *ib.* quaenam a faciendis nuptiis excuſarit? 181
Peregrini vrbe eiecti variis legibus. 11. an id iure fieri potuerit? 12. *ſeq.*
Perfectiſſimi viri qui? 140. etiam Duumuiri quarumdam ciuitatum. *ibid. ſequ.*
Permittere pro remittere. 307
PERPERNA (*M.*) Conſulis pater a Sabellis ex lege Papia vindicatus. 8. quando id factum? 10
Perſae πολυπαιδίας praemia elargiebantur. 20. pellices alebant. *ibid.*
Philoſophi plerique a nuptiis abhorrebant. 37
Phoeniciarcha quis? 141
PLANCIVS VARVS quando Conſul fuerit? 193
Plebeiae olim non nubebant Senatoribus ante legem Canuleiam. 117
PLVTARCHO familiaris admodum eſt πρόληψις. 27
Poenae praemiis efficaciores. 148. iniuſtarum nuptiarum quae? 160. ἀγαμίου, ὀψιγαμίου, κακογαμίου apud Lacedaemonios. 22. *ſequ.* caelibatus et orbitatis ex L. Papia Poppaea. 339. a Conſtantino M. ſublatae. 345.
Πολυανδρεία veteribus omnibus exoſa. *pag.* 297
Πολυγυνία aliquando ab Athenienſibus permiſſa. 21. ſemper a Perſis. 20
Πολυπαιδίας ſtudioſi Hebraei. 19. *ſq.* Perſae. 20. Graeci. 21. Germani. 24. eam legibus promotum ibat Romulus. 25. *ſq.* Numa. 26. an et Tullus Hoſtilius? 27. Leges ea de re libera rep. latae. 29. ob eam plebeii tributis liberati. *ibid.* praemia πολυπαιδίας a Cenſoribus conſtituta. *ibid. ſq.* a Iulio Caeſare. 31. ob eam ancillis libertas data. 32. pars bonorum liberis damnatorum conceſſa. *ib.* eius ratio habita in congiariis. 33. ob eam inceſta matrimonia confirmata. *ibid.* ob eamdem vacatio data eſſedariis. 34. et decurionibus προεδρία conceſſa. *ib.* Cur tot praemiis ornata fuerit a Romanis? *ib. ſq.*
Pomoeria vrbis ſaepe promota. 208
POMPEII et POPPAEI ſaepe confuſi ab auctoribus. 61
Pontifex M. virgines Veſtales eiectis regibus capiebat. 3. vide etiam *Sacerdos.*
Poppaea gens, origine Sabina. 59. libera rep. obſcura. *ib.*
Poppaea Sabina Neronis ſocrus. 59. *ſq.* eiuſdem vxor. 60
Poppaeorum ſtemma. 60. celebriorum ſyllabus. *ib. ſq.* ii ſaepe cum Pompeiis confuſi. 61
POPPAEVS (*Q. Secundus* vel *Secundinus.*) 54. Duumuir Col. Vilillae Celſae. 55. Conſul ſuffectus. 53

POPPAEVS

Poppaevs (*Q. Sabinus*) aedilis. *p.* 59. Coſ. ordinarius. *ibid.* triumphalibus ornamentis donatus. *ibid.* Moeſiae, Achaiae et Macedoniae per XXIIII. annos Praeſes. *ibid.* an Secundi patruelis? *ibid.*
Populus Rom. an ſub Auguſto ius liberorum dederit? 289. an lege ſoluerit? *vid.* ſupra *Lex.*
Postvmii (*M. Albini*) et M. Fvrii Camilli ſeuera aduerſus caelibes cenſura. 29
Poſtumus an Senatoris filius? 115
Potiorem nominare et *excuſare* quomodo differant? 207
Praedium Italicum. 329
Praemia πολυπαιδίας. *vid.* πολυπαιδία.
Praefecti et *perfecti* ſaepe in codicibus confuſi. 140
Praefecti Praetorio viri clariſſimi, poſtea illuſtres. 139. 143. amici Principis. 139. Senatores. *ib.*
Praefecti Vrbi clariſſimi, poſtea illuſtres et Senatores. *ib. ſq.*
Praefecti aerarii milit. et Saturni. 361
Praeſidatus gentium quid? 142
Praetores aerario praefecti, 361
Primordia quae dicta? 266
Princeps legibus caducariis ſolutus. 396. et aliis legibus. *ib.*
Priuigna an potuerit in vitrici concubinatu eſſe? 109
Priuignus et *priuigna* quinam dicantur? 314
Priuilegium Glaucippo datum lege Papia de peregrinis. 11
Proconſul non niſi vrbe egreſſus cum imperio erat. 209
Procuratores Caducorum, hereditatum principis, legatorum, peculiorum xx. *hereditatium. pag.* 362
Prodi dicebantur quidam ſacerdotes. 3
Profeſſio cenſualis. 213. *natalium* quomodo facta, et quam antiqua? *ib.* 266. an a Marco Antonino inuenta? 214. an ei abſolute fides habita? 215
Promagiſtri xx. *hereditatium.* 362
Promiſſio dotis quomodo facta? 257
Propertivs cur a nuptiis abhorruerit? 46. *ſq.*
Prouinciae. Ad illas ſaepe prolata iura in vrbe obſeruanda. 338
Puberes omnes lex coegit vxores ducere et nubere. 156
Pubertas an in feminis ſpectata? 181. eius annos Auguſtus definiuit. *ib. ſequ.* an et quatenus hodie in nuptiis requiratur? 186
Pythagoras an caelibatum damnarit? 23

Q.

Quadruplatores quinam? 446
Quaeſtum corpore facere quae dicantur? 130. Eae nubere non poterant ingenuis. *ibid.*
Quandoque pro *quandocumque.* 263
Quandoque liberos habebit, cur ſub ea conditione legatum? 268. 270
Quantum aequius melius, formula in actione rei vxoriae ſollemnis. 326. *ſq.*
Quantum per leges capere poterit, cur ea conditione hereditas vel legata relicta? 344
Quaſi. Quando ea particula vſi

Stoici

Stoici et ICti? pag. 113
Quaſi Senatoris filius vel *nepos* quis? ibid. 110
Quinavicennaria lex dicta Laetoria et cur? 105
Quinquagenaria an parere poſſit? 157
Quinquennis filius libertum ab operis liberabat. 233. ob eundem libertini olim in tribus ruſticas deſcripti. ib.
Quiritium iura quae? 221. an eadem ac ius Latii? ib.

R.

REges Rom. virgines Veſtales cepere. 3
Regiones ſuburbicariae quae? 209
Regula Catoniana a quo compoſita? 380. ad leges nouas non pertinet. 381. 409
Repetitio vſusfructus quid ſit et quomodo ſaluo iure fieri poſſit? 400
Repudiatae non illico nubere poterant. 185
Res iudicata an ſemper pro veritate habeatur? 119
Reſcindi ſaepe dicuntur, quae ipſo iure nulla. 353
Reſtitutio in integrum intra quod tempus data minoribus, Romae, in Italia et in prouinciis. 210
Retrahi ſaepe dicuntur, quae ipſo iure nulla. 353
Reuocari aliquando dicuntur, quae ipſo iure nulla. ib.
Rogantes legem, eam non ſemper probabant. pag. 54
Romae aedificatum quid notet? 329
Roma quouſque ſe extenderit? 208. latius patebat quam urbs. ibid.
Romanae reip. finis potentia bellica. 35
Romani maxime a nuptiis abhorrebant. 35
ROMVLVS πολυπαιδίαν multis legibus promotum iuit. 25. *ſequ.*
ROSCIVS (Q.) hiſtrio. De eo Ciceronis iudicium. 123

S.

SAbina Poppaea Neroni nupta Ollia dici debebat. 60
Sacerdotia quando cum plebe communicata? 47
Sacerdotes prouinciales. 141. a quibus electi? 141. eorum munus, tituli, dignitas. 142
Sacra certamina quae? 122
Saltator praefectus vrbi ab Elagabalo factus. 130
Sanguinolenti liberi quinam? 267
Satura Lex quid? 65
Scena quid? 121. in eam mercede conducti prodeuntes infames. 121
Scenicae mulieres lenis aſſimilatae, cum quibus ſtuprum non committi videbatur. 124
Scientia qualis exigatur, quando leges habent: SCIENS DOLO MALO? 188
SCIPIONI (P.) Africano cur negata fuerit aedilitas? 203
Secundae nuptiae gentilibus etiam inuiſae. 297. nec non Chriſtia-

nis. *pag.* 302
Secures coſſ. non in vrbe, ſed extra vrbem praeferebantur poſt tempora Valerii Poplicolae. 196
Senatores primo natales, deinde virtus, poſtremo cenſus faciebant. 105. Eorum inſigne latus clauus. 107. eorum priuilegia. *ib.* a quibus in ſenatum lecti. 111. quas vxores ducere non potuerint? 117. *iuuenes* et *honoribus perfuncti.* 112. eorum onera. *ibid.* plebeias olim non ducebant ante legem Canuleiam. 117. *ſeq.* ſub malis principibus perſonae viliſſimae. 137. iis cur nuptias cum ſcenicis indulſerat Iuſtinianus? 146. *ſeq.*
Senatorius ordo primus in ciuitate. 105. cenſus quantus fuerit? *ib.*
Senatorum filiae et neptes quae clariſſimae? 124. an iis haec dignitas ſemper ſalua fuerit? 139. nubere non poterant libertinis. 126
Senatorum filii clariſſimi. 112. lato clauo ab Auguſto donati. *ib.* antea equeſtris ordinis erant. 112. quinam fuerint? *ibid.* huius iuris renouatio. 139
Senatorum nepotes ex filiis clariſſimi, non nepotes ex filiabus. 116
Senatorum matres et ſorores an clariſſimae? 116
Senatus auctoritas ſub Imperatoribus. 106. *eius membrum ipſe* Imperator. 107. eo qui mouebantur, vix integrae erant exiſtimationis. 110
Senatusconſulta cum legibus, ad quas facta, non confundenda. *pag.* 50. quod tamen a viris doctiſſimis factum. 156
Senatuſconſulta varia.
Caluiſianum, vulgo Caluitianum, 162. *ſq.* an idem ac Claudianum? *ibid.* quinquagenarias feminas iunioribus nubere prohibuit. 163
Claudianum de ſexagenariorum nuptiis. 162
Incerti nominis de Latina ter enixa. 219. 225. De vidua iterum nupta. 302. *ſq.* de ſociis Lat. nominis. 9. contra fictas adoptiones. 205. de Lege Iulia de maritandis ordinibus ferenda. 41. *ſequ.* de matrimoniorum lege Papia Poppaea prohibitorum nullitate. 136. *ſequ.* de tutore mulieri in locum furioſi muti-ue dando. 258. item in locum abſentis. *ib.* item ad dotem dandam, dicendam promittendamue, etiam in prouinciis. *ibid.*
Largianum an Latinis ob liberos iura Quiritium dederit? 224
Libonianum de falſis. 390
Perſicianum, vulgo Pernicianum. 159. 163. an nuptias ſenum reſciderit? 160
Plancianum. 193
Tertullianum an iura Quiritium Latinae ter enixae dederit? 225
Trebellianicum an et de quaſi caducis tollendis egerit. 402
Senibus nuptias conceſſit Iuſtinianus.

nuſ. pag. 163
SENTIVS (C.) SATVRNINVS, Magiſter XV. viror. ſacr. faciund. in ludis ſaecularibus ſub Auguſto. 45
Serui exercebant opificia. 230
Seruitus poenae ſoluit matrimonium. 184
Seruitutis legatae dies quando cedat? 406
Sexagenarii an generare poſſint? 157. iis an nuptiis interdixerit lex Papia Poppaea? *ib. ſeq.*
Socer et gener inter ſe teſtimonium non dicebant. Id ex qua lege? 252. et *ſocrus* quinam dicantur? 314. non erat, ſi iniuſtae contraherentur nuptiae. 189
Socii Latini nominis. *vid.* Latini.
SOCRATES binas vxores eodem tempore habuit. 21
Sodalitiaria pro concubina. 167
Solidum quinam coniuges inter ſe ceperint? 277. quinam ex aliorum teſtamentis? 289. *ſeq.* non capiebant caelibes et orbi. 339
Sorores duas in matrimonio habuit Honorius. 315
Sortitio in deligendis Virginibus Veſtalibus. 6. in eligendis prouincialibus magiſtratibus quando omiſſa? 202
SP. F. in marmore an idem ſit ac Spurius filius? 169
Spadones qui? 158. iis gratia legis Papiae facta. *ib.* an iis nuptiis interdictum? 159. ſaepe matrimonium inibant. *ib.* 162. quis hoc primum inhibuerit? *ibid.*
Spoliarii ludi. 229
Spoliarium, locus, ubi beſtiarii ſaginati. *pag.* 229
Sponſae intra biennium domum ducendae. 179. cur ita Lege Iul. et Papia cautum? 176. cauſſae iuſtae eas intra biennium domum non ducendi. 180. eſſe poterant ſponſae quae vxores eſſe poterant. 116. aliquando erant infantes. 178
Spurii qui? 169. 170
Statuae in publico poſitae a creditoribus cum reliquis non vendebantur. 412
Sterilitas apud Hebraeos aliaſque gentes ignominioſa. 20. *ſq.*
Stoici frequenter vſi particula ὥσπερεί. 113
Stuprum cum qua committatur. 172
Subornatores quinam. 446
Subſtituendi formula: *ſi is heres non erit, quiſquis mihi heres erit, in parte deficientis etiam heres eſto*, cur inuenta? 287
Subſtitutionibus eluſae leges caducariae. 286
Suburbicariae regiones quae? 209
Succeſſio libertorum ex Lege XII. tab. 349. ex edicto Praetoris. *ib.* ex Lege Iul. et Papia. *ibid.*
Σύμβιος pro concubina. 167
Syri vxores ſibi coemebant. 254
Syriarcha quis? 141. 143

T.

T*Aberna* et *tabernariae*. 144. cur Catullo *Salax*? 144
Tabularia per prouincias quis conſtituerit? 214
Tabulas aperiendi ritus ſollemnis,

nis. *p.* 376. ex lege viceſimaria. *ib.* viuentis aperire nefas. *ibid.*
Ταμεῖον aerarium et fiſcus. 362
Τελειότατοι qui? 140
Ter enixa quae dicatur? 225
TERENTIVS (*Clemens*) vid. CLEMENS.
Teſſera frumentaria quid? 407
Teſtamento maritus poterat vxori tutorem dare. 236
Teſtamenta feminarum an ſemper nuncupatiua. 241. cur periculoſa olim viſa? *ibid.* libertae an et quomodo fecerint? 242. *ſequ.*
Teſtes ſeptem adhibiti in diuortiis. 325
Thebis orbitas ignominioſa. 23
Thymelici qui? 122
Titulus libris a primis capitibus datus. 104
Togae ius amittebant exules. 206
TORRENTII (*Laeu.*) exceſſus de Lege Papia. 14. 15
Tranſlatio legatorum quot modis facta? 392. *ſeq.*
Tribonianiſmi quidam. 258. 402
Tribunorum plebis poteſtas ſub Imperatoribus. 258. militum Conſulari poteſtate numerus et inſignia. 197. *ſequ.*
Tribus ruſticae honoratiores. 31. 233. in eas deſcripti liberti, quibus filius quinquennis erat. *ib.*
Trimi ad dimidium ſtaturae modum perueniſſe credebantur. 284
Triumphaturis cur extra vrbem ſenatus datus? 209
TVLLI HOSTILII lex de tergeminis an ad ius trium liberorum pertineat. 27
Tutela liberatae ingenuae iure trium liberorum. *p.* 234. 240. libertinae quater enixae. 235. 241. ſub ea omnes erant feminae. 236. feminarum quotuplex? 236. *ſeq.* *ceſſitia* quae? 237. quomodo finita? 238. quando ſublata? 243. libertae ad patronum eiuſque liberos pertinebat. 241
De Tutelis quam legem tulerit M. Antoninus Imp. 352
Tutor cur dari non poſſit perſona incerta? 236. dotis cauſſa mulieri nupturae dabatur. 254. ſine eius auctoritate dos conſtitui non poterat. 257. hic tutor a ſolo Praetore non adhibitis Tribunis datus. 258. *Praetorius.* *ib.*

V.

VAcatio *legis* quotuplici ſenſu dicatur? 177. 184. quanti temporis feminis data poſt diuortium. 177. 184. 318. cur non et viris data? *ib.* abſentibus reip. cauſſa data. 282
Vacantia bona quae? 418. Ea aerario et poſtea fiſco cedebant. 419. aliquando caduca dicuntur. 418. quaenam hodie? 422
Valetudo ſponſi ſponſaeque iuſta cauſſa habendi ſponſalia. 180
Venatores qui? 229
Venatoria familia. *ib.*
Venatorius ludus. *ib.*
Venus tuta quae? 172
Verborum obligatio an ſola ſtipulatione contracta? 256
VESPASIANVS lege ſoluendi ius accepit.

cep:a. *pag.* 322
Veſtalium virginum electio. 3. perſona qualis eſſe deberet. 4. priuilegia et iura. 2. 4. 26. earum ſacerdotium moleſtum. 4. 5. earum honores. 26. an de iis egerit Lex Iulia et Papia? 185. 186
Veſtis meretricia qualis? 131
Vibo Valentia colonia. 55
Viceſima hereditatum qua lege inuecta. 361
Viduae nuptae aliquando prioris mariti dignitatem beneficio principis retinebant. 125. cur iis plus laxamenti a morte mariti datum, quam repudiatis a diuortio? 184. iterum nuptae, non erant heredes liberorum ex priore matrimonio. 302
Viduitas maximi fiebat. 297
Vililla Celſa Colonia. 55
Virginitas perpetua magni fiebat. 296
Virgis caedi poterant Latini. 226
Virilis partis nomine quando tota hereditas veniat? 304
VITELLIVS an ſine liberis fuerit? 202
VLPIANVS quot libros ad hanc legem ſcripſerit? 67
Vniuirae laudatae? 297. etiam in epitaphiis. 298
Vrbare quid? *pag.* 208
Vrbicariae prouinciae quae? 209
Vrbs quouſque porrecta? 208. centum ab ea lapides. 209
Vſucapere pro herede et legatario quis poſſit? 411
Vſusfructus quantus a coniuge capi poſſet. 267. eius repetitio. 401. legati dies cur ab adita hereditate cedat? 382
Vtero exſecti an profuerint parentibus? 225
Vxor gratuita cur concubina dicta? 167. pro hacne an pro concubina habeatur ingenua? 173. apud Rom. in poteſtate mariti. 26. 238. qualis eſſe deberet ex legibus Lycurgi? 35. ſaepe impubes. 183. non poterat a marito olim diuortere. 245
Vxores coemtae apud Hebraeos, Syros, Aſſyrios, Armenios, Germanos, Romanos. 254. Romanorum luxurioſae. 36. maritos in prouinciam antea non comitabantur. 282. quando id conari coeperint? *ib.* earum ſorores duci poterant. 314. an et fratris vxor adhuc virgo? 315

X.

X*yſtici* quinam? 122

F I N I S.

IO. GOTTL. HEINECCII. IC.

OPVSCVLORVM POSTVMORVM

TOMVS I.

HISTORIAM EDICTORVM EDICTIQVE PERPETVI

COMPLECTENS.

HISTORIA EDICTORVM, ET EDICTI PERPETVI.

LIBER I.

HISTORIA EDICTORVM ANTE HADRIANVM.

CAPVT I.

DE EDICTIS GENERATIM, ET QUIBVS ROMAE IVS EDICENDI FVERIT.

I. *Hiſtoriam edictorum nondum ſatis eſſe illuſtratam.* II. *Edicta quid?* III. *Ea Romae proponere ſolitos, qui exercitibus prae-*

eſſent. IIII. *Itemque ſacerdotes, pontifices, decemuiros ſacrorum, augures.* V. *Maxime tamen magiſtratus.* EDICTVM *aliquando pro lege accipi*, LEGEM *pro edicto.* VI. *Primum quo ſenſu dicantur* EDICERE ? VII. *Diuulgatio per libellos, pittacia, picturas, praecones. Marſyae ſtatua, ex qua ſuſpenſi libelli famoſi.* VIII. *An ius edicendi arceſſendum ſit ab* IMPERIO *magiſtratuum?* VIIII. *Sententia* Car. Sigonii *expenſa.* X. *Quocumque ſenſu accipiatur imperium, ex eo deriuari non poſſe ius edicendi. Cur ipſa edicta aliquando vocentur* IMPERIA? XI. *Ius reddendi edicta coniunctum fuiſſe cum* HONORIBVS. *Quinam* HONORATI? XII. *Quid* IVS HONORARIVM?

§. I.

Hiſtoriam edictorum nondum ſatis eſſe illuſtratam.

HISTORIAM EDICTORVM et EDICTI PERPETVI ſcribere adgredior, opus vel eo nomine paullo difficilius, quod nec veterum quiſquam eam rem attigit, nec ipſa edicta adeo multa aetatem tulerunt. Paucae vero illae, quae, tamquam fractae e naufragio tabulae, ſuperſunt, veterum edictorum reliquiae ita fere comparatae ſunt, vt priſtinam eorum formam ex iis non magis aeſtimare poſſis, quam palatii alicuius priſtinum ſplendorem ex ſaxis quibuſdam, quae vetuſtas nondum plane exedit. Accedit, quod ne eorum quidem induſtria, qui poſt felicem illam temporum litterarumque reparationem hiſtoriam iuris prudentiae noſtrae illuſtrare coeperunt, magnopere nobis profuerit. CAMILLVS enim BORELLVS, ſimileſque ſcriptores, pleraque ad rem nihil pertinentia conuaſarunt: alii rem exſequuti ſunt obiter ac perfunctorie, plures aliorum ſcrinia expilarunt tam inuerecunde, vt alienos quiſque errores ſuos fecerit, eoſque nouis tegere ſtuduerit erroribus, ne perplueret ſcilicet. Quandoquidem tamen EDICTVM PERPETVVM, vt recte iam pridem obſeruarunt viri doctiſſimi, veluti fundus ſit iuris prudentiae noſtrae, eiuſque proinde vel maxime interſit, partem hanc hiſtoriae iuris non omnino incultam relinqui: iuuabit facere periculum, an de edictis certius aliquid ac ſolidius, quam adhuc ſcriptum ſit, ſcribi poſſit. Vt autem ordinis nobis conſtet ratio: diſſertationem hanc vniuerſam ita partiemur, vt LIBRO PRIORE cum generatim de EDICTIS, eorumque origine et varietate, tum de magiſtratibus, iuris honorarii

rarii auctoribus; POSTERIORE de EDICTO PERPETVO, Hadriani condito auſpiciis, eiuſque hiſtoria, conditore, interpretibus atque inſtauratoribus paullo adcuratius diſſeramus. His enim explicatis capitibus, nihil admodum, quod ad EDICTORVM EDICTIque PERPETVI HISTORIAM pertinere videatur, deſiderari poſſe arbitramur.

§. II.

Edicta quid?

Vt vero rem ab ovo, quod aiunt, ordiamur: EDICTA Romanis erant praecepta, ab iis, qui honoribus fungebantur, de rebus ad eorum curam pertinentibus, promulgata. PLVTARCHVS *Marcell. pag.* 312. Καὶ γὰρ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ τῶν ἀρχόντων ἕλληνες μὲν διατάγματα, Ῥωμαῖοι δὲ ΕΔΙΚΤΑ προσαγορεύουσι: *praecepta magiſtratuum, publice propoſita, Graeci* διατάγματα, *Romani* EDICTA *adpellare ſolent.* Et DIONYSIO HALIC. *Antiqu. Rom. lib. V. cap.* 82. *pag.* 336. EDICTVM eſt διάγραμμα τῶν ἀρχόντων, ἐν ᾧ θελεύουσι καὶ διατάττουσι, ὅ, τι θέλουσι, τά τε δίκαια, καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, id eſt, *programma, quo magiſtratus praecipiebant, denunciabantque, quae fieri vellent, quaeque ciuibus iuſta honeſtaque futura videbantur.* Recte ſane: niſi quod vterque eam edicendi poteſtatem ſolis magiſtratibus videtur vindicare, quum praeter illos non modo ii, qui exercitus ducebant, (qui et ipſi τῶν ἀρχόντων vocabulo comprehendi poſſunt,) ſed et ſacerdotes, quos ἕτερόν τι παρὰ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς, *diuerſum a magiſtratibus ordinem* eſſe obſeruat ARISTOTELES *Polit. Lib. IIII. cap.* 15. populum edictis monere ſoliti ſint. Id quod iam pluribus erit demonſtrandum.

§. III.

Ea Romae proponere ſolitos, qui exercitibus praeeſſent.

Iis, qui bellum adminiſtrabant, tam veluti proprium erat edicere, vt DONATVS ad illa TERENTII *Eunuch. IIII.* 7. *v.* 36. *nunc adeo, miles,* EDICO *tibi*, eleganter notet: *quam ſuperbe! quaſi militi. Nam* EDICTVM *praetoris dicitur*, et IMPERATORIS. Laudat hoc Romanorum inſtitutum DIONYS. HALIC. Ἀρχαιολ. *Lib. II. cap.* 14. *pag.* 87. ſimul obſeruans, Romanos pleraque in bellis edictis adminiſtrare, in eoque vel maxime eluxiſſe Romuli prudentiam, quod, ſi quid turbidi incideret, non neceſſum primum haberet, tribunos vel magiſtros equitum eligere, vel cenſum delectumque habere, ſed ἀφ᾽ ἑνὸς κελεύματος, *ad vnum edictum*, omnes in armis adeſſent. Et haec quidem ducum edicta repen-

tina erant, ac ſubitanea, qualia proponebant, ſi quando milites ante certum tempus adeſſe iubebant; LAMPRID. *Alex. cap.* 45. iter indicebant, CASSIODOR. *Variar. Lib. I. epiſt.* 24. relictos in hibernis ad ſigna reuocabant, SALLVST. *fragm.* denique in immorigeros ac ignauos inuehebantur, vel in eos, prout mererentur, animaduertebant. HIRT. *de bello Afric. cap.* 46. At praeter haec et iuriſdictionis caſtrenſis et diſciplinae cauſſa quaedam proponebant imperatores, eaque edicta caſtrenſia non minoris apud exercitum auctoritatis erant, ac praetorum intra vrbem. Tale apud DIONEM CASSIVM in *Excerpt. Peireſc. pag.* 601. erat edictum Marcelli: *μηδεμίαν εἰς τὸ τάφρευμα γυναῖκα εἰσιέναι*: *ne vlli mulieri acceſſus in caſtra eſſet.* Tale Metelli apud SALLVSTIVM *Iugurt. cap.* 44. quo vno, ſimul ac in Africam venit, adiumenta ignauiae ſuſtulit. Tale denique Germanici, Caeſaris, laudatum ab ARRIO MENANDRO *l.* 4. §. 13. *D. de re milit.* quod, tamquam caſtrenſe perpetuum apud poſteros valuiſſe, et ſeuerioris diſciplinae ſpecimen diu poſt praebuiſſe animaduertimus. Quin ſub Marco Antonino reduxiſſe hunc morem videtur Auidius Caſſius, de quo VOLCAT. GALLIC. *cap.* 6. *ſtatim ad ſigna* EDICTI *iuſſit, et* PROGRAMMA *in parietibus fixit, vt, ſi quis cinctus inueniretur apud Daphnen, diſcinctus rediret.* Qui et paucis interiectis refert, eumdem interminatum eſſe militibus, eos hiemem ſub pellibus acturos, niſi corrigerent ſuos mores. *Et egiſſent*, inquit, *niſi vixiſſent honeſtius.*

§. IIII.

Itemque ſacerdotes, pontifices, decemuiros ſacrorum, augures.

Sed et ſacerdotes de ſacris faciundis edicta tum repentina, tum perpetua, reddidiſſe, luculenter poteſt probari. De prioribus omnia ſatis nota ac peruulgata eſſe exiſtimamus. Sic enim apud REINES. *Inſcript. claſſ. IIII.* 6. KAL. APRIL. L. AEMILIO PAVLLO II. C. LICINIO CRASSO COS. PONTIFEX SEMPRONIVS EDIXIT MEGALESIA. Sic apud LIVIVM *lib. XXXX. cap.* 37. decemuiri ſacrorum *ſupplicationem in biduum valetudinis cauſſa in vrbe, et per omnia fora et conciliabula* EDICVNT. Immo et propoſiti ab auguribus huius modi edicti exemplum eſt apud VALER. MAX. *lib. VIII. cap.* 2. *exempl.* 4. Id vero non perinde omnibus compertum eſt, pontifices, ſaltim maximos, ſub ipſius auſpicia ſacerdotii ciues edicto generali ac perpetuo de faſtis, intercalandi ratione, omnique ſacrorum ordine admonuiſſe, quamuis id iam animaduerterint IAC. GVTHER. *de iure pontif. lib. I.*

cap.

cap. 12. et Io. Andr. Bosivs *de pontif. max. Rom. IIII.* 1. Auctorem ſane eius rei locupletiſſimum habemus Corn. Tacitvm *Hiſtor. Lib. II. cap.* 91. qui de funeſtis ominibus, oblatis Vitellio, agens, obſeruat, *apud ciuitatem, cuncta interpretantem funeſti ominis loco acceptum eſſe, quod maximum pontificatum adeptus, de* CAERIMONIIS PVBLICIS *quinto decimo kal. Auguſti* EDIXISSET, *antiquitus infauſto die Cremerenſi Allienſique cladibus.* Id vero edictum ita comparatum erat, vt exemplo praetorum, aliorumque magiſtratuum, pleraque ex deceſſorum edictis in illud transferrent pontifices, et pauca tantum noua, prout res exigere videbatur, eidem adſtruerent. Nam ex vetere illo et tralatitio edicto, vel TABVLA, *quae apud pontificem max.* erat, verba quaedam nobis ſeruauit Gell. *Noct. Attic. lib. II. cap.* 28. vbi addi merentur, quae de illa tabula erudite diſſeruit Henr. Dodwell. *Adpend. praelect. Cambden. pag.* 655. *ſeqq.*

§. V.

Praecipue tamen illud edicendi ius erat penes magiſtratus, qui, teſte Pomponio *l.* 2. §. 10. *D. de orig. iur. iura reddebant, et vt ſcirent ciues, de qua re quiſque dicturus eſſet, ſeque praemuniret,* EDICTA *proponebant.* Quidquid ergo vel populus, vel plebs, vel ſenatus, lege, plebiſcito, SCto ſanxiſſent: quidquid ipſi magiſtratus fieri omittiue vellent: id omne illi ciuibus per edicta denunciabant. Quo factum videtur, vt LEX et EDICTVM promiſcue paſſim accipiantur. Nam Ciceroni edictum, vt infra oſtendemus, eſt *lex annua:* Plinio edictum cenſorium *lex cenſoria:* auctori *Gloſſarum nomicarum* edictum in genere νόμος, γενόμενος ἀπὸ προστάξεως. Contra *edicta Iulia* pro legibus Iuliis dixit Horat. *Carm. IIII.* 15. *v.* 21. ceu Acron in ſcholiis obſeruauit.

Maxime tamen magiſtratus.

Edictum aliquando pro lege accipi; legem pro *edicto.*

Non, qui profundum Danubium bibunt,
EDICTA *rumpent* IVLIA: *non Getae,*
Non Seres, infidiue Perſae,
Non Tanain prope flumen orti.

Certius eſt, eadem notione Tertvllianvm *de pudicit. cap.* 5. ipſam legem diuinam *caeleſte* EDICTVM; et libro *de reſurrect. carn. cap.* 18. conſilium Dei de mortuis in vitam reuocandis, EDICTVM *Dei, apud omnes pendens* vocare. At κυρίως tamen eo nomine veniebat, quidquid magiſtratus praeter leges prae-

cipie-

cipiebant. Quam vocabuli ſignificationem ad res ſacras ſuo more transferens idem TERTVLLIANVS *de coron. milit. cap. 4. dicit*, inquit, *et apoſtolus: ſi quid ignoratis, Deus vobis reuelabit, ſolitus et ipſe conſilium ſubminiſtrare, quum praeceptum Dei non habebat, et quaedam* EDICERE A SEMET IPSO. Vbi Dei praecepta manifeſto comparat legibus; conſilia apoſtolorum edictis, quibus magiſtratus aliquid praeter leges a ſemet ipſis iubebant. Quemadmodum vero haec edicta magiſtratuum, quae ipſa commendabat aequitas, accedente diuturno vſu eamdem paene, ac ipſae leges, auctoritatem obtinebant: ita de praeceptis illis apoſtolorum idem obſeruat TERTVLLIANVS, dum ſtatim ſubdit: *itaque conſilium et* EDICTVM *apoſtoli diuini iam praecepti inſtar obtinuit de rationis diuinae patrocinio.*

§. VI.

Priuati quo ſenſu dicantur *edicere?*

Quae quum ita ſint, minus proprie EDICERE dicuntur magiſtratus, praecipientes aliquid paullo imperioſius. Quamuis enim, quod ad verbi originem et analogiam grammaticam attinet, nihil prohibeat, quo minus et priuatus aliquid poſſit EDICERE, quia hoc in ſe nihil eſt aliud, quam palam, vel libere aperteque dicere, vti monuit STEWECH. *ad Veget. de re milit. lib. III. cap.* 51. *pag.* 243. eodemque ſenſu ſcripſerit TERTVLL. *de reſurrect. carn. cap.* 50. *dum in quem ſtatum non reſurgat*, EDICITVR; *in quem reſurgat, ſubauditur:* vſus tamen,

Quem penes arbitrium eſt, et vis et norma loquendi.

magis probauit ſignificationem alteram, quam notauit DONATVS apud DIONYS. GOTHOFRED. *Auct. de lingu. Lat. pag.* 1359. EDICIMVS, *quod iubemus fieri.* Quumque id maxime fieret a magiſtratibus, iiſque, qui honoribus fungebantur, inualuit demum, vt hi fere tantum EDICERE dicerentur. Quare minus proprie et ex vſu loquuntur veteres, ſi quando vel per iocum, vel elegantiae cauſſa priuatos aliquid edicere, aiunt, veluti PLAVTVS, *Aulul. II.* 4. *v.* 2. *et Pſeudol. I.* 1. *v.* 125. et HORAT. *Serm. II.* 3. *v.* 226. vbi hominem pecunioſum, luxuque diffluentem, illico ait EDIXISSE,

Piſcator vti, pomarius, auceps,
Vnguentarius, ac Tuſci turba improba vici,
Cum ſcurris fartor, cum Velabro omne macellum
Mane domum veniant.

Fami-

Familiare nimirum eſt poëtis, vocabula et formulas ſollemnes ad res priuatas, eaſque aliquando nullius momenti, transferre, vt mirum non ſit, apud eos edicere omnes, qui quid praeciperent paullo imperioſius. Attamen ex his locis non magis colligas, priuatos proprie edicere, quam paraſitum vere ac *κυρίως egiſſe* EDICTIONES *aedilitias*, vel EDICTA *comica* vere ac ſerio reddidiſſe hiſtriones, quum tamen vtriſque edicta huius modi perridicula adfingat PLAVTVS *Curcul. II.* 1. *v.* 4. *Captiu. IIII.* 2. *v.* 11. *Poenul. prolog. v.* 16. *ſeqq.*

§. VII.

Edictorum itaque loco priuati, ſi quid diuulgatum vellent, proponebant *libellos*, qui et *pittacia* dicebantur, *ἀπὸ τῆς πίττης*, *a pice*, qua adglutinabantur ſtatuis vel parietibus. Menag. *ad Diog. Laert. VI.* 89. *pag.* 263. Aliquando rem ipſam pictura ponebant ob oculos: aliquando conducebant praecones, qui, quod ſcire omnes vellent, in foris, compitis, viiſque publicis proclamarent. Quae omnia iam exemplis demonſtrare iuuabit. Sic apud CVRIVM FORTVN. *Schol. Lib. I.* dominus, cuius ſeruum fuga abſtulerat, LIBELLO *propoſito, et* PER PRAECONEM *nuncians, dicit, daturum ſe denarios mille ei, qui ad ſe ſeruum perduxiſſet.* Sic et bibliopolae nouos libros publice proſcribebant, libellis vel pittaciis ex pilis et columnis ſuſpenſis. Quo pertinent illa HORATII *Serm. I.* 4. *v.* 71.

Diuulgatio per libellos; pittacia, picturas; praecones.

Nulla taberna meos habeat, neque PILA *libellos.*

Sed et, qui res amiſſas repetebant, modo propoſitis libellis id agebant, modo conductis praeconibus: cuius rei exempla ſunt apud PLAVT. *Rudent. X.* 2. 7. PETRON. *Satyr.* 19. *cap.* 2. LVCIAN. *in Demonacte*, *Tom.* 1. *pag.* 52. et VLPIANVM *l.* 43. *§.* 8. *D. de furt.* vbi conferri merentur, quae de praeconum vſu, apud Graecos, et Romanos frequentiſſimo, diſſeruerunt IAC. CVIACIVS *Obſeru. Lib. XI. cap.* 18. PETR. PITHOEVS *Aduerſar. lib. I. cap.* 2. MARQV. FREHER. *Parerg. lib. II. cap.* 20. ABR. WIELING. *de furto per lanc. et licium concepto*, *cap.* 7. §. 2. *ſeqq.* Porro et philoſophos, propoſitis libellis vel pittaciis cum auditoribus ſuis egiſſe, teſtatur LVCIANVS, dum *in Hermotimo Tom.* 2. *pag.* 21. ſcribit: Πιττάκιόν τι ἐκρέματο ὑπὲρ τοῦ πυλῶνος, μεγάλοις γράμμασι λέγων ΤΗΜΕΡΟΝ ΟΥ ΣΥΜΦΙΛΟΣΟΦΕΙΝ: *pitacium ſuſpenderat in veſtibulo, litteris maiuſculis indicans:* HODIE SE NON

PHILOSOPHARI. Similibus libellis vtebantur, eosque vel in compitis et porticibus ſuſpendere, vel vicatim ſpargere ſolebant qui munera gladiatoria, venationes, naumachias erant edituri, vti ex CICER. *Philipp. II. cap.* 38. et SENEC. *Controu. lib. IIII. p.* 354. *edit. Gronov.* probauit IVST. LIPS. *Saturnal. lib. II. cap.* 18. qui eodem loco obſeruat, ab iiſdem, qui publicae iſti ſubſeruiebant inſaniae, propoſitas eſſe picturas, quibus ob oculos ponerentur futura certamina, quem morem hodienum imitari animaduertimus agyrtas, ludiones, funambulos, et ceteros circumforaneos. Eo ſane pertinent illa ardelionis apud HORATIVM *Serm. II.* 7. *v.* 95.

Vel quum Pruſiaca torpes, inſane, TABELLA,
Qui peccas minus, atque ego, quum Fului, Rutubaeque,
Aut Placideiani, contento poplite, miror
Praelia, RVBRICA PICTA *aut* CARBONE, *velut ſi*
Reuera pugnent, feriant vitentque mouentes
Arma viri?

Marſyae ſtatua ex qua ſuſpenſi libelli famoſi.

Sed haec quidem, vt dixi, iam a LIPSIO obſeruata ſunt. Nos addimus, libellos famoſos, et fortaſſis etiam picturas, ad differendam aliis famam comparatas, plerumque pependiſſe ex Marſyae ſtatua, in regione vrbis octaua. Eam tanta religione colebant Romani, vt P. Munacium Plancum in vincula coniicerent triumuiri, quod ebrius Marſyae coronam demſiſſet. PLIN. *Hiſt. nat. lib. XXI. cap.* 3. Et tamen nuſquam maior erat aliorum famam ſcriptis lacerandi licentia, nec quiſquam ignorat, Iuliae probra maxime huiuſmodi litteris e Marſya ſuſpenſis diuulgata eſſe. SENECA *de benefic. lib. VI. cap.* 32. PLIN. *ibid.* Nam libertatis in ciuitatibus ſignum erant illae Marſyae ſtatuae, teſte MACROBIO *Saturnal. lib. III. cap.* 2. plebi vero, anhelanti magis veram libertatem, quam, in quo conſiſtat, intelligenti, ea demum ſumma libertas videtur, ſi et ſentire, quod velit, et, quae ſentit, eloqui ac in vulgus ſpargere impune poſſit.

§. VIII.

An ius edicendi arceſſendum ſit ab imperio magiſtratuum?

Et hactenus quidem ſatis demonſtratum eſſe arbitramur, poteſtatem edicendi proprie pertinuiſſe ad perſonas publicas, id eſt, ad magiſtratus, imperatores, et ſacerdotes. Supereſt, vt, quodnam fuerit eius poteſtatis apud Romanos fundamentum, eadem cura diſquiramus. Ea de re ex inſtituto diſputauit vir, publi-

publici Romanorum iuris peritiſſimus, CAR. SIGON. *de iure ciu. Rom. lib. I. cap.* 20. cuius eo redit ſententia, magiſtratuum Romanorum poteſtatem omnem in quatuor potiſſimum iuribus conſtitiſſe, puta in IMPERANDO, IVRE DICVNDO, REFERENDO, et AVSPICANDO: IMPERIVM vero, (nam reliquae iſtius poteſtatis partes huc non pertinent,) comprehendiſſe IVS EDICENDI, VOCATIONEM, et PRENSIONEM. Quibus ergo magiſtratibus fuerit imperium, eos EDICTIS vel iuriſdictionis ſuae formulam propoſuiſſe, vel pro imperio, quae viſa ſint ſalubria, praecepiſſe, ait. Qui VOCATIONEM habuerint, eos, lictoribus, viatoribus, ſeruiſque publicis ſtipatos, prodiiſſe in publicum: eos denique, qui PRENSIONEM duntaxat habuerint, viatorum tantum ac ſeruorum publicorum vſos eſſe miniſterio, obſeruat. Haec SIGONIVS, quem ſi audias, tota illa edicendi facultas ex IMPERIO, tamquam fonte ſuo, promanauit.

§. VIIII.

Sententia Car. Sigonii expenſa.

Enimuero, re paullo adcuratius expenſa, animaduertere mihi viſus ſum, quaedam hic tradidiſſe virum doctum, quae in antiquitatis Romanae monimentis nullum omnino praeſidium reperiunt. Vera omnino ac ſolida ſunt, quae de *imperio, iuriſdictione, referendi* denique *auſpicandique iure* differit. Eadem enim iura magiſtratibus vindicat CICERO *de legib. lib. III. cap.* 3. *et* 4. At dum ius reddendi edicta cum imperio coniungit, neſcio an eum ratio fugerit quam maxime. Edicta enim proponebant etiam aediles curules, qui teſte GELLIO *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 13. nec vocationem nec prenſionem, adeoque nullam partem imperii habebant: immo et tribuni plebis, quos *ſine imperio eſſe*, ait LIVIVS *Hiſtor. lib. II. cap.* 56. Quin et ſacerdotibus commune cum magiſtratibus fuiſſe ius edicta reddendi, paullo ante vidimus. Hos ipſos vero etiam *ſine imperio ac poteſtate fuiſſe*, ſcribit LIVIVS *Hiſtor. Lib. IIII. cap.* 54. idque ne ipſe quidem negat SIGONIVS *ibid. cap.* 19. Quum ergo et ii, quibus nullum erat imperium, edicerent: quis edicendi poteſtatem ex imperio magiſtratuum promanaſſe dixerit? Edicebant omnes, qui cum imperio erant, ſed non ſoli illi, verum etiam aediles curules, tribuni plebis, immo et ſacerdotes, quibus nullum Romae imperium. Quod vero commune habuit imperium cum aliis, id ei proprium non fuiſſe, vel ſenſus communis vnumquemque conuincere videtur.

§. X.

Quocumque ſenſu accipiatur *imperium*, ex eo deriuari non poſſe ius edicendi.

Quod vt eo rectius intelligatur, vocabulum illud triplici potiſſimum ſenſu accipi ab antiquis ſcriptoribus obſeruandum. Primum enim imperium κατ' ἐξοχὴν dicitur poteſtas adminiſtrandi bellum, exercitumque tenendi, ſpeciali lege aliquibus demandata, teſte LIVIO *Hiſtor. lib. VIIII. cap.* 38. At hoc imperium nemini competebat intra vrbem, ſed tum demum, quando imperatores paludati vrbe exierant, ſeſe exſerebat, exſpirabatque ſtatim, ſimul ac in vrbem reuertebantur. TACIT. *Annal. lib. III. cap.* 20. Hinc ſi cui decernebatur triumphus, populus ſingulari lege cauebat, vt quo die vrbem triumphans iniret, eo die eſſet cum imperio. SIGON. *ibid. lib. I. cap.* 22. Deinde et illi magiſtratus dicebantur eſſe cum imperio, quibus populus dederat ius gladii, poteſtatemque animaduertendi in facinoroſos homines: nam et hoc imperium a populo ſpeciali lege certis magiſtratibus deferebatur. *l.* 3. *D. de iuriſdict. l.* 1. *pr. D. de offic. eius, cui mand. eſt iuriſdict.* Denique a VARRONE apud GELL. *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 12. iis quoque magiſtratibus tribuitur imperium, *qui vocationem haberent, adeoque et prendere, tenere, abducere poſſent, ſiue adeſſent, quos vocarent, ſiue acciri iuſſiſſent:* vel, vti rem exprimit VLPIANVS *l.* 2. *D. de in ius voc. qui coërcere poſſunt, et iubere in carcerem duci.* Iam quocumque ſenſu accipias imperium, fruſtra inde arceſſes poteſtatem proponendi edicta, quae neque imperatorum, quia bella adminiſtrabant, neque eorum magiſtratuum, quibus quaeſtiones de criminibus obuenerant, neque, qui coërcere et iubere in carcerem duci poterant, propria, ſed iis omnibus cum tribunis plebis, aedilibus curulibus, ipſiſque ſacerdotibus communis fuit. Verum equidem eſt, quod obſeruauit IO. FRIDR. GRONOVIVS, *Obſ. lib. II. cap.* 6. ipſa magiſtratuum edicta aliquando vocari, IMPERIA veluti in illis TIBVLLI II. 4.

Cur ipſa edicta aliquando vocentur *imperia*?

Quin etiam ſedes iubeat ſi vendere auitas:
Ite ſub IMPERIVM, *ſub titulumque, Lares.*

Sed quis edictorum originem ex TIBVLLO eruat? *Edicere* eſt *imperare aliquid pro imperio*, vt loquitur PLAVT. *Poen. prol. v.* 44. ac proinde ipſum edictum a poëta recte vocari potuit *imperium*, quippe quo aliquid imperatur, ac pro imperio praecipitur, quamuis inde non ſequatur, vt facultas edicendi ab imperio illo, quod ſupra deſcripſimus, ſit deriuanda.

§. XI.

Quae quum ita ſint, tam certum videtur, quam quod certiſſimum, ius illud edicendi non cum IMPERIO, ſed cum HONORE fuiſſe coniunctum, ac proinde ius, ex edictis natum, adpellatum eſſe HONORARIVM. Eorum, qui Romae intaminatis fulgebant honoribus, obſeruante ipſo SIGONIO *ibid. lib. I. cap.* 18. tria erant genera, *imperatores*, *magiſtratus*, et *ſacerdotes*. Hos vero omnes edicta reddidiſſe, ſupra probauimus. Vnde miror, FABROTVM *ad Theoph.* §. 7. *Inſt. de iure nat. gent. et ciu.* exiſtimare, ſolum ius praetorium, *honorarii* nomine veniſſe, quia ſolus praetor dici ſolitus ſit HONORATVS, veluti apud OVID. *Faſtor. lib. I. v.* 51. Ius reddendi edicta coniunctum fuiſſe cum honoribus.

Nam ſimul exta deo data ſunt: licet omnia fari,
Verbaque HONORATVS *libera praetor habet.*

Latius enim omnino Romae patebat illud HONORATORVM cognomen, quo omnes, qui domi et militiae rei publicae praeerant, immo et ſacerdotes, quorum nullae partes erant in adminiſtranda republica, condecorabantur. Apud LIVIVM ſane *lib. XXV. cap.* 5. viri etiam conſulares et cenſorii vocantur *ſenes* HONORATI*que*. Et OVID. *ex Ponto, lib. IIII. eleg.* 5. *v.* 2. eodem elogio ornat Sex. Pompeium, conſulem, quippe quem ita adloquitur:

Ite, leues elegi, doctas ad conſulis aures,
Verbaque HONORATO *ferte legenda viro.*

Sed et Druſi maioribus, quorum vix vllus intra praeturam ſteterat, idem cognomen attribuit OVIDIVS, dum in *carmine ad Liuiam, v.* 329. de Druſo, properantibus fatis exſtincto, canit:

Ille pio, ſi non temere haec creduntur, in aruo
Inter HONORATOS *excipietur auos.*

Addi poſſent alia veterum teſtimonia, veluti SALLVSTII *Catilin. cap.* 34. HORATII *Epiſt. lib. I. epiſt.* 1. *v.* 106. PROPERTII *IIII.* 11. *v.* 102. VELLEII PATERC. *lib.* II. *cap.* 54. et 88. Scholiaſtae IVVENAL. *ad Sat. X. v.* 60. AVSON. *Praefat. ad Eidill. XXXI.* niſi eorum, quae dicenda ſuperſunt, vbertas me ſubinde admoneret, quanto omnia tranſcurſu dicenda ſint. Iam vel horum teſtimoniis luculenter probatur, omnes, quocumque functos magiſtratu dictos eſſe *honoratos*, itemque, HONORE vſos, apud GRVTER. *Inſcript. pag.* 353. 6. 387. 8. 391. 1. FLOR. *lib.* I. *cap.* 13. Quinam *honorati*?

13. §. 9. Quemadmodum enim Graecis τιμὴ erat qualiſcumque magiſtratus, ARISTOT. *Polit. lib.* III. *cap.* 10. ita eodem exemplo Romani omnis magiſtratus *honores*, omneſque, non modo qui iis functi fuerant, *honoratos* adpellabant, ſed et qui ornamenta conſularia, praetoria, aedilitia, beneficio principis impetrauerant. IOS. NERIVS *Analect. lib.* I. *cap.* 32. VALES. *Not. ad Ammian. Marcellin. lib.* XIIII. *cap.* 5. IAC. GOTHOFRED. *ad Cod. Theodoſ. Tom.* II. *pag.* 54. *et Tom. V. pag.* 218. Denique et ſacerdotio publico venerabiles honoratorum vocabulo eſſe comprehenſos, vel lapides clamant, in quibus paſſim occurrit HONOR SACERDOTII, GRVT. *pag.* 101. 8. HONOR PONTIFICATVS, *pag.* 101. 3. 266. 3. HONOR PONTIFICATVS PERPETVI, *pag.* 431. 1. HONOR FLAMIN. *pag.* 268. 3. 321. 10. HONOR SEVIRATVS, *pag.* 104. 11. 150. 4. 889. 7. HONOR AVGVSTALITATIS, *pag.* 354. 7. HONOR FECIALIS, *pag.* 321. 10. HONOR AVGVRATVS, *pag.* 248. 9. HONORATVS AVGVSTALIS, *pag.* 357. 3. denique HONORATVS VEFLAMEN AVG. P. P. *pag.* 364. 1. Quam male ergo ſubduxerunt rationes, qui ſolum praetorem *honoratum*, ſolumque ius eius edictis inuectum *honorarium* dictum eſſe crediderunt?

Quid *ius honorarium?*

§. XII.

Tantum ſane abeſt, vt IVS HONORARIVM idem ſit ac praetorium, vt illud iura omnia, quae ex quorumcumque honoratorum edictis in iuris prudentiam migrarunt, ſuo ambitu complectatur. MODESTINVS *l.* 52. *§.* 6. *D. de oblig. et act.* IVRE HONORARIO *obligamur ex his, quae edicto perpetuo, vel* A MAGISTRATV, *fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur.* Et ipſe IVSTINIANVS §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu. hoc etiam ſolemus* IVS HONORARIVM *adpellare, quod, qui* HONORES *gerunt, id eſt, magiſtratus auctoritatem huic iuri dederunt.* Et huic ſententiae ſuffragantur, quotquot iureconſultorum non gloſſae, tamquam claudi pilae, inhaerent, ſed in rem praeſentem venire, ipſaque vetera monimenta adhibere in conſilium ſolent. Ex plurimis aliquot tantum doctiſſimorum virorum teſtimonia hic adſcribere iuuabit, ſed quae reliqua ómnia auctoritatis pondere facile ſuperabunt. Eſt enim in eo numero IAC. CVIACIVS, qui in *Notis prior. ad §.* 7. *Inſt. de iure nat. gent. et ciuil. aliud,* inquit, *eſt ius praetorium, aliud* IVS HONORARIVM. *Ius aedili-*

cium

cium aut tribunicium IVS HONORARIVM *eſt, ius praetorium non eſt.* Non minus docte THEOD. MARCILIVS *ad §. 7. quinta ſcripti iuris pars,* IVS HONORARIVM, *quo continentur edicta magiſtratuum, vt conſulum, cenſorum, aedilium, tribunorum plebis. Sed praetorum edicta numero et vſu iuris dictionis quotidiano excellunt, iiſque nititur paene totum Digeſtorum opus et Codicis. Ergo et praetorum edicta, aliis omiſſis, commemorantur hac paragrapho.* Denique IAC. RAEVARDVS *de auctorit. prud. cap.* 10. *pag.* 1008. *edicta, quae a diuerſis magiſtratibus proponebantur, vno nomine* IVS HONORARIVM *ſunt adpellata.* Et quibuſdam interiectis: *ſic quidem* IVS HONORARIVM *in certas ac diſtinctas portiones diuidebatur, et ſingulis magiſtratibus, edicta proponentibus, certa quaedam iuris illius attribuitur portio. Suam enim praetor vrbanus, ſuam peregrinus praetor, ſuam aediles curules, ſuam item cenſores iuris honorarii habebant portionem, non quidem aequalem, ſed alii aliis pro imperio ac iuris dictionis auctoritate, maiorem et ampliorem.* Neſcio, an non et ſacerdotibus aliqua attibuenda ſit iuris iſtius honorarii portio, et annon ex eorum quoque edictis quaedam in iuris prudentiam noſtram cooptata ſint. Quae enim in illa paſſim traduntur de rebus ſacris ac religioſis, de religione locum ſacrum, diruto etiam aedificio, occupante, *l. 6. §. 3. D. de rer. diuiſ.* de ſacrorum euocatione, *l. 9. §. 2. D. eod.* de mortuorum reliquiis non niſi auctoritate pontificum transferendis, *l. 44. §. 1. D. de religioſ.* ea, aliaque his ſimilia procul dubio ſunt ex edictis pontificum, quae tam arcto vinculo coniuncta videbantur cum iure ciuili, vt negaret Scaeuola, *pontificem aliquem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet,* teſte CIC. *de legib. lib. II. cap.* 19. qui ex paucis iuris pontificii capitibus, quae ibi recenſet, nimirum *de ſacris, de votis, de feriis, de ſepulcris, innumerabilia naſci teſtatur, quibus impleantur iureconſultorum libri.* Qua de re certiora nobis dare liceret, niſi fata nobis inuidiſſent C. TREBATII TESTAE *libros de religionibus,* ATEII CAPITONIS *ius pontificium,* ſimiliaque veterum iureconſultorum opera, quae ſaepe laudantur a GELLIO, SERVIO, et MACROBIO, ſed cum ipſa Romanorum ſuperſtitione, maiore litterarum, quam religionis, damno interciderunt.

CAPVT II.

DE VARIIS EDICTORVM GENERIBVS.

I. *Variae edictorum diuiſiones.* II. *Magiſtratus ea vel per* PRAECONES *iuſſiſſe recitari, vel in* SCRIPTVRAM *redacta publice propoſuiſſe.* III. *Formula edictalis:* PALAM VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. IIII. *Edicta inſcripta ſaxis, aeri, tabulis linteis et ceruſſatis.* V. *Eadem propoſita in* ALBO. VI. *Quid* ALBVM? VII. *Edicta alia* TRALATITIA, *alia* NOVA. *Cur tralatitium vocetur, quod vulgare ac perfunctorium eſt?* VIII. *Formulae edictales:* BONVM FACTVM. *Itemque:* NON PLACERE. VIIII. *Edicta alia* PERPETVAE IVRIS DICTIONIS CAVSSA *propoſita, alia* REPENTINA. X. *Quaedam ex his ad* REI PVBLICAE *adminiſtrationem pertinuiſſe,* XI. *quaedam ad* NEGOTIA FORENSIA. XII. *Edicta* MONITORIA *et* BREVIA. XIII. Guid. Panciroli *de iis ſententia expenſa.* XIIII. *Coniecturae de edictis monitoriis et breuibus.*

§. I.

Variae edictorum diuiſiones.

QVid edicta, quibuſque ius edicendi fuerit, ſuperiore capite et ſatis explicaſſe nobis videmur: proximum eſt, vt ad varias edictorum DIVISIONES progrediamur. Multorum enim illa generum fuiſſe, vel inde colligimus, quod, quum maxima fuerit in ciuitate frequentiſſima negotiorum varietas, fieri non potuerit, vt non varia edictorum materia, varii edicendi modi, varii denique ac diuerſi admodum fines eſſent. Vt tamen omnia ad certa quaedam ſumma genera reuocemus: alia per PRAECONES et VIVA VOCE eſſe recitata; alia in SCRIPTVRAM REDACTA, locis publicis pependiſſe comperio. Deinde magiſtratus quaedam ex antiquioribus edictis deſcribere, quaedam de nouo adſtruere ſolebant, quorum illa edicta TRALATITIA; haec NOVA adpellata eſſe, nouimus. Vtraque porro vel IVRIS DICTIONIS PERPETVAE cauſſa, vel, prout res inciderent, proponebantur, quorum illa PERPETVA, haec REPENTINA vocata. Denique et repentina illa vel ſubitanea partim ad REM PVBLICAM, eiuſque adminiſtrationem, partim ad NEGOTIA FORENSIA per-

pertinuerunt, eoque et edicta MONITORIA vel BREVIA referenda eſſe exiſtimamus. De ſingulis hoc capite paullo adcuratius erit diſſerendum.

§. II.

Aliquando magiſtratus vel ipſos VIVA VOCE, vel per PRAECONES edicta reddidiſſe, diximus. Praeconum enim opera iam inde ab antiquiſſimis vſque temporibus vtebantur magiſtratus ad iuſſa ſua denuncianda ciuibus, de eoque ritu quaedam haud proletaria monuerunt EVER. FEITH. *Antiq. Homer. lib. II. cap.* 5. CAR. SIGON. *de iure ciu. Rom. lib. II. cap.* 15. et ABR. WIELING. de *furto per lanc. et lic. concepto*, *cap.* 7. Nos, vt de ipſis magiſtratibus Romanis id demonſtremus, teſtimonia eius rei habemus plurima, eaque ſatis illuſtria. Auctor enim eſt CICERO *de finib. lib. II. cap.* 22. praetores, *inituros magiſtratum, in concionem deſcendiſſe, vt* EDICERENT, *quae eſſent obſeruaturi in iure dicundo.* De P. Seruilio etiam memoriae prodidit LIVIVS *Hiſtor. lib. II. cap.* 24. *eum* EDIXISSE, *ne quis ciuem Romanum vinctum aut clauſum tenere vellet, quo minus ei dandi nominis apud conſules poteſtas eſſet:* quum eamdem rem referens DIONYS. HALICARN. *Antiqu. Rom. lib. VI. cap. 23. pag.* 363. Seruilium κελεῦσαι τὸν κήρυκα ἀπειπεῖν, *id denunciari per praeconem iuſſiſſe*, dicat, quod et de Sulla refert APPIANVS *Mithridat. pag.* 211. At plerumque tamen in SCRIPTVRAM redacta omniumque oculis expoſita eſſe edicta comperio, adeo, vt ſcriptores Graeci ab eo, quod vtplurimum fiebat, edicta vocent διαγράμματα, προγράμματα, διαγραφὰς, προγραφὰς, immo et ἐκθέματα, vti in *Excerpt. Peireſc. pag.* 145. quia et litterarum monimentis conſignari, et locis publicis promulgari vel exponi ſolebant.

> Magiſtratus ea vel per praecones iuſſiſſe recitari, vel in ſcripturam redacta publice propoſuiſſe.

§. III.

Et ad haec edicta, in ſcripturam redacta, et publice propoſita, pertinet formula ſollemnis: APVD FORVM, PALAM, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT, PROSCRIPTVM HABVERVNT. Eam in tabula aenea perantiqua reperit, expoſuitque ſuo more IAC. CVIAC. *Obſ. lib. VII. cap.* 30. ſed eamdem iam pridem, tamquam edictalem vel τυπικὴν explicauerat VALERIVS PROBVS *in Notis*, dum litteras: V. D. P. R. L. P. interpretatus eſt: VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. Vſi ea ſunt magiſtratus in

> Formula edictalis *palam vnde de plano recte legi poſſit.*

edictis omnibus, quae locis publicis figi voluerunt, ſimulque expreſſerunt, quamdiu ibidem ea expoſita eſſe vellent, veluti Tiberius Caeſar apud IOSEPHVM *Antiqu. Iud. lib. XVIIII. cap.* 4. qui edictum in Iudaeorum gratiam conditum, vbique in ciuitatibus, municipiis, coloniis, ſociorumque et amicorum populi Romani vrbibus proponi iuſſerat, non minus quadraginta diebus, iis locis, ὅθεν ἐξ ἐπιπέδου καλῶς ἀναγινωσθῆναι δύναται· VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT: nec non M. Antonius, triumuir, qui magiſtratibus Tyriorum imperauerat, vt edictum ſuum, Graecis Latiniſque inciſum litteris, legendum exponerent ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ, ὅπως ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκεσθαι δυνήσεται*, *in loco maxime illuſtri, vnde ab omnibus legi poſſit.* IOSEPH. *Antiqu. Iudaic. lib. XIIII. cap.* 12. Eadem formula et reliquos vſos eſſe, qui edicta reddebant, colligi poteſt ex loco hoc AVSONII *gratiar. act. ad Gratian. imp. pag.* 395. *edit. Vineti: has ego litteras tuas in omnibus pilis ac porticibus*, VNDE DE PLANO LEGI POSSINT, *inſtar* EDICTI, *pendere mandauero.* Ceterum qui ita promulgabant edicta, aliaſque leges, ii dicebantur PALAM PROSCRIBERE; CIC. *ad Attic. lib. VIIII. epiſt.* 27. qua loquutione quum et praetor vſus eſſet in edicto, quod de actione inſtitoria propoſuerat, verba illa ex antiqua formula ita interpretatur VLPIANVS *l.* 11. *§.* 3. *D. de inſtit. action.* PROSCRIBERE PALAM *ſic accipimus, claris litteris*, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT.

§. IIII.

Edicta inſcripta ſaxis, aeri, tabulis linteis et ceruſſatis.

Tabulae, quibus inſcribi vel incidi ſolebant edicta, non erant vnius omnes materiae. Aliquando legebantur in ſaxis et marmoribus, quorum is antiquiſſimus erat vſus, teſte SOPHOCLE *Scholiaſta Apollonii, Argonaut. IIII. v.* 480. vt iis inſcriberent τὰ δόξαντα, ſeu, quae edicere viſum eſſet. Et ſic ſane Auguſtus apud IOSEPHVM *Antiqu. Iud. lib. XVI. cap.* 6. edictum ſuum Ancyrae iubet στηλογραφεῖσθαι ἐν τῷ Καίσαρος ναῷ, *columnae inſcribi in templo Caeſaris.* Et Turcii Aproniani, praefecti vrbi, bina edicta et hodie adhuc Romae leguntur in vetere marmore, vnde illud deſcriptum poſt alios edidit GRVTER. *Inſcript. pag.* 746. 6. 7. Aliquando tabulis aeneis incidebantur vel ipſorum iuſſu principum ac magiſtratuum, quo pertinent exempla, in vtroque Codice obuia, *l.* 4. *C. Th. de priuileg. eor. qui in ſa-*

cro

cro palat. l. 1. *C. de aliment. quae inop. l.* 2. *C. de frum. vrb.* vel impenſis eorum, quorum intereſſe videbatur, perpetuam ad poſteros manere illorum memoriam: cuius moris exempla exſtant apud PLIN. *Hiſt. nat. lib. XXXIIII. cap.* 90. nec non in inſcriptione apud GRVTER. *pag.* 573. *ſequ.* vbi veterani, quibus inſignia quaedam beneficia indulſerat princeps, conſtitutionem illam ſcribendam curarunt in TABVLA AENEA, QVAE FIXA EST ROMAE IN CAPITOLIO AD ARAM GENTIS IVLIAE DEFORAS PODIO SINISTERIORE TAB. T. PAG. I. LOC. XXXIIII. De quo more ac ritu tabulas aeneas dedicandi in Capitolio, ex inſtituto egit IVST. RVCQVIVS *de Capitol. Rom. cap.* 30. *pag.* 374. *ſeqq.* Quin ſolebat id aliquando in ipſis edictis exprimi, vt quae in certorum hominum honorem edictis eſſent ſancita, *liceret illis ſcribere tabulis* AENEIS, *vel* ENCAVSTO, *vel* CERVSSA, vti eſt in Conſtantini M. epiſtola ad Florinum, *l.* 1. *C. Th. de veteran.* Quo inſigni loco ſimul admonemur, edicta etiam *tabulis ceruſſatis*, vel, vt in *l.* 1. *C. Th. de alim. quae inop.* vocantur, *linteis mappis* encauſto inſcribi conſueuiſſe, de qua ſcribendi ratione erudite egerunt CLAVD. SALMAS. *ad Scriptor. hiſt. aug. pag.* 355. IAC. GOTHOFRED. *ad Cod. Th. Tom. II. pag.* 420 *et Tom. IIII. pag.* 289. IO. MABILLON. *de re dipl. lib. I. cap.* 9. et BERN. MONTFAVCON *Palaeograph. Graec. lib. I. cap.* 1. *et* 2.

§. V.

At haec omnia extra ordinem facta eſſe animaduertimus, ſi qua edicta perpetuo exſtare vellent: ordinarie enim illa proponebantur in ALBO, idque iam inde ab antiquiſſimis temporibus factum eſſe, vel inde patet, quod iam Ancum Martium, regem, inſtituta Numae; et Cn. Flauium, anno V. C. 449. faſtos *in* ALBO propoſuiſſe, refert LIVIVS *Hiſtor. Lib. I. cap.* 32. et *lib. VIIII. cap.* 46. Ex quibus locis probari ſimul poteſt, magnopere falli eos, qui *album* praetoris fuiſſe proprium, tradunt. Neuter enim tum praetor erat, quum in albo proponeret edictum, ſed alter rex, alter aedilis curulis, qui, quod ſciamus, numquam praetura functus eſt. Praeterea et L. Sullam, dictatorem, et Octauium, Antonium, et Lepidum, triumuiros, de ferali illa inimicorum proſcriptione λελευκωμένον πίνακα vel λεύκωμα, id eſt, *album* propoſuiſſe, memoriae prodiderunt DIO CASSIVS et IO. ANTIOCHENVS in *Excerpt. Peireſc.*

Eadem propoſita in albo.

pag. 658. *et* 798. Commune ergo potius album fuit magiſtratibus omnibus, qui quid edictis populo vellent ſignificatum, quamuis non omnes eodem loco, ſed alii in roſtris, alii in tribunali, alii in curiis et baſilicis, quo quemque muneris vocabat ratio, vel vbi praecipue ius dicturus ſui quiſque copiam faciebat, album ſuum habuiſſe videantur.

§. VI.

Quid *album?*

Sed diu eſt, quod crucem viris doctis fixit hoc *album*, nec hodie, quale illud fuerit, ſatis videtur expeditum. THEOPHILVS *ad* §. 12. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* ipſum edictum vocat ἄλβον, et quidem διὰ τὸ λευκοῖς γεγράφθαι γράμμασι, *quod albis litteris eſſet ſcriptum.* Cui et gloſſa vetus ſuffragatur, niſi quod haec ſub finem addit: Ἐπὶ γὰρ κονίαμα τὰ διατάγματα καὶ τὰς προσγραφὰς ἐξετίθεσαν: *nam in opere tectorio, ſeu calce obducto edicta proponebantur.* Quod quidem me vix intelligere fateor. Quis enim albis litteris aliquid ſcriberet ἐπὶ τὸ κονίαμα; ſeu *in opere albario?* Et quis album vocaret, alterius coloris tabulam, cui albis litteris aliquid inſcriptum ſit? Non ergo litterae albae tabulae nomen dederunt, ſed tabula alba litteris alio colore ſcriptis, et recte vidit ACCVRSIVS, album nihil aliud fuiſſe, quam parietem, cui edicta inſcribi conſueuerint litteris atris. Ea enim ſententia non modo gloſſarum, ſed et aliorum veterum auctorum teſtimoniis firmatur. Illae enim album vocant κονίομα. SVIDAS vero in λεύκωμα *Tom. II. pag.* 433. *edit. Kuſt.* Τεῖχος γύψῳ ἀλειλημμένον πρὸς γραφὴν πολιτικῶν πραγμάτων, *parietem gypſo illitum ad res ciuiles inſcribendas.* Nec alio pertinere arbitror verba PLAVTI *Perſ. I. 2. v.* 21.

Nae iſti, faxo, nuſquam adpareant,
Qui hic ALBO PARIETE *aliena oppugnant bona.*

Manifeſto enim comicus pungit calumnioſos litigatores, qui *aduerſarios* ad ALBVM *perducebant, demonſtrantes, quod dicturi eſſent, vel dicentes, quo vti vellent,* vti veterem actiones edendi modum deſcribit LABEO *l.* 1. *§.* 1. *D. de edendo.* Et ſi ita verba accipias: nihil eſt illis elegantius, nihil planius: quum contra mera ſomnia ſomniare critici videantur, dum pro *albo pariete* reſcribi iubent *albo rete*, vel neſcio quid aliud. Quare vt dicam, quod ſentio, videtur praetor parietibus tribunalis ſui edicta formulasque actionum ſuarum inſcripſiſſe, idemque fecisſe

ſe alii magiſtratus iis locis, vbi ſuo quiſque officio fungebatur. Hinc, quidquid publico nomine ſcriptum in parietibus legebatur, id omne ALBVM dicebatur, eoque ſenſu paſſim occurrit, *album curiae*, *l.* 45. *C. de decurion. l.* 142. *C. Th. eod.* vel *album decurionum*, veluti *l.* 5. *l.* 10. *D. de decur.* quo nihil intelligebant aliud, quam DEFIXA MONIMENTIS ORDINIS DECVRIONVM NOMINA, vti deſcribitur in marmore apud GRVTER. *Inſcript. pag.* 19. 6. vel *album ſacri ſenatorum ordinis*, apud CASSIODOR. *Var. lib. III. epiſt.* 25. *album ſenatorum*, apud TACIT. *Annal. lib. IIII. cap.* 42. λεύκωμα τῶν βουλευτῶν, apud DION. CASS. *lib. LV. pag.* 550. Nec minus notari merentur ALBVM *iudicum* apud SVETON. *Claud. cap.* 16. *Domitian. cap.* 8. SENECAM *de benef. lib. III. cap.* 7. ALBVM *pontificum* apud CICER. *de orat. lib. II. cap.* 12. MACROB. *Saturn. lib. III. cap.* 12. immo et ALBVM *apoſtolorum* pro catalogo diſcipulorum Chriſti apud TERTVLLIANVM *aduerſ. Marcion. V.* I.

§. VII.

Et haec quidem eſt prima illa, quam ſupra propoſuimus, edictorum diuiſio: dicendum iam erit de altera, ſecundum quam edicta alia TRALATITIA, alia NOVA dicebantur. Vetus enim atque omnium fere temporum vſu firmata haec erat conſuetudo, vt noui magiſtratus quaedam deceſſorum edicta in ſua transferrent, alia inmutarent emendarentue, vel de nouo ſuo arbitrio adderent. Hinc CICERO *lib. III. epiſt.* 8. vbi de edicto ſuo prouinciali agit, ſe eumdem veterem morem ſeruaſſe ſcribit: *Romae*, inquit, *compoſui edictum*: nihil *addidi*, *niſi quod publicari me rogarunt*, *quum Samum ad me veniſſent*, *vt de tuo edicto totidem verbis* TRANSFERREM *in meum. Diligentiſſime ſcriptum eſt caput*, *quod pertinet ad minuendos ſumtus ciuitatum*, *quo in capite ſunt quaedam* NOVA, *ſalutaria ciuitatibus*, *quibus ego magnopere delector.* Itaque in proconſulari Ciceronis edicto erant quaedam TRALATITIA, quae totidem verbis ex Appii Claudii Pulchri edicto deſcripſerat: quaedam NOVA, quae ipſe ſibi prudenter inueniſſe videbatur, quum et Appii Pulchri, et aliorum, qui ante eum Ciliciae praefuerant, oculos emiſſitios fugiſſent. Eiuſdem διαιρέσεως et *ad Attic. lib. V. epiſt.* 21. meminit, et aliquoties in orationibus *in Verrem*, veluti *orat. I. cap.* 45. et *orat. III. cap.* 14. ex quibus teſtimoniis ſimul diſcimus, fuiſſe quaedam edictorum, tum vrbanorum, tum prouinciaium

Edicta alia *tralatitia*, alia *noua*.

cialium capita, quae, tamquam perpetuo vſu probata conſtanter retinebant ſucceſſores, ac proinde vel eo nomine male audiuiſſe Verrem, quod edicta illa tralatitia, quae iam pridem in ius certum abierant, in gratiam vel odium quorumdam hominum ſuſtuliſſet. Ceterum ex hoc antiquo more interpretanda eſt loquutio veterum, qua id, quod vulgare, vel obiter et parum diligenter dictum factumque eſt, tralatitium vocant. Sic ſane *tranſlatitium funus* eſt vulgare, et parum ſumtuoſum, SVETON. *Neron. cap.* 33. *publicum et tralatitium ius*, commune, quod nemini denegatur, SVET. *Octau. cap.* 10. *tralatitium bellum*, id eſt, ludicrum, PETRON. *Satyr. cap.* 108. quamuis ibi alii malint *ſclatarium*, *tralatitia deformitas*, non admodum inſignis vel eximia, idem *cap.* 110. *tralatitia propinatio*, vulgaris et plane non inuſitata, idem *cap.* 113. denique *tralatitia humanitas* communis, quam merito ab omnibus exſpectes, idem *cap.* 114. Quum vero et in iure noſtro *defunctorie* et *tranſlatitie* fieri dicatur, quod obiter ac parum diligenter fit: *l.* 1. *§.* 6. *D. ad SC. Turpill.* et *l.* 2. *§.* 2. *D. qui pet. tut.* rationem huius tranſlationis eleganter reddit ANT. AVGVSTINVS in *Modeſtino p.* 1563. *Tom. IIII. Theſaur. iur. ciu. in hoc verbo tranſlatio ſumta eſt ab edictis praetorum* TRALATITIIS, *in quibus nullam curam adhibebant.* Non multum enim curae ac diligentiae adhibebat deſcribendi labor, ſi vetus edictum in nouum transferendum eſſet: ac proinde, quidquid ſine cura ac diligentia fiebat; *tranſlatitium* vel *tralatitium* vocabant, ceu praeter AVGVSTINVM noſtrum obſeruarunt etiam viri docti ad Petronium, et in primis PETR. DANIEL *ad Sat. cap.* 110. Sed vt ex hoc diuerticulo redeamus in viam, id adhuc obſeruamus, tranſlatitia edicta non modo dici ea, quae ex veteribus in noua tranſlata fuerant, verum etiam repentina, in quibus verba ſollemnia atque antiqua religioſe retinebantur, quale erat illud, *quo conſules, quando ſenatores in curiam vocabant, ſeruandae conſuetudinis cauſſa vtebantur*, quod TRALATITIVM diſerte vocat GELL. *Noct. Attic. lib. III. cap.* 18.

Cur tralatitium vocetur, quod vulgare ac perfunctorium eſt.

§. VIII.

Formulae edictales: *bonum factum*,

Hinc recte TRALATITIAS dixeris et reliquas formulas edictales, veteres et ſollemnes, quae non temere in vllo edicto praetermittebantur. Vnam iam ſupra vidimus: PALAM, VNDE DE PLANO RECTE AB OMNIBVS LEGI POSSIT; plures ſuo more,

re, id eſt, non tranſlatitie collegit expoſuitque Barn. Briſson. *de form. et ſollemn. pop. Rom. verbis*, *ineunte libro III.* Eius generis ſunt verba vere τυπικὰ atque edictalia: bonvm factvm, vel, vti eſt apud Valerivm Probvm, Q. B. F. qvare bonvm factvm. Aliquando enim his verbis auſpicabantur magiſtratus edicta ſua: aliquando, praemiſſa quadam praefatione, ad ipſum progreſſi edictum, ſubiungebant: qvare bonvm factvm. Quod, vt ex inſtituto noſtro veterum teſtimoniis probemus, Octauius, Antonius, et Lepidus triumuiri, in ferali illa proſcriptionis tabula apud Appian. *de bello ciu. lib. IIII. pag.* 593. *ſequ.* de inimicorum inſolentia multa praefati, ſtatim pergunt: ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι ΤΟΙΝΥΝ τῶν ὑπογεγραμμένων τῷδε τῷ διαγράμματι μηδεὶς διεχέσθω μηδένα· κ. τ. λ. qvare bonvm factvm; *ex his, quorum nomina huic ſcripto ſubiuncta ſunt, nemo quemquam recipito, cet.* Ita bene rei publicae precantur triumuiri, etiam dum tabulam illam, ſanguine potius, quam atramento ſcriptam, ſuſpendunt, vt de hoc edicto recte vſurpare poſſis illa Tertvlliani *de pudicit. cap.* 1. *O edictum, cui adſcribi non poterit:* bonvm factvm. Simili, eaque bene longa praefatione apud Iosephvm *Antiqu. Iudaic. lib. XVIIII. cap.* 5. vtitur Tiberius Claudius Caeſar, dum rogatu regum Agrippae et Herodis, Iudaeis per vniuerſum orbem Romanum eadem iura, quibus Alexandriae fruebantur, edicto ſuo indulget: et tum prooemio illo ſtatim ſubiungit: ΚΑΛΩΣ ΟΥΝ ΕΧΕΙΝ, καὶ Ἰουδαίους. κ. τ. λ. qvare bonvm factvm, *Iudaeos etiam*, cet. Ita enim vertenda illa ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙΝ, quae in ipſa Hudſoniana peſſime vertuntur: *proinde aequum eſſe arbitror.* Semper enim fere formulam illam edictalem ita exprimit Iosephvs, ceu et ex *Antiqu. lib. XIIII. cap.* 10. patet, quum contra Appianvs eam reddat ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι, in marmoribus vero non minus frequentes ſint formulae: ΧΑΙΡΕΤΕ, ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι, ΘΕΟΣ ΑΓΑΘΟΣ, ΑΓΑΘΑΙ ΤΥΧΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΩΤΗΡΙΑΙ, ΑΓΑΘΟΣ ΔΑΙΜΩΝ, et ſimiles. Vid. Ioann. Selden. *Marm. Arundel. pag.* 130. Reines. *Inſcript. pag.* 497. Smith *de ſeptem eccleſ. Aſiae, pag.* 20. *ſeqq.* 56. 60. Iac. Gronov. *Memor. Coſſon. pag.* 142. 145. 148. Sed quum hae formulae tantum non omnes ſuperſtitionem Graecam redoleant: maluit Iosephvs, tamquam Iudaeus, vti illa καλῶς ἔχειν, cui nihil ineſt, quod a Iudaeorum de Deo ſententia abhorreat. Ceterum

itemque, non placere.

rum ex illa Appiani formula: ἀγαθῇ τύχῃ, colligit Brissonivs, veteres edictis aliquando praemiſiſſe formulam: QVOD FELIX FAVSTVMQVE SIT! Sed merito deſidero exemplum ex Latino ſcriptore, quale mihi nondum occurrit: complura vero, quae formulam: BONVM FACTVM, edictis praemiſſam demonſtrant. Et quidem tam neceſſaria illa videbatur, vt eam ne tunc quidem praetermitterent, quum vel infamando alicuius perſonae, vel riſus mouendi, cauſſa ſtilum edictalem imitabantur. Sveton. *Iul. cap.* 80. *peregrinis in ſenatum adlectis, libellus praepoſitus eſt:* BONVM FACTVM, *ne quis ſenatori nouo curiam monſtrare velit.* Idem *Vitell. cap.* 14. *ſtatim libellus eſt propoſitus, et Chaldaeos dicere:* BONVM FACTVM: *ne Vitellius intra eumdem Kalendarum diem vſquam eſſet.* Et cui non lectum edictum iſtud hiſtricum, admodum lepidum apud Plavt. *in prol. Poenuli*, quod et auſpicatur poëta his verbis ſollemnibus, et finit:

BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt ſeruetis mea*
BONVM *hercle* FACTVM, *pro ſe quiſque meminerit.*

Ex quo loco ſimul patet, et aliquoties interdum repetitam eſſe hanc formulam, et ei aliquando additam admonitionem: PRO SE QVISQVE MEMINERIT, quam eleganter expreſſit Iosephvs *Antiqu. lib. XIIII. cap.* 10. καλῶς ἔχειν, καὶ ἡμᾶς ἀπομνημονεύειν. Tralatitiam denique in edictis fuiſſe loquutionem: PLACERE vel NON PLACERE, vel, vti idem Iosephvs *ibidem* vertit, ΗΜΙΝ ΑΡΕΣΚΕΙΝ, ΕΜΟΙ ΤΟΙΝΥΝ ΟΥΚ ΑΡΕΣΚΕΙ, iam obſeruauit Brissonivs, idque ex Sveton. *de clar. rhetor. cap.* 1. Gell. *Noct. Attic. lib. XV. cap.* 11. Sveton. *Auguſt. cap.* 44. et Cic. *pro P. Quinct. cap.* 27. probauit. Et ſane ſimilem formulam et Franci multo poſt retinuerunt, indeque ſupereſt formula ſollemnis: *Car tel eſt nôtre plaiſir*, qua Franciae reges et hodie vti, nemo ignorat.

§. VIIII.

Edicta alia *perpetuae iurisdictionis cauſſa* propoſita, alia *repentina.*

Notatu non minus digna videtur tertia edictorum diuiſio; quam ipſe ſuggerit ſiue praetor, ſiue Tribonianus, *l.* 7. *pr D. de iuriſdict.* Gloſſema enim redolere illa verba, ſuſpicatus eſt Iac. Cviac. *Obſ. lib. XXI. cap.* 24. quae iam ita leguntur: *ſi quis id, quod* IVRISDICTIONIS PERPETVAE *cauſſa, non, quod* PROVT RES INCIDIT, *in albo, vel in charta, vel in alia materia propoſitum erit, dolo malo corruperit: datur in eum quingentorum aureorum iudicium.*

iudicium. Sed ſuſpicio illa interpretationis nec iuſta eſt, (vti infra ad hoc ipſum edictum oſtendemus,) nec in hanc edictorum diuiſionem, ſed in reliqua tantum verba, quibus diuerſa tantum edictorum materia deſcribitur, pertinet. Ceterum diuiſio ipſa edictorum, quae hic proponitur, et antiqua, et ſolida eſt. Nam et alii veteres auctores edicta, PERPETVAE IVRISDICTIONIS CAVSSA PROPOSITA, adcurate diſcernunt a REPENTINIS, EXTEMPORARIIS, PECVLIARIBVS, quae, *prout res incidit*, proponuntur. CICERO *in Verr. III. cap.* 14. *quid? illa cuiuſmodi ſunt, quae* EX TEMPORE *ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septicio, honeſtiſſimo homine equiteque Romano reſiſtente Apronio*, et *adfirmante, ſe plus decuma non daturum: exoritur* PECVLIARE EDICTVM REPENTINVM, *ne quis frumentum de area tolleret, antequam cum decumano pactus eſſet.* Sed et PLINIVS *Hiſt. nat. lib. XXXVII. cap.* 1. refert, *diuum Auguſtum inter initia Sphinge ſignaſſe: duas in matris anulis iam indiſcretae ſimilitudinis inueniſſe: altera, abſente eo amicos ſignaſſe epiſtolas et edicta; quae* RATIO TEMPORVM *nomine eius reddi poſtulauerit, non inficeto lepore accipientium, aenigmata adferre eam Sphingem.* Habemus itaque edicta alia EXTEMPORARIA, PECVLIARIA, REPENTINA, quae, PROVT RATIO TEMPORVM POSTVLARE VIDERETVR, vel PROVT RES INCIDERET, reddebantur: alia IVRISDICTIONIS CAVSSA PROPOSITA, de quibus iam agendum erit paullo adcuratius.

§. X.

Sed et EXTEMPORARIA illa ac REPENTINA edicta duorum potiſſimum generum erant, aliis ad REI PVBLICAE ADMINISTRATIONEM, aliis ad NEGOTIA FORENSIA pertinentibus. Illorum maximam varietatem eſſe oportuit in tam vaſto imperio, nouis quippe quotidie emergentibus negotiis, in quibus explicandis maxime ſeſe oſtentabat magiſtratuum ſollicitudo et prudentia. Hinc quamuis operam dederit BARN. BRISSON. *de formul. lib. III. pag.* 276. vt plurima, quae in aduerſaria retulerat, magiſtratuum edicta in certas claſſes diſponeret: vereor tamen, vt vel minimam eorum partem attigerit. Vt quaedam tantum adiiciamus exempla: iam a IANO LANGLAEO *Ot. ſemeſtr. lib. VII. cap.* 19. *pag.* 456. obſeruatum eſt, ſenatum, quoties condito SC. aliquid ſanxiſſet, ſimul id negotii dediſſe magiſtratibus, vt id propoſitis edictis publicarent: eiuſque rei plura exempla

Quaedam ex his ad *rei publicae adminiſtrationem pertinuiſſe*.

ſunt apud LIVIVM *lib. XXIIII. cap.* 11. *lib. XXV. cap.* 1. *lib. XXXVIIII. cap.* 17. *lib. XXXXI. cap.* 13. *lib. XXXXIII. cap.* 13. quibus nunc vnum addimus ex APPIAN. *de bell. ciuil. lib. I. pag.* 364. Ἐφ' ᾧ δὴ μάλιστα ἡ βουλὴ διαταραχθεῖσα τοὺς ὑπάτους ἐκέλευσε προγράψαι, μηδένα τῶν οὐ φερόντων ψῆφον ἐπιδημεῖν τῇ πόλει, μηδὲ προσπελάζειν ἀπὸ τεσσαράκοντα σταδίων παρὰ τὴν ἐσομένην περὶ τῶνδε τῶν νόμων χειροτονίαν: *non alia res magis ſenatum terruit, moxque SC. factum eſt,* EDICERENT COSS. *ne quis, niſi qui ius ſuffragii habent, vel in vrbe ſit, vel intra quintum ab vrbe lapidem tantiſper, dum ſuffragia perferrentur de recens promulgatis legibus.* Aliquando magiſtratus, et nullo praeuio SC. populum tumultuantem, vel plane ad ſeditionem pronum edictis obiurgabant, qualia edicta OBIVRGATORIA memorat SVETON. *Octau. cap.* 53. *Caligul. cap.* 18. aliquando EVMDEM in publico luctu CONSOLABANTVR, vti apud EVMDEM *Calig. cap.* 6. *Tit. cap.* 8. aliquando precibus magis cum illis agebant, quam pro imperio, veluti Balbinus Imp. qui teſte HERODIANO *Hiſtor. lib. VII. cap.* 12. διάταγμά τι προθεὶς, ἱκέτευε τὸν δῆμον, εἰς διαλλαγὰς χωρῆσαι· *populo per edictum ſuplicabat, vt in gratiam cum militibus rediret.* Porro edictis indicebant funera publica, ſupplicationes, ludos, naumachias, venationes, munera gladiatoria, triumphos, ferias, et maxime ſpectacula. Tale edictum, quo muneris gladiatorii dies dicebatur, eſt apud SENEC. *de breuit. vit. cap.* 16. Tale et edictum Neronis, quo ſe Callirhoen popello pollicebatur cantaturum, apud PERSIVM *Sat. I. v.* 148. ac denique illud Pompeii, acrioribus confoſſum ſtricturis a TERTVLL. *de ſpectac. cap.* 10. Sic et edictis vtebantur magiſtratus, ſi malum ciuem vrbe et Italia exeſſe iuberent, ſi totum ordinem, veluti Chaldaeos et mathematicos, philoſophos, rhetores vrbe et Italia ſubmouerent, ſi delectum ciuibus, auxilia ſociis, prouinciis pecunias, commeatum, naues, nautas, remiges, imperarent, iiſdem nunciarent aduentum ſuum, labaſcentem diſciplinam emendarent, collegis, nouarum rerum ſtudio ſuſpectis obnunciarent, ciues bene de re publica meritos laudibus, honoribus, priuilegiis ornarent. Quae omnia, ſi res tanti videretur, exemplis probari poſſent luculentiſſimis. Sed ne ſic quidem omnia habituri eſſemus edictorum genera. Quidquid enim populum ſcire vellent magiſtratus, id omne propoſitis edictis denunciabant, adeo, vt aliquando ea in re iuſto vide-

viderentur diligentiores, ac propterea ludibrium populo deberet Claudius imp. quod, ſuſcepta morum praefectura, viginti vno die edicta propoſuiſſet, *interque ea quaedam perridicula, vt, vbere vinearum prouentu, dolia bene picarentur, itemque, nihil aeque facere ad viperae morſum, quam taxi, arboris, ſuccum*, de quibus SVETON. *Claud. cap.* 16.

§. XI.

Sed et in foro illaque iuris dicundi poteſtate non pauciora quotidie negotia incidebant, quae non niſi propoſitis edictis commode poterant explicari. Quum enim ſaepe latitarent rei, neque ſui facerent copiam: fieri non poterat, quin edictis euocarentur. *l.* 15. *§.* 31. *D. de iur. fiſc.* Edictis etiam citabantur propinqui pupilli, quando de iis alendis educandiſque incidebat quaeſtio: *L. vlt, D. vbi pupill. mor.* nec non ipſi tutores, qui nec adminiſtrabant, et efficiebant dolo malo, quo minus alimenta decernerentur, *l.* 7. §. 2. *D. de ſuſpect. tutor.* itemque, qui fideicommiſſariam debentes hereditatem aberant: *l.* 26. *§.* 9. *D. de fideic. her. petit.* quiue, ſuſcepta accuſatione, et datis fideiuſſoribus, tergiuerſationis cauſſa latitabant. *l.* 3. *C. de his, qui acc. non poſſ.* Omnibus his ac ſimilibus caſibus propoſitis edictis adeſſe iubebantur rei, et, ſi nec adeſſent, nec defenderentur, edictum ſequebatur PEREMTORIVM, quod perimebat diſceptationem, nec patiebatur aduerſarium vltra tergiuerſari. *l.* 70. *ſequ. D. de iudic.* Quod et VNVM PRO OMNIBVS dicebatur, quoties magiſtratus aliquem ſemel, ſed peremtorie tamen citabat. *l.* 22. *D. eod. l.* 53. *§.* 1. *D. de re iud.* Sed et edictis magiſtratus, qui iuridicundo praeerant, monebant litigatores, ſi quando valetudine vel alia iuſta cauſſa impediebantur, quo minus eo munere fungi poſſent: cuius rei hoc elegans exemplum eſt apud HENR. DODWELLVM *Praelect. Cambden. Adpend. pag.* 691. QVVM PRAETOR VRB. FILIAM EO DIE DARET NVPTVM, EDICTO MONVIT, SE IVS NON DICTVRVM, ET VADIMONIA OMNIA IN QVINTVM DIEM DISTVLIT. Proponebantur porro edicta, quoties bona vel a fiſco occupata, vel poſſeſſa a creditoribus, erant diſtrahenda, quale erat illud, quod ſe reformidare negabat TIBVLLVS *Eleg. II. v.* 4.

Ite ſub IMPERIVM *ſub* TITVLVM*que, Lares.*

Cui loco addimus alterum PLINII *Epiſtolar. lib. VII. epiſt.* 27. vbi

Quaedam ad negotia forenſia.

vbi itidem titulus eſt edictum vel programma, quo homines de imminente bonorum diſtractione admonebantur. Sed talia edicta, quum ex ipſo iure noſtro notiſſima ſint, hic adcumulare nolumus.

§. XII.

Edicta *monitoria* et *breuia.*

In legum Inſcriptionibus mentio paſſim fit edictorum BREVIVM et MONITORIORVM, quae, quamuis et ipſa ad perpetuam iuriſdictionem pertinuiſſe videantur, tantis tamen inuoluta ſunt tenebris, vt de iis vix quidquam, praeter diuinationes et coniecturas proferre liceat. In Indice Florentino inter alia veterum iureconſultorum opera recenſentur Παύλου *Breuion* βιβλία εἴκοσι τρία, ex quibus quatuordecim; nec non Καλλιστράτου *Edicton monitorion* βιβλία ἕξ, ex quibus viginti ἀποσπάσματα in Pandectis ſuperſunt: in ipſis vero legum inſcriptionibus, illud PAVLLI opus modo *libri breuium*, modo *libri edicti breuis*; CALLISTRATI vero commentarius conſtanter *Edictum monitorium* vocatur. Quid vero edictum breue? quid monitorium? GVID. PANCIROLVS, qui *Lection. variar. lib. I. cap.* 34. copioſiſſime de iis diſſerit, vix quidquam extricaſſe videtur. BREVIA enim ipſi primum ſunt *edicta, quibus praetor ſe aliquam legem exſequuturum profeſſus ſit, quibuſque ſimile fuerit* EDICTVM MONITORIVM, *ad quod ſcripſerit* CALLISTRATVS, *quo moniti fuerint rei, vt actorum interrogationibus reſponderent, vel in iudicio adeſſent*: deinde eodem nomine veniſſe putat *edictum peremtorium, quod quidem perpetuum non fuerit, ſed pro temporis neceſſitate a praetore emiſſum ſit, prout id iudicii vſus exegerit*: denique fuiſſe etiam ait *edictum* BREVE, *quod Paullus ſit interpretatus. Sed forte ibi ſignificari breuiarium ſeu ſummarium edicti perpetui, conditum a Paullo.* Cui poſtremae ſententiae praeluſiſſe obſeruamus IAC. CVIACIVM *Obſeru. lib. XXV. cap.* 16. IO. BERTRANDVM *de iuris perit. lib. I. cap.* 25. et IO. GOEDDEVM *Commentar. ad tit. de verb. ſignif. pag.* 570. niſi quod hi non ipſum edictum, ſed diffuſum illud, quod ſcripſerat, commentariorum opus ab eo in compendium quoddam concinnius redactum eſſe exiſtiment, quali opuſculo titulum BREVIS EDICTI vel BREVIVM LIBRORVM ſatis quadrare exiſtimant.

§. XIII.

§. XIII.

Sed vti his omnibus quaedam vera ac ſolida ineſſe, non inficiamur: ita quaedam manifeſto falſa, quaedam vera quidem, at plane ἀπροσδιόνυσα, et a re alieniſſima videntur. Verum eſt, omnia edicta, quibus vel principes, vel magiſtratus, populum monebant, vt facerent aliquid omitterentue, dicta eſſe MONITORIA, id eſt, vti DIO *in Excerpt. Peireſc. pag.* 633. et HERODIAN. *Hiſtor. lib. II. cap.* 13. exprimunt, προαγγέλματα vel προαγορεύσεις. Dicebantur enim tunc *edicto admonere*, ſiue quid praeciperent, ſiue prohiberent, ſiue populum obiurgarent, ſiue conſolarentur, ceu docent exempla *l.* 39. *D. de religioſ.* et apud TACIT. *Annal. lib. I. cap.* 9. et *lib. III. cap.* 6. Quod adeo verum eſt, vt TERTVLLIANVS, adſuetus loquutionibus iuridicis, *libro de anima cap.* 3. dictum apoſtoli *Coloſſ. cap.* 2. *v.* 8. de vitanda ψευδοφιλοσοφίας eleganter vocet *edictum apoſtoli* PRAEMONITORIVM. Verum etiam eſt, illa quoque edicta, quibus ſe legem aliquam exſequuturos profitebantur magiſtratus, nec non euocatoria et peremtoria, recte dici potuiſſe *monitoria*, immo et *breuia*. Nam PLINIVS *Epiſtolar. lib. V. epiſt.* 21. edictum illud, quod Nepotem praetorem propoſuiſſe refert de lege repetundarum exſequenda, non modo BREVE vocat, ſed et accuſatores reosque, quid ab iis fieri oporteret, eo edicto ADMONITOS eſſe teſtatur. Sed quis vel PAVLLVM, vel CALLISTRATVM huius modi edicta commentariis illuſtraſſe dicat? Ad edictum ſane aliquod euocatorium vel peremtorium nemo temere commentarios ſcripſerit. Edicta de legibus exſequendis ad iudicia et crimina publica pertinuerunt, quorum paene non fieri mentionem animaduertimus in illis CALLISTRATI et PAVLLI fragmentis. Denique prima vocabuli notio tam late patet, vt omnia edictorum genera complectatur. Ea autem omnia commentario illuſtraſſe Calliſtratum, non eſt veroſimile, nec, ſi eius modi opus adornaſſet Paullus, illud inſcribi potuiſſet EDICTVM BREVE, quippe quod non potuiſſet non in maximam molem excreſcere. Nec magis veroſimile eſt, PAVLLVM edictum perpetuum, publica auctoritate, ipſiuſque Hadriani imp. auſpiciis conditum, in epitomen vel ſummarium contrahere voluiſſe. Cui enim vſui futurum fuiſſet hoc compendium? Et quid omittere ac expungere potuiſſet, vt compendium daret ſine rerum diſpendio? Epitomae fieri poſſunt eorum operum, in quibus magna eſt verbo-

Guid. Panciroli de iis ſententia expenſa.

rum rerumque vbertas, magna circumſtantiarum argumentorumque illuſtrantium varietas. His enim detractis, quod ſupereſt, epitomen vel compendium abſoluit. At quid Paullus detrahere potuiſſet edicto perpetuo? verbane? At omnia tam adſtricta breuitate dixerat praetor, vt nihil redundaret, nihil dici poſſet fruſtra dictum; an integros titulos, et ſententias? Sic vero non dediſſet edictum breue, ſed mutilum, nullique vſui futurum. Denique nullam me, fateor, excogitare poſſe cauſſam, cur Paullum vaſtum illud Commentariorum opus in compendium mittere voluiſſe credam. An ipſe forte maiori illi ac laborioſiſſimo operi interitum arceſſere voluit? Id enim contingere ſolet maioribus voluminibus, quorum exſtant compendia. An actum agere? Id non ſolent homines, tot occupati negotiis. Et cur, quaeſo, ex vtroque opere fragmenta in Pandectas retuliſſet Tribonianus, ſi breue illud edictum nihil aliud fuiſſet, quam maioris iſtius operis compendium? Quis noſtrum hodie IVSTINI vel FLORI exhauriret lacunas, ſi ſincera petere liceret ex TROGI POMPEII et TITI LIVII fontibus? An ergo tantum ſtuporem cadere in Tribonianum, credimus, vt ex compendio deſcribendum exiſtimarit, quod multo rectius ex ipſo opere, tum adhuc ſuperſtite petiiſſet?

§. XIIII.

Coniecturae de edictis monitoriis et breuibus.

Quum ergo in re obſcura, denſiſſimiſque inuoluta tenebris ariolari liceat: licebit et nobis, quid de edictis illis breuibus ac monitoriis diuinando adſequuti videamur, paucis ediſſerere. Solebant veteres iureconſulti cum alia ad artem ſuam pertinentia, veluti SCta, conſtitutiones, reſponſa prudentum, ſupremorumque tribunalium ſententias, tum et edicta magiſtratuum, quae ad iudiciorum ordinem pertinebant, colligere, eaque ſecundum ordinem edicti perpetui diſpoſita commentariis vel notis ac ſtricturis ſuis illuſtrare. Quales *συλλογαὶ* in ipſo Indice Florentino recenſentur: Πομπωνίου *Senatuſconſulton* βιβλία πέντε, Παύλου μονόβιβλον *de ſenatuſconſultis*, Ἰούλου *Conſtitutionum* βιβλία εἴκοσι, Παύλου *Decreton* βιβλία τρία, Παύλου *Sention* ἤτοι *facton* βιβλία ἕξ, Κερβιδίου Σκαιβόλου *Quaeſtionum publice tractatarum* βιβλίον ἕν. Eodem ergo ſtudio et edicta conquirebant veteres prudentes, eaque in certa corpora redigebant: qualem edictorum συλλογὴν in bibliotheca Vlpia vidiſſe ſe atque euoluiſſe teſtatur GELLIVS *Noct. Attic. lib. XI. cap.* 17. Quum vero, etiam condito

dito edicto perpetuo permulta ſubinde prodirent edicta magiſtratuum, ſimilia illis, quae hodie vocamus GEMEINE BESCHEIDE, quibus monebantur actores, rei, aduocati, quid fieri oporteat: talia collegiſſe videntur PAVLLVS et CALLISTRATVS, eaque vel notis, vel commentariis, illuſtraſſe, quae vel notae, vel commentaria recte inſcribi poterant *libri edictorum monitoriorum vel breuium*, quo vocabulo vtroque iam PLINIVM vſum eſſe vidimus. Decliui enim iam puriore Latinitate ſcripturae omnes non admodum prolixae, *breues*, *breuia*, βρέβια, dicebantur, eoque vocabulo deſignabantur *tabulae cenſuales* apud SYMMACH. *lib. X. epiſt.* 60. *priuilegia et edicta* ἐν σκρηνίοις ἀποκείμενα, apud IVLIAN. *Epiſt. ad comm. Iudaeor. p. m.* 223. *codicilli nomine principis editi*, apud CASSIOD. *Var. lib. XI. epiſt.* 7. *quadrimenſtrui breues*, id eſt, rationes, quae de ſingulis penſionibus conficiebantur a chartulariis, de quibus plura IAC. CVIAC. *ad Cod. lib. X. tit.* 22. *pag.* 685. *Tomo II. Opp.* qui et *ad tit.* 2. *pag.* 650. ex ZONARA et ANNA ALEXIADE obſeruat, breuia dicta eſſe quamlibet ἐπιτομὴν, καὶ σύντομον γραφὴν, *omnem chartulam compendioſam, ſeu ſcripturam ſuccinctam*, eamque vocabuli ſignificationem in libris Βασιλικῶν eſſe frequentiſſimam. Plura eius generis obſeruarunt CAR. DV FRESNE *Gloſſ. med. et infim. Lat. Tom. I. p.* 1293. *edit. nouiſſ. Gloſſar. Graec. ſub* βρέβια. SALMAS. *ad Hiſtor. aug. ſcript. pag.* 379. et alii. Haec eſt noſtra de edictis breuibus et monitoriis ſententia, a qua non adeo alienum eſſe video et FRIDR. BRVMMERVM *ad leg. Cinc. cap.* 6. Neque illi obſtare arbitramur, quod IAC. GOTHOFREDVS *in Serie edicti perpetui*, et ANT. SCHVLTING. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 201. libros hos PAVLLI et CALLISTRATI ad edicti perpetui ordinem compoſitos fuiſſe, obſeruant. Eumdem enim ordinem ab Hadriani imp. temporibus ICtos tantum non omnes in libris ſuis obſeruaſſe, inter omnes conſtat. Vid. OB. GIPHAN. *Oecon. edicti perpet. pag.* 120. EVER. OTTO *Papinian. cap.* 12. §. 6.

CAPVT III.

DE ORIGINE EDICTORVM ET IVRIS EDICENDI.

I. *Tranſitio ad edictorum originem.* II. *Eam conſuetudinem fruſtra repeti ab aliis gentibus. Qualia Athenis fuerint edicta theſmothetarum?* III. *Romae ab ipſis vrbis incunabulis reges edicta propoſuiſſe videri.* IIII. *Deficiente iure ſcripto, pleraque edictis explicari debere.* V. *Quid* MANVS REGIA*? l. 2. §. 1. D. de orig. iur.* VI. *Regum munia poſtea varios magiſtratus et ſacerdotes obiiſſe. Hinc ius edicendi, regibus olim proprium, ad omnes fere magiſtratus et ſacerdotes eſſe deuolutum.*

§. I.

Tranſitio ad edictorum originem.

EDicta Romae reddidiſſe omnes, qui intaminatis fulgebant honoribus, nos primo ſtatim capite abunde probauimus. Oſtendimus etiam ſuperiore capite, quam varii generis edicta iſta fuerint, quibuſque potiſſimum occaſionibus illo iure ac poteſtate vſi fuerint magiſtratus. Proximum ergo eſt, vt, quae edictorum iuriſque edicendi origo ſit, paucis diſpiciamus. Et hic quidem praemonendum videtur, morem hunc vere Romanum, nec vllam aliam gentem fuiſſe, quae tantum iuris ac poteſtatis magiſtratibus ſuis conceſſerit. Equidem ARISTOTELES *Polit. lib. IIII. cap.* 15. in tribus potiſſimum capitibus conſiſtere docet magiſtratuum officium, ἐν τῷ βουλεύεσθαι περὶ τινῶν, καὶ ἐν τῷ κρῖναι, καὶ ἐν ΤΩ ΕΠΙΤΑΞΑΙ, *in conſultando, iudicando, et* PRAECIPIENDO, et de poſtremo ſtatim ſubiicit: καὶ μάλιστα τοῦτο· τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστιν, *in primis vero in hoc, quia praecipere magis eorum eſt, qui habent imperium*: ſed his quidem verbis nouum ius edictis conſtituendi poteſtatem magiſtratibus non vindicat philoſophus: ſed τὸ ἐπιτάττειν ex eius mente in eo poſitum eſt, vt magiſtratus, tamquam cuſtodes legum, edictis ſuis adiuuarent leges, eaſque negotiis, quotidie obuenientibus prudenter adcommodarent. Id quod alio loco *Politic. lib. III. cap.* 11. ita eleganter explicat: Δεῖ τοὺς νόμους εἶναι κυρίους, κειμένους ὀρθῶς· τὸν ἄρχοντα δὲ ἄν τε εἷς, ἄν τε πλείους ὦσι, περὶ τούτων εἶναι κυρίους, περὶ ὅσων ἐξαδυνατοῦσιν οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς, διὰ τὸ μὴ ῥᾴδιον

εἶναι καθόλȣ δηλῶσαι περὶ πάντων: oportet leges dominas eſſe, ſi ſunt recte latae: qui autem magiſtratum gerit, ſiue vnus, ſiue plures fuerint, decernere de illis, de quibus leges exquiſite aliquid decernere nequeunt, eo quod non facile eſt, generali ſermone ſingulos caſus comprehendere. Itaque non plus magiſtratibus indulget ARISTOTELES, quam quod monent IVLIANVS et PEDIVS *l.* 12. *et l.* 13. *D. de legib.* vt, *quoties lege aliquid, vnum vel alterum introductum eſt, bona ſit occaſio, cetera, quae tendunt ad eamdem vtilitatem, vel interpretatione, vel certe iuriſdictione ſuppleri.*

§. II.

Quamuis ergo inficiari nolim, Romanos multa alia inſtituta Graecis aliiſque gentibus debuiſſe: non tamen vllam video, cui debere potuerint hunc morem, magiſtratibus edicendi ius concedendi. In imperiis quidem παμβασιλικοῖς nihil fuit regiis edictis notius, idque ſatis probant edicta regum Perſarum, de quibus BARN. BRISSON. *de regno Perſar. lib. I.* §. 218. *ſeqq.* Sed *editiones* illae *baſilicae*, vti eas eleganter vocat PLAVT. *Captiu. act. IIII. ſcen.* 2. *v.* 31. non differebant a legibus, profectae quippe ab iis, quibus erat ius leges ferendi: nec antiquitus Romanis tantum erat cum barbaris iſtis commercium, vt eorum mores ſibi exiſtimarint imitandos. Magis probabile videri poterat, Graecos hic Romanis exemplum praeiuiſſe, qui et ipſi magiſtratibus ſuis conceſſerant ius reddendi edicta, quae διατάγματα ab illis dicta eſſe, tradit PLVTARCH. *in Marcell. pag.* 312. qui et *in Agide, pag.* 808. memoriae prodidit, apud Lacedaemonios ephoros ineuntes magiſtratum per praeconem edicere conſueuiſſe, κείρεσθαι τὴν μύςακα, καὶ προσέχειν τοῖς νόμοις, ἵνα μὴ χαλεποὶ ὦσιν αὐτοῖς: *vt ſuperius labrum tonderent, legibuſque aduerterent animum, ne ipſis graues fierent.* Et de *ſera Num. vind. pag.* 550. Λακεδαίμονι κηρύττȣσιν οἱ ἔφοροι, παριόντες εὐθὺς τὴν ἀρχὴν μὴ τρέφειν μύςακα: *Lacedaemone edicunt ephori, ſimulac magiſtratum ineunt, ne quis myſtacem alat.* At hoc quidem edictum Lacedaemoniorum tralatitium, quod, ipſo Plutarcho iudice, ideo fuerat inuentum, vt ciues ad obſequium in rebus etiam minimis magiſtratibus praeſtandum adſuefierent, vix quidquam commune habuit cum edictis Romanorum magiſtratuum, iuris dictionis perpetuae cauſſa propoſitis. Nec magis huc pertinet, quod de Athenienſium theſmothetis ſcripſit IVLIVS POLLVX

Eam conſuetudinem fruſtra repeti ab aliis gentibus.

Qualis Athenis fuerint

edicta thesmothetarum?

POLLVX *Onomaſt. lib. VIII. ſegm.* 9. ἰδίᾳ δὲ οἱ μὲν θεσμοθέται ΠΡΟΓΡΑΦΟΥΣΙ, πότε δεῖ δικάζειν τὰ δικαστήρια, καὶ τὰς εἰσαγγελίας εἰσαγγέλλουσιν εἰς τὸν δῆμον, καὶ τὰς χειροτονίας, καὶ τὰς προβολὰς εἰσάγουσι, καὶ τὰς παρανόμων γραφάς: *priuatim theſmothetae, quando ius dicendum ſit*, EDICVNT, *et publicas accuſationes in perpetuum promulgant, ac ſuffragia, tum et actionum intentiones introducunt, et iniquitatis actiones.* Quamuis enim haec theſmothetarum edicta illis magiſtratuum Romanorum non admodum videantur diſſimilia, maxime quum obſeruet VLPIANVS, grammaticus, *ad Demoſth. Olynth. III. p.* 43. eoſdem theſmothetas quotannis correxiſſe leges, et hinc νομοθέτας, ſeu *legiſlatores* fuiſſe adpellatos: nemo tamen inde temere colliget, Romam a Graecis migraſſe hanc edicendi conſuetudinem. Quamuis enim theſmothetas illos Athenis anno demum Olympiadis 24. tertio creari coepiſſe, norimus: EVSEB. *Chron. n.* 1330. CAR. SIGON. *de republ. Athen. lib. I. cap.* 5. *pag.* 567. VBB. EMM. *Graec. vet. Tom. III. pag.* 9. adeoque edicta illorum edicta antiquiora videantur iis, quae Romani magiſtratus ediderunt: diuerſiſſimae tamen ab his fuere illae theſmothetarum Athenienſium tabulae, quippe non *ad ſupplendum, adiuuandum, corrigendumque ius* Atticum comparatae, quod de magiſtratuum Romanorum edictis tradit VLPIANVS *l.* 7. *§.* 1. *D. de iuſtit. et iur.* Sed ideo tantum propoſitae, vt ius populi ſuffragiis iam conſtitutum promulgaretur, vt ciuibus dies comitiorum innoteſceret, vt denique actionum formulas in promtu haberent. Equidem et leges quotannis correxiſſe theſmothetas, non modo VLPIANVS, grammaticus, refert, ſed et AFSCHINES *in Cteſiph. pag.* 433. dum ſcribit: Διαῤῥήδην προστέτακται τοῖς θεσμοθέταις καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν διορθοῦν ἐν τῷ δημοσίῳ τοὺς νόμους, ἀκριβῶς ἐξετάσαντας καὶ σκεψαμένους εἰ τις ἀναγέγραπται νόμος ἐναντίος νόμῳ, ἢ ἄκυρος ἐν τοῖς κυρίοις, ἢ εἴ που νόμοι πλείους ἑνὸς ἀναγεγραμμένοι περὶ ἑκάστης πράξεως: *plane imperatum eſt theſmothetis, vt leges quotannis publice corrigant poſt diligentem inquiſitionem, an aliqua lex alteri legi contraria ſit inſcripta, aut irrita inter ratas, aut ſicubi plures vna leges de qualibet re ſint inſcriptae.* Sed caue exiſtimes, ſexuiros illos Athenienſium edictis ſuis leges pro lubitu ſupplere aut corrigere potuiſſe. Nam ipſe Aeſchines ibidem docet, eos, ſi quid huius modi deprehenderint, id referre ſolitos in tabulas; (ἐν σανίσιν) et ante ſtatuas heroum propoſuiſſe, hinc porro a curionibus indictam

indictam eſſe concionem, inſcriptis legiſlatorum nominibus, et denique itum in ſuffragia, legeſque alias hoc modo abrogatas, alias retentas eſſe, vt vna eſſet lex, non plures de re vnaquaque. Itaque theſmothetae tunc magiſtratuum populum rogantium munere fungebantur, non vero propoſitis edictis ius Atticum adiuuabant, ſupplebant, corrigebantque, quod tamen facere ſolebant magiſtratus Romani.

§. III.

Romae ab ipſis vrbis incunabulis reges edicta propoſuiſſe videri.

Tantum itaque abeſt, vt Romanorum magiſtratus, edicta proponentes vel Graecos, vel vllam aliam gentem ſint imitati, vt mos iſte ab ipſis vrbis incunabulis et ſub ipſis regibus inualuiſſe videatur. Iam hos enim, nullis adhuc vel pauciſſimis exſtantibus legibus, pleraque edictis conſtituere oportebat. Hinc auctor eſt Liuius *Hiſtor. lib. I. cap.* 32. Ancum Martium ſacra Numae inſtituta collegiſſe, *eaque in* ALBVM *relata iuſſiſſe proponi.* Quod planius interpretatus Dionyſius Halicarnaſſ. *Antiquit.* Rom. lib. III. *cap.* 50. *pag.* 178. Τὰς, inquit, *περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφας ἀνέγραψεν εἰς δέλτους, καὶ προὔθηκεν ἐν ἀγορᾷ πᾶσι τοῖς βουλομένοις σκοπεῖν, ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ. χαλκεαι γὰρ στῆλαι οὔπω τότε ἦσαν, ἀλλ᾽ ἐν δρυΐναις ἐχαράττοντο σανίσιν οἵ τε νόμοι, καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί: deinde ſacrorum commentarios in tabulas tranſcripſit, eaſque in foro propoſuit quibuslibet videndas, quae tandem vetuſtate conſumtae ſunt. Nondum enim columnae aeneae tum erant in vſu, ſed in quernis tabulis ſculpebantur et leges, et, quae de ſacris proponebantur, edicta.* Habemus itaque edictum Anci Martii, et quidem perpetuo ex regis illius intentione valiturum, qualia procul dubio fuerunt etiam illa de contractibus, quae ſuſtuliſſe Tarquinium regem, ne veſtigio quidem in foro relicto, teſtatur idem Dionyſ. *lib. V. cap.* 2. *pag.* 278. qui et *lib. IIII. cap.* 13. *pag.* 216. de Seruio Tullio ſcribit: *Διέθηκεν ἐν φανερῷ διάταγμα βασιλικὸν ἐκχωρεῖν ἐκ τῆς δημοσίας γῆς τοὺς καρπουμένους τε καὶ ἰδίᾳ κατέχοντας αὐτὴν ἐν ὡρισμένῳ τῷ χρόνῳ. Palam propoſuit* EDICTVM REGIVM, *vt omnes, qui agro publico fruerentur, eumue priuatim poſſiderent, intra certum tempus eo decederent.* Denique eumdem regem Liuius *hiſtor. lib. I. cap.* 44. *per-*

E 2 *fect.*

fecto primo cenſu EDIXISSE ait, *vt omnes Romani equites pediteſque armati in ſuis quiſque centuriis, in campo Martio prima luce adeſſent.* Quorum regiorum edictorum quum quaedam ad perpetui iuris dictionem pertinuerint, quaedam repentina et ſubitaria fuerint conſequens ſane eſt, vt iam inde a condita vrbe ab ipſis regibus edicta tum perpetuae iuris dictionis cauſſa, tum, prout res inciderent, fuerint propoſita.

§. IIII.

Deficiente iure ſcripto pleraque edictis explicari debere.

Id vero cur factum ſit, intelligere non adeo difficile videtur. Eſt enim ita natura comparatum, vt ſicubi ius ſcriptum ſeu lex deficiat, ibi illum defectum ſuppleant rectorum magiſtratuumque arbitria, ciuibuſque pro lege ſit, quidquid illis placet, ſiue iuſtum illud ſit, ſiue iniuſtum, ſiue ſalubre reipublicae, ſiue noxium. Quod ſatis animaduertens Ariſtoteles *Polit lib. III. cap.* 16. Ο μὲν τὸν νοῦν, inquit, κελεύων ἄρχειν, δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν θεὸν καὶ τοὺς νόμους· ὁ δ᾽ ἄνθρωπον κελεύων προστίθησι καὶ θήριον. Ἥτε γὰρ ἐπιθυμία τοιοῦτον καὶ ὁ θυμὸς ἄρχοντας διαστρέφει καὶ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας. *Qui mentem imperare iubet, Deum et leges iubere imperare videtur. Qui vero hominem iubet, adiungit et belluam. Nam et cupiditas tale quiddam, et ira eos, qui praeſunt, etiam optimos viros detorquet.* Hinc omnibus fere gentibus initio hoc ſatis graue ac moleſtum accidit, quod legibus ac iure ſcripto deſtitutae, principum magiſtratuumque arbitriis ſe ſubmittere cogerentur, et pro lege venerari, quidquid hi edicerent iuberentue. Ita enim conditionem rerumpublicarum antiquiſſimam veluti ex compacto deſcribunt, quicumque de gentium ciuitatumque originibus quaedam prodiderunt memoriae. Iuſtinus *hiſtor. lib. I. cap.* 1. *principio rerum, gentium, nationumque imperium penes reges fuit, quos ad faſtigium huius maieſtatis non ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio prouehebat. Populus nullis* LEGIBVS *tenebatur.* ARBITRIA *principum pro legibus erant.* Idem *lib. II. cap.* 7. ſpeciatim de Athenienſibus: *ciuitati nullae tunc* LEGES *erant, quia* LIBIDO REGVM *pro legibus habebatur.* Denique L. Seneca *Epiſt.* 90. *primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti ſequebantur, eumdem habebant et* DVCEM *et* LEGEM, *commiſſi melioris* ARBITRIO. Vbi itaque leges

leges dominantur, ibi parum vel nihil relinquitur magiſtratuum arbitrio, quum contra, ſi vel nullum ius ſcriptum exſtat, vel ſemel ab illo diſceſſum eſt, *omnia ſint incerta, nemoque praeſtare poſſit, quale futurum ſit id, quod poſitum eſt in alterius voluntate, ne dicam libidine*, ceu loquitur Cicero *ad diuerſ. lib. VIIII. epiſt.* 16. Et inde eſt, quod veteres res publicas liberas LEGVM; regna PRINCIPVM eſſe dicerent, quin *leges* pro ipſa acciperent libertate, et hinc *legibus reddita* ipſis videretur ciuitas, quae ſeſe in priſtinam libertatem adſeruerat. Lucan. *Pharſal. lib. VI. v.* 300.

Felix, ac libera LEGVM
Roma fores, iuriſque tui, viciſſet in illo
Si tibi Sulla loco.

Quinctilian. *Declam. CCLXVI. poenitentia iuuenilis temeritatis rem publicam* LEGIBVS *ac populi poteſtati* REDDIDI. Claudian. *de conſulat. Stilich. lib. I. v.* 331.

Romuleas LEGES *remeaſſe fatemur.*

Cuius modi loquutiones permultas collegit, adcurateque ſuo more interpretatus eſt, Io. Fridr. Gronou. *in Papin. Statii Silu. Diatr.* I. *cap.* 2. *pag.* 11. *ſeqq.* Iam ergo facile patet, cur priſci Romanorum reges, quamuis ſe illis ciuitas in ſeruitutem non addixiſſet, ampliſſimam tamen ſibi ſumſerint poteſtatem, edictis, quae e re publica viderentur, ſuo arbitrio ſanciendi. *Initio enim ciuitatis populus Romanus ſine lege certa, ſine iure certo primum agere inſtituerat*, vti ait Pomponius *l.* 2. *§.* 1. *D. de orig. iur.* Non poterant ergo tum eorum arbitria non pro legibus eſſe, nec aliter ea communicare cum ciuibus licebat, quam propoſitis edictis, quae reddendi quotidiana regibus erat occaſio, ſiue de rebus ſacris deorumque cultu, ſiue de adminiſtrando bello, ſiue de aliis negotiis publicis priuatiſque, edictis conſtituendi ea, quae legibus haud fuerant definita. Qua de re Dionyſ. Halicarn. *Antiquit. lib. X. cap.* 1. *pag.* 627. Ὄυπω γὰρ τότε ἦν ὄυτε ἰσονομία παρὰ Ῥωμαίοις, ὄυτε ἰσηγορία, ὄυτε ἐν γραφαῖς ἅπαντα τὰ δίκαια τεταγμένα, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀρχαῖον οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ΕΤΑΤΤΟΝΤΟ τοῖς δεομένοις τὰς δίκας, καὶ τὸ δικαιωθὲν ὑπ' ἐκείνων, τοῦτο νόμος ἦν: *tunc enim nondum erat apud Romanos iuris libertatiſque aequabilitas, ſed olim eorum reges ius, ſi quando opus erat,* EDICTIS *conſtituebant, et, quod ab ipſis ita fuerat con-*

ſtitutum, id pro lege erat. Ita ego interpretor locum, quem vulgo de rerum iudicatarum auctoritate accipiunt, quum τάττεσθαι τὰς δίκας non ſit *lites ordinare*, ſed *iura conſtituere*, et τὸ δικαιωθὲν non *iudicatum*, ſed *ius conſtitutum* manifeſto ſignificet, et hoc modo omnia clara ſint ac perſpicua.

§. V.

Quid *manus regia, l. 2. §. 1. D. de orig. iur.*

Ex his vero, quae hactenus diſſeruimus, iam facile intelligitur, quid ſibi velit Pomponius, dum *initio ciuitatis omnia* MANV *a regibus* GVBERNATA *eſſe*, refert, *l.* 2. §. 1. *D. de orig. iur.* nec non Tacitus, qui *Annal. lib. III. cap.* 26. *Romulum Romanis, vt libitum, imperitaſſe*, ſcribit. Quidam haec de adductiſſimo nulliſque circumſcripto legibus imperio interpretantur, et hinc vel grandem dicam ſcribunt Pomponio, vel totam illam legem ſecundam de origine iuris νοθεύσεως poſtulant, quod potiſſimum fecit vir eximius, Scipio Gentilis *in Diſſ. de principe Romano, §.* 2. non alia ratione in eam ſententiam adductus, quam quod penes reges Romanorum ſummum ac liberum rerum omnium arbitrium fuiſſe, neget Dionyſ. Halicarnaſſ. *Antiquit. Romanar. lib. II. cap.* 7. *ſeqq. et cap.* 14. Sed quid tunc fiet de Tacito, cuius verba multo facilius in hunc ſenſum detorqueri poſſent? Et vbi, quaeſo, regibus Romanorum tam impotentem dominatum vel Pomponius, vel Tacitus vindicauit? Neuter his locis, vt recte obſeruauit Corn. van Bynkersh. *Praetermiſſ. pag.* 16. *ſeqq.* de reipublicae Romanae forma egit, quam rem Pomponius, a §. 14. demum exſequitur, ſed de origine iuris ciuilis, qualiſque fuerit eius ſtatus, quum populus Romanus tum ſine lege certa, ſine iure ſcripto agere inſtituiſſet? Reſpondet Pomponius, tum *reges manu omnia gubernaſſe*, Tacitus, *eos fere, vt lubitum, imperitaſſe.* Vterque recte. Quemadmodum enim in ſocietate domeſtica, quae nullis certis legibus regitur, paterfamilias omnia manu regit, et pro libitu imperat, id eſt, praecipit iubetque, quid a familia fieri velit; ita idem euenire oportebat Romae, quum nondum iure certo regeretur ciuitas. Vere ergo *manus regia* ſunt edicta, quibus reges omnia gubernabant. His etiam *imperitabant fere, vt libitum erat*, non quaſi, quidquid liberet, licitum eſſe crediderint, ſed quia, deficiente lege, nullis adhuc limitibus coërcita

cita fuerit illa edicendi imperandique poteſtas, Vbi vero vi vel iure non prohibemur, ibi *naturalis eſt facultas eius quod cuique facere* LICET. §. 1. *Inſt. de iure perſon.*

§. VI.

Quibus poſitis, ne id quidem obſcurum eſſe poterit, quomodo eiectis regibus eadem edicendi poteſtas peruenerit ad omnes, qui Romae honores gerebant. Penes reges initio et imperium in bellis, et curam ſacrorum, et ius denique rogandi populum et ad patres referendi, quin et iuris dicundi poteſtatem fuiſſe, ex Liuio et Dionyſio Halicarnaſſ. ſatis conſtat: adeoque et de his omnibus eos edicta reddidiſſe, nemo dubitauerit. Iam ſacrorum cura paullatim in pontifices, alioſque ſacerdotes tranſcripta eſt ab ipſis regibus, adeo, vt iam Numa, teſte Liuio, *Hiſtor. lib. I. cap.* 20. *omnia publica priuataque ſacra pontificis ſcitis ſubiecerit*, et pauciſſima ſupereſſent ſacra publica, quae reges ipſi obibant, et quorum cauſſa, iis eiectis, creabatur *rex ſacrificulus.* Liu. *lib. II. cap.* 2. Hinc fieri non poterat, quin iam ſub ipſis regibus pontifices ius de ſacris edicendi acciperent. Reliqua regum munia omnia, abrogato illis imperio, in conſules transferebantur, adeoque hi non modo bella, ſicut antea reges, gerebant, ſed et populum rogabant, ad patres referebant, iurique dicundo praeerant, vt recte iudicet Liuius *lib. II. cap.* 21. *conſulatu nihil ex regia poteſtate eſſe deminutum, ſed omnia iura, omnia inſignia primos conſules tenuiſſe*: et hinc Dionyſius *Antiquit. Rom. lib. X. cap.* 1. *pag.* 627. obſeruet, conſulibus, poſtquam regnari deſierit, cum alias regum partes, tum iuris dicundi poteſtatem ceſſiſſe. Vere ergo tum conſulatus erat *regiae maieſtatis imperium*, vti illud Liuius vocat *lib. IIII. cap.* 2. et inter regnum et conſulatum, ſi a nomine, numero, et imperii duratione diſceſſeris, nullum fere diſcrimen intercedebat. Quum ergo tum, teſte Pomponio, *leges regiae exoleuiſſent, et ciues iterum incerto magis iure et conſuetudine agere coepiſſent, quam per latam legem: l.* 2. §. 3. *D. de orig. iur.* quid mirum, ſi conſules, exemplo regum, *manu omnia gubernauerint*, id eſt, propoſitis edictis, quid fieri omittiue vellent, denunciarint? Eiectis itaque regibus duo in vrbe *honorati* erant, qui edicerent: pontifices de rebus ſacris, et conſules de rebus bellicis, ciuilibus,

Regum munia poſtea varios magiſtratus et ſacerdotes obiiſſe. Hinc ius edicendi, regibus olim proprium, ad omnes fere magiſtratus et ſacerdotes eſſe deuolutum.

bus, et iure dicundo. Et ex illis quidem C. Papirius, ſtatim poſt regifugium ampliſſimum edictum propoſuit, ex quo deinde ius Papirianum natum: hi autem fere quotannis, quae e republica eſſent, praecipiebant, ceu ſequente capite oſtendemus. At vero ne conſulum quidem illa poteſtas perpetua fuit, maluitque populus eam, veluti in partes diſcerptam cum aliis magiſtratibus, a ſe creatis, communicare, quam nimiam his duobus attribuere potentiam. Hinc ius cenſum agendi, condendi luſtrum, diſciplinamque publicam cuſtodiendi CENSORIBVS; iuris dicundi poteſtatem PRAETORI; defenſionem plebis aduerſus patrum inſolentiam TRIBVNIS PLEBIS; curam aedium publicarum, ludorum, viarum, fori, et eorum omnium, quae ad decus vrbis pertinerent, AEDILIBVS CVRVLIBVS paullatim delegabat. Interdum etiam extra ordinem DECEMVIROS, TRIBVNOS MILITVM CONSVLARI POTESTATE, TRIVMVIROS rei publicae praeficiebat, vel in re trepida dici iubebat DICTATOREM, quem penes ſummum fere eſſet rerum omnium arbitrium. Vt iam praetermittam tot minores magiſtratus, qui paullatim, creſcente imperio, gliſcentibuſque negotiis publicis creari coeperunt. Plerique ergo horum magiſtratuum eadem poteſtate ſuam quiſque partem reipublicae adminiſtrabant, qua eam antea adminiſtrauerant conſules, ac proinde, deficiente iure ſcripto, licere ſibi exiſtimabant, *omnia manu gubernare*, id eſt, proponere edicta, tantiſper ſaltim, dum ipſi magiſtratu fungerentur, pro legibus in ciuitate valitura.

CAPVT IIII.

DE EDICTIS CONSVLVM, DICTATORUM, CENSORVM, TRIBVNORVM PLEBIS.

§. I. Errare, qui ſolos praetores, procoſſ. et aediles edicta propoſuiſſe ſtatuunt. §. II. *Etiam* CONSVLES *edicta propoſuiſſe, et quidem non modo repentina*, §. III. *ſed et ad perpetuam iuris dictionem pertinentia.* §. IIII. *Hos non modo, creatis praetoribus, ſed et ſub imperatoribus, iuris dictione aliqua eſſe gauiſos.* §. V. *Edicta* DICTATORVM. *An vel a dictatoribus edicta nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti? An edictis ſuis ius nouum introduxerint?* §. VI. *Edicta* CENSORVM, *tum repentina, tum perpetua.* §. VII. *Haec etiam* LEGES CENSORIAS *dicta eſſe.* §. VIII. *Edicta* TRIBVNORVM PLEBIS. *Ex edictis ſuis hos etiam ius dixiſſe.* §. VIIII. *An praetores, ſcripturi edicta, ſemper in conſilium adhibuerint tribunos plebis? Locus Ciceronis explicatus.* §. X. QVAESTORES *et* XXVIROS *edicta reddidiſſe non videri.* §. XI. *Contra eam poteſtatem ſibi vſurpaſſe* DECEMVIROS, TRIBVNOS MILITVM COS. POTESTATE, *et* TRIVMVIROS.

§. I.

QVum iam porro de variorum magiſtratuum EDICTIS agendum ſit, initio ſtatim coarguendus erit vulgaris eorum error, qui praeter praetores, procoſſ. et aediles nullum alium magiſtratum edicta propoſuiſſe cenſent. Quid? quod Iaſon *in l.* I. *pr. D. de nou. oper. nunc. n.* 7. ſolos praetores olim edixiſſe ſtatuit, ac edictum ideo definit, quod ſit *lex, praetoris publico praeconio in albo deſcripta, aliquid mandans vetanſue.* Nam quamuis ignorare non poſſet Iaſon, etiam procoſſ. et aediles reddidiſſe edicta: tamen et hos e praetorum numero fuiſſe, pro temporum illorum infelicitate, credebat, idque didicerat ex gloſſa, quae ad §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* perperam ſcribit, *praeſides prouinciarum eſſe praetores, habentes ſub ſe officiales totius territorii, vt ſit poteſtas Florentiae*, itemque, *aediles quoque fuiſſe ex praetoribus.* Sed vti falſum eſt, aediles ex praetorum fuiſſe numero, et praeſides prouinciarum omnes ex prae-

Errare, qui ſolos praetores, proconſules, et aediles edicta propoſuiſſe ſtatuunt.

 to-

toribus ſumtos: ita non minus ratio fugit eos, qui vel ſolum praetorem, vel praeter eum non niſi procoſſ. et aediles edixiſſe ſibi perſuadent. Fraudi fuit viris doctis, quod horum praecipue edicta in iure noſtro celebrantur. Sed inde colligere non debebant, magiſtratibus reliquis id ius plane eſſe denegandum. Alia omnia enim diſcere potuiſſent ex *l.* 2. *§.* 10. *D. de orig. iur. l.* 52. *§.* 6. *D. de obl. et act.* ac in primis a Theophilo, qui in *Paraphr. §.* 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* diſerte docet, edicta propoſuiſſet τοὺς ἄρχοντας; πολλοὺς μὲν καὶ διαφόρους, γενικῷ δὲ πάντας ὀνόματι κεκλημένους: MAGISTRATVS POPVLI ROMANI, *id eſt, magiſtratus, quorum multi et varii fuerint, et communi nomine vocati ſint* MAGISTRATVS POPVLI ROMANI: poſtea vero, redditurus rationem, cur in eo paragrapho non niſi paucorum magiſtratuum edicta memorentur, ſtatim addit: Κατεξαίρετον δὲ τὸ νομοθετεῖν δεδώκασι τῷ πραίτωρι τῷ Οὐρβανῷ, καὶ τῷ πραίτωρι τῶν Περεγρίνων καὶ τοῖς AEDILIBVS CVRVLIBVS: *praecipue autem iuris conſtituendi poteſtas data eſt praetori vrbano, praetori peregrino, et aedilibus curulibus.* Praeterea errantes in ordinem reuocare potuiſſent Franc. Hotomannus, Herm. Vulteius, Camillus Borellus, et Guil. Maranus, quorum hic *in Paratitl. pag.* 100. ille *de edict. magiſtr. lib. I. cap.* 17. §. 6. *ſeqq.* iſti denique in *Commentariis ad d.* §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* diſerte hanc edicendi poteſtatem magiſtratibus omnibus vindicarunt, quamuis in eo non adſentiar Marano, dum ipſe quoque, Iuſtinianum omnes omnino magiſtratus PRAETORIS vocabulo comprehendiſſe, credidit. Vetus enim illa vocabuli notio, qua omnes magiſtratus a *praeeundo* PRAETORES dictos eſſe, nouimus ex Liu. *Hiſtor. lib. VII. cap.* 3. et Feſto in *praetor. port.* iam pridem ante Iuſtiniani tempora ita exoleuerat, vt non ſit veroſimile, vel Caium, vel Tribonianum, haec ſcribentes, de illa cogitaſſe. Et cur, quaeſo, praetori ibi iunxiſſent aediles curules, ſi eo vocabulo omnes in vniuerſum magiſtratus Romanos complecti voluiſſent?

§. II.

Etiam *conſules* edicta propoſuiſſe, et quidem non modo repentina,

Et primo quidem ſatis certum eſt, exactis regibus edicta propoſuiſſe CONSVLES, et quemadmodum antea *edicta regia*, ita poſtea *conſularia* ſummam in ciuitate auctoritatem eſſe conſequuta. Eorum quaedam *extemporaria* erant ac *repentina*, quorum permulta iam collegit Barn. Briſſonius *de form. lib. III. pag.* 279.

quae-

quaedam ad ampliſſimam, quae initio iis competebat, *iuris di-ctionem* pertinebant. Praeterea in aliis eadem ſemper verba ſollemnia conſuetudinis ſeruandae cauſſa retinebant, in aliis nulli certae formulae vel conceptioni verborum ſeſe putabant adſtrictos. Prioris generis erat edictum, quo ſenatum vocabant, in quo coſſ. conſuetudinis ſeruandae cauſſa ſemper hac formula vtebantur: SENATORES QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Vnde illud *tralatitium* vocat Gell. *Noct. Attic. lib. III. cap.* 18. quamuis formulam ipſam non ſemel mutatam eſſe, conſtet ex Liu. *lib. II. cap.* 1. *lib. XXIII. cap.* 32. et Feſto in *qui patres, qui conſcripti, pag.* 393. et in *ſenatores, pag.* 431. Poſterioris generis edicta fere innumera paſſim occurrunt. Aliis enim futura denunciabant comitia, Gell. *lib. XIII. cap.* 15. Liu. *lib. XXXV. cap.* 24. aliis SCta ſeſe exſequuturos pollicebantur, vti apud Liu. *lib. XXXVIIII. cap.* 17. aliis indicebant delectum. Liu. *lib. II. cap.* 24. Valer. Max. *lib. VI. cap.* 3. *ex.* 4. nautas in claſſem dandos imperabant, frumentaque intra certum diem in vrbes conuehi iubebant, Liu. *lib. XXII. cap.* 11. aliis eos, a quibus turbas aut tumultum metuebant, vrbe ac Italia ſubmouebant. Cic. *pro P. Sext. cap.* 13. vt iam praetermittam alia, veluti quibus aliquando collega collegae obnunciabat, quod Bibulum Caeſari feciſſe referunt Cicero *ad Attic. lib. II. epiſt.* 21. et Sueton. *Iul. cap.* 20.

§. III.

Enimuero praeter iſta repentina atque extemporaria quaedam et *perpetuae iuris dictionis cauſſa* in albo habebant conſules, de quibus Dionyſ. Halicarnaſſ. *lib. X. cap.* 1. *pag.* 627. Ὡς δὲ ἐπαύσαντο μοναρχούμενοι, τοῖς κατ᾽ ἐνιαυτόν ὑπατεύουσιν ἀνέκειτο τά τε ἄλλα τῶν βασιλέων ἔργα, καὶ ἡ τοῦ δικαίου διάγνωσις, καὶ τοῖς ἀμφισβητοῦσι πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ ὁτουδήτινος ἐκεῖνοι τὰ δίκαια οἱ διαιροῦντες ἦσαν· τούτων δὲ τὰ μὲν πόλλα τοῖς ἐπιτρόποις τῶν ἀρχόντων ἀεισίνδην ὑποδεικνυμένων ἀκόλουθα ἦν ἐπὶ τὰς ἀρχάς. Ita Dionyſius, cuius verba paullo obſcuriora hunc in modum reddidit interpres nouus: *ſed imperio regio ad annuum conſulum magiſtratum tranſlato, inter cetera regia officia iuris quoque cognitio ad eos tranſlata eſt, atque*

ſed et ad perpetuam iuris dictionem pertinentia.

illi, lite inter litigatores quacumque de cauſſa orta, iura decidebant. Huius autem iuris magna pars erat penes ſummos magiſtratus, qui ex ordine optimatium creabantur, eoſque in ipſo magiſtratu ſequebantur. Quae quidem ſenſum Dionyſii paullo rectius exprimunt, quam verſio vetus, at nec ipſa tamen ſatis plana ac perſpicua videntur. Oſtendere enim voluit ſcriptor πολιτικώτατος, exactis regibus, iuris dicundi poteſtatem cum aliis regum praerogatiuis ad conſules tranſiiſſe, *conſtitutaque* ab iiſdem *iura* pleraque, tamquam tralatitia, ad ſucceſſores migraſſe. Id quod plane de edictis, ad perpetuam conſulum iuris dictionem pertinentibus, accipiendum eſt. Talia enim quotannis fere propoſuiſſe conſules, et inde patet, quod Dionyſius *Antiqu. lib. II. cap.* 28. *pag.* 97. inter ceteras cauſſas, cur de compilandis legibus XII. tabularum cogitarit populus, et hanc non poſtremam fuiſſe ait, ἵνα μὴ συμμεταπίπτῃ τὰ κοινὰ δίκαια ταῖς τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαις, *ne ius commune mutaretur cum poteſtate magiſtratuum.* Atqui magiſtratus tum nulli erant, praeter conſules, adeoque hos, propoſitis edictis, non ſecus, ac poſtea praetores, permulta adiuuandi, ſupplendi, corrigendique iuris ciuilis gratia edixiſſe, nemo facile dubitauerit.

§. IIII.

Hos non modo, creatis praetoribus, ſed et ſub imperatoribus, iuris dictione aliqua eſſe gauiſos.

At haec quidem omnia ad illa pertinent rei publicae tempora, quibus nondum Romae praetor iuris dicundi cauſſa fuerat conſtitutus. Quid vero creato iam praetore? Immo quid ſub ipſis imperatoribus, quibus, (vt eleganter Tacitus *Annal. lib. I. cap.* 3.) *eadem magiſtratuum vocabula, nihil priſci et integri moris, omnibus, exuta aequalitate, iuſſa principum adſpectantibus?* Sane, quamuis creatis praetoribus permultum decederet iuris dictioni conſulum, multoque plus illa detrimenti paullatim caperet ſub principibus, quum et conſulatus, et ipſius praeturae luminibus praefecturae vrbana ac praetoriana magnopere officerent: non parum tamen alucinantur, qui praeter voluntariam iuris dictionem nihil omnino veteris poteſtatis conſulibus tunc ſuperfuiſſe exiſtimant. Errauit hunc errorem ipſe Guil. Maranus in *Paratitl. Dig. pag.* 134. idque eo magis ego miror, quo adcuratius ille alioquin ſubducere rationes ſolet. Nobis compertum eſt, et libera re publica, et ſub principatu con-

conſulibus ſuam conſtitiſſe iuris dictionem, quamuis non omnino ampliſſimam. Si qui, libera adhuc re publica, praetoris iuris dictionem abrogatam volebant, ii adpellare ſolebant conſules, eiuſque rei inſigne exemplum eſt apud Valer. Max. *Hiſtor. lib. VII. cap. 7. ex. 6.* Sed et ſub imperatoribus de cauſſis quibuſdam iuris dictio erat penes conſules et praetores ſimul, ita tamen, vt illi de maioribus ſummis, hi de minoribus cognoſcerent: *l. 19. §. 1. D. de iuris dict. l. 27. D. de reb. auct. iud. poſſid.* id quod in fideicommiſſis potiſſimum fuiſſe obſeruatum, ex Vlpiani *Fragm. tit. 24.* §. 12. et Quinctiliani *Inſtit. orat. lib. III. cap. 6.* pridem animaduerterunt Iac. Cuiac. *Obſ. lib. XXI. cap. 34.* et Anton. Schulting. *in Iuris prud. vet. anteiuſtin. pag. 662.* Accedit, quod iudices arbitroſque etiam a conſulibus datos colligi poteſt ex *l. 32. D. de iudic. l. 50. D. de condit. et demonſt.* Quin et alia contentioſae iuris dictionis veſtigia expreſſiſſima deprehendere licet in *l. 99. D. de verb. ſignif.* quae aeque, ac paullo ante laudatae ex Vlpiani *lib. I.* et *lib.* III. *de officio conſulis*, quibus ex inſtituto explicata videtur conſulum iuris dictio; decerptae ſunt. Denique P. Iuuentius Celſus refert, patrem ſuum in conſilio Ducennii Veri coſ. fuiſſe, et quidem, quum cognoſceretur de fideicommiſſo, quod Otacilius Catulus a liberto concubinae ſuae reliquerat, filia vero ideo praeſtare noluerat, quod libertus, viuo Otacilio, teſtatore, deceſſiſſet. *l. 29. pr. D. de legat. 2.* Non itaque omnem plane iuris dictionem, creatis praetoribus, amiſerunt conſules, neque ſub imperatoribus iſta poteſtate plane exciderunt: vt vix dubitandum videatur, quin et iis ipſis temporibus edicta quaedam, ad iuris dictionem ſuam comparata, reddiderint. Quamuis enim illa parum celebritatis conſequuta ſint, ac proinde vix eorum mentionem factam eſſe ab auctoribus, fateamur: exſtat tamen locus inſignis Dionis Caſſii *lib. LV. pag. 552.* ex quo patet, Auguſtum coſſ. poteſtatem edicta ſub initium magiſtratuum proponendi reſtituiſſe. En verba: Τὸν δ' οὖν Τιβέριον ἐς τὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἀρχὴν ἀντὶ τοῦ Δρούσου προαγαγὼν, τῇ δὲ ἐπικλήσει ἐκείνῃ ἐγαύρωσε, καὶ ὕπατον αὖθις ἀπέδειξε· γράμματά τε κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, καὶ πρὶν ἐς τὴν ἀρχὴν ἐσελθεῖν ἐκθεῖναι πρὸς τὸ κοινὸν ἐποίησε: *ceterum Tiberium ad imperatorum munus prouehens, imperatorio ob id nomine decoratum conſulem ite-*

rum fecit, iuſſitque eum, more antiquitus recepto, antequam magiſtratum iniret, LITTERAS *publice* PROPONERE. En *litteras ſub initium magiſtratus publice propoſitas*, quae nihil aliud ſunt, quam EDICTA. En teſtimonium, id Tiberio conceſſum eſſe, non tamquam nouum quid, ſed *κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος*, *ſecundum morem maiorum*. Vt vel ex hoc vnico teſtimonio intelligamus, et antiquitus edicta iuris dictionis perpetuae cauſſa propoſuiſſe conſules, et eum morem ne ſub imperatoribus quidem plane exoleuiſſe.

§. V.

Edicta *dictatorum*. An vel a dictatoribus edicta nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti. An edictis ſuis ius nouum introduxerint?

A conſulibus ad DICTATORES progredimur, qui extra ordinem aliquando, rebus trepidis, dici ſolebant, inſtituto ſane plerumque ſaluberrimo. Hi vero, quum rei publicae propemodum cum poteſtate regia praeeſſent, et in eo priſcos imitabantur reges, quod manu omnia regerent, propoſitis edictis, quae, teſte Liuio *Hiſtor. lib. VIII. cap.* 34. *pro numine olim obſeruata ſunt*. Quin adeo veluti proprium dictatoribus erat, reddere edicta, vt alii *edicta* a *dictatoribus*, alii hos ab *edictis* nomen tuliſſe, ſtatuerint. Priorem ſententiam amplexus videtur Iſid. Hiſpal. *Orig. lib. VIIII. cap.* 3. *dicti*, inquit, DICTATORES, *quaſi principes et praeceptores, vnde et magiſtri populi nominantur: vnde et* EDICTA *dicuntur*. Contra Dionyſius *Antiquit. Roman. lib. V. cap.* 82. *pag.* 336. poſteriori ſuffragatur, dictatoremque adpellatum ſcribit διὰ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κελεύειν καὶ διατάττειν, ὅ, τι θέλῃ τά τε δίκαια, καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ, *a poteſtate edicendi iubendique arbitrio ſuo, quidquid vellet, et quod aequum et bonum videretur*. Id quod et Plutarchum velle exiſtimo, dum *in Marcello*, *pag.* 312. dictatorem ita dictum ſcribit, διὰ τὸ μὴ προτιθέναι ψῆφον ἢ χειροτονίαν, ἀλλ' ἀφ' αὑτοῦ τὰ δόξαντα προστάττειν, *quod neque ex SC. neque ex plebiſcito, verum ex ſua ſententia, quae viſum eſſet*, EDICERE *ſoleat*. Quamuis vero neutra vocabuli origo magis vera videatur, quam illa a Varrone *de lingua Lat. IIII. cap.* 14. tradita; puta quod dictator vocatus ſit, *quaſi qui a conſule* DICERETVR, *et cui* DICTO *audientes eſſent omnes*, et ipſa potius nominis forma argumento ſit, a DICTANDO nomen eſſe inditum dictatori: res ipſa tamen certa eſt, puta ſollemne dictatoribus fuiſſe, edicere,

cere, quae e re publica viderentur. Ita exempli gratia M. Valerius, dictator, tumultuantes ob creditorum ſaeuitiam ciues edicto ad ſanitatem reuocauit apud Liuium *lib. II. cap.* 30. Ita L. Furius, dictator, edicto indixit iuſtitium, Liu. *lib. VII. cap.* 28. L. vero Sulla inimicos et opulentiſſimum quemque *crudeliſſimis edictis*, vti Florus *lib. III. cap.* 21. vocat, proſcripſit: quemadmodum, diſſimilis moribus, Iulius Caeſar, populis ſociiſque, bene de ſe meritis, ſcriptis perhonorifice edictis eximia priuilegia conceſſit, Ioſeph. *Antiqu. Iud. lib. XIIII. cap.* 17. vt alia dictatorum edicta, quorum permulta apud Liuium, alioſque veteres memorantur, praetermittam. Ceterum quum breue atque extraordinarium eſſet hoc dictatorum imperium: facile eſt ad exiſtimandum; edicta quoque eorum non niſi repentina ac temporaria fuiſſe, neque ad noua iura conſtituenda, veteraque corrigenda ſupplendaue, pertinuiſſe. *Dictatores*, inquit Ant. Schulting. Πρώτ. *lib. I. tit.* 2. §. 10. *pag.* 33. *nouum ius iubere potuiſſe, nondum hactenus probatum eſt: immo dictatores leges tulere, adeoque Quirites rogarunt, an eas vellent et iuberent: quin et tribunos plebis ob dictatores magiſtratu non abiiſſe, docent Polyb. Hiſtor. lib. III. pag.* 331. *et Plutarch. Quaeſt. Rom. pag.* 283.

§. VI.

Edicta *cenſorum* tum repentina tum perpetua.

Proxima conſulari poteſtas Romae erat CENSORVM; qui quamuis proprie iuri dicundo haud vacarent, multis tamen aliis negotiis grauiſſimis diſtringebantur. Nam et cenſui agendo, condendoque luſtro, et ſeruandae emendandaeque diſciplinae, et locandis agris operibuſque publicis praeerant. Quae pleraque fere non facilius, quam propoſitis edictis explicabantur. Eorum etiam alia *ſubitaria* ac *repentina*, alia *perpetua* fuiſſe animaduerto. Prioris certe generis fuere illa C. Claudii Pulcri et Tib. Sempronii Gracchi cenſorum, delectum edictis ſeueriſſimis adiuuantium, apud Liu. *Hiſtor. lib. XXXXIII. cap.* 16. itemque Cn. Domitii et L. Licinii Craſſi, rhetores Latinos vrbe exeſſe iubentium apud Sueton. *de clar. rhetor. cap.* 1. et Gell. *Noct. Att. lib. XV. cap.* 11. ac denique vicena illa perridicula, quae, ſuſcepta morum praefectura, vno die Claudium imp. propoſuiſſe refert Sueton. *Claud. cap.* 16. At multo notabilius eſt edictum CENSORIVM PERPETVVM, quod omnia, quae

cuſto-

cuſtodiendae diſciplinae, coërcendaeque luxuriae cauſſa vmquam ſanxerant cenſores, complectebatur, et cui ſucceſſores, gliſcentibus ſubinde vitiis, noua quaedam capita adſtruxiſſe legimus: vt et hoc, prout ſingulis luſtris proponebatur, partim TRALATITIVM, partim NOVVM fuerit. Exſtat ea de re locus inſignis Cornelii Nepotis *in vita Caton. cap.* 1. qui de ſeuera viri illius ſanctiſſimi cenſura exponens: *Cato*, inquit, *cenſor cum eodem Flacco factus, ſeuere praefuit ei poteſtati. Nam et in complures nobiles animaduertit, et multas res nouas in* EDICTVM *addidit, quare luxuria reprimeretur, quae iam tum coeperat pullulare.* Habes itaque hic edictum cenſorium, ad emendationem morum, luxuriamque reprimendam comparatum, et tale quidem, quod non tantum ad poſteros valuit, ſed et nouis quibuſdam additamentis ſubinde augebatur. Et ſane inſignia quaedam illius cenſorii edicti fragmenta, quae P. Licinius Craſſus et L. Iulius Caeſar illi addiderant, etiamnum ſuperſunt apud Plinium. Is enim *Hiſt. nat. lib. XIII. cap.* 13. et *lib. XIIII. cap.* 14. ſeruauit edicta: NE QVIS VNGVENTA EXOTICA, NEVE VINVM GRAECVM AMINEVMQVE OCTONIS ASSIBVS AERIS IN SINGVLA QVADRANTALIA VENDERET. Et alibi a cenſoribus cautum eſſe teſtatur, VT GLANDIA ET GLIRES COENIS ADIMERENTVR. Vide *Hiſt. nat. lib. XIIII. cap.* 14. *lib. VIII. cap.* 57. et *lib. XXXVI. cap.* 1. de gliribus vero ſilueſtribus, qui in deliciis fuere veteribus, praeter Apicium *lib. VIII. cap.* 57. et Nonnium *de re culin. lib. II. cap.* 2. confer viros doctos ad Petron. *Satyr. cap.* 31. Quum enim, vt eſt ingenioſa omnis voluptas, noua gulae irritamenta quotidie reperirentur: quotidiana etiam occaſio erat cenſoribus, locupletandi edictum ſuum, et vincula iniiciendi luxuriae, in dedecus publicum magis magiſque pullulanti.

§. VII.

*Hacc etiam *leges cenſorias* dicta eſſe.

Ceterum ex iiſdem Plinii locis patet, etiam LEGIS CENSORIAE nomine veniſſe edictum iſtud cenſorium. Eo enim vocabulo diſerte iſtud adpellatur *lib. XXXVI. cap.* 1. Id quod vel ideo monere viſum eſt, quod viris quibuſdam doctis ea dumtaxat edicta, quae de locationibus vectigalium operumque publicorum proponi ſolebant a cenſoribus, LEGES CENSORIAS dicta, videntur. Qua in re manifeſtus eorum error eſt. Tametſi enim fatendum ſit, repentina etiam illa cenſorum edicta, eo vocabulo de-

deſignari a Cicerone *de Conſul. prouinc. cap.* 5. et *de nat. deor. lib. III. cap.* 19. Varrone *de re ruſt. lib. II. cap.* 1. Feſto in: *producit*, *pag.* 381. Alfeno Varo in *l.* 203. *D. de verb. ſign.* ipſoque Plinio *Hiſt. nat. lib. XXXIII. cap.* 4. idque recte obſeruarunt viri docti, Guil. Forner. *Selection. lib. I. cap.* 25. et Gundlingius *in Gundlingian. part. XVI. diſſ. I.* §. 26. non tamen inde colligi oportebat, ad perpetuum illud edictum cenſorium hanc adpellationem non pertinuiſſe. Quum enim Cicero *in Verrem I. cap.* 42. edictum a praetore quotannis propoſitum LEGEM *annuam* vocare non dubitarit: quid, quaeſo, prohibuerit, quo minus edictum etiam cenſorium vocarint LEGEM CENSORIAM? Sed quis alia a nobis flagitet argumenta, quum vel ſolus Plinii locus rem conficere videatur?

§. VIII.

Edicta tribunorum plebis. Ex edictis ſuis hos etiam ius dixiſſe.

Ampliſſimam porro et TRIBVNORVM PLEBIS fuiſſe poteſtatem, nemo ignorat. Hinc nec dubitari poteſt, quin innumera eorum edicta quotidie proſtiterint, ſed extemporaria illa pleraque ac repentina. Quemadmodum enim in certaminibus tribuniciis vox eorumdem ex roſtris quotidie exaudiebatur, ibique veluti quoddam regnum erat tribunicium, quoties plebem concionibus ſuis agitabant: ita et quotidie erat occaſio, proponendi edicta, ſi quid a ſenatu plebeue fieri vellent. Hinc edicto eos iuſſiſſe legimus, vt ſenatus ante certum diem adeſſet: Cic. *ad diuerſ. lib. XI. epiſt.* 6. vt conſules ſenatui dicto eſſent audientes interminatos, ſi aduerſus conſenſum ampliſſimi ordinis vltra tenderent, in vincula ſe eos duci iuſſuros, Liu. *lib. IIII. cap.* 26. ne quiſquam magiſtratuum munere ſuo fungeretur prius, quam lex, quam ipſi rogarint, perlata eſſet, Plutarch. *Tib. Gracch. pag.* 829. ne coſſ. ſocios Latinumque nomen Roma ſubmouerent, pollicitos ſimul, ſe iis auxilio futuros. Plut. *in C. Gracch. pag.* 840. Sed talia paſſim apud Liuium alioſque veteres memorantur. Magis vero iam operae pretium fuerit, obſeruaſſe, quod, quum tribunis plebis etiam iuris dicundi poteſtas non plane nulla eſſet, maxime ſi a ciuibus, qui ſe iniquo iudicio oppreſſos exiſtimabant, adpellarentur, ii procul dubio et perpetuae iſtius iuris dictionis ſuae cauſſa edicta, ex quibus deinde ius dicerent, exemplo praetorum propoſuiſſe videantur. Tale certe, niſi me omnia fallunt, fuit illud, quod, teſte Cicerone *Verr. II. cap*: 41. tribuni plebis propoſuerunt: NE CVI LICE-

RET ROMAE ESSE, QVI REI CAPITALIS DAMNATVS ESSET. Ex eo enim edicto ius poſtea dicebant, quumque Sthenius quidam, paſſus ſententiam, Romam aduerſus edictum veniſſe diceretur, accuſatumque eo nomine defenderet Cicero : de collegii ſententia pronunciabant tribuni plebis : NON VIDERI STHENIVM IMPEDIRI EDICTO, QVO MINVS EI LICERET ROMAE ESSE.

§. VIIII.

An praetores, ſcripturi edicta, ſemper in conſilium adhibuerint tribunos plebis? Locus *Ciceronis* explicatus.

Ad alia licet properantibus, non tamen praetereunda nobis videtur quaeſtio, an etiam praetorem, ſcripturum edictum adiuuerint tribuni plebis? Hoc enim adfirmare video virum doctiſſimum, qui nuper neſcio quas *praetoris Romani vindicias* ſcripſit, ſimulque inde duxiſſe argumentum, quo probaret, praetorem, ſi vel maxime voluiſſet, iura ciuilia euertere edictis ſuis non potuiſſe. Vid. Cortii *Vindic. praet. Rom. §. 6. p. 7. ſeqq.* Res omnis redit ad locum Ciceronis *de offic. lib. III. cap.* 20. quem ipſi adduxeramus *Antiqu. Rom. lib. I. tit.* 2. *§.* 23. *not. n.* vbi Cicero: *ne noſter quidem*, inquit, *Gratidianus officio boni viri functus eſt tum, quum praetor eſſet, collegiumque praetorum tribuni plebis adhibuiſſent, vt res nummaria de communi ſententia conſtitueretur. Iactabatur enim temporibus illis nummus ſic, vt nemo poſſet ſcire, quid haberet. Conſcripſerunt* COMMVNITER *edictum cum poena atque iudicio, conſtituerantque, vt omnes ſimul in roſtra poſt meridiem deſcenderent. Et ceteri quidem alius alio. Marius e ſubſelliis in roſtra recta, idque, quod communiter compoſitum fuerat, ſolus edixit. Et ea res, ſi quaeris, ei magno honori fuit. Omnibus vicis ſtatuae, ad eas tus et cerei. Quid multa? Nemo vmquam multitudini fuit carior.* Haec Cicero, cuius ex verbis recte colligitur, aliquando de vtriuſque collegii, praetorii puta ac tribunicii, ſententia communi edicta compoſita fuiſſe, non autem tribunos plebis a praetoribus, edicta de iuris dictione ſua conditurís, adhibitos fuiſſe in conſilium, neque his quidquam ſtatuere licuiſſe illis inſciis atque imprudentibus. Nam quod ad illud Marii Gratidiani facinus attinet, non tam tribuni plebis a praetoribus, quam hi ab illis, fuerant adhibiti. Deinde tum non agebatur de edicto, ad iuris dictionem perpetuam pertinente, ſed de repentino et peculiari, quod rei nummariae ratio, eo tempore perturbatiſſima, flagitabat. Praeterea rem illam ideo de communi vtriuſque collegii ſententia videbatur

conſti-

conſtitui oportere, quia et tribunorum plebis erat, dare operam, ne quid inde plebs detrimenti caperet, et praetorum, laeſis inde iudicium dare. Edictum enim conſcribendum viſum *cum poena et iudicio*; et tales actiones poenales a praetore, non a tribunis plebis proponi ſolebant. Quae etiam ratio eſt, cur non vnum alterumue ex praetorum collegio, ſed praetores omnes conſilio illi intereſſe voluerint tribuni. Nam nummus eiuſque vſus communis cum peregrinis eſt ciuibus, adeoque et vrbani et peregrini praetoris tribunalia eius modi querelis perſonabant. Quumque malum iſtud gliſcens in ciuitate, variiſque implicitum fraudibus, non modo priuatis, ſed et publicis iudiciis coërcendum videretur: nihil iuſtius profecto erat, quam vt et praetores reliqui, quibus quaeſtiones, maxime ex lege Cornelia de falſis ſortito obuenerant, adhiberentur. Quis ergo ex illo vno edicto, de re nummaria, ad vtriuſque collegii curationem quodammodo pertinente, communiter conſcripto, colligat, praetores de ſua quoque iuris dictione reddituros edicta, conſilia communicare cum collegio tribunicio debuiſſe? Et qui fieri denique potuiſſet, vt M. Marius Gratidianus conſcripti tam prudenter edicti laudem non modo collegis, ſed et tribunis plebis interuerteret, ſi iam populo Romano notum perſpectumue fuiſſet, praetorem nihil edicere poſſe, niſi de tribunorum plebis ſententia? Quae quum ita ſint, veriſſimum quidem eſt, praetores tribunoſque plebis aliquando communiter edicta compoſuiſſe de rebus, ad vtriuſque collegii curationem poteſtatemque pertinentibus: at nihil alterutros ſine alterius collegii conſilio ac ſententia edicere potuiſſe, id vero nec ex illo Ciceronis loco, nec vllo alio idoneo teſtimonio argumentoue demonſtrari poſſe arbitramur.

§. X.

Quaeſtores et xxuiros edicta reddidiſſe non videri.

De QVAESTORVM et XXVIRORVM *edictis quod dicam, me vix habere fateor. Quamuis enim quaeſtoribus non defuiſſe videatur occaſio, de praeda venumdanda, vectigalibus et tributis colligendis, adminiſtratione aerarii, ſimilibuſque rebus, eorum curae demandatis, edicta reddendi*, et tale quid feciſſe videri poſſit M. Cato Vticenſis, cuius ſeueram quaeſturam emendatamque totius aerarii adminiſtrationem maxime collaudat Plutarch. *in Cat. min. pag.* 766. neſcio tamen, an vllius edicti quaeſtorii proferri poſſit exemplum, quod libera adhuc republi-

ca prodierit. Sub imperatoribus inualuerat, vt QVAESTORES PRO PRAETORIBVS Siciliae, Galliae Narbonenſi, aliiſque prouinciis praeeſſent, ceu ex marmoribus Gruterianis *pag.* 466. 3. 437. 6. 494. 8. 481. 1. 303. 1. et 388. 5. demonſtrauit Ez. Spanhemius *de vſu et praeſt. numiſm. diſſ. X. pag.* 161. *tom. II.* Hos vero edicta prouincialia, aliorum praeſidum exemplo, propoſuiſſe, vix dubitare licet. At quaeſtorum vrbanorum alia erat ratio, eoſque vix quidquam, niſi iuſſu ſenatus ac coſſ. et dictatorum, nec non cenſorum auctoritate ac imperio egiſſe, veroſimile eſt. Multo minus, ergo edicta magiſtratuum, qui XXVIRORVM vocabulo comprehendebantur, vſquam exſtare, obſeruauimus. Quin dubitare licet, an ea vmquam exſtiterint, quia de rebus, ad eorum curationem pertinentibus, libera adhuc re publica praetores ac aediles, et poſtremis temporibus ipſos principes edixiſſe, argumento eſſe poſſunt edicta vialia, adcuratiſſima induſtria expoſita ab Eu. Ottone *de tutel. viar. publ. tota parte III.* Accedit, quod quum iſte XXuiratus veluti primum eſſet honorum tirocinium, adeoque illuſtres adoleſcentes fere iſtis honoribus fungerentur, illi omnes vix ea auctoritate praefuiſſe videantur, vt ipſi propoſitis edictis iura conſtituere auderent, ſed potius in eo vnice elaborarint, vt leges, ſuperiorumque magiſtratuum edicta, ſolerter exſequerentur. Saltim tutiſſimum hic fuerit ἐπέχειν, remque parum exploratam relinquere in medio, donec certiora in partem alterutram doceamur.

§. XI.

Contra eam poteſtatem ſibi vſurpaſſe *decemuiros, tribunos militum conſulari poteſtate, et triumuiros conſtituendae reipublicae.*

Magis pro certo adfirmari poſſe crediderim, edicta propoſuiſſe DECEMVIROS, LEGVM FERENDARVM CAVSSA CREATOS, TRIBVNOS MILITVM CONSVLARI POTESTATE, et TRIVMVIROS CONSTITVENDAE REI PVBLICAE. Quum enim hi aliquando primum in re publica locum extra ordinem tenuerint, et vel loco conſulum fuerint, vel ſuperius conſulatu adfectarint imperium: quis dubitaret, quin iidem iure ſuo vſi, edicta varia reddiderint, prout conſules feciſſe vidimus? Decemuiros Liuius *lib. III. cap.* 34. primo ſtatim iſtius magiſtratus ſui anno, *ingenti hominum exſpectatione decem tabulas propoſuiſſe*, refert, quae deinde centuriatis comitiis fuerint perlatae. Atqui promulgatio legum fieri ſolebat, propoſito edicto, quo, ante quem diem comitia eſſent futura, denunciabatur, ex quo edicto ſollemnem formulam

NE

NE QVIS MAGISTRATVS MINOR DE CAELO SERVASSE VELIT, profert Gell. *Noct. Att. lib. XIII. cap.* 15. Eoſdem decemuiros Liuius *lib. III. cap.* 38. Senatores omnes ruri abſentes *acciri iuſſiſſe, ſenatumque in diem poſterum* EDIXISSE, ſcribit. Quod ad tribunos militum conſulari poteſtate attinet, quamuis et horum edicta rarius apud Liuium alioſque veteres memorentur, eos tamen conſtat habuiſſe delectus, comitia indixiſſe, aliaque obiiſſe conſulum officia, quae rite ſine edictis vix poterant explicari. Denique triumuirorum rei publicae conſtituendae edictum ſane non vnum ipſi ſupra ex Ioſepho et Appiano attulimus, et, ſi alia exempla non exſtarent, vel ſolae iſtae ferales proſcriptionis tabulae, quas non ſine horrore Roma adſpexit, argumento eſſe poſſent luculentiſſimo, edicta eorum non dicam leges correxiſſe, ſed plane pro legibus fuiſſe, neminemque hiſcere auſum eſſe contra tricipitem iſtam et fatalem Romanorum libertati tyrannidem.

CAPVT V.

DE EDICTIS PRAEFECTORIIS.

§. I. *Tranſitio ad magiſtratus ſub principatu inuentos.* PRAEFECTORVM PRAETORIO, VRBI, *et* AERARIO *potentia et dignitas.* §. II. *Edicta* PRAEFECTORVM PRAETORIO. §. III. *Quid* τύποι γενικοὶ, *formae generales,* ἐπαρχικῶν *libri?* §. IIII. *Quamdiu illi edicta noua proponere conſueuerint?* §. V. *Edixiſſe etiam* PRAEFECTOS VRBI. §. VI. *Elegans edictum L. Turcii Aproniani, praefecti vrbis, de venditione carnium.* §. VII. *Variae ad illud obſeruationes. Quid* MICARE? *quid* SVB EXAGIO VENDERE? *quid* SEVVM *et* SVBIVGVLARE? *Officia praefecti vrbi.* §. VIII. *Alterum Turcii Aproniani edictum, de ſuariis et ordinibus, qui ſuariam faciunt. Quid* TITVLVS CANONIS VINARII. §. VIIII. *Edicta* PRAEFECTI ANNONAE. *An* PATRICII *etiam edixerint? Quid* ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα *apud Harmenopulum?* §. X. *Edicta* PRAEFECTORVM AERARII. *Quid* PENDERE SVB EDICTO?

§. I.

Tranſitio ad magiſtratus ſub principatu inuentos. *Praefectorum praetorio, vrbi, et aerario* potentia et dignitas.

PRoximum iam eſſet, vt de praetorum atque aedilium edictis ageremus, niſi ſub imperatoribus noua quaedam nata eſſent magiſtratuum vocabula, vel ignota libera adhuc re publica, vel in alia plane notione accepta. Hi noui magiſtratus, quum non modo praeturae, ſed omnium reliquorum honorum luminibus vel maxime offecerint, hic non omnino videntur praetermittendi. Inter illos primo fere loco fuerunt PRAEFECTI PRAETORIO, quorum poteſtas, initio tantum militaris, in tantum paullatim excreuit, vt Zoſimus *Hiſt. lib. II. cap.* 32. eam τὴν ἀρχὴν δευτέραν μετὰ τὰ σκῆπτρα, *magiſtratum ab auguſta dignitate ſecundum*; Herodianus vero *Hiſtor. lib. V. cap.* I. πρᾶξιν οὐ πολύ τι ἐξουσίας καὶ δυνάμεως βασιλικῆς ἀποδέουσαν, *poteſtatem, quae non multum abſit a principatu*, Socrates denique *Hiſt. eccleſ. lib. II. cap.* 16. μείζονα ἄλλων τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαν, δευτέραν δὲ μετὰ βασιλέα, *maiorem ceteris magiſtratibus poteſtatem, et ſecundam ab imperatore*, adpellare non dubitarint. Nec minus PRAEFECTORVM VRBI poteſtas multum paullatim cepit incrementi, quum imperatores illis non tantum omnem vrbis curam, et pleraque, quae antea ad aedilium curulium curationem pertinuerant, ſed et ius gladii, magnamque iuris dictionis praetoriae partem in vrbe ac intra centeſimum ab ea lapidem concederent. Par praeterea urbanae huius ac praefectorianae praefecturae erat dignitas, quin in ſenatu primus praefecto vrbi locus, ceu praeclare docuit Philipp. Berterius *Pithan. diatrib. I. cap. 3. pag.* 811. *tom. IIII. Theſaur. jur. ciu.* Is enim ſolus, ut de ſe ait Rutilius Numat. *Itiner. lib. I. v.* 157. *regebat iura Quirini.* Is ſolus erat, *ad quem*, teſte Symmacho *lib. X. epiſt.* 30. *ciuilium rerum ſumma pertinebat*,

> *Quique caput rerum, Romam, populumque, patreſque,*
> *Tantum non* PRIMO *rexit ſub* NOMINE :

Vt in *Moſella* cecinit Auſonius *v.* 409. Denique et in AERARII PRAEFECTOS omnis aerarii fiſcique cura paullatim tranſlata eſt, vt quaeſtoribus, quorum antea haec erat adminiſtratio, praetoribuſque, quos quaeſtoribus antea ſurrogarant principes, praeter nudum dignitatis vocabulum vix quidquam ſupereſſet. Quum itaque non alio conſilio noui iſti magiſtratus creati eſſent a principibus, quam vt veterum auctoritas ac potentia tanto magis euileſceret: illis cum aliae praerogatiuae, tum in primis ius reddendi edicta datum eſt, vt iura vetera ad ſtatum monarchi-

cum tanto facilius inflecterent, et ciues, quibus atrocior inſideret priſcae libertatis memoria, cogerent in ordinem, obſequioque, quale deſiderat regnum, ſenſim adſuefacerent. De his vero edictis praefectoriis iam paucis erit exponendum.

§. II.

Et primo quidem ad PRAEFECTOS PRAETORIO quod attinet, tam ampla atque illuſtris eorum erat iuriſdictio, vt fere non alii, quam iuriſconſulti eximii, ad iſtud faſtigium eueherentur. Quare eo minus videtur dubitandum, quin varia propoſuerint edicta; non repentina tantum atque extemporaria, ſed et alia ad perpetuam iuriſdictionem comparata, ceu iam recte obſeruauit Eu. Otto *in Papiniano, cap.* 14. §. 4. Probari id poteſt luculento Alexandri Seueri imp. teſtimonio, quod exſtat in *l.* 2. *C. de offic. praef. praet. orient. et Illyrici* : FORMAM, *a praefecto praetorio datam, etſi* GENERALIS *ſit, minime legibus vel conſtitutionibus contraria, ſi nihil ex auctoritate mea innouatum eſt, ſeruari aequum eſt.* FORMAM enim GENERALEM, (pro qua Accurſius in codicibus quibuſdam parum emendatis *normam generalem* inuenerat), nihil aliud eſſe, quam edictum, paullo poſt demonſtrabimus. Quemadmodum itaque edictum praetorium erat forma iuriſdictionis, in foris aliorum magiſtratuum : ita et ſedi praefectorianae ſua erat forma generalis, id eſt, edictum, iuris dictionis praefectorianae cauſſa propoſitum, ad cuius normam ius dicebatur ab iis, qui vice principis iudicabant. Neque tamen et repentina deerant praefectorum praetorio edicta, maxime, quum, quidquid paene conſtituerent imperatores, id deinde praefecti praetorio edictis ſuis publicarent, ſeque illud exſequuturos minarentur. Vnde frequentes in conſtitutionibus principum formulae, quibus praefectis praetorio negotium dant, vt conſtitutiones ſuas *omnibus iudicibus prouinciarum intiment, l. vlt. C. Th. de itin. mun. propoſito programmate celeberrimis in locis anteferant, l.* 37. *C. Th. de haeret. edictis propoſitis diuulgent, faciantque, vt ad omnium notitiam peruenirent, l.* 26. *C. Th. de cohort. l. vlt. C. Th. de decurion. et ſilent.* eas denique *praelata oraculi auctoritate firment, l. vn. C. Th. ſi per obrept.* de quibus videndus Iac. Gothofred. *in Comment. ad Cod. Th. tom. I. pag.* 3. qui et in *Notit. dignit. pag.* 317. *tom. V.* huc refert formulas et ſubſcriptiones: *data epiſtola praefecto, cui haec ſacra fuerat antelata, l.* 6. *C. Th. de cohort. miſſa a praefecto praetorio, l.* 3. *C. Th. ne quid publ. data epiſtola P. P. l.* 8. *C.*

Edicta praefectorum praetorio.

Th. de numerariis. Sed vt exemplo res fiat clarior, exſtant apud Baronium *ad ann.* 418. *n.* 18. *et* 20. acta quaedam aduerſus Pelagium et Caeleſtium, haereticos, quae ex tribus codicibus MSC. multo emendatiora edidit Steph. Baluzius ſub finem *Notar. ad Saluianum et Vincent. Lirinenſem*, *pag.* 374. In illis primum occurrit Honorii et Theodoſii augg. reſcriptum ad Palladium, praefectum praetorio, *datum prid. Kalendas Maias Rauennae DD. NN. Honorio XII. et Theodoſio VIII. augg. conſulibus*, quo capita dogmatis exſecrandi, Caeleſtium ac Pelagium, vrbe expelli, ſectatores vero eorumdem ad tribunalia pertrahi, ac deportatione puniri iubent. Quum vero adieciſſent principes: *iuuat autem per omne paene imperium noſtrum, qua mundus extenditur, huius modi promulgata diffundi: ne ſcientiae forte diſſimulatio paſtum praeſtet errori, atque impune ſe quiſque putet audere, quod condemnatum vigore publico ſeſe finxerit ignorare*: Palladius, praefectus praetorio, vna cum collegis in continenti hoc edictum propoſuit: *Iunius Quartus Palladius, Monaxius et Agricola, iterum praefecti praetorio dixerunt*, lege *edixerunt*,) *contra Pelagium atque Caeleſtium, catholici dogmatis fidem, nefandis tractatibus deſtruentes, ſententia principis inualuit, vt venerabili vrbe ſummoti, bonorum concilio mulctarentur. Hoc ergo omnes admoneri oportet* EDICTO, *ne quis ſiniſtrae perſuaſionis erroribus credulum praeſtet adſenſum. Et ſi ille ſit plebeius ac clericus, qui in caliginis huius obſcoena reciderit, a quocumque tractus ad iudicem, ſine accuſatricis diſcretione perſonae, facultatum publicatione nudatus, irreuocabile patietur exſilium. Nam ſuperna maieſtas, vt non colligit exſecrandam ignorationem, ita ineptae diſputationis reiicit iniuriam.* PROPOSITVM EXEMPLVM EDICTI. Hactenus edictum praefectorium, quo principum conſtitutionem publicauit Palladius. Nec tamen aliae quoque occaſiones deeſſe potuerunt praefectis praetorio, edicta proponendi, exſtantque talium exempla, quibus denunciabant, quos ex officio ſuo eiecerint, diuerſiſque iuſſerint inhaerere muneribus, *l.* 10. *C. Th. de diuerſ. offic.* quibus prouinciales iubebant conuenire, *l.* 7. *C. Th. de metall.* ſimiliaque quam plurima.

§. III.

Quid τύποι γενικοί?

Hactenus itaque ſatis, vt opinor, demonſtrauimus, praefectos praetorio propoſuiſſe edicta, et quidem non ſolum repentina ac peculiaria, verum etiam perpetua, quae vim legum obtinuiſſe,

tinuiſſe, obſeruat etiam vir doctiſſimus, Phil. Bertierius *Pithan. diar. I. cap.* 8. *pag.* 837. Iam vero porro ſciendum, poſterioris generis edicta praefectoria vocari etiam τύπους ſeu FORMAS, itemque γενικοὺς τύπους, ſeu FORMAS *generales*, *Nou.* 165. *in rubr. generales* FORMAS *ſublimiſſimae ſedis*, *l.* 16. *C. de iudic.* denique, (ne quis dubitet, formas edictaque eſſe συνώνυμα,) *generalia* EDICTA *ſublimiſſimae praetorianae ſedis.* *l.* 27. *C. de fideiuſſ.* Hae vero formae ſeu edicta, ad perpetuam praefectorum praet. iuris dictionem pertinentia, quae et condito iam edicto perpetuo, veluti ſub Alexandro imp. permagnam obtinebant iuris auctoritatem, in certos codices colligi conſueuiſſe, qui ΕΠΑΡΧΙΚΩΝ nomine venerint, iam obſeruauit Iac. Cuiacius *Obſ. lib. VI. cap.* 10. qui ibidem contendit, conſtitutionum principalium collectiones βασιλικὰ, magiſtrorum vel patriciorum edicta, in vnum congeſta librum, ῥωμαικὰ inſcribi ſolita. Qua de re tamen vltima huius capitis paragrapho diſpiciemus. Et ſane ex illis libris ἐπαρχικῶν quaedam paſſim citari videmus non modo a Conſtantino Harmenopulo in *prooemio Promtuarii* et *Lib. II. tit.* 25. *§.* 12. et Theodoro Balſamone *Nomocan. tit.* 8. *cap.* 13. verum etiam, (vt iam animaduertit Suareſius *in Notit. Baſilic. §.* 24.) in libris βασιλικῶν. Et quid pluribus opus eſt verbis, quum in ipſum ius Iuſtinianeum, quaedam huius modi edicta praefectoria migraſſe conſtet? *Nouellas* enim 165. et *tres inſequentes* nihil aliud eſſe, quam γενικοὺς ἤτοι ἐπαρχικοὺς τύπους, et rubricae indicant, et pridem docuerunt Cuiac. *ad Nouell.* 165. *et ſeqq.* et Anton. Auguſtin. *Paratitl. Nouell. extr.* quorum ille ſimul monuit, in *Nou.* 167. pro Βύσσου τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑπάτου, legendum eſſe, Βύσσου τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑπάρχου. Eo enim ὑπάρχου vocabulo non modo praefectorum vicarios, ſed et ipſos praefectos veniſſe, oſtendit Philippus Berterius, et proprium hoc fuiſſe praefectorum praetorio elogium, vt ἐνδοξότατοι ſeu *glorioſi* vocarentur, me obſeruare memini in *Comment. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* 2. *§.* 2. *pag.* 143.

§. IIII.

Quamdiu illi edicta noua proponere conſueuerint?

Ceterum quum ſub imperatoribus Chriſtianis aliam veluti faciem induiſſet praefectura praetoriana, de qua videndus Zoſim. *Hiſtor. lib. II. cap.* 33. non abs re quaeritur, an et tum praefectis ſalua fuerit illa edicta reddendi poteſtas, et quamdiu ille mos in orbe Romano durarit? Ego hic diſcernenda puto orientale et

et occidentale imperia, quorum vt diuerſa fata, ita et non eadem praefecturarum vtrobique potentia fuit. In oriente ſaltim ad Iuſtiniani vſque tempora edicta iſta maximam in foro auctoritatem obtinuerunt. Nam vt iam non dicam de edictis ſeu *formis generalibus*, quas inter Nouellas reperiri paullo ante obſeruaui, ipſe Iuſtinianus Iuliano, praefecto praetorio reſcribit *l.* 16. *C. de iudic. apertiſſimi iuris eſt, licere litigatoribus iudices delegatos, antequam lis inchoetur, recuſare, quum etiam ex* GENERALIBVS FORMIS *ſublimiſſimae tuae ſedis ſtatutum ſit, neceſſitatem imponi, iudice recuſato, partibus ad eligendos arbitros venire, et ſub audientia eorum ſua iura proponere.* Et Ioanni P. P. in *l.* 27. *C. de fideiuſſ. ſi fideiuſſor nullam quidem cautionem faciat, oſtendens ſe fideiuſſorem exſtitiſſe, praeſentibus autem tabulariis hoc confeſſus eſt, quod in fide ſua eum ſuſcepit, dubitabatur a Palaeſtina aduocatione, vtrumne poſt duos menſes liberetur, quaſi ſine ſcriptis fideiuſſione facta, ſecundum* GENERALIA EDICTA *ſublimiſſimae praetorianae ſedis, an, vtpote, ſcriptura interueniente teneatur?* At in occidente, Gothorum armis fere oppreſſo, ſuperſtite licet praefectorum praetorio dignitate, edicta praefectoria paullo citius abierant in deſuetudinem, vel ſi qua ſupererant vetera et tralatitia, nihil certe noui illis adſtruebatur a ſucceſſoribus. Diſerte enim Caſſiodorus *Var. lib. XI. epiſt.* 8. ſub praefecturae ſuae auſpicia ad prouinciales ſcribit: PRISCVS MOS *fuit*, NOVA IVRA *decernere, vt ſuccedenti populo aliquid, quod omiſſum videbatur, adiungerent. Nunc autem ſufficiens laus conſcientiae eſt*, VETERA DECRETA *ſeruare. Erat ante genus hominum ſub hac nouitate ſollicitum, dum regulam vitae ſuae in aliena agnoſcerent voluntate pendere. Modo vero vnuſquiſque nouit fixum, quod ab antiquiſſimis pleniſſime non dubitat conſtitutum. Sufficiunt ergo nobis iura, ſi non deſit voluntas eximia.* Quorum verborum ſenſus eſt, non eſſe a ſe exſpectandum edictum nouum, quale olim praefecti praetorio ſub magiſtratus ſui auſpicia proponere conſueuerint. Exoleuiſſe illum edicendi morem, nec locum in foro eſſe edictis nouis, quum iura antiqua edictaque tralatitia bonis ciuibus ſufficere videantur.

§. V.

Edixiſſe etiam praefectos vrbi.

Progredimur ad PRAEFECTOS VRBI, quorum quam late patuerit iuris dictio, vel ex *titulo Digeſtorum de offic. praef. vrb.* intelligere eſt. Eam vero negotiorum cauſſarumque varietatem nouas

nouas ſubinde ſanctiones, nouaque edicta parere oportuit, cum repentina et ſubitaria, tum ad perpetuam iuris dictionem ſedis vrbanae comparata. Eadem enim hic omnia ſunt, ac in praefectis praetorio. Quemadmodum enim hi in dioeceſibus ſuis; conſtitutiones principum propoſitis edictis promulgabant: ita idem Romae et in prouinciis ſuburbicariis faciebant praefecti vrbi, eorumque vicarii. Vnde formulae: *praelata litteris ad* P. V. *l.* 11. *C. Th. de metat.* P. P. *in programmate vicarii* V. R. *l.* 25. *C. Th. de annon. et tribut.* quas debemus Iac. Gothofredo, qui etiam *tom. I. Cod. Th. pag.* 4. obſeruauit, publicationem illam conſtitutionum principalium factam Romae eſſe in locis celebrioribus, veluti in foro Traiani, in foro Aproniani, in foro ſuario, in atrio Mineruae, quo vel maxime homines ſiue mercatus, ſiue negotiorum ciuilium cauſſa, quotidie confluebant. Ne et hic deſit edicti huius modi exemplum, dabimus illud ex actis iisdem, quae ſupra a Baronio et Baluzio edita diximus. Quum enim Conſtantius, pater Valentiniani iunioris, Pelagianos, et in primis Caeleſtium, eorum anteſignanum, ex vrbe et regionibus ſuburbicariis exeſſe, reſcripto iuſſiſſet: Voluſianus, praefectus vrbi, reſcriptum iſtud hoc edicto promulgauit: VOLVSIANVS, *praefectus vrbi, dixit:* (fortaſſis *edixit,*) *hactenus Celeſtium, diuinae fidei et quietis publicae turbatorem, iudiciis amica reis ſecreta ſubduxerunt. Iam leges etiam edicti perſequentur abſentem: cui, quod primum eſt, aeternae vrbis negatur habitatio, vt ſi vel in proximis fuerit diuerſatus, debitum non euadat exitium. Pro merito etiam temeritatis atque auſus ſui cunctos huius* EDICTI *cautione praemonemus, ne quis iniquus noxio latebram putet eſſe praebendam, ne quum huiuſmodi ſit poſita poena; ſupplicium ac ſtilum neceſſe ſit proſcriptionis incurrere, quiſquis reum diuinis humaniſque rebus apud ſe putauerit occultandum.* Huius modi cauſſae aliae innumerae emergere potuerunt, et reipſa emerſerunt quotidie, ob quas edicta extra ordinem ab iis eſſent proponenda. Sed talia curioſius conquirere iam non vacat. Multo enim maioris momenti ſunt edicta praefectorum vrbi, perpetuae iuris dictionis cauſſa reddita, quibus noua ſubinde iura conſtituebant, prauas proſcribebant conſuetudines, aliaque ſalutaria, quae ad vrbis aeternae decus pertinere viderentur, ſanciebant, non minore profecto auctoritate, quam libera olim republica a ſummis magiſtratibus factum fuerat. Hinc

Ammianus Marcellin. *lib. XXVII. cap.* 9. Praetextati laudans praefecturam: *adoleſcebat*, inquit, *gloria praeclari rectoris, plura et vtilia* DISPONENTIS. *Namque et meniana ſuſtulit omnia, fabricari Romae priſcis vetita legibus, et diſcreuit ab aedibus ſacris priuatorum parietes, iiſdem inuerecunde connexos: ponderaque per regiones inſtituit vniuerſas, quum auiditati multorum, ex libidine trutinas componentium occurri nequiret.* Quod hic de parietum diſcretione, et ponderibus per regiones inſtitutis commemorat annalium ſcriptor, id ſaepius conſtitutum nouimus. Nam nec iura vetera permittebant operibus publicis muriſue ciuitatum, nedum templis quidquam coniungi, immittiue, *l.* 9. *D. de rer. diuiſ.* et poſtea legibus nouis Arcadii et collegarum aedificia priuatorum publicis operibus contigua deſtrui tollique iuſſa ſunt. *l.* 9. *C. de aedific. priuat. l.* 16. *C. de oper. publ. l.* 4. *C. Th. eod.* vbi conſulendus Iac. Gothofr. *Tom. V. pag.* 281. Sed et pondera etiamnum ſuperſunt, praefectorum vrbi nominibus notata, veluti Q. Iunii Ruſtici, apud Gruter. *Inſcript. pag.* 222. 1. quemadmodum et multo vetuſtius, a D. Iunio, L. F. Silano et L. Lucretio L. F. Tricipitino, quaeſtoribus vrb. anno v. c. 640. ex SC. factum, ex Lucae Paeti ICti *lib. V. de pond. Rom. et Graec.* edidit Thom. Reineſ. *Inſcript. claſſ. II. n.* 56. *pag.* 281. At de moenianis locus hic eſt notatu dignior. Meniana vel moeniana, Herodiano *lib. VII. extr.* ξύλων ἐξοχαὶ, aliis, teſtantibus gloſſis, ἐξωσαὶ vel ἐξωστέρια, ac denique in *l.* 39. *C. Th. de oper. publ.* παρεκπετάσια dicta, a quo, et qua occaſione hoc nomen acceperint, ex Aſcon. Paediani *ſcholiis in Diuinat. cap.* 16. et Feſto in *Maeniana* ſatis notum eſt. Quum enim Maenius domum vendidiſſet Catone et Flacco coſſ. ſibique excepiſſet ius vnius columnae, ſuper quam tectum proiiceret prouolantibus tabulatis, vnde ipſe poſterique munus gladiatorium ſpectarent: hunc imitati alii, vel e lapide, vel e maceria, maeniana in porticibus aedificarunt, vel eadem foribus ac domibus adiecerunt, vnde proſpectus eſſet in vicos et plateas. Id vero non poterat non moleſtiſſimum eſſe vicinis, in tanta ſemitarum viarumque vrbanarum anguſtia, de qua conqueruntur Cic. *Agrar. II. cap.* 35. M. Seneca *Controu. lib. II. cap.* 9. Iuuenal. *Sat. III. v.* 236. *et Sat. VI. v.* 78. ac proinde non mirum eſt, ſi de moenianis tollendis etiam priſcis legibus cautum fuit, ceu ait Ammianus. At neſcio tamen, quam id verum ſit. Fuiſſe enim

in

in vrbe moeniana libera adhuc re publica, ex Val. Max. *Hiſtor. lib. VIIII. cap. 12. ex. 7.* et Plin. *Hiſt. nat. lib. XXXV. cap.* 10. patet. Eadem adhuc viſa ſunt ſub Caligula imp. ceu diſcimus ex Sueton. *Calig. cap.* 18. ac fortaſſis etiam ſub Alexandro Seuero, ſi vera eſt ſpecies Vlpiani *l. 2. §. 6. D. ne quid in loc. publ.* Quin tantum abeſt, vt illius legis vetuſtioris, moenianis oppoſitae, veſtigium me deprehendere meminerim, vt potius multo poſt Arcadius in *l. 39. C. Th. de oper. publ.* ea non omnia, ſed quaedam tantum, quae aedibus publicis eſſent contigua, aut vnde incendii immineret periculum, deſtrui iuſſerit. Sed vt ad edicta praefectorum vrbi reuertamur, idem Ammianus Marcellinus *lib. XXVIII. cap.* 4. de Ampelio, praefecto vrbi, refert, eum laetum alias, et ad fauorem populi adipiſcendum aptiſſimum, nonnumquam tamen rigidum fuiſſe. Id tamen in eo deſiderat, quod, parum tenax propoſiti, a rigore iſto multum remiſerit, ſiquidem alias fieri potuiſſet, vt ciuitas ad priſtinam frugalitatem reuocaretur. *Statuerat enim*, inquit, *ne taberna vinaria ante horam quartam aperiretur, neque aquam vulgarium calefaceret quiſquam, vel ad vſque praeſtitutum diei ſpacium lixae coctam proponerent carnem, vel honeſtus quidam mandens videretur in publico.* En denuo congeriem edictorum ab illo praefecto vrbi propoſitorum. Ita nouas quotidie ſanctiones exegit corruptiſſima populi Romani diſciplina, quam viuis vbique coloribus depingit Ammianus, cuique emendandae impares fere erant bonae leges, vt facile adpareat, adulatorium eſſe iſtud Rutilii Numatiani *Itin. lib. I. v.* 159. elogium:

Nam quod nulla meum ſtrinxerunt crimina ferrum,
Non ſit praefecti gloria, ſed populi.

§. VI.

Fortaſſis iam taedio futurum eſſet lectori, plura hic adcumulata videre edictorum a praefectis vrbi profectorum exempla. Et tamen facere non poſſum, quin addam bina perelegantia L. Turcii Aproniani, praefecti vrbi, quae integra ſuperſunt in marmore apud Gruter. *pag.* 747. *6.* 7. Celeberrima olim Romae fuit gens Aſteriorum Turciorum Aproniaorum, et bonarum litterarum ſtudioſiſſima, cuius ideo cum laude meminit antiquiſſimus Virgilii codex Medicaeus, Aſteriorum Turciorum iuſſu deſcriptus, de quo plura Henr. cardin. Noriſius *Cenotaph. Piſan.* *diſſ.*

Elegans edictum *L. Turcii Aproniani*, praefecti vrbis, de venditione carnium.

diſſ. IIII. cap. 2. Io. Mabillon. *de re diplom. pag.* 354. Fabric. *Biblioth. Latin. tom. I. pag.* 220, et *Tom. II. pag.* 296. et Nic. Heinſ. in *Epiſtola*, cum aliis virorum doctorum epiſtolis edita a V. C. Petro Burmanno *tom. V. pag.* 193. *ſeqq.* Ex ea gente fuit noſter L. Turcius Apronianus, quem cum Flauio Aproniano male confundunt Onuphrius Panuinius *in Faſtis* et Iac. Gothofred. *ad Cod. Th. tom. V. pag.* 172. et *in Notitia dignitatum. Flauium* enim demum ſub Iuliano imp. vrbi praefuiſſe, teſtatur Ammianus Marcellin. *lib. XXIII. cap.* 1. quum noſter, ceu V. C. Lud. Ant. Muratorius *tom. I. Anecdot.* et ante eum Almeloueenius *in Faſt. conſ. pag.* 490. *edit. nou.* demonſtrauit, Conſtantio iterum et Conſtante AA. coſſ. anno erae Dionyſiacae 339. praefectura vrbana functus ſit. Id quod etiam patet ex marmore Tiburtino apud Gruter. *pag.* 1079. 1.

CONSTANT.
CONSTANTIS.
AVGVSTORVM.
SENATVS.
POPVLVSQVE.
ROMANVS.
PONTEM. REFECIT.
CVRANTE L. TVRC.
APRONIAN. PRAEF.
ASTERIO. V. C.
FLAM.

nec non ex alio *pag.* 466. 7. ex quo et aetatem, et parentem, et filium, et religionem denique Turcii noſtri perſpicimus:

ASTERII.
L. TVRCIO. APRONIANO. V. C.
FILIO. L. TVRCI. APRONIANI. V. C.
PRAEFECTI VRBIS. NEPOTI
L. TVRCI. SECVNDI. C. V. CONSVLIS.
QVAESTORI. PRAETORI. QVINDECIM
VIRO. SACRIS. FACIVNDIS. CORREC
TORI TVSCIAE ET VMBRIAE. OMNI.
VIRTVTE. PRAESTANTI. STATVAM.
EX. AERE. ORDO. SPOLETINORVM.
AD MEMORIAM. PERPETVI. NOMINIS.
CONLOCAVIT.
CVRANTIBVS. FL. SPE. V. P. ET CONDO
NIO. TAVRO. IVN.

POST.

POST. AMANTI. ET. ALBINI. CONS.

Huius ergo L. Turcii Aproniani, viri, et antiquitate generis et dignitatibus quam maxime conſpicui, bina exſtant edicta; quorum alterum ita ſe habet:

EX. AVCTORITATE. TVRCI APRONIANI. V. C. PRAEFECTI VRBIS.

RATIO. DOCVIT. VTILITATE. SVADENTE. CONSVETVDINE. MICANDI. SVBLATA. SVB. EXAGIO. POTIVS. PECORA. VENDERE. QVAM. DIGITIS. CONLVCENTIBVS. TRADERE. VT. ADPENSO. PECORE. CAPITE. PEDIBVS. ET. SEVO. LACTANTE. ET. SVBIVGVLARI. LANIO. CEDENTIBVS. RELIQVA. CARO. CVM. PELLE. ET. INTERANEIS. PROFICIAT. VENDITORI. SVB. CONSPECTV. PVBLICO. FIDE. PONDERIS. COMPROBATA. VT. QVANTVM. CARO. OCCISI. PECORIS. ADPENDAT. ET. EMTOR. NORIT. ET. VENDITOR. COMMODIS. OMNIBVS. ET. PRAEDA. DAMNATA. QVAM. TRIBVNVS. OFFICIVM. CANCELLARIVS. ET. SCRIBA. DE PECVARIIS. CAPERE. CONSVEVERAT. QVAE. FORMA. INTERDICTI. ET. DISPOSITIONIS. SVB. GLADII. PERICVLO. PERPETVO. CVSTODIENDA. MANDATVR.

§. VII.

Tale eſt illud Turcii Aproniani Edictum, quod obſeruationibus quibuſdam hac occaſione illuſtrare iuuat. Dicitur illud propoſitum eſſe EX AVCTORITATE TVRCI APRONIANI V. C. PRAEFECTI VRBIS, quod et in altera edicti parte repetitur. Quamuis vero alias ipſa edicta vocentur *auctoritates*, nec in iure noſtro hoc ſenſu ignorata ſint *auctoritas magiſtri officiorum*, *l. 9. C. de aquae duct. auctoritas iudicis*, *l. vn. C. Th. ſi cert. pet. edicti perpetui auctoritas*, *l. 3. C. de edend. iuris auctoritas*, *l.* 10. *C. Greg. de pact. et tranſact.* vt praetermittamus exempla, quae eam in rem collegit Iuretus *ad Symmach. Epiſt. lib. III. epiſt. 69.* hic tamen *auctoritas* iuſſum Turcii Aproniani notat, ſenſuſque eſt, eius iuſſu et praecepto edictum marmori inciſum eſſe. Frequens enim in marmoribus eſt huius formulae vſus, et opera publica ſaepe ibi facta eſſe dicuntur vel ex AVCTORITATE IMP. vel EX AVCTORITATE PRAEF. VRBI, cuius rei exemplum eſt apud Gruter. *pag.* 222. 1. Ipſum, quod ſequitur, edictum agit de venditione carnium, quia etiam *cura carnis omnis, vt iuſto pretio praeberetur, ad curam praefecturae vrbanae pertinebat. l.* 1. §. 11. *D. de off. praef. vrb.* Eius vero edicti tria ſunt capita; quorum

Variae ad illud obſeruationes. Quid *micare*? quid *ſub exagio vendere*? quid *ſeuum* et *ſubiugulare*? Officia praefecti vrbi.

quorum vno Turcius Apronianus pecorum mactatorum carnes non *micando*, ſed ad trutinae examen vendi iubet: altero, ne officia inde ſibi quidquam ſpoliorum nomine vindicent, grauiter prohibet: tertio denique ſanctionem poenalem, eamque ſeueriſſimam ſubiungit. Primo capite, vt iam monui, CONSVETVDINE MICANDI SVBLATA, SVB EXAGIO POTIVS PECORA VENDI, QVAM DIGITIS CONLVCENTIBVS TRADI, iubet, quod poſtea etiam conſtitutione generali ratum habuit Valentinianus *A. l.* 4. *C. Th. de ſuar.* Erat autem *micatio* ſpecies ſortitionis, per digitos ſubito expanſos facta, qua ad liquidum perducebatur, venditorne emtoris, an hic illius, numerum atque aeſtimationem ſequi deberet. Vnde Varro *apud* Nonium *de propriet. ſerm. cap.* 4. *§.* 303. *pag.* 681. MICANDVM *erit cum Graeco, vtrum ego illius numerum, an ille meum ſequatur.* Quumque hoc ſortitionis genus lucem vel maxime requireret, ne alteruter falſum nunciaret digitorum numerum, ac proinde veteres, virum integrum vitae incorruptaeque fidei deſcripturi, *dignum eſſe illum*, dicerent, *quocum in tenebris mices*: vid. Eraſm. *Adag. chiliad. I. cent.* 8. *adag.* 23. non ineleganter in marmore noſtro micatio fieri dicitur DIGITIS CONLVCENTIBVS, quemadmodum gloſſa vetus ab Henrico Stephano edita: *micat*, λαγχάνει, ΛΑΜΠΕΙ, id eſt, *ſortitur vel lucet.* Vnde falli videntur, qui malunt: DIGITIS CONLVDENTIBVS. Ceterum ea ſortitio veteribus erat familiariſſima non modo in ſponſionibus, diuiſionibus, aliiſque certaminibus, ſed et in contractibus et negotiis ciuilibus. Apud Nonnum ſane *in Dionyſiac. lib. XXXIII. v.* 77. *ſeqq.* micando inter ſe contendere finguntur Cupido et Hymenaeus, arbitro Ganymede, iſque luſus ibi ita deſcribitur:

Φιλακρήτων δὲ βολάιων
Λαχμὸς ἔην, μεθέπων ἑτερότροπα δάκτυλα χειρῶν,
Καὶ τὰ μὲν ὀρθώσαντες ἀνέσχεθον, ἄλλα δὲ καρπῷ
Χειρὸς ἐπεσφήκωτο συνήορα σύζυγι δεσμῷ.

Vino vero inſanientium iactus et
Sortitio erat talis, quae ſequitur vtrimque conuerſos digitos manuum
Dum alios erectos proiiciebant, alios carpo
Manus, veluti vinculo quodam nexos, conſtringebant.

Et in *Paraphr. Ioann. cap.* 19. *v.* 24. item auctor ritum hunc adcom-

adcommodans hiſtoriae ſacrae; milites inducit de inconſutili Chriſti tunica ita colloquentes:

> Οἴνοπα μὴ σχίζομεν ἀληθέα τόνδε χιτῶνα
> Θέσκελον ἀμφιέποντα τύπον ξένον· ἀλλ᾽ ὑπὲρ αὐτοῦ
> Δάκτυλα χειρὸς ἀφέντες ἐκήβολα σύμβολα νίκης
> Λαχμῷ πάντες ἴδοιμεν ἀθηρέτῳ, τίνος ἔςαι.
>
> *Purpuream ne diſſecemus veram hanc tunicam,*
> *Diuinam habentem formam peregrinam: ſed pro ipſa*
> *Digitos manus iacientes, procul iacta ſigna victoriae,*
> *Sorte omnes videamus, contentionis expertes, cuius futura ſit.*

Eodem itaque ſortiendi et micandi ritu in foris pecuariis et macellis antehac vſi fuerant Romani. Micando enim, non licitando in ſingula pondo, pretia carnibus ſtatuebant, quin ne trutina quidem explorabant earum pondus, ſed omnia veluti fortunae aleae committebant. Quo contrahendi ritu quum fieri non poſſet, quin contrahentium alteruter aliquando ſatis enormiter laederetur: RATIONE DOCENTE, ET VTILITATE SVADENTE, illam micandi conſuetudinem ſuſtulit, et SVB EXAGIO POTIVS PECORA VENDI iuſſit Turcius Apronianus, VT SVB CONSPECTV PVBLICO FIDE PONDERIS COMPROBATA, QVANTVM CARO OCCISI PECORIS ADPENDAT, ET EMTOR NORIT, ET VENDITOR. *Exagium* eſſe trutinam, res ipſa docet, et iam ex gloſſis nomicis conſtat, in quibus ἐξάγιον eſt *penſatio*, ἐξαγιάζειν, *examinare*, *perpendere*, quo ſenſu etiam Theodoſius et Valens imperatores vocabulum accipiunt in *Nouell. Theod. et Val. XXV.* Non tamen vniuerſum occiſi pecoris corpus adpendi ſolebat, ſed demtis CAPITE, PEDIBVS, SEVO LACTANTE, ET SVBIVGVLARI, quae partes LANIO CEDEBANT. De ſeuo Plin. *Hiſt. nat. lib. XI. cap. 37. cornigera*, inquit, *vna parte dentata, et quae in pedibus talos habent*, SEVO *pingueſcunt: biſulca ſciſſiſue in digitos pedibus, et non cornigera*, ADIPE. Turcius tamen non omne ſeuum lanioni addicit, ſed lactans tantum, id eſt, mollius illud, et pinguedini propius. Ei addidit *ſubiugulare*, quamuis boues et pleraque alia animalia iugulo proprie dicto deſtitui, idem obſeruet Plinius *Hiſt. nat. lib. XI. cap. 49.* in eo tamen falſus, quod *vni homini iugulos eſſe*, ſcribit, quum et ſimiis, talpis, ſciuris, muribus Alpinis iugulos eſſe, iam obſeruarit

Dalechampius. Ἀναλογικῶς itaque Turcius per *ſubingulare* intelligit partes ſub initium pectoris obuias, et iugulis humanis proximas. Has ſolas cum capite et pedibus, nec non ſeuo lactante ſibi retinere ex hoc edicto poterant laniones, quum contra RELIQVAM CARNEM CVM INTERANEIS PROFICERE VENDITORI oporteret. Vbi tamen manifeſto reſcribendum EMTORI, niſi dicere malis, idem eueniſſe hic Turcio, vel lapicidae. quod ſaepe iuriſconſultis, aliiſque vetuſtis ſcriptoribus, contigiſſe obſeruant Cuiacius *Obſ. lib. XII. cap.* 23. et Radulp. Fornerius *Rer. quotidian. lib. III. cap.* 28. *lib. IIII. cap.* 9. vt emtoris venditoriſque vocabula confunderent. Hactenus primum huius edicti caput. Altero cauit Turcius, ne ex officiis quiſquam praedam ex carne venali caperet. OFFICIA praefecti praetorio, alias *officium vrbanum*, *l. vlt. C. Th. de nauicul. officium vrbicariae praefecturae*, *l.* 2. *C. Th. de cond. in publ. horr. vrbaniciani officiales*, *l.* 2. *C. Th. eod.* itemque *praefectiani l.* 1. *et l.* 20. *C. Th. de diuin. off.* generatim erant omnes adminiſtri praefecti vrbis, at ex his tamen quidam in ſpecie hoc nomine veniebant. Hinc in marmore noſtro recenſentur TRIBVNVS, OFFICIVM, CANCELLARIVS, et SCRIBA. Nam ſub diſpoſitione praefecti vrbi erant TRIBVNI PLEBIS, *l.* 74. *C. Th. de decurion.* quibus eius modi munera delegaſſe videtur praefectus, quum vetera illa non amplius admitteret forma reipublicae Sub eodem erat OFFICIVM, id eſt, domeſtici adſeſſores et iudices veluti ordinarii, qui praefecti nonomine cognoſcebant, decernebantque, et aliquando etiam *primates*, *officii* dicebantur, *l.* 3. *C. Th. de adſeſſ. dom. et cancell.* porro CANCELLARII, quibus cancelli, id eſt, praetoria et ſecretaria curae erant, vt rite ornarentur, nec promiſcue eo omnibus pateret aditus, ceu ex Agathia et Caſſiodoro docuit Iac. Gothofredus *ad Cod. Th. tom. I. pag.* 71. denique SCRIBAE, quorum anteſignanus *primoſcrinius* vocabatur. *l. vlt. C. Th. de ſuar.* Hi omnes quum antea COMMODA quaedam et PRAEDAM, id eſt, certam carnis partem, ſibi DE PECVARIIS capere conſueuiſſent: Turcius noſter Apronianus, DAMNATA illa PRAEDA, et per hanc FORMAM INTERDICTI, id eſt, EDICTI ſui, et DISPOSITIONIS prorſus ſublata, GLADII PERICVLVM interminatus eſt omnibus, hoc edictum ſuum IN PERPETVVM NON CVSTODIENTIBVS. Ex quo patet, ad iuris dictionem perpetuam pertinuiſſe hoc Turcii Aproniani edictum, nec pro repentino aut

tem-

temporario illud habendum eſſe, ceu vel inde patet, quod illud inciſum marmori in perpetuum exſtare voluit. Apronianus. Ceterum mirari quis poſſet ſupplicii grauitatem et legem aedilitiam ſub gladii periculo ſancitam. Sed quum ad eas ſordes, eaque flagitia prolapſa eſſet ciuitas, vt, iudice Ammiano Marcell. *lib. XXVIII. cap.* 4. *nec Epimenides Cretenſis, ſi fabularum ritu ab inferis excitatus rediſſet ad noſtra, ſolus purgare ſuffeciſſet Romam*, quia *maxima pleroſque labes inſanabilium flagitiorum oppreſſerit*: gliſcens improbitas acriore fraeno coërcenda videbatur, a qua ſua ſponte, et ſine ſupplicii metu abhorruiſſent ciues, ſi maiorum ſuorum veteris gentis togatae ſimiles eſſe voluiſſent.

§. VIII.

Alterum *Turcii Aproniani* edictum de ſuariis et ordinibus, qui ſuariam faciunt. Quid *titulus canonis vinarii*?

Eodem marmore et alterum comprehenditur Turcii Aproniani edictum, quod ad SVARIOS pertinet. De iis enim illum quaedam ſanxiſſe, nemo mirabitur, qui *et forum ſuarium ſub praefecti vrbi cura fuiſſe, et ceterorum pecorum, ſiue armentorum, quae ad huiuſmodi praebitionem ſpectabant, ad ipſius curam pertinuiſſe*, meminerit. *l.* 1. *§.* 11. *De de offic. praef. vrb.* Eſt vero hoc edictum alterum tale:

EX. AVCTORITATE. TVRCI. APRONIANI
V. C. PRAEF. VRB.

LICET. FORMAM. DISPOSITIONIS. ACTA. CONTINEANT. AD. FIDEM. TAMEN. GESTORVM. PLENIVS. MEMORIAE. TRADENDAM. TABVLAM. PLACVIT. ADFIGI. QVAE. PVBLICARET. ORDINEM. RERVM. QVOM. SVARIOS. VIDEREMVS. DAMNIS. ADFECTOS. ET. EOS. ETIAM. ORDINES. QVI. SVARIAM. FACIVNT. PROVIDIMVS. HIS. LEVAMEN. ET. EX. TITVLO. CANONICO. VINARIO. VT. VIGINTI. QVINQVE. MILLIA. AMPHORARVM. ANNVA. CONSEQVANTVR. SVB. EA. DIVISIONE. VT. DVAE. PARTES. SVARIIS. TERTIA. VERO. HIS. ORDINIBVS. SVFFICIANT. QVI SVARIAM. REGOGNOSCVNT. ITA. VT. IIDEM. ORDINES. IVXTA. CONSVETVDINEM. TAM. PROPRIVM. QVOD. ADPELLATVR. QVAM. ANNONAS. EXSOLVANT. ET. MODERATIONE. ADHIBITA. PERINDE. A. POSSESSORE. SVSCIPIANT. ATQVE. SVSCIPERE. SVNT. SOLITI. ANTIQVO. MORE. PRAEEVNTE. INTERDICENTES. NE. INORMIA. ILLA. INDEBITAQVE. PRAESTENTVR. QVAE. TAM. TRIBVNVS. QVAM. PATRONI. DIVERSI. ET. VARIA. CONSEQVEBANTVR. OFFICIA. CONTRA. QVOD. INTERDICTVM. SI. QVI. AVSI. FVERINT. DE. COMMVNI. LARGIRI. ET. SCRIBAE. QVIDAM. CETERIQVE. POENAE. SVBIACENT.

Exemplo eſt hoc perelegans edictum, non ſufficere viſum eſſe magiſtratibus, edicta ſua contineri actis, vel ex albo aliquamdiu pependiſſe, ſed eos etiam illa marmoribus vel aeri incidenda curaſſe, AD. FIDEM. GESTORVM. MEMORIAE. TRADENDAM. PVBLICANDVMQVE. ORDINEM. RERVM. Id quod vel maxime obſeruatum eſſe in promulgandis priuilegiis ac beneficiis, certo ordini conceſſis, ſupra *cap.* 2. §. 4. oſtendimus. Non mirum itaque eſt, hoc quoque edictum non cedro, ſed marmore, dignum viſum eſſe, quod ad *ſuariorum*, *ordinumque*, *qui ſuariam faciebant*, priuilegia pertinebat. De SVARIIS in vtroque Codice tituli exſtant ſingulares, de iiſque prolixe agunt Iac. Cuiac. *ad Codic. lib. XI. tit.* 17. Iac. Gothofredus *ad Cod. Th. tom. V. pag.* 168. at multo planius atque adcuratius Thom. Reineſ. *Inſcript. pag.* 145. vbi eos ita adcuratiſſime *deſcribit: collegium ſuariorum memoratur apud Gruterum* Inſcript. *pag.* 361. I. 3. *Hi cum boariis et pecuariis vnum corpus conſtituebant, et cum bonis, heredibus, poſteriſque ſuis, et vniuerſa agnatione, munere procurandae carnis bubulae, ſuillae, et obſoniorum, quae imperatores et fiſcus plebi vrbanae militibuſque praetorianis ad quatuor millia pondo diurna elargiri ſolebant, certis per annum diebus praebitionis, quod ſuaria functio et ſuarium obſequium dicitur*, l. 1. C. Th. de ſuar. pecuar. et ſuſcept. vin. *obnoxii erant, eoque animalia apud Apulos, Lucanos, Bruttios, et Samnites, qui ſues et boues, ceu canonem, praediis et patrimoniis impoſitum, pendebant, conquiſita ad vrbem tranſmittere, vel acceptis a poſſeſſoribus, qui ſuariam recognoſcebant, pro ſingulis porcinae libris pretiis, quae vſus publicae conuerſationis per Campaniam attuliſſet, hoc eſt, ſecundum annonam fori, quam deprehenderint, vt loquitur Donatus in Terent. Phorm. ſuo periculo ſpeciem porcinae adfatim praebere tenebantur, dicti etiam porcinarii vrbis aeternae. l. 6. C. Th. eod.* Ex quibus verbis ſimul intelligitur, quinam fuerint *ordines ſuariam recognoſcentes, vel facientes*, omnes nimirum, qui apud Apulos, Lucanos, Bruttios, et Samnites ſues de praediis ſuis praeſtare iis ſuariis tenebantur. Nec magis iam obſcurum eſt, cur DAMNIS. ADFECTI adhuc dicantur et SVARII, ET II ETIAM ORDINES, QVI SVARIAM FACIEBANT. Quum enim vel ſues ex tam diſſitis regionibus Romam ſuo periculo transferre, vel pretium, non quale Romae, ſed quale in locis illis vſus ſtatuebat, recipere cogerentur: vtrumque cum alea coniunctum eſſe experiebantur

bantur, adeoque modo ſuarii, modo ordines ſuariam recognoſcentes maximum capiebant detrimentum, et hinc quotidianae alterutrorum audiebantur querelae. Quibus demum commotus Turcius Apronianus, vtriſque LEVAMEN PROVIDIT, ſtatuitque, VT EX TITVLO CANONICO VINARIO XXV. MILLIA ANNVA CONSEQVERENTVR. *Tituli* iis temporibus erant omnia genera functionum publicarum, *l. vlt. C. Th. de equor. collat. l.* 49. *C. Th. de operib. publ.* qui et *tituli canonici* ſeu *canones titulorum*, itemque *canonicae illationes*, nec non *ſollemnes et canonicae penſitationes* vocabantur. *l. 36. C. Th. de annon. l. 16. C. Th. de bon. proſcript. l.* 40. *C. Th. de epiſcop. l. 2. C. Th. de concuſſ. aduoc.* Et hae quidem praebitiones annis ſingulis erant praeſtandae, eoque diſtinguendae a *titulis ſuperindictitiis*, ceu adpellantur *d. l. 36. C. Th. de annon. l. 3. C. Th. de decurion. et ſilentiar.* Quum ergo alii frumentum, alii aurum argentumue, alii naues, alii veſtes, alii equos quotannis inferre tenerentur: in legibus eorum temporum paſſim occurrunt titulus annonarius, *l. 4. C. Th. tribut. in ipſ. ſpec.* frumentarius, *l.* 1. *et* 3. *C. Th. de frum. vrb. Conſt.* qui et *canon populi* Romani apud Lamprid. *Elagab. cap.* 27. et *canon vrbicarius l. 2. l. 3. C. de can. frum. vrb. Romae, Lib. XI.* nauium, *l. 2. C. Th. de Alexandr. pleb. primat.* canon aurarius, *l.* 13. *C. Th. de extraord.* metallicus, *l. 4. C. Th. de metall.* veſtium, veſtes canonicae, veſtis collatio annua, *l. 2. 3. C. Th. de milit. veſt. l. 1. C. Th. de diſtr. pign. quae tribut. cauſſ.* equorum, *l.* 14. *de nauicul.* ſimiliumque rerum, quae alioquin generatim *inlationes*, *l. 40. C. de epiſc. canonicae ſpecies*, *l. 1. C. Th. de exact. indictiones*, *l. 1. C. de prox. ſacr. ſcrin. penſitationes*, *l. 2. C. de lucr. aduoc. praebitiones*, *l. 4. C. Th. de tribut. in ipſ. ſpec. infer.* immo et *ſolatia* in *Nou. Theod. et Valent. de releu. ad aer. vel don. poſſ.* vocantur. Nec deerant, qui vinum in vſum plebis Romanae quotannis tenebantur praeſtare, vnde ſingularis *titulus canonis vinarii*, ſeu *arca vinaria*, cuius mentio fit *l. 11. C. de ſuſcept. l. 3. C. Th. de calcis coctor.* et apud Symmach. *lib. VII. epiſt. 79. lib. VIIII. epiſt. 121. lib. X. epiſt.* 42. *et* 47. Ei vino canonico ſuſcipiendo conſtituti erant certi *ſuſceptores*, *d. l. 11. C. de ſuſcept.* ſubiecti *rationali vinorum*, qui *ſub diſpoſitione viri illuſtris, praefecti vrbi fuiſſe* dicitur in *Notit. imp. occid. pag.* 15. *edit. Pancirol.* Ex quo iam facile patet, vnde tam inſignem vini quantitatem ſuariis et ordinibus, qui ſuariam faciebant, adſignare potuerit praefectus vrbi, ad damnum, quod illi ſe paſſos

eſſe conquerebantur, quodammodo reſarciendum. Quandoquidem tamen ſuarii pretium, in Campania locisque vicinis vſu receptum, recipere tenebantur, id vero plerumque procul dubio vilius erat, quam quo pecora Romae, in populoſiſſima vrbe, venibant, adeoque aleam magis ſubire cogebantur ſuarii, quam ordines ſuariam recognoſcentes, hinc illa adſignata vtriſque XXV. millia amphorarum vini canonici ita diuidi iuſſerat Turcius, VT DVAE PARTES SVARIIS, TERTIA VERO HIS ORDINIBVS, SVFFICERET, QVI SVARIAM RECOGNOSCERENT. Quam diuiſionem poſtea ratam habuerunt Valentinianus et Valens augg. *l.* 4. *C. Th. de ſuar.* dum ſuariis adſignant *ſeptem et decem amphorarum millia*, id eſt, fere duas tertias XXV. millium amphorarum, quas *iam antea iis* adſignauerat Turcius Apronianus. Addidit vero *huic beneficio* certas *leges*, et ordinibus quidem ſuariam facientibus iniunxit, vt IVXTA CONSVETVDINEM, TAM PROPRIVM, QVOD ADPELLATVR, QVAM ANNONAS EXSOLVERENT; ſuariis vero, VT, MODERATIONE ADHIBITA, PERINDE A POSSESSORIBVS SVSCIPERENT, ATQVE ACCIPERE SINT SOLITI ANTIQVO MORE PRAEEVNTE, id eſt, vt et illi tam ordinarias, quam ſuperindictitias, collationes recte praeſtarent ſemper, et hi circa veterem ſuſcipiendorum pecorum morem nihil immutarent. Antiquus vero ille mos ita deſcribitur in *l.* 4. *C. Th. de ſuar.* quod ſuarii potuerint vel vinum, vel pecuniam loco porcinae ſubuehendae accipere, et tunc vel carnem, vel pretium, quale in foro Romano eſſet, populo praeſtare tenerentur. Denique et hoc edicto tribuni et officiorum exactiones et rapinas, acriore propoſita poena, prohibet Turcius Apronianus, quamuis neſciam, an ſatis integrum ſit poſtremum illud edicti caput, in verboque vltimo procul dubio ſcribendum ſit SVBIACENTO, pro SVBIACENT. Monuit et alia quaedam circa hoc edictum Iac. Gothofredus *tom. V. Cod. Th. pag.* 174. quem tamen in eo falſum exiſtimo, quod ex verbis *l.* 4. *C. Th. de ſuar. quibus in rebus illud quoque* a DECESSORE TVO *ſalubriter inſtitutum eſt*, collegit, Apronianum noſtrum paullo ante Praetextatum circa annum Chriſti 363. praefectura vrbana functum eſſe: ſiquidem nos et Flauium Apronianum, qui Praetextatum anteceſſit, diuerſum a L. Turcio Aproniano fuiſſe docuimus, et latius omnino patet vocabuli DECESSORIS ſignificatio, quam vt de eo dumtaxat, qui aliquem ἀμέσως in officio anteceſſit, neceſſario accipiendum eſſe videatur.

tur. Noſter nimirum vrbi praefuit anno Chriſtianae erae 339. Flauius Apronianus annis 363. et 364. Praetextatus anno 366. vti docuit Theod. Ianſonius ab Almeloueen in *Faſt. conſular.* *pag.* 490. 494. *ſequ. edit. nou.*

§. VIIII.

Edicta praefecti annonae. An patricii etiam edixerint? Quid ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα *apud Harmenopulum?*

Fuere et alii magiſtratus vrbani ſub imperatoribus demum inſtituti, quin et adminiſtri ſacri palatii, quos propoſitis edictis de rebus ad adminiſtrationem ſuam pertinentibus quaedam ſanxiſſe, nullum eſt dubium. Sane enim quum ad PRAEFECTVM ANNONAE erogandae annonae ciuicae cura pertineret, ipſeque praefectus vrbi ſine eo de annona nihil ſtatuere poſſet, *l.* 1. *C. Th. de condit. in publ. horr.* quin idem praefectus annonae, teſte Caſſiodoro *Var. lib. VI. epiſt.* 18. *ſi querela panis, vt aſſolet, concitaretur, tamquam promiſſor vbertatis, ſeditiones ciuicas momentanea ſatisfactione diſſolueret*: quis negauerit, eum, et prout res inciderent, et, quid nauiculariis, piſtoribus, ſuariis, qui ſub eius diſpoſitione erant, faciendum omittendumue eſſet, edixiſſe? Et id, credo, ſubinnuit Caſſiodorus, dum in eadem formula: *tribunal*, inquit, *tuum non eſt inter minimas dignitates, quando et Romana gratia frueris, et prouinciis* IVSSA *tranſmittis.* Deinde ſupra (§. 3. huius capitis,) quaedam diximus de libris ῥωμαϊκῶν, quos Cuiac. *Obſ. lib. VI. cap.* 10. de edictis patriciorum vel magiſtrorum, in vnum faſciculum collectis, interpretatur. Quae ſi vera ſunt, dicendum fuerit, et hos principum parentes edicta propoſuiſſe. At ego tamen me fateor ea de re dubitare, partim quod patriciatum tamquam dignitatem palatinam, *nihil iuris dictionis habere*, diſerte ſcribit Caſſiodor. *Var. lib. VI. epiſt.* 2. partim, quod Harmenopulus, qui ſolus laudat ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα, ſatis oſtendat, priuati alicuius, qui *magiſter* κατ᾽ ἐξοχὴν dictus ſit, volumen a ſe citari. Alibi enim ſine addito illum vocat μάγιστρον, veluti *lib. II. tit.* 10. §. 12. *lib. III. tit.* 3. §. 130. et paſſim, nec inepta eſt coniectura Dionyſii Gothofredi, qui in *Notis ad Harmenopuli praefationem* auctorem libri ῥωμαϊκῶν fuiſſe putat Coſmam, magiſtrum officiorum ſub Romano Seniore, imp. Conſtantinopolitano, cuius in honorem fortaſſis ῥωμαϊκὰ inſcripſerit illam συλλογὴν, quemadmodum Conſtantinus Porphyrogenneta opus ſuum βασιλικὰ in honorem Baſilii imp. aui ſui, vocari iuſſit.

§. X.

§. X.

Edicta *praefectorum aerarii.* Quid *pendere ſub edicto?*

Superſunt PRAEFECTI AERARII, quibus, quam primum aerario, ac deinde etiam fiſco praeeſſe coeperunt, (quod a Neronis temporibus factum, nouimus,) quotidiana fere edicta proponendi fuit occaſio. Modo enim reliquatores, eoſue, quorum delata fuerant nomina, euocabant edictis, modo ipſos delatores adeſſe edictis iubebant, *l.* 15. *§.* 34. *D. de iur. fiſc.* modo bona vacantia, caduca, quaſi caduca, ereptitia ſub haſta venumdanda proſcribebant. In primis memorabile eſt, quod refert Suetonius *Claud. cap.* 9. Claudium, adhuc priuatum, quum ſeſtertium octogies pro introitu noui ſacerdotii coactus eſſet impendere, *ad eas rei familiaris anguſtias decidiſſe, vt, quum obligatam aerario fidem liberare non poſſet, in vacuum lege praediatoria venalis pependerit ſub* EDICTO *praefectorum.* Hic enim merito quaeſiueris, quid ſit *in vacuum pendere ſub edicto?* Vir eximius, Iac. Caſaubonus, in *Notis* id de ipſa Claudii perſona intelligit, idque ex vetere iure putat ſeruatum in cauſſis fiſcalibus, vt, qui ſoluendo non eſſent, ipſi bonaque eorum ex lege praediatoria venirent, et hinc, propoſito a praefectis edicto, proſcriberentur. Sed intercedit Claud. Salmaſ. *de modo vſurar. pag.* 739. Suetoniumque de ſolis bonis ac praediis proſcriptis intelligi iubet, ſimul obſeruans, eodem loquendi genere *pignorari* vel ἐνεχυράζεσθαι dici, qui non ipſe, ſed cuius bona pignora capiantur, quin immo ne intelligi quidem poſſe, ad quid praedes et praedia ab his, qui publico debuerint, exegerint veteres, ſi ipſi, quod ad perſonam, aerario fuerint obnoxii. At vix ego video, quid ponderis inſit his incomparabilis viri argumentis ad euertendam Caſauboni ſententiam. *Pignorare quem* φράσις eſt in foro receptiſſima et rei ipſi plane concinna, qua non poſſunt non vti, qui proprie loqui ſtudent. Contra ſi quem *pendere ſub edicto* dixeris eo ſenſu, quem vrget Salmaſius, impropria haec loquutio, et tropus non minus durus erit, quam in verbis Virgilii:

Iam proximus ardet
Vcalegon.

In poëtis talia facile toleramus, immo et in Cicerone, quem ſaepius ita loquutum eſſe, nouimus, veluti *Agrar. II. cap.* 36. *Agrar. III. cap.* 4. *pro domo cap.* 8. *et* 20. *pro Sextio cap.* 26. *ſeqq. Philipp. II. cap.* 31. at eadem non illico digna ſunt hiſtorico, et

maxime

maxime Suetonio, qui omnia verbis propriis et quam maxime perſpicuis exprimere ſolet. Deinde nec alterum Salmaſii argumentum rem conficit. Eodem enim iure quaerere liceret, ad quid praedia ceteraque bona proſcripſerint Romani, quum per praedes et fideiuſſores abunde proſpectum fuerit aerario? Contra non deſunt, quae pro illa Caſauboni obſeruatione dici poſſunt, quaeque oſtendunt, illam ſolidiorem eſſe, quam ipſi auctori ſuo, modeſtiſſimo viro, viſa ſit. Iiſdem fere temporibus, quibus Claudium ſub edicto pependiſſe ſcribit Suetonius, optimus Seruator noſter parabolam propoſuit de ſeruo, qui regi reliquator erat ad decies mille talenta. Is quum ſoluendo non eſſet, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ πραθῆναι, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πάντα, ὅσα εἶχε, καὶ ἀποδοθῆναι: *iuſſit eum dominus eius venire cum vxore et liberis, et omnibus, quae haberet, et inde ſoluere. Matth. cap.* 18. *v.* 24. Parabola haec quidem eſt, fateor: ſed ſolent tamen illae imitari veritatem, nec in iis fingi factum, quod fieri non potuiſſe, vnuſquiſque ſtatim intelliget. Quum itaque familiam hic venditam audiamus pro debito fiſcali, ad Hebraeorum autem ritus hoc pertinere, nemo adhuc adfirmare auſus ſit: conſequens ſane eſt, vt ad mores Romanorum reſpexerit Seruator. Neque nobis obuerti poterit, ſeruum fuiſſe illum reliquatorem: ſiquidem in ſacris litteris etiam ſummi regum adminiſtri, quantumuis ingenui, עבדים vel δοῦλοι vocari ſolent. 2. *Sam. cap.* 18. *v.* 29. 1. *Reg. cap.* 1. *v.* 33. 47. Et ſane ſeruilis conditionis eſſe non potuit hic diſpenſator, qui et vxorem habuit, et liberos, et patrimonium, quorum nihil in ſeruum cadere nouimus. Praeterea non diſpenſatoris, ſed ſuam familiam vendidiſſet dominus, ſi diſpenſator ex eius ſeruis fuiſſet. Quis vero ſanus ſua vendit, vt ſibi inde pro ſeruo debitore ſatisfiat? Deinde notum eſt, quam aſpera apud Romanos fuerit debitorum fiſcalium exactio. *Memoriae prodidit* Philo *de ſpecial. leg. pag.* 801. *ſeqq.* ſua aetate tributorum exactores fugientium reliquatorum vxores, liberos, parentes, cognatos, per vim abduxiſſe, eos omnes protruſos, excruciatoſque, niſi indicarent latebras, aut pro illis dependerent, diro mortis genere necaſſe, quin in tantum ſaeuiiſſe, vt interdum totos vicos et oppida, colonis diffugientibus, et latebras vbicumque quaerentibus, ad ſolitudinem redegerint. Idem *libro de ſepten. et feſt. pag.* 1185. conqueritur, exactores illos non tantum facultates excuſſiſſe, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σωμάτων, ὕβρεσιν, αἰκίαις πρὸς ἀποτομίαν κεκαι-

νεργȣμέναις βασάνοις, *ſed et ex ipſis corporibus, contumeliis, flagris, et excogitatis recenter ad immanitatem tormentis*, tributa extundere conſueuiſſe. Quibus fere ſimilia ſunt, quae de cenſu Maximiani imp. memoriae prodidit Lactantius *de mort. perſequut. cap.* 23. Atqui ſi ipſa mors exquiſitiſſimique cruciatus manſere illos, qui fiſco debuerunt: qui mirum videatur, eoſdem venales ſub edicto praefectorum aerarii pependiſſe? Nonne idem fatum libera adhuc re publica imminebat omnibus, qui cenſum vel militiam ſubterfugerant? Nonne hos veniſſe teſtantur Cicero *pro A. Caecin. cap.* 24. et Vlpian. *Fragm. tit.* 11. §. 1. Et tamen longe maiora tunc praeſidia ingenuis corporibus circumpoſuerant leges, quam poſtea ſub imperatoribus. Praeterea vſque ad tempora Conſtantini M. qui primus hanc ſaeuitiam lege publica ſuſtulit, *l.* 2. *C. de exact. trib. et l.* 7. *et* 9. *C. Th. de exaction.* reliquatores fiſci plumbatarum verberibus, ponderibus, aliiſque tormentis excruciabantur. At plumbatis quum corpora tantum ſeruilia tunderentur, *l.* 2. *C. Th. de quaeſtion. l.* 8. *C. Th. de decurion.* facile patet, pro ſeruis fiſci habitos eſſe, qui non eſſent ſoluendo, et hinc venumdari potuiſſe vna cum familia. Cur porro *in vacuum ſub edicto pependiſſet Claudius*, ſi de eius tantum bonis diſtrahendis fuiſſet actum. *In vacuum* enim apud Suetonium eſt fruſtra, necquidquam, vt emtorem res proſcripta non inueniret, ceu ipſe Salmaſius *de modo vſur. pag.* 740. eam loquutionem interpretatus eſt. Nihil vero facilius reperire emtorem ſolet, quam res anguſta, qualis erat Claudio, quandoquidem tantillum pecuniae, quantum ei coëmendae ſatis ſit, homines etiam mediocrium facultatum corradere poſſunt, quum contra proſcripta praedia ampliora plerumque vel non facile inueniant emtorem, vel male vendantur, non aliam ob cauſſam, quam quod iuſtum eorum pretium vel nemo, vel pauciſſimi repraeſentare poſſint. At Claudius *in vacuum pependit ſub edicto praefectorum*, quod vel verecundia, vel miſericordia impedirentur emtores, vel nemo emendo Claudium, dubiae ſanitatis hominem, pecuniam ſuam male perdere vellet. Denique et id obſeruo, Suetonium et alibi, *Domitian. cap.* 9. ſimili fere vſum eſſe loquutione. Refert enim, *reos, qui ante quinquennium proximum apud* AERARIVM PEPENDISSENT, *vniuerſos diſcrimine liberaſſe Domitianum, nec repeti, niſi intra annum, eaque conditione, permiſiſſe, vt accuſatori, qui cauſſam non teneret, exſilium poena eſſet.* Qui locus docet, eorum fere nomina ad aerarium

pepen-

pependiſſe, qui capitis adirent periculum. Nam ideo et accuſatores inſcribere in crimen debebant, ſe capitalem exſilii poenam ſubituros, ſi cauſſa caderent. Plus itaque ex lege praediatoria exactum intelligimus, quam bona et praedia, ipſa nimirum debitorum capita, vt ea fiſco obnoxia vna cum bonis venirent. Veroſimillimam ſane hanc coniecturam Caſauboni, in vacuum, vt pleraſque alias, a ſummo Salmaſio fuiſſe impugnatam, plane mihi perſuadeo, facile tamen paſſurus alios et hic ſuo ſenſu abundare.

CAPVT VI.

DE EDICTIS PRAETORVM.

§. I. *Praetores olim omnes magiſtratus dictos, non autem ſacerdotes. An Oſtiae fuerit* PRAETOR SACRIS VVLCANI? *Sacrarius Volcani, aliorumque deorum dearumque.* §. II. *Primus praetor quando creatus?* §. III. *Obtentus patrum, ſub quo praeturam impetrabant a plebe. Praetores collegae conſulum.* §. IIII. *Magiſtratus hic primum patriciorum proprius, poſtea cum plebe communicatus.* §. V. *Primum vnum, nempe vrbanum, poſtea et peregrinum creatum. Praetor vrbanus,* MAIOR *dictus, an et* HONORATVS? §. VI. *Numerum praetorum ſubinde auctum.* §. VII. *Praetores de* FIDEICOMMISSIS, TVTELARES, LIBERALES, FISCALES, AERARII, *an et* CEREALES? §. VIII. *Praetoris iuris dictionem conſtitiſſe in* DANDO, §. VIIII. DICENDO, *et* §. X. *in* ADDICENDO. §. XI. *Munera praetorum extraordinaria.* §. XII. *Omnes praetores de iuris dictione ſua, rebuſque curae ſuae demandatis edicta propoſuiſſe.* §. XIII. *Eorum alia tralatitia, alia noua.* §. XIIII. *Cur edicta quaedam, nataeque inde actiones praetoriae auctorum nomina retineant?* §. XV. *Edicere ſolebant praetores ſub auſpicium magiſtratus ſui, praeſtito ſimul in leges iureiurando.* §. XVI. *Edictum propoſitum in albo, quod duplex habuit praetor.* §. XVII. *Quo loco illud probabiliter fuerit?* §. XVIII. *Praetores indirecte ſibi legiſlatoriam poteſtatem vindicaſſe, legeſque euertiſſe edictis ſuis.* §. XVIIII. CORTII vindiciae praetoris Romani *expenſae.* §. XX. *Status quaeſtionis.*

 §. XXI.

§. XXI. *An praetores hanc ſibi poteſtatem arrogantes impedire potuerit Romanorum religio circa leges?* §. XXII. *An cura circa ſcribenda edicta adhibita?* §. XXIII. *An iuſiurandum in leges?* §. XXIIII. *Edicta frequentiſſime mutata.* §. XXV. *Praetor populo omnino illuſit* NOVIS VOCABVLIS. §. XXVI. *Itemque variis inuentis* EXCEPTIONIBVS. §. XXVII. *Nec non promiſſis* IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. §. XXVIII. *Denique* FICTIONIBVS. §. XXVIIII. *Concluſio elenchi.* §. XXX. *Elogia edicti praetorii, et quomodo illud ſenſim iuris ſcripti auctoritatem in foro Romano ſit conſequutum?*

§. I.

Praetores olim omnes magiſtratus dictos, non autem ſacerdotes. An Oſtiae fuerit *praetor ſacris Vulcani*? Sacrarius Vulcani, aliorumque deorum dearumque.

IAm demum ad EDICTVM PRAETORIVM contemplandum accingimur, reliquis omnibus non modo celebrius, ſed et in foro receptius, eamdemque fere auctoritatem, cum legibus, conſequutum. De eo vero priuſquam dicamus, repetenda quaedam erunt de ipſis praetoribus, ſed non niſi ea, quae ad intelligenda eorum edicta aliquid facere videbuntur, quum reliqua et vulgo nota ſint, et ad inſtitutum noſtrum iam non pertineant. PRAETORIS vocabulum, (vt inde potiſſimum ordiamur,) latiſſimae olim ſignificationis fuit, commune quippe reliquis magiſtratibus omnibus, qui ſummae rerum belli paciſue temporibus praeerant. Primum ergo belli duces, teſte Pompeio Feſto voc. *praetoria porta*, *pag.* 376. edit. Gothofr. PRAETORES dicti, quaſi *praeitores*, eoque vocabulo ſcriptores Romani et exterarum gentium imperatores et duces adpellitare ſolent, veluti Cornelius Nepos *Milt. cap.* 4. *Themiſtocl. cap.* 2. *Ariſtid. cap.* 2. et alii paſſim. Deinde et vrbanis magiſtratibus idem nomen inditum, exemplo, niſi fallor, Graecorum, qui et ipſi, traducto a re militari ad vrbanas adminiſtrationes vocabulo, omnes magiſtratus στρατηγοὺς adpellabant. *Matth. cap.* 16. *v.* 35. *l.* 15. §. 9. *D. de excuſat.* Vnde et Graecos hiſtoriae Romanae ſcriptores, veluti Polybium et Plutarchum, etiam conſules Romanos κατ' ἐξοχὴν vocare ſolere στρατηγοὺς vel στρατηγοῦντας, itemque στρατηγοὺς ὑπάτους, demonſtrauit Iac. Perizonius *Animad. Hiſtor. cap.* 1. *pag.* 35. *ſeqq*, quum tamen vtriuſque ſcriptoris aetate iam pridem inualuiſſet, vt auulſa a conſulatu iuris dictione, praetura proprie στρατηγία diceretur, et tunc non eſſent tempora, de quibus Feſtus: *initio praetores erant, qui nunc conſules.* Cete-

rum

rum veram eſſe illam Feſti obſeruationem, exemplo non vno poteſt demonſtrari. Iam enim a Plinio *Hiſt. nat. lib. XVIII. cap.* 3. et Gellio *Noct. Att. lib. II. cap. vlt.* animaduerſum eſt, PRAETORIS mentionem factam eſſe in ipſis XII. tabulis, quum in vrbe nondum eſſet magiſtratus, qui ſpeciatim id nomen ferret. Sed et Liu. *lib. VII. cap. 3. legis vetuſtae, priſcis litteris verbiſque ſcriptae* meminit, qua cautum fuerit, vt QVI PRAETOR MAXIMVS ESSET, ID. SEPTEMBR. CLAVVM PANGERET. Quo loco *praetorem maximum* dictatorem, conſulem, aliumue ſupremum in vrbe magiſtratum intelligi, facile intelligitur. At ea vocabuli notio priſcis tantum nota fuit temporibus, paullatimque videtur obſoleuiſſe, ex quo, qui iuris dictioni praeerant, κυρίως dici PRAETORES coeperunt. Quare quemadmodum ſupra *cap.* 4. §. 2. notauimus Maranum, qui illam vocabuli ſignificationem et ſequioribus temporibus obtinuiſſe exiſtimauit: ita nec adſentiri poſſumus Ger. Noodtio, *Probab. lib. I. cap. 6.* exiſtimanti, in iure noſtro et aediles praefectoſque vigilum aliquando praetorum nomine venire. Multoque minus magnum Scaligerum rem acu tetigiſſe arbitramur, dum in *Indice Gruteriano, cap. 3. voce* PRAETOR, ipſos quoque ſacerdotes PRAETORES dictos eſſe exiſtimat. Exempla quidem adducit ex aeterno Gruteri opere *pag.* 398. 7. *et pag.* 318. 7. vbi laudantur COLONIAE. OSTIENSIS. FLAMEN. PRAETOR. II. SACRA. VOLCANI. L. et CN. SERGIVS. CN. F. qui VOT. PRISCO. FILIO. SVO. PRAETORI. SACRIS. VOLCANI. EX D. D. AEDILI ADLECTO *fecit*: at inde non probatur, ſacerdotes quoſdam dictos praetores, verum illos, qui tum praetura fungebantur in colonia, eodem tempore flamines, et ſacrarios Vulcani fuiſſe. Ita enim ex Marquardi Gudii emendatiore exemplari ſeſe habet inſcriptio, ex qua PRAETOREM SACRIS VOLCANI perperam exculpſerat Scaliger:

M. CORNELI. M. F. VALERIANI EPA
GATIANI EQ.
DECVRIONI. SPLENDIDISSIMAE. COLONIAE. OSTI
ENSIS.
FLAMINI. PRAETORI. II. SACRA VOLCANI. L. ....
.... ENQVE. SODALI. ARV. ....
DECVRIONI. LAVRENTIVM. VICI. AVG. EIVS. ..
PATRONO. CORPORIS. LENVNCVLARIORVM. .....
AVXILIARIORVM. OSTIENSIVM.
VIXIT. ANNOS. XXXXI. ME. I.
M. CORNELIVS. M. F. PALAT. VALERIANVS. DECVRIO.

Non itaque *praetor ſacris Volcani* fuit M. Cornelius Valerianus Epagatianus, ſed *decurio Oſtienſis* ibidemque *flamen*, *iterumque praetor*, nec non SACRARIVS VOLCANI. Sic et alia marmora ſiſtunt SACRARIVM, Grut. *pag.* 1088. 9. SACRARIVM IVNONIS, *ibid. pag.* 308. 1. SACRANEAM, (fortaſſis *ſacrariam*) DEAE CERERIS, *ibid. pag.* 309. 2. AB. SACRARIO. DIVI. AVGVSTI apud Vignol. *in Columnn. Antonini pag.* 278. vt nihil certius videatur, quam Cornelium Oſtiae ſacrarii Volcani ſacerdotio eſſe functum, non praetoris ſacris Volcani, quale ſacerdotium nuſquam terrarum fuiſſe exiſtimamus.

§. II.

Primus praetor quando creatus?

Qui iuri dicundo Romae praeerat, praetor, creatus primum eſt anno v. c. 387. quum initio reges, ac deinde conſules, vti ſupra ex Dionyſii Hal. *Antiqu. lib. X. cap.* 1. *pag.* 627. oſtendimus, ius in vrbe agroque Romano dixiſſent. Et facile quidem reperta eſt cauſſa, qua populo, neceſſarium illum eſſe magiſtratum, perſuaderetur. Quum enim, vt ſcribit Pomponius *l.* 2. *§.* 27. *D. de orig. iur. conſules auocarentur bellis finitimis, neque eſſet qui in ciuitate ius reddere poſſet: factum eſt, vt* PRAETOR *quoque crearetur, qui* VRBANVS *adpellatus eſt, quod in vrbe ius redderet.* At obtentus hic fuit, quo tum palam vtebantur patres, vt nouum iſtum honorem a populo eo facilius impetrarent: cererum veram, eamque arcaniorem cauſſam, prodidit Liuius *lib. VI. cap.* 42. et *lib. VII. cap.* 1. ideo nempe creari praetorem voluiſſe patres, vt communicato cum plebe conſulatu, iactura illa nouo hoc honore penſaretur. Quum enim plebs alterum conſulatum perpetuis fere certaminibus demum patribus extorſiſſet: hi de induſtria, ne quid per plebeium conſulem ageretur, omnia proferebant, idque agebant vnice, vt loco amiſſi communicatique cum plebe honoris alium, eumque ſibi proprium, impetrarent, in quem iuris dictionem omnem, id eſt, praecipuam conſularis poteſtatis partem conferrent, vt, quantum huic decederet, tantum accreſceret illi, et ſic nihilominus ſumma iuris dictio facultatumque ciuium arbitrium penes patres ſummumque ex eorum numero praetorem eſſet, quippe collegam conſulibus, atque iiſdem auſpiciis creatum.

§. III.

§. III.

Obtentus patrum, ſub quo praeturam impetrabant a plebe. Praetores collegae conſulum.

At ideo noxiam haud nocuit Pomponius, dum aliam reddidit rationem. Vere enim patres eam interſerebant cauſſam, opus eſſe magiſtratu, qui conſulibus bella finitima gerentibus, ius in vrbe redderet. Quis enim ſibi perſuaſerit, plebem, pertaeſam iam dudum impotentis patriciorum dominatus, nouum iſtum honorem iis tam facile fuiſſe conceſſuram; niſi his in promtu fuiſſet cauſſa, quam praetexerent, honeſta ac probabilis? Ea vero non alia eſſe potuit, quam adlata a Pomponio. Quin ne vanam illam eſſe putes, iam inde ab illo tempore, quo praetor creari coepit, manſit inſtitutum, vt profectis ab vrbe conſulibus praetores cum conſulari imperio vrbi praeeſſent, et *collega conſulum*, teſtibus Gellio *Noct. Att. lib. XIII. cap.* 15. et Plinio *Panegyr. cap.* 77. §. 4. vocaretur, ceu obſeruauit Petr. Faber *Comment. ad l.* 2. *de orig. iur.* Hinc auctor eſt Liu. *lib. X. cap.* 45. anno V. C. 459. abſentibus L. Papirio et Sp. Caruilio, coſſ. a M. Atilio, praetore, legationes ſociorum in ſenatum eſſe adductas. Idemque *lib. XXX. cap,* 17. memoriae prodidit, anno V. C. 669. P. Aelium, praetorem, abſentibus conſulibus, non modo Maſiniſſae regis legatis ſenatum dediſſe, ſed et, miſſo ſenatu, pronunciaſſe verba ſollemnia, quibus alioquin coſſ. vtebantur. P. C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMVR. Gemina his et *lib.* 30. *cap.* 21. 22. 23. nec non *libro XXIIII. cap.* 9. refert Liuius, ſimul obſeruans, anno ab V. C. 538. factum eſſe SC. *vt Q. Fuluio, tum praetori, extra ordinem vrbana prouincia eſſet, iſque potiſſimum, conſulibus ad bellum profectis, vrbi praeeſſet.* Ex quibus facile patet, cur Cicero *ad diuerſ. lib. X. epiſt.* 12. ſcripſerit: *placuit nobis, vt ſtatim ad Cornutum, praetorem vrbanum, litteras deferremus: qui, quod conſules abeſſent,* CONSVLARE MVNVS *ſuſtinebat* MORE MAIORVM. Quin ſub ipſis imperatoribus, teſte Tacito *Hiſtor. lib. IIII. cap.* 4. praetor eumdem tuebatur locum, et proinde de extremis Caligulae temporibus ſcribit Dio Caſſ. *Hiſtor. lib. LVIIII. pag.* 659. Καὶ ἔδει μὲν τοὺς στρατηγοὺς, οἷς τὰ τῶν ὑπάτων ἔργα, ὁπόταν ἀποδημήσωσι μέλλει, πάντα αὐτὰ ἐπιτετελήκέναι: *ac debuerant quidem praetores, quibus per abſentiam conſulum curanda eorum negotia veniunt, omnia eorum munera obiiſſe.* Quamobrem tamquam ſingulare quid atque inuſitatum, obſeruat Suetonius *Iul. cap.* 76. ex eoque Ez. Spanhemius *de vſu et*

praeſt.

praeſt. num. tom. II. pag. 118. quod Iulius Caeſar, profectis ab vrbe conſulibus, praefectos pro praetoribus conſtituerit. Semper enim alias coſſ. abſentium vice fungebantur praetores, eo quippe obtentu creati, vt profectis coſſ. vrbi cum conſulari imperio praeeſſent.

§. IIII.

Magiſtratus hic primum patriciorum proprius, poſtea cum plebe communicatus.

Ex eo autem iam porro facile intelligitur, magiſtratum hunc initio patribus veluti peculiarem ac proprium fuiſſe. Sane et Sp. Furius Camillus, primus praetor, et eius in magiſtratu ſucceſſores e gentibus patriciis erant, vſque ad annum v. c. 418. quo plebs, quam ſtatim teſte Liuio *lib. VII. cap.* 1. poenituit: *pro conſule vno tres patricios magiſtratus, curulibus ſellis, praetextatos, tamquam coſſ. ſedentes, nobilitatem ſibi ſumſiſſe*, primum de plebe praetorem creauit Q. Publicium Philonem, *aduerſante quidem Sulpicio coſ. et negante, rationem ſe eius habiturum, at ſenatu, quum in ſummis imperiis id non obtinuiſſet, minus in praetura tendente*, Liu. *lib. VIII. cap.* 1. Quare perperam nonnulli exiſtimant, tum demum iucundiſſima huius honoris poſſeſſione deturbatos eſſe patricios, quum praetori vnico, qui initio iuris dicundo ſufficere videbatur, alter peregrinus adiungeretur. Nec magis verum eſt, quod ſcripſit Gundlingius *in* Πρῶτ. *Pand. lib. I. tit.* 14. *§.* 3. *pag.* 113. *a.* v. c. 417. *additum eſſe praetorem ex plebe.* Neque enim eo anno additus eſt praetor, ſed demum nonaginta tribus annis poſt, ipſo hoc paullo poſt fatente viro doctiſſimo, creari bini coeperunt: nec vmquam cautum legimus, vt ex binis alteruter plebeii generis eſſet, ſed vt praetor promiſcue ex plebe ac patribus crearetur.

§. V.

Primum vnum, nempe vrbanum, poſtea et peregrinum creatum. Praetor vrbanus maior dictus: an et honoratus?

De augendo itaque praetorum numero primum cogitatum eſt, non *poſt aliquot annos* a praeturae origine, vt ſcribit Pomponius *d. l.* 2. *§.* 28. *D. de orig. iur.* quem ἐν πλάτει καὶ παχυτικῶς hic loquutum, exemplis defendit Rupert. *in animaduerſ. ad Enchirid. Pompon. lib. II. cap.* 14. *pag.* 130. *ſequ. edit. nou.* ſed a. v. c. 510. id eſt, centeſimo viceſimo tertio poſt, ex quo primum vrbs praetorem viderat. Tunc demum Liuii *Epitomator lib. XVIIII. duos praetores primum creatos eſſe*, refert. Eorum alter *vrbanam*, alter *peregrinam* iuris dictionem ſortiebatur. Nam *non ſufficiente praetore vrbano, quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem veniret, creatus eſt et alius praetor, qui* PEREGRINVS *adpel-*

adpellatus eſt, ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius dicebat, inquit Pomponius *l.* 2. §. 28. *D. de orig. iur.* At non tantum peregrinis inter ſe litigantibus ius reddebat hic praetor, ſed et quoties inter ciues et peregrinos lis intercederet. Vnde in marmoribus audit PRAETOR, QVI INTER CIVES ET PEREGRINOS IVS DICIT. Reineſ. *Inſcript. claſſ. VII. n.* 10. itemque ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΚΑΤΑ ΠΟΛΙΝ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ. Gruter. *Inſcript. pag.* 503. Nimirum bini iſti praetores, ſingulis ab eo tempore annis creati, ſorte inter ſe tranſigere quotannis ſolebant, vtri vrbana, et vtri peregrina iurisdictio in illum annum obueniret. Liuius *lib. XXXII. cap.* 28. *Prius,* inquit, *de praetoribus tranſacta res, quae tranſigi ſorte poterat.* VRBANA *Sergio,* PEREGRINA *iuris dictio Minucio obtigit.* Honorificentiorem tamen fuiſſe praeturam vrbanam, quam peregrinam, inter omnes conſtat, idque vel inde patet, quod licet ambo iisdem crearentur auſpiciis, ſolus tamen vrbanus PRAETOR MAIOR diceretur. Feſtus voc. *maior conſul. pag.* 309. *edit. Gothofr. maiorem conſulem L. Caeſar puta dici vel eum, penes quem faſces ſint, vel eum, qui prior factus ſit:* PRAETOREM *autem* MAIOREM *vrbanum, minores ceteros.* Et Plutarchus *in Brut. pag.* 987. inter Brutum et Caſſium, licet adfines, conſiliorumque ſocios, magnum tamen exarſiſſe ſcribit certamen ob id tantum, quod vterque adfectaret iuris dictionem vrbanam, *ὡς πλειόνων στρατηγιῶν οὐσῶν* ΤΗΝ ΜΕΓΙΣΤΟΝ ΕΧΟΥΣΑΝ ΑΞΙΩΜΑ, *quae inter multas praeturas maximae fuerit dignationis.* Quale certamen etiam inter Coelium Rufum et Trebonium ortum teſtatur Dio Caſſ. *lib. XXXXII. pag.* 195. Non minus enim ille indignatus eſt, ὅτι μὴ ἠστυνόμησε, καὶ ὅτι ὁ Τριβώνιος ὁ συνάρχων αὐτοῦ, οὐ κληρωτὸς, (ὥσπερ εἴθιστο,) ἀλλ' αἱρετὸς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐς τὴν ἀστυνομίαν προεκρίθη, *quod ſibi praetura vrbana non obtigerit, ſed collega Trebonius, non ſorte pro more priſco, ſed electione Caeſaris in praetura vrbana ſibi praelatus ſit.* Quin ipſe Caeſar *de bell. ciuil. lib. III. cap.* 20. in tantum ob id efferbuiſſe ait, turbulenti hominis iram, *vt initio magiſtratus tribunal ſuum iuxta C. Trebonii, praetoris vrbani, ſellam collocaret, et, ſi quis adpellaſſet, de aeſtimationibus et de ſolutionibus, quae per arbitrum fierent, vt Caeſar praeſens conſtituerat, fore auxilio pollicetur.* Ex quo loco, quod obiter moneo, colligere non debebat Burch. Gotth. Struuius *Hiſt. Iur. cap.* I. §. 23. praetorem peregrinum in eadem ſella cum vrbano adſidentem ius dixiſſe. Satis ergo certum atque exploratum eſt,

praeturam vrbanam peregrina praeſtitiſſe, eumque, cui haec obtigiſſet, PRAETOREM MAIOREM dictum eſſe: at non aeque expeditum videtur, quod ſtatuit Ezech. Spanh. *de vſu et praeſt. numiſm. tom. II. pag.* 119. etiam HONORATI cognomen praetorem vrbanum tuliſſe. Verſus enim Ouidii *Faſt. lib. I. v.* 52.

Verbaque HONORATVS *libera* PRAETOR *habet*

ad praeturam generatim pertinet, et reliquis praetoribus non minus, quam vrbano, ius erat, pronunciare verba ſollemnia DO, DICO, ADDICO, ad quae adludere poëtam, facile adparet.

§. VI.

Numerum praetorum ſubinde auctum.

At ne intra hunc quidem modum ſtetit Praetorum numerus. Florus enim, epitomator Liuii, *lib. XX.* vbi de rebus anni ab v. c. 525. agit: *praetorum*, inquit, *numerus ampliatus eſt, vt eſſent quatuor.* Paullo poſt ſex creati, de quibus Pomponius *l.* 2. *§.* 32. *D. de orig. iur. capta Sardinia, mox Sicilia, item Hiſpania, deinde Narbonenſi prouincia, totidem praetores, quot prouinciae in ditionem venerant, creati, partim qui vrbanis rebus, partim, qui prouincialibus praeeſſent.* Res, quam, temporibus non admodum adcurate diſtinctis, ἐν πλάτει narrat Pomponius, ita ſe habet. Placuerat ab anno v. c. 525. quatuor creare praetores, quorum vnus *vrbanam* iuris dictionem, alter *peregrinam*, tertius *Siciliam*, quartus *Sardiniam* prouincias ſortiretur. Liu. *lib. XXIII. cap.* 30. His vero anno v. c. 555. teſte eodem Liuio *lib. XXXII. cap.* 27. 28. et *lib. XXXIII. cap.* 26. 43. additi duo alii, et tunc *vrbana* iuris dictio Sergio, *peregrina* Minucio, *Sardinia* Atilio, *Sicilia* Manlio, *Hiſpania citerior* Sempronio, *vlterior* Heluio obtigit. Hinc eſt, quod ἀνιϛορησίας Pomponium coarguit ὁ πάνυ Cuiacius, quod, inſuper habita Liuii auctoritate, duabus Hiſpaniis vnum praetorem, ac praeterea Galliae Narbonenſi alterum praefecerit, quum tardius haec prouincia in poteſtatem Romanorum ſit redacta. Sed ſalua omnino res eſt. Non ad temporum rationes ſeſe hic adſtringit Pomponius, ſed laxiore narratione mutationes omnes, quae ab anno v. c. 555. vſque ad L. Cornelii Sullae tempora contigerunt, complectitur: neque etiam abſciſſe de ſenis praetoribus loquitur, ſed prudenter ſubiicit, *totidem praetores, quot prouinciae in ditionem venerint, creatos.* Iam ſatis conſtat, non vnam eamdemque ſemper iſto temporis interuallo obſeruatam eſſe rationem ſortiendi iuris dictiones et prouincias. Quum enim aliquando vni ſimul obtigerit vrbana ac peregrina iuris

dictio:

dictio: Liu. *lib. XXXV. cap.* 41. quidni et vtraque Hiſpania coniungi potuerit? et quidni Gallia Narbonenſis, quam Sigonius *de antiquo iure prou. lib. I. cap.* 6. prouinciam praetoriam fuiſſe teſtatur, in ſortem aliquando venerit? Ceterum ſeni iſti, quos aliquamdiu ſingulis annis creatos diximus, modo onerare rempublicam, modo ne ſufficere quidem inſequentibus temporibus videbantur. Hinc anno v. c. 573. cautum eſt lege Baebia, vt alternis annis quaterni praetores crearentur. Liu. *lib. XXXX. cap.* 44. Poſtea, quum quaeſtiones publicas de falſo, aliiſque criminibus conſtituiſſet L. Cornelius Sulla, praetores additi quatuor, vt iam octo eſſent. Ita recte Pomponius *l.* 2. *§.* 32. *D. de orig. iur.* perperam vero illi, qui nullam habentes legis Baebiae rationem, in numero erraſſe Pomponium, et pro decem octo ſcripſiſſe contendunt. Deni praetores demum poſt L. Sullae tempora creati ſunt a C. Iulio Caeſare, de quo Dio Caſſius *lib. XXXXII. pag.* 209. ἵνα πλείους αὐτῶν ἀμείψηται, στρατηγοὺς δέκα εἰς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπέδειξε, *vt pluribus referret gratiam*, DECEM PRAETORES *in eum annum deſignauit.* Eum numerum ſubinde poſtea auctum a Caeſare nouimus, primum ad duodecim, *d. l.* 2. §, 32. *D. de orig. iur.* deinde ad quatuordecim, Dio *Lib. XXXXIII. pag.* 237. tum denique ad ſedecim, Id. *lib. XXXXIII. pag.* 239. manſitque hic numerus aliquamdiu ſub Auguſto, donec hic illum ad duodenarium reuocauit. Dio *lib. LVI. pag.* 586. Quamuis vero conſtitutum hunc praetorum numerum primis imperii annis ſancte ſeruaret Tiberius, et, hortante ſenatu, vt augeret, iureiurando ſeſe obſtringeret vltro, illum ſe non eſſe exceſſurum: Tacit. *Annal. lib. I. cap.* 14. tantum tamen abeſt, vt ſteterit promiſſis, vt extremis eius temporibus iterum arbitrarius eſſe coeperit praetorum numerus. Dio Caſſ. *Lib. LVIII. pag.* 634. Τῷ γοῦν ἐπιόντι ἔτει ἐν ᾧ ὅ, τε Γάλβας Σέρουιος ὁ μετὰ ταῦτα αὐταρχήσας, καὶ Λούκιος Κορνήλιος τὸ τῶν ὑπάτων ὄνομα ἔχον πεντεκαίδεκα στρατηγοὶ ἐγένοντο. καὶ τοῦτο ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνέβη· ὥστε ἔστι μὲν ὅτε ἑκκαίδεκα, ἔστι δ' ὅτε καὶ παρ' ἕνα ἢ καὶ δύο χειροτονεῖσθαι: *anno inſequente* (a. v. c. 786.) *quum Sergius Galba, is, qui poſtea imperator factus eſt, et L. Cornelius coſſ. eſſent, quindecim praetores fuerunt, idque multis annis accidit, vt nonnumquam ſedecim, nonnumquam vno aut duobus plures paucioresue fierent.* Ad ſummum itaque XVIII. praetores in vrbe fuerunt ſub imperatoribus, nec plures ſaltim ad Hadrianum vſque reperias apud veteres, ceu recte obſeruauit

L 2 Henr.

Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. XIII. §. 8. pag.* 451. *ſeqq.* Sequentes principes idem ſibi procul dubio arbitrium vindicarunt augendi minuendiue praetorum numerum, maxime quum extremis temporibus praetura, teſte Boëthio *Conſol. ex philoſ. lib. III. proſa* 4. in *inane nomen, et ſenatorii cenſus grauem ſarcinam*, euaſiſſet.

§. VII.

Praetores *de fideicommiſſis, tutelares, liberales, fiſcales, aerarii.* An et *cereales?*

Inter hos erant et illi, qui notionem de fideicommiſſis, de tutelis, et de cauſſis fiſcalibus, atque etiam inde ſingularia nomina ſortiebantur. Quum enim primo fideicommiſſa, antea inter exempla probitatis ac perfidiae fluctuantia, iam inde ab Auguſti temporibus neceſſitatem iuris accepiſſent, et de illis tamen ius minus diligenter diceretur: Claudius imperator, vt refert Suetonius in *Claud. cap.* 23. *iuris dictionem de* FIDEICOMMISSIS, *quotannis, et tantum in vrbe delegari magiſtratibus ſolitam, in perpetuum, atque etiam per prouincias, poteſtatibus demandauit.* Quo ipſo innuere videtur, Claudium iuris dictionem de fideicommiſſis, quum antea in vrbe modo huic, modo alteri magiſtratui extra ordinem data eſſet, in prouinciis autem illa plane negligeretur, vtrobique certam ac ſtabilem feciſſe, ac proinde in vrbe certos conſtituiſſe praetores, qui de illis ius dixerint, in prouinciis autem eam notionem poteſtatibus, id eſt, IIuiris municipiorum delegaſſe. Rem omnem ita multo planius exponit Pomponius noſter in *l.* 2. *§.* 32. *D. de orig. iur. poſt deinde diuus Claudius duos praetores adiecit, qui de fideicommiſſis ius dicerent, ex quibus vnum diuus Titus detraxit.* Ex quo loco ſimul diſcimus, exiſtimaſſe Titum imp. vnum ſufficere *praetorem fideicommiſſarium*, vel, vt in marmoribus apud Grut. *Inſcript. pag.* 393. 6. et Car. Caeſarem Maluaſiam *Marm. Felſin. ſect. V. cap.* 11. *pag.* 265. vocatur PRAETOREM DE FIDEICOMMISSIS, nec opus eſſe, vt per plures ea iuris dictio ſpargeretur. Ceterum non penes ſolum hunc praetorem vniuerſam de fideicommiſſis omnibus notionem fuiſſe, ſed et conſules de ſummis maioribus ius dixiſſe, iam ſupra *cap.* 4. §. 4. obſeruauimus. Deinde ſub imperatoribus et PRAETOR TVTELARIS in vrbe eſſe coepit, a M. Antonino, teſte Iulio Capitol. in *vita Marci cap.* 13. primum conſtitutus, quia negligentius eo munere adhuc functi fuerant conſules, quibus Claudius id negotii dederat. Suet. *Claud. cap.* 23. Tales poſtea *praetores tutelares* in marmoribus paſſim celebrantur, veluti apud Grut.

pag.

pag. 312. 1. et Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VI. n.* 4. vbi occurrit ANICIVS AVCHENIVS BASSVS PRAET. TVTELARIS. Nec alius eſt *praetor, clariſſimus vir, qui tutelaribus cognitionibus praeſidet, l.* 3. *C. Th. de tut. et curat.* itemque *iudex tutelaris*, Paull. *Sent. recept. lib. V. tit.* 16. *§.* 2. ac denique *praetor*, ἐπιτρόπων προκαθήμενος, ſeu *tutorum praeſes*, cuius mentionem facit Iuſtinianus *Nou. VII. cap.* 1. *§.* 1. Ibidem Iuſtinianus ex praetoribus vnum τῶν ἐλευθεριῶν προκαθήμενον, ſeu *libertatum praeſidem* fuiſſe adfirmat, qui ipſe eſt PRAETOR LIBERALIS, quem de cauſſis liberalibus ius dixiſſe legimus. *l.* 1. *C. ſi manc. ita ven.* Denique et aerarii ac fiſci curam quidam ex praetoribus aliquamdiu habuerunt. Loco enim quaeſtorum aerario Caeſar primus praefecit aediles: Dio Caſſ. *lib. XXXXIII. pag.* 237. poſtea Auguſtus illis praetores aut praetorios praetulit. Id. *Lib. LIII. pag.* 427. Suet. *Aug. cap.* 36. Hinc ſub Claudio aerarii adminiſtratio iterum ad quaeſtores veluti poſtliminio rediit. Suet. *Claud. cap.* 24. Denique Nero praefectos aerarii ex viris praetoriis legit, Tacit. *Annal. lib. XIII. cap.* 29. iiſque deinde conſtanter aerarii fiſcique cura videtur incubuiſſe, niſi, quod poſt Neronis exceſſum inter bella ciuilia iterum aliquando memorantur praetores aerarii apud Tacit. *Hiſtor. lib. IIII. cap.* 9. Sub Auguſto itaque et Tiberio frequenter occurrunt PRAETORES AERARII, vel ΣΤΡΑΤΗΓΟΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ, non modo apud Tacitum *Annal. lib. I. cap.* 75. Dion. Caſſ. *lib. LX. pag.* 671. Frontin. *de Aquaeduct. lib. II.* ſed et in marmore apud Gruter. *pag.* 360. 3. quum contra a Neronis temporibus qui aerarium tractabant, non amplius praetores, ſed praefecti aerarii dicantur. *l.* 12. *D. de his, quae vt indign. l.* 15. *et l.* 42. *D. de iur. fiſci.* Praetores etiam CEREALES fingunt Alex. ab Alexandro *Genial. dier. lib. II. cap.* 15. Grauina *de orig. iur ciu. §.* 37. et Roſin. *Antiqu. Rom. lib. VII. cap.* 1. et in partes ſuas trahere conantur Pomponium, vt qui *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* memoriae prodiderit, C. Iulium Caeſarem *duos praetores et duos aediles, qui frumento praeeſſent, et a Cerere Cereales dicerentur, conſtituiſſe.* At certe non praetores Cereales conſtitutos refert, ſed aediles, ceu iam ex inſtituto docuerunt Rupert. *Animaduerſ.* in *Pompon. Enchirid. lib. II. cap.* 18. *pag.* 144. *ſequ. edit. nou.* et Bern. Henr. Reinold. *Var. cap.* 3. *pag.* 26. *ſeqq.* Nimirum Caeſar publici frumenti curam demandauit duobus aedilibus, iiſque non curulibus, ſed plebeiis, de quibus Dio Caſſ.

lib. XXXXIII. pag. 239. Καὶ ἐς μὲν τὸ πρῶτον ἔτος πρότερον ἐξ ἀγορανόμοι τότε πρῶτον· δύο μὲν καὶ ἐξ εὐπατριδῶν, τέσσαρες δὲ ἐκ τοῦ πλήθους· ὧ οἱ δύο τὴν ἀπὸ τῆς Δήμητρος ἐπίκλησιν φέρουσιν. Quod vulgo perperam vertunt: *eodem anno primum ſex aediles ſunt conſtituti, duo patricii, qui Cereris aediles vocarentur, quatuor plebeii:* quum potius ſenſus ſit, *eum in annum primum in vrbe fuiſſe ſex aediles, duos ex optimatibus, quatuor ex plebe, ex his vero plebeiis binos a Cerere cognomen accepiſſe.* Addit Dio: ὅπερ που καὶ ἐς τόδε ἐξ ἐκείνου καταδειχθὲν ἐμμεμένηκε, *iſque mos*, nempe vt duo aedilium plebis frumentum publicum curarent, *ad noſtram vſque aetatem permanſit*: quod et marmora apud Gruter. *pag.* 272. 5. et *pag.* 392. 9. confirmant, in quibus mentio fit AEDILIVM PLEBIS CERIALIVM.

§. VIII.

Praetoris iuris dictionem conſtitiuiſſe in *dando*,

Sed haec quidem de praetorum origine, numero, diuerſiſque iuris dictionibus dicta ſufficiant. Proximum eſt, vt de eorumdem poteſtate atque officiis, de quibus edicta proponere conſueuerant, diſpiciamus. Paucis vt rem omnem complectar, ordinarium praetorum munus in iure dicundo conſiſtebat: praeter iſtud autem varia iis extra ordinem delegari ſolebant, quae cum iuris dictione ceteroquin parum aut omnino nihil commune habere videbantur. Iuris dictionem praetoriam tribus verbis exprimebant veteres, praetoremque, explicantem iuris dictionem ſuam, aut DARE, aut DICERE, aut ADDICERE tradebant. Hinc in legibus antiquis Mamilia, Peducea, Alliena, Fabia de finibus agrorum apud Frontinum frequens formula: EI, QVI IVRI DICVNDO PRAEERIT, DE EA RE IVRISDICTIO, IVDICISQVE DATIO ADDICTIO ESTO. Quin et dies, quibus praetor ius diceret, ideo FASTOS adpellatos obſeruant, quia praetor iis verba ſollemnia ſine piaculo fari poſſet, NEFASTOS vero, quibus ea fari nefas eſſet, eaque pronuncians praetor piaculum faceret. Loca Varronis *de lingua Lat. lib. V. pag.* 50. *et* 54. Ouidii *Faſt. lib. I. v.* 47. 51. Macrobii *Saturnal. lib. I. cap.* 16. tamquam in vulgus nota hic adſcribere piget, at magis fuerit operae pretium ſcire, quid demum DEDERIT, DIXERIT, ADDIXERIT praetor, quando iuri dicundo dederit operam. *Neceſſe eſt* enim, inquit Varro, *praetorem aliquo eorum vti verbo, quum lege quid peragitur.* DABAT nimirum praetor, ſi poſtularetur, ACTIONEM, eamdemque, ſi ita videretur, etiam negabat, quia eiuſdem erat,

dene-

denegare actionem, cuius erat et dare: *l.* 102. §. 1. *D. de regul. iur.* cuiuſmodi exempla datae denegatàeue a praetore actionis ſunt apud Auct. *ad Herenn. lib. II. cap.* 13. Ciceron. *in Verr. lib. III. cap.* 54. Valer. Max. *lib. VII. cap.* 7. *ex.* 7. DABAT et EXCEPTIONES, ſi poſtularentur, eaſque vel inſerebat formulae, vel, ſi ad rem nihil facerent; reiiciebat. Sane et hic permultum relictum erat praetoris arbitrio, et vti bonae fidei iudiciis exceptiones quaedam inerant, *l.* 21. *D. ſolut. matr. l.* 84. §. 5. *D. de legat.* 1. *l.* 3. *D. de reſcind. vendit.* in negotiis ſtricti iuris ſaepe diſerte adiiciebantur, et tunc quoque iis merito tuendus erat reus: *l.* 7. *D. de condit. inſtit.* ita reliquis caſibus eo iure vtebantur Romani, vt praetor ex cauſſa aeſtimaret, an hanc exceptionem dare deberet. *l. vn.* §. 6. *D. ne quid in flum. publ.* Hinc quaeſtionem videmus exortam, purumne iudicium dandum ſit, an addi oporteat exceptionem? Cic. *de inuent. lib. II. cap.* 20. Hinc idem Cic. *de orat. lib. I. cap.* 37. ſuauiter ridet hominem ex numero diſertorum, poſtulantem, vt reo daretur vetus atque vſitata exceptio: CVIVS PECVNIAE DIES FVISSET. Hinc denique adpellandus erat tribunus plebis, ſi quis ſibi exceptionem a praetore iniuria negatam exiſtimaret. Quo adludens Cicero *Acad. quaeſt. lib. IIII. cap.* 30. POSTVLANT, inquit, *vt excipiantur haec inexplicabilia. Tribunum aliquem, cenſeo, videant: a me iſtam exceptionem nunquam impetrabunt.* DABAT praetor et ADVOCATOS, non habentibus, id enim diſerte promiſerat edicto: SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO, *l.* 1. §. 4. *D. de poſtul.* et notus eſt locus hominis Siculi apud Cic. *de orat. lib. II. cap.* 69. qui, quum Scipio, praetor, ei poſtulanti daret patronum hoſpitem, hominem nobilem illum quidem, ſed ſtultiſſimum: *quaeſo*, inquit, *praetor, aduerſario meo da iſtum patronum, deinde mihi neminem dederis,* Nemo porro ignorat, praetorem DEDISSE IVDICES et ARBITROS, eorumque notionem formula circumſcripſiſſe, DEDISSE, ſi qua ei iuſta cauſſa videretur, RESTITVTIONEM IN INTEGRVM, DEDISSE BONORVM POSSESSIONEM ſiue ex edicto ſuo, ſiue interpoſito decreto. Haec enim in iure noſtro etiamnum vtramque faciunt paginam, ac proinde nota ſunt et illis, qui alioquin nihil ſciunt.

§. VIIII.

§. VIIII.

dicendo, et

Deinde et DICENDO ſeſe exſerebat praetoris iuris dictio. DICEBAT enim, quoties propoſito edicto fieri omittiue quidquam vellet. DICEBAT in vindiciis viam, de quo vindiciarum ritu Cic. *pro Muraen. cap.* 12. *praetor interea, ne pulcrum ſe ac beatum putaret, atque aliquid ipſe ſua ſponte loqueretur, ei quoque carmen compoſitum eſt, cum ceteris rebus abſurdum, tum vero in illo*: SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM. *Praeſto aderat ſapiens ille, qui inire viam doceret.* EDITE VIAM. *Eodem duce redibant.* Sed eum locum nos infra pluribus interpretabimur. DICEBAT deinde praetor, quoties interdictum vel iuris publici tuendi, vel poſſeſſionis, vel aliarum rerum, moram haud ferentium, cauſſa proponebat. DICEBAT porro mulctam, ſi quis eius iuris dictionem contemtui habuiſſe videretur, vel ei ius dicenti non obtemperaſſet. *l. vn. pr.* §. *vlt. D. ſi quis ius dic. non obtemp.* In primis vero, quoties vel ludos, vel ferias indicebat, quod et ipſum inter ordinaria praetoris munia erat, DICENDO explicabat officium ſuum, et vel eo potiſſimum nomine Cicero *pro Muraen. cap.* 20. praeturam vocat *egregiam, et ad conſulatum aptam prouinciam, in qua laus aequitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum* LVDORVM *voluptas concludatur.* Ita praetor indicebat compitalia, idque verbis ſollemnibus: DIE NONI POPOLO ROMANO, QVIRITIBVS, COMPITALIA ERVNT. QVANDO CONCEPTA FVERINT NEFAS. Gell. *Noct. Att. lib. X. cap.* 24. Ita et, quoties terra in vrbe mouebat, toties ferias aduocata concione, indicebat praetor, idque Suetonius *in Claud. cap.* 22. ad illa vſque tempora obſeruatum eſſe, teſtatur. At nihil celebrius ludis Apollinaribus, in quibus vel maxime exſplenduit praetoris maieſtas. Faciendis illis ex antiquo Marcii, vatis, carmine apud Liuium. *lib. XXV. cap.* 12. et Macrob. *Saturn. lib. I. cap.* 17. praeeſſe oportebat PRAETOREM EVM, QVI IVS POPVLO PLEBIQVE DARET SVMMVM. Is vero erat praetor vrbanus, vel, ſi hic in vrbe non eſſet, is, qui inter ciues ac peregrinos ius dicebat, quale exemplum exſtat apud eumdem Liuium *lib. XXXVIIII. cap.* 39. Itaque eos ludos, priuſquam iis dies ſtatus, 3°. Non. Quinctil. praefigeretur, (quod anno v. c. 544. factum refert Liu. *lib. XXVII. cap.* 23.) vouebat indicebatque praetor, iiſque deinde praeerat tanta cum oſtentatione maieſtatis, vt triumphali indutus veſte,

quadri-

quadrigis per circum ſublimis veheretur, ceu ex Iuuenal. *Sat. X. v.* 36. et Plin. *Hiſt. nat. lib. XXXIIII. cap.* 5. docuit Ez. Spanhem. *de vſu et praeſt. numiſm. Tom. II. pag.* 121. qui etiam obſeruat, ſaluam hanc fuiſſe praetori praerogatiuam, etiam poſtquam ſtatus eſſe coeperat horum ludorum dies, ad Auguſti tempora, qui primus hunc ſplendorem praetori denegarit. Inſequenti tempore vniuerſorum paene ludorum curatio in praetores tranſlata eſt, eaque fere ſola iſtorum officium abſoluebatur, ceu ex Dione, Symmacho, aliiſque ſequioris aeui ſcriptoribus idem Spanhemius *pag.* 142. tam luculenter probauit, vt actum hic agere nolimus.

§. X.

Denique et ADDICENDO iuris dictionem explicabat praetor. Sic ADDICEBAT rem in iure ceſſam. *In iure* enim *ceſſio*, vt eſt apud Vlpian. *Fragm. tit.* XVIIII. §. 9. *fiebat per tres perſonas, in iure cedentes, vindicantes,* ADDICENTES. *In iure cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur,* ADDICEBAT PRAETOR. Quod adcuratius explicans Caius apud Boëth. *Comment. in Topica Cic. lib. III. In iure ceſſio*, inquit, *fit hoc modo. Apud magiſtratum, vel apud praetorem, vel apud praeſidem prouinciae, is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita vindicat :* HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. *Deinde, poſtquam hic vindicauerit : praetor interrogat eum, qui cedit, an contra vindicet ? quo negante, aut tacente, tunc ei, qui vindicauerit, eam rem addicit, idque legis actio vocatur.* Ex quibus facile patet, hoc etiam ad adoptiones pertinuiſſe. Adoptabantur enim liberi, quum a parente, in cuius poteſtate erant, tertia mancipatione in iure cederentur, atque ab eo, qui adoptabat, apud eum, apud quem legis actio erat, vindicarentur. Gell. *Noct. Att. lib. V. cap.* 19. Sic et ſeruo, vindicta manumiſſo, praetor ADDICEBAT libertatem. Ad eum enim ritum adludit Cicero *ad Att. lib. VII. epiſt.* 2. dum ſcribit : *itaque vſurpaui vetus illud Druſi, vt ferunt, praetoris, in eo, qui eadem liber non iuraret, me iſtos* LIBEROS *non* ADDIXISSE, *praeſertim quum adeſſet nemo, a quo recte vindicarentur.* Nec minus praetor ADDICEBAT IVDICES. Quemadmodum enim litigantium erat, eos probare, et quos parum idoneos cenſebant, reiicere : Val. Max. *Hiſtor. lib. II. cap.* 8. *ex.* 2. Cic. *de orat. lib. II. cap.* 70. *pro Cluent. cap.* 43. ita praetorem eos, qui conueniſſent, addicere oportebat,

in addicendo.

l. 80. *D. de iudic.* idque tanta fiebat auctoritate, vt addicti inuiti quoque eas in ſe partes ſuſcipere tenerentur. *l.* 13. §. 2. *D. de vacat. et excuſ.* Sueton. *Claud. cap.* 15. Plin. *lib. III. epiſt.* 20. *lib. X. epiſt.* 66. Vetere iure XII. tabularum et obaeratos creditoribus ADDICEBAT praetor, de quorum ſtatu et conditione videndus Quinctilian. *Inſt. orat. lib. VII. cap.* 4. Ex quo vero mitioribus legibus cautum erat, vt non corpora ingenuorum, ſed eorum bona creditoribus eſſent obnoxia: haec proſcripta ſub haſta ADDICEBAT plus licitantibus, Hinc toties mentionem fieri animaduertimus *haſtae praetoris*, Senec. *de breu. vit. cap.* 11. *haſtae decemuiralis*, *l.* 2. §. 29. *D. de orig. iur. haſtae, cui ſubiiciebantur, quae venumdabantur publice*, de qua Feſt. voc. *Haſtae.* Quin inter praecipua praeturae inſignia haſta videtur fuiſſe, eamque ex mea quidem ſententia praefert nummus apud Patin. *de famil. Rom. pag.* 60. in cuius antica caput Auguſti eſt cum epigraphe: AVGVSTVS; in poſtica menſa et haſta, cum litteris: AVGVSTVS TR. POT. L. CANINIVS GALLVS IIIVIR. Equidem menſam illam cum haſta pro praetorio habuit Fulu. Vrſinus: pro lectiſternio Vaillantius *de famil. Rom. tom. I. pag.* 227. neutrum vero ibi reperiri expreſſum, adcurate docuit Ez. Spanhemius *de vſu et praeſt. numiſm. tom. II. pag.* 192. qui tamen nec ipſe pro certo dicere auſus eſt, quid ſibi illa figura velit. Mihi menſa et haſta illa inſignem aliquam auctionem videntur indicare, qualis illa L. Cornelii Sullae, qui teſte Cicerone *de offic. lib. II. cap.* 8. *auſus eſt dicere*, HASTA POSITA, *quum bona in foro venderet, et bonorum virorum et locupletum, et certe ciuium, praedam ſuam ſe vendere.*

§. XI.

Munera praetorum extraordinaria.

Et in his quidem ordinarium conſiſtebat praetorum officium. At praeter haec iſtis permulta alia extra ordinem vel SCtis, vel ſpeciali quadam lege deferebantur, quae alioquin iure proprio explicare non potuiſſent. Huc pertinebat tutorum datio, quae antequam a Claudio imp. coſſ. et poſtea a M. Aurelio Antonino praetori tutelari delegata eſſet ex lege Atilia intra vrbem incumbebat praetori cum maiore parte tribunorum plebis. *pr. Inſt. de Atil. tut.* Quod quam antiquum ſit inſtitutum, vel inde patet, quod iam anno v. c. 566. *Hiſpalam Fecenniam, quum in nullius manu eſſet, tutorem a* TRIBVNIS *et* PRAETORE *petiiſſe*, teſtatur Liu. *lib.* XXXVIIII. *cap.* 9. Ad extraordinariam quoque

quoque praetoris iuris dictionem pertinebat decretum ſuper tranſactione de alimentis ex SCto celeberrimo interponendum. Neque enim aliter explicari illud negotium poterat, quam auctore praetore, *l.* 8. *pr. D. de tranſact.* idque tam videbatur neceſſarium, vt nec mandare ex hac cauſſa iuris dictionem vel praeſes prouinciae, vel praetor, poſſet. *d. l.* 8. §. 18. *D. eod.* Id quod ſingulare ac genuinum eſt ſignum delatae lege ſpeciali vel extraordinariae iuris dictionis. *l.* 1. *pr. D. de offic. eius, cui mand. eſt iuris dict.* Simile quid Vlpianus *l.* 2. §. 1. *D. eod.* obſeruat de decreto ſuper alienatione praediorum minoris interponendo: vt adeo et eam cognitionem ad extraordinariam praetoris iuris dictionem pertinuiſſe dicendum ſit. Omittimus alia, quae pacis bellique temporibus in ipſa rei publicae curatione demandari praetoribus conſueuerunt, veluti viarum publicarum munitionem, fiſtularum, caſtellorum, riuorum, aquaeductuum tutelam, locorum ſacrorum refectionem, librorum ſuſpectorum nefandorumque ſacrorum prohibitionem, ſimiliaque innumera, quorum ſi vel recenſum inſtituere conarer, verendum mihi eſſet, ne taedio ſim futurus lectoribus. Sane qui vel ſolum euoluerit Liuium, ei talia ad ſingulos fere annos quam plurima occurrent, quae ſenatus non per alios rectius, quam per praetores poſſe explicari, cenſuit.

§. XII.

Ex his, quae de praetorum poteſtate atque officio hactenus diximus, facile vnuſquiſque intelliget, quam frequentem ac paene quotidianam iis eſſe occaſionem oportuerit, ciues, propoſitis edictis, de rebus variis admonendi, et quidem non modo praetoribus VRBANIS, ſed et reliquis omnibus, quibus vel iuris dictio inter ciues et PEREGRINOS, vel PROVINCIARVM adminiſtratio, vel QVAESTIONES de criminibus publicis ſorte obtigerant. De praetorum vrbanorum edictis res dubio caret: nec magis cuiquam ambigendum videbitur, praetores etiam prouinciales edicta propoſuiſſe, ad iuris dictionem ſuam comparata. De reliquis, quum res non adeo peruulgata videatur, operae pretium fuerit, hoc paucis demonſtrare. Praetori equidem PEREGRINO ius edicendi negant viri doctiſſimi, Franc. Hotomannus *de magiſtr. Rom. pag.* 396. Georg. Schubartus *de fatis iuris prud. Rom. pag.* 399. et Nic. Hier. Gundling. in Πρωτ. *Pand.*

Omnes praetores de iuris dictione ſua, rebuſque curae ſuae demandatis, edicta propoſuiſſe.

tit. de orig. iur. §. 31. in eo tamen inter ſe quodammodo diſcordes, quod Hotomannus praetorem peregrinum ex edicto vrbano, reliqui ex iuris naturae et gentium praeceptis ius dixiſſe, contendant. Enimuero praetorem peregrinum non minus, ac vrbanum, edicta propoſuiſſe, recte vidit Bern. Henr. Reinold *Var. cap.* 37. *pag.* 267. idque inde probauit, quod in iure noſtro laudetur liber treceſimus Labeonis *praetoris peregrini*, *l.* 9. §. 4. *D. de dol. mal.* quos libros ipſe cum Ant. Auguſtino *de nom. propr. Pandect. pag.* 23. *not. b. et c.* exiſtimat fuiſſe commentarios ad edictum praetoris peregrini. Sed quum ſola coniectura hanc probationem abſoluat, neque ſatis expeditum videatur, de officione praetoris peregrini illis libris egerit, an eius edictum interpretatus ſit Labeo, aliis fortaſſis opus fuerit argumentis ad rem probandam. Laudauimus alibi eam in rem teſtimonium Boëthi, ſcribentis, *edicta magiſtratuum eſſe, quae praetores, vrbani et* PEREGRINI, *vel aediles curules iura dixerint:* adiecimuſque Theophili locum ex *Paraphr.* §. 7. *Inſt. de iure nat. gent. et ciu.* vbi κατεξαίρετον ſeu *praecipue*, edictis noua iura ſanxiſſe dicuntur *praetor vrbanus et praetor peregrinorum, et aediles curules.* Iam adiicimus teſtimonium antiquius Valerii Maximi, qui *lib. I. cap.* 3. *ex.* 2. de C. Cornelio Hiſpalo, praetore peregrino refert, eum M. Popillio Laenate et Cn. Calpurnio coſſ. id eſt, anno V. C. 614. EDICTO *Chaldaeos intra decimum diem abire ex vrbe atque Italia iuſſiſſe*, eumdemque *eos, qui Sabazii Iouis cultu ſimulato mores Romanos inficere conati ſint, domos ſuas repetere coëgiſſe.* Superſunt praetores, quibus de criminibus publicis quaeſtiones obuenerant. Ii quoque proponebant edicta ad officium ſuum pertinentia, ſed *breuia* pleraque et *monitoria*, de quibus ſupra *cap.* 2. §. 12. *ſequ.* quantum ſatis eſt, diximus. Nimirum iam inde ab antiquiſſimis vſque temporibus mos inualuerat, vt, quoties inſigne quoddam iudicium publicum peragendum eſſet, toties is, qui quaeſtioni praefuturus erat, accuſatores, reum, teſtes, patronos, quin et adparitores, omneſque, quorum eo in iudicio aliquae partes erant futurae, edicto moneret, quid fieri omittiue ab illis vellet. Quod edictum tam adcurate ac diligenter perſcribi ſolebat, vt ne vlla quidem circumſtantia temere omitteretur. Quam in rem iam non repetam loca Plinii et Ciceronis, ſupra *capite* 2. adducta, neque expilabo ſcrinia Fridr. Brummeri, qui in *Comm.*

ad leg. Cinc. cap. 6. §. 7. 8. de illorum quaeſitorum edictis ex inſtituto diſſeruit : ſed duo tantum monebo, notatu, vti mihi quidem videtur, digniſſima ; primum, in his quoque edictis plurimum valuiſſe gratiam, nec difficile fuiſſe iis, qui quaeſtionibus praeeſſent, reo vel opem ferre, vel negotium faceſſere : cuius rei exemplum eſt in P. Clodii iudicio, quo de vi accuſato a Milone, *conſul*, *praetor*, *tribunus plebis*, *noua noui generis edicta propoſuerunt :* NE REVS ADESSET, NE CITARETVR, NE QVAERERETVR, NE MENTIONEM OMNINO CVIQVAM IVDICVM AVT IVDICIORVM FACERE LICERET. Cic. *pro P. Sext. cap.* 41. alterum, quod perantiquum et diſertiſſimum huiuſmodi edicti fragmentum exſtet apud Varronem *de lingua Lat. lib.* 5. *pag.* 43. *ſequ. edit. Gothofred.* de Trogo capitis accuſato. Quamuis enim Varro id dicat deſumtum eſſe ex *Commentario vetere anquiſitionis M. Sergii, Marii filii, quaeſtoris :* ipſe tamen nonnullis interiectis addit : *in eodem commentario anquiſitionis ad extremum ſcriptum caput* EDICTI *hoc eſt :* vt dubitari non poſſit, quin hoc fuerit edictum, quale adhuc deſcripſimus, monitorium, iudicio publico praemiſſum, quum T. Quinctius Trogus capitis a M. Sergio quaeſtore accuſaretur.

§. XIII.

Eorum alia tralatitia, alia noua.

Propoſita a praetoribus edicta varii generis fuiſſe, facile patet. Alia enim repentina erant, alia iuris dictionis perpetuae cauſſa propoſita. Illorum exempla quamplurima iam ſupra attulimus : de his autem agendum erit paullo adcuratius. Nimirum quum quotannis ſub magiſtratus ſui auſpicia edicere ſolerent praetores : hunc ea in re obſeruabant modum, vt pleraque ex deceſſorum edictis totidem verbis in ſuum transferrent : quaedam tamen adderent de ſuo, prout res ac tempora id exigere viderentur. Hinc vel maxime ad praetoris edicta pertinet diuiſio, quam ſupra explicauimus, quod TRALATITIA alia, alia NOVA fuerint. De illis Cicero *de inuent. lib. II. cap.* 22. *iura ſunt quaedam ipſa iam certa propter vetuſtatem : quo in genere et alia ſunt multa, et eorum multo maxima pars, quae praetores* EDICERE *conſueuerunt.* Senſus enim eſt, quaedam edicti praetorii capita eſſe tam antiqua, vt ab origine ſua quotannis in albo ob aequitatem retenta fuerint, ac proinde conſtante vſu iuris certi ac ſcripti conſequuta ſint auctoritatem. Enimuero

his quaedam etiam NOVA a pleriſque praetoribus adſtruebantur; ceu patet exemplo Verris, cuius edictum nouum, licet abſurdiſſimum, ac mirifice exagitatum, a Cicerone *in Verr. I. cap.* 45. *ſequ.* a nemine tamen mortalium, durante eius praetura, reprehenſum eſt. Quin tantum abeſt, vt religioni ſibi duxerint praetores, edictis tralatitiis quaedam noua ſub initium magiſtratus ſui adſuere, vt et intra annum praeturae illa immutarent ſuo lubitu, vel nouis huiuſmodi laciniis locupletarent, ceu ex teſtimonio Dionis *lib. XXXVI. pag.* 19. exemploque Verris apud Cic. *in Verr. III. cap.* 14. conſtat, et infra ſuo loco a nobis demonſtrabitur pluribus. Nullus ergo praetor deceſſorum ſuorum edicta omnia in albo ſuo retinere tenebatur: ſed ſi aequitate ſua ſe commendarent, locum ſuum et ſequentibus annis facile tuebantur, ſin iniqua aut abſurda viderentur, nulla merito eorum habebatur ratio. Vnde de edicto Verris Cicero in *Verr. I. cap.* 45. *Quid nunc dicam? neminem vmquam poſtea ita edixiſſe? Valde ſit mirum, neminem fuiſſe, qui iſtius ſe ſimilem dici vellet. Ipſe in Sicilienſi edicto hoc non habet: exegerat enim iam mercedem.*

§. XIIII.

Cur edicta quaedam, nataeque inde actiones praetoriae auctorum nomina retineant?

Reddi hinc poterit ratio, cur edicta quaedam, nataeque inde actiones atque exceptiones auctorum ſuorum nomina apud poſteros retinuerint, alia nomine huiuſmodi διακριτικῷ plane deſtituantur. Ανώνυμα enim iſta ſunt vetuſtiſſima, ac ita tralatitia, vt de iis repeti poſſint verba Ciceronis *in Verr. I. cap.* 45. *ea et ante Verrem, et poſt illum omnes praetores habuiſſe.* Non ergo eſt mirum, auctorum nomina ipſamque originis memoriam, ceu fieri ſolet in rebus vetuſtiſſimis, euanuiſſe. At quaecumque praetorum edicta ab auctoribus ſuis nominantur, ea ſunt noua, et ab illis praetoribus adiecta veteri ac tralatitio, quamuis et ipſa poſtea a ſucceſſoribus retinerentur ob inſignem, quae ex illis elucebat, auctorum prudentiam. Eorum exempla haud pauca paſſim exſtant. Vidimus ſupra EDICTVM DRVSI, laudatum a Cicerone *ad Attic. lib. VII. epiſt.* 2. quod Corradus tribuit M. Liuio Druſo, praetori, cuius et alibi meminit Auctor *ad Herenn. lib. II. cap.* 13. Quae coniectura ſi vera eſt, idem Druſus auctor erit edicti, quo actio mandati et aduerſus mandatarii heredes eſt admiſſa. Sic et edicti quod metus cauſſa auctorem,

temporibus

temporibus Sullanis, fuiſſe CN. OCTAVIVM, praetorem, didicimus ex Cic. *ad Q. Fratr. lib. I. epiſt.* 7. id vero poſtea aduerſus tertium poſſeſſorem protuliſſe CASSIVM quemdam ex *l.* 4. §. 33. *D. de dol. mal. et met. except.* colligitur. Nouimus etiam formulae de dolo malo auctorem eſſe C. AQVILLIVM GALLVM, Cic. *de nat. deor. lib. III. cap.* 30. quamuis vtrum edictum ab eo propoſitum, an cautiones quaſdam ab eo inuentas intelligat Cicero, parum exploratum vel ideo videatur, quod vtraque *omnis malitiae euerricula* recte poſſint vocari. Certum porro eſt, cum actionis Publicianae, tum et actionis reſciſſoriae, adeoque totius edicti de reſtitutione maiorum viginti quinque annis auctorem habere PVBLICIVM, PRAETOREM §. 4. *Inſt. de act. l.* 35. *D. de obl. et act. l.* 57. *D. mand.* quamuis de huius Publicii praetura ac aetate parum conſtet. Idem dicendum eſt, de SERVIO, SALVIO, CN. PAPIRIO CARBONE, CALVISIO, FABIO, praetoribus, quos edictorum de actionibus *Seruiana* et *quaſi Seruiana*, de interdictis *Saluiano* et *quaſi Saluiano*, denique edicti *Carboniani*, ac denique actionum *Caluiſianae* ac *Fauianae* auctores fuiſſe, nemo ignorat, quamuis quibus illi annis praeturam geſſerint, hodie ſciamus cum ignariſſimis. Certus ac indubius eſt auctor edicti fere vnici *de coniungendis cum emancipato liberis eius*, quippe quod a SALVIO IVLIANO, edicti perpetui conditore, inuentum perpetuoque edicto inſertum eſſe, perpiſcue teſtatur Marcellus *l.* 3. *D. de coniung. cum emancip. lib. eius.* Ex quibus facile patet, optandam magis, quam ſperandam eſſe adcuratam edictorum praetoriorum chronotaxin, cuius defectum inter iuris prudentiae Romanae naeuos poſuit Chriſtianus Thomaſius *in Naeu. iuriſprud. anteiuſtin. lib. I. cap.* 7. *naeu.* 14. *pag.* 39. quandoquidem et plurimorum edictorum ignorantur auctores; et iis, quorum auctorum nomina ſcimus in tantis faſtorum tenebris aetatem ſuam adſignare, vere ἐκ τῶν ἀδυνάτων eſſe videatur.

§. XV.

Quando quoue ritu edicere ſoliti ſint praetores, ſatis exploratum eſt. Dio enim Caſſ. *lib. XXXVI. pag.* 19. cautum fuiſſe ſcribit lege Cornelia, καὶ ἀρχὰς εὐθὺς ϛρατηγὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται προλέγειν, *vt initio ſtatim magiſtratus praetores iura, quibus vſuri eſſent, praedicerent.* Et Cicero *de finib. lib. II. cap.* 22. contra eos, qui omnia ad voluptatem referunt, diſputans: *Quid*

Edicere ſolebant praetores ſub auſpicium magiſtratus ſui, praeſtito ſimul

in leges iureiurando.

Quid enim, inquit, *mereri velis iam, quum magiſtratum inieris, et in concionem adſcenderis*, (*eſt enim tibi* EDICENDVM, *quae ſis obſeruaturus in iure dicundo, et fortaſſe etiam, ſi tibi erit viſum, aliquid de maioribus tuis, et de te ipſo, dices* MORE MAIORVM,) *quid merearis igitur, vt te dicas in eo magiſtratu omnia voluptatis cauſſa facturum eſſe?* Ex quibus locis colligimus, *primum* initio magiſtratus edicta promulgaſſe praetores: *deinde* id factum eſſe in concione, quam primam habebant, vt habita ad populum oratione praeturam auſpicarentur; *denique* eos tunc edictum recitari iuſſiſſe populo, vt ſub initia ſtatim honoris omnibus innoteſceret, quam illi in iure dicundo rationem in poſterum ſint obſeruaturi. Primum ex lege Cornelia eſſe ait Dio, de qua inſequentis libri initio plura diſſeremus. Quum enim antea praetores id ſibi arrogarent, vt ſua ipſi edicta pro lubitu mutarent, adeoque intra praeturae annum, quotieſcumque et quandocumque viſum eſſet, noua edicta redderent; eam iuris incertitudinem ſuſtulerat lex Cornelia, praetoreſque ſub initium ſtatim honoris, quomodo ius dicere vellent, populum praemonere, iſtudque edictum deinde per totum annum valere iuſſerat. Alterum, puta concionem auſpicalem, commune cum reliquis magiſtratibus habebant praetores. Nullus enim eorum rem publicam ſolebat capeſſere, priuſquam, vocata concione, ad populum de voluntate ſua, deque maiorum ſuorum rebus geſtis ac meritis dixiſſet. Hinc Cicero iam conſul. *Agrar. II. cap.* I. *eſt hoc*, inquit, *in* MORE *poſitum, Quirites*, INSTITVTO*que* MAIORVM, *vt ii, qui beneficio veſtro imagines familiae ſuae conſequuti ſunt*, PRIMAM *habeant* CONCIONEM. Et Varro *de lingu. Lat. lib. V. pag.* 44. de modo ineundi cenſuram haec refert ex tabulis cenſoriis: *vbi noctu in templum cenſura auſpicatur, atque de caelo nunciatum erit: praeconi ſic imperato, vt viros vocet*: QVOD BONVM, FORTVNATVM, FELIXQVE, SALVTAREQVE SIT POPVLO ROMANO QVIRITIVM, REIQVE PVBLICAE POPVLI ROMANI QVIRITIVM, MIHIQVE COLLEGAEQVE MEO, FIDEI, MAGISTRATVIQVE NOSTRO, OMNES QVIRITES PEDITES, ARMATOS PRIVATOSQVE, CVRATORES OMNIVM TRIBVVM, SIVE QVIS PRO SE, SIVE ALTERO DARI RATIONEM VOLET, VOCA INLICIVM HVC AD ME. Conuocata concione, quod et praetores et reliqui magiſtratus ſollemni eius modi carmine fieri imperabant, ipſe nouus praetor, habita oratione et gratias agebat populo, et

et de ſuis maiorumque laudibus quaedam magnifice dicebat; demonſtrans pluribus, quid de ſe ſperare liceat, quamque ipſi ſui maiorumque ſuorum ſimiles ſint futuri. Ita enim orationis iſtius argumentum vtroque loco paullo ante adducto exprimit Cicero, et in primis *Agrar. II. cap.* 1. teſtatur, magiſtratus nouos *gratiam beneficii, quod a populo eſſent conſequuti, cum ſuorum laude coniungere conſueuiſſe, qua in oratione nonnullos aliquando dignos maiorum loco repertos eſſe, pleroſque autem hoc perfeciſſe, vt tantum maioribus eorum debitum eſſe videretur, vnde etiam, quod poſteris ſolueretur, redundaret.* Finita hac oratione tum demum edicebant, quae in iure dicundo eſſent obſeruaturi, id eſt, vti ego interpretor, edictum ſuum, facta per praeconem audientia, vel recitabant ipſi, vel alium praelegi iubebant. Quem ritum eleganter imitatum arbitror Plautum, dum *in prologo Poenuli v.* 11. *ſeqq.* commentus, neſcio quod, *imperium hiſtricum*, imperatorem ſuum fingit ita adloquentem praeconem:

Exſurge, praeco, fac populo audientiam.
Iam dudum exſpecto, ſi tuum officium ſcias.

Hinc recitatur ipſum edictum fictitium:

BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt ſeruetis mea*, cet.

quo finito, ſubiicit imperator:

Haec imperata quae ſunt pro imperio hiſtrico;
BONVM *hercle* FACTVM, *pro ſe quiſque vt meminerit.*

Vt adeo ex hoc Plauti loco optime poſſit intelligi, quomodo a nouis magiſtratibus recitari conſueuerint edicta. Nec tamen contenti praetores viua voce, quae facile elabi memoria potuiſſet, totum edictum, teſte Dione, poſtea συγγράφοντες ἐξετίθεσαν, *ſcriptum proponebant*, vt vnicuique quotidie ob oculos verſaretur. Denique obſeruandum, praetores, auſpicantes honorem, iurare in leges debuiſſe. Eius tamen iuriſiurandi ideo non meminiſſe Ciceronem arbitramur, quod non ſemper in prima illa concione praeſtitum videatur, ſed interiecto aliquot dierum ſpatio. Ex lege enim, cuius meminit Liu. *lib. XXXI. cap.* 50. *magiſtratum plus quinque dies, niſi qui iuraſſet in leges, non licebat gerere*: adeoque non abſciſſe in prima concione erat iurandum, modo iuratum eſſet ante quintum diem.

§. XVI.

Edictum propoſitum in albo, quod duplex habuit praetor.

Vidimus, praetores edicta ſua, non modo in prima, quam habere ſolebant, concione ſollemniter recitaſſe, ſed et eadem redacta in ſcripturam in albo propoſuiſſe. Tale album praetor duplex habuiſſe videtur, alterum, quod edictum iuris dictionis perpetuae cauſſa propoſitum; alterum, quod actionum forenſium formulas complectebatur. De priore res liquida eſt: ad poſterius ego referre ſoleo locum Labeonis apud Vlpianum *l.* 1. *§.* 1. *D. de edend. eum quoque edere Labeo ait, qui producat aduerſarium ſuum ad album, et demonſtret, quod dictaturus eſt, vel id dicendo, quo vti velit.* Notum eſt, et a nobis alibi pluribus demonſtratum, faſtorum formularumque notitiam olim penes ſolos patricios ac pontifices potiſſimum fuiſſe, qui in latenti habebant horribile iſtud ſecretum, vt tamquam oracula a litigantibus adirentur. Cic. *de orat. lib. I. cap.* 41. Quinctilian. *Inſt. orat. lib. III. cap.* 1. et Pompon. *l.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.* Deinde nemo ignorat, iſta myſteria anno v. c. 440. primum diuulgaſſe Cn. Flauium, ac deinde, quum nouas agendi formulas reperiſſent patres, eaſque, ne in vulgus iterum manarent, occultioribus quibuſdam notis conſignaſſent, eamdem populo operam circa annum v. c. 553. nauaſſe egregie cordatum hominem, Sex. Aelium Paetum. Vnde natum ius Flauianum ac Aelianum, de quo Pomponius, *l.* 2. *§.* 7. *D. de orig. iur.* Prius nihil aliud fuit, quam album, in quo Cn. Flauius partim faſtos, qui docerent, quibus diebus lege agere fas nefaſue eſſet, partim actionum quarumuis formulas propoſuerat. Poſterius vero rectiſſime dixeris prioris illius acceſſionem, ac veluti ſupplementum. Faſtos propoſuiſſe Cn. Flauium, teſtes locupletiſſimos habemus Ciceronem *pro Muraen. cap.* 12. Plin. *Hiſt. nat. lib. XXXII. cap.* 1. et Liuium *Hiſtor. lib. VIIII. cap.* 46. qui tamen Flauium praeter illos *et* IVS CIVILE *repoſitum in penetralibus pontificum euulgaſſe, et circa forum* IN ALBO *propoſuiſſe,* refert: conſentientemque ea in re habet Valer. Maximum *Hiſtor. lib. II. cap.* 5. *ex.* 2. At Pomponius *d. l.* 2. *§.* 7. diſerte ait, Flauium *populo tradidiſſe* ACTIONES, *ab Appio Claudio in formam redactas*: quemadmodum et Cicero *ad Attic. lib. VI. epiſt.* 1. eumdem *et faſtos protuliſſe, et* ACTIONES *compoſuiſſe*, alibi vero, nempe *de orat. lib. I. cap.* 41. Cn. Flauium ACTIONES *primum expoſuiſſe*, teſtatur. Aelianum quoque ius nihil aliud compre-

comprehendiſſe, quam ACTIONVM *genera*, idem teſtatur Pomponius: ex eoque conſequitur, vt iam inde ab illis Flauii et Aelii temporibus in foro exſtiterit album, in quo actionum tantum non omnium formulae legebantur. Quum ergo ſemel euulgata eſſent illa myſteria, nec vlla arte efficere ſe poſſe intelligerent patres, vt ſalua ſibi eſſet formularum poſſeſſio: praetores nihil ſe facere poſſe prudentius iudicabant, quam vt ipſi hanc a populo gratiam inirent, et in albo ſuo perſcriptas haberent actionum formulas, vt litigantibus ſtatim in procliui eſſet, aduerſarios ad album adducere, et digito monſtrare formulam, qua in agendo eſſet vſurus. Huius quoque rei teſtem habemus Ciceronem, qui ad illud formularum vel actionum album manifeſto reſpicit, dum *in Orat. pro Q. Roſc. cap.* 8. ait: *fraudabat te in ſocietate Roſcius. Sunt iura, ſunt* FORMVLAE *de omnibus rebus conſtitutae, ne quis aut in genere iniuriae, aut ratione actionis errare poſſit.* EXPRESSAE *enim ſunt ex vniuſcuiuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria,* PVBLICE A PRAETORE FORMVLAE, *ad quas priuata lis adcommodatur.* Habes ergo formulas actionum, a praetore publice propoſitas de omnibus rebus, et quidem non ex edicto praetorio demum eruendas, concipiendaſque de nouo, ſed EXPRESSAS verbis tam perſpicuis, *vt nemo vel in genere iniuriae, vel ratione actionis errare poſſet.* Recte hoc viderunt Iac. Raeuardus in *Protribunal. cap.* 4. *pag.* 885. *ſeqq.* et Carol. Bretus *de perantiquo ordine iudic. cap.* 24. *pag.* 69. obſeruantes ſimul, inde arceſſendam eſſe originem diuiſionis actionum DIRECTARVM et VTILIVM, quia, quae totidem verbis in albo formularum habebantur, DIRECTAE; quae ob rationis ſimilitudinem negotio adcommodari, verbis leuiter inflexis, poterant, VTILES dici conſueuerint. Quemadmodmodum itaque ex his, quae diximus, luce meridiana clarius elucet, praeter edictum perpetuum praetores in albo habuiſſe actionum quarumuis formulas, ac proinde ex Labeonis ſententia, illum quoque actionem edidiſſe viſum eſſe; *qui aduerſarium ſuum produxerit ad album, et demonſtrarit, quod dictaturus eſſet:* mirum ſane eſt, exiſtimare Cuiacium *Obſ. lib. VIII. cap.* 15. et Duaren. *Diſp. anniuerſ. I.* 13. albo iſto ipſum praetoris edictum a Labeone indigitari, ſolitoſque eſſe actores reis eam edicti partem, ex qua actionem inſtituturi eſſent, veluti digito indice oſtendere. At nec omnia negotia ciuilia, de quibus lis in foro incidere poſſet, edicto

ſuo expreſſerat praetor, nec quiſque ciuium tanta erat ingenii perſpicacia, vt ex edicto, per modum praecepti concepto, formulam actionis ſuo Marte erueret, maxime quum periculoſiſſimum hic eſſet verborum aucupium, et inter omnes conſtet, cauſſa cecidiſſe eos, qui vel erraſſent in eligenda actionis formula, vel eam in iure perperam protuliſſent. Vid. Cic. *de inuent. lib. II. cap.* 19. Auct. *ad Herenn. lib. I. cap.* 2. Senec. *Epiſt.* 48. Quinctilian. *Inſt. orat. lib. III. cap.* 8. *et lib. VII. cap.* 3. Sed quid opus eſt verbis, quum, et condito iam edicto perpetuo, ademtaque magiſtratibus noua edicta proponendi poteſtate, album tamen iſtud formularum adhuc conſtanter fuerit ob oculos, et in foro proponi conſueuerit? Quid enim aliud vult Alexander Seuerus Imp. dum *l.* I. *C. de interdict.* Euocato cuidam reſcribit: *Quum proponas, radicibus arborum, in vicina Agathangeli area poſitis creſcentibus, fundamentis domus tuae periculum adferri: praeſes ad exemplum interdictorum*, QVAE IN ALBO PROPOSITA HABET PRAETOR, *rem ad ſuam aequitatem rediget!*.

§. XVII.

Quo loco illud probabiliter fuerit?

Si quis ex me quaerat, quo loco vtrumque illud album praetoris expoſitum fuiſſe exiſtimem? ei ego fatebor, me nullum proferre poſſe veteris cuiuſdam auctoris teſtimonium, ex quo id liquido poſſit demonſtrari. Sin tamen locus ſit coniecturae, habere mihi videor non omnino improbabilem. Quum enim, vti paullo ante ex Labeone vidimus, actor editurus actionem, ſolitus ſit reum adducere ad album, ibique demonſtrare, quid dictaturus, quaque formula vſurus eſſet: *d. l.* I. §. I. *D. de edend.* neceſſario dicendum eſt, album eo ipſo loco, quo ius dicebatur, adeoque in ipſo tribunali, proſtitiſſe ita, vt ab omnibus de plano recte legi poſſet. Nimirum praetores olim ius dicebant in foro, et quidem ea illius parte, quae comitium dicebatur, ſiue quod ibi ciues in concionem coire ſolerent, ſiue, quod mauult Plutarch. *in Romul. pag.* 30. quia eo loco foedus inter Romulum et Tatium, Sabinorum regem, coaluiſſet. Hic ergo litigabant homines, idque innuit Plautus, dum in *Curcul.* IIII. I. *v.* 9. ait:

Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in COMITIVM.

et in *Poenul.* III. 2. *v.* 6. *ſeqq.*

Non

Non potuiſti adducere homines, magis ad rem idoneos,
Nam iſtorum nullus NEFASTVS 'ST, COMITIALES *ſunt meri:*
Ibi habitant, ibi eos conſpicias, quam praetorem, ſaepius.
Hodie iuris doctiores non ſunt, qui lites creant,
Quam ſunt hi, qui ſi nihil eſt litium, lites ſerunt.

In hac porro fori parte eminebat tribunal, id eſt, moles ſublimis, et in hemicicli formam introrſum ſinuata, cuius formam deſcribit Vitruu. *Archit. lib. V. cap.* I. Quemadmodum ergo in hoc ſublimis ſellae curuli inſidebat praetor: ita in vtroque cornu, ceu vocat Tacit. *Annal. lib. I. cap.* 75. eius latera tegebant decemuiri ſtlitibus iudicandis, illuſtre praetoris conſilium. Iam parietes, quo vtrumque cornu claudebatur, locum dediſſe videtur albo, praetoris, ita vt in vnius cornu extremo pariete edictum praetoris, in altero album formularum legeretur, et ſic vtrumque litigantibus illico incurreret in oculos.

§. XVIII.

Iam porro materiae edicti praetorii non eſt quod immoremur. Res ipſa docet praetores non ſolum leges, propoſitis actionibus, aliiſque remediis, adiuuiſſe, ſed multa quoque, quae legiſlatores praeteruiderant, conſtituiſſe, quin et legum rigorem nimium aequitate temperaſſe, et ſic efficere voluiſſe, ne ſummum ius ſumma eſſet iniuria. Quae eleganter coniungens Papinianus noſter, *ius praetorium introduxiſſe praetores*, ait, ADIVVANDI, *vel* SVPPLENDI, *vel* CORRIGENDI *iuris ciuilis gratia propter vtilitatem publicam. l. 7. §. 1. D. de iuſt. et iur.* Haec quamuis perampla poteſtas, ac legiſlatoriae ſimillima, videri poſſit: tamen non modo hodie viri docti praetores talem poteſtatem leges vel ferendi, vel iam latas euertendi, vmquam ſibi vſurpaſſe, negant, verum etiam olim ipſi praetores nihil habuiſſe prius aut antiquius videntur, quam vt hac ſuſpicione carerent. Hinc ſi quid noui edicto ſanciunt, ſaepe eos videas LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM diſerte excipere, ac liberaliter polliceri, ſe nihil, quod aduerſus illa, vel QVO FRAVS CVI EORVM FIAT, factum eſſet, admiſſurum. *l. 7. §. 7. D. de pact. l.* 1. *§.* 8. *D. de poſtul. l.* 1. §. 1. *D. quibus ex cauſſ. mai.* Quin ipſi iuriſconſulti veteres praetorem ab hoc crimine abſoluunt, negantque, eum aduerſus leges, vel in earum fraudem edicere quidquam potuiſſe. Hinc quum incideret quaeſtio, an et illi detur Publiciana in rem actio, qui rem per leges alienari vetitam bona

Praetores indirecte ſibi legislatoriam poteſtatem vindicaſſe, legeſque euertiſſe edictis ſuis.

ſide et ex iuſta cauſſa traditam accepiſſet? reſpondit Paullus noſter: *eo caſu Publicianam non competere, quia his caſibus neminem praetor tueatur, ne* CONTRA LEGES *faciat. l.* 12. *§.* 4. *D. de Public. in rem act.* Similiter Vlpianus, agens de bonorum poſſeſſionibus, generalem hanc commendat iuris regulam: *vbicumque* LEX, *vel* SENATVS, *vel* CONSTITVTIO *capere hereditatem prohibeat, et bonorum poſſeſſionem ceſſare. l.* 12. §. 1. *D. de bon. poſſeſſ.* Enimuero quamuis vere hunc ſcopum intenderit populus Romanus, dum praetoribus ampliſſimam hanc edicendi facultatem conceſſit, vt eiuſmodi edictis non leges nouas ferrent, vetereſque conuellerent, ſed latas cuſtodirent et exſequerentur, et ſi quid legibus nondum ſatis definitum eſſet, id ſuis edictis tantiſper definirent, donec populus, miſſus in ſuffragia, aliud ſciſceret: veriſſimum tamen eſt, praetores variis artibus id eſſe conſequutos, vt de rebus pleriſque priuatis poteſtas legiſlatoria penes ſe eſſet, iuraque, eorum edictis introducta, non minorem iuris prudentiae Romanae partem abſoluerent, quam quae legibus, plebiſcitis, SCtis, principumque placitis ſancita fuerant. Et hinc ridiculum eſt negare, praetores hanc poteſtatem legiſlatoriam arrogare ſibi potuiſſe: quum res ipſa doceat, eos ſibi illam reuera arrogaſſe. Quid enim clarius eſt verbis Dionis Caſſii *Lib. XXXVI. pag.* 19. Οὐ γὰρ οἱ στρατηγοὶ πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετέτακτο, ἐποίουν, οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ᾽ ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν, ἢ καὶ κατ᾽ ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκός, ἐγίνετο: *neque enim omnia ea iura, quae ad contractus dirigendos conſtituta erant, obſeruabant, neque* ID VMQVAM FECERANT, *neque* SCRIPTO IVRI STETERANT, *ſed ſaepenumero ea* VARIAVERANT, *crebroque per gratiam vel odium certorum hominum, vt fieri ſolet, in his multa gerebantur.* Haec Dio. Iam eat quis, ac fieri potuiſſe neget: quod quotidie factum eſſe, tot veterum annalium teſtimonio conſtat, quin quod fieri conſueuiſſe ipſe praetor faſſus eſt, dum propoſuit edictum: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE QVANDOQVE EODEM IVRE VTATVR. Quid enim opus erat hoc edicto, ſi non potuiſſet magiſtratus vllus edicto nouo ius aliquod iniquum ſtatuere: Quid iam dicamus? an leges edictis ſuis non euertit C. Verres.? An ei iniuriam facit Cicero, illa vbique exagitans *in oratione I.?* Sed ſolus fortaſſis Verres, qua fuit audacia, ius ciuile tam inuerecunde mutauerit

rit, aut certe id crimen ei cum paucis, quos Dio notat, commune fuerit. Age, veniamus in rem praeſentem, et vel ſolas XII. tabulas, fontem omnis publici priuatique iuris, in manus ſumamus. Quotam eius iuris decemuiralis partem, cui et lex Aebutia propter venerandam antiquitatem pepercerat, ſtare paſſi ſunt praetores? quantillum mihi oſtendes, quod non edictis ſuis veluti in exſilium egerint? Decemuiri furem manifeſtum verberari, eique, cui furtum factum eſſet, addici iuſſerant: Gell. *Noct. Attic. lib. XI. cap. vlt.* Praetor eumdem quadrupli damnabat, et ſic, vt ſcribit Theophilus *Paraphr. pr. Inſt. de perpet. et temp. act.* κατεφρονήθη ἡ δωδεκαδέλτου νομοθεσία διὰ τὴν τραχύτητα, καὶ πολιτεύεται ἡ τοῦ πραίτωρος: *exploſum eſt ius XII. tabularum propter aſperitatem, et magis iure praetorio vſi ſunt.* Deinde, quae XII. tabulis cauta fuerant de arboribus furtim caeſis, Plin. *Hiſt. nat. lib. XVII. cap.* 1. de depoſito dolo malo negato, *Pariat. legg. Moſ. et Rom. tit.* 10. §. 6. de emancipatorum liberorum conditione, §. 9. *Inſt. de hered. quae ab inteſt.* de ſucceſſione gentilium, pro quibus ex edicto cognati vocari coeperunt, *l.* 1. *D. vnde cogn.* de legitima furioſorum et prodigorum tutela, *l.* 1. *et l.* 13. *D. de curat. furioſ.* de manu in iure conſerenda, Gell. *Noct. Att. lib. XX. cap.* 9. de fruge noctu demeſſa, Plin. *Hiſt. nat. lib. XVIII. cap.* 3. de poena iniuriarum, Gell. *Noct. Att. lib. XX. cap.* 1. ſimilibuſque iuris capitibus: ea omnia edictis ſuis mutaſſe praetores, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Non magis illos aliis quoque peperciſſe legibus, argumento eſt lex Aquillia, in qua capita quaedam fuiſſe de ſeruo corrupto, nec non de effuſis ac deiectis, dudum obſeruarunt viri docti, et in his Corn. van Bynkerſh. *Obſ. lib. I. cap.* 13. at ea omnia non modo in foro, verum etiam ex ipſa hominum memoria euanuerunt, non aliam ob cauſſam, quam quod actiones alias vel in ſpeciem aequiores, vel vtiliores ſaltim edicto inuexerat praetor, eoque effecerat, vt caſcae illae ex lege Aquillia negligerentur.

§. XVIIII.

CORTII *Vindiciae praetoris Romani* expenſae.

Quae quum in oculos incurrant, ſolidiſque nitantur argumentis ac teſtimoniis: merito mireris, oleum ac operam perdere, id eſt, *Vindicias praetoris Romani ac iuris honorarii* ſcribere non dubitaſſe virum doctum, Gottl. Cortium, profeſſorem Lipſienſem. Quem quum initio totam cauſſam non ſine bile agere deprehenderem: ſuſpicabar, eum ſub hoc ſchemate litigare de re

quadam

quadam magna, ac in qua reipublicae ſalus verteretur, quin exiſtimabam, in magna quadam ciuitate nefaria agitari conſilia de abolenda praetura, quae auctori iam deſtinata fuerit communi ſuffragio, vel ſaltim de toto iure praetorio ad vltimos Garamantas relegando. Nec enim aliud ſuccurrebat facinus, tantis iris dignum. Sed lecta diſſertatione demum deprehendi, praetori Romano hanc operam nauari, cuius maieſtatem tam comiter, prout decet, veneratur auctor, vt ſtilum vindicem cohibere diutius non potuerit. Nam initio ſtatim *Diſſertationis §. 1. et 2. pag. 1. 2.* grauiter conqueritur, *inſignem illam naeuorum copiam, quibus in primis recentiores quidam ſcriptores, ius Romanum onerarint, non tam ipſius iuris eſſe, quam ex ignorantia rei publicae Romanae originem ducere, ex eodemque fonte manare populare illud in Romanum praetorem odium, ac magno numero conficta crimina, quibus voces non minus multorum in academiis docentium, quam ICtorum multorum libri, pleni ſint.* En crimen horrendum, ac parricidio non multo leuius! Si enim P. Caecum Aſprenatem poſtulare volentem auerſa ſella deſtituit praetor, tantum quod inſignia magiſtratus videre ac reuereri non poſſet: *l. 1. §. 5. D. de poſtul.* quod ſupplicium ſufficiet illis, qui praetorem odio plus quam Vatiniano proſequuti, innumera paene crimina fingunt, quibus eum onerent, eaque et viua voce, et ſcriptis in vulgus ſpargunt impudentiſſime? Iam ego quidem neſciebam ante iſtum diem, quinam ſint praui iſti homines, ac rei publicae Romanae euerſores, qui aduerſus praetorem Romanum tam nefarie coniuraſſent, neque memineram, me audire voces tam impias, quales in academiis impune audiri, dolet vir doctiſſimus: at non paſſus eſt vindex, vt illum conſenſionis globum ignorarem. Statim enim *pag. 1.* dicam ſcribit hominibus conſceleratiſſimis: *qui in rem alienam et peregrinam immerſi, ac Romanorum inſtitutorum adeo ſaepe ignari, vt, ſi eo vocentur, in alio terrarum orbe ſe pedem poſuiſſe putent, ridicula tamen praeſumtione de ſanctionibus Romanis iudicium ferre audeant.* Ad eum vſque locum mihi omnia conueniebant cum vindice diſertiſſimo. Simul ac vero animaduertebam, illum *pag.* 3. proletariae huic turbae dare aduocatos, And. Dominicum Floccum, Ioſephum Aueranium, Georgium Beierum, Nic. Hier. Gundlingium, et inprimis τὸν πάνυ Chriſtianum Thomaſium: non poteram non ſubiraſci vindici, tam magnificum adfectanti triumphum, et ignorantiae poſtulanti eos viros, quibuſ-

cum

cum ipſe nulla ex parte eſſet comparandus. Quin quum animaduerterem, me quoque, qui ſub eorum ſignis adhuc militaſſem, triumphum tam ſupercilioſi hominis eſſe ornaturum; niſi me virum praeſtarem: id vnum mihi relictum putabam, vt contrauindicarem, vindicemque vel cum laruis pugnare, vel magno conatu maximas nugas agere, ad oculum demonſtrarem. Quod an praeſtiterim, eorum eſto iudicium, qui et iuris prudentiae, et inſtitutorum Romanorum non ſunt tam ignari, vt, ſi ad ea vocentur, in alium terrarum orbem ſe delatos putent.

§. XX.

Summam criminum, quae a praetore depellere conatur vindex, hanc eſſe ait §. 3. *pag.* 2. *Generatim aiunt, praetorem aequitatis obtentu iura vetera euertiſſe, ac libertati Romanorum inſidiatum eſſe. Hinc edictis ſuis non omnes caſus comprehendiſſe, edicta varie immutaſſe, ac ab iis, antequam ferretur lex Cornelia, ſaepe receſſiſſe, inuentis callide nouis nominibus leges eluſiſſe, actiones iure ciuili competentes, datis a praetore exceptionibus eſſe eliſas, pactis conuentis contra legum honorem robur additum, reſtitutionem in integrum contra iuris antiqui placita conceſſam, fictiones denique iuris praetorii, peſtem iuris prudentiae ac meras patriciorum fraudes fuiſſe.* Et ab his ἐγκλήμασι praetorem ſe illa diſſertatione liberaturum, ſatis liberaliter pollicetur Cortius, proteſtatus tamen ſatis caute §. 4. *pag.* 3. *ſequ.* eo non tendere defenſionem ſuam, vt praetorum perfidorum ac malitioſorum cauſſam agat, ſed praeturae, quae tantis criminibus ob homines quoſdam improbos oneranda non fuerit. Sed ſic, quod praedixi, magno conatu maximas nugas egit vindex. Praetoribus enim bonis, iuſtis, patriaeque amantibus vindiciis non erit opus, quia illos nemo adfecit iniuria. Malis ac perfidis, in quos tamen faba illa cuditur, ipſe negat patrocinium, adeoque cum laruis manifeſto pugnat, ipſe neſcius, quid ſibi velit. Scriptores illi, quibus bellum indixit vindex, numquam tam ſtolidi fuerunt, ut ipſam praeturam, neceſſarium rei publicae munus, calumniis proſcindere voluerint, multo minus iſti Octauiis, Caſſiis, Catonibus, aliiſque eorum ſimilibus, quorum in iure dicundo religio celebratur, dicam ſcribere auſi ſunt: ſed malis et improbis, qualem C. Verrem fuiſſe, ex Cicerone diſcimus. Hi vero ſunt praetores, qui libertati ſtruxerunt inſidias, leges patrias variis fraudibus euerterunt, et edicta ſua, prout collibitum, immutarunt. Horum artes fraudeſque detexerunt

Status quaeſtionis.

runt viri illi docti, quibuſcum vindici res eſt. His ergo parandae erant vindiciae, ſi mens non laeua fuiſſet, non praeturae ipſi, quam nemo, cui ſit aliquid cerebri, culpauerit. Iam vero calumniam ſapit illa defenſio, quae in locum reorum, qui defenſione indigent, ſubſtituit alios, quos nemo accuſat, quoſque, ab ipſa criminis ſuſpicione vacuos, defendere ſit facillimum. Ceterum ne in Andabatarum pugnam abeat diſputatio: operae pretium fuerit de ſtatu quaeſtionis quaedam praemittere, quae ipſe vindex neglexit, vt tanto facilius falleret incautos, et, vt ita dicamus, quadrata miſceret rotundis. Non itaque primo de eo diſceptatur, an non praetura fuerit magiſtratus vtilis, reique publicae Romanae inprimis neceſſarius? ſed annon patres, dum pro conſulatu cum plebe praetorem patricium ſibi concedi petierunt, id egerint praecipue, vt ſuprema in ciuium fortunas poteſtas penes patricios eſſet? Nec deinde quaeſtio eſt, an conceſſa edicendi facultate, ſemper abuſi ſint praetores ad leges turpiter euertendas? (id quod nemo temere dixerit,) ſed annon id ſaepiſſime factum ſit? et annon eam in rem variis artibus, veluti nouis vocabulis, reſtitutionibus in integrum, exceptionibus, fictionibus, vſi ſint? Praeterea ne de eo quidem diſceptatur, an non bene meriti fuerint praetores de iuris prudentia, multaque praeclara aequiſſimaque iura repererint? ſed an non nimia illa edicendi poteſtas, conceſſa praetoribus, ita fuerit comparata, vt homines malitioſi ac perfidi, quales inter praetores fuiſſe, vindex concedit, ea facile abuti potuerint, quin abuſi ſint ſaepius, multaque ſtatuerint εἰς χάριν ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν. Denique vel id praecipue in quaeſtione eſt, annon ex ea re ſummam iuris incertitudinem naſci oportuerit, et annon ea naeuus fuerit iuris prudentiae illorum temporum maximus? Iam ergo ſi vindex ea diſſertatione demonſtraſſet, primo patres non eo ſine praetorem patricium flagitaſſe, vt ipſi iuris dicundi ſummam poteſtatem in poſſeſſione ſua retinerent, deinde, praetores nullam vmquam legem edictis ſuis euertiſſe: nec porro eoſdem, inuentis nouis vocabulis, reſtitutionibus in integrum, exceptionibus, fictionibus, noua iura inuexiſſe: praeterea praetores edicta nec ſingulis annis, nec per annum ſaepius mutaſſe: denique, ſi vel maxime id fecerint, ius tamen ideo incertum fieri non potuiſſe: tum demum vindex ſe praeſtitiſſet virum, noſque ei hanc victoriam merito gratularemur. Iam vero quam parum iſtud praeſtiterit, ex iis, quae ſequuntur, ſatis opinor, adparebit.

§. XXI.

§. XXI.

An praetores hanc ſibi poteſtatem arrogantes impedire potuerit Romanorum religio circa leges?

Primum, quod ad praetoris ſui defenſionem facere exiſtimat, argumentum §. 5. in eo ponit, quod praetorem, ne ſi voluiſſet quidem, in concinnando edicto ſuo tam fraudulenter verſari potuiſſe, contendit. Obſtitiſſe his conſiliis putat inſignem Romanorum in ferendis conſeruandiſque legibus curam, ac congenitum quaſi illi populo libertatis amorem. Ciues enim eadem vehementia, qua libertatem amplexi ſint, ac vndique muniuerint, etiam leges, quae vnicae ſint libertatis cuſtodes, tuitos eſſe, vt abſurdum vindici videatur, credere, Romanos praetori ſuo arbitrium legum, hoc eſt, libertatis ſeruitutiſque ſuae poteſtatem apertam aut clandeſtinam permiſiſſe. Hinc porro haec omnia in notis illuſtrat egregie, magnumque inſtituit tractatum, de ſollemnitatibus, quas in ferendis legibus adhibuerint, de legum ipſarum clauſulis, de inſigni erga leges XII. tabularum reuerentia: ac demum inde colligit, non eſſe veroſimile, homines acutiſſimos non deprehendiſſe praetorum fraudes, aut tam ſtudioſos libertatis vni homini, cuius annuum eſſet imperium, ſeſe addicere in ſeruitutem voluiſſe. At ego iam ſupra obſeruaui, perridiculam eſſe quaeſtionem, an aliquid fieri poſſit, de quo tamen certo conſtet, quod ſaepenumero reuera factum ſit. Iam ſaepe praetores iura pro lubitu mutaſſe, vetera euertiſſe, nouaque inuexiſſe edictis ſuis, extra omnem dubitationis aleam poſitum videtur. Diſerte enim ſcribit Dio Caſſius loco ſaepe laudato: οὔτε τὰ γεγραμμένα δικαιώματα ἐτήρει· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον: *ne ſcriptum quidem ius ſeruarunt, ſed illud ſaepiſſime variarunt.* Et Aſconius Paedianus in *Argum. orat. pro C. Cornelio, maieſt. reo, pag.* 629. teſtatur, *legem Corneliam gratiam ſuſtuliſſe ambitioſis praetoribus, qui* IVS VARIE *dicere conſueuerint.* Vidimus porro ſupra, C. Verrem praetorem permulta edixiſſe cum contra edicta deceſſorum ſuorum, tum contra ius ſcriptum, ipſamque naturalem aequitatem. Denique per inductionem, quam vocant dialectici, probauimus, vix minimam XII. tabularum partem ſaluam reliquiſſe praetores, ſed pleraque ſuo arbitrio immutaſſe. Quis ergo ſanus dubitet, quin poſſint fieri, quae facta ſunt? Si hos omnes a mutatione legum nec ſollemnitates in ferendis legibus adhibitae, nec ſanctiones poenales, nec inſignis erga XII. tabulas reuerentia, nec ciuium perſpicacia et acumen, nec denique incredibile libertatis ſtu-

dium deterruerunt: cur ea deterruerint alios his ſimiles? Illud quidem facile largimur vindici, numquam hanc poteſtatem praetoribus dediſſe populum, multoque minus Romanos ſe illis in ſeruitutem addixiſſe: ſed norunt omnes, rerum ciuilium non prorſus ignari, multa etiam contra populi voluntatem fieri in re publica, illumque, quantumuis acutum, quantumuis libertatis ſuae tenacem, ſimulacris tamen libertatis innumeris quotidie decipi, quin tunc ſe aliquando liberrimum putare, dum ſub iugum mittitur turpiſſime. Quemadmodum ergo Auguſtus nihil minus prae ſe ferebat, quam quod libertati ſtruere inſidias velit, neque Romani ſe ei vmquam in ſeruitutem addixerant, et ille tamen, non aduertente populo, *inſurgere paullatim, et munia ſenatus, magiſtratuum*, LEGVM *in ſe trahere coepit, nullo aduerſante*: teſte Tacito *Annal. lib. I. cap.* 2. ita non mirum ſane eſt, ſi praetores contra populi voluntatem noua iura ſtatuerunt, neque tamen id animaduertit populus, eo deceptus ſophiſmate, quod praetoribus ius ſit, *adiuuandi, ſupplendi, corrigendique ius ciuile propter vtilitatem publicam.*

§. XXII.

An cura circa ſcribenda edicta adhibita? Eiuſdem farinae eſt alterum, quo vir clariſſimus *§. 6.* vtitur, argumentum, vt probet, praetores tam fraudulenter in iure condendo verſari non potuiſſe. Mirifice enim iam laudare incipit curam publicam circa ſcribenda edicta adhibitam, obſeruatque, Romanos varios limites poſuiſſe poteſtati praetoris: praetoremque ad conſilium, immo et ſenatum, referre debuiſſe res maioris momenti, ac proinde hos ſaepe ipſa SCta edictis ſuis comprehendiſſe: aliquando edixiſſe de collegii tribunicii ſententia, quippe quod et intercedere potuerit, ſi quid praetores aduerſus leges edixiſſent. Praeterea oſtendit, conſules quoque intercedere potuiſſe iniquis praetorum decretis, nec ratas fuiſſe eorum ſententias vel iniuſtas, vel ex errore latas, multoque minus eo vſque valuiſſe praetoris arbitrium, vt iudices pro arbitrio dare potuerit. Denique praetorem vel maxime in officiis continere debuiſſe exiſtimat edictum: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR, nec non leges de repetundis, et aſperam tribunorum plebis animaduerſionem, quae illis non modo finito magiſtratu, ſed et eo durante, imminuerit, ſi quid aduerſus leges ſtatuiſſent. Hic multa adcumulat vindex, quae parum ſolida ſunt, nec pauciora, quae nihil faciunt ad edictum. Verum quidem eſt, in iure dicundo ipſi conſilium

ſilium adfuiſſe decemuiros ſtlitibus iudicandis: ſed eoſdem adhibitos ad ſcribenda edicta, falſiſſimum. Recte deinde dixeris, praetorem res ad rem publicam pertinentes ad ſenatum retuliſſe: vel de eius modi rebus ex decreto ſenatus edixiſſe, eo enim pertinent M. Retii, praetoris, aliorumque exempla apud Liu. *Hiſtor. lib.* XXXXIII. *cap.* 13. *lib.* XXXII. *cap.* 26. *et lib.* XXXXII. *cap.* 21. aſt eumdem praetorem de iuris dictione ſua et de ſcribendo edicto conſulere debuiſſe ſenatum, id vero eſt, quod mihi probari a vindice velim. SCta edicto ſuo inſerere potuit praetor, quamuis id ex Plinii *lib. V. epiſt.* 21. non adpareat, at non ideo ipſi ademta fuit facultas, pleraque de ſuo conſtituendi. Fabulam, quod de collegii tribunicii ſententia, edicta ſua compoſuerint praetores, iam ſupra exploſimus, nec exemplum proferet vindex, vbi vel conſul, vel praetor, vel tribunus aliquis praetori interceſſerit, propoſituro aliquod edictum, quamuis permulta exſtent, quae oſtendant, eos iniquis praetorum decretis interceſſiſſe. Edicto illo, QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, potius iugulari vindicis cauſſam, quam adiuuari, itidem ſupra oſtendimus, ſiquidem eo non fuiſſet opus, ſi publica illa cura efficere potuiſſent Romani, ne ius nouum ac iniquum a praetoribus ſtatueretur. Denique ſi a poenis crimini alicui propoſitis argumentum duci poſſet, tale crimen numquam admiſſum eſſe: eodem argumento ego probauerim, nec perduellem, nec adulterum, nec ſicarium, nec parricidam, nec quemquam alium facinoroſum hominem Romae viſum eſſe, quia et aduerſus haec crimina multo acriora ibi erant legum vincula, et illico culpam poena premebat comes. Atqui nondum exceſſeram ex ephebis, quum mihi magiſter inculcaret regulam, argumentum, iuſto plus probans, nihil probare. Sed quid opus eſt verbis? Verrem, alioſque ei ſimiles, iniqua ſcimus propoſuiſſe edicta: neque hos vel conſilium, vel ſenatus impediuit auctoritas, non interceſſit tribunus plebis, non conſul, non collega, ac ne Piſo quidem, qui tametſi, teſte Cicerone *in Verr. I. cap.* 46. *multos codices impleuiſſet earum rerum, in quibus Verri interceſſiſſet*: non tamen ideo interceſſerat, quod edicta eius eſſent noua, et legibus aduerſa, ſed *quod iſte aliter, ac edixerat, decreuiſſet.* Denique nec edictum, QVOD QVISQVE IVRIS, nec imminens repetundarum iudicium hominem iniuſtiſſimum deterrere potuit ab edictis illis proponendis. Qua fronte igitur dixeris, iniqua edicta a praeto-

ribus Romanis aliis proponi non potuiſſe, quia iis publica cura ac legum ſeueritas obſtiterit?

§. XXIII.

An iuſiurandum in leges?

Addit his vindex §. 7. tertium argumentum, quo ſe perſuaſurum lectoribus putauit, praetores non potuiſſe leges edictis ſuis euertere. Obſeruat enim, eos initio magiſtratus ſui iuraſſe in leges, iuſiurandum vero Romanis fuiſſe ſanctiſſimum: quin, praetores pro religione ſua ſubinde profeſſos, nihil ſe admiſſuros in edictum, quod legibus, plebiſcitis, SCtis, edictis, ac decretis principum aduerſaretur. Sed quid haec ad rem? An maior vlli hominum generi iuriſiurandi religio eſſe poteſt, quam Chriſtianis? An de Ioue ſuo Capitolino Romanos magnificentius putas ſenſiſſe, quam, qui Chriſtianam pietatem profitentur, de Deo optimo maximo? Et tamen permultos, proh dolor! reperias, qui iureiurando, tamquam pueri calculis, ludunt. Cur vero meliora ſperemus de Romanis, inter quos non deerant, qui, ſi violandum eſſet ius, illud regnandi cauſſa violandum; cetera colendam religionem putabant? An ibi meri Curii, Fabricii, Catones Lares poſuerant? Sed ita ineptire demum ſolent homines, qui per omnem aetatem diu noctuque cum Romanis, mortalium cordatiſſimis, verſantur, vt ciuitatem quamdam fingant Platonicam, et ſerio credant, ipſam virtutem Romae ſibi ſedem, exacta in exſilium improbitate, conſtituiſſe, quaſi non homines Romani, ſed dii, nec inter eos fuerint vlli, qui Iouem lapidem iuraſſent, dum, quod concupiſcerent, conſequerentur. Quod ad formulas illas attinet, quibus leges, plebiſcita, SCta, edicta, decretaque principum excipiebant praetores: fungus ſit oportet, qui eos nihil aduerſus leges admittere poſſe credat, qui ſibi ſanctas eſſe leges, ſollemniter proteſtantur. Sane quum et is aduerſus leges facere videatur, qui quid in earum fraudem facit, id eſt, *qui, ſaluis verbis legis, ſententiam eius circumuenit*: *l.* 29. *D. de legib.* nemo ſane negauerit, praetores, quantamcumque prae ſe tulerint legum reuerentiam, leges tamen, prout libitum eſſet, euertiſſe. Rem vno vt illuſtremus exemplo, leges XII. tabularum primos ab inteſtato vocauerant ſuos, deinde, ſi ſuus non eſſet, agnatos proximos, adeoque procul dubio excluſos voluerant emancipatos. *qui iure ciuili nihil iuris habebant.* §. 9. *Inſt. de hered. ab inteſt.* Quid vero praetor? Quamuis iniquum eſſet, emancipatos cum ſuis participes fieri

ſieri hereditatis, quum illi poſt emancipationem ſibi, ſui patri ſuo omnia adquiſiuiſſent: praetor tamen callido vſus conſilio illos fratribus bona aduentitia conferri iuſſit, *l.* 1. *pr.* §. 5. 6. *l.* 2. §. 5. *D. de collat.* et ſic illis dedit bonorum poſſeſſionem ex edicto, VNDE LIBERI. *l.* 1. §. 7. *l.* 2. *l.* 4. *D. ſi tab. teſt. null. exſtab.* Annon haec contra leges? Minime, inquiunt, quia quamuis hae emancipatos non vocent, tamen eos nec expreſſis verbis excludunt. Nam *ſi lex, vel SC. vel conſtitutio capere hereditatem prohiberet, et bonorum poſſeſſio ceſſaret. l.* 12. §. 1. *D. de bon. poſſeſſ.* Ego vero vel ſtupidiſſimum ferrem iudicem, annon vere emancipatos excluſerint decemuiri, dum iis praeferri voluerunt agnatos, et annon praetor, qui eos nihilominus admiſit, ſaluis verbis legum, earum ſententiam circumuenerit? Id vero non eſt contra leges facere? Tiberius imp. Tacito *Annal. lib. II. cap.* 30. *callidus et noui iuris repertor* audit, quia ſeruos aduerſus leges in caput domini interrogaturus, eos actori publico mancipari iuſſerat. An minus id nomen conueniet praetori, qui emancipatos aduerſus leges vocaturus, eos primum bona aduentitia conferre iuſſit? Hactenus praetores ne potuiſſe quidem aduerſus leges edicere, ſibi aliiſque perſuadere voluit vindex, adeoque clientem ſuum in ſtatu, quem coniecturalem vocant rhetores, maſcule defendit. Iam miro defenſionis genere ad qualitatis ſtatum tranſit, et praetores §. 8. iura ciuilia edictis ſuis euertiſſe fatetur, ſed id eos iure feciſſe contendit. *Si qua*, inquit, *oſtendi poſſunt, liberius paullo ab iiſdem iuris praeſidibus inuecta, id probe conſiderandum, eos interpretes publicos legum antiquiſſimarum fuiſſe, quod officium per ſe poteſtatem, ſimilem legiſlatoriae, inuoluere videtur. Praetores tamen in eo adeo ab omni culpa liberi ſunt, vt vitium, ſi quod inde in rem publicam redundauit, populi potius Romani fuerit, qui tamdiu vetuſtis, et, quas nemo paene intelligebat, legibus inhaeſit.* Sic demum ergo negare non poteſt vindex, *quaedam a praetoribus inuecta eſſe paullo liberius*, quum id fieri non potuiſſe, acerrime contendiſſet. Sed iure tamen id putat factum, partim quia praetores fuerint publici legum interpretes, eaque poteſtas ſit legiſlatoriae ſimilis, partim quia Romani legibus antiquis inhaeſerint, iiſque tam obſcuris, vt vix ab Euandri matre intelligerentur, quam in rem multa ex aduerſariis ſuis promit de obſcuritate ſermonis antiqui, quae alii occaſioni reſeruaſſet multo commodius. At quis, quaeſo, vindi-

vindici credet, adſirmanti, interpretis legum publici officium poteſtatem inuoluere, legiſlatoriae ſimilem? Interpretis eſt ſenſum legum ex earum verbis et rationibus eruere, non abrogare leges, iiſdemue derogare, obrogare, ſurrogare, quod nemo poteſt, niſi quem penes eſt τὸ κύριον in re publica. Male ceſſerat Appio Claudio, decemuiro, talis interpretatio legis, de vindiciis ſecundum libertatem dandis, quum tamen eius praecipuus auctor fuiſſet, adeoque poſſet praeſumi, eum adcuratius, quam quemquam, eius ſententiam perſpectam habere. Liu. *lib.* III. *cap.* 45. An plus Romani indulſerint praetori, quem toties vindex in leges iuraſſe, quemque proteſtatum eſſe, docuit, nihil ſe aduerſus leges, plebiſcita, SCta, principum placita, admiſſurum? Fuerint obſcuriſſimae antiquae leges; quin fuerint abſurdiſſimae: praetoriſne erat eas mutare, an populi? At enim ad aequitatem iſtas inflexit praetor, ac proinde pleraque eius edicta ob aequitatem mirifice commendantur. Quid tum vero? an ideo iure agit, qui legiſlatoriam inuadit poteſtatem, quod latae ab eo leges ſunt optimae atque aequiſſimae? Vera omnino ac ciuilis prudentiae principiis quam maxime conſentanea eſt ſententia Alcibiadis apud Thucydid. *lib.* VI. *cap.* 2. quam ipſe vindex adduxit, τῶν ἀνθρώπων ἀσφαλέστατα τούτους οἰκεῖν, οἳ ἂν τοῖς παροῦσιν ἤθεσι καὶ νόμοις, ἢν καὶ χείρω ᾖ, ἥκιστα διαφόρως πολιτεύουσι: *eos homines tutiſſime agere, qui praeſentibus moribus legibuſque, etiamſi deterioribus, minime variantes rem publicam adminiſtrent.* Quae in gratiam praetoris ſui contra hanc ſententiam diſſerit vindex, id tantum probant, quod legiſlatoris ſit, leges antiquas, ſtatuique rei publicae parum congruas, emendare, quin et iis ſurrogare nouas, ſi id circa conuulſionem rei publicae fieri poſſit, non autem, quod magiſtratus, legum cuſtodes, quibuſque nulla competit legiſlatoria poteſtas, id ſibi arbitrium iure quodam ſuo poſſint arrogare. Id dum auſus eſt praetor, ſiue aequa, ſiue iniqua ſtatuerit, iniuſte egit. Quid enim aliud dixeris iniuriam, quam quod non iure fit?

§. XXIIII.

Edicta frequentiſſime mutata.

Quae in ſequentibus pro praetore diſſerit vindex, vt, eum omnes caſus edicto ſuo comprehendere non potuiſſe, oſtendat; ἀπροσδιόνυσα ſunt, et plane ſuperuacua. Videtur enim vir bonus hic pugnare cum laruis, nec quemquam tam emotae mentis eſſe arbitror, vt tale quid a legiſlatore vllo exigat: ſaltim ICtus,

ICtus, id eſſe ἐκ τῶν ἀδυνάτων ſatis ſciet, ex *l.* 10. *l.* 12. *D. de legib.* Potius itaque ea expendere iuuabit, quae §. 9. de frequente edicti praetorii mutatione diſſeruit, quum eam vel maxime vitio verti praetoribus ſciamus. Hic vero merito mireris, quam facile clientem ſuum expediat vindex. Primo enim *id non ſemper, ac neceſſario fraudulenter factum eſſe*, contendit. Deinde diſcernenda eſſe monet edicta ORDINARIA ſiue *annua*, et SVBITANEA, *ſiue non perpetua, quae ad iuris dictionem ſtrictius dictam non pertinuerint.* Paullo poſt *pag.* 28. plenius rem omnem explicat, et variationem illam, de qua Dio Caſſius, aliique veteres conqueſti ſint, non de edictis annuis, et ad perpetuam iuris dictionem pertinentibus, ſed de repentinis et ſubitaneis, qualia fuerint citatoria, monitoria, obiurgatoria, conſolatoria, eſſe intelligendam docet, immo et Io. Bertrandum et Ger. Noodtium grauiter notat, quod haec parum diſcreuerint, ac denique *pag.* 29. hanc facit cogitationum ſuarum ſummam: *miſere falluntur, qui haec cum edictis annuis confundentes, praetorem inconſtantiae accuſant, atque hinc, neſcio quo conſilio, iniquarum ſententiarum vberrimum prouentum deducere conantur.* Semper praetores in mutandis edictis doloſe verſatos eſſe, nec quiſquam forſan dixit, nec ad rem pertinet. Sufficit, id aliquando factum eſſe, veluti a C. Verre, cuius fraudes in variandis edictis mirifice reprehendit Cicero, aliiſque Verri ſimilibus, quos Dio συχνὰ ἐν τούτοις πρὸς χάριν, ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν, FREQVENTER huiuſmodi quid *in gratiam vel odium certorum hominum*, adeoque dolo malo, feciſſe teſtatur. Quod vero ad diſtinctionem attinet inter edicta *ordinaria* et *ſubitanea*, illa quidem recte ſe habet, ſed, dum eos miſere falli putat vindex, qui edicta etiam ordinaria a praetoribus mutata eſſe credunt; ipſe omnino fallitur miſerrime, tantoque minus meretur veniam, quanto petulantius aliis, rectius ſentientibus, inſultat. Rem omnem conficit lex Cornelia, non ſane ideo lata, quod praetor per annum magiſtratus ſui noua ſubinde edicta ſubitanea, e. g. citatoria, monitoria, obiurgatoria, conſolatoria, proponeret: ſed quod edictum ordinarium, initio magiſtratus propoſitum, quoties collibitum, mutaret. Dio Caſſius *lib. XXXVI. pag.* 19. dum de variatione edictorum conqueritur, non loquitur de edictis citatoriis, aliiſque repentinis, ſed mu-

tata a praetoribus ait πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διέτακτο, *omnia ea iura, quae ad contractus dirigendos conſtituta fuerint*: addit, cautum eſſe illa lege Cornelia, καθ' ἀρχάς τε εὐθὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν, *vt ſtatim initio magiſtratus praedicerent praetores, quo iure eſſent vſuri, et deinde nequaquam ab eo deflecterent.* Si ergo praetores, quod vindici in mentem venit, repentina tantum edicta mutare ſunt ſoliti: conſequens erit, vt et lex Cornelia tantum ad haec edicta pertinuerit, neceſſitatemque impoſuerit praetoribus, ſtatim ſub auſpicia magiſtratus ſui proponendi omnia edicta citatoria, monitoria, obiurgatoria, conſolatoria, quibus per totum annum ſint vſuri. Quod quam frigidum, quamque paene ridiculum ſit, nemo non animaduertit. Ita et Aſcon. Paedianus in *argum. Orat. pro C. Cornelio pag.* 629. eam ob cauſſam placuiſſe legem Corneliam, ait quod eo vſque *ius varie dictum ſit* a praetoribus, vnde cautum, *vt praetores ex* EDICTIS *ſuis* PERPETVIS *ius dicerent?* An vero ex edictis citatoriis, monitoriis, obiurgatoriis, et conſolatoriis ius dicitur? an ea dici poſſunt perpetua, quae ipſe vindex ſubitanea vocat, et repente, prout res inciderent, proponebantur? Sane non poſſumus non mirari inſignem vindicis confidentiam, qua θέμα παράδοξον, ne vllo quidem idoneo argumento firmatum, non modo lectori obtrudit, ſed et miſere falli alios, meliora edoctos, quaſi ex tripode, pronuntiat. Sub finem politicum agit vindex, et *pag.* 29. *vitium eſſe*, dicit, *edicto perpetuo ſe adſtringere, ita vt nulla ratione, nulla aequitate inde dimouearis.* Fingamus haec vera eſſe, quum tamen ſint falſiſſima: an ideo praetoribus indulgendum erit, vt edicta ſuo arbitrio figant refigantue? nonne ſummam ſequi oportet rerum omnium confuſionem, quin veram in libera ciuitate tyrannidem, ſi quis, quem penes non eſt ſummum imperium, poteſtatem iuris conſtituendi immutandique inuadit?

§. XXV.

Praetor populo omnino illuſit nouis vocabulis.

His praemiſſis, §. 10. ad id ſe accingit vindex, quod caput rei eſt, arteſque illas, quibus praetorem, euerſurum leges, vſum eſſe, viri docti obſeruarunt, aperto Marte impugnat. Primum impetum facit in *infirmam, licet peruulgatam hodie, querelam, quam de nouis nominibus, a praetore in fraudem legum ex-*

cogi-

cogitatis, *iactent*, *cuius rei inſigne*, *at vnicum*, *exemplum ſit* BONORVM POSSESSIO, *quod vocabulum a praetore ideo confictum eſſe perhibeatur*, *ne hereditates*, *quae nemini*, *niſi ex lege competierint*, *a ſe contra leges deferri fateretur*. Hic ſtatim fallitur vindex, dum vnicum tantum exemplum callidae iſtius artis praetoriae aduerſariis ſuis in promtu eſſe exiſtimat, adeoque hoſtium ſuorum vires ac copias parum diligenter explorauit. Sunt eius rei exempla plura, eaque non minus illuſtria, quorum pauca iam ſpeciminis cauſſa proferam. Leges ciuiles actionem negabant aduerſus promittentem, ſi pactum tantum nudum interceſſiſſet. *l.* 7. §. 4. *D. de pact. l.* 10. *l.* 21. *l.* 28. *C. eod.* Quid praetor? Vt aduerſus argentarios ſine ſtipulatione quid promittentes actionem dare poſſet, nouum excogitauit vocabulum, et argentarios non *nudo pacto promittere*, ſed RECIPERE, dixit, quumque ex prioris generis promiſſo nullam dare actionem poſſet, aduerſus argentarios tamen, aliquid recipientes, edicto ſuo inuexit ACTIONEM RECEPTITIAM. *l.* 2. *C. de conſt. pec.* Tantumne differunt *recipere* et *promittere*, vt ex priore actio dari debeat, ex poſteriore non debeat? Sic quum porro placeret praetori, receptitiam illam actionem proferre ad alios, qui, quamuis non exercerent argentariam, rem tamen, quae numero, menſura, vel pondere conſtat, ex pacto nudo a ſe aliiſue debitam ſe praeſtituros promiſerant, nouo iterum opus erat vocabulo, quod, quo erat acumine, facile reperiebat praetor. Aiebat enim eos non promiſiſſe, ſed CONSTITVISSE PECVNIAM, adeoque commodiſſima occaſio erat, actionem inuehendi de CONSTITVTA PECVNIA, vel CONSTITVTORIAM. *l.* 1. *§.* 1. *l.* 16. §. 2. *l.* 18. §. 1. et *l.* 25. *D. de conſt. pec.* Tantumne differunt *promittere*, *recipere*, *conſtituere*, vt in foro tam diuerſa effecta producere deberent? Notum eſt denique, pignoris ius nullum iure ciuili conſtitui potuiſſe ſine traditione, vnde et inter contractus, qui re ineuntur, eſt contractus pignoris, ne quis ſibi perſuaderet, pignoris ius nuda conuentione, et ſine traditione in re quadam conſtitui poſſe. *§. vlt. Inſt. quib. mod. re contr. obl. l.* 1. *§.* 6. *D. de obl. et act.* Quid Seruius praetor? Is et pignus inuenit, etiam rei numquam traditae inhaerens, etiam nuda conuentione conſtitutum, et actionem producturum in rem ſaltim pro locatione praediorum ruſticorum oppignoratam. §. 7. *Inſt. de act.* Ne tamen iuri ciuili derogaſſe videretur, nouo inuen-

 to

to vocabulo, quod ne lingua quidem patria ſuppeditare poterat, conuentionem illam HYPOTHECAM adpellauit, fatentibus ipſis ICtis, inter pignus et hypothecam nihil intereſſe, ſed *tantum nominis ſonum differre. l. 5. §. 1. D. de pignorib. et hypoth.* Plura addere liceret, niſi nos ad ſe vocaret BONORVM POSSESSIO, de qua nos egregia quaedam docet vindex. *Primo falſum eſſe*, ait, *quod pro confecto habeant aduerſarii*, BONORVM POSSESSIONEM *et* HEREDITATEM *non niſi vocabulo differre, quum eadem, quae inter res mancipi et nec mancipi, differentia eas valide ſatis diſtinxerit: deinde* addit, *ipſam bonorum poſſeſſionem etiam in iis ſpeciebus, quae iuri antiquo maxime videantur repugnare, eidem tamen, quantum per aequitatem licuerit, omnino fuiſſe adtemperatam.* Quod ad prius attinet, nemo vmquam aduerſariorum tam fuit in iuris prudentia hoſpes, vt nihil diſcriminis eſſe inter hereditatem et bonorum poſſeſſionem, ſtatuerit. Id modo quaeſiuerunt, an effectus adeo diuerſi fuerit, vt interfuerit multum, heres quis, an bonorum poſſeſſor Lucii Titii diceretur? Fingamus eum duos filios, Caium ſuum ac Seium emancipatum reliquiſſe, illum heredem ipſo iure fuiſſe, hunc bonorum poſſeſſionem ſiue contra tabulas parentis, ſiue ex edicto VNDE LIBERI accepiſſe: an erit, cur Seius Caium beatiorem ſe exiſtimet, illique nomen honorificum heredis inuideat? Rem, quaeſo, conſideremus paullo adcuratius. Caius ſuccedebat in vniuerſum ius parentis: at et Seius erat Succeſſor patris vniuerſalis. *Bona enim in* bonorum poſſeſſione *accipienda ſunt ita, vt* inuoluant VNIVERSITATIS *cuiuſque ſucceſſionem, qua ſucceditur in ius demortui. l. 3. pr. D. de bon. poſſeſſ.* Caius erciſcens cum Titio familiam rerum hereditariarum pro parte dimidia fiebat dominus, ſi dominium penes patrem fuiſſet: ſin pater res adquiſiuiſſet bona fide iuſtoque titulo, Caius eas vſucapere poterat, et quidem titulo eodem, quo vſucepiſſet parens. Quin ſi de titulo minus conſtaret: tamen vſucapiebat PRO HEREDE. Quid Seius? Is quoque capiebat ſemiſſem facultatum paternarum, et quidem in dominium. *l. 1. pr. D. de bon. poſſeſſ.* Sin pater non habuiſſet dominium, ipſe quoque erat in conditione vſucapiendi, et quidem, ſi de alio titulo haud conſtaret, titulo PRO POSSESSORE. *Rubr. tit. D. pro hered. vel pro poſſeſſ.* Caius porro non modo obligationes defuncti in ſe ſuſcipere, ac aes alienum pro rata exſoluere, ſed et legata, fideicommiſſa, aliaque ex teſtamento

mento vel codicillis parentis praeſtare tenebatur. Ad ea omnia obſtrictus etiam erat Seius. Nam *bonorum poſſeſſio admiſſa commoda et incommoda hereditaria tribuit, l. 2. D. de bon. poſſ.* et, *ſiue ſoluendo ſint bona, ſiue non ſint, ſiue damnum habeant, ſiue lucrum, ſiue in corporibus ſint, ſiue in actionibus, in hoc loco proprie* BONA *adpellantur. l. 3. pr. D. eod.* Quamobrem et Seius, bonorum poſſeſſor, ad legata praeſtanda, aeque ac Caius, heres, tenebatur, certa ratione etiam eo caſu, quo contra tabulas bonorum poſſeſſionem impetraſſet. *l. 1. pr. D. de legat. praeſt.* Caio, heredi, ſi alius hereditatem poſſideret, in mundo erat actio, et quidem aduerſus coheredem iudicium familiae erciſcundae, aduerſus eum, qui pro herede vel pro poſſeſſore poſſidebat, hereditatis petitio. Eaedem actiones competebant Seio, bonorum poſſeſſori, *l. 24. §. 1. D. fam. erciſc. l. 1. D. de poſſ. hered. pet.* quamuis diſcriminis cauſſa ab Vlpiano *Fragm. tit. 28. §. 12. fictitiae*; a reliquis *vtiles* vocentur. Vid. Guil. Marari. *Paratitl. pag.* 655. Schulting. *iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 674. Iam quum itaque, ceu hactenus demonſtrauimus, tantumdem conſequatur bonorum poſſeſſor, ac heres ciuilis: quum eadem ſint vtriuſque iura, eadem commoda ac incommoda, eaedem obligationes et actiones: ſcire velim, an non manifeſto populo illuſerit praetor, inuento illo vocabulo? At hoc nondum concedet vindex, ſed nobis in aurem dicet, hereditatem fuiſſe *rem mancipi*, bonorum poſſeſſionem *nec mancipi*; inter quas permagna fuerit differentia. Magna omnino, fateor, ratione modorum adquirendi et alienandi rituum, reipſa, et, quod ad effectum attinet, paene nulla, vnde Iuſtinianus ea vocabula, differentiamque rerum mancipi et nec mancipi, itemque dominii Quiritarii et bonitarii, tamquam *antiquae ſubtilitatis ludibrium, nomenque, quod nihil ab aenigmate differat, nec vmquam videatur, nec* IN REBVS *adpareat, ſed vacuum ſit et ſuperfluum verbum*, explodit, *l. vn. C. de nud. iur. Quirit. toll.* et Cuiacius in *Paratitlis h. t.* fatetur, id *nudum ac inane ius*, quod ad effecta attinet, fuiſſe. Non iam inquiram, an recte ſe habeat illa obſeruatio vindicis, vel potius Guil. Marani *pag.* 658. *ſequ.* cui vindex illam ſublegit: id modo obſeruabo, falſiſſimum eſſe, quod inde collegit, puta, bonorum poſſeſſores non accepiſſe dominium *Quiritarium*, ſed *bonitarium* tantum. Ignorauit nimirum vir doctus, res etiam nec mancipi eſſe po-

tuiſſe in dominio Quiritario, adeoque non procedere collectionem, bonorum poſſeſſionem eſſe rem nec mancipi, ac proinde tantum tribuere dominium bonitarium. Poterant eum docere Varro *de re ruſt. lib. II. cap.* 10. et Vlpian. *Fragm. tit.* 19. §. 2. *ſequ.* dominium Quiritarium non modo adquiri in rebus mancipi per mancipationem, ſed et in aliis rebus per aditionem, in iure ceſſionem, vſucapionem, ſub corona emtionem, et ſectionem, immo et per traditionem, adiudicationem, et legem. Iam quum bonorum poſſeſſori iudicio familiae erciſcundae vel pars hereditatis, vel res ſingularis poſſet adiudicari, *l.* 24. §. 1. *D. fam. erciſc.* quum idem potuerit vſucapere titulo pro poſſeſſore: *rubr. tit. D. pro hered. vel pro poſſeſſ.* quis negauerit, eum dominium Quiritarium adquiſiuiſſe aeque, ac heredem? Quin quum bonorum poſſeſſio ſit *ius perſequendi* RETINENDI*que* PATRIMONII, *ſiue rei, quae cuiuſque, quum moreretur, fuit: l.* 3. §. 2. *D. de bon. poſſeſſ.* neceſſario ſane conſequitur, vt eodem iure bona habuerit et retinuerit bonorum poſſeſſor, quo ea habuerat defunctus, adeoque ſi hic in illis habuerit dominium Quiritarium: illud etiam procul dubio deuolutum ſit ad bonorum poſſeſſorem. Vana ergo et inanis eſt illa vindicis obſeruatio de dominio bonitario heredum praetoriorum, ſi vel maxime concedendum ſit, bonorum poſſeſſionem fuiſſe inter res nec mancipi. Hactenus itaque male vindici proceſſit demonſtratio, quod notabile aliquod fuerit diſcrimen inter hereditatem ac bonorum poſſeſſionem. Iam vero aliquot comminiſcitur differentias, quibus ipſe magnopere videtur delectatus. Obſeruat enim *primo*, bonorum poſſeſſionem etiam per procuratorem peti potuiſſe, *deinde* nulla in ea petenda opus fuiſſe ſollemnitate: quum hereditatem non niſi praeſens heres, adhibitiſque ſollemnitatibus, veluti cretionis verbis, adire potuerit. *Ad haec* praeſcriptionem fuiſſe diuerſam obſeruat, quia bonorum poſſeſſio intra centum dies ab extraneo; a liberis intra annum petenda fuerit, quum triginta annos vixerit hereditatis petitio. *Praeterea* filium familias bonorum poſſeſſionem et ignorante patre petere potuiſſe, hereditatem non niſi eo iubente. *Denique*, quod vindici palmarium viſum eſt, eum, qui ante petitam bonorum poſſeſſionem deceſſerit, ad heredes nihil tranſmiſiſſe: quum contra hereditas nondum adita ſaltim ad liberos tranſmittatur, *l.* 5. *C. de his, qui ante apert. tab.* et ſola animi deſtinatio

tio aliquando pro aditione habeatur. *l. 6. C. de iure delib.* Enimuero hae differentiae omnes partim vanae ſunt, et ſupinam vindicis oſcitationem in peruulgatiſſimis iuris principiis produnt, partim ex illo dominio bonitario bonorum poſſeſſorum, omnium minime fluunt. *Primum* et *alterum*, quod ſtatuit, diſcrimen verum eſt, ſed illud non oritur ex dominio Quiritario et bonitario, verum ex eo, quod hereditatis aditio, non autem bonorum poſſeſſionis agnitio, fuerit actus legitimus. *l. 77. D. de reg. iur.* Itaque eatenus tanto melior fuit conditio bonorum poſſeſſoris, quam heredis, tot vanis adſtricti ſollemnitatibus aditionis cretioniſque. Deinde, quod ad praeſcriptionem attinet, in qua *tertium* diſcrimen ſtatuit, eo ipſo ſatis oſtendit vindex, ſe hoſpitem fuiſſe in iuris prudentia, neque hereditatis petitionem et eiuſdem aditionem potuiſſe diſcernere. Id quod merito mireris in homine, qui ſui plenus, vel Cuiacium prae ſe fungum putauit. Petitio hereditatis durat triginta annos: at nec citius praeſcribitur poſſeſſoriae hereditatis petitioni, et interdicto quorum bonorum. *pr. Inſt. de perp. et temp. act.* At aditioni hereditatis et cretioni regulariter praefiniti erant centum dies vtiles: totidemque etiam bonorum poſſeſſioni. Vlp. *Fragm. tit. 22. §. 28. l. 2. D. de iure delib.* Quid ergo hic differentiae? et quid hoc omne facit ad res mancipi et nec mancipi? ad dominium Quiritarium et bonitarium? Duae *poſtremae* differentiae ex iure nouo ſunt, adeoque ad praetoris edicta et ius honorarium non pertinent. De filio familias, ignorante patre, petente bonorum poſſeſſionem, Cuiacius in *Paratitl. Cod. lib. VI. tit. 9. et filiusfamilias*, inquit, *ad delatam ſibi bonorum poſſeſſionem, etiam ignorante patre admittitur. Quae admiſſio iure veteri inutilis eſt, ratum non habente patre,* IVRE NOVO *proficit filio.* Ita et nemo ignorat, a Theodoſio demum et ſucceſſoribus inuentam eſſe tranſmiſſionem hereditatis nondum aditae: vetere autem iure, eoque tempore, quo inuectae ſunt bonorum poſſeſſiones, et de hereditate valuiſſe regulam; eam nondum aditam ad heredes non tranſmitti. *l. vn. §. 5. C. de caduc. toll.* Ita in fumum abeunt illae inſignes differentiae, quarum inuentarum gloriam ſibi vindex mirifice procul dubio gratulatus eſt. Quae *pag. 33. et ſequentibus* de aequitate bonorum poſſeſſionum differit, itidem ſunt ἀπροσδιόνυσα. Non enim quaeritur, an non aequitatem ea in re ſequutus ſit praetor,

ſed

ſed an ius illi fuerit, leges de ſucceſſione tum teſtamentaria, tum ab inteſtato edictis ſuis immutandi, et annon nouo reperto vocabulo illuſerit populo, vimque intulerit iuri ciuili? Negat id quidem vir doctus: ſed ignoſcet nobis, quibus potior eſt Iuſtiniani auctoritas, adfirmantis, praetorem inuentis bonorum poſſeſſionibus, ius ciuile non modo *emendaſſe*, ſed et IMPVGNASSE aliquando. An vero vim nullam infert legibus, qui eas impugnat? Conf. Maran. *Paratitl. pag.* 654. Sed his non magis iam immoramur, quam ſomnio, quod vindex narrat ſub finem *pag.* 33. dum ſcribit: *accedit, quod totum hoc bonorum poſſeſſionis negotium per vſucapionem ab ipſis legibus decemuiralibus introductam, praeclaro veluti praeiudicio eſſet receptum atque confirmatum.* Sic ergo vſucapionis ad exemplum inuecta bonorum poſſeſſio? O beatam iuris prudentiam, quam vindex non defraudauit hac arte ſecreta!

§. XXVI.

Itemque variis inuentis exceptionibus.

Quae ſequentibus §. 11. *et* 12. *pag.* 37. *ſequ.* fuſe diſſerit vindex de pacti, aliiſque exceptionibus, ea huc redeunt vniuerſa, nihil illis exceptionibus eſſe aequius, nihil rei publicae ſalubrius. Quaſi vero hoc quiſquam mortalium negauerit, et non potius in eo vertatur tota diſputatio, annon is euertat leges ciuiles, qui illas inuentis exceptionibus effectu ſuo priuat? Sufficit, praetori ius non fuiſſe, leges mutandi: ac proinde facile patet, eum, dum id fecit inuentis exceptionibus, ſiue aequae ſint illae, ſiue iniquae, quibus neruos iuri ciuili incidit, iniuſte ac callide egiſſe. Et is, quaeſo, cui poteſtas eſt aequas exceptiones dandi, an non iniquas etiam dare poterit? Putatne vindex, quia exceptiones praetoriae omnes, quas hodie in iure Iuſtinianeo reperimus, aequitate ſua ſe commendant, tales fuiſſe omnes, quas olim praetores ſuo arbitrio dederunt? Quam aequa, quaeſo, fuit exceptio, qua miſerum illum Vecilium, lenonem, hereditate C. Iuuentii priuauit Q. Metellus, praetor, non ſane improbus, ſed ſummam aequitatis laudem conſequutus? Heres ſcriptus erat a Iuuentio Vecilius: petebat bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas: eam non impetrabat miſer, quantumuis proferret tabulas, non minus quam ſeptem ſignaculis ſignatas. Quid obſtabat? Exceptio lenocinii, quam heredibus Iuuentii legitimis dabat praetor, *ſeparandam*

ratus

ratus fori ac lupanaris conditionem, nec volens aut factum illius comprobare, qui fortunas ſuas in ſtabulum contaminatum proieciſſet, aut huic, tanquam integro ciui iura reddere, qui ſe ab omni honeſto vitae genere abrupiſſet. Valer. Max. *lib. VII. cap.* 7. §. 7. Laudauit hoc Q. Metelli εὕρημα vindex §. 9. *pag.* 28. at non laudaſſet vir bonus, ſi iuſti et aequi regulas maioris feciſſet, quam praetorem ſuum." Recte et ordine faciunt legiſlatores, qui lenones in ciuitate eſſe non patiuntur. Nec digni ſunt ſordidi iſti nebulones, quibus vel teſtimonium denuncietur, vel habeatur fides. Quin ne id quidem reprehenderit quiſquam, ſi leges illos hereditate indignos iudicent, quale quid intendit Conſtantinus M. in *l.* 27. *C. de inoff. teſt.* At vbi eiuſmodi leges non exſtant, iure communi frui debent illi, quibus illum quaeſtum facere permittitur, idque eo magis poſtulare poterat Vecilius, quia ipſe praetor, praeter rei capitalis damnatos a beneficio bonorum poſſeſſionis excluſerat neminem. *l.* 13. *D. de bon. poſſeſſ.* Rectius Q. Metello rem omnem perſpexerat leno Terentianus, dum in *Adelph. II. v.* 34. iuueni, inferenti iniuriam reſpondebat:

Leno ſum, fateor, pernicies communis adoleſcentium,
Periurus, peſtis: tamen tibi a me facta non eſt iniuria.

Quin ſi Thaidi id eueniſſet, quod euenit Vecilio, illa procul dubio Q. Metello occentaſſet:

Non te dignum
Feciſti. nam ſi ego digna hac contumelia
Sum maxime: at tu indignus, qui faceres, tamen.

Tales procul dubio fuere exceptiones quamplurimae, quas olim conceſſerunt praetores εἰς χάριν, ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν. Nam ſi a Q. Metello huiuſmodi quid potuit proficiſci, quid ſani ſperare licuit a C. Verre, eique ſimilibus, quorum iuris dictio nihil aliud quam publica merces erat?

§. XXVII.

Dum §. 13. *pag.* 47. *ſequ.* ad reſtitutiones in integrum progreditur vindex, eaſdem inflat tibias, deque illarum aequitate bene longum ac taedioſum tractatum inſtituit. *Aequiſſimum primo eſt*, inquit, *vt grauiter, et citra culpam ſuam laeſo etiam poſt ſententiam latam in promtu ſit aliquod iuris remedium. Dein-* Nec non promiſſis in integrum reſtitutionibus.

de non ob quaſuis cauſſas reſtituit praetor, ſed ob paucas, et quae omnes aequitate ſumma nituntur. Tertio reſtitutionem difficulter, nec niſi omni alia actione deficiente conceſſit. Quarto nec id ei clanculum et fraudulenter facere licuit, ſed cauſſa rite erat cognoſcenda, laeſio a petente valide probanda, et aduocandus audienduſque aduerſarius. Poſtremo, quod omnium maximum eſt, nihil hac in re contra leges et decreta principum ſe facturum, ipſe ſuo ſe edicto adſtrinxerat. Ita ſemper extra orbitas vagatur vindex; deque eo diſputat, de quo nulla lis eſt. Nemini vmquam in mentem veniſſe arbitror, impugnare reſtitutiones in integrum, aut iniquum dicere, hominibus praeter culpam ſuam captis aliquo iuris remedio ſubueniri. Quare ſi haec iuris remedia dediſſet populus, quem penes erat legum arbitrium, in iis nihil omnino eſſet, quod reprehenderes. At praetorem id ſibi ſumere, vt reſtitutionis cauſſas ſuo arbitrio ſtatueret, et quidem tales, quibus ius ciuile euerteretur manifeſto, id vero nullo modo eſt excuſandum, partim, quod magiſtratui, tamquam cuſtodi legum, nihil in leges permitti debet, partim, quod ita quotidiana fuit occaſio, validiſſima quaeuis reſcindendi negotia, multaque faciendi εἰς χάριν ἢ καὶ ἔχθραν τινῶν. An enim tam bene de praetorum virtute ſperat vindex, vt eorum in iure dicundo religio nulla vmquam potuerit gratia, nullo odio peruerti? An, qui paucas has, eaſque aequiſſimas, quae hodie in iure Iuſtinianeo reperiuntur, cauſſas edicto inuexit, non potuit inuehere alias, eaſque iniquiſſimas? Ipſe vindex ex Cic. *Philipp. II. cap.* 23. refert Licinium Denticulum de alea condemnatum, ab Antonio trib. pl. reſtitutionem in integrum impetraſſe, non ex alia cauſſa, quam quod Antonii colluſor eſſet, neque vllam Antonium populo Romano attuliſſe rationem, cur reſtitui oporteret Denticulum. Quod ſibi tunc ſumſit tribunus plebis, idem et praetores facere potuerunt: quin fecerunt idem ſaepiſſime. Verrem enim, Chelidonis, meretricis, nutu ac arbitrio ſaepe *reuocaſſe eos, inter quos iam decreuiſſet*, DECRETVMQUE MVTASSE, aliquando *inter alios contrarium ſine vlla religione decreuiſſe, ac proximis paullo ante decreuerit*, refert Cicero *in Verr. I. cap.* 16. Non integrum tamen, inquit, fuit praetori, hic quidquam agere clanculum et fraudulenter, quia cauſſae cognitione erat opus. At in ſophiſma abit haec defenſio. Cauſſae enim cognitione opus erat, quoties quis reſtitutionem

in

in integrum ex edicto petebat. Quaeſtio vero iam eſt de reſtitutionum introductione per edictum. Eam a praetoribus callide, et ſub aequitatis obtentu, id eſt, clam et fraudulenter factam eſſe, contendimus tantiſper, dum illi meliorem vindice noſtro aduocatum inuenerint. De proteſtatione praetoris, ſe nihil aduerſus leges, plebiſcita, SCta, conſtitutiones principum ea in re facturum, nihil addimus. Diximus de ea iam ſupra, et eſſe quaſdam proteſtationes facto contrarias, etiam vulgus non ignorat. Talis autem reuera eſt illa praetoris, qui dum contra ius ciuile dat reſtitutionem, nihil ſe contra ius ciuile facturum ſancte pollicetur.

§. XXVIII.

Denique *§. 14. et ſequentibus* vindex ad FICTIONES, praecipuam illam praetoris artem, delabitur, et in ea diſſertationis parte tam ſtrenue pugnat, vt ſe ipſum potius, quam aduerſarios ſuperare videatur. Primo nos docet, *fictiones, ſi quae in iure antiquo reperiantur, faecundo potius ICtorum ingenio, et diſputationi fori, quam praetori, acceptas ferendas*, idque ſatis demonſtratum eſſe ait a conſultiſſimo, Dan. Fridr. Hoheiſel, in *Diſſertatione de fictionibus in cerebro ICtorum natis.* Iam quidem conſultiſſimi iſtius viri lepidum, quantum ex inſcriptione iudico, opuſculum non eſt ad manum, neque eius videndi deſiderio magnopere contabeſco: ſi tamen vel maxime demonſtrauerit ille, fictiones in ICtorum cerebro natas eſſe, inde tamen non ſequitur, vt praetori non aeque faecundum fuerit ingenium, neque hoc vllam enixum ſit fictionem. Nobis iam induciae ſunt cum iureconſultis, de praetoris fictionibus quaeſtio eſt. Hic Rhodus, hic ſaltandum. Sed haec velitatio tantum fuerit vindicis: iam iuſtum praelium incipit, et non ſine adparatu probare conatur, quae fictiones videantur aduerſariis, *eas, ſi recte aeſtimentur, meras eſſe veritates probabiles, quae a nullo legum interprete ſine magno rei publicae incommodo negligi poſſint:* quin grauiter admonet, *quo quis magis ſit ab notitia rei Romanae et principiis veteris iuris prudentiae inſtructus, eo pauciores illum in libris iuris deprehenſurum eſſe fictiones, et quam quiſque parum ea teneat, eo plures ipſum ſibi fingere.* Hactenus oracula audiuiſti: iam vt ea interpretetur ipſe vindex, animum aduerte. Primum FINGERE ſaepe idem eſſe obſeruat, ac CRE-

Denique fictionibus.

DERE, vel EXISTIMARE; quumque hanc verbi notionem reperiſſe ſibi videatur apud Ciceron. *pro Sex. Roſc. cap.* 10. Lucanum *Pharſal. lib. V. v.* 392. Gratium in *Cyneg. v.* 510. Macrob. *Saturn. lib. VI. cap.* 2. Horat. *Art. poët. v.* 366. Nonium *cap.* 4. *n.* 201. Vlpianum denique in *l.* 16. *D. de captiu.* auctor nobis eſt, vt in poſterum, quoties de fictionibus iuris ſimus loquuturi, pro FINGE, dicamus, POSSIBILE EST. Mihi vero nondum licuit eſſe vel tam felici, vt fingere poſſim, fictiones eſſe veritates probabiles: vel tam lynceo, vt hanc notionem verbi in iſtis auctoribus reperirem. In locis tantum non omnibus, quae laudauit vindex, fingere eſt *falſum pro vero adfirmare*, et vix vllus eſt, vbi alia ſubiici poſſit notio. In illis ſane Lucani:

FINGIT *ſollemnia campus*,
Et non admiſſae dirimit ſuffragia plebis,
Decantatque tribus.

FINGERE nihil aliud eſt, quam falſum pro vero adfirmare. Caeſar enim, quum tribus non admitteret ad ſuffragia, eas tamen dicis cauſſa vocabat: idemque dirimebat dinumerabatque ſuffragia, quum nulla data eſſent. FINXIT ergo *campus* Martius tum *comitia*, quum nulla vere habita eſſent, id eſt, pro vero a Caeſare adfirmabatur, fuiſſe comitia, quum id eſſet omnino falſiſſimum. In reliquis etiam locis fingere non eſt credere vel exiſtimare, ſed *formare* vel *inſtituere praeceptis.* Quam notionem ab arte fictorum traductam ad ingeniorum formationem, tanta teſtimoniorum farragine probare nihil attinebat, quum et iis nota ſit, qui nondum aere lauantur. At fingamus, fingere aliquando apud veteres idem eſſe, ac credere vel exiſtimare: an ea ſignificatio verbi fictiones praetorias in tuto collocabit? Faciamus, quaeſo, periculum, tantique viri ſequuti conſilium pro fingere ſubſtituamus *poſſibile eſt.* Dum ergo *poſtliminium* FINGIT, *eum, qui captus eſt, in ciuitate ſemper fuiſſe*: §. 5. *Inſt. quibus mod. ius pat. poteſt ſolu.* ſenſus erit ex philologi noſtri ſententia, *poſſibile eſſe, eum, qui captus ſit, numquam pedem patria extuliſſe.* Dumque in actionibus Publicianis fingitur, vel *eum, qui non vſucepit, vſucepiſſe*, vel, *qui vſucepit, non vſucepiſſe*: §. 4. *et* 5. *Inſt. de act.* planiſſimus erit verborum ſenſus: *poſſibile eſſe, et veritatem valde probabilem, poſſe aliquid ſimul eſſe, et non eſſe.* Ohe! iam ſatis eſt. Iam enim perpluit. Immo me

audi,

audi, inquit vindex. Nonne fieri poteſt; vt qui apud hoſtes eſt, cogitationes omnes domi defixas habeat, et aeque, ac abſens, quod ad iura attinet, ſemper praeſens cenſeri poſſit, perinde ac peregre agens, qui interim ſtatis ex praedio reditibus, reliquiſque iuribus, et abſens fruitur? Ain' tu vero, vindex, captiuum, quod ad iura attinet, ſemper in ciuitate fuiſſe? Annon ille iura omnia captiuitate amiſit perinde, ac ſi inter homines eſſe deſiiſſet? *l.* 12. §. 1. 3. 4. 5. *D. de capt. et poſtlim.* an et mortui, quod ad iura attinet, aeque praeſentes ſunt, ac ſi peregre profecti eſſent? Et quomodo abſentes denique, quod ad ius ſuum praeſentes videri poſſunt, quum ius ſuum vſucapione alterius amiſerint. Video itaque, ex perplexa vindicis doctrina plurima mihi fingenda falſaque pro veris habenda eſſe, ſi ei credere velim, praetorem nihil finxiſſe. Fingendum eſt, eum, qui iura omnia amiſit, eadem adhuc ſalua habere: fingendum, ciuiliter mortuum, ciuiliter viuere, et iura eius aeque ſalua eſſe, ac peregre agentis: fingendum, ſeruum eſſe liberum hominem, quin ciuem Romanum: fingendum, abſentem ſemper praeſentem eſſe, quod attinet ad iura, quae vſucapione iam pridem exſtincta ſunt. Haec omnia vbi credere, et pro veritatibus probabilibus habere didici: tunc demum etiam credere mihi videor, nec finxiſſe aliquid praetorem, et fictionem non eſſe fictionem, ſed veritatem probabilem. O vitae philoſophia dux! Quantum eſt, quot nos homunciones neſcimus! quam iure nunc *pag.* 55. vapulamus a grammatico, *quod imperite tales fictiones ex imperitia, et antiqua defendendi peruicacia deſcendere adhuc cenſuerimus?* quum potuiſſemus non errare, modo a vindice eſſemus edocti, fingere idem eſſe, ac rem, etſi incredibilem, credere, et id, quod aperte falſum eſt, pro re poſſibili et veritate probabili habere. Sed vt iam ſerio reliqua eloquamur, tota haec obſeruatio tam abſurda eſt, ac frigida, vt verendum fuerit, ne, ſi plures eius generis parturiuiſſet iſtud ingenium, lectores ex ſtultis inſanos fuiſſet facturus. Et tamen ille ſuffenus hanc obſeruatiunculam tamquam filiolam exoſculatur, et, qua eſt liberalitate, nouo quodam, atque inaudito ante hunc diem, ſpecimine, conatur oſtendere, *quam facile fictiones, et alia incerta iuris nobis effingamus, ſi non intendamus animum, aut formam antiquitatis ex oculis amittamus.* ICti, quo ſtupore eſſe ſolent,

ſeruitutem poenae in fictione conſiſtere, vno ore adfirmant. Vindex hanc ſeruitutem non fictitiam, ſed veram eſſe, docet. Inuexiſſe enim hanc ſeruitutem publicam Graecorum Romanorumque religionem, cuius ex principiis perſuaſi fuerint homines, ſceleratos homines eſſe in ſeruitute furiarum, quae et ποιναὶ dictae ſint, vel furiarum matris, quam et ipſam ποινὴν adpellarint. Hic iam ſe vindici campus aperuit latiſſimus, in quo excurreret. Iam enim, quidquid non modo apud poëtas de furiarum facibus ac tormentis, nec non de earum lictore, Nemeſi, ſed et in ſacris litteris de iuſtitia vindicatrice Dei; et de diris, quibus legis tranſgreſſores apud Hebraeos deuouebantur, vel legerat ipſe, vel aliis ſublegerat; ex aduerſariis ſuis conducit, eaque teſtium phalange diſpoſita, quaſi praeuideret, aduerſarios ne oculorum quidem aciem ſuſtenturos, hoc canit ἐπινίκιον: *quando ergo talis Romanorum fuit religio, vt ex ea ſeruitus poenae per ſe ſequeretur, eaque iam obtinuit, antequam ICti Romae, aut praetor, exſtitit: nullo certe colore ea pro fictione habetur.* Mirum ſic ſane eſt, Chriſtianos hanc poenae ſeruitutem abrogaſſe, quum talis ſit eorum religio, vt ex ea ſeruitus poenae multo luculentius ſequatur. ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας, inquit Seruator *Ioann. cap.* 8. *v.* 34. et quidem πρὸς θάνατον, *Rom. cap.* 6. *v.* 16. Ita ex theologiae Chriſtianae principiis omnis peccator ſeruus eſt peccati, ac proinde mortis, quin ipſius diaboli, prae cuius tyrannide mera terriculamenta ſunt fictitiae furiarum faces. Contra omni illa teſtimoniorum rhapſodia non probauit vindex, ex Graecorum Romanorumque theologia ſceleratos pro ſeruis furiarum habitos eſſe. Fabulabantur quidem poëtae, furias agitare ſceleratos, torquere eos die noctuque, diriſque excruciare modis: at in ſeruitutem ideo redigi homines improbos nemo vmquam dixit, nec magis id dici potuit, quam quod ſerui fiant carnificis, quicumque ab eo excruciantur necanturque. Iam facile porro demonſtrari poterit, ſeruitutem poenae ex illa fabula non eſſe natam. Primo enim Graecis illam fabulam cum Romanis communem fuiſſe, ipſe agnoſcit vindex: et tamen ſeruitutis poenae nullum in iure Graecorum deprehendas veſtigium. Qui fieri id potuit, ſi *ex eo religionis principio ſeruitus poenae per ſe ſequitur?* Deinde quum ex iuris Romani principiis ſeruus adquirat domino: damnatorum bona neceſſario cedere debuiſſent

furiis

furiis aliiſque deabus inferis. Ita ſe enim habebat ius Romanum, vt, ſi quem ſacrum eſſe iuberent leges, τὰ χρήματα αὐτοῦ Δήμητρος ἱερὰ, καὶ ὁ κτείνας αὐτὸν φόνου καθαρὸς ᾖ, *bona eius Cereri dicata, iſque, qui eum occiderit, purus a caede eſſet.* Et, vt Feſtus *voc. ſacratae leges pag.* 418. *edit. Gothofr.* rem eloquitur, *ſacer quis fiebat per leges ſacratas alicui deorum cum familia pecuniaque.* At bona ſeruorum poenae non Furiis, non ποινῇ, non aliis deabus inferis conſecrabantur, ſed aerario primum, deinde fiſco cedebant. *l.* 1. *pr. D. de bon. damnat.* Denique furiarum illae lanienae non ſolum capitis damnatos manere credebantur, ſed et illos, qui clanculum peccent, et quibus ob hoc numquam dictus fuerat dies. At ſerui poenae fiebant capitis tantum damnati. Nihil ergo et hac vindicis obſeruatione vanius, nihil frigidius, vt de ea iure vſurpes illud Horatianum:

Pergula pictorum, veri nil, omnia falſa.

Quae de colore furoris *pag.* 58. diſſerit vindex, quum ad praetoris edictum nihil faciant, merito praetermittimus. Quod ad fictionem Publicianam attinet, paucis ille *pag.* 66. rem omnem exſequitur. Falſiſſimum eſſe ait, eam eſſe fictionem, *quia imp. teſtetur, in edicto eam fuiſſe propoſitam, in quo ſane praetori nec fingere, nec pro arbitrio leges immutare licuerit, id quod ſupra pluribus demonſtrarit.* Lepida ſane et digna tanto philoſopho ratiocinatio! Nos, praetorem, fictionibus inuentis, leges euertere conſueuiſſe, probamus exemplo fictionis Publicianae. Vindex hanc fictionem eſſe negat, quia praetor, inuentis fictionibus, leges euertere non potuerit. Dialectici id vocant petitionem eius, quod eſt in principio. At quid eſt, quaeſo, iſtud Publicii εὕρημα, ſi fictio non eſt? *Nihil aliud ſubeſt,* inquit vindex, *quam interpretatio extenſiua antiquarum et rigidarum legum de rei vindicatione et vſucapione, quemadmodum in reſciſſoria, quae eiuſdem generis eſt, reſtrictiua obtinet.* Interpretatio legis, ex mea ſententia eſt expoſitio ſententiae legiſlatoris, ex ratione legis eruenda. Haec ratio, ſi quando latius patet verbis legis, interpretationi *extenſiuae*; ſin verbis anguſtior, *reſtrictiuae* ſuppeditat fundamentum. Lex eſt: *dominus rem ſuam iure vindicato, vbicumque eam inuenerit*, eiuſque ratio conſiſtit in eo, quod dominium eſt ius in re, quod, interuerſa licet poſſeſſione, non extinguitur. Iam an haec ratio latius patet verbis legis?

An,

An, qui rem alienam bona fide, et ex iuſta cauſſa traditam accepit, etiam conſequutus eſt eiuſmodi ius in re, quod ne intercepta quidem poſſeſſione exſpirat? Hoc nec vindex, nec quiſquam alius, cui cerebrum eſt, dixerit. Vnde enim illud nactus eſſet, quum is, a quo cauſſam habuit, ipſe de tali iure gloriari non potuerit? Si vero ratio legis caſui huic propoſito non quadrat, quo colore dici poteſt, actionem Publicianam per interpretationem extenſiuam illius legis de rei vindicatione eſſe exortam. Aeque abſurda eſt interpretatio reſtrictiua, ex qua reſciſſoriam fingit natam. Lex eſt: *qui rem non vitioſam bona fide, iuſto titulo, per tempus lege definitum continuo poſſedit, vſucapione dominium nanciſcitor.* Rationem legis alterutram fuiſſe oportet, vel vt demum finis eſſet litium et ſollicitudinis, vel quia praeſumſerunt leges, dominum rem ſuam pro derelicta habuiſſe, quam tanto tempore non vindicarit. Iam vtram elegeris rationem, nullis profecto fidiculis extorquebis interpretationem reſtrictiuam, hanc legem ad abſentes, qui vel vſuceperint, vel alios vſucapere paſſi ſint, non pertinere. Intereſt mea, dominium rerum mearum aliquando certum fieri, ſiue abſens ſit aduerſarius meus, ſiue praeſens ſit. Et qui rem ſuam tamdiu non vindicat, quum poſſet, eam pro derelicta habere praeſumitur, ſiue praeſens ſit, ſiue abſens, maxime quum et hic rem per procuratorem vindicare potuiſſet. Et quid multis? Quae per interpretationem ex lege eliciuntur, ea legi ineſſe oportet: quae ineſſe dicuntur, quum non inſint, procul dubio finguntur. Quis vero legi de vindicatione ineſſe dicat clauſulam, *eum videri vſucepiſſe, qui non vſuceperit.* Et quis legi de vſucapione ineſſe credat alterum iſtud *παράδοξον θέμα, videri aliquem non vſucepiſſe, qui vſuceperit tamen?* Recte ergo, et, vt decet iureconſultum, candide rem expreſſit Theophilus *Paraphr.* §. 4. *Inſt. de action.* μὴ οὐσουκαπιύσας ΠΛΑΤΤΕΤΑΙ ἑαυτὸν οὐσουκαπευκέναι, *is, qui non vſucepit,* FINGIT, *ſe rem vſucepiſſe.*

§. XXVIIII.

Concluſio elenchi.

Sed iam me quoque iuuat, ad finem perueniſſe. Vltimis enim diſſertationis ſuae paragraphis id tantum egit vindex, vt et argumentorum ſuorum, quibus ſibi tantopere placuit, ἀνακεφαλαίωσιν inſtitueret, et, quam inſignem ex meditationibus ſuis fructum ad vitam ac prudentiam ciuilem capere poſſint lectores, oſtenderet.

ret. Prius exſequi potuiſſet breuius, ſi dixiſſet, magno conatu ſe maximas nugas egiſſe: poſteriore ſuperſedere potuiſſet penitus. Quae enim ipſa nihili ſunt; ex iis vix poſſunt adeo inſignes fructus ſperari. Ego vindici praeclaros, quos ex hoc ἐλέγχῳ meo capere poſſet, fructus oſtenderem, ſi viueret. Quum vero eum interea, dum has ſchedas recognoſco, morari inter homines desiiſſe audiam, verto ſtilum, eaque, quae antea ſcripſeram, deleo, eos tamen, qui vix initiati ſacris Themidos, vindicis noſtri exemplo, in iuris prudentiam ſibi omnia permittunt, paucis moneo, vt ſecum habitent tantiſper, et pruritum alios proterue laceſſendi cohibeant, dum cruda ſtudia dies et vſus emendent, credantque tandem aliquando, homines loquaces facilius profiteri iureconſultos, quam eſſe. Haec ſaeculi noſtri labes eſt: haec rei publicae, haec academiarum peſtis, quam niſi Deus auerterit, ilicet, actum eſt!

§. XXX.

Ceterum quamuis praetoris cauſſam male egerit is, qui eius vindicias ſuſcepit, vir doctiſſimus: tantum tamen abeſt, vt ius honorarium, quale hodie habemus, ideo reprehendendum, aut iniquitatis arguendum exiſtimem, vt illi, ſi quiſquam alius, ei iuſtum ſtatuam pretium. Neque ſane reſtituendo illuſtrandoque edicto perpetuo tot impendiſſem vigilias, ſi illud pro iniquo haberem. Nemo ſanus laudauerit artes, quibus Auguſtus libertati ciuium ſtruxit inſidias, viamque ſibi ad dominatum in ciuitate libera muniuit: et pleraque tamen illius inſtituta non modo rei publicae ſaluberrima, verum etiam admiratione digniſſima fuerunt, quod multis probauimus in *Praefatione Commentarii noſtri ad legem Iuliam et Papiam Poppaeam.* Ita, quamuis praetorem initio malis artibus poteſtatem inuaſiſſe legiſlatoriam arbitremur, neque fieri potuiſſe exiſtimemus, quin mali ac ſordidi homines ea poteſtate abuterentur: fatendum tamen eſt, pleraque, quae, vt ait Cicero *de inuent. lib. II. cap.* 22. *vſu fori comprobata, denique* IVRIS SCRIPTI *auctoritatem propter vetuſtatem obtinuerunt,* eſſe bona, aequa, et quauis laude digniſſima: fatendum, praetorem, quamuis iniuria hac poteſtate vſum, multa iuris ciuilis capita *ex aequo et bono* dilataſſe, *§. 2. Inſt. de bonor. poſſeſſ.* fatendum denique, vere dixiſſe Martianum, *et ipſum ius honorarium hodie viuam vocem eſſe iuris ciuilis. l. 8. D. de iuſtit. et iur.*

Elogia edicti praetorii, et quomodo illud ſenſim iuris ſcripti auctoritatem in foro Romano ſit conſequutum?

CAPVT VII.

DE EDICTIS AEDILITIIS.

De *edictis aedilitiis* alio libello ſe acturum auctor fidem facit.

LOcus hic erat de iis magiſtratibus, qui curandis aedibus atque operibus, nec non viis publicis et foro rerum promercalium, ceteriſque rebus praeerant, hoc eſt, AEDILIBVS, diſſerere paullo prolixius, ſimulque hiſtoriam *edictorum aedilitiorum* adcurate contexere. Illorum enim iuris dictio et ἐπιμέλεια quum ampliſſima fuerit, nemo non videt, eos de omnibus rebus, ad curam ſuam pertinentibus, edicta propoſuiſſe, neque iſtud aedilitium edictum, quod *lib. XXI. Digeſt. tit.* 1. *et lib. IIII. Cod. tit.* 58. exponitur, duobus vel tribus capitibus, tot enim in iure noſtro ſuperſunt, ſed multo pluribus conſtitiſſe. Verum quum animus ſit, quidquid ad hiſtoriam aedilium edictique aedilitii pertinet, ſingulari libello complecti, totum hoc caput, quod eſt de edictis aedilitiis, ex noſtra edictorum hiſtoria abeſſe iuſſimus. Quare omiſſis his ad alia tranſimus.

CAPVT VIII.

DE PROCONSVLVM, ALIORVMQVE MAGISTRATVVM PROVINCIALIVM EDICTIS.

§. I. *Varii magiſtratus prouinciales.* §. II. *Prouinciae quibus legibus vſae ſint ante communicatam cum toto orbe Romano ciuitatem?* §. III. *Edicta prouincialia a quibus propoſita?* §. IIII. *An praeſidibus fuerit ius praetorium?* Panciroli *ea de re ſententia.* §. V. *Ea refellitur.* §. VI. *Argumentaque Panciroli refutantur.* §. VII. *Edicta prouincialia vel tralatitia, vel noua.* §. VIII. *Repentina etiam permulta propoſita a praeſidibus.*

§. I.

Varii magiſtratus prouinciales.

QVae adhuc diſſeruimus, pleraque ad vrbanos magiſtratus, eorumque edicta, pertinent. Nam et praefectis praetorio initio

initio in vrbe tantum poteſtas erat, et quarto demum ſaeculo iis certas adſignari coepiſſe orbis Romani dioeceſes, ſatis conſtat. Proximum iam eſt, vt et de edictis prouincialibus agamus paullo adcuratius. Quod commodius fieri vix poterit, quam ſi, per quos et quemadmodum olim ius redditum ſit prouinciis, paucis oſtenderimus. Paucis, inquam, quia totam hanc antiquitatis Romanae partem tam adcurate exſequuti ſunt Carolus Sigonius *de iure prouinciarum*, Bulengerus *de imperatore Rom.* et quod ad extrema imperii tempora attinet, qui *Notitiam imperii orientalis et occidentalis* itemque *Codicem Theodoſianum* illuſtrarunt, viri doctiſſimi, vt non opus ſit, hanc telam retexere, nouamque ordiri. Vt compendii faciamus chartam, id monemus, quum initio extra Italiam victricia arma circumferre, prouinciaſque facere coepiſſent Romani, in eas iuris dicundi cauſſa miſſos eſſe PRAETORES, iiſque redituum publicorum cauſſa adiunctos eſſe QVAESTORES, quorum tamen opera aliquando praetores et in iure dicundo, et in adminiſtrando bello vtebantur. Hinc ſupra obſeruauimus, quo plures prouinciae ſub Romanorum redactae fuerint poteſtatem, eo magis auctum eſſe praetorum numerum, vt praeter eos, qui iuris dictionem vrbanam et peregrinam ſortirentur, eſſent etiam, qui prouinciis cum imperio praeeſſent. Deinde inualuit mos, vt, quoties in prouincia aliqua grauior tumultus vel bellum immineret, vel aliud, quod maius exigere imperium videretur, ea prouincia CONSVLI decerneretur. Adeoque prouinciae aliae *conſulares*, aliae *praetoriae* eſſe coeperunt, prout id res poſtularet. Interim ſaepe eueniebat, vt conſulibus et praetoribus, bene rem gerentibus, annus imperii exiret, et hinc religioni ſibi duceret ſenatus, eos in tanta ſpe prouinciam pacandi domum reuocare. Hinc ſaepe ipſis imperium, et exacto conſulatu vel praetura prorogabatur. Quo facto PROCONSVLVM vel PROPRAETORVM non en ſumebant, praeerantque, quoad ipſis ex ſenatus decreto ſuccederetur. Et initio quidem penes ſenatum eius rei erat arbitrium, qui, vbi ſemel ſtatuiſſet, in quas prouincias in eum annum vel conſules, vel praetores mittendi eſſent, conſules inter ſe *comparare prouincias*, quod inter duos facile erat, praetores *ſortiri* iuſſit, aut; ſi inter conſules non conueniret, ipſe ſuo iudicio nominabat, quam quiſque obiret, prouinciam. Quae omnia idoneis veterum teſtimoniis firmauit Car. Sigonius *de iure prou. Rom. lib. II. cap.* 1. Sed mutatio quaedam eius rei facta eſt anno vrbis

 con-

conditae 604. Tum enim L. Calpurnius Piſo, tribunus plebis, ad plebem tulit, vt praetores in vrbe tum iuris dictiones, tum quaeſtiones ex legibus publicis ſortirentur, eaſque per annum magiſtratus ſui exercerent, eoque exacto tum demum ſuam quiſque prouinciam ex SC. ſortiretur: quamuis poſtea C. Sempronius Gracchus noua lege ius ſuum reſtitueret ſenatui, et L. Sulla, dictator, id adſtruxit, vt, ſublata tribunorum pleb. poteſtate, agendi cum populo, ii, qui SCto accepiſſent prouinciam, imperium tamdiu retinerent, donec in vrbem *reuertiſſent*, introiiſſent, prouinciae ipſi tantiſper, dum ſucceſſor mitteretur, praeeſſent. Itaque qui ſemel eas nacti erant, poſt illa tempora, per multos ſaepe annos in prouincia haerebant, non quod prorogatum iis eſſet imperium, ſed quod ſucceſſor non adeſſet. Quum vero, reſtituta tribunis poteſtate, denuo populi eſſet arbitrium, quos praeficere vellet prouinciis, ſaepe et prorogata ſunt imperia, et ipſis priuatis in certos annos data, ceu Pompeii, Caeſaris, aliaque eorum temporum exempla docent. Multo magis ea res fluctuauit poſt Caeſaris victoriam, donec Auguſtus cum ſenatu ita diuideret prouincias, vt huic pacatas relinqueret, veluti Africam, Numidiam, Aſiam, Graeciam vel Achaiam, Epirum, Dalmatiam, Macedoniam, Siciliam, Sardiniam, Cretam, Libyam Cyrenaicam, Bithyniam cum Ponto ac Baeticam; ipſe ſuae curae ſeruaret reliquas, in quibus pleraeque legiones erant, Tarraconenſem, Luſitanicam, Gallias, Germanias, Coeleſyriam, Phoeniciam, Ciliciam, Cyprum, et Aegyptum. Dio Caſſ. *lib. LIII. pag.* 503. *ſeqq.* Ex eo tempore in prouincias ſenatus mitti ſolebant viri conſulares et praetorii, iique, quibus ea ſors obuenerat, PROCONSVLES vocabantur, ita tamen, vt Africa et Aſia non niſi conſularibus decerneretur. Contra prouinciis ſuis itidem praeficere ſolebat viros conſulares et praetores, qui tamen LEGATI AVG. PRO PRAET. dicebantur: et, vt illis more maiorum quaeſtores, ita his procuratores Caeſaris adiungebantur, qui redituum curam haberent, rationeſque conficerent. In ſolam Aegyptum ex arcana ratione non ſenatores ire patiebatur, ſed equites, iiſque PRAEFECTI AVGVSTALES nominabantur, ſocioſque quodammodo imperii habebant IVRIDICOS ALEXANDRINAE CIVITATIS. At ſucceſſores Auguſti multa hic mutarunt pro lubitu. Tiberius enim Achaiam et Macedoniam, populi prouincias imperatoriis adſcripſit. Tacit. *Annal. lib. I. cap.* 76. Eaſdem

dem deinde ſenatui reddidit Claudius, et hinc Gallion PROCONSVL ACHAIAE laudatur *Actor. cap.* 18. *v.* 12. Solebant etiam principes prouincias minores dare PROCVRATORIBVS CAESARIS, quales Palaeſtinae praefuiſſe nouimus ſub Tiberio et ſucceſſoribus tanta auctoritate, vt et iuris dictione gauderent et imperio. Hadrianus Italiam in quatuor diuiſit prouincias, ſingulisque praefecit CONSVLARES. In eorum locum ſubſtituti ſunt ab Antonino Pio IVRIDICI PER ITALIAM, tum ſequuti CORRECTORES ITALIAE, quorum mentio ſit apud Trebell. Pollion. in *Tetrico, cap.* 25. Grut. *pag.* 459. 7. et Reineſ. *Inſcript. claſſ.* III. *n.* 56. A Conſtantino iterum CONSVLARES, hinc CORRECTORES denuo, qui et MODERATORES, RECTORES, PRAESVLES vocantur ab Ammiano, Symmacho, et Caſſiodoro, ceu docuit Reineſ. *ad Inſcript. pag.* 397. Quum ergo vel in ſola Italia toties mutarentur praeſidum nomina: quid in aliis acciderit prouinciis, facile eſt ad ſuſpicandum. Modo enim maiorem in plures minores diuidebant principes, modo plures coniungebant, eaſque vni praeſidi ſubeſſe iubebant. Id quod ſaeculo in primis tertio factum nouimus, de quo Lactant. *de mort. perſequut. cap.* 7. *vt omnia terrore complerentur, prouinciae quoque in fruſta conciſae, multi praeſides et plura officia ſingulis regionibus, ac paene iam ciuitatibus incubare, item* RATIONALES *multi, et* MAGISTRI *et* VICARII PRAEFECTORVM, *quibus omnibus ciuiles actus admodum rari, ſed condemnationes tantum, et proſcriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium, non dicam crebrae, ſed perpetuae, et in exactionibus iniuriae non ferendae.* Sequente ſaeculo varia nomina praeſidibus prouinciarum indita animaduertimus. In *Notitia* enim *imperii* occurrunt PROCOSS. COMITES, PRAEFECTI AVGVSTALES, VICARII, DVCES, CONSVLARES, PRAESIDES, CORRECTORES, quibus omnibus aliqua per prouinciam iurisdictio, vel imperium competebat. At quum de eorum temporum diuiſione prouinciarum bene meritus ſit Philipp. Bertierius *Pithanon diatr. I.* licebit lectorem eo remittere, vbi talia plena manu feruntur.

§. II.

Prouinciae quibus legibus vſae ſint ante et commu-

Nobis iam praecipue diſpiciendum eſt, quibus legibus ante communicata cum orbe Romano iura ciuitatis prouincias rexerint praeſides, et quae his noua iura conſtituendi poteſtas fuerit relicta? Primum itaque ſciendum, ſui iuris eſſe deſiiſſe regna

nicatam cum toto orbe Romano ciuitatem? et terrarum tractus alios, ſimul ac in prouinciae formam fuerint redacta, nec tunc amplius ſuis vixiſſe legibus, ſed iis, quas victores victis conceſſerint. Leges iſtas dabat vel ſenatus populuſque, vel eorum iuſſu imperator de decem vel quinque legatorum, qui mitti eum in finem ſolebant, ſententia. Hi ergo conſtituebant, quae in poſterum futura ſit prouinciae formula, quae vectigalia populo praeſtituri ſint prouinciales, quo inter ſe iure vſuri, quae in iudiciis obſeruaturi magiſtratus, et ſimilia, eaque deinde in publico prouincialium conuentu, facto prius ſilentio per praeconem, iubebant recitari. Talis formula LEX vocabatur prouinciae, eiusque generis in Sicilia erat LEX RVPILIA, quam deſcribit Cicero *in Verr. II. cap.* 13. in Achaia illa, quam T. Flaminius dederat apud Liu. *lib. XXXIII. c.* 31. *et* 32. in Macedonia, quam L. Aemilius Paullus pronunciari iuſſerat apud eumdem *lib. XXXXV. cap.* 29. Has deinde leges, ſemel conceſſas prouinciae, ſancte ſeruabant praeſides, eamque in iure dicundo pro norma ac regula habebant. Hinc Cicero *in Verr. II. cap.* 13. Siculis *eſſe* ait *legem Rupiliam, quam praetor Rupilius ex SC. et decem legatorum ſententia dediſſet, hanc omnes ſemper in Sicilia conſules, praetoreſque ſeruaſſe.* Et paullo poſt, *omnes ante C. Verrem praetores Rupilias leges, et in ceteris rebus, et in iudiciis maxime obſeruaſſe*, adfirmat. Neque tamen omnes prouinciales pari ex hiſce legibus iure vtebantur, ſed erant ciuitates, quas Romani victores liberas eſſe, et ſuo iure vti patiebantur: erant, quibuſcum agerent benignius, erant etiam, quibus duriora imperarent, prout bene vel male meriti fuiſſent de populo Romano. Hinc tot in omnibus fere prouinciis ciuitates, quae in ipſis nummis de αὐτονομίᾳ ſua gloriantur, de quibus copioſe egit Ezech. Spanhem. *in Orbe Rom. exerc. II.* 9. *cap.* 9. Quid? quod aliquando totos populos ſuis vti legibus paterentur, veluti Macedones, quos *liberos eſſe iubebant, habentes vrbes eaſdem, agroſque*, VTENTES LEGIBVS SVIS, *annuos creantes magiſtratus.* Liu. *lib. XXXXV. cap.* 29. Deinde praeter legem illam, quae formulam prouinciae complectebatur, et priuatum ius legibus conſtituebat imperator, eaſque, procul dubio, quantum fieri poſſet, attemperabat iuri Romano. Sic de Aemilio Paullo Liuius *lib. XXXXV. cap.* 32. *leges Macedoniae dedit, cum tanta cura, vt non hoſtibus victis, ſed ſociis bene meritis dare videretur, et quas nec vſus quidem longo tempore, qui vnus tot legum corrector, experiendo argueret.* Et Iu-

ſtinus

ſtinus *lib. XXXIII. cap.* 32. *Macedonia leges, quibus adhuc vtitur, a Paullo accepit.* Similem operam Athenienſibus nauaſſe legimus L. Cornelium Sullam, de quo Appian. *in Mithridat. p.* 196. Νόμους ἅπασιν ἔθηκεν ἀγχοῦ τῶν πρόσθεν αὐτοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων ὁρισθέντων: *leges omnibus dedit, eaſdem ferme, quas prius a Romanis acceperant.* Ius ergo Romanum, quatenus illud vel ad ciuium priuilegia ac praerogatiuas non pertinebat, vel non aduerſabatur formulis illis, de decem legatorum ſententia praeſcriptis, etiam in prouinciis valebat, adeo, vt ſaepe etiam diſertis verbis leges ciuibus initio praeſcriptae et ad prouincias proferrentur. Sic ſane Siciliae praetores, teſte Dione in *Excerpt. Peireſc. pag.* 397. pupillis et viduis, agnatorum cura deſtitutis dabant tutores, ex lege Atilia, quum tamen ea lex Romae tantum locum haberet. Vlp. *Fragm. tit.* 11. §. 18. Idemque Vlpianus paullo poſt §. 20. refert, caput legis Papiae Poppaeae de tutore a praetore mulieri nupturae dando ad dotem dandam, dicendam, promittendamue SCto productam eſſe ad prouincias. Mitto iam *l.* 5. *pr. D. de manumiſſ.* vbi ſimilis legis, conſtitutione diuorum Fratrum ad prouincias etiam productae fit mentio. Quin tantum abeſt, vt prouinciales diuerſo a ciuibus iure priuato vterentur, vt pleraſque principum conſtitutiones, etiam ante communicatam cum orbe Romano ciuitatem vniuerſales fuiſſe, et prouinciales non minus, quam ciues obſtrinxiſſe, multis exemplis demonſtrarit laudatus paullo ante Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. exerc. II. cap.* 7. His iuribus ergo regebantur prouinciales a praeſidibus ſuis: quibus tamen omnibus veluti auctarium aliquod vel ſupplementum accedebant EDICTA PROVINCIALIA, quibus praeſides Romani, ſub auſpicium magiſtratus ſui, quomodo ius de cauſſis ſingulis dicturi eſſent, prouincialibus denunciabant, vt recte ſcripſerit Car. Sigonius *de iure prou. lib. II. cap.* 5. *quum legibus omnia comprehendi non potuiſſent: factum eſt, vt multa edictis ipſis praetoriis ſint permiſſa, ſiquidem, vt praetores vrbani, Romae magiſtratum ineuntes edicta propoſuerunt, ex quibus ius ſe dicturos eſſe profeſſi ſunt; ſic praeſides in prouincias ingreſſi, et ipſi ſua edicta ſingulis de rebus diligenter ſcripta ediderunt, ad eaque poſtea totam iuris dictionem ſuam adcommodarunt.*

§. III.

§. III.

Edicta prouincialia a quibus propoſita.

Et PROCONSVLES quidem talia propoſuiſſe edicta, inter omnes conſtat, idque vel ſola euincit formula in Caii *Commentariis ad edictum prouinciale* paſſim obuia: AIT PROCONSVL, *l.* 4. *D. quod quiſque iur. l.* 1. *D. ſi quis caut. in iud. ſiſt. cauſſ. fact. non obtemp.* At nolim exiſtimes, iis ſolis ius fuiſſe, edicta prouincialia reddendi. Idem enim faciebant et reliqui, qui cum imperio praeerant prouinciis. In Siciliam ordinarie mittebantur PRAETORES, non proconſules. Et tamen nihil notius eſt edicto Siculo, quale fuit et illud C. Verris, tam acriter reprehenſum a Cicerone *oratione in Verrem ſecunda*, et aliud L. Domitii, quo teſte Valerio Max. *lib. VI. cap.* 3. *ex.* 6. inter alia cautum fuerat, *ne quis telum haberet*, ac denique P. Licinii Neruae, de quo Dio in *Excerpt. Peireſcian. pag.* 633. refert, eum ingreſſum Siciliam edicto monuiſſe, ἀφικέσθαι πρὸς ἑαυτὸν πάντας τοὺς αἰτιωμένους τι τοὺς δεσπότας σφῶν, ὡς καὶ βοηθήσων αὐτοῖς, *cunctis ſeruis, qui de dominis ſuis conqueſturi eſſent, ſe ſui adeundi copiam facturum, auxiliumque iis laturum.* Sub Traiano Plinius, qui Bithyniae tamquam LEGATVS AVG. PRO PRAET. praeerat, non modo *lib. X. epiſt.* 64. Seruilii Calui, anteceſſoris ſui, edictum commemorat, ſed et *epiſt.* 97. eiuſdem libri ſuum edictum laudat, quo ſecundum mandata Traiani hetaerias eſſe vetuerit. Quumque paullo verecundior eſſet in edicendo, ac proinde de plerisque ad Traianum imp. referret: hic *epiſtola* 110. ideo ſe Plinium prouinciae praefeciſſe monet, *vt formandis iſtius prouinciae moribus ipſe moderaretur, et ea* CONSTITVERET, *quae ad perpetuam eius prouinciae quietem eſſent profutura.* Id quod a Plinio non aliter, quam edictis, fieri potuiſſe, facile vnusquisque intelligit. Nec dubium porro eſt, quin et PRAEFECTI AVGVSTALES Aegypti eamdem habuerint edicta proponendi poteſtatem. Eos enim Tacitus *Annal. lib. XII. cap.* 60. ea lege Aegypto praefectos eſſe ab Auguſto ſcribit, *vt* DECRETA *eorum perinde haberentur, ac ſi magiſtratus Romani* CONSTITVISSENT: id quod de eorum edictis intelligendum eſſe, vel inde patet, quod non alius ſit modus, quo aliquid noui conſtituere potuerint magiſtratus Romani. Accedit, quod Auilium Flaccum, praefectum Auguſtalem, crudelem alioquin et omnibus flagitiis coopertum hominem, eo tamen nomine laudat Philo *in Flacc. pag.* 966. quod primis praefecturae ſuae annis τὴν πόλιν

εὐ

καὶ τὴν χώραν ἀνέπλησεν εὐνομίας, *bonas leges in vrbem (Alexandrinam) totamque prouinciam induxerit.* Quod denuo non aliter, quam edicto prouinciali fieri potuit. Et ſane ea edicendi poteſtate, et prout res inciderent, vſum eſſe Flaccum, idem paullo poſt *pag.* 972. teſtatur, vbi memorat propoſitum ab eo πρόγραμμα ſaeuum ac minaciſſimum; quo Iudaeos vocarit inquilinos et exteros, iiſque ne cauſſae quidem dicendae poteſtatem fecerit, ſed condemnarit inauditos. Edictum ſimile Petronii, Syriae praeſidis, exſtat apud Ioſephum *Antiqu. Iudaic. lib. XVIIII. cap.* 6. Quin Alexander aug. *l.* 1. *C. de interd.* et ſua aetate praeſides *interdicta in albo*, id eſt, in edicto ſuo prouinciali habere ſcribit. Quod quomodo fieri potuerit, condito iam multo ante edicto perpetuo, infra ſuo loco oſtendemus. Et ex his quidem ſatis conſtare arbitramur, non modo proconſules, ſed et praeſides reliquos omnes et iuris dictionis perpetuae cauſſa, et prout res inciderent, in prouinciis ſuis edixiſſe.

§. IIII.

An praeſidibus fuerit ius praetorium? Panciroli ea de re ſententia.

Quae quum ita ſint, merito ſane mireris, virum alioquin doctiſſimum, Guid. Pancirolum *Theſaur. var. lect. lib. I. cap.* 34. *et lib. III. cap.* 17. in eum incidiſſe errorem, vt ſolos proconſules, non perindè praeſides prouincias ſuas iure praetorio habuiſſe exiſtimaret. Quod ne ſibi aliiſque temere perſuaſiſſe videatur, primum ex iure noſtro obſeruat, non potuiſſe praeſides prouinciarum de cauſſis ſtatuere, quod potuerint tamen proconſules: *l.* 32. *§.* 7. *D. de recept. arbitr. l.* 1. *C. de ord. iud.* eiuſque diſcriminis non aliam fingi poſſe rationem exiſtimat, quam quod hi participes; illi expertes omnino fuerint iuris praetorii. Deinde teſtimonium denunciat Plinio, *lib. X. epiſt.* 77. ad Traianum referenti, quod ſint in prouincia, *qui poſtulent, vt de agnoſcendis liberis, reſtituendiſque natalibus cognoſceret, exemplo proconſulum.* Quum vero *SCtum ad ea cauſſarum genera pertinens de iis tantum prouinciis loquatur, quibus procoſſ. praeſint: ideo ſe rem integram diſtuliſſe.* Denique, quod palmarium Pancirolo videtur, apud Vopiſcum *in Probo imp. cap.* 13. legit, *eum patribus permiſiſſe, vt proconſules crearent, legatos conſulibus, ius praetorium praeſidibus darent.* Ex quo loco non poſſe non colligi putat, praeſides ante ea Probi tempora iure illo praetorio omnino caruiſſe. Quae ſi recte

ſe habent, vt ſunt ſane ſpecioſiſſima: vix adparet, quo iure vel edicta proponere, vel vllam iuris dictionis partem attingere potuerint, quoue pacto defendi poſſint, quae paullo ante nos de edictis plerorumque magiſtratuum prouincialium diſſeruimus.

§. V.

Ea refellitur. At aliunde ſatis conſtat, praeſidibus non minus, quam procoſſ. fuiſſe ius praetorium, idque multo luculentioribus demonſtrari poteſt argumentis, quam illa Panciroli ſententia. Primo nimirum Proculus noſter *l.* 12. *D. de offic. praeſ.* eum, *qui prouinciae praeeſt*, *omnium Romae magiſtratuum vice et officio fungi debere*, ſcribit, id eſt, vti *l.* 11. *D. eod.* interpretatur Marcianus, *omnia prouincialia deſideria*, *quae Romae varios iudices habeant, ad officium praeſidum pertinere*, vel, vt Hermogenianus *l.* 10. *D. eod.* rem exprimit, *ex omnibus cauſſis*, *de quibus vel praefectus vrbi*, *vel praefectus praetorio*, *itemque coſſ. et* PRAETORES *ceterique Romae cognoſcant*, *correctorum et praeſidum prouinciarum eſſe notionem.* Quid vero haec aliud innuunt, quam eodem iure in prouinciis vti praeſides, quod Romae praetores, aliique magiſtratus maiores habeant? Deinde ſi quis Hermogeniani teſtimonium ideo putet reiiciendum, quod ICtus ille Probo imp. fuerit aetate poſterior: ei ſuccenturiare poſſumus teſtem alium, eumque omni exceptione maiorem, Corn. Tacitum *Annal. lib. II. cap.* 77. apud quem Domitius Celer ait, *Piſonem*, *non Sentium*, *Syriae praepoſitum. Huic faſces*, *et* IVS PRAETORIS; *huic legiones datas.* Et tamen ille Cn. Piſo non proconſul erat, ſed legatus Auguſti pro praetore, ſeu praeſes Syriae, neque iſta prouincia tum populi, ſed Caeſaris erat, ceu adcurate demonſtrauit Henr. Noriſius *in Cenotaph. Piſan. diſſ. II. cap.* 16. *§.* 13. *pag.* 329. Iam quid hoc teſtimonio clarius? quid illi Panciroli obſeruationi magis contrarium? Similia de praefectis auguſtalibus Aegypti tradit Vlpianus *l.* 1. *D. de off. praef. aug.* Nam et his, licet non eſſent proconſules, *imperium tamen ad ſimilitudinem* PROCONSVLVM *lege datum eſſe*, teſtatur, idque adeo amplum, vt Strabo *lib. XVII.* eos τὴν βασιλέως τάξιν ἔχειν, *paene tanquam reges praeeſſe* adfirmet. Quin tantum abeſt, vt praeſidibus hoc ius abiudicandum ſit, vt ipſi procuratores Caeſaris, minoribus duntaxat praefecti prouinciis, poſtremis temporibus eo videantur vſi. Quamuis enim

notum

notum ſit ex Tacito *Annal. lib. XII. cap.* 60. Sueton. *Claud. cap.* 12. et Dione Caſſ. *lib. LVII. pag.* 619. Lucillium Capitonem, Aſiae procuratorem, poenas dediſſe, quod ſibi ius praetorium adrogarit: ipſe tamen Dio monet, olim tantum ita ſe rem habuiſſe, quando adhuc nihil aliud conceſſum fuerit procuratoribus, ἢ τὰς νενομισμένας προσόδους ἐκλέγειν, καὶ περὶ τῶν διαφορῶν ἔν τε τῇ ἀγορᾷ, καὶ κατὰ τοὺς νόμους ἐξ ἴσου ἰδιώταις δικάζεσθαι: *quam reditus legitimos colligere, et de controuerſiis (fiſcalibus) in foro ſecundum leges ius dicere*: eoque ipſo non obſcure, opinor, innuit, procuratores Caeſaris, quum ſemel prouincias regere coepiſſent, impune ſibi iura praetorum adrogaſſe, nullaque paene re deteriores fuiſſe reliquis praeſidibus.

§. VI.

Argumenta Panciroli refutantur.

Quae Guido Pancirolus nobis obuertit, argumenta, ea omnia profecto non ita comparata ſunt, vt deſerendum ideo exiſtimemus vadimonium. Quod enim ad primum attinet, ſi vel maxime fateamur, proconſules de cauſſis quibuſdam cognouiſſe, de quibus nulla fuerit notio praeſidum, non tamen inde conſequitur, vt hos ideo ſtatim exſortes putemus iuris praetorii. Erant et praeſidum quaedam iura, quibus carebant proconſules, veluti quod legiones ducerent, exercitibus praeeſſent, bellaque gererent in prouinciis ſuis, quod ſane non poterant proconſules, niſi id illis eſſet a principe ſpeciatim permiſſum. Dio Caſſ. *lib. LIII. pag.* 504. Lipſ. *Exc. ad Tacit. Annal. lib. I. litt. M.* Hinc praeſes a Petronio *Satyr. cap.* vocatur *imperator prouinciae*, qui honoris titulus in proconſulem nullo modo cadebat. Contra quaedam iis ademta erant, quae pertinebant ad poteſtatem proconſulum: non quod carerent praeſides iure praetorio, multo minus, quod eiuſmodi cauſſae; ceu ſibi Pancirolus perſuaſit, ad proconſules remittendae eſſent, ſed quod eas ſibi ſuaeque cognitioni ſepoſuiſſent principes, quorum vice praeerant prouinciis. Talis cauſſa erat reſtitutio natalium, a ſolo principe impetranda, *l.* 1. *D. de reſtit. natal.* et quaedam fortaſſis aliae. Nam quod ad cauſſas liberales attinet, quorum notionem praeſidibus negat Pancirolus, res non adeo expedita eſt, aliaque omnia colligi poſſunt ex *l.* 4. *D. de ingen. manumiſſ. l.* 1. *C. de ord. cogn. l. penult. et vlt. C. vbi cauſſ. ſtat. l. penult. C. ne de ſtatu defunct.* quibus iam pridem probarunt Em. Merill. *Variant. Cuiac. lib. II. cap.* 1. et Marc. Lyklama

Membran. lib. I. ecl. 16. etiam cauſſas liberales ad notionem praeſidum pertinuiſſe, et in *d. l.* 1. *C. de ord. cogn.* in qua maximum cauſſae ſuae praeſidium quaerit Pancirolus, non eſſe quaeſtionem, an non praeſes cauſſam ſtatus principaliter poſſit cognoſcere? ſed an, ſi in alia cauſſa, veluti hereditaria, incidat eiuſmodi quaeſtio, praeſes neceſſario ſit adeundus? Sane enim vel ideo cognoſcere non poſſe videbatur praeſes, quia de cauſſa hereditaria, tamquam principali datus fuerat iudex, cauſſaeque incidentes alioquin a principalibus diuelli non debent: *l.* 10. *C. de iudic.* iudex vero pedaneus multo minus eam notionem habere videbatur, quia cauſſae ſtatus maiores requirebant iudices, quam pedaneos. *l.* 2. *C. de pedan. iud. l. vlt. C. vbi cauſſ. ſtat.* Conſulti itaque ea de re Seuerus et Antoninus, imperatores, reſcribebant: *adite praeſidem prouinciae, et, ruptum eſſe teſtamentum Fabii Praeſentis agnatione filii, docete, neque enim impedit notionem eius, quod ſtatus quaeſtio in cognitione vertitur, etſi ſuper ſtatus cauſſa cognoſcere non poſſit,* (poſtquam nimirum ſemel iudicem in cauſſa hereditatis dedit,) *pertinet enim ad officium iudicis* (pedanei, per quem cauſſam cognoſcit praeſes,) *vniuerſam incidentem quaeſtionem, quae in iudicium deuocatur, examinare, quoniam* (principaliter) *non de ea, ſed de hereditate pronunciat,* (quamuis per conſequentiam et de quaeſtione incidente ferat ſententiam.) Ita rem explicat doctiſſimus Lyklama, qui et *lib. IIII. ecl.* 9. rem paullo aliter exponit. Si tamen dicendum, quod res eſt, cauſſae ſtatus ante tempora Diocletiani non videntur fuiſſe extraordinariae cognitionis, adeoque et de illis dari potuiſſe iudices. Ac proinde magis adſenſerim Ger. Noodtio, *de Iuriſdict. lib. I. cap.* 1. exiſtimanti, in *d. l.* 1. ſpecie iudicem pedaneum non datum fuiſſe in cauſſa hereditatis et teſtamenti Fabii Praeſentis; ſed praeſidis eam fuiſſe notionem, dubitatumque tantum eſſe, num et de quaeſtione incidente cognoſcere poſſit praeſes, ſuper qua alias iudex pedaneus dari ſoleret? Sic ſane manifeſtum eſt, cur reſcripſerint principes: *adeundum eſſe praeſidem, neque impedire eius notionem, quod ſtatus quaeſtio* (incidenter) *in cognitione vertatur, et praeſes* (alias principaliter) *ſuper cauſſa ſtatus ipſe cognoſcere non poſſit,* (ſed iudicem dare ſoleat.) *Pertinere enim ad officium iudicis* (eiuſdem, qui cauſſam principalem cognoſcat,) *vniuerſam incidentem quaeſtionem, quae in iudicium*

deuocetur, *examinare*, *quoniam non de ea*, *ſed de hereditate*, (principaliter, de incidente autem non niſi per conſequentiam,) *pronuntiet*. Ita vero nihil omnino eſt in lege noſtra, quod ſuffragetur Pancirolo, neque vllatenus inde conſequitur, vt praeſides expertes fuerint iuris praetorii, eaque praerogatiua ſoli donati ſint proconſules. Deinde nec in loco Vopiſci Pancirolo quidquam praeſidii eſt. Nihil enim ibi refert Vopiſcus, niſi quod Probus iura quaedam ſenatui reſtituerit, quibus exciderant ſub anterioribus principibus. *Permiſit* enim *patribus*, *vt proconſules crearent*. Sed idem iis permiſerat iam Auguſtus, permiſerant et ſequentes principes. *Permiſerat legatos proconſulibus*, vt ſcribi iubet Iſ. Caſaubonus. Sed ne id quidem nouum, quum ſemper legatos habuiſſent proconſules. Denique permiſit patribus, *vt ius praetorium praeſidibus darent*, at et id vetus ac tralatitium, ſi verba ita intelligas, vt ea intellexit Pancirolus. Quid ergo? Id vnum nouum, quod *patribus id permiſit*. Quum enim antea principes ſuo arbitrio praeſides praefeciſſent prouinciis; etiam nullo honore, nedum praetura, in vrbe functos, et tamen iis ornamenta praetoria decernerent: Probus quidem ius praeſides quoſcumque conſtituendi, ſibi retinuit, ſed ſenatui tamen eum honorem habuit, vt ipſe, non princeps, illis ius ac dignitatem praetorum daret. Vt adeo tam certum ſit, quam quod certiſſimum, ius praetorium praeſidibus non minus competiiſſe, quam quibus proconſulare in prouincia fuerit imperium.

§. VII.

Edicta prouincialia totidem erant, quot Romanorum prouinciae, quia vnuſquiſque proconſul ac praeſes ſub magiſtratus ſui auſpicium tale proponebat edictum, quo, quomodo ius dicturus ſit, praemonebat prouinciales, eos tanto magis ſibi habiturus obnoxios, quo magis eius aequitas prudentiaque ex edicto illo elucebat. Quo nomine Cicero *Acad. quaeſt. lib. IIII. cap.* I. mirifice collaudat Lucullum, *in quo tanta prudentia fuerit in conſtituendis temperandisque ciuitatibus*, *tanta aequitas*, *vt illis adhuc temporibus ſteterit Aſia Luculli inſtitutis ſeruandis*, *et quaſi veſtigiis perſequendis*. Hinc Cic. *ad Attic. lib. VI. epiſt.* I. *edictum Aſiaticum*, ſuumque, quod *Cilicibus* propoſuit, alibi *in Verr. I. cap.* 43. *Sicilienſe* memorat, nec dubium eſt, quin et *Africanum*, aliaque reliquarum prouinciarum olim fuerint cele- Edicta prouincialia vel tralatitia, vel noua.

berrima. Ceterum ea edicta prouincialia pro parte TRALATITIA erant, pro parte NOVA. Eam enim διαίρεσιν ipſe fecit Cicero in edicto ſuo, de quo *ad diuerſ. lib. III. epiſt.* 8. Romae compoſui edictum, nihil addidi, niſi quod publicani me rogarunt, quum Samum ad me veniſſent, vt de tuo edicto totidem verbis TRANSFERREM in meum. *Diligentiſſime ſcriptum caput eſt, quod pertinet ad minuendos ſumtus ciuitatum, quo in capite ſunt quaedam* NOVA, *ſalutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector.* In altera parte ex edictis deceſſorum retinebant, quidquid in illis reperiebant prudenter et ex aequitate conſtitutum, quaeque a multis annis probauerat vſus, idque adeo verum eſt, vt hominum reprehenſionem non effugerit C. Verres, qui caput eiuſmodi in gratiam P. Annii heredum ex edicto Sicilienſi ſuſtulerat. Cic. *Verr. I. cap.* 43. At in nouis adſtruendis edictis id operam dabant, vt vel ipſi quaedam hominibus prouincialibus ſalutaria reperirent, vel ex aliorum edictis prouincialibus optima quaeuis et imitatione digniora decerperent, transferrentque in ſuum, vel pleraque ex edicto praetoris vrbani negotiis prouincialibus accommodarent. Ea omnia ex eodem Cicerone diſcimus, qui *ad Attic. lib. VI. epiſt.* I. de edicto ſuo Cilicio diſſerens non modo ſe in illo *exceptionem aliquam* de Bibuli, Syriae proconſulis, edicto, verum etiam *aliam ἰσοδυναμοῦσαν, ſed tectiorem ex Q. Mucii edicto Aſiatico* in ſuum tranſtuliſſe, denique *multa etiam Scaeuolae, et in iis etiam illud, in quo ſibi libertatem Graeci cenſeant datam, vt Graeci inter ſe diſceptent ſuis legibus, ſequutum eſſe,* fatetur, additque ſe quaedam reliquiſſe ἄγραφα, nempe totam partem *de reliquo iure dicundo*, praeter illa capita, *quae ſine edicto ſatis commode tranſigi non poſſint, veluti de hereditatum poſſeſſionibus, de bonis poſſidendis, magiſtris faciendis, bonis vendendis, quae ex edicto et poſtulari, et fieri ſoleant.* De reliquis enim omnibus edixiſſe ſe ſcribit, *ſe de eo genere ſua decreta ad edicta vrbana adcommodaturum.* Ita Cicero, praeter illa, quae, vti paullo ante vidimus, ex deceſſorum edicto in ſuum tranſtulerat, quaedam etiam noua adiecerat, a ſe reperta de ciuitatum ſumtibus minuendis, quaedam ex Bibuli edicto Syriaco, multoque plura ex Q. Mucii Scaeuolae edicto Aſiatico mutauerat, in pleriſque autem edictum vrbanum ſe ſequuturum, monuerat. Ex eodem porro Ciceronis loco diſcimus, quomodo edictum ſuum partitus ſit Cice-

Cicero. Quum enim tribus illud partibus conſtare debuiſſet, primam partem ipſe κατ' ἐξοχὴν vocat *edictum prouinciale, in quo fuerit de rationibus ciuitatum, de aere alieno, de vſura, de ſyngraphis, in eodemque omnia de publicanis.* Alteram partem comprehendiſſe ait omnia, *quae ſine edicto ſatis commode tranſigi non poſſint, de hereditatum poſſeſſionibus, de bonis poſſidendis, magiſtris faciendis, bonis vendendis, quae ex edicto et poſtulari, et fieri ſoleant.* Tertiam denique partem *de reliquo iure dicundo* ἄγραφον, vt dixi, ſe reliquiſſe, et prouinciales ad edictum vrbanum remiſiſſe, ſcribit, eaque διαφέρει ſua, ceu ipſe vocat, id ſe conſequutum gloriatur, vt *breue eſſet edictum ſuum.* Quamuis vero praeſtare non poſſimus ordinem illum, a reliquis prouinciarum praeſidibus omnibus obſeruatum: nemo tamen dubitauerit, eaſdem ſaltim partes fuiſſe omnium edictorum prouincialium, quocumque demum diſpoſitae fuerint ordine. Ceterum iam a Car. Sigonio *de antiq. iure prouinc. lib. II. cap.* 5. recte obſeruatum eſt, tria potiſſimum cauere conſueuiſſe praeſides bonos, famaeque atque exiſtimationis ſuae paullo ſtudioſiores: primum, ne quid edicerent contra prouinciae formulam, quod quum C. Verres feciſſet, in Sicilia edicta proponendo contra legem Rupiliam, reprehenſionem bonorum omnium incurrit: Cic. *in Verr. II. cap.* 13. alterum, ne quod in vrbe ante edixerant, in edictis prouincialibus deinde immutarent, vel quaedam iis contraria ſancirent. Nam et eo nomine male audiuit C. Verres, quem obiurgans Cicero *in Verr. I. cap.* 46. *Iterum*, inquit, *iam quaero abs te, ſicut modo in illo capite Anniano de mulierum hereditatibus, nunc in hoc de hereditatum poſſeſſionibus, cur ea capita in edictum prouinciale transferre nolueris? Vtrum digniores exiſtimaſti homines eos, qui habitabant in prouincia, quam nos, qui aequo iure vteremur. An Romae aliud aequum eſt, aliud in Sicilia? Non enim hoc poteſt in loco dici, multa eſſe in prouinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem poſſeſſionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam de vtroque genere video non modo ceteros, ſed te ipſum, totidem verbis edixiſſe.* Tertium denique, quod vel maxime ſibi cauendum exiſtimabant, in eo conſiſtebat, ne vmquam decernerent contra edictum ſuum. Id enim, quamuis homo ferreae frontis, C. Verres, quotidie faceret, tanto maiore ſollicitudine cauebant viri boni, et in his Cice-

ro qui, Scaptio poſtulante quatuor centeſimas vſuras, *quid ais? aiebat, poſſumne contra meum edictum?* Cic. *ad Att. lib. VI epiſt.* I.

§. VIII.

Repentina etiam permulta propoſita a praeſidibus.

Talia erant edicta proconſulum ac praeſidum prouincialia, quae ad perpetuam eorum iuris dictionem pertinebant. Tanto minus quemquam arbitramur dubitaturum, quin quotidiana iiſdem fuerit occaſio, edicta omnis generis repentina proponendi. Sed his recenſendis non immorabimur, quum et ſupra multa huius generis, et hoc ipſo capite quaedam Petronii, Syriae praeſidis, Flacci, praefecti Auguſtalis Aegypti, aliorumque praeſidum edicta ſubitanea produxerimus. Quare potius ad finem libri primi perueniſſe nobis videmur, ſi prius quaedam adhuc de principum edictis addiderimus, quae ſcitu non plane indigna iudicamus.

CAPVT VIIII.

DE EDICTIS PRINCIPVM.

§. I. *Principes Rom. edicta reddiderunt iam ab ipſis Auguſti temporibus.* §. II. *Quo iure id fecerint, quum tamen prae ſe ferrent initio, ſe non eſſe legiſlatores, ſed populum.* §. III. *Edicta principum ſaepe SCtis firmata, vel SCta edictis promulgata.* §. IIII. *Ab Hadriani temporibus nouae leges edictis principum conditae.* §. V. *Edicta generalia, ſpecialia, mandata.* §. VI. *Eorum publicatio.*

§. I.

Principes Rom. edicta reddiderunt iam ab ipſis Auguſti temporibus.

DE magiſtratibus tum vrbanis, tum prouincialibus, qui edicta proponere conſueuerunt, ſatis multa nos hactenus dixiſſe arbitramur. Quemadmodum vero omnium paene magiſtratuum munia paullatim in ſe traxerunt principes, nullo aduerſante, ita illi et de rebus omnibus, ad aliorum magiſtratuum curam pertinentibus, edixerunt fere quotidie, quin demum

mum nouas, quotieſcumque placuiſſet, leges edictis ſuis ſanxerunt, vt magiſtratibus reliquis non niſi vmbra quaedam priſci iuris poteſtatiſque ſupereſſet. Itaque haec quoque edicta non plane praetermittenda videntur in hiſtoria noſtra, maxime, quum res ad illuſtrandam in primis iuris prudentiam noſtram pertineat, adeoque vtilitate ſua, vt opinamur, non ſit caritura. Arrogarunt ſibi hanc edicendi poteſtatem principes iam inde ab ipſis Auguſti temporibus, et ita quidem, vt vel ex tempore quaedam imperarent, eaque vel vno loco, vel vbique in orbe Romano, obſeruari iuberent, vel alia, in perpetuum pro lege valitura, praeciperent. Ipſius Auguſti edictum laudatur apud Plinium *lib. X. epiſt.* 71. de conditione et alimentis eorum, quos vocant θρεπτὺς, i. e. qui liberi nati, expoſiti, deinde ſublati a quibuſdam in ſeruitute educati erant; ſed id quidem et repentinum fuit, et, vt ipſe Plinius monet, ad ſolam Anniam pertinuit. Contra ſubitaneum quidem eſt, ſed generale tamen Auguſti edictum, cuius meminit Lucas *Euang. cap.* 2. *comm.* 1. dum ſcribit: ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Ἀυγὺςυ, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκυμένην. Fruſtra enim eſt Eraſmus, qui δόγμα hic vertit *decretum*, multoque adcuratior eſt verſio vulgata et Theod. Bezae, quae habent *edictum*, quum hoc δόγμα non cauſſa cognita, ſed motu Principis proprio prodierit. Vſus enim eſt Lucas phraſi Hebraea: ודתא נפקת *Dan. cap.* 2. *v.* 13. quod ipſum quoque LXX. recte verterunt δόγμα ἐξῆλθε, id eſt, *promulgatum eſt edictum.* Vid. Anton. Bynaei *de natali Chriſti I.* 3. 3. *pag.* 289. *ſeqq.* Denique nec deſunt Auguſti edicta, quae ille pro legibus perpetuis valere voluit. Tale enim procul dubio fuit illud, ne feminae pro viris ſuis intercederent, quod laudat Vlpianus *l.* 2. *D. ad SC. Velleian.* nec non alterum, quo teſte Iulio Paullo, *l.* 26. *D. de liber. et poſtum.* cautum, ne pater filium militem exheredare poſſet: ac denique illud de diris quaeſtionibus caute et prudenter habendis, cuius verba quaedam recitantur ab eodem Paullo in *l.* 8. *D. de quaeſtion.* Auguſtum ea in re imitati ſunt ſucceſſores omnes vſque ad Hadrianum. Eorum enim edicta omnis generis ſupra recenſuimus quam plurima: quibus iam pauca quaedam ex iure noſtro veluti per lancem ſaturam adiiciemus. Sic edictorum D. Claudii mentio fit *l.* 2. *D. ad SC. Velleian. l.* 2. *D. qui ſine manumiſſ. ad libert. peruen. l.* 14. §. 2. *l.* 15. *pr. D. ad leg. Corn. de falſ.* Veſpa-

ſiani, *l.* 4. *§.* 6. *D. de legation.* Titi, *l.* 1. *§* 3. *D. de iure fiſci.* Domitiani, *l.* 2. *§.* 1. *D. de cuſtod. et exhib. reor.* Neruae, *l.* 4. *D. ne de ſtatu defunct.* ac denique Traiani, *l.* 9. *§.* 20. *D. de his, quae vt. indign. l.* 6. *§.* 1. *D. de extr. crimin.* Ab Hadriani temporibus multo frequentius, quam ſub anterioribus principibus, edicta prodierunt, et quidem talia, quibus imperatores noua plane iura conderent, veteraque interpretarentur, mutarent, abolerent, omnemque adeo leges ferendi poteſtatem, ſoli explicarent, quum ante ea tempora ſaltim aliud prae ſe ferrent principes, ſuſpicionemque, quaſi ipſi ſibi legum ſumere arbitrium vellent, omni ope a ſe amolirentur. Vnde Tertullianus *Apologet. cap.* 4. *nonne et vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatibus totam illam veterem ac ſquallentem ſiluam legum nouis* PRINCIPALIVM *reſcriptorum et* EDICTORVM *ſecuribus vaſtatis et caeditis?* Atqui floruit ille ſub Seuero et Antonino Caracallà, imperatoribus, quorum aliorumque principum, qui Hadriano ſucceſſerunt, edicta adhuc obuia in iure noſtro, ſatis nos conuincunt, vera ſcripſiſſe patrum Latinorum doctiſſimum.

§. II.

Quo iure id fecerint, quum tamen prae ſe ferrent initio ſe non eſſe legiſlatores, ſed populum.

Et de Hadriano quidem, eiuſque ſucceſſoribus id non adeo mirandum videtur. Principatum enim hi omnes tenuerunt illis temporibus, quum iam principem ferre didiciſſent Romani, adeoque nec opus amplius videretur, variis libertatis ſimulacris occultare dominatum, quem iam pridem imperatores Romani adfectauerant. Inualuerat iam pridem prouerbium, cuius meminit Herodianus *Hiſtor. lib. I. cap.* 6. ἐκεῖτε ἡ Ῥώμη, ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ, *Roma eſt, vbi imperator eſt*: cuique geminum illud Mamertini *in Genethl. Maximiani cap.* 12. *ibi ſedem imperii videri, quo vterque venerit imperator.* Pro certo ergo iam perſuaſum erat populo, non opus eſſe ad legem ferendam campo Martio, non roſtris, non curia aliqua vel Capitolio: ſed populi nomine leges et oracula recte fundere principem, ſiue in vrbe ſit, ſiue ruri viuat, ſiue pro re publica excubet ſub pellibus, vel peregre ac veluti ſub alio ſole agat, vereque adeo de ſe dicere poſſe principem, quod Lentulus apud Lucanum *Pharſal. lib. V. v.* 28.

Nam

Nam vel Hyperboreae plauſtrum glaciale ſub vrſae,
Vel plaga, qua torrens, clauſuſque vaporibus, axis
Nec patitur noctes, nec iniquos creſcere ſoles,
Si fortuna ferat, rerum nos ſumma ſequetur,
Imperiumque comes. T*arpeia ſede peruſta,*
Gallorum facibus, Veioſque habitante Camillo;
Illic Roma fuit.

Hoc ſemel quum perſuaſum fuiſſet populo: non potuit non ille etiam pro certo habere, *quod principi placuerit, id legis habere vigorem, quia populus ei et in eum omne ſuum imperium ac poteſtatem contulerit. l. 1. pr. D. de conſtit. princ.* At paullo difficilius eſt intellectu, qui fieri potuerit, vt iam ante Hadrianum, et ipſis Auguſti temporibus, hanc ſibi edicendi poteſtatem arrogarent principes, quum adhuc videri vellent populo faſces, vt ita dicam, ſubmittere, quum adhuc centurias et tribus mitterent in ſuffragia, patres de rebus grauiſſimis conſulerent, quin a populo et ſenatu legibus ſe ſolui paterentur, tantum ne ſummum imperium et poteſtatem legiſlatoriam ſibi vindicare viderentur? Quomodo enim haec liberrima edicendi poteſtas conciliari poteſt tot ſimulacris libertatis, quibus ſenatui populoque illudebant quotidie. Sed in promtu Auguſto et ſucceſſoribus erat inſigne artificium, quo adhibito, vt ait Tacit. *Annal. lib. I. cap. 2. legum munia in ſe traherent nullo aduerſante*, ita tamen, vt id fieri non animaduerteret populus. Id enim dederant operam, vt ſub ſpecie tuendae libertatis omnium magiſtratuum poteſtatumque partes ac munera in ſe deriuarent, in primis autem ſibi decernerentur titulus imperatoris, pontificatus maximus, tribunicia poteſtas, et denique proconſulare imperium. Ita Auguſtus, teſte Dione *lib. LII. pag.* 493. *ſequ.* anno v. c. 725. imperatoris titulum accepit. Anno v. c. 731. vt idem *lib. LIII. pag.* 518. ſcribit, eidem a ſenatu decreta tribunicia poteſtas et proconſulare imperium, quorum illa ei concedebatur, χρηματίζειν περὶ ἑνὸς ἑκάστου, ὅ τι ἂν ἐθελήσῃ κατ' ἑκάστην βουλὴν, κἂν μὴ ὑπατεύσῃ, *vt, quoties haberetur ſenatus, etiamſi conſulatum non gereret, de rebus omnibus, quidquid vellet, ſtatuere poſſet*; hoc autem ἐν τῷ ὑπηκόῳ τὸ πλεῖον τῶν ἑκασταχόθι ἀρχόντων ἰσχύειν, *vt maior ipſi in prouinciis, quam praeſidibus earum poteſtas eſſet.* Denique his anno v. c. 741. mortuo Lepido, acceſſiſſe pontificatum maximum, Auguſtumque ideo partem aedium ſuarum

rum publicaſſe, quod pontificem maximum in domo publica habitare oporteret, idem narrat Dio *lib. LIIII. pag.* 540. Iam decretis his titulis, ſatis licet ciuilibus, et in ipſa libera republica non plane ignotis, vere inerat ſummum imperium, idque facile animaduertebant acutiores, ceu patet ex Dionyſio Periegeta, Auguſtei aeui ſcriptore, qui Auguſtum et Tiberium vocat *reges*, dum *v.* 355. celebrat:

Ῥώμην τιμήεσσαν, ἐμῶν μέγαν οἶκον ἀνάκτων,

Romam glorioſam, meorum magnam domum REGVM.

quum tamen Tiberius viuo Auguſto ne princeps quidem aut imperii conſors eſſet, ſed tantum tribuniciae poteſtatis particeps factus eſſet ab Auguſto, teſte Dione *lib. LV. pag.* 556. At eo facilius vocabula fallebant plebem ſtupidiorem, vt Auguſtum non opprimendae, ſed tuendae libertatis cauſſa hos titulos ſuſcepiſſe crederent, quo magis conſtat, ipſum Dionem, virum alioquin πολιτικώτατον, et in re publica verſatum, idem exiſtimaſſe, ac proinde diſerte ſcripſiſſe *lib. LIII. pag.* 519. Καί μοι δοκεῖ ταῦτ᾽ οὔτω τότε οὐκ κολακείας, ἀλλ᾽ ἐπ᾽ ἀληθείας τιμηθεὶς λαβεῖν· τά τε γὰρ ἄλλα ὡς ἐλευθέροις σφισι προσεφέρετο. *Ac mihi ſane tunc non adulantes, ſed vere tribuiſſe Romani videntur. Nimirum in omni re cum ipſis, tamquam cum liberis hominibus agebat.* At hi ipſi tituli erant, quibus Auguſtus, iudice Tacito *Annal. lib. I. cap.* 2. inſurgere paullatim, muniaque ſenatus, magiſtratuum, legum in ſe trahere coepit: vnde et omnem operam dabant eius ſucceſſores, vt ſibi iidem honores decernerentur, quos etiam in nummis et marmoribus diligenter notabant, vt nihil in vtriſque ſit frequentius quam formulae: PONT. MAX. COS. V. IMP. VIII. TRIBVNIC. POTEST. XVIII. P. P. PROCONS. cuius plura exempla adduxit Ez. Spanhem. *de vſu et praeſt. numiſm. tom. II. pag.* 392. *ſeqq.* 413. *ſeqq.* 424. *ſequ.* 463. *ſeqq.* vbi ex inſtituto agit de his principum titulis. Iam ergo facile intelliges, quo colore imperatores pro lubitu iura noua conſtituerint edictis, quamuis nondum prae ſe ferrent poteſtatem legiſlatoriam. Quemadmodum enim libera olim re publica edicendi poteſtatem ideo ſibi arrogabant magiſtratus, quod in regum ſucceſſiſſent locum: ita principes propoſitis edictis conſtituebant, quidquid placebat, quia adepti tot magiſtratuum inſignia, ipſos ſe ea omnia iure facere poſſe exiſtimabant, quae magiſtratus illi antea feciſſent. Si quid ergo noui circa res ſacras conſtituere vellent, non opus videbatur, vt vel ad pontificum et ſacerdotum collegia rem

re-

referrent, vel tribus et centurias mitterent in ſuffragia; ſed edicto propoſito, quid fieri vellent, imperabant, tamquam pontifices maximi. Sin quid circa rem militarem emendatum vellent: rem omnem explicabant propoſito edicto, idque tamquam imperatores. Et quis, quaeſo, eos reprehenſione dignos iudicaſſet, ſi quid in vrbe, vel prouinciis edictis ſancirent, quum pollerent poteſtate tribunicia et proconſulari imperio, eoque ipſo nihil omnino facerent, niſi quod omnes et tribuni plebis faciebant, et proconſules? Eo ergo colore edictis conſtituebant, quidquid putarent eſſe e re publica, nec tamen cuiquam in mentem venire poterat, principes poteſtatem legiſlatoriam populo ſenatuiue praeripuiſſe. Ne quis vero haec ſola coniectura niti exiſtimet, en teſtem omni exceptione maiorem, Cornelium Tacitum. Prolixe ille narrat cunctationem, qua Tiberius illuſerit ſenatui, imperium illi poſt Auguſti exceſſum offerenti. Interim tamen omnia pro imperio agebat princeps callidus, idque tantum cauebat ſollicite, ne imperare videretur. Id quod qua arte ſit conſequutus, ita refert Tacitus *Annal. lib. I. cap. 7. Tiberius cuncta per conſules incipiebat, tamquam vetere re publica, et ambiguus imperandi, ne* EDICTVM *quidem, quo patres in curiam vocabat, niſi* TRIBVNICIAE POTESTATIS *praeſcriptione poſuit, ſub Auguſto acceptae.* Iam ſi ambiguus imperandi Tiberius, edictis propoſitis, omnia agere poterat propter tribuniciam, quam viuo Auguſto acceperat, poteſtatem: quam libere edicere potuiſſe putas principes, quibus praeter illam tribuniciam poteſtatem imperatoria dignitas, pontificatus maximus, et proconſulare imperium fuerat decretum? Sane haec ipſa SCta, quibus imperatoribus haec omnia decreta ſunt, abſoluunt celeberrimam illam LEGEM REGIAM, qua populus Romanus omne imperium, ipſamque facultatem, edictis, quae vellent, conſtituendi in principes contuliſſe dicitur. *l. 1. pr. D. de conſt. princ.* In fragmentis enim legis regiae, in Veſpaſiani gratiam conditae apud Gruter. *pag.* 242. diſerte cauetur:

VTIQVE QVAECVMQVE EX VSV REIPVBLICAE MAIESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSEBIT, EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE SIT, ITA, VTI DIVO AVG. TIBERIOQVE IVLIO CAESARI AVG.

TIBERIOQVE CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO FVIT.

Vides, hic omnium rerum arbitrium permitti principi, diuinarum, tamquam pontifici maximo, humanarum, publicarum priuatarumque, tamquam imperatori, tribuniciaque poteſtate et imperio proconſulari praedito, adeoque neceſſario inde colligi debuiſſe, quidquid princeps velit edictoue ſanciat, id legis habere vigorem.

§. III.

Edicta principum ſaepe SCtis firmata, vel SCta edictis promulgata.

Si tamen quaedam maioris momenti, et, quae inprimis ad poſteritatem valere vellent, edicto cauiſſent principes: nihil prius nihilque habebant poſterius, quam vt illa SCtis confirmarentur, atque ita in leges abirent. Contra et SCta, ſi qua ad eorum voluntatem facta eſſent, ipſi edictis ſuis firmabant, publicabantque, atque ita noua ſpecie libertatis illudebant populo, vt hic omnia de ſententia totius ſenatus a principe fieri crederet. Edictorum SCtis firmatorum exempla paſſim exſtant. Inter Iuſtini Martyris opera et *Apologiae pro Chriſtianis* reperiuntur. Iis adſutum edictum M. Antonini imp. pro Chriſtianis, quo et victoriam ſe militum Chriſtianorum precibus reportaſſe fatetur, iubetque, vt qui in ius vocatus ſit, quod Chriſto nomen dediſſe diceretur, neque alio praeterea crimine ſe polluiſſet, liberetur, neque a praeſide prouinciae ad aliquam poenitentiam traducatur, aut confeſſus religionem ideo quidquam de iure ſuo amittat, ſed accuſator, qui eo ſolo nomine hominem in ius adduxerit, tamquam improbus calumniator damnetur, viuuſque exuratur. Huic edicto ſubiuncta eſt clauſula: Ταῦτα δὲ καὶ τῆς συγκλήτου δόγματι κορωθῆναι βούλομαι, καὶ κελεύω τοῦτό μου διάταγμα ἐν τῷ Φόρῳ τοῦ Τραϊανοῦ προτεθῆναι, πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι: *haec vero omnia et SCto firmari volo, ipſumque edictum hoc meum publice proponi iubeo in foro* **Traiani**, *vt de plano recte ab omnibus legi poſſit.* Sed hanc quidem epiſtolam, quam iam ſua aetate circumlatam ſcribit Euſebius in *Chron. n.* 2189. quin et Tertullian. in *Apologet. cap.* 5. manifeſtis falſitatis laborare indiciis, tam euidenter demonſtratum eſt a Ioſ. Scaligero ad Euſeb. *Chron. pag.* 222. *ſeqq.* Claud. Salmaſ. *ad Iul. Capitolin. Vit. Marci* imp. *cap.* 24. Huet. *Demonſtr. euang. lib. III. cap.* 19. vt mireris, haec

haec. non animaduertiſſe virum doctiſſimum, qui edicta veterum principum Rom. de Chriſtianis ſingulari commentatione illuſtrauit, Franc. Balduinum, quippe qui *pag.* 14. 15. *ſequ. tom. I. iuris prud. Rom. et Attic.* iudicare non dubitat, *nullum eo edicto maius teſtimonium religionis et innocentiae reddi, nullaque nobiliori ſanctione libertatem Chriſtianorum communiri potuiſſe.* Itaque alio opus erit exemplo, eoque magis genuino: quod nobis ſuppeditat edictum Auguſti, ne feminae pro viris intercederent, firmatum quippe SCto Velleiano, *l.* 2. *D. de SC. Vellei.* et quidem anno v. c. 763. ceu ex marmoribus Grut. *pag.* 470, 1. 2. alibi docuimus. Simile eſt edictum Claudii Tiberii, cuius mentio fit in *l.* 14. *§.* 2. *et l.* 15. *pr. D. ad leg. Cornel. de falſ.* vt ex lege Cornelia teneatur, qui ſibi ipſe legatum in alienis tabulis adſcripſerit. In eius enim edicti ſententiam deinde factum eſſe SC. Libonianum, oſtendit vir doctiſſimus Petrus Faber *Semeſtr. lib. I. cap.* 25. *pag.* 143. Nec minus apposite vir ille doctiſſimus laudat edictum Claudianum, in gratiam nauiculariorum et nautarum factum, ex quo paſſim quaedam particulae ſeruantur cum in aliis vetuſtis monimentis, tum in iure noſtro: quales ſunt illae, vt ciuitatem Romanam acciperent, qui non minorem, quam decem millium modiorum nauem fabricarunt, Vlpian. *Fragm. tit.* 3. *§.* 6. Sueton. *Claud. cap.* 18. 19. vt nauicularii quidam, dum nauigarent, munerum vacationem haberent, *l.* 3. *§.* 3. *D. de iure immun. l.* 3. *de vacat. et excuſ. muner.* Et tamen edictum hoc de variis nauiculariorum praemiis ac priuilegiis poſtea SC. munitum confirmatumque eſſe, ex *l.* 3. *§.* 8. *D. de incend. ruin. naufr.* patet, idque Petr. Faber iam recte obſeruauit. At multo plura ſunt exempla edictorum, quibus SCta in vrbe prouinciiſque publicarunt principes, quaſi exſequuturi id, quod ſenatus iuſſiſſet, quum ipſi prius ſenatum oratione ſua ad id conſtituendum perpuliſſent. Id vero quum ſit notiſſimum, atque inde ipſum SCtorum robur edictorumque principalium originem arceſſendam putent viri doctiſſimi, veluti Guil. Maran. *Paratitl. pag.* 114. Ant. Dadin. Alteſerra *Recitat. quotidian. pag.* 182. et Petr. Burmann. *de vectig. pop. Rom. cap.* 6. *pag.* 85. *edit. nou.* bina duntaxat hic proferemus teſtimonia: alterum Symmachi, qui dum *lib. X. epiſt.* 21. ſcribit: *ſupereſt, vt ea, quae ſerenitas veſtra patribus deliberanda legauit, cognito*

SCto

SCto LEX AVGVSTA *confirmet*, ſatis oſtendit, non valuiſſe SCta, quae firmata non ſint edictis principalibus; alterum Cornelii Taciti, quod *Annal. lib. VI. cap.* 12. occurrit. Nimirum facto per diſceſſionem SCto, ne repertus nuper liber Sibyllinus inter reliquos reciperetur: Tiberius *ſtatim commonefecit*, id eſt, edicto monuit populum, vt libri eius exempla omnia ad praetorem vrbanum deferrentur. Quumque paullo poſt caſtigandae plebi, ad ſeditionem proniori, compoſitum eſſet SCtum, conſulesque ea de re edixiſſent: idem Tacitus capite ſequente obſeruat, *ſilentium Tiberii non ciuile, vt crediderat, ſed in ſuperbiam acceptum eſſe.* Ab imperatore enim plebs edictum exſpectauerat, non a conſulibus, quumque ille ſileret, contemni ſe putabat a principe. Ex quo ſane luce meridiana clarius patet, SCta plerumque robur ſuum, ac veluti pondus accepiſſe a principum edictis, quibus ea rata habebantur; ſimulque in populi perferebantur notitiam.

§. IIII.

Ab Hadriani temporibus nouae leges edictis principum conditae.

Sed ab Hadriani temporibus, vt diximus, principes, nullo adhibito colore, quidquid placeret, de nouo conſtituere edictis coeperunt. Hinc et populus dudum rogari deſierat, et rarius SCta fiebant de iure conſtituendo, niſi principes ipſi noui iuris inuidiam in ſenatum deriuatam vellent. Quidquid ergo vel ad magiſtratuum, vniuerſitatum, priuatorumque relationem ac preces ſtatuerent, vel pro tribunali, aut de plano decernerent, vel motu proprio praeciperent, id, ſi vellent principes, pro lege erat, quamuis haec omnia diſtinguerentur vocabulis, et conſtitutiones primi generis RESCRIPTA, et quidem ſi dirigerentur ad magiſtratus EPISTOLAE; ſin ad vniuerſitatem, SANCTIONES PRAGMATICAE; ſi denique ad priuatos, ADNOTATIONES vel SVBNOTATIONES; alterius generis placita, ſi cauſſa cognita pro tribunali interponebantur, DECRETA; ſin de plano, INTERLOQVVTIONES; ac vltima tantum, quae princeps motu proprio, vel, vt Theophilus eleganter loquitur, ἐξ οἰκείας φύσεως κινηθεὶς, praecipiebat, EDICTA dicerentur. Licet enim epiſtolae, ſanctiones pragmaticae, ſubnotationes, decreta, ac interloquutiones non ad id comparata erant, vt iis ius nouum conſtitueretur, ſed proprium id eſſet edictorum, quae ideo etiam diſerte vocantur

cantur LEGES EDICTALES, *l. 6. C. de ſec. nupt.* PERPETVAE LEGES, *l. 2. C. vbi quis de curial. vel cohortal.* LEGES PERPETVO VALITVRAE, *l. 6. C. de diu. praed. vrb.* tamen et illa maximi faciebant ICti, eaque non modo cum cura congerebant, ſed et iiſdem ad cauſſarum deciſionem vtebantur, vti innumeris ex iure noſtro locis poteſt demonſtrari. Quod iniquum ratus Opilius Macrinus imp. *in iure non incallidus, ſtatuerat omnia reſcripta veterum imperatorum tollere, vt iure, non* RESCRIPTIS *ageretur, neſas eſſe dicens,* LEGES *videri Commodi et Caracallae, et hominum imperitorum voluntates, quum Traianus numquam libellis reſponderit, ne ad alias cauſſas facta proferrentur, quae ad gratiam compoſita viderentur.* Iul. Capitolin. in *Opil. Macrin. cap.* 13. Sed vanus quidem fuit is intercalaris principis conatus, quem ſingulari, dignaque auctore ſuo diſſertatione ad examen reuocauit Ant. Schultingius. Reſcripta enim et decreta facile eumdem cum edictis locum tuebantur, et poſtea, quum Codices, Gregorianus et Hermogenianus, conficerentur, ſimul cum edictis in illos migrabant, eoque fiebat, vt pleraque noua iura a temporibus Hadriani, (antiquiorem enim hoc principe conſtitutionem in Codice nullo reperimus,) vel reſcriptis, vel edictis principum, inuecta videamus, eo tamen diſcrimine, vt edicta ſtatim ab origine ſua legum habuerint vigorem, reſcripta et decreta, quae initio tantum inter partes ius faciebant, poſtea demum ad ſimiles caſus prolata ſint a iureconſultis, ac demum plenum conſtitutionum robur eo ipſo, dum Iuſtiniani auſpiciis ac iuſſu in Codicem relata ſunt, acceperint.

§. V.

Ceterum edicta illa principum alia GENERALIA, alia SPECIALIA fuiſſe comperio. *Illa* ad totum orbem Romanum; *haec* ad vnam alteramue prouinciam vel ciuitatem pertinebant. Sollicite haec diſtinxerunt leges noſtrae, quia ex eo aeſtimandum fuit, vtrum vbique pro lege valere deberet edictum, an vnam alteramue tantum prouinciam aut ciuitatem obſtringere. Obſeruauit iam hanc differentiam vir illuſtris, Ezech. Spanhemius, in *Orbe Rom. diſſ. II. cap.* 8. eiuſque luculentum veſtigium reperit in his verbis Plinii *lib. X. epiſt.* 97. *in qua quaeſtione ego, auditis conſtitutionibus principum, quia nihil inueniebam aut* PRO- Edicta generalia, ſpecialia, mandata.

PRIVM, *aut* VNIVERSALE, *quod ad Bithynos ferretur, conſulendum te exiſtimaui:* nec non in ſequente Traiani epiſtola, vbi reſpondet imperator, *quaeſtionem illam ſaepe tractatam eſſe, nec quidquam inueniri in commentariis eorum principum, qui ante ſe fuerint, quod ad* OMNES PROVINCIAS *ſit conſtitutum. Epiſtolas ſane eſſe Domitiani ad Auidium Nigrinum et Armenium Brocchum, quae fortaſſe debeant obſeruari, ſed inter eas prouincias, de quibus reſcripſerit, non eſſe Bithyniam.* Quaedam ergo edictis praecipiebantur omnibus, qui in orbe Romano viuerent: quaedam certae tantum prouinciae vel ciuitati iniungebantur per modum reſcriptorum, quae tamen poſtea, tamquam edicta, promulgabantur a prouinciarum rectoribus. Ita δόγμα Αὐγούστου *edictum Auguſti Caeſaris* de deſcriptione orbis, obſtringebat πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, *vniuerſum orbem Romanum*, adeoque erat generale. *Luc. cap.* 2. *v.* 1. Tale etiam erat illud Veſpaſiani, *quo praecipiebatur* OMNIBVS CIVITATIBVS, *ne plures, quam ternos legatos mitterent. l.* 4. *§.* 6. *D. de legation.* Talis quoque GENERALIS *illa epiſtola diuorum Marci et Commodi; qua declarabatur, et praeſides, et magiſtratus, et milites ſtationarios, dominum adiuuare debere in inquirendis fugitiuis. l.* 4. *§.* 3. *D. de fugit.* Talia occurrunt et alibi, vbi Imperatores meminerunt EDICTI GENERALIS *per omnes prouincias miſſi, l.* 7. *C. de ſtrator.* GENERALIS LEGIS, *l. vn. C. ne quis in ſua cauſſ. iud. l.* 3. *C. de tabul.* CONSTITVTIONIS, *quae* GENERALIS LEX *vocata eſt, et* AD OMNES *iuſſa pertinere, vimque obtinuit* EDICTI. *l.* 3. *C. de legib.* Protulit laudatiſſimus Spanhemius etiam locum ex *Actis paſſionis S. Felicis* apud Ruinartum *Act. mart. pag.* 376. vbi *Diocletiano octies et Maximiano ſepties conſulibus auguſtis exiuiſſe dicitur* EDICTVM IMPERATORVM *et* CAESARVM, SVPRA OMNEM FACIEM TERRAE *et propoſitum eſſe per colonias et ciuitates principibus et magiſtratibus ſuo cuique loco; vt libros Deificos peterent de manibus epiſcoporum et presbyterorum.* Sed diſtinctius haec narrat Euſebius *Hiſt. eccl. lib. VIII. cap.* 1. 2. *et* 6. qui quatuor virulenta huiuſmodi edicta a Diocletiano et Maximiano impp. *vbique propoſita* refert, *primum*, quo eccleſiae ad ſolum vſque dirui, ſacri codices flammis abſumi, honorati, ſi in Chriſtianae fidei propoſito permanſerint, infamia notari, plebeii libertate ſpoliari; *alterum*, quo omnes vbique Chriſtianorum antiſtites in vincula coniici, et ad ſacrificandum compelli; *tertium*,

tertium, quo iidem praeſules iterum in carcerem detrudi, ac *quartum* denique, quo carceri incluſi, ſi ſacrificaſſent, dimitti, ſin minus, tormentis excruciari, iubebantur. Omnia ergo edicta iſta feralia, ad totum orbem Romanum pertinebant, et vbique non modo proponebantur, vti Nicomediae factum, teſtatur Lactant. *de mort. perſequut. cap.* 13. ſed et voce praeconis promulgabantur, vti de Caeſareenſi ciuitate refert Baſilius Magnus *Homil. XVIIII.* in Gordium martirem, dum ſcribit: κηρύγματος δὲ ἦν πανταχοῦ, καὶ διαγράμματα ἥπλωτο κατὰ πᾶσαν ἀγορὰν, καὶ παντὰ τόπον ἐπίσημον, μὴ προσκυνεῖσθαι Χριςὸν: *vbique audiebatur vox praeconis, perque omne forum, omniaque celebriora loca promulgabantur edicta, ne quis Chriſtum adoraret.* Contra non pauciora ſunt, quae imperatores tantum circa certas prouincias vel ciuitates conſtituiſſe legimus. Eo enim Spanhemius refert omnia, quae imperatores reſcripſiſſe dicuntur, ad prouincias et ciuitates, veluti ad Lacedaemonios et Achaeos, Plin. *lib. X. epiſt.* 2. ad Clazomenios, *l.* 4. §. 5. *D. de legation.* ad Nicomedienſes, *l.* 5. *D. de decret. ab ord. fac.* ad concilium Baeticae, *l.* 1. *D. de abig.* κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν, *l.* 37. *D. de iudic. l.* 5. §. 1. *D. ad leg. Iul. de vi publ.* πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Θρᾳκῶν, *l.* 1. §. 5. *D. de adpellat.* ad communitatem Aſiae, *l.* 6. §. 1. *D. de excuſ.* τῷ κοινῷ τῶν ἐν Βιθυνίᾳ Ἑλλήνων, *l.* 25. *D. de adpellat.* et ſimilia. Quamuis enim hae ſanctiones pragmaticae potius fuerint, quam edicta: tamen et illae, ſemel publicatae vim perpetuae legis vel edicti in illa prouincia vel ciuitate obtinebant: *l.* 35. *C. de epiſc. et cler.* Vnde facile intelligimus, quomodo ab edictis iſtis ſpecialibus differant MANDATA PRINCIPVM, quippe praeſidibus dari ſolita, aliiſque magiſtratibus, vt, quo vſque ſe porrigat eorum poteſtas, adcurate ſcirent. Sic enim MANDATIS Traiani, ſibi datis, cautum eſſe, ait Plinius *lib. X. epiſt.* 64. *ne reſtitueret ab alio, aut a ſe relegatos: de iis, quos alius relegauerit et reſtituerit, nihil comprehenſum eſſe.* Et in *l.* 35. *D. de poen. cautum eſſe* dicitur MANDATIS *principalibus, quae praeſidibus dantur, ne quis perpetuis vinculis damnetur.* Itaque Romanis idem fuit *mandatum* principis; quod apud nos vocant *eine Inſtruction*: ac proinde illud exhibendum erat ab eo, qui ſe cum mandatis principis ſecretis feciſſe iactabat, ceu diſerte ſancitum *l.* 1. *C. de mand. princ.*

§. VI.

Eorum publicatio.

Edicta haec principum, quo pacto publicata ſint, ex his; quae antea paſſim obſeruauimus, facile intelligitur. Supra enim vidimus, ea et in charta propoſita, et marmoribus, columnis, tabulis aeneis inciſa, aut tabulis linteis et ceruſſatis inſcripta fuiſſe. Ibidem etiam oſtendimus, quin et ſuperiore paragrapho nouo Baſilii teſtimonio probauimus, praecones eadem in foro aliiſque locis celebrioribus promulgaſſe. Denique vbi ſupra de edictis praetoriis egimus, demonſtrare nos meminimus, principes edicta et conſtitutiones ſuas in vrbem ad praefectos vrbi, in ſingulas dioeceſes ad praefectos praetorio miſiſſe, qui deinde ea communicaſſe videntur cum proconſulibus, aliiſque prouinciarum ciuitatumque rectoribus, ſuis quibuſque locis more maiorum promulganda. Id enim ex *l.* 7. *l.* 13. et *l.* 61. *C. Th. de curſu publ. l.* 16. *C. Th. de diu. offic. l.* 14. *C. Th. de bon. proſcript.* ſatis luculenter demonſtrauit Iac. Gothofredus *ad Cod. Theod. Tom. I. pag.* 3. ad quem lectores, ad alia properantes, merito remittimus.

LIBER

LIBER II.

DE HISTORIA EDICTI PERPETVI.

CAPVT I.

DE PERPETVIS EDICTIS, QVALIA ANTE HADRIANVM IMP. FVERVNT.

§. I. *Quotuplici ſenſu* EDICTVM *dicatur* PERPETVVM. §. II. *Praetores aliique magiſtratus olim edicta ſua per ipſum magiſtratus tempus pro lubitu mutabant.* §. III. *SCtum anno* V. C. 585. *factum, vt praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent.* §. IIII. *Illud non valuiſſe videri, et cur?* §. V. *Lex Cornelia de edictis perpetuis.* §. VI. *Varii ſcriptorum errores de lege illa Cornelia.* §. VII. *Ius praetorium ex eo tempore paullo certius factum. Commentarii ad edictum ſcripti.* §. VIII. *An Ofilius edictum perpetuum ſcripſerit auctoritate et iuſſu Iulii Caeſaris?* §. VIIII. *Dodwelli ſententia expenſa.*

§. I.

Quotuplici ſenſu *edictum* dicatur *perpetuum.*

QVae generatim de variorum magiſtratuum, vrbanorum aeque ac prouincialium, edictis, eorumque origine, varietate, formulis, atque auctoritate dici poſſunt, ea nobis LIBRO PRIORE ita videmur exſequuti, vt magis vereamur, ne iuſto plura, quam ne ſatis multa in chartam conieciſſe iudicemur. Sed eſt huius modi rerum, quae vulgo ignorantur, tanta plerumque vbertas, vt alia ex aliis incidant, ſubeantque calamum, adeoque finis difficilius, quam principium, inueniatur. Ne quis tamen paullo moroſior nobis occentet illud poëtae:

Maxima de nihilo naſcitur hiſtoria:

ſignum dare iuuabit receptui, et pari diligentia inquirere in EDICTI PERPETVI hiſtoriam, eaque occaſione et de vita SALVII IVLIANI, et de aliis hiſtoriae iuris capitibus bene, quoad eius

 fieri

fieri poterit, mereri. Quum vero viros doctiſſimos in eo vel maxime offendiſſe animaduerterim, quod parum adcurate diſcreuerint notiones vocabuli, EDICTI PERPETVI, in ipſo huius libri aditu dabo operam, ne ſimilis lectoris oculis caligo offundatur. PERPETVVM Latini vocant, non ſolum, quod ſine fine, ac aeternum duraturum eſt, ſed quod eſt continuum, nec vlla viciſſitudine interruptum, quamuis non adeo diuturnum. Prior vocabuli ſignificatio, in vulgus nota, proculdubio locum habet, quando Cicero *Tuſc. quaeſt. lib. I. cap.* 41. loquitur de *perpetuitate conſequentis temporis:* nec non quum Plautus *in Ciſtell. I.* 3. *v.* 46. conqueritur, *vt ſint humana, nihil eſſe perpetuum datum.* Poſterior vero multo eſt frequentior, et neſcio an vocabulo magis, quam prior iſta, propria. *Oratio* PERPETVA non eſt, quae finem non habet, ſed continua, non interpellata, quam et *continentem* vocat Cic. *Tuſc. quaeſt. lib. I. cap.* 5. Ita et Caeſar *de bell. Gall. lib. VII. cap.* 57. *paludem* PERPETVAM vocat non infinitam, ſed continuam, et quae nullis agris ſiccioribus diſtinguitur. Quin et PERPETVA *amicitia* Q. Ciceroni *in Petit. conſ. cap.* 7. non eſt ſempiterna, quae non cadit in hanc mortalitatem, ſed continua, nulliſque querelis interrupta. Denique dum apud Terent. *Hecyr. I.* 2. *v.* 12. Philotis ait, *biennium* PERPETVVM *Corinthi ſe miſeram tuliſſe militem inhumaniſſimum:* manifeſto indicat tempus continuum. Quod eleganter, vt ſolet, exprimens Donatus: *vt continuationem*, inquit, *ſui caſus oſtenderet*, PERPETVVM *dixit.* Iam vtramque vocabuli notionem locum habere animaduertimus, quando veteres mentionem faciunt EDICTI PERPETVI: nec audito illo vocabulo, illico exiſtimandum eſt, eos nobis memorare edictum, perpetuo et ad omnem poſteritatem valiturum, ſed plerumque loquuntur de edicto, quod per annum vel tempus magiſtratus mutari, aliiſque nouis veluti interpellari non potuit. Quo obſeruato, iam facile etiam intelligimus, qui fieri potuerit, vt demum Hadriano imp. acceptum feramus EDICTVM PERPETVVM; quum iam pridem ante eius tempora praetores *ex* EDICTIS *ſuis* PERPETVIS *ius dixiſſe* perhibeantur.

§. II.

Praetores aliique magiſtratus olim edicta ſua

Vt rem ab ouo ordiamur: duo potiſſimum fuiſſe, ſupra diximus, quae in iure honorario deſiderarent prudentiores: alterum, quod ſingulis annis ei noui quid adſtruerent ſucceſſores: alterum, quod ne eo ipſo quidem anno ſe ſuis edictis obſtrictos exiſtimarent

rent

rent magiſtratus, ſed, quoties collibitum eſſet, nouum quid edicerent. Ex priore id metuendum erat incommodi, ne ius honorarium demum fieret incertiſſimum; ex poſteriore, ne, ſi ſordidi homines honoribus fungerentur, ab iis pleraque fierent εἰς χάριν, ἢ καὶ καθ' ἔχθραν τινῶν, *in gratiam vel odium certorum hominum.* Id quod Romae frequentiſſime factum eſſe, iam ſupra ex Dione Caſſio demonſtrauimus. Iam vtrique malo quaerebatur remedium: ſed quemadmodum pluribus vrgentibus malis, id agere ſolemus, vt, quod maxime nos vexat, illud quam primum a nobis amoliamur: ita idem conſilium ceperunt Romani. Quum enim videretur liberae ciuitati multo intolerabilius, magiſtratibus licere, intra breue anni ſpatium edicta ſua, prout viſum eſſet, mutare ac refingere, eoque modo inſidias honeſtiſſimorum quorumuis hominum fortunis ſtruere, quam ſingulis ſucceſſoribus permitti, vt noui quid attexere poſſent deceſſorum edictis: non mirum profecto eſt, prius Romanos de edicto per totum annum immutabili, quam de ſempiterno et in perpetuum valituro cogitaſſe. Et vtriuſque tamen edicta veteres, vti diximus, vocant PERPETVA. Diſpiciendum ergo iam erit, quando primum cautum fuerit, vt edicta ſub auſpicia honoris ſemel propoſita, intra annum iſtum nec refigerentur, nec mutarentur? Deinde, quo tempore edictum perpetuo valiturum, ſit conditum? Iam de prioris generis edicto PERPETVO.

per ipſum magiſtratus tempus pro lubitu mutabant.

§. III.

De eo primum cogitatum anno v. c. 585. *L. Aemilio Paullo* et *C. Licinio Craſſo* coſſ. Tunc enim factum eſt SC. ne praetores, vti huc vſque facere conſueuiſſent, edicta ſua ſaepius per annum mutarent, ſed ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent. Praeclari iſtius SCti, cuius nec Liuius, nec quiſquam alius veterum ſcriptorum, meminit, notitiam debemus *Actis diurnis*, a Steph. Vin. Pighio *Annal. Rom. tom. II. pag.* 378. Reineſio *Inſcript. claſſ. IIII. n. 2. pag.* 340. et Henr. Dodwello *ſub finem Praelectionum Cambdenianarum pag.* 665. editis, in quibus et haec legimus:

SC. a. v. c. 585. factum, vt praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent.

V. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. AEMILIVM.
BENE. MANE. SACRIFICAVIT. AD. APOLLINIS.
OVE. FECIT. LAVREATVS.
HORA. OCTAVA. SENATVS. COACTVS. IN. HOSTILIA.
SC. FACTVM. EST. VTI. PRAETORES. EX. SVIS.
PERPETVIS. EDICTIS. IVS. DICERENT.

Ex-

Exprimit nobis hoc quantiuis pretii monimentum eum, qui ſua ad ſenatum relatione auctor fuit huius SCti condendi, puta L. Aemilium Paullum: exprimit tempus, quo factum, v. kal. April. anni ab v. c. 585.: exprimit ſollemnitatem, quae illum ſenatum anteceſſit; ac denique ipſum SC. luculenter deſcribit. Retulit tum ad ſenatum L. Aemilius Paullus, *vir*, ex iudicio Velleii Paterc. *lib. I. cap.* 9. *in tantum laudandus, in quantum intelligi poteſt virtus.* Ordinarie enim ad ſenatum referebat conſul, quem penes faſces erant, Liu. *Hiſtor. lib. VIIII. cap.*8. niſi in re publica eſſet dictator, aut conſul deceſſiſſet, aut vrbe abeſſet. Tunc enim et per praetorem, tribunum pl., interregem, praefectum vrbi, more maiorum ſenatus haberi poterat, ceu ex Varrone docet Gell. *Noct. Att. lib. XIIII. cap.* 7. vt adeo nulla ſit dubitandi ratio, quin Aemilius, quem penes tum faſces, quique in vrbe praeſens erat, quippe ipſis Kal. Apriles demum in Macedoniam profectus, teſte Liuio *Hiſtor. lib. XXXXIIII. cap.* 22. de re grauiſſima, id eſt, de edicto perpetuo, ſententias perrogarit. Viri huius ingenium quam maxime abhorrebat a calumnia forenſi, adeo vt Plutarchus *in Aemilio Paullo*, *pag.* 256. de eo ſcribat: Οὐ ταῦτα τοῖς εὐδοκιμοῦσι τότε νέοις ἐπιτηδεύματα ζηλώσας, οὐδὲ τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἀπ' ἀρχῆς πορευθείς. οὔτε γὰρ λόγον ἤσκει περὶ δίκας, ἀσπασμοὺς τε καὶ δεξιώσεις, καὶ φιλοφροσύνας, αἷς ὑποτρέχοντες οἱ πολλοὶ τὸν δῆμον ἐκτῶντο, θεραπευτικοὶ καὶ σπουδαῖοι παντάπασιν ἐξέλιπε, πρὸς οὐδέτερον ἀφυῶς ἔχων, ὡς δὲ ἑκατέρου κρείττονα τὴν ἀπ' ἀνδρείας καὶ δικαιοσύνης καὶ πίστεως δόξαν αὑτῷ περιποιούμενος, οἷς εὐθὺς διέφερε τῶν καθ' ἡλικίαν: *non eadem, atque illius ſaeculi iuuenes nobiles, ſequutus ſtudia, neque eamdem a primo ingreſſus eſt viam. Neque enim cauſſas in foro dicere meditabatur, ſalutare, complecti, prenſare, (quibus rebus inſinuantes ſe multi auram popularem captabant, ſedulo populum obſeruando,) prorſus nihil curauit, neutrubi inhabilis, ſed vtroque excellentiorem fortitudinis, iuſtitiae, fidei, quaeſiuit gloriam, quibus illico aequales ſuos anteiuit.* Eiuſmodi vero ingenia vix ferunt alios, prauis indulgentes adfectibus, et honore abutentes ſordide. Nihil ergo mirum fuerit, ſi abiturus in prouinciam patriae prius inſigne hoc relinquere voluerit iuſtitiae ſuae monimentum. Scrupulum quidem alicui iniicere poſſet vir doctiſſimus, Thomas Reineſius, qui ſcriptorem huius inſignis monimenti in vitiata Acta vrbana incidiſſe vel ideo exiſtimat, quod in ea conſules alternis diebus inter ſe mutaſſe faſces dicantur, quum id

ex

ex aliorum auctorum ſententia alternis menſibus fieri conſueuerit. Sed erudite hunc ſcrupulum iam exemit Dodwellus *pag.* 668. docuitque ex Polybii *lib. III. cap.* 110. et Liuii *lib. XXII. cap.* 41. *et* 45. faſces tum omnino alternis diebus mutatos eſſe, moremque, vt conſules faſces alternis menſibus haberent, ſatis tarde et breui ante Caeſaris conſulatum inualuiſſe. Tempus conditi huius SCti incidit in ipſas belli Macedonici curas, ad quod quatriduo poſt profectum eſſe Aemilium, hoc ipſum monimentum teſtatur, in quo paullo poſt legimus:

KAL. APRIL.
PAVLLVS. COS. ET. C. OCTAVIVS. PRAET. PALVDATI.
EGRESSI. SVNT. VRBE. IN PROVINCIAM.
MACEDONIAM.
PROFECTI. INGENTI. ATQVE. INVSITATA.
FREQVENTIA. PROSEQVENTE.

Quem diem et Liuium notaſſe, ſupra vidimus. Iam facile eſt ad exiſtimandum, rationes ſonticas habere debuiſſe Paullum, cur inter mille curas, et veluti inter belli grauiſſimi praeludia de hoc SCto cogitarit, idque perfectum voluerit, priuſquam vrbe egrederetur. Eas vero non aliunde rectius, quam ex Liuio, peti poſſe arbitramur. Eius enim Epitomator *lib. XXXXIII.* obſeruat, *praetores nonnullos, eo quod* AVARE *et* CRVDELITER *adminiſtraſſent, damnatos eſſe,* idque factum anno V. C. 582. triennio ante, quam hoc SC. conderetur. *Conqueſti erant Hiſpani de magiſtratuum Romanorum auaritia ſuperbiaque, nixique genibus ab ſenatu petierant, ne ſe ſocios foedius ſpoliari vexarique, quam hoſtes, pateretur.* Repetundarum quaeri placuerat, iuſſeratque ſenatus, vt Hiſpani ſibi nominarent patronos. Nominarant illi M. Porcium Catonem, P. Cornelium L. F. Scipionem, L. AEMILIVM, L. F. PAVLLVM, et C. Sulpicium Gallum. Recuperatores ſumſerant primo cum M. Titinnio praetore, ſed is quidem bis ampliatus, tertio abſolutus eſt. Poſtea orta inter citerioris ac vlterioris Hiſpaniae legatos diſſenſione, illi Scipionem et Catonem; hi AEMILIVM et Gallum patronos ſumſerunt. Ad recuperatores adducti ab illis P. Furius Philus, ab his M. Matienus, grauiſſimis criminibus accuſati ambo, ampliatique, quum dicenda de integra cauſſa eſſet, Furius Praeneſte, Matienus Tibur exſulatum abierunt. Liuius, qui *lib. XXXXIII. cap.* 2. haec fuſius narrat, non obſcure innuit, parum ſancte peractum eſſe hoc iudicium. *Fama* enim *erat, prohiberi a patronis Hiſpanos, nobiles, ac potentes compellare, auxeratque eam ſuſpicionem Canu-*

leius praetor, quod omiſſa ea re delectum habere inſtituit, dein repente in prouinciam abiit, ne plures ab Hiſpanis vexarentur. Similes querelas inſequente anno Romam deferebant Graeci, grauiter conqueſti de Lucretii, et Hortenſii, praetorum, facinoribus et ſpoliis, eiusque rei is exitus fuit, vt dicta illi a tribunis pl. die decies centum millium aeris conſentientibus quinque et triginta tribuum ſuffragiis damnaretur. Liu. *Hiſtor. lib.* XXXXIII. *cap.* 10. Tam ſordide, tam auare ac crudeliter iis temporibus munere ſuo fungebantur praetores, eoque experimento didicerat Aemilius Paullus, non modo illis ex praetura occaſionem eſſe, prouincias pro lubitu expilandi, ſed et nobiles fauere hiſce rapinis, nec e re ſua eſſe putare, vt exempla fierent. Quum vero ſatis perſpectum illi eſſet, praetores praecipue edictis abuti, ad aere emungendos prouinciales, eaque, quoties libitum eſſet, ita refingere, vt non poſſent non homines ſimpliciores in illa incidere, tanquam in laqueos: quis, quaeſo, miretur, virum grauem, et iuſtitiae ſtudioſiſſimum de remedio cogitaſſe? Solebant Romani magiſtratus, antequam de re publica vel alia re maioris momenti ad ſenatum referrent, ſacrificare. Liu. *lib.* XXII. *cap.* 11. *Ita rebus diuinis peractis, de bello reque publica dictator retulit.* Idem *lib.* XXIIII. *cap.* 11. *Perpetratis, quae ad pacem Deûm pertinebant, de re publica, belloque gerendo, et quantum copiarum, et vbi quaeque eſſent, conſules ad ſenatum retulerunt.* Denique Varro apud Gell. *Noct. Attic. lib.* XIIII. 7. multis docet, *quibus diebus habere ſenatum ius non ſit, immolareque hoſtiam prius, auſpicarique debere, qui ſenatum habiturus eſſet.* Obſeruauit haec de edictis praetorum perpetuis ſenatum conſulturus Aemilius Paullus, ac proinde BENE MANE SACRIFICAVIT AD APOLLINIS, QVB FECIT LAVREATVS. Nihil certius eſt, quam veteres ſacrificaſſe coronatos, Romaniſque prae ceteris coronas laureas placuiſſe. Prudent. *Apotheoſ. v.* 547.

Nonne vides vt thuribulis frigentibus ignis
Marceat? vt canis pigreſcat pruma fauillis?
Ecce palatinus pateram retinere miniſter
Non valet: eliſa deſtillant balſama dextra
Flamen et ipſe ſuas miratur vertice LAVRVS
Cedere, et incertum fruſtratur victima ferrum
Neſcio quis certe ſubrepſit Chriſticolarum.
Hic iuuenum.

In

In primis vero Apollinis ſacra laurum deſideraſſe, teſtis eſt Apollonius Rhod. *Argonaut. lib. II. v.* 159.

Ξανθὰ δ' ἐρεψάμενοι δάφνῃ καθύπερθε μέτωπα.

Flauaque ſunt viridi redimiti tempora LAVRV.

Quin Macrob. *Saturn. lib. III. cap.* 12. diſerte ſcribit, Romanos *ad aram maximam ſola lauro capita, et alia fronde non vincire, viderique et in capite praetoris vrbani lauream coronam, quum rem diuinam Herculi faciat.* Et tamen, an genuina ſit in monimento noſtro lectio vocabuli LAVREATVS dubitat Dodwellus, quia in Voſſiano exemplari inuenit *Laurentiae.* Hinc enim modo Laurenti, modo Accae Larentiae ſacrificatum eſſe ſuſpicatur, modo legendum putat *oue fecit Laxentina*, modo *oue fecit Tarentina.* Quae omnia nihili eſſe, facile patet. Sacra fecit Aemilius conſul more maiorum, quia habiturus erat ſenatum, idque non Laurenti, ita enim dicendum fuiſſet ſtatim initio LAVRENTI BENE MANE SACRIFICAVIT, ſed Romae, AD APOLLINIS aedem, adeoque non Accae Larentiae ſacrificauit, ſed Apollini, quia de edictis perpetuis conſulere ſenatum conſtituerat, iurium vero ac legum tutela eſſe credebatur penes Apollinem, vnde et *iuris peritus Apollo* vocatur a Iuuenale *Sat. I. v.* 128. et *iureconſultos iuxta Apollinis templum ſediſſe et tractaſſe*, ad eum locum notat vetus ſcholiaſtes. Hinc et OVE FECIT, quia amica Apollini ouis, adeo vt ei, tamquam ἐπιμηλίῳ, id eſt, *ouium paſtori* Camirenſes, tamquam ἀρνοκόμῃ, vel *agnorum paſtori* multi alii Graeci templa conſecrarint. Macrob. *Saturn. lib. I. cap.* 17. Denique ſacra fecit LAVREATVS, quia laurus amica Apollini arbor credebatur, et coronam requirere haec ſacra credebantur, Romani autem in ſacris, ex eo tempore, quo lauretum in Auentino virere coepit, non niſi laurum adhibere ſolebant. Macrob. *lib. III. cap.* 12. Peractis bene mane ſacris, HORA OCTAVA SENATVS COACTVS EST, quia ſatis rite factum credebatur SC. modo fieret ante ſolis occaſum, et in loco auſpicato, qualis hic erat CVRIA HOSTILIA, pone roſtra inter Capitolium et forum ſita, teſtibus Varrone et Feſto. Obſeruatis itaque omnibus, quae more maiorum oportebat, perrogatiſque ſententiis, denique SC. FACTVM EST, VTI PRAETORES EX SVIS PERPETVIS EDICTIS IVS DICERENT. Ex quibus verbis patet, partim quod id SC. non ad ſolos praetores vrbanos, ſed ad omnes, etiam qui in prouincias mitterentur, pertinuerit, deinde quod iis ne-

 ceſſitas

ceſſitas impoſita ſit, per totum annum habendi edictum vnum idemque, idque non mutandi, quoad magiſtratu illo fungerentur.

§. IIII.

Illud non valuiſſe videri, et cur?

Quamuis itaque nihil eſſet hoc SC. ſalubrius, nihil aequius: fatendum tamen, illud non eam vim conſequutum, vt pro lege valeret. Male procul dubio habuit non modo praetores, et praeturae candidatos; ſed et praetoriae factionis homines, quod ea ſanctione permultum potentiae magiſtratus iſti detraheretur, et perfacile illis fuit, in partes trahere aliquem e tribunis plebis, qui et ipſe praeturam ambiturus erat, eumque perpellere, vt intercederet tam inimico praetorum maieſtati SCto. Colligi hoc poſſe videtur ex iiſdem *Actis diurnis*. Nam III. KAL. APRILES, adeoque biduo poſt, quam factum erat SC. quum denuo FASCES PENES AEMILIVM eſſent: POSTVMIVS TRIB. PLEB. VIATOREM MISIT AD COS. QVOD IS EO DIE SENATVM NOLVISSET COGERE. Multa hic Dodwellus de iure in vincula ducendi conſules, quod ſibi ſumſerint tribuni plebis: at nihil de cauſſa ipſa, quae tum in iſtum furorem egit Poſtumium. Senatum cogere noluerat Aemilius, non ob aliam procul dubio cauſſam, quam quia praeuiderat, SCto interceſſurum Poſtumium. Hic ira fremens viatorem ad coſ. miſit. At in promtu nobilibus erat medium, in patrum plebiſque iurgiis iam a longo tempore exploratiſſimum, vt tribunicias minas tribunicia interceſſione eluderent. Eo et tum vtebantur, qui a partibus Aemilii Paulli ſtabant, et Aemilii virtus, ſpeſque Macedonicae victoriae, quam omnes fere praeceperant, facile perpulerunt vnum ex collegio tribunicio, vt intercederet Poſtumii, collegae, decretis. Et ſic, vti *Acta diurna* habent, INTERCESSIONE P. DECIMII TRIB. PLEB. RES EST SVBLATA, et biduo poſt Aemilius vrbe exiit paludatus et ingenti atque inuſitata frequentia proſequente, in prouinciam, Macedoniam, profectus, tribunicio iſti bello ſeſe ſubtraxit. Tantum eſt, quod ex ipſius monimenti fragmentis coniectura adſequi licuit. At non deſunt alia argumenta, quibus probetur, non valuiſſe ad poſteros hoc SC. ſed, abſente Aemilio aut interceſſione tribunorum plebis, aut deſuetudine, aut praetorum potentia *ſublatum*, adeoque AVCTORITATEM magis dicendum eſſe, quam SC. Eo enim nomine veniebant ſenatus decreta, quibus interceſſerant tribuni

ni plebis, eaque non alium ſortiebantur effectum, quam vt ea de re iterum aliquando ad ſenatum poſſet referri, ceu diſcimus ex Ciceron. *ad Attic. lib. V. epiſt.* 2. et *ad diuerſ. lib.* VIII. *epiſt.* 7. *et* 8. nec non Dion. Caſſ. *lib.* LV. *pag.* 550. Hinc manſit mos edicta, quoties collibitum eſſet, mutandi per annum, et centum prope annis poſt, anno v. c. 683. *C. Licinio Craſſo* et *Cn. Pompeio Magno* coſſ. C. Verri exprobrat Cicero *in Verr. I. cap.* 46. *quod non modo edictum ſuum totum eorum arbitratu compoſuerit, qui ab iſto ius ad vtilitatem ſuam nundinarentur, ſed et* IN MAGISTRATV *contra* EDICTVM *illud ſuum ſine vlla religione decreuerit*, itemque, *quod maxima eius fuerit libido in iure dicundo, maxima* VARIETAS DECRETORVM. Quod ſane non permiſſum fuiſſet homini ſordidiſſimo, ſi valuiſſet SCtum iſtud ſaluberrimum, VT PRAETORES EX EDICTIS SVIS PERPETVIS IVS DICERENT.

§. V.

Quod ergo et aliis celeberrimis legibus eueniſſe, obſeruat Dodwellus in Adpend. *Praelect. Cambden. pag.* 780. vt iam olim latae iterum eſſent rogandae: idem huic SCto contigiſſe animaduertimus. Quum enim tum fruſtranea fuiſſet ampliſſimi ordinis prouidentia: elapſis ab eo annis plus quam centum noua lege opus fuit, quam tulit C. Cornelius Sulla, tribunus pl. a v. c. 686. *C. Calpurnio Piſone* et *M. Acilio Glabrione* coſſ. quem Aſconius Paedian. in *Argum. orat. pro C. Cornelio, maieſtatis reo, pag.* 628. laudat, *quod* non modo *in illo magiſtratu ita ſe geſſerit, vt iuſtior, ſed pertinacior videretur*, verum etiam quod *praeter diſtrictum propoſitum aduerſus principum voluntatem, cetera vita nihil fecerit, quod magnopere improbaretur*. Offenſus is a ſenatu, qui relationem eius ſaluberrimam de pecunia exterarum nationum legatis expenſa non ferenda repudiauerat, varias rogauit leges, ad minuendam ſenatus auctoritatem comparatas, veluti ne quis, niſi per populum legibus ſolueretur, et alias plures, quibus non modo plerique Collegae interceſſerunt, verum etiam ſeſe acriter oppoſuerunt conſules. Vnde tantus exortus tumultus, vt, quum Piſo Cornelium a lictore prendi iuſſiſſet, fracti ſint eius faſces omnes, lapideſque ex vltima concione in conſulem iacti ſint. Ita *per eiuſmodi contentiones*, vt ait Aſconius, *totus prope tribunatus eius peractus eſt*. Quamuis vero reliquas rogationes omnes callide diſturbarit ſenatus

Lex Cornelia de edictis perpetuis.

natus, eaque in re pleroſque tribunos plebis adiutores haberet: praeter illam tamen, de lege ſolutione, et alteram, eamque reipublicae vtiliſſimam, pertulit de edictis praetorum perpetuis. De ea Aſconius Paedianus: *aliam deinde legem Cornelius, etſi nemo repugnare auſus eſt, multis tamen inuitis, tulit,* VT PRAETORES EX EDICTIS SVIS PERPETVIS IVS DICERENT, *quae res tum gratiam ambitioſis praetoribus, qui varie ius dicere adſueuerant, ſuſtulit.* Et Dio Caſſ. *lib. XXXVI. pag.* 19. Ἐσηγήσατο οὖν ὁ Κορνήλιος, κατ' ἀρχάς τε εὐθὺς στρατηγοὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται, προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν: *igitur rogationem tulit Cornelius, vt et ſtatim a principio praetores praedicerent, quo iure eſſent vſuri, et deinde nequaquam ab eo deflecterent.* Addit Dio, occaſionem ei legi dediſſe nimiam, quam praetores ſibi permiſerint, licentiam, edicta saepius, in aliorum odium gratiamque mutandi, quem Dionis locum ſupra aliquoties attigimus: ſed tamen illud non impedit, quo minus veroſimillimam putemus coniecturam Ez. Spanhemii, exiſtimantis in *Orb. Rom. exerc. II. cap.* 8. C. Cornelium in primis mouiſſe recentia adhuc, et biennio ante iudicio publico vindicata C. Verris facinora. Tantae enim fuerant flagitioſiſſimi illius hominis in vrbana ac Sicilienſi iuris dictione ſordes, vt omnino in mentem venire potuerit viro bono, fraenum iniiciendum eſſe intolerabili iſti praetorum licentiae. Ceterum tam aegre ferebant homines nobiles, *ea re gratiam ſublatam eſſe ambitioſis praetoribus*, vt altero ſtatim a tribunatu anno maieſtatis reum facerent Cornelium, in eoque opprimendo omnem operam induſtriamque collocarent, voti procul dubio damnandi, niſi viro optimo patronus adfuiſſet Cicero, cuius binae orationes ſi integrae exſtarent, vel ſi accuſatoris oratio, quae Aſconii tempore adhuc circumferebatur, aetatem tuliſſet; plura fortaſſis, quae ad illuſtrandam celeberrimam legem pertinerent, inde haurire liceret, quibus iam non ſine moleſtia hodie caremus.

§. VI.

Varii ſcriptorum errores de lege illa Cornelia.

Quum vero ea, quae adhuc diximus, tam luculentis veterum teſtimoniis probari poſſint: non poſſumus ſane, quin miremur, viris etiam doctiſſimis hic meram caliginem offudiſſe illud edictum perpetuum, ex quo praetores ius dicere iuſſerat lex Cornelia. Iac. Menardus, *in Not. ad Cic. Verr. I. pag.* 103. adeo

adeo concoquere non potuit ſanctionem illam Corneliam, vt ideo ipſum Aſconii textum ſollicitet, et pro: *ex edictis ſuis perpetuis*, legendum putet: *ex edictis ſuis propoſitis*. Ridicule, ſi quid aliud. Quaſi enim non et ante legem Corneliam ius dixiſſent praetores *ex edictis ſuis propoſitis*: et quaſi ea res dici poſſit *gratiam ambitioſis praetoribus ſuſtuliſſe*, quod eos per legem Corneliam ex edictis propoſitis ius dicere oporteret. Propoſuerant ſane edicta omnes ante illam legem praetores, neque vlla in re minus peccauerant, quam quod in proponendis edictis fuiſſent negligentiores. Immo potius in alteram partem peccauerant, quod plura ſingulis annis propoſuiſſent, ceu diſerte teſtatur Dio, et ideo voluerat Cornelius, vt praetorum edicta eſſent perpetua, vel, vt Dio explicat, *vt ab eo, quod ſe obſeruaturos, ſub auſpicia magiſtratus edicto praemonuiſſent, per totum deinde annum nequaquam deflecterent*. Fraudi itaque fuit Menardo vocabulum *edictum perpetuum*, cuius ille genuinam notionem, ceu prima huius capitis paragrapho praediximus, non eſt adſequutus. Fieri enim non poſſe exiſtimat, vt Hadrianus imp. primus cogitaſſe de edicto perpetuo dicatur, ſi iam a v. c. 686. lex Cornelia praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicere iuſſiſſet. In aliam partem aberrant Ant. Auguſtin. *de legib. pag.* 1195. *Theſauri Graeuiani*, et Simon Leuwius *in Not. var. ad l.* 2. *§.* 10. *D. de orig. iur.* et Henr. Dodwell. *Praelect. Camden. pag.* 113. exiſtimantes quippe, iam multo ante Hadrianum per legem Corneliam edicta praetorum ita facta eſſe perpetua, vt ſucceſſoribus iam tum ab eo tempore non amplius licuerit a deceſſorum edictis recedere. Sed hos quoque vel maxime fugit ratio. Tantum enim abeſt, vt poſt legem Corneliam magiſtratuum edicta eſſe coeperint eo ſenſu perpetua, vt omnes praetores aeque, ac proconſules, qui ibant in prouincias, deceſſorum ſuorum edictis aliquid adſtruerent. Quale quid feciſſe Ciceronem, quum ſedecim annis poſt legem Corneliam in Ciliciam iret proconſul, ex ipſius epiſtolis ad Atticum et Appium Claudium ſcriptis ſupra iam demonſtrauimus. Denique neſcire nos fere fatemur, quid in mentem venerit Guil. Grotio, quando *de vit. ICt. lib. II. cap.* 6. notat Libergeum, quod annua praetorum edicta adpellarit perpetua. *Certe*, inquit, *alia edicta iuris dictionis perpetuae cauſſa a praetoribus ſub ingreſſum magiſtratus proponebantur, vt ſcirent ciues,*

quod

quod ius quiſque illo anno dicturus eſſet: alia vero, prout res incidit, id eſt, pro negotii qualitate, quod apud ipſos tractabatur, cuius generis ſunt edicta commonitoria et peremtoria, quam differentiam diuerſis verbis inculcat ICtus Vlpianus l. 7. D. de iuris dict. Sed nuſquam ante Hadriani tempora PERPETVI EDICTI *vox reperitur.* Sed quid illa diſtinctio contra Libergeum? Et annon ideo praetores edicta perpetuae iuris dictionis cauſſa dicuntur propoſuiſſe, quia per totum annum ex iis ius dixerunt; quum reliqua repentina tantum in vna cauſſa valerent? Et quis non miretur, tam confidenter adſeuerare Grotium; ante Hadriani tempora non reperiri vocabulum edicti perpetui: quum, ſi vel maxime ei condones, quod non viderit *Acta diurna*; non ignorare tamen debuiſſet, eo vocabulo vſum eſſe tempore Ciceronis C. Cornelium vel ſaltim non multum poſt Auguſti aetatem Aſconium Paedianum?

§. VII.

Ius praetorium ex eo tempore paullo certius factum. Commentarii ad edictum ſcripti.

Quamuis itaque ea lege Cornelia nondum effectum eſſet; vt vel in vrbe, vel in prouinciis exſtarent edicta vere perpetua, quale poſtea conditum eſſe nouimus a Saluio Iuliano: negari tamen haud poteſt, multo certius ex eo tempore factum eſſe praetorium, nec tam immodeſte, vti antea, illud ſubinde eſſe immutatum. Quamuis enim ideo non ademta eſſet praetoribus poteſtas, noua quaedam, quae iuſta reique publicae ſalubria iudicarent, ſub ingreſſum magiſtratus edicendi: intacta tamen relinquebant pleraque, quae tamquam tralatitia et vſu diuturno probata acceperant a deceſſoribus, atque ita eueniebat, vt eadem quidem edicti capita quotannis in albo legerentur, quamuis aliquando additamentis quibuſdam locupletiora. Atque hinc facile intelligimus, qui fieri potuerit, ut iam ante Hadriani tempora in edictum praetoris commentaria ſcriberent iuriſconſulti. Ea enim interpretabantur edicti capita, quae tralatitia erant, quaeque proinde noui praetores quotannis in edicta ſua tranſcribebant. Sic SERVIVM SVLPICIVM, ſummum qui Ciceronis aetate floruit, ICtum *duos libros ad Brutum, perquam breuiſſimos ad edictum ſubſcriptos reliquiſſe*, teſtatur Pomponius *l. 2. §. 44. D. de orig. iur.* Vbi τὸ *ſubſcribere* indicare videtur breues notas vel ſcholia, quae vel margini edicti adleuerat, vel ipſi edicto ſubiunxerat Sulpicius. Vtcumque vero ſeſe res habeat, Pomponii iſtud teſtimonium ſuffragio ſuo confirmat Vlpianus,

pianus, a quo laudari videmus Seruii *librum primum ad edictum l. 5. D. de inſtit. act.* Non multo poſt A. OFILIVS, ICtus eximius et eques Romanus, C. Iulio Caeſari familiariſſimus, *edictum praetoris primus diligenter compoſuit. d. l. 2. §. 44. D. de orig. iur.* Quod quamuis ita intelligi poſſit, Ofilium tale quid molitum eſſe ſub Caeſare, quod ſub Hadriano Saluius Iulianus, qua de re paullo poſt diſpiciemus: certiſſimum tamen eſt, eum quoque interpretatum eſſe edictum, quum eius ſententiam vel interpretationem diſerte laudet Vlpianus *l. 1. D. ne quis eum, qui in ius voc.* ANTISTII porro LABEONIS, qui Auguſti ſaeculo iuris prudentiae principatum tenuit, libros ad edictum non modo allegat Vlpianus *l. 1. §. 5. D. de fugitiu.* ſed et Gell. *Nott. Att. lib. XIII. cap.* 10. qui *in iis lepide et argute multa reperta inueniri*, ait, et ex *libro quarto* obſeruat, *ſororem adpellatam eſſe, quaſi quod ſeorſum naſcatur, ſeparetur que ab ea domo, in qua nata ſit, et in aliam familiam tranſgrediatur.* Quin non modo de edicto praetoris vrbani bene meritus eſſe videtur Labeo, ſed et de praetoris peregrini. Nam vt *libri praetoris vrbani* memorantur ab Vlpiano in *l. 19. D. de verb. ſignif.* ita et *praetoris peregrini* librum XXXI. laudari videmus *l. 9. §. 4. D. de dolo mal.* Quo loco non poſſum, quin mea ipſius vineta caedam, retractemque, quam alio loco [*Antiquit. Rom. lib. I. tit. 2. §. 23. pag. 41. edit. Geneu.*] de his libris propoſui ſententiam. Quum enim olim conieciſſem, prioribus Labeonem de officio praetoris vrbani, poſterioribus de officio praetoris peregrini egiſſe: iam plane adſentior Henr. Bern. Reinoldo, exiſtimanti, *Var. cap.* 37. *libros praetoris peregrini* nihil fuiſſe aliud, quam edicti iſtius praetoris interpretationem: idemque iam ſentio de *libris praetoris vrbani*, quia Labeonem in illis ipſa edicti verba explicaſſe ex *l. 19. de verb. ſign.* manifeſtum eſt. Hinc *libri praetoris vrbani* iidem eſſe videntur cum *libris ad edictum*: *libros* vero *praetoris peregrini Commentaria ad edictum praetoris peregrini* comprehendiſſe cenſemus. Neque enim tam amplum fuit praetoris illius officium, vt ei deſcribendo libros XXXV. et plures impendere voluerit Labeo. Praeter hos et SABINVM interpretatum eſſe edictum praetoris vrbani, teſtis eſt Paullus *l. 18. pr. D. de operis libert.* vbi librum V. eorum commentariorum citat. Maſſurius is fuerit an Coelius, non facile dixerim, quamuis priori hos libros tribuere non dubitent Bertrandus *de iuris perit. lib. I. c.* 4.

Guil. Grot. *de vit. ICtor. lib. II. cap.* 1. et Fabric. *Biblioth. Lat. lib. IIII. cap.* 9. *pag.* 815. *vol. I.* At vtrumuis eorum intelligas, commentarium alterutrius in edictum habes, ante Hadriani tempora ſcriptum, quia priorem ſub Tiberio, poſteriorem ſub Veſpaſiano floruiſſe conſtat. FVLCINIVM quaedam ſcripſiſſe in edictum, ex *l.* 13. *D. de condict. furt. l.* 29. *D. de religioſ.* et *l.* 7. *D. quib. ex cauſſ. in poſſ. eat.* colligitur. Eumdem anteriorem fuiſſe Hadriano, quin Proculo et Neratio, ex *l.* 43. *D. de mort. cauſſ. donat. l.* 3. *§. vlt. D. de act. rer. amot.* diſcimus. Eodem referre fortaſſis liceret VIVIANVM, OCTAVENVM, et MELAM, ſi recentiorum tantum auctoritate ſtaremus. Sed vti negari non poteſt, Melam Nerua et Proculo; *l.* 11. *D. ad leg. Aquill. l.* 3. §. *fin. de act. rer. amot. l.* 14. *D. de ann. legat.* Octauenum Aburno Valente et Hadriano; *l.* 67. *D. ad SC. Trebell.* Viuianum denique ſaltim ante Pomponium ſcripſiſſe: ita edictum illos eſſe interpretatos ex inſtituto, mihi quidem nondum liquet.

§. VIII.

An *Oſilius* edictum perpetuum ſcripſerit auctoritate et iuſſu Iulii Caeſaris?

Sed inter tot iureconſultos, qui in edicto interpretando ingenia iam ante Hadriani tempora exrcuerunt, nullus maiorem ſibi celebritatem peperit A. OFILIO, quem Dodwell. in *Adpend. Praelect. Cambdem. pag.* 780. tale ſcripſiſſe edictum exiſtimat, quale poſtea Hadriani auſpiciis adornauit Saluius Iulianus. Verba viri doctiſſimi, quamuis prolixiora, ipſa hic legi operae pretium erit. *Sub Iulio*, inquit, *primus edictum perpetuum compoſuiſſe dicitur C. Ofilius, teſte Pomponio. Erat itaque et ante Iulium perpetuum praetoris edictum, a Sulpicio commentariis illuſtratum, et tamen Iulio iam rerum potiente, primus edictum compoſuit Ofilius. Nec difficile tamen erit, illa inuicem conciliare, ſi dixerimus, praetores antiquiores ita perpetuum edictum obſeruaſſe, vt locus nullus fuerit gratiae, nec licuerit praetori ab eo, quod initio praeturae ſuſceperat, diſcedere. Sic enim locus nullus erat gratiae in cauſſa amicorum. Sed varia interim fuerant ſuperiorum praetorum edicta, pro vario praetorum annuorum arbitratu. Nec vnum aliquod edictum delegerat ſenatus, quo tenerentur annorum futurorum omnium praetores. Erant itaque in illis alia aliis meliora, et pro captu annuorum praetorum certe gratiora. Hoc vnum cenſuerat ſenatus, ne pro arbitratu ſuo praetor nunc vnum ſequeretur, nunc aliud deceſſorum edictum, nec nouum ſibi ex omnibus colligeret, ſed vnam aliquam eamdemque iu-*

ris

ris normam in magiſtratus tempore vniuerſo obſeruaret. Satius eſſe duxit Iulius, ſi bona edictorum omnium in vnum aliquod edictum colligenda curaret, nec in vnum annum, ſed pro vniuerſa praetorum ſucceſſione perpetuum eſſe decerneret. Ergo edicto illi colligendo opera neceſſaria erat viri in iure praeſertim praetorio verſatiſſimi, qualis ille erat Ofilius. Non tamen ſatis erat ad edictum iſtud ſtabiliendum, ſeu praetoris annui poteſtas, ſeu etiam ICti. Ergo compoſitum ab Ofilio ſanciuit Caeſar, dictatoria eius poteſtate, vel eo forſan auctore atque referente ſenatus. Dictator erat rei publicae conſtituendae cauſſa, quo nomine alia multa in legibus iam conſtitutis innouauit. Hactenus Dodwellus, qui et in ſequentibus inſtituta inter Ofilii & Iuliani edicta comparatione, ambo ſibi perſimilia fuiſſe iudicat. Compoſitum enim ab Ofilio ICto ſanciuiſſe Caeſarem, et a Iuliano ICto compoſitum ſimiliter ſanciuiſſe Hadrianum. Id tamen fuiſſe in poſteriore illo exemplo nouum, quod poſterius illud edictum Hadrianeum commentariis ſuis illuſtrarint, quotquot habeamus in Pandectis, ICti, ideoque neglecta ſit priorum edictorum mentio, quod nihil illa commune cum ſcriptorum, quos habeamus, coaeuis moribus haberent. Ex quibus omnibus patet, ad duo praecipua capita reduci poſſe viri in his rebus acutiſſimi ſententiam. Primo enim Ofilium Iulii Caeſaris auſpiciis tale condidiſſe edictum perpetuum exiſtimat, quale poſtea compoſuit Iulianus: deinde illud vel a Caeſare dictatore, vel a ſenatu, ad quem ea de re Caeſar cum praerogatiua ſuffragii ſui referre potuerit, confirmatum et in forum receptum fuiſſe.

§. VIIII.

Sunt in his, quod ipſe, qua fuit modeſtia, faſſus eſt auctor doctiſſimus, permulta non adeo, quam vel ipſe, vel nos vellemus, comperta atque explorata. Si quis tamen, quid ſentiam, ex me quaereret, Dodwellum ego DIVIDERE SENTENTIAM vetere formula iuberem. Prius enim, quod de edicto Ofiliano adfirmat, certiſſimum; poſterius vix veroſimile eſſe arbitramur. Vt A. Ofilium, (quem Dodwellus perperam *Caium* vocat,) Iulii Caeſaris auſpiciis edictum, quod perpetuo et ad omnem poſteritatem valeret, concinaſſe credamus, multa ſunt, quae nobis perſuadent argumenta. Primo enim de Caeſare diſertis verbis refert Suetonius *cap.* 44. eum *deſtinaſſe ius ciuile ad certum modum redigere, atque ex immenſa diffuſaque legum copia optima quaeque et* **Dodwelli ſententia expenſa.**

 neceſſa-

neceſſaria in pauciſſimos conferre libros. At nihil egiſſet Caeſar, ſi neglexiſſet ius honorarium, nobiliſſimam fere partem; ac veluti *viuam vocem iuris ciuilis. l.* 8. *D. de iuſtit. et iur.* Deinde quum ICti operam deſideraret labor iſte diffuſiſſimus: cui potius, quaeſo, illum delegaſſet Caeſar, quam A. Ofilio, qui tum et principatum inter ICtos tenebat, ac proinde a Cicerone et Attico magni fiebat, ceu ex *Epiſt. ad diuerſ. lib. VII. epiſt.* 21. et *l.* 234. *D. de verb. ſign.* patet, et ipſi Caeſari erat familiariſſimus. *l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.* Praeterea adhibitum illum eſſe a Caeſare, ex eo patet, quod Pomponius eum EDICTVM *praetoris* PRIMVM *diligenter* COMPOSVISSE ſcribit. Primus vero qui compoſuiſſe poteſt, quum ante eum eumdem laborem, ipſo teſte Pomponio, occuparit Ser. Sulpicius? Primum ergo eum oportet edictum ſcripſiſſe, publica auctoritate, et tale quidem, quod et in poſterum in foro perpetuo eſſet valiturum. Accedit, quod quum *Seruium duos libros perquam breuiſſimos ad edictum ſubſcriptos reliquiſſe* dicat Pomponius, *Ofilium edictum ipſum primum diligenter* COMPOSVISSE, narret. Quae ſane eadem eſt phraſis, qua veteres Saluii Iuliani laborem deſcribunt. Aurel. Victor. *cap.* 19. *Iulianus primus edictum, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur, in ordinem* COMPOSVIT. Eutrop. *Hiſtor. lib. VIII. cap.* 9. *Iulianus, nepos Saluii Iuliani, qui ſub diuo Hadriano perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Paeanius in *Metaphraſi*: ὃς τὸ διηνεκὲς διάταγμα τοῖς Ἀδριανοῦ χρόνοις ΣΥΝΕΤΑΞΕΝ. Hieronymus *in Chron. Euſeb. n.* 2147. *Saluius Iulianus perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Denique Iuſtinianus in Graeca conſtitutione, qua Digeſta confirmauit, §. 18. Ἀδριανὸς τὰ παρὰ τῶν πραιτώρων κατ' ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα ἐν βραχεῖ τινὶ ΣΥΝΗΓΕ βιβλίῳ, τὸν κράτιστον Ἰουλιανὸν πρὸς τοῦτο παραλαβών: *Hadrianus ea, quae a praetoribus quotannis edicta fuerant, breui complexus eſt libello adſumto ad id optimo Iuliano.* Quare ex ſimilibus verbis colligas, ſimilem fuiſſe A. Ofilii et Saluii Iuliani laborem, et vtrumque ex variis praetorum edictis vnum perpetuum principum ſuorum auſpiciis compilaſſe. At publica tamen vel Caeſaris dictatoris perpetui, vel ſenatus populique Romani ſanctione confirmatum, et in forum receptum eſſe compoſitum illud ab Ofilio edictum, quod poſteriore loco ſtatuit Dodwellus, id vero nec vlla veterum auctoritate niti, et vel ideo parum probabile videtur, quod omnia illa Caeſaris conſilia, quae de emendando iure ceperat, fata turbaſſe, teſtatur Suetonius: *talia*, in-

quiens

quiens, *agentem atque meditantem mors praeuenit.* Elegans ergo procul dubio fuit is Ofilii labor, et fortaſſis auctore Iulio Caeſare ſuſceptus, quin et perpetuo fori Romani vſui, niſi fallimur, deſtinatus: ſed qui tamen numquam obtinuit legis publicae robur, fatis eam gloriam Saluio Iuliano deſtinantibus, vt primus et edictum vere perpetuum in ordinem redigeret, illudque SCto firmatum, et pro norma iuris dictionis perpetua atque immutabili in vniuerſo orbe Romano receptum, videret, viuuſque, vt ita dicam, poſteritati intereſſet.

CAPVT II.

DE TEMPORE CONDITI EDICTI PERPETVI, ET CVR ISTE LABOR SALVIO IVLIANO DEMANDATVS.

§. I. *Edictum vere perpetuum conditum eſt ſub Hadriano imp.* §. II. *Hadrianus, Numae aemulus, nouarum legum conditor.* §. III. *Genuina conditi edicti perpetui era figenda in ann. erae Dionyſ.* 131. §. IIII. *Auctor edicti Saluius Iulianus. Eum tunc praetura functum videri,* §. V. *et edictum compoſuiſſe auctoritate Hadriani.* §. VI. *Iulianum ex variis aliis edictis collegiſſe edictum ſuum.* §. VII. *Quaedam tamen de ſuo addidiſſe, alia detraxiſſe atque immutaſſe.* §. VIII. *Immo et quaeſtiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas, decidiſſe.* §. VIIII. *Illius auctoritas.* §. X. *Quid iuris prudentia* MEDIA. §. XI. *Auctoritatem ſuam edictum perpetuum conſeruauit etiam ſub inſequentibus imperatoribus. Seueri imp. irritum conſilium.* §. XII. *Plerique ICti poſt Hadrianum ad edictum illud ſe frequenter referunt.* §. XIII. *Illud in ſcholis iuridicis ab anteceſſoribus explicatum.* §. XIIII. *An ſectae ICtorum plane ceſſauerint, condito edicto perpetuo?*

§. I.

SEd iam demum ad EDICTVM vere PERPETVVM progredimur, id eſt, ad tale, quod ideo conditum, vt in foro Romano ſemper in vſu foret, neque ab vllo futuro praetore vmquam vel totum, vel ex parte, mutaretur. Hanc acceſſionem iuris pru- Edictum vere perpetuum conditum eſt

ſub Hadriano imp.

dentia debet non Antonino Pio, cuius auſpiciis edictum perpetuum prodiiſſe putauit Paullus Diaconus *Hiſtor. miſcell.* multo minus Didio Iuliano, imperatori, cui ex corrupto loco Aurelii Victoris *cap.* 19. eam laudem tribuunt Garro *ad l.* 2. §. *vlt. D. de orig. iur.* et vir magnus, Hugo Grotius, in *Florum ſparſion. pag.* 87. verum Hadriano, ambiguae quidem famae principi, ſed artium tamen omnium, quae pacem ornant, ſtudioſiſſimo. Huic enim iſtud edictum tribuunt non modo Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. ſed et Iuſtinianus imp. quorum teſtimonia ſuperioris capitis paragrapho vltima adlata hic non de nouo adſcribimus. Addimus potius iam alia in ipſo iure noſtro paſſim obuia. Ita in *l.* 7. *C. de incol.* Diocletianus et Maximianus AA. citant DIVVM HADRIANVM *in edicto ſuo*, vbi res ipſa docet, in animo illos habuiſſe edictum perpetuum. Sed et Paullus *ſentent. recept. lib. I. tit.* 20. *§.* 1. dum ſcribit, *inter fideiuſſores*, EX EDICTO PRAETORIS *ſi ſoluendo ſint, licet ſinguli in ſolidum teneantur, obligationem diuidi*, ſatis indicat, ſe reſpicere ad epiſtolam d. Hadriani, qua beneficium diuiſionis inductum nouimus, §. 4. *Inſt. de fideiuſſ. l.* 26. *D. eod. l. vlt. C. de conſt. pec.* quamque ſtatim in edictum perpetuum recipi iuſſit princeps, tamquam ius perpetuo valiturum. Id quod ſane ſucceſſorum quiſquam non temere feciſſet. Sed nolo immorari demonſtrandae rei, quam hodie non temere quemquam vocare in dubium, arbitror.

§. II.

Hadrianus, Numae aemulus, nouarum legum conditor.

Id potius obſeruare hic licebit, nulli principi eam laudem magis deberi, quam Hadriano, quem nihil prius, nihilque antiquius habuiſſe conſtat, quam vt veluti nouam ciuitatem legibus conderet, eâque in re etiam, vti in reliquis pleriſque, Numam Pompilium imitaretur. Sollicitus futuri iuuenis, teſte Spartiano *in Hadr. cap.* 2. Virgilianas ſortes conſuluerat. Excidebat tum ſors, quam alii ex Sibyllinis verſibus ei proueniſſe dicebant, locus puta Virgilii *Aeneid. lib. VI. v.* 809. *ſeqq.*

Quis procul ille autem, ramis inſignis oliuae
Sacra ferens? noſco crines, incanaque menta
Regis Romani, primam qui LEGIBVS *vrbem*
Fundabit, Curibus paruis et paupere terra
Miſſus in imperium magnum.

Sortem probante euentu, totum ſe ad Numae exemplum componebat Hadrianus, adeo, vt in quibuſdam κακόζηλος poſſet videri.

deri. Pluribus id demonſtrauit Dodwellus *Praelect. Cambden.* VII. §. 6. *p.* 295. *ſeqq.* obſeruauitque, principem illum paene in omnibus ſe Numae ſimilem praeſtitiſſe. Quemadmodum Numa ferocem populum pacis artibus imbuebat: ita Hadrianus adeptus imperium, ad priſcum ſe ſtatim morem inſtituit, et tenendae per orbem terrarum paci operam intendit, Spartian. *Hadr. cap.* 5. et imminentia bella vel colloquio repreſſit, id. *cap.* 12. vel pacem et cum contemtu ſuo redemit: id. *cap.* 17. eaque re id conſequutus eſt, vt *expeditiones ſub eo graues nullae eſſent, bella etiam ſilentio paene tranſigerentur.* Spartian. *ib. cap.* 21. Quemadmodum deinde religionum ad ſuperſtitionem vſque ſtudioſus fuerat Numa: ita eamdem ἐθελοθρησκείαν adfectabat Hadrianus. *Sacra* enim *Romana diligentiſſime curabat, peregrina contemnebat, pontificis maximi officium peragebat,* teſte Spart. *cap.* 22. Artium quoque ac diſciplinarum omnium non ob aliam prope cauſſam patrocinium ſuſceperat Hadrianus, imp. quam vt ea quoque in re paria faceret cum Numa Pompilio. Hinc Aurelius Victor Schotti *cap.* 14. *pace ad orientem compoſita Romam regreditur. Ibi Graecorum more, ſeu* POMPILII NVMAE, *caerimonias, leges, gymnaſia, doctoreſque curare occepit.* Quin ne in minimis quoque diſſimilis Numae videretur, Hadrianus imitari etiam voluit

crines, incanaque menta
Regis Romani.

Nam, vt Xiphilinus *lib.* LXVIII. *pag.* 777. obſeruauit, Ἀδριανὸς πρῶτος γενειᾷν κατέδειξε, *Hadrianus primus barbam nutriuit,* idque ſatis confirmant eius nummi, in quibus primus omnium imperatorum barbatus ſiſtitur, quum deceſſores eius omnes raſo mento fingantur; τῶτο γὰρ ἐκ παλαιῦ πάντες οἱ ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἐποίυν: *Erat enim haec vetus conſuetudo ciuium Romanorum, ac ipſorum principum,* vt eodem loco ſcribit Xiphilinus. At nulla quidem re magis Numae ſimilis eſſe ſtuduit, quam ferendis legibus, eiſque ad rei publicae conditionem, qualis tum erat, attemperandis. Hinc vt Aurelius Victor, paullo ante laudatus, eum *Graecorum more, Seu Numae Pompilii* LEGES *curare coepiſſe,* teſtatur: ita Latinus Pacatus in *Paneg. cap.* 11. eum LEGIBVS *rem publicam imbuiſſe,* Paullus vero Oroſius *lib.* VII. *cap.* 13. et Io. Sarisber. *Nug. curial. lib.* VIII. *cap.* 19. *rem publicam iuſtiſſimis legibus ordinaſſe* ſcribunt. Quin Niceph.

Hiſt.

Hiſt. eccleſ. lib. III. *cap.* 24. Hadrianum Draconi et Soloni, Graecorum legiſlatoribus, comparat, quod et Athenienſibus leges petentibus ex Draconis, Solonis, reliquorumque libris iura conſtituerit, id quod et ante Nicephorum memoriae prodiderunt Euſebius in *Chronic. ad Olymp.* 225. 1. et Caſſiodorus in *Chronico*. Quis itaque miretur, quaeſo, principem tam legum nouarum cupidum, id ſibi negotium ſuſcepto principatu vel maxime datum eſſe crediddiſſe, vt et ius praetorium redigeret in ordinem, illudque ex incerto redderet certiſſimum ac perpetuum?

§. III.

Genuina conditi edicti perpetui era figenda in a. er. Dionyſ. 131.

De ipſo anno, quo conditum eſt edictum perpetuum, dubitare nos non patitur Euſebius, quem eo tutius procul dubio ſequimur, quo certius conſtat, cum antiquiora pleraque ex Ivlio Africano deſcripſiſſe, qui non niſi centum circiter annis ab Hadriani abfuit temporibus, chronologiam ſuam perſequutus ad annum Dionyſiacae erae 221. qui *Grati* et *Seleuci* coſſ. nominibus ſignatur, ceu animaduertit Georgius Syncellus *pag.* 212. Potuit itaque et Iulius Africanus compertam habere genuinam conditi edicti perpetui eram, et Euſebius illam ex Iulio Africano, Hieronymus ex Euſebio diſcere, vt nulla ſit cauſſa, teſtimonium illud, quod ſolum ex antiquitate ſupereſt, repudiandi. Ait autem Euſeb. in *Chronico n.* 2147. *Saluius Iulianus perpetuum compoſuit edictum.* Iſte vero annus ab Abraamo 2147. inchoandus eſt a Kalendis Octobr. anni Dionyſiani 130. ab ipſo Euſebio ſignati conſulatu Κατυλλίνȣ καὶ Ἄπρȣ, id eſt, v. c. 884. Quum vero inſequente demum anno Hadrianus celebrarit quindecennalia, eaque vtplurimum nouarum etiam legum promulgatione illuſtriora reddi ſolerent, vti cum adparatu docuit vir acutiſſimus, Ant. Pagi *Diſſert. hypatic. part. II. cap.* 4. *§.* 3. *pag.* 123. nulli dubitamus, quin et edictum perpetuum proximo demum anno ſit publicatum, adeoque genuina illius era incidat in annum Dionyſiacum 131. conſulatumque Ser. Octauii Laenatis Pontiani et M. Antonii Rufini. Atque is quidem annus, in quem etiam Tillemontius *in Hiſt. imperat. tom. II. part. II. pag.* 408. reiicit edicti perpetui originem, ſine dubio erit pro genuina edicti perpetui era habendus, niſi Hadrianum vno anno anticipaſſe quindecennalia, credere malimus laudato Ant. Pagi, *ibid. cap.* 11. *p.* 209. quamuis ipſe vir doctiſſimus poſtea annum Dionyſ. 131. praetulerit *in Crit. Baron. tom. I. pag.* 127. Manifeſto itaque

itaque errat Ren. Bottereau, qui *in Hadriano legiſlat. pag.* 189. eram edicti perpetui figit in anno Dionyſ. 132. quo Augurinus et Seuerianus faſces tenuere, et in notatione tamen margini attexta, exiſtimat, ſe ab Euſebio non diſſentire. Licet enim concedamus, Euſebium annos Hadriani completos numerare a III. Id. Aug. tamen et ſic edictum perpetuum publicatum eſſe oportet anno Dionyſiaco non 132. ſed proxime antecedente 131. ceu vnuſquiſquè calculi chronologici non plane imperitus facile animaduertit. Minime omnium opus fuerit, in Baronio refutando haerere, qui, ſicuti temporum rationes fere vbique perturbat: ita et edictum perpetuum toto triennio facit recentius, promulgatum quippe ex eius ſententia anno erae Dionyſ. 134. Leuauit nos eo labore, qui vniuerſae Baronii chronologiae ſeueram limam adhibuit, doctiſſimus Pagi, ad quem ideo lectorem merito remittimus.

§. IIII.

Hadrianum eam in rem vſum eſſe opera ICti eximii, SALVII IVLIANI, inter omnes conſtat. Eum enim huius edicti auctorem ac conditorem celebrant non modo Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. Euſeb. *in Chron. n.* 2147. et fortaſſis etiam Spartian. in *Seuer. cap.* 17. verum etiam iura noſtra, veluti *l.* 2. §. 18. *C. de vet. iur. enucl.* et *l.* 10. *C. de condict. indebiti*, vbi Iuſtinianus eum diſerte vocat *ſummae auctoritatis hominem, et praetorii edicti perpetui ordinatorem.* Enimuero quum Hadriani aetate permulti floruerint ICti eximii, et Iuliano forſan nec doctrina, nec rerum ciuilium vſu poſtponendi, veluti T. Ariſto, Neratius Priſcus, Iuuentius. Celſus aliique, quos et *in conſilio Hadriani fuiſſe*, et *omnes a ſenatu probatos eſſe*, ſcribit Spartian. in *Hadr. cap.* 18. non abſurde quaeritur, cur Iulianum potiſſimum ex omnibus delegerit Hadrianus, qui edictum iſtud perpetuum componeret? Erant tum procul dubio, qui et doctrinae, et aetatis, et honorum praerogatiua, ſuo quodam iure poſtulare poterant, vt ipſi potius ſcribendo edicto adhiberentur. Praeterea inuidiam procul dubio et ſibi et Iuliano non minimam conflaſſet Hadrianus, ſi eum ſolum et prae reliquis omnibus huic operi parem iudicaſſet; ſaltim non potuiſſent non id aegre ferre Proculeiani, ſi Hadrianus, ſuum dumtaxat ſequutus iudicium, diuerſae ſectae anteſignano negotium dediſſet ſcribendi edictum perpetuum, in pleriſque controuerſiis in poſterum pro norma in foro et ſcholis iuridicis futurum. Opor-

Auctor edicti *Saluus Iulianus.* Eum tunc praetura functum videri.

tet ergo cauſſam fuiſſe iuſtiſſimam, cur Iulianum reliquis omnibus eius aetatis ICtis praeferret, et talem quidem, vt ne poſſent quidem reliqui Iuliano inuidere. Qualem vero ego non aliam reperire poſſum, quam quod eo ipſo anno praetura functus ſit Iulianus. Id ſi ponamus, facile rationem ſui iudicii reddere potuit Hadrianus: Cui enim alii edicti praetorii adornandi curam iure potiore demandaſſet, quam praetori, cui ipſa quodammodo officii ratio hunc laborem imponere videbatur? Et quis, quaeſo, praetorum magis labori illi par videri poterat, quam ICtus ille nobiliſſimus? Coniecturam hanc ſane ne inanem atque improbabilem ego exiſtimem, multis moueor argumentis. Primo enim Iuſtinianus in Graeca *conſtitutione de confirmatione Digeſtorum*, §. 18. Hadrianum componendo edicto perpetuo adhibuiſſe ait τὸν κράτιστον Ἰουλιανόν. Κρατίστους enim dictos, qui honoribus fungerentur, *lib. I. cap.* 1. §. 11. obſeruauimus, et ita ob geſtos honores frequenter adpellatur Vlpianus a Modeſtino *l.* 2. *§. vlt. et l.* 4. §. 1. *D. de excuſat. tutor. l.* 2. *§.* 5. *D. qui pet. tut.* nec alia ratio eſt, cur in *Actibus apoſtolicis* κράτιστοι audiant Feſtus et Felix, procuratores Caeſaris, apud Plutarchum Fundanus, apud Ioſephum Epaphroditus, apud Iuſtinum martyrem Diognetus. Itaque honore functum oportet Iulianum, quum edictum perpetuum concinnaret. Deinde praeturam illum geſſiſſe, nemo dubitabit, quum ipſae praeturae ſuae meminerit *l.* 5. *D. de manumiſſ. vind.* Quid ergo prohibeat, quo minus eum hoc ipſo anno praetorem fuiſſe cenſeamus, quum nec temporis ratio, nec aliud quidquam huic diuinationi repugnet. Denique, quod palmarium eſt, Iulianum edicto quaedam noua capita, veluti edictum *de coniungendis cum emancipato liberis eius* adſtruxiſſe, infra ſuo loco demonſtrabimus pluribus. Atqui edictis tralatitiis noua adſuere, proprium tum erat praetorum officium, neque priuatus quiſquam temere eam ſibi poteſtatem ſumſiſſet. Quare nihil certius puto, quam Saluium Iulianum, quum id edictum ederet, praetorem deſignatum fuiſſe, eaque fretum poteſtate iuſſu Hadriani ita compoſuiſſe edictum, vt tralatitiis, quae collegerat, more maiorum quaedam noua adſueret, adeoque vltima vice eo iure vteretur, quod ſatis norat, nulli in poſterum praetori relictum iri.

§. V.

et edictum compoſuiſſe auctoritate Hadriani.

Ex iiſdem autem, quae ſupra produximus, veterum teſtimoniis ſatis adparet, non priuata induſtria, vti alios ICtos, ſed auſpiciis principis auctoritateque publica edictum perpetuum compoſuiſſe

poſuiſſe Iulianum. Vnde merito eorum deſideres iudicium, qui vaſta illud Digeſtorum opera, a Iuliano ac Triboniano compilata cum edicto perpetuo, id eſt, *βραχεῖ βιβλίῳ*, *breui libello*, ceu vocat Iuſtinianus, confundunt. Id quod tamen faciunt quamplurimi, quamuis, vt fit, ne ipſi quidem inter ſe conſentiant. Sic Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 24. notat Claudium Colombettum, ſcribentem in *praefatione paratitlorum*, Saluium Iulianum centum Digeſtorum edictorum libros edidiſſe. Exſtat etiam Matth. Blaſtaris Hieromonachi *Hiſtoria iuris*, quam ex codice Voſſiano Leidenſi edidit Io. Alb. Fabric. *Biblioth. Graec. Vol. XII. pag.* 367. *ſeqq.* in qua adhuc magis ridicula legas; Ταῦτα πάλιν ὁ πολὺ μετὰ Αὔγουστον ἄρξας Ἀδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τὰ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βίβλοις θεωρουμένην πεντήκοντα Δίγεστα τούτοις ἤτοι Πανδέκτην ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλέγοντα: *haec iterum Hadrianus, qui multo poſt Auguſtum imperauit, aliorum quidem praeſcripta omnia in vnum colligens, opus confecit, in quinquaginta libros diſtributum, Digeſtorum ſiue Pandectarum vocabulo ab eo adpellatum, quia e multis erant collecta.* Hic manifeſtum eſt, Colombettum edictum perpetuum cum Iuliani Digeſtis, quorum tamen non centum, ſed nonaginta libri exſtiterunt, Graeculum autem cum ipſis Iuſtinianeis Pandectis turpiter confundere. Falſiſſimum enim eſt Iulianum ſcripſiſſe libros C. Digeſtorum edictorum, nec minus falſum, Hadrianum libros L. Pandectarum compilari iuſſiſſe. Vnde recte has nugas in notula margini ſubiecta reiicit vir doctiſſimus, Io. Alb. Fabricius, ſcribitque: *de his Pandectis et Codice Hadriani altum apud veteres et Iuſtinianum ipſum ſilentium.* Et tamen idem vir eximius, quod mireris, neſcio quem ſequutus auctorem, *pag.* 341. *ſequ.* ipſe quoque ait: *edictum quoque perpetuum Hadriani, vt dixi, auſpiciis conditum a Saluio Iuliano ex edictis praetorum corpus quoddam iuris, quinquaginta libris digeſtum exhibebat.* Quae et ipſa ſine auctore dicuntur. Vt paucis complectar omnia: aliud erat edictum perpetuum, aliud opus Digeſtorum Iuliani. Illud erat συλλογὴ edictorum praetoriorum βραχεῖ βιβλίῳ, *breui libello* comprehenſa; hoc opus diffuſum, non in centum quidem, nec in quinquaginta, ſed in nonaginta libros diſtributum. Illud publica auctoritate conditum in foro pro norma perpetua iuris dictionis praetoris erat: hoc non aliam vmquam auctoritatem, quam qualem alia ICtorum

rum

rum ſcripta priuata habere ſolent, eſt conſequutum, et edictum perpetuum aliaſque iuris ciuilis partes luculento commentario illuſtrabat: vnde ex illo in Digeſtis noſtris praetoris verba, ex hoc eorum interpretamenta depromta videmus. Inter quae quantum diſcrimen intercedat, facile vniuſquiſque animaduertit.

§. VI.

Salu. Iulianum ex variis aliis edictis collegiſſe edictum ſuum.

Ceterum opera illa Saluii Iuliani non in eo conſtitit, vt nouum aliquod edictum ex ſuo ingenio contexeret, ſed vt ex veterum praetorum edictis, quae vſum in foro haberent, decerperet, eaque certo diſpoſita ordine breui libello complecteretur. Hinc veteres talibus plerumque vtuntur verbis, quae non tam noui edicti elucubrationem, quam compilationem quamdam edictorum veterum videntur ſignificare. Aurelius Victor certe id, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur, Iulianum IN ORDINEM COMPOSVISSE, Iuſtinianus *l.* 10. *C. de condict. indebit.* ORDINASSE, et in *l.* 2. *§.* 18. *C. de vet. iur. enucl.* eum COLLEGISSE edictum perpetuum dicit, vbi in Graeca conſtitutione eſt συνῆγε, quemadmodum apud Paeanium in *Paraphraſi Eutropii lib.* VIII. *cap.* 9. συνέταξε, quae verba nihil aliud, quam compilationem quamdam ac veluti teſſelatum aliquod opus a Saluio Iuliano factum exprimunt. Et facile profecto temporibus illis fuit, vetuſtiſſima praetorum edicta inter ſe conferre, ex iiſque optima quaeuis ac ſaluberrima colligere, quum non modo tot ICtorum opera ad edictum, quae ſupra recenſuimus, exſtarent, ſed et vberrimam edictorum veterum ſegetem, vel ſola bibliotheca Vlpia ſufficere poſſet, de qua Gellius, eorumdem temporum ſcriptor, *Noct. Attic. lib.* XI. *cap.* 17. EDICTA VETERVM PRAETORVM, *ſedentibus forte nobis in bibliotheca templi Traiani, et aliud quid quid requirentibus, quum in manus incidiſſent, legere ac cognoſcere libitum eſt. Tum in quodam* EDICTO ANTIQVIORE ita *ſcriptum inuenimus:* QVI FLVMINA RETANDA PVBLICE REDEMTA HABENT, SI QVIS EORVM AD ME EDVCTVS FVERIT, QVI DICATVR, QVOD EVM EX LEGE LOCATIONIS FACERE OPORTVERIT NON FECISSE. Bibliotheca ergo haec templi Traiani, quam Vopiſcus VLPIAM vocare ſolet, quamque ſua aetate in thermis Diocletianis collocatam fuiſſe, ſcribit, cum aliis monimentis antiquis, tum et veteribus legibus, SCtis, edictis, principumque conſtitutionibus fuit refertiſſima, ceu praeter hunc locum Gellii probant ea, quae inde depromſit Vopiſcus in *Vita*

Taciti

Taciti, cap. 8. et in *Vit. Aureliani, cap.* 8. Et ſane talia antiqua edicta ad manum fuiſſe Saluio Iuliano, edictum perpetuum componenti, colligi poteſt ex *l.* 1. §. 1. *D. commod.* vbi Iulianus edictum Pacuuii de commodato emendatum, et pro VTENDVM DARE ſubſtituiſſe dicitur COMMODARE. Ad quem locum Ant. Auguſtinus *de nom. propr. Pandect. cap.* 5. *pag.* 342. *Hic* PACVVIVS, inquit, *praetor fuiſſe videtur, et ante edictum perpetuum in ſuo edicto vtendi verbo, non commodati vſus. M. Pacuuius poëta tragicus fuit propinquus Cn. Pompeii Magni.* Sed hic quidem poëta tragicus, quem honores Romae geſſiſſe, non conſtat, nihil fortaſſis ad Pacuuium noſtrum facit. Magis eſt, vt intelligi putemus C. Ateium Pacuuium, quem inter Ser. Sulpicii auditores recenſet Pomponius, *l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.* vel de Sex. Pacuuio, quem tribunum plebis, ſeſe Auguſto more Celtico Hiſpanicoque conſecraſſe, aliiſque idem faciendi auctorem exſtitiſſe, refert Dio Caſſ. *Hiſtor. lib. LIII. pag.* 510. At quum ne de eorum quidem praetura quidquam compertum habeamus, rem in medio merito relinquimus.

§. VII.

Quamuis vero, vti diximus, id praecipue negotii datum eſſet Iuliano, vt edictum illud perpetuum ex antiquioribus praetorum edictis colligeret: procul dubio tamen Hadrianus imp. illi idem indulſerat, quod poſtea Triboniano eiuſque collegis indulſit Iuſtinianus, vt non modo, quae deeſſe viderentur, adderet ſuppleretque, vel quae non eſſent eorum temporum, omitteret: verum etiam deprauata emendaret, incommode dicta mutaret, dubia ac ambigua decideret. Ea enim poteſtate in condendo edicto perpetuo re ipſa vſum eſſe Saluium Iulianum, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Addidiſſe eum aliqua de ſuo, vulgo probant exemplo interdicti Saluiani, quod Iuliano noſtro et originem et nomen debere putant. Sed quum ea res nondum ſatis expedita ſit, aliud, idque certius exemplum nobis ſuppeditat edictum DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS EIVS. Iſtud enim *a Iuliano eſſe introductum*, diſerte refert Marcellus *l.* 3. *D. de coniung. cum emanc. lib. eius.* Omiſiſſe etiam Iulianum quaedam veterum edicta, iam a Bertrando *de iuriſperit. lib. I. cap.* 1. et Ren. Bottereau in *Hadr. legiſlat. ad a. Chr.* 134. *pag.* 189. recte obſeruatum eſt:

Quaedam tamen de ſuo addidiſſe, alia detraxiſſe atque immutaſſe.

eſt : qui tamen, dum exempli loco adferunt edictum illud de iureiurando Flamini diali, virginibuſque Veſtalibus in omni iuris dictione praetoris non deferendo, cuius meminerit Gell. *Noct. Att. lib. X. cap.* 15. procul dubio egregie falluntur. Vnde enim ſciunt boni illi viri, nihil huiuſmodi fuiſſe in edicto perpetuo? An quia illud in Pandectis exſtare paſſus non eſt Iuſtinianus, princeps Chriſtianus? At multa alia fuerunt in edicto perpetuo, quorum nec vola, nec veſtigium in Pandectis ſupereſt, veluti edictum *de praediatoribus*, quod ſingulari commentario illuſtrarat Caius, edictum *de vindiciis*, edictum *de cognitoribus*, edictum *de alterutro*, et ſexcenta fortaſſis alia. Quin potius ex ipſo edicto perpetuo haec protulit Gellius, idque diſertis his verbis monuit: *verba praetoris ex* EDICTO PERPETVO *de Flamine diali, et ſacerdote Veſtae adſcripſi:* SACERDOTEM VESTALEM ET FLAMINEM DIALEM IN OMNI MEA IVRISDICTIONE IVRARE NON COGAM. Atqui quum haec ſcriberet Gellius, non aliud in foro valebat edictum perpetuum, quam illud Saluii Iuliani. Floruiſſe enim Gellium temporibus Antonini Pii, et ſub Marco demum imp. rebus humanis exceſſiſſe tam adcurate demonſtrauit Henr. Dodwell. in *Diſſ. de aetate peripli maris Euxini*, §. 10. *pag.* 117. *Tom. I. Geogr. min.* vt res hodie dubio videatur carere. Rectius ergo inter omiſſa a Iuliano edicta retuleris, illud, quod paullo ante ex eiuſdem Gellii *lib. XI. cap.* 17. attulimus, de fluminibus retandis. Dum enim Gellius ſe illud *inter edicta veterum praetorum in bibliotheca templi Traiani inueniſſe* teſtatur, illudque adeo non tamquam vulgo obuium, ſed veluti antiquum, et ob obſoletum RETANDI verbum paullo obſcurius promat atque interpretetur, ſatis profecto luculenter indicat, illud locum non inueniſſe in Saluii Iuliani edicto perpetuo. Immutaſſe denique nonnulla Iulianum, iam exemplo Pacuuiani edicti oſtendimus. In illo enim verba VTENDVM DARE immutaſſe illum, ac pro iis ſcripſiſſe COMMODARE, obſeruat Vlpianus *l.* 1. §. 1. *D. commod.* idque ob eam cauſſam factum, addit, quod ex Labeone didicerit, *inter commodatum et vtendum tantum intereſſe, quantum inter ſpeciem et genus.* De edicto, QVOD METVS CAVSSA, ſimile quid narrat Vlpianus *l.* 1. *D. quod met. cauſſ. Olim*, inquit, *ita edicebatur:* QVOD VI METVSVE CAVSSA. *Vis enim fiebat mentio propter neceſſitatem impoſitam, contrariam voluntati: metus inſtantis vel*

futuri

futuri periculi cauſſa mentis trepidatione. Sed poſtea detracta eſt vis mentio, ideo quia quodcumque vi atroci fit, id metu quoque fieri videtur. Sed plura huius generis paſſim in notationibus noſtris ad edictum perpetuum obſeruauimus, quae hic repetere nihil attinet.

§. VIII.

Magis operae pretium fuerit, hic notare, eam quoque poteſtatem, indulgente Hadriano imp. ſibi ſumſiſſe Iulianum, vt, ſi qua ob ſectarum diſſidia, tum vel maxime gliſcentia, dubia ac ambigua eſſent, ea, inſertis edicto perpetuo nouis clauſulis decideret. Quo ipſo quin plerumque ſecundum Sabinianos litem dederit Iulianus, ipſe tum Sabinianorum coryphaeus, ipſa ſectariorum indoles dubitare nos non patitur. Ita profecto comparatum eſt ingenium humanum, vt, vbi penes ſe ſtatuendi quiduis arbitrium eſſe videt, de ſupprimendis aduerſariorum ſententiis, ſuiſque euehendis ac ſtabiliendis cogitent, ſiue iuſtas, ſiue nullas eius conſilii ſui adferre poſſint rationes. Nec eam adfectuum intemperiem ſemper euitare poſſunt ingenia etiam erectiora, et candida, quale Saluii Iuliani fuiſſe, non dubitamus, quum et ipſa hominem non exuant, ſuaſque partes potentiores eſſe, quam aduerſariorum, ſemper malint. Sed quid opus eſt verbis, vbi res ipſa loquitur? Vetus erat ſcholae Proculeianae ſcitum, ab ipſo Labeone ortum, bona etiam ea, quae ſoluendo non ſunt, qualia *l.* I. *pr. D. de iure fiſci* recenſentur, ad fiſcum ipſo iure pertinere. Id tamquam durum atque iniquum exagitabant Sabiniani, maioremque hoc caſu aequitatis, quam iuris ſtricti habendam eſſe rationem exiſtimabant. Quid hic Saluius Iulianus? De eo Calliſtratus *d. l.* I. *§.* I. *D. de iure fiſc. an bona*, inquit, *quae ſoluendo non ſint, ipſo iure ad fiſcum pertineant, quaeſitum eſt. Labeo ſcribit, etiam ea, quae ſoluendo non ſint, ipſo iure ad fiſcum pertinere. Sed* CONTRA SENTENTIAM EIVS EDICTVM PERPETVVM SCRIPTVM EST, *quod ita bona veneant, ſi ex his fiſco adquiri nihil poſſit.* Ita finem huic veteri controuerſiae auctoritate ſua impoſuit Iuſtinianus, effecitque, vt iam publica eſſet, quae antea priuata erat Sabinianorum ſententia. Idem et aliis pleriſque locis procul dubio fecit Iulianus, quamuis id non aeque obſeruarint interpretes. Quamobrem non poſſumus non mirari, aduerſus bonum Tribonianum

Immo et quaeſtiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas, decidiſſe.

nianum

nianum tantos hodie excitari tumultus, ac paene virgas quotidie expediri, non aliam ob cauſſam, quam quod veterum ICtorum fragmenta non talia ſemper, qualia iſta inueniſſet, repraeſentarit, ſed quaedam pro lubitu adſuerit, detraxeritue, quaedam in alium plane ſenſum detorſerit. Quaſi vero non eodem iure ſemper vſi ſint omnes, qui e vetuſtioribus legibus corpus quoddam nouum compilarunt? Tueri ſane ſe Tribonianus poteſt magnis exemplis, non modo Iuliani noſtri, ſed et decemuirorum, qui ex illa legum Graecanicarum congerie, quam tres viri in Graeciam miſſi aſportauerant, corpus aliquod legum Romanarum componere iuſſi, quidquid rei publicae patriae parum conuenire videretur, detrahebant, mutabant, ſupplebantque, adeoque ex legibus Graecanicis conficerent XII. tabulas, ab illo iure in pleriſque capitibus diſcrepantes, ceu comparatio illarum legum decemuiralium et inſtitutorum Graecorum, iam a Pardulpho Prateio, aliiſque inſtituta, ſatis vnumquemque conuincet. Sed quid opus eſt alia defenſione, quum rem conficiat iuſſus principis, quo freti et Tribonianus et Iulianus opera ſua edolabant? Nihilominus tamen aliud, quo Saluium Iulianum tueretur, argumentum commentus eſt Ren. Bottereau in *Hadrian. legis lator. pag.* 189. Credere enim nos iubet, *Iulianum, ſi quid inuenerit dubium, (quemadmodum in ea edicti parte, qua emancipatus, accepta contra tabulas bonorum poſſeſſione liberis et parentibus legata praeſtare iubetur,) Ariſtonem alioſque ICtos, quum ipſe nihil ſine Hadriano, Hadrianus nihil ſine ſenatorum iuris peritorumque conſilio conſtitueret, conſulere non dubitaſſe.* Sed omnia haec vir doctus collegit ex *l. 6. D. de legat. praeſt.* quum tamen ex eo loco, Ariſtonem a Iuliano eſſe conſultum, non adpareat, multoque minus, Iulianum tum ab eo expetiiſſe hoc conſilium, quum edictum perpetuum prae manibus haberet, minime omnium vero, Iulianum nihil ſine Hadriano, Hadrianum nihil ſine ICtorum conſilio conſtituiſſe. Sed de illa lege nos alibi ex inſtituto plura diſſeremus: iam ad alia notatu digniora progredimur.

§. VIIII.

Illius auctoritas.

Perfectum a Iuliano edictum non modo Hadriano imp. ſed et patribus adeo ſeſe probauit, vt ille oratione, hic SCto ratum iſtud habere et ſanctione munire non dubitarint. Teſtem

eius

eius rei locupletiſſimum habemus Iuſtinianum in conſtitutione Graeca *de confirmatione Digeſtorum* §. 18. vbi λόγον τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐν κοινῷ διεξελθόντα ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρης Ῥώμης, ORATIONEM *Hadriani in ſenatu veteris Romae recitatam*, et quidem de edicto per Iulianum compoſito, non ſolum laudari, ſed et integram ex eo ſententiam proferri videmus. Iam huiuſmodi orationes principum ſequebantur SCta, quod adeo notum ac peruulgatum eſt, vt ne dupondii quidem ignorare videantur, vnum idemque ius in legibus noſtris modo ex oratione principum, modo ex SCto, deriuari. Habuit ergo et tunc Hadrianus orationem ad ſenatum, vel, ſi abſens tum fuit in Aegypto et Oriente, quod videtur probabilius, (vid. Ant. Pagi *Critic. in Annal. Baron. tom. I. pag.* 128.) rem omnem, vti alias ſolebat, *libello complexus eſt, l.* 20. §. *6. D. de hered. petit.* eumque Romam miſſum recitari in ſenatu iuſſit per quaeſtorem candidatum, cuius id officium fuiſſe iam ab ipſis Augusti temporibus, ex Sueton. *Aug. cap.* 65. et Dione Caſſ. *lib. LIIII. pag.* 539. diſcimus. Conf. Barn. Briſſon. *Antiqu. ſel. lib. I. cap.* 17. Reineſ. *Inſcr. II. 26. VI. 4. VII.* 132. *et Varr. III.* 16. Ea oratione procul dubio illud Saluii Iuliani opus, ſuis auſpiciis conditum laudauit, Senatuique commendauit, et robur illi in perpetuum addi iuſſit. Nec dubitauerit quiſquam, in orationis iſtius ſententiam factum eſſe SCtum. Ea enim tum erant tempora, quibus non tam libera erant ſuffragia patrum, vt principis voluntati aduerſari quiſquam auderet. Quid? quod ex *l.* 102. *pr. D. de reg. iur.* ceu infra demonſtrabimus, luculenter patet, non modo SCto confirmatum fuiſſe illud edictum Iuliani, ſed et idem SCtum praefationis loco praemiſſum eſſe edicto perpetuo, vt vel primo eius conſpectu omnibus adpareret, non eſſe illum libellum priuatum, ſed publicis auſpiciis conditum, et pro lege in perpetuum valitura promulgatum in orbe Romano. Id quod recte obſeruauit vir eximius, Iac. Gothofredus, in *Comment. ad reg. iur. pag.* 449. *Prima*, inquit, *de edictalium numero regula ex ipſa edicti perpetui ſerie ad* PRAEFATIONEM *edicti perpetui pertinet, id eſt, ad SC. quod pro more tum recepto eam orationem ſequutum eſt, qua Hadrianus edictum perpetuum, ſua auctoritate conditum promulgauit, cuius diſerte meminit Iuſtinianus ipſe oratione ſua ad ſenatum.* Hinc ergo ſemper ex eo tempore edictum iſtud, a Saluio Iuliano compi-

latum, in foro pro norma iuris dictionis immutabili ac perpetua fuit, dictumque eſt κατ' ἐξοχὴν EDICTVM, *l.* 1. *l.* 2. *C. de ſucc. edict. l.* 2. *C. de bon. poſſeſſ. ſec. tab. l.* 1. *C. de bon. poſſ. contr. tab.* EDICTVM PERPETVVM, locis innumeris in iure noſtro, nec non apud Gell. *Noct. Att. lib. X. cap.* 15. Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. Paull. *Sentent. recept. lib. IIII. tit.* 7. §. 6. Hieron. in *Chron. ad a.* 2147. ΔΙΗΝΕΚΕΣ ΔΙΑΤΑΓΜΑ apud Paean. *Metaphr. Eutrop. lib. VIII. cap.* 9. PRAETORIVM EDICTVM PERPETVVM, *l.* 10. *C. de condict. indeb.* EDICTVM HADRIANI, *l.* 2. §. 18. *C. de vet. iur. enucl. l.* 7. *C. de incol.* EDICTI FORMA, *l.* 8. *D. de calumn. l.* 4. *D. de ventr. inſpic. l.* 14. *D. qui ſatiſdar. cog. l.* 1. *C. Greg. de arb. tut. l.* 1. *C. Hermog. de ſucceſſion. l.* 2. *C. de praed. et al. reb. min. non alien. l.* 4. *C. arb. tut. l.* 7. *C. de his, quae vi metuſue cauſſ. l.* 4. *C. quod cum eo, qui in al. pot.* EDICTI PERPETVI FORMA, *l. vn. C. vti poſſ. l.* 18. *C. de furt. et ſeru. corr. l.* 9. *C. de collat. l.* 2. *C. de condit. inſtit. l.* 3. *et l.* 4. *C. de his, quae vi metuſue cauſſ.* EDICTI PERPETVI AVCTORITAS, *l.* 3. *C. de edend.* IVRIS AVCTORITAS, *l.* 10. *C. Greg. de pact. et tranſact.* EDICTI PERPETVI CVRSVS, *l.* 6. *C. qui admitt. ad bon. poſſeſſ.* FORMA CONSTITVTA, *l.* 1. *C. de inoff. teſt.* FORMA IVRIS, *l.* 1. *C. ſi tut. vel curat. interu. l.* 15. *C. Greg. de pact. et tranſact. l.* 1. *C. Greg. ſi cert. pet.* FORMA IVRISDICTIONIS, *l.* 5. §. 1. *D. vt legat. ſeu fideic. cauſſ. caueat. l.* 13. *C. de teſtam.* IVRISDICTIONIS TENOR, *l.* 5. *C. de his, quae vi met. cauſſ. l.* 2. *C. de bon. auct. iud. poſſid.* PERPETVA IVRISDICTIO, *l.* 2. *C. de reſtit. mil.* INDVBITATVM IVS, *l.* 2. *C. Greg. de pact. et tranſact.* IVRIS RATIO, *l.* 7. *C. Greg. eod. l.* 1. *C. Hermog. de calumniat. et plus petit.* denique IVS PERPETVVM, *l.* 5. *C. de adpellat.* Quae denominationes omnes ſatis, vt opinor, oſtendunt, edictum iſtud Iuliani auctoritatem iuris perpetui a principe ac ſenatu eſſe conſequutum, quin poſteris tam ſanctum ac venerabile fuiſſe, vt ne principes quidem, qui ſibi alioquin omnia permittebant, reſcriptis ſuis contra iſtud quidquam indulgere, aut gratiam eius cuiquam facere ſuſtinerent. Hinc paſſim in eorum conſtitutionibus obuiae ſunt formulae: NON CVIQVAM PERMISSVM EST, IVRIS DICTIONIS MVTARE FORMAM, VEL IVRI PVBLICO DEROGARE, *l.* 13. *C. de teſtam.* ABSVRDVM EST, IDEO EDICTI PERPETVI NEGLIGI FORMAM, *l.* 2. *C. de condit. inſert.* RATIO EDICTI PERPETVI HOC NON PERMITTIT,

MITTIT, *l.* 13. *C. de procur.* SI EX EDICTO PETIIT, FRVSTRA NOBIS SVPPLICASTI, *l.* 2. *C. de ſucc. edict.* TEMERE DESIDERAS, POENAM, EDICTO PERPETVO PRAESTITVTAM, TIBI CONCEDI. *l.* 2. *C. de in ius voc.* FRVSTRA A NOBIS REMEDIVM QVAERIS, QVIA TE RATIO IVRIS IMPVGNAT. *l.* 1. *C. Hermog. de calumn. et plus petit.* Denique quum alias in dubio reiiciendae non eſſent adpellationes eorum, qui ſe in iudicio circumuentos, querebantur: eae tamen reiiciendae erant ſtatim, ſi quid eſſet a iudice ſecundum edicti perpetui formam decretum. Paullus libro ſingulari de adpellationibus *l.* 7. §. 1. *D. de adpell. recip. vel non. item ſi ex* PERPETVO EDICTO *aliquid decernatur, id quo minus fiat*, NON PERMITTITVR ADPELLARI. Id quod eo eſt obſeruatu dignius, quo magis praetermittitur a pleriſque, qui ſcribendis Pandectarum paratitlis animum adpulerunt, praeter Cuiacium, qui tamen, neſcio, quam ob cauſſam illam Paulli obſeruationem ad miſſionem in poſſeſſionem, quae ex edicto praetoris dari ſolet, reſtrinxit, quum generale ſit iſtud Paulli enunciatum, et hinc paullo cautius ſcripſerit Donellus *Commentar. iur. ciu. lib. XXVIII. tit. 6. pag.* 437. *ius ita ſe habet, vt ſiue res, de qua iudicatum eſt, dilationem non ferat, eademque ad vtilitatem publicam pertineat, ſiue ſententia, quamuis confirmata, vel nihil, vel non admodum noceat aduerſario, ſiue, quod fieri debet, id ex* EDICTO PERPETVO, *vel alio certo iure decernatur, non admittatur adpellatio, quia res ſint eiuſmodi, de quibus ſententiae exſequutio differri debere non videatur.*

§. X.

Vetus ergo ſolidaque ea obſeruatio eſt, iuris prudentiam Romanam ab Hadriani temporibus aliam plane ac paene nouam quamdam faciem induiſſe, et vix ſui manſiſſe ſimilem: quin iuris prudentiae Iuſtinianeae partem maximam, non ex illo, quem Liuius *lib. III. cap.* 34. laudat, *iuris vniuerſi publici priuatique fonte*, puta ex XII. tabulis, ſed e ſanctionibus recentioribus, et poſt Hadrianum demum conditis, promanaſſe. In DIGESTIS ſane paginam vtramque faciunt fragmenta ex ICtorum, non libera re publica, ſed poſt Hadrianum demum florentium, voluminibus decerpta, pauciſſimis intermixtis fragmentis Q. Mucii Scaeuolae, Aelii Galli, Alfeni Vari, Proculi, Labeonis, et Celſi, qui ante Hadrianum enituerunt. In CODICE etiam

Quid iuris prudentia media?

 repe-

repetitae praelectionis non niſi vna reperitur conſtitutio ipſius Hadriani, puta *l. 1. C. de teſtam.* reliquae omnes recentiores ſunt, quamuis in Inſtitutionibus et Pandectis anteriorum principum reſcripta paſſim laudentur. Denique ne Gregorianum quidem Codicem, nedum Hermogenianum, vllam antiquiorem Hadriano conſtitutionem complexum eſſe, luculenter docuit Ant. Schultingius in *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 683. vera ſimul eius rei reddita ratione, *quod pleraeque in illis Codicibus conſtitutiones eo tetenderint, vt de illis, quae edicto illo, (quo noua quaedam forma iuri publico et priuato acceſſerit,) cauta eſſent, reſponderent, illa interpretarentur, ſupplerent, corrigerent, adiuuarent, mutarent.* Quare, quamuis olim aliter inierim rationes, nunc tamen nihil videtur certius, quam IVRIS PRVDENTIAM NOVAM, cui in *§. 3. Inſt. de legit. agn. ſucceſſ.* opponitur MEDIA, non aliunde, quam ab Hadriani temporibus, MEDIAM ab eo tempore, quo praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicere lege Cornelia iuberentur, id eſt, ab a. v. c. 585. eſſe inchoandam, reliqua omnia, quae ante Hadrianum conſtituta ſunt, iura ad ANTIQVAM IVRIS PRVDENTIAM pertinere. Poſt legem enim Corneliam pleraque iuris antiqui capita inſignem ſubiiſſe mutationem, nouimus, vſque adeo, vt quum iuuenes antea iuris prudentiae ſtudia ordirentur a XII. tabulis, quae iis, tamquam carmen aliquod neceſſarium, ediſcendae proponebantur, iam ab edicto fieret ſapientiae ciuilis auſpicium, ceu obſeruauit vir doctiſſimus, Iac. Perizonius, *de lege Vocon.* in *Triad. diſſert. pag.* 193. Intercedunt ei ſententiae alii, et in his Vdalr. Zaſius, qui *tom. II. Opp. pag.* 126. iuris prudentiam mediam ex aeuo Traiani, quo prouenire coeperit illa foetura ICtorum, inchoandam, et ad Iuſtiniani tempora, vel potius ad infelicem illam, quae omnia caligine denſiſſima obduxerit, barbariem producendam exiſtimauit: cuius ſententiam ego aliquando ita emendandam putaui, vt iuris prudentiam ANTIQVAM a legumlatione decemuirali; MEDIAM ab edicti compoſitione; NOVAM a Conſtantini M. temporibus inchoandam cenſerem. Et ſane diſtinctiſſimae videntur illae iuris prudentiae periodi. Ante Hadrianum enim omnes leges, omniaque plebiſcita, SCta, ac interpretamenta prudentum ad tabulas illas decemuirales illuſtrandas, ſupplendaſque erant comparata, vel ſaltim id prae ſe ferebant auctores, quod ſacroſancto iſti libello

io nihil derogatum velint. Deinde ab Hadriani temporibus feruebat edictale ſtudium, omniſque a ICtis labor in eo ponebatur, vt aut edictum perpetuum interpretarentur, aut ſpecies in foro, praefectorumque ac ipſorum principum auditoriis quotidie obuenientes ex eo definirent, vt illo tempore praecipuus, ac paene vnicus iuris prudentiae fundus eſſet edictum perpetuum. Denique a Conſtantini M. aetate, munito Chriſtianae religioni aditu ad palatium, et ſuperſtitione pagana paullatim labaſcente, hic dies aliam vitam, alios mores poſtulare videbatur, tantaque iterum fiebat iuris prudentiae vniuerſae mutatio, vt Iac. Gothofredus in *Prolegom. Cod. Theod. cap.* 1. *pag.* 183. non abſurde ſuſpicetur, ideo codices ſuos compilaſſe Gregorium et Hermogenianum, vt gliſcente Chriſtianiſmo inſtar quoddam exhiberent veteris iuris prudentiae gentilitiae, quae ſub imperatoribus Chriſtianis nouis ſubinde legibus immutabatur. Auctor ſane eſt Nazarius *Panegyr. cap.* 38. *a Conſtantino nouas leges, regendis moribus et frangendis vitiis, conſtitutas, veterum calumnioſas ambages reciſas, captandaeque ſimplicitatis laqueos perditos eſſe.* Et Euſebius *Vit. Conſtant. lib. IIII. cap.* 25. vel maxime eo nomine laudat illum principem, ὅτι καὶ νόμους, ὅσους ἐκ παλαιῶν ἐπὶ τὸ ὁσιώτερον μεταβάλλων ἀνενεοῦτο, *quod plurimas leges ad maiorem ſanctitatem traducens, pro antiquis nouas fecerit.* Id quod deinde Euſebius exemplis quibuſdam non in elegantibus illuſtrat, quibus multo plura congeſſit ICtus praeſtantiſſimus, Franc. Balduinus, in *Conſtantino Magno, ſiue de Conſtantini imp. legibus eccleſiaſticis et ciuilibus libris duobus*, nuper in *tom. I. Iuris prud. Rom. et Attic.* magno rei publicae litterariae commodo recuſis. Ita ſane diuiſio illa iurisprudentiae in VETEREM, MEDIAM, et NOVAM rei ipſi ſatis congruere olim videbatur. At quum non quaeratur, quot iuris prudentiae periodi conſtitui poſſint quam commodiſſime, ſed quid Caio, aliiue ICto, *in §. 3. Inſt. de legit. agn. ſucceſſ.* fuerit iuris prudentia vetus, media, et noua, dubitandum non videtur, quin in illa paragrapho vetus a XII. tabulis; media a lege Cornelia; noua ab Hadriano arceſſenda ſit. Primo enim ICtus ille, ex cuius opere paragraphus illa deſcripa eſt, procul dubio ante Conſtantinum M. vixit, adeoque iſte de noua iuris prudentia, quae ab illo tempore initium capiat, loqui non potuit. Deinde ad mediam illam iuris prudentiam refertur ius illud, quo poſt legem Voconiam fe-

 mi-

minae agnatarum numero eximebantur, reſtituendae in priſtinum locum per edictum praetoris, quod itidem non quadrat diuiſioni olim adlatae. Contra ſic recte dici poteſt ex illa §. 3. iuris prudentiam MEDIAM *lege* 12. *tabularum iuniorem, imperiali autem diſpoſitione*, (quam ab Hadriani potiſſimum temporibus inualuiſſe diximus,) *anteriorem eſſe.*

§. XI.

Auctoritatem ſuam edictum perpetuum conſeruauit etiam ſub inſequentibus imperatoribus. Seueri imp. irritum conſilium.

Ceterum ſingulare id fuit EDICTI PERPETVI, a Iuliano conditi, fatum, vt auctoritatem ſuam in orbe Romano ſub inſequentibus etiam imperatoribus conſtanter conſeruaret, quum nulla fere ſit lex vetuſta, quin multas ſubinde mutationes paullo poſt originem ſuam ſubierit. De Seuero equidem imp. memoriae prodidit Spartian. in *Vita*, *cap.* 17. *eum Saluii Iuliani* DECRETA *iuſſiſſe aboleri: nec tamen obtinuiſſe:* ſed ſunt, qui dubitant, Spartianum loqui de edicto perpetuo. Quin Thomaſius in *Naeuis iuriſprud. anteiuſtin. pag.* 85. pro Saluio Iuliano Didium reſcribendum eſſe putat, vt ſenſus ſit, Seuerum de abolendis Didii Iuliani deceſſoris ſui, ſibi quam maxime inuiſi, decretis fruſtra laboraſſe. At, ſi dicendum, quod res eſt, omnino de abolendo edicto perpetuo conſilia agitaſſe videtur Sept. Seuerus imp. De Saluio enim Iuliano, non de Didio, loqui Spartianum, vel inde patet, quod eadem fere narret Aurelius Victor, Seuerum nimirum *Saluii nomen, atque eius ſcripta factaque aboleri iuſſiſſe, idque vnum ab eo non potuiſſe effici.* At nulla alia ſunt Saluii Iuliani decreta, nulla eiuſdem ſcripta factaque, de quibus abolendis tantopere ſollicitum eſſe oportuerit Sept. Seuerum, quam conditum ab eo edictum perpetuum. Quid enim referebat Seueri imp. reliqua Saluii Iuliani opera iuridica eruditorum manibus excuti? Et quis credat, tam ſeuero atque aſpero principi dicto minus audientem futurum fuiſſe ſenatum, ſeruili cuiuis adſuetum obſequio, ſi nihil aliud, quam vel Saluii Iuliani ſcripta, vel Didii Iuliani decreta, voluiſſet aboleri? Sane quemadmodum illorum cauſſa non offenſurus erat principem: ita multo minus illum periculum aditurum fuiſſe credibile eſt pro decretis Didii Iuliani, exoſi ſenatui principis, et in gratiam Seueri capitis ab eo damnati, maxime, quum duobus

bus menſibus et quinque diebus, quibus inter perpetua cum ſenatu populoque diſſidia imperauit, iſti vix videatur fuiſſe occaſio edendi decreta tam rei publicae ſalubria, vt veroſimile fiat; ſenatum animum obfirmare voluiſſe aduerſus aſperrimum principem, ea irrita fieri cupientem. Contra ea non difficile eſt intellectu, momordiſſe principem, deceſſoris ſui vel auum vel proauum praeclaro iſto libello exegiſſe ſibi monimentum aere perennius, gloriamque illam cum ipſo eius nepote vel pronepote, Didio Iuliano communicari. Quare non mirum fuerit, ſi quemadmodum Caius Caligula, teſte Suetonio in *Vita*, *cap.* 34. de ICtorum reſponſis; Opilius Macrinus, teſte Iulio Capitolino *cap.* 13. de principum anteriorum reſcriptis abolendis cogitarunt, ita et de edicto Saluii Iuliani e foro eliminando conſilium ceperit Septimius Seuerus, Iulianorum familiae infenſiſſimus. Enimuero ſicuti illis, ita et Seuero reſtitit ſenatus, ne exitum haberet tam pernicioſum iuris prudentiae ipſique rei publicae conſilium. Qua in re laetus laetitiis omnibus Aurelius Victor, hoc veluti ἐπινίκιον canit: *tantum gratia doctarum artium valet, vt ſcriptoribus ne ſaeui mores quidem ad memoriam officiant.* Vtcumque ſe res habeat, a Seueri etiam temporibus imperatores omnes edictum perpetuum, tamquam ius publice receptum laudant, et ad illud ſe frequenter referunt, veluti ipſe SEVERVS et ANTONINVS CARACALLA: *l.* 2. *C. de cond. inſt. l.* 2. *C. quod cum eo, qui in al. poteſt. l.* 3. *C. de edend.* ANTONINVS CARACALLA ſolus: *l.* 5. *C. de procurat. l.* 1. *C. ſi tut. vel curat.* ALEXANDER SEVERVS: *l.* 2. *C. de reſt. mil. l.* 4. *C. arb. tut. l.* 1. *C. de bon. poſſ. contra tab. l.* 1. *C. de ſucceſſ. edict.* GORDIANVS: *l.* 2. *C. de bon. auct. iud. poſſ. l.* 2. *C. de bon. poſſ. ſec. tab. l.* 5. *C. de his, quae vi met. cauſſ. l.* 2. *C. de in ius voc. l.* 13. *C. de proc. l. vn. C. quand. non petent. part. l.* 3. *l.* 4. *C. de his, quae vi metuſue cauſſ. l.* 2. *C. de praed. et al. reb. min. non al.* PHILIPPVS: *l.* 1. *C. de inoff. teſt.* VALERIANVS et GALLIENVS: *l.* 18. *C. ex quib. cauſſ. infam. iur.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS, *l.* 4. *l.* 12. *C. quod cum eo, l.* 1. *C. ſi in comm. ead. cauſſ. l.* 7. *C. de his, quae vi met. cauſſ. l.* 3. *C. de edend. l.* 11. *C. de collat. l.* 6. *C. qui admitt. ad bonor. poſſeſſ. l.* 19. *C. ad SC. Vellei. l.* 3. *C. de luit. pign.* et aliis locis quam plurimis. Sub Chriſtianis imperatoribus locum quidem priſtinum in foro tuebatur edictum perpetuum: ſed eius tamen raro in conſtitutio-

ni-

nibus mentionem faciunt principes, quod non vti anteriores principes, explicandi adplicandique edicti perpetui, ſed iuris plane noui conſtituendi cauſſa, ſuas ederent conſtitutiones.

§. XII.

Plerique ICti poſt Hadrianum ad edictum illud ſe frequenter referunt.

Nec minus frequens edicti mentio apud ICtos, qui et poſt Seueri tempora floruerunt. Illud enim vtramque facit paginam non modo apud illos, qui illud commentariis ex inſtituto illuſtrarunt, veluti Furium Anthianum, Calliſtratum, Vlpianum, Paullum, Caium, verum etiam Papinianum, *l.* 5. *§.* 1. *D. vt legat. vel fid. ſeru. cauſſ. cau.* Modeſtinum, *l.* 52. §. 6. *D. de obl. et act.* et Hermogenianum *l.* 2. *D. de ſtatu hom.* Quod itaque Cuiacium noſtrum in ore habuiſſe ſcribit Papirius Maſſonus, quoties quaeſtiunculis theologicis eum adgrediebantur homines litigioſi: *nihil haec ad edictum praetoris* pertinere: id vere pro norma fuiſſe dixeris ICtis antiquis. Nullus enim eorum fuit poſt Hadrianum, quin aut ad edictum ſcriberet, aut libros ſaltim ſuos ad edicti ordinem attemperaret, aut grauiſſimas iuris quaeſtiones decideret ex edicto. Quaſi ea non pertinere exiſtimaſſent ad iuris prudentiam, quae ad edictum praetoris haud pertinerent. Recte itaque obſeruauit Ob. Giphanius in *Oecon. edicti perpet. pag.* 120. quemadmodum *ante edictum maxima fuerit auctoritas Sabini, ICti, librorum, adeo, vt ipſius quoque ordinem ſequerentur, et ipſum quoque commentariis interpretarentur, vt videre liceat in libris ad Sabinum Pomponii, Vlpiani, Paulli* : ita condito iam edicto perpetuo *eius ordinem ſequutos eſſe omnes, et ICtos et imperatores : illos quidem in libris totum ius continentibus, hos vero in iis, quos Codices adpellarint, vt videre liceat in libris Digeſtorum Iuliani, Celſi, Marcelli, Scaeuolae, in libris Quaeſtionum Papiniani, in Hermogeniani epitome iuris, in Paulli Sententiis, item libris ad edictum, vt Pomponii, Caii, Vlpiani, Paulli, idem quoque videre licere in Codicibus Hermogenis, Gregorii, et Theodoſii. Tantam fuiſſe huius libri, ſiue edicti perpetui, a Iuliano compoſiti, auctoritatem, vt omnes fere de iure libri et commentarii ad hoc edictum fuerint accommodati, qui edicto iſto ſint poſteriores.*

§. XIII.

Neque ergo mirabitur quiſquam, edictum perpetuum, poſtquam ſcholae iuridicae Romae, Conſtantinopoli, et Beryti inſtitui coeperunt, inter praecipuos fuiſſe libros, in quibus interpretandis profeſſorum opera vel maxime verſaretur. Iuſtinianus ſane in *conſtitutione omnem reip.* §. 1. *ad anteceſſores* prolixe narrat, ante tertium conſulatum ſuum in auditoriis iuridicis eam inualuiſſe methodum, vt, qui ſe iuri conſecraſſent, audirent Caii *Inſtitutiones*, et alios quoſdam eius libellos, eoque vertente anno ridiculum DVPONDIORVM nomen ferrent: hinc ſecundo anno eoſdem admiſſos eſſe ait ad quaſdam edicti partes, veluti ad πρῶτα, de iudiciis, de rebus, iiſque imbutos doctrinis EDICTALIVM cognomine eſſe gloriatos, quemadmodum anno tertio, auditis Papiniani *Reſponſis*, PAPINIANISTARVM cognomen, non ſine epulis et ſollemnitate ſumſerint. Denique deguſtatis Paulli reſponſis, ΛΥΤΑΣ ac quintis demum ſtipendiis ΠΡΟΛΥΤΑΣ adpellatos eſſe, refert. *Edictales* itaque erant, quibus edictum enarrabatur, non totum illud quidem, quod et multa fori vſus non admitteret, et ſtudioſi, perſpecta illa interpretandi ratione reliqua procul dubio priuata induſtria euoluere, in iiſque exercere ingenium iuberentur: ſed quaedam tantum eius partes, quae prae reliquis vtiles cognituque neceſſariae videbantur. Damnat eam methodum Iuſtinianus, idque iure meritoque: quamuis dubitare fas ſit, an meliorem ipſe inuenerit, ſimilique vitio non laboret illa, quam iſta conſtitutione praeſcripſit. Sed hoc quidem non agimus, eo *edictalium* cognomine oſtendiſſe contenti, etiam ſub Chriſtianis imperatoribus non plane exoleuiſſe edicti perpetui vſum, ſed in foro aeque, ac ſcholis, illum permanſiſſe ſaeculis quarto et quinto: quamuis vltro fateamur, multum edicti perpetui luminibus offeciſſe Codicem Theodoſianum, quem vna cum quibuſdam veterum ICtorum libris, in *l. vn. C. Th. de reſponſ. prud.* recenſitis paene ſolum in foro ad cauſſarum adhibitum eſſe deciſionem, ſatis compertum eſt. At edicto perpetuo priſtinam veluti vitam ac robur felici induſtria reſtituit Iuſtinianus, condito aeterno Pandectarum opere, cui maximam edicti partem vna cum ICtorum interpretamentis intexuit, vt, quidquid hodie ex illo ſupereſt, id omne illi Iuſtiniani diligentiae acceptum feramus.

Illud in ſcholis iuridicis ab anteceſſoribus explicatum.

§. XIIII.

An ſectae ICtorum plane ceſſauerint, condito edicto perpetuo?

Ceterum quum Iulianus in componendo edicto ea quoque vſus ſit libertate, vt multas, quae inter diuerſarum ſectarum ICtos antea agitatae fuerant, quaeſtiones decideret, idque opus poſtea tantum in foro aeque, ac ſcholis iuridicis, auctoritatem ſit conſequtum: non abſurde quidam ſibi inde videntur colligere, condito edicto perpetuo, deferbuiſſe omne ſectarum ſtudium, et veteres ICtos, ſancita veluti perpetua obliuionis lege, ſecum inuicem in gratiam rediiſſe. Fuit in ea ſententia ICtus celeberrimus Georg. Franzkius, qui *ad tit. D. de orig. iur. n.* 66. *Compoſito*, inquit, *Iuliani induſtria et auctoritate Hadriani imperatoris, publicatoque perpetuo edicto, diuerſae ſcholae ſectatores tantum eſſe deſierunt, adeo quidem, vt Papinianus, Paullus, Vlpianus, Caius, et alii, qui deinceps ſequuti prudentes iuris, nulli ex profeſſo ſectae nomen darent, ſed interdum Sabinianorum, interdum etiam Proculeianorum traditionibus adquieſcerent, nonnumquam ab vtraque ſchola recederent nonnumquam vtriuſque ſententias, licet diuerſas; ſpeciebus diuerſis adcommodarent.* Quibus gemina ſunt, quae hanc in rem diſſerunt Iac. Raeuard. in *Comment. de reg. Iur. pag.* 311. et Gottfrid. Maſcouius *de ſect. Sabinian. et Proculeian. cap.* 7. *pag.* 118. quum contra peritiſſimus harum rerum Emund. Merill. *Obſ. lib. I. cap.* 6. demum ſub Seuero et Antonino Caracalla impp. ſectarum ſtudium refrixiſſe exiſtimet. Cui ſententiae et me calculum adiicere fateor. Primum enim non ferebat ſcopus, quem ſibi in promulgando edicto perpetuo propoſuerat Hadrianus, vt tam breui libello omnes ſectariorum lites componerentur, quum illarum maxima pars in quaeſtionibus theoreticis potius et ſubtilitatibus, quam in rebus, de quibus praetores edicere ſolebant, conſiſteret. Deinde condito iam promulgatoque edicto perpetuo, ſtricturas ad Salvii Ivliani opus Digeſtorum ſcripſit Vlpius Marcellus, in quibus ſane innumera exſtant κυρίων Proculeianae ſcholae δοξῶν veſtigia, vnde eum factioni Proculeianorum recte adſcribunt laudatus Em. Merillius *Obſeru. lib. I. cap.* 28. *lib. VII. cap.* 18. et Maſcou. *ibid. cap.* 5. §. 4. *pag.* 90. Praeterea ſexcentae ſunt principum, qui Hadrianum ſequuti ſunt, conſtitutiones, quibus quaeſtiones huiuſmodi inter diuerſas ſcholas agitatae definiuntur. Et eae tamen maximam partem

ſeni poſt edictum perpetuum prodierunt. Quid vero opus erat illis reſcriptis, de quibus Merill. *Obſ. lib. I. cap. 6.* immo quid opus erat quinquaginta deciſionibus Iuſtiniani, ſi ſectae illae iam ab eo tempore, quo prodiit edictum perpetuum, interiiſſent? Accedit, quod ſub finem *Notit. imp. Orient. et Occid. pag.* 30. adpend. Honorium imp. hortatur auctor, vt iuris diſſidia componat. En verba: *diuina prouidentia, ſacratiſſime imperator, domi foriſque rei publicae praeſidiis compoſitis, reſtat vnum de ſerenitate tua remedium ad ciuilium curarum medicinam, vt confuſas legum* CONTRARIAS*que* SENTENTIAS, *improbitatis reſecto* LITIGIO *iudicio Auguſtae dignationis illumines. Quid enim ſic ab honeſtate conſiſtit alienum, quam ibidem* STVDIA *exerceri* CERTANDI, *vbi iuſtitia profitente diſcernuntur merita ſingulorum?* Non ergo interierunt ſectae, condito edicto perpetuo, ſed in quibuſdam tantum capitibus ius certius eſſe coepit. Refrixiſſe tamen ſenſim coepiſſe factionum illarum calorem, et, quae ſupererant, controuerſias nullatim reſcriptis principum definitas eſſe, faciles largimur, idque ipſa ſcripta ICtorum, quorum plerique erciſcundi, ceu vocant, fuerunt, ſatis ſuperque euincunt.

CAPVT III.

DE SALVIO IVLIANO, IVRISCONSVLTO, EDICTI PERPETVI CONDITORE.

§. I. *Vita Saluii Iuliani parum certa explorataque eſt.* §. II. *Patria eius non Mediolanum, ſed, quod probabilius, Hadrumetum.* §. III. *Africa cauſſidicorum nutricula.* §. IIII. *Maiores Iuliani incerti.* §. V. *Ipſe tamen fuit auctor illuſtriſſimae proſapiae, quae deſcribitur ex mente Spartiani et Iſaaci Caſauboni.* §. VI. *Nec non ex ſententia Reineſii et Ruperti.* §. VII. *Vtriuſque ſtemmatis examen.* §. VIII. *Quae Didii Iuliani mater? Quae paterna eiuſdem origo?* §. VIIII. *Iuliani ICti, nomina.* §. X. *Floruiſſe illum ſub Hadriano.* §. XI. *Itemque ſub Antonino Pio et DD. fratribus.* §. XII. *An fuerit μακρόβιος ille, de quo* l. 20. D. de fideic. libert. §. XIII. *Studia Iuliani philologica.* §. XIIII. *Peritia antiquitatum Romanarum.* §. XV. *Eiuſdem philoſophia.* §. XVI. *Varia ſcientiae philoſophicae ſpecimina.* §. XVII. *Iulianus Stoicus.* §. XVIII. *Doctrinae Stoicae in Iuliani fragmentis veſtigia.* §. XVIIII. *An et ſubtilitatum Stoicarum ſtudioſus fuerit?* §. XX. *Eius iuriſprudentia legiſlatoria,* §. XXI. *itemque conſultatoria,* §. XXII. *et iudicialis.* §. XXIII. *Iuliani inter ICtos auctoritas. Iulianus Berytenſium anteceſſor a noſtro diuerſus.* §. XXIIII. *Praeceptor Iuliani Priſcus Iauolenus. An is homo ineptus et ſtolidus?* §. XXV. *Condiſcipuli Iuliani, Aburnius Valens, et Tuſcianus.* §. XXVI. *Iuliani auditores.* §. XXVII. *Fuiſſe illum ſectae Sabinianae anteſignanum.* §. XXVIII. *Quos honores in re publica geſſerit?* §. XXVIIII. *An et prouincias rexerit?* §. XXX. *Vitae finis et ſepultura.* §. XXXI. *Scripta Iuliani,* DIGESTA. §. XXXII. *Variorum ad illa Notae.* §. XXXIII. *Libri ad* MINICIVM. §. XXXIIII. *Libri ad* VRSEIVM FEROCEM. §. XXXV. *Liber de* AMBIGVITATIBVS. §. XXXVI. *An et* ad edictum, *et* de praedio dotali *ſcripſerit?*

§. I.

Vita Saluii Iuliani CONditorem edicti perpetui ſuperiore capite eſſe diximus SALVIVM IVLIANVM, de cuius vita et ſcriptis quaedam, non ab omni-

nibus obſeruata, nec vulgo obuia, hoc capite communicare cum lectore conſtituimus. Quamuis enim frequentiſſimum apud veteres ſit IVLIANORVM nomen, adeo, vt eorum, qui inter viros doctos claruerunt, vltra ſexaginta recenſuerit Io. Alb. Fabricius in *Biblioth. Graeca*, *tom.* II. *pag.* 90. neſcio tamen, an eorum vllus vel meritis in vtramque rem publicam maior, vel fama obſcurior ſit SALVIO IVLIANO, cuius vitae vix vllam *πείσασιν* huc vſque certam exploratamque pleriſque fuiſſe animaduerto, quum tamen non ſit eorum temporum, quibus parum certa exploratamque eſt.

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi: ſed omnes illacrymabiles
Vrgentur, ignotique longa
Nocte, carent quia vate ſacro,

nec in vmbra atque otio conſenuerit, nec denique in obſcuro aliquo orbis terrarum angulo latitarit: ſed ſaeculo felice, quo omnes honeſtiores artes excelſiſſime floruerunt, Romae in maxima dignitate celebritateque hominum verſatus ſit, taliaque geſſerit ſcripſeritque, quae poſterorum memoria digniſſima videbantur. Quare facturos nos operae pretium putauimus, ſi, quae paſſim de viro doctiſſimo ſcripta inuenimus, paullo adcuratius expenderemus, atque ita hiſtoriam Iuliani, quoad eius fieri poterit, pleniſſimam conficeremus.

§. II.

De ipſa ſtatim IVLIANI patria non parum inter viros doctos diſceptatur, vt ei paene videatur accidere, quod accidiſſe ferunt Homero, cuius de patria magna contentio fuit inter celeberrimas ciuitates. Mediolanenſem illum primus, niſi fallor, credidit Bern. Rutilius *in Vitis ICtor. cap.* 66. eumque deinde Valentinus Forſterus *in Hiſt. iur. ciu. lib. II. cap.* 73. Io. Bertrandus *in Vit. Iuris perit. lib. I. cap.* 1. Guido Pancirolus *de clar. legum interpret. lib. I. cap.* 38. *pag.* 56. et hos denique, vti fieri ſolet, magna turba ſequuta eſt. Et tamen non alium eius ſententiae fundum video, quam locum Aelii Spartiani, qui *in Vita Didii Iuliani aug. cap.* 1. *auum Didii Iuliani paternum Inſubrem, Mediolanenſem, fuiſſe*, refert, *maternum ex Hadrumetina colonia.* At quum hodie ſatis exploratum ſit, Didium illum non paternam, ſed maternam originem a ICto noſtro duxiſſe: falſam profecto eſſe oportet illam de Mediolano, Iuliani patria, ſententiam, vel iſta ſaltim fruſtra elicitur ex illo teſtimonio Patria eius non Mediolanum, ſed, quod probabilius, Hadrumetum.

 Spar-

Spartiani, quippe qui ipſe Saluium Iulianum non paternum, ſed maternum Didii proauum fuiſſe, memoriae prodidit. Hinc et Dio *lib. LXXIII. pag.* 835. Didii patriam recte quidem vocauit Mediolanum, ſed inde non ſequitur, vt et proaui materni origo in Inſubria quaerenda ſit, quum potius ex eodem Spartiani loco non obſcure pateat, Saluium noſtrum gente Afrum, domo Hadrumetinum fuiſſe. Auus enim maternus, quem ex Hadrumetina colonia fuiſſe teſtatur, aut Saluius Iulianus fuit, aut eius filius, et ſatis notum eſt, paternae originis forum ex iuris Romani principiis fuiſſe immutabile. *l.* 1. §. 1. 2. *l.* 6. *pr.* §. 1. *ſeqq. l.* 22. *l.* 23. *l.* 27. *pr. l.* 29. *D. ad municipal.* Equidem ſi quemadmodum auro a vena, ita magnis ingeniis a patria laudis quidquam accederet: poenitenda Iuliano videri poſſet illa origo, quum non adeo ſplendidum fuiſſe videatur iſtud oppidum, ſaltim temporibus Pomponii Melae, qui *de ſitu orb. lib. I. cap.* 7. illud cum Lepti, Clupea, et quibuſdam aliis *ut inter ignobilia celeberrimum* vocat. Sed vti origine ſua nobile fuit, quippe a Phoenicibus cum aliis ciuitatibus in ora maritima Africae conditum, teſte Salluſt. *de bello Iugurt. cap.* 19. ita Plinius *Hiſt. nat. lib. V. cap.* 4. obſeruat, fuiſſe iſtud oppidum liberum ſeu αὐτονόμον, quodque diu ſuis legibus moribuſque viuere, quam in ius coloniae Romanae tranſire maluerit. At ciuitati, exhauſtae ciuibus, ac veluti conſeneſcenti, nouum ſplendorem reddiderat Traianus imp. deducta eo colonia, quae VLPIA TRAIANA AVGVSTA FRVGIFERA HADRVMETINA adpellatur, in marmore apud Gruterum *pag.* 362. 2. Et meruit ſane incredibilis ac paene ſtupenda ſoli fertilitas, vt ne incultus relinqueretur ille tractus, de quo Scylax *in Periplo, pag.* 117. Καὶ ἡ χώρα αὕτη ἀρίστη καὶ παμφορωτάτη, καὶ βοσκήματα παρ' αὐτοῖς ἐστι καὶ μέγιστα, καὶ πλεῖστα, καὶ αὐτοὶ πλουσιώτατοι καὶ κάλλιστοι. *regio haec optima eſt et foecunda, gregeſque penes ipſos ſunt maximi et plurimi. Ipſi ditiſſimi pulcherrimique.* Et *vetus expoſitio totius mundi pag.* 268. *Africa, regio diues in omnibus inuenitur: omnibus bonis ornata eſt, fructibus quoque et iumentis, et poene ipſa omnibus gentibus vſum olei praeſtat.* Hinc non immerito oppidum nouis ciuibus coloniſque ſuppletum COLONIAM FRVGIFERAM adpellauit Traianus. Terram enim ibi centena et quinquagena fruge fertilem eſſe, obſeruat Plinius *Hiſt. nat. lib. XVII. cap.* 5. additque, procuratorem Auguſto ex vno grano quadringen-

ta paucis minus germina, aliumque Neroni 460. ſtipulas ex vno grano miſiſſe. Quae quidem tam inuſitata, ac paene luxurians eſt ſoli vbertas, vt neſciam, an par illi in hoc terrarum orbe reperiatur.

§. III.

At non minor ibidem olim ingeniorum prouentus fuit. Quae enim olim monſtrorum nutrix habita eſt, Africa, eadem orbi Romano dedit viros doctiſſimos fortiſſimoſque, veluti inter illos P. Terentium, L. Apuleium, M. Aurelium Olympium Nemeſianum, Sex. Aurelium Victorem, Dionyſium Periegetem, Marcianum Capellam, Q. Septimium Florentem, Tertullianum, Cyprianum, Arnobium, Auguſtinum; inter hos Septimium Seuerum, Clodium Albinum, alioſque plurimos. Docebantur ſane iuuenes Afri honeſtiores artes, Graecas et Latinas, ac proinde de Clodio Albino refert Iulius Capitolin. *cap. 5. eum omnem pueritiam in Africa tranſegiſſe, eruditum litteris Graecis et Latinis mediocriter, quod eſſet animi iam militaris et ſuperbi.* At iuris prudentiae in primis ſtudioſiſſimi erant Afri, adeo vt terram illam cauſſidicorum nutricem adpellarit Iuuenal. *Satir. VII. v.* 148. vbi irridens aduocatorum Romanorum lucellum:

Africa cauſſidicorum nutricula.

accipiat te, inquit,
Gallia vel potius NVTRICVLA CAVSSIDICORVM,
AFRICA, *ſi placuit mercedem ponere linguae.*

Nec ignotum eſt, alios quoque ICtos celeberrimos, veluti Tertullianos, ex Africa prodiiſſe. Adeo verum eſt, quod ſcribit Apuleius *Apolog. I. pag.* 145. *Non, vbi prognatus, ſed vt moratus quiſque ſit, ſpectandum: nec qua regione, ſed qua ratione vitam viuere inierit, conſiderandum eſt. Olitori et cauponi merito conceſſum eſt, olus et vinum ex nobilitate ſoli commendare: vinum Thaſium, olus Phliaſium. Quippe illa terra alumna multum ad meliorem ſaporem iuuerit, et regio foecunda, et coelum pluuium, et ventus clemens, et ſol apricus, et ſolum ſuccidum. Enimuero animo hominis extrinſecus in corpus hominis immigranti, quid ex illis addi vel minui ad virtutem vel malitiam poteſt? Quando non in omnibus gentibus varia ingenia prouenerunt? quamquam quaedam videantur ſtultitia vel ſollertia inſigniores. Apud ſocordiſſimos Scythas Anacharſis ſapiens natus eſt: apud Athenienſes catos Miletides fatuus.* Quae quidem recte ſeſe habere, inſigni exemplo docuit Saluius Iulianus, qui, licet Hadrumeti-

nus

nus Afer, ad ſummam tamen iuris prudentiae laudem aſpirauit.

§. IIII.

Maiores Iuliani incerti.

Nec magis certi ſunt Iuliani maiores. Quamuis enim celebre Romae eſſet ac auſpicatum Saluiorum nomen, quod teſte Pomp. Feſto *voc. Lacus Lucrinus*, *pag.* 304. *edit. Gothofred. in delectu cenſuue primum eloquebantur boni ominis cauſſa*, ipſaque gens Saluia, Ferentino oppido ex principibus Hetruriae oriunda, Sueton. *in Othon. cap.* 1. plebeia primum, poſtea a Claudio imp. inter patricias adlecta, viros inſignes, praetorios, conſulares, quin ipſum M. Saluium Othonem, imp. protulerit: (vid. Fulu. Vrſin. *de famil. Rom. pag.* 245. *ſeqq. edit. Patin.*) temerarium tamen eſſet, Iuliani noſtri originem ex ea gente deriuare. Iam dudum enim tanta facta erat confuſio familiarum Romanarum, vt ex communi nomine, gentiles fuiſſe Saluium Othonem et Saluium Iulianum, non magis colligere poſſis, quam Cicero *in Brut. cap.* 16. ſe Tullii regis, vel M. Tullii, anno poſt exactos reges decimo conſulis cum Ser. Sulpicio genti inſerere audebat. Et vere ſcripſit vir eruditiſſimus, Ez. Spanhemius, *de vſu et praeſt. numiſm. diſſ. X. tomo II. pag.* 4. *infuſa illa breui ſub Caeſaribus varietas et commixtio; qua omnis interrupta gentilium propago, qua noui homines cupide ſe intruſerunt in veterem ſtirpem, qua priſcae gentes* Aemiliae, Corneliae, Fvriae, Ivliae, Semproniae, *aliaeque nouiſſimae nobilitati acceſſere, qua commercio et adfinitate cum exteris deſciuit a prima origine ſimul ac virtute Romanus ſanguis.* Hinc et ipſos, quos leges noſtrae memorant, Saluios, quamuis et cognomines noſtro, et συγχρόνυς, ad eamdem gentem Saluiam tuto referre non poſſumus, veluti Salvivm, Aquitaniae legatum, *l.* 12. *D. de cuſtod. et exhib. reor.* Salvivm Carvm, Cretae procoſ. *l.* 14. *D. ad SC. Turpill.* Salvivm Aristonem, *l.* 6. *D. de legat. praeſt. contr. tab. bon. poſſ.* Salvivm Marcianvm, *l.* 9. *§.* 4. *D. de poen.* denique Salvivm Valentem, *l.* 7. *§.* 1. *D. de accuſ. et inſcr.* qui omnes ſub Traiano, Hadriano, et Antonino Pio floruerunt, adeoque Saluio Iuliano fuere σύγχρονοι. Vnde ne illos quidem Saluios, quorum paſſim mentionem in marmoribus fieri animaduertimus, hic recenſebimus operoſius, quum vix vnus aut alter, de quibus ſuo loco, ad Iulianum noſtrum pertinere videatur.

§. V.

§. V.

At ne indiget quidem Saluius Iulianus alienis illis, quae a maioribus petuntur, argumentis, qui abundat propriis, et, ſi vel maxime homo nouus fuiſſet, poſteris ſane vigiliis ſuis rebuſque praeclare geſtis multo ſolidiorem nobilitatem peperit, quam quae in ſolis maiorum famoſis imaginibus conſiſtit. Idque velle exiſtimo Spartianum *in Did. Iul. cap.* 1. dum *iuris prudentiam eum magis nobilem feciſſe*, ſcribit. Quum itaque maiores eius ignoremus, non iniucundum, opinor, fuerit, poſteros illius, inter quos et Didius Iulianus fuit, deſcribere, eorumque ſtemma, quoad eius fieri potuerit, adcuratiſſimum dare. Equidem non eſſe confundendum Didium cum Saluio noſtro, non eſt, quod iterum moneamus. Fecit id Grotius *in Flor. ſparſ. pag.* 87.: ſed poenas huius *παροράματος*, dedit ſatis diras, dum et ab iis vapulauit, qui nulla ex parte cum Grotio ſunt comparandi. Dormitauit tum magnus ille Homerus, quando hoc ei excidit calamo, et inhumanum profecto eſt, tantillum ſiue memoriae, ſiue calami lapſum tot aliis eius meritis non condonare velle. Inter Didii ergo Iuliani maiores fuiſſe Saluium noſtrum, diſerte tradidit Spartian. *in Did. cap.* 1. qui totam proſapiam ita deſcribit: DIDIO IVLIANO, *qui poſt Pertinacem imperium adeptus eſt, proauus fuit* SALVIVS IVLIANVS, *bis conſul, praefectus vrbi, et ICtus, quod magis eum nobilem fecit. Mater* CLARA AEMILIA, *pater* PETRONIVS DIDIVS SEVERVS, *fratres* DIDIVS PROCVLVS *et* NVMIVS ALBINVS, *auunculus* SALVIVS IVLIANVS. Idem deinde vxorem Didii Iuliani memorat MANLIAM SCANTILLAM et filiam DIDIAM CLARAM, deſponſam CORNELIO REPENTINO, praefecto vrbi, quam vtramque feminam auguſtarum cognomine condecorauerat ſenatus. Inde ergo ſequens Didii Iuliani ſtemma confecit vir doctiſſimus diligentiſſimuſque, Iſaacus Caſaubon. *in Not. ad Scriptor. hiſt. aug. pag.* 110.

Ipſe tamen fuit auctor illuſtriſſimae proſapiae, quae deſcribitur ex mente *Spartiani* et *Caſauboni*.

DIDIVS SEVERVS, Inſuber Mediol.

DIDIVS SEVRVS.

SALVIVS IVLIANVS, IC. auctor edicti perpetui ſub Hadriano, Hadrumetinus, Afer.

SALVIVS IVLIANVS

PETRONIVS DIDIVS SEVERVS. = AEMILIA CLARA· SALVIVS IVLIANVS

Didius Proculus, P. DIDIVS IVLIANVS SEVERVS AVG. Vx. MANLIA SCANTILLA, AVG. NVMIVS ALBINVS

DIDIA CLARA, AVG. nupta Cornelio Repentino, praefecto vrbi.

§. VI.

Nec non ex ſententia Reineſii et Ruperti.

Tale eſt ſtemma, quod e Spartiani loco excerpſit doctiſſimus Caſaubonus. Sed acutior in his rebus Thomaſ. Reineſ. *Lect. var. lib. III. cap.* 2. *pag.* 343. veterum lapidum beneficio paullo adcuratius inquiſiuit in Didii Iuliani origines, multaque, quae a Spartiano traduntur, emendauit, quaedam etiam ſuppleuit, iſque deinde in pleriſque ſectatorem habuit συμφιλολογοῦντα ſuum, Chriſt. Adamum Rupertum, qui idem ſchema genealogicum propoſuit in *Animaduerſion. ad Pompon. Enchirid. de orig. iur. pag.* 215. Rem omnem ob oculos ponet altera haec tabula, quam e Reineſii *Variis* hic repetere iuuabit:

SALVIVS

SALVIVS IVLIANVS, e colonia Hadrumetina, Afer, *Forſt. Hiſt. iur. ciu. Rom. lib. II. cap.* 73. male Mediolano ortum dicens, confundit hunc cum pronepote eius Didio Iuliano, aug. Fuit bis coſ. praef. vrbi et IC. *Spart.* Auctor edicti perpetui, *Eutrop.* imperantibus Hadriano, Pio, et DD. fratribus clarus. *Riuall.*

DIDIVS SEVERVS Inſuber Mediolanenſis.

FILIA. = C. VIBIVS IVVENTIVS VARVS coſ. a. v. c. 886.

DIDIVS SEVERVS

SALVIVS IVLIANVS, auunculus Didii Saluii Iuliani Aug. *Spart.* Praefect. praetorio, *Dio.* Exercitibus praefuiſſe ſcribitur, *Lamprid.* Occiſus a Commodo. *Dio* et *Lamprid.* Hunc cum Saluio Iuliano IC. confundit *Forſter. d. l.*

VIBIA SALVIA VARA, *Grut. Inſcript. pag.* 459. 2. Clara Aemilia iuxta *Spartianum*, falſo. = PETRONIVS DIDIVS SEVERVS

NVMIVS ALBINVS *Spart.* et *Inſcr.* Conſul. a.v.c.939. Grut. *pag.* 175. 8.

NVMIA VARA *Inſcript.*

DIDIVS PROCVLVS, *Spartian.* L. Roſcius Iulianus Proculus *Inſcript.*

P. DIDIVS SALV. IVLIANVS SEVERVS AVG. nat. a.v.c.890. Vxor. MANLIA SCANTILLA.

FILIVS, cuius pudicitiam tentauit Commodus. Lamprid.

FILIVS, cui a Didio Iuliano filia ſecundum *Spart.* deſponſa.

DIDIA VARA Aug. *Spartiano*, Didia Clara, nupta Cornelio Repentino, praefecto vrbi.

Sic plane aliam rationem, qua Didius Iulianus ex Saluio Iuliano deſcenderit, oſtendunt Reineſius et Rupertus. Quum vero Spartianum, ſcriptorem haud futilem, fere vbique deſerant, ipſeque Reineſius ſibi parum conſtare videatur, ſiquidem *eodem Variarum capite pag.* 337. M. Saluium Iulianum, anno ſexto ante imperium Commodi conſulem, Saluii Iuliani ICti filium, et Didii Iuliani aug. auum maternum fuiſſe ſcribit, quum in tabula genealogica eumdem fuiſſe fingat C. Vibii Iuuentii Vari coſ. filium, Saluii Iuliani ICti ex filia nepotem, et Didii Iuliani auunculum: res omnis non adeo expedita videtur, vt in eam non ſit paullo adcuratius inquirendum.

§. VII.

Vtriusque ſtemmatis examen.

Primo itaque nemo dubitat, DIDIVM IVLIANVM, AVG. ex familia illuſtri ac pecunioſa Mediolani natum eſſe. Id enim praeter Spartianum, cuius verba iam vidimus, obſeruauit etiam Dio Caſſ. *lib. LXXIII. pag.* 835. vbi eum χρηματιστὴν, et Mediolanum, τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα vocat. Praenomen ipſi non fuit *Publio*, vti eum adpellitant Reineſius et Rupertus, ſed *Marco*, quod ſeruant numiſmata illius imperatoris apud Vaillant. *Num. imp. praeſt. Tom. I. pag.* 106. *Tom. II. pag.* 206. et Patin. *pag.* 218. Varias autem, quibus ante imperium enituit, dignitates ex ſingulari marmore eruit Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VI. n.* 42. docetque, illum CONSVLAREM, PROCOS. AFRICAE, LEGATVM AVG. PRO PRAETORE PONTI ET BITHYNIAE, PRO PR. GALATIAE, DALMATIAE, BELGICAE, GERMANIAE, AFRICAE ET ACHAIAE, PRAETOREM TVTELAREM, TRIBVNVM LEG. XXII. X. V. STLITIBVS IVDICANDIS, ET SODALEM ANTONIANVM fuiſſe. Veriſſimum quoque eſt, quod tradidit Spartianus, vxorem illi fuiſſe MANLIAM SCANTILLAM, quippe quo nomine ſemper in nummis adpellatur. Nec dubium porro eſſe poteſt, filiam Didium Iulianum habuiſſe, et quidem DIDIAM CLARAM, non DIDIAM VARAM, vti eam ex ſola coniectura vocare maluit Reineſius. Exſtant enim nummi, in eius honorem cuſi, in quibus litteris ſatis claris DIDIA CLARA AVG. vocatur apud Vaillant. *Tom. I. pag.* 108. *et Tom. II. pag.* 209. In quibus nummis et id memorabile eſt, quod in poſtica eorum adparet figura muliebris, ſtolata, ſtans, et dextra palmam praelongam tenens, ſiniſtra cornu copiae, cum epigraphe: H LAR. TEMPOR. Quemadmodum enim principum liberos per palmarum ramos ſignificari, ſcribit Artemido-

rus

rus in *Onirocritic. pag.6.* idemque etiam in nummis liberorum principum ſymbolum occurrere, iam pridem animaduertit Triſtanus *Tom. I. pag.* 480. ita ex ramo illo palmae vnico et praegrandi procul dubio colligendum, vnicam illam fuiſſe Didii Iuliani filiam, et iam adultam, vt credibile ſit, quod refert Spartianus, eam nuptam iam fuiſſe Cornelio Repentino, praefecto vrbi. Denique et in eo rem acu tetigit Spartianus, quod duos fratres tribuit Didio Iuliano, puta Numium Albinum et Didium Proculum. Eoſdem enim reperimus in hoc lapide Brixienſi apud Gruter. *pag.* 459. 2.

HONORI.
POSTVMIAE. P. F.
PAVLLAE.
IVVENTII. SECVND. COS.
VIBIA. L. F. SALVIA. VARIA.
CVM. NVMIIS.
ALBINO. ET. VARIA.
ET. L. ROSCIO. IVLIANI. PACVLO.
SALVIO. IVLIANO. FILIIS.

Ex quo marmore ſimul Reineſius eruit Didii Iuliani ſororem, NVMIAM VARIAM, *vel, vti ipſe mauult,* VARAM, *nec non plena nomina alterius fratris,* L. ROSCII DIDII IVLIANI PROCVLI. *Ita enim pro* PACVLI, *nec non pro monſtroſo* PAVCVLALIANI, quod apud eumdem *Grut. pag.* 18. 10. occurrit, recte legere videtur Reineſius. At hoc quoque monimentum hic integrum legere iuuabit:

IOVI. O. M.
CONSERVATORI. POS-
SESSIONVM. ROSCIOR-
VM. PROCVLI. IVLIANI.*
ET. BASSAE FILIORVM-
QVE. EORVM. EX. VOTO.
ROSCIVS. EVBVLVS. NVTRIT.
ET. PROCVRAT. CVM. ROSCIO.
FIRMO. LIB. PROC. EOR.

*) Ita legendum pro PAVCVLALIANI.

In latere praeſtantiſſimi huius monimenti Fabrettus *Inſcript. cap.* 10. *pag.* 695. notat haec exſtare verba: D. IIII. NON. MART. IVLIANO. II. ET. CHRISTO. COS. vt adeo monimentum hoc poſitum

 ſit

ſit A. V. C. 976. erae Dionyſiacae 224. annis circiter triginta poſt Didii Iuliani imperium, adeoque non ad Didii Iuliani fratrem et ſororem, ſed ad nepotem et neptem ex fratre pertinere poſſit. Ex his ergo quantiuis pretii monimentis patet, primum Roſciorum, neſcio, quorum, facultates hereditate obueniſſe Didio Proculo, fratri Didii Iuliani, de iiſque ita periclitatos eſſe eius liberos et heredes, vt Ioui votum fecerint duo procuratores et liberti, ſi eas heredibus ſeruaret: deinde, Proculum illum Proculi filium habuiſſe ſororem Bassam, quae aeque, ac ipſe Proculus, et heres Roſciorum, et iam eius aetatis fuerit, vt vterque filios ſuſceperit. Haec omnia ex marmoribus certa atque expedita ſunt, adeoque iam certo ſcimus, primo vxorem Didii Iuliani fuiſſe *Manliam Scantillam*: deinde eum filiam habuiſſe vnicam, *Didiam Claram:* tertio illi fratres fuiſſe *Numium Albinum*, et *L. Roſcium Didium Iulianum Proculum* : ſororem *Numiam Varam* : matrem denique *Vibiam L. F. Saluiam Varam.* Vtrum vero hi fratres ac ſorores omnes germani, an vterini fuerint, noua eſt quaeſtio, quam neglexiſſe miror doctiſſimum Reineſium, quum illa vel maxime ad rem facere videatur. Sane fratres illi ac ſorores diuerſa nomina aeque ac cognomina ferunt, quod non ſolent germani. Commune nomen habent *Numius* Albinus et *Numia* Vara: commune etiam *Didius* Proculus, et *Didius Iulianus*, quibus et commune *Iuliani* cognomen eſt. Idem tamen Didius Proculus vocatur *Roſcius*, a qua gente Roſcia nomen etiam pro more tulerunt L. Roſcius Eubulus, Nutritor, et Roſcius Firmus, procurator eorum. Itaque perquam veroſimile eſt, ex eodem patre fuiſſe Numios, Albinum et Varam, ex alio Didios, Proculum et Iulianum: priorem tamen per adoptionem vel adrogationem tranſiiſſe in aliam familiam, et hinc Roſcii nomen ex adoptione accepiſſe. Quamobrem prout in priore marmore Numii, Albinus et Vara, itemque Didii Iulianus et Proculus coniunguntur. Haec ergo omnia non aliter conciliaueris, quam ſi matrem Didii Proculi duos habuiſſe maritos ponas, vnum Numium, ex quo Numius Albinus, et Numia Varia, alterum Petronium Didium Seuerum, ex quo Didius Proculus Iulianus prodierit, poſtea a Roſcio quodam adoptatus: denique et Petronio Didio Seuero duas fuiſſe vxores, vnam Aemiliam Claram, ex qua Did. Iulianus, imp. alteram Vibiam Varam, ex qua Didius Proculus Roſcius natus ſit. Ita enim et marmoribus cum Spartiano, et res ipſa

cum

cum vtriſque praeclare conuenit. Ceterum NVMII ALBINI nobilis fuit poſteritas. Quemadmodum enim ipſe a. v. c. 958. cum Fuluio Aemiliano; (vid. Gruter. *Inſcript. pag.* 115. 1. Boiſſard. *Antiqu. Rom. part. VI. pag.* 104.) ita filius eius M. Numius Albinus v. c. a. v. c. 998., et iterum anno 1015. Conſul ordinarius fuit, quin et praefecturam vrbanam ab anno 1008. per aliquot annos geſſit, filiumque habuit Numium Secundum, ceu patet ex monimento, quod ex ſchedis Langermannianis deſcripſit Thom. Reineſ. *Inſcript. claſſ. VI. n.* 132.

M. NVMIO. ALBINO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
PRAETORI. VRBANO. COMITI.
DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI. ET.
CONSVLIS. ORDINARIO. ITERVM.
NVMIVS SECVNDVS EIVS F.

Ita quidem ſe habere videtur Didii Iuliani imp. cum Numiis Albinis et Proculis Roſciis cognatio, nec difficile inde reddi poſſe videtur ratio, cur Vibia Vara in marmore priore omnes hos filios, Spartianus etiam omnes fratres adpellitet, quum tamen Didius Iulianus aliam matrem, Aemiliam nempe Claram, habuerit.

§. VIII.

Iam vt ad maiores Didii Iuliani progrediamur: de patre PETRONIO DIDIO SEVERO, Inſubre Mediolanenſi, neminem dubitare video. Nouerca eius VIBIA SALVIA VARA, non potuit eſſe C. Iuuentii Vari coſ. filia, ceu ſuſpicatus eſt Reineſius. Nam in marmore apud Gruterum *pag.* 359. 2. ipſa ſe vocat L. F. id eſt, *Lucii* cuiuſdam *filiam*, adeoque fratrem quemdam Vibii iſtius Vari coſ. vel alium agnatum patrem habuerit. Matrem autem, AEMILIAM CLARAM, *a Spartiano diſerte* SALVII IVLIANI ſororem fuiſſe, vel ideo dubitari non poteſt, quod Spartianus *cap.* I. eum vocat Didii Iuliani auunculum. Erat hic filius viri meritis non minus, quam dignitate eximii, M. SALVII IVLIANI, quem Commodus imp. teſte Dione *lib. LXXII. pag.* 823. καὶ δημοσίᾳ περιλαμβάνειν, τε καὶ καταφιλεῖν, καὶ πατέρα ὀνομάζειν, *publice amplecti, oſculari, ac patrem adpellare* conſueuerat. Sed virum hunc conſularem fortuna priorum ad praefecturam praetorianam, imperio proximam, euexit, poſtea vero ita depreſſit, vt ludibrio eum

Quae Didii Iuliani mater? Quae paterna eiuſdem origo?

haberet

haberet Commodus et non modo *togatum*, *praeſente officio ſuo*, *in piſcinam detruderet*, *nudumque ſaltare ante concubinas ſuas iuberet*, *quatientem cymbala et deformato vultu*: Lamprid. *in Commod. cap.* 11. ſed et poſtremo crudeliter occideret. Lamprid. *ibid. cap.* 7. et Dio Caſſ. *lib. LXXII. pag.* 823. Cauſſa odii Saluii huius Iuliani filius patri cognominis. quem Commodus, teſte Lampridio *in Commod. cap.* 3. *ad impudicitiam fruſtra tentauit*, *atque exinde Iuliano tetendit inſidias*. Accedebat tamen et alia ratio. Filio enim iſti M. Saluii Iuliani deſponſa fuerat, filia Tarunteii Paterni, ICti et praefecti praetorio. Inde enim *Tarunteius a Commodo inſimulatus eſt coniurationis*, *quum diceret ob hoc promiſſam Iuliani filio filiam Paterni*; *vt in Iulianum transferretur imperium*. Lamprid. *in Commod. cap.* 4. Quae quum ita ſint, omnes Saluii Iuliani, ICti poſteri, de quibus hactenus diximus, (Bernardini enim Rutilii ſomnia, quae *cap.* 71. *vitar. ICt.* de Iuliano, Apoſtata, imp. ex eadem gente oriundo narrat, iam non moramur,) ſequenti ſchemati includi poſſe videntur:

SALVIVS

SALVIVS IVLIANVS IC. et edicti perpetui auctor, *Eutrop.* bis conſul et praefectus vrbi et IC. *Spart.* floruit ſub Hadriano, Pio, M. et Lucio fratribus Auguſtis. *Riuall.*

DIDIVS SEVERVS Inſuber Mediol.

M. SALVIVS IVLIANVS, Dioni male Σίρβιος, coſ. cum Piſone anno 927. Praefectus praet. occiſus a Commodo imp. circa annum 941.

L. VIBIVS VARVS.

DIDIVS SEVERVS.

NVMIVS = VIBIA SALVIA VARA, de qua Gruter. *pag.* 459. 2. = PETRONIVS DIDIVS SEVERVS. = AEMILIA CLARA.

SALVIVS IVLIANVS, cuius pudicitiae inſidiatus eſt Commodus, et cui infelicibus auſpiciis deſponſata fuerat Tarunteii Paterni, IC. et praefecti praet. filia, de affectato imperio ſuſpectus.

NVMIVS ALBINVS coſ. a. v. c. 958.

NVMIA VARA.

M. NVMIVS ALBINVS bis coſ. a. v. c. 998. et 1015. praef. vrbi 1009.

NVMIVS SECVNDVS. Reineſ. *Inſcript. claſſ. VI. n.* 132.

L. DIDIVS PROCVLVS ob adoptionem ROSCIVS. Grut. *Inſcript. pag.* 459. 2.

PROCVLVS ROSCIVS IVLIANVS, de quo Grut. *p.* 18. 10.

FILII, de quibus idem marmor.

BASSA, de qua marmor apud Grut. *p.* 18. 2.

FILII, quorum in eodem marmore fit mentio.

M. DIDIVS SALVIVS IVLIANVS SEVERVS AVG. natus a. v. c. 890. ad imperium euectus et occiſus a. v. c. 945. Vxor MANLIA SCANTILLA.

DIDIA CLARA AVG. deſtinata Didii Proculi filia, nupta CORNELIO REPENTINO, praefecto vrbi. Spart. *Iulian. cap.* 3.

§. VIIII.

Salu. Iuliani, ICti, nomina.

Sed vt ex diuerticulo hoc, vti opinor, non inamoeno in viam redeamus: iam facile intelligitur, nihil omnino dici poſſe de ICti noſtri parentibus, nihil de maioribus reliquis. Quod commune noſter habet cum ICtis tantum non omnibus, qui ab Auguſti temporibus floruerunt. Nomen et cognomen certiſſima ſunt, quum non modo in ipſo iure noſtro paſſim vtroque cognominetur, ſed et eadem apud Spartianum *in Hadr. cap.* 18. *in Iulian. cap.* 1. Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. Hieronym. *in Chronic. ad. annum* 132. alioſque veteres paſſim expreſſa legamus. Addunt alii SEVERI cognomen, veluti Bernard. Rutil. *de vitis ICtor. cap.* 66. Io. Bertrand. *de iuriſperit. lib. I. cap.* 1. et Grauina *de ortu et progreſſ. iur. ciu.* §. 82. Sed eam caliginem offudiſſe viris doctis videtur cognomen Didii Iuliani, quod eum a proauo habuiſſe, perperam exiſtimarunt. Praenomen noſtri, nuſquam, quod meminerim, exſtat, quia illis temporibus id plerumque negligebatur, ceu obſeruauit Iac. Perizonius *Animadu. hiſtor. cap.* 3. *pag.* 132. MARCI tamen praenomen Saluio Iuliano tribuit Rupert. c. e. qua fretus auctoritate, neſcio, niſi quod eum Onuphrium Panuinium ſequutum eſſe ſuſpicor, quem tamen permulta ſibi in condendis faſtis conſularibus indulſiſſe, iam a Reineſio *ad Inſcript. pag.* 28. obſeruatum eſt. Attamen ea in re fortaſſis non errauit, quiſquis primum cogitauit de hoc praenomine. Neſcio enim, an non Saluii noſtri Iuliani libertus fuerit, cuius mentio ſit in lapide apud Io. Vignolium *in Adpend. Comment. de Columna Antonini Pii, pag.* 341.

M. SALVIO. M. L. SECVNDO.
NVMMVLARIO. DE. CIRCO.
FLAMINIO.
SALVIA. M. L. PHAEDIMAE. PATRONO.
B. M. SVISQVE.

Habemus enim hic Saluium, Marci Saluii libertum, et patronum Saluiae Phaedimae, vbi ſi Marcus Saluius, M. Saluii Secundi patronus non fuit M. Saluius Otho, potuit eſſe Saluius Iulianus IC. qui ſe ſeruos aliquot in praetura ſua vindicta liberaſſe gloriatur. *l.* 5. *D, de manum. vind.* Sed haec quidem coniectura eſt, quam ego, ne quis erret, pro certa nemini obtruſerim.

§. X.

§. X.

Floruiſſe illum ſub Hadriano.

Aetatem, quam ingenio doctrinaque illuſtrauit Iulianus, ignorare nos non patiuntur cum vetera de eo teſtimonia, tum fragmenta, quae ex eius libris, tamquam e naufragio ſeruauit Tribonianus. Vt autem certiora, quoad eius fieri poteſt, conſectemur: nos quidem rationes ita inimus. Supra iam oſtendimus, Saluium Iulianum edictum perpetuum iniiſſe anno erae Dionyſ. 132. ab v. c. 883. Obſeruauimus ſimul, perquam eſſe probabile, eum hoc ipſo anno praetura functum. Hoc ſi ponamus, quod ſane eſt veroſimillimum, non adeo difficile fuerit, veram IVLIANI aetatem ſi non ad annos ſuos redigere, at proxime ſaltim attingere. Nouimus enim ex Plin. *lib. VII. epiſt.* 16. tum adhuc religioſe obſeruatas eſſe leges annarias, nec temere ab iis diſceſſum, niſi vel ob liberorum numerum, vel principum indulgentia vnus alterue annus remitteretur. Iam praeturae annus legitimus tum erat trigeſimus, quem iam in prudentiſſima illa Maecenatis oratione apud Dionem Caſſ. *lib. LII. pag.* 479. figi videmus. Quum enim nemini ante annum XXV. rem publicam credi vellet, poſtea ſubiungit: *ταμιεύοντές τε καὶ ἀγορανομήσαντες ἢ δημαρχήσαντες στρατηγείτωσαν τριακοντοῦται γενόμενοι: ii vero, qui quaeſturam, aedilitatem, tribunatum plebis geſſerint, praetores fiant, exacto anno aetatis trigeſimo.* Et plerumque ſane tum temporis annis aliquot poſt praetura fungi coeperunt Romani. Ipſe Hadrianus praetor factus eſt A. v. c. 859. *Surano* bis et *Seruiano* iterum coſſ. teſte Spartiano in *Hadrian. cap.* 3. Tum vero ille annum aetatis agebat XXXII. natus quippe A. v. c. 828. *T. Veſpaſiano* ſeptimum et *Tito* quintum coſſ. Sed et paullo ante haec tempora Plinius praeturam, vt ipſe *lib. III. epiſt.* 11. refert, geſſit eo anno, quo philoſophi a Domitiano ab vrbe ſubmouebantur, id eſt, ab v. c. 846. *Aſprenate* et *Laterano* coſſ. Quum vero ipſe ſe *lib. VI. epiſt.* 20. duodeuiceſimum aetatis annum habuiſſe teſtetur, quum arderet Veſuuius, id eſt, 831. adeoque natus ſit oporteat a. v. c. 813. praetorem illum factum eſſe patet exacto anno aetatis XXXIIII. Iam ergo ſi ponas, Iulianum noſtrum legitimo anno praetura eſſe ornatum, id eſt, anno aetatis circiter triceſimo, (poteſt enim et aliquanto plures habuiſſe, veluti triceſimum primum, ſecundum, tertium, vel quartum,) demtis triginta annis ab a. v. c. 883. quo eum praetorem fuiſſe coniecimus, natus is fuerit oportet circa

 annum

annum v. c. 853. erae Dionyſiacae 102. vel aliquot annis ante, vel circa Traiani initia vel ſub Neruae principatu, vel ſub exceſſum Domitiani Auguſti.

§. XI.

Itemque ſub Antonino Pio et diuis fratribus.

Quemadmodum itaque ſub Hadriano praecipue inclareſcere coepit, ita et in Antonini Pii, quin et diuorum fratrum tempora vitam produxit, vt adeo ad iuſtam ſaltim ſenectutem, id eſt, annum aetatis LXIII. perueniſſe videatur. Si enim eum vel primis diuorum fratrum imperii annis deceſſiſſe dixeris: eum tunc ex rationibus noſtris annos habuiſſe oportebit LXII. Antonini Pii tempora attigiſſe Saluium Iulianum, inde probat Io. Bertrandus, quod eius ſententiam de SC. Tertulliani interpretatione laudet Vlpianus in *l.* 1. *D. ad SC. Tertull.* At eo quidem argumento ego non vterer. SCtum enim iſtud conditum eſt, non ſub Antonino Pio, vt recte iam obſeruauit Guil. Grotius *de vit. ICt. lib. II. cap.* 6. ſed ſub ipſo Hadriano, *pr. Inſt. de SC. Tertull.* et Cuiacii coniectura, qui in *Not. prior. ad d. §.* Antoninum Pium ſub Hadriani nomine deliteſcere ſuſpicatus eſt, ſatis profligata eſt ab Ant. Schultingio in *Iuriſpr. vet. anteiuſtin. pag.* 669. Sed et ex eo, quod Antoninus Pius imp. ad Saluium quemdam reſcribit, *l.* 1. *C. vt in poſſeſſ. legat.* perperam colligit Bertrandus, eum eſſe ipſum ICtum noſtrum. Plures enim iis temporibus floruiſſe Saluios, ſupra ex iure noſtro oſtendimus, nec quaeſtio de qua ad imperatorem retulerat Saluius ille, ita comparata eſt, vt tantus ICtus illa imperatorem fatigare voluiſſe cenſendus ſit. Multo certius itaque ex *l.* 18. *D. quod met. cauſſ.* demonſtro, Iulianum adhuc ſub Pio inter viuos fuiſſe. In illo enim fragmento laudari animaduertimus reſcriptum T. Pii ad Claudium Frontinum. Quumque opus DIGESTORVM, cuius ex libro LXIIII. fragmentum illud depromtum eſt, vltra nonaginta libros complecteretur, nec quiſquam temere de homine negotioſo occupatiſſimoque ſibi perſuaſurus ſit, ei libros XXX. reliquos intra pauculos annos, veluti fungos vna nocte natos eſſe: ſequitur ſane, vt Iulianus pluribus annis ſub Pio vixerit. Id quod et ex eo patet, quod Iulianus in *l.* 59. *D. ſol. matrim.* Caio teſtimonium denunciat, quem tamen multo poſt Hadriani imperium, quin, mortuo iam Pio, libros pleroſque ſcripſiſſe, eo minus negari poterit, quo certius eſt, Antoninum Pium ab eo vix aliter, quam *diuum*,

vocatum

vocatum *l.* 1. *D. de ſtatu hom. l.* 56. *D. de legat.* 2. *l.* 96. *D. de legat.* 3. *l.* 90. *D. de cond. et dem. l.* 63. *§.* 5. *D. ad SC. Trebell.* et non niſi binis locis eum, tamquam viuum, laudat. *l.* 11. *D. de iuriſdict.* et *l.* 42. *D. de donat. inter vir. et vx.* Vid. Franc. Caroli Conradi *Schediaſma ſingulare de aetate Caii, ICti, in Act. erud. Lipſ. anni* 1727. *menſe Febr.* Fieri itaque non poteſt, vt Iulianus Caium teſtem produxerit, niſi ad Antonini Pii ſaltim tempora perueniſſet. Quin ſuperſtes diuo Pio fuit Iulianus, ſi quidem diui fratres, quos vocant, eum AMICVM SVVM adpellant in *l.* 17. *D. de iure patronat.* quo nomine certe principes non honorabant mortuos, ſed viuos, viros nimirum conſulares et iuris prudentes, quos in conſilio et comitatu habebant: qualis erat ille C. Sentius Seuerus in marmore Mediolanenſi, quod protulit Salmaſ. *ad Spartiani Hadr. cap.* 18.

C. SENTIO.
SEVERO.
QVADRATO.
C. V. COS.
AMICO. ET. COM. AVG. N.

Vixiſſe ergo Iulianum oportet etiam ſub Marco et Lucio imperatoribus, quorum ſi vel primos tantum annos vidit, aetatem eum produxiſſe patebit ad annum aetatis ſexageſimum tertium, qui fatalis eſſe ſolet viris doctis ac prudentiſſimis.

§. XII.

At has rationes noſtras, quantumuis vitae Iuliani circumſtantiis reliquis quam conuenientiſſimas, turbare videtur locus inſignis Sex. Pomponii, *l.* 20. *D. de fideic. libertat.* ex quo plerique colligunt, iam tum eo tempore Iulianum ſeptuaginta et octo annorum ſenem, et in illa aetate tanto vigore animi fuiſſe, vt ſe nihilominus incredibili diſcendi cupiditate flagrare profiteretur. Talia ſane in mentem venerunt Bern. Rutilio *cap.* 66. Bertrando *de iuriſper. lib. I. cap.* 1. quin et, quod mireris, Em. Merillio *Obſ. III. cap.* 19. et Aegid. Menag. *Amoen. iur. cap.* 24. Et ſane in fragmento illo Sex. Pomponius quaedam profert ex Iuliano, et deinde ſubiicit verba elegantiſſima: *Nam ego diſcendi cupiditate, quam ſolam viuendi rationem in octauum et ſeptuageſimum annum aetatis duxi, memor ſum eius ſententiae, qui dixiſſe fertur:* κἂν τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην. *Etſi alterum pedem in tumulo haberem: non pige-*

An *fuerit* μακρόβιος ille, de quo *l.* 20. *D. de fideicomiſſ. libertat.*

ret aliquid addiſcere. Sed verba iſta ad Iulianum nihil attinere, facile intelligent omnes, qui fragmentum illud expenderint paullo adcuratius. Eſt illud ex *libro VII. Epiſtolarum* Sex. Pomponii: in quibus quaeſtiones iuris, a conſultore ſibi propoſitas, paucis ſoluit Pomponius, quemadmodum Reſponſa veterum ICtorum ad facti potius quaeſtiones pertinuiſſe, obſeruant Iac. Cuiac. *ad African. Tract. I.* et Eu. Otto in *Papinian. cap.* 12. *§.* 1. 2. Vtrobique quaeſtiones propoſitas breuiter ex iure conſtituto decidebant, ac veluti oracula quaedam fundebant, non adductis argumentis, niſi ea diſerte poſtularent conſultores, quale quid poſtulari animaduertimus in *l.* 26. *D. de liberat. leg.* vbi conſultor: PLENIVS *rogo, quae ad haec ſpectant, attingas.* Seruaſſe eam methodum et Sex. Pomponium, perſpicue patet ex *l.* 50. *D. de min.* vbi integra eius epiſtola ſupereſt. In ea Inius Diophantus praemiſſa ſalute proponit ſpeciem: minorem viginti quinque annis nouandi animo interceſſiſſe pro eo, qui temporali actione teneretur, tum, quum adhuc decem ſupereſſent dies, et poſtea reſtitutum eſſe in integrum. Poſtea quaeſtionem format: vtrum reſtitutio, quae creditori aduerſus priorem debitorem danda ſit, decem dierum ſit, an plenior? Subiicit conſultor, quid ipſe exiſtimet, ſe nimirum didiciſſe ex tempore in integrum reſtitutionis tantumdem temporis praeſtandum, quantum ſupereſſet. Diffiſus tamen iudicio ſuo ſtatim addit: *tu, quid de eo putes, velim reſcribas.* Sequitur demum ſubnotatio Sex. Pomponii breuis: *ſine dubio, quod de temporali actione, in qua interceſſit minor, ſenſiſti, puto verius eſſe, ideoque et pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum.* Tales erant Pomponii *Epiſtolae* omnes, in quibus plerumque conſultor rem fuſius explicabat, quam ICtus, qui reſpondebat, ceu patebit ex *l. 3. D. quib. ad libert. prou. non lic. l. 35. D. de iur. fiſc. l. 42. D. de iureiur. l. 61. D. de admin. et peric. tut.* Immo et eiuſdem generis fuiſſe nouimus *Epiſtolas* Proculi, *l. 13. D. de ſeruit. praed. vrb. l. 69. D. de hered. inſt. l. 55. D. de adqu. rer. dom. l. 113. D. de verb. oblig.* nec non Priſci Iauoleni, *l. 33. D. de reb. credit. l. 23. D. de adquir. poſſeſſ. l. 28. D. de reb. auct. iud. poſſid.* Iam ſi ponas eiuſdem methodi tenacem fuiſſe Pomponium in *l.* 20. *D. de fideic. libert.* facile deprehendes, ſententiam illam de ſenectute cum incredibili diſcendi cupiditate coniuncta non eſſe Iuliani, ſed conſultoris. Proponit hic locum Iuliani de ſeruo, cui

ex

ex fideicommiſſo competat libertas modo ab eo, qui hereditatem ex SC. Trebelliano reſtituerit, modo ab ipſo fideicommiſſario, poſſidente manumittendum. Subiungit quaeſtionem: *an haec vera putes? Nam ego diſcendi cupiditate, quam ſolam viuendi rationem optimam in octauum et ſexageſimum annum aetatis duxi, memor ſum eius ſententiae, qui dixiſſe fertur:* κἂν τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην. Tum demum ſequitur breue hoc Sex. Pomponii reſponſum: *belliſſime Ariſto et Octauenus putabant, hunc ſeruum, de quo quaereretur, fideicommiſſae hereditatis non eſſe, quia teſtator, rogando heredem, vt eum manumitteret, non videatur de eo reſtituendo ſenſiſſe. Si tamen per errorem ab herede datus fuerit, ea dicenda ſunt, quae Iulianus ſcribit.* Ex his ergo luculenter patet, non Iuliani eſſe illa verba de ſenectute diſcendique cupiditate, ac ne Pomponii quidem ipſius, de quo Dionyſius Gothofredus ad marginem notauerat: *Pomponius ad octauum et ſeptuageſimum annum aetatis peruenit*; ſed conſultoris, neſcio, cuius, qui ſenilem profeſſus curioſitatem, hanc veteris philoſophi, Solonis puta, vt Scipio Gentilis *Parerg. cap.* 21. oſtendit, elegantem ſententiam adduxit: id quod errantes docere poterat Anton. Auguſtin. *Emendat. lib.* 1. *cap.* 8. ſi mens non laeua fuiſſet.

§. XIII.

Studia Salu. Iuliani philologica.

Iuuenem Ivlianvm elegantiorum artium ſtudiis ingenium ad maiora diligenter praeparaſſe, ipſa eius opera ſatis ſuperque probant, in quorum fragmentis vbique adparent doctrinae ſolidioris veſtigia: nec quiſquam fortaſſis hodie ſuffragabitur Em. Merillio, ſera demum aetate eum litteras attingere coepiſſe, exiſtimanti, *Obſ. lib. III. cap.* 19. lapſo in hunc errorem ob eamdem *l.* 20. *D. de fideicomm.* quam ſuperiore paragrapho explicauimus. Non imperitus ille fuit Graecae linguae, quamuis religioni ſibi duxerit, Graeca ſine neceſſitate immiſcere Latinis, et hinc rarius eiuſmodi lacinias adfuiſſe videatur libris ſuis. Pauciſſima ſane Graeca occurrunt in eius fragmentis, ac fere tantum τεχνικά, vel alioquin ciuitate Latina donata, veluti ἐν πλάτει, *l.* 13. *D. de ſolut.* ἀναφορικῶς, *l.* 8. *D. de ſuis et legit. hered.* σωρείτης, *l.* 65. *D. de reg. iur.* tutor ἀνεκλόγιστος *l.* 5. *§.* 7. *D. de adm. et peric. tut.* Legit tamen Ariſtotelem, eique teſtimonium denunciauit in *l.* 36. *D. de ſolut.* Eſt etiam, vbi Graeciſmum redolet eius Latinitas, vt facile deprehendas, illum haec recentem a Graecorum lectione ſcripſiſſe. In *l.* 3. *D. de dote praeleg.* ait: *qui ita legat v-*

xori

xori ſuae: TITIAE AMPLIVS, QVAM DOTEM, AVREOS HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE: *manifeſtus eſt, dotem quoque relegaſſe.* Vbi ſine ratione quidam in dubium vocant lectionem Florentinam, et pro *manifeſtus* reſcribi iubent *manifeſtum.* Eſt enim vere Graeca loquutio, quali et Vlpianus bis vtitur in *l.* 22. *§.* 8. *D. ſolut. matr.* vbi de viro vxorem furioſam negligente: *Spernit,* inquit, *infelicitatem vxoris, et non ad eam flectitur, nullamque ei competentem curam inferre,* MANIFESTISSIMVS *eſt.* Et paucis interiectis; *ſin vero dotem ita diſſipare* MANIFESTVS *eſt.* Idem Graeciſmus et aliis eorum temporum ſcriptoribus perquam familiaris eſt. Tacitus *Annal. lib. II. cap.* 57. *atrox et diſſentire* MANIFESTVS. Et *Hiſtor. lib. I. cap.* 53. *mox* COMPERTVM *publicam pecuniam auertiſſe, vt peculatorem flagitari iuſſit.* Auctor *dialogi de cauſſ. corrupt. eloqu. cap.* 16. *Aprum enim ſolere diſſentire, et tu paullo ante dixiſti, et ipſe ſatis* MANIFESTVS *eſt iamdudum, in contrarium accingi.* Alioquin Latina Iuliani oratio pura eſt, nec adfectata tamen aut turgida, vel abrupta breuitate praeceps, qualem ea aetate adfectabant quam plurimi. Fruſtra ergo in eius Latinitate quaeſiueris phaleras, quales et ſcriptiones iuridicae non admittunt, at Latinitatem vbique inuenies non modo caſtam, ſed et aliquando terſam, adeo vt Laurentius Valla et reliqui Latinitatis ICtorum cenſores emiſſitiis illis oculis ſuis nihil in Iuliani fragmentis repererint, quod, tametſi ab illis reprehenſum, non optimorum ſcriptorum auctoritate atque exemplo tueri poſſis. Dixit *l.* 6. *§.* 6. *D. de negot. geſt.* CONTEMPLATIONE EIVS, quod non ferunt teretes iſtorum criticorum aures. Et tamen id ferre tenentur in Iuſtino *Hiſtor. lib. VII. cap.* 5. *lib. VIII. cap.* 3. et Quinctiliano *Declam. III. pag.* 40. *et Decl. V. extr.* quae loca Car. Andr. Dukerus *de Latin. vet. ICtor. pag.* 319. adduxit. ENIM ſine vllo praepoſito vſus eſt Iulianus, ſi vera eſt lectio Florentina, in *l.* 17. *quib. mod. vſusfruct. vel vſus amitt.* Sed ſi fingamus etiam veram eſſe: non ideo crucem illico parandam putauerim Iuliano, quum et Ciceronem, Plautum, Terentium ita loquutos eſſe iam pridem docuerint Taubmannus ad Plaut. *Epidic. V.* 2. *v.* 36. et Gronou. *ad Liu. lib. XXXIIII. cap.* 32. Leuicula ſunt, quae obeliſco notant, reliqua omnia, veluti, quod aliquando LIBERTINVM dixerit pro *liberto, l.* 20. *§.* 4. *D. de bon. libert.* PENVM pro *penus* vel *penu, l.* 19. *D. quand. dies leg.* NIHILOMINVS pro *nihilomagis. l.* 106. *D. de condit. et demonſtr.* Quis enim primo fide ſua

credere

credere nos iubebit, haec omnia eſſe a Iuliani manu, ac non librarios potius hic aliquid deliquiſſe? deinde, quis ignorat, de terminatione, genere, ac flexione vocabuli *penus* ne inter veteres quidem grammaticos conueniſſe? Sane illam ipſam formam, quam improbant in Iuliano, diſerte probant Soſipater et Cledonius apud Voſſium *de analogia lib. II. cap.* 20. Denique diſerte notarunt Priſcianus *lib. XVIII. pag.* 1196. et Nonius *cap.* 12. *n.* 46. *et* 54. duas abnutiuas apud veteres Latinos aeque, ac apud Graecos, fortius negare, ac proinde *nihilominus* ſaepe occurrere pro *non*, vel *non magis*. Locum Flori *lib. III. cap.* 17. eam in rem adduxit laudatus Duker. *de Lat. vet. ICtor. pag.* 366. Alium ex Ouidio addit Freinshemius *in Indice Flori*, voce *negationes duae*:

Quod ſi NVLLA *tibi* NON *ſit legiſſe voluptas.*

ſed quem me legere non memini. In iure tamen noſtro hunc quoque Graeciſmum frequentiſſimum eſſe, patet ex *l.* 7. *§.* 2. *D. pro emtor. l.* 2. *§.* 1. *D. de vi bon. rapt. l.* 13. *§.* 11. *C. de iudic. l.* 56. *C. de decurion. l.* 1. *C. qui dar. tut. poſſ.* idque iam pridem obſeruarunt Cuiac. in Comment. *ad l.* 7. *Dig. pro emtore*, et Iac. Gothofred. *ad Cod. Theodoſ. tom. IIII. pag.* 522. Quam Cuiacii obſeruationem licet ſuo more euertere conetur Io. Robertus *lection. recept. lib. II. cap.* 29. non magis tamen iuſta eſt illa cenſura, quam alia Laur. Vallae et reliquorum, qui tamquam barbarum proſcribunt GENITVR, quo Iulianum *l.* 13. §. *vlt. D. de reb. dub.* vſum eſſe, pro *gignitur*, obſeruant. At non Iuliani fuit illa loquutio, ſed teſtatoris formula, quam immutare et verbis magis Latinis eloqui, integrum non erat ICto. Ipſe, dum in illo fragmento formulam teſtatoris attingit ac interpretatur, ab omni ſorde abſtinet, ſenſumque multo purius ita eloquitur: SIVE FILIVS, SIVE FILIA NATI EI FVERINT. Denique vel maxime quibuſdam bilem mouet illud ADFLIGERE CVI PRETIVM, pro *damnare ad pretium reſtituendum*, quo vſus eſt Iulianus in *l.* 30. *D. de negot. geſt.* Sed quidam codices manuſcripti ibi habent INFLIGERE, quo recepto, phraſis iſta non barbara, ſed analogiae conſentanea eſt, et *pretium alicui infligi* non minus recte dicitur, quam *infligi vſurae* pro condemnari in vſuras, qua loquutione vſi ſunt Vlpianus *l.* 3. §. 4. *D. vbi pupill. mor. vel educ.* et Paullus *l.* 11. *pr. et l.* 17. *§.* 3. *D. de vſur.* ex quibus exem-

plis colligas, forenſen fuiſſe eam loquutionem, adeoque ICto; qualis fuit Iulianus, minime exprobrandam. Satis ergo patet, et Latinas litteras ſtudio laudabili excoluiſſe Iulianum, et ne lynceos quidem oculos quidquam ſtribiliginis in caſtiſſimo auctore deprehendiſſe. Potius adfirmare nobis licebit, multa, quae ad reconditas litteras pertinent, hodie ignorare criticos praeſtantiſſimos, quae doceri a Iuliano noſtro poterant, niſi eum lectu indignum, neſcio qua praeiudicata opinione, iudicaſſent. Exemplo vt rem illuſtremus, notum eſt, quam crucem criticis pleriſque etiam primi ordinis fixerint notae temporis A. D. III. KAL. quippe quas Rhenanus coniunctim legi iubet *ad III. Kalend.* alii recte quidem exponunt, ANTE DIEM III. KAL. quia et in Graecis monumentis eſt ΠΡΟ Γ. ΚΑΛ. et apud Plutarchum πρὸ ἕνδεκα καλανδῶν Μαΐων: ſed illud tamen idem eſſe putant, ac *pridie*, quos ſuauiter ridet Noriſius *ad Cenotaph. Piſan. diſſ. II. pag.* 342. *ſequ.* docetque non ſine adparatu, idem veteribus fuiſſe D. III. KAL. et A. D. III. KAL. Rem omnem conficere potuiſſet Iulianus, qui in *l.* 56. *§.* 5. *D. de verbor. obligat. qui ita*, inquit, *ſtipulatur*: ANTE KALENDAS PROXIMAS DARI SPONDES? *nihil differt ab eo, qui Kalendis dari ſtipulatur.* Omitto alia, quae pleniore manu ſererem, niſi me non iam ex inſtituto, ſed veluti obiter Saluii Iuliani vitam condere meminiſſem.

§. XIIII.

Peritia antiquitatum Romanarum. Non minus deinde quaedam hinc inde ſeſe produnt antiquitatis veſtigia. Adhuc enim tum inter ICti laudes illa haud poſtrema erat, quam T. Ariſtoni ſuo tribuit Plinius *lib. I. epiſt.* 22. *quam peritus ille et priuati iuris et publici? quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenet?* Antiquum ſane leges ferendi ritum eleganter attingit Iulianus in *l.* 32. *D. de legib.* redditurus rationem, cur inueterata conſuetudo pro lege cuſtodiatur, et tacito conſenſu omnium per deſuetudinem abrogetur. *Nam quum ipſae*, inquit, *leges nulla alia ex cauſſa nos teneant, quam quod iudicio populi receptae ſunt: merito et quae ſine vllo ſcripto populus probauit, tenebunt omnes. Nam quid intereſt, ſuffragio populus voluntatem ſuam declaret, an rebus ipſis et factis?* Non amplius profecto populus vel centuriatim vel tributim ſuffragia ferebat, quum haec ſcriberet Iulianus. Iam pridem teſte Tacito *Annal. lib. I. cap.* 15. comitia e campo in curiam tranſtulerat Tiberius, adeoque pleraque a ſenatu conſtituebantur,

bantur, qui tum non amplius ambigebatur ius facere poſſe. *l. 9. D. de legib.* Quin tantum abeſt, vt ſub Hadriano vlla poteſtas νομοθετικὴ penes populum ſuperfuerit, vt ipſe ille princeps iam coeperit inconſulto ſenatu, per ſola edicta, quod placeret, ſancire, et vetus illud ius fere quotidie nouis reſcriptis emendare. Et tamen Iulianus et conſuetudinis ſeu iuris non ſcripti auctoritatem a tacito populi ſuffragio; iuris ſcripti ab expreſſo arceſſit, perinde ac ſi iis vixiſſet temporibus, quibus et pontes in campo Martio, et diribitores, et tabulas ciſtaſque videre, vel audire potuerit rogationem conſulis: VELITIS IVBEATIS QVIRITES. Sed latet hic ſimulacrum libertatis, quo populus aliquamdiu deludebatur a principibus, quorum intererat, ſeruire ciues, et tamen ſe credere liberrimos. Perſuaſerant enim illis, quidquid a principe vel conſilio ſenatus, vel inconſulto illo, fieret, id omne fieri a populo, quia populus ei et in eum omne ſuum imperium et poteſtatem contulerit, *l. 1. pr. D. de conſtit. princ.* Quin quamuis numquam de ferenda lege in commune conſulerent imperatores Romani, ſed saepe Hadrianus Britanniam, Aegyptum, Libyam, et Orientem peruagatus, epiſtolis Romam miſſis, quid fieri vellet, praeciperet, talem tamen principis epiſtolam credendam eſſe πόλεως συνθήκην κοινὴν, *communem rei publicae ſponſionem*, quemadmodum adhuc philoſophantur Papinianus et Marcianus in *l. 1. et l. 2. D. de legib.* principem enim referre totum populum, eius conſenſum eſſe conſenſum totius rei publicae, καὶ ἐκεῖ τε τὴν ῥώμην, ὅπου ποτ᾽ ἂν τὸν βασιλέα εἶναι: *et Romam ibi eſſe, vbi ſit imperator.* Herodian. *lib. I. cap. 6.* Eiuſdem generis eſt fragmentum Iuliani in *l. 5. D. de manum. vind.* vbi ſoluta prius quaeſtione, an, qui conſilium praebeat, poſſit apud ſe manumittere; ſtatim addit: *ſe et in praetura, et in conſulatu ſuo, quoſdam ex ſeruis ſuis vindicta liberaſſe, et quibuſdam praetoribus conſulentibus ſe idem ſuaſiſſe.* Vere ea in re morem maiorum ſequutus eſt Iulianus. Ex quo enim primus conſul Iunius Brutus Vindicium ſeruum, coniurationis indicem, per vindictam manumiſerat, inualuerat, vt et conſules et praetores, quando primum procedebant, a manumiſſione magiſtratum auſpicarentur, quum boni ominis cauſſa, tum vt factum iſtud Bruti apud poſteros quoque nulla deleret obliuio. Docuit nos illum ritum ex inſtituto Petr. Faber tum *in Comment. ad tit. de orig. iur. pag.* 193. tum *in Semeſtr. lib. II.*

cap. 20. *pag.* 269. *ſequ.* adduxitque eam in rem locos egregios Libanii, Claudiani, Mamertini, Caſſiodori, Sidonii Apollinaris, vt dubitari non liceat, ſollemnem illam manumiſſionem ſaltim ſaeculo quarto et ſequentibus quotannis fieri conſueviſſe. Sed longe antiquiorem eſſe ritum, vel eo poſſe demonſtrari putat Faber, quod Vlpianus toto *libro II. de officio conſulis*, fere de nulla alia re, quam de manumiſſionibus egerit, et vnica, quae a Triboniano ſub iſto titulo poſita eſt, lex non niſi de manumiſſionibus agat. Nemo ergo non videt, Iulianum morem illum veterem in conſulatu et praetura ſua reuocaſſe in vſum, quumque forte deeſſent domini, qui ſeruos ſuos manumitti vellent, neque quiſquam alienum ſeruum manumittendo ad libertatem perducere poſſet: *l.* 4. *C. de iis, qui a non dom.* ſuos apud ſe manumittere, quam ſollemnitatem illam negligere maluiſſe, non modo praeceptoris exemplo commonitum, ſed et probe gnarum ex iuris principiis, manumiſſionem eſſe legis actionem, adeoque ipſum magiſtratum eam apud ſe ipſum explicare poſſe, non ſecus ac emancipationem, adoptionem, actusque ſimiles. *l.* 3. *l.* 4. *D. de adopt. et emancip. l.* 2. *D. de offic. praet. l. vn.* §. 2. *D. de offic. conſul.* Ita porro in memoriam reuocat Iulianus *archimimos*, *l.* 25. *D. de oper. libert.* quorum et Suetonius in *Veſpaſ. cap.* 19. et Scholiaſtes Horatii *ad Serm. I.* 6. meminit, quoſque Theod. Marcilius in *not. ad Sueton.* interpretatur praefectos pantomimorum, qualis apud Gruter. *pag.* 1089.

L. ACILIVS L. F. POMPT. EVTYCHES
NOBILIS ARCHIMIMVS COMMVN. MIMOR.
ADLECTVS. DIVRNVS PARASITVS
APOLL. TRAGICO
COMICVS PRIMVS SVI TEMPORIS
ET OMNIBVS
CORPORIBVS AD SCAENAM HONOR.
DECVRIO BOVILLIS
QVEM PRIMVM OMNIVM ADLECTI
PATREM APPELLARVNT.

cui *adlecti ſcaenicorum aere collato ob munera et pietatem ipſius erga ſe* inſigne monimentum dedicarunt, ſimul propriae inſaniae monimentum aere perennius ad poſteritatem futurum. Cui ſtolido homini etiam iungere poteris alteram aeque ſtolidam, apud eumdem Gruter. *pag.* 330. 4. FABIAM M. ET Ͻ. L. ARETEN, ARCHI-

CHIMIMAM TEMPORIS SVI PRIMAM DIVRNAM. Ex quo Iuliani loco ſimul colligi poteſt, quid in poſtrema inſcriptione ſit *diurna archimima*, et in priore *diurnus paraſitus?* Nempe illa fuit liberta, quae diurnas patrono operas tamquam archimima praeſtabat; ſiquidem operae libertorum diurnum erant officium, *l.* 1. *l.* 3. *D. de oper. libert.* quamuis alioquin noctu plerumque in ſcenam prodirent mimi. Et hinc in ſuperiore etiam inſcriptione DIVRNVS PARASITVS erit, qui has diurnas operas debebat patrono, vt illum prandentem arte ſua et ſcurrilitate oblectaret, ollaſque in capite ſuo confringi pateretur: coenae vero adeſſe non cogeretur. Sed iam non licet omnia eius generis conſectari, quum ſufficiat quaedam eius rei ſpecimina dediſſe.

§. XV.

Eiuſdem philoſophia.

Progredimur ad philoſophiam, ſine qua nemo temere ICti nomen cum laude tuebitur. Falluntur enim, quotquot philoſophiae parum debere iuris prudentiam, vel inde colligunt, quod ſero philoſophari coeperint Romani, quum iam pridem XII. tabulae, fons vniuerſi publici priuatique iuris, nec non interpretatio prudentum, formulaeque iudiciorum Romae viguiſſent. Nam quis dixerit a Scipionis temporibus, quibus Panaetius philoſophiam docere Romae coepiſſe dicitur, nihil noui iuris amplius eſſe conſtitutum? Deinde quis, poſitis legibus, et aliquot veterum interpretamentis, nec non iudiciorum formulis, nullas amplius ICtorum partes in locupletanda iuris prudentia fuiſſe ſtatuerit? Sane quum, Iuliano noſtro obſeruante, non ita ſcribi poſſint leges et SCta, vt omnes caſus, omneſque articuli illis ſigillatim comprehendantur: ex his ſane, quae primo fuerant conſtituta, interpretatione certi quid conſtituendum erat. *l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *D. de legib.* Ea in interpretatione plerumque praeſtruebant communia quaedam principia moralia, ex quibus concluſiones pleraſque, legibus non comprehenſas, deriuarunt ICti, et diuerſiſſimas quidem, prout huic illiue ſectae ſeſe addixiſſent. Certe id quidem vſquequaque verum eſt, ICtos Stoicorum παραδόξας θέσεις, quae vt a reliquorum philoſophorum ſententiis, ſic ab vſu ciuili remotae fuerint, plane neglexiſſe. Cicero enim *in prooem. Paradox. cap.* 1. animaduertit: *Catonem, quum in ſenatu ſententiam diceret, ſaepe locos graues ex philoſophia tractaſſe, abhorrentes ab hoc vſu forenſi et publico, ſed dicendo tamen conſequutum, vt illa etiam populo probabilia viderentur.* Quin addit,

ſe quoque illa ipſa, quae vix in gymnaſiis et otio Stoici probant, ludentem conieciſſe in communes locos, quae, quia ſint admirabilia, contraque opinionem omnium, ab ipſis etiam παράδοξα *adpellentur, et tentare voluiſſe, poſſentne proferri in lucem, id eſt,* IN FORVM, *et ita dici, vt probarentur.* Quod vero tentarunt Cato et Cicero, qui ſaepe ſubtiliſſimas iuris quaeſtiones in foro enodarunt: an neglexiſſe id putemus Rufos, Tuberones, Brutos, in ipſa ſtoa veluti enutritos, et philoſophiam illam lingua, calamo, moribus exprimentes? Et quid, quaeſo, opus eſt verbis, vbi ipſa adſunt rerum argumenta? Scribit Paulus: *ſi metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici, quia quamuis ſi liberum eſſet, noluiſſem: tamen coactus volui. l.21. §.1. D. quod met. cauſſ.* Idem omnes veteres ICtos ſenſiſſe, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Neque enim opus fuiſſet praetoris beneficio, ſi voluntatem, vi metuque extortam, non eſſe voluntatem exiſtimaſſent. Et tamen quid aliud hoc eſt, quam notiſſimum Stoicorum paradoxon: ſapientem nihil metuere, ad nihil cogi, ſtolidumque adeo cenſendum, qui metu perturbatus quid egerit, ac proinde indignum, qui fructum ex ſtultitia ſua capiat. Talia innumera in iure noſtro occurrunt, vt lucem meridie eſſe videantur negare, qui philoſophiae, praeter notiones generales, nec non grammaticam et dialecticam, quidquam debere iuriſprudentiam, negare non verentur.

§. XVI.

Varia ſcientiae philoſophicae ſpecimina.

Et philoſophiae quidem non expertem fuiſſe Iulianum noſtrum, et dialecticam in primis penitus imbibiſſe, vel inde patet, quod in *l. 65. D. de regul. iur.* mentionem facit celeberrimae illius vel ratiocinationis vel cauillationis, quam Graeci σωρίτην adpellant, eamque ita deſcribit, *quod ab euidenter veris per breuiſſimas mutationes diſputatio ad ea, quae euidenter falſa ſunt, perducatur.* Quam definitionem Iuliano ſublegit Vlpianus in *l. 177. D. de verbor. ſignif.* quippe multo adcuratiorem atque euidentiorem, quam illa Cornuti, ſcholiaſtae Perſii, *ad Sat. VI. v. 80. Chryſippus, philoſophus Stoicus, ſyllogiſmum* σωρίτην *poſuit et vocauit, quem per adiectionem et detractionem ex acerui frumentarii ſimilitudine oſtendit:* quamuis ſimilem fere habeat Cicero *Acad. quaeſt. lib. IIII. cap. 16.* Equidem non ideo laudandus eſt Iulianus, quod illud cauillandi genus perſpectum

ctum habuit, multoque minus laude aliqua dignus videretur, ſi illo delectatus ſit, vti permulti Stoici, quorum *nodos veternoſiſſimi artificii* Seneca *Epiſt.* 82. *vitioſiſſimum argumentorum genus* Cicero *Acad. quaeſt. l. c. aceruos* Perſius *Sat. VI. v.* 80. perſtringunt. Sed illud cordati hominis argumentum eſt, quod homines his inſidioſis interrogationibus parum adſuetos aduerſus aliorum captiones praemuniuit, vt vere hic de eo repeti poſſint illa Perſii:

Inuentus Chryſippe tui finitor acerui.

Nimirum ſoritica illa cauillatione id agebant ſophiſtae, vt quaeſtiones ex quaeſtionibus nectendo, ex earumque ſolutione nouum quid adſumendo, reſpondentes, nihil tale ſuſpicatos, ad abſurdum perducerent; tale eſt exemplum apud Diogen. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 82. quamuis ibi perperam tamquam exemplum ἐγκεκαλυμμένȣ proponatur: Οὐχὶ τὰ μὲν δύο ὀλίγα ἐςὶν; οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τρία; οὐχὶ δὲ καὶ ταῦτα μέν; οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τέσσαρα, καὶ οὕτω μέχρι τῶν δέκα· τὰ δὲ δύο ὀλίγα ἐςὶ, καὶ τὰ δέκα ἄρα: *nonne pauca duo ſunt? nonne etiam tria? non iſta quidem? nonne autem et quatuor, atque ita vſque ad decem? Duo autem pauca ſunt, et decem igitur.* Quum vero et in iure ad interrogatiunculas omnia redirent, quoties acceptilatione, maxime Aquilliana, tollenda erat obligatio, adeoque ſubeſſet periculum, ne ſtipulator, qui acceptum rogabat, ſpondentem in errorem induceret caperetque turpiter: ipſe eo remedio vſurus monet, quam captioſa ſit illa σωρίτης, quantoque ἡσυχιασμȣ̃ opus ſit ad fugiendos interrogatiuncularum laqueos. Hanc enim veram eſſe fragmenti iſtius ſpeciem, et de acceptilatione libro Digeſtorum LIIII. diſſeruiſſe Iulianum, adcurate, vt ſolet, demonſtrauit Iac. Gothofredus in *Comment. ad regul. iur. pag. 269. ſequ.* Ex eadem arte Iulianus didicerat tot regulas interpretandi, quales in *l.* 15. *D. de legib. l.* 64. *l.* 67. *D. de regul. iur.* et alibi paſſim, tamquam gemmulae quaedam micant. Denique arte hac praemunitus tam praeclare argumentatur, vt neſciam, an aeque ſolidas deciſionum ſuarum rationes vllus veterum ICtorum dederit, ac Iulianus. Sane modo a pari, vt in *l.* 32. §. 1. *D. de legib. l.* 49. *§.* 2. *D. de recept. et qui arbitr. recep. l.* 6. *D. quib. mod. vſusfruct. vel vſ. amitt. l.* 32. *D. de ſeruit. praedior. vrban.* modo a contrario, vt *l.* 32. *§.* 1. *D. de legib. l.* 25. *D. de ſeruit.*

praed.

praed. ruſtic. modo a genere ad ſpeciem, vt in *l.* 26. *D de ſtatu homin.* ab antecedente ad conſequens, vt in *l.* 27. *D. de adopt. et emanc.* ab effectu ad cauſſam, *l.* 25. *D. de iudic. l.* 27. *D. eod. l.* 74. *§.* 2. *l.* 75. *D. eod. tit.* a toto ad partem, *l.* 34. *§. vlt. D. de vſufr.* a maiore ad minus, *l.* 3. *D. ſi vſusfr. pet.* a fine, *l.* 4. *D. eod. tit. l.* 19. *D. de reb. cred.* a definitione, *l.* 42. *D. ad leg. Aquill. l.* 40. *D. de noxal. action.* a cauſſa ad effectum, *l.* 51. *D. ad leg. Aquill.* ab abſurdo, *l. ead.* Phyſicam Iuliani obſeruationem iam ſupra vidimus ex *l.* 36. *D. de ſolution.* Nempe quum ibi inciderit in quaeſtionem, quam partem totius debiti petiti ſuam faciat filius eius, qui vxorem praegnantem reliquit? ad Vrſeii Ferocis deciſionem notauit: *verius eſt, me eam partem perdidiſſe, pro qua heres fuiſſem, antequam certum fuiſſet, neminem naſci, aut quartam partem, quia tres naſci potuerunt, aut ſextam, quia quinque.* Quumque non defuturos praeuideret, qui irrideant hanc deciſionem, nec putent fieri poſſe, vt tot liberi vno partu fundantur: addidit, et auctoritate phyſicorum, et illa rerum magiſtra, experientia, conſtare quinque poſſe naſci: *nam et Ariſtotelem ſcripſiſſe, quinque naſci poſſe, quia vuluae mulierum totidem receptacula habere poſſint, et eſſe mulierem Romae Alexandrinam ab Aegypto, quae quinque ſimul pepererit, et tum habuerit incolumes, idque et in Aegypto adfirmatum ſibi eſſe.* Locum Ariſtotelis de quinque vuluae receptaculis hodie non exſtare, plerique obſeruant: quin eum ſententiam illam, quam Iulianus illi tribuit, διὰ τοῦτο πλείω γίνεσθαι διὰ τὸ τόπων πλῆθος καὶ τὰς κοτυληδόνας, ἰυχ ἓν ὄσας, *quod multi generentur, pro numero locorum et acetabulorum, quae vnum non ſunt*, explodere, eamque ὀυδὲν εἶναι, *nihili eſſe*, putare ex *lib. IIII. de gener. animal. cap.* 4. animaduertimus. Nec *lib. VII. Hiſtor. anim. cap.* 4. vbi de numeroſo foetu humano ex inſtituto agit, de quinque iſtis vteri receptaculis quidquam legimus. Sed non eſt veriſimile, Iulianum perperam citare Ariſtotelem, virum honeſtiſſimum, et multa ſcripſit philoſophus, quae ad nos non peruenerunt, ceu videre eſt apud Fabric. *Biblioth. Graec. lib. III. cap.* 7. *pag.* 185. inter quae etiam ſunt ἀνατομῶν libri octo, et ἐκλογαὶ ἀνατομῶν ά, quorum meminit Diogen. Laërt. *lib. V. ſegm.* 25. in quibus forte talia lecta fuerint. Certe integrum fragmentorum Ariſtotelicorum, a Cicerone, Strabone, Plutarcho, Gellio, Galeno, Athenaeo, Sexto Empirico

pirico, aliiſque ſeruatorum aceruum cumulauit Franc. Patricius *Diſcurſ. Peripatet. tom. I. lib. VII. pag.* 74. *ſeqq.* quorum hodie nullum in operibus philoſophi illius ſupereſt veſtigium. Denique non ideo ſibi parum conſtitit Ariſtoteles, ſi vno loco adfirmauit, naſci poſſe quinque, quia totidem ſint vteri receptacula, et tamen alibi illam receptaculorum multitudinem cauſſam partus multiplicis negauit. Fieri enim poteſt, vt in aedibus, quia plura ſunt cubicula, plures habitent, et tamen amplitudo illa non ſemper cauſſa eſt, cur multis locentur, quod illi ſatis animaduertunt, qui ab eo, quod eſt ἐκ τῶν δυνάτων, non colligendum eſſe, rem vere exſiſtere, prudenter monent. Alia circa hunc locum naſci poteſt quaeſtio, puta an vera ſint illa, quae de quinque vteri receptaculis vel cellulis obſeruaſſe Ariſtotelem, Iulianus teſtatur? Quod vereor, ne plerique, qui noſtris temporibus per ſectionem in minutiſſimarum corporis humani partium conformationem oculis emiſſitiis inquiſiuerunt, negaturi ſint. Certiora ſunt, quae de muliere Alexandrina quinque vno partu Hadriani temporibus enixa refert Iulianus. Idem enim Laelii fide refert Paullus, *l.* 3. *D. ſi pars heredit. pet.* Caius, *l.* 7. *D. de reb. dub.* immo et Phlegon in *Mirabil. cap.* 29. et Iul. Capitolin. *in Anton. Pio, cap.* 9. quamuis apud priorem pro Τραϊανὸς reſcribendum eſſe Ἀδριανὸς, poſteriorem autem rem per errorem ad Pii tempora referre, non abs re ſuſpicetur Car. Hannib. Fabrotus *de numero puerperii exerc. II. pag.* 1175. *tom. IIII. Theſaur. iur. ciu.* vbi et alia huius foecunditatis exempla paene admiranda collegit, expenditque, quod et ante iſtum facere coeperat Rigaltius in *Obſeru. ad Tertull. de anima, cap.* 6. *pag.* 81. De moralibus Iuliani ſententiis non eſt, quod multa moneamus, quum de iis paullo poſt, vbi de ſecta philoſophica, quam reliquis praetulerit, diſſerendum, dicendi futura ſit occaſio. Et quis ignorat, tales ſententias excidere etiam ſolere illis, qui numquam philoſophiae ſacris ſunt initiati.

§. XVII.

Satius ergo, vti iam dixi, fuerit, de philoſophiae ſecta, quam praecipue ſibi ſectandam exiſtimauit Iulianus, diſpicere, ſiquidem id ſcire quam maxime intereſt eorum, qui in iuris pruden- Salu. Iulianus Stoicus.

tiae adyta paullo altius penetrare cupiunt. Et Stoicam quidem ſectam, quae teſte Tacito *Annal. lib. XIIII. turbidos et negotiorum appetentes facere* videbatur, quam maxime placuiſſe ICtis iam in vulgus notum eſt, et quum ab aliis, tum potiſſimum ab Emundo Merillio *Obſeru. III. cap. 8. ſequ.* luculenter demonſtratum eſt. Idem tamen et ſcrupulum nobis iniicere poterat Iulianum inter Stoicos referentibus. Nam *Obſeru. lib. I. cap. 20. ſeqq.* inter diſſidentes ICtorum ſcholas Proculeianos magis a partibus Stoicorum fuiſſe, quam Sabinianos, probat argumentis quam plurimis, quin Sabinianos in quibuſdam ſaltem doctrinis magis academiam, quam porticum ſequutos, loco non vno ſuſpicatur. Vid. *Obſeru. lib. I. cap. 24. lib. IIII. cap.* 40. et *comm. in Deciſion. Iuſtin.* 39. *n.* 4. Quae ſi vera ſint, paullo alieniorem a *ſumma illa Stoicorum philoſophia*, quam Marcianus vocat *l. 2. D. de legib.* fuiſſe oporteret Iulianum, Sabinianorum ſua aetate coryphaeum et facile principem. Enimuero id fortaſſis numquam in mentem venit Merillio, neque ille, dum Proculeianos ſtrictius inhaeſiſſe ſcribit doctrinis Stoicis, ideo inter Sabinianos locum inter illos denegat, aut eos ideo Platonicos fuiſſe adſeuerat, quia in alio philoſophiae capite academicos ſectati ſint. Quamuis ſi vera fateamur, ne id quidem ſatis demonſtrarit, totamque Merillii ſententiam de proportione arithmetica Stoicis, et geometrica academicis gratiore, nullo idoneo fundamento niti recte oſtenderit Gottfr. Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. cap. 6. §. 4. pag.* 103. Sane vt Labeo pater, a quo deinde Proculeiani deſcendunt, ita et Ofilius, praeceptor Ateii Capitonis, qui Sabinianorum duxit familiam, Stoae fuit addictiſſimus, idque ſatis patet ex *l. 21. pr. D. de furt.* Quumque id veluti proprium haberent Sabiniani, vt non temere a maiorum traditis diſcederent, facile patet, poſteros quoque non facile alia philoſophiae principia admiſiſſe, quam quae admiſerant ſectae auctores, id eſt Stoica. Sed obſeruandum praecipue videtur, duorum generum fuiſſe philoſophos Stoicos, eorumque alios a Fabiano apud Senec. *de breuit. vit. cap.* 10. recte dictos *cathedrarios*, alios *veros* et *antiquos*. Illi fere verborum ſubtilitatibus immerſi, quidquid e Stoa erat, probabant, lingua, ſomno, cibo, habitu quoque, et reliqua vitae ratione Stoicam triſtitiam praeferentes: hi inſuper habitis ſubtilitatibus, damnataque omni adfectatione, tantum e philoſophia petebant, quantum

tum ſatis videbatur ad componendam vitam, reſque publice priuatimque cum laude gerendas: Quaſi Stoicorum albo ſi quis cum reliquorum Sabinianorum tum Iuliani nomen adſcripſerit, non errauerit profecto, neque ſibi omnino habuerit adſentientem.

§. XVIII.

Doctrinae Stoicae in Iuliani fragmentis veſtigia.

Et Stoiciſmi quidem veſtigium non vnum in Iuliani fragmentis deprehendo. Primo enim, quum Stoici eſſent curioſi verborum aucupes, deque eorum origine, proprietatibus, reliquiſque adfectionibus ſubtilius paene, quam ipſi grammatici diſputarent: idem quibuſdam locis feciſſe video Iulianum. Sic in *l.* 51. *D. ad leg. Aquill.* quaeſtionem elegantem proponit, ſi ita vulneratus fuerit ſeruus, vt eo ictu certum ſit, eum periturum, medio deinde tempore inſtitutus ſit heres, et poſtea ab alio ictus deceſſerit, an cum vtroque agi de occiſo poſſit ex lege Aquillia? Ad eam ſoluendam, primo diſquirit, quid ſit occidere. *Occidiſſe*, inquit, *dicitur vulgo quidem, qui mortis cauſſam quolibet modo praebuit: ſed lege Aquillia is demum teneri viſus eſt, qui adhibita vi et quaſi manu cauſſam mortis praebuiſſet, tracta videlicet interpretatione vocis a* CAEDENDO *et a* CAEDE. Deinde demum ad deciſionem, elegantem profecto ac notabilem, ſeſe accingit. Ita et *l.* 60. *D. de re iud.* explicat, quid ſit *morbus ſonticus*, nempe, *qui cuique rei agendae impedimento ſit*; non vti apud Gell. *Noct. Attic. lib. XX. cap.* 1. Caecilius et Caſſius apud Venuleium in *l. vlt. D. de edict. aedilit.* exiſtimat, *morbus grauior, et vim grauiter nocendi habens.* Recte enim peritiſſimus harum rerum Menagius in *Amoenit. iur. ciu. cap.* 39. *ſonticus morbus*, inquit, *dictus eſt non ab eo, quod vim nocendi habeat, ſed quod iuſtam legitimamque cauſſam adferat, vt ne quis in iudicio ſiſti poſſit. Eſt enim* ſons αἰτίαν τινὸς ἔχων, vel αἴτιος. *Gloſſae veteres: Sontes* αἴτιοι, ὑπεύθυνοι, βλαβεροί. Hoc vero poſito porro colligit Iulianus, febrim quoque morbum ſonticum eſſe; adeoque litigatore ob febrim diſcedente, iudicem iure pronunciare non potuiſſe. *Litiganti enim quid magis impedimento eſt, quam motus corporis contra naturam, quem febrem adpellant?* Vbi et febris habes deſcriptionem. Ne vero cuiuſuis febriculae obtentu iudicium defugere aut deferere vadimonium liceat, ſtatim ſubiungit: *poteſt tamen dici, eſſe aliquam et febrium diffe-*

rentiam. Nam ſi quis ſanus alias ac robuſtus tempore iudicandi leuiſſima febre correptus fuerit, aut ſi quis tam veterem quartanam habeat, vt in ea omnibus negotiis ſupereſſe ſoleat: poterit dici, morbum ſonticum non habere. Qua in re conſentientem habet Hippocratem Ἐπιδημ. *lib. I. ſect. 3. ſegm.* 15. febrem quartanam vocantem ἀσφαλεστάτον πάντων πυρετῶν, καὶ ῥήϊστον, καὶ μακρότατον, *febrium omnium ſecuriſſimam et facillimam, et longiſſimam.* Non minore diligentia Iulianus noſter diſquirit, quid ſit noxa, *l.* 200. *D. de verb. ſign.* quid adpellatione filii et filiifamilias contineatur, *l.* 201. *D. eod.* (vbi ſimul *adpellationis* a *nomine* diſtinctio plane Stoica, quam iam obſeruauit Priſcian. *lib. II.* apud Putſch. *pag.* 574.) quid denique ſint dolia vinaria et feriae, amphorae, *l.* 206. *D. eod.* Omitto alia huius generis quam plurima, et id tantum obſeruo, Iulianum paſſim immiſcuiſſe breues ac generales iuris regulas, et in eo quoque imitatum eſſe Stoicos, qui vel ideo maximi faciebant Zenonem ſuum, quod omnia regulis atque axiomatibus breuiſſimis eſſet complexus. Hinc Arrian. *Diſſ. Epictet. I. cap.* 20. τί οὖν ἐλπίζεις; ὅτι τὴν μεγίστην τέχνην ἀπὸ ὀλίγων ἐστὶν ἀναλαβεῖν· καὶ τοί αὐτός μὲν ὁ προηγούμενος λόγος τῶν φιλοσόφων, λίαν ἐστὶν ὀλίγος. εἰ θέλεις γνῶναι, ἀναγνῶθι τὰ Ζήνωνος, καὶ ὄψει: *quid ergo ſperas? maximam ſcilicet artem te paucis complecti poſſe? Enimuero primitiae, et tamquam ſumma capita rationum pauca traduntur a philoſophis. Si cognoſcere cupis, lege Zenonis ſcripta, et videbis.* Tales regulas iuridicis etiam libris quamplurimas immiſcuit Iulianus, e. g. *in his, quae contra rationem iuris conſtituta ſunt, non poſſumus ſequi regulam iuris, l.* 15. *D. de legib. Qui in vtero ſunt, in toto paene iure ciuili intelliguntur in rerum natura eſſe. l.* 26. *D. de ſtat. hom. Defenſor, quum ſatis dedit, domini loco habendus eſt, l.* 76. *D. de procur.* et ſexcenta huiusmodi, quae exſcribere taedioſum eſſet, maxime quum iuris ſtudioſo diligentem hic operam nauarit Iac. Gothofred. in *Manuali iur. pag.* 91. *ſeqq.* Conſultius itaque fuerit, quid in rebus ipſis Stoae debuerit Iulianus noſter, paucis explicare. Huc quidem prae ceteris refero, quae philoſophatur de materia aliena in *l.* 61. *D. de rei vind.* Nimirum Minicius interrogatus, ſi quis nauem ſuam aliena materia refeciſſet, num nihilominus eiuſdem nauis maneret? reſpondit, manere. At Iulianus, quem ad Minicium notaſſe conſtat, addidit: *ſed ſi in aedificanda ea idem feciſſet,*

ciſſet, non poſſe nauem aedificantis manere, *quia proprietas totius nauis carinae cauſſam ſequatur.* Elegans ſane deciſio, et quae vere Stoam redolet. Quamuis enim vulgo contendant, Stoicos formam praetuliſſe materiae, idque probent auctoritate Senecae *Epiſt.* 88. adpoſite ſcribentis: *ligna nihil naui conferunt, quamuis non fiat nauis ſine lignis, non eſt, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, ſine quo non poteſt fieri*: vid. Merill. *Obſ. lib. I. cap.* 21. iidem tamen Stoici, et fluere omnia et adſidua deminutione atque adiectione eſſe, et neminem noſtrum eſſe mane, qui pridie fuerit, et quidquid videmus, currere cum tempore, nihilque ex his, quae videmus, manere ſtatuebant: Senec. *Epiſt.* 58. quocum coniungendi Stobaeus in *Eclog. phyſ. cap.* 21. *pag.* 37. Plutarchus *de comm. not. cap.* 39. M. Antonin. εἰς ἑαυτὸν *lib. II. cap.* 17. *lib.* 5. *cap.* 33. Iam ſi Socrates manet mane, qui pridie fuit, quamuis quod ad materiam, eiuſque particulas, attinet, non ſit idem, qui fuit pridie, conſequens ſane eſt, vt et Titii nauis maneat, cuius ante fuit, quamuis, quod ad materiam, non ſit eadem, quae fuit ante, et quaedam Sempronii tabulae acceſſerint. Atque ita quaeſtionem ſecundum Stoicos recte decidit Minicius. At non minus Stoica eſt Iuliani adnotatio. Non omnes enim Senecae ſententiam de forma, quam *Epiſt.* 88. obiter protulit, ſequebantur, ſed diſtinguere ſolebant formam externam ab interiore, illamque plane nihil circa rem mutare contendebant. Eleganter Arrianus *Diſſ. Epictet. IIII. cap.* 5. Μὴ γὰρ ἐκ ψιλῆς μορφῆς κρίνεται τῶν ὄντων ἕκαστον· ἐπεὶ οὕτω λέγε καὶ τὸ κήρινον μῆλον εἶναι, καὶ ὀδμὴν ἔχειν αὐτὸ δε, καὶ γεῦσιν· οὐκ ἀρκεῖ δὲ ἡ ἐκτὸς περιγραφὴ· οὐκοῦν οὐδὲ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἡ ῥὶς ἐξαρκεῖ, καὶ οἱ ὀφθαλμοί: *quaeque enim res ex ſola figura non eſt iudicanda, alioqui et ceream maſſam dic eſſe pomum; dic habere pomi odorem eſt guſtum. Neque vero externa figura et circumſcriptio ſatis eſt: neque ad hominem conſtituendum naſus et oculi ſufficiunt, ſed decreta humana requiruntur.* Si itaque verum eſt, nullum ens e forma et figura externa iudicari: non potuit ſane non colligere Iulianus, dominium nauis non adquirere, qui ex alienis lignis eam de nouo fabricarit. Si porro et id ad Stoicorum pertinet doctrinas, quod in dubio libertatibus fauendum ſit, quod viſum Merillio *Obſ. lib. I. cap.* 15. inde quoque certo colligere lice-

bit,

bit, Iulianum Stoae debere humanitatem illam, qua commotus in dubio pro libertate pronunciare non dubitauit. Nam *l.* 30. *D. de liber. cauſſ.* quaeſtionem mouet, quid iuris ſit, ſi duobus petentibus hominem in ſeruitutem pro parte dimidia ſeparatim, vno iudicio liber, altero ſeruus iudicatus ſit? Videbatur ſane ſeruus duci poſſe ab eo actore, ſecundum quem fuerat iudicatum, partim, quod alteri, qui ſuccubuerat, nihil in eo iuris eſſet, partim, quod ita ſenſiſſent Sabinus et Caſſius, quibus Iulianus ex ſectae formula alioquin fere ſemper adſtipulabatur. Nihilominus tamen ille ſubductis rationibus *commodius eſſe* adfirmat, *fauore libertatis, liberum quidem eum eſſe, compelli autem pretii ſui partem, viri boni arbitratu, victori ſuo praeſtare.*

§. XVIIII.

An et ſubtilitatum Stoicarum curioſus fuerit?

Sed pigebit fortaſſis, triſtibus illis ac ſeuerioribus Stoicorum praeceptis immorari diutius, nec dubito, quin ipſum Stoae vocabulum lectori taedium aliquod mouere poſſit, ob ſubtilitates innumeras, quibus ſuperſtitioſa illa philoſophorum familia ſeſe oblectaſſe dicitur. Sed ſalua res eſt. E media Stoicorum turba prodiſſe nouimus viros cordatos et prudentes, quibus illae λεπτολογίαι et triſtes ineptiae nihil ad componendum animum profuturae, quam maxime ſordebant, quales in primis ſunt Seneca *Epiſt.* 45. 48. 49. 88. 106. 111. Arrian. *Diſſ. Epict. II.* 19. et M. Antoninus, qui *lib. I.* §. 17. ſe vel eo nomine Deo immortales debere gratias profitetur, ὅπως ἐπεθύμησε φιλοσοφίας, μὴ ἐμπεσεῖν εἴς τινα σοφιστὴν, μηδὲ ἀποκαθῆσαι ἐπὶ τοὺς συγγραφεῖς, ἢ συλλογισμοὺς ἀναλύειν, ἢ περὶ τὰ μετεωρολογικὰ καταγίνεσθαι, *quod quum philoſophandi cupiditas inceſſiſſet, non in ſophiſtam aliquem inciderit, nec commentariis euoluendis vel ſyllogiſmis reſoluendis, vel meteorologicis diſcutiendis tempus deſes contriuerit.* Talem profecto animum et Iuliano Deus dederat, non doctas nugas et ineptias, tamquam muſcas, captantem, non eorum cupidum, quae ipſa ſubtilitate ſua admirationi eſſent, ſed ſectantem vtilia, et vitae potius, quam famae profutura. Exemplis vt rem illuſtremus, iam ſupra ex *l.* 51. *D. ad leg. Aquill.* vidimus quaeſtionem de ſeruo ab vno ita vulnerato, vt eo ictu certum eſſet eum periturum, poſtea herede inſtituto, ac demum ab alio occiſo. Dubitabatur, an cum vtroque de occiſo agi poſſit ex lege Aquillia? Adfirmat Iulianus, ſed ita, vt aeſti-

aeſtimatio peremti non eadem in vtriuſque perſona fiat, ſed qui prior vulnerarit, tantum praeſtet, quanto in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis ex die vulneris trecentis ſexaginta quinque diebus; poſterior in id teneatur, quanti homo plurimi venire potuerit in anno proximo, quo vita exceſſit, in quo pretium quoque hereditatis futurum ſit. Mirum videri poterat, eiuſdem ſerui occiſi nomine ab alio maiorem, ab alio minorem praeſtari aeſtimationem: ſed iſte hoc non ait mirandum, quia vterque eorum ex diuerſa cauſſa et diuerſis temporibus occidiſſe hominem intelligatur: ſimulque addit: *quod ſi quis abſurde a nobis haec conſtitui putauerit, cogitet, longe abſurdius conſtitui, neutrum lege Aquillia teneri, aut alterum potius, quum neque impunita maleficia eſſe oporteat, nec facile conſtitui poſſit, vter potius teneatur. Multa autem iure ciuili contra* RATIONEM DISPVTANDI *pro vtilitate communi recepta eſſe, innumerabilibus rebus probari poteſt. Vnum interim poſuiſſe contentus ero. Quum plures trabem alienam, furandi cauſſa, ſuſtulerint, quam ſinguli ferre non poſſent, furti actione omnes teneri exiſtimantur, quamuis* SVBTILI RATIONE *dici poſſit, neminem eorum teneri, quia neminem verum ſit, eam ſuſtuliſſe.* Similem ſe praeſtat Iulianus in *l.* 20. *D. de reb. cred.* vbi quaeſtio eſt, ſi tibi pecuniam donaſſem, vt tu mihi eamdem crederes, an credita fiat? Reſpondet, talem contractum neque donationem eſſe, neque pecuniam creditam: donationem non eſſe, quia non ea mente pecunia data ſit, vt omni modo penes accipientem maneret: creditam non eſſe, quia exſoluendi cauſſa magis daretur, quam alterum obligandi. Sed quamuis ita ſe res habeat, ſi ad viuum omnia reſecare velis: ſubtiliora tamen haec viſa ſunt Iuliano, quam vt in iis adquieſceret. Et hinc ſtatim ſubiicit: *ſed haec intelligenda ſunt propter* SVBTILITATEM VERBORVM: *benignius tamen eſt, vtrumque,* (donationem et mutui dationem,) *valere.* Eodem denique pertinet ſpecies elegantiſſima in *l.* 13. *pr. D. de lib. et poſthum.* Quum enim in teſtamento ſcriptum eſſet: SI FILIVS MIHI NATVS FVERIT, EX BESSE HERES ESTO, EX RELIQVA PARTE VXOR MEA HERES ESTO. SI VERO FILIA MIHI NATA FVERIT, EX TRIENTE HERES ESTO, EX RELIQVA PARTE VXOR HERES ESTO, ac deinde filius et filia naſcerentur: quaerebatur, quomodo as eſſet diſtribuendus? Ruptum videri potuiſſet teſtamentum agnatione poſtumi vel poſtumae: at Iulianus in ſep-

tem

tem partes aſſem diſtribuendum putauit, ita, vt ex his filius quatuor, vxor duas, filia vnam partem haberet, quia ita ſecundum voluntatem teſtantis filius altero tanto amplius habiturus eſſet, quam vxor, et haec altero tanto amplius, quam filia. Denique addit: *licet enim* SVBTILI IVRIS REGVLAE *conueniebat, ruptum fieri teſtamentum: attamen quum ex vtroque nato teſtator voluerit vxorem aliquid habere, ideo ad huiuſmodi ſententiam humanitate ſuggerente decurſum eſt. Quod etiam Iuuentio Celſo apertiſſime placuit.* Tam parum Iulianus ſubtilitates curabat, quibus alioquin magnopere delectabantur Stoici, vt de eo vere dicere poſſis, quod de C. Aquillio Gallo praedicabat Cicero pro *A. Caecina cap.* 27. *eum iuris ciuilis rationem numquam ab aequitate ſeiunxiſſe.*

§. XX.

Eius iuris prudentia legiſlatoria.

Tanta variae doctrinae praeſidia ſibi iuuenis pepererat Iulianus, cuius in eo quoque inſignis prudentia eluxit, quod in his προπαιδεύμασι non adquieuit, ſed ad ſublimiora et rei publicae magis profutura adſpirauit, id eſt, ad iuris prudentiam, quae tum plurimum in ciuitate laudis et gratiae habebat, et ad maiora nitentibus decus ac robur erat. Quantum in ea profecerit, ex ipſis eius fragmentis facile intelligitur. Sane quum, vt recte animaduertit Ariſtot. *ad Nicom. lib. VI. cap.* 8. *ſequ.* trium generum ſit omnis prudentia, adeoque et illa, quae in iure verſatur, νομοθετικὴ, *legiſlatoria*, βυλευτικὴ *conſultatrix*, καὶ δικαςικὴ, ſeu *iudicialis*: reliqui ſeu ICti id quod in arte ſummum eſt, conſequuti ſibi videbantur, ſi in vna aut altera harum facultatum excellerent, Iulianus vero vaſto ingenio omnes ita complexus erat, vt dubitem, an ea in re parem inter antiquos habuerit. Et νομοθετικῆς quidem iuris prudentiae, nullum certius argumentum proferri poteſt, quam quod inter tot praeſtantiſſima, quae tum illuxerant, ingenia, ipſe potiſſimum electus ſit, cui condendi edicti perpetui negotium daretur, quippe τῷ πάντων τῶν ἐν νομοθέταις εὐδοκιμηκότων σοφωτάτῳ, *omnium iurisconditorum qui olim fuerunt, prudentiſſimo*, vti vocatur in *Conſt. tanta* §. 18. Sed de hoc edicto ab eo condito paullo ante iam actum adcuratius. Nec minus iuris prudentiae legiſlatoriae laudem tuitus eſt, reddito edicto DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS EIVS. Id enim a Iuliano introductum eſſe, teſtatur Marcel-

cellus in *l. 3. D. de coniung. cum emancip. lib.* Notum eſt, iure veteri decemuirali patri ſuccedere non potuiſſe niſi ſuos, nec vllam hereditatis partem ad emancipatos perueniſſe, quippe qui non amplius erant pars familiae. Quum vero triſtius videretur, omni iure ſanguinis ideo tantum excidere liberos, quod e patria poteſtate eſſent dimiſſi: praetor teſtamento praeteritis dederat bonorum poſſeſſionem contra tabulas, patre vero inteſtato mortuo, eoſdem vocabat ex edicto: VNDE LIBERI. Sed ita ſaepius eueniebat, vt, ſi quis filium emancipaſſet, nepoteſque ex eo retinuiſſet in poteſtate, illo petente bonorum poſſeſſionem, vel hi totius hereditatis auitae iacturam facerent, vel patri, quo minus conſequeretur hoc beneficium, impedimento eſſent. Huic incommodo vero primus remedium inuenit Saluius Iulianus, edicto illo cauens, vt liberi cum emancipato coniungerentur, et hic acciperet dimidiam, reliquam liberi eius, hiſque ille dumtaxat bona ſua conferret. Ita neutris fiebat iniuria, et *neque emancipatus ſolus veniebat, et excludebat nepotes in poteſtate manentes, neque nepotes iure poteſtatis obiiciebantur patri ſuo*, quo argumento huius edicti aequitatem quam maxime commendat Vlpianus, *l.* 1. §. 1. *D. de coni. cum emanc. liber.* Paullo magis incertum, an et Saluianum interdictum huc referre liceat, tamquam prudentiae legiſlatoriae argumentum. Illud enim Saluio Iuliano tribuunt viri doctiſſimi, Ant. Auguſtin. *de nom. prop. Pand. cap.* 4. *pag.* 331. Cuiac. *in Paratitl. Dig. lib. XXXXIII. tit. vlt.* et, qui hos duumuiros ſequuti ſunt, innumeri alii. At in dubium id vocarunt Bachouius *ad Treutl. Voll. II. diſp.* 25. *th.* 2. *litt. d.* et *de pignor. lib. III. cap.* 20. Hub. Giphan. in *Comment. ad* §. 3. *Inſt. de interd.* nouiſque vſus argumentis Corn. van Bynkersh. *Obſ. lib. I. cap.* 24. Et ſane vix probabile eſt, Iulianum, in quo alibi pellucent modeſtiae argumenta, tam arrogantis ingenii fuiſſe, vt non contentus, reperiſſe interdictum, et nomen illi ſuum impoſuiſſet, et ita edicto voluiſſet inſertum. Eo vero nomine id interpretatos eſſe Vlpianum et Paullum in *Commentariis ad edictum* ex *l.* 2. *§.* 3. *D. de interdict. l.* 1. *§.* 1. *et l.* 2. *D. de Saluian. interd.* ſatis intelligitur, nec vſquam aliud eius interdicti occurrit nomen. Deinde ipſe Iulianus, interpretaturus hoc interdictum, Saluianum illud vocat, idque ſimpliciter ſine vlla nota, qua ſe auctorem prodat. Denique quum ipſe Iulianus ibi diſtinguat

caſus, quibus directum et vtile hoc interdictum competat: vix excogitari poſſe rationem exiſtimat Bynkershoekius, cur non et vtile hoc interdictum directum fuerit, ſed ſua ipſius interpretatione oſtendere voluerit, ſe edictum illud anguſte nimis concepiſſe. Haec vir illuſtris, quae poſtea diluere voluit Waechtlerus *in Actis erud. Lipſ. a.* 1716. *pag.* 264. Exiſtimat enim, nullam prodere Iuliani arrogantiam, ſi interdictum a ſe inuentum, et ab aliis ita dictum eodem nomine citet, nec in tota *l.* 1. *D. de Salu. interd.* quidquam occurrere, quod non ſalua modeſtia ſcribere potuerit Iulianus: denique numquam vel praetorem vel legiſlatorem vllum fuiſſe, qui omnes cauſſas caſusque, quibus locum habeant, expreſſerit, nec ipſum Deum, qui ſolus poterat eas ſpecies omnes praeuidere, in legibus ſuis ita nobiſcum loqui. Sed tamen, ſi vel ea omnia largiamur, incertum manet, auctorem huius interdicti eſſe Saluium Iulianum, quia id nemo veterum dixit, et plures cum ante Hadriani tempora, tum ſub illo e gente Saluia honoribus functi ſint ampliſſimis, quorum vnum aliquem interdicti iſtius auctorem aeque eſſe poſſe, ac Iulianum noſtrum, nemo dubitauerit. Itaque hic ἀπέχειν malumus, quam ICto noſtro aliquid tribuere, quod an ipſe, ſi viueret, agniturus ſit, pro certo adfirmare non liceat.

§. XXI.

Itemque conſultatoria,

Nec miror eius prudentia in conſulendo cauendoque illuxit, quippe qua maximam ſibi laudem peperiſſe, aditumque ad ſummos honores recluſiſſe videtur. Notum eſt, ab Auguſti temporibus non promiſcue omnibus, quibus ſtudiorum fiducia erat, de iure reſpondendi facultatem fuiſſe, ſed id pro beneficio peti ſolitum ab imperatoribus, donec Hadrianus rogatus, a viris praetoriis, vt ſibi reſpondere liceret, reſcripſit, *hoc non peti, ſed praeſtari ſolere, et ideo ſi quis fiduciam ſui haberet, delectari ſe, populo ad reſpondendum ſe praepararet. l.* 2. *§.* 47. *D. de orig. iur. §.* 8. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* Exiſtimant plerique viri docti, eam ICtis facultatem ab Hadriano redditam eſſe demum condito edicto perpetuo, quod in medio relinquimus, non abs re tamen exiſtimantes, ex eo tempore ſaltim ſenatui ſtudia ſua probare debuiſſe illos, qui de iure reſponſuri eſſent ea auctoritate, vt non liceret iudicibus ab eorum ſententia diſcedere,

et

et eatenus veri quid ineſſe verbis Theophili, *in Paraphr. §. 8. Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* ſcribentis, ICtos eſſe σοφὸς, οἷς τὸ νομοθετεῖν ἢ σύγκλητος ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, *quibus iura condere aut ſenatus, aut princeps, conceſſit.* Nam quod ipſe addidit, ἢ δημὸς, *aut populus*, plane non quadrat temporibus illis, quibus imperatores rerum potiebantur. Vtcumque ſe res habeat, talem ſane ICtum a ſenatu probatum fuiſſe nouimus Saluium Iulianum, de quo Spartian. in *Hadrian. cap.* 18. *quum iudicaret, in conſilio habuit non amicos ſuos, aut comites ſolum, ſed ICtos, et praecipue Iuuentium Celſum, Saluium Iulianum, Neratium Priſcum, alioſque, quos tamen* SENATVS *omnes* PROBASSET. Hoc ergo fretus ſuffragio de iure reſpondit non modo principi, cauſſas cognoſcenti, vt ex hoc Spartiani loco patet, ſed et quibuſdam praetoribus ſe conſulentibus, *l.* 5. *D. de manumiſſ. vind.* Quieto cuidam, *l.* 30. *D. de vulg. et pupill. ſubſt.* et in primis Saluio Ariſtoni, *l.* 6. *D. de legat. praeſt.* quem cur a Tito Ariſtone, quem Plinius *lib. I. epiſt.* 22. tam magnifice laudat, diuerſum ſtatuere, vel cum Bertrando *de iuriſper. lib. I. cap.* 1. Ariſtonem illum pro reſpondente, Iulianum pro conſultore habere velimus, ego quidem non video. Reſponſa praeterea eius fere omnia, quae ſuperſunt, non ſunt de ſpeciebus leuibus ac vulgaribus, quales illa apud Martialem de tribus capellis, ſed de difficillimis, quas omnes ita ſoluit, vt fere ſemper eius ſententiae adſtipulentur reliqui eorum temporum ICti. Citatur ſane ſaepiſſime Iulianus ab Vlpiano, Paullo, Marciano, Marcello, Hermogeniano, Pomponio, Caio, Modeſtino, Papiniano, Aburnio Valente, Calliſtrato, Terentio Clemente, Africano, Venuleio, Licinio Ruffino, Scaeuola, et Valente, ſed ita, vt rarius ab eo horum vllus diſſentiat, ſi a Marciano diſceſſeris. Hinc ſaepe legas: *recte Iulianus putauit, l.* 94. *D. de legat.* 2. *recepta eſt Iuliani ſententia l.* 29. *§.* 16. *D. de lib. et poſtum. hoc autem, quod ſentimus, Iulianus quoque probat, l.* 48. §. 1. *D. de vulg. et pupill. ſubſtit. l.* 62. §. 1. *D. de rei vindic. l.* 3. *D. de except. rei iudic. Merito Iulianus reſpondit, l.* 19. *D. de vi et vi arm. Iulianus ait, l.* 23. *D. de reb. cred. eleganter ait, l.* 2. §. 5. *D. de iudic. ſcribit Iulianus, l.* 33. §. 1. *D. de vſufruct. l.* 2. *D. de iudic. l.* 35. *§.* 2. *D. de procur. recte ſcribit Iulianus, l.* 21. *§.* 9. *D. de recept. et qui arbitr. l.* 39. *§.* 1. *D. de rei vindic. id maxime conſequens eſt ei ſententiae, quam Iulianus probauit, l.* 38. *D. de condict. indeb. ſemper probaui Iuliani ſententiam, l.* 45.

 D.

D. de act. emt. et vend. et ego didici, et Iulianus exiſtimat, l. 5. D. de oper. ſeru. Iulianus reſpondit, l. 33. D. de minor. l. 19. D. de dol. mal. l. 72. D. de hered. inſtit. hoc ita interpretari Iulianus noſter videtur; l. 6. D de vulg. et pupill. ſubſtit. Iuliani ſententia eſt, l. 34. D. de pact. plerique Iuliani ſententiam probant, l. 8. §. 2. D. de in ius voc. placet nobis Iuliani ſententia. l. 6. D. de his, qui ſui vel alien. iur. quae ſententia Iuliani habet rationem, l. 2. §. 1. D. de noxal. act. quae ſententia Iuliani vera eſt, l. 9. §. 4. D. de Public. in rem act. l. 1. §. 33. D. depoſ. l. 11. §. 16. D. de act. emt. l. 29. D. de vſufr. verum eſt, quod Iuliano placet, l. 28. D. de pact. idque et Iulianus ſentit, l. 35. D. de recept. arbitr. Iulianus ait, et ita vtimur, l. 5. §. 9. D de iur. dot. Iulianus ſcribit, et ita ſaepius eſt conſtitutum, l. 3. §. 1. D. de SC. Macedon. Et Iulianus ſcribit, et alii plerique conſentiunt, l. 10. §. 2. D. de pact. ita et Iuliano, et multis aliis viſum, l. 19. §. 4. D. de iudic. eſt verius, quod Iulianus ſcripſit, l. 6. princ. D. de tutor. Iuliani ſententia humanior eſt, l. 23. §. 8. D. de aedil. edict. l. 2. §. 1. D. de vſufr. puto ſecundum Iulianum debere dici. l. 8. §. 3. D. de negot. geſt. et ſimiles. Deferunt aliquando Iuliani ſententiam Vlpianus, Paullus, ſed rarius, et vt plerumque illius dicta magis explicent, vel adhibita diſtinctione vindicent, quam refellant. Acerrimum cenſorem eius ſcripta inuenere Vlpium Marcellum: ſed et ipſe tamen aliquando Iuliani ſententiam adprobat, veluti in *l. 12. D. de auctorit. et conſ. tut. l. 41. D. quib. ex cauſſ. mai.* aliquando, quae de vna ſpecie dixerat ICtus, ad alias profert, vti *l. 16. D. de pecul. l. 82. §. 3. D. de legat.* 1. *l. 27. §. 6. 7. 11. D. ad SC. Trebell.* aliquando, diſtinctione adhibita, deciſionem eius reſtringit, *l. 8. §. 2. D. de SC. Vellei. l. 13. D. de mort. cauſſ. donat. l. 40. D. de adquir. vel omitt. hered. l. 74. D. de iudic. l. 22. §. 5. D. rat. rem. hab.* Quin immo eſt, vbi, ne nihil dixiſſe videatur, nodum in ſcirpo quaerit, eademque, quae recte dixerat Iulianus, aliis dumtaxat verbis eloquitur, vt ne diſſentire quidem illum, adpareat. *l. 23. D. de act. emt.* Notum quoque eſt, ipſos imperatores in conſtitutionibus ſuis plerumque confirmaſſe, et reliquis praetuliſſe, Iuliani ſententiam, ac proinde ſaepe nos legimus, ſecundum Iuliani ſententiam eſſe conſtitutum, *l. 3. §. 1. D. de SC. Macedon. §. 5. Inſt. de ſuſp. tutor.* et etiamnum exſtant principum conſtitutiones, quibus plerumque Iuliani ſententia probatur, veluti *l. 24. C. de negot. geſt. l. 15. C. de vſufr. l. 10. C. de con-*

dict.

dict. indeb. §. 8. *Inſt. de nupt.* §. 2. *Inſt. de adſignat. libert.* §. 2. *de obl. quae quaſi ex del. Nouell.* LXXXVII. *pr.* Denique nec id videtur omittendum, Theodoſium et Valentinianum imperatores, quando ICtorum quorumdam voluminibus auctoritatem in foro ſummam tribuunt, in primo quidem ordine poſuiſſe Papiniani, Paulli, Caii, Vlpiani, et Modeſtini ſcripta vniuerſa: at iis tamen adiunxiſſe Scaeuolam, Sabinum, et Ivlianvm noſtrum, quorum tractatus atque ſententias illi quinque viri ſuis operibus miſcuerint: *l. vn. C. Th. de reſponſ. prudent.* non, quod minorem horum eſſe auctoritatem voluerint, ſi ex integris eorum operibus quidquam in foro citaretur, ſed *quia*, quod recte vidit Anianus, *illi in ſuis corporibus non inueniebantur, ſed in praefatorum opere tenebantur inſerti.* Quamuis enim Iac. Gothofredus in *Comment. ad Cod. Theod. tom. I. pag.* 33. ICtorum iſtorum ſcripta in occidente tantum, et regno Tholoſano, non autem in oriente, intercidiſſe, recte obſeruat, ſiquidem multo poſt et a principe Arcadio citantur *l.* 3. *C. Th. de teſtam.* et a Triboniano inde Digeſta locis quam plurimis locupletata ſunt. At parum obeſt, vt quod ad forenſem vſum intercidiſſe dicantur libri, qui ſe in oriente quoque ita hominum oculis ſubduxerant, vt vix milleſimus eorum partem viderit, quoſque ideo ipſe Iuſtinianus in §. 17. *Conſt. tanta de conf. Dig.* vocat *βιβλία σπάνια, καὶ μόλις ἐξευρημένα, καὶ ὧν οὐδὲ τὰς προσηγορίας οἱ πολλοὶ καὶ τῶν σφόδρα εὐδοκιμούντων ἐπὶ νόμοις ἐγίνωσκον*, *libros raros, et qui vix inueniri potuerint, quin quorum paene titulorum etiam viri in iuris prudentia celeberrimi habuerit notitiam.*

§. XXII.

Denique quin et iuris prudentiae *δικαστικῆς* complura ſpecimina dederit vir prudentiſſimus, qui et tot magiſtratus geſſit, et ipſi principi, cognoſcenti, in conſilio fuit, nemo temere, vt opinor, dubitauerit. Vnde id modo obſeruare iuuat, eum paſſim libris ſuis miſcere quaedam admonitoria, quae aliis iudicaturis vſui futura exiſtimabat. Ita, quum ſaepe principes eos, qui ſuam opem implorabant, ad praeſides prouinciarum remitterent, et hi deinde ambigerent, ipſine tunc cognoſcere deberent, an iudicem dare poſſent; hunc illis ſcrupulum exemit Iulianus, *l.* 8. *D. de offic. praeſ.* vbi *ſaepe ſe audiuiſſe* ait *Caeſarem dicentem, hac reſcriptione:* EVM, QVI PROVINCIAE PRAEEST, ADIRE POTES, *non imponi neceſſitatem proconſuli vel legato eius, vel prae-* et iudicialis.

 ſidi

ſidi prouinciae ſuſcipiendae cognitionis, *ſed eum aeſtimare debere*; *ipſe cognoſcere*, *an iudicem dare debeat.* Si nimirum erat cauſſa extraordinariae cognitionis, eam tunc praeſidem ipſum cognoſcere oportebat: ſin ordinariae, iudicem dari erat conueniens, neque licebat praeſidi, illam eo obtentu, quod actor praeſidem adire iuſſus ſit, ad ſuum tribunal trahere, vt pluribus oſtendit ICtus eximius Ger. Noodt, *de iuriſdict. lib. I. cap.* 7. *pag.* 100. *ſeqq.* Alio loco, puta *l.* 32. *D. de legib.* oſtendit, quam normam iudices in pronunciando tenere oporteat, ſimulque in dubio ius, quo vrbs Roma vtitur, ſeruari debere, ſuadet, quod et Iuſtinianus deinde obſeruari praecepit circa conſuetudinem iudiciorum Conſtantinopolitanorum in §. *vlt. Inſt. de ſatiſdat.* Sed id quidem de moribus vere receptis tacito conſenſu principum intelligendum. Alioquin enim quod contra rationem iuris receptum eſt, non eſt producendum ad conſequentiam, *l.* 14. *D. de legib.* et iam Proculus, *l.* 12. *D. de off. praeſ.* recte monuit, non tam ſpectandum eſſe praeſidi, quid Romae factum ſit, quam quid fieri debuerit. Elegantiſſima quoque eſt illa Iuliani καθεσία in *l.* 21. *D. de reb. cred.* ex qua denuo adparet, illum aequitatem magis, quam ius ſtrictum iudicantibus commendaſſe. Quaerebatur inter veteres, an, qui decem petat, oblata ſibi quinque, et qui fundum petit, oblatam partem accipere, reliqua iudicio perſequi cogendus ſit? Erant, qui negarent actorem ad id compelli poſſe. At Iuliano, aequitatis ſtudioſiſſimo, *in vtraque cauſſa humanius facturus videtur praetor*, *ſi actorem compulerit ad accipiendum id*, *quod offeratur*, *quum* AD EIVS OFFICIVM PERTINEAT, LITES DEMINVERE. Diuina vox, cedroque digna, quam vtinam ſemper alta mente repoſitam haberent iudices, in id ſaepe vnice intenti, vt lites, quoad fieri poteſt, foueant, quin nouas ex vetuſtis ſerant, atque ita in turbido eo felicius piſcentur.

§. XXIII.

Salu. Iuliani inter ICtos auctoritas. Iulianus, Berytenſium anteceſſor, a noſtro diuerſus.

Ceterum incredibili illa, quam ſibi tot vigiliis pepererat, doctrina tantam non modo laudem, ſed gloriam conſequutus eſt, vt omnium fere conſenſione ICtorum ſuae aetatis coryphaeus putaretur. Argumento ſunt tot elogia, quibus eum tamquam ex compacto ornant, quotquot eius in ſcriptis ſuis faciunt mentionem. Spartianus in *Vita Did. Iuliani*, *cap.* I. eum vocat *bis conſulem*, *praefectum vrbi*, *et* IVRISCONSVLTVM, *quod magis eum*

nobilem

nobilem fecit, adeoque maiorem eum ſibi celebritatem inſigni illa iuris peritia, quam tot eminentiſſimis, quibus functus eſt, honoribus, comparaſſe, innuit. Iuſtinianus eum alibi vocat κρέιττον, *Conſt. dedit nobis Deus*, §. 18. *de conf. Digeſt*, quo vocabulo eos, qui honoribus maximis functi fuerant, compellari ſolitos, oſtendit Menag. in *Amoenit. iur. ciu. cap.* 24. et iam ante illum Eraſm. Schmiedius *ad Luc. I.* 2. alibi eum laudat, tamquam legum et edicti perpetui ſubtiliſſimum conditorem, *Conſt. tanta* §. 18. *de conf. Digeſt.* alibi virum ſapientiſſimum; *Nouell. LXXIIII. pr.* alibi ſummum auctorem iuris ſcientiae *l.* 15. *C. de vſufr. et hab.* alibi ſubtiliſſimum teſtem, ſummae auctoritatis hominem, et edicti perpetui ordinatorem. *l.* 10. *C. de cond. indeb.* Sed et ante Iuſtinianum eum Theod. et Valent. laudant, tamquam magnae exiſtimationis virum et diſertiſſimum iuris peritum. *l.* 5. *C. de bonis, quae liber.* Diui fratres tamquam iuris auctorem, amicum ſuum, et clariſſimum virum. *l.* 17. *pr. D. de iure patron.* Ad eiuſdem laudes Alciat. *Diſpunct. lib. II. cap.* 27. et Io. Bertrand. *de iuriſper. lib. I. cap.* 1. pertinere exiſtimant epigramma Theaeteti *Anthol. IIII.* 1. 2.

> Τοῦτον Ἰουλιανὸν νομικῆς φάος εἶπον ἰδοῦσαι
>
> Ῥώμη καὶ Βερόη, πάντα φύσις δύναται.
>
> *Hunc Iulianum, legitimae ſcientiae lumen, dixere videntes*
>
> *Roma et Berytus, omnia natura poteſt.*

Sed id quidem epigramma ad alium plane Iulianum, anteceſſorem Berytenſem, et Iuſtiniano σύγχρονον, et Nouellarum Iuſtiniani interpretem referendum eſſe, iam pridem obſeruarunt Pithoeus, Grotius, Fabrottus, et hic omnino conferendus Menag. in *Amoenit. iur. ciuil. cap.* 24. id quod facile etiam inde intelligere potuiſſent viri docti, quod Theaetetus Beroen vel Berytum (hanc enim vnam eamdemque vrbem eſſe ex Nonni Dionyſiacis oſtendit Ioſ. Scaliger *ad Euſeb. Chron. pag.* 121.) Iuliani doctrinam ſtupuiſſe tradit, quum tamen ex ſententia Io. Strauchii *de Beryto, cap.* 4. §. 15. ſaeculo demum tertio, vel, vt Hub. Giphanio videtur, a Seueri imp. temporibus florere coeperit ſchola iuridica, eamque adeo doctrina ſua illuſtrare non potuerit Salu. Iulianus, Hadriani aequalis, et, quod caput rei eſt, non ſcholae, ſed rei publicae natus, atque hinc diſſimillimus

ante-

anteceſſoribus illis, quos, ex quo vetera illa iuris oracula conticuerant, in ſcholarum vmbra conſenuiſſe nouimus.

§. XXIIII.

Praeceptor Salu. Iuliani Priſcus Iauolenus. An is homo ineptus et ſtolidus?

Si quaeras, quem potiſſimum auctorem ducemque habuerit ad iuris prudentiam, ipſe Iulianus nos hoc ignorare non patitur, quippe qui in *l.* 5. *D. de manumiſſ. vind.* Iauolenum, *praeceptorem ſuum* grato animo adpellat, etiam vbi id factu minus neceſſarium videri potuiſſet. Accedit, quod et Pomponius *l.* 2. *§. vlt. D. de orig. iur.* vbi totam ſcholae Sabinianae ſucceſſionem deſcribit, diſerte docet, Ateio Capitoni Maſſurium Sabinum, huic C. Caſſium Longinum, huic porro Coelium Sabinum, ei Priſcum Iauolenum, ac huic demum Aburnum Valentem, et Tuſcianum, itemque SALVIVM IVLIANVM ſucceſſiſſe. Fuit ſane Priſcus ille Iauolenus vir maximae auctoritatis, ac, vt ex eius fragmentis patet, prudentiſſimus iuris, quin quem et honoribus ſummis functum, et aliquando Africae proconſulem fuiſſe, ex *d. l.* 5. *de manum. vind.* recte colligunt viri docti, et in his Grot. *de vit. ICtor. lib. II. cap.* 2. Et fortaſſis ille ipſe Africae proconſulatus Iuliano Afro occaſionem dederit, Iauoleni ſibi amicitiam conciliandi. Eius luminibus haud parum obſtruxiſſe quibuſdam videtur Plinius *lib. VI. epiſt.* 15. vbi non modo refert, cum Paſſienus Paullus elegos recitaret, et pro more coepiſſet dicere: PRISCE IVBES, eum ad hoc, quamuis Paullo amiciſſimum, reſpondiſſe: *ego vero non iubeo*: ſed et deinde hanc ſubiicit ἐπίκρισιν: *cogita, qui riſus hominum, qui ioci. Eſt omnino Priſcus dubiae ſanitatis: intereſt tamen officiis, adhibetur conſiliis, atque etiam ius ciuile publice reſpondet: quo magis, quod tunc fecit, et ridiculum et notabile fuit.* Parum ſane abeſt, quin hinc Priſcum illum Iauolenum tamquam emotae mentis ineptiſſimumque hominem nobis depingant, vti et Labeonem, quia de illo Horat. *Serm. I.* 3. *v.*80.

Labeone inſanior inter
Sanos dicatur.

vel C. Trebatium Teſtam, quia cum illo paullo familiarius iocatur Cicero. Sed iniuria ſit optimo ſeni, quem dum Plinius adhuc interfuiſſe officiis, adhibitum conſiliis, et ius ciuile publice reſpondiſſe, fatetur, ſatis probabile eſt, tam dubiae ſanitatis viſum non eſſe aliis, ac ſibi. Et quid, quaeſo, ſtolidum ineſt illis Iauoleni Priſci verbis a Plinio tantopere exagitatis? Inoleuerat

uerat tum ille mos ſua aliorumque ſcripta recitandi: inuitari ſolebant amici, vt adeſſent ſtultitiae teſtes, et plauſu ſuo finirent fabulam, id eſt, vt bonas horas recitatoris cauſſa perderent. Quam moleſtum illud pleriſque fuerit, maxime occupatioribus, facile eſt ad intelligendum, idque non tacet Iuuenalis, qui eleganter *Sat. I. v.* 2. ſe ait

Vexatum toties rauci Theſeide Codri:

additque:

Impune ergo mihi recitauerit ille togatas;
Hic elegos? impune diem conſumſerit ingens
Telephus, aut ſummi plena iam margine libri
Scriptus, et in tergo nec dum finitus Oreſtes?

ac demum *Sat. III. v.* 5. ſe iam vel Prochytam praeponere ſuburrae adfirmat:

Nam quid, inquit, *tam miſerum, tam ſolum vidimus, vt non*
Deterius credas, horrere incendia, lapſus
Tectorum adſiduos, ac mille pericula ſaeuae
Vrbis, et Auguſto recitamus menſe poëtas?

An ergo adeo ridiculum quid fuiſſe dixeris Iauolenum, dum amico, huic inſaniae dedito, et ſenem grauioribus diſtrictum negotiis auditorem adhibere non dubitauerat, illam ſtoliditatem lepide exprobrauit, et interroganti: PRISCE IVBES, reſpondit: *ego vero non iubeo.* Diſplicet hoc Plinio, in eodem luto cum Paſſieno haerenti, et *lib. I. epiſt.* 13. ſaeculo gratulanti illam recitationum frequentiam. At non ideo diſplicuiſſe ſenilem illam moroſitatem arbitror aliis, qui grauioribus intenti negotiis recitationes illas cum tanto temporis diſpendio coniunctas, parum curabant, quorumque tum plures fuiſſe nec ipſe Plinius diſſimulat, dum *lib. I. epiſt.* 13. conqueritur: *ad audiendum pigre coitur. Plerique in ſtationibus ſedent, tempuſque audiendis fabulis conterunt, ac ſubinde ſibi nunciari iubent, an iam recitator intrauerit, an dixerit praefationem, an ex magna parte euoluerit librum: tum demum, ac tunc quoque lenti cunctanterque veniunt: nec tamen permanent, ſed ante finem recedunt, alii diſſimulanter et furtim, alii ſimpliciter et libere.* Si ergo Iauolenus non aliud dedit dubiae ſanitatis argumentum, quam quod recitaturo amico non ſupparaſitari voluit, ego quidem illum ideo inſanum non dixerim. Et fingamus, quaeſo, illi ſeni, et ſuſceptis pro re publica laboribus defeſſo, (talem enim illum tum fuiſſe, ipſe Plinius innuere vi-

 detur,

detur, vt manifeſto erret Iul. Capitolinus, qui eum *in Anton. Pio cap.* 12. inter Pii conſiliarios refert,) fingamus, inquam, ei iam annis graui accidiſſe, quod illi vitio datur apud Sophocl. in *Oedipo v.* 924.

Καί σ' ὁ πληθύνων χρόνος
Γέρονθ' ὁμοῦ τίθησι καὶ τοῦ νοῦ κενὸν,
Et te ingraueſcens aetas
Senem ſimul facit, et mente deerrantem,

an inde ſequitur, vt ſemper eum deliraſſe credere debeamus? Equidem ſaepe audiui illud Ariſtophanis *in Nubib. V. v.* 72. ὡς δὶς παῖδες οἱ γέροντες: at numquam, memini, quemquam exiſtimare, ſemper pueros oportere ſenes fuiſſe, τὰς φρένας νεάζοντας, vti mente hebeſcentes ſenes vocat Anacreon. Tot profecto ICtos eximios Iauolenum formaſſe non credibile eſt, ſi ſemper dubiae fuit ſanitatis, ſaltim ex deliri hominis ſchola numquam prodiiſſet Saluius Iulianus, qui omnes aetatis ſuae prudentes longo poſt ſe interuallo reliquit.

§. XXV.

Condiſcipuli Iuliani, Ab. Valens, et Tuſcianus.

Nimirum praeter Saluium Iulianum, etiam Aburnum Valentem et Tuſcianum inter Priſci Iauoleni ſucceſſores refert Pomponius *l.* 2. *§. vlt. D. de orig. iur.* vt dubitari non poſſit, eos aut inter eius fuiſſe condiſcipulos, aut certe ex eadem ſchola prodiiſſe. De Aburno Valente parum; de Tuſciano fere nihil compertum habemus. Vtrum cum Aburno idem ſit Saluius Valens, qui inter iuriſperitos, quibus Antoninus Pius vſus eſt, recenſetur a Iulio Capitol. *cap.* 12. an vero Saluius ſit Iulianus noſter, et ibi diſtinctio ponenda ſit, pro certo non dixerim, quamuis poſterius probabilius videatur. Multo minus ergo cum Pancirolo *Lect. var. lib. I. cap.* 79. exiſtimandum eſt, ad Aburnium hunc reſcripſiſſe Seuerum et Antoninum imperatores, *l.* 3. *C. de edend.* quum a temporibus Traiani, quibus Aburnum noſtrum floruiſſe nouimus, ad tempus, quo conſtitutio iſta prodiit, vltra paene ſaeculum effluxerit. Certius eſt, quod obſeruauit Reineſius *Inſcript. claſſ. I. n.* 87. *pag.* 123. Eoſdem nimirum eſſe Eburios, Aeburios, Aburios, Aburrios, et Aburnos, idque nomen in marmoribus, aliiſque veterum monimentis non ignotum eſſe, inter quae et illud eſt, quod ipſe protulit:

M. V. S.
EBVRIS EXORATI F.
VEIO EX COM. CAES. COS.

Superſtes fuit Traiano, quem diuum vocat, in *l.* 42. *pr. D. de iure fiſc.* ſcripſitque *libros VII. fideicommiſſorum*, et aliquot *actionum* libros, ex quorum vtriſque quaedam decerpſerunt Digeſtorum conditores. Iauolenum ab eo memorari videmus, in *l.* 15. *D. de ann. legat.* Iulianum in *l.* 33. *D. de minor. et l.* 94. *D. de legat.* 3. vt adeo recte huic σύγχρονος dicatur, Alterius Tuſciani ne nomen quidem certum, tantum abeſt, vt pleraque reliqua, quae de illo tradunt viri docti, adeo firmo talo ſubſiſtant. Quum enim non adeo obuium ſit illud nomen, in tam varias formas illud mutarunt, vt a Bynkershoekio in *Praetermiſſ. pag.* 295. *edit. nou.* facete Proteus dicatur Tuſcianus. Bertrandus eum tranſmutat in Tuſcium Fuſcianum, cui reſcripſit d. Pius in *l.* 7. *D. de leg. praeſt.* Guil. Grotius in Viuianum; denique Hotomannus, Rupertus, et Menagius in Maecianum, quaſi in codice quodam vetere lectum ſit -- *luſ* -- *cianus*, i. e. *Voluſius Maecianus*, atque inde Digeſtorum conditores effinxerint Tuſcianum. Vid. Rupert. *Animaduerſ. lib. III. cap.* 13. *ſect.* 4. *pag.* 214. *edit. nou.* Eodem modo in aetate Tuſciani caecutiunt plerique. Nam Guido Pancirolus *Lect. var. lib. I. cap.* 79. ad eum reſcriptum exſtare ſcribit Seueri et Antonini, *l.* 1. *C. de hered. tut.* et hinc ſuſpicatur, eumdem illum eſſe cum Tuſciano, quem Commodi temporibus praefectum praetorio fuiſſe refert Iul. Capitolin. in *Pertinace*, *cap.* 5. Sed haec omnia nihili ſunt. Non ideo ſtatim mutandum erat nomen, quod non adeo frequens eſſet. Alias enim eodem iure ex ICtorum choro eiicere poſſemus Vrſeium Ferocem, Vindium, Atilicinum, alios. Deinde, quum paſſim apud veteres occurrant Tuſci, Tuſcenii, Tuſcennii, Tuſcilii, Tuſcilli; cur ſuſpectum nobis ſit Tuſciani nomen? Sed ſalua res eſt. Exſtat illud in *l.* 18. *C. mandati.* Exſtat in *l.* 26. *C. Th. de epiſc. eccleſ.* Exſtat in marmore apud Gruter. *pag.* 164. 4. Quamuis enim ibi in textu legatur FOSCANVS: viri tamen docti recte ex *d. l.* 26. *C. Th. de epiſc. eccleſ.* oſtenderunt, ei non *Foſcano*, ſed TVSCIANO nomen fuiſſe. Denique nullius plane momenti eſt Panciroli obſeruatio. Nam in *l.* 1. *C. de hered. tut.* et apud Iulium Capitolin. in *Pertinac. cap.* 5. non Tuſcianum reperimus, ſed Fuſcianum, nec is Iauo-

leni diſcipulus et ſucceſſor eſſe potuit, qui ſub Seuero et Antonino demum proconſulatu Numidiae functus eſt. Paucis. Fuit inter Iuliani condiſcipulos Tuſcianus quidam, ſed parum celebritatis conſequutus, quia vel nihil ſcripſit, vel quae ſcripſit, iam pridem interciderunt, quamuis prius vel ideo magis crediderim, quod a nullo veterum vel ſcripta eius, vel ſententiae ac opiniones, laudantur.

§. XXVI.

Salu. Iuliani auditores.

Ipſe Iulianus quos diſcipulos formarit, non adeo liquidum eſt, nec ea de re eſt, quod multa dicamus, niſi quod ſuſpicemur, ex ea ſchola prodiiſſe Voluſium Maecianum, Sex. Pomponium Africanum, et Terentium Clementem ICtos celeberrimos, et omnes Iuliano aetate proximos. Primo enim quod ad L. Voluſium Maecianum attinet, is inter M. Antonini praeceptores fuit, teſte Iul. Capitol. in *vita Marci, cap.* 3. et proinde recte monet Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 5. apud Antoninum εἰς ἑαυτὸν *lib. I. ſegm. 6.* vbi praeceptores ipſe ſuos laudat, pro Μαρκιανοῦ legendum eſſe Μαικιανοῦ, quod et Gatakerum iam ſuſpicatum video. Fuit etiam inter diuorum fratrum amicos, ab iiſque praeter veterem iuris ciuilis et bene fundatam peritiam anxie diligens vocatur, in *l.* 17. *D. de iure patron.* Ibidem diui fratres ſe cum Maeciano, et aliis amicis ſuis iuriſperitis adhibitis plenius dicunt tractaſſe, vt dubium non ſit, eum ſaltim ad ea tempora vitam produxiſſe, adeoque aetate aliquanto minorem eſſe Iuliano. Deinde et ipſe Sabinianarum partium dux fuit, vt ex *l.* 30. *D. ad leg. Falcid. et l.* 86. *D. de condit. et demonſtr.* probat Menag. *ibid.* Accedit, quod L. Voluſius Maecianus Iulianum aliquoties vocat *ſuum*, veluti in *d. l.* 86. *D. de cond. et dem.* et *l.* 65. *§.* 1. *D. ad SC. Trebell.* Quod quamuis aliquando alio pertineat, veluti quando Caium *ſuum* vocat Iuſtinianus, in §. 6. *prooem. et §.* 5. *Inſt. de publ. iud.* et *Conſt. omnem* §. 1. *de iur. doc. rat.* vel quando in epiſtolis ad familiares illud poſſeſſiuum nomini amicorum addi ſolet, quod fere perpetuo fieri ſolet apud Plinium, et in iure noſtro: hic tamen vix aliud ſignificare poteſt, quam praeceptorem, quia eiuſdem aetatis non fuere Maecianus et Iulianus, et eodem ſenſu etiam Scaeuolam ſuum vocant Iulius Paullus et Claudius Tryphoninus. Vid. Otto in *Papin. cap.* 11. §. 1. Sex. Pomponii paullo incertior aetas eſt, adeo, vt ſint, qui cum Ant. Auguſtino et Iac. Cuiacio duo eiuſdem nominis ICtos claruiſſe putent, patrem

trem et filium, idque ideo, quia in *l.* 41. *D. de hered. inſt.* Sex. Pomponius ab ipſo Pomponio laudatur, et alibi tam *Sextus*, quam *Pomponius*, tamquam duo auctores citantur. *l.* 32. *D. de legat.* 1. *l.* 1. §. 27. *D. de SC. Silanian.* Sed quod ad *l.* 41. attinet, vix dubitandum videtur, quin illa non ſit Pomponii, ſed Iuliani, et inſcriptio non ad ipſam legem, ſed ad vltima verba pertineat, adeoque lex illa cum antecedente coniungi, eiuſque poſtrema verba ita legi debeant: *vt refert Sex. Pomponius libro XII. ex variis lectionibus.* Et quis nobis ſponſor fuerit idoneus, nullum inter antiquos vixiſſe Sextum ICtum, quum Sexti medici et philoſophi et rhetores complures celebrentur, in quorum indice, quem bene longum texuit Fabric. in *Bibl. Graeca lib. VI. cap.* 7. *§.* 6. *vol. XII. pag.* 619. etiam eſt Caecilius Sextus ICtus aeui Traiani, quem laudat Gell. *Noct. Attic. lib. XX. cap.* 1. quique facile hic cum Pomponio citari potuit. Non dicam iam, abſonam futuram fuiſſe citationem tam *Sexti*, quam *Pomponii*, ſi duo fuerint eiuſdem nominis, et vterque Sexti praenomen tulerit, contra eam admodum pulcram et ἐμφατικήν, ſi alium ſtatuamus Sextum, a Pomponio diuerſum, et eo nomine inprimis notum. Si ergo vnus fuit Pomponius, quod mihi indubium videtur, is ſane aliquamdiu cum Iuliano vixiſſe, ei tamen ſuperſtes fuiſſe videtur, ſiquidem et Antonino Pio imp. ſuperuixerit, quippe quem diuum vocat *l.* 14. *D. de pollicitat.* et Caio denunciat teſtimonium *l.* 39. *D. de ſtipulat. ſeru.* quem tamen vixiſſe ſub Marco, patet ex *pr. Inſt. de SC. Orſit.* quin ad Antonini Caracallae tempora vitam produxiſſe, ex *l.* 42. iuncta *l.* 32. *pr. D. de donat. inter vir. et vx.* non male a viro docto, Franc. Carolo Conradi, colligitur in *Actis erud. Lipſ.* 1727. *pag.* 64. 65. Quum ergo talis ſit aetas Pomponii, vt per nullum commodius, quam per Iulianum proficere potuerit, et ipſe in *Enchiridio* vltimum omnium ICtorum poſuerit Saluium Iulianum: non temere inde collegeris eum hunc praeceptorem habuiſſe, niſi quem moueat in contrarium, quod quibuſdam in partes Proculeianorum paullo videatur pronior, veluti Chr. Ottoni a Boekeln *de diuerſ. fam. ICt. cap.* 6. quamuis illis temporibus ſenſim iam ita deferbuerat ſectae ſtudium, vt eum alii magis erciſcundis, quos vocant, ICtis, quam Proculeianis accenſendum putent. Denique non errabit, qui idem adfirmet de Africano, et Terentio Clemente, quo-

rum ille plerumque Iuliani ſententiam amplectitur, hic non modo eius auctoritate ſaepius vtitur, ſed et SVVM vocat Iulianum. *l. 6. D. de vulg. et pupill. ſubſt.* Sed multo plures, vt ſupra diximus, ex eius libris profecerunt, et pauci ab eius aetate iuris prudentiae laude floruerunt, quibus Iuliani noſtri opera non fuerint in deliciis, adeo vt communem illum ICtorum praeceptorem non abs re dixeris.

§. XXVII.

Fuiſſe illum ſectae Sabinianae anteſignanum.

De ſecta, cui nomen dederat, dubitare nos non patitur Pomponius, qui eum inter Sabini ſucceſſores diſerte refert. Fuit itaque Sabinianus et Caſſianus, idque iam a multis fuſe demonſtratum eſt, vt mirum ſit eum Proculeianorum albo adſcribere non dubitaſſe Hug. Donell. *Comm. lib. V. cap.* 25. et Io. Goeddeum in *Comment. ad l.* 26. *D. de verb. ſign. n.* 10. *ſeqq.* Sane enim non modo Sabinianorum more in veterum auctoritate et placitis ſubſiſtit, *l.* 51. *§.* 1. *D. ad leg. Aquill. l.* 31. *pr. et* §. 1. *D. de vulg. et pup. ſubſt.* adeo vt ne in rationes quidem iuris curioſius inquirendum exiſtimet, *l.* 20. *D. de legib.* verum etiam nominatim ſe fateatur adſtipulari Sabinianis, *l.* 11. §. 3. *D. de donat. int. vir. et vx.* Sabino et Caſſio, *l.* 3. *§.* 6. *D. de lib. et poſtum. l.* 1. *§.* 5. *D. de adqu. et amitt. poſſeſſ. l.* 30. *D. de lib. cauſſ. l.* 28. *§.* 1. *D. de iureiur. l.* 14. *§.* 2. *D. de act. emt. et vend.* Contra Proculeianos paſſim refellit, et ipſum edictum perpetuum aliquando Labeonis ſententiae oppoſuit, ceu patet ex inſigni loco Calliſtrati *l.* 1. §. 1. *D. de iur. fiſc.* Plerumque a P. Iuuentio Celſo, Proculeiano, eum diſſentire, luculenter iam demonſtrauit Cuiac. *Obſ. lib. VIII. cap.* 35. et *lib. XXVII. cap.* 13. quemadmodum eum ſaepiſſime notat Vlpius Marcellus, quem ad Saluii Iuliani libros *Animaduerſiones* ſcripſiſſe conſtat, Proculi vero partibus addictiſſimum fuiſſe demonſtrat Merill. *Obſ. lib. I. cap.* 28. *lib. VII. cap.* 18. Hic enim ſectae ſtudio adeo minutatim omnes Iuliani deciſiones excuſſit, vt pro inſigni veritatis argumento habitum fuerit, ſi Marcello illi cum Iuliano conueniret. Cuiac. *Obſ. lib. XIIII. cap.* 35. Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 24. Sed quantumuis haec recte ſe habeant: veriſſimum tamen eſt, generoſioris indolis fuiſſe Iulianum noſtrum, quam vt vnius auctoritati, tamquam claudus pilae, inhaereret, et vel omnia a Proculo edicta reprehenderet, vel Sabinianorum placita pro oraculis habuerit. Hinc aliquando a

Caſſio

Caſſio diſſentit, *l.* 11. §. 12. *D. quod vi aut clam*, et a communi Sabinianorum ſententia facit diuortium, *l.* 57. *D. de manum. teſt.* quin cum Proculo facit *l. 6. D. ad leg. Aquill.* et Celſo apertiſſime placere ſuam ſententiam gloriatur. *l.* 13. *D. de lib. et poſtum.* Vere ergo iniuria fit viro ſine exemplo maximo, dum a Chr. Thomaſio, *Naeu. iuriſprud. anteiuſt. lib. II. cap.* 3. *n.* 1. *pag.* 84. depingitur, tamquam *homo, qui in* MSC. *praeceptorum ſuorum iuraverit*, quum vbique prudente vſus ſit ἐκλογῇ, et res ipſa doceat, eum hac in re ὁμόψηφον fuiſſe Platoni, qui in *Critone, tom. I. Oper. pag.* 46. *nulli vmquam ſuorum alii ſe credere potuiſſe*, ait, *quam rationi, quam a ſe animo perpenſam atque examinatam optimam expertus ſit.*

§. XXVIII.

Proximum eſt, vt ad honores, ab eo geſtos, progrediamur. Erant enim tum illa tempora, quibus ad ampliſſimas in republica dignitates non alii felicius, quam aut armis, aut iurisperitia illuſtres adſpirabant. Praeturae et conſulatus ſui ipſe meminit, in *l.* 5. *D. de manum. vind.* ad quos tamen dignitatis gradus, quum non niſi per minores honores via pateret, nullum eſt dubium, quin expleto tirocinio forenſi, primum quaeſtura, deinde tribunatu plebis vel aedilitate functus ſit, antequam ad praeturam et conſulatum procederet. Et praeturam quidem eius iam ſupra non ſine probabili, vt opinamur, ratione in annum v. c. 883. reiecimus, quo et edictum perpetuum condidit. Conſulatum vero quamuis non ſemel, ſed bis geſſiſſe dicatur Spart. *in Did. Iul. cap.* 1. ipſos tamen annos, quos tantus conſul illuſtrauit, non notarunt faſtorum conſularium auctores. Primum ergo illum conſulem ſuffectum fuiſſe, omnes fatentur. Iterum vero faſces tenuiſſe dicunt a. v. c. 900: quia eum annum Caſſiodorus et alii conſulatu ordinario *Iuliani et Torquati III.* ſignant, cuius ſententiae praeter Onuphr. *in Faſtis ad illum ann.* ſunt Bertrandus *de Iuriſper. lib. I. cap.* 1. Grot. *lib. II. cap.* 6. et alii. Sed quamuis hoc ferat temporum ratio, quibus Iulianum floruiſſe ſupra diximus: tamen ex Marqu. Gudii ſchedis, quibus veteres inſcriptiones incredibili ſtudio collegit, demum luculenter demonſtrauit Petr. Reland. *in Faſt. conſ. eius anni*, Iulianum illum Torquatum non Saluium noſtrum eſſe, ſed *C. Iulianum Veterem.* Neutrum ergo conſulatum fuiſſe ordinarium „ſed bis inter ſuffectos conſulem proceſſiſſe Iulianum, oportet „

Quos honores in re publica geſſerit?

quod

quod et aliis viris illuſtribus tum contigiſſe nouimus. Et ſane ne hunc quidem alterum Iuliani noſtri conſulatum ſignari dixerim in marmore, quod ſupra §. 8. produximus, cuius in latere Fabrettus *Inſcript. cap.* 10. *pag.* 695. inuenit : D. IIII. NON. MART. IVLIANO II. ET CRISP. COS. quia inſcriptio illa meminit Didii Iuliani fratris Proculi Iuliani, quem proauum vidiſſe vix probabile eſt. Eodem teſte Spartiano *in Did. Iul. cap.* 1. etiam ad praefecturam vrbanam adſpirauit. Summa erat huius praefecturae dignitas, adeo vt Romae ipſos praefectos praetorio antecederent praefecti vrbi, ſaltim ſequiori aeuo, ad quod pertinent adducta a Phil. Berterio *Pithan. Diatr. I. cap.* 3. *pag.* 811. teſtimonia Symmachi *lib. X. epiſt.* 36. Caſſiod. *Varior. lib. III. epiſt.* 11. Iuliani *Nou. LVI.* et illud inprimis Auſonii *in Moſella, v.* 407.

Aut Italum populos, Aquilonigenaſque Britannos
Praefecturarum titulo tenuere ſecundo.
Quique caput rerum, Romam, populumque, patreſque
Tantum non PRIMO *rexit ſub nomine.*

Quum vero ſimul ampliſſima eſſet praefecti vrbi, tum intra pomoeria, tum intra centeſimum ab vrbe lapidem iuris dictio, adeo vt is *regere iura Quirini* dicatur Rutilio Numat. *Itin. lib. I. v.* 157. non mirum profecto eſt, ICtis inprimis ad eum honorem aditum patuiſſe. Scimus ſane ſub Veſpaſiano eo honore functum Pegaſum, ICtum celeberrimum, de quo Iuuenal. *Sat. IIII. v.* 76.

Rapta properabat abolla
Pegaſus, attonitae poſitus modo villicus vrbi,
Anne aliud tunc praefecti, quorum optimus, atque
Interpres legum ſanctiſſimus, omnia quamquam
Temporibus diris tractanda putabat inermi
Iuſtitia.

Huic ergo iam ex Sabinianorum ſecta iungere licebit alterum, Saluium Iulianum, quem ipſum quoque ea dignitate fulſiſſe ſatis compertum eſt, quamuis, quo anno, quoue tempore eam geſſerit, nondum liqueat. Solebant viri praefectorii et conſulares poſtea inter amicos Caeſarum adlegi, eorumque in conſilio eſſe, ſi res maioris momenti inciderent. Sunt hi *οἱ σύνεδροι καὶ σύμβουλοι* apud Xiphilinum comites ſedendi, et participes conſiliorum, *l.* 7. *C. de offic. adſeſſ.* *συγκάθεδροι*, *l.* 10. *§.* 6. *D. de excuſat.*

excuſat. immo et AMICI PRINCIPVM, ceu ſupra iam monuimus, de quibus fuſe Iac. Guther. *de offic. dom. Aug. lib. I. cap.* 18. Ita Auguſtus quum ius diceret, μετὰ τῶν συνέδρων διεσκέψατο, *rem cum adſeſſoribus communicabat.* Xiphilin. Initio enim quindecim ſenatores in conſilium adhibuerat in ſex menſes, poſtea quinto decennio, quum rei publicae adminiſtrationem ſuſcepiſſet, petiit a ſenatu συμβούλους εἴκοσιν ἐτησίους, *viginti conſiliarios annuos.* Xiphil. Morem ab eo tempore, quo Tiberius in inſulam ſeceſſerat, interruptum, reuocauit Caius Caligula, ὡς τοὺς συνέδρους, ἐκλειφθὲν ἐξ οὗ ὁ Τιβέριος εἰς τὴν νῆσον ἐξεχώρησεν, ἀνενεώσατο, *qui adſeſſores, quod fieri deſierat ex eo tempore, quo Tiberius in inſulam ſeceſſerat, reſtituit.* Dio *lib. LX.* Poſtea is mos conſtanter viguit, ſaltim ad Alexandri Seueri tempora, et notum eſt, hiſtoriae auguſtae ſcriptores prolixos plerumque eſſe in recenſendis ICtis, quos in conſilium principes ſinguli adhibuerint. Noſtro is honor, vt ſupra iam ex Spartiano vidimus, contigit ſub Hadriano, et quidem cum Iuuentio Celſo et Neratio Priſco, quos licet diuerſae ſectae, *ſenatus tamen omnes probarat.* Suſpicor, eumdem honorem eum tuitum ſub D. Pio, vſo iuris peritis Vinidio Vero, Saluio Valente, Voluſio Maeciano, Vlpio Marcello, et Iauoleno, ſi Iulio Capit. *in vita D. Pii, cap.* 12. credimus. At ſane nullus tum fuit Saluius Valens, ſed Aburnius, de quo ſupra actum, adeoque Saluius Iulianus hic erit intelligendus, qui tum itidem collegam Proculeianum et obtrectatorem habuit, Vlpium Marcellum. Id quod non modo principum illorum prudentiae, ſed et ipſorum ICtorum modeſtiae inſigne argumentum eſt. Nam vt illi procul dubio diuerſae ſectae prudentes ideo adhibebant in conſilium, vt prolatis ex vtraque parte argumentis, quid iuſtum verumque eſſet, tanto certius liqueret, expenſiſque omnibus, quae hinc inde dicta ſint, ſubductiſque rationibus, tanto adcuratiorem facerent cogitationum ſuarum ſummam: ita hi mira animi moderatione ferebant et diſſentientes, et aemulos, et quamuis in Pandectis perpetuus fere ſit diuerſiſſimarum opinionum conflictus, et crebra diſputatio, vix tamen vllum verbum acrius, nedum conuicium aliquod reperias, quo inter ſe vſi ſint viri illi grauiſſimi. Qua de re digna ſunt, quae integra hic repetantur verba, quibus vir ſummus Corn. van Bynkershoek, vſus eſt in dedicatione exaſciatiſſimarum Obſeruationum iuris ciuilis: *Expedit bono publico,*

ad rem publicam non adhiberi eos homines, qui aliorum ſententias, vbi a ſua diſcrepant, continuo inſectantur opprobriis, contumeliis, conuiciis, non alia cauſſa irritati, quam quod alius alia mente ſit; perpetui ſcilicet dictatores in re publica eruditorum. Hoc nomine ſemper habita fuit infamis natio grammaticorum, ab humanitate alieni, dum humanitatis ſtudia tractant: ſed non magis id miremur, quam hac parte grammaticis non cedere, qui pietatem, caritatem, animi manſuetudinem, et reliqua viri boni officia in vulgus profitentur. Niſi ſtatim hic pedibus eas in ſuam cuiuſque ſententiam, ſtultitiae vel maleuolentiae notam non euadas. ICtorum, vtique veterum, ſemper praecipua laus fuit, modeſtia: illi quidem, quod ſibi videtur, ex animi ſui ſententia reſpondent, ſed meliora docti audiunt, et, ſi minus ante ſapuerunt, reſipiſcunt. Labeo noſter in ſenatus lectione ſententiae ſuae libertatem aduerſus ipſum Auguſtum magno animo defendebat, hoc ſuperdicto: ſuum quemque iudicium habere; *et ſic oportebat. Papinianum noſtrum mente ſolida non deiecit vultus et gladius inſtantis tyranni: nec tamen minus eum, aliter quondam opinatum, in contrarium vocaſſe legimus veriorem Sabini ſententiam; et ſic quoque oportebat.* Haec Bynkershoekius, quae vtinam hodie ad modeſtiam reuocarent, vel in ruborem darent illos, qui ſi vel de ſtillicidiis aut tribus capellis agitur, adeo ferre non poſſunt collegarum diſſenſum, adeo excandeſcunt et in clamores et conuicia prorumpunt, vt eos non arrogantia et ira, ſed furiis ſuis agitari iures!

§. XXVIIII.

An et prouincias rexerit?

Sed hos quidem honores geſſiſſe Iulianum certum eſt: reliqui non niſi quorumdam coniecturis nituntur. Sic, eum aliquando Aquitaniam Belgicam, Dalmatiam, Germaniam, mox Baeticam rexiſſe, exiſtimat quidem Guido Pancirolus *de clar. leg. interpret. lib. I. cap.* 38. nec de Aquitania diſſentit Ant. Dad. Alteſerra *Rer. Aquit. lib. IIII. cap.* 11. At nititur ea ſententia *l.* 12. *D. de cuſtod. et exhib. reor. l.* 14. *D. ad SC. Turpill. l.* 9. §. 4. *D. de poen. l.* 7. §. 1. *D. de accuſ. et inſcr.* vbi quidem Saluius quidam, Saluius Carus, Saluius Valens, et Saluius Marcianus memorantur, qui tamen an cum noſtro iidem fuerint, admodum ambiguum, immo alios plane ac diuerſos fuiſſe perquam veroſimile eſſe, iam ſupra diximus. Quum porro Iulianus in *l.* 5. *D. de man. vind. ſe* MEMINISSE ſcribat, *Iauolenum*, *prae-*

praeceptorem ſuum, et in Africa, et in Syria ſeruos ſuos manumiſiſſe, quum conſilium praeberet: idem Pancirolus inde colligit, eum Iauoleno proconſuli in Africa et Syria adſediſſe, eaque fortaſſis occaſione ab eo ius edoctum eſſe. Sed et haec incerta. Potuit enim Iauoleno et tamquam legatus in illis prouinciis adeſſe. Forte et haec referre ſibi Iauolenum meminit, vt ſolemus non eorum ſolum, quae vidimus, ſed et, quae audiuimus, meminiſſe. In Aegypto ſe fuiſſe, ipſe refert Iulianus *l. 36. D. de ſolut.* priuatus, an cum imperio, non addit. Potuit ſane praefectura auguſtali ibi fungi, quem honorem ex ICtorum ordine geſſiſſe nouimus Voluſium Maecianum. Vulcat. Gallic. *in Auid. coſſ.* At fortaſſis etiam in Hadriani principis ibi commorantis comitatu fuit. Omnia et hic incerta et ambigua ſunt, vt non futurum ſit operae pretium, ſolis coniecturis indulgere.

§. XXX.

Vitae finis et ſepultura.

Enimuero tantam doctrinae copiam, totque fortunae obſequia mors demum, vti fit, euertit: qualis, aeque ignoramus, ac tempus, quo rebus humanis exceſſit. Sua illum morte prouectiore aetate exſpiraſſe, ſperare nos iubent viri merita, principumque, ſub quibus probabiliter obiit, puto Marci et Lucii Caeſarum, clementia, quos vix credimus in tanti tamque honorati viri necem coniuraſſe. De tempore mortis non magis certo conſtat. Quandoquidem tamen ex rationibus noſtris ſupra §. 12. ſubductis anno v. c. 915. fuerit ſeptuagenario propior: eum non adeo diu poſtea ſupervixiſſe, ac proinde ſub illis imperatoribus ſenem deceſſiſſe arbitramur. Quod enim ad Commodi imp. tempora triſtiſſima vitam produxiſſe, ab eoque crudeliſſimo principe obtruncatus dicitur a Bern. Rutil. *de vit. ICt. cap. 66.* manifeſtum errorem redolet, in quem ideo incidit, quod filium a patre non diſcreuit. Habuit enim ICtus noſter filium L. Saluium Iulianum, ſe profecto ac meliore fortuna digniſſimum, quippe virum conſularem et ſub Commodo praefectum praetorio. Habuit et nepotem, cui iam Taruntei Paterni filia diſponſa fuerat, quique iam exercitum duxerat, vti ſupra ex Lampridio oſtendimus. Enimuero quum in inimiciſſima virtuti tempora incidiſſent, et nepotem Commodus ad nefandam Venerem fruſtra ſollicitaſſet, quin et ſuſpecta tyranno videretur adfectata cum Tarunteio adfinitas: pereundum erat et Iulia-

Iuliano praefecto praetorio; et Taruntcio, et fortaſſis etiam filio, cuius poſt truculentum Commodi imperium nullam fieri mentionem animaduertimus. Diximus de his illuſtris familiae fatis ſupra §. 9. iiſque nihil eſt, quod iam addamus, niſi quod Commodus illum praefectum ſuum, poſtquam ille ſemel gratia ſua excidit, non modo occiderit, ſed et ante mortem variis adfecerit iniuriis. Ait enim Lamprid. in *Commod. cap.* 3. *praefectum praetorio ſuum, togatum, praeſente officio ſuo, in piſcinam detruſit, quem ſaltare etiam nudum ante concubinas ſuas iuſſit, quatientem cymbala, deformato vultu.* Tantus virtuti honor erat ſub principe, ex omni vitiorum genere veluti conflato, et qui ſibi ex magno imperio nihil praeter maximam licentiam retinuerat. Sed tanto tolerabilius fuerit viro ornatiſſimo, ictum excipere ceruice, quam cum monſtro illo perpetuo aetatem agere. Vt ad ICtum noſtrum redeamus, ſepultum illum eſſe in via Lauicana, quinto ab vrbe lapide, ſcribunt Rutilius *ibid.* Bertrandus *de iuriſper. lib. I. cap.* 1. et Guil. Grot. *de vit. ICt. lib. II. cap.* 6. Sed non aliud habent huius rei argumentum, quam locum Spartiani, qui in *Did. Iulian. cap. vlt. corpus eius a Seuero vxori Manliae Scantillae ac filiae ad ſepulturam eſt redditum, et in* PROAVI *monimento tranſlatum milliario quinto, via Lauicana:* vbi non expreſſum eſt, paterni, an materni proaui iſtud fuerit monimentum, quamuis veroſimilius ſit poſterius ob inſignem Saluiae gentis celebritatem, ad quam gens Didia Petronia non adſurgebat. Ceterum via Lauicana aeque ac Praeneſtina a porta Eſquilina, aut certe alia illi proxima egrediebatur, et quidem illa a dextris iuxta formam aquae Claudiae, ad Columnam oppidum, haec Gabios ac deinde Praeneſte tendebat. Vid. Io. Barthol. Marlian. *Topogr. ant. Rom.* VII. 16.

§. XXXI.

Scripta Salu. Iuliani. Digeſta.

Supereſt, vt de libris et operibus, quibus ſibi monimentum aere perennius erexit, quaedam ſubiiciamus. Inter eos in indice Florentino primo loco comparent ΔΙΓΕΣΤΩΝ ΒΙΒΛΙΑ ΕΝΝΕΝΗΚΟΝΤΑ. De hoc dici non poteſt, quam vanas ſibi quidam finxerint imagines. Plerique enim hos libros eoſdem putant cum ipſo edicto perpetuo, quod condidiſſe Iulianum nouimus, alii in librorum numero errarunt, alii ipſas Pandectas eſſe putant, quas iam habeamus, ſuperſtites. Edidit Io. Alb. Fabricius *in Bibl. Graecae Vol. XII. pag.* 367. *ſeqq.* ex codice Voſſiano Leidenſi.

denſi Matth. Blaſtaris Hieromonachi *Hiſtoriam iuris*, in qua et haec habentur : Ταῦτα πάλιν δ᾽ πολὺ μετὰ Αὔγουστον ἄρξας Ἀδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τῶν μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βίβλοις θεωρουμένην πεντήκοντα, Δίγεστα τούτοις ἤτοι Πανδέκτην ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλέγοντα : *Haec iterum Hadrianus, qui multo poſt Auguſtum imperauit, in vnum colligens, aliorum quidem omnium praeſcripta vnum opus confecit, in quinquaginta libros diſtributum, Digeſta ſiue Pandectarum ab eo nominatum, vt quae ex multis collecta ſunt.* Manifeſtum eſt, Graeculum illum edictum perpetuum hic cum Iuliani Digeſtis, et haec cum Iuſtiniani Pandectis, quas tantum illorum epitomen fuiſſe credidit, confudiſſe, et hinc mera ſomnia narraſſe. Falſum enim eſt, Hadrianum condidiſſe Digeſta, falſum eſt, vel edictum eius auſpiciis conditum, vel Digeſta Iuliani quinquaginta libris conſtitiſſe, falſum denique Edictum perpetuum et Digeſta illa eſſe vnum idemque opus. Vnde recte *pag.* 369. ad marginem ſubnotauit doctiſſimus ille bibliothecae auctor : *de his Pandectis et Codice Hadriani altum apud veteres et Iuſtinianum ipſum ſilentium. Confer quae ſupra pag.* 341. *ſeqq.* Sed ibi vir eruditiſſimus, neſcio quem ſequutus auctorem, eadem fere narrat, aitque : *Edictum perpetuum, Hadriani, vt dixi auſpiciis conditum a Saluio Iuliano ex edictis praetorum corpus quoddam iuris quinquaginta libris digeſtum exhibebat.* Enimuero primo omnium ex ipſis fragmentis liquet, Digeſta illa non fuiſſe ipſum Edictum, quod breui libello, non L. libris, Iulianus complexus erat, ſed ampliſſimos iuris commentarios, ad edicti perpetui ſeriem et ordinem compoſitos, vel σύστημα vniuerſi iuris, qualia et alii, veluti Alphenus Varus, Celſus, Vlpius Marcellus, Ceruidius Scaeuola, confecerunt, et familiari ICtis vocabulo Digeſta inſcripſerunt. Deinde et id liquidum exiſtimo, Iulianum aliquando ipſa edicti verba inſeruiſſe iſtis Digeſtis ſuis, eaque ſuo more eſſe interpretatum. Hinc enim factum, vt *l.* 1. *D. de his, qui not. infam.* decerpta dicatur ex *Iuliani libro primo ad edictum*, ad quem locum, quas turbas dent interpretes, infra ſuo loco oſtendimus. Et tamen nihil eſt, quod ibi mutandum videatur. *Libri ad edictum* iidem procul dubio ſunt, ac Digeſta, ad edicti ſeriem compoſita, nec debuit ideo Bertrandus Iuliano ſingulare opus AD EDICTVM tribuere, a Digeſtis illis diuerſum. Quamuis enim Pandectarum conditores alias plerumque verba edicti ex Vlpiani commenta-

riis petere ſoleant : fieri tamen potuit , vt eo titulo vel lacu-nam haberent Vlpiani codices , vel hic verba inſerere neglexe-rit , adeoque illa ex Iuliano ſupplenda reſtituendaue duxerit Tribonianus. Sane hoc et alibi contigit , nempe in *l.* 1. *D. vnde legit.* vbi itidem verba edicti non ex Vlpiano , ſed ex *Iuliani libro viceſimo ſeptimo Digeſtorum* decerpta ſunt. Denique et dubio carere arbitror , nonaginta libris hoc opus conſtitiſſe , partim , quod totidem libros numerauit indicis Florentini auctor, partim , quod ex pluribus fragmenta haud ſuperſunt , praeterquam quod *l.* 32. *D. de legib.* deſumta dicitur ex *libro Digeſtorum nonageſimo quarto.* Hinc multo plures Digeſtorum illorum libros nonnulli fuiſſe ſuſpicantur , veluti Bertrandus nonaginta nouem , alius centum , Guil. Grotius , quamuis ſubdubitans , ſaltim nonaginta quatuor. At hanc quidem pugnam facile et ſine pulueris iactu dirimi poſſe crediderim. In codice enim Florentino *d. l.* 32. ex IVLIANI *lib. LXXXIIII. Digeſtorum* citari , a mala autem manu quartum X. ſuperadditum eſſe , teſtatur Laur. Theod. Gronouius , cui bene ſe id vidiſſe adſeueranti facile fidem habeo cum Ottone in *praefat. tom.* 1. *Theſ. iur. ciu.* Denique non praetermittendum videtur , quod quamuis pulcherrimum hoc opus iam Aniani temporibus pro deperdito habitum fuiſſe ſupra viderimus , illud tamen magno iuris prudentiae bono adhuc in Triboniani bibliotheca delituerit , ac proinde permagnum vſum praebuerit Pandectarum conditoribus , qui ex ſolis his libris CCCLXXVI. fragmenta integra nobis ſeruarunt , vt omittamus CXXVI. alia loca , quae expreſſo librorum huius operis numero , et CCCCXIIII. quae diſſimulato vel libro , vel opere , ab Vlpiano et aliis ICtis adducuntur.

§. XXXII.

Variorum ad illa notae.

Quanti iam veteribus fuerit hic iuris prudentiae theſaurus , non aliunde rectius intelligitur , quam ex tot notis et animaduerſionibus , quibus illum certatim illuſtrare conati ſunt viri iuriſconſultiſſimi. Erat hoc in more poſitum ICtis , vt alter in alterius ſcripta notas conficeret , quibus vel reprehenderet refelleretque eius dicta , quod Ser. Sulpicium in Mucii Scaeuolae ſcriptis feciſſe nouimus , cuius ideo notas *reprehenſa Scaeuolae capita* vocat Gell. *Noct. Attic. lib. IIII. cap.* 1. vel explicaret ,

caret, ſuppleret, diſtinctione aut limitatione aliqua adhibita iuuaret, prout vel adfectu, partiumque vel veritatis ſtudio ad hoc vel illud impellerentur: vnde has notas *laudis et culpae adnotamenta* eleganter vocat Gell. *Noct. Attic. lib. XVII. cap.* 2. Et Grammatici quidem ad librorum oram ſigna quaedam adpingebant, veluti litteras, aſteriſcos, obeliſcos, et ſimilia, quibus vel commendarent, vel reprehenderent arguerentque certa loca, eorumque morem poſtea et philoſophi et medici ſunt imitati, de quibus notis multa habent Wouwer. in *Polymath. cap.* 17. Reineſ. *Lect. Var. lib. III. cap.* 7. Menag. *ad Diog. Laërt. lib. III. ſegm.* 65. *pag.* 161. At ICti, qui ſine ratione ſibi nec ab aliis diſſentiendum, nec iis ſuffragandum putabant, loco ſignorum breues ſtricturas adiiciebant, et tunc quoque *notare* dicebantur. Hinc frequentiſſimae loquutiones: *Marcellus notat, Proculus apud Labeonem notat*, et ſimiles. Iulianus vtriusque generis scholiaſtas reperit. Notauit ad illius Digeſta VLPIVS MARCELLVS, ſed diuerſae ſectae, et hinc paſſim Iulianum notare videtur, quamuis collegam, et aliquando nihil tale meritum, quales Marcelli ſtricturae integrae in Pandectis ſuperſunt ſex, in *l.* 14. *D. de in rem verſ. l.* 20. *D. de condit. et demonſtr. l.* 5. *D. de hered. inſtit. l.* 80. *D. de legat.* 1. *l.* 75. *D. ad leg. Falcid. et l.* 34. *D. eod.* at locis 34. illae Iuliani aut aliorum fragmentis inſertae reperiuntur. Notarunt ad eumdem Ceruidius Scaeuola et IVLIVS PAVLLVS, ſed Iuliano multo aequiores, vt magis defendendi eius, quam reprehendendi cauſſa, calamo hanc operam videantur indixiſſe. Et Scaeuolae quidem notae ſuperſunt in *l.* 10. *D. de peric. et comm. rei vend.* et in *l.* 54. *D. de pact.* Paullinarum autem ſpecimen habebis in *l.* 11. *D. quod met. cauſſ. l.* 4. *D. de reſcind vendit. l.* 75. *de iudic. l.* 3. *de collat. l.* 15. *de mort. cauſſ. don. l.* 4. *de manum. vindict.* Binis Pandectarum locis, puta *l.* 7. §. 2. *de pact.* et *l.* 25. §. 1. *de vſufructu* citantur MAVRICIANI *Notae ad Iuliani Digeſta*, et ita etiam in Florentino eſt. Alii tamen libri vtrobique habent *Martianum.* Alterutrum itaque ad Iulianum notaſſe, certum eſt, quamuis apud me facile vincat lectio Florentina. Guil. Grotius *de vit. ICt. lib. II. cap.* 6. et AFRICANVM putat quaedam ad Iulianum notaſſe: ſed fundus huic ſententiae eſt in *l.* 39. *pr. D. de legat.* 1. vbi Vlpianus: *nam et ſumtum an in hanc rem facere heres deberet*, AFRICANVS *libro viceſimo Epiſtolarum*

apud

apud Iulianum quaerit, putatque; quod et ego arbitror ſequendum. Hic vero non dicit Vlpianus, Africanum ad Iulianum notaſſe, ſed ad eum ſcripſiſſe epiſtolam, et quaeſiuiſſe, an heres in perſequutionem ſerui legati, quem fuga aliquo abſtulit, ſumtus facere teneatur, quin et ſententiam ſuam Iuliano expoſuiſſe, quod teneri videatur. Cui ſententiae et Vlpianus adiicit calculum.

§. XXXIII.

Libri ad Minicium. Alterum, cuius in indice Florentino mentio fit, IVLIANI opus ſunt *ad* MINICIVM BIBAIA ΕΞ. Miniciorum ſtemma ampliſſimum texit Reineſ. in *Epiſt.* 34. *ad Rupert. pag.* 251. oſtenditque ei familiae cum Caſſiis, Aciliis, Iuniis Ruſticis non vnam neceſſitudinem interceſſiſſe. Noſter ſub Veſpaſianis et ſucceſſoribus floruit, et ſub Traiano rexit prouincias, ceu Cuiacius *Obſ. lib. VII. cap.* 2. ex *l.* 9. *D. de feriis* docuit, cui et marmora ſuffragantur, maxime illud apud Gruterum *pag.* 41, 6.

HERCVLI
TIBVRT. VICT.
ET CETERIS DIS
PENAT. TIBVRT.
L. MINICIVS
NATALIS
COS. AVGVR.
LEG. AVG. PR. PR.
PROVINCIAE
MOESIAE INFER.
VOTIS SVSC.

Addatur idem Grut. *pag.* 59, 8. vbi Libyae procoſ. vocatur. Scripſerat libros, quorum ne titulum quidem habemus ſuperſtitem. Quos quum commentario illuſtrarit Iulianus noſter: aliquoties citantur eius libri *ad Minicium*, *l.* 10. *D. pro emt. ex Minicio*, *l.* 61. *D. de rei vindic.* et *apud Minicium*, *l.* 11. *D. de act. emt. vend.* vbi non praetermittendum eſt, Vlpianum citare *decimum librum apud Minicium*, quum tamen eum ſex tantum ſcripſiſſe referat index, nec ex pluribus, quam ſex libris fragmenta

menta decerpſerint Pandectarum conditores, quum tamen eorum quadraginta integra exſtare voluerint. Vnde in mendo cubare illum Vlpiani locum, et legendum ibi eſſe: *librum quintum*, iam alii animaduerterunt. Elegans eſt obſeruatio Hub. Giphanii in *Oecon. iur. pag.* 120. ICtos ante Iulianum in libris ſuis ſequutos eſſe ordinem librorum Sabini, poſt illum vero magis illis placuiſſe ordinem Edicti perpetui. Quae ſane obſeruatio et in libris ad Minicium videtur iuſtam habere rationem. Nam lib. I. et II. Iulianus diſſeruiſſe videtur de teſtamentis, bonorum poſſeſſionibus, legatis et fideicommiſſis; lib. III. de dominica et patria poteſtate; lib. IIII. de rebus creditis et contractibus; lib. V. de nuptiis, tutelis, delictis, adquirendo dominio et poſſeſſione, et ſtipulationibus; lib. VI. de interdictis, rei vindicatione et ſeruitutibus; et lib. VII. denique de iudiciis et iure publico.

§. XXXIIII.

Tertium Iuliani opus ita deſcribit *Index Florentinus:* AD VRSEIVM ΒΙΒΛΙΑ ΤΕΣΣΑΡΑ. Vrſeium Ferocem ſub Tiberio vixiſſe ſuſpicatur Petr. Perennon. *Animadu. iur. lib. III. cap.* 23. *Libri ad Vrſeium Ferocem.* Sed quum ipſe Proculum citauerit, teſte Vlpiano in *l.* 27. *§.* 1. *D. ad leg. Aquill.* et Paullo *l.* 11. *§.* 2. *D. de aqu., et aqu. pluu.* et contra ipſe citetur a Caſſio, *l.* 1. *§.* 10. *quar. rer. act. non dat.* eum ſub Caligula, Claudio, et Nerone floruiſſe, probabile eſt. Scripſerat et hic de iure libros, quorum nec numerum, nec titulos nouimus. Eos vero itidem libris quatuor illuſtrauerat Iulianus noſter, ex quibus fragmenta 42. in Pandectis ſeruantur. In iis quoque ordinem Sabinianorum librorum ſeruari, obſeruauit Iac. Gothofr. in *Serie librorum Sabini*: quod verum eſſe, comparatis cum illa ſerie tot Iuliani fragmentis, facile vnuſquiſque animaduertet. Nam libro I. de teſtamentis, bonorum poſſeſſione, et legatis, itemque de poteſtate dominica et patria, et rebus creditis; lib. II. de nuptiis, dote, tutelis, delictis, adquiſitione dominii et poſſeſſionis, obligationibus; denique lib. IIII. de interdictis et iudiciis egit, quae ipſa eſt librorum Sabinianorum ſeries. Ferocem quidam Proculeianum fuiſſe cenſent, ſicuti Minicium Sabinianum, vt adeo notae ad Minicium magis ad illuſtrandum eius opus, quas vero

ad Ferocem ſcripſit ad auctorem notandum potiſſimum comparatae fuiſſe videntur. At ſicut de Minicio id facile largior ob *l. 61. D. de rei vind.* quam ſupra ſumus interpretati: ita poſterius non alio probatur argumento, quam quod Proculum aliquoties laudat, id quod tamen et Sabinianus facere potuit. Id vero obſeruatu multo dignius videtur, quod ad eumdem Vrſeium Ferocem iam ante Iulianum noſtrum notas et ſtricturas ſcripſerit Caſſius Longinus, quarum veſtigia ſuperſunt, *l* 10. §. 5 *D. quib. mod. vſusfruct. amitt. l.* 16. §. 1. *D. ad SC. Velleian. l.* 104. §. 1. *D. de legat.* 1.

§. XXXV.

Liber *de ambiguitatibus.*

Supereſt quartum opus, quod in *Indice Florentino* inſcribitur DE AMBIGVITATIBVS ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝ. Eſt hic titulus plane Stoicus, eique ſectae proprium hoc erat, in enodandis explanandisque ambiguitatibus deſudare. Sic inter Cleanthis opera eſt liber ſingularis περὶ τῶν ἀπόρων, vel *de ambiguitatibus*, Diog. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 175. inter Sphaeri περὶ ἀμφιβολιῶν, *de ambiguis.* Diog. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 178. inter Chryſippi περὶ ἀμφιβολιῶν πρὸς Ἀπολλᾶν δʹ. *de ambiguis ad Apollam quatuor*, περὶ τῶν τροπικῶν ἀμφιβολιῶν αʹ, *de tropica ambiguitate liber ſingularis*, περὶ συνημμένης τροπικῆς ἀμφιβολίας βʹ, *de connexa tropica ambiguitate libri duo.* Πρὸς τὸ περὶ ἀμφιβολιῶν Πανθοίδου βʹ *ad id, quod ſcripſit Panthoidus de ambiguis libri duo*, περὶ τῆς εἰς τὰς ἀμφιβολίας εἰσαγωγῆς εʹ, *de introductione ad ambigua quinque*, Ἐπιτομὴ τῶν πρὸς Ἐπικράτην ἀμφιβολιῶν αʹ *epitome ambiguorum ad Epicraten*, *lib. I.* συνημμένα πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἐν τῶν εἰς τὰς ἀμφιβολίας βʹ, *coniuncta ad introductionem ambiguorum lib. II.* vt adeo ſeptendecim libros illa de ambiguis doctrina impleuerit Chryſippus. Diog. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 93. Ἀπορα. quid vocarint veteres, exponit Gell. *Noct. Att lib. VIII. cap.* 15. ἀμφιβολίαν vero definiunt Stoici, quod ſit λέξις δύο ἢ καὶ πλείονα πράγματα σημαίνουσα λεκτικῶς καὶ κυρίως, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔθος, *dictio plures res ſignificans per orationem et proprie, et in eadem natione.* Cuius rei elegans illud atque argutum exemplum adducunt Diog. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 62. Sex. *Empir. Pyrrh. hypotyp. lib. II. cap.* 23. Quinctilian. *Inſt orat. lib. VII. cap.* 9. αὐλητρὶς πέπτωκε, vel αὐλὴ τρὶς πεσοῦσα. in priore enim αὐλητρὶς eſt *tibicina* et αὐλὴ τρὶς, *aula* vel *domus ter*; adeoque vocabulum

eſt

eſt ambiguum, quia ſenſum inde elicere licet duplicem, nimirum *tibicinam cecidiſſe*, et *aulam terruiſſe*. Poſterius aeque argutius exponit Theon ſophiſta *in Progymnaſm.* πεσοῦσα enim eſt participium ἀπὸ τοῦ πίπτειν : ſed idem poteſt ita exaudiri, quaſi duplex eſſet vocabulum παῖς οὖσα, adeoque itidem ſenſus erit ambiguus, *tibicinam cecidiſſe*, et *tibicinam puellam eſſe*. Haec ergo, quae innumera ſunt, ad certas regulas reducere conabantur Stoici, quibus adhibitis illa animaduertere, adeoque cauere poſſes, quo minus decipereris. Quum vero et ICti Stoicorum innutriti praeceptis experiundo diſcerent, non modo in legibus, verum etiam in pactis, ſtipulationibus, et maxime in vltimis voluntatibus, in quibus interpretandis quotidie verſabantur, permulta huius generis occurrere: non potuerunt non de ſimilibus regulis cogitare, adeoque ſcribere de AMBIGVITATIBVS. Fortaſſis huc praecipue pertinuit Aelii Galli opus *de verborum, quae ad ius pertinent, ſignificatione*, ex quo vnicum ſupereſt fragmentum in *l.* 157. *D. de verb. ſignif.* nec non quae paſſim ICti de rebus dubiis, nec non περὶ ἀπόρων tractant, quale eſt fragmentum Africani in *l.* 88. *pr. D. ad leg. Falcid.* Et ſane huius generis etiam fuiſſe videntur, quae in libro *de* AMBIGVITATIBVS diſſeruit Iulianus noſter, docent tria, quae ex eo ſuperſunt, fragmenta. In primo enim *l.* 31. *de vulg. et pupill. ſubſtit.* explicat perplexam ſubſtituendi formulam: QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, IDEM FILIO HERES ESTO, vbi ambiguum eſt, intelliganturne, *qui quandocumque heredes fuerint?* an, *qui heredes tum futuri ſint, quum filius moriatur.* In altero, quod eſt in *l.* 62. *D. de legat.* I. explicatur formula: MVLOS DVOS, QVI MEI ERVNT, CVM MORIAR, SEIO HERES DATO. Quum enim teſtator non mulos, ſed mulas moriens reliquiſſet, quum tempore teſtamenti factionis duos mulos haberet: ambigebatur, an ſexus maſculinus et femineum comprehendat. In tertio omnium prolixiſſimo, quod eſt in *l.* 13. *D. de reb. dub.* plura eius generis ἄπορα definit: e. g. SEIO CVM DVCENTIS, QVAE APVD EVM DEPOSVI, TRECENTA LEGO. In ambiguitatem enim incidunt haec verba, quia parum liquet, connumeratiſne illis ducentis, quae depoſita fuerant, trecenta legentur, an extra illa adhuc inſuper trecenta, adeoque in vniuerſum quingenta relicta ſint? Ibidem quaerit, quomodo intelligenda formula: FVNDVM SEIANVM HERES MEVS

ATTIO CVM DIONE, MAEVII SERVO, DATO, ἄπορον enim eſt, ſitne Dioni quoque fundus, an Dio ſimul cum fundo legatus, Sequitur formula: SI HOMINEM AVT FVNDVM NON DEDERIS? CENTVM DARE SPONDES? Eſt enim ἐκ τῶν ἀπόρων, vtrum neutro, an altero non praeſtito ſtipulatio committatur? quo et ſequentia in iſto fragmento exempla pertinent. Perſpicua ſatis videri poterat formula: SI QVIS MIHI FILIVS AVT FILIA GENITVR HERES MIHI ESTO, SI MIHI FILIVS AVT FILIA HERES NON ERIT, SEIVS HERES ESTO: et tamen ibi quaerit an non ambiguitas in ea lateat, et an non potius ſcribere debuiſſet teſtator: SI MIHI NEQVE FILIVS, NEQVE FILIA HERES ERIT. Talis fuit Iuliani liber de ambiguitatibus, qui nouum ſufficere poteſt argumentum, eum Stoicos omnino eſſe in philoſophia ſequutum.

§. XXXVI.

An et ad edictum, et de praedio dotali ſcripſerit?

Plura Iuliani noſtri ſcripta in *Indice Florentino* non memorantur, nec alia vel ad manum fuerunt Pandectarum conditoribus, vel a veteribus ICtis laudata ſunt. Et tamen Bertrandus *de Iuriſper. lib. I. cap.* 1. duo adhuc alia ſeſe putat eruiſſe, vnum AD EDICTVM ob inſcriptionem *l.* 1. D. *de his, qui not. infam.* alterum DE DOTALI PRAEDIO ob *l.* 5. *C. de bon. quae lib.* vbi *tractatum de dotali praedio propoſuiſſe* Iulianus dicitur. Prius iam non multis refellam. Memini enim me iam alibi oſtendere, vnum idemque eſſe opus Digeſtorum et ad Edictum. Poſterius iam Grotius *de vit. ICt. lib. II. cap.* 6. ſatis exploſit. Suffecerit, erroris fontem monſtraſſe. *Tractatum* Bertrandus in *d. l.* 5. accepit pro libro, adeoque non potuit non exiſtimare, exſtitiſſe Iuliani librum *de dotali praedio.* Sed aliud fuit veteribus *tractare*, *tractatum proponere*, *tractatum habere*, idem nimirum, quod diſquirere, diſputare, ſententias diſcrepantes inter ſe comparare. Ita ICti dicuntur *ſpeciem tractare*, *l.* 23. *§.* 3. *D. de adqu. rer. dom.* eleganter tractare, *l.* 1. *§.* 16. D. *de coniung. cum emanc. fil. ei. tractatum habere*, *l.* 9. D. *de grad. et adfin.* Tertull. *de reſurr. carn. cap.* 2. *atque adeo et haeretici ex conſcientia infirmitatis numquam ordinarie tractant*, id eſt, diſputationem infirmitatis ſuae ſibi conſcii ſemper fugiunt. Itaque et Iulianus in aliquo librorum ſuorum, v. g. Digeſtis, diſputauerat de fundo dotali, adeoque *tractatum de eo propoſuerat*,

non

non vero ſingularem de illo ſcripſerat librum, ex quo ſane Tribonianus non minus, quam ex Modeſtini libro de differentia dotis, Paulli de dotis repetitione, Caii dotalitiorum libro aliqua in rem verſurus fuiſſet, ſi iſtis adhuc temporibus talis exſtitiſſet libellus. Et haec quidem de Iuliani vita, ſtudiis, honoribus, ſcriptiſque ex vetuſtis eruere monimentis licuit: coniecturis enim ſolis indulgere in rebus huiuſmodi numquam placuit, certiora vero vel ſcriptorum, qui tanti viri parciſſime meminerunt, ſocordia, vel iniuria fatorum, quae ab illis tradita aboleuerunt, nobis inuidit.

CAPVT IIII.

DE AVCTORITATE, ORDINE, ET MATERIA

EDICTI PERPETVI, NEC NON DE COMMENTARIIS IVRISCONSVLTORVM AD EDICTVM PERPETVVM.

§. I. *Auctoritatem et robur obtinuit edictum perpetuum a SCto illi praemiſſo.* §. II. *An orationem in ſenatu ipſe Hadrianus recitarit?* §. III. *De interna edicti perpetui forma.* §. IIII. *An in libros diuiſum fuerit edictum perpetuum?* §. V. *De materia edicti perpetui.* §. VI. *De commentariis ICtorum ad edictum perpetuum,* Sex. Pomponii, §. VII. Caii, §. VIII. Vlpiani, §. VIIII. Iulii Paulli. §. X. De Callistrati *edictis monitoriis, et de* Furii Anthiani *libris ad edictum.* §. XI. *De aliorum commentariis.* §. XII. *Ad ordinem ſeriemque edicti perpetui plerique ICtorum libri ſcripti.*

§. I.

Auctoritatem et robur obtinuit edictum perpetuum a SC. illi praemiſſo.

SEd redeamus ad edictum, in quo componendo qualem ſe geſſerit Iulianus, quantamque illud auctoritatem conſequutum ſit, hactenus dictum eſt pluribus. Iam ſupereſt, vt oſtendamus, quo demum modo tantum obtinuerit pondus libellus Hadriani quidem auſpiciis, at a priuato tamen conditus? Id vero ille debet SCto, quo ratum eſſe eum libellum, eumque in

iure dicundo pro norma ſeruari iuſſit ſenatus. Iam pridem mos iſte, quod Petr. Faber *Semeſtr. lib. I. cap.* 25. *pag.* 143. obſeruauit, inoleuerat, vt principum ipſorum edicta paullo maioris momenti, vel antequam reddebantur, vel iam promulgata SCtis confirmarentur. Intererat enim ipſorum principum, et populum eo libertatis ſimulacro deludi, et edicta ſua, ſe exſtinctis, perpetuam in re publica auctoritatem obtinere, quod ſperare vix poterant, niſi SCta acceſſiſſent, quae tum vere pro legibus erant. Hinc quum M. Aurelius Antoninus lanienam in Chriſtianos adhuc exercitam cohibuiſſet edicto, quod nobis Graece Iuſtinus Martyr *Apolog. II.* ſeruauit, diſerte addit: *Ταῦτα δὲ καὶ τῷ συγκλήτου δόγματι κυρωθῆναι βούλομαι ἐν τῷ Φόρῳ τοῦ Τραϊανοῦ προτεθῆναι, πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι: haec ego SCto firmari volo, iubeoque hoc edictum meum in foro Traiani proponi palam, vnde recte de plano legi poſſit.* Idem vero et ante promulgationem edicti perpetui factum eſſe, exploratiſſimum habemus. In *conſtitutione* enim Graeca *Deus dedit* §. 18. *de conf. Dig.* Iuſtinianus *τὸν λόγον τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν κοινῷ διεξελθόντα ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρης Ῥώμης*, ORATIONEM *d. Hadriani in ſenatu veteris Romae recitatam*, non modo laudat, ſed et integram ex ea ſententiam profert. Orationes autem principum, in ſenatu recitatas, ſequuta eſſe SCta, ac proinde et orationibus principum cauta dici, quae inuecta ſunt SCtis nemo ignorat. Quin compertum habemus, ſuoque loco demonſtrabimus, ex *l.* 102. D. *de reg. iur.* SCtum illud edicto perpetuo praemiſſum eſſe, tamquam prooemium, vt, qui illud euoluerent, vel primo conſpectu ſcirent, non priuatam eſſe eam Iuliani ſcriptionem, ſed librum publicis ſcriptum auſpiciis, et in perpetuum pro iuris dicundi norma valiturum. Vnde recte Iac. Gothofredus in *Comment. de regul. iur. pag.* 449. *Prima*, inquit, *de edictalium numero regula ex ipſa edicti perpetui ſerie ad* PRAEFATIONEM EDICTI PERPETVI *pertinet, id eſt, ad SC. quod pro more tum recepto, eam orationem ſequutum eſt, qua Hadrianus edictum perpetuum, ſua auctoritate conditum, promulgauit, cuius diſerte meminit Iuſtinianus ipſe oratione ſua ad ſenatum.*

§. II.

An orationem in ſenatu

Sed de ICto illo, quaeque eius ſententia fuerit ſuo loco diſpiciemus. Iam non iniucundum fuerit diſquirere, quid de *λόγῳ Ἀδριανοῦ, διεξελθόντι ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρης Ῥώμης* exiſtiman-

mandum. ſit, ipſene Hadrianus eam coram ſiue recitarit, ſiue per quaeſtorem candidatum, cuius id munus fuiſſe docuimus in *Antiqu. Rom. lib. I. tit.* 2. §. 45. recitari iuſſerit, an, quod abſentes facere ſolebant principes, ipſeque Hadrianus in celeberrimo illo SCto *Q. Iulio Balbo* et *T. Iuuentio Celſo* coſſ. condito, quod *l.* 20. §. 6. D. *de hered. pet.* occurrit, ſententiam ſuam libello comprehenſam Romam transmiſerit, iuſſeritque illum in ſenatu recitari? Facile adparet, rem omnem in eo verti, vtrum Hadrianus tum Romae fuerit, nec ne? Id vero indagatu eo difficilius eſt, quo minus eius itinera et ADVENTVS in nummis aliiſque vetuſtis monimentis certo tempori adſignari, iam Ezech. Spanhemius *de vſu et praeſt. numiſm. diſſ. XIII. pag.* 620. conqueſtus eſt, quod eo magis mirandum, quo notius eſt, Hadrianum omnes ante ſe principes peregrinandi ſtudio ſuperaſſe. At iam de aliis eius itineribus non agam, ſed ea tantum exſequar, quae circa haec tempora, quibus edictum perpetuum prodiit, feciſſe legitur. Eruditiſſimus Noriſius in *Epoch. Syro-Maced. diſſ. IIII. cap.* 3. *pag.* 498. primum pro certo adfirmat, Hadrianum anno v. c. 882. menſe Martio adhuc Romae egiſſe, idque colligit ex *l.* 20. §. 6. D. *de her. petit.* vbi Hadrianus tum Q. Iulio Balbo et C. Iuuentio coſſ. quaedam in ſenatu libello propoſuiſſe dicatur. Sed id quidem parum certum eſt, quia in mendo cubare illa SCti verba, et pro PROPOSVIT, legendum eſſe P. P. id eſt, *pater patriae*, iam pridem luculenter demonſtrauit Petr. Pithoeus *Aduerſ. lib. II. cap.* 15. Verba ſane ibi in ſenatu feciſſe non dicitur Hadrianus, ſed conſules, nec oratio principis, ſed libellus memoratur, quem aeque ab abſente ſubmitti potuiſſe, quam a praeſente adferri, facile patet. Quidquid ſit, eodem anno v. c. 882. Hadrianum orientem luſtraſſe, et Gazae etiam fuiſſe, ex nummis Gazenſium, quos ipſe protulit laudatus Noriſius, luculenter poteſt demonſtrari. Quum enim in illis ſub Hadriano duplex era occurrat, veluti in aliis Γ. ΕΠΙ ΒΥΙΡ. in aliis Δ. ΕΠΙ ΓΥΙΡ. in aliis denique Ε. ΕΠΙ ΔΥΙΡ. priorem nouam eſſe docet Gazenſium epocham; poſteriorem veterem, quam ab anno v. c. 693. auſpicandam eſſe demonſtrauit. Itaque annus ΒΥΙΡ, id eſt, 192. Gazenſium annus eſt ab vrbe condita 885. idemque eſt tertius erae eorum nouae, quae adeo incipienda eſt ab Octobri anno 882. Iam illa era, vt idem docet Noriſius, non aliunde ducta eſt, quam ab aduentu Hadriani, adeoque

ipſe Hadrianus recitarit?

que Hadrianum anno v. c. 882. exeunte iam Gazae fuiſſe oportet, quod iter an tam breui temporis ſpacio, quod a Martio ad Octobrem elabitur, conficere potuerit, alii viderint. Euſebius, qui chronologicos Phlegontis liberti Hadriani, libros legit, principem hunc docet in Aegypto fuiſſe anno primo Olympiadis 227. qui fuit v. c. 883. Nilo ſubmerſum ibique Antinoum teſtatur, quod quamuis quibuſdam dubium videatur, ipſe tamen multo magis dubitauerim, in epocha caſus tam famoſi, et a Chriſtianis vel maxime exagitati, errare potuiſſe vel Phlegontem, vel Euſebium. Itaque hoc anno per Gazam ex Syro-Phenicia et Iudaea in Aegyptum venit, ibique Antinoum ſuum muliebriter fleuit. Neque tamen ibi conſtanter haeſiſſe Hadrianus, ſed ſequente vere reuerſus in Aſiam Orientem perluſtraſſe, et cum regibus vicinis de pace et foederibus egiſſe videtur. Sed anno v. c. 886. vel ſequente eum rediiſſe in Aegyptum, ſatis conſtat ex nummis quam plurimis apud Ant. Pagi in *Critic. ad ann. Chriſti* 131. §. 3. in quibus ADVENTVM ALEXANDRIAE contigiſſe legimus L. IE. *anno Hadriani* 15. qui eſt ipſe annus v. c. 886. et ſequens. Manſit in Aegypto Hadrianus ad annum v. c. 888. quo ad C. Iulium Seruilium Vrſum Seruianum, ſororis maritum, tum III. coſ. dedit ex Aegypto litteras, de moribus Alexandrinorum, quas ex Phlegonte recitauit Vopiſcus in *Saturnin. cap.* 8. Ac ex eo demum tempore per Orientem et Thraciam in Occidentem reuertiſſe videtur. Haec omnia incorrupta monimentorum fide nituntur, ſatiſque probant, incertum eſſe, an Hadrianus anno v. c. 882. Romae fuerit, at certiſſimum eſſe, eumdem ab anno ſaltim inſequente vſque ad annum 888. Aegyptum et Orientem paene totum eſſe peruagatum. Quum itaque ſupra oſtenderimus, edictum conditum eſſe anno v. c. 885. erae Dionyſ. 131. ſatis patet, Hadrianum tum abſentem Romae fuiſſe, adeoque λόγον διεξελθόντα ἐπὶ πρεσβυτέρας Ῥώμης, cuius meminit Iuſtinianus, nihil aliud fuiſſe, quam epiſtolam vel libellum, quo conſilium ſuum de edicto illo perpetuo ſtabiliendo fuerit complexus, et in cuius ſententiam poſtea SCtum more maiorum ſit factum. Neque enim erant tum tempora, quibus principum voluntati obſequium denegare auderet ſenatus, maxime vero Hadriani, qui triſtibus ſatis exemplis oſtenderat, quanto cum periculo ſibi a ſenatoribus non obtemperaretur.

§. III.

§. III.

De interna edicti perpetui forma.

Ceterum vt ad internam edicti perpetui formam et conſtitutionem progrediamur: non videtur dubitandum, quin illud in aliquot partes diuiſum fuerit, ſingulaeque partes ſuam habuerint inſcriptionem vel rubricam generalem, quale quid et in Pandectis a Iuſtiniano obſeruatum eſſe nouimus. Manifeſto id velle arbitror Iuſtinianum, dum in *Conſtitutione ad anteceſſores §. 1. et 2.* meminit et *primae partis legum*, itemque *quae in legibus primum poſita ſit, et iſtam nuncupationem meruerit*, et *partis legum, quae de iudiciis nuncuparetur*, et *librorum de iudiciis et de rebus*, quas anteceſſores, antequam corpus iſtud Iuſtinianeum exſtrueretur, in ſcholis iuridicis ſecundo et tertio anno ſoliti ſint praelegere. Eas enim non aliarum legum, quam edicti perpetui partes fuiſſe, vel ex eo patet, quod earum praelectionum auditores *edictales* vocatos eſſe, §. 3. docet. Habuit itaque edictum ſuas partes, quarum quaedam iiſdem fere inſcriptionibus, quas Iuſtinianus poſtea Digeſtorum partibus praefigi voluit, fuerunt inſignitae. Primam enim vocatam eſſe ΠΡΩΤΑ, alteram DE IVDICIIS, tertiam DE REBVS, ex illa conſtitutione ad anteceſſores luculenter patet, vt dubitare non poſſis, quin Tribonianus paruerit Iuſtiniano, in *Conſt. Deo auctore* §. 5. *de concept. Digeſt.* iubenti, *vt totum ius digereretur tam ſecundum Iuſtinianei conſtitutionem Codicis, quam edicti perpetui imitationem, prout* Digeſtoribus *commodius patuerit.* Enimuero in quot partes illud σύστημα fuerit diſtributum, non aeque cognitu facile eſt. Decem recenſet Ob. Giphanius in *Oecon. Edicti perpet. pag.* 122. *ſeqq.* quarum *prima* complexa ſit ΠΡΩΤΑ, *ſecunda* tractatum DE IVDICIIS, *tertia* DE REBVS CREDITIS, *quarta* DE DOTIBVS, TVTELIS, FVRTIS, *quinta* DE BONORVM POSSESSIONIBVS et TESTAMENTIS, *ſexta* DE CAVTIONIBVS quibuſdam PRAETORIIS, quae vicem actionum obtinuerint, *ſeptima* DE DELICTIS quibuſdam, *octaua* de EXECVTIONE ſeu fine iudiciorum, *nona* DE INTERDICTIS, ac *decima* denique, tamquam acceſſoria, edicta DE PIGNORIBVS, EXCEPTIONIBVS, et STIPVLATIONIBVS PRAETORIIS complexa ſit. Iacobum Gothofredum contra fluctuaſſe ea in re animaduerto. In *Serie* enim *edicti perpetui* partes quaſdam lineis ſeiungit, et harum numero octo et viginti: alias ex his ipſis, quas procul dubio principales exiſtimauit, litteris maiuſculis et vncialibus ſecreuit, earumque

numero ſunt XX. Sed niſi me omnia fallunt, et partium edicti numerum retinuit Tribonianus, et in tribus primis Digeſtorum partibus adcurate exprimere voluit edicti partes, adeoque et huius *prima* pars fuere ΠΡΩΤΑ, quae Iulianus quatuor libris primis Digeſtorum expoſuit. *Altera* et in edicto etiam fuit DE IVDICIIS, quam Iulianus libro quinto et ſequentibus quatuor ad nonum vſque interpretatus eſt. *Tertiae* de REBVS CREDITIS Iulianus deſtinauit libros decimum et quinque inſequentes vſque ad quintum decimum. Quod ad reliquas partes attinet, ipſe Iuſtinianus *in Conſt. Tanta* §. 5. *de confirm. Digeſt.* fatetur, tractatum de pignoribus, edicto aedilitio, et vſuris ſe quartae parti extra edicti perpetui ordinem intexuiſſe, quibus demtis illam de NVPTIIS, TVTELIS, et quibuſdam aliis egiſſe patet; ad eamque pertinet Iuliani liber decimus ſextus cum ſex inſequentibus vſque ad XXII. *Quinta* Digeſtorum pars de teſtamentis, legatis, fideicommiſſis; *ſexta* de bonorum poſſeſſionibus, ſucceſſionibus ab inteſtato, damnis imminentibus, donationibus, cauſſis ſtatus, adquirendo dominio et poſſeſſione, nec non de interdictis egit: at in edicto haec contrario ordine poſita fuiſſe animaduerto, adeoque magis eſt, vt *quintam* edicti partem ſanctiones DE BONORVM POSSESSIONIBVS, TESTAMENTIS, SVCCESSIONIBVS, LEGATIS, ET FIDEICOMMISSIS comprehendiſſe exiſtimem, quibus explicandis Iulianus XVII. libros a XXIII. vſque ad XXXX. impleuit. Contra *ſextam* manifeſto complexam eſſe oportet doctrinas de DAMNIS IMMINENTIBVS et INFECTIS, CAVSSIS STATVS, ADQVIRENDO DOMINIO, et POSSESSIONE, DELICTIS PRIVATIS, et RE IVDICATA, eiuſque exſequutione, et INTERDICTIS, quibus Iulianus impendit libros ſequentes vſque ad XXXXVIIII. Denique in *ſeptima* parte edicti actum eſſe nouimus de EXCEPTIONIBVS et STIPVLATIONIBVS PRAETORIIS, res ipſa docet. An vero haec vltima fuerint edicti perpetui capita, non dixerim. Iuliani enim Digeſtorum non niſi libri LVIII. ad has edicti partes pertinent, quum de quibus rebus poſtremi libri XXXII. egerint, non adeo videatur exploratum. Caii etiam Commentariorum, quum libri exſtiterint XXXII. tamen non niſi XXX. has edicti partes interpretantur, ex reliquis duobus aeque nulla fragmenta ſuperſunt, ac ex Vlpiani et Paulli libris duobus poſtremis; vt facile pateat, fuiſſe in edicto ad finem quaſdam ſanctiones, quas

hodie

hodie ignoramus, quia illas, tamquam a foro ſuorum temporum alienas, negligendas Iuſtinianus exiſtimauit. Vnde et nos ſub finem DESIDERARI QVAEDAM edicti capita, non abs re ſumus ſuſpicati.

§. IIII.

An in libros diuiſum fuerit edictum perpetuum?

Haec de partibus edicti. An et in certos libros ſingulae partes deſcriptae fuerint, non aeque certum eſt, niſi quod id maiore veriſimilitudine negandum eſſe videatur. Matth. equidem Blaſtares *in Hiſt. iur.* quam Io. Alb. Fabricius *tom. XII. pag.* 367. *Bibl. Graec.* edidit, edictum perpetuum, quod ipſe Hadriani Digeſta ſeu Pandectas perperam adpellat, quinquaginta libris conſtitiſſe putat, idque etiam ipſe doctiſſimus Fabricius *pag.* 341. *eius voluminis* adfirmat. Sed haec coniectura fundamento deſtitui, et ex eo tantum petita videtur, quod Digeſta Iuſtiniani ad edicti ordinem compoſita in totidem libros diſtributa ſint: id quod ſuo loco, vbi de Iuliani Digeſtis diximus, demonſtrauimus pluribus. Magis exploratum eſt, per certos titulos a Iuliano diſpoſita fuiſſe edicta. Eorum enim ſaepiſſime mentionem fieri animaduertimus. In *l.* 1. *D. de in int. reſt.* Vlpianus ait: *vtilitas huius* TITVLI *non eget commendatione: ipſa enim ſe oſtendit. Nam ſub* HOC TITVLO *plurifariam praetor hominibus, vel lapſis, vel circumſcriptis, ſubuenit.* Similiter Paullus *l.* 2. §. 3. *D. de interd. recuperandae poſſeſſionis cauſſa interdicta proponuntur ſub rubrica* VNDE VI: *aliqua enim ſub* HOC TITVLO *interdicta ſunt.* Ita et TITVLVM de furtis citari videmus in *l.* 195. §. 3. *D. de verb. ſignif.* vt iam non dicamus de libris Caii ICti, quibus varios titulos edicti praetoris vrbani, veluti *de praediatoribus, de publicanis, de liberali cauſſa, de aquae pluuiae arcendae, de damno infecto, de re iudicata, de operis noui nunciatione, qui neque ſequantur neque ducantur,* ſimileſque illuſtrauit. Ex quibus ſimul patet, ſingulis edicti titulis praefixa fuiſſe quaedam elogia, quae RVBRICAS vocat Paullus *d. l.* 2. §. 3. *D. de interd.* Sollemnis enim ille mos erat ICtis, vt ſingulis librorum ſuorum ſectionibus, quas ipſi titulos adpellitabant, praemitterent ſummam, quae tituli materiam exprimeret, eamque minio exararent, vt eo facilius incurrerent in oculos: quemadmodum ad illa Iuuenalis *Sat. XIIII.*

Perlege rubras
Maiorum leges,

adnotant viri docti, et ad Perſii *Satir. V. v.* 9. Cornutus ſcholiaſtes, quocum iungendus Quinctilian. *Inſt. orat. lib. XII. cap.* 3. Denique et in paragraphos quaſdam ſeu ſegmenta diſtributos fuiſſe ſingulos titulos, non obſcure innuunt interpretes. Edicti enim de poſtulando tria ſegmenta, ſeu *tres ordines*, quos fecerit in eo titulo praetor, adcurate recenſet Vlpianus, *l.* 1. §. 1. 3. 5. 7. *D. de poſtul.* Omnes in integrum reſtitutiones ſub vno generali titulo de in integrum reſtitutionibus occurriſſe, idem teſtatur *l.* 1. *D. de reſtit. in integr.* Vnde, quin totidem fuerint eius tituli paragraphi vel capita, quot cauſſae reſtitutionis, nemo dubitauerit. Denique et titulum de rebus creditis admodum prolixum fuiſſe, omneſque contractus, quibus alienam fidem ſequimur, comprehendiſſe, oſtendit idem Vlp. *l.* 1. *D. de reb. cred.* vt alia iam exempla praetermittam. Quis ergo dubitet, quin tot diuerſa capita ſaltim notis quibuſdam diſtinxerit Iulianus? Et tales mihi quidem videntur VERSVS fuiſſe, quibus libri veterum ICtorum conſtitiſſe memorat, quorumque trecenties decem millia numerauerat Tribonianus. Quamuis enim de iis permulta diſputent critici et ICti doctiſſimi, inprimis Menag. *ad Diog. Laërt. lib. IIII. ſegm.* 24. Montfauc. in *Palaeograph. Graeca lib. I. cap.* 4. Ant. Contius *Lect. ſubceſ. lib. I. cap.* 8. res omnis tamen eo redit, veteres ICtos στιχηρῶς ſcripſiſſe libros ſuos, adeoque lineam finiiſſe, vbi ſenſus aliquis perfectus eſſet, ſiue comma vnum, ſiue integrum colon, ſenſum plenum abſolueret. Ita ſane Cicero *pro dom. cap.* 17. illa Clodii: VELITIS, IVBEATIS, VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICATVR, exagitans, *hoc vos pati poteſtis, hoc ferre ciuitas, vt ſinguli ciues ſingulis* VERSICVLIS *et ciuitate tollantur?* Et *pro Milon. cap.* 26. mentionem iniiciens SCti ſupremi: DARENT OPERAM COSS. NE QVID RESP. DETRIMENTI CAPERET, addit: *quo vno* VERSICVLO *ſatis armati ſemper conſules fuerunt, etiam nullis armis datis.* Tales fuere veterum verſus. Eos vero a ſegmentis illis, quae nos paragraphos vel commata adpellamus, parum differre, res ipſa docet: maxime quum veteres, qui alioquin vna ſerie omnia connectere ſolebant, finito eiuſmodi verſu, et lineam abrumpere ſolerent. Quod quum adcurate in Codice ſacro exarando obſeruari iuſſerint Maſorethae, non abs re ſuſpicatus eſt Rich. Simonius *in Hiſt. crit. Vet. Teſt. cap.* 28. eum ſcribendi morem Graecos Romanoſque ab Hebraeis ac-

cepiſſe

cepiſſe. Ceterum ex his ςίχοις ſeu verſibus in legibus maximi fiebat primus, quippe qui plerumque et praecipuum legis caput complectebatur, et ipſi legi nomen dare ſolebat. Hinc Cicero pro C. Rabir. Poſtum. cap. 6. *Glaucia*, inquit, *ſolebat, homo impurus, ſed tamen acutus, populum monere, vt quum lex aliqua recitaretur, primum verſum attenderet.* Nec aliud voluiſſe arbitror Caium noſtrum, dum in *l.* 1. D. *de orig. iur. cuiuſque rei potiſſimam partem principium eſſe*, docet. Atque inde factum arbitror, vt ICti fere omnes primum ſingulorum titulorum paragraphum vocarent PRINCIPIVM, et inuecto ſenſim more, paragraphos numerandi, principium extra numerum eſſe vellent, quaſi qui ſit totius tituli verſus primarius.

§. V.

Quod ad materiam edicti attinet, merito quaeritur, an illud ſola iſta, quae ad ius honorarium pertinent, comprehenderit, an et de aliis rebus iure ciuili inuectis in eo actum ſit? Qua quidem in re Ob. Giphanio ſuffragor, qui in *Oecon. edicti perpetui, pag.* 127. pereleganter monet: *de his actionibus nulla edictorum verba, vt puto, exſtant, vt neque de rei vindicatione. Cuius rei cauſſa videtur eſſe haec, quod hae actiones ſint ciuiles, in edicto autem ſua, hoc eſt, praetoria plenius; ciuilia nude tantum propoſuiſſe, et interdum de iis multa omiſiſſe, exceptis tantum actionibus.* Sane enim multa in edicto fuere de iudiciis, hereditatis petitionibus, vindicationibus, ſeruitutibus, contractibus, delictis, quae non a praetore reperta, ſed ex ipſis XII. tabulis, aliiſque legibus depromta ſunt. Quamobrem ordinarium hoc fuiſſe ait Vlpianus *l.* 1. *D. de poſſ. her. pet.* poſt CIVILES ACTIONES *rationem habere praetorem etiam eorum, quos ipſe velut heredes faciat.* Praeterea in edicto repetita nouimus haud pauca capita legum Aquilliae, Aeliae Sentiae, Iuniae Norbanae, SCtorum item Macedoniani, Velleiani, Syllaniani, Trebelliani, Pegaſiani, et ſimilium, vt fragmenta manifeſto docent, et nos infra exemplis quam plurimis demonſtrabimus. Quin quamuis aedilitio edicto locum in *Edicti ſerie* nullum dederit Iac. Gothofredus, ſatis tamen manifeſtum eſt, et illud in edictum migraſſe. Diſerte enim Iuſtinianus in *Conſt. ad anteceſſores* §. 4. vbi loquitur de libris Digeſtorum, quos de hypothecis, de edicto aedilium, et redhibitoria actione, et de euictionibus, nec non duplae ſtipulatione quartae operis iſtius parti inſerue-

rat, tertio ſtudiorum anno auditoribus enarrandis, haec ſubiungit: *quum enim, quae pro emtionibus et venditionibus legibus cauta ſunt, in libris de* REBVS *praefulgent: hae autem* OMNES, *quas diximus*, DEFINITIONES, (adeoque etiam edictum aedilitium) *in vltima parte* PRIORIS EDICTI *fuerant poſitae: neceſſario eas in anteriorem locum tranſtulimus, ne a venditionibus, quarum quaſi miniſtrae ſunt, vicinitate vlterius diuagentur.* Et in *Conſt. tanta* §. 5. *de confirm. Pandect.* de iisdem agens Pandectarum libris inſititiis, eamdem conſilii ſui reddit rationem, *quia* nimirum HAEC OMNIA *titulis emtionum et venditionum conſentanea ſint, et* PRAEDICTAE ACTIONES, *quaſi pediſſequae illarum ab initio proceſſerint, in vetuſtioris tamen* EDICTI *ordinatione in loca deuia et multum diſtantia diuagatae ſint.* Quid quod et Vlpianus *libro LXXX.* Paullus *libro LXXVIII. Commentariorum ad edictum* actiones etiam aedilitias, puta redhibitoriam et quanti minoris, expoſuerit, ceu patet ex *l.* 60. et *l.* 61. *D. de aedil. edict.* Quibus obſeruatis, non adeo difficile fuerit, rationem reddere, cur, quum edictum aedilitium ſatis prolixum fuerit, et Iuſtiniani aetate adhuc exſtiterint Caii, Vlpiani, et Iulii Paulli libri bini ad edictum aedilium curulium, quibus verba aedilium τοπικὰ integra fuerant inſerta, nihilominus tamen ſola illa de ſeruis et iumentis venumdandis, nec non de animalibus eo loco, vbi vulgo iter fit, non habendis, pars facta ſint iuris Iuſtinianei, quia ſcilicet eorum tantum capitum, quae in edictum migrauerant, rationem in Digeſtis habendam putaſſet imperator, reliqua autem vel ideo, quod a praetore, vel Iuliano potius, neglecta fuerant, iam pridem in deſuetudinem abiiſſent.

§. VI.

De commentariis ICtorum ad edictum perpetuum; Sex. Pomponii.

Operae pretium fuerit et de iis, qui commentariis ſuis hoc edictum illuſtrarunt, dicere. Quem laborem iam inde ab Hadriani temporibus, quibus hoc edictum compoſitum eſt, complures ſibi vltro depopoſcerunt viri doctiſſimi. Quum vero de IVLIANI Digeſtorum opere iam ſuo loco dictum ſit, dicendum iam erit de reliquis, quorum primus, niſi fallor, fuit SEX. POMPONIVS, ICtus celeberrimus, quem diuorum fratrum, quos vocant, aetatem viuendo attigiſſe, ex eo patet, quod Conſtitutionem diui Pii laudat in *l.* 14. *D. de pollicit.* De eo iam quaedam monuimus in vita Iuliani. Iam addimus, eum ſcripſiſſe

fiſſe *ad edictum* libros quam plurimos, quamuis eorum numerus plane ignotus ſit. In Pandectis enim fragmenta non ſuperſunt, ſed citantur Pomponii quaedam ex libris VI. VII. XXV. XXXIII. XXXVIIII. LXIII. LXVIII. LXVIIII. LXXVIIII. et LXXXIII. ab Vlpiano, in *l.* 7. §. 6. D. *de pact. l.* 39. §. 6. D. *de procurat. l.* 11. §. 5. D. *de recept. arbitr. l.* 3. *pr.* D. *de adminiſtr. et peric. tut. l.* 1. §. 9. D. *de collat. l.* 1. §. 8. D. *de Carbon. edict.* et omiſſa a Labitto, *l.* 1. §. 14. D. *ſi quid in fraud. patron.* a Marciano, *l.* 13. §. 2. D. *de pignor.* Paullo, *l.* 21. D. *de rei vindic. l.* 1. §. 3. D. *de tutel.* et tamen in his libris LXXXIII. ſi Gothofredo credimus, edicti non niſi priorem partem vſque ad titulos de teſtamentis exſequutus eſt: vt adeo volumen iſtud, ſi ad finem perductum ſit, libris plus quam centum conſtitiſſe oporteat. Eius operis non meminit Index Florentinus; fortaſſis nec Iuſtiniani temporibus exſtitit, quia ex libris illis nullum omnino fragmentum in Pandectas migrauit. Quod etiam iam Ant. Auguſtinus *de nom. propr. Pand. pag.* 95. recte animaduertit. Itaque facile intelliges, cur nos in reſtituendo edicto perpetuo rationem non habuerimus pauciſſimarum iſtarum citationum. Nec enim ad eruendum edicti ordinem multum fecerunt, et vix vmquam nobis ſuppeditant edicti ſententiam; tantum abeſt, vt verba quaedam edictalia debeamus Pomponio.

§. VII.

Proximus eſt Caivs, quem in iure noſtro perperam plerumque Gaivm adpellitari videmus, de cuius aetate iam alio loco quaedam monuimus. Neque quidquam hic addimus de aliis, ad eius vitam pertinentibus, quae iam diligenter exſequuti ſunt Bertrandus, Grotius, quibuſcum iungenda, quae in notulis Schultingius, in *Amoenitatibus iuris ciuilis* Aeg. Menagius diſſeruit. De edictis ille, ſi quis alius, optime meritus eſt, ſiquidem non ſolum edictum aedilitium, libris duobus illuſtrauit, verum etiam vrbano ac prouinciali eamdem nauauit operam. Primo enim in Florentino Indice laudantur Γαΐȣ *ad edictum prouinciale* βιβλία λβ, ex quibus etiam, ſi duos poſtremos excipias, fragmenta quam plurima ſuperſunt: deinde *ad edictum vrbicum* τὰ μὲν εὑρεθέντα βιβλία δέκα. Quod enim numerum auget Bertrandus, et XII. adhuc ad Iuſtiniani aetatem perueniſſe putat, aeque fundamento caret, ac quod *de libris XV.* Caii,

ad

ad edictum publicum ſuſpicatus eſt Angelus Politianus. Res ita ſe habet. Decem exſtitere tum Caii volumina ad edictum vrbicum pertinentia, puta

I. ad titulum de praediatoribus.

II. ad titulum de publicanis, ad quem titulum etiam refero *l.* 139. D. *de reg. iur.* quamuis ibi *liber ad edictum praetoris vrbani* omiſſo titulo, laudetur.

III. ad titulum de liberali cauſſa, quo etiam *l.* 6. D. *de lib. cauſſa* referenda; quamuis ibi *liber ad edictum praetoris vrbani* titulo haud expreſſo memoretur.

IIII. ad titulum de aquae pluuiae arcendae.

V. ad titulum de damno infecto.

VI. ad titulum de re iudicata.

VII. ad titulum de operis noui nunciatione.

VIII. ad titulum qui neque ſequantur, neque ducantur.

VIIII. ad edictum praetoris vrbani de teſtamentis.

X. De legatis ad edictum praetoris vrbani.

Haec ergo ſunt τὰ μόνα εὑρεθέντα βιβλία δέκα, quae Iuſtinani temporibus ſuperfuerunt. At ex his commentarius ad edictum de teſtamentis libris duobus, ad edictum de legatis tribus conſtitit: fortaſſis et de liberali cauſſa libri II. exſtiterunt. Nam ex CAII *libro ſecundo ad edictum praetoris* VRBANI *titulo de liberali cauſſa* decerptae eſſe dicuntur *l.* 30. *D. de bon. libert. l.* 1. *D. de colluſ. deteg. l.* 10. *D. de vi et vi arm.* His ergo et libro illo ἀνωνύμῳ, quem *l.* 6. *de lib. cauſſa* et *l.* 139. *de reg. iur.* laudari videmus, connumeratis, non decem, ſed XV. Iuſtiniani aetate ſuperfuiſſent: et hinc Politianus, vt videtur, numerum in Indice expreſſum turbauit, et pro libris decem, quindecim repoſuit. Quod tamen eo minus admittendum, quo manifeſtius eſt, librum ἀνώνυμον ab illis X. diuerſum non eſſe, et Indicis auctorem non libros, ſed volumina, quae de ſingulis titulis exſtabant, numeraſſe. Vnde vero Bertrandus numerum duodenarium exſculpſerit, ego quidem non video, niſi quod et Ant. Auguſtinum *Emend. lib. I. cap.* 5. ſimilem errorem erraſſe conſtat, quod viri doctiſſimi παρόραμα deinde ſuum feciſſe videtur Bertrandus. Quamuis autem haec fragmenta ad illuſtrandum edictum faciant: in reſtituendo tamen ordine nos illa parum iuuerunt, quippe libri ſeparati, et ſuo veluti numero et ordine eiecti. At tanto praeclariores ſunt alterum *ad edictum prouinciale*

libri

libri XXXII. partim quod ex eo ſuperſunt fragmenta quam plurima, partim quod iis ſaepe ipſa edicti ſententia praeclare exprimitur. Quod ad ordinem etiam attinet, nihil ab edicti vrbani ſerie differre videmus edicti prouincialis ordinem. Quin ex eius fragmentis primum collegimus, vnum idemque fuiſſe edictum vrbanum ac prouinciale, vel paruum ſaltim inter illa diſcrimen intercesſiſſe. Qua de re ſuo loco plura diſſeruimus.

§. VIII.

Excipit Caium VLPIANVS, *νομοθέτης ἄριστος καὶ τὸ παρὸν εὖ διαθῆναι, καὶ τὸ μέλλον εὐστόχως συνιδεῖν δύνατος*, *ICtus praeſtantiſſimus, qui et rebus praeſentibus recte vti, et futura proſpicere poterat*, ceu eum vocat Zoſim. *Hiſtor. lib. I. cap.* 11. De eius vita, honoribus, doctrina, rebus geſtis, ipſoque fato, quo periit, nihil iam dicam, quum omnia conſectari, intempeſtiuum, pauca delibare, nefas videretur. Neque de reliquis eius operibus quidquam addam, ſed quaedam dumtaxat monebo de eius COMMENTARIIS ad edictum, quorum *βιβλία ὀγδοήκοντα τρία* recenſentur in Indice Florentino. Ex his omnibus etiam fragmenta quam plurima ſuperſunt, praeterquam ex duobus poſtremis libris, quos tamquam capita iuris minus vſu recepta complexos, inſuper habuit Tribonianus. Scriptos eſſe hos libros ſub Antonino Caracalla, loca quam plurima docent. Eoſdem vero ante libros ad Sabinum prodiiſſe, ex eo peracute collegit Cuiac. *Obſ. lib. XI. cap.* 15. quod Vlpianus ipſe in *l.* 32. *§.* 27. *D. de donat. inter vir. et uxor.* depromta ex libro XXXIII. ad Sabinum ſententiam Labeonis adducit, quam *et a ſe, et a Papiniano libro X. Quaeſtionum probatam*, ait, ipſe vero eam probauit libro XXXV. ad edictum, ceu patet ex *l.* 9. *D. de ſponſal.* Quamuis ergo et illos ad Sabinum libros ſub eodem principe compoſuerit, idque adpareat ex *l.* 23. §. 1. *D. de cond. indeb. l.* 3. *pr. et l.* 32. *pr. D. de donat. int. vir. et vxor.* maiores tamen natu, vt ita dicam, fuere libri ad edictum, omniumque eorum, quos Vlpianus compoſuit, parente ſuo digniſſimi, vt mirum non ſit, decerpta ex iis fragmenta vtramque paginam in Pandectis facere. Quantum ex tot eorum reliquiis colligimus, in concinnando hoc opere eam ſibi legem praeſcripſerat ICtus praeſtantiſſimus, vt primo ſingulorum fere titulorum inſignem vſum, aequitatem, ac rationem oſtenderet, veluti *l.* 1. *pr. D. quod quiſque iur. l.*

1\. *pr. D. de edend. l.* 1. *pr. de pact. l.* 1. *pr. D. de poſtul. l.* 1. *pr. D. de negot. geſt. l.* 1. *pr. de in int. reſt.* et locis aliis quam plurimis: aliquando et connexionis titulorum redderet rationem, veluti *l.* 1. *pr. D. ſi pars hered. pet. l.* 1. *pr. D. de poſſeſſ. hered. pet. l.* 1. *de fid. hered. pet. l.* 1. *pr. D. de rei vind. l.* 1. *pr. de pecul.* et alias paſſim. Deinde propoſuiſſe illum nouimus ipſa verba edicti, quin et aliquando criticas quaſdam addidiſſe obſeruationes de edicti verbis typicis, eorumque integritate vel mutatione, quales ſunt illae in *l.* 1. *D. quod met. cauſſ. l.* 1. *§.* 1. *D. commod.* Hinc porro ſingulis edicti verbis expoſitis, in quibus aliquando operoſiſſime verborum ſignificationes et differentias rimatus eſt, varias intermiſcet quaeſtiones, diſputationes, et caſus, qui ea de re obuenerint? Si quando verba praetoris admodum perſpicua eſſent, materiam ipſam, praemiſſis definitionibus, diuiſionibusque, in certa capita partitus, ſingulaque adcurate exſequutus eſt, ceu docet exemplum *l.* 1. *§.* 1. *D. de ſuſpect. tut.* Quanto adparatu in elucubrando eximio hoc opere vſus ſit Vlpianus, vel ex eo intelligere eſt, quod ſingulis fere paginis non modo quam plurima edicta, decreta, reſcriptaque principum, ſed et tot veteres nouoſque omnis generis ſcriptores adduxerit, quot neſcio an vllus eorum temporum ICtus. Sic ſane paſſim laudat conſtitutiones Iulii Caeſaris, Auguſti, Claudii, Titi, Domitiani, Neruae, Traiani, Hadriani, Antonini Pii, Diuorum Fratrum, Marci Aurelii Antonini, Commodi, Didii Iuliani, Seueri, et Antonini Caracallae. Ex melioris aeui legiſlatoribus auctoribuſque ipſi paſſim laudantur Homerus, Solon, Draco, Hippocrates, Cicero, Auguſtus in vita ſua. Ex ICtis Cato, Brutus, Rutilius Rufus, Aquillius Gallus, Q. Muc. Scaeuola, Ser. Sulpitius, Alfenus Varus, Aulus Ofilius, Aufidius Namuſa, Cinna, Publicius Gellius, Trebatius, Caſcellius, Q. Aelius Tubero, Ateius Capito, Maſſurius Sabinus, Caſſius, Cael. Sabinus, Labeo, Proculus Nerua, Pegaſus, Celſus pater, Plautius Atilicinus, Vitellius, Arrianus, Cartilius, Minicius, Puteolanus, Aulus, Vrſeius Ferox, Pedius, T. Ariſto, Fulcinius Priſcus, Valerius Seuerus, Vindius Viuianus, Octauenus, Iulianus, Neratius, Iauolenus, Voluſ. Maecianus, Pomponius, Africanus, Marcellus, Ceruidius Scaeuola, Papinianus, Tertullianus, Marcianus, Iun. Mauricianus, Arrius Menander, Q. Saturninus, et Modeſtinus, vt alias omittam micantes in his aureis libris piſ-

cae

cae variaeque eruditionis ſcintillulas. Vtinam vero paullo diligentius vbique librorum numerum notaſſent aut Digeſtorum conditores, aut, qui ea deſcripſerunt, librarii: multis enim locis illum in mendo cubare, aliis variare editiones, infra paſſim obſeruauimus, magnoque ſtudio medicinam illi morbo parauimus, an feliciter ſatis, ii viderint, quibus talia non plane ſunt incomperta.

§. VIIII.

Eiuſdem fere cum Vlpiano aetatis, ſtudii, dignitatis fuit Ivlivs Pavllvs, Vlpiani non obtrectator quidem, ſed vere aemulus. Quamuis enim quod de eorum ſimultatibus et diſſenſionibus vulgo dicunt, non probem, quum non magis ac liberius Paullus ab Vlpiano, quam a reliquis omnibus diſſentiat, idque ICti veteres omnes ſine rancore animi ac acerbitate facere ſoliti ſint: laudabilis tamen quaedam inter Vlpianum et Paullum interceſſiſſe videtur aemulatio. Idque vel inde colligas, quod praecipuus eorum labor in iiſdem paene iuris capitibus verſatus ſit, quaſi contendere inter ſe atque experiri voluiſſent, vter alterum ingenio atque acumine ſuperaret. Scripſit Vlpianus ad legem Iuliam et Papiam Poppaeam libros XX. Paullus decem; Vlpianus Sabinum libris LI. Paullus libris XVI. illuſtrauit. Fideicommiſſorum libros Vlpianus ſex, Paullus III. Vterque porro ſcripſit ad edictum aedilium curulium, de adulteriis, de officio proconſulis, de officio praefecti vrbi, de officio praetoris tutelaris, de adpellationibus, de cenſibus. Vtriuſque etiam habemus Inſtitutiones, Reſponſa, Regulas, Notas ad Papinianum. Denique ſicuti Vlpianus, ita et Paullus ſcripſit ad edictum, et hic quidem libros LXXX. ex quibus omnibus, ſi a duobus poſtremis diſceſſeris, fragmenta ſuperſunt quam plurima. Ceterum breuius et adſtrictius fuiſſe videtur hoc Paulli opus, quam Vlpiani, quamuis huic librorum numero parum cedat. Rarius ſane, niſi vocabulorum vel ambiguitas vel ἔμφασις id exigat, eius induſtriam in interpretandis praetoris verbis verſari animaduertimus, plerumque edictum ipſum exponit, variaſque quaeſtiones eo pertinentes mouet, quas deinde liberrimo iudicio, vt ſolet, ſoluit. Obſcuritatem ſtili haud pauci accuſant, quae tamen, neſcio, an maior ſit, quam aliorum eius aeui ſcriptorum. Eſt, vbi breuitas lectorem moratur: ſed non niſi parum attentum, vel eius lectioni haud ſatis adſuetum. Si vero difficilia quaedam *Iul. Paulli.*

ac δυσνόητα et in Paullo occurrunt, non eius ſermoni et ſtilo hoc tribuendum eſt, ſed ipſi quaeſtionum, quas decidit, ſubtilitati. Videtur enim adſpernatus vulgaria et vbiuis obuia, non niſi ſublimiora et recondita conſectari, nec tam tyronibus ac dupondiis, quam iuriſperitis, et in ipſo foro verſantibus ſcribere voluiſſe, ſaltim in operibus illis diffuſioribus. Nam et illorum ſtudiis pro virili conſuluit libris breuioribus Regularum, Sententiarum, Manualium, Inſtitutionum, et ſimilibus. Praeter ampliſſimum illum Commentarium, aliud Paulli exſtitit edictale opus, nempe BREVIVM, vel BREVIS EDICTI libri tres et viginti, quamuis ex libris tantum III. VI. VII. VIII. et XVI. quatuordecim in vniuerſum fragmenta ſuperſint. Ex quo tantillo numero facile aeſtimes, non adeo liquido inde conſtare, quod plerique tamen pro certo adfirmant, libros hos *breuium* non niſi maioris operis epitomen fuiſſe. Nos, quae huic ſententiae obuerti poſſint, qualiaque fuiſſe videantur edicta illa breuia, ſupra, quantum ſatis eſt, diximus.

§. X.

De Calliſtrati *edictis monitoriis*, et de Furii Anthiani libris *ad edictum*.

Eodem loco etiam diſſeruimus de CALLISTRATI *edictis monitoriis*, quibus iam plura addere nihil attinet, niſi quod nos in reſtituendo edicto et Calliſtrati et C. Iuuentii Celſi operi inſtitimus, non quaſi eos ad edictum commentarios ſcripſiſſe putem, ſed quod eos edicti ſeriem ſequutos animaduerterim, quamuis ex Calliſtrati libris non omnibus ſex, ſed quatuor tantum prioribus fragmenta in vniuerſum viginti et vnum in Pandectis inuenerint locum. Supereſt itaque FVRIVS ANTHIANVS ſeu ANTHIVS, cuius de aetate vitaque omnia incerta ſunt. Scripſiſſe eum *libros V. ad edictum*, ex Indice Florentinō diſcimus: ſed ex eodem intelligere eſt, opus illud ad Iuſtiniani aetatem integrum haud perueniſſe. Florentiae enim, teſte αὐτόπτῃ Laur. Theod. Gronouio, *Emendat. Pandect. cap.* 25. *pag.* 82. [*edit. Conrad.* in *Hiſtor. Pandect. authent.*] non legitur Ἄνθου ἤτοι Φωρίου Ἀνθιάνου μέρος ἐδίκτου βιβλία πέντε, vti et Haloander et Taurellius expreſſerunt, ſed μέρος ἐδίκτου βιβλίων πέντε, id eſt, *pars edicti librorum quinque.* Ex his enim quinque libris non niſi pars, aut particula potius quaedam Iuſtiniani temporibus ſuperfuit, puta liber I. ex quo ſolo tria tantum eaque perbreuia fragmenta ſuperſunt, *l.* 62. *D. de pact. l.* 40. *D. de dol. mal.*

et

et *l.* 80. *D. de rei vind.* vt adeo illa nos parum iuuerint in reſtituendo edicto, eiuſue ordine, quamuis ea in *Serie edicti perpetui* ſuis locis aptauerit Iac. Gothofredus.

§. XI.

Exſtitere et tres alii, qui poſt Iuliani aetatem edictum illuſtrarunt commentariis: ſed ex quorum ſcriptis nihil omnino hodie ſupereſt. Vnde breuem eorum notitiam hic ſubiicere iuuabit. Primus eſt VIVIANVS, Iuliano, vt videtur, σύγχρονος, ſaltim non multo poſterior, quippe qui a Pomponio laudatur. *l.* 17. *§.* 4. D. *commod.* Scripſiſſe eum quaedam ad edictum, ex eo patet, quod eius ſententias ſuper illo frequenter laudat Paullus *l.* 4. *§.* 2. D. *naut. caup. ſtab. l.* 24. *§.* 9. D. *de damn. inf. l.* 1. *§.* 45. *de vi et vi arm. l.* 1. *§.* 6. D. *de itin. et actu priu.* Sed ex eo quidem opere nihil omnino in Pandectas migrauit. Idem dicendum de altero, Q. SATVRNINO: qui an idem ſit cum Venuleio et Claudio Saturninis, diſquiſiuimus in *progr. de variis Saturninis*, ICt. [*Syllog. opuſc. var. IIII. pag. edit. Geneu.* Certum eſt, quod ſcripſerit *ad edictum*: eius enim operis librum *X.* laudat Vlpianus *l.* 19. §. 7. D. *de aur. arg. leg.* Denique et SEX. PEDIVS hic accenſendus eſt, quem poſt Iulianum floruiſſe, colligunt ex *l.* 32. *§.* 16. D. *de recept. arbitr.* quia ibi probaſſe dicitur Iuliani ſententiam. Opus eius *ad edictum* ſaepius laudant Vlpianus et Paullus, *l.* 6. §. 9. D. *de negot. geſt. l.* 1. D. *de dolo mal. l.* 4. §. 2. *D. de alienat. iud. mut. cauſſ. l.* 7. *l.* 13. §. 2. D. *de recept. arb. l.* 7. *§.* 3. D. *de pecul. l.* 1. §. 1. D. *de tribut. act.* et in primis *l.* 6. *§. fin.* D. *de bon. poſſeſſ.* ex quo loco patet, ſatis diffuſum fuiſſe hoc opus edictale, quippe cuius ibi liber XXV. a Iulio Paullo citatur.

De aliorum commentariis.

§. XII.

Alii ICti, quamuis non iuſta commentaria in edictum conficerent, libros tamen ſuos fere ad ordinem ſeriemque edicti perpetui diſponere ſolebant. De Digeſtis Celſi, Marcelli, Scaeuolae, Quaeſtionibus Papiniani, Hermogenis Epitome iuris, Paulli Sententiis id obſeruat Ob. Giphan. *Oecon. edict. perpet. pag.* 120. qui et Codices Hermogenis, Gregorii et Theodoſii eo ordine compoſitos eſſe contendit, additque: *tanta fuit huius*

Ad ordinem ſeriemque edicti perpetui plerique ICtorum libri ſcripti.

huius libri, ſiue edicti perpetui a Iuliano compoſiti auctoritas, vt omnes fere de iure libri et commentarii ad hoc edictum fuerint accommodati, qui edicto iſto ſunt poſteriores. Quibus fere ſimilia habet Euer. Otto in *Papinian. cap.* 12. §. 6. Et de Celſo quidem id certiſſimum, alibique iam a nobis obſeruatum eſt, in *Progr. de P. Iuuent. Celſo* [*Syllog. I. Opuſc. num.* 13. *pag.* 531. *not.* (*k*) *edit. Geneu.*] vbi comparatis inter ſe fragmentis Celſi omnibus, ſubductiſque rationibus hanc fecimus ſummam cogitationum noſtrarum: *Ordo edicti in his Digeſtis obſeruatur a libro I. ad librum* XXVII. *libro* XXVIII. *de legibus Cincia et Velleia*; *libro* XXVIIII. *de Fuſia Caninia, Aelia Sentia, Iunia Norbana*; *libris* XXX. *et ſex ſequentibus, quod et Iac. Gothofredus in* Comment. ad reg. iur. pag. 748. *obſeruauit, de lege Iulia et Papia Poppaea*; *libro* XXXVII. *de legibus iudiciorum publicorum, libro* XXXVIII. *de ſtipulationibus, ac poſtremo libro* XXXVIIII. *de iure fiſci, re militari, aliiſque, quae ad ius publicum pertinent, tractauerat.* Praeterea et fragmenta Celſi, non modo, quae ad leges Iuliam et Papiam Poppaeam pertinent, in Commentario noſtro ad illas leges ſuis quaeque locis et capitibus adcommodauimus, ſed et infra in *Notis ad edictum* idem tentauimus in fragmentis librorum priorum XXVII. vt de ſoliditate huius obſeruationis neminem dubitaturum arbitrer. Aeque verum certumque eſt, Marcelli Digeſta hunc edicti ordinem ſeruaſſe. Libro enim I. ille egit de magiſtratibus municipalibus et iuris dictionis modo. Libro II. de edendo, de pactis, de in ius vocando, poſtulando, cautione iudicio ſiſti, procuratoribus, negotiis geſtis, et quibuſdam in integrum reſtitutionibus. Libro III. de reliquis reſtitutionum cauſſis, arbitris, ſatiſdando, iudiciis, et inofficioſi querela. Lib. IIII. de hereditatis petitione, rei vindicationibus, ſeruitutibus. Lib. V. de damnis, iudiciis diuiſoriis, iureiurando, religioſis et ſumtibus funerum. Lib. VI. de rebus creditis et contractibus. Lib. VII. de ſponſalibus, nuptiis, iure dotium, et cognatis materiis. Lib. VIII. de donationibus inter virum et vxorem, diuortiis, rerum amotarum, ventre in poſſeſſionem mittendo, agnoſcendo partu, de tutelis, de furtis, publicanis, operis libertorum. Lib. VIIII. de bonorum poſſeſſionibus. Lib. X. de teſtamento militis et teſtamentis. Libro XI. de ſucceſſionibus ab inteſtato. Lib. XII.

de inſtitutionibus, ſubſtitutionibus, conditionibus, SCto Syllaniano. Lib. XIII. XIIII. et parte XV. de legatis et fideicommiſſis, reliqua parte libri XV. de noui operis nunciatione, damno infecto, aquae pluuiae arcendae actione. Libro XVI. de cauſſis ſtatus. Libro XVII. de poſſeſſione et vſucapione. Lib. XVIII. de re iudicata et exſequutionibus. Lib. XVIIII. de interdictis. Lib. XX. de exceptionibus. Lib. XXI. de ſtipulationibus. Reliquis libris Marcellus exemplo Iuliani et Celſi ſuppleſſe videtur aliqua iuris capita, quae deeſſe in edicto exiſtimabat. Eumdem ordinem et in Scaeuolae Digeſtis recte obſeruauit Giphanius, nec non in Papiniani Quaeſtionibus, quibus et Reſponſa huius ICti addere iure potuiſſet. Vtrumque enim opus edicti perpetui ordinem ſequi ſatis adparet ex indice horum operum, quem *Papiniano ſuo cap.* 17. ſubiungit Euer. Otto. Recte id de Hermogene etiam Giphanius obſeruauit. Nam is ipſe ſe eum ordinem obſeruaſſe indicat *l.* 2. D. *de ſtatu hom.* quamuis hic quaedam de ſtatu perſonarum, praemiſerit, quum in primis edicti titulis ea de re nihil dictum a praetore nouerimus. Immo ne in ceteris quidem adeo religioſe ordini edicti inhaeſiſſe videtur Hermogenianus, ſiquidem diſerte ait, poſt doctrinam de ſtatu hominum, *ſe de ceteris, ordinem edicti perpetui ſequutum, et* HIS PROXIMOS et CONIVNCTOS ADPLICANTEM TITVLOS, *vt res paſſura ſit, dicturum.* Denique et in Paulli *Sententiis receptis*, nec non *Codice Gregoriano*, quamuis plures tituli culpa Aniani interciderint, eum edicti ordinem deprehenderunt viri doctiſſimi, Iac. Cuiac. *ad l.* 10. *D. vſufruct. quemadm. cau. ad Paull. ad edict. lib. XXXX.* et Ant. Schulting. *in Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 211. *et pag.* 684. De Hermogeniano id pro certo adfirmari non poteſt, quia ex eo tituli ſuperſunt pauciſſimi, deque iis ne ſciri quidem poteſt, an is ordo, qualem editores nobis dederunt, ſit genuinus. Immo ne de Codice quidem Theodoſiano plane falſus eſt Giphanius. Quamuis enim libri eius poſtremi vndecim fere de iure publico et ſacro agant: in quinque tamen prioribus, qui ius priuatum comprehendunt, agitur primum de variis magiſtratuum officiis, deinde de ordine perſequendi iuris et de praeparatoriis iudiciorum, de reſtitutionibus in integrum, iudiciis, actionibus ex dominio, tribus iudiciis diuiſoriis, et de rebus creditis, variiſque contractibus, hinc porro de em-

tione

tione venditione, nuptiis, tutelis, tum de bonorum poſſeſſionibus, teſtamentis, cauſſis ſtatus, poſſeſſione et vſucapione, re iudicata et ceſſione bonorum, nec non de interdictis, ac denique de legitimis ſucceſſionibus, et quibuſdam aliis, ceu recte obſeruatum eſt a Iac. Gothofredo *in Proleg. Cod. Theod. cap.* 12. *pag.* 199. Quae omnia fere ordinem edicti perpetui redolere, nemo non videt, ipſeque obſeruaſſe videtur Gothofredus, dum ſcribit: *certe Gregoriani Codicis ordinem ferme ſequutos conditores huius Codicis deprehendo, neque ab eo ſemper recedit Iuſtinianus.* Gregorianum enim Codicem edicti ordinem ſeruare, paullo ante vidimus. Poſſemus addere plures ex veteribus, quibus ille ordo edicti magnopere placuit, niſi vel haec exempla ſufficere exiſtimaremus.

FINIS HISTORIAE EDICTORVM, ET EDICTI PERPETVI.

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM POSTVMORVM

TOMVS II.

EDICTI PERPETVI, ORDINI ET INTEGRITATI SVAE RESTITVTI, PARTES II.

PRAEMISSIS VETERVM SCRIPTORVM DE HOC TESTIMONIIS, CONTINENS.

DE EDICTO PERPETVO VETERVM SCRIPTORVM TESTIMONIA.

GELL. *Noct. Attic. lib. X. cap. 5.*

VErba praetoris ex EDICTO PERPETVO de Flamine diali et de ſacerdote Veſtae adſcripſi.

ANTONIVS PIVS apud CALLISTR. *l. 32. D. ad leg. Cornel. de falſ.*

Diuus Pius Claudio reſcripſit, pro menſura cuiuſque delicti conſtituendum in eos, qui apud iudices argumenta protulerunt: aut, ſi plus meruiſſe videantur, quam ex FORMA IVRISDICTIONIS pati poſſunt, vt imperatori deſcribantur, aeſtimaturo, quatenus coerceri debeant.

CERVID. SCAEVOLA *l. 4. D. de ventr. inſpic.*

Quaeſitum eſt, quum vxor defuncti praegnantem ſe dicat, an ſorori, procuratoriue eius, ſecundum FORMAM EDICTI ventrem inſpicere, et partum cuſtodire permittendum ſit? Reſpondi, κ. τ. λ.

CALLISTRATVS *l. 1. §. 1. D. de iure fiſci.*

An bona, quae ſoluendo non ſunt, ipſo iure ad fiſcum pertineant, quaeſitum eſt. Labeo ſcribit, etiam eo, quod ſoluendo non ſint, ipſo iure ad fiſcum pertinere. Sed contra ſententiam eius EDICTVM PERPETVVM ſcriptum eſt, quod ita bona veneunt, ſi ex his fiſco adquiri nihil poſſit.

SEVERVS et ANTONIN. AA. *l. 2. C. quod cum eo, qui in al. poteſt.*

Eius rei nomine, de qua cum filiofamilias contractum eſt, ſiue ſuæ

voluntate, ſiue eius, in cuius poteſtate fuit, ſiue in peculium ipſius, ſiue in rem patris ea pecunia redacta eſt, ſi paterna hereditate abſtinuit, actionem, niſi in id, quod facere poſſit, non dari, PERPETVI EDICTI interpretatione declaratum eſt.

SEVERVS et ANTONIN. AA. *l.* 3. *C. de edendo.*

Edita actio ſpeciem futurae litis demonſtrat, quam emendari vel mutari licet, prout EDICTI PERPETVI monet auctoritas, vel ius reddentis aequitas.

IIDEM *l.* 2. *C. de condition. inſert.*

Nec exemplum legati vel hereditatis, in quibus conditio diuortii nonnumquam remitti ſolet, huic rei comparandum eſt: quum abſurdum ſit, ideo PERPETVI EDICTI negligi FORMAM; quia patris ſui voluntati non obtemperatur.

ANTONINVS CARACALLA imp. *l.* 1. *C. ſi tut. vel curat. interuen.*

Quod ſi legitimam aetatem impleſtis, idque tempus, quo in integrum reſtitui poteſtis, exceſſiſtis, curatores veſtros, ſi aduerſus eos nondum experti eſtis, iudicio SECVNDVM FORMAM IVRIS conuenite.

PAPINIANVS *l.* 5. §. 1. *D. vt legat. vel fideic. cauſſ. caueat.*

Sicuti, quum de bonis ſuis conferendis filius, accepta poſſeſſione cauere non poteſt, quia denegamus ei actiones, defertur ei conditio cauendi fratribus ex FORMA IVRISDICTIONIS, quod ex portione fratris fuerint conſequuti, quum bona propria conferri coeperit, ſe reſtituturos.

IDEM *l.* 77. §. 29. *D. de legat.* 2.

Iure ſucceſſionis ad duos eiuſdem gradus poſſeſſione deuoluta, rationibus aequitatis, et PERPETVI EDICTI exemplo, pro parte dimidia mulierem releuandam, reſpondi.

ANTONIN. CARAC. *l.* 5. *C. de procurat.*

Actionem ei, qui abſentis nomine agere vult, ſi non eum defendat, denegari oportere, iam EDICTO PERPETVO expreſſum eſt.

ALEXANDER imp. *l.* 1. *C. de bon. poſſeſſ. contra tab.*

Liberi contra tabulas parentum bonorum poſſeſſione admiſſa, ſolis paren-

parentibus et liberis legata praeſtare, ſecundum EDICTVM debent.

ALEXANDER imp. *l. 9. C. de legat.*

Si in fraudem eorum, quae teſtamento relicta ſunt, admiſſus eſt accuſator, qui teſtamentum falſum diceret: praeſes prouinciae ſecundum IVRISDICTIONIS FORMAM ſolui legata iubebit.

IDEM *l. 1. C. de ſucceſſ. edict.*

Si mater tua propter furorem ſuum patris ſui bonorum poſſeſſionem non accepit, tu filius eius ad eorumdem bonorum patrui magni poſſeſſionem ex EDICTO, quo prioribus non petentibus ſequentibus permittitur, admiſſus es.

IDEM *l. 6. C. vt in poſſeſſ. legat.*

Certa eſt FORMA IVRISDICTIONIS, qua fideicommiſſi ſeruandi cauſſa in poſſeſſionem rerum, quae in cauſſa hereditaria ſunt, aut dolo malo eſſe deſierunt, is, cui legati vel fideicommiſſi nomine non ſatisdatur, mittitur.

IDEM *l. 2. C. de reſtitut. milit.*

Si quid de bonis eorum, qui reipublicae cauſſa abſentes ſunt deminutum eſt, actioneue qua competente eis, aliquis liberatus fuit: in integrum reſtitutio PERPETVA IVRISDICTIONE intra annum vtilem permittitur.

IDEM *l. 4. C. de arbitr. tut. l. 1. C. Greg. eod.*

Eum, qui bonis paternis ſecundum EDICTI FORMAM abſtentus eſt, hereditariis actionibus conueniri, nulla ratio ſuadet.

VLPIAN. *l. 5. D. de extraord. criminib.*

In eum, cuius inſtinctu ad infamandum dominum ſeruus ad ſtatuam confugiſſe compertus eſt, praeter corrupti ſerui actionem, quae ex EDICTO PERPETVO competit, ſeuere animaduertitur.

IDEM *l. 8. D. de calumniat.*

Id, quod illicite extortum eſt, ſecundum EDICTI FORMAM, quod de his eſt, qui pecuniam, vt negotium facerent, aut non facerent accepiſſe dicerentur, reſtitui iubeat.

PAVLL. *Sent. recept. lib. I. tit. 20. §. 1.*

Inter fideiuſſores ex EDICTO PRAETORIS, ſi ſoluendo ſint, licet ſinguli in ſolidum teneantur, obligatio diuiditur.

PAVLL. *Sent. recept. lib. IIII. tit. 7. §. 6.*

EDICTO PERPETVO cauetur, vt ſi tabulae teſtamenti non adpareant, de earum exhibitione interdicto reddito, intra annum agi poſſit.

IDEM *l. 7. §. 1. D. de adpellat. recip. vel non.*

Item, ſi ex PERPETVO EDICTO aliquid decernatur, id, quo minus fiat, non permittitur adpellare.

IDEM *l. 14. D. qui ſatiſdar. cog.*

Filius familias defendit abſentem patrem: quaero, an iudicatum ſolui ſatiſdare debeat? Paullus reſpondit, eum, qui abſentem defendit, etiamſi filius vel pater ſit, ſatiſdare petituro ex FORMA EDICTI debere.

GORDIANVS imp. *l. 5. C. de his, quae vi metuſue cauſſ.*

Si adhibita vi compulſi ſunt poſſeſſiones ſuas, quae maioris valebant, minimo diſtrahere: IVRISDICTIONIS TENORE, vt id, quod improbe factum eſt, in priorem ſtatum reuoluatur, impetrabunt.

IDEM *l. 2. C. de praed. et al. reb. min.*

Quod ſi creditores id fecerunt, ita demum iuxta FORMAM EDICTI beneficium tibi impertietur, ſi fraudulenta venditione, participante conſilio emtoris damnum tibi inflictum eſſe doceatur.

IDEM *l. 13. C. de procurat.*

Nam ſi integra res eſt, ratio PERPETVI EDICTI acceptam tibi non permittit alieno nomine actionem intendere.

IDEM *l. 3. C. de his, quae vi metuſue cauſſ.*

Si vi vel metu fundum auus tuus diſtrahere coactus eſt, etiamſi emtor eum alii vendidit, ſi tamen tu auo tuo heres exſtitiſti, vt tibi, reddito a te pretio reſtituatur, poſtquam placuit, in rem quoque dari actionem, ſecundum FORMAM PERPETVI EDICTI, adito praeſide prouinciae, poteris poſtulare.

IDEM *l. 4. C. de his, quae vi metuſue cauſſ.*

Si per vim vel metum mortis aut cruciatus corporis venditio a vobis extorta eſt, et non poſtea eam conſenſu corroboraſtis: iuxta PERPETVI FORMAM EDICTI intra annum quidem agentes, quo experiundi poteſtas eſt, quadrupli condemnationem referetis.

GOR-

GORDIANVS imp. *l. 2. C. de in ius voc.*

Quum confitearis, patroni tui filium ſine permiſſu praeſidis te in ius vocaſſe, poenam EDICTO PERPETVO praeſtitutam reſcripto tibi concedi, temere deſideras.

IDEM *l. 2. C. de bon. poſſeſſ. ſec. tab.*

Bonorum quidem poſſeſſionem ex EDICTO PRAETORIS non niſi ſecundum eas tabulas, quae ſeptem teſtium ſignis ſignatae ſint, peti poſſe, in dubium non venit.

IDEM *l. vn. C. quando non petent. part. petent.*

Quoties pluribus liberis, ceſſante legitima ſucceſſione, bonorum poſſeſſiô defertur; beneficium EDICTI PERPETVI, quibuſdam omittentibus, his ſolis, qui bonorum poſſeſſionem agnouerunt, portionem non petentium accreſcere, in dubium non venit.

IDEM *l. 2. C. de bon. auct. iud. poſſid.*

Eſt IVRISDICTIONIS TENOR promtiſſimus, indemnitatiſque remedium EDICTO PRAETORIS creditoribus hereditariis demonſtratum, vt, quoties ſeparationem bonorum poſtulant, cauſſa cognita, impetrent.

PHILIPPVS imp. *l. 1. C. de inoffic. donat.*

Non iniuria iuxta FORMAM de inofficioſo teſtamento CONSTITVTAM ſubueniri vobis, vtpote quartam partem non habentibus, deſideratis.

MODESTINVS *l. 52. §. 6. D. de oblig. et action.*

Iure honorario obligamur ex his, quae EDICTO PERPETVO vel a magiſtratu fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur.

HERMOGENIAN. *l. 2. D. de ſtatu hom.*

Quum igitur hominum cauſſa omne ius conſtitutum ſit: primo de perſonarum ſtatu, ac poſt de ceteris, ordinem EDICTI PERPETVI ſequuti, et his proximos et coniunctos adplicantes titulos, vt res patitur, dicemus.

VALERIANVS et GALLIENVS AA. *l. 18. C. ex quib. cauſſ. infam. irrogatur.*

Non damnatos quidem duntaxat iniuriae, ſed pactos quoque PERPETVVM EDICTVM infamat. Verum pactos eos tantum, qui vllos aduerſariis nummos pro mala conſcientia ex tranſactione numeraſſent, in hac cauſſa placuit intelligi.

CARVS et NVMERIANVS AA. apud *Auctorem conſultationis veteris ICti* §. 1. apud Schulting. in *Iuris prudent. vet. anteiuſtin. pag.* 814.

Quum fraudis ſtudio tranſactionem interpoſitam eſſe dicas, quod inter vos geſtum eſt, infirmat IVRIS AVCTORITAS.

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l.* 2. *C. rer. amot.*

Diuortii cauſſa rebus vxoris a marito amotis, vel ab vxore mariti amotarum EDICTO PERPETVO permittitur actio.

IIDEM *l.* 12. *C. quod cum eo, qui in alien. poteſtat.*

Dominum per ſeruum obligari non poſſe, ac tantum de peculio, deducto ſcilicet, quod naturaliter ſeruus domino debet, eius creditoribus dari actionem, vt ſi quid in rem eius verſum probetur, de in rem verſo, EDICTO PERPETVO declaratur.

IIDEM *l.* 9. *C. eod.*

Si ex alio contractu, non ex illicita mutui actione debitor exſtitiſti, vel quod patrem tuum in fidem ſuſcepiſti, tam in patris poteſtate iure teneris, quam etiam morte genitoris tui iuris effectus, et ſiquidem patri heres exſtitiſti, in ſolidum, alioquin in quantum facere potes, ſecundum EDICTI FORMAM.

IIDEM *l. vn. C. de alienat. iudic. mut. cauſſ.*

In rem actionem poſſeſſio parit aduerſario, alienatione etiam iudicii mutandi cauſſa celebrata, in integrum reſtitutio EDICTO PERPETVO permittitur.

IIDEM *l.* 1. *C. ſi aduerſ. [illegible].*

Exemplo ceterorum debitorum tutores etiam, quae ex adminiſtratione tutelae debent, curatoribus ſoluentes liberantur: ſed ante tempus in integrum reſtitutioni praeſtitutum, EDICTO PERPETVO permiſſum beneficium implorari, et an ſit tribuendum per cauſſae cognitionem aeſtimari poteſt.

IIDEM *l.* 1. *C. in comm. eademque cauſſ.*

Si cognitis, quae geſſit, his conſenſum poſt viginti quinque annos aetatis commodaſtis, quamuis illa minor pro portione ſua reſtitutionis auxilium implorare poſſit, vobis tamen ad communicandum EDICTI PERPETVI beneficium eius aetas patrocinari non poteſt.

DIO-

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l. 7. C. de his, quae vi metuſue cauſſ.*

Si donationis, vel tranſactionis, vel ſtipulationis, vel cuiuſcumque alterius contractus obligationis confectum inſtrumentum metu mortis vel cruciatus corporis extortum, vel capitales minas pertimeſcendo, adito praeſide prouinciae, probare poteris, hoc ratum haberi ſecundum EDICTI FORMAM non patietur.

IIDEM *l. 9. C. de patr. poteſt.*

Nec filium cuiquam negare eſſe liberum, SCto de partu agnoſcendo, ac denunciata poena, item praeiudicium EDICTO PERPETVO propoſitum, et remedium alimentorum, quod praeſidem maiori trimo petenti, nomine eius monſtratum iura manifeſto declarant.

IIDEM *l. 13. C. de teſtam.*

Teſtandi cauſſa de pecunia ſua legibus certis facultas eſt permiſſa; non autem IVRIS DICTIONIS mutare FORMAM, vel iuri publico derogare cuiquam permiſſum eſt.

IIDEM *l. vn. C. vti poſſid.*

Vti poſſidetis fundum, de quo agitur, quum ab altero nec vi, nec clam, nec precario poſſideatis, rector prouinciae vim fieri prohibebit, ac ſatiſdationis vel transferendae poſſeſſionis EDICTI PERPETVI FORMA ſeruata, de proprietate cognoſcet.

IIDEM *l. 18. C. de furt. et ſeru. corrupt.*

In eum, qui ex naufragio vel incendio cepiſſe, vel in his rebus damni quid dediſſe dicitur, intra annum vtilem ei, cui res abeſt, quadrupli, poſt annum in ſimplum actionem proditam, praeter poenam, olim ſtatutam, EDICTI FORMA PERPETVI declarat.

IIDEM *l. 9. C. de collation.*

Ab inteſtato te ad ſucceſſionem paternam venientem ad collationem FORMA EDICTI PERPETVI certo iure prouocat.

IIDEM *l. 6. C. qui admitt. ad bonor. poſſeſſ.*

Iuris ignorantiam nec mulieribus prodeſſe, in EDICTI PERPETVI curſu de agnoſcenda bonorum poſſeſſione manifeſtum eſt.

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l.* 11. *C. de collat.*

Poſtumo praeterito, patris teſtamentum rumpenti, atque inteſtato ſuccedenti, emancipatum, petita bonorum poſſeſſione conferre debere bona ſua, PERPETVO EDICTO cauetur.

IIDEM *l.* 19. *C. ad SC. Velleian.*

Quum ad eas etiam obligationes, quae ex mulieris perſona calliditate creditoris ſumſerunt primordium, decretum patrum, quod de interceſſione feminarum factum eſt, pertinere, EDICTO PERPETVO declaratur: ſi tamen creditor. κ. τ. λ.

IIDEM *l.* 3. *C. de luit. pignor.*

Cum etiam EDICTO PERPETVO actione propoſita, pecunia ſoluta creditori, vel ſi per eum factum ſit, quo minus ſolueretur, ad reddenda ea, quae pignori acceperat, iure eum ſatis euidenter vrgeri, manifeſtum eſt.

IIDEM *l.* 8. *C. de iniur.*

Dominum pro atroci iniuria, quam ſeruus eius paſſus eſt, EDICTI PERPETVI actione propoſita, qua damni etiam haberi rationem, verbis euidenter exprimitur, agere poſſe conuenit.

IIDEM *l.* 2. *C. ſentent. reſc. non poſſ.*

Peremtorias exceptiones omiſſas in initio, antequam ſententia feratur, opponi poſſe, PERPETVVM EDICTVM manifeſto declarat.

IIDEM *l.* 6. *C. de reuoc. quae in fraud.*

Si actu ſollemni praecedentem obligationem peremiſti, proſpicis, aduerſus fraudatorem intra annum, in quantum facere poteſt, vel dolo malo fecit, quo minus poſſit, EDICTO PERPETVO tantum actionem permitti.

IIDEM *l.* 2. *C. de ſucceſſ. edicto.*

Si is, quem quarto gradu conſtitutum eſſe non ambigitur, ex EDICTO petiit, nec hoc te latuit, fruſtra nobis ſupplicaſti.

IIDEM *l.* 7. *C. de incol.*

Ciues quidem origo, manumiſſio, adlectio vel adoptio; incolas vero, (ſicut et diuus Hadrianus EDICTO SVO manifeſtiſſime declarauit) domicilium facit.

Fragmen-

Fragmentum regularum veteris. ICti , *§.* 2. apud Schulting. in *Iuris prud. vet. anteiuſtin. pag.* 803. *a Petro Pithoeo primum editum §.* 2.

Sed conſtitutiones imperatoris ſimiliter honorandum quid. (f. *honorarium quid*) eſt, et PRAETORIS EDICTVM ſimiliter, vel PROCONSVLIS.

DIOCLET. et MAXIMIAN. AA. *l.* 15. *C. Gregor. de pact.*

Pactum, quod contra IVRIS FORMAM prouinciae rector factum animaduertet, id infirmare minime dubitabit.

AVRELIVS (f. *Diocletianus*) *l.* 1. *C. Hermog. ex delict. defunct.*

Auditis partium adlegationibus V. C. proconſul prouinciae Africae, amicus noſter, in pronunciando FORMAM IVRIS ſequetur.

DIOCLET. et MAXIM. AA. *l.* 1. *Cod. Hermog. de ſucceſſ.* add. Auct. *veteris conſult.* §. 6. apud Schulting. in *Iuris prud. vet. anteiuſtin. pag.* 820.

Si ſecundum EDICTI FORMAM teſtamentum ſignatum exſiſtit, bona, quae quum moreretur auctor tuus, eius fuerunt, ſollemniter petis. (f. *pete.*).

EVSEB. *Chronic. n.* 2147.

Saluius Iulianus PERPETVVM condidit EDICTVM.

SPARTIAN. *Seuer. cap.* 17.

Saluii Iuliani DECRETA iuſſit aboleri, quod non obtinuit.

FEST. voc. *poſſeſſio pag.* 372. edit. Gothofred.

Itaque in legitimis actionibus nemo ex his, qui poſſeſſionem ſuam vocare audet, ſed ad interdictum venit, vt PRAETOR his verbis vtatur: VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM, QVO DE AGITVR, QVOD NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS, ADVERSVS EA VIM FIERI VETO.

AVREL. VICTOR Schotti *in Didio Iuliano*, *pag.* 137. *edit. Daceriae.*

Genus ei praenobile, iuriſque vrbani praeſtans ſcientia, quippe qui primus edictum, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur, in ordinem compoſuerit.

EVTROPIVS *lib. VIII. cap. 9.*

Poſt eum Saluius Iulianus rem publicam inuaſit, vir nobilis et iuris peritiſſimus, nepos Saluii Iuliani, qui ſub diuo Hadriano PERPETVVM compoſuit EDICTVM.

PAEANIVS *in Metaphr. Graec. ibid.*

Ἰουλιανὸς δὲ ἦν ὁ ταύτην ἐγείρας τὴν στάσιν, ὃς καὶ τὴν βασιλείαν ἥρπασεν. ἐπιφανὴς μὲν καὶ νόμους ἐξησκημένος· Ἰουλιανοῦ γὰρ ἔκγονος ἦν, ὃς τὸ ΔΙΗΝΕΚΕΣ ΔΙΑΤΑΓΜΑ τοῖς Ἀδριανοῦ χρόνοις συνέταξεν, ὃ μέχρι νῦν ΑΔΡΙΑΝΕΙΟΝ καλεῖται, κατὰ τὴν τῶν Ἰταλῶν φωνὴν ΗΔΙΚΤΟΝ ΠΕΡΠΕΤΟΥΟΝ.

Eam vero ſeditionem Iulianus ille excitauerat, qui poſtea et imperium illico inuaſit: vir illuſtris, et in iuris prudentia exercitatiſſimus; nepos quippe Iuliani iſtius, qui edictum perpetuum Hadriani temporibus compoſuerat, quod adhuc Hadrianeum, Latinis edictum perpetuum vocatur.

IVSTINIANVS *l. 10. C. de condict. indeb.*

Et huius ſententiae ſubtiliſſimum teſtem adducit Saluium Iulianum, ſummae auctoritatis hominem, et PRAETORII EDICTI PERPETVI ordinatorem.

IVSTINIANVS *Conſtit. Graeca ad ſenatum §. 18. de confirm. Digeſt.*

Καὶ οὐχ ἡμέτερόν γε τοῦτο λέγομεν μόνον, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ ὁ πάντων τῶν ἐν νομοθέταις ηὐδοκιμηκότων σοφώτατος Ἰουλιανὸς αὐτὸ τοῦτο φαίνεται λέγων, καὶ τὴν ἐκ τῆς βασιλείας ἐπὶ τὰς ἀναφυομένας ζητήσεσιν ἐπικαλούμενος ἀναπλήρωσιν, καὶ πρός γε Ἀδριανὸς, ὁ τῆς εὐσεβοῦς λήξεως, ὅ τε παρὰ τῶν Πραιτώρων κατ᾽ ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα ἐν βραχεῖ τινι συνῆγε βιβλίῳ, τὸν κράτιστον Ἰουλιανὸν πρὸς τοῦτο παραλαβὼν κατὰ τὸν λόγον, ὃν ἐν κοινῷ διεξῆλθεν ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, αὐτὸ δὴ τοῦτο φησὶν, ὡς εἴ τι παρὰ τὸ διατεταγμένον ἀνακύψειεν, προσῆκον ἐστὶν τοὺς ἐν ἀρχαῖς τοῦτο πειρᾶσθαι διαιρεῖν καὶ θεραπεύειν κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἤδη διατεταγμένων ἀκολουθείαν.

Et hoc non primum a nobis dictum eſt: ſed ab antiqua deſcendit proſapia, quum et ipſe Iulianus, legum et edicti perpetui ſubtiliſſimus condi-

conditor, in ſuis libris hoc retulerit, vt ſi quid imperfectum inueniatur, ab imperiali ſanctione hoc repleatur. Et hoc non ipſe ſolus, ſed et diuus Hadrianus in compoſitione edicti, et SCto, quod eam ſequutum eſt, hoc apertiſſime definiuit. l. 2. §. 18. C. de vet. iur. enucl.

IVSTINIANVS *l. 1. §. 5. C. de vet. iur. enucl.*

Quumque haec materia ſumma noſtri numinis liberalitate collecta fuerit, eam pulcherrimo opere exſtruere, et quaſi proprium et ſanctiſſimum templum iuſtitiae conſecrare: et in libros quinquaginta et certos titulos totum digerere, tam ſecundum noſtri Codicis conſtitutionem, quam EDICTI PERPETVI imitationem.

IDEM Conſtit. *omnem reipubl. §. 1. ad anteceſſor.*

Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur, non ſecundum EDICTI PERPETVI ordinationem, ſed paſſim, et quaſi per ſaturam collectum, vtile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata.

IDEM *ibid. §. 3.*

In ſecundo autem anno, per quem ex EDICTO nomen antea eis poſitum, et a nobis probatur. κ. τ. λ.

PAVLL. DIAC. *Hiſtor. miſcell. lib. X. cap. 20.*

Poſt eum Didius Saluius Iulianus, ortu Mediolanenſis, nonus decimus ab Auguſto, rem publicam inuaſit, vir nobilis et iure peritiſſimus, nepos Saluii Iuliani, qui ſub Diuo Antonino PERPETVVM compoſuit EDICTVM.

LEO IMP. *Prooem.* Βασιλικῶν.

Ἰουστινιανὸς, ὁ βασιλέων πολυώνυμος ἅτε παρὰ Ἀδριανοῦ, τοῦ πάλαι Ῥωμαίων ἄρξαντος συνελέγη λαβὼν καὶ ταῦτα ἐν τεύχεσι ν' διατάξας ἰδίαν καὶ διακεκριμένην ἀπειργάσατο πραγματείαν, Δίγεστα τούτοις ἤτοι Πανδέκτην ὄνομα θέμενος;

Iuſtinianus celeberrimus inter imperatores nominis ea, quae Hadrianus, Romanorum imperator collegerat, accipiens, eaque in libros quinquaginta redigens, proprium et ſeparatum opus confecit, Digeſtorum ſeu Pandectarum ei nomen imponens.

MATTH. BLASTARES, Hieromonachus, *in Hiſtoria iuris apud* Io. Alb. Fabricium *Biblioth. Graecae vol. XII. pag.* 367. *ſeqq.*

Ταῦτα πάλιν ὁ πολὺ μετὰ Αὔγουστον ἄρξας Ἀδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τὰ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βίβλοις θεωρουμένην πεντήκοντα ΔΙΓΕΣΤΑ τούτοις, ἤτοι πανδέκτην ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλέγοντα.

Haec iterum Hadrianus, qui multo poſt Auguſtum imperauit, aliorum quidem praeſcripta omnia in vnum colligens, opus confecit, in quinquaginta libros diſtributum, Digeſtorum ſiue Pandectarum vocabulo ab eo adpellatum, quia e multis erant collecta. [*Quae quam male deſcripta et imprudenter interpolata ſint a* BLASTARE, *ex comparatione huius loci et eius, quem paullo ante ex* LEONIS *imp. prooemio decerpſimus, manifeſtum eſt.*]

EDICTI PERPETVI,

ORDINI ATQVE INTEGRITATI SVAE RESTITVTI,

PARS I.

QVAE IN PANDECTIS ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ NOMINE VENIT.

HVB. GIPHAN. *Oecon. iur. pag.* 122. *Videtur ergo edictum perpetuum* IVLIANI *in decem partes diſtribui poſſe, quarum* PRIMA *dicatur τὰ πρῶτα, et prima, ſiue praeparatoria iudicii continent.*

SENATVSCONSVLTVM EDICTO PROOEMII LOCO PRAEMISSVM. (a)

(VLPIAN.

PROBATIONES ET ADNOTATIONES.

(a) PRAEMISSVM.] Sollemne erat imperatoribus Romanis, edicta alicuius momenti SCtis firmare, ceu probant CVIAC. *ad Paulli lib. XXX. ad edict. pag.* 447. *tom. V. Oper. edit. nouiſſ. et* PETR. FAB. *Semeſtr. lib. I. cap.* 24. Nobis ergo probandum erit, *primum*, etiam edictum perpetuum SCto firmatum eſſe, *deinde*, illud prooemii loco praemiſſum eſſe edicto, et eaſdem *denique* ſententias, quas hic expreſſimus.

(VLPIAN. PAVLL. CAIVS. IVLIANVS. CELSVS LIB. I.)

A. D. *** (b) Ser. Octauius Laenas Pontianus et M. Antonius Rufinus, Coss. (c) verba fecerunt de his, quae IMP. CAESAR, DIVI TRAIANI, PARTHICI, FILIVS, DIVI NERVAE

preſſimus comprehendiſſe. PRIMVM probatur ex celeberrima IVSTINIANI *conſtitutione ad ſenatum et omnes populos de confirmatione Digeſt.* §. 18. vbi non modo laudat τὸν λόγον τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐν κοινῷ διεξελθόντα ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρης Ῥώμης, *orationem d. Hadriani in ſenatu veteris Romae recitatam:* ſed et integram ex ea ſententiam adducit. Orationes autem principum SCtis praemittebantur. Et mirum ſane videretur, ſi rem tanti momenti cum ſenatu non communicaſſet Hadrianus, de quo DIO CASS. *lib. LXVIIII. pag.* 790. ἔπραττε δὲ καὶ διὰ τοῦ βουλευτηρίου πάντα τὰ μεγάλα καὶ ἀναγκαιότατα: *res magnas et valde neceſſarias non gerebat, niſi interpoſita ſenatus auctoritate.* ALTERVM demonſtrari poteſt ex VLPIANI *lib. I. ad edict. l.* 102. *pr. D. de reg. iur.* vbi interpretationem verborum ADVERSVS EDICTVM FACERE ad hoc prooemium vel SC. noſtrum pertinere, recte vidit IACOB. GOTHOFRED. *Comm. ad regul. iur. pag.* 449. quum CVIAC. *Tom. VIII. Oper. pag.* 707. id fragmentum perperam referat ad caput edicti perpetui: *quod quiſque iuris in alterum ſtatuerit.* TERTIVM denique probatu facillimum eſt. *Prima* enim paragraphus ſollemnia SC. verba et formulas continet. *Alterius* ſententiam nobis ſeruauit IVSTINIANVS conſtitutione paullo ante laudata §. 18. *Tertiae,* quae ſanctionem poenalem complectitur, veſtigia expreſſiſſima exſtant apud VLPIAN. *d. l.* 102. *pr. D. de reg. iur.*

(b) *A. D.* ***] Verba haec ſollemnia expreſſimus ex SCto, quod noſtrum paucis annis anteceſſit, et integrum exſtat *l.* 20. *§. 6. D. de hered. petit.* Quumque ex eo intelligamus, in principio ſtatim notari conſueuiſſe diem et conſules, quod et de aliis SCtis, probant BRISSON. *de formul. lib. II. pag.* 192. et NORIS. *Cenotaph. Piſan. diſſ. II. cap.* 17. *pag.* 342. nobis vero quum de die et menſe, quibus hoc SC. factum eſt, nihil certo conſtet: relinquenda hic fuit lacuna, quam aſteriſcis expleuimus.

(c) Coss.] Habes hoc par conſulum in marmore apud GRVTER. *pag.* 179. 6. vbi vocantur SER. LAENAS PONTIANVS et M. ANTONIVS RVFINVS, nec non in alio *pag.*

NERVAE NEPOS, HADRIANVS AVG. PONT. MAX. P. P. (d) die ***, qui proxime fuerunt, libello complexus eſt

QVID

pag. 337. vbi tamen poſterior coſ. perperam vocatur ANNIVS RVFINVS. Incidit horum conſulatus in annum erae Dionyſ. 131. eoque anno edictum perpetuum conditum eſſe, tradit EVSEB. *in Chron.* qui ad annum Hadriani 15. Olymp. 227. 3. *p.* 167. *edit. Scalig.* ſcribit : *Saluius Iulianus pepetuum compoſuit edictum.* Idque eo probabilius eſt, quo certius conſtat, Hadrianum eo anno celebraſſe quindecennalia, quibus, vti et decennalibus, et vicennalibus principes pleroſque actus, memorabiles ad poſteritatem, explicare ſolebant. ANT. PAGI *Diſſert. hypat. part. II. cap.* 11. *pag.* 209. *Critic. in Baron. tom. I. pag.* 127. Et ſane didiciſſe hoc potuit EVSEBIVS ex IVL. AFRICANO, qui opus ſuum chronologicum abſoluit *Grato* et *Seleuco* coſſ. anno erae Dionyſ. 221. GEORG. SYNCELL. *pag.* 212. adeoque non multum abfuit ab Hadriani temporibus, quibus conditum eſt edictum perpetuum.

(d) PONT. MAX. P. P.] Paullo aliter Hadriani titulos recenſeri videmus in SCto, quod alioquin hic nobis pro norma fuit, *l.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* Ibi enim Hadrianus vocatur IMPERATOR MAXIMVSQVE PRINCEPS, eodem fere modo, ac olim Perſarum Parthorumque reges dicebantur μεγάλοι βασιλῆς. ARISTOPH. *Plut. v.* 170. IVLIAN. IMP. *orat. VI.* Sed in mendo cubare illam legem 20. et verba : MAX. P. P. ab aliquo mutata eſſe in illa : MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT, iam ſuſpicatus eſt PETR. PITH. *Aduerſar. lib. II. cap.* 15. Et recte quidem ex mea ſententia. Nam primo vocabulum IMPERATOR *d. l.* 20. §. 6. in eodem titulo ſine exemplo bis repetitur. Deinde illud PROPOSVIT non poteſt cum conſequentibus verbis conſiſtere, quum contra omnia eleganter fluant hoc modo : *coſſ. verba fecerunt de his, quae imp. Caeſ. D. Traiani, Parthici, filius, D. Neruae nepos, Hadrianus, aug. pontifex max. pater patriae, libello complexus eſſet.* Fatendum tamen eſt, Hadrianum aliquando omnino dictum eſſe OPTIMVM MAXIMVMQVE PRINCIPEM, GRVTER. *Inſcript. pag.* 249. 2. REINES. *Inſcript. claſſ. III. n.* 13. *et* 15. quin et ἀσυνθέτως OPTIMVM MAXIMVM : CAPAC. *Hiſtor. Neapolit. lib. II. cap.* 12. quum tamen id cognomen ſolius Iouis fuiſſe, contendat REINES. *ad Inſcript. p.* 331. Simili OPTIMI MAXIMIQVE PRINCIPIS titulo vſi ſunt Antoninus Pius apud REINES. *Inſcript. claſſ. III. n.* 23. itemque Seue-

(e), QVID FIERI PLACEAT. DE QVA RE ITA CENSVERVNT.

§. I. Quod IMP. CAESAR DIVI TRAIANI, PARTHICI, FILIVS, DIVI NERVAE NEPOS, HADRIANVS, AVG. edicta praetorum, proconſulum, ac praeſidum prouinciarum, varie adhuc quotannis propoſita, in ordinem redigi, ac per [M.] SALVIVM IVLIANVM, V. C. (f) breui libello comprehendi (g) componique iuſſerit: PLACERE, vt illud

Seuerus, eiuſque filius, Antoninus Caracalla, teſte CVIAC. *Obſeru. lib. II. cap.* 33.

(e) LIBELLO COMPLEXVS EST.] *Libellus* idem eſt, ac oratio principis, quae praemitti ſolebat SCtis, *l. penult. D. ad SC. Tertull. l.* 8. *pr. D. de tranſact.* IVSTINIANO in laudata conſtitutione §. 18. λόγος ἐν κοινῷ διεξελθών. Maluimus tamen *libello*, quam *oratione*: partim quod eadem loquutio eſt in *l.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* partim quod Hadrianus eo tempore ab vrbe abfuit. ANT. PAGI *Crit. Baron. tom. I. pag.* 128. Abſentes vero principes loco orationum, quas ipſi aliquando recitare ſolebant, ad ſenatum mittebant epiſtolas vel libellos, quorum recitatio ad officium quaeſtorum candidatorum pertinebat: *l. vn. §. vlt. D. de offic. quaeſtor.* BRISS. *Antiqu. ſel. lib. I. cap.* 17. REINES. *Inſcript. claſſ. II. n.* 16. *claſſ. VI. n.* 4. *claſſ. VII. n.* 132. et *Variar. lib. III. cap.* 16. idque iam ab Augusti temporibus. SVETON. *Octau. cap.* 65. DIO CASS. *lib. LIIII. pag.* 539.

(f) IVLIANVM V. C.] Eſſe hunc edicti perpetui auctorem, in vulgus notum eſt. De eius vita plura ſuo loco. MARCI praenomen ei, neſcio quem ſequutus auctorem, tribuit RVPERTVS in *Animaduerſion. ad Pompon. Enchirid.* Nos illud, tamquam non ſatis certum vncinulis incluſimus. Addidimus epitheton V. C. quod iam ante Hadriani tempora proprium ſenatoribus fuiſſe, lapides docent. REINES. *Inſcript. claſſ. VII. n.* 11.

(g) COMPREHENDI) In hoc conſtituit Saluii Iuliani opera, quam his ſimilibuſque verbis deſcribunt veteres. AVREL. VICT. *Schotti, cap.* 19 *Hadriani iuſſu, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur,* IN ORDINEM COMPOSVIT. EVTROP. *Hiſtor. lib. VIII. cap.* 9. *Iulianus, nepos Saluii Iuliani, qui ſub Hadriano perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Quod ita expreſſit PAEANIVS: ὁ τὸ διηνεκὲς διάταγμα τοῖς Ἀδριανοῦ χρόνοις ΣΥΝΕΤΑΞΕΝ. EVSEBIVS: *Saluius Iulia-*

lud edictum, a [M.] SALVIO IVLIANO V. C. compoſitum, in vrbe ac prouinciis (h) vim auctoritatemque edicti perpe-

tui

Iulianus perpetuum COMPOSVIT *edictum*. Denique IVSTINIANVS ſaepe laudata *conſtitutione* ad ſenatum et omnes populos *de confirm. Digeſt.* §. 18. Ἀδριανὸς τὰ παρὰ τῶν πραιτώρων κατ᾽ ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα ἐν βραχεῖ τινὶ ΣΥΝΗΓΕ βιβλίῳ, τὸν κράτιστον Ἰουλιανὸν πρὸς τοῦτο παραλαβών: *diuus Hadrianus ea, quae a praetoribus quotannis edita fuerant, breui* COMPLEXVS *eſt libello, adſumto ad id optimo Iuliano.* Nec omittendus locus *l.* 10. *C. de condict. indeb.* vbi Iulianus vocatur *praetorii perpetui edicti* ORDINAtor. Quae omnia eo pertinent, quod Iulianus non modo vetera edicta collegerit, et in vnum redegerit corpus, ſed et eadem iuſto et concinniore ordine digeſſerit. Quod tamen ab eo vix potuit fieri, quin quaedam, quae pridem exoleuerant, praetermitteret, quaedam ad temporum ſuorum mores inflecteret mutaretque, quaedam denique, quae dies poſtulare videbatur, adiiceret: vt adeo IVLIANVS in componendo edicto perpetuo eadem prope vſus ſit libertate, qua poſtea in compilandis Digeſtis principumque conſtitutionibus, permittente Iuſtiniano, vſi ſunt Tribonianus, eiusque ſocii. *Vid.* REN. BOTTEREAV *Hadrian. legiſlat. ad annum* 144. §. 1.

h) PROVINCIIS.) Diuerſa fuiſſe edicta VRBANVM et PROVINCIALE, vulgo credunt, idemque et nos olim credidimus, antequam in hoc ſtudium edictale incumberemus. Iam aliter ſentimus, argumentis conuicti quam plurimis, idemque edictum, quod in vrbe *vrbicum*, *vrbanum*, *praetorium* dictum ſit, in prouinciis dictum eſſe *prouinciale* vel *proconſulare*, ſtatuimus. Nam primo de condito quodam ſingulari edicto prouinciali, nemo veterum auctorum quidquam prodidit memoriae. Quis vero credat, omnes veluti ex compacto de lege tam celebri, et per vniuerſum orbem Romanum vigente, tacere potuiſſe, ſi huiuſmodi edictum prouinciale, ab vrbano diuerſum vmquam exſtitiſſet? Deinde CAIVS, qui edictum prouinciale commentariis luculentiſſimis illuſtrauit, edicti perpetui praetorii ordinem per omnia ſeruauit, argumento luculentiſſimo, illud cum prouinciali vnum idemque fuiſſe. Praeterea idem ICtus, recitans verba edictalia, promiſcue vtitur formulis: AIT PRAETOR, et AIT PROCOS. *l.* 4. *D. quod quiſque iur. in alt. ſtat. l.* 1. §. 2. *D.*

quod

tui habeat, ac proinde vbique in locis publicis PALAM, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT (i), proponatur, neque fas

quod cuiuſque vniu. nom. Quis vero non riſiſſet iureconſultum, ſi modo ex vrbano, modo ex prouinciali edicto periochas aliquas decerptas explicaſſet, et tamen iſtam rhapſodiam inſcripſiſſet *Commentarios in edictum prouinciale ?* Quum porro eo conſilio edictum compilari iuſſerit Hadrianus, ne varie et incondite, vti olim edicta proponerentur: quid probabilius eſt, quam eum idem vbique ius in vrbe ac prouinciis vigere voluiſſe? Conſtat ſane, libera adhuc re publica, nouos prouinciarum magiſtratus edicta vrbana plerumque in prouincialia ſua transtuliſſe. CICERO *ad Attic. lib. VI. epiſt.* 1. et *Verrin. I. cap.* 46. Quanto magis inſequentibus temporibus operam dediſſe principes, probabile eſt, vt in vrbe ac prouinciis vnum idemque ius vigeret ? Denique ARISTIDES *Orat. in Romam pag.* 390. diſerte teſtatur, aetate ſua, (ſcripſit autem hanc orationem ſub M. Antonino imp.) non amplius fuiſſe leges diuerſas, ſed θεσμοὺς καὶ τάξεις ἀφύκτους ἅπασι ἐπισταθείσας, *leges atque ordinem perpetuum omnibus praeſcriptum* : addens *pag.* 395. non opus eſſe amplius, vt, quibus ſingulae ciuitates vtantur, leges operoſe recenſeantur, quandoquidem Romani νόμους κοινοὺς, *communes leges* dederint omnibus, et iam vniuerſum orbem Romanum (ἅπασαν τὴν οἰκουμένην,) tamquam vnam domum adminiſtrent. Quae omnia de edicto perpetuo accipienda eſſe, recte vidit EZECH. SPANHEM. *Orb. Rom. exerc. II. cap.* 7. *pag.* 285. Et haec quidem argumenta inducere potuerunt ANTONIVM PAGI, vt in *Critica Baron. tom. I. pag.* 127. ſcriberet, *edicto perpetuo omnes ciuitates Romanae vrbis leges ſequi iuſſas eſſe.*

(i) LEGI POSSIT.) Formula; in SCtis ipſiſque principum magiſtratuumque edictis frequentiſſima, quam VALERIVS PROBVS *in Notis* expreſſit litteris : V. D. P. R. L. P. id eſt, *vnde de plano ab omnibus legi poſſit*, vel vti in vetere tabula aenea eſt : VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSITVR. CVIAC. *Obſ. lib. VII. cap.* 30. Exempla habes apud IOSEPH. *Antiqu. Iud. lib. XIIII. cap.* 12. *lib. XVIIII. cap.* 4. VLPIAN. *l.* 11. *§.* 3. *D. de inſtitor. act.* et AVSON. *in Gratiar. act. pag.* 395. *edit. El. Vineti.*

ſas ſit vlli praetori, proconſuli, praeſidiue prouinciae alia noua, atque huic aduerſa, edicta iuris dictionis ſuae cauſſa proponere, vel ſecundum ea ius dicere. (k)

§. II. Itemque placere, ſi in aliqua parte edicti manifeſta fuerit ſententia, poſſe eos, qui iuris dictioni praeſunt, ad ſimilia procedere, atque ita ius dicere. (l)

§. III.

(k) *Ius dicere.*] Edicta olim erant *leges annuae*. CIC. *in Verr. I. cap.* 42. At Hadrianus ideo edictum perpetuum condi iuſſerat, ne amplius prodirent τὰ κατ' ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα. *l.* 2. §. 18. *C. de vet. iur. enucl.* Ex eo ergo tempore nihil amplius edicere poterant magiſtratus, quod edicto perpetuo aduerſaretur. Sunt, qui magiſtratibus, condito hoc edicto perpetuo, omnem edicendi poteſtatem ademptam fuiſſe ſtatuunt, veluti BOTTEREAV in *Hadr. legiſlat. ad annum* 134. *pag.* 189. MENAG. *Amoen. iur. ciu. cap.* 34. Sed multo poſt Alexander imp. meminit interdictorum, quae praeſes *in* ALBO *propoſita habeat.* Et edictorum a praefectis vrbi et praetorio propoſitorum exempla paſſim exſtant apud AMMIANVM MARCELLINVM, GRVTERVM in *Inſcriptionum theſauro*, ipſiſque *Nouellis CLXV. et ſeqq.* vbi ἐπαρχικοὶ τύποι, nec non γενικοὶ τύποι vocantur. CVIAC. *Obſ. lib. VI. cap.* 10. Edicere ergo poterant magiſtratus, etiam condito edicto perpetuo, ſed non aliquid ſtatuere, quod illi vlla ex parte aduerſaretur. Attamen ſaeculo ſexto edicta proponi paullatim deſiiſſe etiam a praefectis praetorio; colligimus ex CASSIOD. *Var. lib. XI. epiſt.* 8.

(l) *Ius dicere*] Huius paragraphi 2. ſententiam ipſe nobis ſeruauit IVSTINIANVS conſtitutione ſaepe laudata *ad ſenatum et populum* §. 18. vbi Hadrianum libello iſto, in Senatu recitato, ſanxiſſe ait, ὡς, εἴ τι παρὰ τὸ διατετυγμένον ἀνακύψειεν. προσῆκον ἢ τοὺς ἐν ἀρχαῖς τοῦτο πειρᾶσθαι διαιρεῖν καὶ θεραπεύειν κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἤδη διατελαγμένων ἀκολουθείαν: *vt, ſi quid praeter id, quod iam ordinatum eſt, emerſerit: conueniens eſſet, eos, qui magiſtratus gerant, illud conari interpretando decidere et remedium interponere ſecundum eorum, quae iam edicto ordinata ſint, conſequentiam.* Quin et ipſe IVLIANVS hanc SCti ſententiam videtur in animo habuiſſe *l.* 12. *D. de legib.* Vnde eam hic ipſis eius verbis exprimere voluimus.

§. III. Placere denique, ne quis aliquid ADVERSVS HOC EDICTVM (m), vel quo fraus ei fiat, FACERE velit: quiue tale quid feciſſe dicetur, in eum magiſtratum, qui iuris dictioni praeeſt, prout res eſt, animaduertere debere cenſuerunt.

Cur vero id SCto ſuo monendum duxerint patres, facile intelligitur. Breuius enim quum eſſet hoc edictum perpetuum: dubitare quis potuiſſet, an ſuffecturum ſit tot cauſſis, quae quotidie emergunt, iure terminandis. At ſenatus ab interpretatione remedium petere iubet magiſtratus, quale et PEDII conſilium reperimus in *l.* 13. *D. de legib.*

(m) HOC EDICTVM.] Verba τυπικὰ ſeu edictalia, quae ſuo more interpretatur VLPIANVS *lib.* I. *ad edict. l.* 102. *pr. D. de reg. iur.* Quumque ibi moneat ICtus eum videri ADVERSVS EDICTVM FACERE, qui vetante praetore facit: veroſimilis profecto eſt coniectura IAC. GOTHOFREDI in *Commentar. pag.* 451. Vlpianum explicare hic voluiſſe differentiam phraſeon: ADVERSVS EDICTVM et IN FRAVDEM EDICTI FACERE. Quod non alio pertinere potuit, quam ad formulam ſollemnem, et in edictis paſſim obuiam: NE QVIS ADVERSVS EDICTVM, VEL QVO FRAVS EI FIAT, FACERE VELIT. Quam breuioribus verbis ita exprimit PLAVT: *prol. Poenuli v.* 16: *Bonum factum 'ſt, edicta vt ſeruetis mea.*

TITVLVS I. (a)

DE ACTIONE DANDA (b).

BONVM FACTVM! (c) SI QVIS

(a) TITVLVS I.] Ne quis miretur, edictum perpetuum a nobis in certos *titulos* diſtingui, ſingulisque titulis praemitti ſuas *rubricas*: idem a IVLIANO in concinnando edicto perpetuo obſeruatum eſſe, ſemel monuiſſe ſuffecerit. Id ſane non modo ex indice Florentino, ſed et ex ipſo iure noſtro, veluti ex *l.* 1. *D. de in integr. reſtit. l.* 2. *§.* 3. *D. de interdict. l.* 195. §. 3. *D. de verb. ſign.* luculenter poteſt demonſtrari. Sequutus ergo eſt IVLIANVS morem veterem ICtorum, qui *minio adnotabant legum titulos*, vti rem exprimit ſcholiaſtes PERSII *Sat. V. v.* 9. Addi poſſunt QVINCTILIAN. *Inſtitut. orat. lib. XII. cap.* 3. et viri docti ad illa IVVENALIS *Sat. XIIII.*

Perlege RVBRAS
Maiorum leges.

(b) ACTIONE DANDA.] Recte obſeruarunt OB. GIPHANIVS *Oecon. iur. pag.* 124. et CVIAC. *ad l.* 1. *de verb. ſignif. tom. VIII. Oper.* initio edicti perpetui de iuris dictione, et pleriſque, quae eo pertinent, materiis fuiſſe actum, quum contra nihil ſolidi inſit obſeruationi MERILLII *Obſ. lib. IIII. cap.* 5. quod in edicto, primo ſtatim loco de ſtatu hominum actum, et, in ſequentibus quoque idem, qui in Pandectis occurrit, ordo ſeruatus ſit. Neque hanc coniecturam firmat *l.* 2. *D. de ſtatu hom.* vbi ſane HERMOGENIANVS non tradit, in edicto perpetuo primo ſtatim capite actum eſſe de ſtatu hominum, ſed, ſe eam doctrinam praemiſſurum promittit, et tum demum RELIQVA *ſecundum ordinem edicti perpetui exſequuturum.* Primo ergo omnium actum eſſe *de danda actione*, idque edicti caput a prooemio proximum fuiſſe, colligimus ex VLPIANI *lib. I. ad edict. l.* 102. *D. de reg. iur.* in cuius principio quaedam ad edicti prooemium pertinentia occurrunt, in §. 1. de danda denegandaque actione agitur. Vid. IAC. GOTHOFRED. *Comment. de reg. iur. pag.* 451.

(c) BONVM FACTVM!] Formula et haec edictalis eſt, qua edicta tantum non omnia auſpicari ſolebant magiſtratus Romani. BRISSON. *de formul. lib. III. pag.* 274. et viri docti ad illud PLAVTI

QVIS (d) actionem a me poſtulabit (e), eam, prout res eſt (f), DABO

PLAVTI *prolog. Poenuli v.* 16.
BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt ſeruetis mea.*
A Graecis haec formula exprimitur verbis ΑΓΑΘΗ, ΤΥΧΗι, vel ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙ, ΑΓΑΘΟΣ ΔΑΙΜΩΝ, ΘΕΟΣ ΑΓΑΘΟΣ. APPIAN. *de bello ciuil. lib. IIII. pag.* 595. *et* 607. IOSEPH. *Antiqu. Iud. lib. XIIII. cap.* 7. SELDEN. *Marm. Arundel. pag.* 130. REINES. *Inſcript. pag.* 497. SMITH. *de ſept. eccl. Aſiae, pag.* 20. *ſeqq.* 56. 60. IAC. GRONOV. *Memor. Coſſonian. pag.* 142. 145. 148. Quum ergo in edicto tum ſollemni hanc formulam exſulaſſe non ſit veroſimile: eam illi merito praemiſimus.

(d) SI QVIS.] Verba haec, tamquam edictalia explicat VLPIANVS *lib. I. ad edict. l.* 1. *D. de verb. ſign.* Quum enim feminis poſtulantibus alias parum faueat praetor, exiſtimare quis potuiſſet, eum hic maſculis tantum actionem promittere: maxime quum alias coniungere ſoleat vtrumque ſexum: QVI QVAEVE. *l.* 2. §. 1. *D. de cap. minut. l.* 1. *pr. D. ad exhib.* At euellere hunc ſcrupulum volens VLPIANVS, verbum hoc SI QVIS tam feminas, quam maſculos, complecti monet. Quod et alibi monuit *l.* 3. §. 1. *D. de negot. geſt.* Quare genuinam *legis* 1. *D. de verb. ſignif.* ſpeciem non vidit CVIAC. *Tom. VIII. Oper. pag.* 478. *ſeq.* dum illam ad damni infecti cautionem retulit.

(e) *Poſtulabit.*] Actionem dabat praetor, ſed non niſi poſtulantibus. *l.* 1. *pr. D. de ſuperfic.* Exempla paſſim obuia ſunt. Apud CICERONEM *in Verr.* III. *cap.* 11. poſtulatum videmus iudicium de profeſſione agrorum. Apud EVMDEM *ad Att. lib.* II. *epiſt.* 24. damnatus iudicium poſtulaturus fuiſſe dicitur. Denique Seium apud praetorem vtilem de euictione actionem ſibi aduerſus Titium dari poſtulaſſe refert IVLIANVS *l.* 39. *pr. D. de euict.* Infames actionem non niſi pro certis perſonis poſtulare poterant, veluti pro fatuis. CAI. *lib.* I. *ad edict. prouinc. l.* 2. *D. de poſtul.* Et hinc de infamibus, veluti de iis, qui mercede conducti in ſcenam prodiiſſe, dicuntur, quaedam ad hunc edicti titulum notauit IDEM *ibid. l.* 2. D. *de his, qui not. infam.*

(f) *Prout res eſt.*] Dabat praetor poſtulantibus actionem, ſed cauſſa cognita. Hinc ſaepe eamdem poſtulantibus denegabat, idque iure. Nam *eius eſt denegare actionem, cuius eſt et* DARE: ait VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l.* 102. §. 1. D. *de reg. iur.* quem locum de abſolutione et condemnatione perpe-

DABO. (g)

Tit. II.

DE MAGISTRATVVM MVNICIPALIVM POTESTATE ET OFFICIO. (a)

Si

perperam exponit Cviac. *tom.* VIII. *Oper. pag.* 868. Ita actionem praetor denegabat contra ſeruum, quocum nulla era actio: Cai. *lib.* I. *ad edict. prou. l.* 107. D. *de reg. iur.* nec non contra patrem vel filium, niſi de peculio caſtrenſi: Cai. *ibid. l.* 4. D. *de iudic.* item aduerſus eum, cui priuilegium erat domum reuocandi: Ivlian. *lib.* I. *Dig.* * *l.* 2. *pr.* D. *eod. l.* 25. *l.* 27. D. *eod. l.* 15. D. *de juris dict.* vel eum, qui tutus erat exceptione, ſiue temporali, Cai. *ibid. l.* 3. D. *de except.* ſiue perpetua, veluti rei iudicatae. Vlp. *lib.* I. *ad edict. l.* 3. *pr.* D. *de popul. act.* Sed et actio aliquando ideo denegabatur, quod ei praeſcriptum eſſet; vel quod non competeret aduerſus heredes: Vlpian. *ibid. l.* 8. D. *eod.* vel, ſi vnius in actionibus popularibus minus intereſſet, quam alterius: Vlp. *ibid. l.* 3. §. 1. D. *eod.* vel vnus altero minus videretur idoneus. Pavll. *lib.* I. *ad edict. l.* 2. D. *eod.* Ita ad hunc edicti titulum commode referuntur tot veterum fragmenta, quorum ſpeciem vix vllus peruidit.

(g) Dabo.] En verbum ſollemne. Omnis enim praetoris iuris dictio abſoluebatur dando, dicendo, addicendo. Varro, *de lingua Lat. lib. V. cap.* 4. Ouid. *Faſt. lib.* I. *v.* 47. *ſeqq.* At aliquando iuſto plus ſibi indulgebat in dandis denegandiſue actionibus, nec omnes hac in re eandem normam ſeruabant, ceu patet ex Auctore *ad Herenn. lib.* II. *cap.* 13. Quin aliquando praetor actionem iuſtiſſime poſtulatam negabat. Qualia exempla ſunt apud Ciceron. *in Verr.* III. *cap.* 54. et Valer. Maxim. *Hiſtor. lib.* VII. *cap.* 7. *ex.* 7. Quae quum ita ſint, non mirum ſane eſt, poſtulationem illam atque impetrationem actionum demum ſublatam eſſe primum a Conſtantino M. ac deinde a Theodoſio. *l.* 1. *l.* 2. *C. de formul. et impetration. action. ſublat.* vbi omnino euoluenda ſunt *Paratitla* Cuiacii.

(a) Potestate et officio.] Hic tractatus de magiſtratuum municipalium iuris dictione, qui in pandectis poſtremum paene locum occupat, inter primos fuit in edicto perpetuo: idque recte obſeruarunt Cuiacius, Ob. Giphanius, Iac. Gothofredus, et

SI QVIS MVNICIPVM INCOLARVMVE (b) magiſtratibus, IVS DICENTIBVS (c), muneraue publica obire iubentibus

Corn. van Bynkershoek *Obſeru. lib.* II. *cap.* 25. Nobis hic probandum eſt, I. hunc titulum a primo *de actione danda* proximum fuiſſe: II. illud quatuor haec capita, quae hic ſiſtimus, comprehendiſſe. *Prius* facile praeſtamus. Quum enim ex *l.* 102. D. *de reg. iur.* conſtet, prooemium proxime excepiſſe titulum *de danda actione*, VLPIANVS autem *lib.* I. *ad edictum* de nulla alia, praeter illam, materia agat, quam de magiſtratuum municipalium iuris dictione: conſequens profecto eſt, vt titulum *de danda actione* proxime ſequutus ſit hic ipſe *de iurisdictione magiſtratuum municipalium. Poſterius* non minus facile demonſtramus. Nam primi capitis ſententiam ſeruauit CAIVS *lib.* I. *ad edict. prou. l.* 29. D. *ad municipal.* et VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l. vn.* D. *ſi quis ius dic. non obtemp.* ſecundum ex VLP. *ibid. l.* 1. D. *de fugitiu.* tertium ex VLP. *ibid. l.* 4. D. *de damn. infect.* poſtremum ex eodem *l.* 4. §. 7. D. *eod.* et *l.* 6. D. *de magiſtr. conu.* eruimus.

(b) INCOLARVMVE.] Hoc edicti caput multo breuius exhibuerunt Guil. Ranchinus et Ger. Noodt *ad Pand. lib.* II. *tit.* 3. *pag.* 51. Sed poſterior ipſe addit: *haec verba collegi ex rubrica et* l. vn. D. ſi quis ius dic. non obt. *nec dubito fuiſſe plura: eſt enim veroſimile, etiam in edicto fuiſſe a praetore propoſitum, cui danda ſit haec actio, et cui adplicanda poena, in edicto expreſſa.* Neſcio, an rationes bene ſubduxerit Noodtius. Id vero ſcio, verba, quae hic expreſſimus, fuiſſe edictalia. Ea enim ex inſtituto explicant CAI. *lib.* I. *ad edict. prou. l.* 29. D. *ad municip. et* CELS. *lib.* I. *Dig.* * *l.* 27. §. 2. D. *eod.*

(c) IVS DICENTIBVS.] Intelliguntur hic magiſtratus, non vrbani, (quippe qui ipſi in immorigeros animaduertere poſſunt ex lege Ateria Tarpeia, de qua Dionyſ. Halicarn. *lib. X. cap.* 57. *pag.* 674.) ſed municipales, quibus ea poteſtas non conceſſa eſt. Hinc VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l. vn. pr.* D. *ſi quis ius dic. non obtemp. omnibus magiſtratibus,* NON TAMEN DVVMVIRIS, *ſecundum ius poteſtatis ſuae conceſſum eſt, iuris dictionem ſuam defendere poenali iudicio.* Res ipſa ergo exigebat, vt praetor illis iuris dictione ſua ſubueniret. Ex quo ſimul patet, in mendo cubare libros, qui in *d. l. vn. pr.* pro *non tamen,*

bus (d), NON OBTEMPERABIT (e), in eum, QVANTI RES ERIT (f), intra annum iudicium dabo (g).

§. I.

men, quod et Haloandrina, et Florentina probat, legunt *non tantum*. Vid. Ant. Auguſtin. *Emendat. lib.* III. *cap.* 6.

(d) IVBENTIBVS.] Magiſtratuum municipalium erat, municipes atque incolas ad obeunda munera publica compellere. Quum vero ab illis maximopere abhorrerent homines: e re viſum eſt praetori, in hac quoque muneris parte iis ſubuenire. Saltim munerum publicorum hic factam eſſe mentionem colligimus ex loco CAII *lib. I. ad edict. prou. l.* 29. *D. ad municipal.* vbi ICtus: INCOLA *et his magiſtratibus parere debet, apud quos incola eſt, et apud quos ciuis eſt: nec tantum municipali iuris dictioni in vtroque municipio ſubiectus eſt, verum etiam omnibus* PVBLICIS MVNERIBVS *fungi debet.*

(e) OBTEMPERABIT.] Verba haec edictalia, quae tum *in rubrica*, tum in *l. vn. D. ſi quis ius dic. non obt.* ſuperſunt, ita ibidem interpretatur VLPIANVS: *is videtur ius dicenti non obtemperaſſe, qui, quod extremum in iuris dictione eſt, non fecerit, veluti, ſi quis rem mobilem vindicari a ſe paſſus non eſt, ſed duci eam vel ferri paſſus eſt. Ceterum ſi et ſequentia recuſauit, tunc non obtemperaſſe videtur.* Cui loco, ſatis in ſe perſpicuo, meras tenebras offundunt interpretes. Balduinus enim et Ranchinus ipſum textum ſuo arbitrio refingunt: celeberrimus vero Noodtius *extremum* accipit pro fine. Sed ſalua res eſt. Extremum in iuris dictione non eſt exſequutio, quae iam mixti imperii pars habetur; ſed ſententia. Qui ergo ſententiae non paret, ſed rem ad exſequutionem peruenire patitur, is ius dicenti non videtur obtemperaſſe, ceu exemplum ab VLPIANO additum docet. Si non tam actor vel reus, quam eorum tutores, curatores, vel procuratores ius dicentibus obtemperare nolint: ipſi tutores, curatores, procuratores iudicio hoc poenali tenentur. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l. vn.* §. 2. 3. *ſi quis ius dic. non obtemp.*

(f) QVANTI RES ERIT.] *Hoc iudicium non ad id, quod intereſt, ſed quanti ea res eſt, extenditur:* inquit VLPIANVS *ibid.* §. 4. id eſt, in veram quantitatem, quam alterutri addixit iudex, ceu ex locis ſimilibus *l.* 5. §. 1. *D. ſi quis eum, qui in ius voc. vi exem.* et *l.* 5. §. *vlt.* D. *qui ſatis dare cog.* probat Iac. Gothofred. *Animadu. iur. ciuil. cap.* 1.

(g) *Iudicium dabo.*] Quia hoc iudicium meram poenam continet:

§. I. Magiſtratus ac duumuiros ciuitatium (h) ſeruos FVGITIVOS (i) inueſtigare ac perſequi, ADPREHENSOSque (k) et

net: ideo neque poſt annum, neque in heredem datur. Ita VLPIAN. *lib. I. ad edict. l. vn.* §. *vlt. D. eod.*

(h) *Ciuitatium.*] Occaſione iuris dictionis municipalis hic quaedam de fugitiuis edixiſſe praetorem, recte obſeruarunt Iac. Gothofredus, aliique viri docti, et in his Ger. Noodtius *Comm. ad Pand. pag.* 258. et Ant. Schulting. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 230. idque luculenter probari poteſt ex fragmentis VLPIANI *lib. I. ad edict. l.* 1. *D. de fugit.* et *l.* 22. *D. de iniur.* Nam et in hoc potiſſimum poſitum erat magiſtratuum municipalium officium, vt ſeruos fugitiuos e fuga retraherent, poena iis propoſita, qui negligentius hoc fungerentur officio. *l.* 1. §. 2. *l. penult. D. de fugitiu.* Speciatim LIMENARCHIS id negotii fuerat datum, *l. penult. D. eod.* id eſt, portuum cuſtodibus, quorum et alibi inter munera publica municipalia fit mentio, *l. vlt.* §. 10. *D. de mun. et honor. l.* 38. *C. de lib. cauſſ.* et apud Gruter. *Inſcript. pag.* 427. 9. Vbi enim facilius deprendi potuiſſent fugitiui, quam in portubus?

(i) FVGITIVOS.] Hic quemadmodum alias ab *errone* diſtinguatur, docet Labeo apud Vlpianum *l.* 17. §. 14. *D. de edict. aedilit.* In hoc edicto et erro inter fugitiuos eſt: non autem ex fugitiua natus. IDEM *ibid. l.* 1. §. 5. D. *eod.*

(k) ADPREHENSOSque.] Inueſtigandis adprehendendiſque fugitiuis operas locabant FVGITIVARII, de quibus ex inſtituto Cuiac. *Obſ. lib. V. cap.* 8. *lib. XVII. cap.* 10. *lib. XXI. cap.* 11. Quum vero hi, ad quaeſtum ſuum attentiſſimi, iſtis plerumque ingenuis manus iniicerent, eoſque pro fugitiuis in publicum deducerent: his iniuriarum actionem competere monuit VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 20. D. *de iniur.* Ceterum et fugitiuariis, et magiſtratibus, fugitiuos perſequentibus, quam maxime fauebant leges, partim quod maxima pars facultatum plerumque in mancipiis conſiſteret: partim quod ipſius rei publicae intereſſet, omnibus modis cauere, ne fugitiui ad hoſtes vel barbaros elaberentur. Et eo pertinent omnia SCta et edicta de inueſtigandis fugitiuis, puniendiſque, qui illis receptum dederint, quae fuſius recenſet VLPIANVS *lib. I. ad edict. l.* 1. *pr.* §. 1. et 2. *D. de fugitiu.*

(l) De-

et IN PVBLICVM DEDVCTOS (l), DILIGENTI CVSTODIA (m) coercere, perſcriptiſque NOMINIBVS ac NOTIS (n) ad PRAE-

(l) DEDVCTOS.] Vnuſquiſque, qui fugitiuum adprehenderat, eum in publicum deducere debebat. IN PVBLICVM vero DEDVCI dicebantur, qui magiſtratibus municipalibus tradebantur, publiciſque miniſteriis. Ita verba haec edictalia explicat VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. *et* 6. *D. de fugitiu.*

(m) DILIGENTI CVSTODIA.] Fugitiuorum tam ingenioſa eſt improbitas, vt eos vix Argus cuſtodiat. Plaut. *Captiu. I.* 2. *v.* 7.

Liber captiuus auis fere conſimilis eſt.
Semel fugiendi ſi data eſt occaſio,
Satis eſt: numquam poſt illum poſſis prendere.

Merito ergo monentur magiſtratus, fugitiuos DILIGENTER CVSTODIRE, ne euadant. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 1. §. 4. *D. de fugitiu.* qui et §. 7. addit, DILIGENTEM CVSTODIAM *etiam vincire permittere.*

(n) NOTIS.] Fuiſſe haec in edicto, teſtem habemus VLPIANVM *lib. I. ad edict. l.* 1. §. 8. *D. eod.* ita ſcribentem: *tamdiu autem cuſtodiuntur, quamdiu ad praefectum vigilum vel ad praeſidem deducantur, eorumque* NOMINA et NOTAE, *et cuius ſe quis eſſe dicat, ad magiſtratum deferantur, vt facilius agnoſci et percipi fugitiui poſſint.* NOTAE *autem verbo etiam cicatrices continentur.* Quae de NOTIS hic monuit praetor, ea non ſolum ad cicatrices fortuitas, vel in poenam inflictas, ſed et maxime ad illas, quibus certae gentes vel religionis vel diſcriminis cauſſa ſuos deformabant. Sane de Aſſyriis tale quid memoriae prodidit Lucian. *de dea Syra, tom. II. pag.* 684. de Aegyptiis Sex. Empir. *Pyrrhon. hypot. lib. II. cap.* 24. de Aethiopibus idem *ibid. lib. I. cap.* 14. de Zabiis Hottingerus *Hiſtor. orient. lib. I. cap.* 8. de Thracibus Herodot. *lib. V.* de Dacis et Sarmatis Plin. *Hiſt. nat. lib. XXII. cap.* 1. et Sext. Empir. *ibid. lib. III. cap.* 24. de Gelonis Virgil. *Georg. lib. II. v.* 115. et Claudian. *in Ruffin. lib. I. v.* 313. de Britannis et Pictis Tertullian. *de vel. virg. cap.* 10. et Claudian. *de bello Get. v.* 417. Praeterea ipſi Romani ſeruos ſuos typo quodam, vt ab aliis internoſci poſſent, notabant, vti et milites, fabricenſes, et aquarios. Veget. *de re milit. lib. II. cap.* 5. *l.* 3. *C. de fabric. l.* 10. *C. de aquaed.* Stewech. *ad Veget. pag.* 82. et Turneb. *Aduerſ. lib. XXIIII. c.* 12. Quum ergo hae notae non modo

PRAEFECTVM VIGILVM (o) praeſidemue prouinciae mitti iubebo.

§. II. Si quem magiſtratus vel duumuiri ciuitatium DAMNI INFECTI (p) ſuo nomine promittere, alienoue ſatis dare iubebunt (q), neue ante praefinitum diem promiſſum ſatiſue datum erit (r): eum, cui, de calumnia iuranti, cautum non erit,

do patriam, ſed et ſcelera ipſumque dominum fugitiui proderent: nemo non intelligit, cur notas illas adcurate perſcribi iuſſerit praetor.

(o) PRAEFECTVM VIGILVM.] Sequimur hic VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 1. §. 8. *D. de fugit.* Et ſane ad praefecti vigilum officium et hoc pertinebat, vt fugitiuos conquirerent, eoſque redderent dominis. *l. vlt. D. de off. praef. vig.* de praeſidibus prouinciarum praeter Vlpianum teſtem habemus Paullum *l.* 4. *D. de fugitiu.*

(p) DAMNI INFECTI.) De *damno infecto* quaedam initio ſtatim edicti ſui ſanxiſſe praetorem, viderunt viri docti, quotquot de edicti perpetui ſerie atque ordine fuere ſolliciti, veluti Ob. Giphanius *Oecon. iur. pag.* 124. Iac. Cuiac. *Obſ. lib. VII. cap.* 15. Corn. van Bynkershoek *Obſ. lib. II. cap.* 25. Et ſane res extra omnem dubitationis aleam poſita eſt. De ea enim cautione ipſo *commentariorum libro I.* egerunt VLPIANVS *l.* 1. *l.* 4. *D. damn. infect.* PAVLLVS *l.* 5. *D. eod.* CAIVS *l.* 6. *D. eod.* Occaſionem, qua praetor quaedam ad hanc cautionem pertinentia occupauit, ita deſcribit VLPIANVS *d. l.* 1. *quum res celeritatem deſideraret, et periculoſa dilatio praetori videretur, ſi ex hac cauſſa iuris dictionem ſibi reſervaret: magiſtratibus municipalibus delegandum hoc recte putauit.*

(q) *Satis dare iubebunt.*] Cautio damni infecti ideo neceſſaria erat, quia *eueniebat, vt nonnumquam damno dato nulla competeret actio, non interpoſita antea cautione: veluti ſi vicini aedes ruinoſae in noſtras aedes ceciderint, adeo, vt pleriſque placuerit, ne cogi quidem eum poſſe, vt rudera tollat, ſi modo omnia, quae iaceant, pro derelicto habeat.* Ita CAI. *lib. I. ad edict. prou. l. 6. D. damn. infect.*

(r) *Satiſue datum non erit.*] Duas res magiſtratibus municipalibus praetor praeſeſue iniunxerat, CAVTIONEM et POSSESSIONEM: cetera ſuae iuris dictioni reſeruauerat. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 3. D. *damn. inf.* Quamuis enim

erit, in poſſeſſionem eivs rei (s), cuius nomine, vt caueatur, poſtulatum eſt, mittent. Si quis rem ex magiſtratuum vel duumuirorum decreto poſſideri paſſus non erit: ego (t) rem, cuius nomine caueri postvlatvm est (u), dvm ei, qvi aberit, privs domvm denvnciari ivbeam (x), cauſ-

enim iubere caueri praetoria ſtipulatione, et in poſſeſſionem mittere, imperii magis ſit, quam iuris dictionis, Vlpian. *lib.* I. *ad edict. l.* 4. D. *de iuris dict.* eaque, quae magis imperii ſunt, quam iuriſdictionis, veluti reſtituere in integrum aut bona rei ſeruandae cauſſa iubere poſſidere, aut dotis ſeruandae cauſſa, aut legatorum ſeruandorum cauſſa, a magiſtratibus municipalibus explicari nequeant: pavll. *lib. I. ad edict. l.* 26. *D. ad municipal.* damni tamen infecti nomine caueri ideo recte iubebant, quod praetor hoc illis ſpeciatim mandaſſet. *d. l.* 4. §. 3. *D. damn. infect.* Cuiac. *Recitat. ad Paull. lib. I. ad edict. pag.* 4. 5.

(s) Eivs rei.] Haec quoque verba edictalia ſunt, quae ita interpretatur Paullus *lib. I. ad edict. l.* 4. §. I. *D. damn. infect. ſi intra diem a praetore conſtituendum non caueatur: in poſſeſſionem eius rei mittendus eſt.* Eivs rei *ſic accipe, ſiue tota res ſit, ſiue pars rei.*

(t) *Ego.*] Magiſtratus municipales decernere miſſionem, at non admittentem miſſum ne pignoribus quidem captis coërcere poterant. Hinc ſi forte duraretur non caueri, vt poſſidere liceret, quod cauſſa cognita fieri ſolebat, non duumuiri, ſed praetor, vel praeſes permittebat, itemque, vt ex cauſſa decederetur de poſſeſſione. Vlpian. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 2. *et* §. 4. *D. eod.* Rem omnem eleganter explicat Cuiac. *Recit. ad Paulli lib. I. ad edict. pag.* 6. 7.

(u) Postvlatvm est.] Nam iudicium hoc certam habet conditionem, si postvlatvm est. Alioquin datur ei, qui non eſt admiſſus, actio in factum. Vlpian. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 2. *eod.*

(x) Denvnciari ivbeam.] Sunt et haec verba edictalia, quae ſeruauit expoſuitque Vlpian. *ibid. d. l.* 4. §. 5. *eod.* vbi obſeruat, abesse et eum videri, qui in iure non eſt: denvnciare vero domvm idem eſſe, ac denunciare ad praedium, vel procuratori abſentis, vel inquilinis, vel, ſi non ſit, cui fieri poſſit denunciatio, (quod iacente hereditate, vel non exſiſtente

cauſſa cognita poſſideri iubebo (y). Contra ipſos quoque magiſtratus duumuiroſue ciuitatium, qui neque caueri, neque poſſideri iuſſerint (z), quanti ea res eſt, cuius nomine damni infecti cautum non erit, POSTVLANTI (aa) iudicium dabo.

te herede contingere poteſt), libellum ad ipſas aedes proponere. Satis vero verecunde praetor DENVNCIARI DOMVM iubet, non extrahi de domo ſua. VLPIAN. *ibid.* Nemo enim de domo ſua extrahi debet. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 103. *D. de reg. iur.* Et quamuis is, qui domi eſt, aliquando in ius vocari poſſit: de domo tamen ſua extrahi non debet. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 21. *D. de in ius voc.* Satis enim poenae ſubire videtur, qui non defenditur et latitat, quod aduerſarius in poſſeſſionem bonorum eius mittitur. Si tamen aditum ad ſe praebet, aut ex publico conſpicitur, eum recte in ius vocari, dixerat Iulianus. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 19. *D. eod.* Quae loca omnia ad hunc *de damno infecto* titulum recte retulit Cuiac. *Recitat. ad Paulli lib. I. ad edict. pag.* 9. 10.

(y) *Poſſideri iubebo.*] Tunc miſſus eſt in conditione vſucapiendi. Si plures cauere iubentur, vno non cauente, in eius portionem fit miſſio. Contra plures, hanc exigentes cautionem, aequaliter omnes in poſſeſſionem eunt. Quin dominus et vſufructuarius, exigentes hanc cautionem, ſimul audiuntur. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 5. *D. damn. inf.* Si dies cautioni praeſtitutus praeteriit, praetoris vel praeſidis eſt, ex cauſſa vel reum notare, vel protelare diem: et, ſi hoc localem exigit inquiſitionem, rem ad magiſtratus municipales remittere. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. *pr. D. eod.*

(z) *Poſſideri iuſſerint.*] Sententiam hanc debemus VLPIANO *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 7. *D. damn. infect.* vbi illam his verbis complectitur: *in eum, qui quid eorum, quae ſupra ſcripta ſunt, non curauerit, quanti ea res eſt, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur, quod non ad quantitatem, ſed ad id, quod intereſt, refertur, et ad vtilitatem venit, non ad poenam.* Attamen §. 9. ceſſare monet hoc iudicium, ſi tam vicinum vrbi ſit municipium, vt, magiſtratu ſe non interponente, praetor vel praeſes adiri potuiſſet.

(aa) POSTVLANTI.] POSTVLARE hic proprie dicimus pro tribunali petere, non alibi. VLPIAN.

dabo. (bb)

§. III. Si qua alia in re officio ſuo minus diligenter functi eſſe dicentur (cc): quanti ea res erit, aduerſus illos (dd) iudicium dabo. (ee)

TIT.

PIAN. *ibid. l.* 4. §. 8. *eod.* Vbicumque enim cauſſae cognitio eſt, ibi praetor deſideratur. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 105. *D. de reg. iur.* Ceterum ex priore loco, magiſtratus municipales tribunal habuiſſe, male colligit Cuiac. *Recitat. ad Paull. lib. I. ad edict. pag.* 10. Neque enim hic locus ad magiſtratus municipales, ſed ad praetorem vel praeſidem, a quibus haec actio ſubſidiaria aduerſus duumuiros impetranda erat, pertinet. Tribunal quidem duumuiris aedilibuſque municipalibus tribui animaduertimus apud Sueton. *de claris rhetor. cap.* 6. et in marmoribus apud Reineſ. *Inſcript. claſſ. II. n.*89. *claſſ. VI. n.*44. ſed tunc id nomen καταχρηστικῶς tribuitur biſellio, de quo poſt Chimentellium *de honore biſellii* plura dixit Noriſ. *Cenotaph. Piſan. diſſ. I. cap.* 3. *pag.* 39.

(bb) *Iudicium dabo.*] Quae actio quum rei habeat perſequutionem, et heredi, et in heredem, et in perpetuum datur. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 10. *D. damn. infect.*

(cc) *Functi eſſe dicentur.*] Caput hoc de actione ſubſidiaria aduerſus magiſtratus hic locum inueniſſe, plura, quae paullo poſt adferemus, interpretum fragmenta teſtantur. At qualis diligentia exigitur a magiſtratibus? Reſpondet VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 6. *de adminiſtr. rer. ad ciuitat. pertin.* eos non ſolum dolum, ſed et latam negligentiam, et hoc amplius etiam diligentiam praeſtare debere.

(dd) *Adverſus illos.*] Et quidem ſi plures, aduerſus ſingulos pro rata, quoties ex culpa vel negligentia conueniuntur; aduerſus ſingulos in ſolidum, ſi ex dolo. *l.* 7. *D. de magiſtr. conuen.* Plures enim magiſtratus vnius hominis vicem ſuſtinent. Et hoc plerumque lege municipali eis datur. Verum etſi non eſt datum, dummodo non denegatum, moribus competit. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 25. *D. de adminiſtr. rer. ad ciu. pert.*

(ee) *Iudicium dabo.*] Datur et aduerſus magiſtratuum heredes ex reſcripto diui Pii, quod fuſius explicat VLPIAN. *ibid. l.* 6. *D. de magiſtr. conuen.* immo et aduerſus patrem, quo volente magiſtratum ſuſcepit.

TIT. III.

DE MODO IVRISDICTIONIS.

(VLPIANVS LIB. II.)

MAgiſtratum ROMAE (a) vel in municipiis extra terminos iuris dictionis ſuae (b), vel de maiore NOMINE (c) cauſſaue,

(a) ROMAE.] Proximum in edicto fuiſſe hoc *de modo iuris dictionis* caput, recte obſeruauit Iac. Gothofredus in *ſerie edicti perpetui.* Ipſam edicti ſententiam breuiter, ſuo more, complexus eſt PAVLLVS *lib. I. ad edict. l. vlt. D. de iuris dict.* dum ait : *extra territorium ius dicenti impune non paretur.* TERRITORIVM proprie non erat vrbis et prouinciarum, ſed municipiorum : vti recte obſeruauit Cuiac. *Recitat. ad Paulli lib. I. ad edict. pag.* 2. *ſeqq.* Ex quo recte colligit vir doctiſſimus, hoc fragmentum non ad vrbanam vel prouincialem, ſed ad municipalem iuris dictionem pertinere. Et priorem ſane obſeruationem ſatis eſſe ſolidam, patet ex Siculo Flacco *de condit. agror. pag.* 24. 25. et Nic. Rigaltii *gloſſis agrimenſ. pag.* 324. At veriſſimum tamen eſt, praetorem etiam Romanarum iuris dictionum fines rexiſſe. ROMAE ſane hic factam eſſe mentionem, diſcimus ex PAVLLI *lib. I. ad edict. l.* 2. *pr. D. de verb. ſign.* vbi id vocabulum exponit, et, quid inter *Romam* et vrbem interſit, luculenter oſtendit.

(b) *Iuris dictionis ſuae.*] Si manifeſtum erat, magiſtratum extra iuris dictionis ſuae terminos ius dicere : ad eum vocatus impune non parebat. Contra ſi dubia eſſet iuris dictio : idem PAVLLVS *lib. I. ad edict. l.* 2. *D. ſi quis in ius voc. non ier.* monet, vocatum venire debuiſſe, vt hoc ipſum ſciretur, an eius ſit iuris dictio.

(c) NOMINE.] Verbum edictale, quod ita interpretatur PAVLLVS *lib. I. ad edict. l.* 4. *D. de verb. ſign.* NOMINIS *adpellatione rem ſignificari, Proculus ait.* Et ita quidem Florentiae legitur, nec aliter in codice, quo vſi ſunt auctores Βασιλικῶν, qui id exprimunt per *χρημάτων*, id eſt, *rationes* vel *nomina*, vt mirum ſit, lectionem vulgarem, quae pro *nomine* ſubſtituit *pecuniam*, tam acri et defendere non modo Alciatum, ſed et Io. Goddeum *in Comment. ad tit. de verb. ſignific. pag.* 113. ſeqq.

ue, quam cuique conceſſum eſt (d), ius dicere non patiar, nec quemquam, vt, ita ius dicturo obtemperet, cogam.

TIT. IIII.

DE VADIMONIIS. (a)

QVi in ius vocatus, vades ſe daturum promittet, eum fideiuſſores vadimonii ſiſtendi cauſſa PRO REI QVALITATE

ſequ. Quod ad rem ipſam attinet, nulli omnino magiſtratui licebat de maiore nomine vel cauſſa, quam conceſſum erat, ius dicere. Idque non modo de magiſtratibus municipalibus intelligendum eſt, *quos* SVPRA IVRIS DICTIONEM SVAM ius dicere poſſe negat Paullus *Sentent. recept. lib. V. tit.* 5. §. 1. verum etiam de vrbanis, vti mox ex inſtituto demonſtrabimus. Attamen ſupra modum iuris dictionis ius dici non videtur, I. ſi quis cum eodem pluribus actionibus agit, quarum ſingularum quantitas intra iuris dictionem iudicantis eſt. II. Si maior quidem quantitas, at per modum reconuentionis petitur. III. Si plures agant, ac ſinguli ratam ſuam petant, veluti iudicio familiae erciſcundae. Ita Oſilius et Proculus: quamuis hoc tertio caſu magis totam rem, quae petitur, conſiderandam eſſe contendant Caſſius et Pegaſus, quorum ſententiam probat CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 11. *D. de iuriſd.* IIII. Si ita conuenerit inter litigantes, vt de re maiori apud magiſtratum minorem agant. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 28. *D. ad municipal.* V. Si ex poſtfacto reus poſſidere aliquid coeperit, quod iuris dictionis modum excedat. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 4. *D. de hered. petit.* Quam genuinam huius legis ſpeciem eſſe, recte vidit Cuiac. *Recitat. ad Paull. lib. I. ad edict. pag.* 13.

(d) *Conceſſum eſt.*] Saepe ad certam ſummam vel cauſſam reſtricta erat iuris dictio. Exemplo eſſe poſſunt fideicommiſſa, quorum de maiore ſumma conſules, de minore praetores fideicommiſſarii ius dicebant. Quinctilian. *Inſt. orat. lib. III. cap.* 6. CVIAC. *Obſ. lib. XXI. cap.* 34.

(a) *De vadimoniis.*] Ordinem hunc ipſa praeſtabunt veterum interpretum, quae ſuo ſingula

TATE LOCVPLETES DARE IVBEBO. (b)

§. I. Si de certo die, quo die abſens ſiſtatur, non conuenerit (c): itineri faciundo VICENA MILLIA PASSVVM IN SINGVLOS DIES, PRAETER EVM DIEM, QVO CAVTVM PROMISSVM, ET IN QVEM SISTI OPORTEBIT, DINVMERARI IVBEBO. (d)

§. II.

gula loco adſeremus fragmenta. Nec de ſententia huius edicti quiſquam dubitabit, qui adnotationes noſtras paullo adcuratius expenderit.

(b) DARE IVBEBO.] Hanc edicti ſententiam nobis ſeruauit PAVLLVS *lib. I. ad edict. l. 1. D. in ius vocatus vt eat : edicto cauetur, vt fideiuſſor, iudicii ſiſtendi cauſſa datus, pro rei qualitate locuples detur, exceptis neceſſariis perſonis : ibi enim qualemcumque accipi iubet.* Vbi tamen duo monenda ſunt. *Primum*, quod in edicto procul dubio non fuerit : *iudicii ſiſtendi cauſſa*, ſed : *vadimonii ſiſtendi cauſſa.* Erat enim haec loquutio huic rei propria, et non modo Iuliani temporibus, ſed et multo poſt in foro recepta, ceu patet ex loco *Pariatoris legum Moſaic. et Roman. tit.* 2. §. 6. a Triboniano demum et reliquis Pandectarum collectoribus vbique expuncta. Salmaſ. de modo *vſurar. cap.* 16. *Alterum*, quod exceptio de perſonis neceſſariis et coniunctis, quam hic adſuit PAVLLVS, vera quidem ſit, ſed ad hunc titulum omnino non pertineat, quia edictum illud de perſonis coniunctis, quod integrum ſupereſt, *libro* demum V. *ad edictum* interpretatus eſt VLPIANVS *l. 2. §. 2. ſequ. D. qui ſatis dar. cogant.*

(c) *Non conuenerit.*] Vadimonium ita concipiebatur, vt fideiuſſores, reum certo die adfuturum, ſponderent, *l. 8. pr. D. qui ſatis dar. cogant.* qui dies plerumque erat perendinus : vnde *comperendinare* et *comperendinatio* apud Ciceron. *pro Muraen. cap.* 12. *in Verrem II. cap.* 11. Plin. *lib. VI. epiſt.* 2. de qua *comperendinatione* eruditam diſſertationem edidit Io. Albertus Spies, Noribergenſis, Lipſiae anno 1728. Quum vero et pro abſentibus aliquando promitteretur vadimonium, ne in eorum bona iretur, Cic. *pro P. Quinct. cap.* 5. non potuit non quaeſtio naſci, quot dierum induciae concedendae ſint reo, pro quo promiſſum ſit vadimonium? Quam ipſam quaeſtionem hic decidit praetor.

(d) DINVMERARI IVBEBO.] Huius

§. II. Si quis vadimonium non obibit, neque MAIORE PARTE DIEI (e), ad quem eum adfuturum promiſſum eſt, ſiſte-

Huius edicti non modo ſententiam, verum etiam verba ipſa ſeruauit CAIVS *lib. I. ad edict. prouinc. l.* I. *D. ſi quis caut. in iud. ſiſt. cauſſ. fact. non obtemp. Vicena*, inquit, *millia paſſuum in ſingulos dies dinumerari praetor iubet, praeter eum diem, quo cautum promittitur, et in quem ſiſtere in iudicium oportet. Nam ſane talis diei dinumeratio neutri litigatorum oneroſa eſt.* Qualia fere etiam ſunt, quae habet VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 3. *pr. D. de verbor. ſignif.* Vicenorum millium paſſuum erat iter diurnum, admodum modicum, cuius et in aliis cauſſis forenſibus habebatur ratio. *l.* 2. §. 3. *D. quis ordo in bon. poſſeſſ.* §. 16. *Inſt.* et *l.* 13. §. 2. *D. de excuſat. tut.* Iter ſane illud diebus aeſtiuis ſingulis conficiebat iuſtus exercitus, Veget. *de re milit. lib. I. cap.* 9. immo et Hadrianus imp. id ſaepe pedibus feciſſe fertur. Spartian. *Hadrian. cap.* 10.

(e) MAIORE PARTE DIEI.] Sunt haec verba τοπικὰ, quae ita interpretatur PAVLLVS *lib. I. ad edict. l.* 2. §. 1. *D. de verb. ſignif. cuiuſque* DIEI MAIOR PARS *eſt horarum ſeptem primarum diei, non ſupremarum.* Similiter Seruius ad illa Virgilii *Aeneid. lib. VIIII. v.* 156.

Nunc adeo MELIOR *quoniam* PARS *acta* DIEI *eſt.*

MELIOR, inquit, *id eſt*, MAIOR *et prima. Septima enim ab ortu hora, ſtrepitus forenſis conticeſcere ſolebat.* Martialis *Epigramm. lib. IIII. epigr.* 8.

Prima *ſalutantes atque* altera *continet hora*:
Exercet raucos tertia *cauſſidicos*:
In quintam varios extendit Roma labores:
Sexta *quies laſſis* : ſeptima *finis erit.*

Quibus geminum eſt vetus epigramma Graecum, quod ſimul αἰνιγματῶδές τι continet, adlatum a Grotio *Florum ſparſ. ad ius Iuſtin. pag.* 299.

Ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται, αἱ δὲ μετ᾽ αὐτὰς
Γράμμασι δεικνύμεναι ΖΗΘΙ λέγουσι βροτοῖς.

Sex operis aptae, poſt has, quas exigis, horas
Prandia litterulis ſumere quoſque monent.

Vbi ſcholiaſtes vetus: Φησὶ, δεῖν μέχρι τῆς ἕκτης ὥρας τῆς ἡμέρας ἐργάζεσθαι· μετὰ δὲ ταύτην ἐπ᾽ ἄριστον ἔρχεσθαι. Τοῦτο δὲ φησί δηλοῦν καὶ τὸ ὡρολόγιον. Τὰ γὰρ μετὰ τὴν ἕκτην σημεῖα, τουτέστι τὸ τῆς ἑβδομῆς τὸ Ζ, καὶ τῆς ὀγδόης τὸ Η, καὶ τῆς ἐννεάτης τὸ Θ, καὶ τῆς δεκάτης τὸ Ι,

ſiſtetur, neque defendetur excuſabiturue (f): in fideiuſſores, quanti ea res eſt, actionem dabo. (g)

TIT. V.

DE LITE VINDICIARVM. (a)

(PAVLLVS LIB. II.)

Qui

κατὰ συλλάβας συναπτόμενα ΖΗΘΙ δίδωσιν ἀναγινώσκειν, τουτέστι προτρέπεται· φάγε ἵνα ζῆν ἔχῃς. Hoc dicit: *ad ſextam vſque diei horam laborandum eſſe, poſt eam eundum ad prandium. Idque ipſum horologium indicare. Nam poſt ſextam horam pro ſeptima nota eſt* Z, *pro octaua* H, *pro nona* Θ, *pro decima* I. *Quae litterae in ſyllabas collectae dant vocem* ZΗΘΙ, *id eſt, edere te iubent, vt viuere poſſis.* Quum itaque iam ſeptima hora ſtrepitus forenſis conticeſceret: fieri non potuit, quin deſertum vadimonium, commiſſaque videretur ſtipulatio, ſi quis reum, lapſa iam maiore diei parte, non ſtitiſſet.

(f) *Excuſabiturue.*] Iuſtam excuſationem praeter alias cauſſas praebebant feriae, eaque non modo a principibus, ſed et certo caſu a prouinciarum praeſidibus indictae: PAVLL. *lib.* I. *ad edict. l.* 4. *D. de fer.* quia diebus feriatis ius non dicitur, niſi res moram non fert: VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 3. *D. eod.* Excuſandi quoque videbantur fideiuſſores, quoties reus ante condemnationem deceſſerat. CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 5. *D. qui ſatis dar. cog.* Denique multo minus committi videbatur ſtipulatio, ſi quando ipſe praetor differret vadimonium: id quod eum facere potuiſſe, patet ex Epitomatore Liuii *lib. LXXXVI.* et Iuuenale *Sat. III. v.* 213.

(g) *Actionem dabo.*] Ita haec actio deſcribitur *l.* 2. *§.* 5. *D. ſi quis caut. in iud. ſiſt. cauſſ. fact. non obtemp.* Si in duplum, triplum, quadruplum conuentus erat reus, in tantum etiam fideiuſſores condemnabantur, quippe qui, quanti res erat, tenebantur. CAI. *lib. I. ad edict. prouinc. l.* 3. *D. ſi quis caut. in iudic. ſiſt. cauſſ. fact.*

(a) DE LITE VINDICIARVM.] Proximum hunc fuiſſe *de lite vindiciarum* titulum, partim ex interpretum fragmentis colligimus, partim ex Paulli *Sentent. recept. lib. I. tit.* 11. *§.* 1. vbi et pleraſque huius edicti ſententias ſeruauit. Et ſane quum PAVLLVS libro commentariorum primo de vadimoniis egerit, hic autem nouum auſpicatus ſit librum: de ordine dubitari vix poterit. Quid vero fuerit

QVi de vindiciis litigant (b), eos SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS VIAM DICAM, VINDICIASque

rit apud veteres LIS VINDICIARVM, luculenter docet Aſconius Paedianus *ad Ciceron. in Verrem I. cap.* 45. cuius verba, quamuis pluſcula, hic merito adſcribimus: LIS VINDICIARVM *eſt, quum litigatur de ea re, cuius incertum eſt, quis debeat eſſe poſſeſſor. Et ideo, qui eam tenet, ſatis det pro* PRAEDE LITIS VINDICIARVM *aduerſario ſuo, quo illi ſatis faciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum, de qua iurgium eſſet: rurſus ſponſione ipſe prouocatur ab aduerſario certae pecuniae aut aeſtimationis, quam amittat, niſi ſua ſit hereditas, de qua contenditur.* PRAEDES *ergo dicuntur ſatis datores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis eſt, ne interea, qui tenet, diffidens cauſſae poſſeſſionem deteriorem faciat, tecta diſſipet, excidat arbores, et culta deſerat.* Quae omnia quin edicto ſuo expreſſerit praetor, nemo dubitauerit.

(b) *De vindiciis litigant.*] Qui in XII. tabulis MANVM IN IVRE CONSERERE dicebantur: eos inſequente tempore de VINDICIIS LITIGARE vel CONTENDERE dicebant. Nimirum olim, qui de poſſeſſione litigabant, veniebant in rem praeſentem, ibique, facta manuum conſertione, quem actor ſuum eſſe fundum contendebat, eum contrauindicabat reus verbis ſollemnibus: ad quem ritum adludens Plaut. *Rudent.* IIII. 3. v. 85.

GR. *Neſcio, neque ego iſtas veſtras leges vrbanas ſcio:*
Niſi quia HVNC MEVM ESSE DICO. TR. EGO ITEM AIO ESSE MEVM.

At moris iſtius, quem veterem illam barbaramque μονομαχίαν adumbraſſe cenſet Abraamus Wielingius *de furto per lanc. et lic. concept. cap.* 1. §. 5. *pag.* 15. demum pertaeſum eſſe Romanos, docet Gell. *Noct. Atic. lib.* XX. *cap.* 10. cuius en verba: *poſtquam praetores, propagatis Italiae finibus, datis iuris dictionibus, negotiis occupati, proficiſci vindiciarum dandarum cauſſa in longinquas res grauati ſunt, inſtitutum eſt contra XII. tabulas tacito conſenſu, vt litigantes non in iure manum conſererent, ſed* EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCARENT, *id eſt, alter alterum ad conſerendam manum in rem, de qua agebatur, vocaret, atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, vti vnam glebam in ius in vrbem ad praetorem deferrent, et in ea gleba, tamquam in toto agro, vindicarent.* Haec Gellius, ex quo diſcimus, primum ipſum praetorem cum litigantibus in rem prae-

ſentem

que SVMERE iubebo (c). Poſt deinde alterutri vindicantium, qui REM (d), de qua agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab

ſentem iuiſſe, ibique hos conſerta manu vindicaſſe et contrauindicaſſe: poſtea vero ſolos litigantes, altero alterum ex iure manum conſertum vocante; eo profectos eſſe, adlataque gleba, vel ſimili rei ſymbolo, in ea vindicaſſe. Quod iam Ennii tempore factum eſſe, patet ex eius verſibus apud Ciceronem:

Non EX IVRE MANVM CONSERTVM, *ſed mage ferro*
Rem repetunt, regnumque petunt vadunt ſolida vi.

Vbi et verba forenſia, prout ea deſcripſit Gellius, occurrunt, et *ſolida vis* opponitur forenſi illi atque *imaginariae.* Denique et iter hoc litigantium in rem praeſentem obſoleuit, ritus vetuſtiſſimi tantum vmbra quadam relicta. Solebat enim actor quidem reum ex iure manum conſertum in rem praeſentem vocare: ſed reus eumdem illico reuocabat verbis ſollemnibus: VNDE TV ME EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Tum e ſublimi proclamante praetore: SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS VIAM DICO. INITE VIAM, litigatoribus, duce quodam ſapiente, adhibitiſque teſtibus, iter imaginarium per forum conficiebant, ac clamante iterum praetore: REDITE VIAM, eodem duce, redibant. Ita enim hiſtrioniam hanc forenſem deſcribit, nec ſine ſale exagitat Cicero *pro Muraen. cap.* 12.

(c) *Iubebo*] Fuerunt haec olim in edicto. Feſtus: SVPERSTITES, inquit, *teſtes praeſentes ſignificat. Cuius rei teſtimonium eſt, quod* SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS, *ii, inter quos controuerſia eſt*, VINDICIAS SVMERE *iubebantur.* Vbi vero iubebantur. Non ſane in XII. tabulis, ſed in edicto praetoris, vti iam obſeruauit Iac. Gothofredus *ad leges XII. tabular. pag.* 113. Attamen quia haec verba ſummam vetuſtatem redolent, nec adeo certum eſt, ea in edicto ſuo retinuiſſe Iulianum: illa, tamquam edictalia, praetermittere quidem noluimus, includenda tamen putauimus vncinolis, quippe incerti, an in edicto perpetuo talia exſtiterint.

(d) REM.] Vocabulum et hoc edictale eſt, quod interpretatur, eiuſque differentiam a PECVNIA oſtendit PAVLLVS *lib. I. ad edict. l.* 5. D. *de verb. ſignif.*

(e) *Ab*

ab altero poſſidet (e), dummodo ſe ea in re nihil deterius facturum, PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM (f) ſatis dederit (g), et ab aduerſario prouocatus, SPONSIONEM in eamdem pecuniam fecerit (h),

vin-

(e) *Ab altero poſſidet.*] Poſſeſſio vitioſa numquam alterutri litigantium proderat. Eſſe vero haec tria poſſeſſionis vitia, non ICti tantum ſciunt, ſed et Donatus *ad Terent. Eunuch. II. 3. v.* 27. monuit.

(f) PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM.] Sunt et haec verba ſollemnia, quemadmodum Aſconii Paediani teſtimonio probauimus. Iam addimus locum Ciceronis *in Verr. I. cap.* 45. *ſi quis teſtamento heredem ſe eſſe arbitraretur, quod tum non exſtaret: lege ageret in hereditatem, aut pro* PRAEDE LITIS VINDICIARVM, *quum ſatis accepiſſet, ſponſionem faceret. Ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, iure et maiores noſtri, et nos ſemper vſi ſumus.* Apud Valerium etiam Probum exſtant notae: P. P. L. V. id eſt, PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM. Ex quibus omnibus intelligitur, forenſem fuiſſe hanc formulam, quam in edicto ſuo inſuper habuiſſe praetorem, vix probabile eſt. Neque obſtat, in iure noſtro Iuſtinianeo de praede litis vindiciarum altum eſſe ſilentium. Idem enim hic egiſſe Tribonianum, quod ſupra de expuncto vadimonii vocabulo obſeruauimus, nemo non animaduertit.

(g) *Satis dederit.*] Quum fieri non poſſet, vt, qui pro praede litis vindiciarum ſatis accipiebat, omnes fundi arbuſculas dinumeraret, et ſingulas non deteriores fore, ſibi ſtipularetur: ad certam pecuniae ſummam redigebatur illa cautio, e. g. DECEM MILLIA SALVA FORE PROMITTIS? de qua ſtipulatione ad hunc titulum egit VLPIAN. *lib. II. ad edict. l. 67. pr. D. de verb. oblig.*

(h) *In eamdem pecuniam fecerit.*] Ad ſponſionem faciendam prouocatum eſſe eum, ſecundum quem praetor dederat vindicias, iam Ciceronis et Aſconii Paediani teſtimoniis probauimus. Addimus iam locum Arnobii *aduerſ. gent. lib. IIII. pag.* 138. qui ad eumdem adludens ritum: *quis,* inquit, *quaeſitor? quis arbiter ceruicibus tantis erit, vt inter perſonas huiuſmodi aut* VINDICIAS *iuſtas* DARE, *aut* SACRAMENTA *conetur pronunciare non iuſta?* Sacramentum enim hic eſt ſponſio. Ceterum edictale hoc fuiſſe vocabulum, diſcimus ex loco PAVLI

LI

vindicias dabo. (i)

§. I. Si, qui poſſidet, pro praede litis vindiciarum non ſatisdabit, petitori ſatis danti vindicias dabo. (k)

§. II. Neutro ſatisdante, poſſeſſorem, vti poſſidet, poſſidere (l), vel, ſi qua mihi iuſta cauſſa viſa fuerit (m), rem IN SEQVE-

LI *lib. III. ad edict. l. 7. D. de verb. ſignif.* vbi illud ita interpretatur ICtus: SPONSIO *adpellatur non ſolum, quae per ſponſus interrogationem fit, ſed omnis ſtipulatio promiſſione*: id eſt, proinde eſt, ſiue quis interroget: PROMITTISNE? an SPONDESNE? Grot. *Florum ſparſ. ad ius Iuſtin. pag.* 304.

(i) *Vindicias dabo.*] Ei dumtaxat vindicias dabat praetor, qui ciuiliter animoque ſibi habendi poſſidebat. Non ergo depoſitario, niſi depoſitum in creditum abiiſſet, de quo caſu diſſeruit VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 10. *D. de reb. cred.* neque commodatario, quia nemo commodando rem facit eius, cui commodauit, VLPIAN. *ibid. l. 9. D. commodati.* neque conductori, quia non ſolet locatio dominium mutare. VLPIAN. *ibid. l. 39. D. locat.* Qua occaſione et VLPIAN. *ibid. l. 32. D. pro ſoc.* de differentia ſocietatis et communionis, et PAVLVS *lib. II. ad edict. l. 5.* §. 1. *D. de verb. ſignif.* de locatione operarum et operis diſſeruiſſe videntur.

(k) *Vindicias dabo.*] Sententiam hanc integram debemus Paullo *ſentent. recept. lib. I. tit.* II. *cap.* I. cuius verbis paene gemina ſunt illa Diocletiani et Maximiani augg. *l.* 1. *C. uti poſſid. vti poſſidetis fundum, de quo agitur, quum ab altero nec vi, nec clam, nec precario poſſideatis, rector prouinciae vim fieri prohibebit. Satiſdationis vel* TRANSFERENDAE POSSESSIONIS *edicti perpetui forma ſeruata, de proprietate cognoſcet.* Poſtrema enim verba ad hanc ipſam *de tranſlatione poſſeſſionis* paragraphum pertinere; comparatis inter ſe Paulli et horum imperatorum verbis, facile intelliges.

(l) *Poſſidere.*] Sequuti et hic ſumus Paullum *Sentent. recept. lib. I. tit.* II. §. I. In pari enim cauſſa meliorem poſſidentis conditionem eſſe debere, expeditiſſimi iuris eſt.

(m) *Cauſſa viſa fuerit.*] Sequeſtrationi non niſi ob iuſtam cauſſam locum eſſe, ſatis conſtat. Vid. *l. 7. § vlt. D. qui ſatis dar. cog. l. 21. §. vlt. D. de adpellat. l. 22. §. 8. D. ſolut. matrim.*

SEQVESTRE DEPONI (n) iubebo.

§. III. Si quis hominem liberali cauſſa manu adſeret (o), ſiue eum in ſeruitutem vindicabit: SECVNDVM LIBERTATEM VINDICIAS DABO. (p)

TIT. VI.

DE IVDICIS DATIONE. (a)

Qui

(n) IN SEQVESTRE DEPONI.] Verba haec edictalia ſeruauit, expoſuitque PAVLLVS *lib. II. ad edict. l. 6. D. depoſ. proprie* IN SEQVESTRE EST DEPOSITVM, *quod a pluribus in ſolidum certa conditione cuſtodiendum reddendumque traditur.* Eodem fere modo vocabulum explicat Gell. *Noct. Att. lib. XX. cap.* 10.

(o) *Manu adſeret.*] Talis lex in ipſis XII. tabulis exſtitit Liu. *Hiſtor. lib. III. cap.* 43. Dionyſ. Halicarn. *lib. X. cap.* 32. §. 18. *l.* 2. §. 24. *D. de orig. iur.* Eam vero deinde, vti alias leges decemuirales, in edictum migraſſe, colligimus ex *rubrica*, et *l.* 2. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 9. *l.* 11. *l.* 13. *D. de liberal. cauſſ.* quamuis ex his textibus de loco, vbi de vindiciis ſecundum libertatem dandis egerit praetor, nihil certi conſtare, fateamur.

(p) SECVNDVM LIBERTATEM VINDICIAS DABO.] Verba haec antiqua et ſollemnia ſeruaſſe praetorem, perquam veroſimile eſt. Rationem, cur ſecundum libertatem vindicias dandas putauerint Romani, hanc reddidiſſe videtur PAVLLVS *lib. II. ad edict. l.* 106. *D. de reg. iur.* quod libertas ſit res inaeſtimabilis. Recte. Nam de re inaeſtimabili non deteriore reddenda nemo pro praede litis vindiciarum poterat ſatis promittere. Quare recte et acute Iac. Gothofred. in *Comm. ad reg. iur. pag.* 462. hoc PAVLLI fragmentum ad edictum *de lite vindiciarum* retulit, at perperam contra Cuiacium negauit, inaeſtimabile hic eſſe, quod certo pretio nequeat aeſtimari, aliter procul dubio initurus rationes, ſi ſpeciem huius legis ſatis perſpectam habuiſſet.

(a) IVDICIS DATIONE.] Poſteriorem hunc titulum illo *de lite vindiciarum* fuiſſe exiſtimamus, quia vindiciae iudicis dationem, quin et ipſam petitionem antecedebant. Priorem vero eumdem fuiſſe titulo *de formula iuris dictionis et albo corrupto*, ex eo patet, quod VLPIANVS et PAVLLVS de iudicis datione *libro II.* de for-

mula

QVi iuris dictioni praeſunt (b), quibuſue mandata eſt iuris dictio (c), ii, ſi ipſi non cognoſcent (d), iudices

mula iuris dictionis *libro III. ad edictum* egerunt.

(b) *Iuris dictioni praeſunt.*] Iudicem dare eſt actus iuris dictionis, quippe quae in DECERNENDO et IVDICIS DATIONE conſiſtebat. *Decernebat* magiſtratus, quoties ipſe extra ordinem cognoſcebat. Ordinarie vero, auditis litigantium adlegationibus, iudices, arbitros, recuperatores dabat. *l.* 12. *§.* 1. D. *de iudic.* Sigon. *de iure ciu. Rom. lib. I. cap.* 20. Ger. Noodtius *de iuris dict. lib. I. cap.* 5. *pag.* 99. *tom. I. Oper.*

(c) *Mandata eſt iuris dictio.*] Iis quoque, quibus mandata fuerat iuris dictio, iudices dare ius erat. *d. l.* 12. *§.* 1. D. *de iudic.* Edicto vero hoc fuiſſe expreſſum, colligimus ex IVLIAN. *lib. I. Digeſt. l.* 5. D. *de iudic.* vbi, quinam mandare iuris dictionem poſſint, ex inſtituto diſquirit: itemque ex PAVLLI *lib. II. ad edict. l.* 6. D. *eod.* et *l.* 12. D. *de offic. procoſ.* vbi et de mandata iuris dictione, et de datis a mandatario iudicibus diſſerit.

(d) *Non cognoſcent.*] Notio magiſtratus, quae ſine iudicis datione explicabatur, κυρίως vocabatur IVRIS DICTIO, veluti in lege Thoria apud Car. Sigon. *de iure Ital. lib. II. cap.* 2. itemque COGNITIO, cui in iure Iuſtinianeo plerumque additur epitheton EXTRAORDINARIA. Sed eo nos vti noluimus, quia viri docti id a Triboniano inuentum, ſaltim non admodum antiquum eſſe exiſtimant. Salmaſ. *de modo vſurar. cap.* 13. *pag.* 111. Schulting. in Πρῶτ. *Dig. lib. II. tit.* 1. *§.* 23. *pag.* 187. Neque tamen in magiſtratuum arbitrio erat, ipſine decernere, an iudices dare mallent: ſed certae erant cauſſae, de quibus extra ordinem cognoſcebant, quae *cognitiones*; aliae, quas iudicibus delegabant, quae *cauſſae ordinarii iuris* dicebantur, Sueton. *Claud. cap.* 15. eoque pertinent PAVLLI et CALLISTRATI *libri Cognitionum*, de quibus Merill. *Obſ. lib. II. cap.* 26. Erant etiam cognitiones, quas ipſi ſibi principes reſeruauerant, delegari ſolitae aliis, qui vocabantur IVDICES SACRARVM COGNITIONVM, Gruter. *Inſcript. pag.* 102. 9. 271. 4. 284. *ſequ.* Reineſ. *Inſcript. claſſ.* II. *n.* 16. IVDICES EX DELEGATIONIBVS SACRIS, Gruter. *pag.* 433. 4. VICE SACRA IVDICANTES, *l.* 16. *C. Th. de adpellat.* SACRI COGNITORES, *l.* 3. *C. vbi ſenat. l.* 5. *C. quorum adpell. non recip.*

ces (e), ARBITROS (f), recuperatoreſue, qui de cauſſa iudicent, ſententiamque ex formula ferant (g), dabunt.

§. I.

recip. a quibus an prouocari potuerit, diſquirit Cuiacius *Obſeru. lib.* XVI. *cap.* 2.

(e) *Iudices.*] Iudices, arbitri, recuperatores legebantur ex decuriis iudicum, quarum initio tres, poſtea ex inſtituto Auguſti quatuor fuere, addita quippe decuria DVCENARIORVM. Quintam porro decuriam adiecit C. Caligula, teſte Sueton. *Calig. cap.* 16. Hinc IVDICES EX QVINTA DECVRIA memorantur in marmore apud Gruter. *Inſcript. pag.* 51. *pag.* 402. 5. *pag.* 446. 2. 3. *pag.* 484. 3. et alibi paſſim. Sextam adiici petentibus id negauit Galba. Suet. *Galb. cap.* 14. Pedanei cur dicti ſint, quia res in vulgus nota, non addo. Id tamen moneo, hoc nomen illis non ideo eſſe inditum, quod pedites inceſſerint, quamuis id ſibi perſuaſerit Pancirol. *de claris Legum interpret. lib.* I. *cap.* 2. *pag.* 16.

(f) ARBITROS.] Vocabulum hoc edictale ſeruauit expoſuitque PAVLL. *lib.* II. *ad edict. l.* 1. D. *de recept. arbitr.* vbi de arbitrorum compromiſſariorum et a magiſtratibus datorum diſcrimine egiſſe videtur, quamuis Digeſtores eam tantum partem, quae ad prius arbitrorum genus pertinet, inde decerpſerint. Coniunximus vero IVDICES, ARBITROS, et RECVPERATORES, quia omnibus his vocabulis veteres vtebantur. IVDICES enim vocati, qui in iudiciis ſtricti iuris; ARBITRI, qui in bonae fidei et arbitrariis iudiciis fuerant dati. Cicero *pro Q. Roſcio cap.* 4. Seneca *de beneſic. lib.* I. *cap.* 7. Addatur Gonzal. Tellez *ad cap.* 1. *X. de arbitr. tom.* I. *pag.* 1009. RECVPERATORIBVS, de quibus Feſt. *voc. reciperator*, et Gell. *Noct. Attic. lib. XX. cap.* 1. locus in iudiciis potiſſimum recuperatoriis erat. Plaut. *Bacchid.* III. 3. Sueton. *Veſpaſ. cap.* 8. Plin. *lib.* III. *epiſt. penult.* At eodem poſtea nomine veniebant ciues Romani, qui in praeſidum erant conſilio, VLPIAN. *Fragment. tit.* 1. §. 13. Theoph. *ad* §. 4. *Inſt. qui et ex quib. cauſſ. manum.* quorumque conſeſſus vocabatur CONSILIVM, Theophil. *ibid.* vel *συμβέλιον*, *Act. cap.* 25. *v.* 12. De eo plura Schulting. in Πρῶτ. *Dig. lib.* II. *tit.* 1. §. 13. pag 188.

(g) *Ex formula ferant.*] His finibus circumſcriptum erat iudicum, arbitrorum, et recuperatorum officium, vt excuſſo diligentius facto, auditiſque probationibus ex formula ferrent ſententiam. *Iudex* enim ſemper dabatur

 ad

§. I. Si conuenerint (h) iudices, arbitri, recuperatores: magiſtratus eos addicent, iudiciumque, prout res erit (i), ordinabunt.

TIT.

ad totam cauſſam; quum *arbiter* aliquando et ad quaeſtionem incidentem excutiendam daretur. *l.* 10. D. *qui ſatiſdar. cog.* Et hinc cum curatoribus iudices comparaſſe videtur PAVLL. *lib.* II. *ad edict. l.* 15. D. *de tut. et cur. dat.* quia et curator ad totam cauſſam, in locum tutoris reipublicae cauſſa abſentis, datur. Sed, re paullo adcuratius expenſa, inſcriptio huius fragmenti mendoſa videtur. Pro *libro* enim II. *ad edictum*, legendum, *lib.* XII. quo libro PAVLLVM titulum edicti *de eo, quod falſo tut. auct. geſt. eſſe dicitur* explicaſſe, patet ex *l.* 2. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 8. D. *de eo, quod falſo tut. auct.*

(h) *Si conuenerint.*] CONVENIRE dicebantur IVDICES, qui non reiiciebantur a litigantibus. Valer. Maxim. *Hiſtor. lib. II. cap.* 8. *ex.* 2. Licebat enim his, vel accipere iudices, qui a praetore ferebantur, vel, iis recuſatis, alium PROCARE. Cicero *pro A. Cluent. cap.* 43. *neminem voluerunt maiores noſtri non modo de exiſtimatione cuiuſquam, ſed ne pecuniaria quidem de re minima, eſſe iudicem, niſi qui inter aduerſarios* CONVENISSET. Add. Plinius *Panegyr. cap.* 36. et Cicero *de orat. lib. II. cap.* 70. Qui conuenerant, iudices a praetore ADDICEBANTVR, *l.* 80. *D. de iudic.* et quidem etiam inuiti. *l.* 13. *§.* 2. D. *de vacat. et excuſ. mun.* Suet. *Claud. cap.* 15. Plin. *lib. III. epiſt.* 20. *lib. X. epiſt.* 66. Quum ergo omnia haec verba et ſollemnia, et forenſia fuerint, ea in edicto ſuo retinuiſſe praetorem, admodum eſt opinabile.

(i) *Prout res erit.*] Formulae, iudicibus praeſcriptae, variae erant pro cauſſarum varietate. In iudiciis STRICTI IVRIS iudex iubebatur reum in certam ſummam condemnare, ſi pareret, eum debere. Hinc eiuſmodi negotio nulla inerat exceptio, nec quod ante tempus fuerat ſolutum, condictione indebiti repetebatur. VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 17. D. *de condict. indeb.* Si tamen reus iuſta exceptione tutus ſibi videretur: poſtulandum erat a praetore, vt exceptionem illam insereret formulae. Cic. *Academ. quaeſtion. lib. IIII. cap.* 30. Hinc de variis exceptionibus hic agunt interpretes, veluti REI IVDICATAE, VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 1. D. *de except. rei iud.* et PLVS PETITIONIS, PAVLL. *lib. II. ad edict. l.* 4. D. *de vſufr.*

l. 1.

Tit. VII.

DE FORMVLA IVRISDICTIONIS, ET ALBO CORRVPTO. (a)

(Vlp. lib. III. Pavll. lib. III. Ivlian. lib. II.)

QVi magiſtratum poteſtatemue habebunt, ſi de NOMINIBVS REBVSVE (b), quae ad eorum iuris dictionem ex

l. 1. D. *de operis ſeruor.* Contra in BONAE FIDEI iudiciis formula erat laxior, facultaſque dabatur arbitris aeſtimandi, quid alter alteri dare facere oporteret EX FIDE BONA, Valer. Max. *lib. VIII. cap.* 2. vel reum condemnandi in id, QVOD AEQVIVS MELIVS videretur, quod in rei vxoriae actione potiſſimum fiebat: Cicero *pro Q. Roſcio cap.* 4. *de offic. lib. III. cap.* 15. *l.* 3. §. *penult.* D. *ſol. matr. l.* 82. *fin.* D. *de ſolut.* vel iubendi ſatisfieri pacto fiduciae: VTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTEAT, ET SINE FRAVDATIONE. Cic. *ad diuerſ. lib. VII. epiſt.* 12. Topic. *cap.* 17. Hinc pacta in continenti adiecta ineſſe dicuntur negotiis bonae fidei, PAVLL. *lib. II. ad edict. l.* 6. D. *de reſcind. vend. l.* 68. D. *de verb. obligat.* et contractuum horum interpretatio religioni iudicantium relinquitur, ſecus ac in ſtricti iuris negotiis. VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 76. D. *de legat.* 3. Denique in IVDICIIS ARBITRARIIS ita concipiebatur formula, vt ex aequo et bono arbitrari liceret iudici, quantum reſtituere vel dare facere oporteat reum, et, ſi arbitrio non pareretur, condemnatio in amplius quid fieret, quod *ἰδικῶς ἐγκεῖσθαι ταύταις ταῖς ἀναγωγαῖς*, obſeruat Theophil. §. 4. *Inſt. de action.* Quid in iudiciis diuiſoriis, quorum vnum tantum, *finium regundorum*, arbitrarium eſt, iudici vel arbitro ex formula liceat, explicat VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 55. D. *fam. erciſc.*

(a) ALBO CORRVPTO.] Quum hic nouum commentariorum librum inchoënt VLPIANVS, PAVLLVS, et IVLIANVS: certum eſt, hunc titulum poſteriorem fuiſſe ſuperioribus. Praeceſſiſſe autem illum edictum *quod quiſque iuris in alt. ſtatuit*, ex ordine in Pandectis obſeruato colligimus.

(b) NOMINIBVS REBVSVE.] Verba edictalia, quae ſuo more inter-

EX LEGIBVS (c), SCtis, principumue edictis ac conſtitutionibus pertinent, decernent (d), neque eis obtemperabitur, mulctam pro modo iuris dictionis ſuae dicent. (e)

§. I. SI QVIS (f) ID, QVOD IVRISDICTIONIS PERPETVAE CAVSSA, [non prout res incidit, (g).] IN ALBO, VEL CHARTA, VEL

interpretatur VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 6. pr.* D. *de verb. ſignif.*

(c) EX LEGIBVS.] Id quoque vocabulum edictale eſt, explicatum ab VLPIANO *ibid. l. 6.* §. 1. D. *de verb. ſignif.* cuius legis ſpeciem plane non vidit Ioann. Goedd. *Comment. tit. de verb. ſignif. pag.* 149.

(d) *Decernent.*] Praeterquam ſi reo competit ius domum reuocandi, de quo VLPIAN. *Lib. III. ad edict. l.* 2. *pr. et* §. 1. D. *de iudic.* Praeterea ſibi, vxoribus, liberis, ceteriſque, quos ſecum habeant, ius dicere non poſſe magiſtratus, hoc loco monuit VLPIAN. *ibid. l.* 10. D. *de iuris dict.*

(e) *Dicent.*] Sententiam hanc, quam hic expreſſimus, debemus VLPIANO *lib. III. ad edict. l.* 2. §. *vlt.* D. *de iudic.* vbi ille: *his datur mulctae dicendae ius, quibus publice iudicium eſt, at non aliis, niſi hoc ſpecialiter iis permiſſum eſt.* Permiſſum vero hoc erat non magiſtratibus municipalibus, de quibus ſupra *ad tit.* 2. ſed vrbanis, et poſtea prouinciarum praeſidibus. Quod enim ad priores attinet, iam lege Ateria Tarpeia fuerat cautum, ἵνα ταῖς ἀρχαῖς πάσαις ἐξῇ τοὺς ἀκοσμοῦντας, ἢ παρανομοῦντας εἰς τῶν ἑαυτῶν ἐξουσίαν ζημιοῦν, *vt magiſtratibus omnibus fas eſſet, inſolentes et iuris dictioni ſuae non obtemperantes mulctare.* Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. lib. X. cap. 57. pag. 674.*

(f) SI QVIS.] Integrum hoc edictum ſeruauit, ſuoque more interpretatus eſt VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 7. D. *de iuris dict.*

(g) *Non prout res incidit.*] Verba, vncis incluſa, habentur in *d. l. 7. D. de iuris dict.* At ea gloſſema redolere videntur Cuiacio *Obſeru. lib. I. cap.* 24. Et ſane vti veroſimillima eſt, haec eius coniectura: ita non aeque videtur audiendus, dum et inſequentia verba: VEL CHARTA, VEL ALIA MATERIA, ſollicitat. Nam quamuis antiquiſſimis temporibus praetor ſolo fortaſſis *albo* vſus ſit, id eſt, alba tabula, alboue pariete, vel λευκώματι: potuit tamen Saluii Iuliani aetate alius mos inoleuiſſe. Sane ſimile quid legimus apud Paullum *Sentent. recept. lib. I. tit.* 13. §. 3. Vid. Ian. a Coſta *ad* §. 12. *Inſt.* de

VEL ALIA MATERIA (h) PROPOSITVM HABVERIT (i), DOLO MALO (k) CORRVPERIT (l), IN EVM (m) QVINGENTORVM AVREO-

de action. pag. 534. et Ant. Schulting. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 247.

(h) ALIA MATERIA.] In hiſtoria edicti perpetui et de ALBO et de aliis materiis, in quibus principum et magiſtratuum edicta proponi conſueuerint, plura diximus. Modo enim illa incidebant marmoribus, quorum hunc vſum antiquiſſimum eſſe, τὰ δέξαντα ἐν αὐτοῖς ἀναγράφειν, obſeruauit Sophocl. ſcholiaſtes Apollonii *ad lib. IIII. Argonaut. v.* 480. modo aeri, veluti apud Gruter. *Inſcript.* 573. *pag.* 4. *l.* 4. *C. Th. de priuil. cor. qui in ſacro palat. l.* 1. *C. Th. de alim. quae inopes*, modo eadem inſcribebant mappis linteis tabuliſque ceruſſatis, de quibus Salmaſ. *ad Script. hiſtor. aug. pag.* 355. Iac. Gothofred. *ad Cod. Theodoſ. tom. II. pag.* 420. Mabillon. *de re diplom. lib. I. cap.* 9. modo in chartis, de quibus, ipſaque eas conficiendi ratione fuſius diſſeruit laudatus Salmaſ. *c. l. pag.* 444. *ſeqq.* Quae ideo hic repetere viſum eſt, vt vel hoc argumento demonſtraremus, non eſſe rationem, cur haec verba, quae in *d. l.* 7. D. *de iuriſdict.* occurrere diximus, pro gloſſemate vel emblemate Triboniani cum Cuiacio habenda eſſe cenſeamus.

(i) PROPOSITVM HABVERIT.] Immo ne id quidem impune erat facinus, ſi quis edictum, antequam proponeretur, dolo malo corrupiſſet. VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 7. *§.* 2. D. *de iuriſdict.*

(k) DOLO MALO.] Excuſandus ergo videtur, qui ob imperitiam, vel ruſticitatem, vel iuſſu ipſius praetoris, vel caſu corrupit. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *§.* 4. D. *eod.*

(l) CORRVPERIT.] Siue raſerit, vel aliquid in eo mutauerit. Paull. *Sentent. recept. lib. I. tit.* 13. §. 3. Multo magis ergo mulctandus, qui integrum dolo malo ſuſtulit. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *§.* 4. D. *de iuriſd.*

(m) IN EVM.] Aduerſus plures corrumpentes haec actio datur in ſolidum. VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 4. CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 8. D. *de iuriſdict.* Si ſeruus inſcio domino corrupit, aduerſus hunc agitur noxaliter: ſin eo ſciente, in ſolidum. Qualis autem hic ſcientia ſufficiat, diſquirunt VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 3. *l.* 5. *l.* 7. D. *de noxal. act.* et PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 4. D. *eod.* Quid obtineat, ſi tota

AVREORVM (n) IVDICIVM DABO. (o)

TIT.

tota familia album corruperit, docuit PAVLLVS *lib. III. ad edict. l. 9. D. de iuriſd.*

(n) QVINGENTORVM AVREORVM.] Accurſius maluit QVINQVAGINTA, idque et aliis poſt eum placuit, veluti Mureto et Arn. Vinnio *ad §. 12. Inſt. de act.* tantam pecuniae ſummam maiorem rati, quam quae ob delictum non nimis grande exigi potuerit. Et ſane Hadriani temporibus, quibus edictum perpetuum in lucem prodiit, aurei quadraginta libram, ac proinde D. aurei XII. libras cum dimidia conficiebant. Io. Fridr. Gronou. *de pecun. vet. lib. III. cap. 4. pag.* 321. Iam libra auri, teſte eodem, *lib. IIII. cap.* 13. conſtabat LXX. ſolidis, et ſic librae XII. cum dimidia dant ſolidos DCCCLXXV. quumque idem vir doctiſſimus *libro IIII. cap.* 15. probarit, ſolidi valorem fuiſſe ſex Carolinorum, vel trium imperialium: tota quingentorum aureorum ſumma fuerit 5250. Carolinorum, vel 2625. imperialium. Quae mulcta ſic ſatis magna videtur pro delicto non maximo. Sed recte Cuiac. *Obſ. lib. X. cap.* 10. hic nihil mutandum cenſuit. Nam et Florentiae leguntur quingenti aurei, et eumdem numerum ſeruant Baſilica: Praeterea mulcta 2625. imperialium et dimidii ſatis modica videri potuit in tanta Romanorum opulentia. Ceterum in ſeruum, a domino non defenſum multo grauius animaduerſum legimus, quippe cuius corpus torquebatur. VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 7. §. 3. D. de iuriſdict.* Sed et qui principis edictum corruperat, poenae legis Corneliae de falſis erat obnoxius. *l. 32. D. ad leg. Corn. de falſ.* Sed neſcio, an vlli mortalium huiuſmodi facinus peius ceſſerit, quam Chriſtiano cuidam, qui quum Diocletiani et Maximiani augg. edictum aduerſus Chriſtianos propoſitum, dilaceraſſet, *non modo extortus, ſed et legitime* (fortaſſis *lentiſſime*) *coctus cum admirabili patientia poſtremo exuſtus eſt,* teſte Lactant. *de mortib. perſequut. cap.* 13.

(o) IVDICIVM DABO.] Eſt hoc iudicium populare, quippe quod pro tuenda praetoris maieſtate cuiuis ex populo datur. VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 7. §. 3. D. de iuriſdict.* Ad agendum tamen non admittebantur, niſi perſonae integrae exiſtimationis, et quae per edictum poſtulare poterant. Id enim de actionibus popu-

Tit. VIII.

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR. (a)

QVi magiſtratum poteſtatemve habebit, ſi qvid in aliqvem novi ivris (b) statverit (c), ipse (d) qvandoqve,

popularibus in genere hac occaſione obſeruat Pavllvs *lib. III. ad edict. l.* 4. *D. de popular. action.*

(a) Eodem ivre vtatvr.] Ordinis rationem iam ſuperiore titulo reddidimus. Priorem vero fuiſſe hunc titulum titulo *de edendo*, ex eo patet, quod Vlpianvs demum libro *Commentar.* IIII. longiſſimum de edendo tractatum inſtituit. Ceterum et hoc, edictum integrum ſupereſt apud Vlpian. *lib. III. ad edict. l.* 1. *D. quod quiſque iur.*

(b) Novi ivris.] Nouum ius hic idem, ac iniquum. Vlpian. *lib. III. ad edict. l.* 3. *pr. D. quod quiſque iur. in alt. ſtat.* Eodem ſenſu Tiberium *noui iuris repertorem* vocat Tacitus *Annal. lib. II. cap.* 30. vti iam obſeruauit Schulting. Πρῶτ. *lib. II. tit.* 2. §. 1.

(c) Statverit.] Et quidem cum effectu. Neque enim ſolus conatus ſufficit: Vlpian. *lib. III. ad edict. l.* 1. *D. quod quiſque iur. in alt. ſtat.* quia cogitationis poenam nemo patitur. Vlpian. *ibid. l.* 18. *D. de poen.* Si magiſtratus de adſeſſorum ſententia ius nouum ſtatuerat: (pertinebat enim hoc ad adſeſſorum officium, vt magiſtratibus, edicta ſcripturis, adeſſent, *l.* 1. *D. de offic. adſeſſ.*) id adſeſſoribus potius, quam magiſtratui imputabatur. Pavll. *lib.* III. *ad edict. l.* 2. *D. quod quiſque iur. in al. ſtatuer.* quam legem a violenta Ant. Fabri emendatione vindicat Bachou. in Πρῶτ. *h. t.* De culpa ab adſeſſoribus praeſtanda quaedam etiam monuit Iac. Cuiac. *Obſeru. lib.* XXIII. *cap.* 40. Quid vero obtineat, ſi filiusfamilias magiſtratu functus ius nouum atque iniquum ſtatuerit? diſquirit Vlpianvs *lib.* III. *ad edict. l.* 3. §. 4. *D. quod quiſque iur. in alt. ſtat.*

(d) Ipse.] Non vero eius heres. Quod quamuis ex ipſa actionum poenalium natura atque indole facile intelligatur, ſuo tamen more monendum duxit Vlpian. *lib.* III. *ad edict. l.* 3. §. 5. *D. eod.*

DOQVE, ADVERSARIO POSTVLANTE EODEM IVRE VTI DEBEBIT. (e)

§. I. SI QVIS APVD EVM, QVI MAGISTRATVM POTESTATEMVE HABEBIT, ALIQVID NOVI IVRIS OBTINVERIT (f), QVANDOQVE POSTEA, ADVERSARIO EIVS POSTVLANTE (g), EODEM IVRE ADVERSVS EVM DECERNETVR. (h) PRAETERQVAM SI QVIS EORVM CONTRA FECERIT, QVI IPSE EORVM QVID FECISSE dicetur. (i)

(e) IVRE VTI DEBEBIT.] Nec quidquam intereſt, ſiue iam natae ſint actiones, ſiue poſtea demum adquiſitae. Non tamen quod ex nouo atque iniquo edicto ſolutum eſt, tamquam indebitum repetitur. VLPIAN. *lib.* III. *ad edict. l.* 3. §. 6. 7. *D. quod quiſque iur.* Cuius iuris ratio eſt rei iudicatae auctoritas, quae pro veritate eſt. Vnde nec pecunia ex cauſſa iudicati ſoluta condicitur. *l.* 1. *C. de condict. indeb.* Neque obſtat, iniquam eſſe ſententiam. Praetor enim ius reddere dicitur, etiam quum inique decernit, relatione ſcilicet facta non ad id, quod ita praetor fecit, ſed ad illud, quod praetorem facere conuenit. *l.* 11. *D. de iuſt. et iur.*

(f) OBTINVERIT.] Requiritur ergo, vt quis ius nouum ac iniquum et poſtulauerit, et obtinuerit. VLPIAN. *lib.* III. *ad edict. l.* 3. *pr. D. quod quiſque iur.* De tutore vel curatore, ius nouum poſtulante, videndus IDEM *ibid. l.* 3. §. 1. *D. eod.*

(g) POSTVLANTE.] Etiamſi is poſtulet, qui nouo illo ac iniquo iure non eſt laeſus. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *D. eod.*

(h) DECERNETVR.] Multae hic natae quaeſtiones, veluti an praeter actionem etiam exceptio ex hoc edicto naſcatur? qualis ſit illa exceptio? cur huic actioni etiam aduerſus heredes locus ſit? De quibus occaſione loci VLPIANI *lib.* III. *ad edict. l.* 3. §. 5. *D. eod.* diſquirunt Cuiac. *Obſeru. lib.* XI. *cap.* 40. et Schulting. Προθ.τ. *lib.* II. *tit.*2. §. 6. *ſequ.*

(i) FECISSE *dicetur.*] Vltima haec edicti verba nobis ſeruauit interpretatusque eſt CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 4. *D. quod quiſque iur.* Quidam Pandectarum editores etiam verba inſequentia: SCILICET VT QVOD IPSE QVIS IN ALTERIVS PERSONA AEQVVM ESSE CREDIDISSET, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE

LERE PATIATVR, litteris iuſculis, quaſi edictalia eſſent, exprimunt. At non praetoris haec verba ſunt, ſed iureconſulti, aequitatem vel rationem huius edicti oſtenſuri, vti iam obſeruarunt Hotoman. *Obſ. lib. VIII. cap.* 15. et Ger. Noodtius *ad Pand. h. t. pag.* 50. Ceterum pernecesſarium omnino erat hoc edictum; quia, obſeruante Dione Caſſio *Hiſtor. lib. XXXVI. pag.* 19. οὐχ οἱ στρατηγοὶ πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετετάχεσαν, ἐποίουν, οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ' ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν, ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν ὥσπερ εἰκὸς ἐγίνετο: *nec praetores illud ius, quod ad contractus dirigendos conſtitutum erat, ſeruabant, neque ſtricto iuri ſtabant, ſed ſaepenumero ea variabant, crebroque per gratiam odiumque certorum hominum permulta gerebantur.* Acriore ergo remedio opus videbatur coërcendae tum ciuium nefariorum, tum ipſorum magiſtratuum edicta in aliorum gratiam vel odium ſuo arbitratu mutantium iniquitati. Ceterum tralatitium eſt hoc edictum, et ſatis antiquum, quippe quod iam Cn. Octauius in albo habuit, teſte Cicerone *ad Quint. fratr. lib. I. epiſt.* 1. §. 7. cuius verba adſcribere non piget: *his rebus nuper Cn. Octauius iucundiſſimus fuit --- Qui in magiſtratibus iniurioſa decreuerant, eodem ipſis priuatis erat iure parendum. Haec illius ſeueritas acerba videretur, niſi multis condimentis humanitatis mitigaretur.* Noui huiuſmodi atque iniqui edicti a C. Verre propoſiti exemplum exſtat apud Ciceron. *in Verr. I. cap.* 41. *ſequ.* Dum vero hoc caput in edicto perpetuo exſtare voluit IVLIANVS: id nouo nobis argumento eſt, magiſtratus, condito edicto perpetuo, non ſtatim deſiiſſe noua edicta, ſub magiſtratus ſui auſpicia proponere. Quid enim opus fuiſſet edicto hoc poenali, ſi iis omne ius noua iura ſtatuendi fuiſſet ademtum. Vidit ſane huius argumenti pondus Maranus *Paratitl. h. t. pag.* 176.

TIT. VIIII.

DE EDENDO. (a)

(VLPIANVS LIB. IIII.)

QVa (b) quiſque ACTIONE (c) apud me vti volet, eam illum EDERE aduerſario (d) OPORTEBIT.

(a) DE EDENDO.] Poſterior ſuperiore fuit hic titulus, quia de illo VLPIANVS *libro III.* de hoc *libro IIII.* egit. Priorem autem fuiſſe titulo de pactis, ordo in Pandectis et Codice obſeruatus perſuadet. Eumdem ordinem edicti hic agnoſcunt Ob. Giphanius *Oecon. iur. pag.* 124. et Iac. Gothofredus in *Serie edicti perpetui.*

(b) *Qua.*] Primi huius capitis ſententiam ſeruauit VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. *pr. et* §. 1. *D. de edendo.*

(c) ACTIONE.] Vocabulum edictale, quo actiones in rem, in perſonam, vtiles, praeiudicia, ſtipulationes praetorias, interdicta, iudicia duplicia, non autem exceptiones contineri, monet PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 8. §. 1. *D. de verb. ſignif.* Merito autem actionem, qua quiſque vſurus eſt, edi iubet praetor, *quia ſcire oportet reum, vtrum concedere, an contendere vltra debeat, et, ſi contendendum putet, veniat inſtructus ad agendum, cognita actione, qua conuenitur.* Ita ſuo more rationem reddit, vtilitatemque huius edicti commendat VLPIANVS *lib. IIII. ad edict. l.* 1. *pr. D. de edendo.*

(d) EDERE *aduerſario.*] Vocabulum hoc edictale, EDERE, ita interpretatur VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. *D. de edendo:* EDERE *eſt copiam deſcribendi facere, vel in libello complecti, et dare, vel dictare. Eum quoque* EDERE, *Labeo ait, qui perducat aduerſarium ſuum ad album, et demonſtret, quod dictaturus eſt, vel id dicendo, quo vti velit.* Sic *editae ex* ALBO *actionis* mentio fit in antiquioribus editionibus Velleii Paterculi *Hiſtor. lib. II. cap.* 28. Sed pro *ex albo*, ibi legendum eſſe *ex alto*, cenſuerunt Iuſt. Lipſ. *Quaeſit. per epiſtol. lib. III. cap.* 8. et Io. Frid. Gronou. *Obſeru. lib. II. cap.* 23. quod deinde Schegkius, Heinſius, et reliqui editores omnes probant. Edenda autem erat actio demum in

TEBIT. (e)

§. I. Semel editam emendari mutariue, dumne plus petierit actor, permittam. (f)

§. II.

in iure apud praetorem, non ſimul ac quis in ius vocabatur. Plaut. *Perſ. IIII. 9. v.* 8.

D. *Quid me in ius vocas?*
SA. *Illic apud praetorem dicam: ſed ego in ius voco.*

Nec obſtat locus Terentii *Adelph. II. 1. v.* 39.

Neque vendundam cenſeo,
Quae libera eſt: nam ego liberali illam adſero cauſſa manu.
Nunc vide, vtrum vis argentum accipere, an cauſſam meditari tuam.

Non enim haec eſt actionis editio, ſed argumentum, quo lenoni perſuadet, vt accepta pecunia ſecum tranſigat. Ipſa actionis editio demum in iure ſiebat. Plaut. *Aulul.* IIII. 10. *v.* 30.

Iam quidem ad praetorem hercle, te rapiam, et tibi ſcribam dicam.

vbi vetus gloſſarium Terentianum DICAM exponit per *ſchedulam*, id eſt, libellum, quo actor actionem ſuam in iure complectitur, quo ſenſu et Graeci dicunt λαγχάνειν δίκην, ἐπάγειν δίκην, ἐπάγειν γραφὴν, ἀποφέρειν δίκην. κ. τ. λ.

(e) OPORTEBIT.] Vocabulum et hoc edictale eſt, quod interpretatur PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 8. *pr.* D. *de verb. ſignif.* vbi pro OPORTEBIT, OPORTET reſcribendum eſſe, fruſtra monent Coel. Caleagninus et Fornerius in *commentariis.* Iam enim ipſe PAVLLVS obſeruauit, verbum hoc tam praeſens, quam futurum tempus ſignificare, quod non poteſt dici de verbo praeſentis temporis, *oportet*, quod non aeque facile ad futurum, quam *oportebit* ad praeſens tempus referri, vel inde patet, quod ſaepiſſime coniunguntur OPORTET, OPORTEBIT, veluti *l.* 76. §. 1. *et l.* 89. D. *de verb. oblig.* vbi legendus Grot. *in Florum ſparſ. pag.* 304. Accedit, quod et in Baſilicis hic retentum eſſe animaduertimus futurum ΟΠΟΡΤΕΒΙΤ. Τὸ ὀπορτήβιτ ῥῆμα καὶ τὸν ἐνεςῶτα, καὶ τὸν μέλλοντα δηλοῖ. *Baſilic. lib.* II. *tit.* 2. Denique, quod caput rei eſt, legiſlatorium praetoris ſtilum magis omnino ſapit futurum OPORTEBIT, quam praeſens OPORTET.

(f) *Permittam.*] Hanc edicti ſententiam debemus Seuero et Antonino augg. *l.* 3. *C. de edend.* vbi hi principes: *edita*, inquiunt, *actio ſpeciem futurae litis demonſtrat, quam emendare vel mutare licet, prout* EDICTI PERPETVI

monet

§. II. Inſtrumenta quoque (g), quibus in iudicio (h) vti volet actor, aduerſario EDI COGAM SINE DIE ET CONSVLE. (i)

§. III. ARGENTARIAE MENSAE EXERCITOREM (k) RATIONEM

monet auctoritas, vel ius dicentis decernit aequitas.

(g) *Inſtrumenta quoque.*] Sententiam huius paragraphi nobis ſuggeſſit VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. *D. de edend.*

(h) *In iudicio.*] Non cogitur quis edere inſtrumenta, quibus non eſt vſurus, VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. eod.* niſi ſint communia. *l.* 2. *l.* 7. *C. eod.* Ita nec reus regulariter edere tenetur inſtrumenta, niſi in quibus exceptionis ſuae ponit fundamentum, quia tunc reus excipiendo actor eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. *D. de except.* Immo ne actor quidem ſemper ad edendum compellitur, veluti, quando reus ipſe inſtrumentum domi habet. PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 2. D. *de edendo.*

(i) SINE DIE ET CONSVLE.] Verba haec τυπικὰ interpretatur VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. D. *eod.* addita ratione: *ne quid excogitetur ex die et conſule, quod praelato die fiat.* Quae verba ſatis obſcura diuerſimode explicant interpretes, et in his Cuiac. *Obſeru. lib.* III. *cap.* 7. *lib. X. cap.* 14. et Sam. Petit. *Iur. Attic. lib.* IIII. *tit.* 3.

(k) EXERCITOREM.] Edictum hoc prope integrum exſtat apud VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. *pr.* D. *de edendo.* vbi tamen acute obſeruat Muret. *Obſ. iur. cap.* 9. ex verbis, vti in vulgata exſtant, aliquid excidiſſe, reſcribendumque eſſe: RATIONES CVIVSQVE, QVAE AD SE PERTINENT. Neque enim alias edicto quadrarent verba VLPIANI: *huius edicti ratio aequiſſima eſt. Nam quum ſingulorum rationes argentarii conficiant: aequum fuit, id, quod mei cauſſa confecit, meum quodammodo inſtrumentum mihi edi.* ARGENTARII vel ARGENTARIAE MENSAE EXERCITORES dicebantur, qui publica auctoritate pecuniam foenori locabant, auctiones faciebant, aliis ſoluebant, conſtituebant pro aliis, rationes conficiebant, pecuniam denique ſuo periculo traiiciendam credebant. Cic. *pro Flacc. cap.* 19. Menſas ac tabernas ſuas habebant ad forum, vel ad aedem Caſtoris, vbi et militum erant ſtationes, ſecuritatis cauſſa diſpoſitae. Iuuenal. *Sat.* XIIII. *v.* 258.

Si

NEM cuique, QVAE AD SE PERTINET (l), EDERE IVBEBO (m) AD-

Si ſpectes, quanto capitis diſcrimine conſtent
Incrementa domus, aerata multus in arca
Fiſcus, et ad VIGILEM *ponendi Caſtora numi,*

quem locum ſolus fere recte interpretatus eſt Ioannes Britannicus. Cuiuis porro tabernae argentariae praefixum erat certum ſignum διακριτικὸν, e. g. SCVTVM CIMBRICVM in *Actis diurnis*, quae poſt Steph. Vin. Pighium et Thom. Reineſium pleniora edidit Henr. Dodwell. ſub finem *Praelectionum Cambdenianarum.* Plura de argentariis, menſariis, trapezitis, nummulariis diſputarunt Cuiac. *Obſeru. lib. X. cap.* 14. Salmaſ. *de modo vſur. cap.* 17. *pag.* 499. Deſid. Herald. *Animaduerſ. ad ius Attic. et Rom. lib.* II. *cap.* 24. *pag.* 173. quae hic non repetimus, id monuiſſe contenti, argentariorum officium publicam quodammodo cauſſam habere, CAI. *lib.* I. *ad edict. prouinc. l.* 10. §. 1. D. *de edend.* ac proinde feminas remotas eſſe a menſa argentaria: CALLISTR. *lib.* I. *edict. monit. l.* 12. D. *eod.* quum contra filiifamilias argentariam recte faciant. VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. §. 2. 3. 4. D. *eod.* Cur vero rationes omnibus edere teneantur argentarii, ad nummularios autem hoc edictum non pertineat, diſquirunt VLPIAN. *ibid. l.* 6. *§.* 1. et PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 9. §. 1. *D. de edend.* Add. Herald. *Animadu. ad ius Attic. et Rom. lib.* II. *cap.* 24. *§.* 7.

(l) QVAE AD SE PERTINET.] Quid ratio ſit, docent VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 6. §. 5. *D. de edend.* et CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 10. *§.* 2. *eod.* Eam *grandem codicem* vocat Iuuenal. *Sat. VII. v.* 110. vbi conſulendus vetus ſcholiaſtes. Ad quem vero pertineant rationes, oſtendunt VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 6. §. 5. et PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 9. *§.* 4. *D. de edend.* Quumque praecipue ad creditores pertineant rationes, hac occaſione, quis creditor vocetur, expoſuit CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 11. *D. de verb. ſignif.*

(m) EDERE IVBEBO.] EDERE hic eſt vel dictare, vel tradere libellum, vel codicem praeferre. VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l. 6. pr. §.* 7. *D. de edend.* Non alibi autem edere rationes quiſquam tenetur, quam vbi fecit argentariam, niſi quis exemplum ſibi ſuis ſumtibus tranſmitti petat: VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. *§.* 5.

ADIECTO DIE ET CONSVLE (n): dummodo is, qui ſibi edi poſtulabit (o), EAS NON CALVMNIANDI CAVSSA SIBI EDI POSTVLARE iurabit.

§. IIII. Item ARGENTARIO (p), EIVE, QVI rationes ITERVM SIBI EDI POSTVLABIT, CAVSSA COGNITA EDI IVBEBO. (q)

§. V. Si quis (r) DOLO MALO (s) non edet: in eum, quan-

§. 5. *D. eod.* quo caſu et ſpacium temporis, ad deſcribendas proferendaſque rationes, argentario merito indulgetur. PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 5. *D. eod.*

(n) DIE ET CONSVLE.] Neque enim accepta et data adparere poſſunt, ſine die et conſule. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. §. 2. *l.* 6. §. 6. D. *eod.*

(o) *Edi poſtulabit.*] Ita PAVLLVS *lib.* III. *ad edict. l.* 9. §. 3. *D. eod.* Nec intereſt, cum ipſone argentario ſit controuerſia, an cum alio. CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 10. *pr.* D. *eod.*

(p) Item ARGENTARIO.] Supereſt haec edicti pars apud VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 6. §. 8. D. *de edend.* Cauſſae autem cognitio ideo neceſſaria eſt, quod ordinarie rationes non redduntur argentario, ſed ſi ſe forte ruina, naufragio, incendio, ſimiliue caſu, codicem perdidiſſe probauerit. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 9. D. *eod.*

(q) EDI IVBEBO.] Id quoque iubet praetor non aliter, quam cauſſa cognita. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 10. *D. eod.* Iuſtas vero cauſſas, ob quas quis ſibi rationes iterum edi poſtulare poſſit, recenſet PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 7. *pr.* D. *eod.* qui paullo poſt §. 1. monet, ITERVM hic non eſſe δευτέρως, *ſecundum,* ſed πάλιν, id eſt, quotieſcumque opus ſit. Videatur Strauch. *Lexic. partic. iur. pag.* 112. *ſequ.*

(r) *Si quis.*] Hanc edicti partem reſtituimus ex VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 8. et PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 9. *D. de edendo.*

(s) DOLO MALO.] DOLO MALO non edere et is videtur, qui edidit, ſed malitioſe, vel qui in totum non edidit: VLPIAN. *ibid. l.* 8. *pr.* D. *de edend.* non autem, qui a loco, vbi edendum eſt, abeſt. Nam fruſtrandae actionis cauſſa latitare non videtur, qui praeſens ſuſcipere iudicium non compellitur. VLPIAN. *lib.*

quantum poſtulantis intereſt, rationes editas non eſſe (t) cauſſa cognita, iudicium dabo. (u)

TIT. X.

DE PACTIS ET CONVENTIONIBVS. (a)

PACTA

lib. IIII. ad edict. l. 3. D. de iudic. Atqui ne praeſens quidem iudicium ſuſcipere cogitur argentarius, quia edere non tenetur rationes, niſi eo loco, vbi argentariam exercuit. *l. 4. §. 5. D. de edend.* Denique et iis, qui ob aetatem, ruſticitatem, vel lubricum ſexus non ediderunt, ſubuenire ſolere praetorem, docet VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 5. D. de edend.*

(t) *Editas non eſſe.*] Datur haec actio in id, quod intereſt. VLPIAN. *ibid. l. 6. §. 4. D. eod.* Additur autem: RATIONES EDITAS NON ESSE. Inde enim aeſtimatur, quantum actoris interſit, illo tempore, non quantum poſtea intereſſe coeperit. VLPIAN. *ibid. l. 8. §. 1.* CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l. 10. §. 3. D. eod.*

(u) *Iudicium dabo.*] Eſt haec actio IN FACTVM DE EDENDO, quae tunc datur, quando alia non ſuppetit. Procuratorem enim noſtrum ad edenda inſtrumenta compellimus actione *mandati*: ſocium actione *pro ſocio*, tutorem *arbitrio tutelae*. PAVLL. *lib. III. ad edict. l. 9. pr. D. de edend.* Ceterum haec actio heredi quidem, at non aduerſus heredem, niſi ex proprio eius facto, immo ne poſt annum quidem dari, monet VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l. 13. D. eod.*

(a) DE PACTIS ET CONVENTIONIBVS.] Rationem ordinis iam ad ſuperiorem titulum reddidimus. Integrum edictum ſeruauit VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l. 7. §. 7. D. de pact.* et ex parte Iuſtinianus imp. *l. 29. C. eod.* iuſtis vero commentariis illuſtrarunt Ge. Conrad. Cruſius, (vid. *Theſaur. iur. ciu. tom. I. pag.* 672.) et Ger. Noodtius, cuius libellus bonae frugis pleniſſimus *tomo I. Operum, pag.* 483. occurrit. Inter alia obſeruat Cruſius, titulum hunc inſcriptum fuiſſe *de pactis et conuentionibus*, ſimilemque fuiſſe rubricam in Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, et Theodoſiano, nec non in *Paulli Sentent. recept. lib. I. tit.* 8. ac proinde mirum videri, Cuiacium apud Paullum reſcribendum putaſſe: *de pactis et conuentis*: quum tamen vetus *auctor conſultationis* ab ipſo Cuiacio editus,

PActa conventa (b), qvae neqve dolo malo

hunc Paulli titulum laudet ſub rubrica: *de pactis et conuentionibus vel tranſactionibus*. Enimuero in Codice Gregoriano *titulus* 2. *libri I.* et in Hermogeniano *titulus* 4. inſcribitur *de pactis et tranſactionibus*, non *de conuentionibus*. Et *auctor conſultationis* non ſemel illum Paulli titulum, ſed diuerſimode admodum citat. Nam *capite* 3. laudat Paulli titulum *de pactis et conuentionibus, vel tranſactionibus*: *capite 6. de pactis et tranſactionibus*: *cap.* 7. modo *de pactis*, modo *de pactis et conuentis*: vt omnino incertum ſit, quomodo ſeſe habuerit illa rubrica, quamuis omnino veriſimillimum videatur, praetorem ſcripſiſſe *de pactis et conuentionibus*, vel *de pactis conuentis*, vel, quod aeque Latinum eſt, *de pactis et conuentis*. Tranſactionis in rubrica factam eſſe mentionem, dubitare me fateor, immo plane adſentior Ant. Schultingio, ita ſcribenti *in Iuriſprud. anteiuſtin. pag.* 218. *de tranſactionibus ſeparatum edictum propoſitum non fuit: ſed, quae in pactis habent locum, et in tranſactionibus, quae interueniente pacto fiunt, ordinarie obtinebunt. Quia tamen in tranſactionibus nonnulla aliter ſe habent, ac in aliis pactionibus; Tribonianus de illis quoque ſpeciali titulo in Pandectis et Codice agi, conſultius eſſe exiſtimauit.*

(b) Pacta conventa.] Conventio quid ſit, oſtendit Vlpian. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. §. 3. D. *de pact.* Eius ſpecies ſunt pactvm et contractvs. Pactvm a *pactione* dictum exiſtimat Vlpianvs, *ibid. l.* 1. §. 1. 2. D. *eod.* quum potius vtrumque ſit a vetere verbo *pago*, quo decemuiros vſos eſſe in XII. tabulis, nouimus. Auct. *ad Herenn. lib. II. cap.* 13. Quinctilian. *Inſt. orat. lib. I. cap.* 6. Quum vero pactum ſit duorum vel plurium in idem placitum conſenſus, vel, vti rem exprimit Ariſtot. *ad Nicomach. lib. VIIII. cap. 6.* περὶ τὰ πρακτὰ ὁμόνοια: conſequens eſt, vt paciſci poſſint, qui poſſunt conſentire, Pavll. *lib. III. ad edict. l.* 4. §. 1. D. *de pact.* ſiue expresse per verba, ſiue tacite et ipſo facto, veluti redditione chirographi, Pavll. *ibid. l.* 2. D. *eod.* vel illatione rerum in aedes conductas. Pavll. *ibid. l.* 4. *pr.* D. *eod.* Sic et conditiones quasdam pactis tacite ineſſe, obſeruat idem *ibid. l.* 4. §. 2. D. *eod.* Aliquando iis accedebat iuſiurandum, quod,

MALO (c), NEQVE ADVERSVS LEGES, PLEBISCITA, SENATVS-CONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM (d), NEQVE QVO FRAVS

quod, quoties propter certam rem praeſtandum eſt, ne parentibus quidem, vel patronis remittitur. IDEM *ibid. l.* 14. D. *de iureiurando.* Ex quibus fragmentis, eorumque ἀλληλουχίᾳ, ſatis intelligitur, edicti interpretes longiſſimum hic inſtituiſſe tractatum de PACTIS, vel CONVENTIONIBVS, diuerſiſque eorum generibus. Nos hic praecipuas tantum partitiones adferemus. Primum pacta vel PVBLICA ſunt, de quibus VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 5. D. *de pact.* vel PRIVATA. Haec vel LEGITIMA, de quibus PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 6. D. *eod.* vel IVRIS GENTIVM. Ex his porro alia actiones producunt, quae hodie NON NVDA vocamus, alia exceptionem tantum pariunt, quae NVDA adpellantur. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 4. D. *eod.* NON NVDA ciuilem obligationem producunt, vel quia NOMEN vel CAVSSAM habent, ac proinde in CONTRACTVM tranſeunt, vel quod in continenti ACCEDVNT contractibus bonae fidei. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *pr. et* §. *ſequ.* D. *eod.* Denique pacta vel IN REM ſunt, vel IN PERSONAM: quorum pactorum differentiam non tam ex verbis, quam ex mente atque intentione contrahentium aeſtimandam eſſe, monet VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 8. *l.* 22. *l.* 26. D. *eod.* In dubio ſaltim magis in rem, quam in perſonam concepta eſſe praeſumuntur, niſi is, vnde petitur, contrarium liquido probet. CELS. *lib. I. Digeſt. l.* 9. D. *de probat.*

(c) DOLO MALO.] Quid ſit DOLO MALO paciſci, ad hunc locum docet VLPIANVS *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 9. 10. 11. D. *de pact.* Eo pertinent omnia pacta contra bonos mores inita, vel ad circumueniendos alios comparata; quale eſt illud: DO TIBI DECEM, VT VIGINTI REDDAS, de quo PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 17. D. *eod.* itemque ſi ſibi ſtipulatur maritus, vt in dote praeter dolum malum nihil praeſtare cogatur. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 6. D. *de pact. dot.*

(d) EDICTA PRINCIPVM.] Pacta, contra leges inita, irrita eſſe, tralatitium eſt, *l.* 5. *C. de legib.* eoque pertinent fragmenta CAII *lib. I. ad edict. prou. l.* 28. *pr.* D. *de pact.* et VLPIANI *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 16. D. *eod.* Quo poſteriore loco iureconſultus: *generaliter*, inquit, *quoties pactum a iure communi remotum eſt, ſeruari hoc non oportet, nec*

FRAVS (e), CVI EORVM FIAT, FACTA ERVNT (f); SERVABO.

LEGARI, *nec iuſiurandum de hoc adactum, ne quis agat, ſeruandum eſt.* At quid PACTVM LEGARE? Alios malle: NEC LIGAT, QVVM NEC IVSIVRANDVM *d. h. a. ſ. ſ.* refert Cuiacius *Obſeru. lib. I. cap.* 24. qui tamen τὸ LEGARI defendit, quod et Florentinus codex illud habeat, et Graeci hic ſeruarint Latinum ληγατεύειν, et ſenſus liquidus ſit, contra leges nec pactum, nec legatum, nec iuſiurandum ſeruandum eſſe. Sed quamuis ſenſus ita ſit ſatis commodus: neſcio tamen, an eum fundant verba Vlpiani. Quare aut fallor ego, aut probanda eſt coniectura Mureti *Obſ. iur. cap.* 10. legentis, ADLEGARI, aut ex lege geminationis reſcribendum: *et generaliter, quoties pactum a iure communi remotum eſt, ſeruari hoc non oportet. Oportet nec legari, nec iuſiurandum*; cet. Hinc ſeruanda non ſunt pacta priuatorum contra rempublicam inita, quum de priuatis quiſque iure paciſcatur, VLPIAN. *ibid. l.* 7. *§.* 13. D. *eod.* adeoque et de iniuriis: PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 17. *§.* 1. D. *eod.* immo et de re iudicata, quamuis tranſigi, ſi de ea litigantibus ſatis conſtat, non poſſit. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *§.* 13. D. *eod.* et *l.* 11. D. *de tranſact.* Alia pacta contra leges et ius commune inita recenſent VLPIAN. *ibid. l.* 7. *§.* 18. *ſequ. l.* 10. *l.* 29. et CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 28. *pr. et §.* 1. *et* 2. D. *de pact.*

(e) FRAVS.] Quis IN FRAVDEM LEGIS aliquid facere dicatur, explicat VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 30. D. *de legib. l.* 7. *§.* 10. D. *de pact.* Idem ſequente §. 11. meminit verborum edictalium: NEQVE FIAT, ex quibus Accurſius collegit, quaedam edicti verba periiſſe. Sed verba haec non alia eſſe, quam quae hic exſtant, recte obſeruauit Muret. *Obſ. iur. ciu. cap.* 10. quamuis eius coniecturam de ſiglis parum probabilem exiſtimemus.

(f) FACTA ERVNT.] Hic veteres iureconſulti varias quaeſtiones ſuo more mouent, veluti de pactis procuratorum: VLPIAN. *ibid. l.* 10. *§.* 2. *l.* 12. D. *de pact.* PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 11. *l.* 13. D. *eod.* tutorum et curatorum: PAVLL. *ibid. l.* 15. D. *eod. l.* 22. D. *de adminiſtr. et peric. tutor.* filiorum familias et ſeruorum: PAVLL. *ibid. l.* 19. *l.* 21. D. *de pact.* CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 18. *l.* 20. *l.* 30. *D. eod.* fideiuſſorum: PAVLL. *ibid. l.* 23. *l.* 25. D. *eod.* correorum: IDEM *ibid. l.* 25. *l.* 27. *D. eod.* magiſtrorum ſocietatis: VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 14. D. *eod.*

VABO. (g)

TIT. XI.

DE IN IVS VOCANDO. (a)

(VLP. LIB. V. PAVLL. LIB. IIII. CAI. LIB. I'I.)

EVm, qui magiſtratum poteſtatemue habebit (b), quiue

eod. denique emtorum hereditatis. VLPIAN. *ibid. l.* 16. D. *eod.*

(g) SERVABO.] Seruat pacta praetor, tum ex nudis dando EXCEPTIONEM, VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 2. 3. 4. 5. *D. de pact.* tum ex legitimis et quibuſdam adiectis, ACTIONEM indulgendo. PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 6. D. *eod. l.* 7. D. *de naut. foen.* VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 5. 6. D. *de pact.* Compromiſſum etiam inter pacta eſt, quod tamen actionem non parit, ſed exceptionem, quamuis ex eo, ſi ſtipulatio interceſſit, peti poſſit poena conuentionalis. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 2. D. *de exception.* Ex tranſactione vero et actio naſci poteſt, et exceptio. HERMOGEN. *lib. I. Epitom. iur. l.* 16. D. *de tranſact.*

(a) DE IN IVS VOCANDO.] Titulos, qui ad in ius vocationem pertinent, ſuperioribus poſteriores fuiſſe, vel id argumento eſt, quod ab eo nouos commentariorum libros inchoarunt VLPIANVS, PAVLLVS, et CAIVS. De ipſorum inſequentium titulorum ordine nulla eſt dubitandi ratio. Tribonianum enim in Pandectis, multoque preſſius in Codice hic ſequutum eſſe edicti perpetui ordinem, iam obſeruarunt Ob. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 124. et Ger. Noodtius *Tomo II. Oper. pag.* 64. Rubricam huius tituli his ipſis verbis conceptam eſſe, diſcimus ex *l.* 1. §. 11. D. *de poſtul.*

(b) *Poteſtatemque habebit.*] Poteſtatem habere dicuntur, qui coërcere, et in carcerem duci iubere poſſunt. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. D. *de in ius voc.* Veteres iureconſulti hos magiſtratus VOCATIONEM, adeoque et PRENSIONEM habere dicebant, quum contra, qui *prenſionem* habebant, non ideo et *vocationem* habere dicerentur. Qua de re ex Varrone et Ateio Capitone quaedam

ue legatione ſungetur (d), item infantem (e), ſurioſum, mente captum, ſeruum (f), denique quemcumque de

dam excerpſit Gell. *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 12. Varronem hic audire operae fuerit pretium: *in magiſtratu*, inquit, *alii habent* VOCATIONEM, *alii* PRENSIONEM, *alii neutram.* VOCATIONEM, *vt conſules et ceteri, qui habent imperium:* PRENSIONEM, *vt tribuni plebis et alii, qui habent viatorem: neque* VOCATIONEM *neque* PRENSIONEM, *vt quaeſtores, et ceteri, qui neque actorem habent, neque viatorem. Qui* VOCATIONEM *habent, iidem prendere, tenere, abducere poſſunt, et haec omnia, ſiue adſunt, quos vocant, ſiue acciri iuſſerunt.* Qui itaque *vocationem* habebant, iis ius erat et abſentes vocandi, et prehendendi praeſentes. Qui *prenſionem*, praeſentes tantum prehendi, non vocare abſentes poterant. Qui *neutram*, ii nec coërcebant iure quemquam, nec in carcerem duci iubebant. Quamobrem hi recte in ius vocantur, vti denuo obſeruauit Varro apud Gellium *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 13. dum ſcribit: *qui poteſtatem neque* VOCATIONIS *populi viritim habent, neque* PRENSIONIS, *eos magiſtratus a priuatis in ius vocari eſt poteſtas. M. Laeuinus, aedilis curulis, a priuato ad praetorem in ius eſt eductus: nunc ſtipati ſeruis publicis, non modo prendi non poſſunt, ſed et vltro ſubmouent populum.* In ius ergo vocari poterant XXuiri, quaeſtores, immo et aediles curules, antequam ſeruis publicis ſtipati incederent: idque vetus principium et IVLIANI adhuc temporibus omnino valuit.

(d) *Legatione fungetur.*] Legati enim gaudebant iure domum reuocandi, de quo CAI. *lib. II. ad edict. prou. l.* 8. *D. de iudic.*

(e) *Infantem.*] Ita VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 4. *pr. D. de in ius voc.* iuncta *l.* 22. *pr. D. eod.* Pubertati proximus ob delictum quoque recte vocabatur, capax quippe et furandi, et iniuriae faciendae. CAI. *lib. II. ad edict. prou. l.* 3. *pr. D. de reg. iur.*

(f) *Seruum.*] Siue ex contractu, ſiue ex delicto ſeruorum aliquid petatur, non aduerſus ſeruum, ſed aduerſus dominum agitur. Ex contractu actionibus quod iuſſu, tributoria, de peculio, de in rem verſo, ſimilibuſque actionibus: ex delictis actionibus noxalibus, de quibus ad hunc locum pluribus agit CAIVS *lib. II. ad edict. prou. l.* 1. *D. de noxal.*

de domo ſua (g), vel inde, vbi litis (h), officii (i), ſollemnitatiſue vel reipublicae cauſſa (k) adeſſe quemquam opor-

noxal. act. Sane nec ad titulum *de noxalibus actionibus*, nec ad alterum *ſi ex nox. cauſſ. agatur*, *quemadm. cau.* pertinere potuit hoc fragmentum, quia CAIVS haec edicta aliis commentarii ſui libris expoſuit.

(g) *De domo ſua.*] Plerique putarunt, neminem de domo ſua in ius vocandum eſſe, quia ſua cuique domus tutiſſimum refugium ac receptaculum ſit, adeo vt inde aliquem extrahens iniuriam inferre videretur, *l.* 18. *D. de iniur.* Cicero *pro domo ſua*, *cap.* 41. *quid eſt ſanctius, quid omni religione munitius, quam domus vniuſcuiuſque ciuium? Hic dii Penates, hic ſacra, religiones, caerimoniae continentur. Hoc perfugium eſt ita ſanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas ſit.* Sacra itaque deorum Penatium religionem, ac veluti ius ἀσύλου conciliabant domibus. In iis enim erat ἱερἀιστιον, *ſacrarium*, *lararium*, vbi dii Penates ſumma religione colebantur, adeo vt aliquando illa *pars domus conſecrata* diceretur. Sueton. *Galb. cap.* 4. Non mirum itaque videri poteſt, iniuriarum poſtulari potuiſſe, qui quem ex aedibus ſuis in ius rapuiſſet, quemadmodum monuit OFILIVS, vetus edicti interpres apud PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 23. *D. de iniur.*

(h) *Litis.*] Non erat in ius vocandus, qui apud praetorem agebat cauſſam, vel qui litigandi cauſſa neceſſe habebat in iure, vel certo loco ſiſti. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *fin. l.* 4. *pr. D. de in ius voc.*

(i) *Officii.*] Hinc vocandus non erat iudex, dum cauſſam cognoſcebat. VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. eod.* Finito tamen officio recte vocabatur, veluti ſi litem ſuam fecerat. Quod iudicium contra IVLIANI ſententiam ſtatuit VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 16. *D. de iudic.*

(k) *Sollemnitatiſue vel rei publicae cauſſa.*] Ex hac ratione in ius vocari nequeunt pontifices, ſacerdoteſque, dum ſacris operantur, nec reliqui, qui iis adſunt, quique propter loci religionem inde ſe mouere non poſſunt. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. de in ius voc.* At quinam illi, qui ſe inde propter loci religionem mouere non poſſunt? Ex plerorumque ſententia ipſi ſacerdotes, quos et alibi Vlpianus *l.* 13. *pr. D. de vacat. et excuſ. mun.* a ſacerdotio diſcedere ſine religione poſſe, negat. Sed aliud eſt,

eſt, a ſacerdotio iudicandi cauſſa diſcedere, aliud, propter religionem loco ſe mouere non poſſe. Conſilium quoque ſatis calidum eſt Franc. Duareni, qui *in Comment. ad h. t. cap.* 3. verba illa Tribonianiſmum redolere, et ad monachos pertinuiſſe ſuſpicatur. Nobis omnes, qui ſacris intererant, videntur intelligendi. Illi enim propter loci religionem inde ſe mouere non poterant; priuſquam ſacerdos exclamaſſet: ΛΑΟΙΣ ΑΛΕΣΙΣ, vel apud Latinos: ILICET! Marqu. Freher. *Parerg. lib. II. cap.* 18. Praeterea ſollemnitatis cauſſa in ius vocari non potuiſſe exiſtimant eos, *qui equo publico in cauſſa publica tranſuehebantur.* VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. h. t.* Locum enim hunc capiunt de ſollemni illa equitum tranſuectione, quae quotannis, ipſis Idib. Iuliis fiebat ex aedibus Honoris in Capitolium, de qua Iſaac. Caſaubon. *ad Sueton. Aug. cap.* 38. Iac. Raeuard. *Var. lib. II. cap.* 15. et, qui nuper ſingulari ac pereruditа diſſertatione hunc ritum expoſuit, Io. Erardus Kappius. Sed huic Duareni, Cuiacii, Raeuardi, aliorumque doctiſſimorum virorum ſententiae, vti ipſi animaduertunt, non parum refragantur verba IN CAVSSA PVBLICA, pro quibus Raeuardus IN CAPITOLIVM, Hotomanus *Obſ. lib. III. cap.* 21. IN CENSV PVBLICO reſcribi iubent, maiore audacia, quam veroſimilitudine, quum et Florentiae legatur: *in cauſſa publica*, et haec verba in ſuo exemplari inuenerint auctores Baſilicorum *lib. VII. tit.* 8. qui illa vertunt: διὰ δημοσίας χρείαν. Itaque non ſollemnem illam equitum tranſuectionem in animo habuit VLPIANVS, ſed curſum publicum τὸν δημόσιον δρόμον, vti eſt in Baſilicis. Quibus enim in cauſſa publica iter celerius erat faciendum, ii, diſpoſitis per ſtationes equis publicis tranſuchebantur, eiuſque rei cauſſa diploma a principe accipiebant, vt, eo oſtenſo, equi illico praeberentur. Plin. *lib. X. epiſt.* 14. 54. 121. *ſequ.* Iulius Capitolin. *in Pertinac. cap.* 1. Id diploma *ſigillum* vocat Lactant. *de mort. perſequ. cap.* 24. id eſt, teſſeram, qua non exhibita equi non praebebantur. Scheffer. *de re vehicular. cap.* 18. *pag.* 264. *Diplomata* vero illa, vel *ſigilla*, vel *teſſeras* princeps quibuſdam neceſſitatis cauſſa, aliis pro beneficio dabat, eique rei praeerat LIBERTVS AVGVSTALIS A DIPLOMATIBVS, qualis fuit Aurelius Symphorus, apud Reineſ. *Inſcript. claſſ. VI. n.* 13. *pag.* 309. Hi ergo vere *equo publico in cauſſa publica tranſuehebantur*: ac proinde in hoc ipſo loco Vlpiani omnino intelligendi ſunt, vti iam pridem viderunt Io. Coraſ. *in Miſcell. lib. VI. cap.* 11. et Freher.

oportebit, vel die feriato (l), IN IVS VOCARI (m) veto.

TIT.

her. *Parerg. lib. II. cap.* 18. Denique, vt in viam redeamus, ſollemnitatis cauſſa in ius vocandi non erant, qui vxorem ducebant, vel quae nubebant, itemque qui funus familiare ducebant, iuſtaque faciebant mortuo. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. eod.* Quod poſtremum et ad eos, qui funus proſequuntur, porrectum eſt. *l.* 3. *D. eod.*

(l) *Die feriato.*] Id Marci Aurelii imp. oratione et ad ferias meſſis et vindemiarum productum eſt. *l.* 1. *pr. D. de fer.* Erant tamen cauſſae, de quibus et feriatis diebus ius dici poterat, de quibus VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. de fer.*

(m) IN IVS VOCARI.] *In ius vocare* eſt iuris experiundi cauſſa vocare. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. *D. de in ius voc.* De ritu in ius vocandi omnia peruulgata ſunt. Monere tamen iuuat, videri illos falli, qui vilioris tantum conditionis homines, veluti fures, raptores, lenones, obtorto collo in ius rapi potuiſſe contendunt, et in his Hopperum *de arte iur. lib. III.* Raeuardum *ad XII. tabb. cap.* 5. *pag.* 27. Bachou. *ad Treutler. diſp. IIII. cap.* 1. *litt. B.* et Gundlingium, cuius ſingularem ea de re diſſertatiunculam inſertam *Gundlingianis*, legere me memini: nec minus falli, qui inter honeſtiores vilioreſque perſonas hoc diſcrimen ſtatuunt, quod illae non niſi praeuia anteſtatione, hae et ſine illa in ius potuerint rapi, idque velle exiſtimant Plautum, *Perſ. IIII.* 9. *v.* 10.

DO. *Nonne anteſtaris?* SA. *Tuin' ego cauſſa, carnufex,*
Cuiquam mortali libero aures atteram?

Sed iocum comicum ſapit illa oratio. Leges ipſae inter perſonas honeſtiores vilioreſque non diſtinguunt: et exempla docent, eodem modo et honeſtiores et viliores perſonas in ius vocari conſueuiſſe. Narrantem ſupra audiuimus Varronem, *M. Laeuinum, aedilem curulem, a priuato ad praetorem in ius* DEDVCTVM ESSE. Et multo poſt etiam integrae exiſtimationis homines in ius raptos, legimus. Sic Dinonem auditorem, nullius criminis reum, ob didactrum non ſolutum, in ius rapit philoſophus, περιθεὶς γὰρ αὐτῷ θοιμάτιον περὶ τὸν τράχηλον, καὶ ἐβόα, καὶ ὠργίζετο, *pallio eius collo iniecto, vociferans et excandeſcens admodum.* Lucian.

TIT. XII.

IN IVS VOCATI VT EANT AVT SATIS VEL CAVTVM DENT. (a)

QVi ex quacumque cauſſa IN IVS VOCATI erunt, eos aut IRE, AVT de iudicio ſiſti SATIS CAVTVMVE DARE oportebit. (b)

§. I.

Hermotim. pag. 511. *tom. I. Oper.* Et apud eumdem *in Lexiph. pag.* 829. *tom. I.* ob diuulgatum initiatorum quorumdam nomen a ſacerdotibus obtorto collo in ius rapitur Dinias, homo cetera honeſtiſſimus. Paſſim equidem occurrunt in ius vocandi formulae paullo duriores, et quas vix conueniri dixeris viris honeſtioribus, quales illae: Ἔιληφά σε, ὦ κατάρατε, *Cepi te, o ſceleſte*, ἕπου μιαρὲ πρὸς δικαστήριον, *ſequere, ſceleſte, ad tribunal*, Lucian. in *bis accuſ. tom. II. pag.* 221. nec non illa apud Horat. *Serm. I.* 9. *v.* 75. *Quo tu*, TVRPISSIME? et apud Martialem *Epigr. lib. I. epigr.* 104. *v.* 11.

In ius, O FALLAX *atque* INFICIATOR, *eamus.*

Sed qualis vir, quem vocabant, talis et oratio erat, nec probabile eſt, viros etiam honeſtiores verbis tam iniurioſis compellatos eſſe: quamuis, quod ad ipſam in ius vocationem attinet, eos nulla praerogatiua donauit praetor, ſed parentes tantum, patronos, patronas, matronas, de quibus plura ſuo loco.

(a) CAVTVM DENT.] Eumdem hic ordinem ſeruaſſe praetorem, quem in Pandectis deprehendimus, iam ſupra dictum. Edicta vero, quae ad in ius vocationem pertinent, per plures titulos ſparſa fuiſſe obſeruat Hub. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 124.

(b) *Oportebit.*] Verba edictalia, litteris expreſſa maiuſculis in rubrica ſuperſunt, ex qua et ipſam edicti ſententiam eruimus. Ceterum praetor hic ob oculos habuiſſe videtur legem XII. tabularum: SIN TOVS VOCAT-QVEAT, apud Ciceron. *de legib. lib.* II. *cap.* 4. Aliquando et ad incompetentem vocatus magiſtratum ire tenebatur: VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 5. *D. de iudic.* idque ideo, vt exceptionem vel prae-

§. I. Si ſatiſdare volent (c), eos fideiuſſores LOCVPLETES (d) dare iubebo.

§. II. SI QVIS PARENTEM (e), PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS AVT PARENTES PATRONI PATRONAEVE, LIBEROSVE SVOS (f), EAMVE (g), QVAM IN POTESTATE HABEBIT, VELVTI VXOREM VEL NVRVM, IN IVDICIVM VOCABIT, QVALISCVNQVE FIDEIVSSOR (h) IVDICIO SISTENDI CAVSSA ACCIPIATVR.

TIT.

praeſcriptionem fori ibi opponeret. Quare et iis erat eundum; qui priuilegio domum reuocandi gaudebant, quamuis hi non recte in ius vocarentur, VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. eod.* multoque magis eundum erat iis, qui ius agendi eſſe negabant aduerſariis. VLPIAN. *ibid. l.* 41. *D. de locat.* CAI. *lib.* II. *ad edict. prouinc. l.* III. *§.* I. *D. de reg. iur.*

(c) *Satiſdare volent.*] Haec quoque ſententia facile probatur ex toto hoc titulo, et maxime ex *l.* 2. *D. qui ſatiſdar. cog.*

(d) LOCVPLETES.] Quinam ſint fideiuſſores LOCVPLETES, ad hunc locum explicauit VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. qui ſatiſdar. cog.*

(e) SI QVIS PARENTEM.] Integram hanc edicti partem ſeruauit VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. qui ſatiſdar. cog.* vbi et matrem, et patrem, in aui poteſtate conſtitutum, parentum nomine venire, praetoremque magis ad naturalem neceſſitudinem, quam ad poteſtatem patriam, reſpexiſſe obſeruat.

(f) LIBEROSVE SVOS.] Hoc edictum ad omnes liberos, ſiue ex maſculino, ſiue ex feminino ſexu deſcendentes, ac proinde et ad nepotes ex filiabus pertinet: VLPIAN. *ibid. l.* 2. *§.* 3. *D. eod.*

(g) EAMVE.] Pleraeque editiones hic habent: EVMVE, QVEM IN POTESTATE HABEBIT. Sed quid attinebat ſeorſum exprimere eum, qui in poteſtate eſſet, quum iam antea liberos memoraſſet? Primus ergo monuit Cuiac. *Obſeru. lib. VII. cap.* II. reſcribendum eſſe EAMVE, QVAM IN POTESTATE HABEBIT, quam emendationem exempla ſequentia *vxoris* et *nurus* manifeſto exigunt. Vxores enim, quae in manum conuenerant, vel in mariti, vel, ſi filiofamilias nupſiſſent, in ſoceri poteſtatem tranſiſſe, oſtendimus *in Commentar. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* XI. *pag.* 238.

(h) FIDEIVSSOR.] *Qualiscumque fideiuſſor*, id eſt, etiam non locu-

Tit. XIII.

SI QVIS IN IVS VOCATVS NON IERIT.

NI IERIT (a), qui in ius erit vocatus, neue ſatis cautumue dederit, is, prout res erit mulctabitur. (b)

§. I. Si quis ſatis cautumue dederit, neque ille ſiſtetur (c) in fideiuſſorem, QVI QVEM IVDICIO SISTI PROMISIT, TANTI, QVANTI EA RES ERIT (d), ACTIONEM DABO, vel IN BONA EIVS, QVI, QVVM IVDICIO SISTENDI CAVSSA FIDEIVSSOREM

locuples, quod ad facultates attinet. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *§.* 4. *D. in ius voc. vt eat.* Pro locuplete enim accipitur fideiuſſor qualiſcumque in perſonis neceſſariis. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 3. *D. eod.*

(a) NI IERIT.] Vetus eſt haec formula, quam ab ipſis decemuiris praetor veluti per manus traditam acceperat, qui in XII. tabulis dixerant: NIT ANTESTAMINO. Porphyrion *ad Horat. Serm. I.* 9. *extr.* Eam ſuo more retinuiſſe praetorem, ex rubrica huius tituli patet.

(b) *Mulctabitur.*] Mulctam interminatum eſſe praetorem iis, qui in ius vocati non ierint, diſcimus ex *l.* 2. *§.* 1. *D. eod.* Quum vero huius mulctae quantitas nuſquam exprimatur: probabile eſt, eam fuiſſe arbitrariam *pro iuris dictione iudicis*, (vel potius magiſtratus,) vti loquitur ſiue Paullus, ſiue Tribonianus, *d. l.* 2. §. 1. *D. h. t.* vbi et exceptiones, quae ab hac mulcta liberant, recenſentur.

(c) *Neque ille ſiſtetur.*] Attamen liberabantur fideiuſſores, ſi reus, priuſquam ſiſteretur, deceſſerat. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 4. *D. qui ſatiſdar. cog.* Mortuum enim ſiſti, eo minus intererat actoris, quo certius eſt, ne hoſtem quidem, fato functum, ſi vel maxime offerretur, receptum eſſe a gentibus humanioribus. Exemplum huiuſmodi deditionis, ob mortem irritae, eſt apud Liuium *Hiſtor. lib. VIII. cap.* 39.

(d) EA RES ERIT.] Verba haec edictalia ſeruauit interpretatuſque eſt VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. qui ſatiſdar. cog.* vbi, fideiuſſores in veram quantitatem conueniri, monet, niſi in certam tantum ſummam fideiuſſerint.

SOREM DEDISSET (e), FRAVDATIONIS CAVSSA LATITABIT, VEL CVI HERES NON EXSTABIT, QVIue EXSVLI CAVSSA SOLVM VERTERIT, NEQVE POTESTATEM SVI FECERIT (f), NEQVE DEFENDETVR (g), IRI IVBEBO.

TIT. XIIII.

QVI NEQVE SEQVANTVR, NEQVE DVCANTVR. (a)

PAREN-

(e) FIDEIVSSOREM DEDISSET.] Hanc quoque edicti partem debemus VLPIANO *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. ex quib. cauſſ. in poſſeſſ. eat.* Ceterum veterem illam, ac tralatitiam eſſe edicti partem, probamus ex inſigni loco Ciceronis *pro P. Quinct. cap.* 19. *recita edictum:* QVI FRAVDATIONIS CAVSSA LATITABIT. *Non eſt is Quinctius, niſi ſi latitant, qui ad negotium ſuum, relicto procuratore proficiſcuntur.* CVI HERES NON EXSTABIT. *Ne id quidem.* QVI EXSVLI CAVSSA SOLVM VERTERIT.

(f) POTESTATEM SVI FECERIT.] Poteſtatem ſui non facit, qui id agit, ne ſui copiam habeat aduerſarius. Itaque praetor latitantis bona poſſideri iubet. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *§.* 4. *D. ex quib. cauſſ. ad eumd. iud. eat.*

(g) NEQVE DEFENDETVR.] Intelligendum hoc πραγματικῶς, vt neque ſufficiat, defendiſſe vmquam, niſi duret defenſio, neque obſtet, ſi nunc offeratur defenſio. Contra et is defendi intelligitur, qui per abſentiam in nullo deteriorem cauſſam aduerſarii fecit. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. §. 4. *D. ſi quis in ius voc. non ier.* Quae omnia inſignem lucem capiunt ex laudata Ciceronis oratione *pro P. Quinctio.*

(a) NEQVE DVCANTVR.] Titulum hunc cum hac ipſa rubrica exſtitiſſe in edicto praetoris, ex eo patet, quod CAIVS librum ſingularem edidit *ad titulum edicti vrbici: qui neque ſequantur, neque ducantur,* ex quo libro ſupereſt fragmentum *l.* 48. *D. de verb. ſignif.* Add. Cuiac. *Obſeru. lib. II. cap.* 66. et Duaren. *Diſp. anniuerſ. I. cap.* 1. Subiunximus eum ſuperiori, quia et in Pandectis coniungi videmus rubricas: *ſi quis in ius vocatus non ier. ſiue quis eum vocau. quem ex edicto non debuer.* Ceterum primum huius edicti caput integrum ſeruauit VLPIANVS *lib. V. ad edict. l.* 4. §. 1. *D. de in ius voc.*

PARENTEM (b), PATRONVM (c), PATRONAM,

(b) PARENTEM.] Hoc nomine hic veniunt adſcendentes omnes, quamuis, qui vltra tritauos ſunt, maiores potius, quam parentes, vocentur. Nec intereſt, ſiue ex ſeruili contubernio, ſiue ex iuſto matrimonio, ſiue ex illegitimo concubitu liberos procrearint. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 2. *D. de in ius voc.* Ita ſaepe veteres *parentes* vocant omnes maiores, veluti Virgil. *Aen. lib. II. v.* 448.

Auratasque trabes veterum decora alta PARENTVM.

Add. *Aeneid. lib. III. v.* 95. et *lib. X. v.* 827. De matre quoque eo minus dubitatur, eam parentis vocabulo comprehendi, quo illa ſemper certior eſt. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 5. *D. eod.* Ad adoptiuum patrem hoc edictum, ſoluta poteſtate, non pertinet: naturalem autem, ne durante quidem adoptione, vocare licet. PAVLL. *ibid. l.* 7. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 8. *pr. D. eod.* Emancipatus tamen impetrata venia parentem recte vocat. *l.* 3. *C. de in ius voc.*

(c) PATRONVM.] PATRONVS quis fit MANVMISSIONE, IVREIVRANDO, DETECTA COLLVSIONE et RE IVDICATA. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 8. §. 1. *D. de in ius voc.* Quod ad MANVMISSIONEM attinet, nihil intereſt, directe quis manumiſerit, an ex fideicommiſſo. Nam et ita manumittens in ius vocari nequit, praeterquam in id, vt manumittat. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 9. *D. eod.* Sed et, qui hac lege emit, vt manumittat, nec manumiſſor, capite minutus, (excepto deportato,) a liberto recte in ius vocatur. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 6. *D. eod.* Porro patronus vocari non poteſt, qui libertum inſcius adrogauit, vel is, cuius libertus ius aureorum annulorum impetrauit: VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 6. *eod.* nec is denique, qui in villa, lictore non praeſente, manumiſit. Eo enim pertinet fragmentum elegantiſſimum VLPIANI *ibid. l.* 8. *D. de manumiſſ. vind. ego, quum in villa cum praetore fuiſſem, paſſus ſum apud eum manumitti, etſi* LICTORIS *praeſentia non eſſet.* Quamuis enim manumiſſio per vindictam ſine lictore non poſſet explicari, et libertas poſita videretur

In feſtuca, quam LICTOR *iactat ineptus,*

Perſ. *Sat. V. v.* 175. et ibi Cornut. tantus tamen erat libertatis fauor, vt et manumiſſio ſine lictore et feſtuca facta ſeruo prodeſſet, quamuis hic ad plenam libertatem non adſpiraret. Hinc apud Plaut. *Menaechm.*

NAM, (d), LIBEROS (e), PARENTES PATRONI PATRO-

naechm. V. 9. *v.* 88. Meſſenio, ſeruus, a Menaechmo liber eſſe iuſſus, gratulanti alteri libertatem reſpondet: *ſed meliore opus eſt auſpicio, liber perpetuo vt ſiem*, id eſt, vindicta, vti illum locum recte interpretatur Lipſius et Petr. Pithoeus. Nec minus eſt notabile exemplum Antiſtii Labeonis, patris, qui, teſte Appiano, *de bello ciuili lib. IIII. pag.* 669. quum iam mori decreuiſſet πιστοτάτου τῶν οἰκετῶν τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, καὶ περιστρέψας αὐτὸν, ὡς ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίοις ἐλευθεροῦν, ἐπιστρεφομένῳ δὲ ξίφος ἔδωκε, καὶ τὴν σφαγὴν ὑπέσχε: *fideliſſimum ſeruorum dextra prehendens, et circumagens in girum, vti mos eſt Romanis manumittentibus, ei tradidit gladium, iugulumque praebuit.* Denique neſcio, an non eodem pertineat vetus monimentum, quod exhibuit Io. Fridric. Chriſtius *Noct. Halenſ. ſpecim. II.* vbi domini quidem et ſeruorum manumittendorum itemque praetoris imagines: nullum lictoris veſtigium: immo ipſe potius praetor tenet virgam vel ſcuticam, quam alias lictor iactare ſolebat. Et tamen antiquiſſimum eſt hoc monimentum, ex Iac. Marchuccii *Antiquitatibus ſtatuariis vrbis Romae*, quae Romae 1623. prodierunt, deſumtum. Vt vero e diuerticulo redeamus in viam, ad hanc edicti partem porro monent interpretes noſtri, in ancillam ea lege venditam, vt proſtituta libera eſſet, et tamen contra legem venditionis proſtitutam, non emtorem, ſed venditorem iura patronatus habere. Vlpian. *lib. V. ad edict. l.* 10. §. 1. *D. de in ius voc.* Non autem erat patronus, contra quem iudicatum fuerat, quoue deferente iurauerat ſeruus, ſe eſſe ingenuum, vel a quo coactus ſeruus iurauerat, ſe libertum vxorem non ducturum. Vlpian. *ibid. l.* 8. §. 1. 2. *D. eod.* Cuius iuris originem oſtendimus *in Commentar. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* 17. *pag.* 306. Denique nec ei ſalua erant patronatus iura, cuius libertus natalium impetrauerat reſtitutionem: multoque minus in ſeruum publicum manumiſſum iura illa vindicare ſibi poterant municipes ſinguli. Vlpian. *ibid. l.* 10. §. 4. *D. eod.*

(d) Patronam.] Patrona alias dicitur, quae manumiſit. At interpretatione hoc edictum et ad patroni vxorem prolatum eſt. *l.* 1. *C. de in ius voc.*

(e) Liberos.] *Liberi* hic intelliguntur omnes, etiam in adoptionem dati, immo et nepotes, in familia adoptiua ſuſcepti, mo-

PATRONAE IN IVS SINE PERMISSV MEO (f) NE VOCET. (g)

§. I. SI QVIS (h) EVM eamue, QVEM quamue EX EDICTO meo NON DEBVERIT, VOCABIT (i): EVM eamue NEQVE SEQVI, NEQVE DVCI (k) oportebit.

§. II. Tum in eum quoque, qui aduerſus edictum meum (l) quemquam ſciens, dolo malo (m), in ius vocabit, quin-

do nondum emancipati. VLPIAN. *ibid. l.* 10. *§.* 5. 7. 8. 9. *D. de in ius voc.* Si liberta ex patrono peperit, ne hoc quidem caſu ſe mutuo vocant liberta eiuſque filii. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 10. *D. eod.* Contra indignus eo honore videtur, qui capitis accuſauit libertum, vel qui illum per calumniam in ſeruitutem petiit. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 10. §. 11. *D. de in ius voc.*

(f) SINE PERMISSV MEO.] Permittit vero praetor has perſonas vocari, ſi actio non ſit famoſa, vel quae pudorem ſugillet. Ob huiuſmodi enim cauſſas non permittit, niſi cauſſa cognita. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 12. *D. eod.*

(g) NE VOCET.] Quod edictum ne tunc quidem ceſſat, quando patronus, tamquam alterius tutor, curator, actor, defenſor, in ius vocandus eſt. At ipſius patroni tutor vel curator impune vocatur. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 10. *§.* 13. *D. eod.*

(h) SI QVIS.] Verba ipſa edicti, praeter pauca, quae litteris minuſculis expreſſimus, quaeque ipſa res exigit, ſuperſunt in rubrica, quam ſupra inueniri monuimus in *l.* 48. *D. de verb. ſignif.*

(i) VOCABIT.] Hic non ſolum omnes perſonae, quas paullo ante recenſuerat praetor, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetendae, ſed et illae adiiciendae videntur, quae morbo, alioue caſu, veluti vinculis vel cuſtodia impeditae non eunt. Eo enim pertinet fragmentum CAII ex *libro ſing. ad edict. vrbicum, qui neque ſequ. neque duc. l.* 48. *D. de verb. ſignif.*

(k) NEQVE SEQVI, NEQVE DVCI.] Sunt haec verba πρακτικὰ vel edictalia, vti ex eodem CAII fragmento patet. SI QVI vero eſt volentis, DVCI nolentis et inuiti. Attamen alias et volentes ducuntur, eoque ſenſu poëta:

DVCVNT *volentem fata; nolentem* TRAHVNT.

(l) *Aduerſus edictum meum*] Datur ergo haec actio aduerſus ipſum vocantem, non aduerſus heredes, neque vltra annum, quia poenalis eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 24. *D. de in ius voc.*

(m) *Dolo malo.*] Moderand vide-

quinquaginta aureorum iudicium dabo. (n)

Tit. XV.

NE QVIS EVM, QVI IN IVS VOCABITVR, VI EXIMAT. (a)

Ne

videbatur iuris dictio, ſi poeniteret libertum, ſiue patronus non ierit, vel non inuitus ierit: Pavll. *lib. IIII. ad edict. l.* 11. *D. eod.* multoque magis, ſi ab ignorante ſine dolo malo aliquid aduerſus edictum factum eſſet. Callistr. *lib. I. edict. monitor. l.* 2. *D. in ius voc. vt eat.*

(n) *Iudicium dabo.*] Si libertus, inopia preſſus, tantam inferre mulctam non poteſt, a praefecto vrbi, tamquam inofficioſus caſtigatur. *l. vlt. D. de in ius voc.* Ignoſcendum tamen minori. Quamuis enim alias haec poena, edicto perpetuo conſtituta, non temere remittatur: *l.* 3. *C. de in ius voc.* tamen fere in omnibus iudiciis poenalibus et aetati, et imprudentiae ſuccurritur. Pavll. *lib. IIII. ad edict l.* 108. *D. de reg. iur.* Add. Iac. Gothofred. *in Comment. pag.* 465.

(a) Vi eximat.] Edictum hoc, cuius maxima pars ſupereſt, ideo propoſuerat praetor, vt metu poenae coercerentur ii, qui in ius vocatos vi eximerent. Vlpian. *lib. V. ad edict. l.* 1. *pr. D. ne quis eum, qui in ius voc.* Saepe enim eueniebat, vt in ius raptus clamore conuocaret homines, et hi illum eripere conarentur. Sic leno apud Plaut. *Rudent. III. 6. v.* 29. in ius vocatus vociferatur: *obſecro, ſubueni mi, Charmida, rapior obtorto collo, Viden' me, vt rapior. Non ſubuenire mihi audes?* Et hic quidem leno ſurdo narrabat fabulam. At aliquando miſertum eſt in ius rapti, veluti apud Lucian. *Hermotim. pag.* 511. *tom. I.* Καὶ εἰ μὴ τῶν συνήθων τινὲς ἐν μέσῳ γενόμενοι ἀφείλοντο τὸν νεανίσκον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ, εὖ ἴσθι, προσφὺς ἂν ἀπέτραγεν αὐτοῦ τὴν ῥῖνα ὁ γέρων. οὕτως ἠγανάκτει: *niſi e familiaribus quidam e manibus illius adoleſcentem* eripuissent, *qui forte fortuna ei rei interfuerunt, periculum erat, ne naſum miſero mordicus euelleſſet ſenex. Adeo impotenter debacchabatur, impulſus iracund-*

NE QVIS EVM (b), QVI IN IVS VOCATVS ERIT (c), VI EXIMAT (d), NEQVE FACIAT DOLO MAGIS EXIMATVR (e), ſi quid aduerſus ea factum erit (f), QVANTI EA RES ERIT AB ACTO-

(b) NE QVIS EVM.] Nec tamen incidit in edictum, qui perſonam, quae in ius vocari non poteſt, vi eximit: VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. h. t.* PAVLL. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 2. *D. eod.* nec qui alio, quam quo debuerat, vocatum eximit: PAVLL. *ibid.* nec qui ſeruum eximit, quem actor non in ius vocare, ſed exhiberi petere debebat. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 3. *pr. D. eod.* Nec tamen excuſatur, qui exemit eum, qui ſe per calumniam vocatum queritur, quum non ad eximentem, ſed ad iudicem pertineret ea cognitio. PAVLL. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. §. 1. *D. eod.*

(c) VOCATVS ERIT.] Quum aliud ſit IN IVS, aliud ad IVDICEM vocare: ad priorem tantum caſum hoc edictum pertinet, neque in illud incidit, qui vocatum ad iudicem exemit. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 3. §. 1. *D. h. t.*

(d) VI EXIMAT.] Vis hic et ſine dolo malo ſufficit. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *D. h. t.* EXIMERE autem et ERIPERE quomodo differant, docet PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 4. *pr. D. eod.* Sunt, qui huc referendum putant locum VLPIANI *lib. V. ad edict. l.* 9. *D. de verb. ſignif.* vbi docet, quid ſit PERISSE, vel, vt in Haloandrina eſt, RAPVISSE, quam poſteriorem lectionem acriter tuetur, qui et ipſe hoc fragmentum edicto noſtro adcommodat Io. Goeddeus *in Comment. ad tit. D. de verb. ſignif. pag.* 187. Sed priorem lectionem non modo codex Florentinus probat, ſed et Baſilica hic habent ἀπολέσθαι. Immo huic lectioni ipſa ſuffragatur VLPIANI interpretatio. Et quid hoc fragmentum ad edictum noſtrum, in quo de eo, quod perierat, vel raptum fuerat, non magis agitur, quam de eo, quod fractum, raptum, ruptumque eſt. Itaque nos cum Cuiacio *tom. VIIII. Oper. pag.* 487. potius in numero libri erratum, fragmentumque hoc ex VLPIANI *libro XV. ad edictum* decerptum eſſe, exiſtimamus. Et talis error etiam in inſcriptione *l.* 1. *D. ſi pars her. pet.* manifeſto admiſſus eſt.

(e) EXIMATVR.] Edictalia haec verba reſtituimus ex fragmento PAVLLI *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. §. 2. D. *ne quis eum, qui in ius voc.*

(f) *Aduerſus ea factum erit.*] Perinde vero eſt, ſiue per ſe quis exemerit, ſiue per alios. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 5. *pr.* D. *eod.*

Si

actore aestimata, de qva controversia est (g), in factum iudicium dabo.

Tit. XVI.

DE POSTVLANDO. (a)

(Vlpian. lib. VI. Pavll. lib. V. Cai. lib. III.)

Eum,

Si plures exemerunt; aduerſus ſingulos agitur, et exemtus nihilominus manet obligatus. Vlpian. *ibid. l.* 5. §. 3. 4. D. *eod.* Si ſeruus exemit, dominus ſciens in ſolidum, ignarus rei noxaliter conuenitur. Vlpian. *ibid. l.* 1. §. 1. D. *eod.*

(g) Controversia est.] Verba haec edictalia explicat Vlpian. *ibid. l.* 5. §. 1. 2. D. *h. t.* Quis vero genuinus huius formulae ſenſus ſit, acriter diſceptatum eſſe nouimus inter Io. Steckium *Vindic. leg. anticrit. cap.* 1. et Iac. Gothofred. *Animadu. iur. ciu. cap.* 1. quorum ille Ant. Fabrum: hic ipſum Steckium impugnat.

(a) De postvlando.] Quum hic nouum Commentariorum librum auſpicentur Vlpianvs, Pavllvs, et Caivs: nemo dubitabit, quin titulus hic ſuperioribus omnibus, qui ad in ius vocationem pertinent, fuerit poſterior. Et quia nulla eſt ratio, cur ab ordine in Pandectis et Codice ſeruato diſcedendum exiſtimemus: nulla quoque ratio ſuadet, vt priorem illum fuiſſe negemus titulo *de his, qui notantur infamia.* Rubrica tituli iiſdem verbis exprimitur ab Vlpiano *lib. VI. ad edict. l.* 1. *pr. D. h. t.* et ex eiuſdem fragmenti §. 1. 3. 5. *et* 7. diſcimus, tribus partibus hoc totum edictum conſtitiſſe, quarum quodnam fuerit argumentum, ipſe his verbis oſtendit: qvosdam *praetor in totum prohibuit poſtulare*: qvibvsdam *pro ſe permiſit*: qvibvsdam *et pro certis tantum perſonis et pro ſe permiſit* initivm *autem facit praetor ab his, qui in totum prohibentur poſtulare, in quo edicto aut* pveritiam, *aut* casvm *excuſat.* En iuſtam huius edicti ἀιτίαν. Ceterum excvsari hic idem eſſe, ac prohiberi, res ipſa docet, ſimilemque verbi notionem deprehendimus in *l.* 11. *D. de decurion.* vbi Cuiac. *Obſeru. lib. XXVI. cap.* 37. pro *excuſare*, *excuriare* legi iubet.

EVm, qui annos ſeptendecim non in totum compleuerit (b), ſurdumque, qui prorſus non exaudit, pro ſe aliiſque POSTVLARE (c) veto. SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. (d)

§. I. Femina (e), iſque, qui vtroque lumine orbatus (f), qui-

(b) *In totum compleuerit.*] Ita huius edicti ſententiam exprimit VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1. §. 3. *D. de poſtul.* Quamuis enim adoleſcentulis Romanis iam anno aetatis decimo ſexto toga virilis vel pura dari ſoleret, Noriſ. *Cenotaph. Piſan. diſſ. II. cap.* 4. *pag.* 114. eodemque tempore illi non ſine celebritate in forum deducerentur: Ouid. *Faſtor. lib. III. v.* 787. Sueton. *Octau. cap.* 26. *Neron. cap.* 7. Io. Fr. Gronou. *Obſeru. lib. II. cap.* 21. *pag.* 398. *ſequ.* non tamen illico poſtulabant, ſed commendati viro cuidam prudenti et facundo, aliquando ſeſe ad militiam illam forenſem praeparabant. Gronou. *Obſ. lib. III. cap.* 23. *pag.* 654. Hinc modicam XVII. annorum aetatem iudicabat praetor, ad procedendum in publicum, maxime quum eadem aetate, et paullo maiore Nerua, filius, de iure reſponſitaſſe diceretur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. *h. t.* Quo loco *reſponſitare* minus eſſe, quam *reſpondere*, tradiderunt Maranus, Mornacius, et Dionyſ. Gothofredus: ſed ſine idonea ratione, ceu demonſtrauit Aegid. Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 2.

(c) POSTVLARE.] Aelius Donatus apud Dionyſ. Gothofredum in *Auctor. lingu. Latin. pag.* 1335. hoc verbum ita interpretatur: POSTVLARE *eſt, quaedam dicere de altero apud alterum.* At iureconſultis dicuntur POSTVLARE, qui deſiderium ſuum vel amici in iure apud eum, qui iuris dictioni praeeſt, exponunt, vel alterius deſiderio contradicunt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *h. t.* Quumque hoc ſenſu et creditores *poſtulare* dicantur: ea occaſione de creditoribus quaedam dixiſſe videtur VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 10. *l.* 12. *pr. et* §. 1. *D. de verbor. ſignif. et l.* 2. *D. de re iudic.*

(d) EGO DABO.] Hanc quoque edicti partem, ipſaque eius verba legitima ſeruauit, ſuoque more expoſuit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 4. *D. de poſtul.*

(e) *Femina.*] Alterum hoc eſt edicti caput, de quo ex inſtituto VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1.

l. 1. §. 5. *D. h. t.* Poſtulare non potuiſſe feminas, ſatis notum eſt, ac proinde eas ita loquentes inducit Iuuenal. *Sat. II. v.* 51.

Numquid nos agimus cauſſas? ciuilia iura
Nouimus? aut vllo ſtrepitu FORA *veſtra mouemus.*

Cur vero feminis pro aliis poſtulare nefas fuerit, non aeque expeditum eſt. Si credas VLPIANO *ibid. l.* 1. §. 5. *h. t.* occaſionem huic edicto dedit *Carſania* vel potius *C. Afrania*, Licinii Buccionis; ſenatoris, vxor, inuerecundius, quam pro ſexus ſui pudore, poſtulans. Hanc enim mulierem VLPIANO iſta ſcribenti in animo fuiſſe, recte poſt Andr. Alciatum docent Perizon. *ad Valer. Max. lib. VIII. cap.* 3. *ex.* 2. et Corn. van Bynkershoek *Obſeru. lib. IIII. cap.* 12. Sed ſi dicendum quod res eſt, nihil fere eſt in illa VLPIANI narratione extra omnem dubitationis aleam poſitum. Femina illa Vlpiano *Carſania*; Valerio Maximo *c. l. C. Afrania*: quod merito praeferimus, quamuis et *Carſaniae* et *Carſiniae* nomina non ignota Romanis fuerint. Vid. Iuuenal. *Sat. II. v.* 69. Gruter. *Inſcript. pag.* 241, 3. 960, 3. 994, 2. ac proinde eam formam retinendam exiſtimet Cuiac. *Obſeru. lib. XXVI. cap.* 38. Carſania Vlpiani pro aliis procul dubio poſtulauerat: quia alias non fuiſſet ratio, cur praetor ob illius latratus edicto prohibere voluerit, ne feminae pro aliis poſtularent: at C. Afrania Valerii Maximi pro ſe poſtulauerat inuerecundius. Vlpianus Carſaniam ſuam edicto occaſionem dediſſe ſcribit. Valerius Max. talis edicti ne verbo quidem meminit, ſed tantum C. Afraniam *inuſitatis latratibus tribunalia ita exercuiſſe* ait, *vt muliebris calumniae notiſſimum euaſerit exemplum, et pro crimine improbis feminarum moribus C. Afraniae nomen obiici conſueuerit.* Denique ex Plutarchi *comparatione Numae et Lycurgi pag.* 77. videre eſt, iam inde ab vrbe condita foro interdictum fuiſſe mulieribus, adeo, vt muliere aliquando cauſſam agente, deos conſulendos cenſuerit ſenatus, τίνος ἄρα τῇ πόλει σημεῖον εἴη τὸ γινόμενον, *ecquid hoc exemplum ciuitati portenderet?* Sed fortaſſis initio ſtatim mulieres a poſtulando repulerant Romani: interiecto autem tempore frontem perfricare, et non modo pro ſe, ſed et pro aliis poſtulare coeperant. Quum vero verecundiae fines omnes tranſſiliiſſet C. Afrania, praetor fraena iniicienda putauit illi muliebri licentiae, vetuitque, ne ſaltim pro aliis poſtularent feminae. Quum ergo pro ſe poſtulare omnino poſſent, non fecit contra edictum femina, quam Chriſtus in pa-

rabola

(f), quiue corpore ſuo muliebria paſſus (g), aut capitali crimine damnatus erit (h), quiue operas, vt cum BESTIIS (i) DEPVGNARET, LOCAVERIT, pro aliis apud me ne poſtulent (k).

§. II.

rabola induxit παρέχουσιν τῷ κριτῇ κόπον, καὶ ὑπωπιάζουσαν αὐτὸν, adeoque pro ſe inuerecundius poſtulantem. *Luc. cap.* 18. *v.* 5.

(f) *Vtroque lumine orbatus.*] Caecus enim inſignia magiſtratus, nec videre, nec venerari poterat. Quam rationem reddit, ipſamque rem exemplo P. Caeci, Nonnii Aſprenatis patris, illuſtrat VLPIANVS *lib. VI. ad edict. l.* 1. *§.* 5. *D. h. t.* vbi legenda, quae notarunt Cuiac. *Obſ. lib. XXVI. cap.* 38. et Corn. van Bynkershoek *Obſeruat. lib. IIII. cap.* 12. Caecus ergo, quamuis et ſenatoriam dignitatem retineret, et magiſtratum recte gereret, (vti Appii Claudii Caeci exemplum docet *l.* 2. *§.* 36. *D. de orig. iur.* Liu. *Epit. lib. XIII.*) poſtulare tamen pro alio non poterat. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 5. *D. h. t.* Addantur Duaren. *Diſp. anniu. I. cap.* 23. et Donell. Comment. *iur. ciu. lib. XVII. tit.* 24.

(g) *Muliebria paſſus.*] Niſi quis forte vi praedonum vel hoſtium tam nefanda paſſus ſit. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1. §. 6. *D. h. t.*

(h) *Damnatus erit.*] Quod SCto et ad eos porrectum eſt, qui ob admiſſam in iudicio publico calumniam damnati ſunt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 6. *D. eod.*

(i) BESTIIS.) Verba haec, quae litteris maiuſculis expreſſa ſunt, tamquam edictalia, interpretatur VLPIAN. *ibid. l.* 1. *§.* 6. *D. h. t.* vbi diſtinguit, operaſne quis ad beſtias conficiendas locauerit, an hoc ſine mercede, et virtutis oſtentandae cauſſa fecerit, nec in arena ſe honorari paſſus ſit: itemque, vtrum in arena cum beſtiis pugnarit, an mercede conductus extra arenam venatus ſit feras, quae regioni nocent. Quod ideo monendum duxit VLPIANVS, quod et amphitheatralis illa laniena VENATIONIS nomine veniret. Iuſt. Lipſ. *de amphitheatro, cap.* 5.

(k) *Ne poſtulent.*) Poſtulare tamen poſſunt, ſi tutorum curatorumque officio funguntur, et pupillorum minorumue cauſſam agunt. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1. *§.* 6. *l.* 6. *pr. D. h. t.*

§. II. Qvi lege (l), plebiscito, senatvsconsvlto, edicto decretove principvm (m), nisi pro certis personis, postvlare prohibentvr, hi pro alio, qvam pro qvo licebit, ne postvlent. Qui ex omnibvs, qvi svpra scripti svnt (n), in integrvm restitvtvs non erit (o), pro alio ne postvlet, praeterqvam pro parente (p), patrono, patrona, liberis parentibvsqve patroni, patronae, liberisve svis, fratre, sorore, vxore, socero (q), socrv, genero, nvrv, vitrico, noverca, privigno, privigna, pvpillo, pvpilla, fvrioso, fvriosa (r), cvi eorvm a parente.

(l) Qvi lege.] Tertii huius capitis et ſententiam, et ipſa verba τυπικὰ debemus Vlpiano. *ibid. l.* 1. §. 7. 8. 9. 11. *et l.* 7. *D. h. t.*

(m) Decretove principvm.] Omnes, qui ex edicto, legibus, et conſtitutionibus principum infamia notantur, (de quibus titulo inſequente erit dicendum), hac edicti parte poſtulare prohibentur. Vlpian. *ibid. l.* 1. §. 8. *D. h. t.*

(n) Svpra scripti svnt.] Puta hoc ipſo §. 2. Si enim ſint ex ſuperioribus, reſtitutionem non facile impetrabunt. Vlpian. *ibid. l.* 1. §. 9. *D. h. t.*

(o) Restitvtvs non erit.] Reſtitutio haec non poteſt dari, niſi a principe vel ſenatu. An et a praetore data reſtitutio ſufficiat, ad hunc locum diſquirit Vlpian. *ibid. l.* 1. §. 10. *h. t.*

(p) Parente.) Haec omnia ſe alibi plenius exſequutum ait Vlpian. *lib.* VI. *ad edict. l.* 1. §. 11. *D. h. t.* Ac proinde nos remittit ad *titulum edicti* 12. vbi occaſione ſatis dationis de iudicio ſiſti fuſius de parentibus, patronis, patronorumque liberis et parentibus diſſeruit.

(q) Socero.) Haec quoque edictalia verba debemus Vlpiano *ibid. l.* 3. §. 1. 2. D. *eod.* vbi et proſocerum et proſocrum, progenerum et pronurum, dummodo adhuc duret adfinitas, intelligi debere, monet. Adfinitatem enim apud Romanos aeque, ac Graecos, ſoluto matrimonio exſpiraſſe, ſatis notum eſt, idque ex Terent. *Hecyr. II.* 2. aliiſque veterum teſtimoniis probauimus *in Comment. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* 17. *pag.* 311. *ſequ.* Add. Arn. Vinn. *ad* §. 6. *Inſt. de nupt.* Henr. Bern. Reinold. *Var. cap.* 24. et Ger. Noodtius *ad tit.* D. *de nupt. pag.* 495. *tom. II. Oper.*

(r) Fvrioso, fvriosa.) Ex interpretatione prudentum etiam

TE, AVT DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA (s), AVT AB EO, CVIVS EA DE RE IVRIS DICTIO FVIT, EA TVTELA CVRATIOVE DATA ERIT. (t)

TIT. XVII.

DE HIS, QVI NOTANTVR INFAMIA. (a)

INFAMIA

tiam *pro fatuo* et *fatua. l.* 2. D. *eod.* Pro omnibus enim, qui in curatione ſunt, etiam perſonae viliores et infames poſtulare poſſunt, ceu pluribus oſtendunt VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 3. §. 3. *et* PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 4. D. *de poſtul.*

(s) DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA.] At quomodo tutor curatorue dari poteſt DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA? Eſt haec non alia, quam tutela *ceſſitia.* Quemadmodum enim tutela veluti in bonis erat: ita et cedi poterat alii, eaque ceſſio in iure fiebat, qua de re quidquid hodie ſcimus, debemus VLPIANO *tit.* 11. §. 7. *ſequ. et* §. 17. vbi praeclara multa adnotauit Ant. Schulting. *in iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 596. *et* 600. Ceterum ex hoc loco, quem interpretes ne attingunt quidem, patet, tutelam cedi potuiſſe *de maioris partis tutorum ſententia*, quum alias in re communi melior ſit conditio prohibentis. *l.* 12. *l.* 28. *D. commun. diuid.* Praeterea ex eodem diſcimus, parum ſolidam eſſe Cuiacii lectionem in VLPIANO *ibid.* §. 8. feminarum ſaltim tutelam ceſſitiam *legem Claudiam* SVSTVLISSE. Quomodo enim ſublatum dici potuit, quod tempore Hadriani adhuc immotum ſtetit, et in ipſum migrauit edictum perpetuum?

(t) DATA ERIT.] Haec quoque verba debemus VLPIANO *lib.* VI. *ad edict. l.* 3. D. *eod.* qui ſimul monet, merito praetorem exprimere debuiſſe etiam *mutum, ſurdum, prodigum, adoleſcentem*, quia et his curatores ſoleant dari.

(a) NOTANTVR INFAMIA.] De ordine titulorum horum iam ſupra diximus. Ipſum edictum, quod ſub hoc titulo exponimus, integrum exſtat in *l.* 1. D. *h. t.* cuius inſcriptio et Florentiae ita ſe habet: IVLIANVS *lib.* I. *ad edictum.* Addit Taurellius: *ſic in Piſanis: putamus tamen* VLPIANVS: *nam* IVLIANVS *non ſcripſit ad edictum.* At ne VLPIA-

NVS

INFAMIA NOTANTVR, QVI AB EXERCITV (b) IGNOMINIAE CAVSSA (c) AB IMPERATORE, EOVE, CVI EA DE RE STATVERE STA-

NVs quidem hoc edictum libro commentariorum ſuorum primo, ſed ſexto demum, interpretatus eſt, ac proinde ſi quis Taurellii coniecturam probat, ei ſimul mutandus libri numerus, reſcribendumque erit: VLPIAN. *libro ſexto ad edictum.* Quid ſi digeſtores ſcripſerint: IVLIANVS *libro perpetui edicti*, indicaturi, ſe hoc edictum bene longum non, vti ſolent, ex VLPIANI, PAVLLI, CAII commentariis, ſed ex ipſo edicto perpetuo deſcripſiſſe? Sed ita mireris, cur in ſolo hoc titulo, relictis lacunis, ipſos adierint fontes. Quare ego hunc nodum, quum ſoluere non poſſim, ſecare nolo. Adde tamen Ant. Auguſt. *de nomin. propr. Pandect. cap.* 1. *claſſ.* 3. *pag.* 61. *Theſauri iur. ciu. tom.* I.

(b) AB EXERCITV.] Siue miles ſit caligatus, ſiue alius, vſque ad centurionem, vel praefectum cohortis, vel aleae. Immo et, qui exercitui praeeſt, quamuis conſularibus inſignibus condecoratus, et dux notantur, ſi ignominiae cauſſa et cum indignatione principis miſſi ſint, non ſi cui eorum ſucceſſor ſine principis indignatione datus. VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l.* 2. *pr.* §. 1. D. *h. t.* vbi et, quid ſit EXERCITVS, ſuo more oſtendit. CALIGATOS milites eſſe gregarios, vel ex ipſo iure noſtro *l.* 6. D. *de re milit.* diſcimus, cum quo textu iungendus eſt Lipſ. *ad Tacit. Annal. lib.* I. *cap.* 41. et Torrent. *ad Sueton. Aug. cap.* 25. Exemplum tribuni mil. C. Auieni, a Iulio Caeſare ab exercitu ignominiae cauſſa remoti, exſtat apud Hirt. *de bello Afric. cap.* 54.

(c) IGNOMINIAE CAVSSA.] Hac occaſione de variis miſſionum generibus diſſeruit VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 2. *D. h. t.* Quemadmodum enim honeſte, et exactis ſtipendiis, miſſi honorifico veteranorum cognomine ſe iactabant, ſeque in marmoribus adpellitant VETERANOS HONESTAE MISSIONIS vel HONESTE MISSOS: Reineſ. *Inſcript. claſſ.* VIII. *n.* 55. *et claſſ.* I. *n.* 300. ita ignominiae cauſſa miſſi infames habebantur. Briſſon. *de formul. lib.* IIII. *pag.* 364. *ſequ.* Pet. Fab. *Semeſtr. lib.* I. *cap.* 17. Ita mittebantur adulterii damnati: VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 3. *D. h. t.* non qui munerum euitandorum cauſſa militiam ſequebantur, dimittendi illi quidem, nec pro reipublicae cauſſa abſentibus habendi; ſed ſalua tamen exiſtimatione. VLPIAN. *ibid. l.* 1. *D. de re milit. l.* 2. §. 2. *D. de*

STATVENDI IVS FVERIT, DIMISSVS ERIT: QVI ARTIS LVDICRAE (d) PRONVNCIANDIVE CAVSSA IN SCENAM (e) PRODIERIT (f): QVI LENOCINIVM FECERIT (g): QVI IN IVDICIO PVBLICO CALVMNIAE (h) PRAEVARICATIONISVE CAVS-

de his, qui not. infam. Ceterum a MISSIONE diſtinguenda EXAVCTORATIO, de qua Lipſ. *ad Taciti Annal. lib.* I. *pag.* 37. An vero et exauctorati aliquando notati fuerint infamia, diſquirit Cuiac. *Obſeru. lib.* XXVII. *cap.* 8.

(d) ARTIS LVDICRAE.] Non vero artem ludicram facere videntur, qui virtutis cauſſa exercentur, veluti athletae, thymelici, xyſtici, agitatores, nec qui aquam equis ſpargunt, nec vlla aliorum miniſteria, qui ſacris deſeruiunt. VLPIAN. *ibid. l.* 4. *pr. D. h. t.* De his omnibus conſulendi ſunt Petr. Faber *in Agoniſtic.* et qui de omni re agoniſtica praeclare aliquot ſpeciminibus mereri coepit, V. C. coniunctiſſimuſque collega Io. Henr. Schulzius. De iis, qui aquam equis ſpargunt, elegans eſt obſeruatio Philippi Rubenii *Elect. lib.* II. *cap.* 18. Deſignatores vero et βραβευτὰς deſcripſit Donat. *ad Terent. Adelph.* I. 2. *v.* 7.

(e) IN SCENAM.] SCENA quid ſit, ad hunc ipſum locum oſtendit VLPIAN. *ibid. l.* 2. *§.* 5. *D. h. t.*

(f) PRODIERIT.] Modo quaeſtus cauſſa prodierit. VLPIAN. *ibid. d. l.* 2. *D. h. t.* Tales praeter hiſtriones erant arenarii, gladiatores, mimi, pantomimi, de quibus vid. Balduin. *ad leg. Iul. et Pap. pag.* 73. et nos in *Comment. ad eamdem legem lib.* II. *cap.* 1. *et* 2.

(g) LENOCINIVM FECERIT.] Siue principaliter id agat, ſiue quaeſtu illo, tamquam cauponariae alteriuſue negotiationis acceſſione, vtatur. Sed et ii, qui in ſeruitute peculiaria mancipia quaeſtui habuerunt, ob eam rem, etiam liberi facti, notantur. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 2. 3. *D. de his, qui not. infam.* Et tamen etiam honeſtiores turpi hoc quaeſtu rem faciebant, domique habebant lupanaria, in quibus ancillas proſtituerent. *l.* 27. *§.* 1. *D. de hered. petit. l.* 38. *pr. D. de oper. libert.* Merill. *Obſ. lib.* II. *cap.* 12.

(h) CALVMNIAE.] Condemnatum autem calumniae eſſe oportet ſententia: nec ſufficit, calumniatum aliquem eſſe. VLPIAN. *ibid. l.* 4. *§.* 4. D. *de his, qui not. infam.* Hinc ne a cenſore quidem ob hoc aliudue crimen notati infamiam contraxiſſe videntur. Io. Bodin. *de re publ. lib.*

(i) CAVSSA QVID FECISSE IVDICATVS ERIT (k): QVI FVRTI (l), VI BONORVM RAPTORVM (m), INIVRIARVM, DE DOLO MALO ET FRAVDE, SVO NOMINE (n) DAMNATVS (o), PACTVSVE ERIT (p): QVI PRO SOCIO, TVTELAE, MANDATI, DEPOSITI

lib. III. *cap.* 3. *lib.* VI. *cap.* 1. Reinold. *Var. cap.* 15. *pag.* 110.

(i) Praevaricationisve.] Quid ſit praevaricator, ad hunc edicti locum expoſuit Vlpian. *lib.* VI. *ad edict. l.* 1. *pr.* D. *de praeuaric. l.* 4. §. 4. *D. de his, qui not. infam.* vbi in lege priore eſt: praevaricator *eſt, qui in vtraque parte conſiſtit, quin immo in altera* — in poſteriore vero: *immo ex aduerſa.* Alterutrum ſubleſtum; neutrum abſurdum; poſterius tamen veroſimillimum eſt.

(k) Ivdicatvs erit.] Praeuaricationis proprie damnabantur accuſatores: at poſtea eius criminis rei etiam facti ſunt aduocati. Vlpian. *lib.* VI. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. de praeuaricat.* Plin. *lib.* I. *epiſt.* 20. Cuiac. *Obſ. lib.* VIIII. *cap.* 40.

(l) Fvrti.] Siue nec manifeſti, ſiue manifeſti. Vlpian. *ibid. l.* 6. *pr. D. de his, qui not. infam.*

(m) Vi bonorvm raptorvm.] Praetore de vi interloquente: vim fecisti, ex interdicto damnatus ſaluam habet exiſtimationem; ex delicto omnino infamis habetur. Vlpian. *lib.* VI. *ad edict. l.* 32. *D. de poen.*

(n) Svo nomine.] Non notantur procuratores, defenſores, tutores, et curatores, immo ne heredes quidem damnati. Quin et ipſe reus, lite per procuratorem ſuſcepta, ſaluam retinet exiſtimationem. Vlpian. *ibid. l.* 6. §. 2. *D. h. t.* Illud mirum videri poſſet, quod ne ſeruus quidem notatur, quamuis domini heres, ſi dominus eius nomine noxale ſuſtinuerit iudicium, ſi vel maxime demum ipſe ſeruus heres condemnetur. Pavll. *lib. V. ad edict. l.* 14. *D. eod.* Mittimus alias quaeſtiones, veluti qualis condemnatio infamet? an et is notetur, qui grauiore poena, quam leges comminantur, adfectus eſt? an et extraordinaria crimina infament? an ſubſequente vitae emendatione haec macula eluatur? ceteras, quas ſoluit Vlpian. *ibid. l.* 13. §. 5. 6. 7. 8. *l.* 24. *D. h. t.*

(o) Damnatvs.] Quid ſi damnatus adpellationem interpoſuerit? De eo caſu agit Vlpian. *lib. VI. ad edict. l.* 6. §. 1. *D. eod.*

(p) Pactvsve erit.] Edictalia

POSITI SVO NOMINE (q), NON CONTRARIO IVDICIO (r) DAMNATVS ERIT (s): QVI EAM, QVAE IN POTESTATE EIVS ESSET, GENERO MORTVO, QVVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET (t), INTRA ID TEMPVS, QVO ELVGERE VIRVM (u) MORIS EST

ſtalia haec verba laudant Valerianus et Gallienus augg. *l.* 18. *C. de cauſſ. infam. irrogant.* Pactum autem aliquem eſſe oportet interpoſito pretio, ac proinde non notatur, qui precibus veniam impetrauit, vel qui iuſſu praetoris pactus eſt, vel delato iureiurando ſe deliquiſſe negat. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 6. *§.* 3. 4. *D. de his, qui not. inf.* Pacti enim, dato pretio, confeſſi videntur, PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 5. *D. eod.* ac proinde et ii notantur, qui in cauſſa fiſcali cum delatoribus paciſcuntur. VLPIAN. *ibid. l.* 4. *D. de iur. fiſc.*.

(q) SVO NOMINE.] Heres ergo non notatur, niſi ex dolo proprio in cauſſis mandati et depoſiti. VLPIAN. *ibid. l.* 6. *§.* 6. *D. h. t.*

(r) CONTRARIO IVDICIO.] Actione contraria ex his contractibus conuentus haud notatur, niſi quod mandans fit infamis, qui fidem, quam pro eo fideiubens eſt ſequutus, dolo malo non liberat. VLPIAN. *ibid. l.* 6. *§.* 5. *D. h. t.* Alias in actionibus contrariis non de perfidia, ſed de calculo, agitur, ac proinde omnino ceſſat infamia. VLP. *ibid. l.* 6. *§.* 7. *D. eod.*

(s) DAMNATVS ERIT.] Non ſi pactus fuerit. Id enim ſalua exiſtimatione fieri poſſe, docet PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 7. *D. h. t.*

(t) MORTVVM ESSE SCIRET.] Ne ignorantia puniatur. Si multo poſt, mortuum eſſe generum, cognorit, dies luctus cedit a tempore mortis. Quare ſi, exacto iam legitimo tempore, reſciuerit: mulier eodem die et ſumet lugubria, et ponet. VLPIAN. *ibid. l.* 8. *D. eod.*

(u) ELVGERE VIRVM.] Luctus tempus primis temporibus decem menſium, poſtea annale fuit. Initio enim Romulus ordinans annum, eum in decem tantum menſes deſcripſerat, et tamdiu etiam maritum lugebant viduae, quia totidem menſes in vtero latitare partus videbatur. Ouid. *Faſtor. lib.* I. *v.* 30.

Eſt tamen et ratio, Caeſar,
quae mouerit illum:
Erroremque ſuum, quo tueatur, habet.
Quod ſatis eſt, vtero matris
dum prodeat infans,
Hoc anno ſtatuit temporis
eſſe ſatis. Per

Per totidem menſes a funere coniugis vxor
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.
Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini,
Quum rudibus populis annua iura dedit.

Sed neſcio, an videre hoc potuerit trabeati cura Quirini, ſi verum eſt, quod memoriae prodidit Plutarch. in *Numa pag.* 67. Numam primum ſtatuiſſe, τοῦ μακροτάτου πένθους χρόνον εἶναι δεκαμηναῖον, ἐφ᾽ ὅσον καὶ χηρεύουσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες, *vt maximi luctus tempus eſſet decem menſium, et tamdiu viduae etiam mortuos maritos lugerent.* Vtut ſe res habeat, quum luctus hic indictus ſit viduis, ne qua fieret turbatio ſanguinis, *l.* 11. *§.* 1. 2. *D. de his, qui not. infam.* ea vero metuenda non videretur, exactis decem menſibus: decimeſtrem illam viduarum luctum ſufficere creditum eſt, quamdiu libera ſtetit res publica, nec mutatum quidquam toto illo tempore, quamuis circumferretur narratiuncula, eum, qui primus Gracchorum hoc cognomen tulerit, duodecim menſes in vtero fuiſſe. Varro apud Chariſ. *Inſtit. Gramm. lib. I.* Nihil, inquam, Romanos mouebat illa fabula, ſatis quippe gnaros, τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνειν τοὺς νομοθέτας, *quod ſemel aut bis fit, praeterire legiſlatores, l. 6. D. de legib.* Sed et ſub Auguſti, Antonii, et Lepidi triumuiratu mos ille vetus manſit. Quum enim M. Antonius Octauiae nuptias adfectaret: illa more maiorum in manum non conuenire poſſe videbatur, niſi SCto lege ſolueretur, οὐκ ἐῶντος νόμου πρὸ δέκα μηνῶν ἀνδρὸς τελευτήσαντος γαμεῖσθαι, *non permittente lege, vt femina ante, quam decem menſes a morte mariti tranſiiſſent, nubat.* Plutarch. *in M. Anton. pag.* 929. C. Caligulam quoque non auxiſſe tempus luctus, certiſſimum eſt, quippe potius nuptias promiſcue indulgens etiam intra luctus tempus, dum mulier non praegnans eſſet. Dio Caſſ. *Hiſtor. lib. LVIII. pag.* 645. Sub Hadriano demum de tempore, quo femina vterum gerat, acriter diſceptatum eſt, iſque, *requiſitis philoſophorum et medicorum ſententiis, decreuit, poſſe et vndecimo menſe partum edi,* Gell. *Noct. Attic. lib. III. cap.* 16. quum Cenſorin. *de die natali cap.* 7. recenſitis omnium paene veterum ſententiis, de vndecimeſtri partu ſubiciat: *ceterum vndecimum menſem Ariſtoteles ſolus recipit* (puta *lib. VII. de hiſt. animal. cap.* 4.) *ceteri vniuerſi improbarunt.* At quamuis Hadrianus demum hanc Ariſtotelis ſententiam decreto ſuo probaret: non tamen ideo lege ſanxit,

xit, vt viduae duodecim menſes lugerent maritos, ſed primi iis tam diuturnum luctum indixiſſe videntur Gratianus, Valentinianus, et Theodoſius A A A. ceu ipſi fatentur *l.* 2. *C. Iuſtin. et l.* 1. *C. Th. de ſec. nupt.* Quamuis enim et ante id tempus aliquando per integrum annum maritos lugerent viduae, veluti apud Apuleium *Aſin. aur. lib.* VIII. *pag.* 181. *edit. Beroald.* id tamen non ex neceſſitate faciebant, ſed ex pietate, et vltro, quia parum honeſtum videbatur, viri deſiderium citius ponere. Hinc Seneca *Epiſt.* 63. *annum feminae ad lugendum conſtituere maiores,* NON VT TAM DIV LVGERENT, *ſed ne diutius.* Non lege id ſancitum eſſe ait Seneca, ſed moribus: nec neceſſitatem hac conſuetudine imponi feminae, ſed in eius arbitrio eſſe, quamdiu lugere velit, dumne non pauciores, quam decem menſes, aut anno diutius lugeat. Quamuis vero extra omnem dubitationis aleam poſitum videatur, primos illos imperatores, Gratianum, Valentinianum, et Theodoſium decem luctus menſibus duos alios adieciſſe: non tamen eſt, cur cum Iac. Gothofr. *Comment. ad Cod. Th. tom. I. pag.* 182. inuehamur in Tribonianum, eumque tum in edicto, tum apud VLP. et PAVLL. *l.* 8. *l.* 10. *et l.* 11. *D. h. t.* expunxiſſe verba: DECEM MENSES, et iis illa, quae hodie ibi legimus: INTRA TEMPVS LEGITIMVM, vel: INTRA QVOD TEMPVS VIRVM ELVGERE MORIS SIT, ſubſtituiſſe ſuſpicemur. Cur enim vel praetor, vel Vlpianus, vel Paullus, his verbis vti non potuiſſent? Annon et decem menſes fuere tempus legitimum, vel intra quod virum elugere moris erat? Sed redeundum eſt ad ipſa edicti noſtra verba, ad quae id quoque notant interpretes, viro non eamdem incubuiſſe neceſſitatem lugendi vxorem, ac vxori elugendi virum, PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 9. *D. h. t.* Quamuis enim vix dubitandum videatur, quin et mariti, et reliqui propinqui, amiſſis vxoribus et propinquis lugubria ad aliquot menſes vel dies ſumſerint. Em. Merillius *Obſeru. lib. V. cap.* 37. et 38. tamen ne id quidem erat neceſſitatis, ſed honeſtatis tantum, ac proinde nec nuptiis impedimento erat hic luctus, VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 11. *pr. D. eod.* nec ideo, quod huius luctus eum taeduiſſet, notabatur infamia. VLPIAN. *ibid. l.* 23. *eod.* In alia omnia ire videtur Paull. *Sentent. recept. lib. I. tit.* 21. §. 13. ſed, non tam Paullum, quam interpolatorem eius, Anianum, diſſentire, oſtendit Corn. van Bynkersh. *Obſ. lib. V. cap.* 13.

EST (x), ANTEQVAM VIRVM ELVGERET, IN MATRIMONIVM COLLOCAVERIT, EAMVE SCIENS QVIS

(x) MORIS EST.] Attamen ſi talis erat maritus, qui more maiorum non eſſet lugendus: lugubria quidem ſumere nefas erat, nec tamen viduae licebat intra legitimum illud tempus nubere. Tales vero, quos lugere non licebat, erant hoſtes, perduelles, ſuſpendioſi, et quicumque ſibi non vitae taedio, ſed ex conſcientia criminis manus intulerant. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 11. *§.* 1. 2. 3. *D. de his, qui not. inf.* De HOSTE nota eſt Horatii vox, ſororem obtruncantis: *ſic eat, quaecumque Romana lugebit hoſtem.* Liu. *lib. I. cap.* 26. PERDVELLES quoque lugere, iam antiquitus vetitum. Saltim Tiberius, legem maieſtatis exercens, propinquis interdixit, ne propinquos capitis damnatos lugerent. Suet. *Tiber. cap.* 61. Et quamuis veteribus mors voluntaria magis paene pro virtute, quam pro crimine eſſet: ſemper tamen genus mortis turpiſſimum viſum eſt laqueo frangere gulam, conſtrictiſque faucibus miſerum ſpiritum elidere. Hinc Euripid. in *Helena*, *v.* 305.

Πῶς θάνοιμ' ἂν οὖν καλῶς;
Ἀσχήμονες μὲν ἀγχόναι μετάρσιοι,
Κἀν τοῖσι δούλοις δυσπρεπὲς νομίζεται·
Σφαγαὶ δ' ἔχουσιν εὐγενές τι καὶ καλόν.

Quo vero modo bene moriar?
TVRPES *enim ſunt* LAQVEI *ſublimes.*
In ſeruis etiam hoc FOEDVM *creditur.*
Sed caedes aliquid generoſum et pulcrum habet.

Nec minus elegans eſt Seruii locus ad illud Virgilii *Aen. lib. XII. v.* 603.

Et NODVM INFORMIS LETHI *trabe nectit ab alta.*

Addit enim grammaticorum doctiſſimus: *ſciendum, quia cautum erat in pontificalibus libris, vt, qui laqueo vitam finiiſſet, inſepultus abiiceretur. Vnde bene ait poëta:* INFORMIS LETHI, *quaſi mortis infamiſſimae. Ergo quum nihil ſit hac morte deformius, poëtam etiam pro reginae dignitate dixiſſe accipiamus. Caſſius autem Hemina ait, Tarquinium Superbum quum cloacas populum facere coëgiſſet, et hanc ob iniuriam multi ſe ſuſpendio necarent, iuſſiſſe corpora eorum cruci ſuffigi. Tunc primum turpe habitum eſt, mortem ſibi conſciſcere. Et Varro ait: ſuſpendioſis, quibus iuſta fieri ius non*

QVIS VXOREM DVXERIT, NON IVSSV EIVS (y), CVIVS IN POTESTATE EST, ET QVI EVM, QVEM IN POTESTATE HABERET, EAM, DE QVA SVPRA COMPREHENSVM EST, VXOREM DVCERE PASSVS FVERIT (z): QVIQVE SVO NOMINE (aa), NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE ESSET, EIVSVE NOMINE (bb), QVEM QVAM-

ſit; ſuſpenſis oſcillis, veluti per imitationem mortis parentari. Docet ergo Virgilius ſecundum Varronem et Caſſium, quia ſe laqueo induerat, letho periiſſe deformi. Denique de his *βιοθανάτοις* parum honorifice ſenſiſſe video Baebium, Saſſinatem, qui municipibus et incolis locum ſepulturae legauit in praedio ſuo EXTRA EOS, QVI SIBI LAQVEO MANVS INTVLERINT, ET QVI QVAESTVM TVRPEM PROFESSI SINT. Reineſ. *Inſcript. claſſ. VII. n.* 20.

(y) NON IVSSV EIVS.] Infamia notatur, qui, quum ſui iuris eſſet, SCIENS viduam, nondum circumacto luctus tempore, duxit. Neque tamen omnis ignorantia excuſat, ſed facti tantum. Contra excuſatur, qui patris iuſſu duxit, veniaque dignus habetur, qui obtemperauit: VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 11. *§.* 4. *D. h. t.* ſi vel maxime ſoluta patris poteſtate vxorem retineat. PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 12. *D. eod.* Quamuis enim diſſentiente filiofamilias ſponſalia fieri non poſſint, PAVLL. *ibid. l.* 13. *D. de ſponſal.* ac proinde Donatus ad illud Terentii *Andr. I.* 5. *v.* 3.

Vxorem decrerat dare ſeſe mihi hodie: nonne oportuit
PRAESCISSE *me ante? nonne prius* COMMVNICATVM *oportuit?*

recte ſcribat: COMMVNICATVM, *inquit, quia non omnis nuptiarum poteſtas in patre eſt*: nullum tamen crimen patitur, cui in obſequio gloria relicta fuit, quique non prohibuit, quum prohibere poſſet. PAVLL. *ibid. l.* 109. *D. de reg. iur.* Ita ſane legitur Florentiae, nec aliter in Baſilicis: Οὐδὲ ἐν ἔγκλημα ὑπομένει ὁ δυνάμενος κωλῦσαι, καὶ μὴ κωλύσων. Quare recte hanc lectionem tuetur, quamuis genuinam legis ſpeciem non adſequutus, Iac. Gothofred. in *Comment. pag.* 469.

(z) PASSVS FVERIT.] Non ſi poſtea demum nuptias ratas habuerit. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 13. *pr. D. h. t.*

(aa) SVO NOMINE.] Siue per ſe, ſiue per alium, ſiue per epiſtolam. VLPIAN. *ibid. l.* 18. *D. de ſponſal.*

(bb) EIVSVE NOMINE.] Non omnis,

QVAMQVE IN POTESTATE HABEBIT, BINA SPONSALIA (cc); BINASVE NVPTIAS IN EODEM TEMPORE (dd) CONSTITVTAS HABVERIT.

TIT. XVIII.

DE PLVS PETENDO. (a)

(VLP. LIB. VII. PAVLL. LIB. VI.)

EVm, qui a me iudicem poſtulabit (b), rem, quam petet, itemque, quid quantumque ſibi alterum reſtituere, dare,

omnis, qui alieno nomine conſtituit, notatur, ſed qui nomine liberorum conſtituit, conſtituique paſſus eſt. VLP. *ibid. l.* 13. *D. h. t.*

(cc) BINA SPONSALIA.] Itemque ſi nuptias conſtituerit cum femina, quam ducere nefas eſt, vel ſi alii deſponſa, alii nupta ſit femina. VLP. *ibid. l.* 13. §. 1. *D. h. t.*

(dd) EODEM TEMPORE.] Quod non de initio ſponſaliorum intelligendum eſt. Sufficit enim tempus, quo ſponſalia bina facta ſunt, concurrere. VLPIAN. *lib.* VI. *ad edict. l.* 13. §. 2. *D. de his, qui not. infam.*

(a) DE PLVS PETENDO.] De pluris petitione titulum in edicto exſtitiſſe, ex Senecae *Epiſt.* 48. probauit Iac. Raeuard. *Var. lib.* III. *cap.* 14. At hunc locum tenuiſſe hunc titulum, nec Ob. Giphanius, nec quiſquam, quod ſciam, alius, praeter Iac. Gothofredum, animaduertit; cuius ſententiam aliquot veterum interpretum fragmenta omnino confirmant. Quamuis enim Tribonianus ex inſtituto ſuo, huius iuris, iam ante Iuſtinianum maximam partem abrogati, vix veſtigium vllum in Pandectis exſtare paſſus ſit: bina tamen loca, quae ad illud manifeſto pertinent, communem illam ſtragem euaſerunt, alterum PAVLLI *ex libro* VI. *ad edictum l.* 6. *D. de rei vindicat.* alterum VLPIANI *ex libro* VII. *l.* 44. *D. locat.* Quod vero ad ipſius edicti ſententiam attinet, priorem eius partem ex §. 33. *Inſt. de action.* et Paulli *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 10. §. 1. poſteriorem ex eadem §. 33. et quibuſdam aliis veterum teſtimoniis expreſſimus.

(b) *Iudicem poſtulabit.*] Poſtulabatur IVDEX, quoties actio erat

dare, facere oporteat, deſignare iubebo (c). Qui iuſto plus petet (d), eum cauſſa cecidiſſe decernam.

erat ſtricti iuris. Alias ARBITER dabatur, vti iam ſupra ad *tit. 6.* monuimus. Inter hos autem quid fuerit diſcriminis, docet Cicero *pro Q. Roſc. cap. 4.* dum ſcribit: *pecunia tibi debetur certa, quae nunc petitur* PER IVDICEM, *in qua legitimae partis ſponſio eſt. Hic tu, ſi amplius* HS *numo* PETISTI, *quam tibi debitum*, CAVSSAM PERDIDISTI. IVDICIVM *eſt pecuniae certae. Ad* IVDICIVM *hoc modo venimus, vt totam litem aut obtineamus, aut amittamus. Ad* ARBITRVM *hoc modo adimus*, (de quo verbo forenſi ADIRE vid. Io. Fridr. Gronou. *ad Senec. trag. Herc. fur. v.* 733.) *vt neque nihil, neque tantum, quantum poſtulauimus, conſequamur.* Quare is demum, qui in iudicio ſtricti iuris, nec non in actione arbitraria, plus petierat, cauſſa cadebat: non item, qui in bonae fidei iudiciis plus intentione ſua complexus fuerat. Vid. Franc. Hotom. Matth. Weſenbecius, Ian. a Coſta, et Euer. Otto *ad d. §. 33. Inſtit. de action. Quid eſt*, inquit Tullius, *in* ARBITRIO? *Mite, moderatum,* QVANTVM AEQVIVS MELIVS *ſit dari. Ille tamen confitetur*, PLVS SE PETERE, *quam debeatur, ſed ſatis ſuperque habere dicit, quod ſibi ab arbitrio tribuatur.* Sic quamuis locare ſeruitutem nemo poſſit: VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 44. *D. locat.* non tamen plus petiiſſe videbatur, qui ſeruitutem ſibi vna cum praedio locatam eſſe aiebat, quia actio conducti bonae fidei eſt.

(c) *Deſignare iubebo.*] Non modo ergo actionibus perſonalibus certi quid, quoad licet, petendum, verum etiam realibus. Quod argumento eſt, regulam illam: *qui plus petit, cauſſa cadit*, etiam in actionibus arbitrariis locum habuiſſe. Schulting. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 241. Hinc tam ſollicite diſquiri animaduertimus, an et partem incertam vindicare liceat? *l.* 76. §. 1. D. *de rei vind.* itemque quid deſignare oporteat eum, qui materiam factam, infectam, argentum ſignatum, veſtimenta, vaſa, hominem, fundum ſit vindicaturus. PAVLL. *lib.* VI *ad edict. l.* 6. *D. de rei vind.*

(d) *Plus petet.*] Plus petitur vel RE, vel TEMPORE, vel LOCO, vel CAVSSA. §. 33. *Inſt. de action.* Paull. *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 10. §. 11. Euſeb. *de pa-* *ciate*

nam. (e)

§. I. Si tamen minor XXV. annis iuſto plus intentione ſua complexus, ſine alia iuſta cauſſa mihi viſa fuerit, in integrum reſtituam. (f)

chate homil. XI. quem locum elegantiſſimum attulit Rupert. *Animaduerſ. ad Enchirid. Pompon. pag.* 188. Attamen haec omnia non edicto expreſſa, ſed interpretatione prudentum inducta videntur. Diſerte enim Diocletianus et Maximianus AA. *l.* 2. *C. Hermog. de calumn. et plus petit. plus*, inquiunt, *petitur*, SICVT RESPONSIS PRVDENTVM CONTINETVR, *ſumma*, *loco*, *tempore*, *cauſſa*, *qualitate*, *aeſtimatione.* Ecquid interfuerit inter petitionem ante diem, et ante exſiſtentem conditionem, disquirit Em. Merill. *Obſeru. lib.* III. *cap.* 26.

(e) *Cauſſa cecidiſſe decernam.*] Ita ſeſe habebat ius antiquum, ceu patet ex *d.* §. 33. *Inſt. de act.* Hinc quum apud Plaut. *Moſtell. III.* 1. *v.* 121. Daniſta dixiſſet, *nihilo plus ſe petere*: adludens ad hoc edictum Tranio, ſeruus reſpondet:

Velim hercle, vt vno nummo
plus peteres?

Et auctor *Queroli*, comoediae Plauto vulgo tributae: *Si paraſitus amplius, quam praefinitum eſt, poſtulauerit*, PLVS PETITI PERICVLO *ſtranguletur.* Add. Quinctilian. *Inſt. orat. lib. III. cap.* 6. Quomodo vero ſenſim hoc ius immutatum ſit, ipſe docet Iuſtinianus *d.* §. 33. Quumque binae conſtitutiones, eo pertinentes, hodie in Codice noſtro deſiderentur, eas reſtituit Iac. Cuiac. *Obſeru. lib. XII. cap.* 21. et alia quaedam, quae huc pertinent, notauit *Obſ. lib.* VII. *cap.* 27.

(f) *In integrum reſtituam.*] Ad hanc edicti partem adludens Seneca *Epiſt.* 48. *Quid enim aliud*, inquit, *agitis, quum eum, quem interrogatis, in fraudem inducitis, quam vt* FORMVLA CECIDISSE *videatur? Sed quemadmodum illum praetor, ſic illos philoſophia* IN INTEGRVM RESTITVIT. Hinc Claudium, imperatorem, collaudat Sueton. *Claud. cap.* 14. quod eos, qui apud priuatos iudices plus petendo formula cecidiſſent, reſtituerit. Ceterum ſententiam huius edicti integram debemus Iuſtiniano §. 33. *Inſt. de action.*

TIT. XVIIII.

SI EX NOXALI CAVSSA AGITVR, QVEMADMODVM CAVEATVR. (a)

SI QVIS EVM, DE QVO NOXALIS ACTIO EST (b), IVDICIO SISTI PROMISIT, IN EADEM CAVSSA (c) EVM (d) EX-

(a) QVEMADMODVM CAVEATVR.] Hunc demum locum tenuiſſe titulum, *ſi ex noxali cauſſa caueatur*, facile intelligitur ex tot fragmentis VLPIANI ex *lib.* VII. et PAVLLI ex *lib.* VIII. *ad edictum* depromtis. Itaque ratio fugit Ob. Giphanium, dum titulis *de poſtulando*, et *de his, qui not. infam.* proximum fuiſſe caput *de procuratoribus*, immo haec capita omnia titulum generalem conſtituiſſe exiſtimat. Rectius rationes ſubduxit Iac. Gothofredus, qui in *Serie edicti perpetui*, titulo *ſi ex nox. cauſſ.* hunc locum adſignauit, in eo tamen falſus, quod illi praemiſit duos alios *de cautione iudicio ſiſti*, et *de vadimonio deſerto* ob fragmenta *l.* 17. *D. de auct. tut. l.* 110. *§.* 1. *D. de reg. iur. l.* 16. *D. qui ſatiſdar. cog.* et *l.* 7. *D. de iudic.* Quis enim ſibi perſuaderi patiatur, praetorem bis de eadem re edicere, adeoque actum agere voluiſſe? Fragmenta quoque illa alio pertinere, mox adparebit. Et haec quidem de ordine, ipſius edicti verba τυπικὰ ſuperſunt apud VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. *pr. D. ſi ex nox. cauſſ.*

(b) NOXALIS ACTIO EST.] Quae ſint ACTIONES NOXALES, hic oſtendiſſe videtur CAI. *lib.* III. *ad edict.* (ita enim legendum omnino videtur), *l.* 2. *D. de noxal. act.* Dantur illae et aduerſus bonae fidei poſſeſſorem: VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 11. D. *eod.* quin et aduerſus vſufructuarium, ſuo quippe iure priuandum, ſi ſeruum fructuarium non defenderit. VLPIAN. *ibid. l.* 3. D. *eod.*

(c) IN EADEM CAVSSA.] Id eſt, in ea conditione, vt ius actoris non fiat deterius. Hinc in eadem cauſſa non ſiſtitur ſeruus, ſi actor vel mutata ſerui perſona, vel loco, in deteriore cauſſa eſſe coeperit, veluti ſi ſeruus venditus aut potentiori datus, vel alii noxae deditus ſit. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. D. *ſi ex noxali cauſſ.* Quod tamen iure nouo quodammodo mutatum eſſe, monet PAVLL. *lib.* VI. *ad edict. l.* 2. *pr.* D. *eod.* In criminalibus iudiciis

(d) EXHIBERI (e) IVBEBO, IN QVA TVNC EST, DONEC IVDICIVM ACCIPIATVR.

Tit.

ciis noxae deditioni non eſt locus: ac proinde ſtipulatio: NOXIS SOLVTVM IRI, non committitur, ſi ſeruus crimen publicum admiſerit. IVLIAN. *lib.* II. *Digeſt. l.* 200. D. *de verb. ſignif.* Nec mutata conditione ſeruus, criminis publici reus, a poena ſeruili liberatur, eo quippe modo plectendus, cui locus fuiſſet tempore admiſſi criminis: ita Vlpianus *l.* 1. *pr.* D. *de poen.* immo tempore accepti iudicii, vti idem Vlpianus *l. penult.* D. *ſi ex nox. cauſſ.* in quorum locorum conciliatione ſudant Cuiac. *Obſ. lib. X. cap.* 22. Iul. Pac. *Antinom. lib. I. cap.* 74. Ger. Noodtius *ad Pandect. h. t. pag.* 59. *ſequ.* et omnes ἐναντιοφανῶν ſcriptores reliqui.

(d) EVM.] Abſente ſeruo, praeſens dominus iudicium ſuſcipere, et de ſeruo, quamprimum poterit, exhibendo cauere debet. Si falſo negat, ſeruum in poteſtate ſua eſſe, vel ſi eum dolo poſſidere deſiit, in ſolidum conuenitur. PAVLL. *lib. VI. ad edict. l.* 2. §. 1. D. *ſi ex nox. cauſſ. l.* 12. D. *de nox. act.* Si alius in maiorem ſummam, quam poſtea iudicatum eſt, ſatis promiſerit: id ſtipulatori non obeſt, quia in eo, quod plus eſt, ſemper ineſt et minus: PAVLL. *ibid. l.* 110. *pr.* D. *de reg. iur.* cuius legis genuinam ſpeciem peruidiſſe non videtur Iac. Gothofredus *Comment. pag.* 473. Neminem tamen alterius nomine ſatis promittere cogit praetor, multoque minus tutorem cogit ad interponendam, (ſi pupillus cauere velit), auctoritatem. PAVLL. *ibid. l.* 17. D. *de auct. tut.* Non admittitur porro abſentis domini defenſor, niſi cauerit: quia nemo alienae rei expromiſſor ſine ſtipulatione intelligitur. PAVLL. *ibid. l.* 110. §. 1. D. *de reg. iur.* Qui iuratus ſatis promiſit, non videtur peieraſſe defenſione ex iuſta cauſſa deſerta, PAVLL. *ibid. l.* 16. D. *qui ſatiſdar. cog.* quemadmodum contra non liberatur, ſi in ius vocatus forum mutarit. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 7. D. *de iudic.* Si dominum abſentem nemo defendit, ſeruus iuſſu praetoris erit ducendus, data domino ſuperuenienti cauſſa cognita facultate, ſeruum iam damnatum defendendi. PAVLL. *lib.* VI. *ad edict. l.* 2. §. 1. D. *ſi ex nox. cauſſ.*

(e) EXHIBERI.) Quia homo mortuus exhiberi non poteſt, poena rei impoſſibilis nulla committitur. VLPIAN. *lib.* VII. *ad*

edict.

TIT. XX.

DE EO, PER QVEM FACTVM ERIT, QVO MINVS QVIS IN IVDICIO SISTAT. (a)

QVI DOLO MALO FECERIT (b), vel fieri quid PASSVS ERIT (c), QVO MINVS IN IVDICIO SISTAT (d), in eum (e), quanti actoris interfuturum eſt, eum non

edict. (ita recte Florentiae legitur), *l.* 69. D. *de verb. ſignif.*

(a) IN IVDICIO SISTAT.] Quemadmodum in Pandectis, ita et in edicto hic titulus ſuperiori, *ſi ex nox. cauſſ. agitur quemadm. cau.* proximus fuit. Eodem enim libro vtrumque titulum interpretati ſunt VLPIANVS et PAVLLVS, ille *libro* VII. *hic libro VI. ad edictum.* Ipſum edictum praeter paucula verba ſupereſt partim in rubrica, partim in *l.* I. D. *h. t.* ex quibus aliiſque, quae attulimus, teſtimoniis etiam de ipſius edicti ſententia, qualem nos hic exhibemus, ſatis ſuperque conſtat.

(b) DOLO MALO FECERIT.] Dolo malo feciſſe dicitur, qui ſuis manibus, vel per alios retinuit, qui alios rogauit, vt iturum detinerent, vel abducerent; vel venienti triſte quid nunciauit. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* I. §. 2. 3. *D. de eo, per quem fact.* Idem dicendum erit de eo, qui nomine praetoris falſas litteras reddidit, vel falſum edictum propoſuit, quamuis, qui tale quid feciſſe dicitur, etiam ex lege Cornelia teneatur. VLPIAN. *ibid. l.* 25. *D. ad leg. Corn. de falſ.*

(c) PASSVS ERIT.] Sunt et haec verba edictalia, quae reſtituimus ex fragmento PAVLLI *lib.* VI. *ad edict. l.* 110. §. 2. *D. de reg. iur.* vbi docet, pupillum non intelligi PATI poſſe, puta dolo malo fieri, quia alias vix procederet regula. Quum vero et qui fecit, et, qui fieri aliquid aduerſus edictum paſſus eſt, aduerſus edictum feciſſe videatur, alterutrum ad poenam ſufficit, quia vbi verba coniuncta ſunt, (non copulatiue, ſed disiunctiue,) ſufficit alterutrum. PAVLL *ibid. l.* 110. §. 3. *D. de reg. iur.* ibi Gothofred. *in Comment. pag.* 476.

(d) IN IVDICIO SISTAT.] Haec quoque verba edictalia in rubrica ſuperſunt. In rubricis enim Pandectarum verba edictalia plerumque latitare, iam ab aliis obſeruatum eſt.

(e) *In eum.*] Si plures dolo malo fecerunt, quo minus quis iudicio

non ſtitiſſe (f), in factum iudicium dabo. (g)

Tit. XXI.

DE COGNITORIBVS. (a)

Omnes

iudicio ſiſtatur: ſinguli tenentur in ſolidum, at, vno tamen ſoluente, reliqui liberantur. Vlpian. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. 4. D. *h. t.* Locum haec actio habet etiam aduerſus pubertati proximum, ſi ipſe dolo malo fecerit, non ſi paſſus tantum ſit aliquid fieri, ceu paullo ante ex Pavlli fragmento oſtendimus. Pubertati enim proximum doli capacem eſſe, et furandi et iniuriae faciendae, notauit Caivs *lib.* III. *ad edict. prou.* (ita enim legendum videtur), *l.* 111. *pr.* D. *de reg. iur.* Contra heredes non datur haec actio, at heredibus tamen: quia in heredes tranſire non ſolent actiones, quae ſunt poenales ex maleficio. Cai. *ibid. l.* 111. §. 1. D. *de reg. iur.* niſi forte heredes lucrum ex dolo defuncti ceperint. Vlpian. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. 6. D. *h. t.* Si ſeruus tale quid fecit, contra dominum agitur noxaliter. Vlpian. *ibid. l.* 1. §. *6. eod.* Immo et tunc haec actio ex mente Sabini competit, ſi ſeruus actoris, inſcio domino, dolo malo quid fecit, non ſi eo ſciente, vel, quum poſſet, non prohibente dolo fecit, ſiquidem tunc exceptionem aduerſus actorem ſufficere, obſeruauit Ofilius, edicti interpres: Pavll. *lib.* VI. *ad edict. l.* 2. D. *h. t.* quemadmodum et aduerſus ipſum actorem, dolo malo quid facientem, haec exceptio ſufficit. Vlpian. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. 3. D. *eod.* Si ſtipulator dolo Titii, promiſſor dolo Maeuii impediti ſunt: vtrique contra impedientem competit actio: promiſſore autem et ſtipulatore ſe inuicem impedientibus, dolus compenſatur. Ivlian. *lib.* II. *Digeſt. l.* 3. §. 2. 3. D. *h. t.*

(f) *Non ſtitiſſe.*] Quomodo hic fiat aeſtimatio eius, quod intereſt, multis docet Ivlian. *ibid. l.* 3. *pr.* §. 1. D. *eod.* vbi addit, ſi impediens non ſoluendo ſit, aequum eſſe, vt aduerſus ipſum reum detur actio reſtitutoria.

(g) *Iudicium dabo.*] Non tamen vltra annum. Vlpian. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. *vlt.* D. *de de eo, per quem fact.*

(a) De cognitoribvs.] De cognitoribus hic edixiſſe praetorem, nec Ob. Giphanius, nec Guil. Ranchinus, nec quiſquam alius, praeter Iac. Gothofredum

et

et Ant. Schulting. in *Iuriſprud. vet. anteiuſt. p.* 222. vidit. Et ſane etiam Paullus *Sentent. recept. lib.* II *tit.* 12. titulo *de procuratoribus* praemittit titulum de *cognitoribus*, et in Codice Theodoſiano vtraque materia *de cognitoribus et procuratoribus* eodem titulo tractatur. Quod ſimul argumento eſt, cognitores non modo Paulli aetate, ſed et multo poſt ſub Theodoſio II. in foro non ignotos fuiſſe, ac proinde non potuiſſe fieri, vt praetor illos in edicto ſuo ſicco pede praeteriret. Quamuis vero cognitorum in Pandectis ac Codice nec vola exſtet, nec veſtigium, et Tribonianum in expungendo hoc vocabulo diligentiſſimum fuiſſe, vel ex ſola *l.* 28. §. 7. D. *de poen.* comparata cum Paulli *Sentent. recept. lib. V. tit.* 25. §. 10. ὀφθαλμοφανερῶς poſſit demonſtrari: ſuperſunt tamen quaedam VLPIANI et PAVLLI fragmenta, quae ad nullum alium, quam hunc ipſum *de cognitoribus* titulum commode referri poſſe videntur. Cur plura exſtare paſſi non ſint digeſtores, a pluribus quaeſitum, quam ad liquidum perductum eſt. Parum ſane ſolida eſt Theodori Marcilii ratio, quam in *Notis ad* §. I. *Inſt. per quos ag. poſſ.* attulit, puta, quod cognitoribus tantum locus fuerit in iudiciis ordinariis, adeoque nullus eorumdem vſus potuerit ſupereſſe, ex quo omnia iudicia coeperint eſſe extraordinaria. §. *vlt. Inſt. de interd.* Vnde enim probari poteſt, cognitoriam operam tantum in iudiciis ordinariis eluxiſſe? Nec magis veroſimile eſt commentum Iac. Gutherii, *de offic. dom. aug. lib.* I. *cap.* 25. exiſtimantis, ex eo demum tempore, quo vice ſacra iudicantes *cognitores* dici coeperint, exoleuiſſe cognitorum forenſium nomen, ne quid hac denominatione illorum dignitati decedere videretur. Quum enim procuratorum Caeſaris dignitas ampliſſima non obſtaret, quo minus procuratores forenſes vetus nomen retinerent: cur ob cognitorum dignitatem ſublatum eſſe cognitorum forenſium nomen, ſtatuamus? Minime omnium credimus Pandulpho Prateio *Iuriſprud. med. lib.* II. *cap.* 9. totam hanc mutationem ſupinae Triboniani negligentiae tribuenti. Immo nos potius inde eius diligentiam prudentiamque elucere arbitramur, quod ſeruauit inſtitutum, nihilque in corpus ſuum, niſi quod in ipſis obtineret rerum argumentis, admiſerit. Ego cognitorum vocabulum ideo expunxiſſe ſcio Tribonianum, quod eorum in foro nomen iam pridem exoleuiſſet: cauſſam, cur exoleuerit, fateor me ſcire cum ignariſſimis. Ceterum Iac. Gothofredus in *Serie edicti perpetui* huic *de cognitoribus* titulo praemittit alium *de muliere, de dote, abeſſe, amiſiſſe*. Sed Dauus hic ſum, non Oedipus, nec

OMnes, qui ex edicto meo infamia notantur, quiue apud me poſtulare prohibentur (b), vel conſtituere (c) cognitores (d), vel a PRAESENTIBVS

nec ſcio, quid ſibi hac rubrica velit vir eximius. Sunt quaedam fragmenta, in quibus explicantur verba MVLIER, ABESSE, AMISISSE: ſed ea ad hunc ipſum titulum pertinuiſſe arbitror, nec ideo fingenda fuit rubrica, quae non magis aliquid ſignificat, quam τὸ βλίθρι.

(b) *Poſtulare prohibentur.*] Sententiam huius edicti expreſſimus ex Paulli *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 2. §. 1. qui ſolus ex iureconſultis doctrinam de cognitoribus expoſuit. Ait enim: *omnes infames, qui poſtulare prohibentur*, COGNITORES *fieri non poſſunt, etiam volentibus aduerſariis.* Quis vero hoc prohibuerit, niſi praetor, qui de his rebus edicere ſolitus eſt? Accedit, quod idem fere tradidiſſe videtur CAIVS *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 7. D. *de poſtul.* quamuis verba eius mutila eſſe exiſtimemus. Ait enim: *quos praetor apud ſe prohibet poſtulare, eos omnino prohibet,* (omiſiſſe digeſtores videntur verba: *etiam cognitores fieri*) *etiamſi aduerſarius eos patiatur poſtulare.*

(c) *Vel conſtituere.*] Apud Paullum hoc hodie non legimus. Olim tamen id lectum fuiſſe, ex hoc Aniani interpretamento patet: *infames ad agendas cauſſas nec mandatum* DARE, *nec ſuſcipere ab altero poſſunt, etiamſi hoc eorum aduerſarii adquieſcant.* Quam Aniani adnotationem hic non eſſe contemnendam, recte vidit Ant. Schulting. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 222.

(d) *Cognitores.*] COGNITORES dicebantur, qui praeſentes a praeſentibus conſtituebantur in ipſo iudicio, et quidem ad negotia iudicialia explicanda. Procuratori enim et alia extra iudicium peragenda mandari poterant: cognitori iudicialia tantum. Ille et abſens, et domi; hic praeſens tantum et coram ipſo iudice erat conſtituendus, et hinc vocatur PRAESENTIS COGNITOR, *l. vlt. C. Th. de cognit. et procur.* itemque AD COGNITIONEM ALIENI IVRGII SVFFRAGATOR. *l. 6. C. Th. eod.* Hinc Feſtus: *cognitor eſt, qui litem alterius ſuſcipit* CORAM EO, *cui datus eſt.* Et Aſcon. Paedian. *ad Cicer. diuinat. cap.* 4. *qui defendit alterum in iudicio, aut* PATRONVS *dicitur, ſi orator eſt; aut* ADVOCATVS, *ſi aut ius ſuggerit, aut praeſentiam ſuam accommodat amico: aut* PROCVRATOR, *ne-*

BVS (e) conſtitui veto.

gotium ſuſcipit: aut COGNITOR; *ſi praeſentis cauſſam nouit, et ſic tuetur, vt ſuam. Ergo Cicero cognitorem modo dixit* FAMILIARISSIMVM DEFENSOREM. Locum hunc operoſe explicat Io. Fr. Gronou. *de pecun. vet. lib.* IIII. *cap.*3. ſimulque ibidem adducit locum Manilii *lib. V. Aſtron. v.* 313. *ſe qq.*

Non vllo careat digito, quaue iuerit haſta,
Defueritque bonis ſector, poenamque lucretur
Noxius, et patriam fraudarit debitor aeris,
COGNITOR *eſt vrbis,*

ex quibus contra Salmaſium probari poſſe exiſtimat, cognitorem eumdem cum ſectore bonorum eſſe. Quod et Scaligero in mentem veniſſe video in *Not. ad illum Manilii locum pag.* 379. *edit. Boecl.* Sed eum locum potius argumento eſſe cenſeo, omnes dictos eſſe COGNITORES, qui in foro cuicumque negotio pro praeſentibus amicis interuenerint, ſiue mancipes hi fierent, ſiue ſectores, ſiue quadruplatores. Gloſſa: *cognitor*, ἔκδικος. Ergo *cognitor vrbis* erit apud Manilium, qui ſe omnibus amicorum rebus, ad ſe nihil pertinentibus, tamquam magnus ardelio immiſcet, qualis ille apud Horat. *Serm.* I. 5. *v.* 38. qui obuio eam operam promittens:

Ire domum, atque
Pelliculam curare iube, cui
COGNITOR *ipſe.*

Ex quo Horatii, nec non Ciceronis loco *pro Q. Roſc. cap.* 2. ſimul diſcimus, cognitore ſemel a praeſente domino conſtituto, huic poſtea abeſſe a foro licuiſſe.

(e) A PRAESENTIBVS.] Vocabulum hoc fuit edictale, quod ad hunc ipſum locum explicaturus VLPIANVS *lib.* VII. *ad ed. l.* 5. *et l.* 7. D. *de procurat.* PRAESENS, inquit, *habetur, et qui in horto eſt:* quemadmodum et eum, *qui in foro, vrbe, ac continentibus aedificiis eſt*, PRAESENTES *dici* monet PAVLL. *lib.* VI. *ad ed. l.* 6. D. *eod.* quamuis vterque procul dubio non omiſerit, cognitores ab iis demum, qui in ipſo foro praeſentes ſint, recte conſtitui poſſe. Ceterum haec loca Duarenus perperam ad titulum edicti *ſi ex nox. cauſſ. agat.* pertinuiſſe putat, quia VLPIANVS ſtatim addit: *Et ideo procurator eius praeſentis eſſe videtur.* Quid vero aliud eſt procurator praeſentis, quam cognitor? Et ſane quum ſaepe contingeret, vt quis, licet praeſens, in forum tamen, quoties opus eſſet, deſcendere non poſſet: *ex bono et aequo eſſe videtur,*

veto. (f)

§. I. MVLIERI (g), non niſi in rem ſuam, cognitoriam operam ſuſcipere permitto.

§. II. Sed et alios quoſcumque (h), veluti quorum culpa

tur, quod maior annis LX. et cui morbus cauſſa eſſet, cognitorem dare poſſet. Ita Auct. *ad Herenn. lib.* II. *cap.* 13.

(f) *Conſtitui veto.*] Hinc frequenter in foro incidit diſceptatio, poſſitne quis cognitor eſſe, nec ne. Vid. Quinctilian. *Inſtit. orat. lib. III. cap.* 8.

(g) MVLIERI.] Huius quoque alterius paragraphi ſententiam debemus Paullo, qui *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 2. §. 2. *feminae*, inquit, *in rem ſuam cognitoriam operam ſuſcipere non prohibentur.* NON PROHIBENTVR, puta a praetore, qui his rebus modum praeſcribere ſolebat. In edicto tamen fuit vocabulum MVLIER, quod ad hunc ipſum locum, tamquam edictale explicat VLPIAN. *lib. VII. ad edict.* (ita enim Florentiae legitur,) *l.* 13. *pr. D. de verb. ſignif.* eoque et virginem viri potentem contineri, obſeruat. Quod et Seruius notat ad illa Virgilii *Aeneid. lib. XI. v.* 687.

Aduenit, qui veſtra, dies muliebribus armis
Verba redarguerit.

(h) *Quoſcumque.*] Hic quoque nobis ante oculos fuit locus Paulli *Sentent. recept. lib. I. tit.* 2. §. 3. *in rem ſuam cognitor procuratorue ille fiet, qui pro aliis poſtulat.* Quum vero hic vocabula ABESSE et AMISISSE interpretentur VLPIAN. *lib. VII. ad edict. l.* 13. §. 1. 2. 3. *D. de verb. ſignif.* et PAVLL. *lib. VI. ad edict.* (ita enim quaedam editiones habent, quamuis in codice Florentino ſit *liber VII.*) cogitandum fuit de caſu, quo quis ob rem, quae ABESSET, quaeue AMISSA ESSET, in rem ſuam cognitor fieri potuerit: iſque ſe nobis facile obtulit. Fingamus, creditorem, ſoluto debito, amiſſi ſua culpa pignoris aeſtimationem praeſtare debere, idque illum facere ceſſo ſibi prius a debitore pignoris amiſſi dominio: hic ſane creditor, qui antea pignus amiſſum nec actione hypothecaria perſequi, nec illud vindicare poterat, facta ſibi praeſenti a praeſente ceſſione recte illud vindicabit tamquam cognitor in rem ſuam, dum talis ſit, qui pro aliis ex edicto praetoris poſtulare poſſit.

pa aliquid ABESSE (i), vel qui quid AMISISSE (k) dicentur, in rem ſuam cognitores dari permittam, dum tales ſint, qui pro omnibus apud me poſtulare poſſint.

TIT. XXII.

DE PROCVRATORIBVS. (a)

(VLPIAN. LIB. VIII. et VIIII. PAVLL. LIB. VII. et VIII.)

Procu-

ſit. Et poſita quidem huiuſmodi ſpecie edicto huic facillime aptabuntur verba edictalia: MVLIER, ABESSE, AMISISSE, ex quibus Iac. Gothofredus ſingularem rubricam, nihil ſignificantem, finxerat.

(i) ABESSE.] Quae ABESSE dicantur, exponunt VLPIAN. *lib. VII. ad edict, l.* 13. *§.* 1. 2. 3. et PAVLL. *lib. VI. l.* 14. *D. de verb. ſignif.*

(k) AMISISSE.] Id quoque verbum AMISISSE, tamquam τοπικὸν explicat PAVLL. *ibid. d. l.* 14. §. 1. *D. de verb. ſign.* vbi docet, *rem* AMISISSE *videri, qui aduerſus nullum eius perſequendae habeat actionem*: quemadmodum in ſpecie paullo ante propoſita nullam pignoris amiſſi perſequutionem habebat creditor, non hypothecariam actionem, quia debito ſoluto ceſſat pignoris perſecutio, nec rei vindicationem, quia ante ceſſionem non erat dominus. Quae itaque de ſtipulationibus iudicialibus hic accumulauit Ioannes Goeddeus *in Comment. ad tit. D. de reg. iur. pag.* 224. *et* 230. non inerudita ſunt, at plane ἀπροσδιόνυσα, quia praetor de his ſtipulationibus in hac edicti parte non egit.

(a) DE PROCVRATORIBVS.] Proximum hunc fuiſſe edicti titulum, vel iureconſultorum fragmenta probant. VLPIANVS enim huic edicti capiti duos *libros*, VIII. et VIIII. PAVLLVS tres, VII. VIII. et VIIII. deſtinarunt. Ex PAVLLI *libro VII.* tria fragmenta in indicem retulit Iac. Labittus. Sed *l.* 14. *D. de verb. ſignif.* potius ex *libro VI.* decerptam eſſe oſtendimus; *l.* 9. D. *de vi publ.* quam potius ex *libro XVII. ad edict.* deſumtam eſſe; ex *l.* 6. *D. de vi et vi arm.* patet. Solum ergo genuinum eſt, quod ſupereſt in *l.* 5. D. *de reſt. in integr.* ex quo ſimul colligimus, in prima ſtatim edicti parte praetorem expreſſiſſe, qui procuratores eſſe poſſint.

PRocuratorem in quacumque cauſſa, ſi mandatum ei erit (b), ab eo, qui eius actionis dominus erit (c), datum admittam, dum talis ſit, cui ex edicto meo poſtulare liceat. (d)

§. I.

(b) *Mandatum ei erit.*] Siue expreſſe, ſiue tacite, ſiue verbis, ſiue litteris, ſiue nutu. *§.* I. *Inſt. per quos ager. poſſ.* Nam et DELEGARE ſolo nutu ſurdus et mutus poteſt. VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 17. D. *de nouat.*

(c) *Dominus erit.*] Quia actiones omnes inter legis actiones erant, *l.* 2. §. 6. D. *de orig. iur.* lege vero per procuratores agi non poterat: *l.* 123. D. *de reg. iur.* procuratoribus in foro plane non erat locus, praeterquam acturis pro populo, pro libertate, pro tutela, et furti ex lege Hoſtilia eorum nomine, qui apud hoſtes eſſent, vel rei publicae cauſſa abeſſent, quiue in eorum, cuius tutela eſſent. *pr. Inſt. de iis per quos ag. poſſ.* Hinc ipſi adeſſe cogebantur litigatores, adeo, vt ne MORBVS quidem AEVITASVE, id eſt, ſenectus liberarent a neceſſitate adeundi praetorem. Gell. *Noct. Attic. lib.* XX. *cap.* I. Quod quum permoleſtum demum videretur: illum iuris antiqui rigorem vſus fori paullatim emolliuit, repertuſque eſt modus, quo procuratores ſaluis antiqui iuris principiis admitterentur, puta vt DOMINI LITIS facti fingerentur, ſiquidem tunc iudicio, tamquam ſtipulatione contraxiſſe videbantur, *l.* 3. *§.* II. D. *de pecul.* tota lite, quaſi per nouationem in procuratorem translata. *l.* 11. *l.* 29. D. *de nouat.* Ne tamen in praeiudicium domini ipſius vergeret fictum iſtud dominium: quaedam procurator ſine ſpeciali domini mandato ſuſcipere non poterat, inter quae an et iuſiurandum in litem fuerit, diſputat VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 7. *D. de in lit. iur.* Quum ergo procurator dominium litis per litis conteſtationem conſequeretur: ipſum, a quo conſtituebatur, dominum eſſe debuiſſe, patet, qualem et filiumfamilias certis caſibus eſſe, docet VLPIAN. *ibid. l.* 8. D. *de procurat.* Sane et hic ex omnibus cauſſis tamquam paterfamilias obligatur, et ob id cum eo agi, tamquam cum patrefamilias, poteſt. CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 39. D. *de oblig. et act.*

(d) *Poſtulare liceat.*] Sane et minor admittitur, dummodo ſit ſeptemdecim annorum. §. 5. *Inſt. ex quib. cauſſ. manum. non lic. l.*

8. D.

§. I. Eos (e), qui ſuo nomine agere non poſſunt (f), itemque furioſos (g), mente captos, infamia notatos,

8. *D. de inſtitor. act.* Nec obſtat, quod minori non videatur deneganda reſtitutio in integrum. *Non* enim *videtur* (a munere procuratoris) *excluſus, quem praetor in integrum ſe reſtituturum, pollicetur.* PAVLL. *lib. VII. ad edict. l.* 5. *D. de in int. reſtit.* Ita perſpicua eſt ſpecies huius legis, ipſeque eius intellectus facillimus, vt merito mireris, τὸν πάνυ Cuiacium, in his alioquin acutiſſimum, hunc textum ad materiam de furto et vi bonorum raptorum, de qua hac parte edicti plane non egerat praetor, referre non dubitare. Vid. eius *Comment. ad* Paulli *libros edictal. pag.* 102. *tomo V. Oper.*

(e) *Eos.*] Sententiam huius edicti nobis ſeruauit Paullus *l.* 43. *§.* 1. *D. de procur. quando quaeritur, an alicui procuratorem habere liceat: inſpiciendum, an non prohibeatur procuratorem dare, quia hoc* EDICTVM *prohibitorium eſt.* Ergo procuratores habere poſſunt, qui non prohibentur. Quos autem prohibeat praetor, aliunde conſtat, et mox diſtinctius explicabitur.

(f) *Agere non poſſunt.*] Regulam hanc habemus *l.* 17. §. 20. *D. de iniur. omnibus, qui* SVO NOMINE *actionem habent, procuratoris dandi facultas eſt.* Qui enim ſuo nomine agere non poteſt, non eſt dominus litis, ac proinde nec in alium transferre poteſt hoc litis dominium. Procuratorem ergo recte conſtituit filiusfamilias, at non ſeruus. VLPIAN. *lib. VIII. ad edict. l.* 33. §. 1. *D. de procur.* Quamuis enim huius legis inſcriptio praeferat *librum VIIII.* notandum tamen eſt, §. 3. *et ſequ.* demum ex *libro VIIII.* decerptas eſſe, quum priores ſint ex *libro VIII.* Id et alibi contigiſſe animaduertimus. Vniuerſitas porro non procuratorem dat, ſed ſyndicum, qui tunc actor eſt rei publicae ſeu vniuerſitatis, non ſingulorum. VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. quod cuiuſcumque vniuerſit.*

(g) *Furioſos.*] Procurator dabatur ab abſente. Pro abſente alias et furioſus habebatur: non hic tamen, quia *in eo animus deeſt, vt ratum habere non poſſit.* PAVLL. *lib. VIII. ad edict. l.* 2. *§.* 1. *D. de procurat.* Quamobrem furioſi et mente capti non dant procuratores, ſed pro iis agunt, actionesue ſuſcipiunt, eorum curatores, vel conſtituti ab his actores. Nec tamen iure nouo ſoli agnati curabant furioſos, quamuis eos

tatos (h), eoſque, qui popularem actionem inſtituere volent (i), procuratores dare et habere veto. (k)

§. II. PROCVRATOREM (l), AD LITEM SVSCIPIEN-

eos ſolos ad hanc curationem vocaſſent leges XII. tabularum. CAI. *lib. III. ad edict. prou. l.* 13. *D. de curat. furioſ.*

(h) *Infamia notatos.*] Huc pertinent omnia fragmenta, quae ex VLPIANI *lib. VIIII.* et PAVLLI *libro VIIII.* ad titulum *de his, qui not. infam.* relata ſunt, vt *l.* 10. *l.* 15. *l.* 16. *l.* 17. *l.* 18. *l.* 19. *l.* 23. *D. eo tit.* vbi de feminis, quae intra annum luctus nupſerunt, iiſque, qui illas vel elocarunt, vel duxerunt, agitur. Has vero aliaſque perſonas infames procuratores dare non potuiſſe, diſcimus ex *§. vlt. Inſt. de iis, per quos ager. poſſ.* Hinc vetus exceptio procuratoria: EO, QVOD NON LICVISSET ADVERSARIO DARE VEL FIERI PROCVRATOREM, de qua *l.* 19. §. 2. *D. de prob. et praeſumt.* et Quinctilian. *Inſt. orat. lib. IIII. cap.* 7. *lib.* VII. *cap.* 1.

(i) *Inſtituere volent.*] In iudiciis popularibus, rei quidem procuratorem dare poterant, non actores: PAVLL. *lib. VIII. ad edict. l.* 5. *D. de pop. act.* niſi ad hos res directe pertinebat. PAVLL. *ibid. l.* 42. *pr. D. de procur.* Quae vero ſint actiones populares, ea occaſione oſtendit IDEM *ibid. l.* 1. *D. de popul. act.*

(k) *Habere veto.*] Prohibitorium fuiſſe hoc edictum, paullo ante ex *l.* 43. §. 1. *D. de procur.* probauimus. In prohibitoriis autem edictis verba praetoris ſollemnia erant: FIERI VETO. Briſſon. *de form. pop. Rom. lib. III. pag.* 382.

(l) PROCVRATOREM.] De hoc edicti capite, quod ad reorum procuratores pertinet, eodem *libro VIII.* egerunt VLPIANVS et PAVLLVS, quum ille de procuratoribus actorum libro demum VIIII. diſſeruerit, argumento ſatis luculento, hanc §. ordine priorem fuiſſe. Procuratorem autem ſe coacturum edicit praetor, quicumque, quum habilis ſit, non inuitus eam operam in ſe ſuſcepit, non tamen militem, qui non niſi in cauſſa cohortis et in rem ſuam procurator fieri poteſt. VLPIAN. *lib. VIII. ad edict. l.* 8. *§.* 1. 2. *D. de procurat.* Si plures dati ſunt: melior eſt conditio occupantis, id eſt, eius, qui prius litem conteſtatus eſt. PAVLL. *lib. VIII. ad edict. l.* 32. *D. eod.*

PIENDAM DATVM (m), PRO QVO CONSENTIENTE (n) DOMINVS IVDICATVM SOLVI EXPOSVIT, IVDICIVM ACCIPERE (o) COGAM. (p)

§. III.

(m) DATVM.] Poteſt et ſuſcepta iam lite procurator dari, dum pro eo dominus cautionem iudicatum ſolui exponat, CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 46. *D. de procur.* vbi et de officio procuratoris, actionibuſque, quae inter dominum et procuratorem intercedere poſſunt, agitur.

(n) QVO CONSENTIENTE.] Nam iudicium ſuſcipere non cogitur, pro quo ignorante dominus defunctus iudicatum ſolui expoſuit. VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 15. *pr. D. de procur.* Cautio vero illa ſemper exigitur. Immo in communi diuidundo iudicio duplex requiritur cautio, quia idem procurator et ad agendum et ad defendendum conſtituitur. VLPIAN. *ibid. l.* 15. §. 1. D. *eod.* Sed et defenſor abſentis emtoris, litem venditori denuncians cauere huic praeterea debet, rem ratam habiturum dominum. VLPIAN. *lib.* III. *Digeſt. l.* 75. D. *eod.*

(o) IVDICIVM ACCIPERE.] Omnia procurator, tamquam dominus agit, adeo, vt et interrogatus in iure reſpondeat, conceſſo tamen ad deliberandum ſpacio. CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 5. D. *de interr. in iure fac.* Hinc et tunc defendiſſe cenſetur, quando, praeſtita de rato cautione; quid fieri paſſus eſt, quod paſſurum dominum probabile eſt. PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 36. D. *de procur.* Neque tamen procuratori recte ſoluitur, niſi ſpeciali mandato inſtructo. PAVLL. *ibid. l.* 86. D. *de ſolut.* Actionem porro iudicati datam eſſe aduerſus procuratorem, tamquam dominum litis, demonſtrauit Iuſt. Henn. Boehmerus *Diſſ. de domin. lit. cap.* 2. §. 15. Attamen quum exceptione doli mali elidi poſſet haec actio, *l.* 28. *D. de procur.* non mirum eſt, veteres aliquando negare, actionem iudicati aduerſus procuratorem competere. *l.* 61. *D. de procur. l.* 4. *D. de re iudic.* Recte enim PAVLLVS *lib. VIII. ad edict. l.* 112. *D. de reg. iur.* obſeruat, nihil intereſſe, ipſo iure quis actionem non habeat, an per exceptionem excludatur. Cuius notiſſimae regulae ſpeciem denuo non vidit Iac. Gothofr. *in Comment. ad d. l.* 112.

(p) COGAM.] Non tamen cogitur procurator in rem ſuam venditorem defendere. CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 34. *D. de procur.* Immo nec vllus alius cogitur, ſi

iuſta

§. III. Accepto (q) ſemel iudicio (r) procuratorem mutari, litemque ab eo transferri, niſi cauſſa cognita (s), non

iuſta non defendendi cauſſa ſit, veluti inimicitia capitalis: VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 14. *D. eod.* dignitas ſuperveniens: VLPIAN. *ibid. l.* 8. §. 3. *D. eod.* valetudo: peregrinatio: CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 9. *D. eod.* immo et praeſentia domini, ſi hic ad defendendum cogi poſſit. PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 11. *D. eod.* Expenſis ergo rei circumſtantiis, cauſſa cognita aeſtimandum eſt, cogenduſne, an excuſandus procurator videatur; CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 12. VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 13. *D. de procur.* an reo non defenſo actorem in poſſeſſionem mitti oporteat. *l.* 3. *C. de procur.*

(q) *Accepto.*] Hoc caput inter ſuperius et ſequens fuiſſe intermedium, vel inde patet, quod VLPIANVS de procuratore rei, deque mutatione procuratoris *libro* VIII. de procuratore actoris *libro* VIIII. egerit. Adde, quae notauimus ad *litt. s.*

(r) *Semel iudicio.*] Ante litis conteſtationem liberrima eſt poteſtas vel mutandi procuratorem, vel iudicium per ſe accipiendi. PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 16. *D. de procurat.* Nam quia nondum in procuratorem tranſiit litis dominium, dominus omnia integra habet, licetque ipſi vel cauſſam ſuam meditari, vel eam alii mandare, idque et coram, et per internuncium, et per epiſtolam, pure aeque, ac in diem vel ſub conditione facere poteſt. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 1. *l.* 3. D. *de procurat.* PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* Sed haec omnia, vti diximus, ante litis conteſtationem et nondum accepto iudicio. Poſtea enim, tranſlato ſemel dominio litis, procurator mutari non poteſt, niſi cauſſa cognita. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 17. *pr. et* §. 1. D. *de procur.*

(s) *Niſi cauſſa cognita.*] Hunc locum explicans VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 17. §. 2. *D. de procurat. In hac*, inquit, *cauſſae cognitione non ſolum ea verſantur*, QVAE SVPRA DIXIMVS *in procuratore non cogendo ſuſcipere officium* (ex quibus verbis hanc paragraphum illa ſuperiore de procuratore rei poſteriorem fuiſſe, luculenter patet:) *verum etiam aetas.* Iure quoque procuratorem mutat dominus, ſi ille ſuſpectus, aut in vinculis, aut in hoſtium poteſtate eſt: VLPIAN. *lib.* VIIII.

non permittam. (t)

§. IIII. Cvivs (u) nomine (x) qvis actionem

ad edict. l. 19. D. *eod.* aut ſi iudicio publico, vel priuato, vel valetudine, vel maiore re ſua diſtringitur, Pavll. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 20. D. *eod.* nec non ſi latitat, aut inimicitiam concepit. Cai. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 21. D. *eod.* vel ſi adfinitatem contraxit cum aduerſario, eiue heres factus eſt: Pavll. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 22. D. *eod.* vel ſi longa peregrinatio ei impedimento eſt. Vlpian. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 23. *D. eod.* Quibus vrgentibus cauſſis multo magis ipſe procurator recte renunciat mandato ſuo. Pavll. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 24. D. *eod.* Non autem remouendus eſt procurator ex cauſſa, quae famam ſugillare poſſet, ſi velit ille pudorem purgare, nec remouendus procurator in rem ſuam, nec qui vult vti iure retentionis, niſi dominus ei ſoluere paratus ſit. Vlpian. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 26. D. *eod.*

(t) *Non permittam.*] Ne cauſſa quidem cognita id permittit praetor, niſi vt tota cauſſa transferatur, et, ſi id ex parte actoris fit, ſtipulatio committatur. Vlpian. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 27. D. *de procurat.* An vero procurator aliquando et ſine praetoris arbitrio mutetur, idem diſquirit Vlpian. *ibid. l.* 31. §. 1. 2. D. *eod.*

(u) Cvivs.] Integrum hoc edictum ſeruauit Vlpian. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 33. §. 3. D. *de procur.*

(x) Nomine.] Nihil intereſt, cuiuſcumque dignitatis aut quocumque nomine agat procurator. Hinc idem iuris eſt circa cvratores furioſorum et prodigorum: Vlpian. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 5. *D. de poſtul.* nec non circa tvtores, pupillis etiam iis, qui de ſtatu ſuo litigant, datos. Vlpian. *ibid. l.* 17. *D. de tut. dat.* Diuiſa tutela, is, qui adminiſtrat, contutoribus in agendo praefertur. Vlpian. *ibid. l.* 4. *D. de adm. et peric. tut.* Nec tamen tutores, acturi pro pupillis, de rato cauent. Vlpian. *ibid. l.* 23. *D. eod.* Praeterea idem iuris eſt circa actores, a tutoribus vel curatoribus ſuo periculo conſtitutos, Pavll. *lib.* VIII. *ad edict l.* 24. *D. eod.* quamuis hi de rato cauere teneantur. Vlpian. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 9. *D. rem rat. hab.* Nec minus huc referendi procvratores in rem svam, de quibus Vlpian. *ibid. l.* 35. *D. de procur.* Immo et aliquando femi-

nae,

NEM (y). DARI SIBI POSTVLABIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDET (z), ET EI, QVO NOMINE AGET, ID RATVM HABERE EVM (aa), AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Si non defendet (bb), neue ſatisdabit

NAE; quippe quibus pro parentibus, ſenibus, vel aegrotis, cauſſa cognita agere permittitur. PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 41. *D. eod.* Poſtremo et de DISPENSATORIBVS monet PAVLL. *ibid. l.* 51. *D. de ſolut.* eos procuratores non eſſe, niſi habeant mandatum, quo reuocato nihil eos poſſe: praeterquam quod debitor, ignorans, reuocatum eſſe mandatum, recte eis ſoluit. Erant autem DISPENSATORES, vt ex *Gloſſis* Iſidori patet, *arcarii*, eorumque non modo in marmoribus paſſim fit mentio, verum etiam in iure noſtro, veluti *l.* 41. *§.* 17. *D de fideic. libert.* Eleganter hoc officium deſcribit Theophil. *Paraphr.* §. 10. *Inſt. de mand.* DISPENSATOR ἐςὶν ὁ οἰκέτης, ὃς εἴωθεν ἐκδανείζειν τὰ δεσποτικὰ χρήματα: DISPENSATOR *eſt ſeruus, qui foenori dare ſolet pecunias domini.* Talis diſpenſator, *breuiarium rationum offerens* apud Sueton. *Galb. cap.* 14. Talis diſpenſator Trimalchionis, *aureos numerans* apud Petron. *Satyr. cap.* 30. Quare vetus interpres οἰκονόμον *Luc. cap.* 12. *v.* 42. non ſatis commode vertit *diſpenſatorem*, rectiuſque eum, *cui dominus committit pecuniam ſuam*, *diſpenſatorem* dicendum eſſe monet Auguſt. *Serm.* XVIIII. *ex nouis.*

(y) ACTIONEM.] Regulariter quilibet actionem alieno nomine intentare poteſt. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 29. D. *de procur.* Interdictum tamen de liberis ducendis alieno nomine poſtulanti non datur. VLPIAN. *ibid. l.* 40. *pr. D. eod.*

(z) DEFENDET.] Quid hic ſit DEFENDERE, docent VLPIAN. *ibid. l.* 35. *l.* 37. *l.* 39. *pr.* D. *de procurat.* et PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 43. *l.* 45. D. *eod.*

(aa) RATVM HABERE EVM.] Ad hanc cautionem pertinent, quae fuſe differit VLPIANVS *ibid. l.* 35. *§.* 3. *l.* 39. *§.* 1. *ſequ. l.* 40. §. 1. *ſequ.* D. *de procurat. l.* 9. D. *rem rat. hab. l.* 23. D. *de admin. ac peric. tut.*

(bb) *Non defendet.*] Hanc clauſulam fuiſſe in edicto, patet ex *l.* 5. *C. de procur.* vbi id *edicto perpetuo expreſſum* dicitur, et *l.* 3. *C. eod.* vbi ita *ſecundum formam*

bit (cc), actionem ei non dabo, praeterquam ſi praeſentis procurator erit. (dd)

§. V. Parentes (ee), liberos, fratres, adfines proximos, patronos, libertos, maritos, ſi ratam rem habituros eos eaſue, ad quos quaſue ea res pertinebit, boni viri arbitratu ſatisdabunt, nec voluntas eorum mutata erit, et ſine mandato admittam.

TIT.

mam iuris dictionis ſeruari diſcimus. Vnde non obſcurum eſt, quo pertineat fragmentum PAVLLI *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 43. *§.* 4. *D. de proc. poena non defendentis procuratoris haec eſt, vt denegetur actio.*

(cc) *Satis dabit.*] Ger. Noodtius de hoc edicti capite, ſi quis alias, optime meritus verba haec reſtituit ex Paulli *ſentent. recept. lib. I. tit.* 10. §. *vlt.* vbi iureconſultus: *ſi ſatis non det procurator abſentis*, ACTIO *ei abſentis nomine non datur.*

(dd) *Procurator erit.*] Ita Diocletianus et Maximianus augg. *l. vn. C. de ſatisdat. non eſt incerti iuris, eum, qui apud acta factus eſt agentis procurator, non compelli, ratam rem habiturum dominum, ſatis dare. Hoc enim caſu quaſi* PRAESENTIS PROCVRATOREM INTERVENIRE *intelligendum eſt.* Hunc quoque locum obſeruauit Noodtius *ibid. pag.* 88. qui tamen perperam huc refert *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. D. *de procur.* quippe ex PAVLLI *libro* VI. et VLPIANI *libro* VII. *ad edictum* decerptas, ac proinde alio pertinentes. Vid. ſupra *tit.* 21. *litt. e.*

(ee) *Parentes.*] Sententiam huius capitis nobis ſuggerit VLPIANVS *l.* 3. §. 3. *D. iudic. ſolui. ſed et ſi forte ex liberis vel parentibus interueniat aliquis, vel vir vxoris nomine, a quibus mandatum non exigitur, an committatur ſtipulatio, quaeritur. Magiſque erit, ne committi debeat, niſi fuerit ei mandatum, vel ratum habitum. Quod enim eis agere permittitur* EDICTO PRAETORIS, *non facit eos procuratores.* Ger. Noodtius eodem refert fragmentum VLPIANI *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 35. *de procurat.* vbi tantum ὡς ἐν παρόδῳ huius iuris fit mentio. Denique ex *l.* 1. et *l.* 2. *C. de conſort. eiuſd. lit.* diſcimus, hoc edictum poſtea et ad litis conſortes prolatum eſſe.

TIT. XXIII.

QVOD. CVIVSCVMQVE VNIVERSITATIS NOMINE, VEL CONTRA EAM AGETVR. (a)

QVOD CVIVSCVMQVE (b) VNIVERSITATIS (c) NOMINE,

(a) CONTRA EAM AGETVR.] Quum hoc edictum iiſdem *libris* VIIII. expoſuerint VLPIANVS et PAVLLVS: nulla ſane nos mouere potuit ratio, vt ab ordine Pandectarum recederemus. Verba edictalia, litteris maiuſculis expreſſa, in ipſa rubrica ſeruata ſunt. Reliqua ſuo quaeque loco vera praeſtabimus.

(b) CVIVSCVMQVE.] *Cuiuſcumque* dicit praetor, quia nihil intereſt, municipii, an collegii, an totius prouinciae nomine agatur, Quo vltimo caſu et proximae inſulae ad prouinciam pertinere videntur. VLPIAN. *lib. VIIII. ad edict. l. 9. D. de iudic.* Sed et ſinguli conuentus ac dioeceſes ad prouinciam referendae, quia *toto et pars continetur*, CAI. *lib. III. ad edict. prou. l. 113. D. de reg. iur.* vbi male Gothofredus exiſtimat, rationem reddere voluiſſe CAIVM, cur vniuerſitas in vna perſona ſuperſtite ſubſiſtat? Quoties enim hoc contingit: non pars toto continetur, ſed pars nomen tantum totius adſumit. Non ſane ſolet CAIVS, elegantiſſimi ingenii iureconſultus, tam ſubleſtas rationes reddere.

(c) VNIVERSITATIS.] Intelligenda eſt vniuerſitas licita. Neque enim ſocietatem, neque collegium, neque huiuſmodi corpus paſſim habere omnibus conceditur, ſiquidem legibus, et SCtis, et principum conſtitutionibus res illa continetur. Ea occaſione licita quaedam collegia recenſet CAIVS *lib. III. ad edict. prouinc. l. 1. pr. D. quod cuiuſcumque vniu. nom.* plura nos ex antiquitatibus eruimus in *Diſſert. de collegiis et corpor. opific. cap. 9.* [quae recuſa exſtat in *Syllog. I. opuſculor. varior. num. 9. pag. 367. ſeqq. edit. Geneu.*] Licitis collegiis permiſſum eſt habere res communes, arcam communem, immo et actorem vel ſyndicum, per quem tamquam in re publica quadam, quod communiter fieri deberet, fieret. CAI. *ibid. l. 1. §. 1. D. eod.* Hinc in marmoribus ARCARII COL. Reineſ. *Inſcript. pag.* 431. *Lect.*

MINE (d), VEL CONTRA EAM AGETVR, de eo actori (e) a maiore parte vniuerſitatis electo (f), et in eum iudicium dabo.

§. I. Si nemo vniuerſitatem DEFENDET, res eius poſſideri vel VENIRE IVBEBO. (g)

§. II. Extraneum quoque, defenſurum vniuerſitatem, ſi iudicatum ſolui ſatisdederit, admittam. (h)

TIT.

Lect. var. lib. III. cap. 16. ARCA SEVIRORVM AVGVSTALIVM, SOCII SEV. AVGVSTAL. QVIBVS ARCAM HABERE PERMISSVM A DIVO PIO. Gruter. *Inſcript. pag.* 414. 2. 7. 12.

(d) NOMINE.] Siue in rem agatur, ſiue in perſonam. Nam et res communes habent vniuerſitates, quae an publicae dici poſſint, quaerit CAI. *ibid. l.* 16. *D. de verbor. ſignif.* quemadmodum et VLPIAN. *lib. VIIII. ad edict. l.* 41. *D. de adqu. rer. dom.* diſquirit, an ſtatuae in publico poſitae ſint ciuium?

(e) *Actori.*] Non magis tamen quiſquam municipum vel collegarum hoc officium ſuſcipere cogitur, quam priuatus operas procuratoris. Neque enim hoc eſt munus publicum, de quo hac occaſione egiſſe videtur PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 18. D. *de verb. ſignif.*

(f) *Electo.*] Modum eligendi conſtituendique ſyndicos et actores ad hunc locum deſcripſerunt VLPIAN. *lib. VIIII. ad edict. l.* 3. *D. h. t.* et PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 4. D. *eod.*

(g) VENIRE IVBEBO.] Cum ſententiam huius edicti, tum verba τυπικὰ VENIRE IVBEBO ſeruauit expoſuitque CAI. *lib. III. ad edict. prou. l.* 1. §. 2. D. *h. t.*

(h) *Admittam.*] Poſtremam etiam hanc ſententiam* debemus CAIO *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 1. §. 2. D. *h. t.* Ait enim ibi iureconſultus: *et ſi extraneus defendere velit vniuerſitatem: permittit* PROCONSVL, *ſicut in priuatorum defenſionibus obſeruatur, quia eo melior conditio vniuerſitatis fit.* Vbi non ex ICtorum interpretamentis hoc ius eſſe, ſed *proconſulem*, (adeoque et *praetorem*) id edicto permiſiſſe, dicit Caius. Animaduertit hoc etiam Ger. Noodtius, *ad Pandect. pag.* 93. cui tamen non adſentimur, inſerenti verba: SICVT IN PRIVATORVM DEFENSIONIBVS OBSERVATVR. Eſſe enim haec CAII, non ipſius praetoris, verba, nemo non animaduertit.

TIT. XXIIII.

DE NEGOTIIS GESTIS. (a)

(VLPIAN. LIB. X.)

SI QVIS (b) NEGOTIA (c) ALTERIVS (d), SIVE QVIS NEGO-

(a) DE NEGOTIIS GESTIS.] Hunc *de negotiis geſtis* titulum ſuperioribus fuiſſe poſteriorem, inde adparet, quod de procuratoribus et ſyndicis VLPIANVS egit *libro commentariorum* VIIII. de negotiis geſtis *libro X.* Praeceſſit autem hic titulus illum *de calumniatoribus*, quia PAVLLVS titulum *de negotiis geſtis libro* VIIII. titulum *de calumniatoribus* demum *libro X.* enarrauit. Idem ergo hic ordo, qui in Pandectis. Ipſa edicti verba ſeruauit VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. *pr.* D. *de negot. geſt.* Eiuſdem vero inſignem vtilitatem *l.* 1. D. *eod.* ſuo more commendat.

(b) SI QVIS.] Hic quoque, ſub genere maſculino femininum comprehenditur. Nam et femina negotia poteſt gerere: VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 1. D. *de negot. geſt.* immo et pupillus, VLP. *ibid. l.* 3. §. 4. D. *eod.* nec vlla neceſſitas eſt, hic textum ſollicitandi cum Cuiacio *Obſ. lib. XIII. cap.* 7. Vid. Reinh. Bachou. Πρώτ. *h. t.* De eo, qui in ſeruitute geſſerat negotia, diſputat PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 18. *D. eod.*

(c) NEGOTIA.] Siue vnum, ſiue plura. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 2. D. *eod.*

(d) ALTERIVS.] Siue maſculi, ſiue feminae, ſiue vnius, ſiue plurium. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 3. D. *h. t.* Si alter SOCIORVM paſſus eſt geri negotia, alter prohibuit, ſaltim cum altero patiente agendum eſt. IVLIAN. *lib.* III. *Digeſt.* * *l.* 8. §. 3. D. *de negot. geſt.* Recte etiam geri poſſunt negotia PVPILLORVM: IVLIAN. *ibid. l. 6. pr. D. eod.* immo et is, qui pro tutore, tamquam tutore, geſſit, pupillum habet obligatum. VLPIAN. *ibid. l. 5. D. de eo, qui pro tut.* Recte item negotia geruntur FVRIOSORVM: VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 3. *D. eod.* Immo et negotia FILII FAMILIAS vel ANCILLAE gerendo obligationem quis adquirit, dummodo vel peculium habe-

NEGOTIA, QVAE CVIVSQVE, QVVM MORITVR (e), FVERINT, GESSE-

habeant, vel in rem patris dominiue verſum ſit, VLPIAN. *ibid.* *l.* 14. D. *de negot. geſt.* Similiter et CAPTIVI negotia geri poſſunt ab eiuſdem fortunae ſocio, qui pro eo λύτρον ſoluit, eoque pertinet locus elegantiſſimus PAVLLI *lib.* VIIII. *ad edict.* *l.* 21. *pr.* D. *de neg. geſt.* Denique ex negotiis ſuis geſtis et MVNICIPIA obligantur. VLPIAN. *lib. X. ad edict.* *l.* 7. D. *quod cuiuscumque vniuerſ. nomin.* Nam et vniuerſitates tenentur ex eo, quod in earum rem verſum eſt: VLPIAN. *ibid. l.* 27. D. *de reb. cred.* maxime quum earum bona non publica, ſed priuata ſint. VLPIAN. *ibid. l.* 15. *l.* 17. *D. de verb. ſignif.* Si adminiſtratores ciuitatis contrahere quem iuſſerunt cum ſeruo ciuitatis: non negotiorum geſtorum, ſed quod iuſſu, agendum eſt. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 4. D. *quod iuſſu.* Ceterum pro quo quis geſſerit, ex initio geſtionis aeſtimandum eſſe, monet VLPIAN. *ibid.* *l.* 15. D. *de neg. geſt.*

(e) QVVM MORITVR.] Verba haec adiecit praetor, quia, qui mortui negotia gerit nondum adita hereditate, neminem videtur obligatum habere: VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 6. *D. de negot. geſt.* quamuis ipſius hereditatis negotia geri poſſe, expediti iuris ſit. PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 21. *D. eod.* Suſtinetur tamen et illa negotiorum mortui geſtio per fictionem iuris, eoque fundamento nititur ACTIO FVNERARIA. VLPIAN. *ibid. l.* 1. *D. de religioſ.* Nimirum gentes tantum non omnes ea olim peruaſerat opinio, animas, inſepulto corpore male ſe habere. Hinc Sibylla apud Virgil. *Aen. lib.* VI. *v.* 325. interrogata ab Aenea, quaenam ſit illa animarum turba; quam Charon repellat, tranſituque Stygis prohibeat?

Haec, inquit, *quam cernis, inops* INHVMATAQVE *turba eſt:*
Portitor ille Charon: hi, quos vehit vnda, SEPVLTI.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Tranſportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitantque haec littora circum:
Tum demum admiſſi ſtagna exoptata reuiſunt.

Ad quae verba poëtae notat Seruius: *duo*, inquit, *dicit*: *id eſt: nec legitimam ſepulturam habet, nec imaginariam.* INOPEM *enim dicit ſine pulueris iactu. nam ops terra eſt, id eſt, ſine humatione. Vult autem oſtendere, tantum valere inanem, quantum plenam ſepulturam. Nam et Deiphobi vmbra tranſuecta eſt,*

eſt, *cui Aeneas cenotaphium fecit*, *vt :*

Hunc egomet tumulum Rhoeteo in littore inanem
Conſtitui.

Bene autem SEPVLTOS, *id eſt*, *fletos : (nam ſine fletu ſepultura non eſt.)* Et paucis interiectis : *centum autem annos ideo dicit*, *quia hi ſunt legitimi vitae humanae*, *quibus completis poteſt anima tranſire ripas*, *id eſt*, *ad locum purgationis peruenire*, *vt redeat rurſus in corpora.* Nec aliter philoſophatur Patrocli vmbra apud Homerum *Iliad.* XXIII. *v.* 69.

Εὕδεις αὐτὰρ ἐμοῖο λελασμένος ἔπλευ, Ἀχιλλεῦ;
Οὐ μέν μευ ζώοντος ἀκήδεις, ἀλλὰ θανόντος.
Θάπτε με ὅττι τάχιστα, πύλας ἀΐδαο περήσω.
Τῆλέ με εἴργουσι ψυχαὶ εἴδωλα καμόντων,
Οὐδέ με πως μίσγεσθαι ὑπὲρ ποταμοῖο ἐῶσιν,
Ἀλλ' αὔτως ἀλάλημαι ἀν' εὐρυπυλὲς ἄϊδος δῶ.
Καί μοι δὸς τὴν χεῖρ' ὀλοφύρομαι. οὐ γὰρ ἔτ' αὖτις
Νίσσομαι ἐξ ἀΐδαο, ἐπήν με πυρὸς λελάχητε.

Dormis, *an mei oblitus es*, *Achilles ?*
Non quidem me viuentem negligens, *at mortuum.*
Sepeli me quam celerrime, *portas Plutonis vt intrem.*
Procul me arcent animae, *ſimulacra mortuorum*,
Neque me aliquo miſceri ſuper flumen ſinunt :
Sed temere erro per latiſſimarum portarum domum Plutonis.
Da mihi manum, *vt deplorer. Non enim rurſum*
Redibo ex inferis, *poſtquam me ignis abſumſit.*

Et *Odyſſ. libro VI.* vbi Vlyſſi iter ad inferos facienti Elpenora ſocium occurriſſe fingit, hanc addit rationem:

Οὐ γάρ πω ἐτέθαπτο ὑπὸ χθονὸς εὐρυοδείης.

Nondum enim ſepultus erat ſub terra, *longas vias habente.*

Tum porro *v.* 66. *ſeqq.* hunc Elpenora ita inducit loquentem:

Νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γουνάζομαι, οὐ παρεόντων,
Πρός τ' ἀλόχου καὶ πατρός, ὅς ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα,
Τηλεμάχου θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες,
Μή μ' ἄκλαυστον ἄθαπτον ἰὼν ὄπιθεν καταλείπειν,
Νοσφισθείς, μή τοι θεῶν μήνιμα γένωμαι.
Ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσιν, ἅσσα μοι ἐστιν,
Σῆμά τ' ἐμοὶ χεῦαι πολιῆς ἐπὶ

GESSERIT (f): IVDICIVM EO NOMINE DABO. (g)

TIT.

θινὶ θαλάσσης.

Nunc te per eos, qui poſt te ſunt,
oro non praeſentes,
Perque vxorem, et patrem, qui
enutriuit paruulum,
Telemachumque, quem vnicum
reliquiſti in aedibus.
Ne me indefletum inſepultumque
diſcedens poſt te relinquas.
Seiunctus ne qua tibi deorum in-
dignatio fiam:
Sed me combure cum armis,
quaecumque mihi reſtant,
Sepulcrumque mihi erige ſpumo-
ſi in littore maris.

Ex qua veterum de ſtatu inſepultorum perſuaſione facile eſt ad intelligendum, cur diriſſima quaeuis imprecaturi hoſtibus, id iis in primis imprecati ſint, vt inſepulti manerent, veluti Agamemnon apud Homer. *Iliad. VI. v.* 59.

Ἅμα πάντες
Ἰλίου ἐξαπολοίατ᾽ ἀκήδεστοι καὶ
ἄφαντοι.

Simul omnes
Ilio peribunt incurati et inſe-
pulti.

Add. Homer. *Iliad. XXII. v.* 335. et Virgil. *Aeneid. lib. IIII. v.* 620. Quiſquis ergo ſepeliebat mortuum, is videbatur τῷ θανόντι χάριτας ποιῆσαι, *grata feciſſe mortuo*: Euripid. *Helen. v.* 1304. et hinc actione funeraria impenſas ab herede iure repoſcebat. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 12. D. *h. t.*

(f) GESSERIT.] Nec intereſt, animum quis gerendi habuerit, an ſibi mandatum eſſe] per errorem crediderit. Quia nec error quidem in perſona obeſt. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 5. D. *de neg. geſt.* Non vero obligatur, qui negotia geſſit prohibentis: PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 40. D. *mand.* vel cui negotiorum geſtoris opera nulla adlata eſt vtilitas. Hinc is actionem quidem habet, qui abſenti neceſſaria emit: CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 22. D. *de negot. geſt.* non autem, qui, mota lite, legata integra ſine cautione ſoluit. PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 41. D. *ad leg. Falcid.* Hinc de negotiorum geſtoris officio plura hic tradidit VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 8. D. *de negot. geſt.*

(g) NOMINE DABO.] Eſt haec ACTIO NEGOTIORVM GESTORVM, de qua prolixe ad hoc edictum diſſeruerunt CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 2. *D. h. t.* VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. *§.* 7. *ſequ l.* 10. *l.* 20. *D. eod.* IVLIAN. *lib. III. Digeſt. l.* 6. D. *eod.* PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 13. *l.* 21. *§.* 3. *D. eod.* An et vſu-

rae,

Tit. XXV.

DE CALVMNIATORIBVS. (a)

(Pavll. Lib. X. Cai. Lib. IIII.)

In eum, qui, vt calvmniae cavſſa (b) negotivm faceret, vel non faceret, vel a lite improba desisteret,

rae, et quales hac actione petantur, diſquirit Vlpian. *ibid.* *l.* 27. *D. de vſur.* Etiamſi enim non promiſſae ſint ab abſente, quippe geſtionem ignorante: tantundem tamen in bonae fidei iudiciis poteſt iudicis officium, quantum in ſtipulatione nominatim eius rei facta interpretatio. Pavll. *ibid. l.* 7. *D. de neg. geſt.* Ceterum actio negotiorum contraria ceſſat ob impenſas inutiliter et praeter abſentis conſuetudinem factas, quia tunc et mandati actio ceſſat, ſi mandatarius fines mandati exceſſit. Cai. *ibid. l.* 41. *D. mand.* Immo ob impenſas inutiles iam ſolutas minor petere poſſe videtur reſtitutionem in integrum, eoque fortaſſis pertinuerit fragmentum Vlpiani *lib. X. ad edict. l.* 6. *D. de minor.* Ceſſat deinde actio, ſi quis donandi animo geſſerit. Quod in dubio tamen non praeſumitur, quia in obſcuris inſpici ſolet, quod veroſimillimum eſt, et quod plerumque ſolet fieri. Pavll. *lib. VIIII. ad edict. l.* 114. *D. de reg. iur.* An itaque maritus, negotia gerens vxoris officio potius ductus in rem eius aliquid impenderit, ex eius rei modo et impenſarum genere aeſtimandum eſt. Cels. *lib. I. Dig. l.* 47. D. *de donat. int. vir. et vxor.*

(a) De calvmniatoribvs.] Poſteriorem ſuperiore hunc titulum fuiſſe in edicto, ſupra iam demonſtrauimus. Eumdem vero anteceſſiſſe edicta de reſtitutionibus in integrum, ex eo patet, quod Vlpianvs et Pavllvs illa *libro* demum XI. enarrare coeperunt. Sententiam ; ipſaque verba edictalia, maiuſculis expreſſa litteris, ſeruauit Vlpian. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 1. D. *de calumniatorib.*

(b) Calvmniae cavssa.] Verba haec τυπικὰ interpretatus eſt Vlpian. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 1. D. *h. t.* oſtenditque, nihil intereſſe, ſiue in publico, ſiue in priuato iudicio calumniae

 cauſſa

RET (c), pecuniam ab aliquo accepiſſe (d) DEPECTVSue ESSE

cauſſa accepta pecunia negotium alicui faceſſere voluerit: VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 1. D. *eod.* Nec minus huic actioni locus eſt, ſi quis calumnioſe poſſeſſione fuerit deiectus ab eo, qui pecuniam eo nomine accepit, quamuis aduerſus deiicientem habeat etiam interdictum vnde vi, VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 4. D. *de vi et vi arm.* quemadmodum ſi in publico iudicio pecunia calumniae cauſſa accepta eſt, etiam repetundarum iudicio locus eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. D. *de calumn.*

(c) DESISTERET.] Hoc quoque verbum edictale ſeruat explicatque VLPIANVS *lib. X. ad edict. l.* 21. D. *de minor. l.* 10. D. *de iudic.* Eodem pertinent fragmenta Paulli *Sentent. recept. lib. I. tit.* 6. quibus abſurda praemittitur rubrica *de reis inſtituendis.* Schulting. *Not. ibid.*

(d) *Ab aliquo accepiſſe.*] Qui pecuniam eo nomine dederat, eum cauſſa cadere voluit Antoninus Caracalla, imp. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. D. *h. t.* At CALVMNIATOR proprie eſt, qui pecuniam accepit, depectuſue eſt, vel aliud ſenſit ex ea re compendium: VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 5. *l.* 3. *pr.* D. *eod. l.* 115. *pr.* D. *de reg. iur.* veluti ſi cui eo nomine gratis vtenda data eſt pecunia, vel res aliqua minore pretio vendita, vel minoris locata ſit, vel qui pecuniam alii dari iuſſit. PAVLL. *lib. X. ad edict. l.* 2. D. *de calumniat.* Qui pecuniam ſibi ſtipulatus, eam tamen non accepit, videri poterat hac actione non teneri, quia *non videtur* ACCEPISSE, *qui ſtipulatus exceptione ſubmouetur:* PAVLL. *ibid. l.* 115. §. 1. D. *de reg. iur.* Et tamen tenebitur, quia DEPECTVS EST. Nihil porro intereſſe videtur, ſiue quis ab aduerſario acceperit depectuſue ſit pecuniam, ſiue eius mandatu ab alio, ſiue, poſtquam ea data eſt, rem ratam habuerit dominus. PAVLL. *ibid. l.* 7. *pr.* D. *de calumniat.* Quin et publicanus tenetur, qui, ne retineret mancipia aliena, pecuniam indebite accepit. PAVLL. *lib. X. ad edict. l.* 7. §. 2. D. *eod.* Sic CALVMNIATOREM occaſione huius tituli deſcribunt iureconſulti, fere, vt Socratis diſcipulos Ariſtophan. *Nub. v.* 97.

Αὐτοὶ διδάσκουσ' ἀργύριον ἤν τις διδῷ
Λέγοντα νικᾷν καὶ δίκαια κἄδικα.

Hi docent, dummodo quis iis
argentum det,
Hominem orantem cauſſas aequas et iniquas vincere.

esse (e) dicetur, intra annum (f) in quadruplum eius pecuniae, quam accepiſſe depectuſue eſſe probabitur, poſt annum in ſimplum in factum actionem dabo. (g)

Tit.

(e) Depectvs*ue* esse.] Depectvs eſſe dicitur, qui turpiter pactus, inquit Vlpian. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 2. D. *de calumn.* Haec an genuina ſit verbi notio, erudite diſquirit Car. Andr. Duker. *de Latinit. vet. ICtor. pag.* 284. *ſequ.* Dum vero idem vir doctiſſimus *pag.* 290. ſcribit, *verba huius edicti fuiſſe tantum de eo, qui pecuniam accepiſſe dicatur, nec quidquam praetorem loquutum de eo, qui* depectvs sit, *ac proinde poenam edicti interpretatione iureconſultorum ad eum productum videri*: vereor, vt illi adſentiri poſſimus. Neque enim iureconſulti, qui leges veteres interpretantur, alia vocabula, quam legitima, ſolent explicare. Potuit ergo edictale eſſe hoc vocabulum, ſi vel maxime in eo interpretando humani quid paſſus ſit Vlpianus. Ceterum ex ipſa praetoris intentione non abs re colligit Vlpianvs *lib. X. ad edict. l.* 1. §. 8. D. *de calumniat.* ad eos, qui tranſigendi animo pecuniam acceperunt, hoc edictum non pertinere.

(f) *Intra annum.*] Annus vero hic ex perſona eius, qui dedit, ne ſecum ageretur, ex momento temporis, quo dedit; in illius vero perſona, cum quo vt agatur, ex eo tempore, quo quis, datam eſſe pecuniam, nouit, computatur. Cai. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 6. D. *h. t.*

(g) *Actionem dabo.*] Datur haec actio partim ei, qui dedit, ne ſibi fieret negotium, partim ei, propter quem data eſt pecunia. Proinde contingere poteſt, vt vterque hanc actionem habeat. Vlpian. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 3. D. *eod.* Neque tamen haec actio heredi datur: Cai. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 4. D. *eod.* nec contra heredem, niſi quatenus ad eum peruenit. Vlpian. *ibid. l.* 5. *pr.* D. *eod.* Porro haec actio inſtitui non poteſt contra patronum, quippe qui nec aliis actionibus famoſis, iiſque, quae non famoſae quidem, at fraudis tamen mentionem habent, conueniri non debet. Vlpian. *lib. X. ad edict. l.* 5. *l.* 7. D. *de obſequ. par. et patr.* Quod adeo verum eſt, vt vxor liberta ne iuſiurandum quidem marito rerum amotarum nomine recte

TIT. XXVI.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. (a)

(VLP. LIB. XI. XII. et XIII. PAVLL. LIB. XI. et XII. IVLIAN. LIB. IIII. CELS. LIB. II.)

QVOD (b) [vi] METVSVE CAVSSA

recte deferat. VLPIAN. *ibid. l.* 16. D. *de iureiurando.* Idem honor et aliis perſonis habendus eſt, quibus debetur reuerentia: non iis, qui pro his interuenerunt. VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 5. D. *de obſequ. par.* Liberti quoque heres omnia extranei iura integra habet aduerſus defuncti patronum. PAVLL. *lib. X. ad edict. l.* 8. D. *eod.* Denique haec actio et patri datur, cuius filio, vt negotium fieret, pecunia data eſt, quemadmodum et aduerſus illum agitur, ſi filiusfamilias pecuniam accepit. PAVLL. *ibid. l.* 7. §. 1. D. *h. t.*

(a) RESTITVTIONIBVS.] VLPIANVS *libris Commentariorum* XI. XII. *et* XIII. PAVLLVS *libris* XI. *et* XII. non aliam paene materiam, ac reſtitutiones in integrum explicarunt. Idem ergo et hic ordo, qui in Pandectis. At praetor reſtitutiones illas non per plures titulos ſparſerat, vti id in Pandectis et Codice factum eſſe animaduertimus, ſed vno titulo generali omnia comprehenderat reſtitutionis in integrum genera. Primus id obſeruauit Ob. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 125. idque luculenter probatur ex loco VLPIANI *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. D. *de reſtit. in int.* vbi iureconſultus noſter: *utilitas huius* TITVLI *non eget commendatione: ipſa enim ſe oſtendit. Nam* SVB HOC TITVLO *plurifariam praetor hominibus vel lapſis, vel circumſcriptis, ſubuenit, ſiue* METV, *ſiue* CALLIDITATE, *ſiue* AETATE, *ſiue* ABSENTIA, *inciderint in captionem.*

(b) QVOD.] Verborum edictalium pars haud minima ſupereſt apud VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. D. *quod met. cauſſ.* Ideo autem neceſſarium videbatur hoc beneficium, quod alias iureconſulti, Stoae addictiores, coactos etiam homines velle, ſtatuerent, *l.* 21. §. 5. D. *eod.* adeoque negotium ideo, quod metus cauſſa geſtum eſſet, pro nullo non putarent habendum. Nimirum Stoicis

Stoicis ſoli ſapientes liberi, ceteri omnes ſerui videbantur. Cicero *Parad. cap.* 5. Iam quum libertas iiſdem ſit ἐξουσία αὐτοπραγίας; ſeruitus vero στέρησις τῆς αὐτοπραγίας· Diog. Laërt. *lib.* VII. *ſegm.* 121. porro inde colligebant, σοφὸν, ὡς ἐλεύθερον ζῆν, ὡς βούληται, ὃν οὔτ' ἀναγκάσαι ἐστὶν, οὔτε κωλύειν, οὔτε βιάσασθαι· *ſapientem tamquam liberum viuere, vt velit, et nec cogi poſſe, nec prohiberi, neque vi ad aliquid adigi.* Arrian. *Diſſ. Epictet. IIII. cap.* 1. Hinc magnifica illa vox Senecae *Epiſt.* 51. *non ſum imperata facturus. Iugum non recipio, immo, quod maiore virtute faciendum eſt, excutio. Non eſt molliendus animus. Si voluntati ceſſero: cedendum erit dolori, cedendum labori, cedendum paupertati. Idem ſibi iuris in me volet eſſe ambitio et ira.* Et *Epiſt.* 74. *Sapiens non hominem* TIMET, *non fortunam.* Itaque ſtulti videbantur Stoicis, qui ſe vi et metu ad aliquid dandum faciendumue adigi patiebantur: eoſque indignos eſſe exiſtimabant, quibus ſubueniretur. Nam inter eorum ſcita et illud erat: *ſapientem neque ignoſcere, neque miſereri*, de quo Lipſ. *Manuduct. ad philoſ. Stoic. lib. III. cap.* 19. Adoptatis itaque his principiis, non poterant non ſtatuere iureconſulti, coactum etiam velle, et ex facto ſuo omnino obligari. Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 31. Cauſſam enim metus non eſſe illum, qui eum excuſſerit, ſed qui ſibi eum incuti paſſus ſit. Simplic. *ad Epictet. Enchirid. cap.* 10. *pag.* 66. Εἰ τοίνυν μήτε ὁ θάνατος μήτε τι τῶν τοιούτων δεινόν ἐστιν· δῆλον, ὅτι οὔτε αὐτὰ, οὔτε οἱ ἐπάγοντες αὐτὰ τῆς ταραχῆς ἡμῖν εἰσιν αἴτια, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοὶ ἑαυτοῖς, καὶ δόγματα ἡμῶν, ἢ λύπης, ἢ φόβου, ἢ τινὸς ἄλλου τοιούτου· ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰ ἡμέτερα δόγματα: *quod ſi neque mors, nec huiuſmodi quidquam terribile eſt: conſtat, neque ipſa, neque eos, qui illa inferunt, perturbationis nobis cauſſam eſſe, ſed noſmet ipſos, noſtraſque opiniones. Numquam ergo perturbationis noſtrae cauſſa alteri adſcribenda eſt, ſiue is dolor ſit, ſiue* METVS, *ſiue quid aliud eiuſmodi, ſed nobiſmet ipſis, et noſtris opinionibus.* At poſtea haec philoſophia non viſa eſt publici ſaporis, ac proinde ſubueniendum omnino eſſe vi ad aliquid adactis ſtatuebant, ita tamen, vt permultum intereſſe videretur, vtrum in BONAE FIDEI, an in STRICTI IVRIS negotio aliquid metus cauſſa geſtum eſſet. Prius ipſo iure nullum eſſe, cenſebant, quia bonae fidei nihil eſſet tam contrarium, quam vis et metus. *l.* 116. *D. de reg. iur. l.* 3. *D. de reſcind. vendit. l.* 21. *D. ſol. matrim. l.* 5. *D.*

SA (c) GESTVM ERIT

5. *D. de legat.* I. Poſterius ratum quidem eſſe volebant leges, non autem praetor, qui hoc caſu reſtitutionem in integrum edicto ſuo promiſerat. Ger. Noodtius *de formula emend. dol. mal. cap.* 16. *pag.* 382. *tom. I. Oper.* Auctorem huius edicti idem vir doctiſſimus Caſſium fuiſſe credit, ob *l.* 4. §. 33. *D. de doli mali et met. except.* Contra C. Octauio, qui anno V. C. 678. praetura functus eſt, rectius illud tribuit Paull. Manut. *ad Ciceron. de offic. lib. I. cap.* 11. Nam idem hoc edictum *formulae Octauianae* nomine venire animaduertimus apud eumdem Ciceron. *in Verr. III. cap.* 65. Nimirum primum C. Octauius eos, quibus vi aliquid extortum fuerat, reſtituebat in integrum, ſed tantum aduerſus eos, qui vim intulerant, non aduerſus quoſcumque rerum vi extortarum poſſeſſores. Cic. *Epiſt. ad Q. Fratrem lib. I. epiſt.* I. §. 7. et *in Verr. III. cap.* 65. Deinde Caſſius, neſcio quis, (non ſane Lucius ille, cuius tribunal ſcopulus reorum vocabatur: Valer. Max. *lib. III. cap.* 7. *ex.* 9.) actionem etiam aduerſus poſſeſſorem dedit, at non exceptionem, quia ſufficere videbatur exceptio doli mali. Poſtea ſequentibus praetoribus aequiſſimum viſum eſt, et exceptionem quod metus cauſſa dari, quia et huic aduerſus quemcumque poſſeſſorem locus eſſe poſſit. *l.* 4. *§.* 33. *D. de doli et met. except.*

(c) [VI] METVS [VE] CAVSSA.] Quae vncis incluſimus, verba, ea verba olim in edicto lecta eſſe, certiſſimum eſt. Cicero *in Verr. III. cap.* 65. *aditum eſt ad Metellum, eductus eſt Apronius: eduxit vir primarius, C. Gallius, ſenator: poſtulauit a L. Metello, vt ex edicto ſuo iudicium daret in Apronium*: QVOD PER VIM AVT METVM ABSTVLISSET, *quam formulam Octauianam et Romae Metellus habuerat, et habebat in prouincia.* Nec aliter M. Seneca *Controu. lib. IIII. cap.* 26. *lex*: PER VIM METVMVE GESTA NON SINT RATA. Sed Saluius Iulianus vocabulum VI expunxit, quia quod vi atrocius fit, id metu quoque fieri exiſtimabat. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* I. D. *quod met. cauſſ.* Quare edicti verba et vim et metum continent, ſed atrocem illam quidem et iniuſtam, non, quam magiſtratus iure licito honoris, quem ſuſtinet, intulit. VLPIAN. *ibid. l.* 3. D. *eod.* Per METVM enim non quilibet intelligitur timor, ſed metus maioris

MALI-

ERIT (d), RATVM NON HABEBO.

MALITATIS VLPIAN. *ibid. l.* 5. D. *eod.* de quo rariſſimo vocabulo videndus Car. Andr. Dukerus *de Latinit. vet. iureconſult. pag.* 325. Metus porro hic accipiendus non vani hominis, ſed talis, qui cadit in virum conſtantem: CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 6. D. *eod.* qualis timor ſeruitutis ſimiliumque malorum. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 4. D. *eod.* Non ergo reſtituitur, qui tuta quaeuis timuit, quamuis et ei, qui in furto vel adulterio ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehenſus, vel dedit, vel promiſit, id beneficium non denegetur. VLPIAN. *ibid. l.* 7. D. *eod.* Reſtituitur etiam, qui inſtrumenta ingenuitatis interuerſuro, vel ſtuprum illaturo, vel liberis ſuis intolerabilem iniuriam intentanti pecuniam promiſit vel dedit. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 8. D. *eod.* Poſtremo metum non illum, quo quis iam defunctus eſt, ſed praeſentem, hic eſſe intelligendum, monet VLPIAN. *ibid. l.* 9. D. *eod.*

(d) GESTVM ERIT.] Ex quo Caſſius, vti ſupra dictum, hanc actionem aduerſus quemcumque rei vi extortae poſſeſſorem conceſſit: generaliter loqui coepit praetor, et IN REM, nec adiecit, a quo geſtum ſit. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 1. D. *quod met. cauſſ.* Itaque haec actio eſt in rem ſcripta; cuius iuris aequitatem ex inſtituto tuetur M. Seneca *Controu. lib. IIII. cap.* 26. dum ait: *an ſi eſt* IN RE *vis et neceſſitas, ita tamen reſcindantur, quae per vim et neceſſitatem geſta ſunt, ſi vis et neceſſitas a paciſcente adhibita eſt? Nihil, inquit, mea, ſi tu cogaris, ſi non a me cogeris: meam culpam eſſe oportet, vt mea poena ſit. Non, inquit. Neque enim lex adhibenti vim iraſcitur, ſed paſſo ſuccurrit, et iniquum illi videtur, id ratum eſſe, quod aliquis non, quia voluit, pactus eſt, ſed quia coactus eſt. Nihil autem refert, per quem illi neceſſe fuit: iniquum enim, quod reſcinditur, facit fortuna eius, qui paſſus eſt, non perſona cogentis.* Quamuis vero verbum GESTVM, quo hic vtitur Praetor, ab aliis ſimilibus, veluti ACTVM vel CONTRACTVM, omnino differat: VLPIAN. *ibid. l.* 19. *D. de verb. ſignif.* hic tamen illo vocabulo et contractus, et alia negotia continentur, adeo, vt Pomponius ſcribat, etiam ad manumiſſionem et aedificii depoſitionem, quam quis coactus fecerit, hoc edictum eſſe proferendum. Praecipue tamen hic intelligi oportet quaeuis ſtricti

 iuris

BO (e). Sed ſi quid PER [VIM AVT] METVM ABLATVM eſſe dicetur (f), NEQVE EA RES ARBITRIO IVDICIS RESTITVE-

iuris negotia, quia *vox iuris et et legum eſt, bonae fidei contractum non poſſe reſcindi.* Symmach. *lib. LI. epiſt.* 87. Nimirum bonae fidei contractus ob vim et metum ipſo iure nullus eſt: *l.* 1. *C. de reſc. vendit.* quia nihil tam contrarium eſt conſenſui, quo bonae fidei iudicia ſuſtinentur, quam vis et metus, quem comprobare contra bonos mores eſt. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 110. *pr. D. de reg. iur.* Contra PROMISSA, *quae coactus quis* METV, *vel quae deceptus dolo promiſit*, *pleraque* IVRE PRAETORIO, *nonnulla* LEGIBVS *liberantur.* Cic. *de offic. lib. I. cap.* 10. *Iure praetorio*, quae promiſſa ſunt in negotiis ſtricti iuris; *legibus*, quae in bonae fidei contractibus quis recepit.

(e) RATVM NON HABEBO.] Reſtituit praetor, dando et ACTIONEM, et EXCEPTIONEM *quod metus cauſſa.* VLPIAN. *ibid. l.* 9. *§.* 3. *D. quod met. cauſſ.* Immo praeter hanc actionem perſonalem, et in rem ſcriptam hoc caſu etiam actio in rem datur, qua poſſeſſor non modo rem reſtituere, ſed et de dolo repromittere cogitur, quamuis haec actio, ſi quadruplum quis iam conſequutus ſit, ceſſet. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 4. 5. 6. *D. eod.* Ceterum impetrata reſtitutione omnia reducuntur ad priorem ſtatum: quod, quomodo fiat, exemplis variis oſtendunt VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 7. 8. *l.* 12. *pr. D. eod.* CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 10. *D. eod.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 21. *D. eod.* et *ad Iulianum l.* 11. *D. eod.* IVLIAN. *lib. IIII. Digeſt. l.* 12. §. 1. *et* 2. *D. eod.* vbi ſimul docemur, ceſſare hoc edictum, ſi quis vim vi repulerit: ſi creditor debitorem ad ſoluendum vi adegerit: ſi quis creditorem ſine malitia fideiuſſoris coëgerit, vt huic acceptum ferret: ſi debitor, exceptione perpetua tutus, acceptum ſibi ferre creditorem coëgerit. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 14. *pr. D. quod met. cauſſ.*

(f) ABLATVM *eſſe dicetur.*] Huius clauſulae ſententiam reperimus *l.* 14. §. 1. *D. quod met. cauſſ.* ex quo textu edictum ſupplere conati ſunt alii, et in his Nic. Ciſnerus *de reſtit. in integr. tit.* 2. *n.* 1. qui tamen procul dubio fallitur, dum priorem partem ita concipit: *ſi res metu mortis, aut cruciatus corporis tradita, cautione vel acceptilatio extorta, aut alioquin aliquid alicui ablatum eſt.*

Haec

STITVETVR (g), INTRA ANNVM, QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS ERIT (h), in quadruplum, poſt annum in ſimplum (i), CAVSSA COGNITA (k), iudicium dabo (l). In heredem quoque, quatenus ad eum per-

Haec enim non ex edicto, ſed ex prudentum interpretamentis eſſe, facile vnuſquiſque intelligit. Nos ſequuti ſumus verba Ciceronis *in Verr. III. cap.* 65. SI QVID PER VIM AVT METVM ABLATVM.

(g) RESTITVETVR.] Verba ipſa edictalia habet VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 14. *pr.* §. 1. *D. quod met. cauſſ.*

(h) POTESTAS ERIT.] Ad haec verba, tamquam πυπικά, prouocat Gordianus *l.* 4. *C. eod.*

(i) *In ſimplum.*] Quadruplatur omne id, quod reſtitui oportet, ſi reus poenam reſtitutione euitare vellet. In ſimplum actio et poſt annum datur, at non niſi CAVSSA COGNITA. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 14. §. 1. *D. quod met. cauſſ.*

(k) CAVSSA COGNITA.] In hac cauſſae cognitione verſatur primum, an alia actio in promtu ſit? VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 2. *D. eod. l.* 4. *C. eod.* Deinde, an vere vis facta ſit? VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. de vi et vi arm.* non autem, an ipſe rei poſſeſſor vim fecerit? vel rei fuerit conſcius? VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 3. *D. quod vi aut met. cauſſ.*

(l) *Iudicium dabo.*] Eſt enim actio arbitraria, aliquando continens abſolutionem. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 4. 5. 6. *D. eod.* Quid quadruplo illo contineatur, idem docet VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 7. 8. 9. 10. 14. *D. eod.* Si homo, vi extortus, ante rem iudicatam ſine dolo vel culpa rei periit, tripli tantum poena eſt, VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 11. 12. *D. eod.* vbi et de fugitiuo ſeruo quaeſtio ſoluitur. Porro, qui metum incuſſit, is et de dolo tenetur. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 13. *D. eod.* Pluribus incutientibus metum, aduerſus ſingulos agitur in ſolidum: at vno ſoluente reliqui liberentur. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 14. §. 15. *D. eod.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 15. *D. eod.* Idem dicendum, ſi alter metum incuſſerit, ad alterum res peruenerit. Aduerſus dominum agitur noxaliter, qui, paratus ad noxae deditionem, nihilominus adhuc conuenitur, ſi res ad eum peruenerit. VLPIAN. *ibid. l.* 16. *pr.* §. 1. *D. eod.* Varios denique caſus, quibus haec actio ceſſat, ſubiungit PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 21. *D. eod.*

peruenit, actionem dabo. (m)

§. I. QVAE (n) DO-LO

(m) *Actionem dabo.*] Aduerſus heredem agi, in quantum ad illum peruenit, iam ſupra vidimus. Aequum enim eſt, vt, quod ſcelere quaeſitum eſt, ad compendium heredis non pertineat. VLPIAN. *ibid. l.* 16. §. 2. D. *eod.* Clauſulam hanc edicti deſumſimus ex CAI: *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 19. D. *eod.* vbi illam tantum ad actionem in ſimplum perpetuam pertinere, docet. Quid porro ad heredem perueniſſe dicatur, diſquirit VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 20. D. *eod.* Ceterum Nic. Ciſner. *de reſtit. in integr. pag.* 5. huic edicto adſuit clauſulam: *ſi ſeruus metum intulerit, eius nomine in dominum aut de peculio, aut noxale iudicium dabo.* Sed quod de noxali iudicio ait, id procul dubio eſt ex interpretationibus prudentum. De peculio vero actionem promiſiſſe praetorem, ne veroſimile quidem eſt: quia ea actio ad delicta filiorumfamilias et ſeruorum non pertinet, *l.* 58. D. *de reg. iur.* quamuis damnato filio vel ſeruo, actio iudicati de peculio aduerſus patrem vel dominum detur. *l.* 57. D. *de iudic. l.* 3. §. 11. D. *de pecul.*

(n) QVAE.] Edicti huius auctor eſt C. Aquillius Gallus, iureconſultus celeberrimus. Cic. *pro Caecin. cap.* 28. *de nat. deor. lib. III. cap.* 30. Verba ipſa edicti ſuperſunt apud VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. §. 1. D. *de dolo mal.* vbi et inſignem huius edicti aequitatem vtilitatemque commendat. Inueniendae vero formulae *de dolo malo* eadem fere cauſſa fuit, ac ſuperioris, *quod metus cauſſa.* Stoici enim, quorum principia iureconſulti quam maxime ſequebantur, ſapientem nec decipi, nec errare, iactabant. Hinc παράδοξον Zenonianum apud Laërt. *lib.* VII. *ſegm.* 121. μὴ δοξάσειν τὸν σοφὸν, τουτέστι ψευδεῖ μὴ συγκαταθήσεσθαι: *non opinaturum ſapientem, id eſt, falſo nulli vmquam adſenſurum.* Cui gemina ſunt illa ſcriptoris veteris apud Stobaeum *Eclog. pag.* 183. Ἀγνοεῖν μηδὲν τὸν σοφὸν, *nihil ignorare ſapientem*: itemque αὐτὸν πάντα εὖ ποιεῖν, *eum omnia recte facere.* Laërt. *lib.* VII. *ſegm.* 125. Stobaeus *ibid. pag.* 180. Ex quo porro conſequi videbatur, vt nec fallat quemquam ſapiens, nec a quoquam fallatur. Stob. *ibid. pag.* 183. Is ergo, qui ſe decipi paſſus erat, nec ſapiens erat, nec dignus videbatur, cui ſubueniretur.

LO (o) MALO (p) FACTA ESSE DICENTVR (q), SI DE HIS ALIA ACTIO NON ERIT. (r), ET IVSTA CAVSSA

ESSE

retur. Sed primus haec principia deſeruit C. Aquillius Gallus, propoſita hac formula, quam *omnis malitiae euerriculum* vocat Cicero *de nat. deor. lib.* III. *cap.* 30.

(o) DOLO.] Huc pertinent variae DOLI definitiones, ab Aquillio, Seruio, et Labeone confectae, quas expendit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. D. *de dol. mal.*

(p) MALO.] Non contentus fuit praetor DOLVM dicere, adiecit MALVM, quoniam et dolus bonus eſt, id eſt, ſollertia iure permiſſa, veluti qua hoſtes et latrones circumueniuntur. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. §. 3. D. *de dolo mal.* Sane non Latini tantum, ſed et Graeci hoc vocabulum ἐκ τῶν μέσων eſſe exiſtimabant, ac proinde vtrique *dolum bonum*, a *malo*, τὸν δόλον ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ diſtinguebant. Muret. *Lect. var. lib.* XVIII. *cap.* 4. Eu. Otto *Diſſ. ſing. de dolo bono.*

(q) DICENTVR.] Modo is, qui ſe deceptum dicit, non ſit ius publicum ſequutus. *Neque enim capitur, qui ius publicum ſequitur:* inquit VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 116. §. 1. D. *de reg. iur.* Hunc textum potius ad reſtitutionem minorum referendum exiſtimat Iac. Gothofr. in *Comment. pag.* 408. *ſequ.* quia de hac quoque laudatus Vlpianus *lib.* XI. *ad edictum* egit, et *legi* illi 116. plane gemina ſunt, quae tradunt Papinianus *l.* 51. §. *penult. D. de fideiuſſ.* et Zeno imp. *l. vlt. C. de in int. reſt.* Sed quum principium *l.* 116. ad titulum *quod metus cauſſa*; §. 2. ad titulum *de dolo malo* manifeſto pertineant, quo colore intermedius §. 1. ad titulum *de minoribus* referri poſſit, me quidem haud intelligere fateor. Nec deeſt profecto ſpecies, ſi vel maxime haec lex ad titulum *de dolo malo* accommodetur, puta illa ipſa *l.* 51. §. *pen. D. de fideiuſſ.* quae aeque ad dolo deceptos, quam ad minores referri poteſt.

(r) ACTIO NON ERIT.] Non enim datur actio haec famoſa, quamdiu ſupereſt aliud quodcumque remedium. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. §. 4. 5. 6. 7. *D. de dolo malo.* Hinc aere pro auro pignori dato, vel *furti* agendum erit, ſi dato iam pignore debitor aes pro auro ſubiecerit, vel *pignoratitia*, ſi in ipſa pignoris datione, vel *ex ſtellionatu*, ſi rem alienam, vel alii iam oppignoratam tradiderit: VLPIAN. *ibid. l.* 36. D. *de pignor. act.*

ESSE VIDEBITVR, niſi iudicis arbitrio reſtituetur (s), intra annum, quo primum experiundi poteſtas eſt, CAVSSA COGNITA (t), IVDICIVM DA-

act. quemadmodum qui in mandato exſequendo doloſe verſatus eſt, *mandati*; VLPIAN. *ibid.* *l.* 42. D. *mandati.* qui in emtione venditione, *emti venditi*, vel aliquando *praeſcriptis verbis* conuenitur. VLPIAN. *ibidem l.* 50. D. *de contrah. emt. l.* 32. D. *de act. emt.* Ceſſat quoque haec actio, ſi alius ſit, a quo indemnis praeſtari debeat deceptus. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 2. *l.* 4. et VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 7. *pr.* D. dolo mal. Hinc qui pupillus deceptus eſt, non agit aduerſus tertium decipientem, quia ei actione *tutelae* ſatis proſpectum eſt: VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 8. *l.* 3. *§.* 5. D. *de dol. mal.* niſi forte tutor ſoluendo non ſit. CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 6. D. *eod.* Quod ad contractus attinet, notum eſt, diſtinguere iureconſultos veteres, ſintne *bonae fidei*, an *ſtricti iuris*: et circa priores permultum intereſſe, cauſſamne contractui dederit alterius contrahentis dolus, an hic in ipſum contractum inciderit, quum priore caſu nullus ſit contractus, poſteriore per actionem ex ipſo contractu emendetur, VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 7. *pr.* D. *de dol. mal.* vbi non neceſſarium eſt, vt cum Noodtio integram propoſitionem textu eiiciamus. Valet ergo et hic regula Symmachi, *lib.* I. *epiſt.* 87. *vox iuris et legum eſt, bonae fidei contractum non poſſe reſcindi*: adeoque haec reſtitutio datur tantum in contractibus ſtricti iuris, vel *ob promiſſa, quae quis deceptus dolo promiſit*, vti loquitur Cicero *de offic. lib.* I. *cap.* 10. Plures caſus ſpeciales, vbi huic reſtitutioni locus ſit, vel non ſit, expendit VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 7. *§.* 2. *ſequ. l.* 9. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. *l.* 21. et *l.* 24. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 18. *§.* 2. *ſequ. l.* 20. *l.* 22. *l.* 25. et CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 8. D. *de dol. mal.*

(s) *Reſtituetur.*] Eſt enim actio *de dolo malo* ARBITRARIA, et hinc reus tum demum, ſi arbitratu iudicis non reſtituit, in tantum condemnatur, in quantum actor in litem iurauit. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 18. *pr.* D. *de dolo malo.* Re ab eo, qui ſe liti obtulerat, vindicata, poſſeſſor adhuc tenetur. PAVLL. *ibid. l.* 7. D. *de rei vind.*

(t) CAVSSA COGNITA.] Edictalia haec verba explicat VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 9. *§.* 5. D. *de dolo malo.* Cognoſcit autem

DABO (u). In heredem eius (x), qui dolo feciſſe videbitur, quatenus ad eum perueniſſe dicetur (y), iudicium erit (z) Denique in eum, qui dolo fecerit, poſt annum; itemque aduerſus patronos, patronas, coniuges (aa), pupillos (bb), perſo-

tem praetor inter alia, an minor forte ſit ſumma, quam vt danda videatur famoſa haec actio. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 9. §. 5. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 10. D. *eod.* Quamobrem et libello exprimendum erat, quid dolo malo factum eſſet. PAVLL. *l.* 16. D. *eod.*

(u) IVDICIVM DABO.] Si plures conueniuntur, aduerſus ſingulos actio datur in ſolidum, ita tamen, vt, vno ſoluente, reliqui liberentur. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 17. D. *de dolo malo.*

(x) *In heredem eius.*] Tale quid in edicto fuiſſe, recte obſeruarunt Eguin. Baro *Manual. iur. pag.* 68. et Ciſner. *de reſtitut. in integr. pag.* 33. quamuis his, plures alias adſuentibus lacinias, minime adſentiamur. Teſtem omni exceptione maiorem habemus CAIVM *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 26. D. *de dol. mal.* cuius en verba: *in heredem eatenus daturum ſe eam actionem*, PROCONSVL POLLICETVR, *quatenus ad eum peruenit.* Add. CAI. *ibid. l.* 28. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 17. D. *eod.* Heredes tamen ex dolo defuncti non notantur infamia, ac proinde actio aduerſus illos perpetua eſt: PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 29. D. *eod.* nec in heredum perſona cauſſae cognitio eſt neceſſaria. VLPIAN. *ibid. l.* 30. D. *eod.*

(y) *Perueniſſe dicetur.*] Vel quatenus dolo eorum factum eſt, quo minus perueniret. PAVLL. *ibid. l.* 27. D. *eod.*

(z) *Iudicium erit.*] Id nec famoſum eſſe, nec anni terminis circumſcribi, iam antea notauimus. PAVLL. *ibid. l.* 29. VLPIAN. *ibid. l.* 30. D. *de dol. mal.*

(aa) *Coniuges.*] Hanc quoque edicti partem reſtituerunt Eguin. Baro et Nic. Ciſnerus, quibus omnino adſtipulantur tot fragmenta, quibus illa explicatur. Inter coniuges ſaltim non huic actioni, ſed *rerum* amotarum erat locus. CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 26. D. *rer. amot.*

(bb) *Pupillos.*] Ne adverſus hos quidem de dolo malo agitur, niſi tamquam heredes conueniantur, vel pubertati ſint proximi, vel ad eos aliquid peruenerit. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 13. §. 1. *l.* 15. *pr.* D. *de dol. mal.*

perſonaſque, quibus reuerentia debetur (cc), in factum actionem dabo.

§. II. QVOD CVM MINORE (dd), QVAM VIGINTI QVIN-

mal. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 14. D. *eod.* Nec magis aduerſus municipes ex facto adminiſtratorum ciuitatis, vel aduerſus dominum ex facto procuratoris datur de dolo actio, niſi quatenus ad eos peruenit. Ac proinde deſignari oportet in libello, cuius dolo malo quid factum ſit, ſecus ac in actione quod metus cauſſa, quippe in rem ſcripta. VLPIAN. *ibid. l.* 15. §. 1. *ſequ.* D. *de dol. mal.*

(cc) *Reuerentia debetur.*] Aduerſus omnes illos *in factum* agendum eſt, quibus debetur reuerentia, quales ſunt, quos recenſent VLPIANVS *lib.* XI. *ad edict. l.* 15. §. 1. D. *de dol. mal.* et PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 12. D. *eod.* ſiquidem contra hos nec aliis actionibus, quae fraudis habent mentionem, experiundum eſt, veluti *ſerui corrupti.* PAVLL. *ibid. l.* 6. D. *de obſequ. par. et patr.* Competit tamen de dolo actio aduerſus harum perſonarum heredes, quippe quibus non eadem ſemper, ac defunctis, reuerentia debetur. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 13. *pr.* D. *de dol. mal.*

(dd) MINORIBVS.] Minoribus laeſis primum ſubuenit LEX LAETORIA, quam iam ante Plauti tempora latam eſſe, conſtat, fortaſſis a M. Laetorio Planciano, tribuno pleb. A. V. C. 490. Plura fuiſſe videntur eius legis capita, quorum paſſim meminerunt veteres. Sic ſane haec lex definiuit annos minorennitatis, eoſque ad annum aetatis XXV. ſine ſexus diſcrimine produxit. *l.* 2. *C. Th. de donat.* Vnde et LEX QVINAVICENNARIA vocatur a Plauto *Pſeudol. I.* 3. *v.* 68. Deinde eadem lege cautum fuerat, vt minoribus, ſi peterent, curatores cauſſa cognita darentur, quum antea ex lege XII. tabularum non niſi furioſi et prodigi curatores acciperent. Iul. Capitolin. in *Marc. cap.* 10. Tertio eadem lex adoleſcentes vetuerat inſtipulari, adeoque eorum promiſſis vim obligandi detraxerat. Sueton. apud Priſcian. *lib.* XVIII. Hinc Labrax, leno, apud Plaut. *Rudent. V.* 3. *v.* 24.

Cedo, quicum habeam iudicem,
Ni dolo malo inſtipulatus ſis;
niue etiamdum ſiem,
Quinque et viginti natus annos,

ad quem locum, praeter Plauti interpretes, videndus Raeuard. *Protri-*

QVINQVE ANNIS NATV (ee), . GESTVM ESSE DICETVR,

Protribun. cap. 10. Quarto hac lege creditoribus negata videtur actio aduerſus minores, qui mutuam ſumſerant pecuniam, atque ita interpretanda querela Callidori adoleſcentis, apud Plaut. *Pſeudol. l.* 3. *v.* 68.

Perii, annon'tum lex me perdidit quinauicennaria?
Metuunt credere omnes.

Denique inter praecipua legis capita et illud fuit, quo cautum, vt minores, in quocumque contractu dolo malo circumuenti, in integrum reſtituerentur. Cic. *de offic. lib. III. cap.* 15. *atque iſte* DOLVS MALVS *etiam legibus erat vindicatus, vt tutela XII. tabulis, et circumſcriptio adoleſcentium* LEGE LAETORIA. Quum vero ob lubricum aetatis adoleſcentuli ſaepe et ſine alterius dolo malo laederentur: praetor, naturalem ſequutus aequitatem, minorum, quocumque modo laeſorum tutelam ſuſcepit. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 1. *pr.* §. 1. *D. de minorib.* Hinc id intereſt inter legem Laetoriam et edictum, quod ex illa minoribus non niſi DOLO MALO circumſcriptis et actio et exceptio daretur, eaque prodeſſet et iis, *qui pro minoribus viginti quinque annis* CIRCVMSCRIPTIS *fideiuſſiſſent: l.* 7. §. *vlt.* D. *de except.* Cuiac. *Obſeru. lib.* XVIIII. *cap.* 29. immo et iudicium publicum aduerſus decipientes poſſet inſtitui, de quo Cicero *de nat. deor. lib.* III. *cap.* 30. edicto autem remedium proditum eſſet minoribus, etiam dolo malo non circumſcriptis, modo, res ſuas deteriores eo negotio factas eſſe, demonſtrarent.

(ee) NATV.] Poſt hos enim annos demum virilem illum vigorem, et quamdam veluti maturitatem ingenii, exſerere ſeſe exiſtimabant. Et ſane quum communi plerarumque gentium ſuffragio centum annorum aetas longiſſima ſit hominum: *l.* 56. D. *de vſufr. l.* 23. *C. de ſacroſ. eccleſ. l.* 8. D. *de vſufr. leg.* Plin. *Hiſt. nat. lib.* VII. *cap.* 4. (nam ſententiam Arnobii *lib.* II. *adu. gent.* et Trebellii Pollionis *Claud. cap.* 1. qui cum mathematicis quibuſdam 120. annos homini ad viuendum datos eſſe ſtatuunt, ſeſe non magis probauit aliis, quam Epigenis, qui annis 112. Beroſi, qui 116. Herodoti, qui 120. Heſiodi, qui 96. Sibyllae, quae annis 122. vitam hominis longiſſimam definiuerunt: Cenſorin. *de die nat. cap.* 17. et ibi Lindenbrog. *pag.* 87.) Laetorius primum longiſſimae huius aetatis quadrantem adoleſcentiae attribuiſſe, et ſic minorennitatem finiſſe

TVR (ff); VTI QVAEQVE RES ERIT (gg), intra annum, quo

niſſe anno aetatis quinto viceſimo, videtur. Et ad hunc vſque annum minores curatorum auxilio reguntur; nec iis antea rerum ſuarum committitur adminiſtratio; quamuis bene rem gerentibus. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* I. D. *de minor.* Ceterum, quemadmodum infans ne ſtipulari quidem poteſt, VLPIAN. *ibid. l.* 70. *D. de verb. oblig.* infantia maior ſtipulatur quidem recte, at non promittit, nec mandat ſine tutoris auctoritate: VLPIAN. *ibid. l.* 25. D. *de fideiuſſ.* ita minor haec omnia quidem recte agit, at laeſus, non minus, quam impubes, reſtituitur in integrum, ac proinde nec honor illi tuto committitur, ſi ſubſit laeſionis periculum, VLPIAN. *ibid. l.* 8. *D. de muner. et honor.* nec reſtitutioni tunc obſtat decretum coſſ. vel praeſidis, ſed ſolius principis. VLPIAN. *ibid. l.* 3. *pr. D. eod.* Impetrata venia aetatis valide ſeſe obligat adoleſcens. Nam princeps bona concedendo etiam obligationes conceſſiſſe videtur. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 21. *D de verb. ſignif.* Ceterum initiumne contractus, an finem ſpectari oporteat? itemque an tacita poſt minorennitatem ratihabitio noceat? quomodo hoc tempus computandum ſit? denique an et filiisfamilias et ſeruis id beneficium pateat? diſquirit VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 3. §. I. *ad* §. II. *l.* 5. *D. de min.*

(ff) ESSE DICETVR.] GESTVM hic accipitur qualiter qualiter: ſiue contractum ſit, ſiue quid aliud contigerit, e. g. ſi pecunia a debitore paterno ſoluta perierit: ſi minor interuenerit: ſi hereditatem obaerati adierit: ſi, legata optione rem deteriorem pro optima elegerit, cet. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *l.* 9. *pr. D. de minor.* HERMOGEN. *lib. I. Epit. iur. l.* 8. *et* 35. *D. eod.* Sed et mulier minorennis reſtituitur, ſi laeſa ſit in dote promittenda, non ſi delinquendo damnum ſenſerit, e. g. diuertendo. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 9. §. 1. 2. 3. 4. 5. *l.* 11. §. 1. *D. de min.* Fieri etiam non poteſt, vt praetor aduerſus libertatem det reſtitutionem, VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 6. *l.* 11. *pr. D. eod.* niſi ex magna cauſſa id a principe fuerit conceſſum. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 10. *D. eod.* An et contra curatorem, qui ex falſa cauſſa excuſationem meruit, detur reſtitutio, elegante propoſita ſpecie, diſquirit VLPIAN. *ib. l.* 11. §. 2. *D. eod.*

(gg) QVAEQVE RES ERIT.] Neque enim PASSIM ſubuenitur ado-

quo primum experiundi poteſtas erit (hh), ANIMADVERTAM. (ii)

§. III. QVI QVAEVE, POSTEAQVAM QVID CVM HIS

adoleſcentibus: ſed cauſſa cognita, VLPIAN. *lib. XI. l.* 11. §. 3. *ſeq.* D. *de min.* vbi PASSIM opponitur tribunali, vt in *l.* 7. §. 1. D. *de ventr. in poſſeſſ. mitt.* Quae enim tribunal non requirunt, ea PASSIM poſſunt explicari, etiam *quando praetor in balneum vel in theatrum it.* §. 2. *Inſt. de libertin.* In eo vero cauſſae cognitio inter alia vertitur, an cum aeque minorenni fuerit negotium? VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 11. §. 6. D. *de minorib.* Nam tunc alterutri laeſo non ſubuenitur, quum contra mulieri, apud minorennem intercedenti, recte opponatur exceptio minorennitatis, quamuis ei actio aduerſus debitorem, ſi ſoluendo eſt, reſtituatur. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 12. D. *eod.* quia generatim is, pro quo conſtitutum eſt, obligatus manet. CAI. *ibid. l.* 28. D. *de conſt. pecun.* Deinde id quoque in cauſſae cognitionem venit, ſolisne minoribus, an et his, qui ſe pro illis obligarunt, ſubueniendum ſit? itemque an in rem danda videatur reſtitutio. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 13. D. *de minor.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 14. D. *eod.* CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 15. D. *eod.* Denique vel maxime diſpiciendum eſt, an non minorennis alia actione recuperare rem ſuam poſſit? VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 16. D. *eod.*

(hh) *Poteſtas erit.*] Verba haec ob locum *l. vlt. C. de temp. in int. reſtit.* huic edicto inſerenda eſſe, iam vidit Ger. Noodtius *ad h. t. pag.* 112. Dabatur ergo haec reſtitutio intra annum vtilem, qui ne exſuli quidem prorogabatur, neque maiori, qui intra tempus reſtitutionis conteſtatus, deſtituerat. VLPIAN. *ibid. l.* 20. D. *de minor.* Quid hic *d. l. vlt. C. de temp. in int. reſt.* mutarit Iuſtinianus, in vulgus notum eſt.

(ii) ANIMADVERTAM.] Ita animaduertunt reſtituuntque tum praefectus vrbi, tum alii magiſtratus pro iuris dictione ſua, etiam in aliis cauſſis, quam contra ſententiam ſuam. VLPIAN. *ibid. l.* 16. §. *vlt.* D. *de min.* Sed et praefectus praetorio contra ſuam ſententiam reſtituit, quamuis ab eo adpellare non liceat. HERMOGEN. *lib. I. Epit. iur. l.* 17. D. *eod.* Attamen minor magiſtratus

HIS ACTVM (kk) CONTRACTVMVE SIT, CAPITE DEMINVTI

ſtratus reſtituere non poteſt contra maiorum vel ipſius principis ſententiam, niſi hic cauſſam de nouo induci in auditorium ſuum patiatur: cuius rei exempla adfert VLPIAN. *ibid. l.* 18. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. *D. eod.* Praeterea obſeruandum, reſtitutionem minoris et ſucceſſoribus, quantumuis maioribus, prodeſſe. VLPIAN. *ibid. l.* 18. §. *vlt. D. eod.* Alia, ad effectum huius reſtitutionis pertinentia, attulerunt VLPIAN. *ibid. l.* 21. *D. de minor.* PAVLL. *ibid. l.* 23. *l.* 26. *D. eod.* CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 25. *l.* 27. *eod.* et CELSVS *lib. II. Digeſt. l.* 28. *D. eod.*

(kk) CVM HIS ACTVM.] Qui ſe alteri obligauerat, is aliquando mutabat ſtatum, et vel *maximam*, vel *mediam*, vel *minimam* patiebatur CAPITIS DEMINVTIONEM. Qui maiorem paſſi fuerant, ex contractibus, antea initis, non magis obligabantur, quam mortui: at quia tamen habebant ſucceſſores, ſaltim fiſcum: ſalua erat actio aduerſus illum illoſue, ad quem quoſue eorum bona peruenerant. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 2. *pr.* D. *de cap. minut.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 5. *pr.* §. 1. *l.* 7. §. 2. 3. D. *eod.* At alia erat ratio capitis deminutionis minimae, quam adoptiui atque emancipati patiuntur. His enim manifeſto accidebat capitis deminutio: quum emancipari vel in adoptionem dari nemo poſſit, vt non in imaginariam SERVILEM CAVSSAM deduceretur: PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 3. §. 1. D. *de cap. min.* In ſeruilem autem perſonam nulla obligatio cadere poterat. *l.* 22. D. *de reg. iur.* Non autem ea reſtitutione opus erat ob adrogationem, quia filiusfamilias non minus, quam paterfamilias, obligatur. *l.* 39. D. *de oblig. et act.* Bachou. *in* Πρώτ. *h. t. pag.* 1149. Vinn. *Comment. ad* §. 3. *Inſt. de adquiſ. per adrogat.* Schulting. Πρώτ. *h. t.* §. 1. *pag.* 464. *ſequ.* Et quamuis hic diſſenſiſſe a reliquis videantur Sabinus et Caſſius: contra eorum tamen ſententiam obtinuit, vt ex adrogati etiam antegeſtis aduerſus adrogantem de peculio actio detur. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 42. D. *de pecul.* Ceterum in hoc edicto, cuius verba ſuperſunt apud VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 1. D. *de cap. min.* ponebatur, aliquid ACTVM CONTRACTVMVE ESSE, ante adoptionem vel emancipationem. Ac proinde illud non pertinebat ad delicta: VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 3. D. *eod.* (ex iis enim orta obligatio cum capite

NVTI DIMINVTAEVE ESSE (ll) DICENTVR: IN EOS EASVE, PERINDE, QVASI ID FACTVM NON SIT, IVDICIVM DABO. (mm)

§. IIII.

capite ambulat: PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 7. §. 1. D. *eod.*) nec ad ius teſtandi, quia id in filiumfamilias non cadit: VLPIAN. *ibid. l.* 20. D. *de verb. ſignif.* immo ne ad ipſos quidem contractus, poſt capitis deminutionem initos, quia, qui poſtea cum iis contraxit, id ſibi ipſi debet imputare: VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 1. D. *de cap. min.* nec denique ad adrogatorem, qui debitorem ſuum adrogauit, quamuis poſtea ſui iuris factum: VLPIAN. *ibid. l.* 2. *l.* 4. D. *eod. l.* 11. D. *de iudic.* nec denique ad ſubſtitutum capitis deminutionem paſſum. Nec enim per illam perit ſubſtitutio, partim quia nondum competebat, partim quod extra bona eſt. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 42. D. *de adquir. rer. dom.*

(ll) DEMINVTAVE ESSE.] CAPITIS DEMINVTIO eſt ſtatus mutatio. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 1. *de cap. min.* Maxima et media morti aequiparabantur. Quod adeo verum eſt, vt captiui et ſententiam paſſi diem illum, quo libertatem iure poſtliminii, vel ciuitatem principis populiue beneficio receperant, *natalem ſuum* vocarent, et *alterius vitae quoddam quaſi initium*: Cic. *poſt redit. cap.* 11. et *ad Attic. lib. IIII. epiſt.* 1: quemadmodum et Athenienſes eoſdem δευτεροπότμους, quaſi *ſecunda fata exorſos* dicebant, teſte Heſychio. Gronou. *Diatr. ad Stat. cap.* 12. *pag.* 69. Hinc qui ſtatum mutarant, vel de eo ſaltim dubitabant, non habebant teſtamentifactionem: VLP. *lib. XII. ad edict. l.* 15. D. *qui teſt. fac. poſſ.* et minima quoque omnes obligationes, non quidem naturales, ſed ciuiles, perimebat. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 8. D. *de cap. min.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 9. D. *eod.* Peribant porro negotia priuata, non publica, veluti officium magiſtratus, dignitas ſenatoria, PAVLL. *ibid. l.* 5. §. 2. D. *eod.* tutela, praeter legitimam; quae ex XII. tabulis deſcendit. PAVLL. *ibid. l.* 7. *pr.* D. *eod.* Cuiac. *Obſ. lib. VIIII. cap.* 7. Iac. Gothofr. *ad XII. tabb. pag.* 96. Quid de iure hereditario capite minutorum fiat, ad hunc locum itidem diſpexiſſe videntur interpretes, eoque pertinere arbitramur longum tractatum de actionibus hereditariis apud PAVLL. *ibid. l.* 40. D. *de action.*

(mm) IVDICIVM DABO.] Quae actio et perpetua eſt, et heredi

§. IIII. Qvod eo avctore (nn), qvi tvtor non fverit (oo), geſtvm eſſe dicetvr (pp), si actor ignoraverit (qq), dabo in integrvm reſtitvtionem

ac in heredem datur : Vlpian. *lib. XII. ad edict. l.* 2. §. 5. D. *de cap. minut.* non autem in eos, qui ſimiles heredibus. Pavll. *lib. XI. ad edict. l.* 5. D. *de alien. iud. mut.* Fragmentum enim hoc plane fugitiuum, et a Digeſtoribus loco alieniſſimo poſitum, non ad edictum *de alienat. iud. cauſſ.* quod Pavllvs libro demum XII. enarrauit, ſed ad hunc ipſum titulum referendum eſt. Ceterum quum perpetuam eſſe hanc actionem, ex *l.* 2. §. 5. D. *de cap. minut.* oſtenderimus : merito mireris, virum eximium, Ger. Noodtium *ad h. t. pag.* 123. huic edicto adſuiſſe laciniam : *intra annum, quo primum experiundi poteſtas eſt.*

(nn) Eo avctore.] Digeſtorum compilatoribus hoc caput ſeiungere a reliquis, et in *librum Pandect.* XVII. reiicere placuit. Sed tot interpretum fragmenta ſatis euincunt, praetorem illud inter reliquas reſtitutionis ſpecies hoc ipſo loco tractaſſe. Ob. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 125. Et haec eſt illa in integrum reſtitutio, quam ob ivstvm errorem dari ſcribit Paull. *Sentent. recept. lib. I. tit.* 7. §. 2. et *l.* 2. *D. de reſtit. in integr.* Edicti verba ipſa pleraque exſtant apud Vlpian. *lib. XII. ad edict. l.* 1. §. 1. 6. *l.* 7. *pr. D. quod falſ. tut. auct.* reliqua ſuo quaeque loco vera praeſtabimus.

(oo) Non fverit.] Sunt haec verba τυπικὰ, in quibus tamen multa, quae exprimenda erant, praetermiſiſſe praetorem, exemplis quibuſdam oſtendit Vlpian. *ibid. l.* 1. §. 2. 3. 4. 5. *D. eod.*

(pp) Eſſe dicetvr.] Sunt et haec verba τυπικὰ, depromta ex ipſa rubrica : *quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicitur.*

(qq) Ignoraverit.] Verba et hic habes edictalia, quae ideo adiecerat praetor, quia non ſcienti, ſed ignoranti ſubuenire ſtatuerat. Vlpian. *ibid. l.* 1. §. 6. *D. eod.* Ignoraſſe vero et is videtur, qui monenti, hunc non eſſe verum tutorem, in continenti non credidit. Pavll. *lib. XII. ad edict. l.* 2. *D. eod.* Si, quod geſtum, ipſo iure nullum eſt, ne ſcientia quidem nocet : Vlpian. *ibid. l.* 3. D. *eod.* quemadmodum nec minori vllo modo fraudi eſſe poteſt, quod cum falſo tutore contraxerit : Vlpian.

NEM (rr) IN EVM, QVI, QVVM TVTOR NON ESSET, DOLO MALO (ss) AVCTOR FACTVS ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO, VT QVANTI EA RES ERIT (tt), IN TANTAM PECVNIAM CONDEMNETVR. (uu)

§. V. Si (xx) CVIVS QVID DE BONIS, QVVM IS METV,

PIAN. *ibid. d. l.* 3. nec ei, qui a praetore ad gerendum cum falſo tutore negotium compulſus eſt. Vlpian. *ibid. l.* 5. D. *eod.* Pupilli quoque ſcientia non computatur, ſed tutoris, daturque reſtitutio, etiamſi pupillo de dolo cautum ſit. Pavll. *lib. XII. ad edict. l. 6. D. eod.*

(rr) Restitvtionem.] Plus eſt in restitvtione, quam in exhibitione. *Exhibere* enim eſt praeſentiam corporis praebere: *reſtituere*, poſſeſſorem facere, et fructus reddere. Pleraque etiam *reſtitutionis* vocabulo continentur, Cai. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 22. D. *de verbor. ſign.* quamuis hoc fragmentum multo commodius ad edictum *de alienat. iudic. mut. cauſſ. fact.* referri poſſe fateamur, idque infra ſuo loco oſtenſuri ſimus pluribus.

(ss) Dolo malo.] Non ergo ſufficit, falſum tutorem ſcientem auctorem eſſe factum: ſed dolus eius malus requiritur. Si enim coactus auctoritatem interpoſuit: nonne excuſari debet? Vlpian. *ibid. l.* 7. §. 1. *D. quod falſo tut. auct.*

(tt) Qvanti res erit.] His vero verbis non poena continetur, ſed veritas, ſumtibus, in reſtitutionem factis, computatis. Quo fit, vt vno ex pluribus falſis tutoribus ſoluente, reliqui liberentur. Vlpian. *ibid. l.* 7. §. 2. 3. 4. D. *eod.* Pavll. *lib.* XII. *ad edict. l.* 8. D. *eod.* Sed et alia incommoda falſus tutor perinde ſuſtinet, ac ſi eo tempore vere tutor fuiſſet, e. g. ſi per eum factum ſit, vt actionis dies exierit, vel res vſucapta ſit. Cai. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 10. D. *eod.* Cuiac. *Obſ. lib.* XXII. *cap.* 19.

(uu) Condemnetvr.] Eſt haec actio in factum praetoria, quae heredi quidem ceteriſque ſucceſſoribus, nec tamen in heredem, nec poſt annum competit. Rationem reddit Vlpian. *lib. XII. ad edict. l.* 9. D. *quod falſo tut. auct.*

(xx) Si.] Sequitur ſexta reſtitutionis cauſſa, absentia. Quum enim ſaepe contingat, vt vel abſentis res vſucapiatur, vel abſens

TV (yy), AVT SINE DOLO MALO

abſens, qui ſui copiam non facit, vſucapiat: aequum viſum eſt praetori, *laeſum ius ſuum per id tempus, quo quis rei publicae operam daret, vel aduerſo caſu laboraret*; praeſentemque, quod ad abſentem attinet, *integrum habere*. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l. 1. pr. D. quib. ex cauſſ. maior.* Auctorem huius edicti PVBLICIVM, praetorem, fuiſſe, duplici argumento probamus. Primo enim actio reſciſſoria, qua haec reſtitutio petitur, diſerte in iure noſtro vocatur PVBLICIANA, *l. 35. D. de obl. et act.* vbi Publiciana illa, *quae ad exemplum vindicationis datur*, ab altera, *quae reſciſſa vſucapione redditur*, diſerte diſtinguitur. Deinde vtraque actio eiuſdem naturae ac indolis eſt. Quemadmodum enim priore praetor ita permittit agere in rem, *vt actor dicat, ſe quaſi vſucepiſſe, quod non vſuceperit*: ita in poſteriore *poſſeſſor dicit, aduerſarium non vſucepiſſe, quod vſuceperit. §. 3. Inſt. de action.* Quis fuerit ille Publicius, vtriuſque actionis auctor, hodie ignoramus. Id vero compertum habemus, nec Carolum Sigonium, qui *libro I. de iudiciis cap. 17.* has actiones demum ſub imperatoribus inuentas eſſe exiſtimat, nec Ioannem Bertrandum, qui *de iuris perit. lib. II. cap. 16.* eas Q. Publicio praetori, cuius meminit Cicero *pro Cluent. cap. 45.* tribuit, rem acu tetigiſſe. Nam haud paullo ante illa tempora huius actionis reſciſſoriae mentionem facit Terentius *Phorm. II. 4. v. 9.* vbi ita loquentem inducit rabulam:

Mihi
Sic hoc videtur. Quod TE ABSENTE, *hic filius*
Egit, RESTITVI IN INTEGRVM
aequum eſt, et bonum:
Et impetrabis. Dixi.

Non enim ex iuris Attici principiis loqui cauſſidicum, ceu viſum eſt Grotio *Florum ſparſ. pag. 131.* ſed ex Romanis, nec eumdem de minorennium, ſed de abſentium reſtitutione intelligendum eſſe, res ipſa docet. Ceterum ipſum edictum integrum, quamuis parum caſtigatum, exſtat apud VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l. 1. D. quib. ex cauſſ. mai.* Nitori tamen ſuo pleraque reſtituit Ger. Noodtius *Comment. ad Pand. pag. 123.*

(yy) METV.] Metum iuſtum, talemque, qui cadit in virum conſtantem, non timorem ſuperuacuum, intelligit praetor. CALLISTRAT. *lib. II. edict. monit. l. 2. §. 1. D. quib. ex cauſſ maior.* Iuſtusne vero ſit metus, necne, prudentis iudicis eſt, aeſtimare.

VL-

LO (zz) REI PVBLICAE CAVSSA ABESSET (aaa), AVT IN VINCVLIS

VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 3. *D. eod.*

(zz) SINE DOLO MALO.] DOLO MALO ABESSE videtur, quamuis rei publicae cauſſa abſens, qui alterius grandis commodi cauſſa id egit, vt rei publicae cauſſa abeſſet. CALLISTR. *ibid. l.* 4. *D. eod.* Quo inprimis pertinebant LEGATIONES LIBERAE, quas viri primarii, quoties in quadam prouincia illis negotium priuatum eſſet, ſibi decerni petebant, vt vel publicis auſpiciis ſumtibuſque iter facerent, vel tanto maiore ſaltim cum dignitate illis locis verſarentur. Cicero *pro Flacco cap.* 34. *An* LEGATIONES *ſumere* LIBERAS *exigendi cauſſa, ſicut et tu ipſe nuper, et multi viri boni ſaepe fecerunt, rectum eſt. Quod ego non reprehendo: ſocios video queri.* Idem *orat. agrar. II. cap.* 17. *Atque illud circumſpicite veſtris mentibus, vnaque legatos noſtros, homines auctoritate tenui, qui rerum priuatarum cauſſa* LEGATIONES LIBERAS *obeunt, tamen exterae nationes ferre vix poſſunt.* Earumdem liberarum legationum et alibi paſſim meminit Cicero, veluti *ad Attic. lib.* XV. *epiſt.* 11. vbi Atticum docet, *liberas legationes definitum tempus lege Iulia habere, nec facile addi poſſe.* Quod ideo procul dubio cautum eſt, quod permulti data opera abeſſent quam diutiſſime, vel maturius proficiſcerentur, quibus hoc edicto non ſubueniri, oſtendit VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 5. *pr. D. quib. ex cauſſ. maior.* Omnia ergo haec veterum fragmenta ad legationes liberas pertinent, quas Calliſtrati adhuc temporibus decerni conſueuiſſe, patet ex *l.* 14. *D. de legat.* vbi ipſe Vlpianus: *qui*, inquit, LIBERA LEGATIONE *abeſt, non videtur rei publicae cauſſa abeſſe: hic enim non publici commodi cauſſa, ſed ſui, abeſt.* Vid. Cuiac. *Obſeru. lib.* VIIII. *cap.* 29.

(aaa) REIP. CAVSSA ABEST.] Reipublicae cauſſa abeſſe non videntur, qui Romae operam dant rei publicae, veluti magiſtratus. VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 5. *D. quibus ex cauſſ. mai.* PAVLL. *lib.* XII. *ad edict. l.* 6. *D. eod.* Militantes tamen Romae pro rei publicae cauſſa abſentibus ex priuilegio habentur. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *D. eod.* Tales erant milites *vrbani*, qui, vbi tria confecerant ſtipendia, in *praetorianorum* numerum referri poterant. Doſitheus *Sentent. et epiſt. Hadriani* §. 6. ἐν πρώτῳ εἰς τὴν πολιτικὴν

CVLIS (bbb), SERVITVTE, (ccc), HOSTIVMVE POTESTATE ESSET (ddd), POSTEAVE (eee) deminutum erit

κὰν στρατεύῃ, καὶ ἐὰν καλὸς στρατιώτης ἔσῃ, τρίτῳ ὀψωνίῳ δυνήσῃ εἰς τὸ πραιτώρειον μεταβῆναι: *interim in vrbana militia, et, ſi bonus miles fueris, tertio ſtipendio poteris in praetorianam tranſire.* Praeterea non cenſebantur rei publicae cauſſa abeſſe legati municipiorum, quia municipia iure rerum publicarum non vterentur, niſi quod et his ex conſtitutione Marci et Commodi AA. ſubueniretur. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 8. *D. eod.*

(bbb) IN VINCVLIS.] Haec verba ad omnem captiuitatem pertinent, quamuis vincula alicui non eſſent iniecta. CALLISTR. *lib.* II. *Edict. monitor. l.* 9. D. *eod.* VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 10. D. *eod.* Nec tamen ideo ſibi non conſtat Vlpianus, quando *l.* 216. D. *de verb. ſignif.* ſcribit, *eum, qui in carcere cluſus eſt, non videri neque* VINCTVM, *neque* IN VINCVLIS *eſſe, niſi vincula adhibita ſint eius corpori.* Hoc enim fragmentum, teſte inſcriptione, pertinet ad legem Aeliam Sentiam, quae vinctos manumiſſos in miſeram dedititiorum conditionem detrudebat: quam acerbam ſanctionem ad quam pauciſſimos par erat pertinere. Edictum autem noſtrum, tamquam inſigne beneficium, cum quam plurimis communicari, aequiſſimum videbatur.

(ccc) SERVITVTE.] Siue bona fide ſeruiat, ſiue liber homo inuitus detineatur. CALLISTR. *lib.* II. *Edict. monit. l.* 11. D. *quib. ex cauſſ. maior.* Non autem ad eos pertinet edictum, qui de ſtatu ſuo litigant, ſi lis iam coepta ſit: VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 12. D. *eod.* multoque minus ad ſtatuliberos, qui nec bona habent, et vere ſerui ſunt. PAVLL. *lib.* XII. *l.* 13. D. *eod.*

(ddd) POTESTATEVE ESSET.] Intelliguntur hic capti ab hoſtibus, non transfugae, quibus nec ius poſtliminii conceditur. CALISTR. *ibid. l.* 14. D. *quib. ex cauſſ. maior.* At captis ab hoſte ſubuenit praetor, ſiue poſtliminio reuerterint, ſiue apud hoſtes deceſſerint, ſiue denique ibi nati ſint. VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 15. *pr.* D. *eod.*

(eee) POSTEAVE.) Si in abſentis bona itum, auctore praetore, (id quod variis ex cauſſis fieri poſſe, hac occaſione oſtendit VLPIAN. *ibid. l.* 1. D. *quib. ex cauſſ. in poſſeſſ.*) tunc cuius bona poſſideri iuſſit praetor, ei ſuccurrit

erit (fff), SIVE CVIVS ACTIONIS EORVM, CVI DIES EXISSE DICETVR (ggg), item (hhh) SI QVIS QVID VSV SVVM FECISSET, AVT QVOD NON VTENDO AMISSVM SIT; CONSEQVVTVS (iii), ACTIONEVE SOLVTVS OB ID, QVOD DIES EIVS EXIERIT, QVOD ABSENS NON DEFENDERETVR (kkk); INVE VINCVLIS ESSET,

rit ex hoc edicto, non ei, cuius praeſentis in bona itum eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 15. §. 2. D. *quib. ex cauſſ. maior.* Quomodo hic intelligendum ſit aduerbium POSTEA, et quantum laxamenti detur domum reuerſo ad inſtituendam actionem, idem docet VLPIAN. *ibid. l.* 15. §. 3. D. *quib. ex cauſſ. maior.* Non enim negligentibus ſubuenitur, ſed neceſſitate rerum impeditis, PAVLL. *lib.* XII. *ad edict. l.* 16. D. *eod.* quia negligentes res ſuas potius pro derelictis habere exiſtimantur. Quo pertinere videtur fragmentum VLPIANI *lib.* XII. *ad edict. l.* 1. D. *pro derelicto.*]

(fff) *Deminutum erit.*] Haec verba, quae textu exciderunt, ipſe ſenſus exigit, ceu recte obſeruauit Ger. Noodtius *Comment. ad pandect. pag.* 123. *Tom. II. Oper.*

(ggg) DIES EXISSE DICETVR.] Quando exiiſſe dicatur dies, ex inſtituto ad hunc ipſum locum docuit VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 17. D. *quib. ex cauſſ. maior.* PAVLL. *ibid. l.* 18. *pr.* D. *eod.*

(hhh) *Item.*] Hac edicti parte praetor praeſentibus auxilium pollicetur aduerſus eos, qui abſentes eorum res vſuceperunt. VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 21. *pr.* D. *quib. ex cauſſ. maior.*

(iii) CONSEQVVTVS.] Praeſentes reſtituens, praetor non quaerit, qua ex cauſſa abſint aduerſarii, modo non defendantur. Nec intereſt, per ſe, an per alios, poteſtati ſuae ſubiectos, vſuceperint. VLPIAN. *ibid. l.* 21. §. 1. 2. D. *eod.* Nam et ea, quae ſeruus peculiariter nactus eſt, dominus abſens vſucapit, praeterquam ſi talis ſit, vt ne ſuo quidem nomine quidquam vſucapere poſſit. PAVLL. *lib.* XII. *ad edict. l.* 8. *D. de vſurp. et vſuc.* Reſtitutione vero hac non opus eſſe, ſi rem ſacram, aliamque commercio exemtam abſens poſſideat, ad hunc locum monuit CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 9. *D. de vſurpat. et vſucap.*

(kkk) NON DEFENDERETVR.] Si enim abſens reliquit procuratorem, qui conueniri potuiſſet, reuerſus dominus inquietari non

 debet:

ESSET (lll), SECVMQVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET (mmm), AVT QVVM EVM INVITVM VOCARE NON LICERET, (nnn), NEQVE DEFENDERETVR (ooo), QVVMQVE MAGISTRATVS

debet: quis vero DEFENDI dicatur, fuſius hic oſtendit VLPIAN. *ibid. l.* 21. §. 2. *D. quib. ex cauſſ. mai.* Hinc abſentis amici interrogandi, velintne abſentem defendere? et ſi interrogari nemo poſſit, teſtatione id complecti oportebit. Quae omnia illuſtrari poſſunt ex Cicer. *Orat. pro P. Quinct.* Ceterum hoc edictum et ad furioſos, prodigos, infantes, ciuitates pertinet, PAVLL. *lib. XII. ad edict.* (ita enim reſcribendum eſſe iam ſupra monuimus) *l.* 15. *D. de tut. et curat. dat.*

(lll) VINCVLIS ESSET.] Expreſſerat hanc perſonam praetor, quia fieri poteſt, vt quis in vinculis, et praeſens tamen ſit, qui procul dubio vſucapit, modo non ſit in ſeruitute. VLPIAN. *ibid. l.* 23. *D. quib. ex cauſſ. maior.* Qui apud hoſtes eſt, quia ſeruit, nec vſu adquirit, nec coeptam adimplet poſſeſſionem, niſi quod vſusfructus quaſi poſſeſſionem poſtliminio recipit. VLPIAN. *ibid. l.* 23. §. 1. 2. 3. *D. eod.* Qui enim ipſe poſſidetur, poſſidere non poteſt. VLPIAN. *ibid. l.* 118. *D. de reg. iur.*

(mmm) NON FACERET.] Quamuis enim actor in latitantis bona mitti poſſit: contingit tamen, vt nec mittatur actor, nec reus latitare dicatur, e. g. ſi iudici mora contingat: VLPIAN. *ibid. l.* 23. §. *vlt. D. quib. ex cauſſ. mai.* vel ſi reus fruſtretur, vel tergiuerſetur, et quauis ſollertia id efficiat, ne ſecum agatur. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 24. *D. eod.* vel ſi reus non quidem fruſtrandi cauſſa, vel multitudine rerum diſtrictus hoc agat: CAI. *lib. IIII. ad edict. l.* 25. D. *eod.* vel ſi denique per ipſum praetorem ſtet, quo minus quis poſſit conueniri. Aduerſus relegatum praeſenti ſubuenitur ex generali clauſula praetoris, ipſi vero relegato non ſubuenitur, quia procuratorem relinquere potuit. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 26. *pr.* §. 1. *D. eod.*

(nnn) NON LICERET.] De iis loquitur praetor, quos omnino in ius vocari non patitur, veluti de conſulibus, et ſimilibus. Qui enim, permittente praetore, vocari poſſunt, ad eos edictum non pertinet. Cur enim, qui vocaturus erat, praetorem non adiit? VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 26. §. 2. D. *ex quib. cauſſ. maior.*

(ooo) DEFENDERETVR.] Haec

tvs ea de re adpellatvs esset, sive cvi per magistratvm sine dolo ipsivs (ppp) actio exempta esse dicetvr (qqq), earvm rervm actionem intra annvm, qvo primvm ea de re experivndi potestas erit, reſtituam (rrr). item si qva alia ivsta cavssa videbitvr (sss), in integrvm restitvam, qvod eivs per leges, plebiscita, edicta

Haec clauſula ad omnes ſupraſcriptos pertinet, praeterquam ad abſentes, qui vſuceperunt, de quibus iam antea cautum fuerat. Vlpian. *ibid. l.* 26. §. 1. D. *eod.*

(ppp) Sine dolo ipsivs.] Siue dilatione iudicis eximatur actio, ſiue magiſtratus non fuerit copia, ſiue alias ius non dixerit. Si enim ius dixit, cauſſaque cognita denegarit actionem, ceſſat omnino reſtitutio. Sin magiſtratus per ſordes, vel per gratiam, ius non dixit: vel ex hac edicti parte agi poteſt, vel ex ſuperiore clauſula: secvmve agendi potestatem non faciat. Id enim egit litigator corrumpendo iudicem, ne ſecum ageretur. Vlpian. *lib. XI ad edict. l.* 26. §. 4. *ſequ.* D. *quib. ex cauſſ. maior.*

(qqq) Actio exemta esse dicetvr.] Exemta dicitur actio, quando agi poſſe deſiit. Vlpian. *ibid. l.* 26. §. 5. D. *quib. ex cauſſ. mai.*

(rrr) *Reſtituam.*] Verbum hoc, quod ipſe ſenſus exigit, merito reſtituimus. Vocatur autem haec actio, vti iam ſupra ſub litt. xx. oſtendimus, Pvbliciana vel rescissoria, de cuius natura omnia in vulgus nota ſunt.

(sss) Ivsta cavssa videbitvr.] Eſt haec poſtrema pars edicti de reſtitutione *ob abſentiam*, eaque clauſula inſerta eſt neceſſario, quia multi caſus euenire poſſunt, qui deſiderant reſtitutionem, nec ſingulatim tamen enumerari a praetore potuerunt. Sic ex hac edicti parte ſubuenitur legatione pro municipio functis, licet proprie non abſint rei publicae cauſſa. Subuenitur et in teſtimonii, vel adpellationis, vel cognitionis, vel alterius negotii neceſſarii cauſſa euocatis, vel peregrinantibus: Vlpian. *lib. XII. ad edict. l.* 26. §. 4. D. *quib. ex cauſſ. maior.* immo et ob probabilem cauſſam veluti ob ſtudia: itemque iis, qui nec in vinculis, nec in cuſtodia, ſed ſub fideiuſſoria cautione ſunt, Vlpian. *ibid. l.* 28. *pr.* D. *eod.* Pavli. *lib. XII. ad edict. l.* 27. *D. eod.* vbi hic addit,

CTA DECRETAVE PRINCIPVM LICEBIT. (ttt)

§. VI. SI QVA (uuu) ALIENATIO IVDICII MVTANDI

dit, abſentes ex neceſſitate reſtitui, quamuis nihil e bonis àmiſerint, ſed tantum non lucrati ſint.

(ttt) LICEBIT.] Non hic quaeritur, an leges reſtitutionem permittant, ſed annon prohibeant. Ceterum et ACTIONEM pollicetur praetor et EXCEPTIONEM: illam tamen non niſi intra annum vtilem, qui quomodo computandus ſit, diſquirit VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 28. §. 2. 3. 4. 5. 6. *D. quib. ex cauſſ. mai.* et PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 30. *D. eod.* vbi ſimul obſeruat, ſi miles, qui vſucapit, deceſſerit, et heres adimpleuerit vſucapionem, aequum eſſe, vt reſcindatur, quod poſtea vſucaptum eſt, vt eadem in heredibus, qui in vſucapionem ſuccedunt, ſeruentur: quia nemo plus commodi heredibus ſuis relinquit, quam ipſe habuerit, PAVLL. *ibid. l.* 120. *D. de regul. iur.* De EXCEPTIONE RESCISSORIA videndus eſt Noodtius *Comment. ab Pandect. pag.* 129. *tom. II. Oper.* Et haec quidem ſunt, quae ad hoc caput pertinent, veterum fragmenta. Vnum ſupereſt CALLISTRATI *lib. II. edict. monitor. l.* 2. *pr. D. quib. ex cauſſ. maior.* vbi iureconſultus docet, reſtitutionem hanc reipublicae cauſſa abſentium ideo vſu minus frequentari, quod illis ex ipſis legibus, SCtis, principumque conſtitutionibus ius extra ordinem dici ſoleat.

(uuu) SI QVA.] Eſt hoc poſtremum reſtitutionum in integrum caput, cuius verba priora debemus cum rubricae, tum PAVLLO *libro XII. ad edict. l.* 8. *pr.* §. 1. *D. de alien. iud. mut. cauſſ.* Ipſa ſententia edicti ex tot interpretum fragmentis tam manifeſta eſt, vt verborum reliquorum reſtitutio non admodum difficilis eſſe videatur. IVDICII vero MVTANDI CAVSSA ALIENARE videtur is, qui ſuo facto alienam cauſſam reddidit deteriorem, e. g. alterius prouinciae hominem, aut potentiorem aduerſario ſuo opponens, CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 1. *D. eod.* aut quemcumque alium, qui vexaturus ſit aduerſarium: VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 2. *D. eod.* vel neceſſitatem huic imponens agendi in alia prouincia: vel ſeruum, quem quis petit, manumittens; vel locum, in quo opus factum, cuiuſque nomine intenditur *quod vi aut clam,* vel *aquae pluuiae*, vel in quo *nouum opus nunciatum eſt*, alienans

DI CAVSSA (xxx) DOLO MALO (yyy) FACTA ERIT: neque pristina cauſſa reſtituatur (zzz), aduerſus eum, qui aliena-

nans. Cai. *lib. IIII. ad edict. prou. l. 3. pr. D. eod.* Quin et tunc huic edicto locus eſt, ſi res ab eo, cui alienata, vſucapta ſit: Vlpian. *lib. XIII. ad edict. l. 4. pr. D. eod.* ſiue per venditionem, ſiue alio modo alienata ſit: non tamen ſi cui legata, vel hereditate relicta, vel venditori redhibita: Pavll. *lib. XII. ad edict. l. 8. §. 2. 3. 4. D. eod.* vel in ſolutum data ſit, Vlpian. *lib. XIII. ad edict.* (perperam enim inſcriptio praefert *lib. XXII.*) *l. 10. pr. D. eod.* Non autem alienare intelligitur, qui tantum amittit poſſeſſionem. Vlpian. *lib. XIII. ad edict. l.* 119. D. *de reg. iur. l. 4. §. 1.* C. *de alienat. iud. mut. cauſſ. fact.*

(xxx) Ivdicii mvtandi cavssa.] Superuacuum videri poſſet hoc edictum, quia, qui dolo poſſidere deſiit, pro poſſeſſore habetur: *l.* 131. *l.* 151. D. *de regul. iur.* ſed fuit tamen omnino vtiliſſimum. Namque ea regula iure antiquo non valuit, quippe ex interpretatione SCti, Hadriano imperante facti, ſero demum nata: *l. 27. §. 3.* D. *de rei vindic.* Ceterum contingere poteſt, vt iudicii mutandi cauſſa, at ſine dolo malo; vel dolo malo quidem, at non iudicii mutandi cauſſa poſſidere quis deſierit: Vlpian. *ibid. l. 4. §. 1.* D. *de alienat. iudic. mutand.* Immo fieri poteſt, vt, qui alienauit, iudicium accipere adhuc paratus ſit. Quibus caſibus ceſſat haec ex edicto reſtitutio. Cai. *ibid. l. 3. §. 5.* D. *eod.*

(yyy) Dolo malo.] Dolvs hic praecipue requiritur. Si enim vlla iuſta alienandi cauſſa ſubeſt, edictum ceſſat. Vlpian. *ibid. l. 4. §. 2. 3. 4.* D. *de alien. iud. mut. cauſſ. fact.* Ex ipſa tamen alienatione non leuis doli praeſumtio naſcitur. *Difficile enim eſt, vt bona cauſſa ſit, cuius actio in ius alterius deſperatione transfertur.* Symmach. *lib. X. epiſt.* 45. Alienante tutore, vel furioſi curatore, vtilis actio datur, quia conſilium huius fraudis inire non poſſunt. Vlpian. *ibid. l. 10. §. 1.* D. *eod.*

(zzz) *Cauſſa reſtituatur.*] Non enim rem exhiberi ſufficit, ſed et priſtina cauſſa arbitratu iudicis reſtituenda eſt. Pavll. *lib. XII. ad edict. l. 8. pr.* D. *eod.* Hinc adpoſite ad hunc locum notauerat Caivs *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 22. D. *de verb. ſignif.* plus eſſe in restitvtione, quam in exhibitione. Vid. ſupra *litt. rr.*

alienauerit (aaaa), ei, ad quem ea res pertinebit, quanti eius intererit, alium aduerſarium non habuiſſe (bbbb), intra annum, quo primum experiundi poteſtas eſt (cccc), in factum actionem dabo.

Tit. XXVII.

DE RECEPTIS [*arbitris*,] ET QVI ARBITRIVM RECEPERVNT, VT SENTENTIAM DICANT. (a)

(Pavll.

(aaaa) *Qui alienauerit.*] Eo refero locum Pavlli *lib. XII. ad edict. l.* 8. D. *de rei vindic.* vbi diſputat de fundo, quem duo ſiue pro diuiſo, ſiue pro indiuiſo poſſident, quantum ab alterutro peti poſſit?

(bbbb) *Aduerſarium non habuiſſe.*] Petitur hac actione, quod intereſt. Si ergo res petitoris non fuerit, vel ſeruus alienatus ſine alienantis culpa deceſſerit, iudicium hoc ceſſat, niſi quid praeter id actoris interſit. Vlpian. *lib. XIII. ad edict. l.* 4. §. 5. D. *de alienat. iud. mut. cauſſ. fact.* Cai. *lib. III. ad edict. prou. l.* 3. §. 4. D. *eod.* Eſt ergo haec actio rei perſequutoria, non quidem contra heredem, at heredi tamen datur. Vlpian. *ibid. l.* 4. §. 6. D. *eod.* Nam et heredem reſtitui in integrum, expeditiſſimi iuris eſt. Vlpian. *ibid. l.* 6. D. *de in integr. reſt.*

(cccc) *Poteſtas eſt.*] Poſt annum vtilem non datur haec actio: Vlpian. *ibid. l.* 6. D. *de alien. iud. mut.* quia ad rei quidem perſequutionem pertinet, attamen ex delicto dari videtur. Cai. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 7. D. *eod.* Interdum tamen ſucceſſori pluſculum indulgetur temporis, ſi forte eius aetas praetorem moueat. Eo enim pertinere videtur fragmentum Vlpiani *ibid. l.* 19. D. *de minor.* Quaedam hac occaſione de reſtitutionibus generatim diſſeruiſſe Vlpianvm, colligo ex fragmentis *l.* 25. D. *de adminiſtr. tut. l.* 2. D. *de except. rei iudic. l.* 16. D. *de nou. oper. nunc.* ex eodem *libro XIII. ad edict.* deſumtis.

(a) Sententiam dicant.] Poſterior hic titulus fuit edicto *de in integrum reſtitut.* quia de hoc Pavllvs *libro ad edictum XIII.* de illo XII. egit. Priorem autem eumdem fuiſſe titulo: *nautae, caupones, ſtabularii*, ex eo patet, quod illum *libro* demum *XIIII.* expoſuit Vlpianvs. Idem ergo hic ordo edicti, qui Pandectarum. Rubricam ita, vti

nos,

(Pavll. lib. XIII. Cai. lib. V.)

Qvi (b) arbitrium

nos, exemplar Accurſii exhibuit. Qua lectione nihil verius eſſe, oſtenderunt Radulph. Forner. *Rer. quotid. lib. II. cap.* 1. et Ger. Noodtius *Comment. ad Pandect. h. t. pag.* 135. Nec aliter ſe habet rubrica in Codice: de receptis arbitris. Verba τυπικὰ, tamquam diſperſa Virbii membra collegimus ex Vlpian. *lib. XIII. ad edict. l.* 3. *§.* 2. *l.* 15. D. *de recept. arbitr.*

(b) Qvi.] Antiquiſſima eſt diſceptatio coram arbitris, quam, et nondum conſtitutis ciuitatibus, locum habuiſſe probabile eſt. In eos vero et conſtitutis rebus publicis compromittebant, quicumque abhorrebant a litibus et ſtrepitu forenſi. Hinc lex Attica apud Demoſthen. *aduerſ. Mid. pag.* 618. Ἐὰν δέ τινες περὶ συμβολαίων ἰδίων πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητῶσι, καὶ βούλονται διαιτητὴν ἑλέσθαι ὁντινοῦν ἐξέστω αὐτοῖς αἱρεῖσθαι, ὃν ἂν βούλωνται διαιτητήν. ἐπειδὰν βούλωνται κατὰ κοινὸν, μενέτωσαν ἐν τοῖς ὑπὸ τούτου διαγνωσθεῖσι, καὶ μηκέτι καταφερέτωσαν ἀπὸ τούτου ἐφ' ἕτερον δικαστήριον ταυτὰ ἐγκλήματα, ἀλλ' ἔστω τὰ κριθέντα ὑπὸ τοῦ διαιτητοῦ κύρια: *ſi qui de priuatis contractibus litigarint, et arbitrum ſumere voluerint quemcumque: iis liceat, quemcumque voluerint, ſumere arbitrum. Quod ſi communiter voluerint: adquieſcant in eius ſententia, neque ab hoc in aliud iudicium easdem actiones deferant: ſed, quae ab arbitro iudicata fuerint, rata ſunto.* De qua lege pluribus agunt Petit. *Leg. Attic. tit.* 5. et Deſ. Herald. *Animadu. ad ius Attic. et Rom. lib. V. cap.* 14. Et ſane vix vlla lis oriebatur, inter Athenienſes, quin in vicinos et amicos compromitterent. Vnde Chremes apud Terent. *Heaut. III.* 1. *v.* 90.

Paullulum negoti mihi obſtat. Simus et Crito,
Vicini noſtri, hic ambigunt de finibus.
Me cepere arbitrvm. *Ibo, ac dicam, vt dixeram,*
Operam daturum me: hodie non poſſe his dare.

His moribus et Romani vſi ſunt. Nam et apud hos compromiſſa quodammodo ad ſimilitudinem iudiciorum redegit praetor, modo legibus boniſque moribus non aduerſarentur. Vlpian. *lib. XIII. ad edict. l.* 3. *pr.* D. *de recept. arb.* Requiritur tamen, vt quis hanc in ſe operam receperit. Sicuti e-

nim

TRIVM (c), PECVNIA COMPROMISSA (d) RECEPERIT:

nim neminem cogit Praetor, vt recipiat: ita, vbi quis ſemel recepit, rem ad curam et ſollicitudinem ſuam pertinere exiſtimat. VLPIAN. ibid. l. 3. §. 1. D. eod.

(c) ARBITRIVM.] Recipere arbitrium poſſunt omnes, cuiuſcumque dignitatis: etiam conſulares, non tamen conſules, praetores, aliiue, quos praetor cogere non poteſt. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 3. D. *eod.* PAVLL. *lib.* XIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* Poteſt et filiusfamilias arbiter eſſe, etiam in cauſſa patris: potuiſſet enim aduerſarius in eum non compromittere. VLPIAN. *ibid. l.* 5. D. *eod.* CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 6. D. *eod.* Nihil porro intereſt, in ingenuum, an in libertinum; in integrae exiſtimationis hominem, an in infamem compromiſſum ſit, modo non in ſeruum. Quod adeo verum eſt, vt, ſi qui in Titium et ſeruum compromiſerint, neuter compellatur: VLPIAN. *ibid. l.* 7. D. *eod.* niſi ita ſit compromiſſum, vt alterutrius ſententia valeat, tunc enim Titius compellitur. PAVLL. *ibid. l.* 8. *D. eod.* Sententia tamen ab arbitro ia libero dicta ideo non eſt nulla, quod in eum adhuc ſeruum compromiſſum eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 9. *pr. D. eod.* Praeterea arbitri ſumi non poſſunt pupilli, furioſi, ſurdi et muti, nec iudices in iis cauſſis, in quibus dati ſunt iudices. Denique manifeſto infames, quamuis arbitri eſſe poſſint, a praetore tamen non coguntur, infamati ab ipſis litigatoribus cauſſa cognita excuſantur. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 1. 2. 3. 4. 5. *l.* 11. *pr. D. eod.* PAVLL. *lib. XIII. ad edict. l.* 10. *D. eod.*

(d) PECVNIA COMPROMISSA.] Arbiter ſententiam dicere non cogitur, niſi compromiſſum interuenerit. Pecunia autem compromiſſa intelligitur, ſiue poena nummaria, ſiue alia res vice pecuniae promiſſa, ſiue vtrimque aliquid cum in finem depoſitum, ſiue ab vno pecunia, ab altero res promiſſa, ſiue de non petendo compromiſſum ſit. Sed et eo caſu arbitrum praetor non cogit ſententiam dicere, ſi alteruter tantum aliquid promiſit. Denique, ſi ſub conditione compromiſſum eſt, non prius cogit ſententiam dicere, quam ſi exſtiterit conditio. VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 1. 2. 3. 4. 5. *D. eod.* PAVLL. *ibid. l.* 12. *D. eod.* Coactioni porro non eſt locus, ſi poena alteri accepto lata ſit, nec ſi quis de cauſſa alia, quam de qua compromiſſum, poenam promiſerit. VLPIAN. *ibid. l.* 13 *pr* §. 1. *D. eod.* Formulam ſtipulandi poenam: SI

RIT (e): EVM SENTENTIAM DICERE COGAM. (f)

SI ITA FACTVM NON ERIT, vel: SI ADVERSVS ID FACTVM ERIT, exponit VLPIAN. *ibid. l.* 71. *D. de verb. oblig.* Qui enim NON FACIT, quod facere debet: videtur facere aduerſus ea, quia non facit. Et qui FACIT, quod facere non debet: non videtur facere, quod facere iuſſus eſt. PAVLL. *lib. XIII. ad edict. l.* 121. *D. de reg. iur.* Accedebant aliquando compromiſſo fideiuſſores, de quibus VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 26. *D. de recept. arbitr. l.* 12. *D. de conſt. pec. l.* 36. *D. ad SC. Trebell.*

(e) RECEPERIT.] Aliquando tamen arbitri excuſantur. Sic nemo cogitur iis dietus dicere ſententiam, quibus iudex non cogitur, niſi dies compromiſſi exitura eſſet: nec cogitur is, qui ſibi nondum liquere, iurauit, quippe cui ſpatium denegari ad deliberandum non debet. VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. 3. 4 D. *eod* Reliquas cauſſas, cur ad dicendam ſententiam cogi non debeant arbitri, recenſent VLPIAN. *ibid. l.* 15. *et l.* 17. D. *eod* et PAVLL. *ibid. l.* 16. *pr. et §.* 1. D. *eod.*

(f) COGAM] Quid ſit DICERE SENTENTIAM, quidque in ſententiae dictione obſeruandum ſit, oſtendunt PAVLL. *ibid. l.* 19. D. *h. t.* VLPIAN. *ibid l.* 21. *pr. §.* 1. 2. 3. 4 5. 11. D. *eod.* CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 20. D. *eod.* Sententiae vero ſemel dictae ſtandum eſt: et quamuis praetor nec ſtare quemquam cogat ſententiae, nec adpellationem admittat: dat tamen victori actionem ex ſtipulatu ad conſequendam poenam compromiſſo inſertam. VLPIAN. *ibid. l.* 21. §. 12. *l.* 25. *l.* 27. *l.* 29. *l.* 31. D. *h. t.* PAVLL. *ibid. l.* 21. *l.* 24. *l.* 28. *l.* 30. *l.* 32. *l.* 34. D. *eod.* CAI. *ibid. l.* 35. D. *eod.* IVLIAN. *lib. IIII. Digeſt. l.* 37. D. *eod.* Elegans eam in rem locus eſt Luciani *in Abdicaio, tomo I. pag.* 715. Ὥσπερ γὰρ οὖν καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δικαστηρίοις, ὡς ἀπὸ μὲν τῷ κλήρῳ λαχόντων δικαστῶν, ἤν τις ἄδικον εἴπῃ γεγενῆσθαι τὴν κρίσιν δίδωσιν. ὁ νόμος ἐς ἕτερον ἐφεῖναι δικαστήριον. Ἢν δέ τινες ἑκόντες αὐτοὶ συνθῶνται δικαστάς, καὶ προελόμενοι ἐπιτρέψωσι διαιτᾶν, οὐκ ἔτι. Οἷς γὰρ ἐξῆν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν, εἰ τούτους τις αὐθαίρετος εἵλετο, στέργειν ἐστὶ δίκαιος τοῖς ἐγνωσμένοις: *etenim illud conſiderato quemadmodum in reliquis iudiciis, vbi iudices ſortibus ferunt ſententiam, ſi quis perperam pronunciatum exiſtimet, permittitur alios adire iudices. At ſi qui ipſi ſua ſponte iudices conſtituerunt, delectiſque arbitris cauſſam commiſerunt, poſthac non idem licet. Etenim, ſi quis, quorum ſententiis initio ſtare non cogebatur, hos ſponte delegerit, iam aequum eſt, boni conſulere, quae ſtatuerint.*

TIT. XXVIII.

NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII RECEPTA VT RESTITVANT. (a)

(VLPIAN. LIB. XIIII.)

NAVTAE (b), CAVPONES, STABVLARII (c), QVOD CVIVSQVE

(a) RESTITVANT.] Poſteriorem ſuperiore hunc titulum fuiſſe, iam ſupra probauimus. Anteceſſiſſe autem illum edictum *de ſatis dando*, vel id argumento eſt, quod PAVLLVS hoc *libro* demum XIIII. *ad edictum* expoſuit. Verba ipſa ſeruauit, ſummamque edicti aequitatem magnopere commendauit VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. *pr. D. naut. caup. ſtabular.* De nautarum, cauponum, ſtabulariorum probitate parum honorifice ſentiebant veteres, quibus ideo male audiebat forum Appii,

Differtum NAVTIS, CAVPONIBVS, *atque malignis.*

Horat. *Serm. l.* 5. *v.* 3. Acrioribus ergo opus eſſe videbatur legum vinculis, ne impune ſpoliare poſſent vectores et viatores, quos iſtorum hominum fidem ſequi oportebat.

(b) NAVTAE.] Eo nomine veniunt omnes, qui nauem exercent, quales et ratium exercitores, lintrarii; eorumque magiſtri et ναυφύλακες, non remiges, et meſonautae, per quos exercitores non obligantur. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. 3. 4. D. *eod.*

(c) STABVLARII.] Per CAVPONES et STABVLARIOS intelliguntur omnes, qui cauponam et ſtabulum exercent, eorumque inſtitores, non mediaſtini, atrarii, focarii, et his ſimiles. VLPIAN. *ibid. l.* 3. *D. eod.* Sunt vero MEDIASTINI *extremae inter ſeruos conditionis, quorum miniſterium erat, domum ſcopis mundare, purgamenta euerrere, ſpongiis detergere gradus, nitidas oſtendere columnas, et prorſus facere id, quod Aeſchinem feciſſe cum patre ſuo, Trometo cauillatur Demoſthenes:* τὰ βάθρα σπογγίζειν καὶ τὸ παιδογωγεῖον κορεῖν, οἰκέτου τάξιν οὐκ ἐλευθέρου παιδὸς ἔχοντα. Remeſ. *Inſcript. pag.* 623. Nec multo melior erat ATRIARIARIORVM vel ATRIENSIVM conditio, qualis apud

QVE (d) SALVVM ESSE RECEPERINT (e), NISI RESTITVENT (f), IN

pud eumdem Reineſ. *Inſcript. claſſ. XL num.* 39. RHOE, ATHENSIS DE BASILICA ASINIA. Nam et horum erat, *ſupellectilem exponere, ferramenta deterſa nitidare, ac rubigine liberare, ceteraque, ſi refectionem deſiderent, fabris concinnanda tradere.* Columella *de re ruſt. lib. XII. cap.* 3. Eoſdem et DIAETARIOS vel DIAETARCHAS dictos eſſe, ſcopariiſque praefuiſſe, cenſet Cuiac. *Obſeru. lib. X. cap.* 34.

(d) QVOD CVIVSQVE.] Omnes res, merceſque, quas ſaluas fore receperunt, ad hoc edictum pertinent, etiam, quae iis accedunt, nec non veſtimenta, quibus vectores in nauibus vtuntur, et cetera, quae in quotidianum vſum habentur. Parum quoque refert, noſtraſne, an alienas res intulerimus, dum noſtra interſit, eas ſaluas eſſe. Quod exemplis illuſtrat VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 6. 7. *D. naut. caup. ſtab.* Vir eximius, Io. Goedd. in *Comment. ad tit. D. de verb. ſign.* huc etiam refert fragmentum VLPIANI. ex *lib. XIIII. ad edict. l.* 23. *D. de verb. ſignif* vbi VLPIANVS, quid RES ſit, exponit. Sed quid hic moneri attinebat, per RES etiam *cauſſas* et *actiones* intelligi, quas nautae ſaluas fore, numquam recipere ſolent? Quare illum locum VLPIANI potius ad ſequentem titulum pertinere, mox oſtendemus.

(e) RECEPERINT.] RECEPISSE ſufficit; nec intereſt, ſiue adſignatae ſint ſingulae, ſiue non. Facta enim receptione non modo nautarum et famulorum, ſed et vectorum viatorumque facta praeſtant. Quin licet res in nauim nondum intulerint, eaeque in littore perierint, periculum tamen ad eos pertinet. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. §. 8. *l.* 3. *pr. D. naut. caup. ſtab.* CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 2. *D. eod.* Aequum enim eſt, vt, qui mercedem pro rei cuſtodia accipit, is et periculum ferat. CAI. *ibid. l.* 40. *D. locat.* Sed et, ſi mercedem non accipiant, cuſtodiae tamen nomine merito tenentur. Nam et fullo et ſarcinator, non praeciſe pro cuſtodia, ſed pro arte mercedem accipit, et tamen ad cuſtodiam ex locato tenetur. CAI. *ibid. l.* 5. *pr. D. naut. caup. ſtab.*

(f) NISI RESTITVENT.] Vel reſtituere coguntur res, quas ſaluas fore receperunt, vel ſoluendo alioue modo ſatisfacere. Nam et ſatisfactio pro ſolutione eſt. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 25. *D. de ſolution.* Solutio vero facta cenſetur, etiamſi et alius pro alio

IN EOS IVDICIVM DABO. (g)

Tit. XXVIIII.

DE SATISDANDO. (a)

(Pavll.

alio ignorante ſoluerit. Cai. *lib.* *V. ad edict. prou.* *l.* 53. *D. eod.* Sed et ſeruo, habenti peculii adminiſtrationem recte ſoluitur, ſiquidem et nouandi ius habet. Cai. *ibid. l.* 21. D. *de iureiurando.* Si vector vel viator, nautae vel cauponi iuſiurandum detulerit, iſque iurarit, etiam iuſiurandum loco ſolutionis cedit. Cai. *ibid. l.* 27. D. *eod.*

(g) Ivdicivm dabo.] Dat praetor actionem in factvm, quam cur neceſſariam duxerint veteres, ac non potius locati vel depoſiti actiones ſufficere exiſtimarint, diſquirit Vlpian. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 4. D. *naut. caup. ſtabul.* vbi et docet, cui, et contra quem detur haec actio? an ea cum actione furti cumulari poſſit? Praeterea an non etiam nautae, caupones, ſtabularii actionem furti habeant aduerſus eos, qui res vectorum vel viatorum ſubtraxerunt, diſquirit Pavll. *lib.* XIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* qui et *l.* 41. *D. locati* obſeruat, nautas et caupones, ſi ſeruum ſibi locatum ſurripuerint, et locati, et furti teneri. Eadem porro *in factum* actio datur, ſi nauta nautae, vel caupo cauponis res ſurripuerit, itemque ſi poſt impoſitas merces aliae res illatae perierint, quarum alias vectura non debetur, e. g. veſtes quotidianae. Pavll. *lib.* XIII. *ad edict. l.* 4. *§.* 1. 2. *D. naut. caution. ſtabul.* Vlpian. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. §. 6. *D. eod.*

(a) De satisdando.] Quum Caivs *de ſatiſdationibus* adhuc *libro commentariorum V.* de *iudiciis ſexto* demum egerit: edictum hoc de ſatiſdationibus priorem obtinuiſſe locum oportet. Poſteriorem vero illo ſuperiore titulo locum huic ideo tribuimus, quia Pavllvs *edictum de nautis. cauponibus, ſtabulariis libro* XIII. *de ſatiſdando libro* demum XIIII. expoſuit: vt iam non dicamus, eumdem ordinem a Paullo *Sentent. recept. lib. I. tit.* 11. ipſoque Iuſtiniano *in Codice* obſeruari. Non autem hic actum de vadimonio, ſeu cautione iudicio ſiſti, de qua ſupra: ſed de ea cautione, quae iam intentata actione, factis ſponſionibus, da-

toque

(PAVLL. LIB. XIIII.)

EVm, vnde petitur, vel a quo RES (b) vindicatur (c), eiuſue procuratorem, omneſque, qui ALIENO NOMINE IVDICIVM ACCIPIENT (d), IVDICATVM SOLVI (e), neque rem deminui (f), ſatiſdari iubebo (g). Si poſſeſſor victus neque rem, neque litis aeſtimationem petitori praeſtabit

toque et addicto iudice praeſtanda erat IVDICATVM SOLVI: de qua plura Car. Sigon. *de iudic. lib. I. cap.* 25. et Car. Brett. *in Ordine perant. iudic. cap.* 28.

(b) RES.] Vocabulum hoc edictale explicatur ab VLPIANO *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 23. *D. de verb. ſign.* quem locum Io. Goeddeum perperam ad ſuperiorem titulum retuliſſe, paullo ante obſeruauimus.

(c) *Vindicatur.*] *Olim* enim, *ſi in rem agebatur*, SATISDARE *poſſeſſor compellebatur, vt, ſi victus eſſet, nec rem ipſam reſtitueret, nec litis aeſtimationem, poteſtas eſſet actori, aut cum eo agendi, aut cum fideiuſſoribus*, inquit Iuſtinianus *pr. Inſt. de ſatiſd.* Quo loco illum ſatiſdationem, ex edicto praetoris deſcendentem exponere, ex poſtremis principii verbis patet: *tutores vero et curatores eodem modo, quo et procuratores, ſatiſdare debere*, VERBA EDICTI *faciebant.*

(d) IVDICIVM ACCIPIENT.] Hanc quoque ſententiam exprimit Iuſtinianus *d. pr. Inſt. de ſatiſdat. multo magis, qui in rem actione conueniebatur, ſatiſdare cogebatur*, ſi ALIENO NOMINE IVDICIVM ACCIPIEBAT.

(e) IVDICATVM SOLVI.] Haec etiam verba procul dubio edictalia ſunt. Iuſtinianus *ibidem*: *quae ſatiſdatio*, inquit, *adpellatur* IVDICATVM SOLVI. *Vnde autem ſic adpelletur, facile eſt intelligere. Namque ſtipulabatur quis, vt ſolueretur ſibi, quod fuiſſet iudicatum.*

(f) *Rem deminui.*] Eam deminutionem praetor prohibuerat maxime in hereditate. Addiderat diuus Pius, vt et de non diſtrahenda hereditate caueretur. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 5. *pr. D. de hered. petit.*

(g) *Satiſdari iubebo.*] Quid ſit SATISDARE, et vnde *ſatiſdatio* dicta ſit, explicat CAI. *lib. V. ad edict. l.* 1. *D. qui ſatiſdar. cog.* Nimirum ſtipulatio iudicatum ſolui praetoria eſt, *l.* 2. §. 2. *D. de praet. ſtipul.* et hinc perſonas deſiderat pro ſe interuenientium.

ſtabit: vel aduerſus illum, vel aduerſus fideiuſſores actionem dabo. At ſi iuſta cauſſa videbitur, CAVSSA COGNITA, ETIAM POST LITEM COEPTAM DEMINVTIONEM FIERI CONCEDAM. (h)

§. I. Procuratores, TVTORES CVRATORESVE (i), alieno nomine in rem perſonamue agere volentes (k), REM RATAM HABITVRVM ſatiſdare iubebo (l), niſi vel pro ciuitate

VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 7. *D. eod.* Si dubitatur, ſintne fideiuſſores idonei, nec ne, arbitri dantur, a quibus, ſi iniquius arbitrati ſint, aeque ac a iudicibus poteſt adpellari. CAI. *ibid. l.* 9. *D. qui ſatiſdar. cog.* Quis dies in hac ſtipulatione conſtituendus ſit, docet PAVLL. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. *pr. D. eod.* quo loco et alia, quae ad fideiuſſorum perſonam atque obligationem pertinent, obſeruat. Fideiuſſoribus vero an ea in re ſimiles ſint MANDATORES, diſputaſſe hac occaſione videtur VLPIANVS, qui de mandatoribus agit *lib.* XIIII. *ad edict l.* 28 *D. mand.* quemadmodum et de iis, qui pro alio conſtituunt, ad eumdem locum diſſeruit *d. lib.* XIIII. *ad edict. l.* 27. *D. de conſt. pecun.* CAI. *lib.* V. *ad edict. prou. l.* 53. *D. de ſolut.*

(h) FIERI CONCEDAM.] Verba haec edictalia VLPIANO debemus qui illa ſuo more interpretatur *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 5. *pr.* et §. *ſequ. D. de hered. pet.*

(i) TVTORES CVRATORESVE.] Fuiſſe haec totidem verbis in edicto, colligimus ex *pr. Inſt. de ſatiſdat. tutores vero et curatores eodem modo, quo procuratores, ſatiſdare debere*, VERBA EDICTI *faciebant.* Perperam ergo Giphanius, Weſenbecius, Vinnius, aliique Inſtitutionum interpretes, Iuſtiniano hic edictum *de procuratoribus l.* 33. §. 3. *D. de procurat.* in mente fuiſſe, cenſent.

(k) *Agere volentes.*] Non tamen admittebatur, qui legis actionem alieno nomine volebat explicare, ſi vel maxime cauere vellet, quia *nemo alieno nomine* LEGE AGERE *poteſt.* VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 123. *pr. D. de reg. iur.* cuius fragmenti, vtut hoc modo admodum perſpicui, mirabilem ſpeciem fingit Iac. Gothofredus *in Comment. ad h. l.*

(l) *Satiſdare iubebo.*] Hanc quoque edicti ſententiam expreſſit Iuſtinianus *pr. et* §. I. *Inſt. de ſatiſdat.*

uitate agent, vel bonis curatores erunt dati (m).

§. II. Eum quoque, qui reum, quocum in perſonam agitur, in iudicio defendere volet, IVDICATVM SOLVI ſatisdare iubebo. (n)

(m) *Erunt dati.*] Iuſtinianus *d. pr. Inſt. de ſatiſdat. ſed aliquando*, inquit, *his agentibus ſatiſdatio remittebatur.* Quibus vero remitti conſueuerit, patet ex *l.* 9. D. *rem rat. hab.* vbi iureconſultus: *actor*, inquit, *ciuitatis nec ipſe cauet, nec miniſter vniuerſitatis, nec curator bonis conſenſu creditorum datus.* Poſtea tamen id mutatum, in eumque ſenſum Tribonianum detorſiſſe verba VLPIANI, *l.* 23. D. *de admin. et peric. tut.* exiſtimat Vinn. *ad Inſt. pag.* 857.

(n) *Satiſdare iubebo.*] Haec cautio indefinite praeſtanda eſt in id, quantum ſoluendum eſſe iudex poſtea in ſententia expreſſerit. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 9. D. *de iudic. ſolui.*

PARTIS I. EDICTI

FINIS

EDICTI PERPETVI
PARS II.
QVAE IN PANDECTIS
DE IVDICIIS
INSCRIBITVR.

HVB. GIPHAN. *Oecon. iur. pag.* 125. Proximo deinde loco in edicto fuiſſe videtur titulus de IVDICIIS. Hunc titulum videntur ſingulae actiones ſubſequutae, et in edicto fuiſſe propoſitae.

EDICTI PERPETVI
PARS II. (a)
DE IVDICIIS.

TIT.

(a) PARS II.] Alteram hanc edicti partem non obſcure deſignat IVSTINIANVS, dum veterem ſtudii iuridici ordinem deſcripturus, ſecundo curriculi academici anno ſtudioſis quaedam ex *ea parte legum*, *quae* DE IVDICIIS *nuncupatur*, itemque *ex illa*, *quae* DE REBVS *adpellatur*, tradita eſſe, refert. *Conſtit. Omnem reipubl.* §. I. *ad Anteceſſor.* De EDICTI enim PERPETVI parti-

TIT. XXX.

DE IVDICIIS, ET VBI QVISQVE AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT. (b)

(PAVLL. LIB. XV. XVI. XVII. XVIII. et XIX. CAI. LIB. VI IVLIAN. LIB. V. CELS. LIB. III.).

Filios, filiasuefamilias cum patre; ſeruos, ancillas, pupillos;

partibus loqui Imperatorem, vel id argumento eſt, quod ſecundo illo anno EDICTALIVM nomen ferrent ſtudioſi. Accedit, quod omnes edicti interpretes, praeter VLPIANVM, nouos hic Commentariorum ſuorum libros auſpicati ſunt, veluti PAVLLVS, CAIVS, IVLIANVS, CELSVS. Cur idem non fecerit VLPIANVS, isque *librum XIIII.* quo poſtremos partis I. titulos expoſuerat, per duos titulos ſecundae partis continuare maluerit, non facile dixerim, niſi quod res ipſa docet, veteres in partiendis operibus ſuis, non tam rerum, quam ſingulorum librorum quantitatis rationem aliquando habuiſſe.

(b) CONVENIRI DEBEAT.] Titulum *de iudiciis* extitiſſe in edicto, recte obſeruarunt Iac. Gothofredus et Ob. Giphanius *Oecon. iur. p.* 125. quamuis hic, *ſe edicta ſub hoc titulo comprehenſa repetire ſatis liquido certoque non potuiſſe*, ingenue fateatur. Et ſane nullum ſupereſt ex hoc titulo fragmentum, nullum vocabulum edictale vel τυπικὸν, nullum de ſententiis huius edicti teſtimonium. Neque hic tuto ſequi licet Egu. Baronem et Ranchinum, qui multas hic ſententias, huc plane non pertinentes, accumulant. Coniecturam tamen ſatis probabilem ſuppeditat PAVLLVS, qui quinque libris hunc titulum diligentiſſime expoſuit. Ex iis hodie extant fragmenta quatuor et quinquaginta: quibus inter ſe paullo accuratius comparatis, illico patet, virum illum diligentiſſimum *libro Comment. XV.* ex quo vnica ſupereſt *l. 2. D. de publ. iud.* rubricam interpretatum, varia iudiciorum genera recenſuiſſe: *libro XVI.* de perſona ſtandi in iudicio; *libro XVII.* de ipſis iudicibus, eorumque officio: *libro XVIII.* de reis; *libro* denique *XVIIII.* de actoribus ſeu petitoribus

los, pupillas, etſi infantia maiores, denique furioſos (c) cum quocumque aduerſario in iudicio conſiſtere non patiar.

toribus egiſſe. Itaque dubitari nequit, quin totidem fuerint edicti huius capita. Ceterum de ipſa huius tituli rubrica refert Cuiac. *Obſ. VII.* 30. dicere ſolitum eſſe virum quemdam clariſſimum, in edicti perpetui Digeſtis *ante Iuſtinianum non* DE IVDICIIS, *ſed* DE VINDICIIS, *ſcriptum eſſe, generali titulo, quandoquidem proponantur in ea parte digeſtorum vindiciae, ſeu vindicationes.* Sed recte addit, eam ſe coniecturam numquam probaſſe; idque repetit *Recit. ad Pand. h. t. p.* 130. *tom. VII. Op.* Et ſane multum intereſt inter *vindicias* et *vindicationes*; et *de vindiciis* iam prima Edicti parte actum eſt.

(c) *Furioſos.*] Ad hoc primum huius tituli caput, in quo de perſona ſtandi in iudicio actum eſſe, ex PAVLLI fragmentis collegimus, pertinet *titulus Codicis qui legitimam perſonam ſtandi in iudicio habeant vel non. lib. III. tit.* 6. Quinam autem legitimam perſonam in iudicio ſtandi habeant, aliunde notum eſt. Sic SERVIS cum nullo ingenuo conſiſtendi ius erat: *l.* 44. *§.* 1. D. *de iudic. l. vlt. C. de noxal. act.* multoque minus inter ipſum dominum et ſeruum erat actio, quamuis hic, intolerabili adfectus iniuria, ad Principis confugere ſtatuam, et de domino conqueri poſſet. *l.* 1. *§.* 1. 8. D. *de off. praef. vrb.* Poſtea tamen et ſeruis permiſſum, in certis cauſſis conſiſtere aduerſus dominos, quas recenſet HERMOGEN. *lib. I. Epit. iur. l.* 53. D. *de iudic.* Paucae tamen illae exceptiones non ex edicto, ſed ex Principum conſtitutionibus natae eſſe videntur. Deinde nec FILIISFAMILIAS erat perſona legitima ſtandi in iudicio, ſi cum patribus conſiſtere vellent, praeterquam ſi lis eſſet de peculio caſtrenſi vel quaſi caſtrenſi, *l.* 4. D. *de iudic. l.* 11. D. *eod.* Immo iure vetere ne cum extraneis quidem diſceptare eos potuiſſe, oſtendit Ger. Noodt *Comment. in Pandect. p.* 148. quamuis id iure nouo mutatum eſſe, nemo ignoret. Porro nec PVPILLI PVPILLAEVE, immo nec MINORES recte in iudicio ſtabant ſine tutoribus et curatoribus: *l.* 1. *l.* 2. *C. qui leg. perſ. ſtandi in iud. hab.* praeterquam in cauſſis momentaneae poſſeſſionis *l.* 3. *C. eod. l. vlt. C. Theod. vnde vi.* FVRIOSI hic mentionem feciſſe praetorem, non ſurdi et muti colligimus ex fragmento PAVLLI *lib. XVI. ad Edict. l.* 124. D. *de reg. iur.* cuius en verba: *vbi non voce et praeſentia opus eſt, mutus, ſi intelle-*

§. I. Qui iuriſdictioni praeſunt (d), quibusue mandata eſt iurisdictio (e), vel Romae, vel vbi quiſque domicilium habet (f), vndeue ortus eſt, vel vbi contraxit, deliquitue, de con-

ctum habet, poteſt videri reſpondere. idem in ſurdo. hic quidem et reſpondere poteſt. FVRIOSVS *abſentis loco eſt, et ita* POMPONIVS *lib. I. Epiſtolarum ſcribit.* Docuiſſe ergo videtur Paullus, ſurdum vel mutum recte in iudicio ſtare et reſpondere poſſe, ſi rationis vſu polleat, non aeque furioſum. Vnde hoc fragmentum ad titulum *de iudiciis*, et quidem ad caput *de his, qui perſonam legit. ſtandi in iudic. hab.* recte refert Iac. Gothofred. in *Commentar. p.* 531.

(d) *Qui iuriſdictioni praeſunt.*] Iudices dabant, quibuscumque id lege, SCto vel conſtitutionibus Principum concedebatur, non modo qui ſuo nomine ius dicebant, ſed et quibus mandata erat iurisdictio, veluti legati proconſulum. Idem et praefecto vrbi propter vim imperii, ceteriſque Romae magiſtratibus, moribus conceſſum fuerat. PAVLL. *lib. XVII. ad edict. l.* 12. §. 1. D. *de iudic.* Si praetor iudicem dederat, antequam ad eum ſucceſſorem cognouiſſet, id non minus erat ratum, ac ſi manumiſerat, vel tutorem dederat. CELS. *lib. III. digeſt. l.* 17. D. *de off. praeſid.* Hinc et praefectus Auguſtalis Aegypti recte dabat iudicem; quamdiu eius ſucceſſor Alexandriam non eſſet ingreſſus, quamuis veniſſet in prouinciam, ceu patet ex loco VLP. *lib. XIIII.* (non Lib. XV.) *ad edict. l.* 1. D. *de offic. praef. Aug.*

(e) *Mandata eſt iurisdictio.*] Hos dare potuiſſe iudices, iamantea exemplo legati Procoſ. oſtendimus. Addit hic IVLIANVS *lib. V. digeſt. l.* 3. D. *de offic. eius, cui mand. eſt iuriſdict.* mandatarium tunc non pro ſuo agere imperio, etiamſi praetor ſit, qui alienam iurisdictionem exſequatur.

(f) *Domicilium habet.*] Sunt haec ordinaria fora DOMICILII; tum *proprii*, tum *communis*, quale Romae omnes agnoſcebant, ORIGINIS, CONTRACTVS, DELICTI, et REI SITAE. Ad fora *domicilii* et *originis* pertinet fragmentum VLPIANI *lib. XIIII. ad edict. l.* 123. §. 1. D. *de reg. iur.* vbi *temporariam permutationem ius prouinciae mutare*, negat. Quamuis vero de huius legis genuina ſpecie permulta diſputent Cuiac. *Obſ. XXIIII* 2. et *tomo VIII. p.* 714. Raeuard. *ad d. l.* 123. *de reg. iur.* et alii: certiſſimum tamen videtur, illam ad titulum *de iudiciis* ipſi que forum domicilii atque originis eſſe referendam. Solebant enim Imperatores Romani pro-

contractu delictoue, nec non, vbi res, quae petitur, ſita eſt, iudices dabunt. Eos, dum iuſtae aetatis, talesue ſint, qui per naturam, leges, plebiſcita, Senatusconſulta, decreta edictaue Principum, iudicare non prohibentur (g), ſententiam ferre (h), reoſue, ſi ipſis liquebit, vel abſoluere, vel ad rem

pro belli neceſſitate vel ob alias vrgentes cauſſas prouincias ſuas cum Senatus prouinciis permutare: auctorque eſt Suetonius *Aug. cap.* 47. Auguſtum, quamuis prouincias validiores, et quas annuis imperiis magiſtratuum regi nec facile, nec tutum videretur, ipſe ſuſceperit, ceteras proconſulibus ſortito permiſerit, *nonnullas tamen interdum* COMMVTASSE. Sic ſane Cyprum et Galliam Narbonenſem eum populo tradidiſſe, recepta Dalmatia, memoriae prodidit Dio Caſſ. *lib. LIII. p.* 523. Eius exemplum et ſucceſſores imitati ſunt, qui et ipſi aliquando commutabant prouincias, vti Marcus Aurelius apud Iul. Capitolin. *vit. Marci cap.* 8. aliquando duas coniungebant, quale exemplum eſt apud Plin. *Hiſtor. Natur. III.* 14. aliquando vnam in duas pluresue parte diſtrahebant. *l.* 3. *D. de offic. adſeſſor. l.* 9. *D. de poſtuland.* quod in Diocletiano et collegis acriter reprehendit Lactant. *de mort. perſequut. cap.* 7. Omnia haec, quia ad tempus fiebant, non mutabant ius prouinciae, et ſic e. g. Syrus adſeſſoris munere non fungebatur in Palaeſtina, ſi vel maxime Syriae detracta eſſet. Ita et de iudicibus quaeri poterat, an Syrus in Palaeſtina, Palaeſtinus in Syria dari poſſit? Speciem hic plane non peruidit Cuiac. *ad d. l.* 123. *tom. VIII. Oper.*

(g) *Non prohibentur.*] Quum Praetor vnum iudicare vetat, ceteris id permittit. Prohibentur autem aliqui LEGE, veluti qui ſenatu moti, alii NATVRA, vti ſurdi, muti, perpetuo furioſi, impuberes, alii MORIBVS, vt feminae et ſerui. Ceterum ſi qui iudices eſſe non prohibentur, perinde eſt, ſiue in poteſtate, ſiue ſui iuris ſint. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 12. *prin.* § 2. 3. *D. de iudic.*

(h) *Sententiam ferre.*] Tale quid in edicto fuiſſe, inde colligimus, quod hic prolixe diſputant iuriſconſulti de cauſſis, ob quas iudex a ferenda ſententia excuſetur, nec non de modo dicendi ſententiam. Ita IVLIANVS *lib.* V. *digeſt. l.* 74. *princ. D. de iudic.*

rem RESTITVENDAM (i), vel in certam ſummam, idue, quod intereſt (k), condemnare (l) cogam.

II.

iudic. diſerte ſcribit; de qua re cognorit, de ea iudicare cogendum eſſe iudicem, etiam de ſumma maiore, quam iuſſus ſit, ſi inter litigatores conueniat. Et IDEM *ibid. l.* 60. *D. de re iudic.* diſquirit, an laturum ſententiam febris litigantium impedire poſſit? In primis quaerunt, ſi plures ſint dati iudices, quid in concipienda ſententia obſeruandum ſit? CELS. *lib.* III. *digeſt. l.* 39. D. *eod. tit*, PAVLL. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 36. D. *eod. l.* 38. D. *eod.* vbi conferri meretur Cuiac. *Obſeru.* X. 20.

(i) RESTITVENDAM.] RESTITVERE is intelligitur, qui ſimul etiam cauſſam actori reddit, quam is habiturus eſſet, ſi ſtatim iudicii accepti tempore res ei reddita fuiſſet, id eſt, et vſucapionis cauſſam et fructuum. PAVLL. *lib.* XVII. *ad edict.* (ita enim habent pleraeque editiones, habuitque et illa, qua Iacob Labittus vſus eſt) *l.* 3. D. *de verb. ſignific.* Vnde ſimul patet, edictale fuiſſe hoc verbum. Quia vero dubium aliquando ſuboritur, quid quantumue alter poſſideat, eiusque rei difficillima plerumque probatio eſt: PAVLL. *ibid. l.* 3. D. *de interrog. in iur. fac.* eius rei cauſſa interrogationes in iure, antequam ad iudicem veniebatur, fiebant. PAVLL. *ibid. l.* 12. D. *eod.* Contra quem experiundum ſit deponenti, ſi plures heredes reliquerit depoſitarius; diſputat PAVLL. *ibid. l.* 9. *D. depoſiti.*

(k) *Quod intereſt.*] Ita in interdicto VNDE VI condemnatio facienda eſt, quanti intereſt poſſidere. PAVLL. *ibid. l.* 6. D. *de vi et vi arm.* Si vero ſemel in certam ſummam quem condemnauit iudex, verba non ſunt captanda, e. g. dena pro decem. IVLIAN. *lib. V. Digeſt. l.* 79. *D. de legat. I.*

(l) *Condemnare.*] Qui DAMNARE poteſt, poteſt et ABSOLVERE. PAVLL. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 3. D. *de re iudic.* Quod ideo monuiſſe videtur iuriſconſultus, quod praeſcriptae iudicibus formulae, non abſolutionis, ſed condemnationis tantum facerent mentionem: SI PARET, L. TITIVM EX MVTVO DEBERE CENTVM, TV ILLVM IN CENTVM CONDEMNA. Briſſon. *de formul. lib.* V. *p.* 370. Ceterum aut abſoluere aut condemnare oportebat iudicem, niſi litigatores transegiſſent. CELS. *lib.* III. *Digeſt. l.* 12. *D. de tranſact. l.* 51.

§. II. Eos, qui rem poſſident (m), et a quibus quis ſibi dari fieri quid oportere, probabit (n): niſi iuſta exceptione tuti ſint (o), iudicium accipere cogam.

l. 51. *D. de oblig. et action. l.* 16. *D. de condict. cauſſ. dat. l.* 26. *D. de nouation.* Qui textus omnes ad officium iudicis pertinuiſſe videntur.

(m) *Rem poſſident.*] Si ſcilicet, qui agunt, ius aliquod ſibi ea in re eſſe dicant. Alias *bona fides tantumdem poſſidenti praeſtat, quantum veritas, quoties lex impedimento non eſt.* PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 136. *D. de regul. iur.* In re depoſita ad excludendam alterius actionem ſufficit, ſi depoſitarius eam ſine dolo malo poſſidere deſierit, adeo, vt ne cauere quidem hic teneatur, SI DEPREHENDERIT, EAM REDDI: quamuis ſi res ad illum iterum peruenerit, depoſiti teneatur. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 20. D. *depoſiti.* Si poſſeſſor malit cedere poſſeſſione, quam iudicium accipere, audiendus eſt, quod tamen non procedit, inſtituta actione aquae pluuiae arcendae, ſi reus ſuo nomine conuenitur, ſed ſi quando aduerſus bonae fidei emtorem agitur. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 7. D. *de aqu. et aqu. pluu.* Reales actiones ea in re imitantur in rem ſcriptae, veluti noxales, quae aduerſus quemcumque poſſeſſorem competunt. Et hinc de actionum noxalium indole longum hic tractatum inſtituerunt CAI. *lib.* VI. *ad edict. prou. l.* 4. *D. ſi ex noxal. cauſſ. l.* 15. *l.* 23. *l.* 25. *l.* 27. *l.* 29. *D. de noxal. action.* et PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 22. *l.* 24. *l.* 26. *D. eod. tit.* quum tamen ille *lib.* VII. hic *libro* XXII. *Comment.* edictum de actionibus noxalibus explicarit.

(n) *Probabit.*] De rebus amotis permittendum marito, vt vxori de quibuſdam rebus iusiurandum deferat, de quibuſdam probet. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 14. *D. de act. rer. amotar.*

(o) *Exceptione tuti ſint.*] Sunt enim quaedam exceptiones litis ingreſſum impedientes, quaecumque nimirum in continenti probentur. Talis in primis exceptio IVRISIVRANDI, quod tranſactionis ſpeciem continet, maioremque habet auctoritatem, quam res iudicata: PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 2. D. *de iureiur.* dummodo id praeſtitum ſit, vti delatum eſt. Nam ſi ego ita detulerim, vt per Deum iurares, tu per caput filiorum tuorum, (vti

M. Re-

gam. (p)

§. III. Eum, qui dominus hereſue erit, aliudue ius in qualibet re habebit (q), vel qui eam ſibi ex iuſta cauſſa traditam, bonaque fide acceptam amiſit (r), in rem agere: itemque eum, cuius intereſt, aliquid dari, fieriue,

M. Regulus homo nequiſſimus; apud Plin. *Epiſt.* II. 20.) iuraueris: ratum non erit id iusiurandum. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod. tit.* Pluribus de hoc iureiurando voluntario diſſerit IDEM *ibid. l.* 17. *l.* 20. *l.* 21. *l.* 26. *l.* 8. *l.* 10. *l.* 28. *l.* 30. D. *eod.* nec non *l.* 5. D. *de except.* vbi eum, qui ſe iuraſſe dicit, non impediri ait, quo minus et aliis exceptionibus vna cum illa vtatur.

(p) *Accipere cogam.*] Qui ſub impoſſibili conditione promiſit, fideiuſſorem adhibere nequit, ac proinde nec promiſſor, nec fideiuſſor iudicium accipere cogitur. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 29. D. *de fideiuſſ.* Eadem occaſione de ſtipulationibus alternatiuis, itemque de formulis ſtipulandi: QVIDQVID TE FACERE, OPORTET, OPORTEBIT: PRAESENS IN DIEMVE, diſputat PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 76. D. *de verb. obligat.* Nec alio pertinere crediderim, quod de eo, qui abſentem defenſurus, eo iam mortuo acceperat iudicium, damnatuſue ſoluerat, diſſerit IVLIAN. *lib.* V. *Digeſt. l.* 74. D. *de iudic.*

(q) *In qualibet re habebit.*] Actiones de ſeruitutibus rusticorum vrbanorumque praediorum eorum ſunt, quorum ſunt praedia. Sepulcra autem noſtri non ſunt dominii: at viam ad ſepulcrum poſſumus vindicare. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. D. *ſi ſeruit. vindic.*

(r) *Amiſit.*] Modo vere poſſederit. Nam ecce, neque ſeruus, neque per ſeruum dominus, qui apud hoſtes eſt, poſſidet. PAVLL. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 11. *D. de vſurpat. et vſucap.* Si qui rem bona fide poſſeſſam amiſit, et qui eamdem poſſidet, pari iure ac titulo nitatur: pro hoc pronunciandum, quia in pari cauſſa potior poſſeſſor haberi debet. PAVLL. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 128. *princ. D. de regul. iur* Ex quo facile reddideris rationem, cur de actione Publiciana, itemque de actione quaſi Seruiana, tam multa ad hunc titulum accumulauit PAVLL. *lib.* XVIIII.

ue, (s) illud condicere ab aduerſario, cui iuſta exceptio non erit (t), permittam.

TIT. XXXI.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO. (a)

(PAVLL.

ad edict. l. 2. l. 4. l. 6. l. 10. l. 12. D. de Publician. in rem act. et l. 18. D. de pignor. quum tamen titulum de Publiciana in rem actione demum lib. XXI. ad edict. ex inſtituto illuſtrarit.

(s) *Dari, fieriue.*] Siue ex contractu alterum obligatum habeat actor, ſiue ex delicto. Hinc de multis actionibus perſonalibus hic diſſeruerunt interpretes, veluti de EFFVSIS et DEIECTIS, CAI. *lib.* VI. *ad edict. prou. l.* 2. *l.* 7. *D. de his, qui effud. vel deiec.* PAVLL. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 4. *l.* 6. *D. eod. tit.* de SERVO CORRVPTO, CAI. *ibid. l.* 15. *D. de ſeru. corrupt.* PAVLL. *ibid. l.* 2. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 8. *l.* 12. *l.* 14. *D. eod. tit. l.* 2. *l.* 4. D. *de aleator.* item de INIVRIIS. PAVLL. *ibid. l.* 26. D. *de iniur.* Non ſolum autem, qui alterum obligatum habent, ipſi agere poſſunt, verum etiam eorum heredes et bonorum poſſeſſores. *Qui enim in vniuerſum ius ſuccedunt, heredum loco habentur.* PAVLL. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 128. §. 1. D. *de reg. iur.* vel vti rem exprimit VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 2. D. *de bonor. poſſeſſ. in omnibus vice heredum bonorum poſſeſſores habentur.*

(t) *Exceptio non erit:*] Talis et hic exceptio IVRISIVRANDI, quod et tunc pro praeſtito habetur, ſi alteri, parato ad iurandum, deferens id remittat. PAVLL. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 6. D. *de iureiur.* Sic tot veterum, et PAVLLI, inprimis fragmenta, tametſi diuerſiſſimi argumenti, ſuis quaeque locis horum edicti capitum aptari poſſe, oſtendimus. Fateor tamen, me nondum perſpicere, quo pertineat fragmentum ex PAVLLI *eod. lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 8. D. *de hered. petit.* Viderint, quibus plus otii eſt, alii.

(a) DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.] Querelam inofficioſi teſtamenti ex Edicto praetoris eſſe, ſuſpicati ſunt Petr. Pithoeus *ad Pariat. Leg Moſaic. et Rom.* XVI. 3. et Herm. Vulteius *ad princ. Inſt. de inoffic. teſtam. n.* 3. At id non magis verum eſt, quam quod ea ex lege quadam Glicia, vel ex prin-

principum conſtitutionibus promanarit: quamuis eae ſententiae magnos habeant auctores, et prior quidem Iac. Cuiac. *Obſeru.* II. 21. XVII. 17. et Siccam. *de centumuir. iudic.* II. 6. poſterior Franc. Duaren. *ad tit.* D. *de inoffic. teſtam. cap.* 2. Quemadmodum enim ex conſtitutionibus non poteſt eſſe querela, quae iam tempore liberae reipublicae paene quotidie in foro audita eſt: Cic. *in Verr. I.* 42. Val. Maxim. *VII.* 7. 2. et quae de lege illa Glicia habent viri docti, non niſi dubiae lectionis inſcriptione *l.* 4. D. *de inoffic. teſtam.* nituntur: ita praetori actionis huius inuentae gloria fruſtra adſignatur, quum diſerte negent leges noſtrae, *praetorem ſuccurrere exheredatis. l.* 8. *princ.* D. *de bonor. poſſeſſ. contra tabul.* quod ſane negari ſalua fronte ab vllo iuriſconſulto non potuiſſet, ſi ex edicto profecta eſſet haec actio. Id vero non impediuit, quo minus et de inofficioſo teſtamento caput aliquod in edicto reperiretur, quum praetor et de aliis multis, vel lege ſancitis, vel vſu et moribus paullatim receptis, perinde, ac ſi a ſe inuenta eſſent, edixerit. Ceterum prima huius querelae origo vere iuriſconſultis debetur. Quum enim iudice Seneca *de Clement. I.* 14. *nemo ſanus filium ad primam offenſam exheredet, niſi magnae ac multae iniuriae eius patientiam euicerint*, ac proinde apud Lucianum *in Abdicato Tom. I. p.* 730. filius abdicationem attribuat recurrenti priſtinae patris inſaniae, a qua eum paullo ante liberauerat, eamque eleganter vocet τὰ τῆς πάλαι μανίας προοίμια: *ſuperioris inſaniae prooemia*: ita fingebant iuriſconſulti, non integrae mentis fuiſſe patrem, qui filium, nihil tale commeritum, exheredem ſcripſerit, ac proinde nec iniuriam fieri patri, cuius teſtamentum contra officium pietatis factum ſub hoc colore reſcinderetur. V. A. Corn. van Bynkershoek *Obſeru. II.* 12. Id quod iuriſconſulti Romani a Graecis aliiſque gentibus videntur didiciſſe, quae inſanire dicebant omnes, qui liberos et cognatos non male de ſe meritos poſtponerent extraneis. Demoſthen. *in Olympiad. p.* 1072. Διέφθαρται, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, καὶ παραφρονεῖ. *Emotae mentis eſt, iudices, et deſipit*: idque orator inde probat, quod, ſororibus neglectis, meretricem domi alat ſumtuoſiſſime, eamque auro et veſtibus inſtruat. Nec aliter Teron apud Ioſeph. *Antiquit. Iudaic.* XVI. 11. 4. qui Herodem, ſaeuientem in filios, ita adloquitur: Ποῖ ποτε ᾤχοντό σου καὶ πεπτώκασιν ἐκ τῆς ψυχῆς αἱ φρένες; Ποῖ δὲ καὶ ὁ βέλτιστος ἐκεῖνος νοῦς, ᾧ πολλὰ καὶ μεγάλα κατώρθωκας; τίς δὲ ἡ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν ἐρημία. *Saniuſ-*

PAVLL. LIB. XX. IVLIAN. LIB. VI. CELS. LIB. IIII.

QVi (b) teſtamentum

ne es ? aut vbi eſt excellens iſtud ingenium, quo tot tantaſque res adſequutus es ? quae eſt iſta amicorum cognatorumque ſolitudo ? Iſaeus *Orat. I.* quae eſt *de Cleonymi hereditate, p.* 365. Πῶς γὰρ ἂν εὐφρονῶν, ὦ ἄνδρες, κακῶς ποιεῖν ἡμᾶς ἠβουλήθη, τοὺς μηδὲν αὐτὸν ἠδικηκότας; *Quo pacto ergo mentis compos dici poſſet, iudices, qui nobis voluiſſet nocere, nobis inquam,* (cognatis) *nulla re ei moleſtis ?* Hoc ergo COLORE, ſeu, vt eleganter vocat Quinctil. *Inſt. orat. IV.* 2. hac *falſa expoſitione*, quam tueretur dicentis ingenium, vtebantur iureconſulti, vt eorum, qui proprium ſanguinem odiſſent, teſtamenta euerterent, atque inde demum nata eſt illa inofficioſi querela, quam praetor in edictum ſuum recepit, tamquam diuturno vſu probatam. Poſtremo quod ad ordinem attinet, eum facile praeſtamus. Sequutus enim hic titulus eſt ſuperiorem de iudiciis, quia de iudiciis PAVLLVS *lib.* XVIIII. *ad edictum*, de querela inofficioſi *lib.* XX. egit. Praeceſſit vero caput de hereditatis petitione, quia VLPIANVS iudicium de inofficioſo teſtamento *lib.* XIIII. alterum de hereditatis petitione *lib.* XV. eſt interpretatus. Verba edicti, qualia nos poſuimus, ipſa huius actionis natura atque indoles requirit. Vnde illa eodem fere modo expreſſit Guil. Ranchinus et alii.

(b) *Qui.*] Quum haec querela daretur ſub colore furoris ac dementiae, eam initio inſtituebant et ii, qui ob neceſſitudinem hereditatis ſpem conceperant, quamuis ipſis non deberetur portio legitima. Hinc teſtamenta materna tamquam inofficioſa accuſabant liberi, etiam antequam eos ad ſucceſſionem vocaret SC. Orphitianum. Plin. *Epiſt. V.* 1. Valer. Maxim. *VII.* 7. Schulting. *exercit. ſingul. ad illud Caput Valerii Max.* addita editioni Torrentianae. Id vero iure nouo aliter ſe habere, obſeruat VLPIAN. *lib. XIIII. ad edict. l.* 1. *D. de inoffic. teſtam.* Cognatos enim proprios, qui ſunt vltra fratrem, melius, ait, facturos, ſi ſe non vexent ſumtibus inanibus, quum obtinendi ſpem non habeant. Ceterum quod ad liberos attinet, teſtamentum paternum reſciſſuros, nihil

tum (c) INOFFICIOSVM DICERE volet (d), eo, quod ſe iniuſte exheredatum, praeteritumue, neque quartam partem (e) portionis ab inteſtato debitae ſibi relictam eſſe que-

nihil intereſt, poſtumi ſint, an viuo teſtatore nati, an vtero extracti. Si, cui ius ſuccedendi non eſt, hanc querelam inſtituit, non actori prodeſt victoria, ſed ei, qui ius ſuccedendi habet. Heredibus etiam ius eſt de inofficioſo queri, ſi iam bonorum poſſeſſionem agnouerit defunctus, vel querela ipſa ſit praeparata. VLPIAN. *Lib.* XIIII. *ad edict. l.* 6. D. *eod. tit.* An pater filii nomine, eoque inuito recte queratur? item an exheredatus, qui tamen hereditatem poſſidet, querelam per modum contradictionis recte moueat? denique an et impubes arrogatus ac poſtea exheredatus, quartam D. Pii hac querela conſequatur? diſquirit VLPIAN. *ibid. l.* 8. *pr.* §. 13. *et* 15. *D. eod. tit.*

(c) *Teſtamentum.*] Nec ideo ſubſiſtit teſtamentum, quod in eo princeps heres eſt inſtitutus. VLPIAN. *Lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 5. D. *eod. tit.* Semper enim boni Principes adſpernabantur illa morientium iudicia, quae pietatem laederent, et cum cognatorum iniuria eſſent coniuncta: §. 8. *Inſt. quib. mod. teſt. infirm.* ſecus ac Caligula, qui teſtamenta omnia, quibus ſibi nihil eſſet relictum, tamquam ingrata et inofficioſa reſcindebat. Sueton. *in Calig. cap.* 38. Praeterea et contra patris veterani teſtamentum querelae erat locus, non tamen ſi eſſet militare, et miles intra annum a miſſione deceſſiſſet. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 3. 4. D. *de inoffic. teſt.* iuncta *l.* 1. D. *de pecul. caſtrenſ.*

(d) INOFFICIOSVM DICERE.] Edictalia fuere haec verba, quae ex inſtituto interpretatur Marcellus *lib.* III. *Digeſt. l.* 3. D. *de inoffic. teſtam.* Attamen huic actioni locus non eſt, ſi quis litem ſimul dereliquerit, vel pater pupillariter ſubſtituerit filio, matre excluſa, vel ſi quis praeteritus exheredatusue teſtamentum agnouerit, cet. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 1. 5. 6. 7. 10. 11. 12. *D. de inoffic. teſtam.*

(e) *Quartam partem,* De quartae origine nos alibi. Recte enim Ian. a Coſta *ad princ. Inſt. de inoffic. teſtam.* Chifflet. *de legit. port. cap.* 3. *p.* 726. *tom. V. Theſaur. iur. ciuil.* Anton. Schulting. *Iurispr. vet. anteiuſtin. p.*381. oſtenderunt, eam vere eſſe ex lege Falcidia, eiuſque interpretatione.

queratur : illi eo nomine intra quinquennium querelam dabo. (f)

TIT.

tione. Nam et in quarta portionis ab inteſtato debitae conſtitit, et diſerte vocatur QVARTA FALCIDIA, tum a Paullo *Recept. Sent.* IIII. 5. 5. tum ab VLPIANO *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. *§.* 9. *et* 14. D. *eod. tit.* De modo computandi portionem legitimam idem agit VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 8. 9. *D. eod. l.* 42. *D. ad leg. Falcid.*

(f) *Querelam dabo.*] CONQVERI vel QVERI εὐφημίας ἕνεκα dicuntur, qui cum cognatis aliisque neceſſariis agunt. Voſſ. *Inſtit. Orat. l.* 6. 2. Ger. Noodt *Comment. ad Pand. p.* 148. Ant. Schulting. *ad Valer. Maxim. VII.* 7. *p.* 908. *ſequ.* De effectu huius querelae agit VLPIAN. *ibid. l.* 8. §. 14. *et* 16. *D. de inoffic. teſtam. l.* 4. *D. de his, quae vt indign. l.* 14. *D. de adpellat.* Poſſitne vna cum hac querela ſimul inſtitui iudicium de libertate, an illud potius differendum ſit, diſquirit idem VLPIAN. *ibid. l.* 7. *princ.* §. 1. 2. *D. de hered. petit.* eoque etiam pertinent fragmenta ex *eod. lib.* XIIII. *l.* 1. *D. de fideicomm. libert. et l.* 19. *D. de ſtatulib.* Ceterum mirum eſt, ne vnicum quidem ſupereſſe PAVLLI fragmentum, quod ad hunc titulum referri poſſet. Cuius rei non aliam video rationem, quam quod hic iuriſconſultus ſingulari libro de inofficioſo teſtamento hoc caput iuris exhauſerat, immo praeter illum ediderat etiam librum de *centumuiralibus iudiciis.* Ita enim legendum in inſcriptione *l.* 18. *l.* 23. *l.* 32. *D. de inoffic. teſtam.* non de *ſeptemuiralibus iudiciis*, vti Florentiae legitur, quamuis haec lectio adriſerit Cuiacio *Obſeru.* XIV. 14. Quod cum alii, tum accuratiſſime demonſtrauit Io. Frid. Gronou. *Obſ.* IIII. 2. Quum vero in centumuiralibus illis iudiciis vel maxime audirentur querelae de inofficioſis teſtamentis, vti docuit Ted. Siccama de *iudic. Centumuir. I.* 5. *et* 6. fieri non potuit, quin Paullus hanc materiam et in hoc libello accuratius exponeret. Quid ſi ergo vir occupatiſſimus praeteruectus ſit hoc edictum, lectoremque, vti fieri ſolet, ad haec opera ſua remiſerit ?

TIT. XXXII. (a)

DE HEREDITATIS PETITIONE.

(VLPIAN. LIB. XV.)

SI quis HEREDITATEM (b), quam ſibi obueniſſe dicat, petet (c), ei aduerſus eum, qui PRO HEREDE,

(a) TIT. XXXII.] De ordine iam ſupra diximus. Sententiam reſtituere non adeo difficile fuit, quia quinquaginta ſuperſunt fragmenta, quae ad eius interpretationem pertinent. Quin non infeliciter hoc edictum iam reſtituit Ger. Noodt *Comment. ad Pandect. p.* 175. qui etiam recte obſeruat, non ex edicto, ſed ex SCo, Hadriani temporibus facto, eſſe laciniam, quam nonnulli huic capiti adſuunt: ITEM SI QVID IN HEREDITATE DAMNI DATVM FACTVMVE ERIT, SIVE QVID EO NOMINE AVT ABERIT ALICVI, AVT AD EVM PERVENERIT, PRAESTETVR.

(b) HEREDITATEM.] Hac occaſione non modo HEREDITATEM definiuerunt edicti interpretes veluti IVLIAN. *Lib. VI. Digeſt. l.* 62. D. *de regul. iur.* CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l.* 24. *D. de verb. ſignif.* verum etiam quibus modis deferatur hereditas, explicarunt. Nimirum illa ad nos pertinet vel VETERE IVRE, vel NOVO. Vetere, veluti ex lege XII. tabularum, vel *ex teſtamento*; vel ab inteſtato: nouo, veluti ex SC. Tertulliano et Orphitiano, conſtitutionibus principum, cetera. CAI. *lib.* VI. *ad edict. prouinc. l.* 1. *l.* 3. *D. de hered. petit.* Deinde heres quis efficitur vel SVO NOMINE, ſi ipſe ſit inſtitutus, vel a LEGE ad hereditatem vocatur, vel PER ALIOS, veluti per liberos et ſeruos ſuos. VLPIAN. *lib.* XV. *ad edict. l.* 2. D. *eod. tit.* Per πρόληψιν hic monuit idem VLPIAN. *ibid. l.* 4. *D. vt leg. vel fideicomm. cauſ. caueat.* hereditatem petiturum ex fideicommiſſo, vel eamdem ex fideicommiſſo poſſidentem legatariis legatorum ſeruandorum cauſſa cauere debere, eoque non cauente, hos in poſſeſſionem eſſe mittendos.

(c) *Petet.*] Petit heres, cui vere delata eſt hereditas. Vtilem tamen hereditatis petitionem habet etiam is, qui hereditatem vel totam, vel pro parte a fiſco mercatus eſt. Sed et heres debitoris hereditatem petendo

DE, (d) PROVE POSSESSORE POSSIDEBIT (e), iudicium

tendo id, quod defunctus pignori dederat, conſequitur. IVLIAN. *lib. VI. Digeſtor. l.* 54. *pr.* §. 1. *D. de hered. petit.*

(d) PRO HEREDE.] Tenetur petitione hereditatis, qui vel ius vel rem hereditariam pro herede vel pro poſſeſſore poſſidet. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 9. *D. eod. tit.* Rem hereditariam diximus, et quidem etiam minimam. Qui enim ex aſſe, vel pro parte heres eſt, intendit quidem hereditatem ſuam eſſe, ſiue totam, ſiue pro parte: attamen id ei tantum reſtituitur officio iudicis, quod aduerſarius poſſidet. CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l.* 10. *D. eod. tit.* Ceterum PRO HEREDE POSSIDERE dicitur, qui ſe putat heredem eſſe. Sed et bonorum poſſeſſor pro herede poſſidere videtur. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 11. *pr. D. eod. tit.* Qui alteri hereditatem ex fideicommiſſo reſtituit, non tenetur, niſi dolo malo id fecerit. VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. 2. 3. *D. eod.* At tenetur emtor hereditatis, vel qui hereditatem reſtituit, retenta ſibi certa quantitate, vel certis fructibus. VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. 4. *vſque ad* 11. *D. eod. tit.* Praeterea petitur hereditas tantum ab eo, qui ſuo, non alieno, nomine poſſidet: VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. 12. *D. eod. tit.* niſi quis liti ſe offerat. CELS. *lib. IIII. Digeſt. l.* 45. *D. de heredit. petit.* Denique pro poſſeſſore habetur, qui dolo poſſidere deſiit, niſi poſſeſſor iudicium accipere paratus ſit. VLPIAN. *l.* 13. *l.* 14. *D. eod. tit.* De debitore hereditatis pluribus egerunt VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. 15. *l.* 16. *pr. D. de hered. petit.* PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 14. *D. eod.* CAI. *lib. VI. ad edict. prou. l.* 15. *D. eod. tit.* PAVLL. *ibid. l.* 2. *D. quor. bonor.* De iis denique, qui pretia rerum hereditariarum poſſident, negotia hereditaria geſſerunt, vi deiecti ſunt, deieceruntue, aliiſque, a quibus poſſit, vel non poſſit peti hereditas, diſſeruerunt VLPIANVS *lib. XV. ad edict. l.* 16. §. 1. *vſque ad* 7. *l.* 18. *princ.* §. 1. *D. de heredit. pet.* CAI. *ibid. l.* 17. *D. eod. et l.* 1. *D. pro emtor.*

(e) PRO POSSESSORE POSSIDEBIT.] *Pro poſſeſſore poſſidet*, qui interrogatus cur poſſideat, nihil habet, quod reſpondeat, niſi illud: poſſideo, quia poſſideo, nullamque adeo cauſſam poſſeſſionis dicere poteſt. Vnde et fur et raptor hereditatis petitione tenentur. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 11. §. 1. *l.* 13. *pr. D. eod.* Talem

cium dabo, vt reſtituatur. (f)

lem cauſſam reddit Paris apud Libanium, qui interrogatus, cur poſſideat Helenam, reſpondit: ὅτι ἔλαβον, *quia accepi*, itemque apud Plutarchum Philippus Macedo, qui de poſſeſſa Haloneſo interpellatus: ἔχω, inquit, ὅτι ἔχω, *habeo, quia habeo*. Grot. *Florum ſparſ. p.* 137. Poteſt vero quis omnibus titulis pro poſſeſſore poſſidere, veluti *pro emtore*, ſi e. g. a furioſo ſciens emerit, *pro dote*, ſi a minore XII. annis acceperit. Vlpian. *lib. XV. ad edict. l.* 13. *§.* 1. *D. de hered. petit.* Eam enim ante aetatis annum XII. iura vxoris non habuiſſe, nec proinde dotem conſtituere potuiſſe, oſtendimus *in Comment. ad Leg. Iul. et Pap. II.* 5. *pag.* 182. Item titulo *pro ſuo*, quem titulum ex inſtituto hic explicauit Vlpian. *lib. XV. ad edict. l.* 13. §. 8. *D. de hered. pet. l.* 126. *princ. D. de regul. iur.*

(f) *Reſtituatur.*] Hereditatis petitio olim vere erat iudicium in rem, in quod praeſtationes perſonales non veniebant. Ger. Noodtius *Comment. ad Pand. h. t. p.* 175. Poſtea illa tum ex edicto perpetuo, tum ex SCto vix biennio ante hoc edictum condito actionis mixtae naturam induit. Ex eo itaque tempore in hereditatis petitionem veniebant I. vniuerſae res hereditariae, tum iura, tum corpora: Vlpian. *lib. XV. ad edict. l.* 18. *§.* 2. *D. de hered. petit.* et ex his illa quoque, quorum periculum ad heredem pertinet, quamuis in defuncti bonis non fuerint, e. g. res ei oppignoratae, Pavll. *lib. XX. ad edict. l.* 19. *pr. D. eod. tit.* ſiquidem et pignoris perſequutio per ſe actionem in rem parit, Vlpian. *ibid. l.* 17. *D. de pignor.* nec non in quibus poſſeſſor retentionem habuit, non tamen ſeruitutes, Pavll. *lib. XX. ad edict. l.* 19. §. 2. 3. *D. de hered. pet.* quamuis ſi ipſa praedia ruſtica vel vrbana poſſeſſoris negligentia deteriora facta ſint, peti poſſit aeſtimatio, Ivlian. *lib. VI. Digeſt. l.* 54. §. 2. *D. eod. tit.* Deinde in hereditatis petitionem veniunt, II. quae hereditatis cavssa erant comparata, vti mancipia, pecora, item quae pecunia hereditaria hereditatis cauſſa emta. Quae enim ſui cauſſa emerat poſſeſſor, non ipſa petuntur, ſed eorum pretium. Vlpian. *ibid. l.* 20. *princ. D. eod. tit.* Quod adeo verum eſt, vt iniuriarum actionem habeat, qui ſeruum, quem pecunia quidem hereditaria, at ſui tamen cauſſa comparauit, diſtrahere volens, ab herede prohibetur. Vlpian. *ibid. l.* 24. *D. de iniur.* Sed pleraque haec, vti diximus, originem debent Senatuſconſulto, paullo ante edictum

 per-

perpetuum condito, quod integrum exſtat apud VLPIANVM *lib.* XV. *ad edict. l.* 20. *§. 6. D. de hered. petit.* Quum ergo in eo interpretando prolixiſſimi fuerint, quicumque ex veteribus edictum perpetuum iuſtis commentariis illuſtrarunt, et ego in ſcriniis meis reperiam diſſertatiunculam, in qua multis abhinc annis de hoc SCto quaedam in chartam conieceram, lectu omnino non indigna: putaui me gratiam initurum a lectore humaniſſimo, ſi facta digreſſione, potiora inde decerpta, hic exhiberem.

DE SENATVSCONSVLTO HADRIANI TEMPORIBVS FACTO, QVOD EXSTAT L. XX. *§. 6.* DIG. DE HEREDIT. PETIT.

EXCVRSVS.

Dies et Coſſ. quibus hoc SC. conditum.

I. SOllemne erat Romanis, ſcripturis Senatusconſultum, diem et Coſſ. eius anni, quo conditum illud fuerat, in principio ſtatim accurate exprimere, vt nec tempus, quo prodiiſſet, nec magiſtratus, qui ea de re ad Senatum retuliſſet, a poſteris ignoraretur. Obſeruatum id ſane in SCtis omnibus, quae integra ſuperſunt, quaeque mira diligentia collegit Briſſon. *de Form. lib. II. p.* 192. Neque ab eo more diſceſſum in SC. antiquiſſimo de bacchanalibus, quod e tabula aenea, a Iac. Gronouio, Raph. Fabretto et Io. Clerico editum pererudito commentario illuſtrauit V. A. Corn. van Bynkershoek *de relig. peregr. p.* 259. *ſequ.* Ita et SCti noſtri auctores: PRIDIE IDVS MARTIAS Q. IVLIVS BALBVS ET P. IVVENTIVS CELSVS TITIVS AVFIDIVS OENVS SEVERIANVS CONSVLES VERBA FECERVNT. Inde vero diſcimus, conditum eſſe hoc SC. anno V. C. 881. quippe cui anno licet conſules ab Euſebio dentur ΚΕΛΣΟΣ ΚΑΙ ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ, a Proſpero Aquitanico vero, Caſſiodoro et auctore faſtorum Oxonienſium apud Petr. Reland. *Faſt. p.* 799. CELSVS ET MARCELLINVS: SCto tamen noſtro plane ſuffragatur vetus marmor apud Gruter. *Inſcr. p.* 573. 2. quod 12. Kal. Mart.

Mart. eiuſdem anni praefert P. IVVENTIVM CELSVM, II. Q. IVLIVM BALBVM COS. At quum et Marcellus coſ. quem Euſebius Proſper Aquitanicus et Caſſiodorus Iuuentio collegam adiungunt, in vetuſto monumento repertus ſit ab Henr. Noriſio *Epoch. Syro-Maced. diſſ. V.* 3. *p.* 498. in eoque occurrant MARCELL. ET CELS. II. COS. oportet ſane Q. Iulium Balbum agnomen Marcelli vel Marcellini tuliſſe, vt adeo SC. hoc ſcriptum ſit prid. Id. Martias. *Q. Iulio Balbo Marcello* et *P. Iuuentio Celſo coſſ.*

An in eo coſſ. ordinariis iungantur ſuffecti?

II. Sed ne ſic quidem res in vado eſt. Quo enim pertinere dixeris tot alia nomina et cognomina, TITVS (vel, vti Florentiae legitur, TITIVS) AVFIDIVS, OENVS, (al. ARRIVS) SEVERIANVS? *Suffectos* hos eſſe, ſuſpicantur plerique, quamuis ne hi quidem in nominibus eorum genuinis ſatis conueniant. Onuphrius enim Panuinius eos vocat *T. Aufidium* et *Arrium Seuerianum*, alii *T. Aufidium* et *Hoenium Seuerianum*, alii *T. Aufidium* et *Ennium Sergianum*: Almeloueen *in Faſt. coſſ. p.* 86. *T. Aufidius Fronto* et *Arrius Seuerianus.* Immo Rupertus omnia illa cognomina vni tribuit T. Aufidio, et ſic nobis fingit hoc par conſulum: *T. Aufidium Hoenium Seuerianum* et *Neratium Marcellum.* Sed pleraque haec omni fundamento deſtitui, obſeruauit V. C. quo olim collega ſuauiſſimo vſus ſum, Petrus Weſſelingius *Obſeru. var. II.* 21. *p.* 233. Et ſane ſine exemplo eſt, in SCtis ſimul exprimi conſulum ordinariorum et ſuffectorum nomina: et in codice Florentino non *Titus* legitur, ſed *Titius*, quod non praenomen, ſed nomen eſt: Alciat. *Parerg. V.* 20. praeterea Panuinius, et qui eum ſequuti ſunt, non e vetuſtis monimentis eruerunt hoc par conſulum, ſed ex ipſo SC. noſtro, quod aliter explicari non poſſe exiſtimarunt, quam ſi ponamus, P. Iuuentium Celſum et Q. Iulium Balbum ordinarios. T. Aufidium et Oenum Seuerianum ſuffectos Coſſ. fuiſſe. At laudatus Weſſelingius oſtendit, nihil nos cogere, vt haec conſulum ſuffectorum nomina eſſe exiſtimemus: quum illo aeuo, quo SC. hoc prodiit, fere in mores iuiſſet, vt viri primarii ſex pluribuſque variarum gentium Romanarum cognominibus vterentur, eiuſque rei luculentiſſima exſtent apud Gruter. *Inſcr. pag.* 437. 1. *pag.* 375. *pag.* 433. 4. et paſſim alibi. Quare veroſimilius eſt, omnia haec

 fuiſſe

fuiſſe Iuuentii Celſi cognomina, ac proinde hoc SC. conditum eſſe PRIDIE IDVS MARTIAS Q. BALBO (Marcello,) et P. IVVENTIO CELSO, TITIO, AVFIDIO OENO SEVERIANO, COSS.

Libellus huic SC. praemiſſus.

III. Senatusconſulta tum fiebant non tam de ampliſſimi ordinis ſententia, quam ex voluntate principum, qui ideo, oratione praemiſſa, quid fieri vellent, Senatui ſignificabant. Vnde paſſim oratione principis cautum dicitur, quod SCto aliquo fuerat cautum. *l. 9. D. ad SC. Tertull. l. 4. C. de profeſſor. l. 2. D. de ſer. l. 1. D. ne de ſtatu def. l. 16. l. 60. l. 67. §. 3. D. de ritu nupt. l. 16. D. de ſponſ.* de quo more plura obſeruauit Barn. Briſſon. *Selecl. Antiqu. lib. I. cap. 16.* Idem etiam hic factum eſſe animaduertimus. Coſſ. enim tum VERBA FECERVNT DE HIS, QVAE IMP. CAESAR, D. TRAIANI, PARTHICI, FILIVS. D. NERVAE NEPOS, HADRIANVS AVG. PONT. MAX. P. P. V. NONAS MARTIAS, QVAE PROXIME FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS FVERAT, QVID FIERI PLACEAT: DE QVA RE ITA CENSVERVNT. Quae ad Hadriani titulum, qui in Pandectis noſtris corruptiſſimus eſt, pertinent, ea iam in commentario hoc ad Edicti prooemium occupauimus. LIBELLVS autem vocatur haec Hadriani oratio, fortaſſis, quod tum abeſſet Hadrianus. Solida enim ſatis videtur obſeruatio Iac. Gutherii *de Offic. dom. Aug. I. 30.* Imperatores praeſentes *orationibus*, abſentes *epiſtolis* vel *libellis* monuiſſe Senatum, quid fieri vellent. Ita enim ipſum Auguſtum feciſſe refert Sueton. *cap. 65. Abſens et* LIBELLO, *per quaeſtorem recitato, de filia notum ſenatui fecit.* Et de Tiberio teſtis eſt Dio Caſſ. *lib. LVIII. pag.* 627. eum libello, (quem ipſe vocat ἐπιςολὴν μακρὰν,) Capreis Romam miſſo de Seiani criminibus conqueſtum eſſe, eoque et illa Iuuenalis *ſat. X. v.* 71. pertinent:

Verboſa et grandis EPISTOLA *venit*.
A Capreis.

Vbi Scholiaſtes: *Multa ſuperflua ad populum Principes ſolent* SCRIBERE. Noriſius quidem Cardinalis *de Epoch. Syro-Maced. Diſſ. V.* 3. *pag.* 438. et Tillemont. *hiſtor. impp. tomo II. part. II. pag.* 403. ex hoc ipſo libello in ſenatu tum lecto, colligunt, Hadrianum ineunte illo anno adhuc Romae fuiſſe: ſed tantum abeſt, vt id inde

de probari poſſit, vt vel hoc teſtimonium ſufficere videatur, ad eius abſentiam demonſtrandum, niſi iam alii aliunde obſeruaſſent, Hadrianum eo tempore luſtraſſe Syriam et Arabiam. Conf. Ren. Bottereau. *Hadr. Legiſl. pag.* 17.

Ex eo libello quaedam fragmenta ſuperſunt.

IIII. Attamen quemadmodum Suetonius *Tiber. cap.* 65. epiſtolam illam Capreis Romam a Tiberio miſſam, *orationem* vocat, eaque vocabula et alios auctores frequenter vſurpaſſe promiſcue, Caſaubonus ad eum locum obſeruat: ita et libellum hunc Hadriani ORATIONEM non ſemel adpellitat PAVLLVS IC. *lib. XV. ad edict. l.* 22. *et l.* 40. *princ. D. de hered. petit.* Immo et verba quaedam ibidem ſeruauit ex hoc libello: et quidem *d. l.* 22. ſequentia: DISPICITE, PATRES CONSCRIPTI, NVMQVID SIT AEQVIVS, POSSESSOREM NON FACERE LVCRVM, ET PRETIVM, QVOD EX ALIENA RE PERCEPERIT, REDDERE, QVIA POTEST EXISTIMARI, IN LOCVM HEREDITARIAE REI VENDITAE PRETIVM EIVS SVCCESSISSE, ET QVODAMMODO IPSVM HEREDITARIVM FACTVM: *lege* vero 40. *pr. D. eod.* haec pauca: vt POST ACCEPTVM IVDICIVM ID ACTORI PRAESTETVR, QVOD HABITVRVS ESSET, SI EO TEMPORE, QVO PETIT, RESTITVTA ESSET HEREDITAS. Plura huius orationis fragmenta me deprehendere non memini. Vel ex his autem ſatis conſtat, tota illa oratione id egiſſe Hadrianum, vt Senatui huius nouae ſanctionis aequitatem verbis argumentiſque exquiſitiſſimis commendaret.

Occaſio SC. ex hereditate caduca Ruſtici. Quis ille Ruſticus?

V. Sed redeundum iam eſt ad ipſum SC. cuius occaſionem nobis verba, quae proxime ſequuntur, luculenter deſcribunt. Ait enim Senatus: QVVM ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI, QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMANT, HEREDITATEM DISTRAXERINT. Celeberrima iis temporibus fuit Ruſticorum familia, quae ſeuerioris philoſophiae laudem, tamquam gentilem quamdam poſſeſſionem quam diutiſſime retinuit. Eorum iuſtum ſtemma, quantum fieri potuit, confecit Thom. Reineſ. *epiſt. ad Rupert. XXXIIII. pag.* 216. quod hic paullo locupletius et nos exhibebimus:

L. Iv-

L. IVNIVS MAVRVS, Lar. Auguſt. Magiſter, apud Gruter. *Inſcript. pag.* 1068. 8.

IVNIVS MAVRICVS ſub initium principatus Veſpaſiani. Tacit. *Hiſtor. IIII.* 40.

Vxor II. POMPONIA GRATILLA vxor II. Aruleni Ruſtici, cui vidua nupſit. Relegata a Domitiano. Plin. *Epiſt. III.* 11.

Vxor I. N.

IVNIVS ARVLENVS RVSTICVS, philoſophus Stoicus, a Domitiano interemtus, Sueton. *Domitian. cap.* 10. Tacit. *Agricol. II.* Dio Caſſ. *lib. LXVII. pag.* 765. Plutarch. *de curioſ. pag.* 522. *Tom. II.*

IVNIVS MAVRICVS, exſul ſub Domitiano. Plin. *Epiſt. I.* 5. et 14. III. 22.

IVNIA ſoror = Vettius Bolanus, legionis ductor. Tacit. *Annal. XV.* 3. rexit Britanniam anno 821. Tacit. *Hiſt. II.* 65. *Agric. cap.* 8. *et* 16.

Aſſudius Curianus, Gratillae ex priore matrimonio filius, a matre exheredatus, Plinio herede inſtituto. Plin. *Epiſt. V.* 11.

Q. IVNIVS RVSTICVS, cui rhetorem quaerit patruus Iunius Mauricus. Plin. *Epiſt. II.* 15. Coſ. ann. 872.

Fratres quidam Iunii Ruſtici, quorum meminit Plin. *Epiſt. II.* 15. inter quos fortaſſis *Iunius Mauricianus*, ICtus, de quo infra §. 369.

Iunia virgo, cui Plinius maritum inuenit. Plin. *Epiſt. I.* 14. = Minucius Acilianus Brixienſis Trib. pleb. Praetor. et Senator. *Epiſt. I.* 14.

M. Vettius Ruſticus Bolanus coſ. anno 863. Gruter. *Inſcript. pag.* 128. 5. et 169. 7.

IVNIVS RVSTICVS, philoſophus Stoicus, Marci Antonini Imp. praeceptor, Iul. Capitol. *Marc. cap.* 2. et M. Antonin. *εἰς ἑαυτὸν lib. I. cap.* 7. Conſul ſuffectus anno 915. Gruter. *Inſcr. pag.* 181. 3. praefectus vrbi et amicus imperatorum vocatur a DD. fratribus. *l.* 1. *§.* 3. *D. de adpellat.* idem vt videtur, qui Iuſtinum Martyrem capitis damnauit. *Acta S. Iuſtini philoſophi et ſociorum eius*, apud Ruinart. *Act. mart. ſel. pag.* 58.

Iam

Iam ex hac tabula facile patet, non poſſe hic intelligi *Iunium Arúlenum Ruſticum*, qui iam Domitiani temporibus perierat. Sueton. *Domit. cap.* 10. nec *L. Iunium Ruſticum*, qui diu poſt SC. noſtrum ſuperfuit, et anno 914. conſul fuit: nec *Q. Iunium Ruſticum* vel *M. Vettium Ruſticum Bolanum*, qui filium reliquerunt, vt adeo vix adpareat, cur caducae factae ſint partes quaedam hereditatis, ab iis relictae. Ruſtici ſane, cuius in SCto fit mentio, PARTES CADVCAE FISCO PETEBANTVR, iſque non ſuos heredes reliquerat, ſed eos, QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMABANT, ac proinde hi eius hereditatem bona quidem fide poſſidebant, nec tamen heredes erant, vti verba illa interpretatur VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. *§.* 12. *D. de hered. petit.* Iam quum notum ſit, caduca non ceſſiſſe fiſco, ſi quis teſtamento facto deceſſiſſet, iſque liberos parentesue vſque ad tertium gradum heredes haberet, ſiue alios quoſcumque, qui heredes haberent, heredes inſtituiſſet: Vlpian. *tit.* 18. §. 1. Ruſticum illum, cuius SC. noſtrum meminit, non liberos alioſue legitimos heredes reliquiſſe oportet, quippe quibus ius fuiſſet capiendi caducas coheredum partes, ſed extraneos, quibus ſolis fiſcus portiones caducas praeripiebat. Qua de re ex inſtituto diximus *in Comment. ad leg. Iul. et Pap. III.* 3. *pag.* 385. *ſequ.* Id vero in neminem rectius quadrare dixeris, quam in IVNIVM MAVRICVM, cuius ſenectus in hanc aetatem incidit, quique liberos non videtur reliquiſſe, quamuis fratris Aruleni liberos, tamquam ſuos, diligeret, teſte Plinio *Epiſt. II. cap.* 18. Poteſt tamen et ex Aruleni Ruſtici filiis, quibus Plinius rhetorem quaerebat, aliquis ἄπαις et teſtatus obiiſſe, inſtitutis extraneis, ab iiſque fiſcus petiiſſe partes caducas, maxime, quum non ſatis certum ſit, ipſum Iunium Mauricum vel Ruſtici tuliſſe cognomen, vel vitam ad annum 881. produxiſſe.

Proprie hoc SC. ad caduca et vacantia pertinuit: an ad ſola?

VI. Quum itaque Ruſticus ille, quiſquis fuerit, condito teſtamento extraneos ſcripſiſſet heredes ac legatarios, ex iiſque quidam vel poſt mortem teſtatoris ante aditam hereditatem, vel ante exſiſtentem conditionem deceſſiſſent, vel ob caelibatum ſimilemue cauſſam tantum capere per leges non poſſent: (ex his enim cauſſis partes caducas factas eſſe nouimus ex Vlpiani *tit.* 17. et *l. vn.* §. 2. *C. de caduc. toll.*) et coheredes, antequam fiſcus illas portiones pe-

teret, pleraſque res hereditarias diſtraxiſſent, non ignari, ex iuris veteris principiis ab heredibus peti nihil poſſe, quod ipſi non poſſiderent: Hadrianus, ne huiuſmodi quid in fraudem legis caducariae in poſterum quoque fieret, ius illud antiquum hoc SC. duxit emendandum, ſanxitque prudenter, vt et, qui dolo poſſidere deſiiſſet, pro poſſeſſore haberetur, et pretium ex rerum hereditariarum venditione diſtractum in locum rerum ipſarum ſuccederet. Vtrumque enim primum hoc SCto inuectum eſſe, patet ex *l.* 27. §. 3. *l.* 20. *§.* 17. *D. de hered. petit.* Quamuis vero hoc SC. proprie pertineret ad bona caduca et vacantia, quae fiſco vel ciuitati petebantur: illud tamen poſtea et ad petitiones priuatorum, immo et ad omnes petitiones vniuerſitatis, veluti peculii caſtrenſis prolatum eſſe, monet VLPIAN. *ad edict. l.* 20. *§.* 7. *ſequ. D. eod.* Quare recte ICti duce ipſo Hadriano, inde formarunt regulam iuris: *pretium in vniuerſalibus ſuccedere in locum rei. l.* 22. *D. eod. l.* 18. *D. quod met. cauſſ. l.* 23. *D. de adim. legat.*

Primum SC. caput de vſuris pretii rerum hereditariarum venditarum non exigendis.

VII. Progredimur ad ipſam ſanctionem, cuius primum caput tale fuit: PLACERE REDACTAE EX PRETIO RERVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. *Redacta* dicitur pecunia, non modo quae iam exacta eſt, ſed et, quae exigi potuit, licet nondum exacta ſit. VLPIAN. *ibid. l.* 20. *§.* 15. *D. eod.* Huius vero vſuras hoc caſu ideo ab heredibus Ruſtici exigi vetat Senatus, quod, ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HEREDITATEM DISTRAXISSENT, adeoque nec in mora ſoluendi fuiſſent. Ceſſante autem mora, vſuras etiam in bonae fidei iudiciis peti non poſſe, expeditiſſimi iuris eſt. *l.* 32. *§.* 2. *D. de vſur.* Ac proinde aliter procul dubio eſſet pronunciandum, ſi, qui pro herede vel pro poſſeſſore poſſident, petita iam hereditate, res hereditarias diſtraherent. Tunc enim aut res ipſae cum fructibus in hoc iudicium veniunt, aut pretium eiuſque vſurae: vtrum nimirum petitor eligit, niſi forte vero ac iuſto pretio diſtractae ſint res ſteriles et tempore periturae. VLPIAN. *ibid. l.* 20. §. 16. *D. de hered. petit.* Ne ergo et malae fidei poſſeſſores res hereditarias quocumque tempore ſe impune alienare poſſe exiſtimarent:

rent: non ſine cauſſa addit Senatus: IDEMQVE IN SIMILIBVS CAVSSIS SERVANDVM: vt ſcirent omnes, tunc demum pecuniae ex rerum hereditariarum diſtractione redactae vſuras exigendas non eſſe, ſi CAVSSA eſſet per omnia illi heredum Ruſtici SIMILIS, puta ſi qui bona fide pro herede poſſident, hereditatem, nondum petitam diſtraxerint. Attamen poſtea et ad malae fidei poſſeſſores hoc SC. quodammodo produxit Seuerus Imp. in Epiſtola ad Celerem, cuius meminit VLPIAN. *ibid. l.* 20. §. 12. 13. 14. *D. eod.*

Caput ſecundum de pretio in locum rerum ſuccedente.

VIII. Sequitur alterum caput SC. de pretio in locum diſtractarum rerum hereditariarum in poſterum ſucceſſuro: ITEM PLACERE, A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA, QVAE AD EOS RERVM EX HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ETSI EAE ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT DEMINVTAEVE FVISSENT, RESTITVERE DEBERE. Qua ſanctione, ceu res ipſa docet, cauetur, vt pretia rerum hereditariarum diſtractarum petitori non minus, quam res ipſas reſtituere cogantur poſſeſſores, contra quos fuerit iudicatum. Vt vero ei iuri locus ſit, requiritur primo, vt ADVERSVS POSSESSORES IVDICATVM SIT: alias enim ea eſt poſſidentium praerogatiua, vt rem tamdiu iure retineant, quamdiu eam alter ſuam eſſe non probauerit. §. 4. *Inſt. de interdict.* Deinde redactam ex illis pretiis pecuniam ad poſſeſſores PERVENISSE oportet. *Perueniſſe* autem creditur, ſiue exegerit illam, ſiue nondum exegerit, quum habeat actionem venditi, quam qui habet, rem ipſam habere intelligitur. *l.* 15. *D. de reg. iur.* Attamen eo caſu ceſſa actione liberari hereditatis poſſeſſorem, aequiſſimum cenſet VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. §. 18. *D. de hered. pet.* Si quis vendiderit res hereditarias, iiſque ab alio euictis, pretium inde redactum emtori reſtituere coactus ſit, nihil reſtituit petitori, partim quod ad poſſeſſorem hereditatis nihil peruenit, partim quod res illae euictae non fuerunt hereditariae. Aliud ſi rem hereditariam ſibi venditam redhibuerit emtor. Tunc enim ipſam rem hereditariam poſſidet, et ipſam adeo, non eius pretium reſtituere cogitur. Quae omnia latius exſequitur VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. §. 17. *ſequ. de hered. pet.* Sed ſi quid ad heredem peruenit ex dolo defuncti, et heres in id, quan-

tum ad eum peruenit, conuenitur, ſufficit, ſi vel momento ad eum peruenerit. PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 127. *D. de reg. iur.* Diſquirit ea occaſione IVLIANVS *lib. VI. Digeſt. l.* 20. *§.* 18. D. *de hered. petit.* an reſtituere teneatur poſſeſſor id, quod indebite exegit? itemque an imputari debitori poſſit, quod indebite ſoluit? et vtrumque negat. Cuius deciſionis rationem reddere videtur PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 23. D. *de negot. geſt.*

Quid ſi res apud emtorem deperierint, deminutaeue ſint?

IX. Porro ad hoc ſecundum huius SC. caput obſeruandum eſt, Senatum, quod ad rerum hereditariarum diſtractarum pretium attinet, nihil intereſſe cenſuiſſe, ſiue res illae diſtractae exſtent apud emtorem, ſiue ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERIERINT, DEMINVTAEVE SINT. Vbi CAIVS *lib. VI. ad edict. prou. l.* 21. *D. de hered. petit.* DEPERDITVM *intelligi, quod in rerum natura eſſe deſierit:* DEMINVTVM, *quod vſucaptum eſſet, et ob id de hereditate exiiſſet.* Et huc referendum etiam fragmentum VLPIANI ex *libro* 15. *ad edict.* (ita enim legendum eſſe pro *libro V.* iam ſupra ad *tit.* 15. *litt. d.* monuimus,) *l.* 9. D. *de verb. ſignif.* vbi τῷ PERISSE etiam ſciſſum et fractum et vi raptum contineri dicitur. Siue vero *deperditum* aliquid, ſiue *deminutum ſit*: is, qui pro herede poſſidet acceptum, eius rei pretium reſtituere cogitur, et malae quidem ſidei poſſeſſor res ipſas reddere iubetur, vel ſi recuperare eas nequeat, tantum, in quantum in litem iuratum eſt: VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. *§.* 21. D. *de hered. petit.* bonae autem fidei poſſeſſor, in quantum factus eſt locupletior, adeo vt et poenam conuentionalem, quam emtor ob tardiorem ſolutionem praeſtitit, reſtituere cogatur: VLPIAN. *ibid. l.* 23. *D. eod.* non autem, ſi quid, quia vi deiectus eſt, vel quia ad iudicium non venit aduerſarius, poenae nomine eſt conſequutus. PAVLL. *ibid. l.* 24. D. *eod.* Similes caſus ad hanc partem edicti explicant VLPIANVS *lib. XV. ad edict. l.* 25. *pr. et* §. 1. et PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 22. *D. eod.*

Tertium SC. caput de iis, qui dolo poſſidere deſierint.

X. Tertium SC. caput ita ſe habet: ITEM (placere,) EOS, QVI BONA INVASISSENT, QVVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT,

SIDERENT,

SIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS, QVASI POSSIDERENT, EOS AVTEM, QVI IVSTAS CAVSSAS HABVISSENT, QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVNTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. Magnum ergo diſcrimen ſtatuit Senatus inter praedonem et bonae fidei poſſeſſorem, eo caſu, quo bona hereditaria non amplius exſtant. Illum ita deſcribit, QVOD BONA INVASERIT, QVAE SCIAT AD SE NON PERTINERE, adeoque iſti praedones ſunt, qui hereditatem inuaſerunt, quum ab initio nullam cauſſam haberent poſſidendi. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 25. §. 3. *D. de heredit. petit.* De caſu, ſi ab initio quidam poſſeſſionem ex iuſta cauſſa adeptus eſſet, poſtea vero conſcius, ad ſe nihil hereditatem pertinere, praedonio more verſari coepiſſet, nihil quidem dixerat Senatus: at VLPIANVS tamen parum referre putat, ab initio quis doloſe in hereditate verſatus ſit, an poſtea hoc facere coeperit? At magis intereſt, factum quis ſciuerit, an in iure errarit. Nam ſi putaſſet, recte factum teſtamentum, quum eſſet inutile, vel proximum ſe crediſſet agnatum, quum eum alius antecederet, praedo dici non poteſt, qui dolo caret, quamuis in iure erret. VLPIAN. *ibid. l.* 25. §. 5. *et* 6. *D. eod. tit.* Tales itaque praedones pro poſſeſſoribus habentur, ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT. Quod ideo adiectum, quod poſt litem conteſtatam, immo poſt controuerſiam motam omnes incipiunt malae fidei poſſeſſores eſſe, et quaſi praedones tenentur. VLPIAN. *ibid. l.* 25. §. 7. *D. eod. tit.* In malae fidei poſſeſſore autem et dolus praeteritus in petitionem hereditatis deducitur, immo et culpa. IDEM *ibid. l.* 25. §. 2. *D. eod. tit.*

Regulae huius ſenſus et origo.

XI. Itaque, qui praedo dolo malo fecit, quo minus poſſideat, ex SC. noſtro PERINDE CONDEMNANDVS EST, QVASI POSSIDERET, idque ſiue dolo poſſidere deſierit, ſiue dolo poſſeſſionem noluerit admittere: VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 25. §. 8. *D. eod. tit.* Ex quo loco etiam diſcimus, clauſulae huic locum eſſe, ſiue res adhuc exſtet, et ab alio poſſideatur, ſiue in totum non exſtet. Priore enim caſu et a poſſeſſore et ab eo, qui poſſidere dolo malo deſiit, hereditas peti poteſt, et ſi per multos ambulauerit poſſeſſio, omnes tenentur, et quidem non modo ad hereditatem, ſed et ad

 fructus.

fructus. Poſteriore caſu aduerſus vtrumque in litem iuratur. VLPIAN. *ibid. l.* 25. *§.* 8. 9. 10. *D. eod. tit.* En itaque originem regulae totius, a iureconſultis noſtris inculcatae: *Eum, qui dolo malo poſſidere deſiit, pro poſſeſſore habendum eſſe. l.* 131. *D. de regul. iur. l.* 150. *l.* 157. *D. eod. tit.* Non illa ſane vetus eſt, nec apud vllum veterum iuriſconſultorum, qui ante edictum conditum floruerunt, reperitur, ſed hoc ipſo SCto introducta, poſteaque interpretatione producta eſt ad pleraque alia iuris capita, veluti ad rei vindicationem, *l.* 17. *§.* 3. *D. de rei vindic.* ad actionem ad exhibendum, *l.* 9. *D. ad exhibend.* ad interdicta quorum bonorum, *l.* 1. *princ. D. quor. bonor.* quod legatorum, *l.* 1. *§.* 7. *D. quod legator.* de tabulis exhibendis, *l.* 3. *§.* 6. *D. de tabul. exhibend.* de liberis exhibendis, *l.* 1. *princ.* D. *de liber. exhib.* de precario, *l.* 2. D. *de precar.* ne quid in loco publico fiat: *l.* 2. *§.* 42. D. *ne quid in loc. publ.* denique ad actiones noxales, *l.* 12. D. *de noxal. act.* vbi ſemper qui dolo deſiit poſſidere, pro poſſidente damnatur. Omnia, inquam, haec ex SCto noſtro ſunt, nec mirum eſt, Iulianum, qui poſt hoc SC. edictum compoſuit, ad regulam illam pleraſque actiones, vbi aduerſus poſſeſſores agendum eſt, accommodaſſe. Viderunt hoc viri doctiſſimi, Iac. Raeuard. *ad l.* 131. *D. de reg. iur.* Ger. Noodtius *in Comment. ad Pand. p.* 135. et Schulting. in *πρώτ. tit. de alienat. iudic. mut. cauſſ. fact.* In alia omnia vero iuit doctiſſimus Gundling. *in πρώτ. ad eumd. tit.* §. 12. *p.* 391. ſed argumentis fiſus nimis dilutis, quam vt euidentiſſimo teſtimonio Paulli in *l.* 27. §. 3. *D. de rei vindic.* opponi poſſint.

Bonae fidei poſſeſſor non reſtituit fructus perceptos, niſi quibus eſt locupletior factus.

XII. Ita de praedonibus et malae fidei poſſeſſoribus ſanxerat Senatus: Quid vero de bona fide poſſidentibus? EOS, QVI IVSTAS CAVSSAS HABVISSENT, QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVMTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT, condemnandos cenſuit. In rei vindicatione bonae fidei poſſeſſor fructus perceptos ante litis conteſtationem omnes ſuos facit, *l.* 48. *D. de adquir. rer. domin.* adeo, vt nec de conſumtis teneatur, etiamſi ſit factus locupletior. *l.* 4. §. 2. *D. fin. regund. §.* 2. *Inſt. de offic. iudic.* At id non placuit Hadriano in hereditatis petitione, aequiuſque viſum eſt, poſſeſſorem non

facere

facere lucrum, *l.* 22. *D. de heredit. petit.* Quemcumque ergo ſumtum fecerint ex hereditate, vel ſi quid dilapidauerint, perdiderint, vel ſi inde lautius ſplendidiuſque vixerint, vel ſi dimidiam hereditatem conſumſerint, dum ſe re ſua abuti putant, nihil praeſtant: multoque minus, ſi quid alicui donauerint, quia eo non facti locupletiores, niſi forte ἀντίδωρα pretioſiora receperint. Quae omnia multis propoſitis caſibus explicant Vlpian. *lib. XV. ad edict. l.* 25. §. 11. *ſequ. l.* 27. *l.* 29. *l.* 31. *l.* 33. *l.* 37. *D. de hered. petit.* Pavll. *lib. XX. ad edict. l.* 26. *l.* 28. *l.* 30. *l.* 32. *l.* 34. *l.* 36. *l.* 38. *l.* 40. *D. eod. tit. l.* 4. *D. de except.* Cai. *lib. VI. ad edict. prouinc. l.* 35. *l.* 39. *l.* 41. *D. eod. tit.* Omnia enim haec excerpere, et taedioſum, et ab inſtituti ratione alienum eſſet futurum.

A quo tempore hereditas fiſco petita intelligatur?

XIII. Denique, quum petitae fiſco hereditatis mentio in SCto facta eſſet: ſubiungendum Senatus putauit hoc vltimum caput: PETITAM AVTEM FISCO HEREDITATEM EX EO TEMPORE EXSTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT QVISQVE, EAM A SE PETI, ID EST, QVVM PRIMVM AVT DENVNCIATVM ESSET EI, AVT LITTERIS VEL EDICTO EVOCATVS ESSET, CENSVERVNT. Quaeri enim poterat, a quo tempore hereditas fiſco peti videatur? Et reſpondet Senatus, EX EO TEMPORE QVO SCIERIT QVISQVE, EAM A SE PETI. Nam vbi ſcit: incipit malae fidei poſſeſſor eſſe. Vlpian. *lib.* XV. *ad edict. l.* 20. §. 11. *D. de heredit. petit.* Scire autem hoc poſſeſſor intelligitur, ex quo ei denunciatum eſt. Nam qua fronte quis ignorantiam praetenderet, qui vel litteris vel edicto euocatus eſt? Nec tamen id ita intelligendum, ac ſi is, cui denunciatum non eſt, bona fide poſſideat, ſi vel maxime ſciat, hereditatem fiſco deberi. Nam et ſic vſuras debet, quia malae fidei poſſeſſor eſſe incipit. Contra ſi denunciatum ſit, et tamen neſciat, velnti, quod non ipſi, ſed procuratori eius ſit denunciatum: haec denunciatio illi fraudi eſſe nequit, quia Senatus poſſeſſori denunciari voluit, niſi forte procurator illum ea de re fecerit certiorem. Ceterum a quo denunciatum ſit, nihil intereſt, quia ea de re nihil omnino ſenatuſconſulto cautum eſt. Vlpian. *lib.* XV. *ad edict. l.* 20. §. 11. *D. de hered. petit.*

Con-

Concluſio diſſertationis.

XIIII. Et haec quidem ſunt, quae ad illuſtrandum hoc SC. longe celeberrimum pertinere viſa ſunt: quaeque vel ideo praetermittenda non duximus, quod eius vſus quam latiſſime patet, et iuriſconſulti noſtri, qui edictum interpretati ſunt, illi plus fere chartae, quam ipſi edicto de hereditatis petitione impenderunt. At ne longius euagari videamur, iam e diuerticulo in viam redimus.

TIT. XXXIII. (a)

SI PARS HEREDITATIS PETATVR.

SI PARS HEREDITATIS PETITVR (b), ei, qui eam partem ſuam eſſe dicet, aduerſus eum, qui pro herede proue poſſeſſore poſſidebit, iudicium dabo (c), vt ea pro indiuiſo reſtituatur.

§. I.

(a) TIT. XXXIII.] Eumdem hic fuiſſe edicti, qui pandectarum, ordinem, certiſſimum eſt ex loco VLPIAN. *lib. XV.* (ita reſcribendum eſſe pro *lib. V. ad tit.* 15. *ſub litt. d.* monuimus,) *ad edict. l.* 1. *D. ſi pars hered. pet. Poſt actionem, quam proponit Praetor ei, qui ad ſe ſolum hereditatem pertinere contendit*, CONSEQVENS FVIT *et ei proponere, qui partem hereditatis petit.* Nec exiſtimandum eſt, vno titulo generali, ſicuti reſtitutiones in integrum, omnia haec hereditatis petitionis genera complexum eſſe Praetorem. Id enim ſi factum eſſet, vix crediderim, VLPIANVM a titulo de fideicommiſſaria hereditatis petitione nouum Commentariorum librum auſpicari voluiſſe.

(b) PETITVR.] Edictalia haec verba in rubrica ſeruaſſe Tribonianum, recte obſeruauit Gerard. Noodtius *in Comment. ad Pandect. h. t. p.* 188. cui et ipſum edictum nos maximam partem debere non diffitemur.

(c) *Iudicium dabo.*] Qui hereditatem eiuſue partem petit, is non ex eo metitur, quod poſſeſſor occupauit, ſed ex ſuo iure, et ideo, ſiue ex aſſe heres ſit, totam hereditatem petit, licet tu vnam rem poſſideas. Quod fuſius

§. I. Quandoque et incerta pars petetur (d), cauſſa cognita iudicium dabo.

TIT. XXXIIII. (a)

DE POSSESSORIA HEREDITATIS PETITIONE.

Cui

ſius interpretantur, variiſque caſibus illuſtrant VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 1. *§.* 1. 2. 3. 4. *D. ſi pars hered.* et CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l.* 2. *D. eod. tit.*

(d) *Incerta pars petetur.*] Fundamentum huius clauſulae habes apud VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 1. §. *vlt. D. ſi pars hered. pet.* vbi *Praetorem interdum et incertae partis hereditatis petitionem indulgere, idoneis cauſſis interuenientibus*, monet. Et eo pertinet belliſſimus caſus de tergeminia in *l.* 3. *D. eod. tit.* VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 4. *D. eod. tit.* Alia huiuſmodi exempla geminorum, tergeminorum, pluriumque ſimul editorum paſſim occurrere apud Ariſtotel. *Hiſtor. animal. VII.* 4. Phlegont. Trall. et Antigon. *de Mirabil. II.* 9. *Noct. Attic. X.* 2. Tertullian. *de anima cap.* 6. iam obſeruauit Grot. *in flor. ſparſ. p.* 138. Nos hic addimus Plin. *Hiſt. natur. lib. VI.* Strabon. *lib. XV. l.* 3. *D. de reb. dub. l.* 36. *D. de ſolution.* ſimulque obſeruamus, non ſatis conuenire inter Paullum et reliquos. Ille enim mulierem quinquies quaternos enixam eſſe in Peloponneſo, Plinius, eamdem quater quinos peperiſſe ſcribit. Non mirum autem tergeminorum etiam naſcendorum curam fuiſſe Romanis, quibus Horatiorum tergeminorum virtus imperium ſeruauerat. In horum ſane memoriam priuilegium dederant tergeminis, vt ex publico alerentur. Dionyſ. Halicarn. *lib. III. Antiquit. Rom. p.* 215. adeoque eorumdem procul dubio virtuti iſti dederunt, vt nondum natis partes hereditatis paternae ſeponerentur. Sed haec hactenus. Illud quoque hic non praetermittendum, quod ex Iuliano hic monet VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 3. *D. de except. rei iudic.* exceptionem hanc obſtare, quoties eadem quaeſtio inter eaſdem perſonas reuocetur, ac proinde, ſi rebus ſingulis petitis hereditatem quis petat, vel contra, eum hac exceptione eſſe eſſe ſubmouendum.

(a) TIT. XXXIIII.] De huius quoque tituli genuino loco dubitare nos non patitur VLPIAN. *lib.* XV.

CVi ex edicto meo bonorom poſſeſſio data erit, illi, ſi eam ſuam eſſe petet, aduerſus eum, qui pro herede proue poſſeſſore poſſidebit, iudicium dabo, vt reſtituatur. (b)

TIT. XXXV. (a)

DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIONE.

(VLPIAN. LIB. XVI.)

SI hereditatem petet is, cui ex Senatuſconſulto (b) ea reſtituta erit (c), aduerſus eum, qui pro herede proue poſſeſſore

XV. ad edict. l. 1. D. de poſſeſſ. hered. petit. vbi ſimilis tranſitio: *Ordinarium fuit, poſt ciuiles actiones, heredibus propoſitas, rationem habere praetorem etiam eorum, quibus bonorum poſſeſſio data eſt.* Edictum ipſum iam ante nos feliciter reſtituit Gerard. Noodt *in Comment. ad Pandect. h. t.*

(b) *Reſtituatur.*] Per hanc hereditatis petitionem tantumdem conſequitur bonorum poſſeſſor, quantum ſuperioribus actionibus ciuilibus conſequi poteſt. CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l. 2. D. de poſſeſſ. hered. pet.*

(a) TIT. XXXV.] Ordinem et hic facile praeſtabimus. VLPIANVS enim hic non modo librum Commentariorum XVI. auſpicatus eſt, ſed et in *l. 1. D. h. t.* hac tranſitione vtitur: *Ex ordine occurrit actio, quae proponitur his, quibus reſtituta eſt hereditas.*

(b) *Senatuſconſulto.*] Trebelliano, temporibus Neronianis condito. *Nam quiſquis ſuſcepit reſtitutam hereditatem ex SC. ex quo actiones tranſeunt, fideicommiſſaria hereditatis petitione vti poterit,* inquit VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l. 1. D. de fideic. her. pet.* Quamuis enim alioquin heres fiduciarius iure ciuili, et poſt reſtitutam hereditatem, heres maneat: SC. tamen id temperatum eſt, *neque ambigitur Senatum ius facere poſſe.* VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l. 9. D. de legib.*

(c) *Reſtituta erit.*] Non intereſt, mihi quis rogatus ſit reſtituere, an ei, cui heres exſtitit, cuiue bonorum poſſeſſor ſim, vel alius ſucceſſor. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l. 3. princ. D. de fideic. hered. pet.* Intelligitur autem reſtitutio non re, ſed verbis, vel per epiſtolam facta, dum ea rite,

poſſeſſore poſſidebit (d), iudicium dabo, vt reſtituatur. (e)

Tit. XXXVI. (a)

DE REI VINDICATIONE.

(Pavll. lib. XXI. Cai. lib. VII. Ivlian. lib. VII. Cels. lib. V.)

Si quis (b) rem (c), tamquam ſuam iure domi-

te, et, ſi pupillus reſtituat, cum tutorum auctoritate facta ſit. Vlpian. *ibid. l.* 37. *D. ad SC. Trebellian.* De qua rite facienda reſtitutione, tranſlatiſque hoc modo actionibus agunt etiam Vlpian. *ibid. l.* 39. *D. eod. tit.* et Pavll. *lib. XX. ad edict. l.* 38. *l.* 40. *l.* 42. *D. eod. tit.* Ceterum facta reſtitutione eae actiones transferuntur, quae transeunt ad heredes et in heredes competunt. Vlpian. *ibid. l.* 3. §. 2. *D. de fideicomm. hered. petit.*

(d) *Poſſidebit.*] Hanc enim actionem ſciendum eſt, aduerſus eum, qui hereditatem reſtituit, non competere. Vlpian. *lib. XVI. ad edict. l.* 3. §. 1. *D. eod. tit.*

(e) *Reſtituatur.*) Itaque haec actio eadem recipit, quae hereditatis petitio ciuilis. Pavll. *lib. XX. ad edict. l.* 2. *D. de fideicommiſſ. hered. petit.*

(a) Tit. xxxvi.] Ordinem hic quoque eumdem, ac in pandectis obſeruatum eſſe, luculenter probatur teſtimonio Vlpiani *lib. XVI. ad edict. l.* 1. *princ. D. de rei vindic. Poſt actiones, quae de vniuerſitate propoſitae ſunt, ſubiicitur* ACTIO *ſingularum rerum petitionis.* Quae ſingularum rerum petitionis actio non alia eſt, quam REI VINDICATIO. Ipſum edictum periit. At quum ſuperſint fragmenta veterum interpretum vltra quadraginta; non adeo difficile fuerit, illud reſtituere. Et iam occupauit hanc operam Ger. Noodt *in Comment. ad Pandect. h. t. pag.* 190. quem in pleriſque ſequimur.

(b) *Si quis.*] Patet haec actio omnibus, qui rem tamquam ſuam vindicare cupiunt. Enimuero quum paullo difficilior plerumque ſit dominii probatio; vtiliſſima eſt admonitio Caii *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 24. *D. de rei vind. eum, qui deſtinarit rem petere, animaduertere debere, an aliquo interdicto nanciſci poſſit poſſeſſionem, quia commodius ſit poſſidere, et aduerſarium ad onera petitoris compellere, quam alio poſſidente petere.*

(c) *Rem.*] Non intereſt, *mo-*

bilis ſit res an *immobilis*, et illa quidem *animata* an *inanimata*, dum ſit *corporalis*, et in dominio noſtro conſtituta. *Incorporales* enim, quae nec traditionem nec vſucapionem, adeoque nec dominium admittunt, hac actione peti non poſſe, facile intelligitur. CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 43. §. 1. *D. de adquir. rer. domin.* Hinc LIBER HOMO, in poteſtate noſtra conſtitutus, actionibus quidem praeiudicialibus potius, aut interdicto, aut cognitione praetoris petendus eſt, quam vindicandus: attamen et vindicari poteſt adiecta cauſſa EX IVRE QVIRITIVM. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 1. §. 1. 2. *D. de rei vindic.* Nimirum quum patria poteſtas nihil aliud fuerit, quam dominium iuris Quiritium. Bynkersh. *de iur. occid. lib. cap.* 1. *pag.* 145. et hinc recte Lactant. *diuin. Inſtit. lib. IIII. cap.* 3. *dominum eumdem eſſe* adfirmat, *ac patrem; idque etiam iuris ciuilis rationem demonſtrare:* conſequens erat, vt, quemadmodum *pater habebat liberorum auctoramentum*, teſte Seruio *ad Virgil. Aeneid. XI. v.* 558. eosque tamquam res mancipi mancipare atque abalienare poterat: Cai. *Inſt. lib. I. cap.* 6. §. 3. ita eidem et vindicare eoſdem liceret, et quidem ex IVRE QVIRITIVM, quia nulli erant alii homines, qui tali in liberos poteſtate vtebantur; qua Romani vel Quirites vtebantur. §. 2. *Inſt. de patr. poteſt.* Deinde non modo res ſingulae vindicantur, ſed et VNIVERSITATES, non tamen *iuris*, ſed *rerum*, veluti grex, armentum, equitium, licet ſingula capita noſtra non ſint, dum maior pars ad nos pertineat. VLPIAN. *lib. XXI. ad edict. l.* 1. §. 3. *et l.* 3. *D. de rei vindic.* PAVLL. *lib. XVI. ad edict. l.* 2. *D. eod. tit.* Contra et ACCESSORIA rerum ſeparatim vindicantur, veluti armamenta nauis et ſcapha. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 1. *D. eod. tit.* MASSA ex diuerſorum dominorum rebus ita CONFVSA COMMIXTAQVE, vt deduci et ſeparari nequeant materiae, pro rata vindicantur a ſingulis dominis. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *l.* 5. *princ. et* §. 1. *D. de rei vindic.* quamuis et communi diuidundo, et furti, et ad exhibendum hoc caſu recte agatur. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 4. *D. eod. tit.* Ita et dominus equae, quam alterius equus impraegnauit, recte EQVVLVM vindicat, et dominus fundi ARBOREM alienam, quae in fundo ſuo radices egit, quum contra, ſi ea nondum coaluit, a domino recte vindicetur. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 2. *D. eod. tit.* Vindicare etiam quis poteſt FVNDVM, eumque totum, quamuis alter in eo

vſum-

dominii (d) vindicabit, neque ea res arbitrio iudicis reſtituetur,

vſumfructum habeat, quia vſusfructus non dominii pars eſt, ſed ſeruitutis, nec falſo dicitur meum eſſe, cuius nec vlla pars dici poteſt alterius eſſe. Ita cum Ivliano Pavllvs *lib. XXI. ad edict. l. 25. princ. D. de verb. ſignif.* qui et ſequente §. de parte diſputat, vtrum eius adpellatione res pro indiuiſo an pro diuiſo ſignificetur. Prius Q. Mucio Scaeuolae videbatur: at Seruius Sulpicius eo vocabulo vtrumque ſignificari ſtatuebat, quem et Pavllvs ſequitur. Tam ſubtiliter hic vindicantur veteres, mereturque de quaeſtione, an vſusfructus ſit pars dominii, legi Ger. Noodtius *de Vſufructu lib. I. cap. 2. pag. 389. tom. I. Op.* de controuerſia vero illa inter Mucium et Seruium Franc. Balduinus *in Iuriſprud. Mucian. pag. 244. ſequ.* Vtrum plures agentes rem coniunctim, an diſiunctim vindicent, ex verbis actorum iudicandum eſt. Oratio tamen, quae neque coniunctionem neque diſiunctionem habet, ex mente pronunciantis vel pro coniuncta, vel pro diſiuncta accipitur. Pavll. *ibid. l. 28. §. 1. D. de verb. ſignific.* Denique Cai. *lib. VII. ad edict. prou. l. 40. D. de rei vindic.* hic recte monet; mulierem, quae intercedens fundum pignori dederit, eum, quamuis a creditore diſtractum, actione in rem recte petere, quia nullum pignus creditor vendidiſſe cenſeatur.

(d) *Iure dominii.*] Haec in rem actio competit ei, qui aut *iure gentium* aut *iure ciuili* dominium adquiſiuit. Quumque adquiri illud non poſſit in rebus, quarum non eſt commercium: conſequens eſt, vt loca ſacra et religioſa, tamquam noſtra, vindicari non magis poſſint, Pavll. *lib. XXI. ad edict. l. 23. princ. §. 1. D. de rei vindic.* quam littora et viae publicae, niſi ſimul vendita. Pavll. *ibid. l. 51. D. de contrah. emt.* Recte contra vindicamus non modo, quae per occvpationem adquiſiuimus, et adhuc retinemus in dominio; verum etiam per modum accessionis ius vindicandi conſequimur in brachio vel pede alieno ſtatuae noſtrae *adiuncto*, in *ſcriptura*, *pictura* chartae tabulaeque noſtrae illita, (quamuis quod ad poſteriorem attinet, ob artis praeſtantiam rem mutauerit Iuſtinianus Imp. §. 34. *Inſt. de rer. diuiſ.*) item in *adferruminatis*, non tamen in

tuetur (e), aduerſus illum, qui eam poſſidere dicetur (f), iudicium

in *ariete*, qui ſe gregi noſtro adiunxit, nec in *tigno iuncto*. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 23. §. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *D. de rei vindic.* Sed et per TRADITIONEM ius vindicandi conſequimur, ſiue ab ipſo domino, ſiue ab eius procuratore facta ſit. Non tamen rei dominicae dominium transfert Procurator Caeſaris, niſi negotium Caeſaris gerens conſenſu ipſius tradat. Qua de re ex inſtituto VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 1. *D. de offic. procur. Caeſar.* quemadmodum, licet Procurator Caeſaris in venditione duplum vel triplum pro euictione promiſerit: fiſcus tamen tantum ſimplum praeſtat. Contra ſi ab eo, cui res fiſci diſtrahendi ius eſt, diſtractum quid fuit, res illa, pretio ſoluto, ſtatim fit emtoris. VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. de iur. fiſc.* In priuatis diſpiciendum eſt, an domini ſint, an alienandi ius habeant, ſiquidem tunc nec dominium, nec ius vindicandi traditione transferre poſſunt. Hinc nec eos, quibus bonis a praetore interdictum eſt, traditione quidquam transferre, nec curatores furioſorum, ſi horum res, tamquam ſuas, tradiderint, quamuis res ſuas, tamquam furioſi tradere eos poſſe, non dubitetur. VLP. *lib. XVI. ad edict. l.* 10. *D. de curat. furioſ.* Quomodo et per ſeruos proprios et communes, immo et homines bona fide poſſeſſos, denique ſeruos fructuarios eorumque vicarios adquiratur, diſquirit CAIVS *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 43. *pr. et* §. 2. *et l.* 45. *D. de adquir. rer. domin.*

(e) *Reſtituetur.*] Exigit hanc formulam ipſa negotii natura. Eſt enim rei vindicatio actio arbitraria, adeoque ad officium iudicis pertinet, iubere reſtitui, et poſſeſſore nolente eum condemnare ſimul in fructus pro qualitate poſſeſſionis. §. 2. *Inſt. de offic. iudic.* PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 35. §. 1. *D. de rei vindic.* Add. Ger. Noodtius *in Comment. ad Pandect. h. t. pag.* 195.

(f) *Poſſidere dicetur.*] Qui petitorio iudicio vtitur, ne fruſtra experiatur, prius requirere debet, vtrum is, quocum inſtituturus eſt actionem, poſſeſſor ſit, doloue poſſidere deſierit. CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 36. *princ. D. de rei vindic.* Quo fine in rebus mobilibus prodita eſt actio ad exhibendum: vnde, quid EXHIBERE ſit, ad hunc locum docet PAVLL.

iudicium dabo. (g)

§. I.

Pavll. *lib.* XXI. *ad edict.* *l.* 2. *D. ad exhibend.* Tenetur ergo primum possessor, ex quacumque cauſſa poſſideat, dummodo habeat facultatem reſtituendi. Vlpian. *lib. XVI. ad edict.* *l.* 9. *D. de rei vindic.* et tempore litis conteſtatae poſſideat. Pavll. *lib.* XXI. *ad edict.* *l.* 27. §. 1. *D. eod. tit.* Nec intereſt, ſiue per ſe, ſiue per filium, ſeruumue quis poſſideat, quamuis his abſentibus ſine culpa patris vel domini tempus dandum, vel cauendum ſit de reſtitutione. Pavll. *ibid.* *l.* 27. §. 4. *D. h. t.* Quid vero ſi res mobilis petatur, eaque non praeſens ſit, cuiusnam illa ſumtibus erit reſtituenda. De eo caſu diſputant Pavll. *lib.* XXI. *ad edict.* *l.* 10. *l.* 12. *D. eod.* et Vlpian. *lib.* XVI. *ad edict.* *l.* 11. *D. eod.* Deinde et, qui dolo possidere desiit, hac in rem actione conuenitur, Pavll. *ibid.* *l.* 27. §. 3. *D. h. t.* Quum vero dolo quis poſſidere deſinat per alienationem: quid alienatio ſit, ad hunc locum exponit Pavll. *lib.* XXI. (ita enim Florentiae legitur,) *ad edict.* *l.* 28. *princ. D. de verbor. ſignif.* Denique et illum pro poſſeſſore haberi, qui se liti obtvlit, docet idem Pavll. *lib.* XXI. *ad edict.* *l.* 27. *princ. D. eod. tit.*

(g) *Iudicium dabo.*] Puta rei vindicationem, quae datur ad rem reſtituendam cum omni cavssa. Vlpian. *lib.* XVI. *ad edict.* *l.* 13. *l.* 15. *l.* 17. *l.* 19. Pavll. *lib.* XXI. *ad edict.* *l.* 14. *l.* 16. *l.* 27. §. 1. *D. de rei vindic.* Reſtituendae etiam accessiones et frvctvs, et a bonae quidem fidei poſſeſſore tantum exſtantes, a malae fidei poſſeſſore non modo conſumti, ſed et percipiendi. Vlpian. *ibid.* *l.* 17. *D. h. t.* Cai. *lib.* VII. *ad edict. prouinc.* *l.* 20. *l.* 30. *l.* 36. *D. eod. tit.* Pavll. *lib.* XXI. *ad edict.* *l.* 31. *l.* 33. *D. eod. tit.* Non tamen pro malae fidei poſſeſſore habetur, qui in ſolutum accepit: *quia nihil* dolo *facit creditor, qui ſuum recipit.* Pavll. *lib.* XXI. *ad edict.* *l.* 129. *princ. D. de regul. iur.* Aliquando et cvlpa praeſtanda, de qua prolixe Pavll. *ibid.* *l.* 21. *D. de rei vind.* Vlpian. *lib.* XVI. *ad edict.* *l.* 22. *D. eod.* Cai. *lib.* VII. *ad edict. prouinc.* *l.* 36. §. 1. *D. de rei vindic.* Contra et poſſeſſori impensas in rem factas repetere licet. Qua in re quid iuris ſit, diſquirunt Pavll. *lib.* XXI. *ad edict.* *l.* 27. §. 5. *D.* eod.

§. I. Superficiario etiam, CAVSSA COGNITA, IN REM ACTIONEM DABO. (h)

TIT. XXXVII.

DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE. (a)

SI QVI BONA FIDE EMIT (b), VEL ID, QVOD TRADITVM,

eod. tit. et CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l. 28. D. eod. tit.* Sed haec omnia ita intelligenda ſunt, ſi ad rem reſtituendam condemnatur poſſeſſor. Alias enim, quando cauſſa principalis non conſiſtit, nec ea quidem, quae ſequuntur locum habent. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l. 129. §. 1. D. de regul. iur.*

(h) IN REM ACTIONEM DABO.] Fuiſſe haec in edicto, quia haec verba τυπικὰ adhibuiſſe Praetorem, colligo ex VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l. 73. §. 1.* iuncta *l. 75. D. de rei vindic.* vbi iuriſconſultus: *Superficiario*, inquit, *Praetor cauſſa cognita, in rem actionem pollicetur.* Ad quae verba PAVLLVS *lib.* XXI. *ad edict. l. 74. D. eod. tit.* explicat, quis dicatur SVPERFICIARIVS, nempe *qui in alieno ſolo ſuperficiem ita habet, vt certam penſionem praeſtet.*

(a) DE PVBLICIANA.] De Publiciana in rem actione iiſdem libris adhuc agunt VLPIANVS, PAVLLVS et reliqui interpretes, quibus de rei vindicatione egerant, vt dubitari nequeat, quin edicti ordinem religioſe hic ſeruarint Pandectarum conditores. Ipſa edicti verba debemus VLPIANO *lib.* XVI. *ad edict. l. 1. princ. D. de Public. in rem act.* ſed non ſatis integra. Nam in *l. 7. D. eod. tit.* explicantur etiam verba edictalia: QVI BONA FIDE EMIT, quae in illa edicti formula non occurrunt. Itaque ſupplendum illud fuit, eo modo, qui iam placuit Ger. Noodt *Comment. ad Pandect. pag.* 202.

(b) BONA FIDE EMIT.] Non enim omnis emtio prodeſt, vt Publiciana quis vti poſſit, ſed ea demum, quae bonam fidem habet, quamuis venditor in dolo verſetur. Contra et ſucceſſori prodeſt bona fides emtoris, licet is dolo fecerit. Si ſeruus emerit, eius dolus erit ſpectandus, non domini. Reſpicitur autem ad tempus emtionis, vt nec quod ante emtionem, nec quod

DITVM (c) EX IVSTA CAVSSA (d) NON A DOMINO.

quod poſt eam dolo malo factum, obſit. Neç tamen ſola bona fides prodeſt, ſed accedere oportet traditionem. Haec vberrime VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 7. §. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. *D. de Public. in rem act.*

(c) TRADITVM.] In *l.* 1. *princ. D. h. t.* legitur: TRADITVR, quod exemplo *oritur*, pro *ortus*, nec non enallage temporum tuetur Gerard. Noodtius *ibid. pag.* 202. Sed concinnior multo eſt lectio Hotomani et Anton. Fabri, quam ſequuti ſumus. Traditionis autem mentionem facit Praetor, quia quamuis multae ſint iuris partes, quibus quis dominium ſine traditione nanciſcitur, veluti legatum, VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. de Public. in rem act.* et aliae cauſſae pleraeque: IDEM *ibid. l.* 3. *princ. D. eod. tit.* traditionem tamen factam eſſe oportet, vt Publicianae locus ſit. Non tamen intereſt, pretium ab emtore ſolutum ſit, nec ne, quia de hoc nihil expreſſerat praetor, atque inde coniectura capi poſſe videbatur, nec id eum requirere. CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 8. *D. de Public. in rem act.* Nec deinde intereſt, emtori res ſit tradita, an eius heredi, breui manu, an alio modo. Quando duobus res tradita ab eodem venditore, prioris emtoris; ſin a diuerſis venditoribus, poſſidentis cauſſa potior eſt. VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 9. *princ.* §. 1. 2. 3. 4. *D. eod. tit.*

(d) EX IVSTA CAVSSA.] Tertium hoc requiſitum eſt. Nam qui iuſtam traditionis cauſſam habet, vtitur Publiciana. Tales iuſtae cauſſae praeter bona fide emtionem ſunt dotis datio, traditio ex cauſſa iudicati, VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 1. *D. eod. tit.* noxae deditio, VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. eod. tit.* adiudicatio, donatio, aliaeue cauſſae lucratiuae, item permutatio et ſimiles. VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 7. *princ.* §. 1. *vſque ad* §. 5. *D. eod. tit.* Quaecumque enim ſunt rerum adquirendarum iuſtae cauſſae, ex iis datur haec in rem actio. Non autem prodeſt poſſeſſio iniuſta, et cui habilis ad transferendum dominium titulus non accedit. Vnde facile intelligitur, an qui a mandatario, vel a pupillo emit, hanc actionem habeat? Vid. CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 13. *D. eod. tit.* VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 14. *D. eod.* Iuſtam autem cauſſam

NO (e), ET NONDVM VSVCAPTVM (f) PETET (g), niſi ea arbitrio iudicis reſtituatur (h), aduerſus eum, qui poſſidere dicetur, cauſſa cognita (i), IVDICIVM DABO. (k)

TIT.

ideo deſiderat praetor, quia Publiciana actio ad inſtar proprietatis, non ad inſtar poſſeſſionis reſpicit. VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 6. 7. *D. eod. tit.* Non autem locum habet haec actio de rebus, quae vſucapi non poſſunt, veluti de fugitiuis ſeruis vel rebus furtiuis. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 5. *l.* 11. *pr.* §. 1. *D. eod. tit.* Poteſt tamen peti partus ancillae furtiuae, apud bonae fidei emtorem conceptus. VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 2. *ſequ. D. eod. tit.* Partum enim non eſſe partem rei furtiuae, Scaeuola *lib.* XI. *Quaeſtionum* ſcripſerat. VLP. *ibid. l.* 10. §. 2. *D. de vſurpat. et vſucap. l.* 26. *D. de verbor. ſignif.* Qua de ſubtili controuerſia, non modo inter Ceruidium Scaeuolam et Marcellum agitata, ſed et ex vetere P. Scaeuolae et Bruti diſſenſione orta, adeoque antiquiſſima, erudite diſſerit Franc. Balduin. *in Iuriſprud. Muciana pag.* 53. Ita et res aliena bona fide emta Publiciana petitur, quia a tempore traditionis vſucapi poteſt, non autem ſeruitus, niſi vna cum praedio. VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 10. *princ. et* §. 1. *D. de vſurp. et vſucap.* multo minus res ab eo emta, quem praetor alienare vetuit. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 12. *D. eod. tit.*

(e) NON A DOMINO.] Si enim a domino traditum eſſet, verum tranſiret dominium, locuſque eſſet ipſi rei vindicationi. §. 40. *Inſt. de rer. diuiſ.*

(f) VSVCAPTVM.] Nam etſi vſucaptum eſſet, actio ciuilis competeret, neque deſideraretur honoraria. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 1. §. 1. *D. h. t.*

(g) PETET.] Haec actio in rem heredi et honorario ſucceſſori competit. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 7. §. 9. *D. h. t.* immo et heredi futuro, ſi ſeruus hereditarius: ſed et municipibus, ſi ſeruus publicus bona fide emerit. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 6. *D. h. t.*

(h) *Reſtituatur.*] Exigit hanc clauſulam natura huius actionis, quippe arbitrariae, ceu recte vidit Ger. Noodtius, *in Comment. ad Pand. h. t. pag* 202.

(i) *Cauſſa cognita.*] Cauſſa cognita dari Publicianam, obſeruauit Papinianus, in *l.* 57. *D. mandati.*

(k) IVDICIVM DABO.] In hac Publi-

Tit. XXXVIII.

SI AGER VECTIGALIS PETATVR. (a)

(Vlpian. Lib. XVII.)

SI AGER VECTIGALIS (b) PETETVR, neque is arbitrio iudicis reſti-

Publiciana actione eadem omnia erunt, quae et de rei vindicatione dicta ſunt. Vlpian. *lib. XVI. ad edict. l. 7. §. 8. D. de Public. in rem act.*

(a) Si ager vectigalis petatvr.] Quum Pavllvs, Ivlianvs, Caivs iiſdem commentariorum libris, quibus ſuperiores actiones explicauerant, etiam de hac actione agant: dubitare non licet, quin materiam ſeruitutum hic titulus anteceſſerit. Sequutum autem eumdem eſſe edicta de rei vindicatione et Publiciana in rem actione, vel id argumento eſt, quod *librum XVII. Commentariorum* hic auſpicatus eſt Vlpianvs. Ceterum priora edicti verba in rubrica ex parte ſuperſunt: reliqua ipſa huius actionis natura omnino exigit.

(b) Ager vectigalis.] Varii generis ſunt agri, de quibus copioſe hic egerunt veteres. Tales fuere agri *tributarii* et ſtipendiarii, de quibus Vlpianvs *lib. XVII. ad edict. l. 27. D. de verbor. ſignif.* vbi conferendi Cuiac. *obſeru. lib. VII. cap. 3. et 4.* et Goedd. *in Comment. ad h. t. p.* 381. In primis huc pertinent agri *vectigales*, de quibus Pavllvs *lib.* XXI. *ad edict. l. 1. princ. D. h. t.* Vectigales, inquit, *vocantur, qui in perpetuum locantur, id eſt, hac lege, vt tamdiu pro illis vectigal pendatur, quamdiu neque ipſis, qui conduxerint, neque his, qui in locum eorum ſucceſſerunt, auferri eos liceat.* Nimirum initio agri publici inculti populo Romano ita locati, vt certum inde vectigal quotannis penderetur, agri vectigales dicebantur. Quam rem omnem exponit Appian. *de Bell. ciuil. lib. I. pag.* 353. Ῥωμαῖοι, inquit, τὴν Ἰταλίαν πολέμῳ κατὰ μέρη χειρούμενοι, γῆς μέρος ἐλάμβανον, καὶ πόλεις ἐνῴκιζον, ἢ ἐς τὰς πρότερον οὔσας κληρούχους ἀπὸ σφῶν κατέλεγον· καὶ τάδε μὲν ἀντὶ φρουρίων ἐπενόουν. *Mos erat Romanis, nunc hos, nunc illos Italiae populos ſubiugando parte agri multare, in eumque colonias deducere, aut in iam ante condita oppida nouos colonos ſui generis adſcribere. Hae coloniae, tamquam praeſidia, partis bello prouinciis impo-*

nebant

reſtituetur, aduerſus eum, qui poſſidere dicetur, cauſſa cognita iudicium dabo. (c)

TIT. XXXVIIII.

DE VSVFRUCTU, OPERIS SERVORVM, VSV ET HABITATIONE. (a)

Ei,

nebantur. Addit is Appianus, conſueuiſſe eoſdem, quantum erat culti agri colonis diuidere, aut vendere elocareue, incultum vero iure ἐμφυτεύσεως, quibus vellent, dare. De quo vltimo inſtituto porro ait: τὴν δὲ γῆν ἀργὸν ἐκ τοῦ πολέμου τότε οὖσαν, ἣ δὴ καὶ μάλιστα ἐπλήθυεν, οὐκ ἀγαγόντες πω χολὴν διαλαχεῖν, ἐπεκήρυττον ἐν τοσῷδε τοῖς ἐθέλουσιν ἐκπονεῖν, ἐπὶ τέλει τῶν ἐτησίων καρπῶν, δεκάτῃ μὲν τῶν σπειρομένων, πέμπτῃ δὲ τῶν φυτευομένων ὥριστο δὲ, καὶ τοῖς προβατεύουσι τέλη μειζόνων τε καὶ ἐλαττόνων ζώων. *Quidquid incultum ſuperarat, vt fere bellum ſequi ſolet vaſtitas, quia ſub ſortem mittere non vacabat, per praeconem inuitatis aſſignabatur, quibuſcumque liberet colere, excepta ſibi vectigalis nomine in ſingulos annos ex arbuſtis prouentus parte quinta, frugum vero decima. Quin et gregibus vectigal indictum erat, tam minoris, quam maioris pecoris.* Plura huius generis collegit V. C. Petr. Burmannus *de vectigal. populi Rom.* Sane contractum, quo Romani in elocando agro publico inculto vti ſolebant, poſtea et municipia ac coloniae in rebus vniuerſitatis, PAVLL. *Lib.* XXI. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. ſi ager vectig.* quin et priuati in agris ſuis elocandis adhibebant, ad quos ipſos quoque poſtea hoc edictum prolatum eſt.

(c) *Iudicium dabo.*] Qui agrum vectigalem in perpetuum conduxerunt a municipibus, quamuis non efficiantur domini, tamen placuit eis competere in rem actionem aduerſus quemuis poſſeſſorem, ipſoſque municipes. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.* Idem eſt, etſi ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum ſit. PAVLL. *ibid. l.* 3. *D. eod. tit.*

(a) HABITATIONE.] Hanc de ſeruitutibus perſonalibus doctrinam veteres edicti interpretes iisdem libris interpretantur, quibus de ſeruitutibus praediorum egerunt. VLPIANVS praeterea

Li-

Ei, qui apud me VSVMFRVCTVM, (b) OPERAS SERVORVM,

Librum XVII. iam a ſuperiore titulo fuerat auſpicatus. Vicinos ergo in edicto fuiſſe oportet titulos de agris vectigalibus, de ſeruitutibus perſonalibus et de ſeruitutibus praediorum, nec vllam comminiſci licet rationem, cur Pandectas et Codicem hic ab Edicti ordine diſceſſiſſe exiſtimemus, ceu iam non modo a Iac. Gothofredo, *in Serie edicti*, ſed et ab Obert. Giphanio *in Oeconom. Iur. p.* 126. recte obſeruatum eſt.

(b) VSVMFRVCTVM.] Perlongum hic tractatum inſtituere iuris conſulti de natura vſusfructus, et quemadmodum quis vtatur fruatur, ceu tot fragmenta, quae ſuperſunt, ſatis ſuperque demonſtrant. Ita ad hunc titulum *primo* diſputarunt, quibus modis vſusfructus conſtituatur, quod pluribus modis fieri poſſe, monet CAI. *lib.* VII. *ad edict. prou. l.* 6. *D. de vſufruct.* veluti legato, et adiudicato in iudiciis diuiſoriis. CAI. *ibid. l.* 74. *D. eod. tit.* vbi priore caſu locus eſt iuri adcreſcendi, de quo VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 10. *D. de vſufruct. adcreſc.* et CAI. *lib.* VII. *ad edict. prou. l.* 5. *D. eod. tit.* In qua lege Cuiac, *in Africano Tractat. V. p.* 428. abundare obſeruat verba: *deducto vſufructu*; quia, et non deducto vſufructu idem obtineat. *Deinde* hic veteres diſquiſiuerunt, quarum rerum vſusfructus ſit, *itemque* quomodo quis rebus ſingulis vtatur fruatur boni viri arbitratu, *denique* quomodo vſufructuarius fructus percipiendo ſuos faciat. Eo enim pertinent elegantes quaeſtiones, quas CAI. *ibid. l.* 30. *D. de verbor. ſignif.* tractaſſe videtur de vſufructu ſiluae caeduae et non caeduae, terrae noualis et integrae, glandis caducae, ſiluae paſcuae et ſimilium, vbi addendus Cuiac. *Obſeru.* XXIIII. 5. De ſtipula etiam illecta eo loco non alio fine egerat CAIVS, quam vt elegante exemplo doceret, percipiendo vſufructuarium fructus ſuos facere, ſimulac a fundo ſeparati ſint, quamuis nondum collecti. Io. Goedd. *Comm. ad tit. de verbor. ſignif. p.* 410. Nec minus huc referenda quaeſtio, an, qui vendidit fructus, vtatur fruatur? Quod adfirmat CAI. *ibid. l.* 39. *D. de vſufruct.* quia, qui pretio fruitur, non minus habere intelligatur, quam qui principali re vtatur, fruatur. Poſtremo ad generalem

RVM, (c) VSVM; (d) HABITATIONEM ab altero (e) petet, (f), vel eorum iurium aliquod AD ALIVM PERTINERE NEGABIT, in

hanc de natura vſusfructus tractationem pertinet etiam quaeſtio de impenſis ab vſufructuario ferendis, quam tractat CAIVS *ibid. l.* 45. *D. de vſufruct.*

(c) OPERAS SERVORVM.] Equidem et in hominis vſufructu ſunt operae, et ob operas mercedes CAI. *ibid. l.* 3. *D. de oper. ſeruor.* attamen plus eſt in vſufructu, quam in operis Nam his ſolis fruitur is, cui illae legatae, quamuis et merces pro operis imponi poſſit, teſte Labeone apud CAI. *ibid. l.* 13. *D. eod. tit.* Ceterum capitis deminutione non amitti operas, ad hunc locum monuit VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 2. *D. eod. tit.*

(d) VSVM.] *Nunc videndum de vſu et habitatione,* inquit CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 1. *pr. D. de vſu et habit.* vt adpareat, eumdem hic verborum ordinem in edicto ſeruatum eſſe, qui a nobis eſt repraeſentatus. Hunc vero vſum ſine fructu iiſdem modis conſtitui, quibus conſtituitur vſusfructus, idem monuit CAI. *ibid. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.*

(e) *Ab altero.*] Quocumque poſſeſſore. IVLIAN. *lib.* VII. *Digeſt. l.* 5. §. 1. *D. ſi vſufr. petat.* Hinc et ab emtore vſusfructus peti poteſt, qui tamen tunc litem denunciare poterit venditori, perinde ac ſi pars fundi ab eo peteretur. CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 49. *D. de euict.* Multo minus ergo dubitari poteſt, quin haec actio detur aduerſus eum, qui dolo poſſidere deſiit. Qui enim accepto iudicio ſine dolo deſierit poſſidere, abſoluitur, quod ſecus ſe habet, ſi quis liti ſe obtulerit. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 6. *D. ſi vſusfr. petat.*

(f) *Petet.*] Modo ius adhuc ſaluum habeat. Hinc tractatum hic a veteribus, quibus modis hae ſeruitutes amittantur. Quo pertinet inter alia fragmentum CAII *lib.* VII. *ad edict. prou. l.* 19. *D. quib. mod. vſusfr. amitt.* quo docuit, ſi fundus ad alium proprietarium peruenerit, vſumfructum ideo non perire. Nam *neque vſusfructus,* inquit, *neque iter actusue, dominii mutatione amittitur.* Eodem pertinet pereleganS CAII obſeruatio, ex eodem *lib.* VII. *l.* 30. *D. eod. tit.* carnem et corium mortui pecoris in fructu non eſſe, quia eo mortuo vſus-

in rem actiones dabo. (g)

§. I. De vſufructu quoque pecuniae, olei, tritici, ceterarumque rerum, quae vſu conſumuntur, (h) minuunturque, eaſdem actiones dabo, dum is, qui hoc ius ex Senatusconſulto petet, cauerit, SE QVANDOCVMQVE MORTVVS AVT CAPITE DEMINVTVS FVERIT, EIVSDEM QVALITATIS RES, earumue rerum aeſtimationem, RESTITVTVRVM. [i]

vſusfructus exſtinguitur. Ex quo conſequitur, vt, ſi praeſcriptio obſtet, fruſtra adhuc vſusfructus petatur, de quo IVLIAN. *lib.* VII. *Digeſt. l.* 3. *D. ſi vſusfr. pet.*

(g) *In rem actiones dabo.*] Actiones nimirum CONFESSORIAM et NEGATORIAM, quae quibuſnam dentur, hac occaſione oſtendit VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 5. *princ. §.* 7. *D. ſi vſusfr. petat.* itemque aduerſus quos? IDEM *ibid. l.* 5, §. 1. D. *h. t.* et ad quid denique comparatae ſint? IDEM *ibid. l.* 5. §. 2. 3. 4. 5. 6. *D. eod. tit.*

(h) *Conſumuntur.*] Quaſi vſusfructus non ex edicto praetoris eſt, ſed ex Senatusconſulto: VLPIAN. *Frag.* XXIIII. 26. *et* 27. *l.* 1. D. *de vſufr. ear. rer. l.* 24. *D. de vſufr. leg l. vlt.* D. *vſufruct. quemadm. cau. l.* 69. D. *ad leg. Falcid. l.* 1. *C. de vſufr.* et quidem non libera adhuc republica condito, quum vſumfructum corporum tantum, non item quantitatum et iurium eſſe, adhuc docuerit Cicero *in Topic. cap.* 3. ſed tamen non multo poſt ſub Auguſto, vel ſub initia Tiberii, quia hoc SC. iam interpretati ſunt Maſſurius Sabinus, Nerua, Caſſius et Proculus, ceu colligi poteſt ex *l.* 5. *§.* 1. *et l.* 3. D. *de vſufruct. ear. rer.* Qua de re plura M. Aurel. Galuan. *de vſufruct. cap.* 3. Ger. Noodt *de vſufr. II.* 20. Ant. Schultingius *in iurispr. vet. anteiuſt. p.* 658. et nos *in Antiqu. Rom. II.* 4. *et* 5. §. 7. Quamuis vero praetori hoc ius non debeat originem: Praetorem tamen et in edictum ſuum illud admiſiſſe, patet ex fragmentis CAII *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 2. *et l.* 7. D. *de vſufr. ear. rer. quae vſ. conſ.*

(i) *Reſtituturum.*] De pecunia recte caueri oportet his, a quibus eius pecuniae vſusfructus legatus eſt. Nam eo SC. non id effectum eſt, vt pecuniae vſusfructus proprie ſit, (nec enim naturalis

TIT. XXXX.

DE SERVITVTIBVS RVSTICORVM ATQVE VRBANORVM PRAEDIORVM. (a)

ITem ſi quis SERVITVTEM [b] praedii vrbani

turalis ratio auctoritate Senatus commutari potuit,) ſed vt, remedio cautionis introducto, coeperit quaſi vſusfructus haberi. CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 2. D. *de vſufr. ear. rer.* Non ſolius tamen pecuniae mentionem a Senatu factam, ſed et VINI, OLEI, TRITICI, ex VLPIAN. *Fragm. l. c.* diſcimus. Earumdem rerum hic mentionem factam in edicto, colligimus ex CAII *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 7. *D. eod. tit.* vbi monet, ſi VINI, OLEI, FRVMENTI vſusfructus fuerit legatus, proprietatem ad legatarium transferri debere, cautionemque ab eo deſiderandam, VT QVANDOQVE MORTVVS AVT CAPITE DEMINVTVS FVERIT, EIVSDEM QVALITATIS RES RESTITVATVR, aut aeſtimatis rebus certae pecuniae nomine cauendum, itemque de ceteris quoque rebus, quae vſu conſumuntur, eſſe intelligendum.

(a) PRAEDIORVM.] Quum iisdem libris de ſeruitutibus perſonalibus et praedialibus egerint veteres edicti interpretes, nulla eſt ratio ſuſpicandi, alium in edicto, quam in pandectis ordinem fuiſſe. Id vero notatu dignum, in codice huic titulo praefixam eſſe rubricam *de ſeruitutibus et aqua*, id quod Iac. Cuiac. *in Paratitl. h. t.* Πρωθύστερον eſſe putat, dictum pro *de aqua et aliis ſeruitutibus*, quemadmodum et titulum Digeſtorum, *de rebus creditis, ſi certum petatur*, eodem modo exponit: *ſi certum petatur, de rebus creditis.* conf. eiusd. *Paratitl. Digeſt.* XII. 1. Vtut ſit, certum profecto eſt, in pandectis aeque ac in codice pleraque fragmenta, ex commentariis ad hunc edicti titulum depromta ad ſeruitutes aquaeductus, aquae hauſtus, pecoris ad aquam adpulſus, aquae rota ex flumine tollenda, ſimilesque pertinere, vt veriſimile ſit, ſi non in ipſa rubrica aquae ſpeciatim facta fuerit mentio, ſaltim interpretes vtiliſſimas iſtas ſeruitutes ceteris accuratius expoſuiſſe.

(b) SERVITVTEM.] Hic iurisconſulti permulta more ſuo accumularunt *de ſeruitutibus* cum *in genere*, tum *ſpeciatim* de ſingulis. Nam

Nam *primo*, quum ſeruitutes, teſte Iuſtiniano, §. 5. *Inſt. de reb. corpor. et incorporalibus*, etiam *iura praediorum* adpellentur: CELSVS *lib. V. Digeſt. l.* 86. D. *de verbor. ſignif.* monuit, multo latius patere huius vocabuli notionem. *Quid enim aliud*, inquit, *ſunt iura praediorum, quam praedia qualiter ſe habentia, vt bonitas, ſalubritas, amplitudo.* vbi erudite monet Cuiac. *Paratitl. Codic. VIII.* 34. praedia qualiter ſe habentia eſſe loquutionem Stoicorum, qualis illa Senecae *Epiſt.* 50. *Quid enim aliud eſt animus, quam quodammodo ſe habens ſpiritus?* Quemadmodum itaque Lipſius *Phyſiolog. Stoic. III.* 9. ſpiritum quodammodo ſe habentem exponit πνεῦμα πὼ ποιὸν, id eſt, *ſpiritum certa qualitate praeditum*: ita *praedia qualiter ſe habentia* erant praedia certis qualitatibus praedita, veluti bonitate, ſalubritate, amplitudine, vt non ſit neceſſe cum Alciato *in Comm. ad l.* 86. D. *de verbor. ſignific.* reſcribere *aequaliter*, quippe quod nec ſequentia exempla ferunt. *Deinde* de definienda ſeruitute procul dubio fuerunt ſolliciti, quumque noſſent, eam eſſe ius in praedio alieno: prudenter monuerunt, rem propriam domino ſeruire non poſſe. Hinc ſi quis binas aedes habeat, vna contignatione tectas, et vtrasque diuerſis legauerit, vel ceſſerit, nec antea fuit ſeruitus, quia vnus vtriuſque aedificii dominus, nec in poſterum eſt, quia tigna erunt duorum, ex regione cuiusque. IVLIAN. *lib.* VII. *Digeſt. l.* 37. D. *de ſeruit. vrban. praed.* iuncta *l.* 36. D. *eod. tit.* Aliter tamen ſe res habet, ſi quando duorum praediorum dominus alterum ea lege alicui dederit, vt id praedium, quod datur, ſeruiat ei, quod ipſe retinet, vel contra. Tunc enim iure impoſita cenſetur ſeruitus. CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 3. D. *commun. praed.* Quum porro praedia vicina vicinis ſeruiant, ſecundum definitionem: hanc quoque definitionis partem haud intactam reliquerunt. Eo enim pertinet quaeſtio, an et quatenus vicinitatem vel contiguitatem praediorum deſiderent ſeruitutes? de qua PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 1. *princ.* D. *de ſeruit. praed. vrban. l.* 7. §. 1. D. *de ſeruit. praed. ruſtic.* *Tertio* veteres interpretes hic non minus ſolliciti fuerunt de ſeruitutum diuiſione, inter quas notiſſima illa in *praediorum vrbanorum* et *ruſticorum*: de qua paullo poſt. Aliam habet PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 3. D. *de ſeruit.*

uit. quod ſeruitutum quaedam in SOLO, quaedam in SVPERFICIE conſiſtant, quam plerique eamdem cum ſuperiore eſſe exiſtimant; adeo, vt iam Graeci ideo ſeruitutes ruſticorum praediorum δουλείας ἀγροῦ, vrbanorum δουλείας τῶν οἰκιῶν adpellare non dubitarint. Vnde non mirandum, ſententiam hanc adoptaſſe viros doctiſſimos, in primis Ger. Noodt *in Comm. ad Pandect. h. t.* Enimuero ſeruitutes non ſeruientis, ſed dominantis qualitas diſtinguit: Paulli vero diuiſio ad praedia ſeruientia pertinet. Deinde quem praeſtantiorem Paulli interpretem quaeramus ipſo Paullo? Is vero diſerte ſcribit et fundum fundo ſeruire poſſe, et aedificia fundis, et fundos aedificiis. *l.* 12. D. *commun. praedior.* Sic ſane aedificium poteſt aquaeductum debere alii aedificio. *l.* 11. §. 1. D. *de public. in rem act.* et haec ſeruitus vrbana, in ſolo tamen conſiſtit. Et aedificium alterius areae debere poteſt ſeruitutem altius tollendi, quum tamen haec ſeruitus in ſuperficie praedii ſeruientis conſiſtens, ſit ruſtica, ceu iam ab Em. Merillio *Obſeru. I.* 32. obſeruatum eſt. Quare nulla videtur iuſta ratio deſerendi ſententiam vulgarem, puta, ruſticorum et vrbanorum praediorum ſeruitutes vſu eſſe diſtinguendas. Ita enim et *ſeruos ruſticos* et *vrbanos*, *veſtem*, *togam*, *penum*, *ſupellectilem ruſticam* et *vrbanam* veteres diſtinxiſſe, patet ex *l.* 99. D. *de legat.* 3. *l.* 4. §. 5. D. *de pen. legat.* *l.* 12. D. *de ſupell. legat.* vbi quaedam haud proletaria notauit idem Merill. *Obſeru. III.* 5. *Praeterea* hac occaſione diſputarunt interpretes, quomodo conſtituantur ſeruitutes? vbi CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc.* *l.* 5. D. *de ſeruit.* monet, iiſdem fere modis conſtitui ſeruitutes praediorum, quibus et vſusfructus, vſumque earum et temporibus ſeruari poſſe. Ita ſane illae et emtione interueniente adquiruntur. IVLIAN. *lib.* VII. *Digeſt.* *l.* 16. D. *ſi ſeruit. vindic.* Nec intereſt, totus fundus ſeruitute oneretur, an pars illiuc, ſiquidem ad certam fundi partem ſeruitus et remitti et conſtitui poteſt. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict.* *l.* 6. D. *de ſeruit.* dummodo qui conſtituit, liberam de praedio diſponendi facultatem habeat. Vnde facile intelligitur, in re communi neutrum, altero inuito, ſeruitutem cuiquam conſtituere poſſe. VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict.* *l.* 2. D. *de ſeruit.* quemadmodum nec parietem communem alterutri vicinorum demoliendi ius eſt. CAI.

lib.

vrbani [c] ruſticiue [d] VINDICABIT; [e] VEL EAM AD ALIVM PERTI-

lib. VII. ad edict. prou. l. 8. D. *de ſeruit. praed. vrban. Poſtremo* et quibus modis ſeruitutes amittantur, fragmenta quaedam ad hunc titulum pertinentia oſtendunt, veluti *confuſione*, IVLIAN. *lib.* VII. *Digeſt. l.* 27. D. *de ſeruit. praed. ruſt.* CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 1. D. *quemadm. ſeruit. amitt.* itemque *non vſu*, ita tamen, vt qui et iter et actum habet, ſi ſtatuto tantum tempore ierit, actum non vſu amiſiſſe non videatur. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 2. D. *eod. tit.* ſiue ipſe, ſiue ſocius, fructuarius vel bonae fidei poſſeſſor iuerit: CELS. *lib. V. Digeſt. l.* 6. *D. eod. tit.* ſiue pupillus mihi ſocius ſit, et neuter noſtrum iuerit. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 10. *pr. D. eod. tit. Morte* et *capitis deminutione* iura praediorum non perire, vulgo traditum eſſe, monet CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 3. *D. eod. tit.*

(c) *Praedii vrbani.*] Seruitutes praediorum vrbanorum plures hic recenſet CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 2. *D. de ſeruit. praed. vrban.* interque eas et ſeruitutem ALTIVS TOLLENDI, cuius naturam ſatis obſcuram eſſe conſtat. Quae alii hic diuinarint, iam non dicam. Solam Alex. Arn. Pagenſtecheri attingemus ſententiam. Acute ille coniicit *in Sicilim. manip. III. p.* 70. fuiſſe nonnumquam vicino ius, alterius vicini aedes ſumtibus ſuis tollendi altius, ita vt ſuperior illa contignatio quamuis vicini impoſita aedibus, tollentis eſſet, vicinuſque id pati in ſuo teneretur. Et ſane non deſunt eius rei exempla. Quod enim de Arado, Phoenices vrbe, ſcribit Pomponius Mela *de Situ Orbis II.* 7. *p.* 43. *Arados in Phoenice eſt parua, et quantum patet, tota oppidum: frequens tamen, quia et ſuper aliena tecta ſedem ponere licet.* Idem et Romae frequenter contigiſſe conſtat, maxime poſt ἅλωσιν Gallicanam. Vnde Dionyſ. Halicarn. *lib. X. Antiquit. Rom. p.* 659. Εισὶ δὲ καὶ σύνδυο καὶ σύντρεις, καὶ ἔτι πλείονες, συνιόντες οἰκίαν κατεσκευάζοντο μίαν, ἑτέρων μὲν τὰ κατάγεια λαγχανόντων, ἑτέρων δὲ τὰ ὑπερῷα. *Nonnulli etiam duo ſimul et tres pluresue vnas aedes, collatis impendiis exſtruxerunt, aliis infimas earum partes, aliis ſuperiores ſibi capientibus.* Et Liuius *lib.* XXXVIIII. *cap.* 14. meminit

minit *coenaculi ſuper aedes*, *ſcalis ferentibus in publicum*, *ſed obſeratis tum*, *aditu in aedes verſo*: Quae ipſa loca iam pridem etiam obſeruauit Cuiac. *Obſeru.* XIII. 26. Enimuero licet haec veriſſima ſint: non tamen ita intelligas, quid interſit inter ſeruitutem *oneris ferendi* et *altius tollendi*, hoc modo explicatam. Vtraque enim conſiſteret in eo, quod alterius parietes aedificium meum ferre debeant. Et ſi vel maxime cum Strykio *in vſu Pandect. VIII.* 2. 7. fingas, commodum noſtrarum aedium ex vicini aedibus a nobis altius ſublatis promoueri, non autem in dominio noſtro eſſe hanc contignationem, vicini aedibus immiſſam: ne ſic tamen quidem res in vado eſt. Nam formulam actionis confeſſoriae, quod ad hanc ſeruitutem attinet, talem fuiſſe ait Iuſtinianus *in* §. 2. *Inſt. de action.* AIO MIHI IVS ESSE, ALTIVS AEDES MEAS TOLLENDI, qua vti ſane non poteſt, qui vicini aedes altius tollendi ſibi ius eſſe contendit. Accedit, quod in *l.* 4. *D. de ſeruit. praed. vrb.* ponatur ſpecies, alicui ius eſſe, inuito vicino, aedes ſuas altius tollendi, vel non tollendi, et hinc PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 5. *D. eod. tit.* exponat, quid in ſeruitutibus dicatur, altero inuito fieri. At in vtroque caſu, qualem et Pagenſtecherus et Strykius fingit, non aedes noſtrae altius tolluntur, ſed vicini, nec in poſteriore quiſquam ſibi perſuaſerit, eo inuito fieri, vt aedes ſine eius impendio altius tollantur. Itaque etiamnum nihil cauſſae eſt, cur a vulgari huius ſeruitutis explicatione diſcedere velimus, quam optime ſuo more illuſtrauit Ger. Noodtius *Comment. ad tit. Pand. de ſeruit. praed. vrb. p.* 211. *tom.* II. *Op.* Sed ne videamur et ipſi iuſto altius hic tollere, paucis addimus, veteres interpretes hic quam maxime ſollicitos fuiſſe videri de differentiis ſeruitutum ruſticorum vrbanorumque praediorum, inter quas et hanc eſſe monent, quod vrbanae non vſu non exſtinguantur, niſi ſeruientis praedii dominus vſuceperit libertatem: in ſeruitutibus ruſticis ſolus non vſus ſufficere videatur. Huc enim pertinent fragmenta CAII *lib.* VII. *ad edict. prou. l.* 6. *D. de ſeruit. praed. vrban.* et IVLIANI *lib.* VII. *Digeſt. l.* 32. *D. eod. tit.*

(d) *Ruſticiue.*] Hic quoque varias huius generis ſeruitutes explicarunt interpretes, ceu patet ex fragmentis, quae ſuperſunt, quam plurimis. Sane ad ſeruitutes ITINERIS, ACTVS, VIAE, pertinent fragmenta VLPIANI *lib.*

XVII.

PERTINERE NEGABIT: in rem (f) actiones (g) dabo.

XVII. ad edict. l. 4. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. 5. *D. ſi ſeruit. vindic.* PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 7. *pr. D. de ſeruit. praed. ruſtic.* CELSI *lib. V. Digeſt. l.* 9. *D. de ſeruit.* CAII *lib. VII. ad edict. prou. l.* 8. *pr. D. de ſeruit. ruſtic. praed.* Ad ſeruitutem AQVAEDVCTVS et ius *aquam per rotam ex flumine tollendi*, VLPIAN. *lib. XVII. ad edict. l.* 2. *D. commun. praed.* Ad AQVAEHAVSTVM eiuſque vſum, VLP. *ibid. l.* 3. §. 3. *l.* 5. §. 1. *D. de ſeruit. praed. ruſtic.* Ad ſeruitutem PASCENDI, VLPIAN. *ibid. l.* 3. *pr. D. eod. tit.* Ad ſeruitutes *fructus cogendi, coactoſque habendi*, itemque *rudus et ſaxa iaciendi*, VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 1. 2. *D. eod. tit.* Ad ſeruitutes denique *calcis coquendae, cretae eximendae, pecoris ad aquam adpulſus*, VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 1. *D. eod. tit.* Nec eſt, quod his explicandis immoremur, quum haec omnia plena manu ferantur in iuriſconſultorum libellis.

(e) VINDICABIT.] Quae maiuſculis litteris expreſſimus, ea τυπικὰ fuiſſe arbitramur ob *rubricam tit. ſi ſeruit. vindic. vel ad alium pertin. neget.* Ceterum hic monuerunt interpretes, ſi plures coheredes ſint, ab eo vindicandam eſſe ſeruitutem legatam, quem teſtator demonſtrauit. VLPIAN. *ibid. l.* 5. *pr.* iuncta *l.* 4. *D. de ſeruit. praed. ruſtic.* Alioquin vindicari ſeruitus poteſt a quocumque poſſeſſore, qui etiam hic non tenetur dicere, pro qua parte poſſideat, hoc enim petitoris munus eſt in ſpeciali actione, non poſſeſſoris. Quin et a ſuperficiario poteſt peti ſeruitus, ceu docuit VLPIAN. *ibid. l.* 37. *D. de rei vind.* Alia tamen eſt actio, qua poſſeſſorem praedii dominantis ad reficiendum compellimus. Si alter vſumfructum praedii habet, alter eiuſdem proprietatem, non cum illo, ſed cum hoc de onere reficiendi agendum eſt. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 1. §. 1. *D. de ſeruit. praed. vrban.*

(f) *In rem.*] In rem agere non poſſunt, qui extra ſeruitutis vſum aliquid in alieno faciunt, veluti qui in aliena area aedificant. VLPIAN. *lib. XVII. ad edict. l.* 37. *D. de rei vindic.* item redemtores operum ſuis caementis in alieno ſolo aedificantes. VLPIAN. *ibid. l.* 39. *princ. D. eod. tit.* Nec magis in rem agit, poſt adlatam meliorem conditionem, qui cum pacto addictionis in diem emit. VLPIAN. *ibid. l.* 41. *D. eod. tit.*

Tit. XXXXI.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICETVR. (a)

tit. nec filiusfam. rem peculiarem extra cauſſam caſtrenſem vindicaturus, quamuis depoſiti recte agat. Vlp. *ibid. l.* 19. *D. depoſ.* Contra in rem agere non prohibetur mulier de fundo, quem intercedens pignori dedit, quamuis ille a creditore diſtractus ſit. Vlpian. *ibid. l.* 39. §. 1. *D. de rei vind.* nec non qui fundum a ſeruo, filioue familias, liberam adminiſtrationem habente, vel procuratore venditum traditumque accepit. Vlpian. *ibid. l.* 41. §. 1. *D. eod. tit.* vel qui a muliere non vxore fundum donatum per epiſtolam accepit, quem tamen illa ab eo conduxit, quia per illam adquiſiuiſſe poſſeſſionem videtur, tamquam per colonam. Vlpian. *ibid. l.* 77. *D. eod. tit.* denique qui mortis cauſſa donauit, et conualuit. Vlpian. *ibid. l.* 29. *D. de mort. cauſſ. donat.* Vt adeo ex inſtituto hac occaſione de iis, qui in rem agere poſſint, diſputaſſe videatur Vlpianus.

(g) *Actiones.*] Confessoriam puta et negatoriam, de quarum natura ſuo more prolixius agunt Vlpian. *lib. XVII. ad edict. l.* 2. *l.* 4. §. 2. *ſequ. l.* 6. *pr. l.* 8. *D. ſi ſeruit. vindic.* Pavll. *lib. XXI. ad edict. l.* 7. *l.* 9. *D. eod. tit.* Atque hic quidem colophonem impoſuere Ivlianvs *libro digeſtorum VII.* Vlpianvs *libro XVII. Comment. ad edict.* Pavllvs *lib. XXI. ad edict.* Nec ex fragmentis horum librorum vllum eſt, quod non ſuo loco adcommodari potuerit, praeter Ivliani *l.* 12. *D. de ſtatulib.* et Vlpiani *l.* 45. *D. de donat. int. vir. et vxor.* cuius obſcuritatem ipſe agnouit Cuiac. *Obſeru. V.* 36. Sed inſcriptionem manifeſto deprehendes in mendo cubare, ſi contuleris *l.* 130. *D. de regul. iur.* vbi idem fragmentum ex Vlpiani *lib. XVIII. ad edict.* occurrit. Citatur etiam ex Vlpian. *lib. XVII. ad edict. l.* 60. *D. de ceſſ. bonor.* quae tamen ad materiam de ſeruitutibus pertinere potuit, quia agit de onere reficiendi, de quo frequentiſſimam eſſe quaeſtionem circa ſeruitutes, nemo temere negauerit.

(a) Fecisse dicetvr.] Actionem de pauperie ex legibus XII. tabularum deſcendere, recte vidit Iuſtinianus, *princ. Inſt. ſi quadrup. paup.* ſequutus Vlpian. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. *pr. D. eod.*

(VLPIAN. LIB. XVIII. PAVLL. LIB. XXI. IVLIAN. LIB. VIII.)

SI QVADRVPES (b) PAVPERIEM FECISSE DICETVR: (c) eum, qui poſſidebit,

eod. tit. Nihilominus tamen et praetor ea de re edixerat, idque patet ex eiuſdem VLPIANI verbis in *d. l.* 1. *§.* 3. *D. eod. tit.* vbi iureconſultus: *Ait Praetor:* PAVPERIEM FECISSE. Alibi et verba quaedam huius edicti ſeruauit, puta illa: NOXAE DEDERE. *l.* 1. §. 14. *D. eod. tit.* Sententiam legis XII. tabularum eamdem, procul dubio, cum edictali, habet idem in *l.* 1. *pr. D. eod.* Vt adeo non admodum difficile fuerit, inde edictum ipſum exſtruere, cuius de loco dubitare nos non patiuntur tot interpretum, nouos hic libros auſpicantium, fragmenta.

(b) QVADRVPES.] Pertinet haec actio directe ad omnes quadrupedes, quae dorſo et collo domantur: VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. §. 2. *D. ſi quadrup. paup. fec.* vtilis actio etiam ad non quadrupedes. PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 4. *D. eod. tit.* Quo referenda etiam quaeſtio de cane feroce, qui in tabernam ſe immittentem laedit, apud eumdem PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 2. *§.* 1. *D. eod.*

(c) PAVPERIEM FECISSE.] PAVPERIES eſt damnum ſine iniuria facientis datum. Nec enim poteſt animal iniuria feciſſe, quod ſenſu caret, inquit VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. *§.* 3. *D. ſi quadrup. paup. fec.* eodem modo philoſophatus, ac Seneca *de Ira II.* 26. *Atqui vt his iraſci dementiae eſt, quae animo carent, ſic et mutis animantibus, quia nulla eſt iniuria, niſi a conſilio profecta. Nocere itaque nobis poſſunt, vt ferrum aut lapis: iniuriam quidem facere non poſſunt.* In ſequentibus huius *l.* 1. paragraphis ad vndecimam vſque accurate docet, actionem hanc non dari, ſi quadrupes propter loci iniquitatem, aut culpa mulionis, aut ex dolore, aut inſtigatione alterius animalis pauperiem fecerit; aut ſi fera fugiens nocuerit; non intereſſe vero ſiue corpore pauperiem dederit quadrupes, ſiue per aliam rem, quam tetigit, veluti ſi plauſtrum euertendo hominem obtriuerit. Addit his CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 3. *D. eod. tit.* dari hanc actionem etiam ob liberum hominem a quadrupede vulneratum, non quidem, vt deformitatis ratio habeatur, vel noxia

debit (d), NOXIAM (e) ſarcire, aut animal NOXAE DEDERE (f) iubebo.

TIT.

noxia aeſtimetur, ſed ad impenſas in curationem factas, operaſque amiſſas et reliqua damna conſequenda.

(d) *Eum, qui poſſidebit.*] Noxa enim caput ſequitur, ac proinde agitur non aduerſus dominum, cuius fuit quadrupes, quum noceret, ſed cuius nunc eſt. VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. §. 12. *D. h. t.* Datur etiam aduerſus heredes, ceteroſque, non tamen iure ſucceſſionis, ſed eo iure, quo domini ſunt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 17. *D. eod. tit.* Hinc ſi ante litem conteſtatam perierit animal, actio exſtinguitur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 13. *D. eod. tit.* Sufficit tamen, ſi quis in iure interrogatus reſponderit, ſuam eſſe quadrupedem. VLP. *lib. XVIII. ad edict. l.* 7. *D. de interrog. in iur. fac.* Si commune eſt animal, cum ſingulis agitur in ſolidum. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 14. *D. ſi quadrup. paup.*

(e) NOXIAM.] *Noxia* eſt ipſum delictum, inquit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.*

(f) NOXAE DEDERE.] Noxae dedere eſt animal tradere viuum. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 14. *D. ſi quadrup. paup.* Itaque agendum eſt alternatiue, vt aut noxia ſarciatur, aut quadrupes noxae dedatur, praeterquam ſi quis ſe poſſidere falſo negauerit, ſiquidem tunc in ſolidum condemnabitur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 15. *D. eod. tit.* vel ſi animal fortaſſis a tertio poſt litem conteſtatam ſit occiſum, niſi dominus actori actionem aduerſus occidentem cedere malit. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 16. *D. eod. tit.* Eadem occaſione monuerunt veteres interpretes, actionem hanc et heredi ceteriſque ſucceſſoribus dari. IDEM *ibid. l.* 1. §. 17. *D. eod.* immo et iis, quorum intereſt, veluti commodatario, fulloni, ceteris. Recte etiam monuit Iuſtinianus *Imp.* §. 1. *Inſt. ſi quadrup. paup.* actionem de pauperie concurrere cum actione aedilitia de cane, verre, vrſo, leone, ibi habitis, vbi vulgo iter fit. Cuius iuris rationem redditurus VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 130. *D. de regul. iur. actiones*, inquit, *praeſertim poenales, de eadem re concurrentes, alia aliam non conſumit.* Quumque eadem regula iiſdem paene verbis occurrat in *l.* 60. *D. de oblig. et action.* et ibi tamen inſcriptio praeferat VLPIANI *lib. XVII. ad edict.*

Tit. XXXXII.

DE LEGE AQVILLIA. (a)

Eum

edict. vix ambigere licebit, inſcriptionem illam, ceu iam ad praecedentem titulum *ſub litt. g.* notauimus, in mendo cubare, et pro LIB. XVII. reſcribendum eſſe LIB. XVIII. Sub finem moneo, noxae deditionem animalis etiam placuiſſe Soloni, de quo Plutarch. *in Solon. p.* 91. nec non Platoni *in Legib. lib. XI.* ſed eos non tam accurate diſtinxiſſe quadrupedes et reliqua animantia, adeo vt de cane eiuſmodi actionem dederint. An vero haec ex lege Hebraea *Exod. XXI.* ad Phoenices, atque ab his ad Graecos manarint, quod ſuſpicatus eſt Grotius *in Flor. ſparſ. ad hunc tit. p.* 141. non facile dixerim. Saltim lex Hebraeorum in noxae deditione bouis cornupetae non adquieſcit, ſed eum lapidibus obrui iubet.

(a) DE LEGE AQVILLIA.] De ordine non eſt, quod multum laboremus, quippe quem ſatis demonſtrant tot fragmenta, quae ex omnium fere veterum commentariis ad hanc edicti partem ſuperſunt. Magis videri poſſet dubium, an in edicto titulus de lege Aquillia fuerit, quia res ipſa docet, iureconſultos veteres hic non tam verba praetoris, quam ipſius legis Aquilliae eſſe interpretatos. Vnde et Ranchinus edictum, quod ad hanc legem pertineret, proponere non eſt auſus. Enimuero et in edicto ſuo hanc legem habuiſſe praetorem, liquido patet ex *Pariatore Legum Moſaic. et Roman. tit.* 2. §. 4. quippe qui ibi citat VLPIANVM *lib. XVIII.* (ita enim eſt in Codice Scaligeriano, eamque lectionem firmat *l.* 28. §. 17. *D. ad leg. Aquill.*) *ad edictum, ſub titulo: ſi fatebitur, iniuria occiſum eſſe in ſimplum.* Itaque non modo in edicto fuit titulus de lege Aquillia, vel damno iniuria dato, ſed ille etiam in varia capita, ſeu paragraphos, quos Pariator ille *titulos* vocat, diſtinctus fuit. Quamque probabile ſit, verba legis, quae apud CAIVM *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 2. *D. ad leg. Aquill.* et VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 5. *D. eod. tit.* habentur, ſeruaſſe praetorem: non adeo difficile fuerit, edictum hoc ſuae integritati reſtituere.

EVm, QVI SERVVM SERVAMVE, ALIENVM ALIENAM QVADRVPEDEM VEL PECVDEM (b) INIVRIA (c) OCCIDERIT,

(b) PECVDEM.] Ita legendum putamus, pro eo, quod Balduin. *de lege Aquill. p.* 125. aliique habent: QVADRVPEDEMVE PECVDEM, quamuis et ipſe aliquando hanc lectionem probarim. Quis enim dubitare potuiſſet, an et ſus ad hoc caput pertineat, ſi Aquillius de iumento tantum, quod gregatim paſcitur, eſſet loquutus? Probabilius itaque eſt, non coniunctim eſſe accipienda verba, QVADRVPES PECVS, ſed disiunctim, vt in primum caput incidat, quiſquis vel *quadrupedem*, quae dorſo et collo domatur, vel *pecudem*, quae gregatim paſcitur, iniuria occiderit. Haec enim animalia ſeruis exaequauit lex Aquillia, non canes, multo minus beſtias, veluti vrſos, leones, pantheras. Contra iis vocabulis et elephanti, et cameli continentur, quia, licet ferae naturae, iumentorum tamen operam praeſtant. CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 2. *pr. D. ad leg. Aquill.* Ceterum quid iureconſultis ſit QVADRVPES, oſtendit VLPIANVS *Regul. tit.* 19. *§.* 1. Quid PECVS, Varro *de Lingu. Lat. lib. IIII. p.* 25. *edit. Scalig.* Seru. *ad Virgil. Aeneid. IIII. v.* 158. Quid denique BESTIA, Iſidor. *origin. XII.* 2. quibus addi poſſunt, quae eam in rem diſſeruit Corn. van Bynkersh. *de reb. mancipi et nec manc. cap.* 6. *pag.* 119. *ſequ.*

(c) INIVRIA.] Merito haec adiici notat VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 3. *D. h. tit.* Quia non ſufficiat, occiſum, ſed oporteat id iniuria eſſe factum. Id vero in vtroque capite perinde habetur, ſiue dolo, ſiue culpa quid contra legem factum ſit. PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 30. *§.* 3. *D. eod. tit.* Ex quo conſequitur, vt hac lege non teneatur, qui ſeruum alterius, inſidiantem ſibi, tamquam latronem occiderit, quum et aduerſus periculum naturalis ratio permittat ſe defendere, et lex XII. Tabularum furem nocturnum deprehenſum occidi patiatur, modo id occidens cum clamore teſtificetur. CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 4. *D. eod. tit.* At quamuis eodem loco moneat CAIVS, interdiu furem non aeque facile poſſe occidi; tamen et ipſe, et VLPIANVS *lib. XVIII. ad edict. l.* 5. *D. eod. tit.* addunt, nec eum videri iniuria occidiſſe, qui quemcumque cum ferro ineuntem occide-

CIDERIT, (d) QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT,

occiderit, modo eum non potuerit adprehendere. Iniuriam enim hic non notare contumeliam, ſed omne, quod non iure factum, et quamuis plerumque concurrant actiones damni et iniuriarum, diuerſas tamen eſſe damni et contumeliae aeſtimationes. Ita et, qui occidit deprehenſum in adulterio ſeruum alienum, hac lege non magis tenetur, (Pavll. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 30. *pr. D. eod.*) quam furioſus, infans, impubes, niſi hic iam ſit capax iniuriae. Vlpian. *lib.* XVIII. *l.* 5. §. 2. *D. eod. tit.* Quid vero ſi magiſter in diſciplina ſeruum vel occiderit, vel vulnerauerit? Sane quamuis hic iniuriarum non teneatur, et dubitari poſſit, an non locati actio ſufficiat, quia leuis tantum caſtigatio docentibus conceſſa eſt; ex lege tamen Aquillia illum conueniri poſſe, docet Vlpian. *ibid. l.* 5. §. 3. *l.* 7. *princ. D. eod. tit.* quia praeceptoris nimia ſaeuitia culpae adſignatur. Pavll. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 6. *D. eod. tit.* Quid ſi quis in colluctatione, vel in pancratio, vel dum pugiles inter ſe exercentur, alius alium occiderit? Tunc Vlpian. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 7. §. 4. *D. eod. tit.* diſtinguit, vtrum id in publico certamine factum ſit, in quo, quum gloriae ac virtutis, non iniuriae cauſſa, occiſum ſit, Aquilliam ceſſare ait: an extra certamen publicum, quo caſu ei locum eſſe concedit, niſi ſeruus colluctatus ſit, domino committente. At notat tamen iurisconſultus, prius contingere non poſſe, quoniam ingenui tantum certare ſoleant; at in filiofamilias vulnerato locum fore actioni ex lege Aquillia. Et ſic non obſcurum eſt, quo ſenſu ſcribat Tertullian. *Scorpiac. cap.* 6. *iniuriarum actiones extra ſtadium.*

(d) Occiderit.] Occiſum accipere debemus, ſiue gladio, ſiue fuſte, vel alio telo, ſiue manibus: item ſi quis forte ſtrangulauerit eum, calceue petiit, vel lapide, vel qualiter. Hinc iureconſulti eo referunt caſus, ſi quis plus iuſto oneratus deiecerit onus, et ſeruum occiderit, vel ſi lapſus ſeruum alienum oppreſſerit, vel ſeruum alienum leuiter percuſſerit, et is obierit, vel eum de ponte deiecerit, vel medicus imperite ſecuerit, medicamento perperam vſus ſit, curationem dereliquerit, vel ſi mu-

FVIT (e), TANTVM AES DOMINO (f) DARE ex lege Aquil-

mulſio per imperitiam vel infirmitatem mulas retinere non potuerit, et damnum hoc modo dederit, vel obſtetrix medicamentum mulieri ſuis manibus ſuppoſuerit, vel aliquis per vim ſuaſumue medicamentum alicui infuderit, vel per luſum iaculans occiderit, niſi ſeruus per campum iaculatorium iter intempeſtiue fecerit, vel ſi tonſor eo loco, quo pila luditur, ſeruum ſub dio totonderit, et pila aduolans nouaculae ſerui gulam praeciderit. Quos caſus omnes prolixe hic explicarunt VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l. 7. §. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. l. 9. l. 11. pr. D. ad leg. Aquill.* CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l. 8. D. eod. tit.* PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l. 10. D. eod. tit.* ſimul monentes, omnibus his caſibus non directam, ſed in factum actionem dari, quoties non ἀμέτως corpore occiſus ſit ſeruus, quin plane ceſſare actionem, ſi caſu caedes facta ſit, veluti SI TELVM MANV FVGIT MAGIS, QVAM IECIT, cuius exceptionis vel *arietis iuriſconſultorum*, ceu vocat, meminit Cicero *in Topic. cap.* 17. Quid iuris ſit, ſi plures occiderint, diſquirit VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l. 11. §. 1. 2. 3. 4. D. eod. tit.* Similiter, quid ſit pronunciandum, ſi tota familia occiderit, et an tunc eadem ſit iuris diſpoſitio; ac in titulo; *ſi familia furtum feciſſe dicatur*, itemque, an ſi quis ſeruum primum vulnerauit, ac deinde occidit, ex vtroque legis capite actio poſſit inſtitui, diſputauit CAIVS *lib. VII. ad edict. prouinc. l. 32. D. eod. tit.*

(e) PLVRIMI FVIT.] Ea clauſula habet aeſtimationem damni, quod datum eſt, ita faciendam, vt annus retrorſus computetur, ex quo quis occiſus, aut, ſi ex vulnere, interiecto tempore, periit, a momento, quo vulneratus eſt. VLPIAN. *ibid. l. 21. pr. §. 1. D. ad leg. Aquill.* Sed praecipue hic monent veteres, in aeſtimationem venire non ſolum ipſius corporis occiſi pretium, ſed et, quod domini intereſt. Quod multis exemplis illuſtrat VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l. 21. §. 2. l. 23. princ. §. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. D. eod. tit. l. 14. D. de euiction.* PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l. 22. D. ad leg. Aquilliam.*

(f) DOMINO. Datur enim haec actio domino et heredi ceteriſque ſucceſſoribus, non in heredem.

Aquillia (g) DAM-

rem vel ceteros, quia poenalis eſt, niſi heres ex damno locupletior factus. Hinc et ei datur, qui ſeruum adhibiturus erat, vel cuius ſeruus fugitiuus occiſus, non ei, cuius intereſt, nec vſufructuario, vel vſuario, nec libero homini, ſuo nomine agenti, nec creditori, cui ſeruus oppignoratus, quamuis his caſibus aliquando vtilis vel in factum actio competat. Vlpian. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 11. §. 6. 7. 8. 9. 10. *l.* 13. *l.* 15. *l.* 17. *l.* 19. *D. ad leg. Aquill.* Pavll. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 14. *l.* 30. §. 1. *D. eod. tit.*

(g) *Ex lege Aquillia.*] Lex Aqvillia *omnibus legibus, quae ante ſe de damno iniuriae loquutae ſunt, derogauit, ſiue XII. Tabulis, ſiue alia quae fuit, quas nunc referre non eſt neceſſe*: inquit Vlpian. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 1. *D. h. t.* Ego vero vellem, quod et Franc. Balduino in votis fuit, et valde profecto vellem, Vlpianvs hic retuliſſet antiquas illas leges, quae ante Aquilliam de damno iniuria dato loquutae ſint. Sane praeter legem XII. Tabularum nulla eſt, cuius memoriam ſeruarint veteres: ac ne iſta quidem talis ad nos peruenit, vt quid ea hanc in rem cautum ſit, ſatis intelligamus, quum praeter vocabula aliquot antiqua et legitima, sarcito et rvpitias, a Feſto explicata, et fragmentum *de membro rupto et oſſe fracto*, nihil omnino effugerit commune iſtud rerum veterum naufragium. Franc. Balduin. *de leg. Aquill. p.* 216. *ſequ.* Pergit Vlpianvs: *Quae lex Aquillia plebiſcitum eſt, quum eam Aquillius, Tribunus plebis a plebe rogauerit.* At quis quaeſo ille Aquillius, Tribunus plebis? Certe non ille cautionum egregius artifex, Ciceronis aequalis, cuius vitam oratione ſollemni explicatam, publici iuris fecimus, quamuis hoc ſibi aliiſque perſuadere voluerit Ian. Vinc. Grauina *Orig. iur. ciuil. §.* 60. *pag.* 97. quum iam multo ante Brutus et Q. Mucius hanc legem vel illuſtrarint, vel memorauerint ſaltem in libris ſuis, *l.* 27. §. 22. *D. ad leg. Aquill. l.* 39. *D. eod. tit.* et L. Caeſulenus, accuſator de plebe, *mulctam ex lege Aquillia de iuſtitia* (legendum forte *iniuria*) petiiſſe dicatur a Cicerone *in Bruto cap.* 34. quod vel ideo dudum ante C. Aquillii Galli

DAMNABO (h) *** (i)

§. I. CETERARVM RERVM PRAETER HOMINEM ET

Galli aetatem factum oportuit, quia Caeſulenus ille, teſte eodem Cicerone aequalis fuit M. Bruti, accuſatoris illius vehementis, quem filium fuiſſe Bruti, iuris ciuilis in primis periti, alibi obſeruauit, *de offic. lib. II. cap.* 14. Hinc nihil probabilius video, quam quod iam in *Antiqu. Rom. IIII.* 3. 4. ſuſpicari me profeſſus ſum, nempe legem hanc latam anno V. C. 572. a L. Aquillio Tribuno plebis, qui poſtea anno 576. praeturam geſſit, teſte Liuio *XXXXI.* 18. Adde *Hiſt. iur. ciu. lib. I. §.* 87.

(h) DAMNABO.] Hac occaſione de natura actionis ex legis Aquilliae capite primo egit VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 21. §. 8. *D. h. tit.* Obſeruauitque, eam dari, non quidem contra heredem, quum ſit poenalis, niſi forte heres ex damno factus ſit locupletior, ſed tamen heredibus, ceteriſque ſucceſſoribus, adeoque et ei, cui Stichi legati ac poſtea occiſi portio, repudiata a collegatario adcreuit, quia retro ei adcreuiſſe dominium videtur. VLPIAN. *ibid. l.* 35. *D. eod. tit.* Idem notauit, hanc actionem aliquando cumulari cum perſequutione ex lege Cornelia de ſicariis. VLPIAN. *ibid. l.* 21. §. 9. *D. eod. tit.* nec non cum actione furti, VLPIAN. *ibid. l.* 27. *princ. D. eod. tit.* immo et noxalem eam aliquando eſſe, ſi ſeruus alienus ſeruum noſtrum occiderit. VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 1. 2. 3. *D. eod. tit.*

(i) ***] Deſiderari hic videri poterat ſecundum legis Aquilliae caput, quod in deſuetudinem abiiſſe obſeruat VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. *§.* 4. *D. eod. tit.* quodque in vſu non eſſe ait Iuſtinianus *§.* 12. *Inſt. de leg. Aquill.* Id vero non aliunde factum ego arbitror, quam quod in edicto non inuenerit locum, illiuſque luminibus offecerint tot alia praetoris edicta, quibus illud iuris ciuilis caput vel ſuppleuerant, vel ob aequitatem emendauerant. Siue enim de ſeruo corrupto in illo actum fuerit, ſiue de effuſis et deiectis, (de vtroque enim aliquid in lege Aquillia actum eſſe, ex *l.* 4. *et l.* 5. §. 2. *D. de ſeru. corrupt.* et *l.* 31. *D. ad leg. Aquill.* diſcimus,) praetoris edicta de iis quaſi delictis edita efficere potuerunt, vt hoc caput in deſuetudinem ſenſim abierit. Nulla ergo hic lacuna eſt, vti quis ſuſpicari poſſet,

ET PECVDEM OCCISOS (k), SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT, QVOD VSSERIT (l), FREGERIT, RVPERIT (m) INIVRIA, QVANTI EA RES IN TRIGINTA DIEBVS

ſet, neque in edicto hoc caput expreſſerat Iulianus, quum vix probabile ſit, illud intra tam breue temporis interuallum, quod inter Hadriani et Vlpiani tempora interceſſit, adeo euaneſcere potuiſſe ex hominum memoria, vt ne eius quidem argumentum commemorandum putauerint interpretes.

(k) Occisos.] Hac enim actione agitur de omnibus animalibus laeſis, etiam, quae pecudes non ſunt. Immo et magiſtratus municipales, ſi pignori capiendo pecudem damnum iniuria dederint, hac lege conueniuntur. Vlpian. *lib. XVIII. ad edict. l.* 29. §. 6. 7. *D. ad leg. Aquill.*

(l) Vsserit.] Veluti ſi quis ſeruum, face obiecta aduſſerit, vel ſi arbuſtum, villam, vel inſulam incenderit, vel ſi cuius fornicarius ſeruus ad fornacem obdormiuerit, et villa exuſta fuerit, vel ſi cuius furnus damnum dederit, vel apes alterius ad ſe aduolantes exuſſerit, de quibus caſibus agit Vlpian. *ibid. l.* 27. §. 7. *ſequ. D. ad leg. Aquill.* additque, etiam capitis, tamquam incendiarium damnari poſſe, qui dolo malo alterius inſulam exuſſerit. Vlpian. *ibid. l.* 10. *D. ad leg. Cornel. de ſicar.*

(m) Fregerit, rvperit.] Rvmpere hic eſt *corrumpere*, ait Vlpian. *ibid. l.* 27. §. 13. 16. *D. ad leg. Aquill.* nec dubium eſt, quin vetus illud rvpitias, quo decemuiros vſos eſſe in XII. tabulis diximus, receptiore vocabulo exprimere voluerit praetor. Ceterum ampliſſima hic exemplorum huc pertinentium ſeges apud interpretes occurrit. Quaerunt enim, an huic actioni locus ſit, ſi quis lolium aut auenam in alienam ſegetem, (vti eſt in parabola Matth. *XIII.* 24.) iniecerit, ſi vinum ſpurcauerit, effuderit, acetum fecerit, ſi vulnerauerit, pugnis, loris, virgis ceciderit, ſi veſtimenta ſciderit, ſi frumentum vel milium effuderit in flumen, ſi eidem arenam aliudue quidquam immiſcuerit, quod difficulter ſeparetur, ſi quis numos de manu excuſſerit, ſi mulierem pugno, vel equam ictu percuſſerit, vt foetum eiiceret, ſi mulam alicuius plus iuſto onerando ei membrum ruperit, ſi nauem perforarit, oliuam immaturam

turam decerpſerit, vel ſegetem immaturam crudamue vineam deſecuerit. Et quo ſimul patet, cur VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l. 31. D. de verb. ſignif.* hic PRATVM definiuerit, quod ſit, in quo ad fructum percipiendum falce dumtaxat opus ſit, *pratum* dictum, quaſi *paratum ad fructum capiendum.* Vid. Goedd. *Comm. de verb. ſignif. pag.* 415. Porro eadem occaſione quaeſiuere veteres, an Aquillia teneatur, qui ſiluam caeduam, adhuc immaturam vel ſalictum interceperit? De omnibus his diſputat VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 14. *ad* §. 27. *D. ad leg. Aquilliam.* Quumque, quod ad poſtremam ſpeciem attinet, obſeruauerit iuriſconſultus, eum, qui ſiluam caeduam iam maturam interceperit, etiam furti et arborum furtim caeſarum reum eſſe: PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 11. *D. arbor. furt. caeſar.* addit, manere etiam nihilominus actionem ex legibus XII. tabularum, idque ob eam rationem, quod quoties lex obligationem introducit, niſi ſi nominatim cauerit, vt ſola ea actione vtamur, etiam veteres actiones maneant, adeo, vt ſi ex eodem facto duae competant actiones, poſtea iudicis potius partes ſint, vt quo plus ſit in reliqua actione, id actor ferat, ſin tantumdem aut minus, nihil conſequatur. PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 41. *D. de oblig. et action.* Ita lego cum Cuiac. *Obſeru. XIII.* 23. quamuis plerique codices pro *nihil conſequatur*, habeant *id conſequatur*. Quamuis enim eam emendationem reprehendat Io. Robert. *Animadu. I.* 21. ipſa tamen res et ſenſus eam tam manifeſto exigunt, vt eam probare non dubitarint Franc. Hotoman. *Quaeſt. illuſtr. XXVII.* Mercat. *Notat. I.* 29. et Franc. Balduin. *de lege Aquill. pag.* 236. Porro inter exempla, quae ad hanc edicti partem adcumularunt veteres, et illa ſunt de puero caſtrato, de quo erudita exſtat V. A. Euer. Ottonis *diatribe*, de calice diatreto fracto, de margaritis a marito commodatis et ab vxore perforatis, foribus aedium perfractis, aedificio vel aquaeductu diruto, item de lapide, qui ex plauſtro cadens nocuit, de eo, qui imperitum mulionem locauit, (ſiquidem et imperitia culpae adnumeratur. CAI. *lib. VII. ad edict. l.* 132. *D. de regul. iur.*) qui laccum vino plenum pertudit, laqueos poſuit, protectum alterius incidit, naui ſua in alterius nauem impegerit, et quae ſunt huius generis alia, de quibus fuſe VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 28. *ad finem l.* 29. *pr.* §. 1. *ſequ. D. ad leg. Aquill.* Quo poſtremo caſu etiam quaeritur,

DIEBVS PROXIMIS FVIT (n), TANTVM AES eum DARE DOMINO DAMNABO.

§. II. Si EVM FATEBITVR INIVRIA OCCISVM, vſtum, fractum, ruptum eſſe, IN SIMPLVM; contra inficiantem in duplum actionem dabo (o).

Tit.

ritur, an et actioni ex edicto nautae, caupones, ſtabularii recepta vt reſtituant, locus ſit, apud Pavll. *lib. XXII. ad edict. l. 6. D. naut. caup. ſtabul.* et Vlpian. *lib. XVIII. ad edict. l. 7. D. eod. tit.* Denique et iſtae quaeſtiones incidunt, an actioni huic locus ſit, ſi quis alienum vinum vel frumentum conſumſerit, emtorem in numero iugerum circumuenerit, ſtuprum alterius ſeruo intulerit, ſepulcrum intulerit? De quibus caſibus Pavll. *lib. XXII. ad edict. l. 30. §. 2. D. ad leg. Aquill.* Vlpian. *lib.* XVIII. *ad edict. l. 34. D. de contrah. emt. l. 25. D. de iniur. l. 2. D. de ſepulcr. viol.*

(n) Proximis fvit.] Haec verba etſi non habeant plvrimi, ſic tamen eſſe accipienda conſtat, perinde ac ſi illud adiectum eſſet. Vlpian. *lib.* XVIII. *ad edict. l. 29. §. 8. D. ad leg. Aquill.*

(o) *Actionem dabo.*] Fuiſſe in edicto huius tituli paragraphum, cuius principium ita ſe habuerit; iam ſupra *ſub litt. a.* ex *Pariatore leg. Moſaic. et Roman.* demonſtrauimus. Sententiam ipſam illius paragraphi habemus apud Vlpian. *ibid. l. 2. §. 1. et l. 23. §. 10. D. ad leg. Aquill.* Nec dubium eſt, quin ad eiusdem explicationem pertineant fragmenta Vlpiani *lib.* XVIII. *ad edict. l. 23. §. 11. l. 25. D. h. t.* et Pavlli *lib.* XXII. *ad edict. l. 24. l. 26. D. eod. tit.* vbi quaeritur, quatenus falſa etiam confeſſio confitentem oneret? Quam in rem multa diximus in Diſſert. *de religione iudicantium circa reorum confeſſiones.* Fuerintne plura legis Aquilliae capita, nos quidem in medio relinquimus, quamuis ita viſum ſit Ger. Noodt *de lege Aquill. cap. 1. pag. 137.* et Corn. van Bynkershoek *Obſeru. l. 13.* Saltim in edicto plura non fuiſſe arbitramur, quum aliorum, quam quae hactenus expoſuimus, nec vola nec veſtigium in iure noſtro exſtet.

TIT. XXXXIII.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS. (a)

SI filiusfamilias (b), vel ſeruus ſeruaue, inſciente patre vel domino noxiam (c) commiſiſſe dicetur, eum, cuius

(a) De noxalibvs actionibvs.] Quamuis titulum *ad legem Aquilliam* in Pandectis proxime excipiat ille *de his, qui effuderint, vel deiecerint:* tantum tamen abeſt, vt capita illa in edicto quoque vicina fuerint, vt Vlpian. *lib.* XXIII. demum de effuſis et deiectis egerit, ceu poſt Hub. Giphanium in *Oeconom. iur. p.* 127. recte obſeruauit Iac. Gothofred. *in Serie edicti perpetui.* Proximus ergo fuit titulus de actionibus noxalibus, de quibus iiſdem adhuc libris egerunt interpretes. Partem edicti, quam huc pertinere exiſtimes, ſeruaſſe credideris Vlpianvm *l.* 21. *§.* 2. D. *h. t.* Sed quum hoc fragmentum ex *lib.* XXIII. decerptum ſit, illud alio erit referendum. Attamen quum ſententia huius edicti ex ipſa harum actionum natura facile intelligatur: non difficile etiam fuit, verba effingere, id quod iam veroſimillima ratione fecit Ger. Noodtius *in Comm. ad Pand. p.* 231.

(b) *Filiusfamilias.*] Eius adhuc meminiſſe in edicto Iulianum, nullum eſt dubium, quum noxae deditio filiorumfamilias adhuc in vſu fuerit, non modo temporibus Iuliani, ceu patet ex *l.* 34. *D. de noxal. action.* ſed et Sex. Pomponii, *l.* 33. *D. eod. tit.* immo et Papiniani, Vlpiani et Paulli, ceu diſcimus ex *Collat. Leg. Moſaic. et Rom.* II. 3. *l.* 3. *§.* 4. D. *de liber. homin. exhib.* et Paulli *Recept. Sent.* II. 31. 9. vt adeo ad poſtrema tantum tempora et nouam iuriſprudentiam pertinere videantur, quae diſſerit Iuſtinianus. *l. pen. C. de furt. et ſeru. corrupt.* et §. *vlt. Inſt. de noxal. action.*

(c) *Noxiam.*] Ita vocatur omne delictum priuatum ac quaſi delictum. Hinc Feſtus *in Noxa pag.* 176. *Noxa ponitur pro peccato aut pro peccati poena. Quum lex iubet noxae dedere pro peccato.* Quo et ſequentia pertinent, illaque Seruii *ad Virgil. Aeneid. l. v.* 45. *Hoc intereſt inter noxam et noxiam, quod noxia culpa eſt, id eſt, peccatum, noxa autem poena. Quidam: noxa, qui nocuit; noxia, id quod nocitum,*

ius in poteſtate erit (d), quantum ob eam rem aequum et bonum iudici videbitur (e), tantum aes dare, aut noxae dedere (f) filiumfamilias ſeruumue vel ancillam iubebo.

§. I.

nocitum; accipiunt. Quam poſtremam ſententiam et iuris auctores probarunt, §. I. *Inſt. de noxal. action.* quamuis eoſdem in ipſo vſu horum vocabulorum fluctuare, iam obſeruauit Vinn. *in Comment. ad d.* §. I. *Inſt. eod. tit.* Hinc facile patet, cur adiectitiae qualitatis eſſe dicantur hae actiones, itemque cur illae modo ciuiles ſint, modo praetoriae. §. 4. *Inſt. eod. tit.* denique, cur, vbi plures ex vno delicto actiones naſcuntur, etiam plures noxales dentur. Sic e. g. quemadmodum cum raptore non modo *vi bonorum raptorum*, ſed et *furti* recte agitur: *pr. Inſt. de vi bonor. rapt.* ita idem dicendum, quoties agitur noxaliter, ita tamen, vt qui vi bonorum raptorum egit, non amplius habeat actionem furti nec manifeſti, qui furti agit, adhuc vi bonorum raptorum recte agat, vt, quod in hac actione amplius eſt, conſequatur. PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* I. *D. eod.*

(d) *Poteſtate erit.*] Id eſt, contra patrem, vel dominum, quamuis dominus, qui dolo poſſidere deſiit, et hic non minus pro poſſeſſore habeatur, PAVLL. *ibid. l.* 131. D. *de reg. iur.* Quam qui interrogatus in iure, ſeruum ſuum eſſe reſpondit. PAVLL. *ibid. l.* 8. D. *de interrog. in iur. fac.* Quo refero etiam fragmentum IVLIANI *lib.* VIII. (ita enim pro *lib.* VIIII. reſcribendum puto,) *l.* 39. *D. de noxal. action.*

(e) *Videbitur.*] Quia enim agebatur ciuiliter ex delictis priuatis, iudicum erat haec notio: quin et magiſtratuum municipalium, quamuis alioquin his non liceret ſupplicium a ſeruis ſumere. VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 12. D. *de iuriſdict.*

(f) *Noxae dedere.*] Filii itaque familias vel ſerui nomine agendum erat noxaliter. Manumiſſi enim ipſi directe tenebantur. VLPIAN. *ibid. l.* 6. D. *h. t.* Quid iuris ſit, ſi plures ex diuerſis delictis noxaliter agant: vel ſtatuliber noxiam commiſerit, conditioque interea exſtiterit: vel ſi in re communi damnum datum ſit, itemque ſi ſeruus domino, operas eius ab vſufructuario conducenti, vel ſerui nauem exercentis vicarius in naue damnum dederit, diſputat VLPIAN. *lib.*

 XVIII.

§. I. (g) Si quid ſciente (h) patre dominoue factum erit, ſine noxae deditione iudicium dabo.

TIT. XXXXIIII.

FINIVM REGVNDORVM. (a)

(VLPIAN. XVIII. *ad edict. l.* 14. *pr.* §. 1. *D. de noxal. act.* et PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 17. §. 1. *l.* 19. *pr.* §. 1. 2. *D. eod. tit.* Nec minus bella eſt quaeſtio, quam tractat CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 20. *D. eod. tit.* quo euentu nimirum quis ob plures noxias diuerſis temporibus agat? Eleganter enim, vt ſolet, reſpondet, ſi ille ex vna noxia dominium ſemel nactus ſit, nullam eum amplius actionem habere: at ſi priore iudicio litis aeſtimationem ſit conſequutus, nihil impedire, quo minus deinde ob quamcumque aliam noxiam agere noxaliter poſſit. Ceterum antiquiſſimam eſſe eam noxae deditionem, ac gentibus pleriſque vſitatam, iam ab aliis obſeruatum eſt. In Latio ſaltim diu ante Romae natales recepta fuit, ſi vera ſunt, quae de Caco, ab Euandro Herculi noxae dato, ſcribit Aurel. Victor *de orig. vrb. Rom.* Nam alii auctores eum ab Hercule claua percuſſum occubuiſſe ferunt, veluti Liuius *lib. I. cap.* 7.

(g) §. I.] Duo fuiſſe huius edicti capita; eorumque poſteriore de delictis conſciis parente vel domino commiſſis actum eſſe; diſcimus ex VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 2. *pr. D. de noxal. action.* vbi et ſententia huius paragraphi habetur.

(h) *Sciente.*] SCIENTE altero factum dicitur, quod quis non prohibuit, ſi vel maxime non iuſſerit. VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. §. 1. *D. de noxal. act.* Quid ſi ſeruus communis, ſciente alterutro deliquerit? De ea quaeſtione agit PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 10 *l.* 17. *pr.* §. 1. *D. de noxal. act.* qui et alibi diſquirit, quid iuris ſit, ſi ſeruus, quem tibi commodaueram, furtum fecerit? PAVLL. *ibid. l.* 22. *D. commod.* itemque ſi damnum tibi datum ſit a ſeruis meis, in aedibus, tibi a me locatis, vel ſi ſeruos ipſos, qui tibi nocuere, locauerim. IDEM *ibid. l.* 45. *D. locat. conduct.*

(a) FINIVM REGVNDORVM.] Quum hic nouos Commentariorum libros auſpicati ſint VLPIANVS, PAVLLVS, IVLIANVS: CAIVS vero

(Vlpian. Lib. XIX. Pavll. Lib. XXIII. Ivlian. Lib. VIII.)

Finivm regvndorvm (b) ſi agetur

vero tria illa iudicia diuiſoria ac duplicia adhuc *libro VII.* expoſuerit: dubitari non poteſt, quin iudicia illa actiones noxales in edicto quam proxime exceperint. Nec ratio fuit ab ordine in Pandectis inter iudicia illa obſeruato diſcedendi. Ipſius edicti, quod iam Ger. Noodtius reſtituere conatus eſt, *in Comm. ad Pand. pag.* 233. rationem mox reddemus: iam obſeruamus Caivm *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 13. *D. de iudic.* et *l.* 2. §. 1. *D. commun. diuid.* in anteceſſum de tribus iſtis iudiciis notaſſe, in iis quaeri, quis actor intelligatur, quia par omnium videatur cauſſa: ſed magis placuiſſe, eum videri actorem, qui ad iudicium prouocarit.

(b) Finivm regvndorvm.] Originem debet hoc iudicium XII. tabulis, quae quinque pedum ſemitam, ſeu ſpatium, intra fundos relinqui iuſſerant, quod et μεθόριον, ſeu limitare iter dicebatur, ceu pluribus oſtendit Iac. Gothofred. *ad Leg. XII. tabul. pag.* 132. Idem ſpatium quinque pedum et lex Mamilia, quae de finibus lata fuerat, probauerat. Qua de re Flaccus Sicul. *de condit. agror. pag.* 8. *edit. Goeſ. Signantur* (arbores finales,) *vtrimque, id eſt, ex vtraque poſſeſſione* intra pedes qvinqve, *vt Legis Mamiliae commemoratae locum habeant.* Itemque Aggenus Vrbic. *in Frontin. de limitib. agror. pag.* 53. *De fine enim* lex Mamilia qvinqve (*aut ſex*) pedvm *) latitudinem vel iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri, quod vſucapi non poteſt.* Vbi verba: *aut ſex*, parentheſi incluſa, expungenda eſſe recte monet Goeſius *in not. pag.* 149. Frontinus porro *ipſe de limitib. agror. pag.* 40. *De rigore controuerſia eſt finitimae conditionis, quoties inter duos pluresue terminos ordinatos, ſiue quae alia ſigna, ſecundum* legem Mamiliam qvinqve pedes *agitur.* Denique Simplicius *pag.* 83. *Lex Mamilia fini latitudinem praeſcribebat, de qua lege iuriſperiti adhuc habent quaeſtionem, neque antiqui ſermonis ſenſus proprie explicare poſſunt,* qvini pedes *latitudo dati ſint, an in tantum quiſque.* Erat ergo hoc ſpatium vel limitare iter inter fundos, et in ipſis finibus, *non quaquauerſus circum fines*; ceu ſibi perſuaſerat Franc. Hotoman. *in Epit. Digeſt. tit. fin. re-*

gund. notatus ideo a Guil. Goeſio *in not. ad Sic. Flacc. pag.* 129. Et horum quidem quinque pedum nulla olim erat vſucapio, quemadmodum iam ex Aggeni Vrbici loco vidimus, et in hoc quoque vtrique legi, Decemuirali et Mamiliae inter ſe conuenit., eodem obſeruante Goeſio *pag.* 191. et ante eum Andr. Alciato *de quinque ped. praeſcript. tom. III. oper. pag.* 345. Si quando ergo de his quinque pedibus oriebatur controuerſia, quod imminuti eſſe ab alterutro vicinorum dicerentur, ea vocabatur *controuerſia finalis* vel *de finibus*, eaque terminanda erat iudicio finium regundorum, nulla obſtante vſucapione. Sin de ipſo agro lis incideret, erat haec *controuerſia de loco*, et tunc res non ad agrimenſores et arbitros, ſed ad praetorem pertinebat. Poſtea, quamuis vſucapioni locus non eſſet in quinque illis pedibus: inualuerat tamen conſuetudo, vt longiſſimi temporis praeſcriptione adquiri poſſe crederentur. Verum et id mutandum exiſtimabant Valentinianus, Theodoſius et Arcadius Auguſti, *l.* 4. *C. Theod. fin. regund.* quam legem difficillimam, et vix cuiquam intellectam operoſe expoſuit et a Iac. Gothofredi ψευδερμηνείᾳ vindicauit Goeſius *ad Script. de limitib. pag.* 192. Denique quum Iuſtinianus *l.* 3. *C. fin. reg.* vt ſpatio illi quinque pedum triginta annorum poſſeſſione praeſcribi poſſet, denuo indulſiſſet: ſpatium iſtud ſenſim penitus abolitum eſt, et fines facti ſunt lineares, de quibus itaque regundis quotidianae quaeſtiones naſcuntur. Ceterum hoc finium regundorum iudicium cum olim, tum hodie, ad praedia tantum ruſtica pertinet, neque intereſt, ſiue riuus priuatus, ſiue arbores intercedant, modo via publica non interueniat. Praedia enim vrbana *vicina* quidem, at non *confinia* adpellantur, adeoque nec in illis huic iudicio locus eſt. VLPIAN. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. *pr. D. fin. regund.* PAVLL. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 4. §. 10. 11. *l.* 6. *D. eod. tit.* Id quod etiam dicendum de fundo communi, de quo itidem inter ſocios non poteſt accipi iudicium. PAVLL. *ibid. l.* 4. §. 6. 7. *D. eod. tit.* Contra iudicium finium regundorum manet, quamuis ſocii communi diuidundo egerint, vel alienauerint fundum. IVLIAN. *lib. VIII. Digeſt. l.* 9. *D. eod. tit.* Nihil denique intereſt, inter duos an plures fundos hoc iudicium accipiatur, itemque vectigales ſint agri, an vſufructuarii, an oppignorati. PAVLL. *lib. XXIII. ad edict. l.* 4. §. 8. 9. *D. finium regund.*

tur (c) inter confines: arbitros (d) dabo, vt fines eorum arbitratu regantur. (e)

§. I. Item ſi quid damni datum factumue erit, ſiue quid eo nomine alicui aberit, aut ad eum peruenerit, id praeſtari iubebo. (f)

Tit.

(c) *Si agetur.*] Quam actionem *eſſe perſonalem, licet pro vindicatione rei ſit*, id eſt, *mixtam*, obſeruat Pavll. *ibid. l.* 1. *D. fin. regund.* Eadem enim paene loquendi figura alibi quoque vſus Paullus, iudicium communi diuidundo magis ex re, quam ex perſona ſocii naſci, ait. *l.* 29. *D. commun. diuid.*

(d) *Arbitrum.*] In iudicio finium regundorum arbitri dabantur, et ex lege quidem XII. tabularum tres: ex lege Mamilia, quam et praetor obſeruaſſe videtur, vnus tantum. Ita enim intelligendus videtur locus Ciceronis *de Legib. lib. I. cap.* 21. *Ex hac autem non rerum, ſed verborum diſcordia, controuerſia nata eſt de finibus, in qua quum vſucapionem XII. tabulae inter quinque pedes eſſe voluerunt, depaſci veterem poſſeſſionem Academiae ab hoc acuto homine non ſinemus, nec* Mamilia lege singvli, *ſed ex iis* (XII. tabulis) tres *arbitri fines regemus.* De cuius loci vera ac genuina lectione ac ſenſu multa diſputant Alciatus, Cuiacius et alii, quae videri poſſunt apud Turnebum *in Aduerſ. lib. IIII. cap.* 24. Gruter. *ad Cicer. ibid.* et Goeſium *in Not. ad Agrimenſ. pag.* 191.

(e) *Regantur.*] Dirimendi ergo fines: quod vbi fieri non poteſt, adiudicatione et condemnatione dirimenda controuerſia, id quomodo fieri debeat, pluribus exſequuntur Vlpian. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. §. 1. *D. fin. regund.* Cai. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 3. *D. eod. tit.* et Pavll. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 4. *princ. et* §. 5. *D. eod.*

(f) *Praeſtari iubebo.*] Nam in hoc iudicio et eius habetur ratio, quod intereſt, nec non in bonae fidei poſſeſſore fructuum poſt litis conteſtationem perceptorum, quum a malae fidei poſſeſſore et ante litis conteſtationem percepti recte condicantur. Pavll. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 4. §. 1. 2. *D. fin. regund.* Aliquando et contumacia rei in ſuccidenda arbore, vel aedificio in finibus poſito deponendo, aliquando et crimen, exarati deiectiue termini inter-

Tit. XXXXV.

FAMILIAE ERCISCVNDAE. (a)

Familiae erciscvndae (b) ſi agetur, inter coheredes

interuenit, eoque caſu iudex, qui de criminibus, idem et de finibus cognoſcit. Pavli. *ibid. l.* 4. §. 3. 4. *D. fin. regund.*

(a) Famil. erciscvndae.] Ordinis rationem quum iam in antecedente titulo reddiderimus, quaeſtioni huic iam quidem non immoramur. Ipſum edictum iam recte reſtituit Ger. Noodtius *in Comment. ad Pand. pag.* 237. adeo, vt quidquam in eius formula immutare non fuerit neceſſe, quia omnia proba et ſolida eſſe, ex ipſa fragmentorum comparatione didicimus. Illud addo, edicti de familiae erciſcundae iudicio mentionem facere Seuerum et Antoninum AA. *in l.* 3. *C. famil. erciſc.* vbi Rufo cuidam reſcribunt: *Aduerſus coheredes tuos diuidundae hereditatis iudicio ſecundum* ivris formam *experire. Iudex datus, ſi quid a coherede etiam tuae portionis ex hereditate ſublatum fuerit probatum, factis adiudicationibus ſecundum* ivris formam *eum tibi condemnabit.* Iuris enim formam hic nihil eſſe aliud, quam edictum Praetoris, in Hiſtoria edicti luculenter demonſtraſſe videmur.

(b) Familiae erciscvndae.] Verba haec ſunt antiqua et legitima, quae praetorem ſeruaſſe, vix dubito, quia rubricae finivm regvndorvm, familiae erciscvndae, et commvni dividvndo non minus exprimere videntur verba edicti initialia, quam illae: qvod metvs cavssa, qvorvm bonorvm, vt legatorvm, et ſimiles. De φράσει eiuſque Latinitate non repetemus, quae fuſe diſputarunt Voſſius *in etymol. voc. erciſcere* Salmaſ. *in exercit. Plinian. pag.* 891. et Petr. Burmannus *ad Petron. cap.* 141. Quid enim attinet fluctus in ſimpulo mouere, quum Feſtus *in Erctum pag.* 55. diſerte ſcribat: erctvm citvm *fit inter conſortes, vt in libris legum Romanarum legitur:* erctvm *a coërcendo dictum, vnde et* erciscvndae *et* ercisci. Citvm *autem eſt vocatum a ciendo.* Quid clarius, quaeſo, quam τὸ *erciſcere* eſſe vocabulum iuridicum ex verbis erctvm citvm, quibus decemuiri in XII. tabulis

redes (c). arbitros dabo

bulis vſi ſunt, formatum? Quis non videt, *erctum* veteribus idem fuiſſe, ac totum, vel indiuiſum, et quaſi coërcitum ſuis finibus? *Ciere* autem ſignificare diuidere, iam pridem obſeruauit Seru. ad Virgil. *Aeneid. VIII. pag.* 642. Itaque *familiam erciſcere* erit hereditatem adhuc pro indiuiſo poſſeſſam diuidere inter coheredes, ipſumque *erctum citum* διαίρεσις τῶν ὑπαρχόντων, vti vetus gloſſa habet: vt mirum ſit Salmaſium *in Exercitationibus Plinian. pag.* 1262. *ſequ.* huius φράσεως originem referre ad Tribonianum, quae totidem verbis apud Cicer. *pro Caecin. cap.* 7. alioſque veteres occurrit. Haec de verbis. Ipſum familiae erciſcundae iudicium ex legibus XII. tabularum deſcendere ad hunc locum obſeruat Cai. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 1. *pr. D. h. t.* ſimulque monuit *§.* 1. familiae erciſcundae inter ſe agere coheredes, vbi Vlpian. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. *pr. D. eod.* addit, nihil intereſſe, ex teſtamento quis heres ſit, an ab inteſtato, vel lege quacumque. Generatim enim eorumdem hereditatem diuidi poſſe, quorum peti poſſit. Attamen inter hoc iudicium et hereditatis petitionem permultum nihilominus intereſt, ſiquidem non poſſumus perſequi per hereditatis petitionem, quod iudicio familiae erciſcundae perſequimur. Ivlian. *lib. VIII. Digeſt. l.* 7. *D. ſi pars hered. pet.* Vnum tamen aduerſus alterum familiae erciſcundae agere, et ab hoc rurſus hereditatis petitione pulſari poſſe, elegante ſpecie oſtendit Ivlian. *ibid. l.* 51. §. 1. *D. fam. erciſcund.*

(c) *Inter coheredes.*] Hic prolixe diſquirunt veteres, quinam accipere hoc iudicium poſſint? quaenam res in illud veniant? an et nomina, mala venena, libri improbatae lectionis, tabulae et inſtrumenta hereditaria? Quo pertinent fragmenta Vlpiani *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. *§.* 2. 3. 4. 5. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 8. *l.* 10. *D. famil. erciſc.* Cai. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 3. *et l.* 5. *D. eod. tit.* Pavll. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 9. *et l.* 11. *D. eod.* Sic porro quaerunt, an et fructus ad hoc iudicium pertineant? Vlpian. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 12. *l.* 14. *l.* 16. *pr. §.* 1. 2. 3. *D. eod tit.* Pavll. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 15. *D. eod. tit.* itemque an damna et lucra? Vlpian. *ibid. l.* 16. *§.* 4. *ad*

dabo (d), vt eorum arbitratu res ſingulis adiudicentur. (e)

§. I. Item ſi quid damni datum factumue erit, ſiue quid eo nomine cui aberit, aut ad eum peruenerit, id praeſtari iubebo. (f)

TIT.

4. *ad fin.* *l.* 18. *l.* 20. *l.* 22. *l.* 24. *D. eod. tit.* CAI. *ibid.* *l.* 17. *l.* 19. *D. eod. tit.* PAVLL. *ibid.* *l.* 21. *l.* 23. *l.* 25. *pr. et* §. 1. *et ſequ. vſque ad* §. 19. *D. eod. tit.* IVLIAN. *lib.* VIII. *Digeſt.* *l.* 57. *pr. D. eod.*

(d) *Arbitros dabo.*] *Arbitri familiae erciſcundae* mentionem fieri animaduertimus apud IVLIAN. *lib.* VIII. *Digeſt.* *l.* 51. *pr. D. famil. erciſc.* Papinianum *l.* 57. *D. eod. tit.* et Vlpianum *l.* 43. *D. eod. tit.*

(e) *Adiudicentur.*] Officium iudicis circa hanc actionem eleganter deſcribit Iuſtinianus §. 4. *Inſt. de offic. iudic.* vbi fere ſimul totius edicti ſententiam habes, quam pluribus illuſtrant PAVLL. *lib.* XXIII. *ad edict.* *l.* 25. §. 20. 21. 22. *l.* 27. *l.* 56. *D. famil. erciſc.* CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc.* *l.* 26. *l.* 28. *D. eod. tit.* Ceterum hereditatem etiam augent ſerui, poſt mortem teſtatoris ab hoſte reuerſi. VLPIAN. *ibid.* *l.* 43. *D. ad leg. Falcid.* niſi a teſtatore ſint manumiſſi, quod fieri poteſt, licet nec teſtamenti nec mortis tempore teſtatoris, ſed hoſtium, fuerint. VLPIAN. *ibid.* *l.* 30. *D. de manumiſſ. teſtam.* An et oues a lupis ereptae, et ab alio vindicatae, ad hereditatem pertineant, eleganter diſputat VLPIAN. *ibid.* *l.* 44. *D. de adquir. rer. domin.* De nominibus adhuc obſeruat IVLIAN. *lib. VIII. Digeſt.* *l.* 3. *D. de condict. ſine cauſſ.* quod coheres, ſine cauſſa obligatus, incerti condictione conſequi poſſit, vt liberetur.

(f) *Iubebo.*] Quae ad huius paragraphi probationem faciunt, iam ſupra occupauimus *ad litt. c.* Nos adhuc corollarii loco addimus, apud multos populos inter duos, familiam erciſcentes, maiori natu ius faciendi partes; minori ius ex portionibus iſtis alterutram optandi, conceſſam eſſe. Ita ſane cautum *Iure prou. Saxon. lib. III. art.* 29. Ita et plurium non modo Germanicarum, ſed et aliarum quoque ciuitatum gentiumque ſtatutis et moribus inualuit, *de quibus Carpzou. *Part. III. conſt.* 15. *def.* 8. Betſ. *de ſtatut. et pact. famil. illuſtr. cap.* 4. §. 10. *ſequ.* Aemil. Ferret. *conſil.* 1. Coſtal. *in l.* 1. *D. fam. erciſc.* Anton. Faber *in* Codic.

TIT. XXXXVI.

COMMVNI DIVIDVNDO. (a)

COMMVNI DIVIDVNDO (b) ſi agetur (c), inter eos, quorum

Codic. eod. tit. decad. 2. Chriſtin. *Vol. II. deciſ.* 180. Guid. Papa *quaeſt.* 280. et alii. Quamuis vero recte Hertius *Paroem. iur. lib. I. cap.* 24. *pag.* 433. obſeruet, id nec ex diuino iure, locoque *Geneſ. cap.* XIII. *v.* 9. vnde hanc conſuetudinem repetunt Auguſtin. *de ciuit. Dei*, *lib.* XVI. *cap.* 20. et Ambroſ. *de Abraamo lib. I. cap.* 3. nec non ex *Concilii* africani *Can.* 85. *Lat.* decerptoque inde *c.* 1. *X. de paroch. et alien. parochian.* vbi alii id ius ſibi reperiſſe videntur, promanaſſe: certum tamen eſt, ob inſignem aequitatem illud iam antiquis tum in hereditatis, tum in aliarum rerum diuiſione placuiſſe, eiuſque veſtigia exſtare non modo apud vtrumque Senecam *Declam. lib. VI. cap.* 1. et *de Benef. lib. V. cap.* 16. verum etiam in iure noſtro *l.* 1. *C. de his, qui ſe defer. l.* 2. *C. de metat. et epidem. l.* 2. *C. quando et quib. quart.* Qua de re plura habent Cuiac. *obſeru. lib. XIII. cap.* 24. Forner. *rer. quotid. lib. V. cap.* 22. Grot. *ad Geneſ. cap. XIII. v.* 9. Vinn. *Quaeſt. ſelect. lib. I. cap.* 34. Gonz. Tellez, *Comment. ad Decretal. lib. III. tit.* 29. *cap.* 1. *pag.* 573. *tom. III.* Sed, ſi quid huiuſmodi apud Romanos quoque inualuerat, id tantum in domeſtica rerum hereditariarum diuiſione obſeruabatur. Nam vbi ſemel ad diuiſionem prouocatum fuerat, res iam vel iudicis arbitrio, vel ſorte dirimenda erat. *l.* 4. *l.* 5. *D. fam. erciſc. l.* 2. *C. quand. et a quib. quart.* §. 4. *Inſt. de offic. iudic.*

(a) DIVIDVNDO.] Ordinis rationem iam ad ſuperiores titulos reddidimus. Sententiam ex legibus huius tituli prioribus, nec non ex §. 3. *Inſt. de obligat. quae quaſ. ex contr.* §. 5. *Inſt. de offic. iudic.* et §. 20. *Inſt. de action.* denique ex Iſidor. *Orig. lib. V. cap.* 25. *pag.* 931. reſtituit v. c. Ger. Noodtius *in Comm. ad Pand. pag.* 242.

(b) COMMVNI DIVIDVNDO.] Hoc iudicio ideo fuit opus, quia pro ſocio actio magis ad perſonales inuicem praeſtationes pertinet, quam ad communium rerum diuiſionem. PAVLL. *lib. XXIII. ad edict. l.* 1. *D. h. t.*

(c) *Si agetur.*] Quod fieri non poteſt, niſi res ſit communis. PAVLL. *ibid. l.* 1. *D. h. t.* Nec intereſt, cum ſocietate, an ſine

rum res communes eſſe dicentur, arbitros dabo, quorum arbitratu res communes diuidantur. [d]

§. I. Item ſi quid in his damni datum factumue erit, ſiue quid eo nomine cui aberit, aut ad eum peruenerit, id ei, praeſtari iubebo. [e]

TIT.

ſine ea res communis ſit. CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 3. *pr. D. eod. tit.* Perinde etiam eſt; ſiue omnes, ſiue quidam ad diuiſionem prouocent. An vero et locus huic iudicio ſit inter heredem et legatarium, ſi incertum ſit, an Falcidia detrahenda, diſquirit PAVLL. *ibid. l.* 8. §. 1. *D. eod. tit.* Plures quoque huiuſmodi quaeſtiones, qui et ſuper quibus rebus poſſint hac actione experiri, ex inſtituto tractat VLPIAN. *lib.* XVIIII. (ita enim legendum pro *lib.* XXI.) *ad edict. l.* 7. *D. comm. diuid.*

(d) *Diuidantur.*] In hoc iudicio nihil peruenit vltra diuiſionem rerum ipſarum, quae communes ſunt, et ſi quid in his damni datum factumue eſt, ſiue quid eo nomine abeſt alicui ſociorum, aut ad eum peruenit ex re communi. In arbitratu tamen ſuo arbiter pactis ſociorum non minus, quam in duobus praecedentibus iudiciis ſtabit. *l.* 3. *pr.* §. 1. *D. commun. diuid.* Pertinet vero hoc iudicium ad diuiſionem rerum corporalium, non hereditatis, etiam putei, ſi ſolum eius commune, immo et ad diuiſionem rerum, quae, facta inter ſocios diuiſione, in communione manſerunt. VLPIAN. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 4. *pr.* §. 1. 2. D. *commun. diuid.* Ceterum et hic locus eſt adiudicationi, etiam tali, vt vnus proprietatem, alter vſumfructum conſequatur. VLP. *ibid. l.* 6. §. 10. 11. D. *eod. tit.*

(e) *Iubebo.*] Itaque et hoc edictum etiam ad praeſtationes perſonales, veluti ad impenſas in rem communem factas, itemque ad fructus ab vno ſociorum ex re communi perceptos pertinet, qui peti poſſunt, etiamſi fundus communis alienatus ſit. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 3. 4. *l.* 6. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. D. *commun. diuid.* IVLIAN. *lib.* VIII. D. *l.* 24. D. *eod. tit.* Immo et ad acceſſiones, VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 4. 5. *ſequ. vſque ad* §. 12.

Tit. XXXXVII.

QVEMADMODVM ACTIONES PER INFICIATIONEM DVPLENTVR. (a)

(Vlpian.

§. 12. D. *eod. tit.* et reliqua lucra, Cai. *lib.* VII. *ad edict. prou. l.* 7. D. *eod. tit.* denique et ad damna, Pavll. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 8. §. 2. 3. 4. *l.* 10. *pr. §.* 1. *D. eod. tit.* vbi et §. 2. arbitrum inſtruit, quid in eo iudicio circa aeſtimationem pretii rerum et euictionem obſeruare teneatur.

(a) *Per inficiationem duplentur.*] Hactenus inoffenſo pede, et non amiſſo filo Ariadnes progredi in hoc labyrintho licuit; iam eo loco ſumus, vt quocumque nos vertamus, *inexplicabiles vias, ambagibus huc illuc remeantibus, ſed continuo anfractu et ſaepe reuocatis porticibus ancipites*, (quod de Labyrintho Aegyptio dixit Pompon. Mela *de Sit. orb. lib. I. cap.* 9.) animaduertere nobis videamur. Iac. Gothofred. in *Serie edicti perp.* quum obſeruaſſet, Vlpianvm *lib. XX. ad edict. l.* 7. D. *commun. diuid.* adhuc de illo iudicio diuiſorio ex inſtituto diſſerere: eum duobus *libris XVIIII. et XX.* de tribus illis iudiciis, *finium regundorum, familiae erciſcundae et communi diuidundo* egiſſe, librvm autem XXI. actionibus, *ſi iudex litem ſuam feciſſe dicatur*, et *fraudatoriis* eum deſtinaſſe exiſtimat, quia ad priorem *l.* 15. D. *de iudic.* ad poſteriorem *l.* 30. D. *de hered. inſtit. l.* 44. *D. ad leg. Falcid. l.* 42. D. *de oblig. et act. l.* 33. *D. de verb. ſignif.* et *l.* 134. D. *de reg. iur.* ex hoc ipſo Libro XXI. decerptae, manifeſto pertineant. Sed multa huic coniecturae refragari, re ipſa expertus ſum. Primo enim inter fragmenta, quae ex Lib. XXI. Vlpiani ſuperſunt, vnicum, puta *l.* 7. *D. commun. diuid.* ad iudicia diuiſoria referri poteſt. Reliqua omnia de aliis iuribus agunt, quae nihil habent cum illis commercii. Deinde pleraeque aliae leges, quae ex Pavlli *lib. XXIIII.* Caii *lib. VIII.* et Ivliani *lib. VIIII.* ſuperſunt, itidem de plane aliis iuris capitibus agunt, vt pauciſſimae duobus illis titulis, *de iudice litem ſuam faciente*, et *actionibus fraudatoriis* accommodari poſſint. Denique vix excogitari poterit ratio, cur praetor in tanto breuitatis ſtudio actum agere, et edictum *de iis, quae in fraudem creditorum fa-*

cta, hic propoſitum ſub finem edicti repetere voluerit. Quod ſane factum eſſe, ſatis adparet ex VLP. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 1. *l.* 3. *l.* 6. *D. quae in fraud. credit.* et PAVLLI *lib.* XXXXII. *l.* 7. *l.* 9. D. *eod. tit.* Hinc in alia omnia hic iuit Hub. Giphanius *in Oecon. iur. p.* 126. coniecitque, poſt iudicia diuiſoria quaedam in edicto fuiſſe *de actionibus propter inficiationem creſcentibus* . et de *beneficio diuiſionis*, quod fideiuſſoribus ex Epiſtola D. Hadriani competere nouimus, cui ipſi coniecturae quoque quaedam veterum interpretum fragmenta, ſed non omnia tamen ſuffragantur. Denique Io. Goeddeus *in Comment. ad tit.* D. *de verb. ſignif. p.* 421. 429. *et* 432. poſt iudicia diuiſoria, hac edicti parte actum a praetore exiſtimat *de praetoriis ſtipulationibus*, quibus interueniente ſatisdatione caueatur, *rem ſaluam fore, iudicatum ſolui*, etc. item *de mora*, *de litis conteſtatione*, immo fortaſſis etiam *de tutoribus*, Quam tamen viri doctiſſimi diuinationem vel ideo minus probabilem dixeris, quia de praetoriis ſtipulationibus praetorem ſub finem demum edicti, et de reliquis quoque capitibus vel plane non, vel aliis certe locis, edixiſſe nouimus. In tantis itaque anfractibus quem exitum nos, praeuia diuturna ac ſeuera meditatione inueniſſe nobis videamur, paucis dicemus, ſi nobis operam dare volueris. *Primum* obſeruauimus, nulla parte edicti pluribus mendis laborare legum inſcriptiones, quam in hac, quae iam prae manibus eſt. Sane, quae ex CAII *lib. VIII. ad edict. prouinc.* eſſe feruntur *l.* 1. *et l.* 3. D. *de gradib. et adfin.* manifeſto ſunt ex eiuſdem *lib.* XVII. mendumque hoc ipſe Iac. Gothofredus in *Comm. ad tit. Digeſt. de regul. iur. p.* 557. iam pridem obſeruauit, qui et *l.* 31. D. *de mort. cauſſ. donat.* quae eamdem inſcriptionem praefert, ſimili in mendo cubare ſtatuit. Sic et, quae ex VLPIANI *lib.* XX. *et* XXI. *ad edictum* ad nos perueniſſe dicuntur, fragmenta non multo integriora videntur. Nam *l.* 3. D. *de ſepulcr. viol.* et *l.* 37. D. *de regul. iur.* in aliis exemplaribus depromtae dicuntur ex VLPIAN. *lib.* XX. *ad edict.* in aliis pleriſque *ex lib.* XXV. Et *l.* 7. D. *ad leg. Pomp. de parricid.* in aliis editionibus ex *lib.* XX. in aliis ex *lib.* XXVIIII. eſſe dicitur. Porro et *l.* 2. D. *de ceſſion. bonor.* quae a Iac. Labitto *in indice* inter fragmenta *lib.* XXI. VLPIAN. *ad edict.* refertur, in pleriſque, quas euolui, editionibus deſumpta eſſe dicitur ex *eiuſd.* *lib.*

(VLPIAN. LIB. XX. PAVLL. LIB. XXIIII. CAI. LIB. VIII IVLIAN. LIB. VIIII.)

SI ex cauſſa iudicati, (b) vel ob id, quod incendii, ruinae, nau-

lib. XXI. non *ad edict.* ſed *ad Sabinum.* Poſtremo etiam, quae vulgo ex PAVLLI *lib.* XXIII. *ad edict.* citatur, *l.* 32. D. *de verbor. ſignif.* in Codice Florentino ex *lib.* XXIIII. depromta dicitur, quo etiam omnino pertinet. Deinde ſequeſtratis fragmentis, quae huc non pertinent, comparatiſque inter ſe reliquis, animaduerti, PAVLLVM *in Receptis Sententiis*, in quibus edicti ordinem ſequutus eſt, poſt iudicia illa diuiſoria *lib.* I. *tit.* XVIIII. poſuiſſe titulum: *quemadmodum actiones per inficiationem duplentur*, ac deinde *tit.* XX. de *fideiuſſore et ſponſore*, vel potius de competente fideiuſſoribus beneficio diuiſionis. Quumque fragmenta veterum non pauca eo referri poſſe viderem: dubitare non potui, quin hi ipſi tituli in edicto a tribus illis diuiſoriis iudiciis proximi fuerint, adeoque acutius Iac. Gothofredo hic viderit Hub. Giphanius. Denique quum fragmenta omnia, quae ex VLPIANI *lib. XXI. ad edict.* ſuperſunt, ad doctrinas de iudice litem ſuam faciente, et actionibus fraudatoriis manifeſto pertineant: hos titulos proximos fuiſſe, non ſine re exiſtimaui. Nec multum me torſit, quod mihi ſupra obuerti, argumentum. Sub finem enim edicti praetor quidem actionem Paullianam, qua in fraudem creditorum alienata reuocantur, propoſuit, at hic tantum, quae in fraudem creditorum geruntur, rata ſe non habiturum, edixiſſe videtur. Nec inſolitum fuit praetori, de vna eademque re diuerſis locis diuerſa proponere edicta. Quibus poſitis, ſeriem edicti hanc fuiſſe oportet.

TIT. XXXXVII. QVEMADMODVM ACTIONES PER INFICIATIONEM DVPLENTVR.

TIT. XXXXVIII. DE DIVISIONIS BENEFICIO INTER FIDEIVSSORES.

TIT. XXXXVIIII. DE IVDICE LITEM SVAM FACIENTE.

TIT. L. DE HIS, QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FIVNT.

TIT. LI. DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS.

Primi tituli ſententiam PAVLLVS *Recept. Sentent. I.* 19. ſeruaſſe videtur. Saltim ex inſtituto ibi actiones, ex quibus lis inficiando creſcit, recenſet.

(b) *Ex cauſſa iudicati.*] Apud PAVL-

naufragii cauſſa depoſitum fuit, (c) vel ob legatum per damnationem

Pavllvm *Recept. Sent. l.* 19. 1. legitur: *iudicati depenſi*, quod nihili eſt. Hinc Cuiacius ſuſpicatur, legendum eſſe: *iudicati, depoſiti*, eamque coniecturam adeo probauit Conr. Rittershuſio, vt hic eam emendationem in textum recipere non dubitarit. De depoſito mox videbimus. Iam de iudicati actione, quam inficiando creuiſſe, vel ex loco Ciceron. *pro Flacco cap.* 21. patet, vbi Cicero: *Frater meus*, inquit, *pro ſua aequitate prudentiaque decreuit, vt ſi iudicatum negaret, in duplum iret: ſi metu coactos diceret, haberet eoſdem recuperatores. Recuſauit.* Habemus itaque actionem iudicati, ex qua lis inficiando creſcit, ſed tum demum, ſi, qui ſuccubuit, negarit, ita eſſe iudicatum, qualis quaeſtionis, in foro incidentis, mentio fit in *l.* 1. *princ. D. quae ſent. ſine adpell. reſc.*

(c) *Depoſiti.*] Ita ſcripſiſſe Pavllvm, primum ſuſpicatum Cuiacium, paullo ante vidimus. At depoſiti ita generatim meminiſſe non potuit iurisconſultus, quia actionem depoſiti aduerſus inficiantem in duplum, a Decemuiris inuectam, Praetor edicto ſuo iam pridem aboleuerat, et ex ſolo depoſito miſerabili, dolo malo negato, actionem in duplum dederat. Ipſe Pavllvs apud *Pariat. Legum Moſaic. et Roman. tit. X.* §. 7. *Ex cauſſa depoſiti*, inquit, *lege XII. tabularum in duplum actio datur*, edicto praetoris *in ſimplum*. Decemuiris ſane fides non aliter conſtare videbatur, quam ſi metu contineretur. *Depoſitum hoc eo magis vindicandum, quod fere ſecreta ſint circa probationem*, ait Quinctil. *Declam.* 245. At praetor id ad depoſitum miſerabile reſtrinxit, ex quo lis inficiando duplicatur, teſte Iuſtiniano, §. 26. *Inſt. de action.* et *l.* 1. §. 1. D. *depoſiti.* quamuis ibi generaliter loquatur Praetor, et non modo inficiationem, ſed et quidquid alias dolo malo factum, duplo coërcendum edicat. Nec tamen ideo cum Ant. Schultingio *iurispr. vet. Anteiuſt. pag.* 771. exiſtimamus, reſtrictionem ad inficiationem ex iure poſt edictum perpetuum inducto eſſe, quum dolus malus depoſitarii non poſſit fere in alio, quam inficiatione, conſiſtere.

(d) Dam-

tionem relictum, (d) vel damnum iniuria datum, (e) modumque agri a venditore falſo pronuntiatum, (f) apud me agetur, reo

(d) *Damnationem relictum.*] Inficiantem huiuſmodi legatum, ad duplum ſoluendum obligatum fuiſſe, diſerte teſtantur PAVLLVS *Recept. Sent. I.* 19. 1. et Iuſtinianus *§. vlt. Inſt. de obligat. quae quaſi ex contr.* Et quamuis ipſe Iuſtinianus *d. §. vlt.* fateatur, ſe hoc ius mutaſſe, et conſtitutione ſua ad legata ſacroſanctis Eccleſiis et ceteris venerabilibus locis relicta reſtrinxiſſe, priuſque ex *l. 2. C. commun. de legat.* et *fideicommiſſ.* ſatis conſtet, contra conſtitutio ipſa de legato ſacroſanctis eccleſiis et venerabilibus locis relicto dudum perierit: negari tamen non poteſt, Digeſtorum conditores quaedam huius iuris veſtigia expreſſiſſima reliquiſſe in *l.* 71. §. 3. D. *de legat. I.* et *l.* 61. D. *ad leg. Falcid.* Ceterum huius iuris ratio non eſt, quam reddit Merill. *in notis ad §. vlt. Inſt. de oblig. quae quaſi ex contr.* quod heres hoc legatum facilius inficiari potuerit, quam alia, (cur enim heredi perfido ſordidoque difficilius fuerit, legatum per vindicationem vel ſinendi modo relictum negare?) ſed quod a teſtatore damnatus heres perinde obligari videbatur, ac ſi ſententia iudicis fuiſſet damnatus. Quum itaque iudicatum inficians in duplum teneretur: aequiſſimum videbatur, eum quoque, qui perfricta fronte negaret, ſe a teſtatore ad praeſtandum legatum damnatum in duplum condemnari. Viderunt iam hoc Vinn. *in Comm. ad §. vlt. Inſt. de oblig. quae quaſi ex contr.* et Schulting. *in iurispr. vet. anteiuſt. p.* 259. *et* 650.

(e) *Damnum iniuria datum.*] Diximus ea de re ſupra *ad tit.* 43. §. 1. *ſub litt. o.* Et res aliunde nota eſt. Abſurde vero Anianus, vel quiſquis interpretamentorum ad PAVLLI *Recept. Sent. I.* 19. 1. auctor eſt, exiſtimauit, omnes omnino actiones, in quibus lis inficiando creſcit, ex lege Aquillia oriri. Corn. van Bynkerſoek *Obſeru. lib.* I. *cap.* 13.

(f) *Falſo pronunciatum.*] Debemus et haec PAVLLO, qui non modo *Recept. Sent. I.* 19. 1. ſed et *II.* 17. 4. huius antiqui iuris meminit, dum ſcribit: *Diſtracto fundo, ſi quis de modo mentiatur, in duplo eius, quod mentitus eſt, officio iudicis aeſtimatione*

reo factum dolo malo inficiante, lis inficiando in duplum creſcet. (g)

Tit.

ne facta conuenitur. Retinuit haec Praetor ex XII. tabulis, ex quibus non ſolum ob modum agri falſo pronunciatum, ſed ob omne id, quod lingua nuncupatum eſſet, lis inficiando creſcebat. Cicero *de Offic. Lib. III. cap.* 16. *Quum ex XII. Tabulis ſatis eſſet, ea praeſtari, quae eſſent lingua nuncupata, quae qui inficiatus eſſet, dupli poenam ſubiret, a iuriſconſultis etiam reticentiae poena eſt conſtituta.* Sed et hic praetor, ius antiquum ad caſum reſtrinxit, ſi venditor falſum agri modum pronunciaſſet: quamuis Pavllvs *lib.* XXIIII. *ad edict. l. 6. D. ſi menſ falſ. mod. dix.* ea occaſione monuerit, perinde eſſe, ſiue de itineris latitudine, ſiue de ſeruitute immittendi proiiciendique queratur, ſiue aream vel tignum vel lapidem metiendo mentitus fuerit. De venditore enim loqui eam legem, quam Digeſtorum conditores ad menſorem, qui falſum modum dixit, referunt, tam certum videtur, quam quod certiſſimum.

(g) *In duplum creſcet.*] Addit Pavllvs *Recept. Sent. I.* 19. 2. de eiuſmodi actionibus pacto decidi, id eſt, tranſigi non potuiſſe, quemadmodum quod ex his cauſſis per errorem ſolutum eſt indebite, repeti non poſſe ſcribit Iuſtinianus, §. *vlt. Inſt. de oblig. quae quaſi ex contr.* Ideoque exiſtimari poſſet, praetorem huic edicto ſubiunxiſſe clauſulam: *deque his actionibus nec pacto decidi, nec, quod per errorem indebite ſolutum eſt, repeti permittam.* Sed eam quidem laciniam huic edicto adſuere non ſum auſus. Nam ſicuti, quod de tranſactione circa has actiones prohibita ſcripſit Pavllvs, admodum incertum eſt, vti obſeruauit Ant. Schulting. *in iuriſpr. vet. anteiuſtin. p.* 260. ita poſterius non ex edicto, ſed ex interpretatione prudentum eſt, atque ita intelligenda videntur verba Iuſtiniani *d.* §. *vlt. Inſt. de obl. quae quaſi ex contr. Sic namque* definiervnt veteres, *ex quibus cauſſis inficiando lis creſcit, ex his cauſſis non debitum ſolutum repeti non poſſe.* Ita enim deſcribi in iure noſtro ſolent, quae ex reſponſis et interpretatione prudentum orta ſunt. *l.* 97. D. *de ſolution: l.* 17. D. *de furt. l.* 1. §. *vlt. de peric. et commod.*

TIT. XXXXVIII.

DE BENEFICIO DIVISIONIS INTER FIDEIVSSORES. (a)

INter plures fideiuſſores et mandatores, (b) qui tempore litis

mod. rei vend. l. 66. §. 2. D. *de furt.* Conf. Barn. Briſſon. *de verb. ſignif. voce veteres.*

(a) DE BENEFICIO DIVISIONIS INTER FIDEIVSSORES.] Quamuis hoc beneficium in iure noſtro Epiſtolae D. Hadriani paſſim adſcribatur: §. 4. *Inſt. de fideiuſſ. l.* 26. *D. eod. tit. l. vlt. C. de conſt. pecun.* certiſſimum tamen eſt, illud in edictum recepiſſe Iulianum. Diſerte enim PAVLLVS *Recept. Sent. I.* 20. 1. *Inter fideiuſſores*, inquit, EX EDICTO PRAETORIS, *ſi ſoluendo ſint, licet ſinguli in ſolidum teneantur, obligatio diuiditur.* Vbi ſimul edicti huius ſententiam habemus. Ex quo praeterea patet, parum ſolidam eſſe coniecturam Cuiacii, qui in *not. ad tit. Inſt. de SC. Tertull.* ſub Hadriani nomine Antoninum Pium latere ſuſpicatus eſt. Quomodo enim hic induxiſſe potuit ius, quod iam Iulianus edicto inſeruerat? Nec *l.* 49. §. 1. *D. de fideiuſſor.* probat Antoninum Pium id ius primum reperiſſe, ſed illius meminiſſe tantum.

(b) *Fideiuſſores et mandatores.*] Horum tantum nominatim in Epiſtola ſua meminerat Hadrianus, quamuis poſtea ob paritatem rationis id beneficium et cum illis, qui pro aliis conſtituerant, communicarit Iuſtinianus *l. vlt. C. de conſtit. pecun.* Tenentur ergo fideiuſſores, mandatores et conſtituentes, qui furti, iniuriarum, vel vi bonorum raptorum actione tenentur PAVLL. *Lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 29. D. *de conſtit. pecun.* modo iam obligetur principalis, quod dici non poteſt, ſi hic aliquid promiſerit, quod vel neceſſario aliquid temporis exigat, antequam praeſtetur, vel cuius promiſſi dies nondum venit, quales caſus ſunt apud VLPIAN. *lib.* XX. *ad edict. l.* 60. *l.* 72. D. *de verb. obligat.* PAVLL. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 73. D. *eod. tit. l.* 1. *D. rem pup. ſalu. fore. l.* 1. *D. iudicat. ſolui.* Quum vero inter alia monuiſſet Paullus, aduerſus eos, qui fideiuſſerint, rem pupilli ſaluam fore, agi non poſſe, niſi quum tutelae agi poſſit, ipſe addidit

litis conteſtatae ſoluendo ſunt (c), etiamſi ſinguli in ſolidum teneantur, obligationem tamen, ſi id poſtuletur (d), diuidi permittam.

Tit. XXXXVIIII.

SI IVDEX LITEM SVAM FECISSE DICATVR.

(Vlpian. lib. XXI.)

SI iudex litem svam fecisse dicetur (a), in quantum ea

didit ibid. *l. 26. D. de adminiſtr. et peric. tut.* cum curatore et protutore et manente adminiſtratione agi poſſe. Quid vero ſi ſocius a ſocio poenam ſtipulatus ſit? Tantum abeſt, vt tunc, qui poenam promiſit, tamquam fideiuſſor vel conſtituens teneatur, vt ne pro ſocio quidem actione conueniri poſſit, ſi tantumdem in poenam ſit, quantum ſocii intereſſuerit. Vlpian. *lib.* XX. *ad edict. l.* 41. *D. pro ſocio.*

(c) *Soluendo ſunt.*] Res nota eſt ex *l.* 51. *§.* 1. *D. de fideiuſſ. et* §. 4. *Inſt. eod. tit.* Addimus et hic ex inficiatione periculum imminuiſſe. Fideiuſſor enim, negans ſe fideiuſſiſſe, non quidem in duplum condemnabatur, ſed hoc beneficio tamen priuabatur. *l.* 10. *§.* 1. D. *de fideiuſſor.*

(d) *Si id poſtuletur.*] Fideiuſſores ipſo iure in ſolidum teneri obſeruauit etiam Pavllvs *Recept. Sent. l.* 20. 1. Magis tamen perſpicue rem hic exprimit Caivs *lib. VIII. ad edict. prouinc. l.* 26. *D. de fideiuſſor. Inter fideiuſſores non ipſo iure diuiditur obligatio ex epiſtola D. Hadriani, et ideo ſi quis eorum ante exactam a ſe partem ſine herede deceſſerit, vel ad inopiam peruenerit, pars eius ad ceterorum onus reſpicit.* Eodem pertinere videntur fragmenta Vlpiani *l.* 27. *D. de fideiuſſ.* et Pavlli *l.* 28. *D. eod. tit.* Quamuis enim illa ex aliis commentariorum libris petita dicantur, perſuaſiſſimus tamen ſum, prius ex Vlpiani *lib.* XX. (non XXII.) poſterius ex Pavlli *lib.* XXIIII. (non XXV.) eſſe.

(a) Svam fecisse *dicetur.*] Antiqua loquutio, et non modo in legibus noſtris, verum etiam apud veteres ſcriptores paſſim obuia. Cic. *de Orat. II.* 75. *Quid ſit, quum pro altero dicas, litem tuam facias,*

ea de re aequum religioni iudicantis videbitur, poenam ſuſtinebit. (b)

Tit. L.

DE HIS, QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FIVNT. (a)

Si

facias, aut laeſus efferare iracundia, cauſſam relinquas, nihilne noceas? Et Titius *in Oratione pro lege Fannia* apud Macrob. *Saturn. II.* 12. *Inde ad comitium vadunt, ne litem ſuam faciant.* Ex quibus ſimul patet, non modo iudices, ſed et patronos, qui cauſſas male orabant, litem ſuam feciſſe viſos eſſe, et illos quidem non modo male et imperite iudicantes, ſed et ad comitium in tempore non venientes, ſicuti ex Macrobii loco recte collegit Grotius *in Florum ſparſ. ad tit. Inſt. de obligat. quae quaſi ex del. naſc. pag.* 72. In primis tamen litem ſuam feciſſe dicebatur iudex, qui perperam iudicauerat, idque videntur quibuſdam exemplis illuſtraſſe veteres. Sic e. g. litem ſuam faceret iudex, condemnans tutorem, qui per abſentiam, valetudinem, vel aliam iuſtam cauſſam auctor fieri non potuit: Pavll. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 10. *D. de auctor. tutor.* vel ex interdicto vnde vi tertium poſſeſſorem: Pavll. *ibid. l.* 7. *D. de vi et vi armat.* Nec magis ferendus eſſet iudex, abſoluens donatarium, a quo, quod mortis cauſſa donatum erat, donator poenitens repetit. Vlpian. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 30. *D. de mort. cauſſ. donat.*

(b) *Poenam ſuſtinebit.*] Ita Iuſtinianus in *pr. Inſt. de oblig. quae quaſi ex delict.* At Vlpian. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 15. *D. de iudic.* ad hunc locum obſeruat, *primo*, ob filium etiam familias, qui litem ſuam fecerit, patrem teneri, ſed peculiotenus tantum: *deinde*, eam poenam arbitrariam locum dumtaxat habere, ſi per imprudentiam male iudicatum ſit, non ſi dolo malo, ſiquidem tunc iudex ipſam litis aeſtimationem praeſtare cogendus ſit.

(a) *Creditorum fiunt.*] Quum de iis, quae in fraudem creditorum fiunt, actum hic eſſe, tot veterum interpretum fragmenta neminem dubitare patiantur, et tamen longe inferius praetor eadem de re egerit, actionemque Paullianam, ad id, quod aliena-

 tum

SI quis ſeruos (b) in fraudem creditorum, (c) vel QVO MINVS iis SOLVATVR (d) manumittere, vel res, iura, ACTIO-

tum fuerat, reuocandum comparatam, propoſuerit: veroſimile profecto eſt, diſcrimen aliquod inter hoc et illud inferius caput fuiſſe. Fragmenta vero dum inter ſe comparamus, animaduertere nobis videmur, hoc capite actum eſſe etiam de manumiſſionibus, in fraudem creditorum factis, quae ex lege Aelia Sentia ipſo iure nullae ſunt: *pr. Inſt. qui et ex quib. cauſſ. manum. non poſſ. l. 5. pr. D. qui et a quib. manum. lib. non fiunt. l.* 16. §. 2. *l.* 27. *pr. l.* 29. *pr. D. eod. tit.* quum reliqua alienata, de quibus infra, tantum actione Paulliana reuocentur. Deinde infra actum videtur de clam alienatis, hic de palam alienandis, nec dubium eſt, quin praetor rogatus iuriſdictione ſua ſubuenerit creditoribus, qui in fraudem ſui quid fieri conquerebantur.

(b) *Seruos.*] Eſt hoc ius ex Lege Aelia Sentia, de eaque permulta notauimus *in Antiquit. Rom. I. 6.* Notum eſt, in fraudem creditorum eum videri manumittere, qui et conſilium fraudandi habeat, et facta manumiſſione deſierit ſoluendo eſſe: ac proinde non videri contra legem agere dominum, qui, quum ſoluendo non ſit, ſeruum ſuum cum libertate inſtituat heredem, vt liber fiat, hereſque ei ſolus et neceſſarius. §. 1. *Inſt. qui et ex quib. cauſſ. manum.* Cui addit VLPIAN. *lib. XXI. ad edict. l.* 30. *D. de hered. inſtit.* et pignori obligatum ſeruum neceſſarium domino poſſe fieri ex reſcripto Seueri imp. ſi paratus ſit, prius creditori ſatisfacere: modo omnino liberet creditorem, quamuis pignori in eam cauſſam non datus ſit. Qui enim pignori plures res accepit, non cogitur prius liberare, quam accepto vniuerſo debito. VLPIAN. *ibid. l.* 19. *D. de pignor.* Eodem pertinet *ibid. l.* 44. *D. ad leg. Falcid.*

(c) CREDITORVM.] Hinc ex inſtituto hic quaerunt veteres, quis ſit creditor, vtrum et is, cui ſub conditione legatum, quamuis pendeat conditio? an is demum, qui ciuilem habet actionem? VLPIAN. *lib. XXI. ad edict. l.* 42. *D. de oblig. et act.* itemque an et is, cuius procurator pecuniam creditam iam recepit? PAVLL. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 24. *D. de negot. geſt.*

(d) SOLVATVR.] Verba haec edictalia fuiſſe patet PAVLLI *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 32. *D. de verb.*

actiones (e), palam (f), alienare volet (g), ego id fieri vetabo. (h)

Tit. LI.

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS, ET INTERROGATORIIS ACTIONIBVS. (a)

(Vlpian.

verb. ſignif. vbi illa ita explicantur: minvs solvtvm *intelligitur, etiamſi nihil eſſet ſolutum.*

(e) Actiones.) Id quoque vocabulum τυπικὸν, de quo Pavll. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 34. *D. eod. tit.* actionis *verbo et perſequutio continetur.* Quomodo differant actiones et perſequutiones, iam ab aliis obſeruatum. Vide tu Io. Goedd. *ad tit. D. de verb. ſignif. l.* 10. *et l.* 34.

(f) Palam.] Hoc quoque vocabulum eſt τυπικὸν, de quo, Vlpian. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 33. *D. de verb. ſignific.* Palam *eſt coram pluribus.*

(g) *Alienare volet.*] Alienatio ergo fieri debet. Nam non fraudantur creditores, quum quid non adquiritur a debitore. Vlpian. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 134. *D. de regul. iur.*

(h) *Fieri vetabo.*] Id eſt, non addicam libertatem, ſi quis per vindictam manumiſſurus eſt, neque actionem dabo venditori ad petendum pretium, nec emtori ad conſequendam rem alienatam, ſi interceſſerint creditores, idque in ſui fraudem factum dixerint. Neque quidquam videri poteſt aequius, *quia nemo ex ſuo delicto debet meliorem facere conditionem ſuam.* Vlpian. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 134. §. 1. *D. de regul. iur.*

(a) *Interrogatoriis actionibus.*] Proximam hanc fuiſſe materiam, viderunt omnes, qui de edicti perpetui ſerie fuere ſolliciti, idque et tot veterum fragmenta ſatis demonſtrant. Egit enim de iſtis interrogationibus Vlpianvs *lib.* XXII. Pavllvs *libro* XXV. (quamuis ex eo fragmentum, quod huc pertineat, nullum exſtet,) Caivs adhuc eodem *libro* VIII. Celsvs *libro* V. et Ivlianvs denique, ex quo itidem fragmentum nullum, quod ad hunc titulum referendum ſit, exſtat, *libro VIIII.* Nec edicti huius ſententia admodum obſcura eſt, quum et verba quaedam τυπικὰ exſtent, et reliqua ex *tit. D. de interrogat. in iur. fac.* notiſſima

ſint.

(VLPIAN. LIB. XXII. PAVLL. LIB. XXV.)

QVI IN IVRE INTERROGATVS (b) RESPONDERIT,

ſint. Egregiam tamen hic nobis operam iam nauauit Ger. Noodt *in Comment. ad Pand. h. t. pag.* 251.

(b) IN IVRE INTERROGATVS.] edictum de interrogationibus ideo praetor propoſuerat, quia ſciebat, difficile eſſe ei, qui heredem bonorumue poſſeſſorem conuenit, probare, aliquem eſſe heredem bonorumue poſſeſſorem. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 2. *D. de interrog. in iur. fac.* Toties itaque reus in iure interrogandus eſt, qua ex parte heres ſit, quoties dubitat actor, qua ex parte is, quocum agere velit, heres ſit. Quemadmodum enim in rem acturo, ne actum agat, aliquando opus eſt actione praeparatoria ad exhibendum, maxime propter vindicationem inducta. *l.* 1. *D. ad exhibend.* ita interrogatio tunc neceſſaria, quum in perſonam eſt actio, et certum petitur, ne ſcilicet, dum ignorat actor, qua ex parte aduerſarius defuncto heres exſtiterit, *plus petendo cauſſa cadat.* Ita legenda vltima verba CALLISTRATI *lib. II. edict. monit. l.* 1. *princ. D. eod. tit.* quae Digeſtorum conditores ita interpolarunt: *ne interdum plus petendo aliquid damni ſentiat*, quia nimirum iam a Zenonis imp. temporibus rigidum iſtud ius de pluris petitione aliquantum fuerit mitigatum. Raeuard. *Varior. III.* 14. Quum itaque ex hoc CALLISTRATI fragmento diſcamus, actionibus interrogatoriis tantum eo caſu, quo certum petebatur, locum fuiſſe, facile iam reddes rationem, cur de certi incertique ſtipulationibus ad hunc locum ex inſtituto diſputent VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 75. *D. de verb. obligat.* et CAI. *lib. VIII. ad edict. prouinc. l.* 74. *D. eod. tit.* Ne vero fruſtra interrogaretur reus; praetor eum adſtringebat ex ſua in iudicio reſponſione, vt vel confitendo vel mentiendo ſeſe oneraret. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 4. *pr. D. de interrogat. in iur. fac.* Ceterum edictalia eſſe verba: QVI IN IVRE INTERROGATVS RESPONDERIT, obſeruat idem VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 1. D. *eod. tit.* vbi illud IN IVRE ita interpretatur, apud magiſtratus populi Romani, vel praeſides prouinciarum, *vel alios iudices*; (non pedaneos quidem, quia quod

DERIT (c), QVA EX PARTE HERES, bonorumue poſſeſ- ſor

quod apud iſtos fiebat, non dicebatur in iure, ſed in iudicio fieri, ſed duumuiros iuri dicundo in municipiis, qui et ipſi vocantur iudices, *l.* 4. *C. de defenſ. ciuit.* Ius enim eum ſolum locum eſſe, vbi iuris dicundi vel iudicandi gratia conſiſtant magiſtratus, ſiue domi, ſiue in itinere hoc agant, docet Vlpian. *ibid. l.* 4. *§.* 1. *D. de interrog. in iur. fac.* atque inde colligit, vbicumque iudicem aequitas mouerit, aeque fieri oportere interrogationem. Vlpian. *ibid. l.* 21. *D. eod. tit.* Quem locum neſcio, cur de iudice pedaneo, interrogationibuſque poſt litis conteſtationem probationis cauſſa factis explicandum putarit V. C. Ger. Noodt *in Comm. ad h. t. p.* 251. Mirari quis poſſet, qui fieri potuerit, vt et in prouinciis et municipiis incideret quaeſtio: ex qua parte quis heres bonorumue poſſeſſor ſit, quum ad prouinciales et colonos, tamquam peregrinos, iura legitimae hereditatis non magis pertinuerint, quam teſtamentifactionis. Sed exemit hunc ſcrupulum Vlpianvs *lib. XXII. ad edict. l.* 17. *D. de ſtat. homin.* dum *in orbe Romano qui ſunt, ex conſtitutione Imp. Antonini* (Baſſiani Caracallae) *ciues Romanos effectos; tradidit.* Et haec eſt genuina legis celeberrimae ſpecies, de qua poſt viri illuſtris Ezech. Spanhemii commentationem aliquid addere velle, idem eſſet, ac Iliada poſt Homerum ſcribere. Sufficiat veram eius ſpeciem eruiſſe, quam nemini adhuc peruiſam eſſe, animaduerto.

(c) Responderit.] Vlpian. *lib. XXII. ad edict. l.* 9. *D. de interrogat. in iur. fac.* permulta monet de reſponſione ad interrogationes in iure factas, veluti, quod et qui ſine interrogatione reſpondet, ſe heredem eſſe, pro interrogato habeatur, quod perinde ſit, ſiue a Praetore, ſiue ab aduerſario interrogatus quis reſponderit, quod alius pro alio interrogari non poſſit, adeoque ſi defenſor falſo reſponderit, eum, quem defendit, ex tanta parte heredem eſſe, non hic, ſed ipſe defenſor ex mente Celsi *lib. V. Digeſt.* pro tanta parte actori teneatur. Eodem loco Vlpianvs diſputat, an non ex aſſe heredem ſe profeſſus eſſe videatur, qui interrogatus, quota ex parte heres ſit, reſponderit, heredem ſe eſſe? itemque an cogendus quis ſit reſpondere ad quae- ſtiones:

ſor ſit (d), aduerſus eum ex ſua reſponſione actionem dabo. (e)

§. I.

ſtiones: vtrum ex teſtamento heres ſit? et vtrum ſuo nomine ei quaeſita ſit hereditas, an per eos, quos ſuo iuri ſubiectos habet, vel per eum, cui heres exſtitit? an ei hereditas ex fideicommiſſo reſtituta, an in poteſtate habeat filium? et an denique peculium apud eum, quocum agitur, ſit? In primis obſeruandum, quod idem VLPIANVS *ibid. l.* 9. §. 2. *D. eod. tit.* tradit: ſi ſeruus interrogetur, nullam eſſe interrogationem non magis (lege *minus*) quam ſi ſeruus interroget. Id enim et CAIVS *lib. VIII. ad edict. l.* 133. *D. de regul. iur.* inculcaſſe videtur, addita ratione, *meliorem conditionem noſtram per ſeruos fieri poſſe, deteriorem fieri non poſſe.* Vid. Iacob. Gothofred. *in Comm. ad tit. Dig. de Regul. iur. p.* 557.

(d) *Poſſeſſor ſit.*] Tantum loquutus fuerat Praetor de hac quaeſtione, quia nomina inter coheredes ipſo iure diuiſa erant ex lege XII. tabularum, adeoque periculum erat, ne plus peteret actor. Interreat tamen et reorum quam maxime, ne praecipitarentur, quamdiu iuſte deliberant. Vnde durante adhuc eo beneficio reſpondere non tenebantur. Id quod et tunc ex conſtitutione D. Hadriani verum erat, quando quis controuerſiam hereditatis ab alio patiebatur, ne ſcilicet, aut negando ſe heredem praeiudicaret ſibi, aut dicendo heredem illigaretur etiam ablata ſibi hereditate. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l. 6. D. de interrogat. in iur. faciend.* Quamuis vero maxime ad hanc quaeſtionem pertineret edictum: attamen eius ſententia et ad alias ſimiles interrogationes eſt porrecta, veluti, an quadrupes, quae pauperiem fecit, eius ſit, vel an ſeruus, qui damnum dedit, ſuus ſit? *l.* 7. *l.* 8. *D. eod. tit.* an aedes, vel locus, ex quo damnum timetur, et pro qua parte eius ſit? *l.* 10. *D. eod. tit.* cuius quis aetatis ſit? VLPIAN. *ibid. l.* 11. *pr.* D. *eod. tit.* Ex quibus facile patet, cur Donatus *ad Terent. Adelph. III.* 4. *v.* 53. ſcripſerit: RESPONDERE *proprie dici, quum lis intendatur.*

(e) *Actionem dabo.*] Si quis enim, quum heres non eſſet, interrogatus reſpondiſſet, ex parte ſe heredem eſſe, ille ſic conueniebatur, ac ſi pro ea parte heres eſſet, et ſi, quum ex quadrante, vel omnino non eſ-

ſet

§. I. Aduerſus eum, QVI OMNINO NON RESPONDEBIT (f), in ſolidum actionem dabo. (g)

ſet heres, ex aſſe ſe heredem dixiſſet, in aſſem inſtituta actione recte conueniebatur. Fides enim cuique contra ſe habebatur. Vlpian. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 11. *§.* 1. *et* 2. D. *eod. tit.* Si per mendacium ex quadrante ſe heredem profitebatur, quum ex ſemiſſe eſſet heres, in ſolidum is recte conueniebatur, quia mentiri non debuiſſet. Vlpian. *ibid. l.* 11. *§.* 3. D. *eod. tit.* Tenetur ergo quiſque ex ſua reſponſione, quaſi ex contractu obligatus, pro quo pulſatur, ſi ab aduerſario interrogatus reſponderit. Sed et ſi a Praetore interrogatus ſit, nihil faciet Praetoris auctoritas, ſed ipſius reſponſum ſiue mendacium. Vlpian. *ibid. l.* 11. *§.* 9. D. *eod. tit.* Actio, quae inde naſcitur, vocatur interrogatoria *in rubr. et l.* 22. D. *eod.* itemque confessoria, quatenus ex alterius confeſſione. *l.* 25. §. 1. D. *ad leg. Aquill.* Vid. Duaren. *Diſput. Anniuerſ. I.* 43. Ger. Noodt *Comm. ad Pand. h. t. p.* 252. et alios.

(f) Omnino non respondebit.] Verba haec edictalia ſeruauit Vlpian. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 11. *§.* 5. D. *eod. tit.* vbi et obſeruat primum § 4. eum quoque, qui tacuit apud Praetorem in ea cauſſa eſſe, vt inſtituta actione in ſolidum conueniretur, eumque hanc merito poenam contumaciae ferre, quemadmodum ſi negaſſet, quia praetorem contemnere videatur: deinde *§.* 6. iuriſconſultos haec verba ita accepiſſe, vt et is omnino non videretur reſpondiſſe, qui reſpondit quidem, ſed non ad interrogata, id eſt, οὐδὲν πρὸς ἔπος. Qualis eſt illa reſponſio Tranionis, ſerui veteratoris, ad quaeſtionem Theuropidis heri apud Plaut. *in Moſtell. act. V. ſcen.* 1. *v.* 72.

Th. *Loquere, cuiuſmodi reliqui, quum hinc abibam, filium?*
Tr. *Cum pedibus, manibus, cum digitis, auribus, oculis, labris.*
Th. *Aliud te rogo.* Tr. *Aliud nunc ego tibi reſpondeo.*

(g) *In ſolidum actionem dabo.*] Hoc in poenam contumaciae. Non ergo ad hoc ſilentium, vti viſum eſt Grotio *in Flor. ſparſ. p.* 148. ſed ad omiſſionem exceptionum pertinent illa Demi-

TIT. LII.

DE IVREIVRANDO VOLVNTARIO. (a)

phontis apud Terent. *in Phorm.* *Act.* II. *ſcen.* I. *v.* 49.

An quiſquam iudex eſt, qui poſſit noſcere
Tua iuſta, vbi tute verbum non RESPONDEAS.

Sane hic *ſua iuſta* non eloquutus fuerat Antiphon, id eſt, ſuum ius, ſuas exceptiones, quibus fretus explicari ex illis nuptiis potuiſſet. At enim, quum contumaciae haec poena ſit, eaque ſatis grauis, non mirum eſt, excuſatum habitum, qui non dolo malo perperam reſponderit, ſed vel id dixerit, quod ſenſum commodum admittat, vel ex errore ſe heredem negarit, vel culpa quidem, ſed non lata, vel quia ea, quae poſtea emerſerunt, ignorauit, non recte reſponderit. De qualibus caſibus egit CELSVS apud VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 11. §. 6. 8. *ſequ. ad fin. D. eod. tit.* Nec dubito, quin huc etiam pertineat caſus, ſi iudex ab altero litigante heres inſtitutus interrogationibus circumuenire velit reum. Tantum enim abeſt, vt huic tunc noceat ſilentium, vt ipſe iudex mutandus ſit, ne in re ſua iudicet. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 17. *D. de iudic.* Praeterea non nocet reo reſponſio, ſi e. g. ex dimidia ſe heredem dixit, quum tamen poſtea et alter ſemis ei adcreuerit, ſiquidem tunc actori noua actione non eſt opus. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 43. *D. ad SC. Trebell.* Sub finem tituli redeo ad CALLISTR. *lib.* II. *edict. monit. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.* qui interrogatorias actiones ſua aetate non amplius in vſu fuiſſe, ait, quia nemo coactus fuerit ante iudicium de iure ſuo quidquam reſpondere, atque hinc illas actiones minus frequentatas ſenſim in deſuetudinem abiiſſe: ad probationes tamen ea prodeſſe, quae ab aduerſario expreſſa fuerint vel in hereditatibus, vel in aliis rebus, quae in cauſſis verterentur. Quod mirum ſane videri poteſt de temporibus Alexandri Seueri, in quae incidiſſe Calliſtratis aetatem vulgo exiſtimant. Hinc verba haec non eſſe Calliſtrati, ſed Triboniani, hoc Calliſtrati fragmentum ad ſua tempora detorquentis, iam alii obſeruarunt, et in his iam Dionyſ. Gothofred. *in Not. ad d. l.* 1. §. 1. *D. h. t.*

(a) *De iureiurando.*] Actum hic

hic eſſe in edicto *de iureiurando*, in *Serie edicti perpetui* iam pridem vidit Iac. Gothofredus, et ante eum Hub. Giphanius *in Oecon. iur. p.* 127. qui tamen concoquere non potuit, quod praetor infra poſt titulum *de rebus creditis* iterum de iureiurando edixit. Hinc duplicem proponit coniecturam, quarum neutra videtur admittenda. Ait enim: *'Mirum videri poſſit*, VLPIANVM *lib.* XXII. *ad edictum explicaſſe non tantum edictum* de interrogationibus, *ſed etiam edictum* de iureiurando, *vt indicat l.* 3. 5. 7. 9. 11. 13. *D. de iureiur. quae leges ſunt ex lib.* XXII. *ex quo etiam ſunt l.* 2. 4. 6. 9. 11. *et* 21. *D. de interrog. in iur. fac. Sed reſponderi poteſt bifariam, vel quia olim interrogatio erat duplex, vel adhibito iureiurando, vel non: illam vocabant rogare ſacramento, de quo vid. Feſtus in verbo ſacramentum: vbi haec duo, ſacramento contendere, et ſacramento rogare explicantur, licet locus ſit valde mendoſus. Vel dicendum has leges ex lib.* XXII. *de iureiur. referendas eſſe ad lib.* XXVI. *vt mendum ſit in numero, quemadmodum in PAVLLO lib.* XVII. *ad edict. ponuntur leges ſub tit. de iureiur. quae pertinent ad lib.* XXVII. *ſic in eodem PAVLLO lib.* XVIII. *ponuntur decem leges ſub tit. de iureiur. quae pertinent potius ad lib.* XXVIII. Ita Hub. Giphanius, cuius ex coniecturis nulla ad rem pertinet. Nam prior, quam de interrogatione per ſacramentum protulit, ſtatim iugulatur ipſis edicti verbis, quae fere integra exſtant in *l.* 3. *pr. et l.* 7. *pr. D. de iureiur.* Ex quibus ſane patet, non ibi egiſſe praetorem de contentione per ſacramentum, vel ſponſione litigantium, (quaequid fuerit, oſtendimus in *Antiquit. Rom. lib.* IIII. *tit.* 6. §. 25.) ſed de iureiurando voluntario, nataque inde et exceptione et actione. Deinde vis maior videri poſſet, tot leges vno edicto loco mouere, et in alium librum relegare, maxime quum praetori non fuerit inuſitatum, de eadem re pluribus locis edicere. Praeterea nec magis neceſſarium fuit, PAVLLI fragmenta turbare, in eorumque inſcriptionibus tot menda fingere, quum oſtenderimus ſupra, illa recte ſe omnino habere, et commodiſſime ſuis locis aptari poſſe. Quae quum ita ſint: merito adſentimur Ger. Noodtio, qui *in Comment. ad Pandect. pag.* 278. recte obſeruat, praetorem binis locis propoſuiſſe edicta de iureiurando, et poſt titulum quidem de interrogationibus *de vo-*

 luntario,

SI IS, CVM QVO AGETVR (b), CONDITIONE DELATA (c), IVRA-

luntario, infra vero poſt titulum de rebus creditis, *de neceſſario* egiſſe. Ipſum edictum reſtituere vel ideo fuit facillimum, quia prioris verba fere integra exſtant, poſterius vero exemplo prioris exſtrui res eſt nullius fere laboris. Et tamen hic nihil nobis palmae ſuperfuit, quum hunc qualemcumque laborem iam occuparit, nec infeliciter profligarit laudatus Noodtius *ibid. p.* 279. *et* 283.

(b) CVM QVO AGETVR.] Id eſt, reus. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 3. *pr.* D. *de iureiur.* Hunc enim exceptione iurisiurandi tutum fore, promittit praetor, ſi delatum ſibi ab actore iusiurandum praeſtiterit. Nec intereſt, ſiue in rem, ſiue in perſonam, ſiue in factum, ſiue poenali actione, ſiue qualibet alia, ſiue interdicto agatur, itemque ſiue de dando faciendoue, ſiue de perſonae conditione quaeſtio ſit, veluti, ſi reus iurarit, in poteſtate ſe non eſſe, vel mulier, praegnantem ſe eſſe, vel non eſſe, quamuis eiuſmodi iusiurandum matri quidem, non autem partui, vel proſit, vel noceat. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 3. §. 1. 2. 3. *D. eod.*

(c) CONDITIONE DELATA.] Nam ſi reus iurauit, nemine conditionem deferente, praetor id iusiurandum non tuebitur, quia ſibi iurauit, et alioquin facillimus quiſque ad iusiurandum, nemine deferente decurrens, oneribus actionum ſe liberaret. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 3. *pr.* D. *eod. tit.* Praeſtari autem oportet, vti delatum eſt iusiurandum, e. g. ſi quis *per Deum, vel per caput ſuum* iurarit, ratum non habebitur iusiurandum, quod *per ſalutem* iurantis exegerat actor. Omne enim omnino licitum iusiurandum, per quod quis ſibi voluerat iurari, praetor tuetur, etiamſi propria ſuperſtitione iuratum ſit, modo non ſit improbatae publice religionis. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 4. *l.* 5. *pr.* §. 1. 3. *D. eod. tit.* Ex quo patet, in cuiuſque fuiſſe poteſtate, qua alterum religione quibuſque conceptis verbis obſtringere voluerit, modo haec non improbatam publice religionem redolerent. Hinc Acron ad illa *Horatii Epod.* XV. 4.

Nox erat, et caelo fulgebat
Luna ſereno
Inter minora ſidera,
Quum

Quum tu magnorum Numen laeſura Deorum
In verba iurabas mea.

In verba, inquit, *iurabas mea*, *ſicut oſtendebam ego tibi iurare*, *ita iurabas*, *et ſecundum verba*, *quae proponebam*, *iurabas*. et Porphyrion *ibid. In verba iurabas mea*; *hoc eſt*, *mea per verba conceptum iusiurandum*. Id ergo veteres dicunt *conceptis verbis iurare*: Gell. *Noct. Attic. lib. VII. cap.* 11. *dictata ſacramenta*, Sil. Italic. *de bell. Punic.* item *iurandi formulam iuris*, veluti Ouid. *Heroid. Epiſt.* XXI. *v.* 133. Ceterum per iuramenta improbatae publice religionis vereor, ne VLPIANVS, Chriſtianis parum, vt videtur, aequus, intellexerit eorum iuramenta. Erant, qui ab illis plane abhorrebant, contenti formula ἀληθῶς λέγω, de quâ Clemens Alexandr. *Stromat.* VII. *p.* 728. alii per Deum et per Chriſtum et per Spiritum S. iurabant, Veget. *de re milit. II.* 5. vel Deum teſtem inuocare iusiurandum efficaciſſimum ſanctiſſimumque exiſtimabant. Athanaſ. *in Apolog. ad Conſtant. Imp. tom. I. f.* 528. Quin nec *per maieſtatem imperatorum*, *quae ſecundum Deum generi humano diligenda colendaque* ſit, nec *per ſalutem principum* iurare dubitabant, quamuis nullo periculo, nulliſque minis adduci poſſent, vt *per genium imp.* deierarent. Veget. *ibid.* Tertull. *in Apologet. cap.* 32. Ita et in iure noſtro tamquam improbatae religionis, propoſito extremo ſupplicio, damnatur iusiurandum *per caput et capillum Dei. Nouell.* LXXI. Fortaſſis et iusiurandum, quod Iudaeis per calumniam tribuebant, improbatae religionis videbatur. Vti enim his aeque ac Chriſtianis cultum aſini vel monſtri aſiniformis adfingere non dubitabant: ita et per aſinum eoſdem iurare mentiebantur. Hinc Petron. *in Satyr. p. m.* 58.

Iudaeus licet et porcinum numen adoret,
Et CILLI *ſummas aduocet auriculas.*

Cillum enim eſſe aſinum, *hemicillum* ἡμίονον, vel mulum, *cillanum* vel κιλλακτῆρα agaſonem, ſatis notum eſt. Et Martial. *Epigr.* XI. 95. *v.* 7. in Theodorum poëtam Iudaeum:

Ecce negas iuraſque mihi per templa Tonantis.
Non credo, iura, verpe per anchialum.

Illud enim *anchialus*, quod vulgo praeferunt Martialis libri, nihili eſt, החועלם, quod Salmaſ. *in Helleniſt. Part.* I. *quaeſt.* 5. *pag.* 205.

IVRAVERIT (d), remiſſumue ei iuſiurandum fuerit (e): EIVS REI (f), DE QVA IVSIVRANDVM EI DELATVM FVE-

p. 205. inde exſculpſit, ne Hebraeum quidem; paullo meliora, quae Scaliger *in Prolegom. de Emend. Temp.* adinuenit, חיאלה; quodque Seldenus *de ſucceſſ. Hebraeor. Proleg. pag.* 6. praetulit יברעתי עולם itemque quod in mentem venit Thomae Farnabio *ad Martial. pag.* 355. אם חי אלה, ſed quae non reſpondent acumini, quod in Iudaeum παιδεραστὴν adfectat poëta nequiſſimus. Itaque reliquis praeferenda coniectura Iſ. Voſſii *in Obſeru. ad Pomp. Mel. l.* 8. *p.* 48. legentis *ancharium*, vel *ancarium*, id eſt, aſinum ἀχθοφόρον, quo ſenſu Lucilius:

Concurſans, veluti ancarius, clareque quiritans.

(d) IVRAVERIT.] Dato enim iureiurando, non aliud quaeritur, quam an iuratum ſit? remiſſa quaeſtione, an debeatur, quaſi ſatis probatum ſit iureiurando. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 5. *§.* 2. *de iureiur.* Si neque iuratum eſt, neque remiſſum iuſiurandum, pro eo debet haberi, atque ſi res in iuſiurandum admiſſa non eſſet, Proinde ſi poſtea iurare paratus ſit, nihil ei hoc iuſiurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum eſt, iuratum non eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 4. *D. eod. tit.*

(e) *Remiſſumue ei iuſiurandum fuerit.*] Tale quid in edicto fuiſſe, extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt, idque vel paullo ante adductum ex VLPIANO *lib.* XXII. *ad edict. l.* 5. §. 4. D. *eod. tit.* fragmentum ſatis probat. Remittit vero iuſiurandum, qui deferente ſe, quum paratus eſſet aduerſarius iurare, gratiam ei facit, contentus voluntate ſuſcepti iuriſiurandi. *l.* 6. D. *eod. tit.* Quae remiſſio et abſenti fieri poteſt per epiſtolam. *l.* 41. D. *eod. tit.* Add. Zach. Huberi *Diſſert. iurid. philol. de his, qui poſſ. grat. iuriſiur. fac. cap.* 2. §. 2. *tom.* II.

(f) EIVS REI.] Quod ſic erit accipiendum, ſiue de tota re, ſiue de parte ſit iuratum. Nam de eo, quod iuratum eſt, pollicetur, ſe actionem non daturum, neque in eum, qui iurauit, neque in eos; qui in locum eius, cui iuſiurandum delatum eſt, ſuccedunt. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 7. D. *de iureiur.*

FVERIT, NEQVE IN IPSVM, NEQVE IN EVM, AD QVEM EA RES PERTINET, ACTIONEM DABO. (g)

§. I. Si qui petit (h), conditione delata iurauerit, remiſſum-

(g) ACTIONEM DABO.] Nam poſtquam iuratum eſt, denegatur actio, aut ſi controuerſia eſt, id eſt, ſi ambigitur, an iusiurandum datum ſit, exceptioni locus eſt. VLPIAN. *ibid. l. 9. princ. D. eod. tit.*

(h) *Qui petit.*] Quemadmodum enim iureiurando dato vel remiſſo reus adquirit *exceptionem* ſibi aliisque, de qua ſuperiore §. actum: ita actor actionem eodem modo adquirit, in qua hoc ſolum quaeritur, an iurauerit, dari ſibi oportere, vel quum iurare paratus eſſet, iusiurandum ei remiſſum eſt. Ita ſententiam huius §. deſcribit VLPIAN. *lib. XXII. ad edict. l. 9. §. 1. D. de iureiur.* Nec aliter Iuſtinianus §. 11. *Inſt. de action.* ex quo itidem diſcimus, eam actionem ex edicto praetoris eſſe. Poteſt vero huiusmodi iusiurandum deferre minor, qui tamen cauſſa cognita in integrum poterit reſtitui. Sic et ſi quis in fraudem creditorum iusiurandum debitori detulerit, aduerſus exceptionem iurisiurandi replicatio fraudis creditoribus debebit dari. VLPIAN. *lib. XXII. ad edict. l. 9. §. 4. 5. D. eod. tit.* Porro delatum hoc iusiurandum prodeſt actori, non modo ſi ipſe iurauerit, ſed et ſi defenſor eius vel procurator conditione delata iusiurandum dederit. Ceterum ſi petitor, poſſeſſore deferente, rem ſuam eſſe, iurauerit, actori dabitur actio, ſed aduerſus eum tantum, qui iusiurandum detulit, eiusque ſucceſſores, non aduerſus tertium: quod et tunc locum habet, ſi poſſeſſor, petitore deferente iurauerit, *rem petitoris non eſſe*, ſiquidem et tunc exceptionem quidem habet aduerſus petitorem, non autem actionem, neque aduerſus petitorem poſtea poſſidentem, neque aduerſus alium quemcumque, quia non iurauit *rem ſuam eſſe, ſed eius non eſſe.* Eadem actio quomodo locum habeat, ſi quis vſumfructum alicuius rei, vel quaſi vſumfructum, vel hereditatem ſibi competere, vel libertum alicuius ſe non eſſe, vel fundum ſuum eſſe, vel ſe furtum non feciſſe, vel ſe vendidiſſe rem centum, vel ſocietatem feciſſe, vel ob decem pignori dediſſe fundum, iurauerit: diſquirunt VL-PIAN.

miſſumue ei iusiurandum fuerit, in ipſum, qui detulit, inue eum, ad quem ea res pertinet, actionem dabo. (i)

(Vlpian. Lib. XXIII.)

(*) *Videtur hic aliquid deeſſe; quod reſtituere non ſuſtinuimus.*

Tit.

pian. *ibid. l.* 9. *§.* 6. 7. *l.* 11. *pr.* §. 1. 2. 3. *l.* 13. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. 5. *D. de iureiur.* Ivlian. *lib. VIIII. Digeſt. l.* 12. *D. eod. tit. l.* 24. *D. de except. rei iudic.*

(i) *Actionem dabo.*] Ex qua ſi quis damnetur in famoſo iudicio, famoſus fit. Praeterea haec actio perpetuatur, quamuis alioquin alter mihi temporaria tantum actione obligatus erat. Vlpian. *ibid. l.* 9. §. 2. 3. *D. de iureiur.* Ideo vero haec actio pure praetoria eſt, quod alioquin iure ciuili non maior eſt vis iuriſiurandi, quam pacti nudi, quod erudite, vt ſolet, demonſtrauit Cuiac. *Obſeru. XXII.* 7. Ceterum, quid ſi quis peieraſſe conuincatur? De eius periurii poena, et an talis iure ciuili ſtatuta ſit, ex inſtituto diſſerit Bern. Henr. Reinold. *Var. cap.* 15. *p.* 109. *ſequ.* Sane fere impune erat per Deum peieraſſe, quod *Deorum iniurias Diis curae eſſe, contemtamque iuriſiurandi religionem ſatis Deum vltorem habere* putarent. Tacit. *Annal. lib. I. cap.* 73. *l.* 2. *C. de reb. cred. et iureiur.* At ſi quis per genium Principis peieraſſet, is maieſtatis reus putabatur. Qua de re Vlpian. *ibid. l.* 13. *§. vlt. D. h. t. Si quis*, inquit, *iurauerit in re pecuniaria per genium principis, dare ſe non oportere, et peierauerit, vel dari ſibi oportere, vel intra certum tempus iurauerit ſe ſoluturum, nec ſoluit, Imperator noſter* (Antoninus Baſſianus Caracalla) *cum patre* (Seuero) *reſcripſit, fuſtibus eum caſtigandum dimittere, et ita ei ſuperdici* : προπετῶς μὴ ὄμνυε, *id eſt, temere ne iurato.* Ex quo iam facile patet, cur Tertullianus *Apologet. cap.* 28. ſcripſerit : *Maiore formidine et callidiore timiditate Caeſarem obſeruatis, quam ipſum de Olympo Iouem : citius denique apud vos per omnes Deos, quam per vnum genium Caeſaris peieratur.* Et Minuc. Felix *in Octau. pag.* 283. *Et eſt eis tutius per Iouis genium peierare, quam Regis.*

(*) *Videtur hic aliquid deeſſe.*] Hiatum aliquem hic deprehendet, quiſquis fragmenta, quae

ex

ex VLPIANI *lib. XXIII.* ſuperſunt, paullo accuratius inter ſe contulerit. Quamuis enim extra omnem dubitationis aleam poſitum ſit, illum hoc libro explicaſſe edicta *de effuſis et deiectis*, *de ſeruo corrupto*, et *de aleatoribus* : ſunt tamen quaedam loca, quae ad nullum horum edictorum referri poſſunt. Nam *l.* 3. D. *mandat.* agitur de eo, qui mandatum accepit, vt pecuniam in diem foeneraret. In *l.* 33. D. *de act. emt.* quaeritur, an qui plures res vno pretio emerit, de ſingulis emti agere poſſit? In *l.* 8. D. *de adminiſtr. et peric. tut. et l.* 31. D. *de fideiuſſ.* ſermo eſt de actionibus, in quibus dies exſpectanda. *Lex* 36. D. *de verb. ſignif.* explicat, quid LITIS vocabulo contineatur. Denique *l.* 13. D. *de vacat. et excuſ. mun. et l.* 18. *pr.* D. *de iudic.* VLPIANVS diſſeruit de iudicum excuſatione et mutatione. Quid vero haec omnia ad edicta illa *de effuſis et deiectis*, *ſeruo corrupto*, *et aleatoribus.* Quum vero in *d. l.* 18. *de iudic.* principium de iudicis mutatione agat, ſequens §. 1. autem ad titulum de effuſis manifeſto pertineat: conſequens ſane eſt, vt edictum, quod hic deſideratur, qualecumque illud fuerit, titulum *de effuſis et deiectis* ἀμέσως anteceſſerit. Quod miror, nec a Iac. Gothofredo *in Serie edicti perpetui*, nec ab Hub. Giphanio *in Oeconom. iur.* nec ab vllo alio eſſe obſeruatum. Comparatis inter ſe fragmentis, id video, illa ad materiam de iudiciis pertinuiſſe, ac proinde paene adſentior Io. Goeddeo, qui *in Comm. ad l.* 36. D. *de verb. ſignif.* Praetorem hic de LITIS CONTESTATIONE edixiſſe ſuſpicatur. Sane enim VLP. *l.* 36. D. *de verb. ſignif.* hic, quid LIS ſit, exponit. Et quum Feſtus *voce conteſtari* litis conteſtationem in eo poſitam fuiſſe tradat, quod *duo aut plures aduerſarii* ORDINATO IVDICIO *dicerent : teſtes eſtote :* fieri poteſt, vt VLPIANVS hic diſſeruerit de ordinando iudicio, eoque manifeſto tum referendae eſſent *l.* 13. D. *de vac. et excuſat. mun. et l.* 18. *pr.* D. *de iudic.* quin et *l.* 8. D. *de adminiſtr. tut.* et *l.* 31. D. *de fideiuſſ. l.* 3. D. *mandat.* et *l.* 33. *D. de act. emt.* Neſcio etiam, an non huc referri poſſit titulus codicis *de conſortibus eiuſdem* LITIS, qui *libro III.* ante materiam *de noxalibus actionibus* occurrit, et titulus Pandectarum *de quibus rebus ad eumdem iudicem eatur*, quippe qui titulum de ſeruo corrupto ἀμέσως antecedit. Enimuero, quum hic merae tenebrae ſint: rem in medio relinquo, monuiſſe contentus, aliquid hic deeſſe.

TIT. LIII.

DE HIS, QVI EFFVDERINT VEL DEIECERINT. (a)

VNDE IN EVM LOCVM, QVO VVLGO ITER FIET, (b) VEL IN QVO CONSISTITVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT (c), QVANTVM EX EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM, QVI

(a) DEIECERINT.] De ordine nulla lis eſt. Poſteriorem enim hunc titulum fuiſſe edicto de iureiurando, vel id argumento eſt, quod VLPIANVS de hoc LIB. XXII. de illo LIB. XXIII. demum egerit. Praeceſſiſſe autem eumdem edictum de ſeruo corrupto, ordo in Digeſtis obſeruatus, facile vnicuique perſuadet. Verba totius edicti ῥητῶς ſuperſunt in *l.* 1. *et l.* 5. *D. de his, qui effud. vel deiec.* nec non in *l.* 25. §. 2. *D. de noxal act.* Summa cum vtilitate id edixiſſe Praetorem, obſeruat VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. h. t.* quia publice vtile ſit, ſine metu et periculo per itinera commeari. Ceterum veroſimile admodum eſt, initio in L. Aquillia aliquid de effuſis et deiectis cautum fuiſſe, quod ex *l.* 31. *D. ad leg. Aquill.* acute colligit Corn. van Bynkersh. *Obſeru.* *I.* 13. At illius legis luminibus poſtea offecit Praetor, propoſito hoc edicto *de effuſis et deiectis*, et pinguiore aduerſus effundentes et deiicientes actione promiſſa.

(b) ITER FIET.] Siue publicus ille locus ſit ſiue priuatus, dum ita comparatus, vt per illum vulgo iter fiat: quandoquidem iter facientibus proſpicitur, non publicis viis ſtudetur. Adeoque et edictum ceſſat, ſi aliquando vulgus in illa via non commeauerit, et tunc deiectum aliquid effuſumue ſit, quum ſecretis hoc vſque locis, modo coeperit commeari. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. *D. de his, qui effud. vel deiec.*

(c) EFFVSVMVE QVID ERIT.] Quod, quum ſuſpenderetur, decidit, magis deiectum videtur, et quod iam ſuſpenſum decidit, pro deiecto haberi maius eſt. Praeterea et ſi quid ſuſpenſum effuſum ſit, quamuis nemo hoc effuderit; edictum tamen locum habere dicendum eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. *D. h. t.*

QVI IBI HABITAVERIT (d), IN DVPLVM IVDICIVM DABO (e).

§. I. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVIN-

(d) QVI IBI HABITAVERIT.] Non in dominum aedium, ſed in inquilinum, quia culpa huius, non illius eſt. VLPIAN. *ibid. l.* I. §. 4. D. *de his, qui effud.* Si filiusfamilias coenaculum conductum habuit, de peculio aduerſus patrem non agitur, quia haec actio non ex contractu eſt: ſed aduerſus ipſum filium haec actio inſtituitur. Si ſeruus habitator eſt, is extra ordinem officio iudicis corrigendus. Perinde autem eſt, ſiue in ſuo, ſiue in conducto, ſiue in gratuito quis habitet. Hoſpes non tenetur, *quia ibi non habitat, ſed tantiſper hoſpitatur*, inter quae tantumdem intereſt, quantum inter domicilium habentem et peregrinantem. Si denique plures habitant in eodem coenaculo, in ſingulos haec actio in ſolidum datur, ita tamen vt vno ſoluente reliqui liberentur. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* I. §. 7. 8. 9. 10. *l.* 3. D. *eod. tit.* Aliud ſi diuiſis coenaculis habitent plures, vel ſi quis gratuitas habitationes dederit libertis et clientibus, vel ſi quis amicis ſuis modica hoſpitia diſtribuerit, vel coenaculariam exercens, modicum ſibi hoſpitiolum retinuerit, de quibus ſimilibuſque caſibus agit VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 5. *pr.* §. 1. 2. 3. D. *eod. tit.*

(e) IVDICIVM DABO.] Vocatur haec actio *in factum*, nec adiicitur culpae mentio vel infitiationis, vt in duplum promiſcue detur actio, quamuis actio ex lege Aquillia vtrumque exigat. VLPIAN. *lib.* XXIII. *l.* I. §. 4. D. *eod. tit.* Ei, qui duplum ſoluit, ſiue ex lege Aquillia, ſiue ex hoc edicto damnatus ſit, merito datur actio vel locati, vel in factum aduerſus deiectorem. Eadem actio ex hoc capite perpetua eſt, et heredi, non autem in heredem competit, non ex ſequentibus. Nam ſi liber homo periit, intra annum tantum competit, et nec heredi, nec in heredes datur, quia popularis et poenalis eſt, quamuis pluribus ad agendum proruentibus, is praeferendus ſit, cuius intereſt. Sin libero homini nocitum, ipſe habet actionem perpetuam, alius, qui eo nomine vult experiri, annuam: heredi vero haec actio non com-

 petit,

QVINQVAGINTA AVREORVM IVDICIVM DABO (f). SI VIVET, NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR (g), QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM, CVM QVO AGETVR, CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO.

§. II. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM (h): AVT NOXAM DEDERE (i). SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVERIT, SE IN SVA POTESTATE (k) SERVVM HABERE, VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBE-

petit, quia, quod in corpore libero datur, non eſt pecuniarium, adeoque nec iure hereditario in ſucceſſores tranſire debet. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 4. 5. D. eod. tit.*

(f) IVDICIVM DABO.] Quum enim liber homo periit, vel ideo in duplum fieri non poteſt damni aeſtimatio, quia liberi corporis nulla eſt aeſtimatio. VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l. 1. §. 5. D. eod. tit.*

(g) NOCITVMVE ESSE DICETVR.] Haec verba non pertinent ad damna, quae in rem hominis liberi facta ſunt, veluti ſi forte veſtimenta eius, vel aliud quid ſciſſum corruptumque eſt: ſed ea, quae in corpus eius admittuntur. VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l. 1. §. 6. D. eod. tit.*

(h) ADIICIAM.] Sed haec adiectio parum vtilitatis habet, ſi ſeruus vel aufugit, vel mortuus eſt, quia tunc noxae deditio fieri nequit. *Ea* enim, *quae dari impoſſibilia ſunt, vel, quae in rerum natura non ſunt, pro non adiectis habentur.* VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l. 135. D. de regul. iur.* vbi vid. Iac. Gothofred. *in Comment.*

(i) NOXAM DEDERE.] An et filiusfamilias ex noxa aliqua, ex qua patri actio competit, experturus, actionem hanc habeat, ex inſtituto diſquiſiuit VLPIAN. *ibid. l. 18. §. 1. D. de iudic.* Quoties vero dominus ex noxali cauſſa conuenitur, ſi nolit ſuſcipere iudicium, in ea cauſſa eſt, vt debeat noxae dedere, modo ſeruum habeat in poteſtate, vel dolo malo fecerit, quo minus haberet. An vero et quatenus abſentes quoque defendi poſſint, diſputat VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l. 21. pr. §. 1. D. de noxal. action.*

(k) IN SVA POTESTATE.] In poteſtate ſic accipere debemus, vt facultatem et poteſtatem exhibendi

IVBEBO (l), IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO NON FECISSE, QVO MINVS ESSET: VEL IVDICIVM DABO SINE NOXAE DEDITIONE (m).

§. III. (n) NE QVIS (o) IN SVGGRVENDA PROTECTOVE (p), SVPER

hibendi eius habeat: ceterum, ſi in fuga ſit, vel peregre, non videbitur eſſe in poteſtate. VLP. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 21. §. 2. 3. D. *de noxal. act.* vbi et ipſa huius edicti verba, e loco et titulo ſuo diuulſa, habentur.

(l) DEIERARE IVBEBO.] Quod ſi reus iurare nolit, ſimilis eſt ei, qui neque defendit abſentem, neque exhibet: qui condemnantur, quaſi contumaces. Tutores quoque vel curatores ipſi iurare debent, in poteſtate domini non eſſe. Si autem procurator ſit, dominus ipſe iuret, neceſſe eſt. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 21. §. 4. 5. D. *de noxal. action.*

(m) SINE NOXAE DEDITIONE.] Quid vero, ſi iuſiurandum exegerit actor, reuſque iurarit, deinde noxali velit agere actor, quia reus ſeruum in poteſtate habere coeperit, an huic exceptio iuriſiurandi dabitur? Negauit Sabinus, quia de alia re ſit iuratum, ſeruum nempe tunc in poteſtate non fuiſſe, iam vero is in poteſtate omnino ſit. Neratius vero dicebat, actorem poſt exactum iuſiurandum hoc caſu experiri poſſe ſine noxae deditione. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 21. §. 6. D. *de noxal. action.*

(n) §. 3.] Hoc edictum ſuperioris portio eſt. Conſequens enim fuit, praeterem etiam in hunc caſum proſpicere, vt ſi quid in his partibus aedium periculoſe poſitum eſſet, non noceret. Ita VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 5. §. 7. D. *de his, qui effud. vel deiec.* vbi §. 6. et ipſa edicti verba recitat.

(o) NE QVIS.] Haec verba *ne quis* ad omnes pertinent, ſiue inquilinos, ſiue dominos aedium, ſiue inhabitent, ſiue non: modo ibi quid expoſitum habeant. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 5. §. 8. D. *eod tit.*

(p) PROTECTOVE.] Quo et Maeniana pertinent, quae ex prouolantibus tabulatis conſtant. De his Non. Marcell. *de Propr. Serm. l.* 333. *p.* 520. *edit. Dion. Gothofredi: Maeniana ab inuentore eorum, Maenio dicta ſunt. Vnde et columna Maeniana.* Meminit *columnae Maeniae* Cicero *in Diuinat. cap.* 16. et *pro Sext. cap.*

SVPER EVM LOCVM, QVA VVLGO ITER FIET, INVE QVO CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT (q), CVIVS CASVS NOCERE CVI POSSIT (r). QVI ADVERSVS EA FECERIT, IN EVM SOLIDORVM DECEM IN FACTVM IVDICIVM DABO (s).

§. IIII. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, AVT AESTIMATIONEM DARI, AVT NOXAE DEDI IVBEBO (t).

TIT. LIIII.

DE SERVO CORRVPTO (a).

QVI

cap. 58. vbi priore loco Aſcon. Paedianus: *Maenius, quum domum ſuam venderet Catoni et Flacco cenſoribus, vt ibi baſilica aedificaretur, exceperat ius ſibi vnius columnae, ſuper quam tectum proiiceret, ex prouo'antibus tabulatis, vnde ipſe et poſteri eius ſpectare munus gladiatorium poſſent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur columna Maenia vocitata eſt, cauſſis eiuſmodi ſolitis.* Similia habent Acron et Porphyrion in ſchol. ad Horat. *Serm. I. 3. v. 23.*

(q) POSITVM HABEAT.] POSITVM accipere debemus, ſiue in habitationis vel coenaculi, ſiue in horrei aliuſue aedificii parte. POSITVM etiam habere dicitur, qui ipſe quidem non poſuit, verum ab alio poſitum patitur. Quare ſi ſeruus poſuerit, dominus autem poſitum patiatur, non noxali iudicio dominus, ſed ſuo nomine tenebitur. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 9. 10. D. de his, qui effud. vel deiec.*

(r) NOCERE CVI POSSIT.] Non ergo edictum prohibet, aliquid poni, ſed ita poni, nocere vt poſſit. Quale quid ſi poſitum vel ſuſpenſum habeas, teneberis edicto, ſiue nocuerit, ſiue non nocuerit. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 11. D. eod. tit.*

(s) IVDICIVM DABO.] Quod aduerſus quem, et ad quid competat, diſputat VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l. 5. §. 12. 13. D. eod. tit.*

(t) DEDI IVBEBO.] Ad hanc edicti partem nihil monent interpretes. Saltim nullum ſupereſt, quod eo pertineat, fragmentum. Verba tamen τυπικὰ ſeruauit VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l. 5. §. 6. D. de his, qui effud. vel deiec.*

(a) CORRVPTO.] Proximum fuiſſe hunc titulum, dubitare nos non patiuntur rationes ad ſuperiorem

riorem

QVI SERVVM, SERVAM, ALIENVM, ALIENAM (b) RECEPISSE (c), PERSVASISSEVE (d) QVID EI DICETVR DOLO

riorem titulum adlatae. Eum ſaltim hic locum habuiſſe; vel inde patet, quod de eo *lib.* XXIII. Commentariorum ſuorum egit VLPIANVS. In lege Aquillia etiam de ſeruo corrupto actum eſſe, veroſimile eſt, quia et verba, quibus praetor vſus eſt, quaeque integra VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. *pr. D. de Seruo corrupt.* ſeruauit, verbis legis Aquilliae ſimillima ſunt, et ex lege Aquillia etiam de ſeruo corrupto agi potuiſſe, ex *l.* 4. *et l.* 5. §. 2. *D. de ſeruo corrupt.* diſcimus, vt iam praetermittamus interpretamentum Aniani *ad Paulli recept. ſent. lib. I. tit.* 13. §. 21. vbi contra eum, qui ſeruum alienum *animo vel corpore corruperit*, actionem ex lege Aquillia competiiſſe diſerte docet. Vnde et caput ſecundum legis Aquilliae, quod iam VLPIANI temporibus in deſuetudinem abierat, *l.* 27. §. 4. *D. ad leg. Aquill.* de ſeruo corrupto egiſſe, ſuſpicatus eſt Claud. Chifflet. *eor. quae de iure part. I. pag.* 441. Sed et hic legis Aquilliae luminibus offecit praetoris edictum, vel ideo pinguius, quod hinc actio aduerſus corrumpentem et ſine inficiatione in duplum daretur.

(b) ALIENVM, ALIENAM.] Qui ſeruum bona fide emit, edicto non tenetur, nec is recte ſerui corrupti actionem inſtituit, cui bona fide homo liber ſeruit. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. h. t.*

(c) RECEPISSE.] Hoc ita accipimus, ſi ſuſceperit ſeruum alienum ad ſe, et eſt proprie *recipere* refugium abſcondendi cauſſa ſeruo praeſtare, vel in ſuo agro, vel in alieno loco, aedificioque. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. *D. eod. tit.*

(d) PERSVASISSEVE.] *Perſuadere*, inquit VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 3. *D. eod. tit.* eſt plus, quam compelli, atque cogi ſibi parere. Hoc obſcurius videtur Ger. Noodtio in *Comment. pag.* 254. qui ideo legendum putat: *Perſuadere eſt, plus quam ſuadere, perſuadere enim eſt compellere atque cogere ſibi pareri.* Sed mihi quidem non videtur quidquam mutandum. Recte enim VLPIANVS monet, perſuadere plus eſſe, quam compelli atque cogi ſibi parere, quia qui compellit et cogit, aliquando operam oleumque perdit, qui perſuaſit, ſemper finem ſuum

DOLO MALO (e); QVO EVM, EAM, DETERIOREM FECERIT (f); IN

ſuum adſequitur. Docet itaque iureconſultus vere ϛοїκῶς, perſuaderi quidem humanae menti aliquid poſſe, cogi eamdem non poſſe. Quam doctrinam ita proponit M. Antoninus, εἰς ἑαυτὸν. *lib. V. cap.* 19. Τὰ πράγματα αὐτὰ οὐδ᾽ ὁπωςιοῦν ψυχῆς ἅπτεται· οὐδὲ ἔχει εἴσοδον πρὸς ψυχήν· οὐδὲ τρέψαι, οὐδὲ κινῆσαι ψυχὴν δύναται. τρέπει δὲ καὶ κινεῖ αὐτὴ ἑαυτὴν μόνη, καὶ οἵων ἂν κριμάτων καταξιώσῃ ἑαυτὴν, τοιαῦτα ἑαυτῇ ποιεῖ τὰ προσυφεςῶτα. *Res ipſae nulla ratione animam attingunt, neque aditum vllum habent ad eam, neque mutare illam aut mouere poſſunt. Ipſa ſola ſe mutat mouetque. Qualia autem decreta fuerint, quibus ipſa in ſe locum dederit, talia facit ſibi aduentitia quaeque.* Talia permulta et apud Senecam *epiſt.* 73. *et* 76. et reliquos Stoicos. Res enim externas, veluti verbera, vngulas, fidiculas, equuleos non mouere ac ſubigere mentem, exemplo ſeruorum nequiſſimorum probant, qui torti ſaepe animum aduerſus haec omnia obfirmant. At decreta, quae quiſque in animum admittit, (quaeque omnino admittuntur, vbi perſuaſeris,) mutare ac mouere animam, experientiam docere exiſtimant.

(e) DOLO MALO.] Perſuadere ἐκ τῶν μέσων eſt. Nam et bonum conſilium et malum ſuggerendo poteſt quis alteri quid perſuadere. Et ideo praetor adiecit DOLO MALO: eoque vocabulo adiecto calliditatem notat eius, qui perſuadet. Hinc ſi quis ſeruum ſine dolo, vel luſus gratia deteriorem fecerit, non tenetur. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edictum l.* 1. *§.* 3. *et l.* 3. *D. de ſeruo corr.* Quin non tantum ad τὸ *perſuaſiſſe*, ſed et ad τὸ *recepiſſe*. referendum eſt illud DOLO MALO; neque edicto tenetur, qui ſine dolo malo ſeruum ſeruamue alterius recepit, veluti vt domino cuſtodiret, vel humanitate, vel miſericordia ductus, vel adprobata vel iuſta ratione. Nec dolo malo corrumpentem excuſat error, dum quid dolo malo perſuaſit ſeruo, quem liberum putauit: quia adhuc magis delinquit, qui liberum putans corrumpit. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 5. *pr.* §. 1. *D. h. t.*

(f) DETERIOREM FECERIT.] Neque enim delinquit, niſi qui tale aliquid ſeruo perſuadet, ex quo eum faciat deteriorem. Quiſquis ergo ſeruum ſollicitat ad-

IN EVM (g), QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM (h) IVDICIVM DABO. (i)

Tit.

ad aliquid vel faciendum, vel cogitandum improbe, hic videtur hoc edicto teneri, adeo, vt non modo, qui ſeruum frugi ad peccandum perpulit, ſed et, qui malo viam monſtrauit, vel in fugam ſe daturum laudauit, corrupiſſe cenſeatur, *quia non oportet laudando augeri malitiam.* Ita Vlpian. *lib. XXIII. ad edict. l.* 1. §. 3. 4. *D. eod. tit.* qui et §. 5. eiuſdem legis plura exempla eiuſmodi corruptionis recenſet.

(g) In evm.] Etiam fatentem. Nam haec actio et aduerſus fatentem in duplum datur, ſecus ac illa ex lege Aquillia. Quod ſi ſeruus ſeruum alienum corrupit, iudicium cum noxae deditione redditur. Vlpian. *ibid. l.* 5. §. 2. *et* 3. *D. eod. tit.* Quin et aduerſus ſocium competit haec actio, qui ſeruum communem ſuum et meum corrupit, quidquid hic in contrarium attulerit Ivlianvs. Nec minus ita recte agitur inter proprietarium et vſufructuarium, ſi alteruter ſeruum fructuarium corrupit, quamuis vſufructuarius tantum vtilem actionem habeat. Vlpian. *lib. XXIII. ad edict. l.* 9. *pr.* §. 1. *D. de ſeruo corrupt.* Sed et ſi quis ſeruum hereditarium, hac actione tenebitur, quamuis et petitione hereditatis teneatur. Vlpian. *ibid. l.* 13. §. 1. D. *eod. tit.*

(h) In dvplvm.] Haec actio refertur ad tempus ſerui corrupti, vel recepti, non ad praeſens, et ideo, ſi deceſſerit, vel alienatus, vel manumiſſus ſit ſeruus, nihilominus locum habebit actio, quippe quae ſemel nata manumiſſione non exſtinguitur. Vlpian. *ibid. l.* 5. §. 4. D. *eod. tit.* Nam et mali ſerui nonnumquam libertatem conſequuntur, et ipſa facta corruptio aliquando iuſtam tribuit manumittendi rationem. Vlpian. *ibid. l.* 7. D. *eod. tit.* Datur ergo actio in duplum, et aeſtimatio fit non modo eius, quo ſeruus corruptus vilior factus, ſed et reliquorum damnorum, non tamen futurorum, quod exemplis illuſtrat Vlpian. *ibid. l.* 9. §. 2. *et* 3. *l.* 11. *pr.* §. 1. D. *h. t.*

(i) Ivdicivm dabo.] Quod tamen reliquas actiones, veluti furti et condictionis furtiuae non

TIT. LV.

DE ALEATORIBVS. (a)

SI QVIS EVM, APVD QVEM ALEA (b) LVSVM ESSE DICETVR

tollit. VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 2. D. *eod. tit.* Ceterum haec actio perpetua eſt, non temporaria, idque nouum praebet argumentum, eam ex lege Aquillia, quibuſdam mutatis in edictum tranſlatam eſſe. Datur etiam heredibus et ceteris ſucceſſoribus, non tamen in heredem, quia poenalis eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 13. *pr.* D. *eod. tit.*

(a) DE ALEATORIBVS.] De ordine non eſt, quod multum laboremus, quippe quem ea, quae ſupra ad tit. LIII. diſſeruimus, ſatis ſuperque probant. Verba edicti nobis ſeruauit VLPIANVS *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. *pr.* D. *de aleator.*

(b) ALEA.] Alea luſus omnis, in quo ſola fortuna dominatur. Eam a Palamede inuentam aiunt, ad fallendum ocium militare, quo corrupti Graeci, in diuturna illa Troiae obſidione, ad ſeditionem procliues videbantur. Seruius *ad Virg. Aeneid. lib. II. v.* 85. Sed ab ea quam maxime abhorrebant Romani, ac proinde legibus ſeueriſſimis proſcribebant aleam, veriti procul dubio, ne ciues ocio ſenſim diffluerent, fortuna magis, quam virtute rem facere adſueti. Sane Horat. *Carm. lib. III. od.* 24. *v.* 54.

Neſcit equo rudis
Haerere ingenuus puer:
Venarique timet, ludere doctior,
Seu Graeco iubeas trocho:
Seu malis VETITA LEGIBVS *alea.*

Ad quae verba Acron *in Scholiis: Luſus*, inquit, *aleae puniuntur, propter nuditatis inceſtum.* Sed quid, quaeſo, commune alea habet cum nuditatis inceſtu? Procul dubio ſcripſerat Acron: *Luſus aleae puniuntur propter ludi talis incertum.* Vtcumque ſe res habeat, non deerant omnino leges Romanae, aleae oppoſitae, quarum et Cicero *Philipp. II. cap.* 23. meminit. In primis tamen Aedilium erat, aleatores coërcere, qui liberos homines in quadruplum damnabant, teſte Aſcon. Paedian. *in Cicer. Diuinat. cap.* 7. ſeruos vero extra Saturnalia in eo luſu deprehenſos in cloacas deturbabant.

TVR (c), VERBERAVERIT, DAMNVMVE EI DEDERIT, SIVE QVID EO TEMPORE DOMO EIVS SVBTRACTVM EST (d), IVDICIVM NON DABO. (e)

§. I. In evm, qvi aleae lvdendae cavssa vim intvlerit, vti qvaeqve res erit, animadvertam. (f)

§. II.

babant. Quo pertinent illa Martialis *Epigr. lib. V. epigr.* 110.

Et blando male perditus fritillo,
Arcana modo raptus e popina,
Aedilem rogat vdus aleator
Saturnalia tranſiere tota.

nec non *lib.* XIIII. *epigr. I.*

Nec timet Aedilem poſito ſpectare fritillo,
Cum videat gelidos iam prope verna lacus.

Vbi bonae frugis plena ſunt, quae diſſerit Gronou. *Obſeru. lib. II. cap.* 15. *pag.* 337.

(c) Lvsvm esse dicetvr.] Si itaque rapinas inter ſe fecerint colluſores, vi bonorum actio non denegatur: ſuſceptorem enim dumtaxat prohibuit vindicari, non et colluſores, quamuis et hi indigni videantur. Vlpian. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. de aleator.*

(d) Svbtractvm est.] Male in plerisque exemplaribus legitur dolo eivs, quum praetor ſcripſerit domo eivs, ceu ex interpretatione Vlpiani euidentiſſimum eſt. Nimirum quum tria delicta coniunxiſſet praetor, id eſt, ſi quis eum, apud quem alea luſum, verberasset, vel eidem damnvm dedisset, vel eo tempore quid svbtraxisset: iureconſultus diſerte notat, *verberatum damnumue paſſum* non vindicare praetorem, vbicumque id factum eſſet: *furtum* vero omnino vindicare, niſi factum illud ſit domi, eoque tempore, quo alea luſum eſſet, licet luſor non fuerit, qui quid eorum fecerit. Idem obſeruat, domvm hic pro habitatione et domicilio accipiendam eſſe. Vlp. *ibid. l.* 1. §. 2. D. *eod. tit.* vt dubitari nequeat, quin hoc edictale et τεχνικὸν fuerit vocabulum.

(e) Ivdicivm non dabo.] Denegat ergo praetor non modo poenalem actionem, ſed et ſi ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere. Quod contra Pomponivm vel ideo defendit Vlpian. *ibid. l.* 1. §. 3. D. *eod. tit.* quia praetor ſimpliciter ait: si qvid svbtractvm erit, ivdicivm non dabo.

(f) Animadvertam.] Haec clau-

§. II. Sed et eius, quod in alea perditum erit, condictionem dabo. (g)

Tit. LVI.

SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT. (a)

(Vlpian.

clauſula pertinet ad animaduerſionem eius, qui compulit ludere, vt aut mulcta mulctetur, aut in lautumias vel vincula publica ducatur. Vlpian. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. *§.* 4. D. *de aleat.* Non ergo per lautumias hic intelligendae lapicidinae, vti apud Plaut. *Captiu. act. III. ſcen.* 5. *v.* 65. ſed carcer, eodem modo notatus non modo Syracuſis, apud Aſcon. Paedian. *in Cicer. Verrin. de praet. vrban. pag.* 72. ſed et Romae, apud Liuium *lib.* XXVI. *cap.* 27. et in *l.* 9. D. *quib. ex cauſſ. maior.* Sed hoc iam monuit v. c. Ger. Noodtius *in Comment. ad Pand. h. t. pag.* 259.

(g) *Condictionem dabo.*] Huius edicti notitiam debemus Pavllo, qui non modo illius diſerte meminit *l.* 4. *§. vlt.* D. *h. t.* verum etiam adnotat, patri vel domino competere repetitionem, ſi filiusfamilias vel ſeruus victus ſit, at vice verſa et aduerſus dominum eſſe agendum de peculio, non noxaliter, ſi ſeruus vicerit, quin et aduerſus parentes et patronos repetitionem vtilem ex hoc edicto eſſe eius, quod in alea luſum eſt. Denique initio huius *l.* 4. obſeruat Pavllvs quod in conuiuio veſcendi cauſſa ponitur, in eam rem familiae ludere permitti. Eius generis fuere apophoreta, quo titulo liber ſingularis exſtat Martialis, et de quibus erudite ſuo more diſſerit Iſaac. Caſaubon. ad Sueton. *Auguſt. cap.* 71.

(a) Modvm dixerit.] Quum nouos commentariorum libros hic auſpicentur Vlpianvs et Pavllvs: conſequens eſt, vt hoc edictum inſequutum ſit titulos ſuperiores. Quumque actionem ad exhibendum libro demum ſequente interpretatus ſit Pavllvs, dubium non eſt, quin eam anteceſſerit titulus noſter. Itaque procul dubio hunc locum tenuit. Ipſa edicti verba, praeter pauca illa, litteris maiuſculis in textu expreſſa, non exſtant. Nec tamen ideo difficilis edicti reſtitutio, cuius ſententiam tot fragmenta interpretum inſinuant. Ceterum aduerſus menſorem praetor hanc in factum

(Vlpian. lib. xxiiii. Pavll. lib. xxv.)

SI mensor (b) agri, alteriuſue rei (c) falsvm modvm falſamue ctum actionem propoſuit, quia ab eo falli nos non oportet. Nam intereſt noſtra, ne fallamur in modi renunciatione, ſi forte vel de finibus contentio ſit, vel emtor ſcire velit, vel venditor, cuiusmodi ager veneat. Ideo autem hanc actionem propoſuit, quia non crediderunt veteres, inter nos et talem perſonam, locationem conductionem eſſe, ſed magis operam beneficii loco praeberi, et id, quod datur, ei ad remunerandum dari, et inde *honorarium* adpellari. Hinc ſi ex locato conducto fuerit actum, intentio non tenet. Vlpian. *lib. XXIIII. ad edict. l. 1. pr. D. ſi menſ. falſ. mod.* Nimirum artem liberalem facere videbantur menſores, quam mirifice ſuo more laudat Caſſiodor. *Var. lib. III. cap.* 52. eorumque tanta erat raritas, vt Plinius aliquem ex vrbe mitti petens in Bythyniam, repulſam a Traiano ferret, quam facile non ferebat etiam maiora petens. Plin. *lib. X. epiſt.* 28. *et* 29. Non ergo mercedem accipiebant, ſicuti, qui manuarias praeſtant operas, ſed *honorarium*, quod *pulueraticum* adpellari notat Cuiac. *Obſeru. lib. IIII. cap.* 18. ac proinde nec ex locato, ſed hac ſingulari in factum actione tenebantur.

(b) Mensor.] Si is eam operam, ſibi mandatam alteri delegauerit, non minus tenetur, ac ſi ipſe falſum modum renunciaſſet, quia dolo malo verſatur, qui rem tali homini credit. Pavll. *lib. XXV. ad edict. l. 2. §. 1. D. eod. tit.* Sin duobus mandatum, et ambo doloſe fecerint, aduerſus ſingulos agitur in ſolidum, ſed vno ſoluente alter liberatur. Vlpian. *lib. XXIIII. ad edict. l. 3. pr. D. eod. tit.* Serui autem nomine magis noxale, quam de peculio competere iudicium, obſeruat idem *ibid. l. 3. §. 6. D. eod. tit.*

(c) *Alteriuſue rei.*] Hoc enim iudicium latius porrectum, non a iureconſultis, ſed ab ipſo praetore. Nam et qui alterius rei falſum modum renunciaſſe dicitur, hac actione tenetur, veluti qui in menſura *aedificii*, vel *frumenti* vel *vini* fefellit, vel ſi *menſor machinarius* fefellit. Quin eodem exemplo aduerſus eum, qui quum menſor non eſſet, in modo fefellit, itemque ex decreto Seueri Imp. aduerſus *architectum*, et *redemtorem*, falſum modum

ſamue menſuram DOLO MALO (d) dixiſſe, RENVNCIASSEVE (e) dicetur: ei, cuius intererit (f), quanti ea res erit, aduerſus

modum renunciantes; denique ex VLPIANI ſententia et aduerſus *tabularium* agi poſſe, qui in computatione fefellit, non dubitatur. VLPIAN. *lib. XXIIII. ad edict. l.* 5. §. 2. *l.* 7. *pr.* §. 1. 2. 3. *et* 4. *D. eod. tit.* En hic varios menſores, quales apud Gruter. *Inſcript. pag.* 623. L. CAELIVS MAXIMVS, MENSOR AEDIFICIORVM. apud Reineſ. *Inſcript. lib. VIIII. pag.* 85. TI. CLAVDIVS VRBANVS, MENSOR AEDIFICIORVM. Ita et paſſim occurrunt MENSORES AGRARII, Gruter, *pag.* 1078. 6. MENSORES FRVMENTI, *pag.* 631. 8. MENSORES MACHINARII, QVIBVS EX SC. COIRE LICEBAT. *pag.* 99. 1. De *architectis* et *redemtoribus* omnia peruulgata ſunt, Per *tabularios* autem hic intelligimus calculationes, quales TABVLARII VECTIGALIVM apud Gruter. *pag.* 641. 9. 10.

(d) DOLO MALO.] Haec actio dolum malum tantum exigit, quia ſatis coërceri viſum eſt menſorem, ſi dolus coërceatur hominis, qui ciuiliter non eſt obligatus. Hinc non tenetur ob imperitiam, aut negligentiam, quia ſibi imputare debet, qui talem adhibuit. Lata tamen culpa et hic dolo comparatur. Perinde quoque eſt, ſiue mercedem acceperit, ſiue gratis menſuram egerit. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.*

(e) RENVNCIASSEVE.] Is enim tenetur hac actione, qui RENVNCIAVIT. Renunciaſſe autem et eum accipere debemus, qui per alium renunciauit, vel per litteras. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. ſi menſ. falſ. mod.* PAVLL. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. *pr. D. eod. tit.*

(f) *Cuius intereſt.*] Competit enim haec actio ei, cuius interfuit, falſum modum renunciatum non eſſe, hoc eſt, vel emtori, vel venditori, cui renunciatio obfuit. Non ergo emtori dabitur haec actio, qui, quod plus dedit, a venditore condicere poteſt, nec venditori, qui ex vendito conſequi poteſt, quod pretio deeſt. At tenebitur menſor, qui in iudicio adhibitus falſum renunciauit modum, effecitque eo ipſo, vt iudicio minus conſequerer. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. §. 1. 2. 3. 4. *D. eod. tit.* Si menſor falſum modum non renunciauit, ſed traxit renunciationem,

uerſus eum in factum actionem dabo. (g)

Tit. LVII.

AD EXHIBENDVM. (a)

(Pavll.

nem, et ob hoc euenit, vt venditor liberetur, qui ſe modum intra certum diem promiſerat adſignaturum, nec directae nec vtili huic actioni locus eſt, ſed actioni de dolo. Si emtor cum venditore agit, menſorem etiam conuenire poteſt, ſed tum demum conſequuturus aliquid, ſi a venditore nihil conſequitur. Quod ſi non de toto modo, qui deerat, cum venditore actum, ſed de minore, de reſiduo cum menſore agi poteſt. Vlpian. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 5. *pr.* §. 1. D. *eod. tit.* Denique non eſt dubium, quin ſi qui pro menſore fideiuſſerit, eum ex arte menſuram acturum, ex iiſque deinde aliquis conuentus contendat ceteros ſoluendo eſſe, etiam exceptio ei danda ſit, *ſi non et illi ſoluendo ſint.* Ita huc referendus textus celeberrimus Pavlli *lib.* XXV. *ad edict. l.* 28. D. *de fideiuſſor.*

(g) *Actionem dabo.*] Haec actio heredi ſimilibuſque perſonis datur: ſed in heredes ſimileſque perſonas ex Pomponii ſententia denegatur. Vlpian. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. §. 5. D. *eod.* Eamdem perpetuam eſſe, ait Pavll. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* quia initium rei non a circumſcriptione, ſed a ſuſcepto negotio originem acceperit.

(a) Ad exhibendvm.] Proximus fuit titulus de actione ad exhibendvm, ſeu, vt a Plinio *Epiſt. V.* 11. adpellatur, *formula ad exhibendum.* Quamuis enim in Pandectis ille titulus locum proximum a tribus iſtis iudiciis diuiſoriis occupet: in edicto tamen hic demum locum habuiſſe, ſatis ex eo patet, quod de iſto Vlpian. *libro* adhuc XXIIII. agit, Pavllvs vero eumdem *libro* XXVI. expoſuit. Vt enim ex poſteriore manifeſtum eſt, titulum hunc proximum fuiſſe ab edicto de menſoribus, quod Pavll. *lib.* XXV. fuerat interpretatus: ita ex priore conſequitur, vt prior fuerit titulo de religioſis et ſumtibus funerum, quem Vlpianvs *libro* XXV. enucleauit. Obſeruarunt hoc etiam tum Hub. Giphanius *in Oeconom. iur. p.* 127. tum Iac. Gothofred. *in Serie edicti perp.* niſi quod hic

(Pavll. Lib. XXVI.

AD exhibendvm (b) ſi agetur ab eo, qui rem iudicio petiturus eſt, (c) dum ſua interſit,

hic eodem titulo Praetorem et *de actione ad exhibendum* et de *ventre inſpiciendo* edixiſſe exiſtimat: quod nemini probabile videbitur, cui haec edicta nihil commune habere compertum eſt. Simul vero patet, quam parum hic rem acu tetigerit Io. Goedd. *in Comm. de verbor. ſignif. p.* 455. qui Praetorem hic de iureiurando in litem edictum propoſuiſſe ſuſpicatur. Quo enim illa pertineant Pavlli fragmenta, quae ipſe ad iusiurandum in litem refert, mox adparebit. Verba edicti τυπικῶ non exſtant: ſed facile tamen integritati ſuae reſtituentur ex ipſa natura illius actionis, qualis ab interpretibus in tot fragmentis deſcribitur. Et ſane iam eius rei periculum fecit Ger. Noodt *in Comm. ad Pandect. h. t. p.* 243. qui tamen poſtremam clauſulam de iureiurando in litem praetermiſit. Vtilitatem eius edicti commendat Vlpian. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 1. *D. ad exhib.* idque perneceſſarium, eiuſque vim in vſu quotidiano eſſe ait, maxime tamen eam actionem propter vindicationes introductam eſſe monet.

(b) Exhibendvm.] Exhibere quid ſit, quum aliunde, tum ex *l.* 2. *D. h. t.* conſtat, quacum iungenda, quae diſſeruit Menagius *Amoenit. iur. ciu. cap.* XXXVIIII. *p.* 284. Quum enim aliquando incertum ſit, an, quam vindicaturi ſumus, rem aliquis poſſideat: haec actio prodita eſt, in qua omnia noſſe debemus, et discere argumenta rei, de qua agimus. Vlpian. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. *pr. D. eod. tit.* Ita enim acute pro dicere reſcribit Corn. van Bynkershoek *in praef. Obſeru.* Non iniquum autem eſſe, eum, qui rem meam poſſidet, illam mihi exhibere, vel id argumento eſt, quod poſſeſſor eo modo vtilitatem meam ſine incommodo ſuo promouere poteſt, et praeterea, quod quiſque rei meae habet, id eum mihi reſtituere oportet. Quod Celsvs *lib. V. Digeſt. l.* 32. *D. de reb. credit.* caſu alio illuſtrat, ſubiicitque: *Quia pecunia mea ad te peruenit, eam mihi a te reddi bonum et aequum eſt.*

(c) *Petiturus eſt.*) Qui ad exhibendum agit, non vtique ſe domi-

ſit, (d) neque ea res arbitrio iudicis exhibebitur (e) aduerſus

dominum dicit, nec debet oſtendere dominium, quum multae ſint cauſſae ad exhibendum agendi. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. *§.* 1. D. *ad exhib.* Eſt ergo in ſe perſonalis quidem haec actio, ſed ei competit, qui in rem acturus eſt, qualicumque in rem actione, veluti qui Seruiana vult experiri, vel vſumfructum petere, vel interdicto, vti, vel ſeruum aliamque rem, ſibi legatam, optaturus, vel noxali acturus iudicio. Si quis extra heredem tabulas teſtamenti vel codicillos inſpicere deſiderat, non ad exhibendum agit, ſed interdicto de tabulis exhibendis vtitur. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. *§.* 3. 8. D. *ad exhib.*

(d) *Dum ſua interſit.*] Sciendum enim, ad exhibendum non modo agere eos, quos diximus, ſed et quorum intereſt, de quo iudex ſummatim cognoſcit. Id quod variis exemplis oſtendit VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 9 - 14. *l.* 5. *pr. §.* 1. *et ſequ. vſque ad* §. 5. *D. eod. tit.* Praeclare vero idem ex Pomponio monet, eius, qui ad exhibendum agit, vtroque tempore interfuiſſe oportere, rem ei reſtitui, puta, et tempore litis conteſtatae, et ſententiae, quod et LABEONI placuiſſe teſtatur VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 7. §. 7. *D. eod. tit.* Ita et de eo exhibendo, quem quis in libertatem vindicare vult, huic actioni locus eſſe poteſt: PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 12. *pr. D. eod. tit.* modo conſtet, cui illa libertas teſtamento data ſit. Quoties enim ex duobus eodem nomine ſeruis vnus liber eſſe iuſſus, nec adparet, qui ſit, nullus liber eſt. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 31. D. *de manumiſſ. teſtam.* Denique et noſtra intereſſe videtur, vbi quid ex re noſtra factum, veluti ſi quis ex vuis meis muſtum, vel ex oliuis meis oleum, vel ex lana mea veſtimenta fecerit. Quod enim ex re noſtra fit, noſtrum eſſe, verius eſt. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 12. §. 3. *D. eod. tit.*

(e) *Arbitrio iudicis exhibebitur.*] Ad hunc locum monent interpretes, I. exhibendi obligationem ceſſare, ſi ea nullo modo fieri poſſit: veluti ſi ſeruus in fuga ſit, vel morari ei permiſeris, vbicumque velit, vel peregre eum ablegaueris: quo caſu teneris ſaltim cauere: *te exhibiturum, ſi in poteſtatem tuam*

 peruc-

ſus poſſidentem, (f) quanti ea res erit,

peruenerit. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict.* *l.* 5. §. 6. *D. ad exhib.* Sed et tigni iuncti exhibitionem per leges XII. Tabularum fieri non poſſe, inter omnes conſtat. *Tigni* vero adpellatione omnis materia accipienda, non tamen rota alterius vehiculo apta, nec tabula armario, vel anſa ſcypho, vel emblema phialae, vel purpura veſtimento, vel brachium ſtatuae coaptata. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 7. *pr.* §. 1. 2. *D. ad exhib.* Deinde obſeruant veteres II. rem in eadem cauſſa eſſe exhibendam, qualis fuerit tempore litis conteſtatae, id eſt, non vſucaptam, nec deteriorem redditam. Quo pertinet fragmentum VLPIANI *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 9. §. 5. 6. 7. D. *eod. tit.* Hinc porro diſquirunt III. quo tempore et loco res ſit exhibenda? Nam et ſi tardius res exhibeatur, aeſtimandum eſt damnum. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 7. *l.* 11. *pr.* PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 10. D. *eod. tit.* Et res impenſis actoris in loco, quo lis conteſtata ordinarie exhiberi debet, niſi aequitas aliud ſuadeat, VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 1. D. *eod. tit.* Denique IIII. diſputant, quid iuris ſit, ſi initio res plures exhiberi voluerit actor, reus vero, qui litis conteſtatae tempore omnes poſſedit, quaſdam ſine dolo deſierit poſſidere? Nihilominus enim damnandum eſſe aiunt reum, niſi exhibeat res, quas poſſidet. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 11. §. 2. D. *eod. tit.*

(f) *Aduerſus poſſidentem*] Sciendum eſt, aduerſus poſſeſſorem eſſe hac actione agendum, (quia actio eſt in rem ſcripta,) non ſolum eum, qui ciuiliter poſſidet, ſed et eum, qui naturaliter poſſeſſioni incumbit. Vnde et creditorem, qui rem pignori accepit, teneri exhibere, ſcribit VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 15. D. *eod. tit.* Pro poſſeſſore vero habetur, qui et poſtea, heres factus, poſſidere coepit. IVLIAN. *lib.* VIIII. *Digeſt. l.* 8. D. *eod. tit.* itemque qui dolo poſſidere deſiit. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 9. *pr.* §. 1. *ad* 4. D. *eod. tit.* Parum quoque intereſt, ſiue paterfamilias poſſideat, ſiue filiusfamilias, modo hic habeat facultatem reſtituendi. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 12. §. 1. D. *eod. tit.* Quin et ſaepius aduerſus poſſeſſorem ad exhibendum recte agitur, modo id fiat ex noua cauſſa. PAVLL. *ibid. l.* 12. §. 2. D. *eod. tit.*

erit, (g) iudicium dabo, (h) eoque nomine actorem contra eum, quem exhibere OPORTEBIT, (i) in litem iurare permittam. (k)

TIT.

(g) *Quanti ea res erit.*] Quomodo hic aeſtimandum ſit id, quod intereſt, oſtendunt VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 9. §. 8. *l.* 11. *pr.* et PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 10. D. *eod. tit.* Quid vero ſi ex. g. ſeruus exhibendus poſt iudicium acceptum mortuus ſit? Interdum tamen reus damnandus erit, quanti actoris interfuit, ſi adpareat, eo caſu mortuum eſſe hominem, qui non incidiſſet, ſi tum fuiſſet exhibitus. PAVLL. *ibid. l.* 12. §. 4. D. *eod. tit.*

(h) *Iudicium dabo.*] Iudicium hoc datur heredi, ſed non qua heredi, ſed quatenus intereſt. Competit etiam contra heredem, ſed non qua talem, verum qua poſſidet. Tenetur etiam heres ex dolo defuncti, ſi locupletior facta ſit hereditas. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 12. §. 6. D. *eod. tit.* Nam et ſi in rem actum eſt, quamuis heres poſſeſſoris, ſi non poſſideat, abſoluatur, tamen ſi quid ex perſona defuncti commiſſum ſit, omnimodo in damnationem venit. PAVLL. *ibid. l.* 42. D. *de rei vindic.*

(i) OPORTEBIT.] Vocabulum τυπικὸν, de quo PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 37. D. *de verb. ſignific. Verbum* OPORTERE *non ad facultatem iudicis pertinet, qui poteſt vel pluris vel minoris condemnare, ſed ad veritatem refertur.* Nimirum vt recte obſeruauit Ger. Noodt *in Comment ad Pand. p.* 250. aeſtimatio aliquando a iudice fit, aliquando ab actore. Ab actore quidem, ſi poſſeſſoris dolus aut contumacia accuſetur, in infinitum. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. §. 2. D. *h. t.* a iudice vero, ſi tantum poſſeſſoris culpa ſit, ex rei veritate. *l.* 4. §. *vlt. l.* 5. *pr. et* §. 3. D. *de in lit. iur.*

(k) *In litem iurare permittam.*] Id etiam fieri poteſt, ſi ex negotio ſtricti iuris noſtra interſit, rem exhiberi: quamuis alias, ſi ex ſtipulatu, vel ex teſtamento agatur, non ſolet in litem iurari. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 6. D. *de in lit. iurand.*

TIT. LVIII.

DE RELIGIOSIS ET SVMTIBVS FVNERVM. (a)

(VLPIAN.

(a) DE RELIGIOSIS ET SVMTIBVS FVNERVM.] Proximum fuiſſe hunc titulum, dubitare nos non patiuntur VLPIANVS et PAVLLVS, nouos quippe Commentariorum libros hic auſpicati, idque etiam Hub. Giphanius in *Oecon. iur. p.* 127. recte obſeruauit. At Iac. Gothofredus *in Serie edicti perp.* inter titulos *ad exhibendum* et de *religioſis* medium fuiſſe exiſtimat edictum illud prolixiſſimum de ventre inſpiciendo, quod totum exſtat in *l.* 1. *D. de ventre inſpic.* Quin immo illud adpendicem fuiſſe putat edicti de actione ad exhibendum, cum quo tamen illud nihil commune habere, paullo ante ad initium tituli ſuperioris obſeruauimus. Et ſane probabilis videri poterat haec Gothofredi diuinatio, quia VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict.* ceu ex illa *l.* 1. *D. de ventr. inſpic.* patet, ex inſtituto egit de inſpiciendo ventre cuſtodiendoque partu, et prolixum, quod ea de re praetor propoſuerat, edictum non modo totum propoſuit, ſed et more ſuo eſt interpretatus. Enimuero quiſquis in Pandectis noſtris titulos *de agnoſcendis et alendis liberis*, *ſi ventris nomine muliere in poſſeſſionem miſſa, eadem poſſeſſio dolo malo ad alium translata eſſe dicatur*, itemque, *ſi mulier ventris nomine in poſſeſſione calumniae cauſſa eſſe dicetur*: ſtatim deprehendet, in mendo cubare inſcriptionem *l.* 1. *D. de inſpic. ventr.* ibique pro VLPIAN. *lib. XXIIII. ad edict.* legendum eſſe *lib. XXXIIII.* quippe quo iureconſultus omnia illa edicta, quae ad ventrem pertinent, explicauit, vt plane non fiat veriſimile, praetorem vicina illa edicta in loca tam diſſita reiicere, vel titulo *ad exhibendum* laciniam tam nihil ad rem pertinentem adſuere voluiſſe. Itaque a Iac. Gothofredo hic diſcedere nulli dubitauimus. Ceterum ad hanc rubricam primo omnium expoſuiſſe videntur interpretes, quae fuerint loca religioſa. Et hic notant, religioſum fieri locum cuiuſque, in quem dominus intulerit mortuum, etiam ſeruum. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. *pr. D. de religioſ.* Quin et quae religioſis adhaerent, religioſa eſſe, veluti lapides ſepulcro inaedificatos, qui

qui ideo non vindicari, ſed actione in factum peti poſſunt. PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l.* 43. *D. de rei vindic.* Sepulcris autem adhaerebant varia, veluti ſimulacra et *ſigna Deorum*, *vrnae cum ſuis operculis*, *lychnuchi*, vti in marmore apud Reineſ. *Inſcr. claſſ. I.* 240. *ſcholae vrnarum* vel ollarum, id eſt, loca in quibus vrnae iuſta ſerie diſpoſitae, apud eumd. *claſſ. XVI.* 53. quae et *hypogaea* et ollaria dicebantur. Gruter. *Inſcript. pag.* 935. 9. Reineſ. *Inſcr. Claſſ XI.* 100. Iiſdem ſepulcris iuncta erant *aedificia*, *agri*, *vineae*, ad eorum tutelam, et erogationes caenarum deſtinatae. Gruter. *pag.* 717. 7. 802. 8. 227. 5. 753. 4. 623. 8. 636. 12. 399. 1. 827. 6. Reineſ. *Claſſ. VI.* 112. Adplicata etiam ſepulcris *ſcalaria*, Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VII.* 16. itemque *vſtrina*, Id. *Inſc. cl. XII.* 123. *XIV.* 19. *caenacula*, Gruter. *pag.* 383. 4. *arae*, Id. *p.* 706. 13. 708. 4. 721. 8. 807. 12. *armaria* denique, quorum mentio fit apud eumd. Gruter. *pag.* 383. 4. Omittimus iam pecuniam cum cadaueribus conditam, et theſauros ſepulcrales, de quibus Plaut. *Poenul. act. I. ſc.* 4. Phaedr. *lib. I. fab.* 27. et ex inſtituto Chifflet. *in Anaſtaſi Childerici cap. III. p.* 50. *ſequ.* Hinc vt eo minus fures inuitaret ſepulcralis ille adparatus, in quo aliquando vel maxime hominum vanitas et ſtolida oſtentatio elucebat, non ſolum illa *maceriis* cingere ſolebant, Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIII.* 75. *XII.* 37. ſed et iiſdem praeficere *aedituos*, qualis ille aedituus ſepulcri Sergiae familiae, qui aedituauit ann. XII. apud Reineſ. *Claſſ. V.* 53. Praeterea, vt in viam redeamus, obſeruarunt interpretes veteres, nec ſepulcra hoſtium eſſe religioſa: PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l.* 4. *D. de ſepulcr. viol.* (quamuis hoc fragmentum etiam ad ſequentem titulum referri poſſit,) nec cenotaphia, id eſt, ſepulcra vacua et honoraria, qualia potiſſimum viris magnis et de republica inſigniter meritis exſtrui ſolebant. Vignol. *de columna Antonini cap.* 4. *pag.* 66. *ſequ.* Quamuis enim et haec loca religioſa eſſe putet Marcianus, *l.* 6. *§. vlt. D. de rer. diuiſ.* fretus auctoritate Virgilii, qui *Aeneid. lib.* III. *v.* 301. *ſequ.* de tumulo inani Hectoris canit:

Sollemnes tum forte dapes, et triſtia dona.
Ante vrbem, in luco, falſi Simoentis ad vndam,

Libar-

(VLPIAN. LIB. XXV. PAVLL. LIB. XXVII. IVLIAN. LIB. X.)

SI cineres vrna conditi, (b) SIVE HOMO MORTVVS, OSSAVE

Libabat cineri Andromache, Maneſque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem caeſpite INANEM
Et geminas, cauſſam lacrymis, ſacrauerat aras.

ſimiliaque habet de cenotaphio Palinuri *Aened. lib. VI. v.* 379. Deiphobi, *Aeneid. lib. VI. v.* 510. ac Nyſi denique *Aeineid. lib. VIIII. v.* 213. Diuos tamen fratres, id eſt, Marcum et Lucium contra reſcripſiſſe, auctor eſt VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 7. *D. de rer. diuiſ. et l.* 6. *§.* 1. *D. h. t.* Vnde mira eruditorum cura loca illa Marciani et Vlpiani in concordiam reuocare adnitentium, quos iam non morabor, eos, quibus plura hac de re legere volupe eſt, remiſiſſe contentus ad Iac. Gothofred. *diatriben de Cenotaphio* recuſam *in Theſauro iur. ciuil. Tom. III. p.* 325. *ſequ.* et Corn. van Bynkershoek. *Obſeru. I.* 5. *p.* 28. Ceterum, vbi ſemel locum occupauerat religio, eum aliis vſibus adhiberi non potuiſſe, peruulgatum eſt, eamque in rem et SC. produſſe, notat VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. §. 1. *D. de religioſ.* ne vſus ſepulcrorum permutationibus pollueretur, id eſt, ne ſepulcrum alienae conuerſationis vſum acciperet.

(b) *Vrna conditi.*] Tale quid poſtulat vocabulum SIVE, a quo edictum auſpicatur VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 2. *D. de religioſ.* Nec dubitari poteſt, quin temporibus Hadriani conditique edicti perpetui adhuc cremari conſueuerint cadauera. Vulgo enim eum ritum vſque ad Antoninorum tempora viguiſſe contendunt. Immo et poſt Antoninorum tempora in vſu iſtum fuiſſe ex inſtituto oſtendit Ficorini *Oſſeruazioni ſopra l'antichità di Roma p.* 61. cuius argumenta excerpſerunt *Collectores Actor. Erud. Lipſ. anno* 1710. *p.* 116. Hinc quemadmodum ſepulcra alia ius plurium, alia pauciorum ollarum habebant, et in quibuſdam OLLAE SINGVLARES PERPETVAE V. alibi XV. alibi XXIIII. et plures numerabantur, Reineſ. *Inſcript. Claſſ. XVI.* 60. 53. *XIV.* 145. *I.* 240. ita in aliis erant arcae vel lapideae, vel marmoreae ex lapide Tiburtino, Gruter. *Inſcr. p.* 1108. 6. vel fictiles, *p.* 903. 12. vel ex Aſſio lapide, cuius ea vis erat, vt

ſAVE HOMINIS MORTVI (c) IN LOCVM PVRVM (d) ALTERIVS

vt cadauera breui conſumeret; vnde et *ſarcophagus* dictus ille lapis Aſſius, eaque adpellatio deinde ad ipſas arcas tranſlata eſt. Plin. *Hiſt. Natur. II.* 96. *et* XXXVI. 17. Cuiac. *Obſeru.* XXI. 13. Iſaac. Voſſ. *ad Pompon. Mel.* I. 18. Hinc alibi ſita eſſe legimus OSSA, Gruter. *p.* 537. 7. *pag.* 862. 3. alibi CINERES, *pag.* 696. 5. alibi CORPVS INTEGRVM, CONDITVM SARCOPHAGO. *pag.* 688. 10. *et pag.* 689. 8.

(c) HOMINIS MORTVI.] Hinc nata quaeſtio, an et tunc locum occupare videatur religio, ſi monſtrum oſtentumue, vel eius oſſa alicubi condita ſint? VLPIANVS ſane *lib.* XXV. *ad edict. l.* 38. D. *de verb. ſignif.* OSTENTVM cum Labeone definit, quod ſit *omne contra naturam cuiuſque rei genitum factumque*, ſimulque monet, duo eſſe eorum genera, *vnum*, quoties quis contra naturam naſcatur, veluti tribus manibus, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quae naturae contraria ſit: *alterum*, quum quid prodigioſum videatur, quae Graeci φαντάσματα (alii perperam legunt φάσματα,) vocent. Vbi poſteriore loco intelligit monſtra ſeu prodigia vel portenta, veluti ſi hominis corpori caput vitulinum vel caninum innatum ſit. Haec inter prodigia et ſigna imminentium malorum habuerunt veteres. Ita Iulius Obſequens *Prodig. cap.* 125. *turpes matronarum partus bonorum interitum mutationemque legum ſignificaſſe*, ait, alibique inter prodigia refert puerum bicipitem, *cap.* 66. 88. manibus pedibuſque deſtitutum, *cap.* 51. et quae ſunt huius generis alia. Ceterum ita decidenda videtur quaeſtio propoſita, vt religioſus ſit locus, in quem oſſa oſtenti primi generis illata, non in quo monſtrum vel portentum requieſcit, quod pluribus *ad d. l.* 38. D. *de verb. ſignif.* oſtendit Io. Goedd. *in Comment. num.* 15. *p.* 464. *ſequ.* Neque tamen edicto id expreſſerat Praetor, quia ex his, quae forte vno aliquo caſu accidere poſſunt, iura non conſtituuntur. CELS. *lib. V. Digeſt. l.* 4. D. *de legib.*

(d) IN LOCVM PVRVM.] Puri loci adpellatio in hac actione et ad aedificium producenda eſt. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 8. §. 3. D. *eod. tit.* taliſque eſt lo-

RIVS (e) AVT IN SEPVLCRVM, IN QVO IVS NON FVERIT.

cus, qui neque ſacer eſt, neque ſanctus, neque religioſus, ſed ab omnibus huiuſmodi nominibus vacare videtur. Vbi vero iam corpus oſſaue hominis condita ſunt, ibi *ſepulcrum* eſſe dicitur. Id vero quod memoriae ſeruandae gratia alicubi exſiſtit, monimentum vocatur. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. *§.* 4. 5. 6. *D. eod.* Ibidem ex Celſo obſeruat iureconſultus, non totum locum ſepulturae deſtinatum religioſum eſſe, ſed quatenus corpus humatum ſit. Saepe enim ambitum aliquem circa ſepulcrum vacuum relinquebant, eoque pertinent illa in monimentis Romanis frequentiſſima: IN FR. P. X. IN AGR. P. XX. id eſt, *in frontem pedes X. in agrum pedes XX.* Vid. Horat. *Serm. I. ſat.* 8. v. 12. Quamuis ergo et id ſpatium eſſet locus religioſus: non tamen erat ſepulcrum, ex obſeruatione Iuuentii Celſi. Quid vero de itinere ad ſepulcrum, quod ſibi aliquando et per alienum agrum ſtipulabantur ad itum, ambitum, aditum, ad coronandum, ſacrificandum, veſcendum, quale ius conceſſum legimus apud Gruter. *Inſcr. pag.* 560. 5. *pag.* 864. 2. *p.* 662. 5. et *pag.* 1081. 1. Sane iter eiuſmodi et locus purus, nec religioſus fuiſſe videtur: at multis tamen priuilegiis gaudebat, veluti, quod contra eum, qui vendito loco ſepulcri, via illaturum prohibet, actio competat, eaque ſimul conceſſa praeſumatur. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 10. D. *de religioſ.* quod illud peti et concedi ſoleret precario, et ſi denegaretur, praeſes poſſeſſorem agri extra ordinem compellere poſſet. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. *pr.* D. *eod. tit.* quod denique non vſu numquam amitteretur. PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l.* 4. D. *quemadm. ſeruit. amitt.*

(e) ALTERIVS.] Qui mortuum in locum *alienum* intulit, vel inferri curauit, tenetur in factum actione, ſiue in agrum, ſiue in aedificium alienum intulerit. Itaque in factum agit dominus, non bonae fidei poſſeſſor. Praetor enim, dum dicit: IN LOCVM ALTERIVS, de domino loquitur, id eſt, de eo, cuius locus eſt. An vero et ſocius tenetur, qui ignorante ſocio intulit? Tenetur omnino, ſed actione familiae erciſcundae vel

RIT (f), ILLATA ESSE (g) DICENTVR, QVI ID FECERIT, IN FACTVM

vel communi diuidundo; non hac in factum actione. Vlpian. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 1. D. *de religioſ.*

(f) Ivs non fverit.] Hic campus fuit latiſſimus, in quem excurrerent interpretes. Diſputandi enim fuit occaſio, cui ius ſit inferendi mortuum? Non ſane vſufructuarius inuito proprietario, nec proprietarius inuito vſufructuario, niſi intulerit eum, qui vſumfructum legauit, et non ſit locus ſepulcri commodior. Nec magis locus, qui ſeruit, religioſus fieri poteſt, niſi is, cui debetur ſeruitus, aeque commode vti ſeruitute poſſit. Is, qui pignori dedit fundum, ſuum mortuum in eum inferre, immo et ipſe mortuus eo inferri, nec tamen id ius aliis concedere poteſt. Vlpian. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 7. 8. 9. D. *eod. tit.* niſi creditor conſentiat. Pavll. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 3. D. *eod. tit.* Heres et prius, quam adeat hereditatem, teſtatorem inferens, locum facit religioſum, maxime ſi inferat in locum, quem ipſe ſepulcro ſuo deſtinauit, et alius in promtu non ſit commodior. Vlp. *ibid. l.* 4. D. *eod. tit.* Si ſepulcrum fuerit hereditarium, non modo heredes et ceteri ſucceſſores in illud recte inferuntur, verum etiam liberi emancipati, quamuis non ſint heredes, immo et exheredati, niſi ſpecialiter teſtator, iuſto odio commotus, inferri vetuerit. Quod ad libertos attinet, ii nec ſepeliri, nec alios inferre poſſunt, niſi heredes patrono exſtiterint, etſi vel maxime monimento inſcripſerit patronus, ſe sibi libertisqve svis fecisse, qualia monimenta paſſim occurrunt apud Gruterum, Reineſium, alioſque, veluti illud apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* XVI. 46.

L. VOLVMNIO. FORTVNATO.
ET. IVLIAE. TYRANNIDI.
A. FABRICIVS. ONESIMVS.
VIA. APPIA. INTER. II. ET. III.
MILIAR. ADITVM. AMBITVM. INTROITVM. OSSA. REPONERE. LICEAT. SIBI. ET.
POSTERIS. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. EORVM.

Ita et Papinianus reſcripſit, et ſaepiſſime reſponſum eſt. Vlpian. *ad edict. l.* 6. *pr.* D. *eod. tit.*

(g) Illata esse.] De ea autem illatione Praetor ſenſit, quae ſepulturae cauſſa fit. Vlpian. *ibid. l.* 2. §. 3. D. *eod. tit.* Quemadmodum autem re-

FACTVM ACTIONE (h) TENEATVR, ET POENAE PECVNIARIAE SVBIICIATVR.

§. I. Si locus religioſus pro puro veniſſe dicetur, ei, ad quem ea res pertinebit, aduerſus venditorem in factum actionem dabo. (i) §. II.

ligioſum non ſit caenaculum vel cubiculum, in quo mortuus ante ſepulturam reponitur: ita nec locus purus, in quem illatum eſt cadauer, antequam ei iuſta fiant, non vt ibi requieſcat, ſed vt ad exſequias vſque ibi cuſtodiatur.

(h) IN FACTVM ACTIONEM.] Ad tollendum cadauer, locique pretium reſtituendum. Oſſa tamen, quae ab alio illata ſunt, vel corpus non licet domino loci effodere, vel eruere ſine decreto pontificum, ſeu iuſſu principis, ceu Labeonis teſtimonio probat VLP. *ibid. l.* 8. *pr.* D. *h. t.* Exempla ſunt apud Plin. *Epiſt. X.* 73 et Gruter. *Inſcript. pag.* 578. VBI RELIQVIAE TRAIECTAE III. NON. FEBR. EX PERMISSV COLLEGII PONTIFICVM PIACVLO FACTO Sed quum Plinius, Bithyniae praeſes eo nomine Traiani iuſſum exſpectaret, ille reſcripſit *epiſt.* 74. *Durum eſt, iniungere neceſſitatem prouincialibus pontificum adeundorum, ſi reliquias ſuorum propter aliquas iuſtas cauſſas transferre ex loco in alium locum velint. Sequenda ergo potius tibi exempla eorum, qui iſti prouinciae praefuerunt, et ex cauſa cuique ita aut permittendum, aut negandum.* Quam poteſtatem et Antoninum Rectoribus prouinciarum dediſſe, animaduertimus ex *l.* 1. *C. de religioſ.* Ceterum non domino tantum haec in factum actio competit, verum et ei, qui vſumfructum eiuſdem loci habet, vel aliquam ſeruitutem, quia hi et ius prohibendi habent. VLPIAN. *Lib. XXV. ad edict. l.* 8. *§.* 4. D. *eod. tit.* Non ſolum autem ei, cuius in locum purum illatus eſt mortuus, actio in factum datur, verum etiam ei, qui prohibetur inferre in eum locum, in quo ei ius inferendi eſt, quamuis optio ſit ei, hac actione, an interdicto de mortuo inferendo experiri malit. VLPIAN. *ibid. l.* 8. *§.* 5. *D. eod. tit.* niſi locus monimenti ea lege venierit, ne in eum oſſa inferrentur, quo ius eſt inferri. Quamuis ſtipulatione hic ſit opus, neque nuda ad hoc pactio ſufficiat. PAVLL. *Lib. XXVII. ad edict. l.* 11. *D. eod. tit.*

(i) *Actionem dabo.*] Seruauit nobis huius edicti ſententiam VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 8. *§.* 1. *D. de religioſ.* dum ſcribit: *Si locus religioſus pro puro veniſſe dicetur,* PRAETOR *in factum actionem*

§. II. Qui hominem mortuum, oſſaue hominis mortui dolo malo in locum publicum inferet, in eum, quanti ea res erit, in factum iudicium dabo, vel extra ordinem animaduertam. (k)

§. III. Qvod fvneris cavssa (l) svmtvs factvm erit, eivs reciperandi nomine in evm, ad qvem ea res pertinet (m), iv-

nem in eum dat ei, ad quem ea res pertinet, quae actio et in heredem competit, quum quaſi ex emto actionem contineat.

(k) *Animaduertam.*] Huius quoque edicti ſententiam debemus Vlpiano *lib. XXV. ad edict. l.* 8. *§.* 2. D. *eod. tit. Si*, inquit ille, *in locum publicis vſibus deſtinatum intulerit quis mortuum: Praetor in eum iudicium dat, ſi dolo fecerit: et erit extra ordinem plectendus, modica tamen coërcitione, ſed ſi ſine dolo, abſoluendus eſt.* Vnde miror, Ger. Noodt, qui hunc locum obſeruauerat, in reſtituendo hoc edicto nullam doli mali facere mentionem. Ceterum locum hunc egregie illuſtrat Cicero *de Legib. lib. II. cap.* 23. vbi *decretum eſſe* ait *a pontificum collegio, non eſſe ius in loco publico fieri ſepulcrum*, et hinc eos *iuſſiſſe ſepulcra ad aedem honoris extra portam Collinam exarari*, ſtatuiſſeque, *locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari.*

(l) Fvneris cavssa.] Videri poterat heres, nondum adita hereditate, nullo modo obligatus eſſe ad ſumtus funeris reſtituendos. Sed fundamentum actionis funerariae omnium optime oſtendit Pavll. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 138. *pr. D. de regul. iur.* dum proponit regulam; *Omnis hereditas, quamuis poſtea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.* Itaque ex iuſta cauſſa propoſitum eſt hoc edictum, vt, qui funerauit, perſequatur id, quod impendit. Sic enim fieri, ne inſepulta corpora iaceant, neue quis de alieno funeretur, ait Vlpian. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. §. 3. *D. de religioſ.*

(m) Ea res pertinet.] Funus eum facere decet, quem decedens elegit, qui tamen poenam ob hoc officium omiſſum non patitur, niſi illi eo nomine aliquid relictum ſit, quod tunc amittit. Si ea de re non cauit defunctus, ſcriptos heredes ea res contingit: nemine vero ſcripto legitimos, vel cognatos, quoſque ſuo ordine, quo ſuccedunt. Vlpian. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. *§.* 4. *D. eod. tit.* Tenentur etiam ad funerandum bonorum poſſeſſores, et ceteri ſucceſſores. Vlpian. *ibid. l.* 14. *§.* 17. *D. eod. tit.* quia hereditatis adpellatione bonorum quoque poſ-

IVDICIVM DABO. (n) TIT.

poſſeſſio continetur. PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l.* 138. *D. de verb. ſignif.* Si cui funeris curam mandarit teſtator, et is funus, accepta pecunia non duxerit, de dolo in eum dandam eſſe actionem, MELA ſcripſit. Extra ordinem tamen eum a praetore compellendum, vt funus ducat, credit VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 14. *§.* 2. *D. eod. tit.* Vxorem ſepeliunt, qui dotem recipiunt. Aequiſſimum enim viſum eſt veteribus, mulieres, quaſi de patrimoniis ſuis, ita de dote funerari. Siue ergo pater, ſiue maritus dotem lucretur, is funeris impenſas ferre tenetur. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 16. *D. eod.* quia impenſa funeris aes alienum dotis eſt. IVLIAN. *lib. X. digeſt. l.* 18. *D. eod. tit.* De qua quaeſtione, quatenus maritus et pater ex dote ad funerandum teneantur, et an inde prius legata, pretia manumiſſorum, aes alienum deduci oporteat? item an non maritus ex dote funeris impenſas ſubminiſtrans gaudeat beneficio competentiae? diſputant pluribus VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 20. *l.* 22. *l.* 24. *l.* 27. *D. de religioſ.* PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 21. *l.* 23. *l.* 25. *D. eod. tit.* qui et *ibidem l.* 32. *§.* 1. *D. eod. tit.* eleganter ex LABEONE obſeruat, viro et vxore eodem tempore commorientibus, in heredem viri pro portione dotis dandam eſſe hanc actionem, quoniam id ipſum dotis nomine ad eum peruenerit. Filiusfamilias a patre funerandus, niſi miles ſit, et habeat peculium caſtrenſe. Tunc enim ſucceſſores eius ante tenentur, et ſic deinde ad patrem venitur. Seruum quoque a domino funerandum, ac proinde aduerſus hunc etiam competere actionem funerariam, obſeruat VLPIAN. *ibid. l.* 31. *pr. §.* 1. *D. de religioſ.*

(n) IVDICIVM DABO.] Agit ergo hic, quiſquis impenſas funeris fecit, non tantum coheres, qui familiae erciſcundae actione ſumtus recuperat, nec qui mandatu heredis, quia mandati actionem habet, quamuis qui prohibente herede funerauit, aut quaſi negotium heredis geſſit, omnino hanc actionem ex iuſta cauſſa habeat. VLPIAN. *ibid. l.* 14. *§.* 12. 13. 14. 15. 16. *D. eod. tit.* Etiam poſſeſſor hereditatis, qui ſe heredem putauit, hanc actionem habet, ceu contra PREBATIVM et TROCVLVM defendunt VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 14. *§.* 11. *D. eod. tit.* et PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 32. *pr.* D. *eod. tit.* Nec hanc actionem habet, qui pietatis cauſ-

ſa

ſa funerauit, niſi teſtato profeſſus ſit, ſe id eo animo non facere. VLP. *lib.* XXV. *ad edict.* *l.* 14. *§.* 7. 8. 9. D. *eod. tit.* Datur deinde haec actio contra eos, ad quos funus pertinet, vt puta aduerſus heredem bonorumue poſſeſſorem, ceteroſque ſucceſſores, veluti patronos, et ad quos dotis nomine quid peruenit. VLPIAN. *ibid.* *l.* 14. *§.* 17. D. *de religioſ.* Denique datur ad recuperandas funeris impenſas: vbi veteres notant, ſumtus funeris cauſſa videri factos, quibus funus ductum, et ſine quibus funus duci non potuerit, veluti ſi quid impenſum in delationem mortui, in locum ſepulcri, in tranſlationem hominis peregre mortui, in cuſtodiendum commundandumue (ita cum Charonda lego pro *commendandum*) corpus, item in marmor, vel veſtem. VLPIAN. *ibid.* *l.* 14. §. 3. 4. *D. eod. tit.* Iidem obſeruant, ſumtus funeris arbitrandos eſſe pro facultatibus et dignitate defuncti, adeoque id, quod immodice impenſum non recuperari: VLPIAN. *ibid.* *l.* 12. §. 5. *l.* 14. *§.* 6. D. *de religioſ.* quia et qui negotia aliena gerit, ſi plus, quam oportet, impendit, recuperat tantum id, quod praeſtare debebat. PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict.* *l.* 27. D. *de negot. geſt.* nec oportere ornamenta cum corporibus condi, nec quid aliud huiuſmodi, quod homines ſimpliciores faciunt. VLPIAN. *ibid.* *l.* 14. *§.* 5. D. *de religioſ.* Monent tamen praeterea, ne modicum quidem ſumtum ſemper admiſſum iri, ſi forte in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus ſit. VLPIAN. *ibid.* *l.* 14. §. 10. *D. eod. tit.* Denique docent iuris auctores, praetorem vel magiſtratus municipales ad funus ſumtus decernere debere, et ex pecunia quidem, ſi talis in hereditate ſit; ſi non ſit, diſtrahi debere ea, quae tempore peritura ſint; ſi ne id quidem, quod auri argentique fuerit diſtrahendo oppignorandoque, pecuniam expedire. Si quis impediat ementem, quo minus res tradantur, praetorem interuenire, et factum huiuſmodi tueri debere. Ad funerandum colonum vel inquilinum inuecta illataque diſtrahuntur, et, quod demum ſuperfluum eſt, pro penſione tenetur. Quin et ad legata manus mittitur, ſi ſumtus deſint. Res vero hoc modo diſtractae, adita poſtea hereditate, emtori non ſunt auferendae, quippe iam bonae fidei poſſeſſori et domino, qui auctore Praetore comparauit. VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict.* *l.* 12. *§.* 6. *l.* 14. *pr.* §. 1. D. *de religioſ.* *l.* 137. D. *de regul.*

Tit. LVIIII.

DE SEPVLCRO VIOLATO (a).

CVIVS DOLO MALO (b) SEPVLCRVM (c) ESSE VIOLATVM DICETVR (d), IN EVM IN FACTVM IVDICIVM DABO, VT EI;

regul. iur. l. 50. D. *de euiction.* Ceterum haec actio non eſt annua, ſed perpetua, et heredi ceteriſque ſucceſſoribus, et in ſucceſſores datur, teſte VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 31. §. 2. D. *de religioſ. et ſumt. fun.*

(a) DE SEPVLCRO VIOLATO.] Proximum ſuperiori fuiſſe edictum de *ſepulcro violato*, nec Hub. Giphanius, nec Iac. Gothofredus obſeruauit. Et tamen id manifeſtum eſt ex *l.* 3. D. *de ſepulcr. viol.* vbi ipſum edictum integrum, eiuſque interpretationem habemus. Deſumtum enim eſt illud fragmentum ex eodem VLPIANI *lib.* XXV. *ad edict.* quo et titulum de religioſis et ſumtibus funerum interpretatus fuerat. Praeterea et PAVLLVM *lib.* XXVII. *ad edict.* et IVLIANVM *lib.* X. *Digeſtorum* de religioſis et de ſepulcro violato egiſſe, ex *l.* 4. *et l.* 6. *D. de ſepulcr. viol.* diſcimus. Ipſa edicti verba, vti diximus, exſtant in *l.* 3. *pr. D. h. t.* ad quae interpretum fragmenta, quae ſuperſunt, ſingulis locis, more noſtro, aptabimus.

(b) DOLO MALO.] Prima haec verba oſtendunt, eum demum ex hoc edicto plecti, qui dolo malo violauit. Si igitur dolus abſit, ceſſabit in eius perſona poena. Igitur doli non capaces, vt admodum impuberes, item omnes, qui non animo violandi accedunt, excuſati ſunt. VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 3. §. 1. *D. de ſepulcr. viol.* et hinc facile intelligitur, quid ſibi velit formula apud Reineſ. *Inſcript. Claſſ.* XV. 25. HVIC MONIMENTO DOLVS MALVS ABESTO.

(c) SEPVLCRVM.] Sepulcri appellatione omnem ſepulturae locum contineri exiſtimandum eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *D. de ſepulcr. viol.* non tamen hoſtium, ex quibus lapides in quemlibet vſum conuertere poſſumus, nec ſepulcri violati actio competit. PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 4. D. *eod. tit.* Quamuis etiam religioſis, quae adhaerent, religioſa eſſe viderentur, non tamen ſepulcri violati, ſed iniuriarum, filio agendum eſt ex ſententia LABEONIS, ſi ſtatua patris, in monimento poſita, ſaxis caeſa ſit. PAVLL. *ibid. l.* 27. D. *de iniur.*

(d) VIOLATVM ESSE DICETVR.] Quum veteres ſibi perſuaderent,

rent, manes defunctorum ſepulcris inerrare, et eorum vel maxime intereſſe, nihil ibi irreligioſius a quoquam fieri: non mirum eſt, eos nullo modo violari voluiſſe mortuorum conditoria, et non modo priuatis obteſtationibus, imprecationibus atque exſecrationibus, ſed et legibus publicis ſepulcrorum ſecuritati conſulere ſtuduiſſe. Ita in monimentis legimus, poenam, ſoluendam in arcam Pontificum, indici illis, qui ſepulcrum vendiderint, donarint, vel quocumque titulo acceperint. Reineſ. *Inſcr. Claſſe VIIII. ex.* 1. *XII. ex.* 12. 37. Gruter. *pag.* 1139. 12. *pag.* 946. 6. *et pag.* 652. 8. vel qui monimento manus intulerint. Reineſ. *lib. XVII.* 172. Alibi occurrunt obteſtationes: NEMO NOS INQVIETET. Reineſ. *Inſcr. claſſ. XII. ex.* 60. item: TE, QVICVMQVE TITVLVM NOSTRVM RELEGES, ROGO PER SVPEROS, SIC VT AD INFERNAS PARTES RECIPIARIS, NE VELIS TRIBVS SEPVLCRIS MOLESTARI. Reineſ. *Inſcr. cl. XIIII. ex.* 33. Dira eſt imprecatio illa C. Iulii C L. Barnei apud Reineſ. *cl. XVII. ex.* 168. OLLAM EIVS SI QVI INVIOLAVERIT, AD INFEROS NON RECIPIATVR. Aliquando et aliorum imploratur defenſio, veluti apud Reineſ. *claſſ. XVII.* 170. ROGO PER SVPEROS, QVI ESTIS, OSSA MEA TVEATIS. Mirae aliquando ſunt exſecrationes in monimentis. Apud Gruter. *pag.* 667. 10. legimus:

LAESERIS HVNC TVMVLVM SI QVISQVAM, IN TARTARA PERGAS,
ATQVE EXPERS TVMVLI, LAESERIS HVNC TVMVLVM.

Quid? quod ne Chriſtiani quidem, quod mireris, ab his imprecationibus abſtinuerunt. Apud Boſium enim in *Roma ſubterr. p.* 436. et Aringh. *lib. IIII. cap.* 27. *fol.* 78. non ſine horrore legeris:

MALE PEREAT. INSEPVLTVS IACEAT. NON RESVRGAT.
CVM IVDA PARTEM HABEAT.
SI QVIS SEPVLCRVM HVNC VIOLAVERIT.

et apud Reineſ. *Inſcr. XX.* 441.

QVISQVIS.
HOC SVSTVLERIT.
AVT LAESERIT.
VLTIMVS. SVORVM. MORIATVR.

Hoc enim miſerrimum videbatur, indefletum ab omnibus, et vltimum ſuorum mori. Senec. *Controu. V.* 1. Quinctil. *Declam. XII.* Ita priuatim ſepulcrorum ſuo-

EI, AD QVEM PERTINEAT (e), QVANTI OB EAM REM AEQVVM VIDEBITVR, CONDEMNETVR (f). SI NEMO ERIT, AD QVEM PERTINEAT, SIVE AGERE NOLET, QVICVMQVE AGERE VOLET, EI CENTVM AVREO-

ſuorum ſecuritati conſulebant. Huic vero moribundorum voto et leges ſuffragabantur publicae. Hinc et heres poterat ſepulcri violati teneri, ſi mortuum contra voluntatem teſtatoris, in ſepulcrum hereditarium licet, intuliſſet. Multoque magis tenebatur, qui oſſa tetigerat, traieceratque ſine permiſſu pontificum. non perpetuae tamen ſepulturae tradita corpora transferri poterant ex edicto Diui Seueri, quo et id continetur, ne corpora detinerentur aut vexarentur, aut prohiberentur per territoria oppidorum transferri. Non tamen violati ſepulcri actio locum habuiſſe videtur, ſi quis intra vrbem ſepeliuerit. D. enim Hadrianus reſcripto poenam XXXX. aureorum ſtatuerat in eos, qui in ciuitate ſepeliuerint, ac tantumdem in magiſtratus, qui id fieri paſſi ſint, praetereaque locum publicari et corpus transferri iuſſerat. Quam ſanctionem et in municipiis obtinere exiſtimat VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l. 2. §. 3. 4. 5. D. de ſepulcr. viol.* ſi vel maxime lex municipalis permittat, mortuos intra ciuitatem ſepeliri.

(e) AD QVEM PERTINEAT.] Sepulcri enim actio in primis datur ei, ad quem res pertinet. Quo ceſſante, ſi alius egerit, quamuis reipublicae cauſſa abfuerit dominus, non debebit aduerſus eum, qui litis aeſtimationem ſuſtulerit, ex integro dari. Nec poteſt videri deterior fieri conditio eius, qui reipublicae cauſſa abfuit, quum haec actio non ad rem familiarem eiuſdem, ſed magis ad vltionem pertineat. IVLIAN. *lib. X. digeſt. l. 6. D. de ſepulcr. viol.* Ex quo et facile colligas, qua occaſione de tutore reipublicae cauſſa abſente tam prolixe actum ſit ab VLPIANO *lib. XXV. ad edict. l. 9. D. de tutel. et ration. diſtrah.*

(f) CONDEMNETVR.] Qui enim de ſepulcri violati actione iudicant, aeſtimabunt, quatenus interſit, ſcilicet ex iniuria, quae facta eſt, item ex lucro eius, qui violauit, vel ex damno, quod contigit, vel ex temeritate eius, qui

AVREORVM ACTIONEM DABO (g). SI PLVRES AGERE VOLENT, CVIVS IVSTISSIMA CAVSSA ESSE VIDEBITVR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. (h)

§. I. SI QVIS IN SEPVLCRO DOLO MALO HABITAVERIT (i), AEDIFICIVMVE ALIVD, QVAM QVOD SEPVLCRI CAVSSA FACTVM SIT, HABVERIT, IN EVM,

qui fecit: numquam tamen minus debent condemnare, quam ſolent extraneo agente. Et hinc, ſi ad plures ius ſepulcri pertinet, non modo ei, qui occupauit, haec actio datur, ſed et omnibus, quia in id, quod vniuſcuiuſque intereſt, agitur. Quin et, ſi is, cuius intereſt, ſepulcri violati agere nolit, poteſt tamen, ſi poeniteat, neque lis ab alio conteſtata ſit, actionem inſtituere. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l. 3. §. 8. 9. 10. D. de ſepulcr. viol.* Nonnumquam et ſeuerius in eum, qui ſepulcrum violauit, animaduertitur, veluti ſi quis cadauera ſpoliarit, maxime, ſi manu armata id facere ſuſtinuerit, eo caſu vero, quando ſine armis ſpoliarunt, in metalla dantur. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 7. D. eod. tit.*

(g) CENTVM AVREORVM ACTIONEM DABO.] Quid vero, ſi noua temeritate ſepulcrum aliud quis violarit? Reſpondet PAVLVS *lib. XXVII. ad edict. l. 138. §. 1. D. de regul. iur. numquam creſcere ex poſt facto praeteriti delicti aeſtimationem.* Quam regulam accurate explicat Iac. Gothofred. *in Comment. ad d. l. 138. §. 1. D. de regul. iur.*

(h) POTESTATEM FACIAM.] Pluribus agere volentibus is praefertur, cuius maxime intereſt, etiam mulier et pupillus, modo interſit. Nam mulieri et pupillo actiones populares non dantur, niſi quum ad eos res pertinet. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l. 6. D. de popul. action.*

(i) DOLO MALO HABITAVERIT.] Habitabant aliquando in ſepulcro liberti et ſerui, qui non tenebantur ſepulcri violati actione, ſi nimirum aedituorum vice fungerentur, vel alias eiuſmodi operas praeſtarent, vt patet exemplo, quod paullo ante attulimus, aeditui Sergiae familiae, qui aedituauerat annos XII. At ſi quis dolo malo in ſepulcro habitaſſet, ei, qui volebat, agendi poteſtas erat.

EVM, SI QVIS EO NOMINE AGERE VOLET, DVCENTORVM AVREORVM IVDICIVM DABO. (k)

erat. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 3. *§.* 6. *D. de ſepulcr. viol.* Si ſeruus in ſepulcro habitabat, vel aedificauerat, noxalis actio ceſſabat, et in ipſum animaduertebat praetor. Sin non ibi habitaret, ſed domunculam ibi haberet, noxale iudicium non denegabatur. VLPIAN. *ibid. l.* 3. *§.* 11. *D. eod. tit.*

(k) IVDICIVM DABO.] Quam actionem popularem eſſe, obſeruat VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 3. §. 12. *D. de ſepulcr. viol.*

PARTIS II. EDICTI

FINIS.

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM
POSTVMORVM
TOMVS III.

LIBROS ALIQVOT
VETERVM IVRECONSVLTORVM
ORDINI SVO RESTITVTOS
TRADENS.

SERIES
LIBRORVM LXXXX. DIGESTORVM
SALVII IVLIANI.
PARS I.
AD EDICTVM.

Lib. I. De Ivrisdictione.

Praefatio *aduerſus eos, qui quid aduerſus edictum admiſerint.*

Tit. I. De actione danda vel deneganda a praetore.

§ Non poteſt praetor cogere legatos municipales, vt apud ſe iudicium ſuſcipiant, ne impediatur legatio. Etiamſi hereditatem adierint Romae, tamen non competit in eos actio. Niſi tamen ſatisdent, legatarii mittuntur in poſſeſſionem rerum hereditariarum. Rationem huius iuris reddit Iulianus l. 27. de iudic.

§ Cogitur tamen et legatus accipere iudicium, ſi aliquid tempore legationis emerit, vel ex alia cauſſa poſſidere coeperit, ne ei poteſtas detur, res alienas domum auferendi. l. 25. eod.

§ Ita et recte praetor actionem dat aduerſus legatum, et quemcumque ſuae iurisdictioni non ſuppoſitum, ſi conſentiat. Vbi tamen conſenſiſſe non cenſetur, qui errauit. * *l. 2. pr. D. de iudic.* ** *l. 15. D. de iuriſd.*

§ Actio contra non danda et aduerſus eos, qui iuriſdictioni praetoris ſubiecti ſunt, ſi appareat, nullum eſſe agendi fundamentum. Veluti, ſi aduerſus eum, qui rem cuſtodiendam accepit, agatur ad damnum iniuria tertii datum praeſtandum. l. 19. commod.

Tit. II. *De magiſtratibus municipalibus, eorumque poteſtate et officio.*

Tit. III. *De modo iuriſdictionis eorum.*

Tit. IIII. *De vadimonio.*

Tit.

Tit. V. *De vindiciis ſecundum poſſeſſorem dandis.*

Tit. VI. De iuriſdictione mandata, et iudice dando.

§ Iuriſdictionem mandat, qui eam ſuo iure, non qui alieno beneficio habet. l. 5. de iuriſd.

§ Magiſtratus dat iudicem, qui de facto cognoſcat. Quid vero ſi Caeſar reſcripſerit: Eum, qui prouinciae praeeſt, adire poteris? Nihilominus aeſtimabit, ipſe cognoſcere, an iudicem dare debeat. l. 8. de offic. praeſ.

LIB. II. DE FORMVLA IVRISD. EDENDO ET PACTIS.

Tit. I. *De formula iuriſdictionis, deque albo praetoris.*

Tit. II. *De edendo.*

Tit. III. *De pactis.*

Tit. IIII. De in ius vocando.

§ Si ex noxali cauſſa agatur, ſatisdandum: *ſeruum noxis ſolutum praeſtari.* Ea tamen ſtipulatio non pertinet ad noxas, quae publicam et capitalem habent coercitionem. l. 200. de V. S.

§ De eo, per quem factum erit, quo minus quis in iudicio ſiſtat, ex inſtituto agitur l. 3. de eo, per quem fact. er. quo min.

Tit. V. *Qui neque ſequantur, neque ducantur.*

Tit. VI. *De poſtulando.*

Tit. VII. *De his, qui not. infamia.*

Tit. VIII. *De forma agendi.*

Tit. VIIII. *De plus petendo.*

Tit. X. De cautione iudicio ſiſti, et vadimonio deſerto.

§ Ad hunc quoque titulum pertinere potuerunt, quae ad tit. 4. retulimus.

Tit. XI. *De dote, de muliere, abeſſe, amiſiſſe.*

LIB. III. DE IIS, PER QVOS AGERE POSSVMVS.

Tit. I. *De cognitoribus.*

Tit. II. De Procuratoribus.

§ Cogenduſne ſit procurator defendere, an ſufficiat, propter rem non defenſam ſtipulationem committi. Prius adfirmat Iulianus * *l. 35. D. de procur.*

§ Si procurator emtoris poſtulauerit a venditore, vt ab eo defendatur, venditor poteſt deſiderare ſibi caueri de rato, quia ſi fundum agenti reſtituerit, dominus ab eo rem petere

re poſſet, et venditor eum rurſus defendere cogeretur. l. 75. de procur. Exceptio enim rei iudicatae locum tantum habet, quoties eadem quaeſtio inter eaſdem perſonas reuocatur. * *l. 3. D. de exc. rei iud.*

Tit. III. *Quod vniuerſitatis cuiuſque nomine vel contra eam agitur.*

Tit. IIII. De negotiis geſtis.

§ Quando ex negotiorum geſtione vtrinque naſcatur actio. l. 6. de neg. geſt.

§ Actionem negotiorum geſtorum habet curator contra ſubcuratorem ſibi conſtitutum, ſi damnum ex eius dolo ſentiat, modo fraudis non ſit conſcius. l. 30. D. de neg. geſt. Doli enim conſciis adeo non fauent leges, vt et is, cui metus cauſſa res tradita eſt, eam non modo reddere, ſed et de dolo repromittere teneatur. * *l. 9. §. 5. quod met. cauſſ.*

§ Si ex duobus ſociis alter me adminiſtrare prohibeat, alter non; aduerſus non prohibentem datur actio negotiorum geſtorum, ſed ita, vt, qui prohibuit, nullo modo inde damnum ſentiat. ** *l.* 8. *§.* 3. D. *de negot. geſt.*

Tit. V. *De calumniatoribus.*

LIB. IIII. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS ET RECEPTIS.

Tit. I. De dolo malo.

§ Datur actio de dolo etiam aduerſus ſeruum, ſi minorem fraude circumuentum adduxit ad vendendum, et poſtea manumiſſus eſt. ** *l.* 7. *de dol. mal.*

Tit. II. De metu.

§ Qui vi coactus fideiuſſit, an teneatur? * Paull. ad Iulian. Lib. IIII. Digeſt. * *l.* 11. *quod met. cauſſ.*

§ Si debita pecunia per vim accepta facta eſt, niſi vel ſoluatur, vel reſtituta actione iudicium accipiatur, is, qui acceptum ferre coëgit, in quadruplum condemnandus erit. * *l.* 9. §. 7. *eod.*

Tit. III. De minoribus 25. annis.

§ Minor poteſt reſtitui, etiamſi cum filiofamilias maiore contraxerit. * *l.* 11. §. 7. *de minor.*

Tit. IIII. *De capite minutis.*

Tit. V. *De eo, quod falſo tutore geſtum.*

Tit. VI. Ex quibus cauſſis maiores 25. ann. in integr. reſtit.

§ Militi vt ſuccurratur, fuſe docetur ** *l.* 17. *quib. ex cauſſ. mai.*

§ Quantum reſtituatur, ſi ob ferias extraordinarias completa vſucapio. * *l. 26. §. 7. eod.*

§. An et hereditatis petitori datur reſtitutio, ſi poſſeſſor hereditatis ſiue b. f. ſiue praedo a debitoribus exegit debita, eaque petitori hereditatis ſoluit? Neg. * *l. 25. §. 17. de hered. petit.*

§ Reſtitui etiam poteſt creditor agens cum filio praeterito, ſi ſubmotus ſit exceptione, quod ex tabulis bon. poſſeſſionem accipere nequeat. l. 15. de Olling. et Act. * *l. 2. de except. rei iud.*

Tit. VII. *De alienatione iudicii mutandi cauſſa facta.*

Tit. VIII. *De temporibus in integrum reſtitutionum.*

Tit. VIIII. De receptis, qui arbitrium receperunt.

§ Si ab vno tantum heredum nomine compromiſſum, non ab vtroque: vno mortuo aeque ſoluitur compromiſſum; ac ſi neuter nomine heredum compromiſerit. l. 49. §. 2. de recept.

§ Si compromiſſum vt praeſente vtroque ſententia dicatur; vno decedente, et relicto pupillo herede, non videbitur dicta ſententia, niſi tutoris auctoritas interueniat. l. 47. eod.

§ Idem dicendum, ſi alteruter compromittentium furere coeperit. l. 47. eod. l. 49. pr. eod. * *l. 27. §. 5. eod.*

§ Arbiter poteſt partes vel per nuncium vel per epiſtolam vocare. l. 49. §. 2. eod.

§ Non tamen in prouinciam ſi Romae compromiſſum. * *l. 21. §. 10. eod.*

§ Non poteſt cogi arbiter ad dicendam ſententiam, ſi vnus bonis ceſſit. * *l. 17. pr. D. eod.*

§ Nec ſi ita compromiſſum, vt certam ſententiam dicat. * *l. 19. pr. eod.*

Tit. X. *Nautae, caupones, ſtabularii, vt recepta reſtituant.*

Tit. XI. *De ſatiſdando.*

LIB. V. DE IVDICIIS.

Tit. VII. De iudiciis.

§ Iudex non eſt magiſtratus, quum iudicet iuſſu magiſtratus. Id exemplo iuriſdictionis mandatae illuſtraſſe videtur Iulianus l. 3. de off. eius, cui mand. iuriſd.

§ Semel datus pronunciare debet, et quidem de ſumma, ad quam

quam vſque iudicare iuſſus eſt. Immo poteſt etiam de re maiori, ſi litigatores conſentiant :- l. 74. D. de iudic. modo non in quantitate ſine ratione erret, quale exemplum eſt in l. 79. de legat. 1.

§ Quaeritur, an ob febrem diſcedente litigatore pronunciare nihilominus poſſit. l. 60. de re iud.

LIB. VI. DE PETITIONE HEREDITATIS.

Tit. I. *De querela inofficioſi.*

Tit. II. De hereditatis petitione.

§ Hereditas quid? l. 62. de R. I.

§ Eam petit, et qui hereditatem a fiſco mercatus eſt. l. 6. pr. de her. pet.

§ Petitur hereditas et ab eo, qui petiit hereditatem, et litis aeſtimationem conſequutus eſt. Item ab eo, qui negotia hereditaria geſſit. Item a poſſeſſore, vi deiecto. Item a poſſeſſore, vel non poſſeſſore qui rem vendidit. * *l.* 16. *§.* 2. 3. 4. 5. *D. eod.* Quia dolo poſſidere deſinens pro poſſeſſore habetur. * *l.* 17. *pr. de rei vind.* Item ab eo, qui ex cauſſa fideic. hereditatem reſtituit: * *l.* 16. §. 7. *eod.* non tamen poteſt patronus petere ab eo; cui libertus in fraudem eius alienauit, quia actionem Caluiſianam habet. * *l.* 16. *§. eod.*

§ Hereditatis petitione petitor conſequitur rem cum omni cauſſa, et rei aeſtimationem, ſi culpa poſſeſſoris perierit, aeque vt in rei vindicatione. * *l.* 17. *§.* 1. *de rei vind.* l. 6. §. 2. de her. petit. Conſequitur etiam res a defuncto pignori datas. * *l.* 6. *§.* 1. *de hered. pet.* Non tamen conſequitur indebitum a poſſeſſore exactum, quemadmodum nec indebite ſolutum a poſſeſſore ei imputatur. * *l.* 20. §. 18. *de her. pet.* * *l.* 2. *§.* 7. *de act. vel her. vend.* Quod eo minus mirandum, quia ne quidem debite ſolutum a poſſeſſore petitorem liberat, niſi ille caueat, ſe petitorem defenſurum. * *l.* 31. *pr. eod.*

LIB. VII. DE ACTIONIBVS EX DOMINIO ET SERVITVTIBVS.

Tit. I. De rei vindicatione.

§ Ea conſequimur etiam rei noſtrae acceſſiones, veluti quae per alluuionem acceſſerunt fundo. l. 34. de rei vind. Sed et fructus, etiam ex fundo communi pro parte dominii. l. 25. de vſur.

§ Immo ſi ſeruum vindicamus, etiam actio L. Aquilliae per ſeruum adquiſita reſtituenda eſt. ** *l.* 17. §. 1. *eod.*

Tit. II. De Publiciana in rem actione.

§ Ea non datur ei, qui in mala fide eſt. * *l. 7. de Publ. in rem act.*

§ Si duo b. f. emerunt, quis praefertur. * *l. 9. §. 4. eod.*

§ Res reſtituenda cum omni cauſſa. Aſt ſi in qualitate fundi erratum, agendum cum emtore non cum poſſeſſore, l. 22. de act. emt. Immo cum neutro, ſi fundi pars, priuſquam menſura fiat, inundatione vel chaſmate perierit. Ita notat Scaeuola ad Iul. Lib. VII. * *l. 10. D. de peric. et comm. rei vend.*

§ [Quo pertineat lex 12. D. de ſtatu lib. vix patet, niſi in numero aberratum ſit.]

Tit. III. *Si ager vectigalis petatur.*

Tit. V. De ſeruitutibus.

§ Res propria domino non ſeruit. Hinc ſi vna domus ceſſit duobus, non habent inuicem actionem ius non eſſe tigni immittendi, quia tignum eſt vtriuſque. l. 37. de ſeru. praed. vrb.

§ Si a te emi, vt liceat mihi ſtillicidium immittere, et poſtea te volente ex cauſſa emti immiſi, et actionem, et exceptionem habeo. l. 16. ſi ſeru. vind.

§ Seruitus exſtinguitur vſucapione libertatis, de qua l. 32. de ſeru. praed. vrb.

§ Exſtinguitur etiam conſolidatione. Talis eſt, ſi Sempronianus fundus communi meo et tuo ſeruiat, et eum in commune redimamus: non ſi communis fundus proprio meo, proprioque tuo ſeruiat, ſiquidem ſeruitus manet. l. 27. D. de ſeru. ruſt. praed.

Tit. VI. De vſufructu, vſu, habitatione.

§ Vſusfructus peti non poteſt, tempore elapſo, quo et vſucapione dominium adquiritur. l. 3. ſi vſusfr. pet.

§ Actio haec confeſſoria datur aduerſus quemcumque poſſeſſorem. * *l. 5. §. 1. D. eod.*

LIB. VIII. DE IVDICIIS DVPLICIBVS.

Tit. I. Finium regundorum.

§ Hoc iudicium manet, quando ſocii egerunt communi diuidundo, vel ſi rem alienarunt. l. 9. fin. reg.

Tit. II. Familiae erciſcundae.

§ De natura huius actionis. l. 51. fam. erciſc.

§ Non poſſumus conſequi per hereditatis petitionem, quod

iudicio

iudicio fam. erc. conſequimur. l. 7. ſi pars her. pet.

Tit. III. Communi diuidundo.

§ Communis ſeruus, quod ex re alterius domini adquirit, commune facit. Sed is, ex cuius bonis adquiſitum fuerit, communi diuidundo iudicio eam ſummam conſequi poteſt. l. 24. pr. comm. diuid. immo et condictione ſine cauſſa. l. 3. de condict. ſin. cauſſ.

§ Si is, quocum agere volebam, communi diuidundo partem ſuam Titio iudicii mutandi cauſſa tradidit, tenetur mihi actione praetoria. l. 24. §. 1. comm. diuid.

§ [Notat hic quaedam Paullus ad Iulian. Lib. VIII. ** *l. 4. de reſc. vend.* de venditione rerum duarum cum pacto ne alterutrius emtio maneat. Quae quo pertineant, vix patet.]

§ [Ad hoc iudicium communi diuidundo etiam pertinuiſſe videtur caſus de aedificatione in area aliena, cuius bonae fidei emtor ſim, quamuis poſtea, dum aedifico, ſciam, rem alienam eſſe. * *l. 37. de rei vind.*]

Lib. VIIII. De damno dato, ivreivrando, actionibvs de servo corrvpto, aleatoribvs, adversvs mensorem, ad exhibendvm.

Tit. I. *De damno dato, et ſi quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.*

Tit. II. De noxalibus actionibus.

§ Si communis ſeruus furtum fecit, et omnes dolo fecerint, ne eum poſſiderent, quo remedio vtendum? l. 39. de noxal. act.

Tit. III. *De iudice litem ſuam faciente.*

Tit. IIII. *De fraudatoriis actionibus.*

Tit. V. *De interrogationibus in iure faciendis.*

Tit. VI. De iureiurando.

§ Nihil mihi iusiurandum prodeſt, ſi a quolibet alio hereditatem petam. l. 12. de iureiur. Id illuſtratum videtur exemplo rei iudicatae, cui iusiurandum aequiparari ſolet. l. 24. de except. rei iud.

Tit. VII. *De his, qui effuderunt vel deiecerunt.*

Tit. VIII. De ſeruo corrupto.

§ Si quis ſeruum communem, meum et ſuum, corruperit, an tenetur? * *l. 9. pr. de ſeru. corrupt.*

Tit. VIIII. *De aleatoribus.*

Tit. X. *Si menſor falſum modum dixerit.*

Tit. XI. Ad exhibendum et de ventre inſpiciendo.

§ Si heres eius, quocum ad exhibendum egi, quum nec poſſideret, nec dolo malo feciſſet, ne poſſideret, rem defuncto illo poſſidere coeperit, eam exhibere tenebitur. l. 8. ad exhib.

LIB. X. DE REBVS CREDITIS ET CONDICTIONIBVS QVIBVSDAM.

Tit. I. De religioſis, et ſumtibus funerum.

§ Sepulcrum non eſt in commercio: actio tamen de ſepulcro violato praecipue datur ei, ad quem res pertinet. l. 6. de ſepulcro viol.

§ Impenſae funeris aes alienum dotis ſunt. l. 18. de religioſ.

Tit. II. De rebus creditis et certi condictione.

§ Quae numeratio accipientem obliget. l. 19. de reb. credit.

§ Si numos meos te abſente tuo nomine veluti tuos dedi, condictio tibi adquiritur. ** *l. 9. §. 8. de reb. cred.*

Tit. III. De iureiurando.

§ Procurator iuſiurandum deferre nequit, niſi vel omnia bona adminiſtret, vel id nominatim ei mandatum ſit. * *l. 18. de iureiurando.*

§ Procurator et defenſor non coguntur iurare. * *l.* 34. §. 3. *eod.*

§ Exceptio ex iureiurando naſcitur. l. 39. eod.

Tit. IIII. De condictione indebiti et ſimilibus.

§ Iuſſus monimentum facere arbitratu liberti, ei certam ſummam ſolui: ſi non facit monimentum, pecuniam repetere poſſum condictione cauſſa data. l. 11. cond. cauſſ. dat. cauſſ. non ſequ.

§ Si reus et fideiuſſor pariter ſoluerint, vterque dimidiam condicit, tanquam ſi rei promittendi eſſent. l. 20. de cond. indeb.

§ Datur etiam condictio indebiti venditori, ſi heredi teſtamento mandatum, vt venditorem obligatione venditi liberet, et hic ignorans rem tradiderit. * *l. 26. §. 7. eod.* item fideiuſſori qui ſoluit, quum pactus eſſet, ne ab eo peteretur. l. 32. §. 1. eod. Aſt non poteſt condicere, qui Stichum vel Pamphilum debens vtrumque tradiderit, ſi vel

vterque

vterque vel alteruter perierit. l. 32. pr. eod. Nec mulier, ſi credens ſe pro dote obligatam, ſoluit. l. 32. §. 2. eod. Quid ſi quis hominem generaliter debens Stichum ſoluerit? l. 32. §. 3. eod.

Tit. V. *De condictione furtiua.*

Tit. VI. *De condictione triticiaria.*

Tit. VII. *De eo, quod certo loco.*

Lib. XI. De constitvto, commodato, pignore, praescr. verbis, exercitoria et institoria.

Tit. I. De conſtituta pecunia.

§ Poteſt et pro alio conſtitui. * *l.* 5. §. 3. D. *conſt. pec.* +

§ Qui pro filio conſtituit, in ſolidum tenetur, quamuis minus ſit in peculio. l. 2. de conſt. pec.

§ Promiſſor hominis, homine ſine culpa ſua mortuo, ſi tamen in mora fuerit, de conſtituta pecunia tenetur. l. 23. eod.

Tit. II. Commodati.

§ Qui aliter re commodata vtitur, quam conuentum, et commodati, et furti tenetur. * *l.* 5. §. 8. *commod.*

Tit. III. De pignoratitia actione.

§ De dolo in pignore ſeruo dato a domino praeſtando. ** *l.* 3. *commodat.*

§ Actio pignoratitia datur et aduerſus dominum, ſi ſeruus peculiari nomine pignus accepit. l. 28. §. 1. de pign. act. Quid ſi debitor pignus petat a tertio, qui creditori actione Seruiana experto aeſtimationem praeſtitit? Is, niſi offerat, quod pro eo ſolutum eſt, exceptione ſummouetur. d. l. 28. pr. eod.

§ Si pignus a creditore diſtractum ſub conditione reluendi, debitor non habet actionem niſi a creditore ceſſam. * *l.* 7. *de diſtr. pign.*

Tit. IIII. De praeſcriptis verbis et in factum actionibus.

§ Tales naſcuntur praecipue ex contractibus innominatis. Hinc quid ſit contractus do vt facias, et quomodo a mandato et ſocietate differat, explicatur in l. 13. praeſcr. verb.

§ Si liber homo b. f. ſeruiens pecuniam pro manumiſſione dederit,

derit, condicere eam poterit etiam ob cauſſam non ſequutam. * *l. 3. §. 5. condict. cauſſ. dat.*

Tit. V. *De exercitoria actione.*

Tit. VI. De inſtitoria actione.

§ Cur hae et ſequentes actiones perpetuae ſint. l. 8. de trib. act.

§ Locum habet haec actio etiam ſi quis ſerui alieni vicarium conduxerit, eumque merci ſuae praefecerit. * *l. 12. de inſt. act.*

§ Quid ſi ſocii ſeruus praefectus? *l. 28. de pecul.* Aliquando tunc etiam agetur de in rem verſo. * *l. 14. de in rem verſ.* vbi Marcellus et Paullus ad Iulianum notant.

LIB. XII. DE ALIIS ACTIONIBVS ADVERSVS EVM, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, INSTITVENDIS.

Tit. I. De tributoria actione.

§ Si communis ſeruus conſentiente vel vtroque vel alterutro domino negotiatus ſit, quomodo detur actio tributoria. *l. 3. pr. de trib. act.*

§ Alio de peculio, alio tributoria ſerui nomine agente, poteſtne dominus deducere, quod tributoria agenti praeſtiturus ſit? l. 12. eod.

Tit. II. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.*

Tit. III. De SC. Macedoniano.

§ Locum etiam habet SC. ſi nepoti creditum conſentiente patre. l. 14. de pecul.

§ Ceſſat autem ſi pecunia credita in rem patris verſa, etſi initio eo animo non acceperit filius. * *l. 7.* §. 12. *eod.*

§ Ceſſat etiam in eo, qui vectigalia conduxit. ** *l. 3.* §. 1. *eod.*

§ Qui contra SC. filio credidit, is mortuo eo fideiuſſorem a patre accipere non poteſt. l. 11. de fideiuſſor.

Tit. IIII. *Quod iuſſu.*

Tit. V. *De in rem verſo.*

Tit. VI. De peculio.

§ Aliquando peculium ſerui communis ad alterum ex dominis ſolum pertinet. l. 16. de pecul.

§ Pro Stichi communis ſerui mei et tui decem aureos volente de peculio conuentus decem praeſtiti, quam actionem aduerſus

ſus ſocium habeo? l. 25. comm. diuid. * *l.* 11. §. 5. *de pecul.*

§ Si ſeruus mandauit, vt creditori meo ſolueretur, idque tanquam interceſſor, nulla obligatio naſcitur, ſin tanquam pro creditore ſuo, dominus tenetur peculiotenus. * *l.* 3. §. 6. *de pecul.*

§ Si ſeruus pure legatus, ex peculio heres deducit, quod ſibi debetur, licet nullo momento dominus fuerit. Idque multo magis, ſi ſeruus ſub conditione libertatem acceperit. * *l.* 9. §. 5. *eod.*

§ Seruus a debitore domini exegit, fit domini debitor, ſi is ratum habuerit. * *l.* 11. §. 2. *eod.* An quod dominus ſemel deduxit, rurſus deducet, ſi de peculio conueniatur? * *l.* 11. §. 3. *eod.* Seruus habet vicarium quinque valentem: dominus, cui quinque debentur, vicarium deducit, eo mortuo quaeritur, an liberatus ſit ſeruus, ſi alium ſibi comparauerit vicarium? * *l.* 11. §. 4. *eod.* Qui ſeruum cum peculio vendidit, an poteſt deducere, quod ſibi debetur? * *l.* 11. §. 7. *eod.* An, qui ſeruum debitorem cum peculio comparauit? * *l.* 11. §. 8. 9. *eod.*

§ Deducine poteſt, quod ſocio debetur. l. 12. eod. ** *l.* 13. *eod.*

§ Seruo teſtamento manumiſſo, cum omnibus heredibus agitur, nec eorum quiſquam amplius deducet, quam quod ſibi debetur. l. 12. pr. eod. Quid ſi ſeruus viuo domino mortuus, et dominus intra annum plures heredes reliquerit? l. 14. §. 1. eod.

§ Si creditor filii tui heredem te inſtituerit, tibi peculii quantitas in quadrantem Falc. imputabitur. l. 83. ad L. Falc. Hinc ſi hereditatem eius vendideris, teneberis de peculio. l. 37. pr. de pecul. Similes caſus de ſeruis tractantur §. 1. 2. 3. eod.

Tit. VII. Ad SC. Velleianum.

§ Interceſſio omnis a muliere facta SC. infirmatur. Hinc ſi mulier intercedens fundum pignori dederit, quamuis is a creditore diſtractus ſit, poteſt tamen mulier eum actione in rem petere. * *l.* 39. §. 1. *de rei vindic.*

Si mulier apud primum pro ſecundo, mox pro primo apud creditorem eius interuenit, an duae ſunt interceſſiones, an vna? * *l.* 8. §. 2. *ad SC. Vellei.*

Si mulier interceſſerit, aequum eſt, non ſolum in veterem debitorem, ſed et in fideiuſſores eius actionem reſtitui. l. 14. eod. Quid ſi mulieri heres exſtiterit creditor, an et is reſtitutoria vtetur? * *l.* 8. §. 12. *D. eod.*

[Eodem libro Iulianus * *l.* 5. *pr. de nou. op. nunc.* docuit; quando poſſit vel non poſſit pupillus nouum opus nunciare. Id quo pertineat, non liquet.]

Lib. XIII. De actionibvs ex negotiis per alios explicatis, compensatione, pignore, deposito.

Tit. I. De actionibus ex negotiis per alios explicatis.

Si dominus iuſſerit procuratorem ſuum certam pecuniam ſumere, et foenerare periculo ſuo, ita vt certas pecunias domino penderet, in creditum videtur accepiſſe. * *l.* 6. §. 6. *mand.*

Si hominem dedi, vt manumitteres, et procurator meus prohibuerit, ne manumitteres, an mandati agere poſſum? l. 30. mandat.

Heres aliquando agere poteſt, quum defunctus non poſſit. Exemplum eſt in l. 84. ad L. Falc.

§ Eodem pertinent l. 7. de euict. ** *l.* 14. *mand.*

Tit. II. *De compenſatione.*

Tit. III. De pignoribus.

Qui pignoris cauſſa fundum tradidit creditori, intelligitur poſſidere. l. 36. de adqu. poſſ. Quum et fundum poſſideat, qui eundem a creditore precario rogauerit. d. l. 36. de adqu. poſſ. Nam vnuſquiſque poteſt rem ſuam, quamuis non poſſideat, precario dare ei, qui poſſideat, l. 18. de precar. quod exemplo illuſtratur l. 16. de O. et A.

Pignus debet tradi? Eaque traditio non eſt inefficax, quum in corpus quidem, quod traditur, contrahentes conſentiunt, in cauſſis vero diſſentiant. l. 36. de adqu. rer. dom.

Soluitur ius pignoris liberato debitore. Liberatur autem iureiurando ab eo exacto l. 10. de iureiur. ſolutione. Quo perti-

pertinet l. 32. de ſolut. nouatione, ad quam pertinet l. 15. de nouat.

Si a creditore in diem pignus addictum, non poteſt bona fide negotium agi, niſi adiectio accipiatur. l. 18. de in diem addict.

Tit. IIII. Depoſiti.

§ Is, qui depoſuit, ſtatim poteſt depoſiti agere. * *l.* 1. §. 22. *depoſ.*

§ Qui rem ſuam deponi apud ſe patitur, vel vtendam accipit, nec commodati, nec depoſiti tenetur. l. 15. eod.

[* *l.* 23. *de act. emti ad librum ſequentem manifeſto referenda.*]

Lib. XIIII. De mandato et societate.

Tit. I. De mandati actione.

Si negotia mea mandauero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur, poſt annum in ſimplum: etſi poſt annum cum eo mandati agam, tamen praeſtare quadruplum debebit. l. 31. mand.

Si mandato meo Titio X. credideris, et mecum mandati egeris, non liberabitur Titius, et hinc cedere debebis actiones. l. 13. de fideiuſſ.

Tit. II. Pro ſocio.

§ Societas durat, ſi filiusfam. ſocietatem coierit, et deinde emancipatus fuerit. * *l.* 58. §. 2. *pro ſoc.*

Actio famoſa, (*qualis eſt pro ſocio*,) non datur aduerſus patronum, etſi per procuratorem accipiat iudicium. l. 2. de obſ. par. et patr. Ergo potius inſtituet libertus actionem praeſcriptis verbis, ad quam et neceſſe eſt confugere, quoties contractus exiſtunt, quorum adpellationes nullae iure ciuili proditae ſunt, (*veluti ſi quis locet praedium et ſibi partem fructuum et damni ſtipuletur*,) l. 3. praeſcr. verb.

Socius habet beneficium competentiae. An et fideiuſſor et defenſor ſocii? * *l.* 63. §. 1. *pro ſoc.*

Lib. XV. De emtione venditione, locatione condvctione, ad l. Rhodiam, aestimatoria.

Tit. I. De emtione venditione.

§ Debitor rem pignoratam a creditore redimens, tanquam ſuae rei emtor, actione venditi non tenetur. l. 39. pr. de

contr. emt. Quid ſi quis fructus oliuae pendentes vendiderit, promiſeritque 10. pondo, quod natum eſſet, et quinque naſcantur? d. l. 39. §. 1. eod. Illuſtraſſe hoc videtur Iulianus exemplo legatorum. l. 5. de trit. ol. vin.

Non videtur res tradita, ſi ſuperior in poſſeſſione emtor futurus non ſit. ** *l.* 11. §. 13. *D. act. emt.*

Seruo, in quo mihi vſusfructus, fundum emente, et antequam pecuniam numerauerit, capite deminuto, ſi poſtea ſoluo, actionem ex emto non habeo, ſed indebiti actionem. l. 24. de act. emti. Quid ſi ſeruum tuum imprudens a fure emi, et is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem comparauit? d. l. 24. §. 1. eod. Quid ſi ſeruus hominem vendidit, et pro eo quis fideiuſſit? Quantum tunc fideiuſſor debet? d. l. 24. §. 2. eod.

Ex emto aliter tenetur, qui ſciens, aliter, qui ignorans rem vitioſam vendidit. ** *l.* 13. *D. de act. emt.*

De hereditate vel actione vendita. Venditio haec fieri poteſt, modo venditor ſit heres. Eo pertinet ** *l.* 14. §. 3. *ad SC. Trebell.* Quid ſi ex pluribus coheredibus vnus, antequam hereditatem ceteri adiiſſent, pecuniam ſub poena debitam omnem ſoluerit, et poſtea hereditatem vendiderit? l. 18. de her. vel act. vend.

Venditioni ſolent pacta adiici; quibus et, quae legibus non diſerte cauentur, ſibi ſtipulantur contrahentes. Non enim poſſunt omnes articuli ſingulatim in legibus comprehendi. l 12. de LL. Tale pactum eſt in diem addictio, de quo prolixe l. 17. de in diem add. * *l.* 11. *eod.* ** *l.* 4. §. 1. 2. *eod.*

Reſcinditur venditio, et expirat contractus, ſi alter alteri acceptum tulerit, item nuda conuentione. Aſt homo venditus, ſi moriatur, pro tradito habetur. l. 5. de reſc. vend.

Venditor euictionem praeſtare debet. Quam vero praeſtat venditor hominis? l. 8. de euict. An et bis ob idem vitium praeſtanda? * *l.* 32. §. 1. *de euict.*

Tit. II. De locatione conductione.

Actione locati aliquando agitur, vt quis locatione libere-

tur.

tur. * *l. 15. §. 9. locat.* Caſus eo pertinentes habes l. 16. et l. 18. eod.

Si quis in hoc contractu caſum ſuſcepit, pacto ſtandum erit. * *l. 9. §. 2. locat.*

Tit. III. *Ad L. Rhodiam de iactu.*

Tit. IIII. *De aeſtimatoria actione.*

LIB. XVI. DE SPONSALIBVS, NVPTIIS, DOTE.

Tit. I. De ſponſalibus.

§ Sponſalia aeque ac nuptiae conſenſu contrahentium fiunt. l. 11. de ſponſ.

Tit. II. De nuptiis.

§ Nuptiae inter easdem perſonas, niſi volentibus parentibus renouatae, iuſtae non habentur. l. 18. de R. N.

Tit. III. De iure dotium et pactis dotalibus.

§ Patre dotem promittente et poſtea filiam emancipante, non reſoluitur promiſſio. Quid ſi mulier filium habens debitorem patri id, quod filius debet, in dotem promittit? an obligatur? l. 44. de iure dot.

Et ſerui ſtipulatione obligatio dotis adquiritur, itemque traditione ſeruo vel filiofam. facta. Quid ſi alternatiue quod debetur vel fundus in dotem promiſſa: cuius erit electio? Si pater putans ſe filiae debere, promiſit, an liberatur propter errorem? l. 46. eod.

Quem penes ſit periculum, ſi vel pater vel ſponſa dotem promiſerit? * *l. 33. de iure dot.*

Si vſusfructus in dotem promiſſus, aeque omnia fructuario adquiruntur, ac ſi legati iure vſusfructus eſſet conſtitutus. ** *l. 25. §. 7. de vſufr.*

Quid ſi ſeruae libertas legata, cum tres pepererit, et heres, (*qualis eſſe poteſt vxor, quae hanc ancillam marito in dotem dedit,*) medicamentis fecerit, ne concipere poſſit? * *l. 3. §. 16. de ſtatu lib.*

Stipulationes de dote quomodo concipiendae? l. 53. de V. O.

Nupta non impeditur, quo minus cum priore marito de dote agere poſſit. l. 30. ſol. matr.

Si quis pecuniam ſe debere putans mulieri, iuſſu eius dotis nomine ſponſo promiſit et ſoluit; vtrum nuptiis non conſequu-

ſequutis ipſe agit condictione cauſſa data cauſſa non ſequuta, an mulier. l. 7. condict. cauſſ. dat.

Tit. IIII. De fundo dotali.

Maritus nec debitas fundo dotali ſeruitutes amittere, nec nouas imponere poteſt. * *l.* 5. *de fundo dot.*

Si maritus fundum Titii ſeruientem dotali praedio acquiſierit, ſeruitus confunditur. At ſi vxor fundum, cui praedia mariti ſeruiunt; in dotem dedit, ius fundi non fit deterius. l. 7. eod.

LIB. XVII. DE VARIIS DOTIS SPECIEBVS ET DONATIONE INTER VIR. ET VXOR.

Tit. I. De variis dotium ſpeciebus.

Fundus aeſtimato datus: eius aeſtimatio ſoluto matrimonio praeſtanda, etſi non veniit. l. 13. de pact. dot.

Dos aduentitia et profectitia. Talis non eſt, ſi quis patri certam quantitatem donauit, vt pro filia daret. * *l.* 5. §. 2. *de iure dot.*

Mulier certam pecuniae ſummam promiſit, et pro ea mancipia dedit, vt eius periculo eſſent. An pacto ſtandum? l. 21. de pact. dot.

Dos profectitia repetitur: maritus b. f. ad iudicium prouocat; an ob moram vſuras debet? Negatur. Ratio eſt in l. 63. de R. I.

Tit. II. De donatione inter virum et vxorem.

Donatio in genere quotuplex? Ea inter ſponſum et ſponſam valet, (*non inter coniuges.*) l. 1. de donat. Eſt vel inter viuos vel mortis cauſſa. Huius variae iterum ſpecies. * *l.* 2. *de donat. mort. cauſſ.*

Donari nec directe nec indirecte poteſt coniugi, e. g. ſi donaturum mihi iubeam vxori dare. * *l.* 3. §. 13. *de don. inter vir. et vx.* ſi mortis cauſſa traditurum iubeam ſponſae meae dare, et traditio fiat ſequutis nuptiis. l. 4. eod. ſi quum duo rei eſſent, Titius et mulier, huic donationis cauſſa accepto tulerim. * *l.* 5. §. 1. *eod.* Aliud, ſi heres inſtitutus hereditatem donationis cauſſa repudiem. * *l.* 5. §. 13. *eod.*

Valet donatio mortis cauſſa facta. Quo pertinet l. 13. de mort. cauſſ. don. vbi et rem alienam a donatario vſucapi poſſe

poſſe docetur. Quid vero, ſi res mortis cauſſa traditae vxori filiaefamilias? Valet donatio, ſi viuo marito ſui iuris fiat. * *l.* 11. §. 3. *de donat. inter vir. et vx.*

Reliquae donationes, quas leges valere non patiuntur, non transferunt dominium. Vnde res extans vindicatur. Quid ſi mulier dolo fecerit, ne res exſtaret? Ad exhibendum vel damni iniuria dati agitur. l. 37. eod.

Coniux tenetur in tantum, quantum locupletior factus. An et pro cultura aliquid repetit? Eo pertinere videtur fragmentum l. 14. de donat.

LIB. XVIII. DE DIVORTIIS ET DOTIS REPETITIONE.

Tit. I. De diuortiis et repudiis.

An et furioſa repudium mittere vel repudiari poteſt? * *l.* 4. *de diuort.*

Tit. II. Soluto matrimonio dos quemadmodum repetatur.

Dos in re fungibili conſiſtens reddenda annua, bima trima die. An conſtante matrimonio conuenire poſſunt de longiore die? an poſt diuortium? l. 18. de pact. dot.

Si ſeruo in dotem dato ante nuptias aliquid donatum vel legatum, dos ampliatur. l. 47. de iure dot.

Si ſocero dos data, et ſolus heres filius exſiſtit, dotem in computatione hereditatis et Falcidiae ratione, tanquam aes alienum deducit. l. 85. ad L. Falc.

Si marito iudicio publico damnato fiſcus partem bonorum occupat: idem et vxori ſatisfacere debet. l. 31. ſolut. matr.

Quid ſi marito fundum dotalem m. c. vxor donauerit, eumque repetat, an impenſae reſtituendae viro? l. 14. de mort. cauſſ. don.

[* *Sumta ex hoc libro notatur l. 20. de reb. cred. quae, quo pertinuerit, non liquet.*]

Tit. III. *De mora et retentionibus.*

LIB. XVIIII. DE RERVM AMOTARVM ACTIONE, VENTRE IN POSSESSIONEM MISSO ET AGNOSC. VEL AL. LIB.

Tit. I. De Actione rerum amotarum.

§ De ea ex inſtituto agitur l. 22. de act. rer. amot.

Tit. II. Si ventris nomine etc.

§ Eo

§ Eo pertinet * *l.* 1. *ſ.* 9. *ſi mul. ventr. nom.*

Tit. III. De agnoſcendis et alend. lib.

§ In omnibus cauſſis venter agnoſci debet. l. 2. de agn. lib.

§ Ad SC. Plancianum interpretandum faciunt * *l.* 1. *ſ.* 10. §. 12. *eod.*

§ Quid ſi viuo patre redditum praeiudicium; et ante ſententiam pater deceſſit? Tranſeundum erit ad edictum Carbonianum. * *l.* 3. §. 5. *eod.*

§ Et pater adoptiuus liberorum liberos alere tenetur, quemadmodum et dotem dat filiae, et repetit. * *l.* 5. *ſ.* 13. *de iure dot.*

LIB. XX. DE TVTELIS.

Tit. I. De teſtamentaria tutela.

§ In tutoris datione ſub conditione, non leuiſſima eligenda conditio, ſed ad vltimam ſcripturam reſpiciendum. * *l.* 8. §. 3. *de teſt. tut.*

Tit. II. De legitima tutela.

§ Quamdiu haec ſperatur, datiuae locus non eſt. Si tamen pupillum patruus contendit exheredatum, et ſe heredem ſcriptum, aequum eſt, tutorem pupillo dari. l. 20. de excuſ. tut.

Tit. III. *De tutela datiua.*

LIB. XXI. DE OFFICIO TVT. ET ACTIONIBVS EX TVTELA NATIS.

Tit. I. De confirmatione tutoris.

§ Ea quando opus ſit? l. 3. de conf. tut.

Tit. II. *De ſatiſdatione tutorum.*

Tit. III. *De excuſationibus.*

Tit. IIII. De adminiſtratione tutorum.

§ Tutor datus cum formula, vt ἀνεκλόγιστος eſſet, bonam fidem praeſtare debet, alias poterit damnari. * *l.* 5. §. 7. *de adm. tut.*

§ Sufficit, ſi tutor negotia pupilli geſſerit, quamuis auctoritatem nunquam interpoſuerit. *l.* 18. *eod.*

Tit. V. De auctoritate tutoris.

§ Ea et tacenti accommodari poteſt. * *l.* 6. *pr. de tutel.*

§ Non poteſt tutor auctor fieri in rem ſuam. Hinc ſi ſeruus communis tuus et Titii a pupilla tua, te auctore rem traditam

tam accepit, res tota ad Titium pertinebit. l. 12. de auct. tut.

§ Non multum intereſt, abſuerit tutor, an rem praeſens geri ignorauerit. l. 13. eod.

Tit. VI. De rebus eorum, qui ſub tutela ſunt, non alienandis.

Tit. VII. De ſuſpectis tutoribus.

§ * *Poſſet huc etiam referri* * *l. 5. §. 7. de adm. et per. tut. de qua ad titulum V.*

Tit. VIII. De tutelae actionibus.

§ Directa locum habet etiam, ſi tutor pupillo ad mortis cauſſa donandum auctoritatem accommodauit. * *l. 1. §. 1. de tutel. et rat. diſtr.* Non autem eo caſu, quo pater filium heredem inſtituit, eique Sempronium tutorem dedit, filiae autem 200. in dotem, praetereaque nihil legauit, et tutor filiae alimenta conſtituit. l. 4. vbi pupill. mor. deb.

§ Contraria actio datur tutori etiam de rationibus diſtrahendis conuento. l. 2. de contrar. tut. action. etiam tutor remotus. l. 4. eod.

§ Actio de eo, quod falſo tutore auct. geſt. an et aduerſus patrem datur, qui filiam duodecenni minorem nuptum dedit? * *l. 11. §. 3. 4. quod falſ. tut.*

Tit. VIIII. De magiſtratibus conueniendis.

§ Datur haec actio in ſubſidium, ſi contutor culpa vacat. l. 3. de magiſtr. conu. non, ſi contutor conueniri queat. l. 5. eod.

Tit. X. De curatore furioſi.

§ De officio curatoris furioſo dati. l. 7. de curat. fur.

Lib. XXII. De fvrtis et operis libertorvm.

Tit. I. De noxali furti actione, et furto generatim.

§ Et impubes furtum facere poteſt, ſi eſt doli capax. * *l. 23. de furt.*

§ Eius rei furti agere nemo poteſt, cuius ipſe fur eſt. * *l. 14. §. 4. de furt.*

§ Furti etiam reus eſt, qui pecuniam a me accepit, vt creditori meo ſolueret, et pro ſe ſoluit. * *l. 52. §. 16. de furt.*

§ Datur ex furto condictio furtiua, et quidem domino. An et bonae fidei poſſeſſori? Affirmatur. Eo pertinere videtur * *l. 7. §. 1. de Publ. in rem act.* Datur et aduerſus eum, qui

vi bonorum raptorum tenetur. *l.* 10. *§.* 1. *de condiƈt. furt.* Datur ad rem furtiuam cum omni cauſſa et acceſſione reſtituendam. Exempla habes in *l.* 14. *de condiƈt. furt.*

Competit praeterea actio furti. Et quibuſdam quidem caſibus ſaepius. *l.* 56. *de furt.* Quid ſi ſeruus legatus ante aditam hereditatem furtum fecerit? Si rem futuri heredis ſubtraxit; datur actio furti noxalis aduerſus legatarium, qui legatum agnouit. Si quid ex hereditate iacente, ad exhibendum. *l.* 40. *eod.* Quid ſi emtor rem, cuius cuſtodiam venditorem praeſtare oportet, ſurripuerit ſoluto pretio? An furti agi poteſt? * *l.* 14. *§.* 1. *de furt. quae ex lib. XXIII. ſumta eſſe perperam dicitur.*

Ceſſat noxalis furti actio, ſi ſeruum pro derelicto habeam. * *l.* 38. *§.* 1. *de nox. act.* item ſi pactus ſit reus, ne Stichus a ſe petatur. * *Scaeuola ad Iulian. l.* 54. *de pact.* Quid ſi heres fecerit dolo malo, ne ſtatu liberum in poteſtate haberet, et is impleta conditione condemnetur? *l.* 16. *eod.*

Tit. II. *De furto a ſeruo, qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt; facto.*

Tit. III. De Publicanis et furto a familia eorum facto.

§ Actio competit et heredibus, ſed et hi omnes non amplius conſequuntur, quam conſequerentur, ſi liber furtum feciſſet. *l.* 4. *ſi fam. furt. fec. dic.* [* *Pertinere huc etiam videtur l.* 2. *ſi fam. furt. fec. dic. quamuis ex lib.* XXIII. *ſumta notetur.*]

Tit. IIII. De operis libertorum.

§ Promittuntur ſtipulatione. Ea multiplex. Operarum tamen promiſſio promiſſioni generis ſimilis eſt. l. 54. *de V. O.* An et alienae operae promitti poſſunt? *l.* 5. *de duob. reis.* Quid ſi promiſerit patrono aut L. Titio? Praeſtando L. Titio non liberatur, ſiue L. Titius extraneus ſit, ſiue filius patroni. *l.* 11. *de op. libert.*

§ Quaenam operae fabriles? Quid, ſi patroni in diuerſas regiones diſcedentes operas indixerint? *l.* 23. *eod.*

Lib. XXIII. De bonorvm possessionibvs contra tabvlas.

Tit. I. De bonorum poſſeſſionibus.

§ Ea varia. Ab inteſtato et teſtatorum. Haec vel contra

vel

vel ſecundum tabulas. Ad hanc ſeptem ſigna ſufficiunt, licet plura adfuerint, et quaedam detrita ſint. *l.* 7. *de bon. poſſ. ſec. tab.*

Tit. II. De bonorum poſſeſſione contra tabulas.

§ De ea ex inſtituto agitur *l.* 13. *de bon. poſſ. contr. tab.*

§ An eam accipere poſſit, qui ſub conditione heres ſcriptus? * *l.* 3. *§.* 12. *eod.*

Tit. III. De legatis praeſtandis.

§ An filius praegnanti vxore emancipatus, ſi bonorum poſſeſſionem contra tabulas accepit, legata nepoti praeſtet? *l.* 2. *de leg. praeſt.* Alium caſum habet *l.* 6. *eod.*

§ Heredes ſcripti, quia ſciunt, emancipatum bonorum poſſeſſ. petere, ideo ab hereditate plerumque abſtinent. *l.* 4. *eod.* [* *Poſſet etiam ad antecedentem titulum referri.*]

Tit. IIII. De collatione bonorum, et dotis.

§ De ea ex inſtituto agit *l.* 3. *de coll. bon.*

[* *Ex eodem libro ſumti notantur l.* 2. *ſi fam. furt. fec. dic. et* * *l.* 14. *de furt. Sed eae ad librum antecedentem manifeſto pertinent.*]

Lib. XXIIII. De bonorvm possessione ventri, et ex edicto Carboniano data.

Tit. I. *De coniungendis cum emancipato liberis.*

Tit. II. De ventre in poſſeſſionem mitt.

§ Edicti de cuſtodiendo partu indoles et natura. *l.* 2. *de ventr. inſp.*

Tit. III. De Carboniano edicto.

§ Carbonianus poſſeſſor, ſi hereditatem petere coeperit, exceptione ſummouetur. * *l.* 3. *§.* 13. *h. t.*

§ Si ex prima edicti parte poſſeſſio bonorum non petitur, alias ex ſecunda parte accipi poteſt exemplo Carboniani edicti. *l.* 4. *eod.*

§ Simile Carboniano decretum interponitur, ſi impubes negetur iure adoptatus, et caſibus ſimilibus. *l.* 7. *eod.*

§ Si impubes in poſſeſſionem miſſus non defenditur, curator conſtituendus, qui actiones hereditarias exerceat. * *l.* 5. *§.* 1. *eod.*

[* *Notantur ex hoc libro ſumtae l.* 25. *de vulg. et pup. ſubſt. et*

l. 8. de bon. poſſ. ſec. tab. quae ad librum ſequentem pertinent.]

LIB. XXV. DE BONORVM POSS. SECVNDVM TAB.

Tit. I. De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.

§ Eo pertinent l. 8. de bon. poſſ. ſec. tab. (*quae perperam ex libro XXIIII. ſumta dicitur,*) l. 25. de vulg. et pupill. ſubſt. (*quae itidem ex lib. XXIIII. falſo decerpta dicitur,*) l. 106. de cond. et dem. l. 19. de her. vel act. vend. l. 20. de bon. libert.

LIB. XXVI. DE IVRE ABSTINENDI ET BON. POSSESS. PATRONO DANDA.

Tit. I. De iure abſtinendi.

§ De eo fuſe agitur * *l. 40. de adqu. vel omitt. her. l. 41. et l. 42. eod.*

Tit. II. De bonis libertorum.

§ Varii caſus, quibus patroni liberi exheredati bon. poſſeſſionem libertorum auitorum vel paternorum petere poſſint vel non poſſint. l. 11. de bon. libert. l. 13. eod.

§ Ex tribus patronis, ſi vnus ceſſet bonorum poſſeſſionem petere, reliqui duo aequas partes habebunt. l. 21. eod.

Tit. III. Si quid in fraudem patroni.

§ An actio Fauiana locum habeat, ſi libertus in fraudem patroni non adquiſiuerit? * *l. 1. §. 6. ſi quid in fraud. patr.* Locum habet, ſi libertus patronum fraudaturus filiofam. contra SC. pecuniam mutuam dederit l. 6. eod. niſi filius fam. minor ſit XXV annis. l. 8. eod.

LIB. XXVII. DE TESTAMENTIS ET LEGITIMIS SVCCESSIONIBVS.

Tit. I. De teſtamento militis.

§ An tribunus militum teſtari poſſit militariter, poſtquam ſucceſſor in caſtra venit. l. 20. de teſt. mil.

§ Teſtamenta militaria repugnare videntur pleriſque regulis iuris. Sed in his, quae contra ius conſtituta ſunt, non poſſumus ſequi regulam iuris. l. 15. de LL.

§ Filiusfam. miles et mortis cauſſa donare poteſt. * *l. 15. de mort. cauſſ. don.*

Tit. II. De teſtamentis.

§ In eo turpes conditiones remittuntur, qualis plerumque et conditio iuriſiurandi. * *l. 20. de cond. et dem.*

§. Si

§ Si filius meus a matre heres ſcriptus, et ego omiſſa cauſſa teſtamenti bonorum poſſeſſionem nomine filii petam, legata praeſtare debeo. l. 21. ſi quis omiſſ. cauſſ. teſt.

Tit. III. De legitimis ſucceſſionibus.

§ Huc pertinent, quae de patronorum ſucceſſione dicuntur. l. 23. de bon. lib. * *l. 22. eod.*

Tit. IIII. Si tabulae teſtamenti nullae exſtabunt vnde liberi.

§ Eo pertinent *l. 2. ſi tab. teſt. null. exſt.* * *l.* 1. §. 11. *de ventr. in poſſ. mitt.*

Tit. V. Vnde legitimi.

§ Edicti verba expoſita l. 1. vnde legit.

§ Ex duobus fratribus ſi vnus teſtatus obit, alter, dum deliberat, decedit, heres ſcriptus hereditatem omittit, patruus legitimam hereditatem habebit. l. 4. eod.

Tit. VI. Vnde cognati.

§ Capitis deminutione perimuntur cognationes per adoptionem quaeſitae. l. 3. vnde cogn.

Tit. VII. *Vnde vir et vxor.*

Lib. XXVIII. De vacantibvs, ereptitiis, cadvcis, etc.

Tit. I. *De caducis.*

Tit. II. *De ereptitiis.*

Tit. III. *De vacantibus.*

Tit. IIII. Si quis aliquem teſtari prohibuerit.

§ Dominus, cuius ſeruus inſtitutus, dolo malo fecit, vt ne tabulae teſtamenti mutarentur. An ſeruus poſtea manumiſſus hereditatem petere poterit? l. 1. quib. non comp. bon. poſſ.

Tit. V. *Vt ex legibus et SCtis bonorum poſſeſſio detur.*

Tit. VI. De tempore bon. poſſeſſ.

§ Eo pertinet l. 4. quis ordo in bon. poſſ. obſ.

Tit. VII. *Quis ordo in bon. poſſeſſ. obſeruetur.*

Tit. VIII. *De ſucceſſorio edicto.*

Lib. XXVIIII. De heredvm qvalitate et diff.

Tit. I. De liberis et poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis.

§ Filii an ſub conditione inſtitui poſſint. * *l. 5. de her. inſt.* l. 11. D. de condit. inſt.

§ De poſtumi inſtitutione. *l. 13. pr. de lib. et poſtum. her. inſt. l. 37. de her. inſt. l. 26. de vulg. et pup. ſubſt.*

§ An data liberis hereditas adimi poteſt? an neceſſario heredi? *l. 13. §. 1. eod.* an mortis cauſa donatio, dum pendet, an conualeſcere teſtator poſſit? l. 16. de mort. cauſſ. don.

Tit. II. De iniuſto, rupto, irrito teſtamento.

§ Pater poſtumum inſtituit: poſt mortem plures naſcuntur: an ideo iniuſtum erit patris teſtamentum, quod reliquos praeteriit? Neg. Ratio eſt in *l. 64. de R. I.*

Lib. XXX. De hered. instit. et svbstitvtionibvs.

Tit. I. De heredibus inſtituendis.

§ Seruus communis heres ſub conditione inſtitutus, viuoque teſtatore libertatem conſequutus, etiam pendente conditione libertatis hereditatem adire poteſt. *l. 7. de her. inſt.*

§ Si quis ita ſcripſit: Titius ex parte dimidia heres eſto, Seius ex parte dimidia; ex qua parte Seium inſtitui, ex eadem parte Sempronius heres eſto, Sempronius et Seius in vnum ſemiſſem coniunguntur. ** *l. 15. pr. eod. l. 16. eod.*

§ Si ſeruo libertas pure, hereditas ſub conditione data, quid a conditione pendeat? *l. 22. eod.*

§ Varii caſus et formulae ad inſtitutionem ſeruorum pertinentes. *l. 38. eod.*

§ Quid ſi ſeruus ante traditionem ab emtore heres inſtitutus, iuſſu venditoris adierit hereditatem. * *l. 39. eod.*

§ Heres per ſeruum hereditarium quid adquirat? *l. 43. de adquir. vel omitt. her.*

§ Obiter hic quaedam ſcripſiſſe videtur Iulianus de iure adcreſcendi, de vſufructu adcreſcendo cet. Quo pertinent * *l. 8. D. de vſufr. adcreſc.* * *l. 23. de vſufr.*

Tit. II. De ſubſtitutionibus.

§ Subſtitui ſibi ipſi nemo poteſt. * *l. 10. §. 7. de vulg. et pup. ſubſt.*

§ Quid ſi ſeruus communis impuberi ſubſtitutus? * *l. 18. pr. eod. l. 19. eod.*

§ Subſtitutus coheredi ſubſtituto, vtrique ſubſtitutus cenſetur. *l. 27. eod.*

§ No-

§ Notiſſimus caſus de ſeruo, qui ingenuus credebatur herede inſtituto, ſubſtitutoque ei ingenuo: itemque de ingenuo, qui poſtea ſeruus factus, inſtituto, ſubſtitutoque ingenuo. *l.* 40. *eod.*

Tit. III. De conditionibus inſtitutionum.

§ Eo pertinet *l.* 13. *de condit. inſt.*

Liber XXXI. De adqv. vel omitt. hered.

Tit. I. *Teſtamenta quemadm. aperiantur.*

Tit. II. De adquirenda vel omitt. hereditate.

§ Pupillus adit auctore tutore. Quid ſi praeſens tutor ignoret quid agatur. *l.* 14. *de auct. tut.*

§ Si qui ſe filiumf. putabat, patris iuſſu adiit, nec ſibi nec alii adquirit hereditatem. Quid ſi filiumfam. pater adire iuſſit, iſque mortuo iam patre adierit? * *l.* 6. §. 9. *eod.*

Tit. III. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti cet.

§ De eo ex inſtituto *l.* 22. *h. t.* * *l.* 6. *pr. eod.*

§ Eo etiam pertinent l. 18. de legat. 1. *l.* 21. *de cond. et dem.* * *l.* 12. §. 2. *de manum. teſt.*

Tit. IIII. *De SC. Sillaniano.*

Liber XXXII. De legatis.

AELII

AELII MARCIANI INSTITVTIONVM LIBRI SEDECIM, ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. De prima personarvm divisione.

Tit. I. De I. N. G. et C.

§ Iuris vocabulum diuerſimode accipitur. l. 12. de iuſt. et iur.

§ Quid lex ? l. 2. de legib.

§ Ius quoque honorarium viua vox iuris ciuilis. l. 8. D. de iuſt. et iur.

Tit. II. De ſtatu hominum, vel iure perſonarum.

§ Modi ſeruos conſtituendi. l. 5. pr. de ſtat. hom. In his quoque ſeruitus poenae. l. 17. de poen.

§ Serui vendi non poſſunt ad depugnandas beſtias. l. 42. de contr. emt.

Tit. III. De ingenuis,

§ Quinam ingenui ? l. 5. §. 1. de ſtat. hom.

§ Quatenus ingenui, qui ius aureorum annulorum impetrarunt ? l. 3. de iur. aur. ann. item natalibus reſtituti ? l. 2. de nat. reſt.

Tit. IIII. De libertinis.

§ Teſtamento manumiſſus fit liber, ſi teſtamentum valet. l. 23. de manum. teſtam.

§ Manumitti poſſunt ſerui per vindictam apud Procoſ. ſimul ac vrbe egreſſus eſt, non apud legatum. l. 2. de off. procoſ.

§ Liber non fit ſeruus, qui dominum coëgit, vt manumitteret : nec ideo liber fit ſeruus, quia in iudicio capitali a domino non defenſus, et tamen abſolutus eſt. l. 9. qui et a quib. man. lib. non fiunt.

§ Filiusfam. miles manumittens patri in bonis liberti praefertur. l. 22. de bon. libert.

Tit. V. *Quibus ex cauſſis manumittere non licet.*

LIB. II. De secvnda personarvm divisione.

Tit.

Tit. I. De his, qui ſui vel alieni iuris ſunt.

§ Dominica poteſtas et hoc operatur, vt ſerui non poſſint cum dominis conſiſtere, niſi certis caſibus. *l.* 5. *de manumiſſ. l.* 7. *ad L. Corn. de falſ. l.* 1. *de lege Iul. de annon.*

Tit. II. De patria poteſtate.

§ Qui in-prouincia officium gerit, conſentire non poteſt in nuptias filii. *l.* 57. *de R. N.*

Tit. III. *De adoptionibus et emancipationibus.*

Tit. IIII. *De tutelis.*

Tit. V. De tutela teſtamentaria.

§ Tutor teſtamento perſonae, non certae cauſſae datur. *l.* 14. *de teſt. tut.*

Tit. VI. De legitima agnatorum, patronorum, parentum tutela.

Tit. VII. De capitis deminutione.

§ Relegati in inſulam in poteſtate ſua liberos retinent. *l.* 4. *de interd. et releg.*

§ Deportatio iura ciuitatis perimit, qualis poena infligitur ob inceſtum. *l.* 5. *de quaeſt.* * Poteſt et ea lex ad titulum de nuptiis pertinuiſſe, inſerendum inter tit. II. et III.

Tit. VIII. *De Atiliano tutore, et eo, qui ex Lege Iulia et Titia datur.*

Tit. VIIII. *De auctoritate tutorum.*

Tit. X. *Quibus modis tutela finitur.*

Tit. XI. *De curatoribus.*

Tit. XII. *De ſatiſdatione tutorum vel curatorum.*

Tit. XIII. De excuſationibus tutorum et curatorum.

§ Qui litem cum pupillo habet, poteſt excuſari. Excuſationibus pluribus vna poſt alteram vti poteſt tutor datus. Iuſta quoque excuſandi cauſſa eſt, ſi quis vltra centeſimum lapidem detur. *l.* 21. *de excuſ.*

§ In exſilium quoque pulſus excuſari poteſt, iſque veniam meretur, ſi contutores ſuſpecti reos non fecit. *l.* 29. *eod.*

§ Tutor teſtamento datus, ſi excuſatur, quatenus legatum amittat. *l.* 3. *de legat.* 1. *l.* 3. *de iur. patr.*

Tit. XIIII. *De ſuſpectis tutoribus.*

Lib. III. De rervm diviſione et adqvir. dom.

Tit. I. De rerum diuiſione et adquirendo earum dominio.

Res communes *l.* 2. *de rer. diuiſ. l.* 4. *l.* 6. *eod.*

Res vniuerſitatis, ſacrae, religioſae. *l.* 6. *eod.* Vniuerſitates et collegia licita. *l.* 1. *de coll. licit. l.* 11. *de off. Praeſ.* Corpus iuſtae ſepulturae non traditum, non inquietandum. *l.* 39. *de religioſ.* nec ſepulcri conditio deterior facienda. Refici tamen poteſt, modo corpora non tangantur. *l.* 7. *de ſepulcro viol.*

Res nullius, veluti hereditas iacens. Attamen datur coërcitio extraordinaria, ſi quis eam expilauerit. *l.* 1. *expilat. hered.*

Res quaedam extra commercium; qualis eſt tutela, quae numis occupari nequit. *l.* 9. *de tutel.* Nec milites poſſunt praedia comparare. *l.* 9. *de re milit.*

Dominium aliquando pluribus commune. Quid in communi liberto obtineat, ſi in ius vocare velit alterum ex dominis? *l.* 23. *de in ius voc.*

Arbores et lapides in confinio vtriuſque ſunt. *l.* 8. *de adqu. rer. dom.*

Tit. II. *De rebus corporalibus et incorporalibus.*

Tit. III. *De ſeruitutibus praediorum.*

Tit. IIII. De vſufructu, vſu, habit.

§ Vſusfructus non vſu quomodo amittatur. *l.* 38. *de vſufr. l.* 40. *eod. l.* 4. *quib. mod. vſusfr. vel vſ. amitt.*

Tit. V. De vſucapionibus.

§ Si ſolum vſucapi non poteſt, nec ſuperficies vſucapitur. *l.* 39. *de vſuc.*

§ Qui in diuerticulo fluminis pluribus annis piſcatus eſt ſolus, alios excludere poteſt. *l.* 7. *de diuerſ. et temp. praeſcr.*

Tit. VI. De donationibus.

§ Poſt contractum capitale crimen donationes non valent. *l.* 15. *de donat.*

§ Qui reip. propter calamitatem publicam promiſit, tenetur. *l.* 4. *de pollicit.*

Tit. VII. Quibus alienare licet vel non.

§ Pupillus, quantum ad adquirendum, non indiget tutoris auctoritate, ſed alienare nequit. *l.* 11. *de A. R. D.*

§ Pro-

§ Procurator Caeſaris bonorum actores ad fiſcum deuolutos alienare non poteſt. *l.* 30. *de iure fiſci.*

Tit. VIII. Per quas perſonas cuique adquiritur.

§ Si quis pro me ſoluerit creditori meo, etiam ignoranti mihi adquiritur actio pignoratitia. *l.* 40. *de ſolut.*

LIB. IIII. DE TESTAMENTIS.

Tit. I. *De teſtamentis ordinandis.*

Tit. II. De militari teſtamento.

§ Militis, qui filiusfam. teſtatus eſt, teſtamentum poſt capitis deminutionem valet quaſi ex noua voluntate. *l.* 22. *de teſt. mil.*

Tit. III. Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.

§ Obſides teſtari nequeunt, quia eorum bona, tanquam captiuorum in fiſcum redigenda *l.* 31. *de iure fiſci:* niſi ius togae impetrarint. *l.* 32. *eod. Ita enim legenda inſcriptio, vti Codices plerique, non libro XIIII. vti in Florentina eſt.*

§ A latronibus capti teſtari poſſunt, item legatione apud exteros functi, item capitis damnati, pendente adpellatione defuncti. *l.* 13. *qui teſt. fac. poſſ.*

Tit. IIII. *De exheredatione liberorum.*

Tit. V. De heredum inſtitutione.

§ Variae formulae heredis inſtitutionis. *l.* 48. *de her. inſt.*

§ Conditiones, quae contra leges, SC. vel bonos mores ſunt, pro non adſcriptis habentur. *l.* 14. *de cond. inſt.*

§ Conditiones perplexae infirmant inſtitutionem. *l.* 16. *eod.*

Tit. VI. De vulgari et pupillari ſubſtitutione.

§ Et plures vni, et vnum pluribus ſubſtituere licet. *l.* 36. *de vulg. et pupill. ſub.*

Tit. VII. Quibus modis teſtamenta infirmantur.

§ Si quis priore facto teſtamento poſterius facit, quamuis in poſteriore ex certis rebus heredes fecerit, poſterior tamen voluntas rata eſt. *l.* 29. *ad SC. Trebell.*

Tit. VIII. De querela inofficioſi teſtamenti.

§ Ea hoc colore inſtituitur, quaſi teſtator ſanae mentis non fuerit. *l.* 2. *de inoff. teſt.*

§ Eam inſtituit et pater naturalis aduerſus teſtamentum filii in adoptionem dati. *l.* 30. *eod.*

Tit. VIIII. De heredum qualitate et differentia.

§ Filiusfam. hereditatem extranei adit iuſſu patris. Quid ſi pater furioſus ſit ? *l.* 52. *de adqu. vel omitt. her.*

§ Qui ex parte pure, et ex parte ſub conditione ſolus heres inſtitutus, etiam pendente conditione ex aſſe heres erit, ſi in conditionali parte ſubſtitutum non habeat. *d. l.* 52. *eod.*

Lib. V. De svccessionibvs ab intestato et aliis modis adqvirendi vniversalibvs.

Tit. I. *De hereditatibus, quae ab inteſtato deferuntur.*

Tit. II. De legitima agnatorum ſucceſſione.

§ Ex plurimis legitimis heredibus vno omittente, reliqui admittuntur. *l.* 9. *de ſuis et legit.*

Tit. III. *De SCis Tertulliano et Orphitiano.*

Tit. IIII. *De gradibus cognationis.*

Tit. V. *De ſeruili cognatione.*

Tit. VI. De ſucceſſione libertorum.

§ Patre perduellionis damnato, filiis iura in bonis libertorum ſalua ſunt. *l.* 4. *de iur. patr.*

Tit. VII. *De bonorum poſſeſſionibus.*

Tit. VIII. *De adſignatione libertorum.*

Tit. VIIII. *De adquiſitione per arrogationem.*

Tit. X. *De eo, cui libertatis cauſſa bona addicuntur.*

Tit. XI. *De ſucceſſione per bonorum venditionem et ex SC. Claudiano.*

Liber VI. De legatis generatim.

Tit. I. De legatis.

§ Legari etiam poteſt res aliena vel oppignorata, modo ſciat teſtator, rem alienam vel oppignoratam eſſe. Quis tunc probat rem alienam vel oppignoratam ſciſſe ? *l.* 21. *de probat.*

§ Quaedam res ſeparatim legari non poſſunt; veluti inquilini ſine praedio. *l.* 112. *de legat.* 1. Vtile contra eſt legatum ſerui, poſtea a teſtatore manumitti iuſſi, quia aeſtimatio praeſtanda. *d. l.* 112.

§ Si Titio cum Seio legatur, vtrique legatum intelligitur. *d. l.* 112.

§ Seruo manumiſſo peculium legari poteſt. Id vero non praeſtat

praeſtat heres, niſi praeſtita cautione, defenſum iri aduerſus creditores peculiares. *l.* 18. *de pecul. leg.*

Vtile legatum: Illis, qui teſtamentum meum ſignauerint, decem lego. *l.* 15. *de reb. dub.*

Legari poteſt pure, ſub conditione, in diem. Conditio contra bonos mores adiecta vel iusiurandum adſcriptum pro non adiectis habentur. *l.* 112. *de legat.* 1. Si filio ſ pro parte heredi inſtituto legatum relictum, addita conditione, vt niſi heres ſit, nec legatum habeat, hoc petere nequit, ſi hereditatem repudiet. *l.* 88. *de legat.* 1. Diuiſionem decurionibus natali meo dari volo, eſt legatum annuum. *l.* 23. *de ann. legat.*

Falſa demonſtratio non nocet, nec ſi ex liberto fiat ingenuus, nec ſi Sticho et Pamphilo legatis, alteruter manumiſſus ſit, tunc enim alter debetur. *l.* 33. *de cond. et dem.*

Poenae nomine, an ſub conditione legatum ſit, ex voluntate teſtatoris eſt iudicandum. *l.* 2. *de his, quae poen. cauſſ.*

Tit. II. Quando dies legat. cedat.

§ Quid ſi Titio legata dena, vſque ad annos X. *l.* 20. *quando dies leg. ced.*

Tit. III. De adimendis vel transferendis legatis.

§ Ademtum liberto videtur legatum, ſi adiectum: peſſimo liberto meo. *l.* 13. *de adim. vel transf. leg.*

Quaedam pro non ſcriptis habentur. *Eo pertinere videtur l.* 3. *de his, quae pro non ſcript. quae ex lib. XI. ſumta perperam dicitur.*

Quibuſdam legata tanquam indignis eripiuntur, veluti liberto, qui patronum poſt mortem tanquam illicitae mercis negotiatorem detulit. *l.* 1. *de his, quae vt indign.* * *Quo etiam pertinet l.* 1. *de his, quae vt ind. quae ex lib. XI. ſumta notatur.*

Lib. VII. De legatis speciatim.

Tit. I. De annuis legatis.

§ Eo pertinere videtur *l.* 113. *de legat.* 1.

Tit. II. De vſufructu legato.

§ Statuarum quoque et imaginum vſusfructus legari poteſt: immo

immo et eorum praediorum, in quae magis impendimus, quam de illis adquirimus. *l.* 41. *de vſufr.*

§ Quid ſi pecunia legata, vt poſt mortem legatarii ad heredem redeat? *l.* 12. *de vſufr. ear. rer. quae vſu.*

Tit. III. *De ſeruitute legata.*

Tit. IIII. *De dote praelegata.*

Tit. V. *De optione vel electione legata.*

Tit. VI. *De tritico, vino, oleo legatis.*

Tit. VII. De inſtructo vel inſtrum. legat.

§ Quid inſtrumentum pictoris, piſcatoris, balneatoris. *l.* 17. *de inſtr. vel inſtr. leg.*

§ Quid legatum ſaltus aeſtiui? *l.* 67. *de leg.* 3.

§ Legata ſeruorum certi artificii, pecoris, iumenti, equorum, ouium quid contineant? *l.* 65. *de legat.* 3. Legatum ſeruorum vrbanorum. *l.* 210. *de V. S.*

§ Legato ſeruo et per fideicommiſſum deinde manumiſſo poſterior ſcriptura valet. *l.* 50. *de fideic. libert.* *l.* 6. *de aſſign. libert.*

Tit. VIII. De peculio legato.

§ Filiusfamilias, cui pater peculium legauit, ſeruum viuo patre manumiſit: tunc ſeruus communis omnium heredum exemtus eſt peculio propter deſtinationem filiifam. nihilque intereſt, ante legatus ſit, et deinde manumiſſus, an contra. *l.* 20. *de pecul. leg.*

Tit. VIIII. *De penu legata.*

Tit. X. *De ſupellectile legata.*

Tit. XI. De alimentis vel cibariis legatis.

§ Pecunia relicta ad alimenta puerorum, Falcidiae ſubiecta. *l.* 89. *ad L. Falc.*

Tit. XII. *De auro arg. mundo legat.*

Tit. XIII. *De liberatione legata.*

Tit. XIIII. Vt legatorum ſeu fideic. cauſſa.

§ Eo pertinet *l.* 12. *vt leg. vel fideicomm. cauſſa.*

Tit. XV. Ad L. Falcid.

§ Qui fruſtrationis cauſſa beneficium legis Falcidiae implorauit, vſuras praeſtat *l.* 89. §. 1. *ad L. Falc.*

§ * *Eo etiam pertinere videtur l.* 91. *ad L. Falc. quae ex lib. XIII. ſumta notatur.*

Tit.

Tit. XVI. De codicillis.

§ Quot et quomodo fieri poſſint. *l.* 6. §. 1. *de iur. codic.*

§ Quatenus valeant vel non valeant. *l.* 6. *pr. eod. l.* 18. *de cond. inſt.*

Lib. VIII. De fideicommissis generatim.

Tit. I. De fideicommiſſariis hereditatibus.

§ De formula: Titius heres eſto, ſi Titius heres erit, Maeuius heres eſto. *l.* 19. *de conſt. inſt.*

§ Heres ibi quoque de fideicommiſſo poteſt conueniri, vbi domicilium habet. *l.* 51. *de iudic.*

§ Et legatus legationis tempore iudicium accipere debet, ſi ſuſpectam hereditatem dicat. *l.* 30. *de SC. Trebell.*

§ Quid ſi qui 400. in bonis habuit, petiit, vt mortuo ſine liberis herede tanta pecunia, quanta ad eum peruenerit, reſtituatur Maeuio, et heres medio tempore ex fructibus 400. perceperit, quantum tenetur reſtituere? *l.* 33. *eod.*

§ Inter heredem et fideicommiſſarium intercedebant ſtipulationes. Quid ſi eas omiſerit heres? *l.* 39. *de condict. indeb.*

Tit. II. De rebus ſingulis per fideicommiſſum relictis.

§ De illis ex inſtituto agitur. *l.* 114. *de legat.* 1.

§ Poſſunt etiam relinqui reip. et quidem in perpetuum. Exemplum eſt in *l.* 24. *de ann. leg.* * *Eo etiam pertinet l.* 117. *de legat.* 1. quae ex lib. XIII. ſumta notatur.

§ Si quis libertis alimenta reliquerit, et ſeruos deinde legauerit, vt manumittantur, an et hi manumiſſi alimenta percipiunt? *l.* 2. *de alim. leg.*

Lib. VIIII. De fideicommissariis libertatibus in specie et mortis caussa donation.

Tit. I. De fideicommiſſariis libertatibus.

§ De iis ex inſtituto agitur. *l.* 51. *de fideic. libert. et l.* 31. *ad SC. Trebell.*

§ Qui ex fideicommiſſo manumittitur, eſt libertus manumiſſoris, nec tamen operas praeſtat, niſi filius patris iuſſu manumiſit, *l.* 29. *de bon. libert.*

§ Quid vero ſi filius ſit impubes, et tutor v. g. abſens ſit? Tunc ad hanc cauſſam datur tutor. Eo pertinuit lex 9. de *tut. et curat. dat.* a Triboniano, vt videtur, immutata.

Tit.

Tit. II. De donationibus mortis cauſſa.

§ Quid mortis cauſſa donatio? *l.* 1. *de mort. cauſſ. donat.*

§ Mortis cauſſa donare poteſt, et qui teſtamentum condit, et qui non condit, immo et filiusfam. *l.* 25. *eod.*

Lib. X. De nvptiis.

Tit. I. *De ſponſalibus.*

Tit. II. De ritu nuptiarum.

§ Ducere non poteſt patronus libertam inuitam. *l.* 28. *de R. N.* Semel ei nupta ab eo inuito diſcedere nequit. Si volente eo diſcedit, dotis actionem habet. *l.* 35. *ſol. matr.*

§ Nec ducere poteſt tutor pupillam. Si duxit, nec matrimonium eſt, et poteſt adulterii accuſari, qui tutor vel curator fuit, et infra 26. annum vxorem duxit, nec a patre deſponſam, nec eo teſtamento denominatam. *l.* 7. *ad L. Iul. de adult.*

Tit. III. *De iure dotium.*

Tit. IIII. *De pactis dotalibus.*

Tit. V. *De fundo dotali.*

Lib. XI. *Ex eo citantur l.* 3. *de his, quae pro non ſcript. et l.* 2. *de his, quae vt indign. in quarum vtraque ii iuris articuli ex inſtituto tractantur. Sed quum de legatis, ad quae haec materia pertinet, iam ſupra actum, nec veroſimile ſit, Marcianum inter materiam de nuptiis, de qua lib. X. et de concubinatu, de quo lib. XII. doctrinam plane diuerſam voluiſſe tractare: facile patet, vtriuſque legis inſcriptionem in mendo cubare, et pro Lib. XI. reſcribendum eſſe Lib. VI. facili in notis errore. Probabilius eſt, hoc libro continuatos titulos ad* ivra connvbii *pertinentes, adeoque actum eſſe.*

Tit. I. *De donationibus inter vir. et vxor.*

Tit. II. *De diuortiis et repudiis.*

Tit. III. *Soluto matr. dos quemadm. petatur.*

Lib. XII. itidem de ivribvs connvbii, et concvbinatv.

Tit. I. *De impenſis in res dotales factis.*

Tit. II. *De actione rerum amotarum.*

Tit. III. *De agnoſcendis et alendis liberis.*

Tit. IIII. *De inſpiciendo ventre cuſtodiendoque partu.*

Tit. V. *De concubinis.*

§ Quae

§ Quae in concubinatu eſſe poſſit vel non poſſit? *l.* 3. *de concubin.*

§ *Citatur ex hoc libro etiam l.* 4. *de legation. vbi fuſe diſputatur, quinam legationibus fungi poſſint vel non poſſint. Sed eam legem ad alium librum, et forte XVI. pertinere, res ipſa docet.*

LIB. XIII. DE MANVMISSIONIBVS, IVRIBVS PATRONATVS, CONTRACTIBVS.

Tit. I. De manumiſſionibus.

§ Deportatus manumittere non poteſt. *l.* 2. *de interdict.* Nec enim poteſt (*ea de cauſſa*) in locum interdictum ſe conferre. *l.* 4. *de poen.*

§ Nec ſeruus poenae nec reus criminis capitalis manumittere poteſt. Ratio eſt in *l.* 8. *de manum.*

§ Iuſtae manumiſſionis cauſſae. *l.* 9. *de man. vind.*

§ In fraudem ciuitatis vel fiſci manumiſſi ad libertatem non perueniunt. *l.* 11. *qui et a quib. manum. liberi non fiunt.*

Tit. II. De iure patronatus.

§ Libertus, qui patrono delatores ſubmiſerat, merito in ſeruitutem reuocatur. Contra et iuſtiſſimum eſt, patronum, qui libertum non alit, iura patronatus amittere. *l.* 5. *de iur. patr.*

* § *Citantur ex libro hoc XIII. etiam l.* 117. *de legat.* I. *vbi de iis, quae ciuitati relinquuntur, agitur, itemque l.* 91. *ad L. Falc. Sed prior lex manifeſto ad librum VIII. poſterior ad librum VII. pertinet.*

Tit. III. *De obligationibus.*

Tit. IIII. *De contractibus, qui re ineuntur.*

Tit. V. De verborum obligationibus et fideiuſſionibus.

§ Omnes exceptiones, quae reo competunt, fideiuſſori quoque, inuito etiam reo competunt. *l.* 19. *de except.*

Tit. VI. De emtione venditione.

Tit. VII. De locatione conductione.

Tit. VIII. De ſocietate.

Tit. VIIII. De mandato.

Tit. X. De contractibus innominatis.

LIB. XIIII. DE QVASI CONTRACTIBVS, CONTRACTVVM QVORVNDAM AFFECTIONIBVS, DELICTIS, CRIMINIBVS.

Tit. I. De quaſi contractibus.

§ Talis etiam rei communio. Quid ſi quis euitandae actionis communi diuidundo cauſſa rem alienarit? *l.* 12. *de alienat. iud. mut. cauſſ.*

Tit. II. De vſuris, fructibus, eoque, quod intereſt.

§ Quod ſupra ſtatutum modum quis ſtipulatur, nec non vſurae vſurarum pro non adſcriptis habentur, licitas tamen peti poſſe placuit. *l.* 29. *de vſur.*

Tit. III. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.*

§ Filiofam. qui credidit, ſiue priuatus, ſiue ciuitas, ei obſtat exceptio SC. Macedoniani. *l.* 15. *ad SC. Maced.*

Tit. IIII. *Quibus modis tollitur obligatio.*

Tit. V. *De obligationibus ex delicto, maxime furto.*

Tit. VI. Vi bonorum raptorum.

§ Si fortuito incendium factum, venia indiget, niſi tam lata culpa ſit, vt dolo ſit proxima. *l.* 11. *de incend. ruin. naufr.*

Tit. VII. *De Lege Aquillia, noxa, pauperie.*

Tit. VIII. De iniuriis.

§ *Conſtitutionibus cauetur, vt quae infamandi* alterius cauſſa in monimentis publicis poſita ſunt, tollantur. *l.* 37. *de iniur.* Qualis actio aeſtimatoria ex L. Cornelia de iniuriis. *l.* 37. *de iniur.*

Tit. VIIII. *De quaſi delictis.*

Tit. X. De extraordinariis criminibus.

§ Si mulier in poſſeſſionem miſſa partum ſubieciſſe dicatur, et deceſſerit, an cognitio ex edicto Carboniano differtur ad annos pubertatis. *l.* 2. *de Carb. edict.*

Tit. XI. De publicis iudiciis.

§ Defuncto eo, qui reus fuit criminis, et poena exſtincta, in quacumque cauſſa criminis exſtincti debet is cognoſcere, cuius de pecuniaria re cognitio eſt. *l.* 6. *de publ. iudic.*

Tit. XII. *De accuſationibus.*

Tit. XIII. Ad L. Iuliam maieſtatis.

§ Quis ex legibus XII. tabularum, quis ex lege Iulia criminis maieſtatis reus ſit? *l.* 3. *ad L. Iul. maieſt.*

Tit-

Tit. XIIII. *Ad L. Iuliam de adulteriis.*

Tit. XV. Ad L. Iuliam de vi publica.

§ Quis huius delicti reus ſit? *l.* 1. *l.* 3. *l.* 5. *h. t.*

Tit. XVI. Ad L. Iuliam de vi priuata.

§ Quinam vim priuatam commiſiſſe dicantur, quaque poena coerceantur. *l.* 1. *h. t.*

Tit. XVII. Ad L. Corneliam de ſicariis et veneficis.

§ Quinam ſicarii? *l.* 1. *h. t.*

§ Quinam venefici? *l.* 3. *eod.*

Tit. XVIII. Ad L. Pompeiam de parricidiis.

§ Parricidium in quibus perſonis committatur. *l.* 1. *l.* 3. *l.* 5. *h. t.*

Tit. XVIIII. Ad L. Corneliam de falſis.

§ Poena huius legis quis teneatur. *l.* 1. *h. t.*

Tit. XX. De lege Iulia repetundarum.

§ Qui repetundarum rei? *l.* 1. *h. t.*

Tit. XXI. *De lege Iulia de annona.*

Tit. XXII. De lege Iulia peculatus.

§ Quinam ea lege teneantur. *l.* 4. *h. t.*

Tit. XXIII. *De lege Iulia de ambitu.*

Tit. XXIIII. *De lege Fabia de plagiariis.*

Tit. XXV. De quaeſtionibus, poenis, interdictis et reſtitutis.

§ Reſtituti an omnia iura recuperent? Tractaſſe hanc ſpeciem, eamque exemplo captiui apud hoſtes detenti illuſtraſſe videtur Marcianus *l.* 25. *de capt. et poſtl.*

LIB. XV. DE ACTIONIBVS, INTERDICTIS ET IVDICIIS egiſſe videtur. Ex eo ſola ſupereſt *l.* 9. *de ceſſ. bon.*

LIB. XVI. DE IVRISDICTIONE ET OFFICIO MAGISTRATVVM videtur tractaſſe. Ex eo non niſi vnica ſupereſt *l.* 19. *de R. N.* vbi de poteſtate praetoris et praeſidis in cogendis parentibus, vt liberos elocent, et dotent.

Forte huc etiam pertinet *l.* 4. *de legation.* quae ex libro vndecimo ſumta notatur.

HERMOGENIANI
LIBRI SEX
EPITOMARVM IVRIS
ORDINI SVO RESTITVTI.

Liber I.

Prooemium de iur. nat. gentium et ciuili.

§ Quid ius gentium? Exemplis id illuſtratur. *l.* 5. *D. de iuſt. et iure.*

§ Ius ciuile etiam non ſcriptum obſeruatur pro lege. *l.* 35. *D. de LL.*

§ Sub finem prooemii indicaſſe videtur ordinem, quem ſit obſeruaturus, nempe, quod praemiſſa doctrina de ſtatu perſonarum, ordinem edicti perpetui ſequuturus ſit. *l.* 2. *D. de ſtatu hom.*

PARS I.

DE STATV HOM.

Tit. I. De iure perſonarum.

§ Serui vel naſcuntur vel fiunt. Naſcuntur ex ancillis noſtris. Quinam ſerui in patrimonio noſtro numerentur. *l.* 38. D. *ad L. Falc.*

Fiunt vel iure gentium, vel iure ciuili. Eo etiam pertinent ſerui poenae, quales in metallum damnati. *l.* 36. D. *de poen.* An non omnes condemnati capitali iudicio? Negatur. Ratio eſt in *l.* 42. D. *eod.*

Tit. II. *De ingenuis.*

Tit. III. De libertinis.

§ Manumiſſio fit ſollemniter. In dubio tamen pro libertate pronunciandum. *l.* 24. *de manumiſſ.*

§ Manumiſſio per vindictam Hermogeniani tempore per lictorem, tacente domino, explicabatur. *l.* 2. D. *de manum vind.*

Non

§ Non ſit liber ſeruus in cauſſa capitali fortunae iudicio a domino commiſſus et poſtea abſolutus. *l.* 13. D. *de ſtatu hom.*

§ De libertate ſub conditione data. *l.* 94. D. *de condit. et dem.*

Tit. IIII. Qui et ex quibus cauſſis manum. non poſſunt.

§ Manumiſſio in fraudem creditorum facta lege Aelia Sentia prohibetur. *l.* 27. D. *qui et a quib. manumm.*

Tit. V. De his, qui ſui vel alieni iuris ſunt.

§ Serui an et quibus caſibus aduerſus dominos conſiſtere poſſint. *l.* 53. D. *de iudic.* Sed magis eſt, vt hanc legem ad tit. 8. referamus.

Tit. VI. *De patria poteſtate, adoptionibus et emancipationibus.*

Tit. VII. De tutelis et curationibus.

§ Quaenam differentia inter curatorem bonorum et reliquos curatores furioſorum, prodigorum, minorum. *l.* 48. *de adminiſtr. et peric. tut.*

PARS II.

AD EDICTI ORDINEM.

Tit. VIII. De actione danda vel deneganda a praetore.

§ Poteſt huc etiam referri *l.* 53. *de iudic.* quam ſupra ad tit. de his, qui ſui vel al. iur. retulimus. Et ſane id magis placet.

Tit. VIIII. De magiſtratibus municipalibus, eorumque officio et iuriſdictione.

§ Munera quotuplicia? *l.* 1. *de muner.*

§ A patrimonialibus nulla cauſſa excuſat. *l.* 11. *de vac. et excuſ. mun.*

§ A perſonalibus quidam vel excuſantur vel immunes ſunt: ii tamen poſſunt ſuſcipere munera, ſi velint. *l.* 17. *de mun.*

§ Decurionum hoc priuilegium eſt, vt iis alimenta decerni debeant, ſi ex liberalitate in patriam ad paupertatem vergant. *l.* 8. *de decurion.*

§ Magiſtratus municipales iuriſdictione gaudent in municipes. Aſt tales non ſunt alterius originis adoptiui, ſi poſtea emancipentur. *l.* 16. D. *ad municip.* nec ſenatores, quod ad munera attinet, nec milites, ſi in patria poſſeſſiones non habeant. *l.* 23. *eod.*

Tit. X. *De formula iuriſdictionis et albo corrupto.*

Tit. XI. *De edendo.*
Tit. XII. De pactis et tranſactionibus.
§ Qui fidem tranſactionis rumpit, et exceptione ſubmouetur, et poenam conuentionalem debet. *l.* 16. *de tranſact.*
Tit. XIII. *De in ius vocando.*
Tit. XIIII. *De poſtulando.*
Tit. XV. *De his, qui not. infamia.*
Tit. XVI. De cautionibus.
§ Cautio rem ratam haberi, cuius efficaciae ſit. *l.* 6. *rem rat. hab.*
§ Poena contumaciae quae? *l.* 53. *de re iud.*
Tit. XVII. *De cognitoribus, procuratoribus, negotiorum geſtoribus.*
Tit. XVIII. *De calumniatoribus.*
Tit. XVIIII. De in integrum reſtitutionibus.
§ In integrum etiam reſtituit Praefectus Praetorio; quum tamen ab eius ſententiis adpellatio non permittatur. Cur tam varie? *l.* 17. *de min.*
§ Minor in integrum reſtituendus etiam ſi tanquam contumax condemnatus. *l.* 8. *eod.* etiam aduerſus in diem addictionem, alio plus offerente. *l.* 35. *D. eod.*
Tit. XX. *De receptis et arbitris.*
Tit. XXI. *De nautis, cauponibus, ſtabulariis.*
Tit. XXII. De *iudiciis.*
Tit. XXIII. De *hereditatis petitione.*
Tit. XXIIII. De *rei vindicatione, et Publiciana.*
Tit. XXV. De *vſufructu et ſeruitutibus praedialibus.*
Tit. XXVI. De *damno dato.*
Tit. XXVII. De *iudiciis duplicibus, finium reg. famil. erciſc. et comm. diu.*
Tit. XXVIII. De *iudice, qui litem ſuam fecit.*
Tit. XXVIIII. De *interrogationibus in iure faciendis.*
Tit. XXX. De *iureiurando.*
Tit. XXXI. De *his, qui effuderunt, vel deiecerunt.*
Tit. XXXII. De *ſeruo corrupto.*
Tit. XXXIII. De *aleatoribus.*
Tit. XXXIIII. *Si menſor falſum modum dixerit.*
Tit. XXXV. *Ad exhibendum et de ventre inſpiciendo.*
Tit. XXXVI. De *religioſis.*

LIBER

LIBER II.

Tit. I. *De rebus creditis et certi condictione.*
Tit. II. *De iureiurando.*
Tit. III. De condictionibus indebiti et aliis.
§ Condici etiam ab hereditatis poſſeſſore poſſunt inhoneſti quaeſtus, quos fecit. *l. 52. de her. pet.*
Item quod datum ne teſtamentum tanquam falſum impugnetur, ſi penes dantem culpa non ſit, et teſtamentum nihilominus impugnatum. *l. 2. cond. cauſſ. dat.*
Tit. IIII. *De eo, quod certo loco.*
Tit. V. *De pecunia conſtituta.*
Tit. VI. *Commodati.*
Tit. VII. *De pignoratitia actione.*
Tit. VIII. De praeſcriptis verbis et in factum actione.
§ Naſcitur ex contractibus innominatis, non ex diuiſione, quae pactum nudum eſt, niſi vel traditio vel ſtipulatio acceſſerit. l. 4. 5. de pact.
Tit. VIIII. *De exercitoria.*
Tit. X. *De inſtitoria.*
Tit. XI. *De tributoria.*
Tit. XII. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt.*
Tit. XIII. *De SC. Macedoniano.*
Tit. XIIII. *Quod iuſſu.*
Tit. XV. *De in rem verſo.*
Tit. XVI. *De peculio.*
Tit. XVII. *Ad SC. Velleianum.*
Tit. XVIII. *De compenſationibus.*
Tit. XVIIII. *De depoſito.*
Tit. XX. Mandati et contra.
§ Mandatarius ob valetudinem vel inimicitiam capitalem vel aliam iuſtam cauſſam liberatur. *l. 23. l. 25. D. mand.*
§ Fideiuſſor, qui minori pecuniam obtulit, et in publico loco conſignatam depoſuit metu reſtitutionis, confeſtim mandati poteſt experiri. *l. 64. de fideiuſſ.*
Tit. XXI. *Pro ſocio.*
Tit. XXII. De emtione, venditione et actionibus emti venditi.
§ Venditor poteſt pactum quodcumque addere. *l. 75. de contr. emt.*

§ Etiam

§ Etiam legem commiſſoriam, quo caſu venditor pretium, die elapſo petens renunciaſſe ſuo iuri cenſetur. *l.* 7. *de leg. commiſſ.*

§ Vendi poſſunt res omnes, quae in commercio, etiam hereditas. Quo facto omne ius ſuum cedere tenetur venditor. *l.* 23. *de her. vel act. vend.*

§ Quid ſi quis vendiderit vinum antiquum? Comparationem inter contractum hunc et legatum vini inſtituiſſe videtur Hermogenianus. *l.* 10. *de trit. vin. ol. leg.*

§ Venditor actione emti conuentus omnem dolum praeſtat. Exemplum in *l.* 49. *de act. emt.*

§ Emtor actione venditi pulſatus ob moram ſoluendi, vſuras ſoluit, non id, quod intereſt. *l.* 19. *de per. et comm. rei vend.*

§ De euictione et dupli ſtipulatione. *l.* 74. *de euict.*

§ Venditione donandi cauſſa facta res pro donato vſucapitur. *l.* 6. *pro donato.*

Tit. XXIII. De locatione conductione.

§. Locatio praetextu minoris pretii reſcindi non poteſt. *l.* 23. *loc.*

§ Qui foenum contra legem contractus in aedes intulit, de incendio tenetur, etiamſi extraneus ignem iniecerit. *l.* 12. *locat.*

Tit. XXIIII, Ad L. Rhodiam de iactu.

§ An qui res ſuas naufragio liberarunt, conferre teneantur? An et ob arborem caeſam collatio fiat? *l.* 5. *de L. Rhod.*

Tit. XXV. *De aeſtimatoria.*

Tit. XXVI. *De pignoribus.*

Tit. XXVII. *De nuptiis.*

Tit. XXVIII. *De iure dotium.*

Tit. XXVIIII. *De pactis dotalibus.*

Tit. XXX. *De fundo dotali.*

Tit. XXXI. De diuortiis et ſoluto matrimonio dos quemadm. petatur.

§ Lege Iul. et Papia cautum: QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO. Quid pecunia? *l.* 222. *de V. S.*

§ Res aeſtimata et vſu mulieris periculo mariti fit deterior. *l.* 51. *ſol. matr.*

Tit.

Tit. XXXII. De donatione inter virum et vxorem.

§ Vitricus et priuignus inuicem ſibi donare poſſunt matrimonii cauſſa. *l.* 60. *de don. int. vir. et vx.* Valet etiam donatio diuortii cauſſa facta. *l.* 60. §. 1. *l.* 62. *eod.*

Tit. XXXIII. De actione rerum amotarum.

§ Aduerſus vxorem locum habet actio rerum amotarum, non furti, nec expilatae hereditatis. *l.* 5. *de expil. her.*

§ Vxor ad fiſcum deuolutis bonis rerum amotarum in ſimplum conuenitur. *l.* 16. *de act. rer. amot.*

Tit. XXXIIII. Si ventris nomine.

Tit. XXXV. De agnoſcendis et alendis liberis.

§ Si alimenta adiudicata ſint, et reus ad principem adpellauerit, praeſes procedere poteſt. Alias non niſi conſentientibus partibus. *l.* 26. *de adpellat.*

Tit. XXXVI. De tutelis et curatione.

§ Cum inquiſitione confirmatur tutor filio praeterito datus. *l.* 7. *de conf. tut.*

§ A legitima tutela agnatus non excluditur a femina remotiore. *l.* 10. *de legit. tut.* non tamen admittitur ſurdus et mutus. *l.* 10. §. 1.

§ In prouinciis tutorem dat Praeſes, quippe qui eadem poteſtate gaudet in prouinciis, qua magiſtratus vrbani Romae. *l.* 10. *de off. Praeſ.*

§ Si bona Romae et in prouinciis ſita, tunc prouincialibus Praeſes tutorem dat, Romanorum praetor. *l.* 27. *de tut. dat.*

§ Tutor nec culpam leuiſſimam nec caſum praeſtat. *l.* 50. *de adm. et peric. tut.*

§ A tutela excuſantur adminiſtratores rerum principis, praefectus annonae, comites abſentium reip. cauſſa, quod ad tutelas ſuſcipiendas, item quidam corporum vel collegiorum nomine, *l.* 41. *de excuſ. tut.* non autem libertus ſenatoris, qui filiorum ſenatoris curam gerit. *l.* 43. *eod.*

Tit. XXXVII. De noxali furti actione.

§ Si ex vno delicto plures actiones naſcuntur, ex omnibus agi poteſt. *l.* 32. D. *de obl. et action.*

Tit. XXXVIII. *De furto a ſeruo, qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt, facto.*

Tit. XXXVIIII. *De publicanis, et furto a familia eorum facto.*

Tit. XXXX. De operis libertorum.

§ Patronus in nuptias libertae conſentiens operas amittit; modo nuptiae ſequantur; non autem patrona. *l.* 48. *de op. libert.*

§. l. 46. de re iudic. Hermogenianus iudici permittit, vt actorum verba emendare poſſit, modo ſententia perſeueret. Quod quo pertineat, mihi non liquet.

Lib. III.

Tit. I. *De bonorum poſſeſſionibus.*

Tit. II. De bonorum poſſeſſione contra tabulas.

§ Patre ſeruo poenae facto et poſtea reſtituto, eius filius nihilominus ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas admittitur. *l.* 2. *de bon. poſſ. contra tab.*

§ Filius ſub conditione exheredatus nihilominus petit bonorum poſſeſſionem. Aſt legatum vel fideic. ſibi relictum amittit. *l.* 18. *eod.*

Tit. III. De legatis praeſtandis.

§ Eo pertinet *l* 23. *de leg. praeſt.*

Tit. IIII. *De collatione bonorum.*

Tit. V. *De collatione dotis.*

Tit. VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.*

Tit. VII. De ventre in poſſeſſionem mittendo.

§ Si nihil natum, an et ſumtus b. f. facti repetuntur. *l.* 3. *de ventre in poſſ. mitt.*

Tit. VIII. De Carboniano edicto.

§ Haec bonorum poſſeſſio ad quid proſit? *l.* 15. *de Carb. edict.*

Tit. VIIII. De bon. poſſeſſ. ſecundum tabulas.

Tit. X. De bonis libertorum.

§ Varii caſus, quando poſſit vel non poſſit patronus bonorum poſſeſſionem petere.

Tit. XI. *Si tabulae teſtamenti nullae exſtabunt.*

Tit. XII. *Si quid in fraudem patroni.*

Tit. XIII. *De teſtamentis.*

Tit. XIIII. *De legitimis ſucceſſionibus.*
Tit. XV. *Vnde liberi.*
Tit. XVI. Vnde legitimi.
§ Nati poſt mortem patris, vel poſt captiuitatem vel deportationem, ſed et hi, qui eo tempore in poteſtate fuerunt; inter ſe conſanguinei habentur. *l. 6. vnde legit.*
§. Ea ſola deportatis aufert ſententia, quae ad fiſcum perueniunt. *l. 97. de R. I.*
Tit. XVII. *Vnde cognati.*
Tit. XVIII. Vnde vir et vxor.
§ Qui mortem vxoris non defendit, ei, quod accepturus erat, tanquam indigno aufertur. *l. 20. de his, quae vt indign.* Rectius tamen ad ſequentem titulum refertur.
Tit. XVIIII. De vacantibus, ereptitiis, caducis.
§. Rectius huc refertur *l. 20. de his, quae vt indign.* de qua ad antecedentem titulum.
Tit. XX. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit.*
Tit. XXI. *Vt ex legibus et SCis bonorum poſſ. detur.*
Tit. XXII. *Quis ordo in bon. poſſ. ſeruetur.*
Tit. XXIII. *De ſucceſſorio edicto.*
Tit. XXIIII. De heredibus inſtituendis.
§ Si ex pluribus vnciis, quam duodecim, heredes inſtituti, ex aſſe fit dupondius. *l. 87. de her. inſt.*
Tit. XXV. *De ſubſtitutionibus.*
Tit. XXVI. De conditionibus inſtitutionum.
§ An conditionem faciat inſtitutio: P. Maeuius heres eſto, ſi volet. *l. 12. de condit. inſt.*
§ Conditio vt aliquid in loco ſancto fiat, non ſemper valet. Ratio eſt in *l. 2. ne quid in loco ſacro.*
Tit. XXVII. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur.*
Tit. XXVIII. De adquirenda vel omittenda hereditate.
§ Superſtitis bona repudians, defuncti adire non prohibetur. *l. 94. de adqu. vel omitt. her.*
§ Quid ſi pupillum ſe credens, pubes quum eſſet, pro herede geſſit? *l. 96. eod.*
Tit. XXVIIII. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab int.
§ Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti quocumque alio titulo poſſidet, a legatariis et fideicommiſſariis non conuenitur.

 l. 30.

l. 30. *ſi quis omiſſ.*
Tit. XXX. *De SC. Silaniano.*

LIB. IIII.

Tit. I. De legatis et fideicommiſſis.

§ Si initio teſtamenti ſcripſerim : Cui bis legauero, ſemel praeſtari volo, et poſtea in teſtamento vel codicillis ſaepe legem : legatum valet. *l.* 22. *de legat.* 3.

§ Miles quoque ex militari delicto damnatus permittente eo, qui damnauit, legatum vel fideic. relinquere poteſt. *d. l.* 22. *eod.*

§ Seruo vel proprio vel alieno legato mortis damnum ante moram ad legatarium pertinet. *d. l.* 22. *eod.*

§ Si ego legauerim prius et poſtea heres meus leget : mei legatarii praeferuntur. *l.* 98. *de R. I.*

† Tit. II. De conditionibus et demonſtrationibus.

§ Si legata ſub conditione relicta ad alium transferantur, ſub eadem conditione relicta cenſentur. *l* 45. *de cond. et dem.*

† Tit. III. Ad Legem Falcidiam.

§ Ad veterani teſtamentum lex Falcidia pertinet, licet intra annum miſſionis deceſſerit.

† Tit. IIII. Ad SC. Trebellianum.

§ Quis cogi poſſit ad adeundam hereditatem. *l.* 14. D. *ad SC. Trebell.*

Tit. V. Vt in poſſeſſionem legat. cauſſa.

§ Si in poſſeſſionem legatorum ſeruandorum cauſſa miſſus rem mihi per fideicommiſſum relictam tenet, aequius eſt me illam habere, quam illum. *l.* 11. D. *vt in poſſeſſ. leg. ſeru. cauſſa.*

Tit. VI. *De operis noui nunciatione.*
Tit. VII. *De damno infecto.*
Tit. VIII. *Aquae pluuiae arcendae.*

LIB. V.

Tit. I. *De cauſſis ſtatus.*
Tit. II. De liberali cauſſa.

§ Maior viginti annis, qui ſe pretii participandi cauſſa venundari

nundari paſſus eſt, ne poſt manumiſſionem quidem poteſt ad libertatem proclamare. *l.* 40. *de liber. cauſſa.*

Tit. III. *De ſtatu liberis.*

† Tit. IIII. De colluſione detegenda.

§ Sententiam pro ingenuitate latam ſemel retractare colluſione probata licet. *l. vlt.* D. *de colluſſ. det.*

Tit. V. De publicanis.

§ Vectigalia non poteſt praeſes vel Proc. Caeſaris ſine Principis conſenſu vel conſtituere vel mutare. Poteſt tamen non ſolutis penſionibus conductorem pellere, vel ob moram vſuras exigere. *l.* 10. *de public. et vectig.*

Tit. VI. De adquirenda poſſeſſione et de vſucapionibus.

§ Per filium putatiuum non poſſumus adquirere poſſeſſionem. Poſſumus vero per ſeruum, qui in fuga agit. *l.* 50. *de adqu. vel amitt. poſſ.*

§ Pro ſoluto vſucapit, qui rem debiti cauſſa recipit. *l.* 46. *de vſucap.*

§ Quis pro legato vſucapiat. *l.* 9. *pro legat.*

Tit. VII. *Vi bonorum raptorum.*

Tit. VIII. *De incendio, furto etc.*

Tit. VIIII. De iniuriis.

§ De iniuria tempore Hermogeniani extra ordinem ſtatui ſolebat pro perſonarum qualitate. *l.* 45. *de iniur.*

Tit. X. *De re iudicata et exſequutionibus.*

Tit. XI. *De confeſſis.*

Tit. XII. *De ceſſione bonorum.*

Tit. XIII. *Quibus ex cauſſis in poſſeſſionem eatur.*

Tit. XIIII. *De rebus auctoritate iudicis poſſidendis.*

Tit. XV. De priuilegiis creditorum.

§ Sponſa vel minor XII annis nuptura dotem dedit: condictionem habebit exemplo dotis cum priuilegio. *l.* 74. *de iur. dot.*

§ Tutelae priuilegium non ſolum in bonis tutoris, ſed et

 eius,

eius, qui pro tutela negotium geſſit, datur *l.* 25. *de tut. et rat. diſtrah.* Eodem etiam pertinere videntur *l.* 27. *de adpellat. et l.* 2. *ſi tut. vel curat. magiſtr. creat. adpell.*

Tit. XVI. *De bonorum venditione.*

Tit. XVII. *De ſeparationibus.*

Tit. XVIII. *De curatore bonis dando.*

† Tit. XVIIII. De iure fiſci in bonis damnatorum.

§ Bona libertorum damnatorum liberis relinquuntur ex reſcripto Seueri Imp. *l.* 9. *ad L. Iul. mai.*

LIB. VI.

Tit. I. De his, qui in quantum facere poſſunt, condemnantur.

§ Donator conuenitur, in quantum facere poteſt, ſi conſtituerit. Qua occaſione varia de donationibus tractantur *l.* 33. *de donat.*

Tit. II. *De his, quae in fraudem creditorum.*

Tit. III. *De interdictis.*

Tit. IIII. *Quorum bonorum.*

Tit. V. *Quod legatorum.*

Tit. VI. *De interdictis de rebus diuinis, publicis, vi publica, de mortuo inferendo, tabulis exhibendis.*

Tit. VII. *De interdictis ſuper re priuata, retinendae vel recuperandae poſſeſſionis.*

Tit. VIII. *De ſuperficiebus.*

Tit. VIIII. *De itinere actuque priuato.*

Tit. X. *De aqua quotidiana.*

Tit. XI. *De riuis.*

Tit. XII. *De fonte.*

Tit. XIII. *De operis noui nunciatione.*

Tit. XIIII. *De cloacis.*

Tit. XV. *Quod vi aut clam.*

Tit. XVI. *De remiſſionibus.*

Tit. XVII. *De precario.*

Tit.

Tit. XVIII. *De arboribus.*
Tit. XVIIII. *De glande legenda.*
Tit. XX. *De homine libero exhibendo.*
Tit. XXI. De liberis exhibendis.

§ Pater, qui filiam in poteſtate habet, recte a marito conuenitur de vxore exhibenda. *l. 2. de lib. exhib.*

Tit. XXII. *Vtrubi.*

Tit. XXIII. *Ne vis fiat ei, cet.*

Tit. XXIIII. *De interdicto Saluiano.*

Tit. XXV. *De migrando.*

Tit. XXVI. *De exceptionibus.*

Tit. XXVII. *De exceptione vadimonii deſerti.*

Tit. XXVIII. *De exceptione rei iudicatae.*

Tit. XXVIIII. De doli mali exceptione.

§ Si debitor a furioſo delegatus creditori eius ſoluat, quem compotem mentis credebat, et aduerſus eum agatur: exceptione doli mali in id, quod in rem furioſi proceſſit, defenditur. *l. 16. de dol. mal. et met. exc.*

Tit. XXX. De exceptione rei venditae non traditae.

§ Haec exceptio et emtoris ſucceſſoribus prodeſt, et venditoris ſucceſſoribus nocet. *l. 3. de exc. rei vend. non trad.*

Tit. XXXI. *De litigioſis.*

† Tit. XXXII. De praeſcriptione.

§ In fiſci quaeſtionibus, ſi aliud non conſtitutum, viginti annorum praeſcriptio cuſtoditur. *l. 13. de diuerſ. et temp. praeſcr.*

Tit. XXXIII. Quarum rerum actio non detur.

§ Pertinere eo videtur *l. 3. ne de ſtatu defunct.*

Tit. XXXIIII. De exceptione iuriſiurandi.

§ Si filiusfam. iurauit, patrem non debere, huic exceptio iuriſiurandi adquiritur. *l. 24. de except.*

Tit. XXXV. *De his, quae onerandae libertatis.*

Tit. XXXVI. De ſtipulationibus.

§ He-

§ Hereditati per ſeruum hereditarium adquiritur. *l. 61. de adqu. rer. dom.*

§ Fideiuſſores obligantur, ſi ſe daturos facturosue, non ſi reum daturum facturumue promittant. *l. 65. de fideiuſſ.*

Tit. XXXVII. *De ſtipulationibus praetoriis.*

Tit. XXXVIII. *Iudicio ſiſti.*

Tit. XXXVIIII. *Iudicatum ſolui.*

Tit. XXXX. *De re defendenda.*

Tit. XXXXI. *De dolo malo.*

Tit. XXXXII. *Tutelae et teſtamenti.*

Tit. XXXXIII. *Legatorum nomine.*

Tit. XXXXIIII. *Si cui plus quam per L. Falc.*

Tit. XXXXV. *Rem pupilli ſaluam fore.*

Tit. XXXXVI. Ratam rem haberi.

§. Ex conuentione ſtipulatio haec interponi ſolet; ſi procurator paciſcatur, vel aliud quodcumque negotium abſente domino agat. *l. 11. rem rat. hab.*

Tit. XXXXVII. *Stipulatio de operis noui nunciatione.*

Tit. XXXXVIII. *De duplae ſtipulatione.*

Tit. XXXXVIIII. *De ſtipulatione ob nouum opus et damni infecti.*

* *Hactenus Edictum Praetoris. Pollicetur vero Hermogenianus l. 2. de ſtat. hom. ſe proximos et coniunctos titulos, quoad res patiatur, adplicaturum. Tales aliquot iam adfuere, quos ſigno † diſtinximus a reliquis. Et ex eadem ratione adiecit adpendicem de criminibus publicis.*

PARS III.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

Tit. L. *De publicis iudiciis.*

Tit. LI. De accuſationibus.

§ Qui minus, quam L. aureos poſſidet, ei ob paupertatem accuſare non permittitur. *l. 10. de accuſat.*

Tit. LII. *De cuſtodia et exhibitione reorum.*

Tit.

Tit. LIII. Ad Legem Iuliam maieſtatis.

§ Huius criminis reus eſt, et cuius ope conſilio dolo factum, vt prouincia hoſti proderetur. *l.* 10. *ad L. Iul. iam.*

Tit. LIIII. *Ad Legem Iul. de adulteriis coërcendis.*

Tit. LV. *Ad Legem Iul. de vi publ. et priuata.*

Tit. LVI. *Ad Legem Corneliam de ſicariis et veneficis.*

Tit. LVII. *De lege Pompeia de parricidiis.*

Tit. LVIII. De lege Cornelia de falſis.

§ Falſi poena coërcentur, et qui ad litem inſtruendam aduocatione, vel teſtibus pecuniam acceperunt, vel vt horum quid fieret, curarunt. *l.* 20. *ad L. Corn. de falſ.*

Tit. LVIIII. *De lege Iulia Repetundarum.*

Tit. LX. *De lege Iulia de annona.*

Tit. LXI. *De lege Iulia peculatus.*

Tit. LXII. *De lege Iulia ambitus.*

Tit. LXIII. De lege Fabia de plagiariis.

§ Plagiarii tempore Hermogeniani non mulcta pecuniaria; ſed extraordinaria poena, et plerumque damnatione in metallum adficiebantur. *l.* 7. *ad L. Fab. de plag.*

Tit. LXIIII. *Ad SC. Turpillianum.*

Tit. LXV. *De requirendis vel abſentibus damnandis.*

Tit. LXVI. *De quaeſtionibus.*

Tit. LXVII. *De poenis.*

Tit. LXVIII. De bonis damnatorum.

§ Multa de iuribus fiſci in bonis damnatorum accumulantur in *l.* 46. *de iur. fiſci.*

Tit. LXVIIII. *De bonis eorum, qui ante ſententiam etc.*

Tit. LXX. *De interdictis et relegatis.*

Tit. LXXI. *De cadaueribus punitorum.*

P. IVVENTII CELSI
DIGESTA
ORDINI SVO RESTITVTA.
PARS I.
AD EDICTVM.

LIB. I. DE IVRISDICTIONE.

Prooemium.

§ Ad id pertinere videtur † *l. 1. pr. D. de I. et Iure.*, vbi explicatur, quid ſit ius?

Tit. I. *De actione danda denegandaue.*

Tit. II. De magiſtratibus municipalibus eorumque iuriſdictione; poteſtate, officio.

§ Municipem facit natiuitas, et tunc patris habetur ratio. An et matris? † *l. 1. §. 2. ad municipal.*

§ Municipem et manumiſſio facit. Sequitur enim libertus originem patroni. Si domicilium mutauit, vtroque loco muneribus fungitur. Vbi autem quis domicilium habere intelligitur? * *l. 27. §. 2. D. ad municip.*

Tit. III. *De vadimonio.*

Tit. IIII. *De vindiciis ſecundum poſſeſſorem dandis.*

Tit. V. *De formula iuriſdictionis.*

Tit. VI. *De edendo.*

Tit. VII. De pactis.

§ Pacta quaedam in rem, quaedam in perſonam. Vnde quaeritur, an qui filio pactus eſt, et coheredi pactus cenſeatur? † *l.* 10. D. *de pact. dot.* 2. quis probet, heredi eo pacto conſultum eſſe. *l.* 9. D. *de probat.*

§ Paciſci poſſunt, qui et conſentire. An et ii, qui in poteſtate ſunt? *l. 25. de nouat.* † *l. 29. de pact.*

Tit. VIII. De in ius vocando.

§. Pa-

§ Patronum in ius vocare non poteſt libertus ſine venia praetoris. Poteſt tamen, ſi patronum eum iurare coëgerat, ne vxorem duceret. An hoc factum patris et filio obeſt? † *l.* 8. §. 2. *de in ius voc.*

Tit. VIIII. *De poſtulando.*

Tit. X. De his, qui notantur infamia.

§ Notat praetor eos, qui artem ludicram faciunt. An et deſignatores? † *l.* 4. §. 1. *D. de his; qui not. infam.*

Tit. XI. de cautione in iudicio ſiſti.

§ Si quis in iudicio ſiſti promiſit, non addita poena conuentionali: cum eo incerti agendum erit. † *l.* 3. *D. ſi quis in ius voc. non ier.*

Tit. XII. De procuratoribus, cognitoribus, negotiorum geſtoribus.

§ Maritus quando negotia vxoris geſſiſſe cenſeatur? *l.* 47. *D. de donat. int. vir. et vx.*

§ An qui rem minus neceſſariam contra domini voluntatem fecit, vtiliter geſſiſſe dicatur? † *l.* 10. §. 1. *D. de neg. geſt.*

Tit. XIII. *De calumniatoribus.*

LIB. II. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS.

Tit. I. *De dolo malo.*

Tit. II. *Quod metus cauſſa.*

Tit. III. De minoribus 25. annis.

§ An minor agens tutelae poſt maiorennitatem abſoluto tutore reſtitui debeat in integrum? * *l.* 3. §. 1. *D. de minor.*

§ Reſtituto minore aduerſus eum, quocum tutelae egit, non ideo tutori reſtituenda actio tutelae contraria. *l.* 28. *eod.*

Tit. IIII. De capite minutis.

§ De transfugis rebuſque hoſtilibus apud nos deprehenſis ea occaſione egiſſe videtur Celſus *l.* 51. *de adqu. rer. dom.*

Tit. V. *De eo, quod falſo tutore auctore geſtum.*

Tit. VI. *Ex quibus cauſſis maiores 25. annis in integrum reſtituuntur.*

Tit. VII. *De alienatione iudicii mutandi cauſſa facta.*

Tit. VIII. De temporibus in integrum reſtitutionis.

§ An in computando hoc tempore ratio etiam habenda ſit feriarum ſollemnium? * *l.* 26. *§.* 7. *D. quib. ex cauſſ. mai.*

Tit. VIIII. De receptis et qui arbitrium receperunt.

§ Arbitri non poſſunt adeſſe iubere litigantes in loco inhoneſto. * *l.* 21. *§.* 11. *de recept. et qui arb.*

§ Si in tres compromiſſum, uno abſente reliqui ſententiam dicere non poſſunt, eo praeſente poſſunt. * *l.* 17. §. 17. *D. eod.*

§ Quando committatur ſtipulatio tempore non adiecto? * *l.* 21. §. 12. *eod.* Quando ſi tempus adiectum? † *l.* 23. *pr. §.* 1. 3. *eod.* Quid ſi arbiter alterum ab altero petere vetuerit, et alteruter tamen petat? *l.* 27. *eod.*

§ Quid ſit ſtare ſententiae? † *l.* 23. *§.* 2. *D. eod.*

Tit. X. *Nautae, caupones, ſtabularii recepta vt reſtituant.*

Tit. XI. *De ſatiſdationibus.*

LIB. III. DE IVDICIIS ET RERVM VINDICATIONE.

Tit. I. De iudiciis, et vbi quis conueniri debeat, deque officio iudicum.

§ Iudex a magiſtratu datur. Quid ſi Praeſes, cui iam ſucceſſum eſt, dederit iudicem: eritne, quod egit, ratum? *l.* 17. *D. de offic. praeſ.*

§ Quibuſdam Romae conuentis ius eſt, domum reuocandi. † *l.* 2. *§.* 3. *D. de iudic.* Poteſt tamen etiam hoc fragmentum referri ad *lib. I. tit.* 1. *de actione danda vel deneganda*, quia et Iulianus ad hunc titulum ea de re egit.

§ Quid venire dicatur in iudicium? † *l.* 61. *pr. D. de iudic.* Id iudicandum ex inſtituta actione. Quid actio? *l.* 51. *D. de obl. et action.* aliquando ex ipſo negotio. *l.* 16. *condict. cauſſ. dat. l.* 26. *D. de nouat.*

§ Iudicia abſolutoria ſunt, ſi partes tranſegerunt. *l.* 12. *D. de tranſact.*

§ An vno ex iudicibus abſente, reliqui poſſint ſententiam ferre? *l.* 39. *D. de re iud.*

Tit. II. De rei vindicatione.

§ Re euicta quaenam impenſae reddendae? *l.* 38. *D. de rei vind.*

Tit. III. *De Publiciana in rem actione.*

Tit. IIII. *Si ager vectigalis vel emphyteuticus petatur.*

LIB.

LIB. IIII. DE HEREDITATIS PETITIONE.

Tit. I. *De inofficioſo teſtamento.*

Tit. II. De hereditatis petitione.

§ An detur et aduerſus eos, qui nihil poſſidebant, quum peteretur, at poſtea poſſidere coeperunt. * *l.* 15. *§.* 1. *D. de hered. petit.*

§ An contra eum, qui negotia hereditatis gerit? † *l.* 16. §. 3. *D. eod.*

§ An aduerſus eum, qui ſe liti offert? *l.* 45. *eod.* quod fragmentum etiam ab Vlpiano citatur. * *l.* 13. *§.* 13. *D. eod.*

§ Heres tenetur ad reſtituendum, quod hereditatis nomine ſolutum. Quid ſi defunctus, quum adhuc eſſet filiusfam. fideiuſſerit, poſſeſſor autem hereditatis ſoluerit: an debuiſſet opponere SC. Macedonianum? Eo pertinere videtur ** *l.* 7. *pr. D. de SC. Maced.*

Tit. III. *Si pars hereditatis petatur.*

Tit. IIII. *De poſſeſſoria hereditatis petitione.*

Tit. V. *De fideicommiſſaria hereditatis petitione.*

LIB. V. DE SERVITVTIBVS, DAMNO, IVDICIIS DIVISORIIS.

Tit. I. De ſeruitutibus.

§ Quid ſeruitus? Videtur hunc locum tractaſſe Celſus *l.* 86. *D. de V. S.*

§ Conſtituuntur ſeruitutes etiam ſtipulationibus. Si quis ex Kal. ſtipulatus ſit, quandocumque poſt accepto iudicio lis aeſtimanda erit, quantum intereſt, Kalendis praeſtitam ſeruitutem. *l.* 11. *D. de re iud.*

§ Conſtituta ſeruitute vtendum eſt ciuiliter. Id exemplo viae docet Celſus, *l.* 9. *de ſeruit.*

§ Amittitur ſeruitus modis variis. An et communis amittitur, ſi ſocius, qui petit, ſuccumbit, aut litem cedit aduerſario? † *l.* 19. *ſi ſeru. vind.* An et diuiſione praedii ſeruientis? *l.* 6. *D. quemadm. ſeru. amitt.*

Tit. II. *Si quadrupes pauperiem feciſſe dicetur.*

Tit. III. Ad legem Aquilliam.

§ Ad caput primum. Quid ſi quis ſeruum communem occiderit? † *l.* 19. *D. ad L. Aquil.* Quid ſi ſeruus hereditarius occiſus? † *l.* 13. *§.* 2. *D. eod.* Quid ſi alius occiderit, alius vulnerarit? † *l.* 11. *§.* 3. *eod.* Quid ſi ſeruus ſeruum

ſurripuerit vel occiderit? † *l.* 21. *§.* 1. *eod.*

§ Damnum hoc iniuria datum ſit oportet. Quid damnum iniuria datum? † *l.* 49. *§.* 1. *eod.*

§ Actio inſtituitur vel directa vel vtilis vel in factum. Quid haec? † *l.* 7. *§.* 6. 7. *eod.*

§ Agitur ad id, quanti ea res intra eum annum plurimi fuit. Quomodo annus numeretur? † *l.* 21. *§.* 1. *eod.* Quis aeſtimationem capiat, ſeruo communi occiſo? Et quis ſeruus occidens noxae detur? † *l.* 27. §. 2. *D. eod.*

§ Ad tertium caput. Quid ruptum. † *l.* 27. *§.* 16. *D. eod.*

§ Ex hoc capite agi etiam poteſt ob lolium in ſegetem alienam iniectum. † *l.* 27. *§.* 14. *eod.* ob vinum ſpurcatum, effuſum, in acetum verſum. † *l.* 27. *§.* 15. *eod.* ob apes alienas in alueario exuſtas. † *l.* 27. *§.* 12. *D. eod.*

Tit. IIII. De noxalibus actionibus.

§ His etiam tenetur dominus, qui non prohibuit, etiamſi dominus eſſe deſierit. † *l.* 2. *§.* 1. *D. de nox. act.*

Tit. V. *Finium regundorum.*

Tit. VI. Familiae erciſcundae.

§ Coheres etiamſi non ſoluerit, tamen hoc iudicio agit aduerſus coheredem, vt ſoluat, quia alias creditor non liberaret rem, niſi in ſolidum ei ſatisfieret. † *l.* 18. *§.* 4. *D. fam. erciſc.*

Tit. VII. *Communi diuidundo.*

Tit. VIII. *De iudice litem ſuam faciente.*

Tit. VIIII. De interrogationibus in iudicio faciendis.

§ An noceat reo defenſor, ſi in iudicio falſum reſponderit. * *l.* 9. §. 4. *D. de interrog. in iud. fac.*

§ An ſuccurratur ei, qui per errorem falſo reſpondit? † *l.* 11. *§.* 8. *D. eod.*

§ Liceatne reſpondenti poenitere? † *d. l.* 11. *§.* 12. *eod.*

Tit. X. De his, qui effuderint, vel deiecerint.

§ Praeſumitur hic culpa inquilini. Atqui ea praeſumtio fallere poteſt, adeoque admittenda videtur probatio contrarii. Diluiſſe hanc obiectionem videtur Celſus, *l.* 4. *D. de LL.*

Tit. XI. *De ſeruo corrupto.*

Tit. XII. *De aleatoribus.*

Tit. XIII. *Si menſor falſum modum dixerit.*

Tit. XIIII. Ad exhibendum.

§ Agitur

§ Agitur aduerſus omnem, qui poſſidet, vel exhibere poteſt. † *l.* 5. *pr. et §.* 3. *D. ad exhib.*

§ Idem dicendum, ſi pecunia mea ad aliquem ſine contractu inter me et illum inito peruenerit. *l.* 32. *D. de reb. credit.*

Tit. XV. *De fugitiuis.*

Tit. XVI. De religioſis et ſumtibus funerum.

§ Materfamilias ex dote funeranda, ſi hereditas non ſit ſoluendo. † *l.* 20. *§.* 2. *et l.* 22. *D. de religioſ.*

LIB. VI. DE CONDICTIONIBVS, CONSTITVTA PECVNIA, COMMODATO, PIGNORE ET GESTIS CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE EST.

Tit. I. De rebus creditis, et ſi certum petatur.

§ Condictio certi eſt actio generalis ex omni contractu, quo certum quid promittitur. *l.* 62. *D. de reb. cred.* citata etiam ab Vlpiano * *l.* 67. *D. de V. O.* Add. *l.* 13. *D. de re iud. l.* 15. *D. de legat.* 2.

Tit. II. De iureiurando et de probationibus.

§ Adfirmanti incumbit probatio. *l.* 17. D. *de probat.*

Tit. III. De condictione cauſſa data cauſſa non ſequuta.

§ Decem, quos quis vt ſtatu liber iniuſſus dedit, an condici poſſint? † *l.* 3. *§.* 6. *de condict. cauſſ. dat.*

Tit. IIII. De condictione ob turpem cauſſam.

§ Ea locum non habet, ſi turpitudo ſit penes ſolum accipientem. † *l.* 4. *§.* 2. D. *de condict. ob turp. cauſſ.*

§ An detur ſi quid apud alterum ſit ex iniuſta cauſſa? † *l.* 6. D. *eod.*

Tit. V. De condictione indebiti.

§ Indebitum eſt, ſi nulla, vel naturalis ſaltim nos teneat obligatio, e. g. ſi ſoluimus nondum exſiſtente conditione. *l.* 48. D. *de cond. indeb.* ſi decem aut Stichum promiſimus, et quinque ſoluerimus. * *l.* 26. *§.* 13. *eod.* item ſi decem promiſimus et viginti ſoluimus. † *l.* 19. *§. vlt. D. eod.*

§ Non ergo repetitur, quod procuratori ſolutum, quamuis ratum non habeat dominus. † *l.* 6. *§.* 2. *eod.* nec quod ſolutum ſtatim ab eo, qui quum moriturus ſit, promiſit. † *l.* 17. D. *eod.*

§ Datur aduerſus accipientem. An et contra eum, pro quo fideiuſſor indebite ſoluit? *l.* 17. D. *eod.* Quid ſi procuratori ſolutum, nec ratam rem habuerit dominus, vtrum contra

procu-

procuratorem, an contra dominum datur? † *l. 6. §. 2. D. eod.*

Tit. VI. *De condictione ſine cauſſa.*

Tit. VII. *De condictione furtiua.*

Tit. VIII. De condictione triticaria.

§ Fundo deiectus dominus fundum, non poſſeſſionem condicit. † *l.* 2. D. *de cond. tritic.*

§ Quomodo tempus in hac actione aeſtimandum. † *l.* 3. *D. eod.*

Tit. VIIII. *De eo, quod certo loco.*

Tit. X. De pecunia conſtituta.

§ Hic ſufficit aliquem debuiſſe tempore conſtituti, quamuis poſtea debere deſierit. † *l.* 18. *§.* 1. D. *de conſt. pec.*

Tit. XI. Commodati vel contra.

§ Quibus vehiculum commodatum, ii de dolo et culpa in ſolidum tenentur. * *l.* 5. *§.* 15. D. *commod.*

§ Alterutro furti agente, an is ſolus, qui egit, commodati conueniatur? † *l.* 7. D. *eod.*

Tit. XII. De pignoratitia actione.

§ Pignus an peti poſſit, antequam penſionis dies venerit? † *l.* 14. D. *de pignor.*

Tit XIII. *Praeſcriptis verbis.*

Tit. XIIII. *De actione exercitoria.*

Tit. XV. *De actione inſtitoria.*

Tit. XVI. *De actione tributoria.*

Tit. XVII. Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.

§ Qui de peculio egit, poſſitne poſtea quod iuſſu agere? † *l.* 4. *§.* 5. D. *quod cum eo, qui in al. pot.*

Tit. XVIII. *De SC. Macedoniano.*

Tit. XVIIII. *Quod iuſſu.*

Tit. XX. *De in rem verſo.*

Tit. XXI. De peculio.

§ Quid peculium? *l.* 6. D. *de pecul.* * *l.* 5. *§.* 4. *eod.* † *l.* 7. *pr.* D. *eod.*

§ An et pupillus vel furioſus peculium conſtituere poſſit? † *l.* 7. *§.* 1. *eod.*

§ Si filius vel ſeruus fideiuſſit, an agatur de peculio? ** *l.* 3. *§.* 5. D. *eod.*

Tit.

Tit. XXII. *Ad SC. Velleianum.*

LIB. VII. DE DEPOSITO, MANDATO, SOCIETATE, PRECARIO.

Tit. I. Depoſiti vel contra.

§. An depoſiti teneatur, qui rem a ſeruo depoſitam ei, quem dominum putabat, reſtituit? † *l.* 1. §. 32. *depoſ.*

Tit. II. Mandati vel contra.

§ Aliud mandatum, aliud iuſſum. Quid ſi quis liberum hominem b. f. ſeruientem facere aliquid iuſſerit, dabiturne ei actio mandati, an praeſcriptis verbis? † *l.* 13. §. 2. *D. commod.*

§ Quid ſi quis alteri mandarit, vt in ſuo quid faceret? * *l.* 16. *D. mand.*

§ Quid ſi quis mandet, quod ſua non interſit? * *l.* 6. *D. eod.*

§ Mandatum mandantis vel mandatarii gratia. *l.* 48. *D. eod.*

§ An mandatarium excuſet vanus timor? *l.* 184. *D. de R. I.*

Tit. III. Pro ſocio.

§ Doluſne tantum an et culpa praeſtanda a ſocio. * *l.* 52. §. 2. *D. pro ſoc.*

§ An re exſtincta pro ſocio agi poſſit? * *l.* 58. *pr.* §. 1. *eod.*

§ Socius, qui damnum in re communi dedit, ex L. Aquillia tenetur. † *l.* 47. *D. eod.*

Tit. IIII. De precario.

§ Debitor ſi rem pignoratam roget precario? *l.* 11. *D. de precar.*

LIB. VIII. DE EMTIONE, LOCATIONE, ET CONTRACTV AESTIMAT.

Tit. I. De emtione venditione.

§ Si venditor non adiecit, fundum eſſe optimum maximum, quid praeſtet? *l.* 59. *D. de contrah. emt.*

§ Seruo vendito cum peculio quid praeſtet? *l.* 38. *pr. D. de act. emt.*

§ Quid ſi emtor rem commercio exemtam ſciens emerit? † *l.* 6. *D. de contrah. emt.* Ratio cur venditor tunc nihil praeſtet, eſt in *l.* 185. *D. de R. I.*

§ Emtorem aedium etiam ſequuntur fixa vincta. Eo pertinet *l.* 38. §. 2. *D. de act. emt.*

§. Res vendita tradenda. Quid ſi quis moram in tradendo ſeruo commiſerit? *l.* 38. §. 2. *D. eod.*

§ De pacto addictionis in diem. * *l.* 13. *D. de in diem add.*

§ De dolo non praeſtando conueniri nequit. † *l.* 23. *D. de R. I.* Contrahentes ſibi inuicem praeſtant dolum et culpam. ** *l.* 13. *§.* 16. *D. de act. emt.*

Tit. II. De locatione conductione.

§ Qui operas locat, eius imperitia pro culpa habenda. * *l.* 9. §. 5. *D. locat.*

Tit. III. De aeſtimatoria actione.

§. Ex contractu aeſtimatorio naſcitur actio praeſcriptis verbis; quae admodum generalis. *l.* 2. *D. praeſcr. verb.*

LIB. VIIII. DE SPONSALIBVS, NVPTIIS, DOTE, ET DONATIONIBVS INTER VIR. ET VXOR.

Tit. I. *De ſponſalibus.*

Tit. II. De nuptiis.

§ Videtur Celſus hic excuſaſſe breuitatem, et promiſiſſe vberiorem interpretationem Legis Iuliae et Papiae Poppaeae de maritandis ordinibus, ſine qua haec doctrina tunc intelligi haud poterat. Et huc forſan pertinet *l.* 24. *D. de LL.*

Tit. III. De iure dotium.

§ Socer, qui genero nomen loco dotis ceſſit, non niſi verum illud praeſtat. * *l.* 4. *D. de hered. vel act. vend.*

Tit. IIII. De pactis dotalibus.

Tit. V. De fundo dotali.

Tit. VI. De donatione inter virum et vxorem.

§ Donata mulieri iam nuptae vir vindicare poteſt, etiamſi ei ab illa legata ampla relicta ſint. *l.* 48. *D. de don. inter vir. et vxor.*

§ An vſurae dotis, quas ſibi vxor ſtipulata eſt, peti poſſint? † *l.* 28. *D. eod.*

LIB. X. DE DIVORTIIS ET ACTIONIBVS SOLVTO MATRIMONIO COMPETENTIBVS.

Tit. I. *De diuortiis et repudiis.*

Tit. II. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.

§ Actioni de dote ineſt exceptio doli mali. † *l.* 21. *D. ſol. matr.*

§ An filius exheredatus ſuccedat in ius patris, qui nepti dotem conſtituit. *l.* 6. *D. de collat.*

§ Dato

§ Dato in dotem vſufructu an ſoluto matrimonio fructus reſtituendi? * *l. 7. D. de iure dot.*

§ Maritus vxori reſtituens fideicommiſſum an donaſſe cenſeatur, atque dotem minuere poſſit? * *l. 5. §. 15. D. de donat. int. vir. et vxor.*

Tit. III. *De actione rerum amotarum.*

Tit. IIII. *Si ventris nomine.*

Tit. V. *De agnoſcendis et alendis liberis.*

LIB. XI. DE TVTELIS.

Tit. I. *De tutoribus teſtamentariis, legitimis, datiuis.*

Tit. II. *De ſatisdatione tutorum vel curatorum.*

Tit. III. *De excuſationibus.*

Tit. IIII. De adminiſtratione tutorum.

§ Quantum dotis modum conſtituere poſſit tutor? (pro quo curatorem ſubſtituiſſe videtur Tribonianus.) *l. 60. D. de iure dot.*

Tit. V. *De rebus eorum, qui ſub tutela ſunt, non alienandis.*

Tit. VI. De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.

§ An et lata culpa dolo aequiparanda? *l. 32.* D. *depoſ.*

Tit. VII. *De tutelae et rationibus diſtrahendis.*

Tit. VIII. De magiſtratibus conueniendis.

§ Quis hic probet, idoneos fideiuſſores pro tutore non eſſe acceptos? *l. 11.* D. *de probat.*

§ In quantum magiſtratus conueniantur? *l. 7. D. de magiſtr. conuen.*

Tit. VIIII. De curatoribus.

§ An curator pupillo dandus abſente tutore? *l. 11. D. de tut. vel curat. dat.*

§ Si pupillo curator in litem cauſſa cognita datur, an in omnes cauſſas datus cenſeatur? † *l. 3. §. 4. D. de tutel.*

§ An patri furioſo curator dari poſſit filius? † *l. 12. §. 1. D. de tut. et curat. dat.*

LIB. XII. DE NOXALI FVRTI ACTIONE, OPERIS LIBERTORVM ET NOVI OPERIS NVNCIATIONE.

Tit. I. De furto et noxali furti actione.

§ De variis furti generibus. *l. 67. D. de furt.*

§ De furto manifeſto. † *l. 7. §. 2. eod.*

§ Cuius ope et conſilio furtum factum eſſe dicatur? † *l.* 50. *§. 1. D. eod.*

§ Sitne fur, qui rem abiectam adprehendit? * *l.* 43. §. 10. *D. eod.*

§ An actio furti competat patri, cuius filio commodatum? * *l.* 14. *§.* 10. *D. eod.*

§ An ei, cui ſurripuit ſeruus poſtea manumiſſus? *l.* 15. *D. de condict. furt.*

§ An emtori, re nondum tradita? † *l.* 14. *pr. D. de furt.*

§ An condici poſſit ei, qui alterum de fundo deiecit? † *l.* 25. § 1. *D. eod.*

Tit. II. *De furto a ſeruo, qui teſtamento manumiſſus, commiſſo.*

Tit. III. *De publicanis furtoque ab eorum familia facto.*

Tit. IIII. De operis libertorum.

§ Debet libertus operas iurato promiſſas. Quid ſi quis operarum modum contulit in arbitrium patroni? *l.* 30. *pr. D. de oper. libert.* Quid ſi liberta voluntate patroni nupſerit? *l.* 30. *pr. eod.* Quid ſi communis libertus patronis mille operas promiſerit? ** *l.* 15. §. 1. *D. eod.* Quid ſi ea conditione liberto quis legauit, ſi decem operarum nomine filio ſuo promiſerit. † *l.* 7. §. 1. *D. eod.*

§ Operae quando peti poſſint? *l.* 186. *D. de R. I.*

§ Ceſſant operae, ſi manumiſſio ſit nulla. * *l.* 1. *D. qui et a quib. manum.*

Tit. V. De noui operis nunciatione.

§ An illi opponi poſſit exceptio conuentionis? * *l.* 1. *§.* 10. *D. de nou. op. nunc.*

Lib. XIII. De bonorvm possessionibvs.

Tit. I. De bonorum poſſeſſionibus.

§ An et pupillus agnoſcere vel repudiare poſſit bonorum poſſeſſionem? *l.* 189. *D. de R. I.*

Tit. II. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas.*

Tit. III. *De legatis praeſtandis.*

Tit. IIII. De collatione bonorum.

§ Quomodo conferant nepotes? *l.* 7. *D. de collat.*

Tit. V. *De dotis collatione.*

Tit.

Tit. VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
Tit. VII. *De ventre in poſſeſſionem mittendo.*
Tit. VIII. *De Carboniano edicto.*
Tit. VIIII. *De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.*
Tit. X. *De bonis libertorum.*
Tit. XI. *Si tabulae nullae exſtabunt.*
Tit. XII. *Si quid in fraudem patroni.*

LIB. XIIII. DE TESTAMENTIS LIB. I.

TIT. I. De teſtamento militum.

§ In iis ratio non habetur quartae Falcidiae, de qua ea occaſione fuſe diſſerit Celſus. *l.* 50. *D. ad L. Falc.*

LIB. XV. DE TESTAMENTIS LIB. II. ET SVCCESS. AB INTEST.

Tit. I. De teſtamentis.

§ Quis teſtari poſſit? An et ſurdus et mutus? Videtur eo referendum, quod citat Iuſtinianus † *l.* 10. *C. qui teſt. fac. poſſ.*

§ An ſeruus inſtituendus cum libertate? ** *l.* 2. §. *vlt. D. de ſtatu lib.* * *l.* 51. *D. de hered. inſt.* iuncta † *l.* 2. §. 1. *D. de condit. inſt. l.* 43. *D. de legat.* 3.

§ An et is, qui tabulas ſcripſit, poſſit inter teſtes adhiberi? Quaeſtio illa Domitiana. *l.* 27. *D. qui teſt. fac. poſſ.* An et is, qui Latinae vel Italicae conditionis? *l.* 6. *D. de cenſ.*

Tit. II. De adquirenda vel omittenda hereditate.

§ Heres an fiat, qui metu coactus adiit? * *l.* 6. §. 7. *D. de adqu. vel om. her.*

§ Si ſocietati obtigit hereditas, ex quota quiſque parte heres erit? Videtur eo referenda *l.* 75. *D. pro ſoc.*

Tit. III. De ſucceſſionibus ab inteſtato.

§ Ad ſucceſſionem liberorum pertinere videtur *l.* 22. *D. de rit. nupt.*

Tit. IIII. Quis ordo in bon. poſſeſſ. ſeruetur et de ſucceſſorio edicto.

§ Ad ſucceſſionem coniugum pertinere videtur * *l.* 3. §. 12. D. *de donat. int. vir. et vxor.*

LIB. XVI. DE TESTAMENTIS LIB. III.

Tit. I. De heredibus inſtituendis.

§ Heredes inſtituti quales? *l.* 19. D. *de her. inſt.*

§ An valeat inſtitutio : EX PARTIBVS, QVAS TESTATOR ADSCRIPSERIT ? * *l.* 2. *pr.* D. *eod.*

§ Quid ſi teſtator in partibus errarit? CELS. LIB. XI. (lege *Lib. XVI.*)* *l.* 9. D. *eod.*

§ Quibuſdam ſine partibus ſcriptis an portio vnius repudiantis adcreſcat ? * *l.* 17. §. 1. D. *eod.*

§ Inſtituuntur quidam hac formula: TITIVS ET SEIVS VTERQVE EORVM VIVET HERES ESTO, quid tunc iuris? *l.* 24. *l.* 26. D. *eod.*

Tit. II. De iniuſto, rupto, irrito teſtamento.

§ Poſtumus rumpit teſtamentum. *l.* 187. D. *de R. I.*

Tit. III. *De vulgari et pupillari ſubſtitutione.*

Tit. IIII. De conditionibus inſtitutionum.

§ Huc pertinent procul dubio † *l.* 27. *pr.* D. *de her. inſt.* *l.* 21. D. *de cond. inſt.* immo et *l.* 15. D. *de legat.* 2.

Tit. V. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur.*

Tit. VI. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab inteſtato ſuccedere velit.

§ De patrono omittente portionem ſibi debitam. * *l.* 6. §. 8. D. *ſi quis omiſſ. cauſſ. teſt.*

§ De domino, cui ſeruus ſubſtitutus. *l.* 25. *eod.*

Tit. VII. *De SC. Silaniano.*

LIB. XVII. DE LEGATIS LIB. I.

Tit. I. De legatis.

§ Legatum ancillae, et eius, quod ex ea natum. *l.* 63. *de legat.* 1.

§ Legatum Stichi, ſi tempore mortis Maeuii non erit, an vtile? *l.* 18. *de legat.* 2. Deciſionis ſuae rationem reddidiſſe videtur Celſus *l.* 5. D. *de LL.*

§ Legatum ornatricum. † *l.* 65. §. 3. D. *de legat.* 3.

§ Legata conditionalia, pendente legis Falcidiae ratione, die praeſenti data. *l.* 53. D. *ad L. Falcid.*

Tit. II. De legatis dubiis, pugnantibus prohibitis.

§ An ea rata ſint? *l.* 188. D. *de R. I.*

§ Cui dubia teſtatoris voluntate incumbat probatio? *l.* 12. D. *de probat.*

LIB.

LIB. XVIII. DE LEGATIS LIB. II.

Tit. I. De *annuis legatis.*

Tit. II. De vſufructu legato.

§ Vſusfructus conſtituitur in re aliena. Quid ſolum? quid noſtrum? *l.* 49. D. *de R. V.* quantum pecuniae quis reliquiſſe cenſeatur? *l.* 88. D. *de V. S.*

§ Quid vſusfructus? *l.* 2. D. *de vſufr.*

§ Vſusfructus duobus relictus ſeparatim. *l.* 14. D. *de vſufr. leg.*

§ De vſufructu adcreſcendo. * *l.* 1. §. 3. ** *l.* 3. *pr.* §. 1. *D. de vſufr. adcreſcendo.*

§ De quaſi vſufructu relicto. * *l.* 5. §. 1. D. *de vſufr. ear. rer.*

§ Vſufructuarius quatenus ad refectionem teneatur? * *l.* 7. §. 2. D. *de vſufr.* * *l.* 9. *pr.* D. *eod.*

Tit. III. De vſu vel habitatione legatis.

§ Vſus aedium in quo conſiſtat? * *l.* 2. §. 1. D. *de vſu et hab.*

§ Habitatio ſitne vnius anni an perpetua? * *l.* 10. §. 3. *eod.*

Tit. IIII. De operis ſeruorum, ipſiſque ſeruis legatis.

§ Alternatiuum legatum Stichi vel Pamphili. *l.* 19. D. *de leg.* 2.

Tit. V. De ſeruitute legata.

§ Iter legatum. *l.* 10. D. *de ſeruit.*

LIB. XVIIII. DE LEGATIS LIB. III.

Tit. I. De dote praelegata.

§ Quid in dote, quidue mulieris periculo ſit? *l.* 58. D. *de iur. dot.*

Tit. II. De *optione legata.*

Tit. III. De tritico, vino, oleo legatis.

§ An vino legato vaſa quoque debentur. † *l.* 3. §. 1. *de trit. vin.*

Tit. IIII. De inſtructo vel inſtrumento legato.

§ Inſtructo fundo et ſerui ſuppellecticarii continentur. * *l.* 12. §. 31. D. *de inſtr. et inſtr. leg.* non autem vela, quae in hypothecis extenduntur. * *l.* 12. §. 25. *eod.* nec fructus in fundo repoſiti, vt venirent. * *l.* 12. §. 30. *eod.* nec vicarii ſeruorum, niſi de his quoque teſtatorem ſenſiſſe probari poſſit. * *l.* 12. §. 44. *eod.* Quid ſi chorus aut familia legata? *l.* 79. *pr.* D. *de legat.* 3. (vbi legend. LIB. XVIIII. pro LIB. VIIII.) Quid ſi legata mobilia, quae ibi erunt? *l.* 129. §. 1. D. *de legat.* 3.

iuncta:

iuncta *l.* 93. *D. de V. S.* Quid ſi ſeruus manumiſſus iterum ſeruus factus? *l.* 79. §. 2. 3. *D. de legat.* 3.

Tit. V. De peculio legato.

§ Peculium in corporibus conſiſtens. † *l.* 6. *pr. D. de pecul. leg.*

§ Eo an et vicariorum vicarii contineantur? *l.* 25. *eod.*

§ Si ſeruus tempore mortis teſtatoris vixit; peculium legato cedit, ſecus ac ſi ſeruus veſtitus legatus. *l.* 13. *D. eod.*

§ Si communi ſeruo legatum relictum, an vno domino deficiente portio adcreſcat alteri. *l.* 20. *D. de legat.* 2.

Tit. VI. De ſupellectile legata.

§ Quid ſupellex? *l.* 7. D. *de ſupell. leg.*

Tit. VII. *De alimentis vel cibariis legatis.*

Tit. VIII. De auro, argento, mundo legatis.

§ An ornamenta mulieri legata et repudiatae debeantur? *l.* 3. D. *de aur. arg. mund.*

§ Quid hoc legato contineatur? † *l.* 19. §. 2. *et* * §. 6. D. *eod.*

Tit. VIIII. De liberatione legata.

§ Herede petere vetito, nec heres heredis petere poterit. † *l.* 2. §. 1. D. *de liberat. leg.*

Lib. XX. De legatis lib. IIII. et fideicommiſſis lib. I.

Tit. I. De codicillis.

§ An codicilli prius facti ad teſtamentum poſtea conditum pertineant? *l.* 18. D. *de iure codicill.*

Tit. II. De fideicommiſſis.

§ Mulier, cui dos relegata, quantum praeſtet, ſi fideicommiſſo grauata? * *l.* 2. *pr.* D. *de dot. prael.*

§ Qui reſtituere iuſſus, quantumcunque pecuniae ad eum peruenerit, an et fructus reſtituat. *l.* 32. D. *ad SC. Trebell.* * *l.* 33. D. *eod.*

Tit. III. De falſa cauſſa legatis vel fideicommiſſis adiecta.

§ Falſa cauſſa non nocet. *l.* 21. D. *de legat.* 2. *l.* 94. *de V. S.*

Tit. IIII. De petitione legatorum et fideicommiſſorum.

§ Socer nurui dotem relegauit conſtante matrimonio. * *l.* 1. §. 9. D. *de dot. praeleg.*

§ Pactum de legato non petendo. ** *l.* 51. *pr.* D. *de pact.*

§ Le-

§ Legatum a procuratore heredis ſolutum an repeti poſſit? *l.* 87. D. *de ſolut.*

§ Eodem refero * *l.* 13. *§.* 3. D. *de vſufr. leg.* de litigantibus inter ſe vſufructuariis.

LIB. XXI. DE LEGATIS LIB. V. ET DE FIDEICOMM. LIB. II.

Tit. I. Ad Legem Falcidiam.

§ Conditionis implendae cauſſa datum in Falcidiam non imputatur; quod tanquam pretium datum, imputatur. † *l.* 30. *§.* 7. D. *ad L. Falc.*

Tit. II. Ad SC. Trebellianum et Pegaſianum.

§ In quartam Pegaſianam non imputantur fideicommiſſa a teſtatore praeſtita. *l.* 22. D. *de legat.* 2.

§ Quomodo illa quarta detrahenda? *l.* 2. *de SC. Treb.*

LIB. XXII. DE LEGATIS LIB. VI. ET DE FIDEICOMM. LIB. III.

Tit. I. De adimendis vel transferendis legatis et fideic.

§ Ademtio ſiue precedat in eodem teſtamento, ſiue ſequatur, legatum perimit. † *l.* 14. *pr. de legat.* 1. *l.* 17. D. *de adim. vel transf. leg.*

§ An ex alienatione ademtio praeſumatur? *§.* 12. *Inſt. de legat.*

Tit. II. De rebus dubiis.

§ Si teſtator dixit: QVEM HEREDI MEO DIXERO, VELLE ME LIBERVM ESSE, LIBER ESTO, an implenda teſtatoris voluntas? *l.* 25. *de reb. dub.*

Tit. III. *De his, quae pro non ſcriptis habentur.*

Tit. IIII. *De his, quae vt indignis auferuntur.*

Tit. V. De conditionibus et demonſtrationibus.

§ Conditio libertati adiecta facit ſtatu liberum. *l.* 23. *de ſtatulib.*

Tit. VI. Quando dies legatorum vel fideicomm. cedat.

§ Si in annos decem heres damnatus eſt dare, quando debeatur legatum? *l.* 49. *de condit. et dem.* † *l.* 12. *§.* 1. *et* 3. D. *quando dies leg. ced.*

LIB. XXIII. DE DAMNO INFECTO, CAVSSIS STATVS, POSSESSIONE, VSVCAPIONE, VI BON. RAPT. INIVRIIS.

Tit. I. De damno infecto.

§ Si vſusfructus alienus ſit † *l.* 9. *§.* 5. D. *de damn. inf.* † *l.* 15. *§.* 25. *eod.*

Tit. II. De aqua et aqua pluuia arcenda.

§ Intereſt hic, quis opus fecerit. † *l.* 6. §. 7. D. *de aqu. et aqu. pluu. arc.*

Tit. III. *De cauſſis ſtatus.*

Tit. IIII. *De liberalibus cauſſis.*

Tit. V. De ſtatuliberis.

§ An ſtatu liber ſit ſeruus legatus, cui adſcriptum *ne alienes vel vendas?* * *l.* 24. §. 8. D. *de fideic. her.*

Tit. VI. De adquirenda poſſeſſione et de vſucapionibus.

§ Eo pertinere videntur *l.* 18. *et* † *l.* 34. *pr.* D. *de adquir. vel amit. poſſ. et l.* 12. *quemadm. ſeru. am.*

Tit. VII. *Vi bonorum raptorum.*

Tit. VIII. De incendio, ruina, naufragio.

§ Quid ſi in his factis abſit dolus? † *l.* 3. §. 7. D. *de incend.*

Tit. VIIII. De iniuriis.

§ Ab his conſuetudo praua haud excuſat. Eo pertinere videtur *l.* 39. D. *de LL.*

LIB. XXIIII. DE RE IVDICATA; POSSESSIONE BONORVM ET CREDITORVM PRIVILEGIIS.

Tit. I. De re iudicata.

§ De ſeruo vſufructuario vel oppignorato noxae dato. *l.* 19. D. *de ſolut.* citata ab Vlpiano † *l.* 4. §. *vlt.* D. *de re iudic.*

Tit. II. *De confeſſis.*

Tit. III. De ceſſione bonorum.

§ Quod euincitur, in bonis non eſt. *l.* 190. D. *de reg. iur.*

Tit. IIII. *De rebus auctoritate iudicis poſſidendis.*

Tit. V. De creditoribus in poſſeſſionem mittendis.

§ De debitore vel poſſeſſore hereditatis latitante. † *l.* 17. §. 17. 18. D. *quib. ex cauſſ. in poſſeſſ. eatur.*

Tit. VI. *De priuilegiis creditorum.*

Tit. VII. *De bonorum venditione.*

Tit. VIII. *De ſeparationibus.*

Tit. VIIII. De curatore bonis dando.

§ Quid ſi plures facti bonorum curatores? *l.* 3. D. *de curat. bon.* citata ab Vlpiano † *l.* 2. §. 2. D. *eod.*

Tit. X. *Quae in fraudem creditorum.*

LIB.

LIB. XXV. DE INTERDICTIS.

Tit. I. De interdictis.

§ Hic de poſſeſſione quaedam praemiſiſſe videtur Celſus, quorum reliquiae in † *l.* 2. §. 11. 13. 14. *D. pro emt.*

§ Differentia interdictorum et aliorum iudiciorum. *l.* [illegible] *de re iud.*

§ An interdictum competat pupillo, ſi protutor res pu[illegible] res alienarit? *l.* 2. *D. de eo, qui pro tut.*

Tit. II. *Quorum bonorum.*

Tit. III. *Quod legatorum.*

Tit. IIII. *De tabulis exhibendis.*

Tit. V. De rebus ſacris, religioſis, publicis.

§ Quid littus? Quae praedia noſtra? *l.* 96. *de V. S.*

§ Quae flumina publica? † l. 1. §. 3. D. de flumin.

Tit. VI. *De vi et vi armata.*

Tit. VII. *Vti poſſidetis.*

Tit. VIII. *De ſuperficiebus.*

Tit. VIIII. De itinere actuque priuato.

§ Qui via vſus nec vi, nec clam, nec precario, non tamen vſurus, ſi prohiberetur, interdictum hoc non habet. *l.* 7. *D. de itin. et actu priu.*

Tit. X. *De aqua quotidiana.*

Tit. XI. *De riuis.*

Tit. XII. *De fonte.*

Tit. XIII. *De cloacis.*

Tit. XIIII. Quod vi aut clam.

§ Si incendii cauſſa vicini aedes interciſae. † *l.* 7. §. 4. *D. quod vi aut clam.*

§ Qui ſiluam caeduam immaturam cecidit, an interdicto hoc teneatur? *l.* 18. *D. eod.*

Tit. XV. De precario.

§ An huic interdicto obſtet exceptio pacti, ne ante certum tempus petatur? Item an ad heredes tranſeat precarii rogatio? *l.* 12. *de prec.* † *l.* 8. §. 1. *eod.*

Tit. XVI. De arboribus caedendis.

§ Neſcio an eo referenda † *l.* 30. §. 1. *D. de adqu. rer. dom.*

Tit. XVII. De glande legenda.

§ Singularis numerus hic pro pluratiuo. *l.* 158. *de V. S.*

Tit. XVIII. *De homine libero et liberis exhibendis.*

Tit. XVIIII. *Vtrubi.*

Tit. XX. *De migrando.*

Tit. XXI. *De Saluiano interdicto.*

Lib. XXVI. De exceptionibvs et stipvlationibvs.

Tit. I. De exceptionibus.

§ Eo pertinere videtur *l.* 17. D. *de Legib.*

Tit. II. *De exceptione vadimonii deſerti.*

Tit. III. De exceptione rei iudicatae.

§ An ex alia cauſſa petenti obſtet haec exceptio? † *l.* 11. §. 1. D. *de except. rei iud.*

Tit. IIII. De doli mali et metus except.

§ De eo, qui dolo non mandat. † *l.* 4. *pr.* D. *de dol. et met. exc.*

Tit. V. De exceptione rei venditae non traditae.

§ Quid ſi quis rem noſtram minori pretio vendiderit quam mandauimus? † *l.* 1. §. 3. D. *de exc. rei vend.*

Tit. VI. *De litigioſis.*

Tit. VII. *Quarum rerum actio non datur.*

Tit. VIII. *De exceptione iuriſiurandi.*

Tit. VIIII. *De his, quae onerandae libertatis cauſſa imponuntur.*

Tit. X. De ſtipulationibus, reis, fideiuſſoribus.

§ Stipulationis ambiguae contra ſtipulatorem fit interpretatio. *l.* 26. D. *de reb. dub.*

§ Stipulatio rei impoſſibilis. Stipulatio ſolutionis pro alio ſub conditione nuptiarum. *l.* 97. D. *de V. O.*

§ De promiſſione in diem certum. *l.* 70. D. *de ſolut. et liberat.*

§ De ſtipulatione facti. † *l.* 14. D. *de V. O.*

§ Si ſeruus a liberto ſibi operas ſtipuletur. † *l.* 38. D. *de ſtipul. ſeru.*

Lib. XXVII. De novationibvs, solvtionibvs, cavtionibvs.

Tit. I. De nouationibus.

§ Quid ſi obligatio nouans praecedat nouatam. † *l.* 8. §. 2. D. *de nouat.*

§ An

§ An actio iudicati nouetur ſtipulatione iudicatum ſolui? † *l.* 8. §. 3. D. *eod.*

Tit. II. De ſolutionibus et liberationibus.

§ Solutio alterutri perſonae in ſtipulatione expreſſae facta. *l.* 71. D. *de ſolut. et lib.*

§ Stipulatio rei incertae. *l.* 12. D. *de act. emt.*

§ An rei interitu perimatur obligatio? † *l.* 98. §. 8. D. *de ſolut.*

§ Quatenus mora noceat? † *l.* 91. §. 3. D. *de V. O.*

Tit. III. *De acceptilatione.*

Tit. IIII. *De ſtipulationibus praetoriis.*

Tit. V. *Rem pupillo ſaluam fore.*

Tit. VI. Iudicio ſiſti.

§ De ſtipulatione hac intelligenda videtur † *l.* 81. *pr.* D. *de V. O.*

Tit. VII. Iudicatum ſolui.

§ Quid in iudicium cenſeatur deductum? *l.* 31. D. *de re iud.*

Tit. VIII. *De re defendenda.*

Tit. VIIII. *De dolo malo.*

Tit. X. *Tutelae vel teſtamenti nomine.*

Tit. XI. *Ratam rem haberi.*

Tit. XII. *Noui operis nunciati cauſſa.*

Tit. XIII. De duplae ſtipulatione.

§ Eo pertinent, quae de euictionibus tractat Celſus *l.* 10. D. *de euict.* iungenda *l.* 11. D. *de ſeruit. praed. ruſt.* † *l.* 29. *de euict.* et *l.* 62. *eod.*

Tit. XIIII. Damni infecti nomine.

PARS II.

AD LEGES QVASDAM SPECIALES.

Lib. XXVIII. Ad legem Cinciam et Iuniam Velleiam.

Tit. I. Ad legem Cinciam de donis et muneribus.

§. Si quis vltra legis modum donauit. *l.* 21. *de donat.*

Tit. II. Ad legem Iuniam et Velleiam.

§ Poſtumi iam concepti. *l.* 7. D. *de ſuis et legit.*

§ In adoptionem dati deſinunt eſſe in poteſtate patris na-

turalis, licet in adoptionem non conſenſerint. *l.* 5. D. *de adopt.*

LIB. XXVIIII. AD LEGES FVSIAM CANINIAM, AELIAM SENTIAM ET IVNIAM NORBANAM.

Tit. I. Ad L. Fuſiam Caniniam.

§ Si plures ſcripti, quam lex patitur, priores liberantur. Rationem huius iuris reddidiſſe videtur Celſus *l.* 18. *de leg.*

Tit. II. Ad L. Aeliam Sentiam.

§ Ad caput primum pertinere videtur *l.* 9. D. *de her. inſt.*

§ Ad caput 2. quaeſtio incidit, an ſi minor praegnantem manumiſit, matrimonii cauſſa, partus ſit ingenuus. *l.* 19. D. *de manumiſſ. vind.* Ratio redditur *l.* 19. *de ſtatu hom.*

Tit. III. *Ad Legem Iuniam Norbanam.*

LIB. XXX. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. I.

Tit. I. *Ad caput* 1. *de ſenatorum nuptiis.*

Tit. II. ad caput 2. de ingenuorum reliquorum nuptiis.

§ De eo ex inſtituto agit Celſus *l.* 23. D. *de R. N.*

Tit. III. ad caput 3. De ſexagenariorum, quinquagenariarum, ſpadonum nuptiis.

§ Aetas quomodo probanda? *l.* 13. D. *de probat.*

Tit. IIII. *De concubinis.*

Tit. V. *De ſponſalibus.*

Tit. VI. *Ad caput 6. de poenis iniuſtarum nuptiarum.*

LIB. XXXI. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. II.

Tit. I. *Ad cap. 7. de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.*

Tit. II. *Ad caput* 8. *de eorumdem priuilegiis in petendis honoribus.*

Tit. III. *De immunitate ob liberorum numerum.*

Tit. IIII. *Ad cap.* 10. *de iure Quiritium ob liberos conſequendo.*

Tit. V. *Ad cap.* 11. *de liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum.*

Tit. VI. *Ad cap.* 12. *De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum.*

Tit. VII. *Ad caput* 13. *De diuortio libertate prohibito.*

Tit. VIII. *Ad caput* 14. *De tutore dotis cauſſae dando.*

LIB.

LIB. XXXII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. III.

Tit. I. Ad capita 15--19. ſeu leges decimarias.

§ Vxori legari poterat vſusfructus tertiae partis bonorum; quum alias vſusfructus vniuerſorum bonorum legari poſſit. *l.* 29. D. *de vſufr.*

Tit. II. *Ad capita* 20--28. *de ſolidi capacitate.*

Tit. III. *Ad cap.* 29. *De legato ſub conditione caelibatus.*

Tit. IIII. *Ad cap.* 30. *De iureiurando libertis remittendo.*

Tit. V. *Ad cap.* 31. *De iure adfinitatis.*

Tit. VI. *Ad cap.* 32. *De priuilegiis abſentium reip. cauſſa.*

Tit. VII. *Ad cap.* 33. *de indulgentia ſenatus.*

Tit. VIII. Ad cap. 34. De diuortii modo et poena.

§ Ad legitima huius capitis verba pertinet *l.* 97. D. *de verb. ſign.*

Tit. VIIII. *De cogendis parentibus, vt liberos elocent.*

Tit. X. *Ad cap.* 36. *De poenis caelibatus.*

Tit. XI. *Ad cap.* 37. *De poenis orbitatis.*

Tit. XII. *Ad cap.* 38. *De liberta ob nuptias ab operis liberanda.*

Tit. XIII. *Ad capita* 39--44. *de iuribus patronatus.*

LIB. XXXIII. AD LEG. IVL. ET PAP. POPP. LIB. IIII.

Tit. I. *Ad caput* 1. *Legis caducariae de aditione hereditatis.*

Tit. II. Ad cap. 2. De iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur.

§ Qui liberos habet, ei caduca deferuntur. Liberos habet et qui vnum habet. Rationem reddit Celſus *l.* 19. *de LL.*

§ Idem cui princeps ius liberorum dedit. Ad id pertinet *l.* 191. D. de R. I.

Tit. III. *Ad cap.* 3. *De iis, quae pro non ſcriptis habentur.*

LIB. XXXIIII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. V.

Tit. I. Ad cap. 4. De cauſſa caduci.

§ In cauſſa caduci eſt legatum, cuius conditio deficit. Quid ſi plures conditiones adſcriptae? *l.* 27. D. *de legat.* 2.

Tit. II. *Ad caput* 5. *De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas mortuum.*

LIB. XXXV. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. VI.

Tit. I. Ad caput 6. De caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem.

§ Incapaci relictum caducum fit, niſi intra 100. dies legi pareat. Nam ad leges has nouas regula Catoniana haud pertinet. *l.* I. D. *de reg. Caton.*

Tit. II. *Ad cap.* 7. *De caducis ob legatarium vel heredem ante exſiſtentem conditionem mortuum.*

Tit. III. *De bonis ereptitiis.*

Tit. IIII. *Ad caput* 9. *De bonis vacantibus.*

Tit. V. *Ad cap.* 10. *de fraudibus aduerſus hanc legem commiſſis.*

Tit. VI. Ad cap. 11. de iure adcreſcendi.

§ Huc pertinet *l.* 80. D. *de legat.* 3.

Tit. VII. *Ad cap.* 12. *de tranſmiſſione legatorum.*

LIB. XXXVI. AD LEG. IVL. ET PAPIAM POPPAEAM LIB. VII.

Tit. I. Ad caput Leg. cap. 13. De tacitis fideicommiſſis.

§ Inter incapaces an et concubina. *l.* 29. *de legat.* 2.

Tit. II. *Ad cap.* 14. *de praemiis delatorum.*

Tit. III. *Ad cap.* 15. *de oneribus fiſci.*

LIB XXXVII. AD LEGES DE IVDICIIS PVBLICIS.

Tit. I. De extraordinariis criminibus.

§ De ſepulcro violato. *l.* 2. D. *de ſepulcr. viol.*

Tit. II. *De publicis iudiciis.*

Tit. III. De *accuſationibus et inſcriptionibus.*

Tit. IIII. De cuſtodia et exhibitione reorum.

§ Eo pertinet *l.* 11. *de cuſt. et exh. reor.*

Tit. V. *Ad L. Iuliam maieſtatis.*

Tit. VI. *Ad L. Iuliam de adulteriis.*

Tit. VII. *Ad L. Iuliam de vi publica et priuata.*

Tit. VIII. *Ad L. Corneliam de ſicariis.*

Tit. VIIII. *Ad L. Pompeiam de parricidiis.*

Tit. X. *Ad L. Corneliam de falſis.*

Tit. XI. *Ad L. Iuliam repetundarum.*

Tit. XII. *Ad L. Iuliam de annona.*

Tit. XIII. Ad L. Iuliam peculatus.

§ Eo pertinet *l.* 30. D. *de legat.* 2.

Tit.

Tit. XIIII. *Ad L. Iuliam ambitus.*
Tit. XV. *Ad L. Fabiam de plagiariis.*
Tit. XVI. De *quaeſtionibus.*
Tit. XVII. De *poenis.*
§ Quid vltimum ſupplicium? *l.* 21. D. *de poen.*
Tit. XVIII. De *bonis damnatorum eorumque, qui ante ſententiam ſibi manus intulerunt.*
Tit. XVIIII. De *interdictis et relegatis.*
Tit. XX. De *ſententiam paſſis et reſtitutis.*
Tit. XXI. De *cadaueribus punitorum.*

PARS III.

IN QUA

TRACTATVS DE STIPVLATIONIBVS.

LIB. XXXVIII. DE STIPVLATIONIBVS.

§ Ad ſtipulationes pertinent leges omnes ex hoc libro ſuperſtites. *l.* 50. *de mand. l.* 99. *et* * *l.* 72. D. *de V. O. l.* 193. D. *de R. I.* Conf. Iac. Gothofred. *Comm. ad tit. de reg. iur. p.* 193.

PARS IIII.

IN QVA

TRACTATVS DE FISCO ET RE MILITARI.

LIB. XXXVIIII. DE FISCO ET RE MILITARI.
Tit. I. De iure fiſci.
§ Eo pertinet *l.* 3. D. *ne quid in loco publ.*
Tit. II. De captiuis et poſtliminio.
§ Eo pertinet *l.* 98. D. *de V. S.* iuncta † *l.* 3. §. 3. D. *de minor.*
Tit. III. De re militari.
Tit. IIII. De caſtrenſi peculio.
§ Videtur huc referenda *l.* 7. *de adopt.*
Tit. V. De *veteranis.*

VLPIANI LIBRI QVATVOR AD L. AELIAM SENT. ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. DE MANVMITTENDORVM QVALITATIBVS.

Cap. I. De iis, qui manumiſſi dedititii fiunt.

§ Tales fiunt et vincti. Quinam vincti accipiantur in L. Aelia Sentia *l.* 216. D. *de V. S.*

Cap. II. De *aetate manumittendorum per vindictam.*

Cap. III. De *aetate et conditione manumittendorum teſtamento.*

Cap. IIII. De *conditione liberorum, ex huiuſmodi parentibus natorum.*

LIB. II. DE MANVMISSORIBVS.

Cap. V. De minore 20. annis manumittente.

§ Manumittere poteſt ex iuſta cauſſa, veluti ſi ſanguine coniunctus. *l.* 12. *de manumiſſ. vind.* Cauſſae quales eſſe debeant. *l.* 16. D. *eod.*

Cap. VI. De *femina manumittente.*

Cap. VII. De *manumittentibus in fraudem creditorum.*

Cap. VIII. De *ſeruo herede neceſſario inſtituto.*

Cap. VIIII. *Si obaeratus in fraudem legis plures teſtamento manumiſerit.*

Cap. X. De *ſeruo in fraudem foeneratorum manumiſſo.*

LIB. III. DE MODIS ET CONDITIONIBVS MANVMITTENDI.

Cap. XI. De *mercede manumiſſionis.*

Cap. XII. De *iureiurando libertorum, ne liberos tollant.*

LIB. IIII. DE OFFICIIS LIBERTI ET PATRONI MVTVIS.

Cap. XIII. De *eo, quod in fraudem patroni factum.*

Cap. XIIII. De libertis ingratis.

§ Quinam poſſint libertos ingratos accuſare. *l.* 30. *qui, et a quib. manum.*

Cap. XV. De *patroni officio erga libertum inopem.*

FRAG-

FRAGMENTA
EX PAVLLI LIBRIS III.
AD L. AEL. SENT.
ORDINI SVO RESTITVTA.

LIB. I. DE QVALITATE MANVMITTENDORVM ET MANVMITTENTIVM.

Cap. I. D*e iis, qui manumiſſi dedititii fiunt.*
Cap. II. D*e aetate manumittendorum per vindictam.*
Cap. III. D*e aetate et conditione teſtamento manumittendorum.*
Cap. IIII. D*e conditione liberorum ex huiuſmodi parentibus natorum.*
Cap. V. De minore 20. annis manumittente.
§ Minor 20. annis et conditionis implendae cauſſa poteſt manumittere. *l.* 15. D. *de man. vind.*
§ Qui poteſt manumittere apud conſilium, poteſt et neceſſarium ſibi heredem inſtituere. *l.* 27. *D. eod.*
Cap. VI. De femina manumittente.
§ Manumittere debet auctore tutore. Quid ſi tutor coecus. *l.* 16. *de auct. tut.*
Cap. VII. D*e manumiſſione in fraudem creditorum.*
Cap. VIII. D*e ſeruo neceſſario herede inſtituto.*
Cap. VIIII. Si obaeratus in fraudem legis plures manumiſerit.
§ Quid ſi Stichum inſtituerit, et eum, cui libertatem ex fideic. debet, ſubſtituerit? *l.* 55. *de her. inſt.*
§ Quid ſi duos Apollonios? *l.* 43. *eod.*
Cap. X. D*e ſeruo in fraudem foeneratorum manumiſſo.*

LIB. II. DE CONDITIONIBVS ET MODO MANVMITTENDI.

Cap. XI. *De mercede manumiſſionis.*
Cap. XII. De iureiurando libertorum; ne liberos tollant.

§ Quis in L. Aeliam Sentiam incidat adigendo libertum, quis non incidat? *l.* 6. *de iur. patr.*

LIB. III. DE OFFICIIS LIBERTORVM ET PATRONORVM MVTVIS.

Cap. XIII. De eo, quod in fraudem patroni factum.

§ Eo pertinent *l.* 16. *qui et a quib. man. et l.* 66. *de V. O.*

§ Quando patronis dicatur fraudari. *l.* 11. D. *ſi quid in fraud. patr.*

Cap. XIIII. *De libertis ingratis.*

Cap. XV. *De patroni officio erga libertum inopem.*

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM
POSTVMORVM
TOMVS IIII.

TOPOGRAPHIAM IVRIS ROMANI
DEMONSTRANS.

TOPOGRAPHIA
DIGESTORVM
ORDINE ALPHABETICO DISPOSITA.

A.

ACHAIA. Ita aliquando vniuerſa Graecia dicta eſt, quemadmodum omnes Graeci dicti *Achiui*, veluti apud Homer. Iliad. η. v. 472.

Ἔνθεν ἄῤ οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί. qui verſus citatur *l.* I. D. *de contrah. emt.* Strictiore ſenſu Achaea vocata Theſſalia, cuius incolas Homerus modo *Myrmidonas*, modo *Hellenas*, modo *Achaeos* adpellitat: nec non tractus Peloponneſo proximus. Vnde Corinthus Achaiae caput dicitur. Aſt Romani, perdomita Macedonia, quidquid terrarum ab Aegeo mari et Scardicis iugis in occaſum et meridiem porrigitur, in duas prouincias diuiſerunt, *Macedoniam*, ſub qua et Epirus cum Theſſalia: et Achaiam, ſub qua Graecia, Peloponneſus et inſulae circumiacentes. Erat itaque prouincia populi Romani, cui Proconſul praerat, quales ſub Hadriano *Calpurnius Rufus*, *l.* 10. §. 1. *de off. procoſ.* ſub Antonino Caracalla *Aurelius Proculus*, *l.* 81. *D. ad SC. Trebell.*

AEGYPTVS, regnum olim florentiſſimum, ab Auguſto victa Cleopatra in prouinciae formam redactum, quod a ſeptentrione mari, ab ortu Arabia petraea et ſinu Arabico, ab occaſu Libya Cyrenaica, a meridie Aethiopia terminabatur. Vti ipſa terra frugum feraciſſima: ita et feminarum foecunditatem celebrari videas *l.* 3. *D. ſi pars hered. pet.* *l.* 36. *D. de ſolut. et liberat.* Terram fertilem praecipue reddit Nilus, qui bis in anno vniuerſam Aegyptum incremento ſuo operit, *l.* 1. §. 5. *D. de flumin.* multis ideo χώμασιν aggeribus coërcendus, quos qui rumpit extra ordinem punitur. *l.* 10. *D. de extr. crim.* Idem Nilus arundine ſupplet lignorum penuriam;

riam;

riam, ſiquidem arundinibus pro ligno vtuntur Aegyptii. *l.* 35. *§.* 5. *D. de legat.* 3.

Ea prouincia ſingulari ratione recta per *Praefectos Auguſtales*; qui et *Praefecti Aegypti* dicuntur. *l.* 1. D. *de off. praef. Aug. l.* 35. D. *quib. ex cauſſ. mai. vig. quinque ann. in int. reſt. l.* 1. D. *de tut. dat. l.* 21. *de manumiſſ. vind.* Hi fere ex equeſtri ordine delecti parem reliquis magiſtratibus vim ac poteſtatem fuerant conſequuti, de qua fuſius Arrian. de Expedit. Alex. M. lib. III. cap. 5. Tacit. Annal. lib. XII. cap. 60. et Hiſt. lib. I. cap. 2. Dio lib. LIII. p. 504. Obtinebat ibi etiam ſingulare relegationis genus in Oüaſin, de quo infra ſub O. Vid. *l.* 7. §. 5. *de interd. et releg.*

AELIA CAPITOLINA, vrbs noua ab Aelio Hadriano conditore adpellata, et in proximo Hieroſolymis ſolo, ipſiſque fere eiuſdem ruderibus, excitata. Xiphilin. in Hadrian. Idem Princeps eo deduxerat coloniam. Xiphil. ib. Vnde poſt Caeſaream altera Palaeſtinae colonia dicitur in *l.* 1. §. 6. *D. de cenſib.* Et in ipſis numis frequenter dicitur Col. Ael. Kapi. Col. Ael. Cap. Commodiana. Vnde errat V. C. Harduinus p. 562. et p. 13. dum priore loco numum, in quo legitur: ΚΑΠΙΤΩ. ΙΕΡ. ΑС. ΑΥ, id eſt, ἱερᾶς ἀσύλου αὐτονόμου, poſteriore autem alium cum epigraphe: Ael. Mun. Comm. ad Aeliam noſtram Capitolinam refert, quum tamen ea nec αὐτονόμος, nec municipium fuerit, ſed colonia, quae ne ius quidem Italicum habebat. *l.* 1. §. 6. *de cenſ.* Conf. Noriſ. Epoch. Syro-Maced. Diſſ. III. cap. 9. p. 324. ſequ.

AETHALIA. vide ITALIA.

AFRICA, alioquin tertia orbis olim cogniti pars, maxime meridionalis, quae ab Europa mari mediterraneo et freto Herculeo; ab Aſia exiguo Iſthmo et ſinu Arabico ſeiungitur. Aſt ſpeciatim ita dicitur prouincia Carthaginienſibus extorta, quae a ſeptentrione Africo mari, ab ortu ſinu magnae Syrtis, a meridie perpetuis montibus, ab occaſu Tuſca amne terminabatur. Eſt prouincia ſicca quidem, adeo, vt et aqua quibuſdam in regionibus venalis ſit: *l.* 14. *§.* 3. *de alim. vel cibar. leg.* ſed frugum tamen feraciſſima. Vnde et meſſium incenſores ibi grauius puniti, *l.* 16. *§.* 9. *D. de poen.* et maxime laudatur *frumentum Africum. l.* 50. §. 1. *mandat.* triticum Africum optimum. *l.* 74. D. *de V. O. l.* 75. *eod.* Paullo rarius fuiſſe videtur vinum. Vnde ſuſceptores vini ibi patrimoniale munus gerebant. *l.* 18. §. 2. *de munerib.* Vrbes ibi complures et celeberrimae,

inter

inter quas Carthago, Vtica et Leptis, iuris Italicae coloniae eminebant. *l.* 8. §. 11. D. *de cenſ.*

Ceterum et haec erat prouincia populo ab Auguſto attributa, in quam procoſſ. mittebantur, quales Bradua Mauricus, *l.* 4. D. *de off. eius, cui mand. iuriſd. l.* 1. §. 4. D. *de ſuſpect. tutor.* et Ennius Proculus *l.* 5. §. 1. D. *de iur. immun.*

AGRIPPINENSIS colonia, in inferiore Germania, ad Rhenum, vbi hodienum vrbs antiquum Coloniae nomen retinet. Olim erat Vbiorum caput, poſt colonia iuris Italici, *l.* 8. §. 2. D. *de cenſ.* quae ab Agrippina, Claudii Imp. vxore, cognomentum traxit. Tacit. Annal. lib. XII. cap. 27.

ALEXANDRIA, ſplendidiſſima ciuitas, et Aegypti caput, ab Alexandro M. condita, et ob portus commoditatem in tantum aucta, vt vni tantum Romae cederet. Quum nullum ibi publicum conſilium ferrent Romani: ius Alexandrinis dicebat Iuridicus Alexandrinae ciuitatis, de quo *tit. D. de offic. iuridici.* Ibidem et Praefectus Auguſtalis Aegypti ſolebat degere. Saltim non prius deceſſoris poteſtas exſpirabat, quam ſucceſſor Alexandriam perueniſſet, quamuis iam eſſet in prouincia. *l.* 1. *D. de offic. praef. Aug.* Feminas Alexandrinas foecundas celebrat *l.* 3. *D. ſi pars her. pet. l.* 7. *pr. D. de reb. dub. l.* 36. *D. de ſolut. et liberat.* Elemporiam et Oſpraturam apud Alexandrinos patrimoniale munus fuiſſe docet Arcadius Chariſius *l.* 18. §. 19. *D. de mun. et hon.*

ALGIDVS mons, vnde legiones, tunc belli gerendi cauſſa commoratae ſigna in Auentinum tranſtulerunt, et Decemuiris ob Appii libidinem exoſis abrogarunt imperium *l.* 2. §. 24. *de O. I.* Non procul abeſt a Tuſculo, ſibique impoſitum olim habuit oppidum cognomine, ab Aequis habitatum, et ſiluam, dictam Algidam, cuius in ingreſſu erat Regillus lacus Romanorum periculo victoriaque celeberrimus. Liu. lib. III. cap. 29.

AMMINEA, Regio Campaniae, vbi Falernus, vini generoſiſſimi ferax. Vnde vinum Ammineum. *l.* 16. §. 2. *D. de trit. vin. ol.* Virg. in Georg.

Sunt et Ammineae vites firmiſſima vina.

Et Auſon.

Solus qui Chium miſcet et Ammineum.

ANTIOCHIA vrbium orientis maxima; Seleucidarum regum ſedes, et totius Syriae ſub Romanis metropolis, a Seleuco

Nicatore anno Olympiadis CXX. primo, id eſt, ab v. c. 454. condita, et a patre eius Antiocho cognominata Antiochia. Iuſtin. lib. XV. cap. 4. Syria anno v. c. 690. a Pompeio occupata, Antiochia Seleucia aliaeque vrbes opulentiores ius αὐτονομίας impetrarunt. Vnde in numis legimus ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΑΣΥΛΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜ. Noriſ. Epoch. Syro-Maced. Diſſ. III. cap. 3. pag. 158. ſequ. quam αὐτονομίαν quum ipſis anno 704. confirmaſſet Iul. Caeſar, ab eo anno epocham ſuam ducere coeperunt. Noriſ. ibid. Non ergo fuit colonia, ſed ciuitas αὐτόνομος, quo vocabulo etiam appellatur in *l.* 37. *D. de reb. auct. iud. poſſ.* vbi Papinianus: *Antiochenſium Coeleſyriae ciuitati, quod* LEGE SVA *priuilegium in bonis defuncti debitoris accepit, ius perſequendi pignoris durare, conſtitit.* Turbare quem poſſet, quod Antiochia dicitur Coeleſyriae ciuitas, quum eam ad Orontem in Syria ſuperiore ſitam fuiſſe, nemo ignoret. Sed non eſt nouum, Coeleſyriam ſenſu paullo latiore accipi, eo puta, quo accepit Dionyſius Periegetes et Strabo lib. XVI. p. 520. qui omnem regionem vltra Seleucidem, in Aegyptum et Arabiam recedentem Coeleſyriam adpellari docent, quum proprie tractus inter Libanum et Antilibanum iſtud nomen ferat.

ANTIOCHIA alia in Syria memoratur in *l.* 8. §. 5. *D. de cenſib.* ſed colonia ab Auguſto ſaluis tributis ducta. Ea non alia eſſe poteſt, quam Antiochia ad Hippum, cuius numus exſtat apud Patin. in M. Aurel. p. 246. cum hoc lemmate: ΑΝΤΙΟΧ. ΠΡ. ΙΠ. ΙΕΡ. ΑCΥΛΟC et alius apud Holſten. ad Steph. p. 37. in quo legitur: ΚΟΛ. ΑΝΤΙΟΧ. ΠΡ. ΙΠ. Diſtabat Hippus triginta ſtadiis a Tiberiade, vt Ioſeph. lib. de vita ſua teſtatur, adeoque inter Tiberiadem et Hippum non niſi lacus Tiberiadis videtur interceſſiſſe. Conf. Noriſ. Epoch. Syro-Maced. Diſſ. III. cap. 9. §. 5. pag. 331. ſequ.

ANTIOCHIA in Piſidia, de qua Paullus in *l.* 8. §. 10. *D. de cenſ. In Piſidia eiuſdem iuris eſt colonia Antiochenſium.* Fuit ergo colonia iuris Italici, inter Seleuciam et Apameam ſita.

APAMEA non vna celebratur. Vna ad Orontem in Coeleſyria, antea Pella, poſtea a Seleuci vxore Apama Apamea dicta, ſatis ab ipſa natura munita, et fuſius deſcripta a Strabone lib. VI. p. 196. Altera trans Euphratem ex aduerſo Zeugmatis, Comagenes oppidi ad Euphratem, quam cum Syriaca perperam confu-

diſſe Pinedo in Not. ad Stephanum, docuit ſaepe laudatus Noriſ. *Diſſ.* II. *cap.* 2. §. 1. *pag.* 79. Tertia in Piſidia cis Taurum ex aduerſo Homones. Quarta in Bithynia ad Propontidem inter Cyzicum et Cium ſita, quae ab Apama Pruſiae regis vxore nomen traxit. Strabo *lib. XII. pag.* 388. Et haec inter colonias refertur ab Vlpiano *l.* 1. §. 10. *D. de cenſib.* nec non a Plinio *lib. V. Hiſt. nat. extr.*

APPIA via, ab Appio Claudio ſtrata, *l.* 2. §. 36. *D. de O. I.* circa ann. 441. Liu. *lib. VIIII. cap.* 29. et Roma per Latium, Campaniam, Capuam vſque perducta, inde a Caeſare Dictatore per Apuliam Brunduſium vſque munita. Poſtea a Traiano Imp. refecta Traianae nomen tulit. Vid. Gruter. *pag.* 99. 1. Reineſ. *Inſcript. claſſ.* II. 80. Fundum ab ea via cognominatum reperies *l.* 41. §. 5. *D. de legat.* 3.

APVLENSIS colonia iuris Italici, cuius mentio fit in *l.* 1. §. 9. *D. de cenſibus.* Fuit olim Apulum regia Dacorum ad fluuium Mariſium, hodie Alba Iulia, cuius nomen non ſemel reperias in marmoribus apud Gruter. *pag.* 346. 2. 5. *pag.* 347. 1. *pag.* 345. 9. vbi ſemper vocatur COL. APVLENSIS, APVLESIVM. cet. Eſt tamen vbi M, id eſt, municipium audit. Grut. *pag.* 49. 4. *pag.* 88. 13. *pag.* 89. 11.

AQVILEIA, celeberrima olim Hiſtriae ciuitas, et commerciis celebris, quibus non incommodum erat proximum mare Hadriaticum. Vnde nauigationis e prouincia Cyrenaica Aquileiam inſtitutae mentio fit in *l.* 37. *D. loc.*

AQVITANIA, vna ex quatuor prouinciis, in quas Galliam deſcripſerat Auguſtus. Iſtae quatuor dioeceſes erant Narbonenſis, Aquitanica, Celtica, et Belgica. Et Belgas quidem a Celtis Matrona et Sequana; Celtas ab Aquitanis Garumna diuidebat, temporibus Caeſaris. Caeſ. de B. G. *lib. I. cap.* 1. Aquitania itaque tunc terminis anguſtiſſimis circumſcripta, intra Garumnam Pyrenem et Oceanum continebatur. Aſt Auguſtus eius fines ad Ligerim vſque protulit, totamque prouinciam in tres maximas dioeceſes diuiſit, Aquitaniam puta primam, cuius metropolis Auaricum Biturigum Cuborum, Aquitaniam ſecundam, cuius caput Burdigala Biturigum Vibiſcorum, et Nouempopulanam, cuius caput Auguſta Auſciorum. Strabo *lib. IIII. pag.* 176. *ſeq.* Praeerat huic prouinciae Legatus Caeſaris pro praetore, qualis ſub Hadriano,

Saluius *l.* 12. *de cuſtod. et exhib. reor.* L. Iulius L. F. Pal. Iulianus LEGAT. AVG. PRO. PR. PROVINCIAE. AQVITANIAE eſt apud Gruter. *pag.* 422. 7.

ARABIAE partem Caeſar, totam Traianus prouinciam fecit. Sex. Ruf. Breuiar. *cap.* 14. Vnde P. Plotius Romanus LEG. AVG. PRO PR. PROV. ARAB. eſt apud Reineſium *Inſcript. claſſ.* II. 26. Incolas ſemper aluit prauos, et latrociniis caedibuſque famoſos. Vnde nec mirum, frequentiſſimum ibi fuiſſe crimen ſcopeliſmi, de quo *l.* 9. *D. de extr. crim.* Ferax contra gemmarum et aromatum. Vnde Sargogalla Onyx Arabicus *l.* 17. §. 7. *de donat.*

ARELATA, vrbs Galliae Narbonenſis ad Rhodanum, cuius reſpublica memoratur in *l.* 34. *pr. D. de vſu et vſufr. leg.* Mentio eiuſdem oppidi fit in *l.* 13. *pr. D. de inſtit. act.*

ARICIA *l.* 64. *D. de cond. et dem.* notiſſimum Latii municipium, hodie l'Aricia.

ASIA modo alteram orbis partem ad orientem, notat, modo prouinciam populi Rom. ab Attalo Romanis teſtamento relictam, quae hinc κατ' ἐξοχὴν hoc nomen tulit, quod hanc ſolam Romani in Aſia poſſidebant. Noriſ. Cenotaph. Piſan. *Diſſ.* II. *cap.* 11. *p.* 205. Complectebatur illa omnem tractum cis Taurum ac Halym, exceptis Galatis et reliquis gentibus, quae Amyntae paruerant, Bithynia item et Propontide. Vnde ſub iuriſdictione Aſiana erant Ionia, Phrygia maior et minor, Lydia, Myſia, Caria, ac Pergamus. Strabo *lib. XVII.* Geogr. Libera rep. praetoria erat prouincia, ceu erudite probat Noriſ. *ibid. pag.* 206. Si tamen bellum immineret, aliquando eo mittebatur Proconſul, qualis Rutilius ICtus, *l.* 2. §. 40. *de O. I.* Aſt Auguſtus eam prouinciam populo conceſſerat, cuius nomine eo mittebantur Senatores conſulares, ſub titulo Proconſulum. Dio *lib. LIII.* iique id habebant, vt non poſſent, niſi per mare, venire in prouinciam, et inter metropoles Epheſum primum adire tenerentur. *l.* 4. §. 5. *D. de off. procoſ.* Ceterum praecipuae Aſiae vrbes, veluti Epheſus, Smyrna, Sardes, Pergamus, Miletum, Tralles, in corpus aliquod et σύϛημα coaluerant, communi ſaluti libertatique tuendae, quod communibus ſacris ludiſque firmabant. Vnde tam frequens in numis et marmoribus ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ ΑΣΙΑΣ, immo et in Pandectis noſtris *l.* 6. §. 2. *D. de excuſ.* vbi Antoninus Pius τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας, *communitati Aſiae reſcripſiſſe*;

ſcripſiſſe, dicitur. Hinc et communem habebant Pontificem, ASIARCHAM, qui communia ſacra communeſque ludos curabat. Quod munus, quamuis ſplendidiſſimum, quum non ſine multis impenſis poſſet explicari, amoliri poterant ob numerum quinque liberorum. *l.* 6. §. 14. *D. de excuſ.* De variis huius prouinciae vrbibus et coloniis ſuis locis agemus. Id addimus, memorari ibi marmorum fodinas, in quibus lapides renaſcantur. *l.* 7. §. 13. *D. ſolut. matr. dos quem.*

ATELLATA et Niphana regiones memorantur in *l.* 35. §. 2. *D. de legat.* 3. vtraque ignota, niſi quod Ant. Auguſt. de Nom. propr. τῶ πανδέκτυ Florentini cap. 7. p. 477. ibi pro *Atellata* legendum ſuſpicatur *Atellana*, vt ſit tractus circa Atellam, oppidum Campaniae felicis, vnde fabulae Atellanae nomen repererunt.

ATHENAE, celeberrima olim Attidis ciuitas, non modo ſapientia ciuium, et rerum geſtarum magnitudine celebris, ſed et legibus Solonis, quarum fragmenta occurrunt *l.* 13. *D. fam. erciſc. l.* 4. *D. de colleg. et corp.* Ante Solonem Draco tulerat leges, non atramento, ſed ſanguine ſcriptas, quas non hominis, ſed draconis leges veteres quidam ob inſignem truculentiam dixere. Eius legum quoque mentio fit in l. 23. *pr. ad L. Iul. de adult.*

AVENTINVS mons, in quem legiones Appii Claudii libidine conſternatae receſſerunt. *l.* 2. §. 24. D. *de O. I.* Eſt vnus ex ſeptem montibus, quibus Roma inaedificata, ara Iouis Elicii, ſpelunca Caci, horreis P. R. Veſpaſiani amphitheatro et palatio, thermis Titi et Philippi, domo aurea Neronis aliiſque ſplendidiſſimis aedificiis clarus, quae fuſius deſcribit Io. Barth. Marlian. Topogr. Rom. lib. V. cap. 2. ſequ. Montem hunc Romae adiunxit, et deuictarum gentium coloniae dedit Ancus Marcius, ceu praeter Dionyſ. Halic. et alios teſtatur Liu. *lib. I. cap.* 33.

AVRELIA via, cuius mentio *l.* 30. D. *de legat.* 2. ad portam Aureliam vrbis Romae pertigit, et in marmoribus, quae non ſemel curatorum huius viae meminerunt, in veterem et nouam diuiditur. Grut. *pag.* 457. 6. 465. 5. 491. 12. Sed quemadmodum portae Aureliae ſitus Marliano *lib. I. cap.* 8. incertus videtur: ita nec via Aurelia ſatis cognita. Sed quum ex *d. l.* 30. appareat, e Grauiſcana colonia viam ad Aureliam pertigiſſe: ſatis patet, eam per Hetruriam decucurriſſe.

B.

BABYLON, vrbs trans Euphratem celeberrima, quae fere ſemper Parthis paruit. Laudantur in iure noſtro pelles Babylonicae. *l.* 16. §. 7. *de donat.*

BAETICA, vna ex tribus prouinciis, in quas Romani deſcripſerant Hiſpaniam. Reliquae enim duae erant Luſitanica et Tarraconenſis. Et Baeticam quidem a Luſitanica Anas fluuius, a Tarraconenſi prouincia Oroſpeda mons disiungit. Mediam interfluit Baetis, vnde toti prouinciae nomen haeſit. Fuit prouincia praetoria populi. Non enim eo Senatores mittebantur Conſulatu perfuncti, ſed viri praetorii. Sed quia Auguſtus et hos Procoſ. adpellari voluerat, teſtibus Dione *lib. LIII.* et Suetonio *vit. Aug. cap.* 7. inde eſt, quod et eo miſſi praeſides dicti PROCOSS. PROV. BAETICAE apud Grut. p. 345. 5. et 471. 1. nec non in *l.* 2. *D. de his, qui ſui vel al. iur. l.* 4. §. 1. *D. ad L. Corn. de ſicar.* Ad conſilium Baeticae reſcripſiſſe dicitur Hadrianus in *l.* 1. *pr. D. de abigeis.*

BARCINONENSIS colonia, in Hiſpania Tarraconenſi, vbi Rubricatus fluuius ſe in mare infundit, quam immunem eſſe tradit *l.* 8. *pr. D. de cenſib.* Vrbs etiamnum eodem nomine celebratur, et Cataloniae caput habetur.

BENEVENTANA colonia, cui per fideicommiſſum aliquid relictum legas *l.* 57. *pr.* D. *ad SC. Trebell.* oppidum olim Hirpinorum ad *Sabatum* fluuium, antea *Maleuentum* dictum, Liu. *lib. VIIII. cap.* 27. et fide aduerſus Romanos in bellis Punicis celeberrimum, quo tempore iam colonia fuit. Liu. *lib. XXVII. cap.* 10.

BERYTVS, ciuitas in Syria, *l.* 122. §. 1. *D. de V. O.* vel proprie in Phoenice, *l.* 8. §. 3. *D. de cenſ.* ad mare inter Lycum et Leonton fluuios ſita, iuris Italici colonia *l.* 7. *l.* 8. §. 3. D. *de cenſ.* ab Auguſto multis ornata beneficiis, et hinc *Auguſtana* colonia dicta Hadriano. *l.* 1. §. 1. D. *eod.* Nimirum coloniam eo deduxit Auguſtus anno V. C. IↃCCXL. Euſeb. in Chron. per Agrippam, duabus ibi legionibus collocatis. Strabo *lib. XVI. p.* 520. Hinc Plinio *lib. V. cap.* 20. vocatur FELIX IVLIA: in numo Mediceo apud Noriſ. Cenotaph. Piſan. *p.* 23. COL. IVL. AVG. FEL. BER. Metropoleos honorem obtinuit a Theodoſio iuniore, ſed ea lege, ne quid Tyro de ſuo iure derogaretur. *l. vn. C. de metrop. Beryt.*

lib. XI. tit. 22. non tamen fuit metropolis Phoeniciae ſecundae, ceu contra Ez. Spanhem. *Diſſ. VIIII. p.* 878. euincit Noriſ. de Epoch. Syro-Maced. *p.* 400. ſed metropolis verbotenus, ſine re, quamuis eo iure abuſus Euſtathius Beryti Epiſcopus ius metropoliticum ſibi vindicaret, a ſynodo Chalcedonenſi repreſſus *act.* 4. et intra ſolum vocabuli honorem redactus, quo ſenſu et *act.* 6. eiuſdem Synodi dicitur τῆς Βηρυτίων μητροπόλεως ἐπίσκοπος. Floruiſſe ibi ſcholam iuridicam celeberrimam, in vulgus notum. De ea fuſius alibi. Iam addimus ſplendidiſſimam illam ciuitatem demum terrae motu concidiſſe.

BITHYNIA pop. Romani prouincia praetoria, ad quam praeter Bithyniam κυρίως dictam et Paphlagonia, Propontis, et Pontus referebantur, poſtquam Deiotarus, rex vltimus Paphlagoniae et Pythodoris, Ponti regina deceſſerant. Noriſ. Cenotaph. Piſan. *Diſſ.* IIII. *cap.* 11. *p.* 207. Mittebantur ergo eo praetorii viri, qui tamen ob eam rationem, quam ſupra in voce BAETICA dedimus, Proconſules adpellabantur, Plin. *lib. X. ep.* 109. Poſtquam Imperatores et has prouincias ſibi fere pro lubitu vſurpabant, legati quidem pro praetore eo miſſi ſunt, ſed conſulari poteſtate. Ita ipſe Plinius LEGAT. PRO PRAET. PROVINC. CONSVLARI POTESTATE IN EAM PROVINCIAM AB IMP. CAESARE NERVA TRAIANO AVG. GERMANICO MISSVS dicitur apud Gruter. *p.* 454. In hac quoque prouincia Graeci commune concilium habebant, quod τὸ κοινὸν τῶν ἐν Βιθυνίᾳ Ἑλλήνων, *commune* eorum, qui in Bithynia ſunt, Graecorum adpellatur in *l.* 25. D. *de adpellat.* Vnde et communis pontifex ſacris ibi praefuit, quem BITHYNIARCHAM adpellari obſeruamus in *l.* 6. §. 14. D. *de excuſat.* De coloniis Apamea in Bithynia et Sinopenſi in Ponto, de quibus in *l.* 1. §. 10. D. *de cenſ.* ſuo loco dicemus.

BOTROIANI fundi meminit *l.* 13. *pr.* D. *comm. praed. ruſt. et vrb. praed.* iſque vicinus fuiſſe videtur fundo Geroniano. Vici fortean, quos hodie ignoramus.

BRITANNIA, inſularum Europae maxima Galliae Belgioque ad ſeptentrionem obuerſa, primum a Iulio Caeſare tentata, deinde ſub Claudio victa magis, quam perdomita, proconſules initio habuit A. Plautium, Oſtorium Scapulam, Didium Gallum, Veranium, Suetonium Paullinum, Petronium Turpillianum, Trebellium Maximum, Vectium Bolanum, Petilium Cerealem, Iulium

Fron-

Frontinum et Iulium Agricolam, a quibus ſenſim perdomita, et in prouinciae formam redacta eſt. Tacit. Agric. *cap.* 14. *ſequ.* Quamuis vero Praeſides eo miſſi Tacito Procoſſ. dicantur: vere tamen erant LEGATI AVG. PRO PRAETORE, vt patet ex Grut. *pag.* 493. 1. qualis etiam ſub Antonino Caracalla, vt videtur, fuit Virius Luppus, Britanniae Praeſes, de quo *l.* 2. *§.* 4. D. *de vulg. et pupill. ſubſtit.* Ad eam tuendam et claſſis comparata erat, cuius Archigubernus Sirius Saturninus memoratur in *l.* 46. *ad SC. Treb.*

BRVNDVSIVM, vrbs Calabriae maritima, portu et traiectu in Graeciam clariſſima. Vnde ſaepe eius traiectus in Graeciam aeque ac Syriam mentio fit in *l.* 1. *§.* 12. D. *de exercit. act.* *l.* 3. *§.* 4. D. *de act. emt.* *l.* 122. *§.* 1. D. *de V. O.*

BVCINVM. *Tabernae ad Bucinum* mentio fit in *l.* 5. *§.* 14. D. *de tribut. act.* ſed lectio ibi dubia. Nam in eodem codice eſt *Fucinum.* Vnde Ant. Auguſtinus coniicit, legendum eſſe *Fucinum,* vt intelligatur lacus Fucinus, maximus, prope Albam, de quo exſiccando cogitaſſe ſcimus Iulium Caeſarem, Claudium, Hadrianum. Suet. Iul. *cap.* 44. Claud. *cap.* 20. Ael. Spart. vit. Hadr. cap. 22.

C.

CAESAREA, Palaeſtinae metropolis, vrbs ſplendidiſſima, et colonia Romana, ſed non iuris Italici, *l.* 1. §. 6. D. *de cenſib.* antea Turris Stratonis dicta, ſed ab Herode exaedificata et nouo nomine in Caeſaris Augusti honorem donata. Poſtea Veſpaſianus Caeſarienſes colonos fecit, non adiecto, vt et iuris Italici eſſent, ſed tributum tamen capitis remiſit. Vnde Titus Imp. eos immunes factos interpretatus eſt. *l.* 8. §. 7. D. *de cenſib.* Sita eſt ad mare Phoenicium inter Ioppen vrbem et Sycamium, in ea Palaeſtinae parte, quam Galilaeam dictam nouimus.

CALETANVS homo memoratur *l.* 78. *§.* 14. D. *ad SC. Trebell.* Caletes Belgicae populus, cuius meminit Caeſar *lib. II.* de Bell. Gall. *cap.* 4. et Strabo, qui eos ad Sequanam vſque pertigiſſe tradit. Vnde non poſſunt coluiſſe tractum Normandiae, qui hodie vocatur *le baillage de Caus*, vti viſum Scaligero, ſed ipſam regio-

regionem, cui hodienum *Calais* caput eſt, portus Picardiae celeberrimus.

CAMPANIA, quae ſaepe in Pandectis nominatur, veluti *l.* 30. *§.* 2. *D. de adim. vel transf. leg. l.* 9. *§.* 2. *D. quod met. cauſſ. l.* 50. *D. de contrah. emt. l.* 1. *ad municipal.* eſt regio Italiae fertiliſſima, in qua ſummum Liberi patris et Cereris certamen. Fines eius Liris fluuius, mons Apenninus, Sabatus et Silarus fluuius et mare Tyrrhenum. Montes ibi vitiferi Gaurus, Falernus, Maſſicus, Veſuuius. Vnde et mercatura vini ibi frequentiſſima, ad quam reſpicit *l.* 11. *§.* 3. *D. locat.* et *vinum Campanum bonum*, *l.* 75. *D. de V. O.* vinum Falernum *l.* 17. *de ann. leg.*

CAPENA, municipium Latii non procul a Roma, quae ideo portam, ex qua eo ibatur, Capenam adpellabat, dicta, vt videtur, a Capenate fluuio, de quo Silius Ital.

Quo ſacer humectat fluuialia rura Capenas.

Inde eſt, quod *Piſcatoribus Capenatis reſcripſiſſe* dicitur Antoninus Pius Imp. *l.* 4. *D. de rer. diuiſ.* vbi quidem Ant. Auguſtin. de Nom. propr. Rom. cap. 7. p. 489. legendum putat *Capenatibus*: ſed nihil videtur mutandum, quia et *Capenatos* dictos eſſe Capenates patet ex marmore apud Gruter. p. 523. 2. vbi monimentum poſitum C. ARTORIO C. F. SCAP. CAPENATO EQ. LEG. II. ITAL.

CAPITVLENSIS colonia Caeſarienſi ſimilis eſſe dicitur. *l.* 8. §. 7. *D. de cenſ.* Iam quidem Ptolemaeus Lib. V. Geogr. cap. 15. inter oppida Syriae Coelaes recenſet Καπιτωλίας, cuius ſitum inter Damaſcum et Gadaram quaerendum eſſe ex Antonini Itinerario docuit Henr. Noriſ. Epoch. Syro-Maced. p. 323. addens nummum ſub Seuero cuſum, cui inſcriptum ΚΑΠΙΤΩ ΙΕΡΑΣ. ΑΥτονόμȣ, quem et Luc. Holſten. ad Steph. p. 159. de eadem Capitulenſi colonia, quae in *d. l.* 8. occurrit, interpretandam exiſtimat. Enimuero recte obſeruauit laudatus Noriſius, Holſtenium rem acu haud tetigiſſe. Nam Capitolias fuit αὐτόνομος: Capitulenſe vero oppidum colonia, ſimilis Caeſareenſi, quae ne ius quidem Italicum impetrauerat. Ergo recte quidem illi, qui apud Paullum legendum monent Capitolienſes: ſed tunc nulla alia intelligenda colonia, quam Aelia Capitolina, quia colonia in Palaeſtina, prae-

ter Caeſareenſem et Capitolinam nulla fuit tempore Vlpiani Paullo συγχρόνε, vti iam ſupra ex *l.* 1. *D. de cenſ.* docuimus.

CAPPADOCIA, quae ab ortu Armeniam minorem, a meridie Ciliciam, ab occaſu Pamphyliam et Galatiam, a ſeptentrione Pontum Euxinum habet; tempore Auguſti parebat Archelao, regi ſocio et amico populi Romani, per Orientem potentiſſimo, quem demum Tiberius ex inuidia oppreſſit. Dio *lib. LVII.* Tacit. *lib. II. cap.* 42. Eo mortuo anno V. C. IↃCCLXX. Cappadocia prouincia facta eſt. Vellei. Paterc. *lib. II. cap.* 39. eamque Imperatores regere ſoliti ſunt per Legatum, qui LEGATVS AVG. PR. PR. PROV. CAPPADOCIAE adpellatur apud Gruter. *p.* 493. 1. In hac quoque prouincia communia gentis ſacra curabat ἀρχιερεὺς, quem CAPPADOCIARCHAM vocari videmus *l.* 6. §. 14. *D. de excuſ.*

CAPVA, caput vrbium Campaniae, ad Vulturnum fluuium ſitum, vrbs ſplendida, potens, et olim inter tres maximas ciuitates, Romam Carthaginemque numerata. Flor. *lib. I. cap.* 16. Ea cum peſſime merita de Romanis Hannibalis partes ſequeretur, in formam praefecturae redacta eſt, nullo in vrbe relicto corpore ciuitatis, nullo ſenatu, nullo plebis concilio, nec magiſtratu, niſi praefecto Roma eo miſſo. Liu. *lib. XXVI. cap.* 16. Aſt poſt annos circiter 152. quam in eo ſtatu fuiſſet, coloniam eo deduxit Caeſar. Vellei. *lib. II. cap.* 44. Id factum anno circiter 695. Poſtea eodem colonos iterum miſere triumuiri, et quidem milites. Appian. *lib. IIII. de B. C. p.* 591. Tertium Auguſtus coloniam Capuam deduxit. Plin. *lib. XVIII. H. N. cap.* 11. Hinc colonia dicitur Tacito Annal. *lib. XIII. cap.* 31. municipium vero eidem *lib. III. Hiſt. cap.* 57. quo iure fortaſſis Vitellius in fidei praemium eam donauerat, quamuis addubitem, an res rata fuerit Veſpaſiano rerum potito. Ceterum in ea vrbe quam maxime floruiſſe videntur commercia. Vnde tot ſtipulationes, vt Capuae ſolueretur, quales reperies *l.* 2. §. 2. 3. 4. *l.* 8. *l.* 10. *de eo, quod certo loco. l.* 20. §. 5. *de ſtatu lib. l.* 60. *de verb. obl. l.* 9. §. 2. *de duob. reis l.* 16. §. 2. *de fideiuſſ. l.* 49. §. 2. *eod.*

CARTHAGO opulentiſſima Africae reſpublica, quae cum Romanis diutiſſime de orbis imperio certauit. Ea binis bellis, quae Punica vocantur, victa, tertio demum funditus deleta eſt a P. Scipione Aemiliano, inducto aratro, vt obſeruat Modeſtinus *l.* 21.

D. quib.

D. quib. mod. vſusfr. vel vſus amitt. Poſtea eo colonia deducta circa annum 631. Vellei. Pat. *lib. I. cap.* 15. eique ius Italicum datum a Seuero et Antonino Pio *l.* 8. §. 11. D. *de cenſ.* Commerciis et hanc floruiſſe ciuitatem, ob portum commodiſſimum, vel ex frequente ſtipulatione, vt Carthagine ſolueretur, adparet. *l.* 2. §. 6. *de eo, quod certo loco. l.* 21. D. *de reb. dub. l.* 73. *pr. et l.* 141. §. 4. D. *de verb. obl.*

CARTHAGINES duas eſſe, obſeruatur in *l.* 21. D. *de reb. dub.* Vnam iam vidimus. Altera in Hiſpania eſt. Illa Vetus, haec Noua adpellata. Condidere nouam Carthaginienſes, ad ſinum Africo vento oppoſitum, et portu munimentiſque inſtruxere adeo, vt omnium Hiſpaniae ciuitatum facile opulentiſſima haberetur. Liu. *lib. XXVI. cap.* 42. Dicitur et Hiſpana Carthago a Floro *Lib. II. cap.* 6. quamuis ibidem et Vetus Carthago ſit, mediterranea ad Sicorim ciuitas, non procul ab Ilerda oppido remota.

CASSASDRENSIS, iuris Italici colonia in Macedonia, memoratur in *l.* 8. §. 8. *D. de cenſ.* Sed res ipſa docet, intelligi *Caſſandram*, a Caſſandro rege in ipſis faucibus, quae Pallenenſem agrum ceterae Macedoniae iungunt, conditam, hinc Toronaico, hinc Macedonico ſeptam mari. Liu. *Lib. XXXXIIII. cap.* 11.

CASSIOPE, Epiri oppidum, Corcyrae inſulae oppoſitum, vnde frequens traiectus Brunduſium vel Hydruntum in Italiam. *l.* 1. §. 12. D. *de exerc. act.*

CERCINA, inſula Africa Byzancenae obiecta verſus orientem, nec procul a littore remota, vbi Gallus Aquilius, ICtus, Seruii Sulpicii doctor, plerumque haeſiſſe, et maximam librorum partem ſcripſiſſe dicitur. *l.* 2. §. 43. D. *de orig. iur.*

CHIOS, inſula Aſiae littori propior, Smyrnae et Clazomenae obuerſa, hodie *Scio.* In ea praedia libertis libertabuſque in alimenta et veſtiarium legata reperies apud Modeſtinum in *l.* 4. *pr.* D. *de alim. et cibar. leg.*

CILICIA, ampliſſima prouincia Aſiae, quae longo tractu inter Taurum et Cilicium mare porrecta, montibus et mari veluti muris et vallis a natura munitur, et olim in Aſperam et Campeſtrem diuidebatur. Trachea vel Aſpera Pamphyliae et Iſauriae finitima ad Calycadnum fluuium; Campeſtris ab hoc ad Amanum

montem Taurumque pertingit. Quando primum prouincia facta ſit, erudite diſputat Henr. Noriſ. *Cenot. Piſan. pag.* 213. ſimulque docet, reip. ei libera adhuc rep. praeter vtramque Ciliciae dioeceſin adiunctas fuiſſe Pamphyliam, Piſidiam, Iſauriam, Lycaoniam, Cyprum, cum parte Phrygiae maioris vſque Laodiceam. Exorto bello ciuili, tres dioeceſes a Cilicia ſeiunctae ſunt, Phrygia Pacatiana, Lycaonia et Pamphylia, quae, vt ex Cic. ad Famil. *lib. XIII. epiſt.* 16. *et* 73. colligi poteſt, Aſianae iuriſdictioni, viuo adhuc Cicerone, acceſſerunt. Conſtituto deinde triumuiratu Antonius Ciliciam Tracheam et Cyprum Cleopatrae dedit, Piſidiam, Lycaoniam et Iſauriam Amyntae donauit, Ciliciam campeſtrem Syriae praeſidi ſubiecit. Dio. *lib. XXXXVIIII.* Mortuo anno v. c. 729. Amynta rege, Auguſtus Piſidiam, Lycaoniam et Iſauriam Galatiae adiunxit, Ciliciam Aſperam, Antonio et Cleopatra oppreſſis, Archelao regi conceſſit, Cyprum ſingularem eſſe iuſſit prouinciam. Sola itaque remanſit Cilicia campeſtris, cui Aſpera, mortuo demum Archelao, veluti poſtliminii iure acceſſit. Neque tamen ideo Cilicia praeſides ſuos habere deſiit, aut Syriae in perpetuum adiuncta eſt. Tales enim paſſim nominantur Coſſutius Capito apud Tacit. Annal. *lib. XIII. cap.* 33. Vibius Varus legatus prouinciae Ciliciae *l.* 3. *§.* 3. D. *de teſtib.* Benidius Rufus, *l.* 2. *§.* 1. D. *de iure immun.* et alii, de quibus ſuo loco. Vnde iure ab Henr. Noriſio notatur Baronius, qui in Appar. Annal. Eul. n. 86. Ciliciam ita mutilatam Syriae acceſſionem in perpetuum factam eſſe exiſtimat. De coloniis huius prouinciae Selinunte et Traianopoli, de quibus *l.* 1. D. *de cenſ.* ſuo loco agemus.

CIRTENSIS reſpublica, et legatum ei ad opus aquaeductus relictum memoratur *l.* 9. *§.* 5. D. *de iur. et fact. ign.* Vrbs fuit Numidiae mediterranea, quondam Iubae et Syphacis domus et opulentiſſima ſedes. Poſtquam in Romanorum peruenit poteſtatem, dici coepit Sittianorum colonia.

CITIENSES. Ita vocantur incolae Citii, meridionalis Cypri oppidi, coloniae Phoenicum, portu egregio inſtructae. Reſcriptum Seueri et Antonini Imperatorum ad eum, qui ſtatuas Citienſibus fuerat pollicitus, exſtat in *l.* 1. §. 5. D. *de pollicitat.* Plura de hac vrbe videri poſſunt apud Meurſ. in Cypro *lib. I. cap.* 10. *p.* 30. *et ſequ.*

CLAV-

CLAROMENAE, vrbs Ioniae poſt Smyrnam et Epheſum celeberrima, ad cuius ciues reſcripſiſſe dicitur Hadrianus *l.* 4. *§.* 5. *D. de legation.*

CLAVDIA aqua, ab Appio Claudio ex fontibus caeruleis et Curtio a Milliario 45. in vrbem ducta. *l.* 2. *§.* 36. *de orig. iur.* Reſtitutus poſtea is aquaeductus a Claudio Imp. niſi hunc nouum dicere malis. Aliquando enim diſtingui videas Aquas Claudiam et Appiam. Vid. Frontin. de Aquaed. Rom.

COELESYRIA vel SYRIA COELE, Syriae dioeceſis quinta. Reliquae enim quatuor erant Palaeſtina, Phoenice, Antiochene, et Comagene. Coele, id eſt, caua a tergo Antiochenae, Comagaenes et Iudaeae Peraeae ad Euphratem vſque protendebatur, et tractus inſigniores habebat Decapolin, Tetrarchias 17. et Palmyrenen. Itaque praecipuae Syriae Coeles vrbes ſunt Damaſcus, Philadelphia, Scythopolis, Gadara, Hippos, Dios, Pella, Caeſarea Paneae ſeu Philippi, Palmyra. Sed iam ſupra diximus, (vid. ANTIOCHIA,) Coeleſyriam aliquando latius accipi pro omni Syriae tractu, a Seleucide ad Euphratem, Arabiam et Aegyptum porrecto. Vnde et Antiochia Coeleſyriae ciuitas dicitur in *l.* 37. D. *de reb. auct. iud. poſſ.* et Laodicea *in l.* 1. §. 3. D. *de cenſ.* quum vtraque vrbs in Antiochene ſita fuerit, et cum Apamia et Seleucia Pieria Tetrapolin conſtituerit.

COLONE ob *σύγκτησιν* praediorum ibi ſitam ſaepe memoratur in *l.* 30. *§.* 1. D. *de adim. vel transf. legat.* Duo huius nominis loci fuere in Troade, alter prope Ilium ad extrema Helleſponti, alter prope Lampſacum. Vtriuſque meminit Strabo *lib. XIII.* Prior Colonae πληθυντικῶς, poſterior Colone vocari ſolet.

COMANA, Cappadociae ad Antitaurum ciuitas, Bellonae cultu celebris: cuius exemplo et Comana in Ponto conſtituta, et Bellonae conſecrata. Strabo *lib. XII.* Sophiſtae Comanenſis Neocaeſareae docentis exemplo vtitur Modeſtinus *l.* 6. §. 9. D. *de excuſat.*

COMIANE. Apud Modeſtinum *l.* 34. §. 1. D. *de legat.* 2. Lucius Titius filio legat σύγκτησιν ἀγωνοφόρον Κομιάνην; idque interpres reddidit *ſyntheſin ſterilium villarum.* Sed procul dubio Κομιάνη eſt regio. Cominos inter populos Aequicolas refert Plin. *lib. III. cap.* 12. Poteſt ab iis terrae tractus retinuiſſe nomen Comia-

nae, quamuis villa Gaza, quae ibidem memoratur, in Syria potius quaerendam eſſe Comianam, ſuadere videatur. Viderint ea de re alii.

CORINTHVS, Graeciae oculus, Achaiae caput, in ipſo Iſthmo Peloponneſi ſitum, et clade ſua notiſſimum. Iuſtin. *lib. XXXIIII. cap.* 12. Vellei. *lib. I. cap.* 13. Strabo *lib. VIII.* Reaedificata vrbs ſplendida fuit Romanorum colonia, cuius complures numi exſtant apud Io. Foy Vaillantium in Numiſm. Colon. aen. Romanis dedit gentem Tarquiniorum. *l.* 2. §. 2. D. *de O. I.*

CRETA, inſula maris mediterranei ampliſſima, in quam ſub Auguſto Procônſules annui mittebantur, tanquam in prouinciam populo ab Auguſto relictam, qualis Caeſius Cordus apud Tacit. *lib. III. Ann. cap.* 38. *et* 70. Is procoſ. ſimul Libyae Cyrenaicae praeerat, a Ptolemaeo Appione Romanis teſtamento relictae. Strab. *lib. XVII. pag.* 577. Vnde in vetuſtis marmoribus Q. Garcinus et Q. Caecilius Rufinus PROCOSS. CRETAE ET CYRENARVM. Grut. *Inſcr. pag.* 415. 5. et *pag.* 1091. 6. qualis procul dubio etiam fuit Saluius Carus Procoſ. Cretae. *l.* 14. D. *ad SC. Turpill.* Aliquando tamen eo miſſos PROPRAETORES, exemplum Q. Luxillii Egnatii euincit apud Grut. *pag.* 433. 1. et 5. Inſula erat cotium feraciſſima, quae diu maximam laudem habuere. Plin. *lib. XXXVI. cap.* 22. Vnde ibi a Caeſare locatas cotorias docet Alfenus Varus *l.* 15. D. *de publican. et vectigal.*

CYCLADES (κυκλαδες) inſulae, ex quibus ſe naufragum ſpoliatum eſſe conqueritur Eudaemon in celeberrima *l.* ἀξίωσις 9. D. *ad L. Rhod. de iactu*, dicuntur inſulae, quae in mari Aegeo medio veluti in orbem iacent, quarum celebriores Andrus, Delus, Paros. Quae illas cingunt, inſulae, quia diſperſae, Σποράδες dicuntur, quales Icaria, Pathmus, Samus, Cos, Carpathus, et plures ignobiliores.

CYRENENSIS prouincia, alias Libya Cyrenaica, a metropoli Cyrene dicta, item Pentapolis, a quinque inſignium vrbium numero, puta Berenice, Arſinoe, Ptolemaide, Apollonia, ipſaque Cyrene, appellata inter ſinum Syrticum et Aegyptum interiacet. Eius fit mentio in *l.* 61. §. 1. D. *loc. cond.* Ad Romanos quomodo peruenerit, et quomodo recta ſit, diximus paullo ante, vbi de CRETA egimus.

D. DA-

D.

DACIA, a ſeptentrione Carpathiae iugis et Hieraſo amne; ab oriente eodem Hieraſo et Iſtro; a meridie itidem Iſtro; et ab occidente Patiſſo terminata, a Traiano, victo Decebalo in prouinciae formam redacta, et coloniis exculta eſt. Diuidebatur in Ripuenſem, Alpeſtrem et Mediterraneam ſeu Gepidiam, quarum iſta praeter Hungariae partem tractum aliquem Wallachiae, illa reliquam Wallachiae partem cum Moldauia; haec Transſyluaniam complectebatur. Vnde praeſides Daciarum πληθυντικῶς dicebantur, huic prouinciae praefecti, quibus id priuilegium attributum fuerat, vt poſſent pluribus interdicere prouinciis. *l.* 7. §. 14. D. *de interd. et relegat.*

DALMATIA, maritima ad ſinum Hadriaticum regio, a Titio amne, qui Liburniam a Dalmatia diuidit, ad Liſſum oppidum protenditur. In eam ſub Imperatoribus mittebantur Legati Aug. pro Praetore, qualis L. Domitius Gallicanus Papinianus apud Gruter. *p.* 402. 6. In hac prouincia Herennium Modeſtinum ICtum vixiſſe, colligunt ex *l.* 52. §. 20. D. *de furt.* quamuis ibi dubia lectio ſit, aliis *de Dalmatia*, aliis *de Delmatio* legentibus. Priorem tamen lectionem Florentina probat.

DELPHI oppidum Phocidis in Graecia, in montis Parnaſſi radicibus ſitum, et oraculo Apollinis olim celeberrimum, cui id priuilegium datum ſeruatumque fuerat, vt qui Delphia matre natus eſſet, Delphius haberetur. *l.* 1. §. 2. D. *ad municipal.*

DIENSIS in Macedonia colonia iure Italico donata. *l.* 8. §. 8. D. *de cenſib.* Dion eſt oppidum Pieriae, non procul ab Olympo monte diſſitum.

DYRRACHIVM, inſigne Macedoniae ad mare Hadriaticum oppidum, traiectu Brunduſino celeberrimum. *l.* 1. §. 12. D. *de exerc. act.* Id quum antea Epidamnus vel Epidamnum diceretur, melioris ominis cauſſa Dyrrachium dici coepit, poſtea colonia Italici iuris factum. *l.* 7. *l.* 8. §. 8. *D. de cenſib.*

E.

EMERITA, vel AVGVSTA EMERITA, Luſitaniae vrbs celeberrima ad Anatem fluuium, hodie *Merida.* Fuit colonia iuris Italici *l.* 8. *pr.* D. *de cenſ.* Vnde COLONIA EMERITENSIS in mar-

more apud Grut. *p.* 13. 16. et in numis compluribus COL. AVG. EMERITA. Vid. Vailiant. Numiſm. Col.

EMESA vel EMISA, Syriae Phoenices vrbs ad Orontem fluuium, aliquamdiu Seleucidis paruit. Aſt Antiochi Grypi filiis ſecum inuicem diſſidentibus Sampſiceramus quidam nouum apud Emeſam regnum condidit, tributarius Romanis a Pompeio factus. Ei Iamblichus filius ſucceſſit, *Phylarchus Arabs* dictus Ciceroni *lib. XV. ad famil. epiſt* 1. Eo ab Antonio interfecto, Iamblicho filio patrium regnum reſtituit Auguſtus, cuius poſteri ibi diu regnarunt, ſaltim ad Veſpaſianorum tempora, quibus Sohemus Emeſae rex memoratur Ioſepho de Bello Iud. *lib. VII. cap.* 22. Aſt non multo poſt Emeſa Romano imperio acceſſit, et Romano orbi plures Auguſtos Auguſtaſque dedit, veluti Iuliam Domnam, Iuliam Maeſam, Soemiadem, Iuliam Mammaeam, Elugabalum, Alexandrum Seuerum. Quum itaque Antoninus Caracalla matre Emeſena eſſet natus: eam coloniam fecit iuris Italici. *l.* 8. *§.* 6. D. *de cenſ. l.* 1. *§.* 4. *eod.* Vnde in numis a Norſio *Epoch. Syro-Maced. pag.* 95. exhibitis dicitur ΕΜΙΣΩΝ ΚΟΛΩΝ. in quorum vno etiam effigies ſolis ab Emiſenis ſub forma lapidis rotundi et ſuperne ſenſim faſtigiati ſiſtitur, vti id ſimulacrum deſcribit Herodian. *lib. V.*

EPHESVS, Aſiae metropolis, ad quam primum adplicare oportebat proconſulem Aſiae *l.* 4. *§.* 5. *D. de off. procoſ.* Erat haec vrbs ab Amazonibus condita, et templo Dianae ſplendidiſſimo ornata, quod Heroſtratum demum famae cupiditate incendiſſe, notum eſt. Romani Epheſo debebant Hermodorum exſulem, cuius conſilio in componendis XII. tabulis vſos eſſe Decemuiros, ſcribit Pomponius *l.* 2. *§.* 4. *D. de orig. iur.* et Plin. *lib. XXXIIII. cap.* 5. Emporium id fuiſſe per orientem celeberrimum, vel ex ſitu et portus commoditate colligas. Accedunt tamen tot iuris noſtri fragmenta, in quibus veteres ſibi ſolutionem Epheſi ſtipulatos eſſe legimus, veluti *l.* 2. §. 2. 3. 4. 6. 7. 8. *l.* 4. *D. de eo, quod certo loco. l.* 5. *pr. D. de conſt. pecun. l.* 19. §. 1. *de condit. et demonſtr. l.* 24. *de oper. libert. l.* 137. *§.* 2. *de verb. obl. l.* 16. §. 2. *de fideiuſſ. l.* 98. *§.* 6. *D. de ſolut.*

F. FAR-

F.

FARRARIORVM ager memoratur *l.* 58. §. 1. D. *de vſufr.* Situs ignotus eſt, niſi forte legere malis *Farratiorum* vel *Farraticorum*; cuius pagi, Brixiae, vt videtur proximi meminit marmor apud Gruter. p. 1007. 7.

FORMIAE, oppidum maritimum Campaniae, antea Hormia, Strabo Lib. V. Plin. Lib. III. cap. 5. quadraginta a Caieta ſtadiis remotum, et ob amoeniſſima praedia Romanis iucundiſſimum. Piſcatoribus Formianis reſcripſiſſe videmus Antoninum Pium *l.* 4. D. *de rer. diuiſ.*

G.

GAAS, praedium in finibus Galatiae, aliudque in Cappadociae finibus memoratur in *l.* 35. §. 1. D. *de legat.* 3.

GADES, inſula duplex Hiſpaniae in ſinu Gaditano notiſſima, oſtio Baetis oblimato obuerſa, et celebri eiuſdem nominis emporio clara, quod ſecundo conſulatu ciuitate donauit C. Iulius Caeſar. Dio Lib. XXXXI. p. 161. Fit eius mentio in *l.* 12. §. 1. D. *de legat.* 1. *l.* 41. §. 6. D. *de leg.* 3.

GALATIA, quam a ſeptentrione mare Ponticum, ab ortu Cappadocia, a meridie Pamphylia, ab occaſu minor Aſia, Pontus, Bithyniaque circumdant, temporibus Auguſti vna cum Piſidia, Iſauria et Lycaonia Amyntae regi parebat. Eo anno ab v. c. 1326. ab Homonadenſibus interfecto, Auguſtus illius regnum in prouinciae formam redegit, eique legatum pro praetore praefecit M. Lollium. Dio Lib. LIII. Strabo Lib. XII. p. 193. Lycaoniam tamen poſtea Aſiaticae iuriſdictioni acceſſiſſe, ex Plin. Lib. V. cap. 27. diſcimus. Praedium *Gaas* in Galatiae finibus ſitum occurrit *in l.* 35. §. 1. D. *de legat.* 3.

GALLIA dicebatur non ſolum terra inter Rhenum, Alpes, montes Pyrenaeos et vtrumque mare interiecta, ſed et in Italia, quidquid cis et trans Padum ad Rubiconem vſque fluuium porrigitur. Sed Gallia haec Ciſalpina mature ciuitate donata, Italiae accenſeri coepit. *l.* 99. D. *de V. S.* Tranſalpinam in Narbonenſem, Aquitanicam, Celticam vel Lugdunenſem et Belgicam deſcriptam

fuiſſe, iam ſupra in voce *Aquitania* diximus: plura dicturi infra ſub voce *Narbonenſis*. Iam addimus, fuiſſe ibi lapicidinas, in quibus marmora renaſcebantur. *l.* 7. §. 13. D. *ſolut. matr. dos.* item Gallis παράφερνα dicta eſſe peculium *l.* 9. §. 3. D. *de iur. dot.*

GARGILIANVS fundus *l.* 43. §. 3. D. *eod.* Sed probabilius eſt, eum a familia nomen accepiſſe, quemadmodum fundi Aebutiani *l.* 38. *pr. de vſu et vſufr. leg.* Caſſiani *l.* 27. §. 5. D. *de inſtr. et inſtr. leg.* Corneliani, *l.* 20. D. *de vſufr.* et locis praeterea nouendecim, Gabiniani, *l.* 91. §. 3. D. *de leg.* 3. Iuliani *l.* 38. §. 8. D. *de legat.* 3. Liuiani, *l.* 35. *pr. D. de her. inſt.* Lutatiani, *l.* 12. D. *de ann. leg.* Noniani, *l.* 27. §. 4. *de inſtr. et inſtr. leg.* Potitiani, *l.* 12. *D. de ann. leg.* Rutiliani, *l.* 38. *pr.* D. *de minor.* Seiani, *l.* 20. §. 2. D. *de ſeru. praed. ruſt.* et locis praeterea tredecim. Semproniani, *l.* 27. *D. eod.* et locis praeterea vndecim. Trebatiani *l.* 35. §. 2. D. *de leg.* 3. Fuit ſane gens Gargilia Romae. Nam Q. Gargilius Gargilianus et Q. Gargilius Moſchion occurrunt in marmore apud Reineſ. Inſcr. Claſſ. XIIII. n. 115. Gargilius Rufus apud Gruter. p. 525. 3. Videntur iidem cum Garciliis, quemadmodum *Iccii* etiam dicuntur *Iggii*, et Occii *Oggii*. Sane et Q. GARCILIVS MACER AVIDINVS eſt apud eumdem Grut. p. 415. 5. Eſto ergo fundus Gargilianus, qui ad familiam Gargiliam pertinuit.

GAZA, celebris vrbs Syriae Palaeſtinae, vna ex quinque Philiſtaeorum ſatrapiis, Gen. X. 19. Ioſ. XIII. 3. viginti a mari ſtadiis diſſita, et acceſſu propter arenae altitudinem difficillimo. Ab Alexandro tamen M. expugnata, ciuibus omnibus internecione deletis, nouis colonis tradita eſt. Arrian. de Expedit. Alex. M. Lib. II. Inde in Aegyptiorum regum poteſtate fuit, poſtea anno v. c. 556. ab Antiocho M. occupata, vti erudite demonſtrat Noriſ. Epoch. Syro-Maced. Diſſ. V. cap. 2. p. 478. Denique anno v. c. 691. captis Hieroſolymis, maritimas vrbes, Gazam, Ioppen, Doram, Stratonis turrim liberas et αὐτονόμους eſſe iuſſit. Ioſeph. Lib. XIIII. Ant. Iud. cap. 8. Eiuſdem nominis praedium vidimus iam ſupra ex *l.* 34. §. 1. D. *de legat.* 2.

GERMANIA in magnam ſeu tranſrhenanam et ciſrhenanam diuidebatur. Ciſrhenana, (nam magna, victa magis quam perdomita,

mita, nunquam Romanis conſtanter paruit, et hinc fere pro hoſtico, eodemque loco cum Parthis habita eſt. *l.* 24. *et l.* 27. D. *de capt. et poſtlim.*) in duas diuidebatur prouincias, et a totidem regebatur praeſidibus. *l.* 3. D. *de offic. adſeſſor.* Altera dicebatur prima vel ſuperior, ad eamque referebantur Tribocci, Nemetes, Vangiones Moguntia: altera ſecunda vel inferior, in qua Vbii et Tungri eminebant, inter Vbios colonia Agripinenſis, quae iure Italico fruebatur. *l.* 8. *§.* 2. D. *de cenſib.* Ex vtraque prouincia adpellatum fuiſſe Romam, docet *l.* 48. D. *de condit. et demonſtr.*

GRAECIA, terrarum omnium dictis factiſque celeberrima, ab ortu habet Aegeum mare, a meridie Creticum, ab occaſu Ionium, a ſeptentrione iuga Scardica et Strymonem amnem. A Romanis diuidebatur in Macedoniam, de qua ſuo loco, et Achaiam, de qua ſupra actum. Graecorum ſaepe meminit ius noſtrum. Modo enim res quaedam vocabulis Graecis explicantur, vt *l.* 4. *§.* 5. D. *de off. procoſ. l.* 6. D. *de iuſt. et iure. l.* 7. D. *de edendo. l.* 25. §. 6. D. *loc. cond. l.* 5. D. *de euict. l.* 10. §. 4. *eod. l.* 28. D. *de teſt. l.* 9. *§.* 3. D. *de iure dot. l.* 46. *§.* 1. D. *de adm. et peric. tut. l.* 4. §. 5. D. *de grad. et adfin. l.* 1. *pr. de adqu. vel amitt. poſſ. l.* 2. §. 22. D. *ne quid in loc. publ. l.* 1. *l.* 3. D. *de furt. l.* 3. *§.* 6. D. *de incend. ruin. naufr. l.* 6. *§.* 1. *ad L. Iul. de adult. l.* 1. *pr. de extr. cogn. l.* 3. *D. de proxen. l.* 5. §. 1. *l.* 19. *l.* 30. §. 2. *l.* 38. *l.* 144. *l.* 177. *l.* 205. *l.* 233. §. 2. *l.* 236. *§.* 1. *l.* 239. §. 2. 4. *D. de V. S. l.* 65. *D. de reg. iur.* modo ritus quidam et conſuetudines Graecorum cum Romanorum inſtitutis conferuntur, veluti *l.* 8. *D. de rer. diuiſ. l.* 16. *§.* 8. D. *de poen.* modo iura ipſa ex Graecis ſcriptoribus illuſtrantur, quos ſuo loco videbimus. Vinum Graecum laudatur *l.* 16. *§.* 1. *de tritic. vin. ol. leg.*

GRAECIANVS fundus eſt in *l.* 20. *§.* 7. *D. de inſtr. et inſtr leg.* Situs ignotus, niſi idem eſſe dicas ac *Graecanicus.* Nam et Graecienſe ſympoſium eſt apud Gell. *lib. XVI. cap.* 10. Graecienſe melinum apud Plin. *lib. XXXV. cap.* 6.

GRAVISCA, Hetruriae municipium maritimum inter portum Herculis et Oſſam fluuium ſitum, quo Romani coloniam deduxerant anno v. c. 571. P. Cornelio et M. Baebio Coſſ. Liu. *lib. XXXX. cap.* 29. Ei reip. legatum relictum in tutelam viae

Pppp 2 reſi-

reficiendae, quae eſt in colonia eorum, vſque ad viam Aureliam. *l.* 30. D. *de legat.* 2.

H.

HELIOPOLIS a Seuero Imp. per belli ciuilis occaſionem Italicae coloniae remp. accepit. *l.* 1. §. 2. D. *de cenſ.* puta, quum Seuerus occaſione expeditionis orientalis aduerſus Nigri aſſeclas anno Chr. 202. in Aegyptum iter faceret. Quemadmodum enim tunc Alexandrinis aliiſque Aegypti ciuitatibus benefecit: ita et Heliopolitanis ius Italicum videtur dediſſe. Fuit vrbs Arabiae contermina, et ob Solis cultum celeberrima, de qua plura Herodot. *lib. II.*

HIERAPOLIS, Aſiae ciuitas, inter Tripolin ad Maeandrum, et Celaenas ad Marſyam fluuium medio fere itinere interiecta, aquarum calidarum fontibus aliiſque naturae prodigiis celebris, de quibus Strabo *lib. XIII.* Ex Pandectis noſtris conſtat, ibi aquis calidis agros ſolitos irrigari. *l.* 1. §. 13. *D. de aqu. quotid. et aeſtiu.* Ad Hierapolitanos Antoninus Pius reſcripſiſſe dicitur in *l.* 26. *D. de poen.*

HIPPO, Africae ciuitas, non procul a mari Africano inter Vticam et Tabraeam, S. Auguſtini Epiſcopatu clara. Eius mentio fit in *l. 6. D. de L. Rhod. de iact.* Alia eiuſdem nominis vrbs in Numidia, *Hippo Regius*, quemadmodum noſtra *Hippo Diarrhytus*, ſed illa mediterranea, adeoque intelligi nequit in *d. l.* 6.

HISPANIA, prouincia Europae maxime occidentalis, mari vndequaque alluitur, praeterquam vbi montibus Pyrenaeis a Gallia ſeiungitur. In ea Poeni primum dominabantur, quibus perdomitis Romani eam ſenſim ſub ſuam redegerunt poteſtatem, eoque miſerunt praetores, in citeriorem vnum, in vlteriorem alterum. Vnde et ex eo tempore, quo Hiſpania prouincia facta, primum ſex praetores creati. Liu. *lib. XXXII. cap.* 27. 28. *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* Auguſtum poſtea in tres prouincias deſcripſiſſe Hiſpaniam, iam ſupra, vbi de Baetica actum, diximus. Nec puto, vniuerſam Hiſpaniam ex eo tempore vni creditam. Quare quamuis Maecius Probus Hiſpaniae Praeſes fuiſſe dicatur ſub Seuero et Antonino imperatoribus: *l.* 7. §. 10. *D. de interd. et releg.*

id

id tamen de vna procul dubio trium iſtarum prouinciarum intelligendum eſt, ſiquidem ex Grut. p. 381. 1. diſcimus, prouincias iſtas adhuc ſub Alexandro Seuero fuiſſe diuiſas. Quemadmodum vero Hiſpania fuit prouincia auri, vini, olei, aliarumque rerum feraciſſima: ita non mirum, frequens inter ciuitates Hiſpanicas ipſamque Romam fuiſſe commercium, de quo etiam teſtantur *l.* 63. §. 2. *D. ad L. Falc. l.* 34. *§.* 1. *D. de ſtatu lib.*

HVCINVM. Tabernae ad Bucinum ſunt in *l.* 5. §. 14. *D. de tribut. act.* Sed alii codices habent Hucinum. Diximus de eo loco ſententiam ſupra in voce BVCINVM.

I.

ILIVM, vrbs Phrygiae in Troiae ruinis condita primum ab Alexandro M. ἐλευθέρα καὶ ἄφορος eſſe iuſſa, multo magis deinde ornata eſt a Romanis, qui ſe a Troianis deſcendere credebant. Nam primo in foedere cum Antiocho immunitas iis data et Rhoeteum et Gergithum oppida conceſſa. *Liu. lib. XXXVIII. cap.* 39. Deinde et ſcripta ad Seleucum epiſtola ea demum lege amicitiam et ſocietatem ei obtulit ſenatus populuſque Romanus, ſi Ilienſes conſanguineos ſuos ab omni onere immunes praeſtitiſſet. Suet. Claud. cap. 25. Firmauit hanc ἐλευθερίαν Sulla, quum aduerſus Mithridatem bellum gereret, itemque Caeſar, qui et libertatem et agrum Ilienſibus reddidit. Plenam immunitatem dedit Claudius Q. Haterio et D. Iunio Silano Coſſ. cauſſam eorum agente Nerone. Sueton. Claud. *cap.* 25. *Tacit. Annal. lib. XII. cap.* 58. Hinc priuilegia illa, vt qui matre Ilienſi erat, eſſet eorum municeps, *l.* 1. *D. ad municipal.* item, vt immunes plane eſſent, et ipſius etiam tutelae pupillorum eorum, qui Ilienſes non erant, excuſationem haberent. *l.* 17. *§.* 1. *D. de excuſat.* Ex qua lege adparet, et Antoninum Pium iis hanc immunitatem confirmaſſe.

ILICITA. vide infra LICITANI.

INDIA, terra ſpatioſiſſima a ſeptentrione Emodis montibus, ab ortu montibus Damaſiis et Meandro, a meridie mari Indico, ab occaſu Indo flumine clauſa, variarum frugum, aromatum, gemmarum, vnionum feraciſſima fuit. Vnde malabathrum, aroma Indicum, ebur et ferrum Indicum, chelyniae Indicae, Indici leones, fucus et capilli Indici in *l.* 16. *§.* 7. *de donat.*

INDICIA, Zernenſium colonia memoratur in *l.* 1. *§.* 8. *D. de cenſ.* eaque lectio et in Pandectis Florentinis occurrit. Sed manifeſto legendum: *In Dacia quoque Zernenſium colonia.* Dicemus de ea infra ſub littera Z ad vocem *Zernenſis.*

ISTHMVS, tamquam terrae tractus, in quo domus et fontes, memoratur in *l.* 37. *D. de ſeru. praed. ruſt.* Iſthmi complures paſſim occurrunt. Quum vero reſponſum, quod Paullus *d. l.* 37. habet, Graecum ſit, veroſimile eſt, intelligi Iſthmum, in quo bimaris Corinthus. Iſte enim κατ' ἐξοχὴν id nomen tulit.

ITALIA, ſiue terra Italia *l.* 3. §. 3. *D. de abig.* princeps illa terrarum regio inter Alpes et mare ſuperum inferumque interiecta. Olim equidem Italia proprie dicebatur terra a Rubicone fluuio in Bruttios et Lucanos vſque extenſa. Quae enim inter Alpes et Rubiconem interiecta eſt, eam Galli Ciſalpini, Ligures, Veneti, Liburni colebant. Sed poſtea et Gallia et Sicilia, et reliquae inſulae Italiae hoc nomine venire coeperunt. *l.* 99. §. 1. *D. de V. S. et l.* 9. *D. de iudic.* Quamuis autem initio inter Romanos ciues et Italos magnum eſſet diſcrimen, de quo fuſius Car. Sigon. de iure ciu. Rom. Ital. et prouinc. multo maius tamen erat inter Italos et prouinciales, qui et communicata cum orbe Romano ciuitate deterioris erant conditionis, quam Itali. Vnde et Itali a prouincialibus diſtinguuntur *l.* 203. *de V. S.* Libera rep. eam ipſe Senatus regebat, Polyb. Hiſt. *lib. VI. cap.* 12. ſingula autem municipia ſuis magiſtratibus parebant: niſi quod extra ordinem, ſi ſeditionis vel belli periculum immineret, Italiam ſortirentur conſulares vel ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη. Appian. de *Bell. ciu. lib. I. p.* 374. Auguſtus proximam Romae Italiae partem ad centeſimum ab vrbe lapidem ad Praefecti vrbi iuriſdictionem retuliſſe videtur. Inde Hadrianus quatuor conſulares per omnem Italiam iudices conſtituit. Spart. Hadrian. *cap. XXII.* Dodwell. Prael. Cambden. *VIIII. cap.* 8. 9. pag. 350. Aſt et hunc morem ſuſtulit Marcus Aurelius Antoninus imp. datis Italiae iuridicis ad id exemplum, quo Hadrianus conſulares iura reddere praeceperat. Iul. Capitolin. Marc. *cap.* 11. quanquam Dodwellus iam ab Antonino Pio ſublatam eſſe illam Conſularium iuriſdictionem exiſtimet. Hi iuridici iuriſdictionem quidem habebant, ſed ſine faſcibus ac lictoribus, quibus Conſulares vſos patet ex marmore apud Grut. p. 494. 1. idque magis Marco imp. conuenire

uenire viſum Italiae, quod eiuſmodi iuriſdictio nullam imminutae libertatis ſpeciem prae ſe ferret. Dodwell. ib. p. 355. ſequ. Denique et iuridicos Italiae ſuſtulit Macrinus, Dio *lib. LXXVIII.* et ex eo tempore Dodwellus ſucceſſiſſe exiſtimat Correctores Italiae, quorum meminerunt Trebell. Poll. de trig. tyrann. n. 24. et alii, itemque marmora apud Grut. p. 459. 7. et Reineſium Inſcr. claſſ. *III.* 56. A Conſtantino M. reſtituti conſulares, quorum paſſim meminerunt marmora ap. Grut. p. 351. 5. p. 357. in quibus et aliquando ἀνθύπατοι vel PROCOS. dicuntur. Grut. p. 1090. Reineſ. Claſſ. *VI.* 4. Symmacho *conſulari iure* Campaniae praeſidentes *lib. VIIII. ep.* 53. Denique Conſularibus iterum ſubſtituti Correctores, qui et Moderatores, Rectores, Praeſules et Praeſides vocantur ab Ammiano, Symmacho et Caſſiodoro.

ITALIA, in qua naufragium ſe feciſſe queritur Eudaemon in *l.* ἀξίωσις 9. *D. de L. Rhod. de iact.* ſatis obſcura videtur interpretibus. Quae enim Italia illa, in qua naufragus diripi potuit ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων; Rem non expedit bonus Accurſius, qui et Cycladas inſulas iuxta Italiam quaerit. Eſt itaque, qui pro Ἰταλίᾳ legat Τηλίῳ, et ſubaudiendum moneat θαλάσσῃ. Alii cum Grotio Flor. Sparſ. p. 142. et Iac. Gothofredo ad l. ἀξίωσις *cap.* 3. p. 18. praeferunt ἐν τῇ Ἰκαρίᾳ, ſcilicet θαλάσσῃ. Alii ἐν Ἀτταλίᾳ, ad Attaliam Pamphyliae vrbem non multum a Cycladibus remotam hoc naufragium contigiſſe exiſtimant, ſed nihil probabilius ſententia τοῦ πάνυ Bynkershoekii ad l. 9. de L. Rhodia, legendum eſſe monentis ἐν Αἰθαλίᾳ, pro quo et apud Ouid. de Ponto *lib. II. Eleg. III.* legebatur Italia, antequam Nic. Heinſius reponeret Aethalia. Eſt autem Aethalia inſula.

ITALICENSES non dicebantur Itali, ſed coloni vrbis Hiſpaniae Baeticae, conuentus Hiſpalenſis, ad Baetim fluuium, quam deſcribit Plin. *lib. III. cap.* 1. Eam iam Traianus ciuitatis iure donauerat. Spanh. Orb. Rom. Exercit. *I. cap.* 2. §. 21. Sub Hadriano tamen multis aucti priuilegiis coloniae ius petebant, vt eſt apud Gell. *lib. XVI. cap.* 13. Et hinc COLONIA ITALICENSIS IN PROV. BAETICA adpellatur apud Gruter. p. 385. 1. Vetinae Italicenſi reſcripſiſſe dicuntur Marcus et Lucius Verus fratres *l. 27. pr. D. de poen.*

IVDAEI notiſſima gens ſub Imperatoribus per vniuerſum orbem

bem Romanum diſperſa, nec raro vexata tum odio religionis tum ob inſignem ad ſeditiones excitandas procliuitatem. Saepe tamen et Iudaeos cum Chriſtianis confuſos, iam ab aliis obſeruatum. In Digeſtis mentio fit conſtitutionum, quae eos ſine moleſtia eſſe iubent in iis, per quae cultus inquinari videtur. *l.* 15. §. 6. *de excuſ.* Nec tamen erant immmunes a publicis muneribus, nec a tutela etiam non Iudaeorum. *d. l.* 15. §. 6. Sic et circumcidere poterant filios ſuos, idque ipſis permiſſum fuerat Reſcripto Antonini Pii. Sed ſi non eiuſdem religionis homines circumcidiſſent, poena caſtrantium iis irrogabatur. *l.* 11. *pr. D. ad L. Corn. de ſicar.* Seuerus quidem Iudaeos fieri ſub graui poena vetuit, teſte Spart. Seuer. *cap.* 17. ſed id quoque de proſelytis non recipiendis videtur intelligendum. Nam idem princeps cum Antonino Caracalla filio iis, qui Iudaicam ſuperſtitionem ſequuntur, honores adipiſci permiſerunt. *l.* 3. §. 3. *D. de decurion.* Alexander quoque Seuerus Iudaeis priuilegia reſeruauit. Lamprid. Alex. *cap.* 22. Manſit tamen et tunc ſanctio, vt qui alienae nationis comparatos ſeruos circumciderint, aut deportarentur, aut capite punirentur, ciueſque Romani, qui ſe ſeruoſue ſuos Iudaico ritu circumcidi paterentur, bonis ademtis in inſulam perpetuo relegarentur, medici circumcidentes capitis damnarentur. Paull. Recept. Sent. *lib. V. tit.* 22. *§.* 3. 4.

L.

LACEDAEMON ſiue Sparta, Lycurgi legibus et ciuium fortitudine florentiſſima, et aliquando Graeciae domina et Aſiae terror poſt Leuctricam pugnam et ſub Macedonum dominatione ſenſim decreuit. Sita erat in fine Peloponneſi ad Auſtrum in tractu, qui ab vrbe primaria Laconia dicebatur. Viri praetorii Braſidae, cuius cauſſa in auditorio Marci Imp. acta meminit *l.* 22. *princ. D. ad SC. Trebell.*

LAODICEA. Inter multas huius nominis ciuitates in Pandectis celebratur Laodicea Coelae Syriae colonia, cui Seuerus ob belli ciuilis merita ius Italicum conceſſerat. *l.* 1. *§.* 3. *l.* 8. *§.* 3. *D. de cenſib.* Quum autem duplex in Syria Laodicea eſſet, vna ἡ ἐπὶ τῇ θαλάττῃ vel πρὸς Θάλασσαν, altera ἡ πρὸς Λιβάνῳ: Strabo *lib. XVI.* p. 517. hic intelligitur illa ad mare ſita in peninſula, iſthmo duorum ſtadiorum cum continenti iuncta, inter Eleutheri et Orontis fluuii oſtia.

oſtia. Dicebatur etiam Λαοδικεία Συρίας, quum altera Λαοδικεία τῆς Φοινίκης adpellaretur, vt erudite docuit Noriſ. Epoch. Syro-Maced. *diſſ. III. cap.* 8. §. 2. *pag.* 270. *ſequ.* anno v. c. 707. a Iulio Caeſare αὐτονομίᾳ donati vrbem ſuam *Iuliam Laodiceam* nuncupabant. Hinc a Caſſio Caeſaris percuſſore oppreſſi αὐτονομίαν et libertatem receperunt a M. Antonio Triumuiro. Denique quum Seuero aduerſus Peſcennium Nigrum ad patriae vſque excidium fauerent Laodiceni, a Seuero id praemium retulit, vt et colonia iuris Italici et Syriae metropolis eſſet. Vnde in numis apud Holſten. ad Steph. *pag.* 188. et Noriſ. *pag.* 274. vocatur ΙΟΥΛΙων ΛΑΟΔΙΚέων ΣΕΟζΗριάνων ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ et in aliis Latinis: COL. LAOD. METROPOLEOS, item SEPtimia COLonia LAVDiceae METRopolis. Quos numos ab Harduino *pag.* 285. *ſequ.* perperam ad Laodiceam ad Libanum referri docuit laudatus Noriſius.

LEPTIS. Leptis magna, *l.* 8. §. 11. *de cenſ.* Leptitanorum colonia, *l.* 30. *D. de vulg. et pupill. ſubſt.* vrbs in medio ſinu Syrtium in Tripolitana regione ſita, a qua differt Leptis parua, ipſa quoque maritima ad eundem ſinum ciuitas inter Ruſpinam et Thapſum. Maior cum Carthagine et Vtica ius Italicum impetrauit a Seuero et Antonino Auguſtis. *l.* 8. §. 11. *de cenſ.*

LICITANI. De illis in *l.* 8. *pr.* D. *de cenſ.* dicitur: *Idem ius* (Italicum) *Valentini et Licitani habent.* Sed quum inter Hiſpaniae oppida nulla ſit Licita, ſed Illici: vel Illicita procul dubio ibi legendum reſcribendumque erit Illicitani. Eſt autem ILLICI oppidum prouinciae Tarraconenſis ad maris mediterranei ſinum, qui ab illo Sinus Illicitanus adpellatur, et ſinui, ad quem Carthago noua aedificata, proximus eſt. Coloniae ius quando acceperint, nondum liquet, attamen et Plinius, dum eos *immunes* vocat, *lib. III. Hiſt. n. cap.* 3. iam ſuo tempore eos iuris Italici fuiſſe indicat.

LVGDVNENSIS Gallia, quae et Celtica, vna ex quatuor Galliae prouinciis, omnem tractum inter Ligerim, mare Aquitanicum et Britannicum, Sequanam, Matronam, Rhodanum et Gebennam montem complectebatur, et in Lugdunenſem primam, ſecundam, tertiam, quartam et quintam diuidebatur. In prima erant Lugdunum, Auguſtodunum, Lingonum ciuitas, Matiſco, et Cabilonum. In ſecunda Rothomagum, et ciuitates Baiocaſſium, Abrincanorum, Saiorum, Lexouiorum, et Conſtantienſium. In

tertia ciuitas Turonum, Cenomanorum, Redonum, Andegauorum, Nannetum, Curioſolitorum, Venetorum, Oſiſmiorum. In quarta metropolis Senonum, et ciuitates Carnutum, Autiſiodorum, Trecaſſium, Aurelianorum, Pariſiorum, Meldorum. In quinta denique metropolis Veſontium, et ciuitates Neuidunum, Auenticum, Baſilea, Viridunum, Ebrodunum, Argentaria, Rauriacum, et portus Abucina. Vniuerſa haec Gallia iuris Italici erat. *l.* 8. §. 1. *de cenſ.* et regebatur a Legato Aug. pro Praetore, qualis Vitraſius Pollio. *l.* 15. §. 17. *D. de excuſat.*

LVSITANIA, vel, vt in Florentinis eſt, Lyſitania, vltima et maxime occidentalis Hiſpaniae prouincia, quae a ſeptentrione Durio fluuio, ab occaſu Oceano, a meridie Ana fluuio et ab ortu linea recta per Samoram ad ciuitatem regiam (Villa Real) ducta terminabatur. Caſus elegans de tribus a Luſitanis captis tractatur a Seruio *l.* 21. *pr.* D. *de negot. geſt.* De coloniis eius prouinciae iure Italico donatis, puta Pacenſi et Auguſta Emerita ſuis locis agendum.

LYCIA, cuius mentio fit *l.* 77. §. 20. *de legat.* 2. Aſiae prouincia, quae ab ortu Pamphyliam, a meridie mare ſuum, ab occaſu et ſeptentrione Aſiam minorem habet. Temporibus Auguſti erat libera et immunis beneficio Antonii Triumuiri. Appian. *lib. V. de Bell. Ciuil. pag.* 675. Et hinc eorum rempublicam fuſe deſcribit Strabo *lib. XIIII. pag.* 456. Aſt Claudius Lycios ea immunitate teſte Suet. Claud. *cap.* 25. priuauit, et eos iuriſdictioni Pamphyliae ſubiecit. Dio *lib. LX.* Et hinc PROCOS. LYCIAE PAMPHYLIAEque reperias apud Grut. *pag.* 458. 6. et *pag.* 491. 12. Conf. Noriſ. Cenotaph. Piſan. *diſſ. II. pag.* 221.

M.

MACEDONIA, prouincia ampliſſima; quae praeter Macedoniam proprie dictam, Epirum et Theſſaliam omnem complectebatur. Eam Auguſtus populo conceſſerat. Vnde in eam mittebatur proconſulis nomine vir praetorius, qualis eſt Iunius Rufinus in *l.* 3. §. 3. *de teſtib.* De coloniis Macedoniae, Dyrrachio, Caſſandrenſi, Philippenſi, Dienſi, Stobenſi, de quibus *l.* 8. §. 8. D. *de cenſ.* ſuis locis agitur.

MILETVS, Cariae celeberrima ciuitas, quam et Thaletis, viri ſapientiſſimi, incunabula nobilitabant. Hiſtoria de Mileſia muliere ex Ciceronis Orat. pro Cluentio, refertur in *l.* 39. *D. de poen.*

MINTVRNAE, Campaniae oppidum ad Lirim fluuium, non procul a mari, inter Formias et Sinueſſam ſitum, cui proximae paludes, inter quas C. Marius latuit. Videtur ibi ob Lirim fluuium res nautica, ob pinguedinem paſcuorum res pecuaria floruiſſe, quorum alterum ex *l.* 13. *§.* 1. D. *loc. conduct.* alterum ex *l.* 8. *§.* 7. *ſi ſeru. vindic.* colligas.

MINTVRNENSE flumen in *l.* 13. *§.* 1. *loc. cond.* non aliud eſt, quam Liris, ad quem Minturnae ſitae ſunt.

MYSIA, prouincia ampliſſima inter Phrygiam; Helleſpontum et Propontidem, Aeoliam et Bithyniam interiecta. Erat in duas diuiſa prouincias, quarum vna maior vel ſuperior, altera minor ſiue inferior appellabatur. *l.* 3. D. *de offic. aſſeſſor.* In vtramque mittebantur Legati pro praetore, quorum vnus Ouinius Tertullus, Praeſes prouinciae Myſiae inferioris nominatur in *l.* 9. *de capt. et poſtlim.* Vini iſta terra erat feraciſſima. Vnde et vitium incenſores in ea prouincia grauius punitos legimus. *l.* 16. *§.* 9. D. *de poen.*

N.

NACLENORVM caſtellum; κώμη Νακλήνων; memoratur in *l.* 34. §. 7. *de legat.* 2. ſed cuius ſitus incertus eſt.

NAPOCENSIS, iuris Italici colonia. *l.* 1. *§.* 9. *de cenſ.* in Dacia, quae et in hoc marmore apud Reineſ. *pag.* 185. occurrit:

NVMINI AVG.
M. VLP. CAECIL.
BASSIANVS.
M. AGG.
AVGVSTALIS
COL. NAP.
D. D.

Eſt ipſa hodierna Claudiopolis Tranſſyluaniae, vbi plurima Romanae antiquitatis monimenta.

NARBONENSIS, prima Galliae tranſalpinae prouincia, quae in poteſtatem Romanorum peruenit. Vnde et κατ' ἐξοχὴν prouincia adpellatur. Caeſ. de Bell. Gall. *lib. I. cap.* 1. De cultu eius et elegantia morum opibuſque videndus Plin. *Hiſt. nat. lib. III. cap.* 4. qui eam *nulli prouinciarum poſtferendam*, *Italiamque verius quam prouinciam eſſe*, cenſet. Eam ab Aquitania Garumna, Vorgonius et Ligeris, a Lugdunenſi Gebenna, ab Italia Alpes Penninae, Graiae, Cottiae, et Maritimae diſtinguunt. Ad meridiem mediterraneum mare eſt, portu non vno celebre. Diuiditur in quinque dioeceſes, quarum prima Viennenſis, Viennam; ſecunda Narbonam, vnde vniuerſae prouinciae nomen; tertia Aquas; quarta Ebrodunum; quinta denique ciuitatem Centronum in Alpibus metropolin habuit. Mature a Romanis perdomita per praetorem regi coepit. *l.* 2. §. 32. *de O. I.* Poſtea eo miſſi Legati Aug. pro Praetore. Viennenſes in hac prouincia iuris Italici fuiſſe, notatur in *l.* 8. §. 1. *de cenſ.*

NEOCAESAREA, vrbs Cappadociae, quam Lycus fluuius praeterfluit. Plin. *Hiſt. nat. lib. VI. cap.* 3. Floruiſſe ibi ſapientiae ſtudium, ex *l.* 6. *de excuſat.* colligas, vbi Κομανεὺς ἐν Νεοκαισαρίᾳ σοφιςεύων in exemplum adducitur.

NICOMEDIA, Bithyniae metropolis ad mare, quamuis ei περὶ πρωτείου controuerſiam moueret Nicoea. Eam ob amplitudinem et commerciorum frequentiam fuſe laudat Dio Chryſoſt. *Orat. ad Nicomedienſ.* 37. *pag.* 477. Nicomedia vectus iuxta Athaliam naufragium paſſus fuerat Eudaemon *l.* 9. *ad L. Rhod. de iactu.* Nicomediae vel minores vel ſenes honores gerere potuiſſe, colligi poteſt ex *l.* 11. *de decurion. et fil. eor.* Aliud Hadriani ad Nicomedienſes reſcriptum reperies in *l.* 5. *D. de decret. ab ord. fac.* Saeculo Chriſti III. ibi ſaepe haeſere Imperatores, maxime Diocletianus et collegae, vnde frequens huius vrbis mentio apud Lactant. *de mort. perſequut.* et alios, qui Diocletiani truculentiam in Chriſtianos deſcribunt.

NICOPOLIS, Armeniae minoris ciuitas inter Euphratem, Ther-

Thermadontem et Lycum fluuios ex aduerſo Zelae vrbis ſita. Alia huius nominis ſita in faucibus Ciliciae, in Syriae finibus, quae ab Alexandro M. hoc nomen tulit, quemadmodum prior a Pompeio ob victum Mithridatem ita dicta fertur. Fuit et Nicopolis Epiri in memoriam Actiacae victoriae condita ab Auguſto. De legato Nicopoleos neſcio, cuius Romam miſſi quaeſtio incidit in *l.* 12. *D. de legation.*

NILVS, fluuius Aſiae celeberrimus, qui in Africae deſertis ortus ingentem lacum Nilidem permeans per Aegyptum ruit, et ad Δέλτα oppidum per varios ramos diſperſus tandem ſeptem oſtiis in mare ſe effundit. De eius incrementis et effuſione per Aegyptum quaedam reperimus in *l.* 1. *§.* 5. *D. de flumin.* et *l.* 10. *D. de extr. crimin.* Diximus iam ſupra ſub voce AEGYPTVS.

NIPHIANA regio, ignota. Meminit eius Scaeuola *l.* 35. *§.* 2. *D. de legat.* 3. Vid. ſupra ATELLATA.

NVMANTIA, ad Durii fontes in Hiſpania Tarraconenſi ſita, ſine muro, ſine turribus, modico tumulo inaedificata iuſtum Romanorum exercitum per annos quatuordecim ſuſtinuit, et primum Pompeio foedus extorſit. Deinde Hoſtilium Mancinum ad pudendas pactiones adegit, quam ſponſionem ratam habere nolens P. R. Mancinum per feciales dedidit, non tamen receptum. Vellei. *lib. II. cap.* 90. Vnde quaeſitum, an ius poſtliminii haberet deditus nec receptus? *l.* 17. *D. de capt. et poſtlim.* Denique a Scipione ad extrema perducta a ciuibus incenſa eſt: qua flamma et homines et praeda ita perierunt, vt nec Numantinus in catenis duceretur, et triumphus tantum de nomine eſſet. Flor. *lib. II. cap.* 18. Strabon. *lib. III. pag.* 112. Vellei. *lib. II. cap.* 4. Excerpt. Valeſ. *pag.* 381.

NVMIDIA, Maſiniſſae olim regnum, a Tuſca amne ad Ampſagum fluuium littori Africo praetenſum. Victo Iugurtha reges ſuos habuit Hiempſalem et Iubam eius filium, Pompeii amicum, Dio *lib. XXXXI. pag.* 172. quo a Caeſare victo Numidia in prouin-

ciae formam redacta. Appian. *de Bell. ciu. lib. IIII.* Paruit ergo ab Auguſti temporibus Legatis Augg. pro Praetore, qualis Tutius Fuſcianus temporibus Antonini Pii. *l.* 7. *de legat. praeſtand. contr. tab. bon. poſſ. pet.*

O.

OPVS, Locrorum Epicnemidiorum ad Aſopum fluuium ciuitas, vnde accolae Opuntii, et ſinus proximus ſinus Opuntius dictus, ex quo oppido ob caedem inuoluntariam exulauit Patroclus. De eo exilio verſus Homeri ex Iliad. ψ. *v.* 85. *ſequ.* habes in *l.* 16. *§.* 8. *de poen.*

OSTIA ad Tiberis oſtia ſita, portus Romanorum celeberrimus ab Anco Marcio rege perfectus. Flor. *lib. I. cap.* 4. Frequens ibi nauigatio etiam ſub Imperatoribus, qui eandem vrbem ſaepe nouis ornarunt beneficiis. Nauigationis teſtis eſt *l.* 6. D. *ad L. Rhod. de iactu.*

OVASIS. Ita Florentiae legitur, pro quo Haloander maluit *nouas* (*inſulas*). Sed ſane intelligenda *Oaſis*, quam Stephanus et Auaſim et Hyaſin dictam obſeruat. Duae huius nominis vrbes in Libya deſerta, vna Oaſis parua inter Lycopolin, Aegypti et Ammonis oraculum, altera Oaſis magna, magis ad Auſtrum ſita e regione Thebarum. Vterque locus deſertus, aridus, ipſoque gramine deſtitutus, adeo vt teſte Stephano beatorum inſula per iocum diceretur, in qua ſine cibo et potu homines viuant. Erat praeterea ibi muſcarum patria et culicum. Vnde non mirum in Aegypto loco relegationis in inſulam fuiſſe relegationem in Oaſin vel Ouaſin, de qua in *l.* 7. *§.* 3. *de interd. et releg.*

P.

PACENSIS iuris Italici in Luſitania colonia, cuius territorium agro Eborenſi proximum fuiſſe ex luculento patet marmore apud Gruterum, *pag.* 199. 4. ex quo vtramque coloniam fines rexiſſe,

rexiſſe, et in diuortio vtriuſque agri lapidem hunc conſtituiſſe, adparet. Inter colonas iuris Italici eius mentio fit in *l.* 8. *pr. de cenſib.*

PALAESTINA, Syriae regio, quae a ſeptentrione Phoenice, ab ortu Coele Syria, a meridie Arabia Petraea, ab occaſu mari Syriaco clauditur. Nomen habet a Philiſtaeis, notiſſima et inimica Ebraeis gente. Diuidebatur in Iudaeam, Galilaeam, Samariam et Idumaeam. Parebat ſub Auguſto et ſucceſſoribus Regibus, Herodibus et Agrippis. Inde Procuratoribus Caeſaris, qui Praeſidi Syriae ſuberant. Veſpaſianus eo miſit Lucilium Baſſum Legatum Auguſti, vt bellum Iudaicum profligaret. Ioſeph. *de Bell. Iud. lib. VII. cap.* 21. *et* 25. Et hinc fere ſemper ſuo legato paruiſſe Palaeſtinam, obſeruarunt Henr. Valeſ. ad Euſeb. *Hiſt. Eccl. lib. III. cap.* 32. et Noriſ. *Epoch. Syro-Maced. diſſ. V. pag.* 472. Et ſane ΠΡΕΣ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΣΥΡΙΑΣ ΠΑΛΑΙΣ ΤΙΝΗΣ, *Legatus pro praetore Syriae Palaeſtinae* memoratur apud Gruter. *pag.* 495. Saeculo Chriſti quarto per conſulares recta eſt, quorum meminit Hieronym. Vit. Hilarion. *cap.* 8. et *l.* 55. *C. Theod. de decurion* apparet. Immo et Proconſules hos aliquando dictos, ex *l.* 28. *C. Th. quor. adpell. l.* 42. *C. Th. de appellat. l.* 4. *C. Theod. de fiſci debit.* Alia teſtimonia reperies apud Noriſ. l. c. et Iac. Gothofr. in Notit. Dignit. Codici Theodoſiano ſubiuncta. Ibi duae coloniae Caeſareenſis et Aelia Capitolina, ſed neutra iuris Italici. *l.* 1. *§.* 6. *D. de cenſ.* Ptolemais enim, quae inter Phoenicem et Palaeſtinam ſita erat, nihil praeter nomen coloniae habebat. *d. l.* 1. §. 3.

PALMYRA, quam a Salomone conditam ex 1. Reg. *cap.* 9. *v.* 18. colligunt, inter Syriam et Euphraten ſita erat: *Vrbs nobilis ſitu, diuitiis ſoli et aquis amoenis, vaſta vndique arena includit agros et veluti terris exemta a rerum natura, priuata ſorte inter imperia ſumma Romanorum Parthorumque, et prima in diſcordia ſemper vtrinque cura.* Ita Plin. *lib. V. cap.* 25. Ab Hadriano reſtaurata Hadrianopoleos nomen tulit, teſte Stephano. Et hinc inter colonias Italici iuris recenſetur ab Vlpiano, tanquam *ciuitas in prouincia Phoenice prope barbaras gentes et nationes collocata. l.* 1. §. 5.

de

de cenſ. Poſtquam ibi tyrannidem adfectarunt Odenatus et Zenobia: Aurelianus Palmyram expugnauit, et funditus deleuit. Vopiſc. in Aurelian. *cap.* 31. Egerunt de ea Noriſ. Epoch. Syro-Maced. *diſſ. II. cap.* 3. *pag.* 122. *ſequ.* V. C. Chriſtoph. Cellar. Diſſert. ſing. et qui maximo apparatu id egit Abr. Sellerus in Antiquitatibus Palmyrenis, quarum ampliſſimus recenſus in *Act. Erud. Lipſ. ſuppl. tomo III. pag.* 89. *ſequ.* qui Sellerus *cap.* 10. *pag.* 38. et id obſeruat, quod Palmyrae ius coloniae ab Antonino Caracalla in honorem matris, Iuliae Domnae fuerit datum, et *cap.* 32. *et ſequ.* Palmyram ſub Diocletiano et ſequentibus imperatoribus ad aliquam ciuitatis ſpeciem refloruiſſe, donec a Mahommedanis anno 638. intercepta in eum ſtatum deduceretur, vt ſolis ruinis priſtinam magnitudinem proderet, quarum ichnographiam accuratam dedit laudatus Sellerus, in actis eruditorum loco citato *pag.* 102. repetitam.

PAMPHYLIA, cuius mentio fit *l.* 77. *§.* 20. *D. de legat.* 2. Aſiae prouinciae, quae a ſeptentrione Galatia, ab oriente Cilicia et Cappadocia, a meridie mari Pamphylio, ab occidente denique Lycia ac Phrygia maiore clauditur. Antiocho victo liberam eſſe a Romanis iuſſam, ex Liuio probat Noriſ. Cenotaph. Piſan. *diſſ. II. pag.* 211. Poſtea M. Aquillius partem Pamphyliae, Cariae ac Phrygiae finitimam, in prouinciae formam redegit. Inde in Mithridatis poteſtatem peruenit, quo deuicto denuo fuit Romana prouincia, quam anno v. c. 674. pro Conſule rexit Cn. Dolabella, vti ex Verrinis Ciceronis idem demonſtrat laudatus Noriſius. *pag.* 212. Porro piratae in Cilicia inualeſcentes etiam Pamphyliam finitimam tenuerunt, quibus a Pompeio victis Pamphylia iuriſdictioni Ciliciae adiecta eſt. Aſt Auguſtus rerum potitus Pamphyliae propraetorem impoſuit. Dio *lib. LIII.* Ex quo ſaepe ſuis praeſidibus recta, aliquando etiam vel cum Galatia vel cum Cilicia ab eodem praeſide curata eſt. Conf. Noriſ. *pag.* 213.

PANNONIA, quae in *l.* 78. *pr. D. de hered. inſt.* nominatur, ab occaſu Cetium montem, a ſeptentrione Danubium montem, ab ortu eundem Danubium et montem aureum, hodie *Machek*, a meridie lineam ab aureo monte per confluentes Timaci et

Drini

Drini ad fontes Vnae fluminis, indeque Carauancas montem et Pannonicas Carnicaſque Alpes ad Saui vſque fontes limites habuit. Diuidebatur in ſuperiorem et inferiorem, vel in primam et ſecundam conſularem, quarum illa hodiernam Carniolam, Croatiam, Vinidorum Marchiam, Carinthiam, Stiriam et maiorem Auſtriae partem; haec Boſniam, Sclauoniam, et partem Hungariae, inter Danubium, Drauum, Arrabonem amnes, complectitur. Regere Pannoniam vtramque ſolebant Legati pro praetore. Hinc LEGATVS PROPR. PROV. PANNONIAE ſuperioris eſt apud Grut. *pag.* 457. 2. INFERIORIS *pag.* 441. 10. *pag.* 442. 3.

PARIVM in prouincia Aſiana colonia iuris Italici. *l.* 8. §. 9. *de cenſib.* Sita erat vrbs in Troade ad Propontidem inter Lampſacum et Priapum, et inde maxime celebratur, quod ibi ophigenes, qui a ſerpentibus ictis ſputo mederentur. Prolixe de ea vrbe Strabo *lib. XIII.* Plin. *Hiſt. Nat. lib. VII. cap.* 2.

PARTHI, gens Scythica; quae primum Comiſenen, Parthienen, Paratauticenen et Tabienen regiones incoluit, quarum metropolis Hecatompolis a centum portis celebratur. Poſtea fere vniuerſo Perſarum regno potitis Romanis diu terrori fuit, qui nunquam ex eo tempore trans Euphraten fines imperii proferre poterant. Hinc fere pro hoſtibus habiti Parthi ac Germani. *l.* 24. *de capt. eſt poſtlim.* nec aliam originem eſſe dixeris frequentis ſponſionis et conditionis: *ſi Rex Parthorum viuit*, quam a metu iſtius gentis. Ea occurrit apud Papinianum *l.* 37. *D. de reb. cred.* et Vlpianum *l.* 10. §. 1. *de cond. inſt.* Pelles Parthicae laudantur in *l.* 16. §. 7. *de donat.*

PATAVISSENSIS vicus coloniae Italicae ius a Seuero obtinuiſſe dicitur in *l.* 1. §. 9. *de cenſ.* Iungitur ibi coloniis Dacicis Zarmizegethuſae, Napocenſi et Apulenſi: adeoque et Patauiſſenſem vel Patauicenſem ibidem quaerendam veroſimile eſt. Sed ipſa ſcriptura dubia. Taurellus habet Patauiſſenſium, Baſilica, πατaβησίνων, Haloander Paraniſenſium, alii Patruiſſenſium. Sed quum in tabula Peutingeriana in Dacia occurrat *Poroliſum*, apud Ptolemaeum *Paroliſſum*: ingenioſe vir clar. Chriſt. Gottl. Schwarz

in erudita de iure Italico diſſertatione *cap.* 2. §. 1. legit Paraliſenſium. De iis enim marmor apud Sponium Miſcell. Erud. *Antiqu. pag.* 195. COCCEIO. VMBRIAVO. DECVRIONI. AVGVR. ITEM. PONTIFICI. CIVITATIS. PARALISENSIVM. PROVINCIAE. DACIAE. COCCEIVS. SEVERVS. FILIVS. PATRI. SAPIENTISSIMO.

PHILIPPI, Macedoniae ciuitas, trans Strymonem fluuium, inter Amphipolin et Neapolim ſita, ius Italicum obtinuit. *l.* 6. *l.* 8. *§.* 8. *D. de cenſ.* Eius et alias mentio fit in *l.* 32. *D. ad SC. Trebell.* et *l.* 37. *D. de pact.*

PICENVM, cuius mentio in *l.* 41. §. 2. *de legat.* 3. regio Italiae notiſſima vltra Apenninum inter Aeſim et Aternum amnes, cuius oppida celebriora Ancona, Caſtrum nouum, Auximum, Septempeda, Tollentinum, Aſculum, Interamnium, Atria et alia.

PISIDIA, inter Pamphyliam, Lyciam, Cariam et Phrygiam magnam ſita, vrbe Antiochia, inter Seleuciam et Apameam ſita, colonia iuris Italici, celebris. Tempore Auguſti hanc prouinciam Amyntae Regi vna cum Galatia, Iſauria et Lycaonia paruiſſe, iam ſupra monuimus. Manſit poſtea pars prouinciae Galatiae, de qua ſupra plura ſuo loco.

PONTVS, Aſiae prouincia, Bithyniae ad ortum finitima, olim Amazonum victoriis clara. A quo tempore non immerito repetas conſuetudinem, quod Pontica matre natus pro Pontico haberetur, *l.* 1. *D. ad municip.* Celebris ibi colonia Sinopenſis, *l.* 1. *§.* 10. *de cenſ.* de qua ſuo loco. Iam addimus partem hanc et dioeceſin fuiſſe prouinciae Bithyniae. Vnde vnus idemque ſemper praeſes vtramque regebat prouinciam, qualis etiam ſub Traiano Plinius. Vid. ſupra BITHYNIA.

PTOLEMAIS maritima inter Phoenicen et Palaeſtinam ciuitas inter Doram et Tyrum, ſita, colonia erat Romana, ſed ſine immunitate. Vnde eam nihil praeter coloniae nomen habere dicit Vlpianus *l.* 1. *§.* 3. *de cenſ.* Eo Claudium Imp. coloniam deduxiſſe ex Plin. *Hiſt. Nat. lib. V. cap.* 19. diſcimus.

PVTEO-

PVTEOLI, cuius mentio *l. 1. D. ad municipal.* vrbs Campaniae, quam ab occaſu Auernus alluit, et ab ortu ſinum Puteolanum habet. De eius antiquo nomine Dicaearchia, origine Samia, aquis ſulphureis plura habet Strabo *lib. V:* plurima Iul. Caeſ. Capacius, qui eius antiquitates ex inſtituto deſcripſit.

Q.

QVIRITES, ita Romani vocati. Vnde notiſſima formula illa: *ius Quiritium, velitis iubeatis, Quirites*, lex Quiritium in *l. 1. D. de rei vind.* Nomen a Quirino, id eſt, Romulo, §. 2. *Inſt. de J. N. G. et C.* quem hoc nomine in coelis vocari dixerat Iulius Proculus *Flor. lib. I. cap. 1.* Rationes nominis varias comminiſcitur Ouidius *Faſtor. lib. II. v.* 477. veroſimillimum tamen, eum a Curibus, id eſt, Sabinis, quos vicerat, nomen hoc tuliſſe, quemadmodum et poſtea Romanos a populis victis cognomina ſumſiſſe nouimus.

R.

RAVENNA, Vmbriae ciuitas ad mare Hadriaticum; poſtea Exarchae Conſtantinopolitani ſede celebris, et iam antea municipium opulentum et commerciis florentiſſimum. Hortorum Rauennatenſium mentio fit *l. 16. D. mandat.*

RHENVS fluuius, qui tranſiens lacum Brigantinum, recepto Nicro, Moeno, Luppia, demum in Belgio in varios ramos diuiſus Oceano ſe infundit. Praedia in Germania trans Rhenum, adeoque in Germania magna emta memorantur in *l. 11. pr. D. de euict.*

ROMA, caput orbis Romani ad Tiberim, vrbs ſepticollis, terrarum Dea gentiumque, cui par eſt nihil et nihil ſecundum. Dicebatur et κατ' ἐξοχὴν vrbs. In eo tamen differebat vrbs a Roma, quod illa moenibus finiretur, Roma eſſet, qua continentia aedificia erant. *l. 139. pr. l. 2. pr. l. 87. l. 147. de V. S. l. 4.* §. 4. *D. de penu leg.* Erat illa communis omnium patria, *l. 33. ad municip.* et hinc in dubio ius, quo Romae vtebantur ſeruandum videbatur.

debatur. *l.* 32. *D. de LL.* Ceterum varia ſunt loca tum in vrbe; tum prope illam, quae in Pandectis memorantur, veluti mons Auentinus, *l.* 2. §. 24. *D. de O. I.* mons ſacer, *l.* 2. §. 20. *eod.* via ſacra, quae inter aedem Saturni et forum Rom. per arcum Seueri ad cliuum Capitolinum tendebat. *l.* 2. *§.* 37. *eod.* via ſalaria, ad portam Colinam, per quam olim Sabini ſalem in orbem deferebant. *l.* 27. *de cond. et demonſtr.* Campus Martius, *l.* 6. *D. de contr. emt. l.* 39. §. 6. *de legat.* 1. Capitolium, quod toties occurrit, quoties conditio illa Iureconſultis frequentiſſima: *Si Capitolium adſcenderit.* Forum Romanum, ſub Capitolio late patens, et porticibus elegantiſſimis circumdatum. *l.* 39. *§.* 9. *de legat.* 1. Palatium, ingens moles in monte Palatino quam Auguſti inhabitabant, *l.* 3. *D. ſi pars her. pet.* Roſtra, ſuggeſtum, in foro ex roſtris nauium Antiatium compoſitum. *l.* 2. *§.* 4. *et* §. 43. *de O. I.* Morti Salluſtiani in monte Auentino ad campum ſceleratum, *l.* 39. §. 8. *D. de legat.* 1.

S.

SABATENE. Rutilia Polla emit lacum Sabatenem angularium: eſt in Florentinis *l.* 69. *D. de contrah. emt.* Sabata et Vada Sabatia ſunt oppida Liguriae notiſſima inter Album Ingaunum et Ianuam ſita. Ibi ſi lacus eſſent, recte dici potuiſſent Sabateni. Sed vere hic intelligenda Sabatia Hetruriae, haud procul a Sutrio remota, quam lacubus et ſtagnis abundaſſe, vel illa Silii Ital. *lib. VIII. v.* 491. *ſequ. docent*:

Hos iuxta Nepeſina cohors Aequique Faliſci,
Quique tuos Flauina focos, Sabatia quique
STAGNA *tenent, Ciminique lacus, qui Sutria tecta*
Haud procul.

SACER dicebatur mons trans Anienem fluuium, in quem plebs, foenebri malo ad ſeditionem conſternata, ſeceſſit, non prius, quam impetratis tribunis plebis in vrbem reditura. Mons ipſe antea an poſtea Ioui fuerit conſecratus, parum liquet. Rem ipſam referri videas in *l.* 2. §. 20. *de O. I.* Liu. *lib. II. cap.* 32. Dionyſ. Halic.

Halic. *lib. VI. cap.* 37. Ouid. *Faſt. lib. III. v.* 663. Flor. *lib. I. cap.* 23.

SACRA VIA principium habebat vel a curia veteri in angulo Palatii, vel, quod Varro diſerte ſcribit, a Carinis et ad cliuum vſque Capitolinum pertingebat, de cuius nominis origine Varro et Feſtus. Eius mentio in *l.* 2. §. 37. *de O. I.*

SALARIA via a porta Capena in Sabinos ducebat. Vnde et ſalaria dicebatur, quia Sabini per eam ſal in vrbem deferebant. Eius mentio fit in *l.* 27. *D. de contr. emt.* vbi P. Septimius Demetrius in via Salaria monimentum dicitur habuiſſe, cuius ad exemplar ſibi ſimile fieri iubebat teſtator.

SARDIANORVM reſpublica, cui certa pecunia legata fuerat per quadriennium certaminis Chryſantiani, *l.* 24. *D. de ann. leg.* vrbs Lydiae celeberrima ad Tmolum montem, Croeſi olim ſedes, et poſtea ſub Romanis ἀυτονομία clara. Vnde ſaepe legas in marmoribus Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΚΑΙ Η ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ. Ludi ibi Chryſanthini celebrabantur, de quibus ſuo loco. In marmore Arundeliano C. Ant. Septimius Publius dicitur νικήσας ἀγῶνας ΣΑΡΔΕΙΣ. ΧΡΥΣΑΝΘΙΝΟΝ ΤΡΑΛΛΕΙΣ ΠΥΘΙΑ cet. Vid. Reineſ. *Inſcr. claſſ. V.* 20. *pag.* 366.

SARDINIA, maris interni inſula inter Siciliam et Corſicam, poſt Siciliam et maxima et foecundiſſima, ſed coeli parum ſalubris. Vnde et eo relegatos nouimus, quibus aegre fieri vellent Imperatores. Exemplo eſſe poteſt C. Caſſius Longinus, ICtus celeberrimus, in Sardiniam relegatus, et reuocatus a Veſpaſiano. *l.* 2. §. 47. *de O. I.* Erat libera rep. prouincia, quam Praetores ſortiebantur. *l.* 2. §. 32. *eod.* Auguſtus eam prouinciam populo conceſſit. Vnde eo miſſi viri praetorii, more iſtius ſaeculi dicti PROCONSVLES, quales ſub Commodo L. Ragoni. L. F. Pap. Vrinas Largus Quinctianus PRO. COS. PROV. SARDINIAE Grut. *pag.* 45. 9. *et pag.* 487. 6. P. VIBI. F. MARIANVS. E. M. V. PROC. ET PRAESES PROV. SARDINIAE.

SARMATAE, Graecis Sauromatae, non modo magnum Europae tractum inter Viſtulam, mare Sueuicum, ſinum Finnicum, Oceanum Sarmaticum, ſed et Aſiam ſeptentrionalem vſque ad Hyrcanum mare colebant, diuiſi ideo in Europaeos et Aſiaticos. Eos pellibus pro veſtimentis vti obſeruat Vlpian. *l.* 25. *pr. D. de aur. arg. mund.*

SEBASTE, olim Samaria, (Hieron. de locis Hebr.) Palaeſtinae ciuitas ab Hyrcano Iudaeorum rege funditus euerſa, (Ioſeph. *lib. XIII.* Ant. Iud. *cap.* 18.) ab Herode de nouo condita, et in Auguſti honorem nouo Sebaſtes nomine condecorata, teſte Ioſepho *ibid. lib. XV. cap.* 11. *et de bello Iud. lib. I. cap.* 16. idque circa annum v. c. 729. ceu erudite docuit Noriſ. *Epoch. Syro-Maced. Diſſ. V. pag.* 533. *ſequ.* Coloniam eo deduxit Seuerus Auguſtus *l.* 1. *§.* 7. *de cenſ.* eique reip. legatum relictum dicitur in *l.* 21. §. 3. *D. de ann. leg.*

SELINVS, maritima ad Selinantis fluuii oſtia ciuitas, in Cilicia trochea vel aſpera ſita, quam inter iuris Italici colonias refert Vlpianus *l.* 1. §. 11. *de cenſ.* Plurimae ibi palmae, et in agro terra Selinuntica, quam Galenus inter medicamenta refert.

SICILIA, inſula maris interni ampliſſima, anguſto Siculi maris freto ab Italia auulſa, et hinc poſtremis temporibus Italiae fere accenſita eſt. *l.* 99. *D. de V. S.* Primum a gigantibus, inde ab Iberis, tum poſtea a Siculis, Latii populo, porro a Phoenicibus habitata dicitur. Id certum Graecos eam diu tenuiſſe, et frequentibus coluiſſe coloniis. Quum vero ciuitates ſingulae ſui iuris eſſent, nec vnquam in vnam et communem coaleſcerent rempublicam, et praeterea tyranni in pleriſque dominarentur: Poeni mari tum potentiſſimi maximam inſulae partem facile occuparunt. Aſt iis eiectis Romani primam hanc extra Italiam prouinciam fecerunt, et per praetorem rexerunt, *l.* 2. *§.* 32. *D. de O. I.* quem fere eodem iure vſum, ac vrbanum, vel inde patet, quod, antequam lex Atilia de dandis tutoribus per legem Iuniam et Titiam ad prouincias produceretur, et Siciliae praetores pupillis tutores darent. *Excerpt. Peireſciana pag.* 397. Sub Imperatoribus haec prouincia fuit

populi,

populi, viris praetoriis conceſſa. Vnde in marmoribus paſſim obuii PROCOS. PROVINCIAE. SICILIAE. Reineſ. *Inſcr. claſſ. VI.* 130. Grut. *pag.* 437. 7. 1028. 6. Reperias tamen et PROPRAET. PROV. SICILIAE, apud Grut. *pag.* 344. 8. LEGAT. PR. PRAETORE PROV. SICILIAE. *ibid. pag.* 1093. 2. item LEGAT. PRO PRAETORE PROV. SICILIAE ET ITALIAE *pag.* 493. 4. CORRECTOREM PROV. SICILIAE *pag.* 1102. 8. CONSVLAREM SICILIAE *pag.* 285. 9. 361. 1. 363. 2. 407. 8. 438. 1. et apud Reineſ. *claſſ. VI.* 92. Legis cenſoriae portus Siciliae mentio fit in *l.* 203. *D. de V. S.* de qua ſuo loco.

SINOPENSIS in Ponto iuris Italici colonia eſt, *l.* 1. §. 10. *D. de cenſ.* ſita ad Pontum Euxinum inter Armenen et Amiſum vrbes maritimas, et gymnaſio olim inclaruit. De ea plura Strabo *lib. XII.*

STOBENSIS in Macedonia iuris Italici colonia, *l.* 8. §. 8. *de cenſ.* Oppidum Stobi inter Axium et Chiodorum flumina ſub radicibus iugorum Boranorum ſitum, vetuſtiſſimum fuit teſte Liuio *lib. XXXVIIII. cap.* 54. Id iam a Veſpaſiano fuiſſe ciuitate donatum ex numo et Plin. *lib. IIII. cap.* 10. probat Ez. Spanhem. *Diſſ. de num. prou. pag.* 767. Et tamen eos poſtea ius coloniae Italicae iuri ciuitatis praetuliſſe intelligimus ex *d. l.* 8. id quod plures ciuitates feciſſe, vel exemplum Vticae et Italicae docet apud Gell. *lib. XVI. cap.* 13.

SVRRENTVM, Piceni oppidum ad promontorium Mineruae, vini generoſi feraciſſimum. Vnde vinum Surrentinum, et colles Surrentinae apud Columell. *lib. III. cap.* 2. et *l.* 16. *D. de trit. vin. ol. leg.* Conf. de hoc oppido Plin. *Hiſt. Nat. lib. III. cap.* 5.

SVTRINI fundi meminit *l.* 35. *D. de ſeru. ruſt. praed.* Oppidum eſt Hetruriae maritimum inter Oſſae fluminis fontes et Ciminium lacum ſitum, de quo Strabo *lib. V.* Sil. Ital. *lib. VIII. v.* 492.

Saba-

Sabatia quique
Stagna tenent; Ciminumque lacum, qui Sutria tecta
Haud procul.

SYRIA, prouincia ampliſſima inter mare Phoenicium, Ciliciam, Euphraten*, Arabiam, interiecta in Palaeſtinam, Phoenicen, Antiochenen, Comagenen et Caelen; aliquando in ſuperiorem et inferiorem diuidebatur. De Syriae Praeſidibus accuratiſſime actum a Noriſio *in Cenot. Piſan. Diſſ. II. cap.* 16. *pag.* 269. *ſequ.* Libera rep. ei praeerant PROCOSS. ab Auguſti temporibus LEGATI. PRO. PRAET. PROV. SYRIAE, quorum id erat ſingulare priuilegium, vt poſſent multis prouinciis interdicere, *l.* 7. §. 17. *de interd. et releg.* quamuis relegare non poſſent quae ſub ſe non eſſet, veluti in Macedoniam. *d. l.* 7. *§.* 6. Prouinciae huius ſaepe fit mentio in Pandectis, veluti in *l.* 78. *pr. D. de her. inſtit. l.* 101. *de leg.* 3. *l.* 5. *de manum. vind.*; *l.* 122. §. 1. *de verb. obl. l.* 1. *et l.* 8. *de cenſ.* Sed-notatu in primis dignum, quod in Syriis a quatuordecim annis maſculi, a duodecim feminae vſque ad ſexageſimum [quintum] annum tributo capitis obligarentur. *l.* 3. *pr. de cenſ.* Praeterea et centeſimas ſoluebant, teſte Appiano in Syriacis. Immunes tamen erant coloniae iuris Italici, Tyrus, Berytus, Laodicea, Emiſa, Sebaſte, Antiochia, Palmyra. *l.* 1. *pr.* §. 1. 3. 4. 5. *l.* 8. §. 3. 4. 5. 6. *de cenſ.* Caeſarienſes et Capitolienſes non erant iuris Italici, ſed immunes tamen a tributo capitis et ſoli. *l.* 1. *§.* 6. *l.* 8. *§.* 7. *eod.* Ptolemais nihil praeter nomen coloniae habebat. *l.* 1. §. 3. *eod.*

SYRIA COELE. vide ſupra COELE SYRIA.

SYRIA PHOENICE, Syriae pars anguſtior quidem, ſed altiſſima ac opulentiſſima. Eam antiquiores Geographi ab Eleuthero flumine in Aegyptum vſque extendebant. Strab. *lib. XVI. pag.* 520. poſtea anguſtioribus terminis circumſcripta, tractum inter Eleutherum et Cherſaeum fluuios complectebatur. In ea Syriae parte ſplendidiſſimae erant coloniae et ciuitates Tyriorum, Emeſena, Laodicea, Berytus, de quibus ſuis locis, ex *l.* 1. *et l.* 8. *de cenſ.*

T.

T.

THESSALIA, Graeciae regio inter Macedoniam et Hellada proprie dictam. In ea ciuitates celeberrimae, Hypata, Soſtenes, Cypera, Gomphi, Pheſtus, Tricca, Aetinium, [illegible], Atrax, Iolcus, Hermenium, Caſtanea, Meliboea, Methone, Phthia, Thebae Theſſalicae, Echinus, Lariſſa, Demetrias, Pegaſae Pleraeque ex his ciuitatibus, ſi non omnes, in σύςημα coaluerant; communibus ſacris, ludis, et conſiliis vſae. Vnde τῷ κοινῷ τῶν Θεσσάλων reſcripſiſſe dicuntur Hadrianus et Antoninus Pius Imperatores *l.* 37. *D. de iudic.* et *l.* 45. *§.* 1. *D. ad L. Iul. de vi publ.*

THRACES a ſeptentrione Aemum montem, ab oriente Pontum et propontidem, a meridie Aegeum mare, ab occidente Strymona fluuium fines agri ſui habebant. Gens olim fera et ſaeua, poſtea paullatim ad meliorem cultum traducta. Vnde plures ibi vrbes et coloniae celeberrimae, et in his Byzantium, paullo poſt altera Roma et orientis caput futura. Vrbes Thraciae itidem in ſyſtema coaluerant. Vnde τῷ κοινῷ τῶν Θρᾳκῶν reſcripſiſſe dicitur Antoninus Pius *l.* 1. *§.* 1. *D. de adpellat.*

TIBERIS, fluuius Latii ex Apennino fuſus vrbe Roma quam alluit, illuſtris, ex Hetruria decurrentem Clanim, ex Latio Narem atque Anienem in alueum ſuum receptos in mare inferum defert. Pars quaedam cis, pars vltra Tiberim ſita. Vnde *quinque viri cis Tiberim et vltra* Tiberim, *l.* 2. §. 33. *de O. I.* de quibus ſuo loco; et *tabernae trans Tiberim*, *l.* 5. *§.* 16. *de tribut. act.* Tiberim aliquando ſe infudiſſe in vrbem, et ſtragem maximam edidiſſe, ex *l.* 9. §. 1. *de damn. inf.* diſcimus Obiter Tiberis mentio fit in *l.* 23. D. *praeſc. verb. l.* 17. §. 6. *de aedil. edict. l.* 6. *de nupt.*

TIBVR, Latii oppidum ad Anienem fluuium, antiquitate et amoenitate celeberrimum. Balneum ibi Iulianum celebratum, quod vt gratis praeberetur ciuibus, legato neſcio cuius effectum eſt. *l.* 35. *§.* 3. *de legat.* 3.

TRAIANOPOLIS, Ciliciae colonia iuris Italici, a conditore Traiano Imp. cognominata. *l.* 1. *§.* 11. *de cenſ.*

TROAS, Aſiae regio ad Helleſpontum, in qua Ilium. Ibidem et vrbs Troas, ab Alexandro Alexandria Troas dicta inter Colonas et Lectum, haud procul ab Helleſponto. Eam iuris Italici fuiſſe, ex *l.* 7. *et l.* 8. *§.* 9. *de cenſ.* diſcimus.

TROIA, illa celeberrima Aſiae vel Phrygiae minoris ciuitas, ab Achiuis capta et funditus exciſa. Eius πτνολεδείας meminit *l.* 123. *D. de V. S.* Refloruit poſtea in Ilio, de quo ſupra. Iam ſeges eſt, vbi Troia fuit.

TVSCIA, quae et Hetruria, ampla et diues inter Galliam ciſpadanam, montem Apenninum, Tiberim, et mare inferum prouincia, duodecim vrbibus totidemque principatibus inter ſe conſtitutis clara. Eius mentio fit in *l.* 41. *§.* 2. *de legat.* 3.

TVSCVLVM, proximum Romae Latii municipium, mature ciuitate donatum, et multis Romanorum palatiis praediiſque ſuperbum. Reip. Tuſculanae mentio fit *l.* 38. *§.* 5. *D. de legat.* 3. Fundorum Tuſculanorum *l.* 50. *de vſufr. l.* 77. *de legat.* 2. *l.* 82. §. 1. *de leg.* 2. *l.* 39. §. 2. *de aur. arg. mund. l.* 17. *pr. de cond. et dem. l.* 74. *l.* 75. *de V. O.*

TYRVS, Phoeniciae metropolis, potentia olim et opibus celeberrima, adeo vt per totum orbem claſſes dimitteret, variaſque in Aſia, Graecia, Africa, Sicilia, Hiſpania colonias conderet. Ab Alexandro M. laborioſa obſidione expugnata et funditus exciſa, ſtatim renata eſt, quod Sidonii in claſſe Alexandri militantes 15000 Tyriorum in vrbis direptione furtim ſubduxerant, ac plures ante vrbis obſeſſionem Carthaginem fugerant, quibus patrios Lares repetentibus Tyrus tam breui priſtinas vires recuperauit, vt anno a memorata clade XVIII. Antigono, Aſiae regi potentiſſimo XV. menſibus reſiſteret. Noriſ. *Epoch. Syro-Maced. Diſſ. IIII. pag.* 381. *ſequ.* Ex eo tempore Tyrus Seleuco et mox Aegypti regibus paruit, donec Antiochus M. eam A. V. C. 536. proditione recuperaret. Polyb.

lyb. *lib. V.* Ab Alexandro II. Syriae Rege *αὐτονομίᾳ* donata eſt anno v. c. 628. Strabo *lib. XVI. pag.* 521. quam libertatem illi ſeruauit Antonius Triumuir. Ioſeph. *Ant. Iud. lib. XV. cap.* 4. Vnde apud Gruterum pag. 1105. mentio fit ΤΥΡΙΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΣΥΛΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΦΟΙΝΕΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΝΑΟΥΑΡΧΙΔΟΣ. Ceterum patria fuit Vlpiani, qui eam *ſplendidiſſimam iuris Italici in Syria Phoenice Tyriorum coloniam, nobilem regionibus, ſerie ſaeculorum antiquiſſimam, armipotentem, foederis, quod cum Romanis percuſſerit, tenaciſſimam* adpellat, obſeruatque, *eamdem a Seuero ob egregiam in rempublicam, imperiumque Romanum inſignem fidem iure Italico donatam. l.* 1. *pr. de cenſ.* Aſt Caius id a Seuero et Antonino factum eſſe tradit. *l.* 8. §. 4. *eod.*

V.

VALENTIA, vrbs Hiſpaniae Tarraconenſis maritima ad Turiam fluuium, quae antiquum nomen etiamnum retinet. Eam iuris Italici fuiſſe docet *l.* 8. *pr. de cenſ.*

VIENNA, vrbs Allobrogum ad Rhodanum, Galliae Narbonenſis metropolis, hodie *Vienne.* Eam ſolum per Galliam Narbonenſem iuris Italici fuiſſe obſeruat Caius *l.* 8. §. 1. *de cenſ.* quum Gallia Lugdunenſis vniuerſa eo iure frueretur. COLONIA VIENNENSIVM ORNATISSIMA VALENTISSIMAQVE dicitur in marmore apud Grut. *pag.* 502.

VMBRIA ab Auſtro Narem amnem, ab occaſu Tiberim, et trans Apenninum Bedeſin, a ſeptentrione mare Hadriaticum, ab ortu Aeſim fluuium et Naris fontes terminos habuit. Vrbes clarae Rauenna, de qua ſupra, Ariminum, Piſaurum, Fanum Fortunae, Sena Gallica, Ceſſina, Saſſina, Vrbinum, Sentinum, Aeſin, Camerinum, quae vetera nomina paulliſper inflexa etiamnum retinent. Mentio eius fit in *l.* 41. §. 2. *de legat.* 3.

VTICA vrbs Africae maritima ad Bagrudae fluuii oſtia ſita, Catonis fato celebris. Quum antea *αὐτονόμος* eſſet, ius coloniae

petiit ab Hadriano. Gell. *lib. XVI. cap.* 13. Sed iſtud demum obtinuit cum iure Italico a Seuero et Antonino Auguſtis. *l.* 8. §. 11. *de cenſ.*

Z.

ZARMIZEGETHVSA, colonia iuris Italici Dacica a Traiano deducta; *l.* 1. *de cenſ.* Ea poſtea dicta Vlpia Traiana, eodemque loco ſita eſt, vbi hodie Varhel ruina. Plura et egregia de ea habet Reineſ. *Var. lib. III. cap.* 16. *pag.* 606. *ſequ.*

ZERNENSIVM, colonia iuris Italici; item in Dacia fuit; eundemque conditorem Traianum habuit. De ea quoque plura Reineſ. *Var. lib. III. cap. XVI. pag.* 606. *ſequ.*

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM

POSTVMORVM

TOMVS V.

VITAM ET RES GESTAS

LVDOVICI GERMANICI IMP.

VNA CVM DIPLOMATARIO

COMPREHENDENS.

HISTORIA ET RES GESTAE
LVDOVICI GERMANICI.

LIBER I.
DE LVDOVICI NOMINE, NATALIBVS, EDVCATIONE, CONIVGIO, LIBERIS.

CAPVT I.
DE LVDOVICI NOMINE, COGNOMINIBVS ET TITVLIS.

§. I.

LVDOVICI Germanici, maximi potentiſſimique poſt hominum memoriam principis vitam et res geſtas ſcribere adgredior: opus et euentuum magnitudine, et bonis prauiſque exemplis tam varium, vt inde ſibi quiſque, ſuaeque reipublicae, quod imitetur, foedumque inceptu ac exitu, quod vitet, capere poſſe videatur. (a) Neque eſt, quod verear, ne in illuſtranda perpoliendaque hac hiſtoriae parte occupatus, actum agere cuiquam videar. Si enim a viro perelegantis ingenii, IO. HENR. BOECLERO (b) diſceſſeris, vix quiſquam adhuc repertus eſt, qui tanti viri memoriae conſuluerit. Veterum autem tanta hic fuit incuria, vt, quum DAGOBERTI, SIGIBERTI, PIPPINI, CAROLI MAGNI et LVDOVICI PII res geſtas permulti certatim memoriae prodiderint, (c) ſoli fere LVDOVICO noſtro defuere decora ingenia, quae illi eam-

(a) Liu. *I. praef.*
(b) *Diſſert. hiſt. pol.*

(c) DAGOBERTI geſta a S. Dionyſii monacho ſcripta edidit Du Cheſne *Script.*

eamdem operam nauarent. Si quod vero olim eius generis monimentum exſtitit (d), illud cum aliis multis in triſti illo bonorum librorum naufragio periiſſe animaduertimus. Plures equidem exſtant eorum temporum annales, quibus etiam, quod a LVDOVICO geſtum eſt, memoriae proditum: ſed praeterquam quod diſperſa minus ad memoriam valent, tam contraria fuerunt ſcriptorum, qui tum floruerunt, ſtudia, vt alii in CAROLI CALVI partem proniores pleraſque LVDOVICI actiones ſuo praeiudicio damnent, alii, noſtro paullo aequiores, tanto acrius in CAROLVM, tamquam gentis ſuae dedecus, inuehantur. (e) Inter quae tam contraria iudicia

Script. rer. Francic. Tomo I. p. 572. Apud eumdem *eod.m Tom. I. p. 591.* exſtat vita SIGEBERTI III. Regis, et *p.* 594. vita PIPPINI, Maioris Domus Auſtriae. CAROLI M. vitam plures ſcripſerunt: vnus, qui illam ex Annalibus plebeiis, a Reginone quoque viſis compoſuit, apud eumdem *Tomo II. p.* 50. alter Monachus Egoliſmenſis *ibidem p.* 68. et apud PETR. PITHOEVM inter *Scriptores XII. Hiſt. Franc. p.* 230. tertius S. Galli Monachus apud Caniſium *Lect. antiqu. Tomo I. p.* 358. et Du Cheſne *Tomo II. p.* 107. quartus Eginardus, cuius vitam poſt alios ſplendide edidit notiſque doctiſſimis illuſtrauit Io. Hermannus Schminckius Traiecti ad Rhen. 1711. quintus Poëta Saxo, cuius annales a Reinero Reineccio primum editos et ſaepius recuſos cum vetere codice MSC. contulit et *Tomo I. Script. rer. Brunſu. pag.* 120. inſeruit Leibnitius. Non pauciores ſunt, qui LVDOVICI PII vitam ſcripſerunt. Exſtat enim vita eius ab anonymo, ſed coaeuo, quem aſtronomum vulgo adpellitant, ſcripta. Exſtat Ermoldi Nigelli *Carmen de Rebus a Ludouico Pio geſtis* ex codice MSC. Vindebonenſi editum a Lud. Ant. Muratorio *Script. rer. Italic. Tomo II. Part. II.* et Menckenio *Script. rer. Germ. et Sax. Tomo I. p.* 866. Exſtant Thegani *geſta Ludouici Pii* itidem a Pithoeo inter *XII. Scriptores Hiſt. Franc. p.* 291. *ſequ.* relata, et denique Theodulfi, Epiſcopi Aurelianenſis *verſus de Ludouico Pio* apud Du Cheſne *Tomo II. p.* 326.

(d) Vitam eius ſe ſcripturum promittit Monach. S. Galli de vita Caroli M. *Lib. II. cap. 9. edit. Hahnii.*

(e) Exemplo eſſe poſſunt ANNALES FVLDENSES, quorum auctor, quum Fuldae, in Ludouici regno, ſcripſerit *ad ann.* 875. CAROLVM CALVVM *Galliae tyrannum*, et hominem *lepore timidiorem*; *ad annum* 876. *ſtultum*, et *nouellum Sennacherib.* vocare non dubitat. At eumdem animi morbum paſſim prodit auctor ANNALIVM BERTINIANORVM, a Ducheſnio *Tomo III. Script. rer. Franc. p.* 150. *ſequ.* editorum, qui, quamquam paullo modeſtior, odium tamen in LVDOVICVM noſtrum eiuſque filios diſſimulare non potuit. Illi ſaltim plus iuſto indulſit, dum de LVDOVICO, Ludouici noſtri filio, magnanimo profecto ac fortiſſimo principe, *ad annum* 882. ſcribere auſus: *Ibi nunciatum eſt Carolo, quia ſobrinus ſuus, Ludouicus, Ludouici Germanici Regis filius*, INVTILITER SIBI ET ECCLESIAE AC REGNO VIVENS, *morti ſuccubuit.* Quae ſane non ſunt hiſtorici, alieni a partium ſtudio, ſed Ludouico,

dicia id, quod verum eſt, reperire, quemadmodum difficillimum, ita nobis, qui amoris odiique cauſſas procul habemus, maxime curae fuit. Ceterum ſuſcepti laboris hunc praecipue fructum iucunda animi praeſenſione praecepimus, quod eum illis, qui de genuinis regni Germanici ipſiuſque iuris publici originibus ſunt ſolliciti, non parum vtilitatis adlaturum, auguramur. Quod quidem an conſequuti ſimus, alii viderint. Nos, ne verboſior ſit praefatio, ſtatim ad rem ipſam accingimur, primo hoc libro quaedam, quae ad ipſam LVDOVICI Germanici perſonam, nomen, cognomina, natales, educationem, indolem, corporiſque ac animi dotes, poſtremo ad eius familiam, coniugium, liberoſque pertinent, praemiſſuri.

II. Nomen LVDOVICI noſter commune cum LVDOVICO PIO, patre, habuit, ob eamque cauſſam a THEGANO (f) aliiſque eorum temporum ſcriptoribus plerumque *filius Ludouici Pii* AEQVIVOCVS, nec non *ei cognominis*, (g) adpellatur. Id nomen, incertis adhuc, et parum excultis orthographiae regulis, non vno modo a veteribus litteris expreſſum, reperio. Nam in annalibus modo LVDOVICVS, modo LVDEWICVS, modo LVDOICVS, vel LODOICVS; in diplomatibus ſaepius HLVDEWICVS, HLVDOWICVS, hLVDEWICVS, quin et CHLODEWICVS (h) aliquando vocatur. Aſperior enim erat Francorum non minus, quam Alamannorum, pronunciatio, vt non modo vocales, (i) ſed et conſonantes L. N. R, (k) ex infimo gutture protruderent,

[f] *De geſt.* Ludouici Pii *cap.* 39.

[g] *Monach. Sangallenſ.* Vit. Caroli M. *lib. II. cap.* 8. *p.* 579.

[h] *Infra diplomate I. in ſubſcript.*

[i] Hinc *Hebehardus* ſcribebant pro *Eberardus*: *Infra Dipl. XX. XXI. LV. Hemma* pro *Emma*: *Dipl. III. Hadebertus* pro *Adelbertus*: *Dipl. XII. XIIII. XV.* Similia ſunt *habent*, pro *abent*, veſpera, apud Notkerum *Pſalm.* LIIII. 18. *hubil* pro *übel*, malum, *here* pro *ere*, honor, *in gloſſ. Keron.* Immo iam olim vetuſtiſſimos Germanos pro *erde*, terra, dixiſſe HERDAM, vel HERTHVM, patet non modo ex Tatiani *Harmon. cap.* 75. 41. verum etiam ex ipſo Tacito *de mor. Germ. cap.* 40. Atque inde illuſtrari poteſt locus inſignis Auctoris aſtronomi in vita Ludouici apud Pithoeum *in Script. XII. Hiſt. Franc. p.* 426. Refert ibi, Ludouicum Pium morti proximum, *conuerſa facie in ſiniſtram partem indignando quodammodo, virtute quanta potuerit, dixiſſe bis:* HVZ, HVZ, *quod ſignificet* FORAS, FORAS: *indeque patuiſſe, quia malignum ſpiritum viderit.* Illud vero HVZ non aliud eſt, quam Germanicum AVS, vel VS, pro quo nos hodie dicimus HERAVS vel HINAVS, et quod apud Keronem ſcribi VZZE vel VZZANA, obſeruat Schilter. *Theſaur. Antiqu. Teut. Tom. III. p.* 822.

[k] Litterae L adſpirationem ſaepiſſime praefigebant ſcribentes HLAVFFAT

truderent, ac proinde vocabulis, ab aliqua harum litterarum incipientibus praeſigerent H, ſiue ſimplex, ſiue duplex, vel ipſum aſperrimum CH. Quemadmodum ergo inter Alamannorum nomina, quorum indices bene longos ex vetuſtis membranis MELCHIOR GOLDASTVS (l) eruit, occurrunt HLOTHARI, HRANFRID, HRVADBERT, HRVADGAER, HRVADIGART, HRVADOLT et ſimilia: ita et frequentiſſimum fuit nomen HLVDOWICVS ſeu CHLODOWICVS, (m) non a Francis demum inuentum, ſed iam antiquiſſimis temporibus Gallis Germaniſque familiariſſimum, ac proinde dignum, cuius veram notionem paullo accuratius inueſtigemus.

III. Nimirum IVLIVS CAESAR (n) aliquoties meminit LITAVICI cuiuſdam, nobilis adoleſcentis, et Aeduorum iuuentutis principis, quem IVLIVS CELSVS (o) LITAVICTVM; Graecus CAESARIS interpres ΛΙΤΑΒΙΚΟΝ adpellitat. Id vero ipſum LVDOVICI nomen eſſe, recte obſeruauit Io. ISAACVS PONTANVS. (p) Quamuis ergo, id nomen vere Celticum, vel Germanicum eſſe, certiſſimum videatur, tanta tamen primaeue iſtius linguae paullatim facta eſt mutatio, vt Celtici iſtius vocabuli originem hodie non niſi diuinando adſequamur.

pro *lauſſet*: HLID pro *lith*: HLVT pro *lut* vel *lauth*. Aliquando H eſt ante litteram N, veluti quando HNEIGEN ſcribunt pro *neigen*. Nec minus litteram caninam more Graecorum adſpirant, ſcribentes HREIN pro *rein*: HRVFFEN pro *ruffen*. Vid. Schilter. *Gloſſar. his vocibus*.

(l) *Rer. Alamann. Tomo II. p.* 100. *ſequ. et p.* 124. *ſequ.*

[m] Non ergo diuerſa, ſed eadem, ſunt LVDOVICI, CHLODOVAEI et HLVDEWINI nomina. Nam apud Caſſiodor. *Var. II.* 41. *et* 3. 4. Theodericus, Gothorum Rex Chlodouaeum Francorum Regem vocat LVDOVICVM, vti in quibuſdam Codicibus legit Guill. Fornerius *in Notis p.* 249. et magnum illum regem S. Remigius in Teſtamento apud Chifflet. *de ampulla Remenſi cap.* 3. *p.* 9. et Hermannus Contract. *ad ann.* 480. *et ſequ.* vix alio, quam LVDOVICI, nomine inſigniunt. Quin ipſe Ludouicus Pius ſe Chlodouaeo cognominem eſſe profitetur apud Flodoard. *Hiſt. Rem. lib.* II. Nec a LVDOVICI vel CHLODOVAEI vocabulo differt nomen CHLODIO, vel vt Sidonius Apollinar. in *Paneg. Maiorian. Aug. v.* 210. ſcribit, CLOIO. Quemadmodum enim apud Goldaſt. *Rer. Alam. Tomo II. p.* 96. *ſequ.* ALLO eſt adbreuiatum ex *Aluuich*, ALTO ex *Altirich*, BERTO ex *Bertrich*, EBO ex *Eberuuic*, GEILO vel KEILO ex Geiluuich vel Keiluuich, HATTO ex *Hadeuuic*: ita et CHLODIO ex *Chlodouaeus*. Immo ex adbreuiato illo CLOIO nata eſſe hodierna nomina *Clouis* et *Louis*, ſuſpicatur Io. Iſaac. Pontanus *Orig. Franc. Lib. III. cap.* 7. *p.* 242.

(n) *De bello Gall. lib. VII. cap.* 37. *ſequ.*

(o) *Vit. Caeſar. lib. III. p.* 109. *edit. Graeuii.*

(p) *Orig. Francor. lib. III. cap.* 7. *p.* 243.

mur. Inquiſiuit in eius originem ERMOLDVS NIGELLVS, (q) ſed ita, vt ſe poëtam eſſe meminerit, ſibique quidlibet audendi fingendique aequam ſemper poteſtatem eſſe debere exiſtimarit. En enim hominis vigilantis ſomnia:

Nam HLVDOVICVS *enim* LVDI *de nomine dictus,*
Lvdere ſubiectos pacificando monet.
Seu quis Franciſcam mauult reſonare loquelam,
Nominis vt poſſit noſcere notitiam:
Nempe ſonat HLVDO *praeclarum:* WICH *quoque Mars eſt,*
Vnde ſuum nomen compoſſuiſſe patet.

Sed prior etymologia luſus ingenii eſt. Ludit enim NIGELLVS, dum a *ludo* arceſſit nomen Germanicum, quum a nominum Latinorum vſu Franci quam maxime abhorruerint. Poſterior, vtut paullo veriſimilior, non magis tamen priore vera videtur. Neque enim HLVDO Francis erat *praeclarum*, ſed HLVDER vel HLVTER, (r) idem, quod noſtrum *lauter*. Inde vero non LVDOWICI, ſed LVTERVICI nomen naſceretur. (s) Sed ERMOLDVS, vt Ludouicum ſuum pace belloque magnum eſſe oſtenderet, id ipſo nomine innui lectori perſuaſit, vſus argumento notationis, malo poëta, quam bono

(q) *De geſtis Ludouici Pii lib. I. v. 45.*

(r) Pluribus id exemplis demonſtrauit Schilter in *Gloſſar. Teut. p. 461. et 556.* Inde eſt nomen HLOTARIVS, quamuis ſint, qui illud a LIVTI, *leute, homines*, et HERR, *dominus* deriuare malint. Vid. Diecmann. *Specim. Gloſſar. Latino-Theot. p. 38. ſeqq.* Vtcumque ſe res habeat: eſt et hoc nomen vere Celticum et iam olim Gallis familiare. Nam apud Liuium *lib. XXXVIII. cap. 16.* inter principes Gallorum in Aſiam migrantium eſt quidam LVTARIVS. Alium in ipſa Gallia deprehendimus temporibus IVLII CAESARIS, apud quem *lib. VII. de bello Gall. cap. 5.* memoratur LVTERICVS Cadurcus, Hirtio *lib. VIII. cap. 32. et 34.* LVTERIVS, Iulio Celſo *Vit. Caeſ. p. 96.* LVTHERIVS, Liuio denique LVTARIVS, in quibus omnibus vocabulis *Lotharii* nomen nemo non deprehendit.

(s) Attamen hanc ERMOLDI etymologiam iuuari quodammodo poſſe fatemur, ſi pro *hludo* ſubſtituamus LIOTH, quod *lucem* ſignificat. Otfrid. *in Euangel. lib. I. cap. 15. v. 38.*

LIOTH *thaz thar ſcinit.*
Inti allauuorolt rinit.
Lux, quae lucet, et omnem mundum illuminat.

Et *lib. II. cap. 2. v. 21.*

Ni uuas er thaz LIOTH, *ih ſagen thir ein,*
Thaz thar then liutin inſcein.
Non erat iſte ita lux, (vt ſemel dicam) vt populis illuceſceret. Sic vero LIOHTEWIC non male dici poſſet *bello praeclarus.* Io. Georg. Eccard. *Hiſt. ſtud. etymolog. p. 38.*

bono hiſtorico, digniore. Sunt, quibus id nomen a vetere HLOT *propago* et WICH, *ciuitas* compoſitum videtur, (t) vt LVDOVICVS idem ſit, ac *palmes ciuitatis vel reipublicae.* Nobis, quibus in etymologiis omni acumine potior eſt ſimplicitas, nomen iſtud ex LIVTI vel LEODE, quod *homines*, et VVIC, quod *caſtellum* denotat, conflatum videtur, vt adeo idem ſit, ac *caſtellum* vel *perfugium hominum.* (u) Maiores enim noſtros magnopere delectatos fuiſſe nominibus, quae locum aliquem munitum, tutiſſimumque refugium ſignificant, exemplis quam plurimis mihi compertum eſt: (x) et nomina vtriuſque ſexus, deſinentia in WIC vel VVICH, hac poſita ſignificatione quam commodiſſime poſſunt explicari. (y) Nec potuiſſent profecto parentes liberos, maxime reipublicae deſtinatos, concinniore nomine admonere officii, (z) quam dum eos LVDOVICOS,

(t) Schilter. Theſaur. antiqu. Teuton. *Tomo III. p. 461.*

(u) Dieckmann. Specim. gloſſar. Lat. Theot. p. 38. et Tilius apud Ang. de Nuce not. ad Chron. Caſſin. p. 116.

(x) Terminationes nominum propriorum, tum maſculinorum tum femininorum, frequentiſſimae ſunt BVRG, *caſtellum*, STEIN, *petra*, WART, *ſpecula*, DVRVN, *turris*, STET, *vrbs*, LVOG, *ſpecus*, BERG, *mons*, quae omnia tuti perfugii notionem inuoluere videntur. Hinc a BVRG eſt *Walpurg*, a STEIN *Inſteen*, *Ruaſtein*, a VVART *Antuuart*, *Burcuuart*, *Egiluuart*, *Gaganuuart*, *Hadauuart*, *Heriuuart*, *Marchuuart*, *Paldeluuart*, *Pernuuart*, *Richuuart*, *Roaduuart*, *Snevvart.* A DVRVN *Cundurun*, *Halbduring*, *Helidor*: a STET *Lieſtet*: a LVOG, LVCH, LAVCH, LOH vel LVC *Cadaloh*, *Dheotaloh*, *Ebarloh*, *Folcheloh*, *Fridaloch*, *Herolog*, *Helemlog*, *Reiloh*, *Lantaloch*, *Otoloh*, *Ratloh*, *Reginloh*, *Ruadloh*, *Theotoloh*, *Theutoloch*, *Thietloh*, *Wolkelohe*: Denique a BERG, BIRG vel BRIG *Amalperg*, *Elidpirch*, *Madalbirg*, *Sigibrich*, *Yanbirc* et cetera, quae omnia ex ſolo Goldaſto *Rer. Alam. Tomo II. p. 120. ſequ.* excerpſimus.

(y) Erat haec terminatio nominibus virorum mulierumque communis. Maſculina nomina ſunt *Adauuich*, *Aleuuic*, *Eberuuic*, *Ediluuic*, *Erluuic*, *Fridouuic*, *Hartuuic*, *Hiltiuuic*, *Perentuuic*, *Reduuic*, *Rodouuic*, *Seluuich*, *Thienuuih*: feminina *Adaluuic*, *Alekeruuich*, *Engiluuic*, *Folcuuic*, *Immuuich*: communia maſculis feminiſque *Geiluuich*, *Heiluuich*, *Keiluuich*, *Hatuuig*, *Hirminuuich*, *Keruuic*, *Otuuic*, *Reginuuich* vel *Raganuuich*, *Rantuuic*, *Ruaduuig*, *Sogeuuich*, *Thiotuuic.* Quemadmodum ergo ALEWIC eſt *refugium omnium*, FOLCWIC et THIOTWIC *refugium populi*, GEILWICH, HEILWICH et KEILVVICH *refugium excelſum*, OTVVIC *refugium praeſtantiſſimum*, ADALVVIC vel EDILVVIC *ciuitas nobilium*, ENGILVVIC *ciuitas angelorum*, FRIDOVVIC *ciuitas pacis*: ita LVDOWIC a *liuti* vel *Leode* et *vvic* vel *vvich* commodiſſime exprimit *refugium hominum.*

(z) Erant Francorum nomina σημαντικά et maximam partem ita compoſita, vt illis inſigniti officii ſui admonerentur. Quod vt denuo exemplis paucis, iiſque perſpicuis, et ab hodierna dialecto parum diſcrepantibus, demonſtrem,

cos, id eſt, perfugium hominum, et quemdam veluti miſerorum portum eſſe oportere docuerunt.

IIII. Quum vero LVDOVICVS noſter alter eſſet ex Carolidarum familia, qui id nomen ferebat: fieri ſane non poterat, quin varia inuenirentur cognomina, quibus a patre eiuſdem nominis diſcerneretur. OTFRIDVS (a) eum ideo *alterum*, vel, vti olim Romani alia occaſione loquebantur, *iterum Ludouicum* vocat, verbis:

So iſt der ſelbo edelin,
Ther heizit AVVR LVDOVVIC.

Sic eſt ille ipſe nobilis,
Qui vocatur ITERVM LVDOVICVS.

Ex eadem ratione auctor chartae Alamannicae apud GOLDASTVM (b) ei IVNIORIS cognomen tribuit, quamquam id poſtea filio illius magis conuenire viſum ſit. Reliqui ſcriptores plerique, cum veteres, tum recentiores, eum GERMANICVM, vel GERMANORVM REGEM, (c) quaſi ampliſſimi iſtius regni conditorem, adpellitant: quamuis tum Germania frequentius FRANCIAE ORIENTALIS nomine veniret, eoque non modo ipſum LVDOVICVM noſtrum in diplomatum ſubſcriptionibus, verum etiam OTFRIDVM in epiſtola nuncupatoria vſum eſſe animaduertamus. Hic ſane Germanorum Ennius et epiſtolae illi praemittit elogium: LVDOVICO ORIENTALIVM REGNORVM REGI SIT SALVS AETERNA, idque in ipſa dedicatione duplici acroſticho exprimit, et poſtea diſerte ait: (d)

ſtrem, filias nomine ADALVVIB vel ADALWIF admonebant, vt dignos *nobili matrona* mores oſtenderent: nomine ADALTRVD, vt pro eo, ac nobilem deceat, fidem ſeruarent: nominibus ENGILVVIB, ENGILHILT, ENGILMVT, ENGILMVND, vt gratia, venuſtate, morum oriſque ſuauitate angelis ſimiles eſſe ſtuderent: nominibus FRIDILIVBA et FRITVVIF, vt pacis inprimis domeſticae eſſent amantes. Quin vt et patriae caritatis admonerent liberos, quibuſdam impoſuerunt nomina, ab ipſa patria deſumta, qualia ſunt FRANCO, vel FRANCHO, FRIESO, SAXO, SVVAN vel SVAB, SVVABINC, SVVABIZHO, SVVABOLT, SVABIN, SVABAHOLT, SVVIDKER, SVIDIRICH, SVVIDPVRC, SVVIZA. Denique quid aliud voluit nomen VVIRTIN feminae impoſitum, quam vt ſe matremfamilias eſſe debere, identidem cogitaret?

(a) *Praefat. euangel. v. 35.*

(b) *Rer. Alamann. Tom. II. pag. 47. Add. Tradit.* Werthin. *apud* Leibnit. *Tom. I. Script. rer. Brunſuic. p.* 118.

(c) *Annal. Bertiniani ad ann.* 845. *et ſequ.* 853. 862. *et paſſim.*

(d) *Praefat. ad* Ludou. *v.* 3.

Er OSTARRICHI *rihtit al*,
So Franckono Kuning ſcal.

Is ORIENTALE REGNVM *regit omne*,
Prout Francorum regem decet.

Vbi OSTARRICHI eſſe prouincias, quae cis Rhenum in Francorum ditione erant, quaeque iam ſub Merouingis corrupto vocabuli ſono AVSTRIAE vel AVSTRASIAE nomine veniebant, (e) palam eſt. At ipſe LVDOVICVS initio diplomatum ſuorum nullo vtitur titulo διακριτικῷ, ſed ſimpliciter ſe LVDOVICVM *diuina fauente gratia Regem*, more iſtius ſaeculi, adpellitat, praeterquam quod, ſuperſtite patre, *Regis Boiariorum* titulum praetuliſſe, (f) eodemque fatis functo annos, quibus huic vel illi regno praeeſſe coeperit, in fine chartarum numeraſſe aliquando legitur. (g)

V. Acrius

(e) Nec tamen ideo ego Ludouici regnum iiſdem, quibus olim ſub Merouingis Auſtraſia, terminis contineri ſtatuo. Theodericus enim, qui primus Auſtraſiam rexit, cis Rhenum Boioariis et Alamannis, a patre perdomitis praefuit, quibus ipſe regnum Thuringicum adiecit: noſter ſimul Saxoniae, Friſiae, et prouinciis, quas Slaui occupauerant, imperauit. Contra noſter trans Rhenum initio praeter Moguntiam, Wormatiam et Spiram nihil habuit: quum ibi Theodericus longe lateque regnaret, ipſamque regni ſedem Metis conſtituiſſet. Fredegar. *Hiſt. Franc. epitom. cap.* 30. Sed qualitercumque prouinciae Francorum diuiderentur, ſemper pars orientalis Auſtraſiae nomine veniſſe videtur. Schurzfleiſch. *Diſſert. de regno Auſtraſ. cap.* 1.

(f) Infra diplom. 40. 41. 43. 61. 62. 63.

(g) Ludouicus noſter non vni, ſed pluribus regnis dominari ſibi videbatur, ac proinde non regni, ſed *Regnorum orientalium Rex* ſalutatur ab OTFRIDO: *Rex* quippe *totius Germaniae*, *Rhetiarumque et antiquae Franciae, nec non Saxoniae, Thuringiae, Norici, Pannoniarum atque omnium ſeptentrionalium nationum*, vti loquitur Monachus Sangallenſis *in vita Caroli M. lib. II. cap.* 9. Hinc in chartis ſuis modo annos regni ſui in *Boioaria*, vti infra *dipl. LVII.* modo in *Alamannia*, vti *dipl. XXXIII. et ſequ.* modo in *Alſatia* vel Lotharingia, quam cum Carolo fratre creuerat, vti *dipl. I.* ſolet numerare. *Germaniae Regis* titulo illum vmquam vſum eſſe, non obſeruaui, praeterquam quod in *Formulis Alſaticis num. VI. pag.* 57. *edit. Eccardi* legimus. *HL. Rex Germaniae.* Sed quum ea magis formula diplomatis, quam verum diploma videatur, neque alibi exſtet vllum, in quo hic titulus occurrat: inde ſane publicum huius elogii vſum fuiſſe, nemo temere collegerit.

V. Acrius inter ſe contendere video eruditos, an IMPERATORIS AVGVSTI vel CAESARIS titulum vel ipſe ſibi tribuerit LVDOVICVS noſter, vel ab aliis ſibi paſſus ſit attribui? Eam enim quaeſtionem inter viros doctos, qui famoſum iſtum Parthenonis Lindauienſis diploma vel vindicare a νοθείας ſuſpicione, vel argumentis luculentiſſimis damnatum proſcribere conati ſunt, quam diutiſſime agitatam eſſe nouimus. Enimuero vti hanc litem noſtram iam non facimus: ita, quae ipſa eorum temporum monimenta nobis ſufficiunt argumenta, paucis hic delibare iuuat. Primum itaque certum omnino exploratumque eſt, LVDOVICVM noſtrum fratri natu maximo, Lothario, quantumuis ſibi parum aequo, Auguſtam tamen dignitatem, quam pater cum eo pridem communicauerat (h), numquam dubiam reddidiſſe. Neque enim de imperio Romano vlla inter fratres contentio fuit (i), ſed de regno Francorum, quod fratres natu minores cum Lothario aequa lance diuiſum volebant, Lothario eminentis iſtius dignitatis obtentu totam ſibi hereditatem paternam, ipſumque in fratres imperium, proterue vindicante. Sane quum iam atrociſſimum et plus quam ciuile bellum inter fratres exarſiſſet, quumque iam in procinctu eſſent infeſtae acies, nec LVDOVICVS noſter, nec CAROLVS eam fratri tulerunt conditionem, vt ſe Auguſta dignitate abdicaret, vel eamdem ſecum communicaret, ſed, quod diſertis verbis memorat NITHARDVS (k), *vt memor fraternae conditionis, ſineret eccleſiam Dei et vniuerſum populum Chriſtianum pacem habere, concederet illis* REGNA, *a patre*, SVO CONSENSV *conceſſa, haberet* SVA *ſibi, non merito, ſed ſola miſericordia a patre illi relicta.* Quin addit NITHARDVS, vtrumque fratrem Lothario

(h) *Annal.* Bertin. *Fuldenſ. Moiſſiacenſ. ad ann.* 817.

(i) Ait quidem Theganus *de geſt. Ludouici Pii cap.* 21. *p.* 306. *Supradictus vero Imperator denominauit filium ſuum Lotharium, vt poſt obitum ſuum omnia regna, quae ei tradidit Deus per manus patris ſui, ſuſciperet, atque haberet* NOMEN *et* IMPERIVM *patris: et ob hoc ceteri filii* INDIGNATI SVNT. Sed facile patet, non Auguſtam dignitatem fratrum animos exacerbaſſe, ſed praeceps patris iudicium, *vt Lotharius poſt obitum ſuum omnia eius regna ſuſciperet.* Ipſe etiam Lotharius, mortuo patre, et imminente ſibi a fratribus bello, tamquam certum poſuit, non eſſe de Auguſta dignitate controuerſiam, ac potius eo obtentu vſus eſt, ad maximam regni partem fratribus extorquendam. Hinc apud Nithardum *Lib. II. p.* 461. fratribus iubet renunciari: *quoniam ſcirent, illi* IMPERATORIS *nomen magna auctoritate fuiſſe impoſitum, vt conſiderent, quatenus eius nominis magnifice poſſit explere officium.*

(k) *De diſſenſ. filior. Ludouici Pii lib. II. p.* 460.

thario obtuliſſe portionem regni ſui, Ludouicum quidem ad Rhenum, Carolum vſque ad Carbonarias, quin illi optionem dediſſe; vt vniuerſa Francia aequa lance in tres partes deſcripta, ipſe quamcumque liberet, portionem ſibi vindicaret. Quare tantum abeſt, vt fratres Lothario quidquam eorum, quae iudicio patris praeceperat, ereptum vellent, vt illis partem de ſuo, ſi aequas conditiones non adſpernaretur, addere cuperent. Sed et viribus Lotharii praelio illo Fontaneenſi penitus proſtratis, quum iam in manu eſſet victoribus, fratrem ad iniquiſſimas quaſque conditiones adigere, non tamen de abrogando illi Romano imperio cogitatum, ſed pactione Virdunenſi, REGINONE (l) teſte conſtitutum eſt, *vt Lotharius, qui et maior natu erat, et* IMPERATOR *adpellabatur, medius inter vtroſque incedens, regnum ſortiretur, quod poſtea ex eius vocabulo Lotharingia vocatum ſit, totamque prouinciam, nec non omnia regna Italiae cum ipſa* ROMANA VRBE. Quo ergo, non dicam iure, ſed colore tantum, viuo Lothario, Auguſtum Imperatoris nomen adfectaſſet LVDOVICVS, princeps iuſti et aequi amantiſſimus, quum illud iam pridem Lothario pactione ſollemniſſima ceſſum eſſet? Sed et Ludouico II. Imp. cui Lotharius, ſacrum religionis habitum rerum humanarum taedio ſumturus, Italiam cum Auguſta dignitate addixerat, numquam ſtatus controuerſiam mouit LVDOVICVS noſter, immo potius amicitiam cum illo perpetuo coluit, dignus ideo viſus Imperatori, quem fratribus ſuis ferret arbitrum, quum ſe in regni patrii partitione laeſum exiſtimaret. (m) Quamobrem nec toto illo tempore, quo Ludouicus ille II. imperauit, noſtrum Auguſti nomen vel ſibi attribuiſſe, vel attributum ab aliis, admiſiſſe, veroſimile eſt: neque id diſſimulaſſent, credo, eorum temporum ſcriptores, ſi id illi vmquam in mentem veniſſet.

VI. Mortuo circa annum 875. Ludouico II. Imperatore, Lothariique ſtirpe vna cum illo deficiente, Auguſta dignitas iure debebatur LVDOVICO noſtro, poſterorum Caroli M. qui tum viuebant, natu maximo. Ita enim iam inde a Caroli M. temporibus vſu obtinuerat, vt in ea deferenda aetatis ratio haberetur, nec tanta erant Caroli Calui, fratris natu minoris merita in rem communem Chriſtianam, vt fratri, principi optimo fortiſſimoque eſſet praeferendus. Sed Carolus ille, maiora ſemper, quam caperet, concupiſcens, fratrem iam ſenio fatiſcentem, nulla habita pudoris ratione, tur-

(l) *Annal. ad ann.* 842.

(m) *Annal. Bertinian. ad ann.* 856.

turpiter praeuerterat, ſuſceptaque in Italiam expeditione, effecerat largitionibus, vt Romanorum Imperator a Ioanne PP. VIII. conſecraretur (n). Quae iniuria quamuis eſſet maior, quam princeps magnanimus pati poſſet: tamen ne tunc quidem Auguſtam dignitatem ambitioſius petiit, regnum Italiae ſibi ſuaeque familiae armis adſeruiſſe contentus (nn), exiſtimans, quod res erat, et fratri inutilem futuram eam dignitatem, ſi via in Italiam intercluderetur, et tunc ſe aequiores Pontifices Romanos habiturum, ſi legiones ſuas ſignaque non procul a Tiberi explicatas conſpicerent. Interim, ſiue vanos ſine re titulos adſpernatus, ſiue Pontificis Romani fulmina ſaeculi more reueritus (o), numquam Auguſti titulum adfectauit, ne-

que

(n) *Annal. Fuld. ad ann.* 875.

(nn) Hinc primum Carolum, deinde Carolomannum filios cum exercitu miſit in Italiam, et vt fratrem ad illam relinquendam compelleret, ipſe cum validiſſima manu in Galliam irrupit. Et ſane auctorem habemus Annaliſtam Fuldenſem *ad ann.* 875. Carolum Caluum, ad artes ſuas conuerſum, *aurum, argentum gemmaſque pretioſas infinitae multitudinis Carlmanno obtuliſſe, vt eum ſibi placaret, et a paterna fidelitate ſegregaret: immo et iuraſſe, ſe de Italia cito exiturum, et Hludouici fratris ſui iudicio* ILLVD REGNVM *diſponendum ſeruaturum, ſi Karlmannus inde diſcederet*, eadem animi leuitate promiſſurus procul dubio, ſe Auguſti nomen eieraturum, ſi de eo praecipue fuiſſet controuerſia. Accedit, quod mortuo iam Ludouico noſtro, Carolomannus filius Italiae quidem regnum ſibi adſeruit, veluti in ſubſcriptione diplomatis monaſterio S. Emmerani dati, apud Iac. Gretſer. *de Diuis Bamberg. p.* 517. *ſequ.* alteriuſque apud Baluz. *Capitular. tomo II. p.* 1505. in quibus vtrobique *annus III. Domini Karolomanni, inuictiſſimi Regis, in Italia* numeratur: Add. Vghell. *Ital. S. Tomo II. p.* 184. *edit. vet. Tom. I. p.* 851. *Tomo V. p.* 591. at nullum tamen eiuſdem exſtat diploma, ex quo eum Imperatoris Romani titulum vel adfectaſſe ſaltim, adpareat.

(o) Erant tum tempora, quibus Pontificum iudicio ea in re iuſto plus tribuebatur. At hi iam illis temporibus ius creandi Romanos Imperatores ſibi adſerere coeperant: idque conſilium non obſcure propidit Ioannes Papa. VIII. *Epiſtola XVI. ad Engilbergam, Ludouici II. Imp. viduam*, apud du Cheſne *Tomo III. p.* 878. vbi ita diſſerit: *Dilectionem veſtram merito commonemus, vt ſpirituali filio noſtro, Carolo, piiſſimo Imperatori purae fidei ac ſincerae deuotionis exhibens ſemper integritatem, omnes ad eius manſuetudinem attrahat, et ſalubribus monitis inuiolabilem ei fidem ſeruare demonſtret. Non enim eſt poteſtas, vt Apoſtolus ait, niſi a Deo, et, qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit. Nos autem, qui illum, diuinitus, vt credimus, acti* SEMEL ELEGIMVS, *perpetuo, tamquam filium cariſſimum omni conatu diligimus, ita, vt ipſius amicos et inimicos amicos atque inimicos noſtros ſincere teneamus.* Quis non videt, Pontificem hunc ſuam rem agi credidiſſe?

que vllum exſtat indubiae fidei dipoma, ex quo Ludouicum noſtrum ſibi eum vmquam tribuiſſe, liquido poſſit demonſtrari.

VII. At non eadem aliorum, qui in Germania LVDOVICI filiorumque eius imperio ſuberant, erat modeſtia, quippe qui factam Principibus ſuis iniuriam vlturi Ludouico tum viuo adhuc, tum iam fatis functo, IMPERATORIS Romani titulum tribuere non dubitabant. Recte id obſeruauit HERMANNVS CONRINGIVS (p), in eo tamen falſus, quod a ſaeculo demum vndecimo ſcriptores quoſdam, veluti ADAMVM BREMENSEM (q), WALDONEM (r), HELMOLDVM (s), alioſque recentiores Ludouico Imperatoris Augusti et Caeſaris titulum adſcripſiſſe exiſtimat. Quamuis enim fatendum videatur, ab eo demum tempore, quo Ottones illam dignitatem Auguſtam cum Germania aeterno atque indiſſolubili vinculo coniunxerant, ſcriptores, vetuſtatis rerumque ciuilium ignaros, Germaniamque veterem ex ſuae aetatis more aeſtimantes, hunc errorem frequentius erraſſe: mihi tamen ſatis compertum eſt, de nono quidem ſaeculo, ac ſuperſtite adhuc Ludouico, nedum ſub eiuſdem filiis a titulis iſtis abſtinuiſſe. Ipſe ſane CONRINGIVS id ſubſcriptionibus quarumdam eius aeui chartarum probauit. Nam in TRADITIONIBVS FVLDENSIBVS apud SCHANNATVM (t) legimus: *Facta eſt haec traditionis chartula in monaſterio Fulda, anno Dominicae Incarnationis* 876. *Indict.* 8. *anno* 36. LVDOVICI IMPERATORIS *menſe Iulio, die* 23. *eiuſdem menſis.* Et paullo poſt in alia charta: (u) *Acta eſt haec chartula traditionis in monaſterio Fulda. Anno Dominicae Incarnationis* 876. *Indict.* 9. 36. HLVDOWICI IMPERATORIS, *menſe Februario, die* 14. *menſis eiuſdem.* Nos vero hic addimus auctorem vitae Caroli M. MONACHVM SANGALLENSEM, qui ſe NOTKERVM BALBVLVM eſſe non obſcuro indicio prodit (x). Is enim, quum ſub Carolo Craſſo ſcripſerit, LVDOVICVM noſtrum diſerte vocat IMPERATOREM. *Erat*, inquit (y), HL. *rex vel* IMPERATOR *totius Germaniae, Rhetiarumque, et antiquae Franciae, nec non Saxonicae, Thuringiae, Norici, Pannoniarum, atque omnium ſeptentrionalium nationum.* Quin idem auctor eum paullo poſt vocat

(p) *Cenſ. Dipl. Lindau. cap.* 7. *p.* 109.
(q) *Hiſt. eccleſ. cap.* 24. 27. *et* 32.
(r) *Vit. Anſcharii cap.* 45. 48. 52. *et* 57.
(s) Chron. Slau. *lib.* I. *cap.* 5.
(t) *Tradit. Fuld. p.* 209.
(u) *Ibid. p.* 209.
(x) *Lib. II. cap.* 12. *p.* 591. *edit. Hahn.*
(y) *Lib. II. cap.* 9. *p.* 580.

cat CAESAREM et *vere* CAESAREM (z), quum id vocabulum ſolis Imperatoribus proprium ſit. Enimuero id tum monachi faciebant eo audacius, quo magis iam pridem inoleuiſſet mos, reges potentiores Imperatorum titulo ornandi (a), quamuis nec Auguſtos vel Caeſares ſalutare ſuſtinerent, et ipſos Principes iſtis titulis in chartis ſuis non vti, ſatis ſcirent. Quae quum ita ſint, non quidem illico falſis ac ſuppoſititiis accenſendae ſunt tabulae, in quibus LVDOVICVS ab aliis Imperator dicitur: at merito ſuſpecta habentur, quae ipſi LVDOVICO tribuuntur, diplomata, ſi CAESARIS, vel IMPERATORIS AVGVSTI titulum praeferunt (b), quum eo LVDOVICVM ad mortem vſque abſtinuiſſe, tot diplomata, anno 875. et ſequente, quem ipſe vitae poſtremum habuit, ſcripta (c) ſatis luculenter demonſtrent.

VIII. Multo minus dubitandum eſt, quin ea diplomata omnia, in quibus REGIS ROMANORVM titulum praefert LVDOVICVS, non modo

(z) *Idem lib. II. cap. 13. p. 594.*

(a) Exſtant acta concilii Narbonenſis, anno Incarnationis Dominicae 788. Indict. 12. habiti, edita a Steph. Baluzio *in Addit. ad* Petrum de Marca *de Concord. ſacerd. et imp. lib. VI. cap. 25. p.* 925. in quibus Carolus, non Caluus, ceu credidit Schurtzfleiſchius *de diuiſione Imperii Carolini* §. 51. *p.* 28. ſed Magnus, *glorioſiſſimus Dominus Imp.* vocatur 13. annis ante, quam Romae conſalutatus eſſet Imperator. Id vero non inſolitum eſſe, docet Baluzius in Adnotationibus, adductis exemplis Pippini, Ludouici Balbi, Otonis, Caroli ſimplicis, Ludouici Tranſmarini, Lotharii et Roberti Regum, qui omnes aliquando dicti ſint Imperatores ab aliis, quamuis ipſi eum titulum non adfectarent. Nec ſcio, an quiſquam tam ſutienus fuerit, praeter Carolum Caluum, qui *prauorum vſus conſilio, in vrbe Metenſi, diadema capiti ſuo ab illius ciuitatis epiſcopo imponi, et ſe* IMPERATOREM *et* AVGVSTVM; *quaſi duo regna poſſeſſurus, adpellari praecepit.* Annal. Fuld. *ad ann.* 869.

(b) Quo magis mireris, diploma, infra n. III. adlatum, ideo ſuſpectum habere Miraeum *Donat. piar. p.* 33. *quod Ludouico titulus Auguſti aut Imperatoris non tribuatur.* Chartam enim illam noſtri eſſe Ludouici, vel inde patet, quod in ea mentio fit *Hemmae Reginae*, cuius nominis vxorem Ludouicus non alius, quam noſter habuit. Quis vero vmquam huius vidit ſincerum diploma, in quo Auguſti vel Imp. titulo vſus ſit? Si vero, quod ſuſpicor, Ludouicum Balbum illud diploma ſcribi iuſſiſſe ſtatuit: dupliciter errat, primum, quod illi Hemmam vxorem tribuit: deinde quod ipſum in Imperatorum Romanorum ſerie collocandum cenſet. Miraeus *Annal. Belg. ad ann.* 878. quum eum illo ordine mouendum, non modo veteres ſed et ipſi Galli, veluti Iac. Sirmond. *ad Tom. III. Concil. Gall.* Baluz. *ad Petr. de Marca Lib. VI. cap.* 25. *p.* 925. et Blondell. *Praefat. Apolog. Geneal. Franc. f.* 31. * 3. fateantur.

(c) *Infra Dipl. V.*

modo ſuſpecta, ſed manifeſto falſa ſint exiſtimanda. Et exſtant ſane huiuſmodi tabulae cum aliorum regum Carolidarum (d), tum et LVDOVICI noſtri, quae vtut non heri demum aut nudius tertius natae, ſed re ipſa ſatis vetuſtae ſint, hoc ipſo tamen titulo turpiter produnt natalium ſuorum vitium, manuſque falſarias ignarorum moris priſci hominum nimis vbique redolent. Quod vt paucis exemplis, ad LVDOVICVM noſtrum pertinentibus illuſtremus, P. IGNATIVS GROPP, monachus Benedictinus inter acta ſaecularia, quae aetatem millenariam monaſterii Amoebacenſis inſcripſit (e), edidit diploma LVDOVICI (f), iam olim Germanice verſum, cuius hoc initium eſt: *In dem Name der heyligen vngeteylten Driualtikeit Amen. Wir* LVDEVVIG *von gôtllicher Gnade, Rômiſcher Kônig.* Id vero vel falſum, vel ab inſulſo interprete interpolatum eſſe, vel ſola haec inſcriptio probat. Numquam enim vel formulam *Dei gratia*,

(d) Ipſi Carolo M. *Regis Romanorum* titulum tribui animaduertimus in lege Regia, qua S. P. Q. R. in Carolum M. ius omne imperii contuliſſe fertur, primum a Theoderico a Niem ex Codice Florentino eruta. Sed eius monimenti falſitatem argumentis luculentiſſimis demonſtrauit Werlhofius *Enucl. iur. publ. cap.* 2. §. 6. *p* 9. Nec melioris notae eſt inſcriptio *conſtitutionis de expeditione* Romana, in qua Carolus Craſſus, *Rex Francorum et Romanorum* vocatur. Quidquid enim viri docti pro adſerenda conſtitutionis iſtius ſinceritate laborent: eam tamen a Carolo Craſſo non eſſe ſcriptam, neque ei hunc titulum quadrare, vltro fatentur. Quia tantum abeſt, vt inter Reges Carolingos *Reges Romanorum* quaerendi ſint, vt hunc titulum ne in Saxonicorum quidem Imperatorum tabulis occurrere, operoſe oſtenderit amicus deſideratiſſimus, Chriſt. Gottfr. Hoffmannus *Diſſ. de Rege Roman. viuente Imperatore electo.* §. 1. *p.* 7. Quod ad Salicae ſtirpis Reges et Imperatores attinet, Henricus quidem III. in diplomate apud Meichelbeckium *Hiſt. Friſing. p.* 241. vocatur HEINRICVS diuina fauente clementia REX ROMANORVM IMPERATOR AVGVSTVS: ſed res ipſa docet, genitiuum ROMANORVM non ad praecedens vocabulum REX, ſed ad ſequens IMPERATOR eſſe referendum. Reliqua iſtorum Regum diplomata, in quibus ille titulus occurrit, ſuſpicione non carere, idem demonſtrauit laudatiſſimus Hoffmannus *ibid. p.* 10. 11. 12. ſimulque docuit, demum ab Henrico V. Lothario, Conrado III. et Friderico I. Regibus Germanorum, a Pontificibus Rom. corona nondum incinctis, eum titulum in diplomata illorum admiſſum eſſe. Paſſim enim exſtare eorum tabulas, in quibus Reges Romanorum ante conſecrationem Romanam adpellentur apud Vghellum *in Italia ſacra Tom. III. p.* 432. Martene *Anecdot. Tom. III. p.* 1175. *ſequ.* et Schaten. *annal. Paderb. lib. VII. p.* 667. Quibus nos addimus diploma Henrici V. editum a fratre Antiqu. Gosl. *lib. I. ad ann.* 1108. *p.* 110.

(e) *pag:* 192.

(f) *Infra Dipl. XXI.*

tia, vel pronomen NOS vel REGIS ROMANORVM titulum Ludouicus noſter adhibuit, vt iam nihil dicam de ſubſcriptione, quae annum Dominicae incarnationis 826. praefert, ex ipſius IGNATII GROPP iudicio in annum 856. mutandum. Eiuſdem commatis eſt alterum (g), quod Lamſpringenſes monachi oſtentant, a GE. LEVCKFELDIO (h) et IO. CHRISTOPHORO HARENBERGIO (i) editum, cuius itidem hoc exordium eſt: *In nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis.* HLVDOVVICVS *Dei fauente clementia Romanorum Rex.* Vbi HARENBERGIVS margini adleuit: *Aduocatus potius.* Sed nec Aduocatus, nec Rex Romanorum vmquam audiuit Ludouicus Germanicus, ipſeque titulus adeo abhorret ab illorum temporum moribus, vt recte et ordine fecerit HARENBERGIVS, quod in ſupplementis operis ſui (k), lectorem de falſitate diplomatis admonere non dubitauit. A LEVKFELDIO enim, qui artis criticae expers, id ſibi negotii credidit ſolum dari, vt veteres chartas omnes, veras, fictas, ſinceras, interpolatas corraderet, id exſpectari profecto non potuit. At tanto magis miror, laudatum HARENBERGIVM (l), rectioris iudicii virum, in vindicandis LVDOLPHI SAXONIS diplomatibus (m), in quibus LVDOVICVS itidem *Romanorum* REX *inuictiſſimus* vocatur, oleum operamque perdere voluiſſe (mm). Si enim vel maxime notas chronologicas ex eius ſententia refingamus: (quod tamen in diplomatibus ſatis calidum conſilium eſt,) aeque tamen abſurde Ludouico II. Imp. quam Ludouico Germanico ab inſulſo iſtius chartae fabricatore

(g) *Infra Dipl. XXIII.*
(h) *Antiqu.* Gandersh. *p.* 290.
(i) *Hiſtor.* Gandersh. *Dipl. p.* 139.
(k) *Ibid. p.* 1685.
(l) *Ibid. pag.* 44. *ſequ.*
(m) *Infra Diplom. VI. et ſequ.*
(mm) Summa defenſionis eſt, Ludolphum, Saxoniae Ducem Romam profectum ad Sergium Papam non anno 853. Indict. I. qui in charta illa perperam exprimatur, ſed anno 844. Ind. 7. litteras commendatitias accepiſſe non a Ludouico Germanico, cuius commendatio Romae et in Italia parum ponderis fuiſſet habitura, ſed a Ludouico II. Imperatore, Lotharii filio. Quin probabile eſſe, Ludolphum tum in ipſius Ludouici II. a patre in Italiam miſſi comitatu fuiſſe. Sed quis non videt chartae iſtius auctorem ſequutum eſſe Hroſuuitam, quae in *Carmine de fundatione eccleſ. Gandersheim. v.* 118. id iter commemorans ita cecinit?

Poſthaec acceptis PROPRII *ſcriptis* SENIORIS,
Scilicet almifici Regiſque pii Hludouuici,
Eius permiſſu cum non modico comitatu
Romam pergebant, ſanctumque patrem viſitabant.

Ecquis vero alius fuit PROPRIVS Ludolphi Saxonis SENIOR, quam Ludouicus Germanicus? An ita Italiae Rex vocari potuit ratione Ducis Saxoniae?

catore tribuitur *Regis Romanorum* titulus, quem ſero admodum, ſaeculo puta XII. demum audiri coepiſſe obſeruamus. Immo eo anno Italiae tantum, non Romanorum regnum cum Ludouico filio communicauit Lotharius, nec vllae exſtant litterae ab hoc anno 844. ad ann. 849. quo in Imperii ſocietatem cooptatus eſt, ſcriptae a Ludouico, in quibus *Rex Romanorum* adpelletur (n). Ex quibus ſane conſequitur, vt illa Ludolphi diplomata, ſiue in illis Ludouico Germanico, ſiue alteri Imperatori tribuatur Regis Romanorum nomen, ob id ipſum non modo ſuſpecta, ſed plane falſi damnanda videantur.

VIIII. Mittimus cognomina reliqua, quibus eum a ſcriptoribus coaeuis paſſim ornari animaduertimus. Quamuis enim ſaepiſſime vocetur Rex SERENISSIMVS (o), GLORIOSISSIMVS (p), PIISSIMVS (q), CHRISTIANISSIMVS (r): ea tamen cognomina illi non magis propria fuiſſe videntur, quam alia epitheta, quibus vſus eſt OTFRIDVS, veluti dum eum ita adloquitur (s):

Ludouuig

(n) Anno 844. Ludouicus II. nondum Imperator ſed Italiae Rex a patre creatus eſt: Ado Vienneuſ. *Chron. aetate VI. p.* 809. *Non multo poſt Lotharius filium ſuum, quem in Italia Regem fecerat, vt Imperatoris nomen ſortiretur per Drogonem patruum Romam miſit.* Papa vero illum quidem coronauit, ſed Regem Longobardiae, non Imperatorem, ceu teſtatur Anaſtaſ. *Vit. Sergii p.* 211. et Auctor annal. Bertin. *ad ann.* 844. adeoque errat Ado Viennenſis, qui illum eo anno Imperatorem conſalutatum eſſe tradit. Immo ne impetrare quidem tum potuit Ludouicus, vt ei fidem iurato promitterent Romani, his interſerentibus cauſſam, quod ſoli patri Imperatori iurare teneantur. Anaſtaſ. *ibid. p.* 251. Imperii diadema ac nomen eum anno demum 849. vel inſequente accepiſſe, diſerte refert Auctor Annal. Bertin. *ad ann.* 850. nec non Ioannes de Ceccano in *Chronico Foſſae nouae apud Vghell. Tomo I. Ital. S. p.* 451. qui ad annum 850. Ind. 13. *Lotharius, cum Ludouico filii imperauit annis quinque.* Vtcumque ſe res habeat, numquam Ludouicus II. vſus eſt titulo Regis Romanorum, nec annos imperii ſui vmquam ab anno illo 834. ſed ab anno 849. vel 50. numerauit, veluti in diplomate apud Vghell. *Ital. S. p.* 330. anno 851. viuo patre dato, in quo vocatur LVDOVICVS *gratia Dei Imperator Auguſtus, inuictiſſimi D. N. Lotharii filius*, et ſubſcriptio ita ſe habet: *Datum decimo Kalend. Iunii imperii Domini noſtri Lotharii Sereniſſ. - - - 32. imperii Domini noſtri Ludouici Imperat. - - ſecundo Indict.* 14.

(o) *Infra Dipl.* 1. 2. 5. 11. *ſequ.* 29. 41. *ſequ.* 44.

(p) *Infra Diplom.* 3. 8. 9. *ſequ.* 16. *ſequ.* 25. 30. 42. 44. 45. 48.

(q) *Infra Dipl.* 4. 19. 35. *ſequ.*

(r) Regino *Annal. ad ann.* 876. *Chronograph. Saxo ad eund. ann.*

(s) *Praefat. euangel. ad Ludou.* v. 1. et 25.

Ludouic ther SNELLO,
Thes uuiſduames folle :

Ludouicus AGILIS,
Sapientiaeque plenus.

itemque EDIL FRANCKO, *uuiſero githanka*, *nobilis Francus ſapientum cogitationum.* Sunt tamen, qui illum PII cognomen aeque ac patrem, tuliſſe, obſeruant, quibus omnino ſuffragatur MONACHVS SANGALLENSIS (t), dum de Ludouico noſtro : *Sed*, inquit, *quum ita ſe obtulerit occaſio, vt neceſſario memoria fiat glorioſiſſimi aui veſtri* HL. AGNOMINE PII, *vel bellicoſiſſimi proaui veſtri*, [illegible] *iunioris, de quibus propter ignauiam modernorum grande ſilentium eſt omnia intacta praeterire nefarium iudicaui.* Nec minus HEPIDANNVS (u), qui alias ſtrictiſſima breuitate omnia perſequitur : *Anno* 876. inquit *Ludouicus* PIVS, *Rex Germaniae obiit.* Quae totidem paene verbis et in CHRONICO SANGALLENSI (x) leguntur. Nimirum in huiuſmodi agnominibus bonis principibus tribuendis non parci eſſe ſolent ciues : quamuis non ſtatim propriorum induant indolem. Id tamen omnino laudi cedit LVDOVICO noſtro, quod quum illis atque inſequentibus temporibus Francorum Reges a corporis animique vitiis CALVI, CRASSI, BALBI, SIMPLICES, IGNAVI dicerentur, noſter id deberet virtuti fortunaeque ſuae, vt nullo elogio alio, quam quod eius pietatem, ſapientiam, et fortitudinem celebraret, a ſcriptoribus vetuſtis ornaretur.

(t) *Vit.* Caroli *M. lib. II. cap.* 11. *pag.* 589.

(u) In *Annal. ad ann.* 876.

(x) *Apud* Du Cheſne *Tomo III. pag.* 469.

* * * * * * * * * *

C A P. II.

DE LVDOVICI GERMANICI MAIORIBVS ET NATALIBVS.

I.

HAec de LVDOVICI noſtri nomine, cognominibus ac titulis dicta ſufficiant. Proximum eſt, vt de eiuſdem maioribus ſplendidiſſimiſque

didiſſimiſque natalibus, et tempore, quo lucis huius vſura frui coepit, quaedam commentemur. Et paterna quidem eius origo tam eſt in vulgus nota, vt verear, ne otii mei parum rationem habuiſſe videar, ſi enucleandae illi familiae, poſt fratres gemellos doctiſſimos, SCAEVOLAM et LVDOVICVM SAMMARTHANOS (a), et virum celeberrimum, IO. DAVIDEM KOELERVM (b), operam aliquam impenderem, quum hi aliique viri docti, vix quidquam, quod huc pertineat, indiſcuſſum reliquiſſe videantur. Quare pauca, eaque ſelectiora, delibaſſe ſuffecerit, ne lectori rei genealogicae minus curioſo plane obſcura ſit origo Principis potentiſſimi.

II. Patrem noſter habuit LVDOVICVM PIVM, Imperatorem et regem, non minus fatorum fortunaeque viciſſitudine, quam pietate rebuſque geſtis memorabilem: auum CAROLVM M. qui primus Auguſtam dignitatem genti ſuae feliciſſimis auſpiciis intulit: proauum PIPPINVM, primum Maiorem Domus, ac deinde primum ex ea familia Francorum regem: abauum CAROLVM MARTELLVM, Maiorem Domus potentiſſimum, et cui ad ſummum inter homines faſtigium, praeter regium nomen nihil omnino defuit: atauum denique PIPPINVM HERISTALLIVM, Maiorem Domus, quem quidem ANSEGISI Ducis filium, S. ARNVLFI, Metenſium epiſcopi, nepotem fuiſſe, inter omnes conſtat. Et hunc quidem S. ARNVLFVM, cuius oſſa Metis in capella S. Ioannis, poſtea a S. Arnulfo nomen ſortita quieſcunt (c), anno 641. ex hac rerum humanarum caligine ad coeleſtem lucem euolaſſe comperio. Et hactenus quidem omnia certa atque extra dubitationis aleam poſita ſunt. Quae de maioribus S. Arnulfi referuntur ab auctoribus GENEALOGIAE S. ARNVLFI (d) et libelli DE MAIORIBVS DOMVS (e), quamuis a Caroli M. temporibus pro certis credita, non perinde indubia ſcriptorum aequalium auctoritate nituntur. Nimirum S. ARNVLFO patrem fuiſſe aiunt ARNOLDVM, Ducem et Comitem anno circiter 601. rebus humanis exemtum: auum ANSBERTVM Senatorem: proauum FERREOLVM, Senatorem et praefectum Praetorio Galliarum, poſtea CHLODOVAEI M. teſte PAVLLO DIACONO (f), generum. Hos

ARNVLFI

(a) *Dans l'hiſtoire genealogique de la Maiſon de France Tom. I. liv. 6. et 7. pag. 193. et ſuiv.*

(b) *Diſſ. de famil. Aug. Caroling.*

[c] Meuriſſe *Hiſt. des eveques de Mets ad ann. 641.*

(d) *Apud* P. Pithoeum *in XII. Script. hiſt. Franc. p. 219.*

(e) *Apud eumd. p. 226.*

(f) *De Epiſc. Metenſ. ſub Agiulfo.*

Arnvlfi maiores etiam laudatiſſimi fratres Sammarthani hoc ordine recenſent: quorum ſtemma ſi verum eſt, multo altius ex ipſo ſaeculo IIII. repeti poterit Carolingorum origo. Tonantii enim Ferreoli, praefecti praetorio Galliarum circa annum 450. meminit Sidonivs Apollinaris (g), quem Ferreoli iſtius patrem fuiſſe, ipſa temporum ratio oſtendit. Eius porro pater, itidem Ferreolvs, praefectus praetorio Galliarum, ab eodem laudatus Sidonio (h) vxorem habuit, Fl. Afranii Postvmi Svagrii, anno 381. et ſequente conſulis, filiam, cuius tamen ipſe nomen haud expreſſit. Habemus ergo longam S. Arnulfi maiorum ſeriem, quam, quantumuis a viris doctiſſimis acriter adſertam (i), nos quidem veram

(g) *Lib. I. Epiſt. 7. et lib. VII. Epiſt.* 12.

(h) *Carm. XXIIII. v. 35. ſequ. et lib. I. Epiſt. 7.*

(i) In adſerendis iſtis S. Arnulphi maioribus toti ſunt Bouchetus, Fratres Sammarthani, M. Ant. de Dominicy in *Ansberti familia rediuiua* Iac. Chifletius in *Adpend. ad Lum.* Salica, et alii, de quibus Io. Dau. Koelerus in prologo galeato *diſſert. de auguſta familia Carolingorum* praemiſſo. Nullus tamen horum teſtimonia auctorum eius aeui attulit, omnes libellorum ſupra adlatorum *Vitae S. Genulfi* apud *Duchesnium Tom. IIIo p.* 456. ſimiliumque auctoritate nituntur. Operae pretium tamen fuerit, fabuloſas iſtas origines hoc ſchemate ob oculos ponere:

Flav. Afranivs Syagrivs
Conſul anno 381. et ſequente.

Ferreolvs Praefectus praet. Galliae. Sidon. *Carm. XXIIII. v.* 35. = N. filia, nupta Ferreolo.

Tonantivs Ferreolvs Praef. praet. Gall. circa ann. 450. de quo Sidon. lib. I. Epiſt. 7.

Ferreolvs Senator, gener Chlodouaei M. et pater Ansberti.

Ansbertvs, Senator.	Deotricus, Epiſc. Ariſitenſ.	Firminus, Ep. Vſitienſis.	Agiulfus, Epiſcop. Metenſ.	Gamardus.	Ragi[illegible]edis

Children of Ansbertvs:

Arnoaldvs Dux et comes † 601.	Ferreolus Epiſc. Vſet.	Modericus Epiſcop. Ariſit.

Child of Agiulfus: Godo.

Child of Gamardus: S. Gereicus Epiſc. Metenſ.

Child of Ragi[illegible]edis: [illegible]molus, [illegible]atricius.

Child of Arnoaldvs:

S. Arnulfvs, Epiſcopus Metenſis, demum Eremita † 641. = Doda, poſtremo monialis.

ram praeſtare nolimus, faſſi tamen, S. Arnulfum, ante Epiſcopatum ſumma in aula Clotharii II. regnoque Auſtraſiae dignitate functum (k), ſplendidis procul dubio natalibus atque antiquitate generis claruiſſe (l). Nimirum latitant plerumque, vti maximorum fluminum, capita, ita et illuſtriſſimarum gentium origines, vt viri etiam doctiſſimi in eas ſaepenumero coniecturis magis, quam certis rerum argumentis, penetrare videantur.

III. Quum vero hactenus ea omnia, quae de Carolidarum familia dici poſſent, iam dudum a viris doctiſſimis occupata ſint: id nobis relictum eſſe animaduertimus, vt de illuſtriſſimis, quae inter Lvdovici noſtri maiores numerantur, feminis quaedam non vbiuis obuia adiiciamus. Priorem Lvdovici Pii vxorem, quae praeter Lotharivm imp. Pippinvm, Aquitaniae Regem, et Alpaidem, Begoni Pariſienſium Comiti nuptam, Lvdovicvm noſtrum peperit (m), Ermengardim dictam, ſatis notum ac peruulgatum eſt. Eam Theganvs (n), ſcriptor σύγχρονος vocat *filiam nobiliſſimi ducis*, Ingorammi (o), *qui fuerit filius fratris* Rvthgangi, *ſancti Pontificis*. Eamdem aſtronomus, vitae Lvdovici Pii auctor (p), *claris*

(k) Paull. Diac. *in Vit. Epiſc. Met. p.* 201.

(l) *Vit. S. Arnulfi* apud Sur. *Tom. IIII. p.* 725.

[m] Fratres Sammarthani in *Hiſtoria genealogica Domus Francicae lib. VII. pag.* 260. *Tomo I.* eamdem enixam eſſe ſcribunt Adelheidem., vxorem primum Conradi, Comitis, fratris Iudithae Imperatricis, poſtea Roberti Fortis, Ducis, Alpaidem, Begoni Comiti nuptam, ſimulque Abbatiſſam S. Petri Rhemenſis, Giselam, Eurardo Ciſonienſi nuptam, et Hildegardim, vxorem Theoderici comitis. Sed vti certum eſt, Gisilam, Eurardi Ciſonienſis vxorem Iuditham matrem habuiſſe, quia et Agnellus apud Muratorium *Script. rer. Italic. Tomo II. pag.* 185. eam *Iudithae Auguſtae filiam*, et ipſa in charta Ciſonienſi apud Dacherium *Spicileg. Tomo XII. pag.* 496. Carolum Caluum *germanum ſuum* vocat, nec minus exploratum habemus, Alpaidem ex Hilemen-trude natam eſſe, quia iam anno 817. quo Bego, eius maritus, teſte Annaliſta Hildesheimenſi, ad plures abiit, eam duos filios, Letardvm et Eberardvm habuiſſe, ex Flodoardi *Hiſt. Remenſ. eccl. lib. IIII. cap.* 46. diſcimus: ita de Hildegarde et Alpaide [Adelheide] incertiſſimum Hermingardis, an Iudithae filiae fuerint. Saltim nullum adhuc veteris ſcriptoris teſtimonium occurriſſe fateor, ex quo alterutrum colligi poſſe videatur.

[n] *De geſtis Ludov. Pii cap.* 5. *pag.* 297.

[o] Ita plerumque hoc nomen ſcribitur. Aliquando tamen veteribus memorantur Ingiram, veluti apud Goldaſtum *Script. rer. Alam. Tomo II. pag.* 102. aliquando Engiram, vnde tranſpoſitis litteris facile naſci potuit Nigrammi nomen, quo auctor vitae Ludouici vſus eſt.

[p] *Ad annum* 796. *p.* 345.

claris ortam natalibus, *vtpote filiam* NIGRAMMI *Comitis* fuiſſe, refert. Iam PAVLLVS DIACONVS (q), qui Caroli M. temporibus floruit, et non multum a Chrodogangi Metenſis, Epiſcopi aetate abſuit, eius patrem diſerte vocat SIGRAMMVM, *in pago Hasbanienſi ex genere primae nobilitatis Francorum progenitum*, matrem LANDRADAM, quam SIGEBERTVS GEMBLACENSIS (r) et ALBERICVS Trium fontium monachus (s), Caroli Martelli filiam fuiſſe teſtantur, dum Chrodogangum, Epiſcopum, *Pippini ex Landrada ſorore nepotem* adpellitant. Patrem Ingorami CHIFLETIVS vocat SIGRAMMVM II. ſed ſine auctore. Porro ex CHRONICO LAVRESHAMENSI (t) diſcimus, Chrodogango fratrem fuiſſe GVNDELANDVM, cui ille Abbatiam illam Laureshamenſem ceſſerit, mortuum anno circiter 879. Denique ipſius ERMENGARDIS fratrem germanum fuiſſe IOSVAM, Abbatem S. Vincentii ad Vulturnum, ex *Chronico* iſtius monaſterii apud DVCHESNIVM (u) intelligimus. Plura de ERMENGARDIS ſtirpe nos quidem expiſcari non potuiſſe, fatemur; quamuis ſi quid coniecturis dare liceat, vix dubitemus, quin inter eius vel fratres vel ex fratre nepotes fuerit INGORAMMVS, Comes, quem veteres *Caroli Calui Camerarium et domeſticiſſimum* vocant. Nam et nomen, cuius in ſtudio genealogico non minimum momentum eſt, fauet, et vix veroſimile eſt, eum LVDOVICI noſtri, quam Caroli, Domini ſui, ſtudioſiorem fuiſſe futurum, illumque ſollicitaturum aduerſus fratrem fuiſſe, niſi ipſa illum neceſſitudo in Ludouici partes feciſſet procliuiorem. Quandoquidem tamen id anno demum 875. factum eſſe, refert AIMONIVS (x): INGORAMMVM LVDOVICI noſtri conſobrinum potius, quam auunculum, fuiſſe, probabile eſt, niſi fratrem Ermengardi ſorori ſexaginta paene annis ſuperſtitem fuiſſe, ſtatuere velimus (y).

[q] *De Epiſc. Metenſ. p. 59. apud* Calmet *Hiſt. Loth. tom. I. in probat.*

[r] *Chron. ad ann. 743.*

[s] *Chronic. ad ann. 739.*

[t] *Chron. Lauriſham. p. 96.*

[u] *Script. rer. Franc. Tom. III. pag.* 681.

[x] *Lib. V. cap. 32.*

(y) Ex his ergo, quae hoc §. diſcuſſimus, hoc ſtemma exſurgit

IIII. Auia paterna LVDOVICI, (maternae enim nemo veterum, quod ſciam, meminit,) fuit HILDEGARDIS, quae anno 771. poſt neſcio quamdam Francam et Sybillam Langobardicam in Caroli M. Imp. torum adſcita, poſtquam ei praeter Ludouicum Pium eiuſque fratrem gemellum Lotharium, biennio poſt defunctum, Carolum natu maximum, Pippinum, Italiae regem, nec non Rotrudim, Bertham, Giſelam, Adelheidem et Hildegardim filias peperit (z), anno 783. diem obiit ſupremum (a). Eam EGINARDVS (b) *praecipuae nobilitatis feminam de gente Sueuorum* fuiſſe, ſcribit. THEGANVS (c) vero eius originem paullo adcuratius his verbis deſcribit: *Cum in iuuentute erat ſupradictus Imperator, ſibi iunxit nobiliſſimi generis Sueuorum puellam, nomine* HILTEGARDAM, *quae erat de cognatione* GOTHEFRIDI, *Ducis Alaman-*

CAROLVS MARTELLVS
Maior Domus ob. 741.

- PIPPINVS Rex Franc. ob. 768.
  - CAROLVS M. Imp. ob. 814.
    - LVDOVICVS Pius, Imperator, duxit Ermengardim anno 796. = ERMENGARDIS Imperatrix. ob. 818.
      - Lotarius, Imp. natus 796.
      - Pippinus, Rex Aquitaniae.
      - LVDOVICVS Germanicus.
      - Alpais, nupta Begoni Com. Pariſ.
- LANDRADA. = SIGRAMMVS Comes in pago Haſbanienſi.
  - N. Comes, quem Chifletius *Sigrammum II.* ſine auctore certo vocat.
    - INGORAMMVS vel NEGRAMMVS comes.
      - ERMENGARDIS Imperatrix. ob. 818.
      - Ioſua, Abbas S. Victorii ad Vulturn.
      - N. Ermengardis frater vel ſoror.
        - Ingrammus Comes, Caroli Calui Camerarius et domeſticiſſimus. 875.
  - GVNDELANDVS Abbas Laureſham. † 879.
  - Chrodogangus, Metenſ. archiepiſcopus.

(z) Paull. Diac. *de Epiſc. Metenſ.*
(a) *Dipl. apud* Mabillon. *de re dipl. lib.* II. *cap.* 26. §. 1.
(b) *Vit. Caroli cap.* 18.
(c) *De geſtis Ludouici cap.* 2. *p.* 296.

Alamannorum. GOTHEFRIDVS *Dux genuit* HOVCHINGVM, *Houchingus genuit* NEBI, *Nebi autem genuit* IMMAM, *Imma vero peperit* HILTHEGARDAM, *beatiſſimam reginam.* Habemus itaque matrem Hildegardis IMMAM, eamque NEBI filiam, HOVCHINGI neptem, proneptem denique GODOFREDI, Alamannorum Ducis, cuius aetatem ex ECCARDI (d) calculo in medium ſaeculum ſeptimum incidiſſe oportet. Ex his NEBI, Ducis, (quod ab aliis non video eſſe obſeruatum), meminit WALAFRIDVS STRABO, Abbas Augienſis (e). Quum enim narraſſet, Waltramum quemdam Comitem, tractus illius, in quo monaſterium S. Galli conditum eſt, dominum, Othmarum Abbatem a Victore, Curienſium comite, impetraſſe: ſtatim pergit: *Poſtmodum conſilio cuiuſdam Ducis, nomine* NEBI *perſuaſus ad praefatum Principem Karolum cum eodem Duce properauit, ipſique eamdem cellam proprietatis iure contradidit, et vt Othmarum presbyterum eidem loco praeficeret, exorauit.* Floruit ergo NEBI Dux, quum Othmarus Abbas coenobio S. Galli praeeſſe coepiſſet, id quod anno 720. contigiſſe, docet IOACH. VADIANVS (f), et quidem viuente adhuc Carolo Martello, Principe ſeu Maiore Domus, adeoque ante annum 741. quo hic rebus humanis exceſſit. Porro obſeruaſſe mihi videor, NEBI Ducem ſucceſſorem habuiſſe GODOFREDVM. De eo enim ERMENRICVS ELVVANGENSIS (g): *Poſt obitum glorioſi regis Pippini, filiis eius litigantibus, erectus eſt Huotilo in Ducatum Boioariorum, et* GOTEFREDVS *in regimine Alamannorum, ſicque orta magna ſeditione inter Boioarios et Alamannos, deuaſtantibus et depraedantibus ſeu ſpoliantibus omnia, quae in marchis duorum regnorum conſiſtebant, minime quiuit Theodorus, fidelis monachus S. Galli cuſtodire locum Campidonenſem, propter varias perſequutiones.* Id factum oportuit anno 720. antequam Thaſſilo cum Carolo M. in gratiam rediret, quia inſequente anno Carlomannus, eius frater, quocum illi ſimultates aliquamdiu interceſſerant, iam ad plures abiit. Quum vero ex LEGE ALAMANNORVM (h) pateat, eam tum fuiſſe Ducatus Alamannici formulam, vt filius, niſi ſe eo principatu rebellione indignum reddidiſſet, patri ſuccederet: recte inde

Xxxx 3 colligere

(d) *Orig. Habſp. lib. I. cap. 5. pag. 23.* Goldaſt. *tom.* I. *pag. 92.*
(e) *De Miracul. S. Galli lib.* II. *cap.* 1.
(f) *In Chronol. Abb. S. Galli* apud
(g) Apud Goldaſt. *ibid. pag.* 201.
(h) *Tit.* 35.

colligere nobis videmur, et Godofredum hunc NEBI filium, IMMAE fratrem fuiſſe, (id quod et nomen GOTHOFREDI, illi cum proauo commune, confirmat), et HOVCHINGVM non minus, quam GOTHOFREDVM patrem et NEBI filium ad Ducatus faſtigium perueniſſe. Mirum vero eſt, THEGANVM ſolam HILDIGARDIS matrem nominaſſe contentum, patris, cuius tamen nomen procul dubio ſatis compertum habuit, ne verbo quidem meminiſſe. Id vero non ſine iuſta ac ſontica cauſſa factum eſſe oportuit. Idque me mouet, vt ſuffragari non poſſim viro eruditiſſimo Io. BLONDELLO (i), Childebrandum ſuum IMMAE maritum fuiſſe ſuſpicanti (k). Cur enim id diſſimulaſſet THEGANVS? Cur ad oſtendendam Hildegardis nobilitatem non potius CHILDEBRANDVM, Pippini filium, Caroli Martelli fratrem, quam IMMAM, ducis filiam protuliſſet? Immo ne Sueua quidem ab EGINARDO et THEGANO dici potuiſſet HILDEGARDIS, ſi patrem habuiſſet CHILDEBRANDVM, quippe quem in Alamannia vixiſſe nemo veterum memoriae prodidit. Vt ergo in re tam obſcura ipſe quoque diuinationem aliquam proferam: mihi equidem non eſt dubium, patrem HILDIGARDIS, quiſquis fuerit, facinore aliquo parum laudabili effeciſſe, vt THEGANVS eius memoriam ſupprimendam eſſe crederet. Iam illo tempore, teſtibus RATPERTO (l), WALAFRIDO STRABONE (m), et ERMENRICO (n), in iſto Alamanniae tractu potentia eminebant duo Comites, WARINVS ET RVTHARDVS, qui, vt ait WALAFRIDVS, *tunc temporis totius Alamanniae curam adminiſtrabant*, quique captum S. Othmarum falſis criminibus oppreſſerant, eoque ſcelere non ipſi modo meruerant, vt ab ERMENRICO PESSIMI COMITES vocarentur, ſed et toti poſteritati ſuae veluti notam quamdam ac maculam perpetuam inuſſerant. Saltim EC-

KARDVS

(i) *Praefat. Apologet. geneal. Franc.* 34. 3.

(k) Duplici enim argumento, vel coniectura potius nititur Blondellus. Primo, quod recentiores tantum non omnes patrem HILDIGARDIS vocent HILDEBRANDVM. Deinde, quod Childebrando fuerit filius NEBILVNGVS, quem ab auo, NEBI Duce id nomen obtinuiſſe probabile ſit. Enimuero, recentiorum ſomniis, certo auctorum veterum teſtimonio deſtitutis, ne BLONDELLVS quidem in re tam antiqua crediderit. Nomen vero ſolum, ſi alia deſint argumenta, rem non conficere, nemo negauerit.

(l) *De Caſibus S. Galli cap.* 2.

(m) *De vita S. Othomari cap.* 4.

(n) *Supplem. vitae S. Magni cap.* 14.

KARDVS iunior S. Galli monachus (o), et de CONRADO I. Rege notat, *eius parentes fuiſſe, qui S. Othmarum vexarint*, et idem exprobrat PERCHTOLDO et ERCHANGERO, Comitibus poſtea capitis damnatis, et WOLFHARDO Comiti eiuſque filiis WOLFHARDO et HEINRICO exprobrat, eoſque *carnificum illorum filios* fuiſſe dicit, additque, eos quotannis ob maiorum ſuorum facinus cenſum capitis ad ſepulcrum S. Othmari offerre iuſſos. Horum ergo Comitum alterutrum NEBI Ducis filiam IMMAM duxiſſe, ex eaque Hildegardim filiam ſuſcepiſſe, ac ob factam S. Othmaro iniuriam THEGANO indignum viſum eſſe, cuius inter Ludouici Pii maiores faceret mentionem, crediderim. Enimuero vti haec cuiuſque iudicio ſubmittimus: ita multo certius eſt, duos fuiſſe HILDEGARDI fratres, VDALRICVM et GEROLDVM. De priore enim monachus S. Galli, qui vitam CAROLI M. ſcripſit (p): *Ex certis autem cauſſis quibuſdam plurima tribuit, vt* VDALRICO, *fratri Magnae* HILDEGARDAE, *genitricis regum et Imperatorum. De quo quum poſt obitum ipſius Hildegardae pro quodam commiſſo a Karolo viduaretur honoribus, quidam ſcurra in auribus miſericordiſſimi K. proclamauit: Nunc habet Vdalricus honores perditos in oriente et occidente, defuncta ſua ſorore. Ad quae verba illacrymatus ille, priſtinos honores ſtatim illi fecit reſtitui.* De poſteriore autem GEROLDO, quem veteres *Caroli M. Imperatoris conſanguineum et ſigniferum* (q) vocant, *Hildegardis reginae germanum* fuiſſe, diſerte adfirmant RATPERTVS (r) et WALAFRIDVS in epiſtola ad Grimoaldum Abbatem S. Galli apud GOLDASTVM. Ceterum hunc GEROLDVM Boioariae praefectum a Carolo M. anno 799. ab Hunnis circumuentum occubuiſſe, et poſtea ex S. Wettini, monachi Augienſis, viſione inter martyres relatum eſſe, in omnibus paene eorum temporum annalibus adnotatum eſſe animaduertimus. Et haec ſunt, quae de HILDEGARDIS familia mihi ſcriptores chartaſque veteres non perfunctorie luſtranti occurrerunt (s). Quae enim recentio-

(o) *De Caſib. S. Galli cap. 1.*

(p) *Lib. I. cap. 13. pag. 544. edit. Hahnii.*

(q) *Vita S. Meinrueri* apud Leibnit. *Script. Rer. Brunſv. tom. I. pag. 545.*

(r) *De caſibus S. Galli cap. 3. pag. 3.*

(s) Ea vero omnia vt vno obtutu a lectore poſſint perſpici, ex inſtituto noſtro breui tabellae includimus.

GOTHO-

- GOTHOFREDVS, Dux Alamanniae medio ſaeculo VII.
  - HOVCHINGVS, Dux Alamanniae.
    - NEBI, Dux Alamanniae ſub Carolo Martello.
      - IMMA ex noſtra ſententia ſiue Warino ſiue Rudhardo Comiti Alam. nupta. (t)
        - HILDEGARDIS Regina et Imperatrix anno 771. obiit anno 783. ═ CAROLVS M. Imperator.
          - Carolus † 811.
          - Pippinus, Rex Aquit. † 810.
          - LVDOVICVS Pius Imp. † 840.
            - LVDOVICVS Germanicus.
          - Lotharius, Ludouici frater gemellus † 760.
          - Rotrudis.
          - Giſila.
          - Adelheid.
          - Hildegard.
        - Vdalricus ſorori ſuperſtes, honoribus a Car. M. priuatus, mox reſtitutus.
        - Geroldus, ſignifer Imp. Comes et Marchio in Boioaria, occiſus ab Hunnis anno 799. 14. Kal. Ian. Necrol. Hildesh. ap. Leibnit. *tom.* I. *pag.* 787.
      - Gothofredus, Alamanniae Dux circa annum 770.

(t) Multa tamen ſuadere videntur; vt RVTHARDVM potius, quam WARINVM, Immam duxiſſe credamus. Hic enim poſteros reliquit Guelphos. HILDEGARDIS videtur vnica parentum ſuorum filia fuiſſe, quippe quae luculentam hereditatem, partem puta Alamanniae haud poenitendam dotis loco Carolo M. attulit. Didicimus hoc ex fragmento *libri MSC. de reliquiis eccleſiae S. Dionyſii Epiſcopi et martyris* apud Ducheſn. *tom.* III. *pag.* 385. vbi auctor Quis antiquus refert, Carolum M. *corpora Cucufatis et Hippolyti Martyrum Roma transferre diſpoſuiſſe in partes illas Alamanniae, quas prae ceteris dilexerit, praeſertim quia ipſum ſpecialiter ex parte* VXORIS *ſuae* IVRE HEREDITARIO *contigerint.* Exſtat quidem Ruthardi huius chartae apud Goldaſt. *Rer. Alam. tom.* II. *chart.* 42. *et* 59. *pag.* 38. *et* 45. in quibus infantis vel filii ſui meminit: ſed is potuit ad iuſtam aetatem non perueniſſe. Ibidem hic Ruthardus patrem ſuum BAINONVM vocat. Nec ipſa charta rem ideo reddit ambiguam, quod uthar-

recentiores hic ſomniant, ne digna quidem videntur, quibus recenſendis diutius immoremur.

V. Vt et de reliquis LVDOVICI noſtri progenitricibus pauca, quae ex antiquitatis parietinis eruere licuit, dicamus: ſatis quidem nota eſt eius proauia BERTRADA ſeu BERTHA, Pippini regis vxor, mater Caroli M. Carolomanni, Pippini anno 759. defuncti, itemque filiarum Rothaidis, Adelheidis et Giſilae: at illuſtriſſimae iſtius feminae origo multo magis, quam reliquarum omnium, obſcura eſt. Eam enim alii HERACLII Imp. alii neſcio cuius FLORI, Hungarorum Regis filiam fuiſſe, contendunt, ridicula, ceu omnes prudentiores fatentur, coniectura (u). Ne SAMMARTHANI quidem fratres (x), qui nihil fecerunt reliqui, vt non niſi comperta ſcriberent, eius parentes perueſtigare potuerunt, id vnum ſibi liquere profeſſi, BERTRADAM illam non peregrinam, ſed gente Francam fuiſſe, quum alias STEPHANVS Papa III. (y) ad Carolum M. et Carolomannum fratres ſcribere non potuiſſet: *Etenim* NVLLVS *ex veſtris parentibus, ſcilicet neque auus veſter, neque proauus, ſed* NEC VESTER GENITOR, *ex alio regno vel extranea natione coniugem accepit.* Certiſſimum ergo eſt, Francam fuiſſe hanc BERTHAM ſeu BERTRADAM, et mirum eſt, eius patrem fugere potuiſſe SAMMARTHANORVM diligentiam, quum AVCTOR ANNALIVM BERTINENSIVM (z) eum nominatim iam pridem indicarit, his verbis: *anno 749. Pippinus coniugem duxit* BERTRADAM, *cognomine* BERTAM, CARIBERTI *Laudinenſis comitis filiam.* Cui teſtimonio non exiguum profecto pondus accedit ex tabulis monaſterii Prumienſis, in quarum vna, ſcripta *d.* 13. *Aug. anno* II. *regnante*

Ruthardus ille vniuerſa bona ſua hereditaria et adquiſita ea lege offert monaſterio S. Galli, vt ipſe et liberi de illis certum monaſterio ſeruitium praeſtent. Poteſt enim et ſub hoc ſeruitio ſaluum eſſe ius hereditarium.

(u) Quum enim HERACLIVM Imp. anno 641. diem obiiſſe ſupremum teſtetur Cedrenus *Comp. Hiſt. pag.* 354. *edit. Xylandri.* BERTHA vero vel BERTRADA apud Carolum M. filium conſenuerit, anno demum 783. 4. Id. Iulii defuncta: Annal. Met. *ad ann.* 783. Annal. Fuld. et Reuber. *ad eumd. ann.* quis crederet, filiam 142. annis ſuperſtitem fuiſſe? Florum porro omnes annales eorum temporum ignorant. Nec credibile eſt Pippinum mulierem paganam et a pietate Chriſtiana alienam in torum recipere voluiſſe.

(x) *Lib.* VII. *pag.* 226. *tom.* I.

(y) Du Cheſne *Script. Rer. Franc. tom.* III. *pag.* 761.

(z) *ad ann.* 749.

nante Pippino glorioſiſſ. rege (a) Pippinus *Rex Francorum vir illuſtris* vna cum *coniuge ſua* BERTRADA monaſterio illi donat *res proprietatis ſuae in pago Choroſuilla tam illam portionem, quae Pipino de Carolo genitore ſuo aduenerit, quam et illam portionem ipſius* BERTRADAE, *quam genitor ſuus* HERIBERTVS *ei in alode dereliquerit.* Itaque Bertrada patrem habuit CARIBERTVM vel, quod idem nomen eſt, HERBERTVM, Comitem Laudunenſem, qui et in Lotharingia in pago *Choroſuilla* praedia poſſedit. Eius vero non modo in illo Pippini diplomate fit mentio, verum etiam in alio antiquiore *d.* 23. *Iun. anno primo regni Theoderici regis* confecto (b), in quo etiam matrem eius BERTRADAM *ſeu* BERTAM, et in ſubſcriptione BERTRADANEM dictam eruimus. Plura nos ſcire fatemur iuxta cum ignariſſimis. Nec magis nos perſpectam habemus originem abauiae et atauiae, quarum illam fuiſſe ſuſpicantur CHROTRVDEM vel ROTHRVDEM (c), hanc ALPAIDEM dictam eſſe, ſatis conſtat, quamuis, iuſtane haec PIPPINI vxor, an pellex fuerit, inter viros doctos, et maxime inter CHIFLETIVM et BLONDELLVM acrius diſputatum eſſe, meminerimus. Id ſatis nobis videmur exploratum habere, falſos eſſe fratres Sammarthanos, duas CAROLO MARTELLO tribuentes iuſtas vxores, GELTRVDEM et SVANECHILDIM, Odilonis Boioariae Ducis filiam, et ex hac poſteriore omnes, quos habuit, liberos prodiiſſe exiſtimantes (d). Nam nec GEL-

(a) Calmet. *Hiſt. eccl. Lotharing. in Probat. tom. I. pag.* 277.

(b) *Ibid. pag.* 269.

[c]. *Annal.* Tilian. *ad ann.* 725. apud Ducheſn. *Tomo II. p.* 7.

[d] Scribunt SAMMARTHANI *lib. VI. p.* 213. Tomo I. *Charles Martel fut marié deux fois. La premiere avec* GELTRVDE, *qui n'eſt autrement deſignée par l'hiſtoire. La ſeconde avec* SVANECHILDE *de Bauiere, laquelle fut ſa femme legitime, et non pas concubine, ainſi qu'aucuns ſe ſont perſuadés. Elle eſtoit fille d'Odilon Duc de Bauiere.* At primae vxoris nomen ignoratur, nec quiſquam, quod norim, eam Geltrudim dixit, quamuis ſint, qui huc trahant verba Annalium Tilianorum: *Quando Karolus primum fuit in Bauarios, et* CHROTRVDIS *moritur*, et Annalium Nazariorum *pag.* 3. HROTRVDIS *mortua.* Deinde reliqui, quos notauimus, Sammarthanorum lapſus omnes in oculos incurrent, ſi paullo accuratius expenderis illa Eginardi *in Annal. ad ann.* 741. *Hoc anno Carolus, maior Domus, diem obiit, tres filios heredes relinquens,* CAROLOMANNVM *ſcilicet,* PIPINVM *atque* GRIFONEM. *Aquorum Grifo, qui ceteris minor natu erat, matrem habuit, nomine,* SVANIHILDEM, NEPTIM *Odilonis, Ducis Boioariorum.* Nec non locum ex Annal. Metenſ. *ad ann.* 741. *Carolus adhuc viuens quum inter filios ſuos Carlomannum et Pippinum principatum ſuum diuideret, tertio filio ſuo* GRIPPONI, *quem ex* SONIHILDE, *quam de*

Geltrvdis nomen in ſcriptoribus veteribus reperit praeſidium, nec Suanechildis iuſta Caroli Martelli vxor, nec Odilonis Baioariae Ducis filia, nec vllius filii, quam Grifonis mater extitit. Alpaidem etiam a Pippino Heriſtallio in torum receptam, fratrem Dodonem, S. Lamberti, Leodienſium Epiſcopi, percuſſorem habuiſſe (e), nec humili genere ortam eſſe (f), ſatis certum eſt. At celeberrima omnium totius Carolingicae Domus progenitrix S. Begga, Anchiſae vxor, purus S. Arnulfi, ex ea prognata gente, cui id diuinitus fuerat datum, vt tot viros feminaſque ſanctitatis laude illuſtres, quot homines produceret. Patrem enim habuit S. Pippinum Landenſem, maiorem Domus, mortuum anno 646. matrem S. Ittam, duodecimo ab exceſſu mariti anno, qui aetatis erat ſexageſimus, defunctam (g), ſororem S. Gertrvdem Niuellenſem Abbatiſſam, quae anno 664. die 17. Martii iuuenis, ſed incredibili ſanctitatis fama deceſſit: fratrem Grimoaldvm, maiorem Domus, quem impotens dominandi libido, prauumque conſilium, imperium Childeberto filio vindicandi peſſumdedit (h): denique cognatos cognataſque quam plurimos, quos Eccleſia Romana tantum non omnes, in caelitum numerum relatos, religioſe colit. Ipſa quoque Begga, marito orba, velum more ſaeculi ſumſit, et tantam ſibi ſanctimoniae opinionem peperit, vt ipſa quoque caelitibus adſcriberetur. Vero ergo hanc gentem quoddam caelitum veluti ſeminarium dixeris, quorum vberrimum prouentum in tabula ſiſtere, operae pretium fuerit (i). Et hae quidem ſunt illuſtriſſimae matronae, quae inter Lvdovici noſtri maiores numerantur. De ſancti enim Arnvlfi vxore, Doda, nihil memoriae proditum reperio, quam quod gente Sueua fuerit, ac demum, exemplum ſequuta mariti,

de Bauaria captiuam adduxerat, habuit, ſuadente eadem concvbina *ſua, partem ei in medio principatus ſui tribuit, partem videlicet aliquam Neuſtriae, partemque Auſtraſiae et Burgundiae.* Rem omnem confecit v. c. Io. Dau. Koelerus in *Diſſertatione de Auguſta familia Carolingorum p. 19. ſequ.*

[e] Sigeb. Gemblac. *ad ann. 698.*

[f] Contin. Fredegar. *cap. 103.*

[g] Vita S. Gertrudis *Niuell.* apud Surium *d. 17. Mart. pag. 302. ſequ.*

[h] Fredegar. *cap.* 83. Aimon. *lib. IIII. cap. 37. et 41.*

[i] Iam pridem de hoc ſtemmate, Pippini Landenſis bene meritus eſt Aubert. Miraeus *Notit. Eccleſ. Belg. cap. 8. p. 640. edit. Foppenii.* Nos vero illam ex ipſis Sanctorum vitis de nouo confecimus ſuppleuimuſque.

Caro-

CAROLOMANNVS Princeps,
Vx. ERMEGARDIS. Vit. Pippini d. 21. Febr. p. 1059. At in vita S. Ermelindis d. 29. Oct. p. 1078.
Pippini pater vocatur Ermenoldus, mater Ermelindis.

S. PIPPINVS Laudenſis, maior Domus † 646.
Vxor S. ITTA. Vita S. Gertrud. d. 17. Mart. p. 302. † 658.

GRIMOALDVS, maior Domus, ob conſilium filium Regem creandi periit. Fredegar. et Aimon.

CHILDEBERTVS iure adoptionis Rex, ἄπαις occubuit.

S. GERTRVDIS, Niuellenſis, S. Beggae ſoror, Geneal. S. Arnulfi p. 220. † 664. Vita apud Sur. d. 17. Mart.

S. BEGGA, nupta ANCHISAE vel ANSEGISO, demum monialis ob. 698. Vita S. Gertrud. p. 306.

PIPPINVS Heriſtallius Carolidarum proſator.

AMALBERGA, nupta WALBERTO.

WALBERTVS Vx. BERTILIA. Vit. S. Theodorati p. 188.

S. WALTETRVDIS, VX. S. VINCENTII Sonegienſis † 670. Vit. Gudulae p. 168.

S. ADELGVNDIS Abbatiſſa Melbodienſis. † 664. d. 30. Ian. Vita S. Gudulae p. 168.

S. LANDERICVS, Epiſcopus Meld.

S. DENTLINVS.

S. ALTETRVDIS S. Adelgundi ſucceſſit in Abbatia Melbod.

S. MADELBERTA,

S. AMALBERGA, nupta VITGERO, Comiti. Vit. S. Gertrud. p. 367.

S. EMEBERTVS. Epiſcopus Cameracenſis, Vit. S. Gudulae p. 167.

S. REINILDIS. S. RHARAILDIS. Vit. S. Gudal. p. 167.

ERMELINDIS. Eius vita apud Surium d. 29. Octobr.

S. GVDVLA, Bruxellenſium patrona. Eius vita apud Sur. † 712.

riti, ipſa quoque Treueris inter ſanctimoniales conſenuerit (k), mater trium filiorum, et filiae vnius, quos omnes infra in breui tabulā repraeſentauimus (l).

VI. Tam ſplendido genere, tamque illuſtribus maioribus ortus eſt LVDOVICVS Germanicus, eumque ERMENGARDIS, regina, vt diximus, ex LVDOVICO Pio tertio partu enixa eſt. Diem menſemque natalem nuſquam notatum reperio, immo ne annum quidem, quo lucis huius vſura frui primum coepit: vt adeo id ſolum diligentiae meae relictum videatur, vt in re obſcuriſſima, quid valeat ingenium, experiar. Primum ergo id certum exploratumque eſt, LVDOVICVM tertium ERMENGARDAE, Ludouico Pio anno 796. nuptae (m), filium, viuo adhuc CAROLO M. in lucem editum fuiſſe. Id enim hoc teſtimonio ſuo firmat THEGANVS (n): *Supradicta vero virgo Irmingarta vocabatur, quam conſilio et conſenſu patris reginam conſtituit, atque ex ea tres filios habuit, adhuc* PATRE VIVENTE, *quorum vnus vocabatur* LOTHARIVS, *alter* PIPPINVS, *tertius aequiuocus eius*, LVDOVICVS. Natum ergo LVDOVICVM eſſe oportuit ante annum 814. quo Carolus M. diem obiit ſupremum, et poſt annum 799.

(k) Vita S. Clodulphi inter acta SS. Antuerp. *Tom. II. menſ. Iun. p.* 127.

(l) Sequimur v. c. Io. Dau. Koelerum *Diſſ. de auguſta famil. Caroling. p.* 1. *ſequ.* qui S. Arnulfi et Dodae liberos ita repraeſentat:

S. ARNVLFVS Ep. Metenſis, antea maior Domus Auſtriae † d. 16. Aug. 640.

BODA vxor, poſtea monialis Treuerenſis.

ANCHISES vel ANSEGISVS, itemque ANCHISVS, maior Domus a. 649. ob. 685. inde reges et impp. CAROLINGI.	WALGISVS, Alberic. ad ann. 644.	S. CLODVLPHVS, Epiſc. Metenſis 654. † d. 8. Maii 694.	N. filia, nupta Comiti Virdunenſi.
	S. Wandregiſilus Com. Palatii, poſtea clericus, † d. 21. Iul. 668. Vita eius apud Sur.		S. GODO, conditor monaſterii Oyenſis in dioeceſi Trecenſi. Alberic. ad ann. 644. et 677.

(m) *Aſtronom. Auct. vit.* Ludou. Pii *pag.* 345.

(n) *de geſt.* Ludouici Pii *Imp. cap.* 5. *pag.* 297.

799. ante quem Ermengarda, anno 796. nupta, tres filios habere vix potuit. Deinde SANGALLENSIS, *vitae Caroli M.* auctor (o), narrat, LVDOVICVM noſtrum a patre ad Carolum M. adductum eſſe ſexto a natiuitate anno, et alibi (p) eumdem ad ſeptuageſimum aetatis annum perueniſſe, teſtatur. Quum ergo V. Kal. Sept. anni erae Dionyſiacae 876. vitam cum morte commutarit, nec tamen adeo certum ſit, proximusne ſeptuagenario fuerit, an eumdem ſuperarit (q): ſubtractis eo numero annis 70. res ipſa docebit, eum anno vel 806. vel proxime ſiue antecedente, ſiue conſequente, mortalibus intereſſe coepiſſe. Res ergo omnis eo demum redit, vt quem horum trium annorum natalem habuerit, diſpiciamus paullo adcuratius. Ac ne id quidem nos ignorare patitur bonus ille S. GALLI MONACHVS. Ludouicus enim Pius per multos annos in Aquitania haerens ab anno 806. ad annum 813. patrem non vidit. Illo vero demum anno Carolus M. quum ſe ad extremam vitae lineam perueniſſe vidiſſet, teſte ASTRONOMO, vitae LVDOVICI Pii auctore (r), *miſit ad filium, eumque ab Aquitania euocauit. Quem venientem clementer ſuſcepit, tota aeſtate ſecum retinuit, de his, quibus eum indigere putauit, inſtruxit, qualiter videlicet ſibi viuendum, regnandum, regnum ordinandum, et ordinatum tenendum foret, monuit, et tandem imperiali eum diademate coronauit, et rerum ſummam penes eum futuram eſſe, Chriſto fauente innotuit, et hoc peracto negotio reditum ad propria conceſſit. Qui menſe Nouembri a patre regrediens, Aquitaniam repetiit.* Non alio ergo, quam 813. anno, contingere potuit, quod de LVDOVICO noſtro memoriae prodidit MONACHVS SANGALLENSIS (s): *quum natus et ſex annis in domo patris cautiſſime nutritus ſexagenariis hominibus ſapientior haud immerito videretur, genitor indulgentiſſimus, qui hoc vix aegre exſpectaret, vt ad conſpectum aui eum perducere potuiſſet, adſumens puerum, a matre delicatiſſime curatum, coepit inſtruere, quam ſerie, et quam timorate ante imperatorem ſe agere, aut forte interrogatus ei reſpondere, nec non et ſibi deferre deberet, et ſic eum ad palatium produxit.* Si ergo annus ille 813. fuit ſextus LVDOVICI: euidentiſſimum eſt, natalem ei fuiſſe annum 807. Et hinc facile patet, cur idem ASTRONOMVS (t) ad annum 814. ſcribat: *eodem etiam anno duorum ſuorum filiorum* LOTHARIVM *in Baioariam,* PIPPI-

[o] *Lib. II. cap.* 8. *pag.* 578.
[p] *Ibid. cap.* 12. *pag.* 594.
[q] *Annal. Bertin. ad a.* 876.
[r] *Ad a.* 813. *pag.* 358.
[s] *Ibid. pag.* 578.
[t] *Vit. Ludouici Pii pag.* 36.

PIPPINVM *vero in Aquitaniam miſit, tertium vero* LVDOVICVM, *adhuc* PVERILIBVS *conſiſtentem in* ANNIS, *ſecum tenuit.* Vere enim LVDOVICVS tum ſuit ſeptennis, adeoque nondum infantiae annos egreſſus (u).

VII. Ex quibus temporum characteribus facile etiam patria LVDOVICI, vel, quae eius incunabula vidit, prouincia, intelligitur. Toto enim illo anno in Aquitania haeſit LVDOVICVS PIVS, et nec bello Hiſpanico, vti ſuperiore anno 806. interfuiſſe, nec ad patrem profectus legitur. Cuius rei hanc rationem reddit VITAE AVCTOR (x): *ſequenti vero tempore iterum rex Ludouicus expeditionem in Hiſpaniam parauit: Sed pater, ne per ſemetipſum illuc pergeret, eum impediuit. Praeceperat namque tunc temporis fabricari naues contra Nordomannicas incurſiones, in omnibus fluminibus, quae mari influebant. Quam curam etiam filio iniunxit ſuper Rodanum et Garonnam et Silidam. Attamen miſit ei miſſum ſuum Ingobertum, qui filii praeſentiam praeferret, et vice amborum contra hoſtes exercitum duceret. Rege autem* IN AQVITANIA MANENTE *ob ſupradictam cauſſam, exercitus eius itinere proſpero Barcinonam venit.* Quum ergo toto illo anno in Aquitania ſubſtiterit LVDOVICVS pater, nec eum ERMENGARDIM vterum gerentem a ſe ſegregaſſe, veroſimile ſit: dubitari profecto nequit, quin LVDOVICVS noſter apud Aquitanos primum lucem viderit, et quidem in Caſſagnolano ſimilique palatio, in quo eum vernum illius anni tempus exegiſſe, ex diplomate, quod STEPH. BALVZIVS (y) edidit, intelligimus.

CAP.

[u] Haud paullo ergo minor aetate fuit LOTHARIO et PIPPINO. Priorem enim primo ſtatim a LVDOVICI et ERMENGARDIS nuptiis anno, id eſt, anno 797. natum eſſe, patet ex eius epitaphio apud Browerum *Annal. Treu. tom. I. lib. VIII. n.* 117.

Nam bis tricenos monachum ſic attigit annos,
Ac ſe mutauit, ac bene poſt obiit.

Quum vero obierit III. Kal. Octobr. anno 855. ſexagenario propior, natum eum eſſe oportet anno 797. X. annis natu maiorem Ludouico. Quod adcuratius demonſtrarunt Brouuer. *Annal. Treu. lib. VIII. n.* 117. et Ant. Pagi *Critic. Baron. ad ann.* 855. *n.* 12. PIPPINVM vero iam anno 822. ducentem vxorem, teſtibus Annal. Fuld. et reliquis *ad a.* 822. Lothario fratre anno 821. nuptias celebrante, non multo minorem fuiſſe probabile eſt.

[x] Idem *pag.* 351.

[y] *Capitular. reg. Franc. tom. II. p.* 1407.

CAPVT III.

DE LVDOVICI PVERITIA ET EDVCATIONE AD ANNVM DCCCXVII.

I.

HVnc filium ſibi natum fauſtiſque nutritum ſub penetralibus quin parentes magna cura ad honeſtatem, pietatem, dignoſque fortuna ſua mores incredibili cura inſtituerint, dubitare nos non patiuntur LVDOVICI et ERMENGARDIS pietas. Erat vero tum educationis principum iuuentutis ea ratio, vt eos raro ſecum in palatio haberent, ne luxu palatino corrupti otio ac voluptatibus ab ipſis incunabulis diffluere diſcerent: ſed eos plerumque aliquo mittebant, ſimul ac nutricibus eſſent ſubducti, iiſque nobilem aliquem atque expertae virtutis virum praeficerent, qui tum BAIVLVS ſolebat adpellari (a). Mos ille iam ipſis Merouingorum temporibus inoleuerat, eiuſdemque ſeruantiſſimus Carolus M. Ludouicum Pium, *regem regnaturum in Aquitaniam miſit, praeponens illi baiulum Arnoldum, alioſque miniſtros, ordinabiliter decenterque conſtituens, tutelae puerili*

[a] De *Baiulis* illis fuſius agunt Carolus du Freſne in *Gloſſar. med. et infim. Latin. tom. I.* Videtur hic mos ex ipſa aula Conſtantinopolitana, cuius inſtituta vel maxime ſibi ad imitandum proponebant Francorum reges, dimanaſſe. Nam et ibi inter dignitates palatinas erat μέγας Βάϊκλος, cui liberorum imp. cura erat demandata, ceu ex Codino diſcimus. Quin iam Sophoclis ſcholiaſtes, eodem teſte Freſneo, βάϊκλον vocat παιδαγωγὸν καὶ παιδοτρίβην. Hinc *Gregorii, baiuli imperialis Graecorum* mentio fit in *Chronico S. Vincentii Vulturn. lib. III.* et apud Ioann. Papam VIII. *epiſt.* 168. 169. et 178. Hunc morem et reges Francorum primae ſtirpis imitabantur, quorum temporibus paſſim meminerunt Fredegar. *Chron. cap.* 86. Auctor *Geſtor. Dagoberti cap.* 2. Aimon. *lib. IIII. cap.* 38. et alii. Eumdem poſtea et Carolingi retinuerunt, apud quos ea dignitas BAIVLATIO adpellabatur. Ea vero non modo proximus ad maiores dignitates gradus erat, ſed et cum tanta auctoritate coniuncta, vt principes baiulos, a quibus erant educati, plerumque parentum loco haberent, et hinc CAROLVS, rex Burgundiae, Lotharii I. imp. filius, GIRARDVM Comitem *ſuum parentem ac nutritorem* vocet in charta a. 857. apud Dacherium. *Spicil. Tom. XII. pag.* 120. Hinc et vix aliis, quam qui in palatio primo loco erant, haec

puerili congruos (b). Id quod iam anno 781. Ludouico adhuc in cunis vagiente, contigiſſe, idem LVDOVICI Pii encomiaſtes obſeruat. Idem ergo inſtitutum in filio Ludouico educando ſeruaſſe, veroſimile eſt: quamuis quem illi rectorem eius iuuentae praefecerit, nemo veterum, quod meminerim, memoriae prodiderit. Baiulis iſtis adiungi ſolebant e ſacro ordine viri docti, moribuſque conſpicui, qui filios regum adhuc pueros ad doctrinam pietatemque formarent. Erant etiam, qui principes adoleſcentes equum inſcendere, armis vti, telaque vibrare docerent. Cui generi exercitationum etiam LVDOVICVS Pius, pater, tam mature adſuefactus eſt, vt anno 785. euocatus ex Aquitania a Carolo M. teſte auctore vitae eius (c), iam *bene equitaret*, quum eſſet ſeptem annorum puer. Eamdem ergo rationem in educando filio procul dubio ſequutus eſt Ludouicus Pius, idque non vllo alio argumento luculentius poteſt demonſtrari, quam quod in litteris aeque, ac reliquis pacis bellique artibus, vti paullo poſt erit dicendi locus, adeo poſtea excelluit, vt pares paucíſſimos, neminem ſuperiorem per omnem vitam haberet.

II. Et ſane ad illam in quouis artium genere ſcientiam, eo facilius ſibi viam expediuit, quo praeclarior in eo indoles ab ipſa infantia enituit. Erat enim in eo adhuc puero prudentia grauitaſque ſenilis, par tantae fortunae animus, ingenium capaciſſimum, et ad quaeuis, quae tempus exigere videretur, reperienda a natura factum. Quae omnia exemplo notabili illuſtrauit MONACHVS SANGALLENSIS (d), quod eius verbis deſcribere, paucíſque pro inſtituti ratione illuſtrare iuuabit: *et quia ita ſe obtulit occaſio, vt de indicibili patre veſtro incideret honoranda mentio, libet commemorare elogium, quod de illo ſapientiſſimum conſtat protuliſſe* KAROLVM M. *Nam quum natus et 6. annis in domo patris cautiſſime nutritus*, SEXAGENARIIS *hominibus* SAPIENTIOR *haud immerito videretur: genitor indulgentiſſimus, qui hoc vix aegre exſpectaret, vt ad conſpectum aui eum perducere potuiſſet, adſumens puerum, a matre delicatiſſime curatum, coepit inſtruere, quam ſerie, vel quam timorate ante Imperatorem*

haec cura demandabatur. Nithard. *lib.* I. *de diſſenſ. filior. Ludou. Pii imp. pag.* 436. *ad quod* BERNARDVM *quemdam ducem Septimaniae pater in ſupplementum ſibi ſumens, camerarium conſtituit,* KAROLVM*que eidem commendauit, ac ſecundum a ſe in imperio praefecit.*

(b) *Vita Ludouici pag.* 241.

[c] *Ibid. pag.* 341.

[d] *Vit. Caroli M. lib. II. cap.* 8. *pag.* 578.

ratorem ſe agere, aut forte interrogatus ei reſpondere, nec non et ſibi deferre deberet: et ſic eum ad palatium produxit. Quumque prima die vel ſecunda inter reliquos ſtatores eum imperator curioſioribus oculis intueretur: dixit ad filium: cuius eſt ille puerulus? Illo reſpondente: quia meus et veſter, ſi dignamini: poſtulabat eum, dicens: da illum mihi. Quod quum factum eſſet, deoſculatum sereniſſimus Auguſtus puſionem remiſit ad ſtationem priſtinam. Ille mox dignitatem ſuam cognoſcens, et cuiquam poſt imperatorem ſecundus remanere diſpiciens, collectis animis, et membris compoſitiſſime collocatis aequato gradu ſtetit iuxta patrem ſuum. Quod prouidentiſſimus adſpectans KAROLVS, *vocato ad ſe filio* HLVDOVICO *praecepit, vt interrogaret cognominem ſuum, cur ita faceret? vel qua fiducia ſe patri adaequare praeſumeret? Ille vero ratione ſubnixum reddidit reſponſum: quando, inquiens, veſter eram vaſallus, poſt vos, vt oportuit, inter commilitones meos ſteteram: nunc autem veſter ſocius et commilito non immerito me vobis coaequo. Quod quum* HLVDOVICVS *imperatori retuliſſet, ille huiuſmodi ſententiam promulgauit: Si vixerit puerulus,* ALIQVID MAGNI ERIT. *Quae verba ideo de Ambroſio mutuati ſumus, quia,* KAROLVS *quae dixit, non poſſunt ex amuſſi in Latinum conuerti.* Hactenus monachus Sangallenſis, cuius verba, tametſi prolixiora, integra attulimus, vt ea paucis interpretaremur. Quo anno haec contigerint, iam ſuperiore capite vidimus, puta octingenteſimo decimo tertio, quo eius pater arceſſitus ex Aquitania Carolum M. poſtremum vidit, et imperii ſocius ab illo eſt adoptatus. In illa ergo pompa palatina ſplendidiſſimaque panegyri etiam filium ſuum natu minimum patri ſtitit, eumque pulchre ornatum, inſtructumque inter reliquos STATORES, qui paullo poſt etiam a LVDOVICO noſtro *commilitones* vocantur, adſtare iuſſit, experturus procul dubio, an eum obſeruaturus ſit auus, eumque inter reliquos agniturus. STATORES vero hi, ſeu COMMILITONES non alii erant, quam pueri palatini, qui ex more Francorum cum regum filiis in eorum palatio educabantur (e), de quibus HADR.

(e) STATVS veteribus dicebatur tota principum curia, vel, vti Romani vocabant *comitatus*. Iac. de Vitriaco *apud* Bongarſ. *lib. III. pag.* 1126. *primo die recepit eos in prima ſcala de Cayron, vbi ſemper eſt* STATVS *eius*. Quo ſenſu et hodie comitatum principum dicimus, *den Hoff-Stat*, non, vti vulgus loquitur, *die Hoff-Stadt*. Pueri ergo ſtatarii ſunt, qui in aula miniſtrant principi, quos hodie *Pagen* adpellitant. Horum erat ſtare in curia principis ſui, eiuſque ſolium cingere, vnde et STATORES dicti, ceu non modo hoc monachi Sangallenſis,

HADR. VALESIVS (f): *notare conuenit, morem fuiſſe iam tum proceribus Francorum, adultos liberos, praeſertim indolis rarae formaque et ingenio excellentes Regibus ad miniſteria tradere in palatio omnibus liberalibus artibus, ſed praecipue militaribus excolendos: quos* GREGORIVS *aulicos palatinos, et pueros aulicos, quidam ſcholares appellant. Hinc apud ſcriptores rerum noſtrarum ſaepiſſime inuenio, pueros nobiles in aulam regiam a parentibus perductos, regibus oblatos, traditos, commendatos, in palatio enutritos, in aula regia educatos, a principe nutritos. Hos reges noſtri optimatium erga ſe fidei obſides habebant: his pignoribus proceres in officio continebant, haud facile libenterque res nouas molituros, quamdiu ipſorum filii in regia alerentur.* Quod alibi (g) variis adlatis exemplis, veluti Patrocli Mummioni, Tranſobadi, S. Arnulfi, Chrodogangi, probauit, et vtroque loco obſeruauit, fuiſſe haec maximorum virorum rudimenta ac viam proceſſus expeditiſſimam, et ex palatio, tamquam e ludo plurimos abbates et epiſcopos ſanctitate vitae eminentes, comites ſtabuli, theſaurarios, referendarios, comites palatii, conſiliarios, duces, patritios, comites exiiſſe, nec aliunde fere, quam ex illa regia puerorum cohorte, delectos eſſe, qui poſt data virtutis et fidei experimenta ad magna et honorata miniſteria, ſublimeſque poteſtates fuerint profecti. Huic ergo regiorum puerorum cohorti, quam procul dubio Ludouicus Pius ſecum ex Aquitania, tamquam fidei parentum pignora Aquiſgranum traxerat, iuſſu patris ſeſe immiſcuerat LVDOVICVS puer, quum ille, more Francorum, qui pereleganter in vetere tabella ex codice quodam Euangeliorum Carolo Caluo a monachis S. Martini Metenſibus oblato per STEPH. BALVZIVM (h) eruta patet, proxime throno vel eius ſupremo gradui adſtaret, vel adſideret (i), maxime quum iam et rex Aquitaniae eſſet, et in eo ipſo placito

lenſis, ſed et alio Orderici Vitalis *lib. XII. pag.* 856. probauit Car. du Freſne *Gloſſar. med. et inf. Latin. tom. III. pag.* 952. Supereſt et hodie vocabulum in vernacula noſtra, in qua ſaepe miniſteria palatina dicuntur a ſtatione, veluti *Tafel-ſteher, Thür-ſteher*, cetera.

[f] *Rer. Francic. lib. XV. ad a.* 591.

[g] *Lib. VIII. ad a.* 565.

[h] *Capitular. tom. II. pag.* 1276.

[i] In effigie illa Baluziana Carolus Caluus ſolus throno inſidet coronatus, imminente ſuperne manu, quae et in aliis monimentis cernitur, vt veluti θεόστεπτος, id eſt, a deo coronatus, videretur. Car. du Freſne *Gloſſ. Lat. voce: Armiger.* Filii vero Caroli, Ludouicus Balbus et Carolus, vtrimque ſtantes, thronum paternum, veluti manu fulciunt, S. deipara coronas ſuper eorum

placito auguſtae dignitatis particeps redderetur. Obſeruauit demum CAROLVS puerum: miratuſque indolem et grauitatem, in tantilla aetate incredibilem, ex filio, cuium adduxerit hunc puerum, quaeſiuit. Quumque hic, laetus laetitiis omnibus, ſuum ac imperatoris eſſe, reſponderet: accepit CAROLVS gratiſſimum munus, et adductum ad ſe nepotem, exceptumque gremio, deoſculatus eum in priorem locum redire paſſus eſt. At iam altiora ſpirabat magnanimus puer, ex quo ſe ab imperatore veluti in clientelam ſuſceptum eſſe intellexerat. Nec iam amplius loco illo inter commilitones, Ludouici patris clientes, ſtare ſuſtinebat, ſed adſcendens in gradum ſuperiorem patris latus claudebat, interrogatuſque iuſſu CAROLI, cur id faceret, ſe iam imperatori donatum acceptumque, non amplius patris, ſed aui clientem, et eatenus patri aequatum eſſe, fidenter ac magnifice reſpondit. Ex quo ſimul intelligimus, imperatorum regumque filios, ad regiam dignitatem viuis parentibus euectos, non ad ſolutam omni nexu poteſtatem adſpiraſſe, ſed patrum veluti clientes ac vaſallos fuiſſe. Hinc in charta diuiſionis vel teſtamento a CAROLO M. condito apud PITHOEVM (k) diſerte caueri animaduertimus: *haec autem omnia ita diſpoſuimus, atque ex ordine firmare decreuimus, vt, quamdiu diuinae maieſtati placuerit nos hanc corporalem agere vitam, poteſtas noſtra ſit ſuper a deo conſecratum regnum, atque imperium iſtud, ſicut hactenus fuit in regimine atque ordinatione, atque omni dominatu regali atque imperiali, et vt* OBEDIENTES *habeamus praedictos dilectos* FILIOS NOSTROS, (quorum alter iam Italiae, alter

rum capitibus caelitus tenente. Quod et in Byzantinorum nummis monimentiſque aliquando obſeruauit idem erudiiſſimus Cangius *Diſſ. de impp. Conſtantinop. inferior. aeui num.* §. 30. *pag.* 24. At ipſos ſaepe proceres in placitis maioribus ad thronum hinc inde non ſtetiſſe, ſed adſediſſe, teſtis eſt Ermold. Nigell. *lib. II. v.* 3. dum canit:

Namque ſenex Carolus Caeſar, venerabilis orbi,
Concilium reuocat ad ſua tecta nouum.
Aurato reſidens ſolo, ſic coepit ab alto
Electi circum quem RESIDENT *comites.*

Quum vero ipſi comites ac proceres in publicis placitis aliquando ſederent, vti id hodienum in comitiis gentium originis Germanicae obſeruatur: dubitare ſane nefas eſſet, quin et regum filii, qui intereſſent illi panegyri, maxime ſi ipſi regia dignitate fulgerent, patri nonnumquam adſederint, ſaltim de plano, vel in inferiore gradu, ne patribus viuis aequiparari viderentur. At quia tamen monachus Sangallenſis Ludouicum noſtrum *iuxta patrem ſtetiſſe*, et *patri ſe adaequaſſe*, ſcribat: probabilius eſſe fatemur, Ludouicum etiam Pium tum patris ſolio adſtitiſſe.

(k) *Script. hiſt. Franc. XII. pag.* 288.

alter Aquitaniae cum regio imperio et poteſtate praeerat), *atque deo amabilem populum noſtrum cum omni ſubiectione, quae patri a filiis, et imperatori ac regi a ſuis populis exhibetur.* Quae poſtea et LVDOVICVS Pius in charta diuiſionis apud eumdem PITHOEVM (l) repetit. Denique, vt ad rem redeamus, admiratus hanc pueri reſponſionem CAROLVS M. eum, ſi aduixerit, magnum futurum, fretus tanta indole, praedixit, talibus in lingua Theotiſca vſus verbis, quae Latine exprimi commode non poſſint (m). Vnde monachus illa eloqui maluit iis verbis, quibus olim ſimile de S. AMBROSIO augurium expreſſum eſſe, memoriae proditum eſt (n), et ne magnis componere parua videretur, ſubdidit verba (o): *nec immerito prophetiam de ſancto* AMBROSIO *magno adcommodauerim* HLVDOVICO, *cui, exceptis eis rebus et negociis, quibus* (oo) *res publica terrena non ſubſiſtit, coniugio videlicet vſuque armorum, per omnia ſimillimus, immo etiam quantum potentia regni, tantum religionis ſtudio, ſi dici liceat, quodammodo maior exſtiterit* AMBROSIO, *fide ſcilicet catholicus, dei cultor eximius, ſeruorum Chriſti ſocius, tutor et defenſor indefeſſus.* Virum profecto ſanctum ac religioſiſſimum fuiſſe oportet LVDOVI-

(l) *Cap.* 13. *pag.* 335.

(m) Haec qualia fuerint verba, vtinam expreſſiſſet monachus. Apud Otfridum *Euang. lib. I. cap.* 4. *v.* 65. verba euangeliſtae: *erit magnus coram domino* ita exprimuntur:

Guati ſo iſt er hôher,
Ioh Gote filu liuber.

Bonitate eſt maior,
Et deo multo carior.

Et *lib. I. cap.* 9. *v.* 77. verba: *quid puer iſte erit?* ita vertuntur: *ſie ſprachun filu balde:* waz *uuaniſto* waz *er uuerde? Dixerunt admodum audenter: quid putas, quod futurus ſit?* Sed haec ſimiliaque non ita comparata ſunt, vt non Latine, totidem paene verbis exprimi commode queant. Oportet ergo, quidquid dixerit imperator, παροιμιῶδές τι fuiſſe, quippe quales loquutiones prouerbiales in aliam linguam non facile transferuntur.

(n) Rem referemus verbis Paullini presbyteri in *Vita S. Ambroſii* apud Surium *d. IIII. Apr. pag.* 526. *Igitur poſito in adminiſtratione praefecturae Galliarum patre eius Ambroſio, natus eſt Ambroſius: qui infans in area praetorii in cunabulis poſitus, quum dormiret aperto ore, ſubito examen apum adueniens faciem eius atque ora compleuit, ita, vt ingrediendi in os egrediendique frequentarent vices. Quas pater, qui prope cum matre vel filia deambulabat, ne abigerentur ab ancilla, quae curam nutriendi infantis ſuſceperat, prohibens, (ſollicita enim erat, ne infanti nocerent), exſpectabat patrio adfectu, quo fine illud miraculum clauderetur. At illae poſt aliquamdiu euolantes, in tantam aëris altitudinem euectae ſunt, vt humanis oculis minime viderentur. Quo facto territus pater ait: ſi vixerit infantulus iſte,* ALIQVID MAGNI ERIT. Quem locum ob oculos fuiſſe monacho noſtro, nemo non intelligit.

[o] *Ibid. pag.* 579.

[oo] Legerim: *ſine quibus.*

DOVICVM noſtrum, quem monachus viro tanta ſanctitatis fama illuſtri non aequiparandum modo, ſed et praeferendum quodammodo exiſtimauit.

III. LVDOVICVS Pius anno iſto 813. cum CAROLO M. patre Aquiſgrani vixit ad Nouembrem vſque menſem, quo a patre digreſſus Aquitaniam repetiit (p). Neque dubitamus, quin et LVDOVICVM puerum comitem habuerit. Paullo poſt ante diem V. Kalendas Februarias vitam cum morte commutauit CAROLVS M. iſque caſus confeſtim ſedibus ſuis exciuit LVDOVICVM Pium, qui, accepto nuncio, veritus, ne quid ſe abſente turbetur, in Franciam orientalem reuolauit, et die, ex quo ex Aquitania proficiſci coeperat, trigeſimo Aquiſgranum venit (q). Familia Ludouicum tum vel comitata, vel e veſtigio ſequuta eſt. Eodem enim anno 814. filiorum triga Aquiſgrani cum patre aliquamdiu fuiſſe legitur: quamuis LVDOVICVS pater, teſtantibus eorum temporum annalibus (r), ex inſtituto maiorum mox alium alio, LOTHARIVM in Italiam, PIPPINVM in Aquitaniam dimiſerit, ſolo LVDOVICO puero apud ſe retento, non alio procul dubio conſilio, quam vt tanto felicius ſub patris cura adoleſceret, tantoque rectius procederet eius educatio. Quamuis vero, qualis cura impenſa ſit formando pueri ingenio, ſuo more fere diſſimulent eorum temporum ſcriptores: tamen quemadmodum ex fructuum praeſtantia, meſſiſque vbertate de adhibita cultura rectiſſime iudicatur, ita ex praeclaris, quibus LVDOVICVS excelluit, artibus, quam diligenter atque adcurate fuerit a parentibus et magiſtris ſuis inſtitutus, coniecturam recte capi poſſe exiſtimamus. Eas vero ita deſcribunt REGINO (s) et ANNALIVM METENSIVM auctor (t): *fuit autem ille princeps Chriſtianiſſimus, fide catholicus, non ſolum ſaecularibus, verum etiam eccleſiaſticis diſciplinis ſufficienter inſtructus. Quae religionis ſunt, quae pacis, quae iuſtitiae, ardentiſſimus exſequutor. Ingenio callidiſſimus, conſilio prouidentiſſimus, in danais ſiue ſubtrahendis publicis dignitatibus diſcretionis moderamine temperatus. In praeliis victorioſiſſimus, armorum, quam conuiuiorum, adparatibus ſtudioſior, cui maximae opes erant inſtrumenta bellica. Plus diligens ferri rigorem, quam auri fulgorem. Apud quem nemo inutilis valuit. In cuius oculis*

[p] *Vita Ludou. Pii pag.* 358.
[q] Idem *pag.* 359.
[r] *Annal. Bertin. ad a.* 814. *Vita Ludou. pag.* 362.
[s] Regino *ad a.* 867.
[t] *Annal. Met. ad eumd. annum.*

lis perraro vtilis diſplicuit, quem nemo muneribus corumpere potuit. Apud quem nemo per pecuniam eccleſiaſticam, ſiue mundanam dignitatem obtinuit : ſed magis eccleſiaſticam probis moribus et ſancta conuerſatione : mundanam deuoto ſeruitio et ſincera fidelitate. In quo inſigni elogio, et quadam veluti boni ac incomparabilis principis imagine quinque potiſſimum LVDOVICI virtutes, quae ſine adcurata inſtitutione raro comparantur, viuis coloribus expreſſas animaduertimus, PIETATEM et religionis ſtudium, DOCTRINAM ſacram ac profanam, PRVDENTIAM ciuilem ac regnatricem, ARTES MILITARES, et ANIMVM ſordibus vacuum, omnibuſque corruptionibus ſuperiorem. Quae quum ſint praecipua boni principis decora, ad eaque in inſtituendis tantae fortunae adoleſcentibus omnia referenda videantur : de ſingulis quaedam ex eorum temporum monimentis delibare nobis licebit.

IIII. Quantum in eo fuerit pietatis ſtudium, vel inde patet, quod non minus PII, quam LVDOVICI nomine noſceretur. Id cognomen ſaltim ei non minus, quam patri, haeſiſſe, iam ſupra incorruptis veterum teſtimoniis demonſtrauimus (u). Neque ergo dubitandum videtur, quin et ſacrae ſcripturae lectioni vacarit, et doctrinae Chriſtianae elementa bona fide imbiberit. Libris ſane legendis eum non parum temporis impendiſſe, teſtem denuo habemus MONACHVM SANGALLENSEM (x), qui, *eum ſapientiam ſingularem, acutiſſimo fretum ingenio* SCRIPTVRARVM *adſiduitate cumulatiorem reddere non ceſſaſſe*, ſcribit. Id quod illum eo libentius feciſſe credibile eſt, quo non modo ipſe Latinae linguae peritior, ſed et ſaeculum interpretationum Theotiſcarum libellorumque ea lingua ſcriptarum feracius fuit (y), nondum periculum aliquod ex huius modi

[u] *Lib. I. cap.* 1. §. 9.

[x] *Libro II. cap.* 9. *pag.* 580.

[y] Linguae patriae ſtudium permagni iam fecit *Carolus M.* ipſe, in eo elaborans, vt eius cultum pro virili proueheret, ceu teſtatus eſt Eginard. *in Vit. Caroli M.* At non multum profeciſſe videtur princeps optimus. Idem inſtitutum Ludouicus Pius vrſit, adeo, vt et de verſione Bibliorum Teutonica cogitaret, idque negotium viro cuidam docto, gente Saxoni, daret, qui et vetus nouumque Teſtamentum Germanica poëſi illuſtrauit, ceu docet praefatio apud Andr. du Cheſne *Script. Franc. tom. II. pag.* 220. Et exſtant huius modi verſiones paſſim, de quibus diſſerunt Io. Frickius *Praefat. ad Schilt. Theſaur. antiqu. Teut. pag.* 7. *ſequ.* et Eckard. *Not. ad vit. Hathumodae, abbatiſſae Gandersheim. pag.* 39. *ſequ.* At numquam magis id ſtudium, quam ſub Ludouico Germanico ferbuit, ſub quo OTFRIDVS WEISSENBVRGENSIS inſignem iſtam Euangeliorum paraphraſin, ipſi Ludo-

modi verſionibus metuentibus eccleſiae doctoribus, nec laicis, quos vocabant, earum lectione, tamquam aqua et igne interdicentibus. Magna ergo pro eorum temporum conditione fuit, quam LVDOVICVS ſibi comparauerat, rerum ſacrarum notitia, eaque in re ex ipſo clericorum ordine, fatente eodem *monacho Sangallenſi* (z), permultos adeo ſuperauit, vt in iis parum verſati in eius conſpectum venire formidarent. *Nullus*, inquit, *clericus*, *niſi legere doctus et canere*, *non ſolum cum eo manere*, *ſed ne in conſpectum eius venire praeſumſit.* Sed multo maior illa laus optimi principis, quod, quae didiciſſet, omnia ipſa vita exprimeret, iuſtus, mitis, in victu totoque adparatu palatino parcus, in elargienda pauperibus ſtipe, condendiſque templis et monaſteriis paene profuſus; in orationibus, ieiuniis, cultuque diuino adſiduus, adeo vt eius vita cenſura eſſe poſſet, et exemplum, ad quod ciues omnes vitam componerent abſolutiſſimum. Quod iterum in eo admiratus MONACHVS SANGALLENSIS (a): *ad orationis*, inquit, *ſtudium et deuotionem ieiunorum*, *curamque ſeruitii diuini ſupra omnes homines ita erat intentus*, *vt exemplo ſancti Martini*, *quidquid aliud ageret*, *ſemper quaſi praeſenti domino ſupplicare videretur. Carne et cibis lautioribus certis diebus abſtinuit. Tempore vero litaniarum de palatio diſcalceatis pedibus vſque ad eccleſiam paſtoralem vel ad ſanctum Hemmeranium*, *ſiquidem eſſet Reganesburg*, *crucem ſequi ſolitus erat. In aliis vero locis communentium conſuetudinem non abnuebat. Oratoria noua - - admirabili opere conſtruxit.* Et exſtant ſane tot tabulae ac diplomata, tam ſanctae profuſionis monimenta, vt vel ſola rem conficere videantur. Adde, quod et in imperio a truculentia ſanguiniſque effuſione (b), et in matrimonio ab omni pellicatu abſtinuit, ſolus fortaſſis inter Francorum reges, qui vna contentus vxore, praeter liberos e legitimo toro natos, nullos alios nothos, oneri rei publicae futuros, reliquit (c). Sunt inter actiones LVDOVICI

Ludouico noſtro nuncupatam, ſcripſit; RHABANVS MAVRVS de homiliis Theotiſcis populo praelegendis cogitauit, Serrar. *Rer. Mogunt. lib. I. cap.* 11. variae denique prodierunt verſiones Pſalmorum, de quibus idem Frickius *praef. verſioni Notkeri Labeonis praemiſſa pag.* 4. variae catecheſes, ſimileſque libelli, digni omnino, qui hodie omni cura conquirantur.

(z) *Lib. II. cap.* 9. *pag.* 581.

(a) *Ibid. pag.* 581.

(b) *Idem pag.* 580.

(c) Vt enim iam nihil dicamus de regibus Merouingicis, quos tantum non omnes inter concubinarum ac pellicum greges

VICI quaedam; quae tantae ſanctitatis famae officiunt, in primis bella, quae exuta naturali pietate, patri intulit. Erunt etiam, qui purioribus ſacris refragari dicent opinionem de merito operum, quam in omnibus paene prodit diplomatibus (d), caelum pecunia, quaſi

greges vixiſſe conſtat: nec de Caroli M. maioribus multa addamus, inter Caroli M. concubinas fuere HIMILTRVDIS, Paull. Diacon. in *Chron. epiſcop. Metenſ. pag.* 58. MATHELGARDIS, GERSVINDA, REGINA, ADELLVIDA, aliaque, cuius de nomine non conſtat, apud Eginardum *Vit. Caroli M. cap.* 18. ex quibus praeter filias Rothaildem, Adaltrudem, Rothaidem, PIPPINVM gibboſum, DROGONEM, HVGONEM, et THEVDERICHVM genuit. Eginard. *ibid. cap.* 20. *et* Io. Dau. Koelerus in *Diſſ. de domo aug. Caroling. pag.* 50. *ſequ.* Ne LVDOVICVS quidem Pius, quantacumque ſanctitatis fama ſuper aethera notus, a furtiuis amoribus abſtinuit. Teſtis eſt auctor *Chronici Moiſſiacenſis ad a.* 817. *pag.* 148. *quartum vero filium habuit ex* CONCVBINA, *nomine* ARNVLPHVM, *cui pater Senonas ciuitatem in comitatum dedit.* Nec fratres Ludouici noſtri et reliqui agnati ſanctius vixerunt. LOTHARIVS enim I. imp. ex DODA duarum concubinarum una, CAROLOMANNVM filium genuerat. *Annal. Bertin. ad a.* 853. CAROLVS Caluus, RICHILDEM vxorem, antequam tabulas cum ea ſignaret, concubinam habuerat. *Annal. Bertiniani ad a.* 866. *et* 870. Quas tragoedias excitarit LOTHARIVS II. ob Waldradam concubinam, matrem Hugonis, ducis Alſatiae, Giſelae, et Berthae, nemo ignorat. Sed ex filiis Ludouici noſtri CAROLOMANNVS ex concubina LVDSWIRIDA, cuius nomen in diplomate apud Gewoldum *in Metrop. Salisburg. tom. II. pag.* 504. exſtat, ARNVLFVM poſtea imp. hic ex ELLINRAT, cuius meminit Hund. *in Metrop. Salisburg. tom. II. pag.* 566. ZVENTEBOLDVM, Lotharingiae regem, et Ratoldum; *Annal. Fuld. ad a.* 889. alter Ludouici noſtri filius LVDOVICVS iunior ex muliere, neſcio qua, HVGONEM, qui anno 879. in proelio cum Normannis inito occubuit, Regino *ad a.* 879. denique CAROLVS Craſſus BERNARDVM, nothum, teſte annaliſta Lambeciano *ad a.* 885. ſuſceperunt: vt adeo ex tot Caroli M. poſteris ſolus ferme Ludouicus Germanicus caſte vixerit.

(d) Talia ſunt, quibus diplomata tantum non omnia auſpicatur: *Si liberalitatis noſtrae munere locis deo dicatis aliquid conferimus beneficii, et neceſſitates eccleſiae dei per petitiones religioſarum perſonarum noſtro releuamus munimine, et imperioſo tuemur iuuamine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter peragendam, et ad aeternam feliciter adipiſcendam profuturum eſſe, liquido confidimus.* Vid. infra *diplom.* 1. 9. 10. *ſequ.* Et auctor eſt monachus Sangallenſis *Vit. Caroli M. lib. II. cap.* 12. Ludouicum conſpecto ex militibus aliquo, qui aurum argentumque ſecum ferret, vel eo ornatus in procinctu ſtaret, dicere ſolitum: *miſer et infelix. Non tibi ſufficit, vt tu ſolus vel ſorte belli intereas, quin etiam et res, quibus* ANIMA TVA REDIMI *valeret, in manus hoſtium tradas, vt de eis ſimulacra gentium adornentur.* Nimirum erat illa tum communis omnium perſuaſio, quo quiſque plus auri argentiue in eccleſias expenderet, eo certiorem illum de abolitione peccatorum, ipſaque beatitudine ſempiterna ſpem concipere poſſe. Hinc dicta ſcripturae in eorum temporum char-

quaſi ſoluto pretio emi, certo perſuaſus. Nec minus in eo plerique reprehendent fiduciam in caelitum ope ac ſuffragiis poſitam, pretium, quod monachatui ſtatuit, nimium cultum reliquiarum, ſimiliaque, quibus plus ſuperſtitionis, quam ſolidae pietatis, ineſſe palam eſt. Enimuero vti, quae aduerſus patrem molitus eſt, deteſtanda omnino eſſe nemo negauerit: ita infra intelligemus, quam nefandis exagitatus iniuriis arma expediuerit, iuſtiſſimum profecto bellum, modo alium, quam patrem, hoſtem habuiſſet, geſturus. Reliqua temporum, quibus vixit, infelicitati tribuimus, vtroſque naeuos reliquis eius virtutibus, ac ſincerae, quam tota vita expreſſit, pietati merito condonamus, multo excuſatiores die illo decretorio futuros hos principes perſuaſi, qui religionis amantiſſimi aliquando ſuperſtitionem pro pietate habuerunt, quam qui hodie ipſam pietatem pro ſuperſtitione habere non verentur.

Deinde et doctrinam ſacram ac profanam haud mediocrem Lvdovico noſtro tribuunt veteres. Quamuis enim iis viueret temporibus, quibus nondum ita eniteſcerent apud Francos bonae litterae, vt eorum doctrina cum hodierna vlla ex parte comparanda videatur: tulit tamen id ſaeculum plures, qui aliquid operae purioris Latinitatis cultui tribuerent, qui facerent verſiculos, qui et artium liberalium, quas vocant, ſtadium decurrerent, et aſtrorum diſciplinam excolerent, et conderent legerentque annales, et veterum lectione magnopere delectarentur. In his omnibus quantum profecerint, qui tum vix alios magiſtros, quam monachos habere poterant, eorum lucubrationes, quas ex eo ſaeculo habemus ſuperſtites, ſatis oſtendunt: neque adeo dubitare licet, quin iiſdem fere limitibus circumſcripta fuerit Lvdovici eruditio. Tribuuntur illi a Ioanne Mabillonio (e) verſiculi quidam, non quidem illis, quos Hadrianus imp. fudit, multo meliores, at nec deteriores illis, quos et ſuauiſſimi eorum temporum poëtae ſolebant edolare (f). Scripti illi ſunt ad Baldonem, neſcio quem: at, quiſquis fuerit, eum regi noſtro

chartis frequentiſſima: *pretium animae viri diuitiae eius.* Infra *dipl. 6. date eleemoſynam, et ecce omnia munda ſunt vobis. Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, qui vos recipiant in aeterna tabernacula*, *dipl. Einardi* apud Toeln. *Cod. dipl. Palatin. n. 6. pag. 6.* et ſimilia, e quibus huic perſuaſioni praeſidium accedere poſſe exiſtimabant.

(e) *Analect. tom. IIII. pag.* 531.

(f) Praeferunt hi verſiculi rubricam: hl rex, eoſque Mabillonius in *adnotationibus* inſequentibus *pag.* 532. diſerte Ludouico tribuit. Sunt vero tales: -- Immen-

noſtro [illegible]tis familiarem fuiſſe, et libellis a ſe compoſitis ſaepius eum donaſſe oportet. Quin quum rex illi verſibus egerit gratias, ſeque in illius libris non omnia adſequi, profiteatur, ipſum quoque BALDONEM poëmata ſcripſiſſe veroſimile eſt. Addimus, BALDVM illum in ipſo regis palatio videri vixiſſe, quod hic eum rogat, vt ſibi aenigmata illa ſoluere, ſenſumque eorum, quae non intelligat, pandere velit. Ex quibus characteribus ego ſuſpicor, Baldonem hunc non alium eſſe, quam BALDERICVM abbatem et LVDOVICI noſtri archicapellanum, quem circa annum 853. in eius palatio militaſſe conſtat (g). Sacram porro eruditionem tum ſcripturae ſacrae, tum patrum et canonum eccleſiaſticorum cognitio abſoluebat. Hinc MABILLO-

Immenſas grates volumus tibi dicere,
BALDO,
Quod tua magna fides ſic inconcuſſa moratur,
Nobiſcum dictis firmaſti vt tempore priſco.
Namque animum noſtrum pia laetificant tua ſcripta.
Quae nobis ſaepe mittis, hortaris, et optime nobis,
Et bonitate tua pandis in amore benigno,
Quae tua ſic nobis mittit ſollertia magna.
Nunc vero nuper miſiſti talia ſcripta,
Non potuit totum noſter quod noſcere ſenſus,
Eſt quia per totum contextum in aenigmate firme.
Conſcius ipſe tuis, quid opus addiſcere verbis?
Hoc tamen oramus, vt nobis pandas aperte.

Sunt hi verſiculi omnino mali, vtpote in quibus nec proſodicae, nec ſyntacticae regulae obſeruantur: ſed meliores non ſunt, quos eo ſaeculo Ermoldus Nigellus, Rabanus Maurus, Florus, Theodulfus, aliique fecerunt, in quibus itidem nec quantitatis ſyllabarum, nec eliſionum ratio habetur. Et quis, quaeſo, Virgilii grauitatem, vel ſuauitatem Ouidii in ſaeculi noni principe requireret? et in eo quidem principe, quem dira neceſſitas plus ſanguinis, quam atramenti, fundere iuſſit?

(g) Eo anno in diplomatibus Corbeienſibus reperimus ſubſcriptionem: *Hadelbertus ſubdiaconus ad vicem* BALDRICI, *abbatis, recognoui.* Schaten. *Annal. Paderb. lib. II. pag.* 141. Talis ſubſcriptio etiam biennio poſt occurrit apud eumdem *ibid. pag.* 143. et anno 858. apud Schannat. *Hiſt. Wormat. in Codice probationum n. 7. pag. 7. Godebertus, ſubdiaconus ad vicem* BALDRICI, *abbatis, recognoui.* Eumdem ex Kleinſorgii *Annalibus* eruit Mallinkrot. *de archicanc. et cancell. imp. pag.* 26. Atqui idem nomen eſt BALDO et BALDERICVS quemadmodum HEIMO et HENRICVS, ALTO et ALTIRICH, ALBI et ALBARICH, ALLO et ALWICH, LIBO et LIBERICH, et ſimilia apud Goldaſtum. In eadem tamen LVDOVICI noſtri curia anno 859. vixit WALTO ſubdiaconus, quem illo anno diploma Paderbornenſe *vice Witgarii cancellarii recognouiſſe*, patet. Schaten. *ibid. pag.* 149. Conring. *Cenſur. diplom. Lindau. pag.* 27. Quum ergo ipſe MABILLONIVS idem eſſe agnoſcat BALDONIS et WAL-

 DONIS

BILLONIVS (h) editis verſibus, quibus S. Auguſtini de doctrina Chriſtiana libros Ludouico, Caroli Calui filio, nuncupauit, Angilbertus, Corbeienſium abbas, hanc ſubiicit adnotationem: *vbi obſeruare conuenit, lectionem ſacram priſcis Francorum regibus aliquando familiarem fuiſſe. Hinc Adalbero Laudunenſis Epiſcopus Rotbertum regem hortatur ad legendos Auguſtini, Dionyſii dicti Areopagitae et Gregorii Magni libros.* Sacrorum autem canonum ſtudium tanto regibus magis neceſſarium videbatur, quanto propius illud attingebat eccleſiae regimen, quantoque magis intererat regum, fines illius a ſacri ordinis hominibus non vlterius, quam par eſſet, proferri. Et hoc ipſum canonum ſtudium in LVDOVICO noſtro celebraſſe videntur REGINO (i) et *Annalium Metenſium* auctor (k), dum eum *etiam eccleſiaſticis diſciplinis ſufficienter inſtructum fuiſſe*, ſcribunt.

VI. Quum porro praecipuum principi praeſidium in ciuili illa ac regnatrice prudentia poſitum ſit: ad eam quoque non addiſcendam, ſed toto imperio, omnibuſque actionibus ſuis exprimendam, animum ab ipſa adoleſcentia impulit. Non ſane tum erant tempora, quibus illa pars ciuilis ſapientiae, certis concluſa regulis, et in artis formam redacta, in cathedris tradebatur. Ipſo rerum vſu atque experientia illa erat addiſcenda, eaque in re eo facilius celeriuſque profecit LVDOVICVS noſter, quo excellentiore ingenio erat a natura praeditus, et quo citius rebus gerendis a patre adplicabatur. Iam ſupra obſeruauimus, ei ſex annorum puero ſenilem prudentiam tribuiſſe SANGALLENSEM MONACHVM (l). Eumdem (m) in illo iam viro laudare vidimus *ſapientiam ſingularem, quam acutiſſimo fretus ingenio ſcripturarum adſiduitate cumulatiorem reddere non ceſſarit.* REGINONI (n) eſt *ingenio callidiſſimus, conſilio prouidentiſſimus.* Denique OTFRIDVS (o), qui in eo laudando totus eſt, nihil tamen in eo magis, quam ingenii perſpicaciam et ſapientiam plane inuſitatam

DONIS nomen: alteruter probabiliter fuit, quocum poëticum iſtud litterarum commercium inſtituit Ludouicus Germanicus. WALDONEM poſtea cancellarii munere functum eſſe apud Carolomannum anno 876. et Carolum Craſſum, anno 882. et ſequ. et demum Friſingenſium Epiſcopum fuiſſe, docuit Mallinkrot *ibid. pag.* 21. 29. Vbi ſimul, idem eſſe WALDONIS et BALDONIS nomen, incorrupto ipſius hominis teſtimonio diſcimus.

(h) *Analect. tom. II. pag.* 660.

(i) *Ad a.* 867.

(k) *Ad a. eumdem.*

(l) *Lib. II. cap.* 8. *pag.* 578.

(m) *Ibid. cap.* 9. *pag.* 580.

(n) *Ad a.* 876.

(o) *Praef. ad Ludou. v.* 1. 2. 26. 27. 33. 135.

tam, admiratur. Hinc eum vocat *then ſnello*, *agilem*; non tam corpore, quam ingenio, *thes wiſduames ſollo*, *ſapientia plenum*, *wiſero githanko*, *wiſera redinu*, *ſapientum cogitationum ſapientumque verborum*, *cleinero githanko*, *ſubtilium cogitationum*, *quekes muorte*, *vini et alacris animi* principem, et quae ſunt huius generis elogia alia. Si vero ad naturam tam eximiam atque illuſtrem accedit vſus quidam, atque in rebus gerendis exercitatio: tum illud neſcio quid praeclarum ac ſingulare ſolet exiſtere. Ex hoc vero numero fuit LVDOVICVS noſter, qui non ſolum domeſtico patris exemplo, et perpetua cum viris prudentiſſimis conſuetudine a puero ad ſolidam quamdam ac maſculam prudentiam formatus eſt, ſed et non multorum annorum adoleſcens, Boioariis praeſſe iuſſus, eo, quae didicerat, in vſu habere coepit. Hinc ea omnia, in quibus praecipue conſiſtit regnatrix illa prudentia, in LVDOVICO noſtro mirantur veteres. Bene ac ſapienter veterum non nemo cecinit:

Principis eſt virtus maxima noſſe ſuos.

Ea virtus in LVDOVICO ſumma atque eximia fuit. Hinc REGINO (p), eum fatetur *in dandis ſiue ſubtrahendis publicis dignitatibus diſcretionis moderamine fuiſſe temperatum*, additque, *apud eum neminem inutilem valuiſſe: in eiuſque oculis perraro vtilem diſplicuiſſe.* Quumque prudentis ſit, et de inſtantibus veriſſime iudicare, et de futuris callide coniicere, in iure dicundo recte et ordine verſari, omnia pericula, omneſque inimicorum inſidias primum videre, deinde ea, qua opus eſt, ſollertia euitare: ea quoque laude LVDOVICVS noſter in primis excelluit, quippe MONACHI SANGALLENSIS (q) iudicio, *ad anticipandas vel ſuperandas omnes inimicorum inſidias et ſubiectorum litigia terminanda, fidelibuſque ſuis vniuerſa commoda prouidenda incomparabili viuacitate pollens*, et, vt addit REGINO (r), *eorum, quae religionis eſſent, quae pacis, quae iuſtitiae, ardentiſſimus exſequutor.* Non facile ergo quiſquam LVDOVICVM decipiebat, nemo illum opprimebat incautum, vt non tela, priuſquam vibrarentur, praeuideret, doloſque et conſilia hoſtium perſentiſceret antequam ſatis perpolita eſſent. Ea ſane prudentia filiorum inſidias feliciter effugit: eadem ſibi fratres, ſcelus anhelantes, peſtemque ſibi nefarie molientes conſilio non minus, quam armis, oppreſſit. Eadem

(p) *Ibid.*

(q) *Vit. Carol. lib. II. cap. 9. pag.* 580.

(r) *Ad a.* 876.

dem denique Hungaros, Slauos, Normannos, toti Germaniae ferrum flammaſque minitantes, ita repreſſit cohibuitque, vt eo viuo nihil patriae detrimenti inferre poſſent, quum hi Galliam, Lotharingiam, immo et Hiſpaniam vna veluti ruina inuoluerent, tamque eſſent vbique formidabiles, vt bene ſecum actum crederent, qui quantacumque rerum iactura cum iis tranſigere poſſent. Denique adeo facile illi ſubolebat, prauum quorumcumque conſilium, vt ſcribere non vereatur MONACHVS SANGALLENSIS (s): *quod ſi quid forte ſiniſtrum vel ineptum in eius conſpectu ſubito fieret, vel eum aliunde comperiſſe contingeret; ſola oculorum animaduerſione ſic omnia correxit, vt quod de aeterno internoque iudice ſcriptum eſt: rex, qui ſedet in ſolio regni ſui, intuitu vultus ſui diſſipat omne malum, ſupra fas, mortalibus conceſſum, in illo non ambigeretur incoeptum.* Quae quidem teſtimonia de LVDOVICI prudentia tam ſunt omni exceptione maiora, vt plura accumulare nolim, id tantum obſeruare contentus, LVDOVICVM, quod ad eam virtutem ac conſiliorum promtitudinem attinet, vtrumque fratrem ſuum, quamuis eadem cura omnes procul dubio inſtituti formatique fuerint, longo poſt ſe interuallo reliquiſſe.

VII. Quemadmodum porro Francorum reges filios ſuos ad artes militares mature inſtituebant: ita nec LVDOVICVM noſtrum huius expertem ſcientiae eſſe paſſus eſt pater. Hinc non modo eum adhuc vix adoleſcentem in caſtris habuit, ſed et ducere ordines, explicare aciem, caſtra opportuno loco ponere, hoſtem adgredi, ſignaque rite conferre docuit. Notum eſt, anno 824. Brittones Armoricos adgreſſum Ludouicum Pium, et praeclara potitum victoria, omnia longe lateque ferro et igne deuaſtaſſe (t). Tum quidem in tres partes diuiſo exercitu, vnam Pippino filio, iam Aquitanorum regi, alteram LVDOVICO noſtro, Boioariae regi, tradidit, tertiam ipſe in hoſtem duxit. Qua de re vetus annalium auctor (u): *imperator vero iter, quod in Britanniam parauerat, propter famem, quae adhuc praeualida erat, vſque ad initium auctumni adgredi diſtulit. Tum demum adunatis vndique omnibus copiis Redonas ciuitatem, terminis Britanniae contiguam venit, et inde, diuiſo in tres partes exercitu, duabuſque partibus filiis ſuis Pippino et HLVDOVICO traditis, tertiaque ſecum retenta, totam ferro et igne deuaſtauit: conſumtiſque in hac expe-*

(s) *Lib. II. cap. 9. pag. 581.*
(t) *Annal. Fuld. ad a. 824.*
(u) *Bertin. annal. ad eumd. annum.*

expeditione quadraginta vel eo amplius diebus, acceptis, quos perfido Brittonum populo imperauerat, obſidibus Rothomagum ciuitatem, vbi coniugem ſe opperire iuſſerat, ad XV. kal. Decembris reuerſus eſt. Haec breuiter, vt ſolent annalium ſcriptores, qui rerum euentus pauciſſimis verbis ſignare magis, quam narrare, inſtituunt. At rem omnem multo luculentius retulit Ermoldvs Nigellvs (x), teſtis, ſi quis alius, idoneus, quippe qui ipſe tum illi expeditioni interfuit (y). Is vero primum narrat, aduentantem ex Gallia nuncium, Britones omnes, excuſſuros Ludouici imp. imperium in armis eſſe. Decreuiſſe Caeſarem expeditionem, vndique exciuiſſe copias, armaque diligenter paraſſe. Contractis copiis Ludouicum trifariam partitum exercitum, parti eius ipſum praefuiſſe, alteri praefeciſſe Ludouicum, tertiae Pippinum, et vtrique viros fortiſſimos, Lvdovico quidem Matfridvm; Pippino Heliſacharem adiunxiſſe.

Diuiſit populum ternis ſub partibus omnem
Ductoreſque dedit, ordinat et proceres.
Partem vnam aequiuoco belli committit, et vna
Matfridvm *ſociat, millia multa ſimul.*
Pippino regi huic Heliſacharque potentes
Iunguntur, numero cetera turba caret.
Agmen ouans Caeſar medium ſibi vendicat ipſe
Belliger, et ſapiens ordine bella gerit.

Dein-

(x) *De reb. Ludouici Pii lib. IIII. pag.* 937.

(y) Ermoldvs ille Nigellvs abbas fuit, monaſterii, vti Lud. Ant. Muratorius in praefatione ſuſpicatur, Anianenſis. Quum ergo pleraque tum monaſteria *dona et militiam facere* tenerentur regibus, quorum notitiam debemus Stephano Baluzio *tomo I. Capitular.* nihil frequentius fiebat, quam vt abbates aeque, ac epiſcopi, bellis intereſſent, ſuoſque adducerent milites. Thomaſſin. *de diſcipl. eccleſ. part. III. lib. I. cap.* 40. Quum ergo ad bellum iſtud Britannicum omnes vndique copias exciuiſſet imperator, dum

Francia cuncta ruit, veniunt genteſque ſubactae

inter Pippini copias Aquitanicas ſuos adduxit etiam Ermoldus, poëta, quam miles, melior, quemque armis indutum, Pippinus, rex Aquitaniae, ſuauiter riſit. Ita enim ipſe *lib. IIII. v.* 135.

Huc egomet ſcutum humeris enſemque reuinctum
Geſſi, ſed nemo, me feriente, dolet.
Pippin hoc adſpiciens riſit, miratur; et infit:
Cede armis, frater, litteram amato magis.

Eo certius itaque, quidquid tum geſtum eſt, memoriae prodere potuit, quo propius adcuratiuſque omnia coram adſpexit.

Deinde, quam cladem tum paſſi ſint Brittones, quae facta ſit totius prouinciae, quam opulentam praedam, quantam captiuorum turbam abduxerint, refert, et in primis LVDOVICI noſtri virtutem laudat:

Hos Lantpertus agit, hos ducit in agmina MATFRIED;
Et, HLVDOVICE *puer*, *bella paterna geris.*

Puerum vocat ſeptendecim annorum adoleſcentem, more Germanorum, quibus iam POMPONIVS MELA (z) *longam pueritiam* tribuit. Eius vero legati, LANTPERTVS et MATFRIDVS, in Francorum annalibus paſſim celebrantur, eorumque alterum Namnetenſium, alterum Aurelianenſium comitem (a) fuiſſe conſtat. Quantum ergo belli artibus valuerit LVDOVICVS, ſi nullo alio argumento, vel eo ſaltim conſtaret, quod inter arma, vti olim Hannibal, et adoleuerit, et poſtea perpetuis hoſtium iniuriis laceſſitus conſenuerit. Quum vero ſatis intelligeret, quantumuis exercitum, quamquam bene inſtrutum, niſi adcurara diſciplina in officio contineatur, tamquam magnam aliqnam molem, nec facile moueri, et ſibi ipſi impedimento eſſe: nihil ipſe prius, nihilque antiquius habuit, quam vt probe armatos, et morigeros haberet milites, eoſque ad omnem belli caſum paratos exercitatoſque haberet. Hinc REGINO (b) eum vocat *in praeliis victorioſiſſimum, armorum, quam conuiuiorum adparatibus ſtudioſiorem, cui maximae opes fuerint inſtrumenta bellica, plus diligentem ferri rigorem* (c) *quam auri fulgorem.* Et MONACHVS SAN-

(z) *De ſit. orb. lib.* III. *cap.* 3.

(a) Eſt hic ipſe MATFRIDVS, qui poſtea male meritus de Ludouico Pio Lotharium aduerſus patrem ſollicitauit. Vnde eum *maximum malorum omnium incentorem* vocat Theganus *de geſt. Ludouici Pii cap.* 55. qui addit, eum ſupplicem factum Ludouico Pio, impetrata a principe magnanimo venia, ſtatim mortuum eſſe, eumque poſtea et reliquos eiuſdem criminis ſocios breui eſſe ſequutos. Quod et auctor *Vitae Ludouici* obſeruat *pag.* 412.

(b) *Ad a.* 876.

(c) Mos enim erat non modo Francorum regibus, ſed et reliquis militibus, totum fere corpus ferro armare. De Carolo ſane M. monachus Sangallenſis refert in *Vita Caroli M. lib.* II. *cap.* 12. *pag.* 59. ſuſcepta a Carolo M. expeditione Langobardica, Deſiderio rerum ſuarum anxio dixiſſe Otkerum: *quando videris ſegetem campis inhorreſcere ferream, Padumque et Ticinum marinis fluctibus ferro nigrantibus muros ciuitatis inundantes, tunc eſt ſpes Karoli venientis. His necdum finitis, primum ad occaſum Circio vel borea coepit adparere, quaſi nubes tenebro-*

Sangallensis (d) laudata Caroli M. diſciplina militari, ſtatim ſubiicit: *quod exemplum religioſiſſimus pater veſter* (Lvdovicvs) *non ſemel, ſed per totam vitam ſuam ita imitatus eſt, vt nullus, qui eius agnitione et doctrina dignus videbatur, aliquid in exercitu contra hoſtem, niſi tantum arma militiae et lanea veſtimenta cum lineis portare praeſumeret. Quod ſi quiſquam inferiorum diſciplinae illius ignarus aliquid de ſerico, auro vel argento circa ſe habens, eum forte incurriſſet, his verbis increpatus et melioratus, immo ſapientior effectus abſceſſit: o te bis aureum, eccum, o te argenteum, o te totum coccineum!* Adeo Lvdovico idem placuit, quod olim Alexandro M. (e), torua et inculta acies, clypeis haſtiſque immobiles cunei, conſerta virorum robora, milites, quibus fatigatis humus cubile ſit, quos cibus, quem occupent, ſatiet, quibus denique tempora ſomni arctiora ſint, quam noctis, non ignarus, aurum, argentum, purpuram, et emollire animos, et hoſtibus fere in praedam circumferri. Sed et in eo Alexandrum imitatus eſt noſter, quod exemplo potius, quam ſeueritate, diſciplinam militarem tueretur, nihil exigens a milite, niſi, quod fieri poſſe, ipſe prius ſuo facto oſtendiſſet. Eum in finem ipſe inſignem ſibi armorum ſcientiam, corporiſque et brachiorum admirabile robur adſidua exercitatione pepererat, quod et deuexa aetate integrum atque illibatum retinuit, adeo, vt nemo illo ſcitius arcum tenderet, ſagittis iacularetur, gladium vibraret, et eductum vagina ad capulum vſque

broſa, quae diem clariſſimum horrentes vertit in vmbras. Sed propiante imperatore, paululum ex armorum ſplendore dies omni nocte tenebroſior oborta eſt incluſis. Tunc viſus eſt ipſe ferreus Karolus, ferrea galea criſtatus, ferreis manicis armillatus, ferrea thorace ferreum pectus humeroſque platonicos tutatus, haſta ferrea in altum ſubiecta ſiniſtram impletus, nam dextra ad inuictum chalybem ſemper erat extenta. Coxarum interiora, quae propter faciliorem adſcenſum in aliis ſolent lorica nudari, in eo ferreis ambiebantur bracteolis. De ocreis quid dicam? quae et toti exercitui ſolebant ferreae eſſe ſemper vſui. In clypeo nihil adparuit, niſi ferrum. Caballus quoque illius animo et colore ferrum renitebat. Quem habitum cuncti praecedentes, vniuerſi ex lateribus ambientes, omneſque ſequentes, et totus in commune adparatus iuxta poſſibilitatem erat imitatus. Ferrum campos et plateas replebat: ſolis radii reuerberabantur acie ferri: frigido ferro honor a frigidiori deferebatur populo: ſplendidiſſimum ferrum horror expalluit cloacarum. O ferrum, heu ferrum, clamor confuſus inſonuit ciuium. Habes exercitum Francorum tantum non totum ferreum.

(d) *Lib.* II. *cap.* 12. *pag.* 593.

(e) Curt. *lib.* III. *cap.* 2.

que retorqueret. Cuius rei ſpecimen, quod Nordmannorum legatos in ſtuporem atque admirationem rapuit, anno aetatis ſeptuageſimo datum, idem deſcribit monachus Sangallenſis (f). Siquidem neglecto auro depoſcens gladios, quos legati inter reliqua munera aduexerant, vnum ſenili manu confregit, alterius aciem ad capulum vſque, mirantibus omnibus, deflexit (g), omnium, quae diceret ageretque, arte quadam oſtentator, ceu de Muciano CORNELIVS TACITVS praedicat.

VIII. Poſtremo quum nihil ſit, quod magis deceat ornetque bonum principem, quam animi magnitudo, omnibus omnino ſordibus et corruptionibus ſuperior: hanc quoque virtutem ab ipſa adoleſcentia ita expreſſit, vt teſte REGINONE (i), *nemo muneribus corrumpere, nemo ab illo pecunia aliquam dignitatem ſiue eccleſiaſticam, ſiue mundanam poſſet obtinere*, ſed illam *probis moribus et ſanctae conuerſationi*, hanc *deuoto ſeruitio et ſincerae fidelitati* donaret. Quam vile illi aurum fuerit, iam ex MONACHO SANGALLENSI vidimus. Quod huius virtutis ſpecimen, quamuis ad extremam eius aetatem pertineat, argumento tamen eſt luculentiſſimo, iam a prima aetate eum ab omnibus ſordibus, omnique habendi cupiditate fuiſſe alieniſſimum. Solet enim illud vitium non decreſcere ac minui per aetatem, ſed cum ipſis annis magis magiſque amplificari, vt numquam de viatico magis, quam quando illo non opus eſt amplius,

(f) *Lib.* II. *cap.* 13. *pag.* 594.

(g) En ipſa eius verba: *quum reges Nordmannorum ſinguli pro deuotione ſua aurum illi et argentum, et, pro ſempiterna ſubiectione vel deditione, gladios ſuos ipſi dirigerent: praecepit rex, vt pecunia quidem in pauimentum proiiceretur, et a nullo, niſi indignanter adſpiceretur, ſed potius ab omnibus, velut lutum, conculcaretur, gladios vero, in ſublimi ſolio reſidens ſibi attentandos iuſſit adferri. Porro legati metuentes, ne quid ſiniſtrae ſuſpicionis contra eos poſſet oriri, eo modo, quo ſolent miniſtri dominis ſuis cultellos de ſummis oris praebere, ita ſpatas imperatori cum ſui periculo porrigebant. Quarum ille quum vnam de capulo acceptam et ab extremitate vltima ad ſummam curuare niteretur, inter fortiores ferro manus diſrupta eſt. Tunc vnus de miſſis ſuum de vagina protrahens, miniſtrantiumque more ad ipſius obſequelam protendens: domine, inquit, vt credo, et flexibilis et rigida inuenietur iſta ſpata ad votum victorioſiſſimae dextrae veſtrae. Qua Caeſar accepta, et vere Caeſar, iuxta vaticinium Iſaiae: attendite ad petram, vnde exciſi eſtis, deuota Germaniae populoſitate ſingulari diuinitatis opificio in antiquos hominum artus et animos adſurgens, ab ora vltima capulotenus in modum viminis contraxit, et ſenſim ad ſtatum priſtinum redire permiſit. Tunc legati ſemet adſpectantes, et ad alterutrum obſtupeſcentes: o, inquiunt, principibus noſtris tam vile videretur aurum, et ferrum tam pretioſum!*

(i) *Ad a.* 876.

plius, laborare videantur. Nec minorem in eo animi magnitudinem oſtendit, quod victorias ſuas clementia temperaret, nihil adpeteret alieni, quin ab ipſis victoriis, cum multorum Chriſtianorum clade coniunctis, abhorreret. Sane, profligato Lotharii fratris exercitu, eo adduci non potuit, vt cruenta victoria frueretur, et fugientium hoſtium perſequeretur reliquias (k). Idem quum Carolo Caluo fratri regni Lotharingici partem mortuo Lothario extorſiſſet, religioni ſibi duxit illam, viuo Ludouico II. imperatore, ſibi retinere, ſed inuſitato abſtinentiae exemplo eam vero domino vltro reſtituit, bonitate naturae ſuae ad id adactus, ad quod armis adigi a Ludouico numquam potuiſſet (l). Anno enim 882. *cum Ingelberga*, LVDOVICI II. *imp. vxore colloquutus apud Tridentum, partem regni Lotharii, quam contra Carolum acceperat, clam reddidit*, non minus glorioſum ſibi ducens, reſtituere regnum vero domino, quam illud armis armorumue metu iniuſto inuaſori extorquere (m). Denique breui ante mortem, quum, Carolo Caluo Italiae regnum, ipſamque auguſtam dignitatem praeter ius et fas adfectante, in Galliam ſuſcepiſſet expeditionem, et in ſumma ſpe eſſet rei bene gerendae, *miſericordia motus, multorumque precibus exoratus, ne Galliae regionem propter Karoli ſtultitiam perderet, in regnum ſuum, menſe Ianuario rediit* (n), omnibuſque victoriis ac triumphis pulcriorem de ſe ipſo victoriam retulit. Illud porro quis ſatis miretur, LVDOVICVM, tot ſuorum iniuriis irritatum, a caedibus ac ſuppliciis adeo abhorruiſſe, vt ne ſontium quidem et in facino-

(k) Nithard. *lib.* III. *pag.* 463.

(l) *Annal. Bertin. ad a.* 872. *Contin. Aimonii, lib.* III. *cap.* 28.

(m) Reprehenſionem annaliſtae Bertiniani et Aimonii ideo incurrit Ludouicus noſter, quod id fecerit *neglectis ſacramentis inter eos pactis, ſine conſenſu ac conſcientia hominum quondam Lotharii, qui ſe illi commendauerint, adeoque inter Ludouicum et Ingelbergam noua ſacramenta, prioribus ſacramentis, quae cum fratre ſuo pepigerit, diuerſa et aduerſa ſint facta.* Sed mira religio, ſacramenta vrgere, et alienas res inuito vero domino retinere. Carolo procul dubio iurauerat Ludouicus, ſe parte illa contentum nihil amplius a fratre exigere velle. An id ſacramentum ei obſtare potuit, vt partem ſuam redderet vero domino? At id fecit inſciis Lotharingici regni proceribus, qui ei fidem iurarant. Num vero ei non licuit, illis gratiam facere iuriſiurandi ea lege, vt vero ſuo domino ſe, prout par eſſet, ſubiicerent? Siccine quocumque iureiurando quiſquam mortalium impedietur, quo minus faciat, quod ius et aequum exigit, puta vt ablatum reſtituat, efficiatque, quantum in ſe eſt, vt res ad verum dominum redeat? Sic periit frons de rebus.

(n) *Annal. Fuld. ad a.* 876.

cinoribus deprehenſorum ſanguine dolori ſuo parentare ſuſtinuerit? Id vero de eo diſerte teſtatur MONACHVS SANGALLENSIS (o), cuius verba, quia neſcio quid αἰνιγματῶδες continent, integra hic adſcribere viſum eſt. *Cunctis*, inquit, *gentilibus, circumque vniuerſis anterioribus ſuis magis magiſque terrificus ſubinde perſeuerabat, et merito, quippe qui numquam linguam ſuam aut manus ſuas effuſione ſanguinis Chriſtiani commacularet, praeter vltimam neceſſitatem. Quam prius enarrare non audeo, quam aliquem paruum Ludouiculum aut Carolaſtrum vobis adſtantem video* (p). *Poſtquam tamen ad caedem nullo modo compelli potuit, vt quemquam condemnaret ad mortem. Sed tamen hac diſtrictione infidelitatis vel inſidiarum inſimulatos coërcere ſolebat, vt honoribus priuatos nulla vmquam occaſione vel temporis longitudine ad priſtinum gradum adſcendere pateretur.* Tot ergo virtutes, quibus LVDOVICVS excelluit, ſi quis naturae tantum bonitati

(o) *Lib.* II. *cap.* 9. *pag.* 580.

(p) Quaenam vero illa extrema neceſſitas, quae Ludouicum, clementiſſimum principem, exemplum facere coëgit, quamque non prius enarrare audet, quam Carolo Craſſo Ludouicum vel Carolum filium adſtantem viderit? Eadem formula et alibi vtitur, *lib. II. cap.* 10. *pag.* 585. vbi obſeruans, Pippinum, Caroli M. nothum, ob coniurationem in monaſterium S. Galli deportatum, a patre demum optionem accepiſſe, vt locum ſibi, in quo degere vellet, ipſe eligeret, ſtatim addit: *qui optione conceſſa, optauit locum in quodam monaſterio; tunc nobiliſſimo, nunc autem, non incertum, de qua cauſſa, deſtructo: quam antea non abſoluam, quam Bernardulum veſtrum ſpata femur accinctum conſpiciam.* Et poſterius quidem facilius intelligitur. Monaſterium, quod ſibi elegit Pippinus, fuit Prumienſe. Id monaſterium deſtructum eſt a Nordmannis, ab Hugone, Lotharii II Lotharingiae regis, notho, regnum patrium ſibi vindicaturo ſollicitatis, *Annal. Met. ad a.* 885. et quidem anno 891. *Annal. iid. a.* 892. Hac ergo de re apertius loqui non audet monachus, ne de Hugonis nothi prauo conſilio Lotharingiam ſibi vindicandi differens, praeiudicium facturus videretur Caroli Craſſi BERNARDVLO, quem pater liberis legitimis deſtitutus ſibi ſucceſſorem deſtinauerat. Si ergo Bernardulum illum enſe ſolemniter accinctum viderit, eoque deprehenderit argumento, illum non clericatui, ſed regimini deſtinatum eſſe, tum vero ſe illam tragoediam, quam tum dederit Hugo, pluribus eloquuturum pollicetur. At tanto difficilior eſt prioris aenigmatis ſolutio. Ego me ſaltim hic Dauum, non Oedipum eſſe, profiteor. Neque enim ex hiſtoria ſatis conſtat, quae neceſſitas extrema LVDOVICVM eo adegerit, vt praeter inſtitutum ſuum a quibuſdam ſupplicium ſumeret. Multo minus idonea excogitari poſſe videtur ratio, cur eam rem non prius enarrandam ſibi crediderit, quam Carolo Caluo Ludouiculum aliquem aut Carolaſtrum adſtantem viderit. Certum tamen eſt,

ti tribuat: nae is ipſam hominis naturam parum perſpectam habere videtur. Experientia enim ipſa ſatis oſtendit, ingenia etiam excellentiſſima, tamquam arbores, facile ſiluescere, nec ad frugem peruenire, niſi adcurata cura ac cultura, qua coërceantur, accedat. Quod et LVDOVICO, niſi ea, qua par eſt, cura formatus inſtitutuſque eſſet a parentibus, tanto facilius procul dubio eueniſſet, quo facilius tanta fortuna erectiora ingenia corrumpit.

VIIII. Ceterum in puerilem illam LVDOVICI aetatem nihil aliud praeterea incidit, quam prima fratrum natu maiorum LOTHARII et PIPPINI honorum auſpicia. Obſeruant enim eorum temporum annales (q), LVDOVICVM Pium imp. anno 814. Lotharium in Boioariam, Pippinum in Aquitaniam miſiſſe. Non ſatis exprimunt, quo titulo hos filios pater ornarit, quantumque fuerit, quod in prouinciis iſtis geſſerint, imperium. At vix dubitandum videtur, quin regum vocabulo donati prouincias illas vice patris eiuſque auſpiciis rexerint, praeſides potius, quam veri reges, et ob adoleſcentiam, (Lotharius enim tum decimum ſeptimum, Pippinus decimum quintum vel ſextum aetatis annum attigerat), virorum quorumdam grauium ac prudentum curae crediti. Prius enim ſatis patet ex CHRONICO MOISSIACENSI (r), cuius auctor ad annum non 714. ſed inſequentem: *et III. Kal. Aug.* inquit, *habuit conſilium magnum in Aquis, et conſtituit duos filios ſuos* REGES, *Pippinum* (s) *et Clotharium ſuper Bagoaria.* Poſterius vero non alio argumento luculentius probatur, quam quod anno 814. et ſequentibus, diplomata ad Boioariam et Aquitaniam pertinentia, quorum permulta ex monaſteriorum tabulariis eruerunt HVNDIVS et GEWOLDVS

Bbbbb 3

eſt, monachum illum, qui ſe *lib. II. cap.* 12. *pag.* 591. *balbum et edentulum* vocat, non alium fuiſſe, quam NOTKERVM BALBVLVM, virum non modo doctum pro ſaeculo ſuo, ſed et prudentiſſimum, adeoque ſub illa narratione aliquid latitare, quod, quale fuerit, hodie neſcimus, magnum aliquid, et ad familiae regiae controuerſias pertinens, fuiſſe, ſatis animaduertimus. Quamobrem aliis me acutioribus, et maiore fortaſſis rerum adparatu inſtructis hoc, quidquid eſt, diiudicandum relinquo.

[q] *Annal. Bert.* et *Metenſ. ad a.* 814.

[r] Apud du Cheſne *tom. III. pag.* 147.

[s] Ita apud Cheſneum legitur: quamuis procul dubio aliquot verba textu exciderint, legendumque omnino videatur: *et conſtituit duos filios in* REGES, *Pippinum in Aquitania, et Clotharium in Bagoaria.* Talia multa occurrunt in pretioſa illa ANDR. DVCHESNII collectione, ex quibus colligas, illius editioni parum curae adhibitum.

WOLDVS (t), et STEPH. BALVZIVS (u), non Lotharii vel Pippini, ſed Ludouici Pii nomine ſcripta ſunt, iſque adeo in filiorum regnis et beneficia, et priuilegia ſuo arbitrio elargitus eſt, et reliqua omnia ſuo lubitu diſpoſuit. Interea LVDOVICVS noſter adhuc puer ſeptennis, teſte auctore *Vitae Ludouici Pii* (x), adhuc in parentum amplexibus haeſit priuatus et anno 816. eos in Galliam ad excipiendum STEPHANVM papam V. proficiſcentes comitatus eſt. Quum enim ERMENGARDIS Ludouicum Pium eo comitata ſit, corona imperiali a pontifice cingenda (y): non ſane probabile eſt, LVDOVICVM auelli ſe paſſum a parentum amplexibus. Immo res certa eſt, ex ERMOLDI NIGELLI (z) teſtimonio, qui toto illo imperatoris et pontificis maximi congreſſu mira facundia deſcripto, demum de muneribus ab hoc diſtributis addit:

Multaque praeterea cumulauit munera praeſul,
Aurum ſeu veſtes, quae ſibi Roma dedit.

Dona dat Auguſto, Auguſtae, SOBOLIQVE VENVSTAE,
Et famulis tribuit ordine dona ſuo.

Atqui Lothario paullo ante in Boioariam, Pippino in Aquitaniam miſſis, nullus filiorum Ludouicum Pium tum comitatus videtur, praeter LVDOVICVM noſtrum, cui et VENVSTI elogium, tamquam nouenni puero, omnium maxime conuenit. Et haec quidem de eius pueritia et educatione ex coaeuis monimentis eruere licuit: proximum eſt, vt ad alia digniora notatu progrediamur.

[t] Gewold. *Metrop. Salisburg. pag.* 86.
[u] *Capitular. tom. II. pag.* 1405. *ſequ.*
[x] *Ad a.* 814. *pag.* 362.
[y] Theganus *de geſt. Ludou. Pii cap.* 17.
[z] *Lib. II. v.* 457.

CAPVT

CAPVT IIII.

DE LVDOVICI REGNO BAVARICO VSQVE AD TVRBAS EX IMPERII DIVISIONE ORTAS.

I.

AT annus demum 817. nouum quid et memorabile aduexit. Eo enim anno conſilium cepit Ludouicus Pius diuidendi prouincias, filioſque ſuos, quorum tres eum habuiſſe diximus, ad faſtigium regium euehendi. Quod profecto conſilium et praeceps, et rei publicae, ipſique Ludouico imp. pernicioſiſſimum fuiſſe, euentus poſtea docuit. Equidem excuſari quodammodo poſſet regni diuiſio, quippe quae ab ipſa regni origine ad illa tempora vſque veluti in mores iuerat, adeo vt regum filii eam veluti ſuo quodam iure exigere poſſe viderentur (a). Nec ei vitio verti potuiſſet ſucceſſoris in Auguſta dignitate regnoque deſignatio, quum et id CAROLI

(a) Reges Merouingicos in tot partes diuiſiſſe regnum, quot filii regis eſſent ſuperſtites, adeo in vulgus notum eſt, vt probatione non indigeat, idque vel inde patet, quod ab anno 481. quo regnare coepit CHLODOVAEVS, ad annum 752. quo CHILDERICVS, eius ſtirpis poſtremus, in monaſterium detruſus eſt, non niſi CHLOTHARIVS I. CHLOTHARIVS II. et pauci aliquot ſucceſſores, corrigente hominum errorem fortuna, toti Francorum imperio praefuerint, et ne illegitimi quidem et ex damnatis amplexibus nati regum filii ſucceſſionis exſortes haberentur, ceu teſtatur Gregorius Turon. *lib. V. cap.* 21. et exemplis Theodorici I. apud Auct. *geſt. Franc. epitom. cap.* 14. Theodebaldi apud Gregor. Turon. *lib. III. cap.* 27. Sigeberti et Chilperici apud eumdem *lib. IIII. cap.* 3. docuimus in *Elementis iuris Germ. lib. I.* §. 147. *pag.* 68. Quin tantum abeſt, vt Chlodouaeus demum, vel eius liberi, de diuidundo regno cogitarint, vt iam Chlodouaeus non omnibus Francis initio imperarit, ſed ſocios imperii habuerit RAGINARIVM Cameracenſem, et SIGEBERTVM Colonienſem, ab ipſo demum Chlodouaeo nefarie obtruncatos. Greg. Turon. *lib. II. cap.* 40. *et* 42. Sed et in altera familia res non aliter ſe habuit. PIPPINVM enim regnum inter CAROLVM M. et CAROLOMANNVM filios diuiſiſſe, nemo ignorat. Hermann. contract. *ad a.* 768. Sed et CAROLVS M. regnum inter CAROLVM, PIPPINVM, et LVDOVICVM PIVM diuiſerat, exſtatque eam in rem eius teſtamentum circa annum 806. ſcriptum apud Petr. Pithoeum *Script.*

LOLI patris auique PIPPINI exemplo faceret (b), inter quorum facta et hoc in primis tamquam eximium prudentiae ciuilis argumentum celebratur, quod in nouo regno mature ſucceſſorem ſibi deſignandum exiſtimarint, ne properantibus fatis exſtincti variis tumultibus res publica concuteretur. Enimuero id omnino pernicioſi ad poſteros exempli fuit, quod Ludouicus Pius et praecipitauit hoc conſilium, quum eſſet annorum quadraginta, et non contentus filios ſucceſſores deſignaſſe, eos in ampliſſimarum prouinciarum poſſeſſionem mittere, regiiſque condecorare ornamentis non dubitauit. Eo ipſo enim non modo liberos diuiſionem, ob filium poſtea natum emendaturus a ſe imprudenter alienauit, ſed et iiſdem arma, quibus aduerſus illum impie abuterentur, ſtolide ſuppeditauit. Quare vt ipſam diuiſionem in ſe parum laudabilem eſſe fateamur, quippe qua imperium potentiſſimum, quod vno regnante ſteterat, maxime concuſſum, et tantum non euerſum eſt (c): eam tamen magis moribus paternis, quam Ludouici Pii imprudentiae, tribuimus. At quod id nulla exigente neceſſitate iuuenis adhuc facere inſtituit, quodque filios regiae dignitatis ipſiuſque imperii participes ſe viuo eſſe voluit: id vero imperatori ſoli imputandum eſſe, nemo inficias iuerit. Et inde demum eſt illa malorum Ilias, quae et familiam

Script. XII. hiſt. Franc. pag. 283. Et quamuis poſtea vtroque caſu, praemortuis fratribus indiuiſum maneret imperium: illud tamen ſemper diuidi et potuiſſe et debuiſſe inter filios, certiſſimum eſt: adeoque calculum non recte ponere, qui Ludouicum ob ipſam factam diuiſionem reprehendunt.

(b) CAROLVM M. breui ante mortem anno 813. imperii regnique participem feciſſe LVDOVICVM Pium, qui ex filiis ſuis ſolus erat ſuperſtes, teſtantur omnes eorum temporum annales, et *Vitae Ludouici* auctor *ad a.* 813. *pag.* 357. Idem vero et PIPPINVS fecit, qui quum ſatis animaduerteret, ſibi, non optimo titulo regi, et nouae potentiae primo in familia ſua auctori maiore auctoritate opus eſſe, non ſatis habuit, quod anno 752. a S. Bonifacio vnctus coronatuſque eſſet, *Annal. Fuld. ad a.* 752. ſed adſcito Stephano papa anno 754. non ipſe modo idem decus ex eius manibus accepit, ſed et filios CAROLVM et CAROLOMANNVM, tamquam ſucceſſores deſignatos, coronis incingi voluit. *Annal. Metenſ. ad a.* 754. *Stephanus papa, quod iam diu per conſilium abſens Pippino principibusque Francorum mandauerat, praeſens expleuit, ordinauitque ſecundum morem maiorum vnctione ſacra* PIPPINVM *piiſſimum principem Francis in regem et patricium Romanorum, et* FILIOS *eius duos* FELICI SVCCESSIONE *Karolum et Karlomannum eodem coronauit honore.* Add. *Annal. Fuld. ad a.* 753. In nouo enim imperio permultum intereſſe ſolet primi adquirentis, ne dubia ſit filiorum ſucceſſio.

[c] Schurzfleiſch. *diſſ. de diuiſ. regni Carol.* §. 1. *ſeqq.*

liam auguſtam, excelſe adhuc florentem, quam ipſum regnum potentiſſimum paullatim miſere confecit.

II. Conſilium hoc LVDOVICVS pater primum cepit eo ipſo anno 814. quo ipſe CAROLO M. patri ſucceſſerat, quippe quo tempore illum LOTHARIVM in Boioariam, PIPPINVM in Aquitaniam miſiſſe diximus (d). Quamuis vero vtrumque tunc regium nomen ferre vellet, ceu ex vetuſtis monaſterii MOISSIACENSIS *annalibus* (e) oſtendimus: monuimus tamen ſimul, non tam regium imperium, quam nomen tum adhuc permiſſum eſſe adoleſcentibus, eoſque patris auſpiciis, et ſub manu aliorum, quos illis adiungere patri placuerat, quidquid agerent, egiſſe. At anno erae Chriſtianae 817. ſuccreſcente iam LVDOVICO, ne et hic exſors eſſet regni paterni, nouam partitionem fecit, qua LVDOVICO Boioariam, antea LOTHARIO deſtinatam; PIPPINO adſignatam iam pridem Aquitaniam; LOTHARIO reliquam Franciam cum dignitate auguſta attribuit. Teſtes huius diuiſionis habemus ſcriptores annalium, qui haec tempora attigerunt, tantum non omnes (f), ſed in his duos potiſſimum, qui, quid tum actum ſit, paullo diligentius prodiderunt memoriae, AGOBARDVM (g), et auctorem vitae LVDOVICI PII aſtronomum (h), ex quibus adeo rem omnem enarrare iuuat. Obſeruant chronographi paene omnes, quadrageſimali huius anni tempore fere exacto, vltimae hebdomadis die quinta, qua inſtitutae ſacroſanctae euchariſtiae memoriam recolit eccleſia, imperatore Compendii a templo domum ſe recepturo porticum ligneam, per quam eſſet eundum, ſubito collapſam, incredibilem comitatui metum incuſſiſſe, verentibus omnibus, ne imperatorem ruina oppreſſerit: hunc tamen diuinitus procul dubio ſeruatum ſine magna laeſione feliciter euaſiſſe. Nam *quum viginti, vel eo amplius comitum*, vti ait ASTRONOMVS (i), *cum eo ad terram vſque deciderint, variaſque incurrerint calamitates: ille nil triſtioris incurrit iacturae, praeter imi pectoris locum, cui illiſus eſt capulus enſis, vltimaque auris cutis paullulum exſpoliata, ſed et crus illius iuxta inguina cuidam ligno impactum, cui tamen citiſſime eſt ſubuentum. Adhibito enim medicorum ſtudio quam breui priſtinae ſaluti eſt reſtitutus?* Quae eadem omnia et ANNALIVM

[d] *Lib. I. cap.* 3. §. 9.

[e] *Ad a.* 815.

[f] *Annal. Fuld.* Hildeſ. *Bertin. Moiſſiac. Laureſham. ad a.* 817. Nithard. *lib.* I. *pag.* 435. Thegan. *cap.* 12.

[g] *Epiſt. ad Ludouicum n.* 4.

[h] *Ad a.* 817. *pag.* 368. *ſequ.*

[i] *Vit. Ludouici Pii ibid. pag.* 367.

Bertinianorvm auctor (k) memoriae prodidit. Solent huius modi caſus mirifice percellere animum, eumque admonere communis mortalitatis, et, quam incertae fluxaeque ſint res mortalium, hominibus etiam ſui oblitis in memoriam reuocare. Id et Lvdovico Pio contigit, qui eo defunctus periculo, vti pietatis erat ſtudioſiſſimus, ab eo tempore animum ad aeternitatem componere, et de imperii rebus, ſi quid ſibi humani contigerit, quam primum conſtituendis ſerio cogitare coepit. Acceſſit et alia cauſſa, quae imperatorem mouiſſe videtur ad maturandum vel praecipitandum illud conſilium, quod cum maxima rei publicae clade coniunctum fore, praeuidere, ſi mens non laeua fuiſſet, facillime poterat. Videbat trigam filiorum, acerrimi animi potentiaeque auidiſſimorum iuuenum. Animaduertebat procul dubio, Lotharium natu maiorem iam eius eſſe aetatis, vt non videretur aequo animo vel priuatus eſſe, vel Boioariae finibus circumſcribi velle. Lvdovicvm quoque noſtrum, adhuc exſortem paternorum regnorum, procedente aetate res nouas moliturum, ſuſpicabatur, niſi et ipſe in tributum veniret. Denique, ſi dicendum, quod res eſt, imperator ſenſiſſe videtur imperii molem, et vix paris tanto oneri animi ſibi probe conſcius nulla de re magis cogitaſſe, quam de ſigno receptui quam primum dando, imperiique inſignibus cum cuculla aliquando commutandis (l). Ad quod eligendum

[k] *Ad a.* 817.

[l] Fateor equidem, me hic aequalis cuiuſdam auctoris teſtimonio deſtitui. At coniecturae huius meae rationes mihi habere videor plures, eaſque grauiſſimas. Nam primo adeo pietati vacabat Ludouicus Pius, vt inde cognomen Pii tulerit. Erant vero tum tempora, quibus ſoli paene monachi id, quod ea in virtute ſummum eſt, adſequi poſſe videbantur. Deinde huius modi caſus, qualem hoc ipſo paragrapho deſcripſimus, tum plerumque hominibus ad fugiendum hominum conſortium, et monaſterium aliquod, tamquam in portum, petendum incitamento fuiſſe animaduertimus. Cuius rei exemplum, vti alia innumera praetermittam, eſt in *Excerpto vitae S. Benedicti Anian.* apud Du Cheſne *tom. III. pag.* 389. Praeterea non ſemel multo ante haec tempora conſilium illud Carlomanni propatrui veſtigia premendi prodiderat Lvdovicvs noſter, id iam pridem exſequuturus, niſi ei patris obſtitiſſet auctoritas. Qua de re Aſtronomus in eius *Vita ad a.* 811. *pag.* 355. *nam antequam Aquitania ſub eo regnaretur, collapſus erat in ea huius modi ordo: at ſub eo adeo conualuit, vt etiam ipſe fraternum aui Carlomanni imitari geſtiens memorabile exemplum, ipſe quoque theoricae vitae culmina niteretur comprehendere. Sed huius voti ne compos fieret, obicem ſe praebuit refragatio patris, vel potius diuinae voluntatis nutus, qui tantae pietatis virum noluit ſub cura ſuae ſolius ſalutis deliteſcere, ſed potius per eum, et ſub eo, multorum*

torum

gendum vitae inſtitutum ſe eo expeditiorem futurum ſperabat, ſi non modo de futura filiorum ſuorum ſucceſſione certum quid ſtatuiſſet, ſed et viuus ac ſpirans cuique regni partem adſignaſſet, vt et certa eſſet cuiusque poſſeſſio, et haberent ſinguli, in quo regnatricis prudentiae, ſe rerum ſummam moderante, caperent experimentum. Sed haec omnia, ſummum numen aliter, quam imperator ſperauerat, euenire paſſus eſt, vt quod firmiſſimum concordiae caritatiſque fraternae vinculum futurum, animoſque filiorum ſibi perpetuo obnoxios redditurum crediderat, id ipſum a patre liberos, fratres a fratribus quam maxime abalienaret, regnique Francorum tum florentiſſimi opes innumeris cladibus exhauriret. Quam ſequuturam paullo poſt malorum Iliadem cometam, eius anni initio nonis Februariis fulgentem in ſigno ſagittarii (m), gladiique figuram cauda referentem (n), minaci vultu praenunciaſſe, ſiue vulgata inter homines opinione, ſiue communi mortalium ea omnia, quae non quotidie contingunt, in futuri praeſagium rapientium, errore, creditum eſt.

III. Simul ac conualuerat LVDOVICVS PIVS imp. viceſimo die, poſtquam porticus ruinis paene fuerat oppreſſus, Nouiomagum venatum petiit, atque inde Aquiſgranum, vbi frequentiſſima comitia in

torum ſalutem adoleſcere. Denique quod Lotharius filius, coorta non multo poſt dira illa patris filiorumque diſſenſione, tam impudenter poſtulauit, vt pater comam poneret, et in monaſterio aliquo in poſterum deliteſceret, eius rei non aliam cauſſam habuiſſe videtur filius, quam quod conſilium iſtud ſuum ante IVDITHAE amplexus non ſemel prodidiſſet. Id enim filius pro voto quam primum ſoluendo habuiſſe videtur. Quin eo ipſo tempore totus erat Ludouicus imp. in emendando inſtituto monaſtico, et nobiliſſimis iſtis condendis Capitularibus, quae ad hunc annum retulit Steph. Baluz. *Capitular. tom. I. pag. 579. ſequ.* condendoque non procul ab Aquiſgrano monaſterio Indenſi, eo inter alia conſilio, vt

Illuc conuerſi caperent mox munera Chriſti:
Atque VOLENS *placitum* CONSILIVM *acciperet*,

id eſt, vt et alii rerum humanarum pertaeſi monaſticum inſtitutum ibi eligerent, et ipſe, ſi ita videretur, conſilium illud ſuum vitam illam ſolitariam regni faſcibus praeferendi tanto facilius eo loco, a palatio imperii non adeo remoto, exſequeretur. Ita Ermoldus Nigell. *de rebus Ludoi. Pii, lib. II. v. 580.* Qui et paullo poſt miram Ludouici Pii in ornando illo monaſterio induſtriam celebrat, eumque ibi ſimul regis, ſimul veluti abbatis officio functum eſſe refert.

(m) *Annal. Bertin. et Metenſ. ad a. 817. Vita Ludouici pag. 566.*

(n) *Annal. Lud. ad a. 817.*

in menſem Iulium indixerat, digreſſus eſt (o). Eo in conuentu non modo res imperii prudenter conſtituit, leges emendauit, nouaſque, quas e re publica fore credebat, condidit; verum etiam de communi epiſcoporum atque abbatum ſententia ſacerdotum monachorumque mores per totum imperium in melius formare inſtituit; ſcripto ea de re libro, *in quo totius illius ordinis perfectio contineretur*, eoque per legatos ſeu miſſos ſuos vbique per imperium ſuum diuulgato (p), *vt omnes tam viri, quam ſanctimoniales, ſub hoc ordine Chriſto ſeruientes, nullis praepediti neceſſitatibus libera ſeruitute domino omnium militare meminiſſent* (q). Qui liber et in ipſo Caſinenſi monaſterio, tantam poſtea auctoritatem conſequutus eſt, vt, teſte LEONE OSTIENSI (r), non minus, quam ipſius ſancti Benedicti regula religioſe obſeruaretur. Quae quamuis pro ſolita pietate ſua faceret imperator, bonique omnes incredibilem inde caperent voluptatem (s), epiſcopos tamen ac abbates quoſdam, vitae laxiori adſuetos, priſtinaeque licentiae tenaces, grauiter offendit (t), idque odium veluti obrutus cinere ignis in turbis illis, quas filii dabant, in flammas erupit, maximeque eius rebus incommodauit. Adeo plures ſemper, qui morbum, quam qui remedium ferant, reperias. Peracto hoc negotio, tum demum *epiſcopis, abbatibus, natuque maioribus Francorum, manifeſtauit myſterium conſilii ſui,*

(o) *Annal. Bertin. Metenſ. Fuld. Vita Ludou. Pii ad a.* 817.

(p) *Vita Ludouici ad a.* 817. *pag,*368.

(q) Liber iſte non differre videtur ab LXXX. vel, vti Leo Oſtienſ. *lib. I. Chron. Caſin. cap.* 16. numerat, ſeptuaginta duobus capitulis, quae poſt Centuriatores Magdeb. *Cent. VIIII. cap. 6. pag.* 150. et Angelum de Nuce in *Adpend. Chron. Caſin. pag.* 5. edidit Steph. Baluz. *Capitul. tom. I. pag.* 579. quorumque praecipuum auctorem fuiſſe BENEDICTVM, Anianenſem abbatem, ex eius vita ab Ardone ſcripta apud Ducheſnium *tom. III. pag.* 392. *ſequ.* diſcimus. Vocantur alias *Capitula Hludouuici imperatoris de regula ſancti Benedicti*, publicataque ſunt Aquiſgrani *VI. Id. Iul. anni* 817.

[r] *Chron. Caſin. lib. I. cap.* 16.

[s] *Vita Ludouici Pii ibid. pag.* 368.

[t] Obſeruauit hoc *Vitae Ludouici Pii* Auctor prudentiſſimus, qui *pag.* 369. ita ſcribit: *at vero non tulit hanc ſanctam, deoque dignam imperatoris deuotionem humani generis inimicus, vndique ſe impetentem, et ab omnibus eccleſiae ordinibus ſibimet bella indicentem, ſed coepit totis virium copiis ſe expugnantem oppugnare, et per membra ſua Chriſti fortiſſimum bellatorem vi et aſtu, quo potuit, laceſſere.* Atque inde eſt, quod Gerardus, Siluae maioris abbas, in *Vita S. Adelardi, cap.* 5. illum ROBOAMVM, et *cap.* 6. TARQVINIVM vocat, *qui non ſequutus ſit viam patris, ſed ſenſerit cum Roboam, filio Salomonis, et quidquid pater amaſſet, odio habuerit, quidquid illi placuiſſet, ſibi diſplicere,* reipſa oſtenderit.

ſui, quod cogitauerit, vt vnum de filiis ſuis conſtitueret imperatorem (u). Quod, quo ordine factum ſit, eleganter memoriae prodidit Agobardvs (x). Primum enim Ludouicum imp. propoſuiſſe ait quaeſtionem, de eaque in medium conſulere iuſſiſſe: *quod ad ſtabilimentum regni pertineat et ad robur regiminis, debeatne homo differre, an non?* Adclamantibus cunctis, quod reipublicae ſalutare factuque ſit neceſſarium, accelerandum potius, quam differendum videri, conſilii ſui, cum pauciſſimis adhuc communicati participes feciſſe omnes, eumque ſe vitae humanae fragilis fluxaeque memorem, ne a morte praeuentus deſtinata perficere impediretur, vnum filiorum ſuorum imperii ſocium adſciſcere conſtituiſſe, profeſſum, perhibet. Quod vt felix, fauſtum, reique publicae ſalutare eſſe iuberet ſummum Numen, Ludouicum imp. indixiſſe omnibus triduanam inediam (y), ſupplicationeſque et ſacrificia, immo et ſtipem in egenos largius conferendam, vt Deus O. M. his motus piis operibus, non modo imperatori, ſed et optimatibus omnibus id, quod e republica futurum ſit, inſpirare dignaretur. Peractis his ſacris, imperator

[u] *Chronic. Moiſſiac. ad a.* 817. *pag.* 147.

[x] *Epiſt. flebili ad Ludouicum n.* 4.

[y] Confirmant hoc et reliqui ſcriptores σύγχρονοι et in his *Chronici Moiſſiacenſis* auctor *ad a.* 817. *pag.* 147. Tunc omni populo placuit, vt ipſe ſe viuente conſtitueret *vnum ex filiis ſuis imperare, ſicut Karolus pater eius fecerat ipſum. Tunc tribus diebus ieiunatum eſt ab omni populo, ac letaniae factae.* Immo ipſe imperator in charta diuiſionis imperii apud Baluz. *Capitular. tom. I. pag.* 574. *idcirco*, inquit, *neceſſarium duximus, vt ieiuniis, et orationibus, et eleemoſynarum largitionibus apud illum obtineremus, quod noſtra infirmitas non praeſumebat. Quibus rite per triduum celebratis*, cet. Quomodo vero celebrari coeperit triduanum ieiunium, ex epiſtola epiſcopi ad archipresbyterum non multo poſt haec tempora ſcripta, quae in *Formulis Alſaticis cap.* 18. occurrit, ſatis intelligitur. Ceterum inde patet, ad antiquiſſimos Germanorum mores referendam eſſe illam a cibo et potu, praeter panem et aquam, abſtinentiam, quam principibus electoribus, difficilius procedente electionis imperatoris negotio, poſt diem triceſimum indixit *Aurea Bulla, titulo* 2. §. 5. *quod ſi facere diſtulerint infra triginta dies a die praeſtiti iuramenti praefati continuo numerandos: ex tunc exactis eiſdem triginta diebus a modo panem manducent, et aquam bibant, et nullatenus ciuitatem exeant antedictam: niſi prius per ipſos, vel maiorem partem ipſorum rector ſeu temporale caput fidelium electum fuerit, vt praefertur.* Eam enim abſtinentiam non tam ad poenam, quam electoribus, nondum electo imperatore nemo irrogare poſſet, ſed ad ſupplicationes et ieiunia dei propitiandi cauſſa ſubeunda referendas eſſe, recte atque acute ſuſpicatur illuſtris collega, Io. Petrus a Ludewig in *Commentar. ad Aur. Bullam tom. I. pag.* 369.

perator Lotharium dixit imperii ſocium (z), in eamque patris ſententiam tanto conſenſu itum eſt ab optimatibus, vt ipſe in charta diuiſionis imperii apud STEPH. BALVZIVM (a) id omnipotentis dei nutu eueniſſe, his verbis teſtetur: *quibus rite per triduum celebratis, nutu omnipotentis dei, vt credimus, actum eſt, vt et noſtra, et totius populi noſtri in dilecti primogeniti noſtri* HLOTHARII *electione vota concurrerent. Itaque taliter diuina diſpenſatione manifeſtatum placuit et nobis et omni populo noſtro, more ſollemni imperiali diademate coronatum, nobis et conſortem et ſucceſſorem imperii, ſi dominus voluerit, communi voto conſtitui.* Quin et reliquorum, qui adfuerint, neminem, quin id dei O. M. ope ac conſilio euenerit, dubitaſſe, ait AGOBARDVS (b). Et ſane laeta fuerunt imperii iſtius inauſpicatiſſimi auſpicia, collaudantibus omnibus hoc Caeſaris conſilium, et bene ominantibus vniuerſo Francorum populo, quin illico confluentibus ad templum, vbi ſollemni ritu diademate imperiali incinctus LOTHARIVS fauſtas tum imperatoris, tum totius populi adclamationes laetiſſimas audiuit, de quibus iterum CHRONICI MOISSIACENSIS auctor (c): *poſthaec*, inquit, *iam dictus imperator* CLOTHARIVM, *qui erat maior natu imperatorem elegit, ac per coronam auream ei tradidit imperium, populis adclamantibus, et dicentibus:* VIVAT IMPERATOR CLOTHARIVS. *Facta eſt autem laetitia magna in populo die illo. Et ipſe imperator benedixit dominum, dicens: benedictus es dominus deus noſter, qui dediſti hodie ex ſemine meo, conſidentem in ſolio meo, videntibus oculis meis* (d). Seriane ac ſolida fuerit haec omnium

[z] *Chron. Moiſſiacenſe, Bertin. ad a.* 817.

[a] *Capitular. tom. I. pag.* 574.

[b] *Ibid.*

[c] *Ad a.* 817. *pag.* 147.

[d] Ex his, quae paullo plenius hic narrat chronici Moiſſiacenſis auctor, plane σύγχρονος quippe qui inſequente anno 818. chronico ſuo colophonem impoſuit, intelligimus, Ludouicum imperatorem in ſollemni iſta panegyri omnia ad exemplum ſuae coronationis, viuo Carolo M. factae, compoſuiſſe. Eius vero ritum deſcribit Thegan. *de geſt. Ludouici, cap. 6. pag.* 297. *ſequ.* et qui totum illum actum iisdem paene verbis enarrat *Auctor Chron. Moiſſiac. ad a.* 813. *pag.* 146. Ceterum ex Thegano adhuc notandum duximus, Carolum M. in ea ſollemnitate ipſum proceſſiſſe corona exornatum, nec ſuum, ſed aliud diadema, quod eum in finem confectum, quod ipſe altari imponi iuſſerat, Ludouico filio tradidiſſe, vel iuſſiſſe potius, vt illud, ab altari ſumtum, ſibi ipſe imponeret. Id ergo iam quoque imitatum eſſe Ludouicum imperatorem, valde eſt veroſimile. Quin eam ipſam coronam, qua antea Ludouicum filium condecorauerat Carolus M. Ludouicum in Lotharii filii inauguratione adhibuiſſe, nemo dubitauerit.

omnium laetitia, an eam vulgus magis, ad haec ſpectacula inſaniens, quam viri cordati et rei publicae amantes, perſenſerint, non facile dixerim. Saltim non ea erat LOTHARII, noui imperatoris, indoles, quae adeo magnam ſaeculo felicitatem polliceretur. Erat enim princeps ferocioris ingenii, maioriſque audaciae, quam prudentiae ac virtutis, opum ac potentiae cupidiſſimus, et cui regnandi cauſſa diuina humanaque iura violare nulla erat religio. Quin ipſum patrem ſuſpectum habuiſſe Lotharii ingenium, EGINARDVS (e) teſtatur, ſcribens, Ludouicum, quum Lotharii in ſocietatem nominis et regni totius populi ſui conſenſu adſumſiſſet, ſibi praecepiſſe, *vt Lotharii curam gereret, ac illum de moribus corrigendis et honeſtis atque vtilibus ſectandis ſedulo commoneret.* At dare id aetatis praerogatiuae placuit, vt Lotharius fratribus natu minoribus anteferretur; nec iam antiquius quidquam habuit imperator, quam vt ſtabile eſſet Lotharii imperium. Quo conſilio omnes Francorum proceres, teſte AGOBARDO (f), in verba eius adegit, et iureiurando ſanctiſſimo, ne quem alium imperii conſortem ſucceſſoremque in auguſta dignitate venerarentur, obſtrinxit.

IIII. Ne vero reliquos filios minus cordi habere videretur, in iiſdem comitiis illos quoque reges dixit, et PIPPINO quidem Aquitaniam, in qua iam ante triennium veluti precario regnare coeperat, LVDOVICO noſtro Boioariam, quae tertio abhinc anno LOTHARIO data fuerat, tradidit, *vt ſcilicet ſciret populus, cuius deberet poteſtati parere* (g). Teſtes eius rei habemus omnes eorum temporum annales, at multo locupletiſſimum ipſum LVDOVICVM imp. qui in charta illa diuiſionis apud BALVZIVM (h): *ceteros vero*, inquit, *fratres eius*, PIPPINVM *videlicet et* HLVDOVICVM, *aequiuocum noſtrum, communi conſilio placuit regiis inſigniri nominibus, et loca inferius denominata conſtituere, in quibus poſt diceſſum noſtrum ſub ſeniore fratre regali poteſtate potiantur.* Eſt ergo et id negotium de communi optimatium ſententia, et ſuffragio peractum, quamuis in ea electione Aquitanorum praecipue ac Boioariorum, quorum res agebatur, habitam eſſe rationem, veroſimile ſit. Saltim enim Boioarii iam inde a multis ſaeculis ea praerogatiua donati fuerant, vt *qui de genere Agilolſingorum fidelis regi eſſet et prudens, ipſum conſtituerent ducem ad regendum*

[e] *Epiſtola* 34.
[f] *Ibid.*
[g] *Vita Ludouici pag.* 369.
[h] *Capitular. Tom. I. pag.* 574.

regendum populum illum (i). Quae lex tantum abeſt, vt euerſa in Thaſſilonis familia Agilolfingorum gente exoleuerit, vt multo poſt Boioarii ſibi inuitis rectorem obtrudi non paterentur (k). Quare nullum eſt dubium, quin in creando rege LVDOVICO praecipua fuerit Boiorum praeſulum atque optimatium auctoritas, iique non diu ambigui facile manus dederint eximiae indolis maximaeque ſpei puero, et ſibi ipſi gratulati ſint, ſuo eique tam bono principi in poſterum obſequuturis. Coronarum decus tum datum eſſe PIPPINO et LVDOVICO, nuſquam legimus: vnctos tamen illos eſſe oportet, ſi fides habenda incerto *chronici* breuis auctori, quem ex ALEX. PETAVII bibliotheca extulit ANDR. DVCHESNIVS (l), *qui Hludouicum Bauariam ſibi vindicaſſe*, VNCTVMQVE *eſſe in regem*, memoriae prodidit. Sed nec eadem aetate vixit hic ſcriptor, et res iſtas tam parum compertas habuit, vt illi fidem hic non dubitem abrogare, quippe qui ibidem Carolum Caluum ex diuiſione paterna *regnum Francorum et imperium Romanum obtinuiſſe*, ſcribere non veretur.

V. Sic ergo haud multo fuit melior LOTHARII, quam reliquorum fratrum, conditio. Illi enim collegae patris imperiique conſorti facto vniuerſum Francorum imperium, ſi quid humani patri accidiſſet, deſpondebatur: hi mediocrem eius partem ſortiebantur. Et quamuis ſatis amplae eſſent Aquitaniae et Boioariae prouinciae, alendoque regi ſufficere viderentur: vix tamen cum reliquo Germaniae, Italiae, Galliaeque tractu, qui Lothario fuerat deſtinatus, videntur comparandae, vt iam non dicamus de ſummo in ipſos fratres, eorumque regna, imperio, quod Lothario, ſe mortuo ſaluum eſſe voluerat imperator, et de quo paullo poſt erat dicendi locus. Iam

[i] *Lex Baiuuar. tit. 2. cap. 20. §. 3.*

[k] Quod non alio luculentiore teſtimonio probari poſſe videtur, quam Adelboldi in *Vita Heinrici Sancti imp.* *cap.* 10. apud Leibnit. *Script. rer. Brunſu. tom. I. pag.* 433. Memorata enim legatione, qua Boiariorum ducatum ſibi conferri popoſcerat Hezilo, Bertholdi filius, addit, inconſultae quaeſtioni conſultam paratam fuiſſe reſponſionem. Patienter enim audita legatione Henricum regem dixiſſe: *quos ſemper praecipuos inter omnes gentes habui, quosque ſemper toto mentis adfectu amaui, hos adepta benedictione regali* IN LEGE SVA *nec deteriorare volo, nec deteriorari patiar, dum vixero.* LEGEM *habent, et ducem* ELIGENDI POTESTATEM EX LEGE *tenent: hanc nedum ego frangam, quicumque frangere tentauerit, me inimicum habebit.* Ex quibus verbis patet, Boios et tunc ſaeculo vndecimo, fretos illa antiqua lege, neminem inuitis ſibi imperantem ferre voluiſſe.

[l] *Script. rer. Franc. tom. III. p.* 350.

Iam quae Germaniae partes LVDOVICO noſtro ceſſerint, inueſtigare, operae pretium fuerit. Id vero in quaeſtione nobis eſſe non patitur ipſe LVDOVICVS PIVS, qui in charta diuiſionis apud BALVZIVM (m) huius regni ambitum his verbis luculente deſcribit: *Item* HLVDOVVICVS *volumus vt habeat Baioariam, et Carentanos, et Boheimos, et Auaros atque Sclauos, qui ab orientali parte Baioariae ſunt, et inſuper duas villas dominicales ad ſuum ſeruitium in pago Nortgaue Luttraof et Ingoldeſtat.* Prima ergo ac praecipua prouincia LVDOVICO ceſſa fuit BAIOARIA, de qua PAVLLVS WARNEFRIDVS (n) ſcribit, *Noricorum prouinciam, quam Baiuuariorum populus inhabitet, habere ab oriente Pannoniam, ab occidente Suauiam, a meridie Italiam, ab Aquilonis vero parte Danubii fluenta.* Itaque eius prouinciae fines a ſeptentrione Danubio, ab occidente Lyco, a meridie Alpibus Tridentinis et Noricis, ab oriente Aniſo fluuio, quem veteres *certum Baioariorum et Hunnorum limitem* eſſe ſtatuebant (o). Perruperat hos limites Carolus M. qui anno 791. Hunnorum vel Auarum fines ingreſſus, ad Rabum vſque fluuium victricia arma circumtulerat (p), et victoria vſus octo inſequentibus annis, Pippini maxime, Italiae regis, auſpiciis, ita eam gentem perdomuerat, vt totus ille terrarum tractus ab Aniſo flumine ad Rabum vſque in certa Francorum poſſeſſione eſſet (q). Et haec ipſa eſt AVARVM terra, quae regni LVDOVICO ceſſi partem fecit. Quamuis enim circa eadem tempora lacertos moueret gens ferociſſima, cui iam inde ab origine ſua ſemper in turbido fuerat conſilium, et duce Liudeuito non modo ad amiſſa recuperanda, ſed et proferendos fines ferro ſibi viam munire coepiſſet (r); mox tamen repreſſus eſt ille tumultus, et tota illa tempeſtas, occiſo circa annum 823. Liudeuito, ſubito commutata eſt (s): vt eam regni partem ſaluam omnino haberet LVDOVICVS noſter, Auareſque vltra Rabum felici Marte ſubmoueret. Tertia prouincia, quae ei obuenerat, eſt BOIOEMIA, fertiliſſimum illud veterum Marcomannorum regnum, quod, quamuis montibus circumcirca veluti a natura munitum clauſumque, Slaui tamen iam pridem ſub ſuam redegerant poteſtatem. Hos quoque CAROLVS M. ductu Caroli filii

[m] *Art. II. Capitul. Tom. I. pag. 575.*
[n] *De geſt. Langob. lib. III. cap. 29.*
[o] *Annal. Franc. Reuber. ad a. 791. pag. 50. edit. nou.*
[p] *Annal. Bertin. Met. Fuldenſ.* Reuber. *ad a. 791.*
[q] Eginard. *Vit. Caroli M. cap. 13.*
[r] *Vita Ludouici Pii ad a. 819. pag. 572. ſequ.*
[s] *Annal. Fuld. ad a. 823.*

breui bello oppreſſerat (t), teſte EGINARDO (u), idque anno 805. et ſequentibus factum eſſe, ſatis conſtat (x). Sed victos magis, quam perdomitos eſſe dixeris Boëmos, qui ex eo tempore ſubinde momorderunt fraena, nec vmquam tam bona fide ſeruierunt, vt non et LVDOVICO noſtro, et eius filio, CAROLOMANNO, plurimum faceſſerent negotii, et auitam libertatem aduerſus Francorum opes mira virtute quam diutiſſime tuerentur. Sequuntur CARENTANI, et finitimi Auaribus SLAVI, quos itidem LVDOVICI regno additos fuiſſe vidimus. Et Carentaniae quidem antiquum nomen pars veteris Carentaniae et hodie retinet: id tamen olim multo latius patuiſſe, et praeter hodiernam Carinthiam etiam Stiriam, Carniolam, partem comitatus Tirolienſis, immo et Hungariae partem cis Muram comprehendiſſe, recte obſeruauit HIER. MEGISERVS (y). Quum vero et hodie in illo terrarum tractu, et maxime in Carnioſa et ad Hungariae fines, Slaui vel Vindili intermixti Germanis degant, at veterem linguam patriam retineant: cur SLAVOS quoque, *qui ab orientali parte Baioariae ſunt*, LVDOVICI regno adtribui placuerit, facile intelligitur. Adduntur duae *villae dominicales*. extra Boiorum fines cis Danubium in pago Nortgouiae ſitae, INGOLSTADIVM et *Luttraof* (z), vt veluti peculiari iure a Ludouico tenerentur, et ſeparatas a reliqua Boioaria rationes haberent. Vt adeo tractum haud exiguum, maximamque veteris Norici et Pannoniae partem inter Rabum et Lycum, Danubium et Alpes, ambitu ſuo complexum ſit nouum iſtud Boioariae regnum

[t] Fatetur id Bohuſl. Balbin. *Epit. rer. Boëm. lib. I. cap.* 10. *pag.* 85. et recte notat Cromerum, qui *lib. II. Hiſt. Polon. in Leſcone* haec omnia ad Polonos pertinere exiſtimauerat. At neſcio, quid in mentem venerit viro doctiſſimo, vt Carolum hunc *nothum* vocare non dubitet, quem filium Caroli M. et Hildigardis natu maximum, et, ſi vixiſſet, patri in imperio ſucceſſurum fuiſſe, nemo ignorat. Sed aliis quoque locis Balbinus ſe Boëmicae, quam Francicae et Germanicae hiſtoriae peritiorem eſſe, ſatis oſtendit.

[u] *Vit. Caroli M. cap.* 14. monach. Egoliſm. *Vit. Karoli M. pag.* 267.

[x] *Annal. Fuld.* Reuber. *et alii ad a.* 805. *ſeqq.* Herm. Conr. *ibid.*

[y] *Annal. Carinth. lib. I. pag.* 14. *ſeqq.*

[z] INGOLSTADIVM ad Schutterae et Danubii confluentes, vrbs munitiſſima, et Muſarum ſede celebris, et hodie vetus nomen retinet. LVTTRAOF, hodie *Luthrohoffen*, vel *Lautershoffen*, in comitatu Sulzbacenſi ad Luthri amnis caput ſitum oppidulum non procul Altorfo Noricorum conſpicitur. Diploma, in quo huius oppidi fit mentio, anno 1359. ſcriptum, edidit Io. Henr. de Falckenſtein in *Codice diplomat. antiquit. Nordgauienſ. num.* 243. *pag.* 192.

gnum, et regno Aquitaniae, quod Pippino, LVDOVICI fratri, obtigerat, vix ac ne vix quidem, cedere videretur.

VI. Quae porro noui regni formula fuerit, eadem, quam ſaepe laudauimus, diuiſionis charta nos non patitur ignorare. Satis animaduertebat Ludouicus imperator, cum ſummo rei publicae detrimento coniunctam fore regni potentiſſimi diuiſionem, ſi quaelibet pars per ſe ſubſiſteret, ſeparataſque a reliquis haberet rationes, maxime quum etiam Italiam, BERNARDO regi relictam, eo inuitatam exemplo daturam eſſe operam, vt a reliquo corpore imperii Francici diuelleretur, credibile eſſet. Itaque nouo exemplo (a), teſte AGOBARDO (b), ſtatuit, vt fratres natu minores, Lothario primogenito, et auguſtae dignitatis heredi, veluti clientes obſequerentur, et comiter venerarentur eius maieſtatem. Hinc AGOBARDVS: *ceteris filiis veſtris deſignaſtis partes regni veſtri, ſed vt vnum regnum eſſet, non tria, praetuliſtis eum illis, quem participem nominis*

[a] Nouum fuit hoc LVDOVICI PII inſtitutum, et hinc vel id ſolum ſuffecit, ad lites infinitas inter fratres, qui vix parem, nedum ſuperiorem ferre poterant, excitandas. Praeterquam enim quod intolerabile fratribus minoribus videretur, ſubiici LOTHARIO, principi tam feroci et inhumano: nullum etiam exſtabat exemplum huius modi ſubiectionis. Quoad Merouingi regnauerant, in tot partes diuiſum norant imperium, quot filii exſtarent, adeo, vt ne legitimorum quidem natalium ratio haberetur. Gregor. Turon. *Hiſtor. lib. V. cap.* 21. Et hinc iuſta arma ſibi ſumere viſus eſt Charibertus contra Dagobertum I. fratrem natu maiorem, qui illum ea lege Aquitaniae praefecerat, vt fratri ſubiectus a regio nomine abſtineret. Ludou. et Scaeuola Sammarth. *Hiſt. geneal. domus Franc. lib. IIII. pag.* 143. Carolus porro Martellus, quamuis maior domus tantum, ita inter Carolomannum et Pippinum diuiſerat prouincias, vt neuter alteri ſubeſſet, idemque poſtea Pippinus, regnum inter Carolum M. et Carolomannum partitus obſeruauerat, immo et ipſe Carolus M. cuius in charta diuiſionis vel teſtamento apud Pithoeum in *Annal. et hiſt. Francor. ſcript. XII. pag.* 283. *ſequ.* et Baluz. *Capitular. tom. I. pag.* 439. ne veſtigium quidem exſtat huius modi appanagii, quod vocant: quod inter Carolingos primus Ludouicus Pius imp. primum in Bernardo Italiae rege inueniſſe videtur, de quo Theganus *de geſt. Ludouici imp. cap.* 12. *pag.* 301. *eodem tempore venit* BERNARDVS *filius fratris ſui Pippini, et tradidit ſemet ipſum ei ad* PROCEREM, *et* FIDELITATEM *ei cum* IVRAMENTO *promiſit.* Quae ipſa eſt nexus clientelaris vel vaſallagii deſcriptio. Eodem ergo nexu, filio natu maximo reliquos natu minores obſtrictos eſſe voluit imperator, non animaduertens, et imperare illis neſcire Lotharium, et parere Pippinum et Ludouicum, neque abolita vetere ſuccedendi conſuetudine, his defuturum obtentum, hanc diuiſionem oppugnandi.

[b] Eadem *epiſtola flebili. n.* 4.

nis veſtri feciſtis. Sed rem omnem nullo luculentiore teſtimonio; quam ipſius LVDOVICI imperatoris diſcimus, qui in charta diuiſionis (c) diſerte monet, *fratres Lotharii*, *Pippinum videlicet et Hludouicum*, *aequiuocum ſuum*, *poſt deceſſum ſuum ſub ſeniore fratre regali poteſtate potituros*, ac deinde has illis leges praeſcribit: vt quiſque in ſuo regno honores, cui viſum fuerit, ſuo arbitrio conferat, modo in conſtituendis epiſcopis et abbatibus legum eccleſiaſticarum, in magiſtratibus creandis honeſtatis reique publicae ſalutis ratio habeatur: (d): vt de bello paceque nihil ſine fratris natu maioris conſilio ac conſenſu ſtatuant, praeterquam ſi repentini tumultus ſine mora ſint reprimendi (e): vt ne legatos quidem admittant, iiſue, ſine fratris primogeniti conſenſu de rebus alicuius momenti reſpondeant: ſi quid noui vel turbidi in regnorum ſuorum finibus exoriatur, id ſtatim ad fratrem referant (f); vt cuiuis dominium in clientes ſuos ſaluum; his vero liberum ſit, cuicumque ex his tribus fratribus ſe in clientelam dare velit (g): vt tributa, cenſus, reditus ex metallis in ſuo quiſque regno ſolus capiat (h), attamen vterque natu minorum quotannis ad fratrem natu maiorem proficiſcatur, donaque ei offerat, vel abſentiam per legatos dona illa oblaturos excuſet, largiore munere a fratre illo primogenito remunerandus (i): vt neuter vxorem ſine fratris conſilio et conſenſu, nec vmquam exteram vxorem ducat (k): vt ſi quid illis humani acciderit, eorum filiis regnum paternum inter ſe partiri non liceat, ſed populo ius ſit, vnum ex his eligere, quem primogenitus iiſdem legibus regno praeficere teneatur (l): vt alterutro ſine legitimis liberis decedente, eius regnum ad fratrem natu maiorem reuertatur, is vero liberis eius nothis, ſi quos ſuperſtites reliquerit, de alimentis proſpiciat (m): vt ſe mortuo neuter filiorum minorum antequam legitimam ſecundum legem Ripuariorum aetatem (n), id eſt, annum XVI. attigiſſet, regnum ſuum

[c] Baluz. *Capitul. tom. I. pag.* 574.
[d] *Ibid. art.* 3. *pag.* 575.
[e] *Ibid. art.* 7.
[f] *Ibid. art.* 8. *pag.* 576.
[g] *Ibid. art.* 9. *pag.* 576.
[h] *Ibid. art.* 12. *pag.* 577.
[i] *Ibid. art.* 4. *et* 5. *pag.* 575.
[k] *Ibid. art.* 13. *pag.* 577.
[l] *Ibid. art.* 14. *pag.* 578.
[m] *Ibid. art.* 15. *pag.* 578.
[n] Verba LVDOVICI haec ſunt: *ſi vero alicui contigerit, nobis decedentibus, ad annos legitimos iuxta* RIPVARIAM LEGEM *nondum perueniſſe, volumus, vt donec ad* PRAEFINITVM *annorum terminum veniat, quemadmodum modo a nobis, ſic a ſeniore fratre*

ſuum capeſſat, ſed frater natu maior illud ſuis auſpiciis gubernet (o): vt denique et *regnum Italiae eo modo* Lothario, *ſi deus voluerit, vt ſucceſſor* Ludouici patris *exiſteret, per omnia ſubiectum eſſet, ſicut et eius patri*, Carolo M. *fuerit, et ipſi* Ludouico *illo tempore ſubiectum ſit.* (p). Haec eſt lex illa regia, quam tum et de Lotharii imperio, et de ceterorum filiorum regno tulit LVDOVICVS Pius, imperator, ex qua patet, voluiſſe illum, vt Lotharius iure optimo maximo vniuerſo imperio, Pippinus et Ludouicus regnis ſuis non ampliore cum poteſtate, quam olim reges, ſocii atque amici populi Romani, et illo tempore Italiae Bernardus, praeeſſent. Hinc non modo imperatoris titulo et inſignibus, ſed et aliis praerogatiuis donauit Lotharium, et, teſte AGOBARDO (q), inter alia conſtituit, vt diplomata in poſterum vtriuſque imperatoris nomina praeferrent, teſtatum eo ipſo facturus, eum ſe non modo ſucceſſorem, ſed et imperii ſocium ac collegam adſciuiſſe (r). Enim vero quam

fratre et ipſe et regnum eius procuretur atque gubernetur. Et quum ad LEGITIMOS ANNOS *peruenerit, iuxta taxatum modum ſua poteſtate in omnibus potiatur.* Quandam vero ſit aetas ſecundum hanc legem iuſta ac legitima, vix conſtat, neque in lege Ripuariorum, quod huc pertinere videatur, vix quidquam legimus, niſi quod titulo 81. ita ſancitur: *ſi quis homo Ripuarius defunctus fuerit, vel interfectus, et filium reliquerit, vſque ad* QVINTVM DECIMVM *annum* PLENVM *nec cauſſam proſequatur, nec in iudicio interpellatus reſponſum reddat. Quindecimo autem anno, aut ipſe reſpondeat, aut defenſorem eligat. Similiter et filia.* Itaque ex lege Ripuariorum legitima aetas erat annorum quindecim exactorum. At id notatu dignum, reges Francorum non Saliorum, ſed Ripuariorum legibus vixiſſe. Quod ideo procul dubio factum, quod Aquiſgrani, adeoque in terra Ripuariorum, veluti ſedem ac domicilium rei publicae conſtituerat Carolus M. Id principium et poſtea manſit, et medio aeuo creditum vulgo eſt, reges Germanorum non alio, quam Francico iure vti. *Ius prouinc. Sax. Lib. III. cap.* 54. *der König ſoll haben Fränckiſch Recht, nachdem als er gebohren iſt.* (Haec ſenſum non habent. Lege: *nachdem er gekohren oder erwehlet iſt*, vti in quibuſdam codicibus antiquis legitur: *wenne he gekoren ys*), *er ſey von welcher geburt er ſey.* Et *Ius Sueu. cap.* 23. §. 2. *als der König erwehlt wird, von welchem Land er gebohren iſt, das recht hat er verlohren. Er ſoll haben Fränckiſch Recht, vnd von welcher Geburt er gebohren iſt, das recht hat er auch verlohren.* Nimirum Aquiſgrani coronandus videbatur Francorum rex fieri, et hinc iuri quoque Francico ſubiici, immo et a comite Palatino ad Rhenum, cuius in Francici potiſſimum iuris prouinciis eminebat auctoritas, iudicari poſſe. Nugae hae pleraeque, ſed non heri demum aut nudius tertius natae.

[o] *Ibid. art.* 16. *pag.* 578.

[p] *Ibid. art.* 17. *pag.* 578.

[q] *Ibid. n.* 4.

[r] Exſtant huius modi diplomata vtriuſque nomine ſcripta ſignataque quam plu-

quam parum conſtans ac firma fuerit haec collegarum concordia; quamque mox res in neruum abierit, ea, quae ſequentur, ſatis oſtendent.

VII. Primum enim ipſos Ludouici Pii filios natu minores grauiter perculit hoc patris conſilium, non quod Lothario inuiderent ſupremum illud inter homines faſtigium, ad quod eum patris beneuolentia euexerat, quum hoc decus illi quadam naturae praerogatiua deberi videretur: nec quod inaequalis admodum eſſet illa regnorum partitio, quam Caroli M. eodem fere ſeruato modo inter liberos diuidentis prouincias exemplum quodammodo excuſabat, ſed quod ſe veluti precario regnaturos crederent, ſi Lothario, tamquam clientes, ſubeſſe cogerentur. Id vero erat, quod vel maxime excruciabat generoſos animos, ſubinde idem ſecum cogitantes, quod ad Maximum ſuum ſcripſerat MARTIALIS (s):

Eſſe

plurima. Nos quaedam dumtaxat exemplorum loco adferemus. Ediderunt talia Schaten. *Annal. Paderb. lib. II. pag.* 84. Mabillon. *de re dipl. lib. V. cap.* 69. Martene *Theſaur. anecdot. tom. I. pag.* 24. Auentin. *Annal. Boic. lib. IIII. cap.* 9. *n.* 37. Io. Fridr. Schannat. *Cod. probat. hiſt. Wormat. n.* 4. *et* 5. *pag.* 4. *ſeqq.* Calmet. *Probat. hiſt. Lotharing. tom.* I. *pag.* 299. Rettenpach. *Hiſt. Norica, lib. I. cap.* 9. *pag.* 30. in *Chronico Monaſt. Farfenſis* apud Ducheſn. *tom. III. pag.* 658. in quibus ita ſe habet exordium: *in nomine domini dei et ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti. HLudouicus et HLotharius diuina ordinante prouidentia imperatores auguſti.* Sub finem vtriuſque ſigna conſpiciuntur: *ſignum HLudouici ſereniſſimi imperatoris. Signum Lotharii glorioſiſſimi auguſti.* Ceterum quamuis certum ſit ex Agobardi *Epiſtola flebili, n.* 4. poſtea *de litteris nomen omiſſum eſſe:* errant tamen, qui id ſtatim factum eſſe exiſtimant. Diplomata enim Senonenſe apud Calmetum, et Corbeienſe apud Schatenium data ſunt *XII. Calendas Iulii, anno Chriſto propitio XIII. imperii domni Ludouici piiſſimi auguſti indictione IIII. Ingiliuheim in palatio regio*, id eſt, anno Chriſti 826. Quae Schannatus ex archiuis Wormatienſibus extulit, eorum alterum prodiit *II. Kalend. Nouembris anno Chriſto propitio XIII. imperii domni* HLVDOWICI, et HLOTHARII *V. ſereniſſimis auguſtis indict. IIII.* id eſt, anno Chriſti 827. alterum *III. Id. Sept. anno Chriſto propitio XVI. imperii domni* HLVDOVVICI, *ſereniſſimi imperatoris*, et HLOTHARII *auguſti VII. indict. VII.* id eſt, anno erae Dionyſiacae 830. Quo anno et id, quod monaſterium Farfenſe apud Du Cheſne accepit, datum eſt, ſed circa ea demum tempora, gliſcentibus inter patrem filioſque turbis nomen Lotharii, vti videtur, adſcribi deſiit diplomatibus. Saltim in chartis Ludouici anni 831. et ſequentium id vbique omiſſum animaduertimus. Ante haec tempora non modo diplomata vtriuſque imperatoris nomen praeferebant, verum etiam alia acta publica, ceu patet ex Capitulis anni 820. apud Goldaſt. *Conſtit. imper. tom. II. pag.* 13. et anni 828. *ibid. pag.* 15.

[s] *Lib. II. epigr.* 18.

Eſſe ſat eſt ſeruum, iam nolo vicarius eſſe.
Qui REX *eſt*, REGEM, *Maxime, non habeat.*

Obſeruauit hoc ſane ſcriptor grauiſſimus, THEGANVS (t), dum de illa regnorum partitione ita iudicat: *ſupradictus vero imperator denominauit filium ſuum* LOTHARIVM, *vt poſt obitum ſuum* OMNIA REGNA, *quae ei tradidit deus per manus patris ſui, ſuſciperet, atque haberet nomen et* IMPERIVM *patris, et ob hoc ceteri filii* INDIGNATI SVNT. Et LVDOVICI quidem noſtri ea tum erat aetas, vt vel nondum cepiſſe, vel videri poſſit hanc animi aegritudinem: at iam tum atrox ei et PIPPINO ſedit eius iniuriae, vti ipſi interpretabantur, memoria, vt iam illo tempore omnis inter fratres gratia ac caritas refrixiſſe videatur (u), tamque alta repoſta mente haeſit, vt primus fratrum, ceu infra oſtendemus, arma ipſi parenti minari non dubitarit. Diu ergo, et iam ab hoc ipſo tempore patris capiti imminuit illa tempeſtas, quae demum ipſi, vniuerſoque Francorum imperio incredibilem cladem intulit. Sed haec poſtea acciderunt. Eo ipſo enim ſtatim anno 818. primum veluti fulmen maiore tamen fragore, quam damno, cecidit. Nimirum Lothario filio etiam patruelem BERNARDVM, Italiae regem, principem optimum, et patri per omnia ſimilem, ſubiecerat, ceu paullo ante ex ipſa charta diuiſionis vidimus. Id ille cur moleſte ferret, duplicem ſibi videbatur habere rationem; primam, quod Lotharium aetate antecederet, alteram, quod filius eſſet PIPPINI, Italiae regis, cui tamquam fratri Ludouici Pii natu maiori obtingere debuiſſet ſummum imperium, niſi in medio aetatis flore properantibus fatis fuiſſet exſtinctus. Indignatus ergo non modo imperium ſibi a Ludouico ereptum, ſed et

[t] *De geſt. Ludouici cap.* 21.

[u] Luculenter id probari poteſt ex EGINARDI *Epiſt.* 62. ſcripta ad Ermengardim reginam, inter annum 817. quo illa imperii facta eſt diuiſio, et 818. quo illa diem obiit ſupremum. Reſpondet ibi expoſtulatoriae Ermengardis epiſtolae, qua Eginhardo exprobrauerat, *quod fraternam euertere niteretur concordiam*, idque *opus daemonibus adſcripſit.* Quam ſuſpicionem quamuis verboſa epiſtola a ſe amoliri conatur: non tamen negat, inter fratres male conuenire, nec quid inde metuat, diſſimulat. Quo in primis pertinent verba inſequentia: *de* DISCORDIA *autem iſtorum* REGVM *valde metuo, et dolens dico, quia dum illi*, PVERILE *attendentes conſilium*, DISCORDES *inter ſe exiſtunt, cito forſitan, quod vtinam abſit, externorum ſapientum et fortium inimicorum virtute et ſtudio ad ſeram concordiam reuocabuntur, qui nos vndique circumdant.* En diſcordiam iam primo, ſtatim ab illa imperii diuiſione, anno inter reges illos fratres, adhuc paene pueros, gliſcentem.

et Italiae regnum a Lothario in prouinciae formam redigendum, rebus nouis ſtudere, idque agere coepit, vt ſi non auguſtam dignitatem, at regni Italici libertatem ſibi armis vindicaret, iugumque patrui ac patruelis, ſi qua fieri poſſet, penitus excuteret. Id ſane eum cepiſſe conſilii, teſtatur THEGANVS (x), dum *illum ſe extuliſſe aduerſus patruum ſuum, eumque a regno expellere voluiſſe*, conqueritur. Et neſcio ſane, an non de facta ſibi iniuria iure cum patruo expoſtulare potuiſſet, ſi de legitimis eius natalibus inter omnes conſtaret. Quid enim aequius, et communi gentium iuri conuenientius eſt, quam maioris natu fratris filium fratri aetate minori in imperiorum ſucceſſione praeferri? At a THEGANO (y) in Ludouici Pii partes paullo proniori, *ex concubina* dicitur *natus*. Quod nos vtut parum veroſimile (z) in medio relinquimus. Id certius eſt, pleroſque tum Bernardi ius agnouiſſe, eiuſque cauſſam placuiſſe omnibus Italis,

[x] *De geſt. Ludouici Pii cap.* 22.

[y] *De geſt. Ludouici ibid.*

[z] A reliquis auctoribus vocatur *Pippini filius*, *Caroli M.* immo et *Ludouici nepos*, nec quiſquam praeter Theganum, quod meminerim, ei hanc natalium labem adſpergit. Et tamen fratribus Sammarthanis tanti viſum eſt hoc Thegani, ſcriptoris συγχρόνου, teſtimonium, vt ideo, Pippinum iuſtam vxorem vmquam domum duxiſſe, negent. Sed vereor, ne vel rei ignarus fuerit Theganus, vel Ludouici Pii filiis palpum obtrudere voluerit. Iuſtam enim fuiſſe Pippino vxorem, dubitare nos non patitur Alcuinus, qui in *Epiſt.* 24. Pippinum ita adloquitur: *laetare cum muliere adoleſcentiae tuae, et non ſint alienae participes tui, vt benedictio tibi a deo data in longam nepotum procedat poſteritatem.* An haec ſcripſerit vir tam grauis et ſanctus ad principem, inter concubinae amplexus turpiter haerentem? Deinde Blondellus in *plen. adſert. geneal. Francic. pag.* 201. *ſequ.* mulierem, ex qua BERNARDVM genuit PIPPINVS, vocat BERTHAM, BERNARDI, Septimaniae ducis, ſororem. Quod ſi verum eſt, nemo profecto ſibi perſuaſerit, tam illuſtrem feminam concubinae loco in Pippini domo eſſe voluiſſe. Denique nemo ſibi perſuaſerit, vel Carolum M. qui ne ſuos quidem filios naturales, Drogonem et Hugonem, ſucceſſionis participes eſſe paſſus eſt, filii notho ampliſſimum Italiae regnum fuiſſe relicturum: vel id a patre impetraturum Ludouicum Pium, qui ne ſuo quidem notho, Arnulpho, teſte auctore *chronici Moiſſiacenſis ad a.* 817. apud Ducheſn. *tom. III. pag.* 148. vllam regni partem dedit. Et Ludouicum tamen Bernardum precibus ſuis iuuiſſe, diſerte ſcribit eius vitae auctor *aſtronomus pag.* 370. Nullum ſane eorum temporum annales habent ex familia auguſta Carolingica exemplum, ex quo quemquam extra matrimonium natum ad imperium vocatum eſſe, probetur, ante Arnulphi imp. et Zuenteboldi Lotharingiae regis tempora, ante quae ne Carolus quidem Craſſus, Bernardo filio naturali conſulturus voti damnatus eſt, quamuis Hadriani pontificis auctoritate ſeſe rem confecturum, ſperaſſet. *Annal. Lambec. ad a.* 885.

Italis, qui contra Ludouicum Pium coniurauerant, immo et optimatium tum Italorum, tum Francorum, permultis, inter quos THEGANVS (a), et Aſtronomus (b), et alii (c) ANSHELMVM, Mediolanenſem archiepiſcopum, WOLVODVM, Cremonenſem, et THEODVLFVM, Aurelianenſem epiſcopos, EGITTEVM, REINHARDVM, et REGINHARIVM, nominatim exprimunt (d), vt dici quodammodo de illo Bernardi conatu poſſit, quod de bello Pompeii et Iulii Caeſaris iudicauit LVCANVS poëta (e):

Victrix cauſſa Deo placuit, ſed victa Catoni.

VIII. Fieri vix poteſt, vt tam calida conſilia non prius paene, quam ſatis perpolita ſint, euulgentur. Id et BERNARDO accidit.

(a) *Cap. 23. pag. 307.*

(b) *Vit. Ludou. Pii pag. 370. ſequ.*

(c) *Annal. Bertin. ad a.* 817. et *Moiſſiac. ad a.* 818.

(d) Inter hos epiſcopos eminet THEODVLFVS Aurelianenſis, vir pro ſaeculi iſtius conditione doctiſſimus, qui praeter Capitula ad praesbyteros parochiae ſuae 46. ordinem et rationem rituum baptiſmi, librum de Spiritu S. varia poëmata, reliquit iunctim edita a Iac. Sirmondo *Pariſ.* 1646, 8. Iis vero ſupplementa quaedam addiderunt Dacher. *Spicileg. tom. V.* et Mabillon. *Analect. tom. I. pag.* 369. Hic epiſcopatu deiectus ob illam coniurationem, in Andegauenſi monaſterio exſpirauit circa annum 821. REGINHARIVM Theganus *de geſt. Ludou. cap.* 22. vocat filium filiae Hardiati, qui fuerit dux Auſtriae infideliſſimus, qui iamdudum inſurgere in dominum Karolum voluerit, et ei regnum minuere, qui eodem ſupplicio deputatus ſit, *ſicut filiae ſuae filius ſuſtinuerit cum conſentaneis ſuis.* Quod et auctor *annalium Bertinianorum ad annum* 818. confirmat, niſi quod Reginharii auum HARDRATVM, patrem MAINARIVM vocat, quum contra huic REGINERII nomen tribuat Aſtronomus *vitae Ludouici* auctor *pag.* 370. *ſequ.* Qui etiam, EGIDDEVM *regalium amicorum primum*, REGINERIVM, *comitem palatii imperatoris*, REGINARDVM, PRAEPOSITVM *camerae regalis* vocat, eiuſque coniurationis *conſcios fuiſſe quam plurimos clericos, ſeu laicos*, obſeruat. In eorum numero procul dubio fuere etiam ipſi Ludouici fratres naturales, DROGO et HVGO, et THEODORICVS, quos eodem tempore, quo a BERNARDO ſociiſque ſumtum eſt ſupplicium, a LVDOVICO PIO *tonſurari iuſſos ad* DISCORDIAM *mitigandam*, refert Theganus *de geſt. Ludouici Pii, cap.* 24. *pag.* 308. Sed et ADALHARDVS Corbeienſ. vtriuſque celeberrimus abbas, eiuſque fratres, WALA et BERNARDVS, filii Bernardi comitis, nepotes Caroli Martelli, in ea factione fuerunt, ac ideo priuati ſunt beneficiis, et in exſilium miſſi, quamuis poſtea reſtituti priſtinos honores receperint. Paſchaſ. Ratbert. *Vit. Adalhardi cap.* 9. *ſequ.* Idem in *Vita Walae apud* Mabillon. *Act. Benedictin. ſaec.* IIII. Ex quibus patet, praecipuos ex ipſa familia auguſta Bernardo fauiſſe, id profecto non facturos, ſi ei, talia auſo natalium labes obſtitiſſet.

[e] *Pharſal. lib. I, v.* 128.

dit. Nondum enim eo loco erant res regis miſerrimi, vt rei gerendae haberet occaſionem, quum iam fama, vt eſt malum hoc velociſſimum, defeciſſe a patruo Bernardum, coniuraſſe Italos, omnes Alpium aditus atque anguſtias firmiſſimo praeſidio teneri, nunciaret. Aſtronomus, vitae Ludouici auctor (f). RATHOLDVM epiſcopum et SVPPONEM laudat, qui imminentem tempeſtatem ad Ludouicum Pium certis nunciis retulerint. Ea fama commotus imperator, vt illum conſenſionis globum quam primum disiiceret, vbique per imperium delectus habere coepit, praemiſſis, qui anguſtias Alpium occuparent, ipſe cum numeroſiſſimo exercitu expeditionem Italicam adgreſſus eſt. Enimuero vbi Cabilonem peruenerat imperator, deſertus a ſuis Bernardus ei ſupplex occurrit (g), prouolutuſque in genua veniam rogauit, quod exemplum et reliqui coniurationis eiuſdem ſocii paullo poſt imitati ſunt (h). Procul dubio reorum animos in ſpem veniae erexerant Bernardi aetas, ſanguinis propinquitas, dignitas coniuratorum, ipſiuſque imperatoris celebrata compertaque tot caſibus manſuetudo et pietas. At maximo malo ſuo didicerunt, non rariorem vllam eſſe, quam quae imperium adfectantibus praeſtatur, miſericordiam. Illico enim et Bernardus, et ſocii eius, quos ille vltro prodiderat, in vincula rapti, quaeſtioque maieſtatis, more Francorum integra reſeruata eſt imperii proceribus. Re confecta, et tumultu illo fama magis, quam armis, repreſſo, Aquiſgranum reuertitur imperator, tranſactaque ibi hieme, et diebus recolendae redeuntis e ſepulcro ſeruatoris memoriae ſacris, rite celebratis, in vernum anni 818. tempus more patrio comitia indicit, omneſque imperii ſui proceres Aquiſgrani frequentes adeſſe iubet.

[f] *Vita Ludouici pag.* 370.

[g] Sunt tamen, qui eum non vltro ſupplicem patruo factum, ſed ab ENIMVNDO, vel, vti a Nithardo *lib. I. pag.* 435. vocatur, BERTMVNDO, Lugdunenſium comite per inſidias captum, adductumque ad imperatorem, contendunt. Fratres Sammarth. *Hiſt. geneal. lib. VII. pag.* 250. Sed nos potiſſimum Thegano aliiſque eiuſdem aetatis ſcriptoribus fidem habuimus, qui quum imperatori fauerint maxime, non profecto ſcripſiſſent, imperatorem ne ſupplicibus quidem pepercisse, ſi bello capti in eius poteſtatem veniſſent. Minus enim inhumanum facinus eſt hoſtem bello captum, et adhuc iras ſpirantem perdere, quam non parcere ſupplici. Enimuero tam intolerabilis eſſe ſolet imperii ſocietas, vt quanticumque criminis veniam facilius daturi ſint principes, quam maieſtatis, in quo magnum exemplum, etiam quod aliquid ex iniquo habet, aduerſus ſingulos publica vtilitate rependi creditur. Tacit. *Annal. lib. XIIII. cap.* 44.

[h] Thegan. *Vit. Ludouici* et *Annal. Bertin. ibid.*

bet. Hi ergo iuſſi, de Bernardi et coniuratorum facinore dicere ſententiam, omnes veluti ex compacto capitis damnant, et ne ſanguinis quidem ac neceſſitudinis, nedum dignitatis, habendam eſſe rationem cenſent, futuros procul dubio motus, quos prudentiores iam tum praeuidebant, eo ſeueritatis exemplo repreſſuri. Imperator, ne pietatis humanitatiſque laudi tam triſtis ſententia officiat, rigorem ita temperat, vt epiſcopis et clericis ſeditionis conſciis exſilium de ſynodi ſententia irrogetur, optimates, ipſeque Bernardus, crimen oculorum amiſſione luerent, quod tum frequentiſſimum, ac veluti proprium perduellium ſupplicium habebatur (i). Si THEGANO (k) credere fas eſt, et huius poenae gratiam Bernardo facere voluit imperator, prohibitus tamen a conſiliariis, qui miſero iuueni oculos erui, nefanda crudelitate iuſſerunt. Ait enim, *imperatorem illud iudicium mortale, quod ceteris*, praeter epiſcopos, *factum ſit, exercere noluiſſe: ſed conſiliarios Bernardum luminibus priuaſſe, ſimiliterque exhortatores ſuos Egitteum, Reinhardum, et Reginharium.* Sed ſi id non voluit: non noluit ſaltim LVDOVICVS. Eius enim vitae auctor (l), haud paullo, quam THEGANVS, candidior, rem ita enarrat: *quum Bernardus, hactenus rex, eiuſque fautores, lege iudicioque Fran-*

[i] Huius poenae in legibus gentium Germanicae originis ſaepiſſime fit mentio, veluti in legibus *Wiſigoth. lib. II. tit.* 1. *§.* 7. *lib. VI. tit.* 3. §. 7. *Baiuuar. lib. I. cap.* 6. *§.* 1. *Langob. lib. I. tit.* 25. §. 61. Eam vero potiſſimum dabant, quibus ob maieſtatis crimen capitis damnatis venia dabatur. Eginard. *Vit. Caroli M. cap.* 20. *facta eſt et alia prius contra eum in Germania valida coniuratio, cuius auctores paſſim* LVMINIBVS ORBATI, *partim membris incolumes, omnes tamen exſilio damnati ſunt.* Alia exempla paſſim occurrunt in *Annal. Fuldenſ. ad a.* 866. et in *Annalibus Francorum* paſſim. Immo poſtea eadem crudelitate vſi ſunt aduerſus bello captos, vti pluribus exemplis probauit Caſp. Barth. *Comm. ad Guillermi Britonis Philipp. lib. V. v.* 316. *pag.* 318. ad illa poëtae:

Protinus EXOCVLAT *ter in ipſo carcere quinos,*
Monoculumque ducem dat eis, vt ſic regat illos
Francorum ad regem: qui iuſta concitus ira,
Anglos ſupplicio ſimili mulctauit eodem
Sub numero;

vbi ſimul obſeruat vir doctiſſimus, Graecorum principum notiſſimam rabiem ea in re ſi non ſuperaſſe, at imitatos ſaltim eſſe Francos. Quis enim ignorat, in ipſum filium ita animaduertiſſe Carolum Caluum? Flodoard. *lib. III. cap.* 18. *Annal. Bertin. ad a.* 873. *Chron. Andegau.* apud Labbeum *Biblioth. Manuſcript. tom. I. pag.* 285.

[k] *De geſt. Ludouici Pii cap.* 22. *pag.* 307.

[l] *Ad a.* 818. *pag.* 371.

Francorum debuiſſent capitali ſententia feriri, Ludouicum, ſuppreſſa triſtiori ſententia, luminibus eos orbari CONSENSISSE, *licet multis obnitentibus et animaduerti in eos tota ſeueritate legali cupientibus. At vero licet imperator indulgentius ageret, vltio tamen* ELIMINATA *ad effectum in aliquos eſt perducta.* Conſenſerat ergo imperator in ſupplicium, ſed illud differri voluerat, ſi forte dies mitiorem ſuaſerit ſententiam. Conſiliarii vero, qui tantum non omnia ſuo agebant arbitrio (m), morae impatientes, non adquieſcendum ſibi putabant, priuſquam Bernardum ſocioſque perdidiſſent, et effodiſſent oculos, quibus Ludouici maieſtatem tam parum ſuſpexiſſent. Sic dignus commiſeratione BERNARDVS medium inter vitam et mortem, at morte tamen ipſa grauius, ſupplicium ſubiit. Tertio enim die poſt non ferens dolorem animique aegritudinem, miſeram animam exhalauit (n), felicior profecto, ſi priuſquam ſe ſentiret mori, vel occubuiſſet in acie, vel carnificis miniſterio vno ſecuris vel gladii ictu periiſſet (o). In quem annum incidat illaetabile illud BERNARDI fatum, non adeo expeditum eſt. Quamuis enim certiſſimum ſit, in-

[m] De nimia hac indulgentia Ludouici Pii ipſe conqueritur Theganus *de geſt. Ludou. cap.* 20. *pag.* 305. *omnia prudenter et caute agens, nihil indiſcrete faciebat, praeterquam quod conſiliariis ſuis magis credidit, quam opus eſſet, quod ei fecit pſalmodiae occupatio et lectionum adſuitas, et aliud, quod ille incipiebat. Quia iamdudum illa peſſima conſuetudo erat, vt ex viliſſimis ſeruis ſummi pontifices fierent, et hoc non prohibuit, quod tamen maximum eſt malum in populo Chriſtiano*, cetera. Quam facile vero fuit conſiliariis, principi tam indulgenti illudere, quum et Eliſabethae, reginae Angliae, principi ſatis callidae, idem aliquoties contigiſſe, ferant?

[n] Thegan. *cap.* 23.

[o] Mortis genus ignoratur. Sunt qui eum, quum ſe oculis priuatum iri animaduerteret, cum Reginhario gladium ſtrinxiſſe, et in iſto tumultu vtrumque occubuiſſe, tradunt. Sed quis, quaeſo, captiuis ferrum, quo ſe defendere poſſint, relinqueret? aut duos eiuſdem criminis reos vno carcere concluderet? Alii, Bernardum aeque ac Reginharium ipſos ſibi manus violentas intuliſſe, ſuſpicantur. Sed ii procul dubio decepti ſunt loco male intellecto auctoris *Vitae Ludouici*, qui *pag.* 371. hunc euentum ita deſcribit: *etenim Bernardus et Reginerus, dum impatientius oculorum amiſſionem et ablationem tulerunt, mortis acerbitatem* SIBI CONSCIVERVNT. Quae verba et de voluntaria, et de accelerata per aegritudinem morte, intelligi poſſunt. Probabilius tamen eſt, vtrumque ob acerbitatem doloris animique aegritudinem incidiſſe in febrim tam malignam, vt, accedente ſphacelo, vix triduo calamitati ſuae ſuperſtites eſſent; quia ne id quidem credibile eſt, reos, diram hanc ſententiam paſſos, ſine cuſtodia eſſe relictos, vt ſibi violentas manus, nemine impediente, inferre poſſent.

infeliciſſimum iſtum principem anno 817. corripuiſſe arma, et inſequente 818. paullo poſt paſchales dies capitis damnatum eſſe: non tamen aeque conſtat, eodemne anno ab eo ſumtum ſit ſupplicium, an aliquot annis poſt. Immo rem ne epitaphium quidem, quod lapidi inciſum Mediolani in templo S. Ambroſii reperitur (p), ſatis expedit. Tametſi enim in eo tempus mortis ita ſignetur: REG. AN. IIII. M. V. OBIIT XV. KL. MAI. IND. X. FILIVS PIAE M. PIPINI: indictionis tamen numerus rem in ſe incertam tanto incertiorem reddere videtur (q). At in re ambigua illis potiſſimum crediderim, qui

[p] Triſtan. Calchi *Hiſt. Mediol. lib. X.* Sigon. *de regno Ital. lib. IIII. pag.* 108. Baron. *ad ann.* 818. *n.* 18.

[q] Totum epitaphium, vti illud ex ipſo lapide ſepulcrali deſcripſit Ludou. Anton. Muratorius *Script. rer. Ital. tom. II. part. I. pag.* 220. *v.* ita ſe habet:

BERNARDVS CIVILITATE MIRABILIS CETERISQVE PIIS VIRTVTIBVS INCLYTVS REX
HIC REQVIESCIT REG. AN. IIII. M. V. OBIIT XV. KL. MAI. IND. X. FILIVS PIAE M. PIPPINI.

Iam Ant. Pagi *Crit. Baron. ad a.* 817. *n.* 15. rationes hunc in modum ſubducit: *Bernardus ſepultus fuit Mediolani in eccleſia S. Ambroſii, vbi exſtat inſcriptio a Baronio num. XVIII. recitata, in qua legitur,* regnauit annos quatuor, menſes V. obiit XV. Kal. Maii indictione XI. *ideoque ſequente Chriſti anno* 818. *Et regnum inierat menſe Nouembri anni* 813. *vt haec verba demonſtrant.* At Pagius hic gratis ſumit, in marmore legi *indictionem* XI. quum teſte Muratorio legatur *ind.* X. Deinde contra auctoritatem Chronici Moiſſiacenſis, Lambeciani, et ſcriptoris aſtronomi renunciationem Ludouici Pii et Bernardi menſe Nouembri, non Auguſto vel Septembre factam eſſe ſtatuit. Denique nec indictio hic characterem temporis ſufficit idoneum. Nam quamuis haec indictio X. multo minus, quam vndecima, anno 818. conueniat: tamen iam Puricellus et Muratorius *ibid.* obſeruarunt, Mediolani apud eius aeui eccleſiaſticos peculiarem in vſu fuiſſe indictionem, et hanc non ſemper conſtantem: quod ſe fortaſſe alibi oſtenſurum, minatur Muratorius. Nos, nulla habita indictionis ratione calculum probamus Pagii ob imperii annum quartum, menſes quinque, niſi quod regni eius initium non a conuentu Aquiſgranenſi 813. quo vna cum Ludouico Pio rex renunciatus eſt, ſed a tempore, quo Modoeziae regni Italici coronam obtinuit, repeti exiſtimemus. Ex noſtro calculo anno 818. paſcha incidit in diem XXVIII. Martii. Finitis his feriis menſe Aprili conuentus habitus Aquiſgrani, in quo Bernardus damnatus eſt capitis, ſtatimque die XVI. eiuſdem menſis luminibus orbatus eſt, et tertio die poſt, qui erat Aprilis decimus octauus, deceſſit. Quum ergo regnaſſe dicatur annos IIII. menſes V. initium regni eius incidit in Decembrem anni 813. Quum ergo iam menſe Septembre vel Auguſto eius anni, (prout vel Moiſſiacenſis, vel Lambeciani chronographi auctoritatem ſe-

qui illum inſequente anno 818. XV. Kal. Maii deceſſiſſe putant. Et hunc quidem miſerabilem exitum habuit princeps optimus, multum quidem defletus a Ludouico Pio, eiuſque iuſſu Mediolani buſto paterno illatus, documento tamen futurus poſteris, parum reuerenter habere fortunam, quotquot ſpes ſuas ambitione donantes, modico praeſenti, at tanto certiori, incertum quid iucunda, at fallaciſſima imaginatione, praeferre non dubitant.

VIIII. Talis fuit prima illa, quam diuiſio regni a Ludouico Pio facta eo ipſo anno 817. excitauit. Facto illo exemplo, infida aliquamdiu pax fuit, nemine auſo tentare fortunam, quae Bernardum tam cito deſtituiſſet. Filios interim, imperator, ne forte ipſa quotidiana conſuetudo, ſimultates inter eos excitaret, ſtatim anno 817. natu minores a ſe dimiſerat. Pippinum enim in Aquitaniam, Ludouicum, puerum decem annorum ad Boioarios miſſos eſſe diſerte tradit VITAE LVDOVICI auctor (r). Haec anno. 824. geſta. Hinc reſcribendum: *ſequutum eſt anno inſequente* 818. *bellum Britannicum*, idque ex inſequentis anni 818. geſtis liquido poteſt demonſtrari. Quum enim tunc Britones, duce MORMANNO, regulo ſuo, more fraena mordere, et obſequium omne exuere nunciarentur, et imperator contractis vndique copiis expeditionem, cui et LVDOVICVM noſtrum interfuiſſe, virtutiſque inſigne ſpecimen edidiſſe, iam ſupra monuimus, ſuſciperet: filii illi, natu minores, PIPPINVS et LVDOVICVS, ipſi e regnis ſuis copias adduxerunt. Saltim de PIPPINO teſtis αὐτόπτης eſt ERMOLDVS NIGELLVS (s), ea de re ita canens:

Francia cuncta ruit, veniunt genteſque ſubactae,
Et PIPPINE *tua* PARTE *venire paras.*

Id quod et LVDOVICVM ex ſua parte feciſſe, probabile eſt, quum et ipſe illi expeditioni non modo interfuiſſe, ſed et praefuiſſe tertiae exrcitus parti legatur, opinione citius confectum. Actis enim in fugam

quimur) a Carolo M. auo rex ſit creatus: conſequens eſt, vt menſe Decembre eius anni noui quid contigerit, a quo regni ſui annos auſpicandos eſſe crederet. Quod non aliud eſſe poteſt, quam corona regni Langobardici circa id tempus, et ipſis fortaſſe diebus Chriſti natalitiis ſuſcepta. Ita omnia videntur bene cohaerere, nec nos multum turbare poteſt indictionis numerus, quum diuerſimode admodum a Mediolanenſibus iniri conſueuerit: immo non eadem vbique fuerat indictionum ratio, ceu poſt Iac. Gothofredum obſeruauit Car. du Freſne *in Gloſſar. med. et inf. Lat. tom. II. pag.* 47. *ſequ.*

(r) *Ad a.* 817. *pag.* 369.

(s) *Lib. IIII. v.* 119.

fugam Britonibus, totaque prouincia ferro flammiſque deuaſtata, direptis miſerae gentis opibus, ipſoque Mormanno a quodam equorum regiorum cuſtode CHOSLO, occiſo, tota cum eo victa Britannia ſuccubuit, manuſque victa dedit, ſeruitutis conditiones, quaſcumque laturus eſſet imperator, ſuſceptura. Hinc recepta Britannia, acceptis obſidibus, rebuſque conſtitutis, imperator victrices copias in Galliam reduxit (t). Sed hunc LVDOVICI Pii triumphum mox funeſtauit HERMENGARDIS, regina, quae, vt ex EGINARDI epiſtolis (u) colligitur, filiorum male concordium quaſi copula fuerat. Eam Andegauum ſecum duxerat imperator, ibique febri laborantem longoque fatigatam incommodo reliquerat (x). At vix redeuntem e caſtris virum amplexa ſingularis exempli femina biduo poſt caeleſtia regna cum terreno commutauit V. Non. Octobris, eiuſque corpus in eadem vrbe conditorium reperit. Inde imperator, curato vxoris funere, iuſtiſque factis, Aquiſgranum hiemem ibi exacturus rediit.

X. Inſequente anno 819. Sclaomirus, Obodritorum dux, multorum criminum accuſatus a ſuis, nec non Lupus Viſco imperatori rebellis in exſilium acti, Obodritorumque regnum Ceadrogo filio Thraſconis ceſſit (y). Multa quoque alia eo anno ab imperatore acta, quae ad tranquillitatem eccleſiae reique publicae pertinere videbantur. Sed ea omnia, quod ad LVDOVICI Germanici res illuſtrandas nihil omnino facere videntur, merito praetermittimus. Duo tamen ſunt, quae in enarrandis eius fatis praetermittenda minime eſſe exiſtimamus, inauſpicatiſſimum puta LVDOVICI patris cum IVDITHA matrimonium, et bellum cum LIVDEWITO in Pannonia geſtum. Quemadmodum enim hoc regno Boico; ita illud ipſi LVDOVICI noſtri fortunae exitium minari videbatur. Aliquot menſes viduitatis taedia fortiter tulerat imperator, nec fortaſſis vmquam de nouerca liberis ſuperinducenda cogitaſſet, niſi ea res curae fuiſſet. conſiliariis, quorum ab arbitrio totus pendebat. Verſabatur tum in aula BENEDICTVS, abbas Anianenſis, rigidus diſciplinae monaſticae ſeuerioris exactor, cuius miniſterio imperator non modo in rebus palatinis et publicis, ſed et in componendis ad auſteriorem vitam moribus

(t) *Vit. Ludouici Pii pag.* 371. *Annal. Fuld.* Eginardi, *Bertin. ad a.* 818.

(u) *Epiſt.* 62.

(x) *Annal. Fuld. Bertin.* et reliqui *ad a.* 818. *Vita Ludou. pag.* 372. Thegan. *cap.* 25.

(y) *Annal. Fuld. Bertin.* et alii *ad a.* 819. *Vita Ludouici pag.* 372.

moribus vtebatur. Quin vt eum et aſſiduum comitem, et ſanctimoniae exemplum haberet, Indenſe coenobium non procul Aquiſgrano non ſine magna opum profuſione condidit, ſuoque BENEDICTO regendum conceſſit (z). Id eo conſilio feciſſe Ludouicum, vt ipſe ſacro illi monachorum gregi mixtus, idem inſtitutum ſeruaret, alio loco (a) ERMOLDI NIGELLI (b) teſtimonio probauimus. Ea cura tunc adeo diſtinebat bonum principem, vt non imperatoris magis, quam abbatis, partes exſequeretur, et non minus ſaepe in illo Indenſi delubro, quam in palatio viſeretur. Hinc denuo ERMOLDVS (c):

Sed HLVDOVICVS *agens purgauit luſtra ferarum,*
Atque deo gratum condidit arte locum.
Fundauit ſatagens, rebus ditauit opimis,
Quo Benedicte tua regula ſancta viget.
Namque idem Benedictus erat pater illius aedis,
Et Hludowicus adeſt Caeſar et ABBA *ſimul.*
Haec loca ſaepe colit, properatque reuiſere caulas,
Ordinat et ſumtus, munera larga parat.

Ex eo vero ſuſpicabantur conſiliarii, iam id agere dominum, vt conclamet vaſa, ſignumque det receptui, id eſt, pertaeſus rerum humanarum, pro purpura cucullo induatur, maxime, quum amiſſa Ermengardi, filiiſque deſignatis ſucceſſoribus, nihil id conſilium morari videretur. At nihil minus rei publicae, ſibique, quam illam Caeſaris abdicationem, profuturum arbitrabantur, ſatis gnari, quam dira quaeuis minentur LOTHARII ferocia, adoleſcentiaque reliquorum fratrum, omnibus prauis conſiliis peruia, denique ipſa, quae inter fratres gliſceret, aemulatio, qua ſemel in bellum ciuile erumpente, ne ipſam quidem ſalutem populum Francorum ſeruare poſſe cenſebant. Hinc non aliam certiorem illa imperatoris conſilia turbandi rationem reperiebant, quam ſi illi, vt feminam iuuenculam in torum recipiat, perſuadere vllo modo poſſent. Ita ſane tum rationes ſubduxiſſe Ludouici Pii conſiliarios, teſtis eſt ſcriptor rerum a LVDOVICO Pio geſtarum adcuratiſſimus, qui *Aſtronomi* vulgo nomine venit (d): *qua tempeſtate monitu ſuorum vxoriam copulam meditaba-*

(z) Ardo in *Vita S. Benedicti Aniani.*
(a) *Capite hoc 4. §. 2.*
(b) *Lib. II. v. 580.*
(c) *Lib. II. v. 592.*
(d) *Ad a. 819. pag. 373.*

ditabatur inire. Timebatur enim a multis, ne regni gubernacula vellet relinquere. Sed compellebatur, tandemque eorum voluntati ſatisfaciens, et vndequaque adductas procerum filias inſpiciens, IVDITH *filiam Welfonis, nobiliſſimi comitis in matrimonium iunxit.* Neſcio quid barbari moris ineſſe dixeris illi puellarum tamquam ad forum venalitiariarum confluentium luſtrationi (e), cuius et BERTINIANI et SAXONICI annales (f) faciunt mentionem. Sed ea opus eſſe videbatur, vt auſterioris vitae principem et de choro ſaepius, quam toro, cogitantem, ad amorem inflammarent. Nec fefellit eius conſilii auctores euentus. Inter tot eminentioris formae virgines, quarum forte nulla indigna videbatur vidui amplexibus, ſola placuit IVDITHA:

Viderat hanc, viſamque cupit, potiturque cupita.

Vere enim eius anni iam adulto, quod tempus (g) poëtae nuptiis conuenientiſſimum eſſe iudicant ſignatae tabulae, dictum feliciter, Liuiam ſuam domum ducit Auguſtus, mox Tiberii cuiuſdam matrem, magno rei publicae malo, futuram.

XI. Nimirum adeo

Ille dies primus lethi, primuſque malorum
Cauſſa fuit,

vt

(e) Regibus Perſarum talem fuiſſe conſuetudinem, vt ex conducta virginum formoſiſſimarum turba vxores ſibi ac pellices deligerent, ex *libri Eſtheris capite 2. v. 1. ſequ.* perſpicimus. Sed Francis eumdem placuiſſe morem, me animaduertere non memini. Videntur id excogitaſſe Ludouici miniſtri, vt dominum ad amorem inflammarent, parum memores, ipſam aliquando puellarum copiam electionem difficiliorem, ſponſoſque conſilii inopes reddere.

(f) *Ad a.* 819. *pag.* 176.

(g) Noti ſunt verſiculi vetuſtiſſimi poëmatis, quod *Peruigilium Veneris* vocatur, *v.* 2. *ſeqq.*

Ver nouum, ver iam canorum, vere natus orbis eſt.
Vere concordant amores, vere nubent alites:
Et nemus comam reſoluit de maritis imbribus.

Quibus gemina ſunt apud Oppian. *Cyneget. lib.* I. *v.* 377. et *Halieut. lib.* I. *v.* 473. Sed haec quidem fortaſſis non curauerit Hippoclides. Magis ad rem pertinuiſſet, ſi nuptias has Ludouicus vere aetatis ſuae celebraſſet, aut ſi ipſi ex eodem carmine adclamari potuiſſet: *cras amet, qui numquam amauit.* Sed quadraginta annis maior, trium filiorum iam paene adultorum parens neſcio an ſatis prudenter domum duxerit iuuenculam, filioſque metu numeroſioris prolis anxios magis magiſque a ſe abalienarit.

vt qui taedas iſtas nuptiales accenderant, ſimul faces, quibus res publica conflagraret, accendiſſe videantur. Erat Ivditha illa gente Guelphorum inter Alamannos florentiſſima prognata (h), venuſtate

(h) De Guelphica gente hodie omnia nota ſunt, poſtquam de ea bene mereri coeperunt *Leibnitius*, Eccardus, Fellerus, aliique viri doctiſſimi. Pater Welfio vel Welfvs, et *Annalium Fuldenſium* auctori Hvelpvs, alibi *comes* vocatur, vti in *Ann. Fuld. ad a.* 819. alibi *nobiliſſimus comes*, vti in *Vita Ludouici Pii pag.* 373. alibi *dux*, vt apud Thegan. *de geſt. Ludouici imp. cap.* 26. Sed vir illuſtriſſimus, G. G. Leibnitius, *praef. tom. I. Script. rer. Brunſu. n.* 55. *ſqq.* Guelphos antiquos ſiue ex Alamannis, vti veteres ſcribunt, ſiue ex Agilolfingis, vetuſtis Boiaoriorum rectoribus, vt quibuſdam viris doctis placet, ortos, olim in Sueuia et Bauaria hereditarias, nullique feudorum legi obnoxias ditiones habuiſſe, quae tunc inſignis praerogatiua habita ſit: adeo vt quidam ex illo Ethico indignatus ſit Henrico filio, quod inſignem terrarum tractum ſub homagii conditione imperatoris beneficio recepiſſet. Principes ergo habitos, etiam qui duces comiteſque, (quod feudale fuerit), non adpellati ſint, qui tamen domum ſuam aliquando regis more per miniſteria comitum, vel his aequalium rexerint, vt de Guelphis habeat monachus Weingartenſis. Matrem Ivdithae nobiliſſimi generis Saxonici fuiſſe, obſeruat Theganus *de geſt. Ludou. cap.* 26. *pag.* 208. Eam vero Hegelwich vocat auctor *Tranſlationis S. Bathildis cap.* 1. apud Henſchen. *Act. ſanctor. Ian. tom. II.* obſeruatque, eam anno Ludouici imp. generi ſui XX. id eſt, anno Chriſti 833. Kalenſi monaſterio tamquam abbatiſſam praefuiſſe: *anno viceſimo, regnante cum magna felicitate HLudouico, ſereniſſimo augusto, in regno Francorum, venit Kala-monaſterium, vbi venerabilis abbatiſſa*, Hegelwich, *genitrix* Ivdith *imperatricis magno gregi ſanctimonialium praeerat.* Ex quo ſimul diſcimus, Welphvm, Hegelwigis maritum, illo tempore iam rebus humanis exceſſiſſe. Porro Hegelwigis illa, vti Eckardvs *Not. ad vitam Hatumodae pag.* 32. probabile reddidit, eam Brvnonis, Angriae principis, et Giselae, Witichindi filiae filiam, ſororem Ekberti Saxoniae ducis, S. Idae mariti, fuiſſe. Fratres porro Iuditha habuit Ethiconem, Guelphorum proſatorem, de cuius poſteris plura *Hiſtoria monachi Weingartenſis* de Guelphis apud Leibnit. *tom. I. pag.* 782. Conradvm, quem plerique comitem Pariſienſem vocant, potentem in aula Ludouici, regum Burgundiae auctorem, et Radulfum abbatem S. Richerii Centulenſem. Vt adeo totum Iudithae ſtemma genealogicum, quatenus ex incorruptis vetuſtatis teſtimoniis erui poteſt, tale omnino eſſe videatur:

Witi-

WITICHINDVS, Saxonum dux.

BRVNO, Angriae dux. = GISELA

WELPHVS dux vel comes dictus ampliſſimarum prouinciarum in Alamannia et Boioaria dominus, † ante annum 834. = HEGILWICH in viduitate abbatiſſa Kalenſis a. 834.

ECBERTVS dux, vxor S. IDA, de quibus *Vita S. Idae* apud Leibnit. *tom. I. pag.* 171. *ſeqq.*

ETHICO patriorum allodiorum in Sueuia poſſeſſor.

HENRICVS Guelphus, primus, qui vaſallus fuit Ludouici Pii indignante patre. Monach. Weingart. *Hiſtor. Guelph. pag.* 182.

CONRADVS comes inuitus tonſus. Thegan. *cap.* 36.

Hugo abbas iun. — Conradus iunior. — Welphus.

Rudolphus rex Burgund.

RADVLPHVS S. Richerii abbas, vna cum Conrado fratre inuitus in monaſterium detruſus. Thegan. *cap.* 36. Nithard. *lib. I. pag.* 436.

IVDITHA. = LVDOVICVS Pius imperator.

Magna ergo fuit Iudithae nobilitas. At quum ſint, qui illud matrimonium paene inceſtum fuiſſe contendunt: quid veri huic ſententiae inſit, paucis diſpiciemus. Eſt haec vetus Ioannis de Beka, aliorumque Belgicorum ſcriptorum narratio, quam illi procul dubio non ex genuinis ſaeculi noni monimentis eruerunt, ſed a maioribus veluti per manus traditam acceperunt, S. Fridricum, epiſcopum Vltraiectinum, quod inceſtas Ludouici et Iudithae nuptias reprehendiſſet, immiſſis percuſſoribus caeſum eſſe, anno 838. XV. Kal. Auguſti vti rem multis deſcribunt Io. a Beka in *Epiſc. Vitrai. pag.* 23. *ſequ.* et Guil. Heda *ibid. pag.* 49. *ſequ.* Placuit id commentum Chiffletio, qui vt magis perpoliret fabulam, ſchema hoc dedit, quo illam cognationem LVDOVICI Pii et IVDITHAE ob oculos poneret:

 Gotho-

Gothofredus, dux Sueuiae.

Houchingus, dux Sueuiae.

Nebi, dux Sueuiae.

Imma vxor N. comitis in Sueuia.	Alia filia, vxor N. Comitis Altorffi.
	Iſembertus Warinus, princeps Altorffi a. 788. ex *Chron. Conſtant.*
Hildegardis, vxor Caroli M.	Welfus, Altorffi comes, vxor Irmentruda Saxonica.
Lvdovicvs Pius imperator.	Ivditha.

Quod ſchema ſi verum eſſet, Iuditha Ludouico imp. quarto gradu lineae obliquae inaequalis cognata fuiſſet. Sed ſolide docuit Blondellus in *Geneal. Franc. plen. adſert. pag.* 215. illam Nebi filiam, N. comiti Altorffi nuptam, nullum in vniuerſa antiquitate praeſidium reperire. Immo et ipſam de S. Fridrici martyrio narratiunculam fabuloſam eſſe, eo potiſſimum argumento oſtendit, quod nec coaeuorum quiſquam id prodiderit memoriae, et ne veroſimile quidem ſit, Ivditham iam anno 819. Lvdovico nuptam, obiurgationem epiſcopi ſeptendecim annis poſt vindicare tam nefarie voluiſſe. Quae aliaque argumenta vrget etiam Arnoldus Buchelius *ad Ioannis a Beka Epiſc. Vltrai. pag.* 25. Enimuero, quamuis omni fundamento careat ſchema Chifletianum, et ipſa etiam fortaſſis hiſtoria de S. Fridrici martyrio falſa ſit: non tamen temere negauerim, cognationem inter Lvdovicvm et Iuditham interceſſiſſe, et Fridricvm illas nuptias tamquam inceſtas damnaſſe. Iam ſupra *cap.* 2. §. 4. obſeruauimus, Hildegardim, Caroli M. vxorem, Sueuam, Immae filiam, Nebi ducis neptem fuiſſe, ſimulque probabile eſſe diximus, eam patrem habuiſſe vel Warinvm, vel Rvthardvm, qui S. Othomarvm, abbatem S. Galli circa annum 759. vexarint. Warinvm fuiſſe patrem Isambardi, ipſe Blondellus concedit. Quamuis vero, filiusne Isambardi, an frater Welfvs fuerit, non facile dixerim, omnes tamen rerum paullo peritiores Warinvm et Rvthardvm Guelphica gente fuiſſe ſuſpicantur, idque iam Goldastvs recte obſeruauit. Si ergo fingamus, quod admodum veroſimile eſt, Ruthardum et Warinum fratres fuiſſe, et illum Immam duxiſſe vxorem: ſtemma tale naſcetur

auſtate formae eximia (i), tantaque praedita ſiue calliditate, ſiue prudentia (k), vt incredibilem ſui amorem in viro, ingenii alioquin parum amoeni, excitaret. Sed eadem vere fuit priuignis nouerca, quae id egit perpetuo, vt animum Ludouici nouercalibus blanditiis ac delimentis inſtinctum ab Ermengardis filiis abalienaret, ſuoque CAROLO maximam imperii partem concederet. Quod quum facta iam diuiſione fieri non poſſet, vt non tantum illis decederet, quantum Carolo illi daretur, ea res illos poſtea in tantam rabiem adegit, vt et naturam paene exſuerent, impiaque arma ipſi patri obuertere non dubitarent. Adeo tum verum adparuit tritiſſimum Germanorum prouerbium, patrem, ſimul ac cum nouerca ſignet tabulas, in vitricum degenerare. At erant et alia, quae illam non minus regni proceribus, quam filiis exoſam reddebant, impotens dominandi in aula libido (l), perpetuum liberorum, fratrum, cognatorumque res augendi ſtudium, imperium in ipſum Ludouicum maritum adfectatum, vagarum denique ſuſpicio libidinum, qua ita laborauit mulier, vt vulgo de ſe ſermones daret. Hinc REGINO (m), vbi LVDOVICI Pii exauctorationem deſcripſe-

Fffff 3

BAINONVS apud Goldaſt. *Chart. Alamann. n.* 59. *pag.* 45. vbi charta filii HRVTHARDI iuſſu ſcripta anno Pippini regis VIII. Chriſtianae erae 759.

NEBI dux Sueuorum.

WARINVS Guelphus. — RVTHARDVS procurator Alam. == IMMA, filia Nebi.

Iſambardus comes. (filius Warini)

GVELPHVS.

IVDITHA. == LVDOVICVS Pius Imp.

HILDEGARDIS == CAROLVS M.

Sed pleraque horum, vti dixi, coniectura nituntur, quamuis ſatis probabili. Et operae ſane pretium eſſet, in illa inquirere paullo adcuratius, ſi ad alia properantibus tantum nobis otii eſſet.

(i) Thegan. *cap.* 26. *pag.* 208.

(k) *Annal. Metenſ. ad a.* 819. *pag.* 299. vbi eam vocat *pulcram nimis et ſapientiae floribus optime inſtructam.*

(l) Paſchaſ. Ratbert. in *Vita Walae lib.* III. *cap.* 9.

(m) *Ad a.* 838.

ſcripſerat : *fuit*, inquit, *haec deiectio pro maxima parte facta propter multimodam* FORNICATIONEM *Iudith, vxoris eius.* Quae quidem ſimiliaque calumniis aduerſariorum tribuunt e vetuſtioribus THEGANVS (n), e recentioribus ARN. BVCHELIVS (o), et alii: ſed difficile eſt creditu, auſuros fuiſſe tot homines non plebeios, ſed optimates viroſque grauiſſimos id ei publice exprobrare, et LVDOVICVM Pium per vxoris latus tanta ignominia adficere, niſi ſatis manifeſta adfuiſſent rei teſtimonia. Publice autem in libello, qui reſtituto iam LVDOVICO prodiit, id Iudithae exprobrare non dubitauit AGOBARDVS (p), Lugdunenſium archiepiſcopus, Ludouico quidem infenſus, ſed vir grauiſſimus, et quem haec ex vulgi circulis rapuiſſe, nemo crediderit (q). Saltim parum ſancte vixiſſe Iuditham, et liberiore cum BERNARDO duce aliiſque proceribus conſuetudine ſuſpicionem non leuem de ſe excitaſſe, vel inde patet, quod eam ne ipſe quidem LVDOVICVS Pius, ipſi alioquin plane obnoxius, omni ſuſpicione carere exiſtimauit, nec eam, diuulgata illi fama, *prius coniugis honore dignatus eſt, quam ſe modo a legibus praeſcripto purgaſſet* (r). Sed vtcumque ſe haec habuerint: id ſane extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt, illam facem ac tubam turbarum iſtarum, quae paullo poſt inſequutae

(n) *De geſt. Ludou. cap. 36.*

(o) *Ad Ioann. a Beka Epiſc. Vltrai. pag. 25.*

(p) *Apolog. pro filiis Ludouici §. 2.*

(q) Operae pretium fuerit, ipſa eius verba legere : *quum praedictus domnus et imperator quietus eſſet in domo, et florens in palatio ſuo, quum adhuc iuuenem coniugem ſub ſui reuerentia cuſtodiret, et ſecundum apoſtolum vxorium debitum illi perſolueret, in proceſſu vero dierum, quum coepiſſent haec primum tepeſcere, deinde frigeſcere, ac per hoc et mulier reſolui* IN LASCIVIAM, *ceſſantibus* LICITIS, *conuerſa ad diuerſa, immo ad* ILLICITA *adſciuit ſibimet aptas perſonas ad* PERPETRANDA TVRPIA, *et primum latentes, deinde imprudentes. Cognouerunt autem hoc initio pauci, deinde plures, ad poſtremum autem multitudo palatii et regni, ac ſinium terrae. Quam rem irridebant minores, dolebant maiores, omnes autem clari viri intolerandum iudicabant.* Steph. Baluzius ad hunc Agobardi locum *pag.* 129. adducit fragmentum Odonis Ariberti, vbi is *Carolum Caluum os Bernardi retuliſſe, ab eoque genitum eſſe, vulgo creditum* refert, *natura adulterium maternum prodente.* Denique Paſchaſ. Ratbertus in *Vita Walae, lib. II. cap. 7.* ſceleratum quemdam Naſonem nominatim tangit, qui torum imperatoris occuparit: et *lib. II. cap. 9.* palatium vocat *proſtibulum, vbi moecha dominata ſit, et adulter regnarit.* Haeccine ſcripturos fuiſſe probabile eſt viros doctos, probos, et quos ipſa muneris dignitatiſque ratio ab illa ſtili proteruia cohibere debebat, niſi furtiuos illos Iudithae amores ſatis compertos habuiſſent?

(r) *Vita Ludouici pag. 395.*

tae ſunt, omnium, nec minus auguſtae domui, quam olim Liuiam Auguſti, exitio fuiſſe (s).

XII. Praeter inauſpicatas iſtas imperatoris cum Iuditha nuptias, ad res LVDOVICI noſtri ex hoc anno 819. pertinet bellum Pannonicum, quippe quod eodem tempore exarſit, et demum aliquot annis poſt deflagrauit. Pannoniae inferiori adhuc praefuerat LIVDEVVITVS, gente Slauus, quem alii LVIDEVITVM, alii LINDEWITVM, alii LEVTEVITVM adpellitant (t). Is, tametſi genti ſuae dominaretur, ex eo tamen tempore, quo CAROLVS M. Pannoniam in ſuam redegerat poteſtatem, Francorum regis maieſtatem vene-

(s) Idem Agobardus *ibidem*: *quumque per nimiam filiorum remiſſionem bene acta diſſoluerentur, per carnalium blandimenta, et cupidorum ſceleſtos fauores, atque indecoras adulationes, iterum mulier, tamquam legitima domina, reuocata eſt in palatium, et praelata conſiliis et conſiliariis, cuius inſtigationibus mutata eſt mens rectoris, et coepit duris cornibus ventilare filios, et conturbare populos.* Si certum eſſet, iam tum cornua tribui ſolita eſſe impudicarum maritis, Agobardus videri poſſet Ludouici Pii patientiae intempeſtiuae ſimul illudere voluiſſe. At id certe dicit, Iuditham fuiſſe Ludouici τὰ πάντα, omniumque turbarum, quae poſtea rem publicam adflixerint, cauſſam. Quod et Paſchaſ. Ratbertus adfirmat, dum in *Vita Walae*, *lib.* II. *cap.* 16. *Erat*, inquit, *cum auguſta* IVSTINA (ita Iuditham vocat) *tunc temporis, quae mouebat totius monarchiae rurſus ſceptra, concitabat fluctus et maria, impellebat ventos et corda virorum ad omnia, quae vellet, conuertebat.* At prolixiſſime et diſtinctiſſime rem eloquutus eſt Agobardus in *Apologet.* §. 8. *Quae commotio et conturbatio quale habuerit initium, vel originem, non eſt penitus reticendum. Igitur, quum Chriſtianiſſimus et piiſſimus imperator, dominus HLudouicus bonae coniugis fide et moribus ſibi congruentis conſortium amiſiſſet: neceſſe fuit, vt aliam ſibi acciperet, quae ei poſſet eſſe adiutrix in regimine et gubernatione palatii et regni. Sed occulto dei iudicio talis adſumta eſt, quae licet in primis annis viri et domini ſui virtute et poteſtate preſſa ſubdita fuerit, tamen in proceſſu temporis talis inuenta eſt, quae magnorum fluctuum commotio, et conturbationis largus theſaurus eſſe poſſet, quae non ſolum plebes et populos, ſiue principes, verum etiam elegantiſſimos filios imperatoris, etiam coniugatos et gubernacula regnorum poſſidentes, adfligeret, contriſtaret et conturbaret, et paene attereret, et exterminaret. Quumque talibus incrementis viderent hi, quibus curae erat de ſtatu et honore regni ac tranquillitate pacis, et quiete populi, dehoneſtari palatium, obſcurari claritatem regni, et ad ignominiam deduci nomen regnantium: coeperunt queri, et murmurare, ac dolere, et deplorare. Inter haec concitati ſunt ſpiritus virorum honoratorum, et filiorum regis, et creſcente conludio, accedente etiam conſilio, conuenerunt ſinguli de loco ſuo, et coniuncti ad palatium, effugauerunt miniſtros ſceleris, et reginam, quae* TOTIVS MALI CAVSSA *erat, excluſerunt de domo et honore regni, et conſtituerunt in retruſionem exſilii.*

(t) *Vita Ludouici Pii pag.* 371.

venerari, tributaque aerario inferre non deſierat: tum vero nouis rebus coeperat ſtudere, et dare operam, vt, ſi qua poſſet, Francorum iugum humeris depelleret. Hinc parare arma, copias contrahere, nihilque eorum, quae ad bellum pertinere videbantur, omittere, in omnem interea rei gerendae occaſionem vnice intentus. Quum vero, qua erat calliditate, facile intelligeret, non poſſe diu hos motus latere imperatorem, ac proinde nihil magis, quam, ne ab illo imparatus opprimeretur, metueret: dolo adgreſſus Ludouici aulam, miſſis legatis de CADALI, vel CVDALACHI, ducis Foroiulienſis impotenti dominatione ac intolerabili truculentia falſo conqueritur, gentis ſuae indignationem conceptumque in hunc hominem odium non diſſimulat, ſimul tamen ſe cum ſuis in officio futurum pollicitus, ſi, quas ferret, pacis leges acciperentur. Quandoquidem autem hae ita comparatae videbantur, vt accipere eas LVDOVICVS ſalua exiſtimatione non poſſet, iſque miſſis legatis alias conditiones, ſi pacem habere velit, praeſcriberet: iam ea legatione id conſequutus, vt et tempus rei gerendae ſaltim hoc anno Francis eximeretur, et iuſtam iniuſtiſſimo bello cauſſam ſibi videretur obtendere poſſe, iam ſine diſſimulatione hoſtilem animum oſtendere et omne imperatori obſequium denegare coepit (u). Circummiſſis itaque expertae fidei hominibus, omnes circumcirca gentes vicinas aduerſus Francos ſollicitauit, ſibique foedere iunxit, quumque eodem anno Timotiani et Caduſcani (x), relicta

(u) *Annal. Bertinian. ad a.* 819.

(x) At quinam TIMOTIANI et CADVSCANI. Ita vocat *auctor vitae Ludouici Pii pag.* 572. Annaliſtae Bertiniano illi TIMONITIANI; hi GVDVSCANI ſunt. Priores procul dubio nomen habent a *Timaco*, Moeſiae ſuperioris fluuio, quem *Timachum* Plinius; *Tmoc* hodie vocant accolae. Is non procul Naiſſo ortus, cis Vidinum in Danubium deuoluitur, vt adeo mirifice errent, qui eum a Drino, Dalmatiae flumine in Danubium deferri ſcribunt, veluti Cellarius *Geogr. ant. lib.* II. *cap.* 8. *pag.* 574. qui tamen *pag.* 581. ipſe emendare hunc errorem videtur. Ei adiacuit *Timacum* vrbs XXVII. *M. P.* a Naiſſo, quae in maiorem minoremque in *Tabula Pentingeriana* diuiditur. Immo ipſe populus, fluuii iſtius accola, iam olim TIMACHI dicebantur, Cellar. *ibid. pag.* 570. vel, vti ex hodierno fluminis nomine colligitur *Timoci* vel *Tmoci*, ex quo facile naſci potuerunt *Timotiani*. Saltim Bulgaris vicinos, et iisdem aliquando ſocietate iunctos fuiſſe, ex *annalibus Bertin. ad a.* 819. manifeſtum eſt. De CADVSCANIS vel GVDVSCANIS quod dicam, non habeo, niſi quod ex iiſdem annalibus patet, illos Bornae, Dalmatiae praefecto, militaſſe. Notiſſimus vero eſt *Scardus* mons, qui Dalma-

relicta Bulgarorum ſocietate ad Francos defeciſſent, legatiſque miſſis, ſe ſuaque omnia dedidiſſent imperatori (y), Timotianos multis illecebris ſibi conciliauit, et a Francis reddidit alieniores (z). Certior ea de re redditus LVDOVICVS, imperator, tumultum illum, antequam vires caperet, repreſſurus penes *Cadolochum*, ducem Foroiulienſem, et Bornam, Dalmatiae praefectum belli ſummam eſſe voluit. At Cadolochus, re paene infecta reuerſus (a), febre correptus in ipſa Marca, id eſt, Hiſtriae et Illyrici finibus diem obiit ſupremum. Eius vero ſucceſſor, BALDERICVS, ingreſſus Carantanorum fines, qui et ipſi ad eius curam pertinebant, in Liudeuiti exercitum incidit, quem iuxta Drauum fluuium iter facientem, parua manu ſua adgreſſus, facile profligauit, caeſiſque quam plurimis eum fuga in Pannoniam elabi coëgit. BORNA, Dalmatiae praefectus, ipſe quoque ducens aduerſus Liudeuitum, iuxta Conlapium (id eſt, Colapim, vel hodie Culpam) fluuium caſtra metatus obuium habet hoſtilem exercitum, quocum congreſſus, prima ſtatim velitatione a Caduſcanis, quos belli ſocios exciuerat, turpiter deſeritur, extremum aditurus periculum, niſi praetoriani eius rem expediſſent. Periit tamen in eo praelio Dragumoſus, Liudeuiti ſocer, qui paullo ante, a genero ad Bornam defecerat: Borna vero in prouinciam reuerſus Caduſcanos facile in ordinem coëgit. Elatus hoc ſucceſſu Liudeuitus, menſe Decembri cum valido exercitu in Dalmatiam irrupit, omniaque quaquauer-

Dalmatiam a Dardania Moeſiaque ſeiungit, *Scordus* Liuio *lib.* XXXXIII. *cap.* 20. cuius accolae olim *Scordiſcorum* nomen tulit. An inde temporis tractu pro *Scordiſcis Corduſcani* vel *Gurduſcani*, ac demum *Caduſcani* et *Guduſcani* dicti ſint, alii viderint. Id certum, non alibi quaerendos eſſe *Caduſcanos* vel *Guduſcanos*, quam trans Scardum montem, in Dardania vel Moeſia ſuperiore, ex qua facillime iungi potuerunt Dalmatis. Ceterum a Bulgaris defecerant hi populi, more iam in vicinia recepto. Nam de eodem paene tempore Cedrenus *Hiſt. comp. pag.* 400. Βȣλγαρόι τινες ἐξ ἠθῶν ἀναστάντες τῶν πατρῴων τὴν Ῥωμαίων καταλαμβάνȣσι παγγενεὶ, καὶ παρὰ τȣ̃ βασιλέως προσδεχθέντες Μιχαὴλ ἐν διαφόροις ἐγκατοικίζοντο χώραις: *Bulgarica quaedam gens, paternis relictis moribus, in ditionem Romanam immigrauerat, ac, concedente imperatore Rancala, hinc inde ſedes poſuerat.* Quod tamen de gente quadam Thraciae viciniore intelligendum eſſe nemo negauerit.

(y) *Vita Ludouici Pii pag.* 372.

(z) Bertin. *ibid.*

(a) *Annal. Fuld. ad a.* 819.

quauerſum ferro ac igne deuaſtauit, ſatis gnarus, imparem ſibi fore Bornam, qui ſuperiorem cladem nondum reſarſiſſet. At hic ſuos ſuaque prudenter locis munitis et caſtellis continuit, ipſe vero cum delecta manu hac illac diuagatus, et Liudeuitum modo a tergo, modo a latere adortus, tantam ei cladem intulit, vt amiſſis tribus hominum millibus, interceptiſque trecentis equis, et ſarcinis omnibus in Bornae manibus relictis, in Pannoniam refugere cogeretur. Ita res hoc anno aduerſus Liudeuitum geſtas adcuratius reliquis omnibus deſcripſit ANNALIVM BERTINIANORVM et *vitae Ludouici* auctor (b): quum reliqui veteres aeque ac recentiores, et in his ipſe ANT. BONFINIVS (c) id bellum vix, reliqui, veluti IO. DE THWROCZ et SAMBVCVS, ne vix quidem attigerint.

XIII. Etiam proximo anno 820. Nórmannorum praedatione et tempeſtatum inſolentia, ſterilitate, ipſaque hominum pecorumque peſtilentia memorabili (d), bellum Hungaricum quam maxime ſollicitum habuit imperatorem; qui ipſo menſe Ianuario, conuocatis Aquiſgranum regni proceribus, quibus et BORNA interfuit, tres eo anno exercitus in Pannoniam mittere decreuit. Adpetente ergo vere, pabulumque iumentis ſufficiente, contractae vbique ſunt copiae, earumque pars vna ex Italia per Alpes Noricas, altera ex Boioariis et Alamannis contracta, per Carantanorum prouinciam, tertia, quae ex Saxonibus et Francis orientalibus coaluerat, per Boioariam et Pannoniam ſuperiorem viam ſibi in hoſticum ferro aperuit. At primum quidem exercitum valida praeſidia, quibus Liudeuitus omnes aditus firmauerat, tertium Draui fluuii difficilior tranſitus aliquamdiu moratur: ſecundus reliquos praeuertens, oppoſitas ſibi tribus locis Liudeuiti copias feliciter profligauit, tranſmiſſoque Drauo celerius in Pannoniam penetrauit, atque ita perterruit Liudeuitum, vt munitiore, quod eum in finem exſtruxerat, caſtello ſe ſuoſque contineret, non minus tamen in hac fortuna, quam antea, peruicax, quippe qui nec de bello, nec de pace, vllum verbum facere ſuſtineret. Quapropter reliquis exercitus partibus ſuperuenientibus, in totam prouinciam ferro flammiſque ſaeuitum, eoque confecto negotio, domum reditum eſt, nullo notabili damno accepto, niſi quod ea pars, quae per

(b) *Annales Bertin. ad a.* 819. *et pag.* 187. *Vit. Ludou. pag.* 374.

(c) *Rer. Hungar. dec.* I. *lib.* VIIII.

(d) *Annal. Bertin. Fuld. Metenſ. ad a.* 820.

per Pannoniam ſuperiorem fecit iter, tranſito Drauo flumine, aquae aërisque inſalubritate ſoluti ventris incommoda ſenſit, multoſque, eo caſtrenſi morbo conſumtos, amiſit. At LVDOVICVS imperator etiam hunc expeditionis illius fructum tulit, vt Carniolenſes circa Sauum fluuium ſeſe BALDERICO, Foroiulienſium duci, dederent, ea quoque pars Carentanorum, quae Liudeuito acceſſerat, ad obſequium vltro rediret. At Liudeuitus, nondum fractus his cladibus, et victus magis, quam perdomitus, tertium quoque fortunam periclitari ſtatuit: eaque re effecit, vt imperator inſequente etiam anno 821. in comitiis menſe Februario Aquiſgrani habitis, iterum tres exercitus in procinctu eſſe iuberet, qui etiam adulto iam vere ingreſſi Pannoniam totam quidem depopulantur prouinciam, at continente ſe intra munitiora caſtella Liudeuito, nec vſquam ſui copiam faciente, nulla re magni momenti peracta domum in hiberna reuertuntur. BORNAE interea mortuo, nepos eius Ladaſdeus ſucceſſor datur (e). Denique, (quae res magni momenti videtur, per Tiberium quemdam, preſbyterum Gradenſem, compertum eſt, FORTVNATVM, eius vrbis patriarcham, in Liudeuiti partes proniorem, hominem non modo ad bellum ſtrenue perſequendum trahendumque cohortari, ſed et artifices ad munienda caſtella clam ſubmittere. Ob quam cauſſam euocatus ab imperatore, iter indicit, ſeque ipſe dat in viam, idque ſe agere ſimulauit, vt quam primum ſe Aquiſgrani ſiſteret imperatori, ſeque inſontem eſſe, coram oſtenderet. Sed ſimulac in Hiſtriam peruenit, clam omnibus, niſi paucis, quibuſcum id conſilium antea communicauerat, ſeſe ſubduxit, ac parata naue Gradum, inde ad Ioannem, Iaderae in Dalmatia praefectum, (ea enim vrbs tum imperatori orientali paruit), inde porro, noua conſcenſa naui, Conſtantinopolin fugit (f). Ex quo profecto ſuſpicari licet, non alienos a Liudeuiti conſiliis fuiſſe Byzantinos, qui Francorum magnitudinem iam pridem limis oculis contuiti, minime omnium aequo animo ferebant, vt, debellato Liudeuito, ad orientem proferrent imperii ſui fines, adeoque nihil procul dubio faciebant reliqui, vt Liudeuitum ſaltim per amicos, qualis et Gradenſis ille patriarcha fuiſſe videtur, rebus ad bellum gerendum neceſſariis, iuuarent (g).

 XIIII.

(e) *Vita Ludouici Pii pag. 376.*

(f) *Annal. Bert. ad a. 821.*

(g) Iaderam, Dalmatiae ciuitatem, tum paruiſſe Graecis imperatoribus, teſtis locupletiſſimus eſt, qui in ſequente ſaeculo ſcripſit, Conſtantinus imperator, qui libro *de*

XIIII. Eodem anno 821. et alia quaedam referunt annales, quae a nobis hic non videntur praetermittenda. Inter ea neſcio an primum locum mereantur ea, quae in comitiis Neomagenſibus acta ſunt. De iis Aſtronomus, *vitae Ludouici* auctor (h): *Kalendis Maii conuentum alterum habuit imperator Nouiomagi, in quo regni partitionem, quam inter filios ſuos iam dudum fecerat, coram recitari fecit, et a cunctis proceribus, qui tunc adfuere, confirmari.* Quod et *Annales Fuldenſes, Metenſes, et Laurishamenſes*, (i) repetunt, obſeruantes ſimul, Ludouicum Pium imperatorem tunc eo adegiſſe proceres, vt illam partitionem, quae ante quadriennium placuerit, iureiurando confirmarent. Quod profecto eo magis mirandum, quo minus ſpes numeroſioris prolis, vxore iuuencula domum ducta, euanuerat. Sed nondum nato Carolo Caluo, et Iuditha adhuc paullo modeſtius ſe gerente, dubium non eſt, quin Ludouicus imp. nondum nouercalibus blanditiis corruptus, diuiſionem illam ratam eſſe, ſerio voluerit. Quin eodem conſilio, auctumno huius anni 821. LOTHARIVM, iam XXIII. annorum iuuenem, vxorem ducere paſſus eſt: de quibus nuptiis auctor *vitae Ludouici* (k): *eodem anno, medio Octobri, conuentus publicus in Theodonis villa celebratur. Vbi denique dominus imperator primogenito filio ſuo*, LOTHARIO, ERMINGARDAM, *filiam Hugonis comitis, vxorem cum ſollemni iunxit adparatu.* Quæ paene et *Bertiniani, Metenſes*, et reliqui annales ad hunc

de adminiſtrando imperio ad Romanum filium, a Io. Meurſio *Lugduni Bat. a.* 1611. primum edito, *cap.* 29. *pag.* 95. a Baſilii imp. temporibus, ipſoque auctore, omnes quidem vrbes Dalmaticas, imperatoribus Conſtantinopolitanis antea obnoxias, Slauis vel Croatis factas eſſe tributarias, at ita tamen, vt praetori ab imperatoribus illis miſſo darent βραχύ τι, ἵνα μόνον δείκνυται ἡ πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων καὶ πρὸς τὸν στρατηγὸν αὐτῶν ὑποταγὴ καὶ δούλωσις: *exiguum aliquid, ad oſtendendam tantum Romanis imperatoribus et praetori eorum debitam ſubiectionem et ſeruitutem.* Id vero quum a Baſilii demum temporibus, qui ab anno 856. imperare coepit, contigerit: conſequens eſt, vt antea maritimae hae ciuitates ἀμέσως ſub imperio Byzantino fuerint. Non mirum ergo, ſi imperatores Conſtantinopolitani ex vetere prouerbio noluerunt *Francos vicinos* habere, maxime quum de eo tempore Cedrenus *Hiſt. comp. pag.* 421. diſerte ſcribat: ἀπεστάτησε δὲ ἐπ' αὐτοῦ καὶ πᾶσα ἡ Δαλματία, *defecit ſub eo*, (Michaële Balbo,) *tota Dalmatia.* Quod procul dubio de Borna, eiuſque ſucceſſoribus, Francorum partes ſequutis, intelligendum.

(h) *Ad a.* 821. *pag.* 376.

(i) *Ad a.* 821.

(k) *Ad a.* 821. *pag.* 376.

hunc annum notant. THEGANVS (l) vero addit, HVGONEM, Lotharii ſocerum, *fuiſſe de ſtirpe cujuſdam ducis, nomine* EDITH; *qui adeo fuerit timidus ſuper omnes homines, (ſic enim ceciniſſe ei domeſticos eius,) ut aliquando pedem foris ſepem ponere non auderet.* (m) Sed haec forte calumniam ſapiunt. Id vero multo certius eſt, non magis auſpicatas, quam patris, fuiſſe has filii Lotharii nuptias. HVGONEM enim illum ſocerum Lotharii, iam tum patri ſuccenſentis, animum magis magiſque incendiſſe, ac demum auctorem fuiſſe eorum motuum, quibus paullo poſt auguſta domus concuti coepit, idem his verbis teſtatur

(l) *De geſt. Lud. cap. 28. pag.* 308. *ſequ.*

(m) Vtrum de EDITHO, an de ipſo HVGONE haec dicantur, non ſatis expeditum eſt. Prius verborum nexus ſuadet: at alibi tamen, puta *cap.* 55. *p.* 320. ipſum Hugonem vocat TIMIDVM. Quod ſi verum eſt, merito mireris, tantum animi fuiſſe huic Hugoni, vt non modo ipſe a Ludouici Pii obſequio deſciſceret, ſed et Lothario, genero, ad idem audendum auctor eſſet, ceu veteres omnes adfirmant. Quod ſane non eſt timidi, ſed eius, cui aes triplex circa pectus eſt. Thegan. *cap.* 28. *et* 55. Nithard. *lib.* I. *pag.* 436. Ceterum HVGONEM *Prouinciae ducem* vocat Albericus *Chronic. ad a.* 855. eumque *Annales Fuldenſes* anno 837. Theganus anno 836. obiiſſe teſtantur, eiuſque coniugem BAVAM celebrat diploma vel teſtamentum Gerardi comitis apud Dacher. *Spicil. tom. III. pag.* 446. *ſequ.* Ex diplomate porro Lotharii apud Vignier. *Probat. geneal. pag.* 77. patet, Hugoni patrem fuiſſe Luitfridum, comitem, fratrem Lutardum, comitem. EDITH vero ille, cuius ex ſtirpe prodiit, procul dubio fuit ETHICO vel Adalricus, dux Alamanniae, Berſuindae Burgundae maritus, cuius poſteros ex genuinis erutos monimentis ita ſiſtit Eccard. *Orig. Habſb. lib. I. cap.* 3. et Calmet. in *Geneal. duc. Loth. pag.* 139. *ſequ.*

ETHICO vel Adelricus, dux Alamanniae, † 698. Vxor Berſuinda Burgunda † 698. nono poſt maritum die.

Ethico II. dux Alamanniae. — ADALBERTVS, dux Alamanniae, † ante a. 721. — N. occiſus a patre. *Vita S. Odiliae.* — S. ODILIA, abbat. Hohenburg. † anno circiter 722. — S. Roſuinda. — Hugo. — Bataco. Ruyr. *Antiqu. de Voſge, lib. IIII. cap.* 15. 16.

(Children of Ethico II.:) Ethico, ep. Arg. *Vit. S. Odil.* — Albericus, com. Alſat. ap. Vign. *p.* 71.

(Children of Adalbertus:) LVITFRIDVS, qui et Lantfridus, dux Alam. † 730. — Eberardus, comes † 747. Vx. Emeltrudis. — Eugenia, abbatiſſa Hohenburg. 722. — Attala, abbatiſſa S. Stephani Argentor. — Maſo, fundator monaſt. Maſmunſter. Languille *Hiſt. d'Alſace tom. II. pag.* 15. — Gundlindis, ſanctimonialis. — Bero, Bleon, Heicho. Mabill. *Annal. Ben. tom. II. pag.* 695. *ſequ.*

(Son of Bleon:) Hugo, Bleonis filius.

(Son of Hugo:) Bodalus.

(Son of Bodalus:) Egerhandus ante patrem mortuus. Calmet *tom. I. pag.* 142.

(Children of Luitfridus:) Thietbaldus ſeu Theobaldus, dux Alam. 727. 732. 742. — LVITFRIDVS, dux Alam. † 751.

(Son of Luitfridus, dux:) LVITFRIDVS comes.

(Children of Luitfridus comes:) Lutardus comes, Vx. Grimildis. — HVGO COMES † 837. Vx. Baua. — Rotrudis, abb. S. Stephani Argent.

(Son of Lutardus:) Gerardus comes, vxor Grimildis.

(Children of Hugo comes:) Luitfridus, Lotharii intimus 849. — Adalardus comes. — Hugo, † puer. — ERMENGARDIS, Lotharii imp. vxor anno 821. † 851.

(Son of Gerardus:) Theodericus comes, Eua. † iuuenis.

(Children of Luitfridus, Lotharii intimus:) Hugo comes 866. 869. — Luitfridus comes. Vxor Ermentrudis, ſoror Bertoldi et Erchangeri.

(Son of Hugo comes:) Luitfridus, Vngaros caedit 925.

(Son of Luitfridus, Vngaros caedit:) Luitfridus com. 968. 977.

(Children of Luitfridus comes:) Hundfridus. — Luitfridus, capite plexus 916. — Hugo.

teſtatur THEGANVS: (n): *iam tunc Lothario imminebat infidelitas, quam per ſuggeſtionem ſupradicti ſoceri ſui et aliorum iniquorum multorum oſtendit in patre.* Adeo in id veluti conſpirabant fata, vt contractis adfinitatibus adfligeretur Ludouici Pii familia, et ex patris filiique taedis nuptialibus ſupereſſent ſcintillae, quae aliquamdiu ſopitae in magnum illud, ac paene fatale, rei publicae incendium eruperunt. Ceterum imperator, ſatis animaduertens, non bene conuenire ſolere ſocrui cum nuru, nouum maritum Wormatiae cum vxore morari iuſſit, ipſe hiemem Aquiſgrani, ex inſtituto ſuo exegit. (o). Ceterum in eodem conuentu (p) aliud clementiae pietatiſque ſpecimen edidit imperator. Quum enim eum iam pridem poenituiſſet ſeueritatis, qua in BERNARDVM, Italiae regem, eiuſque ſocios quarto abhinc anno animaduerterat, eoque nomine ſe pleriſque exoſum eſſe, intelligeret: clericos omnes, quos ob eam coniurationem in exſilium miſerat, reuocauit, priſtiniſque dignitatibus reſtituit, inter quos *Vitae Ludouici auctor* (q) praecipue ADALHARDVM, abbatem Corbeienſem, eiuſque fratrem BERNARIVM, id eſt, BERNARDVM, nominatim exprimit. Nec dubitandum, quin in eo numero et tertius frater WALA, abbas Corbeienſis, quem aula expulſum, ſupra monuimus. (r), fuerit. At ne hac quidem clementia rebus ſuis prudenter conſuluit LVDOVICVS imperator. Hi enim exſules, immemores beneficii, poſtea Lothario aduerſus patrem res nouas molienti fauerunt aperte, ipſamque et ſanguinis neceſſitudinem,

Ex qua tabula patet, ERMENGARDIM fuiſſe gente Sueuam, adeoque iam tres ordine imperatores, Carolum M. Ludouicum Pium, et Lotharium I. ſibi ex ea gente vxores adſciuiſſe.

(n) *Ibid. pag.* 308. *ſequ.*

(o) *Vita Ludouici Pii pag.* 377. *Annal. Bertin. et Met. ad a.* 821.

[p] Neſcio, an non veteres Romanorum principes imitari hic voluerit LVDOVICVS Pius. Solebant enim et hi natalibus liberorum, vel ſi qua alia occaſio laetitiam publicam intenderet, captiuos liberare, reuocare exſules, reis gratiam ſuppliciorum facere. Eius rei exempla exſtant apud Chryſoſt. *in Matth. III. homil.* 3. Iulianum *orat. I. vbi legendus* Ez. Spanhemius, *l.* 8. *l.* 9. *l.* 11. *D. ad SC. Turpill. l.* 1. *C. Th. de indulg. crim. l.* 2. *C. Th. eod.* Eum vero morem iam ante Ludouicum Pium ſuum fecerant Franci. De Chilperico enim Aimonius *Hiſt. Franc. lib. III. cap.* 54. *in illis diebus Chilperico denuo natus eſt filius, nomine Chlotarius. Quapropter vniuerſos carceres in regno ſuo Chilpericus aperiri iuſſit, et diuerſorum reos criminum abſolui.*

[q] *Ibid. pag.* 376. *ſequ. Annal. Bertin. ad a.* 821.

[r] *Cap.* 4. §. 8. *c*].

nem, et adfinitatem vindictae ſtudio poſthabuerunt (s), quod pro eorum temporum barbarie in ſacrorum illorum hominum laudibus ponere

[s.] ADALHARDVS, BERNARDVS, WALA, filii erant BERNARDI, nepotes CAROLI MARTELLI; fratres Gundradae et Theodradae, qui quaeque omnes relictis rebus humanis monaſticum vitae inſtitutum elegerunt. Et ADALHARDVS quidem vtriuſque Corbeiae, WALA alterutrius abbas, BERNARDVS ibidem monachus, GVNDRADA S. Radegundis apud Pictauienſes ſanctimonialis; THEODRADA vidua, abbatiſſa S. Mariae Sueſſionenſis fuit. Ex his frater natu maximus d. II. Febr. anno 825. alter menſe Sept. anno 836. tertius et ſorores, incertum quo anno, deceſſerunt. WALA, antequam cucullum ſumeret, comes vxorem duxerat ſororem BERNARDI, Septimaniae ducis, cuius cauſſa ſeditio, quae Ludouico Pio tot moleſtias attulit, orta eſt. Paſch. Ratbert. *Vit. Walae, lib. II. cap.* 8. Quum ergo iſtius BERNARDI ducis infra frequens futura ſit mentio, eius familiae notitiam hic in anteceſſum dare iuuabit, additis teſtimoniis, quae nos ex parte Io. Dauidi Koelero, eiuſque *Diſſertationi de familia Auguſta Carolingica* debere, grati fatemur: monentes tamen ſimul, quaedam in hoc ſtemmate non ſatis certa eſſe, veluti quod ALDANAM, THEODOINI vel THEODERICI vxorem, CAROLI Martelli filiam fuiſſe contendunt, quod eius neptem Berthem in Pippini, Italiae regis manum conueniſſe aiunt. [Vid. Blondell. *plenior. adſert. geneal. Franc. pag.* 202.] Quare haec, tamquam dubiae fidei, omiſimus.

ponere non dubitat infenſiſſimus Ludouico imperatori Paschasivs Ratbertvs (t).

XV. Progredimur ad annum 822. tum prodigioſo caeſpite, L. pedes longo, XIIII. lato, in Thuringia ſua ſponte in aërem ſublato, et vltra XXV. pedum ſpacium tranſuecto, nec non inſigni terrae hiatu, iuxta Arenſeam, veteris Marchiae oppidum, inſignem. Hiatus iſtius, cuius veſtigia et hodie exſtant, mentionem faciunt plerique iſtius aeui ſcriptores, veluti *Annalium Fuldenſium*, *Metenſium*, et *Bertinianorum auctores*, (u) quorum omnium narrationes eo redeunt, *in partibus orientalis Saxoniae, quae Soraborum finibus contigua ſit, in quodam deſerto loco, iuxta lacum, qui dicatur* Arnseo (x), *in modum aggeris terram intumuiſſe, et limitem, vnius leugae longitudine por-*

Theodoinvs (aliis Theudericus,] Vx. Aldana.

S. Gvillelmvs comes, 804. dux Tholoſanus Erm. Nigello *lib. I. v.* 137. fundator monaſterii Gellonenſis quod ingreſſus eſt 806. Vxores I. Cvnigvndis, II. Gvitbvrgis. Vid. *Acta Antu. SS. Maii tom. VI. pag.* 820.	Theodoinus, Adalelonus, Albana, Bertana. *Acta SS. ibid.*	Carolvs Martellus. → Bernardus.

Bernardvs, a Ludouico Pio ex baptiſmo ſuſceptus, eius aulae camerarius et dux Septimaniae, de quo infra plura.	Heribertus, Bernardi frater, oculis priuatus anno 830.	Wilcharius, 804. *Acta SS.*	Gotcelinus 804. *ibid.* capitis damnatus a Lothario 834. *Vita Ludouici pag.* 407.	Helimburch 804.	Gerbirch monialis, a Lothario in aquis ſuffocata 834. Thegan. *cap.* 42.	N. filia.	=	Wala comes, poſt abbas Corbeienſis. Paſchaſ. Ratbert. *Vit. Walae lib. II. cap.* 8.

(t) In *Vita Walae, lib. II. cap.* 8.

(u) *Ad a.* 822.

(x) Locus ille olim deſertus, iam ſatis cultus, oppidum praeter vicinos pagos et vicos, habet Arnseam, quae in veterem et nouam diſpeſcitur. Ad eam hodie

porrectum ſub vnius noctis ſpacio abſque humani operis molimine ad inſtar vallis (y) *ſubrepiſſe.* Sed vt ad ipſas eius anni res veniamus, primum nobis occurrunt comitia, quae LVDOVICVS Pius Auguſto menſe in Attiniacenſi palatio, in vltimis Rhemorum finibus trans Moſam ſito (z), habuit. In iis enim non modo ſe cum fratribus, quos anno 817. attonderi iuſſerat, et reliquis, quos Bernardi caſus vna veluti ruina inuoluerat, bona fide in gratiam rediiſſe verbis profeſſus eſt, verum etiam publico actu de epiſcoporum ſententia conceptum ex priſtina illa ſeueritate dolorem, oſtendit, ſollemni illa confeſſione, et, vti tum vocabatur, poenitentia, non ſua tantum peccata, ſed et, quidquid a patre ſuo ſimili

hodie viſitur grandis ille lacus, quem olim multo minorem fuiſſe, et per hunc ipſum hiatum tantum cepiſſe incrementum probabile eſt. Eum in *Atlante Brandenburgico pag.* 110. ita deſcribit Paullus Iac. Gundlingius: *die Arendſee iſt gewiſslich ein Wunder der Natur. Sie iſt bey zwanzig bis dreyſig Klaffter tief, vnd hat keinen ſonderlichen Zufluſs, vnd ganz keinen Abfluſs. Der Vmfang iſt wohl eine gute Meile Weges. Sie vermehret ſich nicht bey ſtarcken Regen oder Schnee, vnd vermindert ſich nicht bey trocknem Wetter. Sie fällt vnd ſteigt in etwas mit der Elbe, welche etliche Meilen davon iſt. Das Waſſer wird zuweilen grünlicht, vnd man kan daher nicht glauben, daſs es von der Elbe komme. Sie frieret ſelten zu, ia nur, wenn der Belt zufrieret. Sie rauchet, wann ſie zufrieret, vnd wird dabey ein groſſes Brauſen gehöret. Wann das Eiſs ſich bricht, geſchichet es mit Krachen. Es iſt ein tieffer Grund, vnd die Hechte haben, welches man kaum glauben ſolte, faſt Mannes länge, vnd reiſſen die Netze meiſtentheils durch. Die Fiſche aber haben guten Geſchmack.* Illud ex eodem auctore addimus, phaenomenon illi, quod annales ad a. 823. referunt, fere ſimile vidiſſe accolas anno 1685. d. XXV. Nouembris, quod eiuſdem verbis ex p. III. deſcribemus: *Anno 1685. den 25. Novembr. verſpürte man in der Stadt Arndſee ein kleines Erdbeben, worauf das Waſſer in der See aufwerts geſtiegen, vnd drey vnd zwanzig Gärten vberſchwemmet, bis das Erdreich in die See gefallen. Das Waſſer in der See wurde, als bey einem Waſſerwerck, in die Höhe getrieben, vnd endlich hat ſolches einen bereits hohl gemachten Hügel, vnd darauff geſtandene Windmühle zittern gemacht, ſo, daſs die Leute kaum entſpringen können. Es gieng endlich der Hügel mit der Mühle vnter, vnd entſtunde darauff eine See. Dort iſt die See nun zwantzig Klaffter tieff, vnd hat einen Platz in die Krümme von 1000. Schritten eingenommen.*

(y) Legendum: *valli*, vt et *Annales Fuldenſes.*

(z) De eo loco, percelebri in regum ſecundae ſtirpis annalibus, ſaepe quaeſitum. Sed eum iam pridem oſtenderunt praeſtantiſſimi ſcriptores, ſitum trans Moſam, in vltimis Rhemorum finibus, vbi vicus, retento vetere vocabulo, et hodie *Attigny* vocatur. Plura de eo palatio Bignon. *ad leg. Salic. pag.* 178. *ſeq.* Labb. *Miſcell. tom. II. pag.* 498. Steph. Baluz. *Not. ad Lupum Ferrar. pag.* 523. Bergier. *de itiner. Rom. pag.* 49. Mabillon. *de re dipl. lib. IIII.*

ſimili occaſione admiſſum fuiſſet, expiaturus (a). Soluto eo conuentu imperator Arduennam venandi cauſſa petiit, prius tamen LOTHARIVM filium vna cum Ermengarde in Italiam ad res illius conſtituendas ablegauit, adiunctis ei WALA, adfine eius, tum monacho, at rerum ciuilium peritiſſimo prudentiſſimoque viro, et Gerungo, oſtiariorum magiſtro, quorum ille conſilio in publicis priuatiſque rebus vteretur (b). PIPPINVM vero ſimiliter a ſe dimiſſurus, prius illi vxorem dedit ENGELTRVDIM, Theotberti, comitis Matricenſis (c) filiam

(a) *Vita Ludouici pag.* 377. *Annal. Bertin. Met. Fuld. ad a.* 822.

(b) Iidem. Add. Thegan. *cap.* 29.

(c) MATRICENSEM illum comitatum, quem pro pago circa oppidum *Graeuen Mackern* inter Theodonis villam et Treuerim acceperat Chiffletius, primus adcurate deſcripſit Dau. Blondellus in *pleniore adſert. geneal. Francicae pag.* 130. vbi profligatis a *pag.* 101. Chiffletii coniecturis, *pag.* 140. eum ad ſeptentrionem comitatibus Vilcaſſino et Tellauſenſi, ad orientem Pinciacenſi et Pariſienſi; ad meridiem Stampenſi, Drocenſi, et Carnotenſi; denique ad occidentem Ebroicenſi obuerſum fuiſſe, docet, eiuſque ſitum elegante charta chorographica repraeſentat: vt nemo dubitaturus ſit, Blondellum cauſſam ſuam peroraſſe. Ei ampliſſimo comitatui tum praeerat Theodebertus, Engeltrudis, Pippini coniugis, pater, quem ipſe Pippinus in diplomate a Boucheto *dans la veritable origine de la maiſon de France pag.* 276. et Blondello *ibid. pag.* 96. edito NEBVLVNGI comitis filium fuiſſe prodit. Cuius Nebulungi comitis pater quum fuerit CHILDEBRANDVS, vt ex vetuſto monimento apud Ducheſnium *tom. I. pag.* 773. patet, in eodemque monimento, nec non apud Fredegarium *in Chron. ad p.* 109. *Caroli Martelli Childebrandus germanus* et *Pippini regis* Franc. *auunculus* vocetur: Engeltrudis iſtius ſtemma tale fuit.

filiam (d). De LVDOVICO nihil ad hunc annum veteres; ſiue tum ille in Boioaria ſua delituerit, ſiue in patris fuerit comitatu. Ex ſilua ſane Arduenna imperator in Germaniam contendit, hiberniſque Francofurti iuxta Moenum exactis orientalium Francorum proceres adeſſe iuſſit, eorumque conſilio Auarum, Slauorum, Boëmorum, Morauorum legatis reſpondit, cum Normannis pacta firmauit, aliaque, quae e re publica futura videbantur, diſpoſuit. A quo conuentu abfuiſſe LVDOVICVM noſtrum, cui pars Ger-

PIPPINVS Heriſtallius, maior domus † 714.

- Drogo, comes Campaniae, obiit viuo patre 708.
- Grimoaldus, maior domus † 714.
- Carolus Martellus, maior domus.
  - Pippinus rex Franc.
    - Carolus M. imp.
      - Ludouicus Pius imp.
        - PIPPINVS, rex Aquitaniae. = ENGELTRVDIS, Pippino Aquit. regi nupta anno 822.
- CHILDEBRANDVS comes vixit 735. Fredegar. *in Chron. cap.* 109.
  - NEBILVNGVS, comes Matricenſis.
    - THEODEBERTVS, comes Matricenſis.
      - ENGELTRVDIS, Pippino Aquit. regi nupta anno 822.
      - Rotbertus, comes Matric. circa a. 828. Vx. Agana. *Vita S. Genulfi lib. II.*
        - Robertus Fortis, dux et marchio Franciae † 987.
          - Robertus dux Franciae poſtea rex. 922.
            - Eudo, rex Franc. 880. † 898.
            - Hugo magnus, dux Franc. † 950.
              - HVGO CAPETVS, rex Franc. 987.
            - Emma, regina

Ex quo ſchemate patet, ENGELTRVDIM illam ex ea gente, quae poſtea in Francia regnauit, et hodie, applaudente Europa, feliciter regnat, prodiiſſe, et marito ſuo quinto gradu lineae obliquae inaequalis cognatione iunctam fuiſſe.

(d) *Annal. Bertin. ad a.* 822. *Vita Ludou. pap.* 378.

Germaniae haud modica parebat, vix credibile eſt. Ceterum iidem ſcriptores (e) obſeruant, imperatorem eo tempore palatium nouis exſtructis aedificiis exornaſſe, vt in eo hiemem eo commodius exigere poſſet. Quod ideo monere viſum, quod hoc ipſum palatium LVDOVICVS noſter, mortuo patre, frequentius, quam vllum aliud, inhabitauit, et ibi fere lares ac perpetuum domicilium conſtituit.

XVI. Dum haec in vtraque Francia gerebantur, in Pannonia antiquum obtinebat LIVDEVITVS, tanta pertinacia detrectans LVDOVICI Pii imperium, vt extrema quaeuis ſubire, quam ad priſtinum obſequium redire malle videretur. Ei ergo et hoc anno oppoſitum legimus iuſtum exercitum, qui ex Italia in Pannoniam irrupit, et rebellem adeo perterruit, vt ne in ſua quidem ciuitate, quantumuis munitiſſima, quam SCISSIAM (f) vocat *Annalium Bertinianorum auctor* (g), ſibi ſatis tutus videretur. Itaque in fugam ſe dedit, et vt in Dalmatia interea deliteſceret, Sorabicae cuiuſdam ciuitatis principi, vt in ciuitatem admitteretur, perſuaſit. Soraborum enim nationem magnam tum Dalmatiae partem tenuiſſe, idem *Annalium Bertinianorum* conditor obſeruat (h). Enimuero vix intra muros receptus, peſſimam patrono gratiam retulit, quippe quem violato hoſpitii iure, nefarie obtruncauit, atque ita Dalmatica illa ciuitate, cuius nomen haud exprimunt annales, nefando ſcelere potitus eſt. Inde miſſis legatis, et ſe culpae reum fatetur, et in poſterum in officio ſe futurum promittit, et ſe vltro ad imperatorem pollicetur venturum. Sed iam bonae ſpei decoxerat homo nullius religionis ac fidei, neque ei quiſquam amplius fidem habebat, qui ne amicis quidem vmquam fidem praeſtiterat. Exercitus tamen, quod hoſtis ne tunc quidem ſui copiam faceret, exuſta tota re-

(e) *Vita Ludouici pag.* 379. *Annal. Bertin. ad a.* 822.

(f) Vrbs haec Pannoniæ ſuperioris Plinio *lib. III. cap.* 25. SISCIA, Straboni *lib. VII. pag.* 217. Συσκία, Ptolemaeo, Velleio Paterculo, Prudentio, Zoſimo, ſaepe memorata ad Colapis fluuii oſtium, et in auſtrali Saui, et inſulae Segeſticae ripa ſita eſt. Vid. Cellar. *Geogr. ant. lib. II. cap.* 8. *pag.* 556.

(g) *Ad hunc a.* 822. *pag.* 179.

(h) SORABI iſti reuera ſunt CROATI, vel, vti tum eos Graeci vocabant, χρωβάτοι, Slauicae quidem originis, a Sorabis tamen diuerſi. Eos enim circa haec tempora, pulſis Araris, vniuerſam Dalmatiam praeter maritimas ciuitates occupaſſe, immo et has, tempore Baſilii imperatoris, intercepto commeatu eo demum adegiſſe, vt Croatis fierent tributarii, et imperatorum Byzantinorum praefecto modicum vectigal, in agnitionem dominii ſoluiſſe, pluribus refert Conſtantinus *de adminiſtr. imperii, cap.* 29. *ſequ. pag.* 72. *ſequ.*

gione, actaque vbique praeda, inuictus magis, quam victor, domum reductus eſt (i).

XVII. Proximus huic annus 823. non niſi pauca, quae ad LVDOVICI noſtri res pertinere viderentur, attulit. LVDOVICVS pater, eo ineunte, adhuc Francofurti haerebat, et adpetente vere, menſe Maio ibi comitiis non omnium imperii ſui optimatium, ſed Saxonum, Alamannorum, Boioariorum, Burgundionum praefuit, in quo potiſſimum varias Sclauicorum principum lites compoſuit, nouumque conuentum in futurum menſem Nouembrem indixit (k). Interim LOTHARIVS imp. quem in Italiam miſſum diximus, dum vbique conuentus iuris dicundi cauſſa habebat, a Paſchali, papa, Romam inuitatus ipſo ſacro paſchatos die *apud S. Petrum et regni coronam, et imperatoris atque auguſti nomen, accepit.* Ita EGINARDVS (l) et *Annalium Bertinianorum auctor* (m), qui tamen quam regni coronam intelligat, me non ſatis intelligere fateor, quum et nondum Italiae rex eſſet LOTHARIVS, et papa eo tempore praeter auguſtam dignitatem aliud quid conferre poſſe nondum videretur: vt adeo rem adcuratius ita expreſſiſſe videatur auctor *vitae Ludouici* (n): *interea* LOTHARIVS, *filius domini imperatoris, quum, ſicut ſupra dictum eſt, a patre in Italiam miſſus eſſet, et ſecundum virorum, qui cum eo miſſi erant, conſilium, oportunitates negotiorum ordinaſſet, et, quibuſdam perfectis, quibuſdam adhuc infectis de ſingulis reſpondere, et ad patrem de reditu cogitaret: rogatu Paſchalis, papae Romani, imminente ſancta Paſchae ſollemnitate Romam adiit, atque ab eodem papa clariſſima ambitione ſuſceptus, ipſo ſancto die apud beatum Petrum* DIADEMA IMPERIALE *cum nomine* AVGVSTI *ſuſcepit.* Nec aliter rem referunt *annales Fuldenſes* (o), et reliqui veteres, non profecto ignari, Ludouicum Pium id tantum egiſſe, vt auguſtam illam dignitatem, cum filio communicatam, ratam haberet pontifex (p), non vt regiam poteſtatem, quam iam patris

[i] *Annal. Bertin.* et *Metenſ. ad a.* 822. *Vita Ludouici pag.* 378. *ſeqq.*

(k) *Annal. Bertin. ad a.* 823.

[l] *Ad a.* 823. *pag.* 71. *edit. Ioann.*

[m] *Ibid. pag.* 180.

[n] *Ad hunc annum* 823. *pag.* 379.

[o] *Ad eundem a. pag.* 23.

[p] Quum Carolum M. et Ludouicum Pium corona Caeſarea incinxiſſent pontifices: non videbatur quiſquam iure auguſti nomen ferre, niſi a pontifice, adplaudente populo Romano, diademate eſſet donatus. Hinc ne Lothario quidem imperatoris nomen dare auſus eſt pater, niſi id a pontifice ratum habitum iri, ſciret. Sic ſane de diuiſione olim a Carolo M. facta refert Eginardus, *Annal. ad a.* 806. imperatorem hoc teſtamentum

patris populique ſuffragio iure optimó nactus erat, in eum conferret. Vtcumque ſe res habeat: hoc imperii inſigni ornatus LOTHARIVS non diu haeſit in Italia, ſed Papiam regreſſus, rebus vtcumque compoſitis, menſe Iunio in Germaniam reuertit (q). Nec potuiſſet vmquam magis in tempore aduenire. Eo ipſo enim menſe ſibi a patre hunc honorem haberi vidit, vt in ſacro CAROLI recens nati lauacro ſponſoris partibus fungi iuberetur. Vterum adhuc tulerat IVDITHA, auguſta, et exactis menſibus in palatio ilio Francofurtano (r), ipſis Idibus Iuniis (ſ), enixa fuerat filium, quem poſtea Ludouicus Pius auito CAROLI nomine inſigniuit, Lothario, vt tanto lubentius eius patrocinium ſuſciperet, eius compatre, vt vocant, delecto (t). Dum vero fauſtis adclamationibus perſtrepit palatium, triſtia vndique prodigia ab hominibus credulis Francofurtum nunciantur, terram Aquiſgrani tremuiſſe, puellam duodecennem Commerciaci in dioeceſi Tullenſi ab omni cibo per decem menſes abſtinuiſſe, viginti tres villas in pago Saxonico Firiſaz e coelo tactas

mentum per ſe Romam ad Leonem pontificem miſiſſe: non vt vnum filiorum, quem vellet, imperatorem papa crearet, ceu id factum interpretatur cardinalis Caeſar Baron. *annal. eccleſ. ad a.* 806. ſed, *vt ipſe manu ſua ſubſcriberet*, eumque, cui imperium deſpoponderat, auguſtum agnoſceret. Nullum vero luculentius eſſe huius adprobationis ſignum, quam coronationem, nemo negauerit.

(q) *Iidem ibid.*

(r) Hincmar. *epiſt.* 3. *ad Carol. Calu.* et alia *epiſt. ad eumdem* apud Mabillon. *Analect. tom. I. pag.* 60.

(ſ) Menſe Iunio natum eſſe Carolum, etiam *Vitae Ludouici Pii* auctor *ad a.* 823. obſeruat. At ne ipſe dies natalis poſteris ignotus eſſet, ipſe Carolus Caluus effecit, inſigni diplomate anno regni ſui XXIII. id eſt, Chriſtianae erae 862. ſcripto, quo monaſterio S. Dionyſii *villam in pago Pariſiaco, cuius vocabulum Scindelicias* ea lege concedit, vt praeter alios dies, quo ſibi ſingulare quid accidiſſet, quoſque ibi longa ſerie enumerat, *Idus menſis Iunii, quando Deus ſe naſci in mundo voluerit*, feſto ac ſolemni ritu, ſupplicationibus, precibuſque celebrarent monachi. Quod quantiuis pretii diploma debemus Mabillonio *de re diplom. lib. VI. n.* 97. *pag.* 538.

(t) Id diſcimus ex *Vita Ludouici pag.* 418. vbi Ludouicus Pius Imp. Lotharium et Carolum filios monet, *vt vnanimes eſſent, et ſe alterutro tuerentur, et Lotharius quidem iunioris fratris curam gereret, cuius ſe* SPIRITVALEM *eſſe* PATREM *meminiſſe deberet, Carolus autem, tamquam* PATRI SPIRITVALI et fratri *ſeniori debitum honorem deferret.* Et apud Nithardum *lib. II. pag.* 447. ipſe Carolus Caluus per legatos meminiſſe Lotharium petit *fraternae* FILIOLIQVE *conditionis*, et iterum *lib. III. pag.* 467. eumdem *rogat et obſecrat, meminerit, quod frater* FILIOLVSque *eius ſit.* Filiolos autem tum vocabant, quos ex S. baptiſmi vndis ſuſceperant. Car. du Freſne *Gloſſ. med. et infim. Lat. tom. II. pag.* 438.

tactas eſſe, dicentibus. Adiecit, vt ſolet, fama ſonitus nocturno tempore inauditos, crebra atque inuſitata fulgura, lapidum cum grandine caſus, peſtilentiam hominum pecorumque, immo et imaginem Grabadonenſem, S. deiparae, Ieſum ſinu geſtantis, ſubito ſplendore per biduum fulgentem, ita tamen vt magi, offerentes munera, eo fulgore non illuſtrarentur. Quae dici non poteſt, quanto pauore concuſſerint animum imperatoris (u), ominibus iuſto plus tribuentis, ac proinde nihil facientis reliqui, vt prodigia illa ſacrificiis, precibus, et largitionibus rite procurarentur, et idemtidem dicentis, *per haec omnia magnam humano generi futuram cladem certo portendi* (x). Quod profecto, leuiſſimo licet argumento, diuinus ille cecinit vt vates. Haec ipſa enim quarti filii natiuitas adeo Ludouici Pii rationes omnes conturbauit, totque litibus implicauit eius familiam, et ſimul ipſam rem publicam ita concuſſit, vt poſtea veluti diuturno morbo oblangueſceret Francorum imperium, neque vmquam ex eo tempore recuperato priſtino vigore reuireſceret. Haec tamen triſtiora laetioribus quodammodo diſtinxit fama, quae LIVDEVVITVM, quocum adhuc bellatum magis, quam debellatum fuerat, a Sorabis ad Liudemiſtum, Bornae auunculum, confugientem, huius dolo interemtum eſſe nunciabat (y). Eo enim caeſo, homine hoſte acerrimo calidiſſimoque liberatum ſe videbat imperator, ſpemque pacandi orientales iſtas regni ſui prouincias haud vanam eo magis concipere poterat, quo difficilius rebelles idoneo duce orbati, bellum ſolent ſuſtinere.

XVIII. Morte Liudeuuiti vulgata, quanta ſit facta rerum conuerſio, vel proximus hic annus 824. oſtendit, quo OMORTAGI (z), Bulgarorum regis legati, pacis faciendae, finiumque vtriuſque

(u) Eginard. et *Annal. Bertin. ad a.* 823. *Vita Ludouici pag.* 381.

(x) *Vita Ludouici Pii ibid.*

(y) *Annal. Bertin. ad h. a.*

(z) In deſcribenda hac legatione minus adcuratus eſt annaliſta Bertinianus. Nam et nomen regis, quod Eginardus et Fuldenſis exprimunt, omittit, et legatos illos pacis faciendae cauſſa aduenisse negat, quod et Fuldenſis et Aſtronomus adfirmant. Sed fortaſſis pro ſpeculatoribus hos legatos habuit hiſtoricus aeque, ac ipſe Ludouicus imperator. De regibus principibuſque Bulgarorum nemo eruditorum adcuratius egit Carolo du Freſne, domino du Cange, *de familiis Dalmat. Slauicis* et *Hiſt. Byzant. cap. 6. et 7. pag.* 305. *ſeqq.* OMORTAGVS vero noſter non alius eſt, quam qui a Graecis ſcriptoribus Μοϱτάγων vocatur, qui Michaëli Balbo imp. orientis vltro ſubueniens, celebrem de Thomá tyranno victoriam reportauit. Cedren. *Comp. hiſt. pag.* 415. Zonar. *Annal. tom. III. pag.* 111.

que imperii regundorum cauſſa ad imperatorem miſſi, aduenerunt. Cuius rei nouitate commotus imperator, et fortaſſe ſiniſtri quid veritus, legatos diu in Boioaria retineri iuſſos demum Aquiſgrani admiſit, auditoſque dimiſit, comite iis dato Machelmo, in Boioaria comite, qui veram legationis iſtius inſolitae, nec vnquam antea in his oris viſae, cauſſam cum cura exploraret (a). Interea et Italicae res eo loco erant, vt celeriore remedio indigere viderentur. Romae in Theodorum, Romanae eccleſiae primicerium, et Leonem nomenclatorem fuerat saeuitum, oculis prius ac deinde capitibus priuatos. Quod quum Paſchalis papae iuſſu, et non ob aliam cauſſam, quam ob inſigne ſtudium in imperatorem factum diceretur, ita grauiter tulit LVDOVICVS imp. vt iam ſuperiore anno ADELVNGVM, S. Vedaſti abbatem, et HVNFRIDVM, comitem Curienſem, in Italiam mitteret, quibus praeſentibus pontifex quidem, ſe conſcium eius ſupplicii non fuiſſe, interpoſito cum magno epiſcoporum ac diaconorum numero iureiurando adſeuerauerat, at mortuos tamen maieſtatis reos et iure caeſos pronunciarat, miſſiſque legatis Ioanne, Siluae Candidae epiſcopo, Sergio bibliothecario, Quirino ſubdiacono, et Leone, magiſtro militum, pudorem ſuum purgauerat (b). Praeterea hoc ipſo anno non modo SVPPO, dux Spoletanus, ſed et, qui ipſi ſucceſſores dati fuerant, ADALHARDVS, comes palatii, et MORINGVS, Brixiae comes, ille quinto poſt menſe, hic, antequam nouam dignitatem capeſſeret, properantibus fatis fuerant exſtincti (c). Denique mortuo Paſchali papae duo ſucceſſores diſcordantibus ſuffragiis fuerant dati, e quibus tamen, praeualente nobilium auctoritate, EVGENIVS, tituli S. Sabinae archipreſbyter cardinalis, aemulum vicerat. Ex his omnibus ne quid res publica detrimenti caperet, LOTHARIVS imp. demum in Italiam miſſus eſt (d), qui menſe Auguſto eo profectus, recta Romam petiit, exceptuſque honorifice ab EVGENIO papa, non modo de Theodori et Leonis laniena quaeſtionem habuit, ſed et re diligentius inueſtigata, *reperit, quorumdam pontificum vel ignorantia, vel deſidia, iudicumque coeca atque inexplebili cupiditate multorum praedia iniuſte eſſe confiſcata*. LOTHARIVS ergo, re comperta, ſuum cuique reddi iuſſit,

[a] Eginard. et *Annal. Fuld. ad a.* 824. *Vita Ludouici pag.* 383.

(b) *Annal. Bertin. ad a.* 823. *Vita Ludouici pag.* 381.

[c] Eginard. *ad a.* 824.

[d] *Annal. Bertin.* et Eginard. *ad h. annum.*

ſit, conſtituitque in futurum, vt more maiorum *ex latere imperatoris mitterentur, qui iudiciariam exercentes poteſtatem, iuſtitiam omni populo facerent, et tempore, quo viſum fuerit imperatori, aequa lance penderent.* Quo ipſo quum non modo oppreſſis conſuleret, ſed et iura auguſtorum in vrbe maſcule tueretur LOTHARIVS, tantam voluptatem et populo Romano, et patri, attulit, vt vtriſque peraeque placeret (e). Interea LVDOVICVS Pius non ſegnius res egit. Nunciata enim Britonum Armoricorum rebellione, expeditionem, ob famem commeatuſque anguſtiam adhuc dilatam, ineunte auctumno ſuſcepit, comitibus LVDOVICO noſtro ac PIPPINO, quo bello quantum virtutis bellicae ſpecimen ediderit LVDOVICVS, rex Boioariorum, iam alibi dicere occupauimus (f). Victor imperator ante diem XV. Kal. Decembris Rothomagum, vbi IVDITHAM auguſtam reliquerat, rediit, et MICHAELIS, imp. Byzantini, legatos, de iconomachica controuerſia quaedam ad Ludouicum referentes (g), audiuit,

[e] *Vita Ludouici pag. 382.*

[f] *Lib. I. cap. 3. §. 7.*

[g] Quum haec non ſatis plene referant eorum temporum annales, quaedam, quae vel maxime ad rem faciunt, hic ſupplenda ſunt, et quidem ex ipſa MICHAELIS imp. *epiſtola ad Ludouicum imp.* eo anno ſcripta, quam ſeruauit Baron. *ad a. 824. n. 17. ſequ.* In ea imperator Ludouico narrat putidas iconolatrarum ſuperſtitiones, eo iam progreſſas, *vt ab imaginibus crucis loco vbique ſtatuis auxilium petant, eas ſuſceptrices infantum faciant, colores de iis abraſos ſacris oblationibus immiſceant, ſupra eas, vel de earum manibus communicent,* cetera. Hanc ergo cauſſam fuiſſe ait Leoni Iſauro, *imagines de humilioribus locis efferendi, relictis, quae in ſublimioribus locis poſitae eſſent, et adoratione, lucernarum accenſione, incenſo tantum* prohibitis. Sibi porro eamdem fatetur ſedere ſententiam, *abiiciendos nimirum eſſe de Chriſti eccleſia eos, qui huius modi malignis inuentionibus ſtuderent.* Edita hinc porro fidei confeſſione, Ludouici Pii conſenſum petit *aduerſus ſeductores pſeudo-Chriſtianos*, ſeque ideo ad ipſum antiquae Romae papam legatos et munera mittere fatetur, vt concordia, ſi qua fieri poſſet, eius opera ſtabiliatur. Ludouicum vero, *qui ſupremațus iura ſibi adhuc ſeruarit in ipſa Roma, et vbique in ditionibus, donatis Romano pontifici*, in id pro virili anniſurum, ſperat, *vt Roma eiiciantur omnes calumniatores Graeci*, et ſchiſmatici iconolatrae, quippe *omnem operam adhibentes impediendae concordiae in vnitate fidei inter orientem et occidentem.* Fuit ergo hic imperator in eorum ſententiam pronior, qui non quidem omnem damnabant vſum imaginum, ſed tamen ab earum cultu quam maxime abhorrebant, multis ideo calumniis proſciſſus a Maimburgio *dans l'hiſtoire des Iconoclaſtes, part. II. pag. 140. ſequ.* Natali Alexandro *Hiſt. eccl. ſaec. VIII. diſſ. VI.* et aliis iconolatrarum promachis, ſed erudite defenſus a Fridr. Spanhemio in *Hiſt. imag. reſtit. ſect. VIII. §. 11. pag. 575. ſequ.* Et ſane eamdem ſententiam tum in Germania tuebantur Walafridus Strabus, Augienſis, in libro de *rebus eccleſ.* cap.

cap. 8. Haymo Halberſtadienſis et Rabanus Maurus, abbas Fuldenſis, et Moguntinus poſtea archiepiſcopus, aliique eccleſiae doctores, et tam acriter quidem, vt Nicetas Choniatas *lib. II. pag.* 251. ſcribere non dubitet, Ἀρμενίοις γὰρ καὶ Ἀλαμανοῖς ἐπίσης ἡ ἁγίων εἰκόνων προσκύνησις ἀπηγόρευται, *apud Armenios atque, ac Alamannos, ſacrarum imaginum adoratio peraeque interdicta eſt.* Gallos etiam ſero admodum amplexos eſſe iconolatrarum ſententiam, adeoque tum ſub Ludouico eiuſque poſteris adhuc Caroli M. ſynodique Francofurtanae decretis conſtanter ſuffragatos eſſe, ipſi fatentur ſcriptores Galli cordatiores, Iac. Sirmond. *Admonit. tom. VII. Conc.* 1055. et *ad conc. Pariſ. col.* 1648. Baluz. *Not. ad Agobard. pag.* 88. Maimburg. *part. II. pag.* 52. et magnum doctorum Gallorum Graecorum ſententiam damnantium indicem texit laudatus Spanhemius *ſect. VIIII. pag.* 614. *ſequ.* Quo minus profecto videtur dubitandum, quin et Ludouicus Pius veterem illam, et a patre ſuo tam luculenter explicatam de imaginibus doctrinam conſtanter retinuerit, gratiſſimamque legationem illam Michaëlis imperatoris habuerit. Et ſane id luculenter probant acta ſynodi Pariſienſis hoc ipſo anno habitae, in qua epiſcopi primum perlecta Hadriani papae epiſtola, olim ad Irenen auguſtam ſcripta, probant quidem, quae ille iconoclaſtarum furori oppoſuerit, at eum non ſatis cauiſſe aiunt, ne imagines adorentur: deinde ſynodum Nicaenam eadem ſeueritate ſub cenſuram vocant, eamque cultum illum et conceptam de imaginum ſanctitate opinionem decretis firmaſſe indignantur, mirifice contra probant, quae Carolus M. illi concilio oppoſuerit, iisque ab Hadriano papa non ſatisfactum, cauſſamque illam pontificum rigore ad extrema deductam eſſe, deplorant. Denique ex patrum ſcriptis plura, quae ad rem pertinere videntur, colligunt, eaque digerunt *in XV. capita*, quorum *primum* eos, qui imagines e templis eliminandas, et in vaſis ſacris delendas cenſent, reprehendit; *altero* GREGORII M. ſententia de vero imaginum vſu ſiſtitur; *tertio* et *quarto* AVGVSTINI aliorumque teſtimonia contra cultum iactatamque ſanctitatem imaginum colliguntur; *quinto* ſimilibus collectis teſtimoniis oſtenditur, ſanctos, eorumque reliquias honore proſequi, at non adorare licere, ac proinde hanc adorationem multo minus conuenire imaginibus; *ſexto* nonnulla conuaſantur aduerſus eos, qui hunc cultum vſu atque antiquitate defendunt, et *ſeptimo* contra docent euitandum eſſe hunc cultum, ne offendiculo ſit infirmis; *octauo* et *nono*, adductis patrum interpretationibus, loca *Geneſ. XXXXVII.* 31. et 1. *Reg.* I. 21. pro imaginibus fruſtra adduci, demonſtratur: *decimo* locum AVGVSTINI de vaſis ſacris; *vndecimo* alium de cherubinis; *duodecimo* quaedam de cultu ſoli deo debito, *decimo tertio* et ſequente alia de diſcrimine inter crucem et reliquas imagines ſtatuendo; denique *quinto decimo* nonnullas admonitiones contra iconoclaſtas. Quae acta quum ſatis nota ſint, breuem tantum eorum recenſum, exemplo Dupinii *Biblioth. eccleſ. tom. VII. cap.* 1. *pag.* 2. dare voluimus, mirati, Barthol. Caranzam, *in Summa Concil. pag.* 334. eam collationem, vti ipſe vocat, male a quibuſdam ſynodum Pariſienſem inſcribi exiſtimare, quum procul dubio ſynodus ſit conuentus epiſcoporum ad ventilandas quaeſtiones dubias legitime indictus, ita vero ipſe Ludouicus Pius hunc congreſſum vocet in *Commonitorio* apud Baluz. *Capitular. tom. I. pag.* 643.

diuit, eoſque ad Pontificem Romanum remiſit (h). Tanti vero ea res viſa eſt Ludouico imperatori, vt re antea cum Eugenio pontifice communicata, epiſcopos ſuos Lutetiam Pariſiorum euocatos, de tota illa controuerſia conſulendos exiſtimaret, qui collecta plurima patrum teſtimonia ad quaeſtionem illam pertinentia, per HALITGARIVM, Cameracenſium epiſcopum, et AMALARIVM, archiepiſcopum Treuerenſem, ad imperatorem miſerunt. Haec ille, vt ipſe in commonitorio apud STEPH. BALVZIVM (i) fatetur, mirifice probauit, *et ad id, propter quod collecta ſint, neceſſaria atque vtilia iudicauit*, ac proinde Hieremiae, archiepiſcopo Senonenſi, et Ionae, epiſcopo Aurelianenſi, id dedit negotii, vt eam collectionem, priuſquam ad pontificem tranſmitteretur, diligentiſſime recenſerent, deinde, vt illam Romam deferrent, et, quae ſit epiſcoporum Francicorum de imaginibus ſententia, modeſte oſtenderent. *Illud tamen*, inquit, *ſummopere praeuidete, vt ea illi de his oſtendatis, quae rationi de imaginibus habendae per omnia conueniant, et quod ipſe vel ſui reiicere minime valeant. Sed et vos ipſi tam patienter ac modeſte cum eo de hac cauſſa diſputationem habeatis, vt ſummopere caueatis, ne nimis ei reſiſtendo eum in aliquam irreuocabilem* PERTINACIAM *incidere compellatis, ſed paullatim, verbis eius quaſi obſequendo magis, quam aperte reſiſtendo, ad menſuram, quae in habendis imaginibus retinenda eſt, eum deducere valeatis, et ideo potius efficere contendatis, vt negotium, de quo agitur, ad meliorem, quam ad peiorem, ſtatum cum dei adiutorio perducatur. Poſtquam vero hanc rationem de earundem imaginum cauſſa conſummaueritis, ſi tamen hoc ad nihilum* ROMANA PERTINACIA (k) *permiſerit, vt ratio inter vos habita aliquo bono et conuenienti fine claudatur.* Ex quibus verbis patet, Ludouicum optaſſe, vt veritati de prohibendo imaginum cultu locum daret EVGENIVS pontifex, eamque quaeſtionem ita decideret, vt inde aliqua vtilitas ad Graecam Romanamque eccleſiam redundaret, (quippe quod votum et altera imperatoris ad EVGENIVM papam II. epiſtola (l) prodit,) ſed tamen exiguam ſpem felicioris ſucceſſus illi

[h] *Annal. Bertin. ad a.* 824.

[i] *Capitular. tom. I. pag.* 643.

(k) Verba illa, quibus de *Romana pertinacia* conqueritur LVDOVICVS *Pius*, tam ſunt notatu digna, vt ea ferre non potuerit Baronius, qui *pertinaciam* his ab imperatore in ſenſu bono pro *conſtantia* accipi exiſtimauit, eamque vocabuli notionem teſtimonio Eulogii probare voluit, vapulans ideo Goldaſto. Sed nec ſolidam, eſſe Baronii obſeruationem, nec Eulogii locum huc facere, candide agnouit Baluz. *Capitul. Tom. II. pag.* 1110. *ſequ.*

(l) Baluz. *ibid. pag.* 645.

illi feciſſe compertam toties ROMANAM PERTINACIAM., Ne tamen quidquam ex ſua parte praetermiſiſſe videretur, legatos ſuos vna cum pontificiis, ſi qui Conſtantinopolin ituri ſint, eo profecturos, pollicetur, monetque HIEREMIAM et IONAM, epiſcopos, vt pontificis conſilium diligenter explorent, ſeque de tota re quamprimum faciant certiorem. Quid tum conſilii ceperit pontifex, nos hodie ignoramus: certo tamen perſuaſi, non permiſiſſe Eugenio *Romanam pertinaciam*, vt MICHAELIS Balbi et LVDOVICI Pii imperatorum precibus quidquam daret: nec LVDOVICI Pii legati anno 828. ad Graecos miſſi, HALITGARIVS, epiſcopus Cameracenſis, et AVFRIDVS, Nonantulanus abbas (m), multum videntur profeciſſe. Saltim res, imperante MICHAELE Balbo, qui ab omni truculentia abſtinuit, eodem loco manſit, eo vero mortuo, et Theophilo filio ſeuerius prohibente cultum imaginum, ingens ortus eſt tumultus; mortuoque imperatore, Theodora eius vidua, inuaſo imperio, conuocatoque anno 842. concilio Conſtantinopolitano, illam imaginum adorationem publicis ſanctionibus ſtabiliuit, totique illi controuerſiae finem ſatis infauſtum impoſuit. Vt vero ad Michaëlis legationem redeamus, eorum temporum annales (n) obſeruant, in legatorum comitatu fuiſſe etiam FORTVNATVM, patriarcham Gradenſem, quem ſupra Liudeuito tuliſſe ſuppetias, et Conſtantinopolin confugiſſe, diximus. De quo quum nihil verborum facerent legati, ipſe auguſtus illum de illa fuga percunctatus eſt, et male ſe purgantem ad pontificem maximum, ius ea de re dicturum, miſit (o).

XVIIII. Ineuntem annum 825. imperator ſatis quietum habuit. Hinc ex Gallia reuerſus, dies, quibus Chriſti reuiuiſcentis memoria recolitur, Aquiſgrani celebrauit, atque inde excurſione venationis cauſſa ad Neomagenſes facta ad comitia in menſem Maium indicta, Aquiſgranum rediit. Ibi legatos Bulgaros audiuit (p), et

(m) *Chron. Bertin. ad a.* 828. *pag.* 185.

(n) *Bertin. ad a.* 824. *pag.* 181. *ſequ.*

(o) Quem finem hoc iudicium habuerit, ignoramus. Vghellus tamen in *Italia S. Tom. V. pag.* 1183. *edit. vet.* ex Dandolo et Sigonio obſeruat, eum, antequam in Italiam proficiſceretur, in Francia obiiſſe, mulis ornamentis eccleſiaſticis, quae adquiſiuerat cum aliis, tum patriarchali eccleſiae relictis. Sed ſi verum eſt, illum XXVII. annis praefuiſſe eccleſiae: ad annum 830. eum vixiſſe oportet, quo anno etiam Venerium illi ſucceſſiſſe idem ſcribit Vghellus *ibid. pag.* 1184.

(p) Vix hi legati domum fuerant remiſſi, quum illi denuo cum principis ſui litteris adeſſent, conquerentibus Bulga-

Wihomarcum, Britanniae Armoricae regulum, obſequium fallaci promiſſione offerentem in gratiam recepit. Aquiſgrano, ſolutis comitiis, Vogeſi iuga venationis cauſſa luſtrauit, eaque exercitatione occupatus obuium habuit redeuntem ex Italia Lotharivm, quocum, peracto eo negotio, menſe Auguſto Aquiſgranum ad nouum procerum conuentum profectus pacem potiſſimum cum Normannis faciendam curae habuit, quorum auditis legatis, miſit, qui in menſe Octobri ipſis Germaniae Daniaeque limitibus pacis negotium conficerent. Quo facto vna cum Lothario Neomagum ſeceſſit, Lvdovicvm noſtrum, poſt expeditionem Britannicam in palatio commoratum, in Boioariam miſit (q).

XX. Fuit hic procul dubio annus, quo Lvdovicvs noſter, qui iam ad plenam pubertatem peruenerat, conſtantius in Boioaria domicilium habere, ipſeque ad regni ſui clauum ſedere coepit. Quum vero ea aetas adhuc ſatis modica eſſet, ad regnum, tot expoſitum vicinorum inſidiis prudenter gubernandum: facile eſt ad exiſtimandum, Lvdovico adiunctum eſſe virum aliquem expertae virtutis ac prudentiae, cuius ille conſiliis in rebus publicis ac priuatis vteretur. Idem enim inſtitutum Ludouicum Pium ſeruaſſe, quum Lotharium noſtro haud paullo maiorem in Italiam mitteret, iam ſupra vidimus. Et is ex mea quidem ſententia non alius fuerit, quam Geroldvs, cuius primis illis regni Boici annis, ſaepius in actis monimentiſque publicis fit mentio, quam vllius alterius, et ita quidem, vt rebus a Lvdovico geſtis, tamquam auctor accederet. Exſtat ſane apud Rettenpachervm (r) diploma, anno 828. monaſterio Cremimnenſi,

Bulgaros ea, quae petierint, non impetraſſe, eamque adferentibus conditionem, vt aut fines quam primum regantur, aut Franci arma ad fines ſuos, quacumque ratione tuendos expedirent. Minis his commotus imperator legatos ideo diutius detinuit, quod increbuiſſet fama, regem talia ſcribentem regno carere. Miſit ergo in Bulgariam Barthericum, qui rem exploraret, eoque certiora referente, legatos re infecta domum redire iuſſit. Ita Aſtronomus *Vitae Ludouici auctor ad h. a. pag.* 384. At rem paullo aliter narrat *annaliſta Bertinianus ad a.* 826. Praeterquam enim, quod haec ad annum inſequentem reiicit, famam fuiſſe ait, regem a quodam optimate ſuo eſſe occiſum: Bartericvm ergo, palatii comitem, non quidem in Bulgariam, ſed ad Baldricvm et Geroldvm, comites, et Auarici limitis cuſtodes, in Carentanorum prouinciam miſſum nihil certi retuliſſe, ac proinde imperatorem legatum ad ſe miſſum ſine litteris remiſiſſe.

(q) *Annal. Bert.* et *reliqui ad h. annum.*

(r) *Hiſt. Noric. lib. I. cap. 9. p.* 302

nenſi, a LVDOVICO Pio et LOTHARIO imperatoribus auguſt. datum, in quo laudatiſſimus pater praedia quaedam donat *ad deprecationem dilecti filii ſui* LVDVVICI, *regis Wogoariorum, et* GEROLDI *comitis* (ſ). Immo multo poſt, anno 836. in vetere quadam charta traditionis monaſterii S. Galli apud GOLDASTVM (t) legimus: *notaui diem Veneris VIIII. Kal. Decembr. an. XXIIII.* HLVDOWICI *imperatoris et* HLVDOVVICI *iunioris, regis Alamannorum V. ſub* GEROLDO *comite.* Vbi ſane verba: *ſub* GEROLDO *comite*, aliud quid, quam ordinariam in loco illo iuris dictionem innuere videntur, quemadmodum alia charta, quae ibidem habetur, *data* dicitur *die lunae XVI. Kal. Decembris anno XXXV.* HLVDOWICI, *piiſſimi regis, ſub* KAROLO *principe.* (u) Quemadmodum ergo, *ſub Karolo principe*, hic idem eſt, ac Carolo Craſſo vna cum patre in Alamannia regnante: ita verba illa, *ſub Geroldo comite*, nihil aliud ſignificare dixeris, quam imperium LVDOVICI, Boioariorum regis, de GEROLDI conſilio adminiſtrandum. Et ſane nemini tantam rem rectius credere potuiſſet imperator, quam huic GEROLDO, viro fortiſſimo, limitiſque Boioariae aduerſus Auares vel Hungaros cuſtodi, vti ſaepius in eorum temporum annalibus vocatur (x). Praeterea probabile eſt, hunc ipſum GEROLDVM filium GEROLDI, qui anno 799. in Pannonia occubuerat, adeoque Ludouici Pii conſobrinum, fuiſſe (y). Praeterea habere mihi videor rationes, cur LVDOVICVM hoc ipſo, vel inſequente, anno vxorem duxiſſe EMMAM, exiſtimem. Quamuis enim nemo ſit veterum, qui id diſerte in annales retulerit: vix tamen tardius id contigiſſe potuiſſe, pluribus argumentis perſuadeor. Primo enim NITHARDVS

(ſ) Infra *num.* 39.

(t) *Rer. Alam. tom. II. n. 64. p.* 47.

(u) Ibid. *chart. 74. pag.* 51.

(x) *Annal. Bertin. ad a. 826. Vita Ludouici Pii pag.* 383.

(y) Demonſtratum eſt ſupra, *cap.* 2. §. 4. GEROLDVM, vel, vti in monimentis Alamannicis vocatur, KERHOLTVM, ſigniferum Caroli M. et comitem Boioaricum, HILDEGARDIS reginae fratrem fuiſſe. Quum ergo et nomen GEROLDI noſtri eam originem prodat, et tum temporis ducatus et comitatus bene meritorum virorum filiis non temere adimi ſolerent: veroſimile admodum eſt, Geroldum hunc, qui eamdem cum priore dignitatem, idemque nomen geſſit, huius filium eſſe. En ſchema, ex quo cognationis tota ratio patebit.

HIL-

DVS (z) tangit imperii diuiſionem et nuptias filiorum LVDOVICI Pii: quae quum de ipſa partitione, anno 817. facta, et quadriennio poſt firmata, verum non ſit, procul dubio de tempore, quo quiſque in regnum ſuum miſſus eſt, intelligi oportet (a). Quumque LOTHARIVS, quando in Italiam; PIPPINVS, quando in Aquitaniam ablegandus erat, vxore iungerentur: idem inſtitutum et hoc anno, quo LVDOVICVS in Bauariam ire meditabatur, ab imperatore ſeruatum eſſe, veroſimile eſt. Deinde idem ex filiorum LVDOVICI noſtri aetate quodammodo colligitur. Quamuis enim et horum natales veteres ſcriptores non diligentius, quam patris, in faſtos ſuos retulerint: ab eodem tamen NITHARDO (b) relatum legimus, CAROLOMANNVM, natu maiorem filium, anno 842. ingentem exercitum Boioariorum, et Alamannorum patri LVDOVICO, et CAROLO Caluo, patruo, cis Moguntiam adduxiſſe (c), et deinde omnibus perruptis

HILDEGARDIS, vxor Caroli M. — GEROLDVS, comes, qui anno 899. occubuit.

LVDOVICVS, Pius — GEROLDVS, comes, et limitis Auarici cuſtos.

LVDOVICVS Germanicus, rex Boioar.

(z) *De diſſenſ. fil. Ludouici Pii lib. I. pag.* 435.

(a) Verba Nithardi ſunt: *quo pacto* (l. facto) *filios ſuos iuſto matrimonio iunxit, et vniuerſum imperium inter eos ita diuiſit*, cetera. Poſtea refert, *interea*, dum filii vxores duxerint, et diuiſio illa effectum ſortita ſit, ERMENGARDIM reginam deceſſiſſe, LVDOVICVM Pium cum IVDITHA tabulas ſignaſſe, CAROLVM natum eſſe, adeoque haec omnia facta eſſe oportuit inter annum 817. quo prima facta eſt regnorum diuiſio, et 823. quo natus eſt CAROLVS, poſtea *Calui* nomine notus. Iam certum eſt, Lotharium vxorem duxiſſe anno 821. non quum primum fieret diuiſio, ſed quum eum in Italiam mittere pater ſtatuiſſet: PIPPINO quoque iunctam eſſe ENGELTRVDIM anno 822. quando in Aquitania perpetuum ſtatuere domicilium decreuerat. LVDOVICVM ergo maritum factum eſſe probabile eſt eodem tempore, quo in Boioariam, regnum ſuum, erat dimittendus, id eſt, circa hunc annum 825. quoniam, plenam adeptus pubertatem, decore ſuſtinere poterat mariti perſonam.

(b) *Lib. III. pag.* 475.

(c) Et hanc quidem expeditionem periculoſiſſimam fuiſſe, certum eſt. Patri LVDOVICO et CAROLO patruo tum trans Rhenum in Alſatia agentibus, imminebat LOTHARIVS, iiſque omnem in

ptis obſtaculis, res vna cum patre praeclare geſſiſſe. Quam ancipitis periculi expeditionem puero demandare voluiſſe patrem prudentiſſimum, eo minus credibile eſt, quo magis in nouo illo exercitus Germanici robore omnis ſpes victoriae, ipſiusque imperii, ſita eſſe videbatur. Si vero fingamus, eum tum decimum ſextum ſaltim annum egiſſe: oportet eum eſſe natum anno 826. Emma mater non tardius, quam anno 825. LVDOVICO Germanico in manum conuenerit. Vt tertium argumentum addamus, IO. MABILLONIVS (d), vindex veterum monimentorum feliciſſimus, in bibliotheca monaſterii S. Galli reperit veterem codicem, cui de HILDEGARDA, LVDOVICI noſtri filia, haec adiecta ſunt: *X. Kal. Ianuarii* HILDEGARDA, *virgo Chriſti, et domni Hludouici regis filia, de hoc ſaeculo migrauit ad Chriſtum, et humata eſt in eccleſia ſanctae Regulae et Felicis, martyrum Chriſti in caſtello Turego*, (id eſt, vrbe Tigurina.)

Hoc iacet in tumulo Chriſti digniſſima virgo,
HILDEGARDA, *nitens moribus egregiis.*
Haec fuit eximii HLVDOVICI *filia regis,*
Montem ſponte ſuam vouerat illa deo.
Bis denos octo vitae compleuerat annos,
Migrans ad ſponſum virgo beata ſuum.

Ex hoc ergo monimento illam Ludouici Germanici filiam morientem

in nouo hoc exercitu ſpem fuiſſe, ex eo patet, quod vterque rex, teſte Nithardo *lib. III. pag.* 474. eius aduentum inter Wormatiam et Moguntiam operiri ſtatuit. Deinde hic exercitus ducendus erat per mediam Alamanniam et Franciam, quarum illam tum totam a Lotharii partibus ſtetiſſe, et ipſum Ludouicum antea aditu prohibere auſam eſſe, refert Ratpertus *de caſibus monaſt. S. Galli, cap.* 7. *pag.* 6. Denique Rheni littora, teſte Nithardo, valido praeſidio muniuerant OTGARIVS, archiepiſcopus Moguntinus, HATTO comes, HERIOLDVS, et alii. Et tamen haec obſtacula prudenter eluſit CAROLOMANNVS. Nam idem auctor *pag.* 475. memoriae prodidit, LVDOVICVM die XVI. Kal. Apriles modo Rheno ſubuectum, modo terra iter facientem per BINGAM; CAROLVM per *Waſagum*, id eſt, tractum Voſagi, (quem pagum Waſagum accurate deſcripſit *Chronici Gotuuicenſis Auctor, prodrom. lib. IIII. pag.* 835.); Carolomannum per pagum EINRICHI, qui ad fluuium Loganam et montes (*der Hayrüch*) eodem terrae tractu, vbi hodie ditiones Naſſouiorum Dillenburgenſes et Diezenſes, nec non Ipſteinenſis et Catimelibocenſis comitatus ſunt, ſitus eſt, (vid. eumdem *auctorem pag.* 586.) Confluentiam duxiſſe exercitus, eosque ibi feliciter iunxiſſe, eoque facto Otgarium et reliquos, qui Carolomannum Rheni tranſitu prohibere conabantur, praecipiti fuga ſeſe ſubduxiſſe. Quis vero haec a puero geſta credat?

(d) *Itiner. Germ. pag.* 34. *Analect. tom. IIII.*

tem viginti octo annorum fuiſſe, intelligimus. Quum ergo eam anno erae Chriſtianae 857. ad meliorem vitam migraſſe obſeruent *Annales Einſidelenſes*, ab eodem MABILLONIO (e) editi (f): rationibus ſubductis, illam anno 829. lucis huius vſura frui primum coepiſſe, palam eſt. Nec adeo poſt annum 828. nuptias feciſſe potuerunt eius parentes. Immo, quum nemo hanc filiam a matre primo partu fuſam eſſe, memoriae prodiderit, fauſtum iſtud LVDOVICI et EMMAE connubium in triennium anterius incidiſſe, videtur veroſimillimum.

XXI. Quae anno 826. et quatuor inſequentibus geſta ſunt, magis ad motus Aquitanicos, Slauicos, et Normannicos, quam ad res LVDOVICI noſtri pertinent. Vnum eſt, quod non omnino videtur omittendum, bellum puta Bulgaricum, quippe cui non modo interfuiſſe, ſed et praefuiſſe LVDOVICVM noſtrum, comperimus. Quale aliquot abhinc annis inter Francos et Bulgaros interceſſerit commercium, quam minax fuerit vltima Bulgarorum legatio, et quam ignomininioſe illa a LVDOVICO Pio imp. domum remiſſa ſit, iam ſupra nos dicere meminimus. Non dubitabat imperator, quin gens barbara, his irritata iniuriis, aliquid auſura ſit in Pannoniae finibus, ac proinde id negotii dederat finium Boioariae et Hiſtriae cuſtodibus, GEROLDO et BALDERICO, vt, quid conſilii caperent Bulgari, cum cura ſpecularentur, limiteſque aduerſus quemuis repentinum tumultum quam firmiſſimis praeſidiis munirent. Hi anno 826. adfuere Moguntiae in comitiis publicis, ſeque adhuc de motu Bulgarorum nihil

(e) *Anal ct. tom. IIII. pag.* 478.

(f) Vt verum tamen fateamur, ipſe LVDOVICVS Germanicus huius Hiltigardae filiae tamquam adhuc viuae meminiſſe videtur anno inſequente 858. in diplomate Tigurino, quod ex ipſo autographo ſecum communicatum primus edidit Herm. Conring. in *Cenſura dipl. Lindau. pag. 367. dato XVI. Kal. Mai. anno XXVI. regni Hludouici ſereniſſimi regis in orientali Francia regnantis ind. VI.* vbi rex ſe *iuxta poſtulationem dilectae filiae ſuae Hildagardae*, curtim chama monaſterio illi Tigurino donaſſe profitetur. Annus enim ille XXVI. ab eo tempore, quo Ludouicus Alamanniam inuaſit, omnino incidit in annum 858. et indictionem ſextam. Sed vti in diplomatibus maxime fluctuat indictionum ratio: ita et annos imperii ſui non ab vno termino auſpicatur Ludouicus. Hic primus annus ſtatuendus videtur octingenteſimus trigeſimus ſecundus, ſub cuius initium, (nam menſe Maio iam pater aduerſus eum cum exercitu mouit), Alamanniam ſibi armis vindicauerat. *Annal. Bertin. ad a.* 832. Ergo viceſimus ſextus vere erit annus 857. cuius menſe Aprile adhuc vixit Hildegardis, moritura demum octo menſibus poſt X. Kal. Ianuarii. Sic omnia recte ſe habent, nec in dubium vocari poteſt annaliſtae Einſidelenſis fides, cui tamquam vicino et coaeuo perſpectiſſimus eſſe potuit annus emortualis virginis illuſtriſſimae.

nihil ſubolfacere potuiſſe retulerunt (g). At inſequente ſtatim anno 827. bellum illud iam diu praeuiſum exarſit. Tunc enim, vti in *Bertinianis annalibus* (h) eſt, *Bulgari Slauos in Pannonia ſedentes, miſſo per Drauum nauali exercitu, ferro et igni vaſtauerunt, et expulſis eorum ducibus, Bulgaros ſuper eos rectores conſtituerunt.* Tulit hoc aegerrime imperator, maxime recente adhuc ex Hiſpanica clade dolore, et hinc anno ſtatim 828. indictis in menſem Februarium Aquiſgrani comitiis, *cum de multis aliis cauſſis, tum praecipue de his, quae in marca Hiſpanica contigerant, rationem habuit, et legatos, qui exercitui illi praefuerant, culpabiles inuentos, iuxta merita ſua honorum amiſſione mulctauit: ſimiliterque* BALDRICVM, *ducem Foroiulienſem, cum propter* EIVS IGNAVIAM *Bulgarorum exercitus terminos Pannoniae ſuperioris impune vaſtaſſet, honoribus priuauit, et marcam, quam ſolus tenuerat, inter quatuor comites diuiſit* (i). Quod et *Vitae Ludouici* auctor (k), et EGINARDVS (l) ſuo more adcurate eſt perſequutus. Eadem plane GEROLDI fata fuiſſe, ſcribit HIER. MEGISERVS (m), ſed nullo, vti videtur, idoneo auctore. Nam eumdem GEROLDVM multo poſt primum in LVDOVICI noſtri palatio locum tenuiſſe, ex eorum temporum monimentis ſatis conſtat (n). Eo facto bellum decretum eſt aduerſus Bulgaros, cuius ſummam penes Ludouicum noſtrum fuiſſe, teſtis locupletiſſimus eſt auctor *Annalium Fuldenſium* (o), qui ad hunc ipſum annum 828. HLVDHARIVS, inquit, *cum exercitu ad marcam Hiſpanicam miſſus eſt: ſimiliter et* HLVDAVVICVS *iuuenis contra Bulgaros.* Quid rerum eo anno geſſerit aduerſus Bulgaros, non reperio. Nam quod MEGISERVS (p) Bulgaros ab eo vltra Sauum Drauumque ſubmotos eſſe ſcribit, tacentibus coaeuis, in medio relinquendum eſt: neque tamen id veroſimillimum eſſe negauerim. Nam ad annum inſequen-

Kkkkk 2 tem

(g) *Annal. Bertin. ad a.* 826.
(h) *Ad a.* 827.
(i) *Ad a.* 828.
(k) *Ad a.* 828. *pag.* 388.
(l) *Ad a.* 828.
(m) *Annal. Carinth. lib. VI. cap.* 30. *pag.* 531. *tomo I.*
(n) BALDERICO menſe Februario abrogatum eſſe imperium, obſeruant *Annales Bertiniani ad a.* 828. et Aſtronomus, *Vitae Ludouici Pii* auctor, *pag.* 388. At eodem anno XI. Kal. Apr. eius honorifice mentionem faciunt Ludouicus et Lotharius imperatores in diplomate Chremiſanenſi, quod *infra n.* 39. produximus. Immo multo poſt anno 836. comitis dignitate fulſit, teſte charta 63. apud Goldaſt. *Rer. Alam. tom. II. pag.* 47.
(o) *Ad a.* 828. *pag.* 32.
(p) *Ibid. pag.* 531.

tem 829. iidem *Annales Fuldenſes* (q) notant, *Bulgaros, nauibus per Drauum fluuium venientes, quaſdam villas noſtrorum, flumini vicinas* inuaſiſſe: quod non feciſſent, niſi ſuperiore anno vltra Drauum ſe recipere coacti fuiſſent. Sed haec omnia vix attingunt eorum temporum annales, partim quod non adeo formidoloſi tum eſſent Bulgari, vt belli iſtius euentus operoſius deſcribendos exiſtimarent, partim quod iam alia digniora poſteritatis memoria in ipſo Francorum imperio contingerent, prae quibus omnibus iſtis motibus exterarum gentium parum momenti ineſſe credebatur.

(q) *Ad a. 828. pag. 32.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT V.

DE TVRBIS IN LVDOVICI PII FAMILIA OB DIVISIONEM IMPERII ORTIS VSQVE AD MORTEM IMPERATORIS.

I.

SIc demum ad ea peruenimus tempora, quibus neſcio an triſtiora vmquam, exempliſque prauis foediora viderit Francorum res publica. Ab anno enim illo 829. demum erumpere coepit malum, quod iam pridem pullulauerat, vt iam non laeta amplius ſcribere liceat, ſed triſtia ac nefanda, quibus merito quis praeſcriberet illud LVCANI poëtae (a):

Bella, per irriguos plus quam ciuilia campos,
Iuſque datum ſceleri canimus, populumque potentem,
In ſua victrici conuerſum viſcera dextra,
Cognataſque acies, et rupto foedere regni
Certatum totis concuſſi viribus orbis
In commune nefas infeſtiſque obuia ſignis
Signa, pares aquilas, et pila minantia pilis.

Amoeniora enim hactenus enarrantibus iam ſe nobis offerunt infanda nouercae, liberorum, ciuium, ipſorumque ſacri ordinis hominum

(a) *Pharſal. lib. I. v. 1. ſeqq.*

num ſcelera, violata ipſius naturae iura, acies infeſtae optimo parenti, pro quo mortem oppetere filios, ſi mens non laeua fuiſſet, oportebat, oppoſitae: princeps optimus a ſuis captus, exauctoratus, ludibrio habitus; denique doli, vis, bellum, pax rurſum, et perpetua in ipſa pace diſcordia. Quae quo ordine geſta ſint, iam paullo adcuratius, pro instituti ratione, erit exponendum.

II. Ex quo anno 817. primam regni partitionem fecerat LVDOVICVS Pius, iam non parum Lothario ſuccenſere coepiſſe fratres natu minores, ſupra, auctore THEGANO (b), monuimus. Eos tamen adhuc eatenus in officio continuerat pudor, vt forte ſua in praeſens contenti nihil alieni adpeterent, multoque minus quidquam patri, optime de ſe merito, ereptum vellent. Quin, ſi quid tale illis in mentem veniſſet, non defuturas patri vires, quibus ad diſturbanda iſta conſilia, impioſque filios coërcendos, opus eſſet, facile, qua erant prudentia, intelligebant. Nam, vt alia praetermittamus, non potuiſſet tunc LOTHARIVS ſuas a paternis rationes ſeiungere, cuius quippe quam maxime intererat, factam illam partitionem ratam eſſe, nec plus fratribus minoribus, quam Aquitaniae ac Boioariae regna, attribui. Atque ita certus eſſe potuiſſet imperator, ſe viuum ſaltim integra omnia a filiis natu minoribus habiturum, illamque tempeſtatem, ſi auerruncari non poſſet, demum poſt exceſſum ſuum in Lotharii caput eſſe erupturam, niſi ipſe imprudentia ſua effeciſſet, vt LOTHARIVS, ſui commodi oblitus, cum fratribus in gratiam redire, quam patri aduerſus horum conſilia auxilio eſſe mallet. Quamobrem, quamuis inexcuſabilis omnino ſit filiorum impietas, illique poſtea tantum non omnes iuſtam diuini numinis vindictam non ſero, ſed ſatis cito, perſenſiſſe videantur (c): adfirmare tamen non dubito, quin malum iſtud ſuo ſibi iumento in-

 uene-

(b) *De geſt. Ludouici Pii cap.* 21. *pag.* 306.

(c) PIPPINVS et mature vita exceſſit, et quemadmodum fratribus concitato bello ciuili exemplo praeiuerat, ita primus eorum morari inter homines deſiit, diuinaque Nemeſis et filios eius eatenus perſequuta eſt; vt neutrum eorum ſucceſſorem habuerit, ſed Pippinus natu maior poſt varios caſus, per tot diſcrimina rerum poſt annum 864. in carcere Syluanectenſi exſpirarit; *Annal. Bertin. ad a.* 864. alter, Carolus, inuitus detonſus, monaſterio elapſus demum vt archiepiſcopus Moguntinus anno 863. deceſſerit. Nec LOTHARIO pepercit ſummum numen, qui nec ipſe quidquam ex eo tempore proſpere geſſit, et poſteritatem non magis florentem habuit, anno 875. plane exſtinctam. LVDOVICVS denique noſter nec nepotem vllum legitimum ex filiorum triga vidit, et in eamdem

uenerit pater, eiuſque imprudentia atque iniquitas non magis, quam filiorum impietas atque ingratitudo, ſit excuſanda.

III. Primum ergo in eo non parum deliquit imperator, quod Ivdithae vxori iuſto plus indulgeret, eamque ſolam in palatio regnare pateretur. Ea enim vt nouercarum more priuignos patri exoſos redderet, nihil faciebat reliqui, vix aequo ferens animo, vt ad patrem pateret acceſſus, vel illi libero ſaltim eius adſpectu fruerentur. Inde vero porro euenit, vt non modo liberius, quam auguſtam decebat, viueret, ſed et paullatim ita ſibi obnoxium redderet maritum, vt nullius rei ferret repulſam. Iam quum nihil magis dies noctesque ageret, quam vt Carolvm, filium ſuum, quam potentiſſimum videret, a Lvdovico veluti ſuo quodam iure exigere ſibi videbatur, vt rationem haberet ſanguinis ſui, nec filium natu minimum ſolum regni exſortem eſſe pateretur: illi non minus regnum aliquod, quam Pippino aut Lvdovico deberi, et tanto quidem potentius, quanto plus illi a fratribus periculi immineat. Expenderet pater Caroli pueritiam, ſuamque aetatem iam in ſenectutem decliuem: expenderet, quid puero immineat, ſi quid ſibi humani acciderit. Quem orbi cauſſam acturum? quem reſtituturum tantae fratrum potentiae? Quem denique ſibi viduae aduerſus priuigni iniurias auxilio futurum, niſi ipſe viuus optimum pro filio conſilium capiat, tantamque attribuat regni partem, vt ſuis ſe viribus tueri, fratrumque vim vtcumque propulſare poſſit. Specioſa haec erat, nec iniqua profecto poſtulatio, niſi cum reliquorum fratrum iniuria coniuncta fuiſſet. Quis enim patri vitio vertiſſet, ſi nondum facta partitione filium quartum reliquis fratribus deteriorem eſſe noluiſſet? At ſingulis iam parte ſua adſignata, et Iuditha maiora, quam filio natu minimo ſperare fas erat, concupiſcente, imperator ſe ad ſummas anguſtias animaduertebat redactum. Hinc recte obſeruauit Nithardvs (d), *Karolo nato, quoniam omne imperium inter reliquos filios pater diuiſerit, quid huic faceret, ignoraſſe.*

eamdem calamitatem, in quam patrem coniecerat, incidit, filiis omnibus aduerſus eum rebellantibus, eumque non minore adficientibus moerore, quam olim pater ex eius pertinacia conceperat. Et quis ignorat, totam trium iſtorum filiorum Ludouici poſteritatem legitimam; licet ſatis numeroſam, (nam vno tempore ex illis octo nepotes viderat Ludouicus imperator), anno 888. totam defeciſſe, ex eaque poſt LVIII. annos, ex quo patri vim facere coeperant, neminem ſuperfuiſſe? Adeo *iuſtus eſt deus, iuſtaque iudicia eius.*

(d) *Lib. I. pag.* 435.

ſe. Siue enim ex Lotharii imperio aliquid decerperet, periculum erat, ne is a patre magis magiſque alienetur: ſiue Pippinum vel Ludouicum fratri quid cedere iuberet, horum iam tum tam exigua erat portio, vt ſe ſupra modum laeſos quererentur. Atque ita lupum veluti auribus tenebat imperator, et, quidquid capturus eſſet conſilii, id magno cum periculo coniunctum futurum, facile animaduertebat.

IIII. Expenſis tamen, quae huc facere videbantur omnibus, rationibuſque ſubductis, LOTHARIVM adgredi ſtatuit. Eum ergo rogat obteſtaturque, vt aliquam regni ſui partem CAROLO fratri attribui patiatur, cauſſamque hanc agit tanto argumentorum pondere, vt hic praeter hominum opinionem patri ea in re adſentiretur, eique non modo partem regni quamcumque CAROLO adſignandi permitteret arbitrium, verum etiam ſe illi tutorem defenſoremque aduerſus omnes inimicos futurum dato iureiurando polliceretur (e). Quo fretus promiſſo imperator, anno 829. exacta Aquiſgrani hieme, celeberrima comitia in menſem Iulium Wormatiam indixit, ad quae tamen, vano de Normannorum irruptione nuncio territus, ſequentibus demum Idibus Auguſtis acceſſit, legatos, qui vndequaque eo confluxerant, audiuit, dona ſollemnia, vti reges Francorum conſueuerant, recepit, aliaque, quae e re publica fore exiſtimabat, conſtituit. Ita enim horum comitiorum acta deſcribunt *Annalium Bertinianorum* (f) et *vitae Ludouici* auctores (g), nec non EGINARDVS (h) ſcriptores graues, ac prudentiſſimi. At, quidquam ibi de parte regni CAROLO cedenda actum eſſe, nullus eorum, quod mireris, memoriae prodidit, quum tamen, id factum eſſe, alii eiuſdem aeui ſcriptores, non diſſimularint. Nam THEGANVS (i) diſerte ait, partem regni CAROLO attributam eſſe in his comitiis, ſed fratribus, et maxime LOTHARIO et LVDOVICO; qui iſti conuentui intererant, grauiter indignantibus. *Alio*, inquit, *anno venit Wormatiam, vbi et* KAROLO, *filio ſuo, qui erat ex* IVDITH *auguſta natus, terram Alamannicam Raeticam, et partem aliquam Burgundiae, coram filiis ſuis,* LOTHARIO *et aequiuoco ſuo,* LVDOVVICO, *tradidit: et inde illi indignati vna cum Pippino, germano ſuo.* Mireris, LOTHARIVM tam breui

(e) Nithard. *ibid. pag.* 435.
[f] *Ad a.* 829. *pag.* 186.
[g] *Ad eumd. a. pag.* 390.
[h] *Annal. ad a.* 829.
[i] *De geſt. Ludouici Pii cap.* 35.

ui tempore poſt mutaſſe ſententiam, et aegre tuliſſe factum; quod fieri antea permiſerat: ſed culpam in HVGONEM, eius ſocerum, confert NITHARDVS (k), ita rem breuiter complexus: *inſtigante autem* HVGONE, *cuius filiam in matrimonium* LOTHARIVS *duxerat*, *ac* MATFRIDO, *ſero ſe hoc feciſſe poenituit, et quemadmodum illud, quod fecerat, annullare poſſet, quaerebat.* Hinc probabile eſt, in ipſis comitiis diſſenſum ſuum teſtatos eſſe praeſentes filios, ac proinde nec proceres rem ſuffragiis ſuis probaſſe. Nihilominus imperator, iacta ſemel alea, nihil illa filiorum interceſſione, procerum diſſenſione motus, KAROLO *Alamanniam* per edictum (l) tradit (m). Breuius rem eloquutus NITHARDVS Alamanniae tantum facit mentionem: at ex THEGANI teſtimonio patet, Alamanniae et Rhaetiam cum Burgundiae parte acceſſiſſe. At nos neutrius auctoritate nitimur, ſuperſtite ipſo, cuius NITHARDVS meminit, edicto, quod primum PETRVS PITHOEVS (n), deinde DVCHESNIVS (o), ac demum BALVZIVS (p) haud paullo emendatius edidit, ex quo, quae huc pertinent, decerpere operae pretium fuerit. Primo ergo iam laudatus BALVZIVS (q) obſeruauit, pleraque in illa charta diuiſionis paene ad verbum deſcripta eſſe ex teſtamento Caroli M. (r) anno

[k] *Lib. I. pag.* 436.

[l] Videtur id, tamquam ſingulare, notaſſe Nithardus. Quamuis enim et Caroli M. teſtamentum, quod vocant, et charta diuiſionis imperii Ludouici exſtent apud Pithoeum in *Annal. et hiſt. Franc. ſcript. coaet. XII. pag.* 283. et Baluz. *Capitul. tom. I. pag.* 439. *ſequ.* et 575. *ſequ.* adeoque exiſtimari poſſet, iam pridem huius modi partitionem regnorum per edicta factam eſſe: ſatis tamen conſtat, tunc omnia peracta eſſe de procerum ſententia. Eginard. *Annal. ad a.* 806. *illis abſolutis conuentum habuit imperator cum primoribus et optimatibus Francorum de pace conſtituenda et obſeruanda inter filios ſuos, et* DIVISIONE *facienda in tres partes, vt ſciret vnusquisque eorum, quam partem regere deberet, ſi patre mortuo ſuperſtitem eſſe contingeret. De hac partitione et teſtamentum factum, et* IVREIVRANDO *ab* OPTIMATIBVS *Francorum confirmatum.* Et in charta diuiſionis imperii, anno 817. factae, LVDOVICVS imperator omnia *communi conſilio*, et *re cum fidelibus ſuis conſiderata*, peracta eſſe profitetur. Nihil horum obſeruatum hoc anno eſſe legimus, nec eius conſenſus vllam mentionem facit pater in praecepto ſuper hac noua diuiſione ſcripto, de quo paullo poſt dicemus. EDICTO ergo hanc regni partem CAROLO filio attribuit LVDOVICVS Pius, quaſi in ſua poteſtate eſſet, de regnis tamquam de patrimonio ſuo diſponere.

[m] Nithard. *ib. pag.* 436.

[n] *Hiſt. et annal. Franc. ſcript. XII. pag.* 330.

[o] *Tom. II. pag.* 327.

[p] *Capitular. tom. I. pag.* 685.

[q] *Capitular. tom. II. pag.* 1117.

[r] *Capite* I.

anno 806. ſcripto. Nam et hic LVDOVICVS ſancit, vt, aliquo filiorum ſuorum mortuo, ſuperſtitum ex eo nepotum aliquis a populo electus, patruis conſentientibus, regnet, nullo filiorum ſuperſtite, regnum illud a reliquis fratribus aequa lance diuidatur (s): vt nullus fratrum alterius fines inuadat, eamque iniuriam paſſo, reliqui ſuppetias ferant (t): nullus aliorum clientibus receptum det, vel eos ſollicitet, et ad ſe pelliciat (u), ſed quiſque a domino ſuo beneficia accipiat (x), niſi quis forte vltro emigrare, ſeque alteri fratri ſubiicere malit (y): ne fundi in vnius regno ſiti alteri vendantur, rerum vero mobilium liberum inter omnia regna commercium (z): ius quoque connubii inter ciues diuerſorum regnorum promiſcuum, feminiſque regno enuptis poſſeſſiones ſaluae ſint (a): vt lite de finibus regni regundis incidente, nec bello, nec certamini ſingulari locus ſit, ſed *ad declarationem rei dubiae vexillo crucis* (b) *dei*

[s] Prius et in charta diuiſionis, anno 817. conſcripta ſanxerat imperator. Poſterius nouum eſt. Adeo enim olim filiis, natu minoribus, omnem ad maiorem potentiam adſpirandi occaſionem praeſciderat; vt ſtatueret, *ſi abſque legitimis liberis aliquis eorum decederet, vt poteſtas illius ad ſeniorem fratrem reuerteretur:* Baluz. *Capitul. tom. I. pag.* 578. hic, quia ſimul CAROLI ſui res agebatur, iuri adcreſcendi hoc caſu locum eſſe iubet, eatenus, vt regnum illud omnibus inter fratres aequaliter diuidatur. Quod ſane non potuit non mordere LOTHARIVM.

[t] *Capite* 2.

[u] *Cap.* 3. 4. *et* 9.

[x] *Cap.* 5.

[y] *Cap.* 6.

[z] *Cap.* 7.

[a] *Cap.* 8.

[b] Erat hic inter reliquos modos ſe purgandi exquirendique veritatem: vnde frequenter in vetuſtis monimentis loquutiones: *cruce contendere*, *Capitular. lib. III. cap.* 46. *ad crucem contendere*, ibid. *Adpend. II. cap.* 34. *exire ad crucem*, *Synodus ad Vermer. cap.* 17. *examinationem crucis facere*, Capitular. *lib. I. cap.* 102. et ſimiles. Quamuis vero modus non vnus receptus fuiſſe videatur, veritatem adhibita cruce eruendi, ceu poſt Delrionem alioſque pluribus exemplis demonſtrauit Car. Du Freſne *Gloſſar. Lat. tom. I. pag.* 1274. hic tamen praecipue ille ritus videtur intelligi, quo duo, inter quos erat iurgium, ad crucem ſtatuebantur, et ſecundum eum lis dabatur, qui ad certum tempus, vel certis vicibus immobilis perſtitiſſet. Id enim examen fieri conſueuiſſe in finium regundorum controuerſiis, luculenter probari poteſt *formula Bignonia XII. pag.* 501. *quae notitia de cruce euindicata inſcribitur*: vbi iudicii ordo ita deſcribitur: *ſed taliter ei fuit iudicatum in ipſo placito ante ipſum Vigarium* (vicarium comitis) vel ante ipſos pagenſes, *vt ad crucem ad iudicium dei pro ipſa terra in noctes quadraginta duas in ipſo placito pro hoc deberent adſtare.* Additur enim, vtrumque adfuiſſe, ſed *illum hominem, qui ipſam terram prorupuerit, ad ipſum iudicium, vel ad ipſam crucem*

dei voluntas et rei veritas exquiratur (c): vt fratres tum vniverſae eccleſiae, tum ſingularum eccleſiarum curam ac tutelam ſuſcipiant (d), et ſi qua praeter ius ex ignorantia actum ſit, ea quam primum emendent (e): ſibi denique patri, quoad vixerit, ſummum imperium in omnes prouincias, ipſoſque filios, ſaluum, ac praeterea ius ſit portionibus filiorum bene de ſe merentium aliquid ex immorigerorum portionibus adiiciendi (f), eaque, quae in poſterum eo conſilio diſpoſuerit, non minus rata firmaque, ac ſi illi inſtrumento inſerta eſſent, habeantur (g). Quod ad ipſam regnorum partitionem attinet, LVDOVICVM imp. nunc multo liberaliorem, quam antea, fuiſſe animaduerto. Aquitaniae enim regnum, non Ligeri et Rhodano, ſed Sequana terminari voluit, quin et vltra Sequanam pagos XXVIII. et in his Catalonicum, Meltianum, Ambienſem, et Pontiuum, vſque ad mare adiecit. Boioariae regnum, LVDOVICO filio iam pridem datum, magna Germaniae parte, puta Thuringia tota, tractibus Ripuariorum, Atuariorum, Saxonum, Friſonum, Ardenna, Haſbania, Bragbantô, Flandria, Auſterbandia, denique tractibus vicinis ad Iſaram vſque fluuium auxit: quamuis quaedam in illa regni Ludouico deſtinati deſcriptione paullo ſint obſcuriora, ipſaque illa portio ita comparata videatur, vt male cohaeſe-

sem cecidiſſe, ac proinde certa ſolidorum ſumma eſſe mulctatum. Addit aliud inſigne exemplum ex Vghelli *Italia ſacra, tom. V. pag.* 610. Stephanus Baluzius *Capitul. tom. II. pag.* 1153. Quum enim imperante Carolo M. inter eccleſiam ciuitatemque Veronenſem de moenibus exſtruendis litigatum aliquamdiu eſſet: *tandem, habito conſilio, pacti ſunt, vt haec dei et ſancti ſpiritus reſeruarentur iudicio. Eligentes duos iuuenes clericos, ſine vllo crimine exiſtimatos, ſtatuerunt in eccleſia S. Ioannis baptiſtae ad domum et ad crucem ſtare fecerunt, quorum vnus Aregaeus, poſt archipreſbyter, eccleſiae maioris nomine, alter vero ex parte S. Zenonis, Pacificus ſcilicet, qui poſt archidiaconus eccleſiae maioris fuit. Hi ambo ab introitu miſſae vſque ad mediam paſſionem tantum, quae eſt ſecundum Matthaeum, pariter ſtarent. Ille qui de parte publica datus fuerat, in terram velut exanimis corruit. Pacificus vero vſque ad finem paſſionis ſtetit. His geſtis, et omnibus gratias deo agentibus, quartam partem tam ciuitatis, quam caſtelli pars episcopii cum his, quae ſupra memorauimus, accepit.* Mirum ſane, quum impium illud plenumque ſuperſtitione iudicium lege publica prohibitum eſſet *Capitular. lib. I. cap.* 102. *ne Chriſti paſſio, quae eſt glorificatio, cuiuslibet temeritate contemtui haberetur,* illud tamen liberis ſuis hic commendare non dubitaſſe Ludouicum Pium. Sed adeo impares huic ſuperſtitioni, quum ſemel inoleuiſſet, erant leges, vt inter ipſas leges peccaretur.

(c) *Cap.* 10.
(d) *Cap.* 11.
(e) *Cap.* 12.
(f) *Cap.* 13.
(g) *Cap.* 14.

haeſerint prouinciae, et LOTHARIO, ſi res habuiſſet exitum, ſemper licuiſſet ſeiungere Ludouici vires, vel prohibere ſaltim, ne facile vnirentur (h). Ad regna vero PIPPINI et LVDOVICI non ob aliam cauſſam

(h) Portionem LVDOVICO adſignatam ipſis verbis LVDOVICI imperatoris deſcribere iuuat, et ita quidem, vt ſequamur Pithoeum, variantes vero Baluzii lectiones vncinulis includamus: *ad Baiuuariam totam Toringiam*, [Toringiam totam.] *Ribuarias*, [Ripuarios,] *Atoarias*, [Atrarios,] *Saxonias*, *Friſiae*, *Ardennae*, *Asbania*, [Hasbania,] *Bragmento*, *Franderes*, *Menpiſcon*, [Mempiſcon] *Medenenti* [Metunenti] *Amau*, *Auſterban*, *Aderten*, [Adertenſis] *Teruuanenſis* [Teruuanenſis,] *Bolens* [Bolenſis] *Quentouico*, *Camalecenſis*, *Virdomadenſis*. Et his BOIARIAE terminos iam alibi deſcripſimus. TORINGIA vel *Thuringia* eo tempore Thuringiam hodiernam, et Haſſiae partem complectebatur. *Nordthuringiam* enim vltra Vnſtrutum ad Ouacrum Saxones iam pridem tenebant, orientalem partem vltra Salam Sorabi et Venedi inſidebant. RIPVARII tum dicebantur, quicumque tractum terrae ampliſſimum inter Rhenum, ad Vahalim vſque, Moſam, vbi illi Vrſa miſcetur, et Moſellam colebant. Brouuer. *Annal. Treu. lib. VII. pag.* 362. *Atrarii* Baluzii in illo tractu nulli ſunt. Rectius Pithoeus, qui *Atoarias* legit. ATTVARII enim inter Rhenum et Moſam circa Nerſam domicilium habebant, in ducatu, qui poſtea Gelriae nomen tulit, et in monimentis vetuſtis *pagus Attuariorum* vel *Hattuariorum* vocatur. Paullini *Geograph. pag.* 15. SAXONIA tum, quidquid a Sala inter Albim et Rhenum interiacet; FRISIA tractum maritimum cis et vltra Fleuum inter Viſurgim et Rhenum complectebatur. ARDVENNA ſilua maxima notiſſimaque eſt cis et vltra Moſam, quam olim *Condruſii*, *Eburones*, *poſtea Leodici*, *et Namurci*, *Atrebates* et *Veromandui*, in charta noſtra diuiſionis *Virdomadenſes* vocati, adcolebant. HASBANIA, vti adcurate eam finiuit Aub. Miraeus *Dipl. Belg. lib. II. cap.* 30. inter Tungros, Tillementium, Fanum S. Trudonis, Traiectum ad Moſam, et Leodium interiacebat. BRAGMENTO, pagus celeberrimus et ampliſſimus, alias *Brachbantum*, *Braiſpantum*, *Bracbantes et Braiorbant*, ab occidente Scaldi, ob oriente Velpa, a ſeptentrione Demera et Thilia, a meridie Sabi terminabatur, adeoque magnam *Brabantiae* ducatus partem ſinu ſuo complectebatur. Miraeus *Opuſc. hiſt. tom. I. pag.* 141. FRANDERES ipſa Flandria eſt, vel *pagus Flandrenſis*, quem ad Oceanum Germanicum, inter Furnes et Scaldim occidentalem ſitum fuiſſe, iam docuerunt Henr. Valeſius in *Notit. Galliar. pag.* 196. et Auctor *Frodr. chron. Gottuicenſ. pag.* 595. MENPISCON vel MEMPISCON alias *pagus Menapiſcus*, pars Flandriae comitatus meridionalis, ad Laetam vel Legiam fluuium, adcurate deſcribitur ab Henſchenio *Act. ſanct. tom. I. Febr. pag.* 817. *ſequ.* MEDENENTI vel METVNENTI itemque AMAV quid ſint, ignorare me fateor. AVSTERBAN pagus ampliſſimus, inter Valentianas et Namurcum vltra Ardennam ſitus, alias *Auſterbant* vocatur. ADERTEN vel pagus *Adertenſis*, procul dubio eſt *Adertiſum*, tractus Lotharingiae inferioris, quem inter Flandros, Cameracenſes, Veromanduos Auſterbantos ſi-

 ſiti-

cauſſam tanta tum facta eſt acceſſio, quam vt eo maiorem prouinciarum partem CAROLO iure attribuere videretur, eoque obtentu, quod natu minimi non deteriorem, quam reliquorum fratrum, conditionem eſſe oporteat, eum tanto magis locupletaret. Et ſane pater, ceu ex eodem inſtrumento patet, ei deſtinabat *Alamanniam totam*, id eſt, Sueuiam inter Licum et Rhenum, Heluetiae maximam partem, et Raetiam, *Burgundiam* vniuerſam, *excepto, quod Pippino datum fuerat*, id eſt, comitatibus Auguſtodunenſi, Aualenſi, et Niuernenſi (i), *totam* porro *Prouinciam, et totam Gotiam*, id eſt, Prouinciam proprie ſic dictam cum Delfinatu, et Septimaniae partem maiorem (k), nec non *de media Francia Warenſem, Vngenſem, Caſtrenſem, Potiano, Remegenſem, Laudunenſem, Moſellam, Treueros*, et alia, quae in charta illa, ſub finem mutila deſiderantur, quamuis ne ex iis quidem, quae ſuperſunt, praeter *Remos, Laudunum*, tractum vel pagum Moſellanum, alias *Moſelgow*, et *Treueros*, reliqua nomina ſatis nos intelligere fateamur. Et ita quidem noua iſta diuiſio in charta illa deſcribitur: at vereor tamen ego, ne quid vitii in illam irrepſerit. Si enim recte ſe haberet: praeter Italiae regnum fere nihil ſuperfuiſſet LOTHARIO, quem tamen, tum adhuc morigerum omni ſpe ſucceſſionis priuare voluiſſe patrem, nemo crediderit. Deinde memoriae prodidit

ſtit tabula Belgicae apud Blondell. *Adſert. pl n. geneal. Franc. pag.* 260. TARVENNA notiſſima Morinorum colonia, cuius a Carolo V. imp. dirutae veſtigia ſeptimo ab Audomaropoli lapide viſuntur, nomen dedit toti illi tractui inter Samaram fluuium, fretum Britannicum, et Atrebatenſes, qui hic *Teruanenſis* vel *Teruanenſis* vocatur, cuiuſque pars etiam fuit BOLENS, id eſt, *Bononia Belgica, Boulogne*, olim inſigni comitatu celebris. QVINTOVICVS, alias *Quentowicus* immo et *Wicus* memoratur in *Capitular.* Caroli Calui *tit.* 31. §. 12. Aimon. *lib. V. cap.* 1. Alcuin. *epiſt.* 12. et in diplomate Dagoberti de mercatu S. Dionyſii apud Doublet *lib. III. cap.* 3. Ex quibus locis patet, Quentouicum fuiſſe portu et officina monetaria celebrem, nec procul a pago Rodomagenſi vel Rothomagenſi abfuiſſe. CAMALACENSIS pagus procul dubio eſt ipſe Camaracenſis tractus. Denique VEROMANDVORVM prouincia, quae et hodie antiquum nomen ſeruat, ſatis nota eſt. Si ergo recte ponamus calculum, praeter Galliam Belgicam trans Samoram et vltra Arduennam ad Rhenum, Batauiam, Friſiam, Geldriam, ea, quae hodie ad circulum Weſtphalicum et inferioris Saxoniae referuntur tantum non omnia cum Thuringia, Haſſia, Bauaria, Pannonia vtraque, Boëmia LVDOVICO hac diuiſione deſtinata erant, iiſque fratres omnes potentia procul dubio ſuperaſſet, ſi exitum haec diuiſio habuiſſet.

(i) Baluz. *Capit. tom. I. pag.* 575.

(k) Idem *tomo II. pag.* 118. *ſeqq.*

didit THEGANVS (l), non LOTHARIVM modo, ſed et PIPPINVM et LVDOVICVM ob hanc diuiſionem vehementer eſſe indignatos. Quis vero hos non emotae mentis fuiſſe dixerit, ſi patri, tam luculentas prouincias ſibi attribuenti ſuccenſuiſſent? Quare aut ineptuli cuiuſdam commentum eſt ille prouinciarum recenſus, quippe quem GOLDASTVS (m) in codice ſuo non reperit: aut ita interpolatus, vt vix illi ſani quid ineſſe videatur (n). Si tunc PIPPINO et LVDOVICO aliquid acceſſit, id in eo conſtitiſſe videtur, quod eos regnis ſuis pari cum LOTHARIO iure praeeſſe voluit. Neque enim ſubiectionis iſtius, quam priore diuiſione tam ſollicite inculcarat, in hac altera diuiſionis charta vola vlla vel veſtigium occurrit: neque paſſa eſſet IVDITHA, CAROLVM ſuum fratris natu maximi imperio ſubiici, quem, ſi fieri poſſet, reliquis omnibus praeferri optabat. Ne ergo CAROLVS a LOTHARIO pendere cogeretur: reliquos etiam filios ſuos ab eius imperio eximendos putabat imperator, eaque eius in filios poſtgenitos beneuolentia vel maxime Lotharii animum, imperii cupidiſſimum, et patri iam pridem infenſum percellebat, atque ita intelligendus eſt NITHARDVS (o), *tum tandem Lotharius quaſi iuſta querimonia reperta, tam fratres, quam et vniuerſam plebem veluti ad reſtaurandum rei publicae ſtatum animabat.*

Llll 3 V. Vt-

(l) *De geſt. Ludouici Pii cap.* 34.

(m) *Conſtit. imp.*

(n) Si quid video, ita ſingulorum filiorum natu minorum portiones expreſſerat pater, vt ſimul, quid LOTHARIO natu maiori relinqui debeat, adcurate deſcriberet, e. g. ad Aquitaniam pertinere, quidquid ab Hiſpania ad Ligerim vſque pertingat: quae vero inter Ligerim et Sequanam ſint, nec non vltra Sequanam XXVIII. pagos, cum Catalaunis, Meltis, Ambianis, et Pontio, ad mare vſque Britannicum Lotharii permanſura. Deinde LVDOVICVM Baiuuariam quidem totam, adeoque et Nordgauiam habiturum: at LOTHARIO ceſſuras, Thuringiam, Franciam orientalem; tractum omnem Rhenanum, qui poſtea inferioris Lotharingiae nomine venit, cum vniuerſo Belgio, nec non tota Saxonia et Friſia. Denique CAROLO ſeſe attribuere Alamanniam totam cum Raetia, et Burgundiam, praeter comitatus Auguſtodunenſem, Aualenſem, et Niuernenſem, Pippino iam pridem ceſſos, at Prouinciam, Gothiam, et totam Galliam reliquam inter Rhenum et Moſam LOTHARIO manſuram. Ita fortaſſis ſcripſerit Ludouicus Pius, ſi lacinia illa eum habuerit auctorem. Quae deinde ſcriba, omiſſo vbique Lotharii *nomine*, omnia peruerterit atque ita confudit, vt parum abſit, quin Lotharium tum plane exheredem ſcriptum eſſe, nobis perſuadere voluerit. Sufficere videtur, nullum veterum de magna illa acceſſione regni Ludouiciani ſeu Boici quidquam memoraſſe.

(o) *Lib. I. de diſſenſ. fil. Lud. pag.* 436.

V. Vtcumque ſe res habeat, Lotharium nouam hanc partitionem aegre tuliſſe, et clam dediſſe operam, vt illam, quacumque ratione poſſet, dirueret, diſerte ſcribit NITHARDVS (p). PIPPINVM etiam et LVDOVICVM non minus patri propterea ſuccenſuiſſe, iam ex THEGANO (q) vidimus. Ille enim ſibi tantum detractum videbat, quantum acceſſiſſet fratribus. Hi fratri natu minimo multo pinguiorem regni partem, quam ſibi datam eſſe, querebantur. Quin non magis proceribus, quam filiis, placuiſſe illam partitionem exiſtimamus. Praeterquam enim, quod imminentibus hinc Hungaris et Slauis, illinc Nordmannis, iſtinc Sarracenis non poterant non imperio in tot minora regna diſtracto male metuere: facile ſagaciores animaduertebant, iuuenes tam feroces regnandique cupidos, et iam pridem de laeſione conqueſtos, armis plus quam ciuilibus inter ſe certaturos, et in maximum diſcrimen adducturos rem publicam. Hinc exſules honoribuſque antea priuati, qui per varias imperii prouincias diuagabantur, arrepta hac occaſione omnes, quos poterant ab imperatore et Iuditha alienare, eoſque hortari, vt conſulerent rei publicae, auderentque aliquid Gyaris et carcere dignum. Teſtatur ſane auctor *Vitae Ludouici* Pii aſtronomus (r), *iam tum in illo conuentu Wormatienſi imperatorem comperiſſe, clandeſtinas circa ſe eorum, quos vitae reſeruauerat, machinationes more cancri ſerpere, et multorum animos, quaſi per quoſdam cuniculos ſollicitare.* Et erant ſane tum plura in imperio genera hominum, quibus in turbido conſilium eſſe videbatur: exſules quamplurimi, qui in illa rei publicae conuerſione ſe priſtinos honores recuperaturos confidebant: ERMENGARDIS, imperatoris propinqui, et quotquot LOTHARIO, PIPPINO et LVDOVICO adfinitate iuncti erant, illos Ludouici filios a Iuditha opprimi aegre ferentes: ipſi denique clerici, quorum quoſdam terrae filios ipſe nouo inſtituto (s) ad ſumma ſacerdotia prouexerat, quippe quibus impera-

(p) *Nithard. lib. I. pag. 436.*

(q) *Cap. 34.*

(r) *Ad a. 829. pag. 390.*

(s) Mos fuerat iam inde ab eccleſiae Francicae origine, non niſi nobili cretos ſanguine ad ſuprema ſacerdotia prouehere, qui plerumque et adcuratius educati inſtitutique, et rei publicae amantiores, quam plebeii, eſſe credebantur, et cognatorum auxilio aduerſus paganorum inſidias facilius vtebantur. Id adeo verum eſt, vt miretur monachus Sangallenſis in *Vita Caroli M. lib. I. cap. 7.* ſub Carolo illo *duos molinariorum filios de familia S. Columbani, quum ei non congrueret ad epiſcoporum vel*

imperatoris rigor in exigendis ſacri miniſterii officiis, et perpetua, quam ſibi vſurpabat, cenſura magis diſplicebat, quam placebat pietas religioniſque ſtudium. Quum ergo haec omnia optimum principem ipſis ſacri ordinis hominibus non parum exoſum reddidiſſent: non mirum profecto eſt, tam facile voti damnatos eſſe homines, qui ab illo offenſi id vnice cupiebant, vt eum cum IVDITHA aut perderent, aut innumeris ſaltim turbis et calamitatibus implicitum quam primum viderent.

VI. Eſt ea ſaepe humanorum conſiliorum ratio, vt non modo malo, cuius cauſſa capiuntur, non medeantur, ſed et morbum tanto magis inſanabilem reddant: ipſaque experientia docet, in palatiis principum aliquando contingere, vt, qui ad comprimendos tumultus tamquam ad reſtinguenda incendia concurrunt, non tam aquam, quam oleum, igni infundant. Quod et LVDOVICO imperatori tum contigit. Primo enim LOTHARIVM, ne turbarum auctores eius auribus inſidiarentur, illico in Italiam ire iuſſit (t): quum tamen in illo receſſu tanto occultius ac veluti per ocium, conſilia paci inimica capere poſſet. Deinde *ipſe ſibi contra ſeditioſos*

vel coenobiorum regimen ſubleuari, tamen per merita magiſtri, Alcuini, praepoſituram Bobienſis monaſterii vnum poſt vnum ſtrenuiſſime gubernaſſe. Idem multo ante Carolum M. immo et poſt Ludouici Pii tempora religioſe obſeruatum eſſe conſtat. Exſtant enim formulae commendationis epiſcoporum, in quibus fere ſemper eorum natales celebrantur, e. g. *decreuimus illuſtri viro in ipſa vrbe pontificalem in Dei nomine committere dignitatem, quem plerumque apud animos noſtros et actio probata commendat, et* NOBILITATIS ORDO *ſublimat, ac morum probitas, vel manſuetudinis et prudentiae honeſtas exornat. Form.* MARCVLFI *lib. I. cap. 5. 7.* LINDENBROG. *cap. 4. Formul. promot. epiſcopal. IIII. apud* Baluz. *Capitular. tom. II. pag. 597.* et *cap. 12. pag. 610. Formula* IO. COVLESII *I. pag. 635. Formulae Alſaticae cap. 6. pag. 236. cap. 13. pag. 239. edit.* IO. GE. ECCARDI. At primus hunc veterem morem migrauerat Ludouicus Pius, non exiguo rei publicae malo. Quod obſeruans Theganus *de geſt. Ludou. Pii cap. 20.* grauiter detrimenta, quae inde paſſa ſit res publica, exaggerat, et id maxime conqueritur, eos homines poſtea rixoſos, ac paene intolerabiles, immo et rerum nouarum ſtudioſos fuiſſe. *Poſtquam*, inquit, *tales culmen accipiunt, numquam ſunt ſicut antea tam manſueti et ſic domeſtici, vt non ſtatim incipiant eſſe iracundi, rixoſi, maliloqui, obſtinati, iniurioſi et minas omnibus ſubiectis promittentes, et per huius modi negotia cupiunt ab hominibus timeri et laudari.* Merentur et inſequentia legi, quibus eorum hominum mores graphice deſcribit, iiſque addi, quae *cap. 43. et ſequ.* obſeruat, *cum omnes epiſcopos moleſtos fuiſſe Ludouico, tum hos maxime, quos ex ſeruili conditione honoratos habuerit, cum his, qui ex barbaris nationibus ad hoc faſtigium perducti ſint.*

(t) *Vit. Ludouici Pii pag. 390. Annal. Fuld. Bertin.* Egin. *ad a. 829.*

ſos homines quoddam propugnaculum erecturus, BERNARDVM, *eatenus Hiſpaniarum partium et limitum comitem, camerae ſuae praefecit* (u). Hunc enim ob eximiam prudentiam, incredibilem in rebus gerendis dexteritatem, ſplendorem generis, potentiam, ac nexum illum, qui inter filium patremque ſpiritualem eſſe tunc merito credebatur, ad eam rem maxime idoneum eſſe exiſtimabat (x). Enimuero quum imperatori, eiusque vxori, perſuaſum eſſet, BERNARDVM, Septimaniae ducem, ob potentiam ſibi firmiſſimo praeſidio aduerſus filios aeque ac rebelles futurum: res, miro dei conſilio, in contrarium vertit. Is ipſe enim BERNARDVS ſudes, in oculis omnibus eſſe coepit, vt non adquieſcendum ſibi putarent turbarum auctores, priusquam illum palatio exturbaſſent. Praefecerat eum imperator camarae ſuae, quae camararii (y) dignitas in

(u) *Vita Ludouici pag.* 391.

(x) BERNARDVS ille adhuc contra Mauros in marca Hiſpanica res praeclare geſſerat, *Vit. Ludouici pag.* 386. ac proinde Septimaniam ac marcam Hiſpanicam, ſeu Gothiam, ducis nomine regebat. Tam late enim tum patuiſſe Gothiae vocabulum, pluribus oſtendit Steph. Baluz. *ad Capitul. tom. II. pag.* 1118. *ſqq.* Generis ſplendorem quam maxime laudat Theganus *de geſt. Ludou. cap.* 36. *pag.* 310. eum *de ſtirpe regali fuiſſe*, teſtatus. Sed nos iam ſupra *cap.* 4. §. 14. eius genus deſcripſimus, ſimulque oſtendimus, exiſtimaſſe veteres, auiam BERNARDI paternam, ALDANAM CAROLI MARTELLI filiam fuiſſe, ob eamque cauſſam BERNARDO tribuere regiam originem. Quod tamen ſatis incertum eſſe, eodem loco docuimus. Denique idem Theganus *ibid. pag.* 310. obſeruat, BERNARDVM illum *domni imperatoris ex ſacro fonte baptiſmi filium fuiſſe.* Quae neceſſitudo quam ſacra olim viſa fuerit, nemo ignorat. Tot ergo veluti pignora fidei facile perſuadebant Ludouico Pio imperatori, vt BERNARDO primas in palatio partes deferret, eumque ſibi ſuisque certiſſimo praeſidio futurum ſperaret.

(y) Camararii munus, teſte Hincmaro *Epiſt.* 3. *cap.* 22. erat, curam agere *palatii, ornamentorumque regiorum, dona annua militum*, praeter annonam, *diſtribuere, proſpicere, vt omnia iuſto tempore fierent*, nihilque, *quo opus erat, deeſſet: dona* a legatis adlata cuſtodire, et, quae abituris elargienda erant, parata habere. Quamuis vero plures in palatio eſſent camararii, vti ex Gregor. Turon. *Hiſtor. lib. IIII. cap.* 26. et *lib. VI. cap.* 45. obſeruarunt Car. du Freſne *Gloſſar. med. et infim. Lat. tom.* 1. *pag.* 702. et Hert. *Notit. regni Franc. cap.* 3. §. 14. *p.* 295. vnum tamen reliquis praefectum fuiſſe, eumque ſecundum ab imperatore in imperio fuiſſe, patet ex Nithardi *lib. I. de diſſenſ. filior. Ludou. pag.* 436. Praeterea iam Hincmarus *eodem loco* teſtatur, omnia camararii munia *ad reginam praecipue, et ſub ipſa ad camararium* pertinuiſſe, et ſaepe incidiſſe talia, *quae reginae, iubente rege ad tractandum cum camarario, congruerent.* Talis ſub Ermengardi regina fuerat REGINARDVS, cuius in tumultu Bernardi Italiae regis meminimus; *Vita Ludou. Pii, Annal. Bertin.* et alii *ad a.* 817. et poſtea TANCVLFVS in *Vita S. Bened. Anian.* apud Ducheſ. *tom. III. pag.* 388.

in palatio fere prima ac praecipua habebatur. Eidem et CAROLI filii educationem crediderat (z), quam curam qui gerebant, BAIVLI vocabantur (a). Vtrumque vero officium ita comparatum erat, vt non poſſet non eſſe frequentiſſima reginam adeundi occaſio, quum et camararius ſub eius diſpoſitione eſſet, et CAROLI adhuc pueri educatio ad eam praecipue pertineret. Hinc ſtatim per ora hominum volitauit rumor de furtiuis auguſtae et Bernardi amoribus, iſque tantas vires adquiſiuit eundo, vt non modo ad vulgum manaret, ſed et praecipuis epiſcopis, abbatibus, atque optimatibus probabilis videretur, maxime quum iam multo ante hunc annum 829. IVDITHA auguſta familiarius, quam decebat, cum Bernardo duce vixiſſet, ac proinde ea vrgente non aliam ob cauſſam in palatium adſcitus crederetur, quam vt tanto liberius in mutuos amplexus ruerent moechus et adultera (b). Accedebat impotens dominandi libido, qua omnia ſuo arbitrio agebant IVDITHA et BERNARDVS (c), imperatore interim precibus et pſalmodiis, omiſſa paene rei publicae cura, vacante. Haec ergo paſſim tum iactabant homines, tumultus iſtius flabella, vt vere dici poſſe videatur, tota huius anni hieme coiſſe nubes, ex quibus anno proximo erupit dirum illud fulmen, quod pium imperatorem adflauit, ambuſſit, ac propemodum fortunis imperioque euoluit.

VII. Facibus ac tubis tam nefariae ſeditionis nihil, quam opportuna Ludouicum imperatorem inuadendi occaſio deeſſe videbatur. Nam *necdum*, vti obſeruat *Vitae Ludouici* auctor (d), *ii, qui tali peſte tabeſcebant, vulnus ſuum detegere poterant, vtpote quibus nulla copia ad peragenda, quae conceperant, ſuppeteret.* Ea vero

(z) Nithard. *lib.* I. *pag.* 436.

(a) Supra *cap.* 3. §. 1. (a) *pag.* 728.

(b) Hoc non coniicimus, ſed compertum habemus ex ſcriptoribus coaeuis. Supra enim *cap.* 4. §. 11. (q) *pag.* 782. adduximus locum Odonis Ariberti, in quo *Carolus Caluus os Bernardi retuliſſe, ex eoque illum genitum, vulgo creditum eſſe*, dicitur. Quum ergo Bernardus camararii munere fungi coeperit anno 829. quo CAROLVS iam ſextum aetatis annum attigerat: abſurda fuiſſet ea calumnia, niſi iam antea ſaepius in palatio verſatus eſſet Bernardus, adeoque iam pridem eam de ſe ſuſpicionem excitaſſet Iuditha, exiſtimationis ſuae dudum parum curioſa.

(c) Paſchaſ. Ratpert. *Vit. Walae, lib.* II. *cap.* 9.

(d) *Ad a.* 829. *pag.* 391.

ro occaſio ſequente anno ſeſe vltro obtulit. Solutis enim comitiis Wormatienſibus, imperator quidem palatium Francofurtenſe repetierat, et auctumnum, dum tempus permittebat, exegerat venationibus, at circa diem S. Martino ſacrum Aquiſgranum profectus, ibi et natalem domini pie celebrauit, et hieme illa ad quadrageſimale vſque ieiunium ibidem haeſit (e). Tunc vero fama neſcio quid triſtius de Britanniae motibus nunciante, expeditionem, BERNARDI conſilio, in illam prouinciam ſuſcepit, relictaque Aquiſgrani auguſta ipſe paullo poſt, licet ex pedum tumore laboraret, cum exercitu in tractum Franciae occidentalis maritimum, tempore quam maxime importuno profectus eſt. Appetierat enim illud anni tempus, quo eccleſia cruciatus, quos Chriſtus pro humano genere ſubiit, precibus ieiuniiſque celebrabat, quum imperator primis ſtatim diebus, quas *caput ieiunii* (f) vocant, caſtra moueret. Non aegrius quidquam iam a longo tempore tulerat populus, quam expeditionem illam moleſtiſſimam, qua anniuerſaria haec ſacra turbari, hominesque in remotiſſimas Franciae occidentalis oras, hiberno tempore, nullo vrgente tam magno periculo, trahi videbantur. Hinc auditae voces, imperatorem tam ſacro tempore non niſi caedes ſpirare, populum non male de ſe meritum militia perpetua opprimere, caſtra ſequi iubere ciues, dum templa adeunda ſint, eaque

(e) *Vita Ludouici ibid. pag.* 391.

(f) Ita vocabant quartam quinquageſimae feriam, qua cineribus ſignati Chriſtiani longam illam inediam antepaſchalem auſpicabantur, alias *caput quadrageſimae*, in *Regula S. Benedict. cap.* 48. dies cinerum, *Synod. Beneuent. anno* 1091. *cap.* 4. *dies abſolutionis*, [quamuis eo nomine etiam feria quinta ante paſcha veniret, quod hac hominibus criminum mortalium; illa venialium, quae vocant, gratia fieret: Steph. Baluz. *ad Reginon. de diſciplin. eccleſ. pag.* 654. Carolus du Freſne *Gloſſar. med. et infim. Lat. tom. I. pag.* 28.] Graecis εἴσβασις τῶν ἁγίων νηστειῶν. Et ſane id tempus minime omnium conueniebat expeditioni, quoquo preces recitabantur: *concede nobis, domine, praeſidia* MILITIAE CHRISTIANAE *ſanctis inchoare ieiuniis, vt contra ſpirituales nequitias pugnaturi continentiae muniamur auxiliis.* Ex quibus precibus clerici, ſollicitaturi populum, argumentum non leue petere potuerunt ad expeditionem illam Ludouici infamandam. Hos enim illam praecipue aegre tuliſſe, vel ex *tabulis exauctorationis cap.* 3. apud Pithoeum *p.* 328. patet, vbi inter cauſſas exauctorationis haec non poſtrema vrgetur, *quod imperator contra Chriſtianam religionem et contra votum ſuum, ſine vlla vtilitate publica aut certa neceſſitate, prauorum conſilio deluſus in diebus quadrageſimae expeditionem generalem fieri iuſſerit, in qua expeditione, quantum in ipſo fuerit, et populum in magnam murmurationem protraxerit, et ſacerdotes domini a ſuis officiis contra fas amouerit, et pauperibus grauiſſimam oppreſſionem irrogarit.*

que inauſpicata expeditione impedire, quo minus diuinum numen, peccatis Francorum iampridem offenſum, precibus aliiſque piis operibus placetur. Hinc *Annalium Bertinianorum* auctor (g), *iter illud omnem populum moleſte tuliſſe propter difficultatem itineris, eumque illuc ſequi noluiſſe.* Accepta hac occaſione homines ſeditioſi primum Pippinvm adgrediuntur, de Bernardi et ipſius auguſtae dominatu, proteruia, ac libidine conquerentes. Hos viros bene meritos, opibus honoribuſque ſpoliare, hos omnia agere ſuo arbitrio, opprimere populum, ipſamque rem publicam nefarie peſſumdare. Perſultare impudentiſſimum moechum optimi imperatoris locum, et huic praeſtigiis ſuis ita illudere, vt tantam iniuriam non modo non vindicet, ſed ne aduertat quidem. Pertinere hoc ad probi filii officium, vt indoleſcat paterno dedecori, pulſiſque tanti mali auctoribus patrem ſibi, bonaeque menti quam primum reſtituat. Id demum filio immortalem adlaturum gloriam: id illi ad regnum ſuum, iam anguſtis Aquitaniae limitibus circumſcriptum, amplificandum certo profuturum (h). Quibus illecebris permotus iuuenis, contractis copiis primum Aureliam mouit, ibique, pulſo Odone, comite, Matfridvm, hominem fortiſſimum, ſed infenſiſſimum patri, et praecipuum illarum turbarum inceptorem, reſtituit, ac deinde Verimbriam vſque (hodie *Felembrey* oppidum prope Laudunum ſitum) progreditur (i). Ex altera parte Lotharivs, qui hanc hiemem in Italia iuſſu patris exegerat, cum expedita manu adeſſe dicitur (k). Denique ipſe, quem imperator ducebat, exercitus iam tum ad ſeditionem conſternatus, coniuratorum conſilio, a ſignis dilabitur, et iuxta Lutetiam Pariſiorum caſtra metatur. Sic primus quidem arma impia mouiſſe dicitur Pippinvs: at, ſi dicendum, quod res eſt, omnem illam ſcenam inſtruxerat Lotharivs, quem Nithardvs (l), grauis auctor, et horum fratrum conſobrinus, *tam fratres, quam et vniuerſam plebem veluti ad reſtaurandum rei publicae ſtatum animaſſe*, diſertis verbis teſtatur.

VIII. Quae fuerint impiae iſtius factionis conſilia, his verbis memoriae prodidit *Annalium Bertinianorum* conditor (m): *aliqui ex*

(g) *Ad a.* 830.
(h) *Vita Ludouici Pii ad a.* 830. *pag.* 391.
(i) *Ibid. pag.* 392.
(k) *Annal. Bertin. ad a.* 830.
(l) *Lib. I. pag.* 436.
(m) *Ad a.* 830. *pag.* 187.

ex primoribus LOTHARIVM *de Italia , et* PIPPINVM *de Aquitania hoſtiliter aduerſus patrem venire , vt illum de regno eiicerent , et nouercam ſuam perderent , ac* BERNARDVM *interficerent , compulerunt.* Nec difficulter ea conſilia deprehendit imperator (n) , iam paene ab omnibus deſertus. De ſuorum tamen magis , quam ſua ſalute , ſollicitus , BERNARDVM ſibi fuga conſulere , IVDITHAM Lauduni in monaſterio S. Mariae virginis deliteſcere iuſſit : ipſe non procul inde diſſitum palatium Compendienſe petiit , quo et CAROLVM filium, vt e NITHARDI (o) loco colligimus , ſecum abduxit. Et BERNARDVS quidem in Septimaniam ſuam fuga euaſit : IVDITHAM Pippinus WERINO et LAMBERTO , cum ſelecta manu Laudunum miſſis abſtractam e monaſterio ad ſe perducij iuſſit , captiuamque in caſtris tenuit (p). Hic nullum paene contumeliae genus praetermiſſum , totque iniuriae factae mulieri , vt mortem verita non ipſa modo ſe velum ſumturam , ſed et imperatori , ſi ad eum eundi , cum eoque colloquendi copia detur , vt poſitis armis monachum induat , perſuaſuram , polliceretur. Quod PIPPINO et reliquis eo facilius perſuaſum eſt, quo magis id quam primum fieri cupiebant. At callida femina ſub praeſidio miſſa Compendium , ſecretiore colloquio cum marito habito ipſa quidem ab eo impetrauit veniam velum euitandae mortis cauſſa capiti imponendi, ab imperatore autem reuerſa nihil certi, ſed reſponſum ambiguum , eum ſibi tempus ad deliberandum popoſciſſe , retulit. Hinc ei exſilium irrogant rebelles, miſſamque Pictauos in monaſterio S. Radegundis ſub arcta cuſtodia haberi iubent: Vt adeo facile pateat, id vnum egiſſe PIPPINVM, vt et nouerca , et pater, poſita purpura, in monaſteria quamprimum vel ſponte ſecederent, vel inuiti detruderentur. Nec mitius cum fratribus reginae , CONRADO et RADVLPHO , qui tum in aula dominabantur , actum, quos ipſos quoque, deſecta coma, ad vitam monaſticam, tamquam in ergaſtula, damnarunt.

VIIII. Haec omnia quadrageſimae tempore, et circa dies feſtos paſchales acta eſſe, conſtat. Paullo poſt, adpetente iam vere menſe Maio, et octaua paſchatos elapſa, LOTHARIVS, ex Italia cum delecta manu adueniens patrem Compendii adiit, ad eumque ſe tota illa factio Ludouico Pio infenſa contulit, eumque, quippe totius iſtius

(n) *Vita Ludouici pag.* 39

(o) *Lib. I. pag.* 436.

(p) *Vita Ludouici pag.* 392.

iſtius tumultus auctorem facile mouit, vt non modo ratum haberet, quod adhuc actum fuerat, ſed et, quae ſupereſſe videbantur, ea, quae ipſi paene propria erat, inſolentia perficeret (q). Hinc primum conuentum indixit Compendium, et quamuis adhuc ab omni vi aduerſus patrem abſtineret, HERIBERTVM tamen, BERNARDI ducis fratrem, crudeli ac ferali ſententia, oculis priuatum in Italiam deportari iuſſit, eiuſque conſobrino, ODONI, armis ignominiae cauſſa ſpoliato, aqua et igni interdixit, alios imperatoris amicos et comites, in vincula coniecit, eoque exemplo, capitale eſſe fidei patri praeſtitae crimen, ſatis teſtatum fecit. Interim LOTHARIVS rem publicam ſuo arbitrio, at patris tamen nomine, conſtituit, ac proinde eius vitae auctor (r) *eum ſolo nomine imperatorem, illam aeſtatem tranſegiſſe*: NITHARDVS (s) vero *ſub libera cuſtodia cum* CAROLO *filio* (t), *habitum* eſſe, tradunt. Miſerrima ergo fuiſſet imperatoris conditio, niſi id vnum habuiſſet tot malorum adleuamentum, quod LVDOVICVM, Boiariorum regem, huc vſque ab illa factione alienum eſſe, ſciret. Quum enim hic ſolus a fratrum conſiliis diſſideret: in eo etiam ſpem omnem collocauerat pater infeliciſſimus, idque eſt, quod obſeruat THEGANVS (u), dilectum *filium eius aequiuocum prohibuiſſe, quo minus dominum imperatorem de regno expellerent*. Quod quomodo contigerit, NITHARDVS (x) potiſſimum prodidit memoriae. Admittebatur nimirum ad imperatorem, eiuſque filium, monachorum turba, quae partim conſolandi defungeretur officio, partim

[q] *Vita Ludouici pag.* 393. *Annal. Bertin. ad a.* 830. Nithard. *lib. I. pag.* 436.

[r] *Pag.* 393.

[s] *Lib. I. pag.* 436.

[t] Ait Nithardus: *et Lotharius quidem, eo tempore re publica adepta, patrem et Carolum ſub libera cuſtodia ſeruabat, cum quo monachos, qui eidem vitam monaſticam traderent, et eamdem vitam illum adſumere ſuaderent, eſſe praeceperat.* De patre ne haec intelligenda ſint, an de filio, paene ambiguus haereo, quia verborum nexus poſteriorem interpretationem videtur requirere: at quia Carolus tum adhuc infans erat, qui certi quid de rebus ſuis ſtatuere per aetatem nondum poterat: potius id de patre accipiendum eſſe, aliquis exiſtimauerit. Nihilominus de Carolo hunc locum capio. Monachorum enim inſtitutione vix indigebat Ludouicus, qui *tradere illis vitam monaſticam*, quam ab illis traditam accipere rectius potuiſſet. At puero neceſſaria videbatur illa inſtitutio, quem cucullum pro purpura eligere, eo magis intererat Lotharii, quo minus ei placebat poſtrema illa regni partitio, quoque magis verendum erat, ne ei in poſterum a patre multo plus, quam reliquis fratribus tribueretur.

(u) *Cap.* 36. *pag.* 310.

(x) *Lib. I. pag.* 437.

partim puero vitae monaſticae praeſtantiam exquiſitiſſimis argumentis commendaret. Hi homines, pertaeſi improbitatis, cuius noua quotidie exempla animaduertebant, operas ſuas addicebant imperatori, ſi reſtitutus in integrum, ſe bene rei publicae praeſuturum, et cultum in primis diuinum curae cordique habiturum polliceretur. Id vero quum non difficulter ſponderet, repertus eſt GVNTBALDVS, monachus (y), qui ſub religionis ſpecie cum ad PIPPINVM, qui non procul hinc aberat, tum maxime ad LVDOVICVM in Boioariam proficiſcebatur, et vtrique ſpem faciebat amplioris regni, ſi patrem a LOTHARII fratris iniuriis vindicarent. Quibus promiſſis excitati hi filii, ſuam quiſque gentem, in procinctu eſſe iuſſerunt, omneſque vocabant ad ſigna, qui ſaluam eſſe cuperent rem publicam. Interea de indicendis comitiis cogitatum. Quae quum Lotharius patri; hic filio inimica eſſe cuperet: de loco, quo conuocandi eſſent proceres, diu diſceptatum eſt. Nam, teſte *vitae Ludouici* auctore (z), ii, qui patri male cupiebant, conuentum illum in Francia haberi volebant. Imperator, *qui diffidebat Francis*, *magiſque ſe Germanis credebat*, id agebat per ſuos, vt in Germania, vel ambarum prouinciarum finibus vtriuſque Franciae optimates confluerent, eaque ſententia, magno illius bono praeualuit (a). Electa ergo Neomagum, vrbs ad Vahalim celeberrima, quo kalendis Octobribus non modo magna ſeditioſorum turba, ſed et multo maior Germanorum multitudo, imperatori auxilio futura confluxit. Iam antea prudenter per ſuos cauerat imperator, ne quid nouarum turbarum in Gallia oriretur, ea cura LAMBERTO comiti, et HELISACHARI abbati demandata. Nec minus opportune edicto cautum fuerat, ne quis ibi, niſi *cum ſimplici commeatu*, id eſt, ſine armatis hominibus adeſſet. Quod edictum quum nihili feciſſet HILDVINVS, abbas potentiſſimus, ſed ſuſpectae fidei homo (b), iſque copias armatas adducere non dubitaſſet; imperatori

(y) Fuiſſe hic monachus videtur Aquitanus, qui PIPPINVM in ea expeditione, more illius ſaeculi, fuerat comitatus: et hinc eius opera opportune vſus eſt LVDOVICVS imperator ad Pippinum ſibi conciliandum. Iam in monaſterio Karoſienſi Aquitanico ſaeculo VIIII. floruit GVNDBALDVS *abbas*, cuius mentio fit in *Nominibus monaſteriorum*, *quibuſcum Augienſe ſaeculo illo ſocietatem habuit*, apud Mabillon. *Analect. tom. IIII. pag.* 644. Et potuit ſane monachus noſter, tam bene de imperatore meritus hanc abbatiam remunerationis cauſſa accepiſſe.

(z) *Pag.* 393.

(a) *Ibid.* et *Annal. Bertin. ad a.* 833.

(b) Celeberrimus hic illo tempore abbas, monaſterio S. Dionyſii iuxta Pariſios

perator, tantis auxiliis fretus lacertos mouit, et hominem ingratiſſimum grauiter obiurgatum e palatio exeſſe, iuſſum iuxta Paderbornam ſub tentoriis hibernare coëgit: nec minus Walam, perfidiae procul dubio non minus ſuſpectum, Corbeiam in monaſterium ſuum relegauit, eoque exemplo ita perterruit ſeditioſos, vt, quo ſe verterent neſcii, noctem totam apud Lotharium peruigiles agerent, eique, vt aut manum cum patris copiis illico confereret, aut ſecum inſalutato patre diſcederet, perſuadere conarentur. At pater ſe iam ſuperiorem eſſe animaduertens, LOTHARIO ſummo mane per certos homines denunciat, vt deſerta perfida illa factione, ad ſe ſine mora veniat,

riſios praefuit, S. Walloni abbati ſucceſſor datus anno 814. poſtea et monaſteria S. Medardi Sueſſionenſis et S. Germani prope Lutetiam rexit, ipſa archicapellani dignitate functus circa annum 818. denique quum magna Ludouici imp. gratia floruiſſet, ſubito ab eo ad Lotharium defecit, et hinc in Saxoniam hoc anno relegatus dicitur. Coint. *Annal. eccleſ. Gall. ad annos* 814. 817. 818. 830. *ſeqq.* Quae ipſa eſt haec relegatio, cuius iam ex *auctore vitae Ludouici pag.* 393. fecimus mentionem. Reſtitutus tamen anno inſequente priſtinae dignitati *Areopagitica* illa ſcripſit, quae *Coloniae* 1562. prodierunt, quibuſque inter primos oſtendere conatus eſt, Dionyſium illum Areopagitam, cuius *Act. XVII*, 34. fit mentio, eumdem eſſe cum illo, quem Galli apoſtolum venerantur, eumdemque genuinum ſcriptorum, quae ſub eius nomine circumferuntur, auctorem habendum. Cuius futiliſſimi operis patrocinium contra Boſſuetum alioſque viros doctiſſimos magno quidem cum adparatu, at infeliciter, ſuſcepit Andr. du Sauſſay *de myſtic. Gall. ſcript. pag.* 346. *ſequ.* quum cauſſam omnem Io. Dallaeus *libro de ſcriptis Dionyſii Gen.* 1666. iam pridem perorarit. Obiiſſe dicitur homo ingratiſſimus, et peſſime de domino ſuo meritus in monaſterio S. Medardi anno 842. Sed id falſum eſſe oportet, ſi is eſt idem *Hilduinus*, qui apud Lotharium imp. archicancellarii munere functus eſt, cuius vice Rudmundum et Rinaldum anno 844. et 848. diplomata iſtius principis recognouiſſe, docet Bern. Mallinkrot *de cancell. et archicanc. imp. pag.* 18. Quibus nos addimus diplomata Lotharii anni 848. apud Baluz. *Capitular. tom. II. pag.* 1458. anni 855. apud Calmet *Probat. hiſt. Lotharing. tom. I. pag.* 506. Saltim in eo alucinatus eſt doctiſſimus Mallinkrotius, quod Hilduinum noſtrum poſtea ad epiſcopatum Virdunenſem euectum exiſtimat. Hilduinus enim Virdunenſis ab Abbate illo diuerſiſſimus, per omnem vitam Ludouico Pio adhaeſit, eoque mortuo Caroli Calui partes ſectatus, et, vt Bercar. in *Hiſt. breui epiſc. Virdun. cap.* 17. notat, *magno odio habitus*, vita exceſſit circa annum 854. Calmet *dans l'hiſtoire de Lorraine tom. I. liv. XIII. pag.* 636. At idem Calmet in *probat. tom. I. pag.* 303. adfert diploma Lotharii ſcriptum anno 840. in quo iam ſucceſſorem HILDVINI in abbatia S. Dionyſii vocat *virum venerabilem et propinquum ſuum* HLVDOVVICVM, HILDVINVM autem *venerabilem vocatum archiepiſcopum, heriique palatii ſui notarium ſummum.*

veniat, et ſecum communes hoſtes perſequatur. Paret filius, quamuis fremente rebellium turba, et viribus ſuis diffiſus, patriſque de pietate ac manſuetudine certus, palatium ſtatim ingreditur. Pater vero ſupplici tam facile ignouit, vt ne acrius quidem increparet tam indignum tanto patre filium. Vix vero interiores palatii partes intrauerat, quum iam in furorem actum promiſcuum vulgus concurreret. Veritis enim ſeditioſis, ne quid triſtius LOTHARIO accidiſſet, iis vero, qui imperatori fauebant, ad quemuis tumultum ſedandum paratis, res procul dubio ad manus veniſſet, niſi imperator vna cum filio in publicum proceſſiſſet. Quorum conſpectu, accedente graui imperatoris oratione, tanta ſubito facta eſt rerum commutatio, vt nemo quidquam audendum ſibi exiſtimaret. Quem quidem rerum euentum reputanti, numquam mihi clarius emicuiſſe videtur optimi principis maieſtas, quam quum omni paene imperio ſpoliatus abbates potentiſſimos oratione in exſilium ageret, LOTHARII pertinaciam paterno iuſſu frangeret, plebem furibundam ſola oculorum acie compeſceret, totumque conſenſionis globum ſine vi belloque diſiiceret. Actum iam fuiſſet de rebellibus, niſi eorum crimine maior fuiſſet imperatoris clementia. Iam enim prehenſi coniurationis auctores in vinculis erant, iam in comitiis accuſati ac conuicti, communibus omnium procerum, ipſiuſque LOTHARII ſuffragiis, feralem ſententiam audiuerant, nihilque reliqui videbatur, quam vt inauditum ſcelus diriſſimis ſuppliciis expiarent, quum imperator ſui memor, omnibus eatenus ignoſceret, vt clerici aeque ac laici in monaſteria detruſi de ſe ipſis ſupplicium ſumerent (c). Haec nemo adcuratius litterarum conſignauit monimentis, quam ſaepe laudatus aſtronomus, cuius diligentia deſtituti hodie pleraque ignoraremus. At id mireris merito, virum diligentiſſimum, et comperta ſcribentem, vix pauciſſimorum, qui tum perduellionis crimine ſe polluerint, nomina expreſſiſſe. Siue inuidiam metuerit, ſiue famae eorum, quorum vitae imperator pepercerat, parcendum putarit: minus ſolidam ea verecundia gratiam iniit a poſteris, qui hic vix quidquam hodie

(c) Inter hos triſte exſilium fuit Walae, abbatis Corbeienſis, a Ludouico relegati in lacum Lemanum, et *altiſſimae arctiſſimaeque ſpecui, quo nullus eſſet acceſſus, concluſi.* Paſchaſ. Ratbert. in *Vita Walae* apud Mabill. *Annal. Bened. ſaec. IIII. part. I. pag.* 502. Sed ſolet hic auctor omnia, quae illi homini contigerunt, ita exaggerare, vt vix vllus confeſſor plura paſſus videri poſſet, quam perduellis ille pertinaciſſimus.

hodie, niſi per nebulam vident (d). Nec rectius et hic, et reliqui annalium ſcriptores paene omnes, interfuiſſe his comitiis LVDOVICVM noſtrum, eumque praecipue LOTHARII fratris conſilia turbaſſe diſſimulant, quod tamen recte obſeruans THEGANVS (e): *ibi*, inquit, *fuit* AEQVIVOCVS FILIVS *eius*, *qui in omnibus laboribus patris adiutor eius exſtitit*. Exitus ergo comitiorum is fuit, vt damnatis perduellibus, LOTHARIVS fidem patri iuraret, regnoque Italiae in praeſens contentus eſſe iuberetur (f), Ludouicus vero priſtinum faſtigium, plenamque auctoritatem veluti poſtliminio reciperet.

X. Repreſſo tam ferali tumultu, imperator, veluti ſibi redditus, Aquiſgranum cum LOTHARIO filiiſque reliquis repetiit, ibique hiemem illam exigere ſtatuit. Vt vero omnia in priorem locum reſtitueret, nihil prius, nihilque antiquius habuit, quam vt IVDITHAM, eiuſque fratres, ab inimica factione in monaſteria detruſos, reuocaret. Quam menſe Februario anni 831. aduentantem benigniſſime quidem, vt credere par eſt, excepit, at non prius recepit in torum, quam adulterii ſuſpicionem, vt ſuperiore anno Neomagi decretum fuerat (g), eo, quem leges praeſcripſerant, modo a ſe eſſet amolita. Conuocatis ergo proceribus, primum ea, quae Neomagi decreta

(d) Fuere in eo numero HVGO, Lotharii ſocer, cuius ſtemma genealogicum ſupra *cap.*4. §. 14. (m) *pag.*790. dedimus. Quare vix dubitandum, quin et reliqui eius propinqui, et maxime LVTARDVS et ADALARDVS filii, nec non GERARDVS, ERMENGARDIS, LOTHARII vxoris, conſobrinus in eadem factione fuerint. Deinde inter rebelles iſtos numerantur IESSE, epiſcopus Ambianenſis, quem Theganus *cap.* 36. in hoc ipſo conuentu ſacerdotio priuatum eſſe teſtatur, itemque WALA et HILDVINVS, abbates, quorum de perſonis fatiſque iam alibi diximus. Denique memorantur MATFRIDVS, comes Aurelianenſis, quem malorum omnium incentorem cum aliis ſeditioſis in Italia anno 836. deceſſiſſe, tradunt auctor *Vitae Ludouici pag.* 412. Theganus *de geſt. Lud. cap.* 55. *Annal. Bertin.* et reliqui *ad a.* 836. LAMBERTVS comes ſiue Andegauenſis, ſiue Nannetenſis, eodem anno mortuus. *Vit. Ludou. ibid.* Vid. Murator. *ad Ermold. Nigell. de reb. Ludou. Pii lib.* III. *not.* 98. et WARINVS, comes Aruernorum, dux vocatus a Nithardo, *lib. IIII. pag.*483. marchio in diplomate Caroli Calui, de quo, quod dicam, non habeo, niſi quod in mox ſequutura rebellione a Ludouico Pio, eoque mortuo a filiorum natu minorum partibus ſtetiſſe videatur. Vid. *Vit. Ludouici pag.* 405. Chron. *e Biblioth. Memmiana ad a.* 841. Interfuit etiam rebellium iſtorum turbae HELISACHAR abbas et archicancellarius, de quo infra plura dicemus.

(e) *Cap.* 37.

(f) Thegan. *ibid.* Nithard. *lib. I. pag.* 437.

(g) *Annal. Bertin. ad a.* 830.

decreta fuerant, firmantur, hinc IVDITHA admiſſa in concilium, paratam ſe eſſe teſtabatur, ad omnia crimina, quae de ſe in vulgus ſparſa eſſent, diluenda. Quum ergo publice citatis illis, qui auguſtam probri conuincere vellent, nemo, vt fit, adeſſet: imperatrix imperatore et filiis eius praeſentibus praeſto conceptiſſimis verbis iureiurando purgauit pudorem ſuum, et iuſſu GREGORII, papae, de communi principum eccleſiaſticorum ſententia, iuſtae vxoris honorem recuperauit (h). His peractis, imperator PIPPINVM in Aquitaniam, Ludouicum in Bauariam dimiſit, nouumque conuentum in Maium menſem Ingelhemium indixit; ipſe vero Aquiſgrani dies paſchatos feſto adparatu, vti conſueuerat, celebrauit. Ingelhemii et Lotharium honorifice excepit, et rebelles capitis antea damnatos, libertatique et fortunis poſtea reſtitutos in gratiam recepit (i), laudabili quidem, at pernicioſa, ſi euentum reputemus, indulgentia (k). Soluto eo conuentu LVDOVICVM Pium in Voſagi iugis venationibus et piſcationibus vacaſſe, LOTHARIVM iuſſu patris in Italiam diſceſſiſſe, ait *Vitae Ludouici* auctor (l): *Annales* vero *Bertiniani* (m) eum adhuc comitiis auctumnalibus Theodoniſuillae eodem anno habitis interfuiſſe, ſcribit. Quod ego magis crediderim, quia et THEGANVS (n) refert, adfuiſſe tum BERNARDVM, Septimaniae ducem, crimina ſingulari certamine purgaturum coram imperatoriis filiis LOTHARIO et LVDOVICO, ſi accuſator aliquis eſſet adfuturus, nullo vero, qui id certamen obire vellet, reperto, eum iureiurando calumniam eliſiſſe (o). His ergo demum ſolutis comitiis, et patre reuerſo Aquiſgranum, Lotharius in Italiam videtur profectus.

XI. Quam-

(h) *Annal. Bertin. ibid.* Thegan. *cap.* 37. *Vita Ludou. pag.* 395.

(i) At fuere tamen quidem, quos biennio poſt demum ab exſilio reuocarunt imperatoris filii, veluti WALA et HELISACHARVS, abbates, et MATFRIDVS, comes. Nithard. *de diſſenſ. fil. Ludou. lib. I. p.* 438. Sed ſciendum, hos adeo pertinaces fuiſſe, vt adſpernati ſint hanc imperatoris clementiam. Memoriae enim prodidit Paſchaſ. Ratbert in *Vita Walae, pag.* 502. Walam libertatem ea lege ſibi oblatam, vt ſe peccaſſe fateretur, et in poſterum imperatori pareret, repudiaſſe, cauſſatum conſcientiam. Ob quam rem eum primum in nouum monaſterium, in inſula quadam verſus Pictauos ſitum, atque inde in coenobium quoddam Germanicum relegatum, poſtremo Corbeiam remiſſum, ſed ita, vt ibi amiſſa dignitate abbatis priuatus viueret.

(k) *Vit. Lud. ibid. Annal. Bertin. ad a.* 831.

(l) *Ibid. pag.* 395.

(m) *Ibid. pag.* 187.

(n) *Cap.* 39.

(o) *Vit. Ludou. Annal. Bert. ibid.*

XI. Quamuis vero iam defunctus omni periculo videretur pater infeliciſſimus: mox tamen nouum incendium, male ſopitum, in flammas tanto pernicioſiores erupit. Promiſerat pater Pippino et Ludouico nauatae ſibi operae praemium, regni augmentum, idque promiſſum iure quodam ſuo ſibi vrgere videbantur. Iam patrem quidem ſtetiſſe promiſſis, et vtriuſque regnum auxiſſe teſtatur NITHARDVS (p): ſed aut priuatim id factum eſſe oportet, aut acceſſio illa tam exigua fuit, vt non ſatisfieret iuuenum ferociſſimorum cupiditati. Saltim ſibi non eam gratiam, quam meruiſſe ſibi exiſtimabant, relatam, vterque querebatur. Accedebat nouus in palatio tyrannus, GVNTBALDVS, monachus, qui, quod pro liberando principe ſtrenuam operam nauaſſet, in aula loco BERNARDI dominabatur, rationeſque omnes PIPPINI et LVDOVICI, ſe primo in poſterum loco apud patrem futuros, ſperantium, facile turbauit (q). Quod adeo momordit iuuenes, vt ſeſe a patris amicitia plane ſeiungerent. Alienum a patre animum iam hoc ipſo anno 831. primus prodidit PIPPINVS, dum ad comitia Theodoniſuillenſia venire iuſſus, parere primum noluit, poſteaque, frequentibuſque legationibus accitus, tardiſſime, et quum iam pridem diffluxiſſet procerum concilium, paucis ante natalem Chriſti diebus adfuit (r). Imperator nouam hanc pertinaciam aegre ferens, eum parum honorifice, teſte *annalium Bertinianorum* conditore exceperat, et inuitum diutius, quam vellet, Aquiſgrani detinere decreuerat. At ille morae impatiens, ineunte anno 832. ipſo Innocentium die, intempeſta nocte e palatio, tamquam e carcere, fugit, et inconſulto patre rediit in Aquitaniam. Dici non poteſt, quam ea res perturbarit patris animum, quem prioris ignominiae memoria nihil moderabile ſperare a tam inſolente filio patiebatur. Statim ergo ſuos, quid factu opus videatur, conſulere in medium iubet. Suadent omnes, vt comitia frequentiſſima Aurelianis indicat, ad eaque et Lotharium ex Italia, et Ludouicum ex Boioaria euocet. In his, niſi Pippinus imperata faciat, capiendum eſſe conſilium, nec difficile fore, eum, priuſquam ingraueſcat malum, de communis procerum ſententia in ordinem cogere. Id conſilium et imperatori placet, qui ſtatim miſſis legationibus et edictis propoſitis, illum conuentum indicit, procereſque Aureliani frequentes adeſſe iubet. Enimuero haec agentem, et veluti iam vaſa con-

(p) *Lib. I. pag.* 437.
(q) Nithard. *ibid.*
(r) *Vita Ludou. Pii pag.* 396. *Annal. Bertin.*

clamantem nouus percellit nuncius, LVDOVICVM quoque filium, quem adhuc ſemper obſequentiſſimum habuerat, cum valida Boiorum et Slauorum manu inuaſiſſe Alamanniam, CAROLO iam pridem attributam, eius prouinciae principes ſollicitare, fidei tenacioribus ferrum flammaſque minari, immo ita componere rationes, vt multo maiora concupiſcere, et praeter Alamanniam, etiam Franciam, et quidquid patri armis extorquere poſſet, adiicere velle videatur: quo conſilio eum iam ad monaſterium S. Nazarii Laureshamenſe perueniſſe, mox iturum vlterius, niſi mature imperator rebus ſuis eſſet conſulturus (s). Animaduertit pater, LOTHARIVM ſibi id negotium faceſſere (t), conſultiſſimumque fore, incendium illud, priuſquam inualeſceret, exſtinguere. Conuocatis ergo ex vtraque Francia et Saxonia copiis, iiſque a. d. XIIII. Kal. Maias praeſto ſibi eſſe iuſſis circa Moguntiam, cum vniuerſo exercitu, Rheno Moenoque tranſmiſſis ad Triburiam caſtra poſuit. Contra LVDOVICVS filius Langhardhemii, (hodie *Lambersheim* iuxta Weinheimium,) cis Rhenum haerebat, exſpectans proceres Alamannorum, quos eius fidem illico veluti ex compacto ſequuturos eſſe, illi a MATFRIDO fuerat perſuaſum. Alioquin enim tumultuarium ducebat exercitum, non modo ex hominibus liberis, ſed et ex ſeruili colluuie, quam praeter morem patrium (u) ad ſigna vocauerat, conflatum, ideoque facile

(s) Thegan. *de geſt. Ludouici Pii cap.* 39.

(t) Hunc quoque motum excitauit LOTHARIVS, qui in Italiam veluti relegatus, et eo regno contentus eſſe iuſſus, non deſiit patri faceſſere negotium, fratreſque aduerſus eum irritare. Teſtem huius rei Theganum habemus, qui *cap.* 39. *pag.* 311. *alio vero anno*, inquit, *poſt paſcha auditum eſt, quod aequiuocus filius eius* CVM CONSILIO LOTHARII *voluiſſet viſitare patrem inhoneſte, et venit vſque ad monaſterium S. Nazarii.* Neſcio ergo, an ſatis prudenter imperator filium ſibi infenſum, et parte regni mulctatum miſerit in Italiam, vbi prompta illi eſſet res nouas moliendi occaſio. Eiuſdem tragoediae pars non minima fuit MATFRIDVS, cui imperator ſuperiore anno gratiam ſupplicii fecerat, multis vanis promiſſis lactans Ludouicum, eique ſpem faciens, fore, vt omnes Alamanniae et Franciae orientalis proceres a patre deficerent, ſeque Ludouico dederent. *Annal. Bertin. ad a.* 832. Adeo periculoſum eſt ignoſcere rebellibus, quibus plerumque cum vita et libertate noua omnino peccandi licentia datur.

(u) Numquam Germani, et Franci maxime, ſeruilis conditionis homines militare patiebantur, non ſine ratione veriti, ne fraena morderent, ſi armis adſueti Spartarum aliquem ducem inuenirent. Hinc ſemper honorificum apud Germanos fuit *militis* nomen, quia id num-

cile animaduertit, imparem ſe fore patri, ad quem vndique copiae lectiſſimae et rebus omnibus inſtructae confluxerant. Hinc quum praeterea non paucos ſuorum fuga dilabi, et ad imperatorem deficere intelligeret, motis caſtris praecipiti itinere in Boioariam redit, futurum ſperans, vt ibi nouis copiis auctus patris impetum vtcumque ſuſtineat (x). At pater filio nullum ad reſpirandum tempus relicturus eum e veſtigio perſequitur, et ducens exercitum per Alamanniam, quam vbique ferro flammiſque vaſtatam cum dolore vidit, Auguſtam Vindelicorum peruenit. Belli exitus fuit, vt filius patri ſupplex fieret Auguſtae, et impetrata venia, ſideque in poſterum iureiurando promiſſa, in Boioariam rediret, imperator, dimiſſo exercitu, Salzam (y), vbi imperatrix ipſi occurrebat, atque inde nauibus

numquam cum faece illa hominum communicari videbant. Guntherus ſane in *Ligurino, lib. II. v.* 151. *ſeqq.* eo nomine miratur gentem Langobardicam, quae nullum ea in re delectum habuit,

Vtque ſuis omnem depellere finibus hoſtem
Poſſet, et armorum patriam virtute tueri,
Quoſlibet ex humili vulgo, quod Gallia foedum
Iudicat, accingi gladio concedit equeſtri.

Quid? quod notae ſint ipſae Francorum leges, ſeruos vel ruſticos arcentes a militia, liberoſque dumtaxat admittentes, quibus quatuor manſorum erat poſſeſſio, *Capitular. a.* 812. §. 1. apud Baluz. *Capitular. tom. I. pag.* 489. ſeruos vero ne lanceam quidem fere permittentes. *Capitular. lib. V.* §. 227. et *lib. VI.* §. 271. Aliquando tamen et ſerui in re trepida ad ſigna vocabantur, quemadmodum Traſimundus marchio apud Mabillon. *Annal. Benedictin. ſaec. VI. part. I. pag.* 488. *plures populares et ruſticanos depraedandi cauſſa in comitatu habuiſſe* legitur. Quod eo minus mirandum, quo notius eſt, ne Romanos quidem, ſi Hannibal eſſet ante portas, ſeruos armare dubitaſſe. Lipſ. *de milit. Rom. lib. I. dial. II. pag.* 22. et in *Analect. ad h. l. pag.* 414. *tomo III. Oper.*

(x) Thegan. *cap.* 39.

(y) *Annaliſta Bertinianus ad a.* 832. Ludouicum imperatorem *per* AVSTRIAM *ad* SALZ, *et inde nauali itinere Mogantiam veniſſe* ſcribit. SALZA, quae veteribus etiam *Salſa, Saliſa, Saloiſla, Saliſa*, et *Salz* in *Itinerario* Antonini Pii *Saliſo*, a Dithmaro Merſeburgenſi *lib. IIII. pag.* 357. *Celſa*, hodie *Selze* dicta, notiſſimum eſt oppidum et olim palatium, ad Rhenum, intra Alſatiam, vbi olim Adelheidim auguſtam, Ottonis M. viduam, celebre monaſterium condidit, de cuius fatis conſulendi Odilo in *Vita Adelheid. cap.* 7. *pag.* 265. apud Leibnit. *Script. rer. Brunſu. tom. I.* Freher. *Orig. Palat. parte II. pag.* 77. et Toelner. in *Hiſtor. Palat. pag.* 108. Eo perueniſſe imperator dicitur per AVSTRIAM. Iam Auſtriam plerique interpretantur de pago vel tractu Herbipolenſi, de quo plura Paullini *in Geograph. pag.* 18. Eccard. *Corp. hiſt. tom. I. pag.* 601. et abbas Gottwicenſis in *Prodrom.*

uibus Moguntiam, demum, vt ex THEGANO (z) patet, Francofurtum proficiſceretur. Adfuit ibidem et Lotharius, quem ex Italia euocatum diximus, quo praeſente, et ſuſpicionem omnem concitati fratris a ſe male amoliente, comitia Aurelianenſia, tumultu iſto Boioarico turbata, in futuras kalendas Septembres indicuntur (a).

XII. Ad conuentum iſtum imperator cum ſuis mature proficiſcebatur, data etiam hoſtibus facultate eo veniendi, ſi quam ſibi iuſtam querendi cauſſam habere viderentur (b). Euocatus fide publica fuerat etiam PIPPINVS, cuius inſolentiam tum pater vel ideo maxime pertimeſcebat, quod BERNARDI, Septimaniae ducis, imperatori iam infenſi, conſiliis vti diceretur (c). Sed is patris conſpectum fugiens, in Aquitania haerebat, nec vllis cohortationibus moueri patiebatur, vt ſupplex fieret patri, fratrumque exemplum ſequeretur. Hinc pater, ſolutis comitiis cum expedita manu, tranſmiſſo Ligeri, in Limouicinum ad palatium Iocundiacenſe mouit. Tum demum PIPPINVS, deſperatis rebus ſuis, inuitus patri obuiam proficiſcitur. Sed hic iam ſolito ſeuerior, filio non ſolum fugam verbis triſtioribus exprobrat, verum etiam eum cum familia in Franciam ire iubet, ibi certo loco, quo viſum patri fuerit, tamdiu moraturum, donec emendati animi certiora indicia adparerent (d). Nec minus ſuccenſens BERNARDO, duci, tamquam ſibi filium ex inſano furioſum reddenti, et priſtinorum beneficiorum immemori, eum, quamuis non adeo certis argumentis conuictum, honoribus ac beneficiis exuit, atque iis rebus confectis in Franciam redire ſtatuit. Sed PIPPINVS, obſequium ſimulans, cum cuſtodibus ſibi adiunctis Treueros, quo exſulatum eum mittere pater

lib. IIII. pag. 553. Sed quis crediderit, Ludouicum imp. *Salzam* petiturum tranſmiſſo Danubio ad Moenum, ac inde ſuperatis Nicro et Rheno Salzam iuiſſe, vt nauibus Moguntiam veniret, quum recta, et multo breuiore, via Herbipoli Moguntiam iter facere potuiſſet? maxime quum in mora eſſet periculum, neque imperatori tunc liceret quaſi per ocium luſtrare prouincias. Aut ergo Auſtria hic eſt tota orientalis Francia, aut in mendo cubat ille locus, legendumque *Albigouia*. Per eum enim pagum, Salzae cis Rhenum oppoſitum, de quo idem abbas in *Prodr. Gottwic. ibid. pag.* 534. iter faciendum fuit Ludouico imperatori, Auguſta Vindelicorum recta via Salzam ituro. Nihil facilius fuit, quam pro tractu ignoto, notiorem in chartam coniicere.

[z] *Cap.* 40.

[a] *Annal. Bertin. ad a.* 832.

[b] *Annal. Bertin. ibid. adnunciatum eſt, ibi vnumquemque hoſtem libere aduenire.*

[c] *Vita Ludou. pag.* 196.

[d] *Annal. Bert. ibid. Vita Ludouici ibid.* Thegan. *cap.* 41.

ter decreuerat, proficiſcitur. Vix vero ad Theoduuadum (e) palatium perueneràt (f), quum, deceptis cuſtodibus, fugam iterum capeſſeret, et per Aquitaniam hac illac vagaretur, ſperans procul dubio, imminente hieme coactum iri patrem, vt exercitum re infecta in hiberna reducat, ſeque, eo abſente occaſionem, res ſuas ſtabiliendi, nacturum. Neque fefellit eum opinio, Imperator enim omnia ad menſem vſque Nouembrem expertus, vt filium perditiſſimum ad officium reduceret, inclementiſſima hieme exercitum ex Aquitania reducit, et tranſito ad Reſtim Ligeri, ſed tanta cum clade, vt adſtricta glacie humo plerisque equis ſoleae deciderent, ipſeque demum circa Chriſti natalem cum copiis ſuis haud parum deminutis ad Cenomanos (g), inde celebratis feriis natalibus, Aquiſgranum feſtinato itinere veniret (h),

XIII. Antequam ſignum receptui daret imperator, circa miſſam S. Martini, id eſt, a. d. III. Id. Nouembr. conuentum populi in Aquitania, teſte ASTRONOMO (i), habuit. In quo quid actum ſit, ex iis, quae iam diximus, non difficulter intelligitur. Offenſus enim filii pertinacia ei Aquitaniam ademit, et prouinciae proceres illi in poſterum dicto audientes eſſe vetuit. Quod quidem vitio fortaſſis verti non poſſet patri addictiſſimo, niſi ea occaſione denuo oſtendiſſet, ſe totum a IVDITHAE auguſtae nutu pendere. Regnum enim illud ampliſſimum iam CAROLI portioni adiecit, eiuſque

[e] THEODVVADI, palatii paſſim mentionem faciunt veteres, et quidem praeter Theganum *cap.* 41. Auctor *Vitae Ludouici Pii ad a.* 796. *pag.* 344. et Ermold. Nigell. *de rebus Ludouici Pii, lib. II. v.* 94. vbi ille ita deſcribitur:

Trans fluuium Ligeris locus eſt, quippe vber et aptus,
Cingitur hinc ſiluis, hinc quoque planicie.
At medius placido fluuiorum gurgite vernat,
Piſcibus eſt habilis, eſt locupleſque feris,
Quo Hludowicus ouans praecelſa palatia ſtruxit.
Quaeris ineſt Theoduuat, nomen amice ſibi.

Veſtigia nominis et palatii ſupereſſe et hodie dicuntur in dioeceſi Andegauenſi in vico, quod hodie *Doadum*, ſeu *Doue* adpellatur. De eo plura Hadr. Valeſ. *Notit. Gall. ſub illa voce*, Mabillon. *de re diplom. lib. IIII. cap.* 142. et Ludou. Ant. Murator. *ad Ermold. Nigell. loc. laudat. nota* 15. Et ſane tabulae geographicae hunc vicum ſiſtunt vltra Ligerim infra Andegauorum vrbem, vt adeo Ligerim nondum ſuperarit PIPPINVS, quum fuga eum in Aquitaniam auferret.

[f] Thegan. *ibid.*

[g] *Vita Ludouici pag.* 397. *Annal. Bertin. ad a.* 832.

[h] *Vita Ludouici ibid. Bertin. ad a.* 833. Thegan. *cap.* 41.

[i] *Vit. Ludouici pag.* 397.

iuſque ordines in filii iſtius natu minimi verba adegit, atque adeo totum imperium inter LOTHARIVM et CAROLVM ita diuiſit, vt hic Alamanniam, Burgundiam, et Aquitaniam; ille, praeter Boioariam, reliqua omnia, patre mortuo, ſortiretur. Teſtes eius rei locupletiſſimos habemus NITHARDVM (k) et ASTRONOMVM (l), quorum ille: *per idem tempus*, inquit, *Aquitania*, PIPINO *demta*, KAROLO *datur*, *et in eius obſequio primatus populi, qui cum patre ſentiebat, iurat*: hic vero, rem paullo adcuratius his verbis exprimit: *et tunc quidem imperator, inter filios ſuos*, LOTHARIVM *atque* CAROLVM, *quamdam diuiſionem regni conſtituit, quae tamen ingentibus impedimentis, quae dicenda ſunt, pro voto minime ceſſit.* Et ſane non potuiſſet imperator vllum conſilium rebus ſuis pernicioſius capere. Nam primo ipſe LOTHARIVS ideo patri ſuccenſuerat, quod Alamanniam et Burgundiam, portioni ſuae ſubtractam, Carolo attribuiſſet. Quanto aegrius eum laturum probabile erat, fratri iam et Aquitaniam, partem Galliae non minimam, adiici? Deinde LVDOVICVM noſtrum non minus grauiter ferre oportebat eam diuiſionem, in qua nec ſui habitam rationem, et fratrem natu minimum ſibi maiori nouercae artibus praelatum eſſe, indignabatur. Praeterea ita promtiſſima occaſio erat cum PIPPINO, tum rebellibus, nouos excitandi tumultus, perſuadendique aliis, patrem nouercalibus furiis inſtinctum abiurare naturam, male iudicare de ſanguine ſuo, Pippinum, filium non male antea de ſe meritum, armis perſequi, Treueros deportare, quin et regno exuere non dubitaſſe: neque alio conſilio, ceu euentus oſtenderit, id factum eſſe, quam vt ſpoliis iſtis locupletaretur CAROLVS. Hinc nullam LVDOVICI rationem eſſe habitam: LOTHARIVMque non ex beneuolentia quadam paterna, ſed tantum, vt tanto plus attribui poſſit CAROLO, in partem vocatum. Rem ipſam monere, dandam aliquando eſſe operam, ne quid res publica, peſſime per tot annos adminiſtrata, detrimenti capiat. Talia enim eo tempore iactata eſſe, teſtatur *vitae Ludouici* auctor (m): *humano porro generi pacique contrarius diabolus nequaquam ab infeſtatione imperatoris feriebatur: ſed per ſatellitum ſuorum verſutias filios ſollicitabat, perſuadens illis, quod pater illos vltro perdere vellet, nec conſiderantes, quod qui mitior hominibus externis eſſet, immanis non poterat effici ſuis. Sed quia*

[k] *Lib. I. pag.* 437.
[l] *Ibid. pag.* 397.
[m] *Ibid. pag.* 397.

quia corrumpunt bonos mores colloquia mala, et lapidum etiam duritiem mollis aquae guttula ſaepius illiſa terebrare ſolet : tandem ad id ventum eſt, vt filios imperatoris in vnum cum copiis, quibus poterant, coire facerent. Cui adſtipulatus NITHARDVS (n) *quod quidem*, inquit, *hi, quos ſupra retulimus, grauiter ferentes, vt res publica inutiliter tractaretur, diuulgant, populumque quaſi ad iuſtum regimen ſollicitant.* Et hic fuit exitus expeditionis Aquitanicae, qua tantum abeſt, vt tumultus ille a PIPPINO excitatus repreſſus ſit, vt vel hac ipſa ſeueritate incredibile, non modo filiorum, ſed et procerum ciuiumque odium aduerſus imperatorem exarſerit, inſequente ſtatim anno 833. in bellum iſtud ferale, quod LVDOVICVM Pium in ſummum periculum adduxit, erupturum.

XIIII. Nimirum iam annum ingredimur 833. quem ſingulari elogio in faſtis ſuis ſignauit *Monachus Sangallenſis* apud DVCHESNIVM (o): *annus* 833. *Francorum dedecus.* Eo enim anno eamdem tragoediam ſpectarunt Franci, quem Hebraeorum res publica in DAVIDE vidit, niſi quod LVDOVICO imperatori non vnus ABSOLOMVS, ſed eorum triga domi eſſet. Quamuis admiranda in eo eluxerit diuini numinis prouidentia, quod ex ipſa filiorum rebellium multitudine fructum aliquem caperet pater infeliciſſimus. Solutis comitiis Aurelianenſibus, LOTHARIVS in Italiam, LVDOVICVS in Boioariam redierant. Sed audita illa inofficioſa diuiſione, a patre facta, ſtatim vterque cum PIPPINO aduerſus patrem, nouercam, et fratrem conſanguineum coniurauit. Neque deerant, huic factioni flabella. IVDITHA enim tam exoſa erat omnibus, vt apud pleroſque plus huius Medeae odium, quam ſumma optimi principis merita, valerent. Quum ergo ſatis animaduerterent coniurati, opus ad eam rem eſſe idoneis hominibus : primum WALAM, HELISACHARVM (p), MATFRIDVM, et ſimiles, in his rebus exercitatiſſimos, partim

[n] *Lib. I. pag.* 437.

[o] *Tom. III. pag.* 468.

[p] Celeberrimum hoc eſt in eorum temporum annalibus nomen. Quum ergo de reliquis rebellibus plus ſatis dictum ſit : huius etiam viri illuſtris notitiam aliquam dare operae fuerit pretium. Erat ille doctrina rerumque ciuilium vſu celeberrimus, dignuſque, qui ſplendido archicancellariatus munere in Ludouici Pii palatio fungeretur. Vnde eius vice ſaepiſſime diplomata recognouiſſe legimus Arnoldum et Durandum. Bern. Mallinkrot *de archicancell. et cancell. imp. pag.* 15. Eo ſaepe in legationibus vſus fuerat Ludouicus Pius, ſaepe miſſi dominici functus fuerat officio, et ante biennium eum imperator reliquerat in Gallia

partim ex monaſteriis extraxerunt, partim reuocarunt ab exſilio. (q) Deinde ſua intereſſe exiſtimabant, in partibus ſuis eſſe epiſcopos et clericos, quorum tanta et in comitiis, et apud populum, erat auctoritas, vt vel ſoli omnia pro lubitu in re publica agere poſſe viderentur. Id vero ſe non facilius conſequuturos ſperabant, quam ſi GREGORIVM Papam in partes ſuas pertraherent. Et huius animum facile flexit LOTHARIVS, cauſſatus patris iniquitatem, qua liberis e priore matrimonio ſuſceptis regna ſemel data pro lubitu eripiat minuatque, impotentem nouercae dominatum, nefandas eius libidines, adminiſtrationem rei publicae peſſimam, et eccleſiam ſimul peſſumdaturam, niſi illi medela quam primum adferatur. Nec potuit profecto haec negligere pontifex, quum tot epiſcopi et abbates, imperatori antea deditiſſimi, iam eaſdem querelas ingeminarent, quos vix probabile erat ſine cauſſa ſontica principis alioquin pii partes deſerere voluiſſe. Itaque facile ſe eo adduci paſſus eſt, vt non modo faueret liberis improbis, ſed et comitem ſeſe adiungeret LOTHARIO, expeditionem aduerſus patrem ſuſcepturo, cum eoque Alpes transſcenderet. Nunciabantur haec imperatori, menſe Februario adhuc Aquiſgrani haerenti, filiique, quantaſcumque poſſent, conſcribere copias ferebantur. Qua fama perculſus infelix pater non modo Alpium anguſtias, per quas LOTHARIO cum exercitu erat proficiſcendum, occupari, praeſidiiſque firmari iuſſit, ſed et ipſe copias validiſſimas contraxit, fretuſque vrbium

Gallia *ad iuſtitias faciendas*: vt merito mireris, hominem tam amicum imperatori iam inter rebelles numerari. Sed iam tum imperatoris aduerſariis acceſſerat, ac ideo miſſus fuerat in exſilium. Iam vero ingratus homo denuo filiis imp. aduerſus patrem fauit. Sed erat eo ſidere natus princeps, vt omnes, quos extulerat, malam illi gratiam referrent. Ceterum non modo S. Maximini, Treuerenſis, vid. diploma Ludouici Pii a. 821. apud Calmet *probat. tom.* I. *Hiſtor. Lothar. pag.* 299. et S. Richerii Centulenſis, Mabillon. *Annal. Bened. tom. II. pag.* 567. ſed et plurium aliorum monaſteriorum, et in his S. Albini Andegauenſis abbas fuit, Ermold. Nigell. *de reb. Ludouici Pii, lib. III. v.* 306. quamuis numquam fuerit monachus, ſed ordinis Canonicorum. Calmet *Hiſt. Lothar. lib. XIII. pag.* 623. *tom.* I. Laudatur ab Amalario, archiepiſcopo Treuerenſi, *in praefatione Antiphonarii*, tamquam *ſacerdos dei, adprime eruditus, et ſtudioſiſſimus in diuino cultu*, *nec non et inter primores primus palatii excellentiſſimi HLudouuici imperatoris, qui in verſibus illius operis emendandis laborarit ac ſudauerit.* Fertur et mulieres aditu coenobii S. Richerii prohibuiſſe, Mabillon. *Annal. Bened. tom. II. pag.* 567. et in ſumma imperatoris gratia deceſſiſſe anno circiter 837. Calmet *ibid. pag.* 623.

[q] Nithard. *Lib. I. pag.* 438.

vrbium Rhenanarum fide, ante mediae quadrageſimalis tempus Aquiſgrano primum Moguntiam, atque inde Wormatiam mouit, vbi et paſcha et pentecoſten feſto ritu celebrauit, exercitumque ſibi adeſſe iuſſit (r). Nec ſegnius filii ferale iſtud bellum gerebant, quorum copiae in Alſatia apud *montem Siguualai*, vti NITHARDVS (s) vocat, ac deinde inter Baſileam et Columbariam in planicie, quam *Annalium Bertinianorum* auctor illo tempore ROTFELTH ſeu *rubeum campum*, reliqui ſcriptores aequales poſtea CAMPVM MENTITVM vel MENDACII dictum eſſe, obſeruant (t), ex condicto conducebantur. Aderat iam et LOTHARIVS cum pontifice Romano, qui per Alpium anguſtias, ſiue adiuuantibus fratribus, ſiue praeſidiis nefarie diffugientibus, viam ſibi facile aperuerat. Imperator, ſimulac pontificem aduenisſe audiuit, in ſpem pacis erectus, legatos tum ad filios, tum ad ipſum pontificem miſit, illos ad obſequium hortatus, hunc amice obiurgans, quod cum ſe reconcinnandae pacis cauſſa aduenisſe ferat, ſe conuenire ceſſet. Qui id memoriae prodidit, *Vitae Ludouici* auctor (u) vnum ex hac legatione vocat BERNARDVM epiſcopum. At quum praeter Viennenſem, tunc nullus reperiatur, qui id nomen tulerit, is vero, teſte ADONE VIENNENSI inter reos coniurationis fuerit: NIC. SCHATENIVS (x), BADVRADVM Paderbornenſem, imperatori ſemper fidum,

[r] *Annal. Bertin. ad a.* 833.

[s] *Lib. I. pag.* 458.

[t] Hunc campum ROTFELTH *iuxta Columb* ſitum fuiſſe, teſtatur *Annaliſta Bertinianus ad a.* 833. *Columb* procul dubio eſt Columbaria vel Colmaria, notiſſima Alſatiae ſuperioris ciuitas. Prope illum campum hunc detexiſſe videtur ſcriptor *Hiſtoriae Alſaticae* nouiſſimus, P. Ludouicus Aguille *lib. X. pag.* 112. ubi obſeruat, vix tribus leucis ab illa vrbe abeſſe planiciem, hodie dictam *Rouffac*, vel *Rubeacum*, eamque adlui amne, qui *Rotbach*, et hodie *Ohnbach* adpelletur. Hunc ergo eſſe ipſum campum *Rothfeld*, vel mendacii, et nomen et ſitus nos credere omnino iubent. Io. Schilterus tamen in *Epiſtola*, quam Mabillon. *tomo II. Annal. Benedictin. adpend. pag.* 739. edidit, eum campum inter Colmariam et Briſacum ſitum, hodie *Rotleube* vocari, tradit. Iidemne ſint *Ruffac* et *Rotleube*, an de diuerſis loquantur Laguillius et Schilterus, alii viderint. Vtinam et in *montem Siguualdi* eadem diligentia inquiſiuiſſent viri doctiſſimi. Sed huius illos ne meminiſſe quidem video. Ceterum niſi me omnia fallunt, non alius eſt ille *Siguualdi mons*, quam qui inter *Landſcronam* et *Lauffam* viſitur. Neque enim alii ibi occurrunt montes verſus Baſileam et Colmariam tendentibus. Et commodus is erat locus, vbi venientes ex Aquitania, Boioaria, et Italia copiae confluerent.

[u] *Ad a.* 833. *pag.* 398.

[x] *Annal. Paderb. lib. II. pag.* 53. *tom. I.*

dum, caſtraque eius procul dubio ſequutum, intelligendum eſſe ſuſpicatur. Sed ait Ado Viennensis, Bernardum illum Viennenſem inter primos fugiſſe. Itaque tum in caſtris Ludouici Pii eſſe, et ad filios mitti potuit, tunc demum diſceſſurus, quum fruſtrata ſpe pacis omnes defectionem meditari intelligeret. Vtcumque ſe res habeat, legatione illa nihil aequi ab exacerbatis filiis impetratum eſt. Papa vero moras, vti antea, nectit, et hinc iuſtam ſuſpicionem mouet imperatori, non conciliandae pacis, ſed filios auctoritate ſua iuuandi cauſſa, eum adueniſſe (y). Abiecta ſpe pacis imperator Wormatia Alſatiam verſus mouet, et in eodem mendacii campo, vbi iam antea filii caſtra habebant, hoſtibus exercitum ſuum circa Ioannis Chriſti praecurſoris natalem opponit. Tum demum pontifex, vbi caſtra caſtris oppoſita, remque iam iam ad manus venturam, animaduertit, ad imperatorem ire conſtituit, a quo ſatis frigide exceptus, et in caſtrenſe deductus tentorium, multis verborum lenociniis perſuadere conatus eſt imperatori, non ob aliam cauſſam ſe iter hoc moleſtiſſimum ſuſcepiſſe, quam quod inexorabile odium aduerſus filios concepiſſe diceretur: ſibi vero iuſtum viſum eſſe arbitri ac ſponſoris partes ſuſcipere, vt, ſi qua fieri poſſit, pax inter patrem filioſque ſua opera coaleſceret. Quamobrem et mandata filiorum expoſuit. Reponebat imperator, quod prae-

(y) Auctor *vitae Ludouici pag.* 398. ſatis perſpicue docet, imperatori ſuſpectum fuiſſe papam, partim quod in caſtris filiorum, ſe inſalutato, haereret, partim quod fama percrebuiſſet, eum excommunicationis fulmen minatum eſſe omnibus, qui ſuae filiorumque imperatoris voluntati eſſent aduerſaturi. At idem auctor πολιτικώτατος refert, epiſcopos, qui, ſe ab imperatoris partibus ſtare, ſimularint, omnem ei metum eximere conatos eſſe, adfirmantes, *nullo modo ſe velle pontificis voluntati ſuccumbere, ſed, ſi excommunicaturus aduenisſet, eum excommunicatum abiturum, quum aliter ſe habeat antiquorum canonum auctoritas.* Et Agobardus quidem *de comparatione vtriuſque imperii* refert, ſe iuſſum eſſe ab imperatore aduerſus papam ſcribere, ipſum imperatorem litteras dediſſe ad epiſcopos omnes, qui imperio ſuo ſubeſſent, eoſque fidei, quam ſibi debeant, admonuiſſe, denique ipſos epiſcopos, quos ſecum tum habuerit, verbis ſatis duris ac minacibus ſcripſiſſe ad Gregorium papam, et inter Agobardi epiſtolas exſtat Gregorii papae reſponſoria, verbis non minus acribus concepta. Sed euentus docuit, ludibrio hos homines habuiſſe optimum principem, et fortaſſis id egiſſe, vt imperatorem tanto magis aduerſum papam irritarent, et huic eo iuſtior cauſſa eſſet, illum tamquam laeſae maieſtatis pontificiae reum vel diris deuouendi, vel exuendi imperio. Poſtquam enim intra teli iactum ventum fuerat, illi primi omnium deſciuerunt ad hoſtes, et ſe haec omnia decipiendi principis cauſſa iactaſſe, re ipſa oſtenderunt.

praeſens tempus poſcere videbatur, nihil eorum, quae filii poſtulabant, indulgens (z), et papam aliquot dies ſecum retentum, et multis muneribus, qualia et ipſe papa obtulerat, honoratum, cum certis mandatis ad filios remittit (a). At nec rediit bellus iſte pacis arbiter, et paullo poſt re ipſa compertum eſt, omnes illos, qui adhuc pro imperatore ſteterant, partim pecunia corruptos, partim illectos promiſſis minisue territos defectionem meditari (b). Hinc certatim epiſcopi et proceres ad filios transfugere, populus, duces ſequutus turmatim, et vti *Vitae Ludouici* auctor (c) ait, *more torrentis defluere*, omnes denique principem, tamquam bidental, fugere, praeter DROGONEM, fratrem imperatoris, WILIRICVM et ALDERICVM, epiſcopos, cum aliis quibuſdam epiſcopis et abbatibus, quibus fides ac honeſtas ante fortunam erat (d). Vna ſane nocte maxima pars hominum tentoriis vacuis relictis clam ad filios imperatoris transfugit. Reliquos fidei tenaciores inſequente mane ipſe princeps ſibi conſulere iuſſit, pie profeſſus, ſe nolle eorum quemquam propter ſe de vita, membris, fortuna periclitari (e). Die S. Paullo ſacra tanta iam erat caſtrorum ſolitudo, vt gregarii, qui ſupererant, ipſi quoque bene de filiis imperatoris merituri irruptionem in praetorium minarentur. Quorum inſolentiam pertimeſcens infeliciſſimus princeps deditionem facit, direptionem tantum

[z] Thegan. *cap.* 42.

[a] *Vit. Ludouici Pii pag.* 399. Thegan. *ibid.*

[b] Diſertis verbis id notauit *vitae Ludouici* auctor, eique ſuffragatur cum *annaliſta Bertin. ad a.* 833. qui *populum prauis perſuaſionibus et falſis promiſſionibus deceptum eſſe* ait, *ita vt omnes eum deſeruerint*, tum maxime Theganus *cap.* 42. *pag.* 312. *dum ſcribit: tunc conſiliati ſunt nonnulli, vt imperatorem derelinquerent, et ad filios eius peruenirent.* Addit, id eos potiſſimum feciſſe, *qui illum antea offenderint.* Et quinam vero, niſi HELISACHAR, WALA, et MATFRIDVS, quos ideo a Lothario arceſſitos eſſe memorat Paſchaſ. Ratbertus in *Vita Walae*, *pag.* 508. Walam ſuum tum comitatus, vt pontificis et populi animos ſibi conciliarent. Et hinc mira eſt audacia Ratberti, ſcribentis *pag.* 515. defectionem illam *ſine vllius, quantum reſcire potuerit, perſuaſione aut exhortatione* factam eſſe.

[c] *Ibid. pag.* 399.

[d] DROGONEM, filium Caroli M. naturalem, Metenſem epiſcopum fuiſſe, nemo ignorat. ALDRICI, Cenomanenſis epiſcopi, *geſta* edidit Steph. Baluz. *Miſcell. tom. III.* quocum coniungendus Mabillon. *Analect. tom. III. pag.* 276. *ſeqq.* vbi et *epiſtola* GREGORII papae, qua iubet, vt ſi quis Aldricum accuſauerit, eius cauſſa non ab alio, quam a Romano pontifice definiatur: ex quibus patet, Aldricum ſede ſua aliquamdiu deiectum reſtitutumque poſtea XXIIII. annis eccleſiae ſuae praefuiſſe.

[e] Thegan. *ibid. pag.* 513.

tum et iniuriam deprecatus. Hi laeti obuiam fiunt patri, eiuſque maieſtatem et in illa fortuna venerantes equis deſiliunt, et oſculis excepti patrem ſpem bonam habere iubent, ſimulque eum in caſtra ſua deducunt (f), et quidem vxore filioque CAROLO comitatum.

XV. Iure meritoque campum iſtum a mendacio nomen accepiſſe, ſtatim adparuit. Vix enim intra caſtra ſua patrem receperant filii, quum illi ſubduceretur IVDITHA vxor, et in LVDOVICI tabernaculo cuſtodiretur. Ipſe imperator cum CAROLO filio in LOTHARII praetorium abductus, in paucorum, ſed obnoxiorum LOTHARIO, hominum cuſtodia manſit (g). Interea fratres potiti victoria, ſed foeda, et nullos triumphos habitura, ſuae factionis homines congregant, eoſque, perinde, ac ſi legitima eſſent illa comitia, ſententiam dicere de re publica iubent (h). Nec mora prodit ſenatuſconſultum, quo, abrogato patri imperio, Lothario ſoli auguſta dignitas decernitur, reliqua regna inter tres ERMINGARDAE filios, prout viſum eſt, diuiduntur. Vbi ſane digna poſteritatis memoria eſt ſimulatio LOTHARII, qui Tiberio per omnia ſimilis, recuſabat in ſpeciem imperium, quod cupidiſſime adpetebat, et quaſi a purpura patri detracta abhorreret, decus illud modeſtiſſimis verbis deprecabatur. Cui orationi quamuis plus dignitatis, quam fidei ineſſe nemo non animaduerteret: proceres tamen ad queſtus et preces conuerſi, eum obteſtabantur, ac per omnia ſacra orabant, ne rem publicam veluti in ſinum ſuum confugientem deſerere, neue ſpem ſuam deſtituere velit: denique et indignationem miſcentes, niſi ipſe imperium ſuſcipiat, ſe alium electuros imperatorem, minabantur (i). Adeo nihil recti ac ſinceri agebatur in illo mendacii campo, de quo iure repetas illa VIRGILII (k):

Pallentes habitant curae, triſtiſque ſenectus,
Et metus, et maleſuada fames, ac turpis egeſtas,
Terribiles viſu formae, lethumque laborque
Tam conſanguineus lethi ſopor, et mala mentis
Gaudia, mortiferumque aduerſo in limine bellum

Ferrei-

[f] *Vita Ludouici pag.* 399.
[g] *Vita Ludou. ibid.*
[h] Paſchaſ. Ratbert. *Vit. Walae pag.* 515.
[i] Ratbert. *Vit. Walae pag.* 515.
[k] *Aen. lib. VI. v.* 275.

Ferreique Eumenidum thalami, et diſcordia demens
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

Denique ita diſceſſum eſt, vt LOTHARIVS, congratulantibus omnibus, auguſtus renunciaretur, PIPPINVS et LVDOVICVS, magnam prouinciarum acceſſionem acciperent, et GREGORIVS papa, tam praeclare confecto negotio, Romam reuerteretur. Hinc PIPPINVS in Aquitaniam; LVDOVICVS, nouerca prius Tartonam in Italiam in exſilium miſſa in Boioariam, pontifex, tanta filiorum impietate grauiter offenſus cum magno moerore, ſi auctori *vitae Ludouici Pii* aſtronomo (l) credimus (m), in Italiam diſceſſerunt.

XVI. Digreſſis pontifice maximo et fratribus, LOTHARIVS quoque itinere indicto, vaſiſque conclamari iuſſis, primum quidem *Merlegium*, villam regiam in Alſatia inferiore, non procul a Kirchemio vel Kilchemio ſitum, hodie *Marlen* vel *Marlheim* (n); profectus eſt, inde tranſactis aliquot diebus per monaſterium Mauri, Metas, Virdunum, denique Sueſſionem peruenit, tractis vbique ſecum patre et fratre CAROLO, non iam vllis priſtinae fortunae inſignibus, vel miniſterio conſpicuis, ſed ad priuatorum ſortem redactis, et ſeorſum a LOTHARIO, ſub firma cuſtodia iter facientibus. (o) Sueſſione patrem in monaſterio S. Medardi incluſum tenet, Carolum Prumiam, celebre in Arduenna coenobium miſit, hoc vno in fratrem benignior, quod ei comam adimi nondum iuſſit. Hinc porro rei publicae proceres et epiſcopos maxime Compendium in menſem Octobrem euocauit, ibique id egit, vt non modo imperio patri ſollemniter abrogato, ipſe iterum conſentientibus omnium ſuffragiis

[l] *Vit. Ludou. pag.* 400.

[m] Probabile omnino eſt, non ſine horrore haec nefanda filiorum Ludouici Pii facinora ſpectaſſe pontificem, ac proinde facile credimus Nithardo *lib. I. pag.* 438. adfirmanti, *eum, itineris poenitudine correptum, tardius, quam voluerit, Romam reuertiſſe.* Enimuero ideo non magis excuſandum eſt GREGORII iſtius papae IIII. iter, quam vel Iudae proditio, vel Petri abnegatio Chriſti, quod vtrumque poſtea facti poenituit. Cur enim, nondum ſatis cognita cauſſa, filiis adſenſus eſt? Cur non de pace concilianda laborauit, antequam Ludouicus Pius in liberorum poteſtatem veniret. Cur denique auctoritate illa, qua vſurum ſe aduerſus imperatoris ſocios minabatur, non vſus eſt ad compeſcendam filiorum impietatem? Laudandus ſane pontifex, quem facti poenituit, at reprehendendus quam maxime, qui vltro quid egit, cuius eum non poſſet non poenitere.

[n] *Prodr. Chron. Gottwic. lib. III. cap.* 70. *pag.* 491.

[o] *Vita Ludouici ibid. pag.* 400.

fragiis rex et imperator renunciaretur, verum etiam ita firmaretur imperium ſuum, ne patri ſpes recuperandae poteſtatis vlla ſupereſſet. Confluxit eo tota factioſorum hominum colluuies, imperii Francici ſentina, in eoque conſeſſu Lotharius primum legatos THEOPHILI, imperatoris Conſtantinopolitani, triſtiſſimae iſtius tragoediae ſpectatores futuros audiuit, deinde eos omnes, qui fidem adhuc LVDOVICO imperatori ſeruauerant, tamquam perturbatores pacis hoſteſque rei publicae accuſari iuſſit, quos periculi metus facile ſubegit, vt manus darent LOTHARIO, et obſequium in poſterum iureiurando promitterent. Denique et ipſe pater in conceſſu epiſcoporum plurimorum criminum aduerſus eccleſiam et rem publicam admiſſorum accuſatur, petiturque, vt ad poenitentiam publicam et canonicam per totam vitam agendam epiſcoporum ſuffragiis damnetur, id eſt, vt illi ſpes omnis recuperandi imperii in poſterum praecidatur (p). Numquam deteſtabilius conciliabulum vidit eccleſia, quam illud Compendienſe, in quo impietas, quid poſſit, videtur experta. Nam ne epiſcopi quidem, beneficiis quamplurimis ornati ab imperatore, vllam aequitatis habebant rationem. EBBO, archiepiſcopus Rhemenſis, vile olim mancipium, et qui ſoli imperatori tantam dignitatem ac fortunam debebat, (q), libellum accuſationis alta voce intonans publice praelegit. Patres concilii illico vrnas mouent, et principem inauditum ad publicam illam et canonicam poenitentiam per omnem vitam agendam, condemnant. Certior de ferali ſententia redditus, Sueſſionem ducitur, eumque ſequuti epiſcopi hortantur, vt poenitentiam illam humili obſequio obeat. Ille nihil obloquutus, ſe ad id paratum eſſe reſpondet, dum prius LOTHARIVM filium amplectendi cum eoque in gratiam redeun-

(p) Poenitentia illa per omnem vitam agenda nihil aliud erat, quam perpetua ab imperio excluſio. Quod recte obſeruat *Vitae Ludouici Pii auctor pag. 400. ſequ. Verentes*, inquit, *ſceleris conſpiratores inauditi, ne verſa vice retrolapſa ferrentur, geſta quae erant: callido, vt ſibi viſum eſt, cum aliquibus epiſcoporum vtuntur argumento, vt de his, de quibus iam poenitudinem geſſerat imperator, iterum publica poenitentia, armis depoſitis* IRREVOCABILITER *quodammodo eccleſiae ſatisfacere indicaretur.* Vnde et Calmet *dans l'hiſtoire de Lorraine, liv. XIII. pag.* 650. recte ſcribit: *Ce qui étoit une vraie dégradation de l'Empire, les loix de l'Egliſe ne permettant pas à un homme ſoûmis à la pénitence canonique, de ſe mêler du gouvernement ni des affaires publiques.* Tam callide ſcenam inſtruxerat LOTHARIVS, vt et regno priuaretur pater, et omni ſpe illud vmquam recuperandi aeternum excideret.

(q) Thegan. *cap.* 44.

deundi facultas. Nec mora, adeſt filius improbus, oſculo a patre exceptus; at eo non inflexus ad mentem ſaniorem. Hinc pater ductus in eccleſiam S. Medardi, vbi magnus epiſcoporum conſeſſus erat, coram ſummo altari in cilicio pronus iacet, peccata, quorum accuſabatur, ex libello recenſet, libellumque offert Epiſcopis. (r) Tum porro iuſſus arma, cingulum ipſasque, quibus adhuc ornatus

(r) Merito mireris, tot epiſcopos, quorum in numero erant viri graues, pii, et eruditi tanta impudentia debacchari potuiſſe in principem pium, et cui plerique illi non modo honorem et dignitatem, ſed et ſe ipſos debebant. Nihil hic ſane ſecundum leges et canones, nihil ex rectae rationis praeſcripto actum. Bis eadem facta publica poenitentia expiari iubebantur. Damnabatur princeps inauditus, nec confeſſus nec conuictus. *Vit. Ludou. Pii pag.* 401. Reuocabantur IESSE, epiſcopus Ambianenſis, et alii, quos antea iidem epiſcopi, tamquam perduelles damnauerant, *aut tunc, aut nunc*, teſte Thegano *cap.* 44. *falſum iudicium exhibentes.* Quae omnia ita comparata ſunt, vt ne a pagano quidem iudice, cui vel vllus honeſtatis ſenſus ineſt, exſpectanda videantur. Et tamen, teſte *Vitae Ludouici auctore pag.* 401. *ei iudicio pauci contradixerunt, plures adſenſum praebuere, maxima pars, vt adſolet in talibus, ne primores offenderent, verbotenus conſenſere.* Illud quoque paene inauditum, quod ſacri iſti homines non contenti, Ludouicum damnaſſe, nihil iniuriarum atque inſultationis aduerſus illum praetermiſerunt. Quae verbis admodum lamentabilibus deſcribens Theganus *ibid. cap.* 43. *ſequ.* primum obſeruat, *omnes ei epiſcopos moleſtos fuiſſe, et maxime hos, quos imperator ex ſeruili conditione honoratos habuerit, cum his, quos ex barbaris nationibus ad hoc faſtigium perduxerit.* In his eminuiſſe *vnum impudicum et crudeliſſimum, Ebbonem, Remenſem epiſcopum, qui fuerit ex originalium ſeruorum ſtirpe.* Omnes illos principem *immaniter adflixiſſe, inaudita loquutos, inaudita feciſſe quotidie improperantes ei. Ablatum illi gladium de femore, iudicio ſeruorum ſuorum, indutum eum cilicio*: factum eſſe, quod praedixerit Ieremias propheta: *ſerui dominati ſunt noſtri.* Hinc conuerſus ad EBBONEM illum, graui ἀποστροφῇ illi exprobrat ingrati animi vitium, crudelitatem, intolerabilem ſuperbiam, laeſae maieſtatis crimen, mendacia, iniuſtitiam, et adloquutus ſeruatorem: *o domine Ieſu*, inquit, *vbi erat angelus tuus, qui omnia primogenita Aegypti vna nocte deleuit? et ille, qui in caſtris Aſſyriorum ſub Sennacherib, rege iniquo, centum octoginta quinque millia perfidorum exſtinxit, teſtante Eſaia propheta? Aut ille, qui Herodem iuuenem concionantem percuſſit, et ſtatim ſcatere coepit vermibus? Et tu terra, quae eum ſuſtinuiſti illo in tempore, quare non aperuiſti os tuum, vt deuorares eum, ſicut iam olim feciſti Dathan et Abiron?* Denique facit indignatio verſus, Ebbonem enim, mortalium perditiſſimum, imitatorem fuiſſe ait eius, de quo poëta *libro VI. Aenidos* canat:

Infelix Theſeus Phlegiaſque miſerrimus omnes
Admonet, et magna teſtatur voce per vmbras.
Diſcite iuſtitiam moniti et non temnere diuos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Impoſuit, fixit leges pretio, atque refixit.

natus fuerat, veſtes ponit, et alia pulli coloris toga indutus, non ſine lugubri pompa reducitur in monaſterium, et cellulae ſatis anguſtae includitur (s). LOTHARIVS vero, accepto ab epiſcopis publico inſtrumento, quod et hodie exſtat ſub titulo *Exauctorationis Ludouici* apud PITHOEVM (t) et alios, menſe Nouembri Aquiſgranum proficiſcitur. In eo non ſine iniuria imperatori exprobrant ſacrilegium et homicidium, perturbationem pacis et violationem pactorum, expeditionem ſacri ieiunii tempore ſuſceptam, hominum rei publicae ſtudioſorum condemnationem, feneſtram ab eo apertam periuriis, bella ſine neceſſitate geſta, diuiſiones regnorum ſuo arbitrio, et non adhibitis in conſilium proceribus factas, et huius generis alia, ob quae illi iure impoſitam aiunt poenitentiam per omnem vitam agendam, ea lege, *vt poſt tantam talemque poenitentiam nunquam vltra ad militiam ſaecularem rediret.*

XVII. Sic demum LOTHARIVS patrem a ſe non modo victum, ſed et ita proſtratum eſſe exiſtimabat, vt nulla reſumendi imperii ſpes illi poſſit ſupereſſe. At quemadmodum fieri vix poteſt, vt ſcelere quaeſitum imperium bonis artibus retineatur: ita ille mox praerepta patri poteſtate tam immoderate vſus eſt, vt et ii, qui virtutem LVDOVICI Pii incolumem oderant, eam nunc ſublatam ex oculis quaererent inuidi, et de illo in integrum reſtituendo conſilia conferrent. Cuius rei cauſſae erunt paullo altius repetendae. Eſt nimirum ita natura comparatum, vt ipſa ira vertat in miſericordiam, ſi innocentiae nimium illudatur. Id et hic contigit. Tanta enim erat Imperatoris calamitas, vt et truculentiſſimos homines moueret. Quamdiu in monaſterio S. Medardi relinquebatur, tam arcta tenebatur cuſtodia, vt nemini vel colloqui cum eo, vel quid rerum agatur, eum certiorem reddere licebat. Quin iuſſi erant cuſtodes quaeuis triſtia nunciare, IVDITHAM mortuam, et CAROLVM attonſum et cucullo indutum. Quod ipſe pro vero accipiens ſuorum fato mille lacrymis parentauit, et in primis IVDITHAE ſuae animam clericis, quoties templo exiit, (numquam autem ſine numeroſo praeſidio ad illud veniebat, vel ex illo

Sed nullum eſt dubium, quin et EBBO, et reliqui epiſcopi, qui ad conciliabulum illud confluxerant, pontificis maximi freti auctoritate, in optimum illum principem ſaeuierint. Quidni enim ipſi fauiſſent cauſſae, quam GREGORIVS papa ſuo praeiudicio probauerat?

(s) *Acta exauctorat. Ludouici Pii Concil. tom. VII. pag.* 1686. Thegan. *cap.* 44. *Vita Ludou. pag.* 401.

(t) *Annal. et hiſt. Franc. ſcript. coaet. XII. pag.* 322. *ſequ.*

illo ad cellam ſuam reducebatur), vehementer commendauit. Miſertum demum eſt ipſos monachos miſerrimi principis, quumque cum eo ſermones caedere non liceret, vnus eorum, nomine HARDVINVS, quum ſacram euchariſtiam praebuiſſet, compreſſis eius manibus, pauca verba: *pone altare eſt*, inſururrauit, ſimulque ſchedulam eo clam proiecit. Imperator, exeuntibus templo reliquis hominibus, quum ſe ſolum animaduerteret, ſublatam ſchedulam legit, ex eaque demum, falſa eſſe, quae de IVDITHAE ſuae morte et CAROLI monachatu iactata ſint, immo potius pleroſque incredibilem ex calamitate ſua dolorem percipere, et de eo liberando conſilia capere, comperit (u). Quis vero talia patienti principi, et e tanta fortuna in hanc miſeriam filii ſcelere coniecto non condoluiſſet. Volabat ergo fama per ora hominum, eaque hieme, teſte *vitae Ludouici* auctore (x), *gregatim populi, tam Franciae, quam Burgundiae, nec non Aquitaniae, ſed et Germaniae, coëuntes, calamitoſis querelis de imperatoris infortunio querebantur*. Deinde ipſi, qui aduerſus LVDOVICVM Pium coniurauerant, dum rem paullo adcuratius, adhibita in conſilium ratione, expendunt, veriti, ne ad ſe aliquando res omnis redeat, paullatim ſe conſiliis illis nefariis ſubducunt. Ipſos ſane WALAM et RATBERTVM, iuratos alioquin imperatoris hoſtes, videntes, rem in neruum erumpere, triſtes ex Alſatia rediiſſe Corbeiam, legimus (y). Sed et BERNARDVS, dux Septimaniae, et WARINVS, comes, ei antea parum aequi, iam in Burgundia populum ad capienda arma et opem imperatori ferendam ſollicitabant (z). Praeterea iam diffidere inter ſe coeperant LAMBERTVS et MATFRIDVS, praecipui eorum tumultuum auctores, qui dum ſinguli primo loco apud LOTHARIVM eſſe, et rem publicam ſuo arbitratu conſtituere cupiunt, eam negligunt ambo, nouaſque conquerendi cauſſas populo, iam tum rerum nouarum cupido, praebent. (a). Denique LOTHARIVS ipſe ſibi quam maxime nocuit, dum nulla amplius fratrum habita ratione ſolus omnia egit pro lubitu, atque ita, nihil ſe eorum, ſed ſui omnia cauſſa voluiſſe, re ipſa oſtendit. Quod denuo obſeruans NITHARDVS (b). PIPINVS, inquit, *et* LODHVVICVS, *videntes, quod* LODHARIVS *vniuerſum imperium ſibi*

(u) *Conqueſtio Ludouici imp.* apud Ducheſn. *tom. II. pag.* 336.

(x) *Vita Ludouici Pii pag.* 401.

(y) Paſchaſ. Ratbert. in *Vita Walae pag.* 515.

(z) *Vita Ludouici Pii pag.* 401.

(a) Nithard. *lib. I. pag.* 438.

(b) *Ibid. p.* 438.

ſibi vindicare, illoſque deteriores efficere vellet, grauiter ferebant. Et hoc ipſum imperatori, quam maxime profuit, vt ii, quorum antea improbitate in hanc calamitatem inciderat, primi eſſent, qui de illo bene mereri, et patrem LOTHARIO eripere conarentur. Id vero quo ordine geſtum ſit, iam paullo adcuratius erit dicendum.

XVIII. LOTHARIVS rem ſuam ſibi praeclare videbatur ſtabiliuiſſe, quum ſub finem anni 833. Aquiſgranum proficiſceretur, eoque et patrem captiuum ſecum abduceret, quo eum pridie kal. Decembres aduenifſe, in *Annalibus Bertinianis* (c). proditum eſt. Interea DROGO, Metenſium epiſcopus, qui a reliquorum epiſcoporum conſiliis ſuam ſemper ſeiunxerat ſententiam, fratremque magis, quam eius fortunam amauerat, ad LVDOVICVM, Boiorum regem, confugerat, eumque a fratribus corruptum ſapienter pertraxerat in miſeri parentis partes, vt hic iam non minus de patris optimi ſalute eſſet ſollicitus, quam antea illum perdere ſtuduerat. Poſtquam ergo LOTHARIVM Aquiſgranum veniſſe intellexit, ipſe Francofurtum iuxta Moenum iter fecit, atque inde legatos ad fratrem miſit GOZBALDVM, abbatem (d), et MORHARDVM, palatii comitem, expoſtulaturos cum eo, quod communem patrem adhuc durius, quam deceret filium, habuiſſet, et vt eum benignius in poſterum haberet, rogaturos. His parum benigne auditis, et nihil aequi impetrantibus, alios patrem ſalutaturos miſit: ſed ne videndi quidem illius, nedum adloquendi, copia data eſt (e). Nec felicior deprecator paullo poſt ipſe LVDOVICVS fuit, qui quum LOTHARIVM Moguntiam profectum conueniret, nihilque faceret reliqui, vt eum ad patrem benignius habendum moueret, repulſam ferens triſtis diſceſſit. LOTHARIO redeunte Aquiſgranum, ibique natalem Seruatoris feſto adparatu celebrante (f). Quum ergo

(c) *Ad a.* 833.

(d) Fuit tum GOZBALDVS abbas Altahenſis monaſterii in Boioaria, LVDOVICO noſtro cariſſimus, et cuius gratia hic Altahenſe monaſterium innumeris beneficiis locupletauit, ceu tot diplomata apud Hundium et Geuuoldum, infra in codice diplomatico collecta, in quibus ſemper GOZBALDI abbatis perhonorifica fit mentio, demonſtrant. Vid. Hund. *Metrop. Salisburg. tom. II. pag.* 8. *ſequ.* Poſtea eccleſiae Herbipolenſi praefectus eſt epiſcopus circa annum at monaſterii ſui adminiſtrationem nihilominus retinuit, liberamque abbatem eligendi facultatem ei a Ludouico impetrauit. Hund. *ibid. pag.* 8. *n.* 5.

(e) Thegan. *cap.* 45.

(f) Thegan. *ibid. Annal. Bertin. ad a.* 833.

go adeo occalluiſſet Lotharius, vt nihil aequi ab eo ſperari poſſe videret LVDOVICVS, quoduis pro patre periculum adire certus, HVGONEM, abbatem (g), in Aquitaniam ad PIPPINVM fratrem miſit, qui ſuo et DROGONIS epiſcopi nomine apud illum de Lotharii inhumanitate conqueretur, eumque ad honeſtiſſimi belli pro patre ſuſcipiendi ſocietatem inuitaret: cui, quippe LOTHARIO iampridem infenſo, res facile perſuaſa eſt (h). Quo fretus auxilio inſequente Ianuario anni 834. GRIMOALDVM venerabilem abbatem, et GEBEHARDVM, nobiliſſimae perſpectaeque fidei ducem, iterum Aquiſgranum ad patrem miſit. Quibus quidem permiſſum, vt cum eo colloquerentur, at non niſi praeſentibus OTGARIO, Moguntino, et RICHARDO *perfido*, vt a THEGANO (i) vocatur, *homine* (k). OTGARIVS enim vna cum aliis viris eccleſiaſticis frequentes aderant captiuo principi, vt eum ad ſuſcipiendum habitum monaſticum pellicerent, quibus vero prudenter ille, ſe votum niſi ſui iu-

(g) Illuſtris et hic praelatus, eoque tempore celeberrimus, quippe CAROLI M. ex regina concubina filius, LVDOVICI PII et DROGONIS, epiſcopi Metenſis, frater, abbas S. Bertini, S. Vedaſti, Noualienſis et ab anno 835. S. Quintini, Alberic. *Chron. ad hunc annum*, et in imperatoris palatio archinotarius, vti eum eodem anno vocat Ludouicus Pius apud Mabillon. *de re diplom. lib. VI. pag.* 613. anno 844. in praelio caeſus a Pippino, Pippini filio. *Annal. Bertin. ad a.* 844. Eius elogia vide apud Frothar. *Epiſt.* 21. *et* 41.

(h) *Vita Ludou. pag.* 401. *Annal. Bertin. ad a.* 834.

(i) *Cap.* 47.

(k) Operae pretium fuerit, et horum hominum notitiam dare. GRIMOALDVS, vir eo tempore prudentiſſimus, canonici quidem ordinis, at abbas S. Galli, et poſtea Ludouici regis archicancellarius, de cuius geſtis plura habet Ratpert. *de caſib. S. Galli, cap.* 8. *pag.* 6. Obiit Id. Iun. a. 872. OTGARIVS, archiepiſcopus Moguntinus, Ludouico noſtro ad mortem vſque inimiciſſimus, infra erit memorandus. GEBEHARDVS dux et *cap.* 54. laudatur a Thegano, vbi eum cum BARVDADO, id eſt, BADVRADO, epiſcopo Paderbornenſi, et BERENGARIO ſapiente, ad LOTHARIVM miſſum, refert. Fuit hoc nomen poſtea inter Franciae orientalis comites, ex quibus CONRADVS I. rex Ananiae prodiit, frequentiſſimum, vid. tabulam apud Eccard. *Orig. Habsburg. lib. II. cap.* 1. §. 2. *pag.* 73. vt paene ſuſpicer, eum filium EVERARDI comitis, nepotem BEGONIS, qui ALPAIDEM, Ludouici Pii filiam, vxorem duxerat, fuiſſe. Ex quo ſimul patet, cur toties *nobiliſſimus dux* vocetur. RICARDI duo in hac Ludouici Pii hiſtoria occurrunt, LOTHARIO deditus alter, qui hic ideo *perfidus* adpellatur a Thegano, et poſtea cum LOTHARIO in Italiam aufugiens, vna cum reliquis perduellibus, paene lue abſumtus eſt, et paullo poſt tamen et ipſe deceſſit, teſte auctore *Vitae Ludouici Pii pag.* 412. Alter Ludouico fidem ſeruauit, et circa eadem tempora, quibus ille perfidus cum LOTHARIO in Italia haerebat, a Ludouico eo legatus miſſus eſt cum FVLCONE et ADREBALDO, abbatibus. *Vita Ludouici pag.* 411.

iuris vmquam concepturum negauit (l). His vero arbitris, ea, quae ſibi a LVDOVICO, Boioariae rege, mandata fuerant, exponere veriti legati, in genua prouoluti eum tantum LVDOVICI filii verbis humaniſſime ſalutant, at ſignis tamen et nutu, quoad eius fieri poſſet, alienum eſſe LVDOVICVM a fratris conſiliis, ſignificare conantur (m). Abeuntibus legatis mox fama Boios, Saxones, Alamannos in armis: et ne in Gallia quidem ac Aquitania omnia quieta eſſe nunciat. Quo nuncio territus LOTHARIVS, adpetente iam vere, Aquiſgrano per pagum Hasbanienſem Lutetiam Pariſiorum proficiſcitur, eoque et patrem fratremque CAROLVM, Prumia arceſſitum, magna cuſtodum turma cinctum, abducit, vbi iam omnes Francos de patre ſibi extorquendo laborare re ipſa comperit. LVDOVICVS enim frater veluti fugientem cum numeroſiſſimo exercitu e veſtigio ſequitur: PIPPINVS ex Aquitania cum non minoribus copiis ad Sequanam vſque venerat, eum tranſiturus illico, niſi vi tempeſtatum pontes deiecti, naueſque demerſae fuiſſent. Porro ex Burgundia delectam manum adducebant BERNARDVS, dux Septimaniae, et WARINVS comes, qui, tametſi aëris intemperie vexati, et, quid rerum a ſociis agatur, neſcii, rei gerendae occaſionem non haberent, aliquamdiu tamen ad Matronam fluuium, prope BONOGILVM, hodie *Pogny*, conſederunt (n). At alacriores reliquis EGGEBARDVS, comes (o), et GVILIELMVS, comes ſtabuli, ſe cum haud exigua manu LOTHARIO in ipſo itinere obiiciunt, parati ſigna conferre, niſi imperator libertati reſtituatur. Neque ab initio praelium abnuere videbatur LOTHARIVS, veniſſetque res ad manus, niſi ipſe imperator, abhorrens a ſuorum clade, comites precibus ab inſtituto dimouiſſet (p). Sic ergo ventum ad S. Dionyſii monaſterium, vnde Lutetiam Pariſiorum excurſurus erat futuro menſe Maio, comitia, quae indixerat, habiturus. Sed conſilia eius omnia turbabant tot coniuratorum, quibus ſe vndique peti videbat, exercitus. In primis ſub initium ieiunii quadrageſimalis a BERNARDO et WARINO aderant legati REBALDVS, abbas, et GANZELMVS, comes, qui patrem cuſtodia emitti poſce-

(l) *Annal. Bertin. ad a.* 834.

(m) Thegan. *cap.* 47.

(n) *Vit. Ludou. Pii pag.* 402.

[o] Hunc eumdem cum EVERARDO BEGONIS et ALPAIDIS filio eſſe putat GVNDLINGIVS, eumque adeo comitem Pariſienſem fuiſſe contendit. Vid. *Gundlingiana, part. XX. diſſert. II.* §. 3. *pag.* 421. At non ſatis conſtat, Lutetienſis ille pagi comes fuerit, an Hasbanienſis. *Annales* enim *Reuberiani* vel *Eginardi ad a.* 834. obſcurius loquuntur: et magnum diſcrimen eſſe videtur inter EVERARDI et EGGENBARDI nomina.

[p] *Vita Ludouici Pii pag.* 402.

cerent, polliciti ſimul, Bernardum et WARINVM dignitatem LOTHARII defenſuros, ſi poſtulata faciat, bellum contra minati, niſi patrem libertati illico reſtituat. Quibus LOTHARIVS, neminem ſe, ait, paternae calamitati magis indoleſcere, neminem ſe illum quam feliciſſimum videre malle: iniuria ſibi exprobrari calamitatem patris, quem ipſi et deſeruerint, et prodiderint: nec ſuo, ſed epiſcoporum iudicio illum adhuc in illo carceris ſquallore vixiſſe. Denique legatos reſponſum referre iuſſit, ſi ad ſe mittantur HVGO et FVLLO, abbates, et WARINVS ac ODO, comites, et craſtini, ante quem diem ad ſe venturi ſint, ſibi renuncietur, ſe cum iis, quid factu opus ſit, et quo pacto illis ſatisfieri poſſit, deliberaturum (q). At tantum abeſt, vt nouos legatos exſpectarit LOTHARIVS, vt patre in monaſterio S. Dionyſii relicto, cum amicis et conſiliorum ſuorum conſciis ſeſe clam ſubduxerit, et praecipiti fuga in Burgundiam, atque inde Viennam vſque diſceſſerit. Id quod ipſis Kalendis Martiis contigiſſe, obſeruat auctor *Bertinianorum annalium* (r).

XVIIII. Et hic ipſe dies fuit, quo LVDOVICVS Pius ſibi redditus nouam veluti vitam auſpicari videbatur. Vix enim fuga euaſerat LOTHARIVS, deo omnibuſque exoſus, quum omnis generis, dignitatis, ſexuſque homines ad monaſterium confluerent, principi congratulari hanc rerum mutationem, cuius deſiderio ac commiſeratione adhuc contabuerant, fidemque de nouo ſpondentes. Auctores illi erant omnes, vt illico reſumeret purpuram, et ſe auguſtum eſſe, poſita pulla veſte, oſtenderet. Sed tanta erat eius religio, vt exauctorationis et condemnationis etiam iniuſtiſſimae haberet rationem, nec diſciplinae eccleſiaſticae ſuam auctoritatem conſtitutam crederet, niſi quibus epiſcoporum iudicio ſpoliatus eſſet, imperii inſignia de communi epiſcoporum ſententia et ex eorum manibus recepiſſet. At quamuis EBBONEM, perfidiae ſuae ſibi conſcium fuga abſtuliſſet (s): tamen et ille retractus, principi ſiſtebatur, et tanto laetiores tamen concurrebant reliqui epiſcopi, qui imperatorem multis adhibitis caerimoniis reſecrabant, purpuraque veſtitum et reliquis ornatum imperii inſignibus, armis denique incinctum ſolio regio imponebant, tanto plebis omniumque hominum plauſu, vt nullum vmquam drama laetiore exitu finitum eſſe videretur. Obſeruatum tum eſt ab hominibus, et inania mirantibus; quum iam foediſſimae tempeſtates, perpetuae procellae, ventique vehementiſſimi ſaeuiiſſent aliquamdiu, et excreſcentia flumina multum damni dediſſent, illo die *ita quodammodo viſa* *eſſe*

[q] *Vita Ludouici pag.* 403.
[r] *Ad a.* 824.
[s] Thegan. *cap.* 48.

eſſe coniuraſſe elementa, vt mox et venti ſaeuientes miteſcerent, et caeli facies in antiquam, et multo tempore inuiſam ſerenitatem redierint (t). Quod tametſi vere adpetente non rarum, tamen quia eo ipſo die contigit, in omen acceptum eſt, quaſi ipſa natura poſt tot rei publicae clades mera halcyonia mortalibus denunciaret. Enimuero vana haec fuiſſe auguria, paullo poſt euentus docuit. Imperator enim, ſiue tot curis hebetior, ſiue amore IVDITHAE ſuae in tranſuerſum actus, ne tot quidem calamitatibus cautius mercari didicit, ſed paullo poſt iiſdem ſcopulis, in quibus antea naufragium fecerat, adliſus eſt. Statim, ex quo ſe libertati reſtitutum viderat, non parum peccauit contra prudentiae praecepta, dum viribus, quibus pollebat, non vtebatur ad perſequendum LOTHARIVM, factionemque eius illico opprimendam. Id enim niſi neglexiſſet, vna expeditione potuiſſet efficere, vt et LOTHARIVS in poteſtate eius eſſe vellet, et perduelles, deſperatis rebus ſuis, in deditionem venirent. At noluit Caeſar meliora ſuadentes audire, *nec filium abeuntem, licet multis hortantibus, perſequi* (u): ſed a monaſterio S. Dionyſii Nontogilum, atque inde Cariſiacum, in villam regiam, hodie Creſſiacum ad Iſaram (x), profectus eſt. Hic tum PIPPINVM cum ſuis, quos trans Matronam adhuc tempeſtates detinuerant, tum LVDOVICVM, filium, eoſque, qui ad illum, tyrannidem LOTHARII fugientes, confugerant, et in his maxime DROGONEM et HVGONEM fratrem praeſtolatur. Tempus ibi laetitiae datum, ſuadente ipſo hymno, qui tum illo die ſacro canebatur: *laetare, Hieruſalem, et diem feſtum agite omnes, qui diligitis eam* (y). Dimiſſis praeſentibus, ipſoque PIPPINO in Aquitaniam proficiſcente, at mox tamen inde redituro, cum LVDOVICO et CAROLO, filiis, Aquiſgranum rediit. Non dubium eſt, quin illud imperii ſui domicilium non minus laetus adſpexerit, quam nauta portum, in quem innumeris iactatus procellis, demum ratem exarmatam ac paene ſubmerſam feliciter reduxit. Et ſane iure quodam ſuo laetabatur. Nam ibi demum et imperium et filios, (nam et PIPPINVS paullo poſt redierat), ſibi redditos animaduertebat, et mox illi adducebatur, quam perdite amabat, IVDITHA, quam ille tamquam mortuam a ſe pridem defletam, et nunc veluti in vitam diuino munere redeuntem ſumma cum voluptate amplectebatur. Paſchate ibi celebrato Arduennam venationis cauſſa pererrat, et inde reuerſus Aquiſgranum, exactis pentecoſtes feriis per Romerici iuga capiendis feris ac piſcibus quaſi per ocium vacat.

CODEX

[t] *Vita Ludouici pag.* 404.

[u] *Vita Ludouici Pii pag.* 404. Nithard. *lib.* I. *pag.* 439.

[x] Sirmond. *ad Caroli Calui Capitularia, pag.* 41.

[y] *Vit. Ludou. pag.* 404.

CODEX DIPLOMATICVS
SEV
FASCICVLVS DIPLOMATVM,
LVDOVICI GERMANICI
HISTORIAM
ILLVSTRANS.

I.

Diploma apud Guillimann. *Epiſcop. Argent. cap.* 5. *pag.* 32. a Schiltero cum authentico collatum, et recuſum apud Eccard. *Origin. Habſburg. pag.* 107.

ANN. 856.

IN nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludewicus, fauente gratia Dei Rex. Si liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis aliquid conferimus beneficii, et neceſſitates Eccleſiae Dei per petitiones religioſarum perſonarum releuamus munimine atque imperioſo tuemur iuuamine: id nobis et ad mortalem vitam temporaliter peragendam, et ad aeternam feliciter adipiſcendam profuturum eſſe, liquido confidimus. Ex quo nouerit omnium fidelium noſtrorum, tam praeſentium, quam futurorum ſolers diſcretio, quod nobilis atque venerabilis ſanctimonialis, Abbatiſſa Baſilla Sancti Stephani, infra muros Argentoratenſes ſiue Straſburc, noſtram adiens Maieſtatem, praeſentauit obtutibus noſtris auctorabiles emunitatis firmitates praedeceſſorum noſtrorum, Regum et Imperatorum; qualiter praedictus locus Sancti Stephani a Duce Alberto fundatus erat, et per conſtitutionem Chylderici regis emunitatis, et per Pipinum Maiordomum locupletatus et munitus creſcebat, et per munificentiam Lotharii Imperatoris primi et coniugis Yrmengardis dotatus pollebat, ac demum etiam auctoritatem domini et genitoris no-

ſtri, Hlodewici bonae memoriae, piiſſimi Auguſti, in qua continebatur inſertum. Quod non ſolum idem genitor noſter, verum etiam praedeceſſores eius reges videlicet Fraencborum apud locum tam dictum beato Stephano et congregacioni Canonicorum quatuor ſacerdotum et ſanctimonialium triginta cum neceſſariis miniſtris dedicatum, ſub ſuo munimine ac defenſione cum omnibus ſibi ſubpertinentibus, tam mancipiis, quam praediis, tam infra ciuitatem, quam foris conſtitutis, eorum immunitatum auctoritatibus, hactenus ab inquietudine totius iudiciariae poteſtatis eadem munita et defenſa fuiſſet Abbacia. Pro huius itaque rei firmitate exorauit praedicta Abbatiſſa, Baſilla, vt paternum, ſeu praedeceſſorum noſtrorum regum clementiam ſequendo, huiuſcemodi noſtrae emunitatis praeceptionem, ob amorem Chriſti, et reuerentiam Sancti loci, circa idem monaſterium fieri cenſeremus. Cuius poſtulationibus facilem tribuimus aſſenſionem, et hanc noſtrae Mageſtatis paginam erga ipſum locum, immunitatis et tuicionis cauſſa, pro diuini cultus amore, et animae noſtrae remedio, fieri decreuimus. Per quod praecipimus atque iubemus, vt ſaluo per omnia honore ſui ſacroſancti praeſulis, nullus iudex publicus, vel quilibet ex iudiciaria poteſtate in perſonas, vel eccleſias, vel oratoria, aut loca, aut agros, vel quaſcumque reliquas poſſeſſiones, quas, ab antiquo, vel moderno tempore, in quibuslibet territoriis, vel pagis, vel comitatibus, infra dicionem noſtram, iuſte et legaliter memorata tenet vel poſſidet Abbatia, vel ea quae poſtmodum in iure ipſius monaſterii voluerit diuina pietas augere, ad cauſas audiendas, vel freda, vel tributa, vel thelonea exigenda, aut manſiones vel paratas faciendas, aut fideiuſſores tollendos, aut homines ipſius eccleſiae, tam ingenuos, quam ſeruos, ſuper terram ipſius commorantes, iniuſte diſtringendos, nullas redibitiones, aut illicitas occaſiones requirendas, noſtris vel futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae ſupra memorata ſunt, penitus exigere praeſumat, ſed liceat memoratae Abbatiſſae, ſuiſque ſucceſſoribus, auctoritate Epiſcopali, vel diſpenſatione illius, quem ex numero fratrum ipſius loci conſtituerit oeconomium, ipſam ſedem cum omnibus ſibi ſubiectis et rebus, vel hominibus ad ſe pertinentibus, ſub tuitionis atque emunitionis noſtrae defenſione, remota totius iudiciariae poteſtatis inquietudine, quieto ordine poſſidere, et pro noſtro fideliter Deum exorare imperio, et incolumitate noſtra et coniugis, atque prolis. Nec liceat alicui, ſub praetextu aduocatoriae occaſionis, ſibi vel in hominibus, vel quibuslibet rebus vel poſſeſſionibus eorum, aliquod ius vendicare, niſi quem pro aliqua, ſicut aliquando fieri euenit,

neceſſi-

neceſſitate, ipſa Abbatiſſa cum congregacionis voto per conſilium Antiſtitis, apud palatium expoſtulauerit, qui nec palemundum, vel aliquas exactiones exercere praeſumat. Si quis vero temerarius contra hanc noſtrae conſtitutionis auctoritatem venire praetemptauerit, praedictae Ecclesiae quinque libras auri, fiſcoque regio decem auri puriſſimi perſoluere cogatur, et inſuper offenſam regiam incurrat. Vt autem haec auctoritas pleniorem in Dei nomine vigorem obtineat, et a fidelibus ſanctae Dei eccleſiae et noſtris veris et certius perpetuo tempore credatur, propria manu ſubtus ſignauimus, et anuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus. Data II. Idus Septembris, anno Chriſto propitio XXIII. (*) Domini Hlodeuuici Sereniſſimi Regis in Alſatia, indictione quarta. Actum Strazburc, palatio regio, in Dei nomine feliciter. Amen.

Signum Chlodeuuici Sereniſſimi Regis.

Otgarius ad vicem Grimoldi, Archicancellarii recognouit.

II.

Diploma Ludouici Germanici ex vetuſtiſſimo exemplo deſumtum apud Eccard. *Geneal. Sax. pag.* 21.

Anno 856.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum ſit omnibus Sanctae Dei eccleſiae fidelibus noſtris, praeſentibus ſcilicet et futuris, qualiter Walbrecht Comes noſter deprecatus eſt celſitudinem noſtram, vt ob mercedis noſtrae augmentum, Collegium noſtrum, quod vocatur Wialteshuſon, vbi Sanctus Alexander corpore requieſcit, ſub noſtrae immunitatis tuitione et defenſione ſuſciperemus, vt ſicut praefatum oppidum Wialteshuſon in vtraque parte fluminis, quod vocatur Hunta, conſiſtit, et ſicut Huntatores eiuſdem loci reſident, vt nullus Comes, neque Centenarius, neque Vicarius, neque Iudex, nec quiſquam ex iudiciaria poteſtate, poteſtatem habuiſſet eos aſtringere, aut ad vllum placitum cogere, aut compellere, vt veniſſent, niſi tantum in praeſentia praefati Walberti ſuique ſucceſſoris iuſtitiam acquiſiſſent et feciſſent: cuius petitioni ob memoriam Domini noſtri Ieſu Chriſti libenti animo aſſenſum praebentes decreuimus ita fieri, et iuſſimus fieri hoc noſtrae auctoritatis praeceptum, per quod decernimus,

[*] Numerantur anni regni in Alſatia ab anno 833.

mus, atque iubemus, vt res eiuſdem collegii ſub noſtra immunitatis protectione et tuitione et defenſione conſiſtat; vt nullus Iudex, neque Vicarius, neque Decanus, neque quiſquam ex iudiciaria poteſtate poteſtatem habens praefatos homines conſtringere, aut ad vllum placitum compellere, vt veniant, niſi Walbertus Comes, qui moderno tempore, Domino fauente Rector eiuſdem Collegii eſſe videtur, ſuique filii Wicberti ſcilicet diaconi noſtri, eiuſdemque ſucceſſoris in eodem loco, Domino opitulante, ſuceſſorumque ſuorum. Et vt haec auctoritas firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur et diligentius obſeruetur, manu propria noſtra eam firmauimus, et anuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Data XIII. (*) *regni Domni Ludouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnante. Indictione* 4ta. *Actum Francofurti palatio Regio. In Dei nomine Amen.*

III.

Diploma Ludouici (**) Germanici apud Aub. Miraeum *Donat. piar. pag.* 33. *edit.* Io. Franc. Foppens.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. LOTHOWICVS *Dei gratia Rex.* NOTVM *ſit omnibus fidelibus noſtris tam praeſentibus, quam futuris, quod dilecta coniux noſtra* HEMMA *Regina, adiens noſtrae Celſitudinis praeſentiam humiliter deprecata eſt, vt cuidam noſtro fideli, ſcilicet* THEODERICO *Comiti foreſtum* (1) WASDA *in eodem Comitatu,*

[*] Numerantur anni ab anno 842. quo fratres regna patria inter ſe diuiſerunt.

[**] Forte Lotharingiae. MIRAEVS.

NOTATIONES AVB. MIRAEI.

[1] WASDA, hodie *Waſia*, non Zelandia, neque Zelandiae pars Walachria.

IANVS Douſa *lib. V. Annalium Hollandiae* ſuſpicatur, *Theodoricum*, comitem, ad quem iſta Ludouici, Germaniae regis, liberalitas pertinuerit, fuiſſe auum Theoderici I. Hollandiae comitis, et patrem *Gerolfi*, qui eiuſdem Theoderici Primi pater fuerit. Atque id quidem ex Reginone colligi poſſe videtur, qui a. 885. *Gerolfum* et *Gardolfum*, Friſonum comites, a *Godefrido*, Normannorum rege, legatos ad imperatorem miſſos, et a. 898. *Eberhardum* ducem a *Walgario* ſeu *Walgero*, Friſone, Gerolfi filio in venatione per fraudem trucidatum fuiſſe ſcribit. Quem eumdem eſſe cum *Walgero*, Theodo-

tu, cum pratis, aquis, terriſque aratoriis, exitibus et regreſſibus, cumque rebus pertinentibus ad praedictum foreſtum perintegre noſtro daremus praecepto.

Cuius petitionibus, (prout dignum eſt,), fauentes. praedicto Comiti praedictum damus atque largimur foreſtum, vt habeat, teneat, poſſideat, cum ſuis ad ſe pertinentiis, tam ipſe, quam ſui heredes ſeu cui ipſe ſuique heredes vendere vel mancipare voluerint, ſine omni contradictione.

Et vt firmius maneat inconuulſumque ſeruetur, hoc ei praeceptum fieri iuſſimus, et manu propria ſubter firmantes ſigillo noſtro iuſſimus ſigillari.

SIGNVM *Domini* LOTHOWICI *glorioſiſſimi Regis.*

GEZO *Cancellarius ad vicem Domini Vthelrici* (*) *Archiepiſcopi ſummique Cancellarii recognouit et ſubſcripſit. Datum anno Domini* 868. *Idus Aprilis, regnante Domino* LOTHOWICO *anno* 14. *Indictione* 14. (**)

IIII.

Diploma Ludouici Germanici Vltraiectinum apud Guil. Hedam *Epiſc. Vltraiect. pag.* 55. et Aub. Mir. *Donat. Belg. pag.* 501.

A N N. 869.

IN nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Cum petitionibus ſacerdotum Dei iuſtis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus, ſuperna nos muniri gratia non diffidimus. Nouerit interea induſtria ſeu vtilitas omnium fidelium noſtrorum, tam praeſentium, quam et futurorum, quia* HVNGERVS, *Veteris Traiecti eccleſiae Epiſcopus, quae eſt conſtructa in honorem S.*

 Martini

Theodorici I. Hollandiae comitis fratre, idem Douſa cenſet.

THEODERICVS autem, Gerolfi pater, niſi coniectura me fallit, fuit Ludouico Balbo, Caroli Calui filio, cubicularius, ipſique idem Balbus comitatum Auguſtodunenſem ſupremis tabulis anno 879. legauit: vt apud Aimonium *lib. V. cap.* 39. legitur.

WALGERVM iſtum Douſa et alii, Teiſterbantiae comitem nuncupant.

Ceterum illud Ludouici diploma mihi ſuſpectum eſt, quod ipſi titulus auguſti aut imperatoris non tribuatur.

Vide comites Hollandiae in ſtemmate Belg.

[*] Alias *Otheldric.* MIR.

[**] Data prorſus eſt vitioſa, ait *Gomicurtius.* MIR.

Martini Confeſſoris, et aliorum Sanctorum, obtulit obtutibus noſtris auctoritatem immunitatis Domini et genitoris noſtri bonae memoriae, LVDOVICI, *piiſſimi Auguſti, in qua erat inſertum, quod non ſolum idem Dominus et genitor noſter, verum etiam praedeceſſores eius Reges Francorum eidem Eccleſiae, cui* HVNGERVS *ipſe, auctore Deo praeeſſet, ſub tuitione et defenſione eorum, cum omnibus ſibi ſubiectis, et rebus vel hominibus ad ſe pertinentibus, vel adſpicientibus conſiſtere fecerunt, et eorum immunitatum auctoritatibus hactenus ab inquietudine iudiciariae poteſtatis eadem munita atque defenſa fuiſſet Eccleſia.*

Sed pro rei firmitate poſtulauit a nobis praedictus Epiſcopus, vt Paternum ſeu Praedeceſſorum noſtrorum Regum morem ſequentes, huiuſmodi noſtrae immunitatis noſtrae praeceptum erga ipſam eccleſiam, immunitatis atque tuitionis gratia, ob amorem Dei et reuerentiam ipſius loci, circa ipſam eccleſiam fieri cenſeremus.

Cuius petitioni libenter aſſenſum praebuimus, et hoc noſtrae authoritatis praeceptum fieri decreuimus, per quod praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus, neque quislibet ex iudiciaria poteſtate, aut nullus ex fidelibus noſtris in eccleſias, aut loca, vel agros, ſeu reliquas poſſeſſiones, quas moderno tempore in quibuslibet pagis vel territoriis infra ditionem regni noſtri iuſte et rationabiliter memorata tenet vel poſſidet eccleſia, et ea, quae deinceps iure ipſius ſancti loci diuina pietas augere dignabitur, ad cauſſas audiendas, vel freda exigenda, aut manſiones vel paratas faciendas, vel fideiuſſores tollendos; aut homines ipſius eccleſiae tam ingenuos, quam et ſeruos, ſuper terram ipſius commanentes, iniuſte diſtringendos, neque vllas redhibitiones, aut illicitas occaſiones requirendas, noſtris et futuris temporibus ingredi audeat, vel ea, quae ſuperius memorata ſunt, exigere praeſumat. Sed liceat memorato Praeſuli, ſuiſque ſucceſſoribus, res praedictae eccleſiae cum omnibus ſibi ſubiectis ſub tuitionis et immunitatis noſtrae defenſione quieto ordine poſſidere, et noſtro fideliter parere imperio: atque pro incolumitate noſtra, coniugis ac prolis, ſeu etiam totius regni, a Deo nobis collati, et eius clementiſſima miſeratione per immenſum conſeruandi, vna cum clero et populo ſibi ſubiecto, Domini immenſam clementiam exorare: et quidquid de praefatis rebus eccleſiae ius Fiſci exigere poterat, integrum eidem conceſſimus eccleſiae, ſcilicet, vt in perpetuo tempore ei ad peragendum Dei ſeruitium augmentum et ſupplementum fiat. Hanc itaque authoritatem, vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem, et a fidelibus ſanctae Dei eccleſiae et noſtris diligentius conſer-

uetur,

uetur, manu propria ſubter firmauimus, et annuli noſtri impreſſione ſignari fecimus.

Signum Domini LVDOVICI, *piiſſimi Regis.*

HARDBERTVS (*) *ad vicem* RATLERII *recognoui. Datum XV. Cal. Iunii anno* 29. *Domini et Sereniſſimi Regis;* LODOVICI *in orientali Francia regnante. Indictione ſecunda. Actum Franconefurd Palatio Regio. In dei nomine feliciter, Amen.*

V.

Diploma Ludouici Germanici apud Calmet *Hiſt. eccl. Lotharing. tomo I. in probat. pag.* 312. et Mabillon. *Annal. Benedictin. tom. III. pag.* 679.

ANN. 875.

IN nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Quidquid enim locis Sanctorum venerabilium, ibique degentium fratrum ob amorem Domini noſtri Ieſu Chriſti, pia augmentatione conferimus vel confirmamus, hoc procul dubio ad mercedem vel ſtabilitatem regni noſtri in Dei nomine pertinere confidimus, et profuturum nobis ad praeſentis vitae curricula faelicius tranſienda, nec non et beatitudinis praemia ſecurius obtinenda, non dubitamus. Quapropter comperiat omnium ſanctae Dei eccleſiae fidelium, noſtrorumque praeſentium ſcilicet et futurorum induſtria, quia fratres ex coenobio ſancti Martini, nec non et beati Vdonis Confeſſoris Chriſti, noſtram adeuntes clementiam, reclamando, quod ſubſtantia victus illorum minus deerant neceſſaria, (**) *innotuerunt. Vnde precantes noſtram manſuetudinem, vt pro amore Dei et reuerentia Sanctorum inibi Domino quieſcentium, noſtra largitas ex rebus eiuſdem eccleſiae aliquid reſtitueremus, et reſtituta in augmentum ſalubre victus ac veſtitus pro remedio genitoris noſtri noſtraeque coniugis, ſeu ſobolorum noſtrorum, deinceps ad emolumentum proficerent. Quorum petitionibus aures miſericordiae noſtrae libenter adquieſcentes, quia ipſa eccleſia in noſtris manibus habebatur per conſenſum ac conſultum Bertulfi, Treuerenſis venerabilis archiepiſcopi ceterorumque noſtrorum, ad eorumdem fratrum vſus conceſſimus, ac praecepto noſtrae authoritatis conſtituimus, id eſt, villam Grinſtad in*

[*] *Hubertus* BVCHEL.
[**] Forte: *quod ſubſtantia victus eorum nimis deerat neceſſaria.*

in Warmacenſe, cum omni integritate, eo ſcilicet rationis tenore, vt deinceps noſtris futuriſque temporibus poteſtatem habeant ipſi monachi ordinandi legitimo duntaxat iure de ſuis vſibus, quidquid rationabiliter elegerint vel voluerint; et nulla regia vel epiſcopalis vmquam poteſtas hoc noſtrae authoritatis praeceptum infringere vel violare audeat; ſed vt ſuperius dictum eſt, pro mercedis noſtrae augmento, ac genitoris noſtri ſobolorumque noſtrorum attentius Domini implorent miſericordiam. Et vt haec noſtrae authoritatis confirmatio futuris temporibus ſtabilior ac firmior habeatur, manu propria ſubter eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum Ludouici, Sereniſſimi Regis.

Luidbrandus Diaconus ad vicem Luithberti archicapellani recognoui et ſubſcripſi. Data vndecimo Kal. Decembris anno XXXVIII. (*) regni Ludouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis, Indictione nona. Actum Metis ciuitate, in Dei nomine feliciter, Amen.

VI.

Diploma Ludolphi, ducis Saxoniae apud Bodon. *Syntagm. de eccleſ. Gandersh.* apud Meibom. *tom. II. pag.* 481. et ex ipſo authographo emendatum apud Leukfeld. *Antiqu. Gandersh. cap.* 3. §. 4. *pag.* 22. et de nouo collatum a Io. Chriſtoph. Harenberg. *Hiſt. Ganderſh. pag.* 60.

QVia ſcriptum eſt, precium anime viri diuitie eius. Idcirco ego LIVDOLFVS, *Dux Saxoniae notum eſſe cupio omnibus Chriſti Fidelibus, tam preſentibus, quam futuris, quod (ego poſt inchoationem monaſterii puellarum) (**) quod diuina inſpiratione commonitus, ſimulque dilectae coniugis meae* ODAE *ſuadela inductus in honore praecurſoris Stephanique prothomartyris in Brunniſtashuſen edificare coepi, literis Domini noſtri* LVDOVICI, *Romanorum regis inuictiſſimi ad Sanctiſſimum* SERGIVM *Papam acceptis, cum predicta coniuge mea anno*

[*] Inchoauit hanc epocham ab anno 838. quo orientalem Franciam viuo patre armis vindicauit.

[**] Haec parentheſi incluſa deſunt apud HARENBERG.

anno dominicae incarnationis octingenteſimo quinquageſimo tertio (*), indictione prima, Romam iui, et in preſentia ipſius ſummi Pontificis prenominatum monaſterium et omnem proprietatis meae hereditatem, quam habui, videlicet Gandeſemiamarku, Aluunge marcu et Rudelinge marcu, et Dengdia marcu, et Lachtiandorp marcu, et alia loca plurima cum familiis vtriuſque ſexus, Apoſtolorum Principi pro remedio animae meae et eorum ſimul, quibus debitor extiti, in ius et proprietatem integraliter tradidi, ſanctorum etiam Romanorum Pontificum, Anaſtaſii et Innocentii pignera glorioſa nobiſcum deportanda pio nobis karitatis affectu tradens, petiit, et accepit a nobis promiſſum, Eccleſiam in honore predictorum confeſſorum fabricandam, et lumen ante ipſorum pignera indeficienter adminiſtrandum. Vt autem haec omnia per ſuccedentia ſibi ſecula firma et indiſſolubilia perſiſtant, priuilegium plenae ac perpetue libertatis in papyro conſcriptum, vbi omnia predicta continentur, monaſterio noſtro libere vtendum contradidit. Nos autem (**) in continenti duas ſtolas albas, XXX. aureis intextas, eidem beato Sergio Papae tradidimus, ſtatuentes, vt Abbatiſſa, que pro tempore fuerit, eundem cenſum ſanctae Romanae eccleſiae in ſignum libertatis ſingulis annis perſoluat. Cum autem, diuina cooperante gratia, proſpere domum rediſſemus, gratanter a ſancto Collegio recepti, eumdem locum ſacro collegii (†) puellarum coetui videntes nimis anguſtum, in quadam ſilua hereditatis noſtrae, iuxta fluuium Gande, qui alio nomine Ettherna nuncupatur, an. ab incarnatione Domini DCCCLVI. (††) indict. quarta Eccleſiam in honore predictorum Confeſſorum non longe a loco priori, celebriori aedificio conſtruximus. Precamur igitur vos legentes vel audientes huius noſtrae donationis paginam, vt caeleſtis regni clauigerum pro nobis ſuppliciter exoretis, quatenus poſt funera carnis noſtrae Paradiſi ianuas tradita ſibi poteſtate nobis aperiat, atque in extremo examine ante tribunal eterni Iudicis ſupplex pro nobis aduocatus exiſtat. Amen. †

VII.

[*] Harenb. DCCCXXXXIIII. Indictione VII.
[**] Harenb. *etiam.*
[†] Harenb. omittit *collegii.*
[††] Harenb. anno DCCCVI.

VII.

Diploma Ludolphi, Saxoniae ducis apud eumdem Leukfeld. *Antiqu. Ganderſh. cap. 4. pag. 28.* et Harenberg. *Hiſt. Ganderſh. diplom. pag. 47.*

QVia ſcriptum eſt, precium anime viri diuitie eius. Idcirco ego LVIDVLFVS *ſimul cum Coniuge mea* ODA, *quantam hereditatis noſtre partem Dei ancillis tradendam pro redemptione anime noſtre, et eorum ſimul, quibus debitores ſumus, iudicaui. Proinde omnes vbique in Chriſto fideles, tam praeſentes ſcilicet, quam futuros, noſſe volo, me ad aecclesiam Gandeshemenſem, ſanctimonialibus ibidem Deo ſeruientibus tradidiſſe, quicquid in Gandeshemia marcu, et in Ruderia marcu, et in Aluunga marcu habui, in terris, ſiluis, campis, (pratis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, propriis vel communibus domibus,* (*) *edificiis vel prius habitis, vel poſtea conſtructis, mancipiis quoque diuerſi generis vel conditionis, mobilibus et immobilibus, et in quibuſcunque rebus cum omni integritate earum. Et vt haec traditio firmior eſſe, et indiſſolubilem per ſuccedentia ſibi ſecula auctoritatem habere poſſet, filiam meam* HATHVMODAM *nomine, ſacro velamine ibidem conſecrari faciens, tam Imperiali auctoritate, quam Apoſtolicae ſedis literis, et Epiſcopali benedictione munire curaui, et Sanctorum Chriſti Confeſſorum Anaſtaſii Papae et Innocentii Papae corporibus, et tam ſancti Saluatoris, quam eius ſancte Genitricis et duodecim Apoſtolorum dignis reliquiis a venerabili* SERGIO *acceptis, adornare ſtudui. Cuius literas, quamuis in papiro ſecundum priſtinam Apoſtolice ſedis conſuetudinem ſcriptas habeam, bic tamen propter eos, qui illas habere non poſſunt, ponere dignum duxi: Vnde parumper legentes vel audientes, a me ad illius verba ſe conuertant.*

SERGIVS *Epiſcopus, Seruus ſeruorum Dei, omnibus venerabilibus confratribus noſtris, Archiepiſcopis, ſeu reuerendiſſimis et ſanctiſſimis Epiſcopis, religioſis Abbatibus, glorioſis Ducibus, Clericis, Comitibus atque cunctis fidelibus ſanctae Dei aecclesie preſentibus et futuris. Omnis itaque Chriſtianorum milicia ſciat, ac ſine vlla dubitatione indubitanter agnoſcat. Quia mandante nobis Domino atque inuictiſſimo Rege noſtro* HLVDOVVICO, *vt pro coenobio,*

[*] Omittit haec HARENBERGIVS.

nobio, quod auus, et eius poſtea cariſſimus genitor in honore omnipotentis Domini dedicauerunt, ad eundem locum de Sanctorum Chriſti corporibus mandare deberemus. In qua videlicet petitione congrua et ſatis iuſta hunc venerabilem et glorioſum Comitem LV-TVLFVM nomine, qui eidem ſacro loco praeeſt, cum Imperiali Epiſtola ad nos dirigere ſtuduit. Nos quoque tam ſaluberrimam dignamque poſtulationem cum magna laetitia et exultatione ſuſcepimus, et pro ſalute patriae et magno caritatis amore, quem erga Chriſtianiſſimum Imperatorem et Dominum noſtrum habemus, beatiſſimorumque Chriſti Praeſulum corpora Innocentii et Anaſtaſii PP. nec non et reliquias Domini ac Saluatoris noſtri, ſancteque ſue Genitricis Mariae, atque duodecim Apoſtolorum ad predictum ſanctum locum deferenda libenter praebuimus; Propterea has vobis omnibus in Chriſto pie viuentibus noſtras Apoſtolicas ſillabas monſtrari iuſſimus, vt non, quod abſit, increduli, ſed modis omnibus exiſtatis veraces, quod nos predicto huic Luitulfo, glorioſo Comiti predictorum Sanctorum corpora Innocentii et Anaſtaſii PP. ſiue reliquias dedimus.

Haec ſunt verba Epiſtolae, quam mihi Venerabilis Papa SERGIVS, *in papiro, (vt diximus ſcriptam et ſuo ſigillo)* (*) *munitam dedit, quam ita ideo huic traditioni meae inſerere volui, vt, quicunque haec legeret, ſciat, vel quanta auctoritate locus iſte in monaſterium ſit fundatus et conſecratus, vel quorum ſanctorum corporibus et pigneribus illuſtratus, vel ad quorum Sanctorum memoriam haec traditio, quam ad aeccleſiam Gandeshemenſem ancillarum Dei vſibus deputaui, ſit facta.*

VIII.

Diploma Ludouici Germanici ex authentico exſcriptum a Nic. Schatenio *Annal. Paderborn. lib. II. ad a.* 845. *pag.* 130.

ANN. 845.

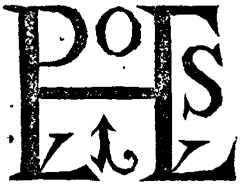
IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS *diuina fauente gratia, Rex. Cum in nomine vnicae et perpetuae Trinitatis pro regimine S.ae Matris et vniuerſalis Eccleſiae, etiam et pro ſtatu regni nobis diuinitus et paterno iure commiſſi Patherbrunnen peruenimus, aderant*

[*] Haec quoque omiſit HARENBERGIVS.

erant inter ceteros fideles noſtros quidam Monachi cum venerabili eorum Praepoſito Vualanae (*) *ex monaſterio, quae noua Corbeia nuncupatur, coramque familiaribus Conſiliariis noſtris in praeſentiam culminis noſtri adducti attulerunt Domni ac Genitoris noſtri Hludouici, excellentiſſimi Imperatoris quoddam praeceptum, in quo continebatur, qualiter idem Chriſtianiſſimus Imperator praefatum monaſterium in honorem S. Stephani protomartyris Chriſti ſuper fluuium Wiſera, in villa regia, in loco dudum nuncupante Hucxeri Adalhardo cuidam ſeni Abbati germanoque ſuo Walanae* (**) *conſtrui ac fabricari praecepiſſet, obſecrantes clementiam Serenitatis noſtrae, vt pro maiori firmitate ac certiori ſtudio ſecuritatis noſtrae manſuetudinis ſuper hoc praeceptum paterno ac regali affectu confirmari deberet. Quorum petitioni iuſtae et rationabili aurem libenter accommodauimus, ac praeſcriptam villam Hucxeri* (***) *, quam Sereniſſimus Auguſtus ad praefatum monaſterium tradiderat, cum omnibus ſitibus vel terminis ſuis, terriſque, ſiluis, aquis, aquarum decurſibus, ſeu cunctis adiacentiis, nec non adpendiciis ſuis, ſiue res et poſſeſſiones, quae a Deum timentibus vel gratiam diuinam diligentibus ibi conlatae ſunt, etiam et res, quae ad Corbegiam antiquiorem, ex cuius vocabulo illud monaſterium nomen vſurpat, traditae fuerunt* (†), *intra fines regni Saxoniae, terris, ſiluis, campis, pratis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, propriis vel communibus aedificiis, prius habitis vel poſtea conſtructis, mancipiis quoque diuerſi generis vel conditionis, mobilibus et immobilibus, datum vel traditum erat cum omni integritate praefato monaſterio, et Monachis ibidem Deo ſoli* (††) *militantibus ad poſſidendum fruendumque per hanc noſtram auctoritatem in eleemoſinam praefati piiſſimi genitoris noſtri ac noſtram confirmare atque ſtabilire decreuimus. Libuit etiam noſtrae Celſitudinis pietatem erga diuae memoriae Genitoris noſtri Nobiliſſimi inſtitutionem, quando diuina vocatione Abbas* (†††) *praedicti monaſterii vitam finierit mortalem, quamdiu ipſi monachi inter ſe talem inuenire huiusce vitae quiuerint, qui ipſam congregationem ſecundum regulam S. Benedicti, primi inſtructoris illius normae, regere valeat, per hanc noſtram auctoritatem licentiam habeant eligendi Abbatem, quatenus ipſos ſeruos Dei, qui illic vnii Deo diu noctuque ſeruiunt, pro nobis proleque noſtra et ſtabilitate regni a Deo nobis*

[*] MSC. *Walone.*
[**] MSC. *Walone.*
[***] MSC. *Huxeri.*
[†] MSC. *fuerant.*
[††] Abeſt *ſoli* in vet. MS.
[†††] Vet. MSC. *Abba.*

nobis collati iugiter Dei miſericordiam exorare delectet. Illud vero inſerere hoc praecepto noſtrae placuit regiae auctoritati, vt licentiam habeant Rectores et miniſtri eiuſdem monaſterii, cum quibuſlibet hominibus liberis res et mancipia legaliter commutare, videlicet vt quidquid pars iuſte et rationabiliter alteri contulerit parti, deinceps per hanc noſtram auctoritatem iure firmiſſimo teneant atque poſſideant, et quidquid exinde facere voluerint, libero in Dei nomine perfruantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis noſtrae per diuturna tempora inuiolabilem atque inconuulſam obtineat firmitatem, manu propria ſubter firmauimus et annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.

Signum *Hludouici Glorioſſimi Regis.*

Dominicus Notarius ad vicem Radleici recognoui. Data IIII. Idus Decembris anno Chriſto propitio ſeptimo (*) regni Domni Hludouuici Regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Patherbrunnen in Dei nomine feliciter. Amen.

VIIII.

Diploma alterum eodem die datum Corbeienſibus apud Schaten. *ibid. pag.* 131.

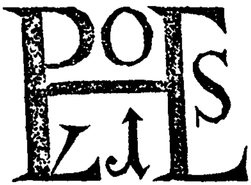
Ann. 845.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS *diuina fauente gratia Rex. Si de rebus terrenis, quibus diuina ſumus largitate grauati, Laicorum, propter amorem Dei eorumque in iſtis locis ſibi famulantibus beneficia oportuna largimur, hoc nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capeſcenda profuturum, liquido credimus. Idcirco nouerit omnium fidelium S. Dei eccleſiae*

 noſtri-

[*] Ab anno 838. quo Franciam orientalem viuo patre armis vindicauit.

noſtrique praeſentium et futurorum ſollertia, quia nos pro mercedis noſtrae augmento conceſſimus ad monaſterium, quod noua Corbeia nuncupatur, quod eſt conſtructum in honorem S. Stephani, Protomartyris Chriſti, ſuper fluuium Wiſera in villa regia in loco nuncupante dudum Hucxeri, manſa vndecim, quae ſunt in pago Lagneae, in villa, quae dicitur Hemli: cum omnibus appendiciis vel ad ſe pertinentibus in terris videlicet cultis et incultis, ſiluis, aquis aquarumque decurſibus, adiacentiis, peruiis, exitibus et regreſſibus, quaeſitum et ad inquirendum, vel quantumcumque infra praeſcripta villa, vel quae ad ipſa vndecim manſa pertinere videntur, vt noſtri iuris atque poſſeſſionis in re proprietatis eſt, totum et integrum praeſcripto monaſterio Corbeiae et monachis ibidem Deo ſoli militantibus perpetualiter ad poſſidendum fruendumque conceſſimus, atque de noſtro iure in ius et dominationem praefati monaſterii liberalitatis noſtrae munere contulimus; ita videlicet, vt quidquid exinde ab hodierna die vel tempore Rectores et miniſtri eiuſdem monaſterii facere, ordinare atque diſponere voluerint, per hanc noſtram auctoritatem liberam in omnibus habeant poteſtatem faciendi, quidquid egerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis noſtrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulſam obtineat firmitatem, manu propria ſubter firmauimus, et annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.

Signum *Hludouici glorioſiſſimi Regis.*

Dominicus Notarius ad vicem Radleici recognoui. Data IIII. Idus Decembris, anno Chriſto propitio VII. (*) regni Domini Hludouici, Regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Patherbrunnen in Dei nomine feliciter. Amen.

[*] Anni eodem modo, ac in ſuperiore diplomate, numerantur.

X. *Diplo-*

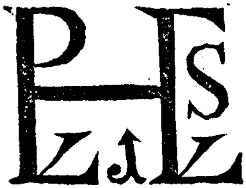
X.

Diploma Ludouici Germanici Corbeienſe apud Schaten. *ibid. pag.* 132. *ſequ.*

Anno 845.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Hlvdovicvs, *diuina fauente gratia Rex. Si erga loca diuinis cultibus mancipata propter amorem Dei eorumque in eiſdem locis ſibi famulantibus beneficia oportuna impendimus, atque de rebus terrenis diuina miſeratione nobis collatis largitionis noſtrae munere quidquam conferimus, hoc nobis procul dubio non ſolum ad ſtabilitatem regni pertinere, verum etiam ad aeterna beatitudinis praemia capeſcenda profuturum, liquido credimus. Idcirco notum fieri volumus omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum ſagacitati, qualiter nos ob amorem Dei, et emolumentum animae noſtrae quaſdam proprietatis noſtrae res conceſſimus ad monaſterium, quod dicitur noua Corbeia, quod eſt ſitum ſuper fluuium Wiſera, conſtructum in honore ſancti ac beatiſſimi Stephani Protho-martyris, vbi praeſenti tempore venerabilis vir Warinus, auctore Deo Abba praeeſſe videtur, ſunt enim praedictae res in pago Guottinga in villa, quae dicitur Amplidi, hoc eſt, manſum dominicatum cum caſis et reliquis aedificiis, cum aliis manſis viginti ibidem aſpicientibus ac deſeruientibus. Has itaque res, ſicut diximus, cum domibus, aedificiis, mancipiis vtriuſque ſexus, ſalinariis, terris cultis et incultis, ſiluis, pratis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, adiacentiis, peruiis, exitibus et regreſſibus, quaeſitis et inquirendis, quemadmodum Banzleibs Comes in beneficium hactenus habuit, et noſtri iuris atque poſſeſſionis in re proprietatis eſt, totum et ad integrum praedicto monaſterio conceſſimus, et de iure in ius, et dominationem eius liberalitatis noſtrae munere contulimus, ita, vt de iiſdem rebus et mancipiis Rectores et miniſtri praedicti monaſterii ob vtilitatem et neceſſitatem ipſius, facere, ordinare atque diſponere voluerint, per noſtrae auctoritatis largitionem libero in Dei nomine perfruantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Hanc itaque auctoritatem largitionis noſtrae, vt per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulſam obtineat firmitatem, et a fidelibus S. Dei Eccleſiae noſtriſque verius credatur, et diligentius conſeruetur, manus noſtrae ſignaculis*

naculis ſubter eam decreuimus corroborare, et annuli noſtri impreſſione aſſignare iuſſimus.

Signum *Hludouici glorioſiſſimi Regis.*

Adalleodus ad vicem Rathleici recognoui et ſſ. Data VIIII. Calend. Ianuarii anno Chriſto propitio VII. (*) regni Domni Hludouuici regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Rosbath Villa in Dei nomine feliciter, Amen.

XI.

Diploma Ludouici Germanici Corbeienſibus et Heriuordienſibus datum apud Schaten. *ibid. pag.* 141. *ſequ.*

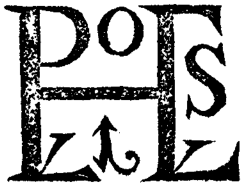
Anno 853.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS *diuina fauente gratia Rex. Si petitiones ſeruorum Dei iuſtas et rationabiles ad effectum perduxerimus, et ad humanam vitam feliciter tranſigendam, et perpetuam felicius promerendam procul dubio nobis profuturum ſperamus. Quapropter notum eſſe volumus, quomodo venerabilis Abbas Warinus adiit Excellentiam noſtram ſuppliciter orans, vt noſtra munificentia proſpiceremus monaſteriis illi commiſſis, quorum vnum eſt monachorum, noua Corbeia nominatum, vbi et ille primum regulari electione Abbas extitit, et alterum eſt Sanctimonialium, Herifordt dictum, et propriae Abbatiſſae, cuius nomen Addila, ſubiectum, ſed iuxta conſuetudinem, quod ancillarum Dei congregationibus procurari ſolent praepoſiti ex eccleſiaſtico ordine, iam dicto Abbati commendauimus, vt tam in diſciplina Abbatiſſam iuuare, quam in cunctis negotiis, quae famulae Chriſti pro ſexu et profeſſione ſua exequi non poſſunt, ipſarum prouiſor et patronus exiſteret. Is ergo petiit celſitudinem noſtram, recordari, quod piae memoriae genitor noſter,*

(*) Vide quae notauimus ad dipl. 8.

noſter Hludouicus Imperator, ambo haec monaſteria exſtrui iuſſit ad normam videlicet praecipuorum in Gallia monaſteriorum, Nouam vtique Corbeiam ad ſimilitudinem antiquae Corbeiae, Herifordenſe vero coenobium ad exemplum monaſterii Sanctimonialium in Sueſſionis ciuitate exiſtentium, et vt in eleemoſinam ſuam hac totius generis ſui inſtitutionem earumdem perfectio expleretur, cellam iuris ſui, quae vocatur Meppia, cum decimis et poſſeſſionibus vndique ad eam pertinentibus, et eccleſiam Eresburg, quam auus noſter Carolus primo extruens in Saxonia decimis dotauit, circum quaque habitantium per duas Saxonicas raſtas praefatus noſter genitor ad nouam Corbeiam tradidit, ad herfordienſis autem monaſterii adiumentum dedit, in epiſcopatu quidem Oſnabrugenſi eccleſiam buginthi cum ſubiectis ſibi eccleſiis, in parochia vero Mimigerfordenſi eccleſiam breni, cum his, quae ad eam pertinent eccleſiis. Ita ſane, vt decimarum aliorumque redituum prouentiones praefatis cederent monaſteriis, et ab ipſis viciſſim procurentur ſubiectae plebes in baptiſmate, in euchariſtia, in ſepulturis, in confeſſione peccatorum audienda, et presbyteri, qui principales ex his eccleſias tenerent, archipresbyterorum officio ſungerentur. ad agenda omnia, quae ſolent fieri ab Archipresbyteris Epiſcoporum. Cum autem ipſi Epiſcopi circationes ſuas ibi agere deberent, ad eorum manſionatica daretur, quod in Capitularibus anteceſſorum noſtrorum praeſcriptum habetur. Nos igitur rata eſſe volumus cetera omnia, tantum expenſas ad miniſterium Epiſcopi propter aegritudinem et ſenectutem ei, quae nunc eſt Gozberti augere debemus. Id iuxta petitionem ſaepe dicti Abbatis Warini ita moderari placuit, vt deſcripto, quantum ſatis ſit ad ſeruitium Epiſcopi, hoc nullo modo ſubtrahatur, et epiſcopus viciſſim ampliora non requirat, nec cum pluribus veniat, quam vt eis ſufficere poſſint. In quibus ſatis eſſe conſenſit praefatus. Epiſcopus coram nobis et archiepiſcopo noſtro HRabano ceteriſque cum eo in ſynodo agentibus. Item vt dentur ad ſingulas eccleſias porci quatuor, valentes ſinguli denariis duodecim et octo arietes, qui eadem pene ſumma, quod quatuor porci aeſtimarentur, tres porcelli, quatuor aucae; octo pulli, viginti ſitulae de medone, 20. de mellita cereuiſia; 40. de non mellita, 120. panes, 100. modii de auena, manipuli 600ti, ſitque in poteſtate Epiſcopi, vtrum haec per ſingulas eccleſias ad vnam manſionaticam, an ad duas velit habere. Ne autem in ſumma debiti his plus aut minus complectatur, hoc auctoritatis noſtrae praecepto cum conſenſu ſinodali decernimus atque iube-

mus. His etiam adiungere placuit. liberam vtrique loco conceſſionem elegendae de propria congregatione in regimen ſuis per futura ſemper tempora congruae perſonae. Et vt omnis hinc dubietas tollatur, manu propria haec roborantes annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.

Signum *Hludouici Glorioſiſſimi Regis.*

Hadelbertus Subdiaconus ad vicem Baldrici abbatis recognoui, data II. *Calend. Iunii anno Xmo.* (*) *regni glorioſiſſimi Regis hludouici in orientali Francia regnantis Indict.* I. *Actum in palatio regio Franconofordt in Dei nomine feliciter Amen.*

XII.

Diploma Ludouici Germanici Corbeienſibus datum apud Schaten. *ibid. pag.* 143.

A N N. 855.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS *diuina faucnte gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere de beneficiis a Deo nobis conlatis locis Deo dicatis aliquid conferimus, id nobis et ad mortalem vitam feliciter tranſigendam et ad aeternam perpetualiter obtinendam profuturum, liquido credimus. Idcirco notum fieri volumus omnium fidelium noſtrorum tam praeſentium, quam et futurorum ſagacitati, quia petente atque ſuggerente Warino, venerabili Abbate, qui monaſterium, quod dicitur noua Corbeia noſtra conceſſione in regimine habere dinoſcitur, quod piae memoriae Genitor noſter conſtrui iuſſit in honorem Dei et ſancti Protomartyris Stephani vbi et S. Viti Martyris pretioſa pignora ſeruari noſcuntur, complacuit Celſitudini noſtrae quamdam cellulam iuris noſtri, vocatam Fiſchboeki,* quae eſt conſtructa in pago Leri, memorato monaſterio adiungere, atque per hanc*

(*) A diuiſione regni paterni anno 843. perfecta.

hanc noſtram auctoritatem et tradere, vt perpetuo ſub eius ditione cum omnibus ad ſe pertinentibus et aſpicientibus conſiſtat. Hanc, vt diximus cellulam ſub integritate, cum omnibus rebus, appendiciis et terminis ſuis, et cum omnibus ad ſe pertinentibus, id eſt baſilicis, domibus, ceteriſque aedificiis, Decimis, ſiluis, campis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, cultis locis et incultis, mobilibus rebus et immobilibus, mancipiis diuerſi ſexus et aetatis, memorato monaſterio ſubditam eſſe facimus, atque per hanc noſtram auctoritatem ita condonamus atque tradimus, vt in iure eiuſdem ac monachorum inibi per tempora Deo inſeruientium in diuerſis neceſſitatibus ad diuinum cultum propenſius exequendum, abſque cuiuſlibet diminoratione aut retractione permaneat. Et nullus fidelium noſtrorum ab eorum dominatione vel poteſtate eam quoquo modo auferre, aut in aliam quamlibet partem quacumque occaſione transferre praeſumat: neque vllus iudex publicus, vel quilibet ex iudiciaria poteſtate in eccleſias, aut loca, vel agros, ſeu reliquas poſſeſſiones memoratae cellulae, quas praeſenti tempore in quibuſlibet pagis et territoriis habet, ac deinceps ibidem conlatae fuerint, ad cauſſas iudiciario more audiendas, aut fideiuſſores tollendos, aut homines ipſius cellulae tam ingenuos, quam et latos (*) diſtringendos, aut vllas redhibitiones, aut illicitas occaſiones requirendas vllo vmquam tempore ingredi audeat, vel ea, quae ſupra memorata ſunt, penitus exigere praeſumat. Sed liceat memorato Abbati ſub immunitatis noſtrae auctoritate, ſucceſſoribuſque eius et Monachis in memorato monaſterio per tempora degentibus iam dictam cellam cum omnibus ad ſe pertinentibus vel aſpicientibus ad Dei et Domini noſtri, Iesv *Chriſti famulatum diligentius peragendum abſque cuiuſquam contrarietate vti, et quaecumque ad ſuos in Domini noſtri* Iesv *Chriſti militia vſus et neceſſitates pertinent, ordinare, diſponere, iuſteque efficere. Quatenus pro pii genitoris noſtri animae ſaluatione, et pro nobis et coniuge proleque noſtra et pace noſtra ac ſtabilitate totius imperii a Deo nobis commiſſi alacrius eos indeſinenter Domini miſericordiam exorare delectet. Hanc quoque commonitionem ſubiungere curauimus, vt praefatus Abbas eiuſque per tempora ſucceſſores prouideant de praefata cellula, ne aliquando negligatur in diuino cultu, neque cuilibet perſonae in beneficium tribuatur, ſed potius procuretur, vt ibi in perpetuum Dei cultus perſeueret, et ad praefati monaſterii, Monachorumque ibidem Deo ſeruientium vſus et neceſſitates perpetuum proſpiciat. Et vt haec noſtra auctoritas inuiolabilem*

(*) Lutas *ſiue* litos, *luidos.* Schaten.

labilem et inconuulſam obtineat firmitatem , manu propria ſubter eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum *Hludouici, ſereniſſimi regis.*

Hadebertus Subdiaconus ad vicem Baldrici Abbatis recognoui. Data XIII. Calend. Aprilis anno XXIII. (*) Sereniſſimi Regis HLudouici in orientali Francia regnantis. Indictio. III. Actum in villa Lipilingas in Dei nomine feliciter Amen.

XIII.

Diploma Ludouici Germanici Paderbornenſe apud Schaten. *ibid. pag.* 149. et Conring. *Cenſur. diplom. Ludou. cap.* 4. *pag.* 27.

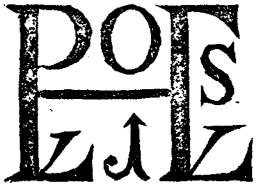
Ann. 859.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere loca Deo dicata et neceſſitates Eccleſiaſticas per petitiones pontificum atque ſacerdotum noſtro releuamus munimine, atque tutemur iuuamine, id nobis et ad morta-

(*) Integrum diploma, niſi quod in anno regni orientalis error interuenerit ex ſcriptorum vitio, nam quod Cleinſorgius retulit, annum Ludouici regis XII. exhibet, id vero, quod ex Corbeienſibus tabulariis accepimus, annum Ludouici Regis XXIII. praefert: ex indictione tamen tertia in Corbeienſi adſcripta, ad hunc annum 855. referre viſum, qui regni orientalis Franciae paſſim X·V. notatur. Schat. Immo verus eſt hic annus regni XXIII. ſi numeres ab anno 832. quo primum arma mouit Ludouicus, id regnum vindicaturus.

mortalem vitam temporaliter tranſigendam, et ad aeternam obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter nouerit ſagacitas, ſeu vtilitas omnium fidelium ſanctae Dei Eccleſiae noſtrorumque tam praeſentium, quam futurorum, qualiter venerabilis Epiſcopus fideliſque noſter Batheradus nomine, veniens in procerum noſtrorum praeſentiam obtulit obtutibus noſtris praeceptum Domini ac genitoris noſtri Ludouuici, Sereniſſimi Imperatoris, quod ipſe facere iuſſit per petitionem praefati venerabilis Epiſcopi ad locum, qui vocatur Patherbrunno, conſtructum, in honore Sanctae Mariae ſemper Virginis et ſancti Kiliani, in quo praecepto continebatur immunitas atque defenſio ſeu tuitio domini Imperatoris, genitoris noſtri ſupra praedictum locum, ſed pro integra firmitate ac ſecuritatis ſtudio praefatus venerabilis Epiſcopus Bateradus deprecatus eſt manſuetudinem noſtram, vt ipſam defenſionem ac tuitionem per noſtrae manſuetudinis praeceptum renouare dignaremur, cuius petitioni ob amorem Domini mei IESV *Chriſti et reuerentiam praenominati venerabilis Epiſcopi, ſeu animae noſtrae remedium libenti animo aſſenſum praebentes tale auctoritatis praeceptum ad ipſum ſanctum locum fieri decreuimus, quatenus ſub quali defenſione domini genitoris noſtri fuit, ita deinceps ſub noſtra tuitione et immunitatis defenſione cum omnibus ad ſe iuſte ac legaliter pertinentibus permaneat. Praecipientes ergo iubemus, vt nullus iudex publicus vel quiſlibet ex iudiciaria poteſtate in eccleſias aut loca vel agros ſeu reliquas poſſeſſiones memoratae Eccleſiae, quas moderno tempore infra ditionem regni noſtri legibus poſſidet, vel quae deinceps in iure ipſius loci voluerit diuina pietas augeri ad cauſas iudiciario modo audiendas aut freda exigenda, aut manſiones vel paratas faciendas, aut fideiuſſores tollendos, aut homines ipſius Eccleſiae contra rationem diſtringendos, nec vllas redhibitiones vel illicitas occaſiones requirendas vllo vmquam tempore ingredi audeat, vel ea omnia, quae ſupra numerata ſunt, penitus exigere praeſumat, ſed liceat memorato Epiſcopo ſuiſque ſucceſſoribus res praedictae Eccleſiae cum omnibus, quae poſſidet, quieto ordine poſſidere, et noſtro fideliter parere imperio: quidquid vero Fiſcus exinde ſperare poterat, totum nos pro aeterna remuneratione praedictae Eccleſiae ad ſtipendia pauperum et luminaria concinnanda concedimus, quatenus melius delectet clericos in eadem ſede degentes pro nobis, coniuge proleque noſtra Domini miſericordiam exorare. Haec quippe auctoritas vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem et a fidelibus ſanctae Dei ec-*

cleſiae ac noſtris verius credatur et diligentius obſeruetur, manu propria noſtra ſubter eam firmauimus et annuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum *Domni Ludouici Sereniſſimi Regis.*

Walto Subdiaconus ad vicem Witgarii Cancellarii recognoui. Data XI. Calend. Iunii anno Chriſto propitio XVIIII. (*) *regni Ludouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis Indict. VI. Actum Francofurt palatio regio in Dei nomine feliciter Amen.*

XIIII.

Diploma Ludouici Germanici Heruordienſe apud Schaten. *Annal. Paderb. lib. III. pag.* 157.

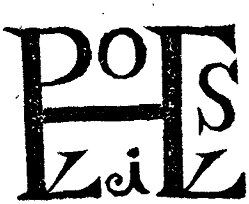
A N N. 865.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Si enim liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis quicquam conferimus, et neceſſitates eccleſiaſticas noſtro ſublenemus iuuamine, atque regali tueamur munimine, id nobis ad aeternam

(*) Apud Conring. *Cenſ. dipl. Ludou. cap.* 4. *pag.* 98. legitur *ann. XVII.* male. Signum etiam aliud eſt, nempe tale:

nam vitam feliciter obtinendam profuturum, liquido credimus. Quapropter nouerit omnium fidelium noſtrorum induſtria, praeſentium ſcilicet et futurorum, qualiter nos ob amorem Dei et remiſſionem peccatorum noſtrorum Auguſtiſſimorum Imperatorum ad monaſterium, quod dicitur Heriuurt, quod eſt conſtructum in honore Sanctae Mariae ſemper virginis, ſitum in Ducatu Saxonico, vbi praeſentibus temporibus Hadewic abbatiſſa et Rectrix eſſe videtur, quaſdam res proprietatis noſtrae in pagis Dreini et Boroctra cognominantibus, et in comitatibus Burchardi et Warini coniacentes, id eſt, caſas dominicatas duas cum territorio dominicali; vnam ſcilicet in Seliheim, et alteram in Stockheim, nec non ad manſos triginta pertinentes ad loca praenominata, et quidquid dici aut nominari poteſt, quae ad praedicta loca iure pertinere noſcuntur, cum familiis ſexaginta, quae lingua eorum lazi dicuntur, totum et integrum per hanc noſtram auctoritatem ad memoratum monaſterium perpetualiter in proprium tenendum conceſſimus, et de iure noſtro in ius et dominationem eiuſdem monaſterii transfundimus et condonamus, ea ſcilicet ratione, vt perpetuo Sanctimonialibus ibidem Domino iugiter famulantibus in cibariis et victualibus reliquiſque vſibus earum per futura tempora Chriſto propitio conſiſtant, et in beneficio res ipſae nulli concedantur, ſed ſolummodo abſolute ad menſam earum iugiter deſeruiant, et nullus ſucceſſor noſter hanc auctoritatem largitionis noſtrae aliter immutare poſſit, neque vllus publicus iudex, aut aliqua iudiciaria poteſtas aliquam moleſtiam aut contrarietatem in his rebus illis facere praeſumat; Sed liceat ipſis ſuas res libere et abſolute domino adiuuante et noſtra munitione tuente poſſidere, omni iudiciaria remota poteſtate. Et vt haec auctoritas largitionis noſtrae per futura tempora firmior habeatur, et a fidelibus noſtris melius conſeruetur veriuſque credatur, ſubter eam manu propria noſtra firmauimus et annuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum *HLudouici Sereniſſimi Regis.*

Hadebertus Subdiaconus ad vicem Vuitgarii Cancellarii recognoui et ſſ.

Data

Data Idus Iunias, anno Chriſto propitio XXVI. (*) *hLudouici Sereniſſimi regis in orientali Francia regnantis. Indictione XIII. actum in villa Franconouurt palatio regio in Dei nomine feliciter, amen.*

XV.

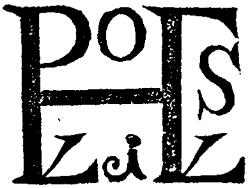
Diploma Ludouici Germanici Heruordienſe apud Schaten. *lib. III. pag.* 160.

Ann. 866.

IN nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente clementia Rex. Si enim locis Deo dicatis quidquam ex rebus, quas diuino munere poſſidemus, largitatis gratia conferimus, hoc nobis procul dubio ad aeternam vitam promerendam profuturum, liquido credimus. Quapropter nouerit omnium fidelium noſtrorum, praeſentium ſcilicet et futurorum, induſtria, qualiter nos ob amorem Dei et pro abſolutione peccatorum Anteceſſorum noſtrorum Auguſtiſſimorum Imperatorum ac pro remedio animae noſtrae quaſdam res proprietatis noſtrae, quas Folcheri fidelis noſter hactenus in beneficium tenuit, in Ducatu Weſtfalorum, coniacentes in pagis Grainga et Trecwiti, nec non in comitatibus Burchardi, Walberti et Albrici atque Letti. Id ſunt manſi XIIII. cum familiis viginti, qui lingua eorum Luti dicuntur, ad monaſterium, quod vocatur heriuurt, quod eſt conſtructum in honore Sanctae Mariae ſemper Virginis, Vbi Haduwic praeſentibus temporibus Abbatiſſa et rectrix eſſe videtur, cum omnibus appendiciis totum et integrum ad praeſatum monaſterium, in proprium perpetualiter tenendum tradimus, et de iure noſtro in ius et dominationem ipſius monaſterii ſolenniter condonamus. Ita videlicet, vt nullus ſucceſſor noſter eaſdem res vlterius ſubtrahendi licentiam habeat, ſed ab hodierno die Rectrices atque Sanctimoniales ipſius monaſterii eaſdem res recipiant, atque deinceps per hoc noſtrum praeceptum data licentia Chriſto propitio habeant poteſtatem vtendi pro communi vtilitate eorum, qualitercumque eis libuerit. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis atque traditionis per futura tempora firmior habeatur, et a cunctis fidelibus noſtris melius conſeruetur, veriuſque credatur, ſubter eam manu propria noſtra firmauimus, et impreſſione annuli noſtri roborari juſſimus.

Signum

* Deſumitur hic initium annorum Ludouici ab anno 840. quo Ludouicus Pius obiit. Schaten.

Signum *hludouici Sereniſſimi Regis.*

Hadelbertus Subdiaconus ad vicem Vuitgarii Cancellarii recognoui et ſſ. Data VII. Calend. Maii anno XXVII. regni hludouici Sereniſſimi regis in orientali Francia regnantis Indictione XIIII. Actum in Francovurt palatio regio in Dei nomine feliciter Amen.

XVI.

Diploma Ludouici Germanici Heruordienſe apud Schaten. *Annal. Paderb. lib. III. pag.* 167.

Ann. 867.

IN nomine ſanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Si de rebus terrenis, quas diuina ſumus largitate conſecuti locis ſanctorum ob amorem Dei quiddam conferimus, hoc nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capeſſenda profuturum, liquido credimus. Idcirco nouerit omnium fidelium ſanctae Dei eccleſiae noſtrorumque praeſentium ſcilicet et futurorum induſtria, qualiter nos conceſſimus quaſdam res proprietatis noſtrae ad monaſterium, quod dicitur Herifurt, ſiue ad reliquias Sanctae Mariae ſemperque Virginis in eodem monaſterio conſecratas, in pago videlicet Grainga, in villa, quae vocatur Kelueri, id eſt manſum in dominicatum cum domibus, aedificiis et omnibus adiacentiis, terris cultis et incultis, ſiluis, pratis ac paſcuis, de reliquo beneficio, quod Hrodradus comes habuit, dimidiam partem cum familiis ſupermanentibus vtriuſque ſexus numero viginti nouem. In alio autem pago, quod dicitur Sutherbergi, in villa, quae vocatur Lodre, octo familias et nouem manſos. Et in eodem pago in villa, quae vocatur Arpingi vnum manſum cum familia ſupermanente. Has itaque res, ſicut ſuperius diximus, cum domibus, aedificiis, mancipiis vtriuſque ſexus, ac terris, pratis, ſiluis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, totum et integrum praedicto monaſterio ad proprium conceſſimus atque confirmaui-

mus. Quapropter hos apices ſerenitatis noſtrae circa ipſum monaſterium fieri decreuimus, per quos praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus in hominibus ipſius loci aſpicientibus poteſtatem vllo vmquam tempore habeat, praeter aduocatum eorum, neque fideiuſſores illorum tollendo, nec in Wadiis aut publicis placitis aliquam diſtrictionem in eos faciendo, ſed ob Dei amorem noſtramque conceſſionem in futurum omnes res ſuperius inſertas ad iam dictum monaſterium pleniter deſeruiant, absque alicuius contrarietate aut impedimento. Et vt haec auctoritas donationis ſeu confirmationis noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus ſanctae Dei eccleſiae noſtriſque verius credatur, atque diligentius conſeruetur, manu propria noſtra ſubter confirmauimus, et annuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum *Domini HLudouici Sereniſſimi Regis.*

Comcatus Notarius ad vicem Radleici recognouit et ſſ. Data VI. Idus Decembris anno Chriſto propitio XXIIII. (*) regni Domini HLudouici glorioſiſſimi Regis in orientali Francia Indictione XV. actum in eodem monaſterio Herifurd in Dei nomine feliciter Amen.

XVII.

Tabularum ſynodi Wormatienſis ſub Ludouico Germanico habitae ſubſcriptio apud Schaten. *Annal. Paderb. lib. III. pag.* 165.

Ann. 868.

DAtum in Wormatia anno Incarnationis Domin. DCCCLXVIII. Imperii vero glorioſiſſimi Regis Ludouici anno XXVIII. Indict. I.

Signum Luidberti, Moguncíacenſis Epiſcopi. Signum Adaluuini, Salzburgenſis Epiſcopi. Signum Rymberti, Hammaburgenſis Epiſcopi. Signum Altfridi, Hildenesheimenſis Epiſcopi. Signum Guazonis, Wormatienſis Epiſcopi. Signum Salomonis, Conſtan-

(*) Hic annus deſumtus a diuiſione regnorum facta anno 844. Schaten.

ſtantienſis Epiſcopi. Signum Annonis, Friſingenſis Epiſcopi. Signum Landfridi, Sabionenſis Epiſcopi. Signum Ermenrici, Pataujenſis Epiſcopi. Signum Otgeri, Rubelacenſis Epiſcopi. Signum Luitgarii, Auguſtburgenſis Epiſcopi. Signum Luidberti, Mimigardniſordienſis Epiſcopi. Signum Thiadrici, Mimindenſis Epiſcopi. Signum Hildegrini, Haluerſtadienſis Epiſcopi. Signum Luthardi, Paderbornenſis Epiſcopi. Signum Eralt, Foridenſis Epiſcopi. Signum Aegiberti, Oſnabrugenſis Epiſcopi. Signum Bernardi, Chorepiſcopi. Signum Heionis, Abbatis et presbyteri. Signum Adalgari, Abbatis et presbyteri. Signum Thiatrici, Abbatis et preſbyteri. Signum Thiadorici, Abbatis et preſbyteri. Signum Branwardi Abbatis. Signum Egilberti Abbatis.

XVIII.

Diploma Ludouici Germanici Heriſienſe apud Schaten. *ibid. p.* 169.

ANN. 871.

IN nomine ſanctae et Indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum ſit omnibus S. Dei Eccleſiae fidelibus, noſtriſque praeſentibus et futuris, qualiter Luithardus, Venerabilis Eccleſiae Paderbornenſis Epiſcopus, ſuggeſſit Serenitati noſtrae, vt ei liceat conſtruere quoddam monaſterium Sanctimonialium in loco, qui dicitur Heriſi, vna cum decreto Luidberti Archiepiſcopi noſtri, atque omnium Conſynodalium ſuorum Epiſcoporum, ſimulque omnium Conſacerdotum et Clericorum Paderbornenſis Eccleſiae, ea videlicet ratione, quod ipſe et Soror eius, nomine Walburg in ſanctimoniali propoſito permanens, tradiderunt ſuam proprietatem ad praefatam ſanctam Eccleſiam Paderbornenſem, quae eſt conſtructa in honore S. Dei genitricis Mariae, qualiter eaedem res perpetualiter in eiuſdem monaſterii poteſtate conſiſterent. Poſtea vero deprecatus eſt noſtram Celſitudinem praefatus venerabilis Epiſcopus Luithardus, vt praefatum monaſterium Heriſi et res ad illud pertinentes ſub noſtrae munitatis factione et defenſione ſuſciperemus. Cuius petitioni ad amorem Domini noſtri Ieſu Chriſti libenti animo aſſenſum praebentes, decreuimus atque iubemus, vt praeſcripta ſuper (*) Luithardi Epiſcopi nomine

(*) lege *Soror.* SCHATEN.

mine Walburg, praeſatum monaſterium, quod vocatur Heriſi, omnibus diebus vitae ſuae ſecuriter per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum habeat. Poſt huius vero obitum licentiam habeant inter ſe eligendi Abbatiſſam, vna cum conſenſu et conſcientia praefatae Paderbornenſis eccleſiae praeſulis et mundiburdium et defenſionem de Rectore praefatae Paderbornenſis Eccleſiae habeat praefatum monaſterium Heriſi, et per vnumquemque annum quatuor ſolidos ad eamdem Dei Eccleſiam perſoluat, ſimulque manſi X. in villa nuncupata Hayonhus, quae illuc venerabilis Epiſcopus perpetualiter pertinenda conceſſerat, cum decimis villarum, quae vocantur Heriſi, Schmachtum, Dortgardinum et Suthgardinum cum appendiciis ſeu villulis ſupradictarum ancillarum Dei tradidit per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, ſed Deo auxiliante perpetuis temporibus permaneant, abſque aliquo contradicentis obſtaculo. Volumus etiam atque praecipimus, vt ſaepe iam dicti monaſterii ancillarum Dei homines non alio modo a iudiciariis poteſtatibus diſtringantur, niſi eorum aduocato a nobis conſtituto, ſicut Epiſcopo Paderbornenſi praeceptum conceſſimus. Epiſcoporum quoque ſynodale decretum cum ſcripto et ſigno ſubſcriptionis ſuper praefatum monaſterium puellorum Dei, Heriſi nomine noſtrae largitatis conceſſione firmatum permaneat. Et vt haec auctoritas largitionis noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria ſubter eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus. Data Idus Iunii Anno Chriſto propitio XXXII. regni Domini Ludouici, sereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis, indict. IIII. actum Triburias in Dei nomine feliciter, Amen.

XVIIII.

Subſcriptio tabularum Alfridi, epiſcopi Hildeſienſis, quibus monaſterium Eſſendienſe fundauit, apud Schaten. *ibid. pag.* 175. et plenius apud Dithmar. *Cod. dipl. Cliu. Iul. n.* 58. *p.* 51.

Anno 873.

Anno incarnationis Dominicae DCCCLXXVII. (*) ſub piiſſimo Rege Ludeuuico, anno imperii eius XXXVI. (**) apud Coloniam ciuitatem V. Calend. Octobr. in ipſo die dedicationis Baſilicae S. Pe-

(*) LXXIII. Schaten. rectius, quia Ludouicus anno 876. obiit.
(**) XXXIIII. Schat.

S. Petri. Ego Alfridus Epiſcopus hoc priuilegium coram domino Wilberto, (*) praedictae ciuitatis Archiepiſcopo recitaui, nec non coram Luitberto Moguntiacenſi Archiepiſcopo, et Bertolfo Treuerenſi Archiepiſcopo, et Berhardo, Verdunenſi Epiſcopo, atque Tiederico Mimidonen. Epiſcopo, et Herolfo Ferdenſi Epiſcopo, et Luithardo Padernbornenſi Epiſcopo, atque Hildegrino Haluerſtadienſi Epiſcopo, et Odolfo Mimigernafurdenſi Epiſcopo, et Othiboldo Traiectenſi Epiſcopo, et coram Luitberto Oſnabrugenſi Epiſcopo, nec non coram aliis quam plurimis ſacri Ordinis viris, qui ob ſupradictae Eccleſiae dedicationem conuenerant.

XX.

Diploma Ludouici Germanici Corbeienſe apud Schaten. *ibid. pag.* 177.

ANN. 873.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Conuenit Regiae dignitati ſemper ſtudere, ne Eccleſiarum Chriſti ſtatus aliqua occaſione labefactari incipiat. Ex hoc enim et praeſens vita ſub maiori proſperitate tranſigitur, et aeternae beatitudinis merces maxima acquiritur. Quapropter expedit nobis ſaepius retractare conceſſiones anteceſſorum noſtrorum, ſimul et noſtra praecepta de immunitate Eccleſiarum ab exactionibus publicis confirmare, vt et, quae prius conceſſa ſunt, nuſquam infringi patiamur, et de his, quae forte minus expreſſe annotata ſunt, et ideo in antiquis praeceptis non contineri contenditur, per nouorum confectionem omnem in futurum dubietatem tollamus. Notum ergo eſſe volumus omnibus tam praeſentis aeui, quam ſuccedentium temporum Chriſti fidelibus, quia nouae Corbeiae monaſterium iuſſu glorioſi Genitoris noſtri conſtructum eſt in honorem S. Stephani protomartyris Chriſti, et per voluntatem eiuſdem Imperatoris corpore eſt B. Viti Martyris inſignitum. Sed et ex integro ab omnibus publicae exactionis officiis et expeditione hoſtili tam de litis, quam de ingenuis hominibus, terram eius incolentibus abſolutionem promeruit, in quo et nos comprehenſum aexiſtimauimus, et hactenus obſeruatum comperimus, vt decimae de dominicatis eiuſdem monaſterii manſis non darentur Epiſcopis. Sed ad

 portam

(*) DITHMARVS Wiliberto.

portam monaſterii darentur in eleemoſinam praefati Genitoris noſtri, et totius pro apiae eius, vt videlicet eſſet, vnde miniſtraretur peregrinis et hoſpitibus, qui numquam deſunt monaſterio; nunc vero exorta quaeſtione per quoſdam Epiſcopos vtrumnam hoc eidem monaſterio Genitoris noſtri noſtroque praecepto conceſſum ſit: quanquam, vt ipſi dicunt, nominatim non ſit expreſſum, ſub generali tamen confeſſione (*) liberae diſpoſitionis rerum ſuarum etiam hoc comprehenſum fatemur. Sicut et ſeniori Corbeiae, ad cuius normam haec noua inſtituta eſt et praecipuis quibuſque monachorum monaſteriis anteceſſores noſtros conceſſiſſe comperimus, et ne deinceps aliqua dubietas fiat, rogatu venerabilis viri, Adalgarii Abbatis eiuſdem monaſterii per hoc noſtrae poteſtatis praeceptum decernimus atque iubemus; vt et omnia, quae prius habuit, immunitatis praecepta rata et inconuulſa habeantur, et per hanc conſcriptionis noſtrae Cartam ſpecialiter ei conceſſum ſciatur, vt de Dominicatis manſis vel nunc habitis, vel poſt acquirendis a reddendis decimis plenam hoc monaſterium habeat immunitatem, niſi, ſicut hactenus fuit, vt dentur ad portam monaſterii in ſuſceptionem hoſpitum et peregrinorum. His omnibus adſtipulari recens Adriani Apoſtolici praefato Abbati collatum priuilegium cognouimus, dum huius apud nos controuerſiae quaeſtio ventilaretur. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis firmior habeatur, atque per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, manu propria ſubter eam firmauimus, atque annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum Domini *Hludouici Sereniſſimi Regis.*

Hebarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti archi-Capellani recognoui et ſſ.

Data XVI. Calend. Iulii anno ab Incarnatione Dominica DCCCLXXIII. Regni autem Domini Hludowici, Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnante anno XXXIIII. Indict. VI. Actum Aquiſgrani palatii in Dei nomine feliciter, Amen.

XXI.

(*) Fortaſſ. *conceſſione.*

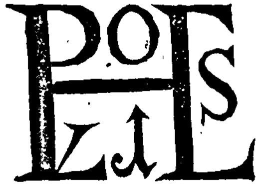
XXI.

Diploma Ludouici Germanici Corbeienſe eiuſdem anni apud Schaten. *ibid. pag.* 178.

ANN. 873.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus beneficii, et neceſſitates eccleſiaſticas noſtro releuamus iuuamine, atque Regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam, et ad aeternam vitam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum ſollertia, qualiter nos ob noſtrae mercedis augmentum et pro remedio animae Domini aui ac Genitoris noſtri, nec non fratris noſtri HLotharii, ſuique filii et aequiuoci conceſſimus quaſdam res proprietatis noſtrae ad monaſterium, ſitum in Saxonia, quod nuncupatur noua Corbeia, id eſt, villam, quae vocatur Lizzicha, vbi ſunt homines L qui picturas faciunt et picturae Vinearum quinquaginta et ſeptem particulae Vinearum. Vbi duae Carradae colligi poſſunt, et ſunt ibi 30 foeminae, quae dant cenſum, vnaquaque ſex ſiclas vini, et de lino XII fuſos, III pullos et XV oua, et de terra aratoria ad L modios, et de pratis ad Carradas X. Has itaque praeſcriptas res cum omni integritate totum et ad integrum ex iure et dominatione noſtra in ius et dominationem praeſcripti monaſterii tradimus atque transfundimus. Ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, ſed Deo auxiliante perpetuis temporibus ibi permaneant, abſque vlla contradictione, vel eis pro noſtra ac Coniugis cariſſimaque prole, ſalute Domini clementiam facilius exorare delectet. Et vt haec auctoritas largitionis noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria ſubter eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum

Signum *Domini HLudouuici Sereniſſimi Regis.*

Hebarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti Archicapellani recognoui et ſſ.

Data VII. Calend. Octobris anno XXXIIII. regni Domini HLudouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis. Indict. VI. Actum Aquiſgrani palatii in Dei nomine feliciter Amen.

XXII.

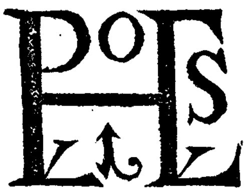
Diploma Ludouici Germanici Germanice verſum, et hinc inde ſuſpectum apud P. Ignatium Gropp. in *Aetate mille annorum monaſterii Amorbach*, pag. 192.

Ann. 856.

IN dem Name der heyligen vnd der vngeteylten Driualtikeyt Amen. Wir Ludewig von Gotlicher Gnade Römiſcher Kunig ſind geneyget, vnd habin Gnade zu erhorende rechte bede der Dyner Godes; vnd der dy ſich uben yn Gotlicher myne vnd ubunge, vnd haben wyllen zu gebin, vnd mit zu teylen der Gabe, dy vns von Gode iſt verlyhen; Darum ſoll ſin kunt vnd wiſſen allen unſern Getruwen unſeres Riches, dy yzunt ſin, oddir hernach kumen, wy der Erbir Man, Spatto genant, Apt des Cloſters, daz da heizzet Amorbach mit ſynen Brudern deſſelben Kloſters quam zu unſer Mechtekeyt, und flehet, und bat demudeclichen, daz wir durch dy Liebe unſer Frauwen dy Gebererin Godes ewig Magt, yn der Ere daz vorgenante Gotshuſs iſt gewyhet, und auch durch dez Ewigen Lones willen, geben vnd verlyhen den Brudern, dy Gote daſelbes dynen, etliche hilfe Waldes und Fiſch Weide von dem, daz da by dem vorgenantem Kloſter nahe gelegen iſt. Des haben wir in gatige vnd rechte. Bede angeſehen, vnd auch davon, daz ez uns vnd unſer Furſten fugſam duchte: So geben wir aus Unſer

Unſer Gunſt, vnd mit unſern gewalt, und auch mit der ſtrengekeyt unſeres Gebodes geben wir yn den Walt, der da heizzet Wolckmar, mit der Fiſche weyden, die ſich aneheben, da ſich dy Bach Moda teylet, ynd eyn Werdelin odder eyn Inſeln machet, daz man heyzzet der Munch Wert, davon daz dieſelbe Herren, der Apt und Bruder des vorgenanten Cloſters Wyſten uns vor viel Furſten, dy gegenwertig waren, gude Urkunde, diz ſy hetten von unſern Eltern, und bezugeten, daz dazſelbe des Cloſters eygen vvere, und rechtlich Erbe. Wir geben yn auch dy Fiſche Weyde biz an dy Statt, da dyſelbe Bach yn fluzzet daz Wazzer yn den Meyn, und dy Statt iſt genant Vachhaſen. Und vvir geben yn auch an derſelben Stat eyn Werdelin und Flecken mit den Zugehorende der Fiſche-Weyde, und auch des Waldes, daz zu demſelben Werdelin und Flecken gehöret. Daz iſt, daz vvir yn geben von derſelben Stad, biz über daz Tal, oddir den Graben, genant Strichental, und daz Bruneis, daz man heyzzet den turren Brunnen. Vnd daz dyſe unſer Gevvalt und Gebinge alſo by unſer vnd Unſer Nachkumen Ziten mit Godes hilfe muge unverſert und unverbrochen blyben, ſo haben vvir mit Unſer eygen Hand, daz hy vnden geſeſtend, und haben dyſe Sache heyzzen gezeychent mit yndruckung unſers Ingeſiegl.

Daz iſt das Zeychen Herrn Ludevviges des allerluterſten Kuniges.

Ragenbert bekante an Rodeleyn Stat. Dyſer Briff iſt gegebin, da man zalte von Chriſtes Geborte Achthundert Iar vnd darnach in dem Sechs und zvvenzigiſten Iare, yn Sechzzehenden Iar des Riches des aller luterſten Kunigs vnd Herren, Herrn Ludevviges, (*) und geſchach zu Vorcheym in Godes Namen.

XXIII.

(*) Apud alios ſcriptores reperire eſt . . douici regis ab 840. numerent. Eamdem eius modi chartas, quae annos regni Lu. . epocham in praeſenti etiam in praeſente *Heineccii Opuſc. poſtum.* . . . Vi u u u . noſtro

XXIII.

Diploma Ludouici Germanici Lamſpringenſe apud Harenberg. *Hiſt. Gandersh. diplom. diſſ. II. de aduocatis monaſt. Ganderſh. pag.* 139. et Leukfeld. *Ant. Ganderſh. pag.* 290.

Anno 873.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS, *Dei fauente clementia Romanorum Rex.* (*) *Si petitionibus ſeruorum et ancillarum Dei iuſtis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus; ſuperna nos muneris gratia non diffidimus. Ideo notum facimus tam praeſentis aeui, quam futuri vniuerſis fidelibus, monaſterium ancillarum Dei, quod in loco, qui* LAMSPRING *dicitur, ſitum eſt, prudenti fundatoris inſtantia obtinente, fideliter nos in noſtram regalem tuitionem et mundiburdium ſuſcepiſſe, quatenus in vigore ſanctae religionis omnipotenti Deo ibi famulantes feminae ſecura deuotione beatae contemplationi valeant operam dare. Hoc enim monaſterium* ILLVSTRISSIMVS PRINCEPS, *et per omnia nobis et regno fidelis* RIDDAGVS *Comes eiuſque ſapientiſſima coniux* IMHILDIS *nomine, conſilio diuae memoriae Domini* SERGII *Papae et noſtro conſenſu Domino Deo vniuerſorum, perpetuaeque Virgini Beatae Mariae in honores pretioſi martyris* ADRIANI *de patrimoniorum ſuorum iuſtis poſſeſſionibus pia deuotione conſtruxerunt, et ob irrefragabile ſtabilimentum omnium rerum ſuarum, quas immobiliter ibi contulerunt Deo dilectam filiam ſuam* RICKBVRGAM, *quam meritis eiuſdem glorioſi martyris vnico pignore ſolam heredem habere meruerant, Domino ibidem virginem ſacram deuouerunt, primam quoque loci abbatiſſam fieri ſanxerunt, ob conciliandum vero munimenti fidele patrocinium et oportunum in poſteros praeſidii ac ſecuritatis per omnia beneficium ad principalem ſanctae Hildeſemenſis Eccleſiae ſedem in beatae Mariae ſemper Virginis tutiſſimam*

noſtro diplomate obſeruatam eſſe iudicamus. Annus incarnationis et regni ſimul iungitur. Iuxta eam vero annus decimus ſextus regni Ludouici regis, quem diploma refert, anno Chriſti 856. reſpondet. - - Qui primus hoc diploma in linguam Germanicam vertit, hic quoad annum non videtur erraſſe. Sed alius quis negligentior ſcriba non inſpectis bene litteris f in z mutauit, qui error in antiquis chartis facillimus eſt; eoque admiſſo pro *funzigſten* ſcripſit zuenzigſten, quo vno totum diploma maxime vitiauit. Itaque pro anno *Sechs und zwenzigſten* legendum *ſechs und funfzigſten.* Vno hoc errore emendato, reliqua ſua ſe veritate tuentur. GROPP.

(**) Aduocatus potius. HARENBERG.

tiſſimam protectionem eumdem locum ſimul cum ſuis omnibus oblatione ſolenni ſpe futurorum bonorum tranſtulerunt, eo ſcilicet pacto, vt ſine praeiudicio aut impedimento EPISCOPI SVI *conſultu et aſſenſu benigno earumdem ancillarum Chriſti congregatio perſonae ſibi competentis in Domino liberam electionem ſemper habeant, atque ſub eius paterna defenſione ſua omnia firma quiete et inconcuſſa ſtabilitate perhenni pace poſſideant, ad teſtimonium huius fideliſſimae actionis ad iudicium veritatis et monumentum pietatis tradendum poſteris Dominus Alfridus Hildeſemenſis Praeſul venerabilis communi conſenſu congregationis ſuae in beneplacito totius Eccleſiae ſuae pro augmento ſeruitutis diuinae de manu ſua eidem loco decimas banni ſui auctoritate firmando contradidit, pro quibus tamen vice aeterna, vt in pace bona vtrobique ſapienter ſuauiterque diſponerentur omnia, de Dote illius Eccleſiae praecipua quaedam praedia cum aediſiciis ſuis in Hildenſemenſibus Campis et in* VILLA ODENHVSEN, *praeterea omnem Foloberti conſtirpationem recepit* (*Wolperode.*) *Nihilominus et hoc inuiolabiliter ſancitum eſt, ac ſacramento firmatum eſt, vt ſi quando, machinante Diabolo, malignitate prauorum hominum temerari contingat hanc pontificalis Doni conceſſionem, illa etiam ex integro ad dictae Eccleſiae ſuae, cuius dos erant, primariam redeunt poſſeſſionem cum omnibus aediſiciis ſuis et culturis, immobilis ergo firmitatis gratia regalis noſtrae auctoritatis iuſta ſuper haec damus praecepta, quae omnimodis voluimus eſſe inuiolabilia, conſenſus namque cunctorum Regni procerum ſtatuendo firmamus, praecipiendo mandamus, quatenus ex hoc et per omnes futurorum temporum ſucceſſiones inuariabilis maneat haec vniuerſa conſtitutio decretorum: et vt nulla deinceps auctoritas, aut poteſtas vel temeritas aliquam praeſumat praefato S. Adriani monaſterio violentiam, ſeu rapinam aut calumniam vllo ingenio, ſeu qualibet occaſione inferre, nec homines illius diſtringere, aut fredas ſiue redhibitiones vel thelonea exigere, aut in expeditionem cogere, ſed ſub noſtra et ſucceſſorum meorum, et proprii Epiſcopi et ſucceſſorum horum, nec non regni noſtri Principum fideli defenſione omni futuro tempore abſque perturbatione Chriſti famulantium ſancta congregatio cum omnibus ſuis poſſeſſionibus, praediis, decimis, terris cultis et incultis, mancipiis vtriuſque ſexus, villis, areis, pratis, paſcuis, ſiluis, venationibus, aquis aquarumue decurſibus, piſcationibus, viis et inuiis, quaeſitis et inquirendis, habitis et habendis, ceteriſque omnibus appendiciis et vtilitatibus, quae quomo-*

quomodocumque nominari poſſunt , iucunda quiete iugiter imperturbata conſiſtat , ac pro nobis et pro ſtatu regni nec non pro omni ſancta Ecceleſia Dei ſuperam miſericordiam libera deuotione ſine intermiſſione ſuppliciter exoret , huic noſtrae ſecundum iuſtitiam Dei iuſtae conſtitutioni ſi quis temere contraire praeſumſerit , et horum aliquid infringere auſus fuerit , ſi non digne in beneplacito incolarum loci quantocius per omnia ſatisfecerit , primo eum vt inimicum Dei diſtrictiſſimae vltioni diuinae militari gladio ſancti Adriani terribiliter feriendum tradimus : deinde vt publicum hoſtem Regni omni gratia , honore ac iuſtitia priuamus , et iudicialis gladii noſtri animaduerſione perſequendum , et de terra exterminandum , nemine parcente , aut miſerente , foras mittendo , publicae damnationi exponendo , proſcribimus. Porro iniuriam patientibus Dei iuſtitia et regale iudicium ad ſua requirenda nequaquam deficiet. Et vt haec auctoritas noſtra firma ſtabilitate inſolubiliter atque ineuitabiliter rata atque permanens habeatur , manu propria ſuper eam firmando anuli noſtri impreſſione in nomine Domini ſignamus. Actum Dominicae Incarnationis Anno octingenteſimo ſeptuageſimo tertio glorioſiſſimi Ludouuici Regis anno trigeſimo quarto. Datum Aquiſgrani in Palatio Regio coram Regni principibus. Idus Iunii , Indictione ſexta.

Signum Hludouici
Sereniſſimi Regis Romanorum.

Euerhardus Cancellarius ad vicem Lamberti Archi-Capellani recognoui. In Dei nomine feliciter Amen.

XXIIII.

Diploma Ludouici Germanici Fuldenſe inter *Traditiones Fuldenſes* ex autographo editum a Schannat. *Tradit Fuld. n.* 469. *pag.* 189.

ANN. 845.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS *diuina fauente gratia Rex. Si enim ea, quae fideles regni noſtri pro eorum oportunitatibus inter ſe commutauerint, noſtris confirmamus edictis, Regiam exercemus conſuetudinem, et hoc in poſterum iure firmiſſimo manſurum eſſe volumus: idcirco nouerit omnium Fidelium noſtrorum, tum praeſentium, quam et futurorum induſtria, quia vir venerabilis* HATTO, *Abbas ex monaſterio Sancti Bonifacii, vbi praeclariſſimus Martyr corpore requieſcit humatus, nec non et quidam vir Inluſter Comes* HLSSI, *atque Fideles noſtri, dixerunt nobis, eo quod pro ambarum partium oportunitate de quibuſdam rebus et mancipiis nuperrimam commutationem feciſſent: dedit igitur memoratus Abbas ex ratione monaſterii ſui eidem Heſſi Comiti ad partem regis tenendum in duabus villis Bleihueld et Gruonbah nuncupatis atque terminis earum hobas viginti quatuor et mancipia quadraginta his nominibus Gozmar, Geruuart ---- et e contra in compenſatione huius rei dedit praefatus Heſſi Comes eidem Abbati ad partem monaſterii ſui in futurum tenendum de rebus Beneficii ſui, quod proprietas Regis erat, in duabus villis, quae vocantur Quirnaha et Eſpinaueld et in terminis earum hobas viginti quatuor et mancipia quadraginta, quorum haec ſunt nomina, Harp. Aibrih, Zeizhilt. cet. --- vnde et duas commutationes pari tenore conſcriptas, manibuſque bonorum hominum roboratas ad relegendum nobis oſtenderunt, ſed pro integra firmitate ac ſecuritatis ſtudio petierunt Celſitudinem noſtram, vt eaſdem commutationes per noſtrum manſuetudinis praeceptum confirmare deberemus, quorum petitionem denegare noluimus, ſed ſicut vnicuique fidelium noſtrorum iuſte petentium, ita nos illis conceſſiſſe atque in omnibus confirmaſſe omnium fidelium noſtrorum cognoſcat magnitudo, praecipientes ergo iubemus, vt quidquid pars iuſte et rationabiliter alteri competit parti, per hanc deinceps noſtram auctoritatem iure firmiſſimo teneat atque poſſideat: ea videlicet ratione, vt res, quas Hatto Abbas dedit, in noſtra dominatione in futurum permaneant, et res, quas Heſſi Comes dedit memorato Abbati, ad ſuum monaſterium con-*

conſiſtant; et vt haec auctoritas conceſſionis noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora verius credatur diligentiuſque conſeruetur, de anulo noſtro ſubter eam iuſſimus ſigillari.

COMEATVS *notarius ad vicem* RADLEICI *recognoui. Data V. Kal. Nouemb. anno Chriſto propitio XII. regni Domni* HLVDOVVICI *Regis in orientali Francia.* (*) *Indict. VIII. actum Reganeſburg ciuitate in Dei nomine feliciter. Amen.*

XXV.

Diploma Hattonis, abbatis Fuldenſis, apud Schaten. *Tradit. Fuld. n.* 470. *pag.* 190.

ANN. 846.

IN Chriſti Nomine. Ego HATTO *humilis Abbas ex monaſterio Sancti Bonefacii, vbi ipſe praeclariſſimus Martyr Corpore requieſcit humatus, tradidi de rebus Sancti Bonifacii vna cum conſenſu et conhibentia monachorum, in eodem monaſterio degentium, domno* HLVDOVVICO, *ſereniſſimo Regi, ſecundum ſuam licentiam in tribus villulis, quae nuncupantur Zutilinga et Vuilliberſhus, et Thuna omnia et ex omnibus, quidquid in praeſcriptis villis et marchis ad eas pertinentibus vel aſpicientibus et ad praefatum monaſterium tenere viſus fui, praeter vnum curtilem, et in Mechitamulinero-marcha de terra curtilem vnum, id eſt, manſis, domibus, aedificiis deſuper poſitis, mancipiis vtriuſque ſexus et aetatis, terris cultis et incultis, campis, ſiluis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumque decurſibus, molendinis, adiacentiis, viis, exitibus et regreſſibus, quaeſitum et ad inquirendum, totum et integrum Domno HLudouuico Glorioſo Regi ad ſuum proprium*

(*) Hucuſque Ludouici in orientali Francia annos paſſim ab obitu Ludouici Pii numerari obſeruauimus, quemadmodum in ſequentibus traditionibus. Nunc duo haec concambia autographa excipienda ſunt, vbi alia calculi ratio ineunda eſt, non quidem ab anno 833. vt poſt longam diſquiſitionem veroſimilius ſtatuit Mabillonius, ſed ab anno 834. Nam praeterquam quod in vtraque charta annus et indictio nouae huic noſtrae epochae apprime conueniant, fauet inſuper aliud eiuſdem regis diploma, alias ſuo loco exhibendum, quod datum eſt Francofurti *Non. Febr. anno Chriſto propitio primo, regni Domni HLudouuici regis in orientali Francia indictione XII.* vbi indictio XII. correſpondet anno 834. SCHANNAT.

prium perpetualiter tradidi, atque legaliter corroboraui, ea videlicet ratione, quia ipſe piiſſimus Dominus Rex in recompenſatione earundem rerum tradidit de rebus ſuis propriis per ſuum manſuetudinis praeceptum ad Sanctum Bonifacium in futurum firmiter tenendum quae ſunt in Bochonia, quas Harduvigus Vaſallus ipſius Principis prius per ſuum beneficium habuit in Eitrungfeldono-marcha omnia et ex omnibus, quicquid illuc eſt, totum et integrum ad iam dictum locum conceſſit et confirmauit. † *Signum* HATTONI *Abbatis, qui hanc traditionem fieri et adfirmari rogauit.* † *Signum Bernochi presbiteri.* † *Signum Hunrati presbyteri.* † *Signum Theotmari presbiteri.* † *Signum Leobſuni presbiteri.* † *Signum Megingozi presbiteri.* † *Signum Hruodolfi presbyteri.* † *Signum Hattoni presbiteri.* † *Signum Engilberti presbiteri.* † *Signum Marchovvardi presbiteri.* † *Signum Hruotgarii presbiteri.* † *Signum Hruotberti presbiteri.* † *Sig. Ortolti Diac.* † *Sig. Reginhardi Diac.* † *Sig. Engilhardi Diac.* † *Sig. Hruotleichi Diac.* † *Signum Hermanni Diac.* † *Signum Manovualdi Diac.* † *Helmgozi Diac. Signum Vuolfleoz Diac.* † *Baldhard Diac.* † *Sig. Sibigelti Diac.*

Actum FRANCONOFVRT *Palatio Regio ſub die XV. Kal. aug. Anno Chriſto propitio XIII. Regni Domni* HLVDOVVICI, *glorioſiſſimi Regis in orientali Francia. Indict. VIIII. in Dei nomine feliciter Amen.*

Ego HERMANNVS *Diaconus per iuſſionem* HATTONI *Abbatis ſcripſi et ſubſcripſi.*

XXVI.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldenſe apud Schannat. *Tradit. Fuldenſ. n.* 477. *pag.* 193.

ANN. 856.

LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Notum ſit omnibus Fidelibus Sanctae Dei Eccleſiae noſtriſque familiaribus, praeſentibus ſcilicet et futuris, quia quidam Abbas* HATTO, *vir religioſus et ſpiritualis vitae de Fuldenſi Monaſterio, cui ſpeciali deuotione ſemper et libenter annitimur propter Beatiſſimi Martiris Bonifacii merita glorioſa, qui in praefata requieſcit Eccleſia. Serenitatem noſtram ad eius innotuit auribus noſtris, qualiter quaedam res iuris noſtri ipſius Eccleſiam circum-*

circumiaceret, ac per hoc Celſitudinem noſtram deprecabatur, vt illud praedium noſtrum ad praefatum Fuldenſe monaſterium conferre decreuiſſemus, cuius petitioni ob diuinum amorem et venerationem eiuſdem ſupradicti Abbatis aurem pietatis noſtrae accommodantes et aſſenſum praebentes, quidquid SIGIHARDVS *Comes, in villa Heitungesfeldon nuncupata Beneficii a nobis habuit cum duobus locis, vocabulo Roggunſtat et Hucheleheim, et ſicut nunc ad eadem loca dignoſcitur de terra arabili pertinere vbicumque in Heitungesfeldo marcha iaceat, totum illud et integrum Sancto Bonifacio tradimus cum mancipiis et territoriis, et eandem ſiluam in qua Roggunſtat ſita eſt vt his omnibus Monaſterium Fuldenſe nunc et perpetuis temporibus feliciter et quiete vtatur; haec itaque Sancto Bonifacio et monachis illis, qui in Fuldenſi monaſterio Deo deſeruiunt vtenda concedimus cum omni integritate in Elimoſinam Domini et piiſſimi Genitoris noſtri praecipientesque iubemus, vt quidquid de praefatis rebus Rectores Fuldenſis eccleſiae ab hodierno die ad vtilitatem ipſius loci et ſeruorum Dei facere voluerint, liberam in Dei nomine habeant poteſtatem, eo tenore et conditione, vt per hoc eos melius delectet pro nobis et coniuge proleque noſtra et ſtabilitate Regni a Deo nobis commiſſi diuinam clementiam attentius exorare, et vt haec auctoritas donationis et confirmationis noſtrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulſam obtineat firmitatem, manu noſtra propria hanc cartulam firmauimus et anuli noſtri impreſſione inſigniri praecepimus.*

Signum Domni LVDOVICI *Regis.*

REGINBERTVS *Cancellarius recognoui.*

Data pridie Idus Februarii. Actum FORECHEIM *feliciter Amen.*

XXVII.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldenſe ex vetere apographo editum a Schannato *n.* 510. *pag.* 205.

ANNO 868.

LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Notum ſit cunctis fidelibus noſtris praeſentibus et futuris, qualiter quidam vir nobilis ac fidelis noſter* EVERVUARDVS *nomine omnes res proprietatis ſuae, quas ex meridiana parte Lippae fluminis habere viſus fuit in pago Dorerinſe,*

totum

totum et integrum ad monaſterium ſancti Bonifacii Fuldae tradidit atque firmauit, et vt deinceps ad idem monaſterium perpetua ſtabilitate donatum permaneat, optauit denuo ſcilicet THIETO *venerabilis eiuſdem monaſterii Abbas atque idem vir religioſus Euervuardus nomine, vt eandem traditionem noſtra regali auctoritate firmaremus; quorum petitioni libenter acquieſcentes hanc noſtrae auctoritatis cartam inde conſcribi iuſſimus, per quam memoratam traditionem ad monaſterium ſancti Bonifacii perpetuo iure firmamus, noſtroque Regali praecepto et imperiali decreto munimus, ita videlicet, vt neque ipſe Euervuardus nec quaelibet perſona vllius dignitatis vllo vmquam tempore eamdem traditionem in noſtra praeſentia factam infringere vel immutare poſſit; Sed ab hodierno tempore ad memoratum monaſterium praſati Euervuardi proprietas, per hanc noſtram auctoritatem confirmata, firmiter ſemper et inmutata conſiſtat, et quidquid Rectores eiuſdem Eccleſiae de iiſdem rebus pro vtilitate fratrum ibidem Deo famulantium facere voluerint, liberam in omnibus habeant poteſtatem, et vt haec confirmationis auctoritas per futura tempora firmior habeatur, ac melius a cunctis fidelibus credatur, hanc cartam noſtra praeceptione inde conſcribi, ac anuli noſtri impreſſione inſigniri iuſſimus.* ADALBERTVS *Cancellarius recognouit et ſubſcripſit. dat. IX. Kal. apr.* VUORMATIAE.

XXVIII.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldenſe, ex Chartario editum a Schannat. *Tradit. Fuld. n. 511. pag. 206.*

A N N. eod.

LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Notum ſit omnibus ſanctae Dei eccleſiae noſtriſque fidelibus, praeſentibus ſcilicet et futuris, qualiter venerabilis* THIETO *Abbas innotuit Celſitudini noſtrae, quod quidam homo nobilis, nomine* ETHIL *villam proprietatis ſuae Ouuila nuncupatam tradidiſſet ad ſanctum Bonifacium Martyrem, vna cum conſenſu amicorum ſuorum, ea videlicet ratione, vt praefatus vir eamdem villam diebus vitae ſuae habeat cum omni tranquillitate, et quaſdam alias res, quae ei ex parte ſancti Bonifacii datae ſunt; poſt obitum vero ſuum eaedem res cum omni integritate melioratae vna cum praefata villa ad ſancti Bonifacii reuerterentur poteſtatem: idcirco memoratus Abba Thieto deprecatus eſt Celſitudinem noſtram, vt noſtrae*

auctoritatis praeceptum ſuper eaſdem res facere, et Cartam de hoc facto inſcriptam ſigilli noſtri impreſſione ſignaremus, cuius petitioni libenti animo aſſenſum praebentes, decreuimus fieri, quod petiit. Iuſſimus igitur ei hoc noſtrae auctoritatis praeceptum fieri, per quod dercernimus atque iubemus, vt haec eadem traditio atque delegatio facta ad ſanctum Bonifacium in Fuldenſi monaſterio firma ſit et ſtabilis in perpetuum, et vt in poſterum cunctis fidelibus hoc innoteſcat, hanc cartam inde conſcribi, et Sigilli noſtri iuſſimus impreſſione inſigniri. Data VII. Kal. nou. actum Franconofurt feliciter.

XXVIIII.

Diploma Ludouici Germanici Fuldenſe, ex veteri apographo editum a Schannato *Tradit. Fuldenſ. n.* 516. *pag.* 207.

Ann. 871.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Lvdevvicvs *Diuina fauente clementia Rex. Oportet nos qui Diuino munere quodammodo ſumus prae ceteris mortalibus ſublimati eius in omnibus parere praeceptis, cuius clementia praelati ſumus, atque cuius munere praecellimus. Loca vtique ſibi ſacrata propter petitiones fidelium noſtrorum noſtro releuari iuuamine atque tueri munimine, cum id nobis ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum eſſe liquido credimus: quapropter comperiat omnium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum ſolertia, qualiter* Sigehardvs, *venerabilis Abbas, deprecatus eſt Celſitudinem noſtram, vt ob mercedis noſtrae augmentum quaſdam res proprietatis noſtrae conſiſtentes in Buchonia, in loco, qui dicitur Harterateshus ad ſanctum Bonifacii Fuldenſe monaſterium concederemus, et per noſtrae auctoritatis praeceptum, per quod praefatas res in Buchonia conſiſtentes, in loco, qui dicitur Harterateshuſon cum ſilua illuc pertinente, omnibuſque appendiciis in terris, pratis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, exitibus et regreſſibus totum et integrum ex iure et dominatione noſtra, in ius et dominationem Sancti Bonifacii Martiris tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum nullo inquietante, ſed Deo auxiliante perpetuis temporibus praefatae res ad praedictum monaſterium permaneant abſque vllius hominis contradictio-*

ne

ne, et vt haec auctoritas largitionis noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria ſubter eam firmauimus et anuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum Domni HLVDEVVICI Sereniſſimi Regis EBERHARDVS *Cancellarius ad vicem* LVITBERTI *Archicappelani recognoui et ſubſcripſi. Datum XVII. Kal. Iulii Anno* CHRISTO *propitio XXXI. Regni Domni* HLVDEVVICI, *ſereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis Indictione IIII. Actum Triburias in Dei nomine feliciter. amen.*

XXX.

Subſcriptio traditionis Cunihiltis apud Piſtor. *Tradit. Fuld. lib. II. pag.* 569. et 574. collatae cum cod. MS. a Schannato, et editae, *Trad. Fuld. n.* 517. *pag.* 208.

ANNO 874.

F Acta eſt haec traditionis chartula anno Dominicae incarnationis DCCCLXXIIII. Indict. VII. regni autem LVDOVICI *glorioſiſſimi Regis anno XXXIIII. coram his teſtibus.* † *Signum* KRISTANI comitis. *cetera.*

XXXI.

Subſcriptio Chartae alterius apud Piſtorium *lib. II. pag.* 571. et Schannat. *ibid. pag.* 209.

ANNO 876.

F Acta eſt haec traditionis chartula in monaſterio FVLDA. *Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXVI. Indict. VIII. Anno XXXVI.* LVDOWICI *Imperatoris menſe Iulio die XXIII. eiuſdem menſis his Teſtibus praeſenti adſtantibus cetera.*

XXXII.

Subſcriptio traditionis Elli, Ermanolti, et Baldi apud Piſtorium *lib. II. pag.* 570. et Schannat. *pag.* 209.

Anno 876.

ACta eſt haec Chartula Traditionis in monaſterio Fvlda. *Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXVI. Ind. VIII. XXXVI.* Hlvdovvici *Imperatoris menſe Februario die XIIII. menſis eiuſdem, his Teſtibus ſubſcriptis, cetera.*

XXXIII.

Subſcriptio chartae Alam. LXIII. apud Goldaſt. *Script. rer. Alam. tom. II. pag.* 47.

Ann. 846.

EGo Marcellus monachus rogatus ſcripſi et ſubſcripſi. Notaui diem dominicum VIII. Kal. Octobr. anno XV. (*) *HLudovvici Regis Alamannorum ſub Cuonrado Comite.*

XXXIIII.

Subſcriptio chartae LXIIII. apud *eumd. ibidem.*

Ann. 836.

NOtaui diem Veneris IX. Kal. Decembr. anno XXIIII. HLudouuici Imp. et HLudouuici iunioris Regis Alamannorum V. ſub Geroldo Comite.

XXXV.

Subſcriptio chartae 74. apud *eumdem pag.* 51.

Ann. 875.

NOtaui diem lunae XVI. Kal. Decembris anno XXXV. Hludouuici piiſſimi Regis ſub Karolo principe.

XXXVI.

Ex charta 93. apud *eumdem pag.* 58.

Anno

[*] Ab anno 832, quo Alamanniam inuaſit Ludouicus.

ANNO 875.

VSque in annum praeſentem, qui eſt XXXV. HLudouuici piiſſimi Regis, patris Karlomanni, HLudouuici et Karoli Principis noſtri.

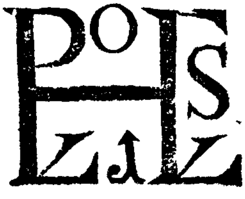
XXXVII.

Diploma Ludouici Germanici Argentoratenſe ex archiuo Tabernenſi erutum a Ludou. Laguille *dans les preuves de l'hiſtoire de la prouince d'Alſace, pag.* 21.

ANNO 856.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. LVDOVICVS *Diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis quiddam concedimus beneficii, et neceſſitates Eccleſiaſticas per adpetitiones Sacerdotum noſtro releuamus iuuamine, atque imperiali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam, et ad aeternam foeliciter obtinendam profuturum eſſe liquide credimus. proinde nouerit omnium noſtrorum tam praeſentium, quam futurorum ſollertia; quia vir venerabilis* RVDVLPHVS *Epiſcopus Argentinenſis ſiue Straſburgenſis noſtram adiens praeſentiam, detulit obtutibus noſtris auctoritatem immunitatis Domini et Genitoris noſtri Ludouici bonae memoriae piiſſimi Auguſti, in qua continebatur inſertum; quod non ſolum idem Genitor noſter, verum etiam praedeceſſores eius Reges videlicet Francorum ſedem Eccleſiae Sanctae Mariae ſemper Virginis, in cuius amore et honore ipſa dicata eſt Eccleſia, ſub ſuo nomine et defenſione eum monaſteriis et cellulis ſibi ſubiectis, et rebus vel hominibus ad eam pertinentibus vel aſpicientibus, tam infra ciuitatem, quam foras conſiſtere fecerant, et earum immunitatum auctoritatibus hactenus ab inquietudine iudiciariae poteſtatis eadem munita atque defenſa fuiſſet Eccleſia. Sed pro rei firmitate poſtulauit, fatus* RVDOLPHVS *Epiſcopus, vt paternum ſeu praedeceſſorum noſtrorum Regum morem ſequentes, huius modi noſtrae Immunitatis praeceptum ob amorem Dei et reuerentiam ipſius ſancti loci circa ipſam Eccleſiam fieri cenſeremus, cuius petitionibus adſenſum praebuimus, et hoc noſtrae immunitatis praeceptum erga ipſam eccleſiam immunitatis atque tuitionis gratia pro Diuini cultus amore et animae noſtrae remedio fieri decreuimus, per quod praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus vel quiſlibet ex iudiciaria poteſtate in eccleſias, aut loca, vel agros ſeu reliquas poſſeſſiones, quas moderno tempore in quibuſlibet pagis vel territoriis*

*ritoriis infra ditionem Imperii noſtri iuſte et legaliter memorata tenet vel poſſidet Eccleſia, vel ea, quae deinceps in iure ipſius Eccleſiae voluerit Diuina poteſtas augeri, ad cauſas agendas, vel freda aut tributa exigenda, aut manſiones vel paratas faciendas, aut fideiuſſores tollendos, aut homines ipſius eccleſiae tam ingenuos, quam et ſeruos ſuper terram ipſius commanentes iniuſte deſtringendos; nullaſque redhibitiones aut illicitas occaſiones requirendas, noſtris vel futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae ſupra memorata ſunt, penitus exigere praeſumat: ſed liceat memorato Praeſuli ſuiſque ſucceſſoribus res praedictae Eccleſiae cum omnibus ſibi ſubiectis, et rebus vel hominibus ad ſe aſpicientibus vel pertinentibus ſub tuitionis atque immunitatis noſtrae defenſione remota totius iudiciariae poteſtatis inquietudine, quiete et ordine poſſidere, et noſtro fideliter parere Imperio, atque pro incolumitate noſtrae Coniugis ac prolis, ſeu etiam totius Imperii a Deo nobis collati, et eius clementiſſima miſeratione per immenſum conſeruandi vna cum clero et populo ſibi ſubiecto Dei immenſam clementiam iugiter exorare. Et quidquid de praefatae rebus Eccleſiae (*fiſcus noſter*) exigere poterat, integrum eidem conceſſimus Eccleſiae; ſcilicet perpetuo tempore ei ad peragendum Dei ſeruitium augmentum et ſupplementum fiat; hanc itaque authoritatem vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem, et a fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae et noſtris verius certiuſque credatur, manu propria ſubter firmauimus, et annuli noſtri impreſſione firmari iuſſimus.*

Signum *HLudouici Sereniſſimi Regis.*

Data tertio Calend. April. Anno Regni Chriſto propitio XXIII. (*) HLudouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia. Indictione IIII. Actum Franchenfurt Palatio regio in Dei nomine feliciter, Amen.

XXXVIII.

Subſcriptio Traditionis Werthinenſis apud Leibnit. *Script. rer. Brunſuic. Tom. I. pag.* 118.

ANN.

(*) Ab anno 834. Vide, quae notauit Schannatus ad dipl. 24.

ANN. 848.

ACta in Werthina monaſterio tertia decima Kal. Auguſti anno incarnationis Dominicae DCCCXXXXVIII. regnante HLudouico iuniore anno VIIII. Indictione XI. feria ſexta.

XXXVIIII.

Diploma Ludouici Pii et Lotharii imperatorum Cremiſanenſe apud Sim. Rettenpacher in *Hiſt. Norica, lib. I. cap. 9. pag.* 30.

ANN. 828.

IN nomine Domini Dei et Saluatoris noſtri IESV *Chriſti. Ludewicus et Lotharius diuina ordinante prouidentia Imperatores Auguſti. Si erga loca diuino cultui mancipata Imperiali more beneficia largimur oportuna, id nobis procul dubio ad ſtabilitatem Imperii noſtri et animae ſalutem proficere minime dubitamus. Igitur notum eſſe volumus cunctis fidelibus ſanctae Dei eccleſiae et noſtris, praeſentibus ſcilicet et futuris, quia ad deprecationem dilecti filii noſtri* LVDWICI *Regis Wagoariorum et Geroldi Comitis conceſſimus cuidam Monaſterio noſtro, cuius vocabulum eſt Chremiſa, quod eſt conſtructum in honore et veneratione Domini et Saluatoris noſtri* IESV *Chriſti, ſitum in pago* Trungowe, *vbi praeſenti tempore vir venerabilis Sigehardus Abba praeeſt, et monachis ibidem per tempora degentibus quoddam territorium, quod eſt in pago Grunzwiti, iuxta montem Sumerperch, quod vſque modo ſerui vel Sclaui eiuſdem Monaſterii ad cenſum tenuerunt, qui ad partem comitis ſoluebatur; vbi etiam monachi de praefato monaſterio Eccleſiam et domos et cetera aedificia conſtruxerunt. Quod territorium ita terminatur. Incipit enim ex plaga orientali a Sumerperch, ſicut miſſi Geroldi Comitis deſignauerunt, vſque in Draciſma ad locum, qui vocatur Hoboga, Plâtchiun, et inde ſurſum vſque ad territorium Epiſcopatus Pataujenſis Eccleſiae, et exinde ad plagam Auſtralem vſque ad eum locum, vbi Flinſpach exit de ſilua a parte aquilonis, ſicut ipſa ſilua pergit vſque ad iam dictum montem, qui vocatur Sumerperch. Memoratum vero territorium, quantumcumque infra ſupra ſcriptam terminationem conſiſtit, ſaluis tamen proprietatibus liberorum Sclauorum, reliquum quidquid infra has terminationes praeſente tempore ad partem comitum pertinebat, omnia ſupradicto* monaſte-

monaſterio Chremiſae per hanc noſtram auctoritatem praeſentialiter tradimus, et de noſtro iure in ius et dominationem eius transfundimus, ita videlicet, vt quidquid de praefatis territoriis ob vtilitatem et profectum praeſcripti monaſterii rectores et miniſtri eius facere vel iudicare voluerint, libero in omnibus potiantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas noſtris futuriſque temporibus domino protegente valeat inconuulſa manere, manibus propriis ſubterfirmauimus, et annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.

Signum † Hludouuici Sereniſſimi Imperatoris.
Signum † Hlotharii glorioſiſſimi Imperatoris Auguſti.

Duiandus Diaconus ad vicem Fridagiſi recognoui. Datum XI. Kal. April. Anno Chriſto propitio XV. Imperii Domini Ludovvici Sereniſſimi Imperatoris et Lotharii VI. (*) Indictione VI. Actum Aquiſgrani in Dei nomine feliciter, Amen.

XXXX.

Diploma Ludouici Germanici adhuc regis Baiuuariorum apud Hundium in *Metropoli Saliſburgenſi.*

ANN. 846.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI DEI OMNIPOTENTIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex Baioariorum. Si igitur erga loca diuinis cultibus mancipata propter amorem Dei eorumque in iiſdem locis ſibi famulantibus beneficia oportuna largimur, praemium nobis apud Dominum in aeterna beatitudine recipere confidimus. Proinde notum ſit omnibus fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae noſtriſque, praeſentibus ſcilicet et futuris, quia vir venerabilis Gozbaldus, ſacri palatii noſtri ſummus Capellanus, et Abbas monaſterii, quod dicitur Altaha, quod eſt conſtructum in honore S. Mauritii Martyris Chriſti, adiens excellentiam noſtram, innotuit Clementiae noſtrae, qualiter poſtquam terra Auarorum ex parte ab auo noſtro Domino Carolo Imperatore capta fuiſſet, ipſius permiſſu atque conſenſu quaedam res in ipſa marcha ad ius regium pertinentes eidem monaſterio collatae fuiſſent, quas etiam vſque nunc praedictum poſſedit monaſterium. Sed quia auctoritas traditionis exinde minime adparebat, deprecatus eſt idem Gozbaldus Abbas, vt noſtrae auctorita-*

(*) Legendum XL. Nam Lotharius imperii ſocius factus anno 817.

ctoritatis largitionem atque confirmationem eidem daremus monaſterio, per quam ipſas res in poſterum praedictum monaſterium eiuſque rectores, abſque cuiuſlibet impedimento aut contradictione tenere et dominari potuiſſet. Cuius deprecationem propter diuinum amorem et reuerentiam ipſius ſancti loci libenter annuimus, et ipſas res perpetuo poſſidendas ſolenni datione eidem conceſſimus monaſterio, id eſt locum, qui nuncupatur Wachunra, qui terminatur a fonte riuuli, qui vocatur Myſtrica, vſque ad eum locum, vbi ipſe Danubium influit, ac deinde tendit ſurſum in ripam Danubii vſque in Bochbach, et vltra Pochbach manſum vnum, et inde iuxta Bochbach ſurſum vſque in verticem montis, qui vocatur Abornica, nec non alium locum, nuncupatum Accuſbach iuxta ripam Danubii, cuius menſura eſt in longitudine milliarium vnum et in latitudine ſimiliter, nec non et campum vnum, qui continet manſum vnum, quem interiacet cauſſa Friſingenſis Eccleſiae. Has itaque res cum mancipiis, domibus, aedificiis, vineis, terris, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis aquarumue decurſibus, quantumcumque infra terminia praedicta de eiſdem rebus continetur, totum et integrum in ius et dominationem praedictae eccleſiae perpetualiter ad habendum conferimus. Ita videlicet, vt quicquid in ipſis vel de ipſis rectores vel miniſtri ſupra memoratae ſedis ob vtilitatem et commoditatem ipſius eccleſiae facere vel iudicare voluerint, liberam in omnibus habeant poteſtatem faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis noſtrae per curricula annorum inviolabilem atque inconuulſam obtineat firmitatem, manu propria ſubtus firmauimus, et annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus. Adalleod Diaconus ad vicem Gozbaldi recognoui. Datum prid. Non. Octobr. anno Chriſto propitio decimo ſeptimo regalis Imperii Domini Ludouici, Sereniſſimi Aug. anno V. regni noſtri, Indict. nona. Actum in Regenſpurch ciuitate. In Dei nomine feliciter. Amen. Signum Domini Ludouici Sereniſſimi Regis.

XXXXI.

Diploma Ludouici Germanici, adhuc regis Boiariorum, apud Hund. *Metrop. Saliſburg.*

ANN. 831.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI *Dei omnipotentis. Hludouicus diuina largiente gratia Rex Boiariorum. Si petitionibus fidelium noſtrorum, quas auribus noſtris inſinuauerint, libenter annuimus, et eas in Dei nomine ad effectum perducimus, et Regium morem decenter implemus, et illos in noſtro ſeruitio promtiores reddimus. Idcirco comperiat induſtria atque vtilitas omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum. Quia Erchanfridus, Diaconus et Capellanus noſter, nec non propinquus ſuus Baturicus obtulerunt obtutibus noſtris quandam chartam praeſtariam, in qua continebatur, qualiter Baturicus Epiſcopus praeſtitiſſet eis ad vſum meritum quaſdam res ex ratione monaſterii ſui ſancti Emmerani, quas olim idem Erchanfridus ex ſuo proprio eidem largitatis munere contulerat monaſterio, nec non et alias ex ratione eiuſdem Monaſterii eis ad vſum meritum diebus vitae eorum conceſſiſſet. Quae ſunt vtraeque res in villa, quae dicitur Aroochinga, quae alio nomine Folinchoua vocatur, et in alio loco, quae dicitur Buochuſa, cum mancipiis, caſis, domibus, aedificiis, terris, pratis, paſcuis, ſiluis, aquis, aquarumque decurſibus, cum omnibus, quae in praedictis locis tam ex praedicti Erchanfridi donatione quomodocumque, et ex ratione eiuſdem monaſterii habere videbatur, nec non et in alio loco, qui dicitur Alinchoba hobam vnam et in Cailoneſbach hobam vnam. Et deprecatus eſt excellentiam noſtram, vt ſuper hanc praeſtariam, confirmationis noſtrae praeceptum fieri iuberemus, per quod diebus vitae eorum firmius et quietius, abſque alicuius contrarietate, ipſas res tenere et poſſidere valerent. Quorum petitionibus libenter annuimus, et hanc auctoritatem confirmationis noſtrae eis fieri iuſſimus, per quam praecipimus et iubemus, vt diebus vitae eorum ipſas res teneant et poſſideant. Et nullius quilibet Eccleſiaſticae dignitatis praeditus, aut alius quilibet eis de ipſis rebus vllam inquietudinem aut contrarietatem facere praeſumat. Sed liceat illis, ſicut diximus, diebus vitae eorum vſufructuario ordine tenere et poſſidere, et poſt eorum amborum diſceſſum cum integritate in poteſtatem et dominationem praedicti monaſterii reuertatur. Haec vero auctoritas praeceptionis noſtrae. vt. firmior habeatur, et a fidelibus noſtris*

ſtris

ſtris melius conſeruetur, annuli noſtri impreſſione ſubter iuſſimus adſignare.

Adalleodvs *Diaconus ad vicem Gauzbaldi recognoui. Data XV. Calend. Septembris Anno Chriſto propitio* 18. *Imperii Domini Hludouici, Sereniſſimi Aug. et anno VI.* (*) *Regni noſtri, Indictione* 9. *Actum Reginesburgch in Palatio noſtro, in Dei nomine feliciter, Amen.*

XXXXII.

Diploma Ludouici, regis Baiuuariorum, apud Hund. *Metrop. Salisburg.*

Anno 851.

In nomine sanctae et individvae trinitatis. *Ludouicus, diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere, de beneficiis diuinitus nobis collatis locis ſanctorum quiddam conferimus, id nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capeſſenda profuturum liquido credimus. Proinde nouerit omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum induſtria; quia nos pro mercedis noſtrae augmento conceſſimus eccleſiae Patauienſi, quae eſt conſtructa in honore ſancti Stephani prothomartyris, vbi etiam ſanctus Valentinus, Confeſſor Chriſti corpore requieſcit, cui praeſenti tempore venerabilis vir, Reginarius Epiſcopus praeeſſe videtur, quaſdam res proprietatis noſtrae, quae ſunt in prouincia Auarorum, in loco, qui dicitur Kirchbach, id eſt, Eccleſiam vnam conſtructam, cum territorio ad manſos centum faciendum et plus, quarum terminia ſunt ab ipſo loco pergens per vnam ſemitam vſque ad locum, qui dicitur Tumus, et inde per circuitum vſque ad praedictum Kirchbach, et deinde vſque ad Markam Theotherii, et inde vſque ſurſum Cynnenberg. Has itaque res cum praedicta Eccleſia cum vineis, terris cultis et incultis, pratis, ſyluis, paſcuis, aquis, aquarumue decurſibus, adiacentiis peruiis et exitibus et regreſſibus, totum et integrum, quemadmodum Rathodus Comes Annonicor Epiſcopo ipſas res conſignauit, ita praedictae Eccleſiae poenitentialiter (potentialiter) conceſſimus, et de noſtro iure in ius et*

(*) Legendum videtur anno XI. ab anno 821. quo Ludouicus Pius nouam regni partitionem faciens Ludouico noſtro Boiariam auribuit.

et ditionem eius liberalitatis noſtrae munere conferimus, ita videlicet, vt quicquid rectores et miniſtri ſupradictae ſedis de ipſis rebus iure Eccleſiaſtico, facere voluerint, libero in omnibus perfruantur arbitrio faciendi, tantum ſcilicet, vt dum Annocor Epiſcopus atque Anno, Nepos eius adiuixerint, ipſas res tenere et vſare faciant, et nullus eis ipſas abſtrahere praeſumat, et poſt illorum diſceſſum cum integritate ad eandem eccleſiam reuertantur. Et vt haec auctoritas largitionis noſtrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconcuſſam obtineat firmitatem, manu propria ſubterfirmauimus, et annuli noſtri impreſſione ſignare iuſſimus. Signum Ludouici glorioſiſſimi Regis. Adalleodus Diaconus ad vicem Grimaldi recognoui. Anno Chriſto propitio III. (*) Regni Domini Ludouici Regis in orientali Francia Indiction. XIIII. lectum Oſtrerhoua, palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.

XXXXIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hund. in *Metrop. Saliſburg.*

ANNO 841.

LVDOVICVS, DIVINA FAVENTE GRATIA REX *Baioariorum. Cum regalis excellentia vnius fidelis rationabilem petitionem ad effectum perducere ſatagit, non ſolum ipſius, ſed etiam cunctorum fidelium ſuorum animos ad fidelitatem debitam ſinceriſſime conſeruandam promtiores deuotioreſque efficit. Idcirco notum eſſe volumus cunctis fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae, et Deo diſpenſante ſucceſſoribus noſtris, qualiter petente et ſuggerente Gosbaldo, venerabili Abbate et fideli noſtro, complacuit nobis propter ſuum fideliſſimum erga noſtrae manſuetudinis obſequium, quaſdam res proprietatis noſtrae, quae ſunt in villa, quae vocatur Ingolſtat, et quas praefatus vir hactenus in beneficium habuit, ei deinceps ad proprium per noſtrae largitionis munificentiam concedere. Id ſunt eccleſiae duae, curtis dominicata cum ceteris aedificiis deſuper poſitis et terra arabili iornales centum triginta de pratis vbi poſſunt colligi de foeno carradae quadringenta. Mancipia infra curtem inter pueros et feminas genecias numero viginti duo. Manſi ſeruiles veſtiti ad eandem curtem aſpicientes viginti duo, Sint*

(*) Immo legendum anno XIII. iſque numerandus ab anno 838. quo patri bellum intulit Ludouicus.

Sint manſorum duodecim. Vnde etiam pro firmitatis ac maioris ſecuritatis ſtudio praeſentem auctoritatem largitionis noſtrae fieri iuſſimus, per quam memorato Abbati rem ſuperius nominatam cum ſuis pertinentiis, campis ſcilicet, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis aquarumue decurſibus, molendinis, mobilibus atque immobilibus, ſeruis quoque vel ancillis, et quicquid ad eamdem curtem iuſte et legaliter pertinere dinoſcitur, ex noſtri iuris atque poteſtatis iure proprietatis eſt, totum et ad integrum, quod ille, ſicut praefati fuimus, in beneficium habuit, largimur, de poteſtate noſtra in eius transfundimus dominationem iure proprietario ad habendum, ita, vt ab hodierna die nulla perſona noſtris vel ſucceſſorum noſtrorum temporibus aliquam ex his praeſumat ei afferre inquietudinem, ſed per hoc noſtrae donationis praeceptum hoc cum quiete tenere liceat. Et inde quicquid elegerit vel facere voluerit liberam in Dei nomine in omnibus habeat faciendi poteſtatem. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis inconuulſam obtineat firmitatem, manu propria ſubtus eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus. Datum XV. Cal. Septembr. anno VII. (*) regni Domini Ludouici Regis in orientali Francia indictione IIII. Actum Heilicobrunno palatio regio, in Dei nomine feliciter, Amen.

XXXXIIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hundium in *Metrop. Saliſburgenſi.*

A n n. 854.

I N NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si petitiones praeſulum ſanctae Dei eccleſiae iuſte et rationabiliter aures ſerenitatis noſtrae petentium ad effectum perducimus, hoc nobis procul dubio ab aeterna remuneratione praemia capeſſenda profuturum liquido credimus. Quapropter notum ſit omnibus fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae noſtriſque, praeſentibus ſcilicet et futuris, qualiter vir venerabilis, Gotſbaldus, Wirtzburgenſis Eccleſiae Epiſcopus noſtram adiens ſerenitatem, poſtulans, vt fratribus in monaſterio S. Mauritii, Martyris Chriſti, vocabulo Altaha conſiſtentibus, qui nunc ſub eius regimine Deo famulari noſcuntur, poſt illius tranſactae mortalis vitae terminum, ſi talis frater inter illos inueniri*

 poterit,

(*) Ab anno 834. Vid. Schannat. *ad dipl.* 24.

poterit, qui fratris (patris) officio idoneiter et rationabiliter fungi valeat, eum eligendi noſtra eis licentia tribueretur. Cuius petitioni aurem manſuetudinis noſtrae accommodantes, hoc ita perdonaſſe per praeſentem auctoritatem noſtram, omnium fidelium noſtrorum cognoſcat magnitudo, ita tamen, vt praefatum eſt, ſi talis ſecundum regulam S. Benedicti aptabilis et idoneus, tam in moribus, quam in ſcientia ſeu ceteris bonis ornatus ad ſeruitium Dei omnipotentis ibi inuenitur, per praefati venerabilis Epiſcopi petitionem et amorem aſſenſum praebemus, vt eos melius delectet, pro nobis proleque noſtra, et pro ſtatu totius regni noſtri Domini miſericordiam attentius exorare. Et vt haec noſtra largitionis auctoritas maiorem obtineat vigorem, manu propria noſtra ſubtus firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus. Datum 8. Idus Martii, Anno propitio Chriſto 14. *regni Domini Ludouici glorioſiſſimi Regis in Orientali Francia, indictione* 12. (*) *Actum Regenſpurg, ciuitate Regia, in Dei nomine feliciter Amen.*

XXXXV.

Diploma Ludouici Germanici apud Marquard. Freher. in *Lupoduno pag.* 26.

ANNO 874.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. HLVDOVVICVS *diuina fauente gratia Rex. Notum ſit omnibus ſanctae Dei Eccleſiae fidelibus noſtriſque, praeſentibus videlicet et futuris, qualiter nos ob noſtrae mercedis augmentum et pro remedio animae Domini aui et genitoris noſtri conceſſimus quaſdam res proprietatis noſtrae ad monaſterium* LAVRESHAM, *quod eſt conſtructum in honore beatorum Apoſtolorum* PETRI *et* PAVLLI, *vbi etiam requieſcit corpore S. Nazarius, hoc eſt, in pago Renenſe ad* SENEIM *et* BICCHVMBACH *cum omnibus ibidem adiacentiis vel pertinentibus, in mancipiis, terris, vineis, pratis, paſcuis, ſiluis, aquis, aquarumue decurſibus, exitibus et regreſſibus, mobilibus, quaeſitum et ad inquirendum, totum et ad integrum ex iure et dominatione noſtra in ius et dominationem praefati ſancti loci tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum, plenius in Dei nomine confirmatum in vſus fratrum, Domino ibidem famulantium perpetualiter*

(*) Immo Ind. II. cum ea enim concurrit annus regni XIIII.

ter permaneant abſque alicuius contradicentis obſtaculo. Quod ſi nunc Nos eaſdem res cum conſenſu et voluntate dilecti filii noſtri KAROLI *ſtatim commutare poſſumus, hoc omnino deſideramus. Si autem hoc eſſe nequiuerit, tunc firmiter praecipimus atque iubemus, vt poſt obitum noſtrum perpetualiter ibi permaneant abſque alicuius moleſtia atque inquietudine. Et vt haec auctoritas largitionis noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu noſtra ſubter eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus. Heberhardus Cancellarius ad vicem Luitberti ar hicapellani recognoui et ſubſcripſi. Data IIII. Non. Maias Anno Chriſto propitio XXXVII.* (*) *Regni Domini Hludouici sereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis, Indictione VII. Actum Lobotenburc.*

CHRISTE PROTEGE HLVDOVICVM REGEM.

SIGNVM DOMNI HLVDOVVICI SERENISSIMI REGIS.

XXXXVI.

Diploma Ludouici Germanici Tigurinum, cuius praeter Seb. Munſterum, Stumphium, Hottingerum, Heiderum mentionem facit Barth. Schobingerus in *notis ad Vadianum* apud Goldaſt. *Script. rer. Alam. tomo III. pag.* 110. totum vero edidit Mart. Mager. a Schoenb. *de aduocatia armata, cap.* 5. *pag.* 155. denique ex ipſo autographo adcurate deſcriptum emendatius dedit Conring. in *Adpend. Cenſurae dipl. Lindau. pag.* 360.

ANN. 853.

IN NOMINE SANCTE ET INDIVIDVE TRINITATIS. HLVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Si de rebus terrenis, quas diuina ſummus largitate conſecuti, ad loca ſanctorum ob diuinum amorem et regium morem decenter implentes aliquid conferimus, hoc nobis eſſe profuturum ad aeternae remunerationis praemia capeſſenda liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium ſanctae Dei eccleſiae noſtrorumque praeſentium ſcilicet et futurorum induſtria, qualiter nos pro ſereniſſimi Imperatoris aui noſtri Karoli et praeſtantiſſimi Hludouuici Auguſti, domni et genitoris noſtri, nec non et noſtra ſempiterna remuneratione*

(*) Ab anno 838. quo arma feralia patri intulit Ludouicus.

neratione ac pro coniugis proliſque noſtrae chariſſimae perpetua mercede curtim noſtram turegum in ducatu Alamannico in pago durgaugenſe cum omnibus adiacentiis vel aſpicientiis eius, ſeu in diuerſis functionibus. Id eſt pagellum uronia cum eccleſiis domibus ceteriſque aedificiis deſuper poſitis mancipiis vtriuſque ſexus et aetatis, terris cultis et incultis, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumue decurſibus, adiacentiis, peruiis, exitibus et regreſſibus, quaeſitis et inquirendis, cum vniuerſis cenſibus et diuerſis redhibitionibus. Inſuper etiam foreſtum noſtrum albis nomine, et quicquid in eiſdem locis noſtri iuris atque poſſeſſionis proprietatis eſt, et ad noſtrum opus inſtanti tempore pertinere videtur, totum et integrum ad monaſterium noſtrum tradimus, quod ſitum eſt in eodem vico turegum, vbi ſanctus felix et regula martyres Chriſti corpore quieſcunt, quod nobis videlicet eo rationis tenore complacuit agendum, vt deinceps in poſterum ibidem omni tempore ſanctimonialium feminarum ſub regulari norma degentium vita conuerſatioque monaſterialis monaſtico cultu inſtituta caelebretur, et libentius propter huius loci ſupplementum a nobis iam praedictis martyribus dediti dei famulatus illic exhibeatur, ac pro noſtra debitorumque noſtrorum omnium mercedis augmento diligentius ac vberius domini miſericordia exoretur. Volumus etiam, vt fidelium noſtrorum nouerit beneuolentia, quod paterna pietate commoniti ſupradictum monaſterium cum omni integritate vna cum noſtra traditione in locis praefatis dilectiſſimae filiae noſtrae hildegardae in proprietatem conceſſimus, vt, quantum domino permittente valeat familiam in eodem monaſterio domino militantem ſuoque dominatui ſubiectam diſciplinis regularibus et obſeruantiae monaſterialis inſtitutione corrigat et nutriat, locaque ipſa ſibimet conceſſa, quantum vires ſuppeditent profectibus et emendationibus augmentando prouehat ac emendet. Denique iubentes praecipimus vt nullus iudex publicus nec comes nec quiſlibet ex iudiciaria poteſtate in locis praefatis vel in cunctis rebus ad eadem loca reſpicientibus ſeu homines tam liberos quam ſeruos, qui illic commanere videntur diſtringere aut infeſtare nec fideiuſſores tollendos, aut villas reddhibitiones vel fredas aut bannos exigendo aut alicuius iniuriae non ullo unquam tempore inferre praeſumat, ſed ſub noſtra defenſione et immunitatis tuitione cum aduocatis ibi conſtitutis res illae ſecure per du[illegible] [illegible] tempora permaneant. Et vt haec auctoritas donationis atque c[illegible] [illegible] noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fi[illegible] ſanctae dei eccleſiae noſtriſque praeſentibus et futuris verius credatur, atque diligentius conſeruetur; manu propria noſtra ſubter eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum

Signum *domni hludouici glorioſiſſimi regis.*

Comeutus Notarius ad vicem Radleici recognoui.

Data XII. Kal. Aug. Anno Chriſto propitio XX. (*) *regni d·mni Ludouici ſereniſſimi regis in Orientali Francia Indictione prima. Actum Reganeſburg in dei nomine feliciter amen.*

XXXXVII.

Diploma Ludouici Pii Tigurinum ineditum antea, ſed protractum in lucem ex ipſo autographo ab Herm. Conringio in *Adpend. Cenſ. diplom. Lindau. pag.* 367.

Ann. 858.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Hludouicus diuina fauente gratia rex. Si de rebus terrenis, quas diuina ſumus largitate conſecuti ad loca ſacra ob diuinum amorem aliquid conferimus profuturum nobis eſſe ad aeternae remunerationis praemia capeſſenda hoc liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium ſanctae dei eccleſiae noſtrorumque, praeſentium ſcilicet et futurorum, induſtria, qualiter nos iuxta poſtulationem dilectiſſimae filiae noſtrae hildagardae pro ſereniſſimi Imperatoris aui noſtri Caroli animae remedio, et praeſtantiſſimi Hludouuici auguſti domni et genitoris noſtri, nec non et noſtra*

[*] Ab anno 832. quo Alamanniam inuaſit Ludouicus.

ſempiterna remuneratione ac coniugis proliſque noſtrae perpetua mercede, curtim noſtram, quae vocatur chama conſiſtens in ducatu alamannico in pago turgaugenſi cum omnibus adiacentiis vel appendiciis eius, ſeu in diuerſis functionibus. Id eſt curtem indominicatam cum eccleſiis domibus ceteriſque aedificiis deſuper poſitis mancipiis vtriuſque ſexus et aetatis, terriſque cultis et incultis, ſiluis pratis paſcuis aquis piſcationibus vel piſcatoribus aquarumque decurſibus vel adiacentiis peruiis exitibus et egreſſibus quaeſitis et inquirendis cum vniuerſis cenſibus, qui ad ipſam curtem pertinent, et diuerſis redhibitionibus vel quidquid in eiſdem locis noſtri iuris atque poſſeſſionis iure proprietatis eſt, et ad noſtrum opus inſtante tempore pertinere videtur, totum et integrum ad monaſterium noſtrum tradimus, quod ſitum eſt in vico noſtro turegum vbi ſanctus felix et ſancta regula martyres Xriſti corpore quieſcunt, quod videlicet rationis tenore placuit nobis hoc agendum, vt ab hoc die et deinceps in poſterum ibidem omni tempore ſanctimonialium feminarum ſub regulari forma degentium vita conuerſatioque monaſterialis monachico cultu inſtituere delectetur, et libentius propter huius loci ſupplementum a nobis iam praedictis martiribus dedita dei famulatus illic exhibeatur ac pro noſtrae debitorumque noſtrorum omnium mercedis augmento diligentius domini miſericordia vberiuſque exoretur. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis atque confirmationis firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus ſanctae dei eccleſiae noſtriſque praeſentibus et futuris verius credatur ſeu diligentius obſeruetur manu propria noſtra ſubter eam firmauimus et anuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum *HLudouuici Sereniſſimi Regis.*

Hadeleus ſubdiaconus ad vicem Wiegarii Cancellarii recognoui.

Data

Data XVI. Kal. Maii. anno XXVI. (*) *regni Hludouuici Sereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis. Ind. VI. Actum in villa Franckonofurt Palatio regio. In dei nomine feliciter Amen.*

XXXXVIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hund. *Metrop. Saliſburg.*

Anno 854.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si petitionibus praeſulum ac ſeruorum Dei iuſte ac rationabiliter petentium aures ſerenitatis noſtrae accommodamus, hoc nobis procul dubio a remuneratore omnium in aeterna beatitudine credimus adſuturum.* (*fort.* profuturum) *Quapropter nouerit omnium fidelium ſanctae Dei Eccleſiae noſtrorumque praeſentium ſcilicet et futurorum induſtria, quia vir venerabilis, Gotzbaldus Wirzburgenſis Epiſcopus; nec non et rector monaſterii, cui vocabulum eſt Altaha, noſtram adiit Celſitudinem, deprecans, vt ſibi noſtrae munificentiae praeceptum fieri iuberemus, vt vbicumque inuenire poſſet aliquas res et mancipia, quae a nobilibus hominibus aptius et congruentius ſuo monaſterio commutare valeret, noſtrae benignitatis auctoritate ſibi ſucceſſoribuſque ſuis et aduocatis eorum licentia commutandi tribueretur. Et contra quae a parte illius monaſterii, qui cum eis commutare voluerint, ratam et ſtabilem perpetuo commutationem*

 fieri

[*] Vid. not. ad dipl. 46.

ſieri hac auctoritate noſtra decerneremus. Cuius petitioni, quia iuſte et rationabiliter inde noſtram manſuetudinem hortatum eſt, ſicut vnicuique fidelium noſtrorum rationabiliter petentium aurem benignitatis noſtrae accommodamus, ita iſtius petitionem ad effectum dignum duximus, ſtatuentes, vt deinceps quicquid pro vtilitate iam dicti monaſterii praefatus Epiſcopus ſucceſſoreſque illius et Aduocati illorum commutauerint, in mancipiis ceteriſque rebus, ſyluis, ſeu etiam territoriis, per hanc noſtrae beneuolentiae conceſſionem firmum et inconuulſum perpetuo permaneat. Et vt nulli liceat illam commutationem infringere vel irrumpere, aut infeſtare, ſed, vt diximus, quicquid pars altera alteri dederit, ſtabilitatum et incontaminatum futuris temporibus conſiſtat. Illud tamen omnimodis praecipientes, vt cum maxima cautela et diligentia conſideretur, ne peius aut deterius, vel minus in vllo iſto negotio parti et poteſtati praefato monaſterio ex illa commutatione perueniat. Et vt haec noſtra conceſſionis auctoritas firmiorem atque diuturniorem obtineat vigorem, et a cunctis fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae noſtriſque melius credatur, et diligentius conſeruetur, manu propria noſtra ſubtus firmauimus et annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus. Data XI. Kal. Aprilis, anno Chriſto propitio 19. (*) *regni domini Ludouici, glorioſiſſimi Regis in Orientali Francia. Indict.* 14, *Actum Ratiſpona ciuitate, in Dei nomine feliciter, Amen.*

XXXXVIIII.

Diploma Ludouici Germanici monaſterio S. Emmerani Ratiſponenſi conceſſum, editumque a Caeleſtino, abbate S. Emmerani, in *Mauſoleo S. Emmerani*, edito *Straubingae* 1672. *cap.* 30. *pag.* 82.

Ann. 833.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum ſit omnibus S. Eccleſiae fidelibus noſtris praeſentibus ſcilicet et futuris, qualiter chariſſima coniux noſtra Hemma *vna cum ceteris noſtris fidelibus noſtram ſerenitatem deprecata eſt, vt quandam commutationem cum Batricio venerabili S. Eccleſiae Regeneſburgenſis*

(*) Ab anno 814. quo bellum geſſit cum patre.

ſburgenſis Epiſcopo faceremus, hoc eſt, vt ſupra memorata chariſſima coniux noſtra monaſterium, in eadem ciuitate quod dicitur Oberunmuneſter, in quo ſanctimoniales feminae Domino famulari noſcuntur, et quod praefatus venerabilis Epiſcopus hucuſque habuit, per noſtram auctoritatem habere mereatur, et praefatus Epiſcopus e contra recipiat monaſterium, quod dicitur Manenſeo ad S. Petrum Principem Chriſti apoſtolum, et ad S. Emmeramum Martyrem Chriſti, et iuſſimus fieri noſtrae authoritatis praeceptum, per quod decernimus atque iubemus, vt ab hodierna die deinceps memoratus Epiſcopus per honorem B. Petri Apoſtoli et S. Emmerami Martyris Chriſti idem monaſterium cum omnibus rebus ad hoc pertinentibus et omnes ſucceſſores eiuſdem Epiſcopi abſque aliqua contradictione filiorum noſtrorum omniumque in poſterum ſucceſſorum noſtrorum firmiter habeant, et ſecuriter poſſideant, quatenus fratres Domino et S. Emmeramo famulantes pro nobis atque coniuge, nec non pro chariſſima prole noſtra et ſtatu totius regni noſtri inde melius delectet Domini clementiam exorare. Et vt haec authoritas noſtrae conceſſionis firmiter (firmior) habeatur, et per futura tempora ab omnibus fidelibus noſtris melius credatur, et diligentius obſeruetur, manu noſtra propria ſubter eam firmauimus, et anuli noſtri impreſſione ſubter ea (eam) ſignare iuſſimus. Ita (data) XVII. Kalend. Martii, anno Dominicae incarnationis DCCCXXXI. (*) Indictione XI. anno regni Ludouici Regis VII. Actum eſt Regeneſburg, in DEI *Numine (nomine) feliciter.*

L.

Diploma Ludouici Germanici Altahenſe apud Hund. in *Metropoli Saliſburgenſi.*

ANN. 857.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente clementia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere res ſanctae Dei Eccleſiae et loca diuinis cultibus mancipata per appetitiones fidelium noſtrorum noſtro releuemus iuuamine, atque regali tuemur munimine, praemium inde nobis apud Dominum aeternae remunerationis procul dubio rependi non diffidimus. Proinde nouerit omnium fidelium noſtro-*

(*) Eſt potius annus 833. qui cum indictione XI. et regni Ludouici XII. in Bauaria concurrit. Et ita procul dubio reſcribendum.

noſtrorum tam praeſentium ſcilicet, quam et futurorum induſtria, qualiter vir quidam Otgarivs, *quem nos quidem ad monaſterium nomine Altaha, quod in honore S. Mauritii, martyris Chriſti eſt conſtructum, Abbatem eſſe ſtatuimus, obtulit obtutibus noſtris non ſolum auctoritatem emunitatis beatae memoriae Caroli aui noſtri Auguſtiſſimi Imperatoris, ſed et Taſſilonis quondam Ducis in Ducatu Baioarico ſuper eadem re litteras oſtendit, in quibus continebatur inſertum, quod praefatum monaſterium ſub ſuo nomine et defenſione cum cellulis et locis ſibi ſubiectis rebus et hominibus et omnibus illic pertinentibus hactenus ab inquietudine iudiciariae poteſtatis munitum atque defenſum firmiſſime fuiſſet. Vnde etiam pro rei firmitate ſuggeſſit vir praenominatus clementiae noſtrae, vt paternum ſeu praedeceſſorum noſtrorum Regum videlicet morem ſequentes, huius modi noſtrae emunitatis praeceptum ob amorem Dei et reuerentiam ipſius ſancti loci circa ipſum monaſterium conſcribere iuberemus. Cuius petitioni libenter acquieſcentes hoc emunitatis noſtrae praeceptum erga ipſum monaſterium gratia tuitionis et defenſionis ac pro diuini cultus amore, nec non et animae noſtrae (remedio) conſcribi decreuimus, per quod firmiter et omnibus modis imperamus, vt nullus iudex publicus vel quisſlibet, ex iudiciaria poteſtate, aut vllus ex fidelibus noſtris, tam praeſentibus, quam et futuris, neque Comites, neque Centenarii, neque exactores in Eccleſias aut loca vel agros, ſeu reliquas poſſeſſiones, quas moderno tempore in quibuſlibet pagis vel territoriis infra ditionem regni noſtri iuſte et legaliter tenet ac poſſidet, vel etiam in ea, quae in iure ipſius monaſterii voluerit diuina pietas augeri, ad cauſſas audiendas, vel facienda freda, et tributa exigenda, aut fideiuſſores tollendos, aut homines ipſius monaſterii tam ingenuos quam ſeruos, ſclauos, et accolas, ſuper terram ipſius commanentes, nec iuſte nec iniuſte diſtringendos, et nullas redhibitiones vel manſiones aut paratas faciendas, aut illicitas occaſiones requirendas, noſtris nec futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae ſupra commemorata ſunt, ullo vmquam tempore exigere praeſumat, ſed liceat memorato viro ſuiſque ſucceſſoribus res praedicti monaſterii cum omnibus rebus ſibi ſubiectis et hominibus tam ingenuis, quam ſeruis, cuiuſcumque ſint nationis, atque omnibus ad ſe pertinentibus vel aſpicientibus ſub tuitionis atque emunitatis noſtrae defenſione, remota totius iudiciariae poteſtatis inquietudine et vulgari appellatione quieto ordine ac tranquilla ſecuritate poſſidere. Et aduocati ipſius eccleſiae omnem cauſſam inquirendam et diſcutiendam ipſi diiudicent et finiant, et quidquid de praefatis rebus eccleſiae ius fiſci exigere poterat, in integrum praedicto viro Otgario, ſuiſque*

que ſucceſſoribus conceſſimus, ſcilicet vt perpetuo tempore ei ad peragendum Dei ſeruitium augmentum et ſupplementum ſint. Et vt haec auctoritas emunitatis per futura tempora a cunctis fidelibus noſtris melius conſeruetur, veriuſque credatur; ſubtus eam manu propria firmauimus, et impreſſione annuli noſtri aſſignari iuſſimus.

Signum Hludouici Sereniſſimi Regis.

Hildebrandus Subdiaconus ad vicem Grunoldi Archicapellani recognoui. Data XI. Kal. Maii anno XXV. (*) regni Hludouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis, Indictione V. Actum in villa Potamo, in Dei nomine feliciter Amen.

L I.

Diploma Ludouici Germanici Altahenſe apud Hund. in *Metrop. Saliſburg.*

ANNO 857.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente clementia Rex. Si loca diuinis cultibus conſecrata noſtro releuemus iuuamine, et augmentum illis in rebus tranſitoriis impendimus, hoc nobis procul dubio profuturum eſſe, liquido credimus. Quapropter notum ſit omnibus fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae noſtriſque, praeſentibus ſcilicet et futuris, qualiter nos ob petitionem Eginulfi, fidelis noſtri, quaſdam res proprietatis noſtrae, quas quondam Reginbertus et Reginolf pater ſuus ſeruus noſter de noſtro iure habere viſus fuit. Sunt autem ipſae res in coniacentibus terminis prope monaſterium Altaha in pago Quinzingouue ſitum in territorio, quod eſt inter Schweinaha et Monaſterium Altaha contiguum. Sed pro integra firmitate petiit praefatus Otgarius noſtrae auctoritatis praeceptum ſuper hac re ſibi conſcribi*

(*) Ab anno 832. quo Alamanniam inuaſit.

ſcribi, cuius petitioni libenter annuimus et hoc praeceptum noſtrae donationis ſcribi iuſſimus, per quod praecipientes imperamus, vt res ſuperius comprehenſae iure firmiſſimo in poteſtate eiuſdem Otgarii ſucceſſorumque ipſius perpetualiter ſine vlla contradictione inconuulſae permaneant. Et quidquid inde elegerit faciendum, plenariam deinceps et liberam faciendi poteſtatem habeat. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis firmiorem obtineat vigorem, veriuſque credatur, atque diligentius conſeruetur, manu propria noſtra ſubtus eam firmauimus, ei ſigilli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus. Data XV. Cal. Sept. Anno Chriſto propitio 25. regni Ludouici ſereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indictione 5. Actum in ciuitate Ratiſpona, in Dei nomine feliciter Amen.

L I I.

Diploma Ludouici Germanici Altahenſe apud Hund. in *Metrop. Saliſburg.*

Anno 860.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus, diuina fauente gratia Rex. Si enim ea, quae fideles regni noſtri pro eorum oportunitatibus nos deprecati fuerint, implere ſtuduerimus, non ſolum regium morem decenter implemus, verum etiam eos procul dubio fideliores et deuotiores in noſtro efficimus ſeruitio, et ad aeternam vitam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum ſolertia, qualiter Bribinus, fidelis Dux noſter, veniens in procerum noſtrorum praeſentiam poſtulauit ſerenitatem noſtram, vt de rebus proprietatis ſuae, quas ei in proprietatem conceſſimus liceret ei partem aliquam ob memoriam eius dare ad S. Mauritium, et ad Monaſterium noſtrum Altaha, cui tempore illo Abbas Otgarius praeeſſe videbatur et rector, cuius petitioni libenti animo aſſenſum praebentes decreuimus ita fieri. Dedit itaque Bribinus fidelis Dux noſter cum conſenſu et licentia noſtra ad praefatum Monaſterium S. Mauritii martyris Chriſti de ſua proprietate in ſuo Ducatu, quicquid habuit ad Salapingiti infra terminos iſtos. In orientem vltra Salam fluuiolum vſque in Slougenzim Marchan et Streſmaren, et ſic ſurſum per Salam vſque ad Waltungeſpach, et ſic inde vſque in Hrabagiſreit et ad Chiriſtetin. Poſtea vero praedictus fidelis Abbas noſter Otgarius deprecatus eſt celſitudinem noſtram, vt eaſdem res per noſtrae auctoritatis praeceptum confir-*

confirmaſſemus. Cuius petitioni ob honorem Dei et S. Mauritii militis Chriſti et bonum illius ſeruitium libenti animo aſſenſum praebuimus, et hoc noſtrae auctoritatis praeceptum fieri iuſſimus, per quod decernimus atque iubemus, vt ſicut praedicti termini in praedictis locis definiti ſunt, ita deinceps ad iam dictum monaſterium per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum ipſae res nullo inquietante Deo auxiliante perpetuis temporibus conſiſtant in proprium. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria noſtra ſubtus eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione roborare iuſſimus. Data 10. Cal. Martii. Anno Chriſto propitio 28. regni Domini Ludouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis. Indictione 8. actum Regenſpurg ciuitate regia. In Dei nomine feliciter.

LIII.

Diploma Ludouici Germanici Altahenſe apud Hundium in *Metropoli Saliſburgenſi.*

ANN. 862.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus, et neceſſitates eccleſiaſticas noſtro releuamus iuuamine, atque regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum, liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum ſolertia, qualiter venerabilis noſter Abbas Otgarius adiit celſitudinem noſtram humiliter implorans, vt quaſdam res proprietatis noſtrae ad monaſterium, quod vocatur Altaha, conſtructum in honore S. Mauritii in proprium concediſſem. Nos itaque petitioni ipſius libenti animo aſſenſum praebuimus, et conceſſimus quaſdam res proprietatis noſtrae ad monaſterium Altaha, id eſt villam, quae vocatur Nawawinida iuxta riuulum Trebinam. Admonuit etiam Celſitudinem noſtram praedictus Abbas, qualiter Dominus Auus noſter Carolus licentiam tribuit ſuis fidelibus in augmentatione rerum eccleſiaſticarum Dei in Pannonia carpere (fort.* capere *) et poſſidere hereditatem, quod per licentiam ipſius in multis locis et ad iſtud etiam monaſterium factum eſſe dinoſcitur. Fuerunt namque in veſtitura praedicti monaſterii quaedam loca, nomine Scalcabach, ſicut ipſe riuulus*

fluit in occidentalem partem vſque in Dagodeas Marcha, et inde in orientalem plagam vſque in Ryzara Marcha, atque in eum locum, quem vocat (fort. vocant) Cidalaribach in ſaltu Eniſae fluuii, qui coniacet inter Danubium et Ibyſam atque Hurulam in meridianam partem, vſque in verticem montis et ad Bingen manſos quinque, et quicquid ad praedictas villas pertinet, hoc eſt in mancipiis, aedificiis, terris cultis et incultis, vineis, pratis, ſyluis, venationibus, paſcuis, aquis aquarumue decurſibus. Licet itaque fuiſſent in veſtitura praedictae res ad praeſcriptum monaſterium, tamen ibi non erant confirmatae per illius auctoritatis praeceptum. Qua de re commoniti hos noſtrae auctoritatis apices fieri iuſſimus, per quos decernimus atque iubemus, vt praedictae res cum omnibus praenominatis ad praeſcriptum monaſterium Altaha in noſtra eleemoſyna atque in remedio animarum anteceſſorum noſtrorum inuiolabiliter perennis temporibus permaneant, nullo contradicente. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria noſtra ſubtus eam firmauimus et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus. Data 16. Cal. Iulii, anno Chriſto propitio 31. regni Domini Ludouici ſereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indict. 10. Actum Oſtermutinga in villa regia, in Dei nomine feliciter.

LIIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hund. in *Metrop. Saliſburg.*

ANN. 864.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Oportet igitur nos, qui diuino ſumus munere quodammodo prae ceteris mortalibus ſublimati, eius in omnibus parere praeceptis, cuius clementia praelati ſumus atque cuius praecellimus munere, loca vti vnquam ſibi ſacrata per appetitiones fidelium noſtrorum noſtro releuare iuuamine, atque regali tueri munimine, atque in eis, qui ibi domino famulantur munificentiam noſtrae largitionis clementer impendere, quoniam ſit nobis et ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum, liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium noſtrorum, praeſentium ſcilicet et futurorum ſolertia, qualiter venerabilis Otgarius Abbas et vocatus Epiſcopus adiit celſitudinem noſtram, deprecans,*

[...]ans, vt ad mercedis noſtrae augmentum loca quaedam pertinentia ad [...] monaſterium Altaha, quae ille vna cum communi concilio fratrum ad [...]rum vſus neceſſarios deſeruire conſtituit, nec non etiam, quae antea habuerunt, quorum locorum nomina hic ſubtus tenentur inſcripta per noſtrae auctoritatis praeceptum eis perpetualiter habere concederemus. Cuius petitioni ob amorem Domini noſtri Ieſu Chriſti libenti animo aſſenſum praebentes ita decreuimus fieri. Conceſſimus itaque praedictis fratribus, conſiſtentibus in monaſterio Altaha ad eorum vſus neceſſarios res, quas antea habuerunt in iſtis locis, quorum nomina ſunt Bucchofen; Heidolſinga, Oparinhuſa, Bogama cum Anſolſinga; Vrbach, et quae illuc pertinent cum Schellinaha; Mülibeim. Nec non etiam eas res, quas venerabilis Otgarius Abbas ibidem ad illorum vſus neceſſarios poſtea per noſtram licentiam adauxit in iſtis locis, quorum nomina ſunt Altdorf cum Niunhuſa et ad Walde, poſt obitum Odali Zulinga Vſterlinga, Smidaba cum decem vineis ad Wabonne ad Bouhbae, poſt obitum Slemari, et loca, quae Richoui et Richardo ad obedientiam commendata ſunt, poſt obitum amborum. Et quod Heribertus habuit, poſt obitum eius et coniugis ſuae, atque tertiam partem ſalis ad ſalinas; et ſi deinceps aliquis res ſuas ad praefatum monaſterium tradiderit, in praedictorum fratrum redigatur ſeruitium. Has itaque praeſcriptas res cum omni integritate in praedictorum fratrum ſeruitio perpetualiter per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum permanere concedimus, ea videlicet ratione, vt nullus ex ſucceſſoribus noſtris inde quippiam auferre praeſumat, neque Abbas, neque alia quaelibet oppoſita perſona, ſed abſque alicuius moleſtia vel inquietudine eaſdem res ad illorum ſeruitium perpetualiter habeant, teneant atque poſſideant. Reliquae vero res, vbicumque ſint pertinentes ad monaſtertum Altaha ſub dominio et gubernatione Abbatis exiſtant, quem ipſi fratres ſecundum regulam S. Benedicti elegerint. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis firmiter (*fort.* firmior) *habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria noſtra ſubtus eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus, nec non per manus Carlomanni roborari fecimus. Data 15. Cal. Ian. Anno Chriſto propitio 33. regni Domini Ludouici ſereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indictione XII. Actum Altaha Monaſterium in Dei nomine feliciter.*

L V.

Diploma Ludouici Germanici Rataldo, Argentoratenſi epiſcopo datum, apud Culpiſ. *Script. rer. Germ. tom. II. pag.* 1..

IN Nomine Scae et indiuiduae Trinitatis hLudouuicus diuina fauente gratia Rex cum petitionibus Seruorum Dei iuſtis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus ſuperni muneris donum nobis a Domino impertiri minime diffidimus. Igitur omnium fidelium Sanctae Dei eccleſiae et noſtrorum praeſentium videlicet et futurorum comperiat induſtria quia vir venerabilis Rataldus Strazburgenſis Vrbis Epiſcopus noſtram adiit Excellentiam referens manſuetudini noſtrae qualiter ob incuriam miniſtrorum ipſius Eccleſiae omnia munimina cartarum, quae inibi haberi videbantur, concremata fuerint. Idcirco noſtram deprecatus eſt pietatem, vt per noſtrae pietatis praeceptum omnes res et familiam, quae tunc temporis eadem eccleſia, quae conſtructa habetur in honorem beatae domini genetricis ſemperque virginis Mariae quae habuiſſe dinoſcitur quando haec res accidit, denuo confirmaremus et corroboraremus. Sed vt Dno adiuuante et nobis opem ferente praefatam eccleſiam ad priſtinum poſſet reuocare ſtatum et a nemine pro hac re nullum de rebus vel familiis iuſte et legaliter ibi pertinentibus ſentiat diſpendium hanc noſtrae auctoritatis praeceptionem fieri decreuimus, per quam omnes res ac mancipia quae a religioſis viris ſeu a praedeceſſoribus noſtris vel a quibuslibet hominibus eidem eccleſiae collatae fuiſſe noſcuntur ſub immunitatis noſtrae tuitione praefatus Rataldus ſucceſſoreſque ſui quiete teneant atque poſſideant. Et nullus hominum vel iudex publicus ſeu quiſlibet ex iudiciaria poteſtate in eccleſia baptiſmales vel oracula curtes villas loca vel agros ſeu reliquas poſſeſſiones memorati Epiſcopii quas moderno tempore in quibuſlibet pagis et territoriis infra dictionem imperii noſtri iuſte et legaliter poſſidet vel quae deinceps in iure ipſius ſancti Loci diuina Pietas augere voluerit ad cauſas iudiciario more audiendas vel freda aut telonea exigenda aut manſiones vel paratas faciendas aut fideiuſſores tollendos, ſeu homines ipſius Eccleſiae tam liberos quam ſeruos fiſcalinos et tabellarios diſtringendos nec vllas redhibitiones aut inlicitas occaſiones requirendas vllo vnquam tempore ingredi audeat vel ea quae ſupra memorata ſunt penitus exigere praeſumat ſed liceat memorato venerabili vocato Epiſcopo ſuiſque Succeſſoribus praedictae Eccleſiae cum omnibus ſibi ſubiectis ſub immunitatis noſtrae defenſione quieto ordine poſſidere abſque cuiuſpiam contrarietate quatinus pro noſtra incolumitate coniugis et prolis ſeu etiam totius imperii a Domino nobis collati iugiter

Domini

Domini miſericordiam exorare delectetur. Si quoque aliquae quaerimoniae aduerſus iam dictam Eccleſiam tam de rebus et hominibus liberis et ſeruis ortae fuerint quae abſque graui et iniquo diſpendio diffinire nequiuerint iubemus vt per idoneos circa vicinos et fideles noſtros fideliumque noſtrorum homines pleniſſime ſub Sacramento inquiratur et ad finem rite vſque deducatur. Si quis vero contra hanc noſtram auctoritatem aliquid agere temptauerit aut ex his quae praeſcripta ſunt quippiam violare praeſumſerit, ſciat ſe XXX. libras auri optimi ſecundum veterem morem parti praefatae Eccleſiae ſe eſſe perſoluiturum noſtram inſuper offenſionem incurſurum. Conceſſimus quoque venerabili Epiſcopo Rataldo vel Succeſſoribus eius Rectoribus ſcilicet iam dictae Eccleſiae vt in quacunque placuerit villa Epiſcopii ſui motum ſtatuat quatinus pro mercedis noſtrae augmento vtilitati ipſius eccleſiae deſeruiat. Et vt hoc noſtrae immunitatis praeceptum inuiolabilem atque inconuulſam obtineat firmitatem manu propria ſubter illud firmauimus et anuli noſtri impreſſione ſubter ſigillare iuſſimus.

Signum *domni hLudouuici Sereniſſimi Regis.*

Helarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti Archicapellani recognoui.

Data II. Id. Iunii anno Xρ̄ι *propitio XXXVI. regni hLudouuici Sereniſſimi regis in Orientali Francia regnante indictione VI. actum Aquiſgrani Palatio regio in domini nomine feliciter Amen.*

LVI.

Subſcriptio diplomatis
Caroli Craſſi in *Formulis Alſaticis n.* 4. apud Eccard. *ad leg. Sal. pag.* 235.

A N N. 881.

Data VIII. Kalend. Iulii anno quinto -- per mortem patris ſui Hludouici in Francia, Alamannia, ſecundo regni eius in Burgundia, Imperatoriae vero dignitatis et Apoſtolicae benedictionis primo. Ego N.

Notarius et exceptor ad vicem N. Archimentarienſis (*) *recogno. Feci.*

LVII.

Diploma Ludouici *ibid. n. 6. pag.* 235.

IN nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. HL. Rex Germaniae (**) *ſi erga loca ab anterioribus noſtris diuino cultui mancipata, et ſeruos Dei in eiſdem commanentes liberalitas noſtra aliquid beneficiorum contulerit mercedem nobis ob hoc a Deo credimus rependendam, et prolem noſtram poſt nos feliciter regnaturam. Et idcirco omnes* fideles noſtri et filiorum *noſtrorum, praeſentes ſcilicet et futuri cognoſcant, quod venerabilis vir N. illius eccleſiae praeſul, precibus quibus auſus eſt, ſerenitati ſuggeſſit, quod Canonici et familia ipſius Eccleſiae, ſed et alii Clerici et cunctus populus eiuſdem dioeceſeos nimium ſolliciti eſſent et ſuſpecti, quiſnam illis aut cuius gentis per ſe Epiſcopus ordinaretur, timentes videlicet, ne, ſi ignotus ignotis, et etiam alterius linguae diuerſorumque morum ſuperponeretur, eis nequaquam conuenire potuiſſet. Cuius ſuggeſtioni aſſenſum noſtrae pietatis accommodantes et Chriſtianae plebis vtilitati proſpicientes, per auctoritatem noſtrae poteſtatis eidem Eccleſiae hoc pacto in eodem clero et etiam in ipſa parrochia ius ſibi eligendi Epiſcopum in elemoſinam noſtram conceſſimus. Ideo ſi inter ipſos canonicos* INGENVI *et* NOBILES *homines Diuinae authoritatis eloquiis et ſynodalium Decretorum conſtitutis inſtructi, et bonis moribus adornati fuerint inuenti, per conſenſum ſacrorum ordinum et* NATV MAIORVM NOBILIVM LAICORVM, *qui dignus ex eis electus fuerit ad noſtrae ſerenitatis deducatur aſpectum, et per noſtram comprobationem Clericis et Monachis et omni populo acceptus et honorabilis habeatur. Quod ſi inter eos talis inueniri nequiuerit, ſed Dei gratia monaſteria in eadem dioeceſi* NOBILIBVS *et eruditis viris referta, inde dignum et induſtrium Eccleſiae Rectorem inuenientes, noſtro conſpectui perducant eligendum, vt per nos archiepiſcopo commendatus officii ſui auctoritatem per noſtram obtineat poteſtatem. Si hoc noluerint, de tota parrochia vnum quemlibet Clericum* NATALIBVS *et doctrina pollentem cum conſenſu populi eligentes nobis videndum et comprobandum praeſentantes petitionem ſuam apud clementiam noſtram ſe obtinere confidant. Si vero, quod abſit, perſonam*

SER-

[*] Leg. *archicommentarienſis* quod eſt *archinotarius. Commentarienſis* in *Vita Ludouici Pii ad a.* 812. pro *notario* adhibetur. ECCARD.

[**] Intelligitur ſine dubio Hludouicus, Ludouici Pii imp. filius. Sed datum diplomatis ad Carolum Craſſum pertinet, vnde duas chartas in vnam confuſas eſſe, ſuſpicor, ECCARD.

SERVILI IVGO *notabilem, et publicis exactionibus debitam, aut etiam [illegible]itiis ſuis conſentaneam, et ipſi ſine populo eligere, et nobis abſque idone[illegible] Parrochiae teſtibus aſſignare praeſumpſerint, liceat nobis poteſtate Regia [illegible]i, et iuxta ſcientiam nobis diuinitus conceſſam Eccleſiae Dei dignum conſt[illegible]ere ſacerdotem, qui et eccleſiam canonice ſciat dirigere, et [illegible] noſtram obſequelam et obſequium per aetatis et induſtriae commoditatem ſu[illegible]iciat occurrere, quod et ceteri, ſi peruenient ad Epiſcopum, ſibi nouerin[illegible] ſubeundum. Vt autem haec conceſſio noſtrae firmitatis ſuae diuturnum obtinere poſſit vigorem, placuit nobis eam propria manu roborare, et annuli noſtri impreſſione munire. Signum K (*) Sereniſſimi Regis in Orientali Francia, data Kalend. Maii anno Imperii eius V. actum Regino curte publica, in Regno Boioariorum anno ab incarnatione [illegible]licum[illegible] indictione quauis.*

L[illegible].

Epiſtola epiſcopi ad archipreſbyterum de ieiunio a tribus fratribus, Ludouici Germ. filiis decreto. *Ibid. n.* 18. *pag.* 242.

PRouidentia diuina N. Eccleſiae ille Epiſcopus N. Archipresbytero pagi illius ſalutem. Notum ſit dilectioni tuae, quia Domini noſtri Reges, quando nuperrime in vnum congregati ſunt (**), inter multa, quae pie ac ſalubriter obſeruanda conſtituerunt, hoc etiam decreuerunt, vt pro multis neceſſitatibus triduanum ieiunium pariter obſeruare deberemus: quod hoc modo fieri debebit XIIII. Kalend. et XIII. et XII. Kal. Iunii, pura confeſſione et pace praemiſſa ieiunent omnes vſque ad nonam: exceptis qui prae infirmitate et infantia aut ſenio (non) poſſunt abſtinere, et vnanimes contrito et humili corde veniant ad Eccleſiam, ſequantur crucem cum Litania totus populus, Kyrie eleiſon clamantes, cinere aſperſi et ciliciis induti, qui illa poſſunt inuenire. Ceterii

[*] Hoc eſt *ſignum Karoli*, ſcilicet Craſſi. Sed verba, *ſereniſſimi regis in orientali Francia*, iterum ad patrem Karoli huius Ludouicum Germanicum pertinent. Annus vero imperii V. eſt Caroli Craſſi, et conuenit in annum Chriſti 885 Vnde iterum confuſio duarum chartarum Ludouici patri[illegible] et Caroli Craſſi filii ma[illegible]ieſta eſt. E[illegible]CARD.

[**] Fil[illegible] Ludouici Germanici, Carolom[illegible], Ludouicus, et Carolus Craſſus menſe Nouembri anni 876. conuenerunt in pago Recienſi, vt *Annales Fuldenſes* habent. Sed cum a Kalendis Iunii hoc tempus remotius ſit, puto chartam noſtram loqui de Ludouici et Carolomanni iam morti vicini conuentu, qui anno 879. contigit. Ecc. At tunc non adfuit Carolus. Nec inſolitum eſt, talia ſemeſtri ſpacio ante indici. Quare haec omnino ad annum 876. referenda ſunt.

Ceteri quicumque habent, laneis veſtibus induantur ad corpus. Pauperibus et non habentibus ipſa ſua penuria pro afflictione ſufficit. Diſcalceati omnes Miſſam in commune auſcultent cum metu et reuerentia. Preſbyteri ſingulis illis diebus Miſſam cantent. Ceteri Clerici et omnes, qui nouerint, viri ac feminae L. pſalmos impleant, obſecrantes Conditoris noſtri Clementiam, vt ab inuiſibilium hoſtium inſidiis, et gentibus variis et gentilium incurſionibus Eccleſiam ſuam defenſare, et ipſam pace ſua, quae omnem ſenſum exuperat, interius cuſtodire dignetur, ne in ſua viſcera ipſa conſurgere, et ſemet lacerare conetur: diuerſas peſtes et morbos ab hominibus et iumentis auferat, aëris temperiem tribuat, terram foecundet, fruges ad maturitatem perducat, fructus arborum multiplicet, vt exterioribus neceſſariis affluentes cum fide recta, ſpe firma, et charitate ſyncera Deum diligere, et illius mandatis inhaerere poſſimus: et his ſubſidiis viuentes in via, ad aeterna praemia peruenire mereamur in patria. Pane ſicco aluntur omnes, et crudis oleribus, et ſale atque pomis, et qui opus habent infuſis veſcantur oleribus, vno vaſculo de pura ceruiſa refocillentur. Cunctis omnino a carne et pinguedine, et omni quod ex lacte conficitur, interdicitur. Piſces et oua praeter infirmitatem nemo praeſumat. Similiter vinum et omne, quod melle dulcioratum eſt, et vnuſquiſque, in quantum poterit, quod ſibi ſubtrahit, indigenti praebere non differat: quia ieiunio innocens acquiritur vita, oratione religioſus animus enutritur, elemoſyna miſericordia, quae requiritur, inuenitur, et quod nuper in miniſterio tuo ſemicorrectum dereliqui, ſicut a te digrediens ſtrenuitati tuae commendaui, Omnia ad certum finem, prout peteris perducere curato. Vale.

LVIIII.

Pars epiſtolae epiſcopi Brixienſis ad epiſcopum Germanum; *ibid. n. 26. pag. 245.*

Anno 876. vel 877.

*Dilectiſſimo et religioſiſſimo Conſacerdoti et firmiſſimo amico N. Epiſcopo ille Brixienſis Eccleſiae Paſtor * Obſecro fidelitatem veſtram, vt veraciter mihi et diligent r demandare dignemini, quomodo ſe ſumma rerum habeat, quam pacati inter ſe Domini noſtri Reges ſint, id*

[*] Debet hic eſſe Antonius, epiſcopus Brixienſis, ad quem Ioannes VIII. papa plures epiſtolas ſcripſit. Eccard.

ſt, filii Hludouici, qualemcumque pacem ad conſobrinum ſuum filium K. conſeruent: quia nos habitatores Italiae, et potius inquilini, ſeu quod potiſſimum veritas ipſa teſtatur, praeda nunc horum, nunc illorum, longe nimis exſpectamus, donec inter ſe concorditer adinueniant, cuinam prouinciam illam concedere velint, vt illi, prout oportet ſinceriter ſubiiciamur: ceteris etiam, in quibus poſſumus, laeti ſeruiamus.

LX.

Reſponſio ad hanc epiſtolam *ibid. n.* 27. *pag.* 245.

Anno 876. *vel ſequente.*

NObilitatis et religionis ſummique ſacerdotii dignitate ſublimato N. illi Eccleſiae Pontifici N. illius Eccleſiae indignus Epiſcopus. Comperta ſanctitate dulcedinis veſtrae multum in Domino gauiſus ſum, ſed et gaudeo et gaudebo. De perturbatione vero Italiae tum propter veſtram et Eccleſiarum Chriſti inquietudinem et vaſtationem, tum etiam propter noſtra detrimenta nimium contriſtamur: quia pauperrima et arida prouincia noſtra quid amplius habitura eſt, matre diuitiarum ſuarum direpta? Sed Dei miſericordia confidimus hanc tempeſtatem in breui ſerenandam: nam, ſicut demandaſtis mihi, vt de regni pace et ſtatu vobis certi aliquid ſignificarem, et qualem pacem ad inuicem inſeruarent tres fratres, filii noſtri Domini Hludouici, et vtrum nepotem et conſobrinum, immo compatruelem ſuum filium K. in ſocietatem ſuam adſciuiſſent? notum facio dilectioni veſtrae, qualiter illi fratres ita ſe mutua charitate complectuntur, vt ſummam Trinitatem mediam inter illos diuerſari credamus. A Deo omnia, quae ad illos ſeu priuato, ſeu publice pertinere videntur, humanas res vota ſupergrediuntur: et vnuſquiſque eorum ſi poſſet et poteſt fieri, plus alios, quam ſeipſum diligit, et diligeret. Et Dominus quidem K. cum fratre Hl. Hludouici iunioris, id eſt, Galliam Lugdunenſem et Treuerim cum omni Moſellana regione, nec non Agrippinenſem prouinciam et Burgundioniam inter ſe diuidendas acceperunt. Italiam vero et Thuſciam et omnem Campaniam Domno K. regendas commiſerunt, qui etiam modo ſanitate indulta, et indepta, quandocius vos per gratiam Dei viſitabit, et omnem aduerſarium et praedonem de veſtra prouincia fugabit. Cetera.

LXI.

Diploma Ludouici, quod in rariore libro Auentini, quem [redacted] men annalium inſcripſit, et prodromi loco anno [redacted] edidit, Germanice verſum occurrit, ex eoque erutum [redacted] Schilt. in *Theſauro antiqu. Teuton. tom. III. pag.* 425.

IN dem Namen vnnſeres Herren IEſu Chriſti Got [redacted]llmechtigen. HLudwig aus milde Göttlicher Gnade Künig der Bairn, wan wir die gepet (ſo vnſser getrewen an vns legen) geren vnd vvilliglich zvvlaſſen, und' dieſelbigen in Gottes namen vollziehen, ſo erfullen vvir angeporne, Kônigklicher ſitten, gute, Machen auch damit, [redacted]ſer lieb getrevven, in vnſerm Dienſt [redacted] deſshalben ſoll [redacted] die Schigklickait vnd [redacted] aller vnnſser getrevven ytziger vnd künfftiger, das Erchanfrid diacon, vnſser Caplan, vnd ſein nâchſter freund Bathrich vns furbracht haben ein verleibtum brieffe, darin begriffen, vvi inen ir lebenlang zvv verdienter abnutzung Baturich biſchoff zvv Regenſpurg auff leib verlihen habe etliche gütter mit aigen leuten, mit Hütten, Scheyrn, Heuſern, Gepeuen, Ackern, Velt, Wiſsmatten, Waiden, Holtz, Waſſer, Waſſerleuff, ſo mit eigentomb ſandt Haymeran münſter zugehören in den nachgeſchriben Dörffern ligen, nemlich zvv Buchhuſa, (*) Rhuochinga, (**) das ſonſt Folinchoua genant vvird, (†) auch zu Alinchoba, (††) ain hub, vnd zu Cailonespach, (*) ain hub. Diſser ytzerzelten ſtucke etliche ſynd voran des obgemelten ſtiffte gevveſsen, ain theil, hat der egenant Erchanfrid vor etlichen Iaren als ſein aigen gutt darzvv verſchriben vnd vbergeben, vvelcher dan vnſser Kônigliche vvirde vaſt gepeten hat, Das vvir im vber ſolich Biſchoffliche Leibgeding vnnſer beſtettum gepott verſchuffen, dadurch er vnnd ſein nâchſter freund Bathrich ir lebenlang deſter ruehiger vnd ſicherlicher an meniglichs vviderſprechen die obgemelten ſtucke inhaben nutzen vnd brauchen môchten. Solchs gepet haben vvir angeſehen, vnd diſser vnnſser beſtetum Ernſtliche mainum in ſchrifft zuverfaſt vverden verſchafft, Byeten hiemit vnnd ſchaffen, das die mergemelten Erchanfrid vnnd Bathrich obgenanndt Stucke vnnd gutter ir leben lanng inhaben vnnd peſitzen vnnd kai[redacted]

[*] Iam *Buchhauſen.*
[**] Iam *Rocking.*
[†] Iam *Feſlkofen.*
[††] Iam *Alnkofen.*
[*] Iam *Kolnbach.*

kainer vvas vvirden er ſei Geiſtlich oder vveltlich die an ſolchem [illegible] irren oder engen, ſich vermeſſen vvôlle, ſunder ſy macht haben [illegible]lang ſolchs nytzen vnnd brauchen, nit anderſt, dan vvie ob geſchriben iſt, vnnd nach ir Beider todt, ſollen obgeſchriebne Stuck mit aller zugehôrum vollentlich in vervvaltum vnnd herſchum dem [illegible] Gotzhauſs vvider haimgen vnnd fallen. Damit aber dis geſcheſſt vnſers Gepots vnd Beſtetum deſt veſter gehalten vnnd demſelbigen deſter[illegible] vonn vnſern getrevven gelebt vverde, haben vvir ſolchs mit vnſers Rings auffdruckum hie vnden zvv beſigeln verſchafft.

Ich Adalhold Diacon hab diſſen Brieff an ſtat Gauzbold vberleſen vnnd verſertigt. Geben am 18. *tag des Augſtmons, Im Achtzehenden ([illegible]) bey vnſs ſey) Iar des Keyſertoms vnſers lieben Vatters vnd [illegible] Herren Hludwig des aller [illegible]chleuchtigſten Rômiſchen Kayſers, vnnd vnſers Reichs im ſechſten, der Rômiſchen ſteur Anlegum im neundten iare.*

Geſchehen zw Regineſpurg in der ſtat in vnſerm Palatio In dem namen Gots mit Glück Amen. Nach Chriſti Gepurt 831.

LXII.

Diploma ſimile eiuſdem apud eumdem Schilterum *pag.* 426. ab eodem Auentino Germanice verſum.

IN dem Namen vnnſers HErren Iheſu Chriſti Got des almechtigen. HLudwig aus Gôtlicher gnaden myltigkeit Kônig der Bairn, So wir durch Vnſerer myltigkait gabe, von den guttern vnns von Got verlihen, den ſtetten der Heyligen etwas vbergeben, Glauben wir gentzlich, ſolchs vns on allen zweyfel zw entpfahum des lons ewiger widergeltum nutz zu ſein, Darumb kund ſey gethan allen der heyligen GOttes kirchen vnd vnnſern getreuwen, das wir von vnſers Lone merum wegen, Der heyligen Regineſburger Kirchen (die in den Eren des Fürſten der zwelffpoten ſand Peter vnd des ſelichiſten marterers Chriſti ſandt Haymeran, ſo alda leibhefftig pegraben raſtet. gepawt dero in gegenwirtiger zeit der ervvirdig man Biſchoff Bathurich aus Gottes vvirckum, [illegible] geſehen vvird, vervvalter iſt) verlihen haben etliche gütter vnſers [illegible]nthombs mit andern rhingvveiſ vmmligenden Nemlich die gegent, [illegible] vor alter ein Veſt gevveſen Herilungoburg gehaiſſen So in der abarn [illegible]ein Auarorum genant vor zeitten landſchafft liget, vnd mit ſeinen orten alſo, vvie hernach beſchriben vvird, auſſzaigt iſt Erſtlich do

Bbbbbb 2 *das*

das vaſſer erlaſa (*) *in die Thonavv feldt, hebt ſich an ytz genan-
ter krais vnd zicht ſich auff vvertz mit ſampt dem geſtatem egena[illegible]
vvaſſerfluſs bis an das end Erdgaſtegi genand, vveitter ſtreckt ſich [illegible]bs
ſtuck von dem egedachtem fluſs erlaſa auf der Oſterſeyten pis [illegible]tten auff
den Perge bey den Windenn, Colomezza genandt do da[illegible] in zvvaien
paumen ſichperliche zaichen angezait vverden, vnd von dan lend[illegible]
mengenanter ſtakt auff der Nord ſeiten biſs an die Thunavv [illegible]ber ge-
gen ſuden vnd vveſten durch die hôch des pergs als ſchei[illegible]erliche zai-
chenn der Baum auſſzaigen biſs an das obgeſagt ort, ſo man nent Erd-
gaſtegi, Diſe alſo beſchribne vnd angezaygte gegent mit den Sclauen ſo
alda vvonen mit Hevvſern, gepevven, grunden, gepauten vnd vngepau-
ten, Wiſsmaten, Wayden, Holtzern, vvaſsern, vvaſſerleuffen, mit [illegible]
[illegible]loſſenden triften, auſſgengen vnd eingengen, ſo [illegible] vorgeſtimptes
zi[illegible]kels march beſchloſſen vvirdt, [illegible] vvir gar vnd yertzlich der vor-
geſagten [illegible] ewiglich zvv inhaben verlihen, vnd auſs vnſſer gevvalt
vnd rechten in iren gevvalt vnd herſchung durch vnſſer myltigkait gutte
vbergeben, nemlich in der geſtalt, Das von dem heutigen tag vnd zeyte,
nun hinfüran mit den vorgeſagten Guttern vnd leuten die regirer vnd
diener des gemelten ſtuels freien gevvalt vnd macht, iren nuz und frum-
men zu ſchaffen vnd fudern, vvie ſy verlangt, haben, vnd damit dyſer
vvil vnſſer myltigkait zvv evviger zeit vnuergevveltigt vnd vnzerpro-
chen bey ſeinen krefften pleibe, haben vvir ſolchs hye vnnden mit vnnſ-
ſer hand beueſtigt vnd vnterſchriben, Auch mit vnnſers Rings aufdruc-
kung zu ſygeln verſchafft.*

Hand zaichen Herren Hludvvigs

des hochberômteſten Kunig in Bairn.

*Ich Adalhold diacon an ſtat Gauzbald habe diſen Brieff vberſchau[illegible]
vnd verfertigt. Geben am ſechſten tag des Weinmo[illegible]s im Neun-
tzehenden Iar des Kaiſerthumbs vnnſſers lieben Vatters vn[illegible]
Herren. Herren Hludvvig des allerdurchleuchtigiſ[illegible] ge[illegible]
chten Romiſen Kaiſers.*

Vnſers

(*) Iam *Erla* in Auſtria iuxta Pechla[illegible] Ips et Mellicum.

Vnſers reichs im ſibenden, der Kaiſerlichen ſteur anlegum im XI. iare Geſchehen zu Regineſpurg in der ſtat In Gottes namen. Das vvol gerad Amen. Nach Chriſti Gepurt. 832.

LXIII.

Diploma eiuſdem ex eiuſdem Auentini verſione apud Schilter. *p.* 427

IN dem namen vnnſſers Herren IEſu Chriſti Gott des almechtigen. HLudvvig von Göttlicher gnade miltigkait König der Bairn, vvo vvir die ſtette zu Gotlichem dienſte gevvydent, durch die lieb Gottes vnd dero, ſo im in ſolchen ſtetten dienen mit bequemlicher gűthait miltigklich begaben, verſehen vvir vnns den lon bey dem Herren in evviger Saligkait zu entpfahen. darumb kunt ſey allen vnſern getrevven, gegenvvirtigen vnnd künfftigen, das vvir, vmb vnnſers lons merung vnd evviger vvidergeltung vvegen, zu ſand Haymeran des faſt vermerten Chriſti martrers münſter, do dann er leibhafftig ruvvet, beſtet haben ain kirchen mit leuten vnd gründen dazu gehörig, die dann ligt vor vnſerm palaſt vnd konigklichen kamer, ſo genant vvirt Tingaluinga (*) *vvelche gevveſen iſt eines königklichen dieners Antkar gehaiſſen, vnd alſo dyſe kirchen (als vvir oben gemelt haben) mit ſechs aygen leutten dahyn gehörig, vnd mitt heuſern, gepevven, grunden, vnd allen ſo dyſer kirchen zu gehört, gar vnd gennizlich beſtetten vvir den vorgedachten ſand Haymeran mönſter evvigklich zu beſitzen, Nemlich diſer geſtalt, das von dem hevvtigen tage vnd zeyte nun mer hynfuran die regirer vnd diener des obgemelten mönſters, freyen vollen gevvalt vnd macht haben, in allen ſachen, vvie ſie dann verluſt mit ſolcher kirchen iren nutz vnd frummen zű fudern, vnd damit, dyſe vnſerer myltigkait vnd beſtetnuſs ernſtliche mainung zű evvigen zeytten vnvergevvaltigt vnd vnzerbrochen bey iren kreſſten beleybe. Haben vvir mit vnnſer aygen handt ſolchs hie vnnden beſtett, Auch mit vvnſers ringe auffdruckung zu beſigeln verſchafft.*

Handtzaichen Herrn Hludvvigs

(*) Hodie Dingelfing.

des hochberômpteſten Kônigs in Bairn.

Ich Adelholdt diacon an ſtat Gauzbold, hab dyſen Brieff vberleſen vnnd verfertigt. Geben am XXVII. tag des Mayen, im XX. jar des Kayſertumbs vnnſers lieben Herrn vnd Vatters, Herrn Ludvvigs des allerdurchleuchtigſten Romiſchen Kayſers, Kayſers reichs jm Achten, vnnd der Kayſerlichen ſtevvr Anlegung jm XI. Iare. Geſchehen zü Regineſpurg in der ſtatt im Gottes namen das glücklich ge. Amen. Nach Chriſti gepürdt 833.

LXIIII.

Diploma Caroli Craſſi, imperatoris apud Freher. *Orig. Palat. part. II pag.* 64. *c.* 6. *et* Tolner. *Cod. dipl. Pal. num.* 13. *pag.* 11.

ANNO 884.

I*N nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Karolus diuina fauente clementia Imperator Auguſtus. Si locis Deo dicatis ex noſtris rebus pro Dei amore et remedio animae noſtrae et parentum noſtrorum aliquid conferimus, et neceſſitates ſeruorum Dei aſſidue ſibi famulantium noſtro ſubleuamus iuuamine, id procul dubio et nobis ad aeternam vitam feliciter obtinendam et parentum noſtrorum animabus ad veniam conſequendam profuturum liquido credimus. Qua de cauſſa omnium ſanctae Dei eccleſiae fidelium noſtrorumque, praeſentium ſcilicet et futurorum comperiat manſuetudo, qualiter nos ob amorem Dei et remiſſionem peccatorum noſtrorum, atque pro remedio animarum piae recordationis genitoris noſtri* HLVDOVVICI, *nec non Kariſſimi fratris noſtri* HLVDOVVICI, *glorioſiſſimorum Regum, ad monaſterium, quod vocatur Laureſham, vbi S. Nazarius corpore requieſcit, et praefati Reges humati habentur, exſpectantes diem reſurrectionis, vbi Gerhardus Abba et rector eiuſdem monaſterii eſſe videtur, quaſdam res iuris noſtri, in ius et proprietatem perpetuo poſſidendum conceſſimus, videlicet in comitatu Wormatienſi ad villam quae dicitur Alesheim, curtem indominicatam, ſicut ad Imperatorem pertinet, cum manſis, aedificiis, vtriuſque ſexus mancipiis, terris, pratis, vineis, ſyluis, cultis et incultis, paſcuis, aquis aquarumue decurſibus, viis et inuiis, et adiacentiis, finibus, et omnia ad ſe iure legitimo pertinentia. Eo ſcilicet rationis tenore, vt perpetuo monachis ibidem Deo famulantibus in*

in vſibus deputentur, atque indeficiens luminaria exinde in eccleſia, ubi praefati viri requieſcunt, habeatur, et nulli praefatae res in beneficium tradantur, ſed ita auxiliante Deo permaneant ad vſus fratrum et luminariam inextinctam, veluti praelibando ſtatuimus. Vnde et hoc noſtrae auctoritatis praeceptum fieri iuſſimus, per quod decernimus atque iubemus, vt nec noſtris, nec ſucceſſorum noſtrorum temporibus vllus habeat poteſtatem ex ſupra ſcriptis rebus aliquid minuere, ſubtrahere vel immutare: ſed ita inuiolabiliter permaneant, veluti praelibauimus. Et vt haec noſtrae conceſſionis auctoritas pleniorem in Dei nomine obtineat firmitatem, et per futura tempora verius a cunctis credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria ſubter eam firmauimus et annulo noſtrae impreſſionis iuſſimus ſigillari. Karolus Imperator Auguſtus. Segoinus notarius ad vicem Luitvvardi Archicancellarii recognoui et ſubſcripſi. Data III. Id. Iun. Anno ab incarnatione Domini DCCCLXXXIIII. Indictione II. Anno vero regni Domini Karoli Auguſti VIII. Imperii autem IIII. Actum Wormatiae in Dei nomine feliciter, Amen.

LXV.

Diploma Ludouici Germanici ex archiuo eccleſiae Wormatienſis; id eſt, vt ego interpretor, ex apographo quodam depromtum a Schannato *Hiſt. Wormat.* in *codice probat. n. 6. pag. 6.*

Ann. 858.

I*N nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis.* HLVDOVVICVS *Diuina fauente clementia Rex.*

Si Eccleſias Dei noſtra Traditione et auctoritate, aliquatenus vt exaltentur, accommodauerimus, et cetera a praedeceſſoribus noſtris illuc tradita confirmamus, id procul dubio ad ſtatum praeſentis ſalutis et poteſtatis aeternique gaudii praemia capeſſenda nobis profuturum credimus. Idcirco omnibus Chriſtianae fidei cultoribus noſtriſque fidelibus praeſentibus ſcilicet et futuris notum fieri deſideramus: quia Nos Diuino compuncti amore quaſdam res iuris Regalis infra Wormatiam ciuitatem ad Eccleſiam Sancti Petri, Principis Apoſtolorum, quae ibi honorificenter conſtructa videtur, cui etiam SAMVEL *venerabilis Epiſcopus praeſidet, id eſt: monetam ad integrum, modium etiam Regis, quod vulgari nomine* STOVF-KARI *adpellatur, quidquid ad noſtrum vſum et ius pertinet, ob animae noſtrae remedium in proprietatem*

tem donamus et tradimus, et inſuper omne telonium et vectigal, vel quidquid in dominicum fiſcum de praedicta ciuitate infra vel extra, in vadiis, aut fredis, ſiue iuſtitiis legalibus redigi poteſt, ſeu ceteris venſilibus, a praedeceſſoribus noſtris, Regibus videlicet vel Imperatoribus illuc traditis, quae Regum Exactores in eorum vtilitatem vmquam poſcere ſolebant, noſtrae auctoritatis praeceptione denuo confirmamus: ad haec itaque ob petitionem praefati Samuelis, digniſſimi pontificis; ſupra dictae Eccleſiae et locis illuc a picientibus hac noſtra auctoritate concedimus, interdicentes: vt nullus iudex publicus, nec quiſpiam ex iudiciaria poteſtate in manſionibus ibi dandis, aut telonio, vel fredo; de familiis eccleſiae vſpiam poſcendo, aut hominibus eidem eccleſiae ſubditis, tam ingenuis, quam etiam ſeruis diſtringendis, aliquod ius habeat, nec vllam iuris exactionem de colonis liberis, ſeu de ſeruis repetere praeſumat, quin potius aduocato praefatae eccleſiae, ſicut Regio exactori totum reddere debebant, omnino perſoluant. Iuſſimus etiam praeſentem noſtrae auctoritatis titulum inde conſcribi, Regali iuſſu praecipientes: vt iam facta Traditio et confirmatio noſtra in ius praeſcriptae eccleſiae penitus reducta ſub tuitione Pontificis ſuperius nominati ſucceſſorumque illius aut ceterae ad eamdem Eccleſiam pertinentes cauſae abſque vllius perſonae obſtaculo perhenniter maneant, quatinus parentum noſtrorum noſtrique Nominis memoria in Orationibus Deo ibi ſeruientium per ſuccedentia ſaecula inceſſabiliter habeatur, et vt haec auctoritas noſtrae traditionis et confirmationis perpetuam obtineat vigorem manu propria ſubtus eam notauimus et annulo noſtro eam ſignari praecepimus.

Dat. XIII. Kalend. Februarii, Anno XXIIII. Regni HLVDOVVICI *ſereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis Indict. IIII. Actum* FRANCONOFVRT, *palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.*

LXVI.

Diploma Ludouici Germanici Wormatienſe, apud *eumdem ibid. n.* 7. *pag.* 7.

ANN. 858.

I*N nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti*, HLVDOVVICVS *diuina prouidente Clementia Rex.*

Si petitiones iuſtas Sacerdotum Dei, quas ad noſtram notitiam de neceſſitatibus Eccleſiarum ſibi commiſſarum, peruenerint, ad effectum perduci-

perducimus, hoc nobis incunctanter ad temporalis regni ſtatum, et ad aeternae beatitudinis incrementum profuturum confidimus: idcirco omnium Dei noſtrique fidelium, praeſentium videlicet et futurorum nouerit magnitudo, quia vir venerabilis SAMVEL, *Vangionum Vrbis Epiſcopus, Excellentiam noſtram adiens querula voce retulit, quod Regiae poteſtatis Procuratores et Exactores frequens litigium facerent inter Rempublicam et ſuam eccleſiam de vtilitatibus, quae ſunt in pago Lobedungovve, et de ſyluatico in ſyluis Otenvvalt, ac omnem vſum praedicti pagi vna cum ſyluatico in dominicum Fiſcum redigere vellent: ob hanc ergo diſſenſionem noſtris viſibus obtulit Praeceptionem Domini aui noſtri beatae memoriae* KAROLI *famoſiſſimi Francorum Imperatoris, in quo ſcriptum reperimus, quomodo* DAGOBERTVS *Rex Francorum ad Baſilicam Sancti Petri Apoſtoli in Wormatia Ciuitate conſtructam tradidit ciuitatem Lobedunburg in pago Lobedungovve ſuam, cum omnibus vtenſilibus illuc aſpicientibus, aedificiis, mancipiis, vineis, terris cultis et incultis, agris, pratis, campis, omni ſyluatico in ſyluis Otenvvalt, cum omni vtenſilitate in pago Lobedungovve, telonium, mercatum, et quae dici aut nominari poſſunt, excepta ſtipe Regia, et Comitatu, illic omnia donauit, et cetera ad eamdem baſilicam pertinentia ſua praeceptione confirmauit: ſed ne haec contentio vlterius procederet, precatus eſt noſtram ſerenitatem, vt hoc interdiceremus, et noſtra auctoritate denuo id ipſum confirmaremus, cuius precibus ob Diuini cultus augmentum acquieſcentes hoc noſtri Culminis praeceptum eidem Eccleſiae inde fieri decreuimus, per quod iubemus, vt nullus praefato Samueli Epiſcopo, aut Succeſſoribus ſuis vllum impedimentum in praedictae Eccleſiae vtilitatibus vllo vmquam tempore facere praeſumat, niſi ſicut confirmatum eſt a praedeceſſoribus noſtris, Regibus videlicet vel Imperatoribus Francorum, ita deinceps per hanc noſtram auctoritatem praefatus Samuel Epiſcopus ſuique ſucceſſores hoc ſibi habeant conceſſum, atque indultum, nullo inquietante poſſidendum, et vt haec auctoritas noſtrae confirmationis inuiolabilem teneat vigorem, manu propria ſubter eam notauimus, et noſtri ſigilli impreſſione inſigniri iuſſimus.*

GODEBERTVS *Subdiaconus, ad vicem* BALDRICI *Abbatis recognoui.*

Dat. XIII. Kalend. Febr. Anno XXIIII. Regni LVDOVICI *Sereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indict. IIII. Actum* FRANCONOFVRT, *Palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.*

LXVII.

Eiuſdem diploma apud eumdem *num.* 8. *pag.* 8.

Anno 858.

IN nomine Domni noſtri Ieſu Chriſti. Hlvdovvicvs, *Diuina prouidente Clementia Rex. Si petitiones ſacerdotum Dei, quas ad noſtram notitiam de neceſſitatibus Eccleſiarum ſibi commiſſarum pertulerint, ad effectum perducimus, hoc nobis incunctanter et ad temporalis regni ſtatum, et ad aeternae beatitudinis incrementa profuturum confidimus. Idcirco omnium Dei noſtrique fidelium, praeſentium videlicet et futurorum nouerit magnitudo, quia vir venerabilis* Samvel, *Vangionum vrbis Epiſcopus, Excellentiam noſtram adiens, querula voce retulit, quod Regiae poteſtatis procuratores et exactores atque Comites frequens incommodum ſibi facerent in rebus et locis ad Wimpinam reſpicientibus. Nos igitur diuino tacti amore pro aeternae mercedis augmento noſtrique regni ſtabilitate, ad Baſilicam Sancti Petri, principis Apoſtolorum, quae in Vangionum vrbe conſtructa eſt, per petitionem eiuſdem praefati Samuelis Epiſcopi ſub integra Emunitatis tuitione donauimus atque conceſſimus, vt nullus noſter aut ſucceſſorum noſtrorum Comes, aut aliquis publicus iudex in rebus aut locis ad Wimpinam aſpicientibus, quae certis nominibus et ſignis ſubnotantur, nec ad cauſas audiendas, nec homines ipſius eccleſiae, tam ingenuos quam et ſeruientes diſtringendos, placitum, vel aliquid incommodum audeat facere, ſiue aliquam deinceps poteſtatem in eiſdem locis et rebus, niſi ad partem et vtilitatem Eccleſiae habeat; ſed ipſe Pontifex Samuel, et ſucceſſores ſui hoc habeant conceſſum atque indultum, quieto ordine poſſidere, atque dominari, quod partibus Fiſci noſtri fuit conſuetudo retinendi. Quae emunitas in eo loco incipit, vbi ille fons in fluuium Neckar labitur, qui defluit de villa Iſeinsheim, et ſic ſurſum tendit vſque ad ortum eiuſdem fontis, et ex ipſo fonte tendit deorſum Kienbach, et de Kienbach pergit deorſum vſque per mediam villam Biberaha, et de Biberaha pergit vnam vallem vſque ad Quercum, quae ſita eſt ad villam Eychuſa, et de Eychuſon tendit excelſam plateam vſque ad duos tumulos, et de tumulis tendit omnem viam vſque ad Kirichbach, et de Kirichbach pergit deorſum in villam Gruonbach, et de Gruonbach tendit deorſum vſque ad finem Dunberges, et de Dunberge vſque ad Caminum calcis, et de Camino vſque ad villam Offenſegal, et de Offenſegal*

ſegal vſque ad Mittel-wiſa, et de Mittel-vviſa ad Ruodelacheſevve, et de Ruodelacheſevve vſque ad illum locum, vbi Michelenbach cadit in Schvvartzaha, et de Schvvartzaha ſurſum vſque in Helmſtat, et de Helmſtat ſurſum vſque ad Wollenberge, et de Wollenberge ad Mulenbach, et de Mulenbach in medium fundi Neckaris, et omnem fluuium Neckaris vſque ad fontem, qui fluit per Yſenesheim in Neckar. Eamdem poteſtatem praefatae Eccleſiae conceſſimus in villis ex vtraque Neckaris, quae aut per totum, aut ex maxima parte ad Wimpinam pertinent. Similiter in his villis, vbi quatuor, vel tres, ſiue duas hobas habent, nihil Regiae poteſtatis aut Comes, vel iudex retineat, ſed totum ad manus Epiſcopi, eiuſque aduocati reſpiciat; Et vt haec emunitatis tuitio firma ſtabiliſque ſub perpetua defenſione permaneat, manus noſtrae ſubſcriptione eam decreuimus roborari, noſtrique anuli impreſſione ſigillare iuſſimus.

Dat. XIII. Kalend. Septemb. Anno XXIIII. Regni HLVDOVVICI *ſereniſſimi Regis in Orientali Franci regnantis. Indict. IIII. Actum* FRANCOFVRT, *palatio Regio, in Dei nomine feliciter. amen.*

LXVIII.

Diploma Ludouici Germanici eccleſiae Neuhauſenſi in dioeceſi Wormatienſi datum apud eumdem *n. 9. pag. 9.*

ANN. 869.

IN nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS *diuina fauente clementia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus beneficii, et neceſſitates Eccleſiaſticas noſtro releuamus iuuamine, atque Regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium noſtrorum, praeſentium ſcilicet et futurorum ſollertia, qualiter nos ob noſtrae mercedis augmentum, et pro remedio animae domni Aui ac Genitoris noſtri conceſſimus ad ſanctum Cyriacum, in marcha ac villa Flaridesheim quaſdam res proprietatis noſtrae id eſt, hobas III. et dimidiam; et ad vnamquamque hobam pertinent jornales LX. et ad dimidiam XXX, et in tribus locis de vineis, vbi poſſunt colligere ſiclas XL. In marcha vel in villa Albolfesheim Aream I. et jornales XI. in*

marcha vel in villa Mouuenheim hobam I. et ad eam pertinent iornales LX. de pratis ad carradas XII. et in Nouale, qui dicitur prope Thorresberg, inter cultum et incultum hobas III. de ſylua inde poſſunt paſci porci XX. cum mancipiis XII. his nominibus Siego. Herimouu. Irminſuuind. Reginbert. Gerheit. Willigis. Engilſuuind. Sigimunt. Hildibirg. Item Gerheit. Liutbild. Benedicta. et Vucalgar, et filii eius. Has itaque praeſcriptas res, cum praenominatis mancipiis, totum et ad integrum ex iure et dominatione noſtra in ius et dominationem ſancti Cyriaci ad opus Fratrum ibidem Domino famulantium tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione: vt ab hodierna die et deinceps per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, ſed Deo auxiliante, perpetuis temporibus ad ſanctum Cyriacum permaneant in vſus Fratrum ibidem Deo famulantium, et nullus Epiſcopus, neque vlla iudiciaria poteſtas eis inde quippiam auferre praeſumat, vt eis liberius pro noſtra ac cariſſimae coniugis, ac dilecta prole, ſalute, Domini clementiam exorare delectet. Et vt haec auctoritas largitionis noſtrae deinceps firmior habeatur, et per futura tempora a Fidelibus noſtris verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria ſubter confirmauimus, et anuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum HLVDOVICI *Sereniſſimi Regis.*

HEBEHARDVS *notarius ad vicem* GRIMALDI *archicapellani recognoui et ſubſcripſi.*

Data VIII. Idus Iulii. Anno Chriſto propitio XXXV. Regni Domni HLVDOVVICI *ſereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis, Indictione XV. Actum* FRANCONOFVRT, *in Dei nomine feliciter, amen.*

SYLLABVS
HVIVS VNIVERSI OPERIS

TAM TOMORVM, QVAM LIBRORVM, CAPITVM SEV TITVLORVM ATQVE PARAGRAPHORVM, ADIECTIS SIMVL PAGINIS LOCIS PRINCIPALIORIBVS.

TOM. I.

HISTORIAM EDICTORVM, EDICTIQVE PERPETVI COMPLECTENS.

LIBER I.

DE HISTORIA EDICTORVM ANTE HADRIANVM,

IN QVA AGITVR

Cap. I. De edictis generatim, et qvibvs Romae ivs edicendi fverit.

§. I. Hiſtoriam edictorum nondum ſatis eſſe illuſtratam. *pag.* 4. §. II. Edicta quid? *p.* 5. §. III. Ea Romae proponere ſolitos, qui exercitibus praeeſſent. *ibid.* §. IIII. Itemque ſacerdotes, pontifices, decemuiros ſacrorum, augures. 6. §. V. Maxime tamen

magiſtratus. Edictvm aliquando pro lege accipi, legem pro edi-cto. *pag.* 7. §. VI. Priuati quo ſenſu dicantur edicere? 8. §. VII. Diuulgatio per libellos, pittacia, picturas, praecones. *Marſyae* ſtatua, ex qua ſuſpenſi libelli famoſi. 10. §. VIII. An ius edicendi arceſſendum ſit ab imperio magiſtratuum. 10. §. VIIII. Sententia *Car. Sigonii* expenſa. 11. §. X. Quocumque ſenſu accipiatur imperium, ex eo deriuari non poſſe ius edicendi. Cur ipſa edicta aliquando vocentur imperia? 12. §. XI. Ius reddendi edicta coniunctum fuiſſe cum honoribvs. Quinam honorati? 12. §. XII. Quid ivs honorarivm? 14.

Cap. II. De variis edictorvm generibvs.

§. I. Variae edictorum diuiſiones. *pag.* 16. §. II. Magiſtratus ea vel per [redacted] recitari, vel in scriptvram redacta publice propoſuiſſe. 17. §. III. Formula edictalis: palam vnde de plano recte legi possit. *ibid.* §. IIII. Edicta inſcripta ſaxis, aeri, tabulis linteis et ceruſſatis. 18. §. V. Eadem propoſita in albo. 19. §. VI. Quid albvm? 20. §. VII. Edicta alia tralatitia, alia nova. Cur tralatitium vocetur, quod vulgare ac perfunctorium eſt? 21. §. VIII. Formulae edictales: bonvm factvm. Itemque: non placere. 22. §. VIIII. Edicta alia perpetvae ivrisdictionis cavssa propoſita, alia repentina. 24. §. X. Quaedam ex his ad rei pvblicae adminiſtrationem pertinuiſſe: 25. §. XI. Quaedam ad negotia forensia. 27. §. XII. Edicta monitoria et brevia. 28. §. XIII. *Guid. Panciroli* de iis ſententia expenſa. 29. §. XIIII. Coniecturae de edictis monitoriis et breuibus. 30.

Cap. III. De origine edictorvm et iuris edicendi.

§. I. Tranſitio ad edictorum originem. *p.* 32. §. II. Eam conſuetudinem fruſtra repeti ab aliis gentibus. Qualia Athenis fuerint edicta theſmothetarum? 33. §. III. Romae ab ipſis vrbis incunabulis reges edicta propoſuiſſe videri. 35. §. IIII. Deficiente iure ſcripto, pleraque edictis explicari debere. 36. *ſeq.* §. V. Quid manvs regia? *l.* 2. §. 1. *D. de orig. iur.* 38. §. VI. Regum munia poſtea varios magiſtratus et ſacerdotes obiiſſe. Hinc ius edicendi,

di, regibus olim proprium, ad omnes fere magiſtratus et ſacerdotes eſſe deuolutum. *pag.* 39.

Cap. IIII. De edictis consvlvm, dictatorvm, censorvm, tribvnorvm plebis.

§. I. Errare, qui ſolos praetores, procoſſ. et aediles edicta propoſuiſſe ſtatuunt. *pag.* 41. *ſeq.* §. II. Etiam conſules edicta propoſuiſſe, et quidem non modo repentina. 42. §. III. Sed et ad perpetuam iuris dictionem pertinentia. 43. §. IIII. Hos non modo, creatis praetoribus, ſed et ſub imperatoribus, iuris dictione aliqua gauiſos. 44. *ſeq.* §. V. Edicta dictatorvm. An vel a dictatoribus edicta nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti? An edictis ſuis ius nouum introduxerint? 46. *ſeq.* §. VI. Edicta censorvm tum repentina, tum perpetua. 47. *ſeq.* §. VII. Haec etiam leges censorias dicta eſſe. 48. *ſeq.* §. VIII. Edicta tribvnorvm plebis. Ex edictis ſuis hos etiam ius dixiſſe. 49. §. VIIII. An praetores, ſcripturi edicta, ſemper in conſilium adhibuerint tribunos plebis? Locus Ciceronis explicatus. 50. *ſeq.* §. X. Qvaestores et xxviros edicta reddidiſſe non videri. 51. *ſeq.* §. XI. Contra eam poteſtatem ſibi vſurpaſſe decemviros, tribvnos militvm cos. potestate, et trivmviros. 52.

Cap. V. De edictis praefectoriis.

§. I. Tranſitio ad magiſtratus ſub principatu inuentos. Praefectorvm praetorio, vrbi, et aerario potentia et dignitas *p.* 54. *ſeq.* §. II. Edicta praefectorvm praetorio. 55. *ſeqq.* §. III. Quid *τύποι γενικοὶ*, formae generales ἐπαρχικῶν libri? 56. *ſeq.* §. IIII. Quamdiu illi edicta noua proponere conſueuerint? 57. *ſeq.* §. V. Edixiſſe etiam praefectos vrbi. 58. *ſeqq.* §. VI. Elegans edictum L. Turcii Aproniani, praefecti vrbis, de venditione carnium. 61. *ſeqq.* §. VII. Variae ad illud obſeruationes. Quid micare? quid svb exagio vendere? quid sevvm et svbivgvlare? Officia praefecti vrbi. 63. *ſeqq.* §. VIII. Alterum Turcii Aproniani edictum de ſuariis et ordinibus, qui ſuariam faciunt. Quid titulus *canonis vinarii*. 67. *ſeqq.* §. VIIII. Edicta praefecti annonae. An patricii etiam edixerint? Quid ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα apud Harme-

Harmenopulum? *pag.* 71. §. X. Edicta PRAEFECTORVM AERARII. Quid PENDERE SVB EDICTO. 72. *ſeqq.*

CAP. VI. DE EDICTIS PRAETORVM.

§. I. Praetores olim omnes magiſtratus dictos: non autem ſacerdotes. An Oſtiae fuerit PRAETOR SACRIS VVLCANI? Sacrarius Vulcani, aliorumque deorum dearumque 76. *ſeq.* §. II. Primus praetor quando creatus? 78. §. III. Obtentus patrum, ſub quo praeturam impetrabant a plebe. Praetores collegae conſulum. 79. §. IIII. Magiſtratus hic primum patriciorum proprius; poſtea cum plebe communicatus. 80. §. V. Primum vnum, nempe vrbanum, poſtea et peregrinum creatum. Praetorem vrbanum MAIOR dictum: an et HONORATVS? *ibid. ſeq.* §. VI. Numerum praetorum ſubinde auctum. 82. *ſeq.* §. VII. Praetores de FIDEIC. TVTELARES, LIBERALES, FISCALES, AERARII, an et CEREALES? 84. *ſeq.* §. VIII. Praetoris iuris dictionem conſtitiſſe in DANDO, 86. *ſeq.* §. VIIII. DICENDO 88. et §. X. in ADDICENDO. 89. *ſeq.* §. XI. Munera praetorum extraordinaria. 90. *ſeq.* §. XII. Omnes praetores de iuris dictione ſua, rebuſque curae ſuae demandatis edicta propoſuiſſe. 91. *ſeq.* §. XIII. Eorum alia tralatitia, alia noua. 93. §. XIIII. Cur edicta quaedam, nataeque inde actiones praetoriae auctorum nomina retineant? 94. *ſeq.* §. XV. Edicere ſolebant praetores ſub auſpicium magiſtratus ſui, praeſtito ſimul in leges iureiurando. 95. *ſeqq.* §. XVI. Edictum propoſitum in albo, quod duplex habuit praetor. 98. *ſeqq.* §. XVII. Quo loco illud probabiliter fuerit? 100. §. XVIII. Praetores indirecte ſibi legiſlatoriam poteſtatem vindicaſſe, legeſque euertiſſe edictis ſuis. 101. *ſeqq.* §. XVIIII. CORTII *Vindiciae praetoris Romani* expenſae. 103. *ſeq.* §. XX. Status quaeſtionis. 105. *ſeq.* §. XXI. An praetores hanc ſibi poteſtatem arrogantes impedire potuerit Romanorum religio circa leges? 107. *ſeq.* §. XXII. An cura circa ſcribenda edicta adhibita? 108. *ſeq.* §. XXIII. An iuſiurandum in leges? 110. *ſeqq.* §. XXIIII. Edicta frequentiſſime mutata. 112. *ſeqq.* §. XXV. Praetor populo omnino illuſit NOVIS VOCABVLIS. 114. §. XXVI. Itemque variis inuentis EXCEPTIONIBVS. 120. §. XXVII. Nec non promiſſis IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. 121. *ſeq.* §. XXVIII. Denique FICTIONIBVS. 123. *ſeqq.* §. XXVIIII. Concluſio elenchi. 128. §. XXX. Elogia edicti praetorii, et quomodo illud ſen-

ſim

ſim iuris ſcripti auctoritatem in foro Romano ſit conſecutum? *pag.* 129. *ſeq.*

Cap. VII. De edictis aedilitiis. 130.

Cap. VIII. De proconsulum, aliorumque magistratuum provincialium edictis.

§. I. Varii magiſtratus prouinciales. 130. *ſeqq.* §. II. Prouinciae, quibus legibus vſae ſint ante communicatam cum toto orbe Romano ciuitatem? 133. *ſeq.* §. III. Edicta prouincialia a quibus propoſita? 136. §. IV. An praeſidibus fuerit ius praetorium? *Panciroli* ea de re ſententia. 137. §. V. Ea refellitur. 138. §. VI. Argumentaque Panciroli refutantur. 139. *ſeqq.* §. VII. Edicta prouincialia vel tralatitia vel noua. 141. *ſeqq.* §. VIII. Repentina etiam permulta propoſita a praeſidibus. 144.

Cap. VIIII. De edictis principum.

§. I. Principes Romani edicta reddiderunt iam ab ipſis Auguſti temporibus. 144. *ſeq.* §. II. Quo iure id fecerint, quum tamen prae ſe ferrent initio, ſe non eſſe legiſlatores, ſed populum. 146. *ſeqq.* §. III. Edicta principum ſaepe SCtis firmata, vel SCta edictis promulgata. 150. *ſeq.* §. IIII. Ab Hadriani temporibus nouae leges edictis principum conditae. 152. §. V. Edicta generalia, ſpecialia, mandata. 153. *ſeqq.* §. VI. Eorum publicatio. 156.

LIBER II.

DE

HISTORIA EDICTI PERPETVI,

IN QVA AGITVR

Cap. I. De perpetuis edictis, qualia ante Hadrianum imp. fuerint.

§. I. Quotuplici ſenſu edictum dicatur perpetuum. 157. *ſeq.* §. II. Praetores aliique magiſtratus, olim edicta ſua per ipſum

magiſtratus tempus pro lubitu mutabant. *pag.* 158. §. III. Senatuſconſultum a. v. c. 585. factum, vt praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent. 159. *ſeqq.* §. IIII. Illud non valuiſſe videri, et cur? 164. §. V. Lex Cornelia de edictis perpetuis. 165. *ſeq.* §. VI. Varii ſcriptorum errores de lege illa Cornelia. 166. §. VII. Ius praetorium ex eo tempore paullo certius factum. Commentarii ad edictum ſcripti. 168. *ſeq.* §. VIII. An Ofilius edictum perpetuum ſcripſerit auctoritate et iuſſu Iulii Caeſaris? 170. *ſeq.* §. VIIII. Dodwelli ſententia expenſa. 171. *ſeq.*

Cap. II. De tempore conditi edicti perpetvi, et cvr iste labor Salvio Ivliano demandatvs.

§. I. Edictum vere perpetuum conditum eſt ſub Hadriano imp. 173. §. II. Hadrianus, Numae aemulus, nouarum legum conditor. 175. *ſeqq.* §. III. Gemina conditi edicti perpetui era figenda in a. erae Dionyſ. CXXXI. 176. §. IIII. Auctor edicti Saluius Iulianus. Eum tunc praetura functum videri. 177. *ſeq.* §. V. Et edictum compoſuiſſe auctoritate Hadriani. 178. §. VI. Iulianum ex variis aliis edictis collegiſſe edictum ſuum. 180. *ſeq.* §. VII. Quaedam tamen de ſuo addidiſſe, alia detraxiſſe atque immutaſſe. 181. *ſeq.* §. VIII. Immo et quaeſtiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas, decidiſſe. 183. *ſeq.* §. VIIII. Illius auctoritas. 184. *ſeqq.* §. X. Quid iuris prudentia media? 187. *ſeqq.* §. XI. Auctoritatem ſuam edictum perpetuum conſeruauit etiam ſub inſequentibus imperatoribus. Seueri imp. irritum conſilium. 190. *ſeq.* §. XII. Plerique ICti poſt Hadrianum ad edictum illud ſe frequenter referunt. 192. §. XIII. Illud in ſcholis iuridicis ab anteceſſoribus explicatum. 193. *ſeq.* §. XIIII. An ſectae iuriſconſultorum plane ceſſauerint, condito edicto perpetuo? 194. *ſeqq.*

Cap. III. De Salvio Ivliano ivrisconsvlto, edicti perpetvi conditore.

§. I. Vita Saluii Iuliani parum certa explorataque eſt. 196. §. II. Patria eius non Mediolanum, ſed, quod probabilius, Hadrumetum. 197. *ſeq.* §. III. Africa cauſſidicorum nutricula. 199. §. IIII. Maiores Iuliani incerti. 200. §. V. Ipſe tamen fuit auctor illuſtriſſimae proſapiae, quae deſcribitur ex mente Spartiani et Iſaaci Caſauboni. 201. §. VI. Nec non ex ſententia Reineſii et Ruperti. 202. *ſeq.* §. VII. Vtriuſque ſtemmatis examen. 204. *ſeqq.* §. VIII. Quae Didii Iuliani mater? Quae pater-

terna eiuſdem origo? *pag.* 207. *ſeqq.* §. VIIII. Iuliani iuriſconſulti nomina. 210. §. X. Floruiſſe illum ſub Hadriano. 211. §. XI. Itemque ſub Antonino Pio et DD. fratribus. 212. §. XII. An fuerit μακρόβιος ille, de quo *l.* 20. *D. de fideic. libert.* 213. *ſeqq.* §. XIII. Studia Iuliani philologica. 215. *ſeqq.* §. XIIII. Peritia antiquitatum Romanarum. 218. *ſeqq.* §. XV. Eiuſdem philoſophia. 221. §. XVI. Varia ſcientiae philoſophicae ſpecimina. 222. *ſeq.* §. XVII. Iulianus Stoicus. 225. *ſeq.* §. XVIII. Doctrinae Stoicae in Iuliani fragmentis veſtigia. 227. *ſeqq.* §. XVIIII. An et ſubtilitatum Stoicarum ſtudioſus fuerit? 230. *ſeq.* §. XX. Eius iuris prudentia legiſlatoria. 232. *ſeq.* §. XXI. Itemque conſultatoria. 234. *ſeqq.* §. XXII. Et iudicialis. 237. *ſeq.* §. XXIII. Iuliani inter iuriſconſultos auctoritas. Iulianus Berytenſium anteceſſor a noſtro diuerſus. 238. *ſeqq.* §. XXIIII. Praeceptor Iuliani Priſcus Iauolenus. An is homo ineptus et ſtolidus? 240. *ſeqq.* §. XXV. Condiſcipuli Iuliani, Aburnius Valens et Tuſcianus. 242. *ſeq.* §. XXVI. Iuliani auditores. 244. *ſeq.* §. XXVII. Fuiſſe illum ſectae Sabinianae anteſignanum. 246. §. XXVIII. Quos honores in re publica geſſerit? 247. *ſeqq.* §. XXVIIII. An et prouincias rexerit? 250. *ſeq.* §. XXX. Vitae finis et ſepultura. 251. *ſeq.* §. XXXI. Scripta Iuliani, DIGESTA. 252. *ſeqq.* §. XXXII. Variorum ad illa Notae. 254. *ſeq.* §. XXXIII. Libri ad MINICIVM. 256. §. XXXIIII. Libri ad VRSEIVM FEROCEM. 257. §. XXXV. Liber de AMBIGVITATIBVS. 258. *ſeq.* §. XXXVI. An et *ad edictum*, et *de praedio dotali* ſcripſerit? 260.

CAP. IIII. DE AVCTORITATE, ORDINE, ET MATERIA EDICTI PERPETVI, NEC NON DE COMMENTARIIS IVRISCONSVLTORVM AD EDICTVM PERPETVVM.

§. I. Auctoritatem et robur obtinuit edictum perpetuum a SCto illi praemiſſo. 261. *ſeq.* §. II. An orationem in ſenatu ipſe Hadrianus recitarit? 262. *ſeqq.* §. III. De interna edicti perpetui forma, 265. *ſeq.* §. IIII. An in libros diuiſum fuerit edictum perpetuum? 267. *ſeqq.* §. V. De materia edicti perpetui. 269. §. VI. De commentariis iuriſconſultorum ad edictum perpetuum, primo SEX. POMPONII. 270. §. VII. CAII. 271. *ſeq.* §. VIII. VLPIANI. *pag.* 273. *ſeqq.* §. VIIII. IVLII PAVLLI. 275. *ſeq.* §. X. De CALLISTRATI edictis monitoriis, et de FVRII ANTHIANI libris ad edictum. 276. §. XI. De aliorum commentariis. 277. *ſeq.* §. XII. Ad ordinem, ſeriemque edicti perpetui plerique iuriſconſultorum libri ſcripti. *ibid. ſeqq.*

TOM. II.

EDICTI PERPETVI, ORDINI ET INTEGRITATI SVAE RESTITVTI

PARS I.

QVAE IN PANDECTIS ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ NOMINE VENIT.

Nomina ſcriptorum, de edicto teſtimonium perhibentium, ordine alphabetico poſita.

ALEXANDER imp. *pag.* 284. 285
ANTONINVS Pius. 283
- - A. 283. 284
AVRELIVS, 291
BLASTARES MATH. Hieromachus. 294
CALLISTRATVS. 283
CARACALLA ANTONINVS imp. 284. bis.
CARVS A. 288
DIOCLETIANVS A. 288. 289
EVSEBIVS. 291
EVTROPIVS. 292
FESTVS. 291
Fragmentum regularum veteris iuriſconſulti a Petro Pithoeo primum editum. 291
GALLIENVS A. 287
GELLIVS. 283
GORDIANVS imp. *pag.* 286. 287
HERMOGENIANVS. 287
IVSTINIANVS. 292. 293
LEO imp. 293
MAXIMIANVS A. 288. 289. 290. 291
MODESTINVS. 288
NVMERIANMS A. 287
PAEANIVS. 292
PAPINIANVS. 284
PAVLLVS. 285. 286
- - DIACONVS. 293
PHILIPPVS imp. 287
SCAEVOLA CERVIDIVS. 283
SEVERVS A. 283. 285
SPARTIANVS. 291
VALERIANVS A. 287
VICTOR AVRELIVS. 291
VLPIANVS. 285

SENATVSCONSVLTVM EDICTO PROOEMII LOCO PRAEMISSVM. *p.* 295

Tit. I. De actione danda. 303

TIT.

TIT. II. De magiſtratuum municipalium poteſtate et officio. *pag.* 305
III. De modo iuris dictionis. 314
IIII. De vadimoniis. 315
V. De lite vindiciarum. 318
VI. De iudicis datione. 323
VII. De formula iuris dictionis, et albo corrupto. 327
VIII. Quod quiſque iuris in alterum ſtatuit, vt ipſe eodem iure vtatur. 331
VIIII. De edendo. 334
X. De pactis et conuentionibus. 339
XI. De in ius vocando. 343
XII. In ius vocati vt eant, aut ſatis vel cautum dent. 348
XIII. Si quis in ius vocatus non ierit. 350
XIIII. Qui neque ſequantur, neque ducantur. 351
XV. Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat. 355
XVI. De poſtulando. 357
XVII. De his, qui notantur infamia. 362
XVIII. De plus petendo. 371
XVIIII. Si ex noxali cauſſa agitur, quemadmodum caueatur. 374
XX. De eo, per quem factum erit, quo minus quis in iudicio ſiſtat. 376
XXI. De cognitoribus. 377
XXII. De procuratoribus. 382
XXIII. Quod cuiuſcumque vniuerſitatis nomine, vel contra eam agetur. 391
XXIIII. De negotiis geſtis. 393
XXV. De calumniatoribus. 397
XXVI. De in integrum reſtitutionibus. 400
XXVII. De receptis [*arbitris*,] et qui arbitrium receperunt, vt ſententiam dicant. 426
XXVIII. Nautae, caupones, ſtabularii recepta vt reſtituant. 430
XXVIIII. De ſatiſdando. 432

EDICTI PERPETVI

PARS II.

QVAE IN PANDECTIS DE IVDICIIS INSCRIBITVR.

pag. 436

TIT. XXX. De iudiciis, et vbi quiſque agere vel conueniri debeat. 437
XXXI. De inofficioſo teſtamento. 444
XXXII. De hereditatis petitione. 449

DE SENATVSCONSVLTO HADRIANI TEMPORIBVS FACTO, quod exſtat *l.* 20. §. 6. *Dig. de heredit. petit.*

Excurſus.

I. Dies et Coſſ. quibus hoc SC. conditum. 452
II. An in eo coſſ. ordinariis iungantur ſuffecti? 453
III. Libellus huic SC. praemiſſus. 454
IIII. Ex eo libello quaedam fragmenta ſuperſunt. 455
V. Occaſio SC. ex hereditate caduca Ruſtici. Quis ille Ruſticus? *ibid.*
(Eius ſtemma genealogicum exſtat *p.* *456
VI. Proprie hoc SC. ad caduca et vacantia pertinuit: an ad ſola? 457
VII. Primum SC. caput de vſuris pretii rerum hereditariarum venditarum non exigendis. 458
VIII. Caput ſecundum de pretio in locum rerum ſuccedente. 459
VIIII. Quid ſi res apud emtorem deperierint, deminutaeue ſint? 460
X. Tertium SC. caput de iis, qui dolo poſſidere deſierint. *ibid.*
XI. Regulae huius ſenſus et origo. 461
XII. Bonae fidei poſſeſſor non reſtituit fructus perceptos, niſi quibus eſt locupletior factus. 462
XIII. A quo tempore hereditas fiſco petita intelligatur? 463
XIIII. Concluſio diſſertationis. 464
TIT. XXXIII. Si pars hereditatis petatur. *ibid.*
XXXIIII. De poſſeſſoria hereditatis petitione. 465
XXXV. De fideicommiſſaria hereditatis petitione. 466

TIT.

Tit. XXXVI. De rei vindicatione. *pag.* 467
XXXVII. De Publiciana in rem actione. 472
XXXVIII. Si ager vectigalis petatur. 475
XXXVIIII. De vſufructu, operis ſeruorum, vſu et habitatione. 476
XXXX. De ſeruitutibus ruſticorum atque vrbanorum praediorum. 480
XXXXI. Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. 487
XXXXII. De lege Aquillia. 489
XXXXIII. De noxalibus actionibus. 498
XXXXIIII. Finium regundorum. 500
XXXXV. Familiae erciſcundae. 504
XXXXVI. Communi diuidundo. 507
XXXXVII. Quemadmodum actiones per inficiationem duplentur. 509
XXXXVIII. De beneficio diuiſionis inter fideiuſſores. 515
XXXXVIIII. Si iudex litem ſuam feciſſe dicatur. 516
L. De his, quae in fraudem creditorum fiunt. 517
LI. De interrogationibus in iure faciendis, et interrogatoriis actionibus. 519
LII. De iureiurando voluntario. 524
LIII. De his, qui effuderint vel deiecerint. 532
LIIII. De ſeruo corrupto. 536
LV. De aleatoribus. 540
LVI. Si menſor falſum modum dixerit. 542
LVII. Ad exhibendum. 545
LVIII. De religioſis et ſumtibus funerum. 550
LVIIII. De ſepulcro violato. 553

TOM. III.

LIBROS ALIQVOT VETERVM IVRECONSVLTORVM ORDINI SVO RESTITVTOS TRADENS.

SERIES

LIBRORVM LXXXX. DIGESTORVM SALVII IVLIANI.

PARS I.

AD EDICTVM.

LIB. I. De Ivris dictione. 567

Prae-

Praefatio *aduerſus eos, qui quid aduerſus edictum admiſerint.* *pag.* 567
Tit. I. De actione danda vel deneganda a praetore. *ibid.*
II. *De magiſtratibus municipalibus, eorumque poteſtate et officio.*
III. *De modo iuris dictionis eorum.*
IIII. *De vadimonio.*
V. *De vindiciis ſecundum poſſeſſorem dandis.* 568
VI. De iuris dictione mandata, et iudice dando. *ibid.*
LIB. II. De formvla ivrisd. edendo et pactis.
Tit. I. *De formula iuris dictionis, deque albo praetoris.*
II. *De edendo.*
III. *De pactis.*
IIII. De in ius vocando.
V. *Qui neque ſequantur, neque ducantur.*
VI. *De poſtulando.*
VII. *De his, qui not. infamia.*
VIII. *De forma agendi.*
VIIII. *De plus petendo.*
X. De cautione iudicio ſiſti, et vadimonio deſerto.
XI. *De dote, de muliere, abeſſe, amiſiſſe.*
LIB. III. De iis, per qvos agere possvmvs.
Tit. I. *De cognitoribus.*
II. De procuratoribus.
III. *Quod vniuerſitatis cuiuſque nomine vel contra eam agitur.* 569
IIII. De negotiis geſtis. *ibid.*
V. *De calumniatoribus.*
LIB. IIII. De in integrvm restitvtionibvs et receptis. *ib.*
Tit. I. De dolo malo.
II. De metu.
III. De minoribus XXV. annis.
IIII. *De capite minutis.*
V. *De eo, quod falſo tutore geſtum.*
VI. Ex quibus cauſſis maiores XXV. ann. in integr. reſtit.
VII. *De alienatione iudicii mutandi cauſſa facta.* 570
VIII. *De temporibus in integrum reſtitutionum.* *ibid.*
VIIII. De receptis, qui arbitrium receperunt.
X. *Nautae, caupones, ſtabularii, vt recepta reſtituant.*
XI. *De ſatis dando.*
LIB. V. De ivdiciis.
Tit. VII. De iudiciis.

LIB.

LIB. VI. De petitione hereditatis. *pag.* 571.

Tit. I. *De querela inofficioſi.* ibid.
II. De hereditatis petitione.

LIB. VII. De actionibvs ex dominio et servitvtibvs.

Tit. I. De rei vindicatione.
II. De Publiciana in rem actione.
III. *Si ager vectigalis petatur.*
V. De ſeruitutibus.
VI. De vſufructu, vſu, habitatione.

LIB. VIII. De ivdiciis dvplicibvs.

Tit. I. Finium regundorum.
II. Familiae erciſcundae.
III. Communi diuidundo. 573.

LIB. VIIII. De damno dato, ivreivrando, actionibvs de servo corrvpto, aleatoribvs, adversvs mensorem, ad exhibendvm. *ibid.*

Tit. I. *De damno dato, et ſi quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.*
II. De noxalibus actionibus.
III. *De iudice litem ſuam faciente.*
IIII. *De fraudatoriis actionibus.*
V. *De interrogationibus in iure faciendis.*
VI. De iureiurando.
VII. *De his, qui effuderunt vel deiecerunt.*
VIII. De ſeruo corrupto.
VIIII. *De aleatoribus.* 574.
X. *Si menſor falſum modum dixerit.* ibid.
XI. Ad exhibendum et de ventre inſpiciendo.

LIB. X. De rebvs creditis et condictionibvs qvibvsdam.

Tit. I. De religioſis et ſumtibus funerum.
II. De rebus creditis et certi condictione.
III. De iureiurando.
IIII. De condictione indebiti et ſimilibus.
V. *De condictione furtiua.* 575.
VI. *De condictione triticaria.* ibid.
VII. *De eo, quod certo loco.*

LIB. XI. DE CONSTITVTO, COMMODATO, PIGNORE, PRAESCRIPTIS VERBIS, EXERCITORIA ET INSTITORIA. *pag.* 575.

TIT. I. De conſtituta pecunia.
II. Commodati.
III. De pignoratitia actione.
IIII. De praeſcriptis verbis et in factum actionibus.
V. *De exercitoria actione.* 576.
VI. De inſtitoria actione. *ibid.*

LIB. XII. DE ALIIS ACTIONIBVS ADVERSVS EVM, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, INSTITVENDIS.

TIT. I. De tributoria actione.
II. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.*
III. De SC. Macedoniano.
IIII. Quod iuſſu.
V. *De in rem verſo.*
VI. De peculio.
VII. Ad SC. Velleianum. 577.

LIB. XIII. DE ACTIONIBVS EX NEGOTIIS PER ALIOS EXPLICATIS, COMPENSATIONE, PIGNORE, DEPOSITO. 578.

TIT. I. De actionibus ex negotiis per alios explicatis. *ibid.*
II. *De compenſatione.*
III. De pignoribus.
IIII. Depoſiti. 579.

LIB. XIIII. DE MANDATO ET SOCIETATE. *ibid.*

TIT. I. De mandati actione.
II. Pro ſocio.

LIB. XV. DE EMTIONE VENDITIONE, LOCATIONE CONDVCTIONE, AD LEG. RHODIAM, AESTIMATORIA.

TIT. I. De emtione venditione.
II. De locatione conductione. 580.
III. *Ad legem Rhodiam de iactu.* 581.
IIII. *De aeſtimatoria actione.* *ibid.*

LIB.

LIB. XVI. De sponsalibvs, nvptiis, dote. *pag.* 581.

Tit. I. De ſponſalibus. *ibid.*
II. De nuptiis.
III. De iure dotium et pactis dotalibus.
IIII. De fundo dotali.

LIB. XVII. De variis dotis speciebvs et donatione inter virvm et vxor. 582.

Tit. I. De variis dotium ſpeciebus. *ibid.*
II. De donatione inter virum et vxorem.

LIB. XVIII. De divortiis et dotis repetitione. 583.

Tit. I. De diuortiis et repudiis. *ibid.*
II. Soluto matrimonio dos quemadmodum repetatur.
III. *De mora et retentionibus.*

LIB. XVIIII. De rervm amotarvm actione, ventre in possessionem misso et agnoscendis vel alendis liberis.

Tit. I. De actione rerum amotarum.
II. Si ventris nomine cet.
III. De agnoſcendis et alendis liberis. 584.

LIB. XX. De tvtelis. *ibid.*

Tit. I. De teſtamentaria tutela.
II. De legitima tutela.
III. *De tutela datiua.*

LIB. XXI. De officio tvtoris et actionibvs ex tvtela natis.

Tit. I. De confirmatione tutoris.
II. *De ſatiſdatione tutorum.*
III. *De excuſationibus.*
IIII. De adminiſtratione tutorum.
V. De auctoritate tutoris.
VI. De rebus eorum, qui ſub tutela ſunt, non alienandis. 585.

TIT. VII. De ſuſpectis tutoribus. pag. 585.
VIII. De tutelae actionibus. *ibid.*
VIIII. De magiſtratibus conueniendis.
*X. De curatore furioſi.

LIB. XXII. De fvrtis et operis libertorvm.

TIT. I. De noxali furti actione, et furto generatim.
II. *De furto a ſeruo, qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt, facto.* 586.
III. De publicanis et furto a familia eorum facto. *ibid.*
IIII. De operis libertorum.

LIB. XXIII. De bonorvm possessionibvs contra tabvlas.

TIT. I. De bonorum poſſeſſionibus.
II. De bonorum poſſeſſione contra tabulas. 587.
III. De legatis praeſtandis. *ibid.*
IIII. De collatione bonorum et dotis.

LIB. XXIIII. De bonorvm possessione ventri, et ex edicto Carboniano data.

TIT. I. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
II. De ventre in poſſeſſionem mittendo.
III. De Carboniano edicto.

LIB. XXV. De bonorvm possessione secvndvm tabvlas. 588.

TIT. I. De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas. *ibid.*

LIB. XXVI. De ivre abstinendi et bon. possess. patrono danda.

TIT. I. De iure abſtinendi.
II. De bonis libertorum.
III. Si quid in fraudem patroni.

LIB. XXVII. De testamentis et legitimis svccessionibvs.
TIT. I. De teſtamento militis.
II. De teſtamentis.
III. De legitimis ſucceſſionibus. 589.
IIII. Si tabulae teſtamenti nullae exſtabunt vnde liberi. *ibid.*

TIT. V. Vnde legitimi. pag. 589.
VI. Vnde cognati. *ibid.*
VII. *Vnde vir et vxor.*

LIB. XXVIII. DE VACANTIBVS, EREPTITIIS, CADVCIS cet.

TIT. I. *De caducis.*
II. *De ereptitiis.*
III. *De vacantibus.*
IIII. Si quis aliquem teſtari prohibuerit.
V. *Vt ex legibus et SCtis bonorum poſſeſſio detur.*
VI. De tempore bon. poſſeſſ.
VII. *Quis ordo in bonorum poſſeſſione obſeruetur.*
VIII. *De ſucceſſorio edicto.*

LIB. XXVIIII. DE HEREDVM QVALITATE ET DIFFERENTIA.

TIT. I. De liberis et poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis.
II. De iniuſto, rupto, irrito teſtamento. 590.

LIB. XXX. DE HERED. INSTIT. ET SVBSTITVTIONIBVS. *ibid.*

TIT. I. De heredibus inſtituendis.
II. De ſubſtitutionibus.
III. De conditionibus inſtitutionum. 591.

LIB. XXXI. DE ADQVIR. VEL OMITT. HEREDITATE. *ibid.*

TIT. I. *Teſtamenta quemadm. aperiantur.*
II. De adquirenda vel omittenda hereditate.
III. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti cet.
IIII. *De SC. Sillaniano.*

LIB. XXXII. DE LEGATIS.

AELII MARCIANI
INSTITVTIONVM
LIBRI SEDECIM,
ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. DE PRIMA PERSONARVM DIVISIONE. *pag.* 592.

TIT. I. De iure nat. gent. et ciu. *ibid.*
II. De ſtatu hominum, vel iure perſonarum.
III. De ingenuis.
IIII. De libertinis.
V. *Quibus ex cauſſis manumittere non licet.*

LIB. II. DE SECVNDA PERSONARVM DIVISIONE.

TIT. I. De his, qui ſui vel alieni iuris ſunt. 593.
II. De patria poteſtate. *ibid.*
III. *De adoptionibus et emancipationibus.*
IIII. *De tutelis.*
V. De tutela teſtamentaria.
VI. De legitima agnatorum, patronorum, parentum tutela.
VII. De capitis deminutione.
VIII. *De Attiliano tutore, et eo, qui ex lege Iulia et Titia datur.*
VIIII. *De auctoritate tutorum.*
X. *Quibus modis tutela finitur.*
XI. *De curatoribus.*
XII. *De ſatis datione tutorum vel curatorum.*
XIII. De excuſationibus tutorum et curatorum.
XIIII. *De ſuſpectis tutoribus.*

LIB. III. DE RERVM DIVISIONE ET ADQVIR. DOM.

TIT. I. De rerum diuiſione et adquirendo earum dominio.
II. *De rebus corporalibus et incorporalibus.* 594.

TIT.

Tit. III. *De ſeruitutibus praediorum.* pag. 594.
IIII. De vſufructu, vſu, habitat. *ibid.*
V. De vſucapionibus.
VI. De donationibus.
VII. Quibus alienare licet, vel non.
VIII. Per quas perſonas cuique adquiritur. 595.

LIB. IIII. De testamentis. *ibid.*

Tit. I. *De teſtamentis ordinandis.*
II. De militari teſtamento.
III. Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.
IIII. *De exheredatione liberorum.*
V. De heredum inſtitutione.
VI. De vulgari et pupillari ſubſtitutione.
VII. Quibus modis teſtamenta infirmantur.
VIII. De querela inofficioſi teſtamenti.
VIIII. De hereditatum qualitate et differentia.

LIB. V. De svccessionibvs ab intestato et aliis modis adqvirendi vniversalibvs. 596.

Tit. I. *De hereditatibus, quae ab inteſtato deferuntur.* ibid.
II. De legitima agnatorum ſucceſſione.
III. *De SCtis Tertulliano et Orphitiano.*
IIII. *De gradibus cognationis.*
V. *De ſeruili cognatione.*
VI. De ſucceſſione libertorum.
VII. *De bonorum poſſeſſionibus.*
VIII. *De adſignatione libertorum.*
VIIII. *De adquiſitione per arrogationem.*
X. *De eo, cui libertatis cauſſa bona addicuntur.*
XI. *De ſucceſſione per bonorum venditionem et ex SC. Claudiano.*

LIB. VI. De legatis generatim.

Tit. I. De legatis.
II. Quando dies legatorum cedat. 597.
III. De adimendis vel transferendis legatis. *ibid.*

LIB. VII. De legatis speciatim.

Tit. I. De annuis legatis.

TIT. II. De vſufructu legato. pag. 597.
III. *De ſeruitute legata.* 598.
IIII. *De dote praelegata.* ibid.
V. *De optione vel electione legata.*
VI. *De tritico, vino, oleo legatis.*
VII. De inſtructo vel inſtrumento legat.
VIII. De peculio legato.
VIIII. *De penu legata.*
X. *De ſupellectile legata.*
XI. De alimentis vel cibariis legatis.
XII. *De auro, argento, mundo legatis.*
XIII. *De liberatione legata.*
XIIII. Vt legatorum ſeu fideic. cauſſa.
XV. Ad legem Falcidiam.
XVI. De codicillis. 599.

LIB. VIII. DE FIDEICOMMISSIS GENERATIM. *ibid.*

TIT. I. De fideicommiſſariis hereditatibus.
II. De rebus ſingulis per fideicommiſſum relictis.

LIB. VIIII. DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBVS, IN SPECIE ET MORTIS CAVSSA DONATION.

TIT. I. De fideicommiſſariis libertatibus.
II. De donationibus mortis cauſſa. 600.

LIB. X. DE NVPTIIS. *ibid.*

TIT. I. *De ſponſalibus.*
II. De ritu nuptiarum.
III. *De iure dotium.*
IIII. *De pactis dotalibus.*
V. *De fundo dotali.*

LIB. XI.

(*Ex eo citatae* l. 3. de his, quae pro non ſcript. *et* l. 2. de his, quae vt indign. *in mendo cubare videntur, ideoque hic omiſſae, cum probabilius ſit, hoc libro continuatos fuiſſe titulos ad* IVRA CONNVBII *pertinentes, adeoque actum eſſe*)

TIT.

TIT. I. *De donationibus inter virum et vxorem.* pag. 600.
II. *De diuortiis et repudiis.* ibid.
III. *Soluto matr. dos quemadm. petatur.*

LIB. XII. itidem DE IVRIBVS CONNVBII ET CONCVBINATV.

TIT. I. *De impenſis in res dotales factis.*
II. *De actione rerum amotarum.*
III. *De agnoſcendis et alendis liberis.*
IIII. *De inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu.*
V. *De concubinis.*

LIB. XIII. DE MANVMISSIONIBVS, IVRIBVS PATRONATVS, CONTRACTIBVS. 601.

TIT. I. De manumiſſionibus. *ibid.*
II. De iure patronatus.
III. *De obligationibus.*
IIII. *De contractibus, qui re ineuntur.*
V. De verborum obligationibus et fideiuſſionibus.
VI. De emtione venditione.
VII. De locatione conductione.
VIII. De ſocietate.
VIIII. De mandato.
X. De contractibus innominatis.

LIB. XIIII. DE QVASI CONTRACTIBVS, CONTRACTVVM QVORVMDAM ADFECTIONIBVS, DELICTIS, CRIMINIBVS. 602.

TIT. I. De quaſi contractibus. *ibid.*
II. De vſuris, fructibus, eoque, quod intereſt.
III. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.*
IIII. *Quibus modis tollitur obligatio.*
V. *De obligationibus ex delicto, maxime furto.*
VI. Vi bonorum raptorum.
VII. *De lege Aquillia, noxa, pauperie.*
VIII. De iniuriis.
VIIII. *De quaſi delictis.*
X. De extraordinariis criminibus.

TIT. XI. De publicis iudiciis. *pag.* 602.
XII. *De accuſationibus.* ibid.
XIII. Ad legem Iuliam maieſtatis.
XIIII. *Ad legem Iuliam de adulteriis.* 603.
XV. Ad legem Iuliam de vi publica. *ibid.*
XVI. Ad legem Iuliam de vi priuata.
XVII. Ad legem Corneliam de ſicariis et veneficis.
XVIII. Ad legem Pompeiam de parricidiis.
XVIIII. Ad legem Corneliam de falſis.
XX. De lege Iulia repetundarum.
XXI. *De lege Iulia de annona.*
XXII. De lege Iulia peculatus.
XXIII. *De lege Iulia de ambitu.*
XXIIII. *De lege Fabia de plagiariis.*
XXV. De quaeſtionibus, poenis, interdictis et reſtitutis.

LIB. XV. DE ACTIONIBVS, INTERDICTIS ET IVDICIIS.
et XVI. DE IVRISDICTIONE ET OFFICIO MAGISTRATVVM
tractaſſe videntur.

HERMOGENIANI
LIBRI SEX
EPITOMARVM IVRIS.
ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. 604.
Prooemium de iure naturali, gentium, et ciuili. *ibid.*

PARS I.
DE STATV HOM.

TIT. I. De iure perſonarum.
II. *De ingenuis.*

TIT.

TIT. III. De libertinis. *pag.* 604.
IIII. Qui et ex quibus cauſſis manumittere non poſſunt. 605.
V. De his, qui ſui vel alieni iuris ſunt. *ibid.*
VI. *De patria poteſtate, adoptionibus et emancipationibus.*
VII. De tutelis et curationibus.

PARS II.

AD EDICTI ORDINEM.

VIII. De actione danda vel deneganda a praetore.
VIIII. De magiſtratibus municipalibus, eorumque officio et iuris dictione.
X. *De formula iuris dictionis et albo corrupto.*
XI. *De edendo.*
XII. De pactis et tranſactionibus.
XIII. De in ius vocando.
XIIII. De poſtulando.
XV. *De his, qui notantur infamia.*
XVI. De cautionibus.
XVII. *De cognitoribus, procuratoribus, negotiorum geſtoribus.*
XVIII. *De calumniatoribus.*
XVIIII. De in integrum reſtitutionibus.
XX. *De receptis et arbitris.*
XXI. *De nautis, cauponibus, ſtabulariis.*
XXII. *De iudiciis.*
XXIII. *De hereditatis petitione.*
XXIIII. *De rei vindicatione, et Publiciana.*
XXV. *De vſufructu et ſeruitutibus praedialibus.*
XXVI. *De damno dato.*
XXVII. *De iudiciis duplicibus, finium regundorum, famil. erciſcundae, et communi diuidundo.*
XXVIII. *De iudice, qui litem ſuam fecit.*
XXVIIII. *De interrogationibus in iure faciendis.*
XXX. *De iureiurando.* 606.
XXXI. *De his, qui effuderunt, vel deiecerunt.* ibid.
XXXII. *De ſeruo corrupto.*
XXXIII. *De aleatoribus.*

TIT. XXXIIII. *Si menſor falſum modum dixerit.* pag. 606.
XXXV. *Ad exhibendum, et de ventre inſpiciendo.* ibid.
XXXVI. *De religioſis.*

LIB. II. 607.

TIT. I. *De rebus creditis et certi condictione.* ibid.
II. *De iureiurando.*
III. De condictionibus indebiti et aliis
IIII. *De eo, quod certo loco.*
V. *De pecunia conſtituta.*
VI. *Commodati.*
VII. *De pignoratitia actione.*
VIII. De praeſcriptis verbis et in factum actione.
VIIII. *De exercitoria.*
X. *De inſtitoria.*
XI. *De tributoria.*
XII. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt.*
XIII. De SC. Macedoniano.
XIIII. *Quod iuſſu.*
XV. *De in rem verſo.*
XVI. *De peculio.*
XVII. *Ad SC. Velleianum.*
XVIII. *De compoſitionibus.*
XVIIII. *De depoſito.*
XX. Mandati et contra.
XXI. *Pro ſocio.*
XXII. De emtione venditione et actionibus emti venditi.
XXIII. De locatione conductione. 608.
XXIIII. Ad legem Rhodiam de iactu. *ibid.*
XXV. De aeſtimatoria.
XXVI. De pignoribus.
XXVII. De nuptiis.
XXVIII. De iure dotium.
XXVIIII. De pactis dotalibus.
XXX. De fundo dotali.
XXXI. De diuortiis, et ſoluto matrimonio dos quemadmodum petatur.
XXXII. De donatione inter virum et vxorem. 609.
XXXIII. De actione rerum amotarum. *ibid.*

TIT.

Tit. XXXIIII. Si ventris nomine. *pag.* 609.
XXXV. De agnoſcendis et alendis liberis. *ibid.*
XXXVI. De tutelis et curatione.
XXXVII. De noxali furti actione.
XXXVIII. *De furto a ſeruo; qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt; facto.*
XXXVIIII. *De publicanis; et furto a familia eorum facto.* 610.
XXXX. De operis libertorum. *ibid.*

LIB. III.

Tit. I. *De bonorum poſſeſſionibus.*
II. De bonorum poſſeſſione contra tabulas.
III. De legatis praeſtandis.
IIII. *De collatione bonorum.*
V. *De collatione dotis.*
VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
VII. De ventre in poſſeſſionem mittendo.
VIII. De Carboniano edicto.
VIIII. De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.
X. De bonis libertorum.
XI. *Si tabulae teſtamenti nullae exſtabunt.*
XII. *Si quid in fraudem patroni.*
XIII. *De teſtamentis.*
XIIII. *De legitimis ſucceſſionibus.* 611.
XV. *Vnde liberi.* ibid.
XVI. Vnde legitimi.
XVII. *Vnde cognati.*
XVIII. Vnde vir et vxor.
XVIIII. De vacantibus, ereptitiis, caducis.
XX. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit.*
XXI. *Vt ex legibus et SCtis bonorum poſſeſſio detur.*
XXII. *Quis ordo in bonor. poſſeſſ. ſeruetur.*
XXIII. *De ſucceſſorio edicto.*
XXIIII. De heredibus inſtituendis.
XXV. *De ſubſtitutionibus.*
XXVI. De conditionibus inſtitutionum.
XXVII. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur.*
XXVIII. De adquirenda vel omittenda hereditate.

TIT. XXVIIII. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab int. *pag.* 611.
XXX. *De SC. Silaniano.* 612.

LIB. IIII. *ibid.*

TIT. I. De legatis et fideicommiſſis.
II. De conditionibus et demonſtrationibus.
III. Ad legem Falcidiam.
IIII. Ad SC. Trebellianum.
V. Vt in poſſeſſionem legatorum cauſſa.
VI. De operis noui nunciatione.
VII. De damno infecto.
VIII. Aquae pluuiae arcendae.

LIB. V.

TIT. I. *De cauſſis ſtatus.*
II. De liberali cauſſa.
III. *De ſtatu liberis.* 613.
IIII. De colluſione detegenda. *ibid.*
V. De publicanis.
VI. De adquirenda poſſeſſione et de vſucapionibus.
VII. *Vi bonorum raptorum.*
VIII. *De incendio, furto, cet.*
VIIII. De iniuriis.
X. *De re iudicata et exſequutionibus.*
XI. *De confeſſis.*
XII. *De ceſſione bonorum.*
XIII. *Quibus ex cauſſis in poſſeſſionem eatur.*
XIIII. *De rebus auctoritate iudicis poſſidendis.*
XV. De priuilegiis creditorum.
XVI. *De bonorum venditione.* 614.
XVII. *De ſeparationibus.* *ibid.*
XVIII. *De curatore bonis dando.*
XVIIII. De iure fiſci in bonis damnatorum.

LIB. VI.

TIT. I. De his, qui in quantum facere poſſunt, condemnantur.
II. *De his, quae in fraudem creditorum.*
III. *De interdictis.*
IIII. *Quorum bonorum*

Tit. V. *Quod legatorum.* pag. 614.
VI. *De interdictis de rebus diuinis, publicis, vi publica, de mortuo inferendo, tabulis exhibendis.* ibid.
VII. *De interdictis ſuper re priuata, retinendae vel recuperandae poſſeſſionis.*
VIII. *De ſuperficiebus.*
VIIII. *De itinere actuque priuato.*
X. *De aqua quotidiana.*
XI. *De riuis.*
XII. *De fonte.*
XIII. *De operis noui nunciatione.*
XIIII. *De cloacis.*
XV. *Quod vi aut clam.*
XVI. *De remiſſionibus.*
XVII. *De precario.*
XVIII. *De arboribus.* 615.
XVIIII. *De glande legenda.* ibid.
XX. *De homine libero exhibendo.*
XXI. De liberis exhibendis.
XXII. *Vtrubi.*
XXIII. *Ne vis fiat ei, cet.*
XXIIII. *De interdicto Saluiano.*
XXV. *De migrando.*
XXVI. *De exceptionibus.*
XXVII. *De exceptione vadimonii deſerti.*
XXVIII. *De exceptione rei iudicatae.*
XXVIIII. De doli mali exceptione.
XXX. De exceptione rei venditae non traditae.
XXXI. *De litigioſis.*
XXXII. De praeſcriptione.
XXXIII. Quarum rerum actio non detur.
XXXIIII. De exceptione iuriſiurandi.
XXXV. *De his, quae onerandae libertatis.*
XXXVI. De ſtipulationibus.
XXXVII. *De ſtipulationibus praetoriis.* 616.
XXXVIII. *Iudicio ſiſti.* ibid.
XXXVIIII. *Iudicatum ſolui.*
XXXX. *De re defendenda.*
XXXXI. *De dolo malo.*

TIT. XXXXII. *Tutelae et teſtamenti.* pag. 616.
XXXXIII. *Legatorum nomine.* ibid.
XXXXIIII. *Si cui plus, quam per legem Falc. cet.*
XXXXV. *Rem pupilli ſaluam fore.*
XXXXVI. Ratam rem haberi.
XXXXVII. *Stipulatio de operis noui nunciatione.*
XXXXVIII. *De duplae ſtipulatione.*
XXXXVIIII. *De ſtipulatione ob nouum opus et damni infect.*

PARS III.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

L. *De publicis iudiciis.*
LI. De accuſationibus.
LII. *De cuſtodia et exhibitione reorum.*
LIII. Ad legem Iuliam maieſtatis. 617.
LIIII. *Ad legem Iuliam de adulteriis coërcendis.* ibid.
LV. *Ad legem Iul. de vi publica et priuata.*
LVI. *Ad legem Corneliam de ſicariis et veneficis.*
LVII. *De lege Pompeia de parricidiis.*
LVIII. De lege Cornelia de falſis.
LVIIII. *De lege Iulia repetundarum.*
LX. *De lege Iulia de annona.*
LXI. *De lege Iulia peculatus.*
LXII. *De lege Iulia ambitus.*
LXIII. De lege Fabia de plagiariis.
LXIIII. *Ad SC. Turpillianum.*
LXV. *De requirendis vel abſentibus damnandis.*
LXVI. *De quaeſtionibus.*
LXVII. *De poenis.*
LXVIII. De bonis damnatorum.
LXVIIII. *De bonis eorum, qui ante ſententiam, cet.*
LXX. *De interdictis et relegatis.*
LXXI. *De cadaueribus punitorum.*

P. IVVENTII CELSI
DIGESTA
ORDINI SVO RESTITVTA.
PARS I.
AD EDICTVM.

LIB. I. De IVRIS DICTIONE. *pag* 618.
Prooemium. *ibid.*

TIT. I. *De actione danda denegandaue.*
II. De magiſtratibus municipalibus, eorúmque iuris dictione, poteſtate, officio.
III. *De vadimonio.*
IIII. *De vindiciis ſecundum poſſeſſorem dandis.*
V. *De formula iuris dictionis.*
VI. *De edendo.*
VII. De pactis.
VIII. De in ius vocando.
VIIII. *De poſtulando.* 619.
X. De his, qui notantur infamia. *ibid.*
XI. De cautione in iudicio ſiſti.
XII. De procuratoribus, cognitoribus, negotiorum geſtoribus.
XIII. *De calumniatoribus.*

LIB. II. De IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS.

TIT. I. *De dolo malo.*
II. *Quod metus cauſſa.*
III. De minoribus XXV. annis.
IIII. De capite minutis.
V. *De eo, quod falſo tutore auctore geſtum.*

TIT. VI. *Ex quibus cauſſis maiores XXV. annis in integrum reſtituuntur.* pag. 619.
VII. *De alienatione iudicii mutandi cauſſa facta.* ibid.
VIII. De temporibus in integrum reſtitutionis.
VIIII. De receptis, et qui in arbitrium receperunt. 620.
X. *Nautae, caupones, ſtabularii recepta vt reſtituant.* *ibid.*
XI. *De ſatiſdationibus.*

LIB. III. DE IVDICIIS ET RERVM VINDICATIONE.

TIT. I. De iudiciis, et vbi quis conueniri debeat, deque officio iudicum.
II. De rei vindicatione.
III. *De Publiciana in rem actione.*
IIII. *Si ager vectigalis vel emphyteuticus petatur.*

LIB. IIII. DE HEREDITATIS PETITIONE. 621.

TIT. I. *De inofficioſo teſtamento.* ibid.
II. De hereditatis petitione.
III. *Si pars hereditatis petatur.*
IIII. *De poſſeſſoria hereditatis petitione.*
V. *De fideicommiſſaria hereditatis petitione.*

LIB. V. DE SERVITVTIBVS, DAMNO, IVDICIIS DIVISORIIS.
TIT. I. De ſeruitutibus.
II. *Si quadrupes pauperiem feciſſe dicetur.*
III. Ad legem Aquilliam.
IIII. De noxalibus actionibus. 622.
V. *Finium regundorum.* ibid.
VI. Familiae erciſcundae.
VII. *Communi diuidundo.*
VIII. *De iudice litem ſuam faciente.*
VIIII. De interrogationibus in iudicio faciendis.
X. De his, qui effuderint, vel deiecerint.
XI. *De ſeruo corrupto.*
XII. *De aleatoribus.*
XIII. *Si menſor falſum modum dixerit.*
XIIII. Ad exhibendum.
XV. *De fugitiuis.* 623.
XVI. De religioſis et ſumtibus funerum. *ibid.*

LIB.

LIB. VI. DE CONDICTIONIBVS, CONSTITVTA PECVNIA, COMMODATO, PIGNORE, ET GESTIS CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE EST. *pag.* 623.

TIT. I. De rebus creditis, et ſi certum petatur. *ibid.*
II. De iureiurando, et de probationibus.
III. De condictione cauſſa data cauſſa non ſequuta.
IIII. De condictione ob turpem cauſſam.
V. De condictione indebiti.
VI. *De condictione ſine cauſſa.* 624.
VII. *De condictione furtiua.* *ibid.*
VIII. De condictione triticaria.
VIIII. *De eo, quod certo loco.*
X. De pecunia conſtituta.
XI. Commodati, vel contra.
XII. De pignoratitia actione.
XIII. *De praeſcriptis verbis.*
XIIII. *De actione exercitoria.*
XV. *De actione inſtitoria.*
XVI. *De actione tributoria.*
XVII. Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.
XVIII. *De SC. Macedoniano.*
XVIIII. *Quod iuſſu.*
XX. *De in rem verſo.*
XXI. *De peculio.*
XXII. *Ad SC. Velleianum.* 625.

LIB. VII. DE DEPOSITO, MANDATO, SOCIETATE, PRECARIO. *ibid.*

TIT. I. Depoſiti vel contra.
II. Mandati vel contra.
III. Pro ſocio.
IIII. De precario.

LIB. VIII. DE EMTIONE, LOCATIONE, ET CONTRACTV AESTIMAT.

TIT. I. De emtione venditione.
II. De locatione conductione. 626.
III. De aeſtimatoria actione. *ibid.*

LIB. VIIII. De sponsalibvs, nvptiis, dote, et donationibvs inter virvm et vxorem. 626.

Tit. I. *De ſponſalibus.* ibid.
II. De nuptiis.
III. De iure dotium.
IIII. De pactis dotalibus.
V. De fundo dotali.
VI. De donatione inter virum et vxorem.

LIB. X. De divortiis et actionibvs solvto matrimonio competentibvs.

Tit. I. *De diuortiis et repudiis.*
II. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.
III. *De actione rerum amotarum.* 627.
IIII. *Si ventris nomine.* ibid.
V. *De agnoſcendis et alendis liberis.*

LIB. XI. De tvtelis.

Tit. I. *De tutoribus teſtamentariis, legitimis, datiuis.*
II. *De ſatiſdatione tutorum vel curatorum.*
III. *De excuſationibus.*
IIII. De adminiſtratione tutorum.
V. *De rebus eorum, qui ſub tutela ſunt, non alienandis.*
VI. De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.
VII. *De tutelae et rationibus diſtrahendis.*
VIII. De magiſtratibus conueniendis.
VIIII. De curatoribus.

LIB. XII. De noxali fvrti actione, operis libertorvm et novi operis nvnciatione.

Tit. I. De furto et noxali furti actione.
II. *De furto a ſeruo, qui teſtamento manumiſſus, commiſſo.* 628.
III. *De publicanis, furtoque ab eorum familia facto.* ibid.
IIII. De operis libertorum.
V. De noui operis nunciatione.

LIB. XIII. De bonorvm possessionibvs.

Tit. I. De bonorum poſſeſſionibus.

Tit.

Tit. II. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas.* pag. 628.
III. *De legatis praeſtandis.* ibid.
IIII. De collatione bonorum.
V. *De dotis collatione.*
VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.* 629.
VII. *De ventre in poſſeſſionem mittendo.* ibid.
VIII. *De Carboniano edicto.*
VIIII. *De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.*
X. *De bonis libertorum.*
XI. *Si tabulae nullae exſtabunt.*
XII. *Si quid in fraudem patroni.*

LIB. XIIII. De testamentis LIB. I.

Tit. I. De teſtamentis militum.

LIB. XV. De testamentis LIB. II. et success. ab intest.

Tit. I. De teſtamentis.
II. De adquirenda vel omittenda hereditate.
III. De ſucceſſionibus ab inteſtato.
IIII. Quis ordo in bonorum poſſeſſione ſeruetur, et de ſucceſſorio edicto.

LIB. XVI. De testamentis LIB. III.

Tit. I. De heredibus inſtituendis.
II. De iniuſto, rupto, irrito teſtamento. 630.
III. *De vulgari et pupillari ſubſtitutione.* ibid.
IIII. De conditionibus inſtitutionum.
V. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur.*
VI. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab inteſtato ſuccedere velit.
VII. *De SC. Silaniano.*

LIB. XVII. De legatis LIB. I.

Tit. I. De legatis.
II. De legatis dubiis, pugnantibus prohibitis.

LIB. XVIII. De legatis LIB. II. 631.

Tit. I. *De annuis legatis.* ibid.

TIT. II. De vſufructu legato. *pag.* 631.
III. De vſu vel habitatione legatis. *ibid.*
IIII. De operis ſeruorum, ipſiſque ſeruis legatis.
V. De ſeruitute legata.

LIB. XVIIII. DE LEGATIS LIB. III.

TIT. I. De dote praelegata.
II. De optione legata.
III. De tritico, vino, oleo legatis.
IIII. De inſtructo vel inſtrumento legato.
V. De peculio legato. 632.
VI. De ſuppellectile legata. *ibid.*
VII. De alimentis vel cibariis legatis.
VIII. De auro, argento, mundo legatis.
VIIII. De liberatione legata.

LIB. XX. DE LEGATIS LIB. IIII. ET FIDEICOMMISSIS LIB. I.

TIT. I. De codicillis.
II. De fideicommiſſis.
III. De falſa cauſſa, legatis vel fideicommiſſis adiecta.
IIII. De petitione legatorum et fideicommiſſorum.

LIB. XXI. DE LEGATIS LIB. V. ET DE FIDEICOMM. LIB. II. 633

TIT. I. Ad legem Falcidiam. *ibid.*
II. Ad SC. Trebellianum et Pegaſianum.

LIB. XXII. DE LEGATIS LIB. VI. ET DE FIDEICOMM. LIB. III.

TIT. I. De adimendis vel transferendis legatis et fideicommiſſis.
II. De rebus dubiis.
III. *De his, quae pro non ſcriptis habentur.*
IIII. *De his, quae vt indignis auferuntur.*
V. De conditionibus et demonſtrationibus.
VI. Quando dies legatorum vel fideicommiſſorum cedat.

LIB. XXIII. DE DAMNO INFECTO, CAVSSIS STATVS, POSSESSIONE, VSVCAPIONE, VI BONOR. RAPTOR. INIVRIIS.

TIT. I. De damno infecto.
II. De aqua et aqua pluuia arcenda. 634.

TIT. III. *De cauſſis ſtatus.* pag. 634.
IIII. *De liberalibus cauſſis.* ibid.
V. De ſtatuliberis.
VI. De adquirenda poſſeſſione et de vſucapionibus.
VII. *Vi bonorum raptorum.*
VIII. De incendio, ruina, naufragio.
VIIII. De iniuriis.

LIB. XXIIII. DE RE IVDICATA, POSSESSIONE BONORVM ET CREDITORVM PRIVILEGIIS.

TIT. I. De re iudicata.
II. *De confeſſis.*
III. De ceſſione bonorum.
IIII. *De rebus auctoritate iudicis poſſidendis.*
V. De creditoribus in poſſeſſionem mittendi
VI. *De priuilegiis creditorum.*
VII. *De bonorum venditione.*
VIII. *De ſeparationibus.*
VIIII. De curatore bonis dando.
X. *Quae in fraudem creditorum.*

LIB. XXV. DE INTERDICTIS. 635.

TIT. I. De interdictis. *ibid.*
II. *Quorum bonorum.*
III. *Quod legatorum.*
IIII. *De tabulis exhibendis.*
V. De rebus ſacris, religioſis, publicis.
VI. *De vi et vi armata.*
VII. *Vti poſſidetis.*
VIII. *De ſuperficiebus.*
VIIII. De itinere actuque priuato.
X. *De aqua quotidiana.*
XI. *De riuis.*
XII. *De fonte.*
XIII. *De cloacis.*
XIIII. Quod vi aut clam.
XV. De precario.
XVI. De arboribus caedendis.

TIT. XVII. De glande legenda. *pag.* 635.
XVIII. *De homine libero et liberis exhibendis.* 636.
XVIIII. *Vtrubi.* ibid.
XX. *De migrando.*
XXI. *De Saluiano interdicto.*

LIB. XXVI. DE EXCEPTIONIBVS ET STIPVLATIONIBVS.

TIT. I. De exceptionibus.
II. *De exceptione vadimonii deſerti.*
III. De exceptione rei iudicatae.
IIII. De doli mali et metus exceptione.
V. De exceptione rei venditae non traditae.
VI. *De litigioſis.*
VII. *Quarum rerum actio non datur.*
VIII. *De exceptione iuriſiurandi.*
VIIII. *De his, quae onerandae libertatis cauſſa imponuntur.*
X. De ſtipulationibus, reis, fideiuſſoribus.

LIB. XXVII. DE NOVATIONIBVS, SOLVTIONIBVS, CAVTIONIBVS.

TIT. I. De nouationibus.
II. De ſolutionibus et liberationibus. 637.
III. *De acceptilatione.* ibid.
IIII. *De ſtipulationibus praetoriis.*
V. *Rem pupillo ſaluam fore.*
VI. Iudicio ſiſti.
VII. Iudicatum ſolui.
VIII. *De re defendenda.*
VIIII. *De dolo malo.*
X. *Tutelae vel teſtamenti nomine.*
XI. *Ratam rem haberi.*
XII. *Noui operis nunciati cauſſa.*
XIII. De duplae ſtipulatione.
XIIII. Damni infecti nomine.

ARS II.

AD LEGES QVASDAM SPECIALES.

LIB. XXVIII. Ad legem Cinciam et Ivniam Velleiam. p. 637.

Tit. I. Ad legem Cinciam de donis et muneribus. ibid.
II. Ad legem Iuniam et Velleiam.

LIB. XXVIIII. Ad leges Fvsiam Caniniam, Aeliam Sentiam, et Ivniam Norbanam. 638.

Tit. I. Ad legem Fuſiam Caniniam. ibid.
II. Ad legem Aeliam Sentiam.
III. *Ad legem Iuliam Norbanam.*

LIB. XXX. Ad legem Ivl. et Pap. Popp. LIB. I.

Tit. I. *Ad caput I. de ſenatorum nuptiis.*
II. Ad *caput II.* de ingenuorum reliquorum nuptiis.
III. Ad *caput III.* de ſexagenariorum, quinquagenariarum, ſpadonum nuptiis.
IIII. *De concubinis.*
V. *De ſponſalibus.*
VI. *Ad caput VI. de poenis iniuſtarum nuptiarum.*

LIB. XXXI. Ad leg. Ivl. et Pap. Popp. LIB. II.

Tit. I. *Ad caput VII. de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.*
II. *Ad caput VIII. de eorumdem priuilegiis in petendis honoribus.*
III. *De immunitate ob liberorum numerum.*
IIII. *Ad caput X. de iure Quiritium ob liberos conſequendo.*
V. *Ad caput XI. de liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum.*
VI. *Ad caput XII. de liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum.*
VII. *Ad caput XIII. de diuortio libertae prohibito.*
VIII. *Ad caput XIIII. de tutore dotis cauſſa dando.*

LIB. XXXII. Ad legem Ivl. et Pap. Popp. LIB. III. 639.

TIT. I. Ad capita XV--XVIIII. ſeu leges decimarias. p. 639
II. *Ad capita XX--XXVIII. de ſolidi capacitate.* ibid
III. *Ad caput XXVIIII. de legato ſub conditione caelibatus.*
IIII. *Ad caput XXX. de iureiurando libertis remittendo.*
V. *Ad caput XXXI. de iure adfinitatis.*
VI. *Ad caput XXXII. de priuilegiis abſentium rei publicae cauſſa.*
VII. *Ad caput XXXIII. de indulgentia ſenatus.*
VIII. *Ad caput XXXIIII. de diuortii modo et poena.*
VIIII. *De cogendis parentibus, vt liberos elocent.*
X. *Ad caput XXXVI. de poenis caelibatus.*
XI. *Ad caput XXXVII. de poenis orbitatis.*
XII. *Ad caput XXXVIII. de liberta ob nuptias ab operis liberanda.*
XIII. *Ad capita XXXVIIII-- XXXXIIII. de iuribus patronatus.*

LIB. XXXIII. AD LEG. IVL. ET PAP. POPP. LIB. IIII.

TIT. I. *Ad caput I. legis caduciariae de aditione hereditatis.*
II. Ad *caput II.* de iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur.
III. *Ad caput III. de iis, quae pro non ſcriptis habentur.*

LIB. XXXIIII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. V.

TIT. I. Ad *caput IIII.* de cauſſa caduci.
II. *Ad caput V. de caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas mortuum.*

LIB. XXXV. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. VI. 640.

TIT. I. Ad *caput VI.* de caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem. *ibid.*
II. *Ad caput VII de caducis ob legatarium vel heredem ante exſiſtentem conditionem mortuum.*
III. *De bonis ereptitiis.*
IIII. *Ad caput VIIII. de bonis vacantibus.*
V. *Ad caput X. de fraudibus aduerſus hanc legem commiſſis.*
VI. Ad *caput XI.* de iure adcreſcendi.
VII. *Ad caput XII. de tranſmiſſione legatorum.*

LIB. XXXVI. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. VII.

Tit. I. Ad caput leg. cad. XIII. de tacitis fideicommiſſis. *p.*640.
II. *Ad caput XIIII. de praemiis delatorum.* ibid.
III. *Ad caput XV. de oneribus fiſci.*

LIB. XXXVII. Ad leges de ivdiciis pvblicis.

Tit. I. De extraordinariis criminibus.
II. *De publicis iudiciis.*
III. *De accuſationibus et inſcriptionibus.*
IIII. De cuſtodia et exhibitione reorum.
V. *Ad legem Iuliam maieſtatis.*
VI. *Ad legem Iuliam de adulteriis.*
VII. *Ad legem Iuliam de vi publica et priuata.*
VIII. *Ad legem Corneliam de ſicariis.*
VIIII. *Ad legem Pompeiam de parricidiis.*
X. *Ad legem Corneliam de falſis.*
XI. *Ad legem Iuliam repetundarum.*
XII. *Ad legem Iuliam de annona.*
XIII. *Ad legem Iuliam peculatus.*
XIIII. *Ad legem Iuliam ambitus.* 641.
XV. *Ad legem Fabiam de plagiariis.* ibid.
XVI. *De quaeſtionibus.*
XVII. *De poenis.*
XVIII. *De bonis damnatorum, eorumque, qui ante ſententiam ſibi manus intulerunt.*
XVIIII. *De interdictis et relegatis.*
XX. *De ſententiam paſſis et reſtitutis.*
XXI. *De cadaueribus punitorum.*

PARS III.

IN QVA

TRACTATVS DE STIPVLATIONIBVS.

LIB. XXXVIII. De stipvlationibvs.

PARS IIII.

IN QVA

TRACTATVS DE FISCO ET RE MILITARI.

LIB. XXXVIIII. De fisco et re militari. *p.* 641.

Tit. I. De iure fiſci.
II. De captiuis et poſtliminio.
III. De re militari.
IIII. De caſtrenſi peculio.
V. *De veteranis.*

VLPIANI LIBRI QVATVOR AD LEGEM AELIAM SENTIAM ORDINI SVO RESTITVTI.

p. 642

LIB. I. De manvmittendorvm qvalitatibvs.

Cap. I. De iis, qui manumiſſi dedititii fiunt.
II. *De aetate manumittendorum per vindictam.*
III. *De aetate et conditione manumittendorum teſtamento.*
IIII. *De conditione liberorum, ex huius modi parentibus natorum.*

LIB. II. De manvmissoribvs.

Cap. V. De minore XX. annis manumittente.
VI. *De femina manumittente.*
VII. *De manumittentibus in fraudem creditorum.*
VIII. *De ſeruo herede neceſſario inſtituto.*
VIIII. *Si obaeratus in fraudem legis plures teſtamento manumiſerit.*
X. *De ſeruo in fraudem foeneratorum manumiſſo.*

LIB.

LIB. III. De modis et conditionibvs manvmittendi. *p.* 642

Cap. XI. De mercede manumiſſionis.
XII. De iureiurando libertorum, ne liberos tollant.

LIB. IIII. De officiis liberti et patroni mvtvis.

Cap. XIII. *De eo, quod in fraudem patroni factum.*
XIIII. De libertis ingratis.
XV. *De patroni officio erga libertum inopem.*

FRAGMENTA
EX PAVLLI LIBRIS III.
AD LEGEM AELIAM SENTIAM,
ORDINI SVO RESTITVTA. *p.* 643

LIB. I. De qvalitate manvmittendorvm et manvmittentivm.

Cap. I. *De iis, qui manumiſſi dedititii fiunt.*
II. *De aetate manumittendorum per vindictam.*
III. *De aetate et conditione teſtamento manumittendorum.*
IIII. *De conditione liberorum ex huius modi parentibus natorum.*
V. De minore XX. annis manumittente.
VI. De femina manumittente.
VII. *De manumiſſione in fraudem creditorum.*
VIII. *De ſeruo neceſſario herede inſtituto.*
VIIII. Si obaeratus in fraudem legis plures manumiſerit.
X. *De ſeruo in fraudem foeneratorum manumiſſo.*

LIB. II. De conditionibvs et modo manvmittendi.

Cap. XI. *De mercede manumiſſionis.*

CAP. XII. De iureiurando libertorum, ne liberos tollant. p. 643
LIB. III. DE OFFICIIS LIBERTORVM ET PATRONORVM MVTVIS. 644
CAP. XIII. De eo, quod in fraudem patroni factum.
XIIII. *De libertis ingratis.*
XV. *De patroni officio erga libertum inopem.*

TOMVS IIII.

CONTINET

TOPOGRAPHIAM IVRIS ROMANI,

ORDINE ALPHABETICO COMPOSITAM. 645

TOMVS V.

VITAM ET RES GESTAS LVDOVICI GERMANICI

IMP. COMPREHENDENS. 693

AGIT

CAP. I. De Ludouici nomine, cognominibus, et titulis. 695
II. De Ludouici Germanici maioribus et natalibus. 711
III. De Ludouici pueritia et educatione ad a. 817. 728
IIII. De Ludouici regno Bauarico vſque ad turbas ex imperii diuiſione ortas. 751
V. De turbis in Ludouici Pii familia ob diuiſionem imperii ortis vſque ad mortem imperatoris. 812

CODEX DIPLOMATICVS

CONTINET

DIPLOMATA AB EO EDITA LXVIII. 857

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM
Quae

in hoc Volumine *Opuſculor. Poſtumorum*

continentur;

Ordine alphabetico diſpoſitus.

A.

ACtio *de ſeruo corrupto.* vid. *Damnum.*
de Actione *danda.* pag. 303.
de Actione rerum amotarum, ventre in poſſeſſionem miſſo et agnoſc. vel al. lib. XVIIII. 583
——— *furti, operis libertorum et noui operis nunciatione.* 627
Actiones per inficiationem, quemadmodum duplentur. 509
de Actionibus *ex dominio & ſeruitutibus*, lib. VII. 571
de Actionibus noxalibus. 498
——— *aliis aduerſus eum, qui in aliena poteſtate eſt, inſtituendis.* lib. XII. 576
——— *ex negotiis per alios explicatis, compenſatione, pignore depoſito.* lib. XIII. *pag.* 578
de Actionibus interdictis, lib. XV. 603
Ad exhibendum, *tit. LVII.* 545
Africa *cauſſidicorum nutricula.* §. III. 199
Ager *vectigalis ſi petatur.* 475
Album *quid?* §. VI. 20
Aleator. vid. *Damnum.*
de Aleatoribus. 540
Anthianus *Furius.* vid. *Edictum.*
de Arbitris *receptis, et qui arbitrium receperunt, vt ſententiam dicant.* 426

B.

de BEneficio *diuiſionis inter fideiuſſores.* 515
de Bonorum *poſſeſſionibus.* lib. XIII. 628

Donatio *inter virum et vxorem.* vid. *Sponſalia.*
Dos. vid. *Sponſalia.*
de Dotis *variis ſpeciebus, et donatione inter virum et vxorem.* lib. XVII. pag. 582

E.

de EDendo. 334
Edicendi *ius an arceſſendum ſit ab imperio magiſtratuum.* §. VIII. 10
—— *ius deriuari non poteſt ex imperio, quocumque ſenſu accipiatur.* §. X. 12
—— *ius olim regibus proprium, ad omnes fere ſacerdotes et magiſtratus deuolutum, quod Regum munia poſtea varii magiſtratus et ſacerdotes obiiſſent.* §. VI. 39
Edicere *quo ſenſu dicantur priuati.* §. VI. 8
Edicta *theſmothetarum qualia Athenis fuerint.* §. II. 33
—— *Ea reges ab ipſis vrbis incunabulis propoſuiſſe videri.* §. III. 35
—— *quid?* §. II. 5
—— *ea Romae proponere ſolitos, qui exercitibus praeeſſent.* §. III. ibid.
—— *itemque ſacerdotes, pontifices, decemuiros ſacrorum, augures.* §. IIII. 6
—— *maxime tamen Magiſtratus.* §. V. 7
—— *ipſa cur aliquando vocentur imperia?* §. X. 12
—— *magiſtratus aliquando vel per praecones iuſſiſſe recitari, vel in ſcripturam redacta publice propoſuiſſe.* §. II. pag. 17
Edicta *inſcripta ſaxis, aeri, tabulis linteis et ceruſſatis.* §. IIII. 18
—— *propoſita in albo.* §. V. 19
—— *alia tralatitia, alia noua.* §. VII. 21
—— *alia perpetuae iuriſdictionis cauſſa propoſita, alia repentina.* §. VIIII. 24
—— *quaedam ex his ad rei publicae adminiſtrationem pertinuiſſe.* §. X. 25
—— *quaedam ad negotia forenſia.* §. XI. 27
—— *monitoria et breuia.* §. XII. 28
—— *Praetores ſolos, proconſules et aediles propoſuiſſe, qui ſtatuunt, errant.* §. I. 41
—— *etiam conſules propoſuiſſe, et non repentina.* §. II. 42
—— *ſolum ad perpetuam iuriſdictionem pertinentia.* §. III. 43
—— *dictatorum.* §. V. 46
—— *an vel a dictatoribus nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti.* ib. ibid.
—— *cenſorum tum repentina, tum perpetua.* §. VI. 47
—— *haec etiam leges cenſorias dicta eſſe.* §. VII. 48
—— *Tribunorum plebis. Ex edictis ſuis hos etiam ius dixiſſe* §. VIII. 49
—— *Quaeſtores et XXuiros reddidiſſe non videri,* §. X. 51
—— *Praefectorum praetorio.* §. II. 55
—— *quamdiu illi proponere conſueuerant,* §. IIII 57
—— *praefecti annonae.* §. VIIII. 71

Edicta *praeſectorum aerarii.* §. X. pag. 72
—— *quaedam praetoria, cur authorum nomina retineant?* §. XIIII. 94
—— *accurate ſcripta an non.* §. XXII. 108
—— *frequentiſſime mutata.* §. XXIIII. 112
—— *prouincialia a quibus propoſita.* §. III. 136
—— *vel tralatitia, vel noua.* §. VII. 141
—— *repentina etiam permulta propoſita a praeſidibus.* §. VIII. 144
—— *reddiderunt Principes Rom. iam ab Auguſti temporibus.* §. I. ibid.
—— *quo iure reddiderint, quum tamen prae ſe ferrent initio ſe non eſſe legiſlatores, ſed populum.* §. II. 146
—— *Principum ſaepe SCtis firmata.* §. III. 150
—— *generalia, ſpecialia, mandata.* §. V. 153
Edictales *formulae:* bonum factum, *itemque* non placere. §. VIII. ibid.
Edictalis *formula palam vnde de plano recte legi poſſit.* §. III. 17
Edicti *praetorii elogia,* §. XXX. 129
—— *perpetui conditi genuina era figenda in a. er. Dionyſ.* 131. §. VIII. 176
Edicti *ordo.* vid. *Hermogenianus.*
de Edictis *Car.* Sigonii *ſententia expenſa.* §. VIIII. 11
de Edictis *Guid.* Panciroli *ſententia expenſa.* §. XIII. pag. 29
—— *monitoriis et brevibus coniecturae.* §. XIIII. 30
Edictis *ſuis an ius nouum introduxerint.* §. V. 46
de Edictis *Aedilitiis alio libello acturum auctor fidem facit.* §. XII. 130
de Edicto *monitorio Calliſtrati.* §. X. 276
Edicto *perpetuo condito an ſectae ICtorum plane ceſſaverint.* §. XIIII. 194
Edicto *prooemii loco SCtum praemiſſum.* 295
Edictorum *hiſtoria nondum ſatis illuſtrata.* §. I. 4
—— *variae diuiſiones.* §. I. 16
—— *ad originem tranſitio.* §. I. 32
—— *conſuetudinem fruſtra repeti ab aliis gentibus.* §. II. 33
—— *diuulgatio per libellos, pittaria picturas, praecones.* §. VII. 9
—— *reddendorum iu*s, *aliquando coniunctum fuiſſe cum honoribus.* §. XI. 13
—— *generalium etc. publicatio.* §. VI. 156
Edictum *perpetuum in decem partes diſtribui poſſe, quarum prima dicatur* τὰ πρῶτα, *et prima, ſive praeparatoria iudici contineat.* 296
Edictum *aliquando pro lege accipi, legem pro edicto.* §. V. 7
—— *cur vocetur* tralatitium, *quod vulgare ac perfunctorium eſt.* §. VII. 22

Edictum *elegans L. Turcii Aproniani, Praefecti urbis, de venditione carnium.* §. VI. pag. 61
——— *alterum eiuſdem, de ſuariis et ordinibus.* §. VIII. 67
——— *praetorium, quomodo ſenſim iuris ſcripti authoritatem in foro romano ſit conſequutum.* ibid. ibid.
——— *perpetuum quotuplici ſenſu dicatur.* §. I. 157
——— (ad) ——— *commentarii ſcripti.* §. VII. 168
——— *perpetuum an ſcripſerit Ofilius auctoritate et iuſſu I. Caeſaris.* §. VIII. 170
——— *de illo Doduelli ſententia expenſa.* §. VIIII. 171
——— *vere perpetuum conditum eſt ſub Hadriano Imp.* §. I. 174
——— *perpetuum authoritatem ſuam conſeruauit etiam ſub inſequentibus imperatoribus.* vid. *Iulianus* (Saluius) §. XI. 190
——— *in ſcholis iuridicis ab anteceſſoribus explicatum* §. XIII. 193
——— *perpetuum auctoritatem et robur obtinuit, a SC. illi praemiſſo.* §. I. 261
——— *de interna eius forma.* §. III. 265
——— *an in libros diuiſum fuerit.* §. IIII. 267
——— (ad) *commentaria ICtorum.* §. VI. 270
——— *commentatus eſt Pomponius ſex.* ibid. ibid.
——— *Caius.* §. VII. 271
——— *Vlpianus.* §. VIII. 273
——— *Paulus* (Iul.) §. VIIII. 275
ad Edictum *Furii Anthiani Libri* §. X. pag. 276
——— *de aliorum commentariis.* §. XI. 277
——— *ad ordinem ſeriemque plerique ICtorum libri ſcripti.* §. XII. ibid.
——— *veterum ſcriptorum teſtimonia.* 280
Edixiſſe *etiam Praefectos urbi.* §. V. 58
de Emtione *venditione, locatione conductione, ad L. Rhodiam, aeſtimatoria.* lib. XV. 579
——— *locatione, et contractu aeſtimat.* Lib. VIII. 625
de Eo *per quem factum erit, quo minus quis in iudicio ſiſtat.* 376
Epiſtola *Epiſcopi ad Archipreſbyterum de ieiunio a tribus fratribus, Ludov. Germ. filiis decreto.* 927
Epiſtolae *Epiſcopi Brixienſis ad Epiſcopum Germanum, pars.* 928
ad hanc Epiſtolam *reſponſio.* 929
de Exceptionibus *et ſtipulationibus.* lib. XXVI. 636
Exercitoria *et Inſtitoria.* vid. *Conſtitutum.*

F.

de FAmilia *erciſcunda.* pag. 504
de Fideicommiſſariis *libertatibus in ſpecie, et mortis cauſſa donation.* lib. VIIII. 599
de Fideicommiſſis *generatim.* lib. VIII. ibid.
de Finibus *regundis.* 500

de

de Fiſco *et re militari.* lib. XXXVIIII. pag. 641

de Formula *juriſdictionis, et albo corrupto.* 327

de Furtis *et operis Libertorum.* lib. XXXII. 585

H.

HADRIANVS vid. *Lex.* et *Iulianus.*

Hadrianus, *an orationem in ſenatu ipſe recitarit?* §. II. 262

de Herede *inſtituendo, et ſubſtitutionibus.* lib. XXX. 590

de Hereditate *adquirenda, vel omittenda.* lib. XXXI. 591

de Hereditatis *petitione.* 449

Hereditatis *pars ſi petatur.* 464. 571 621

——— *poſſeſſoria petitione.* 465

——— *fideicommiſſoria petitione.* 466

de Heredum *qualitate, et differentia.* lib. XXVIIII. 589

Hermogeniani *libri ſex Epitomarum iuris ordini ſuo reſtitui.* 604

——— lib. I. *Pars* 1. *de ſtatu hominis.* ibid.

——— *pars* 2. *ad edicti ordinem.* 605

——— 3. *de publicis iudiciis.* 616

——— Lib. II. 607

——— III. 610

——— IIII. 612

——— V. ibid.

——— VI. 614

de His *qui effuderint, vel deiecerint.* 532

Honorati *quinam?* 13

I.

IAvolenus *priſcus an ſtolidus et ineptus.* §. XXIIII. pag. 240

de Iis *per quos agere poſſumus,* lib. III. 568

Infamiâ *quinam notantur?* 362

de Interdictis lib. XXV. 635

de Interrogationibus *in iure faciendis, et interrogatoriis actionibus.* 519

ſi Iudex *litem ſuam feciſſe dicatur.* 516

Iudicia *publica.* vid. *Hermogenianus.*

de Iudicis *datione.* 323

——— *et vbi quiſque agere vel conuenire debeat,* 437

de Iudiciis. lib. V. 570

——— *duplicibus,* lib. VIII. 572

——— *et rerum vindicatione.* lib. III. 620

Iulianus (Salvius) *edicti perpetui auctor, et tunc praeturam exercuiſſe videri.* §. IIII. 177

——— *illud compoſuit authoritate Hadriani.* §. V. 178

——— *ex variis aliis edictis collegiſſe.* §. VI. 180

——— *quaedam tamen de ſuo addidiſſe, alia detraxiſſe, atque immutaſſe:* §. VII. 181

——— *Immo, et quaeſtiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas decidiſſe.* §. VIII. 183

——— *eius auctoritas.* §. VIIII. 184

——— *vita parum certa exploratque eſt.* §. I. 196

——— *patria non Mediolanum, ſed*

ſed quod probabilius, Hadrumetum. §. II. pag. 197
Iuliani *Maiores incerti.* §. IIII. 200
—— *fuit auctor illuſtriſſimae proſapiae, quae deſcribitur ex mente* Spartiani *et* Caſauboni. §. V. 201
—— *nec non ex ſententia* Reineſii *et* Ruperti. §. VI. 202
—— *utriuſque ſtemmatis examen.* §. VII. 204
—— (Salvii) *nomina.* §. VIIII. 210
—— *floruiſſe illum ſub Hadriano.* §. X. 211
—— *itemque ſub Antonino Pio et divis fratribus.* §. XI. 212
—— *an fuerit* μακρόβιος *ille, de quo l. 20. D. de fideicom. libertat.* §. XII. 213
—— *ſtudia philologica.* §. XIII. 215
—— *Antiquitatum Romanarum peritia.* §. XIIII. 218
—— *Philoſophia.* §. XV. 221
—— *Stoiciſmus.* §. XVII. 225
—— *fragmenta, in quibus veſtigia doctrinae ſtoïcae.* §. XVIII. 227
—— *an et ſubtilitatum Stoïcarum curioſus fuerit?* §. XVIIII. 230
—— *Iuriſprudentia legiſlatoria.* §. XX. 232
—— *itemque conſultatoria.* XXI. 234
—— *et iudicialis.* §. XXII. 237
—— *inter iuriſconſultos auctoritas.* §. XXIII. 238
—— *praeceptor priſcus* Iauolenus. §. XXIIII. 240
—— *auditores.* §. XXVI. 244
—— *fuiſſe ſectae Sabinianae anteſignanum.* §. XXVII. 246
—— *quos honores in republica geſſerit.* §. XXVIII. pag. 247
Iulianus (Salvius) *an prouincias rexerit.* §. XXVIIII. 250
—— *eius vitae finis et ſepultura.* §. XXX. 251
—— *ſcripta; Digeſta.* §. XXXI. 252
—— *ad digeſta variorum notae.* §. XXXII. 254
—— *Libri ad Minicium,* §. XXXIII. 256
—— *ad Vrſeium ferocem.* §. XXXIIII. 257
—— *de ambiguitatibus.* §. XXXV. 258
—— *an et ad edictum, et de praedio dotali ſcripſerit.* §. XXXVI. 260
—— *eius ſeries librorum LXXXX. digeſtorum.* 567
Iuliani (Didii) *quae mater eius?* §. VIII. 207
—— *quae paterna origo.* ib. ib.
Iulianus *Berytenſium anteceſſor a noſtro diverſus.* §. XXIII. 238
de Iure *abſtinendi, et bon. poſſeſſ. patrono danda.* lib. XXVI. 588
de Iureiurando *voluntario.* 524
Iure *ſcripto deficiente, pleraque edictis explicari debere à Magiſtratibus.* §. IIII. 36
de iuribus *connubii, et concubinatu* lib. XI. 600
—— *itidem* lib. XII. ibid.
Iuriſconſulti *plerique poſt Hadrianum ad edictum perpetuum ſe frequenter referunt.* §. XII. 192
de Iuriſdictione. lib. I. 567. 618
—— *et officio Magiſtratuum.* lib. XVI. [illegible]

de Iuriſ-

de Iuriſdictionis *formula, edendo et pactis.* lib. II. pag. 568
Iuriſprudentia *media quid?* §. X. 187
Ius *honorarium quid?* §. XII. 14
Iusiurandum *an in leges adhibitum.* §. XXIII. 110
—— vid. *Damnum.*

L.

de LEgatis lib. XXXII. 591
—— *generatim.* lib. VI. 596
—— *ſpeciatim.* lib. VII. 597
—— lib. I. lib. XVII. 630
—— lib. II. lib. XVIII. 631
—— lib. III. lib. XVIIII. ibid.
—— lib. IIII. *et Fideicommiſſis* lib. I. lib. XX. 632
—— lib. V. *et Fideicommiſſis* lib. II. lib. XXI. 633
—— lib. VI. *et de fideicom.* lib. II. lib. XXI. ibid.
—— *Cincia et Iunia Velleia.* lib. XXVIII. 637
de Lege *Cornelia varii ſcriptorum errores.* §. VI. 166
de Lege *Aquillia.* 489
ad Legem *Iul. et Pap. Popp.* lib. I. lib. XXX. ibid.
—— lib. II - XXXI. ibid.
—— lib. III - XXXII. 639
—— lib. IIII - XXXIII. ibid.
—— lib. V - XXXIIII. ibid.
—— lib. VI - XXXV. 640
—— lib. VII - XXXVII. ibid.
Leges *prouinciarum ante communicatam cum toto orbe Romano ciuitatem.* II. 133
—— *nouae ad Hadriani temporibus edictis Principum conditae.* [redacted] IIII. 152
ad Leges *Fuſiam Caniniam, Aeliam Sentiam, et Iuliam Norbanam.* pag. 638
ad Leges *de iudiciis publicis* lib. XXXVII. ibid.
Legum *nouarum conditor Hadrianus Numae aemulus.* II. 174
Lex *Cornelia de edictis perpetuis.* V. 165
Libertorum *officia.* vid. *Officia.*
de Lite *vindiciarum.* 319
Locatio. vid. *Emtio.*
LVDOVICI Germanici *hiſtoria, et res geſtae.* 695
—— *nomina, cognomina et tituli.* cap I. ibid.
—— *maiores, et natales.* cap. II. 711
—— *pueritia et educatio ad annum DCCCXVII.* cap. III. 728
—— *regnum Bavaricum vſque ad turbas ex imperii diviſione ortas.* cap. IIII. 751
—— *cap. V. vid.* turbae.
—— *Praeceptum Fuldenſe apud* Schannat. 895
—— *Praeceptum Fuldenſe ex vetere apographo editum ab* eodem. 896
—— *Fuldenſe, ex chartario editum a* Schannat. 897

M.

MAgiſtratus *varii provinciales.* I. 130
Magiſtratuum *municipalium poteſtas et officium.* 305
de Mandato *et Societate* lib. XIIII. 579

Mandatum. vid. *Depoſitum.*
Manumiſſionibus *Iuribus Patronatus, contractibus.* lib. XIII. pag. 601
de Manumiſſoribus. lib. II. 642
de Manumittendorum *qualitatibus.* lib. I. 642
de Manumittendorum *et manumittentium qualitate.* lib. I. 643
Manus *regia quid?* V. §. 38
Marciani (Aelii) libri XVI. *inſtitutionum ordini ſuo reſtituti.* 592
Marſyae *ſtatua ex qua ſuſpenſi libelli famoſi* §. VII. 10
Menſor. *vid. Damnum.*
ſi Menſor *falſum modum dixerit?* 542
Micare *quid?* §. VII. 63
de Modis *et conditionibus manumittendi.* lib. III. ibid.
de Modo *et conditionibus manumittendi.* lib. II. ibid.
——— *iuriſdictionis.* 314

N.

Nautae. vid. *Recepta.*
de Negotiis *geſtis.* 393
de Nouationibus, *ſolutionibus, cautionibus.* lib. XXVII. 636
Nuptiae. vid. *Sponſalia.*
de Nuptiis. lib. X. 600

O.

Obſeruationes *variae ad edictum L. Turcii Aproniani.* VII. 63
de Officiis *Libertorum, et Patronorum mutuis.* 644

P.

de Pactis *et conuentionibus.* 339
Panciroli *ſententia de iure Praetorio.* §. IIII. 137
Panciroli *ſententia refellitur.* §. V. pag. 138
——— *argumenta refutantur.* §. VI. 139
Patricii *an edixerint.* §. VIIII. 71
Patronorum *officia.* vid. *Officium.*
Pavllvs (Iul.) *vid.* Edictum.
Paulli *fragmenta ex* libris III. *ad L. Ael. Sentiam, ordini ſuo reſtituta.* 643
Pendere *ſub edicto quid?* §. X. 72
de Perſonarum *prima diuiſione.* lib. I. 592
——— *ſecunda diuiſione.* lib. II. ibid.
Philoſophicae *ſcientiae ſpecimina.* §. XVI. 222
Pignus. vid. *Conſtitutum.*
de Pluſpetendo. 371
Pomponii *Sent.* vid. *Edictum.*
de Poſſeſſione *bonorum, ventri, et ex edicto Carboniano data.* lib. XXIIII. 587
——— *bonorum, ſecundum tabulas.* lib. XXV. 588
de Poſſeſſionibus *bonorum contra tabulas.* lib. XXIII. 586
de Poſtulando. 357
Praefecti *vrbi officia* §. VII. 63
Praeſcr. *verbis.* vid. *Conſtitutum.*
Praetor *ſacris Vulcani an oſtiae fuerit?* §. I. 76
——— *primus quando creatus.* §. II. 78
——— *unus vrbanus primum creatus.* §. V. 80
——— *poſtea et peregrinus creatus.* ibid. ibid.
——— *vrbanus maior dictus.* ibid.
——— *an et honoratus?* ibid. ibid.

Praetor

Praetor *populo omnino illuſit nouis vocabulis.* §. XXV. pag. 114
— *itemque variis inuentis exceptionibus.* §. XXVI. 120
— *nec non promiſſis in integrum reſtitutionibus.* §. XXVII. 121
— *denique fictionibus.* §. XXVIII. 123
Praetores *an ſcripturi edicta adhibuerint in Conſilium tribunos plebis* §. VIIII. 50
— *an adpulerint.* ibid.
— *olim omnes Magiſtratus dictos, non autem ſacerdotes.* §. I. 76
— *collegae conſulum.* §. III. 79
— *Quandonam praeturam impetrabant a plebe?* ibid.
— *de fidei commiſſis, tutelares, liberales, fiſcales, aerarii.* §. VII. 84
— *an et cereales?* ibid.
— *omnes de iuriſdictione ſua, rebuſque curae ſuae demandatis, edicta propoſuiſſe.* §. XII. 91
— *propoſuerunt edicta alia tralatitia, alia noua.* §. XIII. 93
— *edicere ſolebant ſub auſpicium magiſtratus ſui, praeſtito ſimul in leges iureiurando.* §. XV. 96
— *edicta proponebant in albo.* §. XVI. 98
— *duplex habuerunt edictum.* ibid. ibid.
— *indirecto ſibi legiſlatoriam poteſtatem vindicaſſe, legeſque euertiſſe edictis ſuis.* §. XVIII. pag. 101
Praetores *hanc ſibi poteſtatem arrogantes, impedirene potuerit Romanorum religio circa leges.* §. XXI. 107
— *aliique magiſtratus olim edicta ſua per ipſum magiſtratus tempus pro lubitu mutabant.* §. II. 158
Praetoriae *actiones, cur authorum nomina retineant?* §. XIIII. 94
Praetoris *iuriſdictionem conſtitiſſe in dando*, §. VIII. 86
— *in dicendo*, §. VIIII. 88
— *in addicendo.* §. X. 89
— *extraordinaria munera.* §. XI. 90
— *Cortii vindiciae expenſae.* §. XVIIII. 103
Praetorium *ius fueritne praeſidibus?* §. IIII. 137
— *ex eo tempore paullo certius factum.* §. VII. 168
Praetorius *magiſtratus primum Patriciorum proprius, deinde cum plebe communicatus.* §. IIII. 80
Praetorum *numerum ſubinde auctum.* §. VI. 82
— *duplex edictum, quo loco probabiliter fuerit.* §. XVII. 100
Precarium. vid. *Depoſitum.*
Principes. vid. *Edicta.*
— vid. *Leges.*
de Procuratoribus. 382
de Publiciana *in rem actione.* 472

Q.

QUadrupes *pauperiem feciſſe dicatur.* pag. 486

Quaeſtores. vid. *Edicta.*

Qui *neque ſequantur, neque ducantur.* 351

Quod *quiſque iuris in alterum ſtatuit, vt ipſe eodem iure vtatur.* 331

——— *cuiuſcumque vniuerſitatis nomine, vel contra eam agetur.* 391

R.

de REbus *creditis, et condictionibus quibuſdam.* lib. X. 574

Recepta *ut reſtituant, nautae, caupones, ſtabularii.* 430

de Re *iudicata, poſſeſſione bonorum, et creditorum priuilegiis.* lib. XXIIII. 634

de Rei *vindicatione.* 467

de Religioſis. 550

de Rerum *diuiſione, et adquirendo dominio.* lib. III. 593

de Reſtitutionibus *in integrum.* 400. *et* 619

——— *in integrum, et receptis.* lib. IIII. 569

Ρωμαΐκα τοῦ μαγίστρου λεγόμενα *apud Harmenopulum quid?* §. VIIII. 71

S.

SAcrarius *Vulcani, aliorumque Deorum Dearumque.* §. I. 76

de Satiſdando. 432. et 436

Senatus conſulta *ſaepe edictis promulgata.* §. III. 150

SCtum *a. v. c.* 585. *factum; ut Praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent.* §. III. pag. 159

——— *Illud valuiſſe non videri, et cur?* §. IIII. 164

——— *Hadriani temporibus factum.* 45[illegible]

——— *quibus diebus, et Conſulibus, conditum.* §. I. ibid.

——— *an in eo coſſ. ordinariis iungantur ſuffecti?* §. II. 453

——— *huic SC. libellus praemiſſus.* §. III. 454

——— *ex eo libello quaedam fragmenta ſuperſunt.* §. IIII. 455

——— *occaſio ex hereditate caduca Ruſtici.* §. V. ibid.

——— *Ruſticus ille quis?* ib.

——— *proprie ad caduca et vacantia pertinuit: an ad ſola?* §. VI. 457

——— *primum caput de vſuris pretii rerum hereditariarum venditarum non exigendis.* §. VII. 458

——— *caput ſecundum de pretio in locum rerum ſuccedente.* §. VIII. 459

——— *Quid ſi res apud emptorem deperierint, deminutaeue ſint?* §. VIIII. 460

——— *caput tertium de iis, qui dolo poſſidere deſierint.* §. X. 460

——— *Regulae huius ſenſus et origo.* §. XI. 461

——— *Bonae fidei poſſeſſor non reſtituit fructus perceptos, niſi quibus eſt locupletior factus.* §. XII. 462

——— *A quo tempore hereditas fiſco petita intelligatur?* §. XIII. 463

de Sepulchro *violato.* pag. 560
de Seruitutibus *ruſticorum*, *atque* *Vrbanorum praediorum.* 480
—— *damno*, *iudiciis diuiſoriis.* lib. V. 621
de Seruo *corrupto.* 536
de Seruorum *uſufructu*, *operis*, *uſu et habitatione.* 476
SEVERI *Imp. aduerſus edictum perpetuum irritum conſilium.* §. XI. 190
Seuum, *et ſubiugulare quid?* §. VII. 63
Societas. *vid.* Mandatum *et* Depoſitum.
de Sponſalibus, *nuptiis et dote.* lib. XVI. 581
—— *nuptiis*, *dote*, *et donationibus inter virum et vxorem.* lib. VIIII. 626
Stabularii. vid. *Recepta.*
Status *hominis.* vid. *Hermogenianus.*
de Stipulationibus. lib. XXXVIII. 641
sub exagio vendere *quid?* §. VII. 63
Subſcriptio *tabularum ſynodi Wormatienſis ſub Ludouico Germanico habitae*, *apud* Schaten. 882
—— *tabularum Alfridi*, *Epiſcopi Hildeſienſis*, *quibus monaſterium Eſſendienſe fundauit*, *apud eundem.* 884
—— *traditionis Cunihiltis apud* Piſtor. 899
—— *Chartae alterius apud* Piſtor. ibid.
—— *traditionis Elli*, *Ermanolti*, *aldi apud* Piſtor. ibid.
Subſcriptio *Chartae Alaman. LXIII. apud* Goldaſt. pag. 900
—— *Chartae LXIIII. apud* eund. ibid.
—— *Chartae LXXIIII. apud* eund. ibid.
—— *ex charta LXXXXIII. apud* eund. ibid.
—— *Traditionis Werthinenſis apud* Leibnit. 902
—— *Diplomatis Caroli Craſſi in Formulis Alſaticis.* 925
de Succeſſionibus *ab inteſtato*, *et aliis modis adquirendi vniuerſalibus.* lib. V. 596
de Sumtibus *funerum.* 550

T.

de TEſtamento *inofficioſo.* 444
de Teſtamentis *et legitimis ſucceſſionibus.* lib. XXVII. 588
—— lib. IIII. 595. *et* 629
—— *et ſucceſſ. ab inteſtato.* lib. XV. ibid.
Titulus *canonis vinarii quid?* §. VIII. 67
Τόποι γενικοὶ *quid?* §. III. 56
Topographia *digeſtorum ordine alphabetico diſpoſita.* 647
de Turbis *in Ludouici Pii familia ob diuiſionem imperii ortis*, *vſque ad mortem Imperatoris.* cap. V. 812
Tuſcianus *Saluii Iuliani condiſcipulus.* §. XXV. 242
de Tutelis. 584. 627
Tutoris *officia*, *et actiones ex tutela natae.* lib. XXI. ibid.

V.

de VAcantibus,*ereptitiis,caducis, cet.* lib.XXVIII.pag.589
de Vadimoniis. 315
Valens *Ab. Saluii Iuliani condiſcipulus.* §.XXV. 242
Vlpianus. *vid.* Edictum.
Vlpiani *libri quatuor ad L. Aeliam Sent. ordini ſuo reſtiuuti.*pag.642
de Vocando *in ius.* 343
Vocati *in ius, ut eant, aut ſatis, vel cautum dent.* 348
Vocatum *in ius, ne quis vi eximat.* 355
Vocatus *quis in ius, ſi non ierit.* 350

FINIS.

00078444

Digitized with financial assistance from
Government of Maharashtra
on 30 January, 2020

00078444